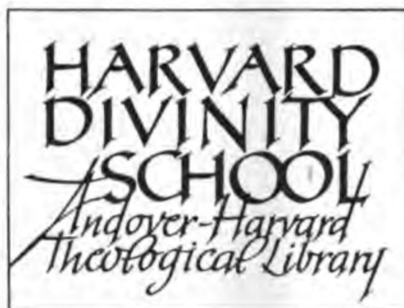

HARVARD
DIVINITY
SCHOOL
Andover-Harvard
Theological Library

PATROLOGIÆ

CURSUS COMPLETUS

SEU BIBLIOTHECA UNIVERSALIS, INTEGRA, UNIFORMIS, COMMODA, ŒCONOMICA,

OMNIUM SS. PATRUM, DOCTORUM SCRIPTORUMQUE ECCLESIASTICORUM,

SIVE LATINORUM, SIVE GRÆCORUM,

QUI AB ÆVO APOSTOLICO AD ÆTATEM INNOCENTII III (*ANNO* 1216) *PRO LATINIS ET AD CONCILII FLORENTINI TEMPORA* (*ANNO* 1439) *PRO GRÆCIS FLORUERUNT :*

RECUSIO CHRONOLOGICA

OMNIUM QUÆ EXSTITERE MONUMENTORUM CATHOLICÆ TRADITIONIS PER QUINDECIM PRIORA ECCLESIÆ SÆCULA ET AMPLIUS,

JUXTA EDITIONES ACCURATISSIMAS, INTER SE CUMQUE NONNULLIS CODICIBUS MANUSCRIPTIS COLLATAS, PERQUAM DILIGENTER CASTIGATA; DISSERTATIONIBUS, COMMENTARIIS, VARIISQUE LECTIONIBUS CONTINENTER ILLUSTRATA; OMNIBUS OPERIBUS POST AMPLISSIMAS EDITIONES QUÆ TRIBUS NOVISSIMIS SÆCULIS DEBENTUR ABSOLUTAS DETECTIS AUCTA; INDICIBUS PARTICULARIBUS ANALYTICIS, SINGULOS SIVE TOMOS SIVE AUCTORES ALICUJUS MOMENTI SUBSEQUENTIBUS, DONATA; CAPITULIS INTRA IPSUM TEXTUM RITE DISPOSITIS, NECNON ET TITULIS SINGULARUM PAGINARUM MARGINEM SUPERIOREM DISTINGUENTIBUS SUBJECTAMQUE MATERIAM SIGNIFICANTIBUS, ADORNATA; OPERIBUS CUM DUBIIS, TUM APOCRYPHIS, ALIQUA VERO AUCTORITATE IN ORDINE AD TRADITIONEM ECCLESIASTICAM POLLENTIBUS, AMPLIFICATA;

DUCENTIS ET AMPLIUS LOCUPLETATA INDICIBUS; AUCTORUM SICUT ET OPERUM, ALPHABETICIS, CHRONOLOGICIS, STATISTICIS, SYNTHETICIS, ANALYTICIS, ANALOGICIS, IN QUODQUE RELIGIONIS PUNCTUM, DOGMATICUM, MORALE, LITURGICUM, CANONICUM, DISCIPLINARE, HISTORICUM, ET CUNCTA ALIA SINE ULLA EXCEPTIONE; SED PRÆSERTIM DUOBUS INDICIBUS IMMENSIS ET GENERALIBUS, ALTERO SCILICET RERUM, QUO CONSULTO, QUIDQUID NON SOLUM TALIS TALISVE PATER, VERUM ETIAM UNUSQUISQUE PATRUM, NE UNO QUIDEM OMISSO, IN QUODLIBET THEMA SCRIPSERIT, UNO INTUITU CONSPICIATUR; ALTERO SCRIPTURÆ SACRÆ, EX QUO LECTORI COMPERIRE SIT OBVIUM QUINAM PATRES ET IN QUIBUS OPERUM SUORUM LOCIS SINGULOS SINGULORUM LIBRORUM S. SCRIPTURÆ VERSUS, A PRIMO GENESEOS USQUE AD NOVISSIMUM APOCALYPSIS, COMMENTATI SINT.

EDITIO ACCURATISSIMA, CÆTERISQUE OMNIBUS FACILE ANTEPONENDA, SI PERPENDANTUR CHARACTERUM NITIDITAS CHARTÆ QUALITAS, INTEGRITAS TEXTUS, PERFECTIO CORRECTIONIS, OPERUM RECUSORUM TUM VARIETAS, TUM NUMERUS, FORMA VOLUMINUM PERQUAM COMMODA SIBIQUE IN TOTO PATROLOGIÆ DECURSU CONSTANTER SIMILIS, PRETII EXIGUITAS, PRÆSERTIMQUE ISTA COLLECTIO, UNA, METHODICA ET CHRONOLOGICA SEXCENTORUM FRAGMENTORUM OPUSCULORUMQUE HACTENUS HIC ILLIC SPARSORUM, PRIMUM AUTEM IN NOSTRA BIBLIOTHECA, EX OPERIBUS ET MSS. AD OMNES ÆTATES, LOCOS, LINGUAS FORMASQUE PERTINENTIBUS COADUNATORUM.

SERIES GRÆCA

IN QUA PRODEUNT PATRES, DOCTORES SCRIPTORESQUE ECCLESIÆ GRÆCÆ A S. BARNABA USQUE AD CONCILII FLORENTINI TEMPORA;

ACCURANTE J.-P. MIGNE,

Bibliothecæ Cleri universæ,

SIVE CURSUUM COMPLETORUM IN SINGULOS SCIENTIÆ ECCLESIASTICÆ RAMOS EDITORE

PATROLOGIÆ GRÆCÆ TOMUS CXVIII.

ŒCUMENIUS, TRICCÆ EPISCOPUS.

PARISIIS

APUD GARNIER FRATRES, EDITORES ET J.-P. MIGNE SUCCESSORES,

IN VIA DICTA : *AVENUE DU MAINE*, 208.

1893

Clichy. — Ex typis PAUL DUPONT, 12, viâ dictâ Bac-d'Asnieres. 136.8.93.

TRADITIO CATHOLICA.

SÆCULUM X. ANNUS 995.

ΟΙΚΟΥΜΕΝΙΟΥ,

ΕΠΙΣΚΟΠΟΥ ΤΡΙΚΚΗΣ,

ΤΑ ΕΥΡΙΣΚΟΜΕΝΑ ΠΑΝΤΑ.

ŒCUMENII,

TRICCÆ IN THESSALIA EPISCOPI,

OPERA OMNIA

JUXTA EDITIONEM PARISIENSEM ANNI 1631, PRÆVIA EMENDATIONE DILIGENTISSIMA, TYPIS REPETITA.

ACCURANTE ET DENUO RECOGNOSCENTE J.-P. MIGNE
Bibliothecæ Cleri Universæ
SIVE CURSUUM COMPLETORUM IN SINGULOS SCIENTIÆ ECCLESIASTICÆ RAMOS EDITORE

TOMUS PRIOR.

PARISIIS
APUD GARNIER FRATRES, EDITORES ET J.-P. MIGNE SUCCESSORES,
IN VIA DICTA : *AVENUE DU MAINE*, 208.

1893

TRADITIO CATHOLICA.

SÆCULUM X. ANNUS 995.

ELENCHUS

AUCTORUM ET OPERUM QUI IN HOC TOMO CXVIII CONTINENTUR

OECUMENIUS TRICCÆ IN THESSALIA EPISCOPUS.

NOTITIA.

(Oudin, *De Script. eccles.*, t. II, p. 518.)

Œcumenius, ætatis etiam admodum incertæ scriptor Græcus (a), de quo altum silentium apud veteres non incongrue ad annum 990 ponitur, donec certam illius ætatem assequi liceat. Porro ut in fronte Commentariorum præmittitur, nomina auctorum ex quibus contexuit *Explanationem suam in Novum Testamentum*, hæc sunt : *Papias, Clemens, Methodius Dionysius, Irenæus, Origenes, Hippolytus, Athanasius, Eusebius, Basilius, Gregorius, Nyssenus, Acacius, Isidorus, Photius, Chrysostomus, Gregorius Nazianzenus, Severianus, Gennadius, Aretas, Andreas, Cæsariensis, Cyrillus, Theodoretus.* Cum igitur ex citatis auctoribus Andreas Cæsariensis, qui in mss. codd. inscribitur, anno circiter 842 scripserit, et Photius anno circiter 880, ut constat, floruerit, cum Aretas anno circiter 920 exstiterit, recte, meo qui dem calculo, scriptorem hunc Cavus quem sequimur, ad annum 990 collocasse videtur. Exstant ipsius *Enarrationes in Acta apostolorum, in Epistolas sancti Pauli omnes, et in omnes Canonicas*, quas sequitur *Commentarius Arethæ in Apocalypsim*. Edita *Commentaria Œcumenii et Arethæ* primum Græce typo prorsus insigni Veronæ in folio anno 1532. a Donato Veronensi, dicata Clementi papæ VII, quæ ibidem recusa anno 1562. Horum versionem in linguam Latinam aggressus est Lovanii anno 1545 Joannes Hentenius, Meehliniensis Belga, monachus Hieronymianus, quæ Parisiis anno 1547 in fol. prodiit. Denique Græce et Latine Parisiis 1631, 2 tomis in folio.

SANCTISSIMO AC BEATISSIMO PATRI NOSTRO

CLEMENTI VII PONTIFICI MAXIMO

DONATUS VERONENSIS.

(Ed. Veron. 1532.)

Quod in Chrysostomo animi primum habuit tuus hic tuique amantissimus atque observantissimus filius Gibertus, beatissime Pater, quodque deinde in Euthymio, ac postremo, in Damasceno quem proxime impressum Tuæ Sanctitati dicandum curavit : idem in hisce commentariis nunc habet : ut eos alii nulli mortalium, sed uni tibi tanquam singulari cuidam suo numini dicet. Hosce igitur ab eodem animo profectos tu vicissim eadem vultus serenitate, quo superiores illos, accipies : et juxta illos in amplissima ista omniumque toto orbe celeberrima Romana bibliotheca collocabis : ut ipsi quoque cum eam sibi sedem delectam animadverterint, cum illorum quasi amantissimorum fratrum consuetudine et aspectu, tum tui numinis præsentia, lætiores in perpetuum degant : et quicunque ad se accesserint, ejus doctrinæ cupidi quasi ipsi abunde referti sunt, quamque se tradituros profitentur, eos a se talibus præceptis imbutos, quasi epulis quibusdam non modo saluberrimis, sed etiam suavissimis satiatos, ex isto tam amplo tamque illustri loco dimittant. Etenim cum omnis divinorum librorum series quos canonicos vocant, quibusque omnis sacra doctrina continetur, in duas divisa sit partes : quarum una, Vetus quod vocant Testamentum, altera novum amplexa est : ab initio quidem religionis nostræ in utraque lingua non defuerunt et celebri sanctitate et præstanti doctrina præditi, qui totum illud quasi cœlestis sapientiæ corpus, editis amplissimis eruditissimisque commentariis, nobis exponerent. Cæterum cum illorum quidem unusquisque bene sane omnia, ut homo tamen, non optime omnia exposuisset : studiosique tam ex omnibus, quam ex singulis ne facile optima elegi possent, ipsa et scriptorum et librorum multitudine impedirentur, nec immerito quasi dubia quadam cœna apposita, quid potissimum sumerent, dubitarent : exstiterunt alii sancti doctique viri, qui etiam hanc difficultatem studiosis adimerent ; qui videlicet non novas quasdam a se inventas interpretationes proferrent, sed ab illorum unoquoque, quo diximus, ad sacrorum librorum illustrationem optima quæque eligentes excerperent : et omnibus quæ ita hinc atque illinc excerpsissent, auctorum suorum nomina apponerent. Cui rei simile quiddam ii qui dialogos scribunt, facere videntur : per hoc quidem illi significantes, nihil se in hoc verborum dedisse legentibus, sed unum duntaxat eligendi scribendique sibi laborem curamque sumpsisse : ut hoc pacto et studiosi quicunque hujus laboris futuri essent, quasi vades quosdam et fidejussores certissimos singularum expositionum, propria illa nomina haberent : et is qui illa ad utilitatem omnium collegisset, omni culpa non solum ambitionis, sed etiam fraudis invidiæque vacaret. Ac tantum quidem abest ut ullam sibi laudem ex hoc quæsisse videantur quicunque hujusmodi studio delectati sunt, ut vix eorum unum aut alte-

(a) Episcopum fuisse Œcumenium et sedem Triccæ in Thessalia tenuisse prodidit excerptor quidam anonymus apud D. Bern. de Montefalconis in *Bibliotheca Coisliniana*. pag. 277, quod antea omnes fugerat. Edit. Patr.

rum invenias, præsertim apud Græcos, qui inscriptione aliqua suum nomen significandum putaverit. Itaque in hoc genere omnes propemodum sacros libros quique ad Novum, quique ad Vetus Instrumentum pertinent, Græce habemus expositos, nullo ejus præposito nomine qui tali labore sit functus, tametsi in his ipsis qui nunc in manibus sunt, et quos nunc impressos Tuæ Sanctitati dicamus, Beatissime Pater, auc orem unum, Œcumenium deprehendimus, et item alterum, Aretham. Quod ipsum qua conjectura ducti affirmare ausi simus, melius commodiusque altera Græce præposita præfatiuncula indicandum duximus: ut si qui litterarum nostrarum ignari ad hoc opus legendum accesserint, habeant ipsi quoque in primo ingressu operis aliquid luminis, qualecunque id sit, quod sequantur. Ut vero hanc partem potissimum Gibertus, ex tanta copia imprimendam curaverit, ea ratione in primis ductus est: quod hoc unum nobis ad ejus partis divinorum librorum plenam interpretationem habendam, quam Novum Testamentum vocant, deesse cernebat. Nam divus Thomas, unus ex hisce junioribus theologis maxime celebris atque illustris, sive Græcos æmulatus, quos videbat in hoc tantum studii posuisse, sive suo quodam spiritu ductus, ne hoc quidem laboris genus inexpertum intactumve reliquit: sed in unum collatis plurimis ex illis sanctis viris qui nobis ab initio divinas litteras exposuerunt, nec modo nostris, verum etiam Græcis, quos in Latinum conversos habebat, in quatuor Evangelia opus elaboravit; quod etiam præter morem Græcorum suo nomine præposito ad ejus modi laborem illustrandum, *Catenam Auream* appellavit: hujus vero partis, quæ supererat, membra aut non attigit, aut suis propriis commentationibus exposuit. Itaque Gibertus, ne diutius studiosi sacrarum litterarum similis laboris etiam in hanc partem desiderio tenerentur, hanc primam omnium aggredi statuit: eo magis quod præter divi Pauli Epistolas, reliqua quæ hic habentur exposita, non solum ejusmodi Catenam nullam habebant apud nos, qua percipi eorum sensa tenerique possent, sed ne expositiones quidem omnino alicujus generis ullas. Multum etiam in hoc valuit Joannis Lascaris commendatio: qui vir ea doctrina et claritate his temporibus præstans, quam omnes norunt, Giberto auctor erat ut hæc potissimum pars ederetur. Nam hoc quoque in primis scire oportet, cum hujuscemodi expositionum Catena ex hac parte quam nunc damus, ea ratione interpositis nominibus quam Latine secutum divum Thomam videmus, in solas divi Pauli Epistolas apud Græcos circumferretur: Gibertum tamen illius viri beneficio et munere exemplar nactum miro librarii artificio sumptuque descriptum apprimeque vetustum in quo Pauli quidem Epistolæ ejusmodi nomina non interposita, ut in aliis, sed in margine ascripta habent: ipse vero expositionum contextus non secus continuatur ac si unicus esset scriptor qui suam quamdam novam commentationem in illud opus afferret. Denique Acta apostolica et Catholicæ quæ dicuntur Epistolæ atque item Apocalypsis nihil talium nominum neque ascriptum prorsus neque interpositum habent. Ex hoc autem exemplari, collatis tamen aliis quoque nonnullis alterius illius generis, quod diximus, hæc tam multa quæ nunc exeunt in lucem, expressa sunt.

ILLUSTRISS. PRINCIPI AC REVERENDISS. DOMINO

D. GEORGIO AB AUSTRIA, EPISCOPO LEODIENSI, DUCI BULLONENSI,

COMITI LOSSENSI AC MARCHIONI FRANCIMONTANO, ETC.

JOANNES HENTENIUS MECHLINIENSIS MONACHUS HIERONYMIANUS. S. D.

PRÆFATIO.

Haud injuria Plato libro *De repub.* a sacrosanctæ philosophiæ limine ablegat ceu profanos quosdam, atque ad eam capessendam minime idoneos, *princeps illustrissime*, qui angusto sunt animo ac sordido, rerumque humilium cupiditatibus mancipato. Haud enim quaquam fieri posse arbitratus est, ut quem animum sordida illa cura rerum humilium occuparit, eo ipso divinarum humanarumque rerum scientia comprehenderetur. Nec id immerito. Quonam enim modo animus humanis, imo et brutalibus affectionibus deditus, poterit, repente hinc avulsus, subito ad ea quæ plus quam δὶα δὶα πασῶν dissita sunt, totum se transferre? Quapropter recte quoque ait idem in *Phædone*, par omnino esse, ut qui ad sapientiæ studium se conferunt, prius quidem emoriantur, animamque ipsam ab omni corporis sensu cogitationeque avertant, et quasi in suum jus suamque libertatem vindicent. Alioqui enim quemadmodum habet Lysias Pythagoricus in epistola ad Hipparchum, is qui corruptis obscœnisque moribus speculationes ad divinos sermones immiserit, non secus agit quam si cœnoso puteo liquidissimam infundat aquam, quæ et cœnum conturbet, et suam ipsius contaminet puritatem. Quod si tantam munditiem ab eo exigebant qui ad humanam duntaxat ac naturalem accedit philosophiam, quanta, obsecro, requiretur ab eo qui supra-

mundana ac divina scrutari desiderat? Siquidem mundana quærentes toti his involvimur, nec in malevolam animam ingreditur unquam sapientia, nec habitat in corpore subdito peccatis [1]. Spiritus enim sanctus disciplinæ effugit fictum, et aufert se a cogitationibus quæ sunt sine intellectu, et a superveniente iniquitate corripitur, quod expresse satis intelligendum dedit Christus Judæis, cum ait : *Quomodo vos potestis credere, qui gloriam a vobis mutuo accipitis* [2]. Porro tanto major in vobis doctrina humana requiritur, quanto longius ab hac munditie separamur, sanctique illius Spiritus auxilio destituimur, qui sacris olim apostolis ac prophetis tanquam electis suis organis indivulse semper aderat, eorumque linguam ac calamum ad omnia dirigebat, juxta illud Christi promissum : *Spiritus veritatis ducet vos in omnem veritatem.*

Hæc idcirco dixerim, quod ante aliquot annos videns communicatos esse nobis a Græcis sacros hos ac utilissimos commentarios, plurimum demirabar neminem inter tot virorum doctissimorum agmina hanc sibi provinciam suscipere, ut vel communis potissimum utilitatis intuitu, vel mercedis a Domino exspectandæ gratia, aut si non ob aliud, certe vel sui nominis apud mortales celebritatem quærens, quæ in hoc videbatur esse maxima, Latinos nobis ipsos redderet. Verum tandem ad me rediens, rei difficultatem in causa esse cognovi, quæ singulos a laudatissimo opere retraheret : cui aut se pares esse diffiderent, aut labores plus quam Herculeos fugitantes, suos supponere humeros recusarent, placidam quietem ac otium negotio ultro suscepto præponentes. Ego vero, quanquam me his longe inferiorem esse perspicerem, ingenioque ac eruditione parum admodum posse præstare confiderem : dolens tamen maximo hoc fructu tot annis Latinos immerito fraudari : multorum quoque pulsatus precibus, quibus obsistere impudentis potius fuisset quam verecundi, immensos sane in hoc subii labores : quo vel eruditiorum animos provocarem ac irritarem, ut vel sic extimulati, omni procul otio rejecto, aut etiam privato negotio quo sua quisque quærit, ea tantum quærant quæ sunt Jesu Christi. Et piis cœptis satis favit Altissimus : ut, si non omnibus in locis omnium animis, imo nec meo subinde satisfecerim, rarius tamen procul a scopo me hallucinatum crediderim : atque danda est venia si quid in horum versione me fugerit, ut fugisse multo non dubito, cum variis undique constrictus fuerim angustiis. Vix enim credi queat quantum laboris vel id mihi addiderit, ut cætera omittam, quod Photius, vir sane et sensum indagator sagacissimis, et flosculorum rhetorices observator diligentissimus, plurimis in locis singula Pauli verba Græca eorumque contexturam veluti trutina ponderaret, cum tamen Paulum Latine reddentes, hujusmodi verborum ordinem simulque Græcam Phrasim immutare coactus fuissem, sic ut jam Photii scholia locum non haberent, proinde ambigerem frequenter, num præstaret eam commentariorum partem in totum relinquere, quam Latinis scabrose, nulloque fructu tradere, ut quæ solis serviret Græcis, nempe de anxia Græcarum vocum contextura ac significato. Tandem tamen omnia fideliter reddere decrevi : quanquam me non parum quoque remorarentur unici Græci exemplaris non raræ mendæ, sive librarius hic in culpa fuerit, sive typographus : quæ me plerumque divinare cogerent : feliciterne an secus, id, quemadmodum et cætera omnia, lectoris judicio relinquo. Et quanquam ob hæc me non lateat phrasim aliquando esse in nonnullis duriorem : malui tamen fidi interpretis quam elegantis paraphrastæ fungi officio, etiamsi hoc consequi potuissem, cum videam nonnullos, dum nimis politi in vertendo videri volunt ab auctorum etiam animi conceptu nonnunquam excidisse. Ego vero intra ipsa interpretis septa me satis inclusi : quod ut facerem, etiam ingenii tenuitas me coegit. Neque enim adeo excellenti præditus sum ingenio, ut, velut Phidias statuis non solum aptam membrorum tribuebat harmoniam, sed etiam dignitatem et amplitudinem, ita et ego versioni splendorem adjungere possim lumenque orationis. Ego itaque meo me pede metior : nec unquam aliud ago, quam, etsi non verborum mensuram annumerem, ut saltem Græcarum sententiarum pondus Latinis rependam : adeoque his qui tantum Latini sunt consului, ut ne verbum quidem Græcum, quoad fieri licuit, relinquerem : quod ubi servari nequivit, addidi continuo, quid illi Latine respondeat. Quanquam tamen id satis scio, nihil adeo fore ex omni parte beatum, ut moreatur omnium plausu excipi ; idque adeo non peto, ut etiam magis hoc suspectum haberem, si meus labor universis probaretur : cum sciam inter tam varia hominum ingenia, esse non paucos, quibus mea non probari malim quam probari. Siquidem non immerito Phocion, quem Demosthenes suarum orationum securim esse dicebat, qui et tantam animi constantiam semper referebat, ut nulli unquam visus sit nec ridere nec fleret cum die quadam dicens, videret pariter ab omnibus approbari sermonem, conversus ad amicos : Quid, inquit, num mali quidpiam dixi imprudens ? Quod si etiam aliquid portulerim laude dignum, id tamen mihi non ascribendum est, sed Domino, a quo est omnis donatio bona, omneque donum perfectum [4]. Quod non Christiani tantum noverunt, verum etiam ethnici, qui nescio quibus fictis a se diis referebant acceptum, quidquid a se perageretur boni. Et hinc est quod præclarus ille dux Pytho, Atheniensibus os res feliciter gestas ipsum admirantibus, ac prædicantibus, quod Cotyn regem interemisset, Diis, inquit habenda est gratia, quibus auctoribus hoc facinus gestum est ; nam ipse nil aliud qnam manum et operam meam commodavi.

Quanta autem sit horum commentariorum utilitas, ne diam necessitas, facile quivis perspicere poterit, qui vel hoc unum consideraverit, quod in hos divini Instrumenti, nihil hactenus prodiit, quod satis animo facere posset. Siquidem in Acta solum habemus Chrysostomum, si tamen is

[1] Sap. I seq. [2] Uoan. v, 45. [3] Joan. xvi, 13. [4] Jacob. I seqq.

Chrysostomus est, qui etiam ubique id potius agere solet, ut homines a vitiis revocaret ad virtutes, quam ut auctoris mentem aperiret. Porro in eas quæ Catholicæ dicuntur, Epistolas, aut in Apocalypsim nullos omnino habemus commentarios lectu dignos, nisi quod ex his quæ nunc in lucem damus, nuper decerptum ac consarcinatum est. Pauli vero Epistolas etsi plures interpretari conati sint, adeo tamen illarum lectio salebrosa est ac plena anfractibus, lectorem sæpius suis longissimis periodis ac hyperbatis suspensum retinens, seseque inaccessam et inviam sensuum profunditate reddens, ut nisi quis eum, quo ille scripsit, spiritum ducem habeat, nunquam illæ satis a quoquam enarrentur.

Porro Paulinum cuivis adesse spiritum non facile crediderо, maxime cum illos miserrime ac turpissime videam in his hallucinari, qui sese unos Pauli tenere mentem impudenter asserunt, nullos alios præter suum ipsorum animum consulere volentes commentarios, imo calumniantes potius illos ac subsannantes. Itaque præter hunc suum erroris spiritum nullam aliorum recipiunt enarrationem, sed omnia suo explicant arbitratu, aut depravant potius: quos suis Petrus depinxit coloribus, dum Paulinas Epistolas [5], non certe ut isti, clarissimas dicit ac facillimas, nullaque opus habere enarratione, sed nonnulla continere intellectu difficilia, quæ indocti, inquit, parumque firmi detorquent, sicut et cæteras Scripturas ad suam ipsorum perniciem. Siquidem divinas omnes Scripturas Deus arcano suo consilio noluit usquequaque pervias esse hominibus, ne facile adepti essent: sed ut multo labore subacta hominum ingenia, primumque ipsius implorato auxilio, tandem acceptum thesaurum tanto haberent chariorem, tantoque servarent cautius, quanto majori studio ac diligentia accepissent. Cæterum, quis horum sit auctor commentariorum, manifestum est non eumdem esse primarium omnium auctorem, cum in Actis apostolicis simul et in Paulinis Epistolis plurima hic in compendium redacta sint, quæ fusius tractaverat Chrysostomus. Rursumque plurimorum aliorum sententiæ referuntur, nunc quidem positis in solo litteræ contextu nominibus, nunc vero additis etiam in margine: quæ et nos eodem modo ut in exemplari reperta sunt omnino reliquimus. Ad Apocalypsim autem certus præfigitur auctor (a), additis etiam in initio nominibus eorum a quibus ille nonnulla excerpserat. Præterea in omnibus his commentariis frequenter quoque ponuntur variorum auctorum sententiæ, suppresso illorum nomine, nescio an librariorum oscitantia. Varios tamen esse vel ex eo liquet, quod sæpius contrarium invenias ejus quod præcesserat. Utque unum verbi causa proferamus exemplum: cum prius in Apocalypsi dixerit Babylonem esse Constantinopolim, non mundum nec aliam quamvis civitatem, postmodum multis in locis dicit ac probat esse mundum, et nullam particularem civitatem. Cæterum, quanquam in prioribus libris nemo suum præfixerit nomen [6], ut est Græcis consuetudo, nunquam suo nomine evulgare quæ ipsi suo marte non elaborarunt, sed veluti centones quosdam ex variis collegerunt: evidentibus tamen propemodum conjecturis colligimus Œcumenium esse partim auctorem horum, partim collectorem qui tamen interdum, ubi suam post alios profert sententiam, suum quoque addidit nomen, ne quis illam aliis tribueret, quam ipse dignam non censebat quæ cum eorum sententiis conferretur. Plurima autem excerpsit ex Chrysostomo, cujus tamen nomen tunc solum addi curavit, cum ejus verba recenseret, non autem cum ipsius sententiam contractioribus verbis referret. Quod autem sit Œcumenius qui hæc omnia præter Apocalypsim nobis, ut nunc in lucem eduntur, tradiderit, his colligimus argumentis. Primum postremis commentariorum verbis Epistolæ ad Colossenses, proprio etiam nomine margini præfixo, scribit in hunc modum: Cum ab exemplari non integre invenissem beati Joannis scholia in Epistolam ad Colossenses, conscripsi illa ut potui. Si quid igitur in ipsis leve aut reprehensione dignum inventum fuerit, noverit is qui legit, meum esse hujusmodi lapsum. » Rursum quarto ad Ephesios capite habet hæc verba, addito in margine Œcumenii nomine: Ὅρα τι κἀγὼ ἐνόμισα· οὔτε γὰρ ἐχώρισα τὰ τοῦ μακαρίου νοῆσαι. Hoc est: « Animadverte quid et mihi visum sit: neque enim datum fuit quæ ipsius sancti sunt considerare. » Chrysostomum intelligens, propter quod et Joannis nomen in margine adjunctum erat. Satis itaque ostendit Œcumenius se collectorem esse commentariorum in omnes Epistolas, non tamen ullam alibi fecisse suipsius mentionem, eo quod in illis nactus esset integrum Chrysostomi exemplar. Rursum hujus enarratio ponitur frequentius post aliorum explicationes, reddento interdum causam eorum quæ præmissa erant, addendo etiam non raro, « Mihi quoque ita videtur posse dici. » Quid si et hoc modo dicatur, juxta hunc intellectum quem et divus Joannes suscipit: aut etiam Cyrilli seu Basilii aut cujusvis aliorum nomina citat. Porro hæc plurimis locis videre est, quorum nonnulla hic recensebimus. Ad Romanos quinto ad ea verba, *Peccatum non imputatur ubi non est lex*; capite nono ad ea verba, *Nisi Dominus Sabaoth reliquisset nobis semen*; primæ ad Corinthios VI, cum dicitur, *Qui scortatur, in corpus suum peccat*; capite VII, *De virginibus præceptum Domini non habeo*; capite XV, *Cum tradiderit regnum Deo et Patri*, et eodem, *Ut si Deus omnia in omnibus*; ad Ephesios II, *Juxta principem potestatis aeris*; capite IV, *A quo totum corpus quod coaptatur et compingitur*; et eodem

[4] II Petr. III, 15.

(a) Arethas scilicet Cæsariensis, cujus commentarius in Apocalypsin exstat apud nos ad annum 910, tomo CVI, post eum quem scripsit Andreas item Cæsariensis, Arethæ magister. EDIT. PATROL.

Sed non occidat super iram vestram, ubi ait : « Quosdam audivi ita interpretantes ; » secundæ ad Thessalonicenses III, *Porro Dominus dirigat corda vestra ;* ad Hebræos X, *Umbram habens lex futurorum bonorum ;* capite XII, *Qui pro gaudio sibi proposito ;* aliis quoque locis innumeris. Cum igitur hinc luce manifestius sit Œcumenium Paulinarum Epistolarum collegisse commentarios, arbitramur idem ipsum fecisse in Acta apostolorum et in Catholicas Epistolas, quanquam nec ibi suum nomen addiderit : cum ejusdem omnino sint phrasis, nisi quod ibi pauciores habuerit quos imitaretur, quorum etiam nomina vix unquam in Græco exemplari addita invenimus, nec in litteræ contextu nec in margine. Hos autem nostros labores jure optimo vindicare sibi poterat, atque suo nomine in lucem ederentur postulare, illustrissimus princeps ac reverendissimus dominus D. Joannes a Lotharingia, S. R. E. tituli S. Onufrii cardinalis, doctorum virorum Mecœnas egregius, cui plurimum debent quicunque sacrarum Litterarum studiis addicti sunt : ut qui, statim ubi cognovisset me hujusmodi in commune Ecclesiæ bonum subiisse labores, cum illi ne de nomine quidem notus unquam fuissem, liberali tamen munere me donari jussit, ampliora etiam pollicens ubi liber typis excusus foret. Cui etiam libentissimo animo opus hoc dedicassem, nisi jam priusquam ad ipsum accedere daretur, non animo solum concepissem, verum etiam verbis T. R. D. manifestassem ob eam quam novit causam, ipsius auspiciis opus hoc me in lucem editurum : adeo ut nequaquam mihi fuerit integrum, aliud agere aut fidem non servare. Quod si etiam maxime facere voluissem, ne ipse quidem illustrissimus princeps, re cognita, ullo modo tulisset : ut qui nihil hujusmodi nominis celebrationes moretur, cum jam ad tantum splendorem accesserit, ut hinc nihil omnino suo nomini possit accrescere. Cujus cum affluentissimas opes, cum ingenium, corporis et animi decus, cum suavissimos mores ipse mecum revolvo, profecto is esse mihi videtur in quo fortunam cum natura, cumque ambabus virtutem, tres potentissimas rerum dominas, contendisse credem, cujus ipsarum potissimum beneficii gratia teneretur, aut quæ plenioribus ipsum muneribus manuque largiore cumularet. Cumularunt certe et quæque est officio suo functa, nec cui plus debeat facile discreveris. Non itaque præterita usus sum excusatione, quod ipsum eam nominis celebrationem exoptare putarem : sed ut meo interim nomini consulens, ostenderem me non temere hæc egisse, aut ingratitudinis notam ullo pacto debere agnoscere. Dabitur tamen alibi locus, ut spero, quo gratum me erga eum principem ostendam.

Nunc vero ad te venio, clarissime ac reverendissime Georgi, obsecrans ut nosce nostros labores, qui tuis auspiciis in lucem prodire conantur, læta atque exporrecta fronte suscipias. Id autem ut facere auderem, partim mihi persuasit tuorum morum uno omnium ore prædicata integritas, cum admirabili prudentia parique humanitate conjuncta, partim vero incredibilis quipam, quem non obscure præ se ferre visa est tua amplitudo, erga hujusmodi auctores amor : partim quoque talis erat singularis ac gratuitus tui in me favor, cognitaque tuæ erga me voluntatis propensio, ut nihil me tibi non debere ingenue faterer. Hoc etiam potissimum nomine, quod cum e tuis ortus sim ditionibus, singulique suum principem recens patriam ingredientem munusculo quopiam, quod obsequiosum testetur animum, excipere soleant, ego nequaquam vacuis manibus accedere debui. Quod si sera videatur gratulatio, non ob id reprehendi debet, cum dilata sit urgenti ac probata omnibus causa. Nemo enim probasset, opinor, si præcipitanter, ut Tuæ Amplitudini gratularer in tempore, fetum hunc seu aborsum potius, immitarum abjecissem, aut a me abire permisissem. Porro quo nunc munere apud Tuam Celsitudinem majorem me gratiam initurum confiderem, non erat, quam si utillissimos hos, imo propemodum necessarios commentarios ei potissimum consecrarem, qui non modo singulari præditus est pietate, sed præter omne genus doctrinæ tanta quoque dicendi facundia ac eloquentia, quanta vel ab ejus generis hominibus requiri potest maxima, qui omnem ætatem in litteris consumpserunt. Accedunt ad tantam præstantissimarum artium doctrinam et cæteræ virtutes dignæ magno principe : justitia in imperio, pacis tuendæ cura, magnitudo animi, pietas, studium juvandæ ac ornandæ religionis Christianæ, clementia ac bonitas eximia. Hoc principe duce quid poterit esse adversi, si cum virtute omnia secunda sunt? Nemo in illo quidquam inconsultum metuat, prudentissimus est ; nemo insolentiam animi cogitet, modestissimus est; nemo injuriam timeat, æquissimus est. Bene merentes sua confirmabit humanitate, languidos excitabit industria, improbos severitate compescet. Certe hujusmodi omnino requirebatur qui infelicissimis hisce temporibus celeberrimæ Ecclesiæ præficeretur, amplissimæque ditionis habenas ea prudentia eaque doctrina moderaretur, ovesque a truculentis pene luporum faucibus eriperet, nempe qui in variarum Ecclesiarum moderatione tam probatus esset Siquidem tranquillo mari quilibet nautarum vectorumque gubernare potest : at ubi sæva fuerit orta tempestas, ac turbato mari rapitur vento navis, tum viro ac gubernatore opus est : et qui ante omnia duo hæc Platonis præcepta teneat, quæ Cicero dicit necessario adesse his oportere, qui omnino reipubl. profuturi sunt : primum ut civium utilitatem sic tueantur ut quidquid agunt ad eam referant, obliti commodorum suorum. Neque enim idem principem decet quod privatum. Atque hinc est quod Pelopidas uxori quæ ad bellum proficiscentem muliebriter rogabat servaret seipsum, Alii, inquit, ut isthuc faciant monendi sunt : nam princeps ac dux hortandus est potius ut servet cives. Alterum est ut totum corpus reipublicæ curent : ne dum partem aliquam tuentur, reliquas deserant : nam id seditionis maximique dissidii ac invidentiæ causa esset. Verum neque ego is sum qui, ne dicam tibi, sed nec alii cuivis consilium dare possim, neque tu is es cui opus sit illud a quoquam expetere. Tu tibi in omnibus monitor

dandus es : tuis consiliis, diligentiæ ac industriæ relinquendus. An nos timeamus ulla te parte arctissimam æquitatis regulam transiturum ? facturum aliquid te tuisque majoribus ac regali tua prosapia indignum, aut a tuis moribus alienum ? neve ab honestissimis vitæ rationibus aberres ? Unde hic nobis metus aut quid de te non debemus nobis polliceri ? qui non modo veterum laudes splendoremque prioris ætatis, sed et ingenia laudantiam viresque superasti. Quapropter his relictis, quæ et ego frustra eloqui tentarem, et tu invitis aut obturatis potius auribus exciperes, Deum optimum maximumque precor, te nobis, imo patriæ ac communibus studiis diutissime servet incolumem.

Datum Lovanii, in collegio theologico, anno e partu virgineo 1545, pridie Kalendas Apriles.

CANDIDO LECTORI.

Rerum in hujus operis exordio præmonendus mihi es, candide Lector, eumdem quem in priori tomo ordinem nos servasse adnotandorum numerorum capitum, tam juxta Græcos quem hic auctor observavit, quam juxta Latinos quem nos quidpiam citantes aut aliud notantes semper sequimur, cum nullam facimus Græcorum capitum mentionem. Itaque initio statim cujusque faciei positus numerus, Latinorum est : qui vero majusculis litteris supra ipsos paginæ versus ascribitur, Græcorum. Rursum ubi Bibliorum locus quispiam fuerit in contextu citatus aut ad ipsum quoquo modo allusum, nec tamen in opposito margine additus est Latinus capitis numerus, ad eumdem qui paulo ante citatus es locum recurrito : nolumus enim frustra idem ejusdem voluminis caput iterato ponere. Quinetiam cum variorum ejusdem voluminis capitum consecutive dicta citantur, posito semel duntaxat voluminis nomine, numeros capitum simul adjunximus eo quo illa citantur ordine. Præterea eamdem hic mihi dari veniam precor quam in Euthymio postulavi, quod voces quasdam non vitaverim a quibus abhorrent nonnulli nostro hoc politiori sæculo : nempe, *Salvator, salvare compassio, dispensatio* ac similes, ne si exactiores substitueremus quæ sacrarum Scripturarum studiosis non adeo tritæ essent, lectorem quoquo modo remorari videremur. Ad hæc cum Græcum exemplar singulorum argumenta capitum initio cujusque libri aut epistolæ recenseret, maluimus singula singulis capitibus præfigere, ne ad dignoscendum capitis argumentum, necesse tibi foret subinde ad libri initium recurrere. Quapropter etiam nonnunquam coacti sumus partes textus aliter quam in Græco essent exemplari dividere : cum ibi continuato textu, in margine duntaxat novi capitis numerus annotaretur. Nonnunquam etiam ne textus adeo mutilus aut minutatim concisus videretur, plures conjunximus periodos quæ in Græco exemplari divisæ erant, potissimum in Epistola ad Romanos et in Apocalypsi, qui libri in hoc a cæteris maxime dissidebant : ubi tamen divisas hujuscemodi sententias conjunximus, ad singularum enarrationem rursum eas aut ex integro aut in parte repetiimus. Nonnunquam vero hanc fecimus unionem eo quod permistim partes hujusmodi variarum periodorum non suo ordine explicabantur : quod adeo frequens erat, ut huic malo non ubique remedium præstiterimus : ideoque hic te admonemus, ut si quando sententiæ alicujus explicationem requiras, etiam præcedentis clausulæ enarrationem perlegas. Sæpius enim ubi quispiam citatur auctor et præsertim Photius, non eam duntaxat litteræ partem quæ proposita est declarat, sed ea etiam quæ subsequuntur. Ne id quoque temere a nobis factum existimes, quod nonnunquam Pauli, Lucæ aut Joannis litteram novo satis modo verterimus : id enim facere coacti sumus, ut scholiorum respectum haberemus : alioqui si reliquo secuti fuissemus interpretes, scholia in hujusmodi locis nulli servissent proposito. Hujus quoque te admonitum velim, quoties locus quispiam in his ex Veteri citatur Instrumento, hunc juxta versionem Septuaginta referri, utpote qui Græce scripserunt, hi autem collectores Græci tantum erant : qui etiam non raro sensum magis citant quam verba : aut, quod mihi magis videtur, ex memoria citant, quæ, utpote labilis, etiam doctissimos nonnunquam fallere solet. Denique, id etiam animadverte, quantum nostris temporibus hi serviant commentarii, qui plurimis in locis indicant brevibus quæ Pauli verba variis obsistant hæresibus illasque confodiant. Accipe itaque, lector candide, ac fruere felicibus auspiciis præda quam ex Græcorum bibliothecis tuis usibus primi adveximus : quanquam hujus pars, ut verum fatear, nempe in Epistolam ad Romanos, ante aliquot annos erepta fuerat, Joanne Lonicero interprete, verum mutila admodum, ut quæ ne tertiam quidem partem haberet eorum quæ nunc in eam Epistolam tibi damus : eaque, nescio cujus vitio, satis infeliciter Latinitate donata : neque enim interpretem temere accusare velim : quanquam is etiam in nuncupatoria Epistola satis idicat quam non magnifaciat ea quæ vertat, seseque maluisse in alio versari argumento. « Majori, inquit, delectatione in eo versatus essem, si in Scripturæ scopo, in fide, in Christi meritis, sanguine et morte, atque adeo in justificatione mansisset firmiter ac constanter ; » et post pauca : « Nonnunquam sane bonus hic vir dum Pauli mentem non assequitur, nec respondet per omnia sæculi analogiæ, operibus plus æquo tribuit, ut appareat theologum esse Græcum : quorum sane commentaria, cum Christum doceant et in Christi gloriam conscripta sint, nobis haud statim sunt contemnenda. Cæterum, Christiano potius volupe esse debet, videre et agnoscere quo dono veteres Christum prædicarint. Quanquam autem non parum multi repe-

riantur, qui citius hunc interpretem divi Hauli sint rejecturi quam lecturi : eorum tamen calumnia minime mihi probari potest. Cur enim non potius divi Apostoli præcepto obsequimur, *Omnia probate ; quod bonum est, tenete.* »

Hactenus Lonicerus de eo quem vertendum susceperat. Verum nonnulla in primis capitibus loca conferemus quæ ipsis nobiscum fuere in Græco exemplari communia, veluti ex ipsius versione liquet, quo et de his et de aliis locis innumeris, quibus non satis inter vos convenit, lector judicare valeat : et primum Græca ponemus, deinde nostram versionem, ac tertio Loniceri verba. In primis super illa primi capitis verba, *Ad obediendnm fidei*, ubi ait interpres : Καὶ γὰρ οὐ δεῖ πολυπραγμονεῖν γέννησις καὶ οὐσίαν Θεοῦ, ἀλλὰ μόνον ὑπακούειν, quod nos ita reddidimus : « Neque enim oportet Dei generationem vel substantiam curiose scrutari, sed tantum obedire, » ipse vero sic habet; « Etenim non oportet variis occupari rebus eum qui Filii Dei generationem et essentiam novisse velit, sed solummodo verbo obedire. » Eodem capite, super illud, *Invisibilia enim ipsius ex creatione mundi operibus intellecta conspiciuntur :* Græca : τὰ ἀόρατα γὰρ, φησὶν, οἷον ἄγγελοι καὶ αἱ ἄλλαι ἀσώματοι οὐσίαι. Ποῖα ταῦτα : Τὰ ἀπὸ κτίσεως κόσμου εἰς γένεσιν παραχθέντα, nostra versio : « Siquidem invisibilia, ait, puta angeli cæteræque substantiæ incorporeæ Quænam sunt hæc incorporea ? Quæ ex creatione mundi ad esse perducta sunt. » Lonicerus : « Invisibilia enim, inquit. Qualianam hæc ? Quæ a condito mundo ad generationem rerum paracta sunt. » Statimque postmodum ubi Græca habent, τῶν παραγμένων εἰς γένεσιν, nostra versio : « Et quæ ad esse producta sunt ; » Lonicerus : « Quæ generationis via producta sunt. » In fine capitis super ea verba, *Non solum faciunt, verum etiam assentiuntur perpetrantibus :* ubi Græcus Isidorus retulit quosdam aliter legere, ac contendere depravatos esse Græcos codices, tandemque subjungit : Ἐγὼ δὲ οὔτε ἡμαρτῆσθαι ἐν τούτῳ φήσας τὰ ἀποστολικὰ βιβλία, οὔτε καταδρομεῖν τῶν μὴ νενοηκότων φράσας, τοῖς ἐντευξομένοις ἐπιτρέψω τὴν ψῆφον. Φημὶ τοίνυν, ὅτι ἐμειδὴ τοῦ πλημμελεῖν τὸ ἐπαινεῖν τοὺς πλημμελοῦντας πολλῷ ἐργαλεώτερόν ἐστι καὶ μεῖζον εἰς κολάσεως λόγον, εἰκότως εἴρηται, Οὐ μόνον αὐτὰ ποιοῦσιν, ἀλλὰ καὶ συνευδοκοῦσι τοῖς πράσσουσιν, nostra versio : « Ego autem neque in hoc depravatos esse codices apostolicos asserens, neque cum his qui non intellexerunt contendere volens, lectoribus isthuc judicandum permittam. Dico ergo quod cum eos qui peccant collaudare longe operosius sit ac magis ad supplicii rationem momentum habeat quam peccare, merito dictum est, *Non solum ea faciunt, verum etiam assentiuntur perpetrantibus.* » Lonicerus : « Ego vero neque errasse existimans apostolicos libros, neque assentiens illis qui non assecuti sunt mentem Pauli, lectoribus isthuc judicandum permittam. Censeo igitur quod simul atque delinquentes commendare dum delinquunt sit multo molestius ac majus quam delinquere, merito hac castigationis ratione dictum est, *Non solum ea faciunt, verum etiam agentibus assentiuntur.* » Et quanquam in margine dicat se fideliter reddidisse quod Græcum exemplar habebat, ex ipsius tamen versione satis liquet eodem modo quo et nos Græca legisse ; verum, cum ea aliter intellexisset, quædam immutasse, alia vero addidisse. Item super illud septimi capitis, *Non quod non habitet in me, hoc est, in carne mea, bonum*, Græca : Τὸ αὐτεξούσιον θέλει δεῖξαι, καὶ ὅτι ὁ ἄνθρωπος Κύριος τῆς ἐπ' ἄμφω τοῦ τε ἀγαθοῦ καὶ κακοῦ ῥοπῆς. Φησὶν οὖν· Οὐκ οἰκεῖ ἐν ἐμοὶ τὸ ἀγαθόν· οὐκ ἀποκεκληρωμένον καὶ ἀνάγκῃ τινὶ παραμένον μοι ἔχω τὸ πράττειν τὰ ἀγαθὰ, ὥστε καὶ πρὸς βίαν ἀφέλκειν με τῶν κακῶν· τοῦτο γὰρ οἴκησις, ἡ εἰς ἀεὶ διαμονὴ, καὶ οἷον ἐγκάθισις Nostra versio: « Arbitrii libertatem vult ostendere, quodque homo dominus sit potentiæ ad utrumque tam bonum quam malum. Ait ergo : *Non habitat in me bonum :* non mihi sorte datum aut necessitate quadam apud me permanens habeo ut bona operer, ita ut vi quadam abstraheret me a malis. Nam ea dicitur habitatio, perpetua videlicet permanentia ac veluti residentia. » Lonicerus : « Libertatem vult ostendere, nempe quod homo non sit dominus ad boni malique momentum. Dicit itaque, *Non habitat in me bonum :* non est certum, neque necessario apud me permanet ut possim bona persequi : imo natura mea adeo corrupta est, ut vi quadam ad mala me pertrahat. Id enim est veluti habitatio as idua perduratio, et veluti consessio est ac residentia. » Ex horum deductione satis apparet non esset typographi vitio additum adverbium negandi *non*, initio hujus particulæ : et etiam ex eo quod in margine annotaverit : « Adversus liberum arbitrium. » Cum autem non satis caperet Græca, addidit, *non :* et infra, « Imo natura mea adeo corrupta est, » quod putaret id exigi propter verba sequentia ὥστε καὶ πρὸς βίαν ἀφέλκειν με τῶν κακῶν, quæ pereram intellecta vertit, aut vi quadam ad mala me pertrahat. » Hæc alii pravæ mentis potius esse dicerent quam ignorantiæ : tum propter ea quæ supra recitata sunt ex nuncupatoria ipsius Epistola, tum propter alia quædam ejusmodi : ut quod nonnulla reliquerit ad illa Pauli verba secundo capite : *His quidem qui secundum tolerantiam boni operis, etc.*, ubi Græca habent : Οὐ γὰρ μόνον ἡ πίστις ἀρκεῖ, ἀλλὰ καὶ ἔργων χρεία. ὑπομονὴν δὲ εἰπὼν, γενναίως ἔχειν διδάσκει πρὸς τοὺς πειρασμούς. Hoc est : Neque enim sola fides sufficit, sed et opera sunt necessaria. Cum autem dixit tolerantiam, docet ut adversus tentationes et afflictiones strenue se habeant. Ipse vero, relictis prioribus verbis de fide et operibus, suam versionem a sequentibus incipit, hoc modo : « Tolerantiam dicens, docet ut sese strenue adversum tentationes gerant. » Et mihi quidem facile persuadebit priora illa verba desiderata fuisse in suo exemplari, ut quod tertiam vixdum partem habuerit eorum quæ ex nostro vertimus : at vereor ne id aliis persuadere non possit, eo quod in proœmio dixerit, bonum hunc virum dum Pauli mentem non assequitur, nec respondet per omnia fidei analogiæ, operibus plus æquo tribuere. Ego tamen eo sum propensior animo, ut hæc illi contigisse credam, quod aliis rebus occupato, non vocaverit exactius hæc ponderare : nec tantum studii sacris Litteris ac re-

bus theologicis impendere potuerit, quam illi qui nullis aliis distracti studiis, toti his incumbunt. Cæterum priusquam ad ipsam accedam enarrationem, primum loca quædam subjiciam in quibus dissidebat nostrum exemplar ab his quæ vulgo circumferuntur Græcis exemplaribus: quod tamen non raro factum opinor librariorum aut typographorum incuria, quod nec editioni conformis esset ejusmodi lectio, nec bibliis Complutensibus, de quibus in Euthymio feci mentionem in epistola ad lectorem. Nonnunquam ergo cum apertum viderem in exemplari mendum, nulla facta aut hic aut circa eum locum rei mentione, restitui ut oportuit; aut ubi operæ pretium videbatur, id in margine annotari curavi, et idcirco ea loca hic non subjiciam. Porro non decrevimus annotare loca (quemadmodum nec in Evangelia fecimus) quibus et hoc nostrum et alia Græca exemplaria dissideant a vulgata editione Latina, quod id ex variis aliis interpretibus quisque petere possit. Subdemus quoque indicem sententiarum quæ in his commentariis memoria dignæ visæ sunt, quoniam plurimos id expetere videmus: numero designante folium, littera autem a, priorem columnæ partem (*b*) vero, posteriorem. Cæterum, antequam ad libri lectionem accedas, quæso errata quædam quæ aut typographorum aut nostros præterfugerunt oculos ad rectam lectionem revocato: in quorum annotatione primus numerus folium designat, secundus columnam, tertius autem versum: ubi vero duo solum numeri signantur, prior positi jam folii columnam ostendit, posterior autem versum. Quod si unicus assignetur numerus, is dictæ columnæ versum designabit. Vale.

ΤΟΙΣ ΦΙΛΕΛΛΗΣΙ

Αἱ τῇδε τῇ βίβλῳ περιεχόμεναι ἐξηγήσεις, οὕτω θαυμαστήν τινα βραχυλογίαν καὶ σαφήνειαν, καὶ δήλωσιν ἀναφαίνουσι τῶν ἀεὶ ἐν τῇ θείᾳ Γραφῇ ζητουμένων, ὥστε πείθεσθαί με ῥᾳδίως, ταύτας τῶν παλαιοτέρων ἐκείνων, ἀφ' ὧν εἰς ἓν ὡσπερεὶ σῶμα συνηθροίσθησαν, τοσούτῳ διαφέρειν, ὅσῳ τὸ μέλι τῶν ἀνθέων τιμιώτερον. Καὶ γὰρ καὶ ὁ τὰ τοιαῦτα συλλέξας, τὴν μέλιτταν μιμησάμενος, ἀφ' ἑκάστου τῶν πρὸ αὐτοῦ γραψαμένων, ὥσπερ ἐκείνη ἀπὸ τῶν πανταχοῦ βλαστησάντων ἀνθέων, τὰ κάλλιστα ἀποδρεψάμενος, ἐκ πολλῶν τούτων ὡσεὶ ᾀδόντων καὶ ὑμνούντων ἐν τῷ ἱερῷ τὸν Θεὸν, ἕνα χορὸν τοῦτον τὸν θαυμαστὸν συνεστήσατο. Ὅτι δὲ Οἰκουμένιός τις ὀνόματι ὁ τοιοῦτος, ἐντεῦθεν ἤδη δύναιτο ἄν τις μαθεῖν. Εὗρον γὰρ ἐν τῇ εἰς τὴν πρὸς Κολασσαεῖς Ἐπιστολὴν ἐξηγήσει κατὰ τὴν ἐσχάτην σελίδα τοιαύτην μαρτυρίαν· Ἐκ τοῦ ἀντιγράφου, φησὶ, μὴ εὑρὼν καλῶς τὰς παραγραφὰς τοῦ μακαρίου Ἰωάννου τῆς πρὸς Κολοσσαεῖς Ἐπιστολῆς, συνέγραψα αὐτὰς ὅπως ἠδυνάμην. Εἰ οὖν εὑρεθῇ τι ἐν αὐτοῖς ἢ κοῦφον ἢ ἐπιλήψιμον, ἴστω ὁ ἀναγινώσκων, ἐμὸν εἶναι τὸ τοιοῦτον πταῖσμα. Ταύτῃ δὲ τῇ μαρτυρίᾳ καὶ πᾶσα εἰς τὴν πρὸς Κολοσσαεῖς Ἐπιστολὴν ἑρμηνεία τελειοῦται. Ἔχει δέ γε αὕτη ὄνομα προτιθέμενον τὸ Οἰκουμενίου. Ὥστε ἐκ τούτου τεκμαίρεσθαι, μᾶλλον δὲ ἀναμφίβολον ἤδη ἔχειν, τοῦ Οἰκουμενίου τούτου, κἂν γοῦν εἰς τὰς Παύλου Ἐπιστολὰς, τὸν πόνον εἶναι. Οὗτος γὰρ ἀνὴρ πᾶσαν τὴν Χρυσοστόμου πραγματείαν, ὡς καὶ παντὶ τῷ ἀναγινώσκοντι ῥᾴδιον καθορᾷν, εἰς βραχὺ συστειλάμενος, ταύτῃ καὶ τῶν ἄλλων ἁγίων τὰς ἐξηγήσεις προσέθηκε, τὸ ὄνομα ἑκάστου τῇ ἐπιγραφῇ προμηνύσας, οἷον Κυρίλλου, Γενναδίου, Θεοδωρήτου, Γρηγορίου, Βασιλείου, Σευηριανοῦ, καὶ τῶν τοιούτων, ἐξαιρέτως δὲ Φωτίου τινὸς, ἀφ' οὗ ὅσαι μετεκομίσθησαν ἐξηγήσεις, τοῦ σκοποῦ, κατά γε ἐμὲ, μάλιστα πάντων τυγχάνουσιν. Ἴσθι μὲν οὖν ἔνθα ἂν μὴ εὕροις ὄνομα ἐπιγεγραμμένον μηδὲν, τὴν τοιαύτην ἑρμηνείαν εἶναι τοῦ Χρυσοστόμου εἰς ὀλίγα συνεσταλμένην ὑπὸ τούτου, ὡς εἴρηται. Ἔνθα

A δὲ καὶ τοῦ Χρυσοστόμου αὐτοῦ, ὅπερ σπανιάκις ἔστιν ἰδεῖν, τὸ ὄνομα εὕροις προτιθέμενον, μηδὲν ἐκεῖ τὸν ἄνδρα συστείλασθαι ἢ μεταβαλέσθαι ἐκ τῆς ἐξηγήσεως, ἀλλ' ἢ αὐτὰ τὰ τοῦ Χρυσοστόμου ῥήματα κατὰ λέξιν μόνον μεταγράψαι. Εἰ δέ που καὶ αὐτοῦ τοῦ Οἰκουμενίου τὸ ὄνομα ἴδοις τοῦ πᾶσαν τὴν συλλογὴν ταύτην ἐκπονήσαντος, μὴ θαυμάσῃς. Ἃ γὰρ αὐτὸς ἐπινοήσας καὶ ἐφευρὼν ἐτύγχανε, καὶ μὴ ἀφ' ἑτέρων τῶν πρὸ αὐτοῦ μαθὼν, τούτοις τὸ ἴδιον ὄνομα προτιθέναι προσήκειν ἡγήσατο, ἵνα μὴ σύγχυσίς τις τῷ ἀναγινώσκοντι γένηται, πάντα ὅσα ἀνεπίγραφα ἑνὸς, οἷον Χρυσοστόμου εἶναι νομίσαντι ἄο, καίπερ ὄντων τινῶν καὶ ἑτέρου, οἷον αὐτοῦ, εἰ μή γε αὐτὸς τὸ ἴδιον ὄνομα προγράψας ἐσήμανε. Τὰ μέν τοι εἴς τε τὰς πράξεις, εἴς τε τὰς Καθολικὰς λε-
B γομένας Ἐπιστολὰς συγγραφέντα ἔχει ἀμφισβήτησίν τινα, πότερον τοῦ αὐτοῦ Οἰκουμενίου συγγράψαντος καὶ συλλέξαντός ἐστιν, ἢ οὔ. Ἀλλ' ἐγὼ τοῦ αὐτοῦ οὐχ ἧττον εἶναι καὶ ταῦτα νομίζω, πολλοῖς τεκμηρίοις ἑπόμενος, ἅτινα ἐν τῷ παρόντι οὐκ ἂν εἴποιμι, ἵνα μὴ ἐν σχήματι ἐπιστολῆς πέραν τοῦ δέοντος μακρολογήσω. Τὰ δὲ εἰς τὴν Ἀποκάλυψιν τοῦ μακαρίου Ἰωάννου, συνετέθη μὲν ὑπὸ Ἀνδρέου τοῦ τῆς Καισαρείας Καππαδοκίας ἐπισκόπου, ἀλλ' εἰς σύνοψιν καὶ βραχύτητα συνεπτύχθη τὸ ὕστερον ὑπὸ Ἀρέθα τινὸς τῆς αὐτῆς πόλεως ἐπισκόπου, ὡς καὶ ἡ ἐπιγραφὴ μηνύει ῥητῶς, Ἀντίγραφον μὲν οὖν τι πᾶσαν τὴν τοιαύτην πραγματείαν περιέχον κτησάμενος Ἰωάννης Ματθαῖος ὁ Γίβερτος ὁ τῆς Οὐηρώνης ἐπίσκοπος, τοῦτό μοι παρέδωκε, κελεύσας ἐπανορθοῦν, καὶ τῶν ἐν αὐτῷ πταισμάτων, εἴ τινα
C εὕροιμι ἂν, ἐκκαθαίρειν ἀκριβῶς. Ὅπερ ἔγωγε λίαν ἀσμένως παραδεξάμενος, καὶ κελεύσαντι ἐκείνῳ ὑπακούσας, ὡς εἰκὸς, τὸ προσταχθὲν ἐξήνυσα κατὰ τὸ ἐμοὶ δυνατόν. Ἔπειτα τοῖς βιβλιογράφοις, οὓς ὁ αὐτὸς Γίβερτος οἴκοι ἔχει μεγίστοις ὑφ' ἑαυτοῦ δαπανήμασι τρεφομένους, ἐξέδωκα, ἵνα τῇ ἑαυτῶν τέχνῃ πολλαπλασιάσωσι. Δεῖ δὴ τῶν ἀναγινωσκόντων ἕκαστον πλείστην τῷ φιλανθρωποτάτῳ Θεῷ

χάριν ἔχειν. Ὡς τῶν συνταγμάτων τούτων τῶν A οὕτω καλῶν και τιμίων τῷ χρόνῳ ἤδη καὶ τῇ ἀμελείᾳ παντελῶς ἀφανίζεσθαι κινδυνευόντων, Σωτῆρα ἡμῖν τοῦτον τὸν μεγαλοπρεπέστατον ἄνδρα ἐχαρίσατο. Τῷ αὐτῷ δὲ πάλιν εὐχέσθω διηνεκῶς, πολλοὺς ἄλλους τοιούτους παρέξειν τῷ κόσμῳ. Ὡς τούτου γενομένου πᾶσαν τὴν Ἑλληνικὴν καὶ Ῥωμαϊκὴν παιδείαν τὸ παλαιὸν κάλλος, μᾶλλον δὲ τὴν ζωὴν ἐν βραχεῖ ἀναληψομένην ἐλπιζέτω. Ἔῤῥωσθε.

ΥΠΟΘΕΣΙΣ

ΤΗΣ ΒΙΒΛΟΥ ΤΩΝ ΠΡΑΞΕΩΝ.

—

ARGUMENTUM LIBRI ACTORUM.

—

Ἔστιν ὁ διηγούμενος τὰς Πράξεις τῶν ἀποστόλων, A Λουκᾶς ὁ εὐαγγελιστής. Ἀντιοχεὺς γὰρ οὗτος ὑπάρχων τὸ γένος, ἰατρὸς δὲ τὴν ἐπιστήμην, συναπεδήμει τοῖς ἀποστόλοις, καὶ μάλιστα τῷ Παύλῳ, καὶ εἰδὼς ἀκριβῶς γράφει. Διηγεῖται δὲ ὡς ἀγγέλων ὑπολαβόντων ἀνελήφθη ὁ Κύριος. Καὶ τὴν τοῦ ἁγίου Πνεύματος ἔκχυσιν γενομένην ἐν τῇ πεντηκοστῇ ἐπί τε τοὺς ἀποστόλους, καὶ πάντας τοὺς τότε παρόντας. Τήν τε κατάστασιν τοῦ Ματθία, ἀντὶ Ἰούδα τοῦ προδότου, καὶ τὴν κατάστασιν τῶν ἑπτὰ διακόνων. Καὶ τὴν ἐκλογὴν τοῦ Παύλου, καὶ ὅσα ἔπαθεν, καὶ ὅσα οἱ ἀπόστολοι διὰ προσευχῆς καὶ τῆς εἰς αὐτὸν τὸν Χριστὸν πίστεως ἐθαυματούργησαν.

Τῶν δὲ ἀποστόλων τὰ ὀνόματά ἐστι ταῦτα· Σίμων ὁ λεγόμενος Πέτρος, καὶ Ἀνδρέας ὁ ἀδελφὸς αὐτοῦ, C Ἰάκωβος καὶ Ἰωάννης, Φίλιππος καὶ Βαρθολομαῖος, Θωμᾶς καὶ Ματθαῖος ὁ τελώνης. Ἰάκωβος ὁ τοῦ Ἀλφαίου καὶ Σίμων ὁ Καναναῖος, καὶ Ἰούδας Ἰακώβου, καὶ Ματθίας ὁ συγκαταψηφισθεὶς μετὰ τῶν ἕνδεκα ἀντὶ τοῦ προδότου. Τῶν δὲ ἐγκαταστάθέντων διακόνων τὰ ὀνόματά ἐστι ταῦτα· Στέφανος, Φίλιππος, Πρόχωρος, Νικάνωρ, Τίμων, Παρμενᾶς, καὶ Νικόλαος, Μετὰ ταῦτα ἐκλήθη καὶ Παῦλος σκεῦος ἐκλογῆς.

Τούτων δὲ τῶν ἀποστόλων σημεῖα ἃ ἐποίησαν ἐστὶ ταῦτα·

α'. Πέτρος καὶ Ἰωάννης ἐθεράπευσαν ἐν τῷ ὀνόματι τοῦ Κυρίου τὸν ἐκ γενετῆς χωλὸν, τὸν ἐν τῇ Ὡραίᾳ πύλῃ καθήμενον·

β'. Πέτρος Ἀνανίαν καὶ Σάπφειραν τὴν γυ- D ναῖκα αὐτοῦ ἤλεγξε νοσφισαμένους ἀπὸ τῆς ἐπαγγελίας τῆς εἰς τὸν Θεὸν, καὶ γεγόνασι παραχρῆμα νεκροί.

γ'. Πέτρου ἡ σκιὰ ἐρχομένη ἐπὶ τοὺς ἀσθενοῦντας ἐθεράπευσεν αὐτούς.

δ'. Στέφανος ἐποίει τέρατα καὶ σημεῖα.

ε'. Φίλιππος τὸν εὐνοῦχον ἐπέστησεν ἀναγινώσκοντα τὸν προφήτη Ἡσαΐαν καὶ ἐβάπτισεν αὐτόν.

ς'. Ὁ αὐτὸς Φίλιππος ἐν Σαμαρείᾳ πολλὰ πνεύ-

Lucas evangelista enarrator e.: Actorum apostolorum. Hic enim cum Antiochenus esset genere, arte vero medicus, simul cum apostolis peregrinabatur et potissimum cum Paulo, scribitque quod exacte cognovit. Narrat autem quonam angelis suscipientibus assumptus sit Dominus : ac Spiritus sancti factam super apostolos, omnesque qui tunc præsentes erant, quinquagesimo die, diffusionem Præterea Mathiæ constitutionem loco Judæ proditoris, ac septem diaconum creatiouem, Paulique electionem et quæcunque passus est, quæque apostoli, per orationem et fidem quam in Christum habebant, miracula ediderunt.

Duodecim autem apostolorum nomina sunt hæc. Simon. qui dicitur Petrus, et Andreas frater ejus, Jacobus et Joannes, Philippus et Bartholomæus, Thomas et Matthæus publicanus, Jacobus Alphæi filius et Simon Chananæus. Judas Jacobi et Mathias qui cum undecim loco proditoris annumeratus est. Constitutorum vero diaconum nomina sunt hæc : Stephanus, Philippus, Prochorus, Nicanor, Timon, Parmenas et Nicolaus. Post hæc autem electus est et Paulus vas electionis.

Horum autem apostolorum signa quæ ediderunt hæc sunt :

I. Petrus et Joannes per nomen Domini curarunt eum qui ab utero matris claudus erat, et sedebat ad portam quæ Speciosa dicebatur. (*Act.* III.)

2. Petrus Ananiam ac Sapphiram uxorem ipsius mendacii convicit, quod suffurarentur ex eo quod apud Deum promiserant : ac repente mortui sunt. (*Act.* V.)

3. Petri umbra ad ægrotos pertingens curabat eos. (*Ibid.*)

4. Stephanus faciebat prodigia et signa. (*Act.* VI.)

5. Philippus eunuchum animadvertit legentem Isaiam prophetam et baptizavit eum. (*Act.* VIII.)

6. Idem Philippus in Samaria multos spiritus

ejecit, pluresque claudi ac paralysi dissoluti ab eo curati sunt (*Act.* VIII.)

7. Paulus cum accederet Damascum vidit visionem, statimque evangelista factus est. (*Act.* IX.)

8. Petrus Lyddæ Æneam paralyticum ab annis 36 in grabbato decumbentem curavit. (*Ibid.*)

9. Petrus Joppæ mortuam Dorcadem, quæ et Tabitha dicebatur, fusa oratione excitavit a mortuis. (*Ibid.*)

10. Petrus vas e cœlo descendens plenum omni genere animalium vidit. (*Act.* 10.)

11. Petrus servatus ac vinctus in carcere, ab angelo solutus est, ignorantibus id militibus : Herodesque a vermibus exesus exspiravit. (*Act.* 13.)

12. Paulus in Cypro Elymam magum increpavit, et cæcus factus est ipse magus. (*Act.* 13.)

13. Paulus Lystris eum qui a nativitate claudus erat per nomen Domini sanavit (*Act.* 14.)

14. Paulus a visione in Macedoniam vocatus est. (*Act.* 16.)

15. Paulus mulierem quæ spiritum habebat divinatorem Philippis emundavit. (*Ibid.*)

16. Paulus et Sylas in carcerem conjecti sunt pedesque ligno constrictos habebant : media autem nocte terræmotus factus est, eorumque vincula dissoluta sunt. (*Ibid.*)

17. A corpore Pauli deferebant sudaria super infirmos ac dæmonio vexatos, et curabantur. (*Act.* 19.)

18. Paulus Troade Eutychum, qui a fenestra ceciderat et mortuus erat, excitavit, dicens : Anima ejus in ipso est. (*Act* 20.)

19. Cum Romam versus navigaret Paulus, tempestatem passi sunt ipse omnesque qui cum ipso in navi erant, quatuordecim dies una cum noctibus : omnibus autem sese perituros arbitrantibus, astans Dominus Paulo, dixit ei : Propter te his vitam concedo et servati sunt. (*Act.* 27.)

20. Egressus e navi Paulum vipera momordit, et omnes quidem arbitrabantur illum moriturum, verum cum illæsus permansisset, existimarunt ipsum esse Deum (*Act.* 28.)

21. Patrem Publii in insula dysenteria laborantem Paulus manibus impositis sanavit, multosque ægrotantes curavit. (*Ibid.*)

A μata ἐξέβαλε, καὶ χωλοὶ καὶ παραλελυμένοι ἐθεραπεύθησαν ὑπ' αὐτοῦ.

ζ'. Παῦλος ἐγγίζων τῇ Δαμασκῷ εἶδεν ὀπτασίαν, καὶ εὐθὺς γέγονεν εὐαγγελιστής.

η'. Πέτρος ἐν Λύδδῃ Αἰνείαν τὸν παραλυτικὸν ἀπ' ἐτῶν λς' ἐν κραββάτῳ ἀνακείμενον ἐθηράπευσεν.

θ'. Πέτρος ἐν Ἰόππῃ τὴν ἀποθανοῦσαν Δορκάδα τὴν καὶ Ταβηθὰν, εὐξάμενος ἤγειρεν ἐκ νεκρῶν.

ι'. Πέτρος τὸ ἐξ οὐρανοῦ σκεῦος καθιέμενον πλήρες παντὸς ζώου ἑώρακεν.

ια'. Πέτρος τηρούμενος καὶ δεδεμένος ἐν τῇ φυλακῇ, ὑπὸ ἀγγέλου ἀπελύθη, μὴ εἰδότων τῶν στρατιωτῶν· καὶ ὁ Ἡρώδης σκοληκόβρωτος ἐξέψυξε.

ιβ'. Ἐν Κύπρῳ ἐπετίμησεν ὁ Παῦλος τῷ μάγῳ

B Ἐλύμᾳ, καὶ ἐγένετο τυφλὸς αὐτὸς ὁ μάγος.

ιγ'. Παῦλος ἐν Λύστροις χωλὸν ἐκ γενετῆς ὄντα ἐθεράπευσεν ἐν τῷ ὀνόματι τοῦ Κυρίου.

ιδ', Παῦλος ἀπὸ ὀπτασίας εἰς Μακεδονίαν ἐκλήθη.

ιε'. Παῦλος γυναῖκα ἔχουσαν πνεῦμα Πύθωνος ἐκαθάρισεν ἐν Φιλίπποις.

ις'. Παῦλος καὶ Σύλας εἰς φυλακὴν ἐκλέθησαν, καὶ ἠσφαλιμένους εἶχον τοὺς πόδας ἐν τῷ ξύλῳ. Ἐν δὲ τῷ μεσονυκτίῳ σεισμὸς γέγονε καὶ ἐλύθη αὐτῶν τὰ δεσμά.

ιζ'. Ἀπο τοῦ χρωτὸς Παύλου ἀνέφερον σουδάρια ἐπὶ τοὺς ἀσθενοῦντας καὶ δαιμονιῶντας, καὶ ἐθεραπεύοντο.

ιη'. Παῦλος ἐν Τρωάδι πεσόντα Εὔτυχον ἀπὸ τῆς θυρίδος, καὶ ἀποθανόντα ἤγειρε λέγων. Ἡ ψυχὴ

C αὐτοῦ ἐν αὐτῷ ἐστιν.

ιθ'. Ὡς ἔπλευσεν ἐπὶ Ῥώμην ὁ Παῦλος, ἐχειμάσθησαν αὐτὸς καὶ οἱ μετ' αὐτοῦ πάντες οἱ ἐν τῷ πλοίῳ, νυχθήμερα δεκατέσσαρα· πάντων δὲ προσδοκώντων ἀποθανεῖν, ἐπιστὰς ὁ Κύριος εἶπεν αὐτῷ τῷ Παύλῳ, ὅτι, Διὰ σὲ κεχάρισμαι τούτοις τὸ ζῆν, καὶ ἐσώθησαν·

κ'. Ἐξελθόντα τὸν Παῦλον ἀπὸ τοῦ πλοίου ἔχις ἔδακεν Καὶ οἱ μὲν πάντες ἐνόμιζον αὐτὸν γίνεσθαι νεκρόν· ὡς δὲ ἀπαθὴς ἔμεινεν, ἐνόμισαν αὐτὸν εἶναι Θεόν.

κα'. Τὸν πατέρα τοῦ Ποπλίου ἐν τῇ νήσῳ, δυσεντερίᾳ συνεχόμενον, χειροθετήσας ἰάσατο ὁ Παῦλος, καὶ ἄλλους πολλοὺς ἀσθενοῦντας ἐθεράπευσεν.

ΚΑΙ ΑΛΛΩΣ, ΥΠΟΘΕΣΙΣ

ΤΩΝ ΠΡΑΞΕΩΝ ΤΩΝ ΑΠΟΣΤΟΛΩΝ

ITEM ET ALIO MODO

ARGUMENTUM IN ACTA APOSTOLORUM.

A Εἰ καὶ Πράξεις τὸ βιβλίον ἐπιγέγραπται τῶν ἀποστόλων, ἀλλ' ὡς ἐπὶ τὸ πολὺ τὰς τοῦ Παύλου περιέχει ἃς καὶ ὁ Λουκᾶς ἀκριβῶς ἐγίνωσκε, ἅτε καὶ συνέκδημος αὐτῷ γεγονὼς καὶ ὁμοδίαιτος· καὶ πολλοῖς αὐτῷ τοῖς ἀναγκαίοις ὑπηρετησάμενος. Ἀναγκαίως δὲ ἀπὸ τῶν ἄλλων ἀποστόλων ἤρξατο πράξεων. Οὐδὲ γὰρ ἦν ἄλλως τὴν κατὰ τὸν Παῦλον Ἱστορίαν ἀκριβῶσαι, μὴ τῆς τῶν ἀποστόλων προτεθειμένης. Ποῦ γὰρ τὸ πρὸ τοῦ προσελθεῖν τῷ κηρύγματι Παῦλον ὠμὸν αὐτοῦ καὶ θηριῶδες πρὸς τοὺς μαθητὰς διεφάνη; καὶ ἡ πρὸς τὸν ἀνεψιὸν αὐτοῦ Στέφανον ἐπὶ τῇ ἀναιρέσει τούτου συνευδοκία; καὶ ἡ ἀπροσδόκητος αὐτοῦ κλῆσις καὶ ἐπιστροφὴ πρὸς τοὺς διωκομένους τέως; καὶ ὁ ὑπὲρ τῶν διωκομένων κίνδυνος; ἃ καὶ ὑπέκνιζε διὰ βίου τοὺς Ἰουδαίους, καὶ μανιωδῶς λυττᾷν αὐτῷ κατηνάγκαζεν. Οὐκ ἄν τι B τούτων ἡμῖν ἔγνωστο, μὴ τῆς τῶν ἀποστόλων προλαβούσης Ἱστορίας. Ἄλλως τε καὶ εἰ ἀπ' αὐτοῦ ἤρξατο Παύλου, πάντως ἀνάγκη χρήσασθαι παρεκβάσει, πρὸς τὸ διδάξαι τὰ ἐπ' αὐτῷ συμβάντα. Καὶ οὕτως ὁ τῆς διηγήσεως ἀνεκόπτετο λόγος, πολλοῖς ἐπιφορτιζόμενος. Ὧν ἐκτὸς, οὐδὲν ἦν σαφὲς περὶ Παύλου λεγόμενον. Ἵν' οὖν εὐσύνοπτον καὶ ἀνεπαχθῆ τὸν περὶ αὐτοῦ ποιήσηται λόγον, ἤρξατο μὲν ἀπὸ τοῦ κοινοῦ τοῦ περὶ τῶν ἀποστόλων λόγου. Ἐπεὶ δὲ προήχθη εἰς τὸν περὶ τοῦ Παύλου, γέγονε τὸ ἀπὸ τοῦδε ἑαυτοῦ ὁ Λουκᾶς σκοποῦ, καὶ τὸν περὶ τῶν ἄλλων ἀφεὶς λόγον, ἔχεται μόνου τοῦ ἐξ ἀρχῆς. Οὐκ ἔγραψε δὲ καὶ τὸ τέλος Παύλου, καὶ τὴν ἐκ δευτέρου αὐτοῦ πρὸς Νέρωνα ἀπαγωγὴν, καίτοι συνῆν καὶ τότε Παύλῳ, αὐτοῦ γράφοντος Παύλου, ὅτι, « Λουκᾶς ἐστι C μόνος μετ' αὐτοῦ, » ἢ ὅτι οὐ προὔκειτο αὐτῷ Ἱστορίαν δι' ὅλου πονεῖν, ἀλλ' ὅσον μόνον ἐνδείξασθαι τὴν πρὸς τὸν Χριστὸν αὐτοῦ προσαγωγὴν, καὶ ἅσα κατήπειγεν. Ἢ οὐκ ἔσχε καιρὸν πρὸς τὸ πέρας ἐπιθεῖναι τῇ ἐξ ἀρχῆς προθέσει. Πολὺς γὰρ ὁ παρὰ τῶν διωκτῶν ἐπικείμενος τοῖς τοῦ Κυρίου κατ' ἀρχὰς τάραχος. Εἰ καὶ τῶν ἀποστόλων δὲ κατ' ἀρχὰς ἐπαγγέλλεται τὸ παρὸν βιβλίον ἱστορῆσαι τὰς Πράξεις, ὡς ἄνω ἐμνήσθημεν, ἀλλὰ τοῦ ἁγίου Πνεύματος, σαφέστερον ἐρεῖν, ἐν τούτῳ περιέχονται. Ἅμα γὰρ τῷ ἐνδημῆσαι τοῖς ἀποστόλοις, ὅσα δι' αὐτῶν παράδοξα ἐπετελέσθη, διὰ τοῦ βιβλίου τούτου γινώσκομεν, τοῦ Πνεύματος δηλαδὴ δι' αὐτῶν ταῦτα ποιοῦντος. Ἀλλὰ καὶ τῶν

Quanquam liber inscriptus sit Acta apostolorum, potissimum tamen Pauli actiones complectitur: quas etiam Lucas exacte noverat, utpote qui simul cum eo peregrinatus fuerat, unaque convixerat, et in multis necessitatibus ei subministraverat. Necessarium autem fuit ut ab aliorum apostolorum Actionibus inciperet. Neque enim aliter posset diligenter Pauli Historiam prosequi, nisi præmissa apostolorum Historia. Quomodo enim manifesta fieret Pauli crudelitas et feritas priusquam ad prædicationem accederet? aut consensus in cædem cognati sibi Stephani? et inopinata illius vocatio, ac conversio ad illos, quos ad id usque temporis fuerat persecutus? et perpessa pro iis rebus pericula quas prius persequebatur, et quibus sequentis vitæ tempore Judæos provocabat, et ad rabiem usque insanire cogebat? Nequaquam ex his cognitus nobis esset Paulus, nisi præcederet apostolorum Historia. Præterea quoque si ab ipso cœpisset Paulo, omnino digressione uti necesse esset, ad docendum ea quæ circa ipsum contigerant: et ita narrationis tenor impediretur nempe multa includendo sine quibus nihil quod de Paulo diceretur, posset esse manifestum. Ut igitur facile intelligibilem ac molestia carentem faciat de Paulo sermonem, cœpit a communi de apostolis sermone. Postquam autem ad eum qui de Paulo erat perductus est, jam ex hoc ad intentum sibi scopum Lucas pervenit, et, relicto de cæteris sermone. soli illi hæret quem ab initio intenderat. Non autem scripsit vel Pauli mortem vel secundam ipsius apud Neronem accusationem: atqui etiam tunc cum Paulo erat, cum Paulus ipse scriberet « solum Lucam cum eo esse*; » vel quia decretum ipsi non erat Historiam ad finem deducere, sed solum ostendere accessum ejus ad Christum, et quantum laborum susceperit, vel tempus non est datum ut finem imponeret argumento quod ab initio conceperat. Multa namque turbatio et afflictio erat quæ inter principia discipulis Domini, a persecutoribus imminebat. Quanquam autem circa primordia promittit præsens liber narrationem Actionum apostolicarum, veluti suprameminimus; ut tamen manifestius dicatur, sancti Spiritus Acta in hoc continentur. Nam simul ut apostolis,

* II Tim. IV, 11.

adfuit, quæcunque admiranda per eos acta sunt, per hunc librum cognoscimus. Spiritu videlicet hæc per eos operante. Sed et vaticiniorum Christi decursus per hunc librum manifestatur. Siquidem dictum illud : « His majora facietis [7] » per umbram apostolorum quæ miracula edebat et semicinctia etiam a corpore [8], quæ inaudita operabantur, completum est. Itaque æquum est ut Evangelium quidem actiones Christi contineat, liber vero Actorum sancti Spiritus.

A Χριστοῦ προῤῥήσεων, διὰ τοῦ βιβλίου τούτου φανεροῦται ἡ διέξοδος. Τὸ γάρ. « Μείζονα τούτων ποιήσετε, » διὰ τῆς σκιᾶς τῶν ἀποστόλων θαυματουργούσης, καὶ τῶν σιμικινθίων καὶ τοῦ χρωτὸς, τὰ παράδοξα ἐνεργούντων, ἀπείληφε πέρας. Ὥστε καλῶς ἔχει, τὸ μὲν Εὐαγγέλιον, Χριστοῦ πράξεις λέγειν, τὸ δὲ βιβλίον τῶν Πράξεων τὰς τοῦ ἁγίου Πνεύματος.

[7] Joan. xiv, 12. [8] Act. v, 19.

Η ΤΩΝ ΕΠΙΣΤΟΛΩΝ ΥΠΘΕΣΙΣ

ΔΙΑ ΙΑΜΒΩΝ.

—

Ὁ Παῦλος ὁ αὖλος ἐκ τῶν πραγμάτων,
Ἢ γραμμάτων πέφηνε τῇ διαστάσει.
Τὸ π γὰρ αἴρων, τοῦτο γνώσῃ ῥᾳδίως.
Μάλιστα προσχὼν οἷς βιοὺς ἦν καὶ γράφων.
Ἢ Παῦλον αὐλὸν τοῦ Παρακλήτου λέγε.
Ἄραν τὸ πρῶτον γράμμα, καὶ τόνον τέλει
Ἐνθεὶς, διαγνῷς Πνεύματος τοῦτον λύραν,
Ὡς ὄργανόν τε τῆς Θεοῦ μουσουργίας.
Ὡς δάκτυλος γὰρ τοῦτον ἡ θεία χάρις
Περικροτοῦσα καὶ δονοῦσα τὴν κτίσιν,
Εἵλκυσεν, ἐξήγειρε πρὸς εὐπιστίαν,
Δι' ἧς τὸ σωσίκοσμον ἤχησε μέλος.
Ἄπολλον ἔῤῥε, καὶ συνεῤῥέτω τρίπους.
Ζήτω δὲ Παῦλος ἐκ πόλου λαλῶν τρίτου,
Θέλγων, συνέλκων πάντας εἰς τριττὸν σέβας.
Ἐπιστολῶν τούτου γὰρ ἂν δὶς ἑπτάδα
Πιστῶς διέλθοις, ζῶντα καρδίας μέσον
Τούτου διαγνῷς καὶ λαλοῦντα τὸν λόγον,
Ὡς Χριστὸς ὁ ζῶν ἐστι τοῦ Πατρὸς Λόγος.
Ἄκουε τοίνυν τῶν ἐπιστολῶν βάθη
Ὕψη δὲ μᾶλλον συντομωτάτῳ λόγῳ.
Ἐπιστολὴν πρώτην δὲ πρὸς Ῥώμην γράφει,
Ὡς οἷα πρώτην Χριστὸν εἰσδεδεγμένην.
Τῇ δευτέρᾳ πλήττει δὲ τοὺς Κορινθίους,
Ὡς πίστιν οὐ τηροῦντας ἠκριβωμένως.
Πάλιν δὲ τούτοις τοὺς ὀνειδισμοὺς γράφει,
Καὶ τὴν ἑαυτοῦ προστιθεὶς παρουσίαν.
Τὴν δ' αὖ τετάρτην πρὸς Γαλάτας μὴ κόπους
Λύνῳ παρασχεῖν ἐγχαράττει, πρὸς πλάνην
Ἰουδαϊστῶν, ἐκκυλισθέντας πάλιν.
Πρὸς τοὺς Ἐφεσίους δὲ καὶ Ῥώμης, ἕνα
Σκοπὸν τέθεικεν οἷα πιστοῖς ἐκ λόγων.
Τοῦτον γὰρ ἦσαν οὐδαμῶς δεδορκότες.
Ἕκτην Φιλίππων τοῖς κατοίκοις ἐγγράφει,
Πλείους ἐπαίνους τῶν Κορινθίων πλέκων,
Καύχημα τούτου καὶ στέφανον δεικνύων.
Εἰς ἑβδόμην δὲ τοῖς Κολοσσαῖς μηνύει,
Ὡς εὐσεβοῦσι πᾶσαν ἐκφεύγειν πλάνην.
Καὶ νουθετεῖν ἔγραψεν Ἀρχίππῳ πλέον.
Πρὸς Θετταλοὺς δὲ δὶς γράφων, εὐφημίας
B Λόγους ἔγραψεν ὥς τι καὶ πεπονθότας
Ἐκ συγγενῶν, καθώς περ ἐν Σιὼν τινες.
Πάλιν δὲ τούτοις ἦν γράφων εὐθυμίας,
Καὶ καρτερεῖν τε συμφορῶν ἀθυμίαις.
Οἷς καὶ σοφῶς ἔλεξεν αἰῶνος τέλος.
Ἑξῆς ἔγραψε τὴν πρὸς Ἑβραίους μίαν,
Φαίνων ἄμειψιν πίστεως ἐκ τῶν λόγων,
Φωνὰς προφητῶν πρόσθεσίν τε τῶν ὄχλων.
Ἡ πρὸς Τιμόθεον δὲ πρώτη, τὸν τρόπον
Ἀρχῆς διδάσκει καὶ τύπους Ἐκκλησίας.
Τὴν τάξιν αὐτὴν καὶ διδάσκεσθαι πόθῳ.
Αἰνεῖ δὲ τοῦτον ἡ δὶς ἕξ, καὶ δεικνύει
Τὴν πίστιν ἐκ μάμμης τε καὶ μητρὸς φέρειν,
Ψέγει δὲ λοιποὺς, οὐ τὸν Ὀνησιφόρον.
Τιμοθέῳ δηλοῖ δὲ φεύγειν πᾶν ῥέον,
C Καὶ τὴν ἑαυτοῦ νῦν τελευτὴν μηνύει.
Τὰς αἱρέσεις φῆναι δὲ καὶ μὴ θαυμάσειν
Γράψας πρὸς αὐτὸν τοῦ πορευθῆναι τάχος.
Τὸ σπένδομαι γὰρ δεῖγμα τρανὸν τοῦ τέλους.
Ἑξῆς δὲ Τίτῳ κληρικῶν καταστάσεις.
Καὶ θεσμὸν ἐκοίθησι τῆς ἐκκλησίας.
Δέδεκτο καὶ Φιλήμων τὴν δὶς ἑπτάδα,
Τὸν δοῦλον Ὀνήσιμον εἰς ἐλευθέρων
Ἐλθόντα τάξιν καὶ μεμαρτυρηκότα,
Σκελῶν τε θλάσιν ὡς κεκαρτερηκότα
Ῥώμης ἐπ' αὐτῆς ἐν χρόνοις τοῦ Τερτύλλου.
Ἐν τοῖς χρόνοις δὲ Καίσαρος Τιβερίου,
Ὧν ἦν ἀριθμὸς ἑπτὰ σὺν δὶς ἑξάδι
Παῦλος διδάσκειν ἤρκτο τοῦ κηρύγματος,
Ἕως Κλαυδίου τῶν χρόνων τρεῖς καὶ δέκα,
Ὅθ' ἡγεμὼν ἦν τῆς Ἰουδαίας Φῆλιξ.
D Ὑφ' οὗ καθείρχθη Παῦλος ἐν δυσὶ χρόνοις
Ἐν Καισαρείᾳ. Καὶ πάλιν τῷ Πορκίῳ
Φήστῳ παραστὰς τοὺς ἐτασμοὺς ἦν φέρων.
Καὶ μηχανᾶται τοῦτον ἐκπεφευγέναι,
Ζητῶν ἀπελθεῖν ἔνθα Καῖσαρ τυγχάνει.
Καὶ στέλλεται τάχιστα πρὸς Ῥώμην πόλιν,
Ἣν ὁ βδελυκτὸς Καῖσαρ ἐστρόβει Νέρων.
Συνῆν δὲ Παύλῳ συγγραφεὺς τῶν Πράξεων
Λουκᾶς, Ἀρίσταρχός τε σὺν προθυμίᾳ.

Τούτου μέχρι γράφει δέ. Παῦλος γὰρ δύο
Χρόνους καθεῖρκτο καὶ πέπαυτο τοῦ γράφειν.
Καὶ Λουκᾶς αὐτὸν ἐκλέλοιπεν αὐτίκα
Σὺν Ἀριστάρχῳ, καὶ διῆγεν, φεῦ, μόνος.
Ἑξῆς γράφει Παύλου δὲ πᾶν ἀθλημάτων
Εὐσέβιος κάλλιστα καὶ δρόμου χρόνου.
Καὶ πῶς ἄδειαν ἐκ Νέρωνος ἦν ἔχων.
Καὶ πῶς διδάσκων ἦν χρόνοις μέτρῳ δέκα.
Ἔκστηθι τὴν Νέρωνος ὠμὴν καρδίαν.
Ὃς οὐ μόνον δέδεικτο, φεῦ, μητροκτόνος,
A Ἀλλ' οὖν μανεὶς ἀνεῖλεν Ὀκταουΐαν
Τούτου βοηθὸν, συγγενεῖς τε μυρίους,
Ἔπειτα κ' αὐτοὺς τοὺς μαθητὰς Κυρίου
Ὠμῶς ἀναιρεῖν ἤρκτο θηριωδίᾳ.
Ὢ καὶ προσήχθη Παῦλος, ἦν δ' ἔχων πάλιν
Λουκᾶν αὐτῷ, καὶ νενέκρωται ξίφει,
Ὁ ζῶν ἀεί τε καὶ λαλῶν καθημέραν.
Νέρωνος ἦν δὲ τρεῖς τε καὶ δέκα χρόνος.
Ἐκ τοῦ πάθους δὲ Κυρίου χρόνων δέκα
Τρισσουμένων ἦν ὁ δρόμος σὺν ἑξάδι.

Ἡ βίβλος αὐτὴ ταῦτα συμπεριγράφει.

Τὴν Ἐκκάλυψιν τὴν Ἰωάννου δέχου,
Τοῦ φῶς ἀπαστράψαντος ὡς βροντῆς γόνου.
Ὁ μητροραίστης καὶ γένους ἀναιρέτης,
Ὁ τοῦ Διός, φεῦ, τὸν τρόπον ὑπηρέτης,
Νέρων ὁ δεινὸς καὶ κατεβδελυγμένος,
Ὠμῆς λεαίνης σκύμνος ἠγριωμένος
Κτείνας σύνεινον, εἶτα Χριστοῦ ποιμένος
Τὸν ἄρνα Παῦλον γῆς ὅλης τὸν ποιμένα,
Νῦν ἐστὶ βρῶμα τοῦ κυνὸς τοῦ Κερβέρου.
Παῦλος τρυφᾷ, τρυφῇ δὲ τῆς ζωηφόρου,
B Φῶς τριττὸν ἁπλοῦν ὡς ὁρῶν θεαρχίας,
Ἔπαθλον εὑρὼν τὴν ἄνω σκηπτουχίαν.

Εἰς τὸν ἅγιον Παῦλον.

Ψυχὴ Νέρωνος ἡ τυραννικωτάτη,
Κεῖται νεκρὰ δύσφημος ἠτιμωμένη
Δεσμοῖς ἀφύκτοις εἰς ἀεὶ πεδουμένη.
Αἰωνίᾳ μάστιγι συντηρουμένη.
Παῦλος δὲ καὶ ζῇ καὶ λαλεῖ καθημέραν,
Τὸ τοῦ Θεοῦ πρόσωπον ἐμφανῶς βλέπων.

Ἔσφυζον, εἶχον ἄσχετον πάλαι πόθον,
Οὓς πλάστα πάντων οὐχ ὅλη χωρεῖ κτίσις,
Λόγους χαράξαι σῶν μαθητῶν καὶ φίλων
Ἐν παγκάλῳ δὴ καὶ διαυγεῖ πτυκτίῳ,
Ἔχειν τε τούτους φῶς, πνοὴν. βίου κλέος.
Ἔληξα τοῦ πόθου δὲ νῦν κατ' ἀξίαν,
Ἔκτοσθεν, ἐντὸς, πανταχοῦ καλλωπίσας.
Καὶ τοῦτο προστέθεικα τῇ τεχνουργίᾳ.
Ὡς ῥᾷστα γάρ τις πάντας εὕροι τοὺς τόπους,
Ἐφ' οὓς μετελθεῖν βούλεται πόνου δίχα,
Ὡς εὐθείᾳ πρὶν στάθμῃ προσχὼν ἐμπείρως
Τοῖς ἐν πίνακι προσφυῶς γεγραμμένοις·
Ἀλλ', ὦ βλύσας ἄβυσσον ἐνθέων λόγων,
Ὡς ἐκ κρήνης ῥεύσασαν σῶν μυστῶν γλώττης
Ψυχὴν ἐμὴν ἄνικμον ἐν καιρῷ δίκης
Εἴης ποτίζων καινὸν ἄμβροτον πόμα,
Ὃ τοὺς μαθητὰς εἶπας ἐκπίνειν τότε.

Μονόστιχα εἰς ἕκαστον τῶν συγγραμμάτων τῶν ἐν ταύτῃ τῇ βίβλῳ περιεχομένων.

Τῶν Πράξεων ἡ βίβλος ἃς Λουκᾶς γράφει
Πιστοῖς Ἑβραίων ἐξ Ἰακώβου λόγοι.
Πιστοῖς ὁ Πέτρος πρῶτα συντάττειν τάδε.
Χριστωνυμοῦσι δεύτεροι Πέτρου λόγοι.
Ἤχημα πρῶτον ἐνθέου βροντῆς γόνου.
Σύνταγμα τοῦτο δεύτερον τοῦ παρθένου.
Ἐπιστολῆς φῶς τῆς τρίτης Ἰωάννου.
Κλητοῖς ἅπασι ταῦτα μύστης Ἰούδας.
Ὅνπερ πέπομφε Παῦλος ἐν Ῥώμῃ λόγον.
Πρῶτον σταλέντες ἐν Κορινθίοις λόγοι.
Τοῖς ἐν Κορίνθῳ δευτέρα γραφὴ Παύλου.
Ὁ πρὸς Γαλάτας εὐσεβὴς Παύλου λόγος.
C Ἐπιστολὴ γραφεῖσα τοῖς Ἐφεσίοις.
Ἐπιστολὴ γραφεῖσα Φιλιππησίοις.
Κολοσσαεῦσιν ἔνθεος γραφὴ Παύλου.
Τὰ Θετταλοῖς γραφέντα τὸ πρῶτον Παύλου.
Τὰ δεύτερον γραφέντα Θετταλοῖς Παύλου.
Τῷ Τιμοθέῳ Παῦλος ᾱ πρῶτον γράφει.
Πρὸς Τιμόθεον δευτέρα γραφὴ Παύλου.
Ἐπιστολὴ γραφεῖσα τῷ Τίτῳ Παύλου.
Φιλήμονι γραφεῖσα ῥῆσις ἐκ Παύλου.
Τοῖς εὐσεβοῦσι Παῦλος Ἑβραίοις τάδε.
Ἰωάννου μύησις ἡ κεκρυμμένη.

Ο ΤΗΝ ΒΙΒΛΟΝ ΕΠΑΝΟΡΘΩΣΑΣ ΤΟΙΣ ΑΝΑΓΙΝΩΣΚΟΥΣΙ

Ἴστεον, ὦ ἀναγινώσκοντες, ὅτι ἐν ταύτῃ τῇ βίβλῳ οὐχὶ τὴν αὐτὴν τάξιν εὑρήσετε τῶν τοῦ ἁγίου Παύλου Ἐπιστολῶν, ἣν καὶ οἱ προγεγραμμένοι στίχοι σημαίνουσι, καὶ τὸ ἀντίγραφον περιεῖχεν, ἐξ οὗ πάντα ταυτὶ τὰ ἐντυπωθέντα ἐλήφθησαν. Ἀλλ' ἡμεῖς γὰρ ἑτέροις δυσὶν ἀντιγράφοις οὐχ ἧττον ἐκείνου τῇ τε παλαιότητι καὶ τῇ ὀρθογραφίᾳ προὔχουσι καὶ τιμίοις ἀκολουθήσαντες, ἔτι δὲ καὶ μηδα- D μοῦ τοὺς Ῥωμαίους ἰδόντες τὴν αὐτὴν τῇ προειρημένῃ τηρήσαντας σύνταξιν, ταύτην μάλιστα προειλόμεθα, καὶ τῆς νῦν ἐκδόσεως ἠξιώσαμεν. Ἐκεῖ μὲν γὰρ τὴν πρὸς Ἑβραίους ἐπιστολὴν πρὸ τῶν δύο τῶν πρὸς Τιμόθεον καὶ τῶν ἐφεξῆς τεταγμένην ἑωρῶμεν, ὥστε τὴν πρὸς Φιλήμονα τελευταίαν καθίστασθαι. Ἐνταῦθα δὲ τὴν αὐτὴν πρὸς Ἑβραίους ἐσχάτην πάντων γεγραμμένην ἐφυλάξαμεν. Ἔρρωσθε.

ΚΕΦΑΛΑΙΑ
ΤΩΝ ΠΡΑΞΕΩΝ ΤΩΝ ΑΠΟΣΤΟΛΩΝ.

—

ACTORUM APOSTOLORUM
CAPITA.

—

1. *De doctrina Christi, quæ fuit a resurrectione et apparitione ad discipulos et de promissione sancti Spiritus, de visa Christi assumptione, et de glorioso ejus secundo adventu.*

2. *Petri concio ad eos quibus notum erat de morte et apostolatu Judæ proditoris ; in quo narratur etiam de Mathiæ substitutione, qui per orationem sortitus est apostolatum gratia Dei.*

3. *De divini Spiritus sancti superventione die Pentecoste facta super eos qui crediderant, in quo etiam Petri doctrina e prophetis continetur, nempe de passione, ressurrectione et assumptione Christi, donoque Spiritus sancti : de fide eorum qui præsentes erant per baptisma, de consensu in communem utilitatem, et appositione credentium.*

4. *De claudi a nativitate cura Christi virtute facta, electaque Petri instructione in qua sese demittit, et consilium ad illorum salutem adducit : in quo etiam subditur pontificum animadversio zelo ejus quod factum erat, et de miraculo decertatio.*

5. *De incredulis pontificibus qui jubebant ne in nomine Christi palam loquerentur, et redintegratione apostolorum : de Ecclesiæ gratiarum actione ob fidei apostolorum constantiam : de unanimitate et universali communione credentium. In quo etiam de Anania et Sapphira, acerbaque eorum morte, continetur.*

6. *Apostolos carceri injectos angelus Dei nocte eduxit, curam tradens ut ob nullam obstantem prohibitionem cessarent a prædicatione Jesu, in quo etiam habetur quod postea pontifices rursum ipsos comprehendentes, postquam jusserunt ne amplius docerent, cæsos dimiserunt. Gamalielis de apostolis sententia persuasibilis una cum exemplis nonnullis ac evidentibus probationibus.*

7. *De electione septem diaconorum.*

8. *Judæorum insurrectio et calumnia adversus Stephanum, ejusque concio de Dei erga Abraham testamento, et de duodecim patriarchis : in quo*

α'. Περὶ τῆς ἐξαναστάσεως διδασκαλίας Χριστοῦ, καὶ ὀπτασίας πρὸς τοὺς μαθητὰς, καὶ περὶ ἐπαγγελίας τῆς τοῦ ἁγίου Πνεύματος δωρεᾶς, θέας τε καὶ τρόπου τῆς ἀναλήψεως τοῦ Χριστοῦ, καὶ περὶ τῆς ἐνδόξου καὶ δευτέρας αὐτοῦ παρουσίας.

β'. Πέτρου διάλογος πρὸς τοὺς μαθητευθέντας περὶ θανάτου καὶ ἀποστολῆς Ἰούδα τοῦ προδότου· ἐν ᾧ περὶ ἀντεισαγωγῆς Ματθίου κληρωθέντος χάριτι Θεοῦ διὰ προσευχῆς.

γ'. Περὶ θείας τοῦ ἁγίου Πνεύματος ἐπιφοιτήσεως ἐν ἡμέρᾳ Πεντηκοστῆς γενομένης εἰς τοὺς πιστεύσαντας, ἐν ᾧ Πέτρου κατήχησις περὶ τούτου ἐκ τῶν προφητῶν, περὶ πάθους καὶ ἀναστάσεως καὶ ἀναλήψεως Χριστοῦ, δωρεᾶς τε τοῦ ἁγίου Πνεύματος· περὶ πίστεως τῶν παρόντων, καὶ τῆς διὰ τοῦ βαπτίσματος αὐτῶν σωτηρίας, περὶ ὁμονοίας κοινωφελοῦς, καὶ προσθήκης τῶν πιστευόντων.

δ'. Περὶ τῆς ἐν Χριστῷ θεραπείας τοῦ ἐκ γενετῆς χωλοῦ, Πέτρου τε κατηχήσεως ἐκλεκτῆς, συμπαθητικῆς, συμβουλευτικῆς πρὸς σωτηρίαν αὐτῶν. Ἐν ᾧ ἐπιστασίᾳ τῶν ἀρχιερέων ζήλῳ τοῦ γεγονότος, καὶ κρίσις τοῦ θαύματος.

ε'. Περὶ ἀπίστων ἀρχιερέων προσταττόντων, ὡς οὐ δεῖ παῤῥησιάζεσθαι ἐπὶ τῷ ὀνόματι τοῦ Χριστοῦ, καὶ ἀνανεώσεως τῶν ἀποστόλων· εὐχαριστία ἀπὸ τῆς Ἐκκλησίας ὑπὲρ τῆς τῶν ἀποστόλων πιστῆς καρτερίας· περὶ ὁμοψύχου καὶ καθολικῆς κοινωνίας τῶν πιστευσάντων. Ἐν ᾧ περὶ Ἀνανίου καὶ Σαπφείρας, καὶ πικρᾶς αὐτῶν τελευτῆς.

ς'. Ἔτι τοὺς ἀποστόλους ἐμβληθέντας τῷ δεσμωτηρίῳ, ἄγγελος Θεοῦ νύκτωρ ἐξέωσεν, ἐπιτρέψας ἀκωλύτως κηρύσσειν τὸν Ἰησοῦν, ἐν ᾧ ὅτι τῇ ἑξῆς αὐτοὺς οἱ ἀρχιερεῖς πάλιν συλλαβόμενοι, ἐφ' ᾧ μηκέτι διδάσκειν, μαστίξαντες ἀπέλυσαν. Γαμαλιὴλ γνώμη πιστὴ περὶ τῶν ἀποστόλων μετὰ παραδειγμάτων τινῶν καὶ ἀποδείζεων.

ζ' Περὶ χειροτονίας τῶν ἑπτὰ διακόνων.

η'. Ἰουδαίων ἐπανάστασις καὶ συκοφαντία περι Στεφάνου, αὐτοῦ τε δημηγορία περὶ τῆς πρὸς Ἀβραὰμ διαθήκης τοῦ Θεοῦ, καὶ περὶ

τῶν δώδεκα πατριαρχῶν· ἐν ᾧ περὶ τῆς λιμοῦ καὶ πυρωνίας ἀναγνωρισμοῦ τῶν υἱῶν Ἰακὼβ, καὶ περὶ τῆς γενέσεως Μωϋσέως, καὶ τῆς πρὸς αὐτὸν γενομένης θεοφανείας ἐν ὄρει Σινᾶ, περὶ τῆς ἐξόδου καὶ μοσχοποιΐας τοῦ Ἰσραὴλ ἄχρι χρόνων Σολομῶντος καὶ τῆς τοῦ ναοῦ κατασκευῆς. Ὁμολογία τῆς ὑπερουρανίου δόξης Ἰησοῦ Χριστοῦ ἀποκαλυφθείσης Στεφάνῳ, ἐφ' ᾗ λιθόλευστος γεγονὼς, ὁ αὐτὸς Στέφανος, εὐσεβῶς ἐκοιμήθη.

θ'. Περὶ διωγμοῦ τῆς Ἐκκλησίας καὶ ταφῆς Στεφάνου, ἐν ᾧ περὶ Φιλίππου τοῦ ἀποστόλου πολλοὺς ἰασαμένου ἐπὶ τῆς Σαμαρείας.

ι'. Περὶ Σίμωνος τοῦ Μάγου πιστεύσαντος καὶ βαπτισθέντος σὺν ἑτέροις πλείοσιν· ἐν ᾧ περὶ τῆς Πέτρου καὶ Ἰωάννου πρὸς αὐτοὺς ἀποστολῆς, καὶ ἐπίκλησις τοῦ ἁγίου Πνεύματος ἐπὶ τοὺς βαπτισθέντας.

ια'. Ὅτι οὐκ ἀργυρίου οὐδὲ ὑποκριταῖς, ἀλλὰ ἁγίοις διὰ πίστεως ἡ μετοχὴ τοῦ ἁγίου Πνεύματος δίδοται· ἐν ᾧ τὰ περὶ ὑποκρίσεως καὶ ἐπιπλήξεως Σίμωνος.

ιβ'. Ὅτι τοῖς ἀγαθοῖς καὶ πιστοῖς εὐοδοῖ τὴν σωτηρίαν ὁ Θεὸς, δῆλον ἐκ τῆς κατὰ τὸν εὐνοῦχον ὑποθέσεως.

ιγ'. Περὶ τῆς οὐρανόθεν θείας κλήσεως Παύλου εἰς ἀποστολὴν Χριστοῦ. Ἐν ᾧ περὶ ἰάσεως καὶ βαπτίσματος Παύλου διὰ Ἀνανίου κατὰ ἀποκάλυψιν Θεοῦ, παῤῥησίας τε αὐτοῦ συντυχίας τῆς διὰ Βαρνάβα πρὸς τοὺς ἀποστόλους.

ιδ'. Περὶ Αἰνέα παραλυτικοῦ ἰαθέντος ἐν Λύδδῃ διὰ Πέτρου· ἐν ᾧ τὰ περὶ Ταβηθὰ τῆς φιλοχήρου, ἤγειρεν ἐκ νεκρῶν ὁ Πέτρος διὰ προσευχῆς ἐν Ἰόππῃ.

ιε'. Περὶ Κορνηλίου, ὅσα τε πρὸς αὐτὸν ὁ ἄγγελος εἶπε, καὶ ὅσα πάλιν Πέτρῳ οὐρανόθεν περὶ κλήσεως ἐθνῶν ἐῤῥέθη. Ἐν ᾧ ὅτι μετασταλεὶς ὁ Πέτρος ἦλθη πρὸς Κορνήλιον. Ἐπανάληψις παρὰ τοῦ Κορνηλίου, ὧν ὁ ἄγγελος ἐπεμαρτύρησε καὶ ὑφηγήσατο αὐτῷ Κορνηλίῳ. Πέτρου κατήχησις εἰς Χριστὸν τοῦ τε ἁγίου Πνεύματος ἐπὶ τοὺς ἀκούοντας δωρεά· καὶ ὅπως ἐβαπτίσθησαν οἱ ἐξ ἐθνῶν πιστεύσαντες.

ις'. Ὡς Πέτρος τὰ καθεξῆς καὶ τὰ ἕκαστα τῶν γεγονότων διηγεῖται τοῖς ἀποστόλοις διακριθεῖσι πρὸς αὐτὸν τὸ τηνικάδε τὸν Βαρνάβαν ἐκπέμψασι πρὸς τοὺς ἐν Ἀντιοχείᾳ ἀδελφούς.

ιζ'. Προφητεία Ἀγάβου περὶ λιμοῦ οἰκουμενικοῦ, καὶ καρποφορία πρὸς τοὺς ἐν Ἀντιοχείᾳ ἀδελφούς.

ιη'. Ἰακώβου τοῦ ἀποστόλου κατασφαγὴ, ἐν ᾧ Πέτρου σύλληψις πρὸς Ἡρώδου· ὅπως τε αὐτὸν ὁ ἄγγελος θείῳ κελεύσματι ἐξείλετο τῶν δεσμῶν. Καὶ ὁ Πέτρος ἐμφανὴς γενόμε-

etiam de fame, frumenti emptione ac recognitione filiorum Jacob continetur, et de nativitate Mosi, divinaque ad eum apparitione facta in monte Sina, de egressu filiorum Israel, et vituli formatione usque ad tempora Salomonis: de templi ædificatione. Confessio supercœlestis gloriæ Jesu Christi Stephano revelatæ, in qua lapidatus ipse Stephanus religiose obdormivit.

9. *De persecutione Ecclesiæ et sepultura Stephani: in quo etiam agitur de Philippo apostolo, qui multos in Samaria curabat.*

10. *De Simone Mago qui cum pluribus aliis credidit et baptizatus est: in quo etiam agitur de Petri et Joannis ad eos legatione, et invocatione sancti Spiritus super eos qui baptizati erant.*

11. *Quod non argento, neque simulatoribus, sed sanctis per fidem Spiritus sancti communicatio datur: in quo etiam ponuntur quæ sunt de simulatione ac objurgatione Simonis.*

12 *Quod sanctorum ac fidelium communi saluti Deus prosperum tribuat successum, sumpto argumento ex his quæ circa eunuchum contigerunt.*

13. *De divina Pauli ad Christi apostolatum vocatione cœlitus facta, in quo etiam agitur de salute et baptismate Pauli per Ananiam juxta Dei revelationem, et loquendi libertate, ac conversatione erga apostolos per Barnabam contracta.*

14. *De Ænea paralytico Lyddæ per Petrum curato: in quo agitur etiam de Tabitha dilecta vidua, quam Petrus Joppæ per orationem a mortuis excitavit.*

15. *De Cornelio, quæque angelus ad eum dixit, et quæ rursum Petro cœlitus de gentium vocatione dicta sunt: in quo narratur, quod transmissus Petrus venerit ad Cornelium Repetuntur a Cornelio quæ angelus fuerat testatus, ipsique Cornelio narraverat. Petri instructio de Christo, ac Spiritus sancti, super eos qui audiebant, donum: et quomodo baptizati fuerint, qui ex gentibus crediderant.*

16. *Quomodo Petrus deinceps etiam singula eorum quæ acta sunt narrat apostolis adversus ipsum disceptantibus. Tunc autem Barnabam miserunt ad fratres qui erant Antiochiæ.*

17. *Prophetia Agabi de generali per orbem fame, et eleemosyna collecta apud fratres qui erant Antiochiæ.*

18. *Jacobi apostoli interemptio, in quo narratur Petri ab Herode comprehensio: et quomodo ipsum angelus divino jussu a vinculis liberavit: et Petrus ubi fratribus noctu apparuisset, clam*

discessit : in quo narratur, et de ultione custodum, et consequenter de impii Herodis misera acerbaque perditione.

19. *Legatio Barnabæ et Pauli a divino Spiritu in Cyprum, quæque in Elyman magum per Christi nomen operati sunt.*

20. *Florens Pauli doctrina ducens ad Christum, tum ex lege, tum postea ex prophetis, historica et evangelica, quæ et collectiva est et ratiocinativa. De translatione prædicationis ad gentes, eorumque ibidem persecutione ac divisione in Iconium.*

21. *Quomodo Iconii Christum prædicaverint : cumque multi credidissent, persecutionem passi sunt apostoli.*

22. *De claudo a nativitate qui Lystris per apostolos curatus est : propter quod dii esse, et furore divino agitari visi sunt incolis. Ubi postea lapidatur Paulus a Judæis urbi vicinis.*

23. *Quod non oporteat ex gentibus credentes circumcidi, juxta decretum ac sententiam apostolorum. in quo ponitur legatio apostolorum, ad eos qui e gentibus crediderunt, de his quæ observanda erant. Altercatio Pauli adversus Barnabam propter Marcum.*

24. *De instructione Timothei, et Pauli in Macedoniam juxta revelationem emissione. in quo narratur de fide ac salute cujusdam mulieris Lydiæ : de salute puellæ habentis spiritum divinatorem, propter quam domini incluserunt Paulum in carcerem. De terræmotu ac miraculo quod ibi contigit, et quomodo custos carceris cum credidisset in ipsa nocte, repente cum universa familia baptizatus est. Quod rogati exierint tunc de carcere apostoli.*

25. *De seditione facta Thessalonicæ ob prædicationem, fugaque Pauli in Berœam, et inde in Athenas.*

26. *De scriptura quæ super aram erat Athenis : et de docta Pauli prædicatione ac ipsius pietate.*

27. *De Aquila et Priscilla ac Corinthiorum incredulitate, Deique beneplacito, quod Paulo revelatum est secundum providentiam quæ erga illos erat : in quo etiam agitur de Crispo archisynagogo, qui cum aliis quibusdam credidit et baptizatus est : quod seditione Corinthi mota Paulus clam discessit cumque venisset Ephesum ac disputasset, egressus est : de Apollo viro eloquente ac fideli.*

28. *De baptismate et Spiritus sancti dono per Pauli orationem dato his qui Ephesi crediderant, et de salute populi : in quo narratur etiam de filiis Scevæ, et quod non oporteat ad incredulos accedere, eosque qui se reddiderunt fide indignos :*

νος νύκτωρ τοῖς ἀδελφοῖς ὑπανεχώρησεν. ἐν ᾧ περὶ τῆς φυλάκων κολάσεως. Καὶ μετέπειτα περὶ τῆς τοῦ ἀσεβοῦς Ἡρώδου πικρᾶς τε καὶ ὀλεθρίου καταστροφῆς.

ιθ'. Ἀποστολὴ Βαρνάβα καὶ Παύλου πρὸς τοῦ θείου Πνεύματος εἰς Κύπρον, ὅσα τε εἰργάσαντο ἐν ὀνόματι Χριστοῦ εἰς Ἐλύμαν τὸν μάγον.

κ'. Παύλου εὐθαλὴς διδασκαλία εἰς Χριστὸν ἔκ τε τοῦ νόμου καὶ καθεξῆς τῶν προφητῶν, ἱστορικὴ καὶ εὐαγγελικὴ, ἐν ᾧ ἐκλεκτικὴ καὶ συλλογιστική. Περὶ μεταθέσεως τοῦ κηρύγματος εἰς τὰ ἔθνη, διωγμοῦ τε αὐτῶν ἐκεῖ, καὶ ἀφίξεως εἰς Ἰκόνιον.

κα'. Ὅπως ἐν Ἰκονίῳ κηρύξαντες τὸν Χριστὸν, πολλῶν τε πιστευσάντων ἐδιώχθησαν οἱ ἀπόστολοι·

κβ'. Περὶ τοῦ ἐν Λύστροις ἐκ γενετῆς χωλοῦ ἰαθέντος διὰ τῶν ἀποστόλων· δι' ὅπερ εἶναί τε θεοὶ, καὶ μανῆναι τοῖς ἐγχωρίοις ἔδοξαν. Ἔνθα δὴ καὶ μετέπειτα λιθάζεται ὁ Παῦλος παρὰ τῶν ἀστυγειτόνων Ἰουδαίων.

κγ'. Ὅτι οὐ περιτέμνεσθαι τοὺς ἐξ ἐθνῶν πιστεύσαντας, δόγματι καὶ κρίσει τῶν ἀποστόλων· ἐν ᾧ Ἐπιστολὴ τῶν ἀποστόλων πρὸς τοὺς ἐξ ἐθνῶν περὶ ὧν φυλακτέον. Ἀντίῤῥησις Παύλου πρὸς Βαρνάβαν διὰ Μάρκον.

κδ'. Περὶ κατηχήσεως Τιμοθέου, καὶ τῆς κατὰ ἀποκάλυψιν ἀφίξεως Παύλου εἰς Μακεδονίαν, ἐν ᾧ περὶ πίστεως καὶ σωτηρίας τινὸς γυναικὸς Λυδίας· περὶ ἰάσεως τῆς πνεῦμα πύθωνος ἐχούσης παιδίσκης, δι' ἣν τὸν Παῦλον καθεῖρξαν οἱ δεσπόται. Περὶ τοῦ συμβάντος ἐκεῖ σεισμοῦ καὶ θαύματος, καὶ ὅπως πιστεύσας ὁ εἱρκτοφύλαξ ἐν αὐτῇ τῇ νυκτὶ ἐβαπτίσθη παραχρῆμα Πανέστιος, ὅτι, παρακληθέντες ἐξῆλθον ἐκ τοῦ δεσμωτηρίου τότε οἱ ἀπόστολοι.

κε'. Περὶ στάσεως γενομένης ἐν Θεσσαλονίκῃ κηρύγματος ἕνεκεν, φυγῆς τε Παύλου εἰς Βέροιαν, κἀκεῖθεν εἰς Ἀθήνας.

κς'. Περὶ τῆς ἐν Ἀθήναις ἐπιβωμίου γραφῆς, φιλοσόφου τε κηρύγματος καὶ εὐσεβείας Παύλου.

κζ'. Περὶ Ἀκύλα καὶ Πρισκίλλης, καὶ τῆς Κορινθίων ἀπειθείας, τῆς τε κατὰ πρόγνωσιν ἐπ' αὐτοὺς εὐδοκίας τοῦ Θεοῦ ἀποκαλυφθείσης Παύλῳ· ἐν ᾧ περὶ Κρίσπου ἀρχισυναγώγου πιστεύσαντος σὺν ἑτέροις τισὶ καὶ βαπτισθέντος, ὅτι στάσεως κινηθείσης ἐν Κορίνθῳ, ὁ Παῦλος ὑπανεχώρησεν, ἐλθών τε εἰς Ἔφεσον καὶ διαλεχθεὶς ἐξῆλθε· περὶ Ἀπολλὼ ἀνδρὸς λογίου τε καὶ πιστοῦ.

κη'. Περὶ βαπτίσματος καὶ τῆς τοῦ ἁγίου Πνεύματος δωρεᾶς δοθείσης διὰ προσευχῆς Παύλου τοῖς ἐν Ἐφέσῳ πιστεύσασι, καὶ περὶ ἰάσεως τοῦ λαοῦ· ἐν ᾧ περὶ τῶν υἱῶν Σκευᾶ, καὶ ὅτι οὐ δεῖ προσχωρεῖν ἀπίστοις καὶ ἀν-

αξίοις τῆς πίστεως γενομένοις. Καὶ περὶ ἐξομολογήσεως τῶν πιστευόντων· περὶ τῆς ἐν Ἐφέσῳ κινηθείσης στάσεως ὑπὸ Δημητρίου τοῦ ἀργυροκόπου κατὰ τῶν ἀποστόλων. A

κθ'. Περίοδος Παύλου, ἐν ᾗ τὰ περὶ θανάτου καὶ ἀνακλήσεως Εὐτύχου διὰ προσευχῆς ἐν Τρῳάδι. Παραίνεσίς τε αὐτοῦ ποιμαντικὴ πρὸς τοὺς ἐν Ἐφέσῳ πρεσβυτέρους· ἐν ᾧ παράπλους Παύλου ἀπὸ Ἐφέσου ἄχρι Καισαρείας τῆς Παλαιστίνης.

λ'. Ἀγάβου προφητεία περὶ τῶν συμβησομένων τῷ Παύλῳ ἐν Ἱερουσαλήμ.

λα'. Παραίνεσις Ἰακώβου πρὸς Παῦλον περὶ τοῦ μὴ δοκεῖν Ἑβραίους περιτέμνεσθαι.

B

λβ'. Περὶ τῆς ἐν Ἱερουσαλὴμ κατὰ τοῦ Παύλου κινηθείσης ἀταξίας, ὅπως τε αὐτὸν ὁ χιλίαρχος τοῦ πλήθους ἐξαιρεῖται, ἐν ᾧ Παύλου κατάστασις περὶ ἑαυτοῦ καὶ τῆς εἰς ἀποστολὴν αὐτοῦ κλήσεως. Περὶ ὧν ὁ Ἀνανίας εἶπε πρὸς τὸν Παῦλον ἐν Δαμασκῷ, ὀπτασίας τε καὶ φωνῆς Θεοῦ γενομένης ποτὲ πρὸς αὐτὸν ἐν τῷ ἱερῷ· ὅτι μέλλων ἐπὶ τούτοις ὁ Παῦλος τύπτεσθαι, εἰπὼν ὅτι Ῥωμαῖός εἰμι, ἀνέθη.

λγ'. Ὅσα ὁ Παῦλος καταβὰς εἰς τὸ συνέδριον ἔπαθέ τε καὶ εἶπε· καὶ εὐθυβόλως ἔπραξε.

λδ'. Περὶ ἐπιβουλῆς μελετωμένης ὑπὸ Ἰουδαίων κατὰ Παύλου, καὶ μηνύσεως αὐτῆς πρὸς Λυσίαν. Ἐν ᾧ ὅτι παρεπέμφθη ὁ Παῦλος τῷ ἡγεμόνι εἰς Καισαρειαν μετὰ στρατιωτῶν καὶ γραμμάτων. C

λε'. Τερτύλλου περὶ Παύλου κατηγορία, καὶ αὐτοῦ ἀπολογία ἐπὶ τοῦ ἡγεμόνος.

λς'. Περὶ τῆς Φήλικος διαδοχῆς, καὶ τῆς Φήστου προαγωγῆς, τῆς τε ἐπ' αὐτοῦ ἀνακρίσεως Παύλου καὶ ἐφέσεως.

λζ'. Ἀγρίππα καὶ Βερνίκης παρουσία, καὶ πεύσεις τῶν κατὰ Παῦλον· ἐν ᾧ Παύλου ἀπολογία ἐπ' αὐτῶν περὶ τῆς ἐννόμου θρησκείας αὐτοῦ καὶ κλήσεως εἰς τὸ Εὐαγγέλιον· ὡς οὐδὲν ἀδικεῖ Ἰουδαίους ὁ Παῦλος, Ἀγρίππας ἔφη τῷ Φήστῳ.

λη'. Πλοῦς Παύλου ἐπὶ Ῥώμην, κινδύνων τε πλείστων καὶ μεγίστων ἔμπλεως· ἐν ᾧ παραίνεσις Παύλου πρὸς τοὺς σὺν αὐτῷ περὶ ἐλπίδος σωτηρίας. Ναυάγιον Παύλου, ὅπως τε διεσώθησαν εἰς Μελίτην τὴν νῆσον, καὶ ὅσα ἐν αὐτῇ ὁ Παῦλος ἐθαυματούργησεν. D

λθ'. Ὅπως ἀπὸ Μελίτης, εἰς Ῥώμην κατήντησεν ὁ Παῦλος.

μ'. Περὶ διαλέξεως Παύλου τῆς πρὸς τοὺς ἐν Ῥώμῃ Ἰουδαίους.

item de confessione credentium, de mota Ephesi seditione a Demetrio fabro argentario adversus apostolos.

29. *Circuitus Pauli, in quo etiam narratur mors Eutychi et a morte revocatio per orationem Pauli. Adhortatio ipsius qualem deceat habere pastorem ad presbyteros qui erant Ephesi : in quo est et Pauli prælernavigatio ab Epheso usque Cæsaream Palæstinam.*

30. *Agabi prophetia de his quæ futura erant, ut Paulo Jerosolymis contingerent.*

31. *Adhortatio Jacobi ad Paulum, eo quod Paulus diceretur non judicare Hebræos circumcidendos.*

32. *De seditione mota Jerosolymis adversus Paulum, et quomodo ipsum tribunus a multitudine eripuerit, in quo etiam narrat ordine Paulus de seipso, suique ad apostolatum vocatione. De his quæ ad Paulum dixit Ananias, ac visione voceque Dei ad eum quondam in templo facta: et cum post hæc ab eis verberandus esset Paulus : ubi se Romanum esse dixisset, liberatus est.*

33. *De his quæ Paulus descendens in concilium passus est et recte sibi consulens fecit.*

34. *De insidiis Paulo intentatis a Judæis, et quod Lysiæ judicatæ sint : in quo narratur quod transmissus sit Paulus Cæsaream ad præsidem cum militibus et litteris.*

35. *Tertulli accusatio adversus Paulum, et ipsius ad præsidem defensio.*

36. *De felicis defunctioue Festique successionc, et Pauli ab eo interrogatione et provocatione.*

37. *Agrippæ et Bernices adventus, ac interrogationes de rebus quæ Paulum concernebant : in quo etiam narratur Pauli ad ea responsio, de legitimo cultu suo et vocatione ad Evangelium : quod Agrippa dixerit Festo Paulum in nullo Judæos injuria affecisse.*

38. *Pauli Romam versus navigatio plurimis maximisque plena periculis : in quo narratur etiam Pauli exhortatio ad eos qui secum erant de spe salutis. Naufragium Pauli, et quo modo incolumes evaserunt in Meliten insulam, quæve miracula Paulus in ea operatus sit.*

39. *Quomodo a Melite Romam pervenit Paulus.*

40. *Scita Pauli concio ad Judæos qui Romæ degebant.*

Εἰσὶ τὰ μὲν αὐτοτελῆ κεφάλαια μ'.
Τὰ δὲ τούτοις ὑποκείμενα μζ'.

—

ΕΞΗΓΗΣΙΣ ΤΩΝ ΠΑΛΑΙ ΑΓΙΩΝ ΑΝΔΡΩΝ

ΥΠΟ ΑΝΩΝΥΜΟΥ

ΗΚΑΙΥΠΟ ΟΙΚΟΥΜΕΝΙΟΥ

Ἐκ διαφόρων ὑπομνημάτων συλλεχθεῖσά τε καὶ ἀκριβωθεῖσα εἰς συνοψιν, εἰς τὰς Πράξεις τῶν Ἀποστόλων.

—

ENARRATIO VETERUM SANCTORUM VIRORUM

AB ANONYMO

IMO AB ŒCUMENIO

Ex diversis monumentis collecta et accurate in compendium redacta, in Acta apostolorum.

—

1 CAPUT PRIMUM.

De doctrina Christi, quæ fuit a resurrectione et apparitione ad discipulos : et de promissione sancti Spiritus, de visa Christi assumptione, et de glorioso ejus secundo adventu,

I, 1 2. « Priorem quidem librum feci de omnibus, o Theophile, quæ cœpit Jesus et facere et « docere, usque ad eum diem, quo (cum apostolis « præcepisset per Spiritum sanctum, quos elege« rat) assumptus est. »

« Priorem librum » dixit, non Evangelium, cum tamen Paulus suum vocet Evangelium, 2 ubi ait : « Juxta Evangelium meum [1]. » Nam arrogantiam ubique fugiunt. Sicut et Matthæus, « Liber, inquit generationis [2]. » Quod si Marcus dicit : « Initium Evangelii Jesu Christi [3], » non tamen suam Scripturam vocat Evangelium, sed Christi prædicationem. Initium enim prædicationis Christi, fuit progressus a prædicatione Joannis. Initium vero revelationis mysterii Christi et incarnationis ipsius fuit nativitas ex Virgine, et quæcunque ad hæc secuta sunt. Quo etiam initio scriptorum suorum usus est Matthæus, et idem hic Lucas : quæ scripta fideles postmodum Evangelia quoque appellare dignati sunt, tanquam vere complectentia Evangelium, hoc est, Christi doctrinam. Verum cum ait, « De omnibus, » videtur Joanni [4] evangelistæ repugnare : ille namque dicit possibile non esse hæc scribere, neque enim mundum posse capere libros qui scriberentur : hic autem de omnibus ait se librum fecisse ab exordio usque ad assumptionem. Quid ergo dicemus ? Quod hic se nihil prætermi-

A

ΚΕΦΑΛ. Α'.

Περὶ τῆς ἐξ ἀναστάσεως διδασκαλίας Χριστοῦ καὶ ὀπτασίας πρὸς τοὺς μαθητάς· καὶ περὶ ἐπαγγελίας τῆς τοῦ ἁγίου Πνεύματος δωρεᾶς, θέας τε καὶ τρόπου τῆς ἀναλήψεως τοῦ Χριστοῦ, καὶ περὶ τῆς ἐνδόξου καὶ δευτέρας αὐτοῦ παρουσίας

« Τὸν μὲν πρῶτον λόγον ἐποιησάμην περὶ πάν« των, ὦ Θεόφιλε, ὧν ἤρξατο ὁ Ἰησοῦς ποιεῖν τε καὶ « διδάσκειν, ἄχρι ἧς ἡμέρας, ἐντειλάμενος τοῖς ἀπο« στόλοις διὰ Πνεύματος ἁγίου, οὓς ἐξελέξατο, ἀνε« λήφθη.

« Λόγον » εἶπε « πρῶτον, » οὐκ Εὐαγγέλιον, καίτοι Παύλου Εὐαγγέλιον τὸν ἑαυτοῦ καλοῦντος, ἡνίκα φάσκει, « Κατὰ τὸ Εὐαγγέλιόν μου. » Τὸ κομπῶδες γὰρ πανταχοῦ φεύγουσιν. Ὡς καὶ ὁ Ματθαῖος, « Βίβλος, φάσκων, γενέσεως. » Εἰ δὲ ὁ Μάρκος, « Ἀρχή, φη- B σί, τοῦ Εὐαγγελίου Ἰησοῦ Χριστοῦ, » ἀλλ' οὐ τὴν ἑαυτοῦ συγγραφὴν καλεῖ Εὐαγγέλιον, ἀλλὰ τὸ τοῦ Χριστοῦ κήρυγμα. Ἀρχὴ γὰρ τοῦ κηρύγματος τοῦ Χριστοῦ ἡ ἀπὸ τοῦ βαπτίσματος Ἰωάννου πρόοδος. Τῆς δὲ τοῦ κατὰ Χριστὸν μυστηρίου ἀποκαλύψεως, καὶ τῆς ἐνανθρωπήσεως αὐτοῦ ἀρχή, ἡ ἐκ Παρθένου γέννησις, καὶ ὅσα ἐπὶ τούτοις. Ἧτινι καὶ ἀρχῇ ἐχρήσατο τῶν οἰκείων συγγραφῶν Ματθαῖος, καὶ αὐτὸς ὁ Λουκᾶς οὗτος· ἃ καὶ Εὐαγγέλια οἱ πιστοὶ μετὰ ταῦτα ἐδικαίωσαν καλεῖν, ὡς τὸ ὄντως Εὐαγγέλιον, τουτέστι, τὴν τοῦ Χριστοῦ διδασκαλίαν περιέχοντα. Τῷ δὲ, « περὶ πάντων, » εἰπεῖν, δοκεῖ ἐναντιοῦσθαι τῷ εὐαγγελιστῇ Ἰωάννῃ· εἴγε ὁ μὲν φησιν οὐκ εἶναι δυνατὸν ταῦτα γράψαι· μηδὲ γὰρ χωρῆσαι τὰ γραφόμενα βιβλία τὸν κόσμον· ὁ δὲ περὶ πάντων C φησὶ τὸν λόγον πεποιῆσθαι ἀπ' ἀρχῆς μέχρι τῆς ἀναλήψεως. Τί οὖν φαμεν ; Ὅτι περὶ πάντων οὗτός φησι

[1] II Tim. II, 8. [2] Matt. I, 1. [3] Marc. I, 1. [4] Joan. XXI, 30, 34.

τῶν συνεχόντων καὶ κατεπειγόντων μηδὲν παραλιπεῖν, ἐξ ὧν ἡ τοῦ κηρύγματος θειότης καὶ ἀλήθεια καταλαμβάνεται. Καὶ γὰρ αὐτὸς ὁ Ἰωάννης περὶ πάντων τούτων διέλαβεν. Οὐ γὰρ ἐνέλιπόν τι δι' ὧν ἥ τε κατὰ σάρκα τοῦ Λόγου οἰκονομία πιστεύεταί τε καὶ ἐπιγινώσκεται, καὶ ἡ κατὰ τὴν θειότητα αὐτοῦ μεγαλειότης διαλάμπει τε καὶ ἐμφανίζεται. « Ὦ Θεόφιλε. » Ἡγεμὼν ἦν οὗτος ὁ Θεόφιλος. Μὴ θαυμάσῃς δὲ εἰ ἕνεκεν ἀνδρὸς ἑνὸς τοσαύτην φροντίδα κατελάβετο, ὡς δύο αὐτῷ γράψαι πραγματείας ὁλοκλήρους. Καὶ γὰρ φύλαξ ἦν τῆς Δεσποτικῆς φωνῆς τῆς λεγούσης· « Οὐκ ἔστι θέλημα τοῦ Πατρός μου, ἵνα ἀπόληται εἷς τῶν μικρῶν τούτων. » — « Ποιεῖν τε καὶ διδάσκειν· » τὸν παθόντα λέγει καὶ τὰ θαύματα πεποιηκέναι. Ἢ ὅτι δι' ὧν ἔπραττε παρῄνει. « Ἄχρι ἧς ἡμέρας. » Τὸ ἑξῆς· Ἄχρι ἧς ἡμέρας ἀνελήφθη. Τὰ δὲ λοιπὰ, διὰ μέσου. Τὸ δὲ, « Ἐντειλάμενος τοῖς ἀποστόλοις διὰ Πνεύματος ἁγίου, » ἢ ὅτι πνευματικὰ τὰ ἐντάλματα δηλοῖ, οὐδὲν κοσμικὸν ἐπιφαίνοντα· ἢ ἵνα καὶ τὸ Πνεῦμα σύμφυτον ἑαυτῷ παραδείξῃ, ὡς οὐδὲν ὧν ὑπὸ Θεοῦ τελεῖται ἐλλεῖπον ἔχοντι τῆς ἁγιαστικῆς ὑποστάσεως. Τί δὲ τὰ ἐντάλματα; « Πορευθέντες μαθητεύσατε πάντα τὰ ἔθνη, βαπτίζοντες αὐτοὺς εἰς τὸ ὄνομα τοῦ Πατρὸς, καὶ τοῦ Υἱοῦ, καὶ τοῦ ἁγίου Πνεύματος. » — « Ἀνελήφθη » δὲ εἶπεν, οὐκ, Ἀνέβη· ἔτι γὰρ ὡς περὶ ἀνθρώπου διαλέγεται.

« Οἷς καὶ παρέστησεν ἑαυτὸν ζῶντα μετὰ τὸ παθεῖν αὐτὸν, ἐν πολλοῖς τεκμηρίοις. »

« Ἀνελήφθη » εἰπὼν, ἵνα μή τις νομίσῃ ἑτέρου δυνάμει τοῦτο γενέσθαι, ἐπήνεγκεν εὐθὺς καὶ τὸ, ἀπὸ τῆς οἰκείας αὐθεντίας. « Οἷς καὶ παρέστησεν ἑαυτὸν ζῶντα. » Τὸν αὐτὸν δὲ δεικνὺς καὶ πεπονθότα καὶ ἀναστάντα, συνῆψε τῷ λόγῳ· « Μετὰ τὸ παθεῖν αὐτόν. »

« Δι' ἡμερῶν » δὲ εἶπε « τεσσαράκοντα. »

Οὐκ, Ἐν ἡμέραις· οὐ γὰρ συνεχῆ τὴν μετ' αὐτῶν διατριβὴν ἐποιεῖτο, ὡς καὶ πρὸ τοῦ πάθους, ἀλλὰ διεσταλμένως, ἅμα μὲν καὶ ποθεινοτέραν αὐτοῖς τὴν ἑαυτοῦ ἐμφάνειαν παρασκευάζων, ἅμα δὲ καὶ τὸ ὑψηλότερον καὶ θεοπρεπὲς αὐτοῦ ἐμφανίζων.

« Ὀπτανόμενος αὐτοῖς. »

Τίνος ἕνεκεν οὐ πᾶσιν, ἀλλὰ τοῖς ἀποστόλοις ἐφάνη; Ὅτι φάντασμα ἔδοξεν ἂν τοῖς πολλοῖς, οὐκ εἰδόσι τὸ ἀπόῤῥητον τοῦ μυστηρίου. Εἰ γὰρ καὶ αὐτοὶ οἱ μαθηταὶ ἠπίστουν τὴν ἀρχὴν καὶ ἐθορυβοῦντο, τί τοὺς πολλοὺς εἰκὸς ἦν παθεῖν; Διά τοι τοῦτο ἐκ τῶν σημείων ὧν ἔλαβον χάριν ποιεῖν οἱ ἀπόστολοι, ἀναμφίβολον ποιεῖ τῆς ἀναστάσεως τὴν ἀπόδειξιν καὶ κοινήν· ὥστε μὴ τοῖς τότε μόνον, ὅπερ ἐκ τῆς ὄψεως ἔμελλε γίνεσθαι, ἀλλὰ καὶ πᾶσι τοῖς μετὰ ταῦτα φανερὰν γενέσθαι τὴν ἀνάστασιν.

« Καὶ λέγων τὰ περὶ τῆς βασιλείας τοῦ Θεοῦ. »

[5] Matth. xviii, 14. [6] Matth. xxviii, 18, 19.

sisse ait eorum, quæ cohærent ac urgent, in quibus divinitas ac veritas prædicationis comprehenditur. Etenim ipse quoque Joannes de his omnibus disseruit. Non enim quidpiam eorum reliquerunt, per quæ vel dispensatio Verbi juxta carnem creditur et cognoscitur, vel magnitudo ipsius juxta divinitatem relucet et manifestatur. « O Theophile. » Præfectus erat hic Theophilus. Ne autem mireris si unius viri gratia tantum curæ susceperit, ut illi duo integra volumina laboris plena conscriberet. Dominicæ namque vocis observator erat quæ dicebat : « Non est voluntas Patris mei, ut pereat unus pusillorum istorum [5]. » — « Et facere et docere. » Eum qui passus est dicit etiam miracula edidisse ; aut hoc dicit, quoniam per ea quæ operabatur admonebat. « Usque ad eum diem. » Ordo est, usque ad eum diem quo assumptus est : cætera per parenthesim interponuntur. Quod autem ait : « Cum apostolis præcepisset per Spiritum sanctum, » vel hoc dicit, spiritualia significans fuisse præcepta, nihil sæculare præ se ferentia, vel etiam ut Spiritum connaturalem sibi demonstret, utpote cui ex divina hypostasi nihil desit eorum quæ a Deo expleri possunt. Quænam autem sunt præcepta ? « Euntes docete omnes gentes, baptizantes eos in nomine Patris, et Filii, et Spiritus sancti [6]. » Ait autem, « Assumptus est, » non, Ascendit : nam adhuc de eo tanquam de homine disserit.

I, 3. « Quibus etiam exhibuit seipsum viventem « postquam ipse passus fuerat, compluribus argu« mentis. »

Cum dixisset : Assumptus est, » ne quis existimaret alterius hoc factum esse virtute, statim etiam subjunxit, quod propriæ esset auctoritatis : « Quibus etiam exibuit seipsum viventem. » Eumdem autem ostendens qui passus fuerat ac resurrexerat, sermoni conjunxit quod sequitur, dicens : « Postquam ipse passus fuerat. »

« Per dies quadraginta. »

Non dixit : In diebus : neque enim continue cum ipsis versabatur, quemadmodum ante passionem, sed differenti modo : simul quidem et desirabiliorem eis reddens suam apparitionem, simul quoque sublimiorem magisque divinum seipsum ostendens.

« Apparens illis. »

Quam ob causam non omnibus palam, sed apostolis tantum apparuit ? Quia vulgo phantasma visum fuisset, quod ignorabat arcanum mysterium. Nam si ipsi quoque discipuli initio increduli erant ac turbabantur, quid verisimile est vulgus passurum fuisse ? Propterea ex signis, ad quæ edenda gratiam acceperunt apostoli, indubitatam reddit resurrectionis demonstrationem, omnibusque expositam : adeo ut non his tantum, qui tunc erant, quod ipso aspectu futurum erat, verum etiam posteris omnibus manifesta fieret resurrectio.

« Et loquens de regno Dei. »

Hinc discimus quod etiam post resurrectionem docebat discipulos.

« Et convescens. »

Simul edens ac bibens. Dicitur enim συναλίζων, quasi ἀλῶν, hoc est, sale et mensa communicans.

« Præcepit eis ab Jerosolymis ne discederent, « sed exspectarent promissionem Patris. »

Jubebat ne ab Hierosolymis discederent : volens firmiorem reddi apud ipsos resurrectionis sermonem per miracula quæ crucifixi invocatione fierent : per tribulationes etiam quas paterentur a Judæis, nec tamen ab ejus amicitia, qui crucifixus fuerat ac resurrexerat, deficerent, sed 4 huic potius commorerentur. Quodsi statim ab Hierosolymis discessissent, nihilque horum fuisset subsecutum, suspecta certe fuisset resurrectio. Præterea quoque multi erant ibidem credituri. Simul etiam exspectare eos oportebat, ne qui dicerent quod notis relictis ad extraneos ostentandi sui gratia accedebant, rursum etiam quia nondum Spiritus virtute armati, inutiles redderentur ad hostium congressus.

« Promissionem Patris. »

Et ubi hoc Pater promisit? Dicimus ergo quod vel per defectum oportet dictum hoc intelligi, ut subaudiatur præpositio ἀπό, sitque sensus : Exspectarent a Patre promissionem, quam vobis, inquit, feci de Spiritu sancto ; vel etiam quia, sicut ipse ait, Quæ a Patre audivi, hæc annuntio vobis, sancti quoque Spiritus promissio, etiamsi per ipsum facta sit, attamen a Patre erat. Quod si et ab ipso quæris Spiritu, Joel fide dignus est qui sermonem confirmet, dicens : « Effundam de Spiritu meo super omnem carnem [7]. »

« Quam audistis ex me. »

Quando autem audierunt ? Quando dixit : « Expedit vobis ut ego abeam ; nisi enim ego abiero, Paracletus non veniet ad vos [8]. » Rursumque : « Ego rogabo Patrem, et alium Paracletum dabit vobis [9]. » Verum si nunquam adhuc advenerat Spiritus, quomodo dixerat : « Accipite Spiritum sanctum [10] ? » Vel quia hoc dixerat, capaces eos reddens ac idoneos ad Spiritus susceptionem : acceperunt autem quando descendit. Vel quod futurum tanquam præsens dixit. Vel quod Spiritus datio, aut purgativa est aut perfectiva. Consummata ergo Spiritus superventio in apostolos, et quæ perfectum reddit, adeo ut alios quoque perficiat, tempore Pentecostes facta est, non autem eo præsente venit : nam si tunc Dominus discessisset, Spiritus vero mansisset, non fuisset tanta consolatio : adeo enim ei adhærebant, ut ægre divelli possent. Non statim autem descendit Spiritus, sed post octo fortassis aut novem dies, ut paululum constristati, ei in desiderio ac necessitate promis-

A Ἐντεῦθεν μανθάνομεν· ὡς καὶ μετὰ τὴν ἀνάστασιν ἐδίδασκε τοὺς μαθητάς.

« Καὶ συναλιζόμενος. »

Συνεσθίων καὶ πίνων. Τουτέστι κοινωνῶν ἀλῶν, κοινωνῶν τραπέζης.

« Παρήγγειλεν αὐτοῖς, ἀπὸ Ἱεροσολύμων μὴ χωρί« ζεσθαι, ἀλλὰ περιμένειν τὴν ἐπαγγελίαν τοῦ Πα« τρός. »

Ἀπὸ Ἱεροσολύμων μὴ ἀφίστασθαι παρηγγύα, βουλόμενος τῇ προσεδρίᾳ βεβαιότερον τὸν τῆς ἀναστάσεως αὐτοῖς καταστήσασθαι λόγον, διὰ τῶν θαυμάτων, ἃ δι' ἐπικλήσεως ἐγίνετο τοῦ σταυρωθέντος, διὰ τῶν θλίψεων ὧν ἔπασχον μὲν ὑπὸ τῶν Ἰουδαίων, οὐκ ἀφίσταντο δὲ τῆς τοῦ σταυρωθέντος καὶ ἀναστάντος φιλίας, ἀλλ' ὑπεραπέθνησκον τούτου. B Εἰ δὲ εὐθὺς ἐχωρίσθησαν Ἱεροσολύμων, καὶ τούτων οὐδὲν ἐπηκολούθησεν, ὕποπτος ἂν ἡ ἀνάστασις ὑπῆρξεν. Ἄλλως τε καὶ πολλοὶ ἦσαν οἱ μέλλοντες πιστεύειν αὐτόθι. Ἅμα δὲ καὶ ἔδει περιμένειν αὐτοὺς, ἵνα μή τινες λέγωσιν, ὅτι τοὺς γνωρίμους ἀφέντες, παρὰ τοῖς ξένοις ἦλθον κομπάσαι. Ἅμα δὲ καὶ μή πω τῇ τοῦ Πνεύματος θωρακισθέντες δυνάμει, ἄχρηστοι καθίσταντο ἂν πρὸς τὰ τῶν ἀντιπάλων συμπλοκάς.

« Τὴν ἐπαγγελίαν τοῦ Πατρός. »

Καὶ ποῦ τοῦτο ὁ Πατὴρ ἐπηγγείλατο ; Φαμὲν οὖν, ὅτι ἤτοι ἐλλειπτικῶς τῆς, ἀπὸ, προθέσεως δεῖ τὸ ῥητὸν ἐκλαμβάνειν, ἵνα ᾖ, περιμένειν ἀπὸ τοῦ Πατρὸς τὴν ἐπαγγελίαν, ἣν ὑμῖν ἐποιησάμην τοῦ ἁγίου Πνεύματος, ἢ καὶ ὅτι, ὡς αὐτός φησιν· Ἃ παρὰ τοῦ Πατρὸς ἀκήκοα, ταῦτα ἀπαγγέλλω ὑμῖν· καὶ ἡ C τοῦ ἁγίου Πνεύματος ἐπαγγελία, εἰ καὶ δι' αὐτοῦ γέγονεν, ἀλλὰ καὶ παρὰ τοῦ Πατρὸς ὑπῆρξεν. Εἰ δὲ καὶ παρ' αὐτοῦ ζητεῖς τοῦ Πνεύματος, ὁ Ἰωὴλ ἐχέγγυος πιστώσασθαι τὸν λόγον, « Ἐκχεῶ, φάσκων, ἀπὸ τοῦ Πνεύματός μου ἐπὶ πᾶσαν σάρκα. »

« Ἣν ἠκούσατέ μου. »

Πότε δὲ ἤκουσαν ; Ὅτε ἔλεγε· « Συμφέρει ὑμῖν ἵνα ἐγὼ ἀπέλθω, ἐὰν γὰρ ἐγὼ μὴ ἀπέλθω, ὁ Παράκλητος οὐκ ἐλεύσεται πρὸς ὑμᾶς. » Καὶ πάλιν· « Ἐγὼ ἐρωτήσω τὸν Πατέρα, καὶ ἄλλον Παράκλητον πέμψει ὑμῖν. » Ἀτὰρ εἰ μηδέπω παρεγένετο τὸ Πνεῦμα, πῶς ἔλεγε· « Λάβετε Πνεῦμα ἅγιον ; » ἢ ὅτι τοῦτο ἔλεγε, δεκτικοὺς αὐτοὺς καὶ ἐπιτηδείους ποιῶν εἰς τὴν ὑποδοχὴν τοῦ Πνεύματος· ἔλαβον δὲ ὅτε κατῆλθεν. Ἢ ὅτι τὸ μέλλον ὡς ἤδη παρὸν εἴρηκεν. Ἢ ὅτι τοῦ Πνεύ- D ματος ἡ δόσις, ἡ μὲν καθαρτική, ἡ δὲ τελειωτική. Ἡ οὖν τελεία καὶ τελειοποιὸς, ὥστε καὶ ἑτέρους τελειοποιεῖν, τοῦ Πνεύματος, τοῖς ἀποστόλοις ἐπιφοίτησις, κατὰ τὸν καιρὸν τῆς Πεντηκοστῆς γέγονεν, οὐκ ἦλθε δὲ παρόντος αὐτοῦ, ὅτι, εἰ ὁ μὲν ἀπῆλθε, τὸ δὲ ἔμεινεν, οὐκ ἦν τοσοῦτον τὸ τῆς παραμυθίας. Σφόδρα γὰρ αὐτοῦ δυσαποσπάστως εἶχον. Οὐ κατῆλθε δὲ τὸ Πνεῦμα εὐθέως, ἀλλὰ μετὰ ὀκτὼ τυχὸν ἢ ἐννέα ἡμέρας, ἵνα, καὶ μικρὸν ἀθυμήσαντες, καὶ ἐν ἐπιθυμίᾳ καὶ χρείᾳ τῆς ἐπαγγελίας καταστάντες, καθαρὰν καὶ ἀπηρτισμένην δέξωνται τὴν ἐπὶ τῇ

[7] Joel II, 28. [8] Joan. XVI, 7. [9] Joan. XIV, 16. [10] Joan. XX, 22.

παρουσίᾳ ἡδονήν. Ἄλλως δὲ ἔδει ἐν οὐρανῷ φανῆναι A τὴν ἡμετέραν φύσιν, καὶ τὰς καταλλαγὰς γενέσθαι ἀπηρτισμένας, καὶ τότε ἐλθεῖν τὸ Πνεῦμα. Σκόπει δὲ, ἵνα πάλιν μετὰ τὴν ἀνάληψιν μὴ φύγωσι, πῶς τῇ προσδοκίᾳ ταύτῃ καθάπερ τινὶ δεσμῷ κατέχει πάντας αὐτοὺς ἐκεῖσε.

« Ὅτι Ἰωάννης μὲν ἐβάπτισεν ὕδατι. »

Παρὰ τὴν ἀρχὴν οἱ ἀπόστολοι ὕδατι ἐβαπτίσθησαν, μετὰ ταῦτα δὲ καὶ ἁγίῳ Πνεύματι. Ἐνταῦθα φανερῶς ἤδη τὸ πρὸς Ἰωάννου αὐτοῦ ὑπερβαλλον παριστᾷ, οὐχ ὡς ὅτε ἔλεγεν. « Ὁ μικρότερος ἐν τῇ βασιλείᾳ τῶν οὐρανῶν, μείζων Ἰωάννου ἐστίν. »

« Ὑμεῖς δὲ βαπτισθήσεσθε ἐν Πνεύματι ἁγίῳ οὐ « μετὰ πολλὰς ταύτας ἡμέρας. »

Βαπτισθήσεσθε, εἶπεν, ἀλλ' οὐ Βαπτίσω, τὸ ἀκόμπαστον μεταδιώκων. Ἄλλως τε καὶ Ἰωάννου τοῦτο B προδιδάξαντος, ἐν τῷ εἰπεῖν· « Αὐτὸς ὑμᾶς βαπτίσει ἐν Πνεύματι ἁγίῳ καὶ πυρὶ, » περιττὴ δι' ἑαυτοῦ προσθήκη. Χωρὶς δὲ ὕδατος οὐ βαπτίζει ἐν τῷ ὑπερῴῳ χάριτι; καὶ γὰρ τὸ κυριώτερον τὸ Πνεῦμά ἐστι, δι' οὗ καὶ τὸ ὕδωρ ἐνεργεῖ. Ἐπεὶ καὶ Χριστὸς αὐτὸς Χριστὸς ἄνευ ἐλαίου γέγονε.

« Οἱ μὲν οὖν συνελθόντες ἐπηρώτων αὐτὸν, λέγον« τες· Κύριε, εἰ ἐν τῷ χρόνῳ τούτῳ ἀποκαθιστάνεις « τὴν βασιλείαν τῷ Ἰσραήλ; »

Σκόπει ἐνταῦθα. Ἐπεὶ πρὸ τοῦ πάθους ἠρώτησαν τὰ περὶ συντελείας τοῦ κόσμου, οὐκ ἔτι περὶ τούτου ἐπερωτῶσιν· ἀλλὰ περὶ βασιλείας κοσμικῆς. Ἔτι γὰρ ἀτελέστερον διέκειντο. Ὁμοῦ δὲ συνελθόντες C ἠρώτων, ἵνα τῷ πλήθει δυσωπήσωσιν. Ἀκούσαντες δὲ πρὸ τοῦ πάθους, ὅτι οὐδεὶς οἶδε τὴν ἡμέραν, ὅμως καὶ νῦν πάλιν ἐρωτῶσιν. Ἐπεὶ γὰρ ἤκουσαν ὅτι μέλλουσι λαμβάνειν τὸ Πνεῦμα, ὡς ἄξιοι λοιπὸν ἤθελον μαθεῖν, καὶ ἀπαλλαγῆναι τῶν δυσχερῶν ἐπεθύμουν. Οὐκ εἶπον δὲ, Πότε; ἀλλ', Εἰ ἐν τῷ χρόνῳ τούτῳ; εἰ νῦν; φασίν. Οὕτως ἐπεθύμουν τὴν ἡμέραν. Ἐμοὶ δὲ δοκεῖ οὐδὲ τετρανῶσθαί πως αὐτοῖς, τί ποτ' ἦν ἡ βασιλεία. Οὔπω γὰρ ἦν διδάξαν τὸ Πνεῦμα. Εἶπεν δὲ τὸ, « Ἀποκαθιστάνεις, » ὅτι μείζονα λοιπὸν περὶ αὐτοῦ ἐφαντάζοντο. Διὸ καὶ αὐτὸς ἀνειμένως αὐτοῖς διελέγετο. Οὐ γὰρ εἶπεν, Οὐδὲ ὁ Υἱὸς οἶδεν, ἀλλ', « Οὐχ ὑμῶν ἐστι. » Καὶ ἵνα μὴ ἀθυμήσωσιν, ἐπήγαγεν. « Ἀλλὰ λήψεσθε δύναμιν, » καὶ τὰ ἑξῆς. Καὶ ἐκεῖνοι μὲν οὐ περὶ τῆς συντελείας ἠρώτησαν, αὐτὸς δὲ ὃ οὐκ ἠρώτησαν διδάσκει· ὅτι D ἀρίστου διδασκάλου ἐστὶ, μὴ ἃ βούλονται οἱ μαθηταὶ, ἀλλ' ἃ συμφέρει μαθεῖν, διδάσκειν. Διά τοι τοῦτο οὐ πρὸς τὴν ἐρώτησιν ἀπήντησεν, ὡς μηδὲν ἔχουσαν χρηστὸν, ἀλλὰ τὸ κατεπεῖγον ἐδίδασκε· τοῦ Πνεύματος γὰρ ἦν χρεία μάλιστα αὐτοῖς τότε.

« Εἶπε δὲ πρὸς αὐτούς· Οὐχ ὑμῶν ἐστι γνῶναι « χρόνους ἢ καιρούς. »

Πανταχοῦ τῆς τῶν μελλόντων αὐτοὺς ἀποτειχίζει

sionis constituti, purum ac perfectum reciperent in ejus adventu gaudium. 5 Præterea autem oportebat in cœlo nostram comparere naturam, ac perfectam fieri reconciliationem, ac tunc venire Spiritum. Considera autem, ne rursum post assumptum Dominum fugiant, quomodo hac exspectatione, tanquam catena quadam omnes eos illic retineat.

I, 5. « Quia Joannes quidem baptizavit aqua. »

Apostoli in initio aqua baptizati sunt, postea vero etiam sancto Spiritu. Hic jam manifeste suam supra Joannem demonstrat potentiam, veluti quando dicebat: « Qui minor est in regno cœlorum, major Joanne est[11]. »

« Vos autem baptizabimini Spiritu sancto non « post multos hos dies. »

Baptizabimini, dixit; non, Baptizabo, mansuetudinem amplectens et arrogantiam fugiens: præsertim cum Joannes prius hoc docuisset, dicens: « Ipse vos baptizabit in Spiritu sancto et igni[12], » superfluum esset ut ipse Per seipsum adderet. Verum annon per gratiam baptizat in cœnaculo absque aqua? Utique, nam Spiritus efficacior est, per quem etiam aqua operatur, quandoquidem iqse quoque Christus absque oleo inunctus est.

I, 6. « Itaque congregati interrogabant eum di« centes: Domine num in tempore hoc restituis « regnum Israeli? »

Considera hic. Quoniam ante passionem de mundi consummatione interrogaverant, non jam de hoc interrogant, sed de mundano regno. Nam adhuc imperfectius affecti erant Simul autem congregati interrogabant, ut multitudine exorarent ac flecterent. Cum autem ante passionem audissent, quod nullus diem nosset, nunc tamen rursum interrogant. Quia enim audierant quod Spiritum essent accepturi, tanquam jam digni, scire hoc volebant et hæsitationibus liberari cupiebant. Non autem dixerunt: Quando? sed: Num in tempore hoc? utrum nunc? inquiunt; adeo diem desiderabant. Porro videntur mihi nequaquam perspicue cognovisse quid esset regnum. Nondum enim aderat Spiritus qui eos doceret. Dixerunt autem, « Restituis: » nam majora jam de ipso concipiebant: ideo etiam ipse apertius cum eis disserebat. Non enim dixit, Neque Filius novit, sed: « Non est vestrum. » Et ne constristarentur, subjunxit: 6 « Sed accipietis virtutem, » et cætera. Et illi quidem de consummatione non interrogarunt, ipse vero docet id quod non interrogarunt. Siquidem optimi præceptoris est docere non quæ discipuli discere cupiunt, sed quæ eis utilia sunt. Propterea interrogationi non respondet, ut quæ nihil haberet utilitatis, sed quod magis urgebat docuit: Spiritu namque tunc maxime illis opus erat.

I, 7. « Dixit autem eis: Non est vestrum nosse « tempora vel temporum opportunitates. »

Ubique futurarum cognitione rerum privat

[11] Matth. XI, 11. [12] Matth. III, 11.

ipsos : non tanquam ignorans, sed quod sciret nihil illos ex eo juvari ad spiritualem salutem : hinc etiam indefinite prius ait ad illos : Vos autem baptizabimini Spiritu sancto non post multos hos dies. Quodsi quæras, cur non protinus Spiritum demittit, aut etiam præfinitum tempus non significaverit, disce quod statim ab ascensu Spiritus non veniat, ut magis desideratam efficiat sui susceptionem, neque ad certum diem, ut ad certamen paratos ac decentiores ad ipsius adventum reddat [13].

« Quæ Pater posuit in sua potestate. »

Advertendum est num dictum hoc aliquid afferat momenti volentibus certum humanarum rerum terminum sive fatum tollere. Quod enim ait : « Quæ Pater posuit in sua potestate, » tollit fatum, Verum si pater posuit, manifestum est quod et Filius posuerit : omnia enim quæ Patris sunt, etiam Filii sunt.

I. 8. « Sed accipietis virtutem superveniente « Spiritu sancto in vos, et eritis mihi testes in « Jerusalem et in universa Judæa, et Samaria, et « usque ad extremum terræ. »

Quoniam ante hæc præceperat : « In viam gentium ne abieritis [14], » etc., quod solis missus esset Israelitis : nunc una cum his, et Samaritanis et cæteris gentibus prædicationem communicat. Simul etiam denuntiat quod per universum orbem pietatis sermo diffunderetur. Quid enim aliud præter hoc significat quod ait : « Usque ad extremum terræ ? »

I. 9. « Et cum hæc dixisset, videntibus illis ele- « vatus est. »

7 Abducens eos a quovis alio nugamento, ne rursum ipsum interrogarent, statim cœpit in cœlum conscendere. Addit autem : « Videntibus, illis. » Quando quidem hic situm erat universum fidei negotium ac necessitatis illorum, principium quidem rei videri potuit, finis autem non ita. Propterea quoque astiterunt viri docentes, quod in cœlo requiescat : neque enim visio ad finem pertingebat. In resurrectione vero contrario modo, principium quidem visum non est : superfluum namque fuisset, cum is qui resurrexerat vivens appareret, et sepulcrum vacuum esset : finis vero manifestus erat, nam vivens ipsis manifestabatur

« Et nubes suscepit cum ab oculis eorum. »

Nubes quidem Dominum suscepit, ut honoris æqualitatem ad Patrem demonstraret. De Patre enim dictum est: Nubes et caligo in circuitu ejus [15]. Et incarnatus quidem Deus, nube tanquam vehiculo usus est, nam Dominus erat : Elias vero, igni [16]. Ille enim tanquam Dominus universi propria ascendens virtute, terrenum quiddam et quod deorsum fertur, ad ascensum assumit : nec magis ductus quam reducens ipse vehiculum. Elias

A γνώσεως, οὐχ ὡς ἀγνοῶν, ἀλλ' ὡς μηδὲν αὐτοὺς, ἐκ τούτου κερδαίνειν τῶν εἰς ψυχικὴν σωτηρίαν, εἰδώς· ἐντεῦθεν καὶ ἀνωτέρω ἀορίστως φησὶ πρὸς αὐτούς· Ὑμεῖς δὲ βαπτισθήσεσθε ἐν Πνεύματι ἁγίῳ οὐ μετὰ πολλὰς ταύτας ἡμέρας. Εἰ δὲ ζητεῖς διὰ τί μὴ παρευθὺ τὸ Πνεῦμα καταπέμπει, ἢ μὴ καὶ τὴν προθεσμίαν ἐσήμανε, μάνθανε ὅτι παραυτίκα μὲν τῆς ἀνόδου τὸ Πνεῦμα οὐ παραγίνεται, ἵνα ποθεινοτέραν αὐτοῦ καταστήσῃ τὴν ὑποδοχήν. Οὐχὶ εἰς ῥητὴν δὲ ἡμέραν, ἐναγωνίους αὐτοὺς καὶ πρὸς τὴν παρουσίαν εὐπρεπεστέρους ποιῶν.

« Οὓς ὁ Πατὴρ ἔθετο ἐν τῇ ἰδίᾳ ἐξουσίᾳ. »

Προσεκτέον εἴ τινα ῥοπὴν δίδωσι τοῦτο τοῖς βουλομένοις τὸν ὅρον τῶν ἀνθρωπίνων πραγμάτων ἀναιρεῖν, ἤτοι τὴν εἱμαρμένην. Τῷ γὰρ εἰπεῖν, « Οὓς ὁ Πατὴρ ἔθετο ἐν τῇ ἰδίᾳ ἐξουσίᾳ, » ἀναιρεῖ τὸ εἱμαρ- B μένον. Ἀλλ' εἰ ὁ Πατὴρ ἔθετο, δῆλον ὅτι καὶ ὁ Υἱός· πάντα γὰρ τὰ τοῦ Πατρὸς καὶ τοῦ Υἱοῦ εἰσι.

« Ἀλλὰ λήψεσθε δύναμιν ἐπελθόντος τοῦ ἁγίου « Πνεύματος ἐφ' ὑμᾶς, καὶ ἔσεσθέ μοι μάρτυρες ἔν « τε Ἱερουσαλὴμ, καὶ ἐν πάσῃ τῇ Ἰουδαίᾳ, καὶ Σα- « μαρείᾳ, καὶ ἕως ἐσχάτου τῆς γῆς. »

Ἐπειδὴ πρὸ τούτου παρήγγειλεν. « Εἰς ὁδὸν ἐθνῶν μὴ ἀπέλθητε, » καὶ τὰ ἑξῆς· μόνοις γὰρ ἀπεστάλθαι τοῖς ἐξ Ἰσραὴλ· νῦν μετὰ τούτων, καὶ Σαμαρεῦσι καὶ τοῖς λοιποῖς ἔθνεσι τὸ κήρυγμα κατακοινοῖ. Ἅμα δὲ καὶ προκαταγγέλλει τὸ, μέχρι πάσης τῆς οἰκουμένης, τὸν τῆς εὐσεβείας λόγον χεθῆναι. Τὸ γὰρ, « Ἕως ἐσχάτου τῆς γῆς, » τί ἂν ἄλλο ἢν τοῦτο σημαίνει.

C « Καὶ ταῦτα εἰπὼν, βλεπόντων αὐτῶν, ἐπήρθη. »

Ἀπάγων αὐτοὺς ἄλλης ἐρεσχελίας, ἵνα μὴ πάλιν αὐτὸν ἐρωτῶσιν, εὐθὺς ἤρξατο τῆς εἰς οὐρανοὺς ἀνόδου. Προστίθησι δὲ τὸ, « Βλεπόντων αὐτῶν, » ἐπειδὴ ἐνταῦθα τὸ πᾶν τῆς πίστεως καὶ τῆς χρείας αὐτῶν ἡ ἀρχὴ ἴσχυσε τοῦ πράγματος, τὸ δὲ τέλος οὐκ ἔτι. Διὰ τοῦτο δὲ καὶ παρέστησαν οἱ διδάσκοντες ἄνδρες, ὅτι εἰς τὸν οὐρανὸν καταπαύει· οὐδὲ γὰρ ἡ ὅρασις ἐξικνεῖτο πρὸς τὸ τέλος. Ἐπὶ δὲ τῆς ἀναστάσεως, τοὐναντίου, ἡ μὲν ἀρχὴ οὐχ ὡράθη· παρέλκον γὰρ ἦν, αὐτοῦ τοῦ ἀναστάντος φαινομένου ζῶντος, καὶ τοῦ μνήματος κενοῦ· τὸ δὲ τέλος δῆλον, ζῶν γὰρ αὐτοῖς ἐνεφανίζετο.

D « Καὶ νεφέλη ὑπέλαβεν αὐτὸν ἀπὸ τῶν ὀφθαλμῶν « αὐτῶν. »

Νεφέλη μὲν ὑπέλαβε τὸν Κύριον, ἵνα τὸ πρὸς τὸν Πατέρα ὁμότιμον παραστήσῃ. « Νεφέλη γὰρ καὶ γνόφος κύκλῳ αὐτοῦ, » περὶ τοῦ Πατρὸς εἴρηται. Καὶ ὁ μὲν σαρκωθεὶς Θεὸς, νεφέλῃ ὀχήματι κέχρηται, (Κύριος γὰρ), ὁ δὲ Ἠλίας, πυρί. Ὁ μὲν γὰρ, ἅτε Δεσπότης τοῦ παντὸς, καὶ οἰκείᾳ δυνάμει ἀνιὼν, γεῶδές τι καὶ κατωφερὲς πρὸς τὴν ἄνοδον παραλαμβάνει, οὐ μᾶλλον ἀγόμενος ἢ ἀνάγων τὸ ὄχημα. Δοῦλος δὲ ὁ Ἠλίας, καὶ διὰ τοῦτο ἀνωφεροῦς δίφρου

[13] Joan. XVII, 1 seqq. [14] Matth. X, 5. [15] Psal. XCVI, 2. [16] IV Reg. II, 1 seqq.

δεόμενος, και ἵππων τὸ τάχος αὐτῷ κατανυόντων A τῆς ἄνω πορείας. Διὸ καὶ ἐπ' ἐκείνου μὲν εἴρηται· Ἀνέβη Ἡλίας ἐν συσσεισμῷ ὡς εἰς τὸν οὐρανόν. Ἐπὶ δὲ τοῦ Κυρίου, τό· Πορευομένου αὐτοῦ εἰς τὸν οὐρανόν. Δύο δὲ ἄνδρες λευχείμονες πιστοῦνται τὴν εἰς οὐρανοὺς ἀποκατάστασιν τοῦ Κυρίου, διὰ τό, « Ἐπὶ δύο ἢ τριῶν μαρτύρων τὸν λόγον καθίστασθαι βέβαιον. »

« Καὶ ὡς ἀτενίζοντες ἦσαν, εἰς τὸν οὐρανὸν πο-« ρευομένου αὐτοῦ, καὶ ἰδοὺ ἄνδρες δύο παρειστήκεισαν « αὐτοῖς ἐν ἐσθῆτι λευκῇ. »

Ἄνδρες διὰ τὴν ἐνεργειαν οἱ ἄγγελοι φαινόμενοι χρηματίζουσι, κατὰ τὸ συγγενὲς τοῦ ὁράματος, ἵνα μὴ τέλεον ἐκπλήξωσι τοὺς ἤδη τῷ ξένῳ τῆς ἀναλήψεως ἐκπεπληγμένους.

« Οἳ καὶ εἶπον· Ἄνδρες Γαλιλαῖοι, τί ἑστήκατε B « ἐμβλέποντες εἰς τὸν οὐρανόν ; »

Ἄνδρες ἀνδράσιν ἐλάλουν, καὶ ὅμως οὐχ ἦσαν ὁμοούσιοι ἀλλήλοις.

« Οὗτος ὁ Ἰησοῦς ὁ ἀναληφθεὶς ἀφ' ὑμῶν εἰς τὸν « οὐρανὸν, οὕτως ἐλεύσεται, ὃν τρόπον ἐθεάσασθε αὐ-« τὸν πορευόμενον εἰς τὸν οὐρανόν. »

Ἵνα μὴ θορυβῶνται οἱ μαθηταί, καὶ ὡς οἰχομένου τοῦ διδασκάλου, καὶ τοῦ σώματος αὐτῷ διαρρυέντος, ἀνέλπιστοι λοιπὸν ὦσι τῆς ἐπ' αὐτῷ προσδοκίας, καὶ διὰ τοῦτο ἄλλος ἀλλαχοῦ διασκεδασθῶσι δειλίᾳ καὶ φόβῳ· τούτου χάριν ἐφίστανται οἱ ἄνδρες, καὶ τὴν εἰς οὐρανὸν ἄνοδον αὐτοῖς δηλοῦντες, καὶ τὴν τοῦ προσειλημμένου σώματος διαμονήν τε καὶ σωτηρίαν, δι' ὧν φασιν. Οὗτος ὁ Ἰησοῦς οὕτως ἐλεύσεται πάλιν. Διὰ δὲ τοῦ εἰπεῖν· Τί ἑστήκατε ; C ὑπαγορεύουσιν αὐτοῖς, τῆς περὶ τοῦτο ἀφεμένους ἀσχολίας, πρὸς τὴν Ἱερουσαλὴμ παραγενέσθαι, κατὰ τὸ τοῦ Κυρίου παράγγελμα, τό, Ἀπὸ Ἱεροσολύμων μὴ χωρίζεσθαι. Διὸ καὶ παραγενόμενοι, ἔτι ὑπότρομοι ὄντες διὰ τὴν τοῦ διδασκάλου ἀπουσίαν, οὐκ εἰς τὴν πόλιν ἀνεστρέφοντο, ἀλλ' εἰς τὸ ὑπερῷον ἀνέβησαν, ὡς εἰς ἀσφαλέστερον καὶ κρύφιον τόπον. Λέγει δὲ ὁ Χρυσόστομος, ὡς ἐν ἡμέρᾳ Σαββάτου γέγονεν ἡ ἀνάληψις. Διὸ καὶ ἐπισημαίνεται τό, Σαββάτου ἔχον ὁδόν· ἵνα μὴ δόξωσιν ὡς ἐν Σαββάτῳ πλείονι τῆς διατάξεως τῆς ἀπὸ τοῦ νόμου χρησάμενοι πεζοπορίᾳ.

« Τότε ὑπέστρεψαν εἰς Ἱερουσαλὴμ ἀπὸ ὄρους τοῦ « καλουμένου Ἐλαιῶνος, ὅ ἐστιν ἐγγὺς Ἱερουσαλὴμ « Σαββάτου ἔχον ὁδόν. »

D Μίλιον ἕν, ἡ τοῦ Σαββάτου ὁδὸς, ὥς φησιν Ὠριγένης ἐν τῷ πέμπτῳ Στρωματεῖ, δισχιλίων πηχῶν ὑπῆρχε. Καὶ μᾶλλον ἡ ἁγία σκηνὴ καὶ κιβωτὸς τοσοῦτον διάστημα προελάμβανε τὴν παρεμβολὴν, καὶ ἀπὸ τοσούτου διαστήματος ἐσκήνουν. Ὃ διάστημα ἐξῆν τοῖς προσκυνοῦσι τὴν ἁγίαν σκηνὴν βαδίζειν ἐν Σαββάτῳ.

« Καὶ ὅτε εἰσῆλθον, ἀνέβησαν εἰς τὸ ὑπερῷον, οὗ « ἦσαν καταμένοντες, ὅ τε Πέτρος, καὶ Ἰάκωβος, καὶ « Ἰωάννης, καὶ Ἀνδρέας, Φίλιππος καὶ Θωμᾶς, Βαρ-

vero servus erat, ideoque sursum ferente vehiculo egens, et equis qui velocitatem itineris illi pararent. Idcirco etiam de hoc dictum est : Ascendit Elias in turbine tanquam in cœlum ; de Domino vero : Eunte illo in cœlum. Duo autem viri albis induti confirmant Domini in cœlos restitutionem propter id quod dicitur : « Per duos aut tres testes sermo firmus constituitur [17]. »

I, 10. « Cumque intentis essent oculis, eunte illo « in cœlum : et ecce duo viri astiterunt ipsis in « veste alba »

Angeli apparentes propter operationem viri appellantur, juxta visionis cognationem : ne omnino consternarent eos qui jam novitate assumptionis perculsi erant.

« I, 11. Qui et dixerunt : Viri Galilæi, quid statis « intuentes in cœlum ? »

Viri viris loquebantur. nec tamen similis erant substantiæ.

« Hic Jesus qui assumptus est a vobis in cœlum, « ita veniet quemadmodum vidistis eum euntem in « cœlum. »

Ne turbentur discipuli, et veluti pereunte **8** præceptore ac diffluente illi corpore, spe destituantur in posterum qua exspectandus erat, et propterea alius alio dispergatur metu ac timore : ob hanc causam adveniunt viri, et ascensum in cœlum ipsis manifestantes et corporis permanentiam ac salutem his verbis quibus dicunt : Hic Jesus ita rursum veniet. Per hoc autem quod aiunt : Quid statis ? admonent illos ut, relicta cura de ea re, Jerosolyma redirent juxta Domini præceptum, quo dixerat : Ab Jerosolymis ne discederent. Idcirco etiam cum eo accessissent, adhuc subtimidi propter præceptoris absentiam, in civitate non versabantur, sed in cœnaculum ascenderunt, tanquam in tutiorem et occultum locum. Dicit autem Chrysostomus quod die Sabbati facta est assumptio. Ideo etiam annotatur : Ad Sabbati iter : ne videantur, Sabbato, majori usi pedestri itinere quam a lege constitutum esset.

I, 12. « Tunc reversi sunt Jerusalem a monte « qui vocatur Oliveti, qui est juxta Jerusalem « (nempe) ad Sabbati iter. »

Unum milliare, quod iter erat Sabbati, ut ait Origenes quinto Στρωματῶν sive *Miscellaneorum*, duorum millium cubitorum erat. Idque potissimum, quod sanctum tabernaculum et arca tanto interstitio castrorum ordinem præcedebat, et a tanto intervallo tentoria figebant, quo spatio licebat his qui castrametati erant, sanctum tabernaculum Sabbato accedere.

I, 13, 14. « Et cum introissent, ascenderunt in cœna-« culum, ubi manebant et Petrus et Jacobus, et Joan-« nes et Andreas, Philippus et Thomas, Bartholomæus

[17] **Deut. XIX, 15.**

« et Matthæus, Jacobus Alphæi et Simon Zelotes, « et Judas Jacobi. Hi omnes erant perseverantes « unanimiter in oratione et obsecratione, cum « mulieribus et Maria Matre Jesu, cumque fratri« bus ipsius. »

Petrus, interpretans vel cognoscens : Jacobus, supplantator laboris. Joannes, gratia Dei : Andreas, decens potentia vel, condemnatus : Philippus, os viduarum vel os lampadis : Thomas, abyssus vel geminus seu dubius. Bartholomæus, filius ejus qui suspendit aquas : Matthæus, donatus : **9** Jacobus Alphæi, supplantatio. Simon Zelotes, disciplina vitæ : Judas Jacobi, hic et Thaddæus vocabatur. Discipulos nominatim recenset, ut ostendat quod, cum passionis tempore lapsi essent. Judas quidem seipsum a choro apostolorum omnino dejecit. Petrus vero et simul erat, et a præceptore per trinam interrogationem revocatus est. Quod si Joannem in sua accepisse Christi Matrem proditum [18] est, certe cum Joannes una cum apostolis adesset, etiam ipsa simul aderat. — *Alio modo*. Non frustra discipulorum facit catalogum : sed demonstrare volens quod humanum quidpiam passi erant, at non in lapsu permanserant. Siquidem Petrus qui negaverat, amaris lacrymis a negatione absolutus est, veluti ex hoc manifestum est, quod paulo post creditum sit ipsi rationale ovile. Thomas qui incredulus fuerat, ab incredulitate sanatus est, vulneribus ac latere manibus contrectatis. Itaque cum alii omnes simul essent, solus desideratus est Judas. Et Maria Dei Mater aderat, quandoquidem et Joannes, qui hanc in sua acceperat, et fratres aderant. Quid si et Joseph sponsus in vivis erat, utique aderat et ipse : maxime autem hic, qui, dubitantibus filiis suis, nunquam circa dispensationem dubitavit. Sed manifestum est quod jamdudum mortuus erat : quia neque ipse tunc aderat, cum cognati Jesum docentem videre cuperent. Quid enim ait ? « Mater tua et fratres tui quærunt te foris [19], » non autem additur : Et pater tuus.

CAPUT II.

Petri concio ad eos quibus notum erat de morte et apostolatu Judæ proditoris : in quo narratur etiam de Matthiæ substitutione, qui per orationem sortitus est apostolatum gratia Dei.

I, 15. « Et in diebus illis surgens Petrus in medio « discipulorum dixit, eratque turba hominum simul « fere centum viginti. »

Surgit Petrus, non Jacobus, et tanquam ferventior, et velut is cui discipulorum **10** præsidentia commissa erat. Præterea quoque Jacobus modestus erat, orationi ac quieti magis aptus, cæteris videlicet negotia tractantibus. Ideoque Jerosolymitanam præsidentiam illi cedunt. Vide autem quomodo universa communi decreto faciat, et non ex primatu neque sua auctoritate. Centum autem viginti simul aderant

[18] Joan. XIX, 26, 27. [19] Matth. XII, 49.

A « Θολομαῖος καὶ Ματθαῖος, Ἰάκωβος Ἀλφαίου καὶ « Σίμων ὁ Ζηλωτὴς, καὶ Ἰούδας Ἰακώβου. Οὗτοι « πάντες ἦσαν προσκαρτεροῦντες ὁμοθυμαδὸν τῇ « προσευχῇ καὶ τῇ δεήσει, σὺν γυναιξὶ καὶ Μαρίᾳ « τῇ Μητρὶ τοῦ Ἰησοῦ, καὶ σὺν τοῖς ἀδελφοῖς αὐ« τοῦ. »

Πέτρος, ἐπιλύων ἢ ἐπιγνούς. Ἰάκωβος, πτερνιστὴς πόνου. Ἰωάννης, χάρις Θεοῦ. Ἀνδρέας, δύναμις εὐπρεπὴς, ἢ κατακρινόμενος. Φίλιππος, στόμα χηρῶν, ἢ στόμα λαμπάδος. Θωμᾶς, ἄβυσσος ἢ δίδυμος. Βαρθολομαῖος, υἱὸς κρεμάσας ὕδατα. Ματθαῖος, δεδωρημένος. Ἰάκωβος Ἀλφαίου, πτερνισμός. Σίμων ὁ Ζηλωτὴς, μάθησις ζωῆς. Ἰούδας Ἰακώβου, οὗτος καὶ Θαδδαῖος ἐκαλεῖτο. Καταλέγει τοὺς μαθητὰς ὀνομαστὶ, ἵνα δείξῃ, ὡς σφαλέντας περὶ τὸ πάB θος, Ἰούδας μὲν πάντη ἑαυτὸν ἔξωσε τοῦ χοροῦ τῶν ἀποστόλων. Ὁ δὲ Πέτρος καὶ συνῆν, καὶ πρὸς τοῦ διδασκάλου διὰ τοῦ τρισσοῦ τῆς ἐρωτήσεως ἀνακέκληται. Εἰ δὲ τὴν τοῦ Χριστοῦ Μητέρα λαβεῖν τὸν Ἰωάννην ἀναγέγραπται εἰς τὰ ἴδια, ἀλλ' οὖν παρόντος Ἰωάννου τοῖς ἀποστόλοις, καὶ αὐτὴ συμπαρῆν. — Ἄλλως. Οὐ μάτην τὸν καταλογον ποιεῖται τῶν μαθητῶν, ἀλλὰ βουλόμενος παραστῆσαι καὶ τῶν παθόντων μέν τι, καὶ μὴ ἐναπομεινάντων δὲ τῷ πτώματι. Ὁ μὲν γὰρ ἀρνησαμενος Πέτρος, πικρῷ δακρύῳ τὴν ἄρνησιν ἀπελύσατο, ὡς δῆλον, ἀφ' ὧν μικρὸν ὕστερον τὸ λογικὸν πιστεύεται ποίμνιον. Ὁ δὲ ἀπιστήσας Θωμᾶς, ἰάθη τὴν ἀπιστίαν τῇ ψηλαφήσει τῶν χειρῶν τραυμάτων καὶ τῆς πλευρᾶς. Ὥστε πάντων συνόντων τῶν ἄλλων, μόνος ἀπελείπετο Ἰουδας. C Καὶ Μαρία δὲ ἡ Θεοτόκος παρῆν· ἐπεὶ καὶ ὁ ταύτην παραλαβὼν εἰς τὰ ἴδια Ἰωάννης, καὶ οἱ ἀδελφοὶ παρῆσαν. Εἰ δὲ καὶ Ἰωσὴφ ὁ μνηστὴρ ἔζη, παρῆν ἂν καὶ αὐτός. Καὶ μαλιστα οὗτος ὁ μηδέ ποτε, ὥσπερ οἱ ἐξ αὐτοῦ, περὶ τὴν οἰκονομίαν ἐνδοιάσας. Ἀλλὰ δῆλον ὅτι πάλαι ἐτεθνήκει. Ἐπεὶ μηδὲ ὅτε διδάσκοντα τὸν Ἰησοῦν ἠξίουν οἱ συγγενεῖς θεάσασθαι, καὶ αὐτὸς παρῆν. Τί γάρ φησιν ; « Ἡ μήτηρ σου καὶ οἱ ἀδελφοί σου ζητοῦσί σε ἔξω, » ἀλλ' οὐχὶ, Καὶ ὁ πατήρ.

ΚΕΦΑΛ. Β'.

Πέτρου διαλογος πρὸς τοὺς μαθητευθέντας περὶ θανατου καὶ ἀποστολῆς Ἰούδα τοῦ προδότου· ἐν ᾧ περὶ ἀντεισαγωγῆς Ματθίου κληρωθέντος χάριτι Θεοῦ διὰ προσευχῆς.

D « Καὶ ἐν ταῖς ἡμέραις ταύταις ἀναστὰς Πέτρος ἐν « μέσῳ τῶν μαθητῶν εἶπεν· ἦν τε ὄχλος ὀνομάτων « ἐπὶ τὸ αὐτὸ ὡς ἑκατὸν εἴκοσιν. »

Ἀνίσταται ὁ Πέτρος, οὐχ ὁ Ἰάκωβος, καὶ ὡς θερμότερος, καὶ ὡς τὴν προστασίαν τῶν μαθητῶν ἐγκεχειρισμένος. Ἄλλων τε καὶ ἐπιεικὴς ἦν ὁ Ἰάκωβος, καὶ μᾶλλον τῇ προσευχῇ καὶ τῇ ἡσυχίᾳ ὠφέλιμος, τῶν ἄλλων δηλονότι μεταχειριζόντων τὸ πρᾶγμα. Διὸ καὶ τῆς ἐν Ἱεροσολύμοις αὐτῷ καθέδρας παραχωροῦσιν. Ὅρα δὲ πάντα κατὰ κοινῆς αὐτὸν γνώμης ποιοῦντα, καὶ οὐκ ἀρχικῶς οὐδὲ μετὰ ἐξου-

σίας. Ἑκατὸν δὲ εἴκοσι συμπαρῆσαν ἀπὸ τῶν πιστευσάντων τῷ Κυρίῳ. Ἦσαν γὰρ καὶ ἑβδομήκοντα καὶ πεντακόσιοι, οὓς καὶ ἀναστάντα λέγει Παῦλος θεάσασθαι τὸν Κύριον. Ἀλλ' εἰκὸς τούτους τῶν ἐγκριτοτέρων εἶναι καὶ τῶν πρὸς τὸ παῤῥησιάζεσθαι θερμοτέρων.

« Ἄνδρες ἀδελφοὶ, ἔδει πληρωθῆναι τὴν Γραφὴ « ταύτην, ἣν προεῖπε τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον διὰ στό« ματος Δαυίδ. »

Παραμυθεῖται αὐτοὺς ἀπὸ τῆς προῤῥήσεως. Καὶ οὐ λέγει, Ἣν Δαυὶδ εἶπεν, ἀλλὰ, Τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον διὰ στόματος Δαυίδ. Τίδὲ τοῦτο ἦν; Ὅσα ὁ ρη' περιέχει ψαλμός· ὧν καὶ αὐτὸς μικρὸν ὄπισθεν μνημονεύσει. Περὶ Ἰούδα δὲ εἰπὼν, ἐπιεικῶς ἅμα μεταχειρίζεται καὶ ἀφιλαπεχθημόνως τὸν λόγον. Οὐ γὰρ λέγει, Τοῦ καταράτου, τοῦ μιαροῦ, ἀλλ' ἁπλῶς τὸ γεγενημένον δηλοῖ. Ἐπαγαγὼν δὲ τὸ, Οὗτος μὲν οὖν ἐκτήσατο χωρίον ἐκ μισθοῦ τῆς ἀδικίας, καὶ ὅτι πρηνὴς γενόμενος ἐλάκησεν, ἤτοι, διεσχίσθη, τὸ μὲν κτήσασθαι οὐκ εἰς τὸν Ἰούδαν ἀναφέρων εἴρηκεν. Οὐ γὰρ αὐτὸς ὠνήσατο τὸ χωρίον, ἀλλ' οἱ ἱερεῖς, ἀπὸ τῶν ῥιφέντων ὑπ' αὐτοῦ ἀργυρίων ἐν τῷ ναῷ. Ἐπεὶ δὲ μισθὸς ταῦτα τῆς προδοσίας Ἰούδα, ἐκείνῳ καὶ ἡ κτῆσις λογίζεται. Καὶ πάλιν, ἐπεὶ εἰς ταφὴν τοῦτο ἀφώρισται, πεπλήρωται ἡ Γραφή. Τὸ, « Καὶ ἡ ἔπαυλις αὐτοῦ ἠρημωμένη. » Τί γὰρ ἐρημότερον τάφων; Διὰ δὲ τοῦ εἰπεῖν, Πρηνὴς γενόμενος ἐλάκησε μέσος, ἔδειξεν ὅτι ἅμα τῷ προδοῦναι, ἐκ τῆς ἄγαν ὀλιγωρίας καὶ ῥᾳθυμίας ἐχρήσατο δι' ἀπογνώσεως τῷ τοιούτῳ τέλει. Ἀγχόνῃ δὲ χρησάμενον εἰπόντων τῶν ἱερῶν Εὐαγγελίων, εἰ οὗτος νῦν, πρηνῆ γενέσθαι αὐτὸν, καὶ ὅσα ἑξῆς, ἀναγράφει, οὐδὲν εἰς διαφωνίαν. Ἀμφότερον γὰρ γέγονε, διαῤῥαγέντος τοῦ καλωδίου ὑφ' οὗ ἡ ἀγχόνη, καὶ οὕτω πρηνοῦς ἐπὶ γῆς κατενεχθέντος καὶ λελακηκότος. Ἐν ὅσῳ δὲ ταῦτα μετὰ μ' ἡμέρας περὶ αὐτοῦ διεξηγεῖται, τὸ παραχρῆμα τῆς προδοσίας ταῦτα γενέσθαι πιστοῦται.

« Περὶ Ἰούδα τοῦ γενομένου ὁδηγοῦ τοῖς συλλα« βοῦσι τὸν Ἰησοῦν, ὅτι κατηριθμημένος ἦν σὺν « ἡμῖν, καὶ ἔλαχε τὸν κλῆρον τῆς διακονίας ταύτης. « Οὗτος μὲν οὖν ἐκτήσατο χωρίον ἐκ τοῦ μισθοῦ « τῆς ἀδικίας, καὶ πρηνὴς γενόμενος ἐλάκησε μέ« σος, καὶ ἐξεχύθη πάντα τὰ σπλάγχνα αὐτοῦ. Καὶ « γνωστὸν ἐγένετο πᾶσι τοῖς κατοικοῦσιν Ἱερουσα« λὴμ, ὥστε κληθῆναι τὸ χωρίον ἐκεῖνο τῇ ἰδίᾳ « διαλέκτῳ αὐτῶν, Ἀκελγαμὰ, τουτέστι, Χωρίον « αἵματος. Γέγραπται γὰρ ἐν βίβλῳ Ψαλμῶν. Γενη« θήτω ἡ ἔπαυλις αὐτοῦ ἔρημος, καὶ μὴ ἔστω ὁ κατ« οικῶν ἐν αὐτῇ, καὶ τὴν ἐπισκοπὴν αὐτοῦ λάβοι « ἕτερος. »

Ὁ Ἰούδας οὐκ ἐναπέθανε τῇ ἀγχόνῃ, ἀλλ' ἐπεβίω, κατενεχθεὶς πρὸ τοῦ ἀποπνιγῆναι. Καὶ τοῦτο δηλοῦσιν αἱ τῶν ἀποστόλων Πράξεις, ὅτι πρηνὴς γενόμενος ἐλάκησε μέσος. Τοῦτο δὲ σαφέστερον

A ex his qui Domino crediderant. Siquidem et septuaginta erant, et quingenti quos ait Paulus vidisse Dominum postquam resurrexerat [20]. Sed hos verisimile est ex his fuisse qui magis approbati erant et ad liberius loquendum ferventiores.

I. 16. « Viri fratres, oportuit Scripturam hanc « impleri, quam prædixit Spiritus sanctus per os « David. »

Consolatur eos a prophetia. Nec ait : Quam David dixit, sed Spiritus sanctus per os David. Quænam autem hæc erant? Quæcunque psalmus centesimus octavus continet : quorum etiam post pauca faciet mentionem. De Juda autem loquens, modeste simul et absque omni invidia tractat sermonem. Neque enim exsecrandum vocat aut scelestum, sed simB pliciter quod factum est indicat. Porro quod subjunxerit : Hic itaque adeptus est prædium e mercede iniquitatis, et quod præcipitio crepuit aut diffractus est : prius quidem, nempe adeptum esse prædium non ad Judam referens dixit. Neque enim ipse prædium emit, sed sacerdotes ex argenteis quos Judas in templo abjecerat : verum quia illi erant merces proditionis Judæ, possessio quoque reputatur ipsius. Rursumque, quia prædium in sepulturam separatum est completa est Scriptura quæ ait : « Commoratio ejus deserta est [21]. » Quid enim sepulcris magis desertum est? Per hoc autem quod ait, Præcipitio crepuit medius : ostendit quod simul ut prodidit, præ nimia animi pusillanimitate et socordia tali fine per desperationem usus est. Verum cum sacra EvangreC lia dicant præfocatione aut suspendio usum, licet hic præcipitatum fuisse asserat, et quæcunque deinceps narrantur, nihil ex hoc dissonantiæ consequitur : utrumque enim factum est. Confracto namque funiculo quo præfocatus erat, ita præcipitio in terram decidit ac crepuit. Interim autem dum hæc post quadraginta dies de eo narrantur, protinus hæc a proditione facta fuisse confirmat.

11 « I, 16-20. De Juda qui fuit dux itineris his « qui comprehenderunt Jesum, quia annumeratus « erat nobiscum, et sortitus erat sortem ministerii « hujus, Siquidem hic adeptus est prædium de « mercede iniquitatis, et pronus crepuit medius, « et effusa sunt omnia viscera ejus. Et innotuit « omnibus habitantibus Jerusalem, ita ut appellaD « retur prædium illud proprio illorum idiomate, « Hacaldema, hoc est, Ager sanguinis. Scriptum « est enim in libro Psalmorum : Fiat commoratio « ejus deserta, et non sit qui habitet in ea, et « episcopatum ejus accipiat alter [22]. »

Judas suspendio e vita non discessit, sed supervixit : dejectus est enim priusquam præfocaretur : idque apostolorum Acta indicant quod pronus crepuit medius. Hoc autem planius scripsit Papias Joannis apostoli

[20] I Cor. xv, 6 seqq. [21] Psal. LXVIII, 26 ; Act. I, 20. [22] Psal. CVIII, 8.

discipulus, dicens : Ad magnum impietatis exemplum in hoc mundo permansit Judas. In tantum enim corpore inflatus ut progredi non posset, cum currus levi cursu pertransiret, curru compressus est, ita ut funderentur ejus intestina. *Alio modo*. Corpore enim adeo inflatus est, ut neque posset progredi qua currus levi cursu pertransibat, imo ne solum quidem capitis tumor. Siquidem et palpebras oculorum ejus adeo intumuisse ferunt, ut lumen omnino videre non posset, oculi vero illius neque διόπτρας, nempe instrumenti medicorum adminiculo apparere possent, tanta profunditate ab exteriori aspectu erant separati : genitale vero illius membrum omnem excedebat obscœnitatem ac magnitudinem. Porro sanies ac vermes contumeliose confluentes ex toto ipsius corpore ferebantur egredientes, per sola loca secretoria. Post multa vero tormenta et ultiones, quum in suo prædio, ut aiunt, mortuus esset, præfetore prædium illud desertum permansit, et non habitatum usque in hodiernum diem. Sed neque ad hoc usque tempus locum illum quisquam præterire potest, nisi obturatis manu naribus. Suggerit autem Lucas hoc loco Judæ supplicium quod statim subsecutum est. Nam imbecilliorum animæ præsentibus refenantur potissimum. Auxit autem peccatum, **12** vocans eum proditorem : supplicium vero, cum hoc etiam illum passum esse commemorat. Hacaldema autem dictum esse prædium, non a Juda, sed a Judæis intendit. Nam ait : Proprio illorum idiomate, nempe Judæis iniquitatem attestantibus.

I, 21-25. « Oportet igitur ut ex his viris qui nobiscum versati sunt omni tempore, quo intravit et « exivit inter nos Dominus Jesus, exorsus a baptismate Joannis, usque ad eum diem quo assumptus « est a nobis, unus quispiam constituatur testis « resurrectionis ejus nobiscum. Et statuerunt « duos, Joseph qui vocatur Barsabas, qui cognominatus est Justus, et Mathiam : et orantes dixerunt : « Tu, Domine, qui corda nosti omnium, ostende « utrum ex his duobus elegeris, ut accipiat sortem « ministerii hujus apostolatus, unde prævaricatione « excidit Judas, progrediens in locum suum. »

Rem illis communicat ne in pugnam evadat, et in contentionem incidant. Propterea quoque incipiens: Viri fratres (inquit), oportet eligi a vobis, multitudini judicium permittens, simulque et eos qui eligerent venerandos reddens, et seipsum invidia liberans erga illos : tum quia fieri oportebat, tum quod prophetam inducat dicentem : Episcopatum ejus accipiat alter. E quibus autem oportet ? Ex his qui sui probationem præbuerant tempore quo apud ipsos fuerant congregati. Ideo neque ait : E mansuetis, ne cæteros contristaret, visus contumelia afficere. Addidit autem : « Exorsus a baptismate Joannis. » Nam quæ ante hoc acta erant nullus ipsorum noverat qui didicisset ac præsens fuisset, nisi tantum is qui ipsos elegerat, sed per Spiritum discebant. Testem vero dicit resurrectio-

A ἱστορεῖ Παπίας ὁ Ἰωάννου τοῦ ἀποστόλου μαθητής, λέγων· Μέγα ἀσεβείας ὑπόδειγμα ἐν τούτῳ τῷ κόσμῳ περιεπάτησεν Ἰούδας. Πρησθεὶς γὰρ ἐπὶ τοσοῦτον τὴν σάρκα, ὥστε μὴ δύνασθαι διελθεῖν, ἁμάξης ῥᾳδίως διερχομένης, ὑπὸ τῆς ἁμάξης ἐπιέσθη, ὥστε τὰ ἔγκατα αὐτοῦ ἐκκενωθῆναι. — Ἄλλως. Ἐπρήσθη γὰρ ἐπὶ τοσοῦτον τὴν σάρκα, ὥστε μηδὲ ὁπόθεν ἅμαξα ῥᾳδίως διέρχεται, ἐκεῖνον δύνασθαι διελθεῖν, ἀλλὰ μηδὲ αὐτὸν μόνον τὸν τῆς κεφαλῆς ὄγκον. Τὰ μὲν γὰρ βλέφαρα τῶν ὀφθαλμῶν αὐτοῦ φασι τοσοῦτον ἐξοιδῆσαι, ὡς αὐτὸν μὲν καθόλου τὸ φῶς μὴ βλέπειν. Τοὺς ὀφθαλμοὺς δὲ αὐτοῦ μηδὲ ὑπὸ ἰατρικῆς διόπτρας ὀφθῆναι δύνασθαι, τοσοῦτον βάθος εἶχον ἀπὸ τῆς ἔξωθεν ἐπιφανείας· τὸ δὲ αἰδοῖον αὐτοῦ πάσης μὲν αἰσχύνης ἀηδέστερον καὶ μεῖζον φαίνεσθαι.
B Φέρεσθαι δὲ αὐτοῦ, τοὺς ἐκ παντὸς τοῦ σώματος συῤῥέοντας ἰχῶράς τε καὶ σκώληκας εἰς ὕβριν δι' αὐτῶν μόνον τῶν ἀναγκαίων. Μετὰ δὲ πολλὰς βασάνους καὶ τιμωρίας, ἐν ἰδίῳ φασὶ χωρίῳ τελευτήσαντος, ἀπὸ τῆς ὀσμῆς ἔρημόν τε καὶ ἀοίκητον τὸ χωρίον μέχρι τῆς νῦν γενέσθαι. Ἀλλ' οὐδὲ μέχρι τῆς σήμερον δύνασθαί τινα ἐκεῖνον τὸν τόπον παρελθεῖν, ἐὰν μὴ τὰς ῥῖνας ταῖς χερσὶν ἐπιφράξῃ. Μνημονεύει δὲ ὁ Λουκᾶς ἐνταῦθα τοῦ πάθους τοῦ Ἰούδα τοῦ παραυτίκα. Τῶν γὰρ ἀσθενεστέρων αἱ ψυχαὶ τοῖς παροῦσι μάλιστα σωφρονίζονται. Ηὔξησε δὲ οὐ τὴν ἁμαρτίαν, προδότην αὐτὸν ἀποκαλέσας, ἀλλὰ τὴν τιμωρίαν, ὅτι τόδε καὶ τόδε ἔπαθε διεξιών. Ἀκελδαμὰ δὲ τὸ χωρίον οὐχ ὑπὸ τοῦ Ἰούδα, ἀλλ' ὑπὸ τῶν Ἰουδαίων κεκλῆσθαι. Φησὶ γάρ· Τῇ ἰδίᾳ διαλέκτῳ, μαρτυρούντων Ἰουδαίων τὸ παρανόμημα.

C « Δεῖ οὖν συνελθόντων ἡμῖν ἀνδρῶν ἐν παντὶ χρό« νῳ, ἐν ᾧ εἰσῆλθεν καὶ ἐξῆλθεν ἐφ' ἡμᾶς ὁ Κύριος « Ἰησοῦς, ἀρξάμενος ἀπὸ τοῦ βαπτίσματος Ἰωάν« νου, ἕως τῆς ἡμέρας, ἧς ἀνελήφθη ἀφ' ἡμῶν, μάρ« τυρα τῆς ἀναστάσεως αὐτοῦ γενέσθαι σὺν ὑμῖν ἕνα « τούτων. Καὶ ἔστησαν δύο, Ἰωσὴφ, τὸν καλούμε« νον Βαρσαβᾶν, ὃς ἐπεκλήθη Ἰοῦστος, καὶ Ματθίαν. « Καὶ προσευξάμενοι εἶπον· Σὺ, Κύριε, καρδιογνῶ« στα πάντων, ἀνάδειξον ὃν ἐξελέξω ἐκ τούτων τῶν « δύο, ἕνα λαβεῖν τὸν κλῆρον τῆς διακονίας ταύτης « καὶ ἀποστολῆς, ἐξ ἧς παρέβη Ἰούδας πορευθῆναι « εἰς τὸν τόπον τὸν ἴδιον. »

Ἀνακοινοῦται αὐτοῖς, ἵνα μὴ τὸ πρᾶγμα περιμάχητον γένηται, καὶ εἰς φιλονεικίαν ἐμπέσωσι. Διὰ τοῦτο καὶ ἀρχόμενος, ἄνδρες ἀδελφοὶ, φησὶ, δεῖ
D ἐκλέξασθαι ἐξ ὑμῶν, τῷ πλήθει τὴν κρίσιν ἐπιτρέπων, καὶ ἅμα καὶ τοὺς ἐκλεγομένους αἰδεσίμους ποιῶν, καὶ ἑαυτὸν ἀπαλλάσσων τῆς πρὸς τοὺς ἄλλους ἀπεχθείας. Καὶ ὅτι μὲν ἔδει γενέσθαι, καὶ τὸν προφήτην εἰσάγει λέγοντα· Τὴν ἐπισκοπὴν αὐτοῦ λάβοι ἕτερος. Ἐκ τίνων δὲ δεῖ; Ἐκ τῶν διὰ τῆς συνελεύσεως τῆς πρὸς αὐτοὺς τῷ χρόνῳ παρασχομένων τὸ δοκίμιον ἑαυτοῦ. Διὸ οὐδὲ, Ἐκ τῶν ἐπιεικῶν, εἶπεν, ἵνα μὴ τοὺς ἄλλους λυπήσῃ, ὑβρίζειν δοκῶν. Ἀρξάμενος δὲ προσέθηκεν· « Ἀπὸ τοῦ βαπτίσματος Ἰωάννου. » Τὰ γὰρ περὶ τούτου, αὐτῶν οὐδεὶς ᾔδει μαθὼν καὶ παγὼν, εἰ μὴ μόνος ὁ ἐκλεξάμενος· ἀλλὰ Πνεύματι ἐμάνθανον. Τῆς ἀναστάσεως δέ φησι

μάρτυρα. Τοῦτο γὰρ μάλιστα τῆς Ἰησοῦ θεότητος τὸ κεφάλαιον. Ἐπεὶ καὶ τῶν θαυμάτων αὐτοῦ τῶν πρὸ τοῦ πάθους, πολλοὶ ἦσαν μάρτυρες καὶ τῶν τεθεαμένων ἀπίστων. Ἀναπληροῦν δὲ τὸν ἀριθμὸν ἔσπευδον τῶν ἀποστόλων, ἵνα μὴ ἡ τοῦ διδασκάλου ἐκλογὴ ὥσπερ ἠκρωτηριασμένη ᾖ. Οὐχὶ πολλοὺς δὲ ἔστησαν, ἀλλὰ δύο μόνους, ἵνα μὴ μείζων ἡ ἀθυμία γένηται, πολλῶν ἀπεκλεγομένων. Βαρσαβᾶς δὲ καὶ Ἰωσὴφ καὶ Ἰοῦστος, ἢ διαστολῆς ὀνόματα ἢ σπουδῆς. Εὐκαίρως δὲ καρδιογνώστην καλοῦσι· καὶ οὐ λέγουσιν, Ἔκλεξαι, ἀλλὰ, Ἀνάδειξον τὸν ἐκλεγέντα. Πάντα γὰρ ἔγνωσται καὶ ὥρισται παρὰ τῷ Θεῷ, καὶ πρὸ τῶν ἐνθυμήσεων ἡμῶν. Κλῆρον δὲ καλεῖ, τὸ πᾶν τῆς τοῦ Θεοῦ φιλανθρωπίας δεικνὺς καὶ ἐκλογῆς, καὶ τῶν παλαιῶν ἀναμιμνήσκων, ὅτι καὶ τοὺς λευΐτας οὕτως ἐκληρώσατο. Ὡρισμένως δὲ, Τῆς διακονίας ταύτης, φησίν· ἦσαν γὰρ καὶ ἄλλαι. Τόπον δὲ ἴδιον, ἤτοι τὴν ἀγχόνην καλεῖ, τουτέστιν, ἧς ἄξιον ἑαυτὸν παρεσκεύασεν ὁ Ἰούδας διὰ τῆς προδοσίας. Ἢ ὅτι τοῦ Ἰούδα ἐξαπωσμένου, οὗτος ἴδιον σχοίη, τὴν ἐκείνου λαμβάνων ἐπισκοπήν.

« Καὶ ἔδωκαν κλήρους αὐτῶν, καὶ ἔπεσεν ὁ κλῆρος ἐπὶ Ματθίαν, καὶ συγκατεψηφίσθη μετὰ τῶν ἕνδεκα ἀποστόλων. »

Οὔπω τέλεον κατηρτισμένοι κλήρῳ, καὶ οὐ σημείῳ τὸν ἄξιον μανθάνουσιν. Οὐκ ἀδόκιμον δὲ τὸ τοῦ κλήρου. Εἰ γὰρ ἐπὶ τοῦ Ἰωνᾶ ἴσχυσε, χυδαίων ἀνθρώπων κληρωσαμένων, τί ἂν ἐπὶ ἁγίων καὶ προσευχῇ τὸ πρᾶγμα ἐπιτρεψάντων; Εἰ γὰρ ἐκείνων ὀρθὴ γνώμη μόνη κατηύθυνε, πολλῷ μᾶλλον ἐνθέων ἀνδρῶν.

ΚΕΦΑΛ. Γ'.

Περὶ θείας τοῦ ἁγίου Πνεύματος ἐπιφοιτήσεως ἐν ἡμέρᾳ Πεντηκοστῆς γενομένης εἰς τοὺς πιστεύσαντας, ἐν ᾧ Πέτρου κατήχησις περὶ τούτου ἐκ τῶν προφητῶν· περὶ πάθους καὶ ἀναστάσεως καὶ ἀναλήψεως Χριστοῦ, δωρεᾶς τε τοῦ ἁγίου Πνεύματος, περὶ πίστεως τῶν παρόντων, καὶ τῆς διὰ τοῦ βαπτίσματος αὐτῶν σωτηρίας· περὶ ὁμονοίας κοινωφελοῦς, καὶ προσθήκης τῶν πιστευόντων.

« Καὶ ἐν τῷ συμπληροῦσθαι τὴν ἡμέραν τῆς Πεντηκοστῆς, ἦσαν ἅπαντες ὁμοθυμαδὸν ἐπὶ τὸ αὐτό. Καὶ ἐγένετο ἄφνω ἐκ τοῦ οὐρανοῦ ἦχος ὥσπερ φερομένης πνοῆς βιαίας, καὶ ἐπλήρωσεν ὅλον τὸν οἶκον, οὗ ἦσαν καθήμενοι. Καὶ ὤφθησαν αὐτοῖς διαμεριζόμεναι γλῶσσαι ὡσεὶ πυρός. Ἐκάθισέ τε ἐφ' ἕνα ἕκαστον αὐτῶν, καὶ ἐπλήσθησαν ἅπαντες Πνεύματος ἁγίου, καὶ ἤρξαντο λαλεῖν ἑτέραις γλώσσαις. »

« Ἐν τῷ συμπληροῦσθαι τὴν ἡμέραν τῆς Πεντηκοστῆς. » Τουτέστι, πρὸς τῇ Πεντηκοστῇ, περὶ αὐτὴν ἤδη τὴν ἑορτὴν, ὅτε καιρὸς ὡρίμῳ τῷ πνευματικῷ θέρει τὸ δρέπανον ἐπαγαγεῖν, ὅτε διὰ τὴν ἑορτὴν πολλοὶ παρῆσαν καὶ τῶν σταυρωσάντων αὐτὸν, καὶ ἵνα λαμβάνωσι τῆς ἑαυτῶν μιαιφονίας τὸν ἔλεγχον. Ἄφνω δὲ ἦχος καὶ οὐκ ἀνεπαισθήτως ἡ τοῦ Πνεύματος ἐπιφοίτησις, καὶ ἐκ τοῦ οὐρανοῦ, ἵνα τῷ μὲν ἀθρόῳ καταπλήξῃ καὶ διαναστήσῃ μᾶλλον, καὶ

A nis. Nam hoc divinitatis Jesu potissimum erat firmamentum. Siquidem miraculorum ejus quæ ante passionem edita erant, multi testes erant etiam incredulorum qui viderant. Studebant autem apostolorum explere numerum, ne præceptoris electio veluti mutila esset et imperfecta. Verum non multos statuerunt, sed solos duos, ne major causaretur tristitia, multorum rejectione. Barsabas vero et Joseph ac Justus, vel distinctionis nomina sunt vel virtutis. Opportune autem cordium vocant cognitorem : nec dicunt : Elige, **13** sed quem elegeris ostende. Omnia namque a Deo cognita sunt ac definita, etiam priusquam animo concipiamus. Sortem præterea appellat, et rem omnem ostendens benignitatis ac electionis esse divinæ, et veterum admonens, quoniam et levitas ita sorte elegit. Determi- B nate autem ait, Ministerii hujus : erant enim et alia locum vero suum, aut suspendium vocat, hoc est, quo sese dignum reddidit Judas per proditionem, vel quod repulso Juda, hic suum aut proprium habeat locum accepto illius episcopatu.

I, 26. « Et dederunt sortes ipsorum, ceciditque « sors super Matthiam : et suffragiis additus est « undecim apostolis. »

Cum nondum perfecti sint, eum qui dignus sit sorte et non miraculo discunt. Non est autem improbandum quod sorte fit. Nam si de Jona [23] vim habuit cum abjecti ac profani homines sortem mitterent, quidnam de sanctis qui rem orationi permittunt sentiendum est? Etenim si sola mens illorum recta juste negotium direxit, multo magis divinorum virorum. C

CAPUT III.

De divina Spiritus sancti superventione die Pentecostes facta super eos qui crediderunt, in quo etiam Petri doctrina e prophetis continetur. nempe de passione, resurrectione et assumptione Christi donoque Spiritus sancti : de fide et salute eorum qui præsentes erant per baptisma, de consensu in communem utilitatem, et appositione credentium.

« Et cum compleretur dies Pentecostes, erant « omnes unanimiter in eodem loco. Et factus est « repente de cœlo sonitus tanquam impetu venientis « flatus vehementis, et replevit totam domum ubi « erant sedentes, et apparuerunt illis divisæ **14** « linguæ in modum ignis, seditque super singulos D « eorum : et repleti sunt omnes Spiritu sancto, « cœperuntque loqui aliis linguis. »

« Cum compleretur dies Pentecostes. » Hoc est circa Pentecosten, circa ipsum jam festum : cum tempus esset maturæ messi spirituali falcem immittere : quando propter festum multi aderant etiam eorum qui ipsum crucifixerant, et ut acciperent cædis a se perpetratæ increpationem. Repentino autem sonitu et non insensibiliter factus est accessus Spiritus, et de cœlo, ut subita quidem consternatione et magis excitaret, et omnes ad

[23] Jon. I, 4 seqq.

concurrendum impelleret: sensibiliter vero ut miraculum confirmaret quod omni careret calumnia. Nam si hoc etiam facto sonitu per calumniam ad ebrietatem referebant, quid non dixissent si ita factum non esset? De cœlo autem cum multo impetu, siquidem hoc significare vult per vehementem flatum ut ostendat opus fuisse ejus qui in cœlum assumptus erat, et divinæ potestatis. Quemadmodum etiam super mare Rubrum flabat vehemens ventus auster[23]. Bene autem in his omnibus per similitudinem locutus est, nempe ὥσπερ, i. tanquam, et ὡσεὶ πυρός, i. in modum ignis, ne sensibile quidpiam de Spiritu existimetur. Replevit etiam flatus totam domum, in piscinæ morem implens: quandoquidem promissum etiam illis erat: « Baptizabimini Spiritu Sancto et igni [24]: » etiam hoc abundantiæ signum erat ac vehementiæ. Ignis vero non replevit domum ne omnino terreret, ac videntes fugere compelleret, et ita nihil testari possent eorum quæ postmodum acta sunt, sed dividitur Spiritus in linguas igneas, residetque super singulos eorum, nempe centum et viginti qui in domo residebant. Siquidem ex una radice erat gratia Paracleti in varia dona divisa, linguaque opus erat quæ Dei magnalia declararet, quæ in modum ignis universa repugnantia corriperet. Porro in specie ignis, nam Spiritus quoque Deus est (Deus autem noster ignis consumens est [25]), et ut similitudinem naturæ demonstraret cum Patre, qui ita Mosi in rubo apparet. Præterea super singulos sedet, stabilitatem ac permanentiam significans. Dictio enim « Sedit, » idem significat quod permansit et requievit. Considera vero quæ apud Joannem, ut ab uno homine **15** cognosceretur, in modum columbæ videtur, descendens super caput Christi. Quando autem multitudinem totam converti oportebat, tanquam ignis. Idque poterant Hebræi ex Veteri quoque Testamento de Deo intelligere, quod ignis consumens esset. Præterea etiam dum discipuli orationi et obsecrationi mutuæque dilectioni incumberent, tunc venit ad eos Spiritus sanctus.

II, 4. « Prout ipse Spiritus dabat eloqui illis. »

Erant enim scitæ brevesque sententiæ, quas linguis variis proferebant.

II. 5. « Erant autem Jerosolymis habitantes Ju« dæi, viri religiosi ex omni natione eorum quæ « sunt sub cœlo. »

Quod religiosi essent ex eo ostendit, quod relictis patriis, possessionibus, domibusque dimissis, Jerosolyma eligerent habitare, ut juxta patriam legem ter in anno possent apparere coram Domino

II, 6 12. « Facta vero hac voce convenit multi« tudo, et confusa est, quod audirent unusquisquis « lingua sua illos loquentes. Stupebant autem « omnes et mirabantur, dicentes inter sese: Nonne « ecce omnes isti qui loquuntur Galilæi sunt? Et « quomodo nos audimus eos propria quisque lingua « nostra in qua nati sumus? Parthi, et Medi, et

A πάντας συνδραμεῖν παρασκυάσῃ. Τῷ δὲ μετ' αἰσθήσεως, ὡς ἂν ἀδιάβλητον τὸ θαῦμα καταστήσῃ. Εἰ γὰρ καὶ τούτου γενομένου εἰς μέθην τὸ παράδοξον ἐνδιέβαλλον, τί οὐκ ἂν εἶπον μὴ οὕτως γενομένου; Ἐκ τοῦ οὐρανοῦ δὲ μετὰ πολλῆς τῆς ῥύμης. Τοῦτο γὰρ διὰ τῆς βιαίας πνοῆς βούλεται δηλοῦν, ἵνα δείξῃ, ὅτι τοῦ εἰς οὐρανοὺς ἀναληφθέντος τὸ ἔργον, καὶ τῆς θεϊκῆς δυνάμεως· ὡς καὶ ἐπὶ τῆς Ἐρυθρᾶς θαλάσσης τὸ βίαιον πνεῦμα τοῦ νότου. Καλῶς δὲ ἐπὶ πάντων τούτων, τὰ κατὰ παραβολὴν τὸ, ὥσπερ, φημὶ, καὶ τὸ, ὡσεὶ πυρὸς, ἵνα μὴ αἰσθητόν τι περὶ τοῦ Πνεύματος νομισθῇ. Ἐπλήρωσε δὲ τὸν οἶκον ὅλον ἡ πνοὴ, κολυμβήθρας δίκην ἀναπληροῦσα, ἐπεὶ καὶ ἐπήγγελτο αὐτοῖς. « Ἐν Πνεύματι βαπτισθήσεσθε καὶ πυρί. » Καὶ τῆς δαψιλείας δὲ τοῦτο τεκμήριον, B καὶ τῆς σφοδρότητος. Πῦρ γε οὐκ ἐπλήρωσε τὸν οἶκον, ἵνα μὴ πάντῃ ἐκστήσῃ, καὶ φυγεῖν τοὺς ὁρῶντας παρασκευάσῃ, μηδὲν ἔχοντας μαρτυρεῖν τῶν μετὰ ταῦτα γενομένων. Μερίζεται δὲ εἰς γλώσσας πυρὸς τὸ Πνεῦμα, καὶ ἐπικάθηται ἐφ' ἕνα ἕκαστον, τῶν ἑκατὸν εἴκοσι δηλονότι, οἳ καὶ τῷ οἴκῳ προσήδρευον. Ἐκ μιᾶς γὰρ ἦν ῥίζης ἡ χάρις τοῦ Παρακλήτου εἰς διάφορα χαρίσματα μεριζομένη. Καὶ γλώσσης ἔδει τρανούσης τὰ μεγαλεῖα τοῦ Θεοῦ, πυρὸς δίκην ἀναλισκούσης πᾶν τὸ ἀντίθετον. Πυρὸς δὲ ἐν εἴδει, ὅτι καὶ τὸ Πνεῦμα, Θεὸς, καὶ ἵνα καὶ διὰ τούτου τὸ ὁμοφυὲς πρὸς τὸν Πατέρα παραστήσῃ, ὃς οὕτω τῷ Μωϋσῇ ἐπὶ τοῦ βάτου ὀπτάνεται. Ἐφ' ἕνα δὲ ἕκαστον κάθηται, τὸ ἑδραῖον καὶ μόνιμον δηλοῦν. Τὸ γὰρ, « Ἐκάθισε, » τὸ, παρέμεινε καὶ ἐπανεπαύσατο, σημαίνει. Σκόπει δὲ ὅτι ἐπὶ μὲν C Ἰωάννου ἑνὶ μέλλον ἀνθρώπῳ γνωσθῆναι, ὡσεὶ περιστερὰ βλέπεται, τῇ κεφαλῇ τοῦ Χριστοῦ ἐπιόν. Ὅτε δὲ πλῆθος ὅλον ἐπιστραφῆναι ἔδει, ὡς πῦρ. Καὶ ὃ εἶχον ἐκ παλαιοῦ Ἑβραῖοι περὶ Θεοῦ διανοεῖσθαι, ὅτι πῦρ ἐστι καταναλίσκον. Ἀλλὰ καὶ ὅτε τῇ προσευχῇ προσεκαρτέρουν οἱ μαθηταὶ καὶ τῇ δεήσει, καὶ τῇ πρὸς ἀλλήλους ἀγάπῃ, τότε αὐτοῖς τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον παραγίνεται.

« Καθὼς τὸ Πνεῦμα ἐδίδου αὐτοῖς ἀποφθέγγεσθαι. »

Ἀποφθέγματα γὰρ ἦσαν, ἃ ταῖς γλώσσαις ταῖς διαφόροις προέφερον.

« Ἦσαν δὲ ἐν Ἱερουσαλὴμ κατοικοῦντες Ἰουδαῖοι « ἄνδρες εὐλαβεῖς ἀπὸ παντὸς ἔθνους τῶν ὑπὸ τὸν « οὐρανόν. »

D Ὅτι εὐλαβεῖς δείκνυσι τὸ, τὰς πατρίδας καταλιπόντας, καὶ κτήσεις ἀφέντας καὶ οἰκίας, τὴν Ἱερουσαλὴμ ἑλέσθαι κατοικεῖν, ἵνα ἔχωσι κατὰ τὸν πάτριον νόμον τρὶς τοῦ ἐνιαυτοῦ ὀπτάνεσθαι Θεῷ.

« Γενομένης δὲ τῆς φωνῆς ταύτης, συνῆλθε τὸ « πλῆθος, καὶ συνεχύθη, ὅτι ἤκουον εἷς ἕκαστος τῇ « ἰδίᾳ διαλέκτῳ λαλούντων αὐτῶν. Ἐξίσταντο δὲ « πάντες καὶ ἐθαύμαζον, λέγοντες πρὸς ἀλλήλους· « Οὐκ ἰδοὺ πάντες οὗτοί εἰσιν οἱ λαλοῦντες Γαλι« λαῖοι; Καὶ πῶς ἡμεῖς ἀκούομεν, ἕκαστος τῇ ἰδίᾳ « διαλέκτῳ ἡμῶν ἐν ᾗ ἐγεννήθημεν; Πάρθοι, καὶ

[23] Exod. XIV, 21. [24] Matth. III, 11. [25] Deut. IV, 24; Hebr. XII, 29.

« Μῆδοι, καὶ Ἐλαμῖται, καὶ οἱ κατοικοῦντες τὴν « Μεσοποταμίαν, Ἰουδαίαν τε καὶ Καππαδοκίαν. « Πόντον καὶ τὴν Ἀσίαν, Φρυγίαν τε καὶ Παμφυλίαν. « Αἴγυπτον καὶ τὰ μέρη τῆς Λιβύης τῆς κατὰ Κυ-« ρήνην, καὶ οἱ ἐπιδημοῦντες Ῥωμαῖοι, Ἰουδαῖοί τε « καὶ προσήλυτοι, Κρῆτες καὶ Ἄραβες, ἀκούομεν « λαλούντων αὐτῶν ταῖς ἡμετέραις γλώσσαις τὰ « μεγαλεῖα τοῦ Θεοῦ. Ἐξίσταντο δὲ πάντες, καὶ « διηπόρουν, ἄλλος πρὸς ἄλλον λέγοντες· Τί ἂν « θέλοι τοῦτο εἶναι ; »

Συνεχύθη τὸ πλῆθος, ἤτοι ἐταράχθη, εἰκότως· ἐνόμιζον γὰρ παρέχειν αὐτοῖς πράγματα, διὰ τὰ κατὰ τοῦ Χριστοῦ τολμηθέντα, καὶ τὸ συνειδὸς κατέσειεν αὐτῶν τὰς ψυχάς. Καὶ οἱ μὲν μιαιφόνοι οὕτως· οἱ δὲ εὐλαβεῖς ἐθαύμαζον. Γαλιλαίους μὲν ἐπιγινώσκοντες αὐτούς, ταῖς δὲ πατρίοις γλώσσαις αὐτῶν λαλοῦντας. Ἀλλ' οἱ μὲν ἀπόστολοι ᾔδεσαν ἃ λέγουσιν, ὅτι τὰ μεγαλεῖα τοῦ Θεοῦ, ποίαις δὲ γλώσσαις οὐκ ᾔδεσαν, εἰ μὴ οἱ ἀκούοντες ἄνδρες εὐλαβεῖς, οἷον ὁ Σκύθης τυχόν, ἢ ὁ Ἰνδὸς ὅτι Σκυθιστί, ἢ διαλέκτῳ Ἰνδῶν οἱ ἀπόστολοι φθέγγονται.

« Ἕτεροι δὲ χλευάζοντες ἔλεγον, ὅτι Γλεύκους « μεμεστωμένοι εἰσίν. »

Ἦσαν δὲ καί τινες τῶν συνιέντων, χυδαιότεροι ἴσως, ἀπὸ μέθης τὰ τελούμενα εἶναι χλευάζοντες. Εἰ γὰρ μὴ συνίεσαν, οὐδ' ἂν εἰς μέθην τὸ πρᾶγμα διέβαλλον. Εἰ δὲ λαλούντων αὐτῶν συνίεσαν, ἐρεῖς, πῶς ἂν χλευάζειν ἐτόλμησαν ; Ἀλλ' ἡ κακία ἐξ ὑπερβαλλούσης πονηρίας, οὐδενός ἐστιν ἄλλου ἢ μόνης τῆς διαστροφῆς αὐτῆς, ὅπως ὅτι δήποτε ἀνευροῦσα τὸ παρὸν διακρούσηται. Ὁποῖον καὶ τοῦ Χριστοῦ θαυματουργοῦντος, οὐκ εἶχον μὲν ἀμφιβάλλειν πρὸς τὴν ἐνέργειαν, τῷ δὲ Βεελζεβοὺλ μεμηνότως ἐπεγράφοντο τὸ πρᾶγμα. Ἐθνῶν δὲ μέμνηται πολεμίων τοῖς Ἰουδαίοις, Κρητῶν, Ἀράβων, καὶ τῶν ἄλλων, ὧν ταῖς γλώσσαις λαλοῦντες, σύμβολον τοῦτο παρείχοντο, ὡς πάντων τούτων τῇ πίστει κρατήσουσιν. Πανταχοῦ δὲ μετὰ τῆς ἀρετῆς ἡ μοχθηρία. Οἱ μὲν εὐλαβεῖς ἐθαύμαζον, οἱ δὲ ἐχλεύαζον. Ὅρα δὲ τὴν ἄνοιαν τῶν χλευαζόντων. Γλεύκους, φασί, μεμεστωμένοι εἰσί. Καί τοι οὐ τούτου καιρὸς ἦν. Πεντηκοστὴ γὰρ ἦν, ὅτε γλεῦκος οὐκ ἔστι. Γλεῦκος γὰρ κυρίως ὁ ἀπ' αὐτῆς τῆς ληνοῦ γλυκὺς ῥέων οἶνος. Ἀλλὰ καὶ ἡ ὥρα τρίτη ἦν, ἐν ᾗ ἀπίθανον μεθύειν, καὶ μάλιστα ἀνθρώπους ἐν κινδύνοις καὶ φόβοις ὄντας. Λοιπὸν οὖν τῇ ποιότητι τὸ πᾶν ἐπιγράφουσι, « Γλεύκους, λέγοντες, μεμεστωμένοι εἰσίν. » Ἡ γὰρ ἰταμότης ἓν ζητεῖ μόνον, εἰπεῖν ὅ τι δήποτε, οὐχ ὅπως τι λόγου ἐχόμενον εἴποι. Τὸ δὲ δεινότερον, ὅτι ἐκείνων θαυμαζόντων καὶ ὁμολογούντων, Ἰουδαίων ὄντων, Ῥωμαίων, προσηλύτων, τῶν σταυρωσάντων ἴσως, ἐθνῶν σχεδὸν ἁπάντων τοῦτο κηρυττόντων, ὅτι ταῖς γλώσσαις αὐτῶν λαλοῦσιν, εὑρέθησαν ὅμως τινὲς χλευάζοντες. — Ἄλλως. Τὸ γλεύκους μεμεστωμένους φάσκειν τοὺς ἀποστόλους εἶναι, ἀπὸ τῆς ποιό

A « Elamitæ, et habitatores Mesopotamiæ, Judææque « et Cappadociæ, Ponti et Asiæ, Phrygiæque et « Pamphyliæ, Ægypti et partium Libyæ ejus quæ « est finitima Cyrenæ, et illic versantes Romani, « Judæique et proselyti, Cretes et Arabes audimus « eos loquentes nostris linguis magnalia Dei. Stu-« pebant autem omnes ac admirabantur, alius ad « alium dicentes : Quidnam vult hoc esse ? »

Confusa est multido sive turbata, idque merito : existimabant enim quod negotium illis facesserent, ob ea quæ adversus Christum temere commiserant, ob quæ etiam conscientia eorum animas concutiebat. Et homicidæ quidem ita se habebant. Religiosi vero admirabantur, cum illos
B Galilæos esse cognoscerent, et tamen patriis ipsorum linguis loquerentur. Verum apostoli quidem noverant quæ dicerent, nempe quod magnifica Dei : quibus autem linguis ea loquerentur, non noverant nisi viri religiosi qui audiebant, puta Scytha fortassis aut Indus, **16** quod Scythica aut Indorum lingua Apostoli loquerentur.

« Alii autem irridentes dicebant : Musto impleti « sunt. »

Erant autem et nonnulli eorum qui intelligebant, abjectiores fortassis, quod irridentes, ea quæ fiebant ebrietatis esse dicerent. Nisi enim intelligerent, rem ipsam nequaquam ad ebrietatem calumniantes referrent. Verum dices : Si ipsos loquentes intelligebant, quonam modo irridere audebant ?
C Sed malitia quæ ex nimia pravitate est, a nullo alio quam ab ipsa perversitate procedit : ut quoquo modo inveniat quo præsens bonum obturbet ac repellat. Quale etiam erat quod Christo miracula edente, non poterant quidem ambigere circa vim et efficaciam signorum, sed insanientes rem Beelzebul ascribebant [26]. Gentium autem meminit quæ Judæis hostes erant, puta Cretum, Arabum, et aliorum, quorum linguis loquentes, signum hoc præbebant, quod hos omnes fide superaturi essent. Ubique autem sese virtuti admiscet nequitia : pii siquidem admirabantur, alii vero irridebant. Vide autem dementiam irridentium. Musto inquiunt, impleti sunt. Atqui hujus tempus non erat. Siquidem Pentecostes tempus erat quando nullum est
D mustum. Mustum namque dulce vinum est quod ab ipso fluit torculari. Sed et hora tertia erat, quando non est verisimile ebrios esse homines, potissimum qui in periculis et in timore versantur. Omne itaque negotium qualitati ascribunt, dicentes : « Musto impleti sunt. » Improbitas namque id unum quærit ut quoquo modo aliquid dicat, non ut rationabile quidpiam dicat. Verum illud magis admirandum, quomodo illis admirantibus et confitentibus quum Judæi essent, Romanis, proselytis, et iis qui fortassis crucifixerant : gentibus propemodum

[26] Matth. xii, 24 ; Luc. xi, 14.

omnibus id prædicantibus, nempe quod ipsorum loquerentur linguis, inventi tamen sint nonnulli qui irriderent. *Alio modo.* Dicere musto impletos esse apostolos, eorum est qui a qualitate calumniam struunt. Mustum enim dulce vinum est quod etiam ad inebriandum aptius est, lenitate seu aviditate ad dulcedinem, densiorem evaporationis repletionem ad concava cerebri producens. Utrum autem hi qui irridebant, ea quæ dicebantur intelligebant an non? Etenim si non intelligebant, neque eorum irrisio rationi innitebatur. **17** Ut quid autem angit aliquem vilis quæpiam nugacitas temere prolata? Sed manifestum est quod etiam ipsi intelligebant, et maxime coram habentes eos qui rem miraculo ascribebant; et tamen ipsi illam malitiose calumniabantur, ut moris est perversis. *Alio modo.* Intelligebant quidem, verum non placebant eis quæ dicebantur. Alii enim dicebant esse Dei magnifica. Multis siquidem moris est quibus non arrident quæ dicuntur, ut dicentem insanire aut desipere arbitrentur; quemadmodum etiam de Christo intelligebant quidem miracula, sed cum laudare illa oporteret, illi, tanquam in Beelzebul facta essent, conviciabantur.

A τητος διαβαλλόντων ἐστί. Γλεῦκος γὰρ ὁ γλυκύς ἐστιν οἶνος, ὅς καὶ μᾶλλον εἰς μέθην ἐπίφορος, τῇ γλισχρότητι τῆς γλυκύτητος, ἀθρουστέραν τὴν πρὸς τὰ κοῖλα τοῦ ἐγκεφάλου πλήρωσιν τῆς ἀναθυμιάσεως ἐμποιῶν. Πότερον δὲ συνίεσαν οἱ χλευάζοντες τῶν λεγομένων, ἢ οὔ; Εἰ μὲν γὰρ οὐ συνίεσαν, οὐδὲ ἡ χλεύη αὐτῶν εἶχε λόγον. Τί γάρ τινα περιλυπεῖ φλυαρία τις ἄσημος εἰκῆ προφερόμενος; Ἀλλὰ δῆλον ὅτι συνίεσαν μὲν καὶ αὐτοὶ, καὶ ταῦτα δὲ παρὰ πόδας ἔχοντες τοὺς εἰς θαῦμα καταλογιζομένους τὸ πρᾶγμα. Αὐτὶ δὲ κακούργως αὐτὸ ἐνδιέβαλλον, ὅπως ἔθος τοῖς κακούργοις. — Ἄλλως. Συνίεσαν μὲν, οὐκ ἠρέσκοντο δὲ τοῖς λεγομένοις. Τὰ γὰρ μεγαλεῖα ἔλεγον τοῦ Θεοῦ. Ἔθος γὰρ τοῖς πολλοῖς ἂν μὴ ἀρέσκωνται τοῖς λεγομένοις, δαιμονᾷν ἢ παραπαίειν ἡγεῖσθαι τὸν λέγοντα. Ὡς καὶ ἐπὶ τοῦ Χριστοῦ, B συνίεσαν μὲν τῶν θαυμάτων, δέον δὲ ὑμνεῖν, ὡς ἐν Βεελζεβοὺλ γινομένων, διέσυρον.

II, 14. « Stans autem Petrus cum undecim, extulit vocem suam, et locutus est illis: Viri « Judæi, et qui habitatis Jerusalem universi, hoc « vobis notum sit, et auribus percipite verba mea. »

In superioribus quidem sollicitudinem ostendit, cum multitudini permittit electionem ejus qui cum undecim constituendus erat: hic autem dicendi libertatem. Atque id facit neque benevolos habens auditores, sed irridentes ac subsannantes et clamantes: ad hæc cum ipse idiota esset ac illitteratus. Annon ergo factum ejus supra hominem est, quod videlicet silentium ruperit seu loqui tentaverit? Ait autem, « Cum undecim, » indicans quod communi voluntate ac voce ipse os omnium erat: astabant enim undecim tanquam testes eorum quæ dicerentur. Vocem autem extulit: hoc est, cum multa dicendi libertate locutus est, ut statim ab initio cognoscant gratiam Spiritus. Nam qui ante hoc tempus non tulit vilis puellæ interrogationem, hic in medio populi clamantibus omnibus adeo imperterrite concionatur, ut indubitatum sit hoc resurrectionis indicium.

« Σταθεὶς δὲ Πέτρος σὺν τοῖς ἕδεκα, ἐπῆρε τὴν « φωνὴν αὐτοῦ, καὶ ἀπεφθέγξατο αὐτοῖς· Ἄνδρες « Ἰουδαῖοι, καὶ οἱ κατοικοῦντες Ἱερουσαλὴμ ἅπαντες, τοῦτο ὑμῖν γνωστὸν ἔστω, καὶ ἐνωτίσασθε τὰ « ῥήματά μου. »

Ἄνω μὲν τὴν κηδεμονίαν ἐνδείκνυται, ἐν οἷς τῷ πλήθει ἐπιτρέπει τὴν ἐκλογὴν τοῦ μέλλοντος τοῖς ἕνδεκα συντάττεσθαι, ἐνταῦθα δὲ τὴν παῤῥησίαν. Καί τοι μηδὲ εὐγνώμονας ἔχων τοὺς ἀκροατὰς, ἀλλὰ καὶ γελῶντας καὶ μυκτηρίζοντας καὶ φωνῶντας, καὶ ἰδιώτης ὢν καὶ ἀγράμματος. Πῶς οὖν οὐχὶ ὑπὲρ ἄνθρωπον τὸ πραττόμενον; τὸ ῥῆξαι φωνὴν δηλαδή. C « Σὺν τοῖς ἕνδεκα » δὲ λέγει, δηλῶν ὅτι κοινῇ γνώμῃ καὶ φωνῇ πάντων αὐτὸς ἦν στόμα, μάρτυρες δὲ παρειστήκεισαν οἱ ἕνδεκα τοῖς λεγομένοις. Ἐπῆρε δὲ τὴν φωνὴν, τουτέστι μετὰ πολλῆς παῤῥησίας, ἵνα εὐθέως ἀρχομένου μάθωσι τὴν χάριν τοῦ Πνεύματος. Ὁ γὰρ πρὸ τούτου μὴ ἐνεγκὼν ἐρώτησιν κορασίου εὐτελοῦς, οὗτος ἐν μέσῳ δήμου, φωνώντων ἁπάντων, οὗτος ἀνυποστόλως δημηγορεῖ, ὡς ἀμφισβήτητον τῆς ἀναστάσεως γενέσθαι τοῦτο τεκμήριον.

II. 15. « Non enim, sicut vos existimatis, hi ebrii sunt. »

Non dixit: Sicut vos irridentes dicitis, sed, Sicut vos existimatis, benignius tractans sermonem, nec aperte volens ostendere ipsos hoc a malitia dixisse, viam illis præstruens ad conversionem ac resipiscentiam. Nam est, inquit, hora diei tertia. Et quid hoc est? Annon contigit hora tertia ebrium esse? Utique, verum id non servit proposito: neque enim illi de ipsis ita existimabant, sed conviciantes atque irridentes hoc dicebant.

« Οὐ γὰρ, ὡς ὑμεῖς ὑπολαμβάνετε, οὗτοι μεθύου« σιν. »

Οὐκ εἶπεν, Ὡς ὑμεῖς χλευάζετε, ἀλλ', Ὡς ὑπολαμβάνετε, ἐπιεικέστερον μεταχειριζόμενος τὸν λόγον· καὶ οὐκ ἄντικρυς ἀπὸ κακουργίας βουλόμενον αὐτοὺς δεῖξαι τοῦτο λέγοντας, προοδοποιῶν αὐτοῖς D τὴν ἐπιστροφὴν καὶ μεταμέλειαν. Ἔστι γὰρ, φησὶν, ὥρα τρίτη τῆς ἡμέρας. Καὶ τί τοῦτο; Οὐκ ἔστιν ἐν ὥρᾳ τρίτῃ μεθύειν; Ἀλλ' οὐκ ἔστη πρὸς τοῦτο. Οὐδὲ γὰρ ἐκεῖνοι οὕτως εἶχον περὶ αὐτῶν, ἀλλὰ χλευάζοντες καὶ διασύροντες ἔλεγον.

18 II, 15-21. « Nam est hora dici tertia: sed hoc « est quod dictum fuit per prophetam Joel: Et erit « in novissimis diebus, dicit Deus, effundam de « Spiritu meo super omnem carnem, et prophetabunt filii vestri et filiæ vestræ. Juvenes vestri vi-

« Ἔστι γὰρ ὥρα τρίτη τῆς ἡμέρας· ἀλλὰ τοῦτό « ἐστι τὸ εἰρημένον διὰ τοῦ προφήτου Ἰωήλ· Καὶ « ἔσται ἐν ταῖς ἐσχάταις ἡμέραις, λέγει ὁ Θεὸς, ἐκχεῶ ἀπὸ τοῦ Πνεύματός μου ἐπὶ πᾶσαν σάρκα. « καὶ προφητεύσουσιν οἱ υἱοὶ ὑμῶν καὶ αἱ θυγατέρες

A « ὑμῶν. Οἱ νεανίσκοι ὑμῶν ὁράσεις ὄψονται, καὶ οἱ « πρεσβύτεροι ὑμῶν ἐνύπνια ἐνυπνιασθήσονται. Καί « γε ἐπὶ τοὺς δούλους μου καὶ ἐπὶ τὰς δούλας μου « ἐν ταῖς ἡμέραις ἐκείναις ἐκχεῶ ἀπὸ Πνεύματός « μου καὶ προφητεύσουσι. Καὶ δώσω τέρατα ἐν τῷ « οὐρανῷ ἄνω, καὶ σημεῖα ἐπὶ τῆς γῆς κάτω, αἷμα « καὶ πῦρ καὶ ἀτμίδα καπνοῦ. Ὁ ἥλιος μεταστρα- « φήσεται εἰς σκότος, καὶ ἡ σελήνη εἰς αἷμα, πρὶν « ἢ ἐλθεῖν τὴν ἡμέραν Κυρίου τὴν μεγάλην καὶ ἐπι- « φανῆ. Καὶ ἔσται, πᾶς ὃς ἐὰν ἐπικαλέσηται τὸ ὄνομα « Κυρίου, σωθήσεται. »

Τοῦτο προσεκτικωτέρους αὐτοὺς τέως ἐποίησε· τὸ δὲ, ἐν τρίτῃ ὥρᾳ ταῦτα γεγενῆσθαι, οὐχ ἁπλῶς. Τότε γὰρ τὸ λαμπρὸν τοῦ πυρὸς δείκνυται, ὅτε οὔτε πρὸς ἔργα ἔχουσιν οἱ ἄνθρωποι, οὔτε πρὸς B ἄριστον, ὅτε λαμπρὰ ἡ ἡμέρα, ὅτε πάντες εἰσὶν ἐπ' ἀγορᾶς. Εἶτα τὴν προφητείαν παρήγαγεν τοῦ Ἰωὴλ, οὐδαμοῦ τοῦ Χριστοῦ μνημονεύσας ἐνταῦθα, καὶ τῶν σημείων ὧν ἦσαν αὐτόπται, καὶ ὅτι αὐτοῦ τοῦτο ἐπαγγελία. Εἰ γὰρ τοῦτο εἶπε, πάντα ἀνέτρεψεν ἄν, καὶ καταλευσθῆναι ἐποίησεν· ἀλλὰ τὸν Πατέρα τέως εἰσάγει διὰ τοῦ προφήτου ταῦτα αὐτοῖς ἐπαγγειλάμενον, καὶ τὸν φθόνον ὑποτεμνόμενον· οὐ τοῖς ἀποστόλοις μόνον, φησὶ, ἀλλὰ πάσῃ σαρκὶ, δηλονότι εἰλικρινῶς πιστευούσῃ, καὶ μετὰ διαθέσεως. Οὐ γὰρ ὁ λέγων μοι, φησὶ, Κύριε, Κύριε, ἀλλ' ὁ μετὰ βίου ἀρίστου τοῦτο ποιῶν. Οὐ προστίθησι δὲ τοῦτο, ἀνεπαχθέστερον τὸν λόγον τῆς ἐπαγγελίας καὶ κοῦφον ποιῶν, ὅτι μόνη ἡ ἐπίκλησις ἀρκεῖ πρὸς σωτηρίαν. Τὸ δὲ, « Ὁ ἥλιος μεταστραφήσεται εἰς σκότος, » καὶ τὸ πρὸ τούτου, « Αἷμα καὶ πῦρ καὶ ἀτμίδα καπνοῦ, » C ταῦτα περὶ τῆς μελλούσης φησὶ κρίσεως, Οἰκειότερον δὲ καὶ περὶ τῶν Ἱεροσολύμων καὶ τῆς τότε αἰχμαλωσίας, εἴρηται, ἀπὸ τῆς διαθέσεως τῶν παθόντων. Ἄλλως τε καὶ κατὰ τὸν Ἰώσηπον, πολλὰ τοιαῦτα ἐπροοιμιάσατο τὴν τῶν Ἱεροσολύμων καταστροφήν. Τὸ δὲ τὴν σελήνην μεταστραφῆναι εἰς αἷμα φάσκειν, τῆς σφαγῆς δηλοῖ τὴν ὑπερβολὴν, ὡς προσγειοτέρας τε οὔσης, καὶ δυναμένης ἀπὸ τῆς τοῦ αἵματος ἀναθυμιάσεως τοῦτο πάσχειν. Τὸ μέν τοι, « Πρὶν ἐλθεῖν τὴν ἡμέραν Κυρίου τὴν μεγάλην καὶ ἐπιφανῆ, » φοβοῦντός ἐστι καὶ κατασείοντος αὐτοὺς τοῖς ἐλπιζομένοις δεινοῖς. Μὴ γὰρ, ἐπειδὴ, φησὶν, ἀτιμωρητὶ νῦν ἁμαρτάνετε, θαῤῥεῖτε, ἀλλὰ, προεισόδια ταῦτα ἴστε μεγάλης ἡμέρας καὶ χαλεπῆς εἰς ἀνταπόδοσιν. Ἀλλὰ ταῖς ἀπειλαῖς ἐπάγει τινὰ καὶ D χρηστότητα, προσθεὶς τὸ, « Καὶ πᾶς ὃς ἐὰν ἐπικαλέσηται τὸ ὄνομα Κυρίου, σωθήσεται. » Καὶ τοῦτο μὲν Παῦλος ὁ ἀπόστολος περὶ Χριστοῦ εἰρῆσθαί φησι, νῦν μέντοι, τούτου καιρὸν οὐκ ἔχοντος, οἰκονομῶν τὸν λόγον παρῆκεν αὐτό.

« Ἄνδρες Ἰσραηλῖται, ἀκούσατε τοὺς λόγους τού- « τους. Ἰησοῦν τὸν Ναζωραῖον, ἄνδρα ἀπὸ τοῦ Θεοῦ « ἀποδεδειγμένον εἰς ὑμᾶς δυνάμεσι καὶ τέρασι καὶ « σημείοις, οἷς ἐποίησε δι' αὐτοῦ ὁ Θεὸς ἐν μέσῳ « ὑμῶν, καθὼς καὶ αὐτοὶ οἴδατε, τοῦτο τῇ ὡρι- « σμένῃ βουλῇ καὶ προγνώσει τοῦ Θεοῦ ἔκδοτον λα-

A « siones videbunt, et seniores vestri somnia som- « niabunt. Etiam super servos meos et super an- « cillas meas in diebus illis effundam de Spiritu « meo et prophetabunt. Et dabo prodigia in cœlo « superne, et signa in terra inferne, sanguinem et « ignem et vaporem fumi. Sol convertetur in te- « nebras et luna in sanguinem, priusquam veniat « dies Domini magnus et manifestus. Et continget « quod omnis quicunque invocaverit nomen Do- « mini, salvus erit. »

Hoc attentiores interim illos reddidit. Hora vero tertia hæc esse facta non vulgariter intelligendum est, sed quod tunc ignis splendor ostenditur, quando eo neque ad opera utuntur homines, neque ad pa- B randum prandium, quando clarus est dies, quando omnes in foro sunt. Deinde Joel prophetiam subjungit: nulla Christi facta mentione, aut signorum quorum ipsi fuerant spectatores, aut quod hæc ejus fuerat promissio. Nam si hoc dixisset, omnia subvertisset, ac despectui exposuisset: sed Patrem interim inducit qui per prophetam hoc illis promiserat, et invidiam aufert. Nec solis, inquit, apostolis, sed omni carni, sincere videlicet et ex affectu credenti. « Non enim qui dicit mihi, Domine, Domine [27], » inquit, sed qui optima vita hoc facit; non tamen hoc addit; id efficiens ut promissionis sermo minus gravis sit ac levior, quasi sola vocatio sufficiat ad salutem. Illud vero: « Sol convertetur in tenebras, » et paulo ante, « Sanguinem C et ignem et vaporem fumi, » hæc de futuro ait judicio. Proprius autem de Hierosolymis dictum est, et de captivitate quæ tunc facta est, præsertim cum etiam juxta Josephum multa hujusmodi præludia facta sint ante Hierosolymorum subversionem. Dicere autem lunam in sanguinem esse convertendam, cædis designat multitudinem, tanquam luna cum sit vicinior, possit hoc a sanguinis evaporatione perpeti. Illud sane, « Priusquam veniat dies Domini magnus et manifestus, » terrentis est et concutientis propter exspectata pericula. Ne enim, inquit, eo quod nunc impune peccatis, bono estote animo; sed præludia **19** hæc esse cognoscite magni illius diei ac periculosi quo sequetur operum retributio. Attamen cum minis quamdam etiam subjungit benignitatem, addens: « Et omnis D quicunque invocarit nomen Domini, salvus erit [28]. » Et hoc quidem Paulus apostolus de Christo dictum esse ait: nunc vero cum hujus non habeat occasionem, quadam sermonis dispensatione hoc prætermisit.

II, 22 28. « Viri Israelitæ, audite verba hæc: Je- « sum Nazarenum virum a Deo designatum ad vos « virtutibus, prodigiis et signis quæ per ipsum « fecit Deus in medio vestri, sicut et ipsi scitis, « hunc definito consilio et præscientia Dei tradi- « tum cum accepissetis, per manus iniquorum

[27] Matth. vii, 21. [28] Rom. x, 13.

« crucifixum interemistis : quem Deus suscitavit « solutis doloribus mortis, quatenus impossibile « erat illum teneri ab ea. David enim dicit de « eo : Providebam Dominum in conspectu meo « semper, quoniam a dextris est mihi ne commo« vear. Propter hoc lætatum est cor meum et « exsultavit lingua mea, insuper et caro mea re« quiescet in spe. Quoniam non derelinques ani« mam meam in inferno, nec sines ut sanctus tuus « videat corruptionem. Notas mihi fecisti vias vitæ ; « replebis me jucunditate cum facie tua [29]. »

Quoniam in superioribus vehementer eos reprehendit, nunc ipsos exhilarat, non assentando, sed refocillando. Ideo quoque præfatur, et patris ac progenitoris David meminit, ne conturbet eos quod Jesum in sermone prætulerit. Cum enim statim prophetam audissent, sustinuerunt. Nam si solum Jesum produxisset homicidis hominibus, statim illos offendisset. Propterea etiam non dixit : Credite, sed, Audite : ut magis invidia sermo careret. Ideo quoque de Jesu humilius loquitur. Siquidem « Jesum, inquit, Nazarenum, » nempe a vili abjectaque patria nominans. Deinde, « Designatum, » non de quo ullum haberi posset dubium, sed per opera demonstratum, « quæ per ipsum fecit Deus, » quia a Deo erat, etsi enim Deus fecit, sed *per ipsum* fecit, et « in medio vestri, » non clam neque in angulo, sed vobis testantibus. Quoniam autem ad ipsorum facinus procedebat quod sese per crucem exeruit, ipsos etiam liberare conatur per hoc quod ait : « Definito consilio et præscientia Dei : » simul quidem ostendens ultroneam ipsius passionem, et quod his quæ definita erant obsecuti sint. **20** Attamen ipsos liberando non omnino sine accusatione relinquit : subdit enim : « Per manus iniquorum interemistis. » Siquidem per manus iniquorum, nempe Judæ ac militum crudeliter, inquit, interemistis Nam si hi qui peregerunt iniqui sunt, etiam ii certe qui interemerunt. Cum ita sensim illos objurgasset, sumpta quoque deinceps audacia manifestius eos carpit dicens : « Quem Deus suscitavit solutis doloribus mortis : » hoc est, ipsa quoque mors ipsum detinens doluit. et veluti grave aliquid passa est. Vetus namque Testamentum ὠδῖνας appellavit, id est, calamitate. Ut cum dicitur, « Ὠδῖνες, id est, calamitates vel dolores inferni circumdederunt me [30]. » Per hoc quod addit : « Quatenus impossibile erat illum teneri, » magnitudinem ejus demonstrat, et quod amplius non moritur. Ad hæc prophetam etiam David adducit dicentem non de seipso, sed de eo, ut dictum est, hoc est, de Christo. Et hic quoque ab humilioribus et juxta id quod demissius est prophetiam proposuit, tanquam his quibus opus erat introductoriis sermonibus. « Quatenus impossibile erat. » Ipse enim dicebat : « Nemo tollit animam meam a me, sed ego a meipso pono illam, et ego rursum sumo eam [31]. »

[29] Psal. xv, 8-11. [30] Psal. xvii, 6, [31] Joan. x, 18.

A « δόντες, διὰ χειρῶν ἀνόμων προσπήξαντες ἀνείλετε. « Ὃν ὁ Θεὸς ἀνέστησε λύσας τὰς ὠδῖνας τοῦ θα« νάτου, καθότι οὐκ ἦν δυνατὸν κρατεῖσθαι αὐτὸν « ὑπὸ αὐτοῦ. Δαυὶδ γὰρ λέγει εἰς αὐτόν· Προ« ωρώμην τὸν Κύριον ἐνώπιόν μου διαπαντὸς, ὅτι « ἐκ δεξιῶν μού ἐστιν, ἵνα μὴ σαλευθῶ. Διὰ τοῦτο « εὐφράνθη ἡ καρδία μου. Καὶ ἠγαλλιάσατο ἡ « γλῶσσά μου, ἔτι δὲ καὶ ἡ σάρξ μου κατασκηνώσει « ἐπ' ἐλπίδι, ὅτι οὐκ ἐγκαταλείψεις τὴν ψυχήν μου « εἰς ᾅδου, οὐδὲ δώσεις τὸν ὅσιόν σου ἰδεῖν διαφθο« ράν. Ἐγνώρισάς μοι ὁδοὺς ζωῆς, πληρώσεις με « εὐφροσύνης μετὰ τοῦ προσώπου σου. »

Ἐπειδὴ καθήψατο αὐτῶν ἀνωτέρω σφοδρῶς, νῦν ἀνίησιν αὐτοὺς, οὐ κολακεύων, ἀλλὰ διαναπαύων καὶ ἀνέσεως ἀξιῶν. Διὸ καὶ προοιμιάζεται, καὶ τοῦ B προπάτορος Δαυὶδ μνημονεύει, ἵνα μὴ θορυβήσῃ, ἐπειδὴ τὸν Ἰησοῦν προήνεγκε τῷ λόγῳ. Τοῦ γὰρ προφήτου παρὰ πόδας ἀκούσαντες ἐπέσχον. Εἰ δὲ μόνον τὸ ὄνομα τοῦ Ἰησοῦ προήχθη φονῶσιν ἀνθρώποις, εὐθέως ἂν προσέστη αὐτοῖς. Διὰ τοῦτο οὐδὲ, Πείσθητε, εἶπεν, ἀλλ', Ἀκούσατε. Ὅπως ἀνεπαχθέστερον ἦν. Διὰ τοῦτο καὶ περὶ τοῦ Ἰησοῦ ταπεινότερον φθέγγεται. « Ἰησοῦν γὰρ, φησὶ, τὸν Ναζωραῖον, » ἀπὸ τῆς εὐτελοῦς πατρίδος ὀνομάζων. Εἶτα, « ἀποδεδειγμένον, » οἷον οὐκ ἀμφισβητούμενον. Ἀλλ' ἀποδεδειγμένον διὰ τῶν ἔργων, « ὧν ἐποίησε δι' αὐτοῦ ὁ Θεὸς, » ὅτι ἀπὸ Θεοῦ ἦν. Τέως γὰρ εἰ καὶ ὁ Θεὸς ἐποίησεν, ἀλλὰ δι' αὐτοῦ, καὶ « ἐν μέσῳ ὑμῶν, » οὐ λάθρα, οὐδὲ ἐν γωνίᾳ, ἀλλὰ μαρτυρούντων ὑμῶν. Ἐπειδὴ δὲ εἰς τὸ διὰ τοῦ σταυροῦ τόλμημα αὐτῶν προὔβη, πειρᾶται αὐτοὺς καὶ ἀπαλ- C λάσσειν διὰ τοῦ εἰπεῖν, « Τῇ προωρισμένῃ βουλῇ τοῦ Θεοῦ, » ἅμα μὲν δεικνὺς τὸ τοῦ πάθους αὐτοῦ ἑκούσιον, καὶ ὅτι τοῖς προωρισμένοις ὑπούργησεν, ἀλλὰ καὶ ἀπαλλάσσων, οὐκ ἀφίησιν αὐτοὺς πάντη τοῦ ἐγκλήματος. Ἐπάγει γὰρ, ὅτι « Διὰ χειρῶν ἀνόμων ἀνείλετε· » διὰ χειρῶν μὲν γὰρ ἀνόμων, ἤτοι Ἰούδα καὶ τῶν στρατιωτῶν, ὅμως ἀνείλετε· εἰ γὰρ οἱ πράξαντες ἄνομοι, καὶ οἱ ἀνελόντες δηλονότι, οὕτω καθαψάμενος αὐτῶν ἠρέμα, καὶ λοιπὸν τολμῶν καὶ ἐμφαντικωτέρων ἅψασθαι φήσας· « Ὃν ὁ Θεὸς ἀνέστησε, λύσας τὰς ὠδῖνας τοῦ θανάτου. » Τουτέστιν, ὅτι καὶ ὁ θάνατος ὤδινε κατέχων αὐτὸν, καὶ οἱονεὶ δεινὰ ἔπασχεν. Ὠδῖνας γὰρ ἡ Παλαιὰ τοὺς κινδύνους φησὶ, καὶ τὰς συμφοράς. Ὡς ἐπὶ τοῦ, « Ὠδῖνες ᾅδου περιεκύκλωσάν με. » Διὰ δὲ τοῦ, D « Καθότι οὐκ ἦν δυνατὸν αὐτὸν κρατεῖσθαι, » τὸ μεγαλεῖον αὐτοῦ παρίστησι, καὶ ὅτι οὐκ ἔτι ἀποθνήσκει. Ἐπὶ τούτοις παράγει καὶ τὸν προφήτην Δαυὶδ λέγοντα, ὡς προείρηται, οὐκ εἰς ἑαυτὸν, ἀλλ' εἰς αὐτὸν, τουτέστι τὸν Χριστόν. Κἀνταῦθα δὲ ἀπὸ τῶν ταπεινοτέρων, καὶ κατὰ τὸ ταπεινότερον προὔθηκε τὴν προφητείαν, ἅτε εἰσαγωγικωτέρων λόγων δεομένοις. « Καθότι οὐκ ἦν δυνατόν. » Αὐτὸς γὰρ ἔφη, ὅτι « Οὐδεὶς αἴρει τὴν ψυχήν μου ἀπ' ἐμοῦ. Ἀλλ' ἐγὼ ἀπ' ἐμαυτοῦ τίθημι αὐτὴν καὶ ἐγὼ πάλιν λαμβάνω αὐτήν. »

« Ἄνδρες ἀδελφοί, ἐξὸν εἰπεῖν μετὰ παῤῥησίας « πρὸς ὑμᾶς περὶ τοῦ πατριάρχου Δαυῒδ, ὅτι καὶ « ἐτελεύτησε, καὶ ἐτάφη, καὶ τὸ μνῆμα αὐτοῦ ἐστιν « ἐν ἡμῖν ἄχρι τῆς ἡμέρας ταύτης. Προφήτης οὖν « ὑπάρχων, καὶ εἰδὼς, ὅτι ὅρκῳ ὤμοσεν αὐτῷ ὁ Θεὸς « ἐκ καρποῦ τῆς ὀσφύος αὐτοῦ καθίσαι ἐπὶ τοῦ « θρόνου, τὸ κατὰ σάρκα ἀναστῆσαι τὸν Χρι« στὸν προϊδὼν ἐλάλησε περὶ μὲν ἀναστάσεως τοῦ « Χριστοῦ, ὅτι οὐκ ἐγκατελείφθη ἡ ψυχὴ αὐτοῦ εἰς « ᾅδου, οὐδὲ ἡ σὰρξ αὐτοῦ εἶδε διαφθοράν. Τοῦτον « τὸν Ἰησοῦν ἀνέστησεν ὁ Θεὸς, οὗ πάντες ἡμεῖς « ἐσμεν μάρτυρες. »

Τὴν προφητείαν πληρώσας ἄλλων πάλιν ἀπάρχεται προοιμίων. « Ἄνδρες, φησὶν, ἀδελφοί. » Ὅταν γὰρ μέγα τι μέλλῃ ἐρεῖν, οἰκειωτικῷ κέχρηται προοιμίῳ, ἀδελφοὺς καλῶν. Ὡς καὶ ὁ Στέφανος, Ἀδελφοὶ καὶ Πατέρες, ἀκούσατε. Εἶτά φησιν, « Ἐξὸν εἰπεῖν μετὰ παῤῥησίας περὶ τοῦ πατριάρχου Δαυῒδ. » Ἔνθα οὐδὲν βλάπτει, πολλῇ κέχρηται μετριοφροσύνῃ. Εἰ γὰρ εἶπεν οὕτως ἁπλῶς, ὅτι ταῦτα οὐκ εἴρηται περὶ τοῦ Δαυῒδ, ἀλλὰ περὶ τοῦ Χριστοῦ, τραχὺς ἂν ἔδοξε, καὶ ὀργὴν αὐτοῖς ἐνεποίει μᾶλλον, ἢ πειθηνίους παρείχετο. Ἀλλὰ πολλῇ περὶ τὸν μακάριον Δαυῒδ τιμῇ χρησάμενος, εὐπαράδεκτον κατασκευάζει, ὅτι περὶ τοῦ Χριστοῦ ἡ μαρτυρία, καὶ πᾶς οὗτος ὁ λόγος οὕτως οἰκονομεῖται. Τῇ γὰρ τοῦ Δαυῒδ τελευτῇ καὶ ταφῇ οὐ προσέθηκεν, ὅτι οὐκ ἀνέστη, ἀλλ' ὅτι « Καὶ τὸ μνῆμα αὐτοῦ ἐστιν ἐν ἡμῖν, » ὅπερ ἴσον τῷ, Οὐκ ἀνέστη. Καὶ οὐδὲ οὕτως ἦλθεν εἰς τὸν Χριστὸν, ἀλλὰ πάλιν ἐγκωμιάζεται ὁ Δαυῒδ, διὰ τοῦ, « Προφήτης οὖν ὑπάρχων, » ἵνα διὰ τὴν πρὸς ἐκεῖνον τιμὴν καὶ τὸ γένος τὸ ἀπ' ἐκείνου, τοῦ Χριστοῦ δέξωνται τὸν περὶ τῆς ἀναστάσεως λόγον. Καὶ οὐκ εἶπεν, ὅτι Ἐπηγγείλατο αὐτῷ ὁ Θεὸς, ἀλλ' ὃ μεῖζον καὶ ἀπαράβατον ἦν, τὸ, Ὤμοσε. Τὸ δὲ, « Κατὰ σάρκα » κηρύττοντός ἐστιν, ὡς καὶ Θεὸς Χριστὸς, καὶ σύνεστιν ἀεὶ τῷ Πατρί. Πάντα δὲ τῷ Πατρὶ ἀνατίθησιν, ἵνα τέως παραδέξωνται τὰ λεγόμενα. Ἀλλὰ πῶς ἐκάθισεν ἐπὶ θρόνου Δαυῒδ; Ὅτι βασιλεύει πάντων Ἰουδαίων τε καὶ ἐθνῶν σαγηνευθέντων εἰς τὴν ἐκείνου πίστιν τε καὶ λατρείαν. Τὸ δὲ, « Οὐδὲ ἡ σὰρξ αὐτοῦ εἶδε διαφθοράν, » οὐχ ἧττον τὸ τῆς ἀναστάσεως ἐμφαίνει ἔργον.

« Τῇ δεξιᾷ οὖν τοῦ Θεοῦ ὑψωθεὶς, τήν τε ἐπαγγε« λίαν τοῦ ἁγίου Πνεύματος λαβὼν παρὰ τοῦ Πατρὸς, « ἐξέχεε τοῦτο ὃ νῦν ὑμεῖς βλέπετε καὶ ἀκούετε. « Οὐ γὰρ Δαυῒδ ἀνέβη εἰς τοὺς οὐρανούς. »

Καὶ πάλιν τῷ Πατρὶ ἀνατίθησι τὸ γεγονός. Οἶδε γὰρ οὕτω τοὺς ἀκροατὰς ἐπισπώμενος. Εἰπὼν δὲ τὸ, Ὑψωθεὶς, καὶ περὶ τῆς ἀναλήψεως ἠνίξατο, καὶ ὅτι ἐν τοῖς οὐρανοῖς ἐστι. Διὸ οὐδὲ φανερῶς εἶπεν, ὅτι Ἐν τοῖς οὐρανοῖς ἐστιν. Ἐπεὶ οὖν ἐνταῦθα προέβη, καὶ τῶν σημείων αὐτοῦ ἐμνήσθη καὶ τῆς ἀναστάσεως, λοιπὸν ἐπάγει τὸ, « Ἐξέχεεν. » Κατ' ἀρχὰς μὲν γὰρ τὰ πρῶτα ἔλεγεν οὐ τὸν Χριστὸν ἐπαγγείλασθαι τοῦτο διὰ Ἰωὴλ τοῦ προφήτου. Ἐπεὶ δὲ τῶν κατὰ Χριστὸν ἐμνήσθη παραδόξων, θαῤῥῶν

[32] Infra VII.

II, 29-32. « Viri fratres, licet apud vos libere « dicere de patriarcha David quod et defunctus est « et sepultus est, et sepulcrum ejus apud nos « est usque in hodiernum diem. Propheta igi« tur cum esset, et sciret quod juramento ju« rasset sibi Deus ut de fructu lumbi ipsius sede« ret super thronum suum : præscius quod Chri« tus secundum carnem resurgeret, locutus est de « resurrectione Christi, quod non derelicta sit ani« ma ejus in inferno, neque caro ejus viderit cor« ruptionem. Hunc Jesum suscitavit Deus cujus « nos omnes testes sumus. »

Expleta prophetia aliis rursum aggreditur proœmiis. « Viri fratres, » inquit. Si quidem cum magnum aliquid dicturus sit, mitiori usus est præfatione, fratres vocans. Quemadmodum et Stephanus [32], Fratres et Patres, audite Deinde ait : « Licet libere dicere de patriarcha David. » Cum nullam inferat injuriam, multa tamen usus est modestia. Nam si ita simpliciter dixisset : Hæc de David non sunt dicta, odiosus utique sermo apparuisset, et iram potius incitasset, quam obsequentes reddidisset. Sed multo honore usus erga beatum David, **21** id efficit ut facile suscipiatur quod de Christo sit testimonium : et ita omnis hic sermo dispensatorie ordinatur. Morti siquidem ac sepulcro David non addidit quod non resurrexit, sed quod « Sepulcrum etiam ejus apud nos est, » quod tantumdem est ac si dixisset : Non resurrexit Et neque ita venit ad Christum, sed rursum laudat David, dicens : « Propheta igitur cum esset, » ut per honorem quem ipsi ejusque generi exhibet, suscipiant de Christi resurrectione sermonem. Neque dixit : Promisit ipsi Deus, sed quod majus erat et incommutabile, Juravit. Additio vero illa, « Secundum carnem, » prædicantis est quod Christus etiam sit Deus, semperque cum Patre. Omnia autem ad Patrem refert, ut interim excipiantur quæ dicuntur. Sed quomodo sedit super thronum David ? Quia regnat omnibus, Judæisque ac gentibus irretitis, sixe prædicationis sagina ad ejus fidem et cultum attractis. Id etiam quod ait, « Neque caro ejus vidit corruptionem, » non minus resurrectionis opus manifestat.

II, 33, 44. « Dextera igitur Dei exaltatus, et « promissione Spiritus sancti accepta a Patre, ef« fudit hoc quod nunc vos videtis et auditis. Non « enim David ascendit ad cœlos. »

Rursum ad Patrem refert quod factum est : ita enim novit auditores attrahere. Dicens autem, Exaltatus, etiam de assumptione innuit, et quod in cœlis sit. Nec tamen manifeste dixit : In cœlis est. Quoniam ergo nunc paulum progressus est, et signorum ejus meminit ac resurrectionis, consequenter etiam addit, « Effudit. » Siquidem circa initium Patrem dicebat, non Christum hoc promisisse per Joel prophetam. Postquam autem admirandorum meminit quæ circa Christum facta sunt, audenter

-jam dicit ipsum effudisse. Itaque non de Patre dicebat Joel : « Effundam, » sed de Christo. « Promissione, inquit, accepta » a Patre : vel qua ipse nobis discipulis promisit, dicens : « Et alium Paracletum mittam vobis [33] ; » vel qua Pater ante passionem ipsi promisit cum ait : « Et glorificavi et rursum glorificabo [34]. » Promissionem vero Patri attribuit, sermonem attemperans, ut facilius ab auditoribus susciperetur. Quæcunque enim dixerit quispiam, nisi ad id quod utile est direxerit, frustra et vane dicit. Ostendit ergo quod ipsum crux non modo non diminuit, verum etiam clariorem reddidit. **22** Nam quod per Joannem Baptistam etiam ante crucem promisit Pater, nempe : « Ipse vos baptizabit Spiritu sancto et igni [35], » hoc post crucem dedit.

II, 34-36. « Sed dicit ipse : Dixit Dominus Domino meo, sede a dextris meis, donec posuero inimicos tuos scabellum pedum tuorum. Certo sciat ergo universa domus Israel quod Dominum ac Christum fecit Deus hunc Jesum quem vos crucifixistis. »

Jam non cum submissione loquitur. Nam ex his quæ dicta sunt sumpsit audaciam. Sed quid ait? Quod David dicit : « Dixit Dominus Domino meo : » et ipso David excellentiorum ipsem ostendit. Quod si David vocat ipsum Dominum multo magis ipsi non respuent. Timorem quoque illis immittit addens : « Donec posuero inimicos tuos. » Et ne sibi fides non habeatur, subjectionem Patri attribuit. Sed magnifica hæc rursus ad id quod humilius est reducit, dicens : « Certo ergo sciat universus Israel quod et Dominum et Christum fecit Deus hunc. » Fecit, hoc est ordinavit ac constituit, sed non quod ipsam fecerit substantiam. Sublimius autem quodammodo dixisset de Christo et magis consequens ad ea quæ præcesserant : Certo ergo sciat universus Israel quod a dextris Patris sedet.

II, 37, 38. « His autem auditis, compuncti sunt corde, dixeruntque ad Petrum ac reliquos apostolos : Quid faciemus, viri fratres? Petrus autem dixit ad eos. »

Ex eo quod cum benignitate concionem tractaverit, ad compunctionem eos deduxit. Κατενύγησαν vero, hoc est, percussi sunt : senserunt enim animam quæ ipsos condemnabat : ideo remissionem quærunt : et mansuete eos fratres vocant quos prius irridebant. Non dixerunt autem *fratres*, quasi per hujusmodi appellationem adæquarentur ipsis, sed quantam erga illos familiaritatem contraxissent ostendentes : et quoniam Petrus quoque ab initio sermonis ita eos vocaverat, inde habebant et ipsi ansam ita eos appellandi.

II, 38-42. « Resipiscite et baptizetur unusquisque vestrum in nomine Jesu Christi ad remissionem peccatorum : et accipietis donum Spiritus sancti. Vobis enim facta est promissio **23** et filiis vestris, omnibusque qui longe absunt, quotcunque advo-

A ἤδη αὐτόν φησιν ἐκχέαι. Ὥστε οὐ περὶ τοῦ Πατρὸς ἔλεγεν Ἰωὴλ τὸ, « Ἐκχεῶ, » ἀλλὰ περὶ τοῦ Χριστοῦ. « Τὴν ἐπαγγελίαν δὲ λαβὼν, » φησὶ, παρὰ τοῦ Πατρὸς, ἣ ἣν αὐτὸς ἡμῖν τοῖς μαθηταῖς ἐπηγγείλατο, τὸ, « Καὶ ἄλλον Παράκλητον πέμψω ὑμῖν, » ἢ ἣν Πατὴρ πρὸ τοῦ πάθους αὐτῷ ἐπηγγείλατο, διὰ τοῦ, « Καὶ ἐδόξασα καὶ πάλιν δοξάσω. » Τῷ Πατρὶ δὲ ἀνατίθησι τὴν ἐπαγγελίαν, συσκιάζων τὸν λόγον πρὸς τὸ εὐπαράδεκτον τῶν ἀκροατῶν. Ὅσα γὰρ ἂν εἴπῃ τις, εἰ μὴ πρὸς τὸ συμφέρον τελευτήσει, εἰκῆ καὶ μάτην λέγει. Δείκνυσιν οὖν ὅτι ὁ σταυρὸς οὐ μόνον αὐτὸν οὐκ ἠλάττωσεν, ἀλλὰ καὶ λαμπρότερον εἰργάσατο. Ὃ γὰρ καὶ διὰ τοῦ Ἰωάννου τοῦ Βαπτιστοῦ πρὸ τοῦ σταυροῦ ἐπηγγείλατο ὁ Πατὴρ, τὸ, « Αὐτὸς ὑμᾶς βαπτίσει ἐν Πνεύματι ἁγίῳ καὶ πυρὶ, » B τοῦτο μετὰ τὸν σταυρὸν ἔδωκεν.

« Λέγει δὲ αὐτός· Εἶπεν ὁ Κύριος τῷ Κυρίῳ μου, Κάθου ἐκ δεξιῶν μου, ἕως ἂν θῶ τοὺς ἐχθρούς σου ὑποπόδιον τῶν ποδῶν σου. Ἀσφαλῶς οὖν γινωσκέτω πᾶς οἶκος Ἰσραὴλ, ὅτι Κύριον καὶ Χριστὸν αὐτὸν ὁ Θεὸς ἐποίησε τοῦτον τὸν Ἰησοῦν ὃν ὑμεῖς ἐσταυρώσατε. »

Οὐκ ἔτι μεθ' ὑποστολῆς λέγει. Ἔχει γὰρ ἀπὸ τῶν εἰρημένων θάρσος. Ἀλλὰ τί φησιν; ὅτι Δαυῒδ λέγει· « Εἶπεν ὁ Κύριος τῷ Κυρίῳ μου, » καὶ τοῦ Δαυῒδ ὑψηλότερον αὐτὸν ἀποφαίνει. Εἰ δὲ Δαυῒδ Κύριον αὐτὸν καλεῖ, πολλῷ μᾶλλον αὐτοὶ οὐκ ἀπαξιώσουσι. Καὶ φόβον δὲ ἐφίστησιν αὐτοῖς διὰ τοῦ, « Ἕως ἂν θῶ τοὺς ἐχθρούς σου. » Καὶ ἵνα μὴ ἀπιστῆται, τῷ Πατρὶ τὴν ὑπόταξιν ἀνατίθησιν. Ἀλλὰ τὰ μεγάλα C ταῦτα πάλιν ἐπὶ τὸ ταπεινότερον κατάγει, « Ἀκριβῶς οὖν, εἰπὼν, γινωσκέτω πᾶς Ἰσραὴλ, ὅτι καὶ Κύριον καὶ Χριστὸν ὁ Θεὸς αὐτὸν ἐποίησε. » Τὸ, Ἐποίησεν, ἀντὶ τοῦ κατέταξε καὶ κατέστησε, φήσας, ἀλλ' οὐχὶ τοῦ, οὐσίωνεν. Ὑψηλότερον δέ πως ἂν εἶπε περὶ Χριστοῦ, καὶ τοῖς προκειμένοις ἀκόλουθον· Ἀκριβῶς οὖν γινωσκέτω πᾶς Ἰσραὴλ, ὅτι ἐκ δεξιῶν τοῦ Πατρὸς κάθηται.

« Ἀκούσαντες δὲ, κατενύγησαν τῇ καρδίᾳ, εἶπόν τε πρὸς τὸν Πέτρον καὶ τοὺς λοιποὺς ἀποστόλους· Τί ποιήσομεν, ἄνδρες ἀδελφοί; Πέτρος δὲ ἔφη πρὸς αὐτούς. »

Τὸ μετ' ἐπιεικείας μεταχειρίσασθαι τὴν δημηγορίαν, εἰς κατάνυξιν αὐτοὺς ἤγαγε. Τὸ δὲ, κατενύγησαν, ἀντὶ τοῦ, ἐπλήγησαν, ἔπαθον τὴν ψυχὴν, ἑαυτῶν κατέγνωσαν. Διὸ καὶ ζητοῦσι τοῦ κακοῦ λύσιν, καὶ D οἰκειωτικῶς αὐτοὺς ἀδελφοὺς καλοῦσιν, οὓς πρώην ἐχλεύαζον. Οὐκ ἐξ ἰσότητος δὲ τὸ, ἀδελφοὶ, εἶπον, ὡς παρισαζόμενοι αὐτοῖς διὰ τῆς τοιαύτης κλήσεως, ἀλλ' ὅσον πρὸς αὐτοὺς ᾠκειώθησαν ἐνδεικνύμενοι. Καὶ ἐπειδὴ καὶ Πέτρος ἀρχόμενος τοῦ λόγου ἐκάλεσεν ἐκεῖθεν εἶχον καὶ αὐτοὶ τοῦ οὕτω καλεῖν αὐτοὺς ἀφορμήν.

« Μετανοήσατε καὶ βαπτισθήτω ἕκαστος ὑμῶν ἐπὶ τῷ ὀνόματι Ἰησοῦ Χριστοῦ εἰς ἄφεσιν ἁμαρτιῶν, καὶ λήψεσθε τὴν δωρεὰν τοῦ ἁγίου Πνεύματος. Ὑμῖν γάρ ἐστιν ἡ ἐπαγγελία καὶ τοῖς τέκνοις ὑμῶν, καὶ πᾶσι τοῖς εἰς μακρὰν, ὅσους ἂν προσκα-

[33] Joan. XIV, 16. [34] Joan. XII, 28. [35] Matth. III, 11.

« λέσηται Κύριος ὁ Θεὸς ἡμῶν. Ἑτέροις τε λόγοις « πλείοσι διεμαρτύρετο καὶ παρεκάλει, λέγων: Σώ« θητε ἀπὸ τῆς γενεᾶς τῆς σκολιᾶς ταύτης. Οἱ μὲν « οὖν ἀσμένως ἀποδεξάμενοι τὸν λόγον αὐτοῦ, ἐβαπτίσθησαν. Καὶ προσετέθησαν τῇ ἡμέρᾳ ἐκείνῃ « ψυχαὶ ὡσεὶ τρισχίλιαι. Ἦσαν δὲ προσκαρτεροῦν« τες τῇ διδαχῇ τῶν ἀποστόλων, καὶ τῇ κοινωνίᾳ, καὶ « τῇ κλάσει τοῦ ἄρτου, καὶ ταῖς προσευχαῖς. »

Ὡς πάντων στόμα τῶν ἀποστόλων προβεβλημένος, φησὶ, Μετανοήσατε καὶ βαπτισθήτω, οὐ, Πιστεύσατε, ἀλλὰ, « Βαπτισθήτω. » Τοῦτο γὰρ ὁ θεμέλιος τῶν εἰς Χριστὸν πιστευόντων. Τοῦτο οὖν πρῶτον ἀξιοῖ, καὶ μετὰ τοῦτο ἐπάγει τὸ πρὸς τῷ θεμελίῳ τέλος, « τὴν δωρεὰν λέγων τοῦ ἁγίου Πνεύματος, » ὡς διὰ μέσου τούτου τῆς πίστεως ἀναφαινομένης. Τῷ δὲ εἰπεῖν· « Ὑμῖν γὰρ ἡ ἐπαγγελία καὶ τοῖς τέκνοις ὑμῶν, καὶ πᾶσι τοῖς μακρὰν καὶ τοῖς ἐγγὺς, » ἐμφαίνει τὸ μεῖζον τῆς δωρεᾶς, ὡς οὐ μόνον αὐτοῖς ἐπαρκούσης, ἀλλὰ καὶ τοῖς τέκνοις. Καὶ πρὸς τὰ ἔθνη δὲ ἐπιδαψιλεύεται. Τοῦτο γὰρ ᾐνίξατο διὰ τοῦ, « Τοῖς μακράν. » ἀλλ' εἰ τοῖς μακρὰν, πολλῷ δήπου μᾶλλον ὑμῖν τοῖς ἐγγύς. Σκόπει δὲ ὅτι τότε τὴν τῶν ἐθνῶν ᾐνίξατο πίστιν, ὅτε κατανενυγμένους εὗρε καὶ κατεγνωκότας ἑαυτῶν. Ψυχὴ γὰρ ὅταν ἑαυτὴν καταδικάσῃ, οὐκ ἔτι φθονεῖν δύναται.

« Ἐγένετο δὲ πάσῃ ψυχῇ φόβος, πολλά τε τέρατα « καὶ σημεῖα διὰ τῶν ἀποστόλων ἐγένετο. Πάντες δὲ « οἱ πιστεύοντες ἦσαν ἐπὶ τὸ αὐτὸ, καὶ εἶχον ἅπαντα « κοινά. Καὶ τὰ κτήματα καὶ τὰς ὑπάρξεις ἐπίπρα« σκον, καὶ διεμέριζον αὐτὰ πᾶσι, καθότι ἄν τις « χρείαν εἶχε. Καθ' ἡμέραν τε προσκαρτεροῦντες « ὁμοθυμαδὸν ἐν τῷ ἱερῷ. »

Οὐ γὰρ ὡς τῶν τυχόντων κατεφρόνουν, ἀλλ' ἐπειδὴ πολὺς ἦν ὁ Πέτρος ἄνωθεν ῥέων, καὶ τὰ μέλλοντα διὰ τῶν ἐπαγγελιῶν δεικνύων, εἰκότως ἐφοβοῦντο. Ἐμαρτύρει γὰρ τῷ λόγῳ τὰ ἔργα. Καθάπερ γὰρ καὶ ἐπὶ τοῦ Χριστοῦ πρότερον σημεῖα, εἶτα διδασκαλία, εἶτα θαύματα, οὕτω καὶ νῦν. Τὸ δὲ τὰς κτήσεις πωλεῖν καὶ διαμερίζειν καθὸ ἄν τις χρείαν εἶχε, οὐχ ἁπλῶς, ἀλλ' οἰκονομικῶς. Διεμέριζον γὰρ κατ' ἀξίαν. Τὸ δὲ, « Ὁμοθυμαδὸν προσκαρτεροῦντες, » οὐ μίαν ἡμέραν, οὐδὲ δύο, ἀλλὰ καθ' ἡμέραν, καὶ μιᾷ ψυχῇ. Τῷ δὲ ἱερῷ προσήδρευον οἱ πιστεύοντες, ἅτε σπουδαιότεροι γεγενημένοι, καὶ περὶ μηδὲν ἕτερον ἔχοντες σπουδάζειν ἐξ εὐλαβείας τῆς περὶ τὸν τόπον, ἢ περὶ τὸ ἱερόν.

« Κλῶντές τε κατ' οἶκον ἄρτον, μετελάμβανόν « τροφῆς, ἐν ἀγαλλιάσει καὶ ἀφελότητι καρδίας αἰ« νοῦντες τὸν Θεὸν, καὶ ἔχοντες χάριν πρὸς ὅλον τὸν « λαόν. Ὁ δὲ Κύριος προσετίθει τοὺς σωζομένους « καθ' ἡμέραν τῇ Ἐκκλησίᾳ. »

Οἶκον, τὸ ἱερὸν νῦν λέγει· ἐν αὐτῷ γὰρ ἤσθιον. Τὸ δὲ, « Κλῶντες ἄρτον, » εἶπεν, ἵνα τὸ εὐτελὲς καὶ αὐτόσκευον ὑπεμφήνῃ αὐτῶν τῆς διαίτης. Ἀρ-

« caverit Dominus Deus noster. Aliisque verbis « plurimis testificabatur et exhortabatur eos, « dicens : Servemini ab hac prava genera« tione. Itaque, qui libenter susceperunt ser« monem ejus, baptizati sunt : et appositæ sunt « illo die animæ circiter ter mille. Erant au« tem perseverantes in doctrina apostolica et « communicatione ac fractione panis et orationi« bus. »

Tanquam os omnium apostolorum designatus ait: Resipiscite et baptizetur, non autem Credite, sed Baptizetur; nam hoc fundamentum erat credentium in Christum. Hoc ergo primum petit, et postmodum finem ac perfectionem fundamento subjungit, dicens : « Donum Spiritus sancti, » tanquam fide per hæc media demonstrata. Per hoc autem quod ait : « Vobis enim facta est promissio et filiis vestris, omnibusque qui longe ac prope sunt : » ostendit doni magnitudinem, ut quod non modo ipsis sufficiat, sed et filiis, præterea et gentibus benigne exhibeatur : nam hoc innuit per id quod ait : « His qui longe absunt; » atqui sit his qui longe absunt, multo magis sane vobis qui prope estis. Considera vero quod tunc gentium fidem innuit, quando compunctos invenit ac esse condemnantes. Ubi enim seipsam anima condemnaverit, jam invidere non potest.

II, 43-46. « Factus est autem omni animæ timor, « multaque prodigia et signa per apostolos edeban« tur. Omnes vero credentes erant conjuncti, et « habebant omnia communia : et possessiones ac « substantias vendebant, et distribuebant ea omni« bus, prout cuique opus erat. Et quotidie perse« verabant unaminiter in templo. »

Neque enim more vulgi desipiebant, sed quoniam Petrus multus erat ac vehemens desuper fluendo sive exhortando, et futura promissionibus ostendendo merito terrebantur. Nam attestabantur sermoni opera. Quemadmodum enim in Christo primum fuerunt signa, deinde doctrina, rursumque miracula, ita et nunc. Possessiones vero distrahentes ac distribuentes prout cuique opus erat, non temere, sed dispensatorie faciebant: nam juxta cujusque dignitatem dividebant. Præterea quod sequitur, « Perseverabant unanimiter, » non uno aut altero die flebat, sed quotidie, ut præmisit, idque uno animo. In templo **24** autem residebant credentes : tanquam studiosiores ac ferventiores effecti, et circa nihil aliud potentes studium pietatis exercere quam aut circa locum aut circa templum.

II. 46, 47. « Et frangentes juxta domum panem, « simul sumebant cibum cum exsultatione et sim« plicitate cordis laudantes Deum, et habentes gra« tiam apud omnem plebem Dominus autem adde« bat qui salvi fierent quotidie congregationi »

Domum dicit nunc templum, nam in ipso edebant. Dixit autem : « Frangentes panem, » ut tenuitas ac simplicitas victus eorum appareat. Panem

enim frangentes, una cibum sumebant, at genio non indulgebant : ita vitam fidei conformem reddebant : ita se mutuo diligentes gratiam habebant apud omnem plebem : nam licet pontifices præ invidia in eos insurgerent gratiam tamen apud plebem habebant Hoc autem efficiebatur per eleemosynam, puramque conversationem. « In simplicitate cordis, » hoc est in modestia et fragilitate, nihil sublime de se sentientes in bonis actionibus ac eleemssynis quas præstabant : quod maxime Judaicum erat, velluti ex jactabundo Pharisæo manifestum est [36].

CAPUT IV.

De claudi a nativitate cura Christi virtute facta, electaque Petri iustructione, in qua sese demittit, et consilium ad illorum salutem adducit : in quo etiam subditur pontificum animadversio zelo ejus quod factum erat, et de miraculo decertatio.

III, 1. « Simul autem Petrus et Joannes ascen- « debant in templum ad horam orationis nonam. »

Magna est horum duorum unanimitas et amicitia. Nam huic innuit Petrus in Domini passione ut præceptorem interrogaret [37]. Rursumque ad sepulcrum simul currunt [38]. Et item de hoc ait Petrus Christo : Hic autem quid ? Ascendebant autem in templum, non tanquam adhuc **25** judaizantes, sed viriliter sese demittentes hoc faciebant : utque curato claudo in templo omnes haberent testes quotcunque venissent. Multi enim ibi versabantur ob loci reverentiam. Per hoc autem quod horam significat, docet quod precibus semper icumbebant. Meminit vero et templi, ut utroque, tempore, inquam, et loco, quæ scribit confirmet. Cum autem multa edita sint ab apostolis miracula, prout superius meminit Lucas qui hæc scribit, nullius illorum nominatim fecit mentionem : sed illud tantum scribit quo omnes moti sunt. Nam illa fortassis etiam contemnebantur, eo quod parva viderentur. Aut etiam, quia historia hæc non arrogantiæ gratia ab ipso elaborata est.

III, 2-6. « Et quidam vir, qui claudus erat ab « utero matris suæ, bajulabatur : quem ponebant » quotidie ad portam templi quæ dicebatur Spe- « ciosa, ut peteret eleemosynam ab introeuntibus « in templum. Is cum vidisset Petrum et Joan- « nem ingressuros in templum, rogabat ut eleemo- « synam acciperet. Defixis autem in eum oculis « Petrus cum Joanne, dixit : Aspice in nos. At ille « intendebat in eos sperans se aliquid accepturum « ab eis. Dixit autem Petrus. »

Quomodo claudi nomen non ponit ? Quia neque illud noverant apostoli. Homo namque penitus ipsis ignotus erat : idque, ut neque obsequii aut affectionis gratia sanitates perficere videantur, neque ulla fictionis suspicio etiam apud eos qui impudentissimi sunt exoriri possit, quod in gratiam apostolorum quidam ipsis noti confingerent peractas circa se sanitates. Quomodo ergo nomen non interroga-

A τον γὰρ κλῶντες μετελάμβανον τροφῆς, ἀλλ' οὐκ ἐτρύφων. Οὕτω καὶ τὸν βίον ἀπὸ τῆς πίστεως μετερρύθμιζον, καὶ φιλαλλήλως εἶχον πρὸς τὸν λαὸν ὅλον. Εἰ γὰρ καὶ οἱ ἀρχιερεῖς ὑπὸ φθόνου ἐπανέστησαν αὐτοῖς, ἀλλὰ πρὸς τὸν λαὸν χάριν εἶχον. Ἐδείκνυτο δὲ τοῦτο διὰ τῆς ἐλεημοσύνης καὶ καθαρᾶς ἀναστροφῆς· Τὸ δὲ, « Ἐν ἀφελότητι καρδίας, » ἀντὶ τοῦ, ἐν ταπεινώσει καὶ εὐτελείᾳ, μηδὲν ὑψηλὸν φρονοῦντες ἐφ' αἷς ἔπραττον ἀγαθοεργίαις καὶ ἐλεημοσύναις, ὅπερ μάλιστα ἦν Ἰουδαϊκὸν, ὡς ἀπὸ τοῦ καυχωμένου Φαρισαίου δῆλον.

ΚΕΦΑΛ. Δ'.

Περὶ τῆς ἐν Χριστῷ θεραπείας τοῦ ἐκ γενετῆς χωλοῦ, Πέτρου τε κατηχήσεως ἐκλεκτῆς, συμπαθητικῆς, συμβουλευτικῆς πρὸς σωτηρίαν αὐτῶν. Ἐν ᾧ ἐπιστασία τῶν ἀρχιερέων ζήλῳ τοῦ γεγονότος, καὶ κρίσις τοῦ θαύματος.

B « Ἐπὶ τὸ αὐτὸ δὲ Πέτρος καὶ Ἰωάννης ἀνέβαινον « εἰς τὸ ἱερὸν ἐπὶ τὴν ὥραν τῆς προσευχῆς τὴν ἐν- « νάτην. »

Πολλὴ ἡ τῶν δύο τούτων ὁμόνοια καὶ φιλία. Τούτῳ γὰρ νεύει ὁ Πέτρος ἐν τῷ Κυρίου πάθει πυθέσθαι τοῦ διδασκάλου, καὶ ἐπὶ τὸν τάφον δὲ πάλιν ὁμοῦ τρέχουσι, καὶ περὶ αὐτῶν πάλιν φησὶν ὁ Πέτρος τῷ Χριστῷ, Οὗτος δὲ τί; Ἀνέβαινον δὲ ἐν τῷ ἱερῷ, οὐχ ὡς ἔτι Ἰουδαΐζοντες, ἀλλὰ χρησίμως καὶ συγκαταβατικῶς τοῦτο ποιοῦντες, καὶ ἵνα θεραπευθέντος τοῦ χωλοῦ ἐν τῷ ἱερῷ πάντας ἔχοιεν τοὺς ἑωρακότας μάρτυρας. Πολλοὶ γὰρ συνῄεσαν ἐκεῖ, διὰ τὸ σεβάσμιον τοῦ τόπου. Διὰ δὲ τοῦ ἐπισημήνασθαι τὴν ὥραν, διδάσκει ὡς ἀεὶ ταῖς εὐχαῖς ἐνέκειντο. Μέμνηται δὲ καὶ τοῦ ἱεροῦ, δι' ἀμ- C φοτέρων, φημὶ, τοῦ χρόνου καὶ τοῦ τόπου πιστούμενος ἃ γράφει. Πολλῶν δὲ θαυμάτων ἐπιτελουμένων ὑπὸ τῶν ἀποστόλων, ὡς καὶ ἀνωτέρω ἐμνήσθη ὁ ταῦτα γράφων Λουκᾶς, οὐδενὸς ἐκείνων ὀνομαστὶ μνημονεύει, ἀλλ' ἐκεῖνο γράφει μόνον ἀφ' οὗ πάντες ἐκινήθησαν· ἐκεῖνα γὰρ ἴσως καὶ παρεωρῶντο διὰ τὸ σμικρὰ δοκεῖν· ἢ καὶ ὅτι οὐ κόμπου χάριν ἡ συγγραφὴ αὐτῷ αὕτη ἐσπουδάσθη.

« Καί τις ἀνὴρ χωλὸς ἐκ κοιλίας μητρὸς αὐτοῦ « ὑπάρχων, ἐβαστάζετο, ὃν ἐτίθουν καθ' ἡμέραν « πρὸς τὴν θύραν τοῦ ἱεροῦ τὴν λεγομένην Ὡραίαν, « τοῦ αἰτεῖν ἐλεημοσύνην παρὰ τῶν εἰσπορευομένων « εἰς τὸ ἱερόν. Ὃς ἰδὼν Πέτρον καὶ Ἰωάννην μέλ- « λοντας εἰσιέναι εἰς τὸ ἱερὸν, ἠρώτα ἐλεημοσύνην D « λαβεῖν. Ἀτενίσας δὲ Πέτρος εἰς αὐτὸν σὺν τῷ « Ἰωάννῃ εἶπε· Βλέψον εἰς ἡμᾶς. Ὁ δὲ ἐπεῖχεν « αὐτοῖς, προσδοκῶν τι παρ' αὐτῶν λαβεῖν. Εἶπε « δὲ Πέτρος. »

Πῶς οὐ λέγει τὸ ὄνομα τοῦ χωλοῦ; ὅτι οὐδὲ οἱ ἀπόστολοι ᾔδεισαν αὐτόν. Παντελῶς γὰρ ὁ ἄνθρωπος ἄγνωστος ἦν αὐτῷ. Καὶ τοῦτο, ἵνα μήτε χαριζόμενοι φαίνωνται, καὶ κατὰ προσπάθειαν ποιούμενοι τὰς ἰάσεις, μήτε τις ὑπόνοια ὑποκρίσεως μηδὲ παρὰ τῶν ἀναισχυντοτάτων ὑπολαμβάνηται, ὅτι πρὸς χάριν τῶν ἀποστόλων τινὲς τῶν αὐτοῖς γνωρίμων τὰς περὶ αὐτοὺς ἰάσεις ὑποκρίνοιντο. Πῶς οὖν οὐκ ἔμαθον

[36] Luc. XVIII, 10 seqq. [37] Joan. XIII, 24. [38] Joan. XX, 4.

μετὰ τὴν ἴασιν τὸ ὄνομα; Ὅτι οὐκ ἦν αὐτοῖς σχολὴ A περὶ τὰ μηδὲν λυσιτελοῦντα κατασχολεῖσθαι. Πῶς δὲ αὐτὸν οὐ προσήγαγον ἰαθῆναι τῷ Χριστῷ; Ἴσως τινὲς ἦσαν ἄπιστοι οἱ προσεδρεύοντες τῷ ἱερῷ, ὅπουγε οὐδὲ τοῖς ἀποστόλοις αὐτὸν προσήγαγον, ἰδόντες αὐτοὺς εἰσιόντας καὶ θαύματα πεποιηκότας τοιαῦτα. Ὅτι χωλὸς ἦν ἐκ κοιλίας μητρὸς, τοῦτο πάντες οἱ ἐν τῷ ἱερῷ ᾔδεσαν. Διὸ καὶ ὡς περιφανοῦς ὄντος ὅτι τοῦτο ἦν, οὐδὲ τοῦ ὀνόματος αὐτοῦ τοῦ Κυρίου ἐφρόντιζον πρὸς τὸ τοῦτο αὐτὸν καλεῖν. Ἀλλ' ἡνίκα τὸ τοῦ πάθους καὶ αὐτὴν τὴν προσηγορίαν αὐτοῦ, καὶ ὄνομα αὐτῷ εἰς γνώρισμα κατεξαίρετον τὸ σίνος ἐγίνετο. Πολλῶν δὲ θαυμάτων, ὡς εἴπομεν, ὑπὸ τῶν ἀποστόλων γινομένων, οὐ προσῆγον αὐτὸν τούτοις οἱ Ἰουδαῖοι, ὡς τῷ Χριστῷ, ἤτοι φθονοῦντες, ἢ καὶ δι' ἀπιστίαν. Οὔπω γὰρ ἐνόμιζον τοσοῦτον αὐτοὺς B ἰσχύειν θαυματουργεῖν.

bant post datam sanitatem? Quia otium ipsis non erat ut vacarent circa ea quæ nihil conferebant. Verum quomodo illum non adduxerunt ad Christum ut sanaretur? Fortassis increduli quidam erant qui juxta templum residebant, aut in eo ministrabant: ubi neque ad apostolos ipsum adduxerunt, cum illos ingredi viderent, et quod talia edidissent miracula. Quod claudus esset ab utero matris, id omnibus notum erat qui in templo degebant: ideo etiam cum hoc ita esse cunctis manifestum esset, neque cura illis fuit de nomine Domini ipsius, ad hoc ut ipsum ab illo appellantes nobis significarent, sed de sola ejus imbecillitate, ejusque appellatione: **26** et hæc ægritudo ac damnum factum est ipsi nomen ad præcipuum notumque indicium. Cum autem multa ab apostolis ederentur miracula, veluti diximus, eum ad ipsos non adduxerunt Judæi, sive quod Christo inviderent, sive propter incredulitatem: nondum enim eos arbitrabantur posse operari tantum miraculum.

« Ἀργύριον καὶ χρυσίον οὐχ ὑπάρχει μοι· ὃ δὲ ἔχω, « τοῦτό σοι δίδωμι. »

Τοῦτο τὴν παντελῆ τοῦ χρυσοῦ αὐτῶν ἀκτησίαν ἐμφαίνει. Οὐ γὰρ, ὡς πολλάκις ἡμεῖς φαμεν, ὅτι Ὧδε οὐκ ἔχω, οὕτω καὶ αὐτὸς, ἀλλ', « Οὐχ ὑπάρχει, μοι, » φησὶ, τὸ πάντη μὴ ὑπεῖναι αὐτῷ χρυσίον δηλῶν.

III, 6. « Argentum et aurum non est mihi: quod « autem habeo, hoc tibi do. »

Hoc ipsorum omnimodam auri inopiam demonstrat. Neque enim, quemadmodum nos frequenter dicimus, Hoc loco aut hoc tempore non habeo, ita et ipse: sed: « Non est mihi: » significans omnino se non possidere aurum.

« Ἐν τῷ ὀνόματι Ἰησοῦ Χριστοῦ τοῦ Ναζωραίου, « ἔγειραι καὶ περιπάτει. Καὶ κρατήσας αὐτὸν τῆς « δεξιᾶς χειρὸς, ἤγειρε. Παραχρῆμα δὲ ἐστερεώθησαν « αὐτοῦ αἱ βάσεις καὶ τὰ σφυρά· καὶ ἐξαλλόμενος « ἔστη καὶ περιεπάτει. Καὶ εἰσῆλθε σὺν αὐτοῖς εἰς τὸ « ἱερὸν περιπατῶν καὶ ἀλλόμενος καὶ αἰνῶν τὸν Θεόν· C « Καὶ εἶδεν αὐτὸν πᾶς ὁ λαὸς περιπατοῦντα καὶ αἰ- « νοῦντα τὸν Θεόν. Ἐπεγίνωσκόν τε αὐτὸν, ὅτι οὗ- « τος ἦν ὁ πρὸς τὴν ἐλεημοσύνην καθήμενος ἐπὶ τῇ « Ὡραίᾳ πύλῃ τοῦ ἱεροῦ. Καὶ ἐπλήσθησαν θάμβους « καὶ ἐκστάσεως ἐπὶ τῷ συμβεβηκότι αὐτῷ.

Ὅπερ ὁ Χριστὸς πολλάκις ἐπὶ τῶν ἀτελέστερον διακειμένων οὐ λόγῳ μόνον θεραπεύων, ἀλλὰ καὶ ἁπτόμενος, τοῦτο καὶ νῦν ὁ Πέτρος ποιεῖ. Ἅμα δὲ καὶ διὰ τοῦ ἐγεῖραι, τὸ τῆς ἀναστάσεως πιστοῦται μυστήριον, καὶ ἵνα μὴ δόξῃ ἀπὸ ταυτομάτου ἢ αὐτοσχεδιάζοντος τὸ γενόμενον. Ἥλατο δὲ ἀναστὰς, ἢ ἀπιστῶν τὸ γινόμενον, καὶ πειράζων εἰς ἀσφαλέστερον καὶ ἑδραιότερον τὴν βάσιν, ἢ οὐδὲ περιπατεῖν ᾔδει. Τὸ δὲ, « ἐπεγίνωσκον αὐτὸν, » πρόσκειται, ὡς καὶ ἀγνοούμενον λοιπὸν ἀπὸ τοῦ θαύματος. Ὃ καὶ D ἐπὶ τοῦ ἐκ γενετῆς τυφλοῦ. Εἰώθαμεν δὲ καὶ ἡμεῖς ταύτῃ κεχρῆσθαι τῇ λέξει ἐπὶ τῶν μόλις γνωριζομένων. « Περιπατῶν καὶ ἀλλόμενος. » Ὡς ἀγνοούμενον σχεδὸν τὸ λοιπὸν ἀπὸ τοῦ ἅλλεσθαι τὸν πρὸ τούτου ἀργὸν καὶ τῆς ἑτέρων δεόμενον βοηθείας πρὸς μετάβασιν.

III, 6-10. « In nomine Jesu Christi Nazareni « surge et ambula. Et apprehensa manu ejus « dextera, erexit eum. Protinus autem consolidatæ « sunt plantæ illius ac tali, et exsiliens stetit et « ambulabat. Et ingressus est cum eis in templum « inambulans ac saliens laudansque Deum. Et vi- « dit eum universus populus inambulantem ac lau- « dantem Deum. Agnoveruntque illum quod ipse « esset is qui ad eleemosynam sedebat ad Specio- « sam portam templi. Et impleti sunt admiratione « et stupore super eo quod contigerat illi »

Quod Christus frequenter propter imperfectiores faciebat, non solo sermone curans, sed et tactu; hoc nunc et Petrus facit: simulque per hoc quod erigit, resurrectionis confirmat mysterium, et ne videatur factum ab eo qui non rogatus sese ultroneus ingessisset. Erectus autem saliebat, vel facti adhuc incredulus, et tentans ad cautiorem et firmiorem gressum: aut quia ne ambulare quidem noverat. Additum vero est: « Agnoverunt illum, » quasi jam propter miraculum ignotus esset. Simile quoque accidit de cæco a nativitate [29]. Solemus autem et nos hac uti dictione, Ἐπιγνώσκω, in his quæ vix cognoscuntur. « Inambulans ac saliens: » quasi jam propter saltum propemodum ignoraretur is qui paulo ante adeo tardus erat ut ad progressum aliorum egeret auxilio.

« Κρατοῦντος δὲ τοῦ ἰαθέντος χωλοῦ τὸν Πέτρον « καὶ Ἰωάννην, συνέδραμε πρὸς αὐτοὺς πᾶς ὁ λαὸς « ἐπὶ τῇ στοᾷ τῇ καλουμένῃ Σολομῶντος, ἔκθαμβοι. « Ἰδὼν δὲ Πέτρος ἀπεκρίνατο πρὸς τὸν λαόν. »

III, 11, 12. « Cum teneret autem claudus, qui sa- « natus fuerat, Petrum et Joannem, cucurrit ad eos « totus populus stupefactus ad porticum quæ dice- « batur Solomonis. Intuitus autem Petrus respon- « dit ad populum. »

[29] Joan. IX, 1 seqq.

27 Tenebat apostolos post redditam sanitatem, vel ex benevolentia, quasi plausum et favorem illis concilians, vel omnibus ostendens eos qui se sanaverant; aut suspicatus quod si ab eis relinqueretur, rursum a pristino naturæ vitio corriperetur. Arbitrabatur enim se eatenus morbo liberatum esse, dum ipsos teneret, et ab eis contrectaretur: maxime quod Petrus ita illum erigendo curaverat. « Ad porticum quæ dicebatur Salomonis. » Sola hæc porticus supererat a Salomonis ædificatione. Exusserat enim templum Nabuchodonosor: rursumque ædificare jusserat Cyrus Persa.

III, 12. « Viri Israelitæ, quid admiramini super « hoc? aut nos quid defixis oculis intuemini, quasi « propria potentia aut religione effecerimus ut hic « ambularet? »

Ipsius Israel appellatio duarum rerum suggerit intellectum, nempe laudis a Jacob cui ob Dei obedientiam appellatio Israel adaptata est, ab inferioribus detractis ad sublimia, cœlestia, divina ac intelligibilia: et accusationis seminis ejus ab exitu ex Ægypto, quod nunquam persuaderi poterat, plenum semper irritationis. Ex utroque ergo nomen Israel illis tribuit: hinc videlicet erubescentiam, quod Deo non pareant, ut progenitor eorum fecerat. illinc etiam perditionem, ut qui Ægyptum egressi sunt nec ad promissam servati sunt hæreditatem: quorum duorum reminiscentia per nomen Israel facta, hujus quidem præbebit æmulationem, illorum vero imitationis fugam, timore similis perditionis, ex attentione eorum quæ dicenda sunt. Hæc autem concio majori dicendi libertate plena est; non quod in priori terreretur, sed quoniam cum illi sævi essent et improbi, nequaquam tulissent. Deinde illam quidem incipiens, per procemium attentionem in illis efficit, dicens: Hoc vobis notum sit, et auribus percipite verba mea: hic vero tali præparatione non opus est, neque enim torpebant, sed signum in claudo factum omnes reddidit attentos, et timoris ac consternationis plenos effecit. Vide autem quomodo repellens suam ipsorum gloriam quam signis assecuti erant, nihil magni de ipsis loquitur. Siquidem qui modeste sentit de præclaris suis operibus, magis attrahit auditorem. Ideo quoque ipsi contempta humana gloria seipsos amplius glorificabant, **28** non humanum sed divinum esse demonstrantes quod factum erat. « Quasi propria potentia. » Animadverte quod ait non potentia humana hunc salvum factum esse, sed divina. Nazaræus igitur Deus est cujus nomen illum curavit.

III, 13-15. « Deus Abraham et Isaac et Jacob, « Deus patrum nostrorum glorificavit Filium suum « Jesum, quem vos tradidistis, ac negastis ipsum « coram Pilato, cum ille absolvendum judicasset. « Vos autem sanctum et justum negastis, et postu« lastis ut virum homicidam donaret vobis, aucto« rem vero vitæ interfecistis, quem Deus suscitavit « a mortuis, cujus nos testes sumus. »

Adhuc humilioribus hæret tam in his quæ ipsos

A Ἐκράτει τοὺς ἀποστόλους μετὰ τὴν ἴασιν, ἢ ἀπὸ εὐνοίας ὥσπερ εὐφημίαν αὐτοῖς πλέκων, καὶ ἐπιδεικνὺς ἅπασι τοὺς σωτῆρας, ἢ ὑπονοῶν ὡς, εἰ ἀπολειφθείη αὐτῶν, πάλιν ὑπὸ τοῦ πάθους καταληφθείη. Ἐνόμιζε γὰρ μέχρι τούτου ἀπηλλάχθαι τοῦ πάθους, μέχρις ἂν κατέχῃ αὐτοὺς, καὶ ἐφάπτηται αὐτῶν, μάλιστα ὅτι καὶ ὁ Πέτρος κρατήσας αὐτὸν οὕτως ἰάσατο. « Ἐπὶ τῇ στοᾷ τῇ καλουμένῃ. » Αὕτη μόνη στοὰ ἵστατο ἀπὸ τῆς κατασκευῆς Σολομῶντος. Ἐνέπρησε γὰρ τὸ ἱερὸν Ναβουχοδονόσωρ, καὶ ᾠκοδόμησε Κύρος ὁ Πέρσης.

« Ἄνδρες Ἰσραηλῖται, τί θαυμάζετε ἐπὶ τούτῳ; « ἢ ἡμῖν τί ἀτενίζετε ὡς ἰδίᾳ δυνάμει, ἢ εὐσεβείᾳ « πεποιηκόσι, τοῦ περιπατεῖν αὐτόν; »

B Ἡ τοῦ Ἰσραὴλ προσηγορία διττὴν ὑποβάλλει τὴν ἔκληψιν· ἐπαίνου, ἀπὸ τοῦ Ἰακὼβ, ᾧ θεοπειθείας χάριν ἡ τοῦ Ἰσραὴλ προσηρμόσθη προσηγορία, ἀπὸ τῶν κάτω συρομένων ἐπὶ τὰ οὐράνια καὶ θεῖα καὶ νοητὰ διαπορθμευθεῖσα ὕψη· μέμψεως, ἀπὸ τῆς ἐξόδου τῆς ἐξ Αἰγύπτου τοῦ σπέρματος αὐτοῦ δυσαγώγου καὶ ἀπειθοῦς καὶ παραπικρασμοῦ μεστοῦ. Ἐξ ἑκατέρου τοίνυν τὸ Ἰσραὴλ ὄνομα αὐτοῖς παρέχει αἰσχύνην, μὴ θεοπειθοῦσιν ὡς ὁ προπάτωρ ἀπώλειαν, ὡς οἱ ἐξ Αἰγύπτου μὴ τῇ ἐπηγγελμένῃ ἀνασωθέντες κληροδοσίᾳ. Ὧν ἑκατέρων ὑπόμνησις διὰ τοῦ ὀνόματος ἐγγινομένη, τοῦ μὲν ζῆλον παρέξει, τῶν δὲ τὴν μίμησιν διὰ τὸν ὅμοιον ὄλεθρον ἐκφυγεῖν, ἐκ προσοχῆς τῶν λεχθησομένων. Πλείονος δὲ αὕτη γέμει τῆς παῤῥησίας ἡ δημηγορία, οὐχ ὅτι ἐν τῇ C προτέρᾳ ἐφοβεῖτο, ἀλλ' ἐπειδὴ χαλεποὶ ὄντες καὶ ἰταμοὶ οὐκ ἂν ἤνεγκαν ἐκεῖνοι. Ἐκ τούτου ἐκείνης μὲν ἀρχόμενος, ἐπιστροφὴν αὐτοῖς ἐργάζεται διὰ τοῦ προοιμίου, Τοῦτο ὑμῖν γνωστὸν, λέγων, ἔστω, καὶ ἐνωτίσασθε τὰ ῥήματά μου· ἐνταῦθα δὲ οὐ δεῖται τῆς τοιαύτης κατασκευῆς. Οὐ γὰρ ἐρραθύμουν, ἀλλὰ τὸ σημεῖον τοῦ χωλοῦ ἐπέστρεψεν αὐτοὺς ἅπαντας, καὶ δέους καὶ ἐκπλήξεως ἐποίησε μεστούς. Ὅρα δὲ πῶς διὰ τοῦ παρακρούεσθαι τὴν περὶ αὐτῶν δόξαν τὴν διὰ τῶν σημείων, οὐδὲν περὶ ἑαυτῶν φθέγγεται μέγα, ἅτε τοῦ ἐπὶ μεγάλοις τοῖς ἑαυτοῦ κατωρθωμένοις ταπεινοφρονοῦντος, πλέον ἐφελκομένου τὸν ἀκροατήν. Διόπερ καὶ αὐτοὶ καταφρονήσαντες τῆς ἀνθρωπίνης δόξης, μᾶλλον ἐδόξασαν ἑαυτοὺς, οὐκ ἀνθρώπινον, ἀλλὰ θεῖον τὸ γεγονὸς D δείξαντες. « Ὡς ἰδίᾳ δυνάμει. » Πρόσεχε τῷ εἰρημένῳ, ὅτι οὐ δυνάμει ἀνθρωπίνῃ λέγει αὐτὸν ἰαθῆναι, ἀλλὰ θείᾳ. Θεὸς οὖν ὁ Ναζωραῖος, οὗ τὸ ὄνομα ἐθεράπευσεν αὐτόν.

« Ὁ Θεὸς Ἀβραὰμ καὶ Ἰσαὰκ καὶ Ἰακὼβ, ὁ « Θεὸς τῶν πατέρων ἡμῶν ἐδόξασε τὸν Παῖδα αὐτοῦ « Ἰησοῦν, ὃν ὑμεῖς παρεδώκατε, καὶ ἠρνήσασθε αὐτὸν « κατὰ πρόσωπον Πιλάτου, κρίναντος ἐκείνου ἀπο« λύειν. Ὑμεῖς δὲ τὸν ἅγιον καὶ δίκαιον ἠρνήσασθε, « καὶ ᾐτήσασθε ἄνδρα φονέα χαρισθῆναι ὑμῖν, τὸν δὲ « ἀρχηγὸν τῆς ζωῆς ἀπεκτείνατε, ὃν ὁ Θεὸς ἤγειρεν « ἐκ νεκρῶν, οὗ ἡμεῖς μάρτυρές ἐσμεν. »

Ἔτι τῶν ταπεινοτέρων ἔχεται, τῶν περὶ αὐτοὺς

καὶ Χριστοῦ· περὶ ἑαυτοὺς, διὰ τοῦ εἰπεῖν, οὐχὶ ἰδίᾳ δυνάμει θαυματουργῆσαι· περὶ Χριστοῦ δὲ, τῷ προσθεῖναι τὸν παῖδα. οὐ γὰρ τὸ αὐτοδόξαστον ἔνι προσθήκην δόξης λαβεῖν. Ταπεινώσας οὖν τὸ καθ' ἑαυτοὺς καὶ Χριστὸν, ἐπαίρει τὸ τῶν Ἰουδαίων κατὰ Χριστοῦ τόλμημα, καὶ οὐ συσκιάζων ὡς τὸ πρότερον. Τοῦτο δὲ ποιεῖ, μᾶλλον αὐτοὺς ἐπαγαγέσθαι βουλόμενος. Ὅσον γὰρ ἐδείκνυ αὐτοὺς ὑπευθύνους, τοσοῦτον μᾶλλον τοῦτον ἐγίνετο. Διὰ δὲ τοῦ, « Ὃν ὑμεῖς παρεδώκατε καὶ ἠρνήσασθε, » δύο τὰ ἐγκλήματα. Πιλάτῳ τε γὰρ παρέδωκαν εἰς φόνον, εἰπόντες· « Ἡμῖν οὐδένα ἔξεστιν ἀποκτεῖναι. » ἠρνήσαντο δὲ κράζοντες, « Οὐκ ἔχομεν βασιλέα εἰ μὴ Καίσαρα. » Ἀλλά γε δὴ καὶ Πιλάτου Ἕλληνος ὄντος, καὶ μήτε σημεῖον πρὸς Χριστοῦ ἑωρακότος, μήτε προφητῶν ἀκηκοότος περὶ Χριστοῦ, καὶ βουλομένου αὐτὸν ἀπολύειν, αὐτοὶ καὶ θαυματουργοῦντα Χριστὸν τεθεαμένοι, καὶ προφητῶν ἐν γνώσει τῶν περὶ αὐτοῦ αὐτοῖς εἰρημένων καταστάντες, οὐκ ἠνέσχεσθε. Διὰ δὲ τοῦ εἰπεῖν, « Φονέα ᾐτήσασθε, » δεινῶς κατεσκεύασεν, ὅτι ἐδύναντο τὸν Χριστὸν ἀπολύειν. Εἰ γὰρ τὸν φονέα ἀπολυθῆναι ἐποίησαν, τὸν μᾶλλον ὑπαίτιον, οὐ πολλῷ δή που τὸν ἀνεύθυνον; νῦν δὲ ἀπεναντίας, τὸν μὲν ὑπεύθυνον ἐξείλοντο, τὸν δὲ ἀνεύθυνον ἀποκτανθῆναι παρέδωκαν. Εἰπὼν δὲ, « τὸν ἀρχηγὸν τῆς ζωῆς, » δείκνυσιν ὡς αὐτὸς ἑαυτὸν ἀνέστησεν ὁ Χριστός. Τὴν ἀνάστασιν δὲ οὐ προφητῶν ἐμπεδοῖ μαρτυρίαις, ἀλλὰ, ἐπειδὴ ἀξιόπιστος αὐτοῖς ἦν, τῷ χορῷ τῶν ἀποστόλων. Ἐπεὶ δὲ μετεωρίσας τὸ ἔγκλημα, ἐλύπει σφοδρῶς, πάλιν ἀνίησιν, ἐπὶ μετάνοιαν αὐτοὺς συνωθῶν, ὅτι τε ἐξ ἀγνοίας τὸ ἔγκλημα καὶ ἀνοίας, καὶ ὅτι τὸ ἐξ ἀρχῆς τεταγμένον καὶ λόγῳ προφητῶν κεχρησμῳδημένον, οὐκ ἦν παρελθεῖν. Ἐπεὶ δὲ μέχρι τούτου προέβη, ἤδη καὶ ῥητῶς τὴν μετάνοιαν εἰσηγεῖται κατηναγκασμένως ἀναλαβεῖν, πρός τε ἐξάλειψιν τῶν ἡμαρτημένων, καὶ τρυφὴν καὶ ἀπόλαυσιν τῶν διὰ μετανοίας καὶ ἀγαθοεργίας τῶν ἀτελευτήτων ἀγαθῶν εὐμοιρησάντων.

concernunt, quam quæ Christum respiciunt: ipsos quidem, dum ait quod non propria potentia ediderint miraculum; Christum vero, addendo: Glorificavit Filium suum: neque enim contingit ut gloriæ additamentum accipiat qui ex se glorificatus est. Ubi ergo demisit tam id quod seipsos concernit quam quod Christum: facinus adauget Judæorum adversus Christum: neq e illud inumbrat ut prius. Hoc autem facit magis illos allicere volens. Nam quanto magis ipsos ostendit obnoxios, tanto amplius illud succedit. Per hoc autem, « Quem vos tradidistis et negastis: » duæ ponuntur accusationes. Siquidem Pilato ad cædem tradiderunt, dicentes: « Nobis non licet interficere quemquam [40]. » Negaverunt autem clamantes: « Non habemus regem præter Cæsarem [41]. » Atqui sane cum etiam Pilatus gentilis, qui neque signa a Christo viderat, neque prophetas de Christo audierat, vellet tamen ipsum absolvere: vos ipsi qui et Christum miracula edentem conspexeratis, et notitiam habebatis prophetarum in his quæ de ipso dixerant, non tamen ab eo vos continuistis Dicens vero: « Homicidam postulastis, » efficaciter probat quod Christum potuerint absolvere. Nam si homicidam absolvi fecerunt qui longe amplius obnoxius erat, an non certe longe facilius potuissent eum absolvere qui crimine carebat? Nunc autem e diverso obnoxium quidem liberarunt, insontem vero ut interimeretur tradiderunt. Præterea dicendo, « Auctorem vitæ, » ostendit quod seipsum suscitaverit ipse Christus. Resurrectionem vero non prophetarum confirmat testimoniis, sed choro apostolorum si ipsis fide dignus erat. **29** Deinde vero postquam efferendo crimen eorum, vehementer constristavit, rursum remittit, ad pœnitentiam illos invitans: quod ex ignorantia et insipientia peccaverint, et quod illud quod ab initio constitutum erat ac prophetarum oraculo prædictum non potuerit evitari. Ubi vero hucusque processit, jam etiam palam cogendo inducit ad suspiciendam pœnitentiam, tum ad abolitionem delictorum, tum ad delicias fruitionemque æternorum bonorum, quæ per pœnitentiam bonorumque operationem percipiuntur.

« Καὶ ἐπὶ τῇ πίστει τοῦ ὀνόματος αὐτοῦ, τοῦτον « ὃν θεωρεῖτε καὶ οἴδατε, ἐστερέωσε τὸ ὄνομα « αὐτοῦ. »

Τουτέστι, Τί λέγω, πιστεύσας ἐπὶ τῷ ὀνόματι αὐτοῦ ἐστερεώθη; καὶ πρὶν ἢ πιστεῦσαι, τὸ ὄνομα μόνον ἐπικληθὲν ἐστερέωσεν αὐτόν· τοσαύτην πηγάζει τὸ ὄνομα τὴν χάριν. Οὔπω γὰρ ἦν πιστεύσας, ἀλλὰ μόνη ἡ ἐπίκλησις τοῦ ὀνόματος τὸ πᾶν εἰργάσατο.

« Καὶ ἡ πίστις ἡ δι' αὐτοῦ ἔδωκεν αὐτῷ τὴν « ὁλοκληρίαν ταύτην ἀπέναντι πάντων ὑμῶν. »

Τίς δὲ ἡ πίστις ἡ δι' αὐτοῦ κηρυχθεῖσα, αὐτὸς ἑρμηνεύει. « Ἵνα γινώσκωσί σε τὸν μόνον ἀληθῆ, » καὶ ἑξῆς. Ἵνα γὰρ μή τις εἴπῃ, Οὐκοῦν κἂν ἄπιστος ἐπικαλέσηται τὸ ὄνομα αὐτοῦ, κἂν ἐπὶ θεραπείᾳ ἀπίστου, οὐδὲν ἧττον ἡ ἴασις προχωρήσει, εἴπερ ἡ ἐπίκλησις μόνη τοῦ ὀνόματος ἐστερέωσεν· ἵνα οὖν μή τις τοῦτο εἴπῃ, ἐπήγαγο· « Καὶ ἡ πίστις ἡ δι' αὐτοῦ. »

III, 16. « Et ob fidem nominis ejus, hunc quem « vos videtis et nostis, consolidavit nomen ipsius. »

Hoc est, Quid dico quod qui credidit in nomine ejus consolidatus sit? imo etiam priusquam crederet, nomen tantum invocatum consolidavit illum: tantam manat nomen illius gratiam: nondum enim crediderat, sed sola nominis invocatio rem omnem peregit.

« Et fides quæ per eum est dedit ipsi integrita« tem istam in conspectu omnium vestrum. »

Quæ autem sit fides quæ per eum est, ipse declarat, ubi ait: « Ut cognoscant te solum verum Deum [42], » etc. Ne quis enim dicat: Itaque etiamsi infidelis invocet nomen ipsius, etiamsi in curatione increduli id fiat, nihilominus salus subsequetur, si quidem sola nominis invocatio consolidavit hunc. Ne quis ergo hoc dicat, subjunxit: « Et fides quæ

[40] Joan. XVIII, 31. [41] Joan. XIX, 15. [42] Joan. XVII, 3.

per eum est : » hoc est, magnum quidem est nomen, et a quo emanant sanitates, sed opus est etiam animabus quæ gratia dignæ haberi possint. Siquidem nomen ab infidelibus invocatum, cum is etiam qui salute eget permansurus est incredulus, nequaquam suum sortietur effectum. Dicere itaque, Nomen ipsius consolidavit istum, sublime ac perfectum est, et Judæos exacerbavit : illud vero Fides quæ per eum est, humile. Ipse autem partim quidem ex rei natura sermonem distribuit, partim vero juxta auditorum affectum et potentiam, humilia permiscens sublimibus, quo facilius sermo excipiatur.

A Τουτέστι, μέγα μὲν ἐστι τὸ ὄνομα, καὶ βρύον ἰάσεις, ἀλλὰ δεῖται καὶ ψυχῶν δυναμένων ἀξιωθῆναι τῆς χάριτος. Ὑπὸ γὰρ ἀπίστων τὸ ὄνομα ἐπικαλούμενον, καὶ ἀπίστου μέλλοντος μένειν τοῦ τῆς ἰάσεως δεομένου, οὐκ ἂν τὸ οἰκεῖον ἐνεργήσειεν. Τὸ μὲν οὖν εἰπεῖν, Τὸ ὄνομα αὐτοῦ ἐστερέωσεν αὐτὸν, ὑψηλὸν καὶ τέλειον, καὶ ἐτράχυνεν ἂν τοὺς Ἰουδαίους. Τὸ δὲ, Ἡ πίστις ἡ δι' αὐτοῦ, ταπεινόν. Ὁ δὲ, τὰ μὲν τῇ φύσει νέμων τοῦ πράγματος, τὰ δὲ τῇ διαθέσει καὶ τῇ δυνάμει τῶν ἀκροατῶν, μίγνυσι ταπεινὰ ὑψηλοῖς διὰ τὸ εὐπαράδεκτον.

III, 17-20. « Et nunc, fratres, novi, quod per « ignorantiam feceritis sicut et principes vestri. « Deus autem quæ prænuntiaverat per os omnium « suorum prophetarum, passurum esse Christum, « complevit hoc modo. Resipiscite igitur et con- « vertimini **30** quo deleantur peccata vestra : ut « veniant tempora refrigerationis a conspectu Do- « mini. »

B « Καὶ νῦν, ἀδελφοί, οἶδα, ὅτι κατὰ ἄγνοιαν ἐπράξατε, ὥσπερ καὶ οἱ ἄρχοντες ὑμῶν. Ὁ δὲ Θεὸς ἃ προκατήγγειλε διὰ στόματος πάντων τῶν προφητῶν αὐτοῦ, παθεῖν τὸν Χριστὸν, ἐπλήρωσεν οὕτως. Μετανοήσατε οὖν καὶ ἐπιστρέψατε εἰς τὸ ἐξαλειφθῆναι ὑμῶν τὰς ἁμαρτίας, ὅπως ἂν ἔλθωσι καιροὶ ἀναψύξεως ἀπὸ προσώπου τοῦ Κυρίου. »

Novi, inquit, quod per ignorantiam feceritis, eo quod plures vestrum videam converti et salvos fieri. Siquidem noverat quod non ignoranter fecissent, sed ita dicebat, ostium illis pœnitentiæ aperiens. Ideo ait : Resipiscite, non de commissis in cruce (nam de illis prædixit quod per ignorantiam facta essent), sed de aliis delictis. Dicens autem : « Tempora refrigerationis, » futurum ostendit ut in multas miserias incidant, et bellis vastentur : hic enim sermo ad eum qui deplorandus est cupitque consolationem, aptari potest « Ut veniant tempora refrigerationis, » inquit. Ut temporibus videlicet refrigerationis refocillarentur : quæ a conspectu Domini sive divina et paterna substantia dicit adducenda. Neque enim verisimile erat eos qui per passionem in Filium injurii fuerant, non accepturos dignam ultionem, quam etiam a Romanis nacti sunt militibus per Vespasianum et Titum ii qui Judaicam adversus Christum insaniam exercuerant. Neque solum propria politia destituti sunt, verum etiam post suæ metropolis templique eversionem, vitam quoque ducunt erraticam toto mundo dispersi : et usque ad hujus mortalis vitæ consummationem ita perdurantes, nunquam refrigerationem consequentur. In eo enim Christi de cœlis adventu, unicuique juxta condigna rependet præmia. Horum autem quæ tunc futura sunt, cognitionem Judæis nunc proponit, ut horum timore pœnitentiam magis strenue arripiant.

Ἔγνων, φησὶ, ὅτι κατὰ ἄγνοιαν ἐπράξατε, ἐξ ὧν ὁρῶ πολλοὺς ὑμῶν ἐπιστρέφοντας καὶ σωζομένους. Ἤδει μὲν γὰρ ὅτι οὐ κατὰ ἄγνοιαν, ἀλλ' οὕτως ἔφη, θύραν αὐτοῖς ἀνοίγων μετανοίας. Διὸ λέγει· Μετανοήσατε, οὐ περὶ τῶν ἐν τῷ σταυρῷ τετολμημένων (ἔφθη γὰρ εἰπὼν περὶ ἐκείνων, ὅτι ἐν ἀγνοίᾳ), ἀλλὰ περὶ τῶν ἄλλων ἁμαρτιῶν. Εἰπὼν δὲ, « Καιροὶ C ἀναψύξεως, » δείκνυσι ταλαιπωρίαις πολλαῖς μέλλοντας αὐτοὺς περιπίπτειν, καὶ κατεργασθησομένους πολέμων. Πρὸς γὰρ τὸν κλαυσόμενον καὶ παραμυθίας ἐπιθυμοῦντα οὗτος ἂν ὁ λόγος ἁρμόσειεν. « Ὅπως ἂν ἔλθωσι, φησὶ, καιροὶ ἀναψύξεως. » Κατὰ τοὺς τῆς ἀναψύξεως καιροὺς δηλαδὴ, οὓς ἀπὸ προσώπου τοῦ Κυρίου, εἴτουν τῆς θείας καὶ πατρικῆς οὐσίας πρυτανευθῆναι, φησίν. Οὐδὲ γὰρ εἰκὸς, τοὺς εἰς τὸν Υἱὸν ἐνυβρίσαντας διὰ τοῦ πάθους, μὴ τὴν ἀνταμοιβὴν εὑρεῖν, ἣν καὶ ἀνεῦρον ὑπὸ τῶν Ῥωμαϊκῶν στρατοπέδων διὰ Οὐεσπασιανοῦ καὶ Τίτου οἱ τῇ Ἰουδαϊκῇ κατὰ Χριστοῦ ἐγκαρτερήσαντες λύσσῃ. Καὶ οὐ μόνον καθ' ἑαυτοὺς πολιτεύειν ἐστέρηνται, ἀλλὰ καὶ μετὰ τὴν τῆς μητροπόλεως αὐτῶν καὶ τοῦ ναοῦ κατασκαφὴν, καὶ βίον ἄγουσι πλάνον κατὰ παντὸς διασπαρέντες, καὶ μέχρι τῆς τοῦδε D τοῦ φθαρτοῦ βίου συντελείας διατηροῦντες, οὐ μή ποτε τύχοιεν ἀναψύξεως. Κατὰ γὰρ ταυτὴν ἡ τοῦ Χριστοῦ ἀπ' οὐρανοῦ παρουσία, ἑκάστῳ τῶν κατὰ ἀξίαν πόνων βραβεύσει τὰ ἔπαθλα. Τούτων δὲ τῶν τηνικαῦτα ἐσομένων γνῶσιν νῦν ἐντίθησιν Ἰουδαίοις, ὡς ἂν τῷ φόβῳ τούτων γεννικώτερον τὴν μετάνοιαν ἐπισπάσωνται.

III, 20, 21. « Mittatque eum qui ante prædicatus « est vobis Jesum Christum, quem oportet quidem « cœlo suscipi usque ad tempora instaurationis « omnium, quæ locutus est Deus per os omnium « sanctorum suorum a sæculo prophetarum. »

« Καὶ ἀποστείλῃ τὸν προκεκηρυγμένον ὑμῖν Ἰησοῦν Χριστὸν, ὃν δεῖ οὐρανὸν μὲν δέξασθαι ἄχρι χρόνων ἀποκαταστάσεως πάντων, ὧν ἐλάλησεν ὁ Θεὸς διὰ στόματος πάντων ἁγίων αὐτοῦ προφητῶν ἀπ' αἰῶνος. »

Vide quomodo ordine procedat. In priori siquidem concione resurrectionem ac in cœlis sessionem innuit : hic autem manifestum etiam adventum quem vocat tempus refrigerationis, per quod

Ὅρα πῶς ὁδῷ προβαίνει. Ἐν μὲν τῇ πρώτῃ δημηγορίᾳ, τὴν ἀνάστασιν καὶ τὴν εἰς οὐρανοὺς ᾐνίξατο κάθισιν, ἐνταῦθα δὲ καὶ τὴν ἐμφανῆ παρουσίαν, ἣν καιρὸν φησιν ἀναψύξεως, ἐν ᾧ τοὺς τῆς ἀναστά-

σεως δηλοῖ καιρούς. Οὓς καὶ Παῦλος ἐπιζητεῖ, λέγων· « Καὶ ἡμεῖς οἱ ἐν τῷ σκήνει τούτῳ στενάζομεν βαρούμενοι. » Εἰ δέ τις καὶ τοὺς μετὰ τὴν ἅλωσιν λέγει καιροὺς ἀναψύξεως, οὐδὲν κωλύει. Καὶ γὰρ τοὺς τῆς κακώσεως αὐτῶν αἰχμαλωσίας διὰ τοὺς ἐκλεκτοὺς ἐκολόβωσεν ὁ Χριστός, ἵνα οἱ πιστεύσαντες εὕρωσιν ἀνάψυσιν, καὶ διασωθῶσιν ἀπὸ τῆς σφοδρᾶς ἐκείνης ταλαιπωρίας καὶ ἀνάγκης. Εἰπὼν δὲ ἀνωτέρω, Ὁ δὲ Θεὸς ἃ προκατήγγειλεν, οὐ τίθησι μαρτυρίαν Γραφικὴν περὶ τῆς σταυρώσεως, ὅτι ἑκάστη αὐτῶν μετὰ πολλῶν ἐγκλημάτων καὶ κολάσεως τῆς κατ' αὐτῶν εἴρηται, καὶ οὐκ ἐβούλετο τέως λυπῆσαι. Ἀφελέστερον δὲ κέχρηται τοῖς περὶ Χριστόν, τῇ ταπεινώσει τῶν ἀκροατῶν οἰκονομῶν τὸν λόγον. Πρὸς γὰρ τὸ ὁρώμενον τοῦ Κυρίου, εἴτουν τὸ ἀνθρώπινον, ἡ ἀπ' οὐρανοῦ αὐτοῦ ἀποστολὴ παρηνέχθη, ἐπὶ τὸ μέλλον δὲ ἡ πρὸς οὐρανὸν αὐτοῦ ὑποδοχή, « Ὃν γάρ, φησί, δεῖ οὐρανὸν ὑποδέξασθαι, » καίτοι γε ὑπεδέδεκτο ἤδη κατὰ τὸν καιρὸν τῆς ἀναλήψεως. Ἀλλὰ τούτῳ ἢ ἰδιωτικώτερον κέχρηται τῷ λόγῳ, συνήθως τῇ ἑαυτοῦ ἐπιστολῇ, ἐν ᾗ φησι περὶ Χριστοῦ· « Λαβὼν γὰρ ἐξουσίαν παρὰ Θεοῦ Πατρός, φωνῆς αὐτῷ ἀπ' οὐρανοῦ ἐνεχθείσης. Καὶ γὰρ τό, « Λαβών, » ἀντὶ τοῦ, « ἔλαβεν, » ἡ σύνταξις τοῦ λόγου ἀπαιτεῖ, πρὸς τὸ τὸ νόημα διαρθρωθῆναι. Ὥστε κἀνταῦθα τό, « Ὃν δεῖ ὑποδέξασθαι, » τό, Δεῖ, ἀντὶ τοῦ, ἔδει, εἰλῆφθαι. Ἢ ἐπεὶ μὴ πᾶσιν ἡ εἰς οὐρανοὺς αὐτοῦ ἀνάληψις καὶ αὐτοψία ὤφθη, τέως αὐτοὺς τῇ ἑαυτῶν ὑπολήψει χρῆσθαι ἐᾷ. Ὅμως οὐρανὸν εἰπὼν πρὸς ὑποδοχὴν τοῦ ἀπεσταλμένου ἡτοιμάσθαι, ἐνέφηνε τοῖς ζωτικωτέροις διὰ τοῦ, Ὃν δεῖ οὐρανὸν ὑποδέξασθαι, Υἱὸν ὄντα καὶ συναΐδιον τῷ Πατρί, καὶ ὑπὸ τοῦ Πατρὸς ἀποσταλέντα, ἀφ' οὗ διῃτᾶτο ὁμέστιος τῷ Πατρί, ὡς Υἱὸς καὶ Μονογενής, καὶ ἀναντιῤῥήτως εἰς οὐρανὸν ἀνερχόμενον, ὡς ἐξ οὐρανοῦ κατιόντα, καὶ πάλιν εἰς τὴν πατρῴαν ἀπαραιτήτως εἰσδεχόμενον ἑστίαν, καὶ ἀφ' οὗ κατὰ τὴν οἰκονομίαν κατῆλθεν, ἐκεῖ πάλιν ἐνθρονιζόμενον, ὡς τό, Υἱὸς καὶ οὐράνιος, ἐμπεδώσηται, καὶ ἀποφαίνηται τὸν αὐτὸν πάλιν προσδόκιμον ἐλεύσεσθαι ἀπ' οὐρανοῦ. Καὶ ἵνα ταῦτα γνωσθῇ τηλαυγέστερον, ἐπὶ Μωσέα παραπέμπει καὶ τοὺς προφήτας· Μωσέα μέν, « Προφήτην ὑμῖν ἀναστήσει Κύριος ὁ Θεὸς ἡμῶν ὡς ἐμέ. » καὶ Δαυῒδ δέ, ὡς ὑετὸν ἀπεικάζοντα τὴν ἐξ οὐρανοῦ αὐτοῦ ὡς ἐπὶ πόκον κατάβασιν. Καὶ ἁπλῶς ἐπὶ τοὺς προφήτας αὐτοὺς παραπέμψας, πάλιν αὐτοὺς ψυχαγωγεῖ, ὡς υἱοὺς γενησομένους κατηκόους τῶν προφητῶν καταστάντας, εἰ καὶ μὴ φύσει, ἀλλὰ χάριτι διὰ τὴν μεγαλοδωρεὰν τοῦ παρέχοντος. Ἔχει γὰρ καὶ φύσει Υἱόν. Πολὺ δὲ τὸ διάφορον τοῦ φύσει πρὸς τοὺς θέσει. Οἱ μὲν γὰρ διὰ τῆς τῶν προφητῶν πνευματικῆς υἱοθετήθησαν παιδείας, ὁ δὲ φυσικῇ σχέσει κατευμεγεθεῖ τὴν υἱότητα. — Ἄλλως· Τό, « Ὃν δεῖ οὐρανὸν μὲν δέξασθαι, » τίθεται ἀντὶ τοῦ, Ἀνάγκη ἐστὶ δέξασθαι αὐτόν, ἅτε δὴ Θεὸν ὑπάρχοντα. Πῶς οὖν οὐκ εἶπεν· Ὃν οὐρανὸς ἐδέξατο; Τοῦτο ὡς περὶ τῶν ἄνω χρόνων

A significat tempora resurrectionis : quæ et Paulus inquirit dicens : « Et nos qui sumus in hoc tabernaculo ingemiscimus gravati [43]. » **31** Nihil autem vetat ut dicat quispiam tempora refrigerationis ea esse, quæ secuta sunt Hierosolymorum expugnationem. Siquidem dies afflictionis illorum et quibus in captivitatem ducebantur, propter electos abbreviavit Christus [44], ut credentes inveniant refrigerium, et serventur a vehementi illa miseria et necessitate. Superius autem, dicens, Deus autem quæ prænuntiaverat, non ponit Scripturæ testimonium de crucifixione, quia singula illa cum multis ipsorum accusationibus ac supplicio adversus illos dicta sunt, nec voluit omnino eos contristare. Simplicius vero usus est his quæ B de Christo erant, sermonem juxta auditorum humilitatem dispensans. Nam missio Domini a cœlo ad id adducta est quod in eo visibile erat sive humanum : in cœlum vero susceptio, in futurum refertur. « Quem oportet cœlo suscipi, » inquit. Atqui jam susceptus est tempore assumptionis. Sed hoc potius usus est sermone quam qui magis proprius esset, tanquam videlicet magis eo assuetus : ut cum in sua Epistola de Christo loquitur : « Accipiens enim a Deo Patre potestatem voce ad eum delapsa de cœlo [45]. » Exigit enim sermonis contextus ut « Accipiens » pro « Accepit » sumatur, ut intellectus exprimatur. Hoc itaque etiam in loco, « Quem oportet suscipi, » Oportet pro Oportebat positum est. Aut quoniam ejus in cœlum assumptio non ab omnibus conspecta est C propriis oculis, sinit eos interim sua uti suspicione. Dicendo tamen cœlum ad ejus qui missus erat susceptionem paratum esse his qui vigenti magis sunt ingenio demonstravit per hoc quod ait: Quem oportet cœlo suscipi, quod, cum Filius sit et coæternus Deo Patri et a Patre missus, a quo ut mediator et arbiter constitutus est, tanquam Patris Filius et Unigenitus, etiam indubitato ad cœlum redeat : ut qui ex cœlo descenderat, rursumque in paternas ædes nullo prohibente suscipiatur, et ibidem unde juxta dispensationem ad hæc inferior venerat, iterum in sede collocetur : ut *Filius* ac *cœlestis* confirmetur, utque demonstretur eumdem rursum tanquam approbatum a cœlo venturum. Præterea ut hæc manifestius nota sint, ad Mosen ac prophetas remittit. D Moses quidem ait : « Prophetam suscitabit vobis Dominus Deus noster mei similem [46]. » Et David de ejus de cœlo descensionem assimilat « pluviæ descendenti in vellus [47]. » **32** Deinde ipsos ad prophetas transmissos, iterum consolatur, tanquam constitutos qui nascerentur filii obedientes prophetarum, et si non natura, tamen gratia per munificentiam largientis. Habet namque et filium natura : verum magnum est discrimen ejus qui natura Filius est ad eos qui sunt adoptione

[43] II Cor. v, 4. [44] Matth. xxiv, 22. [45] II Petr. i, 17. [46] Deut. xviii, 18. [47] Psal. lxxi, 6.

filii. Hi enim spirituali prophetarum filiatione adoptati sunt, ille vero naturali dispositione filiationem obtinet. — *Alio modo*. Illud quidem : « Quem oportet suscipi, » positum est ac si diceretur: Necesse est ipsum suscipi, ut qui sane Deus sit. Quomodo ergo non dixit, Quem cœlum suscepit? Hoc tanquam de superioribus temporibus disserens loquitur. Cæterum quod aii : « Usque ad tempora instorationis, « causam manifestat quare nunc adhuc non veniat. Oportet inquit, instaurari et ad terminum venire universa, et tunc veniet.

A διαλεγομενός φησι. Διὰ δὲ τοῦ « Ἄχρι χρόνων ἀποκαταστάσεως, » τὴν αἰτίαν δηλοῖ, διὰ τί νῦν οὐκ ἔτι ἔρχεται. Ἀποκατασταθῆναι δεῖ, φησὶ καὶ εἰς πέρας ἐλθεῖν ἅπαντα, καὶ τότε ἐλεύσεται·

III, 22. 23. « Moses siquidem ad patres dixit: « Prophetam suscitabit vobis Dominus Deus noster « e fratribus vestris mei similem : ipsum audietis « juxta omnia quæ locutus fuerit vobis. Continget « autem : Omnis anima quæ non audierit prophe« tam illum, exterminabitur e populo. »

Μωϋσῆς μὲν γὰρ πρὸς τοὺς πατέρας εἶπεν, ὅτι « Προφήτην ὑμῖν ἀναστήσει Κύριος ὁ Θεὸς ἡμῶν « ἐκ τῶν ἀδελφῶν ὑμῶν ὡς ἐμέ. Αὐτοῦ ἀκούσεσθε « κατὰ πάντα ὅσα ἂν λαλήσῃ πρὸς ὑμᾶς. Ἔσται δὲ, « πᾶσα ψυχὴ ἥτις ἂν μὴ ἀκούσῃ τοῦ προφήτου ἐκεί« νου, ἐξολοθρευθήσεται ἐκ τοῦ λαοῦ. »

Quid illud est. Mei similem? Nascitur Christus in Bethlehem, et Moses in Ægypto: ille Israelita, sicut etiam hic, juxta carnem : ille e genere sacerdotali, veluti Christus ex David propter Virginem: Pharao illum persequitur, hunc Herodes : infantes occidit ille, infantes et hic interemit, et uterque masculos : per matrem servatur ille, per matrem et cum matre servatus est et hic : in capsula ille et ad ripam fluminis, hic etiam in Lyco Ægypti civitate juxta idem flumen : ab allena ille, nemps filia Pharaonis, nutritus est, et hic in aliena civitate quæ Pharaoni subjecta fuerat. Hæc autem dixerim, non Dominum servo conferens, sed locum et tempus assimilans, et veritatem in umbra describens.

Τί ἐστι τὸ, Ὡς ἐμέ ; Γεννᾶται ἐν Βηθλεὲμ ὁ Χριστὸς, καὶ Μωϋσῆς ἐν Αἰγύπτῳ. Ἰσραηλίτης ἐκεῖνος, B ὡς οὗτος, τὸ κατὰ σάρκα. Ἐκ γένους ἱερατικοῦ ἐκεῖνος, ὡς οὗτος ἐκ Δαυῒδ διὰ τὴν Παρθένον. Φαραὼ ἐπ' ἐκείνου, Ἡρώδης ἐπὶ τούτου. Βρέφη φονεύει ἐκεῖνος, βρέφη δὲ οὗτος ἀναιρεῖ· ἀῤῥενικὰ ἐκεῖνος, καὶ οὗτος. Διὰ μητρὸς σώζεται ἐκεῖνος, διὰ Μητρὸς ἐσώθη καὶ μετὰ Μητρὸς καὶ οὗτος. Ἐν λάρνακι ἐκεῖνος καὶ παρὰ ποταμὸν, ἐν Λυκὼ καὶ οὗτος τῇ παρὰ τὸν αὐτὸν ποταμὸν Αἰγυπτίᾳ πόλει. Ὑπὸ ἀλλοφύλου ἐκεῖνος τῆς Φαραωνίτιδος ἐτρέφετο, ὑπὸ πόλεως καὶ οὗτος Φαραωνίτιδος ἀλλοφύλου ἐτρέφετο. Ταῦτα δὲ οὐ συγκρίνων λέγω τὸν Δεσπότην τῷ δούλῳ, ἀλλὰ καιρὸν καὶ τρόπον συγκρίνων, καὶ ἀλήθειαν ἐν σκιᾷ διαγράφων.

III, 24. « Omnes quoque prophetæ a Samuele, « et deinceps, quotquot locuti sunt, etiam an« nuntiaverunt dies istos. »

« Καὶ πάντες δὲ οἱ προφῆται ἀπὸ Σαμουὴλ, καὶ τῶν καθεξῆς, ὅσοι ἐλάλησαν, καὶ κατήγγειλαν τὰς ἡμέρας ταύτας. »

Etiam hic subaudiendum est : Ad patres nostros, ut sit sensus : Omnes quoque quotquot locuti sunt ad patres nostros.

C Προσυπακουστέον κἀνταῦθα τὸ Πρὸς τοὺς πατέρας ἡμῶν, ἵνα ᾖ. Καὶ πάντες δὲ ὅσοι ἐλάλησαν πρὸς τοὺς πατέρας ἡμῶν.

III, 25, 26. « Vos estis filii prophetarum et te« stamenti, **22** quod testatus est Deus ad patres « nostros, dicens ad Abraham : et per semen tuum « benedicentur omnes familiæ terræ [48]. Vobis pri« mum Deus, suscitato Filio suo Jesu, misit eum « qui benediceret vobis dum converteremini unus« quisque a malitiis vestris. »

« Ὑμεῖς ἐστὲ υἱοὶ τῶν προφητῶν καὶ τῆς διαθή« κης, ἧς διέθετο ὁ Θεὸς πρὸς τοὺς Πατέρας ἡμῶν, « λέγων πρὸς Ἀβραάμ. Καὶ ἐν τῷ σπέρματί σου « εὐλογηθήσονται πᾶσαι αἱ πατριαὶ τῆς γῆς· ὑμῖν « πρῶτον ὁ Θεὸς, ἀναστήσας τὸν Παῖδα αὐτοῦ Ἰη« σοῦν, ἀπέστειλεν αὐτὸν εὐλογοῦντα ὑμᾶς, ἐν « τῷ ἀποστρέφειν ἕκαστον ἀπὸ τῶν πονηριῶν « ὑμῶν. »

« Vos estis filii prophetarum : » hoc est, ne timeatis, neque existimetis vos alienos esse a promissionibus : vos estis filii prophetarum. itaque vobis dicebant, et propter vos hæc facta sunt. Vos quidem estis filii prophetarum, ipse vero Filius Dei est, qui participavit in se Patris substantiam, ac seipsum aliis participandum dedit. « Vos estis filii prophetarum et testamenti. » Filii, hoc est hæredes: nam si filius, et hæres : hæredes vero non recenter inscripti, sed tanquam filii. Et ut ostendat quod quantum est ex adoptione, utique si velint, hæredes sunt et ipsi tanquam filii : ideo etiam ut filiis, inquit, misit Filium. Misit quidem et aliis, sed vobis primum : neque id tantum sed primum qui-

« Ὑμεῖς ἐστὲ υἱοὶ τῶν προφητῶν, » ἀντὶ τοῦ, Μὴ πτοεῖσθε μηδὲ νομίζετε ἠλλοτριῶσθαι ἑαυτοὺς τῶν ἐπαγγελιῶν. Ὑμεῖς ἐστὲ υἱοὶ τῶν προφητῶν, ὥστε ὑμῖν ἔλεγον. καὶ δι' ὑμᾶς ταῦτα γέγονεν. D Ὑμεῖς μὲν, φησὶν, ἐστὲ υἱοὶ τῶν προφητῶν, οὗτος δὲ Υἱός ἐστι τοῦ Θεοῦ, ἐπιμερίσας κατὰ τὴν οὐσίαν τὸν Πατέρα, ἐκείνοις δὲ καὶ ἑαυτόν. « Ὑμεῖς ἐστε υἱοὶ τῶν προφητῶν καὶ τῆς διαθήκης. » Υἱοὶ, ἀντὶ τοῦ, κληρονόμοι. Εἰ γὰρ υἱὸς, καὶ κληρονόμος, κληρονόμοι δὲ οὐ προσφάτως ἐγγραφέντες, ἀλλ' ὡς υἱοί καὶ ἵνα δείξῃ ὅτι ὅσον ἀπὸ τῆς υἱοθεσίας, εἰ ἄρα καὶ αὐτοὶ βούλονται, κληρονόμοι εἰσὶ καὶ αὐτοὶ ὡς υἱοὶ, διὸ καὶ ὡς υἱοῖς Υἱὸν ἀπέστειλε. Ἀπέστειλε μὲν καὶ ἑτέροις, ἀλλ' ὑμῖν πρῶτον· καὶ

[48] Gen. XXII, 18.

οὐδὲ μόνον, ἀλλὰ πρώτοις μὲν οἱονεὶ προηγουμένως τοῖς σταυρώσασι καὶ ἀποκτείνασι. Καὶ πότε; Οὐ νῦν μόνον, ἀλλὰ καὶ πρὸ τοῦ σταυροῦ, καὶ πρὸ τοσούτου τολμήματος, καὶ μετὰ τὴν ἀνάστασιν. Διὸ καί φησιν, « Ὑμῖν πρῶτον ἀναστήσας αὐτόν. » Τί ποιῆσαι; Εὐλογῆσαι καὶ σῶσαι ὑμᾶς, εἰ ἄρα καὶ αὐτοὶ ἔλοισθε ἐπιστρέψαι ἀπὸ τῶν κακῶν ὑμῶν.

« Λαλούντων δὲ αὐτῶν πρὸς τὸν λαὸν ἐπέστησαν « αὐτοῖς οἱ ἱερεῖς, καὶ ὁ στρατηγὸς τοῦ ἱεροῦ, καὶ οἱ « Σαδδουκαῖοι διαπονούμενοι διὰ τὸ διδάσκειν τὸν « λαὸν, καὶ καταγγέλλειν ἐν τῷ Ἰησοῦ τὴν ἀνάστασιν « τὴν ἐκ νεκρῶν. Καὶ ἐπέβαλον αὐτοῖς τὰς χεῖρας, « καὶ ἔθεντο εἰς τήρησιν εἰς τὴν αὔριον· Ἦν γὰρ « ἑσπέρα ἤδη. Πολλοὶ δὲ τῶν ἀκουσάντων τὸν λό- « γον ἐπίστευσαν. »

Ὅρα πῶς οἰκονομεῖται τὰ πράγματα. Πρῶτον ἐχλευάσθησαν πάντες ὁμοῦ. Εἶτα εὐδοκιμήσαντες ἐν ταῖς δημηγορίαις, καὶ θαῦμα ἐργασάμενοι μετὰ ταῦτα μέγα, οὕτω δὴ λοιπὸν μετὰ τὸ θαῤῥῆσαι, Θεοῦ συγχωρήσαντος, εἰς κινδύνους ἐμβαίνουσι, καὶ τῶν ἀγώνων ἅπτονται. Θέα δὲ τὴν εἰς ἰταμότητα προκοπὴν τῶν Ἰουδαίων, ὅτι ἐπὶ τοῦ Χριστοῦ τὸν παραδώσοντα ζητοῦντες, νῦν αὐτοὶ τὰς χεῖρας ἐπιβάλλουσι, θρασύτεροι γεγονότες μετὰ τὸν σταυρόν. Εἶχον γὰρ καὶ τὸν στρατηγὸν, ἵνα πάλιν δημόσιον ἔγκλημα περιθῶσι τοῖς γεγενημένοις, καὶ μὴ ὡς ἰδιωτικὸν ἐκδικῶσι, ὅπερ πανταχοῦ σπουδάζουσι ποιεῖν. Ἐνώπιον δὲ τοῦ πλήθους τοὺ ἀποστόλων ἐδέσμευσαν, ἵνα καὶ αὐτοὺς ὁρῶντας δειλοτέρους ἐργάσωνται. Ἀλλὰ τοὐναντίον ἐγένετο. Πολλοὶ γὰρ τῶν ἀκουσάντων τὸν λόγον ἐπίστευσαν. Ὁρᾷς θείαν ἐνέργειαν φανεράν; καὶ μὴν καὶ τοὺς ἤδη πιστεύσαντας ἀσθενεστέρους ἔδει γενέσθαι. Ἀλλ' ἡ Πέτρου δημηγορία Πνεύματι θείῳ συγκροτουμένη αὐτῆς αὐτῶν τῆς ψυχῆς ἥψατο. Κατ' ἰδίαν δὲ αὐτοὺς ἐξετάζουσιν, ἵνα μὴ ἀπὸ τῆς παῤῥησίας αὐτῶν οἱ ἀκούοντές κερδήσωσιν.

« Καὶ ἐγενήθη ὁ ἀριθμὸς τῶν ἀνδρῶν ὡσεὶ χιλιά- « δες πέντε. Ἐγένετο δὲ ἐπὶ τὴν αὔριον συναχθῆναι « αὐτῶν τοὺς ἄρχοντας καὶ πρεσβυτέρους καὶ γραμ- « ματεῖς εἰς Ἱερουσαλὴμ, καὶ Ἄνναν τὸν ἀρχιερέα, « καὶ Καϊάφαν, καὶ Ἰωάννην, καὶ Ἀλέξανδρον, καὶ « ὅσοι ἦσαν ἐκ γένους ἀρχιερατικοῦ. Καὶ στήσαντες « αὐτοὺς ἐκ τῷ μέσῳ, ἐπυνθάνοντο. »

« Χιλιάδες πέντε. » Διὰ γὰρ τοῦτο προέλεγεν, ἐπὶ τῶν πεντάκις χιλίων· « Δότε αὐτοῖς ὑμεῖς φαγεῖν. » Τουτέστι, πεντακισχιλίους κορέσετε πίστεως καὶ ὑμεῖς μετὰ τοῦτα.

« Ἐν ποίᾳ δυνάμει ἢ ἐν ποίῳ ὀνόματι ἐποιήσατε τοῦτο ὑμεῖς; »

Καὶ μὴν ᾔδεισαν· πονούμενοι γὰρ, ἐν τῷ καταγγέλλειν ἐν τῷ Ἰησοῦ τὴν ἀνάστασιν, κατέσχον αὐτούς. Ἐρωτῶσι δὲ, προσδοκῶντες αὐτοὺς, τὸ δικαστήριον καὶ τὸ πλῆθος φοβηθέντας, ἐξάρνους γενέσθαι, καὶ τὸ πᾶν διὰ τούτου κατωρθωκέναι νομίζοντες. Ὅρα γὰρ πῶς κακούργως ἐρωτῶσιν. Ἐβούλοντο γὰρ τοὺς

A dem et præcipue vobis, qui tamen eum crucifixisti et interemistis. Et quando misit? Non nunc solum, sed et ante passionem priusquam tantum facinus perpetratum esset. et post resurrectionem. Unde ait: « Suscitato Filio suo, misit eum. » Quo tandem fine? Ut benediceret ac salvaret vos, si sane etiam ipsi converti velitis a malis vestris.

IV, 1-4. « Loquentibus autem illis ad populum « supervenerunt eis sacerdotes, ac dux templi et « Sadducæi, dolentes eo quod docerent populum et « annuntiarent per Jesum resurrectionem mortuo- « rum: et injecerunt eis manus, posueruntque eos « in custodiam in posterum diem: erat enim jam « vespera. Multi autem ex eis qui audierant sermo- « nem, crediderunt. »

B Vide quo modo res disponantur. Primum omnes simul irrisi sunt, deinde in concionibus celebres effecti, cum etiam grande edidissent miraculum: ita jam tandem postquam libere locuti fuissent, permittente Deo, in pericula incidunt ac certaminibus tanguntur. Considera vero Judæorum progressum ac crementum ad crudelitatem, nempe quod qui prius in Christo capiendo proditorem quærebant nunc ipsi manus injiciunt, audaciores facti post passionem, habebant enim ducem, ut his quæ facta essent publicum rursus crimen **34** affigerent, nec propriam ulcisci viderentur injuriam, quod ubique facere nituntur. Coram multitudine autem apostolos vinxerunt, ut eos etiam qui viderent timidiores redderent. Sed contrarium accidit. Nam multi ex his qui audierant sermonem, crediderunt. Vides manifeste divinam efficaciam? Atqui C eos etiam qui crediderant oportuit reddi imbecilliores: sed Petri concio, divino adjuta Spiritu, ipsas eorum animas tetigerat. Privatim autem interrogant, ne ex ipsorum libertate loquendi auditores lucrum reportarent.

IV, 4 7. « Et factus est numerus virorum circi- « ter quinque millium. Accidit autem postero die « ut congregarentur principes et seniores ac scribæ « Hierosolymis, simulque Annas princeps sacerdo- « tum ac Caiphas, Joannesque ac Alexander et « quotquot erant e genere sacerdotali, ipsosque « in medio positos interogebant. »

« Quinque millia. » Ob hoc enim prædixerat, de quinque millibus: « Date illis vos quod edant [49]: » D hoc est, vos etiam postmodum quinque millia fide saturate.

IV, 7 8. « Qua potentia aut quo nomine fecistis, « hoc vos? »

Atqui sciebant: dolentes enim quod annuntiarent per Jesum resurrectionem, tenuerunt eos: interrogabant tamen existimantes eos judicium ac multitudinem veritos, esse negaturos, totumque negotium per hoc corrigendum arbitrantes. Vide autem quam subdole interrogant. Malebant enim

[49] Matth. xiv, 16.

apostolos fateri suum esse opus quam potentiæ Christi. Et adverte quod neque nominare volebant claudi sanitatem : neque enim dicunt quidnam sit sed, « Fecistis hoc » Illi vero hos quidem cum honore nominarunt dicentes : Principes populi : ubi autem ad rem venerunt, non abstinuerunt ab accusatione quæ opportuna esset. Aiunt enim : Nos quidem tanquam bene meritos maxime coronari oportuit. Verum quoniam judicamur seu examinamur, notum sit universo populo : hoc enim magis eos contristabat.

IV, 8-14. « Principes populi et seniores Israel, si « nos hodie examinamur super beneficio homini « infirmo præstito, per quod hic salvus factus est, « notum sit vobis et universo **85** populo Israel : « quod per nomem Jesu Christi Nazaræi quem vos « crucifixistis, quem Deus suscitavit a mortuis : « per hoc (inquam) iste astat coram vobis sanus. « Hic est ille lapis qui rejectus est a vobis ædifi« cantibus, qui factus est in caput anguli, et non « est per ullum alium salus. Neque enim est aliud « nomen datum hominibus sub cœlo per quod « oporteat nos salvos fieri. Videntes autem Petri « ac Joannis in dicendo constantiam, compertoque « quod homines essent illi terati et idiotæ, mira« bantur, et agnoscebant eos quod cum Jesu fuis« sent ; hominem autem videntes stantem cum eis « qui sanatus fuerat, nihil poterant contradicere. »

« Principes populi, » quantum ae magistratum in popularem turbam. Seniores Israel, quantum ad intelligentiam ac peritiam docendi populum qui a terrenis ad diviniora sublevatur. Nam in duo divisit cœlum auditorum, tanquam hi non ex æquo possint intelligere quæ dicuntur : sed quibusdam leviter quodammodo auscultantibus quæ proferuntur, alii sane profundius ac efficacius animo reponunt quæ nuntiantur. Quoniam ergo tanquam curam gerentes muneris ad quod electi estis, voluistis nos hodie examinare, qui beneficium infirmo homini contulimus : et non potius ex ipso opere venerationem cum admiratione illi tribuistis, cujus nomine tantum bonum effectum est : quonian, inquam, in tantum errorem incidistis, quid aliud hinc agendum est, quam ut nos a profundo sopore vos excitemus, dicentes et vobis et plebi quod per hoc nomen id effecerimus? Nomen autem vocat hoc loco opinionem quæ de eo habetur et gloriam, quemadmodum etiam psalmographus dum ait : « Quam admirabile est nomen tuum in universa terra [50] ! » Quæ opinio adeo vilis apud vos effecta est, ut non solum venerandus non sit judicatus, verum etiam eum qui tale nomen habet, maleficorum morti subjeceritis. Nazareum autem eum vocat a loco in quo illum esse natum suspicabantur : et hic quoque in humilioribus quæ de Christo sunt versatur, ut manifestius reddat quod **86** veræ gloriæ nihil officiat abjectio quæ est aqud ho-

A ἀποστόλους μᾶλλον ἑαυτῶν εἶναι τὸ ἔργον ὁμολογεῖν ἢ τῆς δυνάμεως τοῦ Χριστοῦ. Ὅρα δὲ πῶς οὐδὲ ὀνομάσαι ἤθελον τὴν θεραπείαν τοῦ χωλοῦ· οὐ γὰρ λέγουσι ποῖον, ἀλλ', « Ἐποιήσατε τοῦτο. » Οἱ δὲ ὠνόμασαν μὲν αὐτοὺς μετὰ τιμῆς, εἰπόντες· Ἄρχοντες λαοῦ. Ἐπειδὴ δὲ ἦλθον εἰς τὸ πρᾶγμα, οὐκ ἀφίστανται τοῦ πρέποντος ἐλέγχου. Φασὶ γὰρ, ὅτι Μάλιστα μὲν ἐχρῆν στεφανοῦσθαι ἡμᾶς ὡς εὐεργέτας, ἐπειδὴ δὲ κρινόμεθα, γνωστὸν ἔστω παντὶ τῷ· τοῦτο γὰρ πλέον αὐτοὺς ἐλύπει.

« Ἄρχοντες τοῦ λαοῦ καὶ πρεσβύτεροι τοῦ Ἰσραὴλ, « εἰ ἡμεῖς σήμερον ἀνακρινόμεθα ἐπὶ εὐεργεσίᾳ ἀν« θρώπου ἀσθενοῦς, ἐν τίνι οὗτος σέσωσται, γνωστὸν « ἔστω πᾶσιν ὑμῖν καὶ παντὶ τῷ λαῷ Ἰσραὴλ, ὅτι ἐν « τῷ ὀνόματι Ἰησοῦ Χριστοῦ τοῦ Ναζαραίου, ὃν B « ὑμεῖς ἐσταυρώσατε, ὃν ὁ Θεὸς ἤγειρεν ἐκ νεκρῶν· « ἐν τούτῳ οὗτος παρέστηκεν ἐνώπιον ὑμῶν ὑγιής. « Οὗτός ἐστιν ὁ λίθος ὁ ἐξουθενωθεὶς ὑφ' ὑμῶν τῶν « οἰκοδομούντων, ὁ γενόμενος εἰς κεφαλὴν γωνίας, καὶ « οὐκ ἔστιν ἐν ἄλλῳ οὐδενὶ ἡ σωτηρία. Οὔτε γὰρ ὄνομά « ἐστιν ἕτερον τὸ δεδομένον ἐν ἀνθρώποις ἐν ᾧ δεῖ « σωθῆναι ἡμᾶς. Θεωροῦντες δὲ τὴν τοῦ Πέτρου παρ« ῥησίαν καὶ Ἰωάννου, καὶ καταλαβόμενοι, ὅτι ἄνθρω« ποι ἀγράμματοί εἰσι καὶ ἰδιῶται, ἐθαύμαζον, ἐπ« εγίνωσκόν τε αὐτοὺς, ὅτι σὺν τῷ Ἰησοῦ ἦσαν. Τὸν « δὲ ἄνθρωπον βλέποντες σὺν αὐτοῖς ἑστῶτα τὸν τε« θεραπευμένον, οὐδὲν εἶχον ἀντειπεῖν. »

« Ἄρχοντες τοῦ λαοῦ, » κατὰ τὸ ἀξίωμα τοῦ χυδαίου ὄχλου· « Πρεσβύτεροι τοῦ Ἰσραὴλ, » κατὰ τὸ διδασκαλικὸν καὶ συνεκτικὸν τοῦ ἀπὸ τῶν γηΐνων C πρὸς τὰ θειότερα ἀναγομένου λαοῦ. Εἰς δύο γὰρ διεῖλε τῶν ἀκροατῶν τὸν ἑσμὸν, ὡς ἂν τούτων ἐξ ἴσου τῶν λεγομένων μὴ ἐχόντων τὸ συνιέναι, ἀλλὰ τῶν μὲν ἀκροθιγῶς πως τῶν λεγομένων ἀκροωμένων, τῶν δε δραστικώτερον καὶ βαθύτερον τῇ ψυχῇ παραπεμπόντων τὸν ἀγγελλόμενον. Ἐπεὶ τοίνυν ὡς ἐπιμελησόμενοι τῆς πρὸς ἣν προεκρίθητε τάξεως, ἡμᾶς σήμερον ἀνακρίνειν εἵλεσθε, τοὺς ἐπὶ εὐεργεσίᾳ ἀνθρώπου ἀσθενοῦς ὑπουργηκότας, καὶ οὐχὶ ἀπ' αὐτοῦ τοῦ ἔργου μετὰ τοῦ θαυμάζειν καὶ τὸ σεβάσμιον ἐκείνῳ προσνέμετε, οὗ τῷ ὀνόματι τὸ τοιοῦτον ἐνήργηται ἀγαθὸν, εἰ ἐπὶ τοσοῦτον τὸ πλημμελὲς ὑμῖν περιγέγονεν, τί τὸ ἀπὸ τοῦδε, ἢ ἡμᾶς ὑμᾶς ἔδει ὡς ἐκ κάρου βαθέος ἐξανιστᾷν, λέγοντας καὶ ὑμῖν καὶ τῷ ὄχλῳ, ὡς ἐν τῷ ὀνόματι τούτῳ...: Ὄνομα νῦν τὴν D ὑπόληψιν λέγων καὶ τὴν δόξαν. Ὡς καὶ ὁ Ψαλμῳδὸς ἡνίκα λέγει· « Ὡς θαυμαστὸν τὸ ὄνομά σου ἐν πάσῃ τῇ γῇ ! » Ἥτις ὑπόληψις τοσοῦτον παρ' ὑμῖν κεχυδαίωται, ὡς μὴ μόνον μὴ σεβάσμιον δόξαι, ἀλλὰ καὶ αὐτὸν ᾧ τὸ ὄνομα πρόσεστι, τῷ κακούργων θανάτῳ ὑποβαλεῖν. Ναζωραῖον δὲ ἀπὸ τοῦ τόπου καλεῖ ἀφ' οὗ γενέσθαι αὐτὸν ὑπόληψις, τοῖς ταπεινοτέροις κἀνταῦθα περὶ Χριστοῦ ἐνδιατρίβων, ὡς ἂν ἐναργὲς παράσχοι ὡς οὐδὲ ἡ κατὰ ἀνθρώπους εὐτέλεια τῇ ἀληθεῖ δόξῃ λυμανεῖται, ἂν μόνον ὀξυδερκὴς ὁ διαβλέπων ᾖ. Διὸ καὶ πρὸς αἰσχύνην αὐτῶν πρὸς οὓς ὁ

[50] Psal. VIII, 10.

λόγος, φησὶ τὸ, « Ἐσταυρώσατε, » προσνέμει παρ- A ευθὺς τὸ, « Ἤγειρεν ἐκ νεκρῶν. » Τίς ἤγειρεν; Ὁ Θεός Ἐπεὶ γὰρ ὑμῖν διαφθονουμένοις ἔδοξε τῷ τῶν κακούργων θανάτῳ ἀχρειοῦν τὴν ἀπὸ τῶν θαυμάτων δόξαν αὐτοῦ (διὸ καὶ ἔλεγον, « Τί ποιοῦμεν; ὅτι ὁ ἄνθρωπος οὗτος πολλὰ σημεῖα ποιεῖ »), τῷ σταυρῷ μὲν ὑμῶν ἀντέθηκε τὴν ἀνάστασιν. Τίς; Ὁ Θεὸς ἀναστήσας αὐτόν. Τῷ Πατρὶ γὰρ προσνέμει τὴν ἀνάστασιν, ἐπεὶ καὶ κοινὸν ἔργον πᾶν ὃ θεοπρεπὲς, πλὴν τῶν ὑποστατικῶν χαρακτηρισμῶν τῆς ζωαρχικῆς Τριάδος, καὶ ἵνα δείξῃ αὐτοὺς κἀντεῦθεν θεομαχοῦντας. Τὸ γὰρ οἰκείᾳ δυνάμει οὐκ ἐνεχώρει τέως εἰπεῖν οὕτω γυμνὸν, καὶ πρὸς ἀνθρώπους ὀργῶντας τὰ ἑαυτῶν συστῆσαι, ἀφ' οὗ καὶ τῇ τοῦ Θεοῦ δικαιοσύνῃ οὐχ ὑπετάγησαν. « Ἐν τούτῳ οὖν τῷ ὀνόματι, ὁ Πέτρος φησὶν, οὗτος παρέστηκεν B ὑγιής. » Διὰ τοῦ, παρέστηκε, δὲ τὸ, « Ἀνώρθωται, » ὑπεσήμανε. Καὶ τὸ, « Οὗτός ἐστιν ὁ λίθος, » τὴν ἀναφορὰν οὐ πρὸς τὸν χωλὸν ἔχει. ἀλλὰ πρὸς τὸν Ἰησοῦν Χριστὸν, οὗ τῷ ὀνόματι ἔῤῥωται ὁ χωλός. Ὃς λίθος ὑφ' ὑμῶν μὲν τὴν οἰκοδομὴν τεταγμένων ἐξουθενοῦται, εἰς κεφαλὴν δὲ γωνίας τοῦ τῆς πίστεως γέγονεν οἴκου, ἀμφοτέρους συνάπτων τοὺς τοίχους, τὸν ἐξ Ἰουδαίων λαὸν, καὶ τὸν ἐξ ἐθνῶν, εἰς μιᾶς πίστεως συμφωνίαν. Σκόπει δὲ ὅτι καὶ τὸ, « Ἐν ἄλλῳ οὐκ ἔστιν ἡ σωτηρία, » τὸ ψαλμικόν ἐστιν ἐξαπλοῦν λόγιον, τὸ, « Παρὰ Κυρίου ἐγένετο αὕτη, » οἱονεὶ ἡ συνοχὴ, καὶ ὁ σύνδεσμος ὁ σωτήριος, οὗ πᾶς ἄνθρωπος οὐκ ἐξ οὐδενὸς ἄλλου ἢ παρὰ μόνου γέγονε τοῦ ἀκρογωνιαίου λίθου. Ὅτι « Μηδὲ ἕτερόν τι ὄνομά ἐστι, » τουτέστι, δόξα σεβάσμιος, εἰ μὴ μόνη αὕτη ἡ ἐπὶ Χριστὸν τὸν ἀκρογωνιαῖον λίθον C πίστις, τὰς ἄλλας παρευδοκιμεῖν ἔχουσα πίστεις, ὡς ἐπ' αὐτῇ τὸ σωτήριον δεδομένον μόνῃ.

mines, si modo sit qui rem acutius perspiciat. Ideo quoque in eorum confusionem ad quos erat sermo, ubi dixisset: « Crucifixistis, » statim addit, « Suscitavit a mortuis. » Quis suscitavit? Deus. Quoniam enim vobis ejus opinioni ac gloriæ invidentibus, placuit abolere morte infandis debita, eam quæ a miraculis illi crescebat gloriam (nam idcirco dicebant: « Quid facimus? quia hic homo multa signa facit [51] »), cruci quidem vestræ resurrectionem opposuit. Quis? Deus qui suscitavit eum: Patri siquidem resurrectionem attribuit, et quia omne divinum opus commune est, præter illa quæ vivificæ Trinitatis personas designant: et ut hinc quoque illos Deo adversari ostendat: nondum enim temporis occasio sinebat ut ita nude diceret propria potentia eum resurrexisse, potissimum apud homines qui sua stabilire nitebantur, et ideo Dei justitiæ non erant subjecti [52]. « Per hoc ergo nomen (ait Petrus) iste astat sanus. » Verbo « Astat, » subindicat « Erectus est. » Et quod ait: « Hic est lapis, » non ad claudum refertur, sed ad Jesum Christum, cujus nomine roboratus est claudus. Qui lapis a vobis quidem ædificium ordinantibus reprobatus est, factus est autem in caput anguli in ædificio fidei, utrumque conjungens parietem, nempe Judaicum populum atque gentilem, in unius fidei concordiam. Considera vero quod etiam id quod sequitur, « Per alium non est salus, » Psalmistæ explanat oraculum quo dicitur, « A Domino factus est iste, » tanquam copula ac conjunctio salutaris, id indicans quod omnis homo a nullo alio quam a solo angulari lapide factus est. « Neque aliud ullum nomen est, » hoc est veneranda gloria, nisi sola fides in Christum lapidem angularem, quæ potens est omnem aliam obscurare fidem, ut in qua sola datum est salutare.

ΚΕΦΑΛ. Ε'.

Περὶ ἀπίστων ἀρχιερέων, προσταττόντων ὡς οὐ δεῖ παῤῥησιάζεσθαι ἐπὶ τῷ ὀνόματι τοῦ Χριστοῦ, καὶ ἀνανεώσεως τῶν ἀποστόλων. Εὐχαριστία ἀπὸ τῆς Ἐκκλησίας ὑπὲρ τῆς τῶν ἀποστόλων πιστῆς καρτερίας. Περὶ ὁμοψύχου καὶ καθολικῆς κοινωνίας τῶν πιστευσάντων. Ἐν ᾧ περὶ Ἀνανίου καὶ Σαπφείρας, καὶ πικρᾶς αὐτῶν τελευτῆς.

« Κελεύσαντες δὲ αὐτοὺς ἔξω τοῦ συνεδρίου « ἀπελθεῖν, συνέβαλον πρὸς ἀλλήλους, λέγοντες « Τί ποιήσομεν τοῖς ἀνθρώποις τούτοις; ὅτι μὲν D « γὰρ γνωστὸν σημεῖον γέγονε δι' αὐτῶν, πᾶσι τοῖς « κατοικοῦσιν Ἱερουσαλὴμ φανερόν. Καὶ οὐ δυνά« μεθα ἀρνήσασθαι. Ἀλλ' ἵνα μὴ ἐπὶ πλεῖον διανε« μηθῇ εἰς τὸν λαὸν, ἀπειλησώμεθα αὐτοῖς, μηκέτι « λαλεῖν ἐπὶ τῷ ὀνόματι τούτῳ μηδενὶ ἀνθρώπων. « Καὶ καλέσαντες αὐτοὺς, παρήγγειλαν αὐτοῖς, τὸ « καθόλου μὴ φθέγγεσθαι, μηδὲ διδάσκειν ἐπὶ τῷ « ὀνόματι τοῦ Ἰησοῦ. Ὁ δὲ Πέτρος καὶ Ἰωάννης « ἀποκριθέντες, πρὸς αὐτοὺς εἶπον. Εἰ δίκαιόν ἐστιν « ἐνώπιον τοῦ Θεοῦ, ὑμῶν ἀκούειν μᾶλλον ἢ τοῦ « Θεοῦ, κρίνατε Οὐ δυνάμεθα γὰρ ἡμεῖς ἃ εἴδομεν

37 CAPUT V.

De incredulis pontificibus qui jubebant ne in nomine Christi palam loquerentur, et redintegratione apostolorum: de Ecclesiæ gratiarum actione ob fidei apostolorum constantiam. De unanimitate et universali communione credentium. In quo etiam de Anania et Sapphira acerbaque eorum morte continetur.

IV, 15-23. « Cum autem jussissent illos e concilio « secedere, conferebant mutuo, dicentes: Quid facie« mus his hominibus? Siquidem conspicuum signum « editum est per eos omnibus habitantibus Jerusalem « manifestum, nec possumus negare. Sed ne ulterius « dispergatur in populum, minis interminemur ip« sis ne deinceps loquantur de nomine hoc ulli « hominum. Cumque vocassent eos, præceperunt « ne omnino loquerentur, aut docerent de no« mine Jesu. Petrus vero et Joannes dixerunt ad « eos: An justum sit coram Deo vos audire magis « quam Deum, judicate. Non possumus enim quæ « vidimus et audivimus non loqui. At illi additis « minis dimiserunt eos, non invenientes quonam

[51] Joan. XI, 47. [52] Rom. IX, 30. [53] Psal. CXVII, 23.

« modo illos punirent propter populum, quod omnes glorificarent Deum super eo quod acciderat. « Erat enim plus quam quadraginta annorum « homo in quo editum erat signum hoc sanationis. « Dimissi autem venerunt ad suos. »

Cum a prioribus afflictionibus nondum respirassent apostoli, dispensatione quadam in alias incidebant. Siquidem primum. subsannati sunt omnes tanquam ebrii, habita suspicione ob efficaciam ignotarum illis linguarum Secundo, in pericula incidunt. Hæc tamen non sese statim subsequuntur. **38** sed primum concionibus collaudati et per claudi miraculum ad dicendi libertatem velut exercitati, Deo potissimum permittente, hinc certaminibus tanguntur. Tu vero Judæorum technas malosque nisus hinc mihi considera. In Christo enim quærebant qui eum traderet, hic autem ipsimet injiciunt manus confidentiores jam ac audaciores post crucem effecti, cum etiam templi duce ad temerarium facinus usi sint, ad publicum crimen facta invertentes, et non ad privatas ulciscendum injurias, prout illis moris erat. Neque recta ad incurrendum in apostolos tetenderunt, nempe appetente vespera : quæ Judæis quidem favit ut ad malos conatus temporis spatio juvarentur, in metum conjiciendo apostolos per custodiam, et hinc emollire eos provide cogitando : apostolis vero mora Dei dispensatione ordinata est. ut fierent audentiores. Quinimo coram multitudine eos vinxisse, clam vero examinare, summi doli erat ; quo terrerent eos, qui coram multitudine vincirentur, et sub tribunali examinarentur, videlicet tanquam transgressores ; seorsim vero ne dicendi libertate spectatores quod sanius est eligerent, etiam ob eorum qui examinarentur admirationem ac miraculum. Per quam vero potestatem, quanquam scientes, interrogant (quomodo enim ignorare poterant, qui propterea eos tenuerant quod Christi resurrectionem annuntiarent ?) existimantes eos timore tribunalis negaturos : et quasi, ipsis ita interrogantibus, negotium omne successurum esset. « Fecistis » autem dicunt, nempe, Qua potestate fecistis. tanquam ipsorum, non Christi potestate peractum esset. Sed neque nominatim claudum dixerunt : ex hoc enim adeo angebantur, ut neque curam nominare vellent. Ideo respondit Petrus : Nomine Jesu Christi Nazareni, quem vos crucifixistis, cum abjecta patria et passionem dicens et resurrectionem. Prædicamus, inquit, humilia, propter eximiam resurrectionem gloriantes. Ubi autem his sermonibus eos stimulasset, adjungit etiam quæ a Scriptura sunt, lapidem dicens angularem, et si quid antea de hac re a nobis tractatum est. Considera vero quod ubi docere opportunum est, etiam prophetias adducunt. **39** ut in priori concione : quando autem solum libere loqui, **sententiam ferunt : Neque enim est aliud nomen**

A « καὶ ἠκούσαμεν, μὴ λαλεῖν. Οἱ δὲ προσαπειλησάμενοι ἀπέλυσαν αὐτοὺς, μηδὲν εὑρίσκοντες, τὸ, πῶς « κολάσωνται αὐτοὺς διὰ τὸν λαὸν, ὅτι πάντες ἐδόξα« ζον τὸν Θεὸν ἐπὶ γεγονότι. Ἐτῶν γὰρ ἦν πλειό« νων τεσσαράκοντα ὁ ἄνθρωπος, ἐφ' ὃν ἐγεγόνει τὸ « σημεῖον τοῦτο τῆς ἰάσεως. Ἀπολυθέντες δὲ ἦλθον « πρὸς τοὺς ἰδίους. »

Οὔπω τῶν προτέρων ἀναπευσάντων τῶν ἀποστόλων πειρασμῶν, εἰς ἑτέρους ἐνέβαινον οἰκονομικῶς. Πρῶτον μὲν γὰρ ἐχλευάσθησαν εἰς μέθην πάντες, ὑποπτευθέντες τὴν τῶν ἀγνώστων αὐτοῖς γλωσσῶν ἐνέργειαν. Δεύτερον, εἰς κινδύνους ἐμβαίνουσιν. Οὐκ ἐφεξῆς δὲ ταῦτα, ἀλλὰ πρῶτον ταῖς δημηγορίαις εὐδοκιμήσαντες, καὶ οἱονεὶ ἐγγυμνασάμενοι πρὸς παῤῥησίαν διὰ τοῦ θαύματος τοῦ χωλοῦ, μάλιστα
B Θεοῦ συγχωρήσαντος, τὸ ἐντεῦθεν τῶν ἀγώνων ἅπτονται. Σκόπει δέ μοι ἐντεῦθεν τὴν τῶν Ἰουδαίων κακοπραγμοσύνην. Ἐπὶ μὲν γὰρ τοῦ Χριστοῦ τὸν παραδώσοντα αὐτὸν ἐζήτουν, ἐνταῦθα δὲ αὐτοὶ τὰς χεῖρας ἐπιβάλλουσι, θρασύτεροι καὶ τολμητίαι καταστάντες λοιπὸν μετὰ τὸν σταυρόν. Ἀφ' οὗ καὶ τῷ στρατηγῷ τοῦ ἱεροῦ πρὸς τὴν τόλμην ἐχρήσαντο, εἰς δημόσιον ἔγκλημα, καὶ οὐκ ἰδιωτικὸν, τὰ γενόμενα μετατρέποντες, ὡς ἔθος αὐτοῖς. Οὐκ ἐχρήσαντο δὲ παρευθὺ τῇ κατὰ τῶν ἀποστόλων ἐπισυστάσει, ἑσπέρας δῆθεν ἐπιλαβούσης. Καὶ τοῖς Ἰουδαίοις μὲν ἐπὶ κακουργίᾳ χρήσασθαι τῇ ἐκεχειρίᾳ ὑπῆρξεν, εἰς πτόαν ἐμβάλλουσι διὰ τῆς φυλακῆς, καὶ ταύτῃ μαλάξαι αὐτοὺς προμηθουμένοις Τοῖς ἀποστόλοις δὲ ἡ ἀναβολὴ πρὸς τὸ θρασυτέρους γενέσθαι ᾠκονομήθη.
C Ἀλλά γε δὴ καὶ τὸ ἐνώπιον μὲν τοῦ πλήθους δεσμῆσαι, λαθραίως δὲ ἀνακρῖναι, τῆς ἄκρας ἦν δολιότητος, φοβούντων μὲν τοὺς δεσμουμένους κατενώπιον τοῦ πλήθους, ἐταζόντων δὲ ὑπὸ δικαστηρίῳ δῆθεν ὡς παρανομοῦντας· κατ' ἰδίαν δὲ, τῷ μὴ τῇ τούτων παῤῥησίᾳ τοὺς θεατὰς τὸ βέλτιον ἑλέσθαι, καὶ ὑπὸ θαύματι τῶν ἐταζομένων. Ἐν ποίᾳ δὲ δυνάμει καίτοι εἰδότες ἐρωτῶσι (πῶς γὰρ οὐκ εἰδότες οἱ διὰ τὸ καταγγέλλειν τοῦ Χριστοῦ τὴν ἀνάστασιν κατέχοντες αὐτούς ;). οἰόμενοι τῷ δέει τοῦ δικαστηρίου ἐξάρνους αὐτούς γενέσθαι, καὶ τὸ πᾶν αὐτοῖς οὕτως ἐρωτῶσι διὰ τούτου ὑπάρξαι. « Ἐποιήσατε, » δὲ φασιν, οἷον, Ποίᾳ δυνάμει ἐποιήσατε, ὡς αὐτῶν, οὐ τοῦ Χριστοῦ τῇ δυνάμει τοῦ ἐνηργημένου. Ἀλλ' οὐδὲ ὀνομαστὶ τοῦ χωλοῦ ἔφασαν. Ἀπεπνίγοντο γὰρ
D τούτῳ ὡς μηδ' ὀνομάσαι ἐθέλειν τὴν θεραπείαν. Διόπερ ὁ Πέτρος, Τῷ ὀνόματι Ἰησοῦ Χριστοῦ τοῦ Ναζωραίου, ὃν ὑμεῖς ἐσταυρώσατε, ἀπεκρίνατο, σὺν τῇ εὐτελεῖ πατρίδι καὶ τὸ πάθος εἰπὼν καὶ τὴν ἀνάστασιν. Κηρύττομεν τὰ ταπεινὰ διὰ τοῦ ὑπερφυοῦς τῆς ἀναστάσεως ἐμπυμπεύοντες. Τούτοις τοῖς λόγοις πλήξας αὐτοὺς, προστίθησι καὶ τὰ ἀπὸ τῆς Γραφῆς, τὸν λίθον φημὶ τὸν ἀκρογωνιαῖον, καὶ εἴ τι περὶ τούτου προδιείληπται ἡμῖν. Σκόπει δὲ, ὅτι ὅτε μὲν διδάξαι ἐχρῆν, καὶ προφητείας προάγουσιν ὡς ἐπὶ τῆς πρώτης δημηγορίας, ὅτε δὲ παῤῥησιάσασθαι μόνον, ἀποφαίνονται. Οὔτε γάρ ἐστιν ἕτερον ὄνομα, φησὶ, τὸ δεδομένον. Καὶ τί τοῦτο, εἴρηται

ἤδη. Πρὸς Πιλᾶτον δὲ οὐκ ἄγουσι τοὺς ἀποστόλους ὡς τὸν Χριστὸν, ἀλλ' αὐτοὶ κρίνουσιν, αἰσχυνόμενοι καὶ ἐρυθριάζοντες τὰ πρότερον, καὶ δεδοικότες μὴ ἀπὸ τούτων καὶ ὑπὲρ ἐκείνου ἐγκληθῶσι.

« Καὶ ἀπήγγειλαν ὅσα πρὸς αὐτοὺς οἱ ἀρχιερεῖς « καὶ οἱ πρεσβύτεροι εἶπον. Οἱ δὲ ἀκούσαντες ὁμο« θυμαδὸν ἦραν φωνὴν πρὸς τὸν Θεὸν καὶ εἶπον » (οὐχὶ φιλοτιμίας ἕνεκεν διηγοῦνται, ἀλλὰ τῆς Χριστοῦ χάριτος τὰ τεκμήρια ἐπιδεικνύντες)· « Δέ« σποτα, σὺ ὁ Θεὸς, ὁ ποιήσας τὸν οὐρανὸν, καὶ τὴν « γῆν, καὶ τὴν θάλασσαν, καὶ πάντα τὰ ἐν αὐτοῖς, ὁ « διὰ στόματος Δαυῒδ παιδός σου εἰπών. »

Ὅρα πῶς ἐστιν ἠκριβωμένη καὶ κατὰ καιροὺς ἡ τούτων εὐχή· ὅτε μὲν γὰρ τὸν ἄξιον εἰς ἀποστολὴν ἠξίουν δειχθῆναι αὐτοῖς· Σὺ, εὔχονται, Κύριε, καρδιογνῶστα πάντων. Προγνώσεως γὰρ ἦν ἐκεῖ χρεία. Ἐπειδὴ δὲ ἐνταῦθα τοὺς ἀντικειμένους ἐπιστομισθῆναι ἐχρῆν, « Δέσποτα, » ἐπιβοῶνται. Καὶ ὥσπερ συνθήκας ἀπαιτοῦντες αὐτὸν τὴν προφητείαν εἰς μέσον ἄγουσιν, ἅμα καὶ ἑαυτοὺς παραμυθούμενοι, ὅτι εἰκῇ καὶ κατ' αὐτῶν καὶ κενῶς μελετῶσιν οἱ ἐχθροί. Σκόπει δὲ καὶ ἐπιείκειαν. Οὐ γὰρ εὔχονται καταῤῥάξαι αὐτοὺς καὶ καταβαλεῖν, ἀλλ', Ἔπιδε ἐπὶ τὰς ἀπειλὰς αὐτῶν, καὶ δὸς τοῖς δούλοις σου μετὰ παῤῥησίας πάσης λαλεῖν τὸν λόγον σου ἐν τῷ τὴν χεῖρά σου ἐκτεῖναι, τουτέστιν ἐν τῷ τὴν ἄμαχόν σου δύναμιν περιέπειν ἡμᾶς. Τοῦτο γὰρ ἐνταῦθα ἡ χείρ. Τὴν ἄμαχον γὰρ δύναμιν δηλοῦν βούλεται, ὡς ἐπὶ τοῦ, « Ἡ χείρ σου ἔθνη ἐξωλόθρευσεν. » Ἐπὶ δὲ τοῦ ἀνωτέρω, τὸ, « Ἡ χείρ σου καὶ ἡ βουλή σου προώρισε, » ἡ χεὶρ τὸ μετὰ λόγου καὶ δεόντως παρὰ Θεοῦ τὰ πάντα διεξάγεσθαι δηλοῖ· ὅτι καὶ μόνη ἡ σύνθετος φύσις καὶ λογικὴ, ἥτις οὐκ ἄλλη ἢ ἄνθρωπος, χειρὶ ὡς ἐπίπαν τὰ χρειωδέστατα ἐκτελεῖν εἴωθεν.

« Ἵνα τί ἐφρύαξαν ἔθνη, καὶ λαοὶ ἐμελέτησαν « κενά; παρέστησαν οἱ βασιλεῖς τῆς γῆς, καὶ οἱ ἄρ« χοντες συνήχθησαν ἐπὶ τὸ αὐτὸ κατὰ τοῦ Κυρίου « καὶ κατὰ τοῦ Χριστοῦ αὐτοῦ. Συνήχθησαν γὰρ « ἐπ' ἀληθείας ἐπὶ τὸν ἅγιον παῖδά σου Ἰησοῦν, ὃν « ἔχρισας, Ἡρώδης τε καὶ Πόντιος Πιλᾶτος. »

Ποῖα ἔθνη ἐφρύαξαν κατὰ τοῦ Χριστοῦ; Τὰ τῶν Ἰουδαίων, δηλονότι. Εἰ γὰρ καὶ Ἰουδαῖοι ἦσαν πάντες, ἀλλ' οὖν ἐκ διαφόρων ἐθνῶν, ἐν οἷς ἦσαν διεσπαρμένοι. Τὸ δὲ, « Ποιῆσαι ὅσα ἡ χείρ σου, » τουτέστιν, οὐχ αὐτοὶ ἴσχυσαν, ἀλλὰ σὺ εἶ ὁ τὸ πᾶν ἐπιτρέψας καὶ εἰς πέρας ἀγαγὼν, ὁ εὐμήχανος καὶ σοφός. Συνῆλθον μὲν γὰρ ἐκεῖνοι ὡς ἐχθροὶ, καὶ φονικῇ προαιρέσει, ἐποίουν δὲ ἃ σὺ ἐβούλου.

« Σὺν ἔθνεσι καὶ λαοῖς Ἰσραήλ. »

Ἐν Ἱερουσαλὴμ Ἑβραῖοι μετὰ Καϊάφα καὶ Ἄννα, λαοὶ μετὰ Πιλάτου.

[44] Psal. xxxxiii, 3.

A datum, inquit. Et quid hoc sit, jam dictum est Verum apostolos non ducunt ad Pilatum quemadmodum Christum, sed ipsi judicant: imprimis quidem rubore ac pudore affecti, deinde timentes ne ab his etiam de illo accusarentur.

IV, 23 25. « Et nuntiaverunt quæcunque ad eos « pontifices ac seniores dixerant. At illi cum au« dissent, uno animo elevaverunt vocem ad Deum « ac dixerunt » (non cupiditate laudis inducti isthæc commemorant, sed Christi gratiæ signa demonstrant): « Domine, tu es Deus qui fecisti cœ« lum et terram, ac mare, quæque in eis sunt; « qui per os David pueri tui dixisti. »

Vide quam absoluta sit juxtaque temporum occasiones horum precatio. Siquidem quando dignum B ad apostolatum demonstrari sibi cupiebant, precantes dicebant: Tu, Domine, cordium cognitor omnium; ibi enim præcognitionis erat necessitas. Hic autem quoniam adversariorum ora obturare oportebat, « Domine, » inclamant. Et tanquam pacti fidem ab eo postulantes, prophetiam in medium proferunt: simul et seipsos consolantes, quod absque causa contra ipsos vaneque conarentur inimici. Considera quoque et modestiam: neque enim cupiunt discerpere aut perdere, sed, Respice, inquiunt, ad minas eorum, et da servis tuis ut cum omni libertate sermonem tuum loquantur, manum tuam porrigendo, hoc est, fovendo nos inexpugnabili tua potentia. Id enim significat hoc loco manus. Vult enim inexpugnabilem significare potentiam, veluti cum ait: « Ma- C nus tua gentes disperdidit [44]. » In superioribus autem verbis, « Manus tua et consilium tuum antea decreverant. » Manus significat omnia decenter et cum ratione a Deo ordinari, quoniam sola composita rationalisque natura, quæ non alia est quam homo, manu ut plurimum quæ utilissima sunt efficere solet.

IV, 25 27. « Quare fremuerunt nationes et po« puli meditati sunt inania? Astiterunt reges « terræ et principes convenerunt in unum adver« sus Dominum et adversus Christum ejus. Con« venerunt enim vere adversus sanctum puerum « tuum Jesum quem unxeras, **40** Herodes simul « et Pontius Pilatus. »

Quænam nationes adversus Christum fremuerunt? D Nationes videlicet Judæorum. Nam etsi omnes Judæi erant attamen ex variis nationibus veniebant inter quas dispersi erant. « Ut facerent quæcunque manus tua: » hoc est, non ipsi potuissent, sed tu es qui rem omnem permittebas et ad finem deducebas, nempe prudens ac sapiens. Illi siquidem convenerant tanquam inimici et truculenta volentate, sed faciebant quæ tu volebas.

« Cum gentibus et populis Israel. »

In Jerusalem Hebræi cum Caipha et Anna, populi cum Pilato.

« Ut facerent quæcunque manus tua et consilium « tuum antea fieri decreverant. »

Idem significant manus et consilium. Nulla enim consilii necessitas, cui adest potentia. Facta sunt ergo quæcunque ab initio ordinasti Apostolorum itaque precatio non erat ad repellendas molestias, sed pro evangelicæ orationis successu; neque enim dicebant, Libera, sed, Da servis tuis, ut cum libertate loquantur.

IV, 29 31. « Et nunc, Domine, respice ad minas « eorum, et da servis tuis, ut cum omni libertate « sermonem tuum loquantur : manum tuam porrigendo ad hoc, ut sanatio et signa ac prodigia « edantur, per nomen sancti Filii tui Jesu. Cumque orassent illi, motus est locus in quo erant « congregati, et repleti sunt omnes Spiritu sancto, ac loquebantur sermonem Dei cum libertate. »

Signum quod audita esset oratio, fuit terræmotus : interdum vero accidit ut iræ signum sit. Repleri autem Spiritu sancto significat totos addictos esse datæ ipsis operationi divini Spiritus et parum a rebus averti carnalibus : vel quod incensi erant, et ardebat in eis donum, propter quod loquebantur cum libertate, corporea pericula despicientes, a quo etiam dono erat cor et anima, tanquam origo motibus intellectualibus. Nam cor id nunc significat, veluti primum subsistentiæ animalis, quod etiam vitalia sustinet. Hæc enim subindicat per cor et animam quæ ad unum concurrunt compositum Quod autem dicitur : « Erat, » Dei manutenentiam significat ad conservandam animi placabilitatem. **41** Nam intelligentis argumentum est contemnere pericula, vivacis autem indicium absolutam esse circa corporalia temperaturam, nempe ut pauca, et quantum ad tenuiter vivendum satis sint, habenti sufficiant : summam autem habeat curam ut egentibus provideatur. Præterea de eo quod commotus est locus, hoc etiam intelligere oportet quod factus est terræmotus ut incredulos quidem ac comminantes terreret, apostolos vero in audaciam adduceret. Finis siquidem ac necessitas talium signorum erat ut ipsi confirmarentur.

A « Ποιῆσαι ὅσα ἡ χείρ σου καὶ ἡ βουλή σου προ- « ώρισε γενέσθαι. »

Τὸ αὐτὸ βούλεται δηλοῦν ἡ χεὶρ καὶ ἡ βουλή. Δύναμις γὰρ ᾧ πρόσεστιν, οὐ χρεία βουλῆς. Ὅσα οὖν διέταξας ἐξ ἀρχῆς γέγονεν. Οὐ παραιτήσεως δὲ τῶν δυσχερῶν ἡ τῶν ἀποστόλων εὐχή, ἀλλ' ὑπὲρ εὐοδώσεων τοῦ εὐαγγελικοῦ κηρύγματος. Οὐ γὰρ εἶπον, Ἐξελοῦ, ἀλλὰ, Δὸς τοῖς δούλοις σου, μετὰ παῤῥησίας λαλεῖν.

« Καὶ τὰ νῦν, Κύριε, ἔπιδε ἐπὶ τὰς ἀπειλὰς αὐ- « τῶν, καὶ δὸς τοῖς δούλοις σου, μετὰ παῤῥησίας « πάσης λαλεῖν τὸν λόγον σου, ἐν τῷ τὴν χεῖρά σου « ἐκτείνειν σε εἰς ἴασιν, καὶ σημεῖα καὶ τέρατα γε- « νέσθαι διὰ τοῦ ὀνόματος τοῦ ἁγίου παιδός σου Ἰη- « σοῦ. Καὶ δεηθέντων αὐτῶν, ἐσαλεύθη ὁ τόπος ἐν
B « ᾧ ἦσαν συνηγμένοι. Καὶ ἐπλήσθησαν ἅπαντες « Πνεύματος ἁγίου, καὶ ἐλάλουν τὸν λόγον τοῦ Θεοῦ « μετὰ παῤῥησίας. »

Σύμβολον τοῦ ἀκουσθῆναι τὴν δέησιν αὐτῶν, ὁ σεισμός· ἔστι δὲ ὅτε καὶ ὀργῆς. Τὸ δὲ πλησθῆναι Πνεύματος ἁγίου, δηλοῖ τὸ, ὅλους τῆς ἐνεργείας τοῦ δοθέντος αὐτοῖς θείου Πνεύματος γενέσθαι, μικρὸν ἀπὸ τῶνδε τῶν σαρκικῶν ἀποστρεφομένους. Ἢ ὅτι ἀνεζωπυρίσθησαν, καὶ ἀνεκαίετο ἐν αὐτοῖς τὸ χάρισμα, δι' ὅπερ ἐλάλουν μετὰ παῤῥησίας, ἀφειδοῦντες τῶν σωματικῶν κινδύνων. Ἀφ' οὗ καὶ καρδία καὶ ψυχή, οἱονεὶ καὶ τοῖς νοεροῖς κινήμασι. Τοῦτο γὰρ νῦν ἡ καρδία βούλεται, ἅτε καὶ πρώτη τῆς τοῦ ζώου ὑποστάσεως ὑφισταμένη καὶ τοῖς ζωτικοῖς. Ταῦτα γὰρ ὑπαινίττεται διὰ τῆς καρδίας καὶ τῆς ψυχῆς πρὸς ἓν κατάλυμα τὴν ὁρμὴν ποιουμένων. Τὸ
C δὲ, « Ἦν, » τὸ πρὸς εὐαρέστησιν συντεῖνον Θεοῦ. Τοῦ νοεροῦ γὰρ ἔλεγχος, τὸ ἀφειδεῖν τῶν κινδύνων. Τοῦ ζωτικοῦ δὲ γνώρισμα, τὸ περὶ τὰ σωματικὰ τὴν διεξαγωγὴν ἐξηκριβῶσθαι, ὡς ὀλίγα μὲν καὶ ὅσον ἀποζῆν, χορηγεῖσθαι τῷ κεκτημένῳ, τὸ πᾶν δὲ τοῖς βίου σπανίζουσι καρποφορεῖσθαι. Ἔτι περὶ τοῦ σαλευθῆναι τὸν τόπον, καὶ τοῦτο νοῆσαι δεῖ, ὡς φοβῶν μὲν τοὺς ἀπίστους καὶ ἀπειλοῦντας ὁ σεισμὸς ἐγένετο, εἰς θάρσος δὲ ἄγων τοὺς ἀποστόλους, ἐπειδὴ ἀρχὴ ἦν καὶ χρεία τῶν τοιούτων σημείων πρὸς τὸ αὐτοὺς στερεωθῆναι.

IV, 32. « Multitudinis autem credentium erat « cor unum et anima una : nec quisquam eorum « quæ possidebat aliquid suum esse dicebat, sed « erant illis omnia communia. »

Mutuus amor inter eos erat etiam ex præceptoris Christi jussu, cum dixerat : « Per hoc cognoscent omnes quod mei sitis discipuli, si dilectionem habueritis inter vos mutuam [65]. » Ideo etiam quisque proximum reputans tanquam seipsum, nihil eorum quæ possidebat sibi ipsi proprium vindicando retinebat sed in communem utilitatem proferebat. Unde etiam gratiam magnam ait illis ex mutua dilectione accessisse : ex eo enim quod nihil sibi

« Τοῦ δὲ πλήθους τῶν πιστευσάντων ἦν ἡ καρδία « καὶ ἡ ψυχὴ μία. Καὶ οὐδὲ εἷς τι τῶν ὑπαρχόντων
D « αὐτῷ ἔλεγεν ἴδιον εἶναι, ἀλλ' ἦν αὐτοῖς ἅπαντα « κοινά. »

Τὸ φιλάλληλον, καὶ ἐξ ἐγγύης προσῆν αὐτοῖς τοῦ διδασκάλου Χριστοῦ, δι' ὧν ἔλεγεν· « Ἐν τούτῳ γνώσονται πάντες ὅτι ἐμοὶ μαθηταί ἐστε, ἐὰν ἀγάπην ἔχητε ἐν ἀλλήλοις. » Διόπερ καὶ ἕκαστος ὡς ἑαυτὸν ἡγούμενος τὸν πλησίον, οὐδὲν τῶν ὑπαρχόντων ἑαυτῷ ἐξιδιαζόμενος κατεῖχεν, ἀλλ' εἰς κοινοχρησίαν προσετίθει. Ἐξ οὗ καὶ χάριν φησὶ μεγάλην αὐτοῖς ἐπελθεῖν ἀπὸ τῆς φιλαλληλίας. Τῷ γὰρ μὴ ἐξιδιάζεσθαι, οὐδεὶς ἦν ἐνδεὴς ἐν αὐτοῖς. Ὑπὲρ τοῦ, « Ἀνοίγεις

[65] Joan. XIII, 35.

σὺ τὴν χεῖρά σου, καὶ ἐμπιπλᾷς πᾶν ζῶον, » μίμησις ἦν.

« Καὶ μεγάλῃ δυνάμει ἀπεδίδουν τὸ μαρτύριον οἱ « ἀπόστολοι τῆς ἀναστάσεως τοῦ Κυρίου Ἰησοῦ, « χάρις τε μεγάλη ἦν ἐπὶ πάντας αὐτούς. Οὐδὲ γὰρ « ἐνδεής τις ὑπῆρχεν ἐν αὐτοῖς. Ὅσοι γὰρ κτήτορες « χωρίων ἢ οἰκιῶν ὑπῆρχον, πωλοῦντες ἔφερον τὰς « τιμὰς τῶν πιπρασκομένων. »

Τὸ, ἀπεδίδουν, καθάπερ ἐγχειρισθέντας αὐτούς τι, δείκνυσι, καὶ ὡς περὶ ὀφλήματος λέγει αὐτό. Διὰ γὰρ τῶν θεοσημειῶν, θείαν δύναμιν ἐδείκνυον ὄντα τὸν ἐκ νεκρῶν ἀναστάντα.

« Καὶ ἐτίθουν παρὰ τοὺς πόδας τῶν ἀποστόλων. « Διεδίδοτο δὲ ἑκάστῳ καθότι ἄν τις χρείαν εἶ- « χεν. »

Τὸ παρὰ τοὺς πόδας τὰς τιμὰς τιθέναι τῶν ἀποστόλων, ἀλλὰ μὴ πρὸς τὰς χεῖρας, τὴν πολλὴν τιμὴν καὶ εὐλάβειαν τῶν προσαγόντων δηλοῖ. Ὅτι δὲ οὐκ εἰς τὰς χεῖρας ἐτόλμων δοῦναι, αὐτοὺς κυρίους ἦν ποιεῖν καὶ οἰκονόμους, ὡς ἐκ κοινῶν ἀναλίσκοντας ταμείων, καὶ μὴ ὡς ἐξ ἰδίων διὰ χειρῶν. Ἔτι τὸ πρὸς τοὺς πόδας, καὶ σέβας αὐτοῖς περιεποίει, κα ὀνείδους ἀφῄρει τὴν ἔνδειαν τῶν τρεφομένων. Ἐδίδουν δὲ, ὡς ἐκ κοινῶν ταμείων χορηγουμένων.

« Ἰωσῆς δὲ ὁ ἐπικληθεὶς Βαρνάβας ὑπὸ τῶν ἀπο- « στόλων, ὅ ἐστιν, υἱὸς παρακλήσεως, Λευΐτης, Κύ- « πριος τῷ γένει, ὑπάρχοντος αὐτοῦ ἀγροῦ, πωλή- « σας ἤνεγκε τὸ χρῆμα, καὶ ἔθηκε παρὰ τοὺς πόδας « τῶν ἀποστόλων. »

Πρῶτον μέμνηται τοῦ κατωρθωκότος, ἤγουν τοῦ Ἰωσῆ, εἰς ἔλεγχον μείζονα Ἀνανίου, ὅτι τοσούτων ὄντων τῶν ταῦτα ποιούντων, καὶ τοσούτων σημείων, καὶ τοσαύτης χάριτος, ὑπ' οὐδενὸς τούτων ἐπαιδεύθη. Τῷ δὲ Ἰωσῇ ἀπὸ τῶν Ἀποστόλων ἡ κλῆσις ἐπρυτανεύθη, μαρτύριον ἀρετῆς φιλοικτίρμονος. Λευΐτης δὲ ὢν, Κύπριος ἐχρηματίζεν, ὅτι ὁ νόμος ἤδη ἐλύετο, καὶ μετῴκουν ἐξ Ἰουδαίας ὅπου ἄν τις βούλοιτο. Τὸ δὲ βαρνάβας ἐξ Ἰουδαίας γλώσσης εἰς Ἑλλάδα ἀναπτυσσόμενον, υἱὸν παρακλήσεως παριστᾷ, οἱονεὶ παραμυθίας καὶ οἰκτιρμοῦ. Προπαρασκευὴ δὲ τοῦτο τοῦ κατὰ Ἀνανίαν καὶ Σάπφειραν ὀλεθρίου διηγήματος. Μιμήσει γὰρ καὶ οὗτος τοῦ Ἰωσῆ, τὸν ἀγρὸν ἀποδόμενος, μὴ καταλλήλως χρησάμενος τῇ ἀρχῇ καὶ τῷ τέλει, ἔλαθεν ἑαυτῷ ὄλεθρον διαθέμενος.

« Ἀνὴρ δέ τις Ἀνανίας ὀνόματι σὺν Σαπφείρῃ τῇ « γυναικὶ αὐτοῦ ἐπώλησε κτῆμα, καὶ ἐνοσφίσατο « ἀπὸ τῆς τιμῆς, συνειδυίας καὶ τῆς γυναικὸς αὐτοῦ, « καὶ ἐνέγκας μέρος τι παρὰ τοὺς πόδας τῶν ἀποστό- « λων ἔθηκεν. »

Ὁλοτελῶς γὰρ Σατανικῆς μανίας μεστὸς, ὁ αὐθορμήτως καὶ οὐκ ἐξ ἀνάγκης καὶ βίας ἑλόμενος τὸ χρηστὸν, ἅμα δὲ τῇ ἀρχῇ τὴν περὶ τὸ ἀγαθὸν ζέσιν

A ipsis vindicarent, nullus inter eos egens erat, quod illius Davidici dicti imitatio erat: « Aperis tu manum tuam, et imples omne animal [86]. »

« IV, 33, 34. Et magna virtute reddebant apo- « stoli testimonium resurrectionis Domini Jesu, « gratiaque magna erat super ipsos : neque enim « quispiam egens erat inter illos. Nam quotquot « possessores prædiorum aut ædium erant inter « eos, vendentes afferebant pretia eorum quæ « vendebantur. »

Dictio, reddebant, tanquam aliquid fuerit eis concreditum significat, et hoc veluti de debito dicit. Nam per divina signa divinam ostendebant potentiam ejus qui a mortuis surrexisset.

« IV, 35. Et ponebant ad pedes apostolorum.
B « Distribuebatur autem singulis prout cuique « opus erat. »

Ad pedes apostolorum pretia ponere et non ad manus, magnum indicat honorem ac reverentiam eorum qui afferebant Quod autem in manibus dare non audebant, erat illos constituere dominos ac dispensatores, ut ex omnibus promptuariis consumerent, et non **42** per manus de propriis. Præterea quod dicitur « ad pedes, » et venerationem illis addebat, et indigentiam eorum qui alerentur probro liberabat. Distribuebatur autem tanquam e communibus et abundantibus promptuariis.

« IV, 36, 37. Joses autem, qui cognominatus « est Barnabas ab apostolis, quod est, filius con- « solationis, Levites, Cyprius genere, cum habe- « ret agrum, vendidit eum, et attulit pretium, po-
C « suitque ad pedes apostolorum. »

Primum ejus meminit qui præclarum facinus operatus est, nempe ipsius Jose, ad majorem Ananiæ confutationem: quod, cum tanti essent qui talia agerent et tanta signa, tantaque gratia, nullo horum correctus sit. Ipsa autem Jose appellatio ab apostolis inducta est in testimonium virtutis animi erga pauperes propensi. Cum autem levites esset, Cyprius dicebatur, quod lex jam soluta esset, et a Judæa transmigrabant quo quisque vellet. Dictio autem Barnabas ab Hebraica lingua in Latinam traducta filium designat consolationis, nempe pietatis erga pauperes. Hoc autem tanquam præludium est ad narrationem perditionis Ananiæ et Sapphiræ. Nam et hic ipsius Jose imitatione agro
D divendito, non convenienti modo usus principio et fine, ignoravit quod sibi ipsi perditionem conciliaret.

« V, 1, 2. Vir autem quidam Ananias nomine cum « Sapphira uxore sua vendidit possessionem et « fraudavit de pretio, conscia etiam uxore sua, et « allatam partem quamdam posuit ad pedes apo- « stolorum. »

Omnino enim Satanica insania plenus erat, qu cum proprio instinctu et non ex necessitate, aut vi aliqua quod bonum est elegisset, simul tamen ut

[86] Psal. CXXXXIV, 16.

incepit, in fervore boni tepidior factus est, et censum omnem perdidit. Tria autem tunc edita sunt circa eumdem signa : cognitio occultorum, exterrefactio curæ mentis, et præterea interitus jussa subsecutus.

« V, 3 6. Dixit autem Petrus : Anania, cur implevit Satanas cor tuum, ut mentireris Spiritui « sancto et fraudares de pretio agri ? Nonne manens (non venditus) tibi mansit, et divenditus in « tua erat potestate ? Quare posuisti in corde tuo « rem istam ? Non es mentitus hominibus, **43** sed « Deo. Audiens autem Ananias hos sermones collapsus exspiravit. Et factus est timor magnus « super omnes qui hæc audiebant. Surgentes autem juvenes amoverunt eum et elatum sepelierunt. »

« Anania, cur implevit, » etc. Neque enim invitos vos trahimus ? sed cum ultrones placuerit vobis offerre Deo victimam, rursus vos ipsos ad proprium usum insumere sacrilegium indubie est. Ideo quoque sacrilegorum pœna percussi sunt. Quanam ? morte : nam hoc significat ἐξέψυξεν, veluti exaruit, hoc est, vitali humore privatus est. Ideo etiam vivens dicebatur apud veteres διερός, quod idem significat quod ὑγρός, id est, humidus.

V, 7-9. « Intercessit autem trium ferme horarum intervallum, et uxor ejus nesciens quod « acciderat, introivit. Dixit autem ei Petrus : Dic mihi, num tanti agrum vendidistis ? « At illa dixit : Etiam, tanti. Petrus vero ait ad « eam : Cur conspiratum est inter vos ut tentaretis « Spiritum Domini ? Ecce pedes eorum qui sepelierunt virum tuum ad ostium adsunt, et efferent te. »

Vide quod non vocabat eam Petrus, sed exspectabat ut ipsa dum vellet ingrederetur, data illi potestate et resipiscendi, et non impudenter ingrediendi. Ingressa est autem ignorans quæ circa virum acciderant : quia neque illi audebat quisquam detegere timore ac reverentia magistri. Atqui horarum trium intervallum sufficiens erat ut per multos spargeretur, sed timore continentes effecerat. Nam et hoc admirans Lucas evangelista, utrumque posuit, et horarum spatium et mulieris ignorantiam. Interrogans autem quanti agrum vendiderant, veniæ illi occasionem præbebat, tanquam non apud illam, sed apud virum sita fuerit potestas vendendi et fraudandi : et quoniam in dolo conformem viro reperit, simili quoque pœna condemnavit. Novit enim contemptus divinorum eum quoque in iram incendere qui est ab ira alienus. His etiam fidem facit sermonibus illa traditio sub Mose mansuetissimo, ut lapidibus obrueretur, qui Sabbato ligna collegerat [67]. Et ibi quidem transgressio apparuit in his quæ decentia erant, hic autem sacrilegium : **44** siquidem

A κατεψυγμένος, καὶ τὸ χρῆμα ὅλον ἀναλώσας. Τρία δὲ κατὰ ταυτὸν τηνικαῦτα σημεῖα· λαθραίων γνῶσις, μελέτης διανοίας ἐκφόβησις, καὶ ἐπὶ τούτοις ἀναίρεσις ἐκ προσταγμάτων.

« Εἶπε δὲ Πέτρος· Ἀνανία, διὰ τί ἐπλήρωσεν ὁ « Σατανᾶς τὴν καρδίαν σου, ψεύσασθαί σε τὸ Πνεῦμα « τὸ ἅγιον, καὶ νοσφίσασθαί σε ἀπὸ τῆς τιμῆς τοῦ « χωρίου ; οὐχὶ μένον σοι ἔμεινε, καὶ πραθὲν ἐν τῇ « σῇ ἐξουσίᾳ ὑπῆρχε ; τί ὅτι ἔθου ἐν τῇ καρδίᾳ σου « τὸ πρᾶγμα τοῦτο ; οὐκ ἐψεύσω ἀνθρώποις, ἀλλὰ « τῷ Θεῷ. Ἀκούων δὲ Ἀνανίας τοὺς λόγους τούτους, « πεσὼν ἐξέψυξε. Καὶ ἐγένετο φόβος μέγας ἐπὶ « πάντας τοὺς ἀκούοντας ταῦτα. Ἀναστάντες δὲ οἱ « νεώτεροι συνέστειλαν αὐτὸν, καὶ ἐξενέγκαντες ἔθαψαν.

B « Ἀνανία, διὰ τί, » καὶ τὰ ἑξῆς. Μὴ γὰρ, φησὶν, ἄκοντας ὑμᾶς ἕλκομεν ; τὸ αὐθαιρέτως ὑμῖν δοκιμασθὲν εἰς Θεοῦ καλλιέρημα, αὖθις αὐτοὺς εἰς ἑαυτῶν χρείαν δαπανᾷν, ἱεροσυλία ἀναντίῤῥητος. Διὸ καὶ τῷ τῶν ἱεροσύλων καθυπεβλήθησαν προστίμῳ. Τίνι τούτῳ ; θανάτῳ· τοῦτο γὰρ τὸ ἐξέψυξεν, οἱονεὶ ἐξηράνθη, τουτέστι, τῆς ζωτικῆς νοτίδος ἐστέρηται. Διὸ καὶ διερὸς, ὁ ζῶν, παρὰ τοῖς παλαιοῖς εἴρηται, ἐν ἴσῳ τοῦ, ὑγρός.

« Ἐγένετο δὲ ὡς ὡρῶν τριῶν διάστημα, καὶ ἡ « γυνὴ αὐτοῦ μὴ εἰδυῖα τὸ γεγονὸς, εἰσῆλθεν. Ἀπεκρίθη δὲ αὐτῇ ὁ Πέτρος· Εἰπέ μοι, εἰ τοσούτου « τὸ χωρίον ἀπέδοσθε ; Ἡ δὲ εἶπε, Ναὶ, τοσούτου. « Ὁ δὲ Πέτρος εἶπε πρὸς αὐτήν· Τί ὅτι συνεφωνήθη C « ὑμῖν πειρᾶσαι τὸ πνεῦμα Κυρίου ; ἰδοὺ οἱ πόδες τῶν « θαψάντων τὸν ἄνδρα σου, ἐπὶ τῇ θύρᾳ, καὶ ἐξοίσουσί σε. »

Ὅρα ὅτι οὐκ ἐκάλει ὁ Πέτρος, ἀλλ' ἀναμένει, ὡς αὐτὴν εἰσελθεῖν ὅτε βούλεται, διδοὺς αὐτῇ ἐξουσίαν καὶ τοῦ μεταμεληθῆναι, καὶ τοῦ μὴ ἀναιδῶς εἰσελθεῖν. Εἰσῆλθε δὲ τὰ κατὰ τὸν ἄνδρα μὴ εἰδυῖα, ὅτι μηδέ τις ἐτόλμα αὐτῇ ἐξειπεῖν, φόβῳ καὶ τιμῇ τοῦ διδασκάλου. Καίτοι γε ὡρῶν τριῶν διάστημα ἱκανὸν ἦν εἰς πολλοὺς διαδοῦναι. Ἀλλ' ὁ φόβος αὐτοὺς ἐγκρατεῖς ἐποίει. Τοῦτο γὰρ καὶ ὁ Εὐαγγελιστὴς Λουκᾶς θαυμάζων, ἄμφω τέθεικε, καὶ τὸ τῶν ὡρῶν διάστημα, καὶ τὴν τῆς γυναικὸς ἄγνοιαν. Ἐρωτῶν δὲ πόσου τὸ χωρίον ἀπέδοντο, αὐτῇ παρεῖχε συγγνώD μης ἀφορμὴν, ὡς οὐκ ἐπ' αὐτῇ, ἀλλὰ ἐπὶ τῷ ἀνδρὶ τῆς ἐξουσίας κειμένης τοῦ ἀποδόσθαι καὶ τοῦ νοσφίσασθαι. Καὶ ἐπειδὴ σύμφωνον εὗρε τῇ δολιότητι τοῦ ἀνδρὸς, τῷ ὁμοίῳ καὶ αὐτὴν ὑποτιμᾶται κακῷ. Οἶδε γὰρ ἡ καταφρόνησις θείων καὶ τὸν ἀόργητον ἐκκαίειν πρὸς ὀργήν. Πίστις τῶν λόγων, καὶ ἡ τοῦ ἐν Σαββάτῳ ξυλευομένου ὑπὸ Μωϋσέως τοῦ πρᾳοτάτου πρὸς λιθολευστίαν ἔκδοσις. Καίτοι ἐκεῖ μὲν ἐντολῆς περὶ τὰ καθήκοντα παράβασις ὡρᾶτο, ἐνταῦθα δὲ ἱεροσυλία. Τὰ γὰρ τῷ Θεῷ ἀνατεθέντα πρὸς διατροφὴν τῶν ἀπόρων, αὐτοὶ εἰς περιττὰς αὐτῶν χρείας ἀνήλισκον.

[67] Num. xv, 32 seqq.

quæ Deo ad egentium alimentum reposita erant, ipsi ad superfluos suos usus insumebant. Necessitatibus enim satis erat ut ex his quæ ad commune promptuarium asservarentur, indigentiam complerent. Considera vero et hoc, quomodo ad familiares vehementer afficiantur Etenim nolunt eos, qui spiritualem gratiam semel adepti sunt, aut suam conversationem, fures aut sacrilegos esse. In extraneis autem non sunt usi supplicio, ne viderentur uolentes quoque homines supplicii cogere timore, ut ad fidem accederent. Verum si Satanas impleto corde Ananiæ rem omnem peregit, quæ tanta est hæc adversus Ananiam severitas? Atqui non temere, sed juste id actum est, cum is sese adeo Satanæ capacem præbuisset.

V. 10, 11. « Confestim autem cecidit ad pedes « ejus et exspiravit. Ingressi vero juvenes repe« rerunt eam mortuam, et extulerunt ac sepe« lierunt juxta virum suum. Factusque est timor « magnus super universam congregationem, et su« per omnes qui audiebant. »

Quomodo ad pedes ejus? quia juxta eum stabat; Petrus vero stetit juxta eam, ut si resipiscere vellet ac confiteri, non vereretur alios qui audirent. Non est arrogantiæ quod Petrus prudentissimus eos qui lapsi erant terruerit, sed doctrinæ futurorum præcognitivæ quæ multa hominum peccata evertebat. Tunc enim cum Evangelii semina jacere cœpissent, statimque exorta zizania conspexissent, prudenter ea protinus evulserunt. Sic et Moses in exordio legis transgressorem in parvo etiam peccato lapidibus obrui jussit, dicens Deum eam tulisse sententiam. Idem quoque et in protoplastis contigit, qui ob esum ligni adeo condemnati sunt [58]; nam *pestilente flagellato cautior erit insipiens*, juxta sacram parœmiam [59]. Itaque etiam in his ultio cessit in lucrum iis qui præsentes erant et videbant quæ flebant. Quanquam aliis quoque præcedentibus signis nonnullus exoriebatur timor, at non tantus. Ita cognoscitur Dominus judicia faciens [60]: comprehenso in operibus manum suarum peccatore, **45** ex facto quod circa illum accidit, salutaris oritur in aliis timor. Quemadmodum et in ultione Ozæ [61]; hujus namque supplicium multis timori fuit, tanquam observantibus, ea quæ Deo servata sunt, inaccessa ac intangibilia esse debere profanis. Hic vero considerandum est ex ablatione funerum Ananiæ et uxoris ejus, per eos qui mortuos efferebant, legem esse abjectam. Neque enim qui motuum tetigerant Ananiam, immundi permanserunt usque ad vesperam, sed ipsi etiam ad funus uxoris ejus præstiterunt ministerium.

V, 12-16. « Per manus vero apostolorum ede« bantur signa et prodigia multa in populo. Et « erant unanimiter omnes in porticu Salomonis. « Cæterorum autem nemo audebat se illis conjun-

A Ταῖς ἀνάγκαις γὰρ ἱκανὸν τοῖς εἰς κοινὸν ταμεῖον ἀποσωρευθεῖσι, τὸ ἐνδεὲς ἀναπληροῦν. Σκόπει δὲ καὶ τοῦτο, πῶς πρὸς τοὺς οἰκείους σφοδρῶς διατίθενται. Οὐ γὰρ βούλονται τοὺς ἅπαξ ἀξιωθέντας πνευματικῆς χάριτος, καὶ τῆς μετ' αὐτῶν συναναστροφῆς τυχόντας, κλέπτας καὶ ἱεροσύλους εἶναι. Ἐν δὲ τοῖς ἀλλοτρίοις οὐ κέχρηνται τιμωρίᾳ, ἵνα μὴ δόξωσι καὶ μὴ θέλοντας τοὺς ἀνθρώπους, τῷ φόβῳ της τιμωρίας ἐκβιάζεσθαι προσέρχεσθαι τῇ πίστει. Ἀλλ' εἴπερ ὁ Σατανᾶς πληρώσας τὴν καρδίαν Ἀνανίου τὸ πᾶν εἰργάσατο, τίς ἡ τοσαύτη καταδρομὴ ἐπὶ τὸν Ἀνανίαν; Αλλ' οὐχὶ μάτην, ἀλλ' ἐνδίκως, ἐπὶ τοσοῦτον Σατανᾷ ἑαυτὸν χωρητικὸν καταστήσαντα.

B « Ἔπεσε δὲ παραχρῆμα παρὰ τοὺς πόδας αὐτοῦ, « καὶ ἐξέψυξεν. Εἰσελθόντες δὲ οἱ νεανίσκοι, εὗρον « αὐτὴν νεκρὰν, καὶ ἐξενέγκαντες ἔθαψαν πρὸς τὸν « ἄνδρα αὐτῆς. Καὶ ἐγένετο φόβος μέγας ἐφ' ὅλην « τὴν ἐκκλησίαν, καὶ ἐπὶ πάντας τοὺς ἀκούοντας « ταῦτα. »

Πῶς παρὰ τοὺς πόδας αὐτοῦ; Ὅτι πλησίον αὐτοῦ εἱστήκει. Πλησίον δὲ αὐτὴν ἔστησεν, ἵνα εἰ βούλοιτο μετανοῆσαι καὶ ὁμολογῆσαι, μὴ αἰσχύνοιτο τοὺς ἄλλους ὡς ἀκούοντας. Οὐκ ἀπονοίας δέ ἐστιν ὁ κατὰ τῶν πταισάντων φόβος τοῦ σοφωτάτου Πέτρου, ἀλλὰ διδασκαλίας προγνωστικῆς, τῆς πολλὰ τῶν ἀνθρώπων προϊωμένης ἁμαρτήματα. Τότε γὰρ ἀρξάμενοι τὰ τοῦ Εὐαγγελίου καταβάλλεσθαι σπέρματα, καὶ εὐθὺς παραντείλαντα ἑωρακότες ζιζάνια, σοφῶς ἂν τὰ C παραχρῆμα ἐξέτιλον. Οὕτω καὶ Μωσῆς τὸν ἐν προοιμίοις τοῦ νόμου παραβάτην, καὶ ἐπὶ βραχεῖ ἁμαρτήματι καταλευσθῆναι προσέταξε, τὸν Θεὸν φήσας ἀποφήνασθαι τοῦτο, Τὸ δ' αὐτὸ καὶ ἐπὶ τῶν πρωτοπλάστων, ἐπὶ ξύλου γεύσει οὕτω καταδικασθέντων. Λοιμοῦ γὰρ μαστιγουμένου πανουργότερος ἄφρων γίνεται, κατὰ τὴν ἱερὰν παροιμίαν. Ὥστε καὶ ἐπὶ τούτων ἡ τιμωρία εἰς κέρδος προὐχώρησε τοῖς παροῦσι καὶ ὁρῶσι τὰ δρώμενα. Καίτοι γε καὶ ἄλλων προβάντων σημείων, ἀλλ' οὐκ ἦν φόβος τοσοῦτος. Οὕτω γινώσκεται Κύριος κρίματα ποιῶν. Ἐν γὰρ τοῖς ἔργοις τῶν χειρῶν αὐτοῦ, τοῦ ἁμαρτωλοῦ τῷ ἐπ' ἐκεῖνον δράματι ὁ σωτήριος τίκτεται τοῖς ἄλλοις φόβος. Ὥσπερ καὶ ἐπὶ τοῦ Ὀζᾶ τῆς τιμωρίας. Ἡ γὰρ τούτου κόλασις φόβος ὑπῆρξε τοῖς πολλοῖς, ὡς τὰ τῷ D Θεῷ ἀνακείμενα ἀνέπαφα τοῖς ἀνιέροις διατηρεῖσθαι. Ἐπισημαντέον δὲ ἐντεῦθεν ἀπό γε τῆς ἐκφορᾶς τῶν νεκρῶν Ἀνανίου καὶ τῆς γυναικὸς αὐτοῦ, διὰ τῶν αὐτῶν νεκροστόλων, καταφρονούμενον τὸν νόμον. Οὐδὲ γὰρ οἱ νεκροῦ ἀψάμενοι Ἀνανίου, ἀκάθαρτοι διέμειναν ἕως ἑσπέρας, ἀλλ' οἱ αὐτοὶ καὶ τῷ τῆς γυναικὸς ὑπούργησαν νεκρῷ.

« Διὰ δὲ τῶν χειρῶν τῶν ἀποστόλων ἐγένετο σημεῖα « καὶ τέρατα ἐν τῷ λαῷ πολλά. Καὶ ἦσαν ὁμοθυμαδὸν « ἅπαντες ἐν τῇ στοᾷ Σολομῶντος. Τῶν. δὲ λοι« πῶν οὐδεὶς ἐτόλμα κολλᾶσθαι αὐτοῖς ἀλλ' ἐμεγά-

[58] Gen. III seqq. [59] Prov. XIX, 25. [60] Psal. IX, 5. [61] II Reg, IV, 1 seqq.

« gere, sed magnificabat eos populus. Magis autem A
« accedebant credentes Domino, multitudo nempe
« virorum simul ac mulierum, ita ut per plateas
« efferrent infirmos, ponerentque in lectulis et
« grabbatis, ut venientis Petri vel umbra quem-
« piam illorum obumbraret· Conveniebat autem
« et multitudo vicinarum civitatum Jerusalem,
« afferens ægros ac vexatos a spiritibus immundis,
« qui sanabantur omnes. »

Tu vero mihi intuere quomodo apostolorum vita procedebat. Tristitia primum accidit propter assumptionem, deinde lætitia propter Spiritus sancti descensum : rursum tristitia propter subsannantes, deinde lætitia propter fideles et factum signum: ad hæc tristitia quod tenerentur, deinde lætitia propter responsionem. Iterum hic a signis et illu- B stratione lætitia, sed a summo sacerdote et his qui eos comprehenderunt tristitia. Idipsum quoque apud veteres quotquot juxta Dei præcepta vixerunt quispiam invenire poterit. Ne mireris autem quomodo a suis domibus discedentes, in templo versabantur juxta porticum Salomonis, et quomodo permittebantur. Jam enim cunctis terrori erant propter multitudinem signorum per eos editorum. Nam hoc etiam vult significare ex eo quod ait : « Per manus vero apostolorum edebantur signa et prodigia multa in populo, » statimque subjungit : « Cæterorum autem nemo audebat se conjungere illis, » hoc est, neque ad ipsos quisquam appropinquare audebat. **46** « Sed magnificabat eos populus. » Quisnam ? Judaicus. Quos ? Apostolos. Et quid C erat magnificandum ? Quod Christi fidei assentirent. Præterea etiam quod infirmos suos efferrent cives in vicos et plateas civitatis in lectulis et grabbatis, ut per umbram Petri prolongatam consequerentur salutem, quod in Christo non contigit. Sed ille hoc quoque opus promiserat cum diceret ; « Qui credit in me opera quæ ego facio et ille faciet, et his majora faciet[62]. » Itaque etiam hæc a promittente Christo contigerunt apostolis, et erga eos qui credebant et erga eos qui curabantur et circa eos qui puniebantur, qualis fuit Ananias. Nam etsi Apostoli modeste de se sentientes, miraculorum operationes ad præcentorem referebant, per nomen ejus hæc efficientes : attamen vita eorum virtusque vere evangelica, idonea erat quæ plurimum collaudaretur, magnumque assequeretur præmium D in his qui ita vivere delegissent.

CAPUT VI.

Apostolos carceri injectos angelus Dei nocte eduxit, curam tradens, ut ob nullam obstantem prohibitionem cessarent a prædicatione Jesu, in quo etiam habetur quod postea pontifices rursum ipsos comprehendentes, postquam jusserunt ne amplius docerent, cæsos dimiserunt. Gamalielis de apostolis sententia fidelis una cum cum exemplis nonnullis ac evidentibus probationibus.

V, 17-26. « Exsurgens autem princeps sacerdo-
« tum et omnes qui cum eo erant, quæ est secta

« λυνεν αὐτοὺς ὁ λαός. Μᾶλλον δὲ προσετίθεντο
« πιστεύοντες τῷ Κυρίῳ, πλήθη ἀνδρῶν τε καὶ γυ-
« ναικῶν, ὥστε κατὰ τὰς πλατείας ἐκφέρειν τοὺς
« ἀσθενεῖς, καὶ τιθέναι ἐπὶ κλινῶν καὶ κραββάτων,
« ἵνα ἐρχομένου Πέτρου κἂν ἡ σκιὰ ἐπισκιάσῃ τινὶ
« αὐτῶν. Συνήρχετο δὲ καὶ τὸ πλῆθος τῶν πέριξ πό-
« λεων εἰς Ἱερουσαλὴμ, φέροντες ἀσθενεῖς καὶ ὀχλου-
« μένους ὑπὸ πνευμάτων ἀκαθάρτων, οἵτινες ἐθερα-
« πεύοντο ἅπαντες. »

Ὅρα δέ μοι πῶς ὁ τῶν ἀποστόλων ὑφαίνετο βίος. Ἀθυμία πρώτη γέγονε διὰ τὴν ἀνάληψιν· Εἶτα εὐθυμία διὰ τὴν τοῦ Πνεύματος κάθοδον. Πάλιν ἀθυμία διὰ τοὺς χλευάζοντας, εἶτα εὐθυμία διὰ τοὺς πιστοὺς καὶ τὸ σημεῖον. Πάλιν ἀθυμία διὰ τὸ κατασχεθῆναι, εἶτα εὐθυμία διὰ τῆς ἀπολογίας. Πάλιν ἐνταῦθα ἀπὸ τῶν σημείων καὶ τῆς λαμπρότητος εὐθυμία, ἀπὸ δὲ τοῦ ἀρχιερέως καὶ τῶν συλλαβόντων ἀθυμία. Καὶ ἐπὶ τῶν παλαιῶν δὲ ὅσοι κατὰ Θεὸν ἔζησαν τὸ αὐτὸ εὕροι τις ἄν. Μὴ θαυμάσῃς δὲ, φησὶ, πῶς τῶν ἑαυτῶν οἰκιῶν ἀποστάντες, ἐν τῷ ἱερῷ διῆγον κατὰ τὴν στοὰν Σολομῶνος, καὶ πῶς συνεχωροῦντο. Φοβεροὶ γὰρ ἦσαν ἅπασιν ἤδη τῷ πλήθει τῶν δι' αὐτῶν ἐνεργουμένων θαυμάτων. Τοῦτο γὰρ καὶ βούλεται δηλοῦν ἐν τῷ φάσκειν τὸ, « Διὰ τῶν χειρῶν τῶν ἀποστόλων ἐγίνετο σημεῖα καὶ τέρατα πολλὰ ἐν τῷ λαῷ », καὶ εὐθὺς ἐπιφέρειν, « Τῶν δὲ λοιπῶν οὐδεὶς ἐτόλμα κολλᾶσθαι αὐτοῖς· » τουτέστιν, οὐδὲ προσεγγίζειν τις αὐτοῖς ἐτόλμα. « Ἀλλ' ἔμελλε μεγαλύνειν αὐτοὺς ὁ λαός. » Τίς ; ὁ Ἰουδαϊκός. Τίνας ; τοὺς ἀποστόλους. Καὶ τί τὸ μεγαλεῖον ; τὸ μετὰ τοῦ τῇ πίστει προστίθεσθαι τοῦ Χριστοῦ, ἔτι καὶ τοὺς ἀσθενεῖς αὐτῶν ἐκφέρειν κατὰ τὰς ῥύμας καὶ τὰς πλατείας τῆς πόλεως ἐπὶ κλινῶν καὶ κραββάτων, ὡς ἂν τῆς σκιᾶς Πέτρου ῥωννύειν εὐμεγεθούσης τυγχάνωσι. Ὅπερ ἐπὶ Χριστοῦ οὐκ ἐγένετο, ἀλλὰ καὶ τοῦτο ἔργον τοῦ ἐπαγγειλαμένου καὶ εἰπόντος· « Ὁ πιστεύων εἰς ἐμὲ, τὰ ἔργα ἃ ἐγὼ ποιῶ, κἀκεῖνος ποιήσει, καὶ μείζονα τούτων ποιήσει. » Ὥστε καὶ ταῦτα ἀπὸ τοῦ ἐπαγγειλαμένου Χριστοῦ συνήντα τοῖς ἀποστόλοις, διὰ τῶν πιστευσάντων, διὰ τῶν θεραπευομένων, διὰ τῶν κολαζομένων, ὡς ὁ Ἀνανίας. Εἰ γὰρ καὶ αὐτοὶ οἱ ἀπόστολοι μετριοφρονοῦντες, τῷ διδασκάλῳ ἀνετίθεσαν τὰς θαυματουργίας, ἐν τῷ ὀνόματι αὐτοῦ ταύτας συμπεραινόμενοι, ἀλλὰ καὶ ὁ βίος αὐτῶν καὶ ἡ ἀρετὴ ἀποστολικὴ οὖσα ἱκανὰ τὸ μεγαλεῖον βραβεῦσαι τοῖς οὕτω προαιρουμένοις βιοῦν.

ΚΕΦΑΛ. Ϛ.

Ἔτι τοὺς ἀποστόλους ἐμβληθέντας τῷ δεσμωτηρίῳ, ἄγγελος Θεοῦ νύκτωρ ἐξέωσεν, ἐπιτρέψας ἀκωλύτως κηρύσσειν τὸν Ἰησοῦν. Ἐν ᾧ ὅτι τῇ ἑξῆς αὐτοὺς οἱ ἀρχιερεῖς πάλιν συλλαβόμενοι, ἐφ' ᾧ μηκέτι διδάσκειν, μαστίξαντες ἀπέλυσαν. Γαμαλιὴλ γνώμη πιστὴ περὶ τῶν ἀποστόλων μετὰ παραδειγμάτων τινῶν καὶ ἀποδείξεων.

« Ἀναστὰς δὲ ὁ ἀρχιερεὺς καὶ πάντες οἱ σὺν αὐτῷ,
« ἡ οὖσα αἵρεσις τῶν Σαδδουκαίων ἐπλήσθησαν ζήλου

[62] Joan. XIV, 12.

A « καὶ ἐπέβαλον τὰς χεῖρας αὐτῶν ἐπὶ τοὺς ἀποστό-
« λους, καὶ ἔθεντο αὐτοὺς ἐν τηρήσει δημοσίᾳ. Ἄγγε-
« λος δὲ Κυρίου διὰ τῆς νυκτὸς ἤνοιξε τὰς θύρας
« τῆς φυλακῆς, ἐξαγαγὼν δὲ αὐτοὺς εἶπε· Πορεύεσθε
« καὶ σταθέντες λαλεῖτε ἐν τῷ ἱερῷ τῷ λαῷ πάντα
« τὰ ῥήματα τῆς ζωῆς ταύτης. Ἀκούσαντες δὲ εἰσ-
« ῆλθον ὑπὸ τὸν ὄρθρον εἰς τὸ ἱερὸν, καὶ ἐδίδασκον.
« Παραγενόμενος δὲ ὁ ἀρχιερεὺς καὶ οἱ σὺν αὐτῷ,
« συνεκάλεσαν τὸ συνέδριον καὶ πᾶσαν τὴν γερουσίαν
« τῶν υἱῶν Ἰσραὴλ, καὶ ἀπέστειλαν εἰς τὸ δεσμω-
« τήριον, ἀχθῆναι αὐτούς. Οἱ δὲ ὑπηρέται παραγε-
« νόμενοι, οὐχ εὗρον αὐτοὺς ἐν τῇ φυλακῇ. Ἀνα-
« στρέψαντες δὲ ἀπήγγειλαν, λέγοντες, ὅτι Τὸ μὲν
« δεσμωτήριον εὕρομεν κεκλεισμένον ἐν πάσῃ ἀσ-
« φαλείᾳ, καὶ τοὺς φύλακας ἔξω ἑστῶτας πρὸ τῶν
« θυρῶν. Ἀνοίξαντες δὲ, ἔσω οὐδένα εὕρομεν. Ὡς B
« δὲ ἤκουσαν τοὺς λόγους τούτους ὅ τε ἱερεὺς καὶ
« ὁ στρατηγὸς τοῦ ἱεροῦ καὶ οἱ ἀρχιερεῖς, διηπό-
« ρουν περὶ αὐτῶν, τί ἂν γένοιτο τοῦτο. Παραγενό-
« μενος δέ τις ἀπήγγειλεν αὐτοῖς, ὅτι Ἰδοὺ οἱ ἄν-
« δρες οὓς ἔθεσθε ἐν τῇ φυλακῇ, εἰσὶν ἐν τῷ ἱερῷ
« ἑστῶτες καὶ διδάσκοντες τὸν λαόν. Τότε ἀπελθὼν
« ὁ στρατηγὸς σὺν τοῖς ὑπηρέταις, καὶ ἤγαγεν αὐτοὺς
« οὐ μετὰ βίας. »

Τούτων τελουμένων ὑπὸ τῶν ἀποστόλων, δι' ἃ καὶ πλῆθος τῷ κηρύγματι προσεπορίζετο, καὶ τῶν πιστῶν τὸ πλῆθος πελάγει ἐνάμιλλον ἤδη καθίστατο τῇ καθ' ἑκάστην ἐπιδόσει· ἀναστὰς, φησὶν, ὁ ἀρχιερεύς· τουτέστι διεγερθεὶς, κινηθεὶς ἐπὶ τοῖς γινομένοις, σφοδρότερον αὐτοῖς ἐπιτίθεται, μάλιστα τῶν Σαδδουκαίων αὐτὸν ἀπανθρωπότερον ἐκκαιόντων, C ὁρώντων τῇ στυγουμένῃ αὐτοῖς ἀναστάσει, τοὺς ἀποστόλους τὸ πᾶν κατορθοῦντας. Χριστὸν γὰρ ἀναστάντα κηρύσσοντες, ταύτης εἰς πίστιν τῇ τοῦ ἀναστάντος ὀνόματι θαυματουργοῦντες ἀπεφαίνοντο, οὐχ ἂν τοῦτο συμβαῖνον εἴγε ψεῦδος τὸ πρᾶγμα ὑπέτρεχεν. Οὕτως οὖν ἐκτεθηριωμένοι καὶ πρὸς φόνον τῶν ἀποστόλων παρασκευαζόμενοι, τέως μὲν φυλακῆς ἀσφαλείᾳ συνέχουσιν, οὐ παρευθὺς ἀγαγόντες εἰς κρίσιν, αὐτοὶ δὲ τῷ ἐνδοσίμῳ τὴν μετάγνωσιν αὐτοῖς διὰ τοῦ δέους τῆς εἱρκτῆς πανούργως μαιευόμενοι. Ἐκεῖνοι μὲν οὖν οὕτως. Θεὸς δὲ τῇ διὰ κακουργίαν ἀναβολῇ, τοὺς μὲν τῷ εἰς μάτην πεπονηρεῦσθαι κατῄσχυνε, τοὺς ἀποστόλους δὲ τῇ διὰ θείου ἀγγέλου τῆς φυλακῆς ἐκβολῇ μᾶλλον ἐστερέωσε, καὶ ἃ χρὴ καὶ ὅποι προσκαρτεροῦντας ἐνεργεῖν, συνέτισεν. Ἀγνοίας δὲ τῆς ἀγγελικῆς ἀντιλή- D ψεως τοὺς μιαιφόνους μεσολαβούσης, καθ' ὃν καιρὸν ἀνεβάλλοντο τὸ πρὸς κρίσιν τοὺς ἀποστόλους παραστῆσαι, οὐκ ἐλέει (πῶς γὰρ οἱ πλεῖον ὄφεων πρὸς ὀργὴν ἀφωρμημένοι;), ἀλλ' ἵνα πρῶτον μὲν τοὺς οἰηθέντας τὸ ἑαυτῶν βούλημα διὰ τῆς κατοχῆς ἐκτελεῖν, καὶ τούτῳ φραξαμένους, εἶτα ἠστοχηκότας τῶν μελετηθέντων διὰ τῆς θείας ἐπισκοπῆς, ἡ ἀπορία τῶν βεβουλευμένων παιδεύσῃ, θείαν εἶναι τὴν δύναμιν. Ἡ γὰρ ὑπὸ τοῦ ἀγγέλου τῆς φυλακῆς ὑπεξαγωγὴ, τοῖς μὲν ἀποστόλοις εἰς παραμυθίαν, τοῖς Ἰουδαίοις δὲ εἰς ὠφέλειαν καθίστατο. Ἔλαθε δὲ τοὺς Ἰουδαίους, ἵνα πρῶτον, ὡς ἔφην, ἐν ἀπορίᾳ γενό-

« Sadducæorum, repleti sunt æmulatione, et inje-
« cerunt manus in apostolos, **47** posueruntque eos
« in custodia publica. Angelus autem Domini nocte
« aperuit ostia carceris, ipsisque eductis dixit : Ite
« et stantes in templo loquimini populo omnia
« verba vitæ hujus. At illi, cum hæc audissent,
« intraverunt diluculo in templum ac docebant.
« Adveniens autem princeps sacerdotum, et qui
« cum eo erant, convocaverunt concilium, uni-
« versumque senatum filiorum Israel, et miserunt
« ad carcerem, ut illi adducerentur. Accedentes
« autem ministri non invenerunt eos in carcere :
« reversique nuntiaverunt dicentes : Carcerem
« quidem clausum invenimus cum omni diligentia,
« et custodes foris stantes, verum ubi aperuis-
« semus, neminem intus reperimus. Cum autem
« audissent hos sermones et pontifex et dux
« templi principesque sacerdotum, ambigebant de
« illis quidnam hoc factum esset. Quidam vero
« adveniens nuntiavit eis : Ecce viri quos posui-
« stis in carcere stant in templo docentque po-
« pulum. Tunc abiit dux cum ministris, ac duxit
« illos sine vi. »

His ab apostolis peractis, propter quæ multitudo prædicationi attendebat, et fidelium numerus quotidiano incremento jam maris arenæ æqualis fiebat : exsurgens, inquit, princeps sacerdotum, hoc est erectus, commotus ob ea quæ contingebant, vehementius in eos irruit : maxime Sadducæis inhumanius eum inflammantibus, cum viderent apostolos omnem movere lapidem ad probandam resurrectionem, cui ipsi adversabantur. Cum enim Christum resurrexisse prædicarent, etiam ad resurrectionis confirmationem, ejus qui resurrexerat nomine miracula edere demonstrabantur : quod nequaquam contigisset si res mendacio subserviret. Ita ergo efferati et ad cædem apostolorum præparati, interim quidem carceris securitate eos asservant, non statim ad judicium ducentes, sed versute ansa timoris carceris, facti pœnitentiam ab illis quærentes. Et illi quidem ita afflicti erant. Deus autem per moram quæ erat ad malum conatum, illos quidem pudore affecit, quod frustra malignati sint, apostolos vero carceris eductione per divinum angelum magis **48** roboravit : et quibus in rebus et ubi cum perseverantia anniti oporteret, edocuit. Cum autem ignorantia angelici auxilii cruentos homines intercepisset, eo tempore quo apostolos judicio exhibere distulerant, non misericordia moti, quomodo enim hoc fieri potuisset, cum plus quam serpentes ad iram excitati essent ? sed ut primum quidem opinatos per detentionem explere suam voluntatem, nam in hunc finem carcere illos incluserant, deinde per divinam visitationem conceptis rebus frustratos, ipsa concilii inopia circa ea quæ decreverant, doceret divinam esse potentiam angeli : namque e carcere eductio apostolis quidem ad con-

solationem. Judæis vero ad utilitatem exhibita est. A Ignorarunt autem Judæi divinam esse potentiam, ut primum in agendorum perplexitate constituti sicut aiebam, si vellent comprehenderentur et ipsi ac docerentur. Illi vero adeo excæcati sunt, ut neque auderent vi a templo abstrahere apostolos, quos tamen maxime abominabantur. Ex quo etiam manifestum est gregariam turbam prudentiorem fuisse Judaicis principibus : quod cum illi rudes essent, a divinis signis salutem citius amplexi sint quam legisperiti. Ideo post multam divinorum signorum notitiam ac certitudinem interrogant legisperiti : « Nonne præcepto præcipimus vobis ne loqueremini : » Atqui si solo præcepto, quorsum custodia magnumque munimentum ? Siquidem custodes quoque assidebant carceri, quorum nulla B modo fit mentio ad occultationem angelici miraculi : verum dicere possent apostoli : Si præcepto vestro noster etiam assensus ad observantiam adjunctus est, rationabiles essent nunc ob spretum præceptum interrogationes simul et examina. At si nihil horum, dementium sunt modo, velut ob transgressionem appellationes.

μενοι, εἰ θέλοιεν, καταλήψωνται καὶ αὐτοὶ καὶ παιδευθῶσι, θείαν εἶναι τὴν δύναμιν. Οἱ δὲ τοσοῦτον ἐπηρώθησαν, ὥστε οὐδὲ τοὺς βδελυκτοτάτους αὐτοῖς ἀποστόλους θαῤῥῆσαι μετὰ βίας τοῦ ἱεροῦ ἀφελκῦσαι. Ἀφ' οὗ καὶ δῆλον ὡς συνετώτερος ὁ ἀγελαῖος ὄχλος τῶν Ἰουδαϊκῶν ἀρχόντων, θᾶττων ἐκείνων τῶν ἀμαθῶν, τούτων τῶν νομικῶν, ταῖς θεοσημείαις τὸ σωτήριον ἐπισπασαμένων. Διόπερ ἐρωτῶσιν οἱ νομικοὶ ἐπὶ πολλῇ τῇ γνώσει τῶν θεοσημειῶν καὶ πληροφορίᾳ· « Οὐ παραγγελίᾳ παρηγγείλαμεν ὑμῖν μὴ λαλεῖν ; » καίτοι εἰ παραγγελίᾳ μόνῃ, τίς ἡ φυλακὴ καὶ ἡ πολλὴ ἀσφάλεια ; πρὸς γὰρ τῇ καθείρξει καὶ φύλακες προσήδρευον, ὧν οὐ μνήμη νῦν εἰς ἀποκρυβὴν τῆς ἀγγελικῆς θαυματουργίας. Πλὴν ἔστιν εἰπεῖν· Εἰ τῇ παραγγελίᾳ ὑμῶν καὶ ἡ παρ' ἡμῶν πρὸς φυλακὴν συγκατάθεσις προσετέθη, εὔλογοι αἱ νῦν ἐπ' ἀθέτησιν ἀνακρίσεις τε καὶ εὔθυναι. Εἰ δὲ τούτων οὐδὲν, ἀφρόνων αἱ νῦν ὡς ἐπὶ παραβάσει ἐπικλήσεις.

V, 26, 27. « Timebant enim plebem, ne lapidi- « bus opprimerentur. Adductos autem illos sta- « tuerunt in concilio : et interrogavit eos princeps « sacerdotum dicens. »

« Ἐφοβοῦντο γὰρ τὸν λαὸν, ἵνα μὴ λιθασθῶσιν. Ἀγαγόντες δὲ αὐτοὺς ἔστησαν ἐν τῷ συνεδρίῳ. Καὶ ἐπηρώτησεν αὐτοὺς ὁ ἀρχιερεύς. »

O dementiam istorum ! qui turbæ quidem prudentiam latenti timore cognoverant, similiter et Dei, qui manifeste suos semper de manibus eorum tanquam volucres eripiebat : nec tamen unquam adoptari cupiebant.

Ὡς τῆς ἐμβροντησίας τῶν ἐπ' ἀδήλῳ μὲν τῷ φόβῳ τοῦ ὄχλου τὸ σῶφρον ἐπεγνωκότων, τοῦ Θεοῦ δὲ τοῦ προδήλως ἀεὶ τῶν χειρῶν αὐτῶν καθάπερ πτηνοὺς τοὺς ἑαυτοῦ ἐξαρπάζοντος· μηδ' ἥν τινα ὥραν υἱοποιεῖσθαι προθυμουμένων !

49 V, 28 « Nonne præcepto præcepimus vobis, ne C « doceretis in hoc nomine ? et ecce replestis Jeru- « salem doctrina vestra. »

« Οὐ παραγγελίᾳ παρηγγείλαμεν ὑμῖν, μὴ διδά- « σκειν ἐπὶ τῷ ὀνόματι τούτῳ ; καὶ ἰδοὺ πεπληρώ- « κατε τὴν Ἰερουσαλὴμ τῆς διδαχῆς ὑμῶν. »

Vir propudiosus et improbus et stultus eos interrogavit, « Nonne præcepto, etc. » Præceptum quidem jam dictum est plenum esse temeritatis, et superfluum esse eadem eisdem de rebus repetere.

Ὁ ἀναίσχυντος καὶ ἰταμὸς καὶ μωρὸς ἠρώτησεν αὐτοὺς, « Οὐχὶ παραγγελίᾳ, » καὶ ἑξῆς. Ἡ μὲν παραγγελία ὅτι μεστὴ ἐμπληξίας, εἴρηται ἤδη, καὶ παρέλκον τὰ αὐτὰ περὶ τῶν αὐτῶν ἐπαναλαμβάνουσι.

V, 28, 29. « Et vultis inducere super nos san- « guinem viri hujus. Respondens autem Simon « Petrus et apostoli, dixerunt. »

« Καὶ βούλεσθε ἐπαγαγεῖν ἐφ' ἡμᾶς τὸ αἷμα τοῦ « ἀνθρώπου τούτου ; Ἀποκριθεὶς δὲ ὁ Πέτρος καὶ οἱ « Ἀπόστολοι, εἶπον. »

Adhuc eis nudus homo videbatur. Ut autem ostendant necessarium fuisse præceptum, et ut suæ providerent saluti, utque multitudinem adversus illos exacerbarent, hæc dicebant.

Ἔτι αὐτοῖς ψιλὸς ἄνθρωπος ἐδόκει. Ἵνα δὲ δείξωσιν ὅτι ἀναγκαία ἦν ἡ παραγγελία, καὶ φειδοὶ τῆς οἰκείας σωτηρίας, καὶ ἵνα τραχύνωσι κατ' αὐτῶν τὸ πλῆθος, ταῦτα ἔλεγον.

V, 29-31. « Obedire oportet Deo magis quam ho- « minibus. Deus patrum nostrorum suscitavit D « Jesum, quem vos interemistis suspensum in « ligno. Hunc principem et Salvatorem Deus exal- « tavit dextera sua. »

« Πειθαρχεῖν δεῖ Θεῷ μᾶλλον, ἢ ἀνθρώποις. Ὁ « Θεὸς τῶν πατέρων ἡμῶν ἤγειρεν Ἰησοῦν, ὃν ὑμεῖς « διεχειρίσασθε κρεμάσαντες ἐπὶ ξύλου. Τοῦτον ὁ « Θεὸς ἀρχηγὸν καὶ Σωτῆρα ὕψωσε τῇ δεξιᾷ αὐ- « τοῦ. »

Vide quanta fuerit eorum, qui interrogabantur, modestia : neque enim cum ferocitate respondent : siquidem præceptores erant, nec indignabantur, sed miserabantur eorum, idque intendebant, ut illos errore eximerent. Non enim adversus ipsos rixati sunt : aut elati dono signorum a Deo per eos editorum, contumeliose illis responderunt, ipsos adversus stimulum calcitrare docentes : sed primum quidem aiunt obedientiam Deo promptius

Σκόπει δὲ ὅση ἡ ἐπιείκεια τῶν ἐξεταζομένων. Οὐ γὰρ θρασέως ἀποκρίνονται. Διδάσκαλοι γὰρ ἦσαν, καὶ οὐκ ὠργίζοντο, ἀλλ' ἠλέουν αὐτοὺς, καὶ ἐσκόπουν ὅπως αὐτοὺς ἀπαλλάξωσι τῆς πλάνης. Οὐ γὰρ ἐνάμιλλον αὐτοῖς, ἐπὶ τῇ δι' αὐτοὺς θεοσημείᾳ ἐπαιρόμενοι, ὑβριστικῶς αὐτοῖς κέχρηνται, μὴ πρὸς κέντρα λακτίζειν αὐτοὺς συνετίζοντες. Ἀλλὰ πρῶτον μὲν τῷ Θεῷ πειθήνιον προτιμότερον φάσκουσιν ἀνθρώπων ἀνατιθέναι, ἀποῤῥητότερον αὐτοὺς δι-

ελέγρχοντες ὡς καταφόνητὰς τῶν δι' αὐτοὺς θεόθεν A ἐκτελουμένων, εἶτα δὲ καὶ ὅτι ὅν ἄνθρωπον ψιλὸν ἀπεκάλεσαν, τοῦτον εἶναι καὶ Σωτῆρα καὶ τῷ Θεῷ μεμελημένον, ὡς καὶ ἐκ νεκρῶν αὐτὸν ἀναστῆσαι. Τὸ γὰρ οἰκείᾳ φάσκειν ἰσχύϊ οὐκ ἀσφαλὲς τέως ἐρεῖν, ὡς ἂν μὴ ἀντίθεος τούτῳ νομίζοιτο. Τοῦτον δὲ τὸν ὑπὸ Θεοῦ ὑψωθέντα αὐτοὺς διαχρήσασθαι θανάτῳ σταυροῦ, ὅσου τοῦ κατακρίματος ὑπόδικον, ὡς ἀπὸ κάρου βαθέος ἐξανιστῶν, προτρέπεται ἐννοεῖν.

« Δοῦναι μετάνοιαν τῷ Ἰσραὴλ, καὶ ἄφεσιν ἁμαρ-« τιῶν. »

Οὕτω μετεωρίσας τὸν περὶ τοῦ σταυροῦ λόγον, καὶ ὡς ἀσύγγνωστον κατάκριμα τοῖς τῇ αὐτῇ κατὰ Χριστὸν λύσσῃ ἐναποκαθημένοις, ὥσπερ τοῦ τοσού- B του ἄχθους ἀποφορτισμὸν αὐτοῖς μηχανώμενος, φησίν. Ἀλλ' οὗτος μὲν ὑφ' ὑμῶν ἀτιμωθεὶς, ὑπὸ Θεοῦ δὲ ὑψωθεὶς, ἔδωκε πνεῦμα μετανοίας τῷ Ἰσραὴλ, καὶ ἄφεσιν ἁμαρτιῶν, οὐδὲν τῆς διὰ τὸν σταυρὸν εἰς αὐτὸν παροινίας, εἰς ἀποστροφὴν δυναμένης ἄγειν, καθότι ὁ ὑπὸ Θεοῦ ὑψωθεὶς ἀμνησικακεῖ πρὸς τοὺς διὰ πειθοῦς αὐτὸν ἐπεγνωκότας. Ὅρα δὲ πῶς καὶ δι' ἔργων καὶ ῥημάτων παιδευόμενοι Ἰουδαῖοι, οὐ προσεῖχον. διὸ καὶ ἡ κατάκρισις αὐτῶν δικαία. Δι' ἔργων μὲν, συγχωρῶν τοὺς ἀποστόλους εἰς δεσμωτήρια ἄγεσθαι μὲν, θαυμασίως δὲ λύεσθαι. Διὰ ῥημάτων δὲ, ἵνα καὶ Ἰουδαῖοι διὰ τοῦ λόγου τῶν ἀποστόλων, καὶ πάντες παιδεύωνται. Ἀλλὰ καὶ αὐτοὶ οἱ ἀπόστολοι εἰς παῤῥησίαν ἀλείφονται. Οἱ μὲν οὖν ἄλλοι κατενύγησαν, καὶ τῇ πειθοῖ τῶν λόγων κοινωνοὶ τῶν ἀποστόλων γεγόνασιν. C Ὁ ἀρχιερεὺς δὲ καὶ οἱ ἄρχοντες κατὰ τῶν ἀποστόλων διεπρίοντο, φονῶντες κατ' αὐτῶν, ἐπεὶ λοιπὸν ἐκφανέστερον ἡ κατὰ Χριστοῦ αὐτῶν λύσσα προῄει ὡς οὐ δικαία, ἀλλὰ φθόνῳ καὶ ἐπὶ ὅμοιον φόνον αὐτοὺς προάγουσα. Διὸ καὶ φασι· « Βούλεσθε τὸ αἷμα τοῦ ἀνθρώπου τούτου ἐφ' ἡμᾶς ἀγαγεῖν ; » αἷμα τὸν φόνον λέγοντες, ὡς καὶ ὁ Θεὸς πρὸς τὸν· Κάϊν « Φωνὴ αἵματος τοῦ ἀδελφοῦ σου, » ἀντὶ τοῦ ὁ φόνος. Ταῦτα δὲ ἔφασκον. Ἰουδαῖοι, φειδοῖ δῆθεν τῆς ἑαυτῶν σωτηρίας, τὸ πλῆθος κατὰ τῶν ἀποστόλων τραχύνοντες.

« Καὶ ἡμεῖς ἐσμεν αὐτοὶ μάρτυρες τῶν ῥημά-« των τούτων. »

Ποίων ; ὅτι ἄφεσιν, ὅτι μετάνοιαν ἐπηγγείλατο. D Ἡ γὰρ ἀνάστασις ἦν λοιπὸν ἤδη ὡμολογημένη.

« Καὶ τὸ Πνεῦμα δὲ τὸ ἅγιον, ὃ ἔδωκεν ὁ Θεὸς τοῖς « πειθαρχοῦσιν αὐτῷ. Οἱ δὲ ἀκούσαντες διεπρίοντο, « καὶ ἐβουλεύοντο ἀνελεῖν αὐτούς.

Ὅτι ἄφεσιν δίδωσι, καὶ ἡμεῖς μαρτυροῦμεν, καὶ τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον, ὃ οὐκ ἂν ἐπῆλθεν, εἰ μὴ πρότερον αἱ ἁμαρτίαι ἐλέλυντο. Ταπεινοφροσύνμς δὲ ὁ τοιοῦτος λόγος. Οὐ γὰρ ἡμῖν εἴρηται ἀποκληρωτικῶς τοῖς ἀγαπῶσιν αὐτὸν, ἀλλὰ τῇ κοινοποιούσῃ προενήνεκται πάντων τῶν πειθαρχούντων αὐτῷ. Ὥστε εἰ

referendam esse quam hominibus : occultius ipsos accusantes tanquam contemptores eorum, quæ propter illos peracta erant. Deinde etiam quod is quem ipsi nudum hominem appellant, et Salvator erat, et Deus tantum illius curam habuerat, ut a mortuis ipsum suscitaret. Nam dicere illum propria surrexisse virtute, interim tutum nondum erat, ne apud hunc existimaretur Deo contrarius. Ut autem a profundo excitet sopore, exhortatur ad intelligendum quantæ damnationi sit obnoxium ipsos hunc a Deo exaltatum morte crucis interemisse.

« Ad dandam pænitentiam Israel, ac remissio-« nem peccatorum. »

50 Cum sermonem de cruce adeo sublimasset, et tanquam irremissibilem exhibuisset damnationem his qui furori adversus Christum intentato adhæserant, veluti tanti doloris exonerationem eis excogitans, ait : Sed hic a vobis quidem contumelia affectus, a Deo vero exaltatus, dedit spiritum pœnitentiæ ipsi Israel, ac remissionem peccatorum, adeo ut debacchatio in eum per crucem admissa non possit efficere, ut a vobis avertatur, eo quod is qui a Deo exaltatus est injuriarum obliviscitur erga illos qui per obedientiam illum agnoverint. Vide autem quomodo Judæi et per opera et per verba correpti non obtemperarunt, ideoque eorum condemnatio justa est. Per opera quidem, cum Deus apostolos in carceres duci permittit, sed admirando modo liberat. Per verba vero, ut et Judæi per apostolorum sermones et cæteri omnes corriperentur ac erudirentur. Imo et ipsi quoque apostoli ad libere loquendum inunguntur. Alii itaque compuncti sunt, et per obedientiam participes facti sunt sermonum apostolicorum : summi vero sacerdotes ac principes furore adversus apostolos agitabantur illorum mortem appetentes : ut jam manifestius sit eorum adversus Christum furorem non quasi justum processisse, sed ex invidia, qui ad hujusmodi cædem ipsos producat. Ideo etiam aiunt : « Vultis inducere super nos sanguinem viri hujus ? » sanguinem appellantes cædem Quemadmodum etiam Deus ad Cain : « Vox sanguinis fratris tui [68], hoc est cædes. Hæc autem dicebant Judæi, multitudinem contra apostolos exacerbantes, ac si id tantum quærerent, ut suæ saluti parceretur.

V, 32. « Et nos sumus ipsi testes horum, quæ « dicimus. »

Quorum ? quod remissionem, quod pœnitentiam promiserit : nam resurrectio jam in confesso erat.

V, 33. « Insuper et Spiritus sanctus, quem dedit « Deus obedientibus ipsi. Hæc autem cum audissent « dissecabantur ac consultabant, ut interficerent « illos. »

Quod remissionem tribuat, et nos testes sumus, et Spiritus sanctus, qui nequaquam supervenisset nisi primum soluta fuissent peccata. Hujusmodi autem sermo modesti animi est : neque enim dictum est : nobis solis, qui eum diligimus distribuendo munera, **51** sed communi sermone ad omnes prola-

[68] Gen. IV, 10.

tum est qui ipsi obtemperant. Ita ut etiam si illi obedirent, non fraudarentur parte doni ipsius ob transgressionem quæ propter crucem commissa est.

« V. 34-36. Surgens autem quidam in concilio « Pharisæus nomine Gamaliel, legis doctor, in « pretio habitus apud totum populum, jussit ut « paulisper foras secederent apostoli, dixitque ad « alios : Viri Israelitæ, attendite vobis ipsis super « hominibus istis quid acturi sitis. Ante hos enim « dies exstitit Theudas, dicens se esse aliquem : « cui adhæsit numerus virorum circiter quadrin- « gentorum : qui occisus est, omnesque quotquot « ei adhærebant dissipati sunt, et ad nihilum re- « dacti. »

Hic Gamaliel Pauli præceptor erat. Hunc ergo qui præceptor erat, et in judiciis legis approbatus, adhuc non credere, quanquam perfecte non intelligeret, extremæ erat dementiæ. Et manifestum est ex verbis ejus, quæ etiam satis ostendunt quod prudentia excelleret. Et etiam ex factis suis patet. Nam jubendo apostolos ejici a consilio, ut ipsis terrorem incuteret, seipsum quoque suspicione liberabat, qua putaretur verba facere in gratiam illorum, qui ejusdem cum ipso essent sententiæ. Ideo neque magna vehementia usus est, sed tanquam temulentis præ furore ait : « Attendite vobis ipsis quid acturi sitis, » ac si diceret : Non temere feramini. Deinde eorum quoque exempla in medium adducit, qui sapienter ac sibi ipsis inutiliter consulentes propter hujusmodi interempti sunt, nempe Theudam ac Judam Galilæum, qui ad auspicatum sibi terminum non pervenerunt. At non vetera profert exempla, sed recentia, et quorum multi fuerant ipsi conspectores : ut experientia caveat, ne in similem exemplorum terminum incurrat. Deinde ut sermone his emollito tentet auditores evertere a damno apostolis inferendo : ne quomodo, si ea quæ Deum habent auxiliatorem sine ullo impedimento finem sortiuntur, imprudenter, inquit, Deo repugnantes hos occidamus : atque ita non adversus illos, sed adversus nos ipsos armemur. Qui enim conatur rei Deo probatæ adversari, is seipsum oppugnare solet **52** Nam si humano hæret consilio, superflua est adversus ipsos indignatio : finis namque ac ejus e medio sublatio similiter procedet ut initium, prout exempla subindicant. Non autem manifeste dixit apostolorum factum, Dei aut hominum motum esse consilio, sed ambigue. Etenim si ex Deo dixisset, protinus illi contradixissent : si vero ex hominibus, rursum promptos adversus apostolos reddidisset. Propterea sapienter temperato sermone finem exspectare jubet, et non temere ferri adversus rem quæ ignoretur Qui enim pugnat adversus in quod Deo probatur, non illud, sed seipsum perdit. Etenim si humanum est, inquit, quid vobis necesse est facessere negotium ? si vero divinum, neque susceptis molestiis poteritis ipsum dissolvere, et ita non videtur temere procedendum adversus res quæ ignorantur.

A καὶ αὐτοὶ πείθοιντο, μὴ ἀμοιρησειν τῆς αὐτοῦ δωρεᾶς, τῇ διὰ τὸν σταυρὸν παρανομίᾳ.

« Ἀναστὰς δέ τις ἐν τῷ συνεδρίῳ Φαρισαῖος ὀνό- « ματι Γαμαλιὴλ, νομοδιδάσκαλος, τίμιος παντὶ τῷ « λαῷ, ἐκέλευσεν ἔξω βραχύ τι τοὺς ἀποστόλους « ποιῆσαι, εἰπέ τε πρὸς αὐτούς. Ἄνδρες Ἰσραηλῖ- « ται, προσέχετε ἑαυτοῖς ἐπὶ τοῖς ἀνθρώποις τού- « τοις, τί μέλλετε πράσσειν. Πρὸ γὰρ τούτων τῶν « ἡμερῶν ἀνέστη Θευδᾶς, λέγων εἶναί τινα ἑαυτόν. « Ὧ προσεκολλήθη ἀριθμὸς ἀνδρῶν ὡσεὶ τετρακο- « σίων. Ὃς ἀνῃρέθη, καὶ πάντως ὅσοι ἐπείθοντο αὐ- « τῷ διελύθησαν καὶ ἐγένοντο εἰς οὐδέν. »

Οὗτος ὁ Γαμαλιὴλ ὁ τοῦ Παύλου διδάσκαλος ἦν. B Ὃν διδάσκαλον ὄντα καὶ τὰς κατὰ νόμον κρίσεις εὐδόκιμον, μὴ πιστεῦσαι εἰς τόδε, εἰ καὶ μὴ διόλου ἐννοεῖν, ἐσχάτης ἀνοίας ἐστί. Καὶ δῆλον ἀπὸ τῶν ῥημάτων αὐτοῦ, ἃ καὶ ὅτι συνέσει διέφερεν, ἱκανὰ παριστᾷν. Καὶ δῆλον δὲ καὶ ἀπ' αὐτῶν τῶν πραγμάτων. Τὸ γὰρ κελεῦσαι τοὺς ἀποστόλους ἐκβληθῆναι τοῦ συνεδρίου, πρὸς τὸ ἐμφόβους αὐτοὺς καταστῆσαι, ἔτι καὶ ἑαυτῷ τὸ ἀνύποπτον περιεποίει, τοῦ μὴ ὡς ὁμογνώμοσι χαριζόμενον, τοὺς λόγους ποιεῖσθαι. Διόπερ οὐδὲ πολλῇ σφοδρότητι χρῆται, ἀλλ' ὡς ὑπὸ θυμοῦ μεθύουσιν οὕτω φησί· « Προσέχετε ἑαυτοῖς τί μέλλετε πράττειν, » οἱονεὶ, Μὴ ὡς ἔτυχε φέρεσθε. Εἶτα καὶ παραδείγματα ἀσυνέτως ἐπὶ τοῖς τοιούτοις χρησαμένων καὶ ἀλυσιτελῶς ἑαυτοῖς, προφέρει Θευδᾶν καὶ Ἰούδαν τὸν Γαλιλαῖον, οἳ μὴ πρὸς αἴσιον ἑαυτοῖς ἐκβεβήκασι πέρας. Οὐ παλαιὰ C δὲ τὰ παραδείγματα, ἀλλὰ νεαρὰ, καὶ ὧν αὐτόπται πολλοί. Ὡς ἂν ἡ πεῖρα, τὸ μὴ πρὸς ὅμοιον καταντῆσαι πέρας φυλάξηται τῶν παραδειγμάτων· εἶτα ὡς τούτοις ἐξομαλίσας τὸν λόγον, ἀποστῆναι πειράσηται τοὺς ἀκροατὰς τῆς κατὰ τῶν ἀποστόλων, ἐπιβουλῆς, μήπως, εἰ πρὸς ἀνεμπόδιστον ἀφώρμηνται τέλος, ἅπερ ἔχει Θεὸν συλλήπτορα, λάθοιμεν, φησίν, ἐπὶ θεομαχίαν ἀποτελευτῶντες, καὶ οὕτως οὐ κατ' ἐκείνων ἀλλὰ καθ' ἑαυτῶν ὁπλιζόμενοι πεφυκότος τοῦ κατὰ τοῦ τῷ Θεῷ δοκοῦντος βάλλειν ἐπιχειροῦντος, εἰς τὸ καθ' ἑαυτοῦ καταντᾷν. Εἰ γὰρ ἀνθρωπίνης ὁρμῆς ἔχεται, περιττὴ ἡ κατ' αὐτῶν ἀγανάκτησις. Τῇ γὰρ ἀρχῇ καὶ ὁ ἀφανισμὸς σύνδρομος, ὥσγε τὰ παραδείγματα ὑπαινίττεται. Οὐκ εἶπε δὲ προφανῶς, τὸ τῶν ἀποστόλων ἐκ Θεοῦ, ἢ ἐξ ἀνθρώπων ὁρμῆς D κεκινῆσθαι, ἀλλ' ἐνδοιαστικῶς. Εἰ μὲν γὰρ εἶπεν ὅτι ἐκ Θεοῦ, ἀντέλεγον ἂν εὐθέως ἐκεῖνοι. Εἰ δὲ ἐξ ἀνθρώπων, προχείρους πάλιν ἐποίει αὐτοὺς κατὰ τῶν ἀποστόλων. Διὰ τοῦτο σοφῶς τὸν λόγον οἰκονομήσας, περιμεῖναι τὸ τέλος κελεύει, καὶ μὴ προπετῶς κατὰ πράγματος ἀγνοουμένου φέρεσθαι. Πρὸς γὰρ τὸ τῷ Θεῷ δοκοῦν ὁ μαχόμενος, οὐκ ἐκεῖνο, ἀλλ' ἑαυτὸν καταλύει. Εἰ μὲν γὰρ ἀνθρώπινον, φησὶ, τί δεῖ πραγμάτων ὑμῖν ; εἰ δὲ θεῖον, οὐδὲ μετὰ πραγμάτων δυνήσεσθε αὐτὸ καταλῦσαι, ὡς μὴ προπετῶς δόξαι κατὰ πραγμάτων ἀγνοουμένων χωρεῖν·

« Μετὰ τοῦτον ἀνέστη Ἰούδας ὁ Γαλιλαῖος ἐν ταῖς A
« ἡμέραις τῆς ἀπογραφῆς, καὶ ἀπέστησε λαὸν ἱκανὸν ὀπίσω αὐτοῦ. Κἀκεῖνος ἀπώλετο. Καὶ πάντες ὅσοι ἐπείθοντο αὐτῷ διεσκορπίσθησαν. Καὶ τὰ νῦν λέγω ὑμῖν. »

Ἐοίκασιν οἱ Γαλιλαῖοι κατὰ τοὺς χρόνους Πιλάτου ἐστασιακέναι, δόγμασιν ἑπόμενοι Ἰούδα τοῦ Γαλιλαίου. Ἦν δὲ τὸ δόγμα τοῦ Ἰούδα, ὡς καὶ Ἰώσηπος ἐν τοῖς τελευταίοις τῆς Ἰουδαϊκῆς ἀρχαιολογίας ἔδειξεν, φαντασίαν ἐξαποστέλλον πολλὴν δι' εὐσέβειαν εὐτονίας. Κύριον γὰρ μηδὲ μέχρι στόματος ἔφασκε δεῖν τινα λέγειν, μηδὲ κατά τινα τιμὴν καὶ φιλοφροσύνην. Οὕτω δὲ μηδὲ τὸν βασιλεύοντα. Καὶ πολλοί γε αὐτῶν διὰ τὸ μὴ εἰπεῖν Καίσαρα κύριον, χαλεπωτάτας αἰκίας ὑπέμειναν. Οἳ καὶ ἐδίδασκον, μὴ δεῖν παρὰ τὰς διατεταγμένας ἐν τῷ νόμῳ Μωσέως, θυσίας ἑτέρας ἀναφέρεσθαι τῷ Θεῷ. Διόπερ καὶ ἐκώλυον τὰς ὑπὸ τῆς γερουσίας τοῦ λαοῦ παραδεδομένας γίνεσθαι περὶ τῆς σωτηρίας τοῦ βασιλέως καὶ τοῦ Ῥωμαίων ἔθνους. Εἰκὸς οὖν ἐπὶ τούτοις ἀγανακτοῦντα πρὸς Γαλιλαίους τὸν Πιλᾶτον κελεῦσαι παρ' αὐταῖς αἷς ἐδόκουν κατὰ τὸν νόμον προσφέρειν θυσίαις αὐτοὺς ἀναιρεθῆναι. Ὡς τότε ἀναμιχθῆναι ταῖς προσφερομέναις θυσίαις τὸ αἷμα τῶν προσαγομένων, καθὰ καὶ ἐν τῷ κατὰ Λουκᾶν Εὐαγγελίῳ ἐμφέρεται. B

« Ἀπόστητε ἀπὸ τῶν ἀνθρώπων τούτων, καὶ « ἐάσατε αὐτούς. Ὅτι ἐὰν ᾖ ἐξ ἀνθρώπων ἡ βουλὴ « ἢ τὸ ἔργον τοῦτο, καταλυθήσεται. Εἰ δὲ ἐκ Θεοῦ « ἐστιν, οὐ δυνήσεσθε καταλῦσαι αὐτό, μή ποτε καὶ « θεομάχοι εὑρεθῆτε. Ἐπείσθησαν δὲ αὐτῷ. Καὶ C « προσκαλεσάμενοι τοὺς ἀποστόλους, δείραντες παρ« ήγγειλαν μὴ λαλεῖν ἐπὶ τῷ ὀνόματι τοῦ Ἰησοῦ. « Καὶ ἀπέλυσαν αὐτούς. Οἱ μὲν οὖν ἐπορεύοντο χαί« ροντες ἀπὸ προσώπου τοῦ συνεδρίου, ὅτι ὑπὲρ τοῦ « ὀνόματος αὐτοῦ κατηξιώθησαν ἀτιμασθῆναι. Πᾶ« σάν τε ἡμέραν ἐν τῷ ἱερῷ καὶ κατ' οἶκον οὐκ « ἐπαύοντο διδάσκοντες καὶ εὐαγγελιζόμενοι Ἰησοῦν « τὸν Χριστόν. »

Οὐκ εἶπεν ὅτι ἐκ Θεοῦ ἐστιν, ἀλλ' οὐδ' ἀνθρώπινον τὸ ἔργον. Πρὸς γὰρ τὸ ἐκ Θεοῦ, εὐθὺς ἐκεῖνοι ἀντέλεγον ἄν, τὸ δὲ ἐξ ἀνθρώπων, θρασυτέρους ἐποίει κατὰ τῶν ἀποστόλων. Διόπερ ὅρα σύνεσιν ἀνθρώπου, σοφῶς τὸν λόγον οἰκονομοῦντος. Περιμεῖναι τὸ τέλος κελεύει. Οὐκ εἶπε δέ. Καὶ ἐὰν μὴ καταλύσητε αὐτό, γνῶτε ὅτι ἀπὸ Θεοῦ ἐστιν, ἀλλ' Ἐὰν ἐκ Θεοῦ ἐστιν, οὐ καταλυθήσεται. Τὸ μὲν γὰρ τῆς ἐκείνων λογισθείη D ἀπηνείας, τὸ δὲ τῆς θείας δυνάμεως· Ἐπείσθησαν δὲ τῷ μὴ παρουσίᾳ τῶν ἀποστόλων ταῦτα ῥηθῆναι, ἀλλὰ χωρίς. Ἔτι δὲ καὶ ὅτι συνεπιγνώμων αὐτοῖς νομισθείς, καὶ τὴν ἔκβασιν ὡς ἂν καὶ γένοιτο δεδοικώς, ὥσπερ καὶ αὐτοῖς ὑπετίθει. Πρὸς δὲ καὶ ἡ γλυκύτης τῶν λόγων μετὰ τοῦ δικαίου συνεβάλετο αὐτῷ πρὸς τὸ πεῖσαι. Ἀλλ', εἰ ἐπείσθησαν, πῶς ἔδειραν; Ἐπείσθησαν τῆς σφαγῆς ἀποσχέσθαι. Τοῦτο γὰρ ὥργων μανιωδῶς. Ἔδειραν δὲ τῷ μὴ δόξαι ἀφρόνως ὁρμηθῆναι καὶ κατὰ ἀνεκβάτων. Καὶ ἦν τῷ

« V. 37, 38. Post hunc exstitit Judas Galilæus in « diebus descriptionis, et multum avertit post se « populum : illeque periit, et quotquot paruerant « ei dispersi sunt. Et de rebus præsentibus dico « vobis. »

Verisimile est Galilæos temporibus Pilati in seditionem motos fuisse, dogmata sequentes Judæ Galilæi. Dogma autem Judæ prout etiam Josephus in postremis *Antiquitatum Judaicæ historiæ* libris ostendit [65], multam præ se ferebat ambitionem, propter strenuitatem religionis. Dicebat enim nullum oportere vel ore tenus Dominum appellare, neque ullius honoris aut benevolentiæ gratia, et ita neque eum qui regno potiretur. Et multi ipsorum, ne Cæsarem dominum vocarent, miserrima perpessi sunt supplicia. Hi etiam docebant non oportere alias præter assignatas in lege Mosis victimas exhiberi Deo, ideoque prohibebant traditas a senatu ac populo fieri pro salute regis ac gentis Romanorum. Verisimile ergo est Pilatum propter ista Galilæis indignatum jussisse, inter sacrificia quæ juxta legem offerre videbantur, ipsos interimi : ut tunc mistus sit oblatis hostiis sanguis eorum qui capiebantur, prout etiam in Evangelio juxta Lucam refertur [66].

53 » V, 38-42. Abstinete ab hominibus istis, et « sinite illos. Nam si fuerit ex hominibus consilium « aut opus hoc, dissolvetur : sin autem ex Deo est, « non poteritis illud dissolvere, ne quando et Deo « repugnare reperiamini. Persuasi sunt autem ab « eo. Cumque advocassent apostolos, cæsis præce« perunt ne loquerentur in nomine Jesu, et dimi« serunt eos. Illi itaque ibant gaudentes a conspectu « concilii : quod digni essent, ut pro nomine ejus « contumelia afficerentur. Et quotidie in templo et « in singulis domibus non cessabant docere et « annuntiare Jesum Christum. »

Non dixit quod ex Deo esset, sed neque quod humanum esset opus. Nam dicenti quod ex Deo, illi statim contradixissent : si vero dixisset quod ex hominibus, audaciores contra apostolos reddidisset. Vide ergo hominis prudentiam qui sapienter dirigebat sermonem. Jubet autem exspectare finem. Neque dixit: Si non dissolveritis illud, scitote quod ex Deo est. sed, Si ex Deo est, non dissolvetur. Illud enim daretur feritati illorum, hoc autem divinæ potentiæ. Persuasi sunt autem, cum hæc in apostolorum præsentia non dicerentur, sed illis foras ejectis, tum quod is qui rem una cum ipsis explorabat, rei eventum, hocne an illo modo succederet, formidabat, quemadmodum etiam illis suggerebat. Præterea autem sermonum lenitas una cum æquitate ad persuadendum, fuerunt ipsi auxilio. Verum si persuasi sunt, quomodo flagris illos ceciderunt? Persuasi quidem sunt, ne occiderent,

[65] Lib. XVIII, 1 et 2. [66] Luc. III, 1.

nam hoc furibunde exoptabant: attamen ceciderunt, ne viderentur insipienter ea tentasse quæ ipsis impossibilia erant. Ad hæc revera accidebat, ut truculentiam quidem illorum dissolvi, ex virtute esset consiliarii, verberare autem apostolos, eorum qui imbuta insania persuasi erant. Vide autem apostolorum ad meliora incrementum. Nam per afflictiones quibus devincendi sperabantur, magis exercebantur, ut ad efficaciorem magisque imperterritam doctrinam procederent, ut non in occulto, sed statim in templo quoque unde comprehensi erant, ubivis etiam alibi Christum annuntiarent, eorum qui vim eis intulerant vanitatem auditoribus ostentantes.

A ὄντι, τὸ μὲν τὴν σφοδρότητα αὐτῶν καταλυθῆναι, τῆς ἀρετῆς τοῦ συμβούλου, τὸ δὲ μαστίξαι τῆς τῶν συμβουλευθέντων δευσοποιοῦ μανίας. Ὅρα δὲ καὶ τῶν ἀποστόλων τὴν ἐπὶ τὸ κρεῖττον ἐπίδοσιν. Καὶ δι' ὧν ἠλπίζοντο καταγωνίζεσθαι θλιβερῶν, μάλιστα διὰ τούτων ἐπαλειφομένους πρὸς ἐνεργεστέραν χωρεῖν καὶ ἀκαταπληκτοτέραν διδασκαλίαν, ὡς μὴ ἐν παραβύστῳ, ἀλλὰ καὶ αὖθις ἐν τῷ ἱερῷ ἀφ' οὗ συνελήφθησαν, καὶ ὅποι δὴ ἀλλαχοῦ τὸν Χριστὸν εὐαγγελίζεσθαι, τὸ μάταιον τῶν ἐπηρεασάντων τοῖς ἀκροαταῖς ἐμπομπεύοντας.

54 CAPUT VII.

De electione septem diaconorum.

« VI, 1, 2. In his autem diebus cum multiplica« rentur discipuli, exortum est murmur Græcorum « adversus Hebræos, eo quod despicerentur in « ministerio quotidiano viduæ ipsorum. Cæterum « duodecim illi cum advocassent multitudinem « discipulorum, dixerunt: Non est æquum ut nos, « derelicto sermone Dei, ministremus mensis. »

Non in eisdem diebus, sed in quibusdam sequentibus. Verum more Scripturæ facturus narrationis exordium, hoc modo etiam nunc procedit. Ἑλληνιστὰς autem vocat non Græcos religione, sed Græce loquentes. Per murmur vero, alterius tentationis genus enarrat, non ab extrinsecis exortum, sed ab his qui intus erant. Hoc enim apostolorum probitatem demonstrat, qui undique et intrinsecus et extrinsecus impugnabantur, undique autem palmam referebant. Nam cum duodecim illi multitudinem advocassent, illos nempe qui ex eorum qui designandi erant præfectura, commodum erant reportaturi, electionem ipsis permittunt: indignum judicantes sese circa mensarum apparatum impediri postposito verbo divino. Unde electos crearunt diaconos, non juxta gradum qui nunc est in Ecclesia, sed διακόνους, id est, ministros: ut omni cum diligentia ct non neglectim distribuerent viduis simul et orphanis ea quæ ad alimentum reposita erant: idque potissimum viduis et orphanis, propter quos maxime exortum erat murmur. Vocat autem ministerium quotidianum eleemosynam, ut quæ et facientibus medicinæ loco sit, et beneficio affectos honoret. Non erat autem malitiæ quod viduæ contemnerentur, sed ignaviæ multorum. Ideoque ubi dignum visum est ut cura adhiberetur, sedatus est animi dolor. Vel etiam publicam dicunt administrationem. Nam hoc significare vult nomen διακονία. Siquidem Græci publicum penu λήϊτον appellant, quod 55 quisque magno studio contendit liberaliter in illud inferre ad communem impensam quæ sibi abundant.

ΚΕΦΑΛ. Ζ'.

Περὶ χειροτονίας τῶν ἑπτὰ διακόνων.

« Ἐν δὲ ταῖς ἡμέραις ταύταις πληθυνόντων τῶν B « μαθητῶν, ἐγένετο γογγυσμὸς τῶν Ἑλληνιστῶν « πρὸς τοὺς Ἑβραίους, ὅτι παρεθεωροῦντο ἐν τῇ « διακονίᾳ τῇ καθημερινῇ αἱ χῆραι αὐτῶν. Προσκα« λεσάμενοι δὲ οἱ δώδεκα τὸ πλῆθος τῶν μαθητῶν, « εἶπον. Οὐκ ἀρεστόν ἐστιν ἡμᾶς καταλείψαντας τὸν « λόγον τοῦ Θεοῦ διακονεῖν τραπέζαις. »

Οὐχ ἐν ταῖς αὐταῖς ἡμέραις, ἀλλ' ἔν τισι τῶν μετ' ἐκείνας. Τῷ γραφικῷ δὲ ἔθει, ἀρχὴν διηγήσεως καταβαλέσθαι μέλλων, οὕτω πρόεισι καὶ νῦν. Ἑλληνιστὰς δὲ οὐ τὴν θρησκείαν, ἀλλὰ τοὺς Ἑλληνιστὶ φθεγγομένους καλεῖ. Διὰ δὲ τοῦ γογγυσμοῦ, ἄλλου πειρασμοῦ εἶδος ἐξαγγέλλει, οὐχ ἀπὸ τῶν ἔξωθεν, ἀλλὰ ἀπὸ τῶν ἐντός. Τοῦτο γὰρ τὸ δόκιμον τῶν ἀποστόλων παριστᾷ, πανταχόθεν μὲν πολεμουμένων ἀπὸ τῶν ἐντὸς καὶ ἐκτός, πάντοθεν δὲ τὸ ἀριστεῖον C ἀποφερομένων. Προσκαλεσάμενοι γὰρ οἱ δώδεκα τὸ πλῆθος, τοὺς καὶ ἀπολαύειν μέλλοντας τῆς προστασίας τῶν προχειριζομένων, αὐτοῖς ἐπιτρέπουσι τὴν ἐκλογήν, ἀναξίους κρίνοντες ἑαυτοὺς περὶ τραπεζοποιίαν ἀπασχολεῖσθαι, τοῦ κατὰ Θεὸν λόγου ὠλιγωρηκότας. Ὅθεν τοὺς ἐκλεγέντας εἰς διακόνους ἐχειροτόνησαν, οὐ κατὰ τὸν νῦν ἐν ταῖς ἐκκλησίαις βαθμόν, ἀλλὰ τοῦ διανέμειν μετὰ ἀκριβείας καὶ ὀρφανοῖς καὶ χήραις τὰ πρὸς διατροφὴν καὶ μὴ κατημελημένως, μάλιστα δὲ χήραις καὶ ὀρφανοῖς δι' οὓς μάλιστα ὁ γογγυσμός. Διακονίαν δὲ καλεῖ τὴν ἐλεημοσύνην, ὡς καὶ τοὺς ποιοῦντας θεραπεύουσαν, καὶ τοὺς εὐεργετουμένους σεμνύνουσαν. Οὐχ ἦν δὲ κακίας τὸ παροραθῆναι τὰς χήρας, ἀλλὰ ῥᾳθυμίας τῶν πολλῶν. Διὸ καὶ φροντίδος ἀξιωθὲν ἐπαύσατο τὸ λυποῦν. Ἢ καὶ τὴν δημοσίαν ὑπηρεσίαν. Τοῦτο γὰρ D τὸ τῆς διακονίας ὄνομα δηλοῦν βούλεται. Λήϊτον γὰρ τὸ δημόσιον καλοῦσιν Ἕλληνες ταμεῖον, παρόσον εἰς αὐτὸ πᾶς τις κατεσπευσμένως ἵεται προσφέρειν ἃ φιλοτίμως αὐτῷ εὐπόρηται πρὸς χορηγίαν κοινήν.

VI, 3-7. « Circumspicite ergo, fratres, viros ex « vobis testimonio comprobatos septem, plenos « Spiritu sancto et sapientia, quos constituamus « super hoc negotio. Nos vero orationi et admi« nistrationi sermonis incumbemus. Placuitque

« Ἐπισκέψασθε οὖν, ἀδελφοί, ἄνδρες ἐξ ὑμῶν « μαρτυρουμένους ἑπτά, πλήρεις Πνεύματος ἁγίου « καὶ σοφίας, οὓς καταστήσομεν ἐπὶ τῆς χρείας ταύ« της. Ἡμεῖς δὲ τῇ προσευχῇ καὶ τῇ διακονίᾳ τοῦ « λόγου προσκαρτερήσομεν. Καὶ ἤρεσεν ὁ λόγος

« ἐνώπιον παντὸς τοῦ πλήθους. Καὶ ἐξελέξαντο Στέ- A
« φανον ἄνδρα πλήρη πίστεως καὶ Πνεύματος ἁγίου.
« καὶ Φίλιππον, καὶ Πρόχορον, καὶ Νικάνορα, καὶ
« Τίμωνα, καὶ Παρμενᾶν, καὶ Νικόλαον προσήλυτον
« Ἀντιοχέα· οὓς ἔστησαν ἐνώπιον τῶν ἀποστόλων.
« Καὶ προσευξάμενοι ἐπέθηκαν αὐτοῖς τὰς χεῖρας.
« Καὶ ὁ λόγος τοῦ Θεοῦ ηὔξανε, καὶ ἐπληθύνετο
« ὁ ἀριθμὸς τῶν μαθητῶν ἐν Ἱερουσαλὴμ σφόδρα.
« Πολύς τε ὄχλος τῶν ἱερέων ὑπήκουον τῇ πίστει. »

Πεπληρωμένους Πνεύματος ἁγίου καὶ σοφίας εἶναι τοὺς ἐκλεχθησομένους ἡ τῶν ἀποστόλων ἐπίσκηψις βούλεται. Οὐ γὰρ τῶν τυχόντων, κατηγορίαν φέρειν ὀρφανῶν καὶ χηρῶν, ὡς οὐδὲ τῶν ἀναλισκόντων. Κἂν γὰρ μὴ κλέπτης ᾖ, ῥᾴθυμος δὲ καὶ παροράσει ἀπολλὺς πάντα, ἢ θρασὺς καὶ ἐπὶ τῷ τυχόντι παρακινούμενος, οὐδὲν ὄφελος τῆς προστασίας, εἰ μὴ B μετὰ ἀνοχῆς τῶν φλυάρων. Τοῦτο μέγιστον δεῖγμα φιλοσοφίας. Ηὔξανε δὲ ὁ λόγος τοῦ Θεοῦ ἐπὶ τῇ τοιαύτῃ καταβάσει, φησὶν, ὅση τῆς ἐλεημοσύνης δεικνὺς ἡ ἰσχὺς, ὡς καὶ τῶν ἱερέων τοῦ συστήματος μὴ ἀστοχῆσαι τῆς προσλήψεως.

ΚΕΦΑΛ. Η'.

Ἰουδαίων ἐπανάστασις καὶ συκοφαντία κατὰ Στεφάνου, αὐτοῦ τε δημηγορία περὶ τῆς πρὸς Ἀβραὰμ διαθήκης τοῦ Θεοῦ, καὶ περὶ τῶν δώδεκα πατριαρχῶν. Ἐν ᾧ περὶ τῆς λιμοῦ καὶ πυρωνίας καὶ ἀναγνωρισμοῦ τῶν υἱῶν Ἰακὼβ, καὶ περὶ τῆς γενέσεως Μωσέως, καὶ τῆς πρὸς αὐτὸν γενομένης θεοφανείας ἐν ὄρει Σινᾷ. Περὶ τῆς ἐξόδου καὶ μοσχοποιίας τοῦ Ἰσραὴλ ἄχρι χρόνων Σολομῶντος, καὶ τῆς τοῦ ναοῦ C κατασκευῆς. Ὁμολογία τῆς ὑπερουρανίου δόξης Ἰησοῦ Χριστοῦ ἀποκαλυφθείσης Στεφάνῳ. Ἐφ' ᾗ λιθόλευστος γεγονὼς ὁ αὐτὸς Στέφανος, εὐσεβῶς ἐκοιμήθη.

« Στέφανος δὲ πλήρης πίστεως καὶ δυνάμεως
« ἐποίει τέρατα καὶ σημεῖα μεγάλα ἐν τῷ λαῷ. »

Κοινῆς οὔσης τῆς χειροτονίας τῶν ἑπτὰ, οὗτος τῷ ἐπιτηδειοτέρῳ τῆς ἐκλογῆς πλείονα τὴν χάριν ἐπεσπάσατο. Ὁ γὰρ πρὸ τῆς χειροτονίας τέρατα μὴ ποιῶν, ἅτε μηδὲ διάδηλος ὢν, ὅτε διὰ τῆς χειροτονίας γνώριμος κατέστη, τότε καὶ τὸ ἐπὶ τῇ χειροτονίᾳ χάρισμα διεδείκνυτο, ἵνα φανερὸν ᾖ ὅτι οὐκ ἀρκεῖ μόνη ἡ χάρις, ἀλλὰ δεῖ καὶ τῆς χειροτονίας εἰς χάριτος προσθήκην, κατὰ τὸ διάφορον τῶν δεχομένων ἐξ ἑτοιμότητος. D

« Ἀνέστησαν δέ τινες τῶν ἐκ τῆς συναγωγῆς τῆς
« λεγομένης Λιβερτίνων καὶ Κυρηναίων, καὶ Ἀλε-
« ξανδρέων, καὶ τῶν ἀπὸ τῆς Κιλικίας, καὶ Ἀσίας,
« συζητοῦντες τῷ Στεφάνῳ, καὶ οὐκ ἴσχυον ἀντι-
« στῆναι τῇ σοφίᾳ, καὶ τῷ πνεύματι ᾧ ἐλάλει. Τότε
« ὑπέβαλον ἄνδρας λέγοντας, ὅτι Ἀκηκόαμεν αὐτοῦ
« λαλοῦντος ῥήματα βλάσφημα εἰς Μωσῆν καὶ τὸν
« Θεόν. Συνεκίνησάν τε τὸν λαὸν καὶ τοὺς πρεσβυτέρους
« καὶ τοὺς γραμματεῖς. »

Ἀνάστασιν πάλιν τὸν παροξυσμὸν αὐτῶν φησι καὶ τὴν ὁρμὴν οὐ μόνον ἀφ' ἑαυτῶν, ἀλλὰ καὶ ἐξ ἑτέρου πλήθους τάχα συζητεῖν ἱκανοῦ καὶ σοφι-

« sermo coram tota multitudine. Et elegerunt Ste-
« phanum, virum plenum fide et Spiritu sancto, et
« Philippum, et Prochorum, et Nicanorem, et Ti-
« monem, et Parmenam, et Nicolaum, proselytum
« Antiochenum : quos statuerunt in conspectu
« apostolorum Et cum orassent, imposuerunt eis
« manus. Et sermo Dei crescebat ac multiplicabatur
« numerus discipulorum in Jerusalem valde, mul-
« taque turba sacerdotum obtemperabat fidei. »

Impletos esse Spiritu sancto et sapientia eos qui eligendi essent, apostolorum obtestatio requirit. Neque enim quorumvis est maledicentiam ferre orphanorum et viduarum, sicut neque eorum qui ipsos exedunt ac devorant. Nam licet fur non fuerit, segnis tamen suaque negligentia omnia perdens, aut temerarius quidquid occurrerit pervertens, nihil utilitatis supra præfectura afferrent, nihil ex tolerantia nugatorum quod maximum est sapientiæ indicium. Dicit autem quod serms Dei hujusmodi quasi descensu crescebat (ostendens quanta sit vis eleemosynæ), adeo ut ne cœtus quidem sacerdotum a scopo aberraverit quin simul assumpta sit.

56 CAPUT VIII.

Judæorum insurrectio et calumnia adversus Stephanum, ejusquè concio de Dei erga Abraham testamento, et de duodecim patriarchis : in quo etiam de fame, tentatione ac recognitione filiorum Jacob continetur, et de nativitate Mosi, divinaque ad eum apparitione facta in monte Sina, de egressu filiorum Israel et vituli formatione usque ad tempora Salomonis, ac templi ædificationem. Confessio snpercœlestis gloriæ Jesu Christi Stephano revelatæ in qua lapidatus ipse Stephanus religiose obdormivit.

VI, 8. « Porro Stephanus, plenus fide ac fortitu-
« dine faciebat prodigia et signa magna in po-
« pulo. »

Cum communis fuerit illorum septem designatio, hic majori ad electionem idoneitate copiosiorem contraxit gratiam. Qui enim ante electionem prodigia non faciebat, ut qui nec satis cognitus erat, ubi per electionem cognitus effectus est, tunc etiam donum quod electionem consecutum erat demonstrabatur, ut manifestum fiat quod non sola sufficiat gratia, sed opus est quoque addi electionem ad gratiæ augmentum jxta præstantiam eorum qui ex promptitudine suscipiuntur.

VI, 9-12. « Exorti sunt autem quidam de con-
« gregatione quæ dicebatur Libertinorum, et Cyre-
« nensium, et Alexandrinorum, et eorum qui erant
« a Cilicia et Asia disputantes cum Stephano, et
« non poterant resistere sapientiæ et spiritui quo
« loquebatur. Tunc subordinarunt viros qui dice-
« rent : Audivimus eum loquentem verba blasphe-
« ma in Mosen 57 ac Deum. Commoveruntque
« plebem et seniores ac scribas. »

Rursum ἀνάστασιν dicit ipsorum exacerbationem et impetum, non a suis tantum, verum etiam ab alia multitudine, quæ fortassis ad disputandum et

›phandum idonea erat, nempe Libertinorum A
ĸandrinorum, et Cyrenensium, et Cilicum, et
›rum. Et quemadmodum per unam multitu-
ı est disputatio, ita et per alios est accusatio,
ma dolos texentium ac deploratorum. Prohi-
enim a Gamaliele, ut nihil contra apostolos
ırent, imo nihil habentes adversus illos accu-
›nis, Stephanum de præsentibus rebus calum-
ıe aggrediuntur, a veri inquisitione aberrantes
ɟaci loquacitate. Libertinos autem dicit fortassis
ari Romanos, quod a Livia Augusti conjuge
psos celebres reddiderint: eo quod et mulier
rcelebris esset, et ab Augusto, virtutis gratia,
:imie adamaretur: cui sane ipsa quoque id re-
endit, ut ad Augusti sepulcrum toleranti animo
erseveraverit. *Alio modo*: Libertinorum et Cyre- B
ıensium, qui erant a civitate, quæ est trans Alexandriam: nempe circa sophisticen vires ac gloriam apud Hebræos habentium: quorum variæ congregationes Hierosolymis erant, inhabitantium more gentium. Ideo quoque synagogas habebant, nempe loca separata ad lectionem legum Mosaicarum. Multi siquidem eorum, qui adorationis gratia Jerusalem accedebant, maxime circa Pascha, quod non licebat extra Jerusalem celebrare, in ea agebant. Ne enim continue cogerentur a patriis locis peregre agere frequentando Jerusalem, ibidem residebant. Libertinos autem appellabant, qui a Romanis manumissi erant. Stephano igitur indignum ducente cum eis tanquam corde excæcatis conversari, ipsi, suæ vanitati fidentes, ad disputandum cum eo processerunt. Solum autem ad eum, non ad C alium: tum quidem invidia eorum, quæ edebantur ab eo signorum, ut si forte ad hæsitantiam ac consilii inopiam eum adigerent, pudore suffunderent, tanquam insipienter se habentem in his quæ sibi delegata essent; tum etiam ut distractione disputationis erga ipsos, causa illi essent ut a signis vacaret. Cum itaque his de causis illi instarent, insuper maligno quoque animo ad quippiam adversus legem dicendum impellerent, ad quod etiam omne studium illorum tendebat: **58** ipse malitiam eorum aggressus, initio facit hoc, ut acriori certamine quod illis præcipuum erat aggrediatur, ac divini qui in eo erat Spiritus et sapientiæ virtute os ipsis obstruat. Deinde etiam ad ea quæ isti decernebant, obscurius quam ut possint intelligere, D quædam in medium affert. Propter quod et ipsi jam deinceps clam procedebant, et ipse postea apertissime, quod in animo erat eis proponebat. Quidnam? Certe legis cessationem, quam non exprimebat, sed innuebat. Nam si id manifeste expressisset, falsis non fuisset eis opus testibus, quod ipsi qu dem finis optatus fuit, illis vero perditionem paravit.

στεύειν, Λιβερτίνων καὶ Ἀλεξανδρέων, καὶ Κυρη-
ναίων, καὶ Κιλίκων, καὶ Ἀσιανῶν. Καὶ ὥσπερ δι ἑτέρου πλήθους ἡ συζήτησις, οὕτω καὶ δι' ἑτέρων ἡ κατηγορία, καὶ τὸ σχῆμα δολοπλόκων καὶ ἀπεγνωσμένων. Κωλυθέντες γὰρ ὑπὸ Γαμαλιὴλ μηδὲν κατὰ τῶν ἀποστόλων ἐπιχειρεῖν, καὶ μηδὲν ἔχοντες κατ ἐκείνων ἐγκαλεῖν, Στεφάνῳ τὰ νῦν συκοφαντικῶς ἐπιτίθενται, ἀστοχήσαντες τῆς διὰ τῶν λογολεσχῶν συζητήσεως. Λιβερτίνους δὲ τοὺς Ῥωμαίους καλεῖσθαι τάχα φησὶν, ἀπὸ Λιβίας τῆς Αὐγούστου γυναικὸς ἐπιφημίσαντες ἑαυτοὺς καθότι καὶ περιφανὴς ἡ γυνὴ, καὶ δι' ἀρετὴν στεργομένη διαφερόντως ὑπὸ Αὐγούστου. Ὧ δὴ καὶ αὐτὴ εἰς ἀντάμειψιν, τῷ τάφῳ τοῦ Αὐγούστου προσκαρτεροῦσα διέζησεν. — Ἄλλως· Λιβερτίνων καὶ Κυρηναίων τῶν ἐπέκεινα Ἀλεξανδρείας, ἅτε περὶ σοφιστικὴν τὸ κράτος ἀποφερομένων παρ' Ἑβραίοις. Ὧν καὶ διάφοροι συναγωγαὶ ἐν Ἱερουσαλὴμ κατὰ ἔθνη ἐναυλιζομένων. Διὸ καὶ συναγωγὰς εἶχον τόπους ἀφωρισμένους ἐπ' ἀναγνώσει τῶν Μωσέως νόμων. Πολλοὶ γὰρ τῶν ἐπιδημούντων προσκυνήσεως χάριν εἰς Ἱερουσαλὴμ, μάλιστα κατὰ τὸ Πάσχα, ὃ οὐκ ἐξῆν ἔξω τελεῖν τῆς Ἱερουσαλὴμ, συνδιέτριβον ἐν αὐτῇ. Ὡς ἂν οὖν μὴ συνεχῶς ἀναγκάζωνται ἀπὸ πατρίων ἀποδημεῖν, φοιτῶντες εἰς Ἱερουσαλὴμ προσήδρευον ἐκεῖ. Λιβερτίνους δὲ τοὺς Ῥωμαίων ἀπελευθέρους ἐκάλουν. Στεφάνου τοίνυν ἀπαξιοῦντος αὐτοῖς ἅτε πεπωρωμένοις τῇ καρδίᾳ προσομιλεῖν, αὐτοὶ τῇ ἑαυτῶν ματαιότητι θαῤῥοῦντες, ἐπὶ τὸ συζητεῖν αὐτῷ προεφέροντο. Πρὸς αὐτὸν δὲ μόνον, οὐ πρὸς ἕτερον, τὸ μὲν, φθόνῳ τῶν ὑπ' αὐτοῦ τελουμένων σημείων, ὡς ἂν εἴπως εἰς ἀπορίαν αὐτὸν παραστήσειαν, αἰσχύνην αὐτῷ προσπορίσωσι, τῶν πρεσβευομένων ἀμαθῶς ἔχοντι· τὸ δὲ, καὶ ὡς τῷ περισπασμῷ τῆς πρὸς αὐτοὺς συζητήσεως, σχολὴν αὐτῷ τῶν σημείων περιποιοῖντο. Διὰ ταῦτα οὖν ἐπικειμένων αὐτῶν καὶ πρὸς τούτοις εἰπεῖν τι ἐπαγόντων φιλοπονήρως κατὰ τοῦ νόμου, δι' ὃ καὶ ἡ πᾶσα σπουδὴ, αὐτὸς φθάσας τὸ φιλοπόνηρον αὐτῶν, τοῦτο ποιεῖ κατ' ἀρχὰς ἀγωνιστικώτερον αὐτοῖς ἀρχὴν ἐφορμήσας, καὶ τῇ δυνάμει τοῦ ἐν αὐτῷ θείου Πνεύματος καὶ σοφίας εἰς ἀφασίαν αὐτοὺς συνελάσας· εἶτα καὶ πρὸς ἃ ἐβούλοντο οὗτοι αἰνιγματωδέστερον συμβαλῶν, ὡς οὐδὲ πρὸς τοῦτο συνετῶς ἔχειν. Διά τοι τοῦτο καὶ λῃστρικώτερον τὸ ἀπὸ τοῦδε ἐχώρουν ἤδη. Καὶ αὐτὸς τὸ ἀπὸ τοῦδε γυμνότατα τὸ δι' ἐπιθυμίας αὐτοῖς ἐπετίθει. Τί τοῦτο; τὴν τοῦ νόμου κατάπαυσιν. Ἣν οὐκ ἔλεγε μὲν, ᾐνίττετο δέ. Ἐπεὶ εἰ φανερῶς ἔλεγεν, οὐκ ἂν ἐδέοντο τῶν ψευδομαρτύρων. Ὅπερ αὐτῷ μὲν τ ποθούμενον τέλος, ἐκείνοις δὲ τὸν ὄλεθρον ἐθησαύρισεν.

« Et insurgentes corripuerunt eum, adduxeruntque in concilium. »

Furtivos ubique nituntur aggressus: Christum comprehendentes per viros homicidas, gladios, noctis lampadum facumque auxilio, ferentes. Petrum reliquosque apostolos a templo, nunc autem

« Καὶ ἐπιστάντες συνήρπασαν αὐτὸν, καὶ ἤγαγον εἰς τὸ συνέδριον. »

Πανταχοῦ τοῦ λῃστρικοῦ ἔχονται· Χριστὸν μὲν φονώντων ἀνθρώπων ὑπὸ λαμπάσι καὶ φανοῖς μαχαιροφορούντων συλλαμβάνοντες. Πέτρον καὶ λοιποὺς ἀποστόλους ἀπὸ τοῦ ἱεροῦ, καὶ νῦν δὲ

φανον ἀπὸ τοῦ διδασκαλικοῦ τόπου ἐπὶ τὸ συνέδριον A κριθησόμενον ἁρπάζοντες.

« Ἔστησάν τε μάρτυρας ψευδεῖς, λέγοντας· Ὁ « ἄνθρωπος οὗτος οὐ παύεται ῥήματα βλάσφημα λα« λῶν κατὰ τοῦ τόπου τοῦ ἁγίου τούτου καὶ τοῦ νό« μου. Ἀκηκόαμεν γὰρ αὐτοῦ λέγοντος, ὅτι ὁ Ἰη« σοῦς ὁ Ναζωραῖος οὗτος καταλύσει τὸν τόπον τοῦ« τον, καὶ ἀλλάξει τὰ ἔθη ἃ παρέδωκεν ἡμῖν Μω« σῆς. »

Ὑπέβαλον ἄνδρας λέγοντας, ὅτι Ἀκηκόαμεν αὐτοῦ ῥήματα βλάσφημα λαλοῦντος εἰς Μωϋσῆς καὶ τὸν Θεόν. » Τίνα δὲ τὰ ῥήματα; « Ὅτι Ἰησοῦς ὁ Ναζωραῖος οὗτος καταλύσει τὸν τόπον τοῦτον. » Καὶ μὴν εἴρηκε τοῦτο Στέφανος, εἰ καὶ μὴ γυμνῶς οὕτως. Πῶς οὖν ὑποβολιμαῖοι οὗτοι καὶ ψευδομάρτυρες; ὅτι οὐχ ὥσπερ ἤκουσαν, καὶ ἐληρώδουν. Ἀλλ' ἐπειδὴ ἄλλως μὲν ἤκουσαν, ἄλλως δὲ νῦν αὐτοὶ B προὐχώρουν, εἰκότως καὶ ψευδομάρτυρες ἀναγράφονται. Ὡς γὰρ ἐπὶ Χριστοῦ τὸ δυνάμενον καταλῦσαι τὸν ναὸν, ψευδομαρτυρία (οὐ γὰρ Χριστὸς εἶπε, Λύσω, ἀλλὰ, « Λύσατε, » ἐκείνοις τὸ λῦσαι, οὐχ ἑαυτῷ ἀνατιθεὶς, δι' ὃ καὶ ψευδεῖς)· οὕτω καὶ νῦν ψευδεῖς, οἱ τῷ Ναζωραίῳ τὸν Στέφανον φάσκοντες τὴν κατάλυσιν τοῦ νόμου καὶ τοῦ τόπου ἀνατιθέναι. Καὶ τοῦτο ποιεῖν ἄνδρα Ναζωραῖον δηλονότι αὐτοχειρὶ, καὶ οὐ Θεὸν καὶ διὰ Ῥωμαϊκῶν στρατοπέδων. Τὰ δὲ Μωϋσέως ἔθη προδήλως ὁ αὐτὸς Θεὸς, καὶ διὰ τῶν αὐτοῦ μαθητῶν καὶ ἀποστόλων, ἐπὶ τὸ κρεῖττον ἠλλοίωσεν. Τὸ δὲ, ὁ Ναζωραῖος, ὀνειδιστικῶς. Στέφανος δὲ οὐδαμοῦ Ναζωραῖον εἴρηκε τὸν Χριστὸν, εἰ μὴ οἱ Ἑβραίων ἄρχοντες. Αὐτὸς δὲ σεβάσμιον ἀεὶ τὸν Χριστὸν καὶ δίκαιον ὑπὸ προφητῶν C καταγγελλόμενον, καὶ συμπαρόντα ἀεὶ τῷ Θεῷ. Ὡς δῆλον καὶ ἀπὸ τῶν προκειμένων αὐτοῦ λόγων. Οἷς καὶ συναπῆλθε τοῦ μοχθηροῦ τούτου ζῆν ἀπολυθείς. « Καταλύσει τὸν τόπον τοῦτον. » Πολλὴ γὰρ ἦν αὐτοῖς εὐλάβεια περὶ τοῦ ναοῦ, ἅτε καὶ μετοικεῖν βουλομένοις. Διπλῆ δὲ κατηγορία εἰ ἀλλάξει τὰ ἔθη, καὶ ἕτερα ἐντεισάξει. Προεβάλλετο δὲ πανταχοῦ ὁ Μωσῆς, ἐπειδὴ τὰ τοῦ Θεοῦ οὐ σφόδρα ἔμελλεν αὐτοῖς, ὡς τὰ Μωσέως. Οὕτως ὅλως ἔζων πρὸς μόνην τὴν τοῦ πλήθους δόξαν.

« Καὶ ἀτενίσαντες εἰς αὐτὸν ἅπαντες οἱ καθεζό« μενοι ἐν τῷ συνεδρίῳ, εἶδον τὸ πρόσωπον αὐτοῦ « ὡσεὶ πρόσωπον ἀγγέλου. Εἶπε δὲ ὁ ἀρχιερεὺς, Εἰ « ἄρα ταῦτα οὕτως ἔχει; Ὁ δὲ ἔφη. » D

« Εἶδον τὸ πρόσωπον αὐτοῦ. » Οὕτως ἔστι καὶ ἐν ἐλάττονι βαθμῷ ὄντα, ἐπίχαριν καὶ λαμπρὸν ὁρᾶσθαι. Ἵνα οὖν πληγῶσιν οἷς ἔμελλεν ἐρεῖν, τῷ καταπληκτικῷ τοῦ προσώπου εἰς τὸ τῶν λόγων εὐπαράδεκτον προοιμιάζει.

« Ἄνδρες ἀδελφοὶ καὶ πατέρες, ἀκούσατε. »

Ὅρα αὐτὸν οὐκ ἐπιτρέχοντα τῷ διδάσκειν, ἀλλ' ἀναγκαζόμενον ὑπὸ τῶν ζητούντων. Καὶ ἐπειδὴ ἐκράτει τῷ λόγῳ καὶ τοῖς σημείοις, ἀφόρητος ἦν αὐτοῖς

et Stephanum judicandum, a doctrinæ loco ad concilium rapientes.

VI, 13, 14. « Ac statuerunt falsos testes, qui di« cerent: Homo iste non cessat loqui verba blas« phema adversus locum sanctum hunc et legem. « Audivimus enim eum dicentem, quod Jesus Na« zarenus hic demolietur locum hunc, et mutabit « instituta quæ tradidit nobis Moses. »

Submiserunt viros, qui dicerent: « Audivimus eum loquentem verba blasphema adversus Mosen, ac Deum. » Quænam autem sunt ea verba? « Quod Jesus Nazarenus hic demolietur locum hunc. » Atqui hoc dixit Stephanus, etsi non adeo aperte: quomodo ergo sunt hi supposititii falsique testes? Quia non ut audierant ita narrabant: sed alio quidem modo audierant, nunc vero ipsi alio modo proferebant: merito itaque falsi testes esse referuntur. Quemadmodum enim de Christo quod posset templum dissolvere falsum fuit testimonium[66], (neque enim Christus dixerat, Solvam, sed, « Solvite[67], » ad illos, non ad se referens resolutionem) ita et nunc mendaces sunt qui Stephanum aiunt legis ac loci demolitionem Nazareno attribuere; **59** quodque vir Nazarenus suis videlicet manibus faceret, et non Deus etiam per Romanos exercitus. Mosis vero instituta manifeste Deus ipse per discipulos suos et apostolos in melius commutavit. Nazarenus autem contumeliose dictus est. Nam Stephanus nequaquam Nazarenum dixit Christum, sed Hebræorum principes: ipse venerandum semper Christum ac justum a prophetis annuntiatum, Deoque semper dixit astantem, veluti etiam ex propositis ejus sermonibus manifestum est, cum quibus una discessit ab hac vita flagitiosa absolutus. « Demolietur locum hunc. » Multus siquidem de templo illis metus erat, ut qui etiam propter illud, locum habitationis mutassent. Duplex autem erat accusatio: quod instituta mutaturus esset et eorum loco alia inducturus. Ubique etiam obtendebatur Moses: quandoquidem Dei placita non æque illis curæ erant ut Mosi: ita ad solam multitudinis gloriam, vitam omnino dirigebant.

VI, 15; VII, 1-2. « Et intuentes eum universi « qui sedebant in consilio, viderunt faciem ejus « tanquam faciem angeli. Dixit autem princeps « sacerdotum: Num hæc ita se habent? At ille « ait. »

« Viderunt faciem ejus. » Ita contingit etiam illum qui in inferiori gradu est gratiosum ac splendidum videri. Ut ergo sermonibus quos dicturus erat consternarentur, a faciei stupore, quo facilius verba ejus excipiantur, sumit exordium.

« Viri fratres et patres, audite. »

Vide quod se ad docendum non inseruerit, sed ab his qui interrogaverunt coactus sit. Et quoniam verbis ac signis vincebat, intolerabilis eis erat.

[66] Matth. XXVI, 21. [67] Joan. II, 19.

Falsum vero testimonium mercede conductorum inductum est, ne violentia in negotio suboleat. Siquidem Deum non timebant, sed ad hominum gloriam respiciebant. Est autem vere sapiens ac animi magnitudine plenum exordium. Nominum etenim proprietate demonstrare intendit prudentis non esse, injuriosum quidpiam, aut quod damnum afferat adversus fratres ac patres inducere : id autem afferre quod et gloriam novit et lucrum parere, hoc demum viri est natura absoluti, quique salutifere ad eos loquitur ad quos est sermo. At de vobis inquit, nihil tale concipi potest : quod enim vocationis fratrum ac patrum mihi facta sit **60** mentio, in contrarium hujus actum est, cum vos tanquam communis naturæ oblitos procedere animadvertam indiscreto erga nos odio, quod vos inducit ad ea quoque prætergrediendum, quæ ad divinam referuntur potentiam. Nam ut cætera omittam, horum vobis memoriam suggero, quæ non sine divina potentia finem sortiuntur, signorum, inquam, ac prodigiorum per nos editorum, quorum et vos testes estis, quæ non alio modo prosperum sortirentur effectum. Sed postquam Stephanum per fratrum ac patrum appellationem, hæc obscure designantem comperimus : nunc etiam consideremus quæ his addita sunt non vulgari modo, sed cum magna ac divinitus afflata sapientia.

A Ἡ δὲ ψευδομαρτυρία τῶν μισθωθέντων εἰσήγετο, ἵνα μὴ δόξῃ τὸ πρᾶγμα ἐπήρεια εἶναι. Τὸν μὲν γὰρ Θεὸν οὐκ ἐφοβοῦντο, πρὸς δὲ τὴν τῶν ἀνθρώπων δόξαν ἐπέβλεπον. Σοφὸν δὲ τῷ ὄντι καὶ μεγαλοφροσύνης μεστὸν τὸ προοίμιον. Τῇ γὰρ τῶν ὀνομάτων οἰκειώσει βούλεται παριστᾷν, ὡς πρὸς τοὺς ἀδελφοὺς καὶ πατέρας ὑβριστικόν τι καὶ ἐπιζήμιον εἰσηγεῖσθαι οὐκ ἔμφρονος. Ἀλλ' ὃ καὶ δόξαν οἶδε καὶ κέρδος περιποιεῖν, ἀνδρὸς τοῦτο τὴν φύσιν ἐξακριβοῦντος, καὶ σωτηρίως τοῖς πρὸς οὓς ὁ λόγος ἀποφθεγγομένου. Ἀλλ' ἐφ' ὑμῖν, φησὶν, οὐδὲν ἔστι τοιοῦτο κατανοεῖν. Ὅπερ γὰρ ἐμοὶ ἡ τῶν ἀδελφῶν καὶ πατέρων ὑποβάλλεται κλῆσις, ἀπεναντίας τούτου, ὥσπερ ἐπιλελησμένους τῆς κοινῆς φύσεως χωροῦντας ὑμᾶς ἀναθεωρῶ, τοῦ πρὸς ἡμᾶς ἀδιακρίτου μίσους, παρευδοκιμεῖν
B ἐμποιοῦντος ὑμῖν καὶ τὰ πρὸς θείαν ῥοπὴν ἀναγόμενα. Ἵνα γὰρ τ' ἄλλα ἀφεὶς, τὴν τούτων ὑμῖν ἀναθῶ μνήμην, ἃ θείας οὐκ ἄμοιρα τέλος θεῖναι ῥοπῆς, τὰ δι' ἡμῶν φημι σημεῖα καὶ τέρατα, ὧν καὶ ὑμεῖς μάρτυρες, οὐκ ἄλλως ἐνεργεῖσθαι κατευοδούμενα. Ἀλλὰ ταῦτα διὰ τῆς τῶν ἀδελφῶν καὶ πατέρων ὑπαινιξάμενον κλήσεως Στέφανον κατειληφότες, σκοπῶμεν ἤδη καὶ τὰ πρὸς τούτοις οὐ κατὰ τὸ τυχὸν, ἀλλὰ μετὰ πολλῆς κείμενα τῆς ἐνθέου σοφίας.

VII, 25. Deus gloriæ apparuit patri nostro « Abraham, cum esset in Mesopotamia, prius « quam habitaret in Charran, dixitque ad eum : « Egredere de terra tua et de cognatione tua, et « veni in terram quamcunque ostendero tibi. Tunc « egressus de terra Chaldæorum habitavit in Charran : et inde, postquam mortuus est pater ejus, « transtulit eum in terram hanc, in qua vos nunc « habitatis, et non dedit illi hæreditatem in ea, « ne vestigium quidem pedis. »

Vide et hic quomodo statim ab exordio tollit eorum gloriam, referendo gloriam non ad templum neque ad gentem, sed ad solum Deum. Nam quod ait *Deus gloriæ*, idem est ac si dictum sit, Deus glorificatus. Hic autem Deus glorificatus est eo quod is qui ex perplexis ac difficilibus commoda facit et facilia, atque ex ingloriis reddit gloriosos, etiam nos tales efficiet. Siquidem qui immensa sapientia hominibus a sæculo imperavit, idem ipse nunc ea quæ his visa sunt impossibilia, ad facilitatem perducere voluit. Utque hoc fiat credibile, Abraham ejusque historia in medium adducitur, qui non in templo, non per hostias, Dei apparitionem nactus est cum in Mesopotamia esset. Hæc autem profert, veluti jam dictum est, demonstrans Deum gloriosum, quod in illis fecit, posse et in nobis facere, quodque occultum est manifestum constituere. Atqui cum multæ nationes ac reges dolose cum Abraham ejusque semine congrederentur, illi quidem ad nihilum redacti sunt, quod autem humilius, factum est sublimius. Si ergo Deus gloriæ in his ita dispensavit, **61** oportet, inquit, considerare ne et in nobis talia contingant. —

« Ὁ Θεὸς τῆς δόξης ὤφθη τῷ πατρὶ ἡμῶν « Ἀβραὰμ ὄντι ἐν τῇ Μεσοποταμίᾳ, πρὶν ἢ κατοικῆσαι αὐτὸν ἐν Χαῤῥὰν, καὶ εἶπε πρὸς αὐτόν· Ἔξελθε « ἐκ τῆς γῆς σου, καὶ ἐκ τῆς συγγενείας σου, καὶ « δεῦρο εἰς γῆν, ἣν ἄν σοι δείξω. Τότε ἐξελθὼν ἐκ
C « γῆς Χαλδαίων, κατῴκησεν ἐν Χαῤῥάν. Κἀκεῖθεν « μετὰ τὸ ἀποθανεῖν τὸν πατέρα αὐτοῦ μετῴκισεν « αὐτὸν εἰς τὴν γῆν ταύτην εἰς ἣν ὑμεῖς νῦν κατοικεῖτε. Καὶ οὐκ ἔδωκεν αὐτῷ κληρονομίαν ἐν αὐτῇ, « οὐδὲ βῆμα ποδός. »

Ὅρα κἀνταῦθα πῶς ἐκ προοιμίων τὴν δόξαν αὐτῶν καθαιρεῖ, τὴν δόξαν οὐ τῷ ναῷ, οὐ τῷ ἔθνει ἀνατιθεὶς, ἀλλὰ μόνῳ Θεῷ. Τὸ γὰρ, « ὁ Θεὸς τῆς δόξης, » ἀντὶ τοῦ, ὁ δεδοξασμένος, εἴρηται, Θεός. Οὗτος δὲ ὁ δεδοξασμένος, ἐξ ἀμηχάνων εὐμήχανα δρῶν, καὶ τοὺς ἀτίμους ἐντίμους ποιῶν, καὶ ἡμᾶς ποιήσει. Ὁ γὰρ τοῖς ἐξ αἰῶνος ἀμηχάνῳ ἀνθρώποις σοφίᾳ διαταξάμενος, οὗτος ἐκεῖνος νῦν, τὰ δόξαντα τούτοις ἀμήχανα ἐπὶ τὸ εὐμήχανον προάγειν βεβούληται. Καὶ ἵνα τοῦτο πιστὸν ᾖ, Ἀβραὰμ τῷ λόγῳ παράγεται
D καὶ ἡ κατ' αὐτὸν ἱστορία, ὃς οὐκ ἐν ναῷ, οὐ διὰ θυσιῶν, τῆς Θεοῦ ἐμφανείας ἠξίωται ἐν τῇ Μεσοποταμίᾳ. Ταῦτα δὲ προκομίζει, ὡς ἤδη εἴρηται, παριστῶν ὡς ὁ δεδοξασμένος Θεὸς ὅπερ ἐπ' ἐκείνων καὶ ἐφ' ἡμῶν δυνατὸς ποιῆσαι, καὶ ἐξ ἀφανείας εἰς ἐμφάνειαν περιστῆσαι. Καίτοιγε πολλῶν ἐπιβούλως αὐτῷ Ἀβραὰμ καὶ τῷ σπέρματι αὐτοῦ ἐθνῶν καὶ βασιλέων προσενεχθέντων, ἀλλ' οἱ μὲν ἠφανίσθησαν, ἐπὶ μεῖζον δὲ τὸ ταπεινότερον προὔβη. Εἰ οὖν οὕτως ἐπὶ τούτων ὁ τῆς δόξης Θεὸς ᾠκονόμειν, φησὶ, χρὴ καὶ περὶ ἡμᾶς μὴ τὰ ὅμοια ἀποβῇ. — Ἄλλως· Ὅρα πῶς αὐτοὺς ἀπάγει τῶν σωματικῶν, καὶ τέως ἀπὸ τοῦ τόπου, Θεῷ τὴν δόξαν, οὐ τῷ τόπῳ προσνέμων,

A Αὐτὸς γὰρ ἡ τῆς δόξης πηγὴ, μὴ δεόμενος τῆς παρ' ὑμῶν, φησὶ, διὰ τοῦ ναοῦ δόξης. Τῆς Γραφῆς δὲ λεγούσης, Θάῤῥα τὸν πατέρα τοῦ Ἀβραὰμ ἐξορμίσαι ἐκ γῆς Χαλδαίων ἐξελθεῖν, πῶς νῦν Στέφανος τῷ Ἀβραὰμ ἀνατίθησι τὸν χρηματισμὸν τοῦτον; πρὸς ὅ ἔστιν εἰπεῖν, ὡς τῷ Ἀβραὰμ μὲν ὁ χρηματισμὸς γέγονεν, ἀλλ' ἐπειδὴ παιδὸς ὁρμὴ ἐκ χρηματισμοῦ οὐκ εἶχεν ἀντιλέγειν κἂν πατὴρ, τῷ ὑποδείγματι τούτῳ εἰς ἀπείθειαν ἀποσκάπτων τοὺς νῦν, οὕτω προάγει τὸν λόγον. Πῶς γὰρ οὐκ ἀπειθεῖν ἐξελέγχονται, εἰ Θάῤῥα μὲν παιδὸς οὐκ ἀντεῖπεν ὁρμῇ, αὐτοὶ δὲ μετὰ θεοσημειῶν πεῖραν οὐ μόνον ἀπειθοῦντες, ἀλλὰ καὶ φθόνῳ πρὸς φόνον τῶν ταῖς θεοσημείαις δοξάζεσθαι ἀξίων, δυσμενῶς προσφερόμενοι διατελοῦσι;

Alio modo. Vide quomodo ipsos a corporalibus abducit, et interim a loco, gloriam Deo, non loco attribuens. Ipse etenim gloriæ fons est, non egens gloria, quæ per templum a nobis est. Cum autem dicit Scriptura Thare patrem Abraham egressum esse, ut proficisceretur de terra Chaldæorum, quomodo nunc Stephanus ipsi Abraham oraculum hoc attribuit? Ad quod dici potest quod ipsi quidem Abraham divinum responsum datum est, sed Scriptura patri attribuit, quoniam filii consilio quid a divino erat oraculo non contradixit, quanquam pater esset, hoc exemplo detegens præsentium inobedientiam. Utrum enim esse inobedientes non convincuntur, cum Thare consilio filii non contradixerit, ipsi vero post divinorum signorum experientiam non solum increduli, verum etiam præ invidia ad cædem hostiliter eos aggrediendo perseverent, qui ob divina signa glorificari merentur?

B « Καὶ ἐπηγγείλατο αὐτῷ δοῦναι εἰς κατάσχεσιν « αὐτὴν, καὶ τῷ σπέρματι αὐτοῦ μετ' αὐτὸν, οὐκ « ὄντος αὐτῷ τέκνου. Ἐλάλησε δὲ οὕτως ὁ Θεὸς, ὅτι « ἔσται τὸ σπέρμα αὐτοῦ πάροικον ἐν γῇ ἀλλοτρίᾳ, « καὶ δουλώσουσιν αὐτὸ, καὶ κακώσουσιν ἔτη τετρα- « κόσια. Καὶ τὸ ἔθνος ᾧ ἐὰν δουλεύσωσι, κρινῶ ἐγὼ, « εἶπεν ὁ Θεός. Καὶ μετὰ ταῦτα ἐξελεύσονται καὶ λα- « τρεύσουσί μοι ἐν τῷ τόπῳ τούτῳ. Καὶ ἔδωκεν αὐτῷ « διαθήκην περιτομῆς. Καὶ οὕτως ἐγέννησε τὸν « Ἰσαὰκ, καὶ περιέτεμεν αὐτὸν τῇ ἡμέρᾳ τῇ ὀγδόῃ, « καὶ ὁ Ἰσαὰκ τὸν Ἰακὼβ, καὶ ὁ Ἰακὼβ τοὺς δώ- « δεκα πατριάρχας. Καὶ οἱ πατριάρχαι ζηλώσαντες « τὸν Ἰωσὴφ, ἀπέδοντο εἰς Αἴγυπτον. Καὶ ἦν ὁ Θεὸς « μετ' αὐτοῦ, καὶ ἐξείλετο αὐτὸν ἐκ πασῶν τῶν θλί- « ψεων αὐτοῦ. Καὶ ἔδωκεν αὐτῷ χάριν καὶ σοφίαν « ἐναντίον Φαραὼ βασιλέως Αἰγύπτου, Καὶ κατέστησεν C « αὐτὸν ἡγούμενον ἐπ' Αἴγυπτον, καὶ ὅλον τὸν οἶκον « αὐτοῦ. Ἦλθε δὲ λιμὸς ἐφ' ὅλην τὴν γῆν Αἰγύπτου « καὶ Χαναὰν, καὶ θλίψις μεγάλη, καὶ οὐχ εὕρισκον « χορτάσματα οἱ πατέρες ἡμῶν. Ἀκούσας δὲ Ἰακὼβ « ὄντα σῖτα ἐν Αἰγύπτῳ, ἐξαπέστειλε τοὺς πατέρας « ἡμῶν πρῶτον. Καὶ ἐν τῷ δευτέρῳ ἀνεγνωρίσθη Ἰω- « σὴφ τοῖς ἀδελφοῖς αὐτοῦ. Καὶ φανερὸν ἐγένετο τῷ « Φαραὼ τὸ γένος τοῦ Ἰωσήφ. Ἀποστείλας δὲ Ἰωσὴφ « μετεκαλέσατο τὸν πατέρα αὐτοῦ Ἰακὼβ, καὶ πᾶσαν « τὴν συγγένειαν ἐν ψυχαῖς ἑβδομήκοντα πέντε. « Κατέβη δὲ Ἰακὼβ εἰς Αἴγυπτον, καὶ ἐτελεύτησεν « αὐτὸς καὶ οἱ πατέρες ἡμῶν, καὶ μετετέθησαν εἰς « Συχὲμ, καὶ ἐτέθησαν ἐν τῷ μνήματι, ὃ ὠνήσατο « Ἀβραὰμ τιμῆς ἀργυρίου παρὰ τῶν υἱῶν Ἐμμὸρ « τοῦ Συχέμ. Καθὼς δὲ ἤγγιζεν ὁ χρόνος τῆς ἐπαγ- « γελίας, ἧς ὤμοσεν ὁ Θεὸς τῷ Ἀβραὰμ, ηὔξησεν ὁ D « λαὸς καὶ ἐπληθύνθη ἐν Αἰγύπτῳ, ἄχρις οὗ ἀνέστη « βασιλεὺς ἕτερος, ὃς οὐκ ᾔδει τὸν Ἰωσήφ. »

« VII, 5-18 Et promisit illi eam se daturum possidendam, et semini ejus post ipsum, cum non haberet filium. Locutus est autem ita Deus quod futurum esset semen ejus inquilinum in terra aliena, « et servituti ipsum subjecturi essent maleque tractaturi annis quadringentis. Et gentem cuicunque « servierint judicabo ego, dicit Deus. Et post hæc « exibunt et servient mihi in loco isto. Et dedit ei « testamentum circumcisionis. Atque hic genuit « Isaac, et circumcidit eum octavo die, et Isaac Ja- « cob, et Jacob duodecim patriarchas. Et patriar- « chæ invidia accensi Joseph vendiderunt in « Ægyptum: et erat Deus cum eo, et eripuit eum « ex omnibus afflictionibus ipsius, et dedit ei gra- « tiam et sapientiam coram Pharaone rege Ægypti. « Constituitque eum præfectum super Ægyptum « ac totam domum suam. Venit autem fames su- « per universam terram Ægypti et Chanaan, ma- « gnaque afflictio, nec inveniebant cibos patres « nostri. Audiens autem Jacob quod frumenta es- « eent in Ægypto misit patres nostros primum, « cumque secundo missi essent, agnitus est a fra- « tribus suis, et innotuit Pharaoni genus Joseph. « 62 Misit autem Joseph accersitum patrem suum « Jacob, omnemque cognationem in animabus « septuaginta quinque. Et descendit Jacob in « Ægyptum, mortuusque est ipse et patres nostri. « Et translati sunt in Sichem, positique sunt in « sepulcro, quod emit Abraham pretio argenti a « filiis Emor filii Sichem. Cum autem instaret tem- « pus promissionis, quam promisit Deus Abraham, « crevit populus et multiplicatus est in Ægypto « donec exortus est alius rex, qui non noverat « Joseph. »

Ἐκ πολλῶν διὰ τῆς προκειμένης δημηγορίας ὁ μακάριος Στέφανος ἀπελέγχει καὶ τὴν ἑαυτοῦ πρὸς τοὺς Ἰουδαίους εὐμένειαν, καὶ τὴν ἐκείνων πρὸς αὐτὸν ἀγριότητα. Τὸ γὰρ ὡς πρὸς ἀδελφοὺς καὶ πατέρας ἀποτείνειν τὸν λόγον, τί ἂν ἄλλο διὰ τούτων τῶν ὀνομάτων δείκνυται, ἢ τὸ κατ' ἀξίαν, τῆς συγγενείας πρὸς αὐτοὺς φέρεσθαι; τοὺς Ἰουδαίους δὲ μικρὸν τούτῳ προσανέχοντας, τοῖς δὲ δι' αὐτοῦ μᾶλλον ση-

In præsenti concione beatus Stephanus multis demonstrat et suam erga Judæos benevolentiam, et illorum erga se ferocitatem. Nam quod tanquam ad fratres ac patres intendat sermonem, quid aliud his indicat nominibus quam quod secundum cognationis dignitatem ad illos feratur, Judæi vero parum huic affectui deferant, sed potius adversus signa per ipsum facta crudeliter affecti sint? Ideo

quoque Stephanus in illorum improbitate, quæ ex infecto animo erat, liberius coarguenda occupatus est. Et promissionem, quæ ad patres facta est, ob quam efferebantur, ostendit ante cum locum, ante circumcisionem, ante sacrificia, ante templum factam esse : et neque hi circumcisionem aut legem acceperant quod digni fuissent, sed solius obedientiæ merces erat sola terra. Et neque data circumcisione completa est promissio, quod etiam hæc in figura contingerent. Considera vero, quod si pater Thare non fuit socius peregrinationis cum filio Abraham eo quod indignus esset, multo magis filii, etiamsi plurimum viæ confecerint. Abraham itaque adeo fuit obtemperans, ut et cognationem et patriam solo motus oraculo reliquerit Quod si hic ita se habuit, quomodo hi, qui in omnibus inobedientes esse deprehenduntur, in filios Abrahæ reputabuntur? Neque enim vitæ nativitas, sed morum imitatio filiationem conciliat : quoniam ita quoque monstris mala fortuna natis, quod legitimum ac naturale est posset attribui. **63** Hoc modo quanquam dictionis serie non procedat, magna tamen abbreviati sermonis, intelligentia progrediens, et illorum impudentiam ad Christi usque passionem coarguens passus est quæ verisimile erat eum pati oportere, qui malos argueret. Et promisit se illi daturum. » Hic deinceps Abrahæ procedit historia, quæ tota patriarchæ narrat tolerantiam ad eventum usque promissionum. Siquidem Abraham ejusque nepotes, qui circa divinas promissiones longanimes fuerunt, demonstrat percelebres, negligentes vero similes præsentibus tunc auditoribus qui et ipsi illorum calamitates absque dilatione una cum eis assequentur, abstractis ab eorum manibus bonis quæ sperabant.

Quæ tamen omnia parva sunt, si ad extremum in Christum ausum commensurentur. Ideo quoque duri cervice et incircumcisi corde ac auribus dicuntur : propter quæ et prophetarum homicidæ esse coarguuntur, imo ipsius etiam Christi, qui et interitum et novissimam ipsis dispersionem rependet. Tanta itaque sunt, quæ videre contingit in hoc abbreviato sermone prudentissimæ concionis Stephani divina præditi sapientia, quorum etiam juxta nostram tenuitatem sumptum intellectum hactenus ordinavimus secundum qualitatem dati nobis sermonis, finem una cum principio contrahentes : in ipso sermone, a quo latex hic divinitus scaturiens effluxit, nos oblectantes. Jam autem utile erit per partes ea quoque interpretari, juxta nostram possibilitatem, quæ majorem desiderant moram. Non enim frustra ad concionantis roborationem assumpta est Abrahæ ejusque deinceps nepotum historia : sed ut ostendatur, et majorum circa id quod divinum est facilis obedientia, et minorum ob improbos mores inobedientia. Et primum quidem exemplum ex Abraham profertur, quod non oporteat accelerare ea quæ divinis promissis deferuntur, quia neque Abraham accele-

A μειοις ὑποβλεπτικῶς προσκειμένους ; διὸ καὶ Στέφανος τῇ ἐκείνων ἀπὸ χρώματος κακεντρεχείᾳ παῤῥησιαστικώτερον ἐπεμβαίνων κατείληπται. Καὶ δείκνυσι τὴν πρὸς τοὺς πατέρας ἐπαγγελίαν, ἐφ' ᾗν μέγα ἐφρόνουν, πρὸ τοῦ τόπου γενομένην, πρὸ τῆς περιτομῆς, πρὸ τῆς θυσίας, πρὸ τοῦ ναοῦ. Καὶ ὅτι οὐδὲ κατ' ἀξίαν οὗτοι ἔλαβον οὐδὲ περιτομὴν, οὐδὲ νόμον, ἀλλὰ τῆς ὑπακοῆς μόνης ὁ μισθὸς ἦν ἡ γῆ μόνη. Καὶ οὐδὲ περιτομῆς δοθείσης ἡ ἐπαγγελία πληροῦται, καὶ ὅτι τύποι ἦσαν ταῦτα. Σκόπει δὲ ὅτι, εἰ ὁ πατὴρ Θάῤῥα οὐκ ἐκοινώνησε τῷ υἱῷ Ἀβραὰμ τῆς ἀποδημίας ἀπὸ τῶν Χαλδαίων, διὰ τὸ ἀνάξιος εἶναι, πολλῷ μᾶλλον τὰ παιδία, κἂν δόξωσιν ἐπὶ πολὺ προελθεῖν τῆς ὁδοῦ. Ἀβραὰμ μὲν οὖν οὕτω πειθήνιος ἐγένετο, ὡς καὶ γένος καὶ πατρίδα ἀπὸ χρηματισμοῦ ψιλοῦ ἐκλιπεῖν. B Εἰ δὲ οὗτος οὕτως, πῶς οὗτοι ἐν πᾶσιν ἀπειθεῖς καταλαμβανόμενοι, εἰς τέκνα τοῦ Ἀβραὰμ λογισθήσονται ; οὐ γὰρ ἡ ζωώδης σύστασις, ἀλλ' ἡ τῶν τρόπων μίμησις τὴν υἱότητα προξενεῖ. Ἐπεὶ οὕτω γε καὶ τέρασι τὸ γνήσιον τοῖς δυστυχῶς φύσασι προσνεμηθείη. Οὕτω κἂν εἰ μὴ τῇ λέξει προελθὼν, τῇ γοῦν τοῦ συντετμημένου λόγου πολυνοίᾳ προβὰς, καὶ μέχρι τοῦ κατὰ Χριστὸν πάθους τὴν ἀναίδειαν ἀπελέγξας, ἔπαθεν ὑπὸ τῶν ὅσα εἰκὸς τὸν ἐλέγχοντα κακοὺς, παθεῖν. Καὶ ἐπηγγείλατο δοῦναι αὐτῷ. Ἀπὸ τούτων λοιπὸν ἡ κατὰ τὸν Ἀβραὰμ ἱστορία πρόεισιν, ἥτις ἅπασα τὸ προσκαρτερικὸν ἐπὶ ταῖς τῶν ἐπαγγελιῶν ἐκβάσεσι τοῦ πατριάρχου διεξιοῦσα, τὸν Ἀβραὰμ μὲν καὶ τοὺς κατ' αὐτὸν, τοὺς περὶ τὰς θείας ἐπαγγελίας καρτερικοὺς, ἀοιδίμους ἀποφαίνει, τοὺς ὀλιγώρους δε, ὁμοίους τῶν παρόν- C των τηνικαῦτα ἀκροατῶν, οἵ καὶ αὐτοὶ τῶν αὐτῶν ἐκείνοις ἀκληρημάτων ἀνυπερθέτως τεύξονται, ἐξ αὐτῶν χειρῶν, τῶν ἐλπιζομένων αὐτοῖς. ῥυϊσκομένων.

Ἅπερ ἅπαντα ὅμως μικρὰ παραμετρούμενα πρὸς τὸ ἔσχατον κατὰ Χριστοῦ τόλμημα. Διὸ καὶ σκληροτράχηλοι καὶ ἀπερίτμητοι τῇ καρδίᾳ, καὶ τοῖς ὠσὶ παραβεβυσμένοι. Δι' ἃ καὶ φονεῖς προφητῶν τὸν ὄλεθρον καὶ ἀπηλέγχθησαν, καὶ αὐτοῦ τοῦ Χριστοῦ. Ὃς καὶ τὴν ἐσχάτην αὐτοῖς βραβεύσει διασποράν. Ἃ μὲν οὖν ἐνθεωρηθῆναι εἰκὸς τῶν κατὰ τὸν συντετμημένον λόγον τῆς θεοσόφου Στεφάνου σοφῆς δημηγορίας τεθησαυρισμένων, τοσαῦτα· ὧν καὶ τὸ ἡμέτερον εὐτελὲς κατὰ τὸ ἐνάμιλλον τῆς προσούσης ἡμῖν καθαριότητος λαβὸν τὴν σύνεσιν τῇδε κατετάξαμεν, συνελόν- D τες πρὸς τῇ ἀρχῇ καὶ τὸ πέρας, αὐτῷ τε λόγῳ, ἀφ' οὗ καὶ τὸ θεόβλυστον τοῦτο ἐῤῥύη νᾶμα, ἐπαναπαύσαντες. Ἀλλὰ γὰρ σοφὸν ἤδη καὶ τοῖς κατὰ μέρος χρήσασθαι, κατὰ τὸ ἡμῖν ἐφικτὸν ἐμφιλοχωροῦσιν. Οὐ γὰρ μάτην εἰς ἐπίῤῥωσιν παρελήφθη τοῦ δημηγοροῦντος, ἡ κατὰ τὸν Ἀβραὰμ καὶ τῶν καθ' ἑξῆς ἀπογόνων αὐτοῦ ἱσαορία, ἀλλ' ὡς ἂν δειχθῇ καὶ τῶν προγόνων ἡ περὶ τὸ Θεῖον εὐπείθεια, καὶ τῶν ἀπογόνων ἡ ἐκ σκαιοῦ τρόπου ἀπείθεια, Καὶ πρῶτον μὲν ὑπόδειγμα ἐξ Ἀβραὰμ, τὸ μὴ ἐπιταχύνειν τὰ ταῖς θείαις ἐμφερόμενα ἐπαγγελίαις. Ὅτι μηδὲ Ἀβραὰμ τὴν ἀπ' Αἰγύπτου τῶν ἀπογόνων ἔξοδον, τῆς κατοχῆς αὐτῶν ἐπὶ τετρακόσια ἔτη πα-

ραταθῆναι δηλωθείσης, καὶ μετὰ πολλῆς τῆς κακώσεως καὶ δουλώσεως. Δουλώσεως δὲ οὐ τῆς τυχούσης, ἀλλὰ τῆς ἀνυποίστου. Ὅτι μηδὲ ὡς δούλοις, ἀλλ' ὡς ἐχθροῖς ἐχρῶντο. Καὶ οὐ δήπου δέησις ἐξ Ἀβραὰμ συντέμνειν τὸν χρόνον, ἀλλ' ὅτι μόνον μικρὸν εἰς ἀναψυχὴν ἡ ἀντέκτισις πρὸς τοὺς κακοῦντας ἐξ αὐτοῦ τούτου κρίνειν ἐπαγγειλαμένου τοὺς ἐχθρωδῶς τοὺς οὐδὲν ἠδικηκότας ἐπανῃρημένους. Τὸ δὲ ἀπὸ Περσίδος εἰς Παλαιστίνην τὰς ἐπαγγελίας περαίνεσθαι προσδοκᾷν, καὶ οὐδὲ διὰ τὸ μακροδαπὲς εἰς τὸ ἀδύνατον περιιστᾷν τὴν ἐπαγγελίαν, τὸ πᾶν ἀναθέμενον τῇ τοῦ ἐπαγγειλαμένου δυνάμει, πόσης, τῆς πρὸς Θεὸν σύμβουλον πεποιθήσεως, πρὸς τούτοις ὁ ζῆλος τῶν ἀδελφῶν πρὸς τὸν Ἰωσήφ, καὶ ἀμνησικακία ἐν τῷ μὴ ἀνταποδοῦναι καίπερ δυνηθέντα, τῶν κεκακωμένων, ἀλλ' ἀγαθοῖς ἀνταμείψασθαι. Μετὰ ταῦτα ἔλεγχος τῶν ἀπροφασίστως κατὰ Χριστοῦ καὶ τῶν μαθητῶν αὐτοῦ λυσσωδῶς κινουμένων.

A rari petiit nepotum ab Ægypto egressum: cum manifestata esset ei detentio. quæ ad quadringentos annos proroganda erat, idque cum multa afflictione et subactione in servitutem, subactione vero non qualibet, sed intolerabili, siquidem illis non ut servis, sed ut inimicis utebantur. **64** Et certe nulla profertur ab Abraham deprecatio de abbreviando tempore, sed paululum quiddam duntaxat ad refocillationem præstitum, nempe respondens adversus affligentes ultio, ab eo qui se judicaturum promisit illos, qui hostiliter eos interimerent, qui nihil injuriæ ipsi intulissent. Animari vero ad exspectandas a Perside in Palæstinam promissiones, et neque propter longam moram ac rerum magnitudinem detorquere promissionem ad impos- B sibilitatem, quia totum in promittentis potestate reponitur, quantæ est erga Deum qui id suadet confidentiæ? Præterea invidia fratrum adversus Joseph ponitur et injuriarum oblivio, in eo quod, cum posset, non ultus sit eos qui se afflixerant, quin potius beneficia rependit. Post hæc subjungitur eorum correptio, qui aperte ac furibunde movebantur adversus Christum ejusque discipulos.

« Οὗτος κατασοφισάμενος τὸ γένος ἡμῶν, ἐκάκωσε « τοὺς πατέρας ἡμῶν, τοῦ ποιεῖν ἔκθετα τὰ βρέφη « αὐτῶν, εἰς τὸ μὴ ζωογονεῖσθαι. »

Κατασοφισάμενος, τουτέστι πανούργοις ἐπινοίαις, αὐτῶν περιγενέσθαι βουλευσάμενος. Σοφισμὸς γάρ ἐστι βεβιασμένη ἐξήγησις. Δι' ὃ ὧδε ἡ ἔμφασις λέγει, τὸ βιαίως αὐτοῖς ἐπιθέσθαι δηλονότι· ὅθεν καὶ σοφιστὰς τοὺς γόητας καλοῦσιν, ὡς τὸ ἀληθὲς δι' ἀπάτης καὶ σοφισμῶν κρύπτοντας. Ἐφεξῆς τῶν περὶ Ἀβραὰμ εἰρημένων, ἐκ χρηματισμοῦ τὴν τῶν ἀπογόνων αὐτοῦ ὑπὸ Αἰγυπτίων δηλοῖ ταλαιπωρίαν. Ἧς καὶ ἀντισήκωσίς ἐστιν ἀναψύχουσα ὁ τῶν Αἰγυπτίων ὄλεθρος, ὃς ὑπ' αὐτοῦ τοῦ Θεοῦ αὐτοῖς κατὰ τὴν Ἐρυθρὰν θάλασσαν ἐπηρτῆσθαι ὑπεσημαίνετο. Ὡς μὴ τῇ ἐπιφορᾷ τῶν ἀνιώντων, ἀπόγνωσις τῶν σωτηρίων, πρὸς ἀπιστίαν ἐξολισθῆσαι παράσχῃ. Σκόπει καὶ τὸ ἐχέγγυον τῆς πίστεως τῶν ἐπαγγελλομένων. Ποῖον τοῦτο; τὴν περιτομὴν τῶν γεννητικῶν μορίων αὐτοῖς μόνοις οὐκ ἄλλοις γνώριμον τοῖς μὴ πεπονθόσιν. Ἐξ ὧν δὴ πάντων τὸ πειθήνιον ὅρα τῶν χρηματιζομένων. Ἀλλὰ καὶ καθ' ὃν χρόνον ἡ τῶν κακουχουμένων ἤγγιζεν ἔξοδος, ἐπὶ τὸ μᾶλλον ἡ τῶν κακούντων ὕβρις προβᾶσα, τὴν τῶν ἀῤῥένων ταῖς μαίαις φθορὰν εἰσηγήσατο. Ἀλλ' ἐπὶ μὲν ταῖς ἄλλαις κακώσεσι, τὸ πλέον τοὺς κακουμένους πληθύνεσθαι ἀντεξήγετο, ἐνταῦθα δὲ πρὸς τῷ διαμαρτεῖν τῶν κακουργημάτων, καὶ αὐτὸν Μωσέα τὸν ὀλοθρεύσοντα αὐτοὺς παρὰ προσδοκίαν διασώζει, καὶ βασιλείου τροφῆς ἀξιοῖ καὶ ἐπιμελείας. Πρὸς τί δὲ παρελήφθη καὶ τοῦτο; Πρὸς ὑποδήλωσιν τοῦ καὶ νῦν μὴ ἀπογινώσκειν, τοὺς κατὰ Χριστοῦ καὶ τῶν αὐτοῦ μαθητῶν ὁπλιζομένους τῶν ὁμοίων τυχεῖν, ἐν τοῖς ἔργοις τῶν χειρῶν αὐτῶν συλλαμβανομένους. Τὸ δὲ τῆς περιτομῆς σημεῖον ἐπὶ τοῖς γεννητικοῖς μορίοις τοῦτο δηλοῦν βούλεται. Τὸ προκάλυμμα τὸ τοῖς γενάρχαις ἐν τῷ παραδείσῳ, φθόνῳ τοῦ ἀρχεκάκου ὄφεως ὑποφυὲν, ἀφ' οὗ καὶ ἀξιοπιστότερος ἔδοξε τοῦ πεποιηκότος Θεοῦ περὶ τὴν γεῦσιν τοῦ ξύλου. Τοῦτο

V, 19. « Hic circumveniens genus nostrum « afflixit patres nostros, ut exponerent infantes « suos, ne in vita servarentur. »

Κατασοφισάμενος, id est circumveniens, hoc est decernens quo pacto versutis technis superior eis sufficeretur. Nam σοφισμὸς coacta interpretatio dicitur. Propter quod ita significanter dicit, violenter videlicet illis imponere volens. Unde et σοφιστὰς vocant impostores, utpote veritatem fraude ac dolo occultantes. Post ea quæ de Abraham dicta sunt ex divino responso, significat nepotum ipsius ærumnas ab Ægyptiis toleratas qua- D rum etiam compensatio recreans, Ægyptiorum est interitus, qui ab ipso Deo illis circa mare Rubrum impendisse significatus est, ne discruciantium rerum impetu, desperatio salutarium causam præbeat collabendi in infidelitatem. Considera etiam quæ sit fidei securitas de his quæ promittuntur. Quænam illa est, inquies? Nempe quod circumcisio genitalium partium ipsis solis data, insigne fuerit, non iis quibus non contigerat. Ex quibus omnibus eorum intuere obedientiam, qui divina acceperant responsa. Sed et tempore, quo afflictorum instabat egressus, amplius progressa est affligentium injuria, quæ obstetrices admonit ad masculorum perditionem. Verum in aliis quidem afflictionibus id oppositum est quod afflicti amplius multiplica- D bantur. **65** Hæc autem improbitas præterquam quod in malis dolis intento frustrabatur, Mosen etiam, qui ipsos perditurus erat præter exspectationem servavit, ac regia educatione curaque dignum effecit. Quo autem fine id assumptum est? Ad indicandum quod neque nunc negandum sit iis, qui adversus Christum ejusque discipulos armantur, similia contingere, qui in operibus manuum suarum comprehenduntur. Signum vero circumcisionis in partibus genitalibus id significare vult, nempe operimentum quo se primi parentes operuerunt in

paradiso, natum invidia serpentis, qui principium et caput est malorum : ex quo etiam fide dignior habitus est quam Deus circa ligni esum. Hoc abjicere circumcisio eum adhortabatur, qui vitam secundum Deum transmutabat, juxta Mosi quidem legislationem eorum præcipiens amputationem quæ a natura solent amputari. Præterea vero etiam tempus adventus Christi designat : quo universa umbratica ac figurativa ad evangelicam veritatem transferuntur. Unde eos qui ita corrigi non sustinent in sequentibus duros cervice ac incircumcisos esse describit : duros quidem cervice, ad subjiciendum se divino Spiritui : incircumcisos autem corde et auribus, utpote non tolerantes mutuo datis occasionibus expiari, aut attingi in rebus. Quod si admirandum erat in Joseph quod sit venditus a fratribus, ipsos tamen venditus servaverit : illud magis admiratione dignum quod rex eum nutrierit, qui ipsius principatum erat subversurus. Ostendit autem faciens infantes exponi quod non vellet eos manifeste occidi. Et vide quod diabolus per ea provexerit Dei promissionem, per quæ conabatur eam dissolvere. In exsilium relegatur Moses, sed in exsilio visionem illam adipiscitur, et populi ducatus illi committitur : ita venditum quoque servum ibi regnare facit ubi servus habebatur [68]. Et ipse Christus in morte potentiam demonstravit ac robur, adeo sapiens est Deus, et incomprehensibilis providentia ejus.

A ἀναιρεῖσθαι ἡ περιτομὴ εἰσηγήσατο τῷ πρὸς Θεὸν τὸ ζῆν μετατάττοντι, κατὰ μὲν τὴν Μωϋσέως νομοθεσίαν τῶν ἀπὸ γενεᾶς ἐθίμων ἐπιτάττουσα τὴν περιαίρεσιν. Ἔτι δὲ καὶ καιρὸν τοῦτο τῆς κατὰ Χριστὸν ἐπιδημίας προβάλλεται. Καθ' ὃν τὰ σκιώδη πάντα καὶ τυπικὰ ἐπὶ τὴν κατὰ τὸ Εὐαγγέλιον ἀλήθειαν μεταφέρονται. Ὅθεν τοὺς οὕτω μεταποιεῖσθαι μὴ ἀνεχομένους εἰς σκληροτραχήλους καὶ ἀπεριτμήτους προβαίνων ἀπεικάσει, σκληροτραχήλους μὲν, πρὸς τὴν τοῦ θείου Πνεύματος ὑποταγὴν, ἀπεριτμήτους δὲ τὴν καρδίαν καὶ τὰ ὦτα, ὡς μὴ ἀνεχομένους καταλλήλως τοῖς καιροῖς ἀφοσιοῦσθαι τὰ πράγματα. Εἰ δὲ τὸ τοῦ Ἰωσὴφ θαυμαστὸν, ὅτι ὑπ' ἀδελφῶν ἐπράθη, καὶ ἔσωσεν αὐτοὺς ὁ πραθεὶς, τοῦτο θαυμασιώτερον, ὅτι ὁ βασιλεὺς ἔτρεφεν αὐτὸν τὸν μέλλοντα καθαιρήσειν B αὐτοῦ τὴν ἀρχήν. Τὸ δὲ ποιεῖν ἔκθετα τὰ βρέφη, δείκνυσι μὴ βουλόμενον φανερῶς τὴν τούτων ἀναίρεσιν ποιεῖσθαι. Καὶ ὅρα ὅτι δι' ὧν ὁ διάβολος ἐπεχείρει καταλύειν τὴν ἐπαγγελίαν τοῦ Θεοῦ, διὰ τούτων ηὔξετο. Φυγαδεύεται Μωσῆς, ἀλλ' ἐν τῇ φυγαδείᾳ τῆς ὄψεως ἐκείνης ἀξιοῦται, καὶ τὴν δημαγωγίαν ἐγχειρίζεται. Οὕτω καὶ τὸν πραθέντα δοῦλον ποιεῖ βασιλεύειν ἔνθα ἐνομίζετο δοῦλος. Καὶ αὐτὸς δὲ ὁ Χριστὸς ἐν τῷ θανάτῳ τὴν δύναμιν ἐπεδείξατο καὶ τὸ κράτος. Οὕτως εὐμήχανος ὁ Θεὸς, καὶ ἀκατάληπτος ἡ πρόνοια αὐτοῦ.

VII, 20-24. « Quo tempore natus est Moses, « fuitque gratus Deo, qui nutritus **66** est tribus « mensibus in domo patris, expositum autem « ipsum tulit filia Pharaonis, et educavit eum sibi « in filium. Et eruditus est Moses in omni sapien« tia Ægyptiorum, eratque potens in operibus et « sermonibus. Ut autem expletum est illi qua« draginta annorum tempus, subiit in cor ejus, ut « inviseret fratres suos filios Israel. Cumque vi« disset quemdam injuria affici, defendit eum, et « ultus est vicem ejus qui affligebatur. »

« Ἐν ᾧ καιρῷ ἐγεννήθη Μωϋσῆς. Καὶ ἦν ἀστεῖος « τῷ Θεῷ, ὃς ἀνετράφη μῆνας τρεῖς ἐν τῷ οἴκῳ τοῦ C « πατρός. Ἐκτεθέντα δὲ αὐτὸν ἀνείλετο ἡ θυγάτηρ « Φαραὼ καὶ ἀνεθρέψατο αὐτὸν ἑαυτῇ εἰς υἱόν. Καὶ « ἐπαιδεύθη Μωϋσῆς πάσῃ σοφίᾳ Αἰγυπτίων, ἦν δὲ « δυνατὸς ἐν ἔργοις καὶ ἐν λόγοις. Ὡς δὲ ἐπληροῦτο « αὐτῷ τεσσαρακονταετὴς χρόνος, ἀνέβη ἐπὶ τὴν καρ« δίαν αὐτοῦ, ἐπισκέψασθαι τοὺς ἀδελφοὺς αὐτοῦ τοὺς « υἱοὺς Ἰσραήλ. Καὶ ἰδών τινα ἀδικούμενον, ἠμύ« νατο, καὶ ἐποίησεν ἐκδίκησιν τῷ καταπονου« μένῳ. »

Illo igitur tempore natus est, inquit, Moses, fuitque ἀστεῖος, id est gratus, sive dilectus Deo. Vel ἀστεῖος proprie, hoc est, in puerili quoad corpus ætate irreprehensibilis. Expositum autem ipsum cum tulisset filia Pharaonis, edocuit omni sapientia Ægyptiorum. Ex hoc manifestum est non ejiciendam esse omnem externæ scripturæ eruditionem. Siquidem encomii vice dictum est quod Moses eruditus est omni sapientia Ægyptiorum. De tribus quoque pueris ac Daniele dicitur quod super omnes eminebant Chaldæorum sapientia cæterisque scientiis [69]. Oportet autem paululum illis adhærere eos, qui Scripturæ divinitus inspiratæ immorantur. Neque enim Moses neque Ananias, aut Daniel peregrinam didicerunt eruditionem, nisi necessitate ac coactione dominorum : in nullo etenim ea usi sunt, nisi forte quis dicat quod bonum sit eam discere ad evertendas illorum fraudes.

Ἐν αὐτῷ τοίνυν τῷ καιρῷ ἐγεννήθη, φησὶ, Μωσῆς, καὶ ἦν ἀστεῖος τῷ Θεῷ, τουτέστιν εὐάρεστος, ἤτοι θεοφιλής· Ἢ ἀστεῖος κυρίως ὁ ἐν παιδικῇ ἡλικίᾳ κατὰ σῶμα ἀμώμητος. Ἐκτεθέντα δὲ αὐτὸν ἡ θυγάτηρ Φαραὼ ἀνελομένη πᾶσαν σοφίαν Αἰγυπτίων ἐδίδαξεν. Ἐκ τούτου δῆλον, ὡς οὐκ ἀποβλητέα πάντη D ἐστὶν ἡ τῶν ἔξωθεν τῆς Γραφῆς παίδευσις. Τρόπῳ γὰρ ἐγκωμίου εἴρηται, ὡς ἐπαιδεύθη Μωσῆς πάσῃ σοφίᾳ Αἰγυπτίων. Καὶ περὶ τῶν τριῶν παίδων καὶ Δανιὴλ, ὡς ὑπερέβαλλον πάντας ἐν τῇ Χαλδαίων φιλοσοφίᾳ, καὶ ταῖς λοιπαῖς ἐπιστήμαις. Δεῖ δὲ ἐπ' ὀλίγον αὐταῖς προσέχειν, τῇ θεοπνεύστῳ Γραφῇ ἐμμένοντας. Οὔτε γὰρ Μωϋσῆς, οὔτε οἱ περὶ Ἀνανίαν καὶ Δανιὴλ ἔμαθον ἂν τὴν ξένην παιδείαν, εἰ μὴ ἀνάγκῃ καὶ βίᾳ δεσποτῶν. Καὶ γὰρ ἐν οὐδενὶ αὐτῇ κέχρηνται, εἰ μή που φαίη ἄν τις, ὅτι καλὸν αὐτὴν μαθεῖν πρὸς τὸ ἀνατρέψαι τὰς ἐκείνων ἀπάτας.

[68] Sap. x, 14. [69] Dan. i, 17.

« Πατάξας τὸν Αἰγύπτιον. » A

Ἀνεῖλε Μωϋσῆς τὸν Αἰγύπτιον, οὐ θυμῷ εἴξας, οὐδὲ ὀργῇ κινηθείς, ζήλῳ δέ. Πᾶν δὲ ὃ ἐὰν γένηται εἰς λόγον Θεοῦ, εὐσέβειά ἐστι, κἂν φόνος ᾖ διὰ Θεὸν, οὐκ ἔστι φόνος. Ὁ γοῦν Φινεὲς δύο ἐν μιᾷ χειρὶ φονεύσας, ἤκουσεν· « Ἔστη Φινεὲς καὶ ἐξιλάσατο, καὶ ἐκόπασεν ἡ θραῦσις, καὶ ἐλογίσθη αὐτῷ εἰς δικαιοσύνην. » Διάφορος γὰρ ἡ προαίρεσις φονέως καὶ εὐσεβοῦντος, κἂν τὸ γινόμενον πρᾶγμα ἕν. Τὸ τοίνυν γενόμενον διὰ Μωϋσέως, σημεῖον ἦν ὅτι μέλλει ὁ Θεὸς διὰ Μωϋσέως Αἰγυπτίους ἀποκτείνειν, τοὺς δὲ λεγομένους Ἰσραηλίτας σώζειν. Καὶ ὧδε μὲν τὰ Μωσέως. Θεωρίας δὲ τῆς ἀνωτάτω συνθήσει πάλιν ἡμῖν ὁ λόγος τὴν οἰκονομίαν, τὴν ἐπὶ Χριστῷ. Εὑρὼν γὰρ ὁ Σωτὴρ δεινὴν ὑπομένοντας τὴν πλεονεξίαν τοὺς ἐξ Ἰσραὴλ (ἐπεπήδα γὰρ εἰς B αὐτοὺς ὥσπερ συντρίβων ὁ Σατανᾶς), ἐλεήσας, ἐλευθεροῦν ἐσκέπτετο. Ἀπεκτονὼς δὲ τρόπον τινὰ τὸν ἀδικεῖν ᾑρημένον, κατέκρυψεν εἰς γῆν, τουτέστιν ἐν τοῖς ὑποχθονίοις κατέκλεισεν εἰς ᾅδην. Προκατακλείσας τοίνυν ὥσπερ εἰς ᾅδην τὸν Σατανᾶν ὁ Σωτὴρ, δικαιοσύνης ἐφαίνετο βραβεὺς τοῖς ἐξ Ἰσραήλ. Οἱ δὲ ἐφ' οἷς ἔμελλον εὐχαριστεῖν ἔφασκον, « Οὗτος οὐκ ἐκβάλλει τὰ δαιμόνια, εἰ μὴ ἐν Βεελζεβοὺλ ἄρχοντι τῶν δαιμονίων. » Διά τοι τοῦτο καὶ μεταπεφοίτηκεν ἐκ τῆς Ἰουδαίας εἰς τὴν Γαλιλαίαν, καθάπερ καὶ Μωσῆς μετετέθη εἰς γῆν Μαδιὰμ, καὶ τὴν ἐξ ἐθνῶν ἐκάλει συναγωγήν.

« Ἐνόμιζε δὲ συνιέναι τοὺς ἀδελφοὺς αὐτοῦ, ὅτι ὁ « Θεὸς διὰ χειρὸς αὐτοῦ δίδωσιν αὐτοῖς σωτηρίαν. C « Οἱ δὲ οὐ συνῆκαν. Τῇ τε ἐπιούσῃ ἡμέρᾳ ὤφθη αὐ« τοῖς μαχομένοις, καὶ συνήλασεν αὐτοὺς εἰς εἰρή« νην, εἰπών· Ἄνδρες, ἀδελφοί ἐστε ὑμεῖς. Ἵνα τί « ἀδικεῖτε ἀλλήλους; Ὁ δὲ ἀδικῶν τὸν πλησίον, ἀπώ« σατο αὐτὸν, εἰπών· Τίς σε κατέστησεν ἄρχοντα καὶ « δικαστὴν ἐφ' ἡμᾶς; μὴ ἀνελεῖν με σὺ θέλεις, ὃν « τρόπον ἀνεῖλες χθὲς τὸν Αἰγύπτιον; Ἔφυγε δὲ Μω« σῆς ἐν τῷ λόγῳ τούτῳ, καὶ ἐγένετο πάροικος ἐν « γῇ Μαδιὰμ, οὗ ἐγέννησεν υἱοὺς δύο. »

Σκόπει, φησὶν, καὶ ἐντεῦθεν τὸ ἀχάριστον, καὶ πρὸς τοὺς εὐεργέτας ἐπίβουλον τῶν Ἰουδαίων. Μωϋσῆς μὲν γὰρ ὁ μετὰ θυμοῦ ἀνελὼν τὸν ἀδικοῦντα τὸν ὁμοεθνῆ, ἐπιεικῶς νῦν προσφέρεται τῷ ἀδικοῦντι. Ὁ δὲ τῇ πατρῴᾳ χρώμενος κατὰ τῶν εὐεργετῶν ἀσελγείᾳ, ἀπώσατο αὐτὸν μᾶλλον ἐνδιαβάλλων, καὶ D ἐπὶ ὄλεθρον, τὸν σωτήριον τῷ ὁμοεθνεῖ φόνον τοῦ Αἰγυπτίου τὸν κατεργασάμενον Μωσέα περιστοιχῶν. Ὧ δὴ τρόπῳ καὶ κατὰ Χριστοῦ διεγένοντο ἐπὶ ταῖς εὐεργεσίαις αὐτοῦ τὸν ὄλεθρον τοῦ εὐεργέτου βουλεύοντες. Διὸ καί φασι· « Τί ποιοῦμεν, ὅτι ὁ ἄνθρωπος οὗτος πολλὰ σημεῖα ποιεῖ; »

« Καὶ πληρωθέντων ἐτῶν τεσσαράκοντα, ὤφθη « αὐτῷ ἐν τῇ ἐρήμῳ τοῦ ὄρους Σινᾶ ἄγγελος Κυρίου « ἐν φλογὶ πυρὸς βάτου. Ὁ δὲ Μωϋσῆς ἰδὼν ἐθαύ-

« Percusso Ægyptio. »

Occidit Moses Ægyptium non animi furori obsecundans, neque ira motus, sed zelo. Omne autem quodcunque factum fuerit juxta Dei verbum, pietas est, etiamsi cædes fuerit Dei intuitu, jam non est cædes. Certe cum Phinees duos una manu interemisset [70], audivit: « Stetit Phinees, et placuit, et quievit plaga, ac reputatum est ipsi ad justitiam. » Diversa namque est voluntas homicidæ et ejus qui pietatem exercet, etiamsi peractum opus sit unum. Factum itaque per Mosen signum fuit quod Deus per Mosen Ægyptios occideret, dictos autem Israelitas servaret. Et ita quidem se habent quæ ad Mosen attinent. Verum sermo hic rursum nobis supremæ contemplationis dispensationem concinnabit, quæ in Christo fuit. **67** Siquidem cum invenisset Deus Israelitas indignam sustinere violentiam (nam insilierat in eos Satanas veluti comminuens ac devorans), misertus consideravit ut liberaret. Cum autem modo quodam interemisset qui injuriam intulerat, abscondit in terram, hoc est, in subterraneis locis conclusit in infernum. Prius enim in infernum velut occluso Satana, visus est Israelitis justitiæ præmium tribuisse. At illi cum gratias agere debuissent, dicebant: « Hic non ejicit dæmonia nisi per Beelzebul principem dæmoniorum [72]. » Propterea etiam ex Judæa transmigravit in Galilæam, sicut et Moses translatus est in terram Madiam, et vocavit transmigrationem gentium.

VII, 25-29. « Existimabat autem intelligere fra« tres suos, quod Deus per manum ejus daret « ipsis salutem: illi vero non intellexerunt. Et « sequenti die conspectus est illis litigantibus, et « redegit eos in concordiam, dicens: Viri, vos « fratres estis, ut quid vos invicem læditis? Is « autem, qui primo irrogabat injuriam repulit « eum, dicens: Quis te constituit principem ac « judicem super nos? Num tu me vis interficere, « quemadmodum interfecisti heri Ægyptium? Fu« git autem Moses ad verbum hoc, factusque est « advena in terra Madiam, et generavit filios duos. »

Hinc quoque ingratitudinem, inquit, considera et insidias Judæorum erga bene de se meritos. Moses siquidem qui animi excandescentia illum interemit, qui alterum sibi congentilem afficiebat injuria, mansuete tunc cum eo agit qui injuriam irrogat. At ille patria utens adversus benefactores procacitate, eum magis illata contumelia repulit: ac Mosen ad perditionem venatur, qui cædem suo contribuli salutiferam Ægypto intulerat. Quo sane modo etiam adversus Christum affecti fuerunt, ob ejus benefacta mortem bene de se merito meditantes. Ideo etiam dicunt: « Quid facimus, quia hic homo multa signa edit [73]? »

68 VII, 30-32. « Et expletis annis quadraginta, « apparuit ei in deserto montis Sina angelus « Domini in flamma ignis rubi. Intuitus autem

[70] Num. xxv, 7 seqq. [71] Psal. cv, 30, 31. [72] Matth. xii, 24. [73] Joan. xi, 47.

« Moses admiratus est visum : cumque accederet, « ut attenderet, facta est vox Domini ad eum : « Ego sum Deus patrum tuorum, Deus Abraham, « et Deus Isaac, et Deus Jacob. »

Filium Dei vocat nunc angelum, quemadmodum et alibi hominem. Ipse namque est magni consilii angelus. Ideo quoque paulo post ostendit eum beato Mosi dicentem : « Ego sum Deus patrum tuorum, Deus Abraham, et Isaac, et Jacob [74]. » In flamma autem ignis rubi manifestatur. Siquidem in specie quoque ignis et in monte Sina Deus demonstratur, dando legem. Quæ igitur ratio est ? Sacra Scriptura divinam naturam igni assimilat propter omnipotentiam, et quod omnia consumat : hominem vero lignis et herbis. Dicit enim alibi : « Deus ignis consumens est [75], » et rursum : « Homo, sicut fenum dies ejus [76]. » Sed quemadmodum ignis est spinis intolerabilis, sic et divinitas humanitati. Attamen in Christo simul concurrit factaque est tolerabilis, velut quidpiam operiens purum accessum propriæ naturæ ignis, ut in eo suscipi posset, quemadmodum et in spinis ignis. Quod autem carnem suo interitu reddat meliorem, ænigmatice manifestare potest ignis in rubo, qui lignum omnino servabat incorruptum. Capax enim effecta est divinitatis humanitas : et hoc mysterium in Christo factum est.

VII, 32-36. « Tremebundus vero Moses non « audebat attendere. Dixit autem ei Dominus : « Solve calceamentum pedum tuorum : locus « enim in quo stas, terra sancta est. Videns vidi « afflictionem populi mei, qui est in Ægypto, et « gemitum eorum audivi, descendique ut liberarem eos. Et nunc veni ac mittam te in Ægyptum. « Hunc Mosen quem negaverunt, dicentes : Quis te « constituit principem ac judicem ? hunc, inquam, « Deus principem ac liberatorem misit per manum angeli, qui apparuerat ei in rubo. Hic eduxit « eos edens prodigia **69** et signa in Ægypto et « in mari Rubro, ac in deserto annis quadraginta. »

Quanquam non iisdem dictionibus apparent positæ in Exodo voces [77], eodem tamen sensu positæ sunt. Neque enim multum differunt ἔντρομος et ἔμφοβος, id est tremebundus et expavefactus. Hæc autem dicunt de visu circa rubum tremendo et timendo quod ipse maneret incorruptus. Similiter et in narratione circa montem Sina Deo enim dixit Moses : « Expavefactus sum et tremebundus [78], » alternatis ac geminatis usus dictionibus. Stupefactus itaque visu beatus Moses addebat consequenter illud, dicens alibi apud seipsum, « Aggressus videbo visionem hanc magnam, quid sit quod non exuratur rubus [79]. » Sed prohibuit eum statim Dominus, dicens : Ne appropinques huc, pedisque calceamentum solvi jubet. Ecce

« μασε τὸ ὅραμα. Προσερχομένου δὲ αὐτοῦ κατανοῆ- « σαι, ἐγένετο φωνὴ Κυρίου πρὸς αὐτόν· Ἐγὼ ὁ « Θεὸς τῶν πατέρων σου, ὁ Θεὸς Ἀβραὰμ, καὶ ὁ Θεὸς « Ἰσαὰκ, καὶ ὁ Θεὸς Ἰακώβ. »

Τὸν υἱὸν τοῦ Θεοῦ ἄγγελον νῦν καλεῖ, καθάπερ καὶ ἄνθρωπον ἀλλαχοῦ. Αὐτὸς γάρ ἐστιν ὁ μεγάλης βουλῆς ἄγγελος. Διὸ καὶ μετ' ὀλίγον δείκνυσιν αὐτὸν λέγοντα τῷ μακαρίῳ Μωϋσεῖ· « Ἐγὼ ὁ Θεὸς τῶν πατέρων σου, ὁ Θεὸς Ἀβραὰμ, καὶ Ἰσαὰκ, καὶ Ἰακώβ. » Ἐν φλογὶ πυρὸς βάτου δὲ διαδείκνυται. Ἐν εἴδει γὰρ πυρὸς καὶ ἐν τῷ ὄρει Σινᾶ ὁ Θεὸς διαφαίνεται τὸν νόμον διδούς. Τίς οὖν ὁ λόγος ; Πυρὶ τὴν θείαν παρεικάζει φύσιν τὸ γράμμα τὸ ἱερὸν, διὰ τὸ παναλκὲς, ξύλοις τε καὶ πόαις τὸν ἄνθρωπον. Φησὶ γάρ που· « Ὁ Θεὸς πῦρ καταναλίσκον ἐστί. » Καὶ πάλιν, « Ἄνθρωπος, ὡσεὶ χόρτος αἱ ἡμέραι αὐτοῦ. » Ἀλλ' ὥσπερ ἐστὶν οὐ φορητὸν ἀκάνθαις τὸ πῦρ, οὕτω καὶ θεότης ἀνθρωπότητι. Πλὴν ἐν Χριστῷ συνέβη καὶ γέγονεν οἰστὴ, οἱονεὶ περιστέλλον τι τὴν ἄκρατον τοῦ τῆς ἰδίας φύσεως πυρὸς προσβολὴν, ἵνα γένηται χωρητὸν, καθάπερ καὶ ἀκάνθαις τὸ πῦρ. Ὅτι δὲ τὴν σάρκα τὴν ἑαυτοῦ φθορᾶς ἀπετέλει κρείττονα, διαδείξειεν ἂν αἰνιγματωδῶς τὸ ἐπὶ τῇ βάτῳ πῦρ, ἀδιαλώβητον παντελῶς τηρῆσαν τὸ ξύλον. Κεχώρηκε γὰρ θεότης ἐν ἀνθρωπότητι. Καὶ τοῦτο γέγονεν ἐν Χριστῷ τὸ μυστήριον.

« Ἔντρομος δὲ γενόμενος Μωϋσῆς, οὐκ ἐτόλμα « κατανοῆσαι. Εἶπε δὲ αὐτῷ ὁ Κύριος· Λῦσον τὸ ὑπόδημα « τῶν ποδῶν σου· ὁ γὰρ τόπος ἐν ᾧ ἕστηκας, « γῆ ἁγία ἐστίν. Ἰδὼν εἶδον τὴν κάκωσιν τοῦ λαοῦ « μου, τοῦ ἐν Αἰγύπτῳ, καὶ τοῦ στεναγμοῦ αὐτῶν « ἤκουσα, καὶ κατέβην ἐξελέσθαι αὐτούς. Καὶ νῦν « δεῦρο, καὶ ἀποστελῶ σε εἰς Αἴγυπτον. Τοῦτον τὸν « Μωϋσῆν, ὃν ἠρνήσαντο εἰπόντες, Τίς σε κατέστη- « σεν ἄρχοντα καὶ δικαστήν ; τοῦτον ὁ Θεὸς ἄρχοντα « καὶ λυτρωτὴν ἀπέστειλεν ἐν χειρὶ ἀγγέλου, τοῦ « ὀφθέντος αὐτῷ ἐν τῇ βάτῳ. Οὗτος ἐξήγαγεν αὐ- « τοὺς, ποιήσας τέρατα καὶ σημεῖα ἐν τῇ Αἰγύπτῳ, « καὶ ἐν ἐρυθρᾷ θαλάσσῃ, καὶ ἐν τῇ ἐρήμῳ ἔτη τεσ- « σαράκοντα. »

Εἰ καὶ μὴ αὐταῖς λέξεσι φαίνεται ἐν τῇ Ἐξόδῳ κειμένη ἡ φωνὴ, ἀλλ' οὖν ἰσοδύναμος κεῖται. Οὐ πολὺ γὰρ διοίσει τὸ ἔντρομος τοῦ ἔμφοβος γενόμενος. Λέγεται δὲ ταῦτα περὶ τοῦ κατὰ τὴν βάτον ὁράματος, μενούσης τῆς αὐτῆς διαφορᾶς τοῦ φοβεροῦ καὶ ἐμφόβου, καὶ ἐν τῇ διηγήσει τῇ περὶ τοῦ Σινᾶ ὄρους. Ἐπ' αὐτοῦ γὰρ εἶπε Μωϋσῆς· « Ἔμφοβός εἰμι καὶ ἔντρομος, » ἐκ παραλλήλου ταῖς λέξεσι χρησάμενος. Κατατεθηπὼς τοίνυν τὴν ὄψιν ὁ μακάριος Μωσῆς προσετίθει λοιπὸν, ἐκεῖνό που λέγων ἐν ἑαυτῷ· « Παρελθὼν ὄψομαι τὸ ὅραμα τοῦτο τὸ μέγα, τί ὅτι οὐ κατακαίεται ἡ βάτος. » ἀλλ' εἴργει λέγων εὐθὺς ὁ Κύριος, Μὴ ἐγγίσῃς ὧδε. Καὶ τοῦ ποδὸς ἀπολύειν προστάττεται τὸ ὑπόδημα. Ἰδοὺ ὃν πρὸ μικροῦ ἄγγελον εἶπεν, νῦν δείκνυσιν αὐτὸν Κύριον ὄντα καὶ Θεόν

[74] Isa. IX, 6. [75] Deut. IV, 24 ; Hebr. XII, 29. [76] Psal. CII, 15. [77] Exod. III, 1 seqq. [78] Exod. XIX, 1 ; Hebr. XII, 21. [79] Exod. III, 3.

Αὐτὸς γὰρ ἐστιν ὁ τῆς μεγάλης βουλῆς ἄγγελος καὶ Θεοῦ Υἱός. Τί οὖν ἐστι τὸ δηλούμενον διὰ τοῦ ὑποδήματος αἴνιγμα; Ἀναγκαῖον εἰπεῖν, νεκρότητος καὶ φθορᾶς τὸ ὑπόδημα εἶναι σημεῖον. Εἴπερ ἐστὶ πᾶν ὑπόδημα ζώου λείψανον τεθνεῶτος ἤδη. Δεῖ τοίνυν πάσης νεκρᾶς καὶ σαρκικῆς φαντασίας ὥσπερ ὑποδημάτων τινῶν λῦσαι τὸν ἐπὶ τῶν θείων θεωρημάτων ἀναβῆναι πειρώμενον νοῦν, καὶ τὸ κατὰ Χριστὸν νοῆσαι μυστήριον. Ἀπρόσιτος τοίνυν ἐν τῷ νομῳ καὶ τῇ παιδαγωγικῇ λατρείᾳ ὁ Χριστὸς (νόμου γὰρ πρόσωπον ὁ Μωϋσῆς), εἰ μή που τὸν ἀπὸ τῆς ἁμαρτίας προαποτρίψοιντο μολυσμὸν, καὶ τὴν ἐν τύποις ἔτι καὶ σκιαῖς προαπώθοιντο λατρείαν. Εἰ δὲ βουληθεῖεν ἀπολύσασθαι τὸ προδηλωθὲν ὑπόδημα, ἐγγιοῦσι τότε Χριστῷ, τὴν ἐν Πνεύματι καὶ ἀληθείᾳ λατρείαν προσιέμενοι.

« Οὗτός ἐστιν ὁ Μωϋσῆς ὁ εἰπὼν τοῖς υἱοῖς Ἰσ-
« ραήλ· Προφήτην ὑμῖν ἀναστήσει Κύριος ὁ Θεὸς
« ὑμῶν ἐκ τῶν ἀδελφῶν ὑμῶν, ὡς ἐμέ. »

Τοῦτο ἐπήγαγεν ὁ μακάριος Στέφανος, αἰνιττόμενος αὐτοῖς τὸ κατὰ Χριστὸν μυστήριον, καὶ δεικνὺς ὅτι Καὶ ὁ Μωσῆς περὶ αὐτοῦ ὑμῖν λελάληκε. Προαναφωνεῖ γὰρ πάλιν τὴν τοῦ ἰδίου γεννήματος ἐνανθρώπησιν ὁ Θεὸς καὶ Πατὴρ διὰ τοῦ πανσόφου Μωσέως, καὶ ὅτι δεύτερος ἐφ' ἡμᾶς νομοθέτης ἀναδειχθήσεται, λαλήσας μὲν πάλιν τοῖς ἀρχαιοτέροις αὐτὸς δι' ἀγγέλων τὸν νόμον, ἐν δὲ τοῖς τελευταίοις καιροῖς αὐτουργὸς εἰς ἡμᾶς ἀναδεδειγμένος, καὶ καινῆς διαθήκης χρηματίσας ἄγγελος, ὁ μεγάλης βουλῆς τῆς τοῦ Πατρὸς ἄγγελος. Καὶ τοῦτό ἐστι δηλοῦν τὸ, « Ὡς ἐμὲ, » τουτέστι νομοθέτην. Προφήτην δὲ κάλει τὸν τῶν προφητῶν Κύριον διὰ τὸ ἀνθρώπινον. « Ὡς ἐμὲ, » ἐξουθενημένον ὑφ' ὧν ἔδει τιμηθῆναι. Ἑκάτερος νόμον ἔδωκε, σημεῖα πρότερον ποιήσας· ἀλλ' οὐδὲ οὕτως αὐτῶν οὐδετέρου ἠθέλησαν ὑπακοῦσαι.

« Αὐτοῦ ἀκούσεσθε. Οὗτός ἐστιν ὁ γενόμενος ἐν τῇ
« ἐκκλησίᾳ ἐν τῇ ἐρήμῳ μετὰ τοῦ ἀγγέλου τοῦ λά-
« λοῦντος αὐτῷ ἐν τῷ ὄρει Σινᾶ, καὶ τῶν πατέρων
« ἡμῶν. Ὃς ἐδέξατο λόγον ζῶντα δοῦντα ἡμῖν. Ὧ
« οὐκ ἠθέλησαν ὑπήκοοι γενέσθαι οἱ πατέρες ἡμῶν,
« ἀλλ' ἀπώσαντο καὶ ἐστράφησαν τῇ καρδίᾳ αὐτῶν
« εἰς Αἴγυπτον, εἰπόντες τῷ Ἀαρών· Ποίησον ἡμῖν
« θεοὺς, οἳ προπορεύσονται ἡμῶν. Ὁ γὰρ Μωσῆς
« οὗτος, ὃς ἐξήγαγεν ἡμᾶς ἐκ γῆς Αἰγύπτου, οὐκ
« οἴδαμεν τί γέγονεν αὐτῷ. Καὶ ἐμοσχοποίησαν ἐν
« ταῖς ἡμέραις ἐκείναις, καὶ ἀνήγαγον θυσίαν τῷ
« εἰδώλῳ, καὶ εὐφραίνοντο ἐν τοῖς ἔργοις τῶν χειρῶν
« αὐτῶν. Ἔστρεψε δὲ ὁ Θεὸς, καὶ παρέδωκεν αὐτοὺς
« λατρεύειν τῇ στρατιᾷ τοῦ οὐρανοῦ, καθὼς γέγρα-
« πται ἐν βίβλῳ τῶν προφητῶν· Μὴ σφάγια καὶ
« θυσίας προσηνέγκατέ μοι ἔτη τεσσαράκοντα ἐν τῇ
« ἐρήμῳ, οἶκος Ἰσραήλ; »

Σκόπει ὅτι πρῶτον αὐτοὺς εἰσάγει θυσίας ἀνενεγκόντας, καὶ τότε τοῖς εἰδώλοις. Ἐπεὶ πρὸ τούτου οὐδαμοῦ θυσίας ὄνομα, ἀλλὰ προστάγματα ζῶντα, καὶ

A quem paulo ante dixit angelum, nunc eum Dominum esse ostendit ac Deum. Ipse enim est magni consilii Angelus ac Dei Filius. Quod ergo ænigma per calceamentum significatur? Necesse est, ut dicatur calceamentum esse mortificationis signum ac corruptionis. Certe omne calceamentum mortui jam animalis reliquum est. Oportet igitur mentem eam, quæ conatur ad divinas ascendere contemplationes, Christique intelligere mysterium, omni mortua ac carnali solvi imaginatione. Non ergo per legem cultumque ministerialem ad Christum possunt accedere (Moses namque legis personam gerebat), nisi inquinationem, quæ a peccato contracta est, cultumque, qui adhuc in figuris et umbris est, antea repulerint. Si autem prædicto
B calceamento absolvi velint, tunc appropinquant Christo, cultum qui in Spiritu et veritate est comprobantes.

VII, 37. « Hic est Moses, qui dixit filiis Israel:
« Prophetam suscitabit vobis Dominus Deus vester
« de fratribus vestris, similem mei. »

Hoc subjunxit beatus Stephanus indicans eis quod in Christo peractum erat mysterium, ac ostendens quod Moses quoque de ipso locutus esset illis. Rursum enim **70** Deus ac Pater per sapientissimum Mosen proprii Filii incarnationem prædicit, ut qui alter legislator ad nos designandus esset: qui quidem veteribus quoque per angelos legem locutus esset: novissimis autem temporibus auctor ipse ad nos designatus, qui novum testamentum tanquam angelus ipse sanciret, magni
C consilii Patris angelus sive nuntius: et hoc per id significatum est quod dicitur, « Similem mei, » hoc est legislatorem. Vocat autem prophetam Dominum prophetarum propter humanitatem: « similem mei, » contemptum ab his a quibus debuit honorari. Uterque legem dedit, signis primum editis: sed ne sic quidem alicui ipsorum obtemperare voluerunt.

VII, 37-42. « Ipsum audietis. Hic est, qui fuit
« in congregatione in deserto in monte Sina, cum
« angelo ei loquente in monte Sina, et cum patri-
« bus nostris, qui accepit verbum vivens dare
« nobis, cui noluerunt obedientes esse patres
« nostri: sed repulerunt et conversi sunt corde
« suo in Ægyptum, dicentes ad Aaron: Fac nobis
D « deos, qui præcedant nos: Moses enim hic, qui
« eduxit nos de terra Ægypti, nescimus quid ac-
« ciderit ei. Et fecerunt vitulum in diebus illis, et
« obtulerunt hostiam idolo, ac lætabantur super
« operibus manuum suarum. Convertit se autem
« Deus et tradidit eos, ut colerent militiam cœli,
« sicut scriptum est in libro Prophetarum: Nun-
« quid victimas et hostias obtulistis mihi quadra-
« ginta annis in deserto, domus Israel? »

Considera quod primum inducit eos offerentes hostias, et tunc quod eas idolis obtulerunt. Nam antea nusquam invenitur θυσίας nomen, sed præ-

cepta erant de vivis et rationalibus animalibus. Testimonium autem inducit non utcumque, sed quod ostendat nullam esse hostiarum necessitatem, in eo quod ait: Nunquid victimas et hostias, etc., ac si dicat: Dicere non potestis quod eum Deo sacrificaretis, etiam illis offerebatis, sed illis primum immolastis. Et hæc quidem in deserto ubi longissima fuit mora vestra. Vide autem integram concionem, quam fortiter et absque odio in tota illorum accusatione perseveret, tantum non dicens: Et si templum dixerim dissolvendum, et **71** instituta hostiasque immutanda, nihil novi dixi. Moses siquidem, in quo plurimum gloriari videmini, annis quadraginta neque hostias obtulit, neque templum erexit, sed neque David, neque quispiam aliorum in medio positorum, idque cum jam sorte data ac divisa vobis esset terra. Sed et prophetæ tanquam de rebus non necessariis, ita de his pronuntiant. Quo autem pacto Mosen nunc vos ulcisci fingitis, quem repulerunt et patres vestri et vos? Utque uno verbo dicam, tota concione videre est quam sapienter simul et modeste et acute illorum accusatio dissolvatur.

A λόγια ζῶντα. Παράγει δὲ τὴν μαρτυρίαν οὐχ ἁπλῶς, ἀλλὰ καὶ τὸ μὴ εἶναι χρείαν τῶν θυσιῶν δεικνὺς, ἐν τῷ λέγειν. Μὴ σφάγια, καὶ ἑξῆς, ἀντὶ τοῦ, Οὐκ ἔχετε εἰπεῖν ὅτι ἀπὸ τοῦ θύειν τῷ Θεῷ κἀκείνοις ἐθύετε, ἀλλ' ἐκείνοις πρότερον ἐθύσατε, καὶ ταῦτα, ἐν τῇ ἐρήμῳ ἔνθα ὑμῶν προειστήκειν μάλιστα. Ὅρα δὲ πᾶσαν τὴν δημηγορίαν, πῶς ἰσχυρῶς καὶ ἀνεπαχθῶς ἵσταται πρὸς ὅλην αὐτῶν τὴν κατηγορίαν, μονονουχὶ λέγων, ὅτι Καὶ εἶπον τόν τε ναὸν λυθήσεσθαι, καὶ τὰ ἔθη καὶ τὰς θυσίας ἀλλαγήσεσθαι, οὐδὲν εἰμι ξένον εἰρηκώς. Μωσῆς γὰρ, ἐφ' ᾧ μέγα φρονεῖν δοκεῖτε, ἔτη τεσσαράκοντα οὔτε θυσίας προσήνεγκεν, οὔτε ναὸν ἀνέστησεν. Ἀλλ' οὐδὲ Δαυῒδ, οὐδέ τις ἄλλων ἐν τῷ μέσῳ, καίτοι κατακληροδοτουμένης ὑμῖν τῆς γῆς. Ἀλλὰ καὶ οἱ προφῆται ὡς μὴ ὄντα ἀναγκαῖα ταῦτα B οὕτω περὶ αὐτῶν ἀποφαίνονται. Μωσῆν δὲ νῦν πῶς σχηματίζεσθε διεκδικεῖν, ὃν ἀπώσαντο καὶ οἱ πατέρες ὑμῶν καὶ ὑμεῖς; καὶ ἁπλῶς διὰ πάσης ἔστιν ἰδεῖν τῆς δημηγορίας, σοφῶς τε ἅμα καὶ ἐπιεικῶς καὶ δριμέως τὴν κατηγορίαν αὐτῶν διαλυομένην.

VII, 43. « Et suscepistis tabernaculum Moloch, « et sidus Dei vestri Rephpham, figuras quas feci« stis, ut adoraretis eas. Et transferam vos trans « Babylonem. »

« Καὶ ἀνελάβετε τὴν σκηνὴν τοῦ Μολὸχ, καὶ τὸ « ἄστρον τοῦ Θεοῦ ὑμῶν Ῥεφφὰν, τοὺς τύπους οὓς « ἐποιήσατε, προσκυνεῖν αὐτοῖς. Καὶ μετοικιῶ ὑμᾶς « ἐπέκεινα Βαβυλῶνος. »

Moloch, sive Molchom dicitur. Erat autem hoc simulacrum Moabitarum, habens lapidem transparentem ac pretiosum in modum luciferi extrema frontis parte. Rephpham vero species est tenebrarum. Nam cum ascendisset Moses in montem, conflaverunt vitulum et provoluti sunt ad cultus astrorum, factoque tabernaculo statuerunt simulacrum, quod appellarunt Moloch. Est autem Moloch, si quis interpretetur, rex eorum, Rephpha vero tenebræ, aut excæcatio. Suscepistis itaque tabernaculum Moloch, hoc est regis vestri; quis autem ille est? Astrum Dei vestri Rephpham, quod etiam fuit vobis ad excæcationem. Obtenebrata sunt enim corda vestra. Quoniam autem Moabitarum insaniam explevistis, quæ Damasci vicina regio est, propterea proficiscimini trans Damascum, hoc est, in Babylonem. Et licet propheta dixerit. « Trans Damascum » (nam ita habet translatio Septuaginta), beatus tamen Stephanus ait, « Trans Babylonem, » sequens editionem Hebræorum, vel quod terminus Damascenorum Syrorumque regionis sit Babylon.

Μολὸχ, ἤτοι Μολχόμ. Εἴδωλον δὲ τοῦτο Μωαβιτῶν, λίθον ἔχον διαφανῆ καὶ ἐξαίρετον εἰς ἑωσφόρου τύπον ἐπὶ μετώπου ἄκρου. Ῥεφφὰν δέ ἐστιν εἶδος σκοτασμοῦ. Ἀνελθόντος γὰρ εἰς τὸ ὄρος Μωσέως, μεμοσχοποιήκασί τε καὶ ταῖς τῶν ἄστρων προσεκυλίσθησαν λατρείαις καὶ σκηνοποιησάμενοι ἔστη- C σαν εἴδωλον, ὃ κεκλήκασι Μολόχ. Ἑρμηνεύεται δὲ τὸ μὲν Μολὸχ, βασιλεὺς αὐτῶν, Ῥεφφὰ δὲ σκοτασμὸς, ἢ τύφλωσις. Ἀνελάβετε τοίνυν τὴν σκηνὴν τοῦ Μολὸχ, τουτέστι τοῦ βασιλέως ὑμῶν. Τίς δὲ οὗτος; Τὸ ἄστρον τοῦ Θεοῦ ὑμῶν Ῥεφφὰ, ὃ καὶ γέγονεν ὑμῖν εἰς τύφλωσιν. Ἐσκοτίσθησαν γὰρ αἱ καρδίαι ὑμῶν. Ἐπειδὴ δὲ τὴν τῶν Μωαβιτῶν μανίαν πεπληρώκατε, ἥτις ἐστὶ γείτων Δαμασκοῦ, διὰ τοῦτο πορεύεσθε Δαμασκοῦ ἐπέκεινα, τουτέστιν, εἰς Βαβυλῶνα. Εἰ δὲ καὶ ὁ προφήτης « ἐπέκεινα Δαμασκοῦ » εἴρηκει (οὕτω γὰρ ἡ τῶν Ἑβδομήκοντα ἔκδοσις ἔχει), ἀλλ' ὁ μακάριος Στέφανος « ἐπέκεινα Βαβυλῶνος » φησὶν, ἀκολουθήσας τῇ Ἑβραίων ἐκδόσει. Ἢ ὅτι τέρμα τῆς Δαμασκηνῶν καὶ Σύρων χώρας ἡ Βαβυλὼν τυγχάνει.

D

VII, 44-46. « Tabernaculum testimonii fuit pa« tribus nostris in deserto, sicut ordinaverat illis « loquens ad Mosen, ut faceret illud secundum « formam quam viderat. Quod etiam induxerunt « patres nostri, qui successerunt cum Jesu in « possessionem gentium, quas expulit Deus a « facie patrum nostrorum, usque ad **72** dies Da« vid, qui nactus est gratiam coram Deo, et petiit « ut inveniret tabernaculum Deo Jacob. »

« Ἡ σκηνὴ τοῦ μαρτυρίου ἦν τοῖς πατράσιν ἡμῶν « ἐν τῇ ἐρήμῳ, καθὼς διετάξατο ὁ λαλῶν τῷ Μωσῇ, « ποιῆσαι αὐτὴν κατὰ τὸν τύπον, ὃν ἑωράκει· Ἣν « καὶ εἰσήγαγον διαδεξάμενοι οἱ πατέρες ἡμῶν μετὰ « Ἰησοῦ ἐν τῇ κατασχέσει τῶν ἐθνῶν, ὧν ἔξωσεν ὁ « Θεὸς ἀπὸ προσώπου τῶν πατέρων ἡμῶν, ἕως τῶν « ἡμερῶν Δαυῒδ· ὃς εὗρε χάριν ἐνώπιον τοῦ Θεοῦ, « Καὶ ᾐτήσατο εὑρεῖν σκήνωμα τῷ Θεῷ Ἰακώβ. »

Tabernaculum testimonii, hoc est jussorum Dei, quod tabernaculum Mosi in monte Sina a

Σκηνὴ τοῦ μαρτυρίου, τουτέστι τῶν προσταγμάτων τοῦ Θεοῦ· ἡ ἐν τῷ ὄρει Σινᾶ τῷ Μωσεῖ παρα-

δειχθεῖσα ὑπὸ Θεοῦ, ἐλέγετο διὰ τὸ ὑπὸ Θεοῦ διατετάχθαι αὐτὴν, ἵνα μάρτυρα τὸν Θεὸν ἔχωσιν, ὅτι ἐν τῷ ὄρει ἡ ὑπογραφὴ ταύτης γέγονε, καὶ αὐτὸς αὐτὴν διετάξατο τῷ Μωσεῖ.

« Σολομὼν δὲ ᾠκοδόμησεν αὐτῷ οἶκον. Ἀλλ' οὐχ « ὁ Ὕψιστος ἐν χειροποιήτοις ναοῖς κατοικεῖ, καθὼς « ὁ προφήτης λέγει· Ὁ οὐρανός μοι θρόνος, ἡ δὲ γῆ « ὑποπόδιον τῶν ποδῶν μου. Ποῖον οἶκον οἰκοδομή« σετέ μοι; λέγει Κύριος, ἢ τίς τόπος τῆς καταπαύ« σεώς μου; οὐχὶ ἡ χείρ μου ἐποίησε ταῦτα πάντα; »

Τῷ τετρακοσιοστῷ τεσσαρακοστῷ ἔτει τῆς ἐξόδου τῶν υἱῶν Ἰσραὴλ ἐξ Αἰγύπτου, ἤρξατο ὁ Σολομὼν οἰκοδομεῖν ἐν Ἱερουσαλὴμ τὸν ναὸν, ὡς ἡ τρίτη τῶν Βασιλειῶν διδάσκει βίβλος. Διὰ τοῦτο δὲ μετὰ τοσοῦτον χρόνον τῆς ἐπανόδου τῆς ἀπ' Αἰγύπτου τοῦ Ἰσραὴλ ὁ ναὸς ᾠκοδομήθη, ἵνα τῇ εἰς τὰ ὄρη περιπλανήσει ἀποκαμόντες, τὸν ἕνα τόπον τὸν ἐν Ἱερουσαλὴμ ἀγαπήσωσιν, ὃν ὁ Θεὸς ἐποίησε τίμιον. Οὗτοι δὲ βραδεῖς ὄντες εἰς σύνεσιν, καὶ τῶν περὶ Θεοῦ λόγων ἀνεπιστήμονες, καὶ Θεοῦ πόλιν οἰηθέντες εἶναι τὴν Ἱερουσαλὴμ, ἐν αὐτῇ δὴ καὶ μόνῃ κατοικεῖν αὐτὸν ἔλεγον. Σμικρὰ τοιγαροῦν δοξάζοντας ἐλέγχει ὁ Θεὸς καί φησι· Ποῖον οἶκον οἰκοδομήσετέ μοι θρόνον ἔχοντι τὸν οὐρανὸν, καὶ ὑποπόδιον τὴν γῆν; Ἔδει γὰρ τοῖς συνεστάλθαι καὶ περιωρίσθαι τόποις τὴν αὐτοῦ φύσιν ὑπειληφόσι καταδεῖξαι σαφῶς, ὅτι τε εἴη πανταχοῦ, καὶ χωρεῖ μὲν αὐτὸν οὐδὲν, ἥκει δὲ μᾶλλον διὰ πάντων αὐτός, καὶ πλήρης μὲν ὁ οὐρανὸς αὐτοῦ, μεστὴ δὲ ἡ γῆ.

« Σκληροτράχηλοι καὶ ἀπερίτμητοι τῇ καρδίᾳ καὶ « τοῖς ὠσίν »

Τίνος ἕνεκεν μέχρι τούτου πράως δημηγορήσας, ἐνταῦθα τραχέως τῷ λόγῳ κέχρηται; Ὅτι ἑώρα αὐτοὺς μὴ προσέχοντας τοῖς λεγομένοις·

« Ὑμεῖς ἀεὶ τῷ Πνεύματι τῷ ἁγίῳ ἀντιπίπτετε. »

Οὐκ εἶπε, τῷ Θεῷ ἀντιπίπτετε, ἀλλὰ, τῷ Πνεύματι τῷ ἁγίῳ. Οὕτως οὐδεμίαν οἶδε διαφορὰν, ἐπεὶ καὶ τὸ Πνεῦμα Θεός, κἂν μὴ δοκῇ τοῖς ἀθέοις. Ὑμεῖς τοίνυν ἀεὶ, φησὶν, ἀντιπίπτετε τῷ Θεῷ. Ὅτε γὰρ ἐβούλετο θυσίας εἶναι, οὐκ ἐθύετε αὐτῷ, ὅτε δὲ οὐ βούλεται, θύετε. Ὅτε εἱστήκει ὁ ναὸς, εἴδωλα ἐθεραπεύετε. Ὅτε βούλεται χωρὶς ναοῦ θεραπεύεσθαι, τὸ ἐναντίον ποιεῖτε, ὅμοια τοῖς πατράσιν ὑμῶν διαπραττόμενοι.

« Ὡς οἱ πατέρες ὑμῶν, καὶ ὑμεῖς. »

Δείκνυσι τὸ κακὸν ἄνωθεν εἰς αὐτοὺς κατιόν. Οὕτω καὶ ὁ Χριστὸς ἐποίει, Ἐπειδὴ μεγάλα ἀεὶ ἐπὶ τοῖς πατράσιν ηὔχουν.

« Τίνα τῶν προφητῶν οὐκ ἐδίωξαν οἱ πατέρες « ὑμῶν; »

Ταῦτα λέγοντα τὸν μακάριον Στέφανον ἀληθεύειν αὐτὸν οἴδαμεν, Πνεύματι ἁγίῳ φθεγγόμενον. Ἀποδεῖξαι δὲ ἀπὸ τῆς παλαιᾶς διαθήκης, πῶς μέμφε-

A Deo demonstratum est. Propterea autem dictum est ipsum a Deo constitutum esse, ut Deum testem haberent, quod ejus delineatio in monte fuerit, et ipse illud Mosi descripserat.

VII, 47 50. « Solomon autem ædificavit ei do« mum. Sed Excelsissimus ille non in manufactis « templis habitat, quemadmodum ait Propheta: « Cœlum mihi sedes est, terra autem scabellum « pedum meorum. Quam domum ædificabitis mihi « dicit Dominus, aut quis locus requietionis meæ « erit? nonne manus mea fecit hæc omnia? »

Quadringentesimo octogesimo anno egressionis filiorum Israel ex Ægypto cœpit Solomon ædificare in Jerusalem templum, veluti docet tertius liber Regum [80]. Propterea autem tanto post tempore ab B ascensu Israel ex Ægypto ædificatum est templum, ut postquam in montibus circumerrando laborassent, unum locum, qui esset in Jerusalem, diligerent, quem Deus in honore habuisset. Hi vero cum intellectu tardi essent, Deique sermonum imperiti, existimantes Jerusalem Dei civitatem esse, in ipsa solum habitare dicebant. Eos itaque convincit Deus quod perparce glorificarent eum, et ait: Qualem domum mihi ædificabitis, qui cœlum habeam in thronum, terram vero in scabellum pedum? Ipsis enim qui naturam ejus suspicabantur contractam esse, locisque conclusam aperte demonstrare oportuit quod ubique esset nihilque ejus capax esset, quin potius ipse per omnes transit, eoque plenum est cœlum, C plena est et terra.

VII, 51. « Duri cervice et incircumcisi corde « auribus. »

Quam ob causam, cum hactenus mansuete concionatus esset, aspero nunc utitur sermone? Quia videbat illos animo non advertere his quæ dicebantur.

« Vos semper Spiritui sancto resistitis. »

72 Non dixit, Deo resistitis, sed, Spiritui sancto, adeo nullam inter hæc novit differentiam: quandoquidem etiam Spiritus est Deus [81], quanquam iis non videatur qui Deum non colunt. Vos itaque semper, inquit, Deo resistitis. Nam quando hostias offerri volebat, vos illi non sacrificabatis: quando autem non vult, sacrificatis. Quando consistebat templum, simulacra venerabamini: quando vult D sine templo coli, contrarium facitis, similia patribus vestris operantes.

« Sicut patres vestri, ita et vos. »

Ostendit malum superne ad eos descendere. Ita et Christus ostendebat: quoniam plurimum semper de patribus gloriabantur.

VII, 52. « Quem prophetarum non occiderunt « patres vestri? »

Novimus beatum Stephanum cum hæc assereret vere dicere, ut qui per Spiritum sanctum loqueretur. Demonstrat autem a veteri instrumento, quo

[80] III Reg. VI, seqq. [81] Joan. IV.

jure patres accuset illorum, qui in Jesum non credebant, quod persecuti sint prophetas et occiderint : neque enim posset facere ab his qui feruntur Novi Testamenti libris. Si ergo, inquit, illos occidistis, qui de ejus adventu prænuntiabant, quid mirum si et ego qui prænuntiatum prædico, a vobis interimar ? Non ignorabat autem quod ab eis esset occidendus, cum plenus esset Spiritu sancto, ideoque absque metu usus est loquendi libertate.

A ται τοῖς πατράσι τῶν εἰς τὸν Ἰησοῦν ἀπιστούντων ὡς διώξωσι τοὺς προφήτας καὶ ἀποκτείνωσιν, οὐ δυνατὸν ἀπὸ τῶν φερομένων βιβλίων τῆς καινῆς διαθήκης. Εἰ τοίνυν, φησὶ, τοὺς προκαταγγείλαντας περὶ τῆς ἐλεύσεως αὐτοῦ ἀνείλετε, οὐδὲν θαυμαστὸν καὶ ἐμὲ κηρύττοντα τὸν προκαταγγελθέντα, ὑφ' ὑμῶν ἀναιρεθῆναι. Οὐκ ἠγνόει δὲ τεθνηξόμενος ὑπ' αὐτῶν, πλήρης ὢν Πνεύματος ἁγίου. Διὸ καὶ ἀνυποστόλως κέχρηται παῤῥησίᾳ.

VII, 52, 53. « Et occiderunt eos, qui prænun« tiabant de adventu justi illius, cujus vos nunc « proditores et occisores fuistis, qui accepistis le« gem ad dispositiones angelorum, et non ser« vastis. »

« Καὶ ἀπέκτειναν τοὺς προκαταγγείλαντας περὶ « τῆς ἐλεύσεως τοῦ δικαίου, οὗ νῦν ὑμεῖς προδόται « καὶ φονεῖς γεγένησθε. Οἵτινες ἐλάβετε τὸν νόμον « εἰς διαταγὰς ἀγγέλων καὶ οὐκ ἐφυλάξατε. »

Justi inquit, ostendens quod si ille justus erat, valde iniqui erant qui illum occiderunt. Justum autem illum vocat, quod neque illi negare poterant. Quanquam enim admodum præfracti ac contumaces erant, in nullo tamen eum injustitiæ accusabant : quomodo enim hoc facerent, cum ne domum quidem haberet ? Justum autem vocat Jesum, volens eos attrahere. Ipsius vero proditores et occisores dicit, quod eorum essent participes, qui ipsum crucifixerant, idque cum legem. inquit, accepissent ordinationes habentem, quæ facerent eos qui ipsam opere complerent angelis similem servare politiam. Hoc namque quod ait : **74** « Qui accepistis legem ad dispositiones angelorum. » Quidam vero etiam hoc aiunt illum dicere, quod per angelos statuta esset, et Mosi tradita per angelum, qui ipsi in rubo apparuit. Εἰς διαταγάς. id est, in vel ad dispositiones, hoc est, secundum dispositiones, quemadmodum illi statuerant, Mosi apparentes in rubo et in monte.

B Τοῦ δικαίου φησὶ, δεικνὺς ὅτι ἐκεῖνος δίκαιος, λίαν ἄδικοι οἱ ἐκεῖνον ἀνῃρηκότες. Δίκαιον δὲ αὐτὸν καλεῖ, ὃ οὐδὲ ἐκεῖνον ἠδύναντο ἀρνήσασθαι. Οὐδαμοῦ γὰρ καί τοι λίαν ὄντες αὐθάδεις, ἐν οὐδενὶ αὐτὸν ἀδικίας ᾐτιάσαντο. Πῶς γὰρ τὸν μηδὲ στέγην ἔχοντα; Δίκαιον δὲ τὸν Ἰησοῦν ἐκάλει, ἐπισπάσασθαι αὐτοὺς βουλόμενος. Προδότας δὲ αὐτοῦ καὶ φονεῖς τούτους καλεῖ, ὡς κοινωνοὺς ὄντας τοῖς σταυρώσασιν αὐτὸν, καί τοι, φησὶ νόμον λαβόντας διατάξεις ἔχοντα, αἵτινες ἰσάγγελον ἐποίουν πολιτείαν ἔχειν τοὺς τελοῦντας αὐτόν. Τοῦτο γάρ ἐστιν, « οἵτινες ἐλάβετε τὸν νόμον εἰς διαταγὰς ἀγγέλων. » Τινὲς δὲ καὶ τοῦτο λέγειν φασὶ, τὸν ὑπ' ἀγγέλων διαταχθέντα καὶ ἐγχειρισθέντα δι' ἀγγέλου τῷ Μωϋσεῖ, τοῦ ὀφθέντος αὐτῷ ἐν τῇ βάτῳ. Εἰς διαταγὰς, ἀντὶ τοῦ, κατὰ τὰς διαταγὰς, καθὼς ἐκεῖνοι διετάξαντο τῷ Μωσεῖ, ὀφθέντες C ἐν τῇ βάτῳ καὶ ἐν τῷ ὄρει.

VII, 54, 55. « Audientes autem hæc dissecaban« tur cordibus suis, et stridebant dentibus suis in « eum. Cum autem esset plenus Spiritu sancto, « intentis in cœlum oculis, vidit gloriam Dei. »

« Ἀκούοντες δὲ ταῦτα διεπρίοντο ταῖς καρδίαις « αὐτῶν, καὶ ἔβρυχον τοὺς ὀδόντας αὐτων ἐπ' αὐτόν. « Ὑπάρχων δὲ πλήρης Πνεύματος ἁγίου, ἀτενίσας « εἰς τὸν οὐρανὸν, εἶδε δόξαν Θεοῦ. »

Si eum occidere volebant, quomodo non statim occidebant ? Quia verisimilem sceleri occasionem prætexere volebant. Nam injuria adversus ipsos non erat rationabilis prætextus ad interemptionem sed ad ejectionem aut ad flagellationem fortassis, ad occisionem vero causa sufficiens non erat. Alioqui etiam neque ipsius contumelia erat, sed prophetæ adversus illos accusatio, nec videri volebant interimere illum ob proprias injurias, quemadmodum neque Christum. Etenim contenti non erant homicidium perpetrare, sed et gloriæ ejus nocere conabantur. Siquidem metuebant, ne celebris magis redderetur, si ob injuriam ipsis illatam interimeretur.

Εἰ ἐβούλοντο ἀνελεῖν, πῶς οὐκ ἀνεῖλον τότε εὐθέως; Ὅτι πρόφασιν εὔλογον ἤθελον περιθεῖναι τῷ τολμήματι. Ἡ γὰρ εἰς αὐτοὺς ὕβρις οὐκ ἦν εὔλογος πρόφασις πρὸς ἀναίρεσιν, ἀλλ' ἀπελάσαι μὲν ἢ μαστίξαι ἴσως, ἀνελεῖν δὲ οὐκ εὔλογος αἰτία. Ἄλλως δὲ οὐδὲ ἦν ἡ ὕβρις αὐτοῦ, ἀλλὰ τοῦ προφήτου κατ' αὐτῶν κατηγορία. Καὶ οὐκ ἤθελον δοκεῖν διὰ τὰ εἰς αὐτοὺς αὐτὸν ἀνελεῖν, ὥσπερ οὐδὲ τὸν Χριστόν. Οὐ D γὰρ ἠροῦντο εἰς τὴν μιαιφονίαν, ἀλλ' ἔσπευδον καὶ τὴν δόξαν αὐτοῦ βλάψαι. Ἐδεδίεσαν γὰρ μὴ ἀναιρούμενος διὰ τὴν εἰς αὐτοὺς ὕβριν, αἰδεσιμώτερος γένηται.

« Et Jesum stantem a dextris Dei, et ait : Ecce « video cœlos apertos, et Filium hominis stantem « a dextris Dei. »

« Καὶ Ἰησοῦν ἑστῶτα ἐκ δεξιῶν τοῦ Θεοῦ, καὶ « εἶπεν· Ἰδοὺ θεωρῶ τοὺς οὐρανοὺς ἀνεῳγμένους, « καὶ Υἱὸν τοῦ ἀνθρώπου ἐκ δεξιῶν ἑστῶτα τοῦ « Θεοῦ. »

Stantem et non sedentem vidit Jesum beatus Stephanus, ut suam exhibeat Christus protectionem : et magnam suo athletæ tribuat alacritatem.

Ἑστῶτα καὶ οὐχὶ καθήμενον ὁ μακάριος Στέφανος ὁρᾷ τὸν Ἰησοῦν, ἵνα δείξῃ τὴν ἀντίληψιν τὴν εἰς αὐτὸν, καὶ πολλὴν τῷ ἀθλητῇ τὴν προθυμίαν παρά-

σκη, τὸ τοῦ βοηθοῦντος ἐπιδείκνυται σχῆμα. Ἄλλως A τε δὲ, ἐπειδὴ τὸ καθίσαι φορτικὸν ἦν αὐτοῖς, ἵστασθαι αὐτὸν εἶπε τέως, τὴν ἀνάστασιν αὐτοῦ αἰνιξάμενος· ὅτι δὲ οὐχ ἵσταται, ἀλλὰ κάθηται, καὶ ὁ Παῦλος ἔδειξεν, εἰπὼν ὅτι συνήγειρε καὶ συνεκάθισεν ἐν τοῖς ἐπουρανίοις ἐν δεξιᾷ αὐτοῦ.

« Κράξαντες δὲ φωνῇ μεγάλῃ, συνέσχον τὰ ὦτα « αὐτῶν, καὶ ὥρμησαν ὁμοθυμαδὸν ἐπ' αὐτόν. Καὶ « ἐκβαλόντες ἔξω τῆς πόλεως ἐλιθοβόλουν. »

Συνέσχον, οἱ κατὰ τοῦ ἁγίου ψευδομαρτυρήσαντες.

« Καὶ οἱ μάρτυρες ἀπέθεντο τὰ ἱμάτια παρὰ τοὺς « πόδας νεανίου, καλουμένου Σαύλου. Καὶ ἐλιθοβό« λουν τὸν Στέφανον, ἐπικαλούμενον καὶ λέγοντα. » B

Μάρτυρας λέγει, οὓς ὑπέβαλον καταψευδομαρτυρῆσαι αὐτοῦ. Καὶ δείκνυσι τοὺς δοκοῦντας μάρτυρας, ὅτι πλέον ἦσαν παρεσκευασμένοι πρὸς τὸν φόνον, εἴγε καὶ τὰ ἱμάτια ἀπετίθεντο πρὸς τὸ εἶναι εὐσταλεῖς καὶ κοῦφοι εἰς τὸ βάλλειν τοῖς λίθοις. Φησὶ δὲ ὅτι καὶ ὁ μέλλων ὕστερον κῆρυξ εἶναι τῆς οἰκουμένης, καὶ αὐτὸς συνέπραττε τότε τῷ φόνῳ, δεικνὺς ὅτι θεία τις καὶ παράδοξος καὶ οὐ κατὰ ἄνθρωπον γέγονεν αὐτοῦ ἡ μετὰ ταῦτα μεταβολή. Τὸ δὲ, Κύριε Ἰησοῦ, δέξαι τὸ πνεῦμά μου, δεικνύοντος ἦν καὶ διδάσκοντος ὅτι οὐκ ἀπόλλυται.

« Κύριε Ἰησοῦ, δέξαι τὸ πνεῦμά μου.

Ἐντεῦθεν δείκνυται μηκέτι εἰς ᾅδου τὰς τῶν δικαίων ἀπιέναι ψυχὰς τῶν σωμάτων ἀπαλλαττομένας, C καθὰ καὶ πρώην, πέμπεσθαι δὲ μᾶλλον εἰς χεῖρας Θεοῦ ζῶντος διὰ τοῦ πάντων ἡμῶν Σωτῆρος Χριστοῦ.

« Θεὶς δὲ τὰ γόνατα, ἔκραξε φωνῇ μεγάλῃ. Κύριε, « μὴ στήσῃς αὐτοῖς τὴν ἁμαρτίαν ταύτην. Καὶ τοῦτο « εἰπὼν ἐκοιμήθη. Σαῦλος δὲ ἦν συνευδοκῶν τῇ ἀναι« ρέσει αὐτοῦ.

Ὅτι δὲ προσευξαμένου αὐτοῦ μὴ στῆσαι αὐτοῖς εἰς ἁμαρτίαν τὸν ἑαυτοῦ θάνατον, εἰ ἀφέθη αὐτοῖς ἡ ἁμαρτία, ζητῆσαι ἄξιον. Καί φαμεν, εἰ μετενόησαν, ἀφείθη. Καὶ γὰρ ὁ μυρίαις αὐτὸν βάλλων χερσὶ, καὶ διώξας τὴν Ἐκκλησίαν Παῦλος, τῆς Ἐκκλησίας προστάτης ἐγένετο.

ΚΕΦΑΛ. Θ'.

Περὶ διωγμοῦ τῆς Ἐκκλησίας καὶ ταφῆς Στεφάνου, ἐν ᾧ περὶ Φιλίππου τοῦ ἀποστόλου, πολλοὺς ἰασαμένου ἐπὶ τῆς Σαμαρείας. D

« Ἐγένετο δὲ ἐν ἐκείνῃ τῇ ἡμέρᾳ διωγμὸς μέγας « ἐπὶ τὴν Ἐκκλησίαν τὴν ἐν Ἱεροσολύμοις. Πάντες « τε διεσπάρησαν κατὰ τὰς χώρας τῆς Ἰουδαίας καὶ « Σαμαρείας, πλὴν τῶν ἀποστόλων. Συνεκόμισαν δὲ « τὸν Στέφανον ἄνδρες εὐλαβεῖς, καὶ ἐποιήσαντο κοπε« τὸν μέγαν ἐπ' αὐτῷ. Σαῦλος δὲ ἐλυμαίνετο τὴν Ἐκ« κλησίαν, κατὰ τοὺς οἴκους εἰσπορευόμενος, σύρων τε « ἄνδρας καὶ γυναῖκας, παρεδίδου εἰς φυλακήν. Οἱ μὲν « οὖν διασπαρέντες διῆλθον εὐαγγελιζόμενοι τὸν λό« γον.

auxiliantis enim habitus ostenditur. Præterea vero quoniam grave eis fuisset audire quod sederet, stare interim dixit, designans ipsius resurrectionem. Quod autem non stet, sed sedeat, etiam Paulus ostendit, dicens, quod simul resuscitavit simulque sedere fecit inter cœlestes ad dextram suam.

VII, 56, 57. « Exclamantes autem voce magna, « Continuerunt aures suas, et impetum fecerunt « unanimiter in eum. Et ejectum eum extra civi« tatem lapidabant. »

Continuerunt, qui adversus sanctum tulerunt falsum testimonium.

VII, 57, 58. « Et testes deposuerunt vestimenta « **75** ad pedes adolescentis, qui vocabatur Saulus. « Et lapidabant Stephanum, invocantem ac dicen« tem. »

Testes dicit quos subornaverant ut adversus illum ferrent falsum testimonium, ostenditque eos, qui testes videbantur, promptiores ad cædem fuisse quandoquidem etiam vestes deposuerunt quo expeditiores essent ac leviores ad jaciendos lapides Id autem ait. quoniam is etiam, qui universi orbis prædicator futurus erat, ipse quoque ad cædem cooperabatur: ostendens quod divina quædam et admiranda supraque hominem fuerit ejus conversio. Quod vero ait, « Domine Jesu, accipe spiritum meum, » demonstrantis erat ac docentis quod non periret.

« Domine Jesu, accipe spiritum meum. »

Hinc ostenditur justorum animas a corporibus liberatas nequaquam in infernum descendere quemadmodum et antea, sed transmitti potius in manus Dei viventis per omnium nostrum Salvatorem Christum.

VII, 59. « Positis autem genibus clamavit voce « magna : Domine, ne statuas illis hoc peccatum. « Cumque hoc dixisset, obdormivit. Saulus autem « consentiebat in necem ejus. »

Cum autem ipse precatus sit, ne sua mors illis in peccatum statueretur, dignum est ut inquiramus utrum peccatum fuerit illis remissum. Et dicimus quod his, qui resipuerunt, remissum est. Siquidem Paulus, qui illum innumeris petiit manibus et persecutus est Ecclesiam, factus est defensor Ecclesiæ.

CAPUT IX.

De persecutione Ecclesiæ, et sepultura Stephani : in quo etiam agitur de Philippo apostolo, qui multos in Samaria curabat.

VIII, 1-4. « Facta est autem in illo die persecutio « magna adversus Ecclesiam, quæ erat Hierosoly« mis, omnesque dispersi **76** sunt per regiones « Judææ et Samariæ, præter apostolos. Curaverunt « autem Stephanum una viri religiosi, ac fecerunt « planctum magnum super eum. Saulus vero de« vastabat Ecclesiam, per singulas domos intrans, « trahensque viros ac mulieres, tradebat in custo« diam. Illi itaque dispersi peragrabant annun« tes verbum Dei. »

Vide quomodo Deus inimicorum adversus Christum insidias ad bonum finem deducat. Dispersi namque multo plures irretiebant evangelica sagena quam ante persecutionem. Apostoli vero non sunt dispersi, sed Hierosolymis erant. Ubi enim potissima erat oppugnatio, ibi primos ac præcipuos milites in acie stare oportebat, cæterisque proponi in exemplum fortitudinis et audaciæ. Verum si religiosi erant, qui Stephanum sepelierunt, quomodo planctum fecerunt? Aut quia nondum perfecti erant, aut quod planxerint tanto præfecto, tanto patrocinio, tanta doctrina, tantisque signis privati et quod mitem illum ac benignum conspiciebant mortuum, lapidibusque oppressum.

VIII, 4-9. « Philippus autem digressus in civitatem Samariæ prædicabat illis Christum. Intendebant autem turbæ his, quæ a Philippo dicebantur, unanimiter audientes ac videntes signa quæ edebat. Spiritus enim immundi ex multis, qui ab ipsis tenebantur, clamantes magna voce exibant. Multi autem paralytici et claudi curati sunt. Factumque est gaudium magnum in illa civitate. »

Non est hic Philippus apostolus, qui inter duodecim numeratus est, sed unus ex septem, qui cum Stephano delectus fuerat ad gubernationem viduarum. Id autem verum esse hinc manifestum est. Solis enim apostolis Hierosolymæ derelictis, cæterorum vero discipulorum aliis alibi dispersis, prout jam dictum est, omnes circa Judæam ac Samariæ regiones dispersi sunt, præter apostolos. Inter hos ergo dispersos erat iste Philippus, qui et Simonem instruxit in Samaria. Et cum eunuchum juxta divinum baptizasset oraculum, **77** a Domini Spiritu repositus est Azoti, venitque Cæsaream, quæ ipsi patria erat. Cum enim in persecutione, quæ fuerat tempore Stephani, tentatus fuisset, ac timuisset ne et ipse similium particeps fieret periculorum, domum rursum petiit. Præterea si unus erat apostolorum, cum in Samaria baptizaret, habebat utique auctoritatem doni Spiritus: et nequaquam Petrus ac Joannes ab Hierosolymis ad eos descendentes, Spiritus gratiam illis tribuissent. Hic itaque tantum baptizat utpote discipulus, gratiam vero perficiunt apostoli, quibus talis doni auctoritas concessa erat.

CAPUT X.

De Simone mago, qui cum pluribus aliis credidit, et baptizatus est: in quo etiam agitur de Petri et Joannis ad eos legatione, et invocatione sancti Spiritus super eos, qui baptizati erant.

VIII, 9-15. « Vir autem quidam nomine Simon, qui antea in ea civitate exercebat artem magicam ac dementaverat gentem Samariæ, dicens se esse quempiam magnum, cui auscultabant omnes a minimo usque ad maximum, dicentes: Iste est virtus Dei, quæ vocatur magna. Auscultabant autem ei propterea quod multo tempore magicis artibus dementasset eos. Verum cum credidissent

A "Ορα πῶς ὁ Θεὸς τὰς ἐπιβουλὰς τῶν ἐχθρῶν εἰς χρηστὸν ἄγει τέλος. Διασπαρέντες γὰρ πολὺ πλείους ἐσαγήνευσαν, ἢ πρὶν διωχθῆναι. Οἱ δὲ ἀπόστολοι οὐ διεσπάρησαν, ἀλλ' ἦσαν ἐν Ἱεροσολύμοις. Ἔνθα γὰρ πλείων ὁ πόλεμος, ἐκεῖ παρατάττεσθαι τοὺς πρωταγωνιστὰς ἔδει, καὶ προκεῖσθαι τοῖς ἄλλοις ἀνδρείας καὶ θάρσους ὑπόδειγμα. Εἰ δὲ εὐλαβεῖς οἱ θάψαντες τὸν Στέφανον, πῶς ἐποιήσαντο κοπετόν; Ἢ ὅτι οὔπω ἦσαν τέλειοι, ἢ ὅτι ἐκόψαντο, προστασίας τοσαύτης, διδασκαλίας τοιαύτης, σημείων τοιούτων ἀποστερούμενοι, καὶ ὁρῶντες πρᾶον ἐκεῖνον καὶ ἥμερον νεκρὸν, λιθόλευστον κείμενον.

« Φίλιππος δὲ κατελθὼν εἰς πόλιν τῆς Σαμαρείας
B « ἐκήρυσσεν αὐτοῖς τὸν Χριστόν. Προσεῖχόν τε οἱ ὄχλοι « τοῖς λεγομένοις ὑπὸ τοῦ Φιλίππου, ὁμοθυμαδὸν ἐν « τῷ ἀκούειν αὐτοὺς, καὶ βλέπειν τὰ σημεῖα ἃ ἐποίει. « Πολλῶν γὰρ τῶν ἐχόντων πνεύματα ἀκάθαρτα, « βοῶντα μεγάλῃ φωνῇ, ἐξήρχετο. Πολλοὶ δὲ παρα« λελυμένοι καὶ χωλοὶ ἐθεραπεύθησαν. Καὶ ἐγένετο « χαρὰ μεγάλη ἐν τῇ πόλει ἐκείνῃ. »

Οὐχ ὁ ἀπόστολος Φίλιππος, ὁ ἐν τοῖς δώδεκα καταλεγόμενος, οὗτός ἐστιν, ἀλλ' εἷς τῶν ἑπτὰ, ὁ μετὰ Στεφάνου ἐπιλεγεὶς πρὸς τὴν τῶν χηρῶν οἰκονομίαν. Ὅτι δὲ ἀληθές ἐστιν, ἐντεῦθεν δῆλον. Τῶν γὰρ ἀποστόλων μόνων ἐν Ἱεροσολύμοις παραλειφθέντων, τῶν δὲ λοιπῶν μαθητῶν ἄλλων ἀλλαχόσε διασπαρέντων, κατὰ τὸ εἰρημένον ἤδη, πάντες δὲ διεσπάρησαν κατὰ τὰς χώρας τῆς Ἰουδαίας καὶ Σαμαρείας, πλὴν
C τῶν ἀποστόλων. Ἐν τοῖς διασπαρεῖσιν ἦν καὶ οὗτος ὁ Φίλιππος, ὃς καὶ τὸν Σίμωνα κατήχησεν ἐν Σαμαρείᾳ, καὶ κατὰ θεῖον χρησμὸν τὸν Εὐνοῦχον βαπτίσας, ὑπὸ Πνεύματος Κυρίου εἰς Ἄζωτον εὑρέθη, πρὸς δὲ Καισάρειαν ὥρμησε τὴν αὐτὸν ἐνεγκοῦσαν. Τῆς γὰρ ἐπὶ Στεφάνου λύπης πειρασθεὶς, καὶ δείσας μὴ τῶν ὁμοίων μετάσχῃ, ἐπαλινόστησεν οἴκαδε. Ἄλλως τε, εἰ ὁ βαπτίσας ἐν Σαμαρείᾳ εἷς τῶν ἀποστόλων ἦν, εἶχεν ἂν τὴν αὐθεντίαν τῆς τοῦ Πνεύματος δόσεως, καὶ οὐκ ἂν Πέτρος καὶ Ἰωάννης καταβάντες ἀπὸ Ἱεροσολύμων πρὸς αὐτοὺς τὴν τοῦ Πνεύματος παρέσχοντο χάριν. Οὗτος οὖν βαπτίζει μόνον, ὡς μαθητὴς, τελειοῦσι δὲ τὴν χάριν οἱ ἀπόστολοι, οἷς ἡ τῆς τοιαύτης δόσεως αὐθεντεία ἐδέδοτο.

D

ΚΕΦΑΛ. Γ.

Περὶ Σίμωνος τοῦ Μάγου, πιστεύσαντος καὶ βαπτισθέντος σὺν ἑτέροις πλείοσιν· ἐν ᾧ περὶ τῆς Πέτρου καὶ Ἰωάννου πρὸς αὐτοὺ ἀποστολῆς, καὶ ἐπίκλησις τοῦ ἁγίου Πνεύματος ἐπὶ τοὺς βαπτισθέντας.

« Ἀνὴρ δέ τις ὀνόματι Σίμων προϋπῆρχεν ἐν τῇ « πόλει, μαγεύων καὶ ἐξιστῶν τὸ ἔθνος τῆς Σαμα« ρείας, λέγων εἶναί τινα ἑαυτὸν μέγαν, ᾧ προσεῖχον « ἀπὸ μικροῦ ἕως μεγάλου, λέγοντες· Οὗτός ἐστιν ἡ « δύναμις τοῦ Θεοῦ, ἡ μεγάλη. Προσεῖχον δὲ αὐτῷ, « διὰ τὸ ἱκανῷ χρόνῳ ταῖς μαγείαις ἐξεστηκέναι αὐ« τούς. Ὅτε δὲ ἐπίστευσαν τῷ Φιλίππῳ εὐαγγελιζο« μένῳ τὰ περὶ τῆς βασιλείας τοῦ Θεοῦ, καὶ τοῦ ὀνό-

« ματος τοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ, ἐβαπτίζοντο ἄνδρες τε καὶ γυναῖκες. Ὁ δὲ Σίμων καὶ αὐτὸς ἐπίστευσε, καὶ βαπτισθεὶς ἦν προσκαρτερῶν τῷ Φιλίππῳ, θεωρῶν τε δυνάμεις καὶ σημεῖα γινόμενα, ἐξίστατο. Ἀκούσαντες δὲ οἱ ἐν Ἱεροσολύμοις ἀπόστολοι, ὅτι δέδεκται ἡ Σαμάρεια τὸν λόγον τοῦ Θεοῦ, ἀπέστειλαν πρὸς αὐτοὺς τὸν Πέτρον καὶ Ἰωάννην, οἵτινες καταβάντες, προσηύξαντο περὶ αὐτῶν, ὅπως λάβωσι Πνεῦμα ἅγιον. »

A « Philippo evangelizanti de regno Dei et de nomine Jesu Christi, baptizabantur viri simul ac mulieres. Simon autem et ipse credidit, cumque baptizatus esset, adhærebat Philippo, et videns virtutes ac signa quæ fiebant, stupens admirabatur. Cum autem audissent apostoli qui erant Hierosolymis, quod recepisset Samaria verbum Dei, miserunt ad eos Petrum ac Joannem. **78** Qui cum descendissent, oraverunt pro ipsis, ut acciperent Spiritum sanctum. »

Σημειωτέον ὅτι οὐ δεῖ πλησιάζειν μάγοις. Εἰ δὲ τις ἀπατηθεὶς ἐπλησίασεν, ἀφιστάσθω ταχέως. Ἡ γὰρ ἐπιμονὴ ἡ ἐν αὐτοῖς εἰς ἔκστασιν ἄγει φρενῶν, ὥστε μὴ συνιέναι διακρῖναι. Οὗτος τοίνυν ὁ Σίμων ὑποκορισάμενος τοὺς ἀποστόλους μάγος ὑπάρχων, καὶ ὁμοίως τοῖς ἄλλοις ὑπὸ Φιλίππου τοῦ ἑνὸς τῶν ἑπτὰ, βαπτισθεὶς μετὰ πολλῶν, οὐ μέν τοι ἐδέξατο διὰ τῆς ἐπιθέσεως τῶν χειρῶν τῶν ἀποστόλων τὸ ἅγιον Πνεῦμα. Τί οὖν; οἱ βαπτισθέντες ὑπὸ Φιλίππου οὐκ ἔλαβον Πνεῦμα ἅγιον; Πνεῦμα μὲν ἅγιον ἔλαβον τὸ τῆς ἀφέσεως, τὸ δὲ τῶν σημείων οὐκ ἔλαβον. Ὅθεν ὁ Σίμων ἰδὼν ὅτι δίδοται διὰ τῆς ἐπιθέσεως τῶν χειρῶν, προσῆλθε τοῖς ἀποστόλοις ἀποτολμήσας αὐτῷ ἐμπορεύσασθαι. Πρὶν γὰρ ἰδεῖν ἑτέρους λαμβάνοντας τὸ τῶν σημείων Πνεῦμα οὐκ ἐθάῤῥει αἰτῆσαι. Πῶς δὲ τὸν τοιοῦτον ὁ Φίλιππος ἐβάπτισεν; Ὡς καὶ τὸν Ἰούδαν Χριστὸν ἐξελέξατο. Πῶς δὲ αὐτὸν οὐκ ἀνεῖλον ὡς τὸν Ἀνανίαν; Ὅτι καὶ ἐν τῇ παλαιᾷ εἷς ἀνῃρέθη ὁ τὰ ξύλα συλλέξας, εἰς σωφρονισμὸν ἑτέρων, οὐδεὶς δὲ ἕτερος τοῦτο πέπονθεν. Ἔστι δὲ συνιδεῖν ὅτι ἐν τῇ δόσει τοῦ ἁγίου Πνεύματος, αἰσθητόν τι ἐγίνετο παράδοξον. Καὶ γὰρ ὁ Σίμων οὐκ ἂν προσῆλθεν αἰτῶν, εἰ μὴ τοῦτο ἐθεάσατο. Πῶς δὲ μὴ ἰδὼν τοὺς ἀποστόλους χρημάτων τοῦτο πράττοντας, ἐτόλμησε χρήματα προσενεγκεῖν; Ὅτι οὐκ ἦν ἀγνοίας, ἀλλὰ πειράζοντος. Δι' ὃ καὶ ὁ Πέτρος, Ἡ καρδία σου οὐκ ἔστιν εὐθεῖα, δεικνὺς, ὅτι οὐδὲ τὰ ἐν τῇ διανοίᾳ αὐτοῦ σκευωρηθέντα ἔλαθεν αὐτόν. Ὅρα δὲ τὴν ἀναισχυντίαν τοῦ Σίμωνος. Δέον γὰρ αὐτὸν αἰτῆσαι Πνεῦμα λαβεῖν ἅγιον, ἐπειδὴ οὐκ ἔμελεν αὐτῷ τούτου, ἵνα διδῷ ἑτέροις αἰτεῖ. Ἤθελε γὰρ καὶ Φιλίππου δόξαι λαμπρότερος. Ὁ γὰρ Φίλιππος εἷς ὢν τῶν ἑπτὰ, διάκονος ὢν, οὐκ εἶχεν ἐξουσίαν διὰ τῆς χειροθεσίας αὐτοῦ, διδόναι τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον. Ὅτι δὲ τοῦτο ἀληθὲς, καὶ τὸ τῶν σημείων Πνεῦμα οὐκ ἔλαβεν, ὅρα πῶς φησιν, ὅτι θεωρῶν δυνάμεις τε καὶ σημεῖα γινόμενα, ἐξίστατο, καὶ προσῆλθε τοῦτο αἰτῶν.

Hoc loco indicandum est non oportere ad magos accedere: quod si deceptus ad eos accesserit, quantocius separetur: perseverantis namque in his rebus stuporem mentis adducit, ne possit quis intelligere ad dijudicandum. Hic itaque Simon B cum magus esset apostolisque blandiretur, et sicut cæteri a Philippo, qui unus ex septem erat, inter multos baptizatus esset, non tamen per impositionem manuum apostolorum Spiritum sanctum accipit. Quid ergo? An a Philippo baptizati non acceperant Spiritum sanctum? Spiritum sanctum acceperant quidem, quoad peccatorum remissionem, sed non acceperant quantum ad signorum editionem. Unde intuitus Simon quod per manuum impositionem daretur, accessit ad apostolos sumpta audacia, ut illum sibi mercaretur. Antequam enim alios videret Spiritum ad edenda signa accipientes, non audebat petere. Quomodo autem talem baptizavit Philippus? Eodem modo, quo et Christus Judam elegit. Quomodo vero ipsum non occidit Petrus ut Ananiam? Quoniam in veteri quoque C Testamento unus interemptus est, qui ligna Sabbato collegerat [82], ad correctionem cæterorum, cum nullus alius hoc passus sit. Licet autem intelligere quod in datione Spiritus sancti sensible quidpiam admirandum contingebat, neque enim alioqui Simon ad petendum accessisset, nisi hoc conspexisset Quomodo autem cum id non vidisset apostolos pecuniarum gratia facientes, ausus est offerre pecunias? Quia non errantis erat, sed tentantis. Propterea etiam Petrus, « Cor tuum, inquit, non est rectum: » ostendens quod neque illa laterent ipsum quæ in ejus mente tractabantur. Vide autem Simonis impudentiam. Cum enim ipsum petere oportuerit, ut Spiritum acciperet: quoniam id illi studio non erat, petit ut aliis daret. Volebat enim Phi- D lippo quoque videri clarior. Nam Philippus unus ex septem, cum diaconus esset, potestatem non habebat, ut ad manuum suarum impositionem daret Spiritum sanctum. Quod autem hoc verum sit, quod Spiritum ad edenda signa non acceperit, vide quomodo dicat quod videns virtutes ac signa quæ fiebant stupens admirabatur, et hoc petiturus accessit.

« Οὔπω γὰρ ἦν ἐπ' οὐδενὶ αὐτῶν ἐπιπεπτωκὸς, μόνον δὲ βεβαπτισμένοι ὑπῆρχον εἰς τὸ ὄνομα τοῦ Χριστοῦ Ἰησοῦ. Τότε ἐπετίθουν τὰς χεῖρας ἐπ' αὐτοὺς, καὶ ἐλάμβανον Πνεῦμα ἅγιον. »

79 VIII, 16, 17. « Nondum enim in quemquam illorum illapsus fuerat, sed baptizati tantum erant in nomine Domini Jesu. Tunc imponebant manus super illos, et accipiebant Spiritum sanctum. »

Πρόδηλον ὅτι οἱ ὑπὸ Φιλίππου ἐν Σαμαρείᾳ βαπτι-

Manifestum est eos, qui a Philippo in Samaria

[82] Num. xv, 32.

baptizati erant non accepisse Spiritum sanctum, A eo quod donum hujusmodi non haberet : quandoquidem, ut diximus, hic unus ex septem erat. Nam hi virtutem quidem ad edenda signa acceperant, non autem ut cæteris quoque darent hujusmodi Spiritum : hoc enim apostolis servatum erat. Præterea Philippus in eos, qui a se baptizati erant Spiritum illabi non fecit, honorans videlicet apostolos. Neque enim tanquam abjectus et indignus (quando etiam de ipso proditum est quod signa ediderit in sanitatibus morborum, ejectionibusque dæmonum), sed quod non oraverit, ut hoc illis contingeret, nondum videlicet aptis ad Spiritus susceptionem : quando et Simon qui ab eo baptizatus erat, quæ carnis sunt adhuc sapiens, petebat ab apostolis dono pecuniarum accipere potesta- B tem, ut cuicunque vellet, manuum impositione daret Spiritum sanctum.

VIII, 18, 19. « Intuitus autem Simon quod per « impositionem manuum apostolorum daretur eis « Spiritus sanctus, obtulit eis pecunias, dicens : « Date et mihi potestatem istam, ut cuicunque im« posuero manus, accipiat Spiritum sanctum. »

Scelestus hic Simon non fidei gratia, pecunias offerens, hoc sibi contingere cupiebat : sed quo sibi quæstus ac occasio pecuniarum hoc fieret. Accessit enim, ut accepta hujusmodi gratia ditesceret per signa : quemadmodum antea imaginaria solum operans dæmonum auxilio, sive tentans apostolos hoc faciebat, volens accusationem capessere. Ideo etiam audit : « Non est tibi pars in ser- C mone isto, cor enim tuum non est rectum coram Deo. Resipisce igitur si forte remittatur ibi peccatum [83]. » Prævideret namque Petrus eum ad pœnitentiam non convertendum, propterea dicit, « Si forte remittatur. » Illud siquidem quod addit, « Orate vos, » non pœnitentiæ est aut conversionis, **80** sed defunctoriæ tantum purgationis prætextu dicebat : ubi enim lacrymæ sunt et confessio ? Hoc autem demonstrat rem esse correctu difficilem multaque pœnitentia opus habere, si qui in eamdem rem divinam offendant, in quam offendit et Simon, qui existimabat Spiritum sanctum pecuniæ obsecundare ad efficaciam operationis habendam.

CAPUT IV.

Quod non argento neque simulatoribus, sed sanctis D *per fidem Spiritus sancti commutatio datur : in quo etiam ponuntur quæ sunt de simulatione ac objurgatione Simonis.*

VIII, 19-25. « Petrus autem dixit ad eum : Pe« cunia tua tecum sit in perditionem, quoniam « donum Dei existimasti pecuniis parari. Non est « tibi pars neque sors in sermone isto : cor enim « tuum non est rectum coram Deo. Resipisce igitur « ab hoc vitio, et roga Deum si forte remittatur « tibi cogitatio cordis tui. Nam in felle amaritudi« nis et collatione iniquitatis video te esse. Re-

[83] Act. VIII, 21, 22.

A σθέντες οὐκ ἦσαν λαβόντες Πνεῦμα ἅγιον, διὰ τὸ μὴ ἔχειν χάρισμα τοιοῦτον· ἐπειδὴ οὗτος, ὡς ἔφημεν, εἷς των ἑπτὰ ἦν. Οὗτοι γὰρ δυνάμεις μὲν ἔλαβον ποιεῖν σημεῖα, οὐχὶ δὲ καὶ Πνεῦμα διδόναι ἑτέροις· τοῦτο γὰρ ἦν τὸ τῶν ἀποστόλων ἐξαίρετον. Ἄλλως τε δὲ οὐ κατήγαγε τὸ Πνεῦμα ὁ Φίλιππος ἐπὶ τοὺς ὑπ' αὐτοῦ βαπτισθέντας, ἤτοι τιμῶν τοὺς ἀποστόλους. Οὐ γὰρ ὡς εὐτελὴς καὶ ἀνάξιος (ὁπότε καὶ αὐτὸς ἀνεγράφη σημεῖα πεποιηκὼς ἐν ἰάσεσι νόσων, καὶ ἐκβολαῖς δαιμόνων), ἀλλ' ὅτι οὐκ ηὔξατο τοῦτο αὐτοῖς ὑπάρξαι, ὡς ἀκμὴν μὴ οὖσιν ἐπιτηδείοις πρὸς τὴν τοῦ Πνεύματος ὑποδοχὴν, ὁπότε καὶ ὁ Σίμων βαπτισθεὶς ὑπ' αὐτοῦ, ἀκμὴν τὰ τῆς σαρκὸς φρονῶν ᾔτει τοὺς ἀποστόλους διὰ χρημάτων δόσεως λαβεῖν ἐξουσίαν, ᾧ ἐὰν ἐθέλῃ διὰ τῆς τῶν χειρῶν ἐπιθέσεως B δοῦναι Πνεῦμα ἅγιον.

« Θεασάμενος δὲ ὁ Σίμων, ὅτι διὰ τῆς ἐπιθέσεως « τῶν χειρῶν τῶν ἀποστόλων δίδοται τὸ Πνεῦμα τὸ « ἅγιον, προσήνεγκεν αὐτοῖς χρήματα, λέγων· Δότε « κἀμοὶ τὴν ἐξουσίαν ταύτην, ἵνα ᾧ ἐὰν ἐπιθῶ τὰς « χεῖρας, λαμβάνῃ Πνεῦμα ἅγιον. »

Ὁ μιαρὸς οὗτος Σίμων, οὐ πίστεως ἕνεκεν προσφέρων τὰ χρήματα, ᾔτει τοῦτο γενέσθαι αὐτῷ, ἀλλ' ὥστε πορισμὸν αὐτῷ χρημάτων καὶ ἀφορμὴν γενέσθαι τοῦτο. Προσῆλθε γὰρ ὥστε, δεξάμενος τοιαύτην χάριν, πλουτῆσαι διὰ τῶν σημείων, κατὰ πρώτην φαντασίαν ἐνεργῶν διὰ τῶν δαιμόνων, ἤτοι πειράζων τοὺς ἀποστόλους τοῦτο ἐποίει, βουλόμενος κατ- C ηγορίαν περιβαλεῖν. Διὸ καὶ ἀκούει· « Οὐκ ἔστι σοι μερὶς ἐν τῷ λόγῳ τούτῳ· ἡ γὰρ καρδία σου οὐκ ἔστιν εὐθεῖα ἐνώπιον τοῦ Θεοῦ. Μετανόησον οὖν, εἰ ἄρα ἀφεθήσεταί σοι τὸ ἁμάρτημα. » Προῄδει γὰρ αὐτὸν ὁ Πέτρος μὴ πρὸς μετάνοιαν ἐπιστρέψοντα. Διὰ τοῦτό φησιν, « Εἰ ἀφεθήσεταί σοι. » Τὸ γὰρ, « Δεήθητε ὑμεῖς, » οὐ μετανοίας καὶ ἐπιστροφῆς, ἀλλὰ μόνον ἀφοσιώσεως ἕνεκα ἔφη· ἐπεὶ, ποῦ τὰ δάκρυα καὶ ἡ ἐξομολόγησις; Τοῦτο δὲ δεικνύντος ἐστὶν ὡς δυσκατόρθωτον τὸ πρᾶγμα, καὶ πολλῆς δεόμενον μετανοίας, τοῖς εἰς αὐτὸ τὸ θεῖον ἐξαμαρτάνουσιν, εἰς ὃ καὶ Σίμων ἐξήμαρτεν, ἀργυρίου ὑπακούειν εἰς τὰς ἐνεργείας τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον ἡγησάμενος.

ΚΕΦΑΛ. ΙΑ'.

D Ὅτι οὐκ ἀργυρίου οὐδὲ ὑποκριταῖς, ἀλλὰ ἁγίοις διὰ πίστεως ἡ μετοχὴ τοῦ ἁγίου Πνεύματος δίδοται· ἐν ᾧ τὰ περὶ ὑποκρίσεως καὶ ἐπιπλήξεως Σίμωνος.

« Πέτρος δὲ εἶπε πρὸς αὐτόν· Τὸ ἀργύριόν σου σὺν « σοὶ εἴη εἰς ἀπώλειαν, ὅτι τὴν δωρεὰν τοῦ Θεοῦ ἐνό« μισας διὰ χρημάτων κτᾶσθαι. Οὐκ ἔστι σοι μερὶς « οὐδὲ κλῆρος ἐν τῷ λόγῳ τούτῳ· ἡ γὰρ καρδία σου « οὐκ ἔστιν εὐθεῖα ἐνώπιον τοῦ Θεοῦ. Μετανόησον « οὖν ἀπὸ τῆς κακίας σου ταύτης; καὶ δεήθητι τοῦ « Θεοῦ, εἰ ἄρα ἀφεθήσεταί σοι ἡ ἐπίνοια τῆς καρδίας « σου. Εἰς γὰρ χολὴν πικρίας, καὶ σύνδεσμον ἀδικίας

« ὁρῶ σε ὄντα. Ἀποκριθεὶς δὲ ὁ Σίμων, εἶπε· Δεήθητε ὑμεῖς ὑπὲρ ἐμοῦ πρὸς τὸν Κύριον, ὅπως μηδὲν ἐπέλθῃ ἐπ' ἐμὲ, ὧν εἰρήκατε. Οἱ μὲν οὖν διαμαρτυράμενοι καὶ λαλήσαντες τὸν λόγον τοῦ Κυρίου, ὑπέστρεψαν εἰς Ἱερουσαλὴμ, πολλάς τε κώμας τῶν Σαμαρειτῶν εὐηγγελίσαντο. »

« Τὸ ἀργύριόν σου σὺν σοί. » Οὐκ ἔστι ταῦτα ἀρωμένου, ἀλλὰ παιδεύοντος, ὡς ἄν τις εἴποι· Τὸ ἀργύριόν σου συναπόλοιτό σοι μετὰ τῆς προαιρέσεως. Οὐ κολάζει δὲ νῦν τὸν Σίμωνα ὁ Πέτρος καθὰ καὶ πρώην τὸν Ἀνανίαν, ἵνα δείξῃ ὅτι οὐκ ἀνάγκης ἡ πίστις, ἀλλ' ἵνα καὶ τὰ τῆς μετανοίας εἰσαγάγῃ. Ἀρκεῖ γὰρ πρὸς διόρθωσιν τὸ ἐλέγξαι, καὶ τὰ ἐν τῇ καρδίᾳ εἰπεῖν, καὶ τὸ, ἐκεῖνον ὁμολογῆσαι, ὅτι ἑάλω. Τὸ γὰρ εἰπεῖν, Δεήθητε ὑμεῖς ὑπὲρ ἐμοῦ, τοῦτό ἐστιν ὁμολογοῦντος, εἰ καὶ μὴ ἀπὸ ὀρθῆς καὶ σφοδρᾶς διαθέσεως ἐλέγετο·

ΚΕΦΑΛ. ΙΒ'.

Ὅτι τοῖς ἀγαθοῖς καὶ πιστοῖς εὐοδοῖ τὴν σωτηρίαν ὁ Θεὸς, δῆλον ἐκ τῆς κατὰ τὸν εὐνοῦχον ὑποθέσεως.

« Ἄγγελος δὲ Κυρίου ἐλάλησε πρὸς Φίλιππον, λέγων· Ἀνάστηθι, καὶ πορεύου κατὰ μεσημβρίαν ἐπὶ τὴν ὁδὸν τὴν καταβαίνουσαν ἀπὸ Ἱερουσαλὴμ εἰς Γάζαν, αὕτη ἐστὶν ἔρημος. Καὶ ἀναστὰς ἐπορεύθη. Καὶ ἰδοὺ ἀνὴρ Αἰθίοψ, εὐνοῦχος, δυνάστης Κανδάκης τῆς βασιλίσσης Αἰθιόπων, ὃς ἦν ἐπὶ πάσης τῆς Γάζης αὐτῆς, ἐληλύθει προσκυνήσων εἰς Ἱερουσαλήμ· ἦν τε ὑποστρέφων καὶ καθήμενος ἐπὶ τοῦ ἅρματος αὐτοῦ, καὶ ἀνεγίνωσκε τὸν προφήτην Ἡσαΐαν. Εἶπε δὲ τὸ Πνεῦμα τῷ Φιλίππῳ· Πρόσελθε καὶ κολλήθητι τῷ ἅρματι τούτῳ. Προσδραμὼν δὲ ὁ Φίλιππος ἤκουσεν αὐτοῦ ἀναγινώσκοντος τὸν προφήτην Ἡσαΐαν, καὶ εἶπεν· Ἆρά γε γινώσκεις ἃ ἀναγινώσκεις; Ὁ δὲ εἶπε, Πῶς γὰρ ἂν δυναίμην, ἐὰν μή τις ὁδηγήσῃ με; Παρεκάλεσέ τε τὸν Φίλιππον ἀναβάντα καθίσαι σὺν αὐτῷ. Ἡ δὲ περιοχὴ τῆς Γραφῆς ἣν ἀνεγίνωσκεν, ἦν αὕτη. »

Διὰ τί μὴ τῷ εὐνούχῳ φαίνεται ὁ ἄγγελος καὶ ἄγει αὐτὸν πρὸς Φίλιππον; Ὅτι ἴσως οὐκ ἂν ἐπείσθη, ἀλλ' ἐξεπλάγη μᾶλλον. Οὐ γὰρ ἦν ὡς ὁ Κορνήλιος οὗτος. « Κατὰ μεσημβρίαν. » Οὐκ ἂν ἀπὸ Ἱεροσολύμων πρὸς μεσημβρίαν ἀπῄει, ἀλλὰ πρὸς ἄρκτον· ἀπὸ δὲ Σαμαρείας, ἔνθα Φίλιππος ὁ τῶν ἑπτὰ διέτριβε καὶ ἐδίδασκε τότε, πρὸς μεσημβρίαν ἐστὶν ἡ ὁδός. Τὸ δὲ, « Αὕτη ἐστὶν ἔρημος, » εἶπεν, ὥστε μὴ φοβηθῆναι τὴν τῶν Ἰουδαίων ἐπιστασίαν. Γυναῖκες δὲ ἦρχον ἐκείνης τῆς Αἰθιοπίας, ὧν καὶ ἡ Κανδάκη κατὰ διαδοχὴν μία, ἧς ὁ εὐνοῦχος ὑπῆρχε ταμίας τῶν βασιλικῶν θησαυρῶν. Ἰστέον δὲ ὅτι Κανδάκην Αἰθίοπες πᾶσαν τὴν τοῦ βασιλέως μητέρα καλοῦσιν, ἐπειδὴ πατέρα Αἰθίοπες οὐκ ἀναφέρουσιν, ἀλλ' ὡς ὄντας υἱοὺς ἡλίου παραδιδόασιν· ἑκάστου δὲ τὴν μητέρα καλοῦσι Κανδάκην.

« Ὡς πρόβατον ἐπὶ σφαγὴν ἤχθη, καὶ ὡς ἀμνὸς ἐναντίον τοῦ κείροντος αὐτὸν ἄφωνος, οὕτως οὐκ ἤνοιγε τὸ στόμα αὐτοῦ. Ἐν τῇ ταπεινώσει αὐτοῦ

« spondens autem Simon dixit : Orate vos pro me apud Dominum, ne quid veniat in me horum, quæ dixistis. Et illi quidem testificati ac locuti verbum Dei, reversi sunt Jeresolymam, multisque vicis Samaritanorum prædicabant Evangelium. »

« Pecunia tua tecum. » Non sunt hæc exsecrantis, sed corripientis, veluti si quis dicat : Pecunia tua simul tibi pereat cum hujusmodi voluntate. Non punit autem nunc Simonem Petrus quemadmodum prius Ananiam, ut ostendat fidem non esse necessitatis sive coactionis : sed ut ad ea potius inducat quæ pœnitentiæ sunt. Ad correctionem enim sufficit arguisse, et ea quæ in corde erant dixisse ac illum confessum esse quod deprehensus esset. **81** Siquidem dicere, Orate vos pro me, confitentis est: quanquam hoc non a recto vehementique affectu diceretur.

CAPUT XII.

Quod sanctorum ac fidelium communi saluti Deus prosperum tribuat successum, sumpto argumento ex his, quæ circa ennuchum contigerunt.

« VIII, 26-32. Angelus autem Domini locutus est ad Philippum, dicens : Surge et vade meridiem versus, ad viam quæ descendit ab Jerusalem ad Gazam, hæc est deserta. Surgensque profectus est. Et ecce vir Æthiops, ennuchus, præfectus Candaces reginæ Æthiopum, qui præerat universæ Gazæ ipsius, venerat adoraturus Jerosolyma : et revertebatur sedens super currum suum legebatque Isaiam prophetam. Dixit autem Spiritus Philippo : Accede et adjungere huic currui. Cumque accurrisset Philippus, audivit eum legentem Isaiam prophetam, et dixit : Intelligisne quæ legis ? At ille ait : Quinam enim possim nisi quispiam me manuduxerit ? Rogavitque Philippum, ut ascenderet ac sederet secum. Argumentum vero Scripturæ, quam legebat erat hoc. »

Quam ob causam ennucho non apparet angelus ipsumque ducit ad Philippum ? Quoniam fortassis non credidisset, sed magis perterritus fuisset. Neque enim erat qualis Cornelius. « Meridiem versus. » Non a Jerosolymis ad meridiem tendebat, sed ad septentrionem : a Samaria vero, in qua Philippus unus ex septem versabatur tunc et docebat, via erat meridiem versus. Dixit autem, « Hæc est deserta, » ut non metueret Judæorum principatum. Mulieres autem **82** imperabant illi Æthiopiæ, quarum una per successionem erat Candacæ : cujus ennuchus præerat conclavi thesaurorum regiorum. Sciendum autem quod Æthiopes omnem regis matrem Candacen appellant : siquidem Æthiopes regum patrem non referunt, sed illos tanquam veros solis filios tradunt: uniuscujusque autem matrem Candacen appellant.

« VIII, 32-36. Tanquam ovis ad occisionem ductus est, et sicut agnus coram tondente se mutus, sic non aperuit os suum. In humilitate ipsius judicium

« ejus sublatum est. Generationem autem ejus quis « enarrabit ? Quoniam elevatur a terra vita ejus. « Respondens autem ennuchus Philippo dixit : Ob« secro de quo dicit hoc propheta, de seipso, an de « alio quopiam ? Aperiens autem Philippus os « suum, et incipiens ab hac Scriptura, annuntiavit « illi Jesum. Cumque irent per viam, venerunt ad « quamdam aquam, et ait ennuchus. »

Hinc significatur spontanea Christi voluntas in aggrediendis his quæ ordinata erant. Sicut enim ovis, quæ ad victimam ducitur, vel agnus coram tondente se (qui autem nulla necessitate cogitur, neque balandi habet occasionem), ita cum sponte pateretur, tacebat. Quod autem sequitur, « In humilitate ipsius judicium ejus sublatum est, » significat iniquum judicium in ipsum inductum occultata veritate. Rursum inferens, « Generationem ejus quis enarrabit? » ostendit ipsum ἀγενεαλόγητον esse, nempe quod origo generis ipsius dari non possit. Siquidem ipse et ἀγενεαλόγητος erat tanquam Deus, et descriptus ac in censum relatus tanquam juxta carnem generatus. Sive : gloriam, quæ post resurrectionem ipsi accesserat, ac generosam ipsius dignitatem, quam experientia rerum ordinatarum manifestavit, quis idoneus erit, ut sermone edisserat? cum ipse quidem morti subjectus fuerit, universi vero ad incorruptionem gratia ejus vivificati sint fideque redempti. Deinde ait, « Quoniam elevatur de terra vita ejus. » Hoc est attollitur ac sublimior est his, quæ in terra sunt vita ejus, id est conversatio. Elevatur autem et alio modo, ac super omnes est vita ejus, hoc est substantia Unigeniti, cum separatim a carne intelligitur **83** nondumque ad nos accedens. Cum enim ad mortem spontanee descenderit, elevata est a terra vita, sublimisque effecta est, ac supergressa est cœlos [85], quia rex gloriæ erat, et vita ejus naturalis, Dominusque virtutum : quanquam propter dispensationem circa nos ac spontaneam exinanitionem, in passione contumeliam et ignominiam sustinuerit, dante hoc ei merito carne, quæ personaliter ac inseparabiliter ei unita erat, circa quam afflictio et exinde contumelia contigit : audens quidem adversus Deum incarnatum, non tamen potens impassibilem attingere, id enim impossibile erat. Hunc igitur esse Jesum, et hanc in eo completam esse Scripturam Philippus ennucho denuntiat : cui etiam obediens, statimque baptizatus, missus est ad regionem Æthiopiæ, prædicaturus hoc quod ipse crediderat : Deum quidem unum esse per prophetas prædicatum, hujus autem Filium jam secundum humanitatem advenisse ac factum esse, et ut ovem ad occisionem ductum esse, et cætera quæcunque dicunt de ipso prophetæ. Et hic completa est prophetia, quæ ait : « Æthiopia præveniet manus ejus Deo [86]. »

« ἡ κρίσις αὐτοῦ ἤρθη. Τὴν δὲ γενεὰν αὐτοῦ τίς « διηγήσεται ; Ὅτι αἴρεται ἀπὸ τῆς γῆς ἡ ζωὴ αὐ« τοῦ. Ἀποκριθεὶς δὲ ὁ εὐνοῦχος τῷ Φιλίππῳ, εἶπε· « Δέομαί σου, περὶ τίνος ὁ προφήτης λέγει τοῦτο ; « περὶ ἑαυτοῦ, ἢ περὶ ἑτέρου τινός ; Ἀνοίξας δὲ ὁ « Φίλιππος τὸ στόμα αὐτοῦ, καὶ ἀρξάμενος ἀπὸ τῆς « Γραφῆς ταύτης, εὐηγγελίσατο αὐτῷ τὸν Ἰησοῦν. « Ὡς δὲ ἐπορεύοντο κατὰ τὴν ὁδὸν, ἦλθον ἐπί τι ὕδωρ, « καί φησιν ὁ εὐνοῦχος. »

Ἐντεῦθεν τὸ ἑκούσιον τοῦ Σωτῆρος ἐν τῇ πείρᾳ τῶν οἰκονομουμένων σημαίνεται. Ὡς γὰρ πρόβατον ἀγόμενον εἰς θυσίαν, ἢ ἀμνὸς ἐναντίου τοῦ κείροντος αὐτὸν (ἀνάγκῃ δὲ δαμαζόμενος οὐδὲ βληχᾶσθαι τὸ ἐνδόσιμον ἔχει), οὕτως ἑκὼν ἐν τῷ πάσχειν ἐσιώπα. Τὸ δὲ, « Ἐν τῇ ταπεινώσει αὐτοῦ ἡ κρίσις αὐτοῦ ἤρθη, » δηλοῖ τὴν παράνομον κρίσιν ἐπ' αὐτῷ γενομένην, τῆς ἀληθείας κρυβείσης. Τὸ δὲ, « Τὴν γενεὰν αὐτοῦ τίς διηγήσεται ; » ἐπενεγκὼν, δείκνυσιν αὐτὸν ἀγενεαλόγητον. Ἦν μὲν γὰρ αὐτὸς καὶ ἀγενεαλόγητος ὡς Θεὸς, καὶ κατὰ σάρκα γεννώμενος ὡς ἀπογραφόμενος. Ἤτοι τὴν μετὰ τὴν ἀνάστασιν γενομένην δόξαν, καὶ τὴν εὐγενῆ αὐτοῦ ἀξίαν, ἣν ἡ τῶν οἰκονομηθέντων ὑπέδειξε πεῖρα, τίς ἔσται ἱκανὸς λόγῳ φράσαι ; αὐτοῦ μὲν θανάτῳ ὑποβαλλομένου, πάντων δὲ εἰς ἀφθαρσίαν χάριτι αὐτοῦ ζωοποιουμένων, καὶ πίστει λυτρουμένων. Εἶτά φησιν, « Ὅτι αἴρεται ἀπὸ τῆς γῆς ἡ ζωὴ αὐτοῦ, » τουτέστιν ἐπαίρεται, καὶ ὑψηλοτέρα τῶν ἐπὶ γῆς ἐστιν ἡ ζωὴ αὐτοῦ, τουτέστιν ἡ πολιτεία. Αἴρεται δὲ καὶ ἑτέρως, καὶ ὑπὲρ πάντας ἐστὶν ἡ ζωὴ αὐτοῦ, τουτέστιν ἡ ὕπαρξις τοῦ Μονογενοῦς, ὅταν ἔξω νοεῖται σαρκὸς, καὶ οὔπω καθ' ἡμᾶς γενόμενος. Αὐτοῦ γὰρ εἰς θάνατον ἑκουσίως καταβεβηκότος, ἤρθη ἀπὸ τῆς γῆς ἡ ζωὴ καὶ μετεωρίσθη, καὶ ὑπερανέβη τοὺς οὐρανοὺς, ὅτι βασιλεὺς ὑπῆρχε τῆς δόξης, καὶ ἡ αὐτοῦ ζωὴ κατὰ φύσιν, καὶ Κύριος τῶν δυνάμεων· εἰ καὶ διὰ τὴν περὶ ἡμᾶς οἰκονομίαν καὶ τὴν ἑκούσιον κένωσιν, τῆς κατὰ τὸ πάθος ἐπὶ γῆς ἀτιμίας καὶ ἀδοξίας ἠνέσχετο, τοῦτο διδούσης εὐλόγως αὐτῷ τῆς καθ' ὑπόστασιν αὐτῷ καὶ ἀδιαιρέτως ἡνωμένης σαρκὸς, περὶ ἣν τὸ πάθος, καὶ ἡ ἐντεῦθεν ἀτιμία συνέβαινε· κατὰ Θεοῦ μὲν τολμωμένη τοῦ σεσαρκωμένου, ψαῦσαι δὲ μὴ δυναμένη τοῦ ἀπαθοῦς, ὅπερ ἀμήχανον. Τοῦτον τοίνυν εἶναι τὸν Ἰησοῦν, καὶ πεπληρῶσθαι ἐν αὐτῷ τὴν Γραφὴν ὁ Φίλιππος ταύτην τῷ εὐνούχῳ εὐαγγελίζεται· ᾧ καὶ πεισθεὶς, καὶ παραυτίκα βαπτισθεὶς ἐπέμφθη εἰς τὰ κλίματα τῆς Αἰθιοπίας, κηρύξων τοῦθ' ὅπερ αὐτὸς ἐπίστευσε, Θεὸν μὲν ἕνα διὰ τῶν προφητῶν κεκηρυγμένον, τούτου δὲ τὸν Υἱὸν τὴν κατὰ ἄνθρωπον ἤδη πεποιῆσθαι παρουσίαν, καὶ ὡς πρόβατον ἐπὶ σφαγὴν ἦχθαι, καὶ τὰ λοιπὰ ὅσα οἱ προφῆται λέγουσι περὶ αὐτοῦ. Καὶ ἐνταῦθα πεπλήρωται ἡ λέγουσα προφητεία, « Αἰθιοπία προφθάσει χεῖρα αὐτῆς τῷ Θεῷ. »

« VIII, 36-40. Ecce aqua, quid prohibet quo

« Ἰδοὺ ὕδωρ, τί κωλύει με βαπτισθῆναι ; Εἶπε δὲ

[85] Psal. VIII, 3. [86] Psal. LXVII, 31.

ὁ Φίλιππος· Εἰ πιστεύεις ἐξ ὅλης τῆς καρδίας, ἔξ- A
εστιν. Ἀποκριθεὶς δὲ εἶπε Πιστεύω τὸν Υἱὸν τοῦ Θεοῦ εἶναι τὸν Ἰησοῦν Χριστόν· καὶ ἐκέλευσε στῆναι τὸ ἅρμα. Καὶ κατέβησαν ἀμφότεροι εἰς τὸ ὕδωρ, ὅ τε Φίλιππος καὶ ὁ εὐνοῦχος, καὶ ἐβάπτισεν αὐτόν »

Ἐπισταστέον ὡς πολλὴ ἡ σπουδὴ ὑπῆρχε τελείως Χριστιανίζουσι περὶ τὸ αἰσθητὸν βάπτισμα. Διττοῦ γὰρ ὄντος τοῦ διδομένου, ὁτὲ μὲν δι' ὕδατος, ὁτὲ δ. ἐν Πνεύματι ἁγίῳ καὶ πυρί, οὐ διὰ τὴν ὑπεροχὴν τοῦ ἐν Πνεύματι βαπτίσματος, κατεφρόνουν τοῦ σωματικωτέρου. Συμβάλλεται γὰρ καὶ τοῦτο εἰς σωτηρίαν καὶ τὴν ἀνάστασιν τοῦ σώματος.

« Ὅτε δὲ ἀνέβησαν ἐκ τοῦ ὕδατος, Πνεῦμα Κυρίου « ἥρπασε τὸν Φίλιππον, καὶ οὐκ εἶδεν αὐτὸν οὐκ B
« ἔτι ὁ εὐνοῦχος. Ἐπορεύετο γὰρ τὴν ὁδὸν αὐτοῦ « χαίρων. Φίλιππος δὲ εὑρέθη εἰς Ἄζωτον. Καὶ « διερχόμενος εὐηγγελίζετο τὰς πόλεις πάσας ἕως « τοῦ ἐλθεῖν αὐτὸν εἰς Καισάρειαν. »

Συμφερόντως τὸν Φίλιππον ἥρπασε τὸ Πνεῦμα, ἐπεὶ ἠξίωσεν ἂν καὶ συμπαρελθεῖν αὐτῷ ὁ εὐνοῦχος. Καὶ ἐλύπησεν ἂν ἐκεῖνος ἀνανεύσας καὶ ἀρνησάμενος, οὔπω καιροῦ ὄντος. Καὶ αὐτὸς ὁ Φίλιππος μέγα ἐκέρδανεν, ὅπερ ἤκουε περὶ Ἰεζεχιὴλ καὶ Ἀββακοὺμ καὶ ἐπ' αὐτῷ γενόμενον ἰδών. Δείκνυται δὲ πολλὴν ὁδὸν ἀπελθών, εἴγε ἐν Ἀζώτῳ εὑρέθη. Ἐκεῖ γὰρ αὐτὸν ἔστησεν, ἔνθα λοιπὸν καὶ εὐαγγελίσασθαι αὐτὸν ἔδει, καὶ εἰς Καισάρειαν ἐντεῦθεν τὴν ἐνεγκοῦσαν ἀπελθεῖν.

ΚΕΦΑΛ. ΙΓ'.

Περὶ τῆς οὐρανόθεν θείας κλήσεως Παύλου εἰς C
ἀποστολὴν Χριστοῦ· ἐν ᾧ περὶ ἰάσεως καὶ βαπτίσματος Παύλου διὰ Ἀνανίου κατὰ ἀποκάλυψιν Θεοῦ, παῤῥησίας τε αὐτοῦ καὶ συντυχίας τῆς διὰ Βαρνάβα πρὸς τοὺς ἀποστόλους.

« Ὁ δὲ Σαῦλος ἔτι ἐμπνέων ἀπειλῆς καὶ φόνου « εἰς τοὺς μαθητὰς τοῦ Κυρίου, προσελθὼν τῷ « ἀρχιερεῖ ᾐτήσατο παρ' αὐτοῦ ἐπιστολὰς εἰς Δαμασκὸν πρὸς τὰς συναγωγάς, ὅπως ἐάν τινας εὕρῃ « τῆς ὁδοῦ ὄντας ἄνδρας τε καὶ γυναῖκας, δεδεμένους « ἀγάγῃ εἰς Ἱερουσαλήμ. Ἐν δὲ τῷ πορεύεσθαι, « ἐγένετο αὐτὸν ἐγγίζειν τῇ Δαμασκῷ. Καὶ ἐξαίφνης « περιήστραψεν αὐτὸν φῶς ἀπὸ τοῦ οὐρανοῦ, καὶ « πεσὼν ἐπὶ τὴν γῆν, ἤκουσε φωνὴν λέγουσαν αὐτῷ· « Σαοὺλ, Σαοὺλ, τί με διώκεις; Εἶπε δέ, Τίς εἶ, Κύ-
« ριε; Ὁ δὲ Κύριος εἶπεν· Ἐγώ εἰμι Ἰησοῦς, ὃν D
« σὺ διώκεις Σκληρόν σοι πρὸς κέντρα λακτίζειν. « Τρέμων τε καὶ θαμβῶν εἶπε· Κύριε, τί με θέλεις « ποιῆσαι; Καὶ ὁ Κύριος πρὸς αὐτόν. Ἀνάστηθι καὶ « εἴσελθε εἰς τὴν πόλιν, καὶ λαληθήσεταί σοι, τί σε « δεῖ ποιεῖν. Οἱ δὲ ἄνδρες οἱ συνοδεύοντες αὐτῷ, « εἱστήκεισαν ἐννεοί, ἀκούοντες μὲν τῆς φωνῆς, « μηδένα δὲ θεωροῦντες. Ἠγέρθη δὲ ὁ Σαῦλος ἀπὸ « τῆς γῆς, ἀνεῳγμένων τε τῶν ὀφθαλμῶν αὐτοῦ, « οὐδένα ἔβλεπε. Χειραγωγοῦντες δὲ αὐτὸν, εἰσήγαγον εἰς Δάμασκόν, καὶ ἦν ἡμέρας τρεῖς μὴ « βλέπων. »

« Τῆς ὁδοῦ ὄντας. » Ὁδὸν ἐκάλουν, τὴν εἰς Χρι-

« minus baptizer? Dixit autem Philippus: Si credis « ex toto corde, licet. Respondens autem, ait: « Credo Filium Dei esse Jesum Christum: jussitque « sisti currum. Ac descederunt ambo in aquam, « Philippus simul et eunuchus, et baptizavit « eum. »

Animadvertendum est multum fuisse studium his qui perfecte Christiani fiebant, circa sensibile baptisma. Cum enim dupliciter daretur, nempe per aquam, et in Spiritu sancto ac igni: propter excellentiam baptismatis quod erat in Spiritu, non despiciebant illud quod magis corporale erat. Confert enim et hoc ad salutem ac resurrectionem corporis.

« VIII, 39, 40. Cum autem ascendissent ex aqua, « Spiritus Domini rapuit Philippum: nec amplius « vidit eum eunuchus. Ibat enim per viam suam « gaudens. Philippus vero repertus est Azoti: et « pertransiens evangelizabat civitatibus cunctis, « donec veniret Cæsaream. »

84 Utiliter Spiritus rapuit Philippum, quoniam voluisset sane et eunuchus congredi, et ille abnuens ac denegans, cum nondum tempus esset, ipsum utique contristasset. Ipse quoque Philippus plurimum lucri fecit, videns in ipso completum quod apud Ezechiel et Habacuc audierat. Ostenditur quoque longum iter digressus, si Azoti repertus est. Ibi enim eum statuit ubi deinceps prædicare ipsum oportebat, et hinc in Cæsaream patriam suam discedere.

CAPUT XIII.

De divina Pauli ad Christi apostolatum vocatione cœlitus facta: in quo etiam agitur de salute et baptismate Pauli per Ananiam juxta Dei revelationem, et loquendi libertate, ac conversatione erga apostolos per Barnabam contracta.

« IX, 1-9. Saulus autem adhuc spirans minas ac « cædem adversus discipulos Domini, accessit ad « principem sacerdotum, petiitque ab eo epistolas, « quas Damascum perferret ad synagogas, ut si quos « invenisset, qui ejus viæ essent, viros ac mulieres, « vinctos duceret Jerusalem. Et cum iter faceret « contigit ut appropinquaret Damasco. Et repente « circumfulsit eum lux de cœlo, delapsusque in « terram audivit vocem dicentem sibi; Saul Saul, « quid me persequeris? Ait autem: Quis es, Domine? Et dixit Dominus: Ego sum Jesus, quem « tu persequeris. Durum est tibi contra stimulos « calcitrare. Isque tremens ac stupens, dixit: « Domine, quid me vis facere? Et Dominus ad « eum: Surge et ingredere civitatem, ac dicetur « tibi quid te oporteat facere. **85** Viri autem qui comites erant itineris, stabant attoniti, audientes « quidem vocem, neminem tamen videntes. Surrexit autem Saulus de terra, apertisque oculis « neminem videbat. Ipsum vero manuducentes « introduxerunt Damascum. Et erat triduo non « videns. »

« Quæ ejus viæ essent. » Viam appellabant fidem

in Christum verum Deum nostrum. quam prædicabant apostoli : et merito sane. Siquidem in regnum cœlorum per illam et non per aliam ullam ingredimur. Veriori autem sermone via intelligenda est conversatio, veluti apud Isaiam : « Ut quid errare nos fecerunt a via tua [87] ? » Hoc est a conversatione, quæ tuis convenit placitis. Ita ergo et hic viam appellavit conversationem secundum Christum. Sic et aliis locis ubi viæ meminit. prædicationem secundum Christum significavit. aut conversationem juxta placita Christi. Forte etiam quasi attenuantes aut detrahentes ita eos vocabant. Siquidem obscurum sive ignobilem solent appellare hominem e via seu e trivio. Non petivit autem potestatem eos ibi puniendi. sed adducendi Jerosolyma : quod hæc majori auctoritate fieri vellet. In civitate vero non accidit visio, sed in via per quietem, ne aliis liceret alio modo narrare quod circa ipsum contigisset, sed ipse fide dignus esset ad referendum, qui visionem vidisset, et casum perpessus fuisset. Non omnes autem excæcat. sed solum duntaxat Paulum, ne communis afflictio existimaretur. et quæ casu contigisset, sed a divina providentia. Quare autem non crediderunt ii qui cum eo erant? Ut fide digni testes essent ejus quod circa Paulum contigerat. Nam si credidissent, viderentur ad gratiam testificari. « Audientes quidem vocem. » Non eam quæ desuper delapsa erat vocem audierunt hi qui cum Paulo erant, sed Pauli vocem Ipsum etenim Paulum in sequentibus inducit dicentem : « Et qui mecum erant, lumen quidem viderunt et exterriti sunt, vocem autem non audierunt ejus qui loquebatur mecum [88]. » Si enim vocem illam audissent nequaquam increduli permansissent. Paulum vero respondentem videntes mirabantur. Ideo autem hoc ab initio actum non est, **86** ut ostenderetur quod vere surrexerit Christus. Nam is qui illum ejiciebat nec ejus credendo resurrectioni etiam ipsius discipulos persequebatur, unde credidisset, nisi magna esset vis resurrectionis ejus?

A στὸν τὸν ἀληθῆ Θεὸν ἡμῶν, ἣν ἐκήρυττον οἱ ἀπόστολοι, πίστιν· καὶ μάλα εἰκότως. Δι' αὐτῆς γὰρ εἰς τὴν τῶν οὐρανῶν βασιλείαν, καὶ οὐ δι' ἄλλης τινὸς εἰσερχόμεθα. Ἀληθεστέρῳ δὲ λόγῳ, ὁδὸν τὴν πολιτείαν ἀκουστέον, ὡς παρὰ τῷ Ἡσαΐᾳ « Ἵνα τί ἐπλάνησαν ἡμᾶς ἀπὸ τῆς ὁδοῦ σου ; » τουτέστι τῆς κατὰ σὲ πολιτείας. Οὕτως οὖν ἐνταῦθα ὁδὸν, τὴν κατὰ Χριστὸν εἶπε πολιτείαν Καὶ ἐν οἷς ἄλλοις ὁδοῦ μνημονεύει, τὸ κατὰ Χριστὸν κήρυγμα καὶ τὴν κατ' αὐτὸν σημαίνει πολιτείαν Ἴσως καὶ ὡς εὐτελίζοντες καὶ διασύροντες οὕτως αὐτοὺς ἐκάλουν. Καὶ γὰρ τὸν ἄτιμον εἰώθασι καλεῖν ἄνθρωπον ἐξ ὁδοῦ. Οὐκ ἐζήτησε δὲ ἐξουσίαν ἐκεῖ τιμωρήσασθαι αὐτοὺς, ἀλλ' ἀγαγεῖν εἰς Ἱερουσαλὴμ, ὅτι μετὰ πλείονος τῆς ἐξουσίας ταῦτα ἤθελε πράττειν. Ἐν πόλει δὲ ἡ ὀπτασία οὐ γίνεται, ἀλλ' ἐν τῇ ὁδῷ ἐφ' ἡσυχίᾳ, ὡς μὴ ἐξεῖναι B τὸ περὶ αὐτὸν γεγονὸς ἄλλους ἄλλως διηγεῖσθαι, ἀλλ' αὐτὸς ἀξιόπιστος εἴη διηγεῖσθαι ὡς καὶ τὴν ὄψιν ἰδὼν, καὶ τὸ πάθος ὑποστάς. Οὐ πάντας δὲ τυφλοῖ εἰ μὴ Παῦλον μόνον, ἵνα μὴ κοινὸν καὶ ὡς ἀπὸ τύχης τὸ πάθος νομισθῇ, ἀλλὰ θείας προνοίας. Διὰ τί δὲ μὴ ἐπίστευσαν οἱ σὺν αὐτῷ ; Ἵνα ὦσιν ἀξιόπιστοι μαρτυροῦντες τὸ περὶ Παῦλον. Εἰ γὰρ ἐπίστευσαν, ἔδοξαν ἂν πρὸς χάριν μαρτυρεῖν. « Ἀκούοντες μὲν τῆς φωνῆς. » Οὐ τῆς ἄνωθεν ἤκουσαν φωνῆς οἱ συνόντες τῷ Παύλῳ, ἀλλὰ τῆς τοῦ Παύλου. Οὐδένα δὲ ἐθεώρουν πρὸς ὃν ἀπεκρίνατο· ὁ δὲ Παῦλος μόνος τῆς ἄνωθεν. Καὶ γὰρ προϊὼν αὐτὸν εἰσάγει λέγοντα τὸν Παῦλον « Οἱ δὲ σὺν ἐμοὶ ὄντες τὸ μὲν φῶς ἐθεάσαντο, καὶ ἔμφοβοι ἐγένοντο, τὴν δὲ φωνὴν οὐκ ἤκουσαν τοῦ λαλοῦντός μοι. » Εἰ γὰρ τῆς φωνῆς C ἤκουσαν ἐκείνης, οὐκ ἂν ἠπίστησαν. Τὸν δὲ Παῦλον ὁρῶντες ἀποκρινόμενον, ἐθαύμαζον. Διὰ τοῦτο δὲ οὐκ ἐξ ἀρχῆς τοῦτο γέγονεν, ἵνα δειχθῇ ὄντως ὅτι ἀνέστη Χριστός. Ὁ γὰρ ἐλαύνων αὐτὸν καὶ ἀπιστῶν αὐτοῦ τῇ ἀναστάσει, καὶ τοὺς μαθητὰς αὐτοῦ διώκων, πόθεν ἂν ἐπίστευσεν, εἰ μὴ πολλὴ ἦν τῆς ἀναστάσεως ἡ ἰσχύς ;

« Et non comedit neque bibit. »

Quam ob causam? Quoniam seipsum mirum in modum pœna dignum judicabat ob Ecclesiæ persecutionem, tristisque Deum deprecabatur ut sibi remitteret.

« Καὶ οὐκ ἔφαγεν οὐδὲ ἔπιεν. »

Διὰ τί ; Ὅτι λίαν ἑαυτοῦ κατέγνω ἐπὶ τῷ διωγμῷ τῆς Ἐκκλησίας, καὶ λυπούμενος παρεκάλει τὸν Θεὸν ἀφεθῆναι αὐτῷ.

IX, 10 12. Erat autem quidam discipulus Da-
« masci nomine Ananias : et dixit ad illum per
« visum Dominus : Anania. At ille ait : Ecce ego,
« Domine. Et Dominus ad eum : Surge et vade in
« vicum qui vocatur Rectus, ac quære in domo
« Judæ Saulum nomine Tarsensem : ecce enim
« orat. Viditque per visum virum nomine Ana-
« niam introeuntem, et imponentem sibi manum
« ut visum reciperet. »

« Ἦν δέ τις μαθητὴς ἐν Δαμασκῷ, ὀνόματι Ἀνα-
« νίας· καὶ εἶπε πρὸς αὐτὸν ὁ Κύριος ἐν ὁράματι,
« Ἀνανία. Ὁ δὲ εἶπεν· Ἰδοὺ ἐγὼ, Κύριε. Ὁ δὲ
D « Κύριος πρὸς αὐτόν· Ἀναστὰς πορεύθητι ἐπὶ τὴν
« ῥύμην τὴν καλουμένην Εὐθεῖαν, καὶ ζήτησον ἐν
« οἰκίᾳ Ἰούδα Σαῦλον ὀνόματι Ταρσέα· ἰδοὺ γὰρ
« προσεύχεται. Καὶ εἶδεν ἐν ὁράματι ἄνδρα ὀνόματι
« Ἀνανίαν εἰσελθόντα, καὶ ἐπιτιθέντα αὐτῷ χεῖρα,
« ὅπως ἀναβλέψῃ. »

Ut quid, obsecro, nullum magnorum qui fide dignus esset traxit, aut ad Pauli instructionem transmisit, sed Ananiam qui unus erat ex Septua-

Τί δή ποτε οὐδένα τῶν ἀξιοπίστων καὶ μεγάλων εἵλκυσεν, οὐδὲ μετέστησε πρὸς τὴν τοῦ Παύλου κατήχησιν, ἀλλ' Ἀνανίαν ὄντα τῶν ἑβδομήκοντα ;

[87] Isa. LXIII, 17. [88] Infra, XXII.

Ἐπειδὴ οὐκ ἔμελλε δι' ἀνθρώπων ἐνάγεσθαι, ἀλλὰ δι' αὐτοῦ τοῦ Χριστοῦ. Ἐπεὶ καὶ οὗτος ἐδίδαξε μὲν αὐτὸν οὐδὲν, ἐβάπτισε δὲ μόνον. Ἅμα γὰρ φωτισθεὶς ἔμελλε πολλὴν ἐπισπάσασθαι τοῦ Πνεύματος χάριν ἀπὸ τοῦ ζήλου καὶ τῆς προθυμίας. Ἐντεῦθεν δὲ σημειωτέον ὅτι ἐκεῖνα τὰ ὀνείρατα δεῖ λέγεσθαι, ἅπερ κοινωφελῆ ἐστι, καὶ συμβάλλεται εἰς θεοσέβειαν, ὅσα ἔχει τοῦ Κυρίου τὴν παράστασιν ἢ ἀγγέλων. Ἔστι δὲ καὶ κατ' ὄναρ ἰδικὰ, ἃ οὐκ ὀφείλει λαλεῖσθαι. Πλὴν, εἰ καὶ ἰδικὴ τοῦ Σαύλου ἡ ὠφέλεια, ἀλλ' οὖν ἴασις παράδοξος συμβᾶσα, πάλιν εἰς θεοσέβειαν τὸν ἄνθρωπον προσκαλεῖται· καὶ διὰ τοῦτο ὡς κοινωφελῆ ἐκλαλεῖσθαι ἔδει. « Ἀναστὰς πορεύθητι. » Καὶ οὗτος ὁ Ἀνανίας διάκονος ἦν, ὡς αὐτὸς Παῦλος μαρτυρεῖ ἐν τοῖς κανόσι. Τοῦτο δὲ γέγονε διὰ τὸ μὴ παρεῖναι πρεσβύτερον ἐν Δαμασκῷ ἕνεκεν τοῦ γεγονότος διωγμοῦ. « Καὶ εἶδεν ἐν ὁράματι. » Οὐκ ἠδύνατο γὰρ ἰδεῖν καθ' ὕπαρ, ἐπειδὴ πηρὸς ἦν.

« Ἀπεκρίθη δὲ Ἀνανίας. Κύριε, ἀκήκοα ἀπὸ « πολλῶν περὶ τοῦ ἀνδρὸς τούτου, ὅσα κακὰ ἐποίησε « τοῖς ἁγίοις σου ἐν Ἱερουσαλήμ. Καὶ ὧδε ἔχει ἐξ« ουσίαν παρὰ τῶν ἀρχιερέων δῆσαι πάντας τοὺς « ἐπικαλουμένους τὸ ὄνομά σου. Εἶπε δὲ πρὸς αὐτὸν « ὁ Κύριος· Πορεύου, ὅτι σκεῦος ἐκλογῆς μοί ἐστιν « οὗτος, τοῦ βαστάσαι τὸ ὄνομά μου ἐνώπιον ἐθνῶν « καὶ βασιλέων, υἱῶν τε Ἰσραήλ. Ἐγὼ γὰρ ὑπο« δείξω αὐτῷ ὅσα δεῖ αὐτὸν ὑπὲρ τοῦ ὀνόματός μου « παθεῖν. Ἀπῆλθε δὲ Ἀνανίας, καὶ εἰσῆλθεν εἰς « τὴν οἰκίαν· καὶ ἐπιθεὶς ἐπ' αὐτὸν τὰς χεῖρας εἶπε· « Σαοὺλ ἀδελφέ. »

« Ἀκήκοα ἀπὸ πολλῶν. » Ταῦτά φησιν ὁ Ἀνανίας, οὐχ ὡς ἀπιστῶν τοῖς λεγομένοις, οὐδὲ ἠπατῆσθαι νομίζων τὸν Χριστόν· μὴ γένοιτο! ἀλλὰ φοβούμενος καὶ τρέμων. Εἰκὸς γὰρ ἦν αὐτοὺς ἐν φόβῳ ὄντας περιεργάζεσθαι, ὥστε μανθάνειν τὰ κατ' αὐτῶν ὁριζόμενα (ἐπεὶ πόθεν ἦν δῆλον αὐτοῖς, ὅτι καὶ ὧδε ἐξουσίαν ἔχει παρὰ τῶν ἀρχιερέων;) καὶ λέγειν, ὅτι Τούτων ὄντων πῶς δύναται ταῦτα γενέσθαι; Τί οὖν ὁ Κύριος ὁ ταῖς καρδίαις ἐμβατεύων κατὰ Παύλου ἐμαρτύρησε; Δείκνυσιν ὅτι οὐκ ἔστι φυσικὴ ἡ κακία αὐτῷ. Σκεῦος γὰρ, φησὶν, ἐκλογῆς ἐστι. Διὰ τοῦτο, φησὶν, ἔδειξεν ὅτι δόκιμός ἐστι· τὸ δόκιμον γάρ τις ἐκλέγεται σκεῦος. Καὶ οὐ μόνον πιστὸς ἔσται, φησὶν, ἀλλὰ καὶ διδάσκαλος καὶ κῆρυξ τῆς οἰκουμένης, ἀλλὰ καὶ πείσεται πολλὰ ὑπὲρ ἐμοῦ. Διὰ τοῦτό φησιν, ὅτι Σκεῦος ἐκλογῆς μοί ἐστι, καὶ ὅτι βαστάσει τὸ ὄνομά μου. Ἐπεὶ δὲ ἀκούσας ὁ Ἀνανίας ὅτι τυφλός ἐστιν ὁ Παῦλος, ἐχάρη, καὶ μονονουχὶ τοῦτο λέγει διὰ τῶν αὐτοῦ ῥημάτων. Καλῶς ἔχει, ἄφες αὐτὸν πεπηρῶσθαι· τί με κελεύεις ἀνοῖξαι τοὺς ὀφθαλμοὺς; ἵνα πάλιν κολάσῃ; Οὐ μόνον, φησὶν, οὐδὲν ἐργάσεται δεινὸν, ἀλλὰ καὶ πείσεται πολλὰ ὑπὲρ ἐμοῦ.

«Ὁ Κύριος ἀπέσταλκέ με ὁ ὀφθείς σοι ἐν τῇ ὁδῷ « ᾗ ἤρχου, ὅπως ἀναβλέψῃς καὶ πλησθῇς Πνεύματος « ἁγίου. Καὶ εὐθέως ἀπέπεσον ἀπὸ τῶν ὀφθαλμῶν

A ginta? Quoniam per omines inducturus eum non erat, sed per ipsum Christum. Siquidem nihil eum docuit, sed tantum baptizavit. Simul enim ut illuminatus esset, magnam Spiritus gratiam a zelo animique promptitudine attracturus erat. Hinc autem intelligendum est illas narrari debere visiones aut somnia quæ in communem sunt utilitatem, conferuntque ad Dei cultum, quæ Domini assistentiam habent aut angelorum Contingit autem et privata per somnum videri, quæ non debent referri. Attamen quanquam hic privata erat Sauli utilitas, at certe admiranda quæ accidit salus, rursum ad divinum cultum asciscit hominem: et ob id tanquam de communi utilitate loqui de ea oportuit. « Surge et vade. » Et hic Ananias diaconus erat, prout ipse Paulus in canonibus testa-

B tur. Id autem factum est, quod Damasci propter motam persecutionem non adesset presbyter. « Et vidit per visum. » Neque enim revera videre potuit, quoniam cæcus erat.

IX, 13-17. « Respondit autem Ananias: Domine, « audivi ex multis de viro hoc, quanta mala fece« rit sanctis tuis Jerosolymis. Et hoc loco pote« statem habet a principibus sacerdotum vinciendi « omnes qui invocant **87** nomen tuum. Dixit autem « ad eum Dominus: Vade, quoniam vas electum « est mihi iste, ut portet nomen meum coram « gentibus et regibus, ac filiis Israel. Ego enim « ostendam illi quanta oporteat eum pro nomine « meo pati. Et abiit Ananias, introivitque in « domum, et impositis illi manibus dixit: Saul

C « frater. »

« Audivi ex multis. » Hæc dicit Ananias, non tanquam incredulus his quæ dicebantur, neque errare Christum existimans: absit! sed timens ac tremens. Erat enim versimile quod cum in timore essent, sciscitabantur, ut discerent quæ contra se definita erant. (Alioqui enim quomodo illis manifestum esset quod etiam hic haberet potestatem a principibus sacerdotum?) Itaque dicebat: Cum hæc ita sint, quomodo possunt ista fieri? Quid ergo Dominus, in eorum cordibus habitans, adversus Paulum testabatur? Ostendit non esse naturale illi vitium. Nam vas electum est, inquit. Propterea ostendit quod probatus sit: nam probatum vas quivis eligit. Nec solum, inquit,

D fidelis erit, sed et præceptor ac prædicator universi orbis, multaque pro me patietur. Propterea ait, Vas electum mihi est, et nomen meum portabit. Quoniam autem Ananias audiens quod cæcus esset Paulus, gavisus est, et propemodum verbis suis hoc dicit: Bene se habet, sine eum excæcatum esse: ut quid me jubes ejus oculos aperire? an ut rursum vinciat? ut rursum puniat? ideo ait: Non solum nihil mali operabitur, sed et multa pro me tolerabit.

IX, 17-19. « Dominus misit me qui apparuit tibi « in via qua veniebas, ut visum recipias, et im« plearis Spiritu sancto. Statimque deciderunt ab

« oculis ejus tanquam squamæ, et visum recepit, ac surgens baptizatus est. Cumque accepisset cibum confortatus est. Fuit autem Saulus « cum discipulis qui erant Damasci dies aliquot. »

« Qui apparuit tibi. » Atqui non dixit ei Christus : Ego illi apparui, sed hoc a Spiritui sancto didicit. Verum non fuit ab eo visus. Utique rebus ipsis et efficacia visus fuit et apparuit. Non dixit autem : **88** Qui te excæcavit, improperium declinans, sed qui apparuit tibi. Decidunt autem squamæ, vehementiam cæcitatis ostendentes, sanitatisque certitudinem.

IX, 20-23. « Et confestim in synagogis prædicabat Christum, quod hic esset Filius Dei. Stupebant autem omnes qui eum audiebant, ac dicebant : Nonne hic est qui expugnabat Jerosolymis « eos qui invocabant nomen istud ? Et huc ad hoc « venit ut vinctos educeret illos ad principes sacerdotum ? Saulus vero magis invalescebat, et confundebat Judæos qui habitant Damasci, confirmans hunc esse Christum. Expletis autem diebus « compluribus, inierunt inter se Judæi consilium « ut ipsum occiderent. Verum notæ factæ sunt « Saulo insidiæ eorum. Et asservabant portas die « ac nocte ut ipsum occiderent. Acceptum autem « eum discipuli noctu per murum demiserunt submittentes in sporta. »

« Prædicabat Christum in synagogis. » Nempe cum legem didicisset, ora illis obturabat, nec sinebat loqui, sed a Scripturis contrarium ostendebat. « Confirmans, » hoc est, cum mansuetudine docens Jesum esse Christum Dei Filium. At illi insidiabantur ut ipsum occiderent : verum a muro per discipulos demissus est in sporta, ac fuga servatus est. Considera quod jam discipulos quoque nactus erat, adeo totus ardebat ac prædicatione perficiebatur : atque eo ipso quod tardius accessisset, promptior efficiebatur. Et quanquam hinc migrare cuperet, attamen hominum quoque salutem amabat : propter quod etiam frequenter hujusmodi comminiscebatur, servans seipsum prædicationi ; nec recusabat humanis uti inventis, ubi temporis occasio expeteret.

IX, 26-28. « Cum autem Saulus venisset Jerusalem, tentabat se adjungere discipulis : et omnes « illum timebant, non credentes quod esset discipulus. Barnabas vero apprehensum illum duxit « ad apostolos, narravitque ipsis quomodo in via « vidisset Dominum **89** et quod locutus esset ei : « et quomodo Damasci strenue se gessisset in nomine Jesu. Eratque cum ipsis intrans et exiens « Jerosolymis, ac cum fiducia loquens in nomine « Domini Jesu. »

Digna hic suboritur dubitatio quomodo in Epistola ad Galatas dicat quod non abierit Jerosolymam, sed in Arabiam, et rursum Damascum, ac post tres annos Jerosolymam ut videret Petrum,

A « αὐτοῦ ὡσεὶ λεπίδες, ἀνέβλεψέ τε καὶ ἀναστὰς « ἐβαπτίσθη, καὶ λαβὼν τροφὴν ἐνίσχυσεν. Ἐγένετο « δὲ ὁ Σαῦλος μετὰ τῶν ἐν Δαμασκῷ μαθητῶν « ἡμέρας τινάς. »

« Ὁ ὀφθείς σοι. » Καὶ μὴν οὐκ εἶπεν αὐτῷ ὁ Χριστὸς, ὅτι Ὤφθην αὐτῷ, ἀλλ' ἀπὸ τοῦ Πνεύματος ἔμαθεν. Καὶ μὴν οὐκ ὤφθη. Ναὶ διὰ πραγμάτων καὶ τῆς ἐνεργείας ὤφθη. Οὐκ εἶπε δὲ, Ὁ πηρώσας σε, ἐκκλίνων τὸν ὀνειδισμὸν, ἀλλ', Ὁ ὀφθείς σοι. Ἐκπίπτουσι δὲ λεπίδες, τὸ σφοδρὸν δεικνύουσαι τῆς τυφλώσεως, καὶ τὸ ἀναμφίβολον τῆς ἰάσεως.

« Καὶ εὐθέως ἐν ταῖς συναγωγαῖς ἐκήρυσσε τὸν « Χριστὸν, ὅτι οὗτός ἐστιν ὁ Υἱὸς τοῦ Θεοῦ. Ἐξ-
B « ίσταντο δὲ πάντες οἱ ἀκούοντες, καὶ ἔλεγον· Οὐχ « οὗτός ἐστιν ὁ πορθήσας ἐν Ἱερουσαλὴμ τοὺς ἐπικαλουμένους τὸ ὄνομα τοῦτο ; Καὶ ὧδε εἰς τοῦτο « ἐλήλυθεν, ἵνα δεδεμένους αὐτοὺς ἀγάγῃ ἐπὶ τοὺς « ἀρχιερεῖς ; Σαῦλος δὲ μᾶλλον ἐνεδυναμοῦτο καὶ « συνέχυνε τοὺς Ἰουδαίους τοὺς κατοικοῦντας ἐν « Δαμασκῷ, συμβιβάζων ὅτι οὗτός ἐστιν ὁ Χριστός. « Ὡς δὲ ἐπληροῦντο ἡμέραι ἱκαναὶ, συνεβουλεύσαντο οἱ Ἰουδαῖοι ἀνελεῖν αὐτόν. Ἐγνώσθη δὲ τῷ « Σαύλῳ ἡ ἐπιβουλὴ αὐτῶν. Παρετήρουν τε τὰς πύλας ἡμέρας τε καὶ νυκτὸς, ὅπως αὐτὸν ἀνέλωσι. « Λαβόντες δὲ αὐτὸν οἱ μαθηταὶ νυκτὸς, καθῆκαν διὰ « τοῦ τείχους, χαλάσαντες ἐν σπυρίδι. »

« Ἐκήρυσσε τὸν Χριστὸν ἐν ταῖς συναγωγαῖς. » Ἅτε νομομαθὴς ὢν ἐπεστόμιζεν αὐτοὺς, καὶ οὐκ εἴα
C φθέγγεσθαι, ἀλλ' ἀπὸ τῶν Γραφῶν ἐδείκνυε. « Συμβιβάζων, » τουτέστι, μετ' ἐπιεικείας διδάσκων, ὅτι Ἰησοῦς ἐστιν ὁ Χριστὸς ὁ Υἱὸς τοῦ Θεοῦ. Οἱ δὲ ἐπεβούλευον ὥστε ἀνελεῖν αὐτόν· ὁ δὲ ἀπὸ τοῦ τείχους ἐν σπυρίδι ἐχαλᾶτο διὰ τῶν μαθητῶν, καὶ διεσώζετο φυγάς· Σκόπει ὅτι ἤδη καὶ μαθητάς ἦν κτησάμενος, οὕτως ὅλως ἐκαίετο καὶ ἐπεπλήρωτο τοῦ κηρύγματος, καὶ τὸ βραδύτερον αὐτὸν προσελθεῖν προθυμότερον ἐποίει. Εἰ γὰρ καὶ ἐπεθύμει τῆς ἐντεῦθεν ἀποδημίας, ἀλλ' ὅμως καὶ τῆς τῶν ἀνθρώπων ἤρα σωτηρίας· δι' ὃ καὶ πολλάκις τοιαῦτα ἐμηχανᾶτο, τηρῶν ἑαυτὸν τῷ κηρύγματι· καὶ οὐ παρῃτεῖτο καὶ ἀνθρωπίνοις χρήσασθαι μηχανήμασιν, ἡνίκα ἀπῄτει καιρός.

« Παραγενόμενος δὲ ὁ Σαῦλος ἐν Ἱερουσαλὴμ,
D « ἐπειρᾶτο κολλᾶσθαι τοῖς μαθηταῖς· καὶ πάντες « ἐφοβοῦντο αὐτὸν, μὴ πιστεύοντες ὅτι ἐστὶ μαθητής. Βαρνάβας δὲ ἐπιλαβόμενος αὐτὸν, ἤγαγε πρὸς « τοὺς ἀποστόλους, καὶ διηγήσατο αὐτοῖς πῶς ἐν τῇ « ὁδῷ εἶδε τὸν Κύριον, καὶ ὅτι ἐλάλησεν αὐτῷ· καὶ « πῶς ἐν Δαμασκῷ ἐπαῤῥησιάσατο ἐν τῷ ὀνόματι « τοῦ Ἰησοῦ. Καὶ ἦν μετ' αὐτῶν εἰσπορευόμενος εἰς « Ἱερουσαλὴμ, καὶ παῤῥησιαζόμενος ἐν τῷ ὀνόματι « τοῦ Κυρίου Ἰησοῦ. »

Ἄξιον ἐνταῦθα διαπορῆσαι, πῶς ἐν μὲν τῇ πρὸς Γαλάτας φησὶν, ὅτι Οὐκ ἀπῆλθον εἰς Ἱεροσόλυμα ἀλλ' εἰς Ἀραβίαν καὶ Δαμασκὸν, καὶ μετὰ τρία ἔτη εἰς Ἱεροσόλυμα, καὶ ἱστορῆσαι Πέτρον καὶ ὅτι

οὐδένα τῶν ἀποστόλων εἶδον. Ἐνταῦθα δὲ τοὐναντίον φησὶν, ἤγαγεν αὐτὸν πρὸς τοὺς ἀποστόλους ὁ Βαρνάβας. Ἡ τοίνυν τοῦτό φησιν ἐν τῇ πρὸς Γαλάτας Ἐπιστολῇ, ὅτι οὐκ ἀπῆλθεν, ὥστε ἀναθέσθαι. Φησὶ γὰρ, ὅτι Οὐ προσανεθέμην, οὐδὲ ἀπῆλθον εἰς Ἱεροσόλυμα. Ἢ εἰ μὴ τοῦτο, δῆλον ὅτι ἡ ἐπιβουλὴ ἡ ἐν Δαμασκῷ οὐκ εὐθέως μετὰ τὸ πιστεῦσαι γέγονεν, ἀλλὰ μετὰ τὸ ἐλθεῖν αὐτὸν ἀπὸ Ἀραβίας μετὰ ἔτη τρία. Ἢ εἰ μὴ τοῦτο πάλιν, αὐτὸς μὲν οὐκ ἀπῆλθε πρὸς τοὺς ἀποστόλους, ἀλλὰ τοῖς μαθηταῖς ἐπειρᾶτο κολλᾶσθαι, μετριάζων, ἅ τε διδάσκαλος ὢν καὶ οὐ μαθητής. Βαρνάβας δὲ αὐτὸν καὶ πρὸς τοὺς ἀποστόλους ἄγει, καὶ διηγεῖται ἅτε εἶδεν ἅ τε ἐπαῤῥησιάσατο. Διὰ τοῦτο ἀπῆλθον, φησὶν, ἵνα πρὸς τοὺς πρὸ ἐμοῦ ἀποστόλους ἀπέλθω· οὐδὲν γοῦν παρ' αὐτῶν ἔμαθον. Ἢ ταύτην τὴν ἄνοδον λάμβανε ὥστε εἶναι οὕτως, ὅτι ἀπῆλθεν εἰς Ἀραβίαν, εἶτα ἦλθεν εἰς Δαμασκὸν, εἶτα εἰς Ἱεροσόλυμα, εἶτα εἰς Συρίαν. Ἢ εἰ μὴ τοῦτο πάλιν, ὅτι αὖθις ἀνῆλθεν εἰς Ἱεροσόλυμα, εἶτα εἰς Δαμασκὸν ἐξεπέμφθη, εἶτα εἰς Ἀραβίαν, εἶτα εἰς Δαμασκὸν πάλιν, εἶτα εἰς Καισάρειαν. Καὶ τότε διὰ δεκατεσσάρων ἐτῶν ἀνέβη πάλιν εἰς Ἱεροσόλυμα, ἴσως ὅτε τοὺς ἀδελφοὺς ἀνήγαγε μετὰ Βαρνάβα. Ἢ εἰ μὴ τοῦτο, ἕτερον λέγει καιρόν. Καὶ γὰρ ὁ ἱστοριογράφος πολλὰ ἐπιτέμνει, καὶ πολλοὺς συνάγει καιρούς. Δοκεῖ δέ μοι ὁ Βαρνάβας ἄνωθεν αὐτῷ εἶναι φίλος. Ἦν δὲ ἄνθρωπος ἐπιεικὴς καὶ χρηστὸς σφόδρα· διὸ καὶ υἱὸς παρακλήσεως φερωνύμως ἐλέγετο· ὅθεν καὶ εὐπρόσιτος γέγονε τῷ ἀνδρί.

« Ἐλάλει τε καὶ συνεζήτει πρὸς τοὺς Ἑλληνι- « στάς· οἱ δὲ ἐπεχείρουν αὐτὸν ἀνελεῖν. Ἐπιγνόντες « δὲ οἱ ἀδελφοὶ, κατήγαγον αὐτὸν εἰς Καισάρειαν, « καὶ ἐξαπέστειλαν αὐτὸν εἰς Ταρσόν. »

Ἑλληνιστάς φησι τοὺς Ἑλληνιστὶ φθεγγομένους, καὶ σφόδρα σοφῶς. Οἱ γὰρ ἄλλοι, τουτέστιν οἱ βαθεῖς Ἑβραῖοι, οὐδὲ ἰδεῖν αὐτὸν ἠθέλησαν.

« Αἱ μὲν οὖν Ἐκκλησίαι καθ' ὅλης τῆς Ἰουδαίας « καὶ Γαλιλαίας καὶ Σαμαρείας εἶχον εἰρήνην, οἰκο- « δομούμεναι καὶ πορευόμεναι τῷ φόβῳ τοῦ Κυ- « ρίου, καὶ τῇ παρακλήσει τοῦ ἁγίου Πνεύματος « ἐπληθύνοντο. »

« Αἱ μὲν οὖν Ἐκκλησίαι. » Μέλλει λέγειν ὅτι κάτεισιν ἐκεῖθεν ὁ Πέτρος· ἵνα οὖν μὴ φόβον τοῦτο νομίσῃς, προεῖπεν ὅτι εἰρήνην εἶχον αἱ Ἐκκλησίαι. Ὅτε μὲν γὰρ ἡ ἀκμὴ τοῦ πολέμου ἦν, ἐν Ἱεροσολύμοις διέτριβον οἱ ἀπόστολοι· ὅτε δὲ εἰρήνη, καὶ τοῖς ἄλλοις ἐκήρυττον.

ΚΕΦΑΛ. ΙΔ'.

Περὶ Αἰνέα παραλυτικοῦ ἰαθέντος ἐν Λύδδῃ διὰ Πέτρου. Ἐν ᾧ τὰ περὶ Ταβηθὰ τῆς φιλοχήρου, ἣν ἤγειρεν ἐκ νεκρῶν ὁ Πέτρος, διὰ προσευχῆς ἐν Ἰόππῃ.

« Ἐγένετο δὲ, Πέτρον διερχόμενον διὰ πάντων, « κατελθεῖν καὶ πρὸς τοὺς ἁγίους τοὺς κατοικοῦντας « Λύδδαν. Εὗρε δὲ ἐκεῖ ἄνθρωπόν τινα Αἰνέαν ὀνό- « ματι, ἐξ ἐτῶν ὀκτὼ κατακείμενον ἐπὶ κραββάτῳ,

A quodque nullum cæterorum viderit apostolorum [89]. Hic autem ait contrarium, quod duxerit eum Barnabas ad apostolos. Aut igitur hoc dicit in Epistola ad Galatas, quod non abiit ut ad eos referret. Ait enim ibidem : Non contuli me neque abii Jerosolymam ; aut si hoc non placet manifestum est quod insidiæ quæ Damasci parabantur, non continuo factæ sunt ubi ille credidisset, sed cum ab Arabia post annos tres rediisset. Rursumque si id non placet, ipsa quidem non abiit ad apostolos, sed discipulis aliis tentabat se adjungere, modeste de se sentiens, cum tamen præceptor esset et non discipulus. Barnabas vero ipsum etiam ad apostolos ducit, narratque et quæ viderit et quæ palam locutus sit Propter hoc, inquit, profectus sum, ut B ad eos qui ante me fuerant apostoli venirem. Nihil igitur ab eis didici. Vel hunc reditum sic accipe ut ita sit quod abierit in Arabiam, deinde venerit Damascum, deinde Jerosolymam, deinde in Syriam. Aut si nec hoc quidem satisfacit, quod rursum Jerosolymam redierit, deinde Damascum emissus sit, postmodum in Arabiam, exinde rursum Damascum, postea Cæsaream : et tunc post quatuordecim annos rursus ascendit Jerosolyma : fortassis quando fratres adduxit cum Barnaba. Quod si hoc non est, aliud dicit tempus. Historiographus enim multa abbreviat, multaque contrahit tempora. Videtur autem mihi Barnabas etiam antea fuisse illi amicus. Erat enim homo benignus et admodum suavis : ideo quoque filius consolationis ex nomine C dicebatur : unde et accessu facilis fuit viro.

IX, 29, 30. « Loquebaturque et disputabat adver- « sus Græcos : at illi nitebantur occidere illum. « Quod ubi cognovissent fratres, **90** deduxerunt « eum Cæsaream et emiserunt ipsum Tarsum. »

Græcos vocat Græce loquentes, idque sapienter admodum. Alii enim, nempe qui intime Hebræi erant, ne videre quidem ipsum voluerunt.

IX, 31. « Igitur Ecclesiæ per universam Judæam « et Galilæam ac Samariam pace fruebantur ; et « ædificabantur versantes in timore Domini, et « consolatione Sancti spiritus multiplicabantur. »

« Igitur Ecclesiæ. » Dicturus est quod descenderit inde Petrus : ne ergo timoris id esse arbitreris, prædixit quod Ecclesiæ pace fruebantur. Si- D quidem quando belli vigor erat, Jerosolymis versabantur Apostoli : quando vero pax, etiam aliis prædicabant.

CAPUT XIV.

De Ænea Paralytico Lyddæ per Petrum curato : in quo agitur etiam de Tabitha dilecta vidua, quam Petrus Joppæ per orationem a mortuis excitavit.

IX, 32 35. « Contigit autem ut Petrus, dum per « omnes peragraret, deveniret etiam ad sanctos qui « habitabant Lyddæ. Repperit autem ibi hominem « quemdam nomine Æneam, ab annis octo decum-

[89] Galat. I, 17 sqq.

« bentem in grabbato, qui erat paralyticus : et ait
« illi Petrus : Ænea, sanet te Jesus Christus. Surge
« ac sterne tibi ipsi. Et protinus surrexit. Viderunt-
« que eum omnes qui habitabant Lyddæ et Assa-
« rone, qui conversi sunt ad Dominum. »

Non exspectavit viri fidem, neque interrogavit an sanari vellet : nulli dum enim propriæ potentiæ indicia ibi experti erant : merito igitur non exigebatur a viro fides, siquidem neque a claudo exegerant. **91** Ad multorum enim maxime consolationem conduxit hoc miraculum insignis quippe vir erat. Quemadmodum ergo Christus, cum signa facere inciperet, fidem non exigebat, ita neque hi. Jerosolymis namque merito fides erga eos præcessit : ut venientis Petri vel umbra quempiam illorum obumbraret. Multa enim facta erant ibi signa, hic autem hoc primum accidit : signa itaque partim fiebant ut alii ad fidem attraherentur, partim vero ut credentes consolarentur.

A « ὃς ἦν παραλελυμένος, καὶ εἶπεν αὐτῷ ὁ Πέτρος.
« Αἰνέα, ἰᾶταί σε ὁ Ἰησοῦς Χριστός· Ἀνάστηθι καὶ
« στρῶσον σεαυτῷ. Καὶ εὐθέως ἀνέστη. Καὶ εἶδον
« αὐτὸν πάντες οἱ κατοικοῦντες Λύδδαν καὶ τὸν Ἀσ-
σάρωνα. οἵτινες ἐπέστρεψαν ἐπὶ τὸν Κύριον. »

Οὐκ ἀνέμεινε τὴν πίστιν τοῦ ἀνδρὸς, οὐδὲ ἠρώτησεν, εἰ βούλοιτο θεραπευθῆναι· οὔπω γὰρ ἦσαν τεκμήρια τῆς οἰκείας πάσχοντες δυνάμεως. Εἰκότως τοίνυν οὐκ ἀπῃτεῖτο τὴν πίστιν ὁ ἀνήρ. Οὐδὲ γὰρ τὸν χωλὸν ἀπῄτησαν. Μάλιστα μὲν οὖν καὶ πρὸς πολλῶν παράκλησιν γέγονε τὸ θαῦμα· ἐπίσημος γὰρ ἦν ὁ ἀνήρ· Καθάπερ οὖν ὁ Χριστὸς ἀρχόμενος τῶν σημείων, οὐκ ἀπῄτει πίστιν, οὕτως οὐδὲ οὗτοι. Ἐν Ἱεροσολύμοις μὲν γὰρ εἰκότως ἡ πίστις αὐτῶν προεγένετο, ἵνα ἐρχομένου Πέτρου κἂν ἡ σκιὰ ἐπισκιάσῃ τινὶ αὐτῶν. B Πολλὰ γὰρ ἐκεῖ ἐγένετο σημεῖα. Ἐνταῦθα δὲ τοῦτο πρῶτον ἐπιβαίνει. Τὰ μὲν γὰρ τῶν σημείων ὑπὲρ τοῦ τοὺς ἄλλους ἐπισπάσασθαι ἐγίνετο, τὰ δὲ καὶ ὑπὲρ τῆς τῶν πιστευόντων παρακλήσεως.

IX, 36-42. « Joppæ autem erat quædam discipula
« nomine Tabitha, quæ per interpretationem dici-
« tur Dorcas. Hæc plena erat bonis operibus ac
« eleemosynis quas præstabat. Accidit autem diebus
« illis ut infirmitate gravata moreretur. Quam ubi
« lavissent, posuerunt in cœnaculo. Cum vero esset
« Lydda vicina Joppæ, audissentque discipuli quod
« Petrus esset in ea, miserunt ad eum rogantes ne
« gravaretur venire usque ad se. Exsurgens autem
« Petrus venit cum illis. Cumque advenisset, du-
« xerunt illum in cœnaculum, et circumsteterunt
« eum omnes viduæ flentes, et ostendentes tunicas
« ac vestes quas faciebat cum esset cum ipsis Dor-
« cas. Petrus vero ejectis foras omnibus, positis
« genibus oravit, conversusque ad corpus dixit :
« Tabitha, surge. At illa aperuit oculos suos, viso-
« que Petro resedit. Data autem illi manu, erexit,
« et cum vocasset sanctos ac viduas, exhibuit eam
« vivam. Idque innotuit per totam Joppen, et cre-
« diderunt multi in Dominum. »

« Ἐν Ἰόππῃ δέ τις ἦν μαθήτρια ὀνόματι Ταβηθὰ,
« ἣ διερμηνευομένη λέγεται Δορκάς. Αὕτη ἦν πλή-
« ρης ἀγαθῶν ἔργων καὶ ἐλεημοσυνῶν ὧν ἐποίει.
« Ἐγένετο δὲ ἐν ταῖς ἡμέραις ἐκείναις, ἀσθενήσασαν
« αὐτὴν ἀποθανεῖν. Λούσαντες δὲ αὐτὴν, ἔθηκαν ἐν
« ὑπερῴῳ. Ἐγγὺς δὲ οὔσης Λύδδης τῇ Ἰόππῃ, οἱ
« μαθηταὶ ἀκούσαντες, ὅτι Πέτρος ἐστὶν ἐν αὐτῇ,
« ἀπέστειλαν πρὸς αὐτὸν, παρακαλοῦντες, μὴ ὀκνῆ-
« σαι διελθεῖν ἕως αὐτῶν. Ἀναστὰς δὲ Πέτρος συν-
« ῆλθεν αὐτοῖς, ὃν παραγενόμενον ἀνήγαγον εἰς τὸ
« ὑπερῷον, καὶ περιέστησαν αὐτῷ πᾶσαι αἱ χῆραι
C « κλαίουσαι, καὶ ἐπιδεικνύμεναι χιτῶνας καὶ ἱμά-
« τια, ὅσα ἐποίει μετ' αὐτῶν οὖσα ἡ δορκάς. Ἐκ-
« βαλὼν δὲ ἔξω πάντας ὁ Πέτρος, θεὶς τὰ γόνατα
« προσηύξατο, καὶ ἐπιστρέψας πρὸς τὸ σῶμα, εἶπε·
« Ταβηθὰ, ἀνάστηθι. Ἡ δὲ ἤνοιξε τοὺς ὀφθαλμοὺς
« αὐτῆς, καὶ ἰδοῦσα τὸν Πέτρον, ἀνεκάθισε. Δοὺς δὲ
« αὐτῇ χεῖρα, ἀνέστησεν αὐτήν· φωνήσας δὲ τοὺς
« ἁγίους καὶ τὰς χήρας, παρέστησεν αὐτὴν ζῶσαν.
« Γνωστὸν δὲ ἐγένετο καθ' ὅλης τῆς Ἰόππης, καὶ
« πολλοὶ ἐπίστευσαν ἐπὶ τὸν Κύριον. »

« Nomine Tabitha, » etc. Ostenditur ex nomine quod hæc vigilans erat ac sobria, quemadmodum δορκὰς, id est caprea. Multa namque nomina etiam dispensatione ponuntur, sua efficacia appellationem significantia quæ consequitur. « Contigit autem ut hæc infirmitate gravata moreretur. Quam ubi lavissent, » fecerunt cuncta quæ in mortuo fieri consueverunt : et tunc Petrum accersiverunt. Hoc autem non fecerunt priusquam moreretur : indignum **92** ducentes ob talia vexare discipulos et a prædicatione avellere. Nam et propterea dicit quod vicinus erat locus. Id enim per modum succisivæ operæ petebant, siquidem discipula erat. « Cum esset cum ipsis Dorcas. » Quod dicitur fuisse una cum ipsis, animi illius modestiam significat, quod cum viduis convivebat ac versabatur ac si una fuisset e vulgo. Quid igitur Petrus? Omnes foras ejicit, ne acrym arum tumultu turbaretur; positisque genibus

« Ὀνόματι Ταβηθὰ, καὶ τὰ ἑξῆς. » Δείκνυται ὅτι αὕτη φερωνύμως ἦν ἐγρηγορυῖα καὶ νήφουσα ὥσπερ δορκάς. Πολλὰ γὰρ καὶ οἰκονομικῶς ὀνόματα τίθεται, δηλοῦντα τῇ ἐνεργείᾳ τὴν προσηγορίαν ἀκολουθοῦσαν. « Συνέβη τοίνυν ταύτην ἀῤῥωστήσασαν D ἀποθανεῖν. Λούσαντες δὲ αὐτὴν, » τὰ ἐπὶ νεκρῷ πάντα ἐποίησαν. Καὶ τότε ἀποστείλαντες μετακαλοῦνται Πέτρον. Οὐκ ἐποίησαν δὲ τοῦτο πρὸ τοῦ ἀποθανεῖν, ἀνάξιον ἡγούμενοι ὑπὲρ τῶν τοιούτων σκύλλειν τοὺς μαθητὰς, καὶ τοῦ κηρύγματος παρασπᾷν. Ἐπεὶ καὶ διὰ τοῦτο λέγει ὅτι ἐγγὺς ἦν. Ἐν τάξει γὰρ παρέργου τοῦτο ἦτουν· μαθήτρια γὰρ ἦν. « Μετ' αὐτῶν οὖσα ἡ Δορκάς. » Τὸ, « μετ' αὐτῶν, » τὴν ταπεινοφροσύνην αὐτῆς δηλοῖ, ὅτι συνῆν αὐταῖς καὶ συνδιῃτᾶτο ὡς μία τῶν πολλῶν οὖσα. Τί οὖν ὁ Πέτρος; Πάντας ἐκβάλλει ἔξω, ὥστε μὴ συγχυθῆναι τοῖς δάκρυσι μηδὲ ταραχθῆναι. Καὶ θεὶς τὰ γόνατα προσηύξατο. Οὐ πάντα γὰρ μετὰ τῆς αὐτῆς εὐχο-

λίας τὰ σημεῖα ἐποίουν. Εἶτα φωνήσας, καὶ δοὺς αὐτῇ χεῖρα ἀνέστησεν αὐτὴν, διὰ μὲν τοῦ ῥήματος τὴν αὐτῇ ζωὴν δωρούμενος, τὴν δὲ δύναμιν διὰ τῆς χειρὸς παρασχών. Σημειωτέον δὲ ὅτι οὐ μόνοις τοῖς ἀπίστοις, ἀλλὰ καὶ τοῖς ἁγίοις ἐγίνετο σημεῖα οἰκονομικῶς, ἵνα καὶ ἄλλοι πιστεύσωσιν. Ἰδοὺ γὰρ μετὰ τὸ σημεῖον τοῦτο πάλιν πολλοὶ ἐπίστευσαν, ὡς εἶναι πάλιν τὰ σημεῖα τοῖς ἀπίστοις. Οὐ γὰρ ἄλλως ἐπίστευσαν εἰ μὴ πάλιν εἶδον σημεῖα, τῶν ἁγίων καὶ δίχα τοῦ σημείου πιστευόντων ὅτι δυνατὸς ἀναστῆσαι αὐτὴν, ἐπεὶ πῶς ἂν αὐτὸν μετεστείλαντο;

« Ἐγένετο δὲ ἡμέρας ἱκανὰς μεῖναι αὐτὸν ἐν Ἰόππῃ « παρά τινι Σίμωνι βυρσεῖ. »

Οὐ παρὰ ἄλλῳ τινὶ τῶν ἐπισήμων μένει Πέτρος, ἀλλὰ παρὰ βυρσεῖ, διὰ πάντων εἰς ταπεινοφροσύνην ἡμᾶς ἐνάγων, οὔτε τοὺς εὐτελεῖς αἰσχύνεσθαι ἀφιεὶς, οὔτε τοὺς μεγάλους ἐπαίρεσθαι. Ἐδέοντο γὰρ αὐτοῦ τῆς διδασκαλίας οἱ διὰ τὰ σημεῖα πιστεύσαντες εἰς τὸν ὑπ' αὐτοῦ κηρυττόμενον Θεὸν Ἰησοῦν τὸν Χριστόν.

ΚΕΦΑΛ. ΙΕ'.

Περὶ Κορνηλίου, ὅσα τε πρὸς αὐτὸν ὁ ἄγγελος εἶπε, καὶ ὅσα πάλιν Πέτρῳ οὐρανόθεν περὶ κλήσεως ἐθνῶν ἐῤῥέθη· ἐν ᾧ ὅτι μετασταλεὶς ὁ Πέτρος ἦλθε πρὸς Κορνήλιον. Ἐπανάληψις παρὰ τοῦ Κορνηλίου, ὧν ὁ ἄγγελος ἐπεμαρτύρησε καὶ ὑφηγήσατο αὐτῷ Κορνηλίῳ. Πέτρου κατήχησις εἰς Χριστὸν τοῦ τε ἁγίου Πνεύματος ἐπὶ τοὺς ἀκούοντας δωρεά· καὶ ὅπως ἐβαπτίσθησαν οἱ ἐξ ἐθνῶν πιστεύσαντες·

« Ἀνὴρ δέ τις ἦν ἐν Καισαρείᾳ ὀνόματι Κορνήλιος, « ἑκατοντάρχης ἐκ σπείρης τῆς καλουμένης Ἰταλικῆς, « εὐσεβὴς καὶ φοβούμενος τὸν Θεὸν σὺν παντὶ τῷ οἴκῳ « αὐτοῦ, ποιῶν τε ἐλεημοσύνας πολλὰς τῷ λαῷ, καὶ « δεόμενος τοῦ Θεοῦ διὰ παντός. Εἶδεν ἐν ὁράματι φανερῶς ὡσεὶ ὥραν ἐννάτην τῆς ἡμέρας ἄγγελον τοῦ « Θεοῦ εἰσελθόντα πρὸς αὐτὸν, καὶ εἰπόντα αὐτῷ· « Κορνήλιε. Ὁ δὲ ἀτενίσας αὐτῷ, καὶ ἔμφοβος γενό« μενος εἶπε· Τί ἐστι, Κύριε; Εἶπε δὲ αὐτῷ· Αἱ προσ« ευχαί σου καὶ αἱ ἐλεημοσύναι σου ἀνέβησαν εἰς « μνημόσυνον ἐνώπιον τοῦ Θεοῦ. Καὶ νῦν πέμψον εἰς « Ἰόππην ἄνδρας, καὶ μετάπεμψαι Σίμωνα τὸν ἐπι« καλούμενον Πέτρον. Οὗτος ξενίζεται παρά τινι Σί« μωνι βυρσεῖ.

Οὐ μνημονεύονται ὅ τε Αἰθίοψ καὶ ὁ Κορνήλιος, ὅτι ἐν ἀξιώματι, ἀλλ' ὅτι ὑπὸ τοῦ πλούτου καὶ τοῦ ὄγκου τοῦ περὶ αὐτοὺς οὐκ ἐκωλύθησαν ἐν εὐλαβείᾳ πολιτεύεσθαι. Οὗτος μὲν οὖν οὐκ ἔστιν Ἰουδαῖος, οὐδὲ τῶν ὑπὸ τῶν νόμων, ἀλλ' ἤδη προειλήφει τὴν ἡμετέραν πολιτείαν. Τοῦτον ἰδὼν ὁ τῆς εὐηθείας ὀφθαλμὸς, ὅτι καλὰ μὲν τὰ ἔργα, νεκρὰ δὲ, ἔτι πίστιν οὐκ ἔχοντα, ἀποστέλλει βραβεύσοντα τοῖς ἔργοις ἄγγελον, ὡς καλῶς ἀθλοῦντα στεφανώσαι τῇ πίστει. Τοῦτο δὲ ποιεῖ καὶ εἰς πληροφορίαν Πέτρου, μᾶλλον δὲ τῶν ἀσθενεστέρων. Ἐννάτη δὲ ὥρα ὅτε φροντίδων ἠφίετο, καὶ ἐν ἡσυχίᾳ ἦν καὶ κατανύξει. Διὰ τοῦτο δὲ τὸν ἄνδρα ποιεῖ γνώριμον καὶ δῆλον ὁ συγγραφεὺς, ἵνα μή τις εἴποι ὅτι ψεύδεται.

A oravit. Neque enim omnia signa eadem facilitate edebant: deinde vocavit, dataque manu erexit eam: verbo quidem donans illi vitam, manu vero præbens ipsi vires. Adnotandum est autem quod non solis incredulis, sed et sanctis dispensative signa fiebant, ut et alii crederent. Ecce enim rursus post hoc signum multi crediderunt, ut iterum signa sic edita sint infidelibus; siquidem alioqui non credidissent, nisi rursum signa vidissent, cum sancti etiam absque signo crederent quod potens esset illam excitare: quo modo enim alioqui ipsum accersivissent?

IX, 43. « Contigit autem ut diebus multis maneret Joppæ apud Simonem quemdam coriarium. »

Non apud alium quempiam insignium manet
B Petrus, sed apud coriarium, per omnia nos ad animi modestiam inducens: neque abjectos sinens pudore suffundi, neque magnos extolli. Ejus namque doctrina indigebant hi qui propter signa in Deum Jesum Christum, qui ab ipso prædicabatur, crediderant.

CAPUT XV.

93 *De Cornelio, quæque angelus ad eum dixit, et quæ rursum Petro cœlitus de gentium vocatione dicta sunt: in quo narratur quod transmissus Petrus venerit ad Cornelium. Repetuntur a Cornelio quæ angelus fuerat testatus ipsique Cornelio narraverat. Petri instructio de Christo, ac Spiritus sancti super eos qui audiebant donum: et quomodo baptizati fuerint qui ex gentibus crediderant.*

C X, 1-6. « Vir autem quidam erat Cæsareæ nomine Cornelius, centurio ex cohorte quæ dicitur « Italica, religiosus ac timens Deum cum tota familia sua, præstans eleemosynas multas plebi, « deprecansque Deum semper. Vidit per visum « manifeste, ferme hora diei nona, angelum Dei ingressum ad se, ac dicentem sibi: Corneli. At ille « defixis in eum oculis timoreque correptus dixit: « Quid est, Domine? Dixit autem illi: Orationes « tuæ et eleemosynæ tuæ ascenderunt in memoriam « coram Deo. Et nunc mitte viros Joppen, et accerse Simonem qui cognominatur Petrus. Hic « hospitatur apud Simonem quemdam coriarium. »

Non memorantur Æthiops ac Cornelius, eo quod
D in dignitate constituti erant, sed quod ob divitias et fastum prohibiti non fuerint quin versarentur in pietate. Siquidem hic Judæus non est neque eorum qui sub lege erant, sed jam nostrum vivendi modum assumpserat. Hunc intuitus pietatis oculus, quod bona quidem essent, attamen mortua, cum fidem adhuc non **94** haberent mittit qui opera dirigat eisque præmium acquirat, nempe angelum, ut bene certamen per fidem coronaret, idque hora nona, quando curis solvebatur et in quiete erat ac compunctione. Propter hoc autem virum reddit notum ac manifestum auctor, ne quis eum mentiri dicat, ideo quoque dignitatem significavit addens:

« Ex cohorte quæ dicitur Italica » Σπεῖρα autem, A id est cohors, est quam nunc νούμερον dicimus.

X, 6. 7. « Cui domus est juxta mare. Hic dicet « tibi quid te oporteat facere. Ut autem discessit « angelus qui loquebatur Cornelio, vocavit duos « famulos et militem religiosum ex his qui ei ad- « hærebant. »

Segregata ab urbibus loca sectabantur apostoli, utpote solitudinis ac quietis amici. Quid autem si et alium contigisset esse Simonem ? Ecce signum dat quod habitet juxta mare. Verum causam non dixit, ne ipsum enervaret, sed in cupiditate ac desiderio audiendi esse dimisit.

X, 8 10. « Cumque narrasset illis omnia, misit « eos in Joppen Postridie vero facientibus illis iter, B « jamque appropinquantibus civitati, ascendit Pe- « trus in superiorem domus partem ut oraret circa « horam sextam : et cum esuriret, voluit gustare « cibum : cumque illi appararent. »

Vide animi modestiam Neque enim dixit : Vocate ad me Petrum : nolebat siquidem dignitatis nomine eum accersere. Propterea narravit omnia ut etiam persuaderet : adeo vir modestus erat. Atqui nihil magni concipi poterat de viro qui apud coriarium diversabatur.

X, 10-13. « Irruit super eum mentis excessus, « videtque cœlum apertum, et descendens ad se « vas quoddam velut linteum magnum quatuor « initiis alligatum, submitti a cœlo in terram : in « quo erant omnia quadrupedia terræ, et bestiæ ac C « reptilia, volatiliaque cœli. Et facta est vox ad « eum. »

Ἔκστασις significat et consternationem quæ in admiratione contingit, et cum extra sensibilia factus quispiam ad spiritualia deducitur. Ex hoc itaque manifestum **95** est quod spiritualis quædam veluti visio ipsi facta sit, et tanquam anima quodammodo a corpore excedente. « Videtque. » Linteum illud signum erat sublime universi orbis. Quatuor vero initia quatuor sunt elementa. Vas autem apparens crassiorem designat mundum. Porro varia animantia signa sunt status hominum. Aut, ut apertius dicam, sindon est Ecclesia. Bestiæ vero quæ in ea erant, gentes sunt. Ecclesiam itaque conspexit quatuor Evangeliis alligatam, in qua erant omnes gentes. D

X, 13-29. « Surge, Petre, macta et vescere. Ait « autem Petrus : Nequaquam. Domine, quia nun- « quam edi quidquam commune et immundum. Et « vox rursus ad eum : Quod Deus purificavit tu « commune ne dixeris. Hoc autem tertio factum « est. Et rursum receptum est vas in cœlum. Dum- « que apud sese hæsitaret Petrus quænam esset « visio quam vidisset ecce viri qui missi erant a « Cornelio percontati de domo Simonis, astiterunt « ad januam, et evocato quopiam interrogabant an « Simon qui cognominaretur Petrus, haberet illic « hospitium. Petro vero cogitante de visione, dixit

Δι' ὃ καὶ τὴν ἀξίαν ἐδήλωσεν. « Ἐκ σπείρης εἰπὼν τῆς καλουμένης Ἰταλικῆς. » Σπεῖρα δέ ἐστιν ὃ καλοῦμεν νῦν νούμερον.

« Ὧ ἐστιν οἰκία παρὰ θάλασσαν. Οὗτος λαλήσει « σοι, τί σε δεῖ ποιεῖν. Ὡς δὲ ἀπῆλθεν ὁ ἄγγελος ὁ « λαλῶν τῷ Κορνηλίῳ, φωνήσας δύο τῶν οἰκετῶν αὐ- « τοῦ, καὶ στρατιώτην εὐσεβῆ τῶν προσκαρτερούντων « αὐτῷ. »

Τὰ ἀνακεχωρημένα τῶν πόλεων ἐδίωκων οἱ ἀπόστολοι, ἐρημίας ὄντες φίλοι καὶ ἡσυχίας. Τί δὲ εἰ συνέβη καὶ ἄλλον εἶναι Σίμωνα ; Ἰδοὺ, ἔστι σημεῖον τὸ παρὰ θάλασσαν οἰκεῖν. Οὐκ εἶπε δὲ διὰ τί, ἵνα μὴ ἐκλύσῃ αὐτὸν, ἀλλ' ἀφῆκεν αὐτὸν ἐν ἐπιθυμίᾳ καὶ πόθῳ τῆς ἀκροάσεως γενέσθαι.

« Καὶ ἐξηγησάμενος αὐτοῖς ἅπαντα, ἀπέστειλεν « αὐτοὺς εἰς τὴν Ἰόππην. Τῇ δὲ ἐπαύριον ὁδοιπορούν- « των ἐκείνων, ἀνέβη Πέτρος ἐπὶ τὸ δῶμα προσεύ- « ξασθαι περὶ ὥραν ἕκτην. Ἐγένετο δὲ πρόσπεινος, « καὶ ἤθελε γεύσασθαι· παρασκευαζόντων δὲ ἐκείνων.

Ὅρα τὸ ἄτυφον. Οὐ γὰρ εἶπε, Καλέσατέ μοι Πέτρον· οὐ γὰρ ἠξίου ἀπὸ τοῦ ἀξιώματος αὐτὸν μεταπέμψασθαι. Διὰ τοῦτο ἐξηγήσατο ἅπαντα, ὥστε καὶ πεῖσαι. Οὕτω μέτριος ἦν ὁ ἀνήρ. Καί τοι οὐδὲν μέγα φαντασθῆναι ἦν περὶ ἀνδρὸς καταγομένου παρὰ βυρσεῖ.

« Ἐπέπεσεν ἐπ' αὐτὸν ἔκστασις. Καὶ θεωρεῖ τὸν « οὐρανὸν ἀνεῳγμένον, καὶ καταβαῖνον ἐπ' αὐτὸν « σκεῦός τι ὡς ὀθόνην μεγάλην, τέσσαρσιν ἀρχαῖς « δεδεμένον, καὶ καθιέμενον ἐπὶ τῆς γῆς, ἐν ᾧ « ὑπῆρχε πάντα τὰ τετράποδα τῆς γῆς, καὶ τὰ θη- « ρία, καὶ τὰ ἑρπετὰ, καὶ τὰ πετεινὰ τοῦ οὐρανοῦ. « Καὶ ἐγένετο φωνὴ πρὸς αὐτόν. »

Ἡ ἔκστασις δηλοῖ καὶ τὴν ἐπὶ θαυμασμῷ ἔκπληξιν, καὶ τὸ ἔξω τῶν αἰσθητῶν γενέσθαι ἐπὶ τὰ πνευματικὰ ὁδηγούμενον. Ἐκ τούτου δῆλον ὅτι πνευματική τις ὡσανεὶ θεωρία γέγονεν αὐτῷ, τοῦ σώματος, ὡς ἂν εἴποι τις, ἐξεστηκυίας τῆς ψυχῆς. « Καὶ θεωρεῖ. » Σύμβολον τῆς οἰκουμένης ἁπάσης ἀκρότατον, τὴν ὀθόνην ἐκείνην. Αἱ δὲ τέσσαρες ἀρχαὶ τὰ τέσσαρα στοιχεῖα δηλοῦσι. Τὸ δὲ φανὲν σκεῦος τὸν παχύτερον κόσμον σημαίνει. Τὰ δὲ διάφορα ζῶα, τῆς τῶν ἀνθρώπων ἐστὶ καταστάσεως σύμβολα. Ἢ, ἵνα σαφέστερον εἴπω, σινδὼν ἡ Ἐκκλησία. Τὰ δὲ ἐν αὐτῇ θηρία, οἱ ἐξ ἐθνῶν. Ἐθεάσατο τοίνυν τὴν Ἐκκλησίαν τέσσαρσιν Εὐαγγελίοις δεδεμένην, ἐν ᾗ ὑπῆρχε πάντα τὰ ἔθνη.

« Ἀναστὰς, Πέτρε, θῦσον καὶ φάγε. Ὁ δὲ Πέτρος « εἶπε, Μηδαμῶς, Κύριε, ὅτι οὐδέ ποτε ἔφαγον πᾶν « κοινὸν ἢ ἀκάθαρτον. Καὶ φωνὴ πάλιν ἐκ δευτέρου « πρὸς αὐτόν. Ἃ Θεὸς ἐκαθάρισε, σὺ μὴ κοίνου. Τοῦτο « δὲ ἐγένετο ἐπὶ τρίς. Καὶ πάλιν ἀνελήφθη τὸ σκεῦος « εἰς τὸν οὐρανόν. Ὡς δὲ ἐν ἑαυτῷ διηπόρει ὁ Πέ- « τρος τί ἂν εἴη τὸ ὅραμα ὃ εἶδε, καὶ ἰδοὺ οἱ ἄνδρες οἱ « ἀπεσταλμένοι ἀπὸ τοῦ Κορνηλίου, διερωτήσαντες « τὴν οἰκίαν Σίμωνος, ἐπέστησαν ἐπὶ τὸν πυλῶνα, καὶ « φωνήσαντες ἐπυνθάνοντο εἰ Σίμων ὁ ἐπικαλούμε- « νος Πέτρος ἐνθάδε ξενίζεται. Τοῦ δὲ Πέτρου ἐνθυ- « μουμένου περὶ τοῦ ὁράματος, εἶπεν αὐτῷ τὸ πνεῦ-

« μα. Ἰδοὺ ἄνδρες ζητοῦσί σε· ἀλλ' ἀναστὰς κατάβηθι, καὶ πορεύου σὺν αὐτοῖς, μηδὲν διακρινόμενος, διότι ἐγὼ ἀπέσταλκα αὐτούς. Καταβὰς δὲ Πέτρος πρὸς τοὺς ἄνδρας τοὺς ἀπεσταλμένους ἀπὸ Κορνηλίου πρὸς αὐτὸν, εἶπεν· Ἰδοὺ ἐγώ εἰμι ὃν ζητεῖτε. Τίς ἡ αἰτία δι' ἣν πάρεστε; Οἱ δὲ εἶπον· Κορνήλιος ὁ ἑκατοντάρχης, ἀνὴρ δίκαιος καὶ φοβούμενος τὸν Θεὸν, μαρτυρούμενός τε καὶ ὑπὸ ὅλου τοῦ ἔθνους. τῶν Ἰουδαίων, ἐχρηματίσθη ὑπὸ ἀγγέλου ἁγίου, μεταπέμψασθαί σε εἰς τὸν οἶκον αὐτοῦ, καὶ ἀκοῦσαι ῥήματα παρὰ σοῦ. Εἰσκαλεσάμενος οὖν αὐτοὺς ἐξένισε. Τῇ δὲ ἐπαύριον ὁ Πέτρος ἐξῆλθε σὺν αὐτοῖς, καί τινες τῶν ἀδελφῶν τῶν ἀπὸ Ἰόππης συνῆλθον αὐτῷ. Καὶ τῇ ἐπαύριον εἰσῆλθον εἰς τὴν Καισάρειαν. Ὁ δὲ Κορνήλιος ἦν προσδοκῶν αὐτοὺς, συγκαλεσάμενος τοὺς συγγενεῖς αὐτοῦ καὶ τοὺς ἀναγκαίους φίλους. Ὡς δὲ ἐγένετο εἰσελθεῖν τὸν Πέτρον, συναντήσας αὐτῷ ὁ Κορνήλιος πεσὼν ἐπὶ τοὺς πόδας προσεκύνησεν. Ὁ δὲ Πέτρος αὐτὸν ἤγειρε, λέγων· Ἀνάστηθι, κἀγὼ αὐτὸς ἄνθρωπός εἰμι. Καὶ συνομιλῶν αὐτῷ, εἰσῆλθε, καὶ εὑρίσκει συνεληλυθότας πολλούς. ἔφη τε πρὸς αὐτούς· Ὑμεῖς ἐπίστασθε, ὡς ἀθέμιτόν ἐστιν ἀνδρὶ Ἰουδαίῳ κολλᾶσθαι ἢ προσέρχεσθαι ἀλλοφύλῳ. Καὶ ἐμοὶ ὁ Θεὸς ἔδειξε, μηδένα κοινὸν ἢ ἀκάθαρτον λέγειν ἄνθρωπον· διὸ καὶ ἀναντιρρήτως ἦλθον μεταπεμφθείς. »

Γῆ μὲν ἡ σινδὼν, τὰ δὲ ἐν αὐτῇ θηρία, οἱ ἐξ ἐθνῶν. Τὸ δὲ, « Θῦσον καὶ φάγε, » ὅτι κἀκείνους δεῖ προσιέναι. Τὸ δὲ τρίτον τοῦτο γενέσθαι, τὸ βάπτισμα. Ὡς δὲ διηπόρει ὁ Πέτρος, εὐκαίρως ἦλθον οἱ ἄνδρες, τὴν ἀπορίαν λύοντες. Εὐκόλως γὰρ ἡ ψυχὴ δέχεται τὴν λύσιν. Πρότερον δὲ ἐν ἀπορίᾳ ἐγένετο, ὥσπερ καὶ ὁ Ἰωσὴφ πρότερον συνεχωρήθη θορυβῆναι, καὶ τότε ἦλθεν ὁ ἄγγελος. « Καὶ φωνήσαντες ἐπυνθάνοντο. » Ἅτε εἰς εὐτελῆ οἰκίαν κάτωθεν ἐπυνθάνοντο, καὶ οὐ γείτονας ἠρώτων. Πολλὴ δὲ τοῦ Πνεύματος ἡ ἐξουσία εἰπόντος, ὅτι « Ἐγὼ ἀπέσταλκα αὐτούς. » Καταβὰς δὲ Πέτρος τὴν αἰτίαν πυνθάνεται διὰ τί, ἵνα ἂν μὲν εὐθέως κατεπείγῃ, συνεξέλθῃ, ἂν δὲ μὴ, ἵνα ξενίσῃ αὐτοὺς εἰς τὸν οἶκον. Τὸ δὲ συναπελθεῖν τῷ Πέτρῳ τινὰς τῶν ἀπὸ Ἰόππης ἀδελφῶν, οἰκονομικῶς. Ὥστε εἶναι μάρτυρα μετὰ ταῦτα, ὅταν ἀπολογήσασθαι δέῃ Πέτρον πρὸς τοὺς μαθητὰς, ὅτι καὶ διεκρίθη ὑπὸ τοῦ Πνεύματος μὴ διακρίνεσθαι. Τὸ θηριῶδές τε καὶ ἄλογον εἶδος τῶν ἀνθρώπων θῦσαι ὁ Πέτρος διακελεύεται, ἵνα καθαρθέντων αὐτῶν τὸ λειπόμενον ἐδώδιμον γένηται. Γυμνῶς ὁ τῆς εὐσεβείας παραδίδοται λόγος, οὐχ ἅπαξ εἰπούσης τῆς θείας φωνῆς, ὅτι οὐκ ἔστι κοινὸν ὅπερ ὁ Θεὸς ἐκαθάρισεν, ἀλλὰ τρίς· ἵνα μάθωμεν τῇ μιᾷ φωνῇ Θεὸν καθαρίζοντα τὸν Πατέρα, καὶ τῇ ἑτέρᾳ Θεὸν καθαρίζοντα τὸν Μονογενῆ, καὶ τῇ ἄλλῃ τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον. Ἴσως ἐπὶ γόνατα κείμενος εἶδε τὴν ὀπτασίαν. Δι' ὃ καὶ ἡ φωνὴ πρὸς αὐτὸν, « Ἀναστὰς, Πέτρε, φησὶ, θῦσον καὶ φάγε. » Δείκνυται δὲ ὅτι θεῖον ἦν τὸ γινόμενον, τό τε ἄνωθεν ἰδεῖν, καὶ ἐν ἐκστάσει γενέσθαι

« ei Spiritus; Ecce viri quærunt te: surge itaque, descende et proficiscere cum eis nihil hæsitans, quoniam ego misi illos. Descendens igitur Petrus ad viros qui missi erant a Cornelio ad ipsum dixit: Ecce ego sum ille quem quæritis. Quæ causa est propter quam venistis? At illi dixerunt. Cornelius centurio, vir justus ac timens Deum, et testimonium habens ab universa gente Judæorum, oraculum accepit ab angelo sancto ut accerseret te in domum suum, et audiret verba abs te. Intro vocatos igitur eos recepit hospitio. Sequenti vero die Petrus profectus est cum illis, et quidam ex fratribus qui ab Joppe erant, comitati sunt eum. Postridie vero ingressi sunt Cæsaream. Porro Cornelius exspectabat eos, convocatis cognatis suis ac necessariis amicis. **96** Ut autem contigit introisse Petrum, obviam progressus ei Cornelius adoravit, procidens ad pedes ejus. At Petrus erexit eum, dicens: Surge, et ego ipse homo sum. Et colloquens cum illo intravit, offenditque multos, qui convenerant, et ait ad illos: Vos scitis non esse fas viro Judæo conjungi aut accedere ad alienigenam: Deus tamen ostendit mihi nullum communem aut immundum dici hominem: quapropter etiam incunctanter veni accersitus. »

Terra quidem sindon est, bestiæ vero quæ in ea erant, gentes sunt. Dicitur autem, « Macta et vescere, » quod etiam illos oporteat accedere. Tertio vero id fieri, baptisma denotat Cum vero hæsitaret Petrus, opportune venerunt viri, qui hæsitantiam solverent. Anima enim solutionem facile suscipit. Primum tamen in ambiguitate fuit: quemadmodum et Joseph permissus est primum turbari, et tunc venit angelus [90]. « Et evocato quopiam interrogabant, » non a vicinis inquirebant. Magna est autem Spiritus autoritas, qui ait: « Ego misi illos. » Descendens autem interrogabat causam propter quam venerint, ut si quidem confestim necesse sit, congrediatur: sin autem, ut illos in domum suscipiat hospitio. Quod etiam nonnulli fratrum, qui a Joppe erant simul abierint cum Petro, dispensatorie factum est, ne postmodum testimonia Petro deessent, quando ipsum fratribus respondere oporteret, quod etiam prohibitus esset, ne quidquam adjudicaret. Ferinum ac irrtionale hominum genus Petrus mactare jubetur, ut ipsis purificatis edibile fiat quod relinquitur. Nude traditur pietatis sermo, cum non semel divina voce dicitur non esse commune quod Deus purificavit, sed tertio: ut prima voce discamus Patrem esse Deum qui purificat, altera Unigenitum quoque esse Deum qui purificat, tertia præterea sanctum illum Spiritum. Fortassis genibus inhærens viderat visionem: propterea etiam vox ad illum ait: « Surge, Petre, macta et vescere. » Ostendit autem divinum esse quod su-

[90] Matt. I, 20.

perne viderit et in mentis excessu positus, 97 tum quod vox inde descenderit, et quod tertio illa esse impura testatus sit. Præterea quod e cœlo venerint, eoque retracta sint, magnum est purificationis argumentum Hoc autem propter illos actum est quibus postmodum rem narraturus est. Ipse siquidem audierat, « In viam gentium ne abieritis[91]. » Quod item vox tertio facta est, ostendit ipsi visionis veritatem. Manifestum est autem quod non de omnibus cibis pronuntiatum esse sermonem voluerit, quo ait : « Nunquam edi quidquam commune aut immundum, » ut et boves et capræ avesque ac volucres communia apud eum dicerentur, cum a Judæis ortus esset Petrus. Nam Judæi carnes edunt, nec apud eos interdicitur carnium esus. Cum itaque ipse ab initio edisset, aut saltem donec ad Salvatorem accessisset, manifestum est certe quod non universaliter pronuntiaverit, dicens : « Commune et immundum, » sed de his quæ lex communia dicebat et immunda. Et tamen cum de his faceret Petrus sermonem, quæ in lege communia erant et immunda. Deus qui sanctæ Christi Ecclesiæ signum tradiderat, nihil ipsi commune existimandum ducebat, omnia namque ipsi munda sunt « quæ cum gratiarum actione sumuntur[92]. » Sed quanquam de gentium vocatione subobscurus sermo fuerit ne eos qui in præputio erant communes aut impuros esse dicerent, Petri tamen sermo homines non designabat, sed ea quæ in lege interdicta erant, prout demonstratum est.

« Interrogo ergo quam ob causam accersistis me. »

Jam Petrus rem omnem etiam a militibus audierat, sed vult primum eos confiteri, ac fidei subditos effici.

X, 30. « Et Cornelius dixit : A quarto usque ad « hanc horam die jejunabam, et hora nona ora« bam in domo mea. »

Videtur hic sibi ipsi asperiorem vivendi modum præfixisse, idque certis quibusdam diebus. Ideo enim dixit : « A quarto die. » Quando ergo apparet ipsi angelus, his dies unus est, alter autem is quo abierunt, qui a Cornelio missi erant. tertius quo venerunt, et quarto comparuit circiter horam tertiam postquam oravit. 98 Vide ergo precationis magnitudinem : quando seipsum provexit ad pietatem, tunc apparet ipsi angelus.

X, 30-33. « Et ecce vir stetit coram me in veste « splendida (*vir* dicit et non *angelus*, adeo mode« stus erat), et ait : Corneli, exaudita est deprecatio « tua, et eleemosynæ tuæ in memoria habitæ sunt « coram Deo. Mitte ergo aliquos Joppen, et accerse « Simonem, qui cognominatur Petrus : hic diver« satur in domo Simonis coriarii juxta mare, qui « ubi venerit loquetur tibi. Statim ergo misi ad te, « et tu benefecisti qui adveneris. Nunc ergo omnes « nos, teste Deo, adsumus, aut audiamus quæcunque

[91] Matth. x, 5. [92] I Tim. iv, 4.

καὶ τὸ φωνὴν ἐκεῖθεν ἐνεχθῆναι, καὶ τὸ τρὶς ὁμολογῆσαι ὅτι ἀκάθαρτα ἦν ἐκεῖνα. Καὶ τὸ ἐκεῖθεν ἥκειν, καὶ τὸ ἐκεῖ ἀνασπασθῆναι, μέγα δεῖγμα καθαρότητος. Τοῦτο δὲ γίνεται διὰ τοὺς μετὰ ταῦτα οἷς μέλλει ἐξηγεῖσθαι. Ἐπεὶ αὐτὸς ἤκουσε τό· « Εἰς ὁδὸν ἐθνῶν μὴ ἀπέλθητε. » Τὸ δὲ ἐπὶ τρὶς τὴν φωνὴν γενέσθαι, δείκνυσιν αὐτῷ τὸ ἀληθὲς τῆς ὀπτασίας. Δῆλον δέ ἐστιν ὅτι μὴ κατὰ πάντων τῶν βρωμάτων διεξεληλυθέναι τὸν λόγον ἐβούλετο, τῷ λέγειν, ὅτι « Οὐδέ ποτε ἔφαγον κοινὸν καὶ ἀκάθαρτον, » ὡς καὶ βόας, καὶ αἶγας καὶ πρόβατα καὶ ὄρνεις κοινὰ λέγεσθαι παρ' αὐτῷ, τῷ ἐξ Ἰουδαίων ὁρμᾶσθαι Πέτρον. Ἰουδαῖοι γὰρ σάρκας ἐσθίουσι, καὶ κρεωφαγία παρ' αὐτοῖς οὐκ ἀπηγόρευται Ἆρα οὖν αὐτοῦ βεβρωκότος ἀπ' ἀρχῆς, ἢ καὶ ἕως τοῦ συναντῆσαι τῷ Σωτῆρι, πῶς οὐκ ἔστι δῆλον ὅτι οὐ κατὰ πάντων ἀπεφήνατο, « Τὸ κοινὸν καὶ ἀκάθαρτον, » ἀλλὰ περὶ ὧν ἔλεγεν ὁ νόμος κοινῶν καὶ ἀναθάρτων ; Ὅμως περὶ τούτων ποιουμένου τὸν λόγον τοῦ Πέτρου, τῶν ἐν νόμῳ δηλονότι κοινῶν τε καὶ ἀκαθάρτων, ὁ Θεὸς τῆς ἁγίας Χριστοῦ Ἐκκλησίας τὸν χαρακτῆρα παραδιδοὺς ἔλεγεν αὐτῷ μηδὲν κοινὸν ἡγεῖσθαι. πάντα γὰρ αὐτῷ ἐστι καθαρὰ « μετ' εὐχαριστίας καὶ εὐλογίας Θεοῦ λαμβανόμενα. » Ἀλλ' εἰ καὶ περὶ τῆς κλήσεως τῶν ἐθνῶν τὸ αἴνιγμα, ἵνα μὴ ἡγήσηται τοὺς ἐν ἀκροβυστίᾳ, κοινοὺς ἢ ἀκαθάρτους, ὅμως ὁ λόγος τοῦ Πέτρου οὐ περὶ ἀνθρώπων εἶχε τὴν ἔμφασιν, ἀλλὰ περὶ τῶν ἐν τῷ νόμῳ ἀπηγορευμένων, ὡς δέδεικται.

« Πυνθάνομαι οὖν τίνι λόγῳ μετεπέμψασθέ με. »

Ἤδη τὸ πᾶν ὁ Πέτρος ἤκουσε καὶ παρὰ τῶν στρατιωτῶν· ἀλλὰ βούλεται πρῶτον αὐτοὺς ὁμολογῆσαι, καὶ ὑπευθύνους ποιῆσαι τῇ πίστει.

« Καὶ ὁ Κορνήλιος ἔφη· Ἀπὸ τετάρτης ἡμέρας « μέχρι ταύτης τῆς ὥρας ἤμην νηστεύων, καὶ τὴν « ἐννάτην ὥραν προσευχόμενος ἐν τῷ οἴκῳ μου. »

Ἔοικεν οὗτος καιροὺς ὡρικέναι ἑαυτῷ βίου ἀκριβεστέρου, καὶ ἔν τισιν ἡμέραις. Διὰ γὰρ τοῦτο εἶπεν, « Ἀπὸ τετάρτης ἡμέρας. » Ὅτε οὖν φαίνεται αὐτῷ ὁ ἄγγελος, αὕτη μία ἡμέρα· καὶ ἣν ἀπῆλθον οἱ πεμφθέντες παρὰ Κορνηλίου μία καὶ ἣν ἦλθον, μία· καὶ τετάρτη ἐφάνη ὡσεὶ τρίτην ὥραν, μεθ' ἣν προσηύξατο. Ὅρα οὖν τὸ μέγεθος τῆς εὐχῆς, ὅτε ἐπέδωκεν ἑαυτὸν εἰς εὐλάβειαν, τότε φαίνεται αὐτῷ ὁ ἄγγελος.

« Καὶ ἰδοὺ ἀνὴρ ἔστη ἐνώπιόν μου ἐν ἐσθῆτι λαμ« πρᾷ (ἀνὴρ λέγει καὶ οὐκ ἄγγελος, οὕτως ἦν ἄτυφος), « καί φησιν Κορνήλιε, εἰσηκούσθη σου ἡ προσευχὴ, « καὶ αἱ ἐλεημοσύναι σου ἐμνήσθησαν ἐνώπιον τοῦ « Θεοῦ. Πέμψον οὖν εἰς Ἰόππην, καὶ μετακάλεσαι Σί« μωνα, ὃς ἐπικαλεῖται Πέτρος. Οὗτος ξενίζεται ἐν « οἰκίᾳ Σίμωνος βυρσέως παρὰ θάλασσαν, ὃς παραγε« νόμενος λαλήσει σοι. Ἐξ αὐτῆς οὖν ἔπεμψα πρὸς σέ· « σύ τε καλῶς ἐποίησας παραγενόμενος. Νῦν οὖν πάν« τες ἡμεῖς ἐνώπιον τοῦ Θεοῦ πάρεσμεν, ἀκοῦσαι

« πάντα τὰ προστεταγμένα σοι ὑπὸ τοῦ Θεοῦ. Ἀνοίξας A δὲ Πέτρος τὸ στόμα, εἶπεν· Ἐπ' ἀληθείας καταλαμβάνομαι, ὅτι οὐκ ἔστι προσωπολήπτης ὁ Θεός· ἀλλ' ἐν παντὶ ἔθνει ὁ φοβούμενος αὐτὸν καὶ ἐργαζόμενος δικαιοσύνην, δεκτὸς αὐτῷ ἐστι. »

« Δικαιοσύνην » ἀντὶ τοῦ πᾶσαν ἀρετήν.

« Τὸν λόγον ὃν ἀπέστειλε τοῖς υἱοῖς Ἰσραὴλ, εὐαγγελιζόμενος εἰρήνην διὰ Ἰησοῦ Χριστοῦ, οὗτός ἐστι πάντων Κύριος. Ὑμεῖς οἴδατε τὸ γενόμενον ῥῆμα καθ' ὅλης τῆς Ἰουδαίας, ἀρξάμενον ἀπὸ τῆς Γαλιλαίας, μετὰ τὸ βάπτισμα ὃ ἐκήρυξεν Ἰωάννης, Ἰησοῦν τὸν ἀπὸ Ναζαρέθ.

Ταῦτα λέγει διὰ τοὺς παρόντας, ἵνα καὶ ἐκείνους ἐπισπάσηται εἰς πίστιν. Ὅμως δίδωσι τοῖς υἱοῖς Ἰσραὴλ τὸ ἐξαίρετον, ἵνα μὴ νομίσωσιν ἐν τάξει ἀπεῤῥιμμένων εἶναι. Οὗτός ἐστι, φησὶ, πάντων Κύριος. B

« Ὡς ἔχρισεν αὐτὸν ὁ Θεὸς Πνεύματι ἁγίῳ καὶ δυνάμει, ὃς διῆλθεν εὐεργετῶν καὶ ἰώμενος πάντας τοὺς καταδυναστευομένους ὑπὸ τοῦ διαβόλου, ὅτι ὁ Θεὸς ἦν μετ' αὐτοῦ. Καὶ ἡμεῖς ἐσμεν μάρτυρες πάντων ὧν ἐποίησεν ἔν τε τῇ χώρᾳ τῶν Ἰουδαίων καὶ ἐν Ἱερουσαλὴμ, ὃν ἀνεῖλον κρεμάσαντες ἐπὶ ξύλου. Τοῦτον ὁ Θεὸς ἤγειρε τῇ τρίτῃ ἡμέρᾳ, καὶ ἔδωκεν αὐτὸν ἐμφανῆ γενέσθαι οὐ παντὶ τῷ λαῷ, ἀλλὰ μάρτυσι τοῖς προκεχειροτονημένοις ὑπὸ τοῦ Θεοῦ ἡμῖν. »

Τὸ κεχρίσθαι Ἰησοῦν Πνεύματι ἁγίῳ ὑπὸ Θεοῦ, κατὰ τὸ ἀνθρώπινον δεῖ νοεῖν. Ἐπειδὴ γὰρ ἐκένωσεν ἑαυτὸν, καὶ παραπλησίως ἡμῖν μετέσχεν αἵματος καὶ σαρκὸς, ταῦτα ἅπερ ἔχει κατὰ φύσιν, ὡς C Θεὸς λαμβάνειν λέγεται διὰ τὸ ἀνθρώπινον. Δέχεται γὰρ οὐχ ἑαυτῷ, καθ' ὃ Θεὸς Λόγος ἐστὶν (ἴδια γὰρ ἦν αὐτοῦ), ἀλλ' ἡμῖν, ὡς ἐν ἀπαρχῇ δι' ἑαυτοῦ.

« Οἵτινες συνεφάγομεν καὶ συνεπίομεν αὐτῷ, μετὰ τὸ ἀναστῆναι αὐτὸν ἐκ νεκρῶν. Καὶ παρήγγειλεν ἡμῖν κηρύξαι τῷ λαῷ καὶ διαμαρτύρασθαι, ὅτι αὐτός ἐστιν ὁ ὡρισμένος ὑπὸ τοῦ Θεοῦ κριτὴς ζώντων καὶ νεκρῶν. »

Ἐντεῦθεν τὴν ἀνάστασιν τοῦ Χριστοῦ διαβεβαιοῦται, ἐκ τοῦ συμφαγεῖν αὐτῷ μετὰ τὴν ἀνάστασιν. Οὐδὲ γὰρ ἀναστὰς ἐποίησέ τι σημεῖον· αὕτη γὰρ ἡ ἀνάστασις μέγα σημεῖον ἦν. Ταύτης δὲ οὐδὲν σημεῖον ἦν ὡς τὸ φαγεῖν καὶ πιεῖν.

« Τούτῳ πάντες οἱ προφῆται μαρτυροῦσιν ἄφεσιν D ἁμαρτιῶν λαβεῖν διὰ τοῦ ὀνόματος αὐτοῦ πάντα τὸν πιστεύοντα εἰς αὐτόν. »

Ὅσοι, φησὶ, προφῆται ἐλάλησαν περὶ ἁμαρτιῶν ἀφέσεως, ἐν τούτῳ τῷ Ἰησοῦ εἶπον αὐτὰς ἀφίεσθαι. Οὕτω καὶ Ἡσαΐας, τὸ αὐτοῦ εἰσφέρων πρόσωπον, λέγει· « Ἐγώ εἰμι ὁ ἐξαλείφων τὰς ἁμαρτίας σου, καὶ τὰς ἀνομίας σου. »

« Ἔτι λαλοῦντος τοῦ Πέτρου τὰ ῥήματα ταῦτα, ἐπέπεσε τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον ἐπὶ πάντας τοὺς ἀκούοντας τὸν λόγον· καὶ ἐξέστησαν οἱ ἐκ περιτο-

« tibi præcepta sunt a Deo. Aperiens autem Petrus os dixit : Vere comperio quod non sit personarum respectus coram Deo : sed in quavis gente qui timet ipsum et operatur justitiam, is acceptus est illi. »

« Justitiam, » hoc est omnem virtutem.

X, 36-38. « Hic est sermo, quem misit Deus filiis Israel annuntians pacem per Jesum Christum, hic est omnium Dominus. Ipsi scitis rem, quæ accidit per totam Judæam, cum incepisset a Galilæa post baptisma, quod prædicavit Joannes, nempe de Jesu Nazareno. »

Hæc propter eos dicit, qui præsentes erant, ut etiam illos ad fidem attrahat : id tamen quod præcipuum est dat filiis Israel, ne se in ordine rejectorum esse arbitrentur. Hic est, inquit, omnium Dominus.

X, 38-41. « Quomodo unxerit eum Dominus Spiritu sancto et virtute, qui ambulavit benefaciendo et sanando omnes oppressos a diabolo, quoniam Deus erat cum illo. Et nos testes sumus omnium, quæ fecit in regione Judæorum et Jerosolymis : quem occiderunt suspensum in ligno. Hunc Deus suscitavit tertio die, et exhibuit eum, ut appareret non omni populo, sed testibus prius ad hoc a Deo delectis, nimirum nobis. »

Unctum esse Jesum a Spiritu sancto, secundum humanitatem intelligere oportet. **99** Quoniam enim exinanivit semetipsum, et proxime ad nos accedens participavit carne et sanguine : hæc quæ secundum naturam habet, ut Deus accipere dicitur propter humanitatem. Accipit namque, non sibi, secundum quod Deus Verbum est (nam propria illius erant), sed nobis, tanquam in primitiis per seipsum.

X, 41-42. « Qui comedimus ac bibimus una cum ipso, postquam resurrexit a mortuis. Et præcepit nobis, ut prædicaremus populo ac testificaremur quod ipse sit ille, qui constitutus est a Deo judex vivorum ac mortuorum. »

Hinc Christi resurrectionem confirmat, quod cum eo post resurrectionem comederint. Neque enim a resurrectione fecit aliquod signum : ipsa namque resurrectio magnum erat signum, resurrectionis autem nullum tale signum erat, quale est edisse ac bibisse.

X, 43. « Huic omnes prophetæ testimonium fecerunt quod remissionem peccatorum accepturus sit per omnem ejus quisquis credit in ipsum. »

Quotquot, inquit, prophetæ locuti sunt de peccatorum remissione, per hunc Jesum dixerunt ea remitti. Sic et Isaias, assumpta ejus persona, ait : « Ego sum, qui deleo iniquitates tuas, et peccata tua [93]. »

X, 44-48. « Cumque adhuc loqueretur Petrus verba hæc, illapsus est Spiritus sanctus in omnes qui audiebant sermonem : et obstupuerunt hi qui

[93] Isa. XLIII, 25.

« ex circumcisione crediderant, quotquot comitati A « fuerant Petrum, quod et in gentes donum sancti « Spiritus effusum esset. Audiebant enim illos lo- « quentes linguis ac magnificantes Deum. Tunc « respondit Petrus : Nunquid prohibere quispiam « potest, ne aqua baptizentur hi qui Spiritum san- « ctum acceperunt sicut et nos ? Et jussit eos bapti- « zari in nomine Domini. Tunc rogaverunt eum, ut « remaneret dies aliquot. »

Ubi credidissent quod per baptisma omnino fit remissio peccatorum tunc super eos descendit Spiritus. Hoc autem, Deo præordinante, accidit **100** ad magnam Petri defensionem. Neque vulgari modo Spiritus supervenit, sed et linguis loquebantur, quod in stuporem induxit eos, qui comites fuerant : propter quod etiam Petrus confestim eos baptizari B jussit in nomine Domini. Nec dixit : Quorsum aqua opus est, cum supervenerit in eos Spiritus sanctus ? Noverat enim, quod in aqua complerentur divina signa, nempe sepultura ac mortificatio, resurrectio et vita. Quemadmodum enim nobis facile est baptizare ac emergere, ita Deo facile est sepelire veterem hominem novumque demonstrare. Hoc autem tertio fit, ut agnoscamus quod potentia Patris et Filii et Spiritus sancti hoc efficitur. Quidam autem demonstrari dicunt tertio die factam Christi resurrectionem, quæ hoc in nobis efficiat.

CAPUT XVI.

Quomodo Petrus deinceps etiam singula eorum, quæ acta sunt narrat apostolis adversus ipsum disceptantibus. Tunc autem Barnabam miserunt ad fratres, qui erant Antiochiæ. C

XI, 1-20. « Audierunt autem apostoli ac fratres, « qui erant in Judæa, quod et gentes recepissent « verbum Dei. Cumque rediisset Petrus Jerosolyma, « disceptabant adversus illum, qui erant ex cir- « cumcisione dicentes : Ad viros præputium ha- « bentes introisti et edisti cum illis. Re autem ab « initio repetita Petrus exposuit illis ordinem, di- « cens : Ego in civitate Joppe orabam, vidique in « mentis excessu visionem, descendere vas quoddam « ceu linteum magnum, quatuor initiis emissum ex « cœlo, et venit usque ad me. In quod cum inten- « dissem oculos, animadverti et vidi quadrupedia « terræ, ac bestias, et reptilia, volatiliaque cœli. Au- « divi autem et vocem dicentem mihi : Surge, Petre, « macta et vescere. Dixi autem : **101** Nequaquam D « Domine, quia nihil commune aut immundum un- « quam introivit in os meum. Responditque mihi « rursum vox de cœlo : Quæ Deus mundavit tu ne « communia dixeris. Hoc autem contigit tertio. « Rursumque subducta sunt omnia in cœlum. Et « ecce repente tres viri aderant ad domum in qua « eram, e Cæsarea missi ad me. Dixitque mihi Spi- « ritus, ut congrederer cum illis nihil hæsitans. « Comitati sunt autem me et sex fratres hi. Et in- « gressi sumus domum viri : isque retulit nobis « quomodo vidisset angelum domi suæ astantem « ac dicentem sibi : Mitte viros Joppen et accerse

« μῆς πιστοὶ, ὅσοι συνῆλθον τῷ Πέτρῳ, ὅτι καὶ ἐπὶ « τὰ ἔθνη ἡ δωρεὰ τοῦ ἁγίου Πνεύματος ἐκκέχυται. « Ἤκουον γὰρ αὐτῶν λαλούντων γλώσσαις καὶ με- « γαλυνόντων τὸν Θεόν. Τότε ἀπεκρίθη ὁ Πέτρος· « Μή τι τὸ ὕδωρ κωλῦσαι δύναταί τις, τοῦ μὴ βα- « πτισθῆναι τούτους, οἵτινες τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον ἔλα- « βον, καθὼς καὶ ἡμεῖς ; Προσέταξέ τε αὐτοὺς βα- « πτισθῆναι ἐν τῷ ὀνόματι τοῦ Κυρίου. Τότε ἠρώτη- « σαν αὐτὸν ἐπιμεῖναι ἡμέρας τινάς. »

Ὅτε ἐπίστευσαν ὅτι πάντως τὸ βάπτισμα ἄφεσίς ἐστιν ἁμαρτιῶν, τότε ἐπῆλθεν αὐτοῖς τὸ Πνεῦμα. Τοῦτο δὲ γίνεται προοικονομοῦντος ἀπολογίαν μεγάλην τῷ Πέτρῳ τοῦ Θεοῦ. Καὶ οὐχ ἁπλῶς τὸ Πνεῦμα ἐπῆλθεν, ἀλλὰ καὶ γλώσσαις ἐλάλουν, ὅπερ ἐξέπληττε τοὺς συνελθόντας. Δι' ὃ καὶ ὁ Πέτρος προσέταξεν εὐθέως αὐτοὺς βαπτισθῆναι ἐν τῷ ὀνόματι τοῦ Κυρίου. Καὶ οὐκ εἶπε, Τίς ἡ τοῦ ὕδατος χρεία, τοῦ ἁγίου Πνεύματος ἐπιπεσόντος αὐτοῖς ; Ἤδει γὰρ ὅτι θεῖα τελεῖται ἐν αὐτῷ σύμβολα, τάφος καὶ νέκρωσις, καὶ ἀνάστασις, καὶ ζωή. Ὥσπερ γὰρ εὔκολον ἡμῖν βαπτίσασθαι καὶ ἀνανεῦσαι, οὕτως εὔκολον τῷ Θεῷ θάψαι τὸν παλαιὸν ἄνθρωπον, καὶ ἀναδεῖξαι τὸν νέον. Τρίτον δὲ τοῦτο γίνεται, ἵνα γνῶμεν ὅτι δυνάμει Πατρὸς, καὶ Υἱοῦ, καὶ ἁγίου Πνεύματος τοῦτο γίνεται. Τινὲς δέ φασιν, ἵνα δειχθῇ ἡ τριήμερος ἀνάστασις τοῦ Χριστοῦ τοῦτο κατεργαζομένου ἐν ἡμῖν.

ΚΕΦΑΛ. ΙϚʹ.

Ὡς Πέτρος τὰ καθεξῆς καὶ τὰ ἕκαστα τῶν γεγονότων διηγεῖται τοῖς ἀποστόλοις διακριθεῖσι πρὸς αὐτόν. Τὸ τηνίκα δὲ τὸν Βαρνάβαν ἔπεμψαν πρὸς τοὺς ἐν Ἀντιοχείᾳ ἀδελφούς.

« Ἤκουσαν δὲ οἱ ἀπόστολοι καὶ οἱ ἀδελφοὶ, οἱ ὄν- « τες κατὰ τὴν Ἰουδαίαν, ὅτι καὶ τὰ ἔθνη ἐδέξαντο « τὸν λόγον τοῦ Θεοῦ. Καὶ ὅτε ἀνέβη Πέτρος εἰς « Ἱεροσόλυμα, διεκρίνοντο πρὸς αὐτὸν οἱ ἐκ περιτο- « μῆς, λέγοντες, ὅτι Πρὸς ἄνδρας ἀκροβυστίαν « ἔχοντας εἰσῆλθες, καὶ συνέφαγες αὐτοῖς. Ἀρξάμενος « δὲ ὁ Πέτρος ἐξετίθετο αὐτοῖς καθεξῆς, λέγων· Ἐγὼ « ἤμην ἐν πόλει Ἰόππῃ προσευχόμενος, καὶ εἶδον ἐν « ἐκστάσει ὅραμα, καταβαῖνον σκεῦός τι ὡς ὀθόνην « μεγάλην, τέσσαρσιν ἀρχαῖς καθιεμένην ἐκ τοῦ οὐ- « ρανοῦ, καὶ ἦλθεν ἄχρις ἐμοῦ. Εἰς ἣν ἀτενίσας, « κατενόουν καὶ εἶδον τὰ τετράποδα τῆς γῆς, καὶ τὰ « θηρία, καὶ τὰ ἑρπετὰ, καὶ τὰ πετεινὰ τοῦ οὐρα- « νοῦ. Ἤκουσα δὲ φωνῆς λεγούσης μοι· Ἀναστὰς, « Πέτρε, θῦσον καὶ φάγε. Εἶπον δέ· Μηδαμῶς, Κύ- « ριε, ὅτι πᾶν κοινὸν ἢ ἀκάθαρτον οὐδέποτε εἰσῆλ- « θεν εἰς τὸ στόμα μου. Ἀπεκρίθη δέ μοι φωνὴ ἐκ « δευτέρου ἐκ τοῦ οὐρανοῦ· Ἃ ὁ Θεὸς ἐκαθάρισε, « σὺ μὴ κοίνου. Τοῦτο δὲ ἐγένετο ἐπὶ τρίς. Καὶ πά- « λιν ἀνεσπάσθη ἅπαντα εἰς τὸν οὐρανόν. Καὶ ἰδοὺ « ἐξ αὐτῆς τρεῖς ἄνδρες ἐπέστησαν ἐπὶ τὴν οἰκίαν « ἐν ᾗ ἤμην, ἀπεσταλμένοι ἀπὸ Καισαρείας πρός « με. Εἶπε δέ μοι τὸ πνεῦμα, συνελθεῖν αὐτοῖς, μη- « δὲν διακρινόμενον. Ἦλθον δὲ σὺν ἐμοὶ καὶ οἱ ἕξ « ἀδελφοὶ οὗτοι, καὶ εἰσήλθομεν εἰς τὸν οἶκον τοῦ « ἀνδρός. Ἀπήγγειλέ τε ἡμῖν, πῶς εἶδε τὸν ἄγγελον « ἐν τῷ οἴκῳ αὐτοῦ σταθέντα καὶ εἰπόντα αὐτῷ·

A « Ἀπόστειλον εἰς Ἰόππην ἄνδρας, καὶ μετάπεμψαι « Σίμωνα τὸν ἐπικαλούμενον Πέτρον, ὅς λαλήσει ῥή« ματα πρὸς σὲ, ἐν οἷς σωθήσῃ σὺ καὶ πᾶς ὁ οἶκός « σου. Ἐν δὲ τῷ ἄρξασθαί με λαλεῖν ἐπέπεσε τὸ « Πνεῦμα τὸ ἅγιον ἐπ' αὐτοὺς, ὥσπερ καὶ ἐφ' ἡμᾶς « ἐν ἀρχῇ. Ἐμνήσθην δὲ τοῦ ῥήματος Κυρίου, ὡς « ἔλεγεν· Ἰωάννης μὲν ἐβάπτισεν ὕδατι, ὑμεῖς δὲ « βαπτισθήσεσθε ἐν Πνεύματι ἁγίῳ. Εἰ οὖν τὴν ἴσην « δωρεὰν ἔδωκεν αὐτοῖς ὁ Θεὸς, ὡς καὶ ἡμῖν πιστευ« σασιν ἐπὶ τὸν Κύριον Ἰησοῦν Χριστὸν, ἐγὼ δὲ τίς « ἤμην δυνατὸς κωλύσαι τὸν Θεόν; Ἀκούσαντες δὲ « ταῦτα, ἡσύχασαν, καὶ ἐδόξασαν τὸν Θεὸν, λέγον« τες· Ἄραγε καὶ τοῖς ἔθνεσιν ὁ Θεὸς τὴν μετάνοιαν « ἔδωκεν εἰς ζωήν. Καὶ οἱ μὲν οὖν διασπαρέντες « ἀπὸ τῆς θλίψεως τῆς γενομένης ἐπὶ Στεφάνῳ, « διῆλθον ἕως Φοινίκης καὶ Κύπρου καὶ Ἀντιοχείας, B « μηδενὶ λαλοῦντες τὸν λόγον, εἰ μὴ μόνον Ἰου« δαίοις. Ἦσαν δέ τινες ἐξ αὐτῶν ἄνδρες Κύπριοι καὶ « Κυρηναῖοι. »

Δείκνυσιν ὁ Πέτρος διὰ τῆς ἀπολογίας, ἑαυτὸν μὲν οὐδαμοῦ αἴτιον, πανταχοῦ δὲ τὸν Θεόν. Ἐν ἐκστάσει γὰρ αὐτὸς ἐποίησε, φησὶ, τὸ σκεῦος αὐτὸς ἔδειξεν· ἐγὼ καὶ ἀντεῖπον· καὶ πάλιν αὐτὸς εἶπε, καὶ οὐδὲ οὕτως ἤκουσα. Τὸ Πνεῦμα ἐκέλευσεν ἀπελθεῖν, καὶ ἀπελθὼν οὐδὲ οὕτως ἔδραμον. Εἶπον ὅτι ὁ Θεὸς ἔπεμψε, καὶ οὐδὲ οὕτως ἐβάπτισα, ἀλλὰ πάλιν ὁ Θεὸς τὸ πᾶν εἰργάσατο. Ὁ Θεὸς αὐτὸς ἐβάπτισεν, οὐκ ἐγώ. Ἔτι γάρ μου λαλοῦντος αὐτοῖς, ἐπέπεσεν ἐπ' αὐτοὺς τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον, καὶ ἐλάλουν γλώσσαις, καὶ ἐμεγάλυνον τὸν Θεὸν καθὼς καὶ ἡμεῖς.

« Οἵτινες εἰσελθόντες εἰς Ἀντιόχειαν ἐλάλουν C « πρὸς τοὺς Ἑλληνιστὰς εὐαγγελιζόμενοι τὸν Κύ« ριον Ἰησοῦν. Καὶ ἦν χεὶρ Κυρίου μετ' αὐτῶν. « Πολύς τε ἀριθμὸς πιστεύσας ἐπέστρεψεν ἐπὶ τὸν « Κύριον. Ἠκούσθη δὲ ὁ λόγος εἰς τὰ ὦτα τῆς Ἐκ« κλησίας τῆς ἐν Ἱεροσολύμοις περὶ αὐτῶν· καὶ « ἐξαπέστειλαν Βαρνάβαν διελθεῖν ἕως Ἀντιοχείας. « Ὃς παραγενόμενος, καὶ ἰδὼν τὴν χάριν τοῦ Θεοῦ, « ἐχάρη, καὶ παρεκάλει πάντας, τῇ προθέσει τῆς « καρδίας προσμένειν τῷ Κυρίῳ. »

« Πρὸς τοὺς Ἑλληνιστάς. » Ἴσως διὰ τὸ μὴ εἰδέναι Ἑβραϊστὶ, Ἕλληνας αὐτοὺς ἐκάλουν. Ἐλάλουν τοίνυν καὶ πρὸς αὐτοὺς, εὐαγγελιζόμενοι τὸν Κύριον Ἰησοῦν, καὶ ἐπίστευον ἅπαντες, ἐπειδὴ, φησὶ, χεὶρ Κυρίου ἦν μετ' αὐτῶν· τουτέστι, σημεῖα εἰργάζοντο. Διὰ τοῦτο γὰρ ἡ τῶν σημείων ἀνάγκη γέγονεν ἵνα πιστεύσωσιν. D

« Ὅτι ἦν ἀνὴρ ἀγαθὸς καὶ πλήρης Πνεύματος « ἁγίου καὶ πίστεως. Καὶ προσετέθη ὄχλος ἱκανὸς « τῷ Κυρίῳ. Ἐξῆλθε δὲ εἰς Ταρσὸν ὁ Βαρνάβας « ἀναζητῆσαι Σαῦλον· καὶ εὑρὼν αὐτὸν, ἤγαγεν « αὐτὸν εἰς Ἀντιόχειαν. Ἐγένετο δὲ αὐτοὺς ἐνιαυ« τὸν ὅλον συναχθῆναι τῇ ἐκκλησίᾳ, καὶ διδάξαι ὄχλον « ἱκανόν. »

Διὰ τί μὴ Παύλῳ γράφουσιν, ἀλλὰ Βαρνάβαν πέμπουσιν; Ὅτι οὔπω τοῦ ἀνδρὸς ᾔδεισαν τὴν ἀρετήν· Οὐκ ἀντίκειται δὲ τούτῳ τὸ, « Οὐδεὶς ἀγαθὸς ἢ μόνος ὁ Θεός. » Οὐ γὰρ ταὐτόν ἐστι Θεὸν μόνον ἀγα-

[94] Luc. XVIII, 19.

« Simonem cognomento Petrum, qui tibi ea dictu« rus est per quæ salveris, et tu, et universa domus « tua. Cumque loqui cœpissem, illapsus est Spiritus « sanctus in illos, quemadmodum et in nos ab initio. « Recordatus sum autem verbi Domini, quod dixe« rat : Joannes quidem baptizavit aqua, vos autem « baptizabimini Spiritu sancto. Si ego donum « æquale dedit illis Deus, sicut et nobis, cum credi« dissemus in Dominum Jesum Christum, ego sane « quis eram qui possem obsistere Deo ? His autem « auditis obticuerunt, et glorificaverunt Deum, di« centes : Igitur et gentibus Deus pœnitentiam « concessit ad vitam. Et illi quidem qui dispersi « fuerant ex afflictione, quæ orta fuerat ob Stepha« num, perambulaverunt usque ad Phœnicen et « Cyprum ac Antiochiam, nemini loquentes illum « sermonem, nisi solis Judæis. Erant autem ex eis « quidam viri Cyprii et Cyrenenses. »

Ostendit sua apologia Petrus se nequaquam fuisse causam, sed ubique Deum Nam ipse me, inquit in mentis excessum constituit, ipse vas demonstravit, ego vero etiam contradixi : rursumque idem ipse dixit, et neque sic audivi. Spiritus jussit ut congrederer, **102** congressus ne ita quidem procurri. Dixerunt Deum misisse, et nec sic baptizavi, sed rursum Deus rem omnem effecit. Deus baptizavit, non ego. Nam dum adhuc loquerer, illapsus est in illos Spiritus sanctus, et loquebantur linguis, et magnificabant Deum, sicut et nos.

XI, 20-23. « Qui ingressi Antiochiam loqueban« tur ad Græcos annuntiantes Dominum Jesum : « eratque manus Domini cum illis, et multus nu« merus credidit et ad Dominum conversus est. « Pervenit autem rumor ad aures Ecclesiæ, quæ « erat Jerosolymis super his : et miserunt Barna« bam, ut iret Antiochiam. Qui cum pervenisset « ac vidisset gratiam Dei, gavisus est, et hortaba« tur omnes, ut proposito cordis perseverarent ad« hærere Domino. »

« Ad Græcos. » Fortassis eo quod Hebraice sonare non possent, Græcos ipsos appellant. Loquebantur ergo et ad eos, annuntiantes Dominum Jesum, et credebant omnes : quoniam, inquit, manus Domini erat cum illis : hoc est, signa operabantur. Propter hoc enim fuit signorum necessitas ut crederent.

XI, 24-26. « Erat enim vir bonus ac plenus Spi« ritu sancto et fide. Et addita est multa turba Do« mino. Profectus est autem Barnabas Tarsum, ut « quæreret Saulum, quo invento, duxit eum Antio« chiam. Accidit autem, ut annum totum cum ea « congregatione versarentur, multamque docerent « turbam. »

Quam ob causam Paulo non scribunt, sed Barnabam mittunt? Quia illius viri nondum virtutem noverant. Huic non repugnat quod dicitur : « Nemo bonus nisi solus Deus [94]. » Neque enim hoc ipsum

estDeum solum bonum esse quod virum bonum esse. Ille siquidem natura bonus est, eum principium ac fons sit bonorum : vir autem non natura bonus est, sed virtutis assumptione habet ut bonus sit. Non enim simpliciter bonus dicitur, sed vir bonus. In hunc ergo sensum etiam illud accipitur, « Bonus homo [95] » et « Euge serve bone et fidelis [96], » aliaque his similia.

A θὸν εἶναι, καὶ ἄνδρα ἀγαθὸν ὑπάρχειν. Ὁ μὲν γὰρ κατ' οὐσίαν ἀγαθὸς ὑπάρχει, ἀρχὴ καὶ πηγὴ ὢν τῶν ἀγαθῶν· ὁ δὲ ἀνὴρ οὐ κατ' οὐσίαν, ἀλλ' ἐν ἀναλήψει ἀρετῆς ἔχει τὸ ἀγαθὸν εἶναι. Οὐ γὰρ ἁπλῶς ἀγαθὸς, ἀλλ' ἀνὴρ ἀγαθός. Εἰς τοῦτο οὖν λήψῃ καὶ τὸ, « Ἀγαθὸς ἄνθρωπος, » καὶ τὸ, « Εὖγε, δοῦλε ἀγαθὲ καὶ πιστὲ, » καὶ τὰ τούτοις ὅμοια.

103 « Et discipuli nominarentur primum Antiochiæ Christiani. »

« Χρηματίσαι τε πρῶτον ἐν Ἀντιοχείᾳ τοὺς μαθητὰς Χριστιανούς. »

Pauli hoc quoque facinus egregium in tantam efferri meretur sublimitatem ut quodvis signum. Cum enim tam multi essent in Judæa qui credidissent, nihil tale factum est, sed ibi fides in Christum via dicebatur. Advertendum autem quod ob id potissimum digna habita est Antiochia sede pontificia, quoniam ibi primum statuerunt, ut discipuli nominarentur Christiani. Hoc autem nomen multitudini deorum ac variæ in illis divinitati opponitur.

Παύλου καὶ τοῦτο τὸ κατόρθωμα εἰς τοσοῦτον ἐπᾶραι ὕψος ὥσπερ τι σημεῖον τὸ ὄνομα. Ἐν γὰρ τῇ Ἰουδαίᾳ τοσούτων ὄντων τῶν πιστευσάντων, οὐδὲν τοιοῦτον γέγονεν, ἀλλ' οἱ τῆς ὁδοῦ ἤκουον. Σημειωτέον δὲ ὅτι διὰ τοῦτο μᾶλλον ἡ Ἀντιόχεια B θρόνου ἠξιώθη ἀρχοντικοῦ, ἐπειδὴ ἐκεῖ πρῶτον ἐχρημάτισαν οἱ μαθηταὶ καλεῖσθαι Χριστιανοί. Τοῦτο δὲ τὸ ὄνομα πολυθεΐας ἐστὶν ἀντίπαλον.

CAPUT XVII.

Prophetia Agabi de generali per orbem fame et eleemosyna collecta apud fratres, qui erant Antiochiæ.

XI, 27-30. « His autem diebus supervenerunt a « Jerosolymis prophetæ Antiochiam : surgensque « unus nomine Agabus significabat per Spiritum « famem magnam futuram in universo orbe, quæ « accidit sub Claudio Cæsare. Discipuli autem, « prout cuique suppetebat, decreverunt quisque in « subsidium mittere habitantibus in Judæa fratribus : quod et fecerunt, mittentes ad presbyteros « per manum Barnabæ ac Sauli. »

ΚΕΦΑΛ. ΙΖ'.

Προφητεία Ἀγάβου περὶ λιμοῦ οἰκουμενικοῦ, καὶ καρποφορία πρὸς τοὺς ἐν Ἀντιοχείᾳ ἀδελφούς.

« Ἐν ταύταις δὲ ταῖς ἡμέραις κατῆλθον ἀπὸ « Ἱεροσολύμων προφῆται εἰς Ἀντιόχειαν. Ἀναστὰς « δὲ εἷς ἐξ αὐτῶν ὀνόματι Ἄγαβος, ἐσήμανε διὰ « τοῦ Πνεύματος, λιμὸν μέγαν μέλλειν ἔσεσθαι ἐφ' « ὅλην τὴν οἰκουμένην, ὅστις καὶ ἐγένετο ἐπὶ Κλαυ« δίου Καίσαρος. Τῶν δὲ μαθητῶν καθὼς ηὐπο- C « ρεῖτό τις, ὥρισαν ἕκαστος αὐτῶν εἰς διακονίαν « πέμψαι τοῖς κατοικοῦσιν ἐν τῇ Ἰουδαίᾳ ἀδελφοῖς « ὃ καὶ ἐποίησαν, ἀποστείλαντες πρὸς τοὺς πρεσβυ« τέρους διὰ χειρὸς Βαρνάβα καὶ Σαύλου. »

Non est huic contrarium quod a Domino dictum est : « Lex et prophetæ [97] » usque ad Joannem. Nam hoc de illis dixerat prophetis qui ejus adventum prædixerant. Ne igitur ob id postmodum factam esse famem æstimarent, quod subintroisset Christianismus, prædicit illam Spiritus sanctus. Hoc autem et Christus prædixerat [98] : non quod id ab initio fieri oportuerit, sed propter mala, quæ adversus apostolos fiebant. Longanimis quidem erat Deus, verum cum nimium urgerent, magna accidit fames, Judæis futura designans mala. Quod si propter istos fuissent, oportuisset potius et illam quæ erat cessare. Nam magis laudari debuissent, qui quod suum erat faciebant, nempe occidebant, **104** puniebant, cruciabant, undique persequebantur. Propterea ergo pestis facta est, quanquam miseri non intelligebant : et compatiebantur illis in hoc Christiani. Advertendum est quod etiam presbyterorum dignitatem habebant apostoli. Aliis quoque capitibus significatum est quod diaconorum et episcoporum gradum habebant.

Οὐκ ἔστιν ἐναντίον τούτῳ τὸ ὑπὸ τοῦ Κυρίου εἰρημένον· « Ὁ νόμος καὶ οἱ προφῆται » ἕως Ἰωάννου. Τοῦτο γὰρ περὶ ἐκείνων φησὶ τῶν προφητῶν τῶν τὴν παρουσίαν αὐτοῦ προαναφωνησάντων. Ἵνα οὖν μὴ νομίσωσιν ὅτι διὰ τοῦτο ὁ λιμὸς γέγονεν, ὅτι Χριστιανισμὸς εἰσῆλθε, προλέγει τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον. Τοῦτο δὲ καὶ ὁ Χριστὸς προεῖπεν, οὐχ ἐπειδὴ τοῦτο ἐξ ἀρχῆς γενέσθαι ἔδει, ἀλλὰ διὰ τὰ κακὰ τὰ εἰς τοὺς ἀποστόλους γενόμενα. Καὶ ἐμακροθύμει ὁ Θεός· ὡς δὲ ἐνέκειντο, λιμὸς μέγας γίνεται, μηνύων τοῖς Ἰουδαίοις τὰ ἐσόμενα κακά. Εἰ δὲ δι' αὐτοὺς ἦν, D ἔδει πάντως καὶ ὄντα παύσασθαι. Εὐδοκιμῆσαι γὰρ μᾶλλον ἐχρῆν αὐτοὺς ὅτι τὸ αὐτῶν ἐποίουν, ἀνῄρουν, ἐκόλαζον, ἐτιμώρουν, πανταχόθεν ἐδίωκον. Διὰ τοῦτο τοίνυν καὶ ὁ λιμὸς γέγονεν, εἰ καὶ οὐ συνῆκαν οἱ τάλανες, καὶ συνέπασχον αὐτοῖς εἰς τοῦτο οἱ Χριστιανοί. Σημειωτέον ὅτι καὶ πρεσβυτέρων εἶχον ἀξίαν οἱ ἀπόστολοι. Καὶ ἐπὶ ἄλλων δὲ κεφαλαίων σεσημείωται ὅτι διακόνων καὶ ἐπισκόπων εἶχον βαθμόν.

[95] Matth. XII, 35. [96] Matth. XXV, 21, 23. [97] Matth. XI, 13. [98] Matth. XXIV, 7.

ΚΕΦΑΛ. ΙΗ'.

Ἰακώβου τοῦ ἀποστόλου κατασφαγή· ἐν ᾧ Πέτρου σύλληψις πρὸς Ἡρώδου· ὅπως τε αὐτὸν ὁ ἄγγελος θείῳ κελεύσματι ἐξείλετο τῶν δεσμῶν. Καὶ ὁ Πέτρος ἐμφανὴς γενόμενος νύκτωρ τοῖς ἀδελφοῖς, ὑπανεχώρησεν. Ἐν ᾧ περὶ τῆς τῶν φυλάκων κολάσεως, καὶ μετέπειτα περὶ τῆς τοῦ ἀσεβοῦς Ἡρώδου πικρᾶς τε καὶ ὀλεθρίου καταστροφῆς.

« Κατ' ἐκεῖνον δὲ τὸν καιρὸν ἐπέβαλεν Ἡρώδης « ὁ βασιλεὺς τὰς χεῖρας κακῶσαί τινας τῶν ἀπὸ τῆς « Ἐκκλησίας. »

Ἐκεῖνον καιρόν φησι τὸν ἐπὶ Κλαυδίου Καίσαρος. Γάϊος αὐτοκράτωρ Ῥωμαίων Ἀγρίππαν καθίστησι βασιλέα τῆς Ἰουδαίας, τὸν Ἡρώδην ἐξωρίσας δι' αἰσχρότητα βίου ἐς Λουγδούνῳ τῆς Γαλλίας σὺν τῇ γυναικὶ Ἡρωδιάδι. Οὗτός ἐστιν ὁ κατὰ τὸ πάθος τοῦ Κυρίου βασιλεύσας, ὡς ἱστορεῖ Ἰώσηπος ἐν τῷ ὀκτωκαιδεκάτῳ λόγῳ τῆς Ἀρχαιολογίας, καὶ Εὐσέβιος ἐν τῷ δευτέρῳ λόγῳ τῆς Ἐκκλησιαστικῆς ἱστορίας. Ἡ οὖν διαφωνία τοῦ ὀνόματος ἐνταῦθα τὸ λέγειν ἀντὶ Ἀγρίππα Ἡρώδην, ἢ κατάσφαλμα, ὡς εἰκὸς γραφικὸν γέγονεν, ἢ κατὰ διωνυμίαν εἴρηκεν, ἐπεὶ καὶ ὁ χρόνος καὶ αἱ πράξεις τὸν αὐτὸν δεικνύουσιν Ἀγρίππαν ἐπὶ Κλαυδίου Καίσαρος, ὃς μετὰ Γάϊον γέγονεν αὐτοκράτωρ.

« Ἀνεῖλε δὲ Ἰάκωβον τὸν ἀδελφὸν Ἰωάννου μα« χαίρᾳ. Καὶ ἰδὼν ὅτι ἀρεστόν ἐστι τοῖς Ἰουδαίοις, « προσέθετο συλλαβεῖν καὶ Πέτρον. Ἦσαν δὲ ἡμέ« ραι τῶν ἀζύμων. Ὃν καὶ πιάσας, ἔθετο εἰς φυλα« κήν. »

Ἵνα γὰρ μηδεὶς λέγῃ ὅτι διὰ τοῦτο ἀκινδύνως καὶ ἀδεῶς κατατολμῶσι τοῦ θανάτου, ἅτε ἐξαρπάζοντος αὐτοὺς τοῦ Θεοῦ, διὰ τοῦτο συγχωρεῖ καὶ ἀναιρεθῆναι καὶ τοὺς κορυφαίους, πείθων αὐτοὺς τοὺς ἀναιροῦντας, ὅτι οὐδὲ ταῦτα ἀφίστησιν αὐτοὺς καὶ κωλύει.

« Παραδοὺς τέσσαρσι τετραδίοις στρατιωτῶν φυ« λάσσειν αὐτὸν, βουλόμενος μετὰ τὸ Πάσχα ἀναγα« γεῖν αὐτὸν τῷ λαῷ. Ὁ μὲν οὖν Πέτρος ἐτηρεῖτο « ἐν τῇ φυλακῇ· προσευχὴ δὲ ἦν ἐκτενὴς γινομένη « ὑπὸ τῆς Ἐκκλησίας πρὸς τὸν Θεὸν ὑπὲρ αὐτοῦ. « Ὅτε δὲ ἔμελλεν αὐτὸν προάγειν ὁ Ἡρώδης, τῇ « νυκτὶ ἐκείνῃ ἦν ὁ Πέτρος κοιμώμενος μεταξὺ δύο « στρατιωτῶν, δεδεμένος ἁλύσεσι δυσί· φύλακές τε « πρὸ τῆς θύρας ἐτήρουν τὴν φυλακήν. Καὶ ἰδοὺ ἄγ« γελος Κυρίου ἐπέστη, καὶ φῶς ἔλαμψεν ἐν τῷ « οἰκήματι· πατάξας δὲ τὴν πλευρὰν τοῦ Πέτρου, « ἤγειρεν αὐτὸν, λέγων· Ἀνάστα ἐν τάχει. Καί ἐξ« έπεσον αὐτοῦ αἱ ἁλύσεις ἐκ τῶν χειρῶν. Εἶπέ τε ὁ « ἄγγελος πρὸς αὐτόν· Περίζωσαι, καὶ ὑπόδησαι τὰ « σανδάλιά σου. Ἐποίησε δὲ οὕτως. Καὶ λέγει αὐτῷ. »

« Τέσσαρσι τετραδίοις. » Τουτέστι τὸν ἀριθμὸν δέκα ἕξ· τετράκις γὰρ τέσσαρες γίνεται δέκα ἕξ· ἴσως καθ' ἑκάστην φυλακὴν, τουτέστι τριωρίαν, εἶναι φύλακας τέσσαρας. Εἰσὶ δὲ φύλακες τέσσαρες κατὰ τριωρίαν φυλακὴ λεγομένη, ὡς εἶναι τὸ δωδεκάωρον τῆς ὅλης νυκτὸς, φυλακὰς τέσσαρας· ἐν αἷς ἀνὰ τεσσάρων στρατιωτῶν φυλασσόντων, οἱ πάντες τὸν ἀριθμὸν δέκα ἕξ. Οὐκ ἦν ἐν ἀγωνίᾳ οὐδὲ ἐν φόβῳ

CAPUT XVIII.

Jacobi apostoli interemptio: in quo narratur Petri ab Herode comprehensio: et quomodo ipsum angelus divino jussu a vinculis liberavit: et Petrus ubi fratribus noctu apparuisset, clam discessit: in quo narratur et de ultione custodum et consequenter de impii Herodis misera acerbaque perditione.

XII, 1. « Eodem autem tempore injecit Herodes « rex manus, ut affligeret quosdam de Ecclesia. »

Tempus illud dicit quod erat sub Claudio Cæsare. Caius imperator Romanorum Agrippam constituit Judææ regem, Herode ob vitæ turpitudinem Lugdunum Galliæ relegato cum uxore Herodiade. Hic est qui tempore passionis Domini regnabat, veluti scribit Josephus libro decimo octavo historiæ Antiquitatum, et Eusebius secundo libro Ecclesiasticæ historiæ. Vel ergo hoc loco nominis dissonantia est, quod pro Agrippa ponatur Herodes et scriptoris lapsu contigit, ut verisimile fit: aut juxta nominis geminationem dixit, quoniam tempus et acta eumdem ostendunt Agrippam sub Claudio Cæsare, qui post Caium factus est imperator.

105 XII, 2-4. « Occidit autem Jacobum fratrem « Joannis gladio. Videns autem quod gratum esset « Judæis, processit apprehendens et Petrum. Erat « autem dies azymorum. Quem etiam apprehensum « posuit in carcerem. »

Ne quis enim dicat quod propterea sine periculo ac sine timore morti sese opponerent, nimirum Deo ipsos eripiente, ideo occidi quoque permittit et duces præcipuos: ipsos declarans homicidas, quod neque hæc illos avocent aut prohibeant.

XII, 4-8. « Tradens quatuor quaternionibus mili« tum asservandum: volens post Pascha producere « eum populo. Petrus itaque servabatur in carcere: « cæterum precatio fiebat sine intermissione ab « Ecclesia ad Deum pro eo. Cum autem producturus « esset eum Herodes, in ipsa nocte dormiebat Petrus « inter duos milites vinctus catenis duabus: et cus« todes ante ostium custodiebant carcerem. Et ecce « angelus Domini astitit, et lumen refulsit in habi« taculo: percussoque latere Petri excitavit eum, « dicens: Surge velociter. Et exciderunt ejus « catenæ de manibus. Dixitque angelus ad eum: « Præcingere et subliga soleas tuas. Et fecit sic. »

« Quatuor quaternionibus, » hoc est sedecim: siquidem quater quatuor constituunt sedecim. Fortassis ut singulis vigiliis, id est ternis quibusque horis essent quatuor custodes. Sunt autem quatuor custodes per ternas horas dispositi φυλακή, id est custodia appellati: ut sint universa nocte, nempe duodecim horarum spatio quatuor custodiæ: in quibus, servantibus vicissim quatuor militibus,

omnes numerum sexdecim constituunt. Non erat Petrus in angustia aut timore, sed dormiebat omni negotio in Deum rejecto. Dicit autem lumen refulsisse, ut et videret et audiret Petrus, nec phantasma esse existimaret. Quod vero ait : « Velociter, » non tumultuantis est, sed suadentis cunctandum non esse Vide autem qualia operentur Judæi in diebus Azymorum.

Πέτρος, ἀλλ' ἐκάθευδε, τὸ πᾶν ῥίψας ἐπὶ τὸν Κύριον. Ἔλαμψε δὲ, φησὶν, ὥστε καὶ ἰδεῖν καὶ ἀκοῦσαι τὸν Πέτρον, καὶ μὴ νομίσαι φαντασίαν εἶναι. Τὸ δὲ « ἐν τάχει » οὐ θορυβοῦντος, ἀλλὰ, πείθοντος μὴ ἀναβάλλεσθαι. Ὅρα δὲ τοὺς Ἰουδαίους ἐν ταῖς ἡμέραις τῶν Ἀζύμων τοιαῦτα πράττοντας.

106 XII, 8 11. « Et ait illi : Circumda tibi pallium « tuum et sequere me. Et exiens sequebatur eum : et « nesciebat quod verum esset id quod flebat per an« gelum, sed putabat se visum videre. Cum autem « præterissent primam ac secundam custodiam, « venerunt ad portam ferream, quæ ducit in civi« tatem, quæ ultro aperta est eis. Cumque exissent, « processerunt vicum unum, et continuo discessit « angelus ab eo. Et Petrus ad se reversus, dixit : « Nunc scio vere quod miserit Dominus angelum « suum, et eripuerit me de manu Herodis omnique « exspectatione plebis Judæorum. »

« Περιβαλοῦ τὸ ἱμάτιόν σου, καὶ ἀκολούθει μοι. « Καὶ ἐξελθὼν ἠκολούθει αὐτῷ. Καὶ οὐκ ᾔδει ὅτι « ἀληθές ἐστι τὸ γινόμενον διὰ τοῦ ἀγγέλου· ἐδόκει « δὲ ὅραμα βλέπειν. Διελθόντες δὲ πρώτην φυλακὴν « καὶ δευτέραν, ἦλθον ἐπὶ τὴν πύλην τὴν σιδηρᾶν, « τὴν φέρουσαν εἰς τὴν πόλιν, ἥτις αὐτομάτη ἠνοί« χθη αὐτοῖς. Καὶ ἐξελθόντες προσῆλθον ῥύμην « μίαν, καὶ εὐθέως ἀπέστη ὁ ἄγγελος ἀπ' αὐτοῦ. « Καὶ ὁ Πέτρος γενόμενος ἐν ἑαυτῷ, εἶπε· Νῦν οἶδα « ἀληθῶς, ὅτι ἐξαπέστειλε Κύριος τὸν ἄγγελον αὐ« τοῦ, καὶ ἐξείλετό με ἐκ χειρὸς Ἡρώδου, καὶ πά« σης τῆς προσδοκίας τοῦ λαοῦ τῶν Ἰουδαίων. »

Cum Dominus discipulis dixerit. « Ne possideatis aurum neque argentum, neque duas tunicas, neque calceamenta, neque zonam, neque baculum [99], » quomodo Petrus contra Domini jussum faciebat, duas tunicas habens zonamque et calceamenta? Præterea Paulus quoque cum Timotheo scribens præciperet [1], « Pænulam quam reliqui Troade apud Carpum, veniens afferas, » ecce pænulam habebat, nec poterit quispiam dicere quod alteram non habuerit quam gestabat. An ergo Christo non paruit? Quid igitur dicendum est? Præcepta illa non semper, sed ad tempus servanda dabantur. Quod autem hoc verum sit, Lucas evangelista testatur. Ait enim Christum dixisse discipulis: Quando misi vos [2] « sine loculis et pera zonaque ac calceamentis, » num aliquid defuit vobis? Aiunt illi: Nihil. Dicit autem eis : Igitur deinceps possidete. Verum quam ob causam id tunc præceperat? Volens potentiam suam ostendere. Cæterum si Paulum unicam tunicam habere oportuit, si illam lavare conveniebat, an nudum domi sedere ipsum oportuisset, aut nudum circumire ac verecunde se gerere vocante necessitate? Non oportuit itaque Paulum, qui propter tot præclara facinora mundum circumibat, ob pallii indigentiam domi desidere, ac hujusmodi rebus impediri. Quid autem si vehemens algor urgeret? si etiam magna pluvia in eum descendisset, quomodo tunica quam gestaret exsiccari posset, an rursum oporteret nudum sedere? Quid præterea si corpus prostravisset frigus, an tabescere oporteret et non loqui? **107** Et quid esse posset hac re miserius? neque enim adamantina corpora ipsis data erant. Quid ergo? perirene oporteret? Nequaquam. Hoc autem, sicut dictum est, tunc jusserat, suam volens ostendere potentiam, quod nulla re ad vitam necessaria carerent.

Τοῦ Κυρίου εἰπόντος τοῖς μαθηταῖς, « Μὴ κτήσησθε χρυσὸν μηδὲ ἄργυρον, μηδὲ δύο χιτῶνας, μηδὲ ὑποδήματα, μηδὲ ζώνην, μηδὲ ῥάβδον, » πῶς ὁ Πέτρος παρὰ τὸ πρόσταγμα ἐποίει, ἔχων ἱμάτια καὶ ζώνην καὶ ὑποδήματα; Ἔτι δὲ καὶ ὁ Παῦλος ὅταν παραγγέλλῃ Τιμοθέῳ γράφων, Τὸν φαιλόνην ὃν ἀπέλιπον ἐν Τρωάδι παρὰ Κάρπῳ, ἐρχόμενος φέρε, ἰδοὺ φαιλόνην εἶχεν, καὶ οὐκ ἂν ἔχοι τις εἰπεῖν, ὅτι καὶ ἕτερον οὐκ εἶχεν ὃν ἐφόρει. Ἆρα παρήκουσε τοῦ Χριστοῦ; Τί οὖν ἐστιν; Τὰ ἐπιτάγματα ἐκεῖνα πρὸς καιρὸν ἦν, καὶ οὐ διὰ παντός. Ὅτι δὲ ἀληθές ἐστι, Λουκᾶς ὁ εὐαγγελιστὴς μαρτυρεῖ. Φησὶ γὰρ εἰρηκέναι τὸν Χριστὸν τοῖς μαθηταῖς· Ὅτε ἀπέστειλα ὑμᾶς « ἄτερ βαλαντίου, καὶ πήρας, καὶ ζώνης, καὶ ὑποδημάτων, » μή τι ὑστέρησεν ὑμῖν; Λέγουσιν αὐτῷ. Οὔ. Λέγει δὲ αὐτοῖς· Οὐκοῦν λοιπὸν κτήσασθε. Τίνος δὲ ἕνεκεν τοῦτο τότε ἐπέταξε; Τὴν δύναμιν αὐτοῦ δεῖξαι βουλόμενος. Εἰ τοίνυν ἔδει ἕνα χιτῶνα ἔχειν Παῦλον, εἰ πλύνειν αὐτὸν ἔδει, γυμνὸν αὐτὸν ἐχρῆν οἴκοι καθῆσθαι, ἢ γυμνὸν περιιέναι καὶ ἀσχημονεῖν χρείας καλούσης; Οὐκ ἔδει τοιγαροῦν Παῦλον ἐπὶ τοσούτοις κατορθώμασι περιιόντα τὴν οἰκουμένην δι' ἱματίου ἔνδειαν οἴκοι καθῆσθαι, καὶ τηλικούτοις πράγμασιν ἐμποδίζειν. Τί δὲ, εἰ κρυμὸς ἐπετέθη σφοδρὸς, καὶ κατέβρεξεν ἢ ἐπάγωσεν; ὃν ἐφόρει χιτῶνα πῶς ἂν ξηραίνεσθαι ἦν; Ἢ πάλιν γυμνὸν ἐχρῆν καθῆσθαι; τί δὲ, εἰ ψύχος κατέτεινε τὸ σῶμα, τήκεσθαι ἔδει καὶ μὴ φθέγγεσθαι; καὶ τί ἂν εἴη τούτου χαλεπώτερον; οὐδὲ γὰρ ἀδαμάντινα σώματα αὐτοῖς κατεσκεύαστο. Τί οὖν; ἀπόλλυσθαι ἐχρῆν; Οὐδαμῶς. Τοῦτο δὲ, καχῶς εἴρηται, τότε ἐπέταξε, τὴν δύναμιν αὐτοῦ δεῖξαι βουλόμενος, ὅτι οὐδενὸς τῶν ἐπιτηδείων ὑστερήσουσιν.

XII, 12 15. « Et dum cognovisset, venit ad do« mum Mariæ matris Joannis, qui cognominabatur « Marcus, ubi erant multi congregati et orantes. Ubi

« Συνιδών τε, ἦλθεν ἐπὶ τὴν οἰκίαν Μαρίας τῆς « μητρὸς Ἰωάννου τοῦ ἐπικαλουμένου Μάρκου, οὗ « ἦσαν ἱκανοὶ συνηθροισμένοι καὶ προσευχόμενοι

[99] Matth. x, 10. [1] II Tim. iv, 13. [2] Luc. xxii, 35.

« Κρούσαντος δὲ τοῦ Πέτρου τὴν θύραν τοῦ πυλῶ-
« νος, προσῆλθε παιδίσκη ὑπακοῦσαι, ὀνόματι Ῥόδη,
« καὶ ἐπιγνοῦσα τὴν φωνὴν τοῦ Πέτρου, ἀπὸ τῆς χα-
« ρᾶς οὐκ ἤνοιξε τὸν πυλῶνα, εἰσδραμοῦσα δὲ ἀπήγ-
» γειλεν ἑστάναι τὸν Πέτρον πρὸ τοῦ πυλῶνος. Οἱ δὲ
« πρὸς αὐτὴν εἶπον, Μαίνῃ; Ἡ δὲ διισχυρίζετο οὕ-
« τως ἔχειν. »

Τί ἐστι, « συνιδών; » Ὅτι οὐχ ἁπλῶς ἀπελθεῖν δεῖ, ἀλλ' ἀμείψασθαι τὸν εὐεργέτην « Τοῦ ἐπικαλουμένου Μάρκου. » Ἵνα δείξῃ ὅτι οὐ τοῦ ἀεὶ συνόντος αὐτοῖς Ἰωάννου τὴν μητέρα φησί, καὶ τὸ παράσημον αὐτοῦ τέθεικε, φησὶ γάρ, « Τοῦ ἐπικαλουμένου Μάρκου. » Οὗτος δὲ ἦν, ὁ καὶ τὸ κατὰ Μάρκον Εὐαγγέλιον συγγραψάμενος, ὁ ἀνεψιὸς Βαρνάβα, περὶ οὗ Παῦλος γράφει Τιμοθέῳ· « Μάρκον ἀναλαβὼν ἄγε μετὰ σεαυτοῦ. Ἔστι γάρ μοι εὔχρηστος εἰς διακονίαν. »

« Οἱ δὲ ἔλεγον, ὅτι ἄγγελος αὐτοῦ ἐστιν. Ὁ δὲ
« Πέτρος ἐπέμενε κρούων. Ἀνοίξαντες δὲ εἶδον αὐ-
« τόν, καὶ ἐξέστησαν. Κατασείσας δὲ αὐτοῖς τῇ χειρὶ
« σιγᾷν, διηγήσατο αὐτοῖς, πῶς ὁ Κύριος αὐτὸν ἐξ-
« ήγαγεν ἐκ τῆς φυλακῆς, εἶπε δέ· Ἀπαγγείλατε
« Ἰακώβῳ καὶ τοῖς ἀδελφοῖς ταῦτα· Καὶ ἐξελθὼν
« ἐπορεύθη εἰς ἕτερον τόπον. Γενομένης δὲ ἡμέρας
« ἦν τάραχος οὐκ ὀλίγος ἐν τοῖς στρατιώταις, τί ἄρα
« ὁ Πέτρος ἐγένετο. Ἡρώδης δὲ ἐπιζητήσας αὐτόν,
« καὶ μὴ εὑρών, ἀνακρίνας τοὺς φύλακας, ἐκέλευ-
« σεν ἀπαχθῆναι, καὶ κατελθὼν ἀπὸ τῆς Ἰουδαίας
« εἰς τὴν Καισάρειαν, διέτριβεν. Ἦν δὲ Ἡρώδης
« θυμομαχῶν Τυρίοις καὶ Σιδωνίοις. Ὁμοθυμαδὸν δὲ
« παρῆσαν πρὸς αὐτόν, καὶ πείσαντες Βλάστον τὸν
« ἐπὶ τοῦ κοιτῶνος σοῦ βασιλέως, ᾐτοῦντο εἰρήνην,
« διὰ τὸ τρέφεσθαι αὐτῶν τὴν χώραν ἀπὸ τῆς βασι-
« λικῆς. ».

« Ἄγγελος αὐτοῦ ἐστιν. » Ἐκ τούτου δῆλον, ὅτι ἕκαστος ἡμῶν ἄγγελον ἔχει. Ἐκεῖνοι δὲ τοῦτο ἀπὸ τοῦ καιροῦ προσεδόκησαν. Φησὶ γάρ· « Ὅπου εἰσὶ συνηγμένοι εἰς τὸ ἐμὸν ὄνομα, ἐκεῖ εἰμι ἐν μέσῳ. » ὅπου δὲ ὁ Χριστός, ἀνάγκη εἶναι καὶ ἀγγέλους, καὶ τὰς ὅλας δυνάμεις. « Ἐξελθὼν δὲ ὁ Πέτρος ἐπορεύθη εἰς ἕτερον τόπον. » Οὐ γὰρ ἐπείραζε τὸν Θεόν. Δυνατὸν δὲ ἦν τῷ Θεῷ καὶ τοὺς φύλακας ἐξελέσθαι. Ἀλλ' εἰ τοῦτο, ἐνομίσθη ἂν φυγὴ εἶναι τὸ πρᾶγμα. Μᾶλλον γὰρ αὐτὸν ἐλύπει τὸ ἐμπαιχθῆναι, ὥσπερ ὑπὸ τῶν μάγων, τὸν αὐτοῦ πάππον μᾶλλον ἐποίει διαπρίεσθαι καὶ καταγέλαστον εἶναι. [Διὰ τί δὲ μὴ καί οἱ κόλακες κολάζονται; ἀμφότεροι μὲν ἦσαν ἄξιοι τιμωρίας. Ἀλλ' ἐπεὶ κρίσεως οὐκ ἔστι καιρός, ὁ μάλιστα ὑπεύθυνος κολάζεται.]

« Τακτῇ δὲ ἡμέρᾳ ὁ Ἡρώδης ἐνδεδυμένος ἐσθῆτα
« βασιλικήν, καὶ καθίσας ἐπὶ τοῦ βήματος, ἐδημη-
« γόρει πρὸς αὐτούς. Ὁ δὲ δῆμος ἐπεφώνει. Θεοῦ
« φωνή, καὶ οὐκ ἀνθρώπου. Παραχρῆμα δὲ ἐπάτα-
« ξεν αὐτὸν ἄγγελος Κυρίου, ἀνθ' ὧν ουκ ἔδωκε δό-
« ξαν τῷ Θεῷ· καὶ γενόμενος σκωληκόβρωτος ἐξ-
« έψυξεν. Ὁ δὲ λόγος τοῦ Θεοῦ ηὔξανε καὶ ἐπλη-

A « autem pulsasset ostium vestibuli, prodiit puella
« ut subauscultaret, nomine Rhode, et agnita voce
« Petri, præ gaudio non aperuit vestibulum, sed in-
« trocurrens renuntiavit stare Petrum ante vesti-
« bulum. At illi dixerunt ad eam: Insanis? Illa
« vero affirmabat sic se habere. »

Quid est, « dum cognovisset? » Nempe quod non utcunque abscedere oporteret, sed vices rependere benefactori. « Qui cognominabatur Marcus, » Ut scias quod matrem non dicat ejus Joannis, qui semper cum eis versatus erat, illius signum addidit, ait enim: « Qui cognominabatur Marcus. » Hic autem erat qui Evangelium secundum Marcum conscripsit, nepos Barnabæ, de quo Paulus scribit Timo-
B theo: « Marcum assumptum adducito una tecum, est enim mihi perutilis ad ministerium [3]. »

XII, 15-20. « Illi autem dicebant: Angelus ejus
« est: Petrus vero perseverabat pulsans. Cum au-
« tem aperuissent, viderunt eum et obstupuerunt.
« Cum innuisset autem eis mota manu, ut tacerent,
« narravit ipsis quomodo eduxisset eum Dominus
« e carcere, et ait: Nuntiate Jacobo et fratribus hæc.
« Et egressus abiit in alium locum. Ubi vero dilu-
« xisset, erat turbatio non parva inter milites, quid-
« nam accidisset de Petro. Herodes autem cum re-
« quisisset eum nec invenisset, examinatos custo-
« des jussit abduci; descendensque a Judæa Cæsa-
« ream, ibi commoratus est. Erat autem Herodes
« infensus Tyriis ac Sidoniis. At illi uno animo ve-
« nerunt ad eum: et persuaso Blasto, qui præerat
C « cubiculo regis petebant pacem, eo **108** quod
« aleretur regio eorum annona regis. »

« Angelus ejus est. » Ex hoc manifestum est quemque nostrum habere angelum. Illi vero hoc a temporis occasione existimabant. Ait enim: « Ubi sunt duo vel tres congregati in nomine meo, ibi sum in medio eorum [4]. » Ubi autem est Christus, necesse est simul esse et angelos, universasque potestates. « Et egressus Petrus abiit in alium locum. » Non enim tentabat Deum. Possibile autem Deo erat simul et custodes eripere: verum si id actum fuisset, res judicata fuisset esse fuga. Magis autem contristabat eum quod illusus esset, quemadmodum tempore magorum avum ipsius id amplius dissecari facie-
D bat quod ludibrio habitus esset [5].

XII, 21-25. « Statuto autem die Herodes vestitus
« veste regia sedit pro tribunali, et concionabatur ad
« eos. Populus vero acclamabat: Vox Dei et non
« hominis. Confestim autem percussit eum angelus
« Domini, eo quod non dedisset gloriam Deo: et
« erosus a vermibus exspiravit. Cæterum Dei sermo
« crescebat ac multiplicabatur. Barnabas autem et

[3] II Tim IV, 11. [4] Matth XVIII, 20. [5] Matth. II, 16.

« Saulus reversi sunt Jerusalem expleto ministerio, assumpto et Joanne, qui cognominabatur Marcus. »

« Populus vero acclamabat. » Et quid ad hunc si illi vociferabantur? Quia vocem suscepit. quod seipsum hujusmodi assentatione dignum arbitraretur. Quod si hic quia audivit, Vox Dei et non hominis, quanquam nihil dixit, talia passus est: quanto magis Christus si Deus non fuisset, cum ipse semper diceret, « Verba hæc non sunt mea; » et: « Angeli mihi ministrant[6]. » Hoc autem tempore tertio regni Agrippæ anno venit Cæsaream, quæ prius Turris Stratonis vocabatur. Hic autem celebrabat θεωρίας, id est spectacula ad honorem Cæsaris, sciens hæc festum quoddam esse. Secundo vero spectaculorum die vestem indutus totam ex argento contextam, **109** sic ut admiranda appareret textura, inchoante die ad theatrum accessit: ubi primis radiis solaribus sese objicientibus, argentum miro modo illustratum resplendebat, fulgorem quemdam præ se ferens ac horrorem, his qui intentos in ipsum defigerent oculos. Statimque assentatores alius aliunde voces emittebant tanquam Deum salutantes, benignum esse asserendo. Etsi, inquiunt, hactenus quasi hominem veriti sumus, jam tamen posthac te majorem ea natura confitemur. Hos autem non increpavit rex neque impiam assentationem aversatus est. Suspiciens itaque paulo post, bubonem capiti suo imminentem vidit super quemdam funiculum: hunc statim angelum malum intellexit esse, et nullo pacto bonorum nuntium. Sensit ergo dolorem circa præcordia, ac repentinus ventris dolor cum vehementia illum corripuit. Amicos igitur circumspiciens: Ego, inquit, qui deus apud vos habeor, jam vitæ finem imponere cogor, eum factum arguat falsas esse voces, quæ modo de me ferebantur: et qui a vobis immortalis dictus sum, jam ad mortem rapior.

« θόνετο. Βαρνάβας δὲ καὶ Σαῦλος ὑπέστρεψαν εἰς Ἱερουσαλὴμ, πληρώσαντες τὴν διακονίαν, συμπαραλαβόντες καὶ Ἰωάννην τὸν ἐπικληθέντα Μάρκον. »

« Ὁ δὲ δῆμος ἐπεφώνει. » Καὶ τί πρὸς τοῦτον, εἰ ἐκεῖνοι ἐβόησαν; Ὅτι κατεδέξατο τὴν φωνὴν, ὅτι ἄξιον ἑαυτὸν ἐνόμισεν εἶναι τῆς κολακείας. Εἰ δὲ οὗτος ἀκούσας ὅτι φωνὴ Θεοῦ καὶ οὐκ ἀνθρώπου, καίτοι μηδὲν εἰπὼν, τοιαῦτα ἔπαθε, πολλῷ μᾶλλον ὁ Χριστὸς, εἰ μὴ Θεὸς ἦν, αὐτὸς ἀεὶ λέγων, ὅτι Τὰ ῥήματα ταῦτα οὐκ ἔστιν ἐμὰ, καὶ, Ἄγγελοί μοι ὑπηρετοῦσι. Κατὰ δὲ τοῦτον τὸν καιρὸν, τρίτον ἔτος Ἀγρίππᾳ βασιλεύοντι παρῆν ἐν Καισαρείᾳ τῇ πρότερον Στράτωνος πύργος καλουμένῃ. Συνετέλει δὲ ἐνταῦθα θεωρίας εἰς τὴν Καίσαρος τιμὴν, ἑορτήν τινα ταύτην ἐπιστάμενος. Δευτέρᾳ δὲ τῶν θεωριῶν ἡμέρᾳ στολὴν ἐνδὺς ἐξ ἀργύρου πεποιημένην πᾶσαν, ὡς θαυμάσιον ὑφὴν εἶναι, παρῆλθεν εἰς θέατρον ἀρχομένης ἡμέρας· ἔνθα ταῖς πρώταις τῶν ἡλιακῶν ἀκτίνων ἐπιβολαῖς ὁ ἄργυρος καταυγασθεὶς θαυμασίως ἀπέστιλβε, μαρμαῖρόν τι φέρον, καὶ τοῖς εἰς αὐτὸν ἀτενίσασι φρικῶδες. Εὐθὺς δὲ οἱ κόλακες ἄλλος ἄλλοθεν ἐβόων φωνὰς, ὡς Θεὸν προσαγορεύοντες εὐμενῆ εἶναι ἐπιλέγοντες. Εἰ καὶ μέχρι νῦν ὡς ἄνθρωπον ἐφοβήθημεν, ἀλλὰ τοὐντεῦθεν κρείττονά σε τῆς φύσεως ὁμολογοῦμεν. Οὐκ ἐπέπληξε δὲ τούτους ὁ βασιλεὺς, οὐδὲ τὴν κολακείαν ἀσεβοῦσαν ἀπεστρέψατο· Ἀνακύψας γοῦν μετ' ὀλίγον τὸν βουβῶνα, τῆς ἑαυτοῦ κεφαλῆς ὑπερκαθεζόμενον εἶδεν ἐπὶ σχοινίου τινὸς, ἄγγελον τοῦτον εὐθὺς ἐνόησε κακὸν εἶναι, καὶ οὔποτε τῶν ἀγαθῶν γενόμενον. Διακάρδιον οὖν ἔσχεν ὀδύνην, ἄθρους δ' αὐτῷ τῆς κοιλίας προσήρτησεν ἄλγημα μετὰ σφοδρότητος ἀρξάμενον. Ἀναθορὼν οὖν πρὸς τοὺς φίλους, Ὁ θεὸς παρ' ὑμῖν ἐγὼ, φησὶν, ἤδη καταστρέφειν ἐπείγομαι τὸν βίον, παραχρῆμα τῆς εἱμαρμένης τὰς ἄρτι μου καταψευσαμένας φωνὰς ἐλεγχούσης, ὁ κληθεὶς ἀθάνατος ὑφ' ὑμῶν, ἤδη θανεῖν ἀπάγομαι.

Verum quare non etiam assentatores puniuntur? Utrique sane supplicio digni erant: verum cum nondum tempus sit judicii; is punitur qui maxime obnoxius est crimini.

XIII, 1. « Erant autem quidam in Ecclesia quæ erat Antiochiæ prophetæ ac doctores: nempe Barnabas et Simon qui vocabatur Niger, Luciusque Cyrenensis, et Manahen Herodis tetrarchæ collactaneus et Saulus. »

Ecce, cujusque conversatio, et non prima a puero educatio salvat. Vide enim Manahen cum quo fuerit educatus qui tamen prophetiæ donum adeptus est.

« Ἦσαν δέ τινες ἐν Ἀντιοχείᾳ κατὰ τὴν οὖσαν Ἐκκλησίαν προφῆται καὶ διδάσκαλοι, ὅ τε Βαρνάβας, καὶ Σίμων ὁ καλούμενος Νίγερ, καὶ Λούκιος ὁ Κυρηναῖος, Μαναήν τε Ἡρώδου τοῦ τετράρχου σύντροφος, καὶ Σαῦλος. »

Ἰδοὺ ὁ τρόπος ἑκάστου, καὶ οὐχ ἡ ἐκ παιδὸς ἀνατροφὴ σώζει. Ὅρα γὰρ τὸν Μαναὴν τίνος σύντροφος ὢν προφητείας ἠξιώθη.

CAPUT XIX.

Legatio Barnabæ et Pauli a divino Spiritu in Cyprum, quæque in Elymam magum per Christi nomen operati sint.

XIII, 2 8. « Cum itaque ministrarent illi Domino ac jejunarent, dixit Spiritus sanctus: Segregate mihi Barnabam et Saulum in opus ad quod advocavi eos. Cumque jejunassent et orassent, imposuissentque eis manus, dimiserunt.

ΚΕΦΑΛ. ΙΘ'.

Ἀποστολὴ Βαρνάβα καὶ Παύλου πρὸς τοῦ θείου Πνεύματος εἰς Κύπρον, ὅσα τε εἰργάσαντο ἐν ὀνόματι Χριστοῦ εἰς Ἐλύμαν τὸν μάγον.

« Λειτουργούντων δὲ αὐτῶν τῷ Κυρίῳ, καὶ νηστευόντων, εἶπε τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον· Ἀφορίσατε δή μοι τὸν Βαρνάβαν καὶ τὸν Σαῦλον εἰς τὸ ἔργον εἰς ὃ προσκέκλημαι αὐτούς. Τότε νηστεύσαντες καὶ προσευξάμενοι, καὶ ἐπιθέντες τὰς χεῖρας αὐτοῖς,

[6] Joan. VII.

« ἀπέλυσαν. Οὗτοι μὲν οὖν ἐκπεμφθέντες ὑπὲρ τοῦ « Πνεύματος τοῦ ἁγίου κατῆλθον εἰς τὴν Σελεύκειαν, « κἀκεῖθεν δὲ ἀπέπλευσαν εἰς τὴν Κύπρον· καὶ γε« νόμενοι ἐν Σαλαμῖνι, κατήγγελλον τὸν λόγον τοῦ « Θεοῦ ἐν ταῖς συναγωγαῖς τῶν Ἰουδαίων. Εἶχον δὲ « καὶ Ἰωάννην ὑπηρέτην. Διελθόντες δὲ τὴν νῆσον « ἄχρι Πάφου, εὗρόν τινα μάγον ψευδοπροφήτην « Ἰουδαῖον, ᾧ ὄνομα Βαριησοῦν, ὃς ἦν σὺν τῷ ἀνθ« υπάτῳ Σεργίῳ Παύλῳ ἀνδρὶ συνετῷ. Οὗτος προσ« καλεσάμενος Βαρνάβαν καὶ Σαῦλον, ἐπεζήτησεν « ἀκοῦσαι τὸν λόγον τοῦ Θεοῦ. Ἀνθίστατο δὲ αὐτοῖς « Ἐλύμας ὁ μάγος (οὕτως γὰρ μεθερμηνεύεται τὸ « ὄνομα αὐτοῦ), ζητῶν διαστρέψαι τὸν ἀνθύπατον ἀπὸ « τῆς πίστεως. »

A « Ipsi itaque emissi a Spiritu sancto descenderunt « Seleuciam,et inde navigarunt in Cyprum,et cum « essent Salamine, annuntiaverunt verbum Dei in « synagogis Judæorum. Habebant autem et Joan« nem ministrum. Et peragrata insula usque ad « Paphum invenerunt quemdam magum pseudo« prophetam Judæum,cui nomen Bariesus,qui erat « cum proconsule Sergio Paulo viro prudente. Hic « accersitis Barnaba et Saulo cupiebat audire ver« bum Dei. Resistebat autem illis Elymas magus : « sic enim interpretatur nomen ejus : quærens « avertere proconsulem a fide.

Τί ἐστι « Λειτουργούντων ; » τουτέστι, κηρυττόντων. « Ἀφορίσατέ μοι εἰς τὸ ἔργον. » Τουτέστιν εἰς ἀποστολήν. Ὑπὸ τίνων δὲ χειροτονεῖται ; Ὑπὸ Λουκίου τε καὶ Μαναὴν, μᾶλλον δὲ ὑπὸ τοῦ πνεύματος. Χειροτονεῖται δὲ ὥστε μετ' ἐξουσίας κηρύττειν. Ἐν Σελευκείᾳ δὲ οὐδὲν τρίβουσιν, εἰδότες ὅτι ἀπὸ τῆς γείτονος πόλεως ἐκαρπώσαντο ἂν πολλὴν τὴν ὠφέλειαν.

Quidnam est « Ministrantibus ? » hoc est prædi- B cantibus. « Segregate mihi in opus, » id est, ad apostolatum. A quibus autem creantur ? A Lucio et Manahe, imo magis a spiritu. Creantur autem ut cum auctoritate prædicent. Seleuciæ vero nihil cunctati sunt, scientes quod a proxima civitate plurimam colligerent fructuum utilitatem.

« Σαῦλος δὲ ὁ καὶ Παῦλος, πλησθεὶς Πνεύματος « ἁγίου, καὶ ἀτενίσας εἰς αὐτὸν, εἶπεν· Ὦ πλήρης « παντὸς δόλου, καὶ πάσης ῥᾳδιουργίας, υἱὲ διαβόλου, « ἐχθρὲ πάσης δικαιοσύνης, οὐ παύσῃ διαστρέφων « τὰς ὁδοὺς Κυρίου τὰς εὐθείας ; Καὶ νῦν ἰδοὺ χεὶρ « τοῦ Κυρίου ἐπὶ σὲ, καὶ ἔσῃ τυφλὸς μὴ βλέπων τὸν « ἥλιον ἄχρι καιροῦ. Παραχρῆμα δὲ ἐπέπεσεν ἐπ' « αὐτὸν ἀχλὺς καὶ σκότος, καὶ περιάγων ἐζήτει χειρ« αγωγούς. Τότε ἰδὼν ὁ ἀνθύπατος τὸ γεγονὸς, ἐπίσ« τευσεν, ἐκπλησσόμενος ἐπὶ τῇ διδαχῇ τοῦ Κυρίου. « Ἀναχθέντες δὲ ἀπὸ τῆς Πάφου οἱ περὶ τὸν Παῦλον, « ἦλθον εἰς Πέργην τῆς Παμφυλίας. »

XIII, 9-13. « Saulus autem qui et Paulus, reple« tus Spiritu sancto, intentis in eum oculis dixit : « O plene omni dolo, omnique versutia, fili dia« boli, inimice omnis justitiæ, non cessas subver« tere vias Domini rectas ? Et nunc ecce manus « Domini super te, erisque cæcus, non videns so« lem usque ad tempus. Et protinus cecidit in eum « caligo ac tenebræ, et circumiens quærebat qui C « se manu duceret. Tunc proconsul cum vidisset « quod acciderat, credidit, admirans super do« ctrina Domini. Cum autem a Papho solvisset Pau« lus, venerunt Pergen Pamphyliæ. »

« Σαῦλος δὲ ὁ καὶ Παῦλος. » Ἵνα μὴ ταύτῃ καὶ τῶν ἀποστόλων ἔλαττον ἔχῃ ὁ Παῦλος, μεθίστησιν αὐτοῦ ὁ Θεὸς τὸ ὄνομα, καὶ Σαῦλον ὄντα Παῦλον ἐκάλεσε, καὶ ὅπερ ἔσχεν ἐξαίρετον ὁ κορυφαῖος τῶν μαθητῶν, τοῦτο καὶ αὐτὸς κτήσηται, καὶ πλείονος οἰκειώσεως ὑπόθεσιν λάβῃ. Ἵνα οὖν δείξῃ, ὅτι οὐκ ἦν θυμοῦ τὰ ῥήματα Παύλου, ἃ πρὸς Ἐλύμαν ἔφη τὸν μάγον, διὰ τοῦτο προλαβὼν εἶπε, « Πλησθεὶς Πνεύματος ἁγίου. » Οὐ γὰρ κολάζοντος, ἀλλ' ἐπιστρέφοντος ἦν ταῦτα τὰ ῥήματα. Εἰ γὰρ κολάζοντος ἦν, διαπαντὸς ἂν ἐποίησε τυφλόν· νῦν δὲ οὐ τοῦτο, ἀλλ' ἄχρι καιροῦ, ἵνα πείσῃ τὸν ἀνθύπατον. Τὸ γὰρ, « Ἄχρι καιροῦ, » ὅριον τῇ γνώμῃ διδοὺς ἔφη, ἐν ἑαυτῇ ἔχειν τοῦ φωτὸς τὴν ἀπόληψιν τὸν τρόπον μεταβαλοῦσαν πρὸς τὸ βέλτιον· ᾧ γὰρ αὐτὸς προσήχθη σημείῳ, τούτῳ καὶ τοῦτον ἠβουλήθη προσαγαγεῖν. Οὐκ ἄρα τιμωρία ἦν, ἀλλ' ἴασις.

« Saulus autem qui et Paulus. » Ne vel in hoc minor esset apostolis Paulus, nomen ejus transmutat Deus, cumque Saulus diceretur Paulum vocavit, quodque præcipuum habuit **111** princeps apostolorum, id ipse quoque adeptus est, ut magis familiaritatis argumentum acciperet. Præmisit quoque, dicens, « Plenus Spiritu sancto : » quo ostenderet Pauli verba non ex ira esse quæ ad Elymam magum locutus est. Neque enim punientis verba hæc erant, sed convertere nitentis. Nam si punientis fuissent, fecisset eum semper esse cæcum : nunc autem non D hoc facit, sed usque ad tempus, ut proconsulem in suam sententiam adduceret. Siquidem dixit, « usque ad tempus, » dans menti terminum ut in seipsa lumen reciperet, quo mores in melius commutaret, quippe signo quo ipse adductus est, etiam hunc adducere nitebatur. Non itaque supplicium erat, sed curatio.

« Ἰωάννης δὲ ἀποχωρήσας ἀπ' αὐτῶν ὑπέστρεψεν « εἰς Ἱεροσόλυμα. Αὐτοὶ δὲ διελθόντες ἀπὸ τῆς Πέρ« γης παρεγένοντο εἰς Ἀντιόχειαν τῆς Πισιδίας, καὶ « εἰσελθόντες εἰς τὴν συναγωγὴν τῇ ἡμέρᾳ τῶν « Σαββάτων, ἐκάθισαν. Μετὰ δὲ τὴν ἀνάγνωσιν τοῦ « νόμου καὶ τῶν προφητῶν, ἀπέστειλαν οἱ ἀρχισυν-

XIV, 13-15. « Joannes autem segregatus ab eis « reversus est Jerosolyma. Ipsi vero loca varia « pertranseuntes, a Perga venerunt Antiochiam « Pisidiæ, ingressique synagogam die Sabbatorum « sederunt. Post lectionem autem legis ac prophe« tarum miserunt principes synagogæ ad eos, di-

« centes : Viri fratres, si quis est in vobis sermo « exhortationis ad plebem, dicite. »

« Joannes autem segregatus. » Hic est Joannes qui et Marcus dictus est, nepos Barnabæ : qui etiam Evangelium secundum Marcum conscripsit, et Petri apostolorum principis discipulus, de quo ait in Epistola : Salutat vos Marcus filius meus [7]. Hic igitur, tanquam Paulo cum suis in longiorem viam missis, segregatur ab eis, quanquam minister esset, eo quod labores et pericula ferre non posset.

CAPUT XX.

Florens Pauli doctrina ducens ad Christum tum ex lege, tum postea ex prophetis, historica et evangelica, quæ et collectiva est et ratiocinativa. De translatione prædicationis ad gentes, eorumque ibidem persecutione ac discessione in Iconium.

XIII, 16-19. « Surgens autem Paulus indicto « manu silentio ait: Viri Israelitæ, quique **112** time« tis Deum, audite. Deus populi hujus elegit patres « nostros, et populum in altum extulit, cum es« sent incolæ in terra Egypti : brachioque excelso « eduxit eos ex illa : et circiter quadraginta anno« rum tempus mores eorum sustinuit in deserto. « Et deletis septem gentibus in terra Chanaan. »

Antiochiæ Pisidiæ prædicabat Paulus. In synagogas autem introierunt in habitu Judæorum ne expellerentur, sed ita rem omnem corrigerent. « Septem gentibus ; » nempe Chetæis, Gergesæis, Amorrhæis, Chananæis, Pheresæis, Evæis et Jebusæis.

XIII, 19-24. « Sorte distribuit ipsis terram eo« rum. Et post hæc, scilicet annis quadringentis « quinquaginta, dedit judices usque ad Samuelem « prophetam Et exinde postulaverunt regem, de« ditque illis Deus Saul filium Cis, virum de « tribu Benjamin annis quadraginta. Illoque amoto « suscitavit eis David in regem, cui testimonium « reddens, dixit : Inveni David filium Jessæ virum « secundum cor meum, qui faciet omnes voluntates « meas. Hujus ex semine Deus sicut promiserat « adduxit Israeli Salvatorem Jesum, antea prædi« cante Joanne ante faciem introitus ejus baptis« mum pœnitentiæ Israeli. »

« Inveni David, » etc. Advertendum est hæc verba nequaquam eadem dictionum serie haberi in libro Regnorum : aut solum a Samuele dicta esse ad Saul hoc modo : « Et nunc regnum tuum non permanebit : et quæret Dominus sibi hominem secundum cor suum, et præcipiet illi Dominus ut imperet super populum suum : quia non servasti quæcunque præcepit tibi Dominus [8]. » Et hinc assumens Paulus ita dixit : Inveni David filium Jessæ virum secundum cor meum, qui faciet omnes voluntates meas « Ante faciem introitus ejus. » Introitum vocat incarnationem.

[7] I Petr. v, 13. [8] I Reg. xiii, 13.

A « ἄγωγοι πρὸς αὐτούς, λέγοντες. Ἄνδρες, ἀδελφοί· « εἰ ἔστι λόγος ἐν ὑμῖν παρακλήσεως πρὸς τὸν λαόν, « λέγετε. »

« Ἰωάννης δὲ ἀποχωρήσας. » Οὗτός ἐστιν Ἰωάννης ὁ καὶ Μάρκος κληθείς, ὁ ἀνεψιὸς Βαρνάβα, ὁ καὶ τὸ κατὰ Μάρκον Εὐαγγέλιον συγγραψάμενος καὶ μαθητὴς Πέτρου τοῦ κορυφαίου, περὶ οὗ φησιν ἐν τῇ Ἐπιστολῇ· « Ἀσπάζεται ὑμᾶς Μάρκος ὁ υἱός μου. » Οὗτος τοίνυν ἅτε ἐπὶ μακροτέραν στελλομένων ὁδὸν τῶν περὶ Παῦλον, ἀναχωρεῖ ἀπ' αὐτῶν, καίτοί γε ὑπηρέτης ὤν, διὰ τὸ μὴ φέρειν αὐτὸν τοὺς κινδύνους.

ΚΕΦΑΛ. Κ'

B Παύλου εὐθαλὴς διδασκαλία εἰς Χριστὸν ἔκ τε τοῦ νόμου καὶ καθεξῆς τῶν προφητῶν, ἱστορικὴ καὶ εὐαγγελική, ἐν ᾧ ἐκλεκτικὴ καὶ συλλογιστική. Περὶ μεταθέσεως τοῦ κηρύγματος εἰς τὰ ἔθνη, διωγμοῦ τε αὐτῶν ἐκεῖ καὶ ἀφίξεως εἰς Ἰκόνιον.

« Ἀναστὰς δὲ Παῦλος καὶ κατασείσας τῇ χειρί, « εἶπεν· Ἄνδρες Ἰσραηλῖται, καὶ οἱ φοβούμενοι τὸν « Θεόν, ἀκούσατε. Ὁ Θεὸς τοῦ λαοῦ τούτου ἐξελέξατο « τοὺς πατέρας ἡμῶν, καὶ τὸν λαὸν ὕψωσεν ἐν τῇ « παροικίᾳ ἐν γῇ Αἰγύπτῳ. Καὶ μετὰ βραχίονος « ὑψηλοῦ ἐξήγαγεν αὐτοὺς ἐξ αὐτῆς. Καὶ ὡς τεσσα« ράκοντα ἔτη χρόνον ἐτροποφόρησεν αὐτοὺς ἐν τῇ « ἐρήμῳ. Καὶ καθελὼν ἔθνη ἑπτὰ ἐν γῇ Χαναάν. »

Ἐνταῦθα πρῶτον ἐν Ἀντιοχείᾳ τῆς Πισιδίας κηρύττει Παῦλος. Εἰς τὰς συναγωγὰς δὲ εἰσῄεσαν ἐν σχήματι Ἰουδαίων, ὥστε μὴ ἐλαύνεσθαι, καὶ οὕτω τὸ πᾶν κατώρθουν. « Ἔθνη ἑπτά· » Χεταίους, Γεργεσαίους, C Ἀμοῤῥαίους, Χαναναίους, Φερεζαίους, Εὐαίους, καὶ Ἰεβουσαίους.

« Κατεκληρονόμησεν αὐτοῖς τὴν γῆν αὐτῶν. Καὶ « μετὰ ταῦτα ὡς ἔτεσι τετρακοσίοις καὶ πεντήκοντα, « ἔδωκε κριτὰς ἕως Σαμουὴλ τοῦ προφήτου. Κἀκεῖ« θεν ᾐτήσαντο βασιλέα, καὶ ἔδωκεν αὐτοῖς ὁ Θεὸς « τὸν Σαοὺλ υἱὸν Κὶς, ἄνδρα ἐκ φυλῆς Βενιαμίν, ἔτη « τεσσαράκοντα. Καὶ μεταστήσας αὐτὸν ἤγειρεν αὐ« τοῖς τὸν Δαυῒδ εἰς βασιλέα, ᾧ καὶ εἶπε μαρτυρή« σας. Εὗρον Δαυῒδ τὸν τοῦ Ἰεσσαί, ἄνδρα κατὰ τὴν « καρδίαν μου, ὃς ποιήσει πάντα τὰ θελήματά μου. « Τούτου ὁ Θεὸς ἀπὸ τοῦ σπέρματος κατ' ἐπαγγε« λίαν ἤγαγε τῷ Ἰσραὴλ Σωτῆρα Ἰησοῦν, προκηρύ« ξαντος Ἰωάννου. »

D « Εὗρον Δαυῒδ, » καὶ τὰ ἑξῆς. Σημειωτέον ὡς οὐδαμοῦ αὐτολεξεὶ ταῦτα τὰ ῥήματα κεῖται ἐν τῷ βίβλῳ τῶν Βασιλειῶν, ἢ μόνον προφητικῶς ἀπὸ τοῦ Σαμουὴλ εἰρημένα πρὸς τὸν Σαοὺλ, οὕτως· « Καὶ νῦν ἡ βασιλεία σου οὐ στήσεται· καὶ ζητήσει Κύριος ἑαυτῷ ἄνθρωπον κατὰ τὴν καρδίαν αὐτοῦ, καὶ ἐντελεῖται Κύριος αὐτῷ εἰς ἄρχοντα ἐπὶ τὸν λαὸν αὐτοῦ, ὅτι οὐκ ἐφύλαξας ὅσα ἐνετείλατό σοι Κύριος. » Καὶ ἐντεῦθεν ὁ Παῦλος οὕτως εἴρηκε, τὸ, Εὗρον Δαυῒδ τὸν τοῦ Ἰεσσαί, ἄνδρα κατὰ τὴν καρδίαν μου, ὃς ποιήσει πάντα τὰ θελήματά μου. « Πρὸ προσώπου τῆς εἰσόδου αὐτοῦ » βάπτισμα μετανοίας τῷ Ἰσραήλ. Εἴσοδον τὴν σάρκωσιν λέγει.

« Ὡς δὲ ἐπλήρου Ἰωάννης τὸν δρόμον, ἔλεγε· « Τίνα με ὑπονοεῖτε εἶναι; οὐκ εἰμὶ ἐγώ, ἀλλ' ἰδοὺ « ἔρχεται μετ' ἐμὲ, οὗ οὐκ εἰμὶ ἄξιος τὸ ὑπόδημα « τῶν ποδῶν λῦσαι. Ἄνδρες ἀδελφοὶ, υἱοὶ γένους « Ἀβραὰμ, καὶ οἱ ἐν ὑμῖν φοβούμενοι τὸν Θεὸν, « ὑμῖν ὁ λόγος τῆς σωτηρίας ταύτης ἀπεστάλη. Οἱ « γὰρ κατοικοῦντες ἐν Ἱερουσαλὴμ, καὶ οἱ ἄρχοντες « αὐτῶν τοῦτον ἀγνοήσαντες, καὶ τὰς φωνὰς τῶν « προφητῶν, τὰς κατὰ πᾶν Σάββατον ἀναγινωσκο- « μένας, κρίναντες ἐπλήρωσαν· καὶ μηδεμίαν αἰτίαν « θανάτου εὑρόντες, ᾐτήσαντο Πιλᾶτον ἀναιρεθῆναι « αὐτόν. Ὡς δὲ ἐτέλεσαν ἅπαντα τὰ περὶ αὐτοῦ « γεγραμμένα, καθελόντες ἀπὸ τοῦ ξύλου ἔθηκαν εἰς « μνημεῖον. »

Ἰωάννης μαρτυρεῖ, οὐχ ἁπλῶς, ἀλλὰ πάντων ἐπ' αὐτὸν ἀγόντων τὴν δόξαν, αὐτὸς αὐτὴν ἀποκρούεται. Οὐ γάρ ἐστιν ἴσον μηδενὸς διδόντος καὶ πολλῶν παρεχόντων τιμὴν διωθεῖσθαι. Τὸ δὲ, « Ὑμῖν ὁ λόγος, » τὴν εὐγένειαν δείκνυσι τὴν Ἰουδαϊκήν. Πιλάτου δὲ μνημονεύει, ἵνα μειζόνως κατηγορῶνται ὡς ἀνδρὶ παραδόντες ἀλλοφύλῳ. Τὸ δὲ, « Ἠτήσαντο, » χάριν ἔλαβον, φησὶν, ὡς ἐκείνου μὴ θέλοντος· ὃ καὶ Πέτρος λέγει σαφέστερον· Ἐκείνου κρίναντος ἀπολύειν.

« Ὁ δὲ Θεὸς ἤγειρεν αὐτὸν ἐκ νεκρῶν, ὃς ὤφθη « ἐπὶ ἡμέρας πλείους τοῖς συναβᾶσιν αὐτῷ ἀπὸ « τῆς Γαλιλαίας εἰς Ἱερουσαλήμ. Οἵτινές εἰσι μάρ- « τυρες αὐτοῦ πρὸς τὸν λαόν. Καὶ ἡμεῖς ὑμᾶς εὐ- « αγγελιζόμεθα τὴν πρὸς τοὺς πατέρας ἐπαγγελίαν « γενομένην, ὅτι ταύτην ὁ Θεὸς ἐκπεπλήρωκε τοῖς « τέκνοις αὐτῶν ἡμῖν. »

Οὐδὲν ἄτοπον τὸ τὸν Ἰησοῦν ἐγηγέρθαι ὑπὸ τοῦ Θεοῦ λέγεσθαι. Εἰ γὰρ Ἰησοῦς οὐκ ἄλλος ἐστὶν ἢ ὁ Λόγος ὁ σαρκωθεὶς, οὗτος δὲ ἐστιν ἡ δύναμις τοῦ Πατρὸς, δι' οὗ πάντα ἐνεργεῖ, κατὰ τὸ, Χριστὸς Θεοῦ δύναμις, αὐτὸς ἑαυτὸν ἀνεστακέναι νοηθήσεται, καίτοι ἐγηγέρθαι λεγόμενος ὑπὸ τοῦ Πατρὸς, ἐφ' ὃν ὡς ἀρχὴν καὶ αἰτίαν ἀχρόνον ἅπαντα ἀναφέρεται. Ἐπεὶ καὶ αὐτός φησι· « Λύσατε τὸν ναὸν τοῦτον, καὶ ἐν τρισὶν ἡμέραις ἐγερῶ αὐτόν. »

« Ἀναστήσας Ἰησοῦν, ὡς καὶ ἐν τῷ ψαλμῷ τῷ « πρώτῳ γέγραπται. Υἱός μου εἶ σὺ, ἐγὼ σήμερον « γεγέννηκά σε. »

Ἐπειδὴ τὸ Ἰησοῦς ὄνομα ἐπὶ τοῦ ἀνθρώπου κακῶς ἐκλαμβάνουσί τινες, καὶ προλαβὼν εἶπε, τεθεῖσθαι τὸν Λόγον ἐν μνημείῳ, ἵνα μή τις ὑπολάβῃ ἄσαρκον αὐτὸν εἰρηκέναι τὸν Λόγον, πάλιν αὐτὸν Ἰησοῦν καλεῖ, οὐδαμοῦ διαίρεσιν διδοὺς τῷ σαρκωθέντι Λόγῳ μετὰ τὴν ἕνωσιν, πανταχοῦ τῶν ἀσεβῶν ἐμφράττων τὰ στόματα. « Υἱός μου εἶ σύ. » Ταῦτα ἐκ τοῦ ψαλμοῦ τῇ ἐνανθρωπήσει τοῦ Χριστοῦ πρέπει τὰ ῥήματα, ἥτις χρονικὴν εἶχε τὴν ἐπιφοίτησιν. Τὸ γὰρ, Σήμερον καὶ Αὔριον, ἡμερῶν ἐστι παραστατικόν. Οὗτος δὲ καθὸ Λόγος, ἀχρόνως παρὰ τοῦ Πατρὸς τίκτεται.

A XIII, 25-29. « At cum Joannes impleret cursum, « dicebat : Quem me arbitramini esse? non sum « ego, sed ecce venit post me cujus non sum dignus « soleam pedum solvere. Viri fratres, filii generis « Abraham, et qui **113** inter vos timent Deum, vo- « bis verbum salutis hujus missum est. Qui enim « habitant Jerusalem et principes eorum, cum « ignorarent eum, vocesque prophetarum quæ per « omne sabbatum leguntur, condemnato eo com- « pleverunt, nullaquë mortis causa inventa petie- « runt a Pilato ut interimeretur. Cumque exples- « sent omnia quæ de eo scripta erant, depositum de « ligno posuerunt in monumento. »

Joannes testimonium reddit, non vulgari modo, B sed ipsam gloriam quam ad ipsum deferebant repellens. Neque enim æquale est gloriam rejicere cum illam nullus offert, et cum plerique tribuunt. Cum autem dicit, « Vobis verbum, et cætera, » generositatem ostendit Judæorum. Pilati vero meminit, ut acrius eos argueret, ut qui viro tradiderint alienigenæ. Et quod addit, « Petierunt, » Munus, inquit, acceperunt quasi illo nolente : quod apertius dicit Petrus : Cum ille absolvendum judicasset.

XIII, 30 33. « Deus autem excitavit ipsum a « mortuis, qui apparuit per dies multos his qui « una cum eo ascenderant a Galilæa Jerosolymam : « qui testes ejus rei sunt coram populo. Et nos vo- « bis annuntiamus quod eam quæ ad Patres nos- « tros facta est repromissionem, Deus adimpleve- C « rit nobis filiis illorum. »

Nihil absurdum est quod Jesus dicatur a Deo excitatus. Siquidem Jesus non alius est quam Verbum incarnatum : hoc autem est potentia Patris, per quod omnia facta sunt : secundum quod Christus qui Dei potentia est ipse seipsum excitasse intelligitur. Et quidem is dicitur excitatus esse a Patre, ad quem ut ad principium causamque intemporalem omnia referuntur : quoniam ipse quoque ait : « Solvite templum hoc, et in tribus diebus excitabo illud [9]. »

« Resuscitato Jesu sicut in Psalmo primo scri- « ptum est : Filius meus es tu, ego hodie genui te. »

Quoniam nomen *Jesus* nonnulli de homine male D accipiunt, et præmiserat quod posueridt Verbum in monumento, rursum ne quis suspicetur **114** ipsum dixisse Verbum sine carne, vocat ipsum Jesum : nunquam Verbo incarnato admittens separationem post factam semel unionem, ubique impiorum obturans ora. « Filius meus es tu, hodie genui te. » Hæc psalmi verba Christi incarnationi aptantur, quæ temporalem habuit accessionem. Siquidem Hodie et Cras dierum demonstrativa sunt. Porro quatenus hic est Verbum intemporaliter a Patre generatur.

[9] Joan. II, 19.

XIII, 34-37. « Quod autem suscitavit eum a mortuis, jam non amplius reversurum in corruptionem, ita dixit : Dabo vobis sancta David fidelia. Ideo quoque alio in loco dicit : Non concedes ut sanctus tuus videbat corruptionem. David siquidem ubi sua ætate deservisset, consilio Dei dormivit et appositus est ad patres suos viditque corruptionem : is autem quem Deus excitavit non vidit corruptionem. »

Advertendum est igitur quod non oporteat confiteri corpus Salvatoris ac Dei nostri Jesu Christi fuisse mortale post resurrectionem aut passibile, neque ante resurrectionem impassibile, hoc est incorruptibile et immortale. Nam incorruptionem secundum id provenientem quod peccato non est obnoxium, manifestum est quod ab ipso incarnationis tempore habuerit.

XIII. 38, 39. « Notum igitur vobis sit, viri fratres, quod per hunc remissio peccatorum vobis annuntiatur, et ab omnibus a quibus non potuistis per legem Mosi justificari, per hunc quisquis credit justificatur. »

Quare testimonium non adjunxit quo persuaderetur per hunc fieri remissionem peccatorum ? Quia hoc ei studio erat tandem ostendere quod resurrexisset : quo dato illud indubitatum erat. Hoc etenim magni stuporis erat, quomodo Israel qui filius primogenitus erat, propter quem periit Ægyptus, inimicis Babyloniis traditus esset in gladio et captivitate ac servitute.

XIII, 40-42. « Videte ergo ne superveniat vobis quod dictum est in prophetis. Videte contemptores et admiramini ac evanescite, quia opus operor ego in diebus vestris, quod non credetis si quis enarraverit **115** vobis. Cum autem egressi essent e synagoga Judæorum, rogabant gentes ut sequenti sabbato loquerentur sibi verba. »

Ubi clamasset propheta Habacuc adversus injustum judicium et nimiam Dei tolerantiam, ac dixisset : quare ostenderunt mihi labores ac molestias ? quoniam factum est contra me judicium, et judex accipit, et impius et opprimit justum nec perducitur in finem ac perfectionem judicium : respondet Deus, iniquis futuras calamitates prænuntians. Admiranda vero dicit quæ futurum est ut eis contingant. Et hæc tanta ac alia dicit sui magnitudine, ut non credantur si quis narravit vobis, inquit. Porro μεταξὺ σάββατον vocavit futurum ac proximum sabbatum, sicut infra declarat.

XIII. 43-49. « Soluto autem cœtu secuti sunt multi Judæi ac religiosi proselyti Paulum ac Barnabam, qui alloquentes suadebant eis ut permanerent in gratia Dei ; ac sequenti sabbato universa propemodum civitas convenit ad audiendum verbum Dei. Visis autem turbis Judæi repleti sunt zelo, et contradicebant his quæ

A "Οτι δὲ ἀνέστησεν αὐτὸν ἐκ νεκρῶν, μηκέτι « μέλλοντα ὑποστρέφειν εἰς διαφθορὰν, οὕτως εἴρηκεν, ὅτι Δώσω ὑμῖν τὰ ὅσια Δαυῒδ τὰ πιστά. « Διὸ καὶ ἐν ἑτέρῳ λέγει. Οὐ δώσεις τὸν ὅσιόν σου « ἰδεῖν διαφθοράν. Δαυῒδ μὲν γὰρ ἰδίᾳ γενεᾷ ὑπηρετήσας, τῇ τοῦ Θεοῦ βουλῇ ἐκοιμήθη, καὶ προσετέθη πρὸς τοὺς πατέρας αὐτοῦ, καὶ εἶδε διαφθοράν. "Ον δὲ ὁ Θεὸς ἤγειρεν οὐκ εἶδε διαφθοράν, »

Σημειωτέον τοίνυν ὅτι οὐ δεῖ τὸ σῶμα τοῦ Σωτῆρος καὶ Θεοῦ ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ μετὰ τὴν ἀνάστασιν παθητὸν ὁμολογεῖν, ἤτοι παθῶν δεκτικὸν οὐδὲ πρὸ τῆς ἀναστάσεως ἀπαθὲς, τουτέστιν ἄφθαρτον καὶ ἀθάνατον. Τὴν γὰρ κατὰ τὸ ἀναμάρτητον ἀφθαρσίαν, πρόδηλον ὡς εἶχεν ἐξ αὐτοῦ τοῦ καιροῦ τῆς σαρκώσεως.

B « Γνωστὸν οὖν ἔστω ὑμῖν, ἄνδρες ἀδελφοὶ, ὅτι διὰ « τούτου ἡμῖν ἄφεσις ἁμαρτιῶν καταγγέλλεται, « καὶ ἀπὸ πάντων ὧν οὐκ ἐδυνήθητε ἐν τῷ νόμῳ « Μωσέως δικαιωθῆναι, ἐν τούτῳ πᾶς ὁ πιστεύων « δικαιοῦται. »

Διὰ τί οὐκ ἐπήγαγε μαρτυρίαν δι' ἧς ἔμελλον πείθεσθαι ὅτι ἄφεσις ἁμαρτιῶν δι' αὐτοῦ γίνεται "Οτι τὸ σπουδαζόμενον τοῦτο ἦν, τὸ δεῖξαι τέως ὅτι ἀνέστη. Τούτου δὲ ὡμολογημένου, ἐκεῖν ἀναμφισβήτητον. Καὶ γὰρ ἦν πολλῆς ἐκπλήξεως πῶς ὁ Ἰσραὴλ, υἱὸς πρωτόκος ὠνομασμένος, δι' ὃν ἡ Αἴγυπτος ἀπώλετο, παραδέδοται τοῖς ἐχθροῖς τοῖς Βαβυλωνίοις ἐν μαχαίρᾳ καὶ αἰχμαλωσίᾳ καὶ δουλείᾳ.

C « Βλέπετε οὖν μὴ ἐπέλθῃ ἐφ' ὑμᾶς τὸ εἰρημένον « ἐν τοῖς προφήταις. "Ιδετε, οἱ καταφρονηταὶ, καὶ θαυμάσατε, καὶ ἀφανίσθητε, ὅτι ἔργον ἐγὼ ἐργάζομαι « ἐν ταῖς ἡμέραις ὑμῶν, ᾧ οὐ μὴ πιστεύσητε, ἐὰν « τις ἐκδιηγῆται ὑμῖν. Ἐξιόντων δὲ ἐκ τῆς συν« αγωγῆς τῶν Ἰουδαίων, παρεκάλουν τὰ ἔθνη εἰς « τὸ μεταξὺ σάββατον, λαληθῆναι αὐτοῖς τὰ ῥή« ματα. »

Κατακεκραγότος τοῦ προφήτου Ἀββακοὺμ τῆς ἀδίκου κρίσεως καὶ τῆς ἄγαν ἀνεξικακίας τοῦ Θεοῦ, καὶ λέγοντος· "Ινα τί μοι ἔδειξαν κόπους καὶ πόνους ; "Οτι ἐξεναντίας μου γέγονε κρίσις, καὶ ὁ κριτὴς λαμβάνει, καὶ ἀσεβὴς καταδυναστεύει τὸν δίκαιον, καὶ οὐ διεξάγεται εἰς τέλος κρῖμα· ἀποκρίνεται ὁ Θεὸς, τοῖς ἀδικοῦσι τὰς ἐσομένας συμφορὰς D προαπαγγέλλων. Θαυμάσια δὲ λέγει τὰ αὐτοῖς συμβήσεσθαι μέλλοντα. Ταῦτα δὲ, φησὶ, τοσαῦτα καὶ τηλικαῦτα τὸ μέγεθός ἐστιν ὡς καὶ ἀπιστεῖσθαι εἴ τις αὐτὰ ὑμῖν προαπαγγείλειεν.

« Καὶ τῶν σεβομένων προσηλύτων τῷ Παύλῳ καὶ « τῷ Βαρνάβᾳ, οἵτινες προσλαλοῦντες ἔπειθον αὐ« τοὺς ἐπιμένειν τῇ χάριτι τοῦ Θεοῦ, τότε ἐρχομένῳ « Σαββάτῳ σχεδὸν πᾶσα ἡ πόλις συνήχθη ἀκοῦσαι « τὸν λόγον τοῦ Θεοῦ Ἰδόντες δὲ οἱ Ἰουδαῖοι τοὺς « ὄχλους, ἐπλήσθησαν ζήλου. Καὶ ἀντέλεγον τοῖς « ὑπὲρ τοῦ Παύλου λεγομένοις, ἀντιλέγοντες καὶ

« βλασφημοῦντες. Παρρησιασάμενοι δὲ ὁ Παῦλος καὶ « ὁ Βαρνάβας, εἶπον· Ὑμῖν ἦν ἀναγκαῖον πρῶτον « λαληθῆναι τὸν λόγον τοῦ Θεοῦ. Ἐπειδὴ δὲ ἀπ- « ωθεῖσθε αὐτὸν, καὶ οὐκ ἀξίους κρίνετε ἑαυτοὺς τῆς « αἰωνίου ζωῆς, ἰδοὺ στρεφόμεθα εἰς τὰ ἔθνη. Οὕτως « γὰρ ἐντέταλται ἡμῖν ὁ Κύριος. Τέθεικά σε εἰς φῶς « ἐθνῶν, τοῦ εἶναί σε εἰς σωτηρίαν ἕως ἐσχάτου τῆς « γῆς. Ἀκούοντα δὲ τὰ ἔθνη ἔχαιρε, καὶ ἐδόξαζον « τὸν λόγον τοῦ Κυρίου, καὶ ἐπίστευσαν ὅσοι ἦσαν « τεταγμένοι εἰς ζωὴν αἰώνιον. Διεφέρετο δὲ ὁ « λόγος τοῦ Κυρίου δι' ὅλης τῆς χώρας. »

Σεβομένους ἐνταῦθά τε καὶ προϊὼν τοὺς περὶ τὸ οἰκεῖον σέβας θερμοὺς καὶ διαπύρους καὶ ζηλωτὰς τῶν ἄλλων μᾶλλον καλεῖ. Καὶ γὰρ οἱ τοιοῦτοι καὶ θᾶττον τῶν ἄλλων τὴν εἰς Χριστὸν παρεδέχοντο πίστιν, ἅτε δὴ τὴν ὑπεροχὴν αὐτῆς καὶ τὸ μεγαλεῖον δυνάμενοι συνορᾷν, καὶ οὐκ ἀνθρωπίνῳ πάθει, ἀλλ' ἀληθείας σκοπῷ καὶ εὐσεβείας ἔρωτι καὶ ὃ προκατεῖχον σέβας, τούτου ζηλωταὶ καθιστάμενοι. Καὶ αὖ πάλιν οἱ τοιοῦτοι κατὰ τῶν μαθητῶν μᾶλλον καὶ τοῦ κηρύγματος παρωξύνοντο καὶ ἐμαίνοντο, ὡς περισσότερον τῶν ἄλλων ζῆλον ἔχειν περὶ τὸ οἰκεῖον σέβας ἐπιδεικνύμενοι. Ἢ σεβομένους ἰδίως τοὺς προσηλύτους καλεῖ. Καὶ δημηγορῶν ἔμπροσθεν καὶ λέγων· Ἄνδρες Ἰσραηλῖται καὶ οἱ ἐν ὑμῖν φοβούμενοι τὸν Θεὸν, φοβουμένους τὸν Θεὸν τοὺς προσηλύτους ἐκάλει, τοὺς μὲν ἀπὸ τοῦ γένους σεμνύνων, καὶ Ἰσραηλίτας ἐξονομάζων, τοὺς δὲ ὅτι μὴ τοῦτο εἶχεν εἰπεῖν, ἀπὸ τῆς θρησκείας ἰσάζων. Ἵνα μή τις εὐλαβείας εἶναι νομίσῃ τὸ, Οὐκ ἀξίους κρίνετε ἑαυτοὺς, διὰ τοῦτο πρῶτον εἶπεν, Ἀπωθεῖσθε αὐτὸν, καὶ τότε, Στρεφόμεθα εἰς τὰ ἔθνη. Οὐκ εἶπε δὲ, Καταλιμπάνομεν ὑμᾶς, ἀλλ', ὡς Δυνατὸν, φησὶ, καὶ ἐνταῦθα πάλιν στραφῆναι.

« Οἱ δὲ Ἰουδαῖοι παρώξυναν τὰς σεβομένας γυ« ναῖκας καὶ τὰς εὐσχήμονας, καὶ τοὺς πρώτους τῆς « πόλεως, καὶ ἐπήγειραν διωγμὸν ἐπὶ τὸν Παῦλον « καὶ τὸν Βαρνάβαν· καὶ ἐξέβαλον αὐτοὺς ἀπὸ τῶν « ὁρίων αὐτῶν. Οἱ δὲ ἐκτιναξάμενοι τὸν κονιορτὸν τῶν « ποδῶν αὐτῶν ἐπ' αὐτοὺς, ἦλθον εἰς Ἰκόνιον. Οἱ δὲ « μαθηταὶ ἐπληροῦντο χαρᾶς καὶ Πνεύματος ἁγίου. »

Ἐνταῦθα πληροῦσιν ὃ προσέταξεν αὐτοῖς ὁ Κύριος, λέγων· Ἐὰν μή τις ὑμᾶς δέξηται, ἐκτινάξατε τὸν κονιορτὸν τῶν ποδῶν ὑμῶν. Οὗτοι δὲ οὐ μόνον οὐκ ἐδέξαντο, ἀλλὰ καὶ ἀπήλασαν αὐτοὺς τῶν ὁρίων αὐτῶν, ὅπερ ἐστὶ χεῖρον· Οὐδὲ γὰρ κονιορτὸν θέλει ἔχειν τοὺς μαθητὰς ὁ Κύριος ἐπὶ τῶν ποδῶν ἐκ τῆς τῶν ἀνοσίων ἀνθρώπων γῆς, δεικνύντας διὰ τούτου ὅτι οὐδὲν ἐκομίσαντο ἀπὸ τῶν ἀπειθῶν. Δεῖγμα δέ ἐστιν ὁ κονιορτὸς τοῦ κόπου ὃν ὑπέμειναν δι' αὐτούς.

ΚΕΦΑΛ. ΚΑ'.

Ὅπως ἐν Ἰκονίῳ κηρύξαντες τὸν Χριστὸν πολλῶν τε πιστευσάντων ἐδιώχθησαν οἱ ἀπόστολοι·

« Ἐγένετο δὲ ἐν Ἰκονίῳ κατὰ τὸ αὐτὸ εἰσελθεῖν

« a Paulo dicebantur, contradicentes ac blasphe« mias loquentes. Tunc sumpta fiducia Paulus et « Barnabas dixerunt : vobis oportebat primum « loqui verbum Dei : sed quoniam repellitis illud « et indignos judicatis vos ipsos æterna vita « ecce convertimur ad gentes : sic enim præcepit « nobis Dominus. Posui te in lucem gentium ut « sis in salutem usque ad extremum terræ. Au« dientes autem gentes gravisæ sunt et glorifica« bant verbum Domini. Et crediderunt quotquot « erant ordinati ad vitam æternam. Divulgabatur » autem verbum Domini per universam regio» nem.

Religiosos et in hoc loco et in progressu vocat eos qui circa proprium cultum ferventes et ardentes erant, ac majores præ cæteris æmulatores. Siquidem tales etiam Christi fidem ante alios susceperunt, ut qui possent ejus excellentiam ac magnitudinem conspicere, et non humano affectu, sed veritatis intuitu ac pietatis amore, ejusque cultus quem prius acceperant **116** æmulatores constituti. Rursum e diverso qui tales erant, adversus discipulos et prædicationem magis irritabantur ac insaniebant, ostendentes quod vehementiorem zelum circa proprium cultum præ cæteris haberent. Aut religiosos proprie vocat proselytos. Etenim eum in superioribus concionaretur ac diceret : Viri Israelitæ et qui timetis Deum, timentes Deum vocabat proselytos : illos quidem a genere honorans et Israelitas appellans, hos vero quia id dicere non poterat, ac religione adæquans. Ne quis pudoris ac modestiæ existimaret esse quod dicitur, indignos indicatis vos ipsos idcirco præmisit : Repellitis illud : et tunc addit : Convertimur ad gentes. Non dixit autem : Relinquimus vos, sed quod fieri possit ut rursum, inquit, hic conversemur.

XIII, 50 52. Judæi vero incitaverunt mulie« res religiosas et honestas, primosque civitatis, « et excitaverunt persecutionem in Paulum ac « Barnabam : et ejecerunt eos de finibus suis. At « illi excusso pulvere pedum suorum in eos, vene« runt Iconium. Porro discipuli replebantur gau« dio et Spiritu sancto. »

Hic complent quod illis præcepit Dominus, dicens : Si quis non susceperit vos, excutite pulverem pedum vestrorum. Hi vero non modo non susceperunt, verum etiam expuerunt eos a finibus suis, quod pejus est. Neque enim Dominus discipulos vult habere pulverem pedibus adhærentem e terra impiorum hominum : ut per hoc ostenderent se nihil efferre ab incredulis. Est autem pulvis indicium laboris quem propter ipsos passi sunt

CAPUT XXI.

Quomodo Iconii Christum prædicaverint : cumque multi credidissent persecutionem passi sunt apostoli.

XIV, 16. « Accidit autem Iconii ut ipsi simul

« introirent synagogam, et loquerentur ut sic crederent Judæorum **117** simul et Græcorum copiosa « multitudo. Qui vero increduli erant Judæi concitaverunt ac corruperunt animos gentium adversus fratres. Multo igitur tempore demorati sunt « fortiter agentes per Dominum, qui testimonium « perhibebat sermoni gratiæ suæ, dabatque ut « signa ac prodigia fierent per manus eorum. Divisa « est autem multitudo civitatis : et hi quidem « stabant a Judæis, illi vero ab apostolis. Cumque factus esset impetus gentium pariter ac « Judæorum una cum principibus suis ut vim « inferrent, eosque lapidarent, re cognita confugerunt ad civitates Lycaoniæ Lystram et Derben ac finitimam regionem, ibique prædicabant « Evangelium. »

« Confugerunt. » Notandum hoc loco non oportere nos in pericula conjicere, sed si opus sit, etiam ad tempus fugere, cum Ecclesiæ duces hoc fecerint, tanquam volentes prædicationem commode extendere, magisque persecutionibus augeri.

CAPUT XXII.

De claudo a nativitate qui Lystris per apostolos curatus est : propter quod dii esse, et furore divino agitari visi sunt incolis, ubi postea lapidatur Paulus a Judæis urbi vicinis.

XIV, 7-21. « Et quidam vir Lystris debilis pedibus sedebat : qui cum ab utero matris claudus « esset nunquam ambulaverat. Hic audivit Paulum « loquentem : qui intuitus eum, vidensque quod « fidem haberet et ut salvus fieret, dixit magna « voce : Surge in pedes tuos rectus. Et exsillit, et « ambulabat. Turbæ vero cum vidissent quod « fecerat Paulus, sustulerunt vocem suam sermone « Lycaonico, **118** dicentes : Dii hominibus assimilati descenderunt ad nos. Et vocabant Barnabam « Jovem, Paulum vero Mercurium, quod is esset dux « sermonis. Sacerdos autem Jovis, qui ante civitatem illorum erat, allatis tauris et coronis ad « vestibula cum turbis volebat immolare. Quod « ubi audierunt apostoli Barnabas et Paulus, conscissis vestibus suis insilierunt in turbam, clamantes ac dicentes : Viri, ut quid ista facitis? « nos quoque similiter affectibus et malis obnoxii, « sumus homines, annuntiantes ut ab istis vanis « convertamini ad Deum vivum, qui fecit cœlum et « terram, mare et omnia quæ in eis sunt : qui in « præteritis generationibus sinebat omnes gentes « ingredi viis suis. Quanquam non expertem testimonii seipsum esse sinebat, dum beneficia conferret, de cœlo dans nobis pluvias ac tempora « fructifera, implens cibo et lætitia corda nostra. « Et hæc dicentes vix compescuerunt turbas ne « sibi immolarent : supervenerunt autem quidam « ab Antiochia et Iconio Judæi, qui cum persuasissent turbis ac Paulum lapidassent, extraxerunt « eum e civitate existimantes mortuum esse. Circumdantibus autem eum discipulis surrexit et « intravit civitatem : ac postero die profectus est

A « αὐτοὺς εἰς τὴν συναγωγὴν τῶν Ἰουδαίων, καὶ « λαλῆσαι οὕτως, ὥστε πιστεῦσαι Ἰουδαίων τε καὶ « Ἑλλήνων πολὺ πλῆθος. Οἱ δὲ ἀπειθοῦντες Ἰουδαῖοι « ἐπήγειραν καὶ ἐκάκωσαν τὰς ψυχὰς τῶν ἐνθῶν « κατὰ τῶν ἀδελφῶν. Ἱκανὸν μὲν οὖν χρόνον διέτριψαν παῤῥησιαζόμενοι ἐπὶ τῷ Κυρίῳ, τῷ μαρτυροῦντι τῷ λόγῳ τῆς χάριτος αὐτοῦ, διδόντι σημεῖα « καὶ τέρατα γενέθαι διὰ τῶν χειρῶν αὐτῶν. Ἐσχίσθη δὲ τὸ πλῆθος τῆς πόλεως, καὶ οἱ μὲν ἦσαν σὺν « τοῖς Ἰουδαίοις, οἱ δὲ σὺν τοῖς ἀποστόλοις. Ὡς δὲ « ἐγένετο ὁρμὴ τῶν ἐνθνῶν τε καὶ Ἰουδαίων σὺν τοῖς « ἄρχουσιν αὐτῶν, ὑβρίσαι καὶ λιθοβολῆσαι αὐτοὺς, « συνιδόντες κατέφυγον εἰς τὰς πόλεις τῆς Λυκαονίας « Λύστραν καὶ Δέρβην, καὶ τὴν περίχωρον, κἀκεῖ « ἦσαν εὐαγγελιζόμενοι. »

B « Κατέφυγον. » Σημειωτέον ἐνταῦθα ὅτι οὐ δεῖ ἐπιῤῥίπτειν ἡμᾶς τοῖς κινδύνοις, ἀλλ' εἰ δέοι, καὶ φεύγειν πρὸς καιρὸν, τῶν κορυφαίων τοῦτο ποιούντων, ὥσπερ ἐπίστηδες ἐκτεῖναι βουλομένους τὸ κήρυγμα. καὶ διὰ τῶμ διωγμῶν μᾶλλον αὔξάνεσθαι.

ΚΕΦΑΛ. ΚΒ'.

Περὶ τοῦ ἐν Λύστροις ἐκ γενετῆς χωλοῦ ἰαθέντος διὰ τῶν ἀποστόλων· δι' ὅπερ εἶναί τε θεοὶ, καὶ μανῆναι τοῖς ἐγχωρίοις ἔδοξαν· ἔνθα δὴ καὶ μετέπειτα λιθάζεται ὁ Παῦλος παρὰ τῶν ἀστυγειτόνιων Ἰουδαίων.

« Καί τις ἀνὴρ ἐν Λύστροις ἀδύναντος τοῖς ποσὶν « ἐκάθητο. χωλὸς ἐκ κοιλίας μητρὸς αὐτοῦ ὑπάρχων, « ὃς οὐδέποτε περιεπεπατήκει. Οὗτος ἤκουε τοῦ « Παύλου λαλοῦντος. Ὃς ἀτενίσας αὐτῷ καὶ ἰδὼν, « ὅτι πίστιν ἔχει τοῦ σωθῆναι, εἶπε μεγάλῃ τῇ φωνῇ. C « Ἀνάστηθι ἐπὶ τοὺς πόδας σου ὀρθός. Καὶ ἥλλετο, « καὶ περιεπάτει. Οἱ δὲ ὄχλοι ἰδόντες ὃ ἐποίησεν ὁ Παῦλός, ἐπῆραν τὴν φωνὴν αὐτῶν Λυκαονιστὶ, λέγοντες· Οἱ θεοὶ ὁμοιωθέντες ἀνθρώποις κατέβησαν « πρὸς ἡμᾶς. Ἐκάλουν τε τὸν μὲν Βαρνάβαν, Δια, « τὸν δὲ Παῦλον, Ἑρμῆν, ἐπειδὴ αὐτὸς ἦν ὁ ἡγούμενος τοῦ λόγου. Ὁ δὲ ἱερεὺς τοῦ Διὸς, τοῦ ὄντος πρὸ « τῆς πόλεως αὐτῶν, ταύρους καὶ στέμματα ἐπὶ τοὺς « πυλῶνας ἐνέγκας, σὺν τοῖς ὄχλοις ἤθελε θύειν. « Ἀκούσαντες δὲ οἱ ἀπόστολοι Βαρνάβας καὶ Παῦλος, « διαῤῥήξαντες τὰ ἱμάτια αὐτῶν, εἰσεπήδησαν εἰς « τὸν ὄχλον, κράζοντες καὶ λέγοντες· Ἄνδρες, τί « ταῦτα ποιεῖτε ; καὶ ἡμεῖς ομοιοπαθεῖς ἐσμεν ὑμῖν « ἄνθρωποι, εὐαγγελιζόμενοι ὑμᾶς ἀπὸ τούτων τῶν « ματαίων ἐπιστρέφειν ἐπὶ τὸν Θεὸν τὸν ζῶντα, ὃς D « ἐποίησε τὸν οὐρανὸν καὶ τὴν γῆν, καὶ τὴν θάλασσαν καὶ πάντα τὰ ἐν αὐτοῖς· ὃς ἐν ταῖς παρῳχημέναις γενεαῖς εἴασε πάντα τὰ ἔθνη πορεύεσθαι « ταῖς ὁδοῖς αὐτῶν. Καίτοι γε οὐκ ἀμάρτυρον ἑαυτὸν ἀφῆκεν ἀγαθοποιων, οὐρανόθεν ἡμῖν ὑετοὺς διδοὺς, καὶ καιροὺς καρποφόρους, ἐμπιπλῶν τροφῆς καὶ εὐφροσύνης τὰς καρδίας ἡμῶν. « Καὶ ταῦτα λέγοντες μόλις κατέπαυσαν τοὺς ὄχλους « τοῦ μὴ θύειν αὐτοῖς. Ἐπῆλθον δὲ ἀπὸ Ἀντιοχείας « καὶ Ἰκονίου Ἰουδαῖοι, καὶ πείσαντες τοὺς ὄχλους, « καὶ λιθάσαντες τὸν Παῦλον, ἔσυρον ἔξω τῆς πόλεως, νομίσαντες αὐτὸν τεθνάναι. Κυκλωσάντων δὲ « αὐτὸν τῶν μαθητῶν, ἀναστὰς εἰσῆλθεν εἰς τὴν πό-

« λιν· καὶ τῇ ἐπαύριον ἐξῆλθε σὺν τῷ Βαρνάβᾳ εἰς A « Δέρβην. Εὐαγγελισάμενοί τε τὴν πόλιν ἐκείνην, « καὶ μαθητεύσαντες ἱκανούς, ὑπέστρεψαν εἰς τὴν « Λύστραν καὶ Ἰκόνιον καὶ Ἀντιόχειαν, ἐπιστηρίζον- « τες τὰς ψυχὰς τῶν μαθητῶν, καὶ παρακαλοῦντες « ἐμμένειν τῇ πίστει, καὶ ὅτι διὰ πολλῶν θλίψεων « δεῖ ἡμᾶς εἰσελθεῖν εἰς τὴν βασιλείαν τοῦ Θεοῦ. »

« Διαῤῥήξαντες τὰ ἱμάτια. » Ἔθος ἐστὶν Ἰουδαίοις ἐπὶ ταῖς κατὰ Θεοῦ δυσφημίαις περιῤῥηγνύναι τὰ ἱμάτια· Καὶ γοῦν ὁ Καϊάφας, υἱὸν ἑαυτὸν τοῦ Θεοῦ λέγοντος τοῦ Χριστοῦ, περιέῤῥηξε τὴν ἐσθῆτα, διακεκραγώς τε καὶ λέγων, ὅτι ἐβλασφήμησε. Τοῦτο πεπράχασι καὶ οἱ θεσπέσιοι μαθηταὶ Βαρνάβας καὶ Παῦλος, ἐνταῦθα θεοὶ νομισθέντες, ἀπὸ διαθέσεως ψυχῆς ἀποστρεφόμενοι τὰ γινόμενα, καὶ πένθους ποιοῦντες σημεῖα. Πένθος γὰρ ἦν ὄντως εἴγε ἔμελλον B θεοὶ νομίζεσθαι καὶ εἰδωλολατρίαν εἰσάγειν, ἣν ἦλθον καταλῦσαι.

« Χειροτονήσαντες δὲ αὐτοῖς πρεσβυτέρους κατ' « Ἐκκλησίαν, προσευξάμενοι μετὰ νηστειῶν, παρ- « έθεντο αὐτοὺς τῷ Κυρίῳ εἰς ὃν πεπιστεύκεισαν. « Καὶ διελθόντες τὴν Πισιδίαν, ἦλθον εἰς Παμφυλίαν. « Καὶ λαλήσαντες ἐν Πέργῃ τὸν λόγον, κατέβησαν εἰς « Ἀττάλειαν· κἀκεῖθεν ἀπέπλευσαν εἰς Μίλητον, ὅθεν « ἦσαν παραδεδομένοι τῇ χάριτι τοῦ Θεοῦ εἰς τὸ ἔργον « ὃ ἐπλήρωσαν. Παραγενόμενοι δὲ καὶ συναγαγόντες « τὴν Ἐκκλησίαν, ἀνήγγειλαν ὅσα ἐποίησεν ὁ Θεὸς « μετ' αὐτῶν, καὶ ὅτι ἤνοιξε τοῖς ἔθνεσιν θύραν πί- « στεως. Διέτριβον δὲ ἐκεῖ χρόνον οὐκ ὀλίγον σὺν τοῖς « μαθηταῖς. »

Διὰ τί οὐδὲ ἐν Κύπρῳ οὐδὲ ἐν Σαμαρείᾳ ἐποίησαν πρεσβυτέρους οἱ ἀπόστολοι, ἀλλὰ ἐνταῦθα: Ὅτι C ἐκεῖναι μὲν ἐγγὺς ἦσαν τῆς Ἱερουσαλὴμ καὶ τῶν ἀποστόλων, καὶ ἐν αὐτῇ δὲ τῇ Ἀντιοχείᾳ ὁ λόγος ἐκράτει· ἐνταῦθα δὲ πολλῆς ἐδέοντο παραμυθίας, καὶ μάλιστα οἱ ἐξ ἐθνῶν ὀφείλοντες πολλὰ διδάσκεσθαι. Σημειωτέον δὲ ὅτι οἱ περὶ Παῦλον καὶ Βαρνάβαν ἐπισκόπων εἶχον ἀξίαν, ἐξ ὧν ἐχειροτόνουν οὐ μόνον διακόνους, ἀλλὰ καὶ πρεσβυτέρους· καὶ ὅτι μετὰ νηστειῶν καὶ εὐχῶν ἐποίουν οἱ μαθηταὶ τὰς χειροτονίας. Σημείωσαι δὲ καὶ τοῦτο, ὅτι εἰς Μίλητον ἐχειροτονήθησαν οἱ περὶ Βαρνάβαν καὶ Παῦλον, ἄλλο δὲ ἀντίγραφον εὗρον ἔχον ἀντὶ Μιλήτου, εἰς Ἀντιόχειαν· ὃ καὶ πιθανώτερον.

ΚΕΦΑΛ. ΚΓ'.

Ὅτι οὐ δεῖ περιτέμνεσθαι τοὺς ἐξ ἐθνῶν πιστεύσαντας, δόγματι καὶ κρίσει τῶν ἀποστόλων· D ἐν ᾧ ἀποστολὴ τῶν ἀποστόλων, πρὸς τοὺς ἐξ ἐθνῶν περὶ ὧν φυλακτέον· Ἀντίῤῥησις Παύλου πρὸς Βαρνάβαν διὰ Μάρκον.

« Καί τινες κατελθόντες ἀπὸ τῆς Ἰουδαίας ἐδίδα- « σκον τοὺς ἀδελφούς, ὅτι Ἐὰν μὴ περιτέμνησθε τῷ « ἔθει Μωσέως, οὐ δύνασθε σωθῆναι. Γενομένης οὖν « στάσεως καὶ συζητήσεως οὐκ ὀλίγης τῷ Παύλῳ « καὶ τῷ Βαρνάβᾳ πρὸς αὐτούς, ἔταξαν ἀναβαίνειν « Παῦλον καὶ Βαρνάβαν, καί τινας ἄλλους ἐξ αὐτῶν « πρὸς τοὺς ἀποστόλους καὶ πρεσβυτέρους εἰς Ἱερου-

A « cum Barnaba Derbem. Et cum prædicassent « civitati illi multosque docuissent, reversi sunt » Lystram et Iconium et Antiochiam, denuo con- » firmantes animas discipulorum. et exhortantes « ut perseverarent in fide quodque per multas af- « flictiones oporteat nos intrare in regnum Dei. »

« Conscissis vestibus. » Moris erat Judæis ob hujusmodi in Deum blasphemias vestes discindere. Itaque et Caiphas, cum Christus se Dei Filium dixisset, emisso clamore vestem discidit, dicens: Blasphemiam locutus est [10]. Hoc quoque fecerunt divini discipuli Barnabas et Paulus, cum hoc loco dii haberentur, animi affectu aversi ac rejicientes ea quæ fiebant, luctusque signa facientes. **119** Vere B enim luctus fuisset si hoc secutum fuisset ut dii existimarentur, ac idololatriam inducerent, ad quam venerant dissolvendam.

XIV, 22-27. « Cumque creassent illis per singu- « las Ecclesias presbyteros, precatique essent cum « jejunio, commendaverunt eos Domino in quem « crediderant. Peragrataque Pisidia venerunt in « Pamphyliam. Et cum locuti essent verbum Pergæ, « descenderunt Attaliam, et inde solverunt Mile- « tum, unde erant traditi gratiæ Dei in opus quod « compleverunt. Et ubi venissent ac congregassent « Ecclesiam, retulerunt quæcunque fecisset Domi- « nus secum, quodque aperuisset gentibus ostium « fidei. Commorati sunt autem ibi multum temporis « cum discipulis. »

C Quam ob rem neque in Cypro, neque in Samaria creaverant apostoli presbyteros, sed hoc loco? Quia illæ regiones prope Jerusalem et prope apostolos erant; Antiochiæ vero jam sermo robur acceperat. Hic autem magna consolatione egebant, et maxime gentes quas multa doceri oportebat. Notandum vero quod Paulus et Barnabas episcoporum dignitatem habebant: neque enim solum diaconos creabant, verum etiam presbyteros. Præterea quod cum jejuniis et obsecrationibus discipuli electione peragebant. Denique hoc quoque animadverte quod ad urbem Miletum Barnabas et Paulus creati sint. Aliud tamen exemplar nactus sum in quo scriptum erat pro Mileto, Antiochia idque verisimilius est.

120 CAPUT XXIII.

D *Quod non oporteat ex gentibus credentes circumcidi, juxta decretum ac sententiam apostolorum: in quo ponitur legatio apostolorum ad eos qui e gentibus crediderunt, de his quæ observanda erunt. Altercatio Pauli adversus Barnabam propter Marcum.*

XV, 1-5. « Et quidam qui descenderant a Ju- « dæa docebant fratres: Nisi circumcidamini se- « cundum morem Mosi, non potestis salvi fieri. « Cum ergo seditio ac disceptatio orta esset non « parva Paulo ac Barnabæ adversus illos, statue- « runt ut ascenderent Paulus ac Barnabas, et qui- « dam alii ex illis ad apostolos ac presbyteros Je-

[10] Matth. xxvi, 65.

A « rosolyma super hac quæstione. Illi ergo deducti « a congregatione pertransibant Phœnicen ac Sa- « mariam, narrantes conversionem gentium, et « afferebant gaudium magnum omnibus fratribus. « Cumque venissent Jerusalem, suscepti sunt a « congregatione et ab apostolis ac presbyteris, et « annuntiabant quæcunque Deus fecisset cum ipsis. « Surrexerunt autem quidam de secta Pharisæorum « qui crediderant, dicentes, quod oporteret cir- « cumcidere eos ac præcipere ut servarent legem « Mosi. »

Quomodo in Epistola ad Galatas ait: Neque ascendi Jerosolyma ad eos qui ante me erant apostoli [11], neque contuli Evangelium quod prædico in gentibus? Hic autem ait quod statuerunt, ut Paulus et Barnabas ascenderent Jerosolyma ad apostolos ac presbyteros? Primo quidem dicimus quod non ipse ascendit, sed ab aliis missus est. Secundo quod non accesserit ut instrueretur, **121** sed ut aliis suaderet. Ipse siquidem ab initio hujus fuit sententiæ, quam etiam apostoli postea confirmarunt, quod non esset necesse circumcidi. Verum cum interim illis non videretur fide dignus esse, sed his qui erant Jerosolymis adhærebant, ascendit, non ut quidpiam sibi amplius persuaderetur, sed ut contradicentibus persuaderet, quod hi etiam qui Jerosolymis erant, istis suffragarentur. — Non qui ex gentibus crediderant, sed qui ex Judæis petebant ut credentes circumciderentur, cæteraque legis carnalia exercerent: quos utpote volentes ad propriam gloriationem circumcidere credentes, non receperunt discipuli qui tamen ex circumcisione erant: neque enim sua quærebant, sed communem mundi utilitatem ac salutem.

XV, 6-9. « Conveneruntque apostoli ac presby- « teri ut dispicerent de hoc sermone. Cum autem « magna disceptatio fuisset, surgens Petrus dixit « ad eos: Viri fratres, vos scitis quod ab antiquis « diebus Deus in nobis elegit, ut per os meum au- « dirent gentes verbum Evangelii ac crederent. Et « qui novit corda Deus, testimonium præbuit illis, « dato eis Spiritu sancto sicut et nobis, nihilque « discrevit inter nos et illos, fide purificatis eorum « cordibus. »

(1) Fortassis aderant qui olim accusaverant Petrum de Cornelio, et similiter qui profecti fuerant cum eo, propterea ipsos testes adducit. Quid est autem hoc quod sequitur. « In nobis elegit? » Hoc est in Palæstina, vel præsentibus nobis. « Nihilque discrevit inter nos et illos, dato eis Spiritu sancto sicut et nobis, fide purificatis eorum cordibus. » Hoc est facta purificatione peccato-

« σαλὴμ περὶ τοῦ ζητήματος τούτου. Οἱ μὲν οὖν « προπεμφθέντες ὑπὸ τῆς ἐκκλησίας διήρχοντο τὴν « Φοινίκην καὶ Σαμάρειαν, ἐκδιηγούμενοι τὴν ἐπι- « στροφὴν τῶν ἐθνῶν, καὶ ἐποίουν χαρὰν μεγάλην « πᾶσι τοῖς ἀδελφοῖς. Παραγενόμενοι δὲ εἰς Ἱερου- « σαλὴμ, ἀπεδέχθησαν ὑπο τῆς ἐκκλησίας καὶ τῶν « ἀποστόλων καὶ τῶν πρεσβυτέρων, ἀνήγγειλάν « τε ὅσα ὁ Θεὸς ἐποίησε μετ' αὐτῶν. Ἐξανέστησαν « δέ τινες τῶν ἀπὸ τῆς αἱρέσεως τῶν Φαρισαίων « τῶν πεπιστευκότων, λέγοντες, ὅτι δεῖ περιτέμνειν « αὐτοὺς, παραγγέλλειν τε τηρεῖν τὸν νόμον Μωσέως. »

Πῶς ἐν τῇ πρὸς Γαλάτας Ἐπιστολῇ, Οὐδὲ ἀνῆλθον φησὶν, εἰς Ἱερουσόλυμα πρὸς τοὺς πρὸ ἐμοῦ ἀποστόλους, οὐδὲ ἀνεθέμην τὸ Εὐαγγέλιον ὅ κηρύσσω ἐν τοῖς ἔθνεσι· ἐνταῦθα δέ φησιν, ὅτι ἔταξαν Παῦλον B καὶ Βαρνάβαν ἀναβαίνειν εἰς Ἱεροσόλυμα πρὸς τοὺς ἀποστόλους καὶ πρεσβυτέρους; Καί φαμεν, ὅτι πρῶτον μὲν οὐκ αὐτὸς ἀνῆλθεν, ἀλλ' ἀπεστάλη παρ' ἑτέρων. Δεύτερον δὲ ὅτι οὐ μαθησόμενος παρεγένετο, ἀλλ' ἑτέρους πείσων. Αὐτὸς μὲν γὰρ ἐξ ἀρχῆς, ταύτης εἴχετο τῆς γνώμης ἣν καὶ οἱ ἀπόστολοι μετὰ ταῦτα ἐκύρωσαν, τὸ μὴ δεῖν περιτέμνεσθαι. Ἐπειδὴ δὲ οὐκ ἐδόκει τέως αὐτοις ἀξιόπιστος εἶναι, ἀλλὰ τοῖς ἐν Ἱεροσολύμοις προσεῖχον, ἀνῆλθεν, οὐκ αὐτός τι πεισόμενος πλεῖον, ἀλλὰ πείσων τοὺς ἀντιλέγοντας, ὅτι καὶ οἱ ἐν Ἱεροσολύμοις τούτοις ψηφίζονται. — Οὐχ οἱ ἀπὸ ἐθνῶν πιστοὶ, ἀλλ' οἱ ἀπὸ Ἰουδαίων ἀπῄτουν τοὺς πιστοὺς περιτέμνεσθαι, καὶ ἄλλα τοῦ νόμου σαρκικὰ ποιεῖν· οὓς ὡς εἰς ἰδίαν καύχησιν θέλοντας περιτέμνειν τοὺς πιστοὺς, οὐκ ἀπεδέξαντο οἱ μαθηταὶ καίτοι ἐκ περιτομῆς ὄντες· οὐ γὰρ τὸ ἑαυτῶν ἐζήτουν, ἀλλὰ C τὸ κοινωφελὲς τοῦ κόσμου καὶ σωτήριον.

« Συνήχθησαν δὲ οἱ ἀπόστολοι καὶ οἱ πρεσβύτεροι « ἰδεῖν περὶ τοῦ λόγου τούτου. Πολλῆς δὲ συζητή- « σεως γενομένης, ἀναστὰς Πέτρος εἶπε πρὸς αὐ- « τούς· Ἄνδρες ἀδελφοὶ, ὑμεῖς ἐπίστασθε, ὅτι ἀφ' « ἡμερῶν ἀρχαίων ὁ Θεὸς ἐν ἡμῖν ἐξελέξατο, διὰ « τοῦ στόματός μου ἀκοῦσαι τὰ ἔθνη τὸν λόγον τοῦ « Εὐαγγελίου καὶ πιστεῦσαι. Καὶ ὁ καρδιογνώ- « στης Θεὸς ἐμαρτύρησεν αὐτοῖς, δοὺς αὐτοῖς τὸ « Πνεῦμα τὸ ἅγιον, καθὼς καὶ ἡμῖν, καὶ οὐδὲν « διέκρινε μεταξὺ ἡμῶν τε καὶ αὐτῶν, τῇ πί- « στει καθαρίσας τὰς καρδίας αὐτῶν. »

Ἴσως παρῆσαν οἱ ἐγκαλέσαντες αὐτῷ πάλαι ἐπὶ D Κορνηλίου, καὶ εἰσελθόντες μετ' αὐτοῦ, διὰ τοῦτο παράγει αὐτοὺς μάρτυρας. Τί δέ ἐστι τὸ, « Ἐν ἡμῖν ἐξελέξατο; » Τουτέστιν ἐν Παλαιστίνῃ παρόντων ἡμῶν. « Καὶ οὐ διέκρινε, φησὶ, μεταξὺ ἡμῶν τε καὶ αὐτῶν, δοὺς αὐτοῖς τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον καθὼς καὶ ἡμῖν, τῇ πίστει καθαρίσας τὰς καρδίας αὐτῶν, » τουτέστι καθαρισμὸν ποιήσας τῶν ἀπὸ τῆς καρδίας

[11] Galat, I, 17.

(1) Sequentia præmittebantur quæ in Græco non comparent: Etiam hinc conjici potest quod aliam quamdam dignitatem habebant apostoli quæ presbyterorum dignitatem excederet, propter quam non simul assumuntur ipsi cum presbyteris.

αὐτῶν ἐξιόντων ἁμαρτημάτων. Οὗτος δὲ ὁ καθαρισμὸς ἔοικε περιτομῇ, καὶ ἀντὶ τῆς ἐν σαρκὶ περιτομῆς δίδοται ἡ ἐν πνεύματι περιτομὴ καθαρίζουσα τῇ πίστει τῇ εἰς Χριστὸν τὰ κρυπτά. Ὅτι δὲ οὐ κοινωφελὴς ἡ σαρκικὴ περιτομὴ, ἐντεῦθεν δείκνυται, ὅτι μόνῳ τῷ ἄῤῥενι ἐδόθη. Ἐν δὲ Χριστῷ Ἰησοῦ τῇ ἀληθινῇ πίστει « οὐκ ἔνι ἄῤῥεν καὶ θῆλυ, οὐκ ἔνι δοῦλος ἢ ἐλεύθερος, οὐκ ἔνι Ἕλλην ἢ Βάρβαρος, ἀλλὰ πάντες ἕν ἐσμεν. »

« Νῦν οὖν τί πειράζετε τὸν Θεὸν, ἐπιθεῖναι « ζυγὸν ἐπὶ τὸν τράχηλον τῶν μαθητῶν, ὃν οὔτε « οἱ πατέρες ἡμῶν, οὔτε ἡμεῖς ἰσχύσαμεν βαστά« σαι; Ἀλλὰ διὰ τῆς χάριτος τοῦ Κυρίου Ἰησοῦ « Χριστοῦ πιστεύομεν σωθῆναι καθ' ὃν τρόπον κἀ« κεῖνοι. Ἐσίγησε δὲ πᾶν τὸ πλῆθος, καὶ ἤκουον « Βαρνάβα καὶ Παύλου ἐξηγουμένων ὅσα ἐποίη« σεν ὁ Θεὸς σημεῖα καὶ τέρατα ἐν τοῖς ἔθνεσι δι' « αὐτῶν. Μετὰ δὲ τὸ σιγῆσαι αὐτούς. »

« Τί πειράζετε τὸν Θεόν; » Τουτέστι τί ἀπιστεῖτε τῷ Θεῷ, ὡς οὐκ ἰσχύων τί φησι σῶσαι τῇ πίστει τοὺς προσερχομένους αὐτῷ; Σημειωτέον δὲ ὅτι τὰ δυσκατόρθωτα ἐπιτάγματα τῆς σαρκὸς οὐ δεῖ ἐπιπλῆξαι τισιν, οἷον ἄκραν νηστείαν, ἢ γυμνότητα, ἢ σιωπὴν, εἰ μή γέ τις ἑαυτῷ ταῦτα ἐπιτάξῃ. Εἰ γὰρ καὶ δυσχερῆ, ἀλλὰ μὴν οὐ κατορθώματα, καὶ γενόμενα ὑπὸ πολλῶν καὶ γινόμενα. « Ἀλλὰ διὰ τῆς χάριτος τοῦ Κυρίου Ἰησοῦ πιστεύομεν σωθῆναι. » Ὥσπερ γὰρ πάλαι μὲν ὁ νόμος τοὺς διαφυλάττοντας τὰ ἐν αὐτῷ εἰρημένα ἔσωζεν, οὕτω νῦν ἡ χάρις καὶ δίχα τῆς τοῦ νόμου παραφυλακῆς διὰ τῆς πίστεως σώζει.

« Ἀπεκρίθη Ἰάκωβος, λέγων, Ἄνδρες ἀδελφοὶ « ἀκούσατέ μου. »

Οὗτος ὁ Ἰάκωβος ὁ τῶν Ἱεροσολύμων ὑπὸ Κυρίου προχειρισθεὶς ἐπίσκοπος υἱὸς Ἰωσὴφ ἦν τοῦ τέκτονος, ἀδελφὸς δὲ κατὰ σάρκα τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ. Συνετῶς δὲ ἀπό τε νέων, ἀπό τε παλαιῶν βεβαιοῦται τῶν προφητῶν τὸν λόγον. Οὐ γὰρ εἶχέ τι πρᾶγμα δεῖξαι, καθάπερ Πέτρος δηλαδὴ καὶ Παῦλος. Καλῶς δὲ οἰκονομεῖται δι' ἐκείνων ταῦτα γενέσθαι τῶν οὐ μελλόντων χρονίζειν τοῖς Ἱεροσολύμοις. Τοῦτον δὲ τὸν διδάσκοντα αὐτοὺς μὴ εἶναι ὑπεύθυνον, μηδὲ μὴν ἀπεσχίσθαι τῆς γνώμης.

« Συμεὼν ἐξηγήσατο, καθὼς πρῶτον ὁ Θεὸς « ἐπεσκέψατο λαβεῖν ἐξ ἐθνῶν λαὸν ἐπὶ τῷ ὀνόματι « αὐτοῦ. »

Τινὲς Συμεὼν τὸν ἐν τῷ Λουκᾷ προφητεύσαντα, « Νῦν ἀπολύεις τὸν δοῦλόν σου, Δέσποτα, » φασί.

« Καὶ τούτῳ συμφωνοῦσιν οἱ λόγοι τῶν προ« φητῶν, καθὼς γέγραπται· Μετὰ ταῦτα ἀνα« στρέψω, καὶ ἀνοικοδομήσω τὴν σκηνὴν Δαυῒδ « τὴν πεπτωκυῖαν, καὶ τὰ κατεσκαμμένα αὐτῆς ἀνοι« κοδομήσω, καὶ ἀνορθώσω αὐτὴν, ὅπως ἂν « ἐκζητήσωσιν οἱ κατάλοιποι τῶν ἀνθρώπων τὸν

A rum, quæ a corde eorum egrediuntur. Hæc autem purificatio similis circumcisioni, et loco circumcisionis, quæ fit in carne, datur circumcisio in spiritu, purificans fide quæ in Christum est occulta scelera. Quod autem in communem non cedat utilitatem circumcisio carnis, ex eo liquet quod solis data sit masculis. In Christo autem Jesu per veram fidem « non est masculus et femina, non est servus **122** et liber, non est Græcus aut Barbarus, sed omnes unum sumus [12]. »

XV, 10-12. « Nunc ergo quid tentatis Deum, ut « imponatur jugum super cervices discipulorum « quod neque patres nostri neque nos portare po« tuimus? sed per gratiam Domini Jesu credimus « nos salvandos quemadmodum et illi. Tacuit au« tem tota multitudo; et audiebant Barnabam ac
B « Paulum narrantes quæ signa ac prodigia fecisset « Deus inter gentes per ipsos. »

« Quid tentatis Deum? » Hoc est quare increduli estis Deo, quasi fide salvare non posset ad se accedentes? Notandum vero quod difficilia illa carnis præcepta non oportet quibusvis imponere ut longum extremumque jejunium, nuditatem aut silentium: nisi quis sibi ipsi hæc imponat. Quanquam enim difficilia sunt, non sunt tamen egregia facinora, licet a multis facta sint et adhuc fiant. « Sed per gratiam Domini Jesu credimus nos salvandos. » Quemadmodum enim lex olim observantes quæ in ea dicebantur salvabat, ita nunc gratia etiam, sine legis observatione, per fidem salvat.

C XV, 13. « Et postquam conticuissent, respondit « Jacobus, dicens: Viri fratres, audite me. »

Jacobus hic Jerosolymorum a Domino creatus episcopus, filius erat Joseph fabri, frater autem secundum carnem Domini nostri Jesu Christi. Docte autem tum a recentioribus, tum a veteribus prophetis confirmat sermonem. Neque enim potuit factum aliquod demonstrare quemadmodum Petrus et Paulus. Recte autem ordinatur ut per illos opera fierent qui non multo tempore moram facerent Jerosolymis. Hic autem qui eos doceret, nulli foret culpæ obnoxius, neque animo corruptus esset.

XV, 14. « Simeon narravit quemadmodum Deus « primum visitaverit ut sumeret ex gentibus popu-
D « lum in nomine suo. »

Quidam hunc esse Simeonem dicunt, qui apud Lucam prophetavit: « Nunc dimittis servum tuum, Domine [13]. »

123 XV, 16-21. « Et huic consonant libri pro« phetarum, sicut scriptum est: Post hæc revertar, « rursumque ædificabo tabernaculum David quod « collapsum est, et diruta ejus instaurabo, et eri« gam illud: ut requirant qui reliqui sunt homines « Dominum, et omnes gentes super quas invocatum

[12] Galat. III, 28. [13] Luc. II, 29.

« est nomen meum, dicit Dominus qui facit hæc « omnia. Nota sunt a sæculo Deo omnia opera sua. « Quapropter ego censeo non obturbandum esse « illis qui ex gentibus convertuntur ad Deum, sed « scribendum esse illis ut abstineant se ab inqui« namentis simulacrorum et scortatione et suffo« cato et sanguine. Moses enim ab ætatibus anti« quis in singulis civitatibus habet qui ipsum « prædicent in synagogis ubi per omne sabbatum « legitur. »

Judæi quidem hoc de ædificatione templi Jerosolymitani post captivitatem intellexerunt. Hoc autem non est rectum : nam post hoc quoque sæpius eversum est : prophetia vero sempiternam promittit ædificationem. Qui autem de Zorobabel dictum esse asserunt, ut qui genus (inquiunt) a David deduxerit : non bene intellexerunt neque hoc rectum est. Nam Zorobabel ubi parvo gubernasset tempore, mortis terminum accepit : prophetia vero sempiternorum bonorum promissionem continet, omniumque gentium erga Deum agnitionem : quorum nihil de his qui sub Zorobabel fuerunt, contigisse invenimus. Manifestum est igitur quod hanc de Domino nostro Jesu Christo dictam esse intelligemus : Dominus enim noster genus secundum carnem a David deducens, promissionem quæ ad David facta est complevit. « Verbum enim caro factum est [14], » et habitavit sive tentorium posuit inter nos (nam est ἐσκήνωσεν), sumpto ex David tentorio sive tabernaculo. Merito ergo sermo propheticus ipsius David tabernaculum rursum ædificandum dicit, idque non ad parvum tempus dicit, sed ad omnes dies sæculi. Promittitur autem gentibus donum cognitionis divinæ, hoc est iis qui ex gentibus ad Christum conversi fuerint, et nomine Christi vocati. Alii vero de resurrectione ejus ex mortuis hoc esse dictum aiunt. **124** Cum enim Deus ac Pater tabernaculum ejus quod in mortem occiderat, hoc est quod carneum erat, a terra excitasset, tunc omne genus humanum ad veterem restituit formam : et omnia nostra quæ diruta erant, in novam faciem excitata sunt : simul enim cum Christo surreximus. Siquidem mors omnium diruit tabernacula, Deus vero et Pater per Christum ædificavit ac restituit. Neque enim alio modo poterat excitari natura nostra, nisi manum præberet qui illam ab initio formaverat, ac regeneratione quæ fit per aquam et spiritum superne, disponeret. Vere enim ceciderat casu immedicabili, et cui manu illa robusta opus esset, idque futurum dicit ut non ad modicum tempus nobis contingat, sed ad dies sæculi : erit enim inamissibile in nobis bonum immortalitatis : tunc autem et qui reliqui, inquit, fuerunt homines post eos qui ex Israel crediderunt, eum qui vere et natura Deus est cognoverunt, veteri errore relicto. Vocabuntur autem omnes quo-

A « Κύριον, καὶ πάντα τὰ ἔθνη, ἐφ' οὓς ἐπικέκληται « τὸ ὄνομά μου ἐπ' αὐτοὺς, λέγει Κύριος, ὁ ποιῶν « ταῦτα πάντα. Γνωστὰ ἀπ' αἰῶνός ἐστι τῷ « Θεῷ πάντα τὰ ἔργα αὐτοῦ. Διὸ ἐγὼ κρίνω, μὴ « παρενοχλεῖν τοῖς ἀπὸ τῶν ἐθνῶν ἐπιστρέφουσιν « ἐπὶ τὸν Θεὸν, ἀλλὰ ἐπιστεῖλαι αὐτοῖς τοῦ ἀπ« έχεσθαι τῶν ἀλισγημάτων τῶν εἰδώλων, καὶ τῆς « πορνείας, καὶ πνικτοῦ, καὶ τοῦ αἵματος. Μωσῆς « γὰρ ἐκ γενεῶν ἀρχαίων κατὰ πόλιν τοὺς κηρύσσον« τας αὐτὸν ἔχει ἐν ταῖς συναγωγαῖς κατὰ πᾶν Σάββα« τον ἀναγινωσκόμενος. »

Οἱ μὲν Ἰουδαῖοι εἰς τὴν μετὰ τὴν αἰχμαλωσίαν οἰκοδομὴ τοῦ ἐν Ἱεροσολύμοις ναοῦ τοῦτο εἰρῆσθαι νενοήκασι. Τοῦτο δὲ οὐκ ἔστιν ἀληθές· καὶ μετὰ τοῦτο γὰρ πολλάκις κατέστραπται· ἡ δὲ προφητεία αἰωνίαν τὴν ἀνοικοδόμησιν B ἐπαγγέλλεται. Οἱ δὲ εἰς τὸν Ζοροβάβελ τοῦτο εἰρῆσθαι λέγοντες, οὐ καλῶς νενοήκασιν, ὡς ἐκ Δαυῒδ τὸ γένος κατάγοντα· οὐκ ἔστι δὲ οὐδὲ τοῦτο ἀληθές. Ὁ γὰρ Ζοροβάβελ ὀλίγον ἡγεμονεύσας χρόνον, τοῦ θανάτου τὸν ὅρον ἐδέξατο. Ἡ δὲ προφητεία αἰωνίων ἀγαθῶν ἐπαγγελίαν περιέχει, καὶ τῶν ἐθνῶν ἁπάντων εἰς Θεὸν ἐπίγνωσιν· ὧν οὐδὲν τοῖς ὑπὸ Ζοροβάβελ γεγενημένοις συμβαῖνον εὑρίσκομεν· πρόδηλον τοίνυν ὅτι εἰς τὸν Κύριον ἡμῶν Ἰησοῦν Χριστὸν ταύτην εἰρῆσθαι νοήσομεν. Ὁ γὰρ Κύριος ἡμῶν ἐκ Δαυῒδ κατάγων κατὰ σάρκα τὸ γένος, τὴν πρὸς τὸν Δαυῒδ γεγενημένην ἐπαγγελίαν ἐπλήρωσεν. « Ὁ γὰρ Λόγος σὰρξ ἐγένετο, καὶ ἐσκήνωσεν ἐν ἡμῖν, » τὴν ἐκ Δαυῒδ ἀναλαβὼν σκηνήν. Εἰκότως οὖν ὁ προφητικὸς λόγος τοῦ C Δαυῒδ τὴν σκηνὴν ἀνοικοδομηθήσεσθαι λέγει, καὶ οὐκ ἐπ' ὀλίγον χρόνον, ἀλλὰ πάσας τὰς ἡμέρας τοῦ αἰῶνος· ἐπαγγέλλεται δὲ τοῖς ἔθνεσι τῆς θεογνωσίας τὸ δῶρον, τουτέστι τοὺς ἐξ ἐθνῶν ἐπιστρέψαντας εἰς Χριστὸν, καὶ κληθέντας τῷ ὀνόματι τοῦ Χριστοῦ. Ἄλλοι δὲ εἰς τὴν ἐκ νεκρῶν ἀνάστασιν αὐτοῦ τοῦτο εἰρῆσθαί φασι. Τὴν γὰρ εἰς θάνατον αὐτοῦ πεσοῦσαν σκηνὴν, τουτέστι τὸ ἀπὸ γῆς σαρκίον ἐγείραντος τοῦ Θεοῦ καὶ Πατρὸς, τότε πᾶν τὸ ἀνθρώπινον πρὸς τὸ ἀρχαῖον ἀνέστη σχῆμα, καὶ πάντα ἡμῶν τὰ κατερριμμένα πρὸς νέαν ὄψιν ἐγήγερται· συνεγηγέρμεθα γὰρ τῷ Χριστῷ. Κατέσκαψε μὲν γὰρ ὁ θάνατος τὰς ἁπάντων σκηνάς. Ἀνῳκοδόμησε δὲ ὁ Θεὸς καὶ Πατὴρ ἐν Χριστῷ. Οὐκ ἦν γὰρ ἑτέρως ἀναστῆναι τὴν D φύσιν τὴν ἡμετέραν, μὴ τοῦ τὴν ἀρχὴν διαπλάσαντος αὐτὴν, χεῖρα ὀρέξαντος, καὶ διατυπώσαντος ἄνωθεν τῇ δι' ὕδατος ἀναγεννήσει καὶ πνεύματος. Ἐπεπτώκει γὰρ ὄντως πτῶμα ἀνίατον, καὶ τῆς κραταιᾶς ἐκείνης δεόμενον χειρός. Καὶ τοῦτο ἡμῖν οὐκ εἰς χρόνον φησὶν ὑπάρξειν μικρὸν, ἀλλ' εἰς ἡμέρας αἰῶνος. Ἀναπόβλητον γὰρ ἐν ἡμῖν τὸ τῆς ἀφθαρσίας ἀγαθόν. Τότε δὲ, φησὶ, καὶ οἱ κατάλοιποι τῶν ἀνθρώπων μετὰ τοὺς πεπιστευκότας ἐξ Ἰσραὴλ, τὸν φύσει καὶ ἀληθῶς ἐγνώκασι Θεὸν, τῆς ἀρχαίας πλάνης ἀποφοιτήσαντες. Κλη-

[14] Joan. I, 14.

θήσονται δὲ, φησὶ, καὶ πάντα τὰ ἔθνη, καὶ ἐπ' A αὐτοῖς ἔσται τὸ ἐμὸν ὄνομα, ἐφ' οἷς καὶ ἐξ ἀρχῆς ἐπικέκληται, « Οὓς γὰρ προέγνω, καὶ προώρισε, » φησί.

« Τότε ἔδοξε τοῖς ἀποστόλοις καὶ τοῖς πρεσβυ- « τέροις σὺν ὅλῃ τῇ ἐκκλησίᾳ, ἐκλεξαμένους ἄν- « δρας ἐξ αὐτῶν πέμψαι εἰς Ἀντιόχειαν σὺν Παύλῳ « καὶ Βαρνάβᾳ, Ἰούδαν τὸν ἐπικαλούμενον Βαρσαβᾶν, « καὶ Σίλαν, ἄνδρας ἡγουμένους ἐν τοῖς ἀδελφοῖς, γρά- « ψαντες διὰ χειρῶν αὐτῶν τάδε· Οἱ ἀπόστολοι, καὶ « οἱ πρεσβύτεροι, καὶ οἱ ἀδελφοὶ, τοῖς κατὰ τὴν Ἀντιό- « χειαν καὶ Συρίαν καὶ Κιλικίαν ἀδελφοῖς τοῖς ἐξ « ἐθνῶν, χαίρειν. Ἐπειδὴ ἠκούσαμεν, ὅτι τινὲς ἐξ « ἡμῶν ἐξελθόντες ἐτάραξαν ὑμᾶς λόγοις, ἀνα- « σκευάζοντες τὰς ψυχὰς ὑμῶν, λέγοντες περιτέμνε- « σθαι καὶ τηρεῖν τὸν νόμον, οἷς οὐ διεστειλάμεθα, B « ἔδοξεν ἡμῖν γενομένοις ὁμοθυμαδὸν, ἐκλεξαμένους « ἄνδρας πέμψαι πρὸς ὑμᾶς, σὺν τοῖς ἀγαπητοῖς « ἡμῶν Βαρνάβᾳ καὶ Παύλῳ, ἀνθρώποις παραδεδω- « κόσι τὰς ψυχὰς αὐτῶν ὑπὲρ τοῦ ὀνόματος τοῦ Κυ- « ρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ. Ἀπεστάλκαμεν οὖν Ἰού- « δαν καὶ Σίλαν, καὶ αὐτοὺς διὰ λόγου ἀπαγγέλλοντας « τὰ αὐτά. Ἔδοξε γὰρ τῷ ἁγίῳ Πνεύματι καὶ « ἡμῖν, μηδὲν πλέον ἐπιτίθεσθαι ὑμῖν βάρος, πλὴν « τῶν ἐπάναγκες τούτων, ἀπέχεσθαι εἰδωλοθύτων, « καὶ αἵματος, καὶ πνικτοῦ, καὶ πορνείας, ἐξ ὧν δια- « τηροῦντες ἑαυτοὺς εὖ πράξετε. Ἔρρωσθε· Οἱ « μὲν οὖν ἀπολυθέντες, ἦλθον εἰς Ἀντιόχειαν, καὶ « συναγαγόντες τὸ πλῆθος, ἐπέδωκαν τὴν ἐπιστολὴν, « ἀναγνόντες δὲ ἐχάρησαν ἐπὶ τῇ παρακλήσει Ἰού- « δας τε καὶ Σίλας καὶ αὐτοὶ προφῆται ὄντες, διὰ C « λόγου πολλοῦ παρεκάλεσαν τοὺς ἀδελφοὺς, καὶ « ἐπεστήριξαν. Ποιήσαντες δὲ χρόνον ἀπελύθησαν « μετ' εἰρήνης ἀπὸ τῶν ἀδελφῶν πρὸς τοὺς ἀποστό- « λους. Ἔδοξε δὲ τῷ Σίλᾳ ἐπιμεῖναι αὐτοῦ. Παῦ- « λος δὲ καὶ Βαρνάβας διέτριβον ἐν Ἀντιοχείᾳ δι- « δάσκοντες καὶ εὐαγγελιζόμενοι μετὰ καὶ ἑτέρων « πολλῶν τὸν λόγον τοῦ Κυρίου. Μετὰ δέ τινας « ἡμέρας εἶπε Παῦλος πρὸς Βαρνάβαν· Ἐπιστρέ- « ψαντες δὴ ἐπισκεψώμεθα τοὺς ἀδελφοὺς ἡμῶν « κατὰ πᾶσαν πόλιν, ἐν αἷς κατηγγείλαμεν τὸν « λόγον τοῦ Κυρίου, πῶς ἔχουσι. »

« Ἐκλεξαμένους ἄνδρας ἐξ αὐτῶν πέμψαι. » Ἔδει μὴ τὴν ἐπιστολὴν παρεῖναι μόνον, ἵνα μὴ λέγωσιν ὅτι συνήρπασαν ἄλλο ἀντ' ἄλλου εἰπόντες, ἀλλ' ὥστε καὶ ἀξιοπιστότερον γενέσθαι τὸ πρᾶγμα, πέμπουσι τοὺς παρ' αὐτῶν, ἵνα ἀνύποπτοι ὦσι D Βαρνάβας καὶ Παῦλος. Ἵνα δὲ μὴ δόξῃ διαβολῆς εἶναι Παύλου καὶ Βαρνάβα τὸ ἐκείνους ἀποσταλῆναι, ἐγκωμιάζουσιν αὐτούς. Ἀνθρώποις, φασὶ, παραδεδωκόσι τὰς ψυχὰς αὐτῶν ὑπὲρ τοῦ ὀνόματος τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ. « Ἔδοξε, φασὶ, τῷ ἁγίῳ Πνεύματι καὶ ἡμῖν. » Οὐδαμοῦ γὰρ περὶ τούτων διελέχθη ὁ Χριστὸς, ἀλλ' οὗτοι ἀπὸ τοῦ νόμου ταῦτα λέγουσιν. Ἵνα οὖν μὴ δόξῃ ἀνθρώπινον εἶναι, τῷ ἁγίῳ Πνεύματι φασι. Καὶ ἵνα διδαχθῶσιν ὅτι καὶ αὐτοὶ ἀποδέχονται καίτοι ἐν περιτομῇ ὄντες, ἐπ-

[85] Rom. VIII, 30.

que gentes, inquit, et super has erit nomen meum super quas ab initio quoque invocatum est : « Quos enim præscivit, hos et prædefinivit [85]. »

XV, 22-36. « Tunc visum est apostolis et pre- « sbyteris cum tota congregatione, ut delectos ex « sese viros mitterent Antiochiam cum Paulo et « Barnaba, Judam nempe cognomento Barsabam et « Silam viros primarios inter fratres, missis per « manus eorum litteris in hanc sententiam: Apostoli « et presbyteri ac fratres his qui sunt Antiochiæ et « in Syria ac Cilicia fratribus, qui sunt ex genti- « bus, salutem. Quoniam audivimus quod quidam « e nobis egressi turbaverunt vos verbis, labefa- « ctantes animos vestros, jubentes vos circumcidi « ac servare legem, quibus non præceperamus : « visum est nobis unanimiter congregatis delectos « viros mittere ad vos cum dilectis nostris Barnaba « et Paulo, hominibus qui exposuerunt animas « suas pro nomine Domini nostri Jesu Christi. Mi- « simus ergo Judam et Silam, qui et ipsi vobis « verbis referent eadem. Visum est enim Spiritui « sancto ac nobis, ne quidem amplius imponeremus « vobis oneris quam hæc necessaria : **125** videlicet « ut abstineatis vos ab his quæ sunt immolata si- « mulacris et sanguine et suffocato et scortatione, « a quibus vosipsos conservando benefacietis. Va- « lete. Illi ergo dimissi venerunt Antiochiam, et « congregata multitudine reddiderunt epistolam : « quam cum legissent, gavisi sunt super consola- « tione. Judas autem et Silas cum essent et ipsi pro- « phetæ, sermone copioso cohortati sunt fratres « ac confirmaverunt. Commorati autem illic ali- « quantum temporis dimissi sunt cum pace a fra- « tribus ad apostolos. Visum est autem Silæ ma- « nere ibidem. Paulus autem et Barnabas demo- « rabantur Antiochiæ docentes et annuntiantes « cum aliis etiam compluribus verbum Domini. « Post aliquot autem dies dixit ad Barnabam Pau- « lus : Revertentes jam visitemus fratres nostros « per omnes civitates in quibus annuntiavimus « verbum Domini, quomodo se habeant. »

« Ut dilectos ex sese viros mitterent. » Oportebat non solam adesse epistolam, ne dicerent quod arripuissent aliud pro alio scribentes. Verum ut res quoque majorem haberet fidem, mittunt quosdam ex suis ut Paulus ac Barnabas suspecti non essent. Ne autem suspicio subesse putetur de Paulo et Barnaba, quod illi sint missi, laudant eos : Hominibus, inquiunt, qui exposuerunt animas suas pro nomine Domini nostri Jesu Christi. « Visum est, aiunt, Spiritui sancto ac nobis. » Nusquam enim de his disseruit Christus, sed hi a lege hæc dicunt. Ne ergo humanum esse videretur, aiunt Spiritui sancto visum esse. Utque demonstrarent quod et ipsi susciperent quanquam in circumcisione essent, addunt : Et nobis. Etenim potuissent etiam

absque litteris hæc manifestare, sed ut suspicione careret, et tanquam lege scripta hæc fieri volentes scribunt epistolam. Rursum ut lege persuaderent, et quatuor hæc fieri prohiberent, cæteros mores eis permiserunt Quæ sunt autem hæc? « Ut abstineatis, inquit, ab his quæ sunt immolata simulacris et sanguine et suffocato ac scortatione. » Per suffocatum vero cædem prohibent.

126 XV, 37, 38. « Barnabas autem consulebat « ut assumerent et Joannem cognomento Marcum. « Paulus vero judicabat eum qui defecerat ab ipsis « ex Pamphylia, nec ierat cum eis in opus, non « esse assumendum. »

Joannes cognomento Marcus comes ipsis fuerat ad cursum evangelicum a Palæstina usque ad Pamphyliam : deinde apostolis constanter cursum prosequentibus, ac indefesso animo ad certamina obarmatis, Marcus homo segnis nec sufficiens ad tantum cursum, et ad certamina ac pericula quæ in quaque civitate emergebant, cursui apostolorum renuntians reversus est in Palæstinam, non Christum abnegans, sed longum gravemque cursum devitans. Paulus autem ac Barnabas pietatis fructibus pleni, etiam Jerosolimitanæ Ecclesiæ prædicantes Evangelium, labores nequaquam devitare decreverunt. Cum igitur gentes omnes Paulum ac Barnabam ob egregia facinora laudibus eveherent, Marcus contristatus est et animo compunctus, et fortassis ita cogitavit : Si nunc socius fuissem laborum, nunc quoque particeps essem et laudum, et ita decrevit una cum apostolis ad prædicationem exire. Barnabas igitur ipsum pœnitudine ductum suscepit : Paulus vero contendebat, dicens : Non expedit eum qui nobiscum non est profectus ad opus Domini, simul assumere. Dissensio itaque justitiæ erat, et non iræ. Paulus siquidem quod justum est quærebat, Barnabas vero quod benignum est ac humanum. Marcus itaque simul cum Barnaba versabatur, studiose agens et circumcurrens : Paulus vero in cœtibus præcipiebat ne susciperetur Marcus, non quo illum contristaret, sed ut studiosius ageret. Ut autem cognovit Paulus Marcum diligentem factum esse ac secundo sese purgasse, jam incipit eum assumere, et ait : « Salutat vos Marcus consobrinus Barnabæ, de quo accepistis mandata : si venerit ad vos excipite eum [10]. »

XV, 39-41. « Facta est autem exacerbatio ita ut « alter ab altero sejungeretur, et Barnabas quidem « assumpto Marco navigaret in Cyprum : Paulus « vero allecto Sila **127** profectus est, traditus gra« tiæ Dei a fratribus Et perambulabat Syriam ac « Ciliciam confirmans Ecclesias. »

Exacerbatio, inquit, facta est, non odium aut rixa. Tantum autem potuit exacerbatio ut separa-

[10] Coloss. IV, 10.

A ἄγουσι. Καὶ ἡμῖν. Ἠδύναντο μὲν γὰρ καὶ χωρὶς γραμμάτων ταῦτα δηλῶσαι, ἀλλὰ διὰ τὸ ἀνύποπτον, καὶ ὥστε νόμον ἔγγραφον βουλόμενοι ταῦτα γενέσθαι, γράφουσι τὴν ἐπιστολήν. Πάλιν ὥστε πεισθῆναι τῷ νόμῳ, καὶ τὰ τέσσαρα ταῦτα ἀπαγορεύσαντες ποιεῖν, τὰ ἔθη τὰ λοιπὰ ἑαυτοῖς συνεχώρησαν. Τί δέ ἐστι ταῦτα; « Ἀπέχεσθαι, φασὶν, εἰδωλοθύτων, καὶ αἵματος, καὶ πνικτοῦ, καὶ πορνείας. » Διὰ δὲ τοῦ ἀπέχεσθαι πνικτοῦ, τὸν φόνον ἀπείργουσι.

« Βαρνάβας δὲ ἐβουλεύσατο συμπαραλαβεῖν τὸν « Ἰωάννην τὸν καλούμενον Μάρκον. Παῦλος δὲ ἠξίου « τὸν ἀποστάντα ἀπ' αὐτῶν ἀπὸ Παμφυλίας, καὶ μὴ « συνελθόντα αὐτοῖς εἰς τὸ ἔργον, μὴ συμπαραλαβεῖν « τοῦτον. »

Ἰωάννης ὁ καλούμενος Μάρκος ἦν συνοδοιπορῶν αὐτοῖς εἰς τὸν εὐαγγελικὸν δρόμον, ἀπὸ Παλαιστίνης μέχρι Παμφυλίας. Εἶτα τῶν ἀποστόλων εὐτόνῳ
B κεχρημένων δρόμῳ, καὶ ἀκαμπεῖ τῇ ψυχῇ πρὸς τοὺς ἀγῶνας ὁπλιζομένων, Μάρκος ὡς ἄνθρωπος ναρκήσας, καὶ μὴ εὐτονῶν πρὸς τὸν δρόμον τὸν τοσοῦτον, καὶ πρὸς τοὺς ἐν ἑκάστῃ πόλει ἀνακύπτοντας ἀγῶνας καὶ κινδύνους, ἀποταξάμενος τῷ δρόμῳ τῶν ἀποστόλων, ἐπανῆλθεν εἰς τὴν Παλαιστίνην, οὐ Χριστὸν ἀρνησάμενος, ἀλλὰ τὸν δρόμον τὸν πολὺν καὶ βαρὺν παραιτησάμενος. Παῦλος δὲ καὶ Βαρνάβας καρπῶν εὐσεβείας γέμοντες, καὶ εὐαγγελιζόμενοι τὴν ἐν Ἱεροσολύμοις ἐκκλησίαν, τοὺς πόνους οὐχὶ ἀπαγορεύειν ἐβουλεύσαντο οὐδαμῶς. Τῶν ἐθνῶν οὖν πάντων ἐπαινούντων τὸν Παῦλον καὶ τὸν Βαρνάβαν ἐπὶ τοῖς κατορθώμασιν, ὁ Μάρκος λυπηθεὶς ἐπλήγη τὴν ψυχὴν, καὶ ἴσως ἐνενόησε λέγων, ὅτι
C Εἰ ἤμην κοινωνὸς τῶν πόνων, ἐγενόμην ἂν ἄρτι καὶ κοινωνὸς τῶν ἐπαίνων· καὶ ἐβουλεύσατο τοῖς ἀποστόλοις συνεξελθεῖν εἰς τὸ κήρυγμα. Ὁ οὖν Βαρνάβας μετανοήσαντα αὐτὸν ἐδέξατο. ὁ δὲ Παῦλος ἐφιλονείκει καὶ ἔλεγε, Τὸν μὴ συνελθόντα ἡμῖν εἰς τὸ ἔργον Κυρίου, οὐ δεῖ συμπαραλαμβάνειν. Ἡ οὖν στάσις δικαιοσύνης ἦν, οὐ θυμοῦ. Ὁ μὲν γὰρ Παῦλος ἐζήτει τὸ δίκαιον, ὁ δὲ Βαρνάβας τὸ φιλάνθρωπον. Συνῆν τοίνυν ὁ Μάρκος τῷ Βαρνάβᾳ σπουδάζων καὶ τρέχων, ὁ δὲ Παῦλος ἐν ταῖς ἐκκλησίαις παρήγγειλε μὴ δεχθῆναι τὸν Μάρκον, οὐχ ἵνα λυπήσῃ, ἀλλ' ἵνα σπουδαιότερον ποιήσῃ. Ὡς δὲ εἶδεν ὁ Παῦλος προλαβόντα τὴν σπουδὴν τὸν Μάρκον καὶ ἀπολογησάμενον διὰ τῶν δευτέρων, ἄρχεται αὐτὸν παρατίθεσθαι, καί φησιν· « Ἀσπάζεται ὑμᾶς Μάρκος
D ὁ ἀνεψιὸς Βαρνάβα, περὶ οὗ ἐλάβετε ἐντολὰς, ἐὰν ἔλθῃ δέξασθε αὐτόν. »

« Ἐγένετο οὖν παροξυσμὸς ὥστε ἀποχωρισθῆναι « αὐτοὺς ἀπ' ἀλλήλων, τόν τε Βαρνάβαν παραλα« βόντα τὸν Μάρκον ἐκπλεῦσαι εἰς Κύπρον. Παῦλος « δὲ ἐπιλεξάμενος Σίλαν, ἐξῆλθε, παραδοθεὶς τῇ « χάριτι τοῦ Θεοῦ ὑπὸ τῶν ἀδελφῶν. Διήρχετο δὲ τὴν « Συρίαν καὶ Κιλικίαν ἐπιστηρίζων τὰς Ἐκκλη« σίας. »

Παροξυσμὸς, φησὶν, ἐγένετο, οὐκ ἔχθρα, οὐδὲ φιλονεικία. Τοσοῦτον δὲ ἴσχυσεν ὁ παροξυσμὸς, ὥστε

χωρίσαι αὐτοὺς ἀπ' ἀλλήλων· εἰκότως· ὅπερ ἕκαστος ὑπέλαβεν εἶναι λυσιτελὲς, τοῦτο μετὰ ταῦτα προσήκατο διὰ τὴν πρὸς ἐκεῖνον κοινωνίαν. Δοκεῖ δὲ κατὰ σύνεσιν γεγενῆσθαι ὁ χωρισμὸς, καὶ πρὸς ἀλλήλους εἰπεῖν, ὅτι: Ἐπειδὴ ἐγὼ βούλομαι, σὺ δὲ οὐ βούλει, ἵνα μὴ μαχώμεθα, διανειμώμεθα τοὺς τόπους. Ὥστε πάνυ εἴκοντες ἀλλήλοις τοῦτο ἐποίουν. Ἐβούλετο γὰρ στῆναι τὸ Παύλου ὁ Βαρνάβας, δι' ὃ καὶ ἀνεχώρησεν. Ὅμως δὲ καὶ ἐν τοῖς προφήταις τοῦτο εὑρίσκομεν, καὶ γνώμας διαφόρους, καὶ διάφορα ἤθη· οἷος ὁ Ἠλίας αὐστηρὸς, ὁ Μωσῆς πρᾶος· οὕτω δὴ καὶ ἐνταῦθα σφοδρότεροσ ἐστιν ὁ Παῦλος τοῦ Βαρνάβα. Πάνυ δὲ ὠφέλει τὸν Μάρκον ἡ μάχη αὕτη. Τὸ μὲν γὰρ Παύλου φοβερὸν ἐπέστραφεν αὐτὸν, τὸ δὲ Βαρνάβα χρηστὸν ἐποίει μηκέτι ἀπολειφθῆναι. Ὥστε μάχονται μὲν, πρὸς ἓν δὲ τέλος ἀπαντᾷ τὸ κέρδος. Καὶ γὰρ Παῦλον ορῶν αἱρούμενον ἀποστῆναι, πάνυ ἐφοβήθη καὶ κατέγκνω ἑαυτοῦ, καὶ Βαρνάβαν ὁρῶν οὕτως αὐτοῦ ἀντεχόμενον, πάνυ ἂν αὐτὸν ἐφίλησε. Καὶ διωρθοῦτο ὁ μαθητὴς διὰ τῆς μάχης τῶν διδασκάλων, τοσοῦτον ἀπεῖχε τοῦ σκανδαλισθῆναι. Ὡς γὰρ εἶδεν ἑαυτὸν οὕτως ἐκβληθέντα διὰ τὴν ῥαθυμίαν ὑπὸ τοῦ Παύλου, ἔσπευδε τῇ προθυμίᾳ ἐν τῷ δευτέρῳ δρόμῳ καλύψαι τὴν προτέραν νοχάλειαν, πάνυ ὠφεληθεὶς ἀπὸ τῆς ἀκριβείας τοῦ Παύλου. Τί οὖν; ἐχθροὶ ἀνεχώρησαν; Μὴ γένοιτο! Ὅτι δὲ οὐ γέγονεν ἔχθρα τοῖς ἀποστόλοις, δείκνυται πανταχοῦ μετὰ τοῦτο Βαρνάβας πολλῶν ἐγκωμίων ἀπολαύων παρὰ Παύλου ἐν ταῖς ἐπιστολαῖς.

A ret eos a se invicem; et jure optimo, quod quisque utile esse ducebat. hoc postmodum communicatione erga illum comprobavit. Videntur autem duce quoque prudentia hanc fecisse separationem, et ad se invicem dixisse: Quoniam ego hoc volo, tu autem non vis, ne pugemus, locis potius separemur. Idque faciebant tanquam plurimum invicem cedentes. Volebat enim Barnabas ut Pauli sententia staret, propter quod etiam separatus est. Attamen hoc in prophetis quoque reperimus duod di versas habuerint sententias moresque diversos: veluti Elias austerus fuit. Moses autem mansuetus: ita sane et hoc loco Paulus vehementior est Barnaba. Hæc vero contentio plurimum Marco profuit. Siquidem Pauli terror ipsum convertebat: Barnabæ
B autem benignitas efficiebat ne amplius relinqueretur, aut ille discederet. Itaque contendunt quidem: attamen in unum finem lucrum occurrit. Etenim videns Paulum eligentem potius separari quam ipsum assumere, admodum timuit seseque condemnavit: videns autem Barnabam adeo se complectentem, vehementer eum dilexit: et emendabatur discipulus contentione præceptorum, tantum abfuit ut offendiculum inde susciperet. Cum enim videret se ob segnitiem ita rejectum a Paulo, secundo cursu studuit per diligentiam tegere priorem inertiam, adjutus plurimum Pauli asperitate. Quid ergo? inimicine segregati sunt? Absit! Quod autem nec inimicitia inter apostolos contigerit, postmodum ostenditur, dum ubique
C Barnabas multis encomiis a Paulo in epistolis extollitur.

ΚΕΦΑΛ. ΚΔ'.

Περὶ κατηχήσεως Τιμοθέου, καὶ τῆς κατὰ ἀποκάλυψιν ἀφίξεως Παύλου εἰς Μακεδονίαν· ἐν ᾧ περὶ πίστεως καὶ σωτηρίας τινὸς γυναικὸς Λυδίας· περὶ ἰάσεως τῆς πνεῦμα πύθωνος ἐχούσης παιδίσκης, δι' ἣν τὸν Παῦλον καιδεῖρξαν οἱ δεσπόται. Περὶ τοῦ συμβάντος ἐκεῖ σεισμοῦ καὶ θαύματος, καὶ ὅπως πιστεύσας ὁ εἱρκτοφύλαξ ἐν αὐτῇ τῇ νυκτὶ ἐβαπτίσθη παραχρῆμα πανοίκιος, ὅτι παρακληθέντες ἐξῆλθον ἐν τοῦ δεσμωτηρίου τότε ἀπόστολοι.

« Κατήντησε δὲ εἰς Δέρβην καὶ Λύστραν· καὶ « ἰδοὺ μαθητής τις ἦν ἐκεῖ ὀνόματι Τιμόθεος, υἱὸς « γυναικός τινος Ἰουδαίας πιστῆς, πατρὸς δὲ Ἕλλη- « νος, ὃς ἐμαρτυρεῖτο ὑπὸ τῶν ἐν Λύστροις καὶ Ἰκο- « νίῳ ἀδελφῶν. Τοῦτον ἠθέλησεν ὁ Παῦλος σὺν αὐτῷ « ἐξελθεῖν. Καὶ λαβὼν περιέτεμεν αὐτὸν διὰ τοὺς « Ἰουδαίους, τοὺς ὄντας ἐν τοῖς τόποις ἐκείνοις· « ᾔδεισαν γὰρ ἅπαντες τὸν πατέρα αὐτοῦ ὅτι Ἕλ- « λην ὑπῆρχεν. Ὡς δὲ διεπορεύοντα τὰς πόλεις, « παρεδίδουν αὐτοῖς φυλάσσειν τὰ δόγματα τὰ κε- « κριμένα ὑπὸ τῶν ἀποστόλων καὶ πρεσβυτέρων « τῶν ἐν Ἱερουσαλήμ. Αἱ μὲν οὖν Ἐκκλησίαι ἐστε- « ρεοῦντο τῇ πίστει, καὶ ἐπερίσσευον τῷ ἀριθμῷ « καθ' ἡμέραν. »

« Δόγματα » κέκληκε τὴν ἀποχὴν τῶν εἰδωλοθύτων, πορνείας τε καὶ αἵματος, καὶ πνικτοῦ· ἅπερ εἰς κανονικῆς ζωῆς ὁρᾷ διατύπωσιν. Ταῦτα γὰρ

128 CAPUT XXIV.

De instructione Timothei, et Pauli in Macedoniam juxta revelationem emissione: in quo narratur de fide ac salute cujusdam mulieris Lydiæ; de salute puellæ habentis spiritum divinatorem, propter quam domini incluserunt Paulum in carcerem. De terræmotu ac miraculo quod ibi contigit, et quomodo custos carceris cum credidisset in ipsa nocte repente cum universa familia baptizatus est. Quod rogati exierint tunc de carcere apostoli.

XVI, 1-5. « Pervenit autem Derben ac Lystram: « et ecce discipulus quidam erat ibi nomine Ti- « motheus filius mulieris cujusdam Judææ fidelis, « cæterum patre Græco. Huic testimonium bonum
D « reddebant qui Lystris erant et Iconii fratres. « Hunc voluit Paulus secum proficisci: et assum- « ptum circumcidit eum propter Judæos, qui erant « in illis locis. Noverant enim omnes quod pater « ejus esset Græcus. Cum autem pertransirent « civitates, tradebant eis servanda decreta quæ « ordinata erant ab apostolis ac presbyteris qui « erant Jerosolymis. Itaque Ecclesiæ confirma- « bantur fide, et abundabant numero quotidie. »

« Tradebant eis servanda decreta. » Puta abstinere ab idolothytis, id est cibis qui fuissent simulacris immolati, scortatione, sanguine et suffocato:

quæ regularis vitæ informationem respiciunt : hæc enim prudentem vitam dirigunt et rationalibus aptantur hominibus.

A βίον ῥυθμίζει σώφρονα, καὶ λογικοῖς ἀνθρώποις πρέποντα.

XVI, 6-8. « Cumque, peragrassent Phrygiam et « Galaticam **129** regionem ac prohibiti essent a « Spiritu sancto ne verbum in Asiam disseminarent « profecti in Mysiam tentabant ire in Bithyniam, « et non permisit eos Spiritus. Ubi autem pertransissent Mysiam, descenderunt Troadem. »

« Διελθόντες δὲ τὴν Φρυγίαν καὶ τὴν Γαλατικὴν « χώραν, κωλυθέντες ὑπὸ τοῦ ἁγίου Πνεύματος « λαλῆσαι τὸν λόγον ἐν τῇ Ἀσίᾳ, ἐλθόντες κατὰ « τὴν Μυσίαν, ἐπείραζον κατὰ τὴν Βιθυνίαν πο« ρεύεσθαι, καὶ οὐκ εἴασεν αὐτοὺς τὸ Πνεῦμα. « Παρελθόντες δὲ τὴν Μυσίαν κατέβησαν εἰς « Τρωάδα. »

In Asia et Bithynia vetat Spiritus ne verbum disseminent apostoli, præcius hæresim eorum qui Spiritum impugnarent dominaturam illis qui ibi degerent.

Ἐν τῇ Ἀσίᾳ καὶ Βιθυνίᾳ κωλύει τὸ Πνεῦμα λαλῆσαι τὸν λόγον τοὺς ἀποστόλους, προγινώσκων τὴν τῶν πνευματομάχων αἵρεσιν κυριεύειν.

XVI, 8. « Et visio per noctem ostensa est Paulo. « Vir quidam Macedo stabat deprecans eum ac di« cens : Profectus in Macedoniam esto nobis au« xilio. »

B « Καὶ ὅραμα διὰ τῆς νυκτὸς ὤφθη τῷ Παύλῳ. « Ἀνήρ τις ἦν Μακεδὼν ἑστὼς, παρακαλῶν αὐτὸν « καὶ λεγων, Διαβὰς εἰς Μακεδονίαν βοήθησον ἡμῖν. »

Non jam per angelum, sicut Philippus et Cornelius, sed per visionem humanius instruitur. Nam ubi facilior erat persuasio, more magis humano : ubi vero multa vi opus erat, magis divino modo fiebat apparitio Quoniam enim asciscebatur solum ut prædicaret, ad hoc per somnium ei apparet : ubi vero prædicare non permittebatur, ad hoc revelatur Spiritus sanctus. Profecti inquit, in Mysiam tentabant etiam ire in Bithyniam, et non permisit eos Spiritus. Jam enim non operabatur Spiritus quæ facilia erant, sed satis ad hoc erat vel somnium.

Οὐκ ἔτι δι' ἀγγέλου καθάπερ Φίλιππος ἢ Κορνήλιος, ἀλλὰ δι' ὁράματος φαίνεται αὐτῷ ἀνθρωπινώτεραν. Ἔνθα γὰρ εὔλολον τὸ πεισθῆναι, ἀνθρωπινώτερον· ἔνθα δὲ πολλὴ βία, θειότερον. Ἐπειδὴ γὰρ κηρύξαι μόνον ἐπήγετο, εἰς τοῦτο, ὄναρ φαίνεται αὐτῷ. Ὃ κηρύξαι δὲ οὐκ ἠνείχετο, εἰς τοῦτο τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον ἀποκαλύπτει. Ἐλθόντες γὰρ φησὶ, κατὰ τὴν Μυσίαν ἐπείρασαν καὶ κατὰ τὴν Βιθυνίαν πορεύεσθαι, καὶ οὐκ εἴασεν αὐτοὺς τὸ Πνεῦμα. Οὐ γὰρ δὴ καὶ τὰ εὔκολα τὸ Πνεῦμα εἰργάζετο, ἀλλ' ἤρκει καὶ ὄναρ.

XVI, 9. « Ut autem visum vidit, statim quæsivi« mus proficisci in Macedoniam, certi facti quod « vocasset nos Dominus ad evangelizandum eis. « Cum igitur a Troade solvissemus, recto cursu « venimus Samothracem, et postero die Neapolim, « et inde Philippos quæ est prima partis Macedo« niæ civitas colonia. In ea autem urbe diebus « aliquot commorabamur. »

C « Ὡς δὲ τὸ ὅραμα εἶδεν, εὐθέως ἐζητήσαμεν « ἐξελθεῖν εἰς τὴν Μακεδονίαν, συμβιβάζοντες, ὅτι « προσκέκληται ἡμᾶς ὁ Κύριος εὐαγγελίσασθαι αὐ« τούς. Ἀναχθέντες οὖν ἀπὸ τῆς Τρωάδος εὐθυδρο« μήσαμεν εἰς Σαμοθρᾴκην, τῇ τε ἐπιούσῃ εἰς Νεά« πολιν, ἐκεῖθέν τε εἰς Φιλίππους, ἥτις ἐστὶ πρώτη « τῆς μερίδος τῆς Μακεδονίας πόλις Κολωνία. Ἦμεν « δὲ ἐν αὐτῇ τῇ πόλει διατρίβοντες ἡμέρας τινάς. »

Sciendum in his civitatibus una cum Paulo fuisse et Lucam : ut ex his apparet quibus suam personam simul complectitur, dicens : Quæsivimus, recto cursu venimus, aliaque similia.

Σημειωτέον ὅτι σὺν τῷ Παύλῳ ἦν ἐν ταῖς πόλεσι ταύταις καὶ ὁ Λουκᾶς, ὡς ἐξ ὧν καὶ τὸ πρόσωπον αὐτοῦ συμπαραλαμβάνει, λέγων· Ἐζητήσαμεν, εὐθυδρομήσαμεν, καὶ τὰ ὅμοια.

XVI, 13-15. « Et die Sabbatorum egressi sumus « e civitate juxta flumen, ubi moris erat fieri pre« cationem : sedentesque loquebamur mulieribus « quæ convenerant. Et quædam mulier nomine « Lydia purpurarum venditrix civitatis Thyatiro« rum colens Deum audivit, cujus Dominus aperuit « cor, **130** ut intenderet his quæ a Paulo diceban« tur. Cumque baptizata esset una cum familia « sua, deprecata est, dicens : Si judicastis me fide« lem Domino esse, ingressi domum meam, in ea « manete Et adegit nos. »

« Τῇ τε ἡμέρᾳ τῶν Σαββάτων ἐξήλθομεν ἔξω τῆς « πόλεως, παρὰ ποταμὸν οὗ ἐνομίζετο προσευχὴ « εἶναι· καὶ καθίσαντες ἐλαλοῦμεν ταῖς συνελθού- D « σαις γυναιξί. Καί τις γυνὴ ὀνόματι Λυδία πορφυ« ροπῶλις πόλεως Θυατείρων, σεβομένη τὸν Θεὸν « ἤκουσεν. Ἧς ὁ Κύριος διήνοιξε τὴν καρδίαν, « προσέχειν τοῖς λαλουμένοις ὑπὸ τοῦ Παύλου. Ὡς « δὲ ἐβαπτίσθη καὶ ὁ οἶκος αὐτῆς, παρεκάλεσε λέ« γουσα· Εἰ κεκρίκατέ με πιστὴν τῷ Κυρίῳ εἶναι, « εἰσελθόντες, εἰς τὸν οἶκόν μου μείνατε. Καὶ παρ« εβίασεν ἡμᾶς. »

Non solum ubi synagoga erat, sed etiam foris precabantur, tanquam locum aliquem ad hoc separantes, nempe Judæi nimium corporalibus dediti. Aut potius quoniam ob Judæorum paucitatem non

Οὐ μόνον ἔνθα συναγωγὴ ἦν, ἀλλὰ καὶ ἔξω ηὔχοντο, ὥσπερ τόπον τινὰ ἀφορίζοντες, ἅτε σωματικώτεροι ὄντες οἱ Ἰουδαῖοι. Ἢ μᾶλλον μὴ οὔσης ἐκεῖ συναγωγῆς διὰ τὸ σπάνιον, παρὰ τὸν πο-

ταμὸν ἔξω τῆς πόλεως λάθρα συνήγοντο, οἱ δῆθεν θεοσεβεῖς. Νεάπολιν δὲ τὴν νῦν Χριστόπολιν λέγει.

« Ἐγένετο δὲ πορευομένων ἡμῶν εἰς προσευχήν, « παιδίσκην τινὰ ἔχουσαν πνεῦμα Πύθωνος, ἀπαντῆ- « σαι ἡμῖν, ἥτις ἐργασίαν πολλὴν παρεῖχε τοῖς κυ- « ρίοις αὐτῆς μαντευομένη. Αὕτη κατακολουθήσασα « τῷ Παύλῳ καὶ ἡμῖν ἔκραζε λέγουσα· Οὗτοι οἱ « ἄνθρωποι δοῦλοι τοῦ Θεοῦ τοῦ ὑψίστου εἰσίν, « οἵτινες καταγγέλλουσιν ἡμῖν ὁδὸν σωτηρίας. « Τοῦτο δὲ ἐποίει ἐπὶ πολλὰς ἡμέρας. Διαπονηθεὶς « δὲ ὁ Παῦλος καὶ ἐπιστρέψας, τῷ πνεύματι εἶπε, « Παραγγέλλω σοι ἐν τῷ ὀνόματι Ἰησοῦ Χριστοῦ « ἐξελθεῖν ἀπ' αὐτῆς. Καὶ ἐξῆλθεν αὐτῇ τῇ ὥρᾳ. « Ἰδόντες δὲ οἱ κύριοι αὐτῆς ὅτι ἐξῆλθεν ἡ ἐλπὶς « τῆς ἐργασίας αὐτῶν, ἐπιλαβόμενοι τὸν Παῦλον « καὶ τὸν Σίλαν, εἵλκυσαν εἰς τὴν ἀγορὰν ἐπὶ τοὺς « ἄρχοντας. Καὶ προσαγαγόντες αὐτοὺς τοῖς στρατ- « ηγοῖς, εἶπον· Οὗτοι οἱ ἄνθρωποι ἐκταράσσουσιν « ἡμῶν τὴν πόλιν, Ἰουδαῖοι ὑπάρχοντες, καὶ κατ- « αγγέλλουσιν ἔθη, ἃ οὐκ ἔξεστιν ἡμῖν παραδέ- « χεσθαι οὐδὲ ποιεῖν Ῥωμαίοις οὖσι. Καὶ συνεπέστη « ὁ ὄχλος κατ' αὐτῶν. Καὶ οἱ στρατηγοὶ περιῤῥή- « ξαντες αὐτῶν τὰ ἱμάτια ἐκέλευον ῥαβδίζειν. Πολ- « λάς τε ἐπιθέντες αὐτοῖς πληγὰς, ἔβαλον εἰς φυλα- « κήν, παραγγείλαντες τῷ δεσμοφύλακι ἀσφαλῶς « τηρεῖν αὐτούς. Ὃς παραγγελίαν τοιαύτην εἰληφὼς « ἔβαλεν αὐτοὺς εἰς τὴν ἐσωτέραν φυλακήν, καὶ τοὺς « πόδας αὐτῶν ἠσφαλίσατο εἰς τὸ ξύλον. Κατὰ δὲ τὸ « μεσονύκτιον Παῦλος καὶ Σίλας προσευχόμενοι « ὕμνουν τὸν Θεόν· ἐπηκροῶντο δὲ αὐτῶν οἱ δέσμιοι. »

Λέγεται ἡ Πυθία αὕτη γυνή τις οὖσα ἐπικαθῆσθαι τῷ τρίποδι τοῦ Ἀπόλλωνος, διαιροῦσα τὰ σκέλη, εἶθ' οὕτως πνεῦμα πονηρὸν κάτωθεν ἀναδιδόμενον καὶ διὰ τῶν γεννητικῶν αὐτῆς διαδυόμενον μορίων, πληροῦν τὴν γυναῖκα τῆς μανίας, καὶ ταύτην τὰς τρίχας λύουσαν λοιπὸν βακχεύεσθαί τε καὶ ἀφρὸν τοῦ στόματος ἀφιέναι, καὶ οὕτως ἐν παροινίᾳ γενομένην τὰ τῆς μανίας φθέγγεσθαι ῥήματα. Τί δήποτε καὶ ὁ δαίμων ταῦτα ἐφθέγγετο; Ἐβούλετο λοιπὸν ἀξιόπιστον ἑαυτὸν ποιεῖν. Εἰ γὰρ προσήκατο αὐτοῦ τὴν μαρτυρίαν ὁ Παῦλος, πολλοὺς ἂν καὶ τῶν πιστῶν ἠπάτησεν, ἅτε ὑπ' ἐκείνου δεχθείς. Διὰ τοῦτο ἀνέχεται καθ' ἑαυτοῦ εἰπεῖν ἵνα στήσῃ τὰ ὑπὲρ αὐτοῦ. Καὶ αὐτὸς συγκαταβάσει κέχρηται πρὸς τὴν ἀπώλειαν. Τὸ μὲν οὖν πρῶτον οὐ προσήκατο Παῦλος, ἀλλὰ διέπτυσεν οὐ βουλόμενος ἁπλῶς ἐπιῤῥίπτειν τοῖς σημείοις. Ὡς δὲ ἐπέμενε τοῦτο ποιῶν, καὶ τὰ ἔργον ἐδείκνυ, τότε ἐκέλευσεν αὐτῷ ἐξελθεῖν. Διαπονηθεὶς γάρ, φησὶν ὁ Παῦλος, τουτέστι κινηθεὶς καὶ δηχθείς, καὶ ἀληθῆ λέγουσαν ἐπιστομίσας, ἐκέλευσεν ἐξελθεῖν ἐξ αὐτῆς τὸ δαιμόνιον, διδάσκων ἡμᾶς, μηδὲ τῇ ἀληθείᾳ συνηγορεῖν προσποιουμένους δέχεσθαι δαίμονας, ἀλλὰ πᾶσαν αὐτοῖς ἀποτειχίζειν πλάνης ὁδὸν, καὶ ἀποφράττειν πρὸς τὰ παρ' αὐτοῦ πάντα, τὴν ἀκοήν.

« Ἄφνω δὲ σεισμὸς ἐγένετο μέγας, ὥστε σαλευ- « θῆναι τὰ θεμέλια τοῦ δεσμωτηρίου· ἀνεῴχθησάν

A erat ibi synagoga, juxta flumen extra civitatem clam congregabantur, qui videlicet Deum colebant. Neapolim autem dicit quæ nunc Christopolis appellatur.

XVI, 16-25. « Contigit autem cum iremus ad « precationem ut puella quædam habens spiritum « Pythonis occurreret nobis, quæ quæstum ma- « gnum præstabat dominis suis divinando. Hæc « subsecuta Paulum ac nos, clamabat dicens: « Isti homines servi Dei summi sunt, qui annuntiant « vobis viam salutis. Id autem faciebat ad multos « dies. Paulus vero ægre ferens et conversus, dixit « ad spiritum: Præcipio tibi per nomen Jesu Chri- « sti ut exeas ab ea. Et exiit eadem hora. Videntes « autem domini ejus quod abisset spes quæstus B « sui, apprehensum Paulum et Silam traxerunt in « forum ad principes, et offerentes magistrati- « bus, dixerunt: Hi homines conturbant civitatem « nostram cum sint Judæi, et annuntiant instituta « quæ non licet nobis suscipere neque servare, cum « simus Romani. Concurritque turba adversus eos: « et magistratus scissis vestibus suis jusserunt eos « virgis cædi. Cumque multas plagas eis imposuis- « sent, conjecerunt eos in carcerem, præcipientes « custodi carceris ut diligenter servaret eos. Qui « præcepto hujuscemodi accepto conjecit eos in « interiorem carcerem, pedesque eorum strinxit « ligno. Media autem nocte Paulus ac Silas lauda- « bant Deum: et auscultabant eos qui vincti « erant. »

C

Pythia dicitur mulier quæpiam quæ insidere solet tripodi Apollinis divaricatis cruribus, deinde hoc modo spiritus pravus **121** inferne ascendens, et per partes ejus genitales transiens, mulierem insania replebat, et hanc solutis crinibus sub hæc bacchari, spumamque ore cogebat emittere, et ita in debacchatione constitutam, insaniæ verba proferre. Verum quare et hæc dæmon loquebatur? Volebat in posterum fide dignum facere suum testimonium, Si enim Paulus illud admisisset, multos sane etiam credentium fefellisset, tanquam ab illo susceptus. Propterea patitur ea dici quæ contra se faciunt quo sua statuat: et illa sui demissione ad aliorum perditionem utitur. Paulus itaque initio non quidem D admisit, sed contempsit nolens temere ad signa prosilire. Verum cum hoc faciendo perseveraret, negotiumque ipsi facesseret, tunc eum jussit egredi. Διαπονηθεὶς enim, inquit, Paulus, hoc est commotus et molestia affectus, obserato ore etiam vera dicenti, jussit dæmonium ab ea egredi: docens nos ut neque prætextu ferendi patrocinium veritati dæmones suscipiamus, sed omnem fraudis viam illis præcludamus, et ad omnia quæ illorum sunt, aures obturemus.

XVI, 26. « Repente vero terræmotus factus est « magnus, adeo ut concuterentur fundamenta car-

« ceris, ac protinus aperta sunt omnia ostia, cun« ctorumque vincula soluta sunt. »

Terræmotus factus est tantus ut carceris custodem expergefaceret : ostia vero aperta sunt, ut factum admiraretur et crederet. Neque enim hæc ad ostentationem facta sunt, sed ad salutem. Hæc autem non viderunt qui vincti erant, nam ita certe omnes fugissent.

XVI, 27-30. « Experrectus autem custos carce« ris cum videret januas carceris apertas, evaginato « gladio seipsum interfecturus erat, existimans « aufugisse vinctos. Clamavit autem Paulus voce « magna, dicens : Ne quid feceris tibi ipsi mali, « universi enim hic sumus. Postulato itaque lu« mine accurrit, et tremefactus accidit Paulo et « Silæ ad pedes, illisque foras productis ait, Do« mini, quid me oportet facere quo salvus fiam? A « illi dixerunt : Crede in Dominum Jesum, et sal« vus eris tu ac domus tua. **132** Et locuti sunt ei « verbum Domini, omnibusque, qui erant in domo « ejus. Et assumptis ipsis ea noctis hora, abluit « plagas : et baptizatus est ipse omnesque dome« stici ejus continuo. Et cum eos perduxisset in « domum suam, apposuit eis mensam ac lætatus « est, quod cum universa familia credidisset Deo. « Cumque dies ortus est, miserunt magistratus li« ctores qui dicerent : Dimitte homines illos. Nun« tiavit autem custos carceris verba hæc Paulo : « Miserunt magistratus ut dimittamini. Nunc igitur « egressi ite in pace. »

« Experrectus custos carceris. » Hic est Stephanas[17] cujus meminit Paulus priore ad Corinthios Epistola.

XVI, 37-40. « Paulus autem dixit ad eos : Cæsos « nos publicem indicta causa, cum simus Romani, « conjecerunt in carcerem, et nunc occulte nos « ejiciunt ? Non profecto, sed veniant ipsi ac nos « educant. Nuntiaverunt autem lictores magistrati« bus verba hæc. Timueruntque audito quod Ro« mani essent. Et venientes deprecati sunt eos, « eductosque rogabant ut egrederentur civitatem. « Egressi autem e carcere introierunt ad Lydiam, « visisque fratribus consolati sunt eos, et profecti « sunt. »

« Cæsos nos publice. » Duplicem ostendit expostulationem, cum ait : Cæsos ergo nos publice, etc. quia et Romanos, et indicta causa et publice. Etenim dispensatorie humanas rationes frequenter comminiscitur, ne tanquam judicio damnatus videretur esse dimissus, aut sicut is qui deliquisset, et ne res attribueretur beneficio ipsorum. Sciens etiam quod oporteat principibus ac potestatibus esse subjectos, vocabat seipsum Romanum. Fortassis enim omnem terram etiam Judæam, Romanorum imperator obtinebat. Nam et ipsi pendebant tributa Cæsari : non adjicientes principatum ac

A « τε παραχρῆμα αἱ θύραι πᾶσαι, καὶ πάντων τὰ « δεσμὰ ἀνέθη. »

Ὁ σεισμὸς γέγονεν ὥστε ἀφυπνισθῆναι τὸν δεσμοφύλακα· αἱ θύραι δὲ ἀνεῴχθησαν ὥστε θαυμάσαι τὸ γεγονὸς καὶ πιστεῦσαι· οὐ γὰρ πρὸς ἐπίδειξιν ταῦτα ἐγένετο, ἀλλὰ πρὸς σωτηρίαν. Ταῦτα δὲ οἱ δεσμῶται οὐχ ἑώρων· ἢ γὰρ ἂν ἔφυγον ἅπαντες.

« Ἔξυπνος δὲ γενόμενος ὁ δεσμοφύλαξ, καὶ ἰδὼν « ἀνεῳγμένας τὰς θύρας τῆς φυλακῆς, σπασάμενος « μάχαιραν ἔμελλεν ἑαυτὸν ἀναιρεῖν, νομίζων ἐκπε« φευγέναι τοὺς δεσμίους. Ἐφώνησε δὲ φωνῇ μεγά« λῃ ὁ Παῦλος, λέγων· Μηδὲν πράξῃς σεαυτῷ κα« κόν· ἅπαντες γάρ ἐσμεν ἐνθάδε. Αἰτήσας δὲ φῶτα « εἰσεπήδησε, καὶ ἔντρομος γενόμενος προσέπεσε
B « τῷ Παύλῳ καὶ τῷ Σίλᾳ· καὶ προαγαγὼν αὐτοὺς « ἔξω, ἔφη· Κύριοι, τί με δεῖ ποιεῖν, ἵνα σωθῶ ; « Οἱ δὲ εἶπον· Πίστευσον ἐπὶ τὸν Κύριον Ἰησοῦν, « καὶ σωθήσῃ σὺ καὶ ὁ οἶκός σου. Καὶ ἐλάλησαν αὐ« τῷ τὸν λόγον τοῦ Κυρίου, καὶ πᾶσι τοῖς ἐν τῇ « οἰκίᾳ αὐτοῦ. Καὶ παραλαβὼν αὐτοὺς ἐν ἐκείνῃ τῇ « ὥρᾳ τῆς νυκτὸς, ἔλουσεν ἀπὸ τῶν πληγῶν, καὶ « ἐβαπτίσθη αὐτὸς, καὶ οἱ αὐτοῦ πάντες παραχρῆ« μα. Ἀναγαγών τε αὐτοὺς εἰς τὸν οἶκον αὐτοῦ, « παρέθηκε τράπεζαν, καὶ ἠγαλλιᾶτο, πανοικὶ πε« πιστευκὼς τῷ Θεῷ. Ἡμέρας δὲ γενομένης, ἀπ« έστειλαν οἱ στρατηγοὶ τοὺς ῥαβδούχους, λέγοντες· « Ἀπόλυσον τοὺς ἀνθρώπους ἐκείνους. Ἀπήγγειλε δὲ « ὁ δεσμοφύλαξ τοὺς λόγους τούτους πρὸς τὸν Παῦ« λον, ὅτι ἀπεστάλκασιν οἱ στρατηγοὶ ἵνα ἀπολυθῆτε. « Νῦν οὖν ἐξελθόντες πορεύεσθε ἐν εἰρήνῃ. »

C « Ἔξυπνος γενόμενος ὁ δεσμοφύλαξ. » Οὗτός ἐστιν ὁ Στεφανᾶς, οὗ μνημονεύει Παῦλος ἐν τῇ πρὸς Κορινθίους πρώτῃ.

« Ὁ δὲ Παῦλος ἔφη πρὸς αὐτούς· Δείραντες ἡμᾶς « δημοσίᾳ ἀκατακρίτους, ἀνθρώπους Ῥωμαίους « ὑπάρχοντας, ἔβαλον εἰς φυλακὴν, καὶ νῦν λάθρα « ἡμᾶς ἐκβάλλουσιν ; Οὐ γὰρ, ἀλλὰ ἐλθόντες αὐτοὶ « ἐξαγαγέτωσαν. Ἀνήγγειλαν δὲ τοῖς στρατηγοῖς οἱ « ῥαβδοῦχοι τὰ ῥήματα ταῦτα. Καὶ ἐφοβήθησαν, « ἀκούσαντες ὅτι Ῥωμαῖοί εἰσι. Καὶ ἐλθόντες παρ« εκάλεσεν αὐτοὺς, καὶ ἐξαγαγόντες ἠρώτων ἐξελ« θεῖν τῆς πόλεως. Ἐξελθόντες δὲ ἐκ τῆς φυλακῆς « εἰσῆλθον εἰς τὴν Λυδίαν, καὶ ἰδόντες τοὺς ἀδελφοὺς « παρεκάλεσαν αὐτοὺς καὶ ἐξῆλθον. »

« Δείραντες ἡμᾶς δημοσίᾳ. » Δείκνυσι διπλοῦν τὸ
D ἔγκλημα, εἰπών· Δείραντες οὖν ἡμᾶς δημοσίᾳ, καὶ τὰ ἑξῆς, ὅτι καὶ Ῥωμαίους, καὶ ἀκατακρίτους, καὶ δημοσίᾳ. Καὶ ἀνθρώπινα γὰρ κατεσκεύαζε διά τινα οἰκονομίαν πολλάκις, ἵνα μὴ δόξῃ ὡς κατάδικος ἀπολύεσθαι καὶ ὡς ἡμαρτηκὼς, καὶ ἵνα μὴ τῆς χάριτος αὐτῶν ᾖ τὸ πρᾶγμα. Καὶ εἰδὼς ὅτι δεῖ ἀρχαῖς καὶ ἐξουσίαις ὑποτάσσεσθαι, ἐκάλει ἑαυτὸν Ῥωμαῖον. Σχεδὸν γὰρ πάσης τῆς γῆς καὶ αὐτῆς τῆς Ἰουδαίας ὁ Ῥωμαίων βασιλεὺς ἐκράτει. Οἵτινες καὶ φόρον ἐτέλουν Καίσαρι, μὴ ἀποσειόμενοι τὴν ἀρχὴν καὶ δεσποτείαν τὴν Ῥωμαϊκὴν, ὥσπερ οἱ λοι-

[17] I Cor. I, 16.

καὶ Ἰουδαῖοι φρεναπατῶντες ἑαυτούς, οἵτινες τὸν μὲν Θεὸν μόνον ἔλεγον ἴδιον βασιλέα οὐ μὴν ἄνθρωπον, ἔργοις δὲ αὐτοῖς ὡς ὑποτελεῖς οἰκέται φόρον ἐτέλουν, τὸ μὲν ὄνομα ἀρνούμενοι, ἔργοις δὲ ὑποκείμενοι· οὓς καὶ ἐπόρθησεν Οὐεσπασιανὸς ὡς μὴ ὑποτασσομένους. A

ΚΕΦΑΛ. ΚΕ'.

Περὶ στάσεως γενομένης ἐν Θεσσαλονίκῃ κηρύγματος ἕνεκεν., φυγῆς τε Παύλου εἰς Βέροιαν, κἀκεῖθεν εἰς Ἀθήνας

« Διοδεύσαντες δὲ τὴν Ἀμφίπολιν καὶ Ἀπολλωνίαν, ἦλθον εἰς Θεσσαλονίκην, ὅπου ἦν ἡ συναγωγὴ τῶν Ἰουδαίων, κατὰ δὲ τὸ εἰωθὸς τῷ Παύλῳ, εἰσῆλθε πρὸς αὐτούς. Καὶ ἐπὶ Σάββατα τρία διελέγετο αὐτοῖς ἀπὸ τῶν Γραφῶν, διανοίγων καὶ B παρατιθέμενος, ὅτι τὸν Χριστὸν ἔδει παθεῖν, καὶ ἀναστῆναι ἐκ νεκρῶν· καὶ ὅτι Οὗτός ἐστιν ὁ Χριστὸς Ἰησοῦς, ὃν ἐγὼ καταγγέλλω ὑμῖν. »

Ἐπειδὴ οὗτοι πρὸς τὰ σημεῖα ἐναντίως εἶχον, ὡς πλάνους καὶ γόητας διαβάλλοντες, ὧδε ἀπὸ τῶν Γραφῶν πείθει, οὐκ ἔχων ταύτην τὴν ὑπόνοιαν.

« Καί τινες ἐξ αὐτῶν ἐπείσθησαν, καὶ προσεκληρώθησαν τῷ Παύλῳ καὶ τῷ Σίλᾳ, τῶν τε σεβομένων Ἑλλήνων πολὺ πλῆθος, γυναικῶν τε τῶν πρώτων οὐκ ὀλίγαι. Ζηλώσαντες δὲ οἱ ἀπειθοῦντες Ἰουδαῖοι, καὶ προσλαβόμενοι τῶν ἀγοραίων τινὰς ἄνδρας πονηρούς, καὶ ὀχλοποιήσαντες, ἐθορύβουν τὴν πόλιν· ἐπιστάντες τε τῇ οἰκίᾳ Ἰάσονος ἐζήτουν αὐτοὺς ἀγαγεῖν εἰς τὸν δῆμον. Μὴ εὑρόντες C δὲ αὐτούς, ἔσυρον τὸν Ἰάσονα καί τινας ἀδελφοὺς ἐπὶ τοὺς πολιτάρχας βοῶντες, ὅτι Οἱ τὴν οἰκουμένην ἀναστατώσαντες, οὗτοι καὶ ἐνθάδε πάρεισιν, οὓς ὑποδέδεκται Ἰάσων. Καὶ οὗτοι πάντες ἀπέναντι τῶν δογμάτων Καίσαρος πράσσουσι, βασιλέα λέγοντες ἕτερον εἶναι Ἰησοῦν. Ἐτάραξαν δὲ τὸν ὄχλον καὶ τοὺς πολιτάρχας ἀκούοντας ταῦτα. Καὶ λαβόντες τὸ ἱκανὸν παρὰ τοῦ Ἰάσονος καὶ τῶν λοιπῶν, ἀπέλυσαν αὐτούς. Οἱ δὲ ἀδελφοὶ εὐθέως διὰ τῆς νυκτὸς ἐξέπεμψαν τόν τε Παῦλον καὶ τὸν Σίλαν εἰς Βέῤῥοιαν. Οἵτινες παραγενόμενοι, εἰς τὴν συναγωγὴν ἀπῄεσαν τῶν Ἰουδαίων. »

Σεβομένους Ἕλληνας τοὺς ἐξ Ἰουδαίων μὲν ὄντας, Ἑλληνιστὶ δὲ φθεγγομένους καλεῖ, διὰ τὸ φυλάττειν τὸν νόμον· ἢ τοὺς ἐξ Ἑλλήνων προσηλύτους, Ἰου- D δαίων ὑπάρχοντας.

« Οὗτοι δὲ ἦσαν εὐγενέστεροι τῶν ἐν Θεσσαλονίκῃ, οἵτινες ἐδέξαντο τὸν λόγον μετὰ πάσης προθυμίας, τὸ καθ' ἡμέραν ἀνακρίνοντες τὰς Γραφάς, εἰ ἔχει ταῦτα οὕτως. Πολλοὶ μὲν οὖν ἐξ αὐτῶν ἐπίστευσαν, καὶ τῶν Ἑλληνίδων γυναικῶν τῶν εὐσχημόνων, καὶ ἀνδρῶν οὐκ ὀλίγοι. Ὡς δὲ ἔγνωσαν οἱ ἀπὸ τῆς Θεσσαλονίκης Ἰουδαῖοι, ὅτι καὶ ἐν τῇ Βεῤῥοίᾳ κατηγγέλη ὑπὸ τοῦ Παύλου ὁ λόγος τοῦ Θεοῦ, ἦλθον κἀκεῖ σαλεύοντες τοὺς ὄχλους. »

« Οὗτοι δὲ ἦσαν εὐγενέστεροι. » Τὸ, εὐγενέστεροι, ἀντὶ τοῦ, ἐπιεικέστεροι, φησίν. Οὐχ ὡς ἄπιστοι δὲ

dominium Romanum, quemadmodum cæteri Judæi seipsos seducentes, qui Deum solum proprium Regem esse dicebant et non hominem: re tamen ipsa tanquam tributarii subditi pendebant tributa: nomen quidem abnegantes, re autem subjecti: quos etiam Vespasianus tanquam non subjectos expugnavit.

CAPUT XXV.

133 *De seditione facta Thessalonicæ ob prædicationem, fugaque Pauli in Beræam, et inde in Athenas.*

XVII, 1-3. « Cumque iter fecissent per Amphipolim et Apolloniam, venerunt Thessalonicam, ubi erat Synagoga Judæorum. Et juxta consuetudinem suam Paulus introivit ad eos: et per tria Sabbata disserebat eis ex Scripturis, adaperiens, citatisque testimoniis comprobans oportuisse pati Christum et resurgere a mortuis, quodque hic esset Christus Jesus, quem ego, inquit, annuntio vobis. »

Quoniam hi signis adversabantur, calumniantes veluti seductores essent ac præstigiatores, hic a Scripturis persuadet, ut sic nulla haberi posset suspicio.

XVII, 4-10. « Et quidam ex eis crediderunt et adjuncti sunt Paulo et Silæ, ac religiosorum Græcorum multitudo magna, mulieresque primariæ non paucæ. Zelo autem commoti Judæi increduli, assumptis etiam quibusdam circumforaneis viris malis, turbaque coacta concitaverunt civitatem, et urgentes domum Jasonis, quærebant eos producere ad populum. Cumque non invenissent eos, trahebant Jasonem et quosdam fratres ad principes civitatis, clamantes: Hi qui terrarum orbem conturbarunt, huc quoque venerunt, quos clanculo excepit Jason, et hi omnes contra decreta Cæsaris faciunt, regem alium dicentes esse Jesum. Concitaverunt autem turbam ac magistratus civitatis audientes eos. Et accepta satisfactione ab Jasone et a cæteris, dimiserunt eos. Fratres vero confestim per noctem emiserunt **134** Paulum simul et Silam in Berœam. Qui cum advenissent, profecti sunt in synagogam Judæorum. »

Religiosos Græcos vocat eos, qui cum ex Judæi essent, Græce tamen loquebantur: religiosos autem eo quod legem servarent: aut proselytos Judæorum, qui ex Græcis erant.

XVII, 11-13. « Hi autem generosiores erant inter eos, qui degebant Thessalonicæ, qui sermonem susceperunt cum omni animi promptitudine, scrutantes quotidie Scripturas, an hæc ita se haberent. Et multi quidem crediderunt ex eis, et Græcæ mulieres honestæ virique non pauci. Ut autem cognoverunt Thessalonicenses Judæi, quod et Berœæ prædicatum esset a Paulo verbum Dei, venerunt etiam ibi commoventes turbas. »

« Hi autem generosiores erant. » Εὐγενέστεροι dicit volens significare æquiores. Hi vero non

tanquam increduli indagabant sive scrutabantur Scripturas (jam enim crediderant), sed tanquam expertes traditionis veterum prophetarum, et propterea fide robustiores effecti sunt, cum scrutarentur Scripturas ac invenirent veterum sermonibus consona esse opera dispensationis Domini in carne.

XVII, 14, 15. « Statimque tunc Paulum emiserunt fratres, ut iret velut ad mare. Silas autem « et Timotheus remanserunt ibi. Qui vero prosequebantur Paulum deduxerunt eum Athenas « usque et accepto mandato ad Silam ac Timotheum, ut quam celerrime venirent ad se, pro- « fecti sunt. »

Dispensatione quadam fugit hic Apostolus, non timore correptus, sed et prædicationem augere volens, et furorem eorum laborans exstinguere.

135 CAPUT XXVI.

De scriptura, quæ super aram erat Athenis: et de docta Pauli prædicatione, ac ipsius pietate.

XVII, 16, 17. « Paulus autem cum Athenis eos « exspectaret, irritabatur spiritus ejus in ipso, cum « videret idolorum cultui deditam civitatem. Dis- « putabat itaque in synagoga cum Judæis et re- « ligiosis, et in foro quotidie cum his quos nactus « fuisset. »

Παρωξύνετο non hic iram dicit aut indignationem: longe enim ab ira et indignatione est gratia. Quid ergo est παρωξύνετο? Hoc est, incitabatur, non ferebat, sed tabescebat: sicut etiam alibi ait: Facta est autem exacerbatio inter eos, etc.

XVII, 18. « Quidam autem Epicurei et Stoici « philosophi conflictabantur cum eo, et quidam « dicebant: Quid vult spermologus hic dicere? « alii vero: Novorum dæmoniorum videtur an- « nuntiator esse, quod Jesum et resurrectionem « annuntiaret eis. »

Epicurei quidem casualiter et ex indivisibilibus omnia componi arbitrabantur: Stoici vero corpus ac inflammationem. Quidam itaque de scientia superbientes, divinum Paulum stolide irridebant, dicentes: Quidnam vult spermologus iste? Quoniam enim spermologus avicula parva est ac vilis, neque ad cibum neque ad ullam apta voluptatem, quæ abjecta in triviis semina solet colligere: idcirco viles homines sermoneque indignos spermologos vocabant. Item novorum dæmoniorum doctorem eum esse dicebant, quoniam Jesum ac resurrectionem annuntiabat. Siquidem resurrectionem deum quempiam esse existimabant, ut qui etiam feminas colere solent: deos enim suos vocabant dæmonia.

136 XVII, 19-21. « Et apprehensum cum duxe- « runt ad Areopagum, dicentes: Possumusne scire, « quæ sit ista nova, quæ a te refertur doctrina? « nova siquidem ingeris auribus nostris. Volumus « ergo scire quidnam velint hæc esse. Athenienses

A οὗτοι ἀνέκρινον, ἤτοι ἐξηρεύνων τὰς Γραφὰς (ἤδη γὰρ ἦσαν πεπιστευκότες), ἀλλ' ὡς ἄμοιροι τῆς τῶν παλαιῶν προφητῶν παραδόσεως, καὶ διὰ τοῦτο μᾶλλον πιστότεροι γινόμενοι, ἐρευνῶντες τὰς Γραφὰς, καὶ εὑρίσκοντες τοῖς τῶν παλαιῶν λόγοις συνᾴδοντα τὰ περὶ τῆς ἐνσάρκου τοῦ Κυρίου οἰκονομίας πράγματα.

« Εὐθέως δὲ τότε τὸν Παῦλον ἐξαπέστειλαν οἱ « ἀδελφοὶ, πορεύεσθαι ὡς ἐπὶ τὴν θάλασσαν. Ὑπ- « έμενον δὲ ὅ τε Σίλας καὶ ὁ Τιμόθεος ἐκεῖ. Οἱ δὲ « καθιστῶντες τὸν Παῦλον ἤγαγον αὐτὸν ἕως Ἀθη- « νῶν, καὶ λαβόντες ἐντολὴν πρὸς τὸν Σίλαν καὶ « Τιμόθεον, ἵνα ὡς τάχιστα ἔλθωσι πρὸς αὐτὸν, « ἐξῄεσαν »

Οἰκονομικῶς ἐνταῦθα, οὐ δειλιῶν, ἔφυγεν ὁ Ἀπό-
B στολος, ἄλλως τε καὶ τὸ κήρυγμα αὔξειν βουλόμενος, καὶ τὸν θυμὸν αὐτῶν κατασβέσαι πραγματευόμενος.

ΚΕΦΑΛ. ΚϚ'.

Περὶ τῆς ἐν Ἀθήναις ἐπιβωμίου γραφῆς, φιλοσόφου τε κηρύγματος, καὶ εὐσεβείας Παύλου.

« Ἐν δὲ ταῖς Ἀθήναις ἐκδεχομένου αὐτοὺς τοῦ « Παύλου, παρωξύνετο τὸ πνεῦμα αὐτοῦ ἐν αὐτῷ, « θεωροῦντι κατείδωλον οὖσαν τὴν πόλιν. Διελέγετο « μὲν οὖν ἐν τῇ συναγωγῇ τοῖς Ἰουδαίοις καὶ τοῖς « σεβομένοις, καὶ ἐν τῇ ἀγορᾷ κατὰ πᾶσαν ἡμέραν « πρὸς τοὺς παρατυγχάνοντας. »

« Παρωξύνετο. » Οὐχ ὀργὴν ἐνταῦθά φησιν, οὐδὲ ἀγανάκτησιν· ὀργῆς γὰρ καὶ ἀγανακτήσεως πόῤῥω τὸ χάρισμα. Τί οὖν ἐστι τὸ, Παρωξύνετο; ἀντὶ τοῦ, διηγείρετο, οὐκ ἔφερεν, ἀλλ' ἐτήκετο, καθὰ καὶ
C ἀλλαχοῦ φησιν. Ἐγένετο δὲ παροξυσμὸς μεταξὺ αὐτῶν, καὶ τὰ ἑξῆς.

« Τινὲς δὲ τῶν Ἐπικουρείων καὶ τῶν Στωϊκῶν « φιλοσόφων συνέβαλλον αὐτῷ, καί τινες ἔλεγον. Τί « ἂν θέλει ὁ σπερμολόγος οὗτος λέγειν; Οἱ δέ. Ξέ- « νων δαιμονίων δοκεῖ καταγγελεὺς εἶναι, ὅτι τὸν « Ἰησοῦν καὶ τὴν ἀνάστασιν αὐτοῖς εὐηγγελίζετο. »

Οἱ μὲν Ἐπικούρειοι αὐτόματον καὶ ἐξ ἀτόμων δοξάζουσιν εἶναι τὸ πᾶν· οἱ δὲ Στοϊκοὶ σῶμα καὶ ἐκπύρωσιν. Τινὲς οὖν ἐξ αὐτῶν ἐπὶ γνώσει μέγα φρονοῦντες, ἀνοήτως ἐπιγελῶντες τὸν θεσπέσιον Παῦλον, Τί ἂν θέλοι ὁ σπερμολόγος οὗτος; » ἔλεγον (ἐπειδὴ γὰρ ὄρνεόν ἐστιν ὁ σπερμολόγος βραχὺ καὶ εὐτελὲς, οὔτε πρὸς βρῶσιν, οὔτε πρὸς τέρψιν ἐπιτή-
D δειον, τὰ ἐν τοῖς τριόδοις ἐῤῥιμμένα τῶν σπερμάτων εἰωθὸς συλλέγειν, τοὺς εὐτελεῖς καὶ οὐκ ἀξίους λόγου, σπερμολόγους ἐκάλουν)· καὶ ξένων δαιμονίων ἔφασκον αὐτὸν εἶναι διδάσκαλον, ἐπειδὴ τὸν Ἰησοῦν καὶ τὴν ἀνάστασιν εὐηγγελίζετο. Καὶ γὰρ καὶ τὴν ἀνάστασιν θεόν τινα εἶναι ἐνόμιζον, ἅτε εἰωθότες καὶ θηλείας σέβειν· δαιμόνια γὰρ τοὺς θεοὺς αὐτῶν ἐκάλουν.

« Ἐπιλαβόμενοί τε αὐτοῦ, ἐπὶ τὸν Ἄρειον πάγον « ἤγαγον, λέγοντες· Δυνάμεθα γνῶναι τίς ἡ καινὴ « αὕτη ἡ ὑπὸ σοῦ λαλουμένη διδαχή; ξενίζοντα γάρ « τινα εἰσφέρεις εἰς τὰς ἀκοὰς ἡμῶν. Βουλόμεθα « οὖν γνῶναι, τί ἂν θέλοι ταῦτα εἶναι. Ἀθηναῖοι δὲ

« πάντες καὶ οἱ ἐπιδημοῦντες ξένοι εἰς οὐδὲν ἕτερον « ηὐκαίρουν, ἢ λέγειν τι καὶ ἀκούειν καινότερον. »

« Ἤγαγον αὐτὸν, φησιν, ἐπὶ τὸν Ἄρειον πάγον, » οὐχ ὥς τι μαθεῖν, ἀλλ' ὥστε κολάσεσθαι, ἔνθα αἱ φονικαὶ δίκαι. Ἄρειος δὲ πάγος ἐλέγετο ὁ τόπος, ἐπειδὴ ὁ Ἄρης· ὥς φασι, τῆς μοιχείας ἐκεῖσε δίκας ἔδωκε. Πάγος δὲ ὁ ὑψηλὸς τόπος. ἐν γὰρ ὄχθῳ τινὶ ἦν ἐκεῖνο τὸ δικαστήριον, Ὅθεν καὶ Πάγαρχοι καλοῦνται παρά τισιν οἱ τῶν τόπων ἢ κωμῶν ἄρχοντες.

« Σταθεὶς δὲ ὁ Παῦλος ἐν μέσῳ τοῦ Ἀρείου πάγου, « ἔφη. Ἄνδρες Ἀθηναῖοι, κατὰ πάντα ὡς δεισιδαι- « μονεστέρους (2) ὑμᾶς θεωρῶ. Διερχόμενος γὰρ καὶ « ἀναθεωρῶν τὰ σεβάσματα ὑμῶν, εὗρον καὶ βωμὸν, « ἐν ᾧ ἐπεγέγραπτο, ΑΓΝΩΣΤῼ ΘΕῼ Ὃν οὖν « ἀγνοοῦντες εὐσεβεῖτε, τοῦτον ἐγὼ καταγγέλλω « ὑμῖν. »

Δύο αἰτίας εἶναι λέγουσι τοῦ ἐπιγράφεσθαι Ἀθήνησι τῷ βωμῷ, ΑΓΝΩΣΤῼ ΘΕῼ. Οἱ μὲν γάρ φασιν, ὡς Φιλιππίδην ἔπεμψαν Ἀθηναῖοι πρὸς Λακεδαιμονίους περὶ συμμαχίας, ἡνίκα Πέρσαι ἐπεστράτευσαν τῇ Ἑλλάδι. Ὧ κατὰ τὸ Παρθένιον ὄρος Πανὸς φάσμα ἐντυχὸν ᾐτιᾶτο μὲν Ἀθηναίους ὡς ἀμελοῦντας μὲν αὐτοῦ, ἄλλους δὲ θεοὺς θεραπεύοντας, καὶ βοηθεῖν ἐπηγγέλλετο. Νικήσαντες οὖν, ἐκείνῳ τε ἀνέστησαν ναὸν, καὶ βωμὸν ᾠκοδόμησαν. Καὶ ὡς φυλαττόμενοι μὴ τὸ αὐτὸ δὴ καὶ ἄλλοτε πάθοιεν, παρέντες τινὰ θεὸν ἄγνωστον αὐτοῖς, ἀνέστησαν τὸν βωμὸν ἐκεῖνον ἐπιγράψαντες, ΑΓΝΩΣΤῼ ΘΕῼ, τοῦτο λέγοντες, ὅτι Καὶ εἴ τις ἕτερος ἀγνοοῖτο παρ' ἡμῶν, εἰς τιμὴν ἐκείνου οὗτος δὴ παρ' ἡμῶν ἐγηγέρθω, ὡς ἂν ἵλεως ἡμῖν εἴη, εἴπερ ἀγνοούμενος μὴ θεραπεύοιτο. Ἄλλοι δέ φασιν, ὅτι λοιμὸς κατέσκηψέ ποτε Ἀθήνησι, καὶ εἰς τοσοῦτον αὐτοὺς ἐξέκαυσεν, ὡς μηδὲ τῶν λεπτοτάτων σινδόνων ἀνέχεσθαι. Τοὺς νομιζομένους οὖν αὐτῶν θεοὺς θεραπεύοντες οὐδὲν ἀπώναντο. Ἐννοήσαντες οὖν ὅτι ἴσως ἔστι θεὸς, ὃν αὐτοὶ κατέλιπον ἀγέραστον, ὁ τὸν λοιμὸν καταπέμψας, νέον δειμάμενοι βωμὸν, καὶ ἐπιγράψαντες, ΑΓΝΩΣΤῼ ΘΕῼ, καὶ θύσαντες, εὐθέως ἐθεραπεύθησαν. Τοῦτον οὖν Χριστὸν Ἰησοῦν εἶναί φησι τῶν ἁπάντων Θεὸν ὁ Παῦλος, ὃν καὶ καταγγέλλειν αὐτοῖς ἔφασκεν. Ἔστι δὲ ἡ πᾶσα τοῦ βωμοῦ ἐπιγραφὴ τοιαύτη· Θεοῖς Ἀσίας καὶ Εὐρώπης καὶ Λιβύης, Θεῷ ἀγνώστῳ καὶ ξένῳ.

« Ὁ Θεὸς ὁ ποιήσας τὸν κόσμον καὶ πάντα τὰ « ἐν αὐτῷ, οὗτος οὐρανοῦ καὶ γῆς Κύριος ὑπάρχων, « οὐκ ἐν χειροποιήτοις ναοῖς κατοικεῖ, οὐδὲ ὑπὸ « χειρῶν ἀνθρώπων θεραπεύεται προσδεόμενός τινος, « αὐτὸς διδοὺς πᾶσι ζωὴν καὶ πνοὴν κατὰ πάντα· « ἐποίησέ τε ἐξ ἑνὸς αἵματος πᾶν ἔθνος ἀνθρώπων, « κατοικεῖν ἐπὶ πᾶν τὸ πρόσωπον τῆς γῆς. »

Ἵνα μὴ νομίσωσιν ἕνα τῶν πολλῶν εἶναι Θεὸν.

A « autem omnes, quique illic versabantur hospites, « ad nihil aliud vacabant, nisi ut quidpiam vel « dicerent vel audirent novi. »

« Duxerunt ipsum ad Areopagum. » Non ut aliquid discerent, sed ut ibi puniretur ubi agebantur causæ criminales. Areopagus autem erat locus quidam sic dictus, quoniam ibi Mars, ut ferunt, adulterii pœnas dedit. Πάγος vero excelsus locus est : siquidem in colle quodam erat locus ille judicii. Unde etiam apud nonnullos πάγαρχοι appellantur locorum ac oppidorum præsides.

XVII, 22, 23. « Stans autem Paulus in medio « Martii pagi, ait : Viri Athenienses, per omnia fere « superstitiosiores vos video. Præteriens enim ac « contemplans delubra vestra, reperi et aram in « qua inscriptum erat : IGNOTO DEO. Quem igitur B « ignorantes colitis, hunc ego annuntio vobis. »

Duas vero causas referunt cur apud Athenienses inscriptum fuerit aræ : Ignoto Deo. Siquidem aliqui dicunt, quod Athenienses Philippidem miserant ad Lacedæmonios de ferendo auxilio, cum Persæ exercitum ducerent in Græciam. Quorum nuntiis juxta Parthenium montem Panis spectrum obviam factum, Athenienses accusabat, quod, se neglecto, alios deos colerent : et auxilium promisit. Cum itaque victoria potiti essent, templum illi erexerunt aramque ædificarunt et tanquam observantes ne vel idem sane vel aliud simile ipsis accideret, si quempiam ignotum sibi deum prætermitterent, aram illam erexerunt, inscribentes : Ignoto Deo, C dicentes : Si quis adhuc alius a nobis ignoretur, in ejus honorem hæc ara a nobis erecta esto, quo nobis propitius sit, licet, cum ignoretur, non colatur. Alii vero aiunt pestem quondam Athenis grassatam fuisse, adeoque illos exusisse, ut neque sindones tenuissimas possent tolerare. **137** Cum igitur colerent eos, qui apud ipsos dii habebantur, nihil adjumenti senserunt. Intelligentes itaque quemdam fortassis esse deum, quem ipsi absque honore reliquissent, qui pestem immisisset, novam exstruxerunt aram ac inscripserunt, Ignoto Deo. Cumque ipsi sacrificassent, statim curati sunt. Hunc ergo Christum Jesum esse Deum omnium dicit Paulus, quem se illis annuntiare dicebat. Tota autem aræ inscriptio hæc est : *Diis Asiæ et Europæ* D *ac Libyæ, Deo ignoto et peregrino.*

FVII, 24-26. « Deus qui condidit mundum, ac « omnia quæ in eo sunt, hic cœli et terræ cum « sit Dominus, non in manufactis templis habitat, « nec manibus humanis colitur indigens aliquo, « cum ipse det vitam et halitum per omnia : fecit- « que ex uno sanguine omne genus hominum, ut « inhabitaret super universam faciem terræ. »

Ne unum e vulgo deorum existimarent esse

(2) Nomine δεισιδαιμονεστέροις, i superstitiosiores usus est, pro religiosiores. Est enim δεισιδαίμων, sive superstitiosus, quæ dæmonia veritus, omnia pro numinibus colit, et lapidem et lignum et spiritum.

Deum, qui ab ipso prædicaretur, corrigendo sub jungit : « Non in manufactis templis habitat. » Habitat siquidem in templis, verum non in his, sed in anima humana. Neque enim in templo Jerosolymorum habitare dicitur, sed operari. Neque manibus hominum apud Judæos colebatur, sed mente: quoniam nec illa ita expetebat quasi egeret. Num, inquit, edam carnes taurorum? aut sanguinem hircorum potabo ? etc.

XVII, 26-29. « Præfiniens destinata tempora « terminosque habitationis eorum, ut quærerent « Deum, si forte palpent eum et inveniant, quamvis non longe absit ab unoquoque nostrum. In « ipso enim vivimus et movemur ac sumus, sicut « et quidam vestrorum poetarum dixerunt : Nam « hujus etiam progenies sumus. Cum ergo Dei « genus simus, non debemus existimare auro vel « argento, seu lapidi arte sculpto, et invento ho« minis Numen esse simile. »

« Præfiniens destinata tempora. » Præfinivit, inquit, ut Deum quærerent : at non semper hoc destinavit, sed constitutis temporibus : **148** ostendens quod nunc cum repererint, ne quæsitum quidem. Quandoquidem enim non quæsitum invenerunt, demonstrat adeo manifestum eum fuisse, veluti si quid in medio situm contrectetur. Neque enim in hoc loco inveniebatur sic ut non alibi, neque in hoc tempore erat sic ut in alio non esset : Omni itaque tempore omnique loco potuissent eum invenire: ita namque disposuerat ut neque loco ullo arceretur, neque tempore. Nam hoc ipsum sane illis maxime adjumento erat, quod ubique esset Deus omnique tempore perduraret. Et hoc est quod ait : « Atqui non longe abest ab unoquoque nostrum. » Nam prope omnes est, ubicunque terrarum sint : adeoque prope est ut absque eo nulli vita sit. « In ipso enim vivimus et movemur ac sumus. » Quemadmodum in corporali exemplo, sicut impossibile est ignorare aerem, qui ubique diffunditur, nec longe ab unoquoque nostrum abest, quin potius in nobis est, ita sane et omnium Conditorem Deum ignorare non possumus. Ab ipso enim habemus ut simus, ut operemur, ut non pereamus. Deinde etiam vaticinium illis inducit Arati poetæ cujusdam inter eos qui apud ipsos fuerat, ad sui sermonis confirmationem : « Nam hujus etiam progenies sumus, » inquit. Et hic quidem de ipso Creatore illud assumit, quanquam de Jove hoc dictum esse ferant : non dicens ipsum illi aptasse, sed quod proprie ad ipsum aptari possit. Etenim quædam dicta etiam ad ipsum recte aptantur, quanquam id nesciant Græci, sed ad alium illa retulerint : quemadmodum et illud est, Ignoto Deo, et quædam alia. Genus autem Dei nos esse dicit Paulus: non ut illi aiunt, sed alio sensu : hoc est familiares, proximos : ut si quis dicat domesticos aut vicinos.

A τὸν ὑπ' αὐτοῦ κηρυττόμενον, διορθοῦται ἐπάγων. « Οὐκ ἐν χειροποιήτοις ναοῖς κατοικεῖ. » Οἰκεῖ μὲν γὰρ ἐν ναοῖς, ἀλλ' οὐκ ἐν τούτοις, ἀλλ' ἐν ἀνθρωπίνῃ ψυχῇ. Οὐδὲ γὰρ ἐν τῷ ναῷ τῶν Ἱεροσολύμων λέγεται οἰκεῖν, ἀλλ' ἐνεργεῖν. Οὐδὲ ὑπὸ χειρῶν ἀνθρώπων παρὰ Ἰουδαίοις ἐθεραπεύετο, ἀλλ' ὑπὸ διανοίας· ἐπεὶ κἀκεῖνά γε οὐκ ἐζήτει οὕτως ὥσπερ δεόμενος. Φησὶ γὰρ, Μὴ φάγωμαι κρέατα ταύρων ; ἢ αἷμα τράγων πίωμαι ; καὶ τὰ ἑξῆς.

« Ὁρίσας προστεταγμένους καιροὺς καὶ τὰς « ὁροθεσίας τῆς κατοικίας αὐτῶν, ζητεῖν τὸν « Θεὸν, εἰ ἄρα γε ψηλαφήσειεν αὐτὸν καὶ εὕροιεν, « καίτοιγε οὐ μακρὰν ἀπὸ ἑνὸς ἑκάστου ἡμῶν ὑπ« άρχοντα. Ἐν αὐτῷ γὰρ ζῶμεν καὶ κινούμεθα καὶ « ἐσμὲν, ὡς καί τινες τῶν καθ' ὑμᾶς ποιητῶν εἰρή- B « κασι. Τοῦ γὰρ καὶ γένος ἐσμέν. Γένος οὖν ὑπάρ« χοντες τοῦ Θεοῦ, οὐκ ὀφείλομεν νομίζειν, χρυσῷ « ἢ ἀργύρῳ ἢ λίθῳ χαράγματι τέχνης καὶ ἐνθυμή« σεως ἀνθρώπου τὸ Θεῖον εἶναι ὅμοιον. »

« Ὁρίσας προστεταγμένους καιρούς. » Ὥρισε, φησὶ, ζητῆσαι τὸν Θεόν· ἀλλ' οὐ διὰ παντὸς τοῦτο ὥρισεν, ἀλλὰ προστεταγμένους καιροὺς, δεικνὺς ὅτι νῦν οὐχὶ ζητήσαντες εὗρον. Ἐπειδὴ γὰρ ζητήσαντες οὐχ εὗρον, δείκνυσιν ὅτι οὕτως ἦν φανερὸς, ὥσπερ ἂν εἴς μέσον τι πηλαφώμενον· οὐ γὰρ ἐνταῦθα μὲν ἦν οὐρανὸς, ἀλλαχοῦ δὲ οὔ. Οὐδὲ ἐν τούτῳ τῷ χρόνῳ ἦν, ἐν ἄλλῳ δὲ οὔ· ὥστε κατὰ πάντα καιρὸν καὶ κατὰ πᾶσαν ὁροθεσίαν δυνατὸν αὐτὸν εὑρεῖν· οὕτως γὰρ ᾠκονόμησεν, ὥστε μήτε τόπῳ κωλύεσθαι, μήτε χρόνῳ. Αὐτὸ γὰρ δὴ τοῦτο μάλιστα αὐτοῖς συνεβάλλετο, τὸ πανταχοῦ εἶναι C τὸν οὐρανὸν, τὸ ἐν παντὶ χρόνῳ ἑστάναι. Καὶ τοῦτό ἐστιν ὅ φησι, « Καί γε οὐ μακρὰν ἀπὸ ἑνὸς ἑκάστου ἡμῶν ὄντα. » Πᾶσι γὰρ ἐγγύς ἐστι τοῖς πανταχοῦ τῆς οἰκουμένης οὖσι· καὶ οὕτως ἐγγύς ἐστιν, ὡς χωρὶς αὐτοῦ μὴ ζῆν. « Ἐν αὐτῷ γὰρ ζῶμεν καὶ κινούμεθα καὶ ἐσμέν. » Ὥσπερ ἐν σωματικῷ ὑποδείγματι, ὡς ἀδύνατον ἀγνοῆσαι τὸν ἀέρα πανταχοῦ κεχυμένον, καὶ οὐ μακρὰν ἀπὸ ἑνὸς ἑκάστου ἡμῶν ὑπάρχοντα, μᾶλλον δὲ καὶ ἐν ἡμῖν ὄντα, οὕτω δὴ καὶ τὸν τῶν ὅλων δημιουργὸν Θεόν. Παρ' αὐτοῦ γάρ ἐστιν ἡμῖν τὸ εἶναι, τὸ ἐνεργεῖν, τὸ μὴ ἀπολέσθαι. Εἶτα καὶ χρῆσιν αὐτοῖς Ἀράτου ἐπάγει ἑνός τινος τῶν παρ' αὐτοῖς ποιητῶν εἰς κατασκευὴν τοῦ ἑαυτοῦ λόγου. « Τοῦ γὰρ καὶ γένος ἐσμὲν, » φησί. Καὶ οὗτος μὲν περὶ τοῦ Δημιουργοῦ αὐτὸ λαμβάνει, D εἰ καὶ περὶ τοῦ Διὸς τοῦτο εἰρῆσθαί φασιν, οὐ τὸν αὐτὸν ἐκείνῳ λέγων, ἀλλὰ τοῦτο κυρίως ἐπ' αὐτῷ ἁρμόζειν λέγων. Εἴρηται μὲν γάρ τινα καὶ πράττεται εἰς αὐτὸν, ἀλλ' οὐκ ἴσασι τοῦτο Ἕλληνες, ἀλλ' εἰς ἕτερον αὐτὰ νενοήκασιν, ὥσπερ ἐστὶ καὶ τὸ, « Ἀγνώστῳ Θεῷ, » καὶ ἕτερά τινα. Γένος δὲ Θεοῦ ἡμᾶς εἶναί φησιν ὁ Παῦλος, οὐχ ὡς ἐκεῖνοί φασιν, ἀλλ' ἑτέρῳ νῷ, τουτέστιν, οἰκείους, ἐγγυτάτους, ὡς ἂν εἴποι τις, παροίκους ἢ γείτονας.

XVII, 30-34. « Tempora itaque ignorantiæ cum hactenus dissimularit Deus, nunc annuntiat om-

« Τοὺς μὲν οὖν χρόνους τῆς ἀγνοίας ὑπεριδὼν « ὁ Θεὸς, τὰ νῦν παραγγέλλει τοῖς ἀνθρώποις πᾶσ'

« πανταχοῦ μετανοεῖν. Διότι ἔστησεν ἡμέραν, ἐν ᾗ A « μέλλει κρίνειν τὴν οἰκουμένην ἐν δικαιοσύνῃ, ἐν « ἀνδρὶ ᾧ ὥρισε, πίστιν παρασχὼν πᾶσιν, ἀναστή- « σας αὐτὸν ἐκ νεκρῶν. Ἀκούσαντες δὲ ἀνάστασιν « νεκρῶν, οἱ μὲν ἐχλεύαζον, οἱ δὲ εἶπον· Ἀκουσόμεθά « σου πάλιν περὶ τούτου. Καὶ οὕτως ὁ Παῦλος ἐξῆλ- « θεν ἐκ μέσου αὐτῶν. Τινὲς δὲ ἄνδρες κολληθέντες « αὐτῷ, ἐπίστευσαν· ἐν οἷς καὶ Διονύσιος ὁ Ἀρεο- « παγίτης, καὶ γυνὴ ὀνόματι Δάμαρις, καὶ ἕτεροι « σὺν αὐτοῖς. »

« nibus hominibus, ut ubique resipiscant eo quod « statuit diem in quo judicaturus est orbem terra- « rum in justitia, per eum virum quem decreverat, « fide omnibus præstita cum excitarit illum a « mortuis. Cum audissent autem resurrectionem « mortuorum, alii quidem irridebant, alii vero « dixerunt : Audiemus te de hoc iterum. Sic « Paulus exivit e medio eorum. Quidem autem viri « adhærentes ei crediderunt, inter quos et Diony- « sius **139** Areopagita, et mulier nomine Damaris, « aliique cum eis. »

« Τοὺς μὲν οὖν χρόνους τῆς ἀγνοίας, » καὶ τὰ ἑξῆς. Οὐ τοῦτό φησιν, ὅτι οὐδεὶς κολάζεται τούτων, ἀλλ' ὅτι οὐδεὶς τῶν θελόντων μετανοεῖν. Οὐ περὶ τῶν ἀποθανόντων γὰρ τοῦτό φησιν, ἀλλὰ περὶ τούτων οἷς παραγγέλλει. Οὐκ ἀπαιτεῖ λόγον ὑμᾶς, B φησί, περὶ τῶν προτέρων ἐτῶν τῆς ἀγνοίας ὑμῶν. Οὐκ εἶπε δὲ, παρεῖδεν, ἤ, εἴασεν, ἀλλ', « Ὑπερεῖδε· » τουτέστιν, οὐκ ἀπαιτεῖ κόλασιν ὡς ἀξίους ὄντας κολάσεως.

« Tempora itaque ignorantiæ, » etc. Non hoc dicit quod nemo de illis puniatur, sed quod nullus eorum qui resipiscere volunt. Non de mortuis hoc dicit, sed de his quibus nunc annuntiat. Non repetit, inquit, a vobis rationem de præteritis ignorantiæ vestræ annis. Non autem dixit, contempsit aut permisit, sed, dissimulavit, hoc est, supplicium non expetit, cum tamen digni sint supplicio.

ΚΕΦΑΛ. ΚΕ'.

Περὶ Ἀκύλα καὶ Πρισκίλλης, τῆς Κορινθίων ἀπειθείας, τῆς τε κατὰ πρόγνωσιν ἐπ' αὐτοὺς εὐδοκίας τοῦ Θεοῦ ἀποκαλυφθείσης Παύλῳ· ἐν ᾧ περὶ Κρίσπου ἀρχισυναγώγου πιστεύσαντος σὺν ἑτέροις τισὶ καὶ βαπτισθέντος, ὅτι στάσεως κινηθείσης ἐν Κορίνθῳ ὁ Παῦλος ὑπανεχώρησεν, ἐλθών τε εἰς Ἔφεσον καὶ διαλεχθεὶς ἐξῆλθε· περὶ Ἀπολλὼ ἀνδρὸς λογίου τε καὶ πιστοῦ.

CAPUT XXVII.

De Aquila et Priscilla, ac Corinthiorum incredulitate, Deique placito quod Paulo revelatum est, secundum providentiam, quæ erga illos erat : in quo etiam agitur de Crispo archisynagogo, qui cum aliis quibusdam credidit et baptizatus est : quod seditione Corinthi mota Paulus clam discessit, cumque venisset Ephesum ac disputasset, egressus est : de Apollo viro eloquente ac fideli.

« Μετὰ δὲ ταῦτα χωρισθεὶς ὁ Παῦλος ἐκ τῶν « Ἀθηνῶν, ἦλθεν εἰς Κόρινθον· καὶ εὑρών τινα « Ἰουδαῖον ὀνόματι Ἀκύλαν, Ποντικὸν τῷ γένει, C « προσφάτως ἐληλυθότα ἀπὸ τῆς Ἰταλίας, καὶ Πρί- « σκιλλαν γυναῖκα αὐτοῦ, διὰ τὸ διατεταχέναι Κλαύ- « διον, χωρίζεσθαι πάντας τοὺς Ἰουδαίους ἐκ τῆς « Ῥώμης, προσῆλθεν αὐτοῖς, καὶ διὰ τὸ ὁμότεχνον « εἶναι, ἔμενε παρ' αὐτοῖς καὶ εἰργάζετο. Ἦσαν « γὰρ σκηνοποιοὶ τὴν τέχνην. Διελέγετο δὲ ἐν τῇ « συναγωγῇ κατὰ πᾶν Σάββατον, ἔπειθέ τε Ἰου- « δαίους καὶ Ἕλληνας. Ὡς δὲ κατῆλθον ἀπὸ τῆς « Μακεδονίας ὅ τε Σίλας καὶ ὁ Τιμόθεος, συνείχετο « τῷ Πνεύματι ὁ Παῦλος διαμαρτυρόμενος τοῖς Ἰου- « δαίοις τὸν Χριστὸν Ἰησοῦν. Ἀντιτασσομένων δὲ « αὐτῶν καὶ βλασφημούντων, ἐκτιναξάμενος τὰ « ἱμάτια, εἶπε πρὸς αὐτούς· Τὸ αἷμα ὑμῶν ἐπὶ « τὴν κεφαλὴν ὑμῶν. Καθαρὸς ἐγὼ ἀπὸ τοῦ νῦν « εἰς τὰ ἔθνη πορεύσομαι. Καὶ μεταβὰς ἐκεῖθεν D « εἰς οἰκίαν τινὸς ὀνόματι Ἰούστου, σεβομένου τὸν « Θεὸν, οὗ ἡ οἰκία ἦν συνομοροῦσα τῇ συναγωγῇ. « Κρῖσπος δὲ ὁ ἀρχισυνάγωγος ἐπίστευσε τῷ Κυρίῳ « σὺν ὅλῳ τῷ οἴκῳ αὐτοῦ, καὶ πολλοὶ τῶν Κορινθίων « ἀκούσαντες ἐπίστευον καὶ ἐβαπτίζοντο. »

XVIII, 1-8. « Post hæc Paulus digressus Athenis venit Corinthum : et nactus quendam Judæum nomine Aquilam Ponticum genere, qui nuper venerat ab Italia, et Priscillam uxorem ejus, eo quod præcepisset Claudius omnes Judæos Roma decedere : accessit ad eos, et quia ejusdem erat artificii, manebat apud ipsos et operabatur. Erat autem ars illorum texere tabernacula. Disputabat vero per omne Sabbatum in synagoga, suadebatque Judæis et Græcis. Cum autem **140** venissent e Macedonia Silas et Timotheus, coartabatur spiritu Paulus testificans Judæis Jesum esse Christum. Contradicentibus autem ipsis ac blasphema loquentibus, excussis vestimentis, dixit ad eos : Sanguis vester super caput vestrum : mundus ego posthac ad gentes vadam. Et migrans inde intravit in domum cujusdam nomine Justi colentis Deum, cujus domus erat contigua synagogæ. Crispus vero archisynagogus credidit Domino cum tota domo sua, multique Corinthiorum audientes credebant ac baptizabantur. »

« Τὸ αἷμα ὑμῶν ἐπὶ τὴν κεφαλὴν ὑμῶν. » Τοῦτο λέγει ὁ Παῦλος ἐκτιναξάμενος τὰ ἱμάτια, ὥστε μὴ ῥήματι μόνον, ἀλλὰ καὶ πράγματι φοβῆσαι. Διὸ καὶ σφοδρότερον τοῦτο εἰπὼν, Τὸ αἷμα ὑμῶν ἐπὶ τὴν κεφαλὴν ὑμῶν, ἀφίσταται αὐτῶν. Ὃ δὲ λέγει τοιοῦτόν ἐστιν· Ἕκαστος τῶν ἀποστατούντων Χριστοῦ, ὅς ἐστι ζωὴ, δοκεῖ ἑαυτὸν φονεύειν, ἀπὸ τῆς ζωῆς μεταβαίνων εἰς θάνατον, τὸ αἷμα αὐτοῦ τρόπον

« Sanguis vester super caput vestrum, » Hoc dixit Paulus excussis vestibus, ut non verbo solum, sed et opere eos terreret, ideoque cum hoc vehementius protulisset, Sanguis vester super caput vestrum, ab eis discedit. Est autem ac si diceret : Unusquisque eorum, qui a Christo, qui vita est, discedunt, seipsum judicatur occidere, transiens a vita ad mortem : sanguinem suum quodammodo fundens per

cædem quam sibi ipsi infert. Hoc itaque dicit: Quoniam vos ipsos incredulitate jugulatis, hujus facti vosipsi causam subite, cum ego culpa caream. Hinc autem colligere licet quod qui seipsum jugulat, judicium homicidæ subit ac supplicium apud Dominum.

XVIII 9-16. « Dixit autem Dominus nocte per visionem Paulo: Ne timeas, sed loquere et ne taceas, eo quod ego sim tecum, et nemo adorietur te, ut affligat te, multus enim mihi populus est in hac civitate. Sedit autem ibi annum et sex menses docens eos verbum Dei. Cæterum cum Gallio ageret proconsulem Achaiæ, insurrexerunt uno animo Judæi in Paulum, et adduxerunt eum ad tribunal, dicentes: Contra legem hic suadet hominibus colere Deum. Cum autem Paulus pararet aperire os, dixit Gallio ad Judæos: Si qua injuria esset aut facinus malum, o Judæi, merito vos sustinerem: si vero quæstio est de sermone et nominibus ac lege **141** quæ apud vos est, vos ipsi videritis; judex enim ego horum nolo esse. Et abegit eos a tribunali. »

« Nocte per visionem. » Notandum quod viderit Paulus Dominum Jesum per somnium. Propter quod etiam ipse dicebat: Nonne Jesum Christum Dominum nostrum vidi? Sive autem per somnium, sive vigilans Jesum viderit, nulla est discrepantia: attamen in die etiam ipsi apparuit.

XVIII, 17. « Apprehensum autem omnes Græci Sosthenem principem synagogæ percutiebant ante tribunal, neque quidquam eorum Gallioni curæ erat. »

Aut Sosthenem propterea percutiebant, quoniam ipse Paulo magis adhæreret, quemadmodum etiam Crispus princeps synagogæ: aut in tantum insaniæ impellebantur, ut suo frustrati intento cum Paulum verberaturi fuissent, Sosthenem synagogæ principem verberarent: sive propterea ipsum verberabant, quoniam Paulum omnino decreverant occidere, et Sosthenes ipsos prohibuerat.

XVIII, 18. « Paulus vero postea commoratus dies multos, cum vale dixisset fratribus, enavigavit in Syriam, et cum eo Priscilla et Aquila, posteaquam raserat in Cenchreis caput; habebat enim votum. »

Rursus descendit Paulus in Syriam, et cum eo Priscilla et Aquila, cum rasisset, inquit, caput. Radere autem caput ex voto, Judaicum erat; oportebat autem ut sacrificium factum esset, quod factum adhuc non erat post verberatum Sosthenem: jam enim lex soluta erat, quandoquidem conscientia arcebantur.

XVIII, 19-21. « Devenitque Ephesum, et illos ibi reliquit. Ipse vero ingressus synagogam disputabat cum Judæis. Rogantibus autem eis, ut ampliori tempore maneret apud eos, non annuit, sed valedixit eis, dicens; Oportet omnino

A τινὰ ἐκχέων, διὰ τῆς σφαγῆς ἣν ἐπιφέρει ἑαυτῷ. Τοῦτο οὖν φησιν, Ἀνθ' ὧν σφάζετε ἑαυτοὺς διὰ τῆς ἀπιστίας, αὐτοῦ τούτου ὑμεῖς ὑπόσχητε δίκην, ἐμοῦ ἀθώου ὄντος. Ἐντεῦθεν δὲ ἔστι συνιδεῖν, ὅτι ὁ σφάζων ἑαυτὸν, τιμωρεῖται ὡς φονεὺς παρὰ τῷ Θεῷ.

« Εἶπε δὲ ὁ Κύριος δι' ὁράματος ἐν νυκτὶ τῷ « Παύλῳ· Μὴ φοβοῦ, ἀλλὰ λάλει καὶ μὴ σιωπήσῃς, « διότι ἐγώ εἰμι μετὰ σοῦ· καὶ οὐδεὶς ἐπιθήσεταί « σοι τοῦ κακῶσαί σε, διότι λαός ἐστι μοι πολὺς « ἐν τῇ πόλει ταύτῃ. Ἐκάθισέ τε ἐνιαυτὸν καὶ « μῆνας ἕξ, διδάσκων αὐτοὺς τὸν λόγον τοῦ Θεοῦ. « Γαλλίωνος δὲ ἀνθυπατεύοντος τῆς Ἀχαΐας, κατεπ« έστησαν ὁμοθυμαδὸν οἱ Ἰουδαῖοι τῷ Παύλῳ, καὶ « ἤγαγον αὐτὸν ἐπὶ τὸ βῆμα, λέγοντες, ὅτι Παρὰ
B « τὸν νόμον οὗτος ἀναπείθει τοὺς ἀνθρώπους σέβε« σθαι τὸν Θεόν. Μέλλοντος δὲ τοῦ Παύλου ἀνοίγειν « τὸ στόμα, εἶπεν ὁ Γαλλίων πρὸς τοὺς Ἰουδαίους. « Εἰ μὲν οὖν ἦν ἀδίκημά τι ἢ ῥᾳδιούργημα πονηρὸν, « ὦ Ἰουδαῖοι, κατὰ λογον ἂν ἠνεσχόμην ὑμῶν. Εἰ « δὲ ζήτημά ἐστι περὶ λόγου καὶ ὀνομάτων καὶ « νόμου τοῦ καθ' ὑμᾶς, ὄψεσθε αὐτοί· κριτὴς γὰρ « ἐγὼ τούτων οὐ βούλομαι εἶναι. Καὶ ἀπήλασεν « αὐτοὺς ἀπὸ τοῦ βήματος. »

« Δι' ὁράματος ἐν νυκτί. » Σημειωτέον ὅτι εἶδε τὸν Κύριον Ἰησοῦν ὁ Παῦλος δι' ὀνείρου. Δι' ὃ καὶ αὐτὸς ἔλεγεν· Οὐχὶ Ἰησοῦν τὸν Κύριον ἡμῶν ἑώρακα; εἴτε δὲ δι' ὀνείρου, εἴτε ἐγρηγορὼς ἐθεάσατο τὸν Ἰησοῦν, οὐδεμία διαφορά· πλὴν καὶ ἐν ἡμέρᾳ ὤφθη αὐτῷ.

« Ἐπιλαβόμενοι δὲ πάντες οἱ Ἕλληνες Σωσθένην
C « τὸν ἀρχισυνάγωγον, ἔτυπτον ἔμπροσθεν τοῦ βήμα« τος, καὶ οὐδὲν τούτων τῷ Γαλλίωνι ἔμελεν. »

Ἤτοι διὰ τοῦτο ἔτυπτον τὸν Σωσθένην, ἐπειδὴ καὶ αὐτὸς ἦν μᾶλλον προστιθέμενος τῷ Παύλῳ, ὡς καὶ Κρίσπος ὁ ἀρχισυνάγωγος· ἢ εἰς τοσοῦτον ἦσαν ἐληλακότες μανίας, ὡς ἀποτυχόντες τοῦ σκοποῦ ἑαυτοῦ ἀντὶ τοῦ τύπτειν τὸν Παῦλον, Σωσθένην τὸν ἀρχισυνάγωγον ἔτυπτον· Ἢ διὰ τοῦτο ἔτυπτον αὐτὸν, ἐπειδὴ μᾶλλον ἠβουλήθησαν φονεῦσαι τὸν Παῦλον, καὶ Σωσθένης διεκώλυσεν αὐτούς.

« Ὁ δὲ Παῦλος ἔτι προσμείνας ἡμέρας ἱκανὰς, « τοῖς ἀδελφοῖς ἀποταξάμενος, ἐξέπλει εἰς τὴν Συ« ρίαν, καὶ σὺν αὐτῷ Πρίσκιλλα καὶ Ἀκύλας, κει« ράμενος τὴν κεφαλὴν ἐν Κεγχρεαῖς· εἶχε γὰρ
D « εὐχήν. »

Πάλιν κάτεισι Παῦλος εἰς Συρίαν, καὶ σὺν αὐτῷ Πρίσκιλλα καὶ Ἀκύλας, κειράμενος, φησὶ, τὴν κεφαλήν. Τὸ δὲ κείρασθαι τὴν κεφαλὴν κατ' εὐχὴν, Ἰουδαϊκὸν ἦν. Ἔδει δὲ καὶ θυσίαν γενέσθαι, ἥτις οὐκ ἐγένετο ἔτι μετὰ τὸ τυφθῆναι τὸν Σωσθένην· ἤδη γὰρ ὁ νόμος κατελύετο, ἐπειδὴ τῷ συνειδότι κατείχοντο.

« Κατήντησε δὲ εἰς Ἔφεσον, καὶ ἐκείνους κατέλι« πεν αὐτοῦ. Αὐτὸς δὲ εἰσελθὼν εἰς συναγω« γὴν διελέχθη τοῖς Ἰουδαίοις. Ἐρωτώντων δὲ αὐ« τῶν, ἐπὶ πλείονα χρονον μεῖναι παρ' αὐτοῖς, οὐκ « ἐπένευσεν, ἀλλὰ ἀπετάξατο αὐτοῖς, εἰπών· Δεῖ

« με πάντως τὴν ἑορτὴν τὴν ἐρχομένην ποιῆσαι εἰς « Ἱεροσόλυμα· πάλιν δὲ ἀνακάμψω πρὸς ὑμᾶς τοῦ « Θεοῦ θέλοντος. Καὶ ἀνήχθη ἀπὸ τῆς Ἐφέσου. »

Τοὺς περὶ Ἀκύλαν, φησὶ, κατέλιπεν εἰς Ἔφεσον [τοῦτο δὲ ἐποίησεν εἰκότως] ὡς διδάξαντας. Τοσοῦτον γὰρ αὐτῷ συγγενόμενοι χρόνον, πολλὰ ἔμαθον. Καὶ ὅμως τῆς συνηθείας αὐτοὺς οὐκ ἀπήγαγεν οὐδέπω τῆς Ἰουδαϊκῆς. Τί δή ποτε, προφήτης ὢν, ὁ Παῦλος, καὶ εἰδὼς ὅτι ἔμελλεν ἀναστρέφειν, οὐχ ἁπλῶς ἀναστρέφειν ἐπηγγείλατο, ἀλλὰ προστιθεὶς, τοῦ Θεοῦ θέλοντος; Ἡμᾶς διδάσκει μηδὲν περὶ τῶν μελλόντων ὑπισχνεῖσθαι ποιεῖν, δίχα τοῦ εἰπεῖν, τοῦ Θεοῦ θέλοντος. Οὐ γάρ τις οἶδε τί τέξεται ἡ ἐπιοῦσα ἡμέρα.

« Καὶ κατελθὼν εἰς Καισάρειαν, ἀναβὰς καὶ ἀσπασάμενος τὴν ἐκκλησίαν, κατέβη εἰς Ἀντιόχειαν. Καὶ ποιήσας χρόνον τινὰ, ἐξῆλθε, διερχόμενος καθεξῆς τὴν Γαλατικὴν χώραν καὶ Φρυγίαν, ἐπιστηρίζων πάντας τοὺς μαθητάς· Ἰουδαῖος δέ τις Ἀπολλὼς ὀνόματι, Ἀλεξανδρεὺς τῷ γένει, ἀνὴρ λόγιος, κατήντησεν εἰς Ἔφεσον, δυνατὸς ὢν ἐν ταῖς Γραφαῖς. Οὗτος ἦν κατηχημένος τὴν ὁδὸν τοῦ Κυρίου, καὶ ζέων τῷ πνεύματι ἐλάλει, καὶ ἐδίδασκεν ἀκριβῶς τὰ περὶ τοῦ Κυρίου, ἐπιστάμενος μόνον τὸ βάπτισμα Ἰωάννου. Οὗτός τε ἤρξατο παῤῥησιάζεσθαι ἐν τῇ συναγωγῇ. Ἀκούσαντες δὲ αὐτοῦ Ἀκύλας καὶ Πρίσκιλλα, προσελάβοντο αὐτὸν, καὶ ἀκριβέστερον αὐτῷ ἐξέθεντο τὴν τοῦ Θεοῦ ὁδόν. Βουλομένου δὲ αὐτοῦ διελθεῖν εἰς τὴν Ἀχαΐαν προτρεψάμενοι οἱ ἀδελφοὶ ἔγραψαν τοῖς μαθηταῖς ἀποδέξασθαι αὐτόν. Ὃς παραγενόμενος συνεβάλετο πολὺ τοῖς πεπιστευκόσι διὰ τῆς χάριτος· εὐτόνως γὰρ τοῖς Ἰουδαίοις διακατηλέγχετο, δημοσίᾳ ἐπιδεικνὺς διὰ τῶν Γραφῶν εἶναι τὸν Χριστὸν Ἰησοῦν. »

Τινὲς φασιν, ὡς ὁ Ἀπολλὼς οὗτος ὁ αὐτός ἐστιν Ἀπελλῆς ὁ τῶν Κορινθίων ἐπίσκοπος, περὶ οὗ φησιν ἀλλαχοῦ· « Ἐγὼ ἐφύτευσα, Ἀπολλὼς ἐπότισεν. » Ἢ τοίνυν διώνυμος ὁ ἀνὴρ, ἢ ἄλλως, μετεποιήθη θάτερον τῶν ὀνομάτων, εἰς τὸ λοιπόν. « Ἐπιστάμενος μόνον τὸ βάπτισμα Ἰωάννου. » Ἄξιον ζητῆσαι πῶς, εἰ τὸ βάπτισμα μόνον Ἰωάννου ἠπίστατο, οὕτως τῷ Πνεύματι ἔζει. Τὸ γὰρ Πνεῦμα οὐχ οὕτως ἐδίδοτο. Καὶ εἰ οἱ μετὰ τοῦτον ἐδεήθησαν τοῦ βαπτίσματος τοῦ Χριστοῦ, πολλῷ μᾶλλον καὶ οὗτος ἐδεήθη ἄν. Τί οὖν ἔστιν εἰπεῖν; οὐδὲ γὰρ ἁπλῶς ἐφεξῆς ἔθηκεν ἀμφότερα. Δοκεῖ τοίνυν οὗτος εἶναι τῶν ἑκατὸν εἴκοσι, τῶν μετὰ τῶν ἀποστόλων βαπτισθέντων. Ἢ εἰ μὴ τοῦτο, ὅπερ ἐπὶ τοῦ Κορνηλίου γέγονε γεγένηται καὶ ἐπὶ τούτῳ. Ἀλλ' οὐδὲ βαπτίζεται. Τούτου οὖν ἀκριβῶς ἐξετασθέντος, δοκεῖ τοῦτο μὴ εἶναι, ὅτι καὶ βαπτισθῆναι αὐτὸν ἔδει. Ἐπεὶ οἱ δώδεκα οἱ ἄλλοι, οὐδὲν ᾔδεισαν ἀκριβῶς, οὐδὲ τὰ περὶ Ἰησοῦ. Εἰκὸς δὲ αὐτὸν καὶ βαπτισθῆναι. Εἰ δὲ οὗτοι οἱ Ἰωάννου, μετὰ τὸ βάπτισμα πάλιν ἐβαπτίζοντο ἔδει καὶ τοὺς μαθητὰς τοῦτο ποιῆσαι.

« me festum quod instat agere Jerosolymis, sed « iterum revertar ad vos, Deo volente. Et solvit « Epheso. »

Priscillam, inquit, et Aquilam reliquit Ephesi, hoc autem merito fecit, tanquam ibi docentes. Cum enim tanto tempore cum eo versati essent, **142** plurima didicerant: nec tamen a Judaica consuetudine ipsos adhuc abducere potuerat. Quam ob causam, cum propheta esset Paulus, sciretque se reversurum, non simpliciter promisit se reversurum, sed addidit, Deo volente? Nempe docens nos ne quid de futuris polliceamur nisi addentes, Deo volente. Nemo enim novit quid pariturus insequens dies.

XVIII, 22-28. « Cumque descendisset Cæsaream « et ascendisset ac salutasset ecclesiam, descendit « Antiochiam. Et commoratus ibi aliquantum temporis, profectus est, perambulans ex ordine Galaticam regionem ac Phrygiam, confirmans omnes discipulos. Judæus autem quidam Apollos « nomine, Alexandrinus genere, vir eloquens, devenit Ephesum, potens in Scripturis. Hic erat « institutus in via Domini: et fervens spiritu loquebatur, ac docebat diligenter ea quæ sunt « Domini, sciens tantum baptisma Joannis. Et hic « cœpit libere loqui in synagoga. Quem cum audissent Priscilla et Aquila, assumpserunt eum, atque exactius exposuerunt ei viam Domini. Cum « autem vellet ire in Achaiam exhortati fratres scripserunt discipulis, ut susciperent eum. Qui cum « venisset, contulit multum his qui crediderant « per gratiam: vehementer enim Judæos revincebat, publice ostendens per Scripturas Jesum esse « Christum.

Quidam dicunt quod hic Apollos fuerit Apelles Corinthiorum episcopus, de quo ait alibi: « Ego plantavi, Apollos rigavit [17]: » binominis itaque vir erat. Aut aliter. Translatum est alterum nomen in id quod posterius habuit. « Sciens tantum baptisma Joannis. » Dignum est ut inquiramus quomodo, si baptisma tantum Joannis sciebat, adeo spiritu fervebat? non enim Spiritus eo modo dabatur. Præterea si quibusdam post susceptum Joannis baptisma opus fuit Christi baptismati, utique multo magis huic opus fuisset. Quid ergo dicendum est? Neque enim temere unum post aliud posuit. Videtur ergo unus esse ex centum viginti, qui una cum apostolis Spiritu baptizati sunt. **143** Aut si hoc non placet, id quod Cornelio factum est, etiam in hoc accidit. Atqui non baptizatur. Si tamen hoc exacte disquiratur, apparet non ita esse, quia etiam baptizatum ipsum fuisse oportuit. Quandoquidem duodecim alii (de quibus statim sequitur) nihil exacte noverant, ne de his quidem quæ Jesum concernerent. Versimile tamen est et hunc baptizatum fuisse. Nam si hi qui Joannis discipuli erant, accedentes ad fidem etsi baptisma susceperant, rursum baptizabantur, oportebat discipulos quoque idipsum facere.

[17] I Cor. III, 6.

CAPUT XXVIII.

De baptismate et Spiritu sancti dono per Pauli adorationem dato his qui Ephesi crediderant, et de salute populi : in quo narratur etiam de filiis Scevæ : et quod non oporteat ad incredulos accedere, eosque qui se reddiderunt fide indignos : item de confessione credentium, de mota Ephesi seditione a Demetrio fabro argentario adversus apostolos.

XIX, 1-3. « Accidit autem cum Apollos esset « Corinthi, ut Paulus, peragratis superioribus « partibus veniret Ephesum, et repertis quibusdam « discipulis dixit ad eos : Num Spiritum sanctum « accepistis posteaquam credidistis ? At illi dixe- « runt ad eum : Imo neque sitne Spiritus sanctus « audivimus. Et ait ad illos : Quo ergo baptizati « estis ? Illi vero dixerunt : Joannis baptismate. »

Unde hi, cum Ephesi habitarent (1), Joannis habebant baptisma ? Fortassis antea profecti erant Jerosolyma et Joannem accesserant ac baptizati erant, neque Jesum noverant, ideoque non dicit eis, Creditis in Jesum ? sed, Num Spiritum accépistis ? idque cum sciret eos non habere : sed vult ipsos hoc dicere, ut ubi cognoverint quibus careant, statim ea expetant.

144 XIX, 4-8. « Dixit autem Paulus : Joannes « quidem baptizavit baptismo pœnitentiæ, populo « loquens, ut in eum, qui post ipsum venturus erat « crederent, hoc est in Christum Jesum. His au- « ditis, baptizati sunt in nomine Domini Jesu. « Cumque imposuisset illis manus Paulus, venit « Spiritus sanctus super eos, et loquebantur lin- « guis ac prophetabant. Erant autem omnes viri « fere duodecim. Ingressus autem synagogam « libere loquebatur, ad tres menses disputans et « suadens de regno Dei. »

A Joannis baptismate vaticinatur, eosque inducit dicens quod hoc vellet Joannis baptisma. Deinde ostenditur parvi momenti fuisse baptisma Joannis. Neque enim dixit remissionis fuisse, sed pœnitentiæ. Postmodum baptizatos eos in nomine Domini, dicit sub manibus Pauli Spiritum statim accipere. Hunc autem non videbant, nam invisibilis est, sensibile tamen illius efficaciæ argumentum dabat gratia. Et unus quidem Persarum lingua protinus loquebatur, alter autem Romanorum, tertius vero Indorum, et alius similiter alia quadam : idque externis propalabat Spiritum in eo esse, qui loquebatur : ostendente Deo quod Spiritus haberet hic intimam potestatem.

XIX, 9, 10. « Cum autem quidam indurarentur « nec crederent, maledicentes viæ Domini coram « multitudine, digressus ab illis segregavit disci- « pulos, quotidie disputans in schola cujusdam ty- « ranni. Idque factum est per biennium : ita ut « omnes qui habitabant in Asia audirent sermonem « de Domino Jesu, Judæi simul et Græci. »

« Maledicentes viæ. » Viam dicit Christum aut

ΚΕΦΑΛ. ΚΗ΄.

Περὶ βαπτίσματος καὶ τῆς τοῦ ἁγίου Πνεύματος δωρεᾶς δοθείσης διὰ προσευχῆς Παύλου τοῖς ἐν Ἐφέσῳ πιστεύσασι, καὶ περὶ ἰάσεως τοῦ λαοῦ. Ἐν ᾧ περὶ τῶν υἱῶν Σκευᾶ καὶ ὅτι οὐ δεῖ προσχωρεῖν ἀπίστοις καὶ ἀναξίοις τῆς πίστεως γενομένοις· καὶ περὶ ἐξομολογήσεως τῶν πιστευόντων, περὶ τῆς ἐν Ἐφέσῳ κινηθείσης στάσεως ὑπὸ Δημητρίου τοῦ ἀργυροπόπου κατὰ τῶν ἀποστόλων.

« Ἐγένετο δὲ ἐν τῷ τὸν Ἀπολλὼ εἶναι ἐν Κορίνθῳ, Παῦλον διελθόντα τὰ ἀνωτερικὰ μέρη, ἐλθεῖν εἰς Ἔφεσον· καὶ εὑρών τινας μαθητὰς εἶπε πρὸς αὐτούς· Εἰ Πνεῦμα ἅγιον ἐλάβετε πιστεύσαντες ; Οἱ δὲ εἶπον πρὸς αὐτόν· Ἀλλ' οὐδὲ εἰ Πνεῦμα ἅγιον ἔστιν ἠκούσαμεν. Εἶπέ τε πρὸς αὐτούς· Εἰς τί οὖν ἐβαπτίσθητε ; Οἱ δὲ εἶπον· Εἰς τὸ Ἰωάννου βάπτισμα. »

Ἐπιστάμενος μόνον τὸ βαπτισμα Ἰωάννου. Ἄξιον ζητῆσαι πῶς, εἰ τὸ βάπτισμα μόνον Ἰωάννου ἠπίστατο, οὕτως τῷ πνεύματι ἔζει· τὸ γὰρ πνεῦμα οὐχ οὕτως ἐδίδοτο. Καὶ εἰ οἱ μετὰ τοῦτον ἐδεήθησαν τοῦ βαπτίσματος τοῦ Χριστοῦ, πολλῷ μᾶλλον καὶ οὗτος ἐδεήθη ἄν. Τί οὖν ἔστιν εἰπεῖν ; οὐδὲ γὰρ ἁπλως ἐφεξῆς ἔθηκεν ἀμφότερα. Δοκεῖ τοίνυν οὗτος εἶναι τῶν ἑκατὸν εἴκοσι, τῶν μετὰ τῶν ἀποστόλων βαπτισθέντων·

« Εἶπε δὲ Παῦλος· Ἰωάννης μὲν ἐβάπτισε βάπτι- « σμα μετανοίας, τῷ λαῷ λέγων, εἰς τὸν ἐρχόμενον μετ' αὐτὸν ἵνα πιστεύσωσι, τουτέστιν εἰς τὸν Χριστὸν Ἰησοῦν. Ἀκούσαντες δὲ ἐβαπτίσθησαν εἰς τὸ ὄνομα τοῦ Κυρίου Ἰησοῦ. Καὶ ἐπιθέντος αὐτοῖς τοῦ Παύλου τὰς χεῖρας, ἦλθε τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον ἐπ' αὐτούς, ἐλάλουν τε γλώσσαις καὶ προεφήτευον. Ἦσαν δὲ οἱ πάντες ἄνδρες ὡσεὶ δέκα δύο. Εἰσελθὼν δὲ εἰς τὴν συναγωγὴν, ἐπαῤῥησιάζετο, ἐπὶ μῆνας τρεῖς διαλεγόμενος καὶ πείθων τὰ περὶ τῆς βασιλείας τοῦ Θεοῦ.

Ἀπὸ τοῦ βαπτίσματος Ἰωάννου προφητευει, καὶ ἐνάγει αὐτοὺς ὅτι τοῦτο βούλεται τὸ βάπτισμα Ἰωάννου. Ἐντεῦθεν δὲ δείκνυται ὅτι ἀντελὲς ἦν τὸ βάπτισμα Ἰωαννου. Οὐ γὰρ εἶπεν ἀφέσεως, ἀλλὰ μετανοίας εἶναι. Εἶτα βαπτισθέντας αὐτοὺς εἰς τὸ ὄνομα τοῦ Κυρίου, φησὶν ὑπὸ τῶν χειρῶν Παύλου εὐθέως τὸ Πνεῦμα λαμβάνειν. Τοῦτο δὲ οὐχ ἑώρων· ἀόρατον γάρ ἐστιν. Αἰσθητὸν δὲ ὅμως τινὰ ἔλεγχον ἐδίδου τῆς ἐνέργειας ἐκείνης ἡ χάρις. Καὶ ὁ μὲν τῇ Περσῶν, ὁ δὲ τῇ Ῥωμαίων, ὁ δὲ τῇ Ἰνδῶν, ὁ δὲ ἑτέρᾳ τινὶ τοιαύτῃ εὐθέως ἐφθέγγετο γλώσσῃ. Καὶ τοῦτο ἐφανέρου τοῖς ἔξωθεν, ὅτι τὸ Πνεῦμά ἐστιν ἐν αὐτῷ τῷ φθεγγομένῳ, δεικνὺς ὁ Θεος ὅτι τοῦτό ἐστι τῆς ἐξουσίας τῆς ἀνωτάτω.

« Ὡς δέ τινες ἐσκληρύνοντο καὶ ἠπείθουν, κακολογοῦντες τὴν ὁδὸν ἐνώπιον τοῦ πλήθους, ἀποστὰς ἀπ' αὐτῶν, ἀφώρισε τοὺς μαθητὰς, καθ' ἡμέραν διαλεγόμενος ἐν τῇ σχολῇ τυράννου τινός. Τοῦτο δὲ ἐγένετο ἐπὶ ἔτη δύο· ὥστε πάντας τοὺς κατοικοῦντας τὴν Ἀσίαν, ἀκοῦσαι τὸν λόγον τοῦ Κυρίου Ἰησοῦ, Ἰουδαίους τε καὶ Ἕλληνας· »

« Κακολογοῦντες τὴν ὁδόν. » Ἡ ὁδον λέγει τὸν

(1) Unde hæc habuerit Heintenius interpres non videmus. Græca e regione posita non respondent et jam pagina superiori leguntur. EDIT.

Χριστὸν, ἢ τὴν πίστιν τὴν ἀληθῆ. Αὕτη γάρ ἐστιν ἡ ὁδὸς ἡ ἀπάγουσα εἰς τὴν βασιλείαν τῶν οὐρανῶν. Ἐντεῦθεν δὲ διδάσκει ἡμᾶς, ἀπὸ τῶν βλασφημούντων τὸν Υἱὸν τοῦ Θεοῦ χωρίζεσθαι τοὺς εἰς αὐτὸν πιστεύοντας.

« Δυνάμεις τε οὐ τὰς τυχούσας ἐποίει ὁ Θεὸς διὰ τῶν χειρῶν Παύλου· ὥστε καὶ ἐπὶ τοὺς ἀσθενοῦντας ἐπιφέρεσθαι ἀπὸ τοῦ χρωτὸς αὐτοῦ σουδάρια, ἢ σιμικίνθια, καὶ ἀπαλλάσσεσθαι ἀπ' αὐτῶν τὰς νόσους, τά τε πνεύματα τὰ πονηρὰ ἐξέρχεσθαι ἀπ' αὐτῶν. »

« Σουδάρια καὶ σιμικίνθια. » Ἀμφότερα νομίζω λινοειδῆ εἶναι· πλὴν τὰ μὲν σουδάρια ἐπὶ τῆς κεφαλῆς ἐπιβάλλεται, τὰ δὲ σιμικίνθια ἐν ταῖς χερσὶ κατέχουσιν οἱ μὴ δυνάμενοι ὠράρια φορέσαι, οἷοί εἰσιν οἱ φοροῦντες ὑπατικὰς στολὰς ἢ γουβία πρὸς τὸ ἀπομάττεσθαι τὰς ὑγρότητας τοῦ προσώπου, οἷον, ἱδρῶτας, πτύελον, δάκρυον, καὶ τὰ ὅμοια.

« Ἐπεχείρησαν δέ τινες ἀπὸ τῶν περιερχομένων Ἰουδαίων ἐξορκιστῶν, ὀνομάζειν ἐπὶ τοὺς ἔχοντας τὰ πνεύματα τὰ πονηρὰ, τὸ ὄνομα τοῦ Κυρίου Ἰησοῦ, λέγοντες· Ὁρκίζομεν ὑμᾶς τὸν Ἰησοῦν, ὃν ὁ Παῦλος κηρύσσει. Ἦσαν δέ τινες υἱοὶ Σκευᾶ Ἰουδαίου ἀρχιερέως ἑπτὰ, οἱ τοῦτο ποιοῦντες. Ἀποκριθὲν δὲ τὸ πνεῦμα τὸ πονηρὸν, εἶπε· Τὸν Ἰησοῦν γινώσκω, καὶ τὸν Παῦλον ἐπίσταμαι, ὑμεῖς δὲ τίνες ἐστέ ; Καὶ ἐφαλλόμενος ἐπ' αὐτοὺς ὁ ἄνθρωπος ἐν ᾧ ἦν τὸ πνεῦμα τὸ πονηρὸν, καὶ κατακυριεύσας αὐτῶν, ἴσχυσεν ἐπ' αὐτῶν, ὥστε γυμνοὺς καὶ τετραυματισμένους ἐκφυγεῖν ἐκ τοῦ οἴκου ἐκείνου. Τοῦτο δὲ ἐγένετο γνωστὸν πᾶσιν Ἰουδαίοις τε καὶ Ἕλλησι τοῖς κατοικοῦσι τὴν Ἔφεσον. Καὶ ἐπέπεσε φόβος ἐπὶ πάντας αὐτοὺς, καὶ ἐμεγαλύνετο τὸ ὄνομα τοῦ Κυρίου Ἰησοῦ. »

« Ἰουδαίων ἐξορκιστῶν. » Αὕτη ἡ λέξις δείκνυσιν ὅτι οὐχ ὡς πιστεύοντες τῷ Ἰησοῦ οἱ ἐξορκισταὶ ἐξώρκιζον τὰ ἀκάθαρτα πνεύματα τῷ ὀνόματι τοῦ Κυρίου, ἀλλὰ πειράζοντες. Δι' ὃ καὶ ὡς μὴ ὄντες πιστοὶ, ὡς τὸ ἀκάθαρτον πνεῦμά φησι, τῆς προπετείας δεδώκασι πρὸς ὀλίγον δίκην. Διήλεγξε γὰρ αὐτοὺς, καὶ τὴν σκηνὴν αὐτῶν φανερὰν ἐποίησε σφόδρα θυμωθεὶς ὁ δαίμων, ὡς ἂν εἴ τις περὶ τῶν ἐσχάτων κινδυνεύων ὑπό τινος ἐχθροῦ διελέγχοιτο, καὶ πάντα εἰς ἐκεῖνον ἀφεῖναι βούλοιτο τὸν θυμόν.

« Πολλοί τε τῶν πεπιστευκότων ἤρχοντο ἐξομολογούμενοι καὶ ἀναγγέλλοντες τὰς πράξεις αὐτῶν. Ἱκανοὶ δὲ τῶν τὰ περίεργα πραξάντων, συνενέγκαντες τὰς βίβλους κατέκαιον ἐνώπιον πάντων· καὶ συνεψήφισαν τὰς τιμὰς αὐτῶν, καὶ εὗρον ἀργυρίου μυριάδας πέντε. Οὕτως κατὰ κράτος ὁ λόγος τοῦ Κυρίου ηὔξανε καὶ ἴσχυεν. Ὡς δὲ ἐπληρώθη ταῦτα, ἔθετο ὁ Παῦλος ἐν τῷ πνεύματι διελθὼν τὴν Μακεδονίαν καὶ Ἀχαΐαν, πορεύεσθαι εἰς Ἱερουσαλὴμ, εἰπὼν, ὅτι Μετὰ τὸ γενέσθαι με ἐκεῖ, δεῖ με καὶ Ῥώμην ἰδεῖν. Ἀποστείλας δὲ εἰς τὴν Μακεδονίαν δύο τῶν διακονούντων αὐτῷ, Τιμόθεον καὶ Ἔραστον, αὐτὸς ἐπέσχε χρόνον εἰς τὴν Ἀσίαν. Ἐγένετο δὲ κατὰ τὸν καιρὸν ἐκεῖνον τάραχος οὐκ ὀλίγος περὶ τῆς ὁδοῦ. Δημήτριος γάρ τις ὀνόματι, ἀργυροκόπος, ποιῶν ναοὺς ἀργυροῦς Ἀρ-

fidem veram : nam hæc via est, quæ deducit ad regnum cœlorum. Hinc autem docet nos, ut ab iis, qui convicia jactant in Filium Dei, separentur qui in eum credunt.

XIX, 11, 12. « Virtutesque non vulgares edebat Deus per manus Pauli : ita ut etiam super infirmos deferrentur a corpore ejus sudaria et semicinctia, et cederent **145** ab eis morbi, spiritusque pravi egrederentur ab eis. »

« Sudaria et semicinctia. » Utraque existimo linei generis fuisse : attamen sudaria quidem super caput tenduntur, semicinctia vero in manibus tenent qui horaria gestare non possunt, veluti sunt qui consulares gestant stolas aut gubia ad abstergendos a facie humores, nempe sudores, salivam, lacrymas, ac similia.

« XIX, 13-17. Tentaverunt autem quidam ex circumeuntibus Judæis exorcistis, invocare super eos qui pravos habebant spiritus, nomen Domini Jesu, dicentes : Adjuramus vos per Jesum, quem Paulus prædicat. Erant autem quidam filii Scevæ Judæi principis sacerdotum septem, qui hoc faciebant. Respondens autem spiritus malus, dixit : Jesum novi, et Paulum scio, vos autem quinam estis ? Et insiliens in eos homo in quo erat spiritus malus, eisque dominatus, invaluit contra eos, ita ut nudi et vulnerati effugerent de domo illa. Hoc autem innotuit omnibus Judæis simul et Græcis qui habitabant Ephesi : ceciditque timor super omnes illos, ac magnificabatur nomen Domini Jesu. »

« Judæis exorcistis. » Hæc dictio ostendit quod non tanquam exorcistæ in Jesum credentes, impuros spiritus adjurabant in nomine Domini, sed tentantes : propter quod etiam, cum fideles non essent, sicut impurus spiritus dicit, suæ temeritatis brevi pœnas dederunt. Confutavit enim illos, ac fraudem eorum apertam omnino fecit commotus ira spiritus : veluti si quis positus in extremis periculis ab aliquo inimico arguatur, omnemque in illum effundere velit furorem.

« XIX, 18 34. Multique credentium veniebant confirmantes et annuntiantes facta sua. Multi quoque ex iis qui curiosas artes exercuerant, comportatos libros **146** exusserunt coram omnibus : et supputatis illorum pretiis, invenerunt argenti quinquaginta millia. Ita fortiter crescebat verbum Domini ac confirmabatur. His autem expletis proposuit Paulus in spiritu transita Macedonia et Achaia proficisci Jerosolyma, dicens : Postquam ibi fuero, oportet me et Romam videre. Missis autem duobus ex iis qui sibi ministrabant, videlicet Timotheo et Erasto, ipse mansit ad tempus in Asia. Ortus est autem illo tempore tumultus non exiguus de ipsa via. Quidam enim nomine Demetrius faber argentarius, qui faciebat delubra argentea Dianæ, præstabat artificibus non par-

« vum quæstum : quibus convocatis et his qui similium rerum erant opifices, dixit : Viri, scitis quod ex hoc opificio quæstus nobis est : et videtis ac auditis, quod non solum Ephesi, sed per totam pene Asiam Paulus hic persuasit, avertitque multam turbam, dicens : Non sunt dii qui manibus fiunt. Non solum autem hæc pars nobis in periculum venit ne reprobetur, verum etiam ne magnæ Dianæ templum in nihilum reputetur, futurumque sit ut etiam destruatur majestas ejus, quam tota Asia et orbis colit. His auditis repleti sunt ira, et exclamaverunt, dicentes : Magna Diana Ephesiorum ! Impletaque est tota civitas confusione, et impetum fecerunt uno animo in theatrum, correpto Caio et Aristarcho Macedonibus comitibus Pauli. Cumque vellet Paulus intrare ad populum, non passi sunt discipuli. Quidam autem ex Asiæ primoribus qui erant amici ejus, misso ad eum nuntio, rogabant ne se daret in theatrum. Alii itaque aliud clamabant. Erat enim concio confusa, et plerique nesciebant qua ex causa convenissent. De turba autem protraxerunt Alexandrum, propellentibus eum Judæis. Alexander vero postulato manu silentio, volebat rationem reddere populo. **147** Cumque cognovissent eum esse Judæum, vox orta est una ab omnibus ferme ad horas duas clamantibus, Magna Diana Ephesiorum ! »

« τέμιδος, παρείχετο τοῖς τεχνίταις ἐργασίαν οὐκ ὀλίγην· οὓς συναθροίσας, καὶ τοὺς περὶ τὰ τοιαῦτα ἐργάτας, εἶπεν· Ἄνδρες, ἐπίστασθε, ὅτι ἐν ταύτης τῆς ἐργασίας ἡ εὐπορία ἡμῶν ἐστι· καὶ θεωρεῖτε καὶ ἀκούετε, ὅτι οὐ μόνον Ἐφέσου, ἀλλὰ σχεδὸν πάσης τῆς Ἀσίας ὁ Παῦλος οὗτος πείσας μετέστησεν ἱκανὸν ὄχλον, λέγων, ὅτι Οὐκ εἰσὶ θεοὶ οἱ διὰ χειρῶν γινόμενοι. Οὐ μόνον δὲ τοῦτο κινδυνεύει ἡμῖν τὸ μέρος εἰς ἀπελεγμὸν ἐλθεῖν, ἀλλὰ καὶ τὸ τῆς μεγάλης θεᾶς Ἀρτέμιδος ἱερὸν εἰς οὐδὲν λογισθῆναι, μέλλειν τε καὶ καθαιρεῖσθαι τὴν μεγαλειότητα αὐτῆς, ἣν ὅλη ἡ Ἀσία καὶ ἡ οἰκουμένη σέβεται. Ἀκούσαντες δὲ καὶ γενόμενοι πλήρεις θυμοῦ ἔκραζον λέγοντες· Μεγάλη ἡ Ἄρτεμις Ἐφεσίων ! Καὶ ἐπλήσθη ἡ πόλις ὅλη τῆς συγχύσεως, ὥρμησάν τε ὁμοθυμαδὸν εἰς τὸ θέατρον συναρπάσαντες Γάϊον καὶ Ἀρίσταρχον Μακεδόνας συνεκδήμους τοῦ Παύλου. Τοῦ δὲ Παύλου βουλομένου εἰσελθεῖν εἰς τὸν δῆμον, οὐκ εἴων αὐτὸν οἱ μαθηταί. Τινὲς δὲ καὶ τῶν Ἀσιαρχῶν, ὄντες αὐτῷ φίλοι, πέμψαντες πρὸς αὐτὸν, παρεκάλουν, μὴ δοῦναι ἑαυτὸν εἰς τὸ θέατρον. Ἄλλοι μὲν οὖν ἄλλο τι ἔκραζον. Ἦν γὰρ ἡ ἐκκλησία συγκεχυμένη. Καὶ οἱ πλείους οὐκ ᾔδεισαν, τίνος ἕνεκεν συνεληλύθεισαν. Ἐκ δὲ τοῦ ὄχλου προεβίβασαν Ἀλέξανδρον, προβαλόντων αὐτὸν τῶν Ἰουδαίων. Ὁ δὲ Ἀλέξανδρος κατασείσας τὴν χεῖρα, ἤθελεν ἀπολογεῖσθαι τῷ δήμῳ. Ἐπιγνόντων δὲ ὅτι Ἰουδαῖός ἐστι, φωνὴ ἐγένετο μία ἐκ πάντων, ὡς ἐπὶ ὥρας δύο κραζόντων· Μεγάλη ἡ Ἄρτεμις Ἐφεσίων ! »

« Confitentes et annuntiantes facta. » Oportet quemque fidelem dicere peccata sua ac demittere seipsum coarguendo, sic ut non amplius illa faciat, ut justificetur juxta id quod dictum est : « Dic tu primum iniquitates tuas, ut justificeris [18]. » Notandum vero etiam in sequentibus quod hi, qui in Christum crediderunt, magicos libros non distraxerunt quanquam pretiosi essent, ut qui pulcherrima quæque eorum quæ in vita gerebantur continebant, sed exusserunt : licet alii hujusmodi ibi adessent, qui eos libros sibi parare vellent. Primum quidem ne quis letiferæ corruptionis, quæ ab illis procedebat particeps fieret. Deinde vero ne quidpiam ex hujusmodi criminis pretio acquirerent. Quemadmodum enim interdictum erat, ne lucrum a fornicatione partum Deo offerretur : ita neque hujusmodi sceleris argentum poni ad pedes apostolorum justum judicabant, aut facile suscipiendum.

« Ἐξομολογούμενοι καὶ ἀναγγέλλοντες τὰς πράξεις. » Δεῖ πάντα πιστὸν λέγειν τὰς ἑαυτοῦ ἁμαρτίας, καὶ ἀποτάττεσθαι διὰ τοῦ ἑαυτὸν ἐλέγχειν, τοῦ μηκέτι ποιεῖν τὰ αὐτὰ, ἵνα δικαιωθῇ κατὰ τὸ εἰρημένον· « Λέγε σὺ πρῶτος τὰς ἁμαρτίας, ἵνα δικαιωθῇς. » Σημειωτέον δὲ καὶ ἐν τοῖς ἐφεξῆς ὅτι καίτοι πολυτίμους οὔσας τὰς γοητικὰς αὐτῶν βίβλους, ὡς τῶν ἐν βίῳ ἐχουσῶν τὰ κάλλιστα, οἱ εἰν Χριστὸν πιστεύσαντες, οὐκ ἐπώλησαν, ἀλλ' ἔκαυσαν, καίτοιγε ἄλλων ἐκεῖσε τοιούτων ὄντων τῶν θελόντων τὰς βίβλους κτήσασθαι, πρῶτον μὲν ἵνα μή τις μετάσχῃ τῆς ἀπ' αὐτῶν ψυχοφθόρου λύμης, ἔπειτα δὲ ἵνα μὴ ἀπὸ τοιαύτης αἰτίας κτήσωνταί τι. Ὥσπερ γὰρ τὸ ἀπὸ πορνείας κέρδος ἀπηγόρευται προσάγειν Θεῷ, οὕτως οὐδὲ τὸ τῆς αἰτίας ταύτης ἀργύριον τεθῆναι παρὰ τοὺς τῶν ἀποστόλων πόδας δίκαιον ἔκρινας ἢ εὐαπόδεκτον.

XIX, 35 40. « Et cum sedasset scriba turbam, dixit : Viri Ephesii, quis enim est hominum, qui nesciat Ephesiorum civitatem æedituam esse magnæ Dianæ deæ et a Jove delapsæ ? Cum igitur his nemo contradicat, oportet vos sedatos esse, nihilque præcipitanter agere. Adduxistis enim homines istos neque sacrilegos neque contumeliosos in deam vestram. Quodsi Demetrius

« Καταστείλας δὲ ὁ γραμματεὺς τὸν ὄχλον, φησίν· Ἄνδρες Ἐφέσιοι, τίς γάρ ἐστιν ἄνθρωπος ὃς οὐ γινώσκει τὴν Ἐφεσίων πόλιν νεωκόρον οὖσαν τῆς μεγάλης θεᾶς Ἀρτέμιδος καὶ τοῦ Διοπετοῦς ; Ἀναντιῤῥήτων οὖν ὄντων τούτων, δέον ἐστὶν ὑμᾶς κατεσταλμένους ὑπάρχειν, καὶ μηδὲν προπετὲς πράσσειν. Ἠγάγετε γὰρ τοὺς ἄνδρας τούτους, οὔτε ἱεροσύλους, οὔτε βλασφημοῦντας τὴν θεὰν

[18] Isa. XLIII, 9.

« δμῶν. Εἰ μὲν οὖν Δημήτριος καὶ οἱ σὺν αὐτῷ « τεχνῖται πρός τινα λόγον ἔχουσιν, ἀγοραῖοι ἄγον« ται, καὶ ἀνθύπατοί εἰσιν· ἐγκαλείτωσαν ἀλλήλοις. « Εἰ δέ τι περὶ ἑτέρων ἐπιζητεῖται, ἐν τῇ ἐννόμῳ « ἐκκλησίᾳ ἐπιλυθήσεται. Καὶ γὰρ κινδυνεύομεν « ἐγκαλεῖσθαι στάσεως περὶ τῆς σήμερον, μηδενὸς « αἰτίου ὑπάρχοντος, περὶ οὗ δυνησόμεθα δοῦναι « λόγον τῆς συστροφῆς ταύτης. Καὶ ταῦτα εἰπὼν « ἀπέλυσε τὴν ἐκκλησίαν. »

A « quique cum eo sunt artifices habent adversus « aliquem causam, forenses judices admittuntur, « et proconsules sunt : accusent invicem. Si quid « autem de rebus aliis quæritis, legitima contentione dirimetur. Nam periculum est ne seditionis hodiernæ rei fiamus, cum nulla subsit « causa, unde poterimus reddere rationem hujus « concursus. Et hic dictis concionem dimisit. »

Δείκνυσι πολλὴν εἶναι τὴν δεισιδαιμονίαν τῶν Ἐφεσίων ὁ γραμματεὺς, ἔκ τε τοῦ κοσμεῖν τὸν ναὸν τῆς Ἀρτέμιδος, καὶ τὸ εἴδωλον αὐτῆς τιμᾷν, ὅπερ καὶ Διοπετὲς ἔλεγον, ὡς ἐκ τοῦ Διὸς πεπτωκός. Ἤτοι γὰρ τὸ ὄστρακον ἔλεγον ἐκεῖνο πάντες Διοπετὲς τὸ ἐξ οὐρανοῦ παρὰ τοῦ Διὸς πεμφθὲν, ἤτοι καταπτὰν καὶ γενόμενον ἀπ' οὐρανοῦ ἄγαλμα, ἤτοι τὸ Παλλάδιον, καθὼς ἐμύθευον οἱ Ἕλληνες πρὸς κατάπληξιν τῶν ἀκεραιοτέρων, ὅπερ ἄνωθεν ἐκ τοῦ Διὸς διαπλασθῆναι ᾤοντο, καὶ οὐκ ἐξ ἀνθρώπων. Ἢ Διοπετοῦς, τοῦ ναοῦ τοῦ Διὸς ἤτοι τοῦ στρογγυλοειδοῦς. Ἢ καὶ ἱερὸν ἕτερον οὕτως ἐκαλεῖτο παρ' αὐτοῖς. Νεωκόρον δὲ, ἀντὶ τοῦ ἱερόδουλόν φησι. Κόρημα γὰρ ἐστι τὸ σάρωμα, ἀφ' οὗ καὶ νεωκόρος, ὁ τὸν ναὸν κορῶν καὶ σαρῶν. « Ἀγοραῖοι ἄγονται, » καὶ τὰ ἑξῆς εἶδος ἦν δικαστῶν ἐν τῇ Ἀσίᾳ εὐτελῶν οἱ Ἀγοραῖοι, οἵτινες ἐδίκαζον τοῖς πένησι καὶ ἀγοραίοις ἀνθρώποις· δι' ὃ καὶ ἀγοραῖοι ἐκαλοῦντο. Ὥσπερ εἰσὶν ἔκδικοι κατὰ πόλεις τινάς· οἱ δὲ ἀνθύπατοι τῆς τῶν πλουσίων ἢ τῶν ἐγκλημάτων δίκης ὑπήκουον. Λέγονται δὲ ἀγοραῖοι καὶ οἱ δικολόγοι, παρὰ τὸ ἀγορεύειν λεχθέντες, ὅ ἐστι δημηγορεῖν.

Ostendit historiographus magnam Ephesiorum fuisse superstitionem, tum in ornando Dianæ templo, tum in honorando ejus simulacro, quod e cœlo quoque delapsum dicebant : διοπετὲς **148** enim dicitur veluti *quod a Jove decidit* : sive enim ὄστρακον illud, id est testam, vocarent omnes διοπετὲς quod e cœlo missum esset a Jove, sive statuam, B quæ devolasset, et a cœlo formata esset : sive Palladium illud, quemadmodum Græci fabulabantur, ad stuporem his qui simpliciores erant imittendum : quod superne a Jove formatum esse putabant, et non ab hominibus : in idem redit. Aut διοπετοῦς, i. a Jove delapsi, nempe templi Jovis ; sive templi, quod rotundam habebat formam, aut etiam aliud quoddam templum apud eos ita vocabatur. Dicit autem νεωκόρον, i. æditum sive templum purgantem et ornantem. Nam κόρημα purgatio dicitur, unde νεωκόρος, qui templum ornat ac verrit, nempe ædituus. « Forenses judices admittuntur, » etc. Ἀγοραῖοι genus erat humilium in Asia judicum, qui pauperibus ac forensibus hominibus judicabant : propter quod etiam ἀγοραῖοι C vocabantur : quemadmodum sunt ἔκδικοι, i. defensores aut ultores quidam in nonnullis civitatibus : ἀνθύπατοι vero, id est proconsules erant divitum judices, aut qui criminum causam audiebant. Dicuntur autem et ἀγοραῖοι oratores ipsi aut advocati παρὰ τὸ ἀγορεύειν, hoc est a concionando sic dicti.

ΚΕΦΑΛ. ΚΘ'.

Περίοδος Παύλου, ἐν ᾗ τὰ περὶ θανάτου καὶ ἀνακλήσεως Εὐτύχου διὰ προσευχῆς ἐν Τρωάδι. Παραίνεσίς τε αὐτοῦ ποιμαντικὴ πρὸς τοὺς ἐν Ἐφέσῳ πρεσβυτέρους· ἐν ᾧ παράπλους Παύλου ἀπὸ Ἐφέσου ἄχρι Καισαρείας τῆς Παλαιστίνης.

« Μετὰ δὲ τὸ παύσασθαι τὸν θόρυβον προσκαλεσάμενος ὁ Παῦλος τοὺς μαθητὰς, καὶ ἀσπασάμενος, ἐξῆλθε πορευθῆναι εἰς τὴν Μακεδονίαν. Διελθὼν δὲ τὰ μέρη ἐκεῖνα, καὶ παρακαλέσας αὐτοὺς λόγῳ πολλῷ, ἦλθεν εἰς τὴν Ἑλλάδα. Ποιήσας τε μῆνας τρεῖς, γενομένης αὐτῷ ἐπιβουλῆς ὑπὸ τῶν Ἰουδαίων μέλλοντι ἀνάγεσθαι εἰς τὴν Συρίαν, ἐγένετο γνώμη τοῦ ὑποστρέφειν διὰ Μακεδονίας. Συνείπετο δὲ αὐτῷ ἄχρι τῆς Ἀσίας Σωσίπατρος Βερβοιαῖος, Θεσσαλονικέων δὲ Ἀρίσταρχος καὶ Σεκοῦνδος, καὶ Γάϊος καὶ Δερβαῖος καὶ Τιμόθεος. Ἀσιανοὶ δὲ Τυχικὸς καὶ Τρόφιμος. Οὗτοι προελθόντες ἔμενον ἡμᾶς ἐν Τρωάδι· ἡμεῖς δὲ ἐξεπλεύσαμεν μετὰ τὰς ἡμέρας τῶν Ἀζύμων ἀπὸ Φιλίππων, καὶ ἤλθομεν πρὸς αὐτοὺς εἰς τὴν Τρωάδα ἄχρις ἡμερῶν πέντε· οὗ διετρίψαμεν ἡμέρας ἑπτά. Ἐν δὲ τῇ μιᾷ τῶν Σαββάτων, συνηγμένων τῶν μαθητῶν τοῦ κλάσαι ἄρτον, ὁ Παῦλος διελέγετο αὐτοῖς, μέλλων

CAPUT XXIX.

Circuitus Pauli, in quo etiam narratur mors Eutychi et a morte revocatio per orationem Pauli. Adhortatio ipsius qualem deceat habere pastorem, ad presbyteros qui erant Ephesi : in quo est Pauli prænavigatio ab Epheso usque Cæsaream et Palæstinam.

XX, 1-16. « Postquam autem cessavit tumultus, « vocatis ad se Paulus discipulis, et complexus illos profectus est, ut iret in Macedoniam. Cumque perambulasset partes illas et multo sermone D « exhortatus eos fuisset, venit in Græciam, ibique « peractis mensibus tribus cum essent instructæ illi « insidiæ a Judæis soluturo in Syriam, **149** habebat « in animo, ut reverteretur per Macedoniam. Comitatus est autem eum usque ad Asiam Sosipater « Berrhœensis : Thessalonicensium vero Aristarchus et Secundus, et Caius Derbæus ac Timotheus : Asiani autem Tychius ac Trophimus. « Hi cum præcessissent expectarunt nos Troade : « nos autem abnavigamus post dies Azymorum a « Philippis, venimusque ad eos Troadem intra dies « quinque, ubi demorati sumus diebus septem. « Uno autem die sabbatorum, cum venissent « discipuli ad frangendum panem, Paulus disse-

« rebat eis profecturus postridie, protraxitque sermonem usque in mediam noctem. Erant autem « lucernæ multæ in cœnaculo, ubi erant congregati. Sedens autem quidam adolescens nomine « Eutychus in fenestra, cum degravaretur somno « profundiori, disserente diu Paulo, magis depressus decidit ex tertio cœnaculo deorsum, et « sublatus est mortuus. Cum descendisset autem « Paulus incubuit super eum et complexus dixit : « Nolite turbari, anima enim ejus in ipso est. « Cumque ascendisset et fregisset panem ac degustasset, diu collocutus usque ad diluculam, « ita demum profectus est. Adduxerunt autem « puerum viventem, et consolationem non mediocrem acceperunt. Nos autem conscensa navi solvimus versus Asson, inde excepturi Paulum : ita « enim constituerat ipse, terra iter facturus. Cum « autem convenisset ad nos Asson, recepto eo « venimus Mitylenem : et inde navigantes sequenti die venimus contra Chium. Postridie vero « appulimus Samum, et commorati Trogyllii, « proximo die venimus Miletum. Proposuerat enim « Paulus præternavigare Ephesum, ne commorandum ei esset in Asia. Festinabat enim ut si possibile sibi esset, diem Pentecostes ageret Jerosolymis. »

A ἐξιέναι τῇ ἐπαύριον· παρέτεινέ τε τὸν λόγον μέχρι μεσονυκτίου. Ἦσαν δὲ λαμπάδες ἱκαναὶ ἐν τῷ ὑπερῴῳ, οὗ ἦσαν συνηγμένοι. Καθήμενος δέ τις νεανίας ὀνόματι Εὔτυχος ἐπὶ τῆς θυρίδος, καταφερόμενος ὕπνῳ βαθεῖ, διαλεγομένου τοῦ Παύλου, ἐπὶ πλεῖον κατενεχθεὶς ὑπὸ τοῦ ὕπνου, ἔπεσεν ἀπὸ τοῦ τριστέγου κάτω, καὶ ἤρθη νεκρός. Καταβὰς δὲ ὁ Παῦλος ἐπέπεσεν αὐτῷ· καὶ συμπεριλαβὼν, εἶπε· Μὴ θορυβεῖσθε. Ἡ γὰρ ψυχὴ αὐτοῦ ἐν αὐτῷ ἐστιν. Ἀναστὰς δὲ καὶ κλάσας ἄρτον καὶ γευσάμενος, ἐφ' ἱκανόν τε ὁμιλήσας ἄχρι αὐγῆς, οὕτως ἐξῆλθεν. Ἤγαγον δὲ τὸν παῖδα ζῶντα, καὶ παρεκλήθησαν οὐ μετρίως. Ἡμεῖς δὲ προελθόντες ἐπὶ τὸ πλοῖον, ἀνήχημεν εἰς τὴν Ἄσσον, ἐκεῖθεν μέλλοντες ἀναλαμβάνειν τὸν Παῦλον· οὕτως γὰρ B ἦν διατεταγμένος, μέλλων αὐτὸς πεζεύειν. Ὡς δὲ συνέβαλεν ἡμῖν εἰς τὴν Ἄσσον, ἀναλαβόντες αὐτὸν, ἤλθομεν εἰς Μιτυλήνην· κἀκεῖθεν ἀποπλεύσαντες, τῇ ἐπιούσῃ κατηντήσαμεν ἄντικρυ Χίου. Τῇ δὲ ἑτέρᾳ παρεβάλομεν εἰς Σάμον· καὶ μείναντες ἐν Τρωγυλλίῳ, τῇ ἐχομένῃ ἤλθομεν εἰς Μίλητον. Ἔκρινε γὰρ ὁ Παῦλος παραπλεῦσαι τὴν Ἔφεσον, ὅπως μὴ γένηται αὐτῷ χρονοτριβῆσαι ἐν τῇ Ἀσίᾳ. Ἔσπευδε, γὰρ εἰ δυνατὸν ἦν αὐτῷ, τὴν ἡμέραν τῆς Πεντηκοστῆς γενέσθαι εἰς Ἱεροσόλυμα. »

150 « Caius Derbæus ac Timotheus. » Cæterorum quidem patrias unde orti erant exprimit, notiores eos reddens : in Timotheo vero solo nomine contentus est, quod hic a suis moribus et virtute sufficiens haberet cognitionis indicium ; et quod etiam antea patriæ illius fecisset mentionem, cum diceret : Pervenit autem Derben ac Lystram, et ecce discipulus erat ibi nomine Timotheus. Quod si Derbæus gentilicium nunc est et non proprium ; tunc etiam hoc loco fortassis fecit patriæ mentionem.

« Γάϊος Δερβαῖος καὶ Τιμόθεος. » Τῶν μὲν ἄλλων καὶ τὰς πατρίδας λέγει, ὅθεν ἦσαν, γνωριμωτέρους ἐντεῦθεν ποιῶν. Ἐπὶ δὲ Τιμοθέῳ ἠρκέσθη μόνῳ τῷ ὀνόματι, ὅτι τε αὐτὸς ἐκ τῶν αὐτοῦ τρόπων καὶ τῆς ἀρετῆς ἐξαρκοῦ εἶχε τὸ γνώρισμα, καὶ ὅτι καὶ πρὶν C μνήμη αὐτοῦ τῆς πατρίδος ἐποιήσαντο, ἐν οἷς ἔλεγε· Κατήντησε δὲ εἰς Δέρβην καὶ Λύστραν, καὶ ἰδοὺ μαθητής τις ἦν ἐκεῖ ὀνόματι Τιμόθεος. Εἰ δὲ καὶ τὸ Δερβαῖος νῦν ἐθνικόν ἐστι καὶ μὴ κύριον, καὶ νῦν τάχα τῆς πατρίδος ἐμνημόνευσεν.

XX, 17-21. « A Mileto autem missis Ephesum nuntiis, accersivit presbyteros Ecclesiæ. Cumque pervenissent ad ipsum, dixit eis : vos scitis a primo die dum ingressus sum Asiam, quomodo vobiscum omni tempore fuerim serviens Domino cum omni animi modestia, multisque lacrymis ac tentationibus, quæ mihi acciderunt ex indiis Judæorum ; ut nihil suffugerim eorum quæ vobis utilia essent, quin annuntiarem vobis, et docerem vos publice ac per singulas domos, testificans Judæis simul et Græcis eam quæ erga Deum est pœnitentiam ac fidem erga Dominum nostrum Jesum. »

« Ἀπὸ δὲ τῆς Μιλήτου πέμψας εἰς Ἔφεσον, μετεκαλέσατο τοὺς πρεσβυτέρους τῆς Ἐκκλησίας. Ὡς δὲ παρεγένοντο πρὸς αὐτὸν, εἶπεν αὐτοῖς. Ὑμεῖς ἐπίστασθε ἀπὸ πρώτης ἡμέρας, ἀφ' ἧς ἐπέβην εἰς τὴν Ἀσίαν, πῶς μεθ' ὑμῶν τὸν πάντα χρόνον ἐγενόμην, δουλεύων τῷ Κυρίῳ μετὰ πάσης ταπεινοφροσύνης, καὶ πολλῶν δακρύων καὶ πειρασμῶν τῶν συμβάντων μοι ἐν ταῖς ἐπιβουλαῖς τῶν Ἰουδαίων, ὡς οὐδὲν ὑπεστειλάμην τῶν συμφερόντων, D τοῦ μὴ ἀναγγεῖλαι ὑμῖν, καὶ διδάξαι ὑμᾶς δημοσίᾳ καὶ κατ' οἴκους, διαμαρτυρόμενος Ἰουδαίοις τε καὶ Ἕλλησι τὴν εἰς τὸν Θεὸν μετάνοιαν, καὶ πίστιν τὴν εἰς τὸν Κύριον ἡμῶν Ἰησοῦν. »

Quoniam multi loquendi modum ignorant, maxime novi testamenti, quo episcopi nominantur presbyteri, ac presbyteri episcopi : hoc tum hinc animadverti potest, tum ex Epistola ad Titum, et ex ea quæ est ad Philippenses, prioreque ad Timotheum. Ex hoc itaque Actorum loco de ea re potest haberi certa persuasio ; ita enim scriptum est: A Mileto autem missis Ephssum nuntiis, accersivit presbyteros Eccleeiæ, et non dixit episcopos.

Ἐπειδὴ λανθάνει τοὺς πολλοὺς ἡ συνήθεια, μάλιστα τῆς Καινῆς Διαθήκης, τοὺς ἐπισκόπους πρεσβυτέρους ὀνομάζουσα, καὶ καὶ τοὺς πρεσβυτέρους ἐπισκόπους, σημειωτέον τοῦτο ἐντεῦθεν; καὶ ἐκ τῆς πρὸς Τίτον Ἐπιστολῆς, ἔτι δὲ καὶ πρὸς Φιλιππησίους, καὶ ἐκ τῆς πρὸς Τιμόθεον πρώτης. Ἀπὸ μὲν οὖν Πράξεων ἐντεῦθεν ἔστι πεισθῆναι περὶ τούτου. Γέγραπται γὰρ οὕτως· Ἀπὸ δὲ τῆς Μιλήτου πέμψας εἰς Ἔφεσον, μετεκαλέσατο τοὺς πρεσβυτέρους τῆς Ἐκ-

κλησίας, καὶ οὐκ εἴρηκε τοὺς ἐπισκόπους. Εἶτα ἐπιφέρει· « Ἐν ᾧ ὑμᾶς τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον ἔθετο ἐπισκόπους, ποιμαίνειν τὴν Ἐκκλησίαν. » Ἀπὸ δὲ τῆς πρὸς Τίτον Ἐπιστολῆς, « Καταστήσεις κατὰ πόλιν πρεσβυτέρους, ὡς ἐγώ σοι διεταξάμην. » Ἀπὸ δὲ τῆς πρὸς Φιλιππησίους· « Τοῖς οὖσιν ἐν Φιλίπποις σὺν ἐπισκόποις καὶ διακόνοις. » Οἶμαι δὲ ὅτι καὶ ἐκ τῆς προτέρας πρὸς Τιμόθεον ἀναλογισάμενον τοῦτο ἐκλαβεῖν ἔστι. « Εἴ τις γὰρ, φησὶν, ἐπισκοπῆς ὀρέγεται, καλοῦ ἔργου ἐπιθυμεῖ. Δεῖ οὖν τὸν ἐπίσκοπον ἀνεπίληπτον εἶναι. » Καὶ μετ' ὀλίγα· « Χήρα καταλεγέσθω μὴ ἐλάττων ἐτῶν ἑξήκοντα. » Κανὼν γάρ ἐστιν Ἐκκλησίας, διαγράφων ὁποῖον εἶναι δεῖ τὸν τοιοῦτον. « Μετὰ πάσης ταπεινοφροσύνης καὶ πολλῶν δακρύων. » Ἐνταῦθα χαρακτῆρα διδασκαλίας δείκνυσι, τὸ ἄφθονον, τὸ ἄοκνον, καὶ τὸ συμπαθές. Ἔπασχε γὰρ ὑπὲρ τῶν ἀπολλυμένων, ὑπὲρ τῶν ἀπολλόντων. Καὶ τὸ ταπεινὸν, καὶ οὐχ ἁπλῶς, ἀλλὰ μετὰ πάσης, φησὶ, ταπεινοφροσύνης· πολλὰ γὰρ εἴδη τῆς ταπεινοφροσύνης, ἐν λόγῳ ἐν ἔργῳ, πρὸς ἄρχοντας, πρὸς ἀρχομένους « Καὶ τὸ τὰ συμφέροντα λέγειν. » Ἦν γὰρ ἃ οὐκ ἔδει μαθεῖν. Ὥσπερ γὰρ τό τινα κρύπτεσθαι φθόνου, οὕτω τὸ τὸ πᾶν λέγειν αὐτοῖς, ἀνοίας. Καὶ διὰ τοῦ προσέθηκε· Τῶν συμφερόντων, οὐκ εἰπεῖν μόνον, ἀλλὰ καὶ διδάξαι.

« Καὶ νῦν ἰδοὺ ἐγὼ δεδεμένος τῷ πνεύματι πορεύομαι εἰς Ἱερουσαλὴμ, τὰ ἐν αὐτῇ συναντήσοντά μοι μὴ εἰδὼς, πλὴν ὅτι τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον κατὰ πόλιν διαμαρτύρεται λέγον, ὅτι δεσμά με καὶ θλίψεις μένουσιν. Ἀλλ' οὐδενὸς λόγον ποιοῦμαι. Οὐδὲ ἔχω τὴν ψυχήν μου τιμίαν ἐμαυτῷ, ὡς τελειῶσαι τὸν δρόμον μου μετὰ χαρᾶς καὶ τὴν διακονίαν, ἣν ἔλαβον παρὰ τοῦ Κυρίου Ἰησοῦ, διαμαρτύρασθαι τὸ Εὐαγγέλιον τῆς χάριτος τοῦ Θεοῦ. Καὶ νῦν ἰδοὺ ἐγὼ οἶδα, ὅτι οὐκ ἔτι ὄψεσθε τὸ πρόσωπόν μου ὑμεῖς πάντες ἐν οἷς διῆλθον, κηρύσσων τὴν βασιλείαν τοῦ Θεοῦ. Διαμαρτύρομαι ὑμῖν ἐν τῇ σήμερον ἡμέρᾳ, ὅτι καθαρὸς ἐγὼ ἀπὸ τοῦ αἵματος πάντων. Οὐ γὰρ ὑπεστειλάμην ὑμῖν τοῦ μὴ ἀναγγεῖλαι πᾶσαν τὴν βουλὴν τοῦ Θεοῦ. »

Ἐνταῦθα εἰς τὸ, Δεδεμένος, δεῖ ὑποστίξαι, ἵνα ᾖ διάνοια τοιαύτη· Πορεύομαι εἰς Ἱερουσαλὴμ, προγνοὺς διὰ τοῦ πνεύματος τὰ ἐσόμενα, πορεύομαι δὲ δέσμιος ὤν. Εἶτα ἵνα μὴ δεσμὸν ᾖ ἀνάγκην νομίσῃ τις, καὶ ἵνα δείξῃ ὅτι ἑκὼν ἀπέρχεται, φησὶν, ὅτι Κατὰ πόλιν δεσμά με καὶ θλίψεις μένουσιν. « Καθαρός εἰμι, φησὶν, ἀπὸ τοῦ αἵματος πάντων, » εἰ νυστάξαντες ἀποθάνητε ἀπὸ τοῦ φονευτοῦ τῶν ψυχῶν· τὸ γὰρ τοῦ διδασκάλου, φησί, πεποίηκα, τῷ ἀπαγγεῖλαι ὑμῖν τὴν βουλὴν τοῦ Θεοῦ. Ἄρα ὁ μὴ λέγων, ὑπεύθυνος τοῦ αἵματός ἐστι, τουτέστι τῆς σφαγῆς αὐτῶν. Δείκνυσι τοίνυν ὅτι κἀκεῖνοι ἂν μὴ ποιῶσιν, ὑπεύθυνοί εἰσι τοῦ ἰδίου αἵματος· δι' ὃ καὶ φοβεῖ αὐτούς·

« Προσέχετε οὖν ἑαυτοῖς καὶ παντὶ τῷ ποιμνίῳ, ἐν

A Deinde subjungit: « In quo vos Spiritus sanctus posuit episcopos ad regendum Ecclesiam Dei. » Ex Epistola vero ad Titum: « Et constitues per singulas civitates presbyteros sicut ego tibi ordinaram [19]. » Ex Epistola ad Philippenses: « Qui sunt Philippis una cum episcopis ac diaconis [20]. » Opinor autem quod ex priore quoque ad Timotheum a conjectura idipsum intelligi potest. « Si quis inquit, episcopatum appetit, honestum opus desiderat. Oportet igitur episcopum irreprehensibilem esse [21]. » **151** Et post pauca: « Vidua eligatur non minor sexaginta annis. » Est enim Ecclesiæ regula, describens qualem esse oporteat eum, qui hujusmodi est. « Cum omni animi modestia multisque lacrymis. » Hoc loco signum doctrinæ demonstrat, nempe B invidia fastuque carere ac condolescere. Patiebatur namque, et pro pereuntibus et pro his qui perdebant. Et item humilitas nec qualiscunque, sed cum omni, inquit, animi modestia sive humilitate: multæ enim sunt humilitatis species, nempe in sermone, in opere, ad principes, ad eos qui gubernantur. « Eorum quæ vobis utilia essent. » Nam erant quæ non expediebat discere. Sicut quædam occultare datur invidiæ, ita rursum rem omnem eis aperire, insipientiæ. Et propterea addidit: Eorum quæ vobis utilia essent, ea inquam non dicere tantum, verum etiam docere.

XX, 22-24. « Et nunc ecce ego alligatus Spiritu proficiscor Jerusalem, quæ in ea mihi obventura sunt ignorans, nisi quod Spiritus sanctus per C singulares civitates testificatur, dicens quod vincula et afflictiones me maneant. Verum nihil me movet. Neque vitam meam habeo mihi in ullo pretio: ut consummen cursum meum cum gaudio, et ministerium quod accepi a Domino Jesu, ad testificandum Evangelium gratiæ Dei. Et nunc ecce ego scio quod posthac non videbitis faciem meam vos omnes per quos transivi prædicans regnum Dei. Quapropter contestor vos hodierno die, quod mundus ego sim a sanguine omnium. Non enim subterfugi quo minus annuntiarem vobis omne consilium Dei. »

Subdistinctio hoc loco ponenda est post dictionem, Alligatus, ut sit hæc sententia: Proficiscor Jerusalem præscius per Spiritum quæ mihi ventura sint, proficiscor autem alligatus. Deinde ne quis D catena aut necessitate alligatum existimet, utque ostendat quod sponte proficiscatur: Per singulas, inquit, civitate vincula et afflictiones me manent. « Mundus a sanguine omnium, » si obdormientes occidamini ab homicida animarum: quod enim præceptoris est peregi, nempe ut annuntiarem vobis Dei consilium. Itaque qui non annuntiat, reus sanguinis est, **152** hoc est cædis eorum. Ostendit igitur illos quoque, nisi ea compleverint, reos proprii fore sanguinis: propter quod etiam terret eos.

XX, 28-32. « Attendite igitur vobis cunctoque gre-

[19] Tim. I, 5, [20] Philipp. I, 1. [21] I Tim. III.

gi: in quo vos Spiritus sanctus posuit episcopos ad regendum Ecclesiam Dei, quam acquisivit sanguine suo. Ego enim novi hoc, quod ingressuri sint post discessum meum lupi graves in vos, non parcentes gregi. Et ex vobis ipsis exorientur viri loquentes perversa, ut abducant discipulos post se. Idcirco vigilate, memores quod per triennium nocte ac die non cessaverim cum lacrymis monere unumquemque. Et nunc commendo vos fratres Deo et sermoni gratiæ ipsius, qui potens est superstruere et dare hæreditatem inter sanctificatos omnes. »

Duo præcipit ut faciant præceptores. Neque enim lucrum affert alios tantum corrigere: neque suiipsius curam tantum habere, hujusmodi enim suiipsius tantum amor est. Advertendum autem quod eos appellet nunc episcopos, quos in superioribus dixit presbyteros: aut ideo quod necesse est super rationales Ecclesiæ greges in specula esse: ne quis fide ægrotet, ne quis esuriat aut sitiat, an quispiam reprehensione egeat vel coercitione. Aut episcopos vocat hic eos qui vere sunt episcopi

XX, 33-38. « Argentum et aurum aut vestem nullius concupivi: sed ipsi scitis quod necessitatibus meis, et his qui mecum sunt suppeditaverint manus hæ. Omnia commonstravi vobis, quod sic laborantes oporteat suscipere imbecilles, ac meminisse verborum Domini Jesu, quoniam ipse dixit: Beatum est dare potius quam accipere. Cumque hæc dixisset, positis genibus suis oravit cum omnibus illis. Magnus autem fletus coortus est omnium, et ruentes in collum Pauli osculabantur eum dolentes, maxime ob sermonem quem dixerat, quod amplius faciem ejus non essent visuri. Et deducebant eum ad navem. »

153 « Argentum et aurum, » etc. Malorum radicem tollit, nempe avaritiam. Neque enim simpliciter dicit, Non accepi, sed, Neque concupivi. Deinde ostendit quod vera eleemosyna ex propriis laboribus fieri debeat egentibus: ex alienis siquidem dare non est honestum. Postmodum ad hujus etiam confirmationem, vaticinium Domini voce dictum esse asserit, quod nunc in Scriptura non invenitur: et fortassis id absque scriptura tradiderunt apostoli. Aut ideo quod ratiocinando quispiam habere potest dictum esse aliis verbis idipsum significantibus. Non dixit autem malum esse accepisse et ita elargiri, sed quod melius sit non accepisse. Hoc enim compassionis est erga imbecilles. Nam dare ex alienis, ne honestum quidem est. Est itaque primus gradus sua abjicere: secundus necessaria sibi suppeditare, tertius etiam aliis: quartus eum qui prædicat, et ita accipiendi potestatem habet, non accipere. Hic itaque multo melior est inopibus.

XX, 14. « Cum autem contigisset nos ab eis « avulsos solvisse, recto cursu venimus Coum, et

A ᾧ ὑμᾶς τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον ἔθετο ἐπισκόπους ποιμαίνειν τὴν Ἐκκλησίαν τοῦ Θεοῦ, ἣν περιεποιήσατο διὰ τοῦ ἰδίου αἵματος. Ἐγὼ γὰρ οἶδα τοῦτο, ὅτι εἰσελεύσονται μετὰ τὴν ἄφιξίν μου λύκοι βαρεῖς εἰς ὑμᾶς, μὴ φειδόμενοι τοῦ ποιμνίου. Καὶ ἐξ ὑμῶν αὐτῶν ἀναστήσονται ἄνδρες λαλοῦντες διεστραμμένα, τοῦ ἀποσπᾷν τοὺς μαθητὰς ὀπίσω αὐτῶν. Δι' ὃ γρηγορεῖτε, μνημονεύοντες, ὅτι τριετίαν νύκτα καὶ ἡμέραν οὐκ ἐπαυσάμην μετὰ δακρύων νουθετῶν ἕνα ἕκαστον. Καὶ τὰ νῦν παρατίθημι ὑμᾶς ἀδελφοὶ, τῷ Θεῷ, καὶ τῷ λόγῳ τῆς χάριτος αὐτοῦ, τῷ δυναμένῳ ἐποικοδομῆσαι καὶ δοῦναι ὑμῖν κληρονομίαν ἐν τοῖς ἡγιασμένοις πᾶσιν.

Δύο προτάσσει ποιεῖν τοὺς διδασκάλους. Οὔτε γὰρ τὸ ἑτέρους κατορθοῦν μόνον ἔχει κέρδος, οὔτε τὸ ἑαυ-
B τοῦ μόνου ἐπιμελεῖσθαι· ὁ γὰρ τοιοῦτος φίλαυτος. Σημειωτέον δὲ ὅτι οὓς ὀπίσω φησὶ πρεσβυτέρους, ὧδε ἐπισκόπους καλεῖ, ἤτοι διὰ τὸ τοὺς πρεσβυτέρους ἀνάγκην ἔχειν ἐποπτεύειν τὰ τῆς Ἐκκλησίας λογικὰ ποίμνια, μή τις ἀσθενῇ τῇ πίστει, μή τις πεινᾷ ἢ διψᾷ, εἰ ἐλέγχου καὶ ἐπιστροφῆς δεῖται. Ἢ ἐπισκόπους ὧδε τοὺς ὄντως ἐπισκόπους καλεῖ.

« Ἀργυρίου καὶ χρυσίου ἢ ἱματισμοῦ οὐδενὸς ἐπεθύμησα· αὐτοὶ δὲ γινώσκετε ὅτι ταῖς χρείαις μου καὶ τοῖς οὖσι μετ' ἐμοῦ ὑπηρέτησαν αἱ χεῖρες αὗται. Πάντα ὑπέδειξα ὑμῖν, ὅτι οὕτως κοπιῶντας δεῖ ἀντιλαμβάνεσθαι τῶν ἀσθενούντων. Μνημονεύειν τε τῶν λόγων τοῦ Κυρίου Ἰησοῦ, ὅτι αὐτὸς εἶπε· Μακάριόν ἐστι διδόναι μᾶλλον ἢ λαμβάνειν. Καὶ
C ταῦτα εἰπὼν, θεὶς τὰ γόνατα αὐτοῦ, σὺν πᾶσιν αὐτοῖς προσηύξατο. Ἱκανὸς δὲ ἐγένετο κλαυθμὸς πάντων. Καὶ ἐπιπεσόντες ἐπὶ τὸν τράχηλον τοῦ Παύλου, κατεφίλουν αὐτὸν, ὀδυνώμενοι μάλιστα ἐπὶ τῷ λόγῳ, ᾧ εἰρήκει, ὅτι οὐκ ἔτι μέλλουσι τὸ πρόσωπον αὐτοῦ θεωρεῖν. Προέπεμπον δὲ αὐτὸν εἰς τὸ πλοῖον. »

« Ἀργυρίου ἢ Χρυσίου, » καὶ τὰ ἑξῆς. Τὴν ῥίζαν ἀναιρεῖ τῶν κακῶν τὴν φιλαργυρίαν. Οὐ γὰρ ἁπλῶς φησιν, Οὐκ ἔλαβον, ἀλλ', Οὐδὲ ἐπεθύμησα. Εἶτα δείκνυσιν ὅτι ἡ ἀληθὴς ἐλεημοσύνη ἐκ τῶν ἰδίων κόπων ὀφείλει γίνεσθαι τοῖς ἐνδεέσιν, ἐπεὶ ἐκ τῶν ἀλλοτρίων διδόναι οὐ καλόν. Εἶτα καὶ χρῆσιν εἰς κατασκευὴν τούτου διὰ φωνῆς τοῦ Κυρίου εἰρῆσθαί φησιν, ὅπερ νῦν οὐχ εὕρηται ἐν Γραφῇ· καὶ ἴσως ἀγράφως παρέδωκαν οἱ ἀπόστολοι. Ἢ ἐξ ὧν ἄν τις
D συλλογίσαιτο δυνατὸν εἰρῆσθαι δι' ἑτέρων λέξεων τοῦτο δηλουσῶν. Οὐ τοῦτο δέ φησιν ὅτι κακὸν τὸ λαβεῖν καὶ μεταδιδόναι, ἀλλὰ βέλτιον τὸ μὴ λαβεῖν. Τοῦτο γὰρ συμπαθείας τῆς πρὸς τοὺς ἀσθενεῖς. Τὸ γὰρ ἐκ τῶν ἀλλοτρίων διδόναι οὐ καλόν. Ἔστι τοίνυν εἷς βαθμὸς ῥίψαι τὰ αὑτοῦ, δεύτερος ἑαυτῷ ἐπαρκεῖν, τρίτος καὶ ἑτέροις, τέταρτος, τὸ καὶ κηρύττοντα καὶ ἐξουσίαν ἔχοντα λαμβάνειν, μὴ λαμβάνειν. Ὥστε πολὺ τῶν ἀκτημόνων οὗτος βελτίων ἐστί.

« Ὡς δὲ ἐγένετο ἀναχθῆναι ἡμᾶς ἀποσπασθέντας « ἀπ' αὐτῶν, εὐθυδρομήσαντες ἤλθομεν εἰς τὴν Κῶ

« τῇ δὲ ἑξῆς εἰς τὴν Ῥόδον, κἀκεῖθεν εἰς Πάταρα. Καὶ « εὑρόντες πλοῖον διαπερῶν εἰς Φοινίκην, ἐπιβάντες « ἀνήχθημεν. Ἀναφανέντες δὲ τὴν Κύπρον, καὶ « καταλιπόντες αὐτὴν εὐώνυμον, ἐπλέομεν εἰς Συ« ρίαν, καὶ κατήχθημεν εἰς Τύρον· ἐκεῖσε γὰρ ἦν « τὸ πλοῖον ἀποφορτιζόμενον τὸν γόμον. Καὶ ἀνευ« ρόντες δὲ τοὺς μαθητὰς, ἐπεμείναμεν αὐτοῦ ἡμέ« ρας ἑπτά· οἵτινες τῷ Παύλῳ ἔλεγον διὰ τοῦ Πνεύματος, μὴ ἀναβαίνειν εἰς Ἱερουσαλήμ. »

« sequenti die Rhodum, et inde Pataram. Et nacti « navem quæ trajiceret in Phœnicen, ea conscensa « solvimus. Cumque cœpisset nobis apparere Cy« prus, relicta ea ad sinistram, navigavimus versus « Syriam, et delati sumus Tyrum: nam huc navis « exponebat onus. Repertisque discipulis mansimus « ibidem diebus septem: qui Paulo dicebant per « Spiritum, ne ascenderet Jerusalem. »

Ὃ λέγει τοῦτό ἐστι· Μὴ εὑρίσκοντες πλοῖον ἀπερχόμενον εἰς Καισάρειαν, ἀλλ' εἰς Φοινίκην, ἀνήλθομεν εἰς αὐτό· καὶ Κύπρον δὲ εἰάσαμεν καὶ Συρίαν. Τὸ γὰρ, Καταλιπόντες αὐτὴν εὐώνυμον, οὐχ ἁπλῶς εἴρηται, ἀλλ' ὅτι οὐδὲ ἐγγὺς γενέσθαι τῆς Συρίας ἔσπευδον. Ἦλθον οὖν εἰς Λυκίαν, καὶ τὴν Κύπρον ἀφέντες, εἰς Τύρον κατέπλευσαν· ἐκεῖσε γὰρ τὸ πλοῖον ἀπεφόρτισε τὸν γόμον. Οὐ τοῦτό φησιν ὅτι τὴν παραίνεσιν διὰ τοῦ Πνεύματος ἐποιοῦντο, ἀλλ' ὅτι διὰ τοῦ Πνεύματος εἰδότες. Οὐ γὰρ ἁπλῶς αὐτῷ τὰ δεινὰ προὔλεγον, ἀλλ' ὅτι ἀναβῆναι οὐ χρὴ, φειδόμενοι αὐτοῦ.

Tantum est ac si diceret: Cum navem non inveniremus abeuntem Cæsaream, sed in Phœnicen, illum conscendimus: Cyprum autem et Syriam præterlegimus. Quod enim ait, Relicta ea ad sinistram, non temere dictum est, sed quod neque Syriæ appropinquare studebant. Venerunt ergo in Lyciam, relictaque Cypro, descenderunt navigio Tyrum, nam eo exposuit navis onus. « Qui dicebant per Spiritum. » Non intelligit quod per Spiritum adhortatio fieret, sed quod per Spiritum noverant. Neque enim aperte pericula prædicebant, sed quod non expediret ascendere, idque compassione moti dicebant.

« Ὅτε δὲ ἐγένετο ἡμᾶς ἐξαρτίσαι τὰς ἡμέρας, ἐξελθόντες ἐπορευόμεθα, προπεμπόντων ἡμᾶς πάντων σὺν γυναιξὶ καὶ τέκνοις ἕως ἔξω τῆς πόλεως. Καὶ θέντες τὰ γόνατα ἐπὶ τὸν αἰγιαλὸν προσευξάμεθα. Καὶ ἀσπασάμενοι ἀλλήλους, ἐπέβημεν εἰς τὸ πλοῖον· ἐκεῖνοι δὲ ὑπέστρεψαν εἰς τὰ ἴδια. Ἡμεῖς δὲ τὸν πλοῦν διανύσαντες ἀπὸ Τύρου, κατηντήσαμεν εἰς Πτολεμαΐδα, καὶ ἀσπασάμενοι τοὺς ἀδελφοὺς, ἐμείναμεν ἡμέραν μίαν παρ' αὐτοῖς. Τῇ δὲ ἐπαύριον ἐξελθόντες οἱ περὶ τὸν Παῦλον, ἦλθον εἰς Καισάρειαν. Καὶ εἰσελθόντες εἰς τὸν οἶκον Φιλίππου τοῦ εὐαγγελιστοῦ, ὄντος ἐκ τῶν ἑπτὰ, ἐμείναμεν παρ' αὐτῷ. Τούτῳ δὲ ἦσαν θυγατέρες παρθένοι τέσσαρες προφητεύουσαι. »

154 XX, 5-9. « Cumque dies explessemus, profecti ibamus, deducentibus nos omnibus una cum uxoribus et filiis, donec exissemus civitatem: positisque genibus in littore precati sumus. Et consalutatis invicem, nos navem conscendimus, illi vero redierunt ad sua. Nos autem navigatione explicita a Tyro descendimus Ptolemaidam, salutatisque fratribus mansimus diem unum cum illis. Postridie vero nos, qui eramus cum Paulo, egressi venimus Cæsaream. Et ingressi domum Philippi evangelistæ, qui erat unus e septem, mansimus apud eum. Huic autem erant quatuor filiæ virgines prophetantes. »

« Ἐξαρτίσαι τὰς ἡμέρας. » Τὸ ἐξαρτίσαι ἀντὶ τοῦ, πληρῶσαι, φησί· Μετὰ γὰρ τὸ πληρῶσαι τὰς τεταγμένας ἡμέρας, τουτέστι μετὰ τὰ ἄζυμα, εἰς Τρωάδα ἦλθον δι' ἡμερῶν πέντε. Σημειωτέον ὅτι τοῦ διακόνου Φιλίππου ἦσαν αἱ θυγατέρες, ὥστε οὖν καὶ τῷ κοινωνήσαντι γάμων διακονεῖν ἔξεστι. Σημείωσαι δὲ, ὅτι αἱ προφήτιδες αἱ θυγατέρες αὐτοῦ παρθένοι ἦσαν, καὶ ὅτι ἤσκουν δι' εὐλάβειαν μᾶλλον τοῦτο, ὥστε καὶ προφητείας ἠξιῶσθαι. Ὥστε δῆλον ὅτι περισπούδαστον ἦν καὶ αὐταῖς ἡ παρθενία. Εἰ γὰρ μὴ ἦν περισπούδαστον, οὐκ ἂν προσέθηκεν ὁ συγγραφεὺς ὅτι καὶ παρθένοι ἦσαν.

Ἐξαρτίσαι τὰς ἡμέρας. Verbum ἐξαρτίσαι ponit pro *complere*. Nam postquam completi fuissent constituti dies, hoc est post dies azymorum, venerunt Troadem diebus quinque. Advertendum filias fuisse Philippo diacono. Itaque diaconi esse possunt et hi qui participes fuerunt nuptiarum. Animadverte præterea quod prophetides ejus filiæ virgines erant, et quod propter pudorem magis hoc assequebantur ut et prophetia dignæ haberentur. Manifestum itaque est quod magno studio servabatur apud eos virginitas: nisi enim digna esset pro qua certaretur, nequaquam addidisset scriptor historiæ, quod etiam virgines erant.

ΚΕΦΑΛ. Λ'.

Ἀγάβου προφητεία περὶ τῶν συμβησομένων τῷ Παύλῳ ἐν Ἱερουσαλήμ.

« Ἐπιμενόντων δὲ ἡμῶν ἡμέρας πλείους, κατῆλθέ τις ἀπὸ τῆς Ἰουδαίας προφήτης ὀνόματι Ἄγαβος. Καὶ ἐλθὼν πρὸς ἡμᾶς, καὶ ἄρας τὴν ζώνην τοῦ Παύλου, δήσας τε αὐτοῦ τὰς χεῖρας καὶ τοὺς πόδας, εἶπε· Τάδε λέγει τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον. Τὸν ἄνδρα οὗ ἐστιν ἡ ζώνη αὕτη, οὕτως

CAPUT XXX.

Agabi prophetia de his quæ futura erant, ut Paulo Jerosolymis contingerent.

XXI, 10-14. « Cumque permaneremus dies complures, advenit quidam a Judæa propheta nomine Agathus. Is cum ad nos pervenisset, tulit cingulum Pauli, et alligans sibi manus et pedes, dixit: Hæc dicit Spiritus sanctus: Virum cujus est cingulum hoc, sic alligabunt Jerosolymis Ju-

155 dæi, tradentque in manus gentium. Cum que hæc audivissemus, rogabamus et nos et qui illius loci erant, ne ascenderet Jerusalem. Tunc respondit Paulus, ac dixit : Quid facitis flentes et affligentes cor meum? Ego non solum vinciri, sed et mori paratus sum Jerosolymis pro nomine Domini Jesu. Et cum ille non persuaderetur, acquievimus dicentes : » Domini voluntas fiat.

CAPUT XXXI.

Adhortatio Jacobi ad Paulum, eo quod Paulus diceretur non judicare Hebræos circumcidendos.

XXI, 15-25. « Post hos autem dies parati conscendebamus Jerusalem. Venerunt autem una quidam ex discipulis a Cæsarea nobiscum, adducentes secum apud quem hospitaremur, Mnasonem quemdam Cyprum veterem discipulum. Cumque venissemus Jerosolyma, libenter exceperunt nos fratres. Postero vero die introibat Paulus nobiscum ad Jacobum, omnesque conve nerunt presbyteri. Quos ubi salutasset, narrabat per singula, quæ Deus fecisset in gentibus per ministerium ipsius. At illi cum audissent, glorificabant Deum, dixeruntque ei : Vides, frater, quot millia sint Judæorum qui crediderunt? omnesque studiosi sectatores sunt legis. Audierunt autem de te quod defectionem doceas a Mose omnes qui inter gentes sunt Judæos, dicens, non debere eos circumcidere filios, neque secundum instituta vivere. Quid est ergo? Omnino oportet convenire multitudinem, audient enim te venisse. Hoc ergo fac quod tibi dicimus. Sunt nobis quatuor viri votum habentes super se ; his assumptis **156** purifica te cum illis, et impende super illis, ut radant capita, sciantque omnes quod quæ de te audierunt nihil sunt, sed ambulas et ipse custodiens legem. De gentibus autem quæ crediderunt nos significavimus, decernentes, ne quid hujusmodi observent nisi ut caveant ab idolothytis et sanguine, et suffocato, et scortatione. »

« Ἐπισκευασάμενοι. » Hoc est, cum ea quæ ad iter necessaria erant accepissemus. « Vides, frater, quot millia. » Consilium ei dant et non jubent Jacobus et qui cum eo erant, propter quod etiam suadent. Nam dispensationis erat illa condescensio non legislationis. Itaque prædicationis offensio aut impedimentum non erat, sed dispensatio. Nam qui Jerosolymis ex Judæis crediderant, instituta legalia adhuc servare volebant. « His assumptis purifica te cum illis. » Suadent ei ut opere defensionem paret, non sermone. Hoc itaque dicunt ; Tu porrige, quæ juxta legem offeruntur pro eis, hostias ; ut suspicionem solvas, et ostendas quod non solum non doceas quæ legi contraria sunt, imo quod et ipse serves quæ in lege jubentur. Ne autem dicat, Si gentes hoc didicerint, offendiculum inde patien-

A δήσουσιν ἐν Ἱερουσαλὴμ Ἰουδαῖοι, καὶ παραδώσουσιν εἰς χεῖρας ἐθνῶν. Ὡς δὲ ἠκούσαμεν ταυτα, παρεκαλοῦμεν ἡμεῖς τε καὶ οἱ ἐντόπιοι, τοῦ μὴ ἀναβαίνειν αὐτὸν εἰς Ἱερουσαλήμ. Ἀπεκρίθη τε ὁ Παῦλος, Τί ποιεῖτε κλαίοντες καὶ συνθρύπτοντές μου τὴν καρδίαν; Ἐγὼ γὰρ οὐ μόνον δεθῆναι, ἀλλὰ καὶ ἀποθανεῖν εἰς Ἱερουσαλὴμ ἑτοιμως ἔχω ὑπὲρ τοῦ ὀνόματος τοῦ Κυρίου Ἰησοῦ. Μὴ πειθομένου δὲ αὐτοῦ, ἡσυχάσαμεν, εἰπόντες· Τὸ θέλημα τοῦ Κυρίου γενέσθω. »

ΚΕΦΑΛ. ΛΑ'.

Παραίνεσις Ἰακώβου πρὸς Παῦλον, περὶ τοῦ μὴ δοκεῖν Ἑβραίους περιτέμνεσθαι.

« Μετὰ δὲ τὰς ἡμερας ταύτας ἐπισκευασάμενοι, B ἀνεβαίνομεν εἰς Ἱερουσαλήμ. Συνηλθον δὲ καὶ τῶν μαθητῶν ἀπὸ Καισαρείας σὺν ἡμῖν, ἄγοντες παρ' ᾧ ξενισθῶμεν, Μνάσωνί τινι Κυπρίῳ ἀρχαίῳ μαθητῇ. Γενομένων δὲ ἡμῶν εἰς Ἱεροσόλυμα, ἀσμένως ἐδέξαντο ἡμᾶς οἱ ἀδελφοί. Τῇ δὲ ἐπιούσῃ εἰσῄει ὁ Παῦλος σὺν ἡμῖν πρὸς Ἰάκωβον, πάντες τε παρεγένοντο οἱ πρεσβύτεροι. Καὶ ἀσπασάμενος αὐτοὺς, ἐξηγεῖτο καθ' ἓν ἕκαστον, ὧν ἐποίησεν ὁ Θεὸς ἐν τοῖς ἔθνεσι διὰ τῆς διακονίας αὐτοῦ. Οἱ δὲ ἀκούσαντες, ἐδόξαζον τὸν Κύριον, εἶπόν τε αὐτῷ· Θεωρεῖς, ἀδελφὲ, πόσαι μυριάδες εἰσὶν Ἰουδαίων τῶν πεπιστευκότων; καὶ πάντες ζηλωταὶ τοῦ νόμου ὑπάρχουσι. Κατηχήθησαν δὲ περὶ σοῦ, ὅτι ἀποστασίαν διδάσκεις ἀπὸ Μωσέως, τοὺς κατὰ τὰ ἔθνη πάντας Ἰουδαίους, λέγων, μὴ περιτέμνειν αὐτοὺς τὰ τέκνα, μηδὲ τοῖς ἔθεσι περιπατεῖν. Τί οὖν ἐστι; Πάντως δεῖ πλῆθος C συνελθεῖν· ἀκούσονται γὰρ ὅτι ἐλήλυθας. Τοῦτο οὖν ποίησον, ὅ σοι λέγομεν. Εἰσὶν ἡμῖν ἄνδρες τέσσαρες εὐχὴν ἔχοντες ἀφ' ἑαυτῶν· τούτους παραλαβὼν, ἁγνίσθητι σὺν αὐτοῖς, καὶ δαπάνησον ἐπ' αὐτοῖς, ἵνα ξυρήσωνται τὴν κεφαλὴν, καὶ γνῶσι πάντες, ὅτι ὧν κατήχηνται περὶ σοῦ οὐδέν ἐστιν, ἀλλὰ στοιχεῖς καὶ αὐτὸς τὸν νόμον φυλάσσων. Περὶ δὲ τῶν πεπιστευκότων ἐθνῶν ἡμεῖς ἐπεστείλαμεν, κρίναντες, μηδὲν τοιοῦτον τηρεῖν αὐτοὺς, εἰ μὴ φυλάσσεσθαι αὐτοὺς τό τε εἰδωλόθυτον, καὶ τὸ αἷμα, καὶ πνικτὸν, καὶ πορνείαν. »

« Ἐπισκευασάμενοι. » Τουτέστι, τὰ πρὸς ὁδοιπορίαν λαβόντες. « Θεωρεῖς, ἀδελφὲ, πόσαι μυριάδες. » Συμβουλεύουσιν, οὐκ ἐπιτάττουσι τούτῳ οἱ περὶ τὸν D Ἰάκωβον· ὅθεν καὶ πείθουσιν. Οἰκονομίας γὰρ ἦν ἡ συγκατάβασις, οὐ νομοθεσίας. Οὐκ ἄρα ἐγκοπὴ τοῦ κηρύγματος τοῦτο ἦν, ἀλλ' οἰκονομία. Οἱ γὰρ ἐν Ἱεροσολύμοις πιστευσαντες ἀπὸ Ἰουδαίων, τὰ ἔθη τὰ νομικὰ ἤθελον ἔτι φυλάττειν. « Τούτους παραλαβὼν ἁγνίσθητι σὺν αὐτοῖς. » Ἔργῳ τὴν ἀπολογίαν ποιῆσαι αὐτῷ συμβουλεύουσιν, οὐ λόγῳ. Τοῦτο οὖν φασι· Τὰς προσφερομένας ὑπὲρ αὐτῶν κατὰ τὸν νόμον θυσίας, σὺ πάρασχε, ἵνα λύσῃς τὴν ὑποψίαν, καὶ δείξῃς, ὅτι οὐ μόνον οὐ διδάσκεις ἔξω τοῦ νόμου, ἀλλ' ὅτι καὶ αὐτὸς φυλάττεις τὰ ἐν τῷ νόμῳ. Ἵνα δὲ μὴ λέγῃ, ὅτι Ἂν τὰ ἔθνη τοῦτο μάθωσι, σκανδαλισθήσονται, ἐπάγει λοιπόν· « Περὶ δὲ τῶν πεπιστευ-

κότω. ἐθνῶν ἡμεῖς ἐπεστείλαμεν, φησὶ, μηδὲν τοιοῦτον τηρεῖν αὐτούς. Ὥσπερ οὖν ἡμεῖς ἐκείνοις ἐπετάξαμεν, καίτοι Ἰουδαίοις κηρύττοντες, οὕτω καὶ σὺ τοῖς ἔθνεσι κηρύττων, σύμπραξον ἡμῖν. Συγκατάβασις γὰρ τοῦτό ἐστι, μηδὲν ὑποπτεύσῃς. Καὶ τὸ ἐν Ἱεροσολύμοις δὲ τοῦτο ποιεῖν φορητόν. Ποίησον οὖν τοῦτο ἐνταῦθα, ἵνα ἐξῇ σοι ἔξω ποιεῖν ἐκεῖνο. Εἶτα ἐπείσθη αὐτοῖς, καὶ ἐξυρᾶτο καὶ πάντα τὰ Ἰουδαϊκὰ ἐπετέλεσεν.

A tur, deinceps subjungit: De gentibus autem quæ crediderunt nos significavimus ne quid hujusmodi observent Quemadmodum ergo nos illis hæc jussimus. cum tamen Judæis prædicemus, ita et tu qui gentibus prædicas, opitulare nobis. Condescensio hæc est,ne quid verearis. Et hoc Jerosolymis facere tolerabile est. Hic ergo fac istud, ut tibi foris liceat illud facere. Tandem persuasus est ab eis et abrasus est, omniaque Judaica instituta perfecit.

ΚΕΦΑΛ. ΛΒ'.

Περὶ τῆς ἐν Ιερουσαλὴμ κατὰ τοῦ Παύλου κινηθείσης ἀταξίας, ὅπως τε αὐτὸν ὁ χιλίαρχος τοῦ πλήθους ἐξαιρεῖται. Ἐν ᾧ Παύλου κατάστασις περὶ ἑαυτοῦ καὶ τῆς εἰς ἀποστολὴν αὐτοῦ κλήσεως. Περὶ ὧν ὁ Ἀνανίας εἶπε πρὸς τὸν Παῦλον ἐν Δαμασκῷ, ὀπτασίας τε καὶ φωνῆς Θεοῦ γενομένης ποτὲ πρὸς αὐτὸν ἐν τῷ ἱερῷ ὅτι μέλλων ἐπὶ τούτοις ὁ Παῦλος τύπτεσθαι, εἰπὼν ὅτι, Ῥωμαῖός εἰμι, ἀνέθη.

157 CAPUT XXXII.

B *De commotione mota Jerosolymis adversus Paulum, et quomodo ipsum tribunus a multitudine eripuerit: in quo etiam narrat ordine Paulus de seipso, suisque ad apostolatum vocatione. De his quæ ad Paulum dixit Ananias, ac visione voceque Dei ad eum quondam in templo facta: et cum post hæc ab eis verberandus esset Paulus, ubi se Romanum esse dixisset liberatus est.*

« Τότε ὁ Παῦλος, παραλαβὼν τοὺς ἄνδρας, τῇ ἐχομένῃ ἡμέρᾳ σὺν αὐτοῖς ἁγνισθεὶς εἰσῄει εἰς τὸ ἱερὸν, διαγγέλλων τὴν ἐκπλήρωσιν τῶν ἡμερῶν τοῦ ἁγνισμοῦ, ἕως οὗ προσηνέχθη ὑπὲρ ἑνὸς ἑκάστου αὐτῶν ἡ προσφορά. Ὡς δὲ ἔμελλον αἱ ἑπτὰ ἡμέραι συντελεῖσθαι, οἱ ἀπὸ τῆς Ἀσίας Ἰουδαῖοι, θεασάμενοι αὐτὸν ἐν τῷ ἱερῷ, συνέχεον πάντα τὸν ὄχλον, καὶ ἐπέβαλον τὰς χεῖρας ἐπ' αὐτὸν, κράζοντες. Ἄνδρες Ἰσραηλῖται, βοηθεῖτε. Οὗτός ἐστιν ὁ ἄνθρωπος, ὁ κατὰ τοῦ λαοῦ, καὶ τοῦ νόμου, καὶ τοῦ τόπου τούτου πάντας πανταχοῦ διδάσκων. Ἔτι τε καὶ Ἕλληνας εἰσήγαγεν εἰς τὸ ἱερὸν, καὶ κεκοίνωκε τὸν ἅγιον τόπον τοῦτον. Ἦσαν γὰρ ἑωρακότες Τρόφιμον τὸν Ἐφέσιον ἐν τῇ πόλει σὺν αὐτῷ, ὃν ἐνόμιζον, ὅτι εἰς τὸ ἱερὸν εἰσήγαγεν ὁ Παῦλος. Ἐκινήθη τε ἡ πόλις ὅλη, καὶ ἐγένετο συνδρομὴ τοῦ λαοῦ· καὶ ἐπιλαβόμενοι τοῦ Παύλου, εἷλκον αὐτὸν ἔξω τοῦ ἱεροῦ, καὶ εὐθέως ἐκλείσθησαν αἱ θύραι. Ζητούντων δὲ αὐτὸν ἀποκτεῖναι, ἀνέβη φάσις τῷ χιλιάρχῳ τῆς σπείρας, ὅτι ὅλη συγκέχυται Ἱερουσαλήμ· Ὃς ἐξαυτῆς παραλαβὼν στρατιώτας καὶ ἑκατοντάρχους, κατέδραμεν ἐπ' αὐτούς. Οἱ δὲ ἰδόντες τὸν χιλίαρχον καὶ τοὺς στρατιώτας, ἐπαύσαντο τύπτοντες τὸν Παῦλον. Ἐγγίσας δὲ ὁ χιλίαρχος ἐπελάβετο αὐτοῦ, καὶ ἐκέλευσε δεθῆναι ἁλύσεσι δυσὶ, καὶ ἐπυνθάνετο τίς ἂν εἴη, καὶ τί ἐστι πεποιηκώς. Ἄλλοι δὲ ἄλλο τι ἐβόων ἐν τῷ ὄχλῳ. Μὴ δυνάμενος δὲ γνῶναι τι ἀσφαλὲς διὰ τὸν θόρυβον, ἐκέλευσεν ἄγεσθαι αὐτὸν εἰς τὴν παρεμβολήν. Ὅτε δὲ ἐγένετο ἐπὶ τοὺς ἀναβαθμοὺς, συνέβη βαστάζεσθαι αὐτὸν ὑπὸ τῶν στρατιωτῶν, διὰ τὴν βίαν τοῦ ὄχλου. Ἠκολούθει γὰρ τὸ πλῆθος τοῦ λαοῦ, κράζον. Αἶρε αὐτόν. Μέλλων τε εἰσάγεσθαι εἰς τὴν παρεμβολὴν ὁ Παῦλος, λέγει τῷ χιλιάρχῳ· Εἰ ἔξεστί μοι εἰπεῖν πρός σέ; Ὁ δὲ ἔφη, Ἑλληνιστὶ γινώσκεις; Οὐκ ἄρα σὺ εἶ ὁ Αἰγύπτιος, ὁ πρὸ τούτων τῶν ἡμερῶν ἀναστατώσας, καὶ ἐξαγαγὼν εἰς τὴν ἔρημον τοὺς τετρακισχιλίους ἄνδρας τῶν Σικαρίων; »

XXI, 26-38. « Tunc Paulus, assumptis viris, in sequenti die cum eis purificatus intravit in templum, annuntians expletionem dierum purificationis, donec offerretur pro unoquoque eorum oblatio. Dum autem jam septem dies pene expleti essent, Judæi qui ab Asia erant, cum vidissent eum in templo, conturbarunt totum populum, et injecerunt in eum manus clamentes: Viri Israelitæ, succurrite. Hic est homo qui adversus populum et legem, et locum hunc omnes ubique docet: insuper et Græcos induxit in templum, et profanavit sanctum locum hunc. Viderant namque C Trophimum Ephesinum in civitate cum ipso,quem existimarunt quod in templum induxisset Paulus. Commotaque est universa civitas, et factus est concursus populi,et apprehensum Paulum protrahebant e templo, statimque clausæ sunt fores. Quærentibus autem illum occidere, nuntiatum est tribuno cohortis, quod tota conturbata esset Jerusalem. Qui statim assumptis militibus ac centurionibus, decurrit ad 158 illos. Illi autem cum vidissent tribunum ac milites, cessaverunt percutere Paulum. Tunc accedens tribunus apprehendit eum, jussitque alligari catenis duabus, et interrogabat quisnam esset, et quid fecisset. Alii autem aliud clamabant in turba. Cumque nihil certi cognoscere posset præ tumultu, jussit D duci eum in castra. Et cum venisset ad gradus, contigit ut portaretur a militibus propter violentiam turbæ. Sequebatur enim populi multitudo clamans: Tolle eum. Et dum cœpisset duci in castra Paulus, ait tribuno: Licetne mihi loqui ad te? Qui dixit: Græce nosti? Nonne tu es ille Ægyptius, qui ante hos dies tumultum concitasti et eduxisti in desertum quatuor millia virorum sicariorum? »

« Αἶρε αὐτόν. » Ἔθος τοῖς Ἰουδαίοις ταύτην λέγειν τὴν φωνὴν κατὰ τῶν δικαίων, ὡς καὶ κατὰ τοῦ

« Tolle eum. » Hanc vocem moris erat Judæis dicere adversus justos: quemadmodum etiam con-

tra Dominum : Tolle, tolle, hoc est aufer eum e A vivis. Alii vero dicunt hoc esse quod Romana consuetudine apud nos dicunt : Inter signa eum injice. « Nonne tu es ille Ægyptius ? » Hic Ægyptius homo quidam erat rerum novarum studiosus et impostor ac præstigiator. Volens ergo diabolus Paulum facere participem criminum quæ sibi congruebant, quemadmodum etiam sub Christo tempore illo, incitavit ipsum ut portentosa operaretur inter Judæos. Quoniam autem dicit tribunus : Nonne tu es ille Ægyptius, hanc protinus suspicionem a se rejecit declarato genere ac religione. Etenim alibi dicit sese legitimum Christi cultorem. Vocantur autem sicarii latrones, genere ensium utentes qui proxime ad eorum accedunt magnitudinem quos Persæ acinacas dicunt : inflexione vero ac curvatura iis similes sunt quos Romani sicas appellant : a quibus B etiam illi latrocinium exercentes appellationem acceperunt. Alii vero sectam quamdam apud Judæos esse dicebant. Tres siquidem apud Judæos sectæ erant in genere, nempe Pharisæi, Sadducæi et Esseni : hique vitam severiorem ducebant, invicem diligentes, ac temperate admodum viventes : ideo quoque Esseni dicebantur quasi ὅσιοι, i. sancti : alii vero Sicarios ipsos appellabant, sive zelotas.

159 XXI, 39, 40 ; XXII, 1-29. « Dixit autem Paulus : Ego quidem homo sum Judæus Tarsensis, non obscuræ Cilicum civitatis civis. Rogo autem te, permitte mihi loqui ad populum. Cumque ille permisisset, Paulus stans in gradibus, annuit manu ad plebem : et magno silentio facto alloquebatur lingua Hebræa, dicens : Viri fratres et C patres, audite meam quam nunc ad vos loquor excusationem. Cum autem audissent quod Hebræa lingua sibi loqueretur, magis præstiterunt silentium, et dixit : Ego quidem sum vir Judæus, natus in Tarso Ciliciæ, cæterum educatus in hac civitate ad pedes Gamalielis, institutus accurate in patria lege, Dei zelo ductus, sicut et vos omnes estis hodie : qui hanc viam persecutus sum usque ad mortem, alligans tradensque in carceres viros pariter ac mulieres : sicut et princeps sacerdotum mihi testis est et universa seniorum congregatio : a quibus etiam epistolis ad fratres acceptis Damascum proficiscebar, adducturus et illos qui ibi essent vinctos Jerusalem ut puniren- D tur. Accidit autem iter facienti et appropinquanti Damasco circiter meridiem, ut subito de cœlo circumfulgeret me lux multa, cecidique in solum, et audivi vocem dicentem mihi : Saul, Saul, quid me persequeris ? Ego vero respondi : Quis es, Domine ? Dixitque ad me : Ego sum Jesus Nazarenus, quem tu persequeris. Et qui mecum erant, lumen quidem viderunt et exterriti sunt, vocem autem non audierunt ejus qui loquebatur mecum. Dixi autem : Quid faciam, Domine ? Dominus autem dixit mihi : Surge et vade Damascum, et ibi dicetur tibi de omnibus quæ ordinata sunt ut tu facias. Cumque non viderem præ

Κυρίου, « Αἶρε αὐτὸν, ἀντὶ τοῦ, Ἔπαρον αὐτὸν ἐκ τῶν ζώντων. Ἄλλοι δὲ οὕτω φασὶ, τουτέστιν ὅ παρ' ἡμῖν λέγουσι κατὰ τὴν Ῥωμαϊκὴν συνήθειαν· Ἐν τοῖς σίγνοις αὐτὸν ἔμβαλε. « Οὐκ ἄρα σὺ εἶ ὁ Αἰγύπτιος. » Οὗτος ὁ Αἰγύπτιος, ἄνθρωπός τις ἦν νεωτεροποιὸς καὶ στατιαστὴς καὶ ἀπατεὼν καὶ γόης. Καὶ θέλων ὁ διάβολος κοινωνὸν ποιεῖν Παῦλον τῶν ἐκείνῳ προσηκόντων ἐγκλημάτων, ὥσπερ καὶ ἐπὶ τοῦ Χριστοῦ κατὰ τὸν καιρὸν ἐκεῖνον, διήγειρεν αὐτὸν τερατεύεσθαι ἐν τοῖς Ἰουδαίοις. Ἐπειδὴ δέ φησιν ὁ χιλίαρχος, Σὺ εἶ ὁ Αἰγύπτιος, εὐθέως αὐτὸν ταύτης ἀπήλλαγε τῆς ὑποψίας, καὶ τὸ ἔθνος εἰπὼν, καὶ τὴν θρησκείαν. Καὶ γὰρ ἀλλαχοῦ ἔννομον ἑαυτὸν τοῦ Χριστοῦ καλεῖ. Σικάριοι δὲ λέγονται λῃσταὶ ξιφειδίοις χρώμενοι, παραπλησίοις μὲν τὸ μέγεθος τοῖς τῶν Περσῶν ἀκινάκαις, ἐπικαμπέσι δὲ καὶ ὁμοίοις ταῖς ὑπὸ Ῥωμαίων καλουμέναις σίκαις, ἀφ' ὧν καὶ τὴν προσηγορίαν οἱ λῃστεύοντες ἔλαβον. Ἄλλοι δὲ αἵρεσίν τινα παρὰ Ἰουδαίοις ἔφασαν εἶναι· Τρεῖς γάρ εἰσιν αἱρέσεις γενικαὶ παρὰ Ἰουδαίοις, Φαρισαῖοι, Σαδδουκαῖοι, καὶ Ἐσσηνοί· οὗτοι τὸν βίον σεμνότερον ἀσκοῦσι, φιλάλληλοι ὄντες καὶ ἐγκρατεῖς· διὸ καὶ Ἐσσηνοὶ προσαγορεύονται, ἤγουν ὅσιοι· ἄλλοι δὲ αὐτοὺς Σικαρίους ἐκάλεσαν, ἤγουν ζηλωτάς.

« Εἶπε δὲ ὁ Παῦλος· Ἐγὼ ἄνθρωπος μέν εἰμι Ἰουδαῖος Ταρσεὺς, τῆς Κιλικίας οὐκ ἀσήμου πόλεως πολίτης. Δέομαι δέ σου, ἐπίτρεψόν μοι λαλῆσαι πρὸς τὸν λαόν. Ἐπιτρέψαντος δὲ αὐτοῦ, ὁ Παῦλος ἑστὼς ἐπὶ τῶν ἀναβαθμῶν, κατέσεισε τῇ χειρὶ τῷ λαῷ. Πολλῆς δὲ σιγῆς γενομένης, προσεφώνει τῇ Ἑβραΐδι διαλέκτῳ. Ἄνδρες ἀδελφοὶ καὶ πατέρες, ἀκούσατέ μου τῆς πρὸς ὑμᾶς νῦν ἀπολογίας. Ἀκούσαντες δὲ ὅτι Ἑβραΐδι διαλέκτῳ προσφωνεῖ αὐτοῖς, μᾶλλον παρέσχον ἡσυχίαν, καί φησιν· Ἐγὼ μέν εἰμι ἀνὴρ Ἰουδαῖος, γεγεννημένος ἐν Ταρσῷ τῆς Κιλικίας, ἀνατεθραμμένος δὲ ἐν τῇ πόλει ταύτῃ παρὰ τοὺς πόδας Γαμαλιὴλ, πεπαιδευμένος κατὰ ἀκρίβειαν τοῦ πατρῴου νόμου, ζηλωτὴς ὑπάρχων τοῦ Θεοῦ, καθὼς πάντες ὑμεῖς ἐστε σήμερον· ὃς ταύτην τὴν ὁδὸν ἐδίωξα ἄχρι θανάτου, δεσμεύων καὶ παραδιδοὺς εἰς φυλακὰς ἄνδρας τε καὶ γυναῖκας· ὡς καὶ ὁ ἀρχιερεὺς μαρτυρεῖ μοι καὶ πᾶν τὸ πρεσβυτέριον. Παρ' ὧν καὶ ἐπιστολὰς δεξάμενος πρὸς τοὺς ἀδελφοὺς, εἰς Δαμασκὸν ἐπορευόμην, ἄξων καὶ τοὺς ἐκεῖσε ὄντας δεδεμένους εἰς Ἱερουσαλὴμ ἵνα τιμωρηθῶσιν. Ἐγένετο δέ μοι πορευομένῳ καὶ ἐγγίζοντι τῇ Δαμασκῷ περὶ μεσημβρίαν, ἐξαίφνης ἐκ τοῦ οὐρανοῦ περιαστράψαι φῶς ἱκανὸν περὶ ἐμέ· ἔπεσόν τε εἰς τὸ ἔδαφος, καὶ ἤκουσα φωνῆς λεγούσης μοι· Σαοὺλ, Σαοὺλ, τί με διώκεις ; Ἐγὼ δὲ ἀπεκρίθην, Τίς εἶ, Κύριε ; Εἶπέ τε πρός με· Ἐγώ εἰμι Ἰησοῦς ὁ Ναζωραῖος, ὃν σὺ διώκεις. Οἱ δὲ σὺν ἐμοὶ ὄντες τὸ μὲν φῶς ἐθεάσαντο, καὶ ἔμφοβοι ἐγένοντο, τὴν δὲ φωνὴν οὐκ ἤκουσαν τοῦ λαλοῦντός μοι. Εἶπον δὲ, Τί ποιήσω, Κύριε. Ὁ δὲ Κύριος πρός με. Ἀναστὰς πορεύου εἰς Δαμασκὸν, κἀκεῖ σοι λαληθήσεται περὶ πάντων, ὧν τέτακταί σοι ποιῆσαι. Ὡς δὲ

οὐκ ἐνέβλεπον ἀπὸ τῆς δόξης τοῦ φωτὸς ἐκείνου, χειραγωγούμενος ὑπὸ τῶν συνόντων μοι, ἦλθον εἰς Δαμασκόν. Ἀνανίας δέ τις ἀνὴρ εὐσεβὴς, κατὰ τὸν νόμον μαρτυρούμενος ὑπὸ πάντων τῶν κατοικούντων Ἰουδαίων, ἐλθὼν πρός με καὶ ἐπιστὰς, εἶπέ μοι· Σαοὺλ ἀδελφέ, ἀνάβλεψον. Κἀγὼ αὐτῇ τῇ ὥρᾳ ἀνέβλεψα εἰς αὐτόν. Ὁ δὲ εἶπεν· Ὁ Θεὸς τῶν πατέρων ἡμῶν προεχειρίσατό σε γνῶναι τὸ θέλημα αὐτοῦ, καὶ ἰδεῖν τὸ δίκαιον, καὶ ἀκοῦσαι φωνὴν ἐκ τοῦ στόματος αὐτοῦ, ὅτι ἔσῃ μάρτυς αὐτῷ πρὸς πάντας ἀνθρώπους, ὧν ἑώρακας καὶ ἤκουσας. Καὶ νῦν τί μέλλεις; Ἀναστὰς βάπτισαι καὶ ἀπόλουσαι τὰς ἁμαρτίας σου ἐπικαλεσάμενος τὸ ὄνομα τοῦ Κυρίου. Ἐγένετο δέ μοι ὑποστρέψαντι εἰς Ἱερουσαλὴμ, καὶ προσευχομένου μου ἐν τῷ ἱερῷ, γενέσθαι με ἐν ἐκστάσει, καὶ ἰδεῖν αὐτὸν λέγοντά μοι· Σπεῦσον καὶ ἔξελθε ἐν τάχει ἐξ Ἱερουσαλὴμ, διότι οὐ παραδέξονταί σου τὴν μαρτυρίαν περὶ ἐμοῦ. Κἀγὼ εἶπον· Κύριε, αὐτοὶ ἐπίστανται, ὅτι ἐγὼ ἤμην φυλακίζων καὶ δέρων κατὰ τὰς συναγωγὰς τοὺς πιστεύοντας ἐπὶ σέ. Καὶ ὅτε ἐξεχεῖτο τὸ αἷμα Στεφάνου τοῦ μάρτυρός σου, καὶ αὐτὸς ἤμην ἐφεστὼς καὶ συνευδοκῶν τῇ ἀναιρέσει αὐτοῦ, φυλάσσων τὰ ἱμάτια τῶν ἀναιρούντων αὐτόν. Καὶ εἶπε πρός με· Πορεύου, ὅτι ἐγὼ εἰς ἔθνη μακρὰν ἐξαποστελῶ σε. Ἤκουον δὲ αὐτοῦ ἄχρι τούτου τοῦ λόγου, καὶ ἐπῆραν τὴν φωνὴν αὐτῶν, λέγοντες· Αἶρε ἀπὸ τῆς γῆς τὸν τοιοῦτον· οὐ γὰρ καθῆκον αὐτὸν ζῆν. Κραζόντων δὲ αὐτῶν, καὶ ῥιπτόντων τὰ ἱμάτια, καὶ κονιορτὸν βαλλόντων εἰς τὸν ἀέρα, ἐκέλευσεν αὐτὸν ὁ χιλίαρχος ἄγεσθαι εἰς τὴν παρεμβολὴν, εἰπὼν, μάστιξιν ἀνετάζεσθαι αὐτὸν, ἵνα ἐπιγνῷ δι' ἣν αἰτίαν οὕτως ἐπεφώνουν αὐτῷ. Ὡς δὲ προέτεινεν αὐτὸν τοῖς ἱμᾶσι, εἶπε πρὸς τὸν ἑστῶτα ἑκατόνταρχον ὁ Παῦλος· Εἰ ἄνθρωπον Ῥωμαῖον καὶ ἀκατάκριτον ἔξεστιν ὑμῖν μαστίζειν; Ἀκούσας δὲ ὁ ἑκατόνταρχος, προσελθὼν ἀπήγγειλε τῷ χιλιάρχῳ, λέγων· Ὅρα τί μέλλεις ποιεῖν· ὁ γὰρ ἄνθρωπος οὗτος Ῥωμαῖός ἐστι. Προσελθὼν δὲ ὁ χιλίαρχος, εἶπεν αὐτῷ· Λέγε μοι, εἰ σὺ Ῥωμαῖος εἶ; Ὁ δὲ ἔφη, Ναί· Ἀπεκρίθη τε ὁ χιλίαρχος· Ἐγὼ πολλοῦ κεφαλαίου τὴν πολιτείαν ταύτην ἐκτησάμην. Ὁ δὲ Παῦλος ἔφη· Ἐγὼ δὲ καὶ γεγέννημαι. Εὐθέως οὖν ἀπέστησαν ἀπ' αὐτοῦ οἱ μέλλοντες αὐτὸν ἀνετάζειν. Καὶ ὁ χιλίαρχος δὲ ἐφοβήθη ἐπιγνοὺς, ὅτι Ῥωμαῖός ἐστι, καὶ ὅτι ἦν αὐτὸν δεδεκώς. »

Πῶς φησιν ὁ Παῦλος, « Ἐγὼ μὲν εἰμι ἀνὴρ Ἰουδαῖος Ταρσεὺς, τῆς Κιλικίας οὐκ ἀσήμου πόλεως πολίτης, » καὶ μετὰ μικρόν· « Εἰ ἄνθρωπον Ῥωμαῖον καὶ ἀκατάκριτον, » καὶ τὰ ἑξῆς; Πῶς οὖν ταῦτα εἰπὼν, οὐδὲ ἐν ἑτέρῳ καιρῷ, ἀλλ' ἐν αὐτῷ τούτῳ ἐν ᾧ ταῦτα ἔλεγε, καὶ πρὸς τοὺς αὐτοὺς ἀκροατὰς φησιν· Εἰ ἄνθρωπον Ῥωμαῖον καὶ ἀκατάκριτον ἔξεστιν ὑμῖν μαστίζειν; Καὶ τοῦ χιλιάρχου πυθανομένου· Εἰ σὺ Ῥωμαῖος εἶ, διεβεβαιοῦτο ὅτι Ῥωμαῖος ἦν, καὶ οὐχ ἁπλῶς τοῦτο λέγων, ἀλλά φησιν, ὅτι « Ἐγὼ καὶ γεγέννημαι; » Ἐξ αὐτοῦ τούτου μάλιστα δῆλον ὅτι ἠλήθευεν. Εἰ γὰρ ἐν ἄλλῳ

A claritate ac fulgore luminis illius, per manum deductus a comitibus qui mecum erant, veni Damascum. Ananias autem vir religiosus, secundum legem testimonio probatus omnium habitantium illic Judæorum, veniens ad me et astans, dixit mihi : Saul frater, recipe visum. Et ego eadem hora, visu recepto, vidi illum. At ille dixit : Deus patrum nostrorum præparavit te ut cognosceres **160** voluntatem suam, videresque id quod justum est, et audires vocem ex ore ejus : eris enim illi testis apud omnes homines eorum quæ vidisti et audisti. Et nunc quid cunctaris ? Exsurge et baptizare, ac peccata tua ablue invocato nomine Domini. Accidit autem cum reversus essem Jesrusalem et orarem in templo, ut raperer extra me, et viderem eum, dicentem mihi : Festina et
B exi velociter Jerosolymis, quoniam non recipient testimonium tuum de me. Et ego dixi : Domine, ipsi sciunt quod ego pertrahebam in carcerem, et cædebam in singulis synagogis eos qui credebant in te. Et cum funderetur sanguis Stephani testis tui, ego quoque assistebam, et assentiebar morti illius, et custodiebam vestimenta interficientium illum. Et dixit ad me : Vade quoniam ego ad gentes procul mittam te. Audiebant autem eum usque ad hoc verbum, et sustulerunt voces suas, dicentes : Tolle de terra hominem istiusmodi, non enim fas est eum vivere. Cumque vociferarentur et projicerent vestimenta ac pulverem jactarent in aerem, jussit tribunus eum induci in castra, et imperavit eum flagris examinari, ut
C sciret propter quam causam ita clamarent adversus eum. Et ubi loris eum astrinxisset, dixit astanti sibi centurioni Paulus : Num hominem Romanum ac indemnatum licet vobis flagellare ? Quo audito, centurio accessit ad tribunum, et nuntiavit ei, dicens : Vide quid facturus sis : hic enim homo Romanus est. Accedens autem tribunus dixit illi : Dic mihi : num tu Romanus es ? At ille dixit : Etiam. Et respondit tribunus : Ego multa summa jus civitatis hujus comparavi. Paulus autem ait : Ego vero et natus sum. Protinus ergo discesserunt ab illo qui eum fuerant examinaturi. Tribunus quoque timuit ubi rescivit quod Romanus esset, et quod vinxisset eum. »

D Quonammodo dicit Paulus, « Ego quidem **161** sum Judæus Tarsensis, non obscuræ Cilicum civitatis civis, » et paulo post : « Num hominem Romanum ac indemnatum ? » etc. Quomodo ergo cum hæc dixisset non alio tempore, sed eo ipso quo hæc dixerat et coram eisdem auditoribus ait : Num hominem Romanum ac indemnatum licet vobis flagellare ? Et interrogante tribuno : Num tu Romanus es ? Romanum se esse confirmavit : nec id simpliciter dicens, sed etiam ait : « Ego vero et natus sum ? » Ex hoc ergo potissimum manifestum est quod verum dicebat. Nam si alio quidem tempore Tar-

sensem sese dixisset, alio autem Romanum, aut ad alios quidem auditores hoc, ad alios vero illud: verosimile esset, ut quidam dicerent, quod se fortassis Romanum sese fingeret, latere arbitrans eos qui præsentes erant ipsum esse Tarsensem. At ipse qui Tarsensem sese dixerat, nisi sibi maxime conscius esset quod verum diceret, nequaquam tam audaci animo ad eosdem diceret se Romanum esse: idque tunc cum verberandus esset. Planum est enim quod si mentitus fuisset, non solum a plagis se non liberasset, verum etiam truculentius sibi parasset supplicium. Fecisset quoque credibiles Judæorum adversum se calumnias, quod impostor esset, mendax et præstigiator: quæ universa Paulus maxime nitebatur de medio tollere. Præterea nisi tribunus certior factus esset ipsum ese Romanum, nequaquam destitisset ab eo verberando: nequaquam tanto studio eum eripuisset, cum Judæorum appeteretur insidiis, nequaquam de eo scripsisset ad Felicem quod Romanus esset, et quod tanquam Romanum eripuisset eum ab insidiis Judæorum, nequaquam id de eo prætermisissent Judæi, qui falsas quoque adversus ipsum causas confingebant; sed ab ipso, si mentitus fuisset, dicens se Romanum, cæpta calumnia, de cæteris quoque visi fuissent vera dicere. Verum quomodo potest et Tarsensis et Romanus esse? Audi igitur et Philippenses, quando Paulum et Silam ad præsides traxerunt in forum, quoniam puella fuerat Pythone, hoc est, divinatore spiritu liberata, quid dicant: Hi homines turbant civitatem nostram cum sint Judæi, et annuntiant instituta quæ non licet nobis suscipere nec servare, cum simus Romani. Vides quod **162** Philippenses se Romanos appellent? Itaque nihil vetat Paulum et Tarsensem esse et Romanum. Etenim quoniam honorificum erat appellari Romanum, et amplius quiddam ad gloriæ rationem nactus esse existimabatur, qui tali appellatione vocaretur: multi e totis pariter civitatibus, et quidam viritim studebant sibi hanc appellationem acquirere. Et quisque sane a patria prout sibi contigeret nominabatur, generationis locum significans. Rursum autem Romanus vocabatur tanquam dignitati hanc ascribens denominationem. Ita ergo et Paulus, dum essent ipsum ignominia affecturi ac verberaturi, hanc protulit appellationem, territans eos et a facinore propulsans. Sed aiunt: Esto ut hæc ita se habeant, quo tamen pacto fieri potest, ut et in Tarso natus sit Paulus et Romæ? siquidem quod Tarsi natus sit et Romanus vocetur, eo quod hanc sibi appellationem ob quemdam honorem postmodum acquisierat, ostensum est nihil habere repugnantiæ. Verum et Tarsi natum esse et Romæ, quomodo hoc possibile est? Et ubi dicit Paulus quod Romæ natus sit? Dicit utique. Postquam enim dixit tribunus, « Ego multa summa hujus civitatis jus comparavi; » ait Paulus: « Ego vero et natus sum. » Et qui hoc est? Neque enim dixit, Ego Romæ natus sum, sed quid ait? Ex hoc manifestum est: cum enim dixisset tribunus jus

A μὲν καιρῷ ἔλεγεν ἑαυτὸν Ταρσέα, ἐν ἄλλῳ δὲ Ῥωμαῖον, ἢ πρὸς ἄλλους μὲν ἀκροατὰς ἐκεῖνο, πρὸς ἄλλους δὲ τοῦτο, εἰκὸς ἦν λέγειν τινὰς, ὅτι τὸ, Ῥωμαῖος, ἴσως ἐπλάττετο, λανθάνειν νομίζων τοὺς παρόντας, ὅτι ἐστὶ Ταρσεύς. Ὁ δὲ αὐτὸς ἑαυτὸν Ταρσέα εἰπὼν, εἰ μὴ τὰ μάλιστα ἑαυτῷ ἀληθεύοντι συνῄδει, οὐκ ἂν ἐθάρσησεν εἰπὼν πρὸς τοὺς αὐτοὺς, ὅτι Ῥωμαῖός ἐστι καὶ τότε τύπτεσθαι μέλλων. Δῆλον γὰρ ὡς τὸ ψεύδεσθαι αὐτὸν, οὐ μόνον οὐκ ἀπήλλαττε τῶν πληγῶν, ἀλλὰ καὶ σφοδροτέραν τὴν τιμωρίαν ἐποίει. Ἐποίει δὲ πιστὰς καὶ τὰς κατ' αὐτοῦ διαβολὰς τῶν Ἰουδαίων, ὅτι ἀπατεών ἐστι, καὶ ψεύστης, καὶ γόης, ἃ πάντων μάλιστα Παῦλος ἠγωνίζετο ἀποσκευάζειν. Ἄλλως τε καὶ ὁ χιλίαρχος, εἰ μὴ ἐβεβαιώθη ὅτι Ῥωμαῖός ἐστιν, οὐκ ἂν ἀπέστη
B τοῦ τύπτειν, οὐκ ἂν ἐξεῖλε σπουδαίως ὑπὸ τῶν Ἰουδαίων ἐπιβουλευόμενον. Οὐκ ἂν ἔγραφεν ὑπὲρ αὐτοῦ πρὸς Φήλικα, ὅτι Ῥωμαῖός ἐστι, καὶ ὅτι ὡς Ῥωμαῖον τῆς τῶν Ἰουδαίων ἐπιβουλῆς ἐξήρπασεν. Οὐκ ἂν παρέδραμον αὐτὸν οἱ Ἰουδαῖοι, οἱ καὶ τὰς μὴ οὔσας αἰτίας κατ' αὐτοῦ ἀναπλάττοντες, ἀλλ' ἐξ αὐτοῦ τούτου, εἴπερ ἐψεύδετο λέγων ἑαυτὸν Ῥωμαῖον, ἀρξάμενοι τῆς διαβολῆς καὶ περὶ τῶν ἄλλων ἔδοξαν ἂν τ' ἀληθῆ λέγειν. Ἀλλὰ πῶς ἔνι καὶ Ταρσέα καὶ Ῥωμαῖον εἶναι; Ἄκουσον γοῦν τοὺς Φιλιππησίους, ὅτε Παῦλον καὶ Σίλαν εἵλκυσαν ἐπὶ τοὺς ἄρχοντας εἰς τὴν ἀγορὰν, ἐπεὶ τοῦ Πύθωνος ἡ παιδίσκη ἀπήλλακτο, τί φασιν; ὅτι Οὗτοι οἱ ἄνθρωποι ἐκταράσσουσιν ἡμῶν τὴν πόλιν, Ἰουδαῖοι ὑπάρχοντες, καὶ καταγγέλλουσιν ἔθη, ἃ οὐκ ἔξεστιν ἡμῖν παραδέχεσθαι οὐδὲ ποιεῖν, Ῥωμαίοις οὖσιν· Ὁρᾷς
C τοὺς Φιλιππησίους Ῥωμαίους ἑαυτοὺς ἀπολαλοῦντας; Οὕτως οὖν οὐδὲν κωλύει καὶ Παῦλον Ταρσέα καὶ Ῥωμαῖον εἶναι. Καὶ γὰρ ἐπεὶ τίμιον ἐδόκει, τὸ καλεῖσθαι Ῥωμαῖον, καὶ περισσότερόν τι τῶν ἄλλων εἰς λόγον δόξης ἐνομίζετο κτᾶσθαι ὁ ταύτῃ καλούμενος τῇ ὀνομασίᾳ, πολλοὶ καὶ κατὰ πόλεις ἅμα, καὶ κατ' ἄνδρα ἔνιοι, ἐσπούδαζον ταύτην ἑαυτοῖς τὴν ὀνομασίαν περιποιήσασθαι. Καὶ ἀπὸ μὲν τῆς πατρίδος ἕκαστος ὠνομάζετο· ὅπερ ἔτυχε, τὴν ἐνεγκαμένην δηλῶν. Ῥωμαῖος δὲ πάλιν ἐκαλεῖτο ὡς ἀξιώματι ταύτην ἐπιγραφόμενος τὴν ὀνομασίαν. Οὕτω γοῦν καὶ ὁ Παῦλος ἡνίκα αὐτὸν ἔμελλον ἀτιμάζειν καὶ τύπτειν, ταύτην προεκομίζετο τὴν προσηγορίαν, δεδιττόμενος καὶ ἀνακόπτειν αὐτοὺς τοῦ τολμήματος ἐπιχειρῶν. Ἀλλὰ φασιν· Ἔστω ταῦτα. Πῶς δὲ ἐγχωρεῖ καὶ ἐν Ταρσῷ
D γεγεννῆσθαι Παῦλον καὶ ἐν Ῥώμῃ; ἐν Ταρσῷ μὲν γὰρ γεγεννῆσθαι καὶ Ῥωμαῖον καλεῖσθαι, ταύτην ἑαυτῷ διὰ τιμήν τινα τὴν ὀνομασίαν ἐπικτησάμενον, ἐδείχθη μηδὲν ἀδύνατον ὄν. Γεγεννῆσθαι δὲ καὶ ἐν Ταρσῷ καὶ ἐν Ῥώμῃ, πῶς οἷόν τέ ἐστι; καὶ ποῦ φησι Παῦλος ὅτι ἐν Ῥώμῃ γεγέννηται; Ναὶ, φησίν. Ἐπειδὴ γὰρ ὁ χιλίαρχος εἶπεν, « Ἐγὼ πολλοῦ κεφαλαίου τὴν πολιτείαν ταύτην ἐκτησάμην. » ὁ Παῦλός φησιν, « Ἐγὼ δὲ καὶ γεγέννημαι. » Καὶ τί τοῦτο; Οὐ γὰρ εἶπεν, Ἐν τῇ Ῥώμῃ γεγέννημαι, ἀλλὰ τί φησιν, αὐτόθεν δῆλον. Εἰπόντος γὰρ πολιτείαν τοῦ χιλιάρχου, οὐχὶ δὲ Ῥώμην, ἀλλὰ Ῥωμαϊκὴν πολιτείαν, ἐπήγαγεν· « Ἐγὼ δὲ καὶ γεγέννη-

μαι. » Οὐχ ἐν τῇ Ῥώμῃ (οὐ γὰρ τοῦτο εἶπεν ὁ χιλίαρχος, ὅτι Πολλοῦ κεφαλαίου ἐκτησάμην), ἀλλ' ἐν τῇ Ῥωμαϊκῇ πολιτείᾳ καὶ τιμῇ, ὥσπερ καὶ κτήσασθαι ἔλεγε. Πῶς οὖν ἐγεννήθη ἐν τῇ Ῥωμαϊκῇ πολιτείᾳ, εἰ μὴ ἐν Ῥώμῃ ἐγεννήθη; Ὅτι κτησαμένου τοῦ πατρὸς αὐτοῦ τὴν τιμὴν ταύτην, καὶ ταύτῃ σεμνυνομένου καὶ περιδόξου ὄντος, αὐτὸς ἐγεννήθη αὐτῷ. Τὸ οὖν, « Ἐγὼ δὲ καὶ γεγέννημαι, » φησὶν, ὅτι Αὐτὸς μὲν πρόσφατον ἔχεις τὴν τιμὴν, αὐτὸς αὐτὴν κτησάμενος, ἐγὼ δὲ πατρικὴν φέρω τὴν δόξαν καὶ συναποτεχθεῖσάν μοι. Διὰ τοῦτό φησιν· « Ἐγὼ δὲ καὶ γεγέννημαι. »

A civitatis, utique non Romam, sed Romanæ civitatis jus subjunxit : Ego vero et natus sum : non Romæ (neque enim tribunus hoc se multa summa comparasse dicit), sed Romanæ civitatis jus ac honorem obtinens : quod etiam ille a se emptum esse dicebat. Quomodo igitur Romanæ civitatis jus habens natus est, si Romæ natus non est? Quia cum pater suus honorem hunc comparasset, et per eum venerandus ac gloriosus fuisset, ipse in eo natus est. Cum itaque ait : Ego vero et natus sum, tantundem est ac si dicat : Tu quidem recentem habes honorem, qui ipse illum comparasti, ego vero paternam habeo gloriam, et quæ mihi congenita est. Propterea dicit : Ego verus et natus sum.

Καὶ ἄλλως. Οὐκ ἐψεύσατο Παῦλος Ῥωμαῖον ἑαυτὸν καλέσας, καίτοι Ἰουδαῖος ὑπάρχων, ὡς καὶ αὐτὸς προ ὀλίγου ἔφη. Ἀπὸ γὰρ Ἀδριανοῦ συνέβη πάντας εἶναι Ῥωμαίους. Μεγάλην γὰρ εἶχον τότε πρόνοιαν οἱ οὕτως ἀξιούμενοι καλεῖσθαι. Ταῦτα δέ φησιν ἵνα μὴ μαστιχθεὶς εὐκαταφρόνητος γένηται· Εἰ γὰρ ἐμάστιξαν, καὶ παρέτρεψαν ἂν τὸ πρᾶγμα καὶ ἀπέκτειναν ἂν αὐτόν. Νῦν δὲ εἰ καὶ μὴ δι' ἕτερον, ἀλλά γε δι' αὐτὸ οὐ μόνον οὐκ ἐμάστιξαν, ἀλλὰ καὶ ἀπέλυσαν. Δείκνυσιν οὖν ὁ Παῦλος, ὅτι ὁ πατὴρ αὐτοῦ Ῥωμαῖος ἦν. Πρὸ γὰρ τοῦ γεννηθῆναι τὸν Παῦλον, γεγενημένης τῆς Κιλικίας ὑπὸ Ῥωμαίοις, ἀνάγκη καὶ αὐτὸν ὡς ὄντα ὑπ' αὐτοὺς, Ῥωμαῖον εἶναι. Τέως δὲ κατὰ τὴν προφητείαν ἐδεσμεύθη ἐν Ἰερουσαλήμ. Τί οὖν ἀπὸ τούτου γίνεται; Λύσας κατήγαγεν αὐτὸν πρὸς τοὺς Ἰουδαίους. Οὐκ ἄρα ψεῦδος ἦν. Ἐφοβήθη γὰρ, φησὶν, ὁ χιλίαρχος ἐπιγνοὺς ὅτι Ῥωμαῖός ἐστι, τουτέστιν ἀξιωματικοῦ γένους.

163 *Alio quoque modo*, Non mentitus est Paulus B Romanum se dicens, cum Judæus esset prout idem ipse ante pauca verba dixerat. Ab Adriano enim contigit ut omnes Romani essent. Magna siquidem ratio habebatur eorum qui digni haberentur ut ita appellarentur. Hæc autem ait ne flagellatus facile despectui haberetur. Nam si flagellassent, etiam rem omnem pervertere potuissent, eumque occidere. Nunc vero etsi non ob aliud, sed propter hoc ipsum, non modo non flagellaverunt, verum etiam dimiserunt. Ostendit ergo Paulus patrem suum Romanum fuisse. Priusquam enim nasceretur Paulus, subjecta Romanis Cilicia, necesse erat ipsum quoque, utpote illis subditum, esse Romanum. Interim vero juxta prophetiam alligatus est Jerosolymis. Quid igitur postmodum accidit? Solutum deduxit ad Judæos. Non igitur mendax C erat. Timuit enim tribunus, inquit, ubi rescivit quod Romanus esset, hoc est ex genere dignitate claro.

ΚΕΦΑΛ ΛΓ'.

Ὅσα ὁ Παῦλος καταβὰς εἰς τὸ συνέδριον ἔπαθέ τε καὶ εἶπε, καὶ εὐθυβόλως ἔπραξε.

« Τῇ δὲ ἐπαύριον βουλόμενος γνῶναι τὸ ἀσφαλὲς, τὸ, τι κατηγορεῖται παρὰ τῶν Ἰουδαίων, ἔλυσεν αὐτὸν ἀπὸ τῶν δεσμῶν, καὶ ἐκέλευσεν ἐλθεῖν τοὺς ἀρχιερεῖς, καὶ ὅλον τὸ συνέδριον αὐτῶν. Καὶ καταγαγὼν τὸν Παῦλον, ἔστησεν εἰς αὐτούς. Ἀτενίσας δὲ ὁ Παῦλος τῷ συνεδρίῳ, εἶπεν· Ἄνδρες ἀδελφοὶ, ἐγὼ πάσῃ συνειδήσει ἀγαθῇ πεπολίτευμαι τῷ Θεῷ ἄχρι ταύτης ἡμέρας. Ὁ δὲ ἀρχιερεὺς Ἀνανίας ἐπέταξε τοῖς παρεστῶσιν αὐτῷ, τύπτειν αὐτοῦ τὸ στόμα. Τότε ὁ Παῦλος πρὸς αὐτὸν εἶπε· Τύπτειν σε μέλλει ὁ Θεὸς, τοῖχε κεκονιαμένε. Καὶ σὺ κάθῃ κρίνων με κατὰ τὸν νόμον, καὶ παρὰ νόμον κελεύεις με τύπτεσθαι; Οἱ δὲ παρεστῶτες εἶπον· Τὸν ἀρχιερέα τοῦ Θεοῦ λοιδορεῖς; Ἔφη τε ὁ Παῦλος· Οὐκ ᾔδειν, ἀδελφοὶ, ὅτι ἐστὶν ἀρχιερεύς. Γέγραπται γάρ· Ἄρχοντα τοῦ λαοῦ σου οὐκ ἐρεῖς κακῶς. »

CAPUT XXXIII.

De his quæ Paulus descendens in concilium passus est, et recte sibi consulens fecit.

XXII, 30; XXIII, 1-5. « Postero autem die volens quidpiam certi cognoscere, ob quam causam accusaretur a Judæis, solvit eum a vinculis, et jussit principes sacerdotum convenire, totumque concilium, ac deductum Paulum sistebat coram illis. Intentis autem Paulus in concilium oculis, ait : Viri fratres, ego omni conscientia bona conversatus sum coram Deo usque in hodiernum diem. **174** Princeps autem sacerdotum Ananias præcepit astantibus sibi, ut percuterent os ejus. D Tunc Paulus dixit ad eum : Futurum est ut percutiat te Deus, paries dealbate. Et tu sedes judicans me secundum legem, et contra legem jubes me percuti? Qui autem astabant, dixerunt : Summo sacerdoti Dei maledicis? Ait autem Paulus : Nesciebam, fratres, quod summus sacerdos esset. Scriptum est enim : Principi populi tui non maledices[22]. »

« Τύπτειν σε μέλλει ὁ Θεὸς, τοῖχε κεκονιαμένε. » Ἄξιον ζητῆσαι πῶς ὁ αὐτὸς ἀλλαχοῦ εἰπὼν, « Λοιδορούμενοι εὐλογοῦμεν, βλασφημούμενοι παρακαλοῦμεν, » ἐνταῦθα τοὐναντίον, οὐ μόνον λοιδορεῖ, ἀλλὰ

« Futurum est ut percutiat te Deus, paries dealbate. » Dignum est ut inquiramus, quomodo cum alibi dixerit : « Male audientes, benedicimus : conviciis affecti, obseramus : » hic

[22] Exod. XXII, 28.

e diverso non solum convitium ingerit, sed etiam maledicit? Et dicimus quod hæc verba libere loquentis potius sunt, quam iræ aut animi commoti. Non enim volebat tribunum intelligere quod facile despiceretur. Nam cum ille pepercisset ne flagellaretur, si postquam ad Judæos eductus est, contingit ut a ministris verberetur, factum hoc erat redditurum illum audentiorem. Hoc autem non, ut quidam dicunt, ad ministrum dirigitur, sed ad eum qui præceperat, propter id quod protinus respondet. Sciens enim quod oporteat justam quoque iram comprimere, et justam indignationem occultare, tanquam pœnitentia ductus ait: Nesciebam quod summus sacerdos esset. Atqui sciebat: dixerat enim: Et tu sedes judicans me secundum legem: sed ignorantiam simulat quæ nulli nocet, sed dispensatoria est. Contingit enim ut quis graviori dispensatione liberæ locutionis utatur. Frequenter enim intempestiva loquendi libertas veritati nocuit, tempestivus autem ejus usus, quod propositum erat, correxit « Nesciebam, fratres, » et cætera. Quidam dicunt eum id non scivisse ob longum temporis intervallum, quo apud Judæos non fuerat. Quod autem eum in medio cum multis aliis videret, non statim ex hoc manifestum erat summum esse sacerdotem, cum multi essent ac varii. Propterea rationabiliter, ut qui non sciverit, respondet quasi crimen sit, ac subjungit: Principi populi tui non maledices.

καὶ ἐπαρᾶται. Καὶ φαμεν, ὅτι ταῦτα τὰ ῥήματα παῤῥησίας μᾶλλόν ἐστιν ἢ θυμοῦ. Οὐ γὰρ ἐβούλετο εὐκαταφρόνητος φανῆναι τῷ χιλιάρχῳ. Εἰ γὰρ αὐτὸς μὲν ἐφείσατο μαστίξαι, ὡς δὴ τοῖς Ἰουδαίοις ἐκδίδοσθαι μέλλοντα ὑπὸ τῶν οἰκετῶν τύπτεσθαι, μᾶλλον ἂν ἐκεῖνον θρασύτερον εἰργάσατο. Τοῦτο δὲ οὐχ, ὥς φασί τινες πρὸς τὸν παῖδα ἀποτείνεται, ἀλλὰ πρὸς αὐτὸν τὸν ἐπιτάξαντα, δι' ὃ ἀπολογεῖται εὐθέως. Εἰδὼς γὰρ ὅτι δεῖ καὶ θυμὸν δίκαιον περιστέλλειν, καὶ ἀγανάκτησιν δικαίαν καλύπτειν, ὥσπερ μεταμεληθεὶς λέγει· Οὐκ ᾔδειν ὅτι ἐστὶν ἀρχιερεὺς, καίτοι εἰδώς. Ἔλεγε γὰρ, Καὶ σὺ κάθῃ κρίνων με κατὰ τὸν νόμον. Ἀλλὰ προσποιεῖται ἄγνοιαν οὐ βλάπτουσαν, ἀλλ' οἰκονομοῦσαν. Ἔστι γὰρ καὶ μεταχειρισμῷ χρήσασθαι ἰσχυροτέρῳ παῤῥησίας. Πολλάκις γὰρ παῤῥησία μὲν ἄκαιρος ἔβλαψε τὴν ἀλήθειαν, μεταχειρισμὸς δὲ εὔκαιρος κατώρθωσε τὸ προκείμενον. « Οὐκ ᾔδειν, ἀδελφοὶ, » καὶ τὰ ἑξῆς. Τινές φασι μὴ εἰδέναι αὐτὸν ὅτι ἐστὶν ἀρχιερεὺς, διὰ μακροῦ μὲν ἐπανελθόντα χρόνου, μὴ συγγενόμενον δὲ Ἰουδαίοις, ὁρῶντα δὲ αὐτὸν ἐν τῷ μέσῳ μετὰ πολλῶν ἑτέρων· οὐκ ἔτι γὰρ δῆλος ἦν ὁ ἀρχιερεὺς, πολλῶν ὄντων καὶ διαφόρων. Δι' ὃ ὡς μὴ εἰδὼς εὐλόγως ἀπολογεῖται ὡς κατηγορίας οὔσης, καὶ ἐπάγει· Ἄρχοντα τοῦ λαοῦ σου οὐκ ἐρεῖς κακῶς.

165 XXIII, 6-7. « Sciens autem Paulus quod una pars esset Sadducæorum, et altera Pharisæorum, exclamavit in concilio: Viri fratres, ego Pharisæus sum, filius Pharisæi: de spe et resurrectione mortuorum ego judicor. Cumque hoc dixisset, facta est dissensio inter Pharisæos ac Sadducæos, et dissecta est multitudo. »

« Γνοὺς δὲ ὁ Παῦλος ὅτι ἓν μέρος ἐστὶ Σαδδουκαίων, τὸ δὲ ἅτερον Φαρισαίων, ἔκραξεν ἐν τῷ συνεδρίῳ· Ἄνδρες ἀδελφοὶ, ἐγὼ Φαρισαῖός εἰμι, υἱὸς Φαρισαίου, περὶ ἐλπίδος καὶ ἀναστάσεως νεκρῶν ἐγὼ κρίνομαι. Τοῦτο δὲ αὐτοῦ λαλήσαντος, ἐγένετο στάσις τῶν Φαρισαίων καὶ τῶν Σαδδουκαίων καὶ ἐσχίσθη τὸ πλῆθος. »

Rursum humano modo disserit, nec ubique gratiæ commodo gaudet. Et hoc tempore ac post ista voluit dissidere multitudinem quæ adversus ipsum concors erat. Et neque hoc loco mentitur: siquidem ex progenitoribus Pharisæus erat.

Πάλιν ἀνθρωπίνως διαλέγεται, καὶ οὐ πανταχοῦ τῆς χάριτος ἀπολαύει. Καὶ ἐν τούτῳ, καὶ μετὰ ταῦτα ἐβουλήθη σχίσαι τὸ πλῆθος τὸ κακῶς ὁμονοοῦν κατ' αὐτοῦ. Καὶ οὐ ψεύδεται οὐδὲ ἐνταῦθα· Φαρισαῖος γὰρ ἦν ἐκ προγόνων.

XXIII, 8, 9. « Sadducæi namque dicunt non esse resurrectionem, neque angelum, neque spiritum. Pharisæi autem utraque confitentur. Factus est autem clamor magnus. Cumque surrexissent Scribæ de factione Pharisæorum, depugnabant, dicentes: Nihil mali invenimus in homine isto. »

« Σαδδουκαῖοι μὲν γὰρ λέγουσι, μὴ εἶναι ἀνάστασιν, μηδὲ ἄγγελον, μήτε πνεῦμα. Φαρισαῖοι δὲ ὁμολογοῦσι τὰ ἀμφότερα. Ἐγένετο δὲ κραυγὴ μεγάλη, καὶ ἀναστάντες γραμματεῖς τοῦ μέρους τῶν Φαρισαίων, διεμάχοντο λέγοντες· Οὐδὲν κακὸν εὑρίσκομεν ἐν τῷ ἀνθρώπῳ τούτῳ. »

Sadducæi cum crassi sint, fortassis ne Deum quidem cognoscunt, unde neque credere volunt resurrectionem esse. « Pharisæi vero utraque confitentur. » Atqui tria sunt: quomodo ergo dicit ἀμφότερα? Aut quod spiritum et angelum unum esse dicit, aut quod dictio ἀμφότερα, non solum circa duo ponitur, licet hoc proprie significet, sed etiam de tribus. Itaque non oportet ab externa exactæ proprietatis perscrutatione judicare scripturas simplicium atque illiteratorum piscatorum.

Σαδδουκαῖοι παχεῖς τινὲς ὄντες, τάχα οὐδὲ τὸν Θεὸν ἴσασιν. Ὅθεν οὐδὲ ἀνάστασιν βούλονται πιστεύειν εἶναι. « Φαρισαῖοι δὲ ὁμολογοῦσι τὰ ἀμφότερα. » Καὶ μὴν τρία ἐστί. Πῶς οὖν λέγει, « Ἀμφότερα; » ἢ ὅτι πνεῦμα καὶ ἄγγελον ἕν φησιν, ἢ ὅτι ἡ λέξις οὐ μόνον περὶ δύο λέγει, ὅπερ κυρίως δηλοῖ τὸ, « Ἀμφότερα, ἀλλὰ καὶ περὶ τριῶν. Ὥστε οὖν οὐ δεῖ ἐκ τῆς ἔξωθεν ἀκριβολέκτου κυριότητος κρίνειν τὰς τῶν ἁπλῶν καὶ ἀγραμμάτων ἁλιέων συγγραφάς.

XXIII, 9-11. « Si autem spiritus locutus est ei aut angelus, ne repugnemus Deo. Et dum magna seditio coorta esset, veritus tribunus ne discer-

« Εἰ δὲ πνεῦμα ἐλάλησεν αὐτῷ, ἢ ἄγγελος, μὴ θεομαχῶμεν. Πολλῆς δὲ γενομένης στάσεως, εὐλαβηθεὶς ὁ χιλίαρχος μὴ διασπασθῇ ὁ Παῦλος ὑπ'

αὐτῶν, ἐκέλευσε τὸ στράτευμα καταβῆναι καὶ A ἁρπάσαι αὐτὸν ἐκ μέσου αὐτῶν, ἄγειν τε εἰς τὴν παρεμβολήν. Τῇ δὲ ἐπιούσῃ νυκτὶ ἐπιστὰς αὐτῷ ὁ Κύριος, εἶπε· Θάρσει, Παῦλε. Ὡς γὰρ διεμαρτύρω τὰ περὶ ἐμοῦ εἰς Ἱερουσαλὴμ, οὕτως σε δεῖ καὶ εἰς Ῥώμην μαρτυρῆσαι. »

« Εἰ δὲ πνεῦμα ἐλάλησεν αὐτῷ. » Διχῶς ἔστι νοῆσαι τὸ εἰρημένον. Ἢ γὰρ λείπει τι αὐτῷ πρὸς ἀναπλήρωσιν τοῦ νοήματος, ἵνα ᾖ οὕτως· Εἰ δὲ πνεῦμα ἢ ἄγγελος ἐλάλησεν αὐτῷ, ἄδηλον, φησίν· ἢ ὡς ἀπὸ τῶν Φαρισαίων τὸ ῥῆμα λεκτέον· Εἰ δὲ πνεῦμα ἐλάλησεν αὐτῷ ἢ ἄγγελος, ἀντὶ τοῦ, Ἰδοὺ τὰ περὶ ἀναστάσεως λαλῶν, δῆλός ἐστιν ἢ διὰ Πνεύματος ἁγίου, ἢ δι' ἀγγέλου κατηχηθεὶς τὸν τῆς ἀναστάσεως λόγον.

B

ΚΕΦΑΛ. ΛΔ'.

Περὶ ἐπιβουλῆς μελετωμένης ὑπὸ Ἰουδαίων κατὰ Παύλου, καὶ μηνύσεως αὐτῆς πρὸς Λυσίαν· ἐν ᾧ ὅτι παρεπέμφθη ὁ Παῦλος τῷ ἡγεμόνι εἰς Καισάρειαν μετὰ στρατιωτῶν καὶ γραμματέων.

« Γενομένης δὲ ἡμέρας, ποιήσαντές τινες τῶν Ἰουδαίων συστροφὴν, ἀνεθεμάτισαν ἑαυτοὺς, λέγοντες, μήτε φαγεῖν, μήτε πιεῖν, ἕως οὗ ἀποκτείνωσι τὸν Παῦλον. Ἦσαν δὲ πλείους τεσσαράκοντα οἱ ταύτην τὴν συνωμοσίαν πεποιηκότες. Οἵτινες προσελθόντες τοῖς ἀρχιερεῦσι καὶ τοῖς πρεσβυτέροις εἶπον· Ἀναθέματι ἀνεθεματίσαμεν ἑαυτοὺς μηδενὸς γεύσασθαι ἕως οὗ ἀποκτείνωμεν τὸν Παῦλον. Νῦν οὖν ὑμεῖς ἐμφανίσατε τῷ χιλιάρχῳ καὶ τῷ συνεδρίῳ, ὅπως αὔριον αὐτὸν καταγάγῃ πρὸς C ἡμᾶς, ὡς μέλλοντας διαγινώσκειν ἀκριβέστερον τὰ περὶ αὐτοῦ. Ἡμεῖς δὲ πρὸ τοῦ ἐγγίσαι αὐτὸν, ἕτοιμοί ἐσμεν τοῦ ἀνελεῖν αὐτόν. Ἀκούσας δὲ ὁ υἱὸς τῆς ἀδελφῆς Παύλου τὸ ἔνεδρον, παραγενόμενος καὶ εἰσελθὼν εἰς τὴν παρεμβολὴν, ἀπήγγειλε τῷ Παύλῳ. Προσκαλεσάμενος δὲ ὁ Παῦλος ἕνα τῶν ἑκατοντάρχων, ἔφη· Τὸν νεανίαν τοῦτον ἀπάγαγε πρὸς τὸν χιλίαρχον· ἔχει γάρ τι ἀπαγγεῖλαι αὐτῷ. Ὁ μὲν οὖν παραλαβὼν αὐτὸν ἤγαγε πρὸς τὸν χιλίαρχον, καὶ φησιν· Ὁ δέσμιος Παῦλος προσκαλεσάμενός με, ἠρώτησε τοῦτον τὸν νεανίαν ἀγαγεῖν πρὸς σὲ ἔχοντά τι λαλῆσαί σοι. Ἐπιλαβόμενος δὲ τῆς χειρὸς αὐτοῦ ὁ χιλίαρχος, καὶ ἀναχωρήσας κατ' ἰδίαν, ἐπυνθάνετο, Τί ἐστιν ὁ ἔχεις ἀπαγγεῖλαί μοι. Εἶπε δὲ, ὅτι οἱ Ἰουδαῖοι συνέθεντο τοῦ ἐρωτῆσαί σε, ὅπως αὔριον εἰς τὸ συνέδριον καταγάγῃς D τὸν Παῦλον, ὡς μέλλοντές τι ἀκριβέστερον πυνθάνεσθαι περὶ αὐτοῦ. Σὺ οὖν μὴ πεισθῇς αὐτοῖς. Ἐνεδρεύουσι γὰρ αὐτὸν ἐξ αὐτῶν ἄνδρες πλείους τεσσαράκοντα, οἵτινες ἀνεθεμάτισαν ἑαυτοὺς μήτε φαγεῖν μήτε πιεῖν ἕως οὗ ἀνέλωσιν αὐτόν· καὶ νῦν ἕτοιμοί εἰσι προσδεχόμενοι τὴν ἀπὸ σοῦ ἐπαγγελίαν. Ὁ μὲν οὖν χιλίαρχος ἀπέλυσε τὸν νεανίαν, παραγγείλας μηδενὶ ἐκλαλῆσαι, ὅτι ταῦτα ἐνεφάνισας πρός με. Καὶ προσκαλεσάμενος δύο τινὰς τῶν ἑκατοντάρχων, εἶπεν· Ἑτοιμάσατε στρατιώτας διακοσίους, ὅπως πορευθῶσιν ἕως Καισαρείας, καὶ ἱππεῖς ἑβδομήκοντα, καὶ δεξιολάβους διακοσίους,

peretur Paulus ab ipsis, jussit milites descendere et rapere eum de medio eorum, ac deducere eum in castra. Sequenti vero nocte assistens ei Dominus ait : Bono animo esto, Paule : ut enim testificatus es de me Jerosolymis, sic te oportet et Romæ testificari. »

« Si autem spiritus locutus est ei. » Duplici modo intelligi potest quod dictum est. Aut enim deest quidpiam ad sententiæ expletionem, ut ita dicatur : **166** Si autem Spiritus aut angelus locutus est ei, incertum est, inquit. Aut tanquam a Pharisæis dicendum est esse verbum : Si autem spiritus vel angelus, locutus est ei : hoc est, Ecce quæ de resurrectione loquitur manifestum est, quod aut per Spiritum sanctum, aut per angelum eruditus sit resurrectionis sermonem.

CAPUT XXXIV.

De insidiis Paulo intentatis a Judæis, et quod Lysiæ indicatæ sint ; in quo narratur quod transmissus sit Paulus Cæsaream ad præsidem cum militibus et scribis.

XXIII, 12-35. « Facto autem die, collegerunt se quidam ex Judæis, et devoverunt se, dicentes, neque esuros se, neque bibituros, donec occiderent Paulum. Erant autem plures quam quadraginta viri qui hanc conjurationem fecerant : qui accesserunt ad principes sacerdotum ac seniores, et dixerunt : Devotione devovimus nos nihil gustaturos donec occidamus Paulum. Nunc ergo vos significate tribuno et concilio, ut cras producat illum ad nos, tanquam aliquid certius cognituros de eo. Nos vero priusquam appropinquet, parati sumus interficere illum. Cumque audisset filius sororis Pauli insidias, venit et intravit castra, nuntiavitque Paulo. Accersito autem Paulus ad se uno ex centurionibus ait : Adolescentem hunc abduc ad tribunum, habet enim quod renuntiet illi. Et ille quidem assumens eum duxit ad tribunum, et ait : Vinctus Paulus accersitum me rogavit, ut hunc adolescentem perducerem ad te habentem aliquid quod loquatur tibi. Apprehensa autem tribunus manu illius, secessit cum eo seorsim et percontatus est illum : Quid est quod habes significandum mihi ? At ille dixit ; **167** Judæi constituerunt uti rogarent te, ut crastino die educas Paulum in concilium, quasi aliquid certius inquisituri sint de illo. Tu vero ne persuadearis ab eis. Insidiantur enim illi ex eis viri plures quadraginta, qui seipsos devoverunt ne vel edant, vel bibant donec interficiant illum : et nunc parati sunt exspectantes ut promittas. Tribunus igitur dimisit adolescentem, præcepitque ei : Ne cui effutias, inquiens, quod hæc indicaveris mihi. Et accersitis duobus quibusdam centurionibus, dixit : Parate milites ducentos ut eant Cæsaream, et equites septuaginta, et lancearios ducentos a tertia hora noctis : et jumenta præbete, ut impositum Paulum salvum perducant ad Felicem

præsidem, scriptis litteris in formam: Claudius Lysias maxime strenuo præsidi Felici salutem. Virum hunc comprehensum a Judæis, cum jam esset ab eis interficiendus, superveniens cum exercitu eripui, cognito quod Romanus esset: volensque scire causam ob quam accusarent illum, deduxi eum in concilium ipsorum. Quem comperi accusari de quæstionibus legis eorum, nullum autem dignum morte aut vinculis crimen habentem. Cumque indicatum esset mihi de insidiis quas illi paraverant Judæi, protinus misi illum ad te, præcepto dato etiam accusatoribus, ut quæ habent adversus eum dicant apud te. Vale. Milites vero, juxta quod sibi injunctum erat, receptum Paulum duxerunt per noctem Antipatridem. Postero autem die dimissis equitibus ut cum eo irent, reversi sunt in castra. Qui cum venissent Cæsaream ac tradidissent præsidi epistolam, statuerunt coram eo et Paulum. Cumque legisset præses et interrogasset ex qua provincia esset, ubi cognovisset quod ex Cilicia: Audiam te, inquit, cum accusatores quoque tui advenerint, jussitque in prætorio Herodis custodiri eum. »

A ἀπὸ τρίτης ὥρας τῆς νυκτός, κτήνη τε παραστῆσαι, ἵνα ἐπιβιβάσαντες τὸν Παῦλον διασώσωσι πρὸς Φήλικα τὸν ἡγεμόνα, γράψας ἐπιστολὴν περιέχουσαν τὸν τύπον τοῦτον· Κλαύδιος Λυσίας τῷ κρατίστῳ ἡγεμόνι Φήλικι χαίρειν. Τὸν ἄνδρα τοῦτον συλληφθέντα ὑπὸ τῶν Ἰουδαίων, καὶ μέλλοντα ἀναιρεῖσθαι ὑπ' αὐτῶν, ἐπιστὰς σὺν τῷ στρατεύματι ἐξειλόμην, μαθὼν ὅτι Ῥωμαῖός ἐστι. Βουλόμενος δὲ γνῶναι τὴν αἰτίαν, δι' ἣν ἐνεκάλουν αὐτῷ, κατήγαγον αὐτὸν εἰς τὸ συνέδριον αὐτῶν. Ὃν εὗρον ἐγκαλούμενον περὶ ζητημάτων τοῦ νόμου αὐτῶν, μηδὲν δὲ ἄξιον θανάτου ἢ δεσμῶν ἔγκλημα ἔχοντα. Μηνυθείσης δέ μοι ἐπιβουλῆς εἰς τὸν ἄνδρα μέλλειν ἔσεσθαι ἀπὸ τῶν Ἰουδαίων, ἐξαυτῆς ἔπεμψα πρὸς σὲ, παραγγείλας καὶ τοῖς κατηγόροις λέγειν
B τὰ πρὸς αὐτὸν ἐπὶ σοῦ. Ἔῤῥωσο. Οἱ μὲν οὖν στρατιῶται κατὰ τὸ διατεταγμένον αὐτοῖς, ἀναλαβόντες τὸν Παῦλον, ἤγαγον διὰ τῆς νυκτὸς εἰς τὴν Ἀντιπατρίδα. Τῇ δὲ ἐπαύριον ἐάσαντες τοὺς ἱππεῖς πορεύεσθαι σὺν αὐτῷ, ὑπέστρεψαν εἰς τὴν παρεμβολὴν, οἵτινες εἰσελθόντες εἰς τὴν Καισάρειαν, καὶ ἀναδόντες τὴν ἐπιστολὴν τῷ ἡγεμόνι, παρέστησαν καὶ τὸν Παῦλον αὐτῷ. Ἀναγνοὺς δὲ ὁ ἡγεμὼν, καὶ ἐπερωτήσας ἐκ ποίας ἐπαρχίας ἐστὶ, καὶ πυθόμενος ὅτι ἀπὸ Κιλικίας, Διακούσομαί σου, ἔφη, ὅταν καὶ οἱ κατήγοροί σου παραγένωνται· ἐκέλευσέ τε αὐτὸν ἐν τῷ πραιτωρίῳ Ἡρώδου φυλάσσεσθαι. »

168 « Ἀνεθεμάτισαν ἑαυτούς, » i. devoverunt seipsos, hoc est, extra Dei fidem sese esse dixerunt nisi facerent quæ judicaverant. Sive ergo promissione frustrarentur, sicut etiam frustrati sunt, anathema erant: sive etiam contigisset illis ut occiderent, rursus aut ipsi tanquam homicidæ anathema sese efficiebant, aut Deus ipse, quanquam pontifices dissimularent. Itaque duplex est anathema: unum quidem tanquam omnibus aut multis inaccessum solique Deo repositum: alterum quasi ab omni creatura sanctisque potestatibus intactum, et a Deo alienum, tanquam diabolo repositum, propter alienationem bono impermistam: et hujusmodi nunc anathemati hi sese subjiciunt. Hoc autem sæpius per epitasim, id est, intensionem dici arbitramur κατάθεμα, hoc est rejectum: quod enim hujusmodi est non reponitur aut deponitur, sed rejicitur, diabolo subjectum simul, et cum eo condemnatum.

« Ἀνεθεμάτισαν ἑαυτούς, » τουτέστιν ἔξω εἶναι τῆς κατὰ Θεὸν πίστεως εἶπον ἑαυτοὺς, εἰ μὴ ποιήσειαν τὰ δόξαντα. Εἴτε οὖν ἐψεύσαντο τὴν ὑπόσχεσιν ὡς καὶ ἐψεύσαντο, ἀνάθεμά εἰσιν· εἴτε καὶ ἐξεγεγόνει αὐτοῖς φονεῦσαι, πάλιν ὡς φονεῖς ἀνάθεμα
C ἑαυτοὺς ἐποίουν, ἤτοι ὁ Θεὸς, εἰ καὶ παρεσιώπων οἱ ἀρχιερεῖς. Τοῦ ἀναθέματος οὖν δισσοῦ νοουμένου, τοῦ μὲν, ὡς τοῖς πᾶσιν ἢ πολλοῖς ἀνεφίκτου, Θεῷ δὲ μόνῳ ἀνατιθεμένου, τοῦ δὲ ὡς πάσῃ τῇ κτίσει καὶ ταῖς ἁγίαις δυνάμεσιν ἀψαύστου, καὶ Θεῷ ἀλλοτρίου, ὡς τῷ διαβόλῳ ἀνακειμένου, διὰ τὴν ἀμιγῆ τοῦ καλοῦ ἀλλοτρίωσιν, τοιούτῳ νῦν καὶ οὗτοι ὑποβάλλουσιν ἑαυτοὺς ἀναθέματι. Τοῦτ' οὖν πολλάκις κατ' ἐπίτασιν εἰρῆσθαι νομίζομεν κατάθεμα. Τῷ γὰρ ὄντι τὸ τοιοῦτον οὐκ ἀνατίθεται, ἀλλὰ κατατίθεται τῷ διαβόλῳ ὑποταττόμενον καὶ συγκαταδικαζόμενον.

CAPUT XXXV.

Tertulli accusatio adversus Paulum, et ipsius ad præsidem defensio.

XXIV, 1-21. « Post quinque autem dies descendit princeps sacerdotum Ananias cum senioribus et Tertullo quodam oratore, qui comparuerunt coram præside adversus Paulum, citatoque Paulo cœpit Tertullus accusare, dicens: Cum in multa pace agamus per te, et multa recte gerantur in populo hoc per tuam providentiam, et semper, et ubique comprobamus, præstantissime Felix, cum omni gratiarum actione. Sed ne diutius te detineam, oro te ut audias nos paucis pro tua humanitate. Nacti enim sumus hunc virum pe-

D

ΚΕΦΑΛ. ΛΕ'.

Τερτύλλου περὶ Παύλου κατηγορία, καὶ αὐτοῦ ἀπολογία ἐπὶ τοῦ ἡγεμόνος.

« Μετὰ δὲ πέντε ἡμέρας κατέβη ὁ ἀρχιερεὺς Ἀνανίας μετὰ τῶν πρεσβυτέρων, καὶ ῥήτορος Τερτύλλου τινός. Οἵτινες ἐνεφάνισαν τῷ ἡγεμόνι κατὰ τοῦ Παύλου. Κληθέντος δὲ αὐτοῦ, ἤρξατο κατηγορεῖν ὁ Τέρτυλλος, λέγων· Πολλῆς εἰρήνης τυγχάνοντες διὰ σοῦ, καὶ κατορθωμάτων γινομένων τῷ ἔθνει τούτῳ διὰ τῆς σῆς προνοίας, πάντῃ τε καὶ πανταχοῦ ἀποδεχόμεθα, κράτιστε Φῆλιξ, μετὰ πάσης εὐχαριστίας. Ἵνα δὲ μὴ ἐπὶ πλεῖόν σε ἐγκόπτω, παρακαλῶ ἀκοῦσαί σε ἡμῶν συντόμως τῇ σῇ ἐπιεικείᾳ· Εὑρόντες γὰρ τὸν ἄνδρα τοῦτον

λοιμὸν, καὶ κινοῦντα στάσεις πᾶσι τοῖς Ἰουδαίοις τοῖς κατὰ τὴν οἰκουμένην, πρωτοστάτην τε τῆς τῶν Ναζωραίων αἱρέσεως, ὃς καὶ τὸ ἱερὸν ἐπείρασε βεβηλῶσαι, ἐκρατήσαμεν αὐτὸν, καὶ κατὰ τὸν ἡμέτερον νόμον ἠθελήσαμεν κρίνειν. Παρελθὼν δὲ Λυσίας ὁ χιλίαρχος μετὰ πολλῆς βίας ἐκ τῶν χειρῶν ἡμῶν ἀπήγαγεν, κελεύων τοὺς κατηγόρους αὐτοῦ ἔρχεσθαι ἐπὶ σέ· παρ' οὗ δύνασαι αὐτὸς ἀνακρίνας περὶ πάντων τούτων ἐπιγνῶναι, ὧν ἡμεῖς κατηγοροῦμεν αὐτοῦ. Συνέθεντο δὲ καὶ οἱ Ἰουδαῖοι φάσκοντες ταῦτα οὕτως ἔχειν. Ἀπεκρίθη δὲ ὁ Παῦλος, νεύσαντος αὐτῷ τοῦ ἡγεμόνος λέγειν· Ἐκ πολλῶν ἐτῶν ὄντα σε κριτὴν τῷ ἔθνει τούτῳ ἐπιστάμενος, εὐθυμότερον τὰ περὶ ἐμαυτοῦ ἀπολογοῦμαι, δυναμένου σου γνῶναι, ὅτι οὐ πλείους εἰσίν μοι ἡμέραι ἢ δεκαδύο, ἀφ' ἧς ἀνέβην προσκυνήσων ἐν Ἱερουσαλὴμ, καὶ οὔτε ἐν τῷ ἱερῷ εὗρόν με πρός τινα διαλεγόμενον, ἢ ἐπισύστασιν ποιοῦντα ὄχλου, οὔτε ἐν ταῖς συναγωγαῖς, οὔτε κατὰ πόλιν· οὔτε παραστῆναί με δύνανται, περὶ ὧν κατηγοροῦσί μου. Ὁμολογῶ δὲ τοῦτό σοι, ὅτι κατὰ τὴν ὁδὸν, ἣν λέγουσιν αἵρεσιν, οὕτως λατρεύω τῷ πατρῴῳ Θεῷ, πιστεύων πᾶσι τοῖς κατὰ τὸν νόμον καὶ τοῖς προφήταις γεγραμμένοις, ἐλπίδα ἔχων εἰς τὸν Θεὸν, ἣν καὶ αὐτοὶ οὗτοι προσδέχονται, ἀνάστασιν μέλλειν ἔσεσθαι νεκρῶν, δικαίων τε καὶ ἀδίκων. Ἐν τούτῳ δὲ αὐτὸς ἀσκῶ, ἀπρόσκοπον συνείδησιν ἔχειν πρὸς τὸν Θεὸν καὶ τοὺς ἀνθρώπους διαπαντός. Δι' ἐτῶν δὲ πλειόνων παρεγενόμην, ἐλεημοσύνας ποιήσων εἰς τὸ ἔθνος μου καὶ προσφορὰς, ἐν οἷς εὗρόν με ἡγνισμένον ἐν τῷ ἱερῷ, οὐ μετὰ ὄχλου, οὐδὲ μετὰ θορύβου. Τινὲς δὲ ἀπὸ τῆς Ἀσίας Ἰουδαῖοι, οὓς δεῖ ἐπὶ σοῦ παρεῖναι καὶ κατηγορεῖν, εἴ τι ἔχοιεν πρός με, ἢ αὐτοὶ οὗτοι εἰπάτωσαν, εἴ τι εὗρον ἐν ἐμοὶ ἀδίκημα, στάντος μου ἐπὶ τοῦ συνεδρίου, ἢ περὶ μιᾶς ταύτης φωνῆς, ἧς ἐκέκραξα ἑστὼς ἐν αὐτοῖς, ὅτι περὶ ἀναστάσεως νεκρῶν ἐγὼ κρίνομαι σήμερον ὑμῶν. »

« Ὅτι κατὰ τὴν ὁδὸν, ἣν λέγουσιν αἵρεσιν, οὕτω λατρεύω τῷ πατρῴῳ Θεῷ. » Μετὰ τὴν κλῆσιν τοῦ εἶναι ἀπόστολος Χριστοῦ λέγων λατρεύειν Κυρίῳ πατρῴῳ Θεῷ δείκνυσιν ἕνα ὄντα Θεὸν Παλαιᾶς τε καὶ Νέας, ὃν οἱ προφῆται καὶ ὁ νόμος κατήγγειλαν, ὃν ὁ Παῦλος ἐκήρυσσεν εἰπὼν, πιστεύων πᾶσι τοῖς κατὰ νόμον καὶ τοῖς προφήταις γεγραμμένοις. Κατὰ τὸ σιωπώμενον δὲ κἀνταῦθα τὸν Χριστὸν εἰσήγαγεν, ἀλλὰ τέως τῷ τῆς ἀναστάσεως ἐνδιατρίβει λόγῳ, ὃν οὗτοι ἐξ ἀρχῆς διεπονοῦντο. Τούτου γὰρ δειχθέντος εὐκόλως καὶ τὰ τοῦ Χριστοῦ ἐπεισήγετο, ὅτι ἀνέστη.

« Ἀκούσας δὲ ταῦτα ὁ Φήλιξ ἀνέβαλεν αὐτοὺς, ἀκριβέστερον εἰδὼς τὰ περὶ τῆς ὁδοῦ, εἰπών· Ὅταν Λυσίας ὁ χιλίαρχος καταβῇ, διαγνώσομαι τὰ καθ' ὑμᾶς. Διαταξάμενός τε τῷ ἑκατοντάρχῳ τηρεῖσθαι τὸν Παῦλον, ἔχειν τε ἄνεσιν, καὶ μηδένα κωλύειν τῶν ἰδίων αὐτοῦ ὑπηρετεῖν ἢ προσέρχεσθαι αὐτῷ. Μετὰ δὲ ἡμέρας τινὰς παραγενόμενος ὁ Φῆλιξ σὺν Δρουσίλλῃ τῇ γυναικὶ αὐτοῦ οὔσῃ Ἰουδαίᾳ, μετ-

A stiferum et concitantem seditionem omnibus Judæis in universo orbe, et auctorem hæresis Nazarenorum, qui etiam templum profanare tentavit: quem et apprehensum voluimus juxta legem nostram judicare. Sed superveniens tribunus Lysias cum magna vi **169** eripuit eum a manibus nostris, jubens accusatores ejus ad te venire, ex quo poteris ipse facta inquisitione de omnibus istis cognoscere, de quibus nos accusamus eum. Adjecerunt autem et Judæi, dicentes hæc ita se habere. Respondit autem Paulus, cum annuisset ipse præses ut diceret: Æquiore animo pro meipso respondeo, cum sciam te multis jam annis judicem fuisse genti huic: qui potes cognoscere, quod non plures sunt mihi dies, quam B duodecim, ex quo ascendi adoraturus Jerosolymam: et neque in templo comprererunt me cum aliquo disputantem, aut concursum facientem turbæ, neque in synagogis, neque in civitate, neque probare possunt ea de quibus me accusant. Confiteor autem hoc tibi quod juxta viam quam vocant hæresim sic colo patrium Deum, credens omnibus quæ in lege et prophetis scripta sunt: spem habens in Deum fore, quam et hi exspectant, resurrectionem mortuorum justorum simul et injustorum. In hoc autem ipse studeo sine offendiculo conscientiam habere erga Deum et homines semper. Post annos autem plures accessi eleemosynas exhibiturus in gentem meam et oblationes, in quibus compererunt me puri- C ficatum in templo, haud cum turba neque cum tumultu. Quidam autem ex Asia Judæi, quos oportebat apud te præsto esse et accusare, si quid haberent adversum me: aut hi ipsi dicant, si quid deprehenderunt in me iniquitatis, cum stem in concilio: nisi de una hac voce, qua clamavi inter eo stans. De resurrectione mortuorum ego judicor hodie a vobis. »

« Juxta viam quam vocant hæresim sic colo patrium Deum. » Dicens se Deum patrium colere post factam vocationem ut essent apostoli, ostendit eumdem esse Deum Veteris ac Novi Testamenti, quem lex et prophetæ annuntiaverunt: quem Paulus prædicabat, dicens se universis credere quæ in lege ac prophetis scripta sunt. D Latenter autem Christum etiam hic induxit, **170** sed interim in sermone de resurrectione versatur, quem hi ab exordio oppugnabant: hoc enim ostenso, facile etiam quæ de Christo sunt superinduceret, nempe quod resurrexerit.

XXIV, 22-27. « Auditis autem his, Felix distulit illos, cum certo sciret quæ ad eam viam attinebant, dicens: Cum tribunus Lysias descenderit, pernoscam causam vestram: jussitque centurioni ut custodiret Paulum, sineretque eum relaxari, et ne quem ex illius familiaribus vetaret subministrare ei, aut adire eum. Post aliquot autem dies cum advenisset Felix cum Dru-

silla uxore sua, quæ erat Judæa, accersivit Paulum, et audivit ab eo fidem, quæ est in Christum. Disputante autem illo de justitia et temperantia, et de judicio futuro, tremefactus Felix respondit : In præsentia abi, cæterum nactus opportunitatem accersam te : simul et illud sperans fore ut pecunia sibi daretur a Paulo quo solveret ipsum, propter quod etiam frequenter accersens eum, loquebatur cum eo. »

« Auditis his Felix. » Advertendum quod Felix noverat fidem, diligenter instructus ex veteri Testamento in his quæ Christi sunt : et ad Judæorum gratiam non absolvit Paulum, aut etiam ut munera acciperet, quemadmodum subsequens sermo demonstrat. Noverat quoque ista, eo quod uxorem haberet Judæam, a qua hæc continue audiebat. Hæc autem præter legem ipsi conjuncta erat, nempe Judæa Græco. Aut fortassis Judæa quidem erat, nupserat tamen illi tum cum Græca esset : propter quod etiam dicebat ipsi suam fidem, suadens ut vir quoque ad eam transiret relicta idololatria.

CAPUT XXXVI.

171 *De Felicis defunctione, Festique successione, et Pauli ab eo interrogatione et provocatione.*

XXIV, 27 ; XXV, 1-12. « Biennio autem expleto accepit successorem Felix Portium Festum. Volens autem gratiam præstare Judæis Felix, reliquit Paulum vinctum Festus ergo suscepta provincia, post triduum ascendit Jerosolyma ab urbe Cæsare. Significaveruntque illi principes sacerdotum ac primores Judæorum de Paulo : et rogabant eum, postulantes favorem adversus ipsum. ut accerseret illum Jerusalem, insidias tendentes, ut interficerent eum in via. Festus autem respondit ut servaretur quidem Paulus Cæsareæ : se vero brevi illo profecturum. Qui ergo, inquit, inter vos potentes sunt, simul descendentes, si quod est in viro crimen, accusent eum. Demoratus autem inter eos diebus amplius quam decem, descendit Cæsaream. et postero die sedit pro tribunali, jussitque Paulum adduci. Qui cum perductus esset, circumsteterunt eum qui ab Jerosolymis descenderant Judæi, multa et gravia crimina intendentes adversus Paulum, quæ non poterant probare, Paulo pro se respondente, quod neque in legem Judæorum, neque in templum, neque in Cæsarem quidquam peccasset. Festus autem volens gratificari Judæis, respondens Paulo, dixit : Vis Jerosolymam ascendere, et ibi de his judicari apud me ? Dixit autem Paulus : Ad tribunal Cæsaris sto, ubi me oportet judicari. Judæis nullam feci injuriam, sicut et tu melius nosti. Si enim injuriam feci, aut quidpiam dignum morte perpetravi, non recuso mori. Si vero nihil est eorum de quibus **172** hi accusant me, nemo potest me illis donare. Cæsarem appello. Tunc Festus cum consilio

πέμψατο τὸν Παῦλον. Καὶ ἤκουσεν αὐτοῦ περὶ τῆς εἰς Χριστὸν πίστεως. Διαλεγομένου δὲ αὐτοῦ περὶ δικαιοσύνης καὶ ἐγκρατείας καὶ τοῦ κρίματος τοῦ μέλλοντος ἔσεσθαι, ἔμφοβος γενόμενος ὁ Φῆλιξ ἀπεκρίθη· Τὸ νῦν ἔχον πορεύου, καιρὸν δὲ μεταλαβὼν μετακαλέσομαί σε, ἅμα δὲ καὶ ἐλπίζων, ὅτι χρήματα δοθήσεται αὐτῷ ὑπὸ τοῦ Παύλου, ὅπως λύσῃ αὐτόν. Δι' ὃ καὶ πυκνότερον αὐτὸν μεταπεμπόμενος ὡμίλει αὐτῷ. »

« Ἀκούσας ταῦτα ὁ Φῆλιξ. » Σημειωτέον ὅτι ᾔδει ὁ Φῆλιξ τὴν πίστιν, ἀκριβῶς κατηχηθεὶς ἐκ τῆς Παλαιᾶς τὰ περὶ τοῦ Χριστοῦ, καὶ πρὸς χάριν Ἰουδαίων οὐκ ἀπέλυσε τὸν Παῦλον, ἢ καὶ διὰ δωροληψίαν, ὡς παρακατιὼν ὁ λόγος ἔδειξεν. Ἔδει δὲ καὶ ὡς ἔχων γυναῖκα Ἰουδαίαν, παρ' ἧς συνεχῶς ἤκουε ταῦτα. Αὕτη δὲ παρὰ τὸν νόμον συνήφθη αὐτῷ, Ἰουδαία οὖσα Ἕλληνι. Ἢ τάχα ἦν μὲν Ἰουδαία, γαμηθεῖσα δὲ αὐτῷ ἐγένετο Ἑλληνίς· δι' ὃ καὶ ἔλεγεν αὐτῷ τὴν ἑαυτῆς πίστιν, πείθουσα καὶ τὸν ἄνδρα παραβάτην γενέσθαι.

ΚΕΦΑΛ. ΛϚ'.

Περὶ τῆς Φήλικος διαδοχῆς, καὶ τῆς Φήστου προαγωγῆς, τῆς τε ἐπ' αὐτοῦ ἀνακρίσεως Παύλου καὶ ἐφέσεως.

« Διετίας δὲ πληρωθείσης ἔλαβε διάδοχον ὁ Φῆλιξ Πόρκιον Φῆστον. Θέλων τε χάριτας καταθέσθαι τοῖς Ἰουδαίοις ὁ Φῆλιξ, κατέλιπε τὸν Παῦλον δεδεμένον. Φῆστος οὖν ἐπιβὰς τῇ ἐπαρχίᾳ, μετὰ τρεῖς ἡμέρας ἀνέβη εἰς Ἱεροσόλυμα ἀπὸ Καισαρείας. Ἐνεφάνισάν τε αὐτῷ ὁ ἀρχιερεὺς καὶ οἱ πρῶτοι τῶν Ἰουδαίων κατὰ τοῦ Παύλου, καὶ παρεκάλουν αὐτὸν, αἰτούμενοι χάριν κατ' αὐτοῦ, ὅπως μεταπέμψηται αὐτὸν εἰς Ἱερουσαλὴμ, ἐνέδραν ποιοῦντες, ἀνελεῖν αὐτὸν κατὰ τὴν ὁδόν. Ὁ μὲν οὖν Φῆστος ἀπεκρίθη τηρεῖσθαι τὸν Παῦλον ἐν Καισαρείᾳ, ἑαυτὸν δὲ μέλλειν ἐν τάχει ἐκπορεύεσθαι. Οἱ οὖν δυνατοὶ ἐν ὑμῖν, φησὶ, συγκαταβάντες, εἴ τι ἐστὶν ἐν τῷ ἀνδρὶ τούτῳ κατηγορείτωσαν αὐτοῦ· Διατρίψας δὲ ἐν αὐτοῖς ἡμέρας πλείους ἢ δέκα, καταβὰς εἰς Καισάρειαν, τῇ ἐπαύριον καθίσας ἐπὶ τοῦ βήματος, ἐκέλευσε τὸν Παῦλον ἀχθῆναι. Παραγενομένου δὲ αὐτοῦ, περιέστησαν οἱ ἀπὸ Ἱεροσολύμων καταβεβηκότες Ἰουδαῖοι, πολλὰ καὶ βαρέα αἰτιάματα φέροντες κατὰ τοῦ Παύλου, ἃ οὐκ ἴσχυον ἀποδεῖξαι, ἀπολογουμένου αὐτοῦ, ὅτι Οὔτε εἰς τὸν νόμον τῶν Ἰουδαίων, οὔτε εἰς τὸ ἱερὸν, οὔτε εἰς Καίσαρά τι ἥμαρτον. Ὁ Φῆστος δὲ τοῖς Ἰουδαίοις θέλων χάριν καταθέσθαι, ἀποκριθεὶς τῷ Παύλῳ, εἶπε· Θέλεις εἰς Ἱεροσόλυμα ἀναβὰς, ἐκεῖ περὶ τούτων κρίνεσθαι ἐπ' ἐμοῦ ; Εἶπε δὲ ὁ Παῦλος· Ἐπὶ τοῦ βήματος Καίσαρος ἑστώς εἰμι, οὗ με δεῖ κρίνεσθαι· Ἰουδαίους οὐδὲν ἠδίκησα, ὡς καὶ σὺ κάλλιον ἐπιγινώσκεις. Εἰ μὲν γὰρ ἀδικῶ, καὶ ἄξιον θανάτου πέπραχά τι, οὐ παραιτοῦμαι τὸ ἀποθανεῖν. Εἰ δὲ οὐδέν ἐστιν ὧν οὗτοι κατηγοροῦσί μου, οὐδείς με δύναται αὐτοῖς χαρίσασθαι. Καίσαρα ἐπικαλοῦμαι· Τότε ὁ Φῆ-

στος συλλαλήσας μετὰ τοῦ συμβουλίου, ἀπεκρίθη. Καίσαρα ἐπικέκλησαι ; ἐπὶ Καίσαρα πορεύσῃ. »

Τὸ, « Ἐπὶ τοῦ βήματος Καίσαρος ἑστώς εἰμι,» ἔφη ὁ Παῦλος, βουλόμενος τὰς τῶν Ἰουδαίων χεῖρας ἐκφυγεῖν, τουτέστιν ἐν τῇ Ῥώμῃ θέλω ἀπελθεῖν παρὰ τῷ βασιλεῖ, κἀκεῖ δικάσασθαι. Ἐκκαλοῦμαί σε, φησί. Τὸ γὰρ, Καῖσαρ, ὄνομα, Ῥωμαϊστί, βασιλέα σημαίνει, ὡς κοινῷ ὀνόματι πάντας βασιλεῖς Ῥωμαίων Καίσαρας μὲν καλεῖσθαι, καθὸ δὴ βασιλεῖς, οὐ μὴν καὶ ἰδικὰ αὐτῶν ὀνόματα εἶναι ταῦτα. Ἐπὶ μὲν γὰρ τῆς τοῦ Χριστοῦ γεννήσεως ὁ τότε βασιλεύων Καῖσαρ Αὔγουστος ἐκαλεῖτο· ἔπαθε δὲ ἐπὶ Τιβερίου Καίσαρος. Ὁ δὲ μακάριος Παῦλος ἐπὶ Νέρωνος Καίσαρος ἀναιρεῖται ἐν Ῥώμῃ.

ΚΕΦΑΛ. ΛΖ'.

Ἀγρίππα καὶ Βερνίκης παρουσία, καὶ πεύσεις τῶν κατὰ Παῦλον. Ἐν ᾧ Παύλου ἀπολογία ἐπ' αὐτῶν περὶ τῆς ἐννόμου θρησκείας αὐτοῦ καὶ κλήσεως εἰς τὸ Εὐαγγέλιον· ὡς οὐδὲν ἀδικεῖ Ἰουδαίους ὁ Παῦλος Ἀγρίππας, ἔφη τῷ Φήστῳ.

« Ἡμερῶν δὲ διαγενομένων τινῶν Ἀγρίππας ὁ βασιλεὺς καὶ Βερενίκη κατήντησαν εἰς Καισάρειαν, ἀσπασόμενοι τὸν Φῆστον. Ὡς δὲ πλείους ἡμέρας διέτριβεν ἐκεῖ, ὁ Φῆστος τῷ βασιλεῖ ἀνέθετο τὰ κατὰ τὸν Παῦλον, λέγων· Ἀνήρ τίς ἐστι καταλελειμμένος ὑπὸ Φήλικος δέσμιος, περὶ οὗ γενομένου μου εἰς Ἱεροσόλυμα, ἐνεφάνησαν οἱ ἀρχιερεῖς καὶ οἱ πρεσβύτεροι τῶν Ἰουδαίων, αἰτούμενοι κατ' αὐτοῦ δίκην. Πρὸς οὓς ἀπεκρίθην, ὅτι οὐκ ἔστιν ἔθος Ῥωμαίοις χαρίζεσθαί τινα ἄνθρωπον εἰς ἀπώλειαν, πρὶν ἢ ὁ κατηγορούμενος κατὰ πρόσωπον ἔχοι τοὺς κατηγόρους, τόπον τε ἀπολογίας λάβοι περὶ τοῦ ἐγκλήματος. Συνελθόντων οὖν αὐτῶν ἐνθάδε, ἀναβολὴν μηδεμίαν ποιησάμενος, τῇ ἑξῆς καθίσας ἐπὶ τοῦ βήματος, ἐκέλευσα ἀχθῆναι τὸν ἄνδρα. Περὶ οὗ σταθέντες οἱ κατήγοροι, οὐδεμίαν αἰτίαν ἐπέφερον ὧν ὑπενόουν ἐγώ. Ζητήματα δέ τινα περὶ τῆς ἰδίας δεισιδαιμονίας εἶχον πρὸς αὐτὸν, καὶ περί τινος Ἰησοῦ τεθνηκότος, ὃν ἔφασκεν ὁ Παῦλος ζῆν. Ἀπορούμενος δὲ ἐγὼ τὴν περὶ τούτου ζήτησιν, ἔλεγον, εἰ βούλοιτο πορεύεσθαι εἰς Ἱερουσαλὴμ, κἀκεῖ κρίνεσθαι περὶ τούτων. Τοῦ δὲ Παύλου ἐπικαλεσαμένου, τηρηθῆναι αὐτὸν εἰς τὴν τοῦ Σεβαστοῦ διάγνωσιν, ἐκέλευσα τηρεῖσθαι αὐτὸν ἕως οὗ πέμψω αὐτὸν πρὸς Καίσαρα. Ἀγρίππας δὲ πρὸς τὸν Φῆστον ἔφη· Ἐβουλόμην καὶ αὐτὸς τοῦ ἀνθρώπου ἀκοῦσαι. Ὁ δὲ, Αὔριον, φησὶν, ἀκούσῃ αὐτοῦ. Τῇ οὖν ἐπαύριον ἐλθόντος τοῦ Ἀγρίππα καὶ τῆς Βερενίκης μετὰ πολλῆς φαντασίας, καὶ εἰσελθόντων εἰς τὸ ἀκροατήριον σύν τε τοῖς Χιλιάρχοις καὶ ἀνδράσι τοῖς κατ' ἐξοχὴν οὖσι τῆς πόλεως, καὶ κελεύσαντος τοῦ Φήστου, ἤχθη ὁ Παῦλος. Καί φησιν ὁ Φῆστος· Ἀγρίππα βασιλεῦ, καὶ πάντες οἱ συμπαρόντες ἡμῖν ἄνδρες, θεωρεῖτε τοῦτον ; περὶ τούτου πᾶν τὸ πλῆθος τῶν Ἰουδαίων ἐνέτυχόν μοι, ἔν τε Ἱεροσολύμοις καὶ ἐνθάδε, ἐπιβοῶντες μὴ δεῖν ζῆν αὐτὸν μηκέτι. Ἐγὼ δὲ καταλαβόμενος μηδὲν ἄξιον θανάτου αὐτὸν πεπραχέναι, καὶ αὐτοῦ

A collocutus, respondit : Cæsarem appellasti ? ad Cæsarem ibis. »

« Ad tribunal Cæsaris sto, » ait Paulus, volens Judæorum manus effugere, hoc est, volo Romam proficisci ad imperatorem, et ibi judicari. Provoco te, inquit. Nomen Cæsar Romana lingua regem seu imperatorem significat : adeo ut communi nomine omnes imperatores Romanorum Cæsares vocentur, tanquam dicas reges vel imperatores. Atqui hæc non erant propria eorum nomina. Sub Christi enim nativitate, qui tunc imperabat Cæsar Augustus vocabatur : passus est autem sub Tiberio Cæsare. Paulus vero sub Nerone Cæsare Romæ interficitur.

CAPUT XXXVII.

B *Agrippæ et Bernices adventus, ac interrogationes de rebus quæ Paulum concernebant : in quo etiam narratur Pauli ad ea responsio, de legitimo cultu suo et vocatione ad Evangelium : quod Agrippa dixerit Festo Paulum in nullo Judæos injuria affecisse.*

XXV, 13-27. « Et cum dies aliquot transacti essent : Agrippa rex et Bernice descenderunt Cæsaream, salutaturi Festum. Cumque pluribus diebus ibi commorarentur. Festus regi causam Pauli retulit, dicens : Vir quidam est relictus a Felice vinctus, de quo, cum venissem Jerosolymam, significaverunt mihi principes sacerdotum ac seniores Judæorum, postulantes adversus illum sententiam. Quibus respondi, non esse Romanis consuetudinem ob gratiam donare aliquem hominem **173** ut pereat, prius quam is, C qui accusatur, præsentes habeat accusatores, locumque defendendi accipiat de crimine. Cum ergo huc convenissent, sine ulla dilatione sequenti die sedens pro tribunali, jussi adduci virum. De quo cum stetissent accusatores, nullum crimen intendebant super hisce rebus, de quibus ego suspicabar : sed quæstiones quasdam de sua superstitione habebant adversus eum, et de quodam Jesu defuncto, quem affirmabat Paulus vivere. Hæsitans autem ego de hujusmodi quæstione, dicebam, num vellet ire Jerosolyma, et ibi super his judicari. Cum autem Paulus appellasset ut servaretur Augusti cogitationi, jussi servari eum, donec mitterem ipsum ad Cæsarem. Agrippa autem dixit ad Festum : Volebam et ipse D hominem audire. Cras, inquit audies eum. Postero vero die cum venisset Agrippa et Bernice cum multo apparatu, et introissent in auditorium cum tribunis et præcipuis viris civitatis, jubente Festo, adductus est Paulus. Et ait Festus : Agrippa rex omnesque qui simul adestis nobiscum viri, videtis hunc hominem, de quo omnis multitudo Judæorum interpellavit me tum Jerosolymis tum hic, acclamantes, non oportere eum vivere amplius. Ego vero comperi nihil dignum morte eum admisisse. Cæterum cum is ipse appellasset Augustum, statui mittere eum : de quo quod certo scribam domino, non habeo. Qua

propter produxi eum ad vos, et maxime ad te, rex Agrippa, ut, examinatione facta, habeam quod scribam. Iniquum enim mihi videtur mittere vinctum, et crimina de quibus accusatur non significare. »

« Agrippa rex. » Aut regis nomine descenderat Agrippa in provincias, et propterea rex quoque appellabatur : aut fortassis ipse quoque rex erat partium orientalium, cum Nero occidentalibus imperaret, ac Romanæ resideret. « Ut servaretur Augusti cognitioni. » **174** Σεβαστὸν improprie dicit regem seu imperatorem, quemadmodum etiam Cæsarem : quem infra dominum quoque vocat, dicens : « De quo quod certo scribam domino non habeo. »

XXVI,1.11. « Agrippa vero ad Paulum ait : Permittitur tibi loqui pro temetipso. Tunc Paulus extenta manu pro se dicebat : Super omnibus de quibus a Judæis accusor, rex Agrippa, existimo me beatum, qui causam dicturus sim apud te hodie, cum tu maxime sis gnarus earum quæ apud Judæos sunt et consuetudinum et quæstionum. Quapropter obsecro te ut patienter me audias. Itaque vitam quidem meam quam egi ab adolescentia, quæ fuit ab initio in gente mea Jerosolymis, noverunt omnes Judæi, qui prius noverant me ab initio, si velint testimonium ferre, quod secundum exquisitissimam sectam nostræ religionis vixerim Pharisæus. Et nunc ob spem repromissionis, quæ ad patres nostros facta est a Deo, sto judicio subjectus, ad quam duodecim tribus nostræ instanter die ac nocte colentes Deum, sperant se perventuras : de qua spe accusor, rex Agrippa, a Judæis. Quid ? an incredibile judicatur a vobis quod Deus mortuos suscitet? Et ego quidem existimabam adversum nomen Jesu Nazareni oportere ut multa repugnando facerem, quod et feci Jerosolymis : et multos sanctorum ego carceribus inclusi, a principibus sacerdotum potestate accepta : cumque occiderentur, detuli sententiam. Et per omnes synagogas frequenter puniens eos, compellebam blasphemare : et amplius insaniens in eos, persequebar etiam in exteras usque civitates. »

Quid, an incredibile judicatur a vobis quod Deus mortuos suscitet ? « Duas ponit circa resurrectionem ratiocinationes: unam quidem a prophetis : nec tamen adducit prophetam, sed ipsam Judæorum communem opinionem : aliam vero fortiorem, quæ est ab ipsis rebus, quoniam probatum est ab eo quod Christus resurrexerit a mortuis : et hanc quoque rationibus confirmat. Prima ratio : « Quid, incredibile sst **175** quod Deus mortuos suscitet ? » Item alia : Anne hujusmodi doctrina erat, eaque dogmata in quibus educati erant? Quis autem non suscepit sermonem quem in medium adduxit? Super hoc, inquit, decreto tanquam de hæresi ac-

A δὲ τούτου ἐπικαλεσαμένου τὸν Σεβαστὸν, ἔκρινα πέμπειν αὐτόν· περὶ οὗ ἀσφαλές τι γράψαι τῷ κυρίῳ οὐκ ἔχω. Δι' ὃ προήγαγον αὐτὸν ἐφ' ὑμῶν, καὶ μάλιστα ἐπὶ σοῦ, βασιλεῦ Ἀγρίππα, ὅπως τῆς ἀνακρίσεως γενομένης, σχῶ τι γράψαι. Ἄλογον γάρ μοι δοκεῖ πέμποντα δέσμιον, μὴ καὶ τὰς κατ' αὐτοῦ αἰτίας σημᾶναι. »

« Ἀγρίππας ὁ βασιλεύς. » Ἤτοι εἰς τάξιν βασιλέως κατήει ἐν ταῖς ἐπαρχίαις ὁ Ἀγρίππας, καὶ διὰ τοῦτο καὶ βασιλεὺς ἐχρηματίζεν· ἢ τάχα βασιλεὺς ἦν καὶ αὐτὸς τῶν ἀνατολικῶν μερῶν, τοῦ Νέρωνος τῶν δυτικῶν ἄρχοντος, καὶ ὄντος ἐν Ῥώμῃ. « Εἰς τὴν τοῦ Σεβαστοῦ διάγνωσιν. » Σεβαστὸν καταχρηστικῶς τὸν Βασιλέα καλεῖ, ὥσπερ καὶ Καίσαρα· ὃν παρακατιὼν καὶ Κύριον καλεῖ, λέγων· « Περὶ οὗ ἀσφαλές τι γράψαι τῷ κυρίῳ οὐκ ἔχω. »

« Ἀγρίππας δὲ πρὸς τὸν Παῦλον ἔφη· Ἐπιτρέπεταί σοι ὑπὲρ σεαυτοῦ λέγειν. Τότε ὁ Παῦλος ἀπελογεῖτο ἐκτείνας τὴν χεῖρα· Περὶ πάντων ὧν ἐγκαλοῦμαι ὑπὸ Ἰουδαίων, βασιλεῦ Ἀγρίππα, ἥγημαι ἐμαυτὸν μακάριον, μέλλων ἀπολογεῖσθαι ἐπὶ σοῦ σήμερον, μάλιστα γνώστην ὄντα σε πάντων τῶν κατὰ Ἰουδαίους ἠθῶν τε καὶ ζητημάτων ἐπιστάμενος. Δι' ὃ δέομαί σου, μακροθύμως ἀκοῦσαί μου. Τὴν μὲν οὖν βίωσίν μου τὴν ἐκ νεότητος, τὴν ἀπ' ἀρχῆς γενομένην ἐν τῷ ἔθνει μου ἐν Ἱεροσολύμοις, ἴσασι πάντες οἱ Ἰουδαῖοι, προγινώσκοντές με ἄνωθεν, ἐὰν θέλωσι μαρτυρεῖν, ὅτι κατὰ τὴν ἀκριβεστάτην αἵρεσιν τῆς ἡμετέρας θρησκείας, ἔζησα Φαρισαῖος. Καὶ νῦν ἐπ' ἐλπίδι τῆς πρὸς τοὺς πατέρας ἐπαγγελίας γενομένης ὑπὸ τοῦ Θεοῦ, ἕστηκα κρινόμενος εἰς ἣν τὸ
C δωδεκάφυλον ἡμῶν ἐν ἐκτενείᾳ νύκτα καὶ ἡμέραν λατρεῦον ἐλπίζει καταντῆσαι· περὶ ἧς ἐλπίδος ἐγκαλοῦμαι, βασιλεῦ Ἀγρίππα, ὑπὸ τῶν Ἰουδαίων. Τί ; ἄπιστον κρίνεται παρ' ὑμῖν, εἰ ὁ Θεὸς νεκροὺς ἐγείρει ; Ἐγὼ μὲν οὖν ἔδοξα ἐμαυτῷ πρὸς τὸ ὄνομα Ἰησοῦ τοῦ Ναζωραίου δεῖν πολλὰ ἐναντία πρᾶξαι, ὃ καὶ ἐποίησα ἐν Ἱεροσολύμοις. Καὶ πολλοὺς τῶν ἁγίων ἐγὼ φυλακαῖς κατέκλεισα, τὴν παρὰ τῶν ἀρχιερέων ἐξουσίαν λαβών. Ἀναιρουμένων τε αὐτῶν, κατήνεγκα ψῆφον. Καὶ κατὰ πάσας τὰς συναγωγὰς πολλάκις τιμωρῶν αὐτοὺς, ἠνάγκαζον βλασφημεῖν· περισσῶς τε ἐμμαινόμενος αὐτοῖς, ἐδίωκον ἕως καὶ εἰς τὰς ἔξω πόλεις. »

D « Τί ; ἄπιστον κρίνεται παρ' ὑμῖν, εἰ ὁ Θεὸς νεκροὺς ἐγείρει ; » Δύο τίθησι περὶ ἀναστάσεως λογισμοὺς, ἕνα μὲν τὸν ἀπὸ τῶν προφητῶν· καὶ οὐ παράγει προφήτην, ἀλλ' αὐτὴν τῶν Ἰουδαίων τὴν δόξαν· ἄλλον δὲ τὸν ἰσχυρότερον, τὸν ἀπὸ πραγμάτων, ὅτι διελέχθη αὐτῷ ὁ Χριστὸς ἀναστὰς ἐκ νεκρῶν. Καὶ κατασκευάζει καὶ τοῦτον ἀπὸ λογισμῶν, τὴν προτέραν αὐτοῦ μανίαν διηγούμενος. Πρῶτος λογισμός· « Τί, ἄπιστον εἰ ὁ Θεὸς νεκροὺς ἐγείρει ; » καὶ ἄλλος· Μὴ τοιαύτη δόξα ἦν, εἴγε μὴ ἀνατεθραμμένοι ἦσαν ἐν τούτοις τοῖς δόγμασι ; Ὃν δὲ εἰσεφέρετο, τίς οὐκ ἂν ἐδέξατο τὸν λόγον ; Ὑπὲρ τῆς αἱρέσεως ταύτης, φησὶν, ἐγκαλοῦμαι· καὶ αὕτη παρ' αὐτοῖς πρεσβεύε-

ται. Διὰ ταύτην εὔχονται, διὰ ταύτην λατρεύουσιν, ἵνα ταύτην τύχωσι. Καὶ ταύτην ἐγὼ καταγγέλλω·

« Ἐν οἷς καὶ πορευόμενος εἰς τὴν Δαμασκὸν μετ' ἐξουσίας καὶ ἐπιτροπῆς τῆς παρὰ τῶν ἀρχιερέων, ἡμέρας μέσης, βασιλεῦ, κατὰ τὴν ὁδὸν εἶδον οὐρανόθεν, ὑπὲρ τὴν λαμπρότητα τοῦ ἡλίου περιλάμψαν με φῶς, καὶ τοὺς σὺν ἐμοὶ πορευομένους. Πάντων δὲ καταπεσόντων ἡμῶν εἰς τὴν γῆν, ἤκουσα φωνὴν λαλοῦσαν πρός με, καὶ λέγουσαν τῇ Ἑβραΐδι διαλέκτῳ· Σαοὺλ, Σαοὺλ, τί με διώκεις; σκληρόν σοι πρὸς κέντρα λακτίζειν. Ἐγὼ δὲ εἶπον· Τίς εἶ, Κύριε; Ὁ δὲ εἶπεν· Ἐγώ εἰμι Ἰησοῦς ὃν σὺ διώκεις. Ἀλλὰ ἀνάστηθι, καὶ στῆθι ἐπὶ τοὺς πόδας σου. Εἰς τοῦτο γὰρ ὤφθην σοι προχειρίσασθαί σε ὑπηρέτην καὶ μάρτυρα, ὧν τε εἶδες, ὧν τε ὀφθήσομαί σοι, ἐξαιρούμενός σε ἐκ τοῦ λαοῦ καὶ τῶν ἐθνῶν, εἰς οὓς νῦν σε ἀποστέλλω, ἀνοῖξαι ὀφθαλμοὺς αὐτῶν, τοῦ ὑποστρέψαι ἀπὸ σκότους εἰς φῶς, καὶ τῆς ἐξουσίας τοῦ Σατανᾶ ἐπὶ τὸν Θεὸν, τοῦ λαβεῖν αὐτοὺς ἄφεσιν ἁμαρτιῶν, καὶ κλῆρον ἐν τοῖς ἡγιασμένοις πίστει τῇ εἰς ἐμέ.

« Ὑπὲρ τὴν λαμπρότητα τοῦ ἡλίου. » Τῶν αἰσθητῶν τὸ φωτεινότατον παράγων, καὶ μὴ δυνάμενος ἀντισῶσαι τῷ φωτὶ ἐκείνῳ τὸ τοῦ Ἰησοῦ φῶς, καθὼς δύναται παραδέξασθαι ἀκοὴ ἀνθρώπου λαλεῖν, ὑπερνικᾷν τὸ ἡλιακὸν φῶς ἐκεῖνό φησι.

« Ὅθεν, βασιλεῦ Ἀγρίππα, οὐκ ἐγενόμην ἀπειθὴς τῇ οὐρανίῳ ὀπτασίᾳ. »

Ὀπτασία ἐστὶν ἡ καθαρὰ θέα ἡ ὑπερβαίνουσα ἄνθρωπον. Ὅπερ τις ἐν σαρκὶ ὢν, δίχα τοῦ ἀποκαλυφθῆναι αὐτοῦ τοὺς ὀφθαλμοὺς, οὐκ ἔστιν ἰδεῖν δυνατός.

« Ἀλλὰ τοῖς ἐν Δαμασκῷ πρῶτον καὶ Ἱεροσολύμοις, εἰς πᾶσάν τε τὴν χώραν τῆς Ἰουδαίας, καὶ τοῖς ἔθνεσιν ἀπαγγέλλων μετανοεῖν, καὶ ἐπιστρέφειν ἐπὶ τὸν Θεὸν, ἄξια τῆς μετανοίας ἔργα πράσσοντας. Ἕνεκα τούτων με οἱ Ἰουδαῖοι συλλαβόμενοι ἐν τῷ ἱερῷ, ἐπειρῶντο διαχειρίσασθαι. Ἐπικουρίας οὖν τυχὼν τῆς παρὰ τοῦ Θεοῦ, ἄχρι τῆς ἡμέρας ταύτης ἕστηκα, μαρτυρούμενος μικρῷ τε καὶ μεγάλῳ. οὐδὲν ἐκτὸς λέγων, ὧν τε οἱ προφῆται ἐλάλησαν μελλόντων γίνεσθαι, καὶ Μωϋσῆς, εἰ παθητὸς ὁ Χριστὸς, εἰ πρῶτος ἐξ ἀναστάσεως νεκρῶν φῶς μέλλει καταγγέλλειν τῷ λαῷ καὶ τοῖς ἔθνεσι. »

« Ὧν τε οἱ προφῆται ἐλάλησαν. » Ἵνα μὴ δόξῃ αὐτὸς διδάσκαλος εἶναι τούτου, ἐπάγει τοὺς προφήτας καὶ τὸν Μωσέα λέγοντα « εἰ παθητὸς ὁ Χριστὸς, εἰ πρῶτος ἐξ ἀναστάσεως νεκρῶν, » καὶ τὰ ἑξῆς. Τὸ δὲ, εἰ, ἀντὶ τοῦ, ὅτι, ἐστί. Μωσῆς, φησὶν, εἶπεν ὅτι παθητὸς ὁ Χριστὸς, πρῶτος ἐξ ἀναστάσεως. Πρῶτος γὰρ οὗτος ἀνέστη, καὶ οὐκ ἔτι ἀποθνήσκει. Οἱ γὰρ ἀναστάντες δι' αὐτοῦ ἢ τῶν μαθητῶν, καὶ οἱ διὰ τῶν προφητῶν, πάλιν ἀπέθανον, ἕως τῆς καθόλου ἀναστάσεως μένοντες.

A cusor: cum apud eos nihil hac opinione antiquius habeatur, propter hanc gloriantur, ob hanc Deum colunt ut eam consequantur. Et hanc ego annuntio.

XXVI, 12-18 « His rebus intentus, cum proficiscerer Damascum cum auctoritate permissuque principum sacerdotum, die medio, rex vidi e cœlo supra solis splendorem circumfulsisse me lumen, et eos qui mecum faciebant iter. Cumque omnes nos decidissemus in terram, audivi vocem loquentem ad me, ac dicentem lingua Hebraica : Saul, Saul, quid me persequeris? durum est tibi contra stimulos calcitrare. Ego autem dixi : Quis es, Domine? At ille dixit : Ego sum Jesus, quem tu persequeris. Sed exsurge et sta super pedes tuos. Ad hoc enim apparui tibi, ut constituam te ministrum ac testem, et eorum quæ
B vidisti, et eorum in quibus ego apparebo tibi, eripiens te a populo et gentibus, in quas nunc te mitto, ut aperias oculos eorum, ut convertantur a tenebris ad lucem, et a potestate Satanæ ad Deum, ut accipiant remissionem peccatorum, et sortem inter eos qui sanctificati sunt, per fidem quæ est erga me. »

« Supra solis splendorem. » Afferens in medium id quod inter sensibilia lucidissimum est, cum non posset illi Jesu lucem æquare, quæ longe major est, ut eo modo loquatur, quo possit hominis auditus suscipere, ait lucem illam superare solis splendorem.

XXVI, 19. « Unde, rex Agrippa, non fui inobediens « cœlesti visioni. »

C Ὀπτασία pura visio est humanam supergreditur naturam illius rei quam non potest quispiam, dum in carne est, videre, nisi ipsius oculi divinitus revelentur.

XXVI, 20-23. « Sed his qui sunt Damasci primum et Jerosolymis, ac per omnem Judææ regionem, **176** deinde quoque gentibus annuntiabam ut resipiscerent et converterentur ad Deum, opera facientes digna resipiscentiæ. Hæc ex causa Judæi me in templo comprehensum tentaverunt interficere. Dei itaque nactus auxilium, usque in hodiernum diem sto, testificans tum parvo, tum magno, nihil aliud dicens quam ea quæ prophetæ dixerant futura esse, et Moses, an passurus fuerit Christus, an primus ex resurrectione mortuorum
D lumen annuntiaturus sit populo et gentibus. »

« Nihil aliud dicens quam ea quæ prophetæ dixerunt. » Ne hujus rei doctor habeatur, prophetas adducit ac Mosen dicentem, an passurus fuerit Christus, an primus ex resurrectione mortuorum, etc.; εἰ vero, id est an, capitur pro ὅτι id est quod. Moses, inquit, dixit quod passurus esset Christus, primus ex resurrectione. Primus siquidem hic resurrexit nec amplius moritur : cum enim aut per eum, aut per discipulos, similiter et per prophetas, alii quidam resurrexerant, rursum mortui sunt, exspectantes universalem resurrectionem.

XXVI, 24-32. « Hæc autem cum pro se diceret, Festus magna voce ait : Insanis, Paule, multæ te litteræ ad insaniam convertunt. Et Paulus : Non insanio, inquit, præstantissime Feste, sed veritatis et sobrietatis verba eloquor. Scit enim de his rex, ad quem et libere loquor. Latere eum nihil horum arbitror. Siquidem neque hoc in angulo gestum est. Credis, rex Agrippa, prophetis ? Scio quod credas. Agrippa autem ad Paulum ait : Paucis suades mihi ut Christianus efficiar. Paulus vero dixit : Optarim sane a Deo et paucis et multis, non te solum, sed etiam omnes qui audiunt hodie, esse tales qualis ego sum, exceptis vinculis his. Cumque hæc locutus esset, surrexit rex ac præses et Bernice quique assidebant. Et cum secessissent, loquebantur inter se, dicentes : Nihil morte aut vinculis dignum facit homo iste. Agrippa vero Festo dixit : Dimitti poterat hic homo, si non appellasset Cæsarem. »

A « Ταῦτα δὲ αὐτοῦ ἀπολογουμένου, ὁ Φῆστος μεγάλῃ τῇ φωνῇ ἔφη· Μαίνῃ, Παῦλε, τὰ πολλά σε γράμματα εἰς μανίαν περιτρέπει. Ὁ δὲ, Οὐ μαίνομαι, φησὶ, κράτιστε Φῆστε, ἀλλὰ ἀληθείας καὶ σωφροσύνης ῥήματα ἀποφθέγγομαι. Ἐπίσταται γὰρ περὶ τούτων ὁ βασιλεὺς, πρὸς ὃν καὶ παῤῥησιαζόμενος λαλῶ. Λανθάνειν γὰρ αὐτόν τι τούτων, οὐ πείθομαι οὐδέν. Οὐ γάρ ἐστιν ἐν γωνίᾳ πεπραγμένον τοῦτο. Πιστεύεις, βασιλεῦ Ἀγρίππα, τοῖς προφήταις ; Οἶδα ὅτι πιστεύεις. Ὁ δὲ Ἀγρίππας πρὸς τὸν Παῦλον ἔφη· Ἐν ὀλίγῳ με πείθεις Χριστιανὸν γενέσθαι. Ὁ δὲ Παῦλος εἶπεν· Εὐξαίμην ἂν τῷ Θεῷ καὶ ἐν ὀλίγῳ καὶ ἐν πολλῷ οὐ μόνον σὲ, ἀλλὰ καὶ πάντας τοὺς ἀκούοντάς μου σήμερον, γενέσθαι τοιούτους, ὁποῖος κἀγώ εἰμι, παρεκτὸς τῶν δεσμῶν τούτων. B Καὶ ταῦτα εἰπόντος αὐτοῦ, ἀνέστη ὁ βασιλεὺς καὶ ὁ ἡγεμὼν, ἥ τε Βερενίκη καὶ οἱ συγκαθήμενοι αὐτοῖς. Καὶ ἀναχωρήσαντες, ἐλάλουν πρὸς ἀλλήλους λέγοντες, ὅτι Οὐδὲν θανάτου ἄξιον ἢ δεσμῶν πράσσει ὁ ἄνθρωπος οὗτος. Ἀγρίππας δὲ τῷ Φήστῳ ἔφη· Ἀπολελύσθαι ἐδύνατο ὁ ἄνθρωπος οὗτος, εἰ μὴ ἐπεκέκλητο Καίσαρα. »

177 Quoniam ad regem semper verba dirigebat, commotus est aliquantum Festus, et Libertatem intuitus, ex animi perturbatione et ira : Insanis, inquit. Paulus vero causam docet, cur ad regem verbum convertat. Deinde ostendens quod toto terrarum orbe hoc dogma sit dispersum, subjungit : « Siquidem neque hoc in angulo gestum est : » de cruce ac resurrectione Christi loquens. Ἐν ὀλίγῳ hoc est perpaucis verbis, brevibus sermonibus, modica doctrina, absque magno labore continuaque disputatione. Propter quod etiam Paulus vicissim ac convenienter ait ad illum : « Optarim sane a Deo et paucis et multis ; » ac si dicat : Hoc nempe mihi studio est, ut omnes efficiantur Christiani, et hoc mihi in votis est eaque precatio coram Deo : quandoquidem paratus sum, et multis sermonibus, et paucis Christi prædicare fidem, multo etiam cum labore ac molestia, idque protinus. Nequaquam enim laborem aut molestiam in doctrina ac prædicatione inesse arbitrarer : sed perinde mihi esset defatigari, ac non defatigari, multum tempus insumere sicut parum, modo nonnullos videam qui ad Deum convertantur. Hæc autem dicebat simul quidem suam promptitudinem atque fervorem demonstrans, simul etiam illum provocans, ut si vellet plura audire et ampliori frui doctrina, non modo nihil cunctaretur, verum etiam adeo promptus esset ad exhibendum se paratum ac alacrem, ut etiam opus illud sibi in votis esset, dummodo scopum assequeretur. Agrippa quidem acceperat ἐν ὀλίγῳ, ut significaret paucis opus esse aut parum abesse. Paulus vero tum in divinis, tum in humanis, prudentissimus ac astutissimus, si quispiam alius, aut oblata usus dictione, aut significato ad id quod suis sermonibus erat expediens adjunxit, ἐν ὀλίγῳ καὶ ἐν πολλῷ, ac si dixisset : Parvo sermonum agone, aut si opus esset etiam majori, optarim te Christianum fieri. Omnino promptus sum omnia facere pro salute, non tua solum, ve-

Ἐπειδὴ ἀεὶ πρὸς τὸν βασιλέα διελέγετο, ὥσπερ ἔπαθέ τι ὁ Φῆστος, καὶ ἰδὼν τὴν παῤῥησίαν, ἀπὸ θυμοῦ καὶ ὀργῆς, Μαίνῃ, φησίν. Ὁ δὲ Παῦλος τὴν αἰτίαν διδάσκει, δι' ἣν πρὸς τὸν βασιλέα τὸν λόγον ἀπέστρεψεν. Εἶτα δεικνὺς ὅτι πανταχοῦ τῆς οἰκουμένης τοῦτο γέγονε τὸ δόγμα, ἐπήγαγεν· « Οὐ γὰρ ἐν γωνίᾳ πεπραγμένον τοῦτο, » τὸ περὶ σταυροῦ λέγων, καὶ τῆς ἀναστάσεως τοῦ Χριστοῦ. Ἐν ὀλίγῳ· C τουτέστι δι' ὀλίγων ῥημάτων, ἐν βραχέσι λόγοις, ἐν ὀλίγῃ διδασκαλίᾳ, χωρὶς πολλοῦ πόνου καὶ συνεχοῦς διαλέξεως. Δι' ὃ καὶ πρὸς αὐτὸν καταλλήλως ὁ Παῦλός φησιν· « Εὐξαίμην ἂν τῷ Θεῷ καὶ ἐν ὀλίγῳ, » καὶ τὰ ἑξῆς. Οἷον, ὅτι Ἐμοὶ τοῦτο σπουδὴ τὸ γενέσθαι πάντας Χριστιανοὺς καὶ τοῦτό μοί ἐστιν εὐχὴ πρὸς Θεόν. Ἐπεὶ ἕτοιμός εἰμι καὶ διὰ πολλῶν λόγων, καὶ δι' ὀλίγων τὴν ἐν Χριστῷ κηρύσσειν πίστιν, καὶ μετὰ κόπου καὶ πόνου, καὶ ἐκ τοῦ παραχρῆμα. Κόπος γὰρ καὶ πόνος ἐν τῇ διδασκαλίᾳ καὶ τῷ κηρύγματι οὐδαμῶς λογίζεταί μοι, ἀλλ' ἴσον ἐστὶ κοπιᾷν καὶ μὴ, καὶ πολὺν χρόνον τρίβειν κηρύττοντα καὶ ὀλίγον, μόνον εἴ τινας ὁρῶ πρὸς τὸν Χριστὸν ἐπιστρέφοντας. Ταῦτα δὲ ἔλεγεν ἅμα μὲν τὸ αὐτοῦ πρόθυμον καὶ διάπυρον ἐνδεικνύμενος, ἅμα δὲ D κἀκεῖνον ἐκκαλούμενος, ὡς εἰ βούλοιτο καὶ πλείονα ἀκοῦσαι, καὶ πλειοτέρας διδασκαλίας ἀπολαῦσαι, οὐ μόνον οὐδὲν ἀποκνήσει, ἀλλ' οὕτως ἐστὶ πρόθυμος, ἕτοιμον καὶ τὸ πρόθυμον παρέχων, ὥστε καὶ εὐχῆς ἔργον αὐτὸ ποιεῖσθαι, ἂν μόνον τυγχάνῃ τοῦ σκοποῦ. Τὸ, ἐν ὀλίγῳ, Ἀγρίππας μὲν ἀντὶ τοῦ, παρ' ὀλίγον, μικροῦ δέοντος, εἴληφεν. Ὁ δὲ εἴπερ τις ἄλλος σοφὸς τὰ θεῖα Παῦλος καὶ τὰ ἀνθρώπινα, τῇ προφορᾷ μᾶλλον τῆς λέξεως ἢ τῷ σημαινομένῳ πρὸς τὸ τῶν λόγων συμφέρον χρησάμενος, τὸ ἐν ὀλίγῳ καὶ ἐν πολλῷ, ἀντὶ τοῦ, Ἐν ὀλίγῳ λόγων ἀγῶνι, εἰ δέοι δὲ καὶ ἐν πλείονι, εὐξαίμην ἄν σε Χριστιανὸν γενέσθαι, προήνεγκεν. Ἵν' εἴπῃ, Καὶ δι' ὀλίγων λόγων, καὶ, διὰ πολλῶν εὐξαίμην ἂν Χριστιανὸν γενέσθαι. Διὰ πάντων πρόθυμός εἰμι πάντα πράττειν ἐπὶ τῇ σῇ σωτη-

ρίᾳ, οὐ τῇ σῇ δὲ μόνον, ἀλλὰ καὶ τῶν συνόντων. A « Παρεκτὸς τῶν δεσμῶν τούτων· » Οὐκ ἀπευχόμενος ἑαυτῷ τὰ δεσμὰ, οὐδὲ αἰσχυνόμενος, τοῦτο ἔλεγε. Τοῦτο γὰρ ἦν αὐτῷ, εἴπερ ἄλλο τι, ἄξιον δόξης καὶ καύχημα, ἀλλὰ πρὸς τὴν ἐκείνων ὑπόληψιν ἀφορῶν, καὶ τῇ ἐκείνων ἀσθενείᾳ συγκαταβαίνων· Γένοιτό μοι, φησὶ, πάντας τούτους γενέσθαι, χωρὶς τῶν δεσμῶν

ΚΕΦΑΛ. ΛΗ'

Πλοῦς Παύλου ἐπὶ Ῥώμην, κινδύνων τε πλείστων καὶ μεγίστων ἔμπλεως. Ἐν ᾧ παραίνεσις Παύλου πρὸς τοὺς σὺν αὐτῷ περὶ ἐλπίδος σωτηρίας. Ναυάγιον Παύλου, ὅπως τε διεσώθησαν εἰς Μελίτην τὴν νῆσον καὶ ὅσα ἐν αὐτῇ ὁ Παῦλος ἐθαυματούργησεν.

« Ὡς δὲ ἐκρίθη, τοῦ ἀποπλεῖν ἡμᾶς εἰς τὴν Ἰταλίαν, παρεδίδουν τόν τε Παῦλον καί τινας ἑτέρους B δεσμώτας ἑκατοντάρχῳ ὀνόματι Ἰουλίῳ, σπείρης Σεβαστῆς. Ἐπιβάντες δὲ πλοίῳ Ἀδραμυττηνῷ μέλλοντες πλεῖν τοὺς κατὰ τὴν Ἀσίαν τόπους ἀνήχθημεν, ὄντος σὺν ἡμῖν Ἀριστάρχου Μακεδόνος Θεσσαλονικέως. Τῇ τε ἑτέρᾳ κατήχθημεν εἰς Σιδῶνα. Φιλανθρώπως τε ὁ Ἰούλιος τῷ Παύλῳ χρησάμενος, ἐπέτρεψε πρὸς τοὺς φίλους πορευθέντα ἐπιμελείας τυχεῖν. Κἀκεῖθεν ἀναχθέντες ὑπεπλεύσαμεν τὴν Κύπρον διὰ τὸ τοὺς ἀνέμους εἶναι ἐναντίους. Τό τε πέλαγος τὸ κατὰ τὴν Κιλικίαν καὶ Παμφυλίαν διαπλεύσαντες, κατήχημεν εἰς Μύρα της Λυκίας· κἀκεῖ εὑρὼν ὁ ἑκατόνταρχος πλοῖον Ἀλεξανδρινὸν πλέον εἰς τὴν Ἰταλίαν, ἐνεβίβασεν ἡμᾶς εἰς αὐτό. Ἐν ἱκαναῖς δὲ ἡμέραις βραδυπλοοῦντες, καὶ μόλις γενόμενοι κατὰ τὴν C Κνίδον, μὴ προσεῶντος ἡμᾶς τοῦ ἀνέμου, ὑπεπλεύσαμεν τὴν Κρήτην κατὰ Σαλμώνην. Μόλις τε παραλεγόμενοι αὐτὴν, ἤλθομεν εἰς τόπον τινὰ καλούμενον Καλοὺς λιμένας, ᾧ ἐγγὺς ἦν πόλις Λασαία. Ἱκανοῦ δὲ χρόνου διαγενομένου, καὶ ὄντος ἤδη ἐπισφαλοῦς τοῦ πλοὸς διὰ τὸ καὶ τὴν νηστείαν ἤδη παρεληλυθέναι, παρῄνει ὁ Παῦλος λέγων αὐτοῖς· Ἄνδρες, θεωρῶ ὅτι μετὰ ὕβρεως καὶ πολλῆς ζημίας οὐ μόνον τοῦ φόρτου καὶ τοῦ πλοίου, ἀλλὰ καὶ τῶν ψυχῶν ἡμῶν μέλλει ἔσεσθαι τὸν πλοῦν. Ὁ δὲ ἑκατόνταρχος τῷ κυβερνήτῃ καὶ τῷ ναυκλήρῳ ἐπείθετο μᾶλλον, ἢ τοῖς ὑπὸ τοῦ Παύλου λεγομένοις. Ἀνευθέτου δὲ τοῦ λιμένος ὑπάρχοντος πρὸς παραχειμασίαν, οἱ πλείους ἔθεντο βουλὴν ἀναχθῆναι κἀκεῖθεν, εἴπως δύναιντο, καταντήσαντες εἰς Φοίνικα παραχειμάσαι, λιμένα τῆς Κρήτης βλέποντα κατὰ Λίβα καὶ κατὰ D Χῶρον. Ὑποπνεύσαντος δὲ Νότου, δόξαντες τῆς προθέσεως κεκρατηκέναι, ἄραντες Ἄσσον παρελέγοντο τὴν Κρήτην. Μετ' οὐ πολὺ δὲ ἔβαλε κατ' αὐτῆς ἄνεμος Τυφωνικὸς, ὁ καλούμενος Εὐροκλύδων. Συναρπασθέντος δὲ τοῦ πλοίου, καὶ μὴ δυναμένου ἀντοφθαλμεῖν τῷ ἀνέμῳ, ἐπιδόντες ἐφερόμεθα. Νησίον δέ τι ὑποδραμόντες καλούμενον Κλαύδην, μόλις ἰσχύσαμεν περικρατεῖς γενέσθαι τῆς σκάφης. Ἣν ἄραντες βοηθείαις ἐχρῶντο, ὑποζωννύντες τὸ πλοῖον, φοβούμενοί τε μὴ εἰς τὴν Σύρτιν ἐκπέσωσι, χαλάσαντες τὸ σκεῦος οὕτως ἐφέροντο. Σφοδρῶς δὲ χειμαζομένων ἡμῶν, τῇ ἑξῆς ἐκβολὴν

A rum etiam eorum qui præsentes sunt. « Exceptis vinculis his. » Non sibi vincula exsecrans, aut ob ea pudore suffusus hoc dicebat : nam hoc, si quid aliud, gloria et exsultatione dignum apud ipsum habebatur, **178** sed ad illorum existimationem respiciens, et ad eorum imbecillitatem esse demittens. Contingat mihi, inquit, ut omnes efficiantur mihi similes, præterquam in his vinculis.

CAPUT XXXVIII.

Pauli Romam versus navigatio plurimis maximisque plena periculis : in quo narratur etiam Pauli exhortatio ad eos qui secum erant de spe salutis. Naufragium Pauli, et quo modo incolumes evaserunt in Meliten insulam, quæve miracula Paulus in ea operatus sit

XXVII, 1-20. « Postquam autem decretum est ut B nos navigaremus in Italiam, tradiderunt et Paulum et quosdam alios vinctos centurioni, nomine Julio, cohortis Augustæ. Conscensa autem nave Adramyttina navigaturi juxta Asiæ loca, solvimus, perseverante nobiscum Aristarcho Macedone Thessalonicensi. Sequenti autem die appulimus Sidonem. Et Julius humaniter tractato Paulo, permisit ut ad amicos profectus, ab illis curaretur, Cumque inde solvissemus, subnavigavimus juxta Cyprum, propterea quod essent venti contrarii. Et emensi pelagus, quod est contra Ciliciam et Pamphyliam, pervenimus Myram quæ est Lyciæ : et ibi nactus centurio navem Alexandrinam navigantem in Italiam, imposuit nos in eam. Cumque multis diebus tarde navigaremus, et vix devenissemus versus Cnidum, prohibente nos vento C adnavigavimus Cretæ juxta Salmonem. Vixque illam præterlegentes, pervenimus in locum quemdam, qui vocatur Pulchriportus, cui vicina erat civitas Lasæa. Multo autem tempore peracto, **179** et cum jam esset periculosa navigatio, quod jam jejunii quoque tempus præterisset, admonebat eos Paulus, dicens : Viri, video quod cum injuria multoque damno, non solum oneris et navis, sed etiam animarum nostrarum futura sit navigatio. Centurio vero gubernatori et nauclero magis credebat, quam his quæ a Paulo dicebantur. Cumque aptus portus non esset ad hibernandum, complures cœperunt consilium solvendi illinc, si quo modo possent pervecti Phœnicem illic hibernare. Is est portus Cretæ spectans ad Aphri- D cum et ad Chorum. Aspirante autem austro, rati se propositi compotes, cum solvissent Asson. præterlegebant Cretam. Verum haud multo post coortus est contra ipsam ventus Typhonicus, qui vocatur Euroaquilo. Cumque correpta esset navis, nec posset obniti vento, data nave flatibus, ferebamur. In insulam autem quamdam devecti, quæ vocatur Clauda, vix potuimus obtinere scapham. Qua sublata adjutoriis utebantur, succingentes navem, et timentes ne in Syrtim inciderent, demisso vase sic ferebantur. Et cum vehementi tempestate jactaremur, sequenti die jactum fecerunt, ac tertio die nostris manibus

armamenta navis projecimus. Porro neque sole neque sideribus apparentibus ad complures dies, et tempestate non exigua imminente, jam ablata erat omnis spes salutis nostræ. »

A ἐποιοῦντο. Καὶ τῇ τρίτῃ αὐτόχειρες τὴν σκευὴν τοῦ πλοίου ἐῤῥίψαμεν. Μήτε δὲ ἡλίου μήτε ἄστρων ἐπιφαινομένων ἐπὶ πλείονας ἡμέρας, χειμῶνός τε οὐκ ὀλίγου ἐπικειμένου, λοιπὸν περιῃρεῖτο πᾶσα ἐλπὶς τοῦ σώζεσθαι ἡμᾶς. »

« Quod jam jejunii quoque tempus præterisset. » Jejunium dicit hic Judæorum. Nam post Pentecosten longo tempore inde egressus est, adeo ut ferme fuerit hiems, cum ad partes Cretæ accederet. Ecce nunc quoque vaticinatur Paulus, dicens eis quod naufragium facerent. Et licet non contigerit eis naufragium cum damno animarum juxta ipsius sermonem: hoc tamen naturæ cursu evenisset, nisi Deus præservasset: propter ipsum enim fecit ut illi quoque salvi essent. **180** A tempestate itaque factum est naufragium, quoniam vehemens erat procella. Majus autem fuit miraculum, quod tali tempore e mediis servati sint periculis, et ipse Apostolus et propter eum cæteri. Non ergo mentitus est. « Centurio vero gubernatori et nauclero magis credebat. » Non adhibet animum centurio his quæ a Paulo dicebantur, credens eis qui artis navigandi periti essent magis quam vectori inexperto rei nauticæ, et ex hoc docet quod mentis potius error esset quam fortunæ. Cum enim naturale cuique sit devitare pericula, docet ipsa experientia ne seipsum quispiam præcipitet, cum res apertum affert periculum, et fortuna ac fatum ad id quod prævisum est obdormiat: quod si etiam vigilet, nihil tamen operari potest adversus hominum voluntatem et electionem: qua opera, quæ se concernunt, quomodocunque voluerint ducunt ac rapiunt: quemadmodum etiam ii qui cum Paulo peregre agebant. Adeo enim illi ex voluntate operabantur, ut confestim ventum nacti prosperum, gaudentes prosecuti sint navigationem. Sciendum autem quod verbum ἀντοφθαλμεῖν (quod metaphorice vertimus obniti, proprie autem significat ex adverso intueri), ex dictionis proprietate, non dicitur de navigio, sed homini tantum congruit. Itaque non oportet perpetuo Scripturam ex proprietate vocum examinare.

« Διὰ τὸ καὶ τὴν νηστείαν ἤδη παρεληλυθέναι. » Νηστείαν ἐνταῦθα τὴν τῶν Ἰουδαίων λέγει. Μετὰ γὰρ τὴν Πεντηκοστὴν ἐξῆλθεν ἐκεῖθεν μετὰ πολὺν χρόνον, ὡς ἐν αὐτῷ σχεδὸν τῷ χειμῶνι παραγενέσθαι εἰς τὰ μέρη τῆς Κρήτης. Ἰδοὺ προφητεύει καὶ νῦν ὁ Παῦλος, ναυαγῆσαι λέγων αὐτοῖς. Εἰ καὶ οὐ γέγονεν αὐτοῖς μετὰ ζημίας ψυχῶν τὸ ναυάγιον κατὰ τὸν λόγον αὐτοῦ. Τοῦτο μὲν γὰρ ὅσον κατὰ τὴν φύσιν τοῦ πράγματος ἐγένετο ἄν, εἰ μὴ ὁ Θεὸς διέσωσε. Δι' αὐτὸν γὰρ καὶ ἐκείνους διασωθῆναι ἐποίησεν. Τὸ μὲν οὖν B γενόμενον ναυάγιον ἀπὸ τοῦ καιροῦ ἐγένετο, ἐπειδὴ μέγας ἦν ὁ χειμών· Τὸ δὲ θαῦμα μεῖζον, ὅτι ἐν καιρῷ τοιούτῳ ἐκ μέσων ἐσώθησαν τῶν κινδύνων, αὐτός τε ὁ Ἀπόστολος, καὶ δι' αὐτὸν οἱ λοιποί. Ὥστε οὐ διέψευσται. « Ὁ δὲ ἑκατοντάρχης τῷ κυβερνήτῃ καὶ τῷ ναυκλήρῳ ἐπείθετο. » Οὐ προσέχει τοῖς ὑπὸ τοῦ Παύλου λεγομένοις ὁ ἑκατοντάρχης, πειθόμενος τοῖς ἐμπείρως ἔχουσι μᾶλλον πρὸς τὸ πλεῖν, ἢ ἐπιβάτῃ ἀπείρῳ ναυτικῆς. Καὶ ἐκ τούτου διδάσκει, ὅτι γνώμης ἐστὶ καὶ οὐ τύχης τὸ ἁμάρτημα. Ὅτι γὰρ ἔστι κατὰ φύσιν ἐκφυγεῖν κίνδυνον, αὐτὴ ἡ πεῖρα διδάσκει μὴ καταχρημνίζειν ἑαυτόν τινα, ὡς ἀναμφιβόλως τοῦ πράγματος κίνδυνον φέροντος, τῆς τύχης καὶ εἱμαρμένης ἐπὶ τῶν προὔπτων κοιμωμένης, ἢ γρηγορούσης μὲν, μηδὲν δὲ δυναμένης ἀντιπράξασθαι C κατὰ τῆς προαιρέσεως τῶν ἀνθρώπων, καθ' ἣν ὡς ἂν βούλωνται τὰ ἐφ' ἑαυτοῖς πράγματα ἄγουσι, καὶ φέρουσιν, ὡς καὶ οἱ σὺν τῷ Παύλῳ ἐκδημοῦντες. Οὕτω γὰρ κατὰ προαίρεσιν ἔπραττον, ὅτι εὐθέως ἐπιτηδείου τυχόντες ἀνέμου χαίροντες διήνυον τὸν πλοῦν· Ἰστέον δὲ ὅτι τὸ ἀντοφθαλμεῖν ἐπὶ πλοίου λέγειν οὐκ ἔστι κυριολεξίας. Τοῦτο γὰρ ἐπὶ ἀνθρώπου μόνον ἁρμόζει. Ὥστε οὐ δεῖ κυριολεκτεῖν ἀπαιτεῖν ἀεὶ τὴν Γραφήν.

XXVII, 21-41. « Cum autem multa jam esset inedia, tunc stans Paulus in medio eorum, dixit: Oportebat quidem, o viri, audito me non solvere a Creta, nec accersere nobis injuriam hanc et jacturam. Et nunc hortor ut bono animo sitis: jactura enim nullius animæ erit ex vobis, sed tantum navis. Astitit enim mihi hac nocte angelus Dei, cujus sum ego et quem colo, dicens: Ne timeas, Paule, Cæsari te sisti oportet. Et ecce donavit tibi Deus omnes qui navigant tecum: propter quod bono animo estote, viri. Credo enim Deo quod sic erit, quemadmodum dictum est mihi. In quemdam autem insulam oportet nos ejici. Sed posteaquam quartadecima nox supervenit, navigantibus nobis in Adria circa medium noctis, suspicabantur nautæ **181** apparere sibi aliquam regionem: qui et demissa bolide repererunt passus viginti: ac

« Πολλῆς δὲ ἀσιτίας ὑπαρχούσης, τότε σταθεὶς ὁ Παῦλος ἐν μέσῳ αὐτῶν, εἶπεν· Ἔδει μὲν, ὦ ἄνδρες, πειθαρχήσαντάς μοι μὴ ἀνάγεσθαι ἀπὸ τῆς Κρήτης, κερδῆσαί τε τὴν ὕβριν ταύτην καὶ τὴν ζημίαν. D Καὶ τὰ νῦν παραινῶ ὑμᾶς εὐθυμεῖν. Ἀποβολὴ γὰρ ψυχῆς οὐδεμία ἔσται ἐξ ὑμῶν, πλὴν τοῦ πλοίου. Παρέστη γάρ μοι τῇ νυκτὶ ταύτῃ ἄγγελος τοῦ Θεοῦ, οὗ εἰμι, ᾧ καὶ λατρεύω, λέγων· Μὴ φοβοῦ, Παῦλε, Καίσαρί σε δεῖ παραστῆναι. Καὶ ἰδοὺ κεχάρισταί σοι ὁ Θεὸς πάντας τοὺς πλέοντας μετὰ σοῦ. Διὸ εὐθυμεῖτε, ἄνδρες. Πιστεύω γὰρ τῷ Θεῷ, ὅτι οὕτως ἔσται, καθ' ὃν τρόπον λελάληταί μοι. Εἰς νῆσον δέ τινα δεῖ ἡμᾶς ἐκπεσεῖν. Ὡς δὲ τεσσαρεσκαιδεκάτη νὺξ ἐγένετο, διαφερομένων ἡμῶν ἐν τῷ Ἀδρίᾳ κατὰ μέσον τῆς νυκτὸς, ὑπενόουν οἱ ναῦται προσάγειν τινὰ αὐτοῖς χώραν. Καὶ βολίσαντες, εὗρον ὀργυιὰς εἴκοσι. Βραχὺ δὲ διαστήσαντες, καὶ πάλιν βολίσαντες εὗρον ὀργυιὰς δεκα-

πέντε. Φοβούμενοί τε μή πως εἰς τραχεῖς τόπους A ἐκπέσωσιν, ἐκ πρύμνης ῥίψαντες ἀγκύρας τέσσαρα, ηὔχοντο ἡμέραν γενέσθαι. Τῶν δὲ ναυτῶν ζητούντων φυγεῖν ἐκ τοῦ πλοίου, καὶ χαλασάντων τὴν σκάφην εἰς τὴν θάλασσαν, προφάσει ὡς ἐκ πρώρας μελλόντων ἀγκύρας ἐκτείνειν, εἶπεν ὁ Παῦλος τῷ ἑκατοντάρχῃ καὶ τοῖς στρατιώταις. Ἐὰν μὴ οὗτοι μείνωσιν ἐν τῷ πλοίῳ, ὑμεῖς, σωθῆναι οὐ δύνασθε. Τότε οἱ στρατιῶται ἀπέκοψαν τὰ σχοινία τῆς σκάφης, καὶ εἴασαν αὐτὴν ἐκπεσεῖν. Ἄχρι δὲ οὗ ἔμελλεν ἡμέρα γίνεσθαι, παρεκάλει ὁ Παῦλος ἅπαντας μεταλαβεῖν τροφῆς, λέγων· Τεσσαρεσκαιδεκάτην σήμερον ἡμέραν προσδοκῶντες ἄσιτοι διατελεῖτε, μηδὲν προσλαβόμενοι. Δι' ὃ παρακαλῶ ὑμὲς προσλαβεῖν τροφῆς. Τοῦτο γὰρ πρὸς τῆς ὑμετέρας σωτηρίας ὑπάρχει, Οὐδενὸς γὰρ ὑμῶν θρὶξ B ἐκ τῆς κεφαλῆς πεσεῖται. Εἰπὼν δὲ ταῦτα καὶ λαβὼν ἄρτον, εὐχαρίστησε τῷ Θεῷ ἐνώπιον πάντων· καὶ κλάσας, ἤρξατο ἐσθίειν· Εὔθυμοι δὲ γενόμενοι πάντες, καὶ αὐτοὶ προσελάβοντο τροφῆς. Ἦμεν δὲ ἐν τῷ πλοίῳ αἱ πᾶσαι ψυχαὶ διακόσιαι ἑβδομήκοντα ἕξ. Κορεσθέντες δὲ τροφῆς ἐκούφιζον τὸ πλοῖον, ἐκβαλλόμενοι τὸν σῖτον εἰς τὴν θάλασσαν. Ὅτε δὲ ἡμέρα ἐγένετο, τὴν γῆν οὐκ ἐπεγίνωσκον· κόλπον δέ τινα κατενόουν ἔχοντα αἰγιαλὸν, εἰς ὃν ἐβουλεύσαντο, εἰ δυνατὸν, ἐξῶσαι τὸ πλοῖον. Καὶ τὰς ἀγκύρας περιελόντες, εἴων εἰς τὴν θάλασσαν, ἅμα ἀνέντες τὰς ζευκτηρίας τῶν πηδαλίων, καὶ ἐπάραντες τὸν ἀρτέμονα τῇ πνεούσῃ, κατεῖχον εἰς τὸν αἰγίαλόν. Περιπεσόντες δὲ εἰς τόπον διθάλασσον, ἐπώκειλαν τὴν ναῦν. Καὶ ἡ μὲν πρῴρα ἐρείσασα, ἔμεινεν ἀσάλευτος, ἡ δὲ πρύμνα ἐλύετο ὑπὸ C τῆς βίας τῶν κυμάτων. »

« Καὶ ἰδοὺ κεχάρισταί σοι ὁ Θεός. » Ἐντεῦθεν δείκνυται ψευδὴς ὁ περὶ τῆς εἱμαρμένης ἢ τύχης λόγος. Ἰδοὺ γὰρ εἰ μὴ διὰ Παύλου ἐσώθησαν, πάντες ἂν εἶχον ἐν τῷ πλοίῳ ἀπολέσθαι, τοῦ Θεοῦ τοῦτο δωρησαμένου τιμῇ τοῦ δικαίου. Καὶ ὧδε μὲν διὰ τὸν δίκαιον ζῶσιν οἱ ἀσεβεῖς· ἔστι δὲ ὅτε τὸ ἐναντίον, καὶ πρὸ ὥρας ὁ ἀσεβὴς ἀπόλλυται διὰ τὴν ἑαυτοῦ κακίαν, κατὰ τὸ εἰρημένον· Μὴ ἀσεβὴς ἧς πολὺ, μηδὲ γίνου σκληρὸς, ἵνα μὴ ἀποθάνῃς ἐν οὐ καιρῷ σου. Τὸ δὲ, « Ἐὰν μὴ οὗτοι μείνωσιν ἐν τῷ πλοίῳ, ὑμεῖς οὐ δύνασθε σωθῆναι, » οἰκονομικῶς ἔλεγεν ὁ Παῦλος ἵνα κατάσχῃ αὐτοὺς, καὶ μὴ διαπέσῃ ἡ προφητεία. Ὥστε οὖν εἶδον, ὅτι ἡ ἀβουλία αὐτῶν ἐποίησεν αὐτοὺς κινδυνεῦσαι, τότε ἤρξαντο αὐτῷ D πείθεσθαι. Εἰ γὰρ εἱμαρμένῃ ἐπείθοντο, καίτοι ὄντες ἐθνικοὶ, παριδόντες ἂν τὴν τοῦ ἁγίου συμβουλὴν, εἴων ἀπελθεῖν τοὺς ναύτας. « Δι' ὃ παρακαλῶ ὑμᾶς μεταλαβεῖν τροφῆς. » Παραινεῖ ὁ Παῦλος μεταλαβεῖν τροφῆς, καὶ αὐτὸς πρῶτος μεταλαμβάνει, οὐ λόγῳ ἀλλ' ἔργῳ πείθων. « Τοῦτο γὰρ, φησὶ, πρὸς τῆς ὑμετέρας σωτηρίας ἐστὶ, » τουτέστι τὸ φαγεῖν, μή ποτε τῷ λιμῷ διαφθαρῆτε. Οὐ γὰρ ἦν αὐτοῖς φροντὶς τροφῆς, ἅτε οὐ περὶ τῶν τυχόντων ὄντος τοῦ κινδύνου. Πόθεν δὲ γέγονεν αὐτοῖς δῆλος τῶν συμπλεόντων ὁ

[23] Eccle. IV, 16.

A post pusillum inde digressi, rursumque demissa bolide, repererunt passus quindecim: timentesque ne in aspera loca inciderent, de puppi jactis anchoris quatuor, optabant diem oriri. Nautis vero quærentibus fugere ex navi, cum demisissent scapham in mare, sub prætextu velut e prora anchoras extensuri, dixit Paulus centurioni et militibus: Nisi hi in navi manserint, vos salvi fieri non potestis. Tunc abciderunt milites funes scaphæ, passique sunt eam excidere. Cumque dies inciperet apparere, hortabatur Paulus omnes sumere cibum, dicens: Dies hic decimus quartus est, quod exspectantes jejuni permanetis nihil accipientes: propter quod hortor vos, ut sumatis cibum: hoc enim ad B salutem vestram pertinet: quia nullius vestrum capillus de capite cadet. Et dum hæc dixisset, sumpto pane gratias egit Deo in conspectu omnium, cumque fregisset, cœpit edere. Porro animis jam omnium recreatis, sumpserunt et ipsi cibum. Eramus vero universæ animæ in navi ducentæ septuaginta sex. Ciboque satiati allevabant navem, ejicientes triticum in mare. Cum autem dies esset, terram non agnoscebant: sinum vero quemdam conspiciebant, in quod decreverant si fieri posset, impingere navem. Cumque anchoras sustulissent, committebant se mari, simul laxatis juncturis gubernaculorum: et sublato artemone ad auræ flatum, tendebant ad littus. Et cum incidissent in locum bimarem, impegerunt navem. Ac prora quidem manebat immo- C bilis, puppis vero solvebatur a vi undarum. »

« Et ecce donavit tibi Deus. » Hinc falsus esse ostenditur sermo qui de fato dici solet: ecce enim nisi per Paulum servati fuissent, omnes qui in navi erant perire oportuit, at donavit hoc Deus
182 honori justi. Et hic quidem per justum servantur et impii: quandoque vero e diverso contingit et ante præfinitum tempus perit impius propter suam malitiam, juxta id quod dictum est: Ne sis impius multum neque durus efficiaris, ne moriaris in tempore non tuo [23]. Quod autem dixit: « Nisi hi in navi manserint, vos salvi fieri non potestis, » dispensatorie dixit Paulus, ut confunderet eos, et ne excideret prophetia. Cum ergo viderunt, quod D ineptum consilium suum exposuit ipsos periculo, tunc ei credere cœperunt Si enim fato credidissent, cum essent ethnici, sprevissent utique Pauli consilium, ac nautas discedere permisissent. « Propter quod hortor vos ut sumatis cibum, » ipseque primus sumit, non verbo tantum, sed et opere suadens. Nam illud est quod ait: « Hoc enim ad salutem vestram pertinet, » nempe edere, ne quando fame consumamini: neque enim illis cibi cura erat, utpote non sinente periculo occupari circa res vulgares. Unde autem manifestus factus est numerus eorum, qui simul navigabant?

Verisimile est eos causam interrogasse cur navigarent, et ita omnia didicisse.

XXVII,42-44; XXXVIII,1-10. « Militum autem consilium erat, ut vinctos occiderent, ne quis, cum enatasset, effugeret. At centurto volens servare Paulum, compescuit eos a consilio: jussitque ut qui possent natare, abjicerent se primos, et in terram evaderent, cæterique partim in tabulis, partim in quibusdam navis fragmentis. Et sic factum est, ut omnes incolumes evaderent in terram. Cumque evasissent, tunc cognoverunt quod Melite insula vocaretur. Barbari vero præstabant non vulgarem humanitatem nobis. Accensa namque pyra recipiebant nos omnes, propter imbrem qui impresserat nos, et propter frigus. Cumque congregasset Paulus sarmentorum multitudinem, et imposuisset in ignem, vipera a calore prorepens invasit manum ejus. Ut autem viderunt Barbari pendentem bestiam de manu ejus, inter sese dicebant: Omnino homicida est homo hic, quem servatum e mari ultio non sinit vivere. **183** Et ille quidem excusa in ignem vipera, nihil mali passus est. At illi existimabant futurum, ut incederetur aut concideret repente mortuus. Diu autem illis exspectantibus ac intuentibus nihil mali illi accidere, mutata mente dicebant ipsum esse Deum. In locis autem illis erant prædia primati insulæ nomine Publio, qui nos exceptos triduo benigne tractavit hospitio. Contigit autem patrem Publii febribus ac dysenteriis vexatum decumbere. Ad quem Paulus intravit, cumque orasset, et manus ei imposuisset, sanavit eum. Hoc igitur facto cæteri quoque qui habebant infirmitates in insula, accedebant et sanabantur, qui etiam multis honoribus nos honoraverunt et solventibus imposuerunt quæ necessaria erant. »

« Militum autem consilium erat, » etc. Rursum ex hoc ostenditur quod Paulo donati sint, quoniam etsi quosdam vellent interimere, ne Pauli vaticinium excideret, non permisit eos occidi centurio, quo Paulum servaret. « Vipera a calore prorepens. » Vipera injectis manui apostoli dentibus, cum peccati mollitiem non reperisset, protinus resilivit ac in ignem saliit, tanquam sibi ipsi pœnam infligens, quod corpus sibi nullo modo conveniens petiisset ac oppugnassent. Nos autem feras metuimus, quoniam virtutum panopliam non habemus. Hoc itaque intuiti Barbari, eum quoque qui certam mortem evaserat, Deum esse ducebant, ut quibus moris erat omnem, qui gloriosum aliquod opus præstaret, Deum existimare: quemadmodum etiam veteres deos nominabant, aut eos qui aliquid operarentur, quod vires ipserum suorumque coævorum excederet, qualis erat Hercules: aut qui præstigiatura intuentes in admirationem raperent, qualis fuit Simon in Samaria.

A ἀριθμός; Εἰκὸς ἦν αὐτοὺς ἐρωτᾷν τὴν αἰτίαν δι' ἣν πλέουσι, καὶ μαθεῖν πάντα.

« Τῶν δὲ στρατιωτῶν βουλὴ ἐγένετο, ἵνα τοὺς δεσμώτας ἀποκτείνωσι, μή τις ἐκκολυμβήσας διαφύγοι. Ὁ δὲ ἑκατόνταρχος βουλόμενος διασῶσαι τὸν Παῦλον, ἐκώλυσεν αὐτοὺς τοῦ βουλήματος. Ἐκέλευσέ τε τοὺς δυναμένους κολυμβᾷν ἀποῤῥίψαντας πρώτους ἐπὶ τὴν γῆν ἐξιέναι, καὶ τοὺς λοιποὺς, οὓς μὲν ἐπὶ σανίσιν, οὓς δὲ ἐπί τινων τῶν ἀπὸ τοῦ πλοίου. Καὶ οὕτως ἐγένετο πάντας διασωθῆναι ἐπὶ τὴν γῆν. Καὶ διασωθέντες, τότε ἐπέγνωσαν, ὅτι Μελίτη ἡ νῆσος καλεῖται. Οἱ δὲ Βάρβαροι παρεῖχον οὐ τὴν τυχοῦσαν φιλανθρωπίαν ἡμῖν. Ἀνάψαντες γὰρ πυρὰν, προσελάβοντο πάντας ἡμᾶς, διὰ τὸν ὑετὸν ἐφεστῶτα, καὶ διὰ τὸ ψῦχος. Συ-
B στρέψαντος δὲ τοῦ Παύλου φρυγάνων πλῆθος, καὶ ἐπιθέντος ἐπὶ τὴν πυρὰν, ἔχιδνα ἐκ τῆς θέρμης ἐξελθοῦσα, καθῆψε τῆς χειρὸς αὐτοῦ. Ὡς δὲ εἶδον οἱ Βάρβαροι κρεμάμενον τὸ θηρίον ἐκ τῆς χειρὸς αὐτοῦ, ἔλεγον πρὸς ἀλλήλους· Πάντως φονεύς ἐστιν ὁ ἄνθρωπος οὗτος, ὃν διασωθέντα ἐκ τῆς θαλάσσης ἡ δίκη ζῆν οὐκ εἴασεν. Ὁ μὲν οὖν ἀποτινάξας τὸ θηρίον εἰς τὸ πῦρ, ἔπαθεν οὐδὲν κακόν. Οἱ δὲ προσεδόκων αὐτὸν μέλλειν πίμπρασθαι, ἢ καταπίπτειν ἄφνω νεκρόν. Ἐπὶ πολὺ δὲ αὐτῶν προσδοκώντων, καὶ θεωρούντων μηδὲν ἄτοπον εἰς αὐτὸν γινόμενον, μεταβαλλόμενοι ἔλεγον Θεὸν αὐτὸν εἶναι. Ἐν δὲ τοῖς περὶ τὸν τόπον ἐκεῖνον, ὑπῆρχε χωρία τῷ πρώτῳ τῆς νήσου, ὀνόματι Ποπλίῳ, ὃς ἀναδεξάμενος ἡμᾶς τρεῖς ἡμέρας, φιλο-
C φρόνως ἐξένισεν. Ἐγένετο δὲ τὸν πατέρα τοῦ Ποπλίου πυρετοῖς καὶ δυσεντερίᾳ συνεχόμενον κατακεῖσθαι. Πρὸς ὃν Παῦλος εἰσελθὼν καὶ προσευξάμενος, ἐπιθεὶς τὰς χεῖρας αὐτῷ, ἰάσατο αὐτόν. Τούτου οὖν γενομένου καὶ οἱ λοιποὶ οἱ ἔχοντες ἀσθενείας ἐν τῇ νήσῳ προσήρχοντο καὶ ἐθεραπεύοντο, οἳ καὶ πολλαῖς τιμαῖς ἐτίμησαν ἡμᾶς. Καὶ ἀναγομένοις ἐπέθεντο τὰ πρὸς τὴν χρείαν. »

Τῶν δὲ στρατιωτῶν βουλὴ ἐγένετο. » Πάλιν ἐκ τούτου δείκνυται, ὅτι τῷ Παύλῳ ἐχαρίσθησαν, ὅτι καίτοι βουλομένων τινὰς ἀναιρεῖν, ἵνα μὴ διαπέσῃ ἡ προφητεία Παύλου, οὐκ εἴασεν αὐτοὺς ἀναιρεθῆναι ὁ ἑκατόνταρχος, ἵνα τὸν Παῦλον σώσῃ. « Ἔχιδνα ἐκ τῆς θέρμης ἐξελθοῦσα. » Ἡ ἔχις τῇ τοῦ ἀποστόλου χειρὶ τοὺς ὀδόντας ἐμβαλοῦσα καὶ τὸ χαῦνον τῆς
D ἁμαρτίας οὐχ εὑροῦσα, ἀπεπήδησε παραυτίκα καὶ κατὰ τῆς πυρᾶς ἥλατο, ὥσπερ δίκας ἑαυτὴν εἰσπραττομένη, ὅτι τῷ μηδαμόθεν προσήκοντι προσέβαλε σώματι. Ἡμεῖς δὲ τὰ θηρία δεδοίκαμεν, ἐπειδὴ τῆς ἀρετῆς τὴν πανοπλίαν οὐκ ἔχομεν. Ἰδόντες οὖν τοῦτο οἱ Βάρβαροι, καὶ ἐκφυγόντα τὸν ἀναμφίβολον θάνατον, Θεὸν αὐτὸν ἐνόμισαν εἶναι, ὡς ἔχοντες ἔθος, πάντα ποιοῦντά τι παράδοξον, Θεὸν νομίζειν· ὥσπερ καὶ τοὺς παλαιοὺς θεοὺς ὠνόμαζον, ἢ δι' ἰσχὺν περισσόν τι τῶν καθ' ἑαυτοὺς ποιοῦντας, οἷος ἦν ὁ Ἡρακλῆς· ἢ διὰ μαγείας ἐξιστάνοντας τοὺς ὁρῶντας, οἷος ἦν ὁ ἐν Σαμαρείᾳ Σίμων.

A

ΚΕΦΑΛ. ΛΘ'.

Ὅπως ἀπὸ Μελίτης εἰς Ῥώμην κατήντησεν ὁ Παῦλος.

« Μετὰ δὲ τρεῖς μῆνας, ἀνήχθημεν ἐν πλοίῳ, παρακεχειμακότι ἐν τῇ νήσῳ, Ἀλεξανδρίνῳ, παρασήμῳ Διοσκούροις. Καὶ καταχθέντες εἰς Συρακούσας, ἐπεμείναμεν ἡμέρας τρεῖς. Ὅθεν περιελθόντες κατηντήσαμεν εἰς Ῥήγιον. Καὶ μετὰ μίαν ἡμέραν ἐπιγενομένου Νότου, δευτεραῖοι ἤλθομεν εἰς Ποτιόλους, οὗ εὑρόντες ἀδελφοὺς, παρεκλήθημεν ἐπ' αὐτοῖς ἐπιμεῖναι ἡμέρας ἑπτὰ, καὶ οὕτως εἰς τὴν Ῥώμην ἤλθομεν. Κἀκεῖθεν οἱ ἀδελφοὶ ἀκούσαντες τὰ περὶ ἡμῶν, ἐξῆλθον εἰς ἀπάντησιν ἡμῖν, ἄχρις Ἀππίου φόρου καὶ Τριῶν Ταβερνῶν. Οὓς ἰδὼν ὁ Παῦλος, εὐχαριστήσας τῷ Θεῷ, ἔλαβε θάρσος. Ὅτε δὲ ἤλθομεν εἰς Ῥώμην, ὁ ἑκατόνταρ- B χος παρέδωκε τοὺς δεσμίους τῷ στρατοπεδάρχῃ. Τῷ δὲ Παύλῳ ἐπετράπη μένειν καθ' ἑαυτὸν σὺν τῷ φυλάσσοντι αὐτὸν στρατιώτῃ. »

« Παρασήμῳ Διοσκούροις. » Ἔθος ἀεί πως ἐν ταῖς Ἀλεξανδρέων μάλιστα ναυσὶ πρός γε τῇ πρώρᾳ δεξιά τε καὶ εὐώνυμα γραφὰς εἶναι τοιαύτας. Ἐπειδὴ δὲ ἦν εἰκὸς εἰδωλολατρείας κρατούσης ἐκείνου καιροῦ γεγράφθαι τῇ νηῒ τοὺς Διοσκούρους, καὶ ἐκ τούτου νοεῖν ἀκόλουθον, ἀλλόφυλον εἶναι, τουτέστιν εἰδωλολάτριν. Περὶ τούτου καὶ Ἡσαΐας ἔφη· Πετασθήσονται ἐν πλοίῳ ἀλλοφύλῳ, θάλασσαν ἅμα προνομεύσουσιν. « Ἄχρις Ἀππίου φόρου καὶ Τριῶν Ταβερνῶν. » Τόπους τινὰς ἐπισημαίνεται πρὸ τῆς Ῥώμης, τὸν μὲν εἰκόνα τινὰ Ἀππίου ἔχοντα, ὡς εἰκὸς, καὶ φόρον ἐκείνου καλουμένην, ὡς μέχρι νῦν αἱ τῶν C βασιλέων εἰκόνες παρὰ Ῥωμαίοις φόροι προσαγορεύονται, τὰ δὲ τῶν ταβερνῶν, πανδοχείων τινῶν, ἢ καπηλείων χρῆσιν αἰνίσσονται, τῇ Ῥωμαίων φωνῇ οὕτως ὀνομαζόμενα.

184 CAPUT XXXIX.

Quomodo a Melite Romam pervenit Paulus.

XXVIII, 11-17. « Post menses autem tres navigavimus in navi Alexandrina, quæ in insula hibernaverat, cui erat insigne Castorum. Cumque venissemus Syracusas, mansimus ibi triduo. Inde circumlegentes devenimus Rhegium, et post unum diem afflante Austro, postridie venimus Puteolos, ubi repertis fratribus, rogati sumus, ut maneremus apud eos diebus septem, et sic venimus Romam. Et inde cum audissent fratres de nobis, egressi sunt in occursum nobis usque ad Appii forum ac Tres Tabernas. Quos ubi vidisset Paulus, actis Deo gratiis sumpsit fiduciam. Cum autem venissemus Romam, centurio tradidit vinctos principi exercitus. Permissum est autem Paulo, ut solus maneret cum custodiente ipsum milite. »

« Insigne Castorum. » Perpetuo moris est navibus potissimum Alexandrinis, ad proram dextra ac sinistra hujusmodi esse picturas. Quoniam autem, ut verisimile est idolatria eo tempore dominium obtinente, depicti erant in navi Castor ac Pollux, consequens etiam est ut intelligamus alienigenarum fuisse navem, hoc est idolatrarum, de qua dicit Isaias: Volabunt in navi alienigenarum, mare simul prædabuntur [24]. « Usque ad Appii forum ac Tres Tabernas. » Loca quædam designat ante Romæ ingressum: priorem quidem habentem Appii statuam, ut versimile est, et dictum illius forum : quemadmodum ad hoc usque tempus regnum aut imperatorum imagines apud Romanos φόροι appellantur. Loca vero tabernarum, usum insinuant quorumdam diversoriorum aut cauponarum, quæ Romanorum lingua ita appellantur.

ΚΕΦΑΛ. Μ'.

Περὶ διαλέξεως Παύλου τῆς πρὸς τοὺς ἐν Ῥώμῃ Ἰουδαίους.

« Ἐγένετο δὲ μετὰ ἡμέρας τρεῖς συγκαλέσασθαι τὸν Παῦλον τοὺς ὄντας τῶν Ἰουδαίων πρώτους. Συνελθόντων δὲ αὐτῶν, ἔλεγε πρὸς αὐτούς· Ἄνδρες ἀδελφοὶ, ἐγὼ οὐδὲν ἐναντίον ποιήσας τῷ λαῷ ἢ τοῖς ἔθεσι τοῖς πατρῴοις, δέσμιος ἐξ Ἱεροσολύμων παρεδόθην εἰς τὰς χεῖρας τῶν Ῥωμαίων. Οἵτινες ἀνακρίναντές με, ἐβούλοντο ἀπολῦσαι, διὰ τὸ μηδεμίαν αἰτίαν θανάτου ὑπάρχειν ἐν ἐμοί. D Ἀντιλεγόντων δὲ τῶν Ἰουδαίων, ἠναγκάσθην ἐπικαλέσασθαι Καίσαρα, οὐχ ὡς τοῦ ἔθνους μου ἔχων τι κατηγορῆσαι. Διὰ ταύτην οὖν τὴν αἰτίαν παρεκάλεσα ὑμᾶς, ἰδεῖν καὶ προσλαλῆσαι. Ἕνεκεν γὰρ τῆς ἐλπίδος τοῦ Ἰσραὴλ τὴν ἅλυσιν ταύτην περίκειμαι. Οἱ δὲ πρὸς αὐτὸν εἶπον· Ἡμεῖς οὔτε γράμματα περὶ σοῦ ἐδεξάμεθα ἀπὸ τῆς Ἰουδαίας, οὔτε παραγενόμενός τις τῶν ἀδελφῶν ἀπήγγειλεν ἢ ἐλάλησέ τι περὶ σοῦ πονηρόν. Ἀξιοῦμεν δὲ παρὰ σοῦ ἀκοῦσαι ἃ φρονεῖς. Περὶ μὲν γὰρ τῆς αἱρέσεως

185 CAPUT XL.

De Pauli concione ad Judæos, qui Romæ degebant.

XXVIII, 17-24. « Contigit autem ut post tres dies convocaret Paulus Judæorum primores: cumque venissent, dixit ad eos : Ego, viri fratres, cum nihil fecerim adversus plebem aut instituta majorum , vinctus ab Hierosolymis traditus sum in manus Romanorum : qui cum examinassent me, voluerunt dimittere, eo quod nulla causa mortis esset in me. Sed contradicentibus Judæis coactus sum appellare Cæsarem, non quasi habeam de quo gentem meam accusem. Propter hanc igitur causam advocavi vos, ut viderem et colloquerer. Propter spem enim Israel catena hac circumdatus sum. At illi dixerunt ad eum : Nos neque litteras accepimus de te a Judæa, neque adveniens aliquis fratrum nuntiavit aut locutus est aliquid de te mali. Volumus autem ex te audire quæ sentias. Nam de secta ista notum est nobis quod ubique ei contradicatur. Cumque

[24] Isa. xi, 14.

constituissent illi diem, venerunt ad eum in hospitium complures : quibus exponebat testificans regnum Dei, suadensque eis de Jesu ex lege Mosi et prophetis a mane usque ad vesperam. Et quidam credebant his quæ dicebantur, quidam vero non credebant. »

Sciens Paulus omnino absurdum esse judicio contendere, idque maxime apud infideles, de utroque defensionem parat, ne eorum aures præoccupentur. Propter hanc, inquit, causam volebam vos videre, ne cui liceret me accusare. Et ea dicit quæ sibi mutuo constant, nempe : Manus illorum volens effugere, coactus sum Cæsarem appellare, **186** non quo aliis mala afferrem, sed ut ipse mala devitarem. « Nam de secta ista, » etc. Priusquam Paulus Romam accederet, admoniti erant Judæi, ne prædicationem de Christo susciperent, nec ipsi soli, sed ubicunque terrarum dispersi erant. Unde autem id manifestum esse poterit ? Nacti sumus inter veterum commentaria, quonam pacto sacerdotes qui Hierosolymam inhabitant una cum scribis ac senioribus litteras exaraverint, quas in omnes gentes ad Judæos transmiserint, ubicunque dispersi essent, Christi doctrinam calumniantes, tanquam a Deo alienam : admonuerunt autem per epistolas, ne eam susciperent. Atque idipsum sane videtur Isaiæ prophetia indicare cum ait : « Væ terræ, navium alæ, trans flumina Æthiopiæ, (ἀποστέλων) qui mittit per mare obsides et epistolas papyraceas super aquam [25]. » Per quod significat quod ultra Æthiopum quoque regiones ac novissima terræ loca, sonus malitiæ eorum, qui Judæam inhabitant per quædam velut volitantia navigia processerit : et eorum apostoli epistolas papyraceas deferentes, et super aquas navigantes, mareque ipsum implentes, ubique terrarum discurrebant, sermones de Salvatore nostro calumniantes. Judæis vero nunc quoque moris est, eos qui a principibus quotidiana deferunt epistolia, apostolos appellare.

XXVIII, 25-31. « Cumque inter se concordes non essent, discedebant, unum verbum dicente Paulo. Bene Spiritus sanctus locutus est per Isaiam prophetam ad patres nostros dicens : Vade ad populum istum, et dic : Auribus audietis et non intelligatis, et videntes videbitis et non perpiciatis. Incrassatum est enim cor populi hujus, et auribus graviter audierunt, suosque oculos clauserunt, ne quando videant oculis et auribus audiant, et corde intelligant, et convertantur et sanem eos. Notum ergo sit vobis, quod gentibus missum est hoc salutare Dei, et ipsi audient. Cumque hæc dixisset, egressi sunt ab eo Judæi, multam habentes inter se disceptationem. **187** Mansit autem Paulus biennio toto in suo conducto : et suscipiebat omnes qui ingredie-

[25] Isr. XVIII, 1, 2.

A ταύτης, γνωστον ἐστιν ἡμῖν, ὅτι πανταχοῦ ἀντιλέγεται. Ταξάμενοι δὲ αὐτῷ ἡμέραν, ἧκον πρὸς αὐτὸν εἰς τὴν ξενίαν πλείονες, οἷς ἐξετίθετο διαμαρτυρόμενος τὴν βασιλείαν τοῦ Θεοῦ, πείθων τε αὐτοὺς τὰ περὶ τοῦ Ἰησοῦ ἀπό τε τοῦ νόμου Μωσέως καὶ τῶν προφητῶν, ἀπό πρωὶ ἕως ἑσπέρας. Καὶ οἱ μὲν ἐπείθοντο τοῖς λεγομένοις, οἱ δὲ ἠπίστουν. »

Εἰδὼς ὁ Παῦλος ὅτι ἄτοπον ἦν ὅλως τὸ δικάσασθαι, καὶ μάλιστα παρὰ ἀπίστοις, περὶ ἀμφοτέρων ἀπολογεῖται, ὥστε μὴ προληφθῆναι αὐτῶν τὰς ἀκοάς. Διὰ ταύτην γάρ, φησί, τὴν αἰτίαν ἐβουλόμην ὑμᾶς ἰδεῖν, ὥστε μὴ ἐξεῖναί τινι κατηγορεῖν. Καὶ τὰ παριστάμενα λέγει, ὅτι δή· Τὰς χεῖρας αὐτῶν διαφυγεῖν βουλόμενος, ἠναγκάσθην ἐπικαλέσασθαι Καίσαρα, οὐχ ὡς ἑτέροις διδοὺς κακὰ, ἀλλὰ αὐτὸς φεύγων κακά. B « Περὶ μὲν γὰρ τῆς αἱρέσεως ταύτης, » καὶ τὰ ἑξῆς. Πρὶν ἐπιδημῆσαι Παῦλον ἐν τῇ Ῥώμῃ, παρηγγελμένοι ἦσαν οἱ Ἰουδαῖοι, μὴ παραδέξασθαι τὸ περὶ Χριστοῦ κήρυγμα, οὐκ αὐτοὶ δὲ μόνοι, ἀλλὰ καὶ οἱ πανταχοῦ γῆς. Πόθεν δὲ δῆλον ; Εὕρομεν ἐν τοῖς τῶν παλαιῶν συγγράμμασιν, ὡς οἱ τὴν Ἱερουσαλὴμ οἰκοῦντες ἱερεῖς καὶ γραμματεῖς καὶ πρεσβύτεροι γράμματα διαχαράξαντες, εἰς πάντα διεπέμψαντο τὰ ἔθνη τοῖς ἁπανταχοῦ Ἰουδαίοις, διαβάλλοντες τὴν τοῦ Χριστοῦ διδασκαλίαν, ὡς ἀλλοτρίαν τοῦ Θεοῦ, παρήγγελλόν τε δι' ἐπιστολῶν μὴ παραδέξασθαι αὐτήν. Τοῦτο δὴ αὐτὸ σημαίνειν ἔοικε καὶ ἡ λέγουσα προφητεία Ἡσαΐου· « Οὐαὶ γῆς, πλοίων πτέρυγες, ἐπέκεινα ποταμῶν Αἰθιοπίας, ἀποστέλλων ἐν θαλάσσῃ ὅμηρα, καὶ ἐπιστολὰς βυβλίνας ἐπάνω τοῦ ὕδατος. » Δι' οὗ σημαίνει ὡς καὶ πέραν τῆς Αἰθιόπων χώρας C καὶ τῶν ἐσχατιῶν τῆς γῆς ὁ τῆς πονηρίας ἦχος τῶν τὴν Ἰουδαίαν οἰκούντων διά τινων ὥσπερ ἱπταμένων πλοίων προῆλθεν, οἵ τε ἀπόστολοι αὐτῶν ἐπιστολὰς βυβλίνας ἐπικομιζόμενοι, ὑπεράνω τε τῶν ὑδάτων ναυτιλλόμενοι, καὶ τὴ θάλασσαν ἐμπλέοντες, πανταχοῦ γῆς διέτρεχον, τὸν περὶ τοῦ Σωτῆρος ἡμῶν διαβάλλοντες λόγον. Ἀποστόλους δὲ εἰσέτι καὶ νῦν ἔθος ἐστὶν Ἰουδαίοις ὀνομάζειν τοὺς ἐγκύλια γράμματα παρὰ τῶν ἀρχόντων αὐτῶν ἐπικομιζομένους.

« Ἀσύμφωνοι δὲ ὄντες πρὸς ἀλλήλους, ἀπελύοντο, εἰπόντος τοῦ Παύλου ῥῆμα ἕν. Ὅτι καλῶς τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον ἐλάλησε διὰ Ἡσαΐου τοῦ προφήτου πρὸς τοὺς πατέρας ἡμῶν, λέγον· Πορεύθητι πρὸς τὸν λαὸν τοῦτον, καὶ εἰπέ· Ἀκοῇ ἀκούσετε καὶ D οὐ μὴ συνῆτε, καὶ βλέποντες βλέψετε καὶ οὐ μὴ ἴδητε. Ἐπαχύνθη γὰρ ἡ καρδία τοῦ λαοῦ τούτου, καὶ τοῖς ὠσὶ βαρέως ἤκουσαν· τοὺς ὀφθαλμοὺς αὐτῶν ἐκάμμυσαν, μή ποτε ἴδωσι τοῖς ὀφθαλμοῖς, καὶ τοῖς ὠσὶν ἀκούσωσι, καὶ τῇ καρδίᾳ συνῶσι, καὶ ἐπιστρέψωσι, καὶ ἰάσωμαι αὐτούς· Γνωστὸν οὖν ἔστω ὑμῖν, ὅτι τοῖς ἔθνεσιν ἀπεστάλη τὸ σωτήριον τοῦ Θεοῦ, αὐτοὶ καὶ ἀκούσονται. Καὶ ταῦτα αὐτοῦ εἰπόντος, ἀπῆλθον οἱ Ἰουδαῖοι πολλὴν ἔχοντες ἐν ἑαυτοῖς συζήτησιν. Ἔμεινε δὲ ὁ Παῦλος διετίαν ὅλην ἐν ἰδίῳ μισθώματι. Καὶ ἀπεδέχετο πάντας

τοὺς εἰσπορευομένους πρὸς αὐτὸν, κηρύσσων τὴν βασιλείαν τοῦ Θεοῦ, καὶ διδάσκων τὰ περὶ τοῦ Κυρίου Ἰησοῦ μετὰ πάσης παῤῥησίας ἀκωλύτως. »

« Τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον ἐλάλησε διὰ Ἡσαΐου τοῦ προφήτου, » καὶ τὰ ἑξῆς. Τοῖς ὑπουργὸν λέγουσι τοῦ Πατρὸς τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον ὁ Παῦλος ἐνταῦθα καιρίαν δίδωσι πληγήν. Τὸν γὰρ Κύριον τὸν καθήμενον ἐπὶ θρόνου ὑψηλοῦ καὶ ἐπηρμένου, ὃν εἶδεν Ἡσαΐας, ὧδε λέγει τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον. Ὁμοούσιον γάρ ἐστι τῷ Πατρὶ καὶ τῷ Υἱῷ, καὶ τῆς ἴσης ἐξουσίας μετέχει. Καὶ τοῦτο τὸ ῥητὸν τὸν προφήτην ὡς θεόθεν ἀποφθεγγόμενον περὶ τῶν κατὰ τὸν Ἰησοῦν λέγειν παρασκευάζει, ἐπείπερ ἤκουσεν ὁ λαὸς τῶν Ἰησοῦ λόγων, καὶ οὐ συνῆκε, καὶ βλέπων τὰ ὑπ' αὐτοῦ γινόμενα τεράστια, οὐχ ἑώρα. Εἰς μέλλοντα γὰρ χρόνον ἐγκλίνων τὸ ῥητὸν, ἐμφαίνει τὴν εἰς ὑστέρους χρόνους τῶν προφητευομένων ἀναφοράν. Σκόπει δὲ τὴν τοῦ Πνεύματος ἀκρίβειαν. Οὐκ εἶπε, Καὶ οὐ μὴ βλέψετε, ἀλλ', ὅτι Βλέψητε, καὶ οὐ μὴ ἴδητε. Οὐδὲ, ὅτι Οὐκ ἀκούσεσθε, ἀλλ' ὅτι Ἀκούσετε, καὶ οὐ μὴ συνῆτε. Αὐτοὶ ἑαυτοὺς ἀφεῖλον πρῶτον, τὰ ὦτα βύσαντες, τοὺς ὀφθαλμοὺς καμμύσαντες, τὴν καρδίαν βαρύναντες. Οὐ γὰρ μόνον οὐκ ἤκουον, ἀλλὰ καὶ βαρέως ἤκουον. Ἐποίησαν δὲ τοῦτο, φησὶ, μή ποτε ἐπιστρέψωσι καὶ ἰάσωμαι αὐτοὺς, ἐπιτεταμένην αὐτῶν λέγων τὴν πονηρίαν καὶ μετὰ σπουδῆς ἀποστροφήν. Καὶ τοῦτο λέγει ἐφελκόμενος καὶ ἐρεθίζων, καὶ δεικνὺς, ὅτι ἂν ἐπιστρέψωσιν, ἰάσεται αὐτούς. Ἰστέον δὲ ὅτι μέχρι τούτου ἱστορεῖ Λουκᾶς τὰ περὶ τὸν μακάριον Παῦλον ἐν ταῖς Πράξεσι τῶν ἀποστόλων, κατ' ἐκεῖνο καιροῦ τὸ βιβλίον συγγραψάμενος, καὶ τὰ καθεξῆς ἥκιστα γινώσκων. Οὐδὲ τὸ μαρτύριον τούτου ἐγκατέθετο τῇ βίβλῳ. Καταλιπόντες γὰρ αὐτὸν ἐκεῖσε Λουκᾶς τε καὶ Ἀρίσταρχος ἐξῆλθον. Εὐσέβιος δὲ τοὺς μετέπειτα χρόνους ἱστόρησεν ἀκριβῶς, τότε μὲν ἐπὶ Νέρωνος ἀπολογησάμενον τὸν Παῦλον αὖθις ἐπὶ τὴν τοῦ κηρύγματος διακονίαν στείλασθαι, πρὸς Καίσαρος ἀπολυθέντα, καὶ εὐαγγελίσασθαι ἐφ' ἑτέροις δέκα ἔτεσιν. Εἰς ἄκρον δὲ μανίας ὁ Νέρων ἀφικόμενος ἐπὶ τὰς τῶν ἀποστόλων ἤρθη σφαγάς. Μεταστειλάμενος γὰρ τὸν Παῦλον τριακοστῷ ἕκτῳ ἔτει τοῦ σωτηρίου πάθους, τρισκαιδεκάτῳ δὲ ἑαυτοῦ, ἐποίησε μαρτυρῆσαι ξίφει τὴν κεφαλὴν ἀποτμηθέντα. Ἔστι τοίνυν ἀπὸ τοῦ ἐννεακαιδεκάτου ἔτους Τιβερίου Καίσαρος, δευτέρου δὲ ἔτους τοῦ σωτηρίου πάθους ἐξ οὗ κηρύσσειν τὸ Εὐαγγέλιον ἤρξατο, ἕως εἰκοστοῦ δευτέρου τοῦ αὐτοῦ Τιβερίου, ἔτη τέσσαρα. Καὶ τὰ Γαΐου δὲ ὡσαύτως ἔτη τέσσαρα. Αὖθις δὲ καὶ τὰ Κλαυδίου ἔτη τεσσαρεσκαίδεκα, ὃν διαδεξάμενος Νέρων τῷ τρισκαιδεκάτῳ ἔτει τῆς αὐτοῦ ἀρχῆς, τὸν Ἀπόστολον ἀνεῖλεν. Ἔστι τοίνυν ὁ πᾶς χρόνος τοῦ κηρύγματος Παύλου εἴκοσι καὶ ἓν ἔτος· καὶ ἕτερα δύο ἔτη, ἃ διετέλεσεν ἐν τῷ κατὰ Καισάρειαν δεσμωτηρίῳ. Πρὸς δὲ τούτοις πάλιν, τὰ ἐν Ῥώμῃ πρότερα δύο ἔτη, καὶ τὰ τελευταῖα δὲ ἔτη δέκα, ὥστε εἶναι πάντα ἔτη ἀπὸ τῆς κλήσεως αὐτοῦ μέχρι τῆς τελειώσεως αὐτοῦ, τριάκοντα καὶ πέντε. Ἀπὸ δὲ τοῦ σωτηρίου πάθους, τριάκοντα ἕξ. Μετὰ γὰρ τὴν τοῦ Κυρίου ἀνάληψιν, μεθ' ἡμέρας τινὰς ὀλίγας, προ-

A bantur ad ipsum : prædicans regnum Dei, ac docens de Domino Jesu cum omni fiducia, nemine prohibente. »

« Spiritus sanctus locutus est per Isaiam prophetam, » etc. Eos qui Spiritum sanctum Patris dicunt esse ministrum Paulus vulnere ferit lethali. Siquidem eum quem vidit Isaias Dominum sedentem super thronum excelsum et elevatum, vocat hoc loco Spiritum sanctum Ejusdem namque substantiæ est cum Patre et Filio, et æqualem simul possidet potestatem. Et hoc dictum asserit prophetam divinitus locutum de Jesu dixisse : quandoquidem audivit populus sermones Jesu, et non intellexit : cumque videret prodigia, quæ ab eo edebantur, non perspiciebat. Nam dictum illud ad
B futurum tempus declinans, manifestat eorum quæ vaticinio dicuntur relationem ad tempus futurum. Considera vero exactam Spiritus curam. Non enim dixit, καὶ οὐ μὴ βλέψητε, id est, et non videbitis (quod verbum præposuerat), sed videbitis, et non ἴδητε, id est, perspiciatis. Neque dixit : Nonne audietis : sed, Audietis et non intelligetis. Ipsi sibiipsis impedimento fuerunt obturatis primum auribus, oculis clausis, corde aggravato. Neque enim solum non audiebant, sed et graviter audiebant. Hoc autem fecerunt, inquit, nequando convertantur et sanem eos, exaggeratam et intensam dicens esse eorum malitiam et aversionem studio quæsitam. Idque dicit attrahens et excitans, ac ostendens quod si converterentur, eos adhuc esset sanaturus.
C Sciendum autem quod huc usque scribat Lucas in Actis apostolorum, quæ circa beatum Paulum contigerunt, cum eo tempore librum conscripsisset et quæ deinceps futura erant minime cognoscens, neque ipsius martyrium hoc libro reponens. Eo enim ibidem relicto Lucas et Aristarchus egressi sunt. Eusebius vero in sequentia tempora exacte conscripsit : tunc quidem ubi pro se dixisset Paulus, rursus ad prædicationis ministerium esse missum, cum a Cæsare absolutus esset : aliisque decem annis Evangelium prædicasse. Tandem vero ubi Nero ad extremum insaniæ pervenisset, ad cædes apostolorum processit. **188** Siquidem accersito Paulo anno a passo Christo tricesimo sexto, sui vero imperii tertio decimo, ipsum ad martyrium adegit, capite gladio amputato. Sunt itaque a de-
D cimo nono Tiberii Cæsaris anno, secundo vero a Christo passo, cum Evangelium prædicare cœpit usque ad vicesimum secundum ejusdem Tiberii anni quatuor : et anni Caii similiter quatuor : rursum anni Claudii quatuordecim, quem insecutus Nero tertio decimo sui principatus anno, apostolum interemit. Est igitur omne tempus prioris Pauli prædicationis unus et viginti anni : et alii duo anni, quos in carcere apud Cæsaream transegit : ad hæc rursum duo priores anni Romæ transacti : et novissimi decem anni. Ita ut sint omnes anni ab ejus vocatione ad mortem usque ipsius triginta quinque ; a passione autem salutari triginta

sex. Siquidem a Christi assumptione post paucos aliquot dies creant apostoli Stephanum et eos qui cum eo erant in ministerium. Deinde statim reperimus Stephanum lapidibus obrutum et Paulum cædi consentientem : qui postmodum proficiscitur Damascum, tanquam sanctos qui ibidem degebant interempturus. Medio autem itinere vocatio ejus a Deo facta est, ut vix fuerit annus ille expletus. Confestim autem prædicare cœpit superveniente decimo nono Tiberii Cæsaris anno : ac tertio decimo Neronis anno interimitur, capite gladio amputato.

A χειρίζονται οἱ ἀπόστολοι εἰς διακονίαν Στέφανον καὶ τοὺς ἀμφὶ αὐτόν. Ἔπειτα τὸν Στέφανον εὐθέως εὑρίσκομεν λιθαζόμενον, καὶ τὸν Παῦλον συνευδοκοῦντα τῷ φόνῳ. Ὃς μικρὸν ὕστερον εἰς Δαμασκὸν ὁρμᾷ, ὡς τοὺς ἐκεῖσε ὄντας ἁγίους ἀναιρήσων. Κατὰ μέσην δὲ τὴν ὁδὸν ἡ κλῆσις αὐτῷ γεγένηται παρὰ Θεοῦ, ὡς μικρῷ προσαναλωθῆναι τὸ ἔτος ἐκεῖνο. Εὐθέως δὲ ἤρξατο κηρύσσειν ἐπιλαβομένου ἐννεακαιδεκάτου ἔτους Τιβερίου Καίσαρος, καὶ τῷ τρισκαιδεκάτῳ ἔτει Νέρωνος τελειοῦται, ξίφει τὴν κεφαλὴν ἀποτμηθείς.

ΔΙΗΓΗΣΙΣ

ΠΕΡΙ

ΤΟΥ ΑΓΙΟΥ ΑΠΟΣΤΟΛΟΥ ΠΑΥΛΟΥ

NARRATIO

DE DIVO PAULO APOSTOLO.

189 EUTHALII DIACONI PROLOGUS (1)

B Paulus apostolus Hebræus quidem erat genere, ex tribu Benjamin, professione Pharisæus, sub præceptore fideli Gamaliele Moysi legem edoctus. Ad hæc Tarsum quæ Ciliciæ oculus est (quod aiunt) inhabitans. Persequebatur autem et impugnabat Dei Ecclesiam : ideoque Stephani apostoli et martyris cædi intererat, ac homicidii tunc particeps erat, susceptis in custodiam cunctis illum lapidantium indumentis, ut omnium manibus ad cædem uteretur : primusque cum his qui seditiones movebant conspiciebatur, perdere ubique nitens delectos pietatis cultores. Multa itaque sunt ac magna quæ adversus Ecclesiam ab eo perpetrata sunt : nihilque ad incredibilem usque insaniam prætermisit. Nam in hoc se Deum colere ac rectissime agere arbitrabatur, sicut ipse in epistolis confitetur, et Lucas secundo suo libro scribit. Neque enim solum hic, ut plurimi Judæorum, veritatis prædicationem jamdudum oderat et aversabatur, verum etiam majorem ferebat iram quam quævis gens ethnicorum. Ut ergo vidit spendentem prædicationem, ac floridum veritatis sermonem majores suscipere vires, 190 quam doctrina Judaica: commotus in hoc, ac injuriam arbitratus fieri maximam, quod illorum doctrina veniret in contemptum, omni promptitudine ac studio adversus

ΕΥΘΑΛΙΟΥ ΔΙΑΚΟΝΟΥ ΠΡΟΛΟΓΟΣ

Παῦλος ὁ ἀπόστολος, Ἑβραῖος μὲν ἦν τὸ γένος, ἐκ φυλῆς Βενιαμὶν, Φαρισαῖος δὲ τὴν αἵρεσιν, ὑπὸ διδασκάλῳ τε πιστῷ τῷ Γαμαλιὴλ, τὸν Μωϋσέως νόμον ἐκπεπαιδευμένος. Πρὸς δὲ τούτοις, τὸν τῆς Κιλικίας ὀφθαλμὸν οἰκῶν, τὴν Ταρσὸν, διώκων δὲ καὶ πορθῶν τὴν Ἐκκλησίαν τοῦ Θεοῦ. Διὸ δὴ καὶ συμπαρῆν τῇ ἀναιρέσει Στεφάνου τοῦ ἀποστόλου καὶ μάρτυρος, κοινωνός τε ἦν τότε τοῦ φόνου, τὰ πάντα ἱμάτια τῶν λιθοβολούντων αὐτὸν καταδεξάμενος φυλάττειν, ἵνα ταῖς πάντων χερσὶ χρήσηται πρὸς τὸν φόνον. Καὶ πρῶτος δὲ μετὰ τῶν στασιαζόντων ἑωρᾶτο, πανταχοῦ σπουδάζων καθαιρεῖν τοὺς τῆς εὐσεβείας λογάδας. Πολλά τε ἦν καὶ μεγάλα τὰ παρ' αὐτοῦ κατὰ τῆς Ἐκκλησίας γινόμενα, καὶ οὐδὲν εἰς ὑπερβολὴν μανίας ἐνέλιπεν. C Ἐν τούτῳ γὰρ εὐσεβεῖν καὶ τὰ μέγιστα κατορθοῦν ἐνόμιζε, καθὼς αὐτός τε ἐν ταῖς ἐπιστολαῖς ὁμολογεῖ, καὶ Λουκᾶς ἱστορεῖ ἐν τῇ δευτέρᾳ βίβλῳ ἑαυτοῦ. Οὐ μόνον γὰρ οὗτος πάλαι κατὰ τοὺς πολλοὺς τῶν Ἰουδαίων ἐμίσει τε καὶ ἀπεστρέφετο τὸ τῆς ἀληθείας κήρυγμα, ἀλλὰ τῇ καὶ μείζονα παντὸς τοῦ ἔθνους ὀργὴν ἐποιεῖτο. Ὡς γὰρ εἶδε τὸ κήρυγμα διαλάμψαν, καὶ τὸν τῆς ἀληθείας εὐθαλῆ λόγον ἐπικρατέστερον τῆς Ἰουδαϊκῆς διδασκαλίας γινόμενον, παθὼν πρὸς τοῦτο, καὶ νομίσας ἀδικεῖσθαι τὰ μέγιστα, τῆς διδασκαλίας αὐτῶν ανατρεπομένης, πᾶσαν προθυμίαν καὶ σπουδὴν κατὰ

(1) Exstat apud Euthalium Diaconum, in ejus recensione Epistolarum S. Pauli, hujusce *Patrologiæ* tom. LXXXV, col. 693, sed cum magna varietate.

τῶν τῆς Ἐκκλησίας θρεμμάτων ἐποιεῖτο, ὅπως ἂν αὐτοὺς ἢ τῆς ἀληθοῦς διδασκαλίας ἀποστήσειεν, ἢ δίκην ὀξίαν τῆς εἰς τὸν Χριστὸν πίστεως εἰσπράξειεν. Κομισάμενος δὲ ὁ Παῦλος παρὰ τῶν ἱερέων καὶ διδασκάλων ἐπιστολὰς κατ' ἐκεῖνο πρὸς τοὺς ἐν Δαμασκῷ Ἰουδαίους, ὥρμησε μορμύρων ὥσπερ τις χείμαῤῥος λάβρος, περικλύσειν δοκῶν τοὺς ἐν Δαμασκῷ μαθητὰς, καὶ εἰς τὸ τῆς ἀπωλείας αὐτοὺς βάραθρον ἐκπέμψειν. Γνοὺς δὲ ὁ Κύριος ὅτι ἄδικον μανίαν, ἐν δικαίᾳ δῆθεν προαιρέσει, ἐκέκτητο, ἐν μέσῃ τῇ ὁδῷ ἐπιφανεὶς, ἀπεστέρησε μὲν αὐτὸν τῆς ὄψεως τῷ μεγέθει τοῦ φωτός. Καὶ τοσοῦτον δὲ μέτοισιν, ὥστε τὸν πάλαι οὐδὲν ὅ τι τῶν δεινῶν κατὰ τῆς Ἐκκλησίας οὐκ ἐπινοοῦντα, καὶ πάντας τοὺς μαθητὰς ἀπολέσει ἄρδην προσδοκοῦντα, αὐτίκα δὴ τοῦτον καὶ παραχρῆμα, ἀγαπητὸν ἑαυτοῦ πιστότατον ἡγήσασθαι. Ἱκέτης **B** γὰρ εὐθὺς τοῦ Θεοῦ, ὁ πολέμιος γίνεται, παραυτίκα τὸ σύνταγμα τῆς μανίας ἀποῤῥιψάμενος, εἰς πρεσβείαν ἐχώρει, καὶ τὴν εἰς Χριστὸν εὐσέβειαν ὁμολογεῖ, καὶ πέμπεται πρὸς Ἀνανίαν τινὰ μαθητὴν ἐν Δαμασκῷ. Ἰδὼν δὲ ὁ τῆς ἀληθείας ἐξεταστὴς Θεὸς σωφρονισθέντα τὸν ἄνδρα, καὶ βελτίω ἐκ τῶν κακῶν γεγονότα, οὐχ ἑτέρως αὐτὸν ἢ οὕτως ἀπαλλαγήσεσθαι τῆς τιμωρίας ἔφη. Βαπτίζεται γοῦν ἀπελθὼν, καὶ τῶν ἀποῤῥήτων μυστηρίων γίνεται κοινωνὸς, καὶ σύμμαχος ἀξιόχρεως τοῦ κηρύγματος. Καὶ καινὸν κήρυγμα ἐμπιστευθεὶς παρὰ τοῦ Θεοῦ, καινοτέραν εἶχε τῆς σωτηρίας τὴν ἀφορμήν. Τοσαύτην οὖν μεταβολὴν ὁ μακάριος Παῦλος ἐσχηκὼς, ἔτι δὲ καὶ τοῦ νόμου μεταβαλὼν, καὶ οὕτως εἰς ἄκρον εὐσεβείας ζῆλον μετατεθεὶς, ὥστε τοὺς ἀληθείας μαθητὰς, εἴ **C** ποτε συνέβη αὐτὸν ἀπολειφθῆναι, διὰ γραμμάτων ἐβεβαίου, ἵνα μὴ μόνον τὴν διὰ τῶν ἔργων, ἀλλὰ καὶ τὴν ἐκ τῶν λόγων εἰς τὸ μετέπειτα κτήσωνται διδασκαλίαν, καὶ ἀμφοτέρωθεν ὀχυρωθέντες, ἄσειστον τὸ τῆς εὐσεβείας ἔρυμα ἐν τῇ ψυχῇ περιφέροιεν. Μετὰ δέ τινα χρόνον εἰς Ἱερουσαλὴμ πάλιν ὁ Παῦλος ἐκτρέχει, ὀψόμενος τὸν Πέτρον, ἔνθα δὴ καὶ διαιροῦνται πρὸς ἀλλήλους ἅπασαν τὴν οἰκουμένην. Καὶ τὴν τῶν ἐθνῶν μερίδα Παῦλος λαβὼν, ὡς δὴ τοῦ Πέτρου τὸ Ἰουδαϊκὸν λαχόντος διδάσκειν, πολλὰς μὲν πόλεις, πολλὰς δὲ χώρας περιενόστησε. Μικροῦ δὲ τὸ Ἰλλυρικὸν ἅπαν τῶν τῆς εἰς Χριστὸν εὐσεβείας δογμάτων ἐνέπλησε. Μυρία γοῦν πάνδεινα παθὼν καὶ ὑποστὰς ὑπὲρ τῆς εἰς Χριστὸν πίστεως, πολλούς τε καὶ διαφόρους κινδύνους, ὅσους αὐτὸς ἀναγράφεται, ὑπὲρ τοῦ Εὐαγγελίου, καὶ ὅλους αὐτοὺς νικήσας **D** καὶ ἐξαγκωνισάμενος πίστει (εἰς ὅτε γὰρ τότε ἤθελε Παῦλος, ὁ Θεὸς καὶ ἡ προθεσμία αὐτοῦ τοῦτον κατεῖχε διάγειν μετὰ ἀνθρώπων, εἰς ὅτε τε Εὐαγγέλιον ἅπασι τοῖς ἔθνεσι κηρύξει), ὀψὲ δή που τῆς ὥρας, αὖθις ὁ Παῦλος ἐπάνεισιν εἰς Ἱεροσόλυμα, τοὺς ἐκεῖσε ἁγίους ἐπισκεψόμενος, καὶ τοῖς τῇδε πτωχοῖς ἐπικουρήσων. Ἐν δὲ τῷ μεταξὺ, στάσις τις κατειλήφει τὴν πόλιν, καὶ ὁ δῆμος ἦν ἐν θορύβῳ πολλῷ, Ἰουδαίων ταραττόντων τὸ κοινόν. Δεινὸν γὰρ καὶ βαρὺ ἡγήσαντο κατήγορον ἔχειν τὸν πάλαι προστάτην καὶ κοινωνὸν αὐτῶν τῆς μανίας, καὶ κτείνειν αὐτὸν ἐσπούδαζον. Ἀλλ, εὐθὺς ὁ χιλίαρχος τοῦτον

A Ecclesiæ alumnos concitabatur, quo vel illos a vera doctrina revocaret, vel ab eis meritas ob fidem in Christum pœnas exigeret. Cum ergo accepisset Paulus eo tempore epistolas a sacerdotibus et magistris, ad Judæos qui habitabant Damasci, magno impetu ac fervore ferebatur in modum pleni cujusdam torrentis, qui habitantes Damasci discipulos demersurus videbatur, atque in perditionis harathrum illos dimissurus. Cum autem viderat Dominus quod injustam insaniam, in justa videlicet voluntate, servaret, in medio viæ apparens, præ lucis magnitudine, oculorum aspectu privavit, et tanto hunc aggreditur impetu, ut eum, qui prius adversus Ecclesiam grassando nullum adverteret aut detrectaret periculum, omnesque Christi discipulos se funditus perditurum speraret, jam statim ac repente fidelissimum sui amatorem instrueret. Protinus enim ex hoste factus est Dei minister, et illico abjecta dementiæ copia militari, ad legationem procedit, Christique profitetur cultum, ac mittitur ad Ananiam quemdam Damascenum discipulum. Intuitus autem veritatis indagator Deus modestum jam redditum virum, relictisque malis meliorem effectum, non aliter illum quam hoc modo ut ipse supplicium evaderet decrevit. Egressus itaque baptizatur ac ineffabilium mysteriorum fit particeps et idoneus commilito, ac propugnator prædicationis: cumque novum genus prædicationis a Deo ipsi commissum esset, novum habebat salutis argumentum. Quapropter tanta in Paulo facta immutatione, circa legem quoque immutatus est, atque adeo in extremum pietatis zelum traductus, ut veritatis discipulos, si quando eum abesse contingeret, litteris confirmaret, ne ab operibus solum, sed sermonibus quoque in posterum doctrinam sibi ab eo compararent: ae utrinque muniti inconcussum pietatis propugnaculum in anima circumferrent. Post aliquantum vero temporis rursum Paulus Jerusalem revertitur, visurus Petrum, ubi etiam inter se **191** partiuntur universum orbem. Cumque partem gentium Paulus accepisset, Petro sane Judaicum populum sortito docendum, plurimas tum civitates tum regiones peragravit: brevique totum Illyricum dogmatis de Christi cultu replevit. Innumera igitur passus certamina, ac sustinens pro fide Christi et pro Evangelio multa variaque pericula, quæ ipse describit: cum universa devicisset, fideque superasset (quandiu enim volebat Paulus, Deus ad definitum ipsi tempus, ut inter homines degeret, hunc retinebat, donec universis gentibus Evangelium prædicaret), declinante nimirum tempore, rursum Paulus Hierosolyma revertitur; ut sanctos qui ibidem agebant inviseret, egenisque auxilium ferret. Interim vero seditio quædam occupavit civitatem, et populus in tumultum vehementem versus erat, Judæis plebem concitontibus. Indignum enim et grave ducebant accusatorem habere eum, qui olim dux ipsis erat ac particeps insaniæ ipsorum, cumque occidere festinabant.

Verum tribunus statim eum eripuit,et cum militari A auxilio ipsum Cæsaream ad præsidem mittit. Acceperunt ergo ipsum et ad ducem gentium duxerunt qui Festus dicebatur. Cum autem sentiret Paulus præparatas adversus se insidias a Judæis, statim ad tribunal stans Cæsarem appellat: et redditur quidem interim foro judiciali,quievit tamen accusatio, quæ adversus ipsum a Judæis excogitata erat: ac postmodum Romam a magistratibus mittitur ad Cæsarem: ubi cum eadem certamina suscepisset, ac pro eisdem præmiis laborasset, tandem e vita quoque pro veritatfs dogmatibus excessit: meliorem esse judicans, quæ cum Christo esset conversationem, mortali hac et fragili vita. Nam paulo post volens illum Cæsar Nero ab hac vita educere, veram ipsi, quæque sola vera vita est, donavit, cœ- B lique hæredem constituit, quem terra privavit. Sunt itaque civitates, quas sua prædicatione perlustravit illustrissimus Christi apostolus Paulus,ut in compendium referamus quæ sequuntur.

192 PEREGRINATIO PAULI APOSTOLI.

A Damasco cœpit,ascenditque Hierosolyma, inde Tarsum, et ab eo loco Antiochiam, rursumque secundo Hierosolyma, ac denuo Antiochiam, et inde cum Barnaba separatus in apostolatum descendit Seleuciam, deinde Cyprum, ubi et Paulus dici cœptus est.postmodum Pergen, deinde Antiochiam Pisidiæ, inde Iconium, hinc Lystram ac Derben Lycaoniæ. Postmodum in Pamphiliam,deinde Pergen, hinc Attaliam, rursum tertio Antiochiam Syriæ. Postmodum tertio rursum Hierosolyma cir- C cumcisionis causa: deinde iterum quarto Antiochiam. Tum pertransivit Syriam ac Ciliciam. Rursum secundo Derben ac Lystram, ubi Timotheum circumcidit. In Phrygiam, postmodum et Galaticam regionem, inde in Mysiam, postea Troadem, et inde Neapolim. Hinc Philippos, Macedoniæ urbem, deinde Amphipolim Apolloniamque pertransiens venit Thessalonicam: unde Berœam. Hinc secundo Antiochiam Pisidiæ.Rursum in Galaticam regionem ac Phrygiam: deinde iterum secundo Ephesum: unde pertransiens Macedoniam venit in Græciam: et inde præterita Macedonia rursum Philippos, et a Philippis Troadem, ubi Eutychum, qui a cœnaculo ceciderat, suscitavit. Hinc Asson, et postmodum Mytilenem, deinde in partes quæ sitæ sunt contra Chium, unde Samum: postea D Miletum, unde advocatis his qui Ephesi degebant, locutus est cum eis: hinc Coum, postmodum Rhodum: et inde Pataram, unde Tyrum. Deinde Ptolemaidem, indeque Cæsaream. Et hinc quarto rursum ascendit Hierosolyma, unde missus est Cæsaream: ac postmodum vinctus Romam. Ita a Cæsarea venit Sidonem et inde Myra Lyciæ,postea Cnidum: et hinc multa passus in insulam venit, ubi vipera manum ejus apprehendit, mansitque illæsus.

ἐξαιρεῖται, καὶ μετὰ στρατιωτικῆς βοηθείας εἰς τὴν Καισάρειαν πρὸς τὸν ἡγεμόνα πέμπει. Συνέλαβον οὖν αὐτὸν, καὶ πρὸς τὸν ἐθνάρχην ἦγον, Φῆστος ὄνομα αὐτῷ. Αἰσθόμενος δὲ, σοσκευὴν κατ' αὐτοῦ τινα γινομένην ὑπὸ Ἰουδαίων Παῦλος, εὐθὺς ἐπὶ τοῦ βήματος ἐπικαλεῖται τὸν Καίσαρα. Καὶ ἀνίεται μὲν τέως τοῦ κριτηρίου, ἀργεῖ δὲ ἡ κατ' αὐτοῦ τοῖς Ἰουδαίοις μελετωμένη ἐπιβουλὴ, καὶ λοιπὸν εἰς τὴν Ῥώμην ὑπὸ τῶν ἀρχόντων ἐκπέμπεται πρὸς Καίσαρα. Κἀκεῖσε τοὺς αὐτοὺς ἀγῶνας ἐπιδεξάμενος, καὶ ὑπὲρ τῶν αὐτῶν ἄθλων πονέσας, τέλος καὶ αὐτῆς τῆς ζωῆς ὑπὲρ τῶν τῆς ἀληθείας δογμάτων ἐξέστη, βέλτιον εἶναι κρίνας τὴν μετὰ Χριστοῦ διαγωγὴν, τῆς θνητῆς ταύτης καὶ ἐπικήρου ζωῆς. Μικρὸν γὰρ ὕστερον ὁ Καῖσαρ Νέρων βουληθεὶς αὐτὸν τῆς ζωῆς ταύτης ἐξαγαγεῖν, τὴν ἀληθινὴν αὐτῷ καὶ ὄντως ζωὴν ἐχαρίσατο, καὶ καθιστᾷ οὐρανοῦ κληρονόμον, ὃν τῆς γῆς ἀπεστέρησεν. Εἰσὶν οὖν αἱ πολιτεῖαι, ἅς τῷ κηρύγματι περιῆλθεν ὁ πανεύφημος τοῦ Χριστοῦ ἀπόστολος Παῦλος, ὡς ἐν συντόμῳ εἰπεῖν, αὗται·

ΑΠΟΔΗΜΙΑΙ ΠΑΥΛΟΥ ΤΟΥ ΑΠΟΣΤΟΛΟΥ.

Ἀπὸ Δαμασκοῦ ἤρξατο, καὶ ἀνῆλθεν εἰς Ἱερουσαλήμ. Ἐκεῖθεν εἰς Ταρσόν. Κἀκεῖθεν εἰς Ἀντιόχειαν. Καὶ πάλιν εἰς Ἱερουσαλὴμ, καὶ πάλιν δεύτερον εἰς Ἀντιόχειαν. Κἀκεῖθεν ἀφορισθεὶς μετὰ Βαρνάβα εἰς τὴν ἀποστολὴν κατῆλθεν εἰς Σελεύκειαν. Εἶτα εἰς Κύπρον, ἔνθα καὶ Παῦλος ἤρξατο καλεῖσθαι. Εἶτα εἰς Πέργην, εἶτα εἰς Ἀντιόχειαν τῆς Πισιδίας. Εἶτα εἰς Ἰκόνιον. Εἶτα εἰς Λύστραν, καὶ Δέρβην τῆς Λυκαονίας. Εἶτα εἰς Παμφυλίαν. Εἶτα εἰς Πέργην. Εἶτα εἰς Ἀττάλειαν. Εἶτα πάλιν τρίτον εἰς Ἀντιόχειαν τῆς Συρίας. Εἶτα πάλιν τρίτον εἰς Ἱερουσαλὴμ, διὰ τὴν περιτομήν. Εἶτα πάλιν τέταρτον εἰς Ἀντιόχειαν. Εἶτα διῆλθε τὴν Συρίαν καὶ τὴν Κιλικίαν. Εἶτα πάλιν δεύτερον εἰς Δέρβην καὶ Λύστραν, ἔνθα Τιμόθεον περιέτεμεν. Εἶτα εἰς Φρυγίαν καὶ τὴν Γαλατικὴν χώραν. Εἶτα εἰς Μυσίαν. Εἶτα εἰς Τρωάδα. Κἀκεῖθεν εἰς Νεάπολιν. Εἶτα εἰς Φιλίππους τῆς Μακεδονίας. Εἶτα διελθὼ τὴν Ἀμφίπολιν καὶ Ἀπολλωνίαν, ἦλθεν εἰς Θεσσαλονίκην. Εἶτα εἰς Βέροιαν. Εἶτα δεύτερον εἰς Ἀντιόχειαν τῆς Πισιδίας. Εἶτα εἰς τὴν Γαλατικὴν χώραν καὶ Φρυγίαν. Εἶτα πάλιν δεύτερον εἰς Ἔφεσον. Εἶτα διελθὼν τὴν Μακεδονίαν, ἦλθεν εἰς Ἑλλάδα. Κἀκεῖθεν διελθὼν τὴν Μακεδονίαν, ἦλθε πάλιν δεύτερον εἰς Φιλίππους. Καὶ ἀπὸ Φιλίππον εἰς Τρωάδα, ἔνθα τὸν Εὔτυχον ἤγειρε πεσόντα. Εἶτα εἰς τὴν Ἄσσον. Εἶτα εἰς Μιτυλήνην. Εἶτα εἰς τὰ ἀντικρὺ Χίου. Εἶτα εἰς Σάμον. Κἀκεῖθεν εἰς Μίλητον. Ἐκεῖθεν μεταπεμψάμενος τοὺς ἐν Ἐφέσῳ, ὡμίλησεν αὐτοῖς. Εἶτα εἰς Κῶν. Εἶτα εἰς Ῥόδον. Κἀκεῖθεν εἰς Πάταρα· Κἀκεῖθεν εἰς Τύρον. Εἶτα εἰς Πτολεμαΐδα. Κἀκεῖθεν εἰς Καισάρειαν. Κἀκεῖθεν ἀνῆλθε τέταρτον πάλιν εἰς Ἱερουσαλήμ. Κἀκεῖθεν παρεπέμφθη εἰς Καισάρειαν. Καὶ λοιπὸν δέσμιος ἐπὶ Ῥώμην, οὕτως ἀπὸ Καισαρείας, ἦλθεν εἰς Σιδῶνα, Κἀκεῖθεν εἰς Μύρα τῆς Λυκίας. Εἶτα εἰς Κνίδον. Κἀκεῖθεν πολλὰ παθὼν, ἦλθεν εἰς τὴν νῆσον, ἔνθα ἡ ἔχιδνα καθήψατο τῆς χειρὸς αὐτοῦ, καὶ ἔμεινεν ἀβλαβής.

Εἶτα εἰς Συρακούσας. Εἶτα εἰς Ῥήγιον. Κἀκεῖθεν εἰς Ποτιόλους. Κἀκεῖθεν πεζὸς ἀνῆλθεν εἰς Ῥώμην, ἀπαντησάντων αὐτῷ τῶν ἀδελφῶν, εἰς Ἀππίου φόρον καὶ Τρεῖς Ταβέρνας, καὶ λοιπὸν εἰσελθὼν εἰς Ῥώμην, καὶ διδάξας χρόνον, ἱκανὸν, ὕστερον ἐν αὐτῇ τῇ Ῥώμῃ ἐμαρτύρησεν, αὐτόθι τὸν καλὸν ἀγῶνα ἀγωνισάμενος. Ῥωμαῖοι δὲ περικαλλέσιν οἴκοις καὶ βασιλείοις τὰ λείψανα τούτου καθείρξαντες, ἐπέτειον αὐτῷ μνήμης ἡμέραν πανηγυρίζουσι, τῇ πρὸ τριῶν καλανδῶν Ἰουλίων αὐτοῦ τὸ μαρτύριον ἑορτάζοντες. Πολλὰς δὲ καὶ πρὸ τούτου ἤδη παραινέσεις ὑπέρ τε βίου καὶ ἀρετῆς, ὁ μακάριος ἐποιήσατο, καὶ πολλὰ περὶ τῶν πρακτέων τοῖς ἀνθρώποις εἰσηγήσατο. Ἔτι δὲ καὶ ὅλως διὰ τῆς ὑφῆς τῶν δεκατεσσάρων ἐπιστολῶν τούτων, τὴν ὅλην ἀνθρώποις διέγραψε πολιτείαν. Ἀναγκαῖον δὲ ἡγησάμην ἐν βραχεῖ καὶ τὸν χρόνον ἐπισημειώσασθαι τοῦ κηρύγματος Παύλου, ἐκ τῶν χρονικῶν κανόνων Εὐσεβίου τοῦ Παμφίλου τὴν ἀνακεφαλαίωσιν ποιούμενος. Ἔνθα δὴ τὴν βίβλον μετὰ χεῖρας εἰληφὼς, καὶ ταύτην ἀναπτύξας, εὑρίσκω τὸ πάθος τοῦ Σωτῆρος ἡμῶν καὶ Κυρίου Ἰησοῦ Χριστοῦ ἐν ὀκτωκαιδεκάτῳ ἔτει Τιβερίου Καίσαρος γεγενημένον, καὶ τὴν τριήμερον δὲ εὐθὺς ἀνάστασιν, καὶ πάλιν τὴν εἰς οὐρανοὺς ἀνάληψιν τοῦ Χριστοῦ. Καὶ μεθ' ἡμέρας τινὰς ὀλίγας, εἶδον ἐκεῖ τοὺς ἀποστόλους προχειριζομένους εἰς διακονίαν τὸν αὐτοφερώνυμον Στέφανον, καὶ τοὺς ἀμφ' αὐτόν. Καὶ μετέπειτα στάσιν Ἰουδαίων πάλιν καταλαμβάνω, καθὼς ἤδη προείπομεν, καὶ τὸν Στέφανον ἀγωνιζόμενον ἐκεῖσε, καὶ τὸν Παῦλον συνευδοκοῦντα πάνυ τῷ φόνῳ. Ὃς μικρὸν ὕστερον τοῖς ἄρχουσι τῶν Ἰουδαίων παραστὰς, ἐπιστολὰς ἐκομίζετο πρὸς τοὺς ἐν Δαμασκῷ Ἰουδαίους κατὰ τῶν μαθητῶν. Κατὰ δὲ μέσην τὴν ὁδὸν, ἡ κλῆσις αὐτῷ γεγένηται παρὰ τοῦ Θεοῦ, ὡς μικρῷ προσαναλωθῆναι τὸ ἔτος ἐκεῖνο. Ἐπιλαβομένου δῆτα τοῦ ἐννεακαιδεκάτου ἔτους Τιβερίου Καίσαρος, κατάρξασθαι τὸν Παῦλον τοῦ κηρύγματος, φησὶν ἡ ἱστορία· καὶ τὴν ἅπασαν οἰκουμένην διαδραμεῖν, εὐαγγελιζόμενον τὴν εἰς Χριστὸν εὐσέβειαν, μέχρι τρισκαιδεκάτου ἔτους Κλαυδίου Καίσαρος, ἡγεμονεύοντες τότε τῆς Ἰουδαίας Φήλικος· ἐφ' οὗ κατηγορηθεὶς ὑπὸ Ἰουδαίων, τὴν ἀπολογίαν ἐποιήσατο Παῦλος. Ὃς δὴ τὸν ἀπόστολον εἰς τὸ κατὰ Καισάρειαν δεσμωτήριον καθεῖρξεν ἐπὶ δυσὶν ἔτεσι. Μεθ' ὃν διαδεξάμενος τὴν ἀρχὴν Πόρκιος Φῆστος, εὐθὺς ἀνακρίνειν ὥρμησε τὸν Ἀπόστολον, τοῖς Ἰουδαίοις μεγίστην χάριν ἐν τούτῳ κατατιθέμενος. Τότε οὖν ὁ μακάριος νομίσας οὐκ ἄλλως ἀπαλλαγήσεσθαι τῆς ἐπιβουλῆς, ἢ Καίσαρα ἐπικαλεσάμενος, ἑστὼς ἐπὶ τοῦ βήματος ἐπεκαλεῖτο Καίσαρα, καὶ εἰς Ῥώμην ἐκπέμπεται, πρὸς Καίσαρα Νέρωνα. Συνῆν δὲ αὐτῷ καὶ Ἀρίσταρχος, ὃν καὶ εἰκότως συναιχμάλωτόν που τῶν ἐπιστολῶν ἀποκαλεῖ, καὶ Λουκᾶς ὁ τὰς Πράξεις τῶν ἀποστόλων γραφῇ παραδούς. Κἀκεῖσε οὖν ὁ Παῦλος ἐπὶ τῆς Ῥωμαίων διετίαν ὅλην ἐφυλάττετο. Ταῦτα γὰρ καὶ μέχρι τούτων ἱστορεῖ Λουκᾶς ἐν ταῖς Πράξεσι τῶν ἀποστόλων, κατ' ἐκεῖνο καιροῦ τὸ βιβλίον συγγραψάμενος, καὶ τὰ καθεξῆς ἥκιστα τότε γινώ-

193 Dehinc Syracusas, inde Rhegium: et hinc Puteolos, unde pedes ascendit Romam, occurrentibus illi fratribus ad Appii forum ac Tres Tabernas, et postea Romam ingressus multoque tempore docens, tandem in ipsa urbe Roma martyrio vitam finivit, cum ibidem bonum certamen certasset. Romani vero inclusis ejus reliquiis pulchris ac argenteis thecis, annum ei memoriæ diem colunt, III Kalendas Julii martyrium ejus celebrantes. Multis autem antea divus Paulus cum de vita tum de virtute adhortatus erat, multaque de his quæ agenda sunt, homines docuerat. Præterea autem et per harum quatuordecim epistolarum contextum omnino præscripsit hominibus universam conversationem. Necessarium autem duxi, ut paucis verbis tempus prædicationis Pauli significarem ex canonibus temporum Eusebii Pamphili in compendium redactis, ubi certe libro in manus sumpto eoque aperto passionem inveni Salvatoris nostri et Domini Jesu Christi decimo octavo Tiberii Cæsaris anno accidisse, statimque tertio postmodum die resurrectionem, ac rursum Christi in cœlos assumptionem. Præterea inveni ibidem apostolos post paucos aliquot dies in ministerium delegisse Stephanum, qui proprium sibi nomen ferebat: ac deinde Judæorum seditionem rursum deprehendo, sicut jam prædiximus, passumque in ea Stephanum, ac Paulum in mortem ejus consentientem. Qui paulo post ad Judæorum principes accedens, litteras accepit ad Judæos, qui Damasci degebant, adversum discipulos. Juxta medium autem itineris facta est ipsius a Deo vocatio, paulo ante finem illius anni. Certe cum cœptus esset decimus nonus Tiberii Cæsaris annus, Paulum inchoasse prædicationem scribit historia: ac universum percurrisse orbem disseminando Christi cultum, usque ad tertium decimum Claudi Cæsaris annum, præside Judææ Felice: sub quo a Judæis accusatus pro se respondit Paulus, qui sane apostolum in carcere **194** duobus annis inclusit Cæsareæ. Post quem suscepto Portius Festus principatu statim apostolum judicare aggressus est, ut maximam hoc facto gratiam apud Judæos iniret. Tunc ergo arbitratus beatus Paulus quod alio modo insidias declinare non posset nisi Cæsarem appellaret, stans ad tribunal Cæsarem appellavit, et Romam ad Cæsarem Neronem dimittitur. Erat autem simul cum eo et Aristarchus (quem etiam merito concaptivum quodam epistolarum loco appellat), et similiter Lucas, qui Acta apostolorum scripturæ tradidit. Ibi ergo Paulus sub Romanorum custodia totum biennium asservatus est. Nam hæc et usque ad ista scribit Lucas in Actis apostolorum, qui circa illud tempus librum conscripsit, cumque tunc ea quæ futura essent minime cognosceret, nequaquam martyrium ejus ascripsit. Illo enim ibidem relicto Lucas et Aristarchus redierunt. Eusebius autem sequentia tempora diligenter perquirens, scripsit nobis secundo ecclesiasticæ Historiæ libro hujus

etiam martyrium, ostendens et Paulum in quiete permansisse, et Dei verbum nullo prohibente disseminasse. Siquidem habet historia, quod ubi tunc sub Nerone respondisset Paulus et a Cæsare fuisset absolutus, ad prædicationis ministerium rursus emissum fuisse, aliisque decem annis Evangelii verbum disseminasse. Cum autem ad extremum insaniæ Nero pervenisset, primum quidem interfecit Agrippinam propriam matrem, præterea et patris sororem, Octaviam quoque suam uxorem, aliosque innumeros genere ipsum contingentes : deinde et universalem movit adversum Christianos persecutionem, et ita apostolorum cædes pervenit. Statim enim accersitum Paulum stitit tribunali. Rursum autem ei Lucas conjunctus est : ubi certe contigit Paulum anno tricesimo sexto a Salvatore passo, tertio decimo autem imperii Neronis, martyrio vitam finisse, capite videlicet gladio amputato. Sunt igitur ab anno Tiberii Cæsaris decimo nono, quo Evangelium cœpit prædicare, usque ad annum ejus vicesimum secundum, anni quatuor, et Caii similiter anni quatuor : rursum vero et Claudii anni paulo minus quatuordecim, quem insecutus Nero tertio decimo sui **195** principatus anno apostolum interemit. Hæc autem de prima sua responsione scribit ipse Paulus apostolus Timotheo : « In prima mea responsione nullus mihi adfuit, sed omnes me dereliquerunt : non illis imputetur : Dominus autem adfuit mihi et confirmavit me, ut per me prædicatio certiori fide comprobaretur, audirentque omnes gentes : et liberatus sum de ore leonis[1], » hoc nomine Neronem significans. De secunda vero, in qua et martyrio suam finivit vitam, ait : « Ministerium tuum bonum certius adimple. Ego enim jam delibor, et tempus meæ dissolutionis instat. » Et quia Lucas rursum erat cum eo, post pauca epistolæ verba : « Salutat te, inquit, Lucas, qui mecum est. » Totius igitur prioris prædicationis apostoli tempus est unius et viginti annorum præter alios duos annos quos apud Cæsaream in carcere transegit. His rursum addantur duo primi anni postquam Romam pervenarat, decemque ultimi : ita ut fuerint omnes anni ab ejus vocatione usque ad ipsius mortem triginta quinque.

σκων οὐδὲ τὸ μαρτύριον αὐτοῦ ἐγκατέθετο τῇ βίβλῳ. Καταλιπόντες γὰρ αὐτὸν ἐκεῖσε Λουκᾶς τε καὶ Ἀρίσταρχος, ἦλθον. Εὐσέβιος δὲ τοὺς μετέπειτα χρόνους ἀκριβῶς περιεργασάμενος, ἱστόρησεν ἡμῖν ἐν τῷ δευτέρῳ τόμῳ τῆς Ἐκκλησιαστικῆς ἱστορίας τούτου καὶ τὸ μαρτύριον, καὶ τὸν Παῦλον ἄνετον διατρίψαι, καὶ τὸν τοῦ Θεοῦ λόγον ἀκωλύτως κηρύξαι ἐπισημηνάμενος. Τότε μὲν οὖν ἐπὶ Νέρωνος ἀπολογησάμενον τὸν Παῦλον, αὖθις ἐπὶ τὴν τοῦ κηρύγματος διακονίαν λόγος ἔχει στείλασθαι ὑπὸ Καίσαρος ἀπολυθέντα, εὐαγγελίσασθαι ἐφ' ἑτέροις δέκα ἔτεσιν. Εἰς ἄκρον δὲ μανίας ὁ Νέρων ἀφικόμενος, ἀνεῖλε μὲν Ἀγριππίναν πρῶτα τὴν ἰδίαν μητέρα, ἔτι δὲ καὶ τὴν ἀδελφὴν τοῦ πατρὸς, καὶ Ὀκταυΐαν τὴν ἑαυτοῦ γυναῖκα, καὶ ἄλλους μυρίους τῷ γένει προσήκοντας. Μετέπειτα δὲ καθολικὸν ἐκίνησε διωγμὸν κατὰ τῶν Χριστιανῶν, καὶ οὕτως ἐπὶ τὰς τῶν ἀποστόλων ἦλθε σφαγάς. Μεταστειλάμενος γὰρ τὸν Παῦλον αὖθις τῷ βήματι παριστᾷ. Συνῆλθε δὲ πάλιν ὁ Λουκᾶς αὐτῷ. Ἔνθα δὴ συνέβη τὸν Παῦλον, τριακοστῷ ἕκτῳ ἔτει τοῦ σωτηρίου πάθους, τρισκαιδεκάτῳ δὲ Νέρωνος μαρτυρῆσαι, ξίφει τὴν κεφαλὴν ἀποτμηθέντα. Ἔστι τοίνυν ἀπὸ τοῦ ἐννεακαιδεκάτου ἔτους Τιβερίου Καίσαρος, ἐξ οὗ κηρύσσειν τὸ Εὐαγγέλιον ἤρξατο, ἕως τοῦ εἰκοστοῦ δευτέρου ἔτους, ἔτη τέσσαρα· καὶ τὰ Γαΐου δὲ ὡσαύτως, ἔτη τέσσαρα. Αὖθις δὲ καὶ τὰ Κλαυδίου ἔτη, μικρὸν ἐλάττω, δεκατέσσαρα. Ὃν διαδεξάμενος Νέρων, τρισκαιδεκάτῳ ἔτει τῆς ἑαυτοῦ ἀρχῆς, τὸν Ἀπόστολον ἀνεῖλεν. Γράφει γοῦν ὁ αὐτὸς ἀπόστολος Παῦλος Τιμοθέῳ, περὶ μὲν τῆς πρώτης αὐτοῦ ἀπολογίας τάδε· « Ἐν τῇ πρώτῃ μου ἀπολογίᾳ οὐδείς μοι συμπαρεγένετο, ἀλλὰ πάντες με ἐγκατέλιπον. Μὴ αὐτοῖς λογισθείη. Ὁ δὲ Κύριός μοι παρέστη καὶ ἐνεδυνάμωσέ με, ἵνα δι' ἐμοῦ τὸ κήρυγμα πληροφορηθῇ, καὶ ἀκούσωσι πάντα τὰ ἔθνη. Καὶ ἐῤῥύσθην ἐκ στόματος λέοντος· « τοῦτον λέγων εἶναι τὸν Νέρωνα. Περὶ δὲ τῆς δευτέρας ἐν ᾗ καὶ τελειοῦται τῷ κατ' αὐτὸν μαρτυρίῳ, φησί· » Τὴν καλὴν διακονίαν σου πληροφόρησον. Ἐγὼ γὰρ ἤδη σπένδομαι, καὶ ὁ καιρὸς τῆς ἀναλύσεώς μου ἐφέστηκε. « Καὶ ὅτι Λουκᾶς ἦν πάλιν σὺν αὐτῷ, μετ' ὀλίγα ἐπιστολῆς, » Ἀσπάζεταί σε, γράφει, ὁ Λουκᾶς ὁ σὺν ἐμοί. » Ἔστιν οὖν ὁ πᾶς χρόνος τοῦ κηρύγματος Παύλου, εἴκοσι καὶ ἓν ἔτος. Καὶ ἕτερα δύο ἔτη, ἃ διετέλεσεν ἐν τῷ κατὰ Καισάρειαν δεσμωτηρίῳ. Πρὸς δὲ τούτοις πάλιν, τὰ ἐν Ῥώμῃ πρότερα δύο ἔτη, καὶ τὰ τελευταῖα δὲ ἔτη δέκα· ὥστε εἶναι πάντα τὰ ἔτη ἀπὸ τῆς κλήσεως αὐτοῦ μέχρι τῆς τελειώσεως αὐτοῦ, τριάκοντα καὶ πέντε.

MARTYRIUM PAULI APOSTOLI.

Sub Nerone Romanorum imperatore, martyrio vitam ibidem finivit Paulus apostolus, capite gladio amputato, anno a salutari passione tricesimo sexto postquam Romæ bonum certaverat certamen, quinto die mensis Panemi, qui dies apud Romanos dicitur tertius Kalendarum Julii, quo complevit divus Apostolus suum martyrium, sexagesimo nono anno adventus Salvatoris nostri Jesu Christi.

ΜΑΡΤΥΡΙΟΝ ΠΑΥΛΟΥ ΤΟΥ ΑΠΟΣΤΟΛΟΥ.

Ἐπὶ Νέρωνος τοῦ Καίσαρος Ῥωμαίων, ἐμαρτύρησεν αὐτόθι Παῦλος ὁ ἀπόστολος, ξίφει τὴν κεφαλὴν ἀποτμηθεὶς, ἐν τῷ τριακοστῷ καὶ ἕκτῳ ἔτει τοῦ σωτηρίου πάθους, τὸν καλὸν ἀγῶνα ἀγωνισάμενος ἐν Ῥώμῃ, πέμπτῃ ἡμέρᾳ Πανέμου μηνὸς, ἥτις λέγεται παρὰ Ῥωμαίοις, τῇ πρὸ τριῶν Καλανδῶν Ἰουλίων, καθ' ἣν ἐτελειώθη ὁ ἅγιος Ἀπόστολος τῷ κατ' αὐτὸν μαρτυρίῳ, ἑξηκοστῷ καὶ ἐννάτῳ ἔτει τῆς τοῦ Σωτῆρος ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ παρουσίας.

[1] II Tim. IV, 16, 17.

ΥΠΟΘΕΣΙΣ ΤΗΣ ΠΡΟΣ ΡΩΜΑΙΟΥΣ ΕΠΙΣΤΟΛΗΣ.

A Ἡ δὲ πρὸς Ῥωμαίους ἐπιστολὴ περιέχει τὴν πρὸς τὸν Χριστὸν παρασκευὴν, μάλιστα τοῖς ἐκ φύσεως λογισμοῖς ἐλεγχθεῖσαν. καὶ διὰ τοῦτο προτάττεται ἄλλαις ἁπάσαις, ὡς δὴ πρὸς αὐτοὺς γεγραμμένη τοὺς ἤδη τὰ θεῖα προμυηθέντας. Ταύτην ἐπιστέλλει ἀπὸ Κορίνθου, μήπω μὲν ἑωρακὼς Ῥωμαίους, ἀκούων δὲ περὶ αὐτῶν, καὶ ἐπιποθῶν αὐτοὺς ἰδεῖν. Καὶ πρῶτον μὲν ἀποδέχεσθαί φησι τὴν πίστιν αὐτῶν, καταγγελλομένην ὁρῶν πανταχοῦ. Ἔπειτα σημαίνει πολλάκις ἑαυτὸν προθέμενον ἐλθεῖν, διὰ τὸν εἰς αὐτοὺς πόθον, τέως μὴ δεδυνῆσθαι. Καὶ λοιπὸν διδασκαλικὴν τὴν ἐπιστολὴν ποιεῖται, περὶ κλήσεως ἐθνῶν. Καὶ ὅτι ἡ περιτομὴ ἕως καιροῦ ἦν, καὶ νῦν πέπαυται. Καὶ ὅτι διὰ τοῦ Χριστοῦ λέλυται τὸ παράπτωμα τοῦ Ἀδὰμ, καὶ ἡ σκιὰ B τοῦ νόμου παρῆλθε. Τὴν μὲν οὖν κλῆσιν τῶν ἐθνῶν ἀκολούθως κατασκευάζει οὕτως, ἀποδεικνὺς πᾶσιν ἀνθρώποις ἔμφυτον εἶναι τὸν νόμον, καὶ πάντας ἀδιδάκτῳ τε τῇ φύσει, καὶ ἀπ' αὐτῆς τῆς κτίσεως δύνασθαι γινώσκειν τὸν Θεόν. Διὸ καὶ εἰκότως αἰτιᾶται πρῶτον Ἕλληνας, ὡς μὲν τοῦ Θεοῦ φανερώσαντος αὐτοῖς ἐκ τῶν ποιημάτων τοῦ κόσμου τὴν περὶ ἑαυτοῦ γνῶσιν καὶ τῆς ἀϊδίου δυνάμεως αὐτοῦ, ἥτις ἐστὶν ὁ λόγος αὐτοῦ, ἐν ᾧ καὶ δι' οὗ τὰ πάντα πεποίηκεν, αὐτοὺς δὲ, μὴ ἐγνωκέναι μὲν ἐκ τῶν κτισμάτων εἶναι Θεὸν τὸν τούτων Δημιουργὸν, τὰ δὲ ποιήματα θεοποιήσαντας, καὶ τῇ κτίσει μᾶλλον ἢ αὐτῷ λατρεύσαντας. Αἰτιᾶται δὲ καὶ Ἰουδαίους, ὡς μὴ φυλάξαντας τὸν νόμον, ἀλλὰ καὶ μᾶλλον διὰ τῆς παραβάσεως τοῦ νόμου, τὸν Θεὸν ἀτιμάσαντας. Καὶ οὕτως ἀμφότερα τὰ μέγιστα Ἰουδαίους καὶ Ἕλληνας C συγκλείει καὶ ἐλέγχει ἐπὶ παρανομίᾳ, ἵνα δείξῃ ὅτι ὅσοι γενόμενοι οἱ πάντες, ἐπίσης ὡς ὑπεύθυνοι, τοῦ λυτρουμένου δέονται. Τῆς δὲ χάριτος καὶ λυτρώσεως ἐπίσης τοῖς Ἰουδαίοις γενομένης καὶ ἐπὶ τὰ ἔθνη, εἰκότως καὶ ἡ κλῆσις γέγονε τῶν ἐθνῶν. Τῆς δὲ κλήσεως τῶν ἐθνῶν γενομένης, ἐξ ἀνάγκης πέπαυται ἡ περιτομὴ, καὶ ἡ ἐν τῷ νόμῳ σκιά. Ὁ γὰρ Ἄβραμ, φησὶν, οὐκ ἐν περιτομῇ, ἀλλὰ πρὸ τῆς περιτομῆς δικαιωθεὶς, μετωνομάσθη μὲν Ἀβραὰμ, ὅτι πατὴρ πολλῶν ἐθνῶν ἔμελλεν εἶναι, κατὰ τὴν ἐν τῇ ἀκροβυστίᾳ πίστιν. Ἔλαβε δὲ μετὰ τὸ δικαιωθῆναι καὶ τὴν περιτομὴν ἐν σαρκὶ, ἵνα σημεῖον ᾖ τοῖς κατὰ σάρκα γεννωμένοις ἐξ αὐτοῦ, παύσεσθαί ποτε τὴν περιτομὴν, ὅταν τὰ ἔθνη γένηται τέκνα τοῦ Ἀβραὰμ, ἀρξάμενα πολιτεύεσθαι κατὰ τὴν πίστιν D τοῦ Ἀβραὰμ, ἐν ᾗ ἐδικαιώθη ὅτε ἦν ἐν ἀκροβυστίᾳ. Τούτων γὰρ χάριν μετωνομάσθη Ἀβραάμ.

Ἀνάγκη δὲ, ἐλθόντων τῶν σημαινομένων, παύσασθαι τὸ σημαῖνον. Εἰ μὲν οὖν τὰ ἔθνη ἀναγκάζουσι περιτέμνεσθαι, παυέτωσαν καὶ τὸ ὄνομα τοῦ Ἀβραὰμ, καὶ καλείσθω Ἄβραμ. Εἰ δὲ Ἀβραὰμ παρὰ Θεοῦ μετωνομάσθη, οὐ δεῖ περιτέμνεσθαι τὰ ἔθνη, ἀλλ' οὐδὲ αὐτοὺς ἔτι τοὺς κατὰ σάρκα Ἰουδαίους, ἵνα ᾖ τὸ ὄνομα βέβαιον, καὶ πατὴρ ἐθνῶν πολλῶν καλῆται. Καὶ γὰρ οὐ χρείαν ἔχει λοιπόν τις περιτέμνεσθαι, ἀρκούμενος τῇ πίστει τοῦ Ἀβραὰμ, οὐδὲ τῆς ἄλλης δὲ τῆς ἐν νόμῳ σκιᾶς. Οὐ γὰρ ἐκ

ARGUMENTUM EPISTOLÆ AD ROMANOS.

Epistola ad Romanos complectitur instructionem ad Christum, et maxime per naturalium rationum demonstrationem : **196** ideoque cæteris præposita est, tanquam certe ad eos scripta qui ad divinum cultum jam habebant principium. Hanc autem a Corintho mittit, cum necdum Romanos vidisset, sed de ipsis audisset, eosque videndi cupidus esset. Et primum quidem ait sibi gratam esse illorum fidem quam ubique locorum divulgari videt. Deinde significat quod frequenter proposuerit ad ipsos venire, accensus eorum desiderio, adhuc tamen non potuerit. Et deinceps eruditionis plenam conscribit epistolam, de vocatione gentium quodque circumcisio solum ad tempus posita erat, tunc autem cessaverat, et quod per Christum erat deletum Adæ peccatum, umbraque legis transierat. Vocationem itaque gentium consequenter ita confirmat, ostendens cunctis hominibus consitam esse legem, omnesque et natura rudes esse, et tamen ab ipsis creaturis posse Deum cognoscere. Propterea merito arguit, primum quidem Græcos, quod cum illis Deus ex creaturis mundi, sui ipsius cognitionem manifestasset, suamque virtutem æternam, quæ est Verbum ejus, in quo et per quem omnia creavit, illi tamen a creaturis non cognoverant Deum, qui ista formaverat sed ipsas creaturas deos fecerant, ac coluerant, creaturam potius quam Creatorem. Arguit autem et Judæos ut qui legem non servassent, sed per legis transgressionem Deum inhonorassent : et ita utrosque tum Judæos tum Græcos maxime convicit ac transgressionis accusat : ut ostendat quod quicunque nati sunt, omnes ex æquo egeant Redemptore, utpote obnoxii : gratia vero et redemptione Judæis ac gentibus ex æquo facta, merito etiam gentium facta sit vocatio : facta autem gentium vocatione, necessario cessavit circumcisio ac umbra quæ in lege erat. Abram enim non in circumcisione, inquit, sed ante circumcisionem justificatus, nominis transmutatione dictus est Abraham, quod pater multarum gentium futurus esset, secundum fidem quam in præputio habuerat. Sumpsit autem postquam justificatus est circumcisionem in carne, ut signum esset his qui secundum carnem ab eo propagarentur. Cessaturum autem tunc dicit circumcisionem, cum gentes filii fuerint Abrahæ, quorum jam cœperat conversatio in fide **197** Abraham, in qua justificatus est cum esset in præputio : ideo enim transmutato nomine dictus est Abraham.

Necesse est autem succedentibus significatis cessare signum. Si ergo gentds necesse est circumcidi, cesset et nomen Abraham, voceturque Abram : si vero Abraham a Deo nominis mutatione dictus est, non opus est gente circumcidi : imo neque deinceps eos qui Judæi sunt secundum carnem : ut sit nomen firmum et pater multarum gentium nuncupetur. Etenim non necesse est, ut quis deinceps circumcidatur, cum illis sufficiat fides Abrahæ : nec ut observet aliam legis umbram. Non enim ex hi-

sed ex fide justificatur quispiam, quemadmodum et Abraham. His ita confirmatis, ostendit rursum quod aliter fieri nequeat redemptio aut gratia Israeli vel gentibus, nisi solvatur vetus Adæ peccatum, quod ad omnes dimanavit. Per alium autem non posse deleri dicit nisi per Christum Deum, per quem etiam a principio facta est maledictio : neque enim posset alius solvere peccatum. Deinde scribit quod hoc aliter non fiat nisi Filius Dei corpus induat, ac fiat homo : ut cum illud pro omnibus obtulerit, omnes a morte liberet : et sicut per eum hominem peccatum in mundum introivit, ita et per unum hominem gratia succedat. Tandem more probi œconomi Judæos quidem consolatur, dicens : « Non estis legis transgressores si in Christum credideritis ; » eos vero qui a gentibus crediderunt, admonet ne extollantur adversus Israelem, sed agnoscant quod ut rami super radicem, ita et ipsi super illos inserti sint. Post hæc autem ubi monitoriis verbis eos de moribus edocuit, epistolam concludit.

τούτων, ἀλλ' ἐκ πίστεως δικαιοῦταί τις, καθάπερ καὶ ὁ Ἀβραάμ. Ταῦτα οὕτως κατασκευάσας, ἀποδείκνυσι πάλιν ὅτι ἄλλως οὐκ ἂν γένοιτο λύτρωσις καὶ χάρις τοῦ Ἰσραὴλ καὶ τοῖς ἔθνεσιν, εἰ μὴ λυθῇ ἡ ἀρχαία ἁμαρτία τοῦ Ἀδάμ, ἡ εἰς πάντας γενομένη. Δι' ἄλλου δὲ ταύτην μὴ δύνασθαι ἐξαλειφθῆναί φησιν, ἀλλ' ἢ διὰ Χριστοῦ τοῦ Θεοῦ, δι' οὗ καὶ ἐξ ἀρχῆς κατάρα γέγονεν. Οὐ γὰρ δυνατὸν ἦν, ἄλλον λῦσαι τὸ παράπτωμα. Εἶτα γράφει ὅτι ἄλλως τοῦτο οὐ μὴ γένηται, εἰ μὴ σῶμα φορέσῃ ὁ Υἱὸς τοῦ Θεοῦ, καὶ γένηταί ἄνθρωπος, ἵνα τοῦτο προσενέγκας ὑπὲρ πάντων, τοὺς πάντας ἐλευθερώσῃ ἀπὸ τοῦ θανάτου. Καὶ ὥσπερ δι' ἑνὸς ἀνθρώπου ἡ ἁμαρτία εἰς τὸν κόσμον εἰσῆλθεν, οὕτως καὶ δι' ἑνὸς ἀνθρώπου ἡ χάρις γένηται. Καὶ λοιπὸν ὡς καλὸς οἰκονόμος, τοὺς μὲν Ἰουδαίους παραμυθεῖται, ὅτι « Οὐ παραβάται γίνεσθε τοῦ νόμου, ἐὰν εἰς τὸν Χριστὸν πιστεύσητε. » Τοῖς δὲ ἀπὸ τῶν ἐθνῶν παρεγγυᾷ, μὴ ἐπαίρεσθαι κατὰ τοῦ Ἰσραήλ, ἀλλὰ γινώσκειν ὅτι ὡς κλάδος ἐπὶ τὴν ῥίζαν, οὕτως ἐπ' ἐκείνους ἐνεκεντρίσθησαν. Μετὰ δὲ ταῦτα παραινετικοὺς λόγους εἰς τὰ ἤθη διδάξας, τελειοῖ τὴν ἐπιστολήν.

—

198 *EPISTOLÆ AD ROMANOS CAPITULA*

1. *Evangelica doctrina de his qui extra Christi gratiam vivunt, et de his qui in gratia : ac de spe spiritualique conversatione.*
2. *De judicio, quod fertur adversus gentes, non servantes ea quæ a natura sunt.*
3. *De judicio, quod fertur adversus Israelitas legalia non servantes.*
4. *De Israelitarum prærogativa, qui promissionem consecuti sunt.*
5. *De gratia qua sola homines justificantur, nullum discernendo genus, sed Dei dono juxta Abrahæ typum æqualiter honorantur.*
6. *De reposita spe.*
7. *Quomodo nos introduxerit ad salutem Jesus Christus factus homo pro terrigena Adam, qui ab initio ceciderat.*
8. *De bonorum operum actione, quæ fidem debent comitari.*
9. *Repetitio de vita, quæ est in charitate.*
10. *De condemnatione, quæ propter peccatum erat sub lege.*
11. *De affectibus humanæ naturæ, quæ impossibilem reddunt conformitatem ad legem.*

199 12. *De permutatione naturalium affectuum per conformationem ad spiritum.*

13. *Repetitio de gloria, quæ sanctis reposita est.*
14. *De amore qui Christo debetur.*
15. *De casu adjectorum Israelitarum, ac verorum revocatione, qui cum gentibus introducti sunt.*

ΚΕΦΑΛΑΙΑ ΤΗΣ ΠΡΟΣ ΡΩΜΑΙΟΥΣ ΕΠΙΣΤΟΛΗΣ.

α'. Εὐαγγελικὴ διδασκαλία περί γε τῶν ἔξω χάριτος Χριστοῦ, καὶ τῶν ἐν χάριτι, καὶ περὶ ἐλπίδος καὶ πολιτείας πνευματικῆς.

β'. Περὶ κρίσεως τῆς κατὰ ἐθνῶν, τῶν οὐ φυλασσόντων τὰ φυσικά.

γ'. Περὶ κρίσεως τῆς κατὰ τοῦ Ἰσραήλ, τοῦ μὴ φυλάσσοντος τὰ νόμιμα.

δ'. Περὶ ὑπεροχῆς Ἰσραήλ, τοῦ τυγχάνοντος τῆς ἐπαγγελίας

ε'. Περὶ χάριτος, δι' ἧς ἄνθρωποι μόνον δικαιοῦνται, οὐ κατὰ γένος διακεκριμένως, ἀλλὰ κατὰ Θεοῦ δόσιν ἰσοτίμως κατὰ τὸν Ἀβραὰμ τύπον.

ς'. Περὶ τῆς ἀποκειμένης ἐλπίδος.

ζ'. Περὶ εἰσαγωγῆς τοῦ πρὸς σωτηρίαν ἡμῶν ἀνθρώπου Ἰησοῦ Χριστοῦ, ἀντὶ τοῦ πεσόντος ἐξ ἀρχῆς γηγενοῦς Ἀδάμ.

η'. Περὶ τῆς ὀφειλομένης ἐπὶ τῇ πίστει πράξεως ἀγαθῆς.

θ'. Ἐπανάληψις περὶ τῆς ἐν χάριτι ζωῆς.

ι'. Περὶ τῆς ὑπὸ νόμου κατακρίσεως διὰ τὴν ἁμαρτίαν.

ια'. Περὶ τῶν ἐν ἀνθρωπίνῃ φύσει παθῶν, ἀδύνατον ποιούντων τὴν πρὸς νόμον συμφωνίαν.

ιβ'. Περὶ ἀποδόσεως τῶν φυσικῶν παθημάτων, διὰ τῆς πρὸς τὸ πνεῦμα συμφωνίας.

ιγ'. Ἐπανάληψις περὶ τῆς ἀποκειμένης τοῖς ἁγίοις δόξης.

ιδ'. Περὶ τῆς ὀφειλομένης ἀγάπης Χριστοῦ.

ιε'. Περὶ ἐκπτώσεως Ἰσραὴλ τοῦ ἀποβληθέντος, καὶ κλήσεως τοῦ ἀληθοῦς, τοῦ εἰσαχθέντος μετὰ ἐθνῶν.

ιϛ'. Ὅτε κατὰ ἀπιστίαν ἡ ἔκπτωσις διὰ τῆς εἰς ἄγνοιαν καταλήψεως καὶ τοῦ μὴ ἁρμόζοντος αὐτοῖς κηρύγματος.

ιζ'. Περὶ τοῦ σκοποῦ καθ' ὃν ἐξεβλήθησαν, ὥστε δεύτερον ἐπανελθεῖν ζήλῳ τῶν τιμηθέντων ἐθνῶν συναχθέντων.

ιη'. Παραίνεσις περὶ ἀρετῆς τῆς πρὸς Θεὸν καὶ ἀνθρώπους.

ιθ'. Περὶ μιμήσεως τῆς Χριστοῦ ἀνεξικακίας.

κ'. Περὶ λειτουργίας αὐτοῦ, τῆς ἐν ἀνατολῇ καὶ δύσει.

A 16. *Quando juxta incredulitatem fuit casus Judæorum per scientiam erroneam, et prædicationem quæ illis non conveniebat.*

17. *De scopo secundum quem ejecti sunt, ut postmodum reverteretur imitatione gentium honoratarum, hoc est fidelium, quæ in fide convenerunt.*

18. *Adhortatio ad virtutem, quæ erga Deum est et homines.*

19. *De imitatione clementiæ Christi.*

20. *De ministerio ipsius Pauli in partibus Orientis et Occidentis.*

ΣΧΟΛΙΟΝ.

Πρὶν ἐπιδημῆσαι Παῦλον ἐν τῇ Ῥώμῃ, παρηγγελμένοι ἦσαν οἱ Ἰουδαῖοι, μὴ παραδέξασθαι τὸ περὶ τοῦ Χριστοῦ κήρυγμα. Οὐχ αὐτοὶ δὲ μόνοι, ἀλλὰ καὶ οἱ πανταχοῦ γῆς. Πόθεν δῆλον ταῦτο; Εὕρομεν ἐν τοῖς τῶν παλαιῶν συγγράμμασιν, ὡς οἱ τὴν Ἱερουσαλὴμ οἰκοῦντες ἱερεῖς καὶ γραμματεῖς καὶ πρεσβύτεροι, γράμματα διαχαράξαντες, εἰς πάντα διεπέμψαντο τὰ ἔθνη, τοῖς ἁπανταχοῦ Ἰουδαίοις, διαβάλλοντες τὴν τοῦ Χριστοῦ διδασκαλίαν, ὡς ἀλλοτρίαν τοῦ Θεοῦ. Παρήγγελλόν τε δι' ἐπιστολῶν, μὴ παραδέξασθαι αὐτήν. Τοῦτο δὴ αὐτὸ σημᾶναι ἔοικε καὶ ἡ λέγουσα προφητεία Ἡσαΐου· « Οὐαὶ γῆς, πλοίων πτέρυγες, ἐπέκεινα ποταμῶν Αἰθιοπίας, ὁ ἀποστέλλων ἐν θαλάσσῃ ὅμηρα, καὶ ἐπιστολὰς βυβλίνας ἐπάνω τοῦ ὕδατος. » Δι' ὧν σημαίνει, ὡς καὶ B πέραν τῆς Αἰθιόπων χώρας, καὶ τῶν ἐσχατιῶν τῆς γῆς, ὁ τῆς πονηρίας ἦχος τῶν τὴν Ἰουδαίαν οἰκούντων, διά τινων ὥσπερ ἱπταμένων πλοίων προῆλθεν. Οἵ τε ἀπόστολοι αὐτῶν, ἐπιστολὰς βυβλίνας ἐπικομιζόμενοι, ὑπεράνω τε τῶν ὑδάτων ναυτιλλόμενοι καὶ τὴν θάλασσαν πλέοντες, πανταχοῦ γῆς διέτρεχον, τὸν περὶ τοῦ Σωτῆρος ἡμῶν διαβάλλοντες λόγον. Ἀποστόλους δὲ εἰς ἔτι καὶ νῦν ἔθος ἐστὶν Ἰουδαίοις ὀνομάζειν, τοὺς ἐγκύκλια γράμματα παρὰ τῶν ἀρχόντων αὐτῶν ἐπικομιζομένους. Τὸ δὲ ἑξῆς τῆς προφητείας, περὶ τῶν μαθητῶν τοῦ Κυρίου ἡμῶν καὶ Σωτῆρος Ἰησοῦ Χριστοῦ εἰρῆσθαι. Οὓς διὰ τὸ πᾶσιν ἀνθρώποις ἀγαθῶν εὐαγγελιστὰς εἶναι, ἀγγέλους κούφους ὠνόμασε, πρὸς ἀντιδιαστολὴν ὧν ἐδήλωσεν Ἰουδαϊκῶν ἀποστόλων.

[1] Isa. XVIII, 1, 2.

200 SCHOLIUM.

Priusquam Paulus Romam accederet, admoniti erant Judæi, ne prædicationem de Christo susciperent: nec soli ipsi, sed et omnes qui ubique locorum agebant. Verum unde id manifestum est? Invenimus in veterum commentariis quod sacerdotes et scribæ ac seniores qui Hierosolyma inhabitabant, exaratas litteras ad omnes nationes transmiserant Judæis, ubicunque terrarum dispersi essent, Christi doctrinam calumniantes, tanquam a Deo alienam, atque epistolis admonebant, ne illam susciperent. Hoc ipsum certe videtur Isaiæ prophetia significare quæ sic habebat: « Væ terræ, navium alæ, trans flumina Æthiopiæ, (ὁ ἀποστέλλων) qui mittit per mare obsides ac litteras papyraceas super aquam[1]. » His significat quod ultra C Æthiopum quoque regiones et novissimos terræ fines, sonus malitiæ eorum qui Judæam inhabitabant per quædam veluti alata navigia processerit: et illorum apostoli litteras papyraceas deferentes, super aquas navigantes, mareque transeuntes ubique terrarum discurrebant, sermonem qui de Salvatore nostro erat calumniantes. Porro ad hoc usque tempus moris est Judæis apostolos appellare illos, qui quotidiana epistolia ab ipsorum magistratibus deferunt. Quod autem in prophetia sequitur, de discipulis Domini ac Salvatoris nostri Jesu Christi dicitur, quos eo quod omnibus hominibus bonorum evangelizatores sive nuntii sint, angelos leves appellavit, ad eorum distinctionem quos Judaicos apostolos significaverat.

ΠΑΥΛΟΥ ΕΠΙΣΤΟΛΗ
ΠΡΟΣ ΡΩΜΑΙΟΥΣ

PAULI EPISTOLA AD ROMANOS.

201 CAPUT PRIMUM.

Evangelica doctrina de his qui extra Christi gratiam vivunt, et de his qui in gratia: et de spe spiritualique conversatione

I, 1. *Paulus servus Jesu Christi.*

Simul cum eo quod sequitur: « Paulus apostolus omnibus qui estis Romæ, dilectis Dei, vocatis sanctis, gratia vobis et pax, » tantumdem est ac si dicatur: Quidam cuidam salutem. Interim autem conspicuum facit et evangelicum sermonem et suum Evangelium quidem non quoad tempus novum esse, sed per prophetas pronuntiatum, nunc autem manifestatum astruens. Meminit autem Davidis ad quem facta est promissio, seipsum vero dicit hujus præconem designatum esse, ne temere post Petri doctrinam ad præcipiendum venisse videatur, sed divinum potius explere præceptum. Proprium autem nomen veteri more præponit veluti cum dicitur, « Claudius Lysias maxime strenuo præsidi Felici salutem[3], » aut nomen Paulus præposuit, ne os quidem aperire volens, quin beneficii Domini meminisset: ac si dicat: Paulus, qui et ipsam vocationem a Domini beneficentia et liberalitate **202** habet: Paulus, qui omnia sumit a Christo, vocationem, gratiam, conversationem. Aut absentibus scribens suum nomen merito præposuit. Propterea autem mutato nomine e Saulo dictus est Paulus, ne vel in hoc apostolis aut ipso etiam coryphæo Petro inferior esse videretur, aut minus aliquid habere. « Servus. » Multi sunt servitutis modi: unus creationis, alius fidei, tertius apostolatus, quartus conversationis. Omnes autem habuit Paulus. Porro solitus est proprio nomini adjungere « Apostolus, « nunc autem præposuit « Servus, » Romanos ad pietatem ac modestiam inducens. Nam adeo magnifice de se sentiebant, ut quos videretur suo decreto deos crearent. Unde (sicut fertur) cum ipsis indicasset qui in Judææ partibus præsidem agebat de Christo: quod Jesum quemdam ibidem natum, admirandorum patratorem operum a mortuis surrexisse dicerent, Deumque prædicarent: decreto repulisse aiunt, quod id præter ipsorum voluntatem ausus fuisset. Fuit autem divinæ dispen-

A ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΠΡΩΤΟ.

Εὐαγγελικὴ διδασκαλία περί γε τῶν ἔξω χάριτος Χριστοῦ καὶ τῶν ἐν χάριτι, καὶ περὶ ἐλπίδος καὶ πολιτείας πνευματικῆς.

Παῦλος δοῦλος Ἰησοῦ Χριστοῦ.

Τὸ ἑξῆς, « Παῦλος ἀπόστολός, πᾶσι τοῖς ἐν Ῥώμῃ ἀγαπητοῖς Θεοῦ κλητοῖς ἁγίοις, χάρις ὑμῖν καὶ εἰρήνη, » οἷον Ὁ δεῖνα τῷ δεῖνι χαίρειν. Συμφαίνει δὲ μεταξὺ, τὸν περὶ τοῦ Εὐαγγελίου λόγον, καὶ ἑαυτοῦ τὸ μὲν Εὐαγγέλιον, μηδὲ κατὰ χρόνον εἶναι νεώτερον, ἀλλὰ προκατηγγέλθαι μὲν διὰ προφητῶν, νῦν δὲ πεφανερῶσθαι φάσκων. Ἐπεμνήσθη δὲ καὶ τοῦ Δαυῒδ πρὸς ὃν ἡ ὑπόσχεσις, καὶ ἑαυτὸν εἶπε τούτου κήρυκα προβεβλῆσθαι, ὡς ἂν μὴ προπετῶς μετὰ τὴν τοῦ Πέτρου διδασκαλίαν, πρὸς τὸ ἐπιστέλ- B λειν ἐληλυθέναι δοκοίη, θεῖον δὲ μᾶλλον ἐπίταγμα ἐκπληρῶν. [ΦΩΤ] Προτάττει δὲ τὸ οἰκεῖον ὄνομα, ἢ κατὰ συνήθειαν ἀρχαίαν, οἷον. « Κλαύδιος Λυσίας τῷ κρατίστῳ ἡγεμόνι Φήλικι χαίρειν· » ἢ προέταξε τὸ, Παῦλος, μηδὲ διαίρειν στόμα ἄνευ τοῦ μεμνῆσθαι τῆς Δεσποτικῆς εὐεργεσίας βουλόμενος, οἷον, Παῦλος, φησὶν, ὁ καὶ αὐτὴν τὴν κλῆσιν ἐξ εὐεργεσίας καὶ φιλοτιμίας ἔχων Δεσποτικῆς· Παῦλος ὁ πάντα φέρων ἀπὸ Χριστοῦ, τὴν κλῆσιν, τὴν χάριν, τὴν πολιτείαν· Ἢ ἀποῦσι γράφων, εἰκότως αὐτοῦ τὸ ὄνομα προέταξε. Διὰ τοῦτο δὲ ἀπὸ Σαύλου εἰς Παῦλον μετετέθη, ἵνα μηδ' ἐν τούτῳ φανῇ ἔλαττον ἔχων τῶν ἀποστόλων, μηδ' αὐτοῦ τοῦ κορυφαίου Πέτρου. « Δοῦλος. » Πολλοὶ δουλείας τρόποι, εἷς ὁ τῆς δημιουργίας, εἷς ὁ τῆς πίστεως, ἄλλος ὁ τῆς ἀποστολῆς, ἕτερος ὁ ἀπὸ τῆς πολιτείας. Καὶ πάντας C ἔσχεν ὁ Παῦλος. Εἰωθὼς δὲ συνάπτειν τῷ οἰκείῳ ὀνόματι τὸ, « Ἀπόστολος, » νῦν τὸ, « δοῦλος, » προτέταχεν, εἰς εὐλάβειαν Ῥωμαίους ἐνάγων. Οὕτως γὰρ ἦσαν πεφρονηματισμένοι, ὡς ψηφίσματι θεοὺς ἀναγορεύειν οὓς βουληθεῖεν. Ὅθεν, ὡς λόγος, γνωρίσαντος αὐτοῖς τοῦ κατὰ Ἰουδαίαν ἄρχοντος περὶ Χριστοῦ, ὅτι Ἰησοῦν τινα γενόμενον ἐνταῦθα θαυματοποιὸν, μετὰ θάνατον ἐγηγέρθαι λέγουσι καὶ Θεὸν κηρύττου, ἀποψηφίσασθαι τοῦτο, διὰ τὸ παρὰ γνώμην αὐτων τετολμῆσθαι. Ἦν δὲ θαίας οἰκονομίας, ὡς ἂν μὴ δόξῃ κατ' ἀνθρωπίνην καὶ τοῦτο κεκρατηκέναι σπουδήν. « Ἰησοῦ Χριστοῦ. » Τὸ Ἰη-

[1] Act. xxiii, 26.

σοῦς, τὸ ἀνθρώπιον δηλοῖ, τὴν δὲ τοῦ Πνεύματος χρίσιν τὸ Χριστός.

Κλητὸς ἀπόστολος, ἀφωρισμένος εἰς Εὐαγγέλιον Θεοῦ, ὃ προεπηγγείλατο διὰ τῶν προφητῶν αὐτοῦ ἐν Γραφαῖς ἁγίαις, περὶ τοῦ Υἱοῦ αὐτοῦ τοῦ γενομένου ἐκ σπέρματος Δαυὶδ κατὰ σάρκα· τοῦ ὁρισθέντος Υἱοῦ Θεοῦ ἐν δυνάμει, κατὰ Πνεῦμα ἁγιωσύνης, ἐξ ἀναστάσεως νεκρῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ τοῦ Κυρίου ἡμῶν.

Εὐγνωμόνως ὁμολογεῖ, ὅτι οὐχ ἑκὼν προσῆλθεν, ἀλλὰ κληθείς. Κληθεὶς δὲ, οὐκ εἰς πίστιν μόνον, ἀλλὰ καὶ εἰς ἀποστολήν. Ἀφωρισμένος εἰς Εὐαγγέλιον Θεοῦ. » Ἄλλος μὲν, φησὶν, ἐν ἄλλοις, ἐγὼ δὲ εἰς Εὐαγγέλιον ἀφώρισμαι, ὅπερ Θεὸν ὄντα τὸν Χριστὸν, εὐηγγελίζετο. Τὸν γὰρ Πατέρα προῄδεσαν ἐκ τῆς Παλαιᾶς. Οὐδὲν δὲ, φησὶν, ἐρῶ σκυθρωπὸν, ὡς οἱ προφῆται, ἀλλ' εὐαγγελίζομαι Θεὸν ἐνηνθρωπηκότα. « Ὃ προεπηγγείλατο. » Μηδεὶς, φησὶ, καινοτομεῖν με νομίσῃ, πάλαι ἐπήγγελτο τοῦτο τὸ Εὐαγγέλιον. Τὸ δὲ, « ἐν Γραφαῖς, » δηλοῖ, ὅτι οὐ μόνον ἔλεγον οἱ προφῆται, ἀλλὰ καὶ ἔγραφον. Οὐκ εἶπε, περὶ Υἱοῦ αὐτοῦ, ἀλλὰ, Τοῦ Υἱοῦ αὐτοῦ, τὸν φύσει καὶ ἕνα καὶ κυρίως Υἱὸν καὶ Μονογενῆ δηλῶν. « Κατὰ σάρκα. » Κατὰ γὰρ πνεῦμα, Υἱὸς Θεοῦ ἦν. « Τοῦ ὁρισθέντο. » Τοῦ ἀποδειχθέντος καὶ ἀποφανθέντος διά τε τῶν προφητῶν, διά τε τῶν τοσούτων θεοσημειῶν, διά τε τῆς ἀναστάσεως. Τούτων γὰρ ἡ συνδρομὴ, διορίζει αὐτὸν ἐκ τῶν ἄλλων ἁπάντων τῶν κατὰ χάριν κληθέντων υἱῶν. Διὸ καί τις, τοῦ ὁρισθέντος, τοῦ ἐπιγνωσθέντος, φησὶ, καὶ εἰς γνῶσιν ἀνθρώποις ἐλθόντος. Εἰώθαμεν γὰρ δι' ὁρισμῶν τινων ἐπιγινώσκειν, ἃ βεβαίως καὶ οὐκ ἐν διστασμῷ ἐπιστάμεθα. « Ἐν δυνάμει. » Τουτέστιν, οὐ χάριτι, ὡς οἱ πολλοὶ, ἀλλὰ δυνάμει οἰκείᾳ, ἣν ἐνήργει ἐν ταῖς θεοσημείαις. « Κατὰ Πνεῦμα ἁγιωσύνης. » Καὶ ἐν τοῦ ἁγίου Πνεύματος, φησὶν, ὃ παρέχει τοῖς εἰς αὐτὸν πιστεύουσιν. « Ἐξ ἀναστάσεως. » Καὶ ἐκ τῆς ἀναστάσεως, φησὶ, καὶ τῆς τοῦ θανάτου καταλύσεως. Ἀναστάσεως δὲ, ἧς αὐτὸς ἀνέστη ὁ Κύριος ἡμῶν Ἰησοῦς Χριστός.

Δι' οὗ ἐλάβομεν χάριν καὶ ἀποστολὴν εἰς ὑπακοὴν πίστεως ἐν πᾶσι τοῖς ἔθνεσιν, ὑπὲρ τοῦ ὀνόματος αὐτοῦ. Ἐν οἷς ἐστε καὶ ὑμεῖς κλητοὶ Ἰησοῦ Χριστοῦ. Πᾶσι τοῖς οὖσιν ἐν Ῥώμῃ ἀγαπητοῖς Θεοῦ κλητοῖς ἁγίοις· χάρις ὑμῖν καὶ εἰρήνη ἀπὸ Θεοῦ Πατρὸς ἡμῶν καὶ Κυρίου Ἰησοῦ Χριστοῦ.

Οὐκ ἐξ οἰκείων, φησὶ, κατορθώματα ἐλάβομεν τὴν ἀποστολὴν, ἀλλὰ τὸ πᾶν χάριτος καὶ δωρεᾶς ἐστι. « Χάριν καὶ ἀποστολὴν, » ἀντὶ τοῦ, χάριν εἰς ἀποστολήν. Καίτοι τοῦ Πνεύματος ἡ ἀποστολὴ αὐτοῦ, ὡς ἐν ταῖς Πράξεσι κεῖται. Ἀλλὰ πάντα κοινὰ οἶδε τὰ τῆς ἁγίας Τριάδος. » Εἰς ὑπακοὴν πίστεως. » Καὶ γὰρ οὐ δεῖ πολυπραγμονεῖν γέννησιν καὶ οὐσίαν Θεοῦ, ἀλλὰ μόνον ὑπακούειν. « Ἐν πᾶσι τοῖς ἔθνεσιν. » Εἰ

A sationis ut ita fieret, ne videretur et hoc obtinuisse humana diligentia. « Jesu Christi. » Jesus humanitatem significat: Christus vero Spiritus unctionem.

I, 1-4. *Vocatus Apostolus, segregatus in Evangelium Dei, quod ante promiserat per prophetas in Scripturis sanctis de ipso Filio suo: qui factus est ei ex semine David, secundum carnem. Qui declaratus est filius Dei per virtutem, secundum Spiritum sanctificationis, ex resurrectione mortuorum Jesu Christi Domini nostri.*

Modeste confitetur quod non ultroneus accesserit, sed vocatus. Vocatus autem non tantum ad fidem, sed etiam ad apostolatum. « Segregatus in Evangelium Dei. » Alius quidem ad alia, ego vero ad B Evangelium, inquit, segregatus sum, ut Christum, qui Deus est, annuntiarem. Patrem namque a veteri lege præcognoverant. Nihil autem triste dico more prophetarum, sed Deum factum esse hominem annuntio. « Quod ante promiserat. » Nullus, inquit, me res novas moliri arbitretur. Olim annuntiatum est Evangelium. Quod autem addit, « In Scripturis, » significat quod non solum dicebant prophetæ, sed et scribebant. Nec simpliciter dixit, De filio. sed περὶ τοῦ Υἱοῦ αὐτοῦ, addito articulo; id est, de ipso Filio suo, eum videlicet significans, qui natura et **203** unus, proprieque Filius esse Unigenitus « Secundum carnem. » Nam secundum spiritum Filius Dei erat. « Qui declaratus est. » Qui demonstratus est per prophetas, et per tot divina C signa, et per resurrectionem. Horum enim concursus segregat ipsum ab aliis omnibus, qui per gratiam vocati sunt. Ideo etiam quidam ὁρισθέντος cogniti interpretatur, et in hominum notitiam venientis. Solemus enim δι' ὁρισμῶν τινων, hoc est per definitiones quasdam, cognoscere quæ firmiter et non ambigendo cognovimus. « Per virtutem. » Hoc est, non gratia, ut multi, sed virtute propria quam in divinis signis exserebat. « Secundum Spiritum sanctificationis. » Et ex Spiritu, ait, quem dat in se credentibus. « Ex resurrectione. « Et ex resurrectione, inquit, mortisque destructione: resurrectione autem qua surrexit ipse Dominus noster Jesus Christus.

I, 5-7. *Per quem accepimus gratiam et apostolatum ad obediendum fidei per omnes gentes, super nomine ejus,* D *inter quas estis et vos vocati Jesu Christi. Omnibus qui estis Romæ, dilectis Dei, vocatis sanctis, gratia vobis et pax a Deo Patre nostro et Domino Jesu Christo.*

Non ex propriis, inquit, bonis operibus apostolatum accepimus, sed quidquid id est, gratia est, et donum. « Gratiam et apostolatum. » hoc est gratiam ad apostolatum. Atqui apostolatus ejus Spiritus sancti est, sicut in Actis habetur: sed omnia sanctæ Trinitatis opera novit esse communia. « Ad obediendum fidei. « Neque enim oportet Dei generationem vel substantiam curiose scrutari, sed tan-

tum obedire. « Per omnes gentes. » Nam etsi ipse non omnis circuierit, nihilominus omnibus annuntiatum est Evangelium, per cœteros videlicet apostolos. « Super nomine ejus. » Fides enim in nomen ejus fuit. Nam ipsum gentes non viderunt, sed solo ejus nomine divulgato crediderunt. Et vere gratia plena erat apostolica functio discipulorum, quia persuaserunt gentibus, ut obedirent ac crederent in Christum, idque cum piscatores essent ac litterarum ignari. « Inter quas estis et vos. » Hoc est, cum quibus gentibus et vos vocati estis. Neque enim a vobis ipsis venistis. Comprimit **204** autem fastum illorum, ac si diceret: Ne putetis regiam ac dominandum civitatem amplius quidpiam hac in re habere præ cæteris, sed cum reliquis gentibus vocati estis. « Omnibus qui estis Romæ, dilectis Dei. » Siquidem non est apud Deum discretio divitis a paupere. Deinde postquam dixit, « Omnibus, » ne dicant: Quid ergo? omnes æquali habet in honore, bonos ac malos, fideles ac infideles? subjunxit, « Vocatis sanctis. » Nam omnes sancti æquali sunt in honore apud illum, nec inter ipsos est distinctio. Primum autem « Dilectis Dei » posuit, deinde « Vocatis sanctis: » Unde, inquit, vocati estis? ex quibus laboribus? per quæ egregia facinora? unde sancti estis? Nempe ex sola Dei dilectione: cum enim gratis dilexisset nos, suumque sanguinem pro nobis fudisset, ad sanctificationem nos vocavit, suisque regni hæreditariam possessionem? Ideoque ubique locorum « Vocatis » dicit, beneficii Dei reddens nos memores. « Gratia vobis. » Nemo enim ex operibus salvus fieri potest, inquit. « A Deo Patre. » Nam gratia et pax quæ a Deo est stabilitatem habet. Quod autem additur « Patre, » adoptionem demonstrat.

A γὰρ καὶ μὴ αὐτὸς πάντα περιῆλθεν, ἀλλὰ καὶ οὕτω πάντες εὐηγγελίσθησαν διὰ τῶν λοιπῶν ἀποστόλων. « Ὑπὲρ τοῦ ὀνόματος αὐτοῦ. » Ἡ γὰρ πίστις εἰς τὸ ὄνομα αὐτοῦ γέγονεν. Αὐτὸν γὰρ τὰ ἔθνη οὐκ ἐθεάσατο, ἀλλὰ μόνου κηρυττομένου τοῦ ὀνόματος, ἐκεῖνοι ἐπίστευον. Ὄντως πλήρης ἦν χάριτος ἡ ἀποστολὴ τῶν μαθητῶν, ὅτι ἔπεισαν ὑπακοῦσαι καὶ πιστεῦσαι τὰ ἔθνη τῷ Χριστῷ, καὶ ταῦτα ἄνθρωποι ἁλιεῖς καὶ ἀγράμματοι. « Ἐν οἷς ἐστε καὶ ὑμεῖς. » Τουτέστι μεθ' ὧν ἐθνῶν καὶ ὑμεῖς ἐκλήθητε· Οὐ γὰρ ἀφ' ἑαυτῶν ἥκετε. Καταστέλλει δὲ αὐτῶν τὸ φρόνημα, ὡσεὶ ἔλεγεν· Μὴ νομίσητε, ὡς βασιλεύουσα πόλις, πλέον τι τῶν ἄλλων ἔχειν, ἀλλὰ μετὰ τῶν λοιπῶν ἐθνῶν ἐκλήθητε. « Πᾶσι τοῖς οὖσιν ἐν Ῥώμῃ ἀγαπητοῖς Θεοῦ. » Οὐ γάρ ἐστι παρ' αὐτῷ δια- B στολὴ πλουσίου καὶ πένητος. Εἶτα ἐπειδὴ εἶπε. « Πᾶσιν, » ἵνα μὴ εἴπωσι. Τί οὖν; πάντας ὁμοτίμους ἡγῇ, καὶ ἀγαθοὺς καὶ φαύλους, καὶ πιστοὺς καὶ ἀπίστους; ἐπισυνῆψε· « Κλητοῖς ἁγίοις. » Ἅπαντες γὰρ αὐτῷ οἱ ἅγιοι ὁμότιμοι, καὶ διαστολὴ οὐκ ἔστιν ἐν αὐτοῖς. Πρῶτον δὲ τὸ, « Ἀγαπητοῖς Θεοῦ, « τέθεικεν, εἶτα τὸ, « Κλητοῖς ἁγίοις. » Πόθεν ἐκλήθητε, φησίν; ἐκ ποίων πόνων; ἐκ ποίων κατορθωμάτων; πόθεν ἐστὲ ἅγιοι, ἀλλ' ἢ ἐκ μόνης τῆς ἀγάπης Θεοῦ; Αὐτὸς γὰρ δωρεὰν ἀγαπήσας ἡμᾶς, καὶ τὸ αἷμα αὐτοῦ ὑπὲρ ἡμῶν ἐκχέας, ἐκάλεσεν ἡμᾶς εἰς ἁγιασμὸν καὶ κληρονομίαν τῆς βασιλείας αὐτοῦ. Διὸ καὶ πανταχοῦ, « Κλητοῖς, » λέγων, τῆς τοῦ Θεοῦ ἡμᾶς εὐεργεσίας ἀναμιμνήσκει. « Χάρις ὑμῖν. » Οὐδεὶς γὰρ, φησὶν, ἐξ ἔργων δύναται σωθῆναι. « Ἀπὸ Θεοῦ Πατρός. » Ἡ γὰρ ἀπὸ Θεοῦ χάρις καὶ εἰρήνη τὸ βέβαιον ἔχει. C Τὸ δὲ, « Ἀπὸ Πατρὸς, » τὴν υἱοθεσίαν ἐνδείκνυται.

I, 8-10. *Primum quidem gratias ago Deo meo, per Jesum Christum pro vobis omnibus, quia fides vestra annuntiatur in universo mundo. Testis enim mihi est Deus, quem colo in spiritu meo, in Evangelio Filii ejus, quod indesinenter mentionem vestri faciam: semper in precibus meis orans si quo modo jam tandem prosperum mihi contingat iter per voluntatem Dei veniendi ad vos.*

Πρῶτον μὲν εὐχαριστῶ τῷ Θεῷ μου διὰ Ἰησοῦ Χριστοῦ ὑπὲρ πάντων ὑμῶν, ὅτι ἡ πίστις ὑμῶν καταγγέλλεται ἐν ὅλῳ τῷ κόσμῳ. Μάρτυς γάρ μού ἐστιν ὁ Θεὸς, ᾧ λατρεύω ἐν τῷ πνεύματί μου, ἐν τῷ Εὐαγγελίῳ τοῦ Υἱοῦ αὐτοῦ, ὡς ἀδιαλείπτως μνείαν ὑμῶν ποιοῦμαι· πάντοτε ἐπὶ τῶν προσευχῶν μου δεόμενος εἴπως ἤδη ποτὲ εὐοδωθήσομαι ἐν τῷ θελήματι τοῦ Θεοῦ ἐλθεῖν πρὸς ὑμᾶς.

Oportuit enim a gratiarum actione procemium assumere, et gratias agere, non pro suis tantum virtutibus, verum etiam pro his quæ proximorum sunt: nam id charitatis est. « Deo meo. » Dilectionis et amoris indicium est, nam eum qui cunctorum Deum est sibi proprium facit. « Per Jesum. » Ipse quidem nobis causa est gratiarum actionis erga Patrem: qui et nos assumpsit et suo sanguine nos illi reconciliavit. « Quia fides vestra. » Verisimile enim errt apud omnes passim divulgari fidem Romanorum. « Testis enim. » Merito Deum in testem adducit, cum persuadere vellet hominibus quibus difficile esset **205** persuadere. « Quem colo. » Hoc est, cui servio. Multæ sunt autem cultus species. Siquidem et qui precatur, et qui jeju-

Ἔδει γὰρ ἐξ εὐχαριστίας προοιμιάσασθαι, εὐχαριστεῖν δὲ, οὐ μόνον ὑπὲρ τῶν ἰδίων κατορθωμάτων, ἀλλὰ καὶ ὑπὲρ τῶν τοῦ πλησίον. Τοῦτο γὰρ D ἀγάπης. « Τῷ Θεῷ μου. » Ἀγάπης σημεῖον. Τὸν γὰρ ἁπάντων Θεὸν ἰδιοποιεῖται. « Διὰ Ἰησοῦ. » Αὐτὸς γὰρ ἡμῖν αἴτιος τῆς εἰς τὸν Πατέρα εὐχαριστίας, ὁ καὶ προσλαβόμενος ἡμᾶς, καὶ τῷ ἰδίῳ αἵματι πρὸς ἐκεῖνο καταλλάξας. « Ὅτι ἡ πίστις ὑμῶν. » Τὴν γὰρ τῶν Ῥωμαίων πίστιν οὐκ ἀπεικὸς ἦν λαλεῖσθαι παρὰ πάντων. « Μάρτυς γάρ. » Εἰκότως τὸν Θεὸν ἄγει μάρτυρα, ἀγνώστους ἀνθρώπους πείθειν βουλόμενος. « Ὧ λατρεύω. » Οἷον, δουλεύω. Πολλὰ γὰρ εἴδη λατρείας. Καὶ γὰρ καὶ ὁ προσευχόμενος, καὶ ὁ νηστείᾳ χρώμενος, καὶ ὁ τοῖς θείοις λόγοις προσέχων, καὶ μέντοι καὶ ὁ τῆς τῶν ξένων θεραπείας ἐπιμε-

λούμενος, Θεῷ λατρεύει. Ὁ δέ γε θεῖος Ἀπόστολος λατρεύειν ἔφησε Θεῷ, τὸ τοῦ Υἱοῦ προσφέρων τοῖς ἔθνεσιν Εὐαγγέλιον. Καὶ λατρεύειν ἐν τῷ πνεύματι, τουτέστιν ἐν τῷ διδομένῳ χαρίσματι. Ἢ, ὅτι Οὐ τῇ ἐμῇ σπουδῇ ὑπῆρξέ μοι τὸ λατρεύειν Θεῷ, ἀλλὰ τῇ τοῦ Πνεύματος χάριτι. Ἢ, ὅτι Οὐ σαρκική μού ἐστιν ἡ λατρεία, ἀλλὰ πνευματική. Ἐκ τούτου δείκνυσι κατὰ τὸ ἀναγκαῖον μεριμνῶν ὑπὲρ αὐτῶν, ὡς τὸν λόγον δεξαμένων, καὶ δέχεσθαι μελλόντων. « Ἐν τῷ Εὐαγγελίῳ τοῦ Υἱοῦ αὐτοῦ. » Ὁρᾷς ὅτι ἄνω εἰπὼν, εἰς Εὐαγγέλιον Θεοῦ, τοῦ Χριστοῦ ἔλεγεν; « Ὡς ἀδιαλείπτως, » καὶ τὰ ἑξῆς. Ἀγάπης εἰλικρινοῦς τὸ καὶ μεμνῆσθαι, καὶ ἀδιαλείπτως τοῦτο ποιεῖν, καὶ μάλιστα ἐν προσευχαῖς. « Δεόμενος εἴ πως. » Καὶ γὰρ ἐλθεῖν ἠπείγετο, καὶ παρὰ τὸ θέλημα τοῦ Θεοῦ τοῦτο πρᾶξαι οὐκ ἐβούλετο. Τὸ δὲ, ἤδη ποτὲ, ἀντὶ τοῦ, ὀψέ ποτε. Ὅπερ ἐστὶ σφόδρα ἐπειγομένου. « Εὐοδωθήσομαι. » Εὐκολίαν, φησὶ, σχοίην, καὶ ἐπὶ καλῷ τὴν πρὸς ὑμᾶς ὁδόν.

A nio corpus affligit, et qui divinis mentem adhibet sermonibus, præterea et qui ministerii peregrinorum curam gerit, hic Deum colit. Divus autem Apostolus Deum se colere dixit, quod Evangelium Filii ipsius gentibus prædicaret: et colere in spiritu, hoc est in dato sibi dono. Vel, Non meo, inquit, conatu contigit mihi Deum colere, sed per gratiam Spiritus. Aut hoc dicit: Non mihi carnalis cultus est, sed spiritualis. Et ex hoc ostendit quod necessario curam illorum habeat, ut qui verbum suscepissent suscepturique essent. « In Evangelio Filii ejus. » Vides quod in præcedentibus cum diceret: « In Evangelium Dei, » dixerit Christum? « Quod indesinenter, » etc. Sinceræ charitatis est, et mentionem facere, et semper hoc facere, idque B maxime in precationibus. « Orans si quo modo. » Etenim proficisci properabat, et præter Dei voluntatem id facere nolebat. Illud vero, Jam tandem, hoc est sero tandem, vehementer properantis et optantis est. « Prosperum mihi contingat iter. » Facilitatem, inquit, habeam, et ad finem honestum iter ad vos.

Ἐπιποθῶ γὰρ ἰδεῖν ὑμᾶς, ἵνα τι μεταδῶ χάρισμα ὑμῖν πνευματικὸν, εἰς τὸ στηριχθῆναι ὑμᾶς· τοῦτο δέ ἐστι, συμπαρακληθῆναι ἐν ὑμῖν διὰ τῆς ἐν ἀλλήλοις πίστεως, ὑμῶν τε καὶ ἐμοῦ.

Οὐχ ἁπλῶς δὲ, φησὶ, καὶ ἀνονήτως ἰδεῖν ὑμᾶς σπουδάζω, ἀλλ' ὥστε χάρισμα μεταδοῦναι. Λέγει δὲ τὴν διδαχὴν καὶ τὴν κατήχησιν. Τοῦτο γὰρ τὸ στηριχθῆναι, ὡς εἰκὸς, ἀκμὴν σαλευομένων αὐτῶν. Τὸ δὲ « ἵνα τι, » μετριάζοντός ἐστιν, ὡσεὶ εἶπεν, Ἵνα μικρόν τι. Τὸ δὲ « Μεταδῶ » δηλοῖ, ὅτι Οὐκ ἐμόν τι δώσω, ἀλλ, ὅπερ καὶ ἐγὼ ἔλαβον. « Εἰς τὸ στηριχθῆναι ὑμᾶς. » Οὐ γὰρ μικρον χάρισμα, τὸ μὴ σαλεύεσθαι τῇ πίστει. « Συμπαρακληθῆναι. » Ἐπειδὴ στηριγμοῦ ἐμνήσθη, ἵνα μὴ λυπήσῃ αὐτοὺς ὡς ὅτι σαλεύονται, ἐπάγει τό· « Συμπαρακληθῆναι, » τουτέστιν ἵνα καὶ ἐγὼ ὑμᾶς, καὶ ὑμεῖς ἐμὲ παρακαλέσητε. Τῆς γὰρ ἀλλήλων, φησὶ, δεόμεθα παρακλήσεως, διὰ τῆς ἐνούσης ἡμῖν πίστεως. Σφόδρα δὲ μετριάζει. Ἔνι δὲ καὶ οὕτως νοῆσαι τὴν παράκλησιν, Ἵνα, φησὶν, ὑμεῖς μὲν παρ' ἐμοῦ εἰς τὴν πίστιν παρακληθῆτε, ἐγὼ δὲ εἰς εὐφροσύνην, ὁρῶν ὑμᾶς πεπιστευκότας. Ἢ οὕτως· Τὸ μεταδοῦναι ὑμῖν χάρισμα, οὐκ ἔστιν ἐμὸν μόνον ἢ τῆς ἐμῆς προαιρέσεως καὶ διακονίας, ἀλλὰ κοινὸν ἐμοῦ τε καὶ ὑμῶν Τῆς διακονίας μὲν τῆς ἐμῆς, τῆς δὲ ὑπουργίας τῆς ὑμετέρας. Καὶ οὐδὲ τότε ἁπλῶς, ἀλλὰ διὰ τῆς ἐν ἀλλήλοις πίστεως. Πῶς καὶ τίνα τρόπον; Ἐὰν αὐτοὶ ἔχητε, φησὶ, πίστιν τοῦ λαβεῖν τὸ χάρισμα, ἐγώ τε πάλιν πίστιν τοῦ δοῦναι ὑμῖν. Ἐὰν γὰρ ἐγὼ μὲν πίστιν ἔχω τοῦ δοῦναι, καὶ πολὺν ἀγῶνα καὶ σπουδὴν, ὑμεῖς δὲ οὐκ ἔχητε πίστιν τοῦ λαβεῖν, οὐδ' ἐπιθυμίαν καὶ ἐπιμέλειαν περὶ τὸ λαβεῖν, οὐ παραγίνεται ὑμῖν, κἂν ἐγὼ βούλωμαι, τὸ χάρισμα τὸ πνευματικόν. Δεῖ οὖν ἀμφότερα συνδραμεῖν, καὶ τὸ ἐξ ἐμοῦ, καὶ τὸ ἐξ ὑμῶν. Τότε γὰρ αὐτοὶ πίστιν ἕξετε τοῦ λαβεῖν καὶ ἐπιθυμίαν, ὅτε ἀξίους ἑαυτοὺς παρασκευάσετε τῆς δωρεᾶς δι' ἔργων ἀγαθῶν. Λαμβανόντων δὲ ὑμῶν τὸ χάρισμα, δῆλον ὅτι παρακαλούμεθα καὶ εὐφραινόμεθα ἐν ἀλλήλοις· κοινὸν γὰρ τὸ

I, 11, 12. *Desidero enim videre vos, ut aliquid tradam vobis gratiæ spiritualis, ad confirmandum vos: hoc est, ut simul consolationem accipiam in vobis per mutuam fidem vestram simul et meam.*

Non vulgari, inquit, modo et sine fructu videre vos cupio, sed ut gratiam tradam. Dicit autem doctrinam et institutionem. Nam hoc est confirmari, ut verisimile fuerit ipsos vehementer fluctuare. Illud vero, « ut aliquid, » modesti animi est, ac si dicat: Ut modicum quippiam. Quod autem addit C μεταδῶ, « Tradam, » significat. Nihil quod meum sit dabo, sed quod et ego accepi. « Ad confirmandum vos. » Neque enim parvum donum est non fluctuare in fide. « Ut simul consolationem accipiam. » Postquam confirmationis meminit, ne contristet eos quasi fluctuare dicantur, subdit: « Ut simul consolationem accipiam, » hoc est, ut et ego vos, et vos me consolemini; mutua enim egemus consolatione, quæ fiat per inexsistentem in nobis fidem. Magnam autem ostendit modestiam. Potest hoc quoque modo consolatio hæc intelligi: Ut vos quidem a me ad fidem consolatione ducamini, **206** ego vero ad oblectationem alliciar, cum vos credentes videam. Vel ita: Tradere vobis gratiam non meum solum est aut meæ voluntatis ac ministerii, D sed mihi vobisque commune est: mei quidem ministerii, vestri autem subsidii; et ne tunc quidem utcunque, sed per mutuam fidem. Quo modo ergo id fiet? Si ipsi, inquit, fidem habeatis ad accipiendam gratiam, ego vero fidem rursum habeam ad illam vobis tradendam. Nam si ego quidem fidem habeam ad dandum, magnumque laborem ac studium, vos autem non habueritis fidem ad accipiendum: non continget vobis gratia spiritualis, etiam si ego velim. Utrumque ergo concurrere oportet, et quod a me præbetur et quod a vobis. Tunc enim fidem ac desiderium accipere poteritis, quando bonis operibus dignos hoc dono

vos præbueritis. Cum autem vos donum acceperitis, manifestum est, quod consolabimur, mutuoque gratulabimur, cum sit commune lucrum. Diversorum enim fidelium concursus maximam operatur consolationem. Vel, ubi vos quidem me susceperitis pro fide dignum, qui prædicem aut doceam, ego vero rursum dignos vos habeam, quibus Dei concedantur oracula, solidiorque doctrina. Vel, ubi ego quidem vos prompto animo verbum Dei suscipientes videro, vos autem e diverso videritis meam curam ac diligentiam circa vos. Nam id ad majorem fidei certitudinem utrisque prodest, quando is qui verbum disseminat, videt hominum animos supra quam credi potest ad obedientiam attrahi; robustior enim ad prædicandum redditur. Rursum cum viderint discipuli eoncionatorem spe firma tradentem fidem, magis hanc suscipiunt; et ita per fidem mutuam utrique consolationem accipiunt.

I, 13-16. *Nolo autem vos ignorare, fratres, quod sæpius proposuerim venire ad vos, et prohibitus sum hactenus, ut aliquem fructum habeam et in vobis, sicut et in cæteris gentibus. Et Græcis et Barbaris, et sapientibus et insipientibus debitor sum. Sic quantum in me est, promptus sum etiam vobis, qui Romæ estis, Evangelium prædicare. Non enim pudet me Evangelii Christi, siquidem potentia Dei est ad salutem omni credenti: Judæo primum et Græco.*

207 Si ergo venire optas, et utilitatis nostræ gratia iter institutis, cur non advenis? Sum, inquit, prohibitus; nec tamen prohibitionis causam scrutatur; neque enim nostrum est eorum quæ jubet Deus causas expetere, sed tantum obedire. « Ut aliquem fructum. » Omnino diceret quispiam: Idcirco prohibitus es, quia non secundum Deum venire decreveras. Nequaquam, ait. Fructum enim etiam in vobis habere cupiebam, fructum vocans, fidem in eorum corda introducere. Vel ut per hyperbaton illud dictum sit: Ut aliquem fructum habeam; » ita vero consequens erit: « Sæpius proposui venire ad vos, ut aliquem fructum habeam et in vobis, sed hactenus prohibitus sum. » Verum dixerit aliquis: Si fides eorum annuntiabatur in universo mundo, quemnam fructum ipse adveniens præbere cupiebat? Sed magnum adhuc aliquid inveniemus. Nam etsi crediderant, adhuc tamen multis egebant. Idque et tota manifestatur epistola, et paulo ante cum diceret: Ad confirmandum vos: et cum admonet, ne de se mutuo judicium ferant, aliisque locis innumeris. Ut aliquem, inquit, fructum habeam, hoc sane ostendens quod fructum illorum suum esse fructum duceret Paulus. Adeo enim in proximi virtutibus gaudebat, ut fructum inde redire ad se arbitraretur; quod hinc colligere licet. Nam utilitatis illorum gratia iter ad illos assumere festinabat. Alioqui vere etiam fructus illorum Pauli fructus erat. Nam quia opus ac studium illius erat ut gentes fructum producerent, recte in earum fructificatione Pauli fructi-

A κέρδος. Πολλῶν γὰρ πιστῶν σύνοδος, μεγίστην ἐργάζεται παράκλησιν. Ἢ ὑμῶν μὲν ἀξιόπιστον εἰς τὸ κηρύξαι καὶ διδάξαι ὑπολαμβανόντων ἐμὲ, ἐμοῦ δὲ πάλιν, ἀξιοπίστους εἰς τὸ ἐμπιστευθῆναι τὰ λόγια τοῦ Θεοῦ, καὶ τὴν τελειοτέραν κρίναντος διδασκαλίαν. Ἢ ἐμοῦ μὲν ὁρῶντος προθύμως ὑποδεχομένους ὑμᾶς τὸ κήρυγμα, ὑμῶν δὲ πάλιν ὁρώντων τὴν ἐμὴν περὶ αὐτὸ ἐπιμέλειαν καὶ σπουδήν. Συντελεῖ δὲ τοῦτο εἰς μείζονα πληροφορίαν τῆς πίστεως ἑκατέροις, ὅταν ὁ μὲν κηρύσσιων ὁρᾷ τὰς τῶν ἀνθρώπων ψυχὸς παραδόξως εἰς ὑπακοὴν ἑλκομένας. Μᾶλλον γὰρ ῥώννυται εἰς τὸ κηρύσσειν. Καὶ ὅταν πάλιν ὁρῶσιν οἱ μαθηταὶ, σὺν ἐλπίδι βεβαίᾳ τὸν κήρυκα τὴν πίστιν παραδιδόντα, μᾶλλον ὑποδέχονται ταύτην, καὶ οὕτω διὰ τῆς ἐν ἀλλήλοις πίστεως ἑκάτεροι παρα- B καλοῦνται.

Οὐ θέλω δὲ ὑμᾶς ἀγνοεῖν, ἀδελφοὶ, ὅτι πολλάκις προεθέμην ἐλθεῖν πρὸς ὑμᾶς, καὶ ἐκωλύθην ἄχρι τοῦ δεῦρο, ἵνα καρπόν τινα σχῶ καὶ ἐν ὑμῖν, καθὼς καὶ ἐν τοῖς λοιποῖς ἔθνεσιν, Ἕλλησί τε καὶ βαρβάροις, σοφοῖς τε καὶ ἀνοήτοις ὀφειλέτης εἰμί. Οὕτω τὸ κατ' ἐμὲ πρόθυμον καὶ ὑμῖν τοῖς ἐν Ῥώμῃ εὐαγγελίσασθαι· Οὐ γὰρ ἐπαισχύνομαι τὸ Εὐαγγέλιον τοῦ Χριστοῦ· δύναμις γὰρ Θεοῦ ἐστιν εἰς σωτηρίαν παντὶ τῷ πιστεύοντι, Ἰουδαίῳ τε πρῶτον καὶ Ἕλληνι.

Εἰ οὖν εὔχῃ ἐλθεῖν, καὶ ἐπὶ ὠφελίᾳ ἔρχῃ, τί μὴ παραγένῃ; Ἐκωλύθην, φησίν. Οὐκ ἔτι δὲ περιεργάζεται τὴν αἰτίαν τῆς κωλύσεως· οὐ γὰρ ἡμῶν τὸ C ἀπαιτεῖν εὐθύνας Θεὸν, ὧν κελεύει, ἀλλὰ μόνον ὑπακούειν. « Ἵνα τινὰ καρπόν· » Πάντως εἴποι τις ἄν· Διά τοῦτο ἐκωλύθης, ὅτι οὐ κατὰ Θεὸν ἐλθεῖν ἐβούλου Οὐμενεῦν, φησί. Καρπὸν γὰρ σχεῖν καὶ ἐν ὑμῖν ἤθελον, καρπὸν λέγων, τὸ εἰς πίστιν αὐτοὺς ἐναγαγεῖν. Ἢ οὕτως· Τὸ, « Ἵνα τινὰ καρπὸν σχῶ, » καθ' ὑπερβατὸν εἴρηται. Τὸ γὰρ ἀκόλουθον εἴη ἄν· « Πολλάκις προεθέμην ἐλθεῖν πρὸς ὑμᾶς, ἵνα καρπόν τινα σχῶ καὶ ἐν ὑμῖν, ἀλλ' ἐκωλύθην ἄχρι τοῦ δεῦρο. » Ἀλλ' εἴποι τις, ὅτι Εἰ ἡ πίστις αὐτῶν ἐν ὅλῳ τῷ κόσμῳ κατηγγέλλετο, τίνα καρπὸν αὐτὸς ἤθελε παραγενόμενος παρασχεῖν; Ἀλλὰ πολὺ μὲν οὖν, ἐροῦμεν. Εἰ γὰρ καὶ ἐπεπιστεύκεισαν, παμπόλλων ὅμως ἐδέοντο. Καὶ τοῦτο δηλοῦται, καὶ δι' ὅλης τῆς ἐπιστολῆς, καὶ πρὸ ὀλίγου λέγοντος· Εἰς τὸ στη- D ριχθῆναι ὑμᾶς, καὶ ἡνίκα μὴ κρίνειν ἀλλήλους παραινεῖ, καὶ ἄλλα μυρία· ἵνα τινὰ καρπὸν σχῶ, φησὶ, τοῦτο μὲν δεικνὺς, ὅτι ὁ ἐκείνων καρπὸς οἰκεῖος ἐλογίζετο καρπὸς τῷ Παύλῳ. Οὕτως γὰρ ἔχαιρεν ἐν τοῖς τοῦ πλησίον κατορθώμασιν, ὥστε αὐτὸς ἔχειν ἡγεῖτο τὸν καρπόν. Τοῦτο δὲ, ὅτι ἕνεκεν τῆς αὐτῶν ὠφελίας τὴν πρὸς αὐτοὺς ἔσπευδε στείλασθαι πορείαν. Ἄλλως τε καὶ Παύλου καρπὸς ἦν ἀληθῶς ὁ ἐκείνων καρπός. Ἐπεὶ γὰρ ἔργον ἦν αὐτῷ καὶ σπουδὴ τὸ καρποφορεῖν τὰ ἔθνη, καλῶς ἐν τῇ ἐκείνων καρποφορίᾳ ἡ τοῦ Παύλου ἐδείκνυτο καρποφορία· Ἀλλ' οὕτως μὲν ταῦτα. Ἔστι δὲ καὶ μὴ καθ' ὑπερβατὸν τὸ χωρίον ἐκλαβομένους, ἀλλ' ὡς ἔχει τάξεως

παρειληφότας, τοιοῦτον ἐν αὐτῷ θηρᾶσθαι τὸν νοῦν. A Ἐκωλύθην ἄχρι τοῦ δεῦρο. Διατί; φησίν. Ἵνα μὴ θᾶττον ἐλθὼν, ἀκάρπους ὑμᾶς ἔτι καταλάβω. Διὸ καὶ ἀνεβαλόμην τὴν παρουσίαν, ἕως οὗ καὶ ἐν ὑμῖν καρπόν τινα βλαστάνοντα τῆς πίστεως ἄξιον καὶ τελεσφορούμενον μάθω. Ἔστι δὲ καὶ ἄλλως τὸ νόημα συνιδεῖν. Ἐκωλύθην ἄχρι τοῦ δεῦρο. Διατί; Ὅτι καρπόν τινα ἔτι μοι συνέλεγον λείποντα. Καὶ ταύτην τὴν ἔννοιαν ἐπὶ τέλει τῆς ἐπιστολῆς ἔστι βεβαιουμένην ἰδεῖν, ὥσπερ ἐπιλογιζομένου τοῦ Ἀποστόλου τὰ προοιμιασθέντα. Καὶ γάρ φησι· Διὸ καὶ ἐνεκοπτόμην ἐλθεῖν πρὸς ὑμᾶς, νυνὶ δὲ μηκέτι ἔχων τόπον ἐν τοῖς κλίμασι τούτοις, ἐλεύσομαι πρὸς ὑμᾶς. Ὥστε ὁ ἕως τοῦ νῦν ἐλπιζόμενος εἰς συλλογὴν καρπὸς ἐν τοῖς ἄλλοις κλίμασιν, ἐκώλυσεν αὐτὸν ἐπὶ Ῥώμην δραμεῖν, ἀτέλεστον ἐν ἐκείνοις τὸ ἔργον καταλιπόντα. B Εἶτα τό· « Καὶ ἐν ὑμῖν, » καὶ τὰ ἑξῆς, ὥσπερ ἀντιπίπτοντος λύσις ἐστίν. Οἷον, Τί, φησὶν, ἐν ἡμῖν οὐ μέλλει σοι καρπὸν σχεῖν; Ναὶ, φησὶ, καὶ ἐν ὑμῖν τοῦτο σπεύδω, τοῦτο ἐπιζητῶ, ὀφειλέτης εἰμὶ, χρεωστῶ πᾶσιν. « Καθὼς καὶ ἐν τοῖς λοιποῖς ἔθνεσιν. » Τῷ συνάπτειν αὐτοὺς τοῖς λοιποῖς, καταστέλλει αὐτῶν τὸ φρόνημα. « Ἕλλησί τε καὶ Βαρβάροις. » Ὥσπερ, φησὶν, Ἕλλησι καὶ Βαρβάροις, οὕτω καὶ ὑμῖν ὀφειλέτης εἰμί. « Ὀφειλέτης εἰμί. » Οὐδὲν ἴδιον, φησὶ, δίδωμι. Ὀφειλέτης εἰμὶ πᾶσιν εὐαγγελίσασθαι, καὶ πληρῶσαι τὴν δοθεῖσάν μοι ἐντολήν. « Οὕτω γὰρ κατ' ἐμέ. » Ὥσπερ, φησὶν, Ἕλλησι καὶ Βαρβάροις, σοφοῖς τε καὶ ἀνοήτοις ὀφειλέτης εἰμὶ, οὕτως, ὅσον ἧκεν εἰς τὴν ἐμὴν σπουδὴν καὶ προθυμίαν, καὶ ὑμῖν εὐαγγελίσασθαι χρεωστῶ. Τὸ γὰρ, « Ὀφειλέτης εἰμὶ, » ἀπὸ κοινοῦ δεκτέον. « Οὐ γὰρ C ἐπαισχύνομαι. » Ἐπεὶ δὲ τοῖς ἀπίστοις πολλὰ ἄδοξα δοκεῖ εἶναι ἐν τῷ Εὐαγγελίῳ, οἷον ὁ σταυρὸς, ὁ θάνατος, ἡ τῶν Ἰουδαίων παροινία, τέως αὐτοὺς τοῦτο διδάσκει, μηδὲν ἐν αὐτῷ ἄδοξον ὑπονοεῖν, καὶ διὰ τοῦτο αἰσχύνεσθαι· εἶτα λοιπὸν προβαίνων καὶ ἐξαίρει τὸ Εὐαγγέλιον. Καὶ ἄλλως. Ἐπειδὴ πολλοῖς προτερήμασιν οἱ Ῥωμαῖοι μέγα ἐφρόνουν, οἷον πλούτῳ, δυναστείᾳ, σοφίᾳ. Ὑμεῖς μὲν, φησὶν, ἐπὶ τούτοις μέγα φρονεῖτε· ἐγὼ δὲ Θεὸν κηρύξων ἔρχομαι ἐν μέσῳ ὑμῶν, καὶ οὐκ αἰσχύνομαι. Διατί; Δύναμις γὰρ Θεοῦ ἐστιν, εἰς σωτηρίαν τῶν δεχομένων. Καλῶς δὲ τὸ, « Εἰς σωτηρίαν. » Ἔνι γὰρ εἰς τιμωρίαν δύναμις Θεοῦ. Εἰς σωτηρίαν δὲ, οὐ παντὶ, ἀλλὰ τῷ πιστεύοντι. Τοῖς γὰρ ἀπειθοῦσι κόλασιν ἀπειλεῖ τὸ Εὐαγγέλιον. « Ἰουδαίων τε πρῶτον. » Ῥήματος μόνον τιμὴ τὸ « Πρῶτον, » οὐ χάριτος πλεονασμός. D Ὁ γὰρ Ἰουδαῖος ἀπαιτεῖται πρῶτον πιστεύειν, ἅτε δὴ κατηχημένος τὰ περὶ τοῦ Χριστοῦ ἐκ νόμου καὶ τῶν προφητῶν, μᾶλλον τῶν ἐθνῶν. Καὶ ὅτι εἰ καὶ ἐπὶ κοινῇ τοῦ γένους σωτηρίᾳ ἐπεδήμησεν ὁ Χριστὸς, ἀλλ' οὖν ἐν τοῖς Ἰουδαίοις καὶ ἐγεννήθη καὶ ἐπολιτεύσατο, καὶ ἐδίδαξε, καὶ τὰς θεοσημείας ἐν αὐτοῖς εἰργάσατο, δι' ἃ πάντα ὀφειλέται εἰσὶν Ἰουδαῖοι πρῶτοι πιστεύειν εἰς Χριστὸν, ἤπερ τὰ ἔθνη.

tificatio ostendebatur. Et hæc quidem ita se habent. Possumus autem et locum hunc non per hyperbaton accipere, sed ordine quo positus est assumentes, talem ex eo sensum venabimur: Hactenus prohibitus sum. Quare, inquit? Ne citius accedens, vos adhuc infructuosos deprehenderem; ideoque adventum distuli, quousque etiam in vobis fructum aliquem germinantem quod fide dignum, esset, et jam productum perciperem. Potest autem et alio modo sensus concipi. Hactenus prohibitus sum. Quare? Quia fructum aliquem mihi adhuc relictum colligebam. Et hanc sententiam in fine epistolæ confirmatam videre licet: quasi reminisci videatur Apostolus eorum, quæ præfatus fuerat. Ait enim: Quapropter etiam impediebar frequenter, quominus venirem ad vos. Nunc vero cum non amplius habeam locum in his regionibus, **208** veniam ad vos. Spes itaque fructum ad hoc usque tempus colligendi in aliis regionibus, prohibuit eum Romam currere, cum fieri non posset ut cœptum apud illos opus desereret. Deinde quod addit: « Etiam in vobis » etc., tanquam objectionis solutio est. Quid, inquient, in nobis fructum non es habiturus? Utique, ait, etiam in vobis hoc nitor, hoc requiro, debitor sum, qui omnibus debeo. « Sicut etiam in cæteris gentibus. » Cæteris eos conjungens gentibus fastum reprimit illorum: magisque in eo quod sequitur: « Et Græcis et Barbaris » Hoc est, sicut Græcis ac Barbaris, ita et vobis debitor sum. « Debitor sum. » Nihil proprium trado, debitor sum, ut Evangelium omnibus annuntiem, et compleam datum mihi præceptum. « Sic quantum in me est. » Quemadmodum, inquit, Græcis ac Barbaris, sapientibus ac insipientibus, debitor sum, ita quantum ad meum studium ac promptitudinem spectat, etiam vobis Evangelium prædicare debeo. Ab his enim quæ præcesserunt repetendum est, Debitor sum. « Non enim pudet me. » Quia vero incredulis multa in Evangelio abjecta esse censentur, puta crux, mors, Judæorum debacchatio: hoc interim illos docet, ne quidquam esse in eo vile suspicentur, atque idcirco pudeat illud suscipere: ac deinceps progrediens Evangelium etiam extollit. Præterea et aliter. Quia cristas erigebant Romani ob multa quibus cæteris præstantiores erant, puta divitias, potentiam, et sapientiam: vos quidem in his, inquit, efferimini: ego autem Deum in medio vestrum prædicaturus accedam: nec me hujus pudet. Quamobrem? Quia potentia Dei est ad salutem suscipientium. Pulchre autem addit: « Ad salutem. » Nam est et ad ultionem potentia Dei, Ad salutem itaque non cuilibet, sed credenti. Non credentibus enim supplicium interminatur Evangelium. « Judæorum primum. » Dictio « Primum, » verbi solum honorem confert, non gratiæ abundantiam. Primum enim a Judæo postulatur ut credat, utpote qui jam ea quæ de Christo sunt, ex lege et prophetis edoctus sit magis quam gentes. Præterea licet ad communem generis humani salutem venerat Christus, tamen inter Judæos et natus et conversatus fuerat, docuerat, divinaque inter eos signa operatus erat: propter quæ omnia debitores erant Judæi, ut primi in Christum crederent supra cæteras gentes.

vos præbueritis. Cum autem vos donum acceperitis, manifestum est, quod consolabimur,mutuoque gratulabimur. cum sit commune lucrum. Diversorum enim fidelium concursus maximam operatur consolationem. Vel, ubi vos quidem me susceperitis pro fide dignum, qui prædicem aut doceam, ego vero rursum dignos vos habeam,quibus Dei concedantur oracula, solidiorque doctrina. Vel, ubi ego quidem vos prompto animo verbum Dei suscipientes videro, vos autem e diverso videritis meam curam ac diligentiam circa vos. Nam id ad majorem fidei certitudinem utrisque prodest, quando is qui verbum disseminat, videt hominum animos supra quam credi potest ad obedientiam attrahi; robustior enim ad prædicandum redditur.Rursum cum viderint discipuli eoncionatorem spe firma tradentem fidem, magis hanc suscipiunt; et ita per fidem mutuam utrique consolationem accipiunt.

I, 13-16. *Nolo autem vos ignorare, fratres, quod sæpius proposuerim venire ad vos, et prohibitus sum hactenus, ut aliquem fructum habeam et in vobis, sicut et in cæteris gentibus. Et Græcis et Barbaris, et sapientibus et insipientibus debitor sum. Sic quantum in me est, promptus sum etiam vobis, qui Romæ estis, Evangelium prædicare. Non enim pudet me Evangelii Christi, siquidem potentia Dei est ad salutem omni credenti: Judæo primum et Græco.*

207 Si ergo venire optas, et utilitatis nostræ gratia iter institutis, cur non advenis? Sum,inquit, prohibitus; nec tamen prohibitionis causam scrutatur; neque enim nostrum est eorum quæ jubet Deus causas expetere, sed tantum obedire. « Ut aliquem fructum. » Omnino diceret quispiam: Idcirco prohibitus es, quia non secundum Deum venire decreveras. Nequaquam, ait. Fructum enim etiam in vobis habere cupiebam, fructum vocans, fidem in eorum corda introducere. Vel ut per hyperbaton illud dictum sit: Ut aliquem fructum habeam;» ita vero consequens erit: « Sæpius proposui venire ad vos, ut aliquem fructum habeam et in vobis, sed hactenus prohibitus sum. » Verum dixerit aliquis: Si fides eorum annuntiabatur in universo mundo,quemnam fructum ipse adveniens præbere cupiebat? Sed magnum adhuc aliquid inveniemus. Nam etsi crediderant, adhuc tamen multis egebant. Idque et tota manifestatur epistola, et paulo ante cum diceret: Ad confirmandum vos: et cum admonet, ne de se mutuo judicium ferant, aliisque locis innumeris.Ut aliquem,inquit, fructum habeam, hoc sane ostendens quod fructum illorum suum esse fructum duceret Paulus. Adeo enim in proximi virtutibus gaudebat, ut fructum inde redire ad se arbitraretur; quod hinc colligere licet. Nam utilitatis illorum gratia iter ad illos assumere festinabat. Alioqui vere etiam fructus illorum Pauli fructus erat. Nam quia opus ac studium illius erat ut gentes fructum producerent, recte in earum fructificatione Pauli fructi-

κέρδος. Πολλῶν γὰρ πιστῶν σύνοδος, μεγίστην ἐργάζεται παράκλησιν. Ἢ ὑμῶν μὲν ἀξιόπιστον εἰς τὸ κηρύξαι καὶ διδάξαι ὑπολαμβανόντων ἐμὲ, ἐμοῦ δὲ πάλιν, ἀξιοπίστους εἰς τὸ ἐμπιστευθῆναι τὰ λόγια τοῦ Θεοῦ, καὶ τὴν τελειοτέραν κρίναντος διδασκαλίαν. Ἢ ἐμοῦ μὲν ὁρῶντος προθύμως ὑποδεχομένους ὑμᾶς τὸ κήρυγμα, ὑμῶν δὲ πάλιν ὁρώντων τὴν ἐμὴν περὶ αὐτὸ ἐπιμέλειαν καὶ σπουδήν. Συντελεῖ δὲ τοῦτο εἰς μείζονα πληροφορίαν τῆς πίστεως ἑκατέροις, ὅταν ὁ μὲν κηρύσσων ὁρᾷ τὰς τῶν ἀνθρώπων ψυχὰς παραδόξως εἰς ὑπακοὴν ἑλκομένας. Μᾶλλον γὰρ ῥώννυται εἰς τὸ κηρύσσειν. Καὶ ὅταν πάλιν ὁρῶσιν οἱ μαθηταὶ, σὺν ἐλπίδι βεβαίᾳ τὸν κήρυκα τὴν πίστιν παραδιδόντα, μᾶλλον ὑποδέχονται ταύτην, καὶ οὕτω διὰ τῆς ἐν ἀλλήλοις πίστεως ἑκάτεροι παρακαλοῦνται.

Οὐ θέλω δὲ ὑμᾶς ἀγνοεῖν, ἀδελφοὶ, ὅτι πολλάκις προεθέμην ἐλθεῖν πρὸς ὑμᾶς, καὶ ἐκωλύθην ἄχρι τοῦ δεῦρο, ἵνα καρπόν τινα σχῶ καὶ ἐν ὑμῖν, καθὼς καὶ ἐν τοῖς λοιποῖς ἔθνεσιν, Ἕλλησί τε καὶ βαρβάροις, σοφοῖς τε καὶ ἀνοήτοις ὀφειλέτης εἰμί. Οὕτω τὸ κατ' ἐμὲ πρόθυμον καὶ ὑμῖν τοῖς ἐν Ῥώμῃ εὐαγγελίσασθαι· Οὐ γὰρ ἐπαισχύνομαι τὸ Εὐαγγέλιον τοῦ Χριστοῦ· δύναμις γὰρ Θεοῦ ἐστιν εἰς σωτηρίαν παντὶ τῷ πιστεύοντι, Ἰουδαίῳ τε πρῶτον καὶ Ἕλληνι.

Εἰ οὖν εὔχῃ ἐλθεῖν, καὶ ἐπὶ ὠφελίᾳ ἔρχῃ, τί μὴ παραγένῃ; Ἐκωλύθην, φησίν. Οὐκ ἔτι δὲ περιεργάζεται τὴν αἰτίαν τῆς κωλύσεως· οὐ γὰρ ἡμῶν τὸ ἀπαιτεῖν εὐθύνας Θεὸν, ὧν κελεύει, ἀλλὰ μόνον ὑπακούειν. « Ἵνα τινὰ καρπόν· » Πάντως εἴποι τις ἄν· Διὰ τοῦτο ἐκωλύθης, ὅτι οὐ κατὰ Θεὸν ἐλθεῖν ἐβούλου Οὐμενοῦν, φησί. Καρπὸν γὰρ σχεῖν καὶ ἐν ὑμῖν ἤθελον, καρπὸν λέγων, τὸ εἰς πίστιν αὐτοὺς ἐναγαγεῖν. Ἢ οὕτως· Τὸ, « Ἵνα τινὰ καρπὸν σχῶ, » καθ' ὑπερβατὸν εἴρηται. Τὸ γὰρ ἀκόλουθον εἴη ἄν· « Πολλάκις προεθέμην ἐλθεῖν πρὸς ὑμᾶς, ἵνα καρπόν τινα σχῶ καὶ ἐν ὑμῖν, ἀλλ' ἐκωλύθην ἄχρι τοῦ δεῦρο. » Ἀλλ' εἴποι τις, ὅτι Εἰ ἡ πίστις αὐτῶν ἐν ὅλῳ τῷ κόσμῳ κατηγγέλλετο, τίνα καρπὸν αὐτὸς ἤθελε παραγενόμενος παρασχεῖν; Ἀλλὰ πολὺ μὲν οὖν, ἐροῦμεν. Εἰ γὰρ καὶ ἐπεπιστεύκεισαν, παμπόλλων ὅμως ἐδέοντο. Καὶ τοῦτο δηλοῦται, καὶ δι' ὅλης τῆς ἐπιστολῆς, καὶ πρὸ ὀλίγου λέγοντος· Εἰς τὸ στηριχθῆναι ὑμᾶς, καὶ ἡνίκα μὴ κρίνειν ἀλλήλους παραινεῖ, καὶ ἄλλα μυρία· ἵνα τινὰ καρπὸν σχῶ, φησὶ, τοῦτο μὲν δεικνὺς, ὅτι ὁ ἐκείνων καρπὸς οἰκεῖος ἐλογίζετο καρπὸς τῷ Παύλῳ. Οὕτως γὰρ ἔχαιρεν ἐν τοῖς τοῦ πλησίον κατορθώμασιν, ὥστε αὐτὸς ἔχειν ἡγεῖτο τὸν καρπόν. Τοῦτο δὲ, ὅτι ἕνεκεν τῆς αὐτῶν ὠφελίας τὴν πρὸς αὐτοὺς ἔσπευδε στείλασθαι πορείαν. Ἄλλως τε καὶ Παύλου καρπὸς ἦν ἀληθῶς ὁ ἐκείνων καρπός. Ἐπεὶ γὰρ ἔργον ἦν αὐτῷ καὶ σπουδὴ τὸ καρποφορεῖν τὰ ἔθνη, καλῶς ἐν τῇ ἐκείνων καρποφορίᾳ ἡ τοῦ Παύλου ἐδείκνυτο καρποφορία· Ἀλλ' οὕτως μὲν ταῦτα. Ἔστι δὲ καὶ μὴ καθ' ὑπερβατὸν τὸ χωρίον ἐκλαβομένους, ἀλλ' ὡς ἔχει τάξεως

παρειληφότας, τοιοῦτον ἐν αὐτῷ θηρᾶσθαι τὸν νοῦν. Ἐκωλύθην ἄχρι τοῦ δεῦρο. Διατί; φησίν. Ἵνα μὴ θᾶττον ἐλθὼν, ἀκάρπους ὑμᾶς ἔτι καταλάβω. Διὸ καὶ ἀνεβαλόμην τὴν παρουσίαν, ἕως οὗ καὶ ἐν ὑμῖν καρπόν τινα βλαστάνοντα τῆς πίστεως ἄξιον καὶ τελεσφορούμενον μάθω. Ἔστι δὲ καὶ ἄλλως τὸ νόημα συνιδεῖν. Ἐκωλύθην ἄχρι τοῦ δεῦρο. Διατί; Ὅτι καρπόν τινα ἔτι μοι συνέλεγον λείποντα. Καὶ ταύτην τὴν ἔννοιαν ἐπὶ τέλει τῆς ἐπιστολῆς ἔστι βεβαιουμένην ἰδεῖν, ὥσπερ ἐπιλογιζομένου τοῦ Ἀποστόλου τὰ προοιμιασθέντα. Καὶ γάρ φησι· Διὸ καὶ ἐνεκοπτόμην ἐλθεῖν πρὸς ὑμᾶς, νυνὶ δὲ μηκέτι ἔχων τόπον ἐν τοῖς κλίμασι τούτοις, ἐλεύσομαι πρὸς ὑμᾶς. Ὥστε ὁ ἕως τοῦ νῦν ἐλπιζόμενος εἰς συλλογὴν καρπὸς ἐν τοῖς ἄλλοις κλίμασιν, ἐκώλυσεν αὐτὸν ἐπὶ Ῥώμην δραμεῖν, ἀτέλεστον ἐν ἐκείνοις τὸ ἔργον καταλιπόντα. Εἶτα τό· « Καὶ ἐν ὑμῖν, » καὶ τὰ ἑξῆς, ὥσπερ ἀντιπίπτοντος λύσις ἐστίν. Οἷον, Τί, φησὶν, ἐν ἡμῖν οὐ μέλλει σοι καρπὸν σχεῖν; Ναὶ, φησὶ, καὶ ἐν ὑμῖν τοῦτο σπεύδω, τοῦτο ἐπιζητῶ, ὀφειλέτης εἰμὶ, χρεωστῶ πᾶσιν. « Καθὼς καὶ ἐν τοῖς λοιποῖς ἔθνεσιν. » Τῷ συνάπτειν αὐτοὺς τοῖς λοιποῖς, καταστέλλει αὐτῶν τὸ φρόνημα. « Ἕλλησί τε καὶ Βαρβάροις. » Ὥσπερ, φησὶν, Ἕλλησι καὶ Βαρβάροις, οὕτω καὶ ὑμῖν ὀφειλέτης εἰμί. « Ὀφειλέτης εἰμί. » Οὐδὲν ἴδιον, φησὶ, δίδωμι. Ὀφειλέτης εἰμὶ πᾶσιν εὐαγγελίσασθαι, καὶ πληρῶσαι τὴν δοθεῖσάν μοι ἐντολήν. « Οὕτω γὰρ κατ' ἐμέ. » Ὥσπερ, φησὶν, Ἕλλησι καὶ Βαρβάροις, σοφοῖς τε καὶ ἀνοήτοις ὀφειλέτης εἰμὶ, οὕτως, ὅσον ἧκεν εἰς τὴν ἐμὴν σπουδὴν καὶ προθυμίαν, καὶ ὑμῖν εὐαγγελίσασθαι χρεωστῶ. Τὸ γὰρ, « Ὀφειλέτης εἰμί, » ἀπὸ κοινοῦ δεκτέον. « Οὐ γὰρ ἐπαισχύνομαι. » Ἐπεὶ δὲ τοῖς ἀπίστοις πολλὰ ἄδοξα δοκεῖ εἶναι ἐν τῷ Εὐαγγελίῳ, οἷον ὁ σταυρὸς, ὁ θάνατος, ἡ τῶν Ἰουδαίων παροινία, τέως αὐτοὺς τοῦτο διδάσκει, μηδὲν ἐν αὐτῷ ἄδοξον ὑπονοεῖν, καὶ διὰ τοῦτο αἰσχύνεσθαι· εἶτα λοιπὸν προβαίνων καὶ ἐξαίρει τὸ Εὐαγγέλιον. Καὶ ἄλλως. Ἐπειδὴ πολλοῖς προτερήμασιν οἱ Ῥωμαῖοι μέγα ἐφρόνουν, οἷον πλούτῳ, δυναστείᾳ, σοφίᾳ. Ὑμεῖς μὲν, φησὶν, ἐπὶ τούτοις μέγα φρονεῖτε· ἐγὼ δὲ Θεὸν κηρύξων ἔρχομαι ἐν μέσῳ ὑμῶν, καὶ οὐκ αἰσχύνομαι. Διατί; Δύναμις γὰρ Θεοῦ ἐστιν, εἰς σωτηρίαν τῶν δεχομένων. Καλῶς δὲ τὸ, « Εἰς σωτηρίαν » Ἔνι γὰρ εἰς τιμωρίαν δύναμις Θεοῦ. Εἰς σωτηρίαν δὲ, οὐ παντὶ, ἀλλὰ τῷ πιστεύοντι. Τοῖς γὰρ ἀπειθοῦσι κόλασιν ἀπειλεῖ τὸ Εὐαγγέλιον. « Ἰουδαίων τε πρῶτον. » Ῥήματος μόνον τιμὴ τὸ « Πρῶτον, » οὐ χάριτος πλεονασμός. Ὁ γὰρ Ἰουδαῖος ἀπαιτεῖται πρῶτον πιστεύειν, ἅτε δὴ κατηχημένος τὰ περὶ τοῦ Χριστοῦ ἐκ νόμου καὶ τῶν προφητῶν, μᾶλλον τῶν ἐθνῶν. Καὶ ὅτι εἰ καὶ ἐπὶ κοινῇ τοῦ γένους σωτηρίᾳ ἐπεδήμησεν ὁ Χριστὸς, ἀλλ' οὖν ἐν τοῖς Ἰουδαίοις καὶ ἐγεννήθη καὶ ἐπολιτεύσατο, καὶ ἐδίδαξε, καὶ τὰς θεοσημείας ἐν αὐτοῖς εἰργάσατο, δι' ἃ πάντα ὀφειλέται εἰσὶν Ἰουδαῖοι πρῶτοι πιστεύειν εἰς Χριστὸν, ἤπερ τὰ ἔθνη.

A tificatio ostendebatur. Et hæc quidem ita se habent. Possumus autem et locum hunc non per hyperbaton accipere, sed ordine quo positus est assumentes, talem ex eo sensum venabimur: Hactenus prohibitus sum. Quare, inquit? Ne citius accedens, vos adhuc infructuosos deprehenderem; ideoque adventum distuli, quousque etiam in vobis fructum aliquem germinantem quod fide dignum, esset, et jam productum perciperem. Potest autem et alio modo sensus concipi. Hactenus prohibitus sum. Quare? Quia fructum aliquem mihi adhuc relictum colligebam. Et hanc sententiam in fine epistolæ confirmatam videre licet: quasi reminisci videatur Apostolus eorum, quæ præfatus fuerat. Ait enim: Quapropter etiam impediebar frequenter, B quominus venirem ad vos. Nunc vero cum non amplius habeam locum in his regionibus, **208** veniam ad vos. Spes itaque fructum ad hoc usque tempus colligendi in aliis regionibus, prohibuit eum Romam currere, cum fieri non posset ut cœptum apud illos opus desereret. Deinde quod addit: « Etiam in vobis » etc., tanquam objectionis solutio est. Quid, inquient, in nobis fructum non es habiturus? Utique, ait, etiam in vobis hoc nitor, hoc requiro, debitor sum, qui omnibus debeo. « Sicut etiam in cæteris gentibus. » Cæteris eos conjungens gentibus fastum reprimit illorum: magisque in eo quod sequitur: « Et Græcis et Barbaris » Hoc est, sicut Græcis ac Barbaris, ita et vobis debitor sum. « Debitor sum. » Nihil proprium trado, C debitor sum, ut Evangelium omnibus annuntiem, et compleam datum mihi præceptum. « Sic quantum in me est. » Quemadmodum, inquit, Græcis ac Barbaris, sapientibus ac insipientibus, debitor sum, ita quantum ad meum studium ac promptitudinem spectat, etiam vobis Evangelium prædicare debeo. Ab his enim quæ præcesserunt repetendum est, Debitor sum. « Non enim pudet me. » Quia vero incredulis multa in Evangelio abjecta esse censentur, puta crux, mors, Judæorum debacchatio: hoc interim illos docet, ne quidquam esse in eo vile suspicentur, atque idcirco pudeat illud suscipere: ac deinceps progrediens Evangelium etiam extollit. Præterea et aliter. Quia cristas erigebant Romani ob multa quibus cæteris præstantiores erant, puta divitias, potentiam, et sapientiam: vos quidem in D his, inquit, efferimini: ego autem Deum in medio vestrum prædicaturus accedam: nec me hujus pudet. Quamobrem? Quia potentia Dei est ad salutem suscipientium. Pulchre autem addit: « Ad salutem. » Nam est et ad ultionem potentia Dei. Ad salutem itaque non cuilibet, sed credenti. Non credentibus enim supplicium interminatur Evangelium. « Judæorum primum. » Dictio « Primum, » verbi solum honorem confert, non gratiæ abundantiam. Primum enim a Judæo postulatur ut credat, utpote qui jam ea quæ de Christo sunt, ex lege et prophetis edoctus sit magis quam gentes. Præterea licet ad communem generis humani salutem venerat Christus, tamen inter Judæos et natus et conversatus fuerat, docuerat, divinaque inter eos signa operatus erat: propter quæ omnia debitores erant Judæi, ut primi in Christum crederent supra cæteras gentes.

209 I, 7. *Justitia enim Dei in ipso revelatur ex fide in fidem, sicut scriptum est : Justus autem ex fide vivet.* A

Ne cum salutem ac justitiam audis, eam hic solum contingere existimes, subdit : « Revelatur, » quod eam significat quæ est in futuro sæculo, tanquam nunc non tota manifestata sit. « In ipso revelatur. » Puta Evangelio. Nam Dei, inquit, justitia in Evangelio revelatur : hoc est, omnis virtus per Evangelium perficitur. Nam justitia sæpius omnem virtutem significare solet. Quomodo autem et quousque revelatur ? His qui ex fide ad Evangelium accedunt. Evangelium enim virtutem omnibus prædicat, omnesque adhortatur virtutem amplecti. Illis autem virtutis pulchritudinem revelat, ejusque facit amatores, qui per fidem accedunt. B Quid ergo ? Cessat virtus ubi quis egregie virtutem assecutus est ? Nequaquam : quin potius in perfectius ac sublimius tendit. Etenim prima fides compunctio quædam erat animæque promptitudo. Quæ vero cum operatione virtutum coaucta et perfecta fides est, confirmatio immutabilis est, mentisque certitudo. Et illa quidem seminis decisioni similis est, virtutum autem operatio, fructificationi : et illa quæ per eas perficitur fides, fruitioni ac beatitudini. Ita ergo justitia Dei revelatur in Evangelio ex fide in fidem. Vocat autem Dei justitiam virtutem, quod divinum quiddam sit virtus, quodque omnia bona ex Deo sint « Ex fide in fidem. » A fide incipit, et in fidelem seu credentem desinit. Vel quia et in fide incipit et in fidem terminari debet: C quod nos non oporteat cuncta quæ in eo habentur curiose scrutari. Aut hoc modo : Prophetis credere oportet, et per illos ad Evangelium fidem duci. Præterea et aliter. Qui Christo Domino credit et baptismi gratiam suscepit, per hæc deducitur ad credendum futura bona, puta resurrectionem ex mortuis, vitam æternam, regnumque cœlorum. Credere enim oportet quod Christus suscepta carne in terra apparuit, quod principium est : et rursum quod regnum cœlorum credentibus in hæreditatem succedet, quod finis est fidei. **210** Vel hoc modo : Judæo quidem ex fide legis in fidem, quæ per Christum est : Græco vero ex fide naturali in eamdem Jesu Christi fidem. « Sicut scriptum est. » Ne enim incredibile videatur, quod fides salutem datura sit ac justitiam, eorum quæ dicta sunt testimonium pro- D ducit ac probationem evidentem, nempe propheticum Habacuc dictum : ac si diceret : Bene dixi probum virum ex fide in fidem per virtutem procedere. Siquidem Habacuc, inquit, hoc cœlitus per spiritum clamat, quod homo probus ex fide vivit, hoc est, omnem suam vitam fide productam habet. Vel magis proprie : Justo vera vita est germinare ac reviviscere in possessione virtutum. Justus, inquit, sive probus homo ex fide vivet vita quæ secundum virtutes est. Rursum quod ait, « Justus ex fide vivet, » appositum esse potest ad id quod dictum est : « Revelatur justitia ex fide. »

Δικαιοσύνη γὰρ Θεοῦ ἐν αὐτῷ ἀποκαλύπτεται ἐκ πίστεως εἰς πίστιν, καθὼς γέγραπται· Ὁ δὲ δίκαιος ἐκ πίστεως ζήσεται.

Ἵνα γὰρ μὴ σωτηρίαν καὶ δικαιοσύνην ἀκούων, ἐνταῦθα μόνον αὐτὴν συμβαίνειν νομίσῃς, ἐπάγει τὸ, « ἀποκαλύπτεται, » ὅπερ τὴν ἐκεῖ δηλοῖ, ὡς νῦν αὐτῆς μὴ πάσης πεφανερωμένης. « Ἐν αὐτῷ ἀποκαλύπτεται. » Τῷ Εὐαγγελίῳ δηλονότι. Δικαιοσύνη γὰρ Θεοῦ, φησὶν, ἐν τῷ Εὐαγγελίῳ ἀποκαλύπτεται. Τουτέστιν, ἅπασα ἡ ἀρετὴ διὰ τοῦ Εὐαγγελίου τελειοῦται. Δικαιοσύνη γὰρ πολλάκις εἴωθε πᾶσαν λέγειν τὴν ἀρετήν. Πῶς δὲ ἀποκαλύπτεται, καὶ τίσι ; Τοῖς ἐκ πίστεως τῷ Εὐαγγελίῳ προσιοῦσι. Πᾶσι μὲν γὰρ κηρύττει τὴν ἀρετὴν τὸ Εὐαγγέλιον, καὶ πᾶσι παραινεῖ ἀντέχεσθαι τῆς ἀρετῆς. Ἐκείνοις δὲ ἀποκαλύπτει τὸ κάλλος τῆς ἀρετῆς, καὶ ἐκείνους ποιεῖ ἐραστὰς αὐτῆς, τοὺς μετὰ πίστεως προσιόντας. Τί οὖν ; παύεται ἡ πίστις τῆς ἀρετῆς κατορθουμένης ; Οὐμενοῦν. Ἀλλὰ καὶ εἰς τὸ τελειότερον καὶ ὑψηλότερον πρόεισιν. Ἡ μὲν γὰρ πρώτη πίστις κατάνυξίς τις ἦν καὶ προθυμία ψυχῆς. Ἡ δὲ τῇ τῶν ἀρετῶν ἐργασίᾳ συναυξηθεῖσα καὶ τελειωθεῖσα πίστις, βεβαίωσίς ἐστιν ἀμετάπειστος καὶ πληροφορία. Καὶ ἡ μὲν ἔοικε καταβολῇ σπέρματος, ἡ δὲ καρποφορίᾳ, ἡ τῶν ἀρετῶν ἐργασία, ἡ δὲ δι' αὐτῶν τελειωθεῖσα πίστις, ἀπολαύσει καὶ εὐδαιμονίᾳ. Οὕτως οὖν δικαιοσύνη Θεοῦ ἀποκαλύπτεται ἐν τῷ Εὐαγγελίῳ ἐκ πίστεως εἰς πίστιν. Καλεῖ δὲ Θεοῦ δικαιοσύνην τὴν ἀρετὴν, ὅτι θεῖόν τί ἐστιν ἡ ἀρετὴ, καὶ ὅτι πάντα τὰ ἀγαθὰ ἐκ Θεοῦ. « Ἐκ πίστεως εἰς πίστιν. » Ἀπὸ πίστεως ἄρχεται, καὶ εἰς τὸν πιστεύσαντα λήγει. Ἢ ὅτι ἐκ πίστεώς τε ἄρχεται, καὶ εἰς πίστιν ὀφείλει λῆξαι. Ὡς οὐκ ὀφειλόντων ἡμῶν ἅπαντα τὰ ἐν αὐτῷ περιεργάζεσθαι. Ἢ οὕτως· Δεῖ πιστεῦσαι τοῖς προφήταις, καὶ δι' ἐκείνων εἰς τὴν τοῦ Εὐαγγελίου πίστιν ποδηγηθῆναι. Ἄλλως. Ὁ γὰρ τῷ Δεσπότῃ πιστεύων Χριστῷ, καὶ τοῦ βαπτίσματος τὴν χάριν δεξάμενος, ποδηγεῖται διὰ τούτων εἰς τὸ πιστεῦσαι τοῖς μέλλουσιν ἀγαθοῖς, τῇ ἐκ νεκρῶν ἀναστάσει, τῇ αἰωνίῳ ζωῇ, καὶ τῇ βασιλείᾳ τῶν οὐρανῶν. Πιστεύειν γὰρ δεῖ ὅτι Θεὸς ἐφάνη ἐπὶ γῆς μετὰ σαρκὸς, ὅπερ ἐστὶν ἀρχὴ, καὶ πάλιν ὅτι ἔσται τοῖς πιστεύσασιν εἰς κλῆρον ἡ βασιλεία τῶν οὐρανῶν, ὅπερ ἐστὶ πίστεως τέλος. Ἢ οὕτως. [ἈΚΑΚΙΟΥ] Τῷ μὲν Ἰουδαίῳ ἐκ τῆς τοῦ νόμου πίστεως, εἰς τὴν διὰ Ἰησοῦ Χριστοῦ, τῷ δὲ Ἕλληνι, ἐκ τῆς τοῦ φυσικοῦ εἰς τὴν αὐτὴν Ἰησοῦ Χριστοῦ πίστιν. « Καθὼς γέγραπται. » Ἵνα γὰρ μὴ δόξῃ ἀπίθανον εἶναι τὸ ῥῆμα, ὅτι πίστις σωτηρίαν δωρεῖται καὶ δικαιοσύνην, μαρτυρίαν παράγει τῶν εἰρημένων καὶ ἀπόδειξιν, τὴν προφητικὴν ῥῆσιν τὴν τῷ Ἀββακοὺμ εἰρημένην. Τοιοῦτον δέ φησιν· Καλῶς εἶπον τὸν σπουδαῖον ἐκ πίστεως εἰς πίστιν προϊέναι δι' ἀρετῆς. Καὶ γὰρ ὁ Ἀββακοὺμ, φησὶν, ἄνωθεν τοῦτο διὰ τοῦ αὐτοῦ πνεύματος βοᾷ, ὅτι ὁ σπουδαῖος ἄνθρωπος ἐκ πίστεως ζῇ, τουτέστι πᾶσαν τὴν ζωὴν αὐτοῦ πίστει παρατεινομένην ἔχει. Ἢ οἰκειότερον· Ἐπεὶ ζωὴ ἀληθινὴ τῷ δικαίῳ τὸ θάλλειν καὶ ἀναζῆν ἐν τῇ κτήσει τῶν ἀρετῶν, ὁ δίκαιος, φησὶν, ἤτοι ὁ σπου-

δαῖς, ἐκ πίστεως ζήσεται τὴν κατὰ τὰς ἀρετὰς ζωήν. Καί ἂν τό, « Ὁ δὲ δίκαιος ἐκ πίστεως ζήσεται, » κατασκευαστικὸν τοῦ, « Ἀποκαλύπτεται δικαιοσύνη ἐκ πίστεως. » Ἀλλ' οὕτω μὲν ταῦτα. Εἰ δὲ τὸ δικαιοσύνη Θεοῦ, οὐχὶ τὴν ἐν ἀνθρώπῳ παρὰ Θεοῦ διδομένην ἐκλάβοι τις, ἀλλ' ἐγγύτερον τῆς λέξεως τὴν ἐνοῦσαν τῷ Θεῷ, καὶ ἐνεργουμένην ὑπ' αὐτοῦ, τοιοῦτόν τινά μοι δοκεῖ ἀνακαλύπτειν νοῦν, ὅτι ἡ τοῦ Θεοῦ δικαιοσύνη, ἣν περὶ ἡμᾶς ἐπιδείκνυται, φιλανθρωπίας ὅρῳ καὶ νόμῳ, ἐν τῷ Εὐαγγελίῳ αὐτοῦ δείκνυται. Πῶς καὶ τίνα τρόπον; Ὅτι ἐκ μόνης πίστεως ἡμᾶς σώζει, καὶ νεκρωθέντας ἤδη ζωοποιεῖ, μὴ προεπιδειξαμένους ἔργα. Καὶ τοῦτο προϊὼν καὶ ὁ Παῦλος ἐμφανέστερον παριστᾷ ἐν οἷς φησιν, « Καὶ δικαιοῦντα τὸν ἐκ πίστεως. » Καὶ πάλιν· « Δικαιωθέντες οὖν ἐκ πίστεως. » Καὶ πάλιν· « Ἐὰν ὁμολογήσῃς ἐν τῷ στόματί σου Κύριον Ἰησοῦν, εἶτα καὶ πιστεύσῃς ἐν τῇ καρδίᾳ σου, σωθήσῃ. » Τοῦτο οὖν δικαιοσύνης Θεοῦ, νικώσης φιλανθρωπίαν ἀνθρωπίνην, τὸ ἐκ μόνης πίστεως νεκρωθέντας ἡμᾶς ταῖς ἁμαρτίαις ἤδη ἀνεγεῖραι καὶ ζωοποιῆσαι. Ὥς τε καλῶς προεῖπεν ὅτι δύναμίς ἐστι τὸ Εὐαγγέλιον εἰς σωτηρίαν τῷ πιστεύοντι. Καὶ γὰρ δυναμοῦται ὁ πιστεύσας, διὰ τῆς ἐν αὐτῷ ἀποκαλυπτομένης δικαιοσύνης. Διὰ δὲ τῶν πιστεόντων, ἀποκαλύπτεται καὶ φανεροῦται. Ἀλλ' εἰς τί ζωοποιεῖται, φησὶν, ὁ πιστεύσας; Εἰς τὴν τελειοτάτην καὶ κατὰ ἀμετάσειστον ἕξεως ἰσχὺν πίστιν. Ἐκ γὰρ πίστεως εἰς πίστιν ἡ ζωοποίησις·

A Sed hæc quidem ita sint. Verum si justitiam Dei sumat quispiam, non pro ea quæ homini datur a Deo, sed, quod ad vocem propius accedit, pro ea quæ in Deo est, quamque ipse operatur: talem quemdam sensum manifestare mihi videtur, quod Dei justitia quam circa nos exhibet, termino legeque benignitatis in ejus Evangelio demonstratur. Qualiter autem et quomodo id efficitur? Quia ex sola fide nos salvos facit, jamque mortuos vivificat, cum prius non exhibuerimus opera. Idque manifestius in progressu demonstrat Paulus cum ait: « Et justificans eum, qui est ex fide. » Rursumque: Justificati igitur ex fide. » Et iterum: « Si confessus fueris ore tuo Dominum Jesum, deinde et credideris in corde tuo, salvus eris. » Hoc ergo B Dei justitiæ est humanam benignitatem excedentis, ex sola videlicet fide nos peccatis jam mortuos vivificare ac suscitare. Bene itaque prædixit quod Evangelium potentia sit ad salutem credenti. Confirmatur namque is qui credidit per justitiam, quæ in eo revelatur. Per credentes autem revelatur et manifestatur. Verum ad ad quid vivificatur, inquit, qui credidit? Ad perfectissimam fidem et immutabilem habitus fortitudinem. Nam ex fide in fidem est vivificatio.

Δυνατὸν δὲ καὶ ἄλλως νοῆσαι. Ἡ τοῦ Θεοῦ δικαιοσύνη διὰ τοῦ Εὐαγγελίου ἀποκαλύπτεται, ὅτι λαμβάνων παρ' ἡμῶν ἀρχὴν μόνον καὶ σπέρμα πίστεως, αὐτὸς αὐξάνει καὶ ἑδράζει καὶ τελειοποιεῖ ἡμᾶς εἰς αὐτὴν ταύτην. Τοῦτο δικαιοσύνη ὡς ἀληθῶς Θεοῦ, τὸ μόνον ἀφορμὴν προαιρέσεως λαβόντα, αὐτὸν ἀπαρτίσαι τὸ πᾶν. Ἀνωτέρω γὰρ λέγοντος τοῦ Παύλου, ὅτι « Δύναμίς ἐστι τῷ πιστεύοντι εἰς σωτηρίαν τὸ Εὐαγγέλιον, » ἵνα μή τις εἴπῃ· Καὶ πῶς ἔνι πιστεῦσαι ἀκούοντα σταυρὸν, ἀκούοντα θάνατον, ἀκούοντα πάθη; ἐπάγει τὸ, « Δικαιοσύνη Θεοῦ ἐν αὐτῷ ἀποκαλύπτεται. » Μὴ οὖν, φησὶ, ταῦτα προφασίζου. Ἐὰν γὰρ μόνον προαιρεθῇς, τότε μᾶλλον ἕξεις θαυμάσαι τὴν τοῦ Θεοῦ περὶ σὲ κηδεμονίαν καὶ πρόνοιαν, ὅτι τὴν ἀπὸ γνώμης πίστιν λαβὼν, αὐτός σοι χορηγεῖ τὴν ἐκ πληροφορίας πίστιν καὶ βεβαιώσεως. Εἶτα ἵνα μὴ νομίσῃς ὅτι καινόν τι λέγει καὶ πρόσφατον, τὸν προφήτην παράγει μάρτυρα. Τὸ αὐτό μοι φησι καὶ ὁ προφήτης Ἀββακοὺμ ἔκπαλαι, ὅτι ἡ τοῦ δικαίου ζωὴ πίστει περιλαμβάνεται καὶ περατοῦται, ἀρχομένη μὲν ἀπὸ τῆς κατὰ προαίρεσιν πίστεως, τελειουμένη δὲ καὶ προϊοῦσα εἰς τὴν κατὰ θείαν συνέργειαν καὶ ἀποκάλυψιν πίστιν. « Διόπερ ἀεὶ ὁ δίκαιος ἐκ πίστεως ζῇ. » Τὸ δὲ « Ζήσεται, » καλῶς εἴρηται. Τουτέστιν, Ὁ δίκαιος οὐ ζῇ μὲν ἐκ πίστεως, παύεται δὲ, ἀλλὰ διαπαντὸς ζήσεται ἐν αὐτῇ προκόπτων καὶ στηριζόμενος. Ζήσεται δὲ, εἶπε, καὶ οὐκ ἄλλο τι, οἷον προκόπτει ἢ στηρίζεται ἢ ἄλλο τι, τὴν ἐπιτεταγμένην διάθεσιν δηλῶν, ὅτι οὐδὲ ζῆν αἱρήσεται, οὐδ' ἀναπνεῖν χωρὶς πίστεως.

211 Possumus autem et alio modo intelligere. Justitia Dei per Evangelium revelatur. Deus enim qui C solum initium sumit a nobis semenque fidei ipse auget et roborat, ac perficit nos ad ipsam eamdem. Id vere justitia Dei est, quod sola voluntatis occasione a nobis sumpta, ipse totum opus absolvat. Siquidem cum superius dixisset Paulus: « Evangelium potentia Dei est credenti ad salutem, » ne quis dicat: Et quomodo potest credere qui crucem audit, pui mortem audit, qui afflictiones audit? subdit: « Justitia Dei in eo revelatur. » Ne ergo prætextas, inquit, excusationem. Nam si duntaxat proposueris, tunc admiraai magis poteris Dei erga te gubernationem ac providentiam: quod sumpta ab animo fide, ipse tibi suppeditat certitudinis ac confirmationis fidem. Deinde ne existimes quod novum aliquid dicat aut inauditum, prophetam in testem producit. Hoc ipsum jam olim ante D me prædixit et propheta Habacuc, quod justus vitam fide amplectitur ac terminat, inceptam quidem per fidem quæ a voluntate, terminatam vero ac procedentem in fidem, quæ producitur a divina cooperatione ac revelatione. « Ideo semper justus ex fide vivit. » Bene autem dictum est « Vivet, » hoc est: Non ita justus ex fide vivit ut desinat aut cesset, sed semper vivet in ea proficiens ac confirmatus. Dixit autem « Vivet, » et non aliud quidpiam, puta, proficit aut confirmatur seu aliud quidvis: subditum significans affectum quasi neque vivere eligat, aut possit vel respirare sine fide.

CAPUT II.

De judicio quod fertur adversus gentes non servantes ea quæ a natura sunt.

I, 18, 19. « Revelatur enim ira Dei de cœlo ad« versus omnem impietatem et injustitiam homi« num, qui veritatem in injustitia detinent. Nam « id quod **212** de Deo cognoscibile est, manifes« tum est in ipsis, Deus enim ipsis manifestavit. »

« Revelatur. » In die judicii. « Omnem impietatem et injustitiam » Justitia namque uniformis est porro circa dogmata est varia impietas, circa conversationem vero malitia. « Veritatem in injustitia detinent. » Veritas quidem Dei cognitio est, injustia vero idolorum deceptio. Illi itaque veritatem in injustitia detinent, qui Dei cultum idolis tribuunt. Detinent autem, hoc est, custodiunt vel occultant seu animi pravitate obtenebrant. Facile enim esset, si vellent, ab his quæ videntur, et se et alios ad Dei cognitionem juvare. At illi hæc ipsa magis contexerunt ac detinuerunt, ne Dei cognitio splenderet: hæc ipsa pro diis colentes: ac injuria afficientes, quod in ipsis erat et Dei cognitionem quæ in illis erat et seipsos, et ea certe quæ honorare videbantur. Manifestum est autem quod Græcorum sapientes perstringit, eorumque similes. « Nam id quod de Deo cognoscibile est. » Dei enim cognitio manifesta est in illis et in universo. Siquidem per visibilem creaturam invisibilis Deus cognoscitur. Tales itaque voluntarie aberrant. Τὸ γνωστὸν autem, hoc est, id quod cognosci potest, puta quod creator sit, quod gubernator, et similia. « Manifestum est in ipsis. » Per creaturæ pulchritudinem ac magnitudinem. « Deus enim ipsis manifestavit. » Creaturam omnibus proponendo quæ suam doceret magnitudinem. Nam « Cœli, inquit, enarrant gloriam Dei [1]. »

I, 20. « Invisibilia enim ipsius ex creatione « mundi, operibus intellecta conspiciuntur: ipsa « nimirum sempiterna ejus potentia ac divinitas, « ut sint ipsi inexcusabiles.

Quia dixit quod sui cognitionem Deus illis manifestavit. ipsi autem sua sponte eum reliquerunt, id nunc demonstrat, et dicit quod per ea quæ creavit Deus, puta et per invisibilia et per visibilia, sui magnitudinem ostendit: nam creatura etiam absque voce, per aspectum Creatorem promulgat. Invisibilia autem vocat angelos omnemque cœlestem exercitum; facta vero, ea quæ visibilia sunt, puta cœlum, terram mare. Vide ergo quid dicat. Invisibilia, inquit, ipsius **213** per visibilia fiunt manifesta. Nam qui cœlum intuetur, animadvertet omnino quod in eo quidam sint ministratorii spiritus. Quod ergo latet, per id quod manifestum est declaratur. Ne enim Deo coæternos arbitreris angelos, sub creatione illos comprendit.

Siquidem invisibilia, ait, puta angeli, cæteræque substantiæ incorporeæ: quænam sunt hæc incor-

[1] Psal. XVIII, 1.

A

ΚΕΦΑΛ. Β'.

Περὶ κρίσεως τῆς κατὰ ἐθνῶν, τῶν οὐ φυλασσόντων τὰ νόμιμα.

Ἀποκαλύπτεται γὰρ ὀργὴ Θεοῦ ἀπ' οὐρανοῦ ἐπὶ πᾶσαν ἀσέβειαν καὶ ἀδικίαν ἀνθρώπων τῶν τὴν ἀλήθειαν ἐν ἀδικίᾳ κατεχόντων. Διότι τὸ γνωστὸν τοῦ Θεοῦ φανερόν ἐστιν ἐν αὐτοῖς· ὁ γὰρ Θεὸς αὐτοῖς ἐφανέρωσε.

« Ἀποκαλύπτεται. » Ἐν τῇς κρίσεως ἡμέρᾳ. Πᾶσαν ἀσέβειαν καὶ ἀδικίαν. » Ἡ μὲν γὰρ δικαιοσύνη μονοειδής, ποικίλη δὲ ἡ περὶ τὰ δόγματα ἀσέβεια, καὶ ἡ περὶ τὴν πολιτείαν κακία. « Ἀλήθειαν ἐν ἀδικίᾳ κατεχόντων. » Ἀλήθεια μὲν, ἡ τοῦ Θεοῦ γνῶσις, ἀδικία δὲ, ἡ τῶν εἰδώλων ἀπάτη. Ἐκεῖνοι οὖν τὴν ἀλήθειαν ἐν ἀδικίᾳ κατέχουσιν, B ὅσοι τὸ σέβας τοῦ Θεοῦ περιάπτουσιν εἰδώλοις. Τὸ δὲ, Κατεχόντων, οἷον φυλαττόντων, ἢ καλυπτόντων, γνώμης πονηρίᾳ ἐπισκοτιζόντων. Ῥᾷον γὰρ, εἴπερ ἐβούλοντο, ἀπὸ τῶν ὁρωμένων, καὶ ἑαυτοὺς καὶ ἑτέρους ὠφελῆσαι εἰς θεογνωσίαν. Οἱ δὲ μᾶλλον δι' αὐτῶν τούτων συνεκάλυψαν καὶ κατέσχον, μὴ διαλάμψαι τὴν θεογνωσίαν· αὐτὰ ταῦτα θεοποιήσαντες, καὶ ἀδικήσαντες, ὅσον ἐπ' αὐτοῖς, τήν τε τῆς θεογνωσίας ἀλήθειαν καὶ ἑαυτοὺς, καὶ αὐτά γε δὴ, ἅπερ τιμᾷν ἔδοξαν. Δῆλον δὲ ὅτι τοὺς τῶν Ἑλλήνων σοφοὺς ἐπιπλήττει, καὶ τοὺς ὁμοίους ἐκείνοις. « Διότι τὸ γνωστὸν τοῦ Θεοῦ. » Ἡ γὰρ γνῶσις τοῦ Θεοῦ φανερὰ, φησὶ, ἐν αὐτοῖς καὶ πᾶσι. Διὰ γὰρ τῆς ὁρωμένης κτίσεως, ὁ ἀόρατος Θεὸς γινώσκεται. Τοιγαροῦν οἱ τοιοῦτοι ἑκόντες ἀποπλανῶνται. « Τὸ γνω- C στόν, » ὅπερ δυνατόν ἐστι γνωσθῆναι. Ὅτι ποιητής, ὅτι προνοητής, καὶ τὰ ὅμοια. « Φανερόν ἐστιν ἐν αὐτοῖς. » Διὰ τοῦ κάλλους καὶ μεγέθους τῆς κτίσεως. « Ὁ γὰρ Θεὸς αὐτοῖς ἐφανέρωσε. » Τῷ τὴν κτίσιν προτεῖναι πᾶσι διδάσκαλον τῆς οἰκείας μεγαλειότητος. « Οἱ οὐρανοὶ γὰρ, φησὶ, διηγοῦνται δόξαν Θεοῦ. »

Τὰ γὰρ ἀόρατα αὐτοῦ ἀπὸ κτίσεως κόσμου, τοῖς ποιήμασι νοούμενα καθορᾶται, ἥτε ἀΐδιος αὐτοῦ δύναμις καὶ θειότης· εἰς τὸ εἶναι αὐτοὺς ἀναπολογήτους.

Ἐπειδὴ εἶπεν ὅτι τὴν ἰδίαν γνῶσιν ὁ Θεὸς αὐτοῖς ἐφανέρωσεν, αὐτοὶ δὲ αὐτὸν ἑκόντες παρέδραμον, νῦν τοῦτο ἀποδείκνυσι καί φησιν, ὅτι δι' ὧν ἐποίησεν ὁ Θεὸς, οἷον διά τε τῶν ἀοράτων, διά τε τῶν ὁρατῶν, ἔδειξεν ἑαυτοῦ τὸ μεγαλεῖον. Ἡ κτίσις γὰρ φωνὴν ἀφιεῖσα, διὰ τῆς ὄψεως τὸν Δημιουργὸν ἀνα- D κηρύσσει. Ἀόρατα δέ φησιν ἀγγέλους καὶ πᾶσαν τὴν ἐν οὐρανοῖς δύναμιν. Ποιήματα δὲ τὰ ὁρώμενα, οἷον οὐρανὸν, γῆν, θάλασσαν. Ὅρα οὖν τί φησι. Τὰ ἀόρατα αὐτοῦ, φησὶ, διὰ τῶν ὁρατῶν γίνεται δῆλα. Ὁ γὰρ οὐρανὸν, φησὶν, ὁρῶν, ἐνθυμηθήσεται πάντως ὅτι καὶ ἐντὸς αὐτοῦ ἐστί τινα λειτουργικὰ πνεύματα. Ὥστε τὸ ἀφανὲς ἐκ τοῦ φανεροῦ σαφηνίζεται. Ἵνα γὰρ μὴ συναϊδίους Θεῷ νομίσῃς τοὺς ἀγγέλους, ὑπὸ κτίσιν αὐτοὺς ἄγει.

Τὰ ἀόρατα γὰρ, φησὶν, οἷον ἄγγελοι καὶ αἱ ἄλλαι ἀσώματοι οὐσίαι. Ποῖα ταῦτα; Τὰ ἀπὸ κτίσεως κό-

σμου εἰς γένεσιν παραχθέντα. Ἢ ἀπὸ τῆς τοῦ κόσμου κτίσεως καταλαμβάνεται καὶ καθορᾶται. Πῶς; καὶ αὐτὰ ἐν τοῖς ποιήμασι νοούμενα καὶ συναριθμούμενα. Καθ' ὑπερβατὸν οὖν ἡ σύνταξις. Ἢ τοῖς ποιήμασι νοούμενα, ἀντὶ τοῦ ἐν αὐτοῖς τοῖς ποιήμασιν ἐνεῖναι, καὶ τῇ τοῦ Θεοῦ, βουλήσει ὑπηρετεῖν, καὶ πληροῦν τὰ κελευόμενα. Ἢ ἀόρατα αὐτοῦ λέγει αὐτὸ τὸ ἀόρατον αὐτοῦ τῆς οὐσίας. Καὶ πῶς ἔνι, φησὶ, τὸ θεῖον ἀόρατον ὂν κατιδεῖν καὶ κατανοῆσαι; Ναὶ ἔστι, φησὶ, καὶ ἀπὸ τῶν κτισμάτων αὐτοῦ κατιδεῖν αὐτοῦ τὴν θεότητα καὶ τὴν δύναμιν. « Ἥτε ἀΐδιος αὐτοῦ δύναμις καὶ θειότης. » — [ΚΥΡ.] Ἀπὸ κοινοῦ νοουμένου τοῦ καθορᾶται. Πῶς δὲ γινώσκεται διὰ τῆς δημιουργίας ἡ ἀΐδιος αὐτοῦ δύναμις; Ὅτι φθαρτὴν ἐχόντων τὴν φύσιν τῶν παρηγμένων εἰς γένεσιν, καὶ κεκλημένων ἐν χρόνῳ πρὸς ὕπαρξιν, ἔσται που πάντως ὁ τούτων Δημιουργὸς ἄφθαρτος καὶ ἀΐδιος. — [ΦΩΤ.] Ἢ οὕτως· Ἀπὸ τῆς τοῦ κόμου κτίσεως ἡ θειότης τοῦ Θεοῦ καὶ ἀΐδιος δύναμις γινώσκεται. Εἶδέ τις τὸν κόσμον καὶ τὰ ἐν αὐτῷ, ἀστέρων κάλλη καὶ μέγεθος, δρόμον σελήνης καὶ ἡλίου, τάξιν καὶ εἱρμὸν ἀπαράβατον. Οὐχ ἡμέραν σελήνη ποιεῖ, οὐδὲ τὴν νύκτα ἥλιος. Ὁ αἰθὴρ τὸν οἰκεῖον τόπον φυλάττει, καὶ ὁ ἀὴρ ὁμοίως. Ἕστηκεν ἡ γῆ, οὐκ, ἔχουσα τὸν ὑπερείδοντα βάρος ἄπειρον, ἐγκέχυται αὐτῇ τὸ ὕδωρ καὶ περικέχυται, βάρους προσθήκη, ἀλλ' ὅμως ἕστηκεν ἀκίνητος, τὴν κατέχουσαν ἀνακηρύττουσα δύναμιν. Φέρει καρποὺς μυρίους, καὶ ἰδέαις καὶ δυνάμεσι διαφέροντας. Μία οὖσα, γῆ οὖσα, τρέφει ζώων γένη ἄπειρα. Ἀλλὰ καὶ καιρῶν εὐτάκτους μεταβολὰς, καὶ ὑετοὺς ἐτησίους, καὶ τὰ δοκοῦντα πάθη, σεισμοὺς, κεραυνοὺς, καὶ εἴ τι τούτων ἐπισκοπήσεις εἰς τὸν Δημιουργὸν παραπέμπει τὸν προσέχοντα. Τί τὸ συνέχον, τί τὸ κρατοῦν; Ἔστιν ἄρα γνῶναι σαφῶς ἀπὸ τῆς κτίσεως, ὅτι ἔστι Δημιουργὸς, ὅτι προνοητὴς, ὅτι παντοδύναμος, ὅτι ἀγαθὸς (ἀγαθοῦ γὰρ ἡ δημιουργία καὶ ἡ πρόνοια) ὅτι ἀΐδιος. Τῷ γὰρ παντοδυνάμῳ τίς ἐπιβουλεύσει; Οὕτως οὖν ἡ θειότης αὐτοῦ καὶ ἀΐδιος δύναμις ἐν τοῖς ποιήμασι καθορᾶται, οὕτως ἀπὸ τῆς τοῦ κόσμου κτίσεως, ἡ τοῦ Θεοῦ γνῶσις τοῖς ἀνθρώποις ἐγγίνεται. Οὕτω τὸ γνωστὸν αὐτοῦ ἐν πᾶσιν ἐφανέρωσε. Τὸ γὰρ γνωστὸν τοῦ Θεοῦ, ταῦτα καὶ τὰ τοιαῦτά ἐστιν. Οὐσία δὲ καὶ φύσις παντελῶς πᾶσιν ἄληπτα. Ταῦτα καὶ Ἕλληνες ἔγνωσαν. Ἀλλὰ γνόντες, οὐχ ὡς Θεὸν ἐδόξασαν. « Εἰς τὸ εἶναι αὐτοὺς ἀναπολογήτους. » Τοσούτων γὰρ ὄντων τῶν δεικνύντων τὸ τοῦ Θεοῦ μεγαλεῖον, τί ἀπολογήσονται οἱ ἑκόντες ἀποτυφλωθέντες; Οὐχ αὕτη δὲ σπουδὴ τῷ Θεῷ γέγονεν, ἄπαγε, εἰ καὶ οὕτως ἐξέβη.

A porea? Quæ ex mundi creatione ad esse perducta sunt, aut ex creatione mundi comprehenduntur et conspiciuntur. Quonam modo? Etiam ipsa inter ea quæ facta sunt intellecta et connumerata. Est ergo per hyperbaton litteræ ordinatio. Vel operibus intellecta, hoc est in ipsis operibus inexsistentia, utque Dei voluntati subserviant, et quæ jubet compleant. Aut invisibilia ejus dicit ipsam invisibilem ejus substantiam. Et quomodo dicit contingere ut invisibilis divinitas perspiciatur ac intelligatur? Utique, inquit, licet etiam a creaturis ejus perspicere ipsius divinitatem ac potentiam. « Sempiterna ejus potentia ac divinitas. » — Repete: Conspicitur. Quomodo ergo per creationem sempiterna ejus virtus cognoscitur? Quia cum ea quæ B ad esse producta sunt, corruptibilem sortiantur naturam, ac in tempore ad vitam vocata sint, utique horum Creator incorruptibilis erit ac sempiternus. — Aut hoc modo: Ex creatione mundi divinitas Dei sempiternaque potentia cognoscitur. Novit quis mundum et ea quæ in eo sunt, astrorum pulchritudinem ac magnitudinem, lunæ solisque cursum, ordinem ac seriem incommutabilem; quod diem luna non officiat, neque sol noctem: æther proprium servat locum et aer similiter: stat in medio terra nihil habens quod suam immensam fulciat gravitatem: infusa est per illam aqua, imo in circuitu diffusa quæ gravitatem adjiciat, attamen immobilis perseverat, eam quæ continet promulgans potentiam: fert fructus innumeros suis differentes C virtutibus, cum una sit, cum terra sit, plurima nutrit animalium genera: sed et temporum probe constituas mutationes, pluvias annuas, quæque percipiuntur passiones, puta terræ motus, fulmina: et quidquid horum consideraveris, in Creatorem traducit eum qui animadvertit. Quid illud ergo est quod ista continet, quid quod gubernat? Utique licet manifeste ex creatione cognoscere quod sit Creator, quod gubernator, quod omnipotens, quod bonus (nam boni est creare ac gubernare), quod sempiternus. **214** Omnipotenti enim quis struet insidias? Ita ergo divinitas ejus sempiternaque potentia in operibus conspicitur, ita ex mundi creatione Dei cognitio contingit hominibus. Hoc modo illud quod de ipso cognoscibile est, in omnibus sese prodidit: hæc D enim sunt quæ de Deo cognoscibilia sunt: substantia namque et natura omnibus omnino sunt incomprehensibiles. Hæc et Græci cognoverant, verum cum cognovissent, non sicut Deum glorificaverunt. « Ut sint ipsi inexcusabiles. » Nam cum tanta sint quæ Dei magnitudinem demonstrent, quid respondebunt qui sua sponte excæcati sunt? Non tamen id curavit Deus, absit: quanquam ita acciderit.

Διότι γνόντες τὸν Θεὸν, οὐχ ὡς Θεὸν ἐδόξασαν, ἢ εὐχαρίστησαν· ἀλλ' ἐματαιώθησαν ἐν τοῖς διαλογισμοῖς αὐτῶν, καὶ ἐσκοτίσθη ἡ ἀσύνετος αὐτῶν καρδία. Φάσκοντες εἶναι σοφοὶ, ἐμωράνθησαν.

[ΦΩΤ.] Ἔγνωσαν γὰρ διὰ τῆς κτίσεως. « Γνόντες τὸν Θεόν. Τουτέστι τί ποτέ ἐστι Θεὸς, τί ὀφείλει ὑπολαμβάνεσθαι Θεός. Τοῦτο γνόντες, ἑκόντες ἐσφά-

I, 21, 22. *Nam cum Deum cognovissent, non sicut Deum glorificaverunt, aut gratias egerunt, sed vani facti sunt in cogitationibus suis, et obtenebratum est insipiens cor eorum. Putantes se esse sapientes, stulti facti sunt.*

Cognoverant enim Deum per creationem. « Cum Deum cognovissent: » hoc est, quidnam sit Deus, quid pro Deo haberi debeat: cum hoc cognovis-

sent, sua sponte lapsi sunt. Vel cum Deum cognovissent, hoc est, cognoscere potuissent. Aut eo quod quantum ad conspectam creationem ac adhortationem cognoverant, et peracta erat eorum cognitio. Sive quod etiam Deum cognoverant quantum hominibus de eo cognoscibile est. Quid ergo de eo cognoscibile est? Quod Creator sit, quod gubernator, quod bonus, quod Dominus, quodque eum coli oporteat : cum hæc cognovissent, et hactenus bene progressi essent, deinceps aversi sunt. Etenim cum hæc de Deo sublimia considerassent, postmodum ad Deum non accesserunt, neque sic Deum susceperunt aut glorificaverunt. Cum enim oportuisset eum glorificare eique gratias agere, quod eum, quem conspicimus mundum, propter nos condiderit, illi e diverso etiam contumelia affecerunt. Idcirco vani, inquit, facti sunt, et a toto scopo et intellectu exciderunt. Utrum enim facilius erat circulos et animalia constituere idola in cœlo, an cognoscere quod hujus conspectæ et supernaturalis pulchritudinis quispiam sit Conditor et procurator ac gubernator? « In cogitationibus suis. » Cum dixisset quod vani seu cæci facti sunt, dicit etiam causam : hæc autem est, quod omnia cogitationibus seu rationibus permitterent, et non fidei.

A λησαν. Ἢ γνόντες τὸν Θεὸν, τουτέστι γνῶναι δυνηθέντες εἴπερ ἠθέλησαν. Ἢ ὅτι ὅσον ἀπὸ τῆς ὁρωμένης κτίσεως καὶ διδασκαλίας, ἔγνωσαν καὶ ἀπήρτιστο αὐτῶν ἡ γνῶσις. Ἢ ὅτι καὶ ἔγνωσαν τὸν Θεὸν, καθ' ὅσον ἐστὶν αὐτοῦ τοῖς ἀνθρώποις γνωστόν. Τί οὖν ἐστι τὸ γνωστὸν αὐτοῦ; Ὅτι δημιουργικὸς, ὅτι προνοητικὸς, ὅτι ἀγαθὸς, ὅτι Δεσπότης, καὶ ὅτι δεῖ σέβεσθαι αὐτόν. Ταῦτα γνόντες, καὶ μέχρι τούτου προελθόντες καλῶς, ἐξετράπησαν τοῦ λοιποῦ. Τὰ γὰρ ὑψηλὰ ταῦτα περὶ Θεοῦ φαντασθέντες, ἐφεξῆς οὐχ ὡς προσῆκον Θεῷ, οὐδ' ὡς Θεὸν ὑπέλαβον καὶ ἐδόξασαν. Ἀνθ' ὧν γὰρ ἔδει δοξάσαι καὶ εὐχαριστῆσαι, ὅτι τὸν ὁρώμενον κόσμον δι' ἡμᾶς συνεστήσατο, ἐκ τοῦ ἐναντίου καὶ ἠτίμασαν. Ἐπλανήθησαν, φησὶ, καὶ τοῦ παντὸς ἐξέπεσον. Ποῖον γὰρ ἦν εὐκολώτερον, B κύκλους καὶ ζώδια εἰδωλοποιῆσαι ἐν οὐρανῷ, ἢ τὸ γνῶναι ὅτι ἔστι ταύτης τῆς ὁρωμένης καὶ ὑπερφυοῦς καλλονῆς Δημιουργὸς καὶ κηδεμὼν καὶ πηδαλιοῦχος; « Ἐν τοῖς διαλογισμοῖς αὐτῶν. » Εἰπὼν ὅτι ἑκόντες ἐτυφλώθησαν, λέγει καὶ τὴν αἰτίαν. Ἡ δέ ἐστι τὸ πάντα λογισμοῖς ἐπιτρέψαι καὶ οὐχὶ πίστει.

215 Volentes enim formis eum qui forma caret, et corporeis imaginibus incorporeum comprehendere, falsi sunt, non potentes ratiocinationis finem attingere : utpote, Unde manifestum est quod cœlum vel terram fecerit? Quis est pater Dei? Quod est principium constituens personam? aut Quid est ipsa persona? « Et obtenebratum est. » Cogitationes in modum nubium obtenebrarunt cor illorum. Addit autem « Insipiens, » eo quod noluerit rem omnem fide apprehendere. « Putantes se esse sapientes. » Causa vero quod rem omnem ratiocinationi permiserunt erat, quod putarent se esse sapientes, sibique sufficere ad universi comprehensionem. Ideo etiam stulti facti sunt. Quid enim dementius est quam coram lignis ac lapidibus procidere?

Βουλόμενοι γὰρ ἐν σχήματι τὸν ἀσχημάτιστον, καὶ ἐν εἰκόσι σωματικαῖς τὸν ἀσώματον καταλαβεῖν, ἐπλανήθησαν, οὐ δυνηθέντων τῶν λογισμῶν πρὸς τὸ πέρας ἐξικέσθαι. Οἷον, πόθεν δῆλον, ὅτι οὐρανὸν ἢ γῆν ἐποίησε; Τίς δὲ πατὴρ Θεοῦ; ἢ τίς ἡ αἰτία τῆς ὑποστάσεως; ἢ αὐτὴ ἡ ὑπόστασις; Νέφεσι γὰρ ὁμοιωθέντες οἱ λογισμοὶ, ἐσκότισαν αὐτῶν τὴν καρδίαν. « Ἀσύνετον » δὲ, φησὶ, διὰ τὸ μὴ θελῆσαι πίστει τὸ πᾶν παραλαβεῖν. C « Φάσκοντες εἶναι σοφοί. » Ἡ δὲ αἰτία τοῦ τὸ πᾶν τοῖς λογισμοῖς ἐπιτρέψαι, τὸ οἴεσθαι σοφοὺς εἶναι καὶ ἑαυταῖς ἀρκεῖν πρὸς πᾶσαν κατάληψιν· Διὸ καὶ ἐμωράνθησαν. Τί γὰρ ἀνοητότερον, τοῦ λίθοις καὶ ξύλοις προσκυνεῖν;

I, 23. *Et mutaverunt gloriam incorruptibilis Dei in similitudinem imaginis corruptibilis hominis, et volucrum quadrupedumque ac serpentium.*

Habebant ergo Dei notitiam, verum hanc transtulerunt in gloriam cultumque idolorum. Gloriam autem Dei dicit, esse Creatorem ac gubernatorem : hanc ergo idolis adscripserunt in similitudinem hominum, et volucrum ac cæterorum. Neque hos pudet qui se sapientes arbitrabantur, quæ Deo propria sunt ac præcipua serpentibus adaptare. « Corruptibilis hominis. » Hoc ipsum quod homo corruptibilis esset, satis erat ad convincendam insaniam. Porro similitudini rei corruptibilis ascribere Dei gloriam incredibilis est dementiæ.

Καὶ ἤλλαξαν τὴν δόξαν τοῦ ἀφθάρτου Θεοῦ ἐν ὁμοιώματι εἰκόνος φθαρτοῦ ἀνθρώπου, καὶ πετεινῶν καὶ τετραπόδων καὶ ἑρπετῶν.

Εἶχον οὖν τὴν εἴδησιν τοῦ Θεοῦ, ἀλλὰ ταύτην δόντες, ἀντέλαβον δόξαν καὶ σέβας εἰδώλων. Δόξαν δὲ Θεοῦ, τὸ δημιουργικὸν, τὸ προνοητικόν. Ταύτην τοιγαροῦν προσεκύρωσαν εἰδώλοις, ἐν ὁμοιώματι ἀνθρώ- D πων καὶ πετεινῶν καὶ τῶν λοιπῶν. Καὶ οὐκ αἰσχύνονται οἱ σοφοὶ τὰ τοῦ Θεοῦ ἴδια καὶ ἐξαίρετα ἑρπετοῖς προσάψαντες. « Φθαρτοῦ ἀνθρώπου. » Καὶ αὐτὸ τὸ εἶναι τὸν ἄνθρωπον φθαρτὸν, ἤρκει αὐτῶν ἐλέγξαι τὴν ἄνοιαν. Τὸ δὲ ἐν τοῖς ὁμοιώμασι τοῦ φθαρτοῦ προσκυρῶσαι τὴν τοῦ Θεοῦ δόξαν, τῆς ἄγαν ἐστὶ παραπληξίας.

I, 24, 25. *Idcirco tradidit eos Deus in desideria cordium suorum ad immunditiam, ut ignominia afficerent corpora sua : qui commutaverunt veritatem Dei in*

Διὸ καὶ παρέδωκεν αὐτοὺς ὁ Θεὸς ἐν ταῖς ἐπιθυμίαις τῶν καρδιῶν αὐτῶν εἰς ἀκαθαρσίαν, τοῦ ἀτιμάζεσθαι τὰ σώματα αὐτῶν ἐν ἑαυτοῖς· οἵτινες

μετήλλαξαν τὴν ἀλήθειαν τοῦ Θεοῦ ἐν τῷ ψεύδει, καὶ ἐσεβάσθησαν καὶ ἐλάτρευσαν τῇ κτίσει παρὰ τὸν Κτίσαντα, ὅς ἐστιν εὐλογητὸς εἰς τοὺς αἰῶνας. Ἀμήν.

« Διὸ καὶ παρέδωκεν. » Οὐκ αὐτὸς παραδοὺς, ἄπαγε, ἀλλ' αὐτὸς μὲν αὐτῶν ἠμέλησεν, ὡς ἀναξίων ὄντων κηδεμονίας. Λοιπὸν δὲ λαβὼν αὐτοὺς ὁ Σατανᾶς, παρέδωκεν εἰς ἃ παρέδωκεν. Τὴν συγχώρησιν οὖν τοῦ Θεοῦ παράδοσιν λέγει. — [ΦΩΤ.] Τὸ δὲ, παρέδωκεν αὐτοὺς ὁ Θεὸς, τουτέστιν ἡ εἰς Θεὸν πλημμέλεια καὶ παροινία, ἡ οἰκεία αὐτῶν πρᾶξις, ἡ ἑκούσιος πώρωσις, αὐτὴ παρέδωκεν αὐτοὺς εἰς τὰ τῆς ἀτιμίας πάθη. Καὶ ἐπὶ τοῦ ἐναντίου γὰρ εἰώθαμεν λέγειν, ὅτι ἀπώλεσεν αὐτὸν τὸ ἀργύριον. Καίτοι οὐ τὸ ἀργύριον ἀπόλλυσιν, ἀλλ' ἡ ἄσωτος αὐτοῦ καὶ ἐπὶ κακῷ χρῆσις. Καὶ, Διέφθειρεν αὐτὸν τῶν κολάκων τὸ πλῆθος. Καίτοι οὐκ ἐκεῖνοι διαφθείρουσιν, ἀλλὰ τὸ προσέχειν καὶ πείθεσθαι τούτοις, ὅπερ ἐστὶν ἐν τῇ γνώμῃ τῇ ἐμῇ, τὸ πείθεσθαι ἢ μή. Ἢ τάχα ἑαυτοὺς παρέδωκαν, ἐπειδὴ τοῦτο ἐπεθύμουν. Ἐν γὰρ ταῖς ἐπιθυμίαις τῶν καρδιῶν αὐτῶν, φησίν. « Οἵτινες μετήλλαξαν. » — [ΟΙΚΟΥΜΕΝΙΟΥ.] Ὁρᾷς πάλιν τὸ, Μετήλλαξαν, σημαῖνον ὅτι κατ' εἴδησιν μετήλλαξαν. « Ἀλήθειαν τοῦ Θεοῦ ἐν τῷ ψεύδει. » Τουτέστι, τὰ ἀληθῶς ἐπὶ Θεοῦ λέγεσθαι καὶ νοεῖσθαι δυνάμενα περιέθηκαν τῷ ψεύδει. Τουτέστι, τοῖς εἰδώλοις. — [ΘΕΟΔΩΡΙΤΟΥ.] Ἢ ἀλήθειαν Θεοῦ καλεῖ, τὸ, Θεὸς, ὄνομα. Ψεῦδος δὲ, τὸ χειροποίητον εἴδωλον. Δέον αὐτοὺς τὸν ἀληθῆ προσκυνῆσαι Θεὸν, τῇ κτίσει τὸ θεῖον σέβας προσήνεγκαν. — [ΣΕΥΗΡΙΑΝΟΥ.] Ἢ ὅτι ὁ μὲν Θεὸς ἀληθῶς ἐστι Θεὸς, τὰ δὲ εἴδωλα οἷς προσεκύνησαν, ψευδῶς προσαγορεύονται θεοί. « Καὶ ἐσεβάσθησαν καὶ ἐλάτρευσαν. » Σέβοντες δὲ, λατρεύοντες διετέλεσαν. « Τῇ κτίσει παρὰ τὸν Κτίσαντα. » Ἀεὶ τῇ συγκρίσει φοβερώτερον ποιεῖ τὸν λόγον. « Ὅς ἐστιν εὐλογητὸς εἰς τοὺς αἰῶνας. » Ἀλλ' οὐ παρὰ τοῦτο παρεβλάβη τι ὁ Θεὸς, φησὶν, εἰς τὴν οἰκείαν δόξαν. Ὁ μὲν γὰρ ἔμεινε καὶ οὕτως εὐλογητὸς εἰς τοὺς αἰῶνας· αὐτῶν δὲ αἱ προλεχθεῖσαι ἀμοιβαὶ, καὶ αἱ λεχθησόμεναι, ἀτιμίαι τοῦ σώματος καὶ ἀντιδόσεις.

Διὰ τοῦτο παρέδωκεν αὐτοὺς ὁ Θεὸς εἰς πάθη ἀτιμίας· αἵ τε γὰρ θήλειαι αὐτῶν μετήλλαξαν τὴν φυσικὴν χρῆσιν εἰς τὴν παρὰ φύσιν. Ὁμοίως τε καὶ οἱ ἄρσενες, ἀφέντες τὴν φυσικὴν χρῆσιν τῆς θηλείας, ἐξεκαύθησαν ἐν τῇ ὀρέξει αὐτῶν εἰς ἀλλήλους, ἄρσενες ἐν ἄρσεσι τὴν ἀσχημοσύνην κατεργαζόμενοι, καὶ τὴν ἀντιμισθίαν ἣν ἔδει τῆς πλάνης αὐτῶν ἐν ἑαυτοῖς ἀπολαμβάνοντες.

« Διὰ τοῦτο. » Ποῖον; Ἐπειδὴ ἐλάτρευσαν τῇ κτίσει παρὰ τὸν Κτίσαντα. « Μετήλλαξαν τὴν φυσικὴν χρῆσιν. » Ἔχοντες γὰρ ἐκ φύσεως μῖξιν νόμιμον, μετήλλαξαν αὐτὴν εἰς τὴν παρὰ φύσιν. Αἰσχρότατόν τι λέγει ἐπικεκαλυμμένως. Δείκνυσιν ὅτι οὐ μόνον τοῖς θείοις νόμοις, ἀλλὰ καὶ τοῖς τῆς φύσεως νόμοις ἐπολέμουν. Τὸ δὲ, « Ἐξεκαύθησαν, » πολλὴν μανίαν καὶ οἶστρον δηλοῖ· καὶ οὐκ εἶπε, Τὴν ἐπιθυμίαν αὐτῶν κατεργαζόμενοι, ἀλλὰ, « Τὴν ἀσχη-

A *mendacio, et coluerunt et servierunt creaturæ potius quam Creatori, qui est benedictus in sæcula. Amen.*

« Idcirco tradidit. » Non ipse tradidit, absit, sed ipse quidem eos neglexit tanquam sua gubernatione indignos. Deinde vero Satanas acceptos illos tradidit in ea in quæ traditi sunt. Itaque Dei permissionem vocat traditionem. **216** Tradidit illos Deus, hoc est delictum ac debacchatio in Deum, propriaque illorum operatio, aut ultronea cæcitas illa tradidit eos in affectus ignominiæ. Etenim in contrarium dicere solemus : Perdidit illum argentum. Atqui argentum non perdit, sed ejus prodigus malusque usus. Item : Corrupit eum adulantium B multitudo. Atqui non illi corrumpunt, sed eis adhærere atque obtemperare, quod in mea situm est voluntate, ut ipsis paream aut non. Vel fortassis seipsos tradiderunt eo quod hoc desiderarunt; ait enim : In desideria cordium suorum. « Qui commutaverunt. » Vides rursum, Commutaverunt. Nam significat quod scientes commutarunt « Veritatem Dei in mendacio. » Hoc est. quæ vere de Deo dici et credi possent ad mendacium traduxerunt, id est, ad idola. Vel veritatem Dei vocat ut Deus verum nomen sit, mendacium vero idolum manufactum ; cum ergo illos oporteret Deum adorare, divinum cultum creaturæ obtulerunt. Vel quia Deus quidem vere Deus est, idola vero quæ adorarunt, mendaciter dii appellantur. « Et coluerunt et ser-C vierunt.» Coluerunt quidem, sed serviendo perseverarunt remque expleverunt. « Creaturæ (inquit) potius quam Creatoris,» et ita semper comparatione formidabiliorem facit sermonem « Qui est benedictus in sæcula. » Verum non ob id, inquit, Deus in propria gloria damnum ullum suscepit : siquidem ille æque mansit benedictus in sæcula : ipsorum autem pœnæ prædictæ, quæque dicentur, sunt corporis ignominiæ ac retributiones.

I, 24-27. *Propterea tradidit illos Deus in affectiones ignominiæ. Nam feminæ eorum immutaverunt naturalem usum in eum qui est præter naturam. Similiter et masculi, relicto naturali usu feminæ,* D *exarserunt per appetentiam suam inter se mutuo, masculi in masculos fœditatem perpetrantes. et præmium (quod oportuit) erroris sui in sese recipientes.*

« Propterea. » Quare? Quia servierunt creaturæ potius quam Creatori. «Commutaverunt naturalem usum. » Cum enim **217** ex natura habeant naturalem commistionem, commutaverunt illam in eum qui est præter naturam. Obtecte rem innuit turpissimam : et ostendit quod non solum in Dei leges, sed in naturæ quoque leges propugnabant. Quod autem subdit, « Exarserunt, » magnam insaniam ac œstrum significat: nec dixit : Concupiscentiam

suam perpetrantes, sed « Turpitudinem, » designans quod ipsam quoque naturam pudefecerint. « Perpetrantes. » Vides quod non ignorantiæ fuerint hæ affectiones, sed quod studium adhibuerint ut in opus deducerent? Siquidem præpositio κατὰ (in dictione κατεργαζόμενοι) intentionem quamdam ac pertinaciam significat, quasi nitatur quispiam quo magis Deo adversetur « Et præmium (quod oportuit) erroris sui. » Quod conveniens erat, quod illis debebatur qui tales essent, debitum præmium errori eorum. Errorem autem vocat adorare creaturam, quem in seipsis recipiunt mulier a muliere, et vir a viro, cum turpiter operantur. Nam quia sermonibus de gehenna fidem non habebant, hoc ipsis præmium profert Paulus, quo etiam rubore suffundebantur.

I, 28. *Et sicut non reprobaverunt Deum habere in agnitione, tradidit eos in reprobam mentem, ut facerent quæ non expedirent.*

Vides quod non ignorantiæ error erat, sed cognitionis. Magis tamen quosdam illorum occulte taxat, quanquam sermonem suum ad alios transfigurat. « Tradidit in reprobam mentem. » Nam per aversionem a Deo, reproba mens a dæmonibus inducit: hoc autem Scripturæ usus est vocare traditionem.

I, 29-31. ***Repleti omni injustitia, fornicatione, pravitate, avaritia, malitia, pleni invidia, cæde, contentione, dolo, pravis moribus: susurrones, obtrectatores, Dei osores, contumeliosi, elati, gloriosi, inventores malorum, parentibus inobedientes, insipientes, fædifragi, charitatis affectu alieni, irreconciliabiles, immisericordes.***

Nihil mediocre dicit, sed plenos ait omni injustitia. Ubi enim aversio a Deo facta fuerit, merito ex contrario omnia mala subintrant. Deinde postquam generali nomine injustitiam dixit, consequenter etiam ea quæ ipsius sunt specialiora recenset. **218** Et hac una generali injustitiæ appellatione cuncta complexus scelera quæ inter sese mutuo admiserunt, in consequentibus singulatim dinumerat Et pravitatem quidem dicit quæ fit ex molitione adversus aliquem adhibito labore: avaritiam autem abundantioris desiderii nocumentum: malitiam vero studium ad affligendum proximum. Item invidiam eum, qui de proximi bonis sumitur, cruciatum: cædem quoque commotionem ad interemptionem usque tendentem: contentionem dicit vituperandam pervicaciam: dolum vero insidias ac machinationes ad fratrum perditionem. pravos mores conversationis improbitatem, susurrium autem tacitam, vel sub dente (quod aiunt) in præsentes maledicentiam: obtrectationem vero quorumdam de absentibus convicium. θεοστυγεῖς item Dei osores. Siquidem non eos dicit qui a Deo odio habentur, neque enim hoc ipsi in animo fuit isto loco commonstrare, sed eos qui Deum oderunt. Contumeliosos præterea dicit temerarios ac conviciatores: elatos item eos qui

A μοσύνην, » δηλῶν ὅτι καὶ αὐτὴν τὴν φύσιν κατῄσχυναν. « Κατεργαζόμενοι. » Ὁρᾷς ὅτι οὐκ ἀγνοίας ἦν τὰ πάθη, ἀλλ' ὅτι σπουδὴν εἶχον ἐργάζεσθαι αὐτά; Ἡ γὰρ, κατὰ, ἐπίτασίν τινα καὶ φιλονεικίαν δηλοῖ. Ὡς εἴ τις φιλονεικείη ὅπως μᾶλλον προσκρούοι Θεῷ. « Καὶ τὴν ἀντιμισθίαν ἣν ἔδει τῆς πλάνης αὐτῶν. » Ἣν προσῆκον ἦν, ἥτις αὐτοῖς ὠφείλετο τοιούτοις οὖσι, τὸν ὀφειλόμενον μισθὸν τῇ πλάνῃ αὐτῶν. Πλάνην δέ φησι τὸ προσκυνῆσαι τῇ κτίσει, ἣν ἀπολαμβάνουσιν ἐν ἑαυτοῖς, γυνὴ ἀπὸ γυναικὸς, καὶ ἀνὴρ ἀπὸ ἀνδρὸς ἐνασχημονοῦντες. Ἐπειδὴ γὰρ τοῖς περὶ γεέννης λόγοις οὐκ ἐπίστευον, ταύτην αὐτοῖς ἀντιμισθίαν ὁ Παῦλος προσφέρει, ἣν καὶ ἠρυθρίων.

B Καὶ καθὼς οὐκ ἐδοκίμασαν τὸν Θεὸν ἔχειν ἐν ἐπιγνώσει, παρέδωκεν αὐτοὺς ὁ Θεὸς εἰς ἀδόκιμον νοῦν, ποιεῖν τὰ μὴ καθήκοντα.

Ὁρᾷς ὅτι οὐκ ἀγνοίας ἦν ἡ πλάνη, ἀλλ' εἰδήσεως. Μᾶλλον δὲ καὶ τούτων τινὰς αἰνίττεται, εἰ καὶ ὡς ἐπὶ ἑτέρους ἐσχημάτισται ὁ λόγος. « Παρέδωκεν εἰς ἀδόκιμον νοῦν. » Τῇ γὰρ ἀποστροφῇ τοῦ Θεοῦ, εἰσάγεται νοῦς ἀδόκιμος παρὰ τῶν δαιμόνων. Τοῦτο δὲ παράδοσιν ἔθος καλεῖν τῇ Γραφῇ.

Πεπληρωμένους πάσῃ ἀδικίᾳ, πορνείᾳ, πονηρίᾳ, πλεονεξίᾳ, κακίᾳ· μεστοὺς φθόνου, φόνου, ἔριδος, δόλου, κακοηθείας· ψιθυριστὰς, καταλάλους, θεοστυγεῖς, ὑβριστὰς, ὑπερηφάνους, ἀλαζόνας, ἐφευρετὰς κακῶν, γονεῦσιν ἀπειθεῖς, C ἀσυνέτους, ἀσυνθέτους, ἀστόργους, ἀσπόνδους, ἀνελεήμονας.

Οὐδέν φησι σύμμετρον, ἀλλὰ πεπληρωμένους πάσης ἀδικίας. Ὅταν γὰρ ἀποστροφὴ Θεοῦ γένηται, εἰκότως πάντα ἀντεισέρχεται τὰ κακά. Εἶτα γενικῶς εἰπὼν τὴν ἀδικίαν, λοιπὸν καὶ τοῖς εἰδικωτέροις αὐτῆς ἐπεξέρχεται. [ΓΕΝΝΑΔΙΟΥ] Καὶ ἑνὶ τούτῳ τῷ τῆς ἀδικίας προσρήματι, κοινῇ τὰ εἰς ἀλλήλους αὐτῶν πάντα περιλαβὼν ἁμαρτήματα, ἐν τοῖς ἑξῆς ἀπαριθμεῖται καθ' ἕκαστον. Καὶ πονηρίαν μὲν λέγει, τὸν ἐκ κατασκευῆς εἴς τινα παρά του πόνον γινόμενον. Πλεονεξίαν δὲ, τὴν ὑπὲρ τῆς ἐπιθυμίας τοῦ πλείονος βλάβην. Κακίαν δὲ, τὴν τοῦ κακῶσαι τὸν πέλας σπουδήν. Φθόνον δὲ, τὴν ἐπὶ τοῖς τοῦ πλησίον καλοῖς βασκανίαν· φόνον δὲ, τὴν μέχρις D ἀναιρέσεως κίνησιν. Ἔριν δὲ, τὴν ἐπίψογον φιλονεικίαν. Δόλον δὲ, τὰς ἐπὶ λύμῃ τῶν ἀδελφῶν ἐπιβουλάς τε καὶ μηχανάς· κακοήθειαν δὲ, τὴν κακοτροπίαν· ψιθυρισμὸν δὲ, τὴν ὑπ' ὀδόντα τῶν παρόντων κακολογίαν· καταλαλιὰν δὲ, τὴν εἰς ἀπόντας ὑπό τινων βλασφημίαν. Θεοστυγεῖς δὲ, οὐ τοὺς ὑπὸ Θεοῦ μισουμένους (οὐ γὰρ αὐτῷ τοῦτο δεῖξαι πρόκειται νῦν), ἀλλὰ τοὺς μισοῦντας Θεόν· ὑβριστὰς δὲ, τοὺς θρασεῖς καὶ λοιδόρους· ὑπερηφάνους δὲ, τοὺς κατὰ τῶν οὐκ ἐχόντων ἐφ' οἷς ἔχουσι φυσωμένους· ἀλαζόνας δὲ, τοὺς ἐφ' οἷς οὐκ ἔχουσιν αὐχοῦντας ὡς ἔχοντας· ἐφευρετὰς κακῶν, τοὺς ἐπὶ τοῖς παλαιοῖς κακοῖς, ἕτερα καινοτομοῦντας κακά. Γονεῦσι δὲ ἀπειθεῖς,

τοὺς καὶ μέχρι τῶν γονέων ἀγνώμονας. Ἀσυνέτους δὲ, τοὺς ἀσυνειδήτους, ὧν οὐδὲν ἀφρονέστερον. Ἀσυνθέτους δὲ, τοὺς ταῖς συνθήκαις μὴ ἐμμένοντας, ἃς ἂν πρός τινας σύνθωνται, ἀστόργους δὲ, τοὺς ἀπηνεῖς καὶ ἀφίλους· ἀσπόνδους δὲ. τοὺς ἀδιαλλάκτους καὶ μνησικάκους· ἀνελεήμονας δὲ, τοὺς ἀκαμπεῖς καὶ ἀνενδότους πρὸς ἔλεον. « Ἀλαζόνας. » Εἰ γὰρ ὁ κατορθῶν, τῇ ἀλαζονείᾳ χρησάμενος ἐκένωσε τὰ κατορθωθέντα, ποίας ἂν εἴη τιμωρίας ὁ ἐν ἁμαρτίας ἀλαζονευόμενος; » Ἐφευρετὰς κακῶν. » Ὅπερ μελετώντων καὶ σπουδαζόντων ἴδιον, οὐ μὴν ἀγνοούντων. « Ἀσυνθέτους, ἀνελεήμονας. » Ἀποσχοινίζοντας ἀπὸ πάντων, τουτέστι, πάντας μισοῦντας καὶ ἀποστρεφομένους.

in his quæ habent efferuntur adversus illos qui non habent : gloriosos vero qui de his quæ non habent gloriantur ac si ea possiderent. Præterea inventores malorum eos qui præter vetera mala, alia insuper mala designant. Ad hæc parentibus inobedientes qui eo usque malorum pervenissent, ut etiam erga parentes perfidi essent. Insipientes autem intelligentiæ expertes, quibus nihil est stultius. Fœdifragos vero qui pactis non manent quæ cum nonnullis pepigerint. Charitatis affectu alienos vocat sævos qui nullos habent ad quos afficiantur amicos. Irreconciliabiles qui mutari nequeunt et malorum ac injuriarum semper meminerunt. Demum immisericordes dicit inflexibiles, durosque ad misericordiam. « Gloriosi. » Nam si etiam is qui recte agit, per arrogantiam sese jactando ad nihilum redigit ea quæ a se recte acta erant, quonam supplicio dignus erit, qui in peccatis gloriatur ? « Inventores malorum. » Quod eorum proprium est qui cura ac studio utuntur, non eorum qui ignorant. « Charitatis affectu alienos. » Hoc est ab omnibus dissidentes, omnes odio prosequentes et aversantes.

Οἵτινες τὸ δικαίωμα τοῦ Θεοῦ ἐπιγνόντες (ὅτι οἱ τὰ τοιαῦτα πράσσοντες ἄξιοι θανάτου εἰσὶν), οὐ μόνον αὐτὰ ποιοῦσιν, ἀλλὰ καὶ συνευδοκοῦσι τοῖς πράσσουσι.

Πάλιν δείκνυσιν αὐτοὺς ἐν γνώσει ἁμαρτάνοντας. Δικαίωμα δὲ τὰς ἐντολὰς λέγει. Ὁ γὰρ νόμος ὁ Μωσαϊκος τρανῶς καὶ ἀποτόμοις διακελεύεται, ἀξίους θανάτου κρίνων τοὺς τὰ τοιαῦτα πράττοντας. Τοῦτο γὰρ ἐστι τὸ δικαίωμα καὶ ἡ ἐντολὴ τοῦ Θεοῦ. Δύο τίθησιν ἐγκλήματα, τὸ ποιεῖν τε καὶ συμπράττειν τοῖς ποιοῦσι, καὶ εἰς τὸ κακὸν παρακαλεῖν τὸν πλησίον. [ΙΣΙΔΩΡΟΥ.] Τινὲς δὲ μὴ νοήσαντες τὸ εἰρημένον, ἀλλὰ διαπορήσαντες, καὶ παραπεποιῆσθαι τὰς ἀποστολικὰς λέξεις νομίσαντες, οὕτως αὐτὰς ἡρμήνευσαν· Οὐ μόνον οἱ ποιοῦντες αὐτὰ, ἀλλὰ καὶ οἱ συνευδοκοῦοοες τοῖς πράττουσιν. Οὕτως γὰρ ἔχειν ἔφασαν τὸ παλιὸν ἀντίγραφος, ἵνα μεῖζον ᾖ τὸ ποιεῖν, καὶ ἔλαττον τὸ συνευδοκεῖν. Ἐγὼ δὲ οὔτε ἡμαρτῆσθαι ἐν τούτῳ φήσας τὰ ἀποστολικὰ βιβλία, οὔτε καταδραμεῖν τῶν μὴ νενοηκότων φράσας, τοῖς ἐντευξαμένοις ἐπιτρέψω τὴν ψῆφον. Φημὶ τοίνυν ὅτι ἐπειδὴ τοῦ πλημμελεῖν τὸ ἐπαινεῖν τοὺς πλημμελοῦντας πολλῷ ἀργαλεώτερόν ἐστι καὶ μεῖζον εἰς κολάσεως λόγον, εἰκότως εἴρεται, Οὐ μόνον αὐτὰ ποιοῦσιν, ἀλλὰ καὶ συνευδοκοῦσι τοῖς πράσσουσιν. Ὁ μὲν γὰρ μετὰ τοῦ πλημμελεῖν καταγινώσκων τῆς ἁμαρτίας δυνήσεται χρόνῳ ποτὲ ἑαυτὸν ἀνακτήσασθαι, μεγίστην βοήθειαν ἔχων εἰς τὸ μετανοῆσαι, τὴν κατάγνωσιν τῆς ἁμαρτίας. Ὁ δὲ ἐπαινῶν τὴν πονηρίαν, τῆς ἐκ τοῦ μετανοῆσαι βοηθείας ἑαυτὸν ἀποστερεῖ. Ἐπεὶ τοίνυν διεφθαρμένης ἐστὶ γνώμης, καὶ ψυχῆς ἀνίατα νοσούσης αὕτη ἡ ψῆφος, εἰκότως τοῦ πλημμελοῦντος ὁ τὴν ἁμαρτίαν ἐπαινῶν, πολλῷ παρανομώτερος κέκριται.

I, 32. « Qui cognita Dei justitia, quod qui talia agunt digni sunt morte, non solum ea faciunt, verum etiam assentiuntur perpetrantibus. »

219 Rursum ostendit eos cognitione peccare : justitiam autem vocat Dei præcepta : lex enim Mosaica perspicue ac dure de his admonet, dignos morte judicans qui talia perpetrant. Id enim est justitia Deique præceptum. Duo ponit crimina, et facere et cooperari facientibus, ac proximum ad malum adhortari. Quidam autem id quod dictum est non assecuti, et Apostoli verba suspicantes fuisse adulterata, hoc modo illa interpretantur : Non solum qui faciunt ea, verum etiam qui assentiuntur perpetrantibus : nam ita habuisse dicunt vetus exemplar : ut majus sit facere, minus vero assentiri. Ego autem neque in hoc depravatos fuisse apostolicos codices asserens, neque cum his qui non intellexerunt contendere volens, lectoribus isthuc judicandum permittam. Dico ergo quod cum eos qui peccant collaudare longe operosius sit, ac majus ad supplicii rationem momentum habeat quam peccare, merito dicto est : Non solum ea faciunt, verum etiam assentiunt perpetrantibus. Nam is qui dum peccat, simul etiam peccatum condemnat, is quandoque temporis successu seipsum recuperare poterit, cum maximum habeat ad resipiscentiam auxilium, peccati videlicet condemnationem et odium. Qui vero pravitatem collaudat, is sese ad resipiscendum auxilio privat. Cum ergo judicium hoc corruptæ mentis sit animæque immedicabiliter ægrotantis, non immerito qui peccatum collaudat longe iniquior judicatus est eo qui delinquit.

Διὸ ἀναπολόγητος εἶ, ὦν ἄνθρωπε πᾶς ὁ κρίνων. Ἐν ᾧ γὰρ κρίνεις τὸν ἕτερον, σεαυτὸν κατακρίνεις· τὰ γὰρ αὐτὰ πράσσεις ὁ κρίνων. Οἴδαμεν δὲ ὅτι τὸ κρῖμα τοῦ Θεοῦ ἐστι κατὰ ἀλήθειαν ἐπὶ τοὺς τὰ τοιαῦτα πράσσοντας. Λογίζῃ δὲ τοῦτο, ὦ ἄνθρωπε ὁ κρίνων τοὺς τὰ τοιαῦτα πράσσοντας, καὶ ποιῶν αὐτὰ, ὅτι σὺ ἐκφεύξῃ τὸ κρῖμα τοῦ Θεοῦ;

II, 1-3. *Quapropter inexcusabilis es, o homo omnis qui judicas. Nam hoc ipso quod alterum judicas, teipsum condemnas : eadem enim perpetras tu qui judicas. Scimus enim quod judicium Dei est secundum veritatem in eos qui talia agunt. Existimas autem hoc, o homo qui judicas eos qui talia perpetrant, et facis ea, quod tu effugies judicium Dei?*

Noverat urbi commissum esse orbis principatum: posthac igitur sermonem ad principes dirigit, potest tamen idem privatis quoque convenire. Dicit autem transgressionis magnitudinem. Et ipsi, inquit, perpetrabant iniqua et simul cum perpetrantibus currebant. Ubi enim quispiam ab alio correptus ad judicium duceretur, ipsi sedebant, illumque condemnabant; cum ipsi æqualia perpetrassent et cum eo ad perpetrandum concurrissent : **220** et tamen condemnabant Ita noverant quod peccarent, seseque multo magis condemnarent. « Nam hoc iqso quod alterum judicas. » Qui enim male agit. et tamen similia perpetrantes condemnat, adversus seipsum fert condemnationem. « Scimus enim quod judicium Dei est secundum veritatem. » Siquidem hic non secundum veritatem est judicium, nam et multi rei absolvuntur et insontes condemnantur; in futuro autem secundum veritatem erit. Imo et hic Dei judicium neque injustitiam absolvit, neque justum condemnat, cum hic ad judicium in quosdam descenderit. « Existimas autem hoc, o homo. » Multi namque arbitrantur. Etsi ego, inquiunt, pecco cum alios peccare prohibeam, mercedem ex hoc habeo. Verum illud audiet : « Medice, cura teipsum [e]. » Primum enim condemnationem in teipsum induxisti.

II, 4-6. « Aut divitias benignitatis illius et tolerantiæ ac longanimitatis contemnis? Ignorans « quod lenitas Dei ad pœnitentiam te invitet? Secundum tuam autem duritiam, et cor pœnitere « nesciens, recondis tibi ipsi iram in die iræ et « revelationis et justi judicii Dei, qui reddet unicuique juxta opera sua. »

Longanimis quidem est, attamen nisi convertamur, ensem suum vibrabit. « Ignorans quod lenitas Dei. » Proptera lenis est, non ut lenitate ad majoris dementiæ occasionem utaris, sed ut spatium pœnitentiæ accipias; itaque perseverans in pravitate deprehenderis. « Secundum tuam autem duritiam. » Cum enim quispiam neque benignitate emolliri potest, neque iram timet, quid eo durius esse potes? « Recondis. » Significat quod certissimo servabitur, et quod tu tibi causa sis : nam tu tibi reponis ac recondis. « Et revelationis. » Ne Dei iram audiens affectum arbitreris, subdidit : « Et revelationis justi judicii; » ubi enim justum est judicium, ibi non est affectus. Nam tunc maxime justum judicium revelatur, quando reddit unicuique juxta opera sua. « Et justi judicii Dei. » Tanquam ad declarationem interponitur καὶ, etc.

II. 7-11. *His quidem qui secundum tolerantiam operis boni gloriam et honorem ac incorruptionem quærunt, vitan æternam. Iis vero qui sunt contentiosi, et veritati quidem non obtemperant, parent autem injustitiæ, indignatio et ira, tribulatio et angustia, super omnem animam* **221** *hominis operantis*

(e) Joan v,22.

A Ἤδει τῇ πόλει ἐγχειρισθεῖσαν τοῦ κόσμου τὴν ἡγεμονίαν. Καὶ λοιπὸν πρὸς τοὺς ἄρχοντας ἀποτείνεται. Ὁ δὲ αὐτὸς καὶ πρὸς ἰδιώτας ἁρμόζει λόγος. [ΦΩΤ.] Ὑπερβολὴν δὲ παρανομίας λέγει. Καὶ ἔπραττον, φησὶν, αὐτοὶ τὰ παράνομα, καὶ συνέτρεχον τοῖς πράττουσι. Καὶ ἐπειδὴ ἄν τις ἀλοὺς ὑπό τινος ἐπὶ κρίσιν ἤγετο, αὐτοὶ ἐκαθέζοντο καὶ κατέκρινον ἐκεῖνον, οὗ τὰ ἴσα αὐτοὶ ἔπραττον. Καὶ ᾧ εἰς τὸ πράττειν συνέτρεχον, καὶ ὅμως κατέκρινον. Οὕτως ᾔδεισαν ὅτι ἁμαρτάνουσιν, ὥστε πολλῷ μᾶλλον ἑαυτοὺς προκατέκρινον. « Ἐν ᾧ γὰρ κρίνεις τὸν ἕτερον. » Ὁ γὰρ τὰ κακὰ πράσσων, κατακρίνων δὲ τοὺς τὰ ὅμοια πράσσοντας, καθ' ἑαυτοῦ πρώτου τὴν κατάκρισιν φέρει. « Οἴδαμεν δὲ, ὅτι τὸ κρῖμα τοῦ Θεοῦ ἐστι κατὰ ἀλήθειαν. » Ὧδε μὲν γὰρ οὐ κατὰ ἀλήθειάν
B ἐστι τὸ κρῖμα· πολλοὶ γὰρ καὶ ἔνοχοι διαφεύγουσι, καὶ ἀθῷοι κατακρίνονται. Ἐκεῖ δὲ κατὰ ἀλήθειάν ἐστι. Καὶ ὧδε τὸ τοῦ Θεοῦ κρῖμα οὔτε ἄδικον ἀθωοῖ, οὔτε δίκαιον κατακρίνει, ὅταν εἰς κρίσιν καὶ ἐνταῦθα καταστῇ τισιν. « Λογίζῃ δὲ τοῦτο, ὦ ἄνθρωπε. » Πολλοὶ γὰρ ἡγοῦνται, ὅτι Κἂν ἐγὼ, φησὶν, ἁμαρτάνω, ἄλλους δὲ κωλύω ἁμαρτάνειν, μισθὸν ἐκ τούτου ἔχω. Ἀλλ' ἀκούσεται τό, « Ἰατρὲ, θεράπευσον σεαυτόν. » Τὴν γὰρ καταδίκην, φησὶ, σὺ σαυτῷ ἐπήγαγες πρῶτον.

Ἢ τοῦ πλούτου τῆς χρηστότητος αὐτοῦ καὶ τῆς ἀνοχῆς καὶ τῆς μακροθυμίας καταφρονεῖς; ἀγνοῶν ὅτι τὸ χρηστὸν τοῦ Θεοῦ εἰς μετάνοιάν σε ἄγει; Κατὰ δὲ τὴν σκληρότητά σου καὶ ἀμετανόητον καρδίαν, θησαυρίζεις σεαυτῷ ὀρ-
C γὴν ἐν ἡμέρᾳ ὀργῆς καὶ ἀποκαλύψεως δικαιοκρισίας τοῦ Θεοῦ, ὃς ἀποδώσει ἑκάστῳ κατὰ τὰ ἔργα αὐτοῦ.

Μακροθυμεῖ μὲν πλὴν ἐὰν μὴ ἐπιστραφῶμεν, τὴν ῥομφαίαν αὐτοῦ στιλβώσει. « Ἀγνοῶν ὅτι τὸ χρηστὸν τοῦ Θεοῦ. » Διὰ τοῦτο γὰρ μακροθυμεῖ, οὐχ ἵνα τῇ μακροθυμίᾳ χρήσῃ εἰς ἀφορμὴν μείζονος καταφρονήσεως, ἀλλ' ἵνα διάστημα μετανοίας λάβῃς. Ἐπιμένων οὖν ἀποληφθῇς. « Κατὰ δὲ τὴν σκληρότητά σου. » Ὅταν γάρ τις μήτε χρηστότητι μαλάσσηται, μήτε ὀργὴν δειλιᾷ, τί τούτου σκληρότερον; « Θησαυρίζεις. » Τὸ πάντως φυλαχθησόμενον δηλοῖ. Καὶ ὅτι σὺ σαυτῷ αἴτιος. Σὺ γὰρ ἀποτίθης καὶ θησαυρίζεις. « Καὶ ἀποκαλύψεως. » Ἵνα μὴ ὀργὴν Θεοῦ ἀκούων πάθος νομίσῃς, ἐπήγαγεν· « Ἀποκαλύψεως δικαιο-
D κρισίας. » Ἔνθα γὰρ δικαιοκρισία, οὐκ ἔστι πάθος. Τό τε γὰρ μάλιστα ἡ δικαιοκρισία ἀποκαλύπτεται, ὅταν ἀποδίδωσιν ἑκάστῳ κατὰ τὰ ἔργα αὐτοῦ. « Καὶ δικαιοκρισίας τοῦ Θεοῦ. » Ὡς πρὸς τὴν ἑρμηνείαν τὸ καὶ παρέλκεται.

Τοῖς μὲν καθ' ὑπομονὴν, ἔργου ἀγαθοῦ δόξαν καὶ τιμὴν καὶ ἀφθαρσίαν ζητοῦσι, ζωὴν αἰώνιον. Τοῖς δὲ ἐξ ἐριθείας, καὶ ἀπειθοῦσι μὲν τῇ ἀληθείᾳ, πειθομένοις δὲ τῇ ἀδικίᾳ, θυμὸς καὶ ὀργή, θλίψις καὶ στενοχωρία ἐπὶ πᾶσαν ψυχὴν ἀνθρώπου τοῦ κατεργαζομένου τὸ κακὸν, Ἰουδαίου

τε πρῶτον καὶ Ἕλληνος· δόξα δὲ καὶ τιμὴ καὶ εἰρήνη παντὶ τῷ ἐργαζομένῳ τὸ ἀγαθὸν, Ἰουδαίῳ τε πρῶτον καὶ Ἕλληνι. Οὐ γάρ ἐστι προσωποληψία παρὰ τῷ Θεῷ.

[ΟΙΚΟΥΜΕΝΙΟΥ.] « Τοῖς μὲν καθ' ὑπομονήν· » Οὐ γὰρ μόνον ἡ πίστις ἀρκεῖ, ἀλλὰ καὶ ἔργων χρεία. « Ὑπομονὴν » δὲ εἰπὼν, γενναίως ἔχειν διδάσκει πρὸς τοὺς πειρασμούς. [ΦΩΤ.] Τὸ ὑπερβατὸν, οὕτω τακτέον· Τοις καθ' ὑπομονὴν ἔργοο ἀγαθοῦ ζητοῦσι ζωὴν αἰώνιον, ἀποδώσει δόξαν καὶ ἀφθαρσίαν. « Καὶ ἀφθαρσίαν. » Τὰς περὶ ἀναστάσεως ἀνοίγει θύρας. Ἀπὸ κοινοῦ τὸ, ἀποδώσει, ὅς καὶ ἀποδώσει. Ἀποδώσει γὰρ, τοῖς μὲν τὰ ἀγαθὰ, τοῖς δὲ ἀποδοθήσεται θυμὸς καὶ ὀργὴ καὶ τὰ ὅμοια. Ὅτι δὲ διπλοῦν τὸ σχῆμα τοῦ λόγου (καὶ ἀπὸ κοινοῦ γὰρ, καὶ ζεῦγμα), σκόπει ὅτι τὰ μὲν ἀγαθὰ ἀποδώσει, φησί, τὴν δὲ κόλασιν οὐκ ἀποδώσει, ἀλλ' ἀποδοθήσεται. Καὶ οὐδὲ τοῦτο κατὰ λέξιν εἶπεν, ἀλλ' ἀφῆκε συνεπινοηθῆναι. Οὕτως οἶδε, τὸ μὲν δικαιοῦν καὶ σώζειν, οἰκεῖον Θεοῦ. Τὸ δὲ τιμωρεῖν αὐτὸν καὶ κολάζειν, ἀπὸ τῆς τῶν ἁμαρτανόντων πωρώσεως, καὶ τοῦ μὴ μετανοεῖν καὶ ἐπιστρέφειν. » Τοῖς δὲ ἐξ ἐριθείας. » Πάλιν δείκνυσι φιλονεικίας εἶναι καὶ ῥᾳθυμίας τὰ ἁμαρτήματα. « Καὶ ἀληθείᾳ. » Παρέλκεται τὸ καί. [ΟΙΚΟΥΜΕΝΙΟΥ.] « Πειθομένοις δὲ τῇ ἀδικίᾳ. » Τίς γὰρ πιστεύει ὅτι καλὸν ἡ ἀδικία, καὶ κακὸν ἡ ἀλήθεια; Δῆλον οὖν, ὡς ἐν γνώσει ἐστὶν ἡ ἁμαρτία. Τοῦτο γὰρ μάλιστα τὸ Πειθομένοις δηλοῖ· ἑκὼν γὰρ πείθεται ὁ πειθόμενος. « Ἐπὶ πᾶσαν ψυχήν. » Οὐκ ἔνι, φησὶ, βασιλεὺς, οὐκ ἔνι δυνάστης ὃς διαφεύξεται. « Ἰουδαίου τε πρῶτον. » Ὅσῳ γὰρ πλείονος διδασκαλίας ἠξίωται, τοσούτῳ ἁμαρτάνω πλέον τιμωρηθήσεται. Ἔσεσθαι, φησὶν, ἢ μᾶλλον ἔσεται. Ἔσεται γὰρ ὀργὴ ἐπὶ πᾶσαν ψυχὴν ἀνθρώπου τοῦ κατεργαζομένου. « Δόξα δὲ καὶ τιμὴ καὶ εἰρήνη. » Καλῶς τὸ, « Καὶ εἰρήνη, » Ἐκεῖ γὰρ οὐδεὶς διὰ φθόνον μαχήσεται τῷ τιμηθέντι ἢ δοξασθέντι. « Ἰουδαίῳ τε πρῶτον καὶ Ἕλληνι. » Ἵνα μὴ νομίζωσιν Ἰουδαῖοι τὸν ἀκρόβυστον, κἂν θεοσεβὴς ᾖ, ἔλαττον ἔχειν, συνάπτει αὐτούς. Ἕλληνα, οὐ τὸν εἰδωλολάτρην λέγει, ἀλλὰ τὸν ἀκρόβυστον μὲν, θεοσεβῆ δὲ καὶ πιστόν. « Οὐ γάρ ἐστι προσωποληψία. » Οὐ γὰρ προσώπων, ἀλλ' ἔργων ἐστὶν ἡ ζήτησις. Ἐντεῦθεν ἄχρι φύλλων πλειόνων, μάχην εἰσάγει ἐθνικῶν καὶ Ἰουδαίων· καὶ συνηγορεῖ τοῖς ἐθνικοῖς μὲν, φύσει δὲ καὶ τὰ δίκαια πράττουσι. Τοῦτο δὲ ποιεῖ, θέλων τὸν μὲν νόμον ἐκβαλεῖν, τὴν δὲ πίστιν ἀντεισαγεῖν.

A *malum, Judæique primum et Græci. Gloria vero et honor et pax omni operanti bonum, Judæo primum et Græco. Non enim est personarum respectus apud Deum.*

« Qui secundum tolerantiam. » Neque enim sola fides sufficit, sed et opera sunt necessaria. Cum autem dixit, « Tolerantiam, » docet ut adversus tentationes strenue se habeant. Est autem hyperbatum, et ita debet ordinari: His qui secundum tolerantiam operis boni quærunt vitam æternam, reddet gloriam et honorem ac incorruptionem. « Ac incorruptionem. » De resurrectione ostia aperuit, et cum verbo, reddet, quod a communi sensu repetendum est, completur sententia. Nam reddet his quidem bona, illis vero reddetur indignatio et ira
B aliaque hujusmodi. Cum autem duplex sit orationis schema (nam et a communi sermono repetitio dicitur et zeugma), considera quod dicit: « Bona quidem reddet, » ultionem vero non reddet, sed illa reddetur: et ne hoc quidem expresse dicit, sed subintelligendum reliquit: ita sciens ei proprium esse quod justum est salvare: porro ulcisci ac punire provenit a peccatorum obduratione: quodque pœnitere nolint ac converti. « Iis vero qui sunt contentiosi. » Rursum peccata ex pertinacia et socordia esse ostendit. « Et veritati. » Conjunctio καί, *et*, otiose additur. « Parent autem injustitiæ. » Quis enim credit quod bonum sit injustitia, malum autem sit veritas? Itaque manifestum est quod ex cognitione, et non ex ignorantia sit peccatum. Nam hoc maxime significat dictio πειθομένοις, qui parent;
C voluntarie namque paret is qui paret. « Super omnem animam. » Non potest, inquit, rex, non potest magistratus effugere. « Judæique primum. » Quanto enim majorem doctrinam accepit, tanto peccans majori punietur supplicio. Intelligitur autem verbum ἔσεται, erit, sive obveniet; obveniet enim ira, etc. super omnem animam hominis qui malum operatur. « Gloria vero et honor et pax. » Pulchre addit: « Et pax; » ibi enim nullus invidia accensus, pugnabit adversus illum qui honoratus fuerit aut gloria affectus. » Judæo primum et Græco. » Ne existiment Judæi eum qui in præputio est, si etiam Dei cultor fuerit, inferiorem esse, conjunxit eos: Græcum autem vocat non idololatram, sed eum qui in præputio est, verum Dei cultor ac fidelis. **222**
D « Non enim est personarum respectus. » Siquidem non personarum sed operum fit inquisitio. Hinc consequenter pugnam ac contentionem inducit, quæ de pluribus parvi momenti rebus inter gentiles ac Judæos erat: et iis patrocinatur qui gentiles quidem sunt, attamen naturæ ductu operantur quæ bona sunt. Hoc autem facit volens legem abjicere, ac in ejus locum fidem introducere.

ΚΕΦΑΛ. Γ'.

Περὶ κρίσεως τῆς κατὰ τοῦ Ἰσραὴλ, τοῦ μὴ φυλάσσοντος τὰ νόμιμα.

Ὅσοι γὰρ ἀνόμως ἥμαρτον, ἀνόμως καὶ ἀπολοῦνται· καὶ ὅσοι ἐν νόμῳ ἥμαρτον, διὰ νόμου κριθήσονται. Οὐ γὰρ οἱ ἀκροαταὶ τοῦ νόμου δίκαιοι παρὰ τῷ Θεῷ, ἀλλ' οἱ ποιηταὶ τοῦ νόμου δικαιωθήσονται.

CAPUT III.

De judicio quod fertur adversus Israelitas legalia non servantes.

II, 12, 13. *Nam quicunque sine lege peccaverunt sine lege peribunt, et quicunque in lege peccaverunt, per legem judicabuntur. Non enim auditores legis justi sunt apud Deum, sed qui legem factis exprimunt, justificabuntur.*

Ostendere vult quod cum due peccaverint, nempe Judæus ac præputiatus, gravius punitur Judæus, eo quod, etiam legem habens vitæ ducem, peccaverit : præputiatum vero inducit sine lege peccantem, qui sine lege, inquit, peribit : hoc est, non juxta legis exactionem, quod moderatam significat perditionem : Judæum vero ex præscripto legis dicit prævaricatorem, qui per legem, inquit, quam transgressus est judicabitur ; hoc autem significat acriorem perditionem. Ipsum vero appellat judicium non perditionem, eo quod tanquam forum judiciale existimetur. Verum si gravius punitur Judæus juxta præscriptionem, quomodo de Græco quidem dixit « Peribunt, » de Judæo autem, « Judicabuntur ? » Quorum illud indubitato malum esse videtur, istud vero in dubium referri potest? Sed adverte quod « Judicium » vocat hic condemnationem, hoc est indubitatam perditionem ; est autem punitio supra punitionem, et utrumque indubiæ perditionis, *Aliter*. Hoc loco non æqualem ostendit dignitatem Judæi et Græci, sed Judæum a legis datione admodum esse etiam gravatum. **223** Græcus namque sine lege judicatur. Quod autem habet hic, sine lege, non gravius dicit, sed mitius : hoc est, non habet accusantem legem. Nam sine lege, id est absque illius condemnatione, a naturæ solum ratiocinationibus condemnatur : Judæus vero conformiter ad legem : hoc est lege simul cum natura condemnante ; etenim quo major de eo cura habebatur, tanto majores dabit pœnas. « Non enim auditores legis. » Si quidem hominibus fortassis imponunt verum Deus non esse eos, qui legem audiunt justos habet, sed illos qui factis exprimunt.

II, 14-16. *Nam cum gentes legem non habentes, natura duce quæ legis sunt, fecerint, hi legem non habentes sibi ipsis sunt lex : qui ostendunt opus legis scriptum in cordibus suis, simul attestante illorum conscientia, et cogitationibus inter se accusantibus aut etiam excusantibus, in die quando judicabit Deus occulta hominum secundum Evangelium meum, per Jesum Christum.*

« Quæ legis sunt fecerint, » Naturæ ratiocinationibus ad boni operationibus utentes. Admirandi autem sunt hi qui lege pædagogo non egent, sed sibi ipsis legem ferunt, ac latam complent legem. « Scriptum in cordibus. » Neque enim illis opus est, inquit, litteris legis quorum cor inscriptum est considerata lege. « Attestante illorum conscientia. » Nam satis est illis pro lege propriam habere attestantem conscientiam. « Et cogitationibus inter se. » In eo enim judicio non est nobis opus extrinsecis vel accusatoribus vel utilia nobis testimonia ferentibus : sed cujusque cogitationes ac conscientia vel accusabit vel excusabit. — Quod autem ait, « Cogitationibus inter se, » per hyperbaton dictum est : consequitur namque ad id quod præcessit : « Non enim auditores legis justi sunt apud Deum, sed qui legem factis

A Δεῖξαι θέλει ἐν δύο ἁμαρτήσασιν, Ἰουδαίῳ τε καὶ ἀκροβύστῳ, χεῖρον τὸν Ἰουδαῖον τιμωρεῖσθαι, ὅσῳ καὶ νόμου ὁδηγοῦ εὐπορήσας ἥμαρτεν· ἀνόμως δὲ ἁμαρτάνοντα εἰσάγει τὸν ἀκρόβυστον, ὅς, φησὶν, ἀνόμως ἀπολεῖται· τουτέστιν, οὐ μετὰ ἀκριβείας νόμου, ὃ δηλοῖ τὴν σύμμετρον ἀπώλειαν. Ἐννόμως δὲ ἁμαρτόντα λέγει τὸν Ἰουδαῖον, ὅς, φησὶ, διὰ τοῦ νόμου ὃν παραβέβηκε κριθήσεται, τουτέστι κατακριθήσεται. Δηλοῖ δὲ τοῦτο τὴν χείρονα ἀπώλειαν. Κρίσιν δὲ αὐτὴν καλεῖ, καὶ οὐκ ἀπώλειαν, διὰ τὸ ἡγεῖσθαι τὸ δικαστήριον. Εἰ χεῖρον οὖν ὁ Ἰουδαῖος τιμωρεῖται κατὰ τὴν παραγραφὴν, πῶς ἐπὶ μὲν τοῦ Ἕλληνος, « Ἀπολοῦνται, » εἶπεν, ἐπὶ δὲ τοῦ Ἰουδαίου, « Κριθήσονται ; » Ὧν τὸ μὲν ἀναμφίβολον κακὸν εἶναι δοκεῖ, τὸ δὲ ἀμφίβολοδ ; Ἀλλὰ πρόσχες. « Κρῖμα »
B ἐνταῦθα τὸ κατάκριμα λέγει, τουτέστι τὴν ἀναμφίβολον ἀπώλειαν δηλοῖ· ἀλλὰ ἔνι τιμωρία παρὰ τιμωρίαν, καὶ τὰ δύο οὐκ ἀμφίβολον ἀπωλείας. — Ἄλλως. Ἐνταῦθα οὐ μόνον ἰσοτιμίαν δείκνυσιν Ἰουδαίου τε καὶ Ἕλληνος, ἀλλὰ καὶ πολὺ τὸν Ἰουδαῖον βαρούμενον ἀπὸ τῆς τοῦ νόμου δόσεως. Ὁ μὲν γὰρ Ἕλλην ἀνόμως κρίνεται. Τὸ δὲ, ἀνόμως, ἐνταῦθα οὐ τὸ χαλεπώτερον, ἀλλὰ τὸ ἡμερώτερον λέγει, τουτέστιν, οὐκ ἔχει κατηγοροῦντα τὸν νόμον. Τὸ γὰρ, ἀνόμως, τουτέστι, χωρὶς τῆς ἐκείνου κατακρίσεως, ἀπὸ τῶν τῆς φύσεως λογισμῶν καταδικάζεται μόνον, ὁ δὲ Ἰουδαῖος ἐννόμως, τουτέστι, μετὰ τῆς φύσεως, καὶ τοῦ νόμου κατηγοροῦντος. Ὅσῳ γὰρ πλείονος ἀπήλαυσεν ἐπιμελείας, τοσούτῳ μείζονα δώσει δίκην. « Οὐ γὰρ οἱ ἀκροαταὶ τοῦ νόμου. » Ἴσως γὰρ ἀνθρώπους πλανῶσιν, ἀλλ' οὐ τοὺς
C ἀκροατὰς τοῦ νόμου δικαιοῖ ὁ Θεὸς, ἀλλὰ τοὺς ποιητάς.

Ὅταν γὰρ ἔθνη τὰ μὴ νόμον ἔχοντα, φύσει τὰ τοῦ νόμου ποιῇ, οὗτοι νόμον μὴ ἔχοντες, ἑαυτοῖς εἰσι νόμος. Οἵτινες ἐνδείκνυνται τὸ ἔργον τοῦ νόμου γραπτὸν ἐν ταῖς καρδίαις αὐτῶν, συμμαρτυρούσης αὐτῶν τῆς συνειδήσεως, καὶ μεταξὺ ἀλλήλων τῶν λογισμῶν κατηγορούντων, ἢ καὶ ἀπολογουμένων ἐν ἡμέρᾳ ὅτε κρινεῖ ὁ Θεὸς τὰ κρυπτὰ τῶν ἀνθρώπων, κατὰ τὸ Εὐαγγέλιόν μου, διὰ Ἰησοῦ Χριστοῦ.

« Τὰ τοῦ νόμου ποιῇ. » Τοῖς τῆς φύσεως λογισμοῖς χρώμενα πρὸς δικαιοπραγίαν. Θαυμάσιοι οὖν οὗτοι παιδαγωγοῦ μὴ δεηθέντες, αὐτοὶ νομοθέται τε εἰσὶν ἑαυτῶν, καὶ πληρωταὶ τῆς νομοθεσίας. « Γρα-
D πτὸν ἐν ταῖς καρδίαις. » Οὐ γὰρ δέονται τοῦ ἐν γράμματι νόμου, φησὶν, ἀλλὰ τούτοις ἡ καρδία, ἔγγραπτον ἔχει κατανοούμενον τὸν νόμον. « Συμμαρτυρούσης αὐτῶν τῆς συνειδήσεως. » Ἀρκεῖ γὰρ ἀντὶ τοῦ νόμου τὴν οἰκείαν συνείδησιν ἔχειν μαρτυροῦσαν. « Καὶ μεταξὺ ἀλλήλων τῶν λογισμῶν. » Ἐν ἐκείνῳ γὰρ τῷ κριτηρίῳ, οὐ δεόμεθα τῶν ἔξωθεν, ἢ κατηγορούντων, ἢ μαρτυρούντων ἡμῖν τὰ χρηστὰ, ἀλλ' οἱ ἑκάστου λογισμοὶ καὶ τὸ συνειδὸς, ἢ κατηγορεῖ ἢ ἀπολογεῖται. [ΦΩΤ.] Τὸ δὲ, μεταξὺ ἀλλήλων τῶν λογισμῶν, καθ' ὑπερβατὸν εἴρηται. Ἐφ' ἑξῆς γάρ ἐστι τοῦ, « Οὐ γὰρ οἱ ἀκροαταὶ τοῦ νόμου δίκαιοι παρὰ τῷ Θεῷ, ἀλλ' οἱ ποιηταὶ τοῦ νόμου δικαιωθή-

σονται. » Ἑρμηνεία γάρ ἐστι πῶς οἱ μὲν δικαιοῦνται. » οἱ δὲ δικαιοῦνται. Καί φησιν, ὅτι οὐ δεομένου τοῦ κριτηρίου μαρτύρων, οὐ τινῶν ἔξωθεν ἀποδείξεων, ἀλλ' οἴκοθεν ἐξ αὐτῶν τῶν λογισμῶν καὶ ἡ ἁμαρτία παρίσταται, καὶ ἡ ἀρετὴ ἐπίδηλος γίνεται. Διὸ κἂν οἱ ἄνθρωποι ἐνταῦθα ἀθωῶσιν, οὐ δεῖ τούτους θαῤῥεῖν· οὐδὲν γὰρ ἐκεῖθεν ὠφελήσουσι. Κἂν πάλιν κατακρίνωσιν, οὐ χρὴ φροντίζειν. Οὐδὲν γὰρ ἐκεῖ βλάψουσιν, ἀλλ' ἀρκεῖ καὶ εἰς κατάκρισιν καὶ εἰς ἀθώωσιν, ἡ τῶν οἰκείων λογισμῶν συναίσθησις καὶ μαρτυρία. Διατί δὲ εἰπών· « Κατηγορούντων τῶν λογισμῶν, » οὐκ εἶπε. « Δικαιούντων ; » οὕτως γὰρ ἂν ἐδηλοῦντο, οἱ κολαζόμενοί τε διὰ τοῦ, « Κατηγορούντων, » καὶ οἱ σωζόμενοι διὰ τοῦ, Δικαιούντων. Νῦν δὲ ὡς ἐπὶ ἑνὸς καὶ τοῦ αὐτοῦ προτρέπεται νοεῖν ἡ ἀκολουθία, καὶ τὸ, « Κατηγορούντων, » καὶ τὸ, « Ἀπολογουμένων. » Φαμὲν οὖν, ὅτι οὐ δεῖ ἐπὶ τοῦ ἑνὸς καὶ τοῦ αὐτοῦ ἀμφότερα λαβεῖν, ἀλλὰ κατηγορούντων μὲν τῶν λογισμῶν ἐφ' ἑτέρων, ἤτοι τῶν κολασθησομένων, ἀπολογουμένων δὲ ἐφ' ἑτέρων, ἤτοι τῶν σωθησομένων. Διατί δὲ οὐκ εἶπε· Καὶ δικαιούντων καὶ κατακρινόντων ; Ὅτι οὐ δικαιοῦσιν οὗτοι οὐδὲ τιμωροῦνται, ἀλλὰ κατηγοροῦσι μὲν ἢ ἀπολογοῦνται. Τὴν δὲ κρίσιν τῆς τιμωρίας ἢ τῆς δικαιώσεως ὁ κριτὴς ἐπάγει. Καλῶς οὖν φησι, τῶν λογισμῶν κατηγορούντων ἢ καὶ ἀπολογουμένων Πάλιν ἔστιν εἰπεῖν· Εἰ οὖν ; πῶς ἀπολογοῦνται, μηδενὸς κατηγοροῦντος ; Τὸ γὰρ, κατηγορούντων, εἴρηται, ὅτι ἐπὶ τῶν κολασθησομένων δεῖ λαβεῖν, τὸ δὲ ἀπολογουμένων, ἐπὶ τῶν δικαιωθησομένων, καὶ καλῶς εἴρηται, πῶς ἀπολογοῦνται μηδενὸς κατηγοροῦντος ; Κατηγοροῦσι καὶ ἐνταῦθα. Οὐ γὰρ ἔστιν, οὐκ ἔστιν ἄνθρωπον ἄνευ ἁμαρτίας ἐκεῖθεν ὀφθῆναι. Ἀλλ' ἡ κατηγορία, ἐπεὶ οὐκ ἔστι βάρος ἔχοντα καὶ ὄγκον τὰ ἁμαρτήματα, οὐκ ἔστι σφοδρὰ οὐδὲ ἀπαράγραπτος, ἀλλὰ ἀπολογίαν προάγουσι πρὸς αὐτὴν οἱ λογισμοί, τὸ εὐόλισθον τῆς φύσεως, τὸ ἀσθενὲς, τὴν τοῦ Θεοῦ φιλανθρωπίαν, τὸν ἔλεον. Καὶ παύεται μὲν ἐκείνη, νικᾷ δὲ ἡ ἀπολογία. Ἀπὸ τῆς ἀπολογίας οὖν εἰσι, κἂν ἡ κατηγορία προηγήσατο, ἄξιοι οὗτοι σημαίνεσθαι. Ἐπειδὴ δὲ ἐν τοῖς ἀπολλυμένοις ἄτοπα μὲν καὶ χαλεπὰ τὰ ἁμαρτήματα, σφοδρὰ δὲ καὶ ἀπαραίτητος ἡ κατηγορία, οὐδαμοῦ δὲ ἡ ἀπολογία, τίθησιν ἐπ' αὐτῶν πάλιν μόνον τὸ, κατηγορούντων. Εἰσὶ δὲ συγγνωστὰ μὲν, ἃ κατὰ λογισμοὺς ἡμάρτομεν, ἀσύγγνωστα δὲ, ἃ μέχρι πράξεων παρειλκύσαμεν. Καὶ πάλιν συγγνωστὰ μὲν, ἃ διὰ μετανοίας καθηράμεθα ἀσύγγνωστα δὲ, οἷς μηδὲ τὸ διὰ ταύτης ἰατήριον καὶ τὴν θεραπείαν προσενηνόχαμεν.

Δύναται δὲ καὶ ὡς ἔχει τάξεως ἡ λέξις, τοῦ ῥητοῦ ἡ διάνοια παραληφθῆναι. Οἷον οἱ μὲν τὸν νόμον λαβόντες, καὶ τὸν νόμον καὶ τὴν συνείδησιν ἐφ' οἷς ἁμαρτάνουσι κατηγοροῦσαν. Οἱ δὲ μὴ παρειληφότες, φησὶ, τὸν νόμον, πράττοντες δὲ ἀπὸ συνειδήσεως τὰ τοῦ νόμου, οὗτοι τὴν συνείδησιν προβάλλονται μάρτυρα τῆς ἀγαθοεργίας. Ἵνα γὰρ μή τις εἴπῃ. Οὐκοῦν κατὰ τύχην πράττουσι τὸ ἀγαθὸν, εἰ μὴ νόμῳ πράττουσιν. Οὐμενοῦν, φησὶν, ἀλλὰ μετὰ συνειδή-

A exprimunt, justi habebuntur. « Siquidem declaratio est quomodo hi justificantur, illi vero non. Et ait quod foro non egente testibus, non extrinsecis quibusvis demonstrationibus. sed intus ab ipsis cogitationibus. testimonium adducitur, virtusque laudatur. Idcirco quanquam **224** hic homines absolverint, non oportet hos esse securos : nihil enim inde juvabuntur. Rursum etsi condemnaverint, non admodum angi oportet : si quidem nihil ibi nocebunt, sed satis est et ad condemnationem et ad absolutionem propriam cogitationum conscientia vel testimonium. Verum cum dixisset : « Cogitationibus accusantibus, » quare non addidit, « Justificantibus ? » Ita enim manifesti fierent et qui puniuntur per hoc quod dicitur, « Accusantibus, » et qui salvi fiunt per hoc quod adderetur, B Justificantibus. Nunc autem quasi de uno et eodem, consecutio sermonis intelligere nos admonet et « Accusantibus » et « Excusantibus. » Dicimus autem quod non oporteat de uno et eodem utrumque accipere : sed accusantibus quidem de alteris, puta puniendis ; excusantibus vero de alteris, puta salvandis. Sed cur non dixit, Et justificantibus et condemnantibus ? Quia hæc neque justificant neque puniunt, sed accusant cogitationes vel excusant; judicium vero punitionis vel justificationis fert judex. Bene ergo ait : Cogitationibus accusantibus vel etiam excusantibus. Rursum posset quispiam dicere : Quid igitur ? quomodo excusant nemine accusante ? Dictum enim est, accusantibus, de condemnandis sumi oportere ; excusantibus, vero de C salvandis, et bene dictum est, quomodo excusant nemine accusante ? Accusant etiam hic. Non enim potest, inquam, hic homo carere peccato, verum accusatio, cum peccata gravia non sint aut magni ponderis, non est vehemens aut legitima, sed exusationem ad eam præferunt cogitationes, puta naturæ lubricitatem ac infirmitatem, Dei erga homines amorem ac misericordiam : et illa quidem cessat, excusatio autem vincit. Sunt igitur hæ cogitationes merito designatæ ab excusatione, licet accusatio præcesserit. In his vero qui pereunt qui absurda sunt et gravia peccata, vehemensque et inevitabilis accusatio, excusatio autem nequaquam, in eis solum ponit, « Accusantibus. » Præterea digna sunt condemnatione, quæ cogitationibus deliquimus : D verum non merentur veniam quæ ad opera usque protraximus. Et rursum ignoscibilia sunt quæ pœnitentia delevimus, ea autem condemnari nequeunt quibus curam ac salutem per hanc non attulimus.

225 Potest quoque dicti sensus accipi, velut habet ordo dictionum, puta qui legem acceperunt, et legem habent, et conscientiam, de his quæ deliquerunt, accusantem : qui vero legem non acceperunt, sed ex conscientia quæ legis sunt faciunt, hi conscientiam bonæ operationis testem producunt. Ne quis enim dicat : Casu ergo quod bonum est agunt, si non lege agunt : Nequaquam, inquit, sed duce conscientia, hanc præceptorem ac testem

habentes, ideoque majore digni sunt remuneratione, majoremque inducunt confutationem adversus eos qui habita lege deliquerunt. Deinde quia non omnes qui lege carent, bene operantur, imo sunt qui etiam delinquunt : ostendit neque hos futuros impunitos. Quanquam enim legem, inquit, non habeant accusantem, nihilominus tamen pœnas dabunt, cogitationibus inter se accusantibus. Quod autem additur, vel etiam excusantibus, ex contrario fidem facit, ac si diceret : Quemadmodum excusantibus cogitationibus absque lege consequitur absolutio, pœnæque immunitas ; ita rursum sine lege accusantibus, sequitur condemnatio. Verum quando hæc erunt ? In secundo adventu, inquit. « Quando judicabit Deus occulta hominum. » Siquidem homines manifesta vident, Deus vero occultorum scrutator est. « Per Jesum Christum. » — « Nam Pater, ait, non judicat quemquam, sed omne judicium dedit Filio[22]. »

II, 17-20. *Ecce tu Judæus cognominaris et requiescis in lege, et gloriaris in Deo, et cognoscis voluntatem, ac probas eximia institutus per legem, confidisque teipsum ducem esse cæcorum, lumen in tenebris versantium, eruditorem insipientium, doctorem imperitorum, habentem formam cognitionis ac veritatis quæ in lege est.*

Cum dixisset nihil Dei cultori, licet præputiatus sit, deesse, quo minus salvus fieri possit, modo legem factis exprimat : ponit deinceps ea in quibus extollebantur Judæi, ostendens quod nulla sit horum utilitas non recte viventi, primumque ipsum ponit nomen. Ecce, inquit, tu Judæus cognominaris. Ipsum siquidem nomen **226** magnum quiddam esse videbatur, veluti nunc est nomen Christianorum. « Cognominaris. » Neque enim re vera es, nisi legem compleas. « Et requiescis in lege. » Non enim laboras, inquit, sicut illi qui sunt extra legem, inquirendo quid sit agendum, sed legem habes omnia te manifeste docentem. Vel hoc modo. Multum in lege extolleris, illaque te effers, quod supra cæteros divinam acceperis legem. Dicens autem, « Requiescis, » significat quod non labore illorum egregiisque facinoribus data sit, sed divina gratia. « Et gloriaris in Deo. » Ac si solus supra cæteros homines dilectus sis. Videtur autem illos objecta quoque vecordia irridere. « Et cognoscis voluntatem. » Atqui cognoscere nec facere gravius advehit supplicium : attamen in hoc quoque extollebantur. Unde non dicit, facis, sed, « Cognoscis Dei voluntatem. » — « Ac probas eximia institutus per legem. » Legis enim eruditio novit exacte docere explorationem eorum quæ conferunt. Hi vero cum non præstarent, in hoc etiam efferebantur, quod utilium nossent explorationem. « Confidisque. » Non es, inquit, dux cæcorum, sed ita de teipso arbitraris. Cæcos autem vocat eos, qui in tenebris

[22] Luc. IV, 23.

A σεως, διδάσκαλον ταύτην καὶ μάρτυρα ἔχοντες τῆς ἀγαθοεργίας. Διὸ καὶ μείζονος ἄξιοι ἀποδοχῆς, καὶ μείζονα τὸν ἔλεγχον κατὰ τῶν μετὰ νόμου ἁμαρτανόντων ἀπάγονται. Εἶτα ἐπειδὴ οὐ πάντες οἱ χωρὶς νόμου ἀγαθοεργοῦσιν, ἀλλ' εἰσὶν οἳ καὶ πλημμελοῦσι, δείκνυσιν οὐδ' αὐτοὺς ἐσομένους ἀτιμωρήτους. Εἰ γὰρ καὶ μὴ νόμον ἔχουσι, φησὶ, τὸν κατηγοροῦντα, ἀλλὰ καὶ οὕτως δίκας ὀφέξουσι, μεταξὺ ἀλλήλων τῶν λογισμῶν κατηγορούντων. Τὸ δὲ, ἢ καὶ ἀπολογουμένων, πίστωσίς ἐστιν ἐκ τοῦ ἐναντίου ἐπαγομένη. Ὡσανεὶ ἔλεγεν, ὅτι Ὥσπερ ἀπολογουμένων τῶν λογισμῶν, ἀθώωσις ἀκολουθεῖ τοῦ νόμου χωρὶς, οὕτως κατηγορούντων, πάλιν χωρὶς τοῦ νόμου, ἡ κατάκρισις ἕπεται. Πότε δὲ ταῦτα ; Ἐν τῇ δευτέρᾳ παρουσίᾳ. « Ὅτε κρινεῖ ὁ Θεὸς τὰ κρυπτὰ τῶν ἀνθρώπων. »
B Οἱ μὲν γὰρ ἄνθρωποι τὰ φανερὰ, ὁ δὲ Θεὸς τῶν κρυπτῶν ἐστιν ἐξεταστής. « Διὰ Ἰησοῦ Χριστοῦ. » — « Ὁ γὰρ Πατὴρ, φησὶ, κρινεῖ οὐδένα, ἀλλὰ τὴν κρίσιν πᾶσαν δέδωκε τῷ Υἱῷ. »

Ἴδε σὺ Ἰουδαῖος ἐπονομάζῃ, καὶ ἐπαναπαύῃ τῷ νόμῳ, καὶ καυχᾶσαι ἐν Θεῷ, καὶ γινώσκεις τὸ θέλημα, καὶ δοκιμάζεις τὰ διαφέροντα, κατηχούμενος ἐκ τοῦ νόμου· πέποιθάς τε σεαυτὸν ὁδηγὸν εἶναι τυφλῶν, φῶς τῶν ἐν σκότει, παιδευτὴν ἀφρόνων, διδάσκαλον νηπίων, ἔχοντα τὴν μόρφωσιν τῆς γνώσεως καὶ τῆς ἀληθείας ἐν τῷ νόμῳ.

Εἰπὼν ὅτι οὐδὲν τῷ θεοσεβεῖ μὲν, ἀκροβύστῳ δὲ, λείπει πρὸς τὸ σωθῆναι, ἐὰν ᾖ μόνον τοῦ νόμου ποιητὴς, τίθησι λοιπὸν καὶ ἐφ' οἷς μέγα ἐφρόνουν
C Ἰουδαῖοι, δεικνὺς οὐδὲν τούτων ὠφελεῖ τὸν μὴ ὀρθῶς βιοῦντα. Καὶ πρῶτον αὐτὸ τὸ ὄνομα τέθεικεν. Ἴδε σὺ, φησὶν, Ἰουδαῖος ἐπονομάζῃ. Ἐδόκει γὰρ καὶ αὐτὸ τὸ ὄνομα μέγα εἶναι, ὡς νῦν τὸ τῶν Χριστιανῶν. « Ἐπονομάζῃ. » Οὐ γὰρ εἶ κατὰ ἀλήθειαν, εἰ μὴ πληροῖς τὸν νόμον. « Καὶ ἐπαναπαύῃ τῷ νόμῳ. » Οὐ γὰρ κάμνεις, φησὶν, ἔξω νόμου πολιτευόμενος, τὸ πρακτέον ἐπιζητῶν, ἀλλ' ἔχεις τὸν νομον, σαφῶς ἅπαντά σε διδάσκοντα. Ἢ οὕτως· Μέγα, φησὶν, ἐπὶ τῷ νόμῳ φρονεῖς, καὶ ἐντρυφᾷς αὐτῷ, ὡς ἠξιωμένος νόμου θείου παρὰ τοὺς λοιπούς. Τὸ δὲ, « Ἐπαναπαύῃ » δηλοῖ, ὅτι οὐ καμάτῳ αὐτῶν ἢ κατορθώματι ἐδόθη, ἀλλὰ χάριτι θείᾳ. « Καὶ καυχᾶσαι ἐν Θεῷ. Ὡς μόνος ἀγαπηθεὶς παρὰ τοὺς λοιποὺς ἀνθρώπους. Δοκεῖ δὲ αὐτοὺς καὶ εἰς ἀπόνοιαν σκώπτειν. « Καὶ γινώσκεις τὸ θέλημα. » Καί-
D τοι τὸ γινώσκειν μὲν, μὴ ποιεῖν δὲ, πλείονα παρασκευάζει τὴν κόλασιν. Ἀλλ' ὅμως καὶ ἐπὶ τούτῳ μέγα ἐφρόνουν. Ὅθεν οὐ λέγει, ποιεῖς, ἀλλά ; « Γινώσκεις τὸ τοῦ Θεοῦ θέλημα. » « Καὶ δοκιμάζεις τὰ διαφέροντα κατηχούμενος ἐκ τοῦ νόμου. » Ἡ γὰρ τοῦ νόμου κατήχησις οἶδε τῶν συμφερόντων ἀκριβῆ δοκιμασίαν ἐκδιδάξαι. Οὗτοι δὲ μὴ ποιοῦντες, καὶ ἐπὶ τῷ εἰδέναι τὴν τῶν συμφερόντων δοκιμασίαν μέγα ἐφρόνουν. « Πέποιθάς τε. » Οὐκ εἶ, φησὶν, ὁδηγὸς τυφλῶν, ἀλλ' οὕτω περὶ σεαυτοῦ λογίζῃ. Τυφλοὺς δὲ λέγει καὶ ἐν σκότει, καὶ ἄφρονας, καὶ

νηπίους, τοὺς προσκολλωμένους αὐτοῖς προσηλύτους, οἳ οὔπω εἴδησιν εἶχον τοῦ νόμου. Τούτοις γὰρ τοῖς ὀνόμασιν ἀπὸ κενοδοξίας αὐτοὶ τοὺς προσηλύτους ἐκάλουν. Διὸ καὶ αὐτὸς ἠρέμα ἐπονειδίζων, αὐτοῖς τούτοις τοῖς τοιούτοις ὀνόμασιν ἐχρήσατο. « Ἔχοντα τὴν μόρφωσιν τῆς γνώσεως καὶ τῆς ἀληθείας. » Εὐφυῶς εἶπε « Μόρφωσιν γνώσεως καὶ εὐσεβείας, » δηλῶν ὅτι οὐκ αὐτὴν ἔχουσι τὴν ἀληθῆ γνῶσιν καὶ εὐσέβειαν, ἀλλ' ἐπίπλαστον εἰκόνα τινὰ, σχῆμα μὲν ἔχουσαν ἀληθείας, οὐκ οὖσαν δὲ. Καλῶς δὲ κεῖται τὸ, « Ἐν τῷ νόμῳ. » Ἔδει γὰρ τὴν εἰκόνα τὴν ἀληθῆ, ἐν τῷ συνειδότι καὶ ἐν ταῖς πράξεσι κεκτῆσθαι· σὺ δὲ, φησὶ, μέγα φρονεῖς, ὡς ὅτι ὁ νόμος ἔχει τὴν εἰκόνα ταύτην, ἀλλ' οὐδὲν τοῦτο πρὸς σὲ, ἐπεὶ μὴ ποιητὴς εἶ τοῦ νόμου. — Ἄλλως. [ΦΩΤ.] Μορφοῦται τὴν μόρφωσιν τῆς γνώσεως καὶ τῆς ἐν τῷ νόμῳ ἀληθείας, ὁ εἰδὼς αὐτὸν καὶ πολιτευόμενος κατ' αὐτόν. Τέθεικε γὰρ, τὸ μὲν « μόρφωσιν γνώσεως, » ἐπὶ τοῦ εἰδέναι, τὸ δὲ « μόρφωσιν ἀληθείας, » ἐπὶ τοῦ πράττειν. Ἐκεῖνος γὰρ ἀληθῆ τὴν ἐν τῷ νόμῳ γνῶσιν δεικνύει, ὁ διὰ τῶν ἔργων πληρῶν αὐτὴν, ἐκεῖνος πιστήν. Σὺ δὲ, φησὶ, πέποιθας σεαυτὸν εἶναι παιδευτὴν καὶ ὁδηγὸν καὶ διδάσκαλον, οὐχ ἁπλῶς, ἀλλ' ἔχοντα τὴν μόρφωσιν τῆς ἐν τῷ νόμῳ γνώσεως, καὶ τῆς ἐν τῷ νόμῳ ἀληθείας. οὕτως δὲ πολιτεύῃ, ὡς μηδὲ διδασκαλίας νομικῆς πω ἀκούσας. Ὁ οὖν τὴν μόρφωσιν πεποιθὼς ἔχειν τῆς γνώσεως καὶ τῆς ἀληθείας, ὁ τῶν ἀφρόνων παιδευτὴς, ὁ ὁδηγὸς, ὁ διδάσκαλος εἶναι πεποιθὼς, πρῶτον σεαυτὸν δίδαξον. Διδάξεις δὲ, ὅτε ἐπὶ τοῖς ἔργοις δείξεις ἀληθεύουσαν τὴν διδασκαλίαν.

Ὁ οὖν διδάσκων ἕτερον, σεαυτὸν οὐ διδάσκεις; ὁ κηρύσσων μὴ κλέπτειν, κλέπτεις; Ὁ λέγων μὴ μοιχεύειν μοιχεύεις; ὁ βδελυσσόμενος τὰ εἴδωλα, ἱεροσυλεῖς; Ὃς ἐν νόμῳ καυχᾶσαι, διὰ τῆς παραβάσεως τοῦ νόμου τὸν Θεὸν ἀτιμάζεις; Τὸ γὰρ ὄνομα τοῦ Θεοῦ δι' ὑμᾶς βλασφημεῖται ἐν τοῖς ἔθνεσι, καθὼς γέγραπται.

Εἶτα ἀκόλουθον ἦν εἰπεῖν, ὅτι οἱ τὰ τοιαῦτα παρὰ Θεοῦ λαβόντες, καὶ μὴ φυλάττοντες αὐτὰ, μείζονος ἔσονται τιμωρίας ἔνοχοι, ὅσῳ καὶ ἐν γνώσει ἡ ἁμαρτία. Ἀλλὰ τέως οὐ σφόδρα αὐτῶν καθάπτεται, ἀλλὰ κατ' ἐρώτησιν προάγων τὸν λόγον, τοῦτο αὐτὸ ἐνδείκνυται. Τινὲς δὲ μᾶλλον ἀποφαντικῶς ἀναγνωστέον φασίν· Ὁ βδελυσσόμενος τὰ εἴδωλα, ἱεροσυλεῖς; Ὁ μὲν νόμος καὶ τὰ ἐν τοῖς εἰδωλείοις χρήματα βδελυκτὰ εἶχε, διὰ τὸ δαίμοσιν ἀνατεθῆναι. Ὑμεῖς δὲ, φησὶ, τὰ μὲν εἴδωλα βδελύσσεσθαί φατε, τὰ δὲ ἐπ' αὐτοῖς χρήματα ἁρπάζετε. Ἄρα οὖν, οὐδὲ τὰ εἴδωλα κατὰ ἀλήθειαν βδελύσσεσθε. [ΦΩΤ.] Εἰ γάρ τις βδελύσσεται τὰ εἴδωλα, ὡς τῶν οἰκείων ἐθῶν καὶ νομίμων καὶ ἱερῶν ἀκριβὴς φύλαξ, ἔπειτα τὰ οἰκεῖα ἱερὰ ἀποσυλᾷ, πόσης οὗτος οὐκ ἔστιν ἄξιος τιμωρίας; δι' ὧν μὲν προσποιεῖται ἀποστρέφεσθαι τὰ εἴδωλα, τιμᾷν καὶ περιπτύσσεσθαι δοκῶν τὴν οἰκείαν λατρείαν, καὶ τὰ περὶ αὐτὴν ἱερὰ, δι' ὧν δὲ τολμηρὰν καὶ κλέπτουσαν χεῖρα ἐπαφίησιν αὐταῖς, μᾶλλον τῶν εἰδώλων ἐξυβρίζων καὶ εἰς τὸ μηδὲν ἡγούμενος αὐτὰ, παραπλήσιός ἐστιν οὗτος ὡς ἀλη-

A versantur : et insipientes ac imperitos dicit Judæis adhærentes proselytos qui legis cognitionem nondum habebant. His namque nominibus præ inani gloria proselytos appellabant, ideoque Apostolus tacite his ipsis exprobrans, hujusmodi usus est nominibus : « Habentem formam cognitionis ac veritatis. » Scite dixit, Formam cognitionis divinique cultus, significans quod ipsam veram cognitionem divinumque cultum non haberent, sed effictam imaginem quamdam, formam quidem habentem veritatis, quæ tamen non esset. Bene autem addit : « Quæ in lege est. » Siquidem oportuit veram imaginem in conscientia bonisque operibus sitam esse : tu vero extolleris, inquit : utpote quod imaginem hanc lex habeat, verum id nihil ad te qui legis factor B non sis. *Alio modo.* Formam cognitionis ac veritatis quæ in lege est efficiat is, qui legem novit et juxta eam conversatur. Formam enim posuit cognitionis ad intelligendum, formam autem veritatis ad operandum. Ille namque veram quæ in lege est cognitionem ostendit, qui ipsam operibus complet, **227** ille eam fidelem ostendit. Tum vero, inquit, confidis te esse ducem et eruditorem ac doctorem : nec id vulgari modo, sed habentem formam cognitionis, quæ in lege est, et veritatis quæ in lege est : ita tamen conversaris quasi legis doctrinam nondum audieris. Qui ergo formam te habere confidis cognitionis ac veritatis : qui te insipientium eruditorem et ducem ac doctorem esse confidis, teipsum doceas primum : docebis autem quando doctrinam, operibus ea quæ dicis præstantem, ostenderis.

C II, 21-24. « Qui ergo alium doces, teipsum non doces ? qui prædicas non furandum, furaris ? qui dicis non adulterandum, committis adulterium ? qui simulacra exsecraris, sacrilegium committis ? qui in lege gloriaris, per legis transgressionem Deum inhonoras ? Nomen enim Dei propter vos blasphemiis afficitur inter gentes, sicut scriptum est. »

Consequens deinde erat ut diceret, quod qui talia a Deo accepissent nec ea servarent, tanto majori condemnationi obnoxii futuri essent, quanto majus esset peccatum, quod a scientia procederet : interim tamen eos non acriter objurgat, sed sermonem per interrogationem producens, hoc ipsum ostendit. Quidam vero enuntiative potius legendum esse dicunt. « Qui simulacra exsecraris ? » Lex certe D omnes etiam res quæ in idolorum templis erant, exsecrandas dicebat, eo quod dæmonibus essent dicatæ. Vos autem, inquit, simulacra et idola exsecrari quidem vos dicitis, et tamen repositas ipsis facultates rapitis. Itaque neque vere simulacra exsecramini. Nam si quispiam simulacra exsecretur, tanquam propriarum consuetudinum legitimarumque et sacrarum exactus observator, interim autem propria templa deprædatur, quo hic dignus non est supplicio ? Qui hinc se fingit abominari idola, proprium cultum honorare visus et amplecti ac sacra, quæ circa illum habentur : illinc vero temerariam furacemque manum ad ea extendit,

ipsa majori afficiens injuria quam idola eaque nihil ducens. Vere enim hic illi assimilis est qui cæteris non furandum dicit, ipse interim quæ furum sunt perpetrans. Nam sicut ille contraria sermonibus facere ostenditur per opera : **228** ita et hic qui sacrilegium perpetrat, contraria agit ei, quod est idola abominari, per furtum injuriamque in sacra, dæmones colens, quorum idola erant habitacula. « Qui in lege gloriaris. » Gloriaris, quasi a Deo in honore habitus propter legem, cur ergo transgressione legem inhonoras, simulque et Deum ? « Nomen enim Dei. » Cum enim grave esset quod dixerat, « Deum inhonoras, » prophetam in testem producit [7], ac si diceret : Non meus sermo est, sed Isaiæ. Nam qui ex gentibus erant, videntes eos prave conversari, in blasphemias efferebantur, dicentes : Num oportuit, ut hos Deus diligeret, aut quidpiam eis donaret? an ne hos et esse et futuros malos præcognoverat? « Inter gentes. » Non solum vos, inquit, Deum inhonoratis, sed aliis quoque id agendi occasionem præbetis.

II, 25. *Circumcisio siquidem prodest, si legem factis exprimas : quod si legis transgressor fueris, circumcisio tua præputium facta est.*

Quia magnum quiddam videbatur circumcisio, ad eam tandem venit, et ait : Verum circumcisionem dictis magnam utilemque rem quamdam esse. Utique, inquit, fateor : sed tunc quando legem factis exprimis. « Quod si transgressor. » Vult ostendere circumcisionem esse intellectualem, cujus typus est ea quæ sensu percipitur, nempe purificatum esse resecatis superfluis. Est autem superfluum, quidquid displicet Deo. Hujusmodi itaque circumcisionem habere potest aliquis etiam corpore circumcisus : rursumque corpore circumcisus esse, animo vero incircumcisus. Præputium autem et circumcisionem, nempe veram bonæ pravæque actiones designant. Cum ergo circumcisio signum sit excisionis affectuum : qui non habuerit excisos affectus, hic sane præputiatus est, quanquam signum corpore ferat. Alioqui enim non solum iste nihil inde adjumenti acciperet, sed et majus nocumentum, vera privatus circumcisione, cujus signum erat carnis circumcisio, etiam hanc ipsam injuria afficiens, atque inutilem reddens, nihilque significantem eorum ad quæ data est ut signum esset. **229** Si quis autem habet affectus excisos, quanquam carne non sit circumcisus, nihilominus tamen vera resectus est circumcisione, eoque magis, quo minus eget sensibili, quæ memoriæ signique gratia assumebatur. « Præputium facta est. » Hoc est abominanda res juxta mentem eorum. Etenim ipsi præputiatum ducebant abominandum. Si ergo non servaveris neque operatus fueris quæ legis sunt, circumcisio tua, quæ Deo grata erat, abominanda facta est et rejecta. Quod si præputiatus egregia legis opera præstiterit, hujus præputium quod res abominanda erat, Deo gratum

[7] Isa. LII, 5.

A θῶς, τῷ λέγοντι μὲν ἑτέροις μὴ δεῖν κλέπτειν, πράττοντι δὲ τὰ τῶν κλεπτόντων. Ὥσπερ γὰρ ἐκεῖνος ἐναντία τοῖς λόγοις διὰ τῶν ἔργων πράττειν ἐπιδείκνυται, οὕτως καὶ οὗτος ἐναντία τοῦ βδελύσσεσθαι τὰ εἴδωλα δι' ὧν ἱεροσυλεῖ διαπράττεται, διὰ τῆς εἰς τὰ ἱερὰ κλοπῆς καὶ ὕβρεως θεραπεύων τοὺς δαίμονας, ὧν ἦσαν τὰ εἴδωλα οἰκητήρια. « Ὃς ἐν νόμῳ καυχᾶσαι. » Καυχᾶσαι ὡς τιμηθεὶς παρὰ τοῦ Θεοῦ διὰ τὸν νόμον. Τί τοίνυν τῇ παραβάσει ἀτιμάζεις τὸν νόμον, καὶ συνατιμάζεις τὸν Θεόν ; « Τὸ γὰρ ὄνομα τοῦ Θεοῦ. » Ἐπειδὴ βαρὺ εἶπεν, ὅτι « Τὸν Θεὸν ἀτιμάζεις, » τὸν προφήτην παράγει μάρτυρα, ὡς εἰ εἶπεν, Οὐκ ἐμὸς ὁ λόγος, ἀλλὰ τοῦ Ἡσαΐου. Οἱ γὰρ ἐξ ἐθνῶν ὁρῶντες αὐτοὺς κακῶς πολιτευομένους, εἰς βλασφημίας ἐξεφέροντο, Τούτους, λέγοντες, ἔδει ἀγαπῆσαι τὸν Θεὸν ἢ δοῦναί τι αὐτοῖς ; οὐκ ᾔδει κακοὺς B ὄντας καὶ ἐσομένους ; « Ἐν τοῖς ἔθνεσι. » Οὐ μόνον, φησὶν ὑμεῖς ἀτιμάζετε τὸν Θεὸν, ἀλλὰ καὶ ἄλλοις πρόφασιν παρέχετε.

Περιτομὴ μὲν γὰρ ὠφελεῖ, ἐὰν νόμον πράσσῃς· ἐὰν δὲ παραβάτης νόμου ᾖς, ἡ περιτομή σου ἀκροβυστία γέγονεν.

Ἐπειδὴ μέγα τι ἐδόκει ἡ περιτομὴ, τελευταῖον ἐπ' αὐτὴν ἦλθε, καὶ φησιν· Ἀλλ', ἐρεῖτε, μέγα καὶ ὠφέλιμόν τι χρῆμα ἡ περιτομή. Εἰσκρίνει γὰρ τῷ λαῷ τοῦ Θεοῦ. Ναὶ, φησὶν, ὁμηλογῶ, ἀλλὰ τότε, ὅταν νόμον πράσσῃς. « Ἐὰν δὲ παραβάτης. » Βούλεται δεῖξαι ὅτι ἔστι περιτομὴ νοητὴ, ἧς τύπος ἡ αἰσθητὴ, κεκαθάρθαι καὶ τὰ περιττὰ περιτετμῆσθαι. Περιττὸν C δὲ πᾶν ὅσον οὐ φίλον Θεῷ. Ἐκ δὲ τούτου, ἔστι τις ἀκρόβυστος μὲν τὸ σῶμα, τὴν δὲ τοιαύτην ἔχων περιτομήν. Καὶ πάλιν ἐμπερίτομος μὲν τὸ σῶμα, ἀκρόβυστος δὲ τὴν ψυχήν. Ἀκροβυστίαν δὲ καὶ περιτομὴν τὴν ἀληθῆ δηλονότι αἱ ἀγαθαὶ καὶ πονηραὶ πράξεις χαρακτηρίζουσιν. — [ΦΩΤ.] Ἐπεὶ οὖν σημεῖόν ἐστιν ἡ περιτομὴ παθῶν ἐκκοπῆς, εἴ τις οὐκ ἐκκέκοπται τὰ πάθη, δηλονότι ἀκρόβυστός ἐστι, κἂν τὸ σημεῖον ἐπὶ τοῦ σώματος φέρῃ. Τοὐναντίον γὰρ οὐ μόνον οὐδὲν ὠφελεῖται οὗτος, ἀλλὰ καὶ πλέον βλάπτεται, ψευδόμενός τε κατὰ τῆς ἀληθοῦς περιτομῆς, ἧς ἦν σύμβολον ἡ κατὰ σάρκα, καὶ αὐτὴν ταύτην ἐνυβρίζων, καὶ ἄχρηστον ποιῶν, καὶ μηδὲν σημαίνουσαν, ὧν ἐδόθη σημεῖον εἶναι. Εἰ δὲ τις ἐκκέκοπται τὰ πάθη, κἂν τὸ σημεῖον οὐκ D ἐντετύπωται τῇ σαρκὶ, οὐδὲν ἧττον περιτέτμηται τὴν ἀληθινὴν περιτομὴν, εἰ μὴ καὶ μᾶλλον, ὅσῳ μηδὲ δεηθεὶς τῆς αἰσθητῆς, ἥτις χάριν παρελαμβάνετο μνήμης καὶ συμβόλου. « Ἀκροβυστία γέγονε. » — [ΤΟΥ ΑΥΤΟΥ] Τουτέστι βδελυκτὸν, κατὰ τὸν ἐκείνων νοῦν. Βδελυκτὸν γὰρ ἐκεῖνοι τὸν ἀκρόβυστον ἡγοῦντο. Ἐὰν οὖν, φησὶν, οὐ φυλάττῃς οὐδὲ πράττῃς τὰ τοῦ νόμου, ἡ περιτομή σου, ὅπερ ἦν θεάρεστον, γέγονε βδελυκτὸν καὶ ἀπόβλητον. Ἐὰν δὲ ὁ ἀκρόβυστος τὰ δικαιώματα φυλάττῃ τοῦ νόμου, ἡ ἀκροβυστία αὐτοῦ, ὅπερ ἦν βδελυκτὸν, θεάρεστον καὶ θεοφιλὲς λογισθήσεται αὐτῷ τῷ νομοθέτῃ καὶ Δημιουργῷ.

Καὶ τοσοῦτον θεάρεστον καὶ ἀποδεκτὸν, ὅσον καὶ σὲ δι' αὐτοῦ ἐλέγχεσθαι καὶ κατακρίνεσθαι. Σκόπει δὲ πῶς σοφῶς καὶ δριμέως φησὶν, « Ἐὰν οὖν ἡ ἀκροβυστία τὰ δικαιώματα τοῦ νόμου φυλάσση, » καὶ οὐκ εἶπε· Ἐὰν τὸν νόμον φυλάσση. Ἵνα γὰρ μὴ εἴπη ὁ Ἰουδαῖος· Καὶ πῶς ἔνι τὸν ἀκρόβυστον φυλάττειν τὸν νόμον, αὐτῷ τούτῳ παραβαίνοντα τὸν νόμον, τῷ ἀκρόβυστον εἶναι; ἵνα οὖν μηδ' ἐν τούτῳ δῷ αὐτοῖς λαβὴν, οὐχ οὕτως φησὶν, ἀλλὰ, « Τὰ δικαιώματα τοῦ νόμου. » Καὶ ἐπὶ μὲν αὐτῶν ἐκείνων, τὸν νόμον φησὶν, ἐπὶ δὲ τῶν ἀκροβύστων, « τὰ δικαιώματα τοῦ νόμου. » Οὐ πάντα, φησὶ, τὸν νόμον εἶπον, ἀλλὰ τὰ δικαιοῦντα μόνον, ἅμα σοφῶς ὑπεμφαίνων, ὅτι οὐ πάντα τὰ ἐν τῷ νόμῳ ἦσαν δικαιοῦντα. Ἀλλὰ τὰ μὲν δικαιώματα ἦσαν καὶ ἐδικαίουν, ὅσα συνεφώνει τῇ χάριτι, τὰ δὲ, ἕνεκα μόνης τῆς ἐκείνων ἀσθενείας ἦσαν δεδομένα. — Ἄλλως· Εἰς νοητὴν ἀκροβυστίαν, φησὶ, μεταπεφοίτηκέ σου ἡ περιτομὴ, διὰ σὲ τὸν κακῶν χρώμενον. Τέως γὰρ οὐ βούλεται φανερῶς ἀτιμάσαι τὴν περιτομήν.

Ἐὰν οὖν ἡ ἀκροβυστία τὰ δικαιώματα τοῦ νόμου φυλάσση, οὐχὶ ἡ ἀκροβυστία αὐτοῦ εἰς περιτομὴν λογισθήσεται; Καὶ κρινεῖ ἡ ἐκ φύσεως ἀκροβυστία τὸν νόμον τελοῦσα, σὲ τὸν διὰ γράμματος καὶ περιτομῆς παραβάτην νόμου;

« Ἐὰν οὖν ἡ ἀκροβυστία. » Τουτέστιν οἱ τὴν ἀκροβυστίαν ἔχοντες ἐθνικοί. « Λογισθήσεται; » Οὐκ εἶπεν, ὅτι Νικᾷ τὴν περιτομὴν (τέως γὰρ ἐπαχθὲς ἦν), ἀλλ' ὅτι εἰς περιτομὴν λογισθήσεται, παρὰ τῷ Θεῷ δηλόνοτι. « Καὶ κρινεῖ. » Τουτέστι κατακρινεῖ· ὡς καὶ εἴρηται. « Ἄνδρες Νινευῖται ἀναστήσονται, καὶ κρινοῦσι τὴν γενεὰν ταύτην. » Ἢ ἐλέγξει σε, φησὶν, ὁ τὸ σημεῖον μὲν μὴ ἔχων, τά δὲ τοῦ σημείου κατορθώσας, ὡς μὴ κατορθώσοντα. Καίτοι δέον, ἐπεὶ καὶ ὑπέσχου διὰ τοῦ σημείου, μᾶλλον ἐκείνου τὸ κατόρθωμα ἐπιδεικνύναι. « Ἡ ἐκ φύσεως ἀκροβυστία. » Ἐκ φύσεως ἀκροβυστίαν λέγει τὸν ἐν σαρκὶ ἀκρόβυστον. Οὗτος τοιγαροῦν πληρῶν τὰ ἀπὸ τοῦ νόμου, κατακρινεῖ σε τὸν περιτομὴν ἔχοντα, καὶ ὅσον ἧκεν εἰς τὸ γράμμα, τὸν νόμον, ταῖς δὲ πράξεσι παραβαίνοντα αὐτόν. « Τὸν νόμον τελοῦσα. » Κατ' ἐκεῖνο δηλονότι, καθ' ὃ τὰ δικαιώματα αὐτοῦ φυλάττει. Σκόπει δέ· Πρῶτον μὲν δικαιώματα νόμου εἰπών, καὶ οὐκ αὐτὸν τὸν νόμον, νῦν αὐτὸν τὸν νόμον τελεῖν φησιν, ὑποδηλῶν ὅτι ταῦτά ἐστι κυρίως νόμος. Ἡ δὲ περιτομὴ καὶ τὰ τοιαῦτα, οὐδὲ κυρίωςνόμος. « Σὲ τὸν διὰ γράμματος καὶ περιτομῆς. » Διὰ γὰρ νόμου γραπτοῦ καὶ περιτομῆς προαχθεὶς, ἐγένου πάντων παραβάτης.

Οὐ γὰρ ὁ ἐν τῷ φανερῷ, Ἰουδαῖός ἐστιν· οὐδὲ ἡ ἐν τῷ φανερῷ, ἐν σαρκὶ, περιτομή· ἀλλ' ὁ ἐν τῷ κρυπτῷ Ἰουδαῖος, καὶ περιτομὴ καρδίας, ἐν πνεύματι, οὐ γράμματι· οὗ ὁ ἔπαινος οὐκ ἐξ ἀνθρώπων, ἀλλ' ἐκ τοῦ Θεοῦ.

[8] Luc. XI, 32.

A et dilectum ipsi Creatori ac legislatori reputabitur, adeoque Deo gratum et acceptum, ut etiam te per ipsum accuset ac condemnet. Considera ergo quam sapienter acriterque dicat: « Si igitur præputium justificationes legis servaverit; » non autem dixit: Si legem servaverit. Siquidem ne dicat Judæus: Et quomodo fieri potest, ut præputiatus servet legem qui hoc ipso legis transgressor est quod præputiatus est? Ne ergo in hoc vel ansam eis præbeat, non ita dicit, sed « Justificationes legis. » Et de ipsis quidem Judæis legem dicit, de præputiatis vero: « Justificationes legis. » Non omnem, inquit, legem dixi, sed ea tantum quæ justificant. Sapienter itidem subindicans, quod non omnia quæ in lege erant justificabant: sed quædam sane ju-

B stificationes erant, justosque reddebant, quæcunque videlicet gratiæ conformia erant; alia vero ob solius illorum imbecillitatis causam data erant. *Aliter.* Ad intellectuale, ait, præputium transmutata est tua circumcisio, eo quod tu male utaris: nolens interim circumcisionem manifeste vituperare.

II, 26, 27. *Si igitur præputium legis justificationes servaverit, an non hujus præputium in circumcisionem reputabitur? Et judicabit id quod ex natura est præputium legem perficiens te legis transgressorem, qui ex littera es et circumcisione.*

« Si igitur præputium, » hoc est ethnici præputium habentes sive gentiles. « Reputabitur? » Non dixit: Superat circumcisionem (adhuc enim hoc grave fuisset), sed quod in circumcisionem repu-

C tabitur, nempe apud Deum. « Et judicabit. » Hoc est condemnabit: **230** sicut etiam dictum est: « Viri Ninivitæ surgent in judicio et condemnabunt generationem hanc [8]. » Vel arguet, inquit, is qui signum illud non habens, ea quæ notæ illius sunt, egregie præstiterit, eum videlicet, qui non præstitit. Atqui oportuit, cum per signi acceptionem promisisses, præstantiora quam illum exhibere opera. « Id quod ex natura est præputium. » Ex natura præputium vocat eum, qui in carne præputiatus est. Hic ergo complens ea quæ legis sunt, condemnabit te qui circumcisionem habes, imo et legem quod litteram spectat, attamen legem operibus transgrederis. « Legem perficiens. » Quoad hoc videlicet quod legis servat justificationes.

D Considera vero quod cum prius legis justificationes dixisset et non legem ipsam ait eum perficere: subindicans, quod hæc proprie sint lex, circumcisio vero aliaque hujusmodi, improprie. « Qui ex littera es et circumcisione. » Nam per scriptam legem ac circumcisionem evectus, omnium transgressor factus es.

II, 28, 29. *Non enim is vere Judæus est, qui in manifesto Judæus est: nec ea vere est circumcisio, quæ in manifesto in carne est circumcisio: sed qui in occulto Judæus est, is vere Judæus est: et circumcisio cordis in spiritu, non littera, ea vera circumcisio est, cujus laus non ex hominibus est, sed ex Deo.*

A Deinceps definit quis vere Judæus sit et quis vere præputiatus. Et ridetur non abjicere Judæum, sed transgressorem : plurimum tamen illos deprimit, significans eos facere omnia ad ostentationem. « Quæ in manifesto in carne est circumcisio, » Cum hoc dixit, omnia corporalia abjecit. « In occulto Judæus. » Puta intellectualis. « Circumcisio cordis. » Nulla enim necessitas est, inquit, carnis resecare præputium, sed cor ipsum a pravis operationibus. Dicens autem : In spiritu, viam præparat fidei. Nam fideles per Spiritum sanctum circumcisionem habent peccatorum : qui corde, ait, resecatus est omni impuritate. Hic enim verus est Judæus, qui legem complet ac servat. « Cujus laus non ex hominibus est, sed ex Deo. » **231** Occultæ namque circumcisionis et quæ in corde est, non homo laudator est, sed qui corda scrutatur et renes Deus.

CAPUT V.

De Israelitarum prærogativa, qui promissionem consecuti sunt.

III, 1, 2. *Quæ igitur excellentia est Judæi? aut quæ utilitas circumcisionis? Multa per omnem modum.*

Objicit sibi ipsi. Si ergo, inquit, juxta tuum sermonem, nihil prodest vel Judæum esse vel circumcidi, quin potius nocet, cum transgressores majore sint digni supplicio. Ad quid igitur nos elegit Deus, aut cur nos circumcidi præcepit? Poterat itaque ad objectionem dicere quod circumcisio typus erat hujus quæ per fidem est circumcisio in spiritu : itemque Judæus, spiritualis Judæi qui Deum confitetur. Judas siquidem interpretatione *confessionem* : significat. Verum hac interim relicta solutione, quæ nondum recipi poterat, ad aliam venit. Prodest enim Judaismus : ex hoc enim viam salutis didicerunt, legem ducem ad ea quæ agenda erant acceperunt. Quod si non servarunt, sibi ipsis indignentur. Nam mihi, inquit, ad eos qui non sunt transgressi interim sermo est. — *Alio modo*. Ubi Judaicum depressisset supercilium, ostendissetque eos vane de circumcisione ac lege, Judæique appellatione gloriari : ne quis eum suspicetur odio ac invidentia id agere, subdit : « Quæ excellentia est Judæi, aut quæ utilitas circumcisionis? Si quidam, inquit, gentium alienigenarum divino cultu virtuteque ornati, divina fruuntur electione, ad quid igitur tandem a gentibus segregavit Deus Israelem, aut cur circumcisionem illis dedit? nam τὸ περισσὸν τοῦ Ἰουδαίου dicit circumcisionem. Deinde addit : Multa per omnem modum. Elegit enim illorum progenitores : ab Ægyptiorum violentia ac potentatu liberavit : inclytos per multiplicia signa demonstravit, legem in auxilium dedit, prophetas ad eos misit : **232** siquidem hoc significat, Multa per omnem modum. His tamen omnibus silentio præteritis solam posuit legislationem. Primum quidem

Λοιπὸν ὁρίζει τίς ὁ ὄντως Ἰουδαῖος, καὶ τίς ὁ ὄντως ἀκρόβυστος. Καὶ δοκεῖ μὲν μὴ ἐκβάλλειν τὸν Ἰουδαῖον, ἀλλὰ τὸν παραβάτην· πολὺ δὲ καταβάλλει αὐτούς, σημαίνων πάντα πρὸς ἐπίδειξιν αὐτοὺς ποιοῦντας. « Οὐδὲ ἡ ἐν τῷ φανερῷ ἐν σαρκὶ περιτομή. » Τοῦτο εἰπὼν ἐξέβαλε τὰ σωματικὰ πάντα. « Ἐν τῷ κρυπτῷ Ἰουδαῖος. » Οἷον ὁ νοητός. « Καὶ περιτομή. » Οὐ γὰρ χρεία, φησί, τὴν σαρκικὴν περιτέμνειν ἀκροβυστίαν, ἀλλὰ τὴν καρδίαν ἐκ τῶν κακῶν πράξεων. Εἰπὼν δὲ « Ἐν πνεύματι, » προοδοποιεῖ τῇ πίστει. Οἱ γὰρ πιστοὶ διὰ Πνεύματος ἁγίου τὴν περιτομὴν ἔχουσι τῶν ἁμαρτιῶν. Ὁ τὴν καρδίαν, φησί, τετμημένος ἀπὸ πάσης ἀκαθαρσίας. Οὗτος γὰρ ὁ ἀληθῶς Ἰουδαῖος. ὁ τὸν νόμον πληρῶν. « Οὗ ὁ ἔπαινος οὐκ ἐξ ἀνθρώπων, ἀλλ' ἐκ τοῦ Θεοῦ. » Τῆς γὰρ κρυπτῆς καὶ ἐν καρδίᾳ περιτομῆς, οὐκ ἔσται ἐπαινέτης ἄνθρωπος, ἀλλ' ὁ ἐτάζων καρδίας καὶ νεφροὺς Θεός.

ΚΕΦΑΛ. Δ'.

Περὶ ὑπεροχῆς Ἰσραὴλ, τοῦ τυγχάνοντος τῆς ἐπαγγελίας.

Τί οὖν τὸ περισσὸν τοῦ Ἰουδαίου; ἢ τίς ἡ ὠφέλεια τῆς περιτομῆς; πολὺ κατὰ πάντα τρόπον.

Ἀντιτίθησιν ἑαυτῷ. Εἰ οὖν, φησί, κατὰ τὸν σὸν λόγον οὐδὲν ὠφελεῖ, οὔτε τὸ εἶναι Ἰουδαῖον, οὔτε περιτέμνεσθαι, ἀλλὰ καὶ βλάπτει, ὡς τοὺς παραβαίνοντας μείζονος εἶναι τιμωρίας ἀξίους, τί δή ποτε ἡμᾶς καὶ ἐξελέξατο ὁ Θεός; διατί δὲ καὶ περιτέμνεσθαι προσέταξεν; Ἦν μὲν οὖν πρὸς τὴν ἀντίθεσιν C εἰπεῖν, ὅτι τύπος ἦν ἡ περιτομή, ταύτης τῆς διὰ πίστεως ἐν πνεύματι περιτομῆς, καὶ Ἰουδαῖος τοῦ νοητοῦ Ἰουδαίου τοῦ ἐξομολογουμένου Θεῷ. Ἰούδας γὰρ ἐξομολόγησις ἑρμηνεύεται. Ἀλλὰ ταύτην τέως ἀφεὶς τὴν λύσιν ἀπαράδεκτον ἔτι οὖσαν, εἰς ἑτέραν ἦλθεν, ὅτι ὠφελεῖ ὁ Ἰουδαϊσμός. Κατὰ τοῦτο, φησίν, ἔμαθον ὁδὸν σωτηρίας, ἔλαβον νόμον ὁδηγὸν τῶν πρακτέων. Εἰ δὲ μὴ ἐφύλαξαν, ἑαυτοῖς μεμφέσθωσαν. Ἐμοὶ γὰρ τέως, φησί, πρὸς τοὺς μὴ παραβαίνοντας ὁ λόγος. — Ἄλλως. [ΘΕΟΔΩΡΙΤΟΥ.] Τὴν Ἰουδαϊκὴν καταστείλας ὀφρὺν, καὶ δείξας μάτην αὐτοὺς ἐπὶ τῇ περιτομῇ καὶ τῷ νόμῳ, καὶ τῇ Ἰουδαίου προσηγορίᾳ μεγαλαυχουμένους, ἵνα μή τις ὑπολάβῃ δυσμείᾳ τοῦτο καὶ ἀπεχθείᾳ ποιεῖν, ἐπάγει· « Τί τὸ περισσὸν τοῦ Ἰουδαίου, ἢ τίς ἡ ὠφέD λεια τῆς περιτομῆς; » Εἰ τῶν ἀλλοφύλων, φησίν, ἐθνῶν τινες θεοσεβείᾳ καὶ ἀρετῇ κοσμούμενοι, τῶν θείων ἀναῤῥήσεων ἀπολαύουσι, τί δή ποτε τῶν ἐθνῶν ἐχώρισε τὸν Ἰσραὴλ ὁ Θεός, καὶ τὴν περιτομὴν αὐτοῖς δέδωκεν; τὸ γὰρ περισσὸν τοῦ Ἰουδαίου, τὴν περιτομὴν λέγει. Εἶτα ἐπάγει· Πολὺ κατὰ πάντα τρόπον. Ἐξελέξατο γὰρ αὐτῶν τοὺς προγόνους. Τῆς Αἰγυπτίων ἠλευθέρωσε δυναστείας. Πολυθρυλλήτους διὰ τὰς παντοδαπὰς θαυματουργίας ἀπέφηνε. Νόμον ἔδωκεν εἰς βοήθειαν, προφήτας ἀπέστειλε. Τοῦτο γὰρ λέγει, « Πολὺ κατὰ πάντα τρόπον. » Ταῦτα μέντοι πάντα σιγήσας, τοῦ νόμου τὴν θέσιν τίθησι μόνον. Πρῶτον μὲν, ὅτι ἀπιστεύ-

θησαν τὰ Λόγια τοῦ Θεοῦ, πολὺ κατὰ πάντα συντίθεται εἶναι τὸ περισσὸν καὶ ὠφέλιμον.

Πρῶτον μὲν γὰρ ὅτι ἐπιστεύθησαν τὰ Λόγια τοῦ Θεοῦ. Τί γάρ, εἰ ἠπίστησάν τινες ; μὴ ἡ ἀπιστία αὐτῶν τὴν πίστιν τοῦ Θεοῦ καταργήσει ; Μὴ γένοιτο !

Ὅτι ὅλως, φησὶν, ἐνεχειρίσθησαν τὸν νόμον. Οὗτος γὰρ τὰ Λόγια τοῦ Θεοῦ. « Τί γὰρ εἰ ἠπίστησάν τινες ; » Εἶτα ἵνα μὴ λέγωσι, Ναί, φησὶν, ἐνεχείρισεν ἡμῖν ὁ Θεὸς τὸν νόμον, καὶ τίς ὠφέλεια τοῦ νόμου ἐγχειρισθῆναι, ὁπότε πολλοὶ οὐκ ἐπίστευσαν αὐτῷ ; Καὶ τί, φησὶ, πρὸς τὸν Θεὸν, εἰ ὑμεῖς ἠπιστήσατε ; μὴ γὰρ ἀνάγκη σῶσαι ὑμᾶς εἶχεν ὁ Θεὸς ἄκοντας ; μὴ γὰρ ἐπειδὴ, φησὶ, τινὲς ἠπίστησαν, παρὰ τοῦτο τὴν πίστιν τοῦ Θεοῦ, τουτέστι τὴν εὐεργεσίαν κατήργησαν καὶ ἐματαιοποίησαν ; Οὐμενοῦν. Εἰ γὰρ καὶ αὐτοὶ οὐκ ἠβουλήθησαν, ὁ μέντοι Θεὸς τὸ αὐτοῦ πεποίηκεν. — Ἄλλως. [ΦΩΤ.] Ἀντιπῖπτον λύει. Τί γὰρ εἰ ἠπίστησάν τινες ; ἀπορήσειε γὰρ ἄν τις, ὅτι ἐνεπιστεύθησαν μὲν τὰ Λόγια τοῦ Θεοῦ· τὰ δὲ Λόγια τοῦ Θεοῦ, μεγάλας μὲν δωρεὰς καὶ εὐεργεσίας ὑπισχνεῖται, ἀλλ' ἐν τῇ τῶν παραδεξαμένων πίστει καὶ παραφυλακῇ αὗται τὴν ὑπόστασιν καὶ τὴν ἔκβασιν εἶχον. Πολλῶν δὲ ἀπιστησάντων καὶ παραβεβηκότων, ἀκόλουθον κεκωλύσθαι μὲν τὰς ὑποσχέσεις εἰς πέρας ἐξελθεῖν, μάτην δὲ τὰ Λόγια τοῦ Θεοῦ καταπιστευθῆναι τούτοις εἰς μηδὲν χρήσιμον, καὶ τὴν περιτομὴν ἐξελεγχθῆναι, εἴγε ἡ μὲν περιτομὴ, διὰ τὰ Λόγια, τὰ δὲ Λόγια, διὰ τὰς δωρεὰς, αἱ δὲ δωρεαὶ, διὰ τῆς πίστεως ἐλάμβανον πέρας, τὴν πίστιν δὲ ἠθέτησάν οἱ παραβεβηκότες. Ὥστε οὐδεμία, φησὶν, ὠφέλεια τῆς περιτομῆς. Ταύτην οὖν ἐπιλυόμενος τὴν ἀπορίαν φησίν· « Τί γὰρ εἰ ἠπίστησάν τινες ; μὴ ἡ ἀπιστία αὐτῶν τὴν πίστιν τοῦ Θεοῦ καταργήσει ; » τουτέστι τὸ πιστὸν τῶν ὑποσχέσεων αὐτοῦ, τὸ ἀληθὲς, τὸ ἀμετάθετον ; Μὴ γένοιτο, φησὶ, διὰ τὴν ἐκείνων ἀπιστίαν, ἢ τὸ ἐν ταῖς ὑποσχέσεσιν αὐτοῦ πιστὸν καὶ ἀληθὲς, μάταιον ἀπελεγχθῆναι, ἢ τῆς περιτομῆς τὴν νομοθεσίαν εἰς μηδὲν ὠφέλιμον χρηματίσαι. Τὴν γὰρ αἰτίαν ἔχειν οὐκ ἄλλος, ἀλλ' οἱ παραβεβηκότες εἰσὶ δίκαιοι. Μᾶλλον οὕτως· Μὴ γένοιτο ὑπερισχῦσαι τὴν ἀπιστίαν ἐκείνων, ὥστε δι' ἐκείνων καταργηθῆναι, καὶ ἀτελὲς καὶ ἀνέκβατον ὀφθῆναι, τὸ ἐν ταῖς ὑποσχέσεσιν αὐτοῦ πιστὸν καὶ πανάληθες. Κἂν γὰρ ἐκεῖνοι ἠπίστησαν, αὐτὸς οὐδὲν ἔλαττον τὸ ἑαυτοῦ ἐποίησε καὶ τὰς ἐπαγγελίας ἐξεπλήρωσε. Δυνατὸν δὲ πίστιν Θεοῦ ἐκλαβεῖν καὶ τὴν ἐν τοῖς μὴ παραβεβηκόσι διαμείνασαν πίστιν. Αὕτη γὰρ Θεοῦ πίστις, ὡς εἰς Θεὸν οὖσα, καὶ ἐκ Θεοῦ αὐτοῖς διαφυλαχθεῖσα. Ἡ μὲν γὰρ ἀπιστία τῆς μοχθηρίας τῶν ἀπιστησάντων, ἡ δὲ πίστις ἐκ Θεοῦ ἑδράζεται τοῖς ἀξίοις. Ἡ οὖν ἐκείνων ἀπιστία, μὴ γένοιτο, φησὶν, ὅτι ἐκνικᾷ τὴν εἰς Θεὸν καὶ διὰ Θεοῦ μεμενηκυῖαν πίστιν. Ὥστε τέλος ἕξουσιν αἱ ἐπαγγελίαι, ὥστε ἔστιν ὠφέλεια καὶ τῆς περιτομῆς.

Γινέσθω δὲ ὁ Θεὸς ἀληθὴς, πᾶς δὲ ἄνθρω-

A quia concredita sunt illis eloquia Dei, multum per omnem modum constituitur esse τὸ περισσὸν, hoc est excellentia et res utilis.

III, 2, 3. *Primum quidem quia concredita sunt illis eloquia Dei. Quid enim? si quidam increduli fuerunt ? Num illorum incredulitas fidem Dei irritam faciet ? Absit !*

Quoniam omnino, inquit, tradita est illis lex. Nam hoc loco dicitur lex eloquia Dei. « Quid enim si quidam increduli fuerunt ? » Deinde ne dicant, Utique tradidit nobis Deus legem, sed quæ est inde utilitas, cum multi non crediderint illi ? Et quid hoc ad Deum inquit, si vos increduli fuistis ? num enim salvos facere potuit vos Deus invitos ? num enim quia aliqui fuerunt increduli, fidem Dei, hoc
B est beneficentiam promissam, ob id irritam aut vanam effecerunt ? Nequaquam. Nam etsi hi noluissent, Deus tamen quod suum est effecisset. — *Alio modo.* Incidentem solvit objectionem. Quid enim si fuerunt quidam increduli ? nam posset aliquis dubitare ac dicere, quod concredita quidem sunt eloquia Dei : eloquia autem Dei magna dona ac beneficia promittunt : verum hæc in eorum quæ suscepta erant fide ac observatione vim ac eventum habebant Cum autem multi fuissent increduli ac transgressores : consequens ergo est prohibitas fuisse promissiones, ne ad finem perducerentur : Deique eloquia vane illis et nulla utilitate fuisse concredita, ac reprehendi circumcisionem, si ipsa quidem circumcisio propter eloquia, eloquia vero
C propter dona, porro dona per finem erant terminum sortitura : sed fidem aspernati sunt transgressores : itaque nulla est circumcisionis utilitas. Hanc ergo dubitationem dissolvens, ait : Quid enim si quidam fuerunt increduli ? Num illorum incredulitas fidem Dei irritam faciet ? » hoc est fidelitatem promissionum ejus, veritatem et immutabilitatem. Absit, inquit, ut per illorum incredulitatem, fidelitas ac veritas quæ est in promissionibus ipsius vana esse convinceretur, vel circumcisionis legislatio, ad nullam utilitatem sancita, alioqui enim nullus crimen haberet, **233** sed transgressores justi essent. Vel potius hoc modo. Absit ut illorum incredulitas prævaluerit : et credulitas ac omnimoda veritas quæ est in ejus promissionibus, visa sit per illos
D irrita fuisse et imperfecta, nec suum sortita eventum : nam etsi illi fuerint increduli, ipse nihilominus quod suum est fecit, ac promissiones complevit. Potest quoque Dei fides accipi pro fide quæ in illis permansit qui non fuerunt transgressores. Hæc enim Dei fides est, ut qui in Deum erat et quæ a Deo illis servata erat. Siquidem incredulitas nequitiæ est incredulorum, fides autem a Deo firmatur in his qui digni sunt. Absit ergo, inquit, ut illorum incredulitas vinceret manentem in Deum et per Deum fidem. Itaque finem ac perfectionem habebunt promissiones, itaque utilitas est etiam circumcisionis.

III, 4. *Sit autem Deus verax, omnis autem homo*

A *mendax, sicut scriptum est : Ut justificeris in sermonibus tuis, et vincas cum judicaris.*

Licet, inquit, increduli fuerint Judæi, non propterea donum Dei accepit ullum impedimentum aut diminutum est : sed omnia facta sunt ut comprobaretur etiam Dei veritas in his quæ ipsi Abraham promisit, hominumque mendacium. Sua enim incredulitate, in Deum mentiti sunt, colentes deos ac dæmones. *Aliter*. Sit vobis, inquit, Deus verax reputetur, intelligatur, concipiatur quod Deus verax est, et omnis homo mendax : quod si ita sit, quanquam nonnulli fuerunt increduli, nihilominus quæ Deus ipsi Abraham promisit, ad perfectionem deducet : quomodo ergo increduli B sunt et legis transgressores? Næ, inquit, suas ipsius promissiones adducendo, licet illi transgressores fuerint et peccatores, perfidiam magis illorum coarguit ac ingratitudinem. Verum enim vero excellentia quoque beneficentiæ ac veritatis divinæ justitiæ amplius manifestatur ac demonstratur, et splendida ei accedit ex hoc victoria, veluti etiam testatur David, dicens : Ut justificeris in sermonibus tuis, et vincas cum judicaris [9]. Itaque si ex promissione oritur veritas promissionis, hanc autem sibi traditam acceperunt Judæi : multum per omnem modum est τὸ περισσὸν, hoc est excellentia et circumcisio Judæi, licet quidam ipsorum fuerint transgressores. **234** Deinde, quid ergo, inquit, si ex nostra injustitia Deo accrescit victoria, etc. « Sicut scriptum est. » Adducit et David idipsum dicentem. Propter C hoc, inquit, etiam indignis præstat Deus beneficia, ut bonitas ejus ostendatur, utque vincat ubi cum hominibus in judicium congreditur.

III, 5, 6. *Si autem injustitia nostra Dei justitiam constituit, quid dicemus ? Num injustus Deus qui inducit iram ? Humano more loquor. Absit !*

Objectio. Deus, inquit, bona nobis præstitit, nos autem ei mentiti sumus : nostraque pravitate tanto magis misericors apparuit, quanto etiam indignis bona præstitit : ob hoc ergo etiam vincit in judicio. Nos igitur qui erga eum perfidi fuimus, victoriæ occasionem tribuimus : quare ergo punit nos per quos vincere visus est ? *Solutio objectionis*. Si tu illi causa es victoriæ et tamen punit te, D injuste agit : quod si injustus non est et punit, utique tu illi non es causa victoriæ, nam alio quoque modo ei dabatur vincere quanquam tu non apparuisses malus : neque enim qui malus non est, continuo etiam dignus est qui Dei contrahat amorem. Magnam autem ex his movet dubitationem atque sapienter admodum ac prudenter diluit. Quidam, inquit, dicunt : Si nulli peccassent, nequaquam Deus verax apparuisset, nequaquam justus, nequaquam vicisset. Quibus nos dicamus : Si tu ipsi causa es victoriæ et veritatis ac justitiæ,

πος ψεύστης, καθὼς γέγραπται. Ὅπως ἂν δικαιωθῇς ἐν τοῖς λόγοις σου, καὶ νικήσῃς ἐν τῷ κρίνεσθαί σε.

Οὐχ ἐπειδή, φησὶν, ἠπείθησαν Ἰουδαῖοι, διὰ τοῦτο παρεβλάβη τι ἡ δωρεὰ τοῦ Θεοῦ, ἢ ἠλαττώθη· ἀλλὰ πάντα γέγονεν ἵνα διελεγχθῇ καὶ τοῦ Θεοῦ τὸ ἀληθὲς, ἐφ' οἷς ἐπηγγείλατο τοῖς ἀμφὶ τὸν Ἀβραὰμ, καὶ τῶν ἀνθρώπων τὸ ψευδές. — [ΟΙΚΟΥΜΕΝΙΟΥ.] Ἐψεύσαντο γὰρ τῇ ἀπιστίᾳ τὸν Θεὸν, θεοῖς λατρεύσαντες καὶ δαίμοσιν. — Ἄλλως. [ΦΩΤ.] Γινέσθω ὑμῖν, φησὶν, ὁ Θεὸς ἀληθὴς, λογιζέσθω, νοείσθω, φρονείσθω, ὅτι ὁ Θεὸς ἀληθὴς, καὶ ὅτι πᾶς ἄνθρωπος ψεύστης. Εἰ οὖν τοῦτο, εἰ καί τινες ἠπείθησαν, οὐδὲν ἧττον ὁ Θεὸς ἃ ἐπηγγείλατο τῷ Ἀβραὰμ εἰς τέλος ἄξει. Πῶς οὖν, φησὶ, καὶ ἀπιστοῦσι καὶ παρανομοῦσι; Ναὶ, φησί· τὰς γὰρ οἰκείας ἐπαγγελίας αὐτοῦ ἐπάγων, ἐκείνων παραβεβηκότων, καὶ τὸ ἐκείνων ἄγνωμον καὶ ἀχάριστον μᾶλλον ἐλέγχεται. Οὐ μὴν ἀλλὰ καὶ τὸ ὑπερβάλλον τῆς εὐεργεσίας καὶ ἀληθείας τοῦ Θεοῦ δικαιοσύνης, ἐπὶ πλέον ἀπογυμνοῦται καὶ ἐπιδείκνυται, καὶ νίκη αὐτῷ λαμπρὰ ἐκ τούτου περιγίνεται, ὡς καὶ ὁ Δαυὶδ μαρτυρεῖ λέγων. « Ὅπως ἂν δικαιωθῇς ἐν τοῖς λόγοις σου, καὶ νικήσῃς ἐν τῷ κρίνεσθαί σε. » Ὥστε εἰ ἐκ τῆς ἐπαγγελίας τὸ πέρας ἐπαγγελίας, ταύτην δὲ κατεπιστεύθησαν οἱ Ἰουδαῖοι, πολὺ κατὰ πάντα τὸ τρόπον περισσὸν τοῦ Ἰουδαίου, εἰ καί τινες αὐτῶν γεγόνασι παραβάται. Εἶτα, Τί οὖν, φησὶν, εἰ ἐκ τῆς ἀδικίας ἡμῶν νίκη γίνεται τῷ Θεῷ; καὶ ἑξῆς. « Καθὼς γέγραπται. » Παράγει καὶ τὸν Δαυὶδ τὸ αὐτὸ λέγοντα. Ὅτι διὰ τοῦτο, φησὶ, καὶ ἀναξίους εὐεργετεῖ ὁ Θεὸς, ἵνα δειχθῇ αὐτοῦ τὸ ἀγαθὸν, καὶ ἵνα νικήσῃ, εἰς κρίσιν τοῖς ἀνθρώποις καταστάς.

Εἰ δὲ ἡ ἀδικία ἡμῶν Θεοῦ δικαιοσύνην συνίστησι, τί ἐροῦμεν; μὴ ἄδικος ὁ Θεὸς ὁ ἐπιφέρων τὴν ὀργήν; (κατ' ἄνθρωπον λέγω.) **Μὴ** γένοιτο.

Ἀντίθεσις. Ὁ Θεὸς, φησὶν, εὐηργέτησεν, ἡμεῖς δὲ αὐτὸν ἐψευσάμεθα. Καὶ διὰ τὴν ἡμετέραν κακίαν ὤφθη μᾶλλον ἐλεήμων, ὅσῳ καὶ ἀναξίους εὐεργετεῖ. Διὰ τοῦτο τοιγαροῦν καὶ νικᾷ ἐν τῇ κρίσει. Ἡμεῖς οὖν αὐτῷ ἀγνωμονήσαντες, τὴν πρόφασιν τῆς νίκης παρέσχομεν. Διατί οὖν κολάζει ἡμᾶς, δι' οὓς ὤφθη νικῶν; Λύσις. Εἰ αἴτιος αὐτῷ σὺ τῆς νίκης, κολάζει δέ σε, ἀδικεῖ. Εἰ δὲ ἄδικος οὐκ ἔστι, κολάζει δὲ, ἄρα οὐ σὺ αὐτῷ τῆς νίκης αἴτιος. Ἐνῆς γὰρ αὐτῷ καὶ ἄλλως νικᾶν, κἂν σὺ μὴ ὤφθης κακός. Οὐ γὰρ ὁ μὴ κακὸς, ἤδη καὶ ἄξιος ἀγάπην Θεοῦ ἐπισπάσασθαι. Ἀπορίαν δὲ διὰ τούτων μεγάλην ἀνακινεῖ, καὶ ἐπιλύεται λίαν σοφῶς καὶ ἐμφρόνως. Εἰ μὴ ἥμαρτον, φησὶν, ἐροῦσί τινες, οὐκ ἂν ὁ Θεὸς ἐφάνη ἀληθὴς, οὐκ ἂν δίκαιος, οὐκ ἂν ἐνίκησε. Πρὸς οὓς λέγωμεν· Εἰ σὺ τῆς νίκης αὐτῷ καὶ τῆς ἀληθείας καὶ τῆς δικαιοσύνης αἴτιος, πῶς σε κολάζει ἁμαρτάνοντα; πῶς σε τιμωρεῖται; Μὴ ἄδικον αὐτὸν ἐρεῖς; καὶ ποίας δικαιοσύνης αὐτοῦ σαυτὸν ἔλεγες αἴτιον

[9] Psal. L. 6.

τοῦτο γὰρ οἶμαι δηλοῦν αὐτὸν, διὰ τοῦ εἰπεῖν· « Ἐπεὶ πῶς κρινεῖ ὁ Θεὸς τὸν κόσμον; » Ἀντὶ τοῦ, Πῶς αὐτὸν δίκαιον ἔλεγες καὶ κριτήν; Δι' ὧν γὰρ σαυτὸν αἴτιον ἔλεγες τῆς δικαιοσύνης αὐτοῦ, κριτὴν ἂν ὡμολόγεις καὶ δίκαιον. Δικαιοσύνη γὰρ, τέλος κρίσεως· εἰ οὖν ἐπάγει ὀργὴν τοῖς ἁμαρτάνουσι, πῶς αἴτιοι τῆς δικαιοσύνης αὐτοῦ; ἀλλὰ δίκαιον ἐρεῖς, φησίν; Ἀλλ' οὐκ ἔχεις εἰπεῖν. Δίκαιον γὰρ δι' ὧν ἠπόρεις ἀνωμολόγησας. Ὥστε οὐκ εἰσὶν οἱ ἁμαρτάνοντες οὔτε νίκης, οὔτε τῆς Ἀληθείας, οὔτε τῆς δικαιοσύνης αἴτιοι. Εἶτα προάγει καὶ ἑτέρως τὸ ἐπιχείρημα. Εἰ διὰ τοῦ ἐμοῦ ψεύδους, ὡς λέγεις, δοξάζεται ὁ Θεὸς ἀληθὴς, οὐ κατακρίσεως, ἀλλὰ τιμῆς ἀπολαύειν μᾶλλον ὤφειλον. Καὶ πλέον ψεύδεσθαι καὶ ἁμαρτάνειν ἔδει με, ἵνα πλέον δοξάζηται ὁ Θεὸς, καὶ πλέον ἀπήλαυον ἐγὼ τῶν ἀγαθῶν.

A quomodo te punit peecantem? quomodo te pœnis addicit? num illum dices injustum? Et cujus justitiæ ipsius te causam fuisse dicebas? Nam hoc Apostolum significare opinor, cum ait: « Nam quomodo judicabit Deus mundum? hoc est, quomodo eum injustum diceres et judicem? hoc ipso enim quod teipsum causam diceres justitiæ ipsius, judicem fatereris ac justum: nam justitia finis est judicii: quod si iram inducit in peccantes, quomodo illi causa sunt justitiæ ipsius? An ergo justum dices, inquit? Verum id non potes dicere: nam per ea in quibus hærebas, justum esse confessus es. Non sunt itaque peccatores victoriæ aut veritatis aut justitiæ causa. Deinde producit et alio modo argumentum. Si per meum mendacium, ut ais, glo- B rificatur verax Deus, non condemnationem, sed gloriam accipere debueram, **235** et me amplius mentiri ac peccare oportuit, quo amplius glorificaretur Deus, et ego bonis amplius fruerer.

Ἀλλὰ μὴν οὐδεὶς ἂν τοῦτο τολμήσειε λέγειν· δῆλον γὰρ τὸ ἄτοπον. Διὸ καὶ εἴ τινες λέγουσι περὶ ἡμῶν, ὅτι φρονοῦμεν ὡς ἐν τῇ πράξει τῶν κακῶν ἔρχεται ἡμῖν τὰ ἀγαθὰ, ἀπαραίτητον κρῖμα ἕξουσιν, ὅτι εἰς τηλικαύτην συκοφαντίαν ἡμᾶς διασύρουσι. Καὶ ὅρα σοφίαν. Αὐξῆσαι γὰρ θέλων τὸ ἄτοπον, οὐδὲ τοὺς ἀποροῦντας ταῦτα τοῦτο λέγοντας εἰσάγει, ἀλλ' ἑτέρους τινὰς, καὶ βλασφημίαν αὐτὸ καλεῖ· Καθὼς γὰρ, φησὶ, βλασφημούμεθα. Εἰ οὖν οἱ λέγοντες τοῦτο καθ' ἡμῶν ἀπαραίτητον ἕξουσι τὴν δίκην, πολλῷ μᾶλλον οὐκ ἂν τολμήσαιμεν ἡμεῖς οὐδ' εἰς νοῦν παραδέξασθαι, ὅτι ἐν τῇ πράξει τῶν κακῶν παραγίνεται τὰ ἀγαθά. Εἰ δὲ μὴ τοῦτο, οὐδ' ὅτι ἐπὶ πλέον ἁμαρτάνειν δεῖ, ἵνα πλεῖον δοξασθῇ ὁ Θεός. Εἰ δὲ μηδὲ τοῦτο, δῆλον ὡς οὐδὲ τὸ λέγειν, ὅτι Διὰ τοῦ ἐμοῦ ψεύσματος δοξάζεται ὁ Θεὸς ἀληθής. Οὐκ ἄρα αἴτιος Θεῷ οὔτε τῆς ἀληθείας αὐτοῦ, οὔτε τῆς δικαιοσύνης, οὔτε τῆς νίκης αὐτοῦ. « Μὴ ἄδικος ὁ Θεός; » Εἰ δὲ, φησὶν, ἐκ τῆς ἡμῶν ἀδικίας μᾶλλον δείκνυται ἡ ἀλήθεια καὶ ἡ δικαιοσύνη τοῦ Θεοῦ, ὅτι δὴ οὔτε ἡ ἡμῶν ἀδικία ἐκώλυσεν αὐτὸν τὰ δίκαια ποιῆσαι, τουτέστιν εἰς τέλος ἀγαγεῖν τὰ ὑποσχεθέντα τῷ Ἀβραὰμ, καὶ οὐκ ἂν ἄλλως ὤφθη ὁ Θεὸς δίκαιος καὶ ἀληθὴς, εἰ μὴ ἡμεῖς γεγόναμεν ἄδικοι. Εἰ τοῦτό ἐστιν, ἄρα ἀδίκως κολάζει τοὺς αἰτίους αὐτῷ ἀληθείας γενομένους. Εἰ δὲ μὴ ἀδίκως κολάζει, ἄρα οὐχ ἡμεῖς αὐτοῦ τῆς ἀληθείας αἴτιοι. « Κατὰ ἄνθρωπον λέγω. » Ἐπειδὴ γὰρ ἀνθρωπίνοις λογισμοῖς ἐχρήσατο οὐκ ὄντα ἄδικον δεικνὺς τὸν Θεὸν, ἐπάγει· Κατὰ ἄνθρωπον λέγω, φησὶ, τοὺς λογισμοὺς τούτους, ἐπεὶ καὶ ἄλλοι, φησὶν, εἰσὶ λογισμοὶ θειότεροι. Ὡς εἰ εἶπεν, Κατὰ ἀνθρώπινον λογισμὸν λαλήσωμεν· Ἄδικός ἐστιν ὁ Θεός; Μὴ γένοιτο! Πῶς οὖν ὀργὴν ἐπάγει; Ἢ δῆλον ὅτι οὐχ ἡμεῖς αὐτῷ τῆς ἀληθείας καὶ τῆς δικαιοσύνης αἴτιοι, ἀλλ' αὐτὸς ἑαυτῷ.

Atqui id nemo dicere audebit: manifeste enim absurdum est. Ideo licet quidam de nobis dicant, quod sentimus per actionem malorum ventura nobis esse bona, inevitabile habebunt judicium, quia ad tantam nos pertrahunt sycophantiam. Et vide consilii prudentiam: nam rei absurditatem augere volens, non ipsos qui hæsitarent inducit hæc dicentes, sed alios quosdam, et blasphemiam illud appellat. Sicut, inquit, blasphemiis jactatur de nobis. Quod si dicentes hoc de nobis habebunt inevitahile judicium: neque nos auderemus ne in mentem quidem suscipere, quod per malorum ac- C tionem adveniant bona: quod si non audemus, neque id, nempe quod amplius peccaee oporteat ut magis glorificetur Deus; si autem neque hoc, manifestum est quod nec dicere quod meo mendacio glorificetur Deus verax. Itaque Deo causa non sum vel veritatis ipsius vel justitiæ vel victoriæ ejus. « Num injustus Deus? » Quod si ex nostra, inquit, injustitia Dei veritas atque justitia magis ostenditur, quia neque nostra certe injustitia eum prohibuit, ne ea quæ justa sunt ageret, hoc est ad perfectionem et finem deduceret quæ Abrahæ promissa erant; nec alio modo apparuisset Deus justus et verax, nisi nos facti fuissemus injusti: si hoc ita est, ergo injuste eos punit qui fuerunt illi causa veritatis: quod si non injuste punit, igitur nos illi D non sumus causa veritatis. « Humano more loquor. » Quia enim humanis ratiocinationibus usus erat ad ostendendum Deum non esse injustum, subjungit, Humano more loquor, inquit, has ratiocinationes: nam aliæ quoque sunt magis divinæ. Ac si dixisset: Humana ratione loquamur; injustus est Deus? Absit! Quomodo ergo iram inducit? Aut, manifestum est quod nos illi causa non sumus veritatis ac justitiæ, sed ipse sibi ipsi.

Ἐπεὶ πῶς κρινεῖ ὁ Θεὸς τὸν κόσμον; εἰ γὰρ ἡ ἀλήθεια τοῦ Θεοῦ ἐν τῷ ἐμῷ ψεύσματι ἐπερίσσευσεν εἰς τὴν δόξαν αὐτοῦ, τί ἔτι κἀγὼ ὡς ἁμαρτωλὸς κρίνομαι; καὶ μὴ (καθὼς βλασφημούμεθα, καὶ καθώς φασί τινες ἡμᾶς λέγειν) ὅτι

III, 6-8. *Nam quomodo judicabit Deus mundum? Etenim si veritas Dei per meum mendacium excelluit in gloriam ipsius, cur et ego adhuc tanquam peccator judicor? Et non, sicut blasphemiis fertur de nobis, et sicut aiunt quidam nos* **236** *dicere, quod faciamus*

mala, ut veniant bona? quorum judicium justum est.

Si Deus, inquit, esset injustus, nequaquam judicaret mundum: ipsum enim judicare manifestat quod justus sit, natura enim ad judicandum exigit ut justus judicet injustos. « Etenim si veritas Dei, » etc. Idem rursum dicit. Si enim per hoc, inquit, excelluit veritas, justitiaque ac victoria Dei, quia ego inique egi, ego illi mentitus sum, sine ratione judicor: me siquidem retributione potius dignum haberi oportuit, ut qui illi victoriæ ac veritatis potius causa fuissem. Atqui nunc ego causa non sum, idcirco et ego judicor. « In gloriam ipsius. » Ut glorificetur per victoriam et justitiam ac veritatem. « Cur et ego tanquam peccator judicor? » Cur, inquit, tanquam peccatores judicamur, qui Deo causa victoriæ facti sumus? et non fit, quemadmodum aliqui nos arbitrantur dicere? Itaque suggillando aiunt, quod faciamus mala, ut ubi ex hoc Deus victoriam nactus fuerit, rependat nobis bona, ut qui victoriæ causa illi fuerimus per mala quæ perpetravimus. *Alio modo.* Et ne illud, inquit, fiat quod dicere existimamur, quod ex nostra injustitia Deus nos beneficio afficiat, ut qui victoriæ causa illi fuerimus. Ne hoc autem fiat. Quidnam? Venire bona, nosque a Deo affici beneficio, tanquam illi fuerimus victoriæ auctores. Nunc enim contrarium, inquit, accidit, nam etiam judicamur. « Quorum judicium justum est. » Audierant Græci Christianos dicentes: « Ubi abundat delictum, ibi magis exuberavit gratia [10]. » Et ipsi quidem hoc dicebant, quod plenus delictis mundus Filium Dei ad salutem pertraxisset, et ex hoc abundavit in nos gratia. Ipsi autem quod dictum est detorquentes, aiebant Christianos dicere quod peccare oporteat, ut abundet gratia. Quorum, inquit, puta hoc pacto blasphemiis nos impetentium judicium justum est: eo quod bene dicta male interpretantes detorqueant. — Quid ergo? per legem, inquit, ac circumcisionem nihil percipimus, supra reliqua quæ habemus. Quid enim percipimus amplius? Nam antea redditis causis ostendimus Judæos ac Græcos, etc., per defectum dictum est. Ei enim quod dixerat, Quid ergo percipimus amplius? consecutivum erat ut adderetur: Justitiam quæ ex fide, quod in sequentium progressu dicit: **237** « Justitiam Dei per fidem Jesu Christi. » Quid nos ergo, inquit, amplius percipimus? Justitiam quæ est ex fide. Nam antea redditis causis ostendimus. Quomodo autem antea redditis causis ostendit? Græcos quidem redarguendo quod cognitionem naturalem corrupissent, cum ait: « Deus enim ipsis manifestavit, » et: « Cum Deum cognovissent, » non sicut Deum glorificaverunt aut gratias egerunt. Judæos vero legis transgressores, cum dicit: « Qui in lege gloriaris, » et ostendens quod apud illos quidem

A Ποιήσωμεν τὰ κακὰ, ἵνα ἔλθῃ τὰ ἀγαθά; ὧν τὸ κρῖμα ἔνδικόν ἐστι.

Εἰ ἦν, φησὶν, ἄδικος, οὐκ ἂν ἔκρινε τὸν κόσμον. Αὐτὸ γὰρ τὸ κρίνειν δηλοῖ, ὅτι δίκαιός ἐστι· φύσις γὰρ αὕτη τοῦ κρίνειν, τὸ τὸν δίκαιον κρίνειν τοὺς ἀδίκους. « Εἰ γὰρ ἡ ἀλήθεια τοῦ Θεοῦ, » καὶ τὰ ἑξῆς. Τὸ αὐτὸ πάλιν λέγει. Εἰ γὰρ διὰ τοῦτο, φησὶν, ἐπερίσσευσεν ἡ ἀλήθεια καὶ ἡ δικαιοσύνη καὶ ἡ νίκη τοῦ Θεοῦ, ἐπειδὴ ἐγὼ ἠδίκησα, καὶ ἐψευσάμην αὐτὸν, ἀλόγως κρίνομαι. Ἔδει γάρ με καὶ ἀμοιβῶν ἀξιωθῆναι, ὡς αἴτιον αὐτῷ τῆς νίκης καὶ ἀληθείας. Ἀλλὰ νῦν οὐκ ἐγὼ αἴτιος, τοιγαροῦν καὶ κρίνομαι. « Εἰς τὴν δόξαν αὐτοῦ. » Ἵνα δοξάζηται ἐπὶ νίκῃ καὶ δικαιοσύνῃ καὶ ἀληθείᾳ. « Τί ἔτι κἀγὼ ὡς B ἁμαρτωλὸς κρίνομαι; » Τί κρινόμεθα, φησιν, ὡς ἁμαρτωλοὶ, οἱ αἴτιοι νίκης Θεῷ γενόμενοι; καὶ μὴ γίνεται καθὼς τινες ἡμᾶς νομίζουσι λέγειν; Τοιγαροῦν καὶ κωμῳδοῦσιν, ὅτι Ποιήσωμεν τὸ κακὸν, ἵνα ἐκ τούτου νικήσας ὁ Θεὸς, ἀμείψηται ἡμᾶς εὐεργεσίαις, ὡς αἰτίους νίκης αὐτῷ γενομένους, ἐξ ὧν κακῶς ἐπράξαμεν. — Ἄλλως. Καὶ μὴ γένηται ἐκεῖνο, φησὶν, ὅπερ λέγειν νομιζόμεθα, ὅτι ἐκ τῆς ἀδικίας ἡμῶν εὐεργετεῖ ἡμᾶς ὁ Θεὸς, ὡς αἰτίους αὐτῷ νίκης. Μὴ γένηται δὲ ἐκεῖνο. Ποῖον; Τὸ ἐλθεῖν τὰ ἀγαθὰ, καὶ τὸ εὐεργετεῖσθαι παρὰ τῷ Θεῷ, ὡς αἰτίους αὐτῷ νίκης. Νῦν γὰρ, φησὶ, τὸ ἐναντίον, καὶ τιμωρούμεθα. « Ὧν τὸ κρῖμα ἔνδικόν ἐστι. » Ἤκουσαν Ἕλληνες τῶν Χριστιανῶν λεγόντων, « Ὅπου ἐπλεόνασεν ἡ ἁμαρτία, ὑπερεπερίσσευσεν ἡ χάρις. » C Καὶ αὐτοὶ μὲν ταῦτα ἔλεγον, ὅτι πλεονάσας ὁ κόσμος ἁμαρτημάτων, αὐτὸν τὸν Υἱὸν τοῦ Θεοῦ ἐπεσπάσατο εἰς σωτηρίαν. Καὶ ἐκ τούτου ἐπλεόνασεν εἰς ἡμᾶς ἡ χάρις. Αὐτοὶ δὲ διασύροντες τὸ εἰρημένον, ἔφασκον τοὺς Χριστιανοὺς λέγειν, δεῖν ἁμαρτάνειν, ἵνα πλεονάσῃ ἡ χάρις. Ὧν, φησὶ, δηλονότι τῶν οὕτως βλασφημούντων ἡμᾶς, τὸ κρῖμα ἔνδικόν ἐστιν, ὅτι τὰ καλῶς εἰρημένα κακῶς μεθερμηνεύοντες διασύρουσιν. — [ΣΕΥΗΡ.] Τί οὖν; διὰ τοῦ νόμου, φησὶ, καὶ τῆς περιτομῆς οὐδὲν προκατέχομεν πλέον ὧν ἔχομεν. Τί οὖν κατέχομεν περισσόν; προῃτιασάμεθα γὰρ Ἰουδαίους τε καὶ Ἕλληνας, καὶ τὰ ἑξῆς. Ἐλλιπῶς εἴρηται. Τῷ γὰρ, Τί οὖν κατέχομεν περισσόν; ἀκόλουθον ἦν ἐπαγαγεῖν, τὴν ἐκ πίστεως δικαιοσύνην, ὅπερ ἐν τοῖς ἑξῆς προϊὼν λέγει. D « Δικαιοσύνην Θεοῦ, διὰ πίστεως Ἰησοῦ Χριστοῦ. » Τί οὖν κατέχομεν, φησὶ, περισσὸν ἡμεῖς; Τὴν ἐκ πίστεως δικαιοσύνην. Προῃτιασάμεθα γὰρ Ἰουδαίους τε καὶ Ἕλληνας. Πῶς δὲ προῃτιάσατο; ἐν τῷ Ἕλληνας μὲν ἀπελέγξαι, διαφθείραντας τὴν φυσικὴν γνῶσιν, ἐν οἷς ἔφη· « Ὁ Θεὸς γὰρ αὐτοῖς ἐφανέρωσε. » Καὶ, « Ὅτι γνόντες τὸν Θεὸν, οὐχ ὡς Θεὸν ἐδόξασαν ἢ εὐχαρίστησαν. » Ἰουδαίους δὲ, παραβεβηκότας τὸν νόμον, δι' ὧν φησιν· « Ὃς ἐν νόμῳ καυχᾶσαι. » Καὶ δείξας ὅτι παρ' οἷς μὲν ἡ φύσις ἠσθένησε, παρ' οἷς δὲ καὶ ἡ φύσις καὶ ὁ νόμος, ἀκολούθως τὴν ἐκ τοῦ Εὐαγγελίου χάριν εἰσάγει, καί φησι·

[10] Rom. v, 20.

Τί ἔχομεν ἡμεῖς ἐν τῆς χάριτος περισσὸν καὶ ἐξαίρετον; Τὴν πίστιν τὴν διὰ Ἰησοῦ Χριστοῦ, δικαιοσύνης οὖσαν ἀπεργαστικήν.

A infirmior fuit natura, apud hoc autem et lex et natura. Consecutive gratiam quæ est ex Evangelio inducit, et ait: Quid nos ex gratia habemus amplius et excellens? Fidem quæ per Jesum justitiæ operatrix est.

ΚΕΦΑΛ. Ε'.

Περὶ χάριτος δι' ἧς ἄνθρωποι μόνον δικαιοῦνται, οὐ κατὰ γένος διακεκριμένως, ἀλλὰ κατὰ Θεοῦ δόσιν ἰσοτίμως κατὰ τὸν Ἀβραὰμ τύπον.

CAPUT V.

De gratia qua sola homines justificantur, nullum discernendo genus, sed Dei dona juxta Abrahæ typum æqualiter honorantur.

Τί οὖν; προεχόμεθα; Οὐ πάντως· προῃτιασάμεθα γὰρ Ἰουδαίους τε καὶ Ἕλληνας πάντας ὑφ' ἁμαρτίαν εἶναι, καθὼς γέγραπται, ὅτι Οὐκ ἔστι δίκαιος οὐδὲ εἷς· οὐκ ἔστιν ὁ συνιῶν, οὐκ ἔστιν ὁ ἐκζητῶν τὸν Θεόν. Πάντες ἐξέκλιναν, ἅμα ἠχρειώθησαν· οὐκ ἔστι ποιῶν χρηστότητα, οὐκ ἔστιν ἕως ἑνός. Τάφος ἀνεῳγμένος ὁ λάρυγξ αὐτῶν· ταῖς γλώσσαις αὐτῶν ἐδολιοῦσαν. Ἰὸς ἀσπίδων ὑπὸ τὰ χείλη αὐτῶν. Ὧν τὸ στόμα ἀρᾶς καὶ πικρίας γέμει· ὀξεῖς οἱ πόδες αὐτῶν ἐκχέαι αἷμα. Σύντριμμα καὶ ταλαιπωρία ἐν ταῖς ὁδοῖς αὐτῶν. Καὶ ὁδὸν εἰρήνης οὐκ ἔγνωσαν, οὐκ ἔστι φόβος Θεοῦ ἀπέναντι τῶν ὀφθαλμῶν αὐτῶν.

Quid igitar? præcellimus? Nullo modo. Nam antea redditis causis ostendimus et Judæos et Græcos omnino sub peccato esse, sicut scriptum est: Non est justus, ne unus quidem, non est qui intelligat, non est qui exquirat Deum; omnes declinaverunt, simul inutiles facti sunt, non est qui faciat bonitatem, non est usque ad unum. B *Sepulcrum apertum guttur eorum, linguis suis dolose agebant, venenum aspidum sub labiis eorum. Quorum os exsecratione et amaritudine plenum est, veloces pedes eorum ad effundendum sanguinemi. Contritio et miseria in viis eorum. Viam pacis non cognoverunt, non est timor Dei coram oculis eorum.*

Τί οὖν προεχόμεθα; Τὸ χωρίον τοῦτο διττῶς δύναται ἀναγνωσθῆναι, καὶ δύο καὶ τὰς ἐννοίας ἔχειν. Μίαν μὲν, ὡς ἀπὸ τῶν Ἰουδαίων προτεινόμενον, ἑτέραν δὲ, ὡς ἀπὸ τῶν ἐν ἀκροβυστίᾳ πιστῶν προβαλλόμενον. Εἰ μὲν γὰρ ἀναγνῶμεν, «Τί οὖν προεχόμεθα;» ἅμα συνείροντες τῷ ἐρωτηματικῷ μορίῳ τό; «Προεχόμεθα,» ὡς ἀπὸ τῶν Ἰουδαίων δηλοῦται προτεινόμενον, καὶ ἔννοιαν ἔχοι ἂν ταύτην· Τί οὖν, φησὶ, προέχομεν, καὶ τί ἐκερδήσαμεν, προκριθέντες τῶν ἀκροβύστων; Πρὸς οὓς τὸ, Οὐ πάντως, ἀπόκρισις ἀποδίδοται· τουτέστιν, Οὐκ ἐκ παντὸς τρόπου κέρδος ἡμῖν τοῦτο. Μὴ φυλάξασι γὰρ τὰ ἐμπιστευθέντα, οὐδὲ μία διαφορὰ, οὐδὲ κέρδος, ἀλλὰ καὶ ἡ τιμωρία μείζων. Οὕτως μὲν εἰ ἐν συνεπείᾳ τὸ, Τί οὖν, μετὰ τοῦ προεχόμεθά τις ἀναγνῷ. Εἰ δὲ κατὰ διαστολὴν ἄμφω ποιῶν ἐρωτηματικὰ, καὶ τὸ, τί οὖν, καὶ τὸ προεχόμεθα· καὶ ἀπὸ τῶν ἀκροβύστων πιστῶν εἴη ἂν διαπορούμενον. Ἐπειδὴ γὰρ προεῖπεν ὅτι πολὺ τὸ περισσὸν τοῦ Ἰουδαίου, ἐπάγει ὁ ἀκρόβυστος διαπορῶν καὶ λέγων· Τί οὖν; Προεκρίθησαν ἐκεῖνοι, προέλαβον, ἡμεῖς προελήφθημεν, προεχόμεθα; ποῦ ἡ τοῦ Θεοῦ δικαιοσύνη; πρὸς οὓς ὁ θεῖος Παῦλός φησι, Μὴ γένοιτο! Οὐ πάντως γὰρ, φησί. Μὴ κατορθώσαντες μὲν, ὑπαίτιοί εἰσιν, ὥσπερ καὶ ὑμεῖς μὴ κατορθώσαντες, κατορθωσάντων δὲ ἑκατέρων, ἴση ἡ σωτηρία, ὥστε οὐ προέχεσθε. — Ἄλλως. Μάχεσθαι δοκεῖ τὸ «Τί οὖν προεχόμεθα,» καὶ ἑξῆς, πρὸς τὸ εἰρημένον, ὅτι Πολὺ κατὰ πάντα τρόπον τὸ περισσὸν τῶν Ἰουδαίων, καὶ ἡ ὠφέλεια τῆς περιτομῆς. Λέγει γὰρ ἐκεῖ μὲν προκεκρίσθαι, καὶ πλέον τοὺς περιτετμένους τῶν ἀκροβύστων ἔχειν, ἐνταῦθα δὲ οὐδὲν προέχειν. Ἢ οὐκ ἔστι μαχόμενον; Ἐκεῖ μὲν γὰρ πλέον ἔχειν φησὶν, ἀπὸ τῆς φιλανθρωπίας καὶ ἀληθείας τοῦ Θεοῦ, ὅτι τὰ Λόγια κατεπίστευσεν, ὅτι τὰς ὑποσχέσεις ἐπλήρωσε, μὴ κωλυθεὶς ὑπὸ τῶν ἀπιστησάντων. Ἐνταῦθα δὲ αὐτὰ καθ' ἑαυτὰ τὰ πρόσωπα

238 Τί οὖν προεχόμεθα; Dupliciter legi potest hæc particula ac duplicem habere sententiam. Unam quidem ut a Judæis prolata sit, alteram vero ut a præputiatis fidelibus in medium afferatur. Etenim si legamus. Quid ergo præcellimus, simul connectentes ante interrogativam particulam verbum Præcellimus, tanc quasi a Judæis prolatum significatur: et hanc potest habere intelligentiam: Quid ergo, ait, præcellimus et quid lucrifecimus, quod C præputiatis sumus præpositi? quibus datur illa responsio: Nullo modo, hoc est, id nullo modo nobis cedet lucro, qui non servavimus quæ nobis commissa erant: neque ulla excellentia aut lucrum, quin potius acrior pœna. Ita quidem declaratur si quis in consequentia legat, Quid ergo, simul eum προεχόμεθα (ut significet *præcellimus*). Si vero per distinctionem, utrumque faciat interrogativum, et τὸ οὖν et προεχόμεθα; et a præputiatis fidelibus in quæstionem afferatur. Quia enim prædixit multam esse Judæi excellentiam, subjungit dubitando præputiatus et ait: Quid ergo? Antepositi sunt illi ac præverterunt, nos vero præoccupati sumus et superati? (Nam ita passive capitur προεχόμεθα), ubi est Dei justitia? Quibus divi- D nus Paulus, Absit! inquit, nullo modo. Illi si virtutes quidem bonaque opera negligant, pœnis sunt obnoxii, sicut et vos cum bona negligeretis opera, utrisque autem bene operantibus æqualis est salus: non igitur excedimini. — *Aliter*. Pugnare videtur « Quid igitur? præcellimus, » idque quod sequitur, cum eo quod dictum est: Multa per omnem modum est excellentia Judæi, ac circumcisionis utilitas. Nam ibi dicit eos antepositos esse et aliquid habere excellentiæ circumcisos supra præputiatos: hic autem nihil præcellere. Aut fortassis nulla est repugnantia. Nam ibi aliquid excellentiæ dicit eos habere ob Dei videlicet benignitatem ac veritatem,

qui illis eloquia concredidit, qui promissiones complevit, nullo accepto impedimento per incredulos: hic autem ipsas confert per se personas circumcisorum ac præputiatorum: et dicit ipsis nihil alteros alteris præcellere Siquidem qui virtutem colunt cujuscunque sint ordinis, beneficio similiter fruuntur: rursumque transgressores, sive ex circumcisis sint, sive præputiatis, consimilem sibi ipsis pœnam conciliabunt.

239 Non itaque pugnant. Nihil præcellimus: et, Multa est excellentia Judæi, ac circumcisionis utilitas: juxta alium enim modum ibi dictum est, juxta alium hic comparatio tradita est. Cum ergo in superioribus dixisset Excellentia Judæi, ac docuisset Judæum habere excellentiam, ob concreditam legem, nunc ostendit ipsos nullam habere excellentiam, quod illam non servaverint: quin potius tanto inferiores esse quanto pejus est ex scientia pe care. Quid ergo? habemus, inquit, nos Judæi aliquid excellentiæ? Nihil, inquit. Cur id tandem? Quia omnes sub peccato eramus tam Judæi quam Græci. « Et Judæos et Græcos omnino sub peccato esse. » Nihil ergo Judæo est excellentiæ, inquit, ex lege, quam non servavit: neque præputiato, quippe qui peccavit. Nullus ergo excelsum quidquam hobet præ altero. Siquidem redditis causis ostendimus, hoc est convicimus, omnes esse peccato obnoxios. Deinde ne id novum esse videatur, David ac Isaiam testes adducit. « Simul. » Cum eo videlicet qui est in præputio. « Inutiles facti sunt. » Protinus ut a Deo declinaverunt, inutiles et abjecti facti sunt. « Sepulcrum, » etc. Hæc obtrectatoribus conveniunt. « Contritio et miseria in viis eorum. » Nam vias conversationem dicit et vitam; contritionem auten et miseriam peccata. Nihil enim adeo mentem corpusque conterit et exhaurit ac peccatum. « Viam pacis non cognoverunt. » Viam pacis dicit utilem vivendi modum.

III, 19, 20. *Scimus autem quod quæcunque lex dicit, his qui in lege sunt loquitur: ut omne os obturetur, et obnoxius fiat totus mundus Deo, eo quod ex operibus legis non justificabitur omnis caro in conspectu ejus.*

Ne dicant Judæi: Et quid hæc ad nos? Omnino enim de nobis dicta non sunt. Utique, inquit, vos tangunt. Omnes namque hoc scimus quod quæcunque dicit lex (vocat autem legem, omne Vetus Instrumentum) his qui in lege sunt loquitur. Quæ erat enim necessitas, inquit, ut David exteros argueret et non suos? aut ut Isaias, qui ad Judæorum correctionem emissus erat, alios carperet? « His qui in lege sunt loquitur. » Caute admodum hoc **240** posuit. Neque enim dixit: De his qui sunt in lege, sed, « His qui sunt in lege. » Multa siquidem et de Babyloniis dicit, Persisque et Medis ac Ægyptiis, aliisque plurimis nationibus. Attamen etiam quæ de his erant vaticinia, Judæis afferebat qui in lege erant, hoc est sub lege. « Ut omne os obturetur. » Ostendit magnifice loquentes de se Judæos. Ob hoc ergo arguebantur a prophetis, quo

A συγκρίνει τῶν ἀκροβύστων καὶ τῶν περιτετμημένων, καὶ λέγει αὐτοῖς μηδὲν ἑτέρους ἑτέρων προέχειν. Οἵ τι γὰρ κατορθοῦντες τὴν ἀρετὴν ὁποίας ἂν εἴη' συντάξεως, ὁμοίως τῆς εὐεργεσίας ἀπολαύουσιν. Οἵ τε πάλιν παραβαίνοντες, κἄν τε τῶν ἀκροβύστων εἶεν, κἄν τε τῶν ἐμπεριτόμων, τὴν ὁμοίαν τιμωρίαν ἑαυτοῖς ἐπισπάσονται·

Ὥστε οὐ μάχεται τὸ, οὐδὲν προεχόμεθα, καὶ τὸ, πολὺ τὸ περισσὸν τοῦ Ἰουδαίου καὶ ἡ ὠφέλεια τῆς περιτομῆς. Κατ' ἄλλον γὰρ ορόπον ἐκεῖ εἴρηται, καὶ κατ' ἄλλον νῦν ἡ σύγκρισις παρείληπται. Ἄνω εἰπὼν τὸ περισσὸν τοῦ Ἰουδαίου, καὶ διδάξας ἔχειν τι περισσὸν τὸν Ἰουδαῖον διὰ τὸ ἐγχειρισθῆναι τὸν νόμον, B νῦν δείκνυσι μηδὲν ἔχειν περισσὸν, ὡς μὴ φυλάξαντα αὐτόν. Μὴ ὅτι καὶ ἔλαττον, ὅσον τὸ ἐν γνώσει ἁμαρτάνειν χεῖρον. Τί οὖν; ἔχομεν, φησὶν, ἡμεῖς οἱ Ἰουδαῖοι πλέον τι; Οὐδὲν, φησί. Τί δή ποτε; Ὅτι πάντες ὑπὸ ἁμαρτίαν ἐσμὲν, Ἰουδαῖοί τε καὶ Ἕλληνες. « Ἰουδαίους τε καὶ Ἕλληνας, πάντως ὑφ' ἁμαρτίαν εἶναι. » Οὐδὲν οὖν, φησὶ, τῷ Ἰουδαίῳ πλέον ἐκ τοῦ νόμου· οὐκ ἐφύλαξε γάρ· οὐδὲ τῷ ἀκροβύστῳ· ἥμαρτε γάρ. Οὐδεὶς οὖν ἔχει πλέον τοῦ ἄλλου. Καὶ γὰρ πάντας ᾐτιασάμεθα, τουτέστιν ἠλέγξαμεν, ὄντας ὑφ' ἁμαρτίαν. Εἶτα ἵνα μὴ δόξῃ ἐπαχθὲς εἶναι, τὸν Δαβὶδ καὶ Ἡσαΐαν φέρει μάρτυρας. « Ἅμα. » Τῷ ἐν ἀκροβυστίᾳ δηλονότι « Ἠχρειώθησαν, » Ἅμα τῷ ἐκκλῖναι ἀπὸ Θεοῦ, ἀχρεῖοι καὶ ἀπερριμμένοι γεγένηνται. « Τάφος, » καὶ τὰ ἑξῆς· Ταῦτα τοῖς καταλαλοῦσι πρέπει. « Σύντριμμα καὶ ταλαιπωρία ἐν ταῖς C ὁδοῖς αὐτῶν. » Ὁδοὺς τὴν πολιτείαν φησὶ καὶ τὴν ζωήν· σύντριμμα δὲ καὶ ταλαιπωρίαν, τὰς ἁμαρτίας. Οὐδὲν γὰρ οὕτως ἐπιτρίβει καὶ ἐξίτηλον ποιεῖ ψυχὴν καὶ σῶμα, ὡς ἁμαρτία. « Ὁδὸν εἰρήνης οὐκ ἔγνωσαν. » Τὴν χρηστὴν λέγει πολιτείαν.

Οἴδαμεν δὲ ὅτι ὅσα ὁ νόμος λέγει, τοῖς ἐν τῷ νόμῳ λαλεῖ· ἵνα πᾶν στόμα φραγῇ, καὶ ὑπόδικος γένηται πᾶς ὁ κόσμος τῷ Θεῷ. Διότι ἐξ ἔργων νόμου οὐ δικαιωθήσεται πᾶσα σὰρξ ἐνώπιον αὐτοῦ.

Ἵνα μὴ λέγωσιν Ἰουδαῖοι, Καὶ τί πρὸς ἡμᾶς ταῦτα; Οὐ πάντως γὰρ περὶ ἡμῶν εἴρηται. Ναὶ, φησὶ, πρὸς ὑμᾶς. Πάντες γὰρ τοῦτο ἴσμεν, ὅτι ὅσα ὁ νόμος λέγει (νόμον δὲ λέγει πᾶσαν τὴν Παλαιὰν), τοῖς ἐν τῷ D νόμῳ λαλεῖ. Ποία γὰρ ἦν, φησὶν, ἀνάγκη τῷ Δαυῒδ ἑτέρων κατηγορεῖν καὶ οὐχὶ τῶν οἰκείων, καὶ ἄλλους ἐλέγχειν, τὸν εἰς διόρθωσιν Ἰουδαίων ἀποσταλέντα Ἡσαΐαν; « Τοῖς ἐν τῷ νόμῳ λαλεῖ. » Σὺν πολλῇ καὶ τοῦτο τέθεικεν ἀκριβείᾳ. Οὐ γὰρ εἶπε, Περὶ τῶν ἐν νόμῳ, ἀλλὰ, « Τοῖς ἐν νόμῳ. » Πολλὰ γὰρ καὶ περὶ Βαβυλωνίων λέγει, Περσῶν τε καὶ Μήδων καὶ Αἰγυπτίων, καὶ ἑτέρων πλείστων ἐθνῶν. Ἀλλ' ὅμως Ἰουδαίους καὶ τὰς περὶ τούτων προῤῥήσεις προσέφερεν τοῖς ἐν τῷ νόμῳ, τουτέστι τοῖς ὑπὸ νόμον. « Ἵνα πᾶν στόμα φραγῇ. » Δείκνυσι μεγαλοῤῥήμονας τοὺς Ἰουδαίους. Διὰ τοῦτο τοιγαροῦν ἠλέγχοντο ὑπὸ τῶν προφητῶν, ἵνα τῶν μεγαλοῤῥημόνων ἀπο-

φραγῇ τὰ στόματα. « Καὶ ὑπόδικος γένηται πᾶς ὁ κόσμος τῷ Θεῷ. » Τοιοῦτόν τι αἰνίττεται· Διὰ τοῦτο, φησὶν, οἱ προφῆται διήλεγξαν, καὶ ἔδειξαν τοὺς Ἰουδαίους εἰκῇ μεγαλοῤῥημονοῦντας, μᾶλλον δὲ ὅλον τὸν κόσμον ὑπεύθυνον ἁμαρτίαις, ἵνα προοδοποιήσωσι τῇ πίστει, καὶ γινώσκοντες οἱ ἄνθρωποι ὅτι οὔτε ἀπὸ νόμου καὶ περιτομῆς, οὔτε ἀπὸ ἀκροβυστίας ἔνι σωθῆναι, εὐχερῶς τῷ Χριστῷ προσέλθωσι, τῷ χάριτι σώζοντι τὸ γένος τῶν ἀνθρώπων. Καὶ ὑπόδικος, ὑπόχρεος εἰς τὸ πιστεῦσαι Χριστῷ τῷ Θεῷ. Εἰ γὰρ τοῖς ὑπὸ νόμον εἴρηται ὑπ' αὐτῶν τῶν προφητῶν, ὅτι οὐκ ὀρθοποδοῦσιν, ἀλλὰ πόῤῥω τῆς ὀρθῆς βαδίζουσι πολιτείας, τὰ δὲ ἔθνη πολλῷ μᾶλλον ὑπάρχει ἐν ἀπωλείᾳ καὶ πλάνῃ, δηλονότι πᾶς ὁ κόσμος ὑπόχρεος ἐστι πιστεῦσαι Χριστῷ τῷ Θεῷ τῷ μόνῳ δυναμένῳ ῥύσασθαι καὶ Ἰουδαίους καὶ Ἕλληνας καὶ πάντα τὸν κόσμον διὰ τῆς οἰκείας χάριτος ἐκ τῶν ἁμαρτημάτων αὐτῶν καὶ τῆς μακρᾶς πλάνης καὶ ἀπωλείας αὐτῶν. Εἶτα πάλιν ὥσπερ ἀντιπίπτον λύει. Ἵνα γὰρ μή τις εἴπῃ, Τί οὖν; ὁ νόμος οὐδὲν ὠφέλησεν; ἐπάγει τὸ, « Διότι ἐξ ἔργων νόμου οὐ δικαιωθήσεται πᾶσα σάρξ. » Ὡς εἰ ἔλεγεν, ὅτι « Ὠφέλει ἂν ἴσως ὁ νόμος, εἰ ἐφύλαξαν οἱ παρειληφότες τὰ προστάγματα αὐτοῦ, ἐπειδὴ δὲ οὐκ ἐφύλαξαν, ἐκ περιστάσεως καὶ ἔβλαψεν, οὐ τῇ ἑαυτοῦ φύσει, ἀλλὰ τῇ τῶν μὴ φυλαξάντων γνώμῃ. « Διότι ἐξ ἔργων. » Εἶτα ἵνα μὴ πάλιν ἀνακιοπαθήσωσιν Ἰουδαῖοι συγκαταριθμούμενοι παντὶ τῷ κόσμῳ εἰς τὸ ὑπόδικοι εἶναι, πάλιν τὰ κατ' αὐτοὺς ἐξετάζει. « Πᾶσα σάρξ. » Οὐδὲ γὰρ ἐπλήρωσε τὰ ἐν τῷ νόμῳ.

Διὰ γὰρ νόμου ἐπίγνωσις ἁμαρτίας. Νυνὶ δὲ χωρὶς νόμου δικαιοσύνη Θεοῦ πεφανέρωται, μαρτυρουμένη ὑπὸ τοῦ νόμου καὶ τῶν προφητῶν.

Καὶ τί λέγω ὅτι οὐδὲν ὠφελεῖσθε Ἰουδαῖοι ἐκ τοῦ νόμου, εἰς τὸ μὴ γενέσθαι ἅμα τῷ παντὶ κόσμῳ ὑπόδικοι; Μενοῦνγε ἐξετάζων τις, εὑρήσει καὶ βλαβέντας ὑμᾶς ὑπὸ τοῦ νόμου, οὐ παρὰ τὴν αὐτοῦ φύσιν, ἀλλὰ παρὰ τὴν ὑμῶν κακίαν. Πῶς; Ὅτι τὸ γνῶναι τὴν ἁμαρτίαν, διὰ τοῦ νόμου ἔχετε· τὸ δὲ ἐν γνώσει ἁμαρτάνειν, χαλεπώτερον τοῦ ἐν ἀγνοίᾳ. — Ἄλλο. [ΓΕΝΝΑΔΙΟΥ.] Εἰ τοῦτο, φησὶν, ὁ νόμος ἐλυσιτέλησεν, ἐγνώρισεν ἡμῖν τὴν ἁμαρτίαν οὐ τῷ ἀπαγορεῦσαι μόνον τὴν πρᾶξιν τῶν ἀτόπων, ἀλλὰ καὶ τῷ παρακούοντας αὐτοῦ, τιμωρεῖσθαι. Μὴ ἐπιφερομένης γὰρ κολάσεως τοῖς ἁμαρτάνουσιν, οὐκ ἂν ἐγνωρίσαμεν αὐτήν. Διὰ τούτων τοίνυν πάντων ἀκριβῶς συστήσας ὑφ' ἁμαρτίαν πάντας ὄντας, ἐπάγει λοιπὸν δεικνὺς τοῦ οἰκείου λόγου τὸ περιττόν. « Νυνὶ δέ. » Ἐπιδείξας αὐτοὺς μηδὲν ὠφελημένους ἐκ τοῦ νόμου, καὶ εἰς ἐπιθυμίαν ἀγαγὼν μεθόδου σῶσαι δυναμένης, εὐκαίρως εἰς τὴν πίστιν εἰσβάλλει Χριστοῦ. « Δικαιοσύνη Θεοῦ. » Εἰ μετὰ νόμου, φησὶν, ἡμάρτομεν, πῶς ἂν σωθείημεν, εἴποι τις, χωρὶς νόμου; Διὰ τῆς ἐκ Θεοῦ δικαιοσύνης, φησὶ, τῆς παρὰ Θεοῦ διδομένης. Ὅπου δὲ Θεὸς δίδωσι, μὴ ἀμφίβαλλε, ἄνθρωπε. Ἡ δικαιοσύνη Θεοῦ, ἡ ἀπὸ Θεοῦ δικαίωσις

A inaniter sese jactantium obturarentur ora. « Et obnoxius fiat totus mundus Deo. » Tale quidpiam subindicat: Propterea prophetæ, inquit, Judæos redarguerunt, illosque ostenderunt inaniter sese jactare, imo totum mundum reum esse peccato: quo fidei viam præstruerent, et cognoscentes homines quod neque circumcisionis lege, neque a præputio salvari daretur, ad Christum facile accederent, qui per gratiam facit salvum genus humanum. Et obnoxius, id est debitor ad credendum Christo Deo. Si enim his qui sub lege erant, a prophetis dictum est [11], quod non recto pede incederent, sed longe a recta conversatione graderentur: gentes autem multo magis in perditione sunt ac errore: omnis plane mundus obnoxius est, ut in Christum
B Deum credat, qui solus et Judæos et Græcos liberare potest, totumque mundum sua gratia a peccatis longoque errore ac perditione illorum. Deinde rursum quasi objectionem solvit. Ne quis enim dicat: Quid ergo? nihil profuit lex? subjungit: « Eo quod ex operibus legis non justificabitur « omnis caro. » Ac si diceret: Profuisset fortassis lex, si eam servassent, qui ejus præcepta susceperant: verum cum non servaverint, ex assistentia etiam nocuit, non sui natura, sed eorum animo qui non servaverunt. « Eo quod ex operibus, » Deinde ne rursum indigne ferant Judæi, quod toti mundo connumerentur in eo quod sint obnoxii: iterum ea quæ adversus illos sunt exquirit. « Omnis caro. » Neque enim implevit quæ in lege sunt.

C III, 20, 21, « Nam per legem cognito peccati. « Nunc autem sine lege justitia Dei manifesta est, « dum comprobatur testimonio legis ac prophe« tarum. »

241 Et quid dico quod vos Judæi nihil adjuti sitis ex lege quo minus essetis simul cum universo mundo obnoxii? Quinimo si quis diligentius scrutetur, inveniet etiam detrimentum vos ex lege accepisse: non propter ejus naturam, sed ob vestram malitiam. Quonam pacto? Nam peccati cognitionem per legem habetis: peccare autem ex scientia gravius est quam ignorantia. — *Aliter*. Ad hoc, inquit, lex profuit quod peccatum nobis notum fecit: non ex eo tantum quod illicitum opus prohibeat, sed etiam quod sibi inobedientes ulciscatur. Etenim
D nisi supplicium inflixisset, nequaquam ipsum cognovissemus. Postquam ergo ex his omnibus constituit universos sub peccato, subdit deinceps ostendens suæ prædicationis excellentiam. « Nunc autem. » Ubi eos ostendisset nihil ex lege adjutos esse et ad concupiscentiam duxisset methodum quæ salvare poterat: opportune Christi fidem aggreditur. « Justitia Dei. » Si habita, inquit, lege peccavimus, quo ergo modo, dicat quispiam, absque lege salvari possemus? Per justitiam Dei, inquit, quæ videlicet datur a Deo. Ubi autem Deus illam tribuat, ne ambigas, o homo. Aut justitia Dei est justi-

[11] II, Reg. XVIII, 21.

ficatio et absolutio. seu liberatio a peccatis, a quibus non potuit lex liberare. « Manifestata est. » Quod manifestatur, planum est quod antea fuerit, quanquam occultaretur. Fugiens itaque innovationem et ne recens videretur ejus prædicatio, dixit : « Manifestata est ; » nec id modo vulgari, verum etiam prius nacta est, testimonium a lege et prophetis.

III, 22 24. « Justitia autem Dei per fidem Jesu « Christi in omnes et super omnes qui credunt. « Non enim est distinctio, nam omnes peccaverunt, « et posteriores sunt gloria Dei : gratisque justi- « ficantur per gratiam ipsius. »

Justitia Dei per fidem· » Quænam justitia, dixerit quispiam, aut quomodo a Deo data? Deinde ne novum aliquid audire sibi videantur, si omnino salvari possint nihil contribuentes ostendit quod etiam credere sit contribuere, ipsum enim credere indiget animi fortitudine. Ideo ait : « Per fidem, » ostendens ex hoc nos quoque aliquid conferre. « In omnes, et super omnes. » In omnes, inquit, Judæos, qui credunt **242** ut qui apud se et ex ipsis haberent salutis causam, ipsum nempe Christum. Super omnes autem ethnicos dicit, qui a Judæis crediderint, et extenta sit super eos gratia. Verum et hos, inquit, et illos fecit gratiæ participes, non quoscunque, sed credentes. Et iterum, quia merito communis est gratia, quæ est erga omnes. « Non enim est distinctio. » Rursum Judæos ostendit nihil excellentiæ habere præ gentibus. « Nam omnes peccaverunt. » Ne mihi, inquit, dicas : Ego Judæus sum, qui superne Deum cognovi, hic autem extraneus est et barbarus. Profecto si omnes peccaverunt, habent quoque id omnes, ut simili æquitate salvi fiant. Non enim est differentia, sive descrimen Judæi ac gentilis, utrique similiter peccaverunt. « Et posteriores sunt gloria Dei, » etc. Siquidem ne tu, inquit, mihi dicas : Græci gravius peccaverunt. Nonne tu gloria ac beneficentia Dei posterior es? gratisque, hoc est, absque tuis rectis operibus, salvaris? ac rursum ita ut nihil conferas aliud præter fidem? Cumque justificeris, gratis justificaris : ac post Dei gloriam ac beneficentiam accedis? « Posteriores sunt gloria Dei, » postmodum fuerunt, non prævenerunt ad glorificandum Deum. Exciderant omnes ab honorando Deum : Judæi quidem præceptorum legis transgressores facti ; ethnici vero idola colentes. Ideo omnes qui in Deum crediderunt gratis justificantur, ipsum credere tantum conferentes. Quomodo vero justificamur? Redempti a peccatis nostris. Per quem autem justificamur? Per Jesum Christum. Quomodo ille redemit? Proprio sanguine. Vel hoc modo. Deus illos justificat credentes : nam adoptione dignos ducit, suique regni demonstrat hæredes, a quo manifestum est quod aberraveramus, omnes similiter posteriores sumus, ideo gratis ista nobis tribuit.

III, 24-26. « Per redemptionem quæ est in Chri- « sto Jesu, quem proposuit Deus propitiatorem per

καὶ ἀθώωσις καὶ ἀπαλλαγὴ τῶν ἁμαρτιῶν, ὧν ὁ νόμος οὐκ ἴσχυσεν ἀπαλλάξαι. « Πεφανέρωται. » Τὸ φανερούμενον δῆλον ὡς ἦν μὲν, ἐκρύπτετο δέ. Τὴν οὖν καινοτομίαν φεύγων, καὶ τὸ δοκεῖν πρόσφατον εἶδαι τὸ κήρυγμα, εἶπε, « Πεφανέρωται. » Οὐχ ἁπλῶς, ἀλλὰ καὶ προμαρτυρηθεῖσαν ὑπὸ Μωσέως (οὗτος γὰρ ὁ νόμος), καὶ τῶν προφητῶν.

Δικαιοσύνη δὲ Θεοῦ διὰ πίστεως Ἰησοῦ Χριστοῦ εἰς πάντας καὶ ἐπὶ πάντας τοὺς πιστεύοντας. Οὐ γάρ ἐστι διαστολή, πάντες γὰρ ἥμαρτον, καὶ ὑστεροῦνται τῆς δόξης τοῦ Θεοῦ· δικαιούμενοι δωρεὰν τῇ αὐτοῦ χάριτι.

« Δικαιοσύνη δὲ Θεοῦ διὰ πίστεων. » Ποία δικαιοσύνη, εἴποι τις, ἢ πῶς διδομένη ὑπὸ Θεοῦ ; Διὰ πίστεως, φησὶν, Ἰησοῦ Χριστοῦ. Εἶτα ἵνα μὴ δόξωσι ξένον τι ἀκούειν, εἰ ὅλως ἔνι σώζεσθαι μηδὲν αὐτοὺς συνεισενεγκόντας, δείκνυσιν ὅτι καὶ τὸ πιστεῦσαι συνεισενεγκεῖν ἐστιν. Ἀνδρείας γὰρ δεῖται ψυχῆς τὸ πιστεῦσαι. Διό φησι. « Διὰ πίστεως, » δεικνὺς καὶ ἡμᾶς ἐκ τούτου συνεισφέροντας. « Εἰς πάντας καὶ ἐπὶ πάντας. » — [ΓΕΝΝΑΔΙΟΥ.] Εἰς πάντας μὲν τοὺς Ἰουδαίους, φησὶν, ὡς οἴκοθεν καὶ ἐξ αὐτῶν ἐσχηκότας τῆς σωτηρίας τὸν αἴτιον, ἤγουν τὸν Χριστόν. Ἐπὶ πάντας δὲ, τοὺς ἐθνικοὺς λέγει, ὡς ἀπὸ τῶν Ἰουδαίων πιστευσάντων καὶ ἐπὶ τούτους ἐκτατεθείσης τῆς χάριτος. Ὅμως μέντοι καὶ τούτων κἀκείνων μετασχήσειν τῆς χάριτος ἔφησεν, οὐχ ἁπλῶς, ἀλλὰ τοὺς πιστεύοντας. Καὶ πάλιν ὅτι κοινὴ δικαίως ἡ χάρις κατὰ πάντων. « Οὐ γάρ ἐστι διαστολή. » Πάλιν δείκνυσι μηδὲν Ἰουδαίους ἔχοντας πλέον τῶν ἐξ ἐθνῶν. « Πάντες γὰρ ἥμαρτον, » Μὴ γάρ μοι εἴπῃς, φησὶν, Ἐγὼ μὲν Ἰουδαῖός εἰμι ἄνωθεν εἰδὼς Θεὸν, οὗτος δὲ ξένος καὶ βάρβαρος. Ὅλως εἰ πάντες ἥμαρτον, ἔχουσι καὶ τὸ πάντες ὁμοτίμως σωθῆναι. Οὐ γὰρ ἔστι διαστολὴ, ἤγουν χωρισμὸς Ἰουδαίου καὶ ἐθνικοῦ, ὁμοίως ἀμφότεροι ἥμαρτον. « Καὶ ὑστεροῦνται τῆς δόξης τοῦ Θεοῦ, » καὶ τὰ ἑξῆς. Μὴ γάρ μοι εἴπῃς, φησὶν, ὅτι Ἕλληνες πλέον ἥμαρτον. Μὴ σὺ κατόπιν οὐκ εἶ τῆς δόξης καὶ τῆς εὐεργεσίας τοῦ Θεοῦ ; καὶ δωρεὰν, τουτέστιν, ἄνευ σῶν κατορθωμάτων, σώζῃ ; καὶ πάλιν ὡς μηδὲν ἕτερον συνεισενέγκαι, πλὴν πίστεως ; Δικαιούμενος δὲ, δωρεὰν δικαιοῦσαι, καὶ κατόπιν ἔρχεσαι τοῦ Θεοῦ δόξης καὶ εὐεργεσίας. « Ὑστεροῦνται τῆς δόξης τοῦ Θεοῦ. » Κατόπιν ἐγένοντο, οὐκ ἔφθασαν τοῦ δοξάζειν τὸν Θεόν. Ἐκπεπτώκασιν ἅπαντες τοῦ τιμᾷν αὐτόν. Οἱ μὲν Ἰουδαῖοι, παραβάται γενόμενοι τῶν διὰ τοῦ νόμου ἐντολῶν, οἱ δε ἐθνικοὶ, εἰδώλοις λατρεύσαντες. Διὸ πάντες πιστεύσαντες εἰς Χριστὸν, δωρεὰν δικαιοῦνται, τὸ πιστεύειν μόνον συνεισάγοντες. Πῶς δὲ δικαιούμεθα ; Ἀπολυτρούμενοι τὰς ἁμαρτίας ἡμῶν. Διὰ τίνος δὲ ἀπολυτρούμεθα ; Διὰ Ἰησοῦ Χριστοῦ. Πῶς λυτροῦντος ἐκείνου ; Τῷ ἰδίῳ αἵματι. Ἢ οὕτως· Θεὸς αὐτοὺς δοξάζει πιστεύοντας. Υἱοθεσίας γὰρ ἀξιοῖ, καὶ κληρονόμους τῆς αὐτοῦ βασιλείας ἀποφαίνει. Ἧς δῆλον, ὅτι ἐξημάρτομεν, πάντες ὁμοίως ὑστερούμεθα. Διὸ δωρεὰν ἡμᾶς τούτων ἀξιοῖ.

Διὰ τῆς ἀπολυτρώσεως τῆς ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ, ὃν προέθετο ὁ Θεὸς ἱλαστήριον διὰ τῆς πίστεως

ἐν τῷ αὐτοῦ αἵματι, εἰς ἔνδειξιν τῆς δικαιοσύνης αὐτοῦ, διὰ τὴν πάρεσιν τῶν προγεγονότων ἁμαρτημάτων ἐν τῇ ἀνοχῇ τοῦ Θεοῦ, πρὸς ἔνδειξιν τῆς δικαιοσύνης αὐτοῦ, ἐν τῷ νῦν καιρῷ· εἰς τὸ εἶναι αὐτὸν δίκαιον, καὶ δικαιοῦντα τὸν ἐκ πίστεως Ἰησοῦ.

Πῶς δὲ δικαιοῦται; διὰ τῆς ἀφέσεως τῶν παραπτωμάτων, ἧς τυγχάνομεν ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ, τουτέστι, διὰ Ἰησοῦ Χριστοῦ, « Ὃν προέθετο ὁ Θεὸς ἱλαστήριον. » Εὐδοκία γὰρ τοῦ Πατρὸς, ἐξίλασμα γεγένηται τῶν ἡμετέρων ἁμαρτιῶν. Ἱλαστήριον δὲ παλαιὸν ἐλέγετο τὸ πῶμα τῆς κιβωτοῦ. Οὕτως καὶ ἡ τοῦ Κυρίου σὰρξ ἡ περικαλύπτουσα τὴν ἑαυτοῦ θεότητα ἱλαστήριον γέγονε τῶν ἡμετέρων ἀνομιῶν. Τὸ δὲ, Προέθετο, δηλοῖ παλαιὰν τὴν περὶ τούτου βουλήν. « Ἐν τῷ αὐτοῦ αἵματι. » Ὁ μὲν γὰρ Πατὴρ προέθετο, ὁ δὲ Υἱὸς τὸ αἷμα ἐξέχεεν ὑπὲρ ἡμῶν· κοινὴ οὖν ἡ χάρις τῆς ἁγίας Τριάδος· συνήργησε γὰρ καὶ τὸ πανάγιον Πνεῦμα. « Εἰς ἔνδειξιν τῆς δικαιοσύνης αὐτοῦ. » Ὥσπερ ἔνδειξις, τουτέστιν ἀπόδειξις, πλουσίου, τὸ καὶ ἑτέρους πλουτίζειν, οὕτω καὶ ὁ Χριστὸς ἐνδείξασθαι βουλόμενος τὴν δικαιοσύνην αὐτοῦ, καὶ τοὺς ἀνθρώπους ἐδικαίωσεν. « Διὰ τὴν πάρεσιν τῶν προγεγονότων ἁμαρτημάτων ἐν τῇ ἀνοχῇ τοῦ Θεοῦ. » Ἀπόδειξις δὲ τῆς δικαιοσύνης αὐτοῦ μάλιστα γέγονεν, ὅτι παρειμένους, τουτέστι νενεκρωμένους ταῖς ἁμαρτίαις τοὺς ἀνθρώπους ἐδικαίωσεν. Εἶτα ἐπιτείνει τῶν ἀνθρώπων τὸ ἔγκλημα, τῷ τὰς ἁμαρτίας γενέσθαι ἐν τῇ ἀνοχῇ τοῦ Θεοῦ. Ὅτε γὰρ, φησὶν, ἔδει μετανοῆσαι, δοθείσης ἀνοχῆς, τότε μᾶλλον ἡμάρτομεν. Τοὺς οὖν ἀσύγγνωστα πταίσαντας, νῦν διὰ πίστεως σώζει. Καὶ οὕτως παρείθημεν ταῖς ἁμαρτίαις καὶ παραλελύμεθα. [ΦΩΤ.] Εἶτα δέον τῆς παρέσεως ἀπαιτηθῆναι δίκας, ἀνοχῆς καὶ φιλανθρωπίας ἐτύχομεν. Ἀλλὰ καὶ τῆς ἀνοχῆς τυχόντες, δέον μετανοεῖν καὶ τὰ φθάσαντα ἐξιλεοῦσθαι, ἔτι τοῖς αὐτοῖς ἐγκαλινδούμεθα. Τί οὖν ἔδει τότε καὶ τὸν λίαν φιλάνθρωπον κριτὴν πρᾶξαι; Πάντως κολάσαι καὶ τιμωρήσασθαι, ὑπὲρ ὧν τε ἐξ ἀρχῆς ἡμάρτομεν, καὶ ὑπὲρ ὧν ἀνοχῆς τυχόντες οὐ μετεμελήθημεν, καὶ ὑπὲρ ὧν οὐ μόνον οὐ μετεμελήθημεν, ἀλλὰ καὶ τὴν κακίαν ἐπετείναμεν. Ὁ δὲ τί ποιεῖ; Τότε λύτρον ἑαυτὸν δίδωσιν ὑπὲρ ἡμῶν, καὶ οὐ μόνον ἐξαρπάζει τῆς τιμωρίας, ἀλλὰ καὶ δικαιοῖ καὶ σώζει, καὶ κληρονόμους αὐτοῦ ποιεῖται τῆς βασιλείας. Ὄντως χάρις μέτρον οὐκ ἔχουσα, ὄντως τοῦτο δωρεὰ, δωρεᾶς ἁπάσης νικῶσα τὴν δύναμιν. Τοῦτο ἔνδειξις ὡς ἀληθῶς ἀφάτου δικαιοσύνης, καὶ δικαιοσύνης οὐκ ἀνθρωπίνης, ἀλλὰ θείας καὶ ὑπὲρ ἄνθρωπον. Διὸ καὶ αὐτὸς εἰπὼν, « Εἰς ἔνδειξιν τῆς δικαιοσύνης, » οὐχ ἁπλῶς, ἀλλὰ, « Αὐτοῦ, » φησὶ, τουτέστιν, αὐτοῦ μόνον ἡ τοιαύτη καὶ τοσαύτη δικαιοσύνη. Ἐν ᾧ γὰρ ἔδει καιρῷ κολασθῆναι, τότε ἠξίωσε τῆς εὐεργεσίας. « Πρὸς ἔνδειξιν τῆς δικαιοσύνης αὐτοῦ. [ΟΙΚΟΥΜΕΝΙΟΥ] — Τὸν γὰρ νεκρωθέντα ταῖς ἁμαρτίαις νῦν σώζεσθαι, ὅτε καιρὸς τιμωρίας ὑπάρχει, ἀλλ' οὐ δικαιώσεως, τοῦτο ἀπόδειξις τῆς εὐεργεσίας καὶ της δικαιοσύνης αὐτοῦ. Ἔδει γὰρ τὰς πρὸς τὸν Ἀβραὰμ πληρωθῆναι ὑποσχέσεις, τὸ, « Καὶ εὐλο-

A « fidem, per sanguinem ipsius, ad ostensionem « justitiæ suæ: per remissionem præteritorum « peccatorum, cum Deus toleraret: ad ostendendam justitiam suam, in præsenti **243** tempore « hoc ut ipse sit justus, et justificans eum qui est « ex fide Jesu. »

Quomodo autem justificatur? Per remissionem peccatorum quam assequimur in Christo Jesu, hoc est, per Christum Jesum. « Quem proposuit Deus propitiatorem » Patris enim propitiatio facta est nostrorum propitiatio peccatorum. Propitiatorium vero dicebatur olim arcæ operculum: ita quoque Domini caro quæ illius divinitatem velabat, propitiatorium fuit nostrarum iniquitatum. Quod autem dicit: Proposuit, antiquum de ea re consilium significat. B « Per sanguinem ipsius. » Pater siquidem proposuit, Filius vero sanguinem pro nobis effudit: itaque communis est sanctæ Trinitatis gratia: nam sanctissimus quoque cooperabatur Spiritus. « Per ostensionem justitiæ suæ. » Quemadmodum divitis ostensio sive demonstratio est alios quoque ditare, ita et Christus suam ostendere volens justitiam, homines quoque justificavit. « Per remissionem præteritorum peccatorum, cum Deus toleraret. » Justitiæ illius demonstratio in hoc maxime facta est, quod dissolutos, hoc est peccatis suis immortuos jam homines justificavit. Deinde hominum auget crimen, quod peccata fuerint, cum Deus toleraret. Nam quando respicere oportuit data toleratione, tunc magis peccabamus. Eos ergo C nunc salvos facit, qui lapsi erant in iis, quæ veniam non merebantur, et ita remissa sunt nobis ac soluta peccata. Præterea cum negligentiæ pœnas oportuisset expetere, tolerantiam ac benignitatem assecuti sumus: cum vero nos tolerantiam adeptos oportuisset pœnitere, ac de præcedentibus Deum placare, eisdem amplius involvebamur. Quid ergo tunc judicem quanquam benignum, et humanum agere oportuit? Utique punire ac pœnas sumere: et propterea quod ab initio deliqueramus, et quia tolerantiam nacti non resipuimus, et quod non solum non desipuimus, sed et malitiam longuis potendimus. Ille vero quid? Tunc seipsum redemptionis pretium pro nobis tradit: nec solum a pœnis eripit, sed et justificat et salvat, suique regni facit hæredes. O vere gratia quæ mensuram non habet: vere D hoc donum est quod omnis doni vim superat: hoc vere demonstratio est ineffabilis justitiæ, et justitiæ non humanæ, sed divinæ et super hominem. **244** Ideo etiam cum dixisset Apostolus: « Ad ostentionem justitiæ, » non simpliciter ibi substitit, sed « Suæ, » inquit, hoc est, ipsius solum est talis tantaque justitia, tunc enim cum ulcisci tempus erat, etiam beneficio affecit. « Ad ostendendam justitiam suam. » Nam eum qui peccatis mortuus erat, nunc salvari, cum tempus esset supplicii, et non justificationis, hoc beneficentiæ demonstratio est ac justitiæ ipsius. Oportebat enim compleri eas quæ ad Abraham factæ erant promissio-

nes : puta illud : « Et in semine tuo benedicentur omnes gentes [12]. » Id ergo justitia est, de salvandis etiam indignis veritatem præstare. « In præsenti tempore. » Cum dixisset : « Ad ostendendam justitiam suam » subjunxit, « In præsenti tempore. » Siquidem Dei justitia quæ in præsenti erat tempore, quo videlicet nostram redemptionem operatus est, plena benignitate, plena dono, plena erat et gratia ; ideoque dicebat : « Non veni ut condemnem mundum, sed ut salvum faciam mundum [13]. » Futura vero justitia talis amplius non erit, sed retributio cujusque erit de his quæ egit, veluti etiam hic rursum dicit : Revelatur enim ira Dei, » etc. Aut ita accipiendum est, Ostentio in præsenti tempore facta est, ipsius videlicet toleratio, donum gratiaque futuræ justitiæ. Quonam autem modo ? Nam si, cum adeo longanimis fuerit, ac tantam contulerit gratiam, tantoque munere dignatus sit non convertat eos, neque meliores affectos habeat in futuro cum multa justitia inducit supplicium. « Et justificans eum qui est ex fide Jesu. » Ecce ostentionem justitiæ, puta quod non solum justus sit Deus, sed et justificans eum, qui est ex fide Jesu, nempe proprium Dei populum effectum.

III, 27-31. *Ubi est igitur gloriatio ? Exclusa est. Per quam legem ? operum ? Non, sed per legem fidei. Arbitramur igitur justificari hominem per fidem absque operibus legis. An Judæorum Deus tantum ? an non et gentium ? Certe et gentium : quandoquidem unus est Deus, qui justificabit circumcisionem ex fide, et præputium per fidem. Legem igitur irritam facimus per fidem ? Absit ! sed legem stabilimus.*

245 His igitur ita factis, Patreque proprium salvante populum, qui ex fide Jesu est : ubi ergo est Judæorum gloriatio ! Ostendit eos vane gloriari. Exclusa est, non dixit, Disparuit, sed, Exclusa est : ostendens quod etiam sortem suam quondam habuit, nunc vero fides illa exclusit. Porro legem operum, per periphrasim loquendo, dicit opera : eodemque modo legem fidei, id est fidem. Ait ergo : Non per opera quæ fecimus Judæorum gloriatio exclusa est, sed per fidem, tanquam diceret : Omnis illa gloriatio quæque videntur prærogative per fidem exclusæ sunt absque nostrorum necessitate operum. « Arbitramur igitur per fidem justificari hominem, » etc. Itaque dicimus, inquit, ex fide justificari hominem sine legis observatione. « An Judæorum Deus tantum ? » Nam si solos eos justificasset qui ex lege accedebant, aut qui sese legi adaptabant, et non omnem qui crederet hominem, alterius duntaxat partis Deus esset : sed nunc et Judæorum Deus est et gentium, quandoquidem ex utrisque credentes salvos facit. « Qui justificabit circumcisionem ex fide, » etc. Et his qui ex lege sunt, et his qui extra legem, fide opus est, ut salvi fiant. « Legem igitur irritam facimus ? » Turba-

A γηθήσονται ἐν τῷ σπέρματί σου πάντα τὰ ἔθνη. » Τοῦτο οὖν δικαιοσύνη, τὸ ἀληθεῦσαι καὶ ἐπὶ τοῖς ἀναξίοις τοῦ σώζεσθαι. « Ἐν τῷ νῦν καιρῷ. » [ΦΩΤ.] — « Πρὸς ἔνδειξιν τῆς δικαιοσύνης αὐτοῦ, » εἰπὼν, ἐπήγαγεν, « Ἐν τῷ νῦν καιρῷ. » Ἡ γὰρ ἐν τῷ νῦν καιρῷ δικαιοσύνη τοῦ Θεοῦ, τουτέστιν ἐν ᾧ τὴν ἀπολύτρωσιν ἡμῶν εἰργάσατο, πλήρης ἦν φιλανθρωπίας, πλήρης δωρεᾶς, πλήρης χάριτος. Διὸ καὶ ἔλεγεν· « Οὐκ ἦλθον κρῖναι τὸν κόσμον, ἀλλ' ἵνα σωθῇ ὁ κόσμος. » Ἡ δὲ μέλλουσα δικαιοσύνη, οὐκ ἔτι ὁμοίως, ἀλλ' ἀνταπόδοσίς ἐστιν ἑκάστῳ τῶν βεβιωμένων, ὡς καὶ οὗτος πάλιν φησὶν, « Ἀποκαλύπτεται γὰρ ὀργὴ Θεοῦ, » καὶ ἑξῆς. Ἢ οὕτως ἐκληπτέον· Ἔνδειξις γέγονεν ἐν τῷ νῦν καιρῷ, ἡ ἀνοχὴ αὐτοῦ καὶ ἡ δωρεὰ, καὶ ἡ χάρις τῆς μελλούσης δι-
B καιοσύνης. Πῶς καὶ τίνα τρόπον ; Εἰ γὰρ τοσοῦτον μακροθυμήσας, τοσοῦτον χαρισάμενος, τοσαύτης δωρεᾶς ἀξιώσας οὐκ ἐπέστρεψεν οὐδ' ἔσχε βελτιωθέντας, μετὰ πολλῆς ἄρα δικαιοσύνης ἐκεῖθεν ἐπάγει τὰς τιμωρίας. « Καὶ δικαιοῦντα τὸν ἐκ πίστεως Ἰησοῦν. » Ἰδοὺ ἡ ἔνδειξις τῆς δικαιοσύνης, τὸ μὴ μόνον εἶναι δίκαιον τὸν Θεόν, ἀλλὰ καὶ τὸ, δικαιοῦν τὸν διὰ πίστεως τοῦ Ἰησοῦ οἰκεῖον Θεοῦ λαὸν γινόμενον.

Ποῦ οὖν ἡ καύχησις ; Ἐξεκλείσθη. Διὰ ποίου νόμου ; τῶν ἔργων ; Οὐχὶ, ἀλλὰ διὰ νόμου πίστεως. Λογιζόμεθα οὖν, πίστει δικαιοῦσθαι ἄνθρωπον, χωρὶς ἔργων νόμου. Ἢ Ἰουδαίων ὁ Θεὸς μόνον ; οὐχὶ δὲ καὶ ἐθνῶν ; Ναὶ καὶ ἐθνῶν. Ἐπείπερ εἷς ὁ Θεὸς, ὃς δικαιώσει περιτομὴν ἐκ πίστεως, καὶ ἀκροβυστίαν διὰ τῆς πίστεως. Νόμον
C οὖν καταργοῦμεν διὰ τῆς πίστεως ; Μὴ γένοιτο ! ἀλλὰ νόμον ἱστῶμεν.

Τούτων τοίνυν οὕτω γεγενημένων, καὶ τοῦ Πατρὸς σώζοντος τὸν ἐκ πίστεως Ἰησοῦ οἰκειωθέντα λαὸν, ποῦ λοιπὸν τῶν Ἰουδαίων ἡ καύχησις ; Δείκνυσιν αὐτοὺς εἰκῇ καυχωμένους. Ἐξεκλείσθη· οὐκ εἶπεν, Ἠφανίσθη, ἀλλ', Ἐξεκλείσθη· δεικνὺς ὅτι καὶ χώραν εἶχέ ποτε. Νῦν μέντοι ἡ πίστις ἀπέκλεισεν αὐτήν. Νόμου ἔργων, τῶν ἔργων περιφραστικῶς. Καὶ νόμου πίστεως, τῆς πίστεως περιφραστικῶς Φησὶν οὖν· Οὐ δι' ἔργων ὧν ἐπράξαμεν ἡ Ἰουδαίων καύχησις ἐξεκλείσθη, ἀλλὰ διὰ πίστεως, ὡς εἶπεν· Πᾶσα ἐκείνη ἡ καύχησις, καὶ τὰ δοκοῦντα προτερήματα, διὰ τῆς πίστεως ἀπεκλείσθη, οὐ δεηθέντων ἡμῶν ἔργων. « Λογιζόμεθα οὖν πίστει δι-
D καιοῦσθαι ἄνθρωπον, » καὶ τὰ ἑξῆς. Τοιγαροῦν λέγομεν, φησὶν, ἐκ πίστεως δικαιοῦσθαι ἄνθρωπον, χωρὶς τῆς ἐκ νόμου παρατηρήσεως. « Ἢ Ἰουδαίων ὁ Θεὸς μόνον ; » Εἰ γὰρ μόνους τοὺς ἐκ τοῦ νόμου ὁρμωμένους, ἢ τῷ νόμῳ στοιχοῦντας ἐδικαίου, καὶ οὐχὶ πάντα ἄνθρωπον τὸν πιστεύοντα, μονομερὴς ἂν ἦν ὁ Θεός. Ἀλλ' ἰδοὺ καὶ Ἰουδαίων καὶ ἐθνῶν ὁ Θεὸς, ἐπειδὴ σώζει ἀμφοτέρους πιστεύσαντας· « Ὃς δικαιώσει περιτομὴν ἐκ πίστεως, καὶ ἀκροβυστίαν διὰ τῆς πίστεως, » καὶ τὰ ἑξῆς. Καὶ οἱ ἀπὸ τοῦ νόμου, καὶ οἱ ἐκτὸς τοῦ νόμου, πίστεως δέονται πρὸς τὸ

[12] Gen. XXII, 18. [13] Joan. XII, 27.

A σωθῆναι. « Νόμον οὖν καταργοῦμεν διὰ τῆς πίστεως; » Ἐθορύβουν Ἰουδαῖοι, ὡς ἐκβαλλομένου τοῦ νόμου διὰ τῆς πίστεως. Λέγει οὖν ὅτι οὐ μόνον οὐ καταργεῖ ἡ πίστις τὸν νόμον, ἀλλὰ καὶ ἵστησί πως, ὅτι ὁ νόμος σῶσαι βουλόμενος, οὐκ ἰσχύει, ἡ δὲ πίστις σώζει. Τὸν οὖν σκοπὸν τοῦ νόμου πληροῦσα ἡ πίστις, ἵστησιν αὐτόν. Εἰπὼν, Ἱστῶμεν, ἔδειξε σαλευόμενον. — Ἄλλως. Ἔργον ἦν τοῦ νόμου, ὥστε δίκαιον ποιῆσαι τὸν ἄνθρωπον, ἀλλ' οὐκ ἴσχυσε. Πάντες γὰρ, φησὶν, ἥμαρτον, ἡ πιστις δὲ ἐλθοῦσα, τοῦτο κατώρθωσεν· ὁμοῦ γὰρ τις ἐπίστευσε καὶ ἐδικαιώθη. Οὐκοῦν ἔστησε τοῦ νόμου τὸ θέλημα. Ἄνωθεν ὁ νόμος καὶ οἱ προφῆται περὶ τῆς πίστεως προεθέσπισαν. — [ΘΕΟΔΩΡΙΤΟΥ.] Δεχόμενοι τοίνυν τὴν πίστιν, βεβαιοῦμεν τὸν νόμον.

B Τί οὖν ἐροῦμεν Ἀβραὰμ τὸν πατέρα ἡμῶν εὑρηκέναι κατὰ σάρκα;

Μέγα ἐφρόνουν ἐπὶ τῷ Ἀβραὰμ οἱ Ἰουδαῖοι, καὶ ἀεὶ προέφερον ὅτι Ἀβραὰμ περιετμήθη. Σκοπὸς οὖν αὐτῷ δεῖξαι, ὅτι καὶ αὐτὸς Ἀβραὰμ οὐκ ἐξ ἔργων, ἀλλ' ἐκ πίστεως ἐδικαιώθη, καί φησι· « Τί οὖν λέγομεν Ἀβραὰμ τὸν κατὰ σάρκα πατέρα ἡμῶν εὑρηκέναι; » καὶ τίνος αὐτὸν ἐπιτετυχηκέναι δικαιοσύνης; τῆς δι' ἔργων, ἢ τῆς διὰ πίστεως; Καὶ δείκνυσιν, ὅτι τῆς διὰ πίστεως. Ὅθεν καὶ εὕρημα αὐτὴν καλεῖ. Ἐπεὶ μὴ ἐξ ἔργων αὐτὴν ἐκτήσατο, ἀλλ' ἐκ πίστεως, ἥτις χάριτι Θεοῦ παρέχεται. — [ΓΕΝΝΑΔΙΟΥ.] Καθ' ὑπερβατόν ἐστιν ἡ ῥῆσις, οὑτωσί πως κειμένη· Τί οὖν ἐροῦμεν Ἀβραὰμ τὸν κατὰ σάρκα πατέρα ἡμῶν εὑρηκέναι; Ἀνέλθωμεν, φησὶν, ἐπὶ τὸν ἀρχηγὸν τοῦ κατὰ σάρκα γένους ἡμῶν, ὃν C ἐκ πάντων ἐθνῶν ἐκλεξάμενος ὁ Θεὸς, εὐλόγησέ τε καὶ εἰς τοὺς ἐξ αὐτοῦ δι' αὐτοῦ τὰ τῆς εὐλογίας ὑπέσχετο παραπέμψειν. Δῆλον γὰρ ὅτι ὅπως ἂν ἔχοι τὰ κατ' αὐτὸν, οὕτως σχήσει καὶ τὰ ἡμέτερα. — [ΦΩΤ.] Τὸ, « Κατὰ σάρκα, » ἐν ὑπερβατῷ κεῖται. Ἡ δὲ κατὰ φύσιν, ἀλλὰ μὴ κατὰ σχῆμα ἑρμηνεία τοῦ λόγου· Τί οὖν ἐροῦμεν Ἀβραὰμ εὑρηκέναι τὸν κατὰ σάρκα ἡμῶν πατέρα; πρὸς Ἰουδαίους δὲ ὁ λόγος. Οἷον, ἐπεί φησι, Τὸ πᾶν ὑμῖν τῆς σεμνολογίας καὶ μεγαλαυχίας ἐν τῷ κατὰ σάρκα πατρὶ ἡμῶν Ἀβραάμ ἐστι, σκοπήσωμεν τί ἂν εἴποιμεν ἐκεῖνον εὑρηκέναι. Καὶ φησιν αὐτὸς προϊὼν, ὅτι καὶ δικαιοσύνην εὗρε. Τοῦτο γὰρ ἐστι τὸ, « Καὶ ἐλογίσθη αὐτῷ εἰς δικαιοσύνην, » τουτέστιν, ὅτι ἐδικαιώθη. Τὸ γὰρ εὑρεῖν δικαιοσύνην, δικαιωθῆναί ἐστιν. Εὗρεν οὖν δικαιοσύνην, ἀλλὰ πῶς εὗρεν; Ἐξ ἔργων, ἢ ἐκ πίστεως; D Καὶ δείκνυσιν ὅτι ἐκ πίστεως, μάρτυρα τὴν Γραφὴν παριστάς. Ἐπίστευσε γὰρ, φησὶν, Ἀβραὰμ τῷ Θεῷ, καὶ ἐλογίσθη αὐτῷ εἰς δικαιοσύνην. Τί οὖν, φησὶν, οὐκ εἶχεν ἔργα ὁ Ἀβραάμ; Οὐκ ἐδικαίου ταῦτα αὐτόν; Μὴ γένοιτο! Ἔργα μὲν γὰρ εἶχεν, ὥστε πρὸς τοὺς συμπολιτευομένους αὐτῷ ἀνθρώπους κρινομενον, δικαιωθῆναι καὶ προκριθῆναι ἐκείνων. Τὸ δὲ πρὸς τὸν Θεὸν δικαιωθῆναι ἐκ τῶν ἔργων αὐτοῦ ὥστε ἄξιον καὶ ἰσοστάσιον ἑαυτὸν παραστῆσαι τῆς ἐκεῖθεν παρεχομένης εὐεργεσίας καὶ δωρεᾶς, παντελῶς ἀπελείπετο. Οὐκοῦν οὐδὲν ὅλως ἔχει καύχημα, ἤτοι προτέρημα καὶ κατόρθωμα πρὸς

bantur Judæi, quasi lex per fidem adjiceretur. Dicit ergo quod non solum irritam non facit legem fides: quinetiam quodammodo stabilit: quia lex cum salvare cupiat non potest, fides autem salvat: cum ergo legis scopum fides impleat, merito stabilire illam dicitur. Dicens autem, Stabilimus, ostendit illam vacillantem. *Alio modo.* Legis opus erat ut justum faceret hominem: verum hoc non potuit, nam Omnes, inquit, peccaverunt: cum autem venisset fides, id correxit: simul ac enim quispiam credidit, etiam justificatus est. Stabilivit itaque legis voluntatem. Superioribus temporibus lex ac prophetæ de fide vaticinati sunt. — Fidem ergo suscipientes confirmamus legem.

IV, 1. *Quid ergo dicimus Abraham patrem nostrum invenisse secundum carnem?*

246 Intumescebant Judæi Abrahæ nomine, semperque proferebant quod circumcisus esset Abraham. Hic ergo scopus est Apostolo ostendere, ipsum quoque Abraham non ex operibus, sed ex fide justificatum esse, et ait: « Quid ergo dicimus Abraham patrem nostrum secundum carnem invenisse? » quamve assecutus est justitiam? eamne quæ est per opera, an quæ per fidem? et ostendit quod eam quæ per fidem: unde et illam vocat rem inventam, quia non ex operibus eam nactus est, sed ex fide quæ Dei gratia confertur. — Per hyperbaton est locutio, ut ita ponatur: Quid ergo dicemus Abraham, qui secundum carnem est pater noster, invenisse? Ascendamus, inquit, ad originem generis nostri secundum carnem, et eum quem ex omnibus gentibus electum benedixit Deus: et in eos qui ab eo descenderent, quæ benedictionis erant per eum se missurum esse promisit. Manifestum est enim quod, sicuti eum illo actum est, ita et nobiscum agetur. — Particula illa, « Secundum carnem, » per hyperbaton ponitur. Ordinate vero et non juxta schema erit hæc interpretatio sermonis: Quid ergo dicemus Abraham invenisse, qui secundum carnem pater noster est? Porro ad Judæos sermo est, ac si dicat: Cum nostri supercilii ac jactantiæ summa sit in Abraham, quia pater noster est secundum carnem, consideremus quidnam dicere possimus illum invenisse. Et ait ipse in sequentibus quod etiam justitiam invenerit. Hoc enim est quod ait: « Et imputatum est ei ad justitiam. » hoc est, quod justificatus est. Siquidem invenisse sive nactum esse justitiam, est justificatum esse. Invenit ergo et nactus est justitiam. At quomodo nactus est? ex operibus, an ex fide? Et ostendit quod ex fide, cum Scripturam producit in testem. Nam ait: « Credidit Abraham Deo, et imputatum est ei ad justitiam. » Quid ergo, inquit, non habuit Abraham opera? non hæc illum justificarunt? Absit! Opera siquidem habuit, ut si cum hominibus qui simul cum eo versabantur fuisset in judicio constitutus, facile justificatus fuisset, illisque antepositus, verum ut coram Deo ex suis ope-

A ribus justificaretur, tanquam dignus et æqualis sese præbens dignitatis cum ea quæ inde præbebatur beneficentia ac domo: nequaquam fuisset illa assecutus. Itaque nihil omnino habet gloriatio, **247** aut prærogativa rectumque opus coram Deo ad hoc ut dignum redderet beneficii collatione ac dono. Quid enim si quis illum demonstrare nitatur per opera dignum fuisse, ut post tantam naturæ mortificationem filii pater ostenderetur, ac ventris germen exoriretur: ut semen ejus tanquam arena maris multiplicaretur: præterea ut in semine ejus omnes gentes benedicerentur: ad hæc ut Christus ipse communis Salvator inde procederet? Vides quod nihil omnino habeat, ne vestigium quidem operum ad hujusmodi beneficia quæ a Deo recepit. Unde ergo his dignus habitus est? Ex sola fide. B « Credidit enim Abraham Deo, ait Scriptura, et imputatum est ei ad justitiam. » Credidit, et a Deo justificatus est, ut tanta ac talia consequeretur. O fidem, quæ omne legis opus post se relinquit, eoque prior est! Cum illud opararetur Abraham, paulum quiddam habere potuit gloriationis, verum id apud eos qui una cum eo sub lege erant. Producta vero fide, repente pater omnium factus est, justusque habitus, qui omnibus illis bonis frueretur. Quasi autem in corollarii particula sumpta est hæsitatio: et solutio patet ex his quæ dicta sunt. Quomodo hic quidem ex fide ait justificatum fuisse Abraham divus autem Jacobus ex operibus, dicens: Abraham pater noster nonne ex operibus justificatus est oblato Isaac filio? etc. « Secundum carnem. » C Bene Judæis dicitur, « Secundum carnem. » Nam secundum fidem ac promissionem nos credentes sumus filii Abraham, juxta id quod habet Scriptura: « Non qui filii carnis hi sunt filii Dei, sed filii promissionis reputabuntur in semen [14]. » Qualem, inquit, priusquam Deo crederet Abraham, justitiam ejus per opera factam audivimus. Nam secundum carnem dicit eam quæ in operibus erat, quandoquidem per carnem perficimus opera.

τὸν Θεὸν, εἰς τὸ ἀξιωθῆναι τῆς εὐεργεσίας καὶ δωρεᾶς. Τί γὰρ ἄν τις καὶ δι' ἔργων ἐπιδείξειεν ἄξιον, τοῦ μετὰ τηλικαύτην φύσεως νέκρωσιν, παιδὸς πατέρα ὀφθῆναι; καὶ βλαστὸν κοιλίας ἐκφῦναι, καὶ τοῦ πληθυνθῆναι τὸ σπέρμα αὐτοῦ ὡς τὴν ἄμμον τῆς θαλάσσης, καὶ τοῦ ἐνευλογηθῆναι τὰ ἔθνη ἐν τῷ σπέρματι αὐτοῦ, καὶ τοῦ Χριστὸν ἐκεῖθεν τὸν κοινὸν Σωτῆρα προελθεῖν; Ὁρᾷς, ὅτι οὐδὲν ὅλως ἔχει οὐδ' ἴχνος ἔργων, πρὸς τὰς τηλικαύτας ἐκ Θεοῦ δωρεάς; πόθεν οὖν ἠξιώθη τούτων; Ἐκ μόνης πίστεως. « Ἐπίστευσε γὰρ, φησὶν ἡ Γραφὴ, Ἀβραὰμ τῷ Θεῷ, καὶ ἐλογίσθη αὐτῷ εἰς δικαιοσύνην. » Ἐπίστευσε, καὶ ἐδικαιώθη παρὰ Θεοῦ, τοσούτων καὶ τηλικούτων τυχεῖν. Ὢ πίστεως, πᾶσαν πρᾶξιν τὴν ἐν νόμῳ δευτέραν ποιούσης! Ἐκείνην πράττων Ἀβραὰμ, εἶχέ τι μικρὸν καύχημα, ἀλλὰ πρὸς τοὺς ὑπὸ τὸν αὐτῷ τελοῦντας νόμον. Τὴν πίστιν δὲ προβαλλόμενος, ἀθρόον πατὴρ ἐγένετο πάντων, καὶ τῶν μυρίων ἐκείνων ἀγαθῶν ἐδικαιώθη ἀπολαύειν. Ὡς ἐν πορίσματος δὲ μοίρᾳ εἴληπται καὶ λύσις ἐκ τῶν εἰρημένων. Πῶς οὗτος μὲν ἐκ πίστεως λέγει δικαιωθῆναι τὸν Ἀβραὰμ, ὁ δὲ θεῖος Ἰάκωβος ἐξ ἔργων; λέγων, Ἀβραὰμ ὁ πατὴρ ἡμῶν οὐκ ἐξ ἔργων ἐδικαιώθη, ἀνενέγκας Ἰσαὰκ τὸν υἱὸν αὐτοῦ, καὶ τὰ ἑξῆς, « Κατὰ σάρκα. » Καλῶς πρὸς Ἰουδαίους τὸ, « Κατὰ σάρκα. » Κατὰ πίστιν γὰρ καὶ ἐπαγγελίαν ἡμεῖς οἱ πιστοὶ τέκνα ἐσμὲν τοῦ Ἀβραὰμ, καθὼς ἡ Γραφή φησι· « Οὐ τὰ τέκνα τῆς σαρκὸς, ταῦτα τέκνα τοῦ Θεοῦ, ἀλλὰ τὰ τέκνα τῆς ἐπαγγελίας, λογίζεται εἰς σπέρμα. » — [ΘΕΟΔΩΡ.] Ποίαν, φησὶ, πρὸ τοῦ πιστεῦσαι Θεῷ τὸν Ἀβραὰμ δικαιοσύνην αὐτοῦ δι' ἔργων γεγενημένην ἠκούσαμεν; κατὰ σάρκα γὰρ, τὴν ἐν ἔργοις λέγει, ἐπειδὴ διὰ τῆς σαρκὸς ἐκτελοῦμεν τ ἔργα.

IV, 2-8. « Nam si Abraham ex operibus justificatus « est, habet quod glorietur, at non apud Deum. Quid « enim dicit Scriptura? Credidit Abraham Deo, et im« putatum est illi ad justitiam. Ei vero qui operatur, « merces non imputatur secundum gratiam, sed se« cundum debitum. Ei autem qui non operatur, sed « credit in eum qui justificat impium, fides ejus impu« tatur ad justitiam. **248** Quemadmodum et David « beatificationem hominis dicit, cui Deus imputat « justitiam operibus: Beati quorum remissæ sunt ini« quitates, et quorum tecta sunt peccata. Beatus vir « cui non imputaverit Dominus peccatum. »

Εἰ γὰρ Ἀβραὰμ ἐξ ἔργων ἐδικαιώθη, ἔχει καύχημα, ἀλλ' οὐ πρὸς τὸν Θεόν. Τί γὰρ ἡ Γραφὴ λέγει; Ἐπίστευσε δὲ Ἀβραὰμ τῷ Θεῷ, καὶ ἐλογίσθη αὐτῷ εἰς δικαιοσύνην. Τῷ δὲ ἐργαζομένῳ ὁ μισθὸς οὐ λογίζεται κατὰ χάριν, ἀλλὰ κατὰ τὸ ὀφείλημα. Τῷ δὲ μὴ ἐργαζομένῳ, πιστεύοντι δὲ ἐπὶ τὸν δικαιοῦντα τὸν ἀσεβῆ, λογίζεται ἡ πίστις αὐτοῦ εἰς δικαιοσύνην. Καθάπερ καὶ Δαυῒδ λέγει τὸν μακαρισμὸν τοῦ ἀνθρώπου, ᾧ ὁ Θεὸς λογίζεται δικαιοσύνην χωρὶς ἔργων. Μακάριοι D ὧν ἀφέθησαν αἱ ἀνομίαι, καὶ ὧν ἐπεκαλύφθησαν αἱ ἁμαρτίαι. Μακάριος ἀνὴρ ᾧ οὐ μὴ λογίσηται Κύριος ἁμαρτίαν.

« Nam si Abraham. » Duo ostendit, et quod Abraham ex fide justificatus sit, et quod major sit justitia, quæ per fidem est. Ait ergo: Si ex operibus rectisque actionibus justificatus est, habet quidem quod glorietur: at non apud Deum, sed in seipso, ut qui bene operatus sit: qui vero ex fide justificatus est, quia non potest apud seipsum gloriari, nullum enim opus operatus est, apud Deum

« Εἰ γὰρ Ἀβραάμ. » Δύο δείκνυσιν, ὅτι τε ἐκ πίστεως Ἀβραὰμ ἐδικαιώθη, καὶ ὅτι μείζων ἡ διὰ πίστεως δικαιοσύνη. Καί φησιν· Εἰ ἐξ ἔργων καὶ κατορθωμάτων Ἀβραὰμ ἐδικαιώθη, ἔχει μὲν καύχημα, ἀλλ' οὐ πρὸς τὸν Θεὸν, ἀλλ' ἐφ' ἑαυτῷ ὡς κατωρθωκότι. Ὁ δὲ ἐκ πίστεως σωθεὶς ἐπεὶ μὴ ἔχει εἰς ἑαυτὸν καυχήσασθαι, οὐδὲν γὰρ ἔργον ἔπραξεν, εἰς τὸν Θεὸν καυχᾶται. Μεῖζον δὲ τὸ εἰς Θεὸν

[14] Rom. IX, VIII.

καυχᾶσθαι, ἤπερ εἰς ἑαυτόν. Τὰ μὲν γὰρ κατορθώματα πολλάκις καὶ ἀφανίζεται ἑτέραις πλημμελείαις. Ἡ δὲ εἰς Θεὸν καύχησις, ἄτρεπτος διαμένει. « Τί γὰρ ἡ Γραφὴ λέγει ; » Φέρει τὴν Γένεσιν μαρτυροῦσαν, ὅτι Ἀβραὰμ ἐκ πίστεως ἐδικαιώθη. « Τῷ δὲ ἐργαζομένῳ, » καὶ τὰ ἑξῆς. Δείκνυσι μείζονα τὴν κατὰ χάριν δικαιοσύνην ἣν ἡ πίστις παρέχει, οὕτως. Τῷ μὲν γὰρ κατορθοῦντι, φησὶ, κατὰ ὀφειλὴν ἡ ἀντιμισθία κεχρεώστηται. « Τί δέ ; » Δύναται καὶ ὁ πάνυ ἐνάρετος κατορθῶσαι, καὶ ὠφειλέτην ἔχειν Θεόν ; ὁ δέ γε ἐκ πίστεως δικαιούμενος, κατὰ χάριν δικαιοῦται. Ἔνθα δὲ Θεὸς χαρίζεται, πάντως μεγάλα χαρίζεται. Τί γὰρ χαρίζεται ; υἱοθεσίαν παρέχει, ἀδελφοὺς ποιεῖ Χριστοῦ, κληρονόμους Θεοῦ, συγκληρονόμους Χριστοῦ. Ἅτινα πότε ἂν ἡμῖν παρέσχε τὰ κατορθώματα ; — [ΦΩΤ.] Καὶ οὕτως· Τῷ δὲ μὴ θαῤῥοῦντι μὲν ἀπὸ τῶν ἔργων, προσιόντι δὲ ἐκ πίστεως, λογίζεται ἡ πίστις αὐτοῦ εἰς δικαιοσύνην, καὶ δικαιοῦται δι' αὐτῆς. « Λογίζεται ἡ πίστις. » Μὴ δὲ τὴν πίστιν νομίσῃς εὐχερῶς παραγίνεσθαί τινι. Ἀνδρείας γὰρ δεῖται, καὶ διεγηγερμένης ψυχῆς. « Εἰς δικαιοσύνην. » Ὁρᾷς ὅτι τῷ μὲν ἐργαζομένῳ μισθὸς κατὰ τὰ ἔργα λογίζεται, τῷ δὲ πιστῷ δικαιοσύνη ; Μυρίων δὲ μισθῶν ἐστι περιεκτικὴ ἡ δικαιοσύνη. « Καθάπερ καὶ Δαυΐδ. » Καὶ ὁ Δαυῒδ τῇ ἐκ πίστεως δικαιοσύνῃ ψηφίζεται τὸν ἁγιασμὸν χωρὶς ἔργων. « Μακάριοι. » Μακαρισμός ἐστιν ἡ κορυφὴ τῶν ἀγαθῶν. Δοκεῖ μέν πως ἀλλόκοτος εἶναι ἡ μαρτυρία.

Οὐ γὰρ ἔχει τὸ, Μακάριος ᾧ ἡ πίστις εἰς δικαιοσύνην χωρὶς ἔργων λογίζεται, πλὴν σφόδρα ἐστὶ κατάλληλος. Εἰ γὰρ μακάριος, ᾧ αἱ ἁμαρτίαι κατὰ χάριν ἀφέθησαν, τρισμακάριστος δηλονότι, ὃν ἐδικαίωσε κατὰ χάριν ὁ Θεός. Διὸ κατάλληλος λίαν καὶ ἁρμόζουσα ἡ ψαλμικὴ χρῆσις. Καὶ γὰρ πᾶσα δικαίωσις ἀπὸ Θεοῦ, ἢ ἐκ τοῦ ἀφεθῆναι γίνεται τὰς ἀνομίας καὶ ἁμαρτίας, ἢ ἐκ τοῦ ἐπικαλυφθῆναι, οἷον διά τινων κατορθωμάτων ἐκνικηθῆναι καὶ καταποθῆναι. Ἢ ἐκ τοῦ μὴ λογίσασθαι τὸν Θεὸν τὸ πραχθὲν εἰς ἁμαρτίαν. Καὶ διὰ τῶν τριῶν τούτων φιλανθρώπων τρόπων, λογίζεται ὁ Θεὸς τῷ ἀνθρώπῳ τὴν δικαιοσύνην, ὡς συμπαθῶν, ὡς οἰκονομῶν, ὡς φιλοτιμούμενος. Ἡ μὲν γὰρ ἄφεσις, συμπαθείας, ἡ δὲ ἐπικάλυψις, οἰκονομίας, τὸ δὲ μὴ λογίσασθαι εἰς ἁμαρτίαν, φιλοτιμίας. Τίνες οὖν ἀξιοῦνται τούτων ; οἱ πιστοὶ, καὶ διὰ τῆς πίστεως. Διὸ καὶ μακαρίζει αὐτοὺς καὶ ὁ προφήτης Δαυΐδ. Τοῖς δ' ἐν νόμῳ καὶ ἐξ ἔργων ζητοῦσι δικαιωθῆναι, οὐδεμία τῶν τριῶν δικαίωσις ἕπεται. Τοῖς δὲ ἐκ πίστεως, διὰ τῶν τριῶν τούτων τρόπων ἡ δικαιοσύνη λογίζεται. Προσφόρως ἄρα τὴν Δαυϊδικὴν μαρτυρίαν ὁ θεσπέσιος Παῦλος τῇ ἰδίᾳ ἥρμοσε διδασκαλίᾳ.

Ὁ μακαρισμὸς οὖν οὗτος, ἐπὶ τὴν περιτομὴν, ἢ καὶ ἐπὶ τὴν ἀκροβυστίαν ; λέγομεν γὰρ ὅτι ἐλογίσθη τῷ Ἀβραὰμ ἡ πίστις εἰς δικαιοσύνην. Πῶς οὖν ἐλογίσθη ; ἐν περιτομῇ ὄντι, ἢ ἐν ἀκροβυστίᾳ ; οὐκ ἐν περιτομῇ, ἀλλ' ἐν ἀκροβυστίᾳ.

Εἶτά φησιν· Οὗτος ὁ τῷ Δαυῒδ εἰρημένος μακαρι-

A gloriatur. Majus est autem apud Deum gloriari, quam apud seipsum. Bona namque opera frequenter etiam aliis obscurantur delictis : gloriatio vero quæ apud Deum est, semper immutabilis permanet. « Quid enim dicit Scriptura ? » Genesim affert quæ testatur Abraham ex fide justificatum esse. « Ei vero qui operatur, » etc. Majorem ostendit justitiam quæ est secundum gratiam quamve fides præbet, hoc modo. Nam recte, inquit, operanti debetur mercedis retributio ex debito. « Quid autem ? » An potest qui etiam admodum probus est, præclara facere opera, Deumque habere debitorem? Nam qui ex fide justificatur, secundum gratiam justificatur. Ubi autem Deus munera largitur, omnino magna largitur : ecquid enim largitur ? filiorum
B præstat adoptionem, Christi fratres efficit, hæredes Dei, cohæredes Christi. Quænam talia præstiterunt unquam nobis bona opera ? — Præterea et hoc modo : Ei qui ab operibus fiduciam non habet, sed ex fide accedit, imputatur fides sua ad justitiam, et per illam justificatur. « Fides imputatur. » Neque fidem putes cuiquam facile contingere. Nam fortitudine opus est erectoque animo. « Ad justitiam. » Vides quod operanti merces secundum opera imputetur, credenti vero justitia ? At justitia innumeras continet mercedes. « Quemadmodum et David. » Etiam David justitiæ quæ ex fide est sanctificatiònem absque operibus decernit. « Beati. » Beatificatio apex est bonorum. Videtur quidem alienum quodammodo testimonium. —

249 Neque enim habet : Beatus cui fides ad
C justitiam absque operibus imputatur, attamen est admodum conveniens. Nam si beatus est, cui peccata secundum gratiam remissa sunt : terque quaterque certe beatus est, quem Deus secundum gratiam justificavit : ideo apta admodum ac conveniens est psalmi accommodatio. Etenim omnis beatificatio a Deo est, vel eo quod remissæ sint iniquitates ac peccata, seu obtecta sint ac si per quædam bona opera devicta sint vel absorpta. Vel ex eo quod non imputat Deus actum ad peccatum : et per hos tres benignos modos imputat Deus homini justitiam, quasi compatiens, quasi dispensative agens, quasi munifice largiens. Siquidem remissio compassionis est, obtectio dispensationis, non imputare autem peccatum liberalitatis. Qui ergo his digni habentur?
D Fideles, idque per fidem. Ideo quoque beatos prædicat eos propheta David. Eos vero qui in lege, et ex operibus quærunt justificari, ne una quidem trium justificationum sequitur : sed his qui ex fide justificari petunt, per hos tres modos imputatur justitia. Divus itaque Paulus Davidicum testimonium convenienter aptavit suæ doctrinæ.

IV, 9, 10. *Hæc ergo beatificatio venit in circumcisionem an et in præputium ? Dicimus enim quod Abrahæ imputata est fides ad justitiam : quomodo ergo imputata est ? Cum esset in circumcisione an in præputio ? Non in circumcisione, sed in præputio.*

Deinde ait : Hæc beatificatio quæ a David dicta

est, venit in circumcisionem an etiam in præputium? magisque ostendit quod in præputium venerit ac locum habuerit, eo quod Abraham cum in præputio esset, salvus factus sit et justificatus. « Quomodo ergo imputata est? » Deinde confirmat quod in præputium magis locum habuerit, et ait: « Abrahæ imputata est justitia per fidem. » Videamus itaque utrum Abrahæ cum jam circumcisus esset, hujusmodi justitia imputata sit, an adhuc præputiato. Et manifestum, inquit, quod præputiato. Vides ergo quod magis in præputium habeat locum? « Sed præputio. » Si ergo cum esset in præputio justificatus est, **250** certe beatificatio quæ a David dicta est, magis locum habet in præputium quam in circumcisionem. Circumcisio ob has tres causas data est, ut fidei signum esset, ut Abrahæ genus manifestaret, demumque ut esset nota ac involutum indicium puræ et temperatæ conversationis. Data etiam est non ut justitiam operaretur, sed ut sigillum esset ac signum justitiæ quæ est per fidem.

A σμὸς, ἐπὶ τὴν περιτομὴν ἦλθεν, ἢ καὶ ἐπὶ τὴν ἀκροβυστίαν; καὶ μᾶλλον δείκνυσιν, ἐπὶ τὴν ἀκροβυστίαν αὐτὸν ἐληλυθότα καὶ χώραν ἔχοντα, τῷ τὸν Ἀβραὰμ ἐν ἀκροβυστίᾳ ὄντα, σωθῆναι καὶ δικαιωθῆναι. « Πῶς οὖν ἐλογίσθη; » Εἶτα κατασκευάζει τὸ ἐπὶ τὴν ἀκροβυστίαν μᾶλλον ἔχειν χώραν, καί φησι· « Τῷ Ἀβραὰμ ἐλογίσθη δικαιοσύνη διὰ πίστεως. » Ἴδωμεν τοιγαροῦν ἐμπεριτόμῳ ὄντι τῷ Ἀβραὰμ ἡ τοιαύτη ἐλογίσθη δικαιοσύνη, ἢ ἀκροβύστῳ. Καὶ δῆλον, φησὶν, ὡς ἀκροβύστῳ. Ὁρᾷς οὖν ὅτι μᾶλλον ἐπὶ τὴν ἀκροβυστίαν χώραν ἔχει; « Ἀλλ' ἐν ἀκροβυστίᾳ. » Εἰ οὖν ἐν ἀκροβυστίᾳ ὢν ἐδικαιώθη, ἄρα μᾶλλον ὁ τῷ Δαυῒδ εἰρημένος μακαρισμὸς, ἐπὶ τὴν ἀκροβυστίαν χώραν ἔχει, ἢ ἐπὶ τὴν περιτομήν. Ἡ περιτομὴ ἐδόθη διὰ τρεῖς ταύτας αἰτίας, ὥστε σημεῖον εἶναι πίστεως, καὶ τοῦ Ἀβραμιαίου γένους B δηλωτικὴν, καὶ σύμβολον καὶ αἴνιγμα πολιτείας καθαρᾶς καὶ σώφρονος. Ὥστε οὐχ ὡς δικαιοσύνης ποιητικὴ ἐδόθη, ἀλλὰ σφραγὶς καὶ σημεῖον τῆς ἐκ πίστεως δικαιοσύνης.

IV, 11, 12. *Et signum accepit circumcisionis, signaculum justitiæ fidei quæ fuerat in præputio: ut esset ipse pater omnium credentium per præputium, ut imputetur et illis justitia: et pater circumcisionis, his qui non solum ex circumcisione sunt, sed etiam his qui incedunt per vestigia fidei quæ fuit in præputio patris nostri Abraham.*

Καὶ σημεῖον ἔλαβε περιτομῆς, σφραγῖδα τῆς δικαιοσύνης τῆς πίστεως τῆς ἐν τῇ ἀκροβυστίᾳ· εἰς τὸ εἶναι αὐτὸν πατέρα πάντων τῶν πιστευόντων δι' ἀκροβυστίας, εἰς τὸ λογισθῆναι καὶ αὐτοῖς τὴν δικαιοσύνην· καὶ πατέρα περιτομῆς, τοῖς οὐκ ἐκ περιτομῆς μόνον, ἀλλὰ καὶ τοῖς στοιχοῦσι τοῖς ἴχνεσι τῆς ἐν τῇ ἀκροβυστίᾳ πίστεως τοῦ πατρὸς ἡμῶν Ἀβραάμ.

Objectionem solvit quæ sese offerre videbatur. Tanta res est circumcisio, dicet quispiam, ut sine hac non contingat justificari: nam et ipsi Abraham, qui, ut ais, in præputio fuit justificatus, opus erat circumcisione. Et dicit: Non ob aliud circumcisus est, quam ut circumcisionem deferret in signum ac demonstrationem justitiæ, quæ in præputio contigerat: quod si illam signorum aut signaculi causa accepit, hæc ad justitiam nihil contulit, sed hoc modo solum justificatus esse significabatur: hoc est quod, cum in præputio esset, justitiam accepisset. — Quare, inquit, primum imputatum est illi ad justitiam, et ita postmodum circumcisus est? Primum quidem ut ita virtutis signum censeretur, et non veluti ipsa virtus, aut rectum virtutis opus. Signum namque circumcisionis est signaculum, inquit, tanquam signum et comprobatio justitiæ, quæ per fidem in præputio facta est. Secundo autem, ut et præputiatorum et circumcisorum communis pater agnosceretur ac divulgaretur: præputiatorum quidem, ut qui in præputio credidisset ac justificatus fuisset: circumcisorum vero tanquam et ipse circumcisus postquam credidisset. Merito ergo cunctorum pater reputatus est, qui videlicet fidem suscepissent, sive incircumcisi essent, sive circumcisi. Quod si fidem non habeant, neque cognationem ad illum habent, quicunque sint, neque hæredes sane erunt promissionis quæ ad illum facta est; **251** consanguineis enim

C Δοκοῦσαν ἀντίθεσιν λύει. Τοσοῦτον, φησὶ, μεγάλη ἡ περιτομὴ, καὶ ταύτης χωρὶς οὐκ ἔνι δικαιωθῆναι, ὅτι καὶ αὐτὸς Ἀβραὰμ ὁ ἐν ἀκροβυστίᾳ κατὰ τὸν σὸν λόγον δικαιωθεὶς, περιτομῆς ἐδεήθη. Καί φησιν· Οὐ διά τι ἕτερον περιετμήθη, ἢ διὰ τὸ σημεῖον καὶ ἀπόδειξιν ἐπιφέρεσθαι τὴν περιτομὴν, τῆς ἐν τῇ ἀκροβυστίᾳ ὑπαρξάσης αὐτῷ δικαιοσύνης. Εἰ δὲ σημείων ἕνεκεν καὶ σφραγῖδος ἔλαβεν αὐτὴν, οὐδὲν αὕτη πρὸς τὴν δικαιοσύνην συνετέλεσεν, ἀλλὰ μόνον τὸ τοιῶσδε δεδικαιῶσθαι ἐσήμαινε, τουτέστιν ὅτι ἐν τῇ ἀκροβυστίᾳ ὢν, ἠξιώθη τῆς δικαιοσύνης. — [ΦΩΤ.] Διὰ τί, φησὶ, πρῶτον ἐλογίσθη αὐτῷ εἰς δικαιοσύνην, καὶ οὕτω περιετμήθη; Πρῶτον μὲν, ἵνα ὡς σημεῖον νομισθῇ ἀρετῆς ἡ περιτομὴ, καὶ οὐχ ὡς αὐταρετὴ καὶ κατόρθωμα. Τὸ γὰρ σημεῖον τῆς περιτομῆς, φησὶ, σφραγίς ἐστιν, οἷον σημεῖόν τε καὶ πα- D ράστασις, τῆς ἐν τῇ ἀκροβυστίᾳ διὰ πίστεως καὶ δικαιοσύνης. Δεύτερον δὲ, ἵνα καὶ τῶν ἀκροβύστων, καὶ τῶν ἐμπεριτόμων κοινὸς ἐπιγνωσθῇ καὶ ἀνακηρυχθῇ πατήρ· τῶν μὲν ἀκροβύστων, ὡς ἐν τῇ ἀκροβυστία καὶ πιστεύσας καὶ δικαιωθείς· τῶν δ' ἐμπεριτόμων, ὡς καὶ αὐτὸς περιτμηθεὶς μετὰ τὸ πιστεῦσαι. Πάντων οὖν εἰκότως ἂν λογισθείη πατὴρ, τῶν τὴν πίστιν δηλονότι παραδεξαμένων, εἴτε ἀπερίτμητοι, εἴτε περιτετμημένοι εἶεν. Ἂν δὲ τὴν πίστιν μὴ ἔχωσιν, οὐδὲ τὴν πρὸς ἐκεῖνον συγγένειαν ἔχουσιν, οἵτινες ἂν εἶεν, οὐδὲ κληρονόμοι ἄρα τῆς πρὸς ἐκεῖνον ἐπαγγελίας. Τοῖς γὰρ συγγενέσι (τῷ γὰρ σπέρματι αὐτοῦ), αἱ ὑποσχέσεις καὶ εὐλογίαι.

A « Σφραγῖδα τῆς δικαιοσύνης τῆς πίστεως. » τῆς ἐκ πίστεως ὑπαρξάσης, « εἰς τὸ εἶναι αὐτὸν πατέρα. »

Διὰ τί δὲ ὅλως ἐδέηθη αὐτῆς, εἰ μηδὲν συνετέλει ἐν τῇ δικαιοσύνῃ; Πρῶτον μὲν καθὼς ἄνω λέγει, εἰς τὸ εἶναι αὐτὴν σημεῖον· ἔπειτα ἵνα κοινὸς γένηται πατὴρ τῶν τε ἐν περιτομῇ, τῶν τε ἐν ἀκροβυστίᾳ. « Πάντων τῶν πιστευόντων. » Οὐχ ἁπλῶς τῶν οἱωνδήποτε πατέρα, ἀλλὰ τῶν πιστευόντων εἰς τὸν Χριστόν. « Δι' ἀκροβυστίας. » Τῶν ἐν ἀκροβυστίᾳ ὄντων καὶ πιστευόντων. Εἰς τὸ, « Λογισθῆναι καὶ αὐτοῖς τὴν δικαιοσύνην. » Διὰ πίστεως δηλονότι χωρὶς ἔργων. » Καὶ πατέρα περιτομῆς. » Οὐχ ἁπλῶς, φησὶ, πατὴρ τῶν ἐμπεριτμήτων, (τοῦτο γὰρ δηλοῖ τὸ περιτομῆς,) ἀλλὰ πατὴρ ἐκείνων τῶν ἐμπεριτμήτων, τῶν μὴ μόνον περιτετμημένων, ἀλλὰ B καὶ κατὰ τὰ ἴχνη αὐτοῦ, τὴν πίστιν Χριστοῦ εἰσοικιζομένων. Ἐκεῖνοι δὲ κατὰ τὰ ἴχνη καὶ κατὰ μίμησιν τοῦ Ἀβραὰμ πιστεύουσιν εἰς Χριστὸν, οἱ ἀδιστάκτως καὶ χωρὶς φιλονεικίας καὶ ἐνδοιασμοῦ προσερχόμενοι τῷ Χριστῷ. « Τοῖς οὐκ ἐκ περιτομῆς μόνον. » Ὥσπερ γὰρ οἱ ἐν ἀκροβυστίᾳ, οὐ διὰ τοῦτο μόνον σχοῖεν ἂν τὸν Ἀβραὰμ πατέρα, διὰ τὸ ἐν ἀκροβυστίᾳ αὐτὸν πεπιστευκέναι, εἰ μὴ καὶ τὴν πίστιν μιμήσαιντο· οὕτως οὐδὲ οἱ ἐν περιτομῇ σχήσουσι, οὐ διὰ τὸ μόνον περιτμηθῆναι τὸν Ἀβραὰμ, ἐὰν μὴ καὶ τὴν πίστιν αὐτοῦ μιμήσωνται. Δῆλον οὖν ὡς καὶ ἐκπεσοῦνται τῆς πρὸς Ἀβραὰμ συγγενείας οἱ Ἰουδαῖοι, ἐὰν μὴ πιστεύσωσι. « Ἀλλὰ καὶ τοῖς στοιχοῦσι. » Τοῖς πειθομένοις, τοῖς ἐμμένουσιν. « Τοῖς ἴχνεσι τῆς πίστεως. » Τῇ μιμήσει, τῇ ὁμοιώσει. C Ἴχνη λέγεται, τὰ τῶν προοδευσάντων σύμβολα καὶ σημεῖα τῶν ποδῶν. Ἐπεὶ οὖν οὗτοι μεταγενέστεροι, οἰκείως καὶ ἁρμοδίως φησὶ, τοῖς ἐμμένουσι καὶ ἐπακολουθοῦσι τοῖς ἴχνεσιν, ἤτοι πορευομένοις κατὰ τὰ ἐκείνου ἴχνη, καὶ τὴν ἐκείνου ὁδὸν, ἥτις χωρὶς περιτομῆς ὑπῆρχεν. « Τῆς ἐν ἀκροβυστίᾳ. » Πάλιν ὑπομνήσκει ὅτι ἐν ἀκροβυστίᾳ ἐπίστευσε, καὶ ὕστερον περιετμήθη.

Οὐ γὰρ διὰ νόμου ἡ ἐπαγγελία τῷ Ἀβραὰμ, ἢ τῷ σπέρματι αὐτοῦ, τὸ κληρονόμον αὐτὸν εἶναι τοῦ κόσμου, ἀλλὰ διὰ δικαιοσύνης πίστεως. Εἰ γὰρ οἱ ἐκ νόμου, κληρονόμοι, κεκένωται ἡ πίστις, καὶ κατήργηται ἡ ἐπαγγελία. Ὁ γὰρ νόμος ὀργὴν κατεργάζεται· οὗ γὰρ οὐκ ἔστι νόμος, οὐδὲ παράβασις.

D Θαυμάσιον δ' λέγει. Οὕτως, φησὶν, ἡ περιτομὴ χωρὶς πίστεως οὐκ ἰσχύει δικαιῶσαι, οὐδὲ προπάτορα σοι ποιεῖ, ὦ Ἰουδαῖε, τὸν Ἀβραὰμ, ὥστε οὐδὲ ὁ νόμος ἐφ' ᾧ μέγα φρονεῖς, συνετέλεσέ τι εἰς τὰς ἐπαγγελίας τῷ Ἀβραὰμ, ἀλλὰ μόνη ἡ πίστις. Ἀκροβύστῳ γὰρ ἔτι ὄντι, καὶ πρὸ τοῦ νόμου ἐδόθησαν αἱ ἐπαγγελίαι πιστεύσαντι. Εἰ οὖν αὐτὸς ὁ νόμος εἰς τὰς ἐπαγγελίας οὐδὲν συνετέλεσεν, σχολῇ γοῦν ἡ περιτομὴ πρὸς δικαιοσύνην ἐξαρκέσει. — ΓΕΝΝΑΔ. « Τὸ κληρονόμον αὐτὸν εἶναι τοῦ κόσμου. » Κληρονόμους τοῦ κόσμου τοὺς δικαίους ἔσεσθαί φησιν, ὅτι τῶν ἀσεβῶν ἐκ μέσου γενομένων, καὶ παραδοθέντων

(nempe semini ejus) datæ sunt promissiones ac benedictiones. « Signaculum justitiæ fidei, » quæ ex fide contigerat. « ut esset ipse pater. »

Ad quid omnino necessaria fuit illi circumcisio, si nihil conferebat ad justitiam? Primum quidem, veluti in superioribus dixit, ut illa signum esset : deinde ut communis pater fieret, tam his qui in circumcisione essent, quam illis qui in præputio. « Omnium credentium. » Non omnium pater simpliciter, sed credentium in Christum. « Per præputium. » Eorum qui cum sint in præputio, nihilominus credunt. « Ut imputetur et illis justitia. » Per fidem videlicet sine operibus. « Et pater circumcisionis. » Non pater quomodocumque circumcisorum,(nam hoc significat dictio Circumcisionis:) sed pater illorum circumcisorum, qui non tantum cirumcisi sunt, verum etiam juxta illius vestigia in fide Christi manent : illi autem juxta vestigia ac imitationem Abrahæ credunt in Christum, qui absque ulla vacillatione et contentione in nullo hæsitantes accedunt ad Christum. « His qui non solum ex circumcisione sunt. » Sicut enim qui in præputio sunt, non ex hoc solum possunt Abraham habere patrem, quod ille in præputio credidisset, nisi etiam fidem imitentur; ita neque hi qui in circumcisione fuerint, patrem illum habebunt ob hoc solum quod circumcisus sit Abraham, nisi fidem quoque illius imitentur. Manifestum ergo est, quod etiam a cognatione Abrahæ excident Judæi nisi crediderint. « Sed etiam iis qui incedunt. » Hoc est obedientibus, perseverantibus. « Per vestigia fidei. » Il est, imitationem, similitudinem. Vestigia dicuntur eorum qui prius iter fecerunt indicia ac signa pedum. Quia ergo hi posteri sunt, proprie ac apte, his, inquit, qui immanent vestigiis eaque insequuntur, sive ambulant juxta illius vestigia, ac viam ipsius quæ sine circumcisione erat. « Quæ fuit in præputio. » Rursum memoriæ suggerit quod in præputio crediderit, et postmodum circumcisus sit.

IV, 23, 24. *Non enim per legem facta est promissio Abrahæ, aut semini ejus, ipsum hæredem mundi fore, sed per justitiam fidei. Si enim ii qui ex lege sunt, hæredes sunt, inanis facta est fides, irrita facta est promissio. Nam lex iram operatur.* **252** *Si quidem ubi non est lex, ibi nec transgressio est.*

Admirandum est quod dicit. Adeo, inquit, circumcisio sine fide justificare nequit, neque progenitorem tibi facit Abraham, o Judæe, ut nec lex in qua extolleris quidquam Abrahæ ad promissiones contulerit, sed sola fides. Nam cum adhuc præputiatus esset,et ante legem credenti datæ sunt promissiones. Si ergo lex ipsa nihil ad promissiones contulit, longe ergo minus circumcisio ad justitiam sufficiet. « Hæredem mundi fore. » Hæredes mundi fore ait justos: quia impiis de medio sublatis, ac in die judicii supplicio traditis, universum deinceps mundum habebunt justi innovatum eo-

rumque erunt cœlestia terrestriaque bona. « Sed perjustitiam fidei. Si enim ii qui ex lege sunt, » etc. Nam qui legi hæret tanquam salvum facienti salutem quæ per fidem est negligit. « Hæredes » autem, puta regni cœlorum. *Alio modo.* Cum prius dixisset quod Abraham dum præputiatus esset credidit, ac justificatus est, ut fidelium pater haberetur qui in præputio essent : et ob id postea circumcisus est, ut eorum etiam pater reputaretur, qui in circumcisione crederent : cumque etiam adduxisset ac ostendisset quod magis reputetur pater eorum, qui in præputio crediderunt, eo quod et ante circumcisionem et ante legem ipsam quæ circumcisionem quoque complectitur, ipse et credidit et fides ejus computata est ad justitiam, hæc, inquam, cum dixisset, et ob oculos possuisset, nunc alio quoque modo idipsum ostendit ac dicit : Supponatur non ita se habere, ut diximus, sed solos eos qui ex lege sunt, hæredes esse promissionum, quæ ad Abraham factæ sunt : itaque vana fuit fides ipsi Abrahæ, ipse enim et ante legem, et sine lege credidit. Inanis itaque facta est fides, hoc est, nihil est, ac tota ejus vis obscurata est : sed et promissiones irritæ factæ sunt, tanquam inutiles ac imperfectæ. Nam si fides propter quam erat promissio, inanis facta est etiam promissiones, quæ videlicet propter fidem factæ erant, una defluxerunt et vanæ factæ sunt. Quid ergo hæreditario jure habebunt qui per legem accedunt, si fide inani reddita, simul cum fide effluit promissio ? Vides quod eo ipso quo se dicunt per legem hæredes effici, per hoc ostenditur quod nullo modo hæredes fiant ?

253 Ita ergo duplici modo probavit beatitudinem ad præputium magis aptari per fidem, quam ad circumcisionem : primo modo recte procedendo, et ex his quæ cerca Abraham acta sunt. Secundo autem cum illis consentiens, idque quod ab adversariis dicebatur præsupponens, ac ostendens quid absurdi sequatur ad suppositionem illorum. Ponit autem et tertiam probationem ex ipsa lege sumptam, et ait : Lex qua fulcimini non observata iram operatur : et hoc dicto id quod erat consequens tanquam manifestum reliquit : Si lex non observata iram operatur, vos autem prævaricati estis, et ita non solum promissionum indignos vos reddidistis, sed et puniemini : id enim semper comminatur lex transgressoribus : quomodo ergo salvabimini ? quomodo complebuntur vobis promissiones ? Cum ergo et hæc et alia dicta sint, ac demonstratum sit quod ex lege nequaquam possit haberi salus : reliquum est ad gratiam confugere, quæ per fidem præstatur siquidem per hanc promissiones perficiuntur, et Abraham omnium pater efficitur. Itaque ipsius David beatificatio cum sit communis ad omnes qui per fidem salvantur, non minus, quin magis potius ad fideles aptatur, qui in præputio venerunt : quanto etiam prius in Abraham veritatem habuit, cum esset in præputio. « Irrita facta est promisio. » Tanquam essent inutiles, irritæ factæ sunt

κολάσει ἐν τῇ τῆς κρίσεως ἡμέρᾳ, τὸν σύμπαντα λοιπὸν κόσμον ἕξουσιν οἱ δίκαιοι ἀνακαινισθέντα καὶ αὐτῶν ἔσται τὰ οὐράνια ἀγαθὰ καὶ τὰ ἐπίγεια. « Τῆς πίστεως, φησίν. Εἰ γὰρ οἱ ἐκ νόμου, » καὶ τὰ ἑξῆς· Ὁ γὰρ ἐχόμενος τοῦ νόμου ὡς σώζοντος, ἀτιμάζει τὴν διὰ πίστεως σωτηρίαν. « Κληρονόμοι » δὲ, οἷον τῆς τῶν οὐρανῶν βασιλείας. — Ἄλλως. [ΦΩΤ.] Εἰπὼν πρότερον ὅτι διὰ τοῦτο ἀκρόβυστος ὢν Ἀβραὰμ ἐπίστευσε καὶ ἐδικαιώθη, ἵνα πατὴρ λογισθῇ τῶν ἐκ ἀκροβυστίᾳ πιστῶν, καὶ διὰ τοῦτο πάλιν περιετμήθη, ἵνα καὶ τῶν ἐν περιτομῇ πιστῶν πατὴρ νομισθῇ, καὶ ἐπαγαγὼν καὶ ἀποδείξας, ὅτι καὶ μᾶλλον λογίζεται πατὴρ τῶν ἐν ἀκροβυστίᾳ πιστῶν, ὅσῳ καὶ πρὸ τῆς περιτομῆς καὶ πρὸ αὐτοῦ τοῦ νόμου τοῦ καὶ τὴν περιτομὴν περιέχοντος, αὐτὸς καὶ ἐπίστευσε καὶ ἡ πίστις αὐτοῦ ἐλογίσθη εἰς δικαιοσύνην· ταῦτα εἰπὼν καὶ παραστήσας, νῦν καὶ ἑτέρῳ τρόπῳ τὸ αὐτὸ δείκνυσι καί φησιν· Ὑποκείσθω μὴ οὕτως ἔχειν, ὡς ἔφημεν, ἀλλὰ τοὺς ἐκ νόμου μόνους εἶναι κληρονόμους τῶν πρὸς Ἀβραὰμ ἐπαγγελιῶν· οὐκοῦν εἰς μάτην γέγονεν ἡ πίστις τῷ Ἀβραάμ. Αὐτὸς γὰρ, πρὸ τοῦ νόμου καὶ χωρὶς τοῦ νόμου ἐπίστευσε. Κεκένωται ἄρα ἡ πίστις, τουτέστιν, οὐδέν ἐστι, καὶ αὐτῆς τὸ ὅλον ἠφάνισται· ἀλλὰ καὶ αἱ ἐπαγγελίαι κατηργήθησαν, οἷον ἄχρηστοι καὶ ἀτέλεστοι γεγένηνται. Εἰ γὰρ ἡ πίστις, δι' ἣν ἡ ἐπαγγελία, καταργεῖται, δηλονότι αἱ ἐπὶ τῇ πίστει ἐργαζόμεναι συναπεῤῥύησαν καὶ γεγόνασι φροῦδοι. Τί οὖν οἱ διὰ νόμου κληρονομήσουσι, τῆς μὲν πίστεως κενωθείσης, συνεκρυείσης δὲ τῇ πίστει τῆς ἐπαγγελίας; Ὁρᾷς ὡς δι' ὧν λέγουσι διὰ νόμου κληρυνομεῖν, διὰ τούτων δείκνυται μηδόλως κληρονομεῖν;

Οὕτως τοίνυν διχῶς τὰς ἀποδείξεις ἐποιήσατο, ὅτι ὁ μακαρισμὸς ἐπὶ τὴν διὰ πίστεως ἀκροβυστίαν μᾶλλον ἁρμόζει, ἢ ἐπὶ τὴν περιτομήν· τὴν πρώτην μὲν ἐπ' εὐθείας προαγαγὼν, καὶ ἐξ αὐτῶν τῶν κατὰ τὸν Ἀβραὰμ πραχθέντων· τὴν δευτέραν δὲ συνδραμὼν ἐκείνοις καὶ ὑποθεὶς τὸ παρὰ τῶν ἐναντίων λεγόμενον, καὶ δείξας οἷον ἄτοπον ἕπεται τῇ ὑποθέσει αὐτῶν. Τίθησι δὲ καὶ τρίτην ἀπόδειξιν λαμβανομένην ἐξ αὐτοῦ τοῦ νόμου, καί φησιν· Ὁ νόμος, ἐφ' ᾧ ἐπερείδεσθε, παραβαθεὶς, ὀργὴν κατεργάζεται. Τοῦτο εἰπὼν, τὸ ἀκόλουθον ὡς δῆλον κατέλιπεν. Εἰ οὖν ὁ νόμος ὀργὴν κατεργάζεται παραβαθεὶς, ὑμεῖς δὲ παραβεβήκατε, οὐ μόνον ἐπαγγελιῶν οὐκ ἐστὲ ἄξιοι, ἀλλὰ καὶ τιμωρηθήσεσθε· τοῦτο γὰρ ἡμῖν διαπαντὸς ὁ νόμος παραβεβηκόσιν ἐπανατείνεται· πόθεν οὖν σωθήσεσθε; πόθεν ὑμῖν αἱ ἐπαγγελίαι; ἐπεὶ οὖν τά τε ἄλλα εἴρηται, καὶ δέδεικται ὅτι καὶ ἐκ τοῦ νόμου οὐκ ἔστιν ὅλως δικαιωθῆναι, λείπεται καταφυγεῖν ἐπὶ τὴν διὰ πίστεως χάριν. Διὰ ταύτης γὰρ αἱ ἐπαγγελίαι περατοῦνται, καὶ ὁ Ἀβραὰμ πάντων γίνεται πατήρ· Ὥστε ὁ τοῦ Δαυῒδ μακαρισμὸς κοινὸς ὑπάρχων ἐπὶ τῶν διὰ πίστεως σωζομένων πάντων, οὐχ ἧττον, ἀλλὰ καὶ μᾶλλόν ἐστιν ἐπὶ τῶν ἐν ἀκροβυστίᾳ πιστῶν ἐφαρμόζων, ὅσῳ καὶ πρῶτον ἐπὶ τοῦ ἐν ἀκροβυστίᾳ Ἀβραὰμ ἐφάνη ἀληθεύων. « Κατήργηται ἡ ἐπαγγελία. » Ὡς οὐ χρειώδεις οὖσαι, κατήργηνται αἱ ἐπαγγελίαι,

A τουτέστιν ἄπρακτοι γεγόνασι. Πῶς ; εἰ γὰρ ἡ πίστις καταργεῖται δι' ἣν αἱ ἐπαγγελίαι, δηλονότι συγκαταργοῦνται αἱ ἐπαγγελίαι. Εἰ δὲ αὗται καταργηθῶσιν, οὐδὲ ὁ Ἀβραὰμ πατὴρ τινός.

Διὰ τοῦτο ἐκ πίστεως, ἵνα κατὰ χάριν, εἰς τὸ εἶναι βεβαίαν τὴν ἐπαγγελίαν παντὶ τῷ σπέρματι· οὐ τῷ ἐκ τοῦ νόμου μόνον, ἀλλὰ καὶ τῷ ἐκ πίστεως Ἀβραὰμ, ὅς ἐστι πατὴρ πάντων ἡμῶν, καθὼς γέγραπται, ὅτι Πατέρα πολλῶν ἐθνῶν τέθεικά σε· κατέναντι οὗ ἐπίστευσε, Θεοῦ, τοῦ ζωοποιοῦντος τοὺς νεκροὺς, καὶ καλοῦντος τὰ μὴ ὄντα ὡς ὄντα.

Καὶ οὕτως, φησὶν, οὐ διὰ τοῦ νόμου βεβαιοῦνται αἱ ἐπαγγελίαι, ὅτι τρόπον τινὰ καὶ ἐμποδίζονται. Πῶς ; ὅτι ὁ νόμος ὀργὴν κατεργάζεται, παραβαθεὶς B δηλονότι. Οὐδεὶς γὰρ αὐτὸν ἴσχυσε πληρῶσαι. Ἔνθα δὲ ὀργὴ, πῶς κληρονομία ; πῶς κληρονομήσει ὁ ὠργισμένος, πῶς ἥξουσιν αἱ ἐπαγγελίαι ; Ἡ δὲ πίστις, φησὶ, τὴν χάριν εἰσάγει τοῦ Θεοῦ. Χάριτος δὲ οὔσης, ἔρχονται καὶ πληροῦνται αἱ ἐπαγγελίαι. « Εἰς τὸ εἶναι βεβαίαν τὴν ἐπαγγελίαν. » Ἔνθα γὰρ χάρις Θεοῦ, οὐκ ἔτι ἀμφίβολοι αἱ ἐπαγγελίαι, ἀλλὰ βέβαιοι. Θεὸς γὰρ, φησὶν, ὁ δικαιῶν χάριτι, τίς ὁ κατακρίνων ; « Παντὶ τῷ σπέρματι. » Τὸ ὑπερβατὸν, Παντὶ τῷ σπέρματι Ἀβραάμ. « Οὐ τῷ ἐκ τοῦ νόμου μόνον. » Ἐκ τοῦ νόμου λέγει, τοὺς ἐξ Ἰουδαίων εἰς τὴν πίστιν ἐλθόντας. « Πατέρα πολλῶν ἐθνῶν. » Τοὺς χωρὶς νόμου πιστοὺς γενομένους. Ὅρα δὲ πῶς λοιπὸν συνάπτει τοὺς δύο λαοὺς, καὶ πάντων ποιεῖ πατέρα τὸν Ἀβραάμ. « Κατέναντι οὗ ἐπίστευσε, C Θεοῦ. » Τουτέστιν, ὥσπερ ὁ Θεὸς οὐκ ἔστι μερικὸς, ἀλλὰ πάντων Θεὸς, οὕτως καὶ ὁ Ἀβραὰμ πάντων πατήρ. — [ΦΩΤ.] Κατέναντι. Ἐναντίον, ἐνώπιον, εἰς πρόσωπον Θεοῦ. Εἰς πρόσωπον γὰρ Θεοῦ εἴρηται, οἷον ὡς ἐκ προσώπου Θεοῦ, τὸ, « Πατέρα πολλῶν ἐθνῶν τέθεικά σε. » Ἐπειδὴ γὰρ εἶπε, « Καθὼς γέγραπται, » μὴ προσθεὶς, ποῦ γέγραπται, ἢ πῶς, ἐπήγαγεν (εἰ καὶ ὑπερβὰς) τὸ, κατέναντι Θεοῦ, τὸ ἀξιόπιστον καὶ βέβαιον τοῦ, γέγραπται, παριστῶν. « Καθὼς γέγραπται, φησὶ, κατενώπιον Θεοῦ, » τουτέστιν, εἰς πρόσωπον Θεοῦ, καὶ ἐκ προσώπου Θεοῦ. Ἀξιόπιστός ἐστι, φησὶν, ἡ Γραφὴ, ἀμετάπτωτος, βεβαία, Θεός ἐστιν ἐν αὐτῇ εἰπὼν, « Πατέρα πολλῶν ἐθνῶν τέθεικά σε. » Τὸ γοῦν ἐφεξῆς τῆς τοῦ λόγου συμφράσεως· Καθὼς γέγραπται κατέναντι οὗ ἐπίστευσε Θεοῦ, ὅτι πατέρα πολλῶν ἐθνῶν, καὶ τὰ D ἑξῆς. Ὥσπερ γὰρ, φησὶ, πάντων ἐστὶ ποιητὴς ὁ Θεὸς, καὶ πάντων Θεός τε καὶ κηδεμὼν, οὕτως καὶ τὸν Ἀβραὰμ πάντων πατέρα κεχειροτόνηκεν, οὐκ Ἰουδαίων μόνον, ἀλλὰ καὶ πάντων τῶν πιστευόντων. — Ἄλλως. Ἀντὶ τοῦ, ἐνώπιον καὶ πρὸ προσώπου οὗ ἐπίστευσε Θεοῦ. « Τοῦ ζωοποιοῦντος τοὺς νεκρούς. » Τὸν μὲν τῆς ἀναστάσεως καταβάλλεται λόγον, πλὴν προσφόρως καὶ εἰς τὸ προκείμενον. Ἐπίστευσε, φησὶν, Ἀβραὰμ τῷ Θεῷ, ὅτι καὶ τοὺς νεκροὺς ζωοποεῖ, διὰ τοῦτο καὶ τὸ δοῦναι αὐτὸν σπέρμα γεγηρακότι. Ὁ γὰρ τοὺς νεκροὺς ζωοποιῶν, καὶ τὰ μὴ ὄντα οὐσιῶν, πολλῷ μᾶλλον δυνήσεται τῷ

A promissiones : hoc est inefficaces fuerunt. Quonam modo ? Nam si fides propter quam erant promissiones, irrita redditur, consequens est, ut una promissiones quoque irritæ reddantur : quod si hæ fiant irritæ, neque Abraham cujusquam pater est.

IV, 16, 17. *Idcirco ex fide est, ut secundum gratiam, ut firma sit promissio omni semini : non ei tantum quod ex lege est, verum etiam ei quod ex fide Abraham, qui est pater omnium nostrum, sicut scriptum est : Patrem multarum gentium posui te ; coram Deo cui credidit, qui vivificat mortuos, ac vocat ea quæ non sunt sicut ea quæ sunt.*

Et ita, inquit, non firmantur per legem promissiones, sed quodammodo etiam impediuntur. Quo B pacto ? Nam lex iram operatur, non servata videlicet : nullus enim potuit illam **254** complere. Ubi autem est ira, quomodo erit hæreditaria possessio ? quo pacto hæreditatem accipiet qui sub ira continetur ? quomodo venient promissiones ? Fides autem Dei gratiam inducit ; porro gratia præsente veniunt et complentur promissiones. « Ut firma sit promissio. » Ubi enim gratia Dei est, jam non sunt dubiæ promissiones, sed firmæ Deus est, inquit, qui per gratiam justificat, qui est ille qui condemnat ? « Omni semini. » Hyperbaton est, et jungitur cum dictione Abraham : Omni semini Abraham. « Non ei tantum quod ex lege est. » Ex lege dicit eos qui ex Judæis ad fidem venerunt. « Patrem multarum gentium. » Quæ sine lege factæ sunt fideles. Vide autem quo pacto deinceps duos conC jungit populos, omniumque patrem facit Abraham. « Coram Deo cui credidit. » Hoc est : Quemadmodum Deus non est particularis, sed omnium Deus, ita et Abraham omnium pater. Κατέναντι ante, coram, in conspectu Dei. Nam in conspectu Dei, sive ex persona Dei dictum est : « Patrem multarum gentium posui te. » Siquidem cum dixerit : « Sicut scriptum est, » non addens, ubi scriptum est, aut quo modo, subjungit (quanquam per hyperbaton) κατέναντι Θεοῦ, id est, coram Deo, probationem et confirmationem ejus quod dictum est fide dignam adducens. « Sicut scriptum est, » inquit, « Coram Deo, » hoc est in conspectu Dei, et ex persona Dei : Fide digna, inquit, est Scriptura, immobilis, firma ; Deus est D qui in ea locutus est. « Patrem multarum gentium posui te. » Ordo itaque conclusionis sermonis est : Sicut scriptum est coram Deo, cui credidit, quod patrem multarum gentium, etc. Quemadmodum enim, inquit, Deus omnium factor est, omnium Deus omniumque gubernator : ita ipsum quoque Abraham patrem omnium constituit ; non Judæorum tantum, verum etiam omnium credentium. — *Alio modo.* Hoc est, coram Deo, et ante conspectum Dei cui credidit. « Qui vivificat mortuos. » Sermonis de resurrectione fundamenta jacit : apte tamen et ad propositum. Credidit, inquit, Abraham Deo quod etiam mortuos vitæ reddat, ideoque daturus esset et ipsi

semen cum jam senuisset. Nam qui vivere facit mortuos ac ea quæ non habent ut sint, multo magis poterit corpori senectute emortuo generativum dare semen. **255** « Ac vocat ea quæ non sunt. » Bene ait : « Vocat ea quæ non sunt, sicut ea quæ sunt. » Verbo enim ea quæ non sunt, simul cum vocatione adducit ut sint : ita ut possibile sit apud ipsum, et ea quæ non sunt ut ea quæ sunt, rursumque si voluerit ea quæ sunt, ut ea quæ non sunt vocare.

νενεκρωμένῳ διὰ τὸ γῆρας σώματι δοῦναι σπέρμα ζωογόνον. « Καὶ καλοῦντος τὰ μὴ ὄντα. » Καλῶς φησι, « Καὶ καλοῦντος τὰ μὴ ὄντα ὡς ὄντα. » Λόγῳ γὰρ τὰ μὴ ὄντα εἰς τὸ εἶναι καὶ ἅμα τῷ καλέσαι παράγει, ὥστε εἶναι παρ' αὐτῷ δυνατὸν καὶ ῥᾷον, καὶ τὰ μὴ ὄντα ὡς ὄντα, καὶ ἔμπαλιν εἰ βουληθείη, καὶ τὰ ὄντας ὡς μὴ ὄντα καλεῖν

IV, 18-23. *Qui præter spem sub spe credidit, ut ipse pater fieret multarum gentium, juxta id quod dictum est : Sic erit semen tuum. Ac non infirmatus fide, haud consideravit corpus suum jam emortuum, cum centum fere natus esset annos, et emortuam matricem Saræ ; sed ad promissionem Dei non hæsitavit incredulitate : sed roboratus est fide, dans gloriam Deo ; et certior factus est, quod quæ promiserat potens sit et præstare. Ideo etiam imputatum est illi ad justitiam.*

Ὃς παρ' ἐλπίδα ἐπ' ἐλπίδι ἐπίστευσεν, εἰς τὸ γενέσθαι αὐτὸν πατέρα πολλῶν ἐθνῶν, κατὰ τὸ εἰρημένον· Οὕτως ἔσται τὸ σπέρμα σου. Καὶ μὴ ἀσθενήσας τῇ πίστει, οὐ κατενόησε τὸ ἑαυτοῦ σῶμα ἤδη νενεκρωμένον, ἑκατονταέτης που ὑπάρχων, καὶ τὴν νέκρωσιν τῆς μήτρας Σάῤῥας· εἰς δὲ τὴν ἐπαγγελίαν τοῦ Θεοῦ, οὐ διεκρίθη τῇ ἀπιστίᾳ, ἀλλ' ἐνεδυναμώθη τῇ πίστει, δοὺς δόξαν τῷ Θεῷ· καὶ πληροφορηθεὶς ὅτι ὃ ἐπήγγελται, δυνατός ἐστι καὶ ποιῆσαι. Διὸ καὶ ἐλογίσθη αὐτῷ εἰς δικαιοσύνην.

« Qui præter spem. » Hoc est promissionibus credidit, quæ complectebantur res admodum creditu difficiles, si humanam spectes cogitationem. Contra spem, inquit, humanam, sola spe in Deum roboratus. — Sub spe, ait, in Deum, præter spem propriæ naturæ sub spe potentiæ ejus qui promiserat. « Multarum gentium. » Quæ videlicet secundum fidem essent ac promissionem. Quis est autem filius ejus per fidem ac promissionem datus ? Isaac certe [14]. Nam Ismael secundum carnem filius ejus erat. « Ac non infirmatus fide. » Multa quidem infirma erant, et quæ fidem illius imbecillem efficerent : verum ad nihil horum infirmatus est generosus animus. Primum quod ad nullum hujusmodi exemplum poterat respicere, sed ipsi primo gignendi spes præter spem data est. Alterum quod corpus suum senectute erat emortuum. Tertium, quod simul etiam Saræ matrix esset emortua, nec ullo modo prolem ferre posset. « Cum centum fere. » Bene ait : « Natus annos fere centum ; » neque enim centum erat annorum, sed nonaginta novem. « Sed ad promissionem Dei. » Nam operum demonstratio non erat, sed nuda verba. « Non hæsitavit incredulitate. » Non ait : Non fuit incredulus, **256** sed « Non hæsitavit, » hoc est, non vacillavit, non dubitavit. « Sed roboratus est fide. » Dicens, Roboratus est, ostendit multo labore ac virtute animi fidem dirigi. « Dans gloriam Deo. » Quonam pacto roboratus est? Dans, inquit, gloriam Deo, hoc est, non curiose scrutatus quomodo possibile esset hoc fieri, quonam pacto id fieri contingeret, quomodo id suscipi posset : sed statim credidit, Deumque collaudavit tanquam beneficii auctorem, ac si jam dedisset quod erat pollicitus. « Et certior factus est. » Non dixit, Credidit, sed majori emphasi, Certior factus est. « Ideo etiam imputatum est illi ad justitiam. » Vides quod a fide justificatus est ?

[ΤΟΥ ΑΥΤΟΥ.] « Ὃς παρ' ἐλπίδα. » Ἀντὶ τοῦ, ἐπαγγελίαις ἐπίστευσε, πολὺ τὸ ἀνέλπιστον ἐχούσαις, κατὰ ἀνθρώπινον λογισμόν. Παρ' ἐλπίδα γάρ, φησὶ, τὴν ἀνθρωπίνην, μόνῃ ἑδρασθεὶς τῇ ἐπὶ Θεὸν ἐλπίδι. — [ΣΕΥΗΡΙΑΝΟΥ.] Ἐπ' ἐλπίδι γὰρ, φησὶ, τῇ τοῦ Θεοῦ, παρ' ἐλπίδα τῆς οἰκείας φύσεως, ἐπ' ἐλπίδι της τοῦ ἐπαγγειλαμένου δυνάμεως. « Πολλῶν ἐθνῶν. » Τῶν κατὰ πίστιν καὶ ἐπαγγελίαν. Τίς δὲ αὐτοῦ υἱὸς διὰ πίστεως καὶ ἐπαγγελίας δοθείς ; δηλονότι Ἰσαάκ. Ὁ γὰρ Ἰσμαὴλ, κατὰ σάρκα ἦν αὐτοῦ. « Καὶ μὴ ἀσθενήσας τῇ πίστει. » Πολλὰ μὲν ἦν τὰ ἀσθενῆ, καὶ ἀδύναμον αὐτοῦ τὴν πίστιν παρασκευάζοντα γενέσθαι, ἀλλ' οὐδὲ πρὸς ἓν ἠσθένησεν ἡ γενναία ψυχή. Πρῶτον ὅτι πρὸς οὐδὲ ἓν τοιοῦτον παράδειγμα ἰδεῖν ἠδύνατο, ἀλλὰ πρώτῳ αὐτῷ ἡ τῆς παρ' ἐλπίδα παιδοποιίας δέδοται ἐπαγγελία. Δεύτερον, τὸ νενεκρῶσθαι αὐτοῦ τῷ γήρᾳ τὸ σῶμα. Τρίτον, τὸ συννενεκρῶσθαι τὴν μήτραν Σάῤῥας, καὶ ἀδυνάτως ἔχειν πρὸς παιδοποιίαν. « Ἑκατονταέτης που. » Καλῶς, τὸ, « Ἑκατονταέτης που » οὐ γὰρ ἦν ἑκατονταέτης, ἀλλ' ἐννενηκονταεννέα. « Εἰς δὲ τὴν ἐπαγγελίαν τοῦ Θεοῦ. » Οὐ γὰρ ἦν ἔργων ἀπόδειξις, ἀλλὰ ψιλὰ ῥήματα. « Οὐ διεκρίθη τῇ ἀπιστίᾳ. » Οὐκ εἶπεν· Οὐκ ἠπίστησεν, ἀλλ', « Οὐ διεκρίθη τῇ ἀπιστίᾳ, » τουτέστιν, οὐδὲ ἐνεδοίασεν οὐδὲ ἀμφέβαλεν. « Ἀλλ' ἐνεδυναμώθη τῇ πίστει. » Εἰπὼν Ἐνεδυναμώθη, δείκνυσι πολλῷ καμάτῳ καὶ δυνάμει ψυχῆς κατορθουμένην τὴν πίστιν. « Δοὺς δόξαν τῷ Θεῷ. » Πῶς ἐνεδυναμώθη ; Δοὺς δόξαν, φησὶ, τῷ Θεῷ, τουτέστιν, οὐ περιεργασάμενος πῶς ἐγχωρεῖ τοῦτο γενέσθαι, πῶς ἔνι δυνατὸν, πῶς ἐνδέχεται, ἀλλ' εὐθὺς πιστεύσας καὶ εὐλογήσας ὡς εὐεργέτην τὸν Θεὸν, ὡς ἤδη δεδωκότα τὸ ἐπαγγελθέν. « Καὶ πληροφορηθείς. » Οὐκ εἶπε Πιστεύσας, ἀλλ' ἐμφατικώτερον, « πληροφορηθείς. » « Διὸ καὶ ἐλογίσθη αὐτῷ εἰς δικαιοσύνην. » Ὁρᾷς ὅτι ἀπὸ πίστεως ἐδικαιώθη ;

[14] Galat. IV, 22 seqq.

Οὐκ ἐγράφη δὲ δι' αὐτὸν μόνον ὅτι ἐλογίσθη αὐτῷ, ἀλλὰ καὶ δι' ἡμᾶς οἷς μέλλει λογίζεσθαι τοῖς πιστεύουσιν ἐπὶ τὸν ἐγείρατα Ἰησοῦν τὸν Κύριον ἡμῶν ἐκ νεκρῶν, ὃς παρεδόθη διὰ τὰ παραπτώματα ἡμῶν, καὶ ἠγέρθη διὰ τὴν δικαίωσιν ἡμῶν.

Εἶτα ἵνα μὴ λέγωσιν οἱ ἀκροαταί, Καὶ τί πρὸς ἡμᾶς; ἐκεῖνος γὰρ ἐδικαιώθη· ἐπάγει, ὅτι ταῦτα οὐ χάριν μόνου τοῦ πατριάρχου γέγραπται, ἀλλὰ καὶ δι' ἡμᾶς, ἵνα παράδειγμα τὸν Ἀβραὰμ ἔχοντες, πιστοί τε ὁμοίως γινώμεθα, καὶ ὁμοίως ἡ πίστις ἡμῖν εἰς δικαιοσύνην λογίζηται. « Ἐπὶ τὸν ἐγείραντα Ἰησοῦν. » Εὐφυῶς εἰσέβαλεν εἰς τὸν περὶ τοῦ Κυρίου λόγον· καί φησιν· Οὐ διὰ τὰς οἰκείας ἁμαρτίας ἀπέθανεν, ἐπεὶ οὐδὲ ἀνασταθῆναι αὐτὸν ἔδει ὥσπερ οὐδὲ πρὸ τούτου τις, ἀλλὰ διὰ τὰς ἡμῶν ἁμαρτίας, ἵνα ἐξ αὐτῶν ἡμᾶς ἀπαλλάξῃ. « Καὶ ἠγέρθη διὰ τὴν δικαίωσιν ἡμῶν. » Ἵνα, φησί, δικαιώσῃ ἡμᾶς, καὶ ἀπαλλάξῃ ἁμαρτιῶν· Οὐ γὰρ διὰ τοῦτο οἰκειωσάμενος τὰς ἡμῶν ἁμαρτίας, δίκην θανάτου δέδωκεν ὑπὲρ ἡμῶν, ἵνα ἡμᾶς ὑπευθύνους καὶ χρεώστας ἔχῃ θανάτου, ἀλλ' ἵνα δικαιώσῃ ἡμᾶς, ζωώσας νεκροὺς ὄντας τῇ ἁμαρτίᾳ, καὶ τέλεον ἀνευθύνους ἀφῇ, ὥσπερ καὶ τὸν Ἀβραὰμ καὶ τὴν τῆς Σάῤῥας μήτραν τῷ γήρᾳ καὶ τῇ στειρότητι νεκρωθέντας ἀνεζώωσε τῇ τεκνογονίᾳ.

ΚΕΦΑΛ. Ϛ.

Περὶ τῆς ἀποκειμένης ἐλπίδος.

Δικαιωθέντες οὖν ἐκ πίστεως εἰρήνην ἔχωμεν πρὸς Θεὸν διὰ τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ· δι' οὗ καὶ τὴν προσαγωγὴν ἐσχήκαμεν τῇ πίστει εἰς τὴν χάριν ταύτην, ἐν ᾗ ἑστήκαμεν, καὶ καυχώμεθα ἐπ' ἐλπίδι τῆς δόξης τοῦ Θεοῦ.

Πῶς δ' ἄν τις εἰρηνεύοι πρὸς τὸν Θεόν; ἀκολουθῶν ταῖς ἐντολαῖς αὐτοῦ, ὡς ὅ γε ἁμαρτάνων, πολεμεῖ Θεῷ. Καὶ οὕτως· Δείκνυσι τοὺς Ἰουδαίους στασιάζοντας πρὸς πίστιν, καὶ μὴ παραδεχομένους τὸν Κύριον ἡμῶν Ἰησοῦν Χριστόν, καὶ πρὸς αὐτὸν στασιάζειν τὸν Πατέρα τὸν ἐγείραντα αὐτὸν ἐκ νεκρῶν. Ἵνα γάρ, φησί, δικαιωθῶμεν ἡμεῖς, διὰ τοῦτο καὶ ἐν νεκροῖς ἐλογίσθη καὶ ἀνέστη ἐκ τῶν νεκρῶν. Ὑμεῖς δὲ οὐ προσδεχόμενοι αὐτόν, καὶ τῷ Πατρὶ πολεμεῖτε τῷ ἀναστήσαντι αὐτόν. Ἀλλ' οἱ δικαιωθέντες, φησίν, εἰρήνην ἔχωμεν πρὸς τὸν Πατέρα, καταλύσωμεν τελείως τὸν πρὸς αὐτὸν πόλεμον. Πῶς δὲ καταλύεται; διὰ τελείας καὶ ἀδιστάκτου πίστεως τῆς εἰς τὸν Κύριον ἡμῶν Ἰησοῦν Χριστόν· αὐτὸς γάρ ἐστιν ὁ καὶ προσάγων ἡμᾶς αὐτῷ τῷ Πατρί. « Διὰ τοῦ Κυρίου ἡμῶν. » Εἰ γὰρ δι' αὐτοῦ τῶν προγεγονότων ἐλυτρώθημεν ἁμαρτιῶν, δι' αὐτοῦ πάλιν καὶ τῆς εἰς αὐτὸν πίστεως μενοῦμεν μὴ ἁμαρτάνοντες. Καὶ γὰρ εὐχερὲς μᾶλλον φυλάξαι, ἢ κτήσασθαι τὰ ἀγαθὰ τῇ αὐτοῦ συνεργίᾳ. « Δι' οὗ καὶ τὴν προσαγωγὴν ἐσχήκαμεν. » Δι' αὐτοῦ γὰρ προσήχθημεν τῷ Πατρί. « Εἰ οὖν μακρὰν ὄντες, ἐγγὺς γεγόναμεν τῷ θανάτῳ αὐτοῦ, πολλῷ μᾶλλον ἐγγὺς ὄντες, εἰρηνεύσομεν πρὸς αὐτὸν χάριτι αὐτοῦ. « Τῇ πίστει. » Θεὶς τὰ

[16] **Ephes. II, 18.**

IV, 23-25. *Non autem scriptum est propter illum solum quod imputatum sit ipsi, sed etiam propter nos quibus imputabitur credentibus in eum qui suscitavit Jesum Dominum nostrum a mortuis: qui traditus fuit propter peccata nostra, et resurrexit propeer justificationem nostram.*

Ne dicant auditores: Et quid ad nos? Ille enim justificatus est, non nos: subjungit quod hæc non solius patriarchæ gratia scripta sunt, sed etiam propter nos, ut, Abrahæ exemplum habentes, simili modo fideles efficiamur, et similiter fides nobis imputetur ad justitiam. « In eum qui suscitavit Jesum. » Sermonem de Domino apte aggressus est, et ait: Non propter sua peccata mortuus est; nam hoc modo non debuisset resurgere, sicuti neque quispiam ante illum, sed propter nostra peccata, ut nos ab eis liberaret, **257** « Et resurrexit propter justificationem nostram. Ut nos, inquit, justificaret, et a peccatis liberaret. Neque enim idcirco nostra peccata sibi propria fecit, ac mortis pœnam pro nobis luit, quo reos ac mortis debitores non haberet: sed ut eos justificaret, donata vita his qui in peccatis mortui erant, et perfecte reatu liberos dimitteret: quemadmodum et Abraham ac Saræ matricem senectute ac sterilitate jam emortuos vitæ restituit, filiorumque procreationi.

CAPUT VI.

De reposita spe.

V, 1, 2. *Justificati ergo ex fide, pacem habeamus erga Deum per Dominum nostrum Jesum Christum, per quem et accessum habuimus per fidem in hanc gratiam, in qua stetimus, et gloriemur ob spem gloriæ Dei.*

Quomodo autem habere poterit quispiam pacem erga Deum? si sequatur præcepta ejus: quemadmodum sane is qui peccat, Deo pugnare dicitur. Hoc præterea modo: Ostendit Judæos qui seditiose movebantur adversus fidem, nec recipiebant Dominum nostrum Jesum Christum, erga ipsum quoque Patrem seditiose agere qui illum a mortuis suscitavit. Nam ut nos, inquit, justificemur, idcirco inter mortuos reputatus est et surrexit a mortuis: vos autem si eum non suscipitis, adversus Patrem quoque bellum geritis, qui eum suscitavit. Verum justificati, inquit, pacem habeamus erga Patrem, bellum quod adversus illum est, perfecte dissolvamus. Quo autem modo dissolvitur? perfecta indubitataque fide quæ est in Dominum nostrum Jesum Christum: ipse enim est qui nos ad Patrem adducit. « Per Dominum nostrum. » Nam si per eum a præteritis redimamur peccatis, rursum per illum in fide quæ in eum est sine peccato perseverabimus. Facilius namque est bona conservare, quam proprio marte aut cooperatione nostra acquirere. « Per quem et accessum habuimus. » « Per ipsum enim ad Patrem educti sumus [16]. » Si ergo cum elongati essemus, per mortem ipsius propinqui facti sumus,

longe amplius jam facti propinqui, pacem ad eum habebimus gratia ipsius [17]. « Per fidem. » Ubi posuit ea quæ Christi sunt, ponit etiam ea quæ nostra sunt. Siquidem ad ineffabilia Christi dona nos præter fidem nihil contulimus. « In hanc gratiam. » Puta quod Dei cognitionem accepimus, quod ad ipsum adducti, quod peccatis liberati. et quæcunque largitur baptisma. **258** Quod autem sequitur, « Stetimus, » confirmationem significat. « In hanc gratiam. » Demonstrative locutus est eorum magnitudinem ac multitudinem significans quæ in gratia continentur. Ipse siquidem accessus res et magna ac admiranda, et ante hanc peccatorum remissio ac post ipsa regni cœlorum promissio. Ob quam actionem, ob quod rectum opus gratia hæc data est? ob solam fidem: tantum enim credimus, et omnia nobis per baptismum gratis donata sunt. Vel hoc modo: Quemadmodum in gratia hac in qua stetimus gloriamur ob spem gloriæ Dei, ita rursum gloriemur in tribulationibus, scientes quod per illas et per patientiam ac probationem ad ipsam ascendimus quæ non pudefacit. « Ob spem gloriæ Dei. » Vel qua Deus glorificatur, vel qua nos Deus glorificat; nos autem glorificat inenarrabili ac immensa gloria, donans quæ pollicitus est: adoptione ac regno cœlorum dignos ducens; et glorificatur etiam ipse, quanquam non juxta suam dignitatem, at quantum angelis et hominibus possibile est: qui tantam circa humanum genus exhibuerit liberalitatem; et hæc perficiens ac in opus deducens, quæ solius divinitatis illius et benignitatis erga homines sunt demonstrativa.

A τοῦ Χριστοῦ, καὶ τὰ ἡμῶν τίθησι. Πρὸς γὰρ τὰς ἀφάτους δωρεὰς τοῦ Χριστοῦ, ἡμεῖς οὐδὲν πλὴν πίστεως ἠνέγκαμεν. « Εἰς τὴν χάριν ταύτην. » Τουτέστι τὸ καταξιωθῆναι τῆς τοῦ Θεοῦ γνώσεως· τὸ, προσαχθῆναι αὐτῷ· τὸ, ἁμαρτιῶν ἀπαλλαγῆναι, καὶ ὅσα τὸ βάπτισμα χαρίζεται. Τὸ δὲ, « Ἑστήκαμεν, » βεβαιότητα δηλοῖ. — [ΦΩΤ.] « Εἰς τὴν χάριν ταύτην. » Δεικτικῶς εἶπε, τὸ μέγεθος τῶν ἐμπεριεχομένων τῇ χάριτι καὶ τὸ πλῆθος δηλῶν. Καὶ γὰρ αὐτὴ ἡ προσαγωγη μεγα καὶ θαυμάσιον, καὶ πρὸ τούτου ἡ τῶν ἁμαρτιῶν ἄφεσις, καὶ μετὰ ταῦτα ἡ τῶν οὐρανῶν ἐπηγγελμένη βασιλεία. Ἐπὶ ποίᾳ πράξει, ἐπὶ ποιῳ κατοφθώματι σὕτη ἡ χάρις ἐδόθη; ἐπὶ πίστει μόνῃ· μόνον γὰρ ἐπιστεύσαμεν, καὶ διὰ τοῦ βαπτίσματος πάντα ἡμῖν ἡ χάρις ἐχαρίσατο. Ἢ οὕτως· **B** Ὥσπερ εἰς τὴν χάριν ταύτην ἐν ᾗ ἑστήκαμεν, καυχώμεθα ἐπ' ἐλπίδι τῆς δόξης τοῦ Θεοῦ, οὕτως πάλιν καυχώμεθα καὶ ἐν ταῖς θλίψεσιν, εἰδότες ὅτι δι' αὐτῶν καὶ διὰ τῆς ὑπομονῆς καὶ δοκιμῆς, εἰς τὴν αὐτὴν ἀκαταίσχυντον ἐπανατρέχομεν ἐλπίδα. « Ἐπ' ἐλπίδι τῆς δόξης τοῦ Θεοῦ. » Ἢ ὅτι δοξάζεται ὁ Θεὸς, ἢ ὅτι δοξάζει ἡμᾶς ὁ Θεὸς, καὶ δοξάζει ἡμᾶς ἀῤῥήτῳ καὶ ὑπεσφυεῖ δόξῃ, δωρούμενος ἃ ἐπηγγείλατο, υἱοθεσίας καὶ βασιλείας οὐρανῶν ἀξιῶν. Καὶ δοξάζεται καὶ αὐτὸς, εἰ καὶ μὴ κατ' ἀξίαν, ἀλλ' ὅσον ἐστὶν ἀγγέλοις καὶ ἀνθρώποις δυνατὸν, τοσαύτην φιλοτιμίαν περὶ τὸ ἀνθρώπινον ἐπιδεικνύμενος γένος, καὶ ταῦτα περαίνων καὶ εἰς ἔργον ἄγων, ἃ μόνης ἐστὶ τῆς αὐτοῦ θειότητος καὶ φιλανθρωπίας ἐνδεικτικά.

V, 3-5. *Non solum autem: sed gloriamur in afflictionibus: scientes quod afflictio patientiam operatur, patientia autem probationem, probatio vero spem, spes autem non pudefacit: quia charitas Dei effusa est in cordibus nostris per Spiritum sanctum qui datus est nobis.*

C Οὐ μόνον δέ· ἀλλὰ καυχώμεθα ἐν ταῖς θλίψεσιν· εἰδότες ὅτι ἡ θλίψις ὑπομονὴν κατεργάζεται, ἡ δὲ ὑπομονὴ, δοκιμὴν ἡ δὲ δοκιμὴ, ἐλπίδα· ἡ δὲ ἐλπὶς, οὐ καταισχύνει, ὅτι ἡ ἀγάπη τοῦ Θεοῦ ἐκκέχυται ἐν ταῖς παρδίαις ἡμῶν, διὰ Πνεύματος ἁγίου τοῦ δοθέντος ἡμῖν.

Non solum, inquit, ob data futuraque bona gloriamur: verum etiam in his quæ contraria videntur, puta afflictionibus. Quam demum ob ob causam? Quia ad patientiam nos exercent. Quod est autem ex patientia lucrum? Probatos, inquit, nos reddit. Et quæ nobis inde utilitas ut simus probati? Spem nobis futurorum bonorum conciliat. Qui autem hæc sperat nequaquam pudefieri poterit. Nam qui in hominem sperat, fortassis spe frustrari poterit: qui autem in Deum, nequaquam. Verumtamen, inquit, non in iis solis bonis quibus stetimus, sed in his etiam quæ exspectantur, tanquam in præsentibus gloriamur; hoc enim exactæ fidei est. Pulchre autem dixerat gloriæ. Cum enim accidunt ea quæ promittuntur, agunt ut is glorificetur qui ea promisit.

Οὐ μόνον δὲ, φησὶν, ἐπὶ τοῖς δοθεῖσι καὶ τοῖς μέλλουσιν ἀγαθοῖς καυχώμεθα, ἀλλὰ καὶ ἐν τοῖς ἐναντίοις εἶναι δοκοῦσιν, οἷον ταῖς θλίψεσι. Τί δή ποτε; ὅτι πρὸς ὑπομονὴν ἡμᾶς ἀλείφουσι. Τί δὲ τῆς ὑπομονῆς τὸ κέρδος; Δοκίμους, φησὶ, ποιεῖ. Τὶ δὲ τοῦ γενέσθαι δοκίμους, τὸ ὄφελος; Ἐλπίδα ἡμῖν προξενεῖ τῶν μελλόντων ἀγαθῶν. Ὁ δέ γε ταῦτα ἐλπίζων, οὐκ ἂν καταιχυνθείη. Ὁ μὲν γὰρ ἐπ' ἄνθρωπον ἐλπίζων, ἴσως καὶ ψευσθείη τῆς ἐλπίδος, ὁ δὲ ἐπὶ **D** Θεὸν, οὐκ ἔτι. Πλὴν, οὐ μόνον· φησὶν, ἐν οἷς ἑστήκαμεν ἀγαθοῖς, ἀλλὰ καὶ ἐν τοῖς προσδοκωμένοις, ὡς ἤδη παροῦσι καυχώμεθα. Τοῦτο γὰρ πίστεως ἀκριβοῦς. Καλῶς δὲ δόξης εἶπεν. Ἐκβαινοντα γὰρ τὰ ἐπαγγελλόμενα, δοξαζεσθαι τὸν ἐπαγγειλάμενον ποιεῖ.

259 « Sed gloriamur in afflictionibus. » Unde fit ut in afflictionibus gloriemur? Quia vehementer Deum amamus. Quisque enim amator gaudet, ac gloriatur, cum pro eo quem amat, patitur. Verum unde

[ΦΩΤ.] « Ἀλλὰ καυχώμεθα ἐν ταῖς θλίψεσιν. » Πόθεν καυχώμεθα ἐν ταῖς φλίψεσιν; Ὅτι ἐρῶμεν σφόδρα τοῦ Θεοῦ. Ἐραστὴς γὰρ ἅπας χαίρει καὶ σεμνύνεναι, ἡνίκα πάσχει ὑπερ οὗ ἐρᾷ. Ἀλλά πόθεν

[17] Ibid. 13.

ὁ θεῖος ἔρως ἐκεῖνος ἐκκέχυται, καὶ ὅλην ἐμπεριείληφε τὴν ἡμῶν καρδίαν; Ἐκ τοῦ παναγίου Πνεύματος τοῦ δοθέντος ἡμῖν· ὥστε ὅλον τῆς ἄνωθεν χάριτος. Ἀλλὰ καὶ χρεωστοῦμεν ὑπερεράν αὐτοῦ, κἂν τι δέοι παθεῖν, μὴ ἀφίστασθαι τοῦ πρὸς αὐτὸν ἔρωτος. Διατί; Ὅτι αὐτὸς ἡμῶν ἠράσθη πρῶτος· καὶ τότε ἡμῶν ἐχθρῶν καὶ πολεμίων ὑπαρχόντων. Εἶδες ὑπερβολήν; εἶδες πόσον τὸ χρέος; Πρόσθες καὶ τὸ ἔτι μεῖζον, οὐκ ἠράσθη μόνον, ἀλλὰ καὶ ἠτιμάσθη ὑπὲρ ἡμῶν, καὶ ἐῤῥαπίσθη, καὶ ἐσταυρώθη, καὶ ἐν νεκροῖς ἐλογίσθη, καὶ διὰ τούτων ἁπάντων, τὸν περὶ ἡμᾶς αὐτοῦ παρέστησεν ἔρωτα. Ὢ ἔρωτος ἀγγέλους καταπλήξαντος, ἀνθρώπους εἰς οὐρανοὺς ἀνυψώσαντος, καὶ δαιμόνων τυραννίδα καταργήσαντος! Τίς ἐραστὴν τοιοῦτον οὐ φιλεῖ; μᾶλλον δὲ τίς τι πράξας ἄξιον τοῦ τηλικούτου ἔρωτος ἐπιτελέσει, ἢ κἂν βραχὺ γοῦν τοῦ χρέους ἀποτίσει; Κἂν γὰρ μυριάκις ἀποθάνοι, οὐ μέγα εἰσήνεγκεν. Ὑπὲρ γὰρ εὐεργέτου, ὑπὲρ ἐραστοῦ, ἀλλ' οὐχ ὑπὲρ ἐχθρῶν καὶ πολεμίων ὡς ἐκεῖνος ἔπαθεν, καὶ ἡμῶν ἕκαστος πάσχει. Διὸ ἡνίκα πάσχομεν, χαίρειν ὀφείλομεν καὶ σεμνύνεσθαι, ὅτι κἂν βραχὺ γοῦν, ὑπὲρ τηλικούτου ἐραστοῦ καὶ ἡμεῖς παθεῖν τι κατηξιώθημεν. « Εἰδότες ὅτι ἡ θλῖψις ὑπομονὴν κατεργάζεται. » Πῶς καυχώμεθα ἐν ταῖς θλίψεσι; Καλῶς, φησίν. Αἱ γὰρ θλίψεις γυμνάζουσι πρὸς ὑπομονήν. Ἀλλὰ τί τὸ κέρδος τῆς ὑπομονῆς; Μέγα, φησί. Δοκιμωτέρους γὰρ ἐργάζεται, ὥσπερ καὶ τὸν χρυσὸν ἡ χωνεία. Τί δὲ γίνεται ἐκ τοῦ δοκιμωτέρους ὀφθῆναι; Πολὺ ὄφελος· ἡ γὰρ ἐλπὶς ἡμῶν ἐντεῦθεν βεβαιοτέρα καὶ ἀσφαλεστέρα καθίσταται. Ἐκ δὲ ταύτης, τί; Τὸ πᾶν ἀνύεται, φησί. Ποῖον; Τυγχάνομεν ὧν ἐλπίζομεν. Ἡ γὰρ ἐλπὶς ἡ βεβαία καὶ διὰ δοκιμῆς ἀχθεῖσα καὶ ὑπομονῆς καὶ θλίψεως, οὐδέποτε καταισχύνει. Καὶ ὅρα πῶς εἰπὼν ἀνωτέρω ὅτι καυχώμεθα ἐπ' ἐλπίδι, πάλιν καὶ ἐνταῦθα εἰς ἐλπίδα κατέληξε. Καὶ γὰρ ἀπὸ ἐλπίδος δεῖ ἄρχεσθαι, καὶ ὁμοίως εἰς ἐλπίδα καταλήγειν. Ἀλλ' ἡ μὲν ἀρχομένων ἐλπὶς, οὔπω δῆλον ὅπως ἔχει, μήπω θλίψεων καὶ πειρασμῶν προσβαλλόντων. Ἡ δὲ διὰ τούτων ὁδεύσασα, καὶ δοκιμασθεῖσα, καὶ φανεῖσα ἀδίστακτος, καὶ μὴ σαλευομένη, αὕτη καὶ τὸ τέλειον ἔχει, καὶ τῶν ἐλπισθέντων ἐν ἀπολαύσει παρασκευάζει. Ἤλπισεν ὁ Ἀβραὰμ μετὰ γῆρας καὶ στείρωσιν μήτρας, ὅτι ἔσται κατὰ τὴν ἐπαγγελίαν πατήρ. Μέγα μὲν, ἀλλ' οὐχ οἷον μετὰ τὴν δοκιμήν. Ἐπείρασεν αὐτὸν ὁ Θεὸς καὶ ἐχώνευσεν ὡς ἀληθῶς χωνείαν φρικτὴν καὶ φοβερὰν, πῦρ τοῖς ἐγκάτοις ὑφάψας, ὅτε σφάξαι προσέταξε τὸν υἱόν· ἔδειξεν ἐκεῖνος καὶ διὰ τούτων, ἀσάλευτον καὶ σταθηρὰν τὴν ἐλπίδα. Ἔδραμε γὰρ σφάξαι τὸν υἱὸν, καὶ οὐκ ἐδίσταξε λογισάμενος, Πῶς οὖν ἔσομαι πατήρ; Τοῦτο ὑπερμεγέθης ὡς ἀληθῶς ἐλπὶς, διὸ καὶ τυγχάνει ὧν ἤλπισεν. « Ἡ δὲ δοκιμὴ ἐλπίδα. » Ἄρα γε οἱ κακῷ συνειδότι πληττόμενοι, οὐδὲ ἐλπίζουσιν ἀντίδοσιν ἀγαθοῦ καὶ κακοῦ. Ὃ γὰρ βούλεται ἕκαστος, τοῦτο καὶ νομίζει. « Ὅτι ἡ ἀγάπη τοῦ Θεοῦ. » Καὶ πόθεν δῆλον, φησίν, ὅτι ἐκεῖ δώσει ἡμῖν ἀγαθὰ ὁ Θεός; Πόθεν; ἐξ ὧν ἐνταῦθα δέδωκε. Τί δὲ ἔδωκε; Τὸ Πνεῦμα, φησὶν, ὅπερ ἐκ μόνης ἀγάπης Θεοῦ ᾗ ἠγάπησεν ἡμᾶς ἐπεφοίτη-

A diviuus hic amor effusus est, totumque in se cor nostrum circumassumpsit? Ex Spiritu sancto qui datus est nobis; totum itaque supernæ gratiæ est. Sed et debitores sumus ut eum supra cætera amemus, et si quidquam pati oporteat, ab amore ejus nequaquam discedamus. Quamobrem? Quia ipse prior nos amore prosecutus est, idque tunc cum inimici ac hostes essemus. Viden' amoris magnitudinem? Viden' quantum contraxerimus debitum? Adde quod etiam majus est. Non solum amore nostri captus est, verum etiam pro nobis ignominiam passus, alapis cæsus ac crucifixus est, interque mortuos reputatus: et his omnibus amorem, quem erga nos habebat, demonstravit. O amorem, qui et angelos in stuporem adduxerit, B et hominem in cœlos sublevaverit, dæmonum tyrannidem irritam fecerit! Quis hujusmodi amatorem non amabit? imo potius quod erit opus, quod quispiam tali dignum amore perficiet, aut vel paululum etiam debiti rependet? Nam etsi millies moriatur, non magnum aliquid attulerit. Siquidem pro benefactore, pro amico, etiam nostrum quisque interdum patitur: at non pro inimicis ac hostibus, sicut ille passus est. Cum ergo patimur, gaudere debemus ac gloriari: quod vel minimum quiddam pro tali amatore et nos pati mereamur. « Scientes quod afflictio patientiam operatur. » Quonam modo gloriamur in afflictionibus? Optime, inquit; afflictiones enim ad patientiam exercent. Verum ecquid lucri ex patientia? Magnum, ait: si-C quidem probatiores reddit, veluti fornax ipsum aurum. Quid autem consequimur ex eo quod probatiores videamur? Magnum plane commodum; spes etenim nostra firmior ac stabilior redditur. Quid autem ex hac? Omne negotium perficitur. Quale tandem? Quæ speramus assequimur. Firma namque spes, ac per afflictionem, patientiam et probationem adducta, nunquam pudefocit. Et vide, cum superius dixisset, quod ob spem gloriamur, quo modo et hic rursum in spem terminaverit. Nam et a spe inchoare oportet, et similiter in **260** spem desinere. Verum spes quidem incipientium npndum manifestum est quomodo se habeat, cum nondum occurrunt afflictiones aut tentationes: quæ vers per has transivit, probataque est, ac manifestata quod nullam habeat ambiguitatem, nec D fluctuat: hæc et perfectionem habet, et eam in fruitione eorum quæ sperantur reponit. Speravit Abraham post senectutem, ac matricis sterilitatem, quod juxta promissionem futurus esset pater. Magnum quidem hoc, at non quale post probationem. Tentavit illum Deus et quodammodo conflavit, vere horrenda quadam ac terribili fornace: igne interius accenso, quando filium jussus est jugulare. Ostendit ille per hæc inconcussam stabilemque fidem. Cucurrit enim ut filium jugularet: nec vacillabat intra se cogitans: Quomodo ergo pater ero? Id sane maxime est fidei: ideo etiam quæ sperabat est assecutus. « Probatio vero spem. »

Certe qui prava stimulantur conscientia, ne sperant quidem boni ac mali retributionem. Nam quisque quod cupit, hoc etiam sibi persuadet. « Quia charitas Dei. » Et unde, inquit, manifestum est quod Deus ibi daturus sit nobis bona? Unde? Ex his quæ hic dedit. Quid autem dedit? Spiritum, ait, qui ex sola Dei dilectione qua nos dilexit, in nos supervenit; neque enim nos propriis bonis operibus Spiritus gratiam attraximus. « Effusa est. » Pulchre autem ait Dei dilectionem, quæ Spiritus donum est, effusam esse, hoc est largiter donatam. « In cordibus nostris. » Intellectualis enim est adorandi sanctissimique Spiritus inhabitatio, quæque sola mente ac corde comprehenditur.

σεν ἡμῖν. Οὐ γὰρ ἡμεῖς οἰκείους κατορθώμασιν ἐπεσπασάμεθα τὴν χάριν τοῦ Πνευματος. « Ἐκκέχυται. » Καλῶς δὲ τὴν ἀγάπην τοῦ Θεοῦ, ἥ ἐστιν ἡ δόσις τοῦ Πνεύματος, εἶπεν ἐκκεχύσθαι, οἷον δαψιλῶς δεδόσθαι. « Ἐν ταῖς καρδίαις ἡμῶν. » Νοητὴ γὰρ ἡ ἐνοίκησις τοῦ προσκυνητοῦ καὶ τρισαγίου Πνεύματος, καὶ νῷ μόνῳ καὶ καρδίᾳ ληπτή.

V, 6, 7. *Christus enim, cum adhuc essemus infirmi secundum tempus, pro impiis mortuus est. Nam vix pro justo quis moritur; pro bono siquidem forsitan aliquis audet etiam mori.*

Cum sanctissimi Spiritus donum dixisset transferre nos in Deum, tria ponit quæ excellentiam ostendant amoris Dei erga nos, simulque probent ejus in posterum providentiam ac benignitatem erga homines. Hæc autem tria ex eo solo quod subjungitur assumit, videlicet ab illis circa quæ facta est amoris demonstratio. Nam sunt rursum et alia ex eo sumpta qui dilexit, quibus etiam dilectionis excellentia **261** profertur ac constituitur: puta virginalem inhabitasse uterum, et carnem ex ea sumpsisse, legislatorem etiam obsecutum fuisse legis præceptis.

Deinde contumelias quoque, injurias, et alapas sustinuisse: quodque omnium caput est, cruce mortem oppetiisse. Ipse vero Apostolus his quæ ex eo sumi poterant qui dilexerat. in summam redactis, solaque interim morte relata, distinxit illa, quæ ab his sumpta erant qui amati sunt. Hic autem hujusmodi tractatio in hoc commoda est Apostolo, ut ostendat quod etiam posthac magis ac magis nobis providebit, nosque tuebitur, et ab omni ira liberabit: tum ab ea quæ præsens est, ubi id expedire viderit, tum a futura, quæ vere extrema ira est. Tria vero quæ ponit sunt hæc: *Infirmi*, inquit, eramus infirmi vero non natura, sed propria mente ac operatione. Itaque infirmi eramus, multoque nobis opus erat auxilio. Sed et *impii* eramus: illum qui laturus erat auxilium repellebamus, aliis quidem adorationem attribuentes, ipsum vero injuriis afficientes, quibus inimici ac hostes appeti solent. Omnia igitur nostra plena erant inopia. Nam si, cum infirmi essemus et impotentes, ut ab ægritudine surgeremus, multo egebamus auxilio: auxiliatorem vero illatis injuriis repuleramus, anne ad extremam indigentiam nostra redacta erant? Præterea *peccatores*, inquit, eramus, et vita magis ad lapsum trahebat, nec revalescere permittebat. His ita se habentibus, cumque omnis desperatio adesset, tunc bonus ille hominum amator Dei Filius, et nos dilexit et animam pro nobis posuit. Quod si tunc innumeris malis obnoxios, quique in omnem turpitudinem ac fœditatem incideramus, etiam dilexit nos, et ab infirmitate erexit ac roboravit, suo san-

Ἔτι γὰρ Χριστὸς, ὄντων ἡμῶν ἀσθενῶν κατὰ καιρὸν, ὑπὲρ ἀσεβῶν ἀπέθανε· μόλις γὰρ ὑπὲρ δικαίου τις ἀποθανεῖται. Ὑπὲρ γὰρ τοῦ ἀγαθοῦ, τάχα τις καὶ τολμᾷ ἀποθανεῖν.

[ΦΩΤ.] Εἰπὼν τοῦ παναγίου Πνεύματος τὴν δόσιν μεταβαίνειν εἰς τὸν Θεὸν, τρία τίθησι τὴν ὑπερβολὴν δεικνύντα τῆς ἀγάπης τοῦ Θεοῦ, καὶ ἅμα συνιστῶντα καὶ τὴν εἰς τὸ ἔπειτα αὐτοῦ πρόνοιαν καὶ φιλανθρωπίαν. Ταῦτα δὲ τὰ τρία, ἀπὸ μόνου λαμβάνεται τοῦ ὑποκειμένου, ἤτοι ἐξ ἐκείνων, περὶ ἃ τῆς ἀγάπης ἀπόδειξις. Ἐπεὶ καὶ ἄλλα πάλιν ἐξ αὐτοῦ τοῦ ἀγαπήσαντος, δι' ὧν πάλιν ἡ ὑπερβολὴ τῆς ἀγαπήσεως συνίσταται καὶ παρίσταται· οἷον αὐτὸ τὸ παρθενικὴν ἐνοικῆσαι μήτραν, καὶ σαρκωθῆναι ἐξ αὐτῆς· ὑπηρετήσασθαί τε ταῖς κατὰ νόμων ἐντολαῖς τὸν νομοθέτην.

Εἶτα ἀτιμασθῆναι, ὑβρισθῆναι, ῥαπισθῆναι, καὶ (τὸ κεφάλαιον) διὰ σταυροῦ θανατωθῆναι. Αὐτὸς δὲ τὰ μὲν ἐκ τοῦ ἀγαπήσαντος συγκεφαλαιωσάμενος, καὶ τὸν θάνατον μόνον τέως εἰπὼν, τὰ ἀπὸ τῶν ἀγαπηθέντων διεῖλε, συντελούσης αὐτῷ ἐνταῦθα τῆς τοιαύτης μεταχειρίσεως, εἰς τὸ ὅτι ἔτι καὶ ἔτι προνοήσεται, καὶ ὑπερασπιεῖ, καὶ ῥύσεται ἐκ πάσης ὀργῆς, τῆς τε παρούσης ὅτε τοῦτο συμφέρον οἶδε, καὶ τῆς μελλούσης ἥτις ἐστὶν ὡς ἀληθῶς ἐσχάτη ὀργή. Ἃ δὲ τίθησι τρία ταῦτά ἐστιν. Ἀσθενεῖς ἦμεν, φησὶν, ἀσθενεῖς δὲ, οὐκ ἐκ φύσεως, ἀλλ' ἐξ οἰκείας γνώμης καὶ πράξεως. Ἀσθενεῖς οὖν ἦμεν, καὶ πολλῆς βοηθείας ἐχρῄζομεν. Ἀλλὰ καὶ ἀσεβεῖς ἦμεν, αὐτὸν τὸν μέλλοντα βοηθεῖν ἀπωθούμεθα, ἑτέροις μὲν τὸ σέβας προσάπτοντες, αὐτῷ δὲ, ἐχθροῖς ἴσα καὶ πολεμίοις, ἐνυβρίζοντες. Οὐκοῦν ἄπορα πάντα εἴχομεν τὰ ἡμέτερα Εἰ γὰρ αὐτοὶ μὲν ἀσθενεῖς, καὶ ἀδύνατοι ἀναστῆναι τοῦ νοσήματος, πολλῆς δὲ βοηθείας δεόμενοι, τὸν βοηθὸν ἐνυβρίσαντες ἀπωσάμεθα, πῶς οὐκ εἰς ἔσχατον ἀπορίας τὰ ἡμέτερα; Εἶτα, ἀλλὰ ἁμαρτωλοί, φησὶ, καὶ ὁ βίος φησὶ, μᾶλλον καθεῖλκεν ἐπὶ τὸ πτῶμα, καὶ ἀνενεγκεῖν οὐ συνεχώρει. Οὕτως δὲ ἐχόντων, καὶ πάσης ὑπαρχούσης ἀπογνώσεως, τότε αὐτὸς ὁ ἀγαθὸς, ὁ φιλάνθρωπος, ὁ τοῦ Θεοῦ Παῖς, καὶ ἠγάπησε, καὶ τὴν ψυχὴν αὐτοῦ ὑπὲρ ἡμῶν τέθεικεν. Εἰ δὲ τότε μυρίοις ἐνεχομένους κακοῖς, καὶ εἰς παντελῆ ἀσχημοσύνην καὶ αἰσχρότητα κατηντηκότας, καὶ ἠγάπησε, καὶ τῆς ἀσθενείας ἀνέστησε, καὶ ἐδυνάμωσε· τὸ αὐτοῦ λύτρον ὑπὲρ ἡμῶν δεδωκὼς αἷμα, πολλῷ μᾶλλον οἰκειωσάμενος καὶ δικαιώσας, καὶ προστήσεται καὶ ἀντιλήψεται καὶ

ὑπερασπιεῖ, ὅτε μήτε χρεία θανεῖν αὐτὸν, μήτε οὕτως ὡς πρότερον εἰς ἀῤῥωστίαν καὶ ἀσχημοσύνην κατηνέχθημεν· ἀλλὰ μὴ δ' αὐτὸν ἀπωσάμεθα, τὸ σέβας ἑτέροις περιθέμενοι. Οὐ χρὴ τοιγαροῦν ἐν δισταγμῷ τὴν ἐλπίδα τῶν ἐπηγγελμένων ἔχειν, ἀλλὰ βεβαίαν, καὶ ὡς παρόντων τῶν ἀγαθῶν οὕτω χαίρειν, καὶ δοξάζειν τὸν ἐπαγγειλάμενον καὶ παρέξοντα πάντως, Κύριον ἡμῶν καὶ Θεόν. Οὐ γὰρ μόνον ἀπὸ τῆς ὀργῆς σώσει ἡμᾶς, ἀλλὰ καὶ τῆς οὐρανίου δόξης ἀξιώσει. « Ὄντων ἡμῶν ἀσθενῶν, » καὶ τὰ ἑξῆς. Τὰ μέλλοντα πιστωσάμενος ἐκ τῆς τοῦ ἁγίου Πνεύματος δωρεᾶς, νῦν καὶ ἐκ τοῦ θανάτου τοῦ Χριστοῦ πιστοῦται. Εἰ γὰρ, φησὶν, ὑπὲρ ἀνδρὸς ἐναρέτου οὐκ ἄν τις ἕλοιτο ἀποθανεῖν, σκόπει μοι τοῦ Δεσπότου τὴν ἀγαθότητα, ὅτι τὸν Υἱὸν ὑπὲρ ἀσεβῶν ἔδωκε τῇ ἁμαρτίᾳ· « Κατὰ καιρόν » — [ΟΙΚΟΥΜ.] Τουτέστι κατὰ καιρὸν εὔκαιρον, καὶ προσήκοντα καὶ προωρισμένον καιρὸν καὶ χρόνον.

guine pro nobis in redemptionem tradita: multo magis cum nos sibi asciverit, ac justificaverit, tuebitur, defendet ac proteget: cum neque sit necesse ut ipse moriatur: neque adeo ut prius in infirmitatem ac impudentiam devenerimus: sed nec illum repulerimus, exhibentes aliis adorationem. Itaque non oportet in ambiguo spem habere de promissis, sed firmam spem, et veluti de præsentibus bonis ita gaudere, ac illum glorificare qui promisit, quique omnino præstabit, Dominus nempe ac Deus noster. **262** Non solum enim nos ab ira servabit, sed et cœlesti gloria dignos habebit. « Cum adhuc essemus infirmi, » etc. Postquam fidem de futuris ex Spiritus sancti dono corroboravit, nunc etiam etiam ex Christi passione confirmat. Nam si pro bono. inquit, viro nullus mori eligeret, considera mihi Domini bonitatem: pro impiis enim Filium peccato dedit. « Secundum tempus. » — Hoc est opportuna ac convenienti temporis occasione definitoque tempore.

Συνίστησι δὲ τὴν ἑαυτοῦ ἀγάπην εἰς ἡμᾶς ὁ Θεὸς, ὅτι ἔτι ἁμαρτωλῶν ὄντων ἡμῶν, Χριστὸς ὑπὲρ ἡμῶν ἀπέθανε. Πολλῷ οὖν μᾶλλον δικαιωθέντες νῦν ἐν τῷ αἵματι, σωθησόμεθα δι' αὐτοῦ ἀπὸ τῆς ὀργῆς. Εἰ γὰρ ἐχθροὶ ὄντες κατηλλάγημεν τῷ Θεῷ, διὰ τοῦ θανάτου τοῦ Υἱοῦ αὐτοῦ, πολλῷ μᾶλλον καταλλαγέντες σωθησόμεθα ἐν τῇ ζωῇ αὐτοῦ. Οὐ μόνον δὲ ἀλλὰ καὶ καυχώμενοι ἐν τῷ Θεῷ, διὰ τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ, δι' οὗ νῦν τὴν καταλλαγὴν ἐλάβομεν.

V, 8-11. « Illustrat autem suam erga nos charitatem Deus, quod cum adhuc peccatores essemus, Christus pro nobis mortuus est: multo magis ergo justificati per ejus sanguinem salvi erimus per eum ab ira. Si enim cum inimici essemus reconciliati sumus Deo per mortem Filii ipsius, multo magis reconciliati salvi erimus in vita ejus. Non solum autem hoc, sed et gloriamur in Deo per Dominum nostrum Jesum Christum, per quem nunc reconciliationem accepimus. »

Συνίστησι δὲ, ἀντὶ τοῦ, βεβαιοῖ, δείκνυσι. « Πολλῷ οὖν μᾶλλον δικαιωθέντες. » Εἰ γὰρ τότε, φησὶν, οὐ περιεῖδεν, ὅτε καὶ ἁμαρτωλοὶ ἦμεν, καὶ χρεία ἦν πρὸς τὸ σῶσαι καὶ τοῦ θανάτου τοῦ Υἱοῦ αὐτοῦ, πόσῳ μᾶλλον νῦν οὐ περιΐδοι, ἀλλὰ σώσει, ὅτε ἁμαρτωλοὶ ἐσμεν δικαιωθέντες τῷ αἵματι τοῦ Χριστοῦ, οὔτε ἔτι χρεία θανατωθῆναι τὸν Υἱὸν αὐτοῦ; « Ἀπὸ τῆς ὀργῆς. » Τῆς μελλούσης κολάσεως. « Ἐν τῇ ζωῇ αὐτοῦ. » Οὐκ ἔτι γὰρ, φησὶ, χρεία, ὡς τὸ πρότερον, δοῦναι τὸν Υἱὸν εἰς θάνατον, ἀλλὰ ζῶντος ἔσται ἡ σωτηρία Οὐδὲν οὖν, φησὶ, δυσχερές. « Οὐ μόνον δὲ, ἀλλὰ καὶ καυχώμενοι ἐν τῷ Θεῷ. » Ἵνα μὴ ἐρυθριῶμεν καὶ ἀδημονῶμεν, ὅτι τοσοῦτον γεγόναμεν ἀσεβεῖς ὡς χρείαν γενέσθαι καὶ τοῦ θανάτου τοῦ Υἱοῦ πρὸς τὸ σωθῆναι ἡμᾶς, ἐπάγει· Οὐ μόνον δὲ ἐσώθημεν, φησὶν, ἀλλὰ καὶ καυχᾶσθαι ὀφείλομεν. Τοιγαροῦν καὶ καυχώμεθα, ὅτι ὅλως ἀπέθανε Χριστὸς ὑπὲρ ἡμῶν ὄντων ἀσεβῶν. Τοῦτο γὰρ τὴν ἄγαν τοῦ Πατρὸς ἀγάπην δηλοῖ, ὅτι καὶ ὑπὲρ ἀσεβῶν τὸν Υἱὸν δέδωκε. Τοὺς δὲ ἀγαπωμένους ὑπὸ Θεοῦ, οὐκ ἐγκαλύπτεσθαι οὐδὲ ἀδημονεῖν, ἀλλὰ ἀγάλλεσθαι καὶ καυχᾶσθαι ἐν Θεῷ προσήκει. « Δι' οὗ νῦν τὴν καταλλαγὴν ἐλάβομεν. » Τὴν οἷον οἰκείωσιν καὶ τὸ διαλλαγῆναι ἡμῖν ὀργιζόμενον πρὸ τούτου τὸν Θεόν.

Illustrat autem, hoc est, confirmat, ostendit. « Multo magis ergo justificati. » Nam si tunc, inquit, non despexit cum et peccatores eramus, et opus erat ut proprii etiam morte Filii salvos nos faceret, quanto magis nunc nequaquam despiciet, sed salvos faciet, quando neque peccatores sumus, Christi sanguine justificati, neque jam necesse est Filium suum morti tradi? « Ab ira » A futuro supplicio. « In vita ejus. » Neque enim jam necesse est, inquit, ut prius, Filium suum in mortem tradere, sed eo vivente salus erit. Nihil itaque difficultatis, inquit, habet nunc nostra salus. « Non solum autem hoc, sed et gloriamus in Deo. » Ne rubore suffundamur, mœroreque conficiamur quod adeo impii fuerimus, ut opus fuerit ad salvandum nos etiam morte Filii Dei, subjungit: Non solum inquit, salvi facti sumus, sed et gloriari debemus: itaque gloriamur etiam quod omnino mortuus fuerit Christus pro nobis cum impii essemus. Nam id Patris erga nos amorem aperte manifestat, quod etiam pro impiis Filium tradiderit. Porro eos qui a Deo amantur non convenit pudore suffundi, neque mœrore affici, **263** sed exaltare et in Deo gloriari. « Per quem accepimus reconciliationem. » Hoc est familiaritatem, et quod nobis reconciliatus sit Deus qui ante hujus mortem nobis iratus erat.

CAPUT VII.

Quomodo nos introduxerit ad salutem Jesus Christus factus homo pro terrigena Adam qui ab initio ceciderat.

V, 12, 13. « Propterea sicut per unum hominem « peccatum in mundum introivit, ac per peccatum « mors, et sic in omnes homines mors pertransiit : « in quo omnes peccaverunt. Nam usque ad legem « peccatum erat in mundo.

Cum in superioribus multipliciter probaverit, et Spiritus præsentia et Filii morte nos esse justificatos, idem etiam nunc ex eo quod rationi consentaneum ac consequens est, confirmat. Nam rationabile, inquit, erat, eos qui per unum hominem peccatores ac mortales facti erant, quandoquidem illius æmulati fueramus inobedientiam, per unum hominem, Dominum videlicet, salvos fieri, justificatos ac immortales effectos. — Omnino, inquit, a Deo salvabimur, dummodo saltem ipsi velimus : cujus paulo antea datæ sunt evidentes probationes. Sed et propterea, inquit, salvabimur ; propter quid ? Quia hoc et possibile est, et rationi consentaneum est ac consequens. Sed unde hæc manifesta fient ? A contrario, inquit. Siquidem per unum hominem et peccatum in mundum introivit, et mors ipsa : si ergo atrocia hæc facta sunt, possibile etiam est ac consequens, ut per unum hominem Dominum nostrum Jesum Christum pereant etiam quæ introducta erant sæva mala, ac dentur nobis meliora. Apostolus autem operibus Adam propositis reliquit ea quæ fecit Christus, dando id ex contrario intelligendum : simul et ista prædicendo, et illa intelligi hic esse possibilia relinquendo: **264** Idcirco præordinavit solum parabolam quæ intellectum illum pertraheret. Omnino enim id requirit, ut dicatur : Quemadmodum hoc, ita et consequens, id est, sic et illud : sed veluti diximus, eo quod consequitur per parabolam ostenso, manifeste illud non posuit, sed nos ipsos ad intelligendum direxit. « In quo omnes peccaverunt. » In quo Adam, vel per quem Adam : aut, quia propter ipsum etiam et alii. — « In quo. » In ipso, inquit Adam simul morimur, quia in ipso simul peccavimus. Et quidem ille originem dedit : nos autem sumpta inde occasione malum non prohibuimus, sed potius cooperati sumus, utque ad majus procederet apparavimus. — Ne quis enim injustitiæ Deum accuset, quod, cum Adam deliquerit, omnes moriamur, subjungit : « In quo omnes peccaverunt ; » ac si diceret, Ipse quidem principium dedit et causam, quod omnes ad ipsius similitudinem peccaverimus. « Nam usque ad legem peccatum erat in mundo. » Ostendere vult quod non tantum propter peccatum nostrum morimur, quantum per Adam, qui ex inobedientia morti locum dedit, et ait : Erat quidem et ante legem in hominibus peccatum : verum non imputabatur eis cum non esset lex quæ peccatum prohibet : non imputato autem peccato moriebantur homines. Quid ergo ? an

ΚΕΦΑΛ. Ζ'.

Περὶ εἰσαγωγῆς τοῦ πρὸς σωτηρίαν ἡμῶν ἀνθρώπου Ἰησοῦ Χριστοῦ, ἀντὶ τοῦ πεσόντος ἐξ ἀρχῆς γηγενοῦς Ἀδάμ.

Διὰ τοῦτο ὥσπερ δι' ἑνὸς ἀνθρώπου ἡ ἁμαρτία εἰς τὸν κόσμον εἰσῆλθε, καὶ διὰ τῆς ἁμαρτίας ὁ θάνατος, καὶ οὕτως εἰς πάντας ἀνθρώπους ὁ θάνατος διῆλθεν· ἐφ' ᾧ πάντες ἥμαρτον. Ἄχρι γὰρ νόμου ἁμαρτία ἐν κόσμῳ.

Κατασκευάσας ἄνω πολλαχῶς τὸ δεδικαιῶσθαι ἡμᾶς τῇ τε μετουσίᾳ τοῦ Πνεύματος, καὶ τῷ θανάτῳ τοῦ Υἱοῦ, νῦν καὶ ἐκ τοῦ εὐλόγου αὐτὸ κατασκευάζει. Ὅτι, φησὶ, καὶ εὔλογον ἦν, τοὺς δι' ἕνα ἄνθρωπον ἁμαρτωλοὺς καὶ θνητοὺς γινομένους, ἐπεὶ ἐζηλώσαμεν αὐτοῦ τὴν παρακοὴν, διὰ τὸν ἕνα ἄνθρωπον, τὸν Κύριον δηλαδὴ, σωθῆναι δικαιωθέντας καὶ ἀπαθανατισθέντας. — [ΦΩΤ.] Σωθησόμεθα, φησὶν, ὑπὸ τοῦ Θεοῦ πάντως, ἐάν περ αὐτοὶ μόνον θέλωμεν· καὶ εἴρηνται μὲν μικρῷ πρόσθεν αἱ ἀποδείξεις. Ἀλλὰ καὶ διὰ τοῦτο, φησὶ, σωθησόμεθα. Διὰ ποῖον ; Ὅτι καὶ δυνατὸν τοῦτο καὶ εὔλογον καὶ ἀκόλουθον. Πόθεν ταῦτα δῆλον ; ἐκ τοῦ ἐναντίου, φησί. Καὶ γὰρ δι' ἑνὸς ἀνθρώπου καὶ ἡ ἁμαρτία εἰσῆλθεν εἰς τὸν κόσμον, καὶ αὐτὸς ὁ θάνατος Εἰ οὖν δι' ἑνὸς ἀνθρώπου ταῦτα γέγονεν ἡμῖν τὰ χαλεπὰ, δυνατὸν καὶ ἀκόλουθον δι' ἑνὸς ἀνθρώπου τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ, καὶ τὰ παρεισαχθέντα ἀναιρεθῆναι χαλεπὰ, καὶ τὰ ἀμείνω δωρηθῆναι ἡμῖν. Αὐτὸς δὲ τὰ τοῦ Ἀδὰμ παραθεὶς, κατέλιπεν ἅπερ ἔπραξεν ὁ Χριστὸς, διδοὺς τοῦτο ἐκ τοῦ ἐναντίου ἐννοεῖν, καὶ ἅμα προειρηκὼς αὐτὰ, καὶ δυνατὸν κἀνταῦθα ἐκεῖνα συνεπινοεῖν· διὸ μόνον τὴν παραβολὴν προτάξας ὡς ἐφελκυστικὸν ἐκείνου τοῦ νοήματος. Ἀπαιτεῖ γὰρ πάντως τὸ εἰπεῖν, Ὥσπερ τόδε, καὶ τὸ ἀκόλουθον, οἷον, οὕτω καὶ τόδε. Ἀλλ' ὡς ἔφημεν διὰ τῆς παραβολῆς τὸ ἀκόλουθον ἐνδειξάμενος, ῥητῶς οὐ παρέθετο, ἀλλ' αὐτοὺς ἡμᾶς συνεπινοεῖν προετρέψατο. « Ἐφ' ᾧ πάντες ἥμαρτον. » Ἐφ' ᾧ Ἀδὰμ, ἢ δι' ὃν Ἀδάμ· ἢ ὅτι ἐπ' αὐτῷ καὶ οἱ ἄλλοι. — [ΦΩΤ.] « Ἐφ' ᾧ. » Ἐπὶ τούτῳ, φησὶ, συναποθνήσκομεν τῷ Ἀδὰμ, ἐφ' ᾧ καὶ συναμαρτάνομεν Καὶ τὴν μὲν ἀρχὴν ἐκεῖνος παρέσχεν, ἡμεῖς δ' ἐκεῖθεν τὴν ἀφορμὴν λαβόντες, οὐκ ἐκωλύσαμεν τὸ κακὸν, ἀλλὰ καὶ συνεργήσαμεν, καὶ ἐπὶ μέγα χωρῆσαι παρεσκευάσαμεν. — [ΟΙΚΟΥΜ.] Ἵνα γὰρ μή τις ἀδικίαν ἐγκαλέσῃ τῷ Θεῷ, ὅτι τοῦ Ἀδὰμ πταίσαντος, ἡμεῖς ἀποθνήσκομεν, ἐπάγει· « Ἐφ' πάντες ἥμαρτον· » ὡσεὶ ἔλεγεν· Αὐτὸς μὲν τὴν ἀρχὴν παρέσχε καὶ τὴν αἰτίαν, ὅτι πάντες ἡμάρτομεν κατὰ τὴν ὁμοίωσιν αὐτοῦ. « Ἄχρι γὰρ νόμου ἁμαρτία ἦν ἐν κόσμῳ. » Θέλει δεῖξαι ὅτι οὐ τοσοῦτον διὰ τὰς ἁμαρτίας ἡμῶν ἀποθνήσκομεν, ὅσον διὰ τὸν Ἀδὰμ, χώραν δεδωκότα τῷ θανάτῳ ἐκ τῆς παρακοῆς, καὶ φησιν· Ἦν μὲν τοῖς ἀνθρώποις καὶ πρὸ τοῦ νόμου ἡ ἁμαρτία, πλὴν οὐκ ἐλογίζετο αὐτοῖς διὰ τὸ μὴ εἶναι νόμον τὸν ἀπαγορεύοντα τὴν ἁμαρτίαν· μὴ λογιζομένης οὖν τῆς ἁμαρτίας, ἀπέθνησκον οἱ ἄνθρωποι. Τί δή ποτε ; Ἆρα οὐ πρόδηλον ὅτι διὰ τὴν τοῦ Ἀδὰμ κατάκρισιν ; — Καὶ ἄλλως. [ΦΩΤ.] Εἰπών. « Ἐφ' ᾧ πάντες ἥμαρτον, » ἵνα μὴ

τις εἴπῃ. Καὶ πῶς ἦν ἁμαρτεῖν νόμου μὴ ὄντος; Αὐτὸς γὰρ σὺ ἀνωτέρω ἔφης, Ὅτι οὗ οὐκ ἔστι νόμος, οὐδὲ παράβασις. Παραβάσεως δὲ μὴ οὔσης, οὐδὲ ἁμαρτία δηλονότι. Πῶς οὖν διῆλθεν ὁ θάνατος εἰς πάντας, ἐφ' ᾧ πάντες ἥμαρτον; Ἵνα οὖν μὴ ᾖ τις λέγων τοῦτο, προλαβὼν λύει τὴν ἀπορίαν, καὶ φησὶν, ὅτι ἦν καὶ πρὸ τοῦ νόμου. Ἐπράττετο γὰρ, καὶ τὸ πραττόμενον, οὐκ ἔστι μὴ γενέσθαι. Ἦν οὖν ἡ ἁμαρτία, ἀλλ' οὐχ οὕτως πᾶσιν ἐλογίζετο, οὐδ' εἰς ὅσον χωρεῖ τιμωρίας τῶν ἁμαρτανομένων ἕκαστον ἐγνωρίζετο. Τοῦ δε νόμου τάξαντος καὶ ὁρίσαντος τὰς τιμωρίας, καὶ διὰ τῆς ποινηλασίας ἐκδηλότερον αὐτὰς καταστήσαντος, καὶ τὰ μεγέθη τῶν ἁμαρτημάτων ἐμφανίσαντος, μᾶλλον καὶ πᾶσιν ἐγένοντο γνώριμοι, καὶ συνετῷ καὶ ἀσυνέτῳ, καὶ νέῳ καὶ πρεσβύτῃ, καὶ γυναικὶ καὶ ἀνδρί.

non manifestum est quod id fiat propter Adæ condemnationem? *Item et alio modo.* Cum dixisset «In quo omnes peccaverunt,» ne quis diceret : Et quo modo possibile erat peccare cum non esset lex? Nam tu ipse in superioribus dixisti : Ubi non est lex, ibi nec trangressio. Quod si non transgressio, planum est quod nec peccatum erit. Quomodo ergo mors in omnes pertransiit, ἐφ' ᾧ, (hoc est, in eo quod vel quia) omnes peccaverunt? Ne quis ergo hoc dicat, præveniens solvit ambiguitatem, et ait qu d etiam ante legem erat peccatum : nam perpetrabatur, quod autem perpetrabatur non potest non fuisse, Erat ergo peccatum, sed non non adeo omnibus imputabatur. Nullus noverat quantum supplicii luat quisque peccator. Porro lege ordinante, pœnasque definiente, ac per pœnarum frequentiem illas manifestius constituente, et magnitudines peccatorum declarante, omnibus magis nota fiebant, tam prudenti quam imprudenti juveni ac seni, mulieri ac viro.

Διὰ τοῦτο οὖν πρὸ τοῦ νόμου οὐχ ὁμοίως ἐλογίζετο ἡ ἁμαρτία, ὅτι τε οὐχ ὥριστο ἡ τιμωρία, καὶ ὅτι οὐδὲ τὸ μέγεθος αὐτῶν ἀκριβῶς ἐγινώσκετο, καὶ ὅτι οὐδὲ κατὰ πόδας ἠκολούθει τοῖς πλημμελοῦσιν ἡ τιμωρία. Ἐπεὶ ὅτι ἦν ἡ ἁμαρτία, καὶ ὅτι, εἰ καὶ μετὰ πολλῆς ἀνοχῆς καὶ μακροθυμίας, ὅμως ἐπιμενόντων αὐτῶν καὶ ἀνιάτως ἐχόντων, αἱ τῶν δικῶν εἰς πράξεις ἐγίνοντο, μαρτυρεῖ σαφῶς τά τε Σοδομιτῶν πάθη, καὶ γε τούτου τὸ κοινὸν ναυάγιον ὁ κατακλυσμὸς, καὶ τοιαῦθ' ἕτερα. Ἦν οὖν ἡ ἁμαρτία πρὸ τοῦ νόμου, καὶ ἐλογίζετο, ἀλλ' οὐχ οὕτως ὡς μετὰ τὸν νόμον. Ὥστε ἄμφω καλῶς ἔχειν, καὶ τὸ Διῆλθεν εἰς πάντας ἀνθρώπους ὁ θάνατος, ἐφ' ᾧ πάντες ἥμαρτον, καὶ τὸ, Οὗ γὰρ οὐκ ἔστι νόμος, οὐδὲ παράβασις. Λέλυται γὰρ τὸ δοκοῦν ἀντιπίπτειν, διὰ τοῦ εἰπεῖν τὸν θεσπέσιον Παῦλον, «Ἄχρι γὰρ νόμου ἁμαρτία ἦν ἐν κόσμῳ,» καὶ ἑξῆς. Εἶτα· «Ἀλλ' ἐβασίλευσεν ὁ θάνατος,» τουτέστιν εἰς ἔννομον ἐξουσίαν ἐλογίσθη αὐτοῦ ἡ τυραννὶς, τῷ τε χρόνῳ σεμνυνομένη, καὶ τοῖς ἡμῶν ἁμαρτήμασι κρατυνομένη, «ἀπὸ Ἀδὰμ,» φησὶ, τοῦ κατὰ παράβασιν ἐντολῆς νενομοθετημένης ἁμαρτήσαντος, Ἀπὸ Ἀδὰμ οὖν ὁ θάνατος ἐβασίλευσε, τουτέστι, κατ' ἐξουσίαν πολλὴν ἐκράτησε, καὶ ἐπὶ τοὺς μὴ ἐπὶ τῷ ὁμοιώματι τοῦ Ἀδὰμ ἁμαρτήσαντας. Μέχρι τίνος; «Μέχρι τοῦ Μωσέως.» Οἱ γὰρ μεταξὺ Ἀδὰμ καὶ Μωσέως, ἥμαρτον μὲν, ἀλλ' οὐχὶ ἐπὶ τῷ ὁμοιώματι τῆς τοῦ Ἀδὰμ παραβάσεως. Ὁ μὲν γὰρ ὡρισμένην καὶ νομοθετηθεῖσαν ἐντολὴν Θεοῦ παρέβη καὶ ἥμαρτεν. Οἱ δὲ ἡμάρτανον, τὸν αὐτοδίδακτον τῆς φύσεως λόγον ἐνυβρίζοντες, οὐ μὴν καὶ τοῦτον εἰσαχθέντα ῥητῶς παραβαίνοντες. Καὶ οἱ μὲν μέχρι Μωσέως, ἡμάρτανον οὕτως. Ἀπὸ δὲ Μωσέως μέχρι τῆς παρουσίας Χριστοῦ, κατὰ ὁμοιότητα τῆς τοῦ Ἀδὰμ παραβάσεως ἡμάρτανον. Νόμους γὰρ ῥητοὺς, καὶ νόμους ἐκ Θεοῦ διὰ Μωσέως δοθέντας, παραβαίνοντες ἡμάρτανον. «Ἐβασίλευσε δὲ ὁ θάνατος, εἰπὼν, ἀπὸ Ἀδὰμ μέχρι Μωσέως καὶ ἐπὶ τοὺς μὴ τῷ ὁμοιώματι τῆς παραβάσεως Ἀδὰμ ἁμαρτήσαντας,» οὐκ ἐξάγει τοὺς ἐξ ἐκείνου μέχρι Χριστοῦ ἡμαρ-

265 Propterea ergo ante legem non eodem modo imputabatur peccatum, eo quod non esset definita pœna, et quod magnitudo eorum non exacte cognosceretur, et qui peccantes non sequebatur e vestigio pœna Verum quod esset peccatum, et quod, licet cum magna tolerantia et longanimitate, si tamen manebant in peccatis erantque incurabiles, pœnæ fuerint secutæ pravas actiones, aperte testatur calamitas Sodomitarum [17], et ante hanc universale naufragium sive diluvium [18], aliaque hujusmodi. Erat itaque peccatum ante legem et imputabatur, sed non ita ut post legem. Utrumque ergo bene se habet, ac verum est : et quod pertransiit in omnes homines mors, ἐφ' ᾧ (hoc est in eo quod vel quia) omnes peccaverunt, et quod ubi non est lex, ibi nec transgressio : et solutum est quod adversari videbatur, per quod dixerit divinus Paulus. «Nam usque ad legem peccatum erat in mundo,» etc. Præterea : «Sed regnavit mors,» hoc est, in æquam et justam potestatem imputata est ejus tyrannis, et diuturnitate glorians et nostris peccatis robur concipiens, «Ab Adam,» inquit, qui peccaverat transgressione præcepti per legem sibi impositi. Ab Adam igitur mors regnavit, hoc est, multa potestate principatum tenuit etiam super eos qui non ad similitudinem Adam deliquerant. Quandiu? «Usque ad Mosen.» Nam qui inter Adam fuerun et Mosen, peccaverunt quidem, at non ad similitudinem transgressionis Adam. Siquidem definitum ac lege positum Dei præceptum transgressus est et deliquit : illi vero peccaverunt quod naturæ sermonem, qui nullo præceptorum usu instillabatur, injuria affecerint : neque tamen vel hunc manifeste inductum transgredientes. Et quidem ad Mosen usque ita peccabant, a Mose vero usque ad Christi adventum, ad similitudinem transgressionis Adam peccabant. Nam leges ordinatas, et a Deo per Mosen datas, transgrediendo delinquebant. Dicens autem : «Regnavit mors ab Adam usque ad Mosen etiam

[17] Gen. XX, 1 seqq. [18] Gen. VI, 1 seqq,

in eos qui non ad similitudinem transgressionis Adam deliquerunt. » non eos eximit qui ab eo tempore ad Christum usque peccaverant. Nam quomodo illos eximeret, cum suis transgressionibus similiores facti sint peccato ipsius Adam? Non ergo ipsos eximit a regno ac domino mortis. **266** sed per hoc quod ait, « etiam in eos qui non ad similitudinem Adam deliquerunt » adjectione conjunctionis καὶ, id est, *etiam*, illos potissimum significavit. Ac si dixisset: Non in solos eos regnavit mors, qui ad similitudinem Adam deliquerant, verum etiam in eos, qui non ad similitudinem ejus peccaverant. Aut hoc modo dicendum est, ut per hyperbaton intelligamus quod dictum est, « In similitudinem: » et juxta hunc tropum explanemus quod dictum est, « Regnavit mors ab Adam in similitudinem transgressionis Adam usque ad Mosen, etiam in eos qni non peccaverunt. » Ita ergo ordinando, sensum aperire oportet. — Vide autem quam se muniat Apostolus: ne in posterum injuria affici videamur, quod propter alium moriamur dixit: « Peccatum erat in mundo etsi non imputabatur. » Itaque non propter solum Adam, sed et propter nostrum peccatum morimur.

A τηκότας. Πῶς γὰρ ἂν ἐξῆγε, τοὺς μᾶλλον ἐοικότας ταῖς παραβάσεσι τῇ τοῦ Ἀδὰμ ἁμαρτίᾳ; Οὐκ ἐξάγει τοίνυν τούτους τῆς τοῦ θανάτου βασιλείας καὶ ἐπικρατείας, ἀλλὰ διὰ τοῦ εἰπεῖν, « καὶ ἐπὶ τοὺς μὴ κατὰ ὁμοιότητα τοῦ Ἀδὰμ ἁμαρτήσαντας. » τῇ προσρήσει τοῦ, καὶ ἐκείνους μάλιστα παρεδήλωσεν. Οἷον, Οὐ μόνον ἐπὶ τῶν κατὰ ὁμοιότητα τοῦ Ἀδὰμ ἁμαρτησάντων ἐβασίλευσεν ὁ θάνατος, ἀλλὰ καὶ ἐπὶ τῶν μὴ ἐπὶ τῷ ὁμοιώματι αὐτοῦ ἁμαρτησάντων. Ἢ οὕτως ῥητέον, ἢ ἐν ὑπερβατῷ νοήσαντας, τὸ, « Ἐπὶ τῷ ὁμοιώματι, » καὶ συμφράσαντας τὸ ῥητὸν τὸν τρόπον τοῦτον· « Ἀλλ' ἐβασίλευσεν ὁ θάνατος ἀπὸ Ἀδὰμ ἐπὶ τῷ ὁμοιώματι τῆς παραβάσεως Ἀδὰμ μέχρι Μωσέως, καὶ ἐπὶ τοὺς μὴ ἁμαρτήσαντας. » Οὕτως οὖν συντάξαντας, δεῖ τὸν νοῦν ἀναπτύξαι. — [ΟΙΚΟΥΜ.] B Ὅρα δὲ τὴν ἀσφάλειαν τοῦ Ἀποστόλου· ἵνα μὴ δόξωμεν λοιπὸν ἀδικεῖσθαι, δι' ἄλλον ἀποθνήσκοντες εἶπεν· « Ἁμαρτία ἦν ἐν κόσμῳ, εἰ καὶ μὴ ἐλογίζετο. » Τοιγαροῦν οὐ μόνον διὰ τὸν Ἀδὰμ, ἀλλὰ καὶ διὰ τὴν ἁμαρτίαν ἀποθνήσκομεν.

V, 13, 14. *Peccatum autem non imputatur ubi non est lex. Sed regnavit mors ab Adam usque ad Mosen etiam super eos qui non deliquerunt ad similitudinem transgressionis Adam, qui est figura futuri.*

Ἁμαρτία δὲ οὐκ ἐλλογεῖται, μὴ ὄντος νόμου Ἀλλ' ἐβασίλευσεν ὁ θάνατος ἀπὸ Ἀδὰμ μέχρι Μωϋσέως, καὶ ἐπὶ τοὺς μὴ ἁμαρτήσαντας ἐπὶ τῷ ὁμοιώματι τῆς παραβάσεως Ἀδὰμ, ὅς ἐστι τύπος τοῦ μέλλοντος.

Ego arbitror peccatum hic appellari quod fit ex transgressione legis Mosis ac præceptorum quæ in ea sunt: puta quod oporteat circumcidi; quod sabbatum servare: quod hæc edere, ab illis vero abstinere. Cum enim universaliter et ubique peccatum esset, et ex hominum natura cognosceretur, et erat et imputabatur, veluti homicidium, furtum, puerorum corruptio, et similia: horumque testes sunt Cain, Lamech, hi qui erant tempore diluvii, Sodomitæ. Super his namque peccatis etiam naturalis lex posita erat. Creator namque hominem ad esse producens, tum eorum quæ facta sunt, tum illorum quæ sunt æterna, naturalem quamdam indidit cognitionem. Aiunt autem Patrum quidam inter quos est et Gregorius, in hominis creatione mandatum illud Adæ traditum, ne de ligno scientiæ boni et mali ederet, etiam legem fuisse, quæ in universum hæc peccata prohiberet: lignum enim quod scientiam boni et mali efficeret peccatum esse intellexerunt.

[ΤΟΥ ΑΥΤΟΥ.] Ἐγὼ νομίζω ἁμαρτίαν λέγειν αὐτὸν ἐνταῦθα τὴν ἐκ τῆς παραβάσεως τοῦ Μωσέως νόμου καὶ τῶν ἐκεῖσε ἐπιταγμάτων συνισταμένην. Οἷον, τοῦ δεῖν περιτέμνεσθαι, τοῦ σαββατίζειν, καὶ τάδε μὲν ἐσθίειν, τῶνδε δὲ ἀπέχεσθαι. Ἐπεὶ ἡ καθ-C όλου ἁμαρτία ἦν καὶ αὐτὴ τῇ τῶν ἀνθρώπων φύσει γινωσκομένη, καὶ ἦν καὶ ἐνεκογεῖτο, οἷον ἀνδροφονία, κλοπὴ, παιδοφθορία καὶ τὰ ὅμοια. Καὶ μάρτυρες τούτων Κάϊν, Λάμεχ, οἱ ἐπὶ τοῦ κατακλυσμοῦ, οἱ Σοδομῖται. Ἐπὶ γὰρ τούτων τῶν ἁμαρτιῶν καὶ ὁ φυσικὸς ἔκειτο νόμος. Ὁ γὰρ Δημιουργὸς παράγων εἰς δένεσιν τὸν ἄνθρωπον, τῶν τε πρακτέων, τῶν τε οὐ πρακτέων, φυσικήν τινα γνῶσιν ἐνέθεικε. Φασὶ δέ τινες τῶν Πατέρων, ὧν ἐστι καὶ Γρηγόριος, ἐν τῷ τοῦ ἀνθρώπου ποιήματι, καὶ τὴδ ἐντολὴν τὴν τῷ Ἀδὰμ δοθεῖσαν, μὴ φαγεῖν ἐκ τοῦ γινώσκειν καλὸν καὶ πονηρὸν ξύλου, νόμον εἶναι, ἁμαρτιῶν τούτων δὴ τῶν καθόλου ἀπείργοντα. Τὸ γὰρ ξύλον τὸ ποιητικὴν τῆς γνώσεως τοῦ καλοῦ καὶ πονηροῦ, ἁμαρτίαν εἶναι ἐδέξαντο.

« Sed regnavit mors ab Adam. » **267** Debito ordine, sumpta transgressione Adam, Mosen appellat omne vetus instrumentum: sicut ibi: « Si Mosen non audiunt [19]. » Tempus itaque usque ad Christi adventum dicit Mosen. Ait ergo quod usque ad vetus testamentum habebat mors dominum; nunc enim in novo per Christi gratiam dissoluta est, ac Dei nostri sanguine eversa. Non peccantes autem dicit eos qui fuerunt ante legem. — Non quod hi qui legem præcesserant non pecca-

D « Ἀλλ' ἐβασίλευσεν ὁ θάνατος ἀπὸ Ἀδὰμ. » Εἱρμὸν, λαβὼν τὴν τοῦ Ἀδὰμ παράβασιν, Μωσέα φησὶ, πᾶσαν τὴν παλαιὰν, ὡς ἐκεῖ, « Εἰ Μωσέως οὐκ ἀκούουσι. » Τὸν οὖν ἄχρι τῆς ἐπιδημίας τοῦ Χριστοῦ χρόνον, Μωσέα λέγει. Φησὶν οὖν, ὅτι ἄχρι τῆς παλαιᾶς διαθήκης ἐπεκράτει ὁ θάνατος· νῦν γὰρ ἐν τῇ νέᾳ, χάριτι Χριστοῦ λέλυται τῷ αἵματι τοῦ Θεοῦ ἡμῶν. Μὴ ἁμαρτήσαντας δέ φησι, τοὺς πρὸ τοῦ νόμου. — [ΟΙΚΟΥΜ.] Οὐχ ἐπειδὴ οἱ πρὸ τοῦ νόμου οὐχ ἡμάρτανον, (μᾶλλον γὰρ ἐκεῖνοι τῶν

[19] Luc. XVI, 31.

μετὰ τὸν νόμον.) ἀλλὰ διὰ τὴν αἰτίαν ἣν αὐτὸς εἶπεν, ὅτι ἁμαρτία μὲν ἦν καὶ ἐνηργεῖτο παρὰ τῶν ἀνθρώπων, οὐκ ἐλογίζετο δὲ αὐτοῖς, διὰ τὸ μὴ εἶναι νόμον τὸν τὴν ἁμαρτίαν ἀπαγορεύοντα. Ὥστον οὖν πρὸς τὸ μὴ λογίζεσθαι πρὸ τοῦ νόμου τὴν ἁμαρτίαν, (ἁμαρτία γὰρ, φησὶν, οὐκ ἐλλογεῖται μὴ ὄντος νόμου.) ἀναμάρτητοι ἦσαν τὸ τηνικάδε οἱ ἄνθρωποι, καίτοι ἁμαρτάνοντες. « Ὅς ἐστι τύπος τοῦ μέλλοντος. » Ὡς, φησὶν, Ἀδὰμ, τύπος ἦν τοῦ μέλλοντος ἔρχεσθαι, τουτέστι, τοῦ Χριστοῦ. Πῶς; ὥσπερ, τῷ θανάτῳ τοῦ Ἀδὰμ πάντες ἀπέθνησκον, οὕτως τῷ θανάτῳ τοῦ Χριστοῦ, πάντες ζησόμεθα καὶ ἀναστησόμεθα· Ὁ οὖν τύπος, ἐκ τοῦ ἐναντίου συμβέβηκεν. — [ἸΩΑΝΝΟΥ.] Ὥσπερ ἐκεῖνος τοῖς ἐξ αὐτοῦ καίτοι γε μὴ φαγοῦσιν ἀπὸ τοῦ ξύλου γέγονεν αἴτιος θανάτου διὰ τὴν βρῶσιν εἰσαχθέντος· οὕτω καὶ ὁ Χριστὸς τοῖς ἐξ αὐτοῦ καίτοι γε μὴ δικαιοπραγήσασι, γέγονε πρόξενος δικαιοσύνης. — [ΦΩΤ.] Τρία ἐστὶν ἐν τούτοις τοῖς παραβολικῶς ἀλλήλοις παρατεθεῖσιν, ὁμοιότης τις, ἐναντιότης, ὑπερβολὴ κατὰ τὴν ὁμοιότητα. Ἐναντιότης μὲν, ἁμαρτία, ἀναμάρτητον, ἔχθρα πρὸς Θεὸν, καὶ καταλλαγὴ πρὸς Θεὸν, κατάκριμα, δικαίωμα· ἀπώλεια καὶ πτῶμα καὶ θάνατος, σωτηρία καὶ ζωὴ καὶ ἀνάστασις. Ἡ μὲν οὖν ἐναντιότης ἐν τούτοις. Ἡ δὲ ὁμοιότης, ὥσπερ δι' ἑνὸς τοῖς πᾶσι τὰ χείρω συνέπεσεν, οὕτως δι' ἑνὸς τὰ ἀμείνω τοῖς πᾶσιν ἐπιγέγονεν. Ἡ δὲ ὑπερβολὴ, ὅτι ἐπὶ μὲν τῶν χειρόνων συνέπραξαν τῷ ἑνὶ οἱ πολλοὶ, ἐπὶ τῷ μετασχεῖν αὐτοὺς τῶν κακῶν. Ἐπὶ δὲ τῶν ἀμεινόνων, οὐδεὶς συνέπραξεν, ἀλλὰ μόνου τοῦ ἑνὸς Χριστοῦ τὸ Χάρισμα γέγονεν, ὥστε οὐχ ὁμοίως καὶ ἐπίσης, ἀλλὰ καθ' ὑπερβολὴν καὶ ἐκ περισσείας ἡ ὁμοιότης. Πάλιν διὰ τοῦ Ἀδὰμ τῶν χειρόνων εἰσαχθέντων, οὐκ ἀνῃρέθη μόνον ταῦτα (ὅπερ ὡς ἐναντίοις ὅμοιον καὶ ἀνάλογον), ἀλλὰ καὶ ἐπεδόθη παρὰ Χριστοῦ τὰ ἀμείνω. Ὅπερ τὴν ὑπερβολὴν καὶ τὴν περισσείαν παρίστησιν. Διό φησιν· « Ἀλλ' οὐχ ὡς τὸ παράπτωμα. » Καὶ ὅρα τί λέγει. Εἰ οὕτως ἰσχύει, φησὶ, τὸ παράπτωμα τοῦ Ἀδὰμ, καίτοι ἀσθενὲς ὂν καὶ κατὰ πολὺ ἡττώμενον τοῦ χαρίσματος τοῦ Θεοῦ, ὥστε καὶ τοὺς μὴ ἁμαρτήσαντας θανατῶσαι, πόσῳ μᾶλλον ὑπερισχύσει τὸ χάρισμα τοῦ Θεοῦ, καὶ τοὺς μὴ κατορθώσαντας ζωοποιῆσαι τῇ ἀναστάσει.

Ἀλλ' οὐχ ὡς τὸ παράπτωμα, οὕτως καὶ τὸ χάρισμα. Εἰ γὰρ τῷ τοῦ ἑνὸς παραπτώματι οἱ πολλοὶ ἀπέθανον, πολλῷ μᾶλλον ἡ χάρις τοῦ Θεοῦ, καὶ ἡ δωρεὰ ἐν χάριτι, τῇ τοῦ ἑνὸς ἀνθρώπου Ἰησοῦ Χριστοῦ εἰς πολλοὺς ἐπερίσσευσεν.

Βούλεται δεῖξαι μείζονα ἐνεργήσασαν τὴν τοῦ Χριστοῦ χάριν, ἤπερ ἐνήργησε τὸ τοῦ Ἀδὰμ παράπτωμα. Καὶ πῶς τοῦτο; καὶ γὰρ ὁρῶμεν τὰ ἴσα ἐνεργήσαντα, εἰ καὶ ἐναντία τὰ ἐνεργηθέντα. Ὥσπερ γὰρ ἡ ὑπακοὴ τοῦ Χριστοῦ εἰς πάντας ἀνθρώπους παρέπεμψε τὴν ζωὴν καὶ τὴν ἀνάστασιν, τὸν ἴσον τρόπον καὶ ἡ παρακοὴ τοῦ Ἀδὰμ εἰς πάντας ἀνθρώπους παρέπεμψε τὸν θάνατον. Πῶς οὖν φησιν, « Οὐχ ὡς τὸ παράπτωμα, οὕτως καὶ τὸ χάρισμα. » — [Οἰ-

bant, siquidem illi magis delinquebant, quam hi qui legem secuti sunt: sed ob causam quam ipse prædixit. quod peccatum quidem erat. et ab hominibus perpetrabatur, sed illis non imputabatur, eo quod lex non esset quæ peccatum vetaret. Quoad hoc ergo quod non imputaretur peccatum ante legem (Nam peccatum. inquit, non imputatur ubi non est lex), sine peccato erant qui tunc vivebant homines etiamsi peccabant. « Qui est figura futuri. » Qui, inquit, Adam erat figura ejus qui venturus erat, hoc est Christi. Quonam modo? Sicut morte Adam omnes moriebantur, ita Christi morte omnes vivemus et resurgemus. Figura ergo ex adverso congruit.— Quemadmodum ille iis qui a se descenderent, etiamsi de ligno non edissent, fuit causa mortis quæ per esum inducta erat: ita quoque Christus se sequentibus, etiam si justa non egissent opera, justitiam conciliavit. — Tria sunt in his quæ parabolice sibi invicem respondent: puta similitudo quædam, contrarietas et excessus in similitudine. Contrarietas quidem peccatum et carens peccato, inimicitia adversus Deum, et reconciliatio erga Deum, condemnatio et justificatio; perditio, casus, mors, salus et resurrectio cum vita. Itaque in his est contrarietas. Porro similitudo: Sicut per unum, mala omnibus contigerunt, ita per unum bona omnibus evenerunt. Excessus vero, quia in malis multi sunt uni cooperati ut participes essent malorum, in bonis autem nullus cooperatus est, sed unius Jesu Christi donum fuit. Itaque non similiter et ex æquo, sed per excessum et abundantiam est similitudo. Rursum non solum mala hæc quæ inducta erant per Adam, perempta sunt, quod veluti in contrariis similitudo erat ac proportionabile, verum etiam addita sunt a Christo dona, **268** quod excessum ac abundantiam profert. Ideo ait: « At non sicut peccatum » Et vide quid dicat. Si adeo validum est, inquit, peccatum Adam (quanquam debile ac multo imbecillius Dei dono), ut etiam non peccantes occideret: quanto amplius majores habebit vires Dei donum, ut his etiam qui bona non egerunt opera, vitam conferat eosque suscitet.

V, 15. *At non sicut peccatum, ita et donum. Nam si unius delicto multi mortui sunt, multo magis gratia Dei, et donum in gratia, quæ fuit unius hominis Jesu Christi in multos exuberavit.*

Vult ostendere quod majora præstiterit Christi gratia quam peccatum Adam effecerat. Id autem quomodo? siquidem ea quæ effecerunt videmus æqualia, quanquam contraria sint illa quæ effecta sunt. Quemadmodum enim Christi obedientia vitam ac resurrectionem in omnes transmisit: simili modo et Adam inobedientia mortem in omnes transmisit. Quomodo ergo ait: « Non sicut peccatum, ita et donum? » **Quia etsi ita se se res habeat, quem-**

admodum dixisti, majus est quod effecit gratia Dei. Nec secundum hoc majus dico quod posset quispiam existimare, quod vita major et excellentior sit morte: sed quod reipsa ac efficacia majus operata est Christi obedientia, quam transgressio Adam. Quonam modo? Quia mors sumpto quidem ex Adam principio, cooperans habuit nostram omnium peccatum, ut adversam omnes prævaleret: alioqui enim non prævaluis et, si puri ab omni sorde mansissent homines. Christi vero gratia, etiam sine nostra cooperatione, ad omnes pervenit: idque manifestum facit gratia resurrectionis, quæ non in solis duntaxat fidelibus effectum habebit, qui fidem videntur contulisse: verum in incredulis quoque, puta Judæis ac Græcis. Majus ergo est quod a nobis non expetit auxilium illo quod nostra indiget cooperatione ut habeat efficaciam. « Nam si unius delicto. » — Cum dixisset Adam figuram fuisse Christi, figuram videlicet ex contrario. (Nam sicut ille hominibus fuit causa mortis, **269** ita Christus hominibus fuit causa resurrectionis.) Ubi ergo dixit quod Adam erat figura Christi (ut diximus), quia hoc probaturus est, non similtudinem tantum demonstrat ac figuram, sed etiam eum, qui erat in figura ac similitudine, excessum et abundantiam. Ostendit enim hoc ex eo quod ait: « At non sicut peccatum; » rursumque: « Et non sicut per unum qui peccavit.) » Quia ergo confecit Apostolus argumentum, dissimilitudinem quodammodo in similitudine implicans, ut ostendat quomodo id factum sit nunc quidem idem repetit, simpliciter tamen ostendit similitudinem, nec permiscet, quod ad verba attinet, aliquam dissimilitudinis pugnantiam. Deinde ubi manifeste hoc et pure demonstravit, addit quod sicut per unum regnavit mors, multo magis in vita regnabunt per unum Christum: tanquam concludens, et sermonem ad id quod adhuc manifestius est ac contractius reducens, et ait: « Itaque sicut per unius delictum in omnes homines ad condemnationem, » etc Deinde quia et in primo compositoque argumento, et in secundo repurgatoque ac repetitorio, et in eo quod in modum conclusionis allatum erat, mentionem de peccato et gratia fecerat, condemnatione ac dono, justificatione que ac simili, quia correspondentia hæc nondum indicata erat, hoc ipsum nunc aperit et manifestat, ac dicit, quod ea quæ erant ex inobedientia effluxerunt, quæ vero ex obedientia floruerunt. Sit itaque hæc compositio argumenti quod figuram ac similitudinem confirmat, cum dicit: « Etenim si per unius delictum mors, » etc Non ergo rursum in his idem repetit divinus Apostolus, sed plane admodum et exacte complectitur ac componit vim capitum. Illud igitur: « At non sicut delictum, » etc., ad eum usque locum. « Ex multis delictis ad justificationem, » argumentum est, ut diximus, figuræ ac similitudinis demonstrativum, sed quodammodo implicatum et per dissimilitudinem compositum; indigebat ergo manifestatione ac repurgatione, idque facit sequens ar-

A ΚΟΥΜ.] Ὅτι καὶ οὕτως ἔχοντος τοῦ πράγματος καθὼς εἶπας, μεῖζον ἐνήργησεν ἡ Χάρις τοῦ Θεοῦ. Καὶ οὐ κατὰ τοῦτο λέγω μεῖζον (ὡς ἄν τις οἰηθείη), καθὸ μείζων καὶ διαφορωτέρα ἡ ζωη τοῦ θανάτου, ἀλλ' ὅτι καὶ αὐτῷ τῷ ἔργῳ καὶ τῇ ἐνεργείᾳ μεῖζον εἰργάσατο ἡ Χριστοῦ ὑπακοὴ, τῆς Ἀδὰμ παραβάσεως. Πῶς; Ὅτι ὁ μὲν θάνατος ὁ τὴν ἀρχὴν ἐκ τοῦ Ἀδὰμ λαβὼν, συνεργείαν ἔσχε καὶ τὴν ἡμῶν ἁπάντων ἁμαρτίαν, ἵνα κατὰ πάντων ἰσχύσῃ, οὐ πάντως ἰσχύειν μέλλων, εἰ καθαροὶ παντὸς ῥύπου ἔμειναν οἱ ἄνθρωποι. Ἡ δέ γε Χριστοῦ χάρις, καὶ ἄνευ τῆς ἡμῶν συνεργείας, εἰς πάντας ἀφίκετο. Καὶ τοῦτο δηλοῖ τὸ τὴν χάριν τῆς ἀναστάσεως, μὴ μόνον εἰς τοὺς πιστοὺς ἐνεργεῖσθαι, τοὺς οἷον δόξαντας τὴν πίστιν συνεισφέρειν, ἀλλὰ καὶ εἰς τοὺς ἀπίστους, B οἷον Ἰουδαίους καὶ Ἕλληνας. Μεῖζον οὖν τὸ μὴ προσδεηθὲν τῆς ἀφ' ἡμῶν συμμαχίας τοῦ δεηθέντος καὶ τῆς ἡμῶν αὐτῶν εἰς τὸ ἰσχῦσαι συνεργείας. « Εἰ γὰρ τῷ τοῦ ἑνὸς παραπτώματι. » — [ΦΩΤ.] Εἰπὼν ὅτι τύπος ἦν ὁ Ἀδὰμ τοῦ Χριστοῦ, τύπος δὲ δηλονότι ἐκ τοῦ ἐναντίου, (ὡς γὰρ ἐκεῖνος αἴτιος ἀνθρώποις θανάτου, οὕτως ὁ Χριστὸς, αἴτιος ἀνθρώποις ἀναστάσεως·) εἰπὼν οὖν, ὡς ἔφημεν, ὅτι τύπος ἦν ὁ Ἀδὰμ τοῦ Χριστοῦ, ἐπειδὴ μέλλων αὐτὸ κατασκευάζειν, οὐ μόνον τὴν ὁμοιότητα κατασκευάζει καὶ τὸν τύπον, ἀλλὰ καὶ τὴν ἐν τῷ τύπῳ καὶ ὁμοιότητι ὑπεροχὴν καὶ περισσείαν. (Τοῦτο γὰρ ἐνδείκνυται διὰ τοῦ λέγειν, « Ἀλλ' οὐχ ὡς τὸ παράπτωμα· » καὶ πάλιν, « Καὶ οὐχ ὡς δι' ἑνὸς ἁμαρτήσαντος.) » Ἐπεὶ οὖν σύνθετον αὐτῷ πως γέγονε τὸ ἐπιχείρημα, ἀνομοιότητά C πως ἐν ὁμοιότητι διαπλέκοντι, νῦν ἐπαναλαμβάνεται μὲν τὸ αὐτὸ, καθαρῶς δὲ τὴν ὁμοιότητα δείκνυσι, καὶ οὐκ ἐπιπλέκων ὅσον ἀπὸ τῆς λέξεώς τινα ἀνομοιότητος μάχην. Εἶτα σαφῶς τοῦτο καὶ καθαρῶς ἐνδειξάμενος, ὅτι ὥσπερ δι' ἑνὸς ἐβασίλευσεν ὁ θάνατος, πολλῷ μᾶλλον ἐν ζωῇ βασιλεύσουσι δι' ἑνὸς Χριστοῦ, ἐπάγει, ὥσπερ συμπεραινόμενος, καὶ εἰς τὸ ἔτι σαφέστερον καὶ συνεσταλμένον ἀνάγων τὸν λόγον, καί φησιν· « Ἄρα οὖν ὡς δι' ἑνὸς παραπτώματος εἰς πάντας ἀνθρώπους εἰς κατάκριμα, » καὶ ἑξῆς. Εἶτα ἐπειδὴ καὶ ἐν τῷ πρώτῳ καὶ συνθέτῳ ἐπιχειρήματι, καὶ ἐν τῷ δευτέρῳ καὶ διακεκαθαρμένῳ καὶ ἐπαναληπτικῷ, καὶ ἐν τῷ ὥσπερ συμπεράσματι ἐπενεχθέντι, παραπτώματος μὲν καὶ χαρίσματος, καὶ κατακρίματος, καὶ δωρήματος, καὶ D δικαιώματος, καὶ τοιούτων μνημονεύει, ὅθεν δὲ τὴν ἀρχὴν εἴληφεν ἑκατέρα τῶν ἐναντίων ἡ συστοιχία αὕτη οὐδέπω ἐπεσημήνατο, νῦν αὐτὸ τοῦτο διασαφεῖ καὶ ἀποκαλύπτει, καί φησιν, ὅτι τὰ μὲν ἐκ παρακοῆς ἐῤῥύη, τὰ δὲ ἐξ ὑπακοῆς ἤνθησεν. Ὥστε κατασκευάζοντος τὸν τύπον καὶ τὴν ὁμοιότητα, οἷον τοῦ. « Εἰ γὰρ τῷ τοῦ ἑνὸς παραπτώματι ὁ θάνατος, » καὶ ἑξῆς. Οὐ ταυτολογεῖ τοίνυν, ὡς ἄν τις οἰηθείη, ὁ θεῖος Ἀπόστολος ἐν τούτοις, ἀλλὰ σαφῶς λίαν καὶ διηκριβωμένως ἀλληλουχεῖ καὶ ἐντάττει τῶν κεφαλαίων τὴν δύναμι. Ἔστιν οὖν τὸ μὲν, « Ἀλλ' οὐχ ὡς τὸ παράπτωμα, » καὶ ἑξῆς, ἕως τοῦ, « Ἐκ πολλῶν παραπτωμάτων εἰς δικαίωμα, » ἐπιχείρημα μὲν, ὡς

ἔφημεν, δεικτικὸν τοῦ τύπου καὶ τῆς ὁμοιότητος, ἀλλὰ διαπεπλεγμένον πως καὶ συντεθειμένον δι' ἀνομοιότητος. Ἐδεῖτο οὖν σαφηνείας καὶ διακαθάρσεως, καὶ τοῦτο ποιεῖ, τὸ ἐφεξῆς ἐπιχείρημα, ἐπαναλαμβάνον τὸ προειρημένον καὶ διακαθαῖρον, καὶ εἰς τὸ σαφὲς ἀπ[άγα]γον. Ἀλλ' ἔδει καὶ τοῦτο λαβεῖν ἀξίωμα, καὶ μὴ ἐξ ὑποθέσεως προτείνεσθαι μόνον. Οὐδὲ τοῦτο παρορᾷ, ἀλλ' ὥσπερ συμπεραινόμενος καὶ τῇ τοῦ λόγου θαῤῥῶν ἀληθείᾳ, μετὰ βεβαιώσεως ἀποφαίνεται. « Ἄρα οὖν ὡς δι' ἑνὸς παραπτώματος, » καὶ ἑξῆς. Εἶτα ἐπεὶ οὐκ ἦν εἰπὼν ἐν τοσούτοις ἐπιχειρήμασιν οὐδαμοῦ, πόθεν ἔσχεν ἀρχὴν τὸ δικαίωμα καὶ τὸ κατάκριμα, οὐδὲ τοῦτο παρορᾷ, ἀλλὰ προσείθησι, λέγων· « Ὥσπερ γὰρ διὰ τῆς παρακοῆς, » καὶ ἑξῆς. « Πολλῷ μᾶλλον ἡ χάρις τοῦ Θεοῦ καὶ ἡ δωρεὰ ἐν χάριτι τῇ τοῦ ἑνὸς ἀνθρώπου Ἰησοῦ Χριστοῦ. » Οὐ μόνον, φησὶν, ἡ χάρις τοῦ Πατρὸς, ἀλλὰ δὴ καὶ ἡ τοῦ Υἱοῦ. Τοῦτο δὲ κατασκευαστικόν ἐστι τοῦ δυνατοῦ. ὅτι, φησὶ, Χάρις τοῦ Πατρὸς καὶ Υἱοῦ. Ὅπου δὲ Πατὴρ καὶ Υἱὸς, εὔδηλον ὅτι καὶ τὸ Πνεῦμα δύναται πάντας σῶσαι.

A gumentum, quod dictum erat repetens ac repurgans, deferensque ad majorem lucem. **270** Sed et hoc dignitatem sumere oportuit, et non tantum ex hypothesi procedere. Neque hoc negligit, sed quasi terminans et sermonis veritati confidens, per confirmationem enuntiat. « Itaque sicut per unius delictum, » etc. Deinde quia nusquam in his argumentis dixerat unde principium haberent justificatio et condemnatio : ne hoc quidem negligit, sed addit, dicens : « sicut enim per inobedientiam, » etc. « Multo magis gratia Dei et donum in gratia, quæ fuit unius hominis Jesu Christi. » Non solum, inquit, gratia Patris, verum etiam Filii. Hoc autem confirmativum est potentiæ. Nam gratia, inquit, Patris ac Filii. Ubi autem Pater ac Filius, plane manifestum est quod
B et Spiritus sanctus omnes salvare potest.

Καὶ οὐχ ὡς δι' ἑνὸς ἁμαρτήσαντος τὸ δώρημα. Τὸ μὲν γὰρ κρῖμα ἐξ ἑνὸς εἰς κατάκριμα, τὸ δὲ χάρισμα, ἐκ πολλῶν καταπτωμάτων εἰς δικαίωμα. Εἰ γὰρ τῷ τοῦ ἑνὸς παραπτώματι ὁ θάνατος ἐβασίλευσε διὰ τοῦ ἑνός· πολλῷ μᾶλλον οἱ τὴν περισσείαν τῆς χάριτος καὶ τῆς δωρεᾶς τῆς δικαιοσύνης λαμβάνοντες ἐν ζωῇ, βασιλεύσουσι διὰ τοῦ ἑνὸς Ἰησοῦ Χριστοῦ. Ἄρα οὖν ὡς δι' ἑνὸς παραπτώματος εἰς πάντας ἀνθρώπους εἰς κατάκριμα, οὕτω καὶ δι' ἑνὸς δικαιώματος εἰς πάντας ἀνθρώπους εἰς δικαίωσιν ζωῆς. Ὥσπερ γὰρ διὰ τῆς παρακοῆς τοῦ ἑνὸς ἀνθρώπου ἁμαρτωλοὶ κατεστάθησαν οἱ πολλοὶ, οὕτως καὶ διὰ τῆς ὑπακοῆς τοῦ ἑνὸς, δίκαιοι κατασταθήσονται οἱ πολλοί.

V, 16-19. *Et non sicut per unum qui peccavit ita et donum. Judicium siquidem ex uno delicto ad condemnationem, donum autem ex multis delictis ad justificationem. Nam si unius delicto mors regnavit per unum, multo magis ii qui exuberantiam gratiæ et donum justitiæ accipiunt in vita, regnabunt per unum Jesum Christum. Itaque sicut per unius delictum in omnes homines ad condemnationem, ita et per unius justificationem in omnes homines ad justificationem vitæ. Sicut enim per inobedientiam unius hominis peccatores constituti sunt multi, ita et per obedientiam unius, justi constituentur multi.*

Καὶ οὐχ ὥσπερ ἡ ἁμαρτία, φησὶ, τοῦ Ἀδὰμ, οὕτως καὶ ἡ δωρεὰ τοῦ Θεοῦ, ἀλλ' ἡ δωρεὰ μείζων. Πῶς; Τὸ μὲν γὰρ κρῖμα, τουτέστι τὸ κατάκριμα, ἐκ τοῦ ἑνὸς Ἀδὰμ εἰς πάντας ἦλθεν ἀνθρώπους. Τὸ δὲ χάρισμα καὶ ἡ δωρεὰ τοῦ Θεοῦ τοσοῦτον ὑπερίσχυσεν, ὥστε καὶ αὐτὴν τὴν τοῦ Ἀδὰμ ἁμαρτίαν ἐξαλεῖψαι, καὶ οὐ μόνον ἐκείνην, ἀλλὰ καὶ τὰ λοιπὰ ἁμαρτήματα τῶν ἀνθρώπων, ἅπερ μετὰ τὴν ἁμαρτίαν ἐκείνην ἥμαρτον. Καὶ οὐ τοῦτο μόνον, ἀλλὰ καὶ εἰς δικαίωμα, τουτέστιν εἰς δικαιοσύνην ἅπαντας ἤγαγε. Πολὺ δὲ τὸ μέσον ἀμνηστίας ἁμαρτιῶν καὶ δικαιοσύνης. Ἡ δὲ σύνταξις· Καὶ οὐχ οὕτως, φησὶ, τὸ δώρημα, ὡς ἡ διὰ τοῦ ἑνὸς ἁμαρτήσαντος παράβασις καὶ ἁμαρτία, ἀλλ' ἡ δωρεὰ, φησὶ, πολλῷ μᾶλλον. « Εἰ γὰρ τῷ τοῦ ἑνὸς παραπτώματι ὁ θάνατος ἐβασίλευσε. » Πάλιν τὸ αὐτὸ κατασκευάζει, καὶ φησιν· Εἰ γὰρ τῷ παραπτώματι τοῦ Ἀδὰμ διὰ τὸν ἕνα αὐτὸν ὁ θάνατος ἐβασίλευσε, πολλῷ μᾶλλον ἡμεῖς οἱ τὴν χάριν λαβόντες καὶ τὴν δωρεὰν καὶ τὴν δικαιοσύνην, οὐχ ὑπαχθησόμεθα θανάτῳ, ἀλλὰ ζήσομεν. « Πολλῷ μᾶλλον οἱ τὴν περισσείαν τῆς χάριτος. » Περισσείαν φησὶ τὴν δαψίλειαν. Τοῦτο δὲ κατασκευαστικόν ἐστι τοῦ πάντως ἐν ζωῇ βασιλεῦσαι, ὅσῳ καὶ ἡ χάρις οὐ φειδωλῶς οὐδὲ μεμετρημένως ἐδόθη, ἀλλ' ἐκ περισσείας.

C Et non sicut peccatum Adam, inquit, ita fuit et donum Dei : sed majus fuit donum. Quomodo ? Etenim judicium, hoc est condemnatio ex uno Adam ad omnes pervenit homines : gratia vero et donum tanto majores habuit vires, ut ipsum quoque peccatum Adam expurgaret : nec illud solum, sed et reliqua hominum peccata, quibus post illud peccatum deliquerant. Neque id tantum, verum etiam ad justificationem, id est, justitiam omnes adduxit : multum autem interest inter oblivionem peccatorum et justitiam. Litteræ vero ordinatio est. Et non ita est donum sicut transgressio et peccatum per unum qui **271** peccavit, sed donum, inquit, multo majus. « Nam si unius delicto mors regnavit. » Rursum idem confirmat, et ait : Si enim peccato Adam
D mors regnavit per unum ipsum : multo magis nos accepta gratia, donoque ac justitia non subjiciemur morti, sed vivemus. « Multo magis ii qui exuberantiam gratiæ. » Exuberantiam dicit abundantiam. Id autem confirmativum illius est quod omnino in vita regnabunt, cum etiam gratia non parce neque ad mensuram data sit, sed exuberanter.

Καὶ ἄλλως. Οὐ μόνον ἵνα ζήσωμεν ἐδόθη ἡ χάρις τοῦ Θεοῦ, καὶ ἡ ἁμαρτία ἀνῃρέθη, καὶ ἡ κόλασις συνανῃρέθη, ἀλλ' ἵνα καὶ υἱοὶ Θεοῦ γενώμεθα, καὶ

Alio quoque modo. Non solum ut vivamus data est gratia Dei, peccatumque peremptum, simul et supplicium sublatum : verum etiam ut filii Dei

efficiamur et Christi cohæredes, Patrisque hæredes, ac ejusdem cum Filio corporis, aliaque innumera bona consequamur. Propterea dicit: « Qui exuberantiam gratiæ accipiunt. » — « Itaque sicut per unius delictum. » Rursus eodem decertat sermone. Quia enim admirandum videbatur, nempe quod vita et dono ac bono opere unius Jesu Christi omne genus hominum salvaretur, idcirco frequenter idem astruit. « Sicut enim per inobedientiam. » Hoc ipsum denuo repetit argumentum. « Peccatores constituti sunt multi. » Hoc est morti supplicioque obnoxii: eo quod serie ac ordine in omnes qui ejus essent generis transeat peccatum progenitoris: cum omnes imitatione quadam ac successione idem perpetrarent. « Ita et per obedientiam unius. » Patri siquidem fuit obediens usque ad mortem, mortem autem crucis.

V, 20, 21. « Lex autem obiter intravit ut abun« daret delictum. Ubi autem exuberavit peccatum, « ibi magis exuberavit gratia. Ut quemadmodum « regnavit peccatum per mortem, ita et gratia re« gnaret per justitiam ad vitam æternam per Jesum « Christum Dominum nostrum. »

« Lex autem obiter intravit. » Id dicit quod factum est: nec tamen legem ait causam fuisse peccati: ac si diceret: Lex autem obiter intravit, et abundavit delictum. Nam hoc in operibus apparuit et actionibus. Simul etiam per modum objurgandi ad Judæos dictum est, ad illos enim sermo dirigitur: et illi de lege immodice efferebantur. **272** Objurgando ergo obscure indicat quod frustra de lege adeo extollerentur: Quod enim ad vestra, inquit, spectat opera, lex obiter intravit ut abundaret delictum. Hoc autem nunc dixit, quia calamitatum meminerat, quæ ex Adam provenerant, horum liberationem solum dixerat esse Salvatorem effectum. Ne ergo dicant: Quid igitur? nihil profuit lex ad horum liberationem? hoc itaque ponit quod Non solum nihil vobis contulit, sed quantum ad vos attinet, illud quoque delictum abundare fecit. Porro quod ait: « Obiter intravit, » temporalem significat ejus durationem. « Ut abundaret delictum. » Legis gloriam evertit: nam adversus Judæos illi certamen erat, et dicit: Non solum vos nihil juvit lex, verum etiam ex transgressione auxit peccata. Conjunctio ἵνα, id est, *ut*, non ponitur causaliter, sed quo pacto contigerit manifestat; neque enim propterea data est lex ut abundaret peccatum: absit! Imo ut salvaret et instrueret; tamen non observata auxit peccatum: non ex propria natura, sed propter illorum segnitiem ac transgressionem qui eam non observaverunt.

Item alio modo. Hoc simile illi est quod in Epistola ad Galatas habetur. « Lex propter transgressiones addita fuit. » Siquidem conjunctionem ἵνα, id est, *ut*, posuit etiam juxta idioma: significat enim aliud consecutum esse. Nam in omnibus qui post Adam fuerunt, imo et in ipso etiam Adam data lege abundavit delictum. Etenim quanto plura sunt

A συγκληρονόμοι Χριστοῦ, καὶ κληρονόμοι Πατρὸς, καὶ σύσσωμοι τοῦ Υἱοῦ, καὶ ἄλλα μυρία ἀγαθά. Διὰ τοῦτό φησιν, « Οἱ τὴν περισσείαν τῆς χάριτος λαμβάνοντες. » — Ἄρα οὖν ὡς δι' ἑνὸς παραπτώματος. » Πάλιν τῷ αὐτῷ ἐπαγωνίζεται λόγῳ. Ἐπειδὴ γὰρ παράδοξον ἐδόκει, τῇ τοῦ ἑνὸς Ἰησοῦ Χριστοῦ ζωῇ καὶ δωρεᾷ καὶ κατορθώματι ἅπαν σώζεσθαι τὸ γένος τῶν ἀνθρώπων, πολλαχῶς αὐτὸ κατασκευάζει. « Ὥσπερ γὰρ διὰ τῆς παρακοῆς. » Τὸ αὐτὸ πάλιν λέγει ἐπιχείρημα. « Ἁμαρτωλοὶ κατεστάθησαν οἱ πολλοί. » Τουτέστιν ὑπεύθυνοι θανάτῳ καὶ κολάσει, διὰ τὸ τάξει καὶ εἱρμῷ εἰς πάντας τοὺς τοῦ γένους διαβῆναι τὴν τοῦ προπάτορος ἁμαρτίαν, πάντων κατά τινα μίμησιν καὶ διαδοχὴν ἐπιτελούντων αὐτήν. « Οὕτως καὶ διὰ τῆς ὑπακοῆς τοῦ ἑνός. » Ὑπήκοος γὰρ γέγονε τῷ Πατρὶ μέχρι θανάτου, B θανάτου δὲ σταυροῦ.

Νόμος δὲ παρεισῆλθεν ἵνα πλεονάσῃ τὸ παράπτωμα. Οὗ δὲ ἐπλεόνασεν ἡ ἁμαρτία, ὑπερεπερίσσευσεν ἡ χάρις, ἵνα ὥσπερ ἐβασίλευσεν ἡ ἁμαρτία ἐν τῷ θανάτῳ, οὕτως καὶ ἡ χάρις βασιλεύσῃ διὰ δικαιοσύνης εἰς ζωὴν αἰώνιον διὰ Ἰησοῦ Χριστοῦ τοῦ Κυρίου ἡμῶν.

« Νόμος δὲ παρεισῆλθεν. » Τὸ γεγονὸς λέγει, καὶ οὐκ αἴτιόν φησιν τὸν νόμον τῆς ἁμαρτίας, οἷον, Νόμος δὲ παρεισῆλθε, καὶ ἐπλεόνασε τὸ παράπτωμα· Τοῦτο γὰρ ἐπ' αὐτῶν ὤφθη τῶν ἔργων καὶ πράξεων. Ἅμα δὲ, καὶ ἐπιπληκτικῶς πρὸς τοὺς Ἰουδαίους εἴρηται. Πρὸς γὰρ ἐκείνους ἀποτείνεται, καὶ ἐκεῖνοι ἦσαν οἱ ὑπέρογκα τῷ νόμῳ φρονοῦντες. C Ἐπιπλήττων οὖν ὑπαινίττεται, ὅτι Μάτην τῷ νόμῳ μέγα φρονεῖτε· ὅσῳ γὰρ ἐπὶ ταῖς ὑμετέραις ἐργασίαις, ὁ νόμος παρεισῆλθεν ἵνα πλεονάσῃ τὸ παράπτωμα. Τοῦτο δὲ νῦν ἔφη, ἐπειδὴ τῶν ἐκ τοῦ Ἀδὰμ χαλεπῶν ἐπεμνήσθη, καὶ τούτων ἀπαλλαγὴν μόνον ἔφη γενέσθαι τὸν Σωτῆρα. Ἵνα μὴ λέγωσι· Τί οὖν; ὁ νόμος οὐδὲν συνεβάλετο εἰς τὴν ἐκείνων ἀπαλλαγήν; τίθησι γοῦν τοῦτο, ὅτι Οὐ μόνον οὐδὲν συνήνεγκεν, ἀλλ' ὅσα ἐφ' ὑμῖν, καὶ ἐπλεόνασε τὴν ἁμαρτίαν ἐκείνην. Τὸ δὲ, « Παρεισῆλθεν, » τὸ πρόσκαιρον αυτοῦ δείκνυσιν. « Ἵνα πλεονάσῃ τὸ παράπτωμα. » Καθαιρεῖ τοῦ νόμου τὴν δόξαν (πρὸς Ἰουδαίους γὰρ ἦν αὐτῷ ὁ ἀγὼν), καὶ φησιν· Οὐ μόνον οὐδὲν ἡμᾶς ὤνησεν ὁ νόμος, ἀλλὰ καὶ ηὔξησε τὰς ἁμαρτίας ἐκ τοῦ παραβαίνεσθαι. Τὸ δὲ, ἵνα, οὐκ αἰτιολογικῶς κεῖται, ἀλλὰ τὸ, ὅπως ἐξέβη, δη- D λοῖ. Οὐ γὰρ διὰ τοῦτο ἐδόθη ἵνα πλεονάσῃ τὴν ἁμαρτίαν, ἄπαγε, ἀλλ' ἵνα σώσῃ καὶ παιδεύσῃ. Μὴ συλαχθεὶς δὲ ηὔξησε τὴν ἁμαρτίαν, οὐ παρὰ τὴν οἰκείαν φύσιν, ἀλλὰ παρὰ τὴν τῶν μὴ φυλαξάντων αὐτὸν ῥᾳθυμίαν καὶ παράβασιν.

Καὶ ἄλλως [ΓΕΝΝΑΔ.] Ἔοικε τοῦτο τῇ πρὸς Γαλάτας. « Ὁ νόμος τῶν παραβάσεων χάριν προσετέθη. » Τὸ γὰρ, ἵνα, κἀνταῦθα κατὰ τὸ ἰδίωμα τέθεικε· σημαίνει γὰρ τὸ ἀκόλουθον. Τοῖς γὰρ μετὰ τὸν Ἀδὰμ, φησὶν, ἅπασι, μᾶλλον δὲ καὶ αὐτῷ τῷ Ἀδὰμ, νόμου δοθέντος, ἐπλεόνασε τὸ παράπτωμα. Ὅσῳ γὰρ τὰ παραγγέλματα πλείω, τοσούτῳ παρα-

βαινομένων αὐτῶν καὶ τὰ παραπτώματα. Πολλὰς γὰρ A δοὺς ἐντολὰς ὁ νόμος, παραβαθεὶς ἐπλεόνασεν. « Οὗ δὲ ἐπλεόνασεν ἡ ἁμαρτία. » Μὴ φοβηθῇς, φησὶν, ὅτι ἐπλεόνασεν ἡ ἁμαρτία. Καὶ γὰρ τῇ τῶν ἀνθρώπων παραβάσει, εἰς δέον καὶ συμφέρον ἐχρήσατο, πόρον τοῖς ἀπόροις μηχανώμενος ὁ Θεός. Ἐκ γὰρ τούτου ἡ χάρις διὰ Χριστοῦ μείζων καὶ πολὺ ποθητέα γεγένηται. Ἧς οὕτως γενομένης, ἡ πίστις μᾶλλον ἐπέδωκεν. Οὐκοῦν ἐκ τοῦ πλεονασμοῦ τῆς ἁμαρτίας οὐχ ἡ κόλασις ἐπλεονάσθη, ἀλλ' ἡ σωτηρία γέγονεν ἐρασμιωτέρα. Οὐ γὰρ μόνον τῶν ἁμαρτημάτων ἀπήλλαξεν, ἀλλὰ καὶ μυρία ἀγαθὰ δέδωκεν. « Ἐβασίλευσεν ἡ ἁμαρτία ἐν τῷ θανάτῳ. » Ἡ γὰρ ἁμαρτία ἐν τάξει βασιλέως, ὁ δὲ θάνατος, ἐν τάξει στρατιώτου καὶ ὑπουργοῦ γεγένηται. Ἐν τῷ θανάτῳ, διὰ τοῦ θανάτου. « Οὕτως καὶ ἡ χάρις βασιλεύσει. » Χάρις μὲν B γὰρ καὶ χάρις Θεοῦ καὶ δικαιοσύνη λείζων κατορθοῖ ἁμαρτίας καὶ θανάτου. Ὅμως αὐτὸς ἐκ περιουσίας εἶπεν οὕτως τὸ, « βασιλεύσει. » — [ΦΩΤ.] « Διὰ δικαιοσύνης, εἰς ζωὴν αἰώνιον διὰ Ἰησοῦ Χριστοῦ τοῦ Κυρίου ἡμῶν. » Διὰ τῆς τοῦ Χριστοῦ δηλονότι δικαιοσύνης, Ἡ σύνταξις δέ· Διὰ δικαιοσύνης, διὰ Ἰησοῦ Χριστοῦ ἐπιτελεσθείσης καὶ καταπραχθείσης.

Τί οὖν ἐροῦμεν; ἐπιμενοῦμεν τῇ ἁμαρτίᾳ; μὴ γένοιτο! οἵτινες ἀπεθάνομεν τῇ ἁμαρτίᾳ, πῶς ἔτι ζήσωμεν ἐν αὐτῇ;

Τί οὖν, φησὶ, διὰ τὴν τῶν εἰρημένων ἀκολουθίαν ἔλθωμεν εἰς τοιάδε ῥήματα; καὶ λέγει ποῖα. « Ἐπιμενοῦμεν τῇ ἁμαρτίᾳ; » Ἐπειδὴ εἶπεν ἄνω, « Οὗ δὲ ἐπλεόνασεν ἡ ἁμαρτία, ὑπερεπερίσσευσεν ἡ χάρις, » ἵνα μὴ τοῖς ἀνοήτοις εἶναι δόξῃ τὰ εἰρημένα προτροπὴ C ἁμαρτίας, ἀναιρεῖ αὐτά. « Μὴ γένοιτο. » Ὅπερ ἐπὶ τῶν ὡμολογημένων ὡς ἀτόπων εἰώθαμεν λέγειν. « Οἵτινες ἀπεθάνομεν τῇ ἁμαρτίᾳ. » καὶ ἑξῆς. Ἢ ὅτι τὸ αὐτῆς, φησὶ, μέρος ἐνεκρώθημεν· πῶς οὖν ἔστιν ἐκ τῆς αὐτῆς καὶ νεκροῦσθαι καὶ ζῆν; ἢ ὅτι νεκροὶ, φησὶ, γεγόναμεν τῇ ἁμαρτίᾳ, πιστεύσαντες τῷ Χριστῷ καὶ βαπτισθέντες. Οὐ δεῖ οὖν, φησὶ, τοὺς τὴν σωτήριον νέκρωσιν ὑπομείναντας, ζῆσαι τὴν κακὴν ζωὴν τῆς ἁμαρτίας. Ἐνεκρώθημεν δὲ τῇ ἁμαρτίᾳ. Πῶς; εἰς τὸ μὴ ὑπακούειν, φησὶν, αὐτῆς.

ΚΕΦΑΛ. Η'.

Περὶ τῆς ὀφειλομένης ἐπὶ τῇ πίστει πράξεως ἀγαθῆς.

D Ἢ ἀγνοεῖτε ὅτι ὅσοι ἐβαπτίσθημεν εἰς Χριστὸν Ἰησοῦν, εἰς τὸν θάνατον αὐτοῦ ἐβαπτίσθημεν; Συνετάφημεν οὖν αὐτῷ διὰ τοῦ βαπτίσματος εἰς τὸν θάνατον. Ἵνα ὥσπερ ἠγέρθη Χριστὸς ἐκ νεκρῶν διὰ τῆς δόξης τοῦ Πατρός, οὕτως καὶ ἡμεῖς ἐν καινότητι ζωῆς περιπατήσωμεν. Εἰ γὰρ σύμφυτοι γεγόναμεν τῷ ὁμοιώματι τοῦ θανάτου αὐτοῦ, ἀλλὰ καὶ τῆς ἀναστάσεως ἐσόμεθα.

« Εἰς τὸν θάνατον αὐτοῦ ἐβαπτίσθημεν. » Εἰς τὸ παραπλήσιον αὐτοῦ θάνατον ἀποθανεῖν, ἢ εἰς τὸ τέλειον αὐτὸν καὶ λυσιτελέστατον ὀφθῆναι· γίνεται

præcepta, tanto etiam eorum qui illa transgrediuntur plura sunt peccata. Lex ergo quæ multa dedit præcepta, transgressionibus abundavit. « Ubi autem exuberavit peccatum. » Ne ideo, inquit, terrearis quod abundaverit peccatum. Siquidem hominum transgressione ad id usus est Deus, quod decens fuit et utile: his qui omni destituebantur consilio remedium excogitans. Ex hoc enim gratia per Christum major multoque desiderabilior facta est, qua ita communicata, magis addita est fides. Ex abundantia itaque peccati non abundavit supplicium, sed potius salus facta est amabilior: non solum enim a peccatis liberavit, sed et bona dedit innumera. « Regnavit peccatum per mortem. » Etenim peccatum regis munere fungebatur, mors vero militis ac ministerii. Ἐν τῷ θανάτῳ, hoc est, διὰ τοῦ θανάτου, per mortem. « Ita et gratia regnaret. » **273** Siquidem gratia et Dei gratia ac justitia majoris est efficaciæ quam peccatum et mors. Ex abundanti tamen dixit Apostolus, « Ita regnaret. » — « Per justitiam ad vitam æternam per Jesum Christum Dominum nostrum. » Per Christi videlicet justitiam. Ordo autem est: Per justitiam quæ per Jesum Christum perfecta est et transancta.

VI, 1, 2. *Quid ergo dicemus? Manebimus in peccato? absit! Qui mortui sumus peccato, quomodo posthac vivemus in ipso?*

Quid ergo, inquit, per ea quæ dicta sunt consequentiæ nobis erit ad talia verba? et qualia sint subjungit. « Manebimus in peccato? » Quandoquidem superius dixerat: « Ubi autem exuberavit peccatum, ibi magis exuberavit gratia; » ne insipientibus exhortatio ad peccatum videantur ea quæ dicta sunt, aufert illa. « Absit! » inquit: quod in his quæ apud omnes absurda habentur dicere consuevimus. « Qui mortui sumus peccato, » etc. Vel quod ex ejus parte mortificati sumus: quomodo ergo fieri potest, ut ex eadem parte et vivamus et mortificati simus? Vel quia mortui sumus peccato, cum Christo credidimus baptizatique sumus. Non ergo oportet, inquit, eos qui salutarem mortificationem passi sunt, mala peccati vita vivere, peccato autem mortificati sumus. Quonam modo? ut illi, inquit, non obtemperemus.

CAPUT VIII.

De bonorum operum actione quæ fidem debent comitari.

VI, 3-5. *An ignoratis quod quicunque baptizati sumus in Christum Jesum, in mortem ipsius baptizati sumus? Consepulti enim sumus ei per baptismum in mortem: ut quemadmodum surrexit Christus ex mortuis per gloriam Patris, ita et nos per novitatem vitæ ambulemus. Nam si complantati facti sumus similitudine mortis ejus, nimirum et resurrectionis erimus.*

274 « In mortem ipsius baptizati sumus. » Ut similiter ad mortem ipsius moreremur, vel ut illa perfecta ac utilissima appareat: hæc autem in ha-

ptismate contingunt. Nam baptizati peccata depo- A
nimus : quod Christi mors cœpit efficere. Etenim pro nostris mortuus est peccatis, volens nos ab his reddere liberos. Mors itaque Christi operata est nostrorum depositionem ac mortificationem peccatorum, et quantum in ipsa erat omnino diremit et alligavit. Sola ergo nunc requiritur fides nostra, animus ac voluntas. Hæc autem per baptismum demonstrantur : quo peracto planum fit quantum Christi mors nostram promoverit salutem. Bene ergo ait : « In mortem Christi baptizati sumus. » puta ut similiter propemodum mortui ad mortem ipsius, peccata in baptismate sepeliamus. Utque manifestius fiat lucrum salutaris mortis ipsius per omnes demonstratum esse, dummodo nos ad hæreditariam salutis possessionem animum, voluntatem B
ac fidem conferamus, increpatorio usus est sermone, interpretans quomodo peccato mortui simus, et dicit : « An ignoratis quod quicunque in Christum baptizati sumus, in hoc baptizati sumus ut ipsi quoque moriamur ? » mortem enim baptisma imitatur. Nam hoc significat quod ait : « In mortem ipsius baptizati sumus. » Quanquam enim baptisma mors non sit corporalis peccatorum tamen mors esse dicitur. « Per baptismum in mortem. » Quandoquidem ubi baptizamur, fatemur nos mortuos esse mundo ac renuntiasse peccato et diabolo. « Christus surrexit per gloriam Patris. » Persuasibilem facit resurrectionem per gloriam ejus qui excitavit. Bene ergo Patrem ait excitasse. Nam cum his qui adhuc parvuli erant sermo ipsi erat. C
— Gloriam autem Patris vocat Christi divinitatem, hoc est, per propriam divinitatem. Nam et alio loco dicit : « Ut Deus Domini nostri Jesu Christi Pater gloriæ [20]. » Consequens autem erat ut diceret: Ita et nos resurgemus : sed ad conversationem vitæ descendit, aliam a nobis expetens resurrectionem, quæ est per bonam morum conversationem, in qua peccatum mortuum est, vita vero resurgit virtuti conformis. Nam dum adulter deinceps adulterium amplius non perpetrat, neque 275
raptor jam non rapit, hoc vitæ novitas est.

Item et aliter. Novam oportet esse vitam fidelium quæ nullum veteris peccati contrahat contagium. « Nam si complantati. » Similitudinem ostendere conatur inter nos ac Christum, et ait : « Si complantati sive participes facti sumus mortis. » Ob D
hoc autem complantatos dicit, quod quemadmodum corpus Dominicum in terra sepultum, salutem mando produxit, ita et nostrum, inquit, in baptismate sepultum nobisipsis justitiam produxit. Metaphorica dictio est. Complantati, ab arboribus juxta similitudinem sumpta, quæ simul ad se invicem plantatæ sunt. Itaque complantati, ait, facti sumus similitudine mortis ejus, hoc est commortui sumus ipsi. Proprie autem usus tropo. Nam sicut planta aliquo tempore, veluti

A δὲ ταῦτα διὰ τοῦ βαπτίσματος. Βαπτιζόμενοι γὰρ, ἀποτιθέμεθα τὰς ἁμαρτίας, ὅπερ ἤρξατο κατεργάζεσθαι ὁ θάνατος τοῦ Χριστοῦ. Καὶ γὰρ ὑπὲρ τῶν ἡμετέρων ἀπέθανεν ἁμαρτιῶν, ἐλευθερῶσαι τούτων ἡμᾶς βουλόμενος. Ἐνήργησεν οὖν ὁ θάνατος τοῦ Χριστοῦ τὴν ἀπόθεσιν καὶ νέκρωσιν τῶν ἁμαρτιῶν, καὶ ὅσον ἐφ' ἑαυτῷ τὸ ὅλον ἀπήρτησε. Λείπει δὲ μόνη ἡ ἡμῶν πίστις καὶ γνώμη καὶ προαίρεσις. Ταῦτα δὲ διὰ τοῦ βαπτίσματος ἐπιδείκνυται, οὗπερ ἐπιτελουμένου, ὁ θάνατος μᾶλλον τοῦ Χριστοῦ εἰς ὅσον ὤνησε σωτηρίας, ἐμφανίζεται. Καλῶς οὖν φησιν· « Εἰς τὸν θάνατον αὐτοῦ ἐβαπτίσθημεν, » οἷον εἰς τὸ ἀποθανεῖν τὸν παραπλήσιον αὐτῷ θάνατον, τὰς ἁμαρτίας τῷ βαπτίσματι ἐνθάπτοντας, καὶ εἰς τὸ ἐμφανέστερον τοῦ σωτηρίου θανάτου αὐ-
B τοῦ τὸ κέρδος διὰ πάντων ἐπιδειχθῆναι, καὶ ἡμῶν πρὸς τὴν ὁλοκληρίαν τῆς σωτηρίας τὴν γνώμην καὶ τὴν προαίρεσιν καὶ τὴν πίστιν συνεισαγόντων διὰ τοῦ βαπτίσματος. Ἐπιπληκτικωτέρῳ δὲ λόγῳ κέχρηται, ἑρμηνεύων πῶς ἀπεθάνομεν τῇ ἁμαρτίᾳ καί φησιν· Ἢ ἀγνοεῖτε ὅτι ὅσοι εἰς Χριστὸν ἐβαπτίσθημεν εἰς τοῦτο ἐβαπτίσθημεν, εἰς τὸ καὶ αὐτοὶ ἀποθανεῖν; θάνατον γὰρ μιμεῖται τὸ βάπτισμα· τοῦτο γὰρ δηλοῖ, τό, « Εἰς τὸν θάνατον αὐτοῦ ἐβαπτίσθημεν. » Εἰ γὰρ καὶ μὴ σωματικός ἐστι θάνατος τὸ βάπτισμα, ἁμαρτιῶν μέντοι. « Διὰ τοῦ βαπτίσματος εἰς τὸν θάνατον. » Ἐπειδὴ βαπτιζόμενοι ὁμολογοῦμεν ἀποτεθνηκέναι τῷ κόσμῳ καὶ ἀποτάσσεσθαι τῇ ἁμαρτίᾳ καὶ τῷ διαβόλῳ. « Χριστὸς ἠγέρθη διὰ τῆς δόξης τοῦ Πατρός. » Πιθανὴν ποιεῖται τὴν ἀνάστασιν, διὰ
C τῆς τοῦ ἐγείραντος δόξης. Καλῶς οὖν τὸν Πατέρα φησὶν ἐγηγερκέναι. Νηπίοις γὰρ ἔτι διαλέγεται. — [ΘΕΟΔΩΡ.] Δόξαν δὲ τοῦ Πατρὸς, τὴν θεότητα καλεῖ τοῦ Χριστοῦ, τουτέστι, διὰ τῆς οἰκείας θεότητος. Καὶ γὰρ ἐν ἑτέρῳ φησίν· « Ἵνα ὁ Θεὸς τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ ὁ Πατὴρ τῆς δόξης. » Ἦν δὲ ἀκόλουθον εἰπεῖν. Οὕτως καὶ ἡμεῖς ἀναστησόμεθα· ἀλλ' εἰς πολιτείαν ἦλθεν, ἑτέραν ἡμᾶς ἀπαιτῶν ἀνάστασιν, τὴν διὰ χρηστῆς πολιτείας, ἐν ᾗ νεκροῦται μὲν ἡ ἁμαρτία, ἀνίσταται δὲ βίος ἐνάρετος. Ὁ πόρνος ἐν ᾧ μηκέτι πορνεύει, καὶ ὁ ἅρπαξ μὴ ἁρπάζει, τοῦτο καινότης ζωῆς.

Καὶ ἄλλως. [ΦΩΤ.] Νέαν δεῖ εἶναι τῶν πιστῶν τὴν ζωὴν, μηδὲν τῆς παλαιᾶς ἁμαρτίας ἐπισυρομένην ἐφόδιον. « Εἰ γὰρ σύμφυτοι. » Ὁμοιότητα δεῖξαι ἐπιχειρεῖ ἡμῶν τε καὶ τοῦ Χριστοῦ, καί φησιν· « Εἰ
D σύμφυτοί, οἷον συμμέτοχοι, γεγόναμεν τοῦ θανάτου. » Συμφύτους δὲ λέγει διὰ τοῦτο, ὥσπερ τὸ σῶμα τὸ Δεσποτικὸν ταφὲν ἐν τῇ γῇ ἔφυσε σωτηρίαν τῷ κόσμῳ, οὕτως καὶ τὸ ἡμῶν, φησὶ, ταφὲν ἐν τῷ βαπτίσματι, ἔφυσεν ἡμῖν αὐτοῖς δικαιοσύνην. Κατὰ μεταφορὰν ἡ λέξις, ἀπὸ τῶν κατὰ συγγένειαν δένδρων ἅμα φυτευομένων καὶ σὺν ἀλλήλοις. Σύμφυτοι οὖν, φησὶ, γεγόναμεν τῷ ὁμοιώματι τοῦ θανάτου αὐτοῦ, τουτέστι, συναπεθάνομεν αὐτῷ. Οἰκείως δὲ ἐχρήσατο τῇ τροπῇ. Ὥσπερ γὰρ τὸ φυτὸν ἐν τῇ γῇ κατατεθὲν χρόνον τινὰ, οἷον νέκρωσίν τινα καὶ ἀκινησίαν ὑπο-

[20] Ephes. I, 1.

μένει, ἔπειτα δὲ ἀθρόον ἀναζῇ καὶ ἀναθάλλει, οὕτω καὶ τὸ Κυριακὸν σῶμα ἐπὶ χρόνον βραχὺν τεθὲν ἐν τῷ τάφῳ, ἀθρόον ἤνθησεν ἐκεῖθεν, καὶ ἐβλάστησε τῇ οἰκουμένῃ τὴν σωτηρίαν. Καὶ ἡμεῖς δὲ βαπτιζόμενοι καὶ ἐνθαπτόμενοι, καὶ τρόπον τινὰ ὥσπερ τὰ φυτὰ τῇ γῇ, οὕτως καὶ ἡμεῖς ἐννεκρούμενοι τῷ ὕδατι, ἀθρόον θάλλοντες καὶ ἀκμάζοντες τὴν σφῶν σωτηρίαν ἀνερχόμεθα. Καλῶς δὲ οὐκ εἶπε, « Σύμφυτοι τῷ θανάτῳ, ἀλλὰ τῷ ὁμοιώματι· » ὁμοίωμα γὰρ θανάτου ἔχομεν ἐν τῷ βαπτίσματι, οὐ σωματικὸν θάνατον. Αἱ γὰρ τρεῖς καταδύσεις καὶ ἀναδύσεις τοῦ βαπτίσματος, θάνατον καὶ ἀνάστασιν σημαίνουσιν. — [ΚΥΡΙΛΛ.] Ὁμοίωμα θανάτου, ὁ Χριστοῦ θάνατος, διὰ τὸ μὴ ἀπομεμενηκέναι αὐτὸν τῷ θανάτῳ, ἀλλ' ἀναβιῶναι τριήμερον. Καὶ πάλιν· Ὁμοίωμα θανάτου τὸ πάθος ἦν ἐν τῷ Χριστῷ, καὶ μάλα εἰκότως. Ἀνεβίω γὰρ καὶ οὐ μεμένηκε νεκρός. « Ἀλλὰ καὶ τῆς ἀναστάσεως ἐσόμεθα. » Ποίας; Τῆς ὅταν ἀναστῶμεν. — [ΟΙΚΟΥΜ.] Καὶ ὅρα ἀγαθότητα Θεοῦ· Τὸν μὲν θάνατον τοῦ Κυρίου, ὡς ἐν εἰκόνι ἀπεθάνομεν, τῆς δὲ ἀναστάσεως ἀληθῶς κοινωνήσομεν.

Τοῦτο γινώσκοντες, ὅτι ὁ παλαιὸς ἡμῶν ἄνθρωπος συνεσταυρώθη, ἵνα καταργηθῇ τὸ σῶμα τῆς ἁμαρτίας, τοῦ μηκέτι δουλεύειν ἡμᾶς τῇ ἁμαρτίᾳ. Ὁ γὰρ ἀποθανὼν δεδικαίωται ἀπὸ τῆς ἁμαρτίας. Εἰ δὲ ἀπεθάνομεν σὺν Χριστῷ, πιστεύομεν ὅτι καὶ συζήσομεν αὐτῷ.

Εἶτα λέγει πῶς ἡμῖν ἔσται ἐπίδοξος ἡ ἀνάστασις, καί φησι· « Τοῦτο γινώσκοντες ὅτι ὁ παλαιὸς ἡμῶν ἄνθρωπος (τουτέστιν, ὁ κατεγνωσμένος βίος), συνεσταυρώθη » τῷ Χριστῷ διὰ τοῦ βαπτίσματος, ἐφ' ᾧ τε, φησὶ, καταργηθῆναι τὸ σῶμα τῆς ἁμαρτίας, τουτέστιν, ἵνα νέκρωσιν αἱ κακαὶ πράξεις ὑπομείνωσιν, ἃς καὶ λέγει σῶμα ἁμαρτίας. — [ΦΩΤ.] Ὁ παλαιὸς, τουτέστιν ὁ ἐν ταῖς ἁμαρτίαις παλαιωθείς· Οὗτος οὖν, βαπτιζομένων ἡμῶν, συσταυροῦται Χριστῷ καὶ ἀποθνήσκει, καὶ ἀνερχόμεθα ἀπὸ τοῦ βαπτίσματος καινοὶ καὶ πρόσφατοι, πάντα τὸν παλαιωθέντα ἄνθρωπον ἀποθέμενοι, καὶ καταργεῖται καὶ τὸ σῶμα τῆς ἁμαρτίας, ἐν ᾗ ἐστηρίζετο, καὶ ὑφ' ἧς ἐμορφοποιεῖτο ὁ παλαιὸς ἡμῶν ἄνθρωπος, τουτέστιν, ὁ καταγηράσας βίος ἡμῶν τοῖς παραπτώμασιν. Ἄνθρωπον δὲ καλεῖ τὸν τοιοῦτον, τὴν τῶν ἀνθρώπων πρὸς αὐτὸν δηλῶν δυσαπόσπαστον καὶ πολυχρόνιον σχέσιν. Οὕτως γὰρ ἐνετετήκεισαν αὐτῷ πρὸς τῆς Δεσποτικῆς ἐπιδημίας καὶ οἰκονομίας οἱ ἄνθρωποι, ὡς μηδ' ἂν ἄνθρωποι αἱρεῖσθαι εἶναι, καὶ μηδόλως εἶναι χωρὶς φιληδόνου πολιτείας καὶ ἀκολάστων πράξεων. Τῷ οὖν συμπεπλέχθαι αὐτῷ τοὺς ἀνθρώπους καὶ συνανακεκρᾶσθαι καὶ δυσαποσπάστως ἔχειν, ἄνθρωπον ἐπιπληκτικῶς τὸν τοιοῦτον βίον ἐκάλεσεν, τουτέστιν, ὃν ὡς αὐτοὺς ἡμᾶς, μᾶλλον δὲ καὶ ἡμῶν πλέον, καὶ ἐστέργομεν καὶ περιειχόμεθα. — Καὶ ἄλλως. [ΘΕΟΔΩΡ.] Παλαιὸν ἄνθρωπον, οὐ τὴν φύσιν ἐκάλεσεν ἀλλὰ τὴν πονηρὰν γνώμην. Ταύτην δὲ ἔφη τῷ βαπτίσματι νεκρωθῆναι. « Ἵνα καταργηθῇ τὸ σῶμα τῆς ἁμαρτίας. » Εἰς τοῦτο, φησὶν, ἵνα καταργηθῇ καὶ νεκρωθῇ, εἰς τὸ μηκέτι ὑποπεσεῖν ἁμαρτίᾳ. Νέκρωσιν δέ φησι, τὸ ὅσον εἰς τὸ ἁμαρτάνειν, ἵνα ᾖ νεκρόν.

mortificationem quamdam patitur, deinde protinus reviliscit ac revirescit: ita et corpus Dominicum ad breve tempus in sepulcro positum, inde repente effloruit, orbique salutem germinavit. Nos quoque dum baptizamur, etiam sepelimur: et quodammodo veluti plantæ in terra, ita et nos in aqua morientes, repente virentes nostramque salutem pullantes, ascendimus. Pulchre autem dixit: « Complantati similitudine mortis, » non, morte: mortis enim similitudinem habemus in baptismo, non corporis mortem. Nam tres baptismi immersione et immersiones mortem ac resurrectionem significant. — Similitudo mortis est Christi mors, eo quod in morte non manserit, sed tertio die revixerit. Et rursum: Passio erat in Christo mortis similitudo, idque convenienti ad modum jure: revixit enim nec mortuus permansit. « Nimirum et resurrectionis erimus. » Cujus resurrectionis? Ejus nimirum quæ nobis continget ubi resurrexerimus. Et vide Dei bonitatem. Morte quidem Domini quasi per similitudinem mortui sumus resurrectionem autem vere participabimus.

VI, 6-8. *Hoc scientes quod vetus noster homo simul crucifixus est, ut dissolveretur corpus peccati, ut deinceps non serviremus peccato. Etenim qui mortuus est, justificatus est a peccato. Quod si mortui sumus* **276** *cum Christo, credimus quod etiam simul vivemus cum eo.*

Dicit consequenter quomodo nobis continget gloriosa resurrectio, et ait: « Hoc scientes quod vetus noster homo (hoc est condemnata vita) simul cum Christo crucifixus est per baptismum: in eum, inquit, finem ut dissolvatur corpus peccati, id est, ut pravæ actiones mortificationem sustineant, quas etiam corpus peccati appellat. — Vetus, hoc est in peccatis inveteratus. Hic ergo, cum baptizamur, simul cum Christo crucifigitur ac moritur: et a baptismate novi ac recenter nati ascendimus, omni inveterato homine deposito, et corpus aboletur peccati, in quo firmatus erat, et sub quo formam acquisierat vetus noster homo, hoc est, vita nostra peccatis inveterata. Hominem autem hunc appellat significans hominum habitum ægre separabilem ac diuturnum. Huic enim ante Domini adventum ac dispensationem adeo conglutinati erant homines, ut ne homines quidem esse vellent, separata penitus voluptuosa conversatione intemperatisque actionibus. Hanc itaque vitam, cui homines adeo cohæserant, simulque permisti erant, nec ab ea distrahi poterant, increpatorio modo hominem appellavit, hoc est quam ut nos ipsos, imo amplius quam nos ipsos et amabamus et amplectebamur. — *Alio præterea modo.* Veterem hominem non naturam vocavit, sed pravam mentem. Hanc autem dixit in baptismate morti traditam: « Ut dissolveretur corpus peccati. » Ad hoc, inquit, ut adoleretnr ac mortificaretur, ut deinceps non incideret in peccatum. Mortificationem autem dicit quoad peccare, ut si mortuum, mortuus siquidem non peccat. — **Corpus peccati per periphrasim dicitur**

ipsum peccatum : hoc est, totum ac penitus otiosum et inutile deinceps dicatur. Quo autem modo aboletur? dum eo non utimur. Deinde modum quoque ipsius usus aspere ostendit et per modum improperii : ut deinceps non serviamus peccato. Siquidem usus peccati facit nos servos peccati. — Abolitum est corpus peccati, id est, ingenita illi motuum ferocitas; **277** mentem semper ad turpia concutiens, ac voluptates plusquam terrenas quasi lutu immittens. Et hoc inferius dicit : « Nam quod impossibile erat legi[21], in quo imbecilis erat per carnem, Pater misso Filio suo in similitudine carnis peccati, de peccato condemnavit peccatum in carne. »

A Νεκρὸς γὰρ οὐχ ἁμαρτάνει. — [ΦΩΤ.] Τὸ σῶμα τῆς ἁμαρτίας, περιφραστικῶς αὐτὴ ἡ ἁμαρτία· τουτέστιν, ὅλη δι᾽ ὅλου ἀργὴ καὶ ἄχρηστος τὸ λοιπὸν χρηματίζουσα. Πῶς δὲ καταργεῖται; Ἡμῶν μὴ χρωμένων αὐτῇ. Εἶτα δείκνυσι καὶ τὸν τρόπον τῆς χρήσεως, δριμέως καὶ ὀνειδιστικῶς, τοῦ μηκέτι δουλεύειν ἡμᾶς τῇ ἁμαρτίᾳ. Ἡ γὰρ χρῆσις τῆς ἁμαρτίας, δούλους ἡμᾶς ποιεῖ τῆς ἁμαρτίας. — [ΚΥΡΙΛΛ.] Κατήργηται δὲ τὸ σῶμα τῆς ἁμαρτίας, τουτέστι, τῶν ἐν αὐτῇ κινημάτων ἡ ἔμφυτος ἀγριότης, κατασείουσα μὲν ἀεὶ πρὸς τὰ αἴσχιω τὸν νοῦν, ἐνιεῖσα δὲ ὥσπερ πηλῷ τὰς γεωδεστέρας ἡδονάς. Καὶ τοῦτό φησι· « Τὸ γὰρ ἀδύνατον τοῦ νόμου ἐν ᾧ ἠσθένει διὰ τῆς σαρκὸς, ὁ Πατὴρ τὸν ἑαυτοῦ Υἱὸν πέμψας ἐν ὁμοιώματι σαρκὸς ἁμαρτίας, καὶ περὶ ἁμαρτίας κατέκρινε τὴν ἁμαρτίαν ἐν τῇ σαρκί. »

Vides quomodo corpus peccati sit abolitum? condemnatus est enim in carne peccati stimulus : et primum quidem in Christo morti datus est, verum ab illo et per illum etiam ad nos transivit gratia. « Etenim qui mortuus est, » et cætera. Vides quod quoad peccandi actum oportet nos esse mortuos. Etenim qui mortuus est, ait, justificatus est, hoc est, a peccato liberatus est, seseque in libertatem asseruit. Quidam autem de baptismate hoc acceperunt in quo consepulti sumus Christo, eo quod non sit aliud baptisma, sicut nec Christus iterum postea mortuus est, cui consepulti sumus, simulque resurreximus. — « Quod si mortui sumus cum Christo. » Si autem in novitate vitæ ambulaverimus, sane etiam resurgemus, sicut Christus ex mortuis surrexit. Nam hoc consequens est ad id quod dictum erat; ipse tamen cum ad prædictam adduxisset vitæ rationem, quam oportet resurrectionem præcedere : id quod necessario consequebatur intelligendum reliquit. Deinde in sequentibus manifeste resurrectionem prædicat, et ait : « Si mortui sumus cum Christo, » sicut certe mortui sumus per baptismum « credimus quod simul etiam vivemus cum ipso, » videlicet beata illa ac immortali vita quæ post resurrectionem erit. Debemus, ait, credere quod etiam simul vivemus cum eo. Quod ergo dicit, « Credimus, » adhortationis est et consilii.

B Ὁρᾷς πῶς τὸ σῶμα τῆς ἁμαρτίας κατήργηται: κατ[ακ]έκριται γὰρ ἐν τῇ σαρκὶ τῆς ἁμαρτίας τὸ κέντρον. Καὶ νενέκρωται μὲν ἐν πρώτῳ Χριστῷ· διέβη δὲ παρ᾽ αὐτοῦ τε καὶ δι᾽ αὐτοῦ, καὶ εἰ ἡμᾶς ἡ χάρις. « Ὁ γὰρ ἀποθανὼν, » καὶ ἑξῆς. Ὁρᾷς ὅτι ὅσον εἰς τὸ ἁμαρτάνειν δεῖ ἡμᾶς εἶναι νεκρούς. Ὁ γὰρ ἀποθανὼν, φησὶ, δεδικαίωται, τουτέστιν, ἀπήλλακται καὶ ἠλευθέρωται ἀπὸ τῆς ἁμαρτίας. Τινὲς δὲ τοῦτο περὶ τοῦ βαπτίσματος ἐδέξαντο, ἐν ᾧ συνετάφημεν τῷ Χριστῷ· ὅτι οὐκ ἔστιν ἕτερον βάπτισμα, καθάπερ καὶ ὁ Χριστὸς οὐκ ἔτι δεύτερον ἀπέθανεν, εἰς ὃν συνετάφημεν καὶ συνηγέρθημεν. — [ΦΩΤ.] « Εἰ δὲ ἀπεθάνομεν σὺν Χριστῷ. » Εἰ δε περιπατήσομεν ἐν καινότητι ζωῆς, δηλονότι καὶ ἀναστησόμεθα, ὥσπερ ὁ Χριστὸς ἠγέρθη ἐν νεκρῶν. Τοῦτο γὰρ ἀκόλουθον τοῦ C εἰρημένου, αὐτοῖς δὲ τὴν προηγουμένην τῆς ἀναστάσεως πολιτείαν ἐπαγαγὼν τοῖς εἰρημένοις, τὸ ἐξ ἀνάγκης ἑπόμενον κατέλιπεν ἐννοεῖν, εἶτα λοιπὸν καθαρῶς τὴν ἀνάστασιν εὐαγγελίζεται, καί φησιν· « Εἰ ἀπεθάνομεν σὺν Χριστῷ, » ὥσπερ καὶ ἀπεθάνομεν διὰ τοῦ βαπτίσματος, « πιστεύομεν ὅτι καὶ συζήσομεν αὐτῷ, » τὴν μακαρίαν ἐκείνην καὶ ἀγήρω ζωὴν, δηλονότι, τὴν μετὰ τὴν ἀνάστασιν. Ὀφείλομεν, φησὶ, πιστεύειν ὅτι καὶ συζήσομεν αὐτῷ. Παρακελεύσεως οὖν τὸ, « Πιστεύομεν, » καὶ συμβουλῆς.

VI, 9-11. *Scientes quod Christus qui resurrexit a mortuis, non amplius moritur : mors illi non amplius dominatur. Quod enim mortuus est peccato, mortuus est semel : quod autem vivit, vivit Deo. Ita et vos existimate vos ipsos mortuos quidem esse peccato, viventes autem Deo per Christum Jesum Dominum nostrum.*

Εἰδότες ὅτι Χριστὸς ἐγερθεὶς ἐκ νεκρῶν, οὐκ ἔτι ἀποθνήσκει· θάνατος αὐτοῦ οὐκ ἔτι κυριεύει· ὃ γὰρ ἀπέθανε τῇ ἁμαρτίᾳ, ἀπέθανεν ἐφάπαξ· ὃ D δὲ ζῇ, ζῇ τῷ Θεῷ· Οὕτως καὶ ὑμεῖς λογίζεσθε ἑαυτοὺς νέκροὺς μὲν εἶναι τῇ ἁμαρτίᾳ, ζῶντας δὲ τῷ Θεῷ ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ τῷ Κυρίῳ ἡμῶν.

Et unde inquit, manifestum est quod simul vivemus cum ipso? Etenim hoc etiam, an ipse Christus qui surrexit, rursum moriatur incertum est? Absit! ait. Nam hoc indubitatum esse oportet, quod Christus non amplius morietur : propterea enim mortuus est ut mortem cessaret. **278** Quomodo enim moretur, propter quem cæteri quoque pariter vivemus? tota simul morte remissa in Christo,

Καὶ πόθεν, φησὶ, δῆλον, ὅτι συζήσομεν τῷ Χριστῷ; Καὶ γὰρ αὐτὸ τοῦτο ἄδηλον, μήπως καὶ αὐτὸς ὁ ἐγερθεὶς Χριστὸς πάλιν ἀποθάνῃ; Ἄπαγε, φησί. Τοῦτο γὰρ χρὴ πεπληροφορῆσθαι, ὅτι ὁ Χριστὸς οὐκ ἔτι ἀποθνεῖται. Διὰ γὰρ τοῦτο καὶ ἀπέθανεν, ἵνα καταργήσῃ τὸν θάνατον. Πῶς γὰρ δι᾽ ὃν καὶ οἱ λοιποὶ ζησόμεθα: Συναναπεμπομένου τοῦ ὅλου τῇ ἀπαρχῇ ἡμῶν. « Ὃ γὰρ ἀπέθανε τῇ ἁμαρτίᾳ » — [ΟΙΚΟΥΜ.]

[21] Infra, VIII.

Καὶ τοσοῦτον, φησὶν, οὐκ ἔτι ἀποθανεῖται, ὅτι ἐκεῖνο τὸ ἅπαξ ὃ ἀπέθανεν, οὐχ ὡς ὑπεύθυνος θανάτου κατὰ τοὺς λοιποὺς ἀνθρώπους ἀπέθανεν, ἀλλὰ διὰ τὴν τοῦ κόσμου ἁμαρτίαν, ἵνα ταύτην ἀνέλῃ καὶ θανατώσῃ. « Ζῇ τῷ Θεῷ. » Τουτέστιν, ὡς Θεὸς ἀπαύστως καὶ ἀκαταλύτως. Ὡς γὰρ νοεῖται τῇ ἁμαρτίᾳ, τουτέστι, διὰ τὴν ἁμαρτίαν, οὕτως νοεῖται τῷ Θεῷ, τουτέστι διὰ τὸ εἶναι Θεός. Καὶ οὕτως νοήσεις· ὥσπερ λέγομεν ἐπὶ τοῦ καθ' ἡμᾶς ἀνθρώπου· Ἀπέθανε τῇ σαρκὶ, ζῇ δὲ τῇ ψυχῇ, κατὰ δοτικὴν ἀποδιδόντες τὸν λόγον, οὕτω μοι νόει· Τῷ Θεῷ ζῇ, τουτέστι τῷ εἶναι Θεὸς, οὐκ ἐπειδὴ καὶ τῷ εἶναι ψυχῇ οὐκ ἔζη, ἀλλὰ τὸ ἀμαχώτερον τέθεικε, τὸ εἶναι αὐτὸν Θεόν. « Οὕτως καὶ ὑμεῖς λογίζεσθε ἑαυτούς. » Εἶτα ἵνα μὴ λέγωσι· Καὶ τί, φησὶ, πρὸς ἡμᾶς, εἰ ἅπαξ ἀποθανὼν ὁ Χριστὸς οὐκέτι ἀποθνήσκει; « φησὶν, Οὕτω καὶ ὑμεῖς ἑαυτοὺς λογίζεσθε. » Πῶς; Ὅτι ἀποθανεῖσθε μὲν διὰ τὴν ἁμαρτίαν ἅπαξ, ζήσετε δὲ τῷ Θεῷ. Καὶ γὰρ ἐν αὐτῷ ζῶμεν καὶ κινούμεθα καὶ ἐσμὲν, καθὼς καὶ ἀλλαχοῦ φησιν. Ἢ οὕτως· Ὥσπερ ὁ Χριστὸς, φησὶν, ἀπέθανε καὶ ζῇ οὕτως καὶ ὑμεῖς λογίζεσθε ἑαυτοὺς χρεὼν εἶναι, νεκροὺς μὲν ὅσον πρὸς τὸ ἁμαρτάνειν, ζῶντας δὲ εἰς τὰ κατὰ Θεὸν, διὰ Ἰησοῦ Χριστοῦ, τουτέστι, συμμαχοῦντος Χριστοῦ. « Ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ· Διὰ Ἰησοῦ Χριστοῦ. » Διὰ γὰρ τοῦ θανάτου αὐτοῦ ἡ ζωὴ ἡμῶν.

A qui est primitiæ nostræ. « Quod enim mortuus est peccato. » Et in tantum, inquit, non amplius morietur ut illud quoque quod semel mortuus est, non tanquam morti obnoxius id passus est, sicut cæteri homines, sed ob mundi peccatum, ut illud de medio auferret, mortique traderet. « Vivit Deo. » Hoc est veluti Deus sine cessatione, sine dissolutione. Sicut enim intelligitur peccato, id est, propter peccatum, ita quoque intelligitur Deo, hoc est propterea quod sit Deus. Et ita accipies: quemadmodum dicimus de homine nobis cognito ac familiari: Mortuus est carne, vivit autem spiritu (sermonem auferendi casu reddentes, veluti Græci dandi casu); ita mihi intellige: Vivit Deo, id est, eo quod sit Deus: non quod per esse animæ non B viveret, sed quod firmius est posuit, puta quod ipse sit Deus. « Ita et vos existimate. » Ne dicerent: Et quid ad nos si mortuus semel Christus non amplius moritur? ait: « Ita et vos existimate vosipsos. » Quomodo? Quod semel quidem propter peccatum moriemini, vivetis autem Deo. Etenim per ipsum vivimus et movemur ac sumus, quemadmodum etiam alibi dicit [22]. Vel hoc modo: Sicut Christus, inquit, mortuus est et vivit, ita et vos existimate vosipsos oportere quidem mortuos esse quoad peccandum, viventes autem ad ea quæ Dei sunt per Jesum Christum, hoc est auxiliante Christo. « In Christo Jesu. » Per Jesum Christum. Nam per mortem ipsius est vita nostra.

Μὴ οὖν βασιλευέτω ἡ ἁμαρτία ἐν τῷ θνητῷ ὑμῶν σώματι, εἰς τὸ ὑπακούειν αὐτῇ ἐν ταῖς ἐπιθυμίαις αὐτοῦ. Μηδὲ παριστάνετε τὰ μέλη ὑμῶν ὅπλα ἀδικίας τῇ ἁμαρτίᾳ, ἀλλὰ παραστήσατε ἑαυτοὺς τῷ Θεῷ, ὡς ἐκ νεκρῶν ζῶντας, καὶ τὰ μέλη ὑμῶν ὅπλα δικαιοσύνης τῷ Θεῷ. Ἁμαρτία γάρ ὑμῶν οὐ κυριεύσει· οὐ γάρ ἐστε ὑπὸ νόμον, ἀλλὰ ὑπὸ χάριν.

VI, 12-14. *Ne regnet ergo peccatum in vestro mortali corpore, ut obediatis illi in concupiscentiis ejus. Neque exhibete membra vestra arma injustitiæ pec-* C *cato. Sed exhibete vosmetipsos Deo tanquam ex mortuis viventes, et membra vestra arma justitiæ Deo. Nam peccatum vobis non dominabitur: non enim estis sub lege, sed sub gratia.*

Ἐπεὶ οὖν νεκροὺς ὑμᾶς εἶναι χρὴ ὅσον εἰς τὴν ἁμαρτίαν, μὴ κρατείτω, φησὶν, ὑμῶν ἡ ἁμαρτία. Καλῶς δὲ ἐν τῷ θνητῷ σώματι· διὰ γάρ τοῦ σώματος ἡ ἁμαρτία ὡς ἐπὶ τὸ πολύ. Μὴ βασιλευέτω δὲ εἰς τὸ ὑπακούειν αὐτῇ· τοῦτο γάρ βασιλεύεσθαι. — [ΘΕΟΔΩΡ.] Βασιλείαν δὲ τυραννίδος ταύτῃ διαφέρει, τῷ τὴν μὲν τυραννίδα, ἀκόντων γίνεσθαι τῶν ὑπηκόων, τὴν δὲ βασιλείαν βουλομένων τῶν ἀρχομένων. Παραινεῖ τοίνυν μηκέτι τῇ δυναστείᾳ τῆς ἁμαρτίας συντίθεσθαι. Κατέλυσε γάρ αὐτῆς τὴν βασιλείαν ὁ Δεσπότης ἐνανθρωπήσας. Καὶ ἅτε δὲ θνητοῖς ἔτι καὶ παθητὸν ἔχουσι σῶμα νομοθετῶν, σύμμετρα τῇ ἀσθενείᾳ νομοθετεῖ. Καὶ οὐ λέγει, Μὴ τυραννείτω· ἀλλὰ, Μὴ βασιλευέτω. Τὸ μὲν γάρ ἴδιον ἐκείνης τὸ τυραννεῖν, τὸ δὲ τῆς ἡμετέρας γνώμης τὸ βασιλεύεσθαι. Ἡ μὲν γάρ τῶν παθημάτων κίνησις καὶ ὄχλησις, κατὰ φύσιν ἡμῖν γίνεται, τῶν δὲ ἀπειρημένων ἡ πρᾶξις, τῆς γνώμης ἐξήρτηται.

Itaque si mortuos esse vos oportet quoad peccatum, ne vincat, inquit, vos peccatum. Bene autem additur in mortali corpore, nam ut plurimum peccatum per corpus exercetur. Ne regnet, ut illi pareatis: hoc enim est subesse imperio. — Regnum autem in hoc differt a tyrannide: quod tyrannis geratur **279** nolentibus subditis, regnum vero volentibus his qui gubernantur. Admonet igitur ne unquam cum peccati dominatu paciscamur. Siquidem hujus regnum Dominus sumpta carne dissolvit: et tanquam mortalibus adhuc et passibile D corpus habentibus legem ferens, ea stabilit quæ nostræ imbecillitati commensurantur. Nec dicit: Non exerceat tyrannidem, sed, Non regnet. Tyrannidem namque exercere, illius proprium est: regnum autem pati, nostræ mentis est. Motio enim ac turbatio affectuum juxta naturam nobis accidit, eorum vero quæ prohibita sunt operatio, a nostra mente dependet.

[ΦΩΤ.] Ἐπεὶ γάρ, φησὶν, ἀπεθάνομεν, καὶ νεκρὸν ἡμῶν γέγονε τὸ σῶμα τῇ ἁμαρτίᾳ, μὴ ποιήσωμεν

Quandoquidem, inquit, mortui sumus, ac nostrum corpus peccato mortuum est, ne rursum peccati

[22] Act. xvii, 28.

vita illud vivere faciamus : neque tales efficiamur, A ut in ipso quod mortale sive mortuum factum est per baptismum, regnet peccatum. Quid est autem regnare in nobis peccatum? Explere desideria corporis. Ipsos autem in hoc consolatur, quod ait : « Mortali corpore ; » ostendens quod temporalis sit lucta adversus peccatum : siquidem corpus temporale est.« In concupiscentiis ejus. » Puta corporis. « Neque exhibete membra vestra. » Ac si diceret : Ne perficiatis. Corpus enim ducitur quocunque quis duxerit. Potest namque facere quispiam manum instrumentum ad eleemosynam, similiter et ad rapinam : linguam ad benedicendum et maledicendum,et ita de omnibus membris. « Arma injustitiæ »Bene peccatum vocavit injustitiam.Siquidem per illud quisque vel sibiipsi injurius est vel B proximo. « Sed exhibete vosmetipsos Deo. » Ex vocibus interim sumitur sententiæ discrimen.Nam sicut dicitur.Ne quis seipsum exhibeat peccato sed Deo ; ita exhibete, inquit, vosipsos Deo, sicut dignum est : quia vos peccatis veteribus mortuos, sive mortis dominatu pressos vivificavit : vel, sicut æquum est illos exhibere seipsos,qui tanto beneficio affecti sunt, ut ex mortuis ac corruptis affectibus liberati, vitæ restituti sint. « Et membra vestra arma. » Qui enim ad arma justitiæ membra exhibet, Deo seipsum exhibet. « Nam peccatum vobis non dominabitur. » Siquidem ne sit vobis bellum peccati in excusationem,imbecille nunc est peccatum, nisi ultronei nosipsos illi subjiciamus, **280** sed oppugnat quidem,verum non dominatur. C Quomodo itaque hactenus dominatum est ? quia sub lege erant qui ipsius dominium sustinebant tempore legis : quæ denuntiabat quidem peccati actionem, non tamen addebat vires ut illud vincerent ac superarent. Nos vero sub gratia sumus : quæ non solum illa suadet ac statuit quæ oportet, sed et vires addit et ad illorum actionem auxilio est : nec id tantum,sed et perpetrata a nobis antea peccata delet. Quod est autem peccatum quod non dominabitur? Illud videlicet quod præcessit baptisma, et a Christi gratia deletur. Hoc autem lex facere non potuit. Non ergo estis, inquit, sub lege quæ liberare non poterat, sed pœnas magis inferebat.

VI, 15-17. *Quid ergo ? peccabimus quoniam non sumus sub lege,sed sub gratia? Absit ! An nescitis* D *quod cui exhibetis vosipsos servos ad obedientiam, ejus servi estis cui obeditis : sive peccati ad mortem, sive obedientiæ ad justitiam ? Gratia autem Deo quod eratis quidem servi peccati, sed obedistis ex corde in eam in quam traducti estis formam doctrinæ.*

Ne segnis fiat auditor cui non dominatur peccatum eo quod sit sub protegente gratia, firmat illum. Nisi nosipsos, inquit, peccato inclinaverimus, nequaquam ab illo capiemur. Quomodo? Quia non sumus amplius sub lege, quæ peccatum quidem prohibebat, sed ab eo liberare non poterat : sed sub Christi gratia, quæ remissis prioribus delictis,

πάλιν αὐτὸ ἀναζῆσαι τὴν ἐν τῇ ἁμαρτίᾳ ζωήν. Μηδὲ παρασκευασώμεθα οὕτως, ὥστε πάλιν ἐν αὐτῷ θνητῷ γενομένῳ διὰ τοῦ βαπτίσματος, βασιλεύειν τὴν ἁμαρτίαν. Τί δέ ἐστι βασιλεύειν ἐν ἡμῖν τὴν ἁμαρτίαν ; Τὸ ἐπιτελεῖν τὰς ἐπιθυμίας τοῦ σώματος. Παραμυθεῖται δὲ αὐτοὺς ἐν τῷ εἰπεῖν, « Θνητῷ σώματι, » δεικνὺς ὅτι πρόσκαιρος ἡ πάλη ἡ πρὸς ἁμαρτίας· πρόσκαιρον γὰρ το σῶμα. « Ἐν ταῖς ἐπιθυμίαις αὐτοῦ. » Τουτέστι, τοῦ σώματος. « Μηδὲ παριστάνετε τὰ μέλη ὑμῶν. » Οἷον, Μὴ ἀποτελεῖτε. Τὸ γὰρ σῶμα ἄγεται, καθὸ ἂν ἄγῃ τις. Δύναται γάρ τις τὴν χεῖρα, καὶ ὅπλον ἐλεημοσύνης, καὶ ἁρπαγῆς ποιῆσαι· τὴν γλῶσσαν καὶ εὔφημον καὶ δύσφημον, καὶ οὕτως πάντα τὰ μέλη. « Ὅπλα ἀδικίας. » Καλῶς τὴν ἁμαρτίαν, ἀδικίαν ἐκάλεσεν. Ἢ γὰρ ἑαυτόν τις ἀδικεῖ δι' αὐτῆς, ἢ τὸν πλησίον. « Ἀλλὰ παραστήσατε ἑαυτοὺς τῷ Θεῷ. » Τέως ἐκ τῶν ὀνομάτων τὸ διάφορον. Οἷον γάρ ἐστι, μὴ παραστῆσαι ἑαυτὸν τῇ ἁμαρτίᾳ, ἀλλὰ τῷ Θεῷ· οὕτως ἑαυτούς, φησί, παραστήσατε τῷ Θεῷ, ὡς ἄξιον, ὅτι νενεκρωμένους ὑμᾶς ταῖς πάλαι ἁμαρτίαις, ἤγουν τῷ ὑπὸ θανάτου βασιλεύεσθαι, ἐζωοποίησεν· ἤ, ὡς ἐστιν ἄξιον τοὺς τηλικαύτης εὐεργεσίας ἀξιωθέντας, καὶ ἐκ τῶν νεκρῶν καὶ φθοροποιῶν παθῶν ἐλευθερωθέντας, καὶ ζῶντας ἀποδειχθέντας, ἑαυτοὺς παραστῆσαι. « Καὶ τὰ μέλη ὑμῶν ὅπλα. » Ὁ γὰρ εἰς ὅπλα δικαιοσύνης τὰ μέλη παραστήσας, τῷ Θεῷ ἑαυτὸν παρίστησιν. « Ἁμαρτία γὰρ ὑμῶν οὐ κυριεύσει. » Μὴ γὰρ ἔστω ὑμῖν ὁ τῆς ἁμαρτίας πόλεμος πρόφασις, ἀσθενής ἐστι νῦν ἡ ἁμαρτία, οὐ δύναται κυριεύειν, ἐὰν μὴ ἡμεῖς ἑκόντες ὑποκατακλιθῶμεν αὐτῇ, ἀλλὰ προσβάλλει μέν, οὐ κυριεύει δέ. Πῶς δὲ οὖν ἐκυρίευεν ἕως τοῦ νῦν ; Ὅτι ὑπὸ νόμον ἦσαν οἱ ὑπ' αὐτῆς κυριευόμενοι· ὑπὸ νόμον, ὃς ἀπεθέσπιζε μὲν τὴν τῆς ἁμαρτίας πρᾶξιν, οὐκ ἐνίσχυε δὲ εἰς τὸ κρατεῖν αὐτῆς καὶ περιγίνεσθαι. Ἡμεῖς δὲ ὑπὸ χάριν ἐσμέν, ἥτις μετὰ τοῦ συμβουλεύειν καὶ διατάττεσθαι ἃ χρή, καὶ ἐνισχύει καὶ συνεργεῖ εἰς τὴν πρᾶξιν αὐτῶν. Καὶ οὐ τοῦτο μόνον, ἀλλὰ καὶ τὰς προγεγενημένας ἡμῖν ἁμαρτίας ἐξαλείφει. Ποία ἁμαρτία οὐ κυριεύσει ; Ἡ πρὸ τοῦ βαπτίσματος δηλονότι, ἣν ἀφίησιν ἡ χάρις τοῦ Χριστοῦ. Τοῦτο δὲ ὁ νόμος ποιεῖν οὐκ ἠδύνατο. Οὐκ ἐστὲ οὖν, φησίν, ὑπὸ νόμον τὸν μὴ δυνάμενον ῥύσασθαι, ἀλλὰ μᾶλλον τιμωρούμενον.

Τί οὖν ; ἁμαρτήσομεν ὅτι οὐκ ἐσμὲν ὑπὸ νόμον, ἀλλὰ ὑπὸ χάριν ; Μὴ γένοιτο. Οὐκ οἴδατε ὅτι ᾧ παριστάνετε ἑαυτοὺς δούλους εἰς ὑπακοήν, δοῦλοί ἐστε ᾧ ὑπακούετε, ἤτοι ἁμαρτίας εἰς θάνατον, ἢ ὑπακοῆς εἰς δικαιοσύνην ; Χάρις δὲ τῷ Θεῷ ὅτι ἦτε δοῦλοι τῆς ἁμαρτίας, ὑπηκούσατε δὲ ἐκ καρδίας εἰς ὃν παρεδόθητε τύπον διδαχῆς.

Ἵνα μὴ ῥᾴθυμος ὁ ἀκροατὴς γένηται ὡς μὴ κυριευθησόμενος ὑπὸ τῆς ἁμαρτίας διὰ τὸ εἶναι ὑπὸ χάριν τὴν φρουροῦσαν, ἀσφαλίζεται αὐτόν. Ἐάν, φησίν, ἑαυτοὺς μὴ ὑποκλίνωμεν τῇ ἁμαρτίᾳ, οὐχ ἁλισκόμεθα. Πῶς ; Ὅτι οὐκ ἐσμὲν ὑπὸ τὸν νόμον ἔτι τὸν ἀπαγορεύοντα μὲν τὴν ἁμαρτίαν, ῥύσασθαι δὲ μὴ δυνάμενον· ἀλλ' ὑπὸ τὴν χάριν Χριστοῦ, τὴν

καὶ τὰς προγενομένας ἁμαρτίας ἀφεῖσαν, καὶ εἰς τὸ μέλλον φρουροῦσαν, ἐὰν ἡμεῖς μὴ ῥαθυμήσωμεν, — [ΦΩΤ.] « Οὐκ οἴδατε ὅτι ᾧ παριστάνετε ἑαυτούς. » Ὧ πράγματος διὰ τῆς ὑπακοῆς δούλους ἑαυτοὺς παριστάνετε, τουτέστι, ποιεῖτε, ἀποδείκνυτε, παρασκευάζετε, τούτῳ καὶ εἰς τὸ ἑξῆς δοῦλοι χρηματίσετε, τῆς ἑκουσίου ὑμῶν ὑπακοῆς, τὴν δουλείαν παρασχομένης. ἤτοι τῆς ἐπὶ θάνατον ἀγούσης ἁμαρτίας, ἢ τῆς ὡς ἀληθῶς ὑπακοῆς, τῆς εἰς δικαιοσύνην χειραγωγούσης. Ἢ τὸ, Ὧ ὑπακούετε, μᾶλλον ἀντὶ τοῦ, ἐν ᾧ καὶ καθ' ὃν τρόπον, οἷον ὅτι ἐν τούτῳ καὶ κατὰ τουτον τὸν τρόπον γοῦλοί ἐστε ἢ τῆς ἁμαρτίας ἢ τῆς δικαιοσύνης, καθὸ καὶ ἐν ᾧ θατέρα αὐτῶν ὑπακούετε. Ἵνα γὰρ μή τις εἴπῃ. Πῶς ἔστι δοῦλον τούτων γενέσθαι; τὸν τρόπον τίθησιν· « Ὧ παριστάνετε »

Οὐ λέγω, φησὶ, τὴν γέενναν, οὐδὲ τὰ ἐκεῖ δεσμωτήρια. Αὐτὴν ἡ αἰσχύνη οὐχ ἱκανὴ ἀναχαιτίσαι ὑμᾶς ὅτι καταδουλοῦτε ἑαυτοὺς τῇ ἁμαρτίᾳ, ὑπὸ Χριστοῦ ἐλευθερωθέντες; « Δοῦλοί ἐστε. » Ἐκείνου, φησὶν, ἐστὲ τοῦ πράγματος δοῦλοι ᾧ ὑπακούετε. « Ἤτοι ἁμαρτίας εἰς θάνατον. » Ἤτοι τῆς εἰς θάνατον ἀγούσης ἁμαρτίας, φησὶν, ἢ τῆς ὑπακοῆς τοῦ Θεοῦ τῆς εἰς δικαιοσύνην ἀγούσης. Ἀπὸ κοινοῦ, « Δοῦλοί ἐστε. » — « Χάρις δὲ τῷ Θεῷ. » Φοβήσας αὐτοὺς τῇ δουλείᾳ τῆς ἁμαρτίας καὶ τῷ ἐκ ταύτης θανάτῳ, τῶν εὐεργεσιῶν ὑπομιμνήσκει τοῦ Θεοῦ, παραμυθούμενός τε αὐτοὺς, καὶ δεικνὺς εὐκολώτερον τὸ μέλλον πρὸς σωτηρίαν. « Ὑπηκούσατε δὲ ἐκ καρδίας. » Μηδενὸς, φησὶ, βιασαμένου, μηδὲ ἀναγκάσαντος. Τοῦτο δὲ καὶ ἐγκώμιόν ἐστιν αὐτῶν. « Εἰς ὃν παρεδόθητε. » Εἶτα ἐπειδὴ εἶπεν αὐθαίρετον αὐτῶν εἶναι τὴν προθυμίαν, λοιπὸν λέγει καὶ τὴν τοῦ Θεοῦ βοήθειαν. Ὑμεῖς μὲν γὰρ, φησὶν, ἑκόντες ὑπηκούσατε, ὁ δὲ Θεὸς ὑμᾶς εἰς τὸν τύπον τοῦτον τῆς διδαχῆς παρέδωκε. Ποῖον; Τὸ ὀρθῶς ζῆν ἐθέλειν καὶ ὑγιαίνειν περὶ τα δόγματα. Τύπον δέ φησι διδαχῆς, οἷον ὅρον καὶ κανόνα.

Ἐλευθερωθέντες δὲ ἀπὸ τῆς ἁμαρτίας, ἐδουλώθητε τῇ δικαιουσύνῃ· ἀνθρώπινον λέγω διὰ τὴν ἀσθένειαν τῆς σαρκὸς ὑμῶν. Ὥσπερ γὰρ παρεστήσατε τὰ μέλη ὑμῶν δοῦλα τῇ ἀκαθαρσίᾳ καὶ τῇ ἀνομίᾳ εἰς τὴν ἀνομίαν, οὕτως νῦν παραστήσατε τὰ μέλη ὑμῶν δοῦλα τῇ δικαιοσύνῃ εἰς ἁγιασμόν. Ὅτε γὰρ δοῦλοι ἦτε τῆς ἁμαρτίας, ἐλεύθεροι ἦτε τῇ δικαιοσύνῃ. Τίνα οὖν καρπὸν εἴχετε τότε, ἐφ' οἷς νῦν ἐπαισχύνεσθε; Τὸ γὰρ τέλος ἐκείνων θάνατος. Νυνὶ δὲ ἐλευθερωθέντες ἀπὸ τῆς ἁμαρτίας, δουλωθέντες δὲ τῷ Θεῷ, ἔχετε τὸν καρπὸν ὑμῶν εἰς ἁγιασμὸν, τὸ δὲ τέλος ζωὴν αἰώνιον. Τὰ γὰρ ὀψώνια τῆς ἁμαρτίας θάνατος· τὸ δὲ χάρισμα τοῦ Θεοῦ ζωὴ αἰώνιος, ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ τῷ Κυρίῳ ἡμῶν.

Οὐ μόνον γὰρ, φησὶν, ὁ Θεὸς ἠλευθέρωσεν ὑμᾶς τῆς ἁμαρτίας, ἀλλὰ καὶ ἐδούλωσε τῇ δικαιοσύνῃ. —]ΦΩΤ.] « Ἀνθρώπινον λέγω. » Ἀνθρώπινον λέγω, φησὶ, τὸ, Ἐδουλώθητε, οὐ γάρ ἐστι τοῦτο κατὰ ἀλήθειαν δουλεία τὸ κατὰ τὴν δικαιοσύνην πολιτεύεσθαι· ἀλλά τοῦτο ἡ ἀληθὴς ἐλευθερία καὶ εὐδαιμονία· Τί οὖν καλεῖς αὐτὴν δουλείαν, εἰ μὴ ἔστι δουλεία; Διά

A in futurum etiam custodit, nisi nos segnes efficiamur. « An nescitis quod cui exhibetis vosipsos. » Cui rei per obedientiam vosipsos servos exhibetis, hoc est facitis. demonstratis, redditis: huic etiam in posterum vos servos statuetis, voluntaria nempe servitute ab obedientia præstita: sive sit peccatum quod ducit ad mortem, sive ea quæ vere obedientia est. et ad justitiam manuducit. Aut potius: Cui exhibetis, hoc est, in quo et secundum quem modum puta quod in hoc et secundum hunc modum servi esiis vel peccati vel justitiæ, secundum quem et in quo alteri illorum obeditis. Ne quis enim dicat: Quomodo potest quispiam horum fieri servus? modum **281** ponit dicens: « Cui exhibetis. »

Non dico, inquit, gehennam, neque exsistentes
B ibi carceres; an non pudor ipse sufficiens est qui vos retrenet, quod vosipsos in servitutem sub peccato redigitis, cum sub Christo libertati sitis restituti? « Ejus servi estis. » Illius, inquit, rei servi estis cui obeditis. « Sive peccati ad mortem. » Sive peccati quod ducit ad mortem, sive obedientiæ erga Deum quæ ducit ad justitiam » Repete, Servi estis. « Gratia autem Deo. » Incusso illis terrore per servitutem peccati ac mortem quæ ex hac procedit, Dei suggerit beneficia: et illos consolando, et facilitatem ostendendo ad salutem. « Sed obedistis ex corde. » Nullo, inquit, vim inferente aut cogente. Hoc vero illorum etiam encomium est. « In quam traducti estis. » Deinde ubi dixisset spontaneam fuisse illorum promptitudinem
C consequenter Dei quoque ponit auxilium. Siquidem vos, inquit, voluntarii obedistis, Deus autem vos in hanc doctrinæ formam tradidit Quam? ut recte ac sane circa Christi dogmata vivere cupiatis. Formam autem doctrinæ dicit terminum ac regulam.

VI, 18-23. *Cæterum liberi facti a peccato, servi facti estis ipsi justitiæ: humano more loquor propter infirmitatem carnis vestræ. Sicut enim exhibuistis membra vestra, servientia immunditiæ et iniquitati ad iniquitatem: ita nunc exhibete membra vestra servientia ipsi justitiæ ad sanctificationem. Cum enim servi essetis peccati, liberi eratis ipsi justitiæ. Quem igitur fructum habebatis tunc in his de quibus nunc erubescitis? Nam finis illorum mors. Nunc*
D *vero liberi a peccato, servi autem facti Deo, habetis fructum vestrum in sanctificationem, finem vero vitam æternam Stipendia enim peccati mors: donum autem Dei vita æterna, per Christum Jesum Dominum nostrum.*

Non solum Deus, inquit, liberavit vos a peccato, sed et justitiæ subdidit. « Humano more loquor. » Humano, inquit, more loquor, dicens: Servi facti estis, neque enim id juxta rei veritatem servitus est, secundum justitiam videlicet conversari: sed hoc vera libertas est ac **282** felicitas. Cur ergo illam vocas servitutem, si non est servitus? pro-

pter infirmitatem, ait, carnis vestræ, hoc est, quia adversari videtur sensus carnis, et circa initia gravari ac tristari ad præcepta justitiæ: propterea considerans infirmitatem ac tristitiam quæ a carne vestra procedit, humano more illud appellavi servitutem. Siquidem cum dolentes ac inviti quidpiam facimus, solemus illi tyrannidis ac servitutis nomen affigere. Ita ergo et Paulus dicit: Humano more loquor hoc: Servi facti estis ipsi justitiæ. Deinde illud quoque ex contrario confirmat. Sicut enim, inquit, ea quæ immunditiæ sunt operantes, servi eratis immunditiæ, ita quæ justitiæ sunt perficientes, non immerito servi vocari potestis justitiæ. Simul autem hoc etiam per modum exhortationis subjunxit: Si enim vos non puduit servos esse immunditiæ, an non etiam gloriabimini quod digni sitis habiti qui justitiæ servi sitis? Deinde hoc alio quoque modo confirmat: et procedendo ostendit hujusmodi servitutis dignitatem: concludens quod hæc servitus efficiat Dei servos, qua re quid potest esse liberius aut felicius? Etenim dicit: « Nunc vero liberi facti a peccato, servi autem facti Deo, » etc. Aut: Humano more loquor, si per hyperbaton intelligatur, ut ad id quod sequitur jungi debeat: ita nunc exhibete membra vestra servientia ipsi justitiæ ad sanctificationem. Quod si ita exponatur, significare potest: Mediocre quiddam dixi ac humile cum hæc dicerem. Nam absolute loquens dicere potuissem: Exhibete membra vestra servientia ipsi justitiæ, non veluti ipsi peccato, sed multo studiosius. Nunc autem propter vestram, inquit, imbecillitatem, ita depresse ac modeste dixi. Vel, Moderatum quiddam loquor ac pusillum, neque supergrediens naturæ imbecillitatem, adhortationem naturæ attempero: novi enim qui in mortali corpore moveantur affectus. « Carnis vestræ. » Non dixit, Voluntatis aut concupiscentiæ, quod illorum iniquitatem ostendisset, sed « Carnis » ait, quod præter mentem illorum fiebat. Hoc autem dicit efficiens ne sermo dure accipiatur. « Sicut enim exhibuistis. » Multo majorem oportebat exhibere servitutem Christo **283** ac justitiæ quam exhibueritis immunditiæ et iniquitati ad iniquitatem: tamen propter carnis imbecillitatem solum æqualem repeto. (Quod autem dicit: « Ad iniquitatem, » hoc est. ad amplius peccandum. Quasi diceret: Etiam inflammabamini ut magis ac magis peccaretis.)

« Cum enim servi essetis peccati. » Cum in peccato vivebatis, soli peccato obtemperabatis, sic ut nihil omnino boni ageretis; hoc enim significat: Liberi eratis ipsi justitiæ, hoc est, in nullo eratis ipsi subjecti, et nunc itaque cum ad justitiam transmigraveritis, liberi facti estis a peccato. Nam id subaudiendum expetit præcedentis particulæ intellectus. « Quem igitur fructum habebatis? » Quæ vobis, inquit, erat utilitas veteris malitiæ? Nulla adeo ut vos etiam illius pudeat; peccatum enim res est adeo mala, ut ubi quis eo fuerit liberatus,

A τὴν ἀσθένειαν, φησὶ, τῆς σαρκὸς ὑμῶν, τουτέστιν, ἐπειδὴ ἀντιπίπτειν δοκεῖ τὸ φρόνημα τῆς σαρκὸς, καὶ τραχύνεσθαι καὶ ἀλγύνεσθαι κατ' ἀρχὰς πρὸς τὰ ἐπιτάγματα τῆς δικαιοσύνης· διὰ τοῦτο τὸ ἀπὸ τῆς ὑμετέρας σαρκὸς ἀσθενὲς καὶ ἀλγυνόμενον λογιζόμενος, κατὰ τὴν ἀνθρωπίνην συνήθειαν, δουλείαν αὐτὸ ἐκάλεσα. Καὶ γὰρ εἰώθαμεν ἐφ' ὧν ἀλγυνόμενοι καὶ ἄκοντές τι πράττομεν, τὸ τῆς τυραννίδος καὶ δουλείας ὄνομα ἐπιθέναι. Οὕτω γοῦν καὶ ὁ Παῦλός φησιν, ὅτι, « Κατὰ ἄνθρωπον λέγω » τὸ, « Ἐδουλώθητε τῇ δικαιοσύνῃ. » Εἶτα κατασκευάζει αὐτὸ καὶ ἐκ τοῦ ἐναντίου. Ὥσπερ γὰρ, φησι, τὰ τῆς ἀκαθαρσίας πράττοντες, δοῦλοι ἦτε τῆς ἀκαθαρσίας, οὕτω τὰ τῆς δικαιοσύνης ἐπιτελοῦντες, δοῦλοι οὐκ ἀπεικότως ἂν κληθείητε τῆς δικαιοσύνης. Τοῦτο δὲ B καὶ ἐντρέπων ἅμα ἐπήγαγεν. Εἰ γὰρ δοῦλοι εἶναι οὐκ ᾐσχύνεσθε τῆς ἀκαθαρσίας, πῶς οὐκ ἂν καὶ μέγα φρονήσητε, δοῦλοι καταξιωθέντες γενέσθαι τῆς δικαιοσύνης; Εἶτα κατασκευάζει τοῦτο καὶ ἑτέρως, καὶ προϊὼν δείκνυσι τῆς τοιαύτης δουλείας τὸ ἀξίωμα, συμπερανάμενος ὅτι αὕτη ἡ δουλεία δούλους ποιεῖ τοῦ Θεοῦ, οὗ τί ἂν εἴη ἐλευθεριώτερον καὶ εὐδαιμονέστερον; Καὶ γάρ φησι, « Νυνὶ δὲ ἐλευθερωθέντες ἀπὸ τῆς ἁμαρτίας, δουλωθέντες δὲ τῷ Θεῷ, » καὶ ἑξῆς. Ἢ τὸ, Ἀνθρώπινον λέγω, εἰ νοηθείη καθ' ὑπερβατὸν, ὡς ἐφεξῆς ὀφεῖλον τάττεσθαι, πρὸς τὸ, « Οὕτως νῦν παραστήσατε τὰ μέλη ὑμῶν δοῦλα τῇ δικαιοσύνῃ εἰς ἁγιασμόν. » Εἰ οὖν οὕτως ἐκληφθείη, σημαίνοι ἂν, ὅτι μέτριόν τι εἶπον καὶ ταπεινὸν, ταῦτα εἰπών. Ὁ γὰρ τὸ τέλειον λέγων, εἴποι ἂν, ὅτι Παραστήσατε τὰ μέλη ὑμῶν δοῦλα τῇ C δικαιοσύνῃ, μὴ ὡς τῇ ἁμαρτίᾳ, ἀλλὰ πολὺ μᾶλλον σπουδαιότερον. Νῦν δὲ διὰ τὸ ἀσθενὲς ὑμῶν, φησὶν, οὕτως εἶπον ταπεινῶς καὶ μετρίως, ἤ, Σύμμετρόν τι, φησὶ, λέγω καὶ μικρὸν, καὶ οὐχ ὑπερβαῖνον τὸ τῆς φύσεως ἀσθενές· τῇ φύσει μετρῶ, φησὶ, τὴν παραίνεσιν· οἶδα γὰρ τὰ ἐν τῷ θνητῷ σώματι κινούμενα πάθη. « Τῆς σαρκὸς ὑμῶν. » Οὐκ εἶπε, Τῆς προαιρέσεως ἢ τῆς ἐπιθυμίας, ὅπερ ἦν ἐκείνων ἀδίκημα, ἀλλὰ, « Τῆς σαρκὸς, » φησὶν, ὃ παρὰ γνώμην αὐτῶν ἐγίνετο. Τοῦτο δέ φησιν, ἀνεπαχθῆ τὸν λόγον ποιῶν. « Ὥσπερ γὰρ παρεστήσατε. » Πολλῷ μὲν μείζονα ἔδει τῷ Χριστῷ τὴν δουλείαν παρασχεῖν καὶ τῇ δικαιοσύνῃ, ἤπερ ἥστην παρέσχετε τῇ ἀκαθαρσίᾳ καὶ τῇ ἀνομίᾳ, εἰς τὴν ἀνομίαν (τὸ δὲ, « Εἰς τὴν ἀνομίαν, » τουτέστι τὸ ἐπὶ πλέον ἀνομεῖν. Ἀντὶ τοῦ, D Ἐξεκαίεσθε καὶ εἰς ἔτι μᾶλλον ἀνομεῖν), πλὴν διὰ τὴν ἀσθένειαν τῆς σαρκὸς, τὴν ἴση ἀπαιτῶ.

« Ὅτε γὰρ δοῦλοι ἦτε τῆς ἁμαρτίας. » Ὅτε, φησὶν, ἐν ἁμαρτίᾳ ἐζῆτε, τοσοῦτον ὑπηκούετε τῇ ἁμαρτίᾳ, ὡς μηδοτιοῦν πράττειν καλόν· τοῦτο γὰρ δηλοῖ τὸ, Ἐλεύθεροι ἦτε τῇ δικαιοσύνῃ, τουτέστιν. Ἐν οὐδενὶ ἦτε ὑποτεταγμένοι αὐτῇ, οὐκοῦν καὶ νῦν ἐπεὶ μετέστητε εἰς τὴν δικαιοσύνην, ἐλεύθεροι γίνεσθε τῇ ἁμαρτίᾳ. Τοῦτο γὰρ συνυπακούειν ὁ σκοπὸς τοῦ ἀνωτέρου κεφαλαίου ἀπαιτεῖ. « Τίνα οὖν καρπὸν εἴχετε τότε; » Τί οὖν τὸ ὄφελος ὑμῖν, φησὶ, τῆς πάλαι πονηρίας; Οὐδὲν, δηλονότι τὸ ἐπαισχύνεσθαι ὑμᾶς νῦν· οὕτως γάρ κακὸν ἡ ἁμαρτία, ὅτι καὶ μετα

ἀπαλλαγὴν, αἰσχύνεταί τις ἐπ' αὐτῇ. « Τὸ γὰρ τέλος ἐκείνων θάνατος. » Οὐ μόνον ἀπὸ τῆς αἰσχύνης, ἀλλὰ καὶ ἀπὸ τῶν ἀποτελεσμάτων κατασκευάζει τὸ μοχθηρὸν τῆς ἁμαρτίας. Τὸ τέλος ἐκείνων, φησὶ, θάνατον ἔχει, τοῦτο δὴ τὸν νοητόν. « Ἔχετε τὸν καρπὸν ὑμῶν εἰς ἁγιασμόν. » Ἐκείνων μὲν, φησὶν, ὁ καρπὸς θάνατος καὶ αἰσχύνη· τούτων δὲ ὁ καρπὸς, ἁγιασμὸς καὶ ζωὴ αἰώνιος. Ἀλλ' ὅμως καὶ τούτων οὕτως ὄντων' φησὶ, καὶ οὕτως τῷ Θεῷ δουλεύσατε, ὥσπερ ποτὲ καὶ τῇ ἀκαθαρσίᾳ καὶ τῇ ἀνομίᾳ. « Τὸ δὲ τέλος ζωὴν αἰώνιον. » Ἐκ τῶν δεδομένων τὰ προσδοκώμενα πιστοῦται, τουτέστιν, ἀπὸ ἁγιασμοῦ, τὴν αἰώνιον ζωήν. « Τὰ γὰρ ὀψώνια τῆς ἁμαρτίας θάνατος. » Τὰ ὀψώνια, οἷον ὁ καρπὸς, ἡ δωρεά. Ὀψώνιον λέγεται, ἡ βασιλικὴ δωρεά. Ὅρα δὲ ἐξ ὧν ἐπεξέρχεται τῷ λόγῳ, ἀσφαλεστέρους τε αὐτοὺς πρὸς τὸ μέλλον ποιεῖ, καὶ αὐτοὶ εὐχαριστοῦσιν ὧν ἐῤῥύσθησαν. — [ΦΩΤ.] Ὀψώνιον διὰ τῆς ἁμαρτίας ὠνούμεθα, ἃ ἡμῖν ἐκείνη πραττομένη, ἀντιδίδωσι καὶ προξενεῖ. « Τὸ δὲ χάρισμα τοῦ Θεοῦ. » Οὐκ εἶπεν· Ὁ μισθὸς τῶν κατορθωμάτων, ἀλλὰ, « Χάρισμα, » δεικνὺς ὅτι οὐκ ἐκ καμάτων, ἀλλὰ κατὰ χάριν ἀπηλλάγησαν τῶν ἁμαρτιῶν.

ΚΕΦΑΛ. Θ'.

Ἐπανάληψις περὶ τῆς ἐν χάριτι ζωῆς.

Ἢ ἀγνοεῖτε, ἀδελφοὶ, γινώσκουσι γὰρ νόμον λαλῶ, ὅτι ὁ νόμος κυριεύει τοῦ ἀνθρώπου ἐφ' ὅσον χρόνον ζῇ; Ἡ γὰρ ὕπανδρος γυνὴ, τῷ ζῶντι ἀνδρὶ δέδεται νόμῳ· ἐὰν δὲ ἀποθάνῃ ὁ ἀνὴρ, κατήργηται ἀπὸ τοῦ νόμου τοῦ ἀνδρός. Ἄρα οὖν ζῶντος τοῦ ἀνδρὸς μοιχαλὶς χρηματίσει, ἐὰν γένηται ἀνδρὶ ἑτέρῳ. Ἐὰν δὲ ἀποθάνῃ ὁ ἀνὴρ, ἐλευθέρα ἐστὶν ἀπὸ τοῦ νόμου, τοῦ μὴ εἶναι αὐτὴν μοιχαλίδα, γενομένην ἀνδρὶ ἑτέρῳ.

Μετ' ἐγκωμίου λέγει τὸ, « Γινώσκουσι. » — « Ὅτι ὁ νόμος κυριεύει τοῦ ἀνθρώπου; » Εἶπεν ἄνω, ὅτι ἀπεθάνομεν τῇ ἁμαρτίᾳ, τοιγαροῦν οὐ κυριεύει ἡμῶν, τῶν ὅσον ἐπ' αὐτῇ νεκρῶν ὄντων, νῦν δὲ θέλει δεῖξαι, ὅτι οὔτε ὁ νόμος ἡμῶν κυριεύει. Ἀνθρώπινον δὲ λέγει παράδειγμα. Εἶτα προϊὼν δείκνυσιν ὅτι οὐ μόνον ἡμεῖς ἀπεθάνομεν τῷ νόμῳ, ἀλλὰ καὶ ὁ νόμος ἀπέθανε τῇ ἐπιφανείᾳ τοῦ Χριστοῦ. « Τοῦ ἀνθρώπου. » Οὐκ εἶπεν ἀνδρὸς ἢ γυναικὸς, ἀλλὰ, « Ἀνθρώπου, » ἵνα ἀμφοτέρους δηλώσῃ. « Ἐφ' ὅσον χρόνον ζῇ. » Τίς; Δηλονότι ὁ ἄνθρωπος. Ἐλλειπτικῶς οὖν εἴρηται. Σαφὲς δὲ αὐτὸ ποιεῖ, τὸ ἐπαγόμενον. « Ἡ γὰρ ὕπανδρος γυνή. » Ἐν τάξει τοῦ ἀνδρὸς, τέθεικε τὸν νόμον, ἐν τάξει δὲ γυναικὸς, τοὺς πιστεύσαντας. « Ἐὰν δὲ ἀποθάνῃ ὁ ἀνήρ. » Ἐν τῷ παραδείγματι τῆς χήρας, τὸν νόμον ὑποτίθεται ἀποθανόντα, ἀλλ' οὐκ ἐν τῷ συμπεράσματι, ἵνα μὴ ἐπαχθῆ ποιήσῃ τὸν λόγον, μόνον ἁπλῶς διηγούμενος. « Ἀπὸ τοῦ νόμου. » Τοῦ νομοθετοῦντος περὶ τοῦ ἀνδρὸς, καὶ δεσμοῦντος τὴν γυναῖκα πρὸς αὐτόν. Τὸ δὲ, Κατήργηται, ἀντὶ τοῦ, ἀπολέλυται, ἠλευθέρωται.

Ὥστε, ἀδελφοί μου, καὶ ὑμεῖς ἐθανατώθητε τῷ νόμῳ διὰ τοῦ σώματος τοῦ Χριστοῦ, εἰς τὸ γενέσθαι ὑμᾶς ἑτέρῳ, τῷ ἐκ νεκρῶν ἐγερθέντι, ἵνα καρποφορήσωμεν τῷ Θεῷ. Ὅτε γὰρ ἦμεν ἐν τῇ

ob ipsum rubore suffundatur. « Nam finis illorum mors. » Non solum a pudore, verum etiam ab effectibus peccati malitiam confirmat. Finis illorum, inquit, mortem habet, idque spiritualem. « Habetis fructum vestrum in sanctificationem » Illorum, inquit, fructus mors est et confusio, horum autem fructus sanctificatio est et vita æterna. Verum quanquam hæc ita se habeant, saltem ita Deo servite, quemadmodum olim immunditiæ et iniquitati : « Finem vero vitam æternam. » Ab his quæ data sunt, eorum fidem facit quæ exspectantur, hoc est, a sanctificatione vitam æternam infert. « Stipendia enim peccati mors. » Stipendia, lucra veluti fructus vel donum. Ὀψώνιον, id est, stipendium, dicitur donum regis. Vide autem quibus verbis sermonem edisserat. Nam illos et firmiores reddit ad id quod futurum est, et ut de his gratias agant a quibus liberati sunt, efficit. Stipendium facimus per peccatum, quod nobis illud perpetratum conciliat ac rependit. « Donum autem Dei. » Non dixit : Merces bonorum operum, sed « donum, » ostendens quod non per labores, sed per gratiam liberati sint a peccatis.

284 CAPUT IX.

Repetitio de vita quæ est in charitate.

VII, 1-3. *An ignoratis, fratres (scientibus enim legem loquor), quod lex dominetur homini quanto tempore vivit? Mulier enim viro subjecta, viventi viro alligata est per legem : quod si mortuus fuerit vir, absoluta est a lege viri. Itaque vivente viro, adultera judicabitur, si se junxerit alii viro : sin autem mortuus fuerit vir, libera est a lege, ut non sit adultera, si jungitur alii viro.*

Cum encomio dicit « Scientibus legem. » — « Quod lex dominetur homini ? » Superius dixit quod mortui sumus peccato : nobis itaque non dominatur, ea ratione qua sumus illi mortui, nunc autem vult ostendere quod neque lex dominetur. Humanum autem profert exemplum. Deinde procedendo ostendit, quod non solum nos legi mortui sumus : sed et lex mortua est per adventum Christi. « Homini. » Non dixit viro, aut mulieri, sed « homini, » ut utrumque significat. « Quanto tempore vivit. » Quis ? homo videlicet. Per defectum ergo dictum est, sed id quod subjungitur efficit illum manifestum. « Mulier enim viro subjecta. » Ordine viri posuit legem, ordine autem mulieris credentes. « Quod si mortuus fuerit vir. » Per exemplum viduæ legem supponit morientem : quod in conclusione non facit, ne sermonem suum odiosum reddat, sed tantum simpliciter narrans. « A lege. » Quæ de viro statuit illique mulierem alligat. Κατήργηται, id est, absoluta est, liberata est.

VII, 4-6. *Proinde, fratres mei, vos quoque mortificati estis legi per corpus Christi, ut essetis alteri; nimirum ei qui a mortuis resurrexit : ut fructificemus Deo. Cum enim essemus in carne, affectus peccato-*

rum qui per legem erant operabantur in membris nostris, ad fructificandum morti. Nunc autem soluti sumus a lege, mortui ei per quod detinebamur.

A σαρκὶ, τὰ παθήματα τῶν ἁμαρτιῶν τὰ διὰ τοῦ νόμου, ἐνηργεῖτο ἐν τοῖς μέλεσιν ἡμῶν, εἰς τὸ καρποφορῆσαι τῷ θανάτῳ. Νυνὶ δὲ κατηργήθημεν ἀπὸ τοῦ νόμου, ἀποθανόντες ἐν ᾧ κατειχόμεθα.

285 In conclusione non inducit mortuam esse legem, ne sermo dure accipiatur: siquidem Judæis loquitur, sed credentes inducit Christi morte defunctos esse a lege, ideoque liberatos. Si ergo mortua lege non est transgressor qui eam relinquit ac Domino credit, multo magis si quis ipse etiam moriatur (sicuti dicit quod et nos mortui simus) solutus est a lege et non est transgressor. « Per corpus Christi. » Qui pro nobis mortuus est : commortui enim illi sumus in baptismate, et non sumus nostri : nam pretio nos emit. « Ut essetis alteri. » Veluti lege mortua; ideo neque transgressores inveniemur. « Ut fructificemus Deo. » Adhortatur deinde ad spem meliorem. Siquidem tunc, inquit, fructum ferebamus, omnia ad illam operantes : nunc autem Deo.—«Cum enim essemus in carne.» Id est, in conversatione secundum legem. Nam carnem vocavit datas carni sanctiones : puta de cibo, potu, lepra ac similibus. « In carne. » Id est, in carnali vita. Non autem dixit : In lege, ne despiceretur sermo : adhuc enim legem colebant. « Ea quæ per legem sunt » — « Nam concupiscentiam, inquit, non novissem nisi lex dixisset : Non concupisces. » Hæc ergo per legem sunt cognita. Rursum non dixit : Membra operantur, ne accusaret carnem, sed operabantur in membris ad fructificandum morti, ostendens quod extrinsecus operatione Satanæ accidat, ut cooperentur ad mortem. Per peccata enim fructificamus morti. « Nunc autem soluti sumus a lege.» Rursum quod erat odiosum fugiens, non dixit : Soluta est lex ; sed, « Nos a lege soluti sumus, » hoc est, absoluti ac liberati. Quamobrem? Quia mortui sumus peccato. Nam hoc detinebat : et surreximus, non per legem, sed per Christum. Manifestum ergo est quod a lege quidem absoluti sumus tanquam mortui : subditi autem sumus Christo qui nos a morte liberavit.

Ἐν τῷ συμπεράσματι οὐκ εἰσάγει ἀποθανόντα τὸν νόμον, διὰ τὸ μὴ δόξαι εἶναι ἐπαχθῆ (Ἰουδαίοις γάρ λαλεῖ), ἀλλὰ τοὺς πιστεύσαντας εἰσάγει τῷ θανάτῳ Χριστοῦ ἀποθανόντας ἀπὸ τοῦ νόμου, διὸ καὶ ἐλευθερωθέντας. Εἰ οὖν τοῦ νόμου ἀποθανόντος οὐκ ἔστι παραβάτης ὁ καταλιμπάνων αὐτὸν καὶ πιστεύων τῷ Κυρίῳ, πολλῷ μᾶλλον ἂν καὶ αὐτός τις ἀποθάνῃ, ὥσπερ, φησὶ, καὶ ἡμεῖς ἀπεθάνομεν, λέλυται ἀπὸ τοῦ νόμου, καὶ οὐκ ἔστι παραβάτης. « Διὰ τοῦ σώματος τοῦ Χριστοῦ. » Τοῦ θανατωθέντος ὑπὲρ ἡμῶν, B συναπεθάνομεν [γάρ αὐτῷ ἐν τῷ βαπτίσματι, καὶ οὐκ ἐσμὲν ἑαυτῶν· ἠγοράσθημεν γάρ τιμῆς. « Εἰς τὸ γενέσθαι ὑμᾶς ἑτέρῳ. » Ὡς τοῦ νόμου ἀποθανόντος. Διὸ οὔτε παραβάται εὑρεθησόμεθα. « Ἵνα καρποφορήσωμεν τῷ Θεῷ. » Εἶτα προτρέπει ἐλπίσι κρείττοσι. Τότε μὲν γάρ, φησὶ, τῷ θανάτῳ ἐκαρποφοροῦμεν, τὸ πᾶν ἐκείνῳ πράττοντες, νῦν δὲ τῷ Θεῷ. [ΘΕΟΔΩΡ.] « Ὅτε γάρ ἦμεν ἐν τῇ σαρκί. » Τουτέστιν ἐν τῇ κατὰ νόμον πολιτείᾳ. Σάρκα γάρ, τῇ σαρκὶ δεδομένας νομοθεσίας ὠνόμασεν, τὰς περὶ βρώσεως καὶ πόσεως καὶ λέπρας, καὶ τῶν τοιούτων. « Ἐν τῇ σαρκὶ, » τουτέστιν ἐν τῷ σαρκικῷ βίῳ. Οὐκ εἶπε δὲ, Ἐν τῷ νόμῳ, ἵνα μὴ ἀπαράδεκτος γένηται· ἔτι γάρ ἐσέβοντο τὸν νόμον. — « Τὰ διὰ τοῦ νόμου ἐνηργεῖτο. » Οὐ γάρ ᾔδειν, φησὶ, τὴν ἐπιθυμίαν, εἰ μὴ ὁ νόμος ἔλεγεν, « Οὐκ ἐπιθυμήσεις.» C Τὰ οὖν διὰ τοῦ νόμου γνωριζόμενα. Καὶ πάλιν, οὐκ εἶπεν, Ἐνεργεῖ τὰ μέλη, ἵνα μὴ κατηγορήσῃ τῆς σαρκὸς, ἀλλὰ, « Ἐνηργεῖτο, εἰς τὸ καρποφορῆσαι τῷ θανάτῳ, » δεικνὺς ἔξωθεν παραγενόμενα ἐνεργείᾳ τοῦ Σατανᾶ, εἰς τὸ συνεισενεγκεῖν τῷ θανάτῳ. Διὰ γάρ τῶν ἁμαρτιῶν, τῷ θανάτῳ καρποφοροῦμεν. « Νυνὶ δὲ κατηργήθημεν ἀπὸ τοῦ νόμου. » Πάλιν τὸ ἐπαχθὲς φεύγων, οὐκ εἶπε, Κατήργηται ὁ νόμος, ἀλλ', « Ἡμεῖς ἀπὸ τοῦ νόμου κατηργήθημεν, » τουτέστιν, ἀπολελύμεθα καὶ λελυτρώμεθα. Διατί ; Ἐπειδὴ ἀπεθάνομεν διὰ τῆς ἁμαρτίας· αὕτη γάρ ἡ κατέχουσα· καὶ ἠγέρθημεν οὐ διὰ τοῦ νόμου, ἀλλὰ διὰ τοῦ Χριστοῦ. Δῆλον οὖν ὅτι ἀπὸ μὲν τοῦ νόμου ἀπολελύμεθα ὡς ἀποθανόντες, ὑπετάγημεν δὲ τῷ ῥυσαμένῳ ἡμᾶς τοῦ θανάτου Χριστῷ.

286 CAPUT X.

De condemnatione quæ propter peccatum erat sub lege.

VII. 6, 7. *Ut serviamus per novitatem spiritus, et non per vetustatem litteræ. Quid ergo dicemus ? Lex peccatum est ? Absit ! Sed peccatum non cognovi nisi per legem. Nam et concupiscentiam nesciebam nisi lex dixisset : Non concupisces.*

Deinde ne existiment quod a lege absoluti, secure deinceps agere possint quæ velint, aliam inducit servitutem exactiorem, puta spiritus Pulchre autem dicit «Per novitatem ; » neque enim eadem sunt statuta in Novo Testamento quæ olim erant

D

ΚΕΦΑΛ. Ι'.

Περὶ τῆς ὑπὸ νόμου κατακρίσεως διὰ τὴν ἁμαρτίαν.

Ὥστε δουλεύειν ἡμᾶς ἐν καινότητι πνεύματος, καὶ οὐ παλαιότητι γράμματος. Τί οὖν ἐροῦμεν ; Ὁ νόμος ἁμαρτία ; Μὴ γένοιτο. Ἀλλὰ τὴν ἁμαρτίαν οὐκ ἔγνων, εἰ μὴ διὰ νόμου. Τήν τε γάρ ἐπιθυμίαν οὐκ ᾔδειν, εἰ μὴ ὁ νόμος ἔλεγεν· Οὐκ ἐπιθυμήσεις.

Εἶτα ἵνα μὴ νομίσωσιν, ὅτι ἀπολυθέντες τοῦ νόμου, λοιπὸν ἃ βούλονται ἀκινδύνως πράττουσιν, ἐπάγει ἄλλην δουλείαν ἀκριβεστέραν, τὴν τοῦ πνεύματος. Καλῶς δὲ τὸ, « Καινότητι, » ἐπειδὴ οὐ τὰ αὐτὰ ἐν τῇ Νέᾳ ἐπιταττόμεθα, ἅπερ οἱ πάλαι ἐν τῷ

νόμῳ, ἀλλὰ καινὰ καὶ νέα παραγγέλματα, καὶ φιλοσοφώτερα, ὡσεὶ εἶπεν, Ἵνα δουλεύωμεν τοῖς νέοις τοῖς ἐκ τοῦ Πνεύματος ἐπιταγεῖσι· καὶ γὰρ τοῖς μὲν ἀρχαίοις τὸ μὴ φονεύειν, ἡμῖν δὲ τὸ μὴ ὀργίζεσθαι· ἐκείνοις μὴ μοιχεύειν, ἡμῖν δὲ τὸ μηδὲ περιέργως ὁρᾷν ἐπιτέτακται. « Καὶ οὐ παλαιότητι γράμματος ; » Οὐκ ἔτι γὰρ ὁ νόμος ἐπιτάσσει, ἀλλὰ τὸ πνεῦμα. Εἰπὼν δὲ, « Παλαιότητι, » ἔδειξε τὸ σαθρὸν τοῦ νομου καὶ ἀχρεῖον. Πᾶν γὰρ τὸ, « παλαιούμενον, φησὶ, καὶ γηράσκον, ἐγγὺς ἀφανισμοῦ. » — « Τί οὖν ἐροῦμεν. » Ἐπειδὴ εἶπεν, « Ἵνα δουλεύωμεν ἐν καινότητι πνεύματος, » ὡς τοῦ μὲν πνεύματος σώζοντος, τοῦ δὲ νόμου μὴ σώζοντος, φησί. Τί οὖν, εἴποι τις, ὅτι ὁ νόμος ἁμαρτωλός ἐστιν, ἢ ἁμαρτίας πρόξενος ; Οὐ τοῦτο, φησὶ, λέγω, ἀλλ' ὅτι πρόξενός μοι τοῦ γνῶναι τὴν ἁμαρτίαν· οὐκοῦν καὶ χειρόνως τιμωρηθῆναι, ὅτι ἐν γνώσει λοιπὸν ἁμαρτάνω. Ὅμως κατὰ μικρὸν δείκνυσι τὸν νόμον καὶ κατασκευαστικὸν τῆς ἁμαρτίας, οὐ μὴν παρὰ τὴν οἰκείαν φύσιν, ἀλλὰ παρὰ τὴν αὐτῶν κακίαν. Οὐκ εἶπε, Τί οὖν ; Ὁ νόμος ἀπέθανεν, ἢ κατήργηται (τοῦτο γὰρ ἐβούλετο) ; ἀλλ' ὅπερ οὐδὲ αὐτῷ ἐδόκει. — [ΦΩΤ.] « Τί οὖν ; φησὶν, ὁ νόμος ἁμαρτία ; » Διὸ ἐπάγει, « Μὴ γένοιτο ! » ἅμα κακείνους λεαίνων, καὶ τὸ αὐτοῦ οὐκ ἀναιρῶν.

Οὐ γὰρ εἰ μὴ ἔστιν ἁμαρτία, ἤδη οὐκ ἀπέθανεν ἢ οὐ κατήργηται, ὅπερ ἐκεῖνος καὶ ἐδείκνυε καὶ ἐβούλετο. « Ὁ νόμος ἁμαρτία ; » Μετετράπη, φησὶν, ὁ νόμος τὴν φύσιν, καὶ γέγονεν εἰς ἁμαρτίαν ὠθῶν ; Οὐχὶ, φησίν. Ἴδες πῶς πανταχοῦ τῆς ἁμαρτίας ἔχεται, τὸν νόμον ἀπαλλάττων κατηγορίας ἁπάσης ; Διὸ καὶ ἐπήγαγε, λέγων· Ὥστε ὁ νόμος ἅγιος, καὶ ἡ ἐντολὴ ἁγία καὶ ἀγαθή. » Ἀλλ' εἰ βούλεσθε, καὶ τῶν παραποιούντων τὰς ἐξηγήσεις ταύτας εἰς μέσον τὸν λόγον ἀγάγωμεν· οὕτω γὰρ σαφέστερα τὰ παρ' ἡμῶν λεγόμενα. Τινὲς γὰρ ἐνταῦθα, οὐ περὶ τοῦ νόμου Μωϋσέως αὐτόν φασι λέγειν τὰ λεγόμενα, ἀλλ' οἱ μὲν περὶ τοῦ φυσικοῦ, ἄλλοι δὲ περὶ τῆς ἐντολῆς τῆς ἐν τῷ παραδείσῳ δοθείσης. Καὶ μὴν πανταχοῦ σκοπὸς τῷ Παύλῳ τοῦτον ἀναστῆσαι τὸν νόμον. Πρὸς δὲ ἐκείνους, οὐδένα λόγον ἔχει, καὶ μάλα εἰκότως. Τοῦτον γὰρ Ἰουδαῖοι δεδοικότες καὶ τρέμοντες, ἐφιλονείκουν τῇ χάριτι. Τὴν δὲ ἐντολὴν τὴν ἐν τῷ παραδείσῳ, οὐδὲ νόμον ποτὲ φαίνεται καλέσας, οὐδ' αὐτὸς, οὐδ' ἄλλος οὐδείς. Ἵνα δὲ καὶ αὐτῶν τῶν εἰρημένων τοῦτο σαφέστερον γένηται, ἐπεξέλθωμεν τοῖς ῥήμασι, μικρὸν ἀνωτέρω τὸν λόγον ἀγαγόντες. Περὶ γὰρ πολιτείας ἀκριβοῦς αὐτοῖς διαλεχθεὶς, ἐπήγαγε λέγων· « Ἢ ἀγνοεῖτε, ἀδελφοὶ, ὅτι ὁ νόμος κυριεύει τοῦ ἀνθρώπου, ἐφ' ὅσον χρόνον ζῇ ; Ὥστε καὶ ὑμεῖς ἐθανατώθητε τῷ νόμῳ. » Οὐκοῦν εἰ περὶ τοῦ φυσικοῦ ταῦτα εἴρηται, εὑρεθησόμεθα μὴ ἔχοντες νόμον φυσικόν. Εἰ δὲ τοῦτο ἀληθὲς, τῶν ἀλόγων ἐσμὲν ἀνοητότεροι. Ἀλλ' οὐκ ἔστι ταῦτα. Περὶ γὰρ τοῦ ἐν τῷ παραδείσῳ οὐδὲ φιλονεικεῖν ἀναγκαῖον, ἵνα μὴ περιττὸν ἀναδεξώμεθα πόνον πρὸς τὰ ὡμολογημένα ἀποδυόμενοι. Πῶς οὖν, « Τὴν ἁμαρτίαν οὐκ ἔγνων

A in littera sive in lege : sed nova sunt præcepta, magisque plena sapientia ; ac si dixisset : Ut serviamus novis præceptis quæ dantur a Spiritu. Siquidem antiquis præceptum erat non occidere, nobis autem non irasci : illis non mœchari, nobis vero neque curiose intueri [33] « Et non per vetustatem litteræ. » Non enim lex amplius jubet, sed spiritus. Dicens autem, « Vetustatem, » ostendit legis antiquationem ac inutilitatem. Nam « quod antiquatur ac senescit, inquit, in propinquo est ut evanescat [34]. » — « Quid ergo dicemus ? » Quoniam dixerat : « Ut serviamus per novitatem spiritus, » quasi salvante spiritu, lege vero non salvante, ait : Quid ergo, dixerit quispiam, num lex peccato obnoxia est aut peccati conciliatrix ? Non hoc, inquit, B dico : sed quod conciliaverit mihi notitiam peccati: proinde gravius etiam puniar, quod deinceps sciens peccare convincor ; aliquantulum tamen ostendit legem cooperari ad peccatum, nequaquam ex sua natura, sed propter ipsorum malitiam. Non dixit, Quid ergo ? Lex mortua est, aut dissoluta est ? Hoc enim et ipse sentiebat, sed id quod ne ipsi quidem videbatur. — « quid ergo ? Lex peccatum est ? » Ideo subjungit : « Absit ! » simul et illos mitigans, et quod suum erat non auferans.

287 Neque enim si lex peccatum non est, continuo sequitur mortuam non esse aut solutam, quod ipse demonstrabat et intendebat. « Lex peccatum est ? » Mutavit, inquit, lex naturam, et facta est ad peccatum impellens ? Non, inquit. Vides quo pacto ubique peccato occurrens, legem omni liberet accusa- C tione ? Ideo etiam adjunxit : « Itaque lex sancta est, et præceptum sanctum, justumque ac bonum. » Verum, si placet, illorum quoque sermonem in medium proferamus, qui has pervertunt enarrationes : ita enim manifestiora fient quæ a nobis dicuntur. Nam quidam hic non de Mosi lege dicere eum asserunt quæ dicuntur, sed hi quidem de lege naturali, alii vero de præcepto quod in Paradiso datum est. Atqui scopus ubique Paulo est hanc elevare legem : circa illas autem ne verbum quidem facit ullum : idque jure optimo. Nam hanc veriti Judæi ac trementes, contendebant adversus gratiam. Præceptum item quod in Paradiso datum est, nunquam aut hic Apostolus aut alius quispiam legem videtur appellasse. Ut autem hoc per ea D etiam quæ dicta sunt fiat manifestius, sermone paulo altius repetito, verbis prosequamur. Ubi enim de proba conversatione illis disseruisset, subjunxit dicens : « An ignoratis, fratres, quod lex dominetur homini quanto tempore vivit ? Proinde vos quoque mortificati estis legi. » Itaque si de naturali lege hæc dicta sunt, inveniemur naturalem non habere legem : quod si hoc verum est, irrationalibus insipientiores sumus : sed hæc non ita sunt. De ea vero quæ in Paradiso data est, ne necessarium quidem est contendere : ne superfluum susci-

[33] Matth. v, 21 seqq. [34] Hebr. VIII, 13.

piamus laborem, circa ea quæ in confesso sunt, illum aggredientes. Quomodo ergo ait : « Peccatum non cognovi nisi per legem ? » Cum hoc dicit, non omnimodam intendit ignorantiam, sed exactiorem cognotionem. Nam si de naturali lege hoc dictum est, quomodo in sequentibus hunc habet sermonem : « Ego autem vivebam quondam sine lege ? » Neque enim Adam neque alius quisquam homo videtur unquam sine naturali vixisse lege. Nam simul ut illum formavit Deus, etiam eam ipsam legem illi imposuit, domesticum munimentum omni naturæ constituens. Præterea quoque nusquam videtur legem naturalem vocasse præceptum **288** hanc autem et præceptum dicit et justum sanctumque vocat, ac legem spiritualem. « Sed peccatum non cognovi. » Non dixit : Sed peccatum non feci nisi per legem, sed, « Peccatum non cognovi, » itaque lex non faciendi sed cognoscendi peccati causa est, cum pædagogi vice fungatur, nec permittat ut per ignorantiam ad irrationalium naturam declinemus.

A εἰ μὴ διὰ νόμου ; » Οὐ τὴν καθόλου λέγων ἄγνοιαν τοῦτο λέγει, ἀλλὰ τὴν ἀκριβεστέραν γνῶσιν. Εἰ γὰρ περὶ τοῦ φυσικοῦ τοῦτο εἴρηται, πῶς ἂν τὸ ἑξῆς ἔχει λόγον ; « Ἐγὼ γὰρ ἔζων χωρὶς νόμου ποτέ. » Οὔτε γὰρ Ἀδὰμ, οὔτε ἄλλος ἄνθρωπος οὐδεὶς, οὐδέποτε χωρὶς νόμου φυσικοῦ φαίνεται ζήσας. Ὁμοῦ τε γὰρ αὐτὴν ἔπλασεν ὁ Θεὸς, καὶ ἐκεῖνον αὐτὸν ἐτίθει τὸν νόμον αὐτῷ, σύνοικον ἀσφαλῆ παρακαθιστὰς τῇ φύσει πάσῃ. Χωρὶς δὲ τούτου, οὐδαμοῦ φαίνεται ἐντολὴν τὸν φυσικὸν νόμον καλέσας. Τοῦτον δὲ καὶ ἐντολὴν καὶ δικαίαν καὶ ἁγίαν καλεῖ καὶ νόμον πνευματικόν. « Ἀλλὰ τὴν ἁμαρτίαν οὐκ ἔγνων. » Οὐκ εἶπεν, Ἀλλὰ τὴν ἁμαρτίαν οὐκ ἐποίησα, εἰ μὴ διὰ νόμου, ἀλλ', « Οὐκ ἔγνων. » Ὥστε οὐ τοῦ ποιεῖν, ἀλλὰ τοῦ διαγινώσκειν τὴν ἁμαρτίαν, ὁ νόμος αἴτιος, B παιδευτικὸς ὢν, καὶ μὴ συγχωρῶν διὰ τῆς ἀγνοίας, εἰς τὴν τῶν ἀλόγων ἐκπίπτειν φύσιν.

VII, 8-11. « Occasione autem accepta, peccatum per « præceptum operatum est in me omnem concupis- « centiam. Siquidem absque lege peccatum mor- « tuum erat : ego autem vivebam sine lege quondam. « Porro cum venisset præceptum, revixit peccatum : « ego autem mortuus suum : et repertum est præ- « ceptum quod erat ad vitam ipsum mihi cedere ad « mortem. Peccatum enim occasione accepta per « præceptum decipit me, et per illud occidit. »

Ἀφορμὴν δὲ λαβοῦσα ἡ ἁμαρτία διὰ τῆς ἐντολῆς, κατειργάσατο ἐν ἐμοὶ πᾶσαν ἐπιθυμίαν. Χωρὶς γὰρ νόμου ἁμαρτία νεκρά. Ἐγὼ δὲ ἔζων χωρὶς νόμου ποτέ. Ἐλθούσης δὲ τῆς ἐντολῆς, ἡ ἁμαρτία ἀνέζησεν, ἐγὼ δὲ ἀπέθανον, καὶ εὑρέθη μοι ἡ ἐντολὴ, ἡ εἰς ζωὴν, αὕτη εἰς θάνατον. Ἡ γὰρ ἁμαρτία ἀφορμὴν λαβοῦσα διὰ τῆς ἐντολῆς ἐξηπάτησέ με, καὶ δι' αὐτῆς ἀπέκτεινε.

Non lex, ait, causa est peccati, sed peccatum per præceptum, quod est lex, seduxit me. Vide quomodo paulatim ostendit occasionem peccati esse legem ; sed manifeste non dicit, ne ipsos offenderet. Peccatum autem videtur dicere diabolum. Quemadmodum enim Scriptura Salvatorem nostrum Vitam appellat ac Justitiam, quod vitæ et justitiæ causa sit : ita et contrariam potentiam ex proprio effectu, interdum quidem peccatum vocat, quandoque vero mendacium ac mortem. Ita autem et in sequentibus dicens : « Peccatum revixit, » diabolum significat. Itaque diabolus occasionem per præceptum accepit, quia legis præcepta tanquam suæ technæ materiam struens, ad id quod præceptis erat contrarium, hominem impulit. Manifestum est autem quod Apostolus per seipsum communem designat hominem sive totam naturam humanam. « Omnem concupiscentiam. » Et bene omnem ; siquidem etiam ante legem erat concupiscentia. Quare enim diluvium factum est Sodomaque perierunt ? Sed nunc, inquit, et quas non videram didici, et cognitas operatus sum « Peccatum mortuum erat. » Hoc est sine effectu. Nam si ante legem quoque operabatur, at non in tantum. Dormire, ait, videbantur plura peccata ac mortua esse : multa enim non noveram : et in ignorantia faciens, non adeo peccabam. Itaque mortuum erat peccatum, **289** ego autem vivebam, ut qui non molestabar neque stimulabar, aut ab eo mortificatus eram.

Οὐχ ὁ νόμος αἴτιος, φησὶ, τῆς ἁμαρτίας, ἀλλ' ἡ ἁμαρτία διὰ τῆς ἐντολῆς ἥ ἐστιν νόμος, ἐξηπάτησέ με. Ὅρα πῶς ἠρέμα δείκνυσι πρόφασιν τῆς C ἁμαρτίας τὸν νόμον. Φανερῶς δὲ οὐ λέγει, ἵνα μὴ προσστῇ αὐτοῖς. Ἁμαρτίαν δὲ ἔοικε λέγειν τὸν διάβολον. Ὥσπερ οὖν τὸν Σωτῆρα ζωὴν ἡ Γραφὴ καλεῖ καὶ Δικαιοσύνην, τῷ ζωῆς καὶ δικαιοσύνης αἴτιον εἶναι, οὕτως καὶ τὴν ἐναντίαν δύναμιν ἐκ τῆς οἰκείας ἐνεργείας, ποτὲ μὲν ἁμαρτίαν, ποτὲ δὲ ψεῦδος καὶ θάνατον καλεῖ. Οὕτω δὲ καὶ ἐν τοῖς ἑξῆς εἰπὼν, « Ἡ ἁμαρτία ἀνέζησε, » τὸν διάβολον δηλοῖ. Λοιπὸν οὖν διὰ τῆς ἐντολῆς ἀφορμὴν ὁ διάβολος ἔλαβεν, ὅτι τὰ παραγγέλματα τοῦ νόμου ὡς ὕλην τινὰ τῆς ἑαυτοῦ τέχνης ποιησάμενος, εἰς τὸ ἐναντίον ταῖς ἐντολαῖς περιέτρεπε τὸν ἄνθρωπον. Δῆλον δὲ ὅτι δι' ἑαυτοῦ ὁ Ἀπόστολος, τὸν κοινὸν ἄνθρωπον δηλοῖ. « Πᾶσαν ἐπιθυμίαν. » Καλῶς τὸ, πᾶσαν· ἦν γὰρ καὶ πρὸ τοῦ νόμου ἐπιθυμία. Ἐπεὶ, διατί ὁ κατακλυ- D σμὸς γέγονε, καὶ τὰ Σόδομα ἀπώλετο ; Ἀλλὰ νῦν, φησὶ, καὶ ἃς οὐκ ᾔδειν ἐπιθυμίας ἔμαθον ἐκ τοῦ νόμου, καὶ μαθὼν ἐποίησα. « Ἁμαρτία νεκρά. » Τουτέστιν ἀνενέργητος. Εἰ γὰρ ἐνήργει καὶ πρὸ τοῦ νόμου, ἀλλ' οὐ τοσοῦτον. Καθεύδειν ἐδόκουν, φησὶν, αἱ πλείους ἁμαρτίαι καὶ τεθνάναι. Οὐ γὰρ ᾔδειν τὰς πλείους, καὶ ἐν ἀγνοίᾳ πράττων, οὐχ οὕτως ἡμάρτανον. Ἡ μὲν οὖν ἁμαρτία νεκρὰ, ἐγὼ δὲ ἐν ζωῇ, ἅτε μὴ ἐνοχλούμενος, μηδὲ νεκρούμενος ὑπ' αὐτῆς.

Quomodo ergo illud revixit ? Per legem. Quo-

Πῶς οὖν ἀνέζησεν ἐκείνη ; Διὰ τοῦ νόμου. Τίνα

τρόπον; Ὅτι τοῦ νόμου δοθέντος, μᾶλλον ἐκείνη πρὸς ἐπίθεσιν παρωξύνθη, καὶ οἷον ἐπηρεάσαι ὥρμησεν, ἅτε δὴ καὶ στεφανοῦσθαι μέλλοντα τὸν φυλάξαντα τὴν ἐν ἐντολὴν ὑπολογιζομένη, καὶ διὰ τοῦτο μᾶλλον διαβασκαίνουσα. Καὶ ἐγὼ πάλιν γνοὺς δια τῆς ἐντολῆς τὴν ἁμαρτίαν, ὡς ἐν γνώσει πράττων ἃ φεύγειν ἔδει, μᾶλλον κατὰ τοῦτο ἡμάρτανον, καὶ μᾶλλον αὐτὴν καθ' ἑαυτοῦ ἐπεῤῥώννυον. Ἰσχὺν αὐτῇ διὰ τῆς κατὰ γνῶσιν ἀτόπου πράξεως ἐπιχορηγῶν, καὶ οἷον ἀσθενῆ καὶ νενεκρωμένην οὖσαν ἐνισχύων καὶ ἀναζωπυρῶν. Ἡ δὲ ζήσασα, ἐμὲ ἐνέκρωσε. Πρὸ δὲ τοῦ ἀναζῆσαι ἐκείνην, ἐγὼ ἔζων μᾶλλον. Τοῦτο δὲ ἦν πρὸ τοῦ νόμου καὶ τῆς ἐντολῆς. Ὥστε εἰ καὶ μὴ ὁ νόμος ἁμαρτία, ἀλλ' οὖν ἐκείνου δοθέντος, κατὰ δύο τρόπους ἡ ἁμαρτία ἀνέζησεν, αὐτῆς τε ἐκείνης μᾶλλον πρὸς ἐπίφεσιν ἀνακινηθείσης καὶ διεγερθείσης, καὶ ἡμῶν τῇ κατὰ γνῶσιν ἐκτόπῳ πράξει ἐνισχυσάντων αὐτὴν, καὶ τὴν καθ' ἡμῶν ἐπιβουλὴν σὺν παῤῥησίᾳ παρασχομένων. Ἀλλ' ἐκείνη μὲν ἀνέζησεν, ἐλὼ δὲ ἀπέθανον. « Ἔζων χωρὶς νόμου ποτέ. » Πότε ἔζων χωρὶς νόμου; Πρὸ τοῦ δοθῆναι τὴν ἐντολὴν τοῖς πρωτοπλάστοις, τὴν ἐν παραδείσῳ ζωήν. Ἢ πρὸ Μωσέως δηλονότι ἔζων, φησίν· οὐκ ἤμην νεκρὸς τῷ πλήθει τῶν ἁμαρτιῶν. Τότε γὰρ μόνον εἶχον κατήγορον τὸν φυσικὸν νόμον, νυνὶ δὲ καὶ τὸν γραπτόν. Ὁρᾷς πῶς ἐκ περιστάσεως ἔβλαψεν ὁ νόμος; « Ἐλθούσης δὲ τῆς ἐντολῆς. » Ἐντολὴν φησι τὸν νόμον. Εἰπὼν δὲ « Ἀνέζησεν, » ἔδειξεν ὅτι ἦν μὲν ἡ ἁμαρτία, ἀλλ' ἡσύχαζεν, ὁ δὲ νόμος ὡς εὐεργετῶν, ἐφανέρωσεν αὐτὴν ἵνα φύγωμεν αὐτὴν, ἀλλ' ἡ περίστασις τοὺς μὴ φυγόντας ἔβλαψεν. Ἡ οὖν εἰς ζωὴν μοι δοθεῖσα (οὕτως γὰρ εἶχε φύσεως) εἰς θάνατόν μοι γέγονε διὰ τὴν ἡμετέραν ῥᾳθυμίαν, οὐ διὰ τὴν αὐτῆς φύσιν. « Ἡ γὰρ ἁμαρτία ἀφορμὴν λαβοῦσα. » Πάλιν τὰ αὐτὰ ποικίλως κατασκευάζει, καὶ εἰκότως. Μεγάλην γὰρ εἶχε δόξαν ὁ νόμος. Δείκνυσιν οὖν αὐτὸν μηδὲν ὠφελοῦντα, ἀλλ' ἐκ περιστάσεως βλάψαντα. Ποιεῖ δὲ τοῦτο, ἵνα εὐπαράδεκτος γένηται κηρύσσων τοῦ ἀφεῖναι μὲν τὸν νόμον, προσδραμεῖν δὲ τῇ πίστει Χριστοῦ. Ἀνωτέρω γὰρ εἰπὼν, ὅτι Ἀφορμὴν λαβοῦσα ἡ ἁμαρτία κατειργάσατο ἐν ἐμοὶ πᾶσαν ἐπιθυμίαν, ἐπάγει, ὅτι οὐ μόνον ἐπιθυμίαν πᾶσαν κατειργάσατο, ἀλλὰ καὶ ἐθανάτωσέ με αὕτη μοι γενομένη εἰς θάνατον. Εἶτα, ὡς ἔθος αὐτῷ αἰτίας αἰτίαις συνείρειν, καὶ τὴν ἀκολουθίαν ἐνδεικνύναι τῶν πραγμάτων καὶ ἐν τοῖς λόγοις, ἀνατρέχει καὶ τίθησι πῶς κατειργάσατο πᾶσαν ἐπιθυμίαν καί φησι, ὅτι « Ἀφορμὴν λαβοῦσα ἐξηπάτησέ με. » Εἶτα ἀφῆκε τὸ προῤῥηθὲν νοεῖν ἐνταῦθα, ὅτι ἐκ τούτου δὲ εἰργάσατο τὴν ἐπιθυμίαν, καὶ τοῦτο ἀφεὶς, ἐπισυνάπτει τὸ τέλος, « Καὶ ἀπέκτεινεν, » ἵν' ᾖ κατὰ συνέχειαν, εἴ τις ἀναλάβοι, οὕτως αὐτῷ εἰρημένον. « Ἀφορμὴν λαβοῦσα ἡ ἁμαρτία, κατειργάσατο ἐν ἐμοὶ πᾶσαν ἐπιθυμίαν. » Τὴν δὲ ἐπιθυμίαν κατειργάσατο, ἀπατήσασα. Ἐργασαμένη δὲ τὴν ἐπιθυμίαν, ἀπέκτεινέ με. Ἔστιν οὖν ἡ ἀπάτη, αἰτία τῆς ἐπιθυμίας· ἡ δὲ ἐπιθυμία, τοῦ θανάτου. Τὴν δὲ ἀπάτην εἰργάσατο διὰ τῆς ἐντολῆς ἡ ἁμαρτί, ἵνα φανῇ τὸ ὑπερβάλλον τῆς κακίας

nam pacto? quia illud data lege magis ad invasionem incitatum est, et veluti impetum fecit ad nocendum, tanquam reputans eum qui jam præceptum servasset coronandum, ideoque magis invidia motum est. Rursum ego quoque, agnito per præceptum peccato, tanquam scienter faciens quæ fugere oportuit, secundum hoc gravius peccabam, magisque illud adversus meipsum confirmabam; vim illi præbens per iniquam actionem ex cognitione perpetrabam: et veluti imbecille ac mortificatum fortificans ac suscitans. Porro ubi illud revixit, me morti dedit. Nam priusquam illud reviviscеret, ego magis vivebam: hoc autem erat ante legem ac præceptum. Itaque quanquam lex peccatum non sit, tamen ipsa data peccatum duplici modo revixit: tum ipsomet magis ad aggrediendum commoto et excitato, tum nobis illud confirmantibus indecenti actione quæ ex scientia procedebat, liberaque adversus nosipsos insidiis præbentibus. At illud quidem revixit, ego vero mortuus sum. « Vivebam sine lege quondam. » Quando vivebam sine lege? Priusquam præceptum daretur protoplastis, vita quæ in Paradiso agebatur. Aut videlicet ante Mosem vivebam, hoc est, mortuus non eram multitudine peccatorum: tunc enim solum accusatorem habebam naturalem legem, nunc autem et scriptam. Vides quomodo lex ex incidenti nocuerit? Porro cum venisset præceptum. » Præceptum dicit legem. Dicens autem « Revixit, » ostendit fuisse quidem antea peccatum, sed in quiete; lex autem tanquam beneficium præstans, illud manifestavit ut ipsum fugeremus, sed legis assistentia his qui non fugerunt nocumento fuit. Quod ergo mihi datum erat ad vitam (nam id ex natura habebat), cessit mihi ad mortem propter meam segnitiem, non propter illius naturam. « Peccatum enim occasione accepta. » Eadem rursus varie confirmat: et merito: nam lex magnam obtinebat gloriam: ostendit ergo quod nihil juverit, sed ex incidenti nocuerit; hoc autem facit ut facile recipiatur, dum prædicat dimissam esse legem, et accurrendum ad Christi fidem. Cum enim superius dixisset: Occasione autem accepta peccatum per præceptum operatum est in me omnem concupiscentiam, adjungit **290** quod, Non solum omnem concupiscentiam opepatum est, sed et occidit me, ipsum mihi cedens ad mortem. Deinde quemadmodum illi moris est causas connectere, et rerum consequentiam etiam in sermonibus ostendere, recurrit, ac ponit quomodo operatum sit omnem concupiscentiam, et ait: « Occasione accepta decepit me. » Deinde quod prædictum est hinc intelligendum reliquit, puta quod ex hoc operatum est omnem concupiscentiam: et hoc relicto finem conjungit, dicens, « Et occidit; » ut ex consecutione sit hoc modo ab eo dictum, si quis velit repetere: « Occasione accepta peccatum operatum est in me omnem concupiscentiam. » Concupiscentiam autem operatum est cum decepisset: verum cum

operatum esset concupiscentiam, occidit me. Est ergo deceptio concupiscentiæ causa, concupiscentia vero mortis. Deceptionem vero peccatum operatum est per præceptum, ut palam flat magnitudo malitiæ illius, quod rem pessimam operatum est per id quod optimum est.

VII, 12, 13. *Itaque lex sancta est præceptum sanctum justumque ac bonum : quod ergo bonum est, mihi factum est mors ? Absit ! sed peccatum. Ut appareret peccatum per id quod erat bonum mihi gignere mortem. Ut fieret mirum in modum peccans peccatum per præceptum.*

Sancta lex est, nam ab immunditia illos servabat qui ipsam custodiebant. Justa, quia recte operantes donis præmiabat, transgresoribus vero supplicia imponebat. Bona, quia neque suppliciis gaudebat neque utendo ira puniebat, sed ob illorum salutem et utilitatem ac correctionem ; item, quia parva bona operantibus, magna præstabat beneficia : peccantesque sustinebat, nec ad meritum delictorum puniebat. Ipse autem his interim prætermissis ex his concludit sanctam justamque ac bonam esse legem sive præceptum : uno quidem medio, quia docuit me peccatum cognoscere, jussitque illud fugere : altero vero, quod me adjuvans, meique curam habens hoc fecerit : nam ad vitam ac salutem hæc mihi fecit. Sancta ergo est, quia docuit ac fugere ab ipsa immunditia præcepit : justa vero, quia ubi docuit, **291** ab his qui non servarunt pœnam repetit : rursum autem bona, quia vitam mihi providens, hæc jubebat.

Item et alio modo. « Lex quidem sancta est. » Neque enim naturæ legis erat ut mihi nocumentum inferretur, sed meæ malitiæ ac segnitiei quod ea quæ jussa erant non observaverim. » Et præceptum sanctum. » Legem dicit Mosaicam, præceptum vero quod ipsi Adam datum erat. Sanctum quidem, tanquam id docens quod expediebat ; justum autem tanquam recte in transgressores sententiam ferens : bonum quoque, utpote vitam parans observantibus. « Sed peccatum. » Quia peccati magnitudinem ostendere decrevit, nihil autem eo majus in malitia poterat invenire, per idipsum ostendens ipsius magnitudinem, dicit : « Sed peccatum ut appareret peccatum, » id est, ut detegeretur omnis abundantia malitiæ ipsius ac illius vis in seipso. Ac si dicat : Ut quod est, totum in toto fiat manifestum. In aliis namque excessum quemdam proponere volentes, aliud quidpiam afferre possumus in id quod a nobis reprehenditur ; veluti dicentes : Adeo scelestus erat Cain, ut fratris homicida fieret ac primus Deo mentiretur similiaque perpetraret. Et rursum : Neque post prodigiorum ostensionem adductus est Pharao ut filios Israel dimitteret, quo appareret ejus crudelitas, et indomita mens, quamque Deo esset invisius. Et similiter in aliis. Nam potest in eis aliquid inveniri pejus his quæ proponuntur, cujus etiam participes maligni suscipiunt appellationem ad illius similitudinem. In peccato

αὐτῆς, διὰ τοῦ ἀγαθοῦ το κάκιστον ἐργαζομένης.

Ὥστε ὁ μὲν νόμος ἅγιος, καὶ ἡ ἐντολὴ ἁγία καὶ δικαία καὶ ἀγαθή· Τὸ οὖν ἀγαθὸν, ἐμοὶ γέγονε θάνατος ; Μὴ γένοιτο ! Ἀλλὰ ἡ ἁμαρτία. Ἵνα φανῇ ἁμαρτία, διὰ τοῦ ἀγαθοῦ μοι κατεργαζομένη θάνατον. Ἵνα γένηται καθ' ὑπερβολὴν ἁμαρτωλὸς ἡ ἁμαρτία διὰ τῆς ἐντολῆς.

Ἅγιος ὁ νόμος, ὅτι ἐφύλαττεν ἀπὸ ἀκαθαρσίας τοὺς φυλάττοντας αὐτόν. Δίκαιος, ὅτι τοὺς μὲν κατορθοῦντας ἠμείβετο δωρεαῖς, τοῖς δὲ παραβαίνουσιν ἐπετίθει τὰς τιμωρίας Ἀγαθὸς, ὅτι οὐχ ἡδόμενος ταῖς τιμωρίαις ἢ ὀργῇ χρώμενος ἐκόλαζεν, ἀλλὰ τῆς αὐτῶν ἕνεκα σωτηρίας καὶ ὠφελείας καὶ βελτιώσεως· καὶ ἔτι ὅτι μικρὰ κατορθοῦσι, μεγάλα ἐχαρίζετο, καὶ ἁμαρτάνοντα περιεῖπε, καὶ οὐ κατ' ἀξίαν τῶν πλημμελημάτων ἐκόλαζεν. Αὐτὸς δὲ τέως παραδραμὼν ταῦτα, ἐκ τούτων συμπεραίνει, ἅγιον καὶ δίκαιον καὶ ἀγαθὸν εἶναι τὸν νόμον, ἤτοι τὴν ἐντολὴν, ἐξ ἑνὸς μὲν, ὅτι Ἐδίδαξέ με γνωρίσαι τὴν ἁμαρτίαν καὶ ἐπέταξε φυγεῖν αὐτήν· ἐξ ἑτέρου δὲ ὅτι κηδόμενος καὶ φροντίζων τοῦτο ἐποίησεν· εἰς γὰρ ζωὴν ἐμοὶ καὶ σωτηρίαν ταῦτα ἐποίησεν Ἅγιος οὖν, ὅτι ἐδίδαξε, καὶ φυγεῖν ἀπὸ τῆς ἀκαθαρσίας αὐτῆς ἐπέταξε· δίκαιος δὲ, ὅτι διδάξας, οὕτως τὴν τιμωρίαν τοὺς μὴ φυλάξαντας ἀπαιτεῖ. Ἀγαθὸς δὲ πάλιν, ὅτι ζωήν μοι προνοούμενος, ταῦτα ἐπετέλει.

Καὶ ἄλλως. « Ὁ μὲν νόμος ἅγιος. » Οὐ γὰρ τῆς τοῦ νόμου φύσεως ἦν τὸ βεβλάφθαι με, ἀλλὰ τῆς ἡμῶν, φησὶ, κακίας καὶ ῥᾳθυμίας, ἀνθ' ὧν οὐκ ἐφυλάξαμεν τὰ ἐπιταχθέντα. — [ΘΕΟΔΩΡ.] « Καὶ ἡ ἐντολὴ ἁγία. » Νόμον τὸν Μωσαϊκὸν λέγει, ἐντολὴν δὲ τὴν τῷ Ἀδὰμ δεδομένην. Ἁγίαν μὲν ὡς τὸ δέον διδάξασαν. Δικαίαν δὲ, ὡς ὀρθῶς τοῖς παραβάταις τὴν ψῆφον ἐπενεγκοῦσαν· ἀγαθὴν δὲ, ὡς ζωὴν τοῖς φυλάσσουσιν εὐτρεπίζουσαν. « Ἀλλὰ ἡ ἁμαρτία. » — [ΦΩΤ.] Ἐπειδὴ τῆς ἁμαρτίας ἠθέλησε τὸ μέγεθος δεῖξαι, μεῖζον δὲ ταύτης εἰς κακίαν οὐκ ἦν εὑρεῖν, δι' αὐτῆς ταύτης τὸ μέγεθος αὐτῆς ἐνδεικνύμενος, φησὶν, « Ἀλλ' ἡ ἁμαρτία, ἵνα φανῇ ἁμαρτία. » τουτέστιν ἵνα ἐκκαλυφθῇ αὐτῆς ὁ πᾶς τῆς κακίας πλοῦτος, καὶ ἡ ἰσχὺς αὐτῆς ἡ ἐν αὐτῇ. Οἷον, Ἵνα, ὅπερ ἐστὶν, ὅλη ὡς ὅλη γίνηται ἐκφανής. Ἐπὶ μὲν γὰρ τῶν ἄλλων ὑπερβολήν τινα θέλοντες παραστῆσαι, δυνάμεθα ἄλλο τι ἐπιφέρειν τῷ διασυρομένῳ ὑφ' ἡμῶν, οἷον, Μιαρὸς ἦν ἐπὶ τοσοῦτον ὁ Καῒν, ὅτι ἀδελφοκτόνος ἐγένετο, ὅτι καὶ Θεὸν πρῶτος ἐψεύσατο, καὶ τὰ ὅμοια. Καὶ πάλιν· Οὐδὲ μετὰ τὴν τῶν τεραστίων ἐπίδειξιν παρεκλήθη Φαραὼ ἀπολῦσαι τοὺς Ἰσραηλίτας, ἵνα φανῇ αὐτοῦ τὸ ὠμὸν καὶ ἀτίθασσον τῆς γνώμης καὶ θεομισές Καὶ ἐπὶ τῶν ἄλλων ὁμοίως. Ἔστι γὰρ εὑρεῖν τι χεῖρον τῶν ὑποκειμένων, οὗ καὶ μετασχόντες οἱ πονηρευόμενοι, τὰς κατ' ἐκεῖνο προσηγορίας ἐπιδέχονται. Ἐπὶ δὲ τῆς ἁμαρτίας, ἐπεὶ ταύτης, ὡς ἔφημεν, οὐκ ἔστι χεῖρον εὑρεῖν, αὐτὴν

ἐφ' ἑαυτῆς κατηγόρησε, πικρῶς ἅμα καὶ δριμέως τὸν ὄγκον αὐτῆς καὶ τὸ τυραννικὸν καὶ ἀνυπέρβλητον ἐνδεικνύμενος. Ἐπειδὴ δὲ ἀσαφέστερόν πως ἔδοξεν εἰρῆσθαι τῇ ταυτολογίᾳ τοῦ ὀνόματος πάλιν δὲ μεταλαμβανομένου τοῦ ὀνόματος, ἡ τῆς ὑπερβολῆς καὶ δριμύτητος ἔνδειξις ἐξελύετο, παρονομάζει μὲν, καὶ οὐ τελείως ἀφίσταται τοῦ ὀνόματος, ἐν ᾧ δὲ ἐκλελύσθαι ἐδόκει, τόνον ἐπάγει τῇ προσθήκῃ τοῦ καθ' ὑπερβολήν. Καὶ οὕτως ἐπὶ τὸ σαφέστερον ἅμα καὶ ὁμοίως ἔντονον καὶ τοῦ δριμέως ἐμφαντικὸν μεταβακὼν τὸν λόγον φησίν. Ἵνα γένηται καθ' ὑπερβολὴν ἁμαρτωλὸς ἡ ἁμαρτία. « Ἵνα φανῇ ἁμαρτία. » Ἵνα, φησὶ, δειχθῇ πῶς μιαρὰ, πῶς πονηρὰ καὶ ἰταμὴ καὶ ἰσχυρὰ ἡ ἁμαρτία, διὰ τοῦ ἀγαθοῦ, τουτέστι τοῦ νόμου αὐτοῦ, τὸν θάνατον κατειργάσατο. Μεγίστην δὲ δηλοῖ τῆς ἁμαρτίας τὴν ἰσχὺν, δεῖξαι θέλων τοῦ Χριστοῦ τὴν ἀγαθότητα καὶ τὴν δωρεαν ὅση, ὅτι ταύτης ἡμᾶς τῆς ἰσχυρᾶς καὶ ἀφεύκτου ἀπήλλαξεν. « Ἵνα γένηται. » Ἵνα, φησὶ, δειχθῇ αὐτῆς ὁ ἅπας ἰὸς, καὶ ἡ πᾶσα κακία. Τὸ γὰρ, καθ' ὑπερβολὴν, ἐπιτάσεώς ἐστιν. Οὐ μικρὸν οὖν ὤνησεν ὁ νόμος πᾶσαν αὐτῆς τὴν πικρίαν ἀποκαλύψας γενομένην. Τοῦτο δὲ δηλοῖ, τὸ, « γένηται. » ἵνα ἀποκαλυφθῇ γενομένη, ἵνα διὰ γοῦν τοῦτο φύγωμεν αὐτήν.

A vero quoniam, ut diximus, eo pejus nihil erat invenire, ipsum in ipsomet demonstravit, aspere simul et graviter factum illius tyrannicum ac incredibilem demonstrans. Verum quia obscurius quodammodo dictum esse videbatur per crebam ejusdem nominis repetitionem, rursus autem mutato nomine magnitudinis ac asperitatis ostensio enervabatur, alludit quidem ad nomen, nec ab eo in totum discedit, sed dum enervari videbatur, firmitatem subjungit, ejus additione quod est secundum magnitudinem. Et ita simul ad id quod manifestius erat pariter et acutum ac asperitatis significativum, mutato sermone ait : Ut fiat mirum in modum peccans peccatum. « Ut appareret, » etc. Ut ostenderetur, inquit, quam scelestum, quam pravum, B improbum ac violentum sit peccatum : per id quod bonum erat, **292** nempe ipsam legem, operatum est mortem. Maximum autem peccati robur indicat, ostendere volens Christi bonitatem et quantum sit ejus donum, qui gravi hoc et inevitabili malo nos liberavit. Ut fieret mirum in modum. » Ut ostenderetur omne ejus venenum, omnisque malitia. Quod autem ait καθ' ὑπερβολὴν per excessum (id est mirum in modum), exaggerationis est. Non parum itaque juvit lex quæ omnem detexit illius amaritudinem quæ antea fuerat. Hoc autem significat, « Ut fieret, » id est, ut quod factum erat detegeretur, ut propterea certe illud fugiamus.

Οἴδαμεν γὰρ ὅτι ὁ νόμος πνευματικός ἐστιν· ἐγὼ δὲ σαρκικός εἰμι, πεπραμένος ὑπὸ τὴν ἁμαρτίαν. Ὃ γὰρ κατεργάζομαι, οὐ γινώσκω. Οὐ γὰρ ὃ θέλω, τοῦτο πράσσω, ἀλλ' ὃ μισῶ, τοῦτο ποιῶ. Εἰ δὲ ὃ οὐ θέλω, τοῦτο ποιῶ, σύμφημι τῷ νομῳ ὅτι καλός. Νυνὶ δὲ οὐκ ἔτι ἐγὼ κατεργάζομαι αὐτὸ, ἀλλ' ἡ οἰκοῦσα ἐν ἐμοὶ ἁμαρτία.

VII, 14-17. *Scimus enim quod lex spiritualis est, at ego carnalis sum venundatus sub peccatum. Nam quod operor, non cognosco. Non enim quod volo, hoc facio, sed quod odi, hoc ago. Si autem quod non volo hoc facio, consentio legi quod bona sit : nunc* C *autem jam non ego operor illud, sed quod habitat in me peccatum.*

Ἐπειδὴ εἶπε τὸν νόμον αἴτιον τῆς ἁμαρτίας, εἰ καὶ μὴ παρὰ τὴν αὐτοῦ φύσιν, ἵνα μὴ νομίσωσιν αὐτὸν κατὰ τοῦ νόμου λέγειν, οὐ μόνον αὐτὸν κατηγορίας ἀπαλλάσσει, ἀλλὰ καὶ ἐγκωμιάζει αὐτόν. Κατηγορεῖ δὲ τῶν μὴ φυλαξάντων. Ὁ νόμος διδάσκαλος, φησὶν, ἀρετῆς, πολέμιος ἁμαρτιῶν. « Πνευματικός ἐστιν. » — [ΟΙΚΟΥΜΕΝΙΟΥ.] Δῶρον, φησὶ, τοῦ ἁγίου Πνεύματος, καὶ ὥσπερ ὑπαγόρευσις. Ἢ πνευματικὸς ὅτι τὰ τοῦ Πνεύματος βούλεται, καὶ τὰ συμφέροντα ζητεῖ τῆς ψυχῆς. Ἐγὼ δὲ ὅτι τὰς τῆς σαρκὸς ἐπιθυμίας διώκω, σαρκικός εἰμι. Οὐκ εἶπε δὲ, Ὑμεῖς οἱ τῷ νόμῳ χρώμενοι καὶ παραβαίνοντες· ἵνα μὴ τραχὺν καὶ ἐπαχθῆ τὸν λόγον ποιήσῃ. ἀλλ' « Ἐγώ. » φησὶ τὰ ἐκείνων ἐφ' ἑαυτοῦ σχηματίζων, καὶ ἐφεξῆς δὲ οὕτως ποιεῖ, τὸ τραχὺ καὶ σφοδρὸν ἐκλύων, καὶ λεαίνων τῇ περὶ ἑαυτὸν σχηματολογίᾳ. « Σαρκικός εἰμι. » Αὐτὸς ὁ ἄνθρωπος οὐ καθό ἐστιν ἄνθρωπος, ἀλλὰ καθὸ οὕτως ἑαυτοὺς ἤξαμεν, Ὑπὸ τὴν ἐπιθυμίαν, φησὶ, κείμενος τῆς σαρκὸς, καὶ ἐπιτελῶν τὰ ἀρέσκοντα τοῦ σώματος. « Πεπραμένος ὑπὸ τὴν ἁμαρτίαν. » Μετά γαρ τοῦ θανάτου, φησὶ, καὶ ὁ τῶν παθῶν ὑπεισῆλθεν ἑσμός. Οἷον ὀργὴ, λύπη, ἐπιθυμία κακή. Τούτοις, φησὶ, παραδεδομένος ἤμην. Τοῦτο γὰρ τὸ, « Πεπραμένος. »

Quandoquidem dixit legem causam esse peccati, quanquam non ab illius natura, ne eam arbitrentur loqui contra legem, non solum eam accusatione liberat, sed et laudat illam. Accusat autem eos qui non observaverunt. Lex, inquit, virtutis præceptor est, hostis peccatorum. « Spiritualis est. » Donum, inquit, sancti Spiritus ac veluti contestatio. Aut spiritualis est, quia vult ea quæ sunt spiritus, et illa quærit quæ animæ conducunt. Ego vero, quia carnis concupiscentias persequor, carnalis sum. Non dixit autem : Vos qui legem utendo transgredimini ; ne gravem redderet sermonem et mole- D stum, sed, « Ego, » inquit ; quæ illorum erant in seipso figurans. Ita autem et in sequentibus facit, asperitatem et vehementiam diluens ac leniens, transformato in seipsum sermone. « Carnalis sum. » Non ipse homo secundum quod homo est, secundum quod nos ipsos ita duximus : Sub concupiscentia, inquit, jacens carnis, quæque corpori placentia sunt perficiens. « Venundatus sub peccatum. » Simul enim cum morte grex etiam affectuum subintravit : puta ira, tristitia, concupiscentia mala ; his, inquit, traditus fueram. Nam hoc significat, « Venundatus. » Fueram autem traditus affectibus

principatum sumentibus in transgressione quæ facta est per Adam. « Nam quod operor non cognosco. »

293 Deinde dicit quomodo venundati simus sub peccatum. Non cognosco, ait, quomodo decipior et corripior sub peccatum: furtim enim rapior ut ignorem propemodum quid patiar. Nam postquam venditus est homo, factusque sub peccatum, non cognoscit quid operetur, fœdæ consuetudinis dominio omnimode captus, quæ ne permittit quidem ut sciat malum esse quod agit: ideoque quod odio prosequeretur, et nequaquam eligeret si venditus non esset, sed liber, hoc et eligit jam venditus et operatur: quod si liber et non venditus, sed naturæ restitutus, nequaquam eligerem quæ nunc ago, assentior legi quod bona sit: talia enim mihi fugienda decernit. Quæ et ego in naturali positus libertate judicarem esse fugienda ac odio digna. Nunc autem venundatus et sub peccatum lapsus, tanquam illius imperium patiens, et in ejus potestatem redactus, illique subserviens: ita malum operor, quod in libertate positus nequaquam egissem. Quodam itaque modo ego illud non operor, sed qui devictus est ac in peccati potestatem redactus. Ipse autem significantius dicit: « Sed quod habitat in me peccatum. » Nam sicut is qui domum habitat, quæcunque circa domum sunt operatur, quanquam usus sit in quibusdam auxiliatrice domo: ita et peccatum, inquit, postquam me dedititium accepit, ipsique venundatum inhabitavit, et quidquid ad se spectat operatum est; omne bonum a carne mea ablegavit, puta eorum cognitionem quæ ago, resipiscentia illorum de quibus delinquo, et si quid aliud est hujusmodi. Deinde, velle, inquit, adjacet mihi non omnino a me abalienatus sum, ut neque penitus sciam quod bonum est, neque illius tangar desiderio, sed est quando ad ipsum excitor. Propterea enim dicebat: « Adjacet mihi; » id est, jacet apud me mortuo simile, illo tamen apud me jacente elevor, sed peccati dominio pressus electionem ad finem non deduco. Itaque vel ut dictum est, vel ita quoque sunt accipienda quæ dicta sunt.

A Παρεδεδόμην δὲ, τῶν παθῶν ἀρχὴν λαβόντων τὴν ἐν Ἀδὰμ παράβασιν. « Ὃ γὰρ κατεργάζομαι, οὐ γινώσκω. »

Εἶτα λέγει πῶς πεπράμεθα ὑπὸ τὴν ἁμαρτίαν. Οὐ γινώσκω, φησὶ, πῶς ἀπατῶμαι καὶ συναρπάζομαι εἰς τὴν ἁμαρτίαν· κλέπτομαι, φησὶν, ὡς μικροῦ μηδὲ εἰδέναι τί πάσχω. Μετὰ γὰρ τὸ πραθῆναι καὶ γενέσθαι τὸν ἄνθρωπον ὑπὸ τὴν ἁμαρτίαν, οὐ γινώσκει ὃ κατεργάζεται, τῆς συνηθείας τῆς αἰσχρᾶς παντελῶς αὐτοῦ κυριευσάσης, καὶ μηδὲ συγχωρούσης εἰδέναι ὅτι ὃ πράττει κακόν ἐστι. Διὸ καὶ ὃ ἐμίσει ἂν εἰ ἄπρατος καὶ ἐλεύθερος ἦν, καὶ ὃ οὐκ ἂν εἵλετο, τοῦτο καὶ αἱρεῖται πεπραμένος ἤδη ὢν καὶ πράττει. Εἰ δὲ ἐλεύθερος ὢν καὶ ἄπρατος καὶ κατὰ φύσιν οὐκ ἂν εἱλόμην ἃ νῦν ποιῶ· συμμαρτυ- B ρῶ τῷ νόμῳ ὅτι καλός. Ἐκεῖνα γάρ μοι ψηφίζεται φεύγειν, ἃ καὶ ἐγὼ ἐν τῇ κατὰ φύσιν ἐλευθερίᾳ τυγχάνων, ἔκρινα φευκτέα εἶναι καὶ μισητά. Νῦν δὲ πραθεὶς, φησὶ, καὶ ὑπὸ τὴν ἁμαρτίαν πεσὼν ὡς ὑπ' ἐκείνης δεσποζόμενος καὶ κυριευόμενος, καὶ ἐκείνῃ ὑπηρετῶν, οὕτως ἐργάζομαι τὸ κακὸν, ὅπερ οὐκ ἂν ἔπραξα ἐγὼ ἐν ἐλευθερίᾳ ὤν. Διὸ τρόπον τινὰ οὐκ ἐργάζομαι αὐτὸ ἐγὼ, ἀλλ' ὁ κρατηθεὶς καὶ κυριευθεὶς ὑπὸ τῆς ἁμαρτίας. Αὐτὸς δὲ ἐμφαντικώτερόν φησιν. « Ἀλλ' ἡ οἰκοῦσα ἐν ἐμοὶ ἁμαρτία. » Ὥσπερ γὰρ ὁ τὴν οἰκίαν οἰκῶν, ἐκεῖνος πάντα τὰ κατὰ τὴν οἰκίαν πράττει, κἂν κέχρηται ἔν τισι τῇ οἰκίᾳ συνεργῷ· οὕτως, φησὶ, καὶ ἡ ἁμαρτία λαβοῦσά με ἔκδοτον καὶ πραθέντα αὐτῇ ἐνῴκησε, καὶ ἑαυτῆς ὅλον ἐποιήσατο, πᾶν ἀγαθὸν ἀπελάσασα τῆς ἐμῆς σαρκὸς, C οἷον ἐπίγνωσιν ὧν πράττω, μετάνοιαν ἐφ' οἷς ἁμαρτάνω, καὶ εἴ τι τοιοῦτον. Εἶτα· « Τὸ γὰρ θέλειν παράκειταί μοι. » Οὐ παντάπασι δὲ, φησὶν, ἐξέστην ἐμαυτοῦ, ὥστε μηδὲ εἰδέναι τὸ ἀγαθὸν ὅλως, μηδὲ ἔχειν ἐπιθυμίαν αὐτοῦ, ἀλλ' ἔσθ' ὅτε διανίσταμαι πρὸς αὐτό. Διὰ τοῦτο γὰρ ἔφη. « Παράκειταί μοι, » οἷον, Κεῖται παρ' ἐμοὶ, ὅμοια νεκρῷ· ὅμως διανίσταμαι, κειμένου αὐτοῦ παρ' ἐμοί· ἀλλὰ κυριευόμενος ὑπὸ τῆς ἁμαρτίας, τὴν προαίρεσιν εἰς τέλος οὐκ ἄγω. Ἢ οὖν ὡς εἴρηται, ἢ καὶ οὕτως ἐκληπτέον τὰ εἰρημένα.

Alio quoque modo. Non cognosco venundatus videlicet, non enim quod liber volo, hoc nunc ago venundatus, sed quod odi cum liber sum, hoc ago cum venundatus sum. Liber exsistens assentior quod bona sit lex: tunc enim eadem volo quæ illa, et non quæ nunc ago. *Vel hoc modo.* **294** Non enim quod cupiebam et adeptum paulo ante amabam, hoc nunc ago venundatus, sed quod odio prosequebar, cum itaque illud agam quod oderam: etsi ago, tamen propter ejus odium assentior legem bene dicere, bonamque esse. Unde vero manifestum est quod venundatus sim sub peccatum? ex eo quod ignorem quæ ago. Nam cum liber essem, nec illius pressus imperio, cognoscebam quid me operari oporteret, nempe et a naturali et a scripta lege edoctus; Sed cum illi voluntariæ succubui, dominium suscepi ac venditus sum, et propterea neque

Καὶ ἄλλως. Οὐ γινώσκω πραθεὶς δηλονότι· οὐ γὰρ ὃ θέλω ἐλεύθερος ὢν, τοῦτο πράσσω νῦν πεπραμένος ὤν, ἀλλ' ὃ μισῶ ἐλεύθερος ὤν. τοῦτο ποιῶ πεπραμένος ὤν. Εἰ δὲ ὃ οὐ θέλω ἐλεύθερος D ὢν, τοῦτο πράσσω πεπράμενος ὤν, συμμαρτυρῶ ἐλεύθερος ὢν ὅτι καλὸς ὁ νόμος· τὰ γὰρ αὐτὰ ἐκείνῳ βούλομαι τότε, καὶ οὐχὶ ἃ νῦν ποιῶ. — Ἢ οὕτως. Οὐ γὰρ ὅπερ ἤθελον, φησὶ, καὶ ἔστεργον τυχὸν πρὸ βραχέος, τοῦτο νῦν πράσσω, ἀλλ' ὃ ἐμίσουν. Ὥστε ἐξ ὧν ὃ ἐμίσουν ποιῶ, κἂν ποιῶ, ὅμως διὰ τοῦ μισεῖν, καλῶς τὸν νόμον λέγειν μαρτυρῶ, καὶ καλὸν εἶναι. Πόθεν δῆλον ὅτι πεπραμένος εἰμὶ ὑπὸ τὴν ἁμαρτίαν; Ἐκ τοῦ μὴ εἰδέναι με ἃ ποιῶ. Ἐλεύθερος γὰρ καὶ ἀκυρίευτος ὢν ὑπ' αὐτῆς, ἐγίνωσκον ὃ με δεῖ κατεργάζεσθαι, καὶ ὑπὸ τοῦ φυσικοῦ, καὶ ὑπὸ τοῦ γραπτοῦ διδασκόμενος νόμου· ἀλλ' ἑκὼν αὐτῇ ὑποκατακλιθεὶς, ἐκυριεύθην καὶ ἐπράθην, καὶ διὰ

τοῦτο οὐδὲ οἶδα τί κατεργάζομαι. « Οὐ γὰρ ὃ θέλω. » Οὐ τοῦτο λέγει, ὅτι βιάζεταί με καὶ ἄκοντα ἡ ἁμαρτία· ἀλλὰ τὸ ἀπατηλὸν αὐτῆς δεῖξαι θέλει, καὶ ὅπως ἐκ τοῦ καταγλυκαίνειν τὴν αἴσθησιν συναρπάζει, ὅτι Πολλάκις οὐ καταγινώσκω πράγματος καὶ ὃ μισῶ, εἰς τοῦτο συναρπάζομαι. « Εἰ δὲ ὃ οὐ θέλω τοῦτο ποιῶ, σύμφημι τῷ νόμῳ ὅτι καλός. » Οὐ μικρὸν ἐγκώμιον τοῦ νόμου λέγει. Αὐτὸ γὰρ τὸ μὴ θέλειν τὴν ἁμαρτίαν, παρὰ τῆς διδαχῆς ἔχω τοῦ νόμου. Πῶς οὖν αἴτιος ὁ διδάσκαλος, ἤγουν ὁ διδάξας τὸ καλόν; Αἴτιος δὲ ὁ οὕτως χαῦνος ὡς διὰ τὸ πρόσκαιρον ἡδὺ τῆς ἁμαρτίας ἐκεῖνα πράττων, ὧν καὶ αὐτός ἐστι κατήγορος, καὶ πρὶν πράξειν καὶ μετὰ τὸ πρᾶξαι. « Ἀλλ' ἡ οἰκοῦσα ἐν ἐμοὶ ἁμαρτία. » Καὶ πῶς ἡ ἁμαρτία κατεργάζεται αὐτό; Τὸ ἡδύ μοι, φησὶ, τοῦ πράγματος προβάλλεται, καὶ οὕτως ἐξαπατᾷ με, μὴ ἐμμένειν οἷς κέκρικα καὶ βεβούλευμαι.

ΚΕΦΑΛ. ΙΑ'.

Περὶ τῶν ἐν ἀνθρωπίνῃ φύσει παθῶν, ἀδύνατον ποιούντων τὴν πρὸς νόμον συμφωνίαν.

Οἶδα γὰρ ὅτι οὐκ οἰκεῖ ἐν ἐμοὶ, τουτέστιν ἐν τῇ σαρκί μου, ἀγαθόν. Τὸ γὰρ θέλειν παράκειταί μοι, τὸ δὲ κατεργάζεσθαι τὸ καλὸν, οὐχ εὑρίσκω. Οὐ γὰρ ὃ θέλω, ποιῶ ἀγαθὸν, ἀλλ' ὃ οὐ θέλω κακὸν, τοῦτο πράσσω. Εἰ δὲ ὃ οὐ θέλω ἐγὼ τοῦτο ποιῶ, οὐκ ἔτι ἐγὼ κατεργάζομαι αὐτὸ, ἀλλ' ἡ οἰκοῦσα ἐν ἐμοὶ ἁμαρτία.

Τὸ αὐτεξούσιον θέλει δεῖξαι, καὶ ὅτι ὁ ἄνθρωπος κύριος τῆς ἐπ' ἄμφω τοῦ τε ἀγαθοῦ καὶ κακοῦ ῥοπῆς. Φησὶν οὖν· Οὐκ οἰκεῖ ἐν ἐμοὶ τὸ ἀγαθὸν οὐκ ἀποκεκληρωμένον καὶ ἀνάγκῃ τινὶ παραμένον μοι ἔχω τὸ πράττειν τὰ ἀγαθὰ, ὥστε καὶ πρὸς βίαν ἀφέλκειν με τῶν κακῶν. Τοῦτο γὰρ οἴκησις, ἡ εἰς ἀεὶ διαμονὴ, καὶ οἷον ἐγκάθισις. « Ἐν τῇ σαρκί μου, » Τὴν ἀπὸ τῆς παραβάσεως εἰσοικισθεῖσαν λέγει· Οὕτως ὁ ἐν ἁγίοις Μεθόδιος, ἐν τῷ Περὶ ἀναστάσεως λόγῳ. « Τὸ γὰρ θέλειν παράκειταί μοι. » Τὸ θέλειν, φησὶν ἔστι μοι, οὐ ποιῶν δὲ, διὰ τὴν τῆς ἁμαρτίας συναρπαγήν. Καὶ γὰρ με συναρπάζει, ἐφ' ᾧ μὴ πρᾶξαι τὰ παρ' ἐμοῦ ἐπαινούμενα, ἀλλὰ τὰ ψεγόμενα. « Οὐ γὰρ ὃ θέλω ποιῶ ἀγαθόν. » Δείκνυσι τοσαύτην τὴν ἀπάτην τῆς ἁμαρτίας καὶ τὴν πειθὼ, ὅτι, φησὶ, Σπουδή μοι πρᾶξαι τὸ ἀγαθὸν, καὶ σπουδή μοι μὴ πρᾶξαί τι κακὸν, καὶ ὅμως ἔπεισιν ἡ ἐπιθυμία αἰχμαλωτίζουσά με καὶ πείθουσα τῶν δεδογμένων ὑπεριδεῖν καὶ ἐσπουδασμένων καὶ τὰ αὐτῆς πρᾶξαι. « Ἀλλ' ὃ οὐ θέλω κακόν. » Σχεδὸν γὰρ καὶ ἀβουλήτως πρὸς τὸ κακὸν συναρπάζομαι, ὡς εἶναι τὸ πᾶν τῶν τὴν ἁμαρτίαν ὑποτιθεμένων δαιμόνων. Μικρᾶς γὰρ χώρας ἐπιλαβόμενοι ἐκ τῆς ἡμῶν ῥαθυμίας, τὸ ὅλον ἀνατρέπουσιν. « Ἀλλ ἡ οἰκοῦσα ἐν ἐμοὶ ἁμαρτία. » Ἐπὶ μὲν τοῦ ἀγαθοῦ, οὐκ εἶπεν οἴκησιν, ἐπὶ δὲ τῆς ἁμαρτίας εἶπε. Λοιπὸν γὰρ ἐκ τοῦ ἀεὶ ἁμαρτάνειν, εἰς ἕξιν τινὰ τῆς ἁμαρτίας ἤλθομεν. Τὸ γὰρ ἄγαν ἔθος ἴσα φύσεως γίνεται.

Εὑρίσκω ἄρα τὸν νόμον τῷ θέλοντι ἐμοὶ ποιεῖν τὸ καλὸν, ὅτι ἐμοὶ τὸ κακὸν παράκειται. Συνή-

A novi quid operer. « Non enim quod volo, etc. » Non hoc dicit: Me etiam invitum cogit peccatum: sed ejus deceptionem vult ostendere, et quomodo sua dulcedine sensum corripiat, nam frequenter quod et damno et odi, in hoc corripior: « Si autem quod non volo hoc facio, consentio legi quod bona sit. » Non parvum refert legis encomium. Nam ipsum non velle peccatum, inquit, a legis doctrina habeo; quomodo ergo causa esset præceptor, qui videlicet quod bonum est docuit? Causa autem est is qui adeo mollis est, ut ob temporalem peccati delectationem hujusmodi faciat quorum idse etiam accusator est, et priusquam ageret et postquam peregit. « Sed quod habitat in me peccatum. » Et quomodo peccatum operatur illud? B Rei dulecdinem mihi objicit, atque ita me decipit, ne in his perseverem quæ judicavi ac optavi.

CAPUT XI.

De affectibus humanæ naturæ, quæ impossibilem reddunt conformitatem ad legem.

VII, 18-20. *Novi enim quod non habitet in me, hoc est in carne mea, bonum. Nam velle adjacet mihi, at ut faciam bonum non invenio. Non enim quod volo facio bonum, sed quod non volo malum hoc ago, Si autem quod non volo hoc facio. jam non ego operor illud, sed quod habitat in me peccatum.*

295 Arbitrii libertatem vult ostendere, quodque homo dominus sit potentiæ ad utrumque tam bonum quam malum. Ait ergo: Non habitat in me C bonum, non mihi sorte datum, aut necessitate quadam apud me permanens habeo, ut bona operer, ita ut etiam vi quadam illud abstraheret me a malis. Nam ea dicitur habitatio, perpetua videlicet permanentia ac veluti residentia, « In carne mea. » Eam dicit quæ a trangressione inhabitata est. Ita habet divus Methodius in libello de resurrectione. « Nam velle adjacet mihi. » Velle, inquit, est mihi, non tamen facio propter peccati correptionem; me enim corripit ne ea faciam quæ a me collaudantur, sed quæ vituperantur. « Non enim quod volo facio bonum. » Ostendit tantam esse peccati deceptionem ac suadelam, ut studium mihi, inquit, sit, ut faciam bonum, et studium mihi sit, ne operer malum: et tamen invadit me concupi- D scentia, meque ducit captivum, suadens ut ad mandata et res studiosas conniveam, ac ea quæ ipsius sunt operer. « Sed quod non volo malum. » Ferme vero invitus ad malum corripior, ut sit omne negotium adhortantium ad malum dæmonum. Illi namque parva occasione ex nostra segnitie apprehensa, totum subvertunt. « Sed quod habitat in me peccatum. » In bono quidem non dixit habitationem, in peccato vero dixit Siquidem ex hoc quod continue peccamus, in habitum quemdam peccati venimus; vehemens enim consuetudo æqualis naturæ efficitur.

VII, 21-23. *Invenio igitur legem volenti mihi facere bonum, quod mihi malum adjaceat. Oblector*

enim lege Dei secundum internum hominem : sed video aliam legem in membris meis, repugnantem legi mentis meæ : et captivum me ducentem lege peccati, quæ est in membris meis.

Obscurum est quod in litteræ contextu dicit. Est autem hujusmodi. Laudo, inquit, legem secundum conscientiam, et illam invenio legem quæ exhortationem mihi præbeat ubi bonum agere elegerim. Quid igitur inde consequitur? Malum, inquit, operor, quia mihi malum adjacet ; id est, assidue urget. Itaque neque mihi bonum operari volenti sufficiens est lex ut auxilietur ; nihil enim aliud potest lex quam adhortari. Igitur **296** dimittenda est (nam id quod a Paulo instituitur), veniendumque ad Christum, qui non modo adhortatur, verum etiam tollit quod prius perpetratum erat peccatum per baptisma, et ad hæc salvat et auxiliatur. — *Præterea et alio modo.* Ex his, inquit, quæ dixi, et ex his quæ consideravi, hoc mihi tandem concluditur : quidnam quod lex sit ? lex quidem ad bonum volenti mihi facere bonum idque solum tribuit Nam malum reperio quod similiter mihi adjaceat, et nihil ex lege melior effectus sum, nisi etiam nocumentum magis susceperim : quia adjacere mihi et veluti vicinum esse mihi malum, præbuit ansam mali. Lex itaque solum fuit mihi ad bonum, aliudque nihil contulit. Unde illud manifestatur? Quia malum mihi eodem modo adjacet. — *Vel ita* : Invenio igitur legem bonam, ut addatur Bonam, et in hyperbato et a communi sensu positum. Invenio, inquit, legem bonam mihi volenti facere bonum. Cur ergo non facis illud ? Quia malum mihi adjacet. Bonum itaque legis in sola legis latione est : neque enim liberare etiam valet a malo et salvum facere, ideoque dimittenda est et ad Christum accedendum. — *Vel ita potius* Invenio igitur legem, hoc est, intellexi et deprehendi vim et naturam legis, exacte de ea comperi quod nihil potuerit. Unde hoc manifestum est ? Quia volenti mihi facere bonum, nihil fert auxilii, sed similiter malum adjacet, inefficax est mihi ad agendum quod cupio. In hoc ergo diligenter de lege comperi quantum possit, quæve sit ejus natura : quin in me volente bonum operari invenio adjacere malum, neque ab ea ejectum est a me. Et item quæ a Paulo dicentur in sequentibus, possent duarum, prædictarum explicationum esse confirmativa, utraque seutentia locum habente, et litteræ consequentiam nullo impedimento servante. Possibile est autem autem et hoc modo propius ad verba intelligi. Invenio igitur quod volenti mihi facere bonum secundum legem adjaceat malum. Etenim qui juxta Evangelium volunt facere bonum, non inveniunt adjacere sibi malum Per baptismum enim ejectum et expulsum est. Itaque oportet per baptismum ad Christum accedere relicta lege. Poteris hoc quoque modo non immerito interpretari.

297 Comperio legem veluti auxiliarem, magis

δομαι γὰρ τῷ νόμῳ τοῦ Θεοῦ κατὰ τὸν ἔσω ἄνθρωπον· βλέπω δὲ ἕτερον νόμον ἐν τοῖς μέλεσί μου ἀντιστρατευόμενον τῷ νόμῳ τοῦ νοός μου, καὶ αἰχμαλωτίζοντά με τῷ νόμῳ τῆς ἁμαρτίας, τῷ ὄντι ἐν τοῖς μέλεσί μου.

Ἀσαφὲς τὸ εἰρημένον ἐν τῇ τάξει. Ἔστι δέ. Ἐπαινῶ τὸν νόμον, φησὶ, κατὰ τὸ συνειδὸς, καὶ αὐτὸν δὲ εὑρίσκω τὸν νόμον ἐμοὶ τὸ καλὸν ποιεῖν προῃρημένῳ προτροπὴν παρέχοντα. Τί οὖν μετὰ τοῦτο ; Τὸ κακὸν πράσσω, φησὶν, ὅτι ἐμοὶ τὸ κακὸν παράκειται. Τουτέστιν ὅτι ἐκμελῶς ἔγκειται. Ὥστε οὐδὲ βουλομένῳ μοι τὸ καλὸν πρᾶξαι, ἱκανός ἐστιν ὁ νόμος βοηθῆσαι· πλὴν γὰρ τοῦ προτρέψασθαι οὐδὲν ἰσχύει. Τοιγαροῦν ἀφετέον τὸν νόμον (τοῦτο γὰρ τὸ κατασκευαζόμενον αὐτῷ), καὶ προσελευστέον τῷ Χριστῷ, ὃς οὐ προτρέπεται μόνον, ἀλλὰ καὶ ἀναιρεῖ τὴν προγενομένην ἁμαρτίαν διὰ τοῦ βαπτίσματος, καὶ μετὰ τοῦτο σώζει καὶ βοηθεῖ. — Ἄλλως· Ἐξ ὧν εἶπον, φησὶ, καὶ ἐξ ὧν ἐσκόπησα, τοῦτό μοι συμπεραίνεται καὶ τοῦτο εὑρίσκω. Ποῖον ; Τὸ εἶναι τὸν νόμον, νόμον μὲν εἰς τὸ καλὸν τῷ θέλοντι ἐμοὶ ποιεῖν τὸ καλὸν, τοῦτο μόνον χαριζόμενον. Τὸ γὰρ κακὸν εὑρίσκω, ὅτι ὁμοίως ἐμοὶ παράκειται, καὶ οὐδὲν ἐβελτιώθην ἐκ τοῦ νόμου, εἰ μὴ καὶ βλάβην μᾶλλον ἐδεξάμην, ὅτι παρακεῖσθαί μοι, καὶ οἷον ἐγγίζειν μοι, τὸ κακὸν παρέσχεν ἀφορμήν. Ὁ νόμος οὖν μόνον, φησὶν, ἐγένετό μοι εἰς τὸ καλὸν, ἄλλο δὲ οὐδέν. Πόθεν δῆλον ; Ὅτι τὸ κακόν μοι ὡσαύτως παράκειται. Ἢ καὶ οὕτως Εὑρίσκω ἄρα τὸν νόμον καλὸν ἵν' ᾖ τὸ, « Καλὸν, » καὶ ἐν ὑπερβάτῳ, καὶ ἀπὸ κοινοῦ κείμενον. Εὑρίσκω, φησὶ, τὸν νόμον καλὸν ἐμοὶ τῷ θέλοντι ποιεῖν τὸ καλόν. Τί οὖν οὐ πράττεις αὐτό ; Ὅτι τὸ κακόν μοι παράκειται. Ὥστε τὸ καλὸν τοῦ νόμου, ἐν τῷ μόνον νομοθετεῖν, ἀλλ' οὐχὶ καὶ ῥύεσθαι τοῦ κακοῦ καὶ σώζειν ἰσχύει. Διὸ ἀφεκτέον αὐτοῦ, καὶ προσιτέον Χριστῷ. Ἢ μᾶλλον οὕτως· Εὑρίσκω ἄρα τὸν νόμον, τουτέστι, Κατενόησα καὶ κατελαβόμην τὴν ἰσχὺν καὶ τὴν φύσιν τοῦ νόμου. Ἐξεῦρον αὐτὸν ἀκριβῶς, ὅτι οὐδέν μοι βοηθῆσαι ἴσχυσε Πόθεν δῆλον ; Ὅτι θέλοντί μοι ποιεῖν τὸ καλὸν οὐδὲν ἐπικουρεῖ, ἀλλ' ὁμοίως τὸ κακὸν παράκειται, ἄπρακτόν μοι τὸ θέλειν ποιῶν. Ἐν τούτῳ οὖν εὗρον ἀκριβῶς τὸν νόμον ὅσον ἰσχύει, καὶ τίς ἐστιν ἡ φύσις αὐτοῦ, ἐν τῷ ἐν ἐμοὶ τῷ θέλοντι ποιεῖν τὸ καλὸν εὑρίσκειν, ὅτι τὸ κακὸν παράκειται, καὶ οὐκ ἀπελήλαται ὑπ' αὐτοῦ ἐξ ἐμοῦ. Καὶ εἴη ἂν καὶ τὰ ἐφεξῆς ῥηθησόμενα Παύλῳ, τῶν προειρημένων δύο διαλήψεων κατασκευαστικὰ, ἑκατέρας ἐγχωρούσης διανοίας, καὶ τὴν ἀκολουθίαν ἀπαραπόδιστον διασωζούσης. Δυνατὸν δὲ καὶ οὕτως ἐγγύτερον τῆς λέξεως ἐκλαβεῖν. Εὑρίσκω ἄρα τῷ θέλοντι ἐμοὶ ποιεῖν τὸ καλὸν κατὰ τὸν νόμον, ὅτι ἐμοὶ τὸ κακὸν παράκειται. Καὶ γὰρ οἱ κατὰ τὸ Εὐαγγέλιον θέλοντες ποιεῖν τὸ καλὸν, οὐχ εὑρίσκουσιν ὅτι παράκειται αὐτοῖς τὸ κακόν. Διὰ τοῦ βαπτίσματος γὰρ ἐξώσθη καὶ ἀπελήλαται. Ὥστε δεῖ Χριστῷ διὰ τοῦ βαπτίσματος προσελθεῖν, καταλιπόντας τὸν νόμον. Ἐκλάβοις δ' ἂν καὶ οὕτως οὐκ ἀπεικότως·

Εὑρίσκω τὸν νόμον οἷον σύμμαχον μᾶλλον δὲ

συμφωνοῦντα, τῷ θέλοντι ἐμοὶ τὸ καλόν. Καὶ τίς χρεία συμφωνίας ἢ συμμαχίας; Πολλή, φησί. « Διότι ἐμοὶ τὸ κακὸν παράκειται, » καὶ ἀντιστρατεύεται, καὶ πολεμεῖ, καὶ ἑξῆς. Αὐτὸ οὖν τοῦτο πλατύνει καὶ διασαφεῖ, πῶς συμφωνεῖ ὁ νόμος, πῶς ἐπιτίθεται τὸ κακόν. « Συνήδομαι γὰρ τῷ νόμῳ τοῦ Θεοῦ. » Ὥστε κατὰ τοῦτο συμφωνεῖ μοι, καὶ τρόπον τινὰ συμμαχεῖ, εἰ καὶ ἀσθενῶς ἔχει βοηθῆσαι. Ἀντιστρατευομένου γὰρ τοῦ ἑτέρου νόμου, ἤτοι τοῦ τῆς ἁμαρτίας, οὐχ ὑφίσταται καὶ ἐπικουρεῖ, καίτοι θέλοντι αὐτὸν, καὶ ἡδομένῳ αὐτῷ, ἀλλὰ ἀφίσταται καταλιμπάνων, καὶ μὴ δυναμένου ἑαυτῷ ἀρκέσαι, αἰχμάλωτος γίνομαι. Εἴη δ' ἂν, εἰ συνταχθείη οὕτως, τῶν εἰρημένων σαφέστερον· Εὑρίσκω ἄρα τῷ θέλοντι ἐμοὶ τὸ καλὸν, ἤτοι τὸν νόμον (ὅτι ἐμοὶ τὸ κακὸν παράκειται), τῷ θέλοντι ἐμοὶ ποιεῖν τὸ καλὸν, οἷον προτροπὴν καὶ συμβουλὴν παρέχοντα, « Βλέπω δὲ ἕτερον νόμον. » Τέσσαρές εἰσιν ἐνταῦθα νόμοι, περὶ ὧν διαλαμβάνει· Εἷς μὲν ὁ νόμος τοῦ Θεοῦ, περὶ οὗ φησι· « Συνήδομαι γὰρ τῷ νόμῳ τοῦ Θεοῦ. » δεύτερος δὲ ὁ ἀντιστρατευόμενος· τρίτος, περὶ οὗ φησι· « Τῷ νόμῳ τοῦ νοός μου. » Τέταρτος περὶ οὗ λέγει, « Τῷ νόμῳ τῆς ἁμαρτίας, τῷ ὄντι ἐν τοῖς μέλεσί μου. » Τούτων ὁ πρῶτος, τὸ εὐαγγελικόν ἐστι παίδευμα, ἔξωθεν διὰ τοῦ κηρύγματος εἰσιὸν καὶ ῥυθμίζον τὴν ψυχήν. Ὁ δεύτερος ὁ ἀντιστρατευόμενος, καὶ οὗτος τῶν ἔξωθέν ἐστιν ἐπεισιόντων κατ' ἐνέργειαν τοῦ Πονηροῦ διὰ τῶν λογισμῶν, καὶ τὴν ψυχὴν αἰχμαλωτίζων. Τρίτος, ὃν φησι νόμον νοός. Οὗτός ἐστιν ὁ τῇ φύσει ἡμῶν ἐγκατασπαρεὶς παρὰ τοῦ Δημιουργοῦ, ἐπὶ τὰ τῷ Θεῷ φίλα παροτρύνων. Ὁ τέταρτος, ὁ τῆς ἁμαρτίας νόμος. Οὗτός ἐστιν ὁ φιλαμαρτήμων, ὃς διὰ τῆς πρὸς τὸ κακὸν συνηθείας, ἐνεσκίῤῥωσεν ἡμῖν τὰς ἁμαρτίας. Ὅρα οὖν πῶς ἐκ διαμέτρου ἐναντίοις περιεστοιχίσμεθα νόμοις. Οἱ μὲν γὰρ δύο, ἔξωθεν ἡμῖν ἐπεισρέουσιν, ὁ μὲν πρὸς ἀγαθοεργίαν προσκαλούμενος, τουτέστιν ὁ εὐαγγελικὸς, ὁ δὲ πρὸς κακίαν παρακαλῶν, ὁ ἀντιστρατευόμενος τοῦ Πονηροῦ νόμος. Οἱ δὲ λοιποὶ δύο, ἔνδον εἰσὶ καὶ τὴν ψυχὴν συνέχουσιν, ὁ μὲν τοῦ νοὸς, παρὰ τοῦ Δημιουργοῦ ἡμῖν ἐγκατεσπαρμένος καὶ ὁδηγῶν πρὸς τὰ κρείττονα. Ὁ δὲ τέταρτος, ὁ καὶ νόμος ἁμαρτίας, διὰ τὴν πρὸς τὸ κακὸν ἕξιν ἐνσκιῤῥωθεὶς ἐν ἡμῖν. Διὸ πρόσχες πῶς ἀκριβῶς εἶπε· « Βλέπω δὲ, φησὶν, ἕτερον νόμον ἀντιστρατευόμενον τῷ νόμῳ τοῦ νοός μου, » τούτῳ δὴ τῷ ἐμφύτῳ πρὸς τὰ καλὰ, « καὶ αἰχμαλωτίζοντά με τῷ νόμῳ τῆς ἁμαρτίας, τῷ ὄντι ἐν τοῖς μέλεσί μου. » Ὡς εἰ ἔλεγεν· Ἔξωθεν εἰσπνέων συγκινεῖ, καὶ ἐρεθίζει πάντα τὸν ἐν ἐμοὶ ἀποκείμενον κονιορτὸν καὶ βόρβορον, ὃν ἡ πρὸς ἁμαρτίαν μοι ἕξις ἐνεσπίλωσε καὶ ἐνέκαυσεν. — Καὶ ἄλλως. Τρεῖς εἰσι νόμοι. Ὁ γραπτὸς, ὃν νόμον λέγει Θεοῦ· δεύτερος ὁ ἔμφυτος, ὃν λέγει νόμον νοός· τρίτος, ὁ διὰ τῆς ἁμαρτίας ἐν τοῖς μέλεσιν ἡμῶν ἰσχύσας, ὃν καὶ ἀντιστρατευόμενον λέγει, καὶ ἐν τοῖς μέλεσιν ἔχειν τὴν ἰσχὺν τοῦ ἀντιστρατεύεσθαι. Νόμον δὲ τοῦτον, ὡς ἰσχύοντα, καὶ ἔχοντα τοὺς πειθομένους αὐτῷ φησιν. Εἶτα οὗτος ὁ νόμος, φησὶν, ὁ ἀπὸ τῆς ἁμαρτίας ἐν τοῖς μέλεσιν ἡμῶν ἐπεισελθὼν, ὁ ἀντιστρατευόμενος, αἰχμαλωτί-

autem mihi conformem volenti mihi facere bonum. Et quæ utilitas conformitatis vel auxilii? Multa, inquit; « Nam malum mihi adjacet » et repugnat ac præliatur. etc. Hoc ipsum dilatat, et planum facit quomodo conformis sit lex, quomodo malum immineat. « Oblector enim lege Dei. » Itaque secundum hoc conformis est mihi, et quodammodo auxiliatur, quanquam imbecile ferat auxilium. Nam repugnante altera lege puta peccato, non sustinet nec auxiliatur, licet ipsam velim, eaque oblecter, sed me relicto abscedit: cumque ex meipso sufficienter resistere nequeam, captivus fio. Planius autem esset si his quæ dicta sunt ita conjungeretur. Invenio igitur volenti mihi bonum sive legem, quod malum mihi adjaceat volenti facere bonum, tanquam adhortationem ac consilium præbens. » Sed video aliam legem, etc. » Quatuor sunt hic leges de quibus asserit: una quidem lex Dei de qua ait: « Oblector enim lege Dei; » secunda vero repugnans, tertia de qua dicit: « Legi mentis meæ; quarta de qua ait: « Lege peccati quæ est in membris meis. » Harum prima est doctrina evangelica, forinsecus per prædicationem ingrediens, animamque componens. Secunda est huic repugnans: et hæc ab externis est, quæ juxta maligni illius operationem per cogitationes subingreditur, animamque ducit captivam. Tertia quam dicit legem mentis: hæc est quæ per naturam in nobis a Creatore disseminata est, ad ea impellens quæ Deo amica sunt. Quarta lex est peccati: hæc est peccati amatrix, quæ diuturna ad malum assuefactione, peccata in nobis obduravit. Vide ergo quomodo contrariis ex diametro cingamur legibus. Siquidem duæ extrinsecus nobis subinfluunt: hæc quidem ad boni operationem nos provocans, puta evangelica; ista vero ad malum adhortans, nempe repugnans illius maligni lex. Reliquæ duæ intus sunt animamque continent: lex quidem mentis a Creatore in nobis disseminata, et ad meliora deducens Quarta vero, quæ et lex peccati propter habitum ad malum in nobis obdurata. Idcirco attende quanta cum diligentia dixerit: « Video **298** aliam legem repugnantem legi mentis meæ. » Huic, inquam, ad honesta insitæ. « Et captivum me ducentem lege peccati, quæ est in membris meis. » Ac si diceret: Extrinsecus inspirans commovet, et irritat omnem repositum in me pulverem ac lutum quo habitus ad peccatum me contaminavit et inussit. — *Alio quoque modo*. Tres sunt leges: scripta quam Dei legem dicit; secunda insita, quam vocat legem mentis; tertia quæ per peccatum vires in membris nostris accepit, quam dicit repugnantem, et in membris nostris vim habere repugnandi: hanc autem dicit legem eo quod fortis sit et habeat qui sibi pareant. Denique hæc, inquit, lex a peccato in membra nostra ingressa, repugnando ducit me captivum. Sed quomodo? Siquidem quia repugnantiam dixit, ne existimes quod juste captivum ducit et lege belli, subjungit et ait: « Lege

peccati ; » non juste, inquit ; absit ! Quomodo enim justum esset alienum servum et creaturam in suam jurisdictionem ducere ? Quo ergo pacto ? Lege peccati, id est, secundum peccati proprietatem captivum me ducit juxta propriam illius consuetudinem, ex impudentia, ex multa crudelitate, ex dolo, ex insidiis : non aperto marte, sed fallendo ac corripiendo. Deinde ne quis dicat : Universum itaque negotium illius est quod captivus effectus sim, si et me captivum ducit, et suo more captivum me tenet insidiis appetens et clam invadens, addit : In membris meis. » Ac si diceret : Quia in his eam collocasse meum est, id quoque mihi imputabitur quod ex eo consequitur. Ita divus Methodius in libello *De resurrectione*. Etenim lex Dei evangelica movet et excitat ea quæ a Creatore in nobis sunt insita ac disseminata ad boni operationem semina. Nam quæque earum legum quæ externe subingrediuntur, quoad suum est ac conforme his quæ in nobis sunt legibus movendo ac excitando : aut ad pie agendum aut impie, nos adhortatur. « Secundum internum hominem. » Internum hominem vocat mentem sive animam. Ait ergo : Non vult mens operari quæ lex illa dicit, ipso tamen peccati tempore per peccatum corripior. Nam hoc dicit aliam legem, quod proprium quiddam et præter legem jubeat.

299 Hæc itaque lex sive peccatum decipit me per eam quæ in membris nostris et in nobis ipsis reposita est concupiscentiam, et me captum ducit. Siquidem peccatum convertit ad ea quæ non conveniunt inexsistens in nobis utile desiderium, et nobis ipsis tanquam munitionibus utitur adversus nosmetipsos « Et captivum me ducentem. » Pulchre dicit « captivum me ducentem : » nam pugna mota inter peccatum legisque præcepta, videlicet cogitatione peccato contradicente, discedit cum victoria peccatum, misero homine in captivum assumpto. « Lege peccati. » Legem peccati periphrastice vocat peccatum. « Quæ est in membris meis. » Quæ per mea membra pugnat adversum me. Id autem non est corporis condemnatio. Non enim si regis domum occupet tyrannus, continuo domus in causa est.

VII, 24, 25. « Miser ego homo : quis me eripiet ex « corpore mortis hujus ? Gratias ago Deo meo, per « Jesum Christum Dominum nostrum. Itaque idem « ego mente quidem servio legi Dei, carne autem legi « peccati »

Quis me eripiet ex corporalibus meis actionibus spiritualem mortem inducentibus ? Vel : Quis me eripiet ne corripiar a concupiscentiis quæ in corpore sunt, quæque mors nobis sunt ? Quis nempe alius præter Christum ? Nam id tacite significat. « Gratias ago Deo, quis me eripuit per Dominum nostrum Jesum Christum. » Neque enim lex liberat, neque mea voluntas licet summe laborans. « Gratias ago Deo. » Quia ipse, inquit, me eripuit per mortem Filii sui. « Mente quidem servio legi

A ζει με. Ἀλλὰ πῶς ; Ἐπειδὴ γὰρ ἀντιστρατείαν εἶπεν, ἵνα μὴ νομίσῃς ὅτι δικαίως αἰχμαλωτίζει καὶ νόμῳ πολέμου, ἐπάγει καί φησι· « Νόμῳ ἁμαρτίας, » οὐ δικαίως, φησί. Μὴ γένοιτο Ποῖον γὰρ δίκαιον, τὸν ἀλλότριον δοῦλον καὶ ποίημα ὑφ' ἑαυτῇ ποιεῖν Ἀλλὰ πῶς ; Νόμῳ ἁμαρτίας. Τουτέστι, Κατὰ τὸ ἰδίωμα τῆς ἁμαρτίας με αἰχμαλωτίζει, κατὰ τὸ οἰκεῖον ἔθος αὐτῆς, ἐξ ἀναισχυντίας, ἐκ πολλῆς ἰαμότητος, ἐξ ἐπιβουλῆς, ἐξ ἐνέδρας, οὐκ ἐκ τοῦ φανεροῦ, ἀλλ' ἀπατῶσα καὶ συναρπάζουσα. Εἶτα ἵνα μή τις εἴπῃ· Οὐκοῦν τὸ ὅλον ἐκείνης ἐστὶ τὸ αἰχμαλωτισθῆναί με, εἴπερ καὶ αἰχμαλωτίζει με, καὶ τῷ οἰκείῳ ἔθει με αἰχμαλωτίζει, ἐνεδρεύουσα καὶ κρυφίως ἐπιτιθεμένη, προστίθησιν, « Ἐν τοῖς μέλεσί μου. » Οἷον, ὅτι Τὸ, ἐγκαθιδρῦσαι αὐτὴν ἐν τούτοις, ἐμόν ἐστι, καὶ B ἑξῆς. Οὕτως ὁ ἐν ἁγίοις Μεθόδιος ἐν τῷ Περὶ ἀναστάσεως λόγῳ. Καὶ γὰρ ὁ νόμος τοῦ Θεοῦ ὁ εὐαγγελικὸς, κινεῖ καὶ ἐρεθίζει τὰ ἐν ἡμῖν ἔμφυτα καὶ ἐγκατεσπαρμένα παρὰ τοῦ Δημιουργοῦ πρὸς ἀγαθοεργίαν σπέρματα. Ἕκαστος γὰρ τῶν ἔξωθεν ἐπεισιόντων, τὸν οἰκεῖον καὶ κατάλληλον τῶν ἔνδον καὶ ἐν ἡμῖν ὄντων νόμων, κινῶν καὶ διερεθίζων, ἢ εὐσεβεῖν ἢ ἀσεβεῖν ἡμᾶς προτρέπεται. « Κατὰ τὸν ἔσω ἄνθρωπον, » τὸν νοῦν ἤτοι τὴν ψυχὴν καλεῖ. Φησὶν οὖν, ὅτι Οὐ θέλει ὁ νοῦς πράττειν ἅπερ ὁ νόμος λέγει, ἀλλ' ἐν αὐτῷ, φησὶ, τῷ καιρῷ τῆς ἁμαρτίας, διὰ τῆς ἁμαρτίας συναρπάζομαι. Ταύτην γὰρ φησιν ἕτερον νόμον, διὰ τὸ ἴδιόν τινα καὶ ἔξω τοῦ νόμου ἐπιτάσσειν.

Οὗτος τοιγαροῦν ὁ νόμος, ἤτοι ἡ ἁμαρτία, ἀπατᾷ με διὰ τῆς ἐν τοῖς μέλεσιν ἡμῶν καὶ ἐν ἡμῖν αὐτοῖς ἐγκειμένης ἐπιθυμίας, καὶ αἰχμαλωτίζει με. Τὴν γὰρ C ἐν ἡμῖν πρὸς τὸ συμφέρον ἐνοῦσαν ἐπιθυμίαν, εἰς τὰ ἀσύμφορα τρέψασα ἡ ἁμαρτία, ἡμῖν αὐτοῖς χρῆται καθ' ἡμῶν ἐπιτειχίσμασι. — [ΟΙΚΟΥΜΕΝΙΟΥ.] « Καὶ αἰχμαλωτίζοντά με· » Καλῶς εἶπεν, « Αἰχμαλωτίζοντά με. » Μάχης γὰρ κινουμένης μεταξὺ τῆς ἁμαρτίας καὶ τῶν τοῦ νόμου ἐπιταγμάτων, ἤγουν τοῦ ἀντιλέγοντος λογισμοῦ τῇ ἁμαρτίᾳ, ἄπεισι νικήσασα ἡ ἁμαρτία, αἰχμάλωτον λαβοῦσα τὸν ταλαίπωρον ἄνθρωπον. » Τῷ νόμῳ τῆς ἁμαρτίας. » Νόμον ἁμαρτίας, περιφραστικῶς τὴν ἁμαρτίαν καλεῖ. « Τῷ ὄντι ἐν τοῖς μέλεσί μου. » Τῷ διὰ τῶν μελῶν μου, φησὶ, πολεμοῦντί μοι. Τοῦτο δὲ οὐ κατάγνωσις τοῦ σώματος. Οὐ γὰρ εἰ βασιλέως οἰκίαν τύραννος καταλάβοι, ἤδη τῆς οἰκίας ἡ αἰτία.

Ταλαίπωρος ἐγὼ ἄνθρωπος· τίς με ῥύσεται ἐκ τοῦ σώματος τοῦ θανάτου τούτου ; Εὐχαριστῶ τῷ D Θεῷ μου διὰ Ἰησοῦ Χριστοῦ τοῦ Κυρίου ἡμῶν. Ἄρα οὖν αὐτὸς ἐγὼ τῷ μὲν νοὶ δουλεύω νόμῳ Θεοῦ, τῇ δὲ σαρκὶ, νόμῳ ἁμαρτίας.

Τίς με ῥύσεται, φησὶν, ἐκ τῶν σωματικῶν μου πράξεων, τῶν τὸν νοητὸν ἐπαγουσῶν θάνατον ; Ἢ, Τίς με ῥύσεται ἀπὸ τοῦ μὴ συναρπάζεσθαι ὑπὸ τῶν ἐν τῷ σώματι ἐπιθυμιῶν, αἳ θάνατός εἰσιν ἡμῖν ; Τίς μὲν οὖν ἄλλος ἢ ὁ Χριστός ; Τοῦτο γὰρ ἠρέμα ἐμφαίνει. « Εὐχαριστῶ τῷ Θεῷ ὅστις με ἐῤῥύσατο διὰ τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ. » Οὔτε γὰρ ὁ νόμος ῥύεται. οὔτε ἡ ἐμὴ προαίρεσις σπουδάζουσα. « Εὐχαριστῶ Θεῷ. » Ὅτι αὐτός με, φησὶν, ἐῤῥύσατο διὰ τοῦ θανάτου τοῦ Υἱοῦ αὐτοῦ. « Τῷ μὲν νοΐ

δουλεύω νόμῳ Θεοῦ. » Ὅσον, φησὶν, ἧκεν εἰς τὴν προαίρεσιν τὴν ἐμὴν, ὃ ἔλεγεν ἄνω. « Συνήδομαι γὰρ κατὰ τὸν ἔσω ἄνθρωπον τῷ νόμῳ τοῦ Θεοῦ. » — « Τῇ δὲ σαρκὶ νόμῳ ἁμαρτίας » Ἡ γὰρ ἁμαρτία διὰ τῆς σαρκὸς, καὶ τῶν αὐτῆς ἐπιθυμιῶν, τὰ ἑαυτῆς ἐνεργεῖ.

Οὐδὲν ἄρα νῦν κατάκριμα τοῖς ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ, μὴ κατὰ σάρκα περιπατοῦσιν, ἀλλὰ κατὰ πνεῦμα. Ὁ γὰρ νόμος τοῦ πνεύματος τῆς ζωῆς ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ, ἠλευθέρωσέ με ἀπὸ τοῦ νόμου τῆς ἁμαρτίας καὶ τοῦ θανάτου.

Ὁ μὲν νόμος οὕτως, φησὶν, ὁ δέ γε Χριστὸς οὐ μόνον τῶν προγενομένων ἀπήλλαξεν ἁμαρτιῶν, ἀλλὰ καὶ πρὸς τὸ μέλλον ἀχειρώτους ἐποίησε. Τοῦτο γὰρ δηλοῖ τὸ, « Οὐδὲν ἄρα νῦν κατάκριμα, » οἷον, οὐδὲ μία διὰ ἁμαρτίαν καταδίκη, τοῖς ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ μὴ κατὰ σάρκα περιπατοῦσιν. Τί οὖν; Οὐδὲ μία καταδίκη οὐδὲ ἁμαρτίαν νῦν; Ἀσφαλίζεται αὐτό; « Οὐχὶ, » φησὶν, ἀλλ' ἐκείνοις, ὅσοι μὴ ἑκόντες σαρκικὴν ζῶσι ζωήν. Εἰ γὰρ μόνον προέλοιντο πνευματικῶς ζῆν, οὐχ ἁμαρτήσονται. Ἐπὶ δέ γε τοῦ νόμου, οὐδὲ ὁ βουλόμενον ζῆν ὀρθῶς, ἴσχυε, μηδενὸς βοηθοῦντος, μηδὲ συνεπισχύοντος. « Τοῖς ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ. » Οἷον, τοῖς οὖσιν ἐν τῇ Χριστοῦ πίστει, ἑλομένοις πνευματικὴν ζωήν « Ὁ γὰρ νόμος τοῦ Πνεύματος τῆς ζωῆς. » Ὥσπερ νόμον ἁμαρτίας τὴν ἁμαρτίαν φησὶν, οὕτως καὶ νόμον Πνεύματος τὸ Πνεῦμα, ὅπερ, φησὶν, ἐστὶ ζωῆς χορηγὸν καὶ δοτικόν. Τοῦτο τοιγαροῦν τὸ Πνεῦμα διὰ Ἰησοῦ Χριστοῦ (αὐτὸς γὰρ ἡμῖν αἴτιος τῆς δωρεᾶς τοῦ Πνεύματος, ὁ λύσας τὴν ἁμαρτίαν, καὶ ἐπισπασάμενος καθὸ ἐστιν ἄνθρωπος τὸ Πνεῦμα, καὶ ἡμῖν μεταδούς)· τοῦτο τοιγαροῦν τὸ Πνεῦμα ἠλευθέρωσέ με ἀπό τε τῆς ἁμαρτίας καὶ τοῦ ἐντεῦθεν θανάτου, ὁδηγοῦν πρὸς τὰ βελτίω. Νόμος Πνεύματος τοῦ ζωοποιοῦντος, ἤγουν τοῦ ζωοποιοῦ Πνεύματος, νόμου ἁμαρτίας τῆς θανατούσης, ἤγουν τῆς θανατοποιοῦ ἁμαρτίας.

ΚΕΦΑΛ. ΙΒ'.

Περὶ ἀποδόσεως τῶν φυσικῶν παθημάτων, διὰ τῆς πρὸς τὸ Πνεῦμα συμφωνίας.

Τὸ γὰρ ἀδύνατον τοῦ νόμου ἐν ᾧ ἠσθένει διὰ τῆς σαρκὸς, ὁ Θεὸς τὸν ἑαυτοῦ Υἱὸν πέμψας ἐν ὁμοιώματι σαρκὸς ἁμαρτίας, καὶ περὶ ἁμαρτίας κατέκρινε τὴν ἁμαρτίαν ἐν τῇ σαρκί. Ἵνα τὸ δικαίωμα τοῦ νόμου πληρωθῇ ἐν ἡμῖν, τοῖς μὴ κατὰ σάρκα περιπατοῦσιν, ἀλλὰ κατὰ Πνεῦμα.

Ὁρᾷς ὅτι οὐ τοῦ νόμου καταψηφίζεται; οὐ γὰρ εἶπε, Τὸ πονηρὸν τοῦ νόμου, ἐν ᾧ ἐκακούργει, ἀλλὰ, « Τὸ ἀδύνατον, καὶ ἐν ᾧ ἠσθένει, » ὡς [εἰ] εἶπεν, Ἤθελε σῶσαι, ἀλλ' οὐκ ἴσχυεν. « Ἐν ᾧ, φησὶν, ἠσθένει. » Ἐπειδὴ ἠσθένει διὰ τῆς σαρκὸς, τουτέστι, τοῦ φρονήματος αὐτῆς· οὐ γὰρ τὴν σάρκα διαβάλλει « Ὁ Θεὸς τὸν ἑαυτοῦ Υἱὸν πέμψας. » Ἄνω εἰπὼν τὸ Πνεῦμα ἠλευθερωκέναι, νῦν τὸν Υἱὸν λέγει. Κοινῇ γὰρ εὐδοκίᾳ τῆς ἁγίας Τριάδος σεσώσμεθα. « Ἐν ὁμοιώματι σαρκὸς ἁμαρτίας. » Τὸ, « Ἐν ὁμοιώματι, » οὐ πρὸς τὸ, « σαρκὸς, » ὁρᾷ, ἀλλὰ πρὸς τὸ, « σαρκὸς ἁμαρτίας. » Οὐ γὰρ ἄλλην παρὰ τὴν ἡμῶν ἥνωσιν ἑαυτῷ· ἄπαγε! ἀλλ' οὐχ ἁμαρτωλὴν, ἀλλ' ἀναμάρτητον,

A Dei. » Quantum ad meam attinet voluntatem : quod in superioribus dicebat : « Oblector enim secundum internum hominem, lege Dei » — « Carne autem legi peccati. » Nam peccatum per carnem et illius cupiditates quæ sua sunt operatur.

VIII, 1. 2. *Nulla igitur nunc est condemnatio his qui sunt in Christo Jesu, qui non juxta carnem ambulant, sed juxta spiritum. Nam lex spiritus vitæ quæ est per Christum Jesum, liberum me reddidit a lege peccati et mortis.*

300 Ita quidem lex, inquit : Christus vero non modo a prioribus liberavit peccatis, verum etiam in futurum reddidit inexpugnabiles. Nam hoc significat : « Nulla igitur nunc est condemnatio, »
B id est ne ulla quidem propter peccatum est condemnatio his, qui sunt in Christo Jesu, qui non juxta carnem ambulant. Quid ergo? An nulla condemnatio nunc est neque peccatum? An securos de hoc reddit? « Non. » inquit ; sed illis loquitur, quicunque non sponte carnali vita vivunt. Nam si spiritualiter tantum vivere eligant, non peccabunt. Sub lege vero nec si voluisset quis, recte vivere poterat, nullo auxilium ferente neque confortante. « His qui sunt in Christo Jesu. » Ac si dicat : Qui sunt in Christi fide, qui vitam eligunt spiritualem. « Nam lex spiritus vitæ. » Sicut legem peccati dicit peccatum, ita et legem Spiritus dicit Spiritum: qui vitæ dux est ac dator. Hic itaque Spiritus per Christum Jesum (nam nobis etiam hic est causa
C doni Spiritus qui peccatum solvit, et secundum quod homo est, Spiritum attraxit nobisque tradidit); hic, inquam, Spiritus liberum me reddidit tum a peccato tum a morte, quæ inde sequebatur, ad meliora deducens, lex Spiritus vivificantis sive vivificus spiritus, a lege peccati mortificantis, sive a mortifero peccato.

CAPUT XII.

De permutatione naturalium affectuum per conformitatem ad Spiritum.

VIII. 3, 4 *Etenim quod impossibile erat legi ea parte qua imbecillis erat per carnem, Deus proprio Filio misso in similitudine carnis peccati præstitit, et pro peccato condemnavit peccatum per carnem. Ut justificatio legis impleretur in nobis, qui non secundum carnem ambulamus, sed secundum Spiritum.*

D **301** Vides quod legem non condemnet? Neque enim dixit: Quod malum erat legis ea parte qua malum inferebat; sed « Quod impossibile erat, ea parte, qua imbecillis erat; » ac si dixisset: Voluit salvare, sed non potuit. « Ea parte qua imbecillis erat. » Quandoquidem imbecillis erat per carnem, id est, fastum sive sensum illius; neque enim carnem calumniatur. « Deus proprio Filio misso. » Cum dixisset superius Spiritum libertati restituisse: nunc Filium dicit. Nam communi sanctæ Trinitatis beneplacito salvati sumus. « In similitudine carnis peccati. « Quod dicitur : « In similitudine, » non ad dictionem carnis respicit, sed simul ad utrumque

carnis peccati. Non enim aliena sibi univit a nostra. Absit! Verum non eam quæ peccato obnoxia essst, sed quæ impeccabilis, tanquam dixisset : In similitudine peccatricis, sive peccato obnoxiæ carnis, impeccabili tamen carne. Divus Cyrillus, decimo quinto libro *Adversus Julianum* : Corpus, inquit, Christi non erat peccati corpus, sed similitudo carnis peccati. » Ostenditur Dominus naturales suscepisse affectiones ad confirmationem veræ et non phantasticæ incarnationis sive susceptione humanitatis; affectiones vero quæ a malitia oriuntur, quæcunque puram vitam nostram commaculant, tanquam immaculata divinitate indignas rejecisse. Propterea dictum est ipsum factum esse in similitudine carnis peccati. Carnem itaque nostram cum naturalibus suis affectionibus accepit, sed peccatum non fecit. « Et pro peccato condemnavit peccatum. » Non quocunque modo, inquit, aut nulla facta discussione juxta suam potentiam condemnavit peccatum, sed convictum primo maxime lapsum esse ac deliquisse. Nam hoc manifestat quod ait, et pro peccato, ostendens peccatum impudenter deliquisse. — *Alio modo*. Dupliciter contingit hunc locum interpretari. Vel hoc loco distinguendo, « Pro peccato, » ut sit sensus : « Pro peccato, » id est, causa peccati ut ipsum auferret, et nos ab eo liberos redderet. Quo ergo modo illud abstulit ? Condemnans ipsum Non enim simpliciter aut absoluto potentia, sed in judicium adductum et captum esse declarans. Quomodo igitur captum est ac devictum ? Per carnem ipsius. Nam cum ad Christi carnem accedere voluisset nec potuisset, captum est ac devictum. Vel ergo ita intelligendum est hoc loco distinguendo, aut conjungendo istud sequentibus, ut sit sensus : Pro peccato condemnavit peccatum, hoc est, quod maxime deliquisset, **302** ac si dixisset: Quod per bonum perpetrasset malum ; quod in superioribus per hyperbolem dicebat peccans peccatum Quo autem modo hoc factum est ? quomodo condemnatum est ? Per carnem, inquit, ipsius. Nam hoc mirandum est quod per carnem quæ olim peccato obnoxia erat, ipsum condemnavit. Quomodo? Servando videlicet immunem a peccato. Nam cum ita vicisset illud etiam punivit : peccati vero punitio fuit ipsius interemptio ; et ita in Dei obsequium mancipando ad interemptionem peccati. « Ut justificatio legis impleretur » et ne quis dicat: Et quid hoc ad nos ? ait : Hæc fecit Christus ut finis legis, qui est justificatio, impleretur in nobis Quis est autem finis legis? Ut non essemus maledictioni obnoxii. « Impleretur autem in nobis ; » Quibus ? Qui nolumus, inquit, carnaliter vivere, sed spiritualiter. Ne enim diceres: Victoriam obtinuit Christus, neque deinceps necesse est caute vivere, addidit: « Qui non secundum carnem ambulamus. » Ac si dixisset : Per Christum quidem in effectum deductus est in nobis legis scopus, verumtamen a nobis quoque nonnihil requiritur. Siquidem ille victoriam dedit ac coronam : nostrum autem est ut data possimus obtinere per bonam conversationem ac fidem, hoc est, quod ait, « Secundum Spiritus. »

ὡς εἰ εἶπεν· Ἐν ὁμοιώματι ἁμαρτωλῆς σαρκὸς, ἀναμάρτητον δέ. Ὁ ἐν ἁγίοις Κύριλλος ἐν βιβλίῳ ιε' τῆς Κατὰ Ἰουλιανοῦ, « Τὸ σῶμα, φησὶ, τοῦ Χριστοῦ, οὐκ ἦν ἁμαρτίας σῶμα, ἀλλ' ὁμοίωμα σαρκὸς ἁμαρτίας » Φαίνεται ὁ Κύριος, τὰ μὲν φυσικὰ πάθη παραδεξάμενος πρὸς βεβαίωσιν τῆς ἀληθινῆς καὶ οὐ κατὰ φαντασίαν ἐνανθρωπήσεως, τὰ δὲ ἀπὸ κακίας πάθη, ὅσα τὸ καθαρὸν τῆς ζωῆς ἡμῶν καταρρυπαίνει, ὡς ἀνάξια τῆς ἀχράντου θεότητος ἀπωσάμενος. Διὰ τοῦτο εἴρηται, ἐν ὁμοιώματι γεγενῆσθαι αὐτὸν σαρκὸς ἁμαρτιας. Ὥστε σάρκα μὲν τὴν ἡμετέραν ἔλαβε μετὰ τῶν φυσικῶν αὐτῆς παθῶν, ἁμαρτίαν δὲ οὐκ ἐποίησεν. « Καὶ περὶ ἁμαρτίας κατέκρινε τὴν ἁμαρτίαν. » Οὐχ ἁπλῶς, φησὶν, οὐδὲ ἀνεξετάστως, καθὸ δὲ δυνατός ἐστι, κατέκρινε τὴν ἁμαρτίαν, πρῶτον διελέγξας τὰ μέγιστα πταίουσαν καὶ ἁμαρτάνουσαν. Τοῦτο δηλοῖ τὸ, « καὶ περὶ ἁμαρτίας,» δείξας ἀναιδῶς ἁμαρτάνουσαν τὴν ἁμαρτίαν. — Ἄλλως. Διχῶς ἔστιν ἐκλαβεῖν, ἢ στίζοντας ἐνταῦθα, ἵνα ᾖ, Ἀπέστειλεν ὁ Θεὸς Υἱὸν ἐν ὁμοιώματι τῆς ἁμαρτησάσης σαρκός. Καὶ, « Περὶ ἁμαρτίας δὲ, » τουτέστιν ἕνεκα τῆς ἁμαρτίας τοῦ ἐξᾶραι αὐτὴν, καὶ ἐλευθερῶσαι ἡμᾶς ἀπὸ ταύτης. Πῶς οὖν ἐξῆρε ; Κατακρίνας αὐτήν. Οὐ γὰρ ἁπλῶς καὶ ἐξουσιαστικῶς, ἀλλ' ὑπὸ δίκην ἀγαγὼν αὐτὴν, καὶ δείξας ἁλοῦσαν. Πῶς οὖν ἑάλω καὶ ἥττηται ; Ἐν τῇ σαρκὶ αὐτοῦ. Προσιέναι γὰρ βουληθεῖσα, καὶ μὴ ἰσχύσασα, ἑάλω καὶ ἥττηται. Ἢ οὖν οὕτως ἐκληπτέον ἐνταῦθα στίζοντας, ἢ συνάπτοντας αὐτὸ τοῖς ἐφεξῆς, ἵν' ᾖ, Καὶ περὶ ἁμαρτίας κατέκρινε τὴν ἁμαρτίαν, τουτέστιν, ὡς ὑπερβαλλόντως ἁμαρτήσασαν, οἷον ὡς διὰ τοῦ ἀγαθοῦ τὸ κακὸν ἐπιτελέσασαν, ὅπερ ἀνωτέρω ἔλεγε, καθ' ὑπερβολὴν, ἁμαρτωλὸς ἡ ἁμαρτία. Πῶς δὲ τοῦτο γέγονε ; καὶ πῶς κατεκρίθη ; Διὰ τῆς σαρκὸς αὐτοῦ, φησὶν « Ἐν τῇ σαρκί.» Τουτέστι, Διὰ τῆς σαρκὸς αὐτοῦ, φησι. Τοῦτο γὰρ τὸ θαυμαστὸν, ὅτι διὰ τῆς σαρκὸς τῆς πάλαι ἐνόχου οὔσης τῇ ἁμαρτίᾳ, κατέκρινεν αὐτήν. Πῶς ; Τῷ φυλάξαι δηλαδὴ ἀναμάρτητον. Ταύτῃ γὰρ νικήσας, αὐτὴν καὶ ἐκόλασε. Κόλασις δὲ ἁμαρτίας, ἡ ἀναίρεσις αὐτῆς. Καὶ οὕτω παραδοῦναι εἰς τὸν Θεὸν ἐπὶ ἀναιρέσει τῆς ἁμαρτίας. « Ἵνα τὸ δικαίωμα τοῦ νόμου πληρωθῇ. » Καὶ ἵνα μή τις λέγῃ, Καὶ τί πρὸς ἡμᾶς τοῦτο ; φησὶ, ταῦτα ἐποίησεν ὁ Χριστὸς, ἵνα ὁ σκοπὸς τοῦ νόμου (τοῦτο γὰρ, τὸ δικαίωμα) πληρωθῇ ἐν ἡμῖν. Τίς δὲ ὁ σκοπὸς τοῦ νόμου ; Τὸ μὴ γίνεσθαι ἡμᾶς ὑπευθύνους τῇ ἀρᾷ. « Πληρωθῇ δὲ ἐν ἡμῖν.» Τίσι ; Τοῖς μὴ θέλουσι, φησὶ, σαρκικῶς ζῆν, ἀλλὰ πνευματικῶς. Ἵνα γὰρ μὴ εἴπῃς, Ἐνίκησεν ὁ Χριστὸς, καὶ οὐκ ἔτι χρεία ζῆν ἀσφαλῶς προσέθηκε.« Τοῖς μὴ κατὰ σάρκα περιπατοῦσιν, » ὡς εἰ εἶπε· Κατώρθωται μὲν ἐν ἡμῖν ὁ σκοπὸς τοῦ νόμου διὰ Χριστοῦ, πλὴν ἀλλὰ καὶ ἡμῶν χρεία. Ἐκεῖνος μὲν γὰρ ἔδωκε τὴν νίκην καὶ τὸν στέφανον, ἡμῶν δὲ τὸ δυνηθῆναι κατασχεῖν τὰ δοθέντα, διὰ πολιτείας χρηστῆς καὶ πίστεως. Τοῦτό ἐστι τὸ, « κατὰ Πνεῦμα. »

Οἱ γὰρ κατὰ σάρκα ὄντες, τὰ τῆς σαρκὸς φρονοῦσιν, οἱ δὲ κατὰ Πνεῦμα, τὰ τοῦ Πνεύματος. Τὸ γὰρ φρόνημα τῆς σαρκὸς, θάνατος· τὸ δὲ φρόνημα τοῦ Πνεύματος: ζωὴ καὶ εἰρήνη. Διότι τὸ φρόνημα τῆς σαρκὸς, ἔχθρα εἰς Θεόν. Τῷ γὰρ νόμῳ τοῦ Θεοῦ οὐχ ὑποτάσσεται, οὐδὲ γὰρ δύναται. Οἱ δὲ ἐν σαρκὶ ὄντες, Θεῷ ἀρέσαι οὐ δύνανται. A

Οἱ ταῖς σαρκικαῖς φησὶν, ἐπιθυμίαις ἑαυτοὺς ἐκδεδωκότες, ταύτας δὴ καὶ ἐν σπουδῇ ἔχουσιν. Ἀπὸ κοινοῦ τὸ, « Φρονοῦσιν. » — Τὸ γὰρ φρόνημα τῆς σαρκὸς, θάνατος. » Φρόνημα τῆς σαρκὸς καλεῖ, τὴν γεώδη τῆς διανοίας ὁρμὴν, καὶ τὴν εἰς τὰς ἀτόπους πράξεις ῥοπήν. Τοῦτο δὲ οὐ διαβολὴ τῆς σαρκός. Οὐ γὰρ εἶπεν, Ἡ φύσις, ἀλλὰ, « Τὸ φρόνημα, » τὸ δυνάμενον καὶ ὀρθωθῆναι. Τὸ δὲ φρόνημα τοῦ Πνεύματος, ἡ Πνεύματι κινουμένη ἐν ἡμῖν διάνοια. « Ζωὴ καὶ εἰρήνη. » Τὸ μὲν ζωὴ, ὡς πρὸς τὸ εἰρημένον, ὅτι « Τὸ φρόνημα τῆς σαρκὸς, θάνατος. » Τὸ δὲ, εἰρήνη, ὡς πρὸς τὸ ἑξῆς· « Διότι τὸ φρόνημα τῆς σαρκὸς, ἔχθρα εἰς Θεόν. » [Διότι τὸ φρόνημα τῆς σαρκὸς, ἔχθρα εἰς Θεόν.] Φρόνημα τῆς σαρκὸς οὐχ ἡ σὰρξ, ἀλλὰ τὸ πρὸς ἀκρασίαν αὐτῆς ὅρμημα. Οὕτως καὶ ὁ ἐν ἁγίοις Μεθόδιος ἐν τῷ Περὶ ἀναστάσεως. Τῷ γὰρ νόμῳ τοῦ Θεοῦ οὐχ ὑποτάσσεται. Εἶπε τὴν αἰτίαν, τῆς ἔχθρας, διὰ τὸ μὴ εἴκειν τῷ θείῳ νόμῳ. Καλῶς φησιν, ὅτι τὸ φρόνημα τὸ σαρκικὸν, τῷ νόμῳ τοῦ Θεοῦ οὐχ ὑποτάσσεται. Ἐν ὅσῳ μὲν γάρ ἐστι, δῆλον ὅτι οὐχ ὑποτάσσεται, ἐν ὅσῳ καὶ παρέλθῃ καὶ ἀπογένηται τοῦ ἀνθρώπου, οὐδ' ὅλως ἐστίν. Ὥστε οὐδ' οὕτως ὑποτάσσεται. Πῶς γὰρ ἂν τὸ μὴ ὂν, ἢ ἀντισταίη ἢ ὑποταγείη τινί; Οὐδ' ὅλως ἄρα δύναται ὑποταγῆναι τῷ νόμῳ τοῦ Θεοῦ. Τίς οὖν ὑποτάσσεται; Ὁ ἄνθρωπος, ἐν ᾧ τὸ σαρκικὸν φρόνημα. Ἀλλ' ἔτι μὲν τοῦ σαρκικοῦ παρόντος φρονήματος, οὐδ' ἐκεῖνος. Καταβληθέντος δὲ διὰ μετανοίας καὶ ὑποχωρήσαντος, τότε ἐκεῖνος ἀγαθοεργεῖ καὶ ὑποτάσσεται τῷ νόμῳ τοῦ Θεοῦ. « Οὐ γὰρ δύναται. » Μὴ θορυβηθῇς ἀκούων. Οὐδὲ γὰρ δύναται. Οὐ γὰρ τοῦτο λέγει, ὅτι ὁ σαρκικὸν φρόνημα ἔχων, οὐδέποτε δύναται Θεῷ ἀρέσαι, ἀλλ' ἐν ᾧ ἐπιμένει ἐν αὐτῷ οὐκ ἂν ὑποταγείη Θεῷ. Ἐπεὶ πῶς μετανοήσαντες πολλοὶ ἐσώθησαν; Οὐ γὰρ εἶπεν ὅτι ὁ ἔχων αὐτὸ ἄνθρωπος, οὐ δύναται Θεῷ ὑποταγῆναι, ἀλλ' αὐτὸ τὸ φρόνημα, ὅ ἐστιν αἱ πονηραὶ πράξεις, ἃς καὶ καταλιπεῖν ἔξεστιν. « Οἱ δὲ ἐν σαρκὶ ὄντες. » Τίνες δὲ οἱ ἐν σαρκὶ ὄντες; Δηλαδὴ οἱ τὸ φρόνημα τῆς σαρκὸς ἔχοντες. Ἐκ παραλλήλου γὰρ τὸ αὐτὸ εἶπεν.

Ὑμεῖς δὲ οὐκ ἐστὲ ἐν σαρκὶ, ἀλλ' ἐν Πνεύματι, εἴπερ Πνεῦμα Θεοῦ οἰκεῖ ἐν ὑμῖν. Εἰ δέ τις Πνεῦμα Χριστοῦ οὐκ ἔχει, οὗτος οὐκ ἔστιν αὐτοῦ. Εἰ δὲ Χριστὸν ἐν ὑμῖν, τὸ μὲν σῶμα νεκρὸν δι' ἁμαρτίαν· τὸ δὲ Πνεῦμα, ζωὴ διὰ δικαιοσύνην· εἰ δὲ τὸ Πνεῦμα τοῦ ἐγείραντος Ἰησοῦν ἐκ νεκρῶν οἰκεῖ ἐν ὑμῖν, ὁ ἐγείρας τὸν Χριστὸν ἐκ νεκρῶν, ζωοποιήσει καὶ τὰ θνητὰ σώματα ὑμῶν διὰ τοῦ ἐνοικοῦντος αὐτοῦ Πνεύματος ἐν ὑμῖν.

Διὰ τὴν δοθεῖσαν, φησὶ, τοῦ Θεοῦ χάριν, οὐκ ἐστὲ ἐν σαρκὶ, τουτέστιν ἐν σαρκικαῖς καὶ ἁμαρτωλαῖς

VIII 5 8. *Nam qui carnales sunt quæ carnis sunt curant: qui vero spirituales, ea quæ sunt Spiritus. Affectus enim carnis mors; affectus autem Spiritus, vita et pax. Propterea quod affectus carnis inimicitia est ad Deum: nam legi Dei non subditur, neque enim potest. Qui vero in carne sunt, Deo placere non possunt.*

Qui carnalibus inquit desideriis seipsos tradiderunt, hæc sane illis studio sunt. Repete, « Sapiunt. » « Affectus enim carnis mors. » Affectum vocat carnis, terrenum mentis impulsum et inclinationem ad absurdas actiones, hoc est, non est carnis calumnia; neque enim dixit natura, sed « Affectus, » qui etiam corrigi potest. Affectus vero spiritus mens est, quæ in nobis spiritu movetur. « Vita et pax. » Vita quidem, nempe ad id relatum quod dictum est. B « Affectus carnis mors; » pax autem ad id **303** quod sequitur: « Propterea quod affectus carnis inimicitia est ad Deum. » Et hic affectus carnis dicitur, non caro, sed impulsus ejus ad intemperantiam. Ita et divus Methodius in libello *De resurrectione*.— « Nam legi Dei non subditur. » Causam dixit inimicitiæ: quod non obtemperet legi Dei. Bene dicit, quod carnalis affectus legi Dei non subditur: quandiu idem est, manifestum est quod non subditur. Cum autem transierit ac perditus fuerit ab homine, tunc omnino non est. Itaque ne hoc quidem modo subditur. Quo enim pacto quod non est, aut resistere aut subdi posset alicui? Neque igitur potest omnino subdi legi Dei. Quis ergo subditur? Homo in quo carnalis est affectus. At ne ille C quidem, donec præsens adhuc fuerit carnalis affectus; ubi vero ejectus fuerit per pœnitentiam et discessionem ab ipso tunc ille bene operatur, Deique legi subjicitur « Neque enim potest. » Ne turberis cum audis: « Neque enim potest. » Siquidem non hoc dicit, qui carnalem habens affectum nunquam Deo placere possit: sed, dum in eo perseverat, nequaquam Deo subdi potest: alioqui, quomodo plerique resipiscentes salvati sunt? Etenim non dixit quod homo illi adductus Deo subdi nequeat, sed ipse affectus, qui pravæ sunt actiones, quas etiam licet deserere. « Qui vero in carne sunt. » Qui autem dicuntur in carne esse? Ii videlicet qui carnis habent affectum: ex mutuo enim respectu idem dixit. D

VIII, 9-11. *Vos autem non estis in carne, sed in Spiritu: Siquidem Spiritus Dei habitat in vobis. Quod si quis Spiritum Christi non habet, hic non est ejus. Cæterum si Christus in vobis est, corpus quidem mortuum est secundum peccatum: Spiritus autem vita est secundum justitiam. Quod si Spiritus ejus, qui excitat Christum ex mortuis, habitat in vobis: qui excitavit Christum ex mortuis, vivificabit et mortalia corpora vestra, propter Spiritum ejus inhabitantem in vobis.*

Per datam Dei gratiam non estis in carne, hoc est, in carnalibus et iniquis actionibus, sed in affe-

A πράξεσιν, ἀλλ' ἐν πνευματικῷ φρονήματι. « Εἴπερ Πνεῦμα Θεοῦ οἰκεῖ ἐν ὑμῖν. » Οὐκ ἔστι τὸ, εἴπερ, ἐνταῦθα ἀμφιβάλλοντος, ἀλλὰ πεπεισμένου, ἀντὶ τοῦ, Ἐπειδήπερ Πνεῦμα Θεοῦ οἰκεῖ ἐν ὑμῖν, ὡς καὶ ἐκεῖ. « Εἴπερ δίκαιον παρὰ Θεῷ ἀποδοῦναι τοῖς θλίβουσιν ὑμᾶς θλίψιν. » Καὶ γὰρ κἀκεῖ τὸ εἴπερ, ἀντὶ τοῦ ἐπειδήπερ κεῖται. — Ἄλλως. Ὅρα πῶς φησιν, « Εἴπερ Πνεῦμα Θεοῦ οἰκεῖ ἐν ὑμῖν » Καὶ πάλιν· « Εἰ καὶ Χριστὸς ἐν ὑμῖν. » Ἔνθα γὰρ ἓν τῶν τῆς ἁγίας Τριάδος οἰκήσει, ἐκεῖ πάρεστιν ἡ Τριάς. Εἶτά φησιν· « Ἐπειδὴ Χριστὸς ἐν ὑμῖν » δηλονότι « τὸ μὲν σῶμα νεκρὸν κατὰ τὴν ἁμαρτίαν. » Τοῦτο γὰρ δηλοῖ τὸ δι' ἁμαρτίαν. Οὐ γὰρ ἂν ἐνῴκει Χριστὸς, εἰ μὴ κατὰ τὴν ἁμαρτίαν τὸ σῶμα νενέκρωτο. Νεκρὸν οὖν τὸ σῶμα κατὰ τὴν ἁμαρτίαν. « Εἰ δέ τις πνεῦμα Χριστοῦ οὐκ ἔχει. » B Ἵνα μὴ λυπήσῃ, οὐκ εἶπεν, Εἰ δὲ οὐκ ἔχετε, ἀλλὰ « Εἴ τις, » ὡς ἐπὶ ἄλλων. Πνεῦμα δὲ Χριστοῦ εἶπε, τὰ χαρίσματα τῆς Καινῆς Διαθήκης. Κοινὸν γὰρ Πατρὸς καὶ Υἱοῦ τὸ Πνεῦμα [ΣΕΥΗΡ.] Τὸ Πνεῦμα δὲ τοῦ ἐγείραντος ἤγουν Πατρὸς Ἰησοῦν ἐκ νεκρῶν. Καὶ πάλιν· Τὸ Πνεῦμα τοῦ Υἱοῦ αὐτοῦ. « Εἰ δὲ Χριστὸς ἐν ὑμῖν. » Τὸ λυπηρὸν ἐπὶ ἄλλου θεὶς καὶ ἑνός. « Εἰ δέ τις γὰρ, φησὶ, Πνεῦμα Θεοῦ, » τὸ ποθητὸν εἶπεν ἐπ' αὐτῶν, καὶ πληθυντικῶς. « Εἰ δὲ Χριστὸς ἐν ὑμῖν. τὸ μὲν σῶμα νεκρόν. » Τὸ σῶμα, φησὶν, ἔσται νεκρὸν, ὡς πρὸς τὴν τῆς ἁμαρτίας ἐνέργειαν. Τοῦτο γὰρ τὸ, δι' ἁμαρτίαν Ἔδειξεν ὡς οὐ τῆς σαρκὸς κατηγορεῖ, ἀλλὰ τῆς ἁμαρτίας. Τῇ γὰρ ἁμαρτίᾳ προσέταξε τοῦτο γενέσθαι νεκρὸν, ἀντὶ τοῦ, τὴν ἁμαρτίαν μὴ ἐνεργεῖν. Πνεῦμα δὲ ἐνταῦθα, C τὴν ψυχὴν προσηγόρευσεν, ὡς πνευματικὴν ἤδη γεγενημένην. Ταύτῃ μετιέναι τὴν δικαιοσύνην κελεύει, ἧς καρπὸς ἀξιέραστος ἡ ζωή. « Τὸ δὲ Πνεῦμα ζωή. » Μὴ φοβηθῇς, φησὶν, ἀκούων νεκρόν. Ἔχεις γὰρ καὶ ζωὴν τὸ Πνεῦμα, εἰς δικαιοσύνης ἐνέργειαν. Ὥσπερ δὲ εἶπε, « Τὸ μὲν σῶμα νεκρὸν, » οὕτως ἦν ἀκόλουθον εἰπεῖν, « τὸ δὲ Πνεῦμα ζῶν, » ἀλλ' εἶπε, « ζωὴ, » δεικνὺς οὐ μόνον ζῶν τὸ Πνεῦμα, ἀλλὰ καὶ ζωοποιόν. « Ὁ ἐγείρας τὸν Χριστὸν ἐκ νεκρῶν. » [ΚΥΡΙΛΛ.] Ἐγήγερται ὁ Κύριος ἡμῶν Ἰησοῦς Χριστὸς παρὰ τοῦ Πατρὸς, ἐνεργουμένης περὶ τὴν σάρκα αὐτοῦ τῆς ζωῆς, διὰ τοῦ ἁγίου Πνεύματος, ὅ ἐστιν αὐτοῦ Οὐκοῦν καὶ ἐγηγέρθαι λέγοιτο παρὰ τοῦ Πατρὸς, ἀλλὰ καὶ αὐτός ἦν ὁ ἀναστὰς διὰ τοῦ ἁγίου Πνεύματος· πάντα γὰρ ἐνεργεῖται τὰ θεοπρεπῆ παρὰ τοῦ Πατρὸς δι' Υἱοῦ ἐν Πνεύματι. D Ἐγερεῖ τοίνυν καὶ τὰ ἡμῶν σώματα ἐκ νεκρῶν ὁ Χριστός « Ζωοποιήσει καὶ τὰ θνητὰ σώματα ὑμῶν. » Εἰς τὸν περὶ ἀναστάσεως ἦλθε λόγον. Ἐπεὶ οὖν ἐν ταύτῃ πάντες μὲν ἀνίστανται· ἀλλ' οἱ μὲν εἰς ζωὴν, οἱ δὲ εἰς τιμωρίαν, οὐκ εἶπεν, Ἀναστήσει, ἀλλὰ, « Ζωοποιήσει, » τουτέστιν, εἰς ζωὴν καὶ δόξαν ἀναστήσει. « Διὰ τὸ ἐνοικοῦν αὐτοῦ Πνεῦμα. » Τὴν αἰτίαν εἶπε τῆς ζωοποιήσεως. Οὐ γὰρ τὸ, Ἐνοικῆσαν, ἀλλὰ τὸ Ἐνοικοῦν, τὴν δι' ὅλου μονὴν δηλῶν.

ctu spirituali. « Siquidem Spiritus Dei habitat in vobis. » **304** Non est hoc loco dictio εἴπερ dubitantis, sed ejus qui certus est ac credit, pro eo quod est : Quandoquidem Spiritus Dei habitat in vobis ; sicut et eo loco ubi dicitur : « Siquidem justum est reddere his qui vos affligunt afflictionem [25]. » Nam ibi quoque εἴπερ ponitur pro ἐπειδήπερ. — *Alio modo.* Vide quomodo dicat : « Siquidem Spiritus Dei habitat in vobis, » et rursum : « Si Christus est in vobis. » Ubi enim una sanctæ Trinitatis persona habitaverit, ibi tota adest Trinitas. Deinde ait : Quandoquidem Christus in vobis est, mortuo videlicet corpore secundum peccatum, nam hoc significat δι' ἁμαρτίαν : neque enim inhabitaret Christus nisi secundum peccatum esset mortificatum corpus. Mortuum esset ergo corpus secundum peccatum. « Quod si quis Spiritum Christi non habet. » Ne illos mœrore afficeret, non dixit : Quod si non habetis, sed, Si quis non habet : tanquam de aliis loquens. Spiritum autem Christi dixit dona Novi Testamenti. Nam communis est Patris ac Filii Spiritus : ut est illud : « Spiritus autem Patris qui excitavit Jesum ex mortuis : » et rursum : « Spiritus Filii ejus. » — « Cæterum si Christus in vobis est. » Id quod triste erat ad alium et ad unicum retulit, dicens : « Si quis Spiritum Dei non habet ; quod autem optabile, ad ipsos et numero multitudinis. Cæterum « si Christus in vobis est. corpus quidem mortuum est. » Corpus, inquit, mortuum erit quoad peccati operationem, nam hoc significat δι' ἁμαρτίαν. Ostendit quod carnem non accuset. Nam peccato jussit corpus mortificari, hoc est, ne peccatum operaretur. Spiritum vero animum hic appellavit tanquam jam spiritualem effectum. Per hunc justitiam prosequi jubet, cujus fructus vita est maxime optabilis : « Spiritus autem vita est, » Ne timeas, inquit, cum mortuum audis : habes namque et vitam nempe Spiritum ad justitiæ operationem. Quemadmodum autem dixit : « Corpus quidem mortuum est, » ita et consequens erat ut diceret, « Spiritus autem vivit » At dixit : « Vita est, » ostendens non tantum vivere Spiritum, sed et vivificare « Qui excitavit Christum ex mortuis. » Excitatus est Dominus noster Jesus Christus a Patre, restituta vita quoad carnem ejus, per Spiritum sanctum qui ipsius est. Itaque dici potest et a Patre excitatus esse. Sed et ipse erat qui per Spiritum sanctum excitabat, **305** omnia namque divina a Patre efficiuntur per Filium in Spiritu. Excitabit ergo et Christus nostra corpora ex mortuis. « Vivificabit et mortualia corpora vestra. » Ad resurrectionis sermonem venit. Quia vero in hac omnes quidem resurgunt : sed alii quidem ad vitam, alii vero ad pœnam, non dixit : Resuscitabit, sed « Vivificabit, » hoc est, ad vitam et gloriam resuscitabit. « Propter Spiritum ejus inhabitantem. » Causam dixit vivificationis. Nec dixit : Qui inhabitavit ; sed, « Inhabitantem, » significans continuam inhabitationem.

[25] II Thess. I, 6.

Ἄρα οὖν, ἀδελφοί, ὀφειλέται ἐσμὲν οὐ τῇ σαρκί, τοῦ κατὰ σάρκα ζῇν. Εἰ γὰρ κατὰ σάρκα ζῆτε, μέλλετε ἀποθνήσκειν. Εἰ δὲ Πνεύματι τὰς πράξεις τοῦ σώματος θανατοῦτε, ζήσεσθε· Ὅσοι γὰρ Πνεύματι Θεοῦ ἄγονται, οὗτοί εἰσιν υἱοὶ Θεοῦ.

Μετὰ γὰρ τὴν τοσαύτην χάριν, χρεωστοῦμεν κατὰ τὸ θέλημα τοῦ Θεοῦ ζῇν, καὶ οὐκ ἔτι κατὰ σάρκα. Εἶτα ἵνα μὴ νομισθῇ τὰς ἀναγκαίας ἀναιρεῖν τοῦ σώματος ὑπηρεσίας, οἷον τροφήν, ἔνδυμα, ἐπάγει, « Τοῦ κατὰ σάρκα ζῇν. » Τουτέστιν, ἐν ἁμαρτίαις, καὶ εἰς τὸ ἐπιτρέπειν ταῖς σαρκικαῖς ἐπιθυμίαις. — Ἄλλως. Ὀφειλέται ἐσμὲν, ζῇν κατὰ τὸ θέλημα τοῦ Θεοῦ, οὐ κατὰ σάρκα ζῇν, ἤγουν σαρκικῶς καὶ γηΐνως. Ζῇν δὲ τῇ σαρκί, ἤγουν τρέφειν καὶ περιθάλπειν, οὐκ ἀναιρεῖ. « Μέλλετε ἀποθνήσκειν. » Τὸν ἀθάνατον θάνατον ἐν τῇ γεέννῃ. « Εἰ δὲ Πνεύματι τὰς πράξεις τοῦ σώματος. » Εἰ δὲ διὰ Πνεύματος ἁγίου τὰς πράξεις τοῦ σώματος, τουτέστι τὰς πονηράς, ἀναιρεῖτε, ζήσεσθε τὴν μακαρίαν ἐκείνην ζωήν. « Ὅσοι γὰρ Πνεύματι Θεοῦ ἄγονται. » Οὐκ εἶπεν. Ὅσοι Πνεῦμα Θεοῦ λάβωσιν, ἀλλ', « Ὅσοι Πνεύματι ἄγονται » τουτέστι παντὸς τοῦ βίου ἡνίοχον καὶ ἡγεμόνα προστήσονται. Πάντες μὲν γὰρ οἱ βαπτιζόμενοι Πνεῦμα λαμβάνουσιν, ἀλλ' οὐ πάντες αὐτῷ τὴν ἡγεμονίαν διδόασιν. « Οὗτοί εἰσιν υἱοὶ Θεοῦ. » Ἰδοὺ καὶ τὴν υἱοθεσίαν εὐαγγελίζεται.

Οὐ γὰρ ἐλάβετε πνεῦμα δουλείας πάλιν εἰς φόβον, ἀλλ' ἐλάβετε πνεῦμα υἱοθεσίας, ἐν ᾧ κράζομεν, Ἀββᾶ ὁ Πατήρ. Αὐτὸ τὸ Πνεῦμα συμμαρτυρεῖ τῷ πνεύματι ἡμῶν, ὅτι ἐσμὲν τέκνα Θεοῦ· εἰ δὲ τέκνα, καὶ κληρονόμοι· κληρονόμοι μὲν Θεοῦ, συγκληρονόμοι δὲ Χριστοῦ.

Ἐπειδὴ υἱοθεσίας ἐμνήσθη (ἦσαν δὲ καὶ Ἰουδαῖοι τούτου ἠξιωμένοι τοῦ ὀνόματος, ὡς τό, « Υἱός μου πρωτότοκος Ἰσραήλ. » Καί, « Ἐγὼ εἶπα· Θεοί ἐστε καὶ υἱοὶ Ὑψίστου πάντες »), θέλει δεῖξαι πολλὴν τὴν τῶν υἱοθεσιῶν διαφοράν. « Οὐ γὰρ ἐλάβομεν, φησί, πνεῦμα δουλείας πάλιν εἰς φόβον. » Οὐχ ὥσπερ, φησίν, Ἰουδαῖοι πνευματικὸν ἔλαβον νόμον, ὡς δοῦλοι εἰς φόβον. Τοῦτο γὰρ δηλοῖ τό, « πνεῦμα δουλείας. » Αὐτοὶ γὰρ διὰ τοῦ ἐν χερσὶ τοῦ παρακειμένου φόβου, ὡς δοῦλοι ἠναγκάζοντο τὰ δέοντα ποιεῖν. Ἡμεῖς δέ, φησίν, ὡς υἱοὶ διὰ τὴν ἐν οὐρανοῖς ἐλπίδα, τὰ δέοντα ποιοῦμεν. Οὐκοῦν ἐκείνοις μὲν τοῖς ἐν τάξει δούλων ἐν φόβῳ ζῶσιν, ἄχρις ὀνόματος καὶ τιμῆς ἡ υἱοθεσία, ἡμῖν δὲ κατὰ ἀλήθειαν. Ὥσπερ γὰρ πάντα τὰ παρ' αὐτοῖς τύπος ἦν τῶν ἡμετέρων, οὕτως ἡγοῦμαι καὶ τὴν υἱοθεσίαν. Πνεῦμα δουλείας, τὸν πνευματικόν φησι νόμον. Οὐ γὰρ ἔλαβον καθολικῶς πνεῦμα Ἰουδαῖοι. « Ἀλλ' ἐλάβετε πνεῦμα υἱοθεσίας. » — « Ἐλάβετε, φησί, πνεῦμα υἱοθεσίας. » Πόθεν δῆλον; Πατέρα καλοῦμεν τὸν Θεόν, φησίν, « ἐν ᾧ κράζομεν, Ἀββᾶ ὁ Πατήρ. » Ἐν αὐτῷ γὰρ τῷ τῆς υἱοθεσίας πνεύματι, τὴν φωνὴν ταύτην ἠξιώμεθα προσάπτειν τῷ Θεῷ, καὶ Πατέρα καλεῖν αὐτόν. Καὶ πόθεν δῆλον; Ὅτι καλῶς καὶ ἀρεσκόντως τῷ Θεῷ, ταύτην αὐτῷ

A VIII, 12-14. *Proinde, fratres, debitores sumus non carni ut secundum carnem vivamus Nam si secundum carnem vixeritis moriemini. Si vero Spiritu facta corporis mortificaveritis, vivetis Etenim quicunque Spiritu Dei ducuntur, hi sunt filii Dei.*

Post tantam gratiam debemus secundum Dei voluntatem vivere, et non amplius secundum carnem. Deinde ne existimetur necessaria corporis ministeria tollere, puta cibum ac vestitum, subjungit: Ut secundum carnem vivamus; « hoc est, in peccatis, et ut permittamus vitam carnalibus concupiscentiis. — *Alio modo.* Debitores sumus, ut secundum Dei voluntatem vivamus, non vivamus secundum carnem sive carnaliter ac terreno more. Non autem tollit carne vivere, aut illam alere ac fovere. B « Moriemini. » Immortali morte gehennæ. « Si vero. Spiritu facta corporis. » Si vero per Spiritum sanctum corporis actiones, hoc est, prava abstuleritis vivetis illa beata vita « Etenim quicunque Spiritu Dei ducuntur » Non dixit: Quicunque Spiritum Dei acceperunt; sed, « Quicunque Spiritu Dei ducuntur: » hoc est totius vitæ gubernatorem ac perfectum perficiunt. Omnes enim qui baptizantur Spiritum accipiunt, sed non omnes illi præsidentiam sui tradunt: » Hi sunt filii Dei. » Ecce lætam adoptionem annuntiat.

VIII, 15-17. *Non enim accepistis spiritum servitutis rursum ad timorem: sed accepistis spiritum adoptionis per quem clamamus, Abba Pater. Idem Spiritus una testatur cum spiritu nostro qua sumus filii Dei:* C *quod si filii, et hæredes, hæredes quidem Dei, cohæredes vero Christi.*

306 Quandoquidem adoptionis meminit (erant autem et Judæi hoc nomine honorati: ut cum dicitur: « Filius meus primogenitus Israel [25]. » Et illud: « Ego dixi: Dii estis et filii Excelsi omnes [26] »), vult ostendere magnam adoptionum differentiam « Non enim accepimus, inquit, spiritum servitutis: » nec quemadmodum Judæi spiritualem acceperunt legem tanquam servi ad timorem. Nam hoc significat spiritum servitutis. Ipsi enim per timorem quem veluti in manibus aderat, cogebantur quasi servi ut facerent quæ deceret. Nos vero tanquam filii ob spem in cœlis repositam facimus quæ conveniunt. Itaque illis more servorum D in timore viventibus solo nomine conveniebat adoptio, ut ex eo nomine honorarentur: nobis autem secundum veritatem. Quemadmodum enim apud illos omnia typus erat nostrorum, ita existimo et de adoptione. Spiritum servitutis dicit spiritualem legem: neque enim in universum acceperunt Judæi spiritum: « Sed accepistis spiritum adoptionis. » Unde hoc manifestum est? Patrem, ait, vocamus Deum, » per quem clamamus Abba Pater. » Per ipsum enim adoptionis spiritum digni habemur qui hanc vocem Deo tribuamus, ipsumque Patrem

[25] Exod. IV, 22. [26] Psal. LXXXI, 6.

vocemus. Et unde declaratur hoc bene fieri, Deo que gratum esse, ut hanc vocem ad ipsum referamus? Filius nos ita dicere docuit: « Pater noster qui es in cœlis [27], etc. Apostolus vero quia communia esse novit dispensationis erga nos Christi opera, Spiritus, inquit, attestatur. Nam cum Christus hanc tradiderit precationem, etiam Spiritus tradit, et dono per ipsum dato in nobis attestatur. Quid autem attestatur? Quod bene et modo Deo grato ipsum Patrem nostrum dicamus: quod filii ipsius simus adoptati ab eo per baptismum. Quod si filii, et hæredes. Judæi vero licet filii Dei vocabantur, multa tamen utriusque et vocationis et adoptionis differentia. Siquidem illi in figura nominabantur, quemadmodum et alia in figura gratiæ illis contingebant: nos vero non figurative, sed perfecte: et illi quanquam filii vocabantur non tamen ipsis datum erat, ut Deum vocarent Patrem: nobis autem et hoc donatum est, multaque alia est excellentia.

207 « Adoptionis. » Atqui consequens erat, ut diceret: Libertatis; sed tamen quod majus est, dicit: Per quem clamamus » Dicimus enim, « Pater noster, qui es in cœlis. » Posuit autem et Hebraicam dictionem, ut genuinum ac per omnia Patrem significaret. « Ipse Spiritus una testatur. » Quia Judæi Deum Patrem vocabant, ostendere vult quod illis quidem hoc permissum non erat, nobis autem indubie. Quod ex eo manifestum est, quod Spiritus testatur, et ait: Ipse Spiritus, hoc est, ipse Paracletus una testatur cum spiritu nostro id est, dono nobis ab ipso dato. Non enim hæc vox solius doni est, sed ejus quoque qui largitus est, ubi ergo Spiritus testatur, quæ ambiguitas est? « Et hæredes. » Consequenter auget dignitatem. Nam possunt et filii esse, nec hæreditatem suscipere. « Cohæredes autem Christi. » Vides ergo quod alia sit nostra adoptio ab adoptione Judæorum. Siquidem nos etiam hæredes sumus, illi autem non. De eis enim dicit: « Malos male perdet et vineam locabit aliis [28]. » Et rursum: « Multi, inquit, venient et accumbent cum Abraham, filii autem regni ejicientur [29], » videlicet Judæi. In id quod dicitur: « Spiritum servitutis. » Quia Judæi adoptionem sibi vindicabant: « Filios, inquit, genui et exaltavi [30]; » ostendit quanta sit differentia adoptionis nostræ ac illorum; et ait, quod illi spiritum servitutis acceperant, puta legem, tanquam a spiritu datam, magis aptam servis. Etenim pœnæ paratæ erant etiam corporales, lapidationes ac minæ: « Gladius devorabit vos [31]. » et ob id multus timor erat præ oculis. Rursumque præmia terrena erant: « Si audieritis me, bona terræ comedetis [32]. » Nostra vero præmia sunt bona cœlestia, et mysticæ mensæ communicatio tanquam filiis data. « Cohæredes vero Christi. » Auget dignitatem rursum, nosque Domini propinquos statuere contendit.

A ἀναφέρομεν τὴν φωνήν. Ὁ Υἱὸς ἡμᾶς ἐδίδαξεν οὕτως λέγειν· « Πάτερ ἡμῶν ὁ ἐν τοῖς οὐρανοῖς, » καὶ ἑξῆς. Αὐτὸς δὲ ἐπειδὴ κοινὰ οἶδε τὰ τῆς εἰς ἡμᾶς οἰκονομίας ἔργα τοῦ Χριστοῦ, « Τὸ Πνεῦμα, φησὶ, συμμαρτυρεῖ. » Χριστοῦ γὰρ παραδεδωκότος ταύτην τὴν εὐχὴν, καὶ τὸ Πνεῦμα παραδίδωσι, καὶ συμμαρτυρεῖ τῷ ἐν ἡμῖν δοθέντι χαρίσματι δι' αὐτοῦ. Τί δὲ συμμαρτυρεῖ; Ὅτι καλῶς καὶ ἀρεσκόντως Θεῷ λέγομεν αὐτὸν Πατέρα ἡμῶν, ὅτι τέκνα αὐτοῦ ἐσμεν, υἱοθετηθέντες αὐτῷ τῷ βαπτίσματι· « Εἰ δὲ τέκνα, φησὶ, καὶ κληρονόμοι. » Οἱ δέ γε Ἰουδαῖοι, εἰ καὶ ἐκαλοῦντο τέκνα Θεοῦ, ἀλλὰ πολλὴ κλήσεως ἑκατέρας καὶ υἱοθεσίας ἡ διαφορά. Οἱ μὲν γὰρ τυπικῶς ὠνομάζοντο, ὥσπερ καὶ τ' ἄλλα αὐτοῖς εἰς τύπον ἐτελεῖτο τῆς χάριτος. Ἡμεῖς δὲ οὐ τυπικῶς, ἀλλ' αὐτοτελῶς. B Καὶ οἱ μὲν εἰ καὶ ἐκαλοῦντο υἱοί, ἀλλ' οὐκ ἦν αὐτοῖς δεδομένον, τὸ καὶ αὐτοὺς τὸν Θεὸν καλεῖν Πατέρα. Ἡμῖν δὲ καὶ τοῦτο κεχάρισται, καὶ πολλὴ ἄλλη διαφορά.

« Υἱοθεσίας. » Καίτοι ἀκόλουθον ἦν εἰπεῖν, Ἐλευθερίας, ἀλλ' ὅμως τὸ μεῖζον λέγει. « Ἐν ᾧ κράζομεν. » Λέγομεν γάρ· « Πάτερ ἡμῶν ὁ ἐν τοῖς οὐρανοῖς. » Τέθεικε δὲ καὶ τὴν Ἑβραΐαν λέξιν, ἵνα τὸ γνήσιον δείξῃ διὰ πάντων « Αὐτὸ τὸ Πνεῦμα συμμαρτυρεῖ » Ἐπειδὴ καὶ Ἰουδαῖοι Πατέρα ἐκάλουν τὸν Θεὸν, θέλει δεῖξαι ὅτι αὐτοῖς μὲν οὐκ ἐπετέτραπτο τοῦτο, ἡμῖν δὲ ναί. Καὶ δῆλον ἐκ τοῦ μαρτυροῦντο. Πνεύματος, καί φησιν· « Αὐτὸ τὸ Πνεῦμα, » τουτέστιν αὐτὸς ὁ Παράκλητος, « συμμαρτυρεῖ τῷ πνεύματι ἡμῶν, » ὅ ἐστι τῷ δοθέντι ἡμῖν παρ' αὐτοῦ C χαρίσματι. Οὐ γὰρ μόνον τοῦ χαρίσματος ἡ τοιαύτη φωνὴ, ἀλλὰ καὶ τοῦ δωρησαμένου· ἔνθα οὖν τὸ Πνεῦμα μαρτυρεῖ, ποία ἐστὶν ἀμφισβήτησις; « Καὶ κληρονόμοι. » Λοιπὸν αὔξει τὴν ἀξίαν· Ἔνι γὰρ τέκνα μὴ κληρονομοῦντα. « Συγκληρονόμοι δὲ Χριστοῦ. » Ὁρᾷς ὅτι ἄλλη ἐστὶν ἡ υἱοθεσία ἡμῶν παρὰ τὴν τῶν Ἰουδαίων; ἡμεῖς μὲν γὰρ καὶ κληρονόμοι, οἱ δὲ οὐχί. Φησὶ γὰρ περὶ αὐτῶν « Κακοὺς κακῶς ἀπολέσει, καὶ ἀμπελῶνα ἐκδώσει ἄλλοις. » Καὶ πάλιν, « Πολλοί, φησίν, ἥξουσι καὶ ἀνακλιθήσονται μετὰ Ἀβραάμ, οἱ δὲ υἱοὶ τῆς βασιλείας ἐκβληθήσονται, » ἤγουν οἱ Ἰουδαῖοι. Εἰς τὸ, « Πνεῦμα δουλείας. » Ἐπειδὴ καὶ Ἰουδαῖοι τῆς υἱοθεσίας μετεποιοῦντο (« Υἱοὺς γὰρ ἐγέννησα καὶ ὕψωσα »), δείκνυσι πόσον τῆς ἡμετέρας υἱοθεσίας καὶ αὐτῶν D τὸ διάφορον. Καί φησιν, ὅτι ἐκεῖνοι πνεῦμα δουλείας ἔλαβον τὸν νόμον, ὡς παρὰ τοῦ Πνεύματος δοθὲν, δούλοις δὲ ἁρμόζον μᾶλλον. Καὶ γὰρ αἱ τιμωρίαι παρὰ πόδας καὶ σωματικαὶ, λιθασμοὶ, καὶ καύσεις, καὶ ἀπειλαὶ, « Μάχαιρα ὑμᾶς κατέδεται. » Καὶ διὰ ταῦτα πολὺς ὁ φόβος πρὸ ὀφθαλμῶν, καὶ αὖ οἱ μισθοὶ ἐπίγειοι, « Ἐὰν εἰσακούσητέ μου τὰ ἀγαθὰ τῆς γῆς φάγεσθε. » Ἡμῶν δὲ οἱ μισθοὶ τὰ οὐράνια ἀγαθὰ, καὶ ἡ τῆς μυστικῆς τραπέζης ὡς υἱοῖς κοινωνία. « Συγκληρονόμοι δὲ Χριστοῦ. » Πάλιν αὔξει τὸ ἀξίωμα, καὶ φιλονεικεῖ ἐγγὺς ἡμᾶς στῆσαι τοῦ Δεσπότου.

[27] Matth. vi, 9. [28] Matth. xxi, 41. [29] Matth. viii, 12, [30] Isa. i, 2. [31] ibid. 20. [32] ibid. 19.

ΚΕΦΑΛ. ΙΓ'.

Ἐπανάληψις περὶ τῆς ἀποκειμένης τοῖς ἁγίοις δόξης.

Εἴπερ συμπάσχομεν, ἵνα καὶ συνδοξασθῶμεν. Λογίζομαι γὰρ ὅτι οὐκ ἄξια τὰ παθήματα τοῦ νῦν καιροῦ πρὸς τὴν μέλλουσαν δόξαν ἀποκαλυφθῆναι εἰς ἡμᾶς. Ἡ γὰρ ἀποκαραδοκία τῆς κτίσεως τὴν ἀποκάλυψιν τῶν υἱῶν τοῦ Θεοῦ ἀπεκδέχεται. Τῇ γὰρ ματαιότητι ἡ κτίσις ὑπετάγη, οὐχ ἑκοῦσα, ἀλλὰ διὰ τὸν ὑποτάξαντα· ἐπ' ἐλπίδι, ὅτι καὶ αὐτὴ ἡ κτίσις ἐλευθερωθήσεται ἀπὸ τῆς δουλείας τῆς φθορᾶς εἰς τὴν ἐλευθερίαν τῆς δόξης τῶν τέκνων τοῦ Θεοῦ.

Ἵνα μὴ ῥᾳθυμότεροι τὸ πᾶν χάριτος εἶναι λογιζόμενοι γενώμεθα, ἀπαιτεῖ καὶ τὰ παρ' ἡμῶν. Εἰ γὰρ ἐν τοῖς λυπηροῖς, φησὶ, κοινωνήσομεν, καὶ ἐν τοῖς χρηστοῖς. « Παθήματα τοῦ νῦν καιροῦ πρὸς τὴν μέλλουσαν δόξαν. » Τὸ πρόσκαιρον τῶν παθημάτων δηλοῖ διὰ τοῦ νῦν καιροῦ. Εἶτα δείκνυσι τὸ ὅλον σχεδὸν τῆς χάριτος ὄν, διὰ τὸ νικᾷν ταῖς ἀντιδόσεσι τὸν Θεὸν, καὶ ὅτι οὐκ ἰσχύομεν ἄξιόν τι τῆς ἐκεῖ ἀντιδόσεως παθεῖν ἢ συνεισενέγκαι. « Ἀποκαλυφθῆναι εἰς ἡμᾶς. » Καλῶς τὸ ἀποκαλυφθῆναι. Ἔστι γὰρ καὶ νῦν, ἀλλὰ κέκρυπται. « Ἡ γὰρ ἀποκαραδοκία τῆς κτίσεως. » Οἷον ἡ ἐπιτεταμένη καὶ σφοδρὰ προσδοκία. Ὃ δὲ λέγει τοιοῦτόν ἐστι· Καὶ αὐτὴ, φησὶν, ἡ κτίσις σφόδρα προσδοκᾷ τὴν μέλλουσαν ἡμῶν δόξαν. Διὰ τί; Ἄφθαρτος, φησὶ, πλασθεῖσα, διὰ τὰς τῶν ἀνθρώπων ἁμαρτίας, φθαρτὴ γέγονεν, ἐπεὶ καὶ ἡμεῖς, ἐξ ἀφθάρτων φθαρτοὶ γεγόναμεν. Βούλεται οὖν ἡ κτίσις, φησὶ, τοὺς ἀνθρώπους τὴν ἀφθαρσίαν ἀπολαβεῖν (ἔσται δὲ τοῦτο ἐν τῇ ἀναστάσει), ἵνα καὶ αὐτὴ τὴν οἰκείαν ἀφθαρσίαν ἀπολάβῃ. Τοῦ γὰρ ἀνθρώπου δι' ὃν γέγονε φθαρτὴ τὴν ἀφθαρσίαν ἀπολαμβάνοντος, καὶ αὐτὴ τὴν οἰκείαν ἀφθαρσίαν συναπολήψεται. Προσωποποιΐα δέ ἐστι τὸ πᾶν, ἵνα τε τῶν ἀγαθῶν τὴν ὑπερβολὴν δηλώσῃ, καὶ ἵνα δείξῃ ὅτι ἡμεῖς μᾶλλον ὀφείλομεν σπουδάζειν τῆς τοιαύτης δόξης καὶ ἀφθαρσίας ἐπιτυχεῖν ἥπερ ἡ κτίσις. Ἐπεὶ μὴ νόμιζε τὴν ἄψυχον καὶ ἀναίσθητον κτίσιν τὰ τοιαῦτα προσδοκᾷν ἢ αἰσθάνεσθαι.

308 CAPUT XIII.

Repetitio de gratia Dei, quæ sanctis reposita est.

VIII, 17-21. *Siquidem compatimur ut et conglorificemur. Existimo enim non esse condignas afflictiones præsentis temporis ad futuram gloriam, quæ revelabitur erga nos. Etenim anxia exspectatio creaturæ revelationem filiorum Dei exspectat. Quippe vanitati subjecta est creatura, non volens, sed propter eum qui subjecit ipsam in spe. Quoniam et ipsa creatura liberabitur a servitute corruptionis, in ipsam libertatem filiorum Dei.*

Ne segniores reddamur arbitrantes omne negotium esse gratiæ, exigit etiam quæ a nobis sunt. Nam si in tristibus, inquit, communicaverimus, pariter et in commodis participes erimus. « Afflictiones præsentis temporis ad futuram gratiam. » Temporalitatem ac brevem durationem afflictionum significat per hoc quod ait: τοῦ νῦν καιρόν, id est, præsentis temporis. Deinde ostendit totum pene gratiæ esse ex eo quod Deus abundantior sit in retributionibus: nec possumus quidquam futura retributione condignum aut pati aut ad illam conferre. « Quæ revelabitur erga nos. » Bene revelabitur sive detegetur. Etenim nunc quoque est, sed occulta. « Anxia exspectatio creaturæ. » Exspectatione exspectat, ait, tanquam intenso vehementique desiderio. Est autem quod dicit hujusmodi. Ipsa quoque creatura nostram gloriam vehementer exspectat. Quare? Incorruptibilis, inquit, formata, propter peccata hominum facta est corruptibilis: quandoquidem et nos ex incorruptibilius facti sumus corruptibiles. Cupit itaque creatura homines suscipere immortalitatem (quod in resurrectione erit) ut et ipsa suam accipiat immortalitatem. Nam homine propter quem facta est corruptibilis immortalitatem suscipiente, ipsa quoque una suam accipiet immortalitatem. Totum autem prosopopœia est, id est, personæ affectio, quo bonorum demonstret magnitudinem **309** utque ostendat nos potius adniti debere, ut hujusmodi gloriam ac immortalitatem assequamur, quam ipsa creatura. Nec enim opineris inanimen ac insensibilem creaturam talia exspectare vel sentire.

« Τὴν ἀποκάλυψιν. » Τὸ τέλος, ὅταν μέλλωσι δείκνυσθαι, τίνες υἱοὶ Θεοῦ, καὶ τίνες υἱοὶ διαβόλου. « Τῇ γὰρ ματαιότητι ἡ κτίσις ὑπετάγη. » Οἷον, τῇ φθορᾷ. Τοῦτο γὰρ κατεκρίθη, διὰ τὰς ἡμῶν ἁμαρτίας. « Οὐχ ἑκοῦσα, ἀλλὰ διὰ τὸν ὑποτάξαντα ἐλπίδι. » Τῆς τοῦ Χριστοῦ δυνάμεως, φησὶ, τοῦτο τὸ ἔργον, τὸ καὶ ἄκουσαν ὑποτάξαι ἐπ' ἐλπίδι. Καὶ αὐτὴ γὰρ, φησὶ, τὴν ἀπαλλαγὴν ἐλπίζει· ἐπ' ἐλπίδι οὖν ἀπαλλαγῆς ὑπετάγη. Λοιπὸν ἑαυτὸν ἑρμηνεύει πῶς ἐλπίδι, ὅτι καὶ αὐτὴ ἡ κτίσις ἐλευθερωθήσεται. « Ὅτι καὶ αὐτὴ ἡ κτίσις ἐλευθερωθήσεται ἀπὸ τῆς δουλείας τῆς φθορᾶς, εἰς τὴν ἐλευθερίαν τῆς δόξης. » Εἰς τὴν ἐλευθερίαν, οἷον, διὰ ἐλευθερίαν τῆς δόξης, τουτέστι δι' ἡμᾶς, ἔσται καὶ ἡ κτίσις ἄφθαρτος, ὥσπερ καὶ δι' ἡμᾶς γέγονε φθαρτή. — [ΟΙΚΟΥΜΕΝΙΟΥ] Ἢ τὸ, εἰς τὴν ἐλευθερίαν· δηλοῖ, τουτέστιν εἰς

« Regulationem » hoc est, perfectionem finalem, cum demonstrandi sunt quidam esse filii Dei, quidam autem filii diaboli. « Vanitati subjecta est. » Hoc est, corruptioni, ad hoc enim condemnata est propter nostra peccata. « Non volens, sed propter eum qui subjecit ipsam in spe. » Christi, inquit, virtutis hoc est opus, etiam invitam subjicere in spe: nam et ipsa liberationem sperat; in spe ergo liberationis subjecta est. Deinde seipsum interpretatur quomodo in spe. « Nam et ipsa creatura liberabitur a servitute corruptionis in ipsam libertatem gloriæ. » Ac si dicat: Propter libertatem ipsam gloriæ, hoc est, propter nos erit creatura immortalis sicut et propter nos facta est mortalis. Quod dicitur εἰς τὴν ἐλευθερίαν, in ipsam libertatem, nempe cum articulo, significat quod in eamdem li-

vocemus. Et unde declaratur hoc bene fieri, Deo que gratum esse, ut hanc vocem ad ipsum referamus? Filius nos ita dicere docuit: « Pater noster qui es in cœlis [27], etc. Apostolus vero quia communia esse novit dispensationis erga nos Christi opera, Spiritus, inquit, attestatur. Nam cum Christus hanc tradiderit precationem, etiam Spiritus tradit, et dono per ipsum dato in nobis attestatur. Quid autem attestatur? Quod bene et modo Deo grato ipsum Patrem nostrum dicamus: quod filii ipsius simus adoptati ab eo per baptismum. Quod si filii, et hæredes. Judæi vero licet filii Dei vocabantur, multa tamen utriusque et vocationis et adoptionis differentia. Siquidem illi in figura nominabantur, quemadmodum et alia in figura gratiæ illis contingebant: nos vero non figurative, sed perfecte: et illi quanquam filii vocabantur non tamen ipsis datum erat, ut Deum vocarent Patrem: nobis autem et hoc donatum est, multaque alia est excellentia.

307 « Adoptionis. » Atqui consequens erat, ut diceret: Libertatis; sed tamen quod majus est, dicit: Per quem clamamus » Dicimus enim, « Pater noster, qui es in cœlis. » Posuit autem et Hebraicam dictionem, ut genuinum ac per omnia Patrem significaret. « Ipse Spiritus una testatur. » Quia Judæi Deum Patrem vocabant, ostendere vult quod illis quidem hoc permissum non erat, nobis autem indubie. Quod ex eo manifestum est, quod Spiritus testatur, et ait: Ipse Spiritus, hoc est, ipse Paracletus una testatur cum spiritu nostro id est, dono nobis ab ipso dato. Non enim hæc vox solius doni est, sed ejus quoque qui largitus est, ubi ergo Spiritus testatur, quæ ambiguitas est? « Et hæredes. » Consequenter auget dignitatem. Nam possunt et filii esse, nec hæreditatem suscipere. « Cohæredes autem Christi. » Vides ergo quod alia sit nostra adoptio ab adoptione Judæorum. Siquidem nos etiam hæredes sumus, illi autem non. De eis enim dicit: « Malos male perdet et vineam locabit aliis [28]. » Et rursum: « Multi, inquit, venient et accumbent cum Abraham, filii autem regni ejicientur [29], » videlicet Judæi. In id quod dicitur: « Spiritum servitutis. » Quia Judæi adoptionem sibi vindicabant: « Filios, inquit, genui et exaltavi [30]; » ostendit quanta sit differentia adoptionis nostræ ac illorum; et ait, quod illi spiritum servitutis acceperant, puta legem, tanquam a spiritu datam, magis aptam servis. Etenim pœnæ paratæ erant etiam corporales, lapidationes ac minæ: « Gladius devorabit vos [31], » et ob id multus timor erat præ oculis. Rursumque præmia terrena erant: « Si audieritis me, bona terræ comedetis [32]. » Nostra vero præmia sunt bona cœlestia, et mysticæ mensæ communicatio tanquam filiis data. « Cohæredes vero Christi. » Auget dignitatem rursum, nosque Domini propinquos statuere contendit.

A ἀναφέρομεν τὴν φωνήν. Ὁ Υἱὸς ἡμᾶς ἐδίδαξεν οὕτως λέγειν· « Πάτερ ἡμῶν ὁ ἐν τοῖς οὐρανοῖς, » καὶ ἑξῆς. Αὐτὸς δὲ ἐπειδὴ κοινὰ οἶδε τὰ τῆς εἰς ἡμᾶς οἰκονομίας ἔργα τοῦ Χριστοῦ, « Τὸ Πνεῦμα, φησί, συμμαρτυρεῖ. » Χριστοῦ γὰρ παραδεδωκότος ταύτην τὴν εὐχὴν, καὶ τὸ Πνεῦμα παραδίδωσι, καὶ συμμαρτυρεῖ τῷ ἐν ἡμῖν δοθέντι χαρίσματι δι' αὐτοῦ. Τί δὲ συμμαρτυρεῖ; Ὅτι καλῶς καὶ ἀρεσκόντως Θεῷ λέγομεν αὐτὸν Πατέρα ἡμῶν, ὅτι τέκνα αὐτοῦ ἐσμεν, υἱοθετηθέντες αὐτῷ τῷ βαπτίσματι· « Εἰ δὲ τέκνα, φησὶ, καὶ κληρονόμοι. » Οἱ δέ γε Ἰουδαῖοι, εἰ καὶ ἐκαλοῦντο τέκνα Θεοῦ, ἀλλὰ πολλὴ κλήσεως ἑκατέρας καὶ υἱοθεσίας ἡ διαφορά. Οἱ μὲν γὰρ τυπικῶς ὠνομάζοντο, ὥσπερ καὶ τ' ἄλλα αὐτοῖς εἰς τύπον ἐτελεῖτο τῆς χάριτος. Ἡμεῖς δὲ οὐ τυπικῶς, ἀλλ' αὐτοB τελῶς. Καὶ οἱ μὲν εἰ καὶ ἐκαλοῦντο υἱοὶ, ἀλλ' οὐκ ἦν αὐτοῖς δεδομένον, τὸ καὶ αὐτοὺς τὸν Θεὸν καλεῖν Πατέρα. Ἡμῖν δὲ καὶ τοῦτο κεχάρισται, καὶ πολλὴ ἄλλη διαφορά.

« Υἱοθεσίας. » Καίτοι ἀκόλουθον ἦν εἰπεῖν, Ἐλευθερίας, ἀλλ' ὅμως τὸ μεῖζον λέγει. « Ἐν ᾧ κράζομεν. » Λέγομεν γάρ· « Πάτερ ἡμῶν ὁ ἐν τοῖς οὐρανοῖς. » Τέθεικε δὲ καὶ τὴν Ἑβραίαν λέξιν, ἵνα τὸ γνήσιον δείξῃ διὰ πάντων « Αὐτὸ τὸ Πνεῦμα συμμαρτυρεῖ » Ἐπειδὴ καὶ Ἰουδαῖοι Πατέρα ἐκάλουν τὸν Θεὸν, θέλει δεῖξαι ὅτι αὐτοῖς μὲν οὐκ ἐπετέτραπτο τοῦτο, ἡμῖν δὲ ναί. Καὶ δῆλον ἐκ τοῦ μαρτυροῦντο. Πνεύματος, καί φησιν· « Αὐτὸ τὸ Πνεῦμα, » τουτέστιν αὐτὸς ὁ Παράκλητος, « συμμαρτυρεῖ τῷ C πνεύματι ἡμῶν, » ὅ ἐστι τῷ δοθέντι ἡμῖν παρ' αὐτοῦ χαρίσματι. Οὐ γὰρ μόνον τοῦ χαρίσματος ἡ τοιαύτη φωνὴ, ἀλλὰ καὶ τοῦ δωρησαμένου· ἔνθα οὖν τὸ Πνεῦμα μαρτυρεῖ, ποία ἐστὶν ἀμφισβήτησις; « Καὶ κληρονόμοι. » Λοιπὸν αὔξει τὴν ἀξίαν· Ἔνι γὰρ τέκνα μὴ κληρονομοῦντα. « Συγκληρονόμοι δὲ Χριστοῦ. » Ὁρᾷς ὅτι ἄλλη ἐστὶν ἡ υἱοθεσία ἡμῶν παρὰ τὴν τῶν Ἰουδαίων; ἡμεῖς μὲν γὰρ καὶ κληρονόμοι, οἱ δὲ οὐχί. Φησὶ γὰρ περὶ αὐτῶν « Κακοὺς κακῶς ἀπολέσει, καὶ ἀμπελῶνα ἐκδώσει ἄλλοις. » Καὶ πάλιν, « Πολλοὶ, φησὶν, ἥξουσι καὶ ἀνακλιθήσονται μετὰ Ἀβραάμ. οἱ δὲ υἱοὶ τῆς βασιλείας ἐκβληθήσονται, » ἤγουν οἱ Ἰουδαῖοι. Εἰς τὸ, « Πνεῦμα δουλείας. » Ἐπειδὴ καὶ Ἰουδαῖοι τῆς υἱοθεσίας μετεποιοῦντο (« Υἱοὺς γὰρ ἐγέννησα καὶ ὕψωσα »), δείκνυσι πόσον τῆς ἡμετέρας υἱοθεσίας καὶ αὐτῶν D τὸ διάφορον. Καί φησιν, ὅτι ἐκεῖνοι πνεῦμα δουλείας ἔλαβον τὸν νόμον, ὡς παρὰ τοῦ Πνεύματος δοθὲν, δούλοις δὲ ἁρμόζον μᾶλλον. Καὶ γὰρ αἱ τιμωρίαι παρὰ πόδας καὶ σωματικαὶ, λιθασμοὶ, καὶ καύσεις, καὶ ἀπειλαὶ, « Μάχαιρα ὑμᾶς κατέδεται. » Καὶ διὰ ταῦτα πολὺς ὁ φόβος πρὸ ὀφθαλμῶν, καὶ αὖ οἱ μισθοὶ ἐπίγειοι, « Ἐὰν εἰσακούσητέ μου τὰ ἀγαθὰ τῆς γῆς φάγεσθε. » Ἡμῶν δὲ οἱ μισθοὶ τὰ οὐράνια ἀγαθὰ, καὶ ἡ τῆς μυστικῆς τραπέζης ὡς υἱοῖς κοινωνία. « Συγκληρονόμοι δὲ Χριστοῦ. » Πάλιν αὔξει τὸ ἀξίωμα, καὶ φιλονεικεῖ ἐγγὺς ἡμᾶς στῆσαι τοῦ Δεσπότου.

[27] Matth. VI, 9. [28] Matth. XXI, 41. [29] Matth. VIII, 12. [30] Isa. I, 2. [31] ibid. 20. [32] ibid. 19.

ΚΕΦΑΛ. ΙΓ'.

Ἐπανάληψις περὶ τῆς ἀποκειμένης τοῖς ἁγίοις δόξης.

Εἴπερ συμπάσχομεν, ἵνα καὶ συνδοξασθῶμεν. Λογίζομαι γὰρ ὅτι οὐκ ἄξια τὰ παθήματα τοῦ νῦν καιροῦ πρὸς τὴν μέλλουσαν δόξαν ἀποκαλυφθῆναι εἰς ἡμᾶς. Ἡ γὰρ ἀποκαραδοκία τῆς κτίσεως τὴν ἀποκάλυψιν τῶν υἱῶν τοῦ Θεοῦ ἀπεκδέχεται. Τῇ γὰρ ματαιότητι ἡ κτίσις ὑπετάγη, οὐχ ἑκοῦσα, ἀλλὰ διὰ τὸν ὑποτάξαντα ἐπ' ἐλπίδι, ὅτι καὶ αὐτὴ ἡ κτίσις ἐλευθερωθήσεται ἀπὸ τῆς δουλείας τῆς φθορᾶς εἰς τὴν ἐλευθερίαν τῆς δόξης τῶν τέκνων τοῦ Θεοῦ.

Ἵνα μὴ ῥᾳθυμότεροι τὸ πᾶν χάριτος εἶναι λογιζόμενοι γενώμεθα, ἀπαιτεῖ καὶ τὰ παρ' ἡμῶν. Εἰ γὰρ ἐν τοῖς λυπηροῖς, φησί, κοινωνήσομεν, καὶ ἐν τοῖς χρηστοῖς. « Παθήματα τοῦ νῦν καιροῦ πρὸς τὴν μέλλουσαν δόξαν. » Τὸ πρόσκαιρον τῶν παθημάτων δηλοῖ διὰ τοῦ νῦν καιροῦ. Εἶτα δείκνυσι τὸ ὅλον σχεδὸν τῆς χάριτος ὄν, διὰ τὸ νικᾷν ταῖς ἀντιδόσεσι τὸν Θεόν, καὶ ὅτι οὐκ ἰσχύομεν ἄξιόν τι τῆς ἐκεῖ ἀντιδόσεως παθεῖν ἢ συνεισενέγκαι. « Ἀποκαλυφθῆναι εἰς ἡμᾶς. » Καλῶς τὸ ἀποκαλυφθῆναι. Ἔστι γὰρ καὶ νῦν, ἀλλὰ κέκρυπται. « Ἡ γὰρ ἀποκαραδοκία τῆς κτίσεως. » Οἷον ἡ ἐπιτεταμένη καὶ σφοδρὰ προσδοκία. Ὃ δὲ λέγει τοιοῦτόν ἐστι· Καὶ αὐτή, φησίν, ἡ κτίσις σφόδρα προσδοκᾷ τὴν μέλλουσαν ἡμῶν δόξαν. Διὰ τί; Ἄφθαρτος, φησί, πλασθεῖσα, διὰ τὰς τῶν ἀνθρώπων ἁμαρτίας, φθαρτὴ γέγονεν, ἐπεὶ καὶ ἡμεῖς, ἐξ ἀφθάρτων φθαρτοὶ γεγόναμεν. Βούλεται οὖν ἡ κτίσις, φησί, τοὺς ἀνθρώπους τὴν ἀφθαρσίαν ἀπολαβεῖν (ἔσται δὲ τοῦτο ἐν τῇ ἀναστάσει), ἵνα καὶ αὐτὴ τὴν οἰκείαν ἀφθαρσίαν ἀπολάβῃ. Τοῦ γὰρ ἀνθρώπου δι' ὃν γέγονε φθαρτὴ τὴν ἀφθαρσίαν ἀπολαμβάνοντος, καὶ αὐτὴ τὴν οἰκείαν ἀφθαρσίαν συναπολήψεται. Προσωποποιΐα δέ ἐστι τὸ πᾶν, ἵνα τε τῶν ἀγαθῶν τὴν ὑπερβολὴν δηλώσῃ, καὶ ἵνα δείξῃ ὅτι ἡμεῖς μᾶλλον ὀφείλομεν σπουδάζειν τῆς τοιαύτης δόξης καὶ ἀφθαρσίας ἐπιτυχεῖν ἤπερ ἡ κτίσις. Ἐπεὶ μὴ νόμιζε τὴν ἄψυχον καὶ ἀναίσθητον κτίσιν τὰ τοιαῦτα προσδοκᾷν ἢ αἰσθάνεσθαι.

308 CAPUT XIII.

Repetitio de gratia Dei, quæ sanctis reposita est.

VIII, 17-21. *Siquidem compatimur ut et conglorificemur. Existimo enim non esse condignas afflictiones præsentis temporis ad futuram gloriam, quæ revelabitur erga nos. Etenim anxia exspectatio creaturæ revelationem filiorum Dei exspectat. Quippe vanitati subjecta est creatura, non volens, sed propter eum qui subjecit ipsam in spe. Quoniam et ipsa creatura liberabitur a servitute corruptionis, in ipsam libertatem filiorum Dei.*

Ne segniores reddamur arbitrantes omne negotium esse gratiæ, exigit etiam quæ a nobis sunt. Nam si in tristibus, inquit, communicaverimus, pariter et in commodis participes erimus. « Afflictiones præsentis temporis ad futuram gratiam. » Temporalitatem ac brevem durationem afflictionum significat per hoc quod ait : τοῦ νῦν καιρόν, id est, præsentis temporis. Deinde ostendit totum pene gratiæ esse ex eo quod Deus abundantior sit in retributionibus : nec possumus quidquam futura retributione condignum aut pati aut ad illam conferre. « Quæ revelabitur erga nos. » Bene revelabitur sive detegetur. Etenim nunc quoque est, sed occulta. « Anxia exspectatio creaturæ. » Exspectatione exspectat, ait, tanquam intenso vehementique desiderio. Est autem quod dicit hujusmodi. Ipsa quoque creatura nostram gloriam vehementer exspectat. Quare? Incorruptibilis, inquit, formata, propter peccata hominum facta est corruptibilis : quandoquidem et nos ex incorruptibilius facti sumus corruptibiles. Cupit itaque creatura homines suscipere immortalitatem (quod in resurrectione erit) ut et ipsa suam accipiat immortalitatem. Nam homine propter quem facta est corruptibilis immortalitatem suscipiente, ipsa quoque una suam accipiet immortalitatem. Totum autem prosopopœia est, id est, personæ affectio, quo bonorum demonstret magnitudinem **309** utque ostendat nos potius adniti debere, ut hujusmodi gloriam ac immortalitatem assequamur, quam ipsa creatura. Nec enim opineris inanimen ac insensibilem creaturam talia exspectare vel sentire.

« Τὴν ἀποκάλυψιν. » Τὸ τέλος, ὅταν μέλλωσι δείκνυσθαι, τίνες υἱοὶ Θεοῦ, καὶ τίνες υἱοὶ διαβόλου. « Τῇ γὰρ ματαιότητι ἡ κτίσις ὑπετάγη. » Οἷον, τῇ φθορᾷ. Τοῦτο γὰρ κατεκρίθη, διὰ τὰς ἡμῶν ἁμαρτίας. « Οὐχ ἑκοῦσα, ἀλλὰ διὰ τὸν ὑποτάξαντα ἐλπίδι. » Τῆς τοῦ Χριστοῦ δυνάμεως, φησί, τοῦτο τὸ ἔργον, τὸ καὶ ἄκουσαν ὑποτάξαι ἐπ' ἐλπίδι. Καὶ αὐτὴ γάρ, φησί, τὴν ἀπαλλαγὴν ἐλπίζει· ἐπ' ἐλπίδι οὖν ἀπαλλαγῆς ὑπετάγη. Λοιπὸν ἑαυτὸν ἑρμηνεύει πῶς ἐλπίδι, ὅτι καὶ αὐτὴ ἡ κτίσις ἐλευθερωθήσεται. « Ὅτι καὶ αὐτὴ ἡ κτίσις ἐλευθερωθήσεται ἀπὸ τῆς δουλείας τῆς φθορᾶς, εἰς τὴν ἐλευθερίαν τῆς δόξης. » Εἰς τὴν ἐλευθερίαν, οἷον, διὰ ἐλευθερίαν τῆς δόξης, τουτέστι δι' ἡμᾶς ἔσται καὶ ἡ κτίσις ἄφθαρτο, ὥσπερ καὶ δι' ἡμᾶς γέγονε φθαρτή. — [ΟΙΚΟΥΜΕΝΙΟΥ] Ἢ τό, εἰς τὴν ἐλευθερίαν· δηλοῖ, τουτέστιν εἰς

« Regulationem » hoc est, perfectionem finalem, cum demonstrandi sunt quidam esse filii Dei, quidam autem filii diaboli. « Vanitati subjecta est. » Hoc est, corruptioni, ad hoc enim condemnata est propter nostra peccata. « Non volens, sed propter eum qui subjecit ipsam in spe. » Christi, inquit, virtutis hoc est opus, etiam invitam subjicere in spe: nam et ipsa liberationem sperat ; in spe ergo liberationis subjecta est. Deinde seipsum interpretatur quomodo in spe. « Nam et ipsa creatura liberabitur a servitute corruptionis in ipsam libertatem gloriæ. » Ac si dicat : Propter libertatem ipsam gloriæ, hoc est, propter nos erit creatura immortalis sicut et propter nos facta est mortalis. Quod dicitur εἰς τὴν ἐλευθερίαν, in ipsam libertatem, nempe cum articulo, significat quod in eamdem li-

bertatem a corruptione veniet, in quam et nos : hoc est, ex corruptibili fiet incorruptibilis.

VIII, 22-25. *Scimus autem quod omnis creatura congemiscit una cum filiis, simulque parturit ad hoc usque tempus. Spiritus habentes, et nos ipsi in nobis ipsis gemimus, adoptionem exspectantes, redemptionem corporis nostri. Siquidem spe salvi facti sumus. Porro spes quæ videtur non est spes : quod enim quis cernit, cur etiam sperat? Si vero quod non videmus speramus, id est per patientiam exspectamus.*

Gemit, inquit, creatura cupiens corruptionem in posterum abjicere. Quod si id ipsa creatura, multo magis non hoc petere debemus, utpote et Dei verbo honorati et adoptionem exspectantes. « Congemiscit. » Nam et ipsi primitias Spiritus habentes, et nos ipsi gemimus, propterea congemiscit. — Hæc dixit non præsentia condemnans, sed futura desiderans. Gustavi, inquit gratiam, **310** nec fero dilationem : primitias habeo Spiritus, et ad id quod integrum est propero. Ascendit in tertium cœlum, vidi gloriam illam ineffabilem, vidi splendida palatia, cognovi quibus hic conversans privatus sim, et propterea gemo. « Sed et ipsi primitias Spiritus habentes. » Non solum, inquit, creatura gemit, sed ipsi qui parvum aliquod principium gustumque Spiritus acceperunt festinant ut ad ea quæ ibi sunt transeant. Quod si Spiritus primitiæ tales sunt, ut admiranda faciant opera ex sola umbra, quid faciet quod perfectum est? « Redemptionis corporis nostri. » Ne quis dicat: Tu dixisti quod filii sumus, quam ergo aliam exspectamus adoptionem ? ait : « Redemptionem corporis ; » hoc est, incorruptionem : tunc enim firma erit adoptio, tunc etiam apparebunt effectus. Nunc enim neque gloria manifesta est, nec metus excidendi, propter vitam condemnationi obnoxiam. « Adoptionem exspectantes. » Quam ? quid enim ? nonne hanc per baptismum accepimus? nonne et ipse paulo ante dicebas: « Spiritum adoptionis accepistis? » Utique, inquit, Quam ergo exspectamus ? Eam quæ manifestabitur, ait, per corporis redemptionem. Aliamne ab ea quæ dicta est? Absit ! Sed eam ipsam perfectius manifestandam et ipsa experientia cognoscendam. Post corporis enim redemptionem, tunc bonorum erit fruitio; tunc ipsius corporis resurrectio et incorruptio: tunc regni cœlorum hæreditaria possessio; tunc omnia adoptionis figura et effectus. Et nunc propter horum spem accepimus adoptionem. Ipse vero significantius dixit : « Salvi facti sumus ; » ostendens quod a tempestate magnaque turbatione quæ ex peccato procedit, facta nostri adoptione liberati simus. Quomodo igitur hæc jam speravimus, cum ista nondum facta sint, neque in conspectum nostrum inciderint, aut in experientiam ? Bene, inquit, ac rationabiliter. Nam si ea quæ sperantur, in conspectum nostrum venissent, aut in experientiam, nequaquam sperarentur. Quod enim

A τὴν αὐτὴν εἰς ἣν καὶ ἡμεῖς, ἐλευθερίαν τῆς φθορᾶς ἐλεύσεται, οἷον, ἐκ φθαρτῆς ἄφθαρτος ἔσται.

Οἴδαμεν γὰρ, ὅτι πᾶσα ἡ κτίσις συστενάζει τῶν τέκνων καὶ συνωδίνει ἄχρι τοῦ νῦν. Οὐ μόνον δὲ, ἀλλὰ καὶ αὐτοὶ τὴν ἀπαρχὴν τοῦ Πνεύματος ἔχοντες, καὶ ἡμεῖς αὐτοὶ ἐν ἑαυτοῖς στενάζομεν, υἱοθεσίαν ἀπεκδεχόμενοι, τὴν ἀπολύτρωσιν τοῦ σώματος ἡμῶν. Τῇ γὰρ ἐλπίδι ἐσώθημεν. Ἐλπὶς δὲ βλεπομένη, οὐκ ἔστιν ἐλπίς· ὃ γὰρ βλέπει τις, τί καὶ ἐλπίζει ; εἰ δὲ ὃ οὐ βλέπομεν, ἐλπίζομεν, δι' ὑπομανῆς ἀπενδεχόμεθα.

Στενάζει, φησὶν, ἡ κτίσις βουλομένη τὴν φθορὰν ἀποθέσθαι λοιπόν. Εἰ δὲ ἡ κτίσις, πολλῷ μᾶλλον ἡμεῖς τοῦτο αἰτεῖν ὀφείλομεν, καὶ μὴ τοῖς ὧδε κεχηνέναι, B οἱ καὶ λόγῳ τετιμημένοι, καὶ υἱοθεσίαν προσδοκῶντες. « Συστενάζει. » Ἐπειδὴ καὶ οἱ τὴν ἀπαρχὴν τοῦ Πνεύματος ἔχοντες καὶ ἡμεῖς αὐτοὶ στενάζομεν, διὰ τοῦτο συστενάζει. — [ΤΟΥ ΧΡΥΣΟΣΤΟΜΟΥ.] Ταῦτα δὲ ἔλεγεν, οὐχὶ τῶν παρόντων καταγινώσκων, ἀλλὰ τὰ μέλλοντα ποθῶν. Ἐγευσάμην, φησὶ, τῆς χάριτος, καὶ οὐ στέγω τὴν ἀναβολήν· τὴν ἀπαρχὴν ἔχω τοῦ Πνεύματος, καὶ πρὸς τὸ πᾶν ἐπείγομαι. Ἀνέβην εἰς τρίτον οὐρανὸν, εἶδον τὴν δόξαν ἐκείνην τὴν ἄῤῥητον, εἶδον τὰ βασίλεια τὰ λαμπρὰ, ἔμαθον τίνων ἀπεστέρημαι διατρίβων ἐνταῦθα, καὶ διὰ τοῦτο στενάζω. « Ἀλλὰ καὶ αὐτοὶ τὴν ἀπαρχὴν τοῦ Πνεύματος ἔχοντες. » Οὐ μόνον, φησὶν, ἡ κτίσις στενάζει, ἀλλὰ καὶ αὐτοὶ οἱ ἀρχήν τινα μικρὰν καὶ γεῦσιν τοῦ Πνεύματος λαβόντες, σπεύδουσι πρὸς τὰ ἐκεῖ μεταβῆναι. Εἰ γὰρ ἡ C ἀπαρχὴ τοῦ Πνεύματος τοιαύτη, ὥστε ποιεῖν θαυματουργίας ἐκ τῆς σκιᾶς μόνης, τί τὸ τέλειον ; « Ἀπολύτρωσιν τοῦ σώματος ἡμῶν. » Ἵνα μή τις εἴπῃ· Σὺ εἶπας, θεοὶ ἐσμεν, καὶ ποίαν ἄλλην προσδοκῶμεν υἱοθεσίαν ; φησὶ, « Τὴν ἀπολύτρωσιν τοῦ σώματος, » τουτέστι, τὴν ἀφθαρσίαν· τότε γὰρ βεβαία ἡ υἱοθεσία, καὶ τότε ἥξει τὰ αὐτῆς ἀποτελέσματα. Νῦν γὰρ οὔτε ἡ δόξα δήλη, ἀλλὰ προσδοκία ἐκ πτώσεως, διὰ βίου κατεγνωσμένου. « Υἱοθεσίαν ἀπεκδεχόμενοι. » — [ΦΩΝ.] Ποίαν ; τί γὰρ, οὐκ ἐλάβομεν ταύτην διὰ τοῦ βαπτίσματος ; οὐχὶ δὲ καὶ αὐτὸς πρὸ μικροῦ ἔφης, ὅτι « Πνεῦμα υἱοθεσίας ἐλάβετε ; » Ναὶ, φησί. Ποίαν οὖν ἐκδεχόμεθα ; Τὴν φανερουμένην, φησὶ, κατὰ ἀπολύτρωσιν τοῦ σώματος. Ἄλλην παρὰ τὴν εἰρημένην ; Μὴ γένοιτο ! D Ἀλλ' αὐτὴν ἐκείνην, τελειότερον φανερουμένην, καὶ διὰ πείρας αὐτῆς ἐπιγινωσκομένην. Μετὰ γὰρ τὴν ἀπολύτρωσιν τοῦ σώματος, τότε ἡ τῶν ἀγαθῶν ἀπόλαυσις, τότε αὐτοῦ τοῦ σώματος ἡ ἀνάστασις καὶ ἀφθαρσία, τότε ἡ τῆς οὐρανῶν βασιλείας κληρονομία, τότε πάντα τὰ τῆς υἱοθεσίας γνωρίσματα καὶ ἀποτελέσματα. Καὶ νῦν γὰρ, ἐπ' ἐλπίδι τούτων ἐλάβομεν τὴν υἱοθεσίαν. Αὐτὸς δὲ ἐμφαντικώτερον εἶπεν, « Ἐσώθημεν. » δηλῶν, ὡς ἀπὸ κλύδωνος καὶ ταραχῆς μεγάλης τῆς κατὰ τὴν ἁμαρτίαν, υἱοθετηθέντες ἐσώθημεν. Πῶς οὖν ἠλπίσαμεν ταῦτα, μὴ τούτων παραγεγονότων ἤδη, μηδ' ὑπ' ὄψιν ἡμῶν πεσόντων, μηδ' ὑπὸ πεῖραν ; Καλῶς, φησὶ, καὶ

εὐλόγως. Εἰ γὰρ ὑπ' ὄψιν ἡμῶν καὶ ὑπὸ πεῖραν ἤδη τὰ ἐλπιζόμενα ἐγεγόνει, οὐκ ἂν ἦν ἐλπιζόμενα. Ὃ γὰρ τις κατέχει, πῶς οἷόν τέ ἐστιν ἐλπίζειν; Οὐκοῦν κατὰ φύσιν τῆς ἐλπίδος ἴδιον τοῦτο, τὸ περὶ τῶν μελλόντων αὐτὴν καὶ μήπω παρόντων, εἶναι. Ὥστε καὶ ἡμᾶς, ἃ οὐ βλέπομεν, ἐκεῖνα δεῖ ἐλπίζειν. Εἰ δὲ ἃ οὐ βλέπομεν, ὥσπερ δεῖ, ἐκεῖνα καὶ ἐλπίζομεν, ὑπομένειν χρὴ καὶ ἀπεδέχεσθαι τὰ προσδοκηθέντα, καὶ μὴ ἀθρόον ἐπιζητεῖν αὐτὰ παραγενέσθαι, μάλιστα τοῦ Πνεύματος διὰ τῶν ἐνταῦθα χαρισμάτων καὶ εὐεργεσιῶν πιστουμένου τὰ ἐκεῖθεν, καὶ τὴν ἀσθένειαν τῶν λογισμῶν ἡμῶν συναντιλαμβανομένου καὶ θεραπεύοντος. Πόσα γὰρ εὐεργετεῖ ἐν αὐταῖς ἡμῶν ταῖς εὐχαῖς, ἵνα νῦν τὰ ἄλλα ἐάσω, διδάσκον ὅπως χρὴ εὔχεσθαι, ἐρευνῶν τὰς καρδίας, καὶ ἁπλῶς πάντα εἰς ἀγαθὸν συνεργοῦν;

Τοῦ αὐτοῦ ἄλλως εἰς τὸ, « Υἱοθεσίαν ἀπεκδεχόμεθα. » Διατί ἀπεκδέχῃ; Ὅτι τῇ ἀπεκδοχῇ καὶ ἐλπίδι ἐσώθημεν. Πῶς οὖν; χρὴ ἀπεκδέχεσθαι καὶ ἐλπίζειν ἔτι; Εἰ δὲ δεῖ ἐλπίζειν, δεῖ πάντως ὑπομένειν, καὶ δι' ὑπομονῆς τὰ ἐλπιζόμενα ἀπεκδέχεσθαι. Ἔχομεν δὲ πρὸς τούτοις καὶ τὰ πνευματικὰ χαρίσματα συναντιλαμβάνοντα ταῖς ἀσθενείαις ἡμῶν, καὶ μὴ ἐῶντα ἡμᾶς πρὸς τὰς ἐλπίδας ὀκλάσαι. Ὅτι δὲ τὸ πνευματικὸν χάρισμα συναντιλαμβάνεται ταῖς ἀσθενείαις ἡμῶν, αὐτίκα δῆλον καὶ ἀπὸ τοῦ πνευματικοῦ χαρίσματος τοῦ περὶ τὰς εὐχὰς χορηγηθέντος ἡμῖν. Τὸ Πνεῦμα γὰρ ἐνταῦθα τρὶς ὀνομάσας, τὸ πνευματικὸν ἐδήλωσε χάρισμα. Ἐρευνῶν δὲ τὰς καρδίας, αὐτὸ τὸ πανάγιον Πνεῦμα τὸ ἐκ Πατρὸς προερχόμενον. — Ἄλλως. Υἱοθεσίαν ἀπεκδεχόμεθα. Εἶτα ἵνα μὴ νομισθῇ τὰ παρόντα διαβάλλειν, καὶ δῷ λαβὴν τοῖς αἱρετικοῖς, φησὶν οὐδὲ τὰ παρόντα εἶναι κακὰ, ἀλλὰ τὰ προσδοκώμενα βελτίω, ἅ ἐστιν υἱοθεσία. Τότε γὰρ τὰ τῆς υἱοθεσίας ἀποτελέσματα. « Τῇ γὰρ ἐλπίδι ἐσώθημεν. » Ὡς εἰ ἔλεγε· Πάντα λαβόντες παρὰ Θεοῦ, ἡμεῖς πίστιν αὐτῷ προσηγάγομεν, ἧς μέγα μέρος, ἡ τῶν ἐκεῖθεν ἐλπίς. Μὴ τοιγαροῦν ζήτει πάντα ἐνταῦθα παρεῖναι τὰ ἀγαθὰ, ἀλλά τινα κα' τῇ ἐλπίδι ταμιεῦσαι. Εἰ δὲ πάντα παρεῖναι θέλεις, οὐκ ἔτι ἐλπίζεις. Ἐλπὶς γὰρ βλεπομένη, οὐκ ἔστιν ἐλπίς. « Εἰ δὲ ὃ οὐ βλέπομεν ἐλπίζομεν. » Εἰ δὲ, φησὶ, τὰ μὴ ὁρώμενα ἐλπίζομεν, ἐν ὑπομονῇ ἔξομεν τὴν τούτων προσδοκίαν· ἡ δὲ ὑπομονὴ ὅτι μέρος μέγιστον ἀρετῆς, παντί που δῆλον. Ὥστε ἡ ἐλπὶς, καὶ πίστεώς ἐστι καὶ ὑπομονῆς ποιητική.

Ὡσαύτως δὲ καὶ τὸ πνεῦμα συναντιλαμβάνεται ταῖς ἀσθενείαις ἡμῶν· τὸ γὰρ τί προσευξόμεθα καθὸ δεῖ, οὐκ οἴδαμεν· ἀλλ' αὐτὸ τὸ Πνεῦμα ὑπερεντυγχάνειν ὑπὲρ ἡμῶν στεναγμοῖς ἀλαλήτοις. Ὁ δὲ ἐρευνῶν τὰς καρδίας, οἶδε τί τὸ φρόνημα τοῦ Πνεύματος, ὅτι κατὰ Θεὸν ἐντυγχάνει ὑπὲρ ἁγίων.

Καὶ μὴ νόμιζε, φησὶν, ὑπὲρ ὑπομονῆς κάμνειν· οὐ γὰρ ἐάσει σε τὸ Πνεῦμα κάμνειν, ἀλλ' ἀντιλήψεταί σου πρὸς τοῦτο· ἀσθενεῖς γὰρ ἐσμεν, καὶ οὐδὲ ὑπομονὴν κατορθῶσαι ἰσχύομεν δίχα τῆς Πνεύματος

obtinet quispiam, quonam modo sperare potest? Juxta spei igitur naturam id proprium est, quod de futuris sit, et quæ nondum in seipsis sunt. Et nos ea sperare oportet quæ non videmus. **311** Si autem quæ non videmus, illa tamen ut æquum est speramus, longanimes esse oportet, et exspectare quæ sperantur, nec subito requirere ut illa contingant: maxime cum spiritus per ea quæ hic præstantur dona ac beneficia, eorum fidem facit quæ in futurum servantur, et nostrarum cogitationum imbecillitatem adjuvet ac curet. Quot enim in nostris precibus præstat beneficia, ut nunc alia taceam, docendo nos quomodo precari oporteat, scrutando corda, utque unico verbo dicam, omnia simul ad bonum operando.

Ejusdem alio modo in hoc quod dicitur: « Adoptionem expectantes. » Quare exspectas? Quia exspectatione ac spe salvi facti sumus. Quomodo ergo? Anne exspectare ac sperare jam oportebit? Quod si sperare oportet, utique tolerare oportet et per longanimitatem quæ sperantur exspectare Et ad hæc etiam habemus spiritualia dona quæ nostras simul adjuvet imbecillitates, neque circa spem vacillare sinant. Quod autem spirituale donum nostras simul adjuvet imbecillitates, protinus manifestum est etiam ex dono spirituali, quod ad precum nostrarum auxilium datum est nobis. Siquidem Spiritu ter hoc loco nominato, spirituale significavit donum: qui autem scrutatur corda, ipse Spiritus sanctus est, qui a Patre procedit.—*Alio modo.* « Adoptionem exspectamus. » Deinde ne ea quæ præsentia sunt calumniari videatur, detque occasionem hæreticis, ait, non quæ præsentia sunt esse mala, sed quæ expectantur esse meliora, quæ sunt adoptio. Tunc enim adoptionis effectus manifesti fient. « Nam spe salvi facti sumus. » Tanquam dixisset: Cum omnia a Deo acceperimus nos solam fidem ipsi adduximus, cujus magna pars spes est futurorum. Ne igitur quæras ut omnia quævis alia bona tibi hic adsint, sed spe in futurum differas. Quod si omnia adesse cupis, jam non speras. Nam spes quæ videtur non est spes: « Si vero quod non videmus speramus. » Quod si ea speramus quæ non prospicimus, in tolerantia feramus horum exspectationem: porro tolerantiam esse potissimam virtutis partem omnino manifestum est. Itaque spes et fidem et tolerantiam producere nata est.

312 VIII 26, 27. *Similiter et Spiritus una auxiliatur infirmitatibus nostris. Siquidem hoc ipsum, quod oraturi sinus ut oportet, non novimus: sed ipse Spiritus vehementea intercedit pro nobis gemitibus inenarrabilibus. Qui autem scrutatur corda, novit quis sit sensus Spiritus: quoniam secundum Deum intercedit pro sanctis.*

Neque arbitreris super tolerantia nimium esse laborandum: non enim te sinet Spiritus defatigari, sed ad hoc tibi erit auxilio; infirmi enim sumus, e neque tolerantiam præstare possumus absque Spiri-

ritus auxilio. Similiter autem et Spiritus tui curam habebit, spirituali videlicet dono. « Hoc ipsum quod oraturi simus. » Et quid dico, inquit, quod ad tolerantiæ operationem sancti Spiritus auxilio nobis opus sit ? Etiam in his quæ facilitatem habere videntur. veluti in oratione. idem nobis contingit ; interdum enim accidit ut inutilia postulemus. « Non novimus. » Etiam seipsum immiscuit ne sermo odiosus videatur. « Sed ipse Spiritus intercedit. » Olim varia dona varii accipiebant. prophetiæ, interpretationis, linguarum : quæ omnia spiritum appellabant, tanquam a Spiritu donata Similiter autem et precandi donum quidam accipiebant. Cum enim ignoraret vulgus quid utile esset, ideoque non raro inutilia postularet, accipiebant nonnulli donum precationis, et pro universo populo precabantur : quod donum etiam spiritum appellabant. Hoc est ergo quod dicit : Ipsa quoque precandi gratia pro nobis apud Deum intercedit gemitibus inenarrabilibus. Id autem dixit, confirmare volens quod ignoremus quonam modo orare oporteat. Nisi enim hoc esset, inquit, quid necesse foret quosdam accipere donum precandi pro populo ? Hoc nunc diaconus supplicando complet. Non dixit autem quocunque modo ἐντυγχάνει, id est. intercedit. sed ὑπερεντυγχάνει per compositum. significans vehementam magnoque studio factam supplicationem. « Qui autem scrutatur corda. » Ipse Paracletus, qui spiritualium hominum corda investigat, eorum videlicet, qui precandi gratiam ac spiritum acceperunt. « Novit quis sit sensus spiritus. » Id est. spiritualium hominum, qui dictum precandi spiritum acceperunt. Novit sensum sive supplicationem. **313** « Quoniam secundum Deum intercedit. » Non docent. inquit, qui spirituales sunt Deum quasi ignorantem, novit enim Paracletus. « Secundum Deum intercedit. » Non secundum aliquam nocivam concupiscentiam, sed secundum Deum, hoc est, Dei voluntatem. « Pro sanctis. » Hoc est, iis qui per precationem sanctificantur. vel qui pro puris Deoque placentibus operibus petitiones facit : vel pro hominibus sanctitatem desiderantibus.

βοηθείας. [ΟΙΚΟΥΜΕΝΙΟΥ..] Ὡσαύτως δὲ καὶ τὸ Πνεῦμα φροντίσει σου, ἤτοι τὸ πνευματικὸν χάρισμα, « Τὸ γὰρ τί προσευξόμεθα καθὸ δεῖ. » Καὶ τί λέγω, φησὶν, ὅτι πρὸς κατόρθωσιν ὑπομονῆς, δεόμεθα ἀντιλήψεως παρὰ τοῦ ἁγίου Πνεύματος ; Καὶ ἐν τοῖς δοκοῦσι, φησὶν, εὐχερέσιν, οἷον ἐν τῇ εὐχῇ, τοῦτο πάσχομεν. Ἔστι γὰρ ὅτε ἀσύμφορα αἰτοῦμεν, « Οὐκ οἴδαμεν. » Καὶ ἑαυτὸν ἔμιξεν, ἵνα μὴ εὑρεθῇ ἐπαχθής. « Ἀλλ' αὐτὸ τὸ Πνεῦμα » Τὸ παλαιὸν, χαρίσματα διάφορα πολλοὶ ἐλάμβανον, προφητειῶν, ἑρμηνειῶν, γλωσσῶν. Ἅπερ πάντα πνεύματα ἐκάλουν, ὡς ἀπὸ Πνεύματος δεδόμενα. Καὶ εὐχῆς δὲ χάρισμα ἐλάμβανόν τινες. Ἐπειδὴ γὰρ ἀγνοοῦν τὸ πλῆθος τὸ συμφέρον, ᾔτει πολλάκις ἀσύμφορα, ἐλάμβανόν τινες χάρισμα εὐχῆς, καὶ ὑπὲρ παντὸς τοῦ λαοῦ ηὔχοντο, ὅπερ καὶ αὐτὸ Πνεῦμα ἐλέγετο. Τοῦτο οὖν λέγει, ὅτι καὶ αὐτὴ ἡ χάρις τῆς εὐχῆς, ὑπὲρ ἡμῶν τῷ Θεῷ ἐντυγχάνει μεγίστοις στεναγμοῖς. Τοῦτο δὲ εἶπεν, συστῆσαι βουλόμενος ὅτι ἀγνοοῦμεν καθὸ δεῖ προσεύξασθαι. Εἰ γὰρ μὴ τοῦτο, φησὶν, ἦν τις χρεία λαβεῖν τινας χάρισμα εἰς τὸ εὔχεσθαι ὑπὲρ τοῦ λαοῦ ; Τοῦτο δὲ νῦν ὁ διάκονος πληροῖ λιτανεύων. Οὐκ εἶπε δὲ ἐντυγχάνει, ἀλλ' ὑπερεντυγχάνει. τὴν σύντονον καὶ κατεσπουδασμένην δηλῶν ἔντευξιν. « Ὁ δὲ ἐρευνῶν τὰς καρδίας » Αὐτὸς ὁ Παράκλητος, ὁ τὰς καρδίας τῶν πνευματικῶν ἀνθρώπων ἀνερευνῶν, τῶν τὴν χάριν δηλαδὴ καὶ τὸ πνεῦμα τοῦ εὔχεσθαι λαβόντων. « Τί τὸ φρόνημα τοῦ Πνεύματος. » Τῶν πνευματικῶν ἀνθρώπων, τῶν τὸ εἰρημένον τῆς εὐχῆς λαβόντων πνεῦμα καὶ χάρισμα. Οἶδε τὸ φρόνημα ἤγουν τὴν ἐντυχίαν. « Ὅτι κατὰ Θεὸν ἐντυγχάνει. » Οὐκ ἀγνοοῦντα, φησὶ, διδάσκουσιν οἱ πνευματικοὶ τὸν Θεὸν, ἀλλ' οἶδεν ὁ Παράκλητος. « Ὅτι κατὰ Θεὸν ἐντυγχάνει. » Οὐ κατά τινα βλαβερὰν ἐπιθυμίαν ἀλλὰ κατὰ Θεὸν, ὅ ἐστι, κατὰ τὴ βούλησιν τοῦ Θεοῦ. « Ὑπὲρ ἁγίων. » Τῶν διὰ τῆς εὐχῆς ἁγιαζομένων. Ἢ ὅτι ὑπὲρ καθαρῶν καὶ θεαρέστων ἔργων τὰς αἰτήσεις ποιεῖται, ἢ ὑπὲρ ἀνθρώπων τὸν ἁγιασμὸν ἐπιποθούντων.

VII, 28 30. *Scimus autem quia diligentibus Deum omnia cooperantur ad bonum his qui secundum propositum vocati sunt. Quoniam quos præscivit, etiam prædefinivit conformes imaginis Filii sui : ut sit ipse primogenitus inter multos fratres. Quos autem prædefinivit. eosdem et vocavit ; et quos vocavit, hos et justificavit : quos vero justificavit, et eos glorificavit.*

Οἴδαμεν δὲ ὅτι τοῖς ἀγαπῶσι τὸν Θεὸν, πάντα συνεργεῖ εἰς ἀγαθὸν, τοῖς κατὰ πρόθεσιν κλητοῖς οὖσιν· ὅτι οὓς προέγνω. καὶ προώρισε συμμόρφους τῆς εἰκόνος τοῦ Υἱοῦ αὐτοῦ, εἰς τὸ εἶναι αὐτὸν πρωτότοκον ἐν πολλοῖς ἀδελφοῖς. Οὓς δὲ προώρισε, τούτους καὶ ἐκάλεσε· καὶ οὓς ἐκάλεσε, τούτους καὶ ἐδικαίωσεν· οὓς δὲ ἐδικαίωσε, τούτους καὶ ἐδόξασε·

Ita, inquit. ob ignorantiam quam in precando patimur. a Spiritu adjuvamur, ut etiam mala nobis convertat in bona. « Omnia cooperantur. » Omnia, inquit, etiam mala ; siquidem hæc quoque Deus convertit in bona. Nam ad eorum qui patiuntur gloriam convertuntur. Majus est autem in bona converti quam omnino non supervenisse. « Qui secundum propositum. » Quia incredibile videbatur mala converti in bona, proposita Dei vocatione

Οὕτω, φησὶ, διὰ τὴν ἐν τῷ εὔξασθαι ἄγνοιαν, βοηθούμεθα ὑπὸ τοῦ Πνεύματος, ὅτι καὶ τὰ κακὰ εἰς ἀγαθὰ ἡμῖν περιτρέπει. « Πάντα συνεργεῖν. » Πάντα, φησὶ, καὶ τὰ κακά. Καὶ γὰρ καὶ ταῦτα περιτρέπει ὁ Θεὸς εἰς ἀγαθά. Εἰς γὰρ εὐδοκίμησιν τῶν πασχόντων. περιστρέφεται. Μεῖζον δὲ τὸ εἰς ἀγαθὰ περιστρέφεσθαι, τοῦ μὴ παντελῶς ἐπελθεῖν. « Τοῖς κατὰ πρόθεσιν. » Ἐπειδὴ ἀπίθανον εἶναι ἐδόκει τὸ περιστρέφεσθαι τὰ κακὰ εἰς ἀγαθὰ, προσθεὶς τὴν

τοῦ Θεοῦ κλῆσιν, ἐπιστώσατο τὸ εἰρημένον. Οὐ γὰρ A τοῖς τυχοῦσι, φησὶ, τοῦτο συμβαίνει, ἀλλὰ τοῖς ὑπὸ Θεοῦ κληθεῖσιν. Εἶτα ἵνα μὴ νομισθῇ μονομερῶς ὁ Θεὸς ἐνίους καλέσας, φησὶ, « Τοῖς κατὰ πρόθεσιν, » τοῖς κατὰ γνώμην ἤτοι προαίρεσιν ἀξιωθεῖσι τῆς κλήσεως, δεικνὺς ὅτι πάντες μὲν ἐκλήθημεν, ἐκεῖνοι δὲ ὑπήκουσαν· διὸ καὶ βοηθοῦνται οἱ κατὰ οἰκείαν πρόθεσιν γενόμενοι κλητοί. « Ὅτι οὓς προέγνω. » — « Ὅτι οὓς, » τουτέστι τούτους τοὺς κατὰ οἰκείαν πρόθεσιν κλητοὺς ὄντας, προέγνω. Ἀπὸ κοινοῦ, « κατὰ πρόθεσιν κλητοὺς ὄντας. » — « Συμμόρφους. » Ὅπερ ἐστὶ, φησὶν, ὁ Υἱὸς τοῦ Θεοῦ κατὰ φύσιν ἐν τῇ ἐνανθρωπήσει (δῆλον δὲ ὡς ἅγιος καὶ ἀναμάρτητος), τοῦτο καὶ αὐτοὶ γενόνασι κατὰ χάριν· « Συμμόρφους » γὰρ τοὺς ἰσομόρφους. Εἰκόνα δὲ τοῦ Υἱοῦ, τὴν οἰκονομίαν καλεῖ, καὶ τὸ ἐντεῦθεν B αὐτοῦ σῶμα. Κατὰ γὰρ τὴν οἰκονομίαν, σύμμορφοι καὶ ἀδελφοὶ αὐτοῦ οἱ ἄνθρωποι. Κατὰ δὲ τὴν θεότητα Μονογενής ἐστι.

quod dictum est confirmavit. Neque enim hoc quibuslibet contingit, inquit, sed his duntaxat qui a Deo vocati sunt. Deinde ne putaretur tantum ex parte quosdam vocasse, dicit: « His qui secundum propositum, » id est, qui secundum decretum, secundum electionem nacti sunt vocationem: ostendens quod omnes quidem vocati simus, sed illi obedierunt ideo etiam adjuvantur, qui secundum proprium propositum vocati fuerunt. « Quoniam quos præscivit. » Quoniam quos, id est, hos qui secundum proprium propositum vocati fuerunt præscivit: ex communi sensu repetendum est: « Qui secundum propositum vocati sunt. » — « Conformes. » Quod Filius Dei secundum naturam est in humanitatis assumptione, puta, sanctus et sine peccato, hoc et ipsi secundum gratiam facti sunt: « Conformes » enim, hoc est, similis formæ. Imaginem autem Filii vocat dispensationem, et corpus quod inde sumptum est. Nam secundum dispensationem conformes et fratres ipsius sunt homines. Secundum divinitatem vero Unigenitus est unicus.

[ΚΥΡΙΛΛ.] « Τῆς εἰκόνος. » Εἰκὼν τοῦ Θεοῦ τίς ἂν νοοῖτο, σαφηνιεῖ λέγων αὐτός· « Ὥσπερ γὰρ ἐφορέσαμεν τὴν εἰκόνα τοῦ χοϊκοῦ, φορέσωμεν καὶ τὴν εἰκόνα τοῦ ἐπουρανίου, » τουτέστι, τὴν ἐν ἁγιασμῷ ζωὴν, τὴν πρὸς παντιοῦν ἀμώμητον πολιτείαν. Ὥσπερ γὰρ εἰκόνα τοῦ χοϊκοῦ, τουτέστιν, Ἀδὰμ, τὴν ἐν παρακοῇ τε καὶ ἁμαρτίαις ζωὴν εἶναί φαμεν, οὕτως καὶ εἰκόνα τοῦ ἐπουρανίου, τουτέστι Χριστοῦ, τὸν ἁγιασμὸν, τὸν δικαιοσύνην, τὴν ὑπακοήν. « Εἰς τὸ εἶναι αὐτὸν πρωτότοκον. » Διὰ C πάντων τὴν συγγένειαν ἡμῶν τὴν πρὸς τὸν Χριστὸν σημᾶναι θέλει. Συγγένειαν δὲ, τὴν ἐν τῇ οἰκονομίᾳ τῆς σαρκὸς αὐτοῦ. « Οὓς δὲ προώρισε, » καὶ τὰ ἑξῆς. Πανταχοῦ τὸ, « κατὰ πρόθεσιν κλητοὺς ὄντας, » συνυπάκουε, ὅτι οὓς προέγνω, ἀντὶ τοῦ, τούτους τοὺς κατὰ πρόθεσιν. Οὓς δὲ προώρισε, τούτους καὶ ἐκάλεσεν, τοὺς κατὰ πρόθεσιν. Καὶ οὓς ἐκάλεσεν, τούτους καὶ ἐδικαίωσε, τοὺς κατὰ πρόθεσιν. Οὓς δὲ ἐδικαίωσε, τούτους καὶ ἐδόξασε, πάλιν τὸ, κατὰ πρόθεσιν κλητοὺς ὄντας. Ἵνα μὴ ἄτοπον ἀπαντᾷ, εἰ ὁ Θεὸς τινὰς μὲν εὖ ἐποίησε, τινὰς δὲ οὔ. Τὸ δὲ « κατὰ πρόθεσιν » συνυπακουόμενον, αὐτῶν ποιεῖ τὸ κατόρθωμα τῶν κατὰ οἰκείαν πρόθεσιν πιστευσάντων, καὶ προσωποληψίας ἀπαλλάττει τὸν Θεόν. « Τούτους καὶ ἐδικαίωσε. » Διὰ τῆς τοῦ λουτροῦ παλιγγενεσίας. » Τούτους D καὶ ἐδόξασε. » Διὰ τῶν χαρισμάτων τῆς υἱοθεσίας.

214 « Imaginis. » Quænam Dei imago intelligatur, idem ipse explanat ubi dicit: « Quemadmodum enim gestavimus imaginem terreni, gestemus et imaginem supercœlestis [23], » id est vitam quæ in sanctificatione degitur, conversationem erga unumquemque reprehensione carentem. « Sicut enim imaginem terreni, » id est, Adam, dicimus esse vitam, quæ inobedientia et peccatis agitur; « Ita et imaginem supercœlestis, » id est, Christi, sanctificationem, justitiam, obedientiam. « Ut sit ipse primogenitus. » In omnibus cognationem significare cupit quæ nobis est erga Christum. Cognationem inquam, quæ est in dispensatione carnis suæ. « Quos autem prædefinivit, » etc. Subaudito ubique, « Qui secundum propositum vocati sunt. » Quoniam quos præscivit, hos etiam prædefinivit, qui secundum propositum sunt; quos autem prædefinivit, eosdem et vocavit, qui secundum propositum sunt; et quos vocavit, eosdem et justificavit, qui secundum propositum sunt; quos vero justificavit, hos et glorificavit, rursum qui secundum propositum vocati sunt; ut nihil absurdi occurrat, si quibusdam Deus benefacit, quibusdam vero non. Cum autem subauditur, « Secundum propositum, » statuitur illorum virtus qui secundum proprium propositum crediderunt, et a personarum respectu Deus liberatur. « Hos et justificavit. » Per lavacri regenerationem. « Eos et glorificavit. » Per dona seu effectus adoptionis.

Τί οὖν ἐροῦμεν πρὸς ταῦτα; Εἰ ὁ Θεὸς ὑπὲρ ἡμῶν, τίς καθ' ἡμῶν; Ὅς γε τοῦ ἰδίου Υἱοῦ οὐκ ἐφείσατο, ἀλλ' ὑπὲρ ἡμῶν πάντων παρέδωκεν αὐτὸν, πῶς οὐχὶ καὶ σὺν αὐτῷ τὰ πάντα ἡμῖν χαρίσεται; Τίς ἐγκαλέσει κατὰ ἐκλεκτῶν Θεοῦ; Θεὸς ὁ δικαιῶν, τίς ὁ κατακρίνων; Χριστὸς ὁ

VIII, 31-34. « Quid ergo dicemus ad hæc? Si Deus « pro nobis, quis contra nos? Qui proprio Filio non « pepercit, sed pro nobis omnibus tradidit illum: quo « pacto non etiam cum illo omnia nobis donabit? Quis « accusabit adversus electos Dei? Deus est qui justifi« cat, quis ille qui condemnet? Christus qui mortuus

[23] I Cor. xv, 49.

« est, magis autem et suscitatus est : qui et est ad « dexteram Dei, qui etiam intercedit pro nobis. »

« Quid ergo dicemus ad hæc ? » Tanquam dixisset : Cum hæc ita sint, nemo deinceps ob afflictiones aut pericula quæ hic contingunt verba faciat. Quid enim dici potest ad tantam Dei bonitatem ? « Quid ergo dicemus ad hæc ? » Quænam ? Quod prædefinivit, quod vocavit, quod justificavit, quod glorificavit : ad tantam beneficiorum ubertatem quid dicemus ? Neque gratiarum **315** actionis sermonibus, inquit, neque operum retributione abundamus aut sufficientes sumus : tanta est ineffabilis ipsius apud nos gratia. Deinde tanquam sumpto hinc additamento, ait : « Si Deus pro nobis, quis contra nos ? » Nullus ; nam licet quidam nocere tentaverint, non nocebunt, sed proderunt. Verum unde manifestum est, quod Deus pro nobis sit ? Et ex his quæ dicta sunt, et quod maximum est, omnemque mentem in stuporem redigit, quod pro nobis Filio proprio non pepercit. Si igitur Deus pro nobis est, manifestum quod omnia ad id quod utile est transferre, et quæ tristia videntur, ut gaudium concilient, efficiet : quemadmodum et in ipsis apostolis ac martyribus, tribulationes, persecutiones ac mortes fecit occasiones esse coronarum ac braviorum, et conciliativa regni cœlorum. Sic igitur et nos, modo non deficiamus, nullus adversum nos quidquam poterit. Posuit autem, « Qui proprio Filio non pepercit, » etc., simul et ineffabilem Dei providentiam circa nos, ut diximus, ostendens, et si quid molestiæ ab aliquibus patimur sustinere ac viriliter tolerare hoc exemplo adhortans : nec id solum, verum etiam refocillans ac mitigans. Nam si tanta Filius pro te passus est, quid te pro ipso pati oportet ? Item si ille cum tanta passus sit, nihil tamen paternæ gloriæ aut divinitatis ipsi detractum est : neque tu cum hæc pateris, teipsum parvipendas : omnino enim etiam post afflictionom ac mortem ipsam, promissiones accipies. In eo autem quod sequitur : « Quo pacto non etiam cum illo omnia donabit ? » confirmare vult quod nulla occasione aut prætextu, dono frustrari possimus. « Cum ipso, ait, omnia nobis donabit. » Dices fortassis, inquit : Nequando nostri obliviscatur. Atqui ita et Filii oblivisceretur : nam cum ipso cuncta nobis elargitur. Omnino itaque et absque ulla tergiversatione assequemur quæ nobis promissa sunt. Cum autem de tentationibus locutus sit quæ per afflictiones sunt et tormenta, dicens : « Quis contra nos ? » aliud nunc tentationum genus ponit, nempe improperia, accusationes : vituperia. calumnias, quæ infideles effundebant adversum fideles. Et hoc ex eo manifestat quod ait : « Quis accusabit adversus electos Dei ? » **316** et in his etiam ostendit quemadmodum et in prædictis qui Deo justificante in vanum nugantur qui accusant vel condemnant. « Si Deus pro nobis, quis contra nos ? » Ne etiam dicant : Reges nobis adversantur,

A ἀποθανὼν, μᾶλλον δὲ καὶ ἐγερθεὶς, ὅς καὶ ἔστιν ἐν δεξιᾷ τοῦ Θεοῦ, ὅς καὶ ἐντυγχάνει ὑπὲρ ἡμῶν.

« Τί οὖν ἐροῦμεν πρὸς ταῦτα ; » Ὡς εἰ ἔλεγε, Τούτων οὕτως ὄντων, μηδεὶς λοιπὸν περὶ τῶν ὧδε πειρασμῶν ἢ κινδύνων λογοποιείσθω. Τί γὰρ ἔνι εἰπεῖν πρὸς τὴν τοσαύτην ἀγαθότητα τοῦ Θεοῦ ; — [ΦΩΤ.] « Τί οὖν ἐροῦμεν πρὸς ταῦτα ; » Ποῖα ; Ὅτι προώρισεν, ὅτι ἐκάλεσεν, ὅτι ἐδικαίωσεν, ὅτι ἐδόξασε, πρὸς τοσαύτην ἀφθονίαν εὐεργεσιῶν, τί ἐροῦμεν ; Οὐδὲ εὐχαρίστων, φησὶ, λόγων εὐποροῦμεν, μή τι γε ἔργων ἀμοιβῆς, τοσαύτη ἐστὶν ἄφατος αὐτοῦ ἡ περὶ ἡμᾶς χάρις. Εἶτα ὥσπερ πόρισμα λαβὼν ἐντεῦθεν, φησίν· « Εἰ ὁ Θεὸς ὑπὲρ ἡμῶν, τίς καθ' ἡμῶν ; » Οὐδείς. Κἂν γάρ τινες βλάπτειν ἐπιχειρήσωσιν, B οὐ βλάψουσιν, ἀλλ' ὠφελήσουσι. Πόθεν δῆλον ὅτι ὑπὲρ ἡμῶν ὁ Θεός ; Ἔκ τε τῶν προειρημένων, καὶ τὸ μέγιστον καὶ πᾶσαν ἐκπλῆττον διάνοιαν, ὅτι ὑπὲρ ἡμῶν τοῦ ἰδίου Υἱοῦ οὐκ ἐφείσατο. Εἰ οὖν ὁ Θεὸς ὑπὲρ ἡμῶν, δῆλον ὅτι πάντα εἰς συμφέρον μεταστήσει, καὶ τὰ δοκοῦντα λυπηρὰ, χαρᾶς πρόξενα παρασκευάσει, ὥσπερ καὶ ἐπὶ τῶν ἀποστόλων αὐτῶν καὶ τῶν μαρτύρων τὰς θλίψεις καὶ τοὺς διωγμοὺς καὶ τοὺς θανάτους ὑπόθεσιν στεφάνων καὶ βραβείων ἐποιήσατο, καὶ πρόξενα τῆς βασιλείας τῶν οὐρανῶν. Οὕτως οὖν, ἂν ἡμεῖς μόνον μὴ ἐκλυθῶμεν, οὐδεὶς ἰσχύει καθ' ἡμῶν. Τέθεικε δὲ τὸ, « Ὅς γε τοῦ ἰδίου Υἱοῦ οὐκ ἐφείσατο, » καὶ ἑξῆς, τήν τε κηδεμονίαν τὴν ἄφατον, ὡς ἔφημεν, τοῦ Θεοῦ περὶ ἡμᾶς ἀνδεικνύμενος, καὶ ἅμα εἴ τι δυσχερὲς ὑπό τινων C πάσχομεν, ὑπομένειν καὶ καρτερεῖν διὰ τοῦ παραδείγματος παραινῶν. Οὐ μόνον δὲ, ἀλλὰ καὶ ἀνακτώμενος καὶ παρηγορῶν. Εἰ γὰρ ὁ Υἱὸς ὑπὲρ σοῦ τοσαῦτα ἔπαθε, τί σε χρὴ παθεῖν ὑπὲρ αὐτοῦ ; καὶ εἰ ἐκεῖνος τοσαῦτα παθὼν τῆς Πατρικῆς δόξης καὶ θεότητος οὐδέν τι καθυφειμένον ἐδέξατο, μηδὲ σὺ ὀλιγωρήσῃς πάσχων ταῦτα. Πάντως γὰρ τῶν ἐπηγγελμένων, καὶ μετὰ τὰ πάθη καὶ μετὰ τὸν θάνατον ἀξιωθήσῃ. Τὸ δὲ, « Πῶς οὐχὶ καὶ σὺν αὐτῷ χαρίσεται ; » τὸ ἀπροφάσιστον καὶ ἀπαραίτητον θέλων παραστῆσαι τῆς δωρεᾶς. « Σὺν αὐτῷ τὰ πάντα ἡμῖν χαρίσεται, φησίν. » Ἐρεῖς, φησὶν, ὅτι μή ποτε ἡμῶν ἐπιλήσεται ; Οὐκοῦν καὶ τοῦ Υἱοῦ. Σὺν αὐτῷ γὰρ τὰ πάντα ἡμῖν χαρίζεται. Ὥστε πάντως καὶ ἀπροφασίστως, τευξόμεθα ὧν ἐπηγγέλμεθα. Εἰπὼν δὲ τοὺς πειρασμοὺς τοὺς διὰ θλίψεων καὶ βασάνων, ἐν τῷ εἰπεῖν, D « Τίς καθ' ἡμῶν ; » νῦν ἕτερον εἶδος πειρασμῶν λέγει· τοὺς ὀνειδισμοὺς, τὰς μέμψεις, τὰς λοιδορίας, τὰς διαβολὰς, ἃς κατέχεον οἱ ἄπιστοι τῶν πιστῶν. Καὶ τοῦτο δηλοῖ διὰ τοῦ λέγειν, « Τίς ἐγκαλέσει κατὰ ἐκλεκτῶν Θεοῦ ; » καὶ ἀποδείκνυσι κἀνταῦθα ὥσπερ καὶ ἐπὶ τῶν προειρημένων, ὅτι Θεοῦ δικαιοῦντος, εἰς μάτην γλωσσαλγοῦσιν οἱ αἰτιώμενοι καὶ κατακρίνοντες. « Εἰ ὁ Θεὸς ὑπὲρ ἡμῶν, τίς καθ' ἡμῶν ; » Ἵνα γὰρ μὴ λέγωσιν, ὅτι Βασιλεῖς καθ' ἡμῶν καὶ δῆμοι καὶ ἡγεμόνες (πάντες γὰρ ἐπεβούλευον τοῖς πιστοῖς), φησὶν ὅτι ἰσχύει ὁ Θεὸς τὰς καθ' ἡμῶν ἐπιβουλὰς, ἀφορμὴν στεφάνων ποιήσασθαι. Οὐδεὶς οὖν ὁ καθ' ἡμῶν. « Ὅς γε τοῦ ἰδίου Υἱοῦ οὐκ ἐφείσατο. » Πῶς οὖν

φησὶν, ἡμᾶς προήσεται ὁ Θεὸς, ὅς οὐ μόνον τοῦ Υἱοῦ αὐτοῦ συμμόρφους ἐποίησεν ἀλλὰ καὶ ἐδικαίωσε καὶ ἐδόξασε, καὶ οὐ τοῦτο μόνον, ἀλλὰ καὶ τὸν Υἱὸν ἔδωκεν ὑπὲρ ἡμῶν πάντων, φησὶ, καὶ ἁμαρτωλῶν, καὶ τελωνῶν, καὶ πόρνων; Εἰ τὸν Υἱὸν, φησὶν, ἔδωκεν εἰς θάνατον ὁ Πατὴρ, τί δεῖ περὶ τῶν ἄλλων ἀμφιβάλλειν; Ὁ γὰρ τὸ μέγα δοὺς, καὶ τὸ ἔλαττον δώσει. « Τίς ἐγκαλέσει; » Πολλοὶ ἀσεβεῖς ἐμέμφοντο τοῖς πιστεύουσι. Φησὶν οὖν· Τίς ἱκανὸς ἐγκαλέσαι ἢ μέμψασθαι τοῖς ὑπὸ Θεοῦ ἐκλεχθεῖσι; Καὶ ὅρα, οὐκ εἶπεν Δούλοις Θεοῦ, ἢ Πιστοῖς, ἀλλὰ « Ἐκλεκτοῖς, » ἐπαίρων τὸ ἀξίωμα. « Θεὸς ὁ δικαιῶν. » Οὐκ εἶπεν, Ὁ ἀφεὶς ἁμαρτίας, ἀλλὰ τὸ μεῖζον, « Ὁ δικαιῶν. » — « Τίς ὁ κατακρίνων; » Ὅταν γὰρ ὁ Θεὸς ψήφῳ τινὰ οἰκείᾳ δικαιώσῃ, τίς ὁ κατακρίνων; Τί δὲ καὶ κατακρίνων ὠφελεῖ; τὸ δὲ κατακρίνων ὡς ἐπὶ ἁμαρτήμασι. « Χριστὸς ἀποθανών. » Κατ' ἐρώτησιν αὐτὸ προάγει, ὡς ἀναντιῤῥήτων ὄντων. « Ὁ ἀποθανών. » Τίς, φησὶν, ὁ κατακρίνων, τοῦ μὲν Πνεύματος συναντιλαμβανομένου ταῖς ἀσθενείαις ἡμῶν, τοῦ δὲ Πατρὸς δικαιοῦντος, τοῦ δὲ Υἱοῦ ὑπὲρ ἡμῶν ἀποθανόντος; Οὓς γὰρ ἡ Τριὰς ἀπεδικαίωσε, τίς ὁ κατακρίνων; — [ΟΙΚΟΥΜΕΝ.] Καὶ οὕτω δύνῃ νοῆσαι, ὡς πρὸς τὸ κατὰ πόδα τοῦ ῥητοῦ. Εἰ τὸ Πνεῦμα, φησὶν, ἀντιλαμβάνεται, εἰ ὁ Πατὴρ ἐδικαίωσε, τίς ὁ κατακρῖναι δυνάμενος; Ὑπολείπεται, φησὶν, ὁ Υἱός. Ὁ Υἱὸς οὖν, φησὶν, ἔχει κατακρῖναι, καίτοι τοσοῦτον ἀγαπῶν, ὡς καὶ θάνατον αἱρήσασθαι ὑπὲρ ἡμῶν, καὶ ὢν ἐν δεξιᾷ τοῦ Πατρός. καὶ εἰς τὴν ἰδίαν ἐπανελθὼν δόξαν, οὐκ ἐπαύσατο τῆς πρὸς ἡμᾶς ἀγάπης, ἀλλὰ καὶ παρακαλεῖ τὸν Πατέρα ὑπὲρ ἡμῶν. Τοῦτο γὰρ τὸ ἐντυγχάνουσι. Τὴν δὲ παράκλησιν οὕτως νόει· αὐτῷ τῷ ἐνηνθρωπηκέναι, παρακαλεῖ τὸν Πατέρα ὑπὲρ ἡμῶν.

populique ac præfecti, omnes siquidem insidiabantur fidelibus; dicit quod potens est Deus insidias quæ sunt adversum nos efficere occasiones præmiorum: nullus ergo contra nos erit. « Qui proprio Filio non pepercit. » Quomodo ergo, inquit, abjiciet nos Deus, qui non modo conformes Filio suo reddidit, verum etiam justificavit et glorificavit: nec id solum, sed et Filium pro nobis omnibus dedit et publicanis et peccatoribus ac fornicariis? Quod si Filium, inquit, dedit ad mortem Pater, quid de reliquis ambigere oportet? Qui enim dedit quod magnum est, dabit utique et quod minus est. « Quis accusabit? » Multi impii accusabant credentes. Dicit ergo: Quis idoneus est ut accuset aut redarguat eos qui a Deo sunt electi? Et vide quod non dixerit: Servos Dei, aut credentes, sed « Electos, » dignitatem extollens « Deus est qui justificat. » Rursum non ait: Qui peccata dimisit, sed quod majus est, « Qui justificat. » — « Quis ille qui condemnet? » Cum enim Deus propria sententia quempiam justificaverit, quis illum condemnabit? Quod si etiam condemnaverit, quid proderit? Qui condemnat autem, tanquam pro peccatis. « Christus qui mortuus est. » Secundum interrogationem idem producit, tanquam in his quæ sunt irrefragabilia. « Qui mortuus est. » Quis, inquit, ille, qui condemnet cum Spiritus auxilietur infirmitatibus nostris, Pater autem justificet, Filius vero pro nobis mortuus sit? Nam quos Trinitas justificavit, quisnam condemnabit? Potes et hoc modo intelligere, ut ad id quod modo dictum est respondeat: Si Spiritus auxiliatur, si Pater justificavit, quis potens est condemnare? Relinquitur, inquit, Filius, Filius igitur condemnare potest. Atqui in tantum dilexit ut pro nobis mortem elegerit: cumque modo sit in dextera Patris et ad propriam redierit gloriam, nostri dilectionem nequaquam reliquit, sed et apud Patrem pro nobis intercedit. Nam hoc est quod sequitur ἐντυγχάνει. **317** Sic autem intercessionem sive advocationem intellige, ut per hoc quod humanitatem susceperit, Patrem interpellare dicatur pro nobis.

« Ὅς καὶ ἔστιν ἐν δεξιᾷ τοῦ Θεοῦ. » Ἵνα γὰρ μὴ ἐλάττωσιν τὴν ἐντυχίαν νομίσῃς, θεὶς πρῶτον τὴν ἰσοτιμίαν, τὸ εἶναι ἐν δεξιᾷ τοῦ Θεοῦ, οὕτως εἶπε τὸ ἐντυγχάνει, δεῖξαι θέλων τὴν διάπυρον ἀγάπην. Οὐ γὰρ ὡς αὐτὸς ἀσθενῶν σῶσαι, δεῖται τοῦ Πατρὸς, ἄπαγε. « Ὅς καὶ ἐντυγχάνει ὑπὲρ ἡμῶν. » — [ΚΥΡΙΛ.] Ὡς πρὸς τὸ ἀνθρώπινον εἴρηται, ὅτι ἀρχιερεὺς ἦν, « Σὺ ἱερεὺς εἰς τὸν αἰῶνα. » — [ΦΩΤ.] Τῆς δὲ Κυριακῆς ἐκείνης φωνῆς τὸν νοῦν ἐνταῦθα δηλοῖ καὶ ὑπαινίττεται, τῆς ἐν τύπῳ εὐχῆς τῷ Πατρὶ προσαγομένης· « Πάτερ τήρησον αὐτοὺς ἐν τῇ ἀληθείᾳ σου· » καὶ, « Ἵνα φυλάξῃς αὐτοὺς ἀπὸ τοῦ πονηροῦ, » καὶ τὰ ὅμοια. Εἰ οὖν οὕτως κήδεται ὁ Υἱὸς ὥστε καὶ ἐντυγχάνειν (ἡ γὰρ τότε ῥηθεῖσα εὐχὴ τοσαύτην ἔχει ἰσχὺν, ὥστε διαπαντὸς ἐνεργὴς εἶναι, καὶ τὰ τῆς ἐντυχίας ἀπαρτίζειν)· εἰ οὖν οὕτως κήδεται. τίς ὁ κατακρίνων τοὺς ἐν αὐτῷ πεπιστευκότας; Ὁ Πατὴρ ἐδικαίωσε καὶ ἐδόξασε, τὸ Πνεῦμα συναντιλαμβάνεται, ὁ Χριστὸς καὶ ἀπέθανεν

« Qui est ad dexteram Dei. » Ne enim intercessionem arbitreris minorationem posita primum honoris æqualitate, dicendo quod sit in dextera Patris, ita subjungit. Intercedit, volens ardentem ostendere dilectionem: non enim tanquam imbecillis ad salvandum eget Patris auxilio. Absit. « Qui etiam intercedit. » — Tanquam ad humanitatem respiciendo dictum est, eo quod pontifex erat: « Tu es Sacerdos in æternum [34]. » Dominicæ illius vocis intellectum manifestat ac designat, quæ in forma precationis Patri offertur: « Pater, serva eos per veritatem tuam [35]; » et: « Ut serves eos a malo [36], » ac similia. Si ergo ita nostri curam habet Filius, ut etiam intercedat: nam tantam vim habet facta tunc precatio ut semper sit efficax, et quæ in ea continentur adimpleat: si tantam itaque nostri curam habet, quis eos condemnet qui in ipsum crediderunt? Pater justificavit et glorificavit, Spiritus auxiliatur, Filius etiam

[34] Psal. CXIV. 2. [35] Joan. XVII, 17. [36] ibid. 15

mortuus est pro nobis ac resurrexit et intercedit; quis igitur accuset aut condemnet, sancta Trinitate nos adeo protegente?

CAPUT XIV.

De amore qui Christo debetur.

VIII, 35-37, *Quis nos separabit a dilectione Dei? afflictione, an angustia, an persecutio, an fames, an nuditas, an periculum, an gladius, sicut scriptum est: Propter te morti tradimur toto die; reputati sumus sicut oves mactationi destinatæ. Sed in his omnibus supervincimus per eum qui dilexit nos.*

« Quis nos separabit? Nullus, inquit, quos tanto amore ac providentia dignatus est Deus. » Quod nunc dicit. « Quis nos separabit? » repetitio est illius dicti: « Quid ergo dicemus? » Quemadmodum et hoc: **318** « Deus est qui justificat, quis ille qui condemnet? » illius repetitio est: « Si Deus pro nobis quis contra nos? » Frequenter enim hujusmodi usus est schemate, propter consequentiæ circuitum et amplitudinem. Nullus enim quod ego sciam aut nostrorum aut exterorum quemadmodum magnus hic Paulus forma ista usus est. Ne ergo in obscuritatem sermo nimis ipsi excidat, adhibitis etiam usus est repetitionibus. Possunt autem et a proprio principio desumi hæ particulæ, ut non sint veluti repetitiones eorum quæ dicta erant. « Afflictione, an angustia, » etc, Non dixit divitias, gloriam, et quæcunque apud homines bona videntur, sed illa potius quæ etiam vim inferre nata sunt humanæ naturæ. Nomen autem afflictionis in multis manifestatur: qualia sunt carceres, vincula, exsilia et quæcunque sunt hujusmodi. « Sicut scriptum est. » Confusione volens eos adhortari, testimonium adduxit. Nam si in veteri testamento vitam despiciebant, quibus terrena erant præmia et quæ in terra possidebantur: quanto magis nos qui regnum cœlorum in laborum retributionem habemus? « Propter te. » Testimonio confirmat sermonem. « Toto die. » Contingit enim ut voluntate frequenter in die moriantur. Aut toto die, id est, per totum diem, sive per totam vitam. Unicus namque dies est universa hominum vita. « Reputati sumus sicut oves. » Omnibus, inquit, ad injuriam exponimur. Manifestum est quod apostoli tanquam oves erant quæ mactantur nihil contradicentes. « Sed in his omnibus supervincimus. « Auditorem erigit ne concidat audiens afflictiones, persecutiones et quæcunque dixit, et ait: « Omnia per Christi gratiam superamus. » Nec dixit; Vincimus, sed Supervincimus; hoc est, per eos a quibus appetimur insidiis coronamur: bello lacessiti non solum non succumbimus, sed etiam coronamur. Nam insidiatores coronas nobis conciliant si modo grato animo feramus.

VIII, 38, 39. *Nam persuasum habeo quod neque mors, neque vita, neque Angeli, neque Principatus neque Potestates, neque instantia, neque futura, neque altitudo, neque profunditas, neque ulla alia crea-*

A ὑπὲρ ἡμῶν καὶ ἀνέστη καὶ ἐντυγχάνει· τίς λοιπὸν ὁ ἐγκαλῶν ἢ κατακρίνων, τῆς ἁγίας Τριάδος οὕτως προασπιζούσης ἡμῶν;

ΚΕΦΑΛ. ΙΔ'.

Περὶ τῆς ὀφειλομένης ἀγάπης Χριστοῦ.

Τίς ἡμᾶς χωρίσει ἀπὸ τῆς ἀγάπης τοῦ Χριστοῦ, θλῖψις, ἢ στενοχωρία ἢ διωγμὸς, ἢ λιμὸς, ἢ γυμνότης, ἢ κίνδυνος, ἢ μάχαιρα; καθὼς γέγραπται, ὅτι Ἕνεκά σου θανατούμεθα ὅλην τὴν ἡμέραν· ἐλογίσθημεν ὡς πρόβατα σφαγῆς· ἀλλ' ἐν τούτοις πᾶσιν ὑπερνικῶμεν διὰ τοῦ ἀγαπήσαντος ἡμᾶς.

[ΦΩΤ.] « Τίς; οὐδεὶς, φησὶ, τοὺς τοσαύτης ἀγάπης καὶ προνοίας ἠξιωμένους παρὰ Θεοῦ. Τὸ, « Τίς ἡμᾶς χωρίσει; » τοῦ, « Τί οὖν ἐροῦμεν; » ἔστι
B ἐπαναληπτικὸν, ὥσπερ καὶ τὸ, « Θεὸς ὁ δικαιῶν, τίς ὁ κατακρίνων; » τοῦ, « Εἰ ὁ Θεὸς ὑπὲρ ἡμῶν, τίς καθ' ἡμῶν; » κέχρηται γὰρ τῷ τοιούτῳ σχήματι πολλαχῶς, διὰ τὴν συνέχειαν τῆς περιβολῆς. Οὐδεὶς γὰρ σχεδὸν ὅσα γε ἐμὲ εἰδέναι, οὔτε τῶν καθ' ἡμᾶς, οὔτε τῶν θύραθεν, τῇ ἰδέᾳ ταύτῃ ὡς ὁ μέγας Παῦλος ἐχρήσατο. Ἵνα οὖν μὴ εἰς τὸ ἀσαφὲς αὐτῷ ἐκπίπτοι λίαν ὁ λόγος, καὶ ταῖς ἐπαναλήψεσι προσεχρήσατο. Δύναται δὲ καὶ ὡς ἀπὸ ἰδίας ἀρχῆς τὰ χωρία ταῦτα εἰλῆφθαι, καὶ μὴ ὡς ἐπαναληπτικὰ τῶν εἰρημένων. « Θλῖψις, ἢ στενοχωρία, » καὶ τὰ ἑξῆς. Οὐκ εἶπε χρήματα, δόξαν, καὶ ὅσα παρὰ τοῖς ἀνθρώποις δοκεῖ καλὰ, ἀλλ' ἐκεῖνα ἅτινα καὶ βιάζεσθαι πέφυκε τὴν ἀνθρωπίνην φύσιν. Τὸ δὲ τῆς θλίψεως ὄνομα, εἰς πολλὰ δηλοῦται, φυλακαὶ, ἁλύσεις, ἐξορίαι, καὶ ὅσα
C τοιαῦτα. « Καθὼς γέγραπται. » Ἐντρέψαι αὐτοὺς βουλόμενος, ἤγαγε τὴν μαρτυρίαν. Εἰ γὰρ ἐν τῇ Παλαιᾷ, φησὶ, ζωῆς κατεφρόνουν, οἷς τὰ ἔπαθλα γήϊνα καὶ τὰ ἐν τῇ γῇ ἀγαθὰ, πόσῳ μᾶλλον ἡμεῖς ὀφείλομεν οἱ τὴν βασιλείαν τῶν οὐρανῶν ἔχοντες τῶν πόνων ἀμοιβήν; « Ἕνεκά σου. » Τῇ μαρτυρίᾳ τὸν λόγον πιστοῦται. « Ὅλην τὴν ἡμέραν. » Ἔστι γὰρ τῇ προαιρέσει πολλάκις τῆς ἡμέρας ἀποθανεῖν. Ἢ τὸ, « Ὅλην τὴν ἡμέραν, » ἀντὶ τοῦ, δι' ὅλης τῆς ἡμέρας, ἤτοι δι' ὅλου τοῦ βίου. Ἡμέρα γὰρ μία ἐστὶ πᾶς ὁ τῶν ἀνθρώπων βίος. « Ἐλογίσθημεν ὡς πρόβατα » Πᾶσι, φησὶν, εἰς τὸ ἀδικεῖν προκείμεθα, οἱ ἀπόστολοι, δῆλον ὡς πρόβατα σφαζόμενα, μὴ ἀντιλέγοντες. « Ἀλλ' ἐν τούτοις πᾶσιν ὑπερνικῶμεν. » Ἐπαίρει τὸν ἀκροατὴν, ἵνα μὴ καταπέσῃ θλῖψιν ἀκούσας καὶ
D διωγμὸν καὶ ὅσα εἶπε, καὶ φησι. « Πάντων κρατοῦμεν χάριτι Χριστοῦ. » Καὶ οὐκ εἶπε, Νικῶμεν, ἀλλ', « Ὑπερνικῶμεν, » τουτέστι, Δι' ὧν ἐπιβουλευόμεθα, στεφανούμεθα. Μὴ μόνον οὐ καταπίπτομεν πολεμούμενοι, ἀλλὰ καὶ στεφανούμεθα. Οἱ γὰρ ἐπίβουλοι, πρόξενοι στεφάνων ἡμῖν γίνονται, ἂν εὐχαρίστως φέρωμεν.

Πέπεισμαι γὰρ ὅτι οὔτε θάνατος, οὔτε ζωὴ, οὔτε ἄγγελοι, οὔτε ἀρχαὶ, οὔτε δυνάμεις, οὔτε ἐνεστῶτα, οὔτε μέλλοντα, οὔτε ὕψωμα, οὔτε βάθος, οὔτε τις κτίσις ἑτέρα δυνήσεται ἡμᾶς, χωρίσαι ἀπὸ τῆς

ἀγάπης τοῦ Θεοῦ, τῆς ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ τῷ Κυρίῳ A ἡμων.

Ἐπειδὴ ἄνω τὰ παρόντα εἶπε, νῦν τὰ μέλλοντα λέγει, καί φησιν· Οὔτε ὁ μέλλων θάνατος, οὔτε ἡ μέλλουσα ζωὴ, οὔτε Ἄγγελοι, οὔτε Δυνάμεις, δύνανταί με χωρίσαι ἀπὸ τῆς ἀγάπης τοῦ Θεοῦ, τῆς διὰ Χριστοῦ μοι προξενηθείσης. Πάντα μοι, φησὶ, μικρὰ, πρὸς ἐκείνην τὴν ἀγάπην. Εἶτα ἐπειδὴ πᾶσαν εἶπε τὴν κτίσιν τὴν ὁρατὴν καί νοητὴν, ἃ εἴσιν ἐνεστῶτα καὶ μέλλοντα, προστίθησιν· « Οὔτε τις κτίσις ἑτέρα. » Τουτέστιν, Εἰ καὶ ἄλλη τις παρὰ τὴν οὖσαν ὑποσταίη, οὐδὲ αὐτὴ μοι εἶναί τι δοκεῖ πρὸς τὴν ἀγάπην τοῦ Θεοῦ. Ἐπειδὴ δὲ καὶ Ἀγγελων καὶ Δυνάμεων ἐμνήσθη, μὴ νόμιζε τοὺς Ἀγγέλους ἢ τὰς Δυνάμεις ἀποστῆσαί τινας ἐθέλειν ἀπὸ Χριστοῦ, ἄπαγε! ἀλλὰ τὸν περὶ Θεὸν θερμὸν πόθον σημᾶναι ζητῶν, εἰς τούτους B ἦλθε τοὺς λόγους. « Οὔτε ὕψωμα, οὔτε βάθος. » — [ΘΕΟΔΩΡ] Βάθος, ὡς οἶμαι, τὴν γέενναν ὀνομάζει, ὕψος δὲ τὴν βασιλείαν, καὶ πρὸς τούτοις τὴν αἰώνιον ζωὴν, καὶ τὸν αἰώνιον θάνατον, — Καὶ ἄλλως. [ΟΙΚΟΥΜΕΝΙΟΥ.] Καὶ συλλήβδην εἰπεῖν, οὔτε τὰ ἄγαν ἐπίδοξα, οὔτε τὰ ἄγαν ἄδοξα οὔτε τὰ ἀγαθὰ, οὔτε τὰ λυπηρὰ, οὔτε τὰ καλὰ, οὔτε τὰ κακά. « Τῆς ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ. » Ἄνω πρῶτον εἶπε τὴν ἀγάπην τοῦ Θεοῦ, ἵνα μὴ ψεύδεσθαι δόξῃ περὶ τῆς ἰδίας λέγων ἀγάπης (ὁ γὰρ ἀγαπηθεὶς, οὐ θαυμαστὸν εἰ ἀνταγαπᾷ), προσέθηκε, « Τῆς ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ. » Ἠγάπων μὲν καὶ Ἰουδαῖοι τὸν Θεὸν, ἀλλ' οὐκ ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ, ὅθεν καὶ ἀπώλοντο.

ΚΕΦΑΛ. ΙΕ.

C Περὶ ἐκπτώσεως Ἰσραὴλ τοῦ ἀποβληθέντος, καὶ κλήσεως τοῦ ἀληθοῦς, τοῦ εἰσαχθέντος μετὰ ἐθνῶν.

Ἀλήθειαν λέγω ἐν Χριστῷ, οὐ ψεύδομαι, συμμαρτυρούσης μοι τῆς συνειδήσεώς μου ἐν Πνεύματι ἁγίῳ, ὅτι λύπη μοί ἐστι μεγάλη, καὶ ἀδιάλειπτος ὀδύνη τῇ καρδίᾳ μου· ηὐχόμην γὰρ αὐτὸς ἐγὼ ἀνάθεμα εἶναι ἀπὸ τοῦ Χριστοῦ ὑπὲρ τῶν ἀδελφῶν μου τῶν συγγενῶν μου κατὰ σάρκα· οἵτινές εἰσιν Ἰσραηλῖται, ὧν ἡ υἱοθεσία καὶ ἡ δόξα καὶ αἱ διαθῆκαι καὶ ἡ νομοθεσία καὶ ἡ λατρεία καὶ αἱ ἐπαγγελίαι· ὧν οἱ Πατέρες, καὶ ἐξ ὧν ὁ Χριστὸς τὸ κατὰ σάρκα, ὁ ὢν ἐπὶ πάντων Θεὸς εὐλογητὸς εἰς τοὺς αἰῶνας. Ἀμήν.

Μέγα θέλει εἰπεῖν, διὸ προοδοποιεῖ τῷ πιστευθῆναι, τρεῖς ἐπιφερόμενος μάρτυρας, τὸν Χριστὸν, τὸ D ἅγιον Πνεῦμα, καὶ τὴν ἑαυτοῦ συνείδησιν. Ὅρα δέ· « Ἀλήθειαν, φησὶ, λέγω ἐν Χμιστῷ. » Καὶ οὐ ψεύδομαι, καὶ ἡ συνείδησίς μοι εἰς τοῦτο μάρτυς σὺν τῷ ἁγίῳ Πνεύματι. « Ηὐχόμην γὰρ αὐτὸς ἐγὼ ἀνάθεμα εἶναι ἀπὸ τοῦ Χριστοῦ. » Ὅρα τὴν ἐπίτασιν· οὐκ εἶπεν, Ἠβουλόμην, ἀλλ', « Ηὐχόμην. » — [ΦΩΤ.] Ὃν οὐδὲν δύναται χωρίσαι τῆς ἀγάπης τοῦ Θεοῦ, οὐ θάνατος ἀπειλούμενος, οὐ ζωὴ προτεινομένη, οὐ τὰ ἐκεῖθεν ἁπλῶς, οὐ τὰ ἐνταῦθα, οὐχ ὅπερ ἄν τις ἐπινοήσῃ· διὰ τοῦτο γὰρ καὶ Ἀγγέλων ἐμνήσθη καὶ Δυνάμεων, καὶ βάθους καὶ ὕψους. Ὃν τοίνυν οὐδὲν χωρίσαι δύναται, πῶς αὐτὸς ἑκουσίως ἀφίσταται;

tura poterit nos separare a dilectione Dei, quæ est per Christum Jesum Dominum nostrum.

219 Quoniam superius præsentia dixit, nunc futura enumera,, et ait : Neque futura mors,neque futura vita, neque Angeli, neque Potestates possunt me separare a dilectione Dei, quæ per Christum mihi conciliata est. Omnia mihi exigua sunt si ad illum amorem conferantur. Deinde ubi omnem creaturam dixit visibilem ac intelligibilem, quæ sunt instantia ac futura, adjungit : « Neque ulla alia creatura, » hoc est, si alia quævis ab ea quæ est subsisteret, neque ipsa mihi quidpiam esse videretur ad Dei amorem. Verum quia est Angelorum meminit ac Potestatum : ne arbitreris Angelos aut Potestates velle aliquos separare a Christo : minime gentium ; sed ardentem erga Deum amorem significare volens, ad hos descendit sermones. « Neque altitudo, neque profunditas. » Profunditatem, ut opinor, gehennam nominat, altitudinem vero regnum. Ad hæc æternam dicit vitam et æternam mortem. — *Alio quoque modo.* Utque summatim dicam : neque admodum gloriosa, neque valde humilia, neque bona, neque tristia, neque honesta, neque mala. « Quæ est per Christum Jesum. » Cum præmiserit Dei dilectionem, ne ludificare videatur de privata loquens dilectione (nam qui amatus est, non mirum si redamet), adjunxit : « Quæ est per Christum Jesum » Amabant enim et Judæi Deum, sed non per Christum Jesum, unde et perierunt.

CAPUT XV.

De causa abjectorum Israelitarum, ac verorum vocatione qui cum gentibus introducti sunt.

Veritatem dico per Christum, non mentior : attestante una mecum conscientia mea in Spiritu sancto, quod tristitia mihi sit magna et continuus dolor **220** *cordi meo. Optarim enim ego ipse anathema esse a Christo pro fratribus meis qui mihi cognati sunt secundum carnem : qui sunt Israelitæ, quorum est adoptio et gloria et testamentum ac legislatio cultusque et promissiones : quorum sunt patres, iique ex quibus est Christus quod ad carnem attinet, qui est super omnia Deus benedictus in sæcula. Amen.*

Magnum est quod dicere parat : ideo viam præstruit ut fidem faciat, tres producens testes, Christum, Spiritum sanctum ac propriam conscientiam. Vide autem. « Veritatem, inquit, dico per Christum, nec mentior, et in hoc mihi testis est conscientia simul cum Spiritu sancto. » — « Optarim anathema esse a Christo. » Vide exaggerationem. Siquidem non dixit, Velim, sed « Optarim. » Quem nihil potest a dilectione Dei separare, non mors comminata, non vita prolongata, non, ut uno verbo dicam, vel quæ a futuro sunt sæculo, vel quæ a præsenti, non quidquid potest quispiam comminisci : ob hoc enim et Angelorum meminit, et potestatum et profunditatis et ultitudinis : quem ergo

A nihil separare potest, quomodo ipse ultro discedit, idque propter cognatos secundum carnem? Nec solum ultro separatur, sed et concupiscit ac requirit et optat separari a Dei dilectione: « Optarim, inquit, ego ipse anathema esse a Christo. » Quid igitur est hoc? Quomodo contingent ea quæ sunt impossibilia? Primum quidem dicimus hæc non esse contraria. Neque enim contrarium est ita Christum diligere, ut neque per supplicium, neque per ullam promissionem separari possis ab ejus dilectione, et ita diligere proximum, ut ipsius salutem æqualem ducas proprio saluti imo et majorem. Non sunt ergo hæc contraria, quin potius sibi invicem etiam conformia. Nam qui fratrem suum diligit, Dominum quoque diligit, et e diverso. B « In hoc, inquit, cognoscent omnes quod mei discipuli sitis si dilexeritis invicem [37]. » Ipse etiam Paulus dicit: « Plenitudo legis est dilectio [38]. » Rursumque Dominus de dilectione in Deum et proximum: « In his, inquit, duobus præceptis universa lex et prophetæ pendent [39], » **321** ut quæ caput sunt omnium aliorum, dilectionis et in Deum et in proximum.

Utique dicet aliquis: Atqui hoc loco videtur præponere dilectionem proximorum dilectioni erga Deum: et hunc optat negare, ut illos lucrifaciat: Christus vero dicit: « Qui amat patrem aut matrem supra me, non est dignus [40]. » At non est hoc supra Christum amare. Nam quid erat illos amare? nempe familiares illos efficere Christo. Quomodo ergo posset illos amare supra Christum, cum illos ad C Christi amorem ac obedientiam trahere studebat? Magis enim est verbum ejus, qui eximium ostendit amorem quem habebat erga Christum, quoniam simul et alios ad ipsum impellebat. Recte, inquit, nisi seipsum a Christo separaret, dicens: « Optarim ego ipse, » etc. Quid ergo dicemus? Vel quod nullo modo seipsum separabat, neque enim dixit: Opto hoc fieri, sed ardorem ostendebat desiderii quem erga Christum habebat, ac studium quo se despiciebat, ut omnes ad ipsum adduceret, maximeque Judæos. Nam et hi cognati erant et plurimum resistebant. Hæc igitur volens demonstrare, dicit: Si possibile esset, ut per meam perditionem glorificaretur Christus et Judæi salvi fierent, neque hoc detrectarem. Siquidem optarim, inquit, si possibile D esset, si liceret, si mihi hæc optio daretur: Utrum cupis dirimi a Christo, ut omnis natio Judæorum uniatur, Christusque glorificetur, et promissiones Patris compleantur? an in hac unione esse, ut sic tota natio Judæorum seditiose agat ac separetur? si ergo hæc proponerentur, præferrem, inquit, Christi gloriam multorumque salutem quam propriam. Vides eximium Christi amorem? Postquam ab omnibus quæ sunt, Christi amorem osrendit, eumdem nunc demonstrat ab his quæ non sunt, sex juxta hypothesim per intellectum supponuntur.

καὶ ταῦτα ὑπὲρ τῶν κατὰ σάρκα συγγενῶν; καὶ οὐ μόνον ἑκουσίως χωρίζεται, ἀλλὰ καὶ ἐπιθυμεῖ καὶ ἐπιζητεῖ, καὶ εὔχεται χωρισθῆναι τῆς ἀγάπης τοῦ Χριστοῦ. « Ηὐχόμην γὰρ, φησὶν, αὐτὸς ἐγὼ ἀνάθεμα εἶναι ἀπὸ τοῦ Χριστοῦ. » Τί οὖν ἐστι τοῦτο; Πῶς συμβήσεται τὰ ἀσύμβα[ν]τα; Πρῶτον μὲν φαμεν ὅτι οὐκ ἔστι ταῦτα ἐναντία. Οὐ γὰρ ἐστιν ἐναντίον τὸ ἀγαπᾷν τὸν Χριστὸν οὕτως, ὥστε μήτε διὰ κολάσεως, μήτε δι' ὑποσχέσεως πάσης ἀφίστασθαι τῆς ἀγάπης αὐτοῦ, καὶ τὸ ἀγαπᾷν τὸν πλησίον οὕτως, ὥστε τὴν σωτηρίαν αὐτῶν ἴσην καὶ μείζονα τῆς ἰδίας ἡγεῖσθαι σωτηρίας. Οὐκοῦν ταῦτα ἐναντία, ἀλλὰ καὶ μᾶλλον συνᾴδοντα, Ὁ γὰρ ἀγαπῶν τὸν ἀδελφὸν αὐτοῦ, ἀγαπᾷ καὶ τὸν Δεσπότην, καὶ ἔμπαλιν. « Καὶ ἐν τούτῳ γνώσονται πάντες ὅτι ἐμοὶ μαθηταί ἐστε, ἐὰν ἀγαπᾶτε ἀλλήλους. » Καὶ αὐτὸς ὁ Παῦλός φησι· « Πλήρωμα τοῦ νόμου, ἡ ἀγάπη. » Καὶ ὁ Κύριος πάλιν περὶ τῆς εἰς Θεὸν ἀγάπης καὶ τῆς εἰς τὸν πλησίον, « Ἐν ταύταις, φησὶ, ταῖς δυσὶν ἐντολαῖς, ὅλος ὁ νόμος καὶ οἱ προφῆται, » ὡς κεφάλαιον οὔσαις τῶν ἄλλων πάντων, τῆς τε εἰς Θεὸν καὶ τῆς εἰς τὸν πλησίον ἀγάπης.

Ναὶ, φησὶν, ἀλλ' ἐνταῦθα προκρίνει τὴν τῶν πλησίον ἀγάπην, τῆς πρὸς τὸν Θεὸν, καὶ εὔχεται ἐκεῖνον ἀπαρνήσασθαι, τοῦ ἐκείνους κερδῆσαι. Ὁ δὲ Χριστὸς φησὶν, « Ὁ φιλῶν πατέρα ἢ μητέρα ὑπὲρ ἐμὲ, οὐκ ἔστι μου ἄξιος. » Ἀλλ' οὐκ ἔστι τοῦτο φιλεῖν ὑπὲρ τὸν Χριστόν. Τί γὰρ ἦν τὸ φιλεῖν ἐκείνους; Τὸ οἷον οἰκειῶσαι αὐτοὺς τῷ Χριστῷ. Πῶς οὖν ἔστι φιλεῖν ἐκείνους ὑπὲρ τὸν Χριστὸν, ὅπου κἀκείνους εἰς τὴν φιλίαν καὶ ὑπακοὴν ἑλκύσαι ἔσπευδε τοῦ Χριστοῦ; Μᾶλλον γὰρ ἐπιδεικνύντος τὴν ὑπερβάλλουσαν ἀγάπην ἣν εἶχεν εἰς Χριστὸν, ὅτι καὶ ἑτέρους συνήλαυνεν εἰς αὐτόν. Ναὶ, φησὶν, εἰ μὴ ἐχώριζεν ἑαυτὸν τοῦ Χριστοῦ, λέγων· « Ηὐχόμην αὐτὸς ἐγὼ, » καὶ ἑξῆς. Τί οὖν φαμεν; Ἢ ὅτι μὴ γένοιτο, οὐκ ἐχώριζεν· οὐ γὰρ εἶπεν, Εὔχομαι τοῦτο γενέσθαι, ἀλλὰ τὸ διάπυρον τοῦ πόθου ὅπερ πρὸς τὸν Χριστὸν εἶχεν, καὶ τὴν σπουδὴν ἣν κατεβάλλετο εἰς τὸ προσαγαγεῖν πάντας αὐτῷ, καὶ μάλιστα τοὺς Ἰουδαίους· οὗτοι γὰρ καὶ συγγενεῖς, καὶ μάλιστα ἀντιπίπτοντες ἐτύγχανον. Ταῦτα οὖν παραστῆσαι βουλόμενος, φησὶν, ὅτι Εἰ ἦν δυνατὸν διὰ τῆς ἐμῆς ἀπωλείας δοξασθῆναι τὸν Χριστὸν καὶ σωθῆναι τοὺς Ἰουδαίους, οὐδὲ τοῦτο ἂν παρῃτησάμην. Ηὐχόμην γὰρ, φησὶν, εἰ ἐνεχώρει, εἰ ἐνεδέχετο, εἴ τις μοι ταύτην ἐδίδου τὴν αἵρεσιν. Πότερον βούλει διαστῆναι Χριστοῦ, ἵνα πᾶν τὸ Ἰουδαίων ἔθνος ἑνωθῇ, καὶ δοξασθῇ ὁ Χριστὸς, καὶ πληρωθῶσιν αἱ ἐπαγγελίαι τοῦ Πατρός; ἢ ἐν ταύτῃ τῇ ἑνώσει [εἶναι], ἵνα τὸ Ἰουδαίων ἔθνος στασιάζῃ καὶ διίστηται, καὶ βλασφημῆται ὁ Χριστός; Εἰ οὖν ταῦτα προετίθει, προετίμησα ἂν, φησὶ, τὴν δόξαν Χριστοῦ καὶ τὴν τῶν πολλῶν σωτηρίαν, τῆς ἰδίας. Εἶδες ὑπερβολὴν ἀγαπήσεως Χριστοῦ; Ἐπειδὴ ἐκ τῶν ὄντων πάντων τὴν ἀγάπην ἐπεδείξατο τοῦ Χριστοῦ, νῦν καὶ ἐκ τῶν μὴ ὄντων μὲν, καθ' ὑπό-

[37] Joan. XIII, 34. [38] Rom. XIII, 10. [39] Matth. XXII, 40. [40] Matth. X, 37.

θεσιν δὲ λαμβανομένων, διὰ τοῦ νοήματος τούτου ταύτην παρίστησιν, ὅτι Καὶ τὴν ἐμὴν σωτηρίαν ἐν ὑποθέσει, ὑπὲρ τῆς δόξης αὐτοῦ καὶ τῆς εἰς αὐτὸν τῶν Ἰουδαίων ἐπιστροφῆς, κατεβαλόμην ἄν. Καὶ γὰρ διιστάμενος Παῦλος ὑπὲρ τῆς δόξης τοῦ Χριστοῦ καὶ τῆς ἐν αὐτῷ τῶν Ἰουδαίων ἑνώσεως, ῥᾷον πάλιν ἡνοῦτο καὶ συνήπτετο, ὥσπερ τις πῶλος μικρὸν τῆς μητρὸς ἀποσπασθείς· καὶ οὕτως πάλιν αὐτός τε ἐσώζετο, και ὁ Χριστὸς ἐπὶ πλέον ἐδοξάζετο, καὶ τὸ Ἰουδαίων ἔθνος ἐσώζετο, καὶ αἱ διαθῆκαι καὶ ἐπαγγελίαι εἰς πέρας ἤρχοντο. Μᾶλλον δὲ, οὕτως καὶ ἐπὶ τούτοις διιστάμενος, οὐ διΐστατο, ἀλλὰ πλέον ἡνοῦτο. Ἢ οὐ δοκεῖ σοι ὅτε Τιμόθεον περιέτεμεν, ὅτε αὐτὸς ἡγνίσατο, ὅτε τὰ τοῦ νόμου ἐτέλει τὴν χάριν κηρύσσων, ὅτι τρόπον τινὰ πρὸς τὴν χάριν ἐδόκει διΐστασθαι, καὶ ἑαυτῷ ἐναντιοῦσθαι; Ἀλλ' οὔτε διΐστατο, οὔτε ἑαυτῷ ἠναντιοῦτο. Ὑπὲρ γὰρ τῆς χάριτος, καὶ τοῦ προσαγαγεῖν πάντας τῷ Χριστῷ, καὶ ταῦτα καὶ τὰ ἄλλα σύμπαντα ἔπραττε. Τοῦτό ἐστιν ἀγάπης ἀξίας Χριστοῦ, τοῦτό ἐστι ψυχῆς ὅλης διόλου εἰς τὸν πόθον ἀναφλεγομένης τοῦ Χριστοῦ.

Ἄλλως τε δὲ, οὐδὲ λέγει ἀνάθεμα γενέσθαι, τουτέστιν ἀπὸ τοῦ νῦν αὐτοῦ χωρισθῆναι (τοῦτο γὰρ ἀπευκτότατον), ἀλλὰ ἀνάθεμα εἶναι, τουτέστι κεχωρισμένος ἔτι εἶναι, καὶ μήπω τῷ Χριστῷ προσελθεῖν. Τοῦτο, φησὶν, ηὐχόμην ἄν, τὸ ἐμὲ αὐτὸν μήπω προσελθεῖν τῷ Χριστῷ, ἀλλ' ἔτι κεχωρισμένον αὐτοῦ εἶναι, εἰ τοῦτο εἰς τὴν ὑμετέραν εἴσοδον καὶ πίστιν τὴν εἰς αὐτὸν συνετέλει. Μὴ γὰρ ὅτι προσῆλθον Χριστῷ, διὰ τοῦτο καὶ ὑμᾶς με προσκαλεῖσθαι νομίσητε, φησὶ, καὶ πρὸ ἐμοῦ ὑμᾶς ἐβουλόμην προσδραμεῖν αὐτῷ. Εἶτα ἑξῆς λέγει καὶ τὰς αἰτίας. « Αὐτὸς ἐγώ. » Οὐχ ἑτέρους, φησὶ, προτιμῶμαι ὑπὲρ ὑμᾶς εἰς τὸ προσελθεῖν τῷ Χριστῷ, ἀλλ' οὐδὲ ἐμὲ αὐτόν. Εἱλόμην γὰρ ἂν μήπω προσελθεῖν αὐτῷ, ἂν διὰ τούτου ὑμεῖς προσήρχεσθε. « Ἀνάθεμα εἶναι. » Δοκεῖ μὲν ἐθέλειν ὑπὲρ τῶν ἀδελφῶν καὶ τῶν συγγενῶν ἀλλοτριωθῆναι Χριστοῦ. Τοῦτο γὰρ ἡ τοῦ ἀναθέματος δύναμις. Ὅμως ἀκριβῶς θεωροῦντι. φανήσεται ὑπὲρ τῆς ἀγάπης τοῦ Χριστοῦ ταῦτα εἰρηκώς. Πῶς; Ἐπειδὴ ἑώρα τὸν Χριστὸν βλασφημούμενον ὑπὸ τῶν Ἰουδαίων, ὅτι, φησὶν, Ἡμεῖς οἱ τὸν νόμον καὶ τὰς ἐπαγγελίας δεξάμενοι, καὶ προπάτορες αὐτοῦ τοῦ Χριστου, εἰς οὓς ἦν ἡ υἱοθεσία, ἐκδεβλήμεθα, ἀντεισῆλθον δὲ ἄνθρωποι ἄρτι τῶν βωμῶν καὶ τῆς κνίσσης ἐξελθόντες. Ἐπεὶ οὖν ταῦτα λέγοντας ᾔδει, ὑπὲρ τοῦ μὴ εἶναι πρόφασιν βλασφημίας κατὰ τοῦ Θεοῦ, ἠβούλετο ἐπιστρέψαι καὶ τοὺς Ἰουδαίους, ὡς καὶ ἀνάθεμα ὑπὲρ τούτου ἐθέλειν γενέσθαι, ὅπερ δεικτικόν ἐστι τῆς ἀγάπης τοῦ Χριστοῦ. Ὃν γὰρ οὐδεμία κτίσις χωρίσαι ἴσχυσε, πῶς ἂν ἐχώρισεν ἀγάπη συγγενῶν καὶ ἀδελφῶν; « Αὐτὸς ἐγώ. » Ὁ διδάσκαλος, φησὶ, πάντων, ὁ μυρίους προσδοκῶν στεφάνους, ὁ πάντων αὐτοῦ τὴν ἀγάπην προτιμῶν. « Ἀπὸ τοῦ Χριστοῦ. » Διὰ τὴν ἀγάπην τοῦ Χριστοῦ τοῦτο εἶπεν. Ἠβούλετο γὰρ αὐτὸν παρὰ πάντων δοξάζεσθαι, ἀλλὰ μὴ βουλόμενος δημοσιεῦσαι τὸ χάρισμα (χάρισμα γὰρ, τὸ οὕτως ἀγαπᾷν τὸν Χριστὸν), τοὺς συγγενεῖς ἀγαπᾷν αὐτὸν πλέον

Meam etiam salutem, inquit in hypothesi ob ipsius gloriam et Judæorum ad ipsum conversionem omnino negligerem. Etenim separatus Paulus pro Christi gloria et Judæorum in ipso unione, facile rursum uniretur ac conjungeretur, **322** quemadmodum pullus aliquis paululum a matre distractus : et ita rursum ipse salvus fieret, ac Christus magis glorificaretur, genusque Judæorum salvaretur ; et testamentum ac promissiones ad finem deducerentur. Quin potius ita et propter hæc divisus, non divideretur, sed magis uniretur. Annon tibi videtur quando Timotheum circumcidit, quando expiatus est, quando ea quæ legis sunt perficiebat cum gratiam prædicaret, quodammado adversus gratiam divisus esse videbatur, sibique repugnare ! At neque divisus erat, neque sibi ipsi adversabatur. Ob gratiam enim, utque omnes Christo adduceret, hæc et alia omnia faciebat. Hoc est dilectionis Christo dignæ ; hoc est animæ universæ in Christi desiderium abunde inflammatæ.

Alioqui, neque dicit, anathema fieri, hoc est nunc ab ipso separari, id enim nequaquam optabile videtur : sed anathema esse, id est, separatus adhuc esse et nondum ad Christum venisse. Hoc, inquit, optarim, meipsum nondum ad Christum venisse, sed adhuc ab eo separatum esse, si hoc ad vestrum ingressum ac fidem in ipsum conferret. Ne me, inquit, arbitremini ob id vocare vos ad Christum, quod ego ad eum venerim : imo etiam ante me cuperem vos ad ipsum accurrisse. Deinde consequenter ponit et causas. « Ego ipse. » Non alios vobis antepono quod ad Christum accesserint, sed neque me ipsum. Eligerem enim nondum ad eum venisse, si per hoc vos accessissetis. « Anathema esse. » Videtur quidem pro fratribus ac cognatis abalienari a Christo, nam id designat « Anathema. » Attamen exacte intuenti apparebit ob Christi dilectionem hæc dixisse. Quonam modo ? Cum Christum blasphemiis appeti videret a Judæis, utpote dicentibus : Nos qui legem ac prophetas accepimus, qui Christo progenitores fuimus, quorum erat adoptio, ejecti sumus, et loco nostri introierunt homines modo ab aris ac nidore sacrificiorum idolorum egressi. Quia igitur hæc dicentes noverat, ne esset ulla blasphemiæ adversus Christum occasio, **323** cupiebat, et Judæos conversos esse, adeo ut etiam anathema ob hoc fieri vellet, quod demonstrativum est dilectionis Christi. Quem enim nulla potuit separare creatura, quomodo separasset dilectio cognatorum ac fratrum ? « Ego ipse. » Præceptor, inquit, omnium, qui mille exspecto coronas, qui illius dilectionem cunctis rebus antepono. « A Christo. » Propter Christi amorem hoc dixit ; cupiebat enim ipsum ab omnibus glorificari, sed nolens manifestum fieri hoc donum (siquidem donum est ita Christum diligere), cognatos se amplius diligere simulat. « Pro fratribus meis. » Ostendere volens immensum suum amorem ac studium erga Judæos,

A illico ubi dixisset : « Nihil me potest a Dei amore separare, » subjungit : « At pro fratribus meis, » si illis utile esset ad eorum auxilium, optarim separari : hoc enim significat « anathema. » — « Quorum est adoptio, » etc. Ostendit Deum nihil prætermisisse ad Judæorum beneficentiam : ipsi vero propria ingratitudine ac improbitate ab omnibus exciderunt. Ideo etiam Dei dona enumerat, adoptionem, gloriam, legislationem, ac reliqua. « Qui est super omnia Deus. » Hic apertissime nominat Apostolus Christum Deum. Erubesce, miserrime Arie, audiens a Paulo glorificari Christum Deum verum. « Benedictus in sæcula. » Ipse pro omnibus gratiarum actionem retulit. Ac si diceret : Quanquam Judæi erga ipsum sint blasphemi : at ego, inquit, qui arcana novi, ejusque providentiam cognosco, novi quod dignus sit glorificari, utpote Deus Christus super omnia in sæcula.

ὑποκρίνεται. « Ὑπὲρ τῶν ἀδελφῶν μου. » Θέλων δεῖξαι τὴν ἄφατον αὐτοῦ στοργὴν καὶ σπουδὴν τὴν ὑπὲρ τῶν Ἰουδαίων, αὐτίκα μετὰ τὸ εἰπεῖν, ὅτι « Οὐδέν με δύναται χωρίσαι ἀπὸ τῆς ἀγάπης τοῦ Θεοῦ, » ἐπάγει, « Ἀλλ' ὑπὲρ τῶν ἀδελφῶν μου, » εἰ ἦν τοῦτο συντελοῦν εἰς ὄνησιν αὐτῶν, ηὐξάμην ἂν χωρισθῆναι. Τοῦτο γὰρ τὸ « Ἀνάθεμα » σημαίνει. « Ὧν ἡ υἱοθεσία, » καὶ τὰ ἑξῆς. Δεῖξαι θέλει, ὅτι ὁ Θεὸς οὐδὲν παρῆκεν εἰς τὴν τῶν Ἰουδαίων εὐεργεσίαν. Αὐτοὶ δὲ, οἰκείᾳ ἀγνωμοσύνῃ πάντων ἐξέπεσον. Διὸ καὶ καταλέγει τὰς δωρεὰς τοῦ Θεοῦ, υἱοθεσίαν, δόξαν, νομοθεσίαν, καὶ τὰς λοιπάς. « Ὁ ὢν ἐπὶ πάντων Θεός. » Ἐνταῦθα λαμπρότατα Θεὸν τὸν Χριστὸν ὀνομάζει ὁ Ἀπόστολος. Αἰσχύνθητι, τρισάθλιε Ἄρειε, ἀκούων παρὰ Παύλου δοξολογούμενον τὸν Χριστὸν Θεὸν ἀληB θινόν. « Εὐλογητὸς εἰς τοὺς αἰῶνας· » Αὐτὸς τὴν ὑπὲρ πάντων ἀνήγαγεν εὐχαριστίαν, εἰπών. Εἰ γὰρ καὶ Ἰουδαῖοι, φησὶ, βλασφημοῦσιν εἰς αὐτὸν, ἀλλ' ἐγὼ, φησίν, ὁ τὰ ἀπόῤῥητα εἰδὼς, καὶ τὴν πρόνοιαν αὐτοῦ ἐπιστάμενος, οἶδα ὅτι δοξολογεῖσθαι ὑπάρχει ἄξιος, οἷα Θεὸς, ὁ Χριστὸς ἐπὶ πάντων εἰς τοὺς αἰῶνας.

IX, 6-9. *Non autem hæc dico quod velut exciderit sermo Dei. Non enim omnes qui sunt ex Israel, hi sunt Israel, neque quicunque sunt semen Abraham, omnes sunt filii : sed, Per Isaac vocabitur tibi semen, hoc est, non qui filii carnis, hi sunt filii Dei, sed filii promissionis reputantur in semen. Promissionis enim sermo hic est : In tempore hoc veniam, et erit Saræ filius.*

Οὐχ οἷον δὲ ὅτι ἐκπέπτωκεν ὁ λόγος τοῦ Θεοῦ. Οὐ γὰρ πάντες οἱ ἐξ Ἰσραὴλ, οὗτοι Ἰσραήλ. οὐδ' ὅσοι εἰσὶ σπέρμα Ἀβραὰμ, πάντες τέκνα· ἀλλ', Ἐν Ἰσαὰκ κληθήσεταί σοι σπέρμα, τουτέστιν, οὐ τὰ τέκνα τῆς σαρκὸς, ταῦτα τέκνα τοῦ Θεοῦ· ἀλλὰ τὰ τέκνα τῆς ἐπαγγελίας, λογίζεται εἰς σπέρμα. Ἐπαγγελίας γὰρ ὁ λόγος οὗτος. Κατὰ τὸν καιρὸν τοῦτον ἐλεύσομαι, καὶ ἔσται τῇ Σάῤῥᾳ υἱός.

324 Ecce, inquit, etiam anathema fieri cupio ut Judæi credant, et ne videatur mendax fuisse Deus in his quæ promisit : attamen si exacte consideraverimus, neque nunc excidit sermo : nec irrita fuit Dei promissio. Nam hæc dixi, non quod velut exciderit sermo Dei : hoc est, non quia excidit sermo Dei, sed quo dilectionem erga illos ostendam. Ac deinceps ostendit quo pacto Dei sermo ac promissio Dei ad Abraham non exciderit. Quænam ? vel quod semen ejus juxta promissionem æquali cum astris numero futurum esset. Semen autem ejus secundum promissionem est fidelium, qui a divina Providentia non exciderunt. « Non veluti. » Non solum, inquit, non excidit sermo Dei, sed neque veluti exciderit : hoc est, sed neque prope fuit ut excideret, vel ut excidisse videretur. « Non enim omnes qui sunt ex Israel, » etc. Et quomodo, inquit, non excidit verbum Dei ? quomodo ? Quia non omnes qui sunt ex Israel, Israelitæ sunt. » hoc est, semen Abraham. Deinde hoc explanat. Non enim eo quod sint aliqui filii carnales Abraham, continuo jam etiam filii sunt secundum promissionem, et quibus promissio facta est : sed qui sint filii Abraham audi, inquit, Scripturam. Vide autem quod non dixerit : Ex Jacob, sed « Ex Israel, » pro signo virtutis ponens dictionem « Israel » ac donum supernum ostendens. Si non omnes qui ex semine sunt Abraham, hi etiam filii sunt Abraham, manifestum certe est alium esse modum qui eos reddat filios Abraham præter nativitatem quæ ab ipso est.

C Ἰδοὺ, φησὶ, καὶ ἀνάθεμα ζητῶ γενέσθαι ὑπὲρ τοῦ πιστεῦσαι Ἰουδαίους, καὶ ἵνα μὴ δόξῃ ἐψεῦσθαι ὁ Θεὸς ἐφ' οἷς ἐπήγγελται. Καὶ ὅμως ἐὰν ἴδωμεν ἀκριβῶς, οὔτε νῦν ἐξέπεσεν ὁ λόγος, καὶ ἡ ἐπαγγελία τοῦ Θεοῦ οὐκ ἐψεύσατο. Ταῦτα γὰρ, φησὶν, εἶπον, οὐχ οἷον ὅτι ἐκπέπτωκεν ὁ λόγος τοῦ Θεοῦ, τουτέστιν, οὐκ ἐπειδὴ ἐκπέπτωκεν ὁ λόγος τοῦ Θεοῦ, ἀλλ' ἵνα τὴν πρὸς αὐτοὺς ἀγάπην ἐνδείξωμαι. Καὶ λοιπὸν δείκνυσι πῶς ὁ λόγος τοῦ Θεοῦ, καὶ ἡ πρὸς Ἀβραὰμ ἐπαγγελία τοῦ Θεοῦ οὐκ ἐκπέπτωκε. Ποία δῆτα ; Ἡ τὸ κατ' ἐπαγγελίαν αὐτοῦ σπέρμα λέγουσα ἰσάριθμον ἔσεσθαι τοῖς ἄστροις. Κατ' ἐπαγγελίαν δὲ αὐτοῦ σπέρμα, τὸ τῶν πιστῶν, καὶ οὐκ ἐκπεπτωκότων τῆς θείας προνοίας. « Οὐχ οἷον. » — [ΦΩΤ.] Οὐ μόνον, φησὶν, οὐκ ἐκπέπτωκεν ὁ λόγος τοῦ Θεοῦ, ἀλλ' οὐδὲ οἷον ἐκπέπτωκεν· οἷον, ἀλλ' οὐδὲ ἐγγὺς γέD γονε τοῦ ἐκπεσεῖν, ἢ δοκεῖν ἐκπεπτωκέναι. « Οὐ γὰρ πάντες οἱ ἐξ Ἰσραὴλ, » καὶ τὰ ἑξῆς. Καὶ πῶς, φησὶν, οὐκ ἐξέπεσεν ὁ λόγος τοῦ Θεοῦ ; Πῶς ; Ὅτι οὐ πάντες οἱ ἐξ Ἰσραὴλ, Ἰσραηλῖταί εἰσι, τουτέστι, σπέρμα Ἀβραάμ. Εἶτα σαφηνίζει αὐτό. Οὐ γὰρ ἐπειδή τινες, φησὶ, τέκνα σαρκικὰ τοῦ Ἀβραὰμ, ἤδη καὶ τέκνα εἰσὶ κατ' ἐπαγγελίαν, καὶ οἷς ἡ ἐπαγγελία ἐδόθη. Ἀλλὰ ποῖά ἐστι τέκνα Ἀβραὰμ, ἄκουε, φησὶ, τῆς Γραφῆς. Ὅρα δέ· Οὐκ εἶπεν Ἐξ Ἰακὼβ, ἀλλ', « Ἐξ Ἰσραὴλ, » τὸ τῆς ἀρετῆς γνώρισμα τεθεικὼς τὸ « Ἰσραὴλ, » καὶ δεικνὺς τὴν ἄνωθεν δωρεάν. Εἰ οὐχὶ πάντες, φησὶν, οἱ ἐκ σπέρματος Ἀβραὰμ, οὗτοι καὶ τέκνα Ἀβραὰμ, δηλονότι ἄλλος ἐστὶ τρόπος ὁ ποιῶν αὐτοὺς τέκνα τοῦ Ἀβραὰμ, καὶ οὐχὶ ἡ ἐξ αὐτοῦ γέν-

νησις. Τίς δὲ οὗτος; Ὁ τῆς ἐπαγγελίας· τουτέστιν, ἐκεῖνοι τέκνα εἰσὶν, οἱ καὶ τῆς ἐπαγγελίας ἀξιωθέντες, καὶ πληθυνθέντες ὡς τὰ ἄστρα τοῦ οὐρανοῦ, οἷόν εἰσιν οἱ πιστοὶ, τουτέστιν, οὐ τὰ τέκνα. « Τουτέστιν οὐ τὰ τέκνα τῆς σαρκὸς, » καὶ τὰ ἑξῆς. Εἶτα ἑρμηνεύει τὴν ἀναγνωσθεῖσαν Γραφὴν, τί ἐστι τὸ. « Ἐν Ἰσαὰκ κληθήσεταί σοι σπέρμα. » Ὅτι, φησὶν, οἱ ἐκ τῆς ἐπαγγελίας εἰσὶ τέκνα· Οὐκ εἶπε δὲ, Τοῦ Ἀβραὰμ, ἀλλὰ, « Τοῦ Θεοῦ, » δεικνὺς οὐδὲ τὸν Ἰσαὰκ ἁπλῶς εἶναι τοῦ Ἀβραὰμ, ὅτι οὐ δυνάμει σπέρματος ἐγεννήθη, ἀλλὰ δυνάμει τοῦ ἐπαγγειλαμένου, ἵνα δείξῃ ὅτι οἱ τὴν υἱοθεσίαν ἔχοντες, αὐτοὶ εἰσι κατ' ἐπαγγελίαν τέκνα τοῦ Ἀβραάμ.

« Ταῦτα τέκνα τοῦ Θεοῦ. » Ἐπεὶ τούτῳ τῷ λόγῳ καὶ οἱ Ἰδουμαῖοι ἐπειδὴ ἀπόγονοι ἦσαν Ἀβραὰμ ὅσον τὸ κατὰ σάρκα, ὤφειλον εἶναι τέκνα τοῦ Θεοῦ, ἀλλ' οὐκ εἰσί. Κατὰ σάρκα γὰρ αὐτοὶ σπέρμα τοῦ Ἀβραὰμ, ἀλλ' ἡμεῖς ἐσμεν τέκνα τοῦ Ἀβραὰμ, οἱ τῆς αὐτῆς αὐτῷ πίστεως κοινωνοῦντες, καὶ τέκνα τοῦ Θεοῦ διὰ τῆς κολυμβήθρας τοῦ θείου βαπτίσματος. « Ἀλλὰ τὰ τέκνα τῆς ἐπαγγελίας. » Ὅσοι, φησὶ, κατὰ τὸν Ἰσαὰκ γεννηθῶσιν, οὗτοί εἰσι καὶ σπέρμα Ἀβραὰμ καὶ υἱοὶ Θεοῦ. Ὁ γὰρ Ἰσαὰκ, οὐ κατὰ νόμον ἐγεννήθη φύσεως, ἀλλὰ κατὰ δύναμιν ἐπαγγελίας. Οὐκοῦν οἱ γεννώμενοι οὕτως, υἱοὶ Ἀβραάμ εἰσιν. Οὕτως δὲ ἡμεῖς γεννώμεθα διὰ τῆς κολυμβήθρας. Ῥήμασι γὰρ καὶ ἡμεῖς ἐπαγγελίας γεννώμεθα· ῥήμασι μὲν, διὰ τὸ εἰς ὄνομα Πατρὸς καὶ Υἱοῦ καὶ ἁγίου Πνεύματος γίνεσθαι τὰς ἐν τῇ κολυμβήθρᾳ καταδύσεις· ἐπαγγελίᾳ δὲ, καθὸ οἱ προφῆται πρὸ πολλῶν χρόνων τὸ βάπτισμα εὐηγγελίσαντο. Ὡς τὸ, « Λούσασθε καὶ καθαροὶ γένεσθε. »

Οὐ μόνον δὲ, ἀλλὰ καὶ Ῥεβέκκα, ἐξ ἑνὸς κοίτην ἔχουσα, Ἰσαὰκ τοῦ πατρὸς ἡμῶν. Μήπω γὰρ γεννηθέντων. μηδὲ πραξάντων τι ἀγαθὸν ἢ κακὸν, ἵνα ἡ κατ' ἐκλογὴν τοῦ Θεοῦ πρόθεσις μένῃ, οὐκ ἐξ ἔργων, ἀλλ' ἐκ τοῦ καλοῦντος, ἐῤῥήθη αὐτῇ, ὅτι Ὁ μείζων δουλεύσει τῷ ἐλάσσονι. Καθὼς γέγραπται· Τὸν Ἰακὼβ ἠγάπησα, τὸν δὲ Ἡσαῦ ἐμίσησα.

Καὶ τί, φησὶ, θαυμαστὸν, ὅτι τῶν Ἰουδαίων οἱ μὲν πιστεύσαντες εἰς σπέρμα Ἀβραὰμ λογίζονται, οἱ δὲ ἄπιστοι οὐκ ἔτι; Τοῦτο γὰρ καὶ ἐπὶ τῶν παλαιῶν εὑρήσεις. Καὶ γὰρ ὁ Ἰσαὰκ λογίζεται μόνος εἰς σπέρμα, καίτοι ὄντων καὶ τῶν ἀπὸ Χεττούρας. Οὐ μόνον δὲ τοῦτο, φησὶν, ἀλλὰ καὶ Ῥεβέκκα ἐξ ἑνὸς τοῦ Ἰσαὰκ σπέρμα ἔχουσα, καὶ δύο γεννήσασα, οὐκ ἔσχε τοὺς δύο ἀρέσαντας Θεῷ, οὐδὲ λογιζομένους εἰς σπέρμα Ἀβραάμ. Καίτοι μήπω γεννηθέντες οὔτε καλὸν ἔπραξαν οὔτε κακόν. Οὕτω, φησὶ, καὶ Ἰουδαῖοι, οἱ μὲν πιστοὶ καὶ σπέρμα Ἀβραὰμ εἰσι, καὶ σώζονται, οἱ δὲ ἄπιστοι οὐκ ἔτι. « Ἐξ ἑνὸς κοίτην ἔχουσα. » Ἐξ ὧν οὐκ ἔσχε, φησὶ, τοὺς δύο ἀρέσκοντας. « Μήπω γὰρ γεννηθέντων. » Τοῦ Ἡσαῦ καὶ τοῦ Ἰακώβ.

« Ἵνα ἡ κατ' ἐκλογὴν πρόθεσις τοῦ Θεοῦ μένῃ. » Τουτέστιν, ἡ κατὰ πρόγνωσιν ἐκλογή. Εἰπὼν, « Πρό-

A Quis autem ille est? Promissionis: hoc est illi filii sunt qui etiam promissione digni habiti sunt: et multiplicati tanquam astra cœli, veluti sunt fideles, id est, non filii carnales. « Hoc est non qui filii carnis, » etc. Deinde recitatam interpretatur Scripturam, quid sit: « Per Isaac vocabitur tibi semen; » nempe qui ex promissione sunt filii. Non dixit autem: Ipsius Abraham, sed « Dei; » ostendens neque Isaac simpliciter ipsius Abraham fuisse, quia non virtute seminis natus est, sed ejus virtute qui promiserat: ut ostenderet quod adoptionem habentes, hi sunt secundum promissionem filii Abraham.

« Hi sunt filii Dei. » **325** Quia hoc sermone etiam Idumæi, qui ex Abraham trahebant originem, quod
B ad carnem attinet, deberent esse filii Dei, sed non sunt. Nam hi semen Abraham sunt secundum carnem: verum nos sumus filii Abraham, qui in ipsius fide communicamus cum ipso, per lavacrum divini baptismatis. « Sed filii promissionis. » Quicunque, inquit, ad modum Isaac nati fuerint, hi semen Abraham sunt et filii Dei. Isaac enim non secundum naturæ legem natus est, sed secundum virtutem promissionis. Itaque qui ita nascuntur, filii sunt Abraham. Itaque et nos per lavacrum nascimur, siquidem nos etiam verbis promissionis nascimur: verbis quidem, quod in nomine Patris et Filii et sancti Spiritus fiant in lavacro demersiones; promissione vero, quod prophetæ multis ante temporibus baptisma annuntiaverint, veluti cum dicitur, « Lavamini,
C mundi estote [41]. »

IX, 10-13. *Non solum autem hoc, sed et Rebecca ex uno concipiens Isaac patre nostro. Cum enim nondum nati essent, neque boni quidquam egissent aut mali: ut secundum electionem propositum Dei maneret, non ex operibus, sed ex vocante dictum est illi: Major serviet minori. Quemadmodum scriptum est: Jacob dilexi, Esau vero odio habui.*

Et quid mirum, inquit, quod Judæorum hi soli in semen Abraham reputentur qui crediderunt, increduli vero non ita? Nam et hoc in veteribus invenies. Siquidem Isaac reputatur solus in semen, cum tamen alii essent a Chettura filii. Nec id solum, sed et Rebecca ex ex uno Isaac accepto semine, cum
D duos peperisset, non habuit duos qui Deo placerent, aut in semen Abraham reputarentur: idque cum nondum essent nati, neque bonum egissent aut malum. Sic et Judæis: fideles quidem et semen Abraham sunt et salvi fiunt, infideles vero non ita. « Ex uno concipiens. » Nec tamen ob id duos habuit qui Deo placerent. « Cum nondum nati essent. » Esau videlicet et Jacob.

326 « Ut secundum electionem propositum Dei maneret. » Id est, electio quæ secundum scientiam

[41] Isa. I, 15.

est. Dicendo: « Propositum Dei, » consilium ejus significavit; dicens vero: « Secundum electionem » ostendit quod a se invicem differrent. Nullus enim alterum præ altero eligit, nisi hoc ab alio in aliquo dissideat. Dicens autem: « Non ex operibus, » vocationis ac gratiæ ipsius magnitudinem demonstravit; nam etiam cum nihil operati sint, eligit et asciscit. Verum si, cum nihil operati sint, eligit, quo pacto eligit? nobis etenim electio fit in his quæ in aliquo differunt; qui autem nihil operati sint in quo differunt? Maxime. Humanis namque oculis, cum nihil egerint, in nullo differunt: divina autem futuri præcognitione, plurimum differunt. Nam ille quidem gratus fuit Deo, hic autem non. Electio itaque non ex operibus facta est, et a vocatione et gratia facta est. Et juste facta est: sed justitia homines latebat. Quemadmodum sane et nunc adhuc justitia latet quæ fuit in illorum occisione qui vitulum fecerant [42]. Cum enim omnes vitulum fecissent, non omnes interempti sunt. Verum quanquam in horum interfectione justitia latuerit, tamen universorum Judici exacte et absque ullo errore cognita est. Sic et in aliis innumeris: veluti in his etiam quæ quotidie accidunt. Siquidem multa ignotas nobis habentia causas, et quæ insipientibus sine ratione fieri videntur, juxta hoc oculo causæ, imo omnium inspectori omniumque judici, juste et facta esse censentur et revera peraguntur. Divus autem Paulus ait: Quod si etiam nulla occulta ratio his quæ fiunt inesset: ne ita quidem oporteret quosdam graviter ferre ac divinam Providentiam accusare, cur hic isto modo, ille vero illo modo vitam transigat. Habet enim potestatem figulus prout voluerit effingere. Hoc tamen ex abundantia, inquit, est: quandoquidem prædicto quoque responsionis modo utitur, cum ait Scripturam dicere Pharaoni: « In hoc ipsum excitavi te [43], » etc. Hic enim, quemadmodum dicit, irrationabile multis visum est Pharaonem excitatum esse ac regnasse, cum adeo scelestus, crudelis ac inhumanus esset: verum Scriptura, ubi causam docuit, quod irrationabile videbatur ad rationabile transtulit.

A θεσιν τοῦ Θεοῦ, » τὴν βουλὴν αὐτοῦ ἐδήλωσεν. Εἰπὼν, « Κατ' ἐκλογὴν, » ἔδειξεν ὅτι καὶ διέφερον ἀλλήλων. Οὐδεὶς γὰρ ἐκλέγεται ἕτερον ἀφ' ἑτέρου, εἰ μή τι αὐτοῦ διαλλάσσοι. Εἰπὼν δὲ, « Οὐκ ἐξ ἔργων, » παρέστησε τὸ μέγεθος τῆς κλήσεως καὶ τῆς χάριτος αὐτοῦ, ὅτι καὶ μηδὲν πραξάντων, ἐκλέγεται καὶ προσκαλεῖται. Ἀλλ' εἰ μηδὲν πραξάντων ἐκλέγεται, πῶς ἐκλέγεται; ἡ μὲν γὰρ ἐκλογὴ ἐπὶ τῶν κατά τι γίνεται διαφερόντων· οἱ δὲ μηδὲν πράξαντες, τί διαφέρουσι; Ναὶ πάνυ. Ἀνθρωπίνοις μὲν γὰρ ὀφθαλμοῖς ἐπεὶ οὐδὲν ἔπραξαν, οὐδὲν διαφέρουσι, θείᾳ δὲ προγνώσει τοῦ μέλλοντος, πολλὰ διαφέρει. Καὶ γὰρ ὁ μὲν εὐηρέστησε τῷ Θεῷ, ὁ δὲ οὐκ ἔτι. Ὥστε ἡ ἐκλογὴ καὶ οὐκ ἐξ ἔργων γέγονε, καὶ ἀπὸ τῆς κλήσεως καὶ τῆς χάριτος γέγονε. Καὶ δικαία γέγονεν, ἀλλὰ τὸ δίκαιον τοὺς ἀνθρώπους ἐλάνθανεν. Ὥσπερ πλέον καὶ ἔτι B νῦν λανθάνει τὸ δίκαιον τὸ ἐπὶ τῆς ἀναιρέσεως τῶν μοσχοποιησάντων. Πάντων γὰρ μοσχοποιησάντων, οὐ πάντες ἀνῃρέθησαν. Ἀλλ' εἰ καὶ τοὺς ἀνθρώπους τὸ ἐν τῇ τούτων ἀναιρέσει ἐκπέφευγε δίκαιον τῷ Κριτῇ τῶν ὅλων ἀκριβῶς καὶ ἀδιαπτώτως ἔγνωσται, καὶ ἐπὶ μυρίων ἄλλων, ὡς καὶ ἐπὶ τῶν καθ' ἑκάστην συμβαινόντων. Πολλὰ γὰρ ἀγνώστους ἡμῖν ἔχοντα τοὺς λόγους, καὶ τοῖς ἀσυνέτοις ἄλογα δοκοῦντα, διὰ τοῦτο τῷ παντεπόπτῃ καὶ παντεφόρῳ τῆς δίκης ὀφθαλμῷ, δικαίως καὶ κρίνεται γεγενῆσθαι καὶ διαπράττεται. Ὁ δὲ θεῖος Παῦλός φησιν, ὅτι εἰ καὶ μηδεὶς λόγος ἀπόρρητος ἐνῆν τοῖς πραττομένοις, οὐδ' οὕτως ἐχρῆν τινας ἀδημονεῖν, καὶ ἐπικαλεῖν, διατί ὁ μὲν οὕτως, ὁ δὲ οὕτως τὸν βίον διαπορεύεται. Ἐξουσίαν γὰρ ἔχει ὁ πλάστης δημιουργεῖν ὡς C βούλεται. Τοῦτο δὲ, ἐκ περιουσίας, φησὶν, ἐπεὶ καὶ τὸν προειρημένον τρόπον τῆς ἀπολογίας, ἐν οἷς λέγει ὅτι ἡ Γραφὴ λέγει τῷ Φαραὼ, ὅτι « Εἰς αὐτὸ τοῦτο ἐξήγειρά σε, » καὶ ἑξῆς. Ἐνταῦθα γὰρ, οἱονεί φησιν, ὅτι Ἄλογον ἂν ἔδοξε τοῖς πολλοῖς τὸ ὑψωθῆναι τὸν Φαραὼ καὶ βασιλεῦσαι, μιαρὸν οὕτως καὶ ὠμὸν καὶ ἀπάνθρωπον ὄντα, ἀλλ' ἡ Γραφὴ διδάξασα τὴν αἰτίαν, εἰς εὔλογον μετενήνοχε τὸ ἄλογον.

227 Atqui hoc ipsum quod rationabile est et difficultatis solutio, rursum hæsitantiam contentiosis ac perfidis parere potest. Dicentibus enim quod propterea Pharaonem in regem excitaverit, ut nomen suum glorificaretur, ubi illum inaudito miroque supplicio punisset, illico dicetur: Quid ergo adhuc conqueritur, imo potius cur etiam ipsum punivit? Nam cum peccavit, ad ipsius gloriam peccavit; nisi enim peccasset, nequaquam punitus fuisset; quod si punitus non fuisset, nequaquam glorificatus fuisset. Porro hoc intendebat; « Ut ostendam, inquit, in te virtutem meam; » quod si volebat, quis ejus resistere potest voluntati? Vides quod dubitationis solutio, causæque redditio his qui perfidi sunt hæsitantiam non

Καίτοι, φησὶ, καὶ αὐτὸ τὸ εὔλογον, καὶ ἡ λύσις ἀπορία πάλιν τοῖς φιλονείκοις καὶ ἀγνώμοσι δύναται τεκεῖν. Ἐροῦσι γὰρ, ὅτι Διὰ τοῦτο ἐξήγειρε τὸν Φαραὼ εἰς βασιλέα, ἵνα τὸ ὄνομα αὐτοῦ τοῦ τιμωρη- D σαμένου αὐτὸν τιμωρίᾳ παραδόξῳ καὶ θαυμαστῇ, ἐνδοξασθῇ. Τί οὖν ἔτι μέμφεται αὐτόν; μᾶλλον δὲ, τί ἔτι ἐτιμωρήσατο αὐτόν; Ἃ γὰρ ἥμαρτεν, εἰς δόξαν αὐτοῦ ἥμαρτεν. Εἰ μὴ γὰρ ἥμαρτεν, οὐκ ἂν ἐτιμωρήσατο· εἰ μὴ ἐτιμωρήσατο, οὐκ ἂν ἐδοξάσθη. Ἀλλὰ τοῦτο ἐβούλετο. « Ὅπως γὰρ, φησὶν, ἐνδείξωμαι. » καὶ ἑξῆς. Εἰ δὲ ἐβούλετο, τίς ἀντιστῆναι δύναται αὐτοῦ τῷ βουλήματι; Ὁρᾷς πῶς ἡ τῆς ἀπορίας λύσις καὶ τῆς αἰτίας ἀπόδοσις, οὐκ ἔλυσε τὸ ἀπορούμενον τοῖς ἀγνώμοσιν, ἀλλὰ καὶ ἑτέρας ἀπορίας ἀφορμὴ γέγονε. Διὸ ἄμεινον μὴ ζητεῖν τὰς

[41] Exod. xxxii, 1 seqq. [43] Exod. ix, 16.

τοιαύτας αἰτίας, ἢ ζητοῦντας, μειζόνων ἀποριῶν αἰτίας τὰς λύσεις ποιεῖσθαι. Τοῦτο γὰρ εὐγνωμόνων πλασμάτων καὶ δούλων, μὴ τὰς αἰτίας ἀπαιτεῖν τὸν Δημιουργὸν καὶ Δεσπότην, ἀλλ' ἐπὶ πᾶσι τοῖς γινομένοις εὐχαριστεῖν αὐτῷ, κἂν οὐ κατείληφε τοὺς λόγους δι' οὓς γίνεται, μᾶλλον δὲ καὶ ἐπὶ τούτων πλέον ὀφείλομεν εὐχαριστεῖν. Δῆλον γάρ ὡς ὧν μὴ κατειλήφαμεν, ἐπὶ τούτων μείζους εἰσὶν οἱ λόγοι καὶ θαυμασιώτεροι, καὶ τῆς ἡμῶν ὑπερκείμενοι καταλήψεως. Ὥστε μείζους δεῖ καὶ τὰς εὐεργεσίας προσάγεσθαι. Αὐτὸς δὲ προϊὼν, καὶ τῆς δευτέρας ἀπορίας τίθησι τὴν λύσιν. « Τὸν Ἰακὼβ ἠγάπησα, τὸν δὲ Ἡσαῦ ἐμίσησα. » Μή πω γάρ τι πράξαντα τὸν Ἰακὼβ, ἐκάλεσεν ἀγαπητόν· « Τὸν γάρ Ἰακὼβ, φησὶν, ἠγάπησα, τὸν δὲ Ἡσαῦ ἐμίσησα. » — « Ἐῤῥήθη αὐτῇ, » ἤγουν τῇ Ῥεβέκκᾳ, « ὅτι Ὁ μείζων δουλεύσει τῷ ἐλάσσονι. » Οἱ μὲν γάρ ἄνθρωποι ἴσως μετὰ τὸ γενέσθαι, ὁ δὲ Θεὸς πρὸ γενέσεως ἐπίσταται τὰ ἐν τῷ ἀνθρώπῳ.

absolvit, quin potius alterius ambiguitatis occasio facta est Propterea præstat hujusmodi causas non requirere : alioqui inquirentes efficient ipsas solutiones causas esse majorum difficultatum. Nam hoc gratarum creaturarum ac servornm est, a Creatore ac Domino causas non expetere, sed in omnibus quæ fiunt gratias illi agere, quanquam rationes non comprehendant propter quas fiant: magis autem etiam super his debemus amplius gratias agere. Nam manifestum est quod eorum quæ non deprehendimus, majorum sunt causæ magisque admirandæ, et quæ nostras excedant apprehensiones. Itaque majores etiam gratiarum actiones oportet offerre. Apostolus tamen in sequentibus etiam secundæ difficultatis ponit solutionem. « Jacob dilexi, Esau vero odio habui » Nam Jacob qui nihilum egerat, appellavit dilectum « Jacob, inquit, dilexi, Esau vero odio habui. » — « Dictum est illi, » puta Rebeccæ. « Major serviet minori. » Siquidem homines fortassis post nativitatem, Deus vero etiam ante nativitatem novit quæ futura sunt in homine.

Τί οὖν ἐροῦμεν ; Μὴ ἀδικία παρὰ τῷ Θεῷ ; Μὴ γένοιτο. Τῷ γάρ Μωσῇ λέγει· Ἐλεήσω ὃν ἂν ἐλεῶ, καὶ οἰκτειρήσω ὃν ἂν οἰκτείρω. Ἄρα οὖν οὐ τοῦ θέλοντος, οὐδὲ τοῦ τρέχοντος, ἀλλὰ τοῦ ἐλεοῦντος Θεοῦ. Λέγει γάρ ἡ Γραφὴ τῷ Φαραώ· ὅτι Εἰς αὐτὸ τοῦτο ἐξήγειρά σε, ὅπως ἐνδείξωμαι ἐν σοὶ τὴν δύναμίν μου, καὶ ὅπως διαγγελῇ τὸ ὄνομά μου ἐν πάσῃ τῇ γῇ. Ἄρα οὖν ὃν θέλει ἐλεεῖ, ὃν δὲ θέλει σκληρύνει.

IX, 14-18. *Quid ergo dicemus ? Nam injustitia est apud Deum ? Absit. Mosi enim dicit : Miserebor cujuscunque misereor, et commiserabor quemcunque commiseror. Igitur non volentis est, nec currentis, sed miserentis Dei. Dicit enim Scriptura Pharaoni : In hoc ipsum suscitavi te, ut ostenderem in te virtutem meam, et ut annuntietur nomen meum in omni terra. Itaque cujus vult miseretur, quem autem vult obdurat.*

« Μὴ ἀδικία παρὰ τῷ Θεῷ ; Μὴ γένοιτο. » Ὁ μὲν Ἡσαῦ, φησὶν, ὡς κακὸς ἐμισήθη, ὁ δὲ Ἰακὼβ ὡς καλὸς ἠγαπήθη. « Τί οὖν ; » Ἀντὶ τοῦ, Τί ἐροῦμεν περὶ τῶν ἐν τῇ ἐρήμῳ Ἰουδαίων ; οὐ πάντες ἐμοσχοποίησαν ; Πῶς οὖν εἴρηται, « Ἐλεήσω ὃν ἂν ἐλεῶ ; » Εἰ γάρ ἀδικία οὐκ ἔστι παρὰ τῷ Θεῷ, καὶ ὅμως πάντων μοσχοποιησάντων, « Ἐλεήσω, εἶπεν, ὃν ἂν ἐλεῶ, » ἄρα κρυφίοις ὀφθαλμοῖς ὁ Θεὸς ἐμβατεύει εἰς τὰς τῶν ἀνθρώπων καρδίας, καὶ οὐχ ὥσπερ οἱ ἄνθρωποι. Οὐκοῦν οὐδὲ ἐπὶ τῶν νῦν Ἰουδαίων ἀδικεῖ ὁ Θεὸς, ἀλλὰ καὶ νῦν ὅσοι μὲν ἄξιοι, σώζονται· πιστεύουσι γάρ· ὅσοι δὲ ἀνάξιοι, ἀπόλλυνται· οὐ πιστεύουσι γάρ. « Ἐλεήσω ὃν ἂν ἐλεῶ. » Ὡς εἰ εἶπεν· Ἐγὼ οἶδα τίνες ἄξιοι σωτηρίας, καὶ ὅσοι οὐκ ἄξιοι. Εἰ οὖν Μωσῆς, φησὶν, ἠγνόει τίνες ἄξιοι, καὶ τίνες οὐκ ἄξιοι, σχολῇ γοῦν ἡμεῖς γνοίημεν τὰς αἰτίας τῶν γινομένων. Θεοῦ γάρ κρίματα τίς ἐξιχνιάσει ; ἀντὶ τοῦ, Οὐδείς. « Ἄρα οὖν οὐ τοῦ θέλοντος, » καὶ τὰ ἑξῆς. Δεῖ μὲν οὖν θέλειν καὶ τρέχειν, καὶ τὴν ἑαυτοῦ ἕκαστον δύναμιν πληροῦν. Πλὴν ὅτι δίχα βουλῆς Θεοῦ οὔτε ὁ θέλων, οὔτε ὁ τρέχων ἀνύει τι πλέον, ἄτερ τῆς τοῦ Θεοῦ βοηθείας. Λοιπὸν τὸν βουλόμενον σώζεσθαι, ὅτι καὶ θέλει ὁ Θεὸς καὶ ἐλεεῖ. Ταῦτα δὲ πάντα εἶπεν ὁ ἅγιος πρὸς τοὺς ἀντιπίπτοντας καὶ λέγοντας, Τί δή ποτε ἐκβέβληται ὁ Ἰουδαϊσμὸς παρὰ τῷ Θεῷ, ἀντεισήχθη δὲ ὁ Χριστιανισμὸς καὶ ἡ πίστις ; Θέλων οὖν ἡμᾶς παιδεῦσαι μὴ ἀπαιτεῖν εὐθύνας τὸν Θεὸν ὧν πράττει, ἀλλὰ πάντα ἡγεῖσθαι καλὰ, κἂν ἡμεῖς ἀγνοῶμεν, πολλὰ

828 « Num injustitia est apud Deum? Absit » Esau enim tanquam malus odio habitus est, Jacob vero tanquam bonus dilectus est. « Quid ergo ? » Hoc est, Quid de Judæis dicemus qui fuerunt in deserto? Nonne omnes vitulum fecerunt ? quomodo dictum est: « Miserebor cujuscunque misereor ? » Nam si injustitia non est apud Deum, et tamen cum omnes vitulum fecissent, « Miserebor, dixit, cujuscunque misereor : » certe latentibus oculis Deus in hominum corda ingreditur, et non quemadmodum homines. Igitur neque cum Judæis qui nunc sunt injuste agit Deus; sed et nunc quicunque digni sunt salvantur, quia credunt; quicunque vero indigni, pereunt, quia non credunt. « Miserebor cujuscunque misereor. » Ac si dixisset : Ego novi qui sint digni salute et quinam indigni. Si igitur Moses ignorabat quinam digni essent et qui indigni, multo minus nos eorum quæ fiunt causas cognoscere possemus; Dei enim judicia quis scrutabitur? profecto nullus. « Igitur non volentis est, » etc. Oportet siquidem velle et currere, et unumquemque facere quod in se est: attamen quia absque Dei consilio neque volens neque currens quidquam amplius sine Dei auxilio perficit, reliquum est ut Deus eum qui salvus fieri cupit, etiam velit, et ejus misereatur. Hæc omnia dixit divus Paulus adversus illos qui resistunt, ac dicunt· Quare abjectus est Judaismus apud Deum, et loco ipsius inductus est Christianismus ac fides? Volens

itaque nos instruere ne causas a Deo repetamus eorum quæ operatur, sed cuncta bona arbitremur, etsi causas ignoremus, multa profert ad propositum: hoc est, a multis exemplis et signis difficultatem in divinis judiciis conjectandis demonstrat.— *Item et alio modo*. Non volentis solum, neque currentis solum : sed opus etiam est miseratione quæ divinitus adveniat, auxilioque quod inde administretur. Aut etiam hoc modo intelligi potest quod dicitur: « Igitur non volentis est, » etc. Non ut in confesso sit apud Paulum, sed magis veluti ab hæsitantibus prolatum est. Nam si cujus vult miseretur, etc., si hoc, inquit, ita est, in vanum volumus et in vanum currimus. Ergo dictum hoc ad difficultatis erit confirmationem, non autem ad cujusvis alterius explanationem.

A θεματοφορεῖ, τουτέστιν, ἀπὸ πολλῶν παραδειγμάτων καὶ σημείων, τὸ δυστέκμαρτον τῶν τοῦ Θεοῦ κριμάτων παριστᾷ. — Καὶ ἄλλως. [ΦΩΤ.] Οὐ τοῦ θέλοντος μόνον. οὐδὲ τοῦ τρέχοντος μόνον, ἀλλὰ δεῖ καὶ τοῦ θεόθεν ἐλέου, καὶ τῆς ἐκεῖθεν συμμαχίας. Ἢ καὶ οὕτως ἐκπληπτέον τὸ, « Ἄρα οὖν οὐ θέλοντος, » καὶ ἑξῆς· Οὐκ ἔστιν ὡς Παύλῳ ὁμολογούμενον, ἀλλὰ μᾶλλον ὡς παρὰ τῶν ἀπορούντων προτεινόμενον. Εἰ γάρ ὃν θέλει, ἐλεεῖ, καὶ ἑξῆς. Εἰ οὖν τοῦτο, φησὶ, μάτην θέλομεν καὶ μάτην τρέχομεν. Καὶ ἡ ῥῆσις δὲ εἰς βεβαίωσιν τῆς ἀπορίας, ἀλλ' οὐκ εἰς ἐπίλυσιν τινὸς ἑτέρας. B

329 Deinde rursum sequitur difficultatis repetitio : « Itaque cujus vult miseretur, quem autem vult obdurat. » Postmodum quasi non sufficiat difficultatis reique absurdæ magnitudinem demonstrasse, ejus commutatio ponitur in id quod absurdius est ac majorem habens perplexitatem. Nam, « Quid adhuc queritur? » ait, cur jam sumit supplicium ? voluntati enim ipsius quis resistere potest? Ita aucta et exasperata difficultate solutionem per increpationem subjungit, terribiliter admodum, et consequenter ita dicens : « Tu qui es qui ex adverso respondes Deo? » quasi dicat : Quid facisne ex adverso respondens Deo? Resistis ac oppugnas voluntatem factumque ipsius an non? Quod si non, cur contradicis ? cur ex adverso respondes Deo? Si vero resistis et contradicis ac ex adverso respondes, quomodo ais: « Voluntati ejus quis restitit? » Itaque si certe contradicis, frustra et adversus teipsum dicis, « Quid adhuc queritur? » Si vero non resistis, amplius, omnino non dices : « Quid adhuc queritur : neque illud : « Cujus vult miseretur, quem autem vult obdurat ; » neque omnino in hujusmodi cogitationes abduceris, ut adversus Creatorem verbis contendas in his quæ agit, mundumque gubernat, utque contradicas illi ac resistas. Ita ergo ubi diffuse hæsitationem evertit, alteram inducit solutionem ab eorum natura ac proprietate quæ apud nos effinguntur : partim quidem quæ admonitoriam contineat consultationem sive doctrinam, partim vero increpatoriam contradictionem. Et admonitoria quidem consultatio sive doctrina talis est : Quid contradicis ? cur ex adverso respondes Artifici ac Creatori? Imitare alia figmenta tu rationalis irrationalia, animatus inanimata, qui amplius factorem laudare debes quam suos illa figulos. Illa non contradicunt, neque opifici resistunt : atqui natura serva sunt, attamen juxta ipsius voluntatem transmutantur, omnia artifici credentia: at tu neque naturæ necessitate servus, sed sermone honestatus, arbitriique libertate, non cedis artificis voluntati, neque gubernationem amas : sed verbis contendis ac resistis, et eorum quæ fiunt ac providentur causas expetis.

Εἶτα πάλιν ἐπανάληψις τῆς ἀπορίας· « Ἄρα οὖν ὃν θέλει ἐλεεῖ, ὃν δὲ θέλει σκληρύνει. » Εἶτα ὡς μὴ ἐξαρκούσης τῆς ἀπορίας, τοῦ ἀτόπου τὸ μέγεθος παραστῆσαι, μετάληψις αὐτῆς ἐπὶ τὸ ἐκ ταύτης ἀνακύπτον ἀτοπώτερον καὶ ἀπορώτερον. « Τί γάρ ἔτι μέμφεται ; » φησί· τί λοιπὸν κολάζει ; τίς γὰρ ἀντιστῆναι δύναται τῇ βουλῇ αὐτοῦ ; Οὕτως τὴν ἀπορίαν αὐξήσας καὶ τραχύνας, ἐπάγει δι' ἐπιτιμήσεως τὴν λύσιν σφόδρα δριμέως καὶ προσφυῶς οὕτω λέγων· « Σὺ τίς εἶ ὁ ἀνταποκρινόμενος τῷ Θεῷ ; » οἷον· Συ τί νῦν ποιεῖς ἀνταποκρινόμενος τῷ Θεῷ; Ἀνθίστασαι καὶ πολεμεῖς τῇ βουλῇ αὐτοῦ καὶ τῇ πράξει αὐτοῦ, ἢ οὔ ; Εἰ μὲν γὰρ οὐχὶ, τί ἀντιλέγεις ; τί ἀνταποκρίνῃ τῷ Θεῷ ; εἰ δὲ ἀνθίστασαι καὶ ἀντιλέγεις καὶ ἀντα- C ποκρίνῃ, πῶς λέγεις ὅτι, « Τῷ γάρ βουλήματι αὐτοῦ τίς ἀνθέστηκεν ; » Ὥστε εἰ μὲν ἀνθίστασαι, μάτην καὶ κατὰ σαυτοῦ ἐρεῖς, « Τί ἔτι μέμφεται.» Εἰ δὲ μὴ ἀνθίστασαι οὐκέτι ἐρεῖς ὅλως, « Τί ἔτι μέμφεται, » οὐδὲ τὸ, « Ἄρα ὃν θέλει ἐλεεῖ, ὃν δὲ θέλει σκληρύνει, » οὐδ' εἰς λογισμοὺς ἄρα ὅλως ἐξαχθήσῃ τοιούτους, λογοθετεῖν τὸν Δημιουργὸν ἐφ' οἷς πράττει καὶ οἰκονομεῖ τὸν κόσμον, οὐδ' ἀντιλέγειν αὐτῷ καὶ ἀνθίστασθαι. Οὕτως οὖν σπερματικῶς εἰπὼν τὴν ἀνατροπὴν τῆς ἀπορίας, καὶ ἑτέραν λύσιν ἀπὸ τῆς τῶν παρ' ἡμῖν δημιουργημάτων φύσεως καὶ ἰδιότητος ἐπάγει, τοῦτο μὲν, παραινετικὴν περιέχουσαν συμβουλὴν καὶ διδασκαλίαν, τοῦτο δὲ, καὶ ἀντιῤῥητικὸν ἔλεγχον. Καὶ ἡ μὲν παραινετικὴ συμβουλὴ καὶ διδασκαλία τοιαύτη· Τί ἀντιλέγεις ; Τί ἀνταποκρίνῃ τῷ Πλάστῃ καὶ Δη- D μιουργῷ ; Μίμησαι τὰ ἄλλα πλάσματα, ὁ λογικὸς τὰ ἄλογα, ὁ ἔμψυχος τὰ ἄψυχα, ὁ πλέον χρεωστῶν ἐξυμνεῖν τὸν Πλάστην, ἢ ἐκεῖνα τοὺς πλαστουργοὺς τοὺς ἰδίους. Ἐκεῖνα οὐκ ἀντιλέγει οὐδὲ ἀνθίσταται τῷ δημιουργοῦντι, καίτοι φύσει δουλεύοντα. Ἀλλ' ὅμως πρὸς τὸ ἐκείνου μετασχηματίζεται βούλημα, πάντα παραχωροῦντα τῷ τεχνίτῃ. Καὶ σὺ μηδὲ φύσεως ἀνάγκῃ δουλεύων, ἀλλὰ λόγῳ τιμηθεὶς καὶ αὐτεξουσιότητι, οὐχ ὑπείκεις τῷ τοῦ πλάσαντος βουλήματι καὶ στέργεις τὴν κυβέρνησιν, ἀλλὰ λογοθετεῖς καὶ ἀντιπίπτεις, καὶ εὐθύνας ἀπαιτεῖς τῶν πραττομένων καὶ προνοουμένων.

330 « Num dicit figmentum ei qui se finxit : Cur hoc pacto finxisti me ? »

« Μὴ ἐρεῖ τὸ πλάσμα τῷ πλάσαντι, Τί με ἐποίησας ; »

Ἥδε γε κατ' ἔλεγχον ἀντίῤῥησις, τοιαύτη. Ἀνταποκρίνῃ τῷ Θεῷ, φησὶν, ὡς ἄκων ἁμαρτάνεις, ἅτε νικῶντος αὐτοῦ τὴν σὴν γνώμην τοῦ βουλήματος, καὶ τὸ αὐτεξούσιον ταύτῃ περιῃρημένος. Καὶ μὴν οὐχ ὁρῶμεν ἐπὶ τῶν μὴ αὐτεξουσίων πλασμάτων ἃ σὺ ποιεῖς. Ἐκεῖνα οὐκ ἀντιλέγει τοῖς πλάττουσι, Τί με οὕτως, ἀλλὰ μὴ οὕτως, ἐποίησας; ἢ τόδε, Τί οὕτως, ἀλλὰ μὴ οὕτως; ἢ ὅλως, Τί με ἐποίησας; Σὺ δὲ καὶ ἀντιλέγεις, καὶ εὐθύνας τὸν Πλάστην ἀπαιτεῖς. Οὐκ ἄρα τοῦ αὐτεξουσίου ἐστέρησαι. Οὐκ ἄρα ἄκων ἁμαρτάνεις. Δικαίως ἄρα καὶ κολάζῃ σὺ καὶ ὑπὸ μέμψιν πίπτεις, αὐτεξούσιος ὢν καὶ μὴ πράττων τὰ δέοντα. Καὶ ταῦτα μὲν περὶ τούτων. Τὸ δὲ, « Ἢ οὐκ ἔχει ὁ κεραμεὺς ἐξουσίαν; » καὶ ἑξῆς, ἄλλο ἐστὶν ἐπιχείρημα κατὰ ἀντιπερίστασιν προαγόμενον. Δεδόσθω, φησὶ, κατὰ τὸν σὸν λόγον, καίτοι ἐλεγχθέντα, ὅτι οὐκ εἶ αὐτεξούσιος, ὅτι ὁ Θεὸς οὕτως ἔπλασέ σε· οὐδ' οὕτως ἐστὶ δίκαιον ἀντιλέγειν καὶ μέμφεσθαι τῷ Θεῷ. Εἰ καὶ μηδὲν γὰρ ἄλλο προνόμιον αὐτῷ ἀποδοῦναι βούλει τῷ ὑπὲρ πάντα ὄντι καὶ λόγον καὶ ἔννοιαν, ἀλλὰ τέως τὸ πᾶσι κοινὸν ὑπάρχον τοῖς ὅπως δὴ ποτε δημιουργοῖς, λίαν ἐστὶν τοῦτο; Οὐδὲν τῶν δημιουργημάτων, τὸν οἰκεῖον δημιουργὸν ἐπιμέμφεται καὶ εὐθύνει, ἀλλ' ἐξουσίαν ἔχει ἕκαστος δημιουργὸς, δημιουργεῖν ὡς βούλεται καὶ πλάττειν, καὶ ἀνεύθυνός ἐστιν, καὶ μάλιστα ὑπὸ τῶν πλασμάτων. Ὥστε καὶ σὺ, εἰ καὶ ὡς λέγεις οὕτως ἐπλάσθης, οὐκ ὀφείλεις μέμφεσθαι ἢ ἀντιλέγειν, κατὰ τὸν κοινὸν τῶν πλασμάτων νόμον καὶ ὅρον. « Λέγει γὰρ ἡ Γραφὴ τῷ Φαραὼ, » καὶ τὰ ἑξῆς. — [ΟΙΚΟΥΜΕΝΙΟΥ.] Τούτου τὴν λύσιν, κάτω λέγει, ὅτι, φησὶν, ὁ Φαραὼ, διὰ τὴν οἰκείαν κακίαν ἔπαθεν ἅπερ ἔπαθεν, ὡς ὅγε Θεὸς σῶσαι αὐτὸν ἤθελε· τοιγαροῦν καὶ ἐμακροθύμει, χώραν αὐτῷ μετανοίας δούς. « Τὴν δύναμίν μου. » Δύναμις Θεοῦ, ἡ μακροθυμία, καὶ δύναμις μεγίστη. Τίς γὰρ οὐκ ἂν ἐκπλαγείη, τοσοῦτον μακροθυμήσαντος τοῦ Θεοῦ; Φησὶν οὖν, ὅτι Εἰς τοῦτό σε συγκεχώρηκα βασιλεῦσαι, ὅπως φανῶ μακρόθυμος.

« Ἄρα οὖν ὃν θέλει ἐλεεῖ, » καὶ τὰ ἑξῆς. Τὸν ἄξιον ἐλεεῖσθαι, ἐλεεῖ, τὸν δὲ σκληρὸν καὶ ἀπειθῆ, σκληρὸν εἶναι συγχωρεῖ. Οὐ γὰρ κρίσεως ὁ παρὼν καιρὸς, ἀλλὰ πολιτείας καὶ αὐτεξουσιότητος. Τὸ γὰρ σκληρύνει, ἀντὶ τοῦ, ἐᾷ αὐτὸν σκληρὸν εἶναι, συγχωρῶν εἰς τὸ αὐτεξούσιον. « Ὃν δὲ θέλει σκληρύνει. » — [ΓΡΗΓΟΡΙΟΥ ΝΥΣΣΗΣ·] Τὸ ἐσκληρῦνθαι παρὰ τοῦ Θεοῦ τὸν Αἰγύπτιον τύραννον, οὐχ ὡς τὴν ἀντιτυπίαν ἐν τῇ ψυχῇ αὐτοῦ τῆς θείας βουλήσεως ἐντιθείσης νοητέον, ἀλλ' ὡς τῆς προαιρέσεως, διὰ τῆς πρὸς τὴν κακίαν προσκλίσεως, τὸν ἐκμαλάσσοντα τὴν ἀντιτυπίαν λόγον οὐ δεχομένης — [ΒΑΣΙΛΕΙΟΥ.] Ἐσκλήρυνεν ὁ Θεὸς τὸν Φαραὼ, τῇ μακροθυμίᾳ καὶ τῇ τῆς τιμωρίας ἀναβολῇ, ἐπιτείνων αὐτοῦ τὴν κακίαν, ἵνα εἰς τὸν ἔσχατον ὅρον αὐξηθείσης αὐτοῦ τῆς πονηρίας, τὸ δίκαιον ἐπ' αὐτῷ τῆς θείας κρίσεως διαφανῇ.

Ἐρεῖς οὖν μοι. Τί ἔτι μέμφεται; τῷ γὰρ βουλήματι αὐτοῦ τίς ἀνθέστηκε; Μενοῦν γε, ὦ ἄν-

A Contradictio vero per increpationem, talis est : Ex adverso respondes, inquit, quasi coactus peccares, tanquam ille vinceret tuæ sententiam voluntatis, et hac in parte tuo privareris arbitrio. Atqui in figmentis quæ libera non sunt, non videmus quæ tu facis. Illa in suos figulos non obmurmurant: Quid me hoc vel illo modo fecisti ? aut cur ita et non ita ? sive omnino, Cur me formasti ? Tu vero et contra dicis, et causas ab Opifice expetis. Certe libero arbitrio non privaris, certe non coactus peccas. Juste itaque et puniris et in reprehensionem cadis, cum liber sis nec facias quæ oportet. Et hæc quidem de his. Porro quod dicitur : « Annon habet potestatem, figulus, » etc., aliud est argumentum ad cohibitionem adductum. Dato, inquit, juxta tuum sermonem licet jam confutatum, quod
B liber non sis, quod Deus ita te formaverit : neque ita justum est Deo contradicere, illumque accusare. Nam etsi nihil aliud prærogativæ illi retribuere velis, qui supra omnem est et mentem et sermonem : at saltem quod omnibus commune est singulis quomodocunque rem effingentibus admodum absurdum est et impium ab eo tollere. Quid igitur illud est ? Quod nullum figmentum suum plasten incusat aut redarguit, sed liberam habet voluntatem quisque opifex operari prout voluerit ac fingere, et accusatione vacat, potissimum autem apud ea quæ finxit. Itaque et tu etiam si ut dicis formatus sis, non debes indignari aut contradicere juxta communem figmentorum legem ac modum. « Dicit Scriptura Pharaoni, » etc. Hujus dilutio-
C nem inferius habet, dicens quod ob propriam malitiam passus est Pharao quæ passus est, tanquam Deus sane illum salvum facere voluerit : idcirco etiam longanimiter tolerabat dato resipiscentiæ loco. « Virtutem meam, » Dei virtus longanimitas est, et virtus maxima. Quis enim non obtupescat ubi adeo longanimem Deus sese præbuerit ? Dicit ergo : in hunc finem permisit te regnare ut appaream longanimis.

331 « Itaque cujus vult miseretur. » etc. Illius miseretur qui miseratione dignus est : durum autem et contumacem, durum esse permittit. Neque enim judicii præsens tempus est, sed civilis politiæ ac libertatis arbitrii. *Obdurat* autem, hoc est, durum esse sinit, permittens ad arbitrii libertatem. « Quem
D autem vult obdurat. » — Tyrannum Ægyptium adeo fuisse obduratum, non est intelligendum quod divino consilio in ejus animam posita sit durities : sed quod voluntas ob inclinationem ad malum, non susceperit sermonem qui duritiem emolliret. — Obduravit Deus Pharaonem, longanimitate ac supplicii detentione augens illius malitiam, ut adaucta in extremum usque terminum illius pravitate, justitia divini judicii in ipsum appareat.

IX, 19-21. « Dices ergo mihi : Quid adhuc queritur ? voluntati enim ejus quis restitit ? Atqui, o homo,

« tu quis es qui ex adverso respondeas Deo? Num dicet » figmentum ei qui se finxit: Quid me ita fecisti? An « non habet potestatem figulus luti ex eadem massa « facere, aliud quidem vas in honorem, aliud vero « in ignominiam ? »

Tanquam ex consequenti fortassis dices : Quid ergo reliquum est apud nos ? Ut quid jam conqueritur et punit ? Nam quis resistit ejus consilio ac voluntati ? Deinde os illis obturat qui cuncta Dei opera volunt inquirere, et eorum certe rationes quæ ipse facit cognoscere. Ob ea, inquit, quæ discis, gratias habe, propter illa vero quæ ignoras ne discieris, neque exquiras aut curiose scruteris, certissime cognoscens quod juste rectaque ratione procedat, quanquam tu causam ignores. Et quandoquidem veritas ita se habet, tu quis es, o homo, qui ex adverso Deo respondes ? hoc est, repugnas ac discutis. Et bene ait : « Tu quis es ? » utrum ipsi socius es in principatu? an judex quispiam es? « Num dicet figmentum. » Non hæc dicit tollens arbitrii libertatem, minime gentium, sed ostendens quod omnibus modis Deo obtemperare oporteat, quanquam eorum quæ fiunt rationes ignoremus : quod in petendis aut non petendis a Deo rationibus eorumque contingunt, **332** obedientem esse convenit quemadmodum lutum est figulo. « An non habet potestatem figulus luti. » Habet, inquit, potestatem Deus, qui excitat mortuos, ut hos quidem ad gloriam excitet, illos vero ad confusionem, juxta congruentiam eorum quæ ab unoquoque homine acta sunt in vita. Ita habet divus Methodius, libro *De resurrectione*. « Aliud quidem vas in honorem, aliud vero in ignominiam. » Non quod hos quidem bonos, alios vero malos faciat Deus. Nequaquam, sed cuncta Dei opera bona sunt, et quod ad se attinet, hoc est, juxta suum ipsius consilium ac voluntatem, omnes vellet probos esse, studiosos ac fideles : sed veluti ex potestate quam habet Deus ut faciat quæ voluerit, hoc ab ipso dictum est. Pulchre autem ac decenter omnia facit, quanquam nos causas ignoremus, et ait : Quemadmodum figulus quod vult facit, lutumque nihil contradicit aut sciscitatur : ita neque tu curiose scruteris aut discutieris quod illa ignores quæ Deus te voluerit ignorare. Etenim ignorantia tibi omnino utilis est : alioqui edoctus esses in his quæ non intelligeres.

A θρωπε, σὺ τίς εἶ ὁ ἀνταποκρινόμενος τῷ Θεῷ, Μὴ ἐρεῖ τὸ πλάσμα τῷ πλάσαντι· Τί με ἐποίησας οὕτως; Ἢ οὐκ ἔχει ἐξουσίαν ὁ κεραμεὺς τοῦ πηλοῦ, ἐκ τοῦ αὐτοῦ φυράματος ποιῆσαι, τὸ μὲν εἰς τιμὴν σκεῦος, τὸ δὲ εἰς ἀτιμίαν ;

Ὡς ἐξ ἀκολουθίας ἴσως ἐρεῖς· Τί οὖν λοιπὸν παρ' ἡμᾶς; Τί ἔτι μέμφεται καὶ κολάζει ; Τίς γὰρ αὐτοῦ ἀνθίσταται τῇ βουλῇ καὶ τῷ θελήματι ; Εἶτα ἐπιστομίζει τοὺς πάντας θέλοντας μαθεῖν ἃ ποιεῖ ὁ Θεὸς, καὶ τοὺς λόγους αὐτῶν ἤγουν τῶν πραγμάτων εἰδέναι. Ὑπὲρ γὰρ ὧν μανθάνεις, φησὶν, χάριν ἔχε· ὑπὲρ ὧν ἀγνοεῖς, μὴ δυσχέραινε, μὴ ἐξέταζε, μὴ πολυπραγμόνει, γινώσκων, πληροφορούμενος, ὅτι δικαίως καὶ κατὰ ὀρθὸν λόγον προβαίνει, κἂν σὺ τοὺς λόγους ἀγνοῇς. Καὶ ἐπειδὴ οὕτως ἔχει τὸ B ἀληθὲς, » Σὺ τίς εἶ, ὦ ἄνθρωπε, ἀνταποκρινόμενος, τουτέστιν, ὁ ἀντιτασσόμενος καὶ ἐρευνῶν ; Καλὸν δὲ τὸ, « Σὺ τίς εἶ ; » Κοινωνὸς, φησὶν, εἶ τῆς ἀρχῆς αὐτῷ ; ἀλλὰ κριτής τις εἶ ; « Μὴ ἐρεῖ τὸ πλάσμα ; » Οὐ τὸ αὐτεξούσιον ἀναιρῶν λέγει ταῦτα, ἄπαγε ! ἀλλὰ δεικνὺς ὡς πᾶσι τρόποις χρὴ πείθεσθαι τῷ Θεῷ, κἂν ἀγνοῶμεν τοὺς λόγους τῶν γινομένων, ὡς ἐν τῷ γε ἀπαιτεῖν τῶν γινομένων εὐθύνας τὸν Θεὸν ἢ μὴ ἀπαιτεῖν, πεπεῖσθαι προσήκει, καθάπερ ὁ πηλὸς τῷ κεραμεῖ. « Ἢ οὐκ ἔχει, ἐξουσίαν ; » Ἔχει, φησὶν, ἐξουσίαν ὁ Θεὸς ὁ ἐγείρων τοὺς νεκροὺς, τοὺς μὲν εἰς δόξαν, τοὺς δὲ εἰς αἰσχύνην ἐγεῖραι, κατὰ τὴν ἀναλογίαν τῶν ἑκάστῳ ἀνθρώπῳ βεβιωμένων. Οὕτως ὁ ἐν ἁγίοις Μεθόδιος ἐν τῷ Περὶ ἀναστάσεως λόγῳ. « Ὃ μὲν εἰς τιμὴν σκεῦος, ὃ δὲ εἰς ἀτιμίαν. » C Οὐχ ἐπειδὴ τοὺς μὲν ἀγαθοὺς, τοὺς δὲ οὐ τοιούτους ποιεῖ ὁ Θεὸς, ἄπαγε ! ἀλλὰ πάντα μὲν τὰ τοῦ Θεοῦ χρηστὰ, πρὸς πάντας κοινὰ, καὶ τό γε ἧκον εἰς αὐτὸν, τουτέστι κατὰ τὴν ἑαυτοῦ βουλὴν καὶ θέλησιν, ἐβούλετο πάντας εὐδοκιμεῖν, καὶ ἐναρέτους εἶναι καὶ πιστούς. Ἀλλ' ὡς πρὸς τὴν ἐξουσίαν ἣν ἔχει ὁ Θεὸς ποιεῖν ἃ βούλεται, τοῦτο αὐτῷ εἴρηται. Πάντα δὲ καλῶς καὶ πρεπόντως ποιεῖ, κἂν ἡμεῖς τοὺς λόγους ἀγνοῶμεν, καί φησιν· Ὥσπερ ὁ κεραμεὺς ὃ θέλει ποιεῖ, καὶ ὁ πηλὸς οὐδὲν ἀντιλέγει ἢ περιεργάζεται· οὕτως μηδὲ σὺ, φησὶ, περιεργάζου, ἢ ἀγνοῶν δυσχέραινε, ἃ ἂν ὁ Θεὸς σε ἀγνοεῖν βούληται. Καὶ ἄγνοιά σοι πάντως συμφέρει· ἢ γὰρ ἂν ἐδιδάχθης εἰς ἃ οὐκ ἔμαθες.

IX, 22-24. « Quod si Deus volens ostendere iram, « et notam facere potentiam suam, tulit multa longa- « nimitate vasa iræ apparata in interitum ; et ut no- « tas faceret divitias gloriæ suæ in vasa misericordiæ « quæ præparavit in gloriam : quos et vocavit, ni- « mirum nos : non solum ex Judæis, verum etiam « ex gentibus. »

Longanimitatem voluit ostendere, sed quia Dei longanimitate ad vitam flagitiosam abusus est, deinceps etiam iram ostendit. « Vide judicia Dei. » *Aliter*. Per hoc quod ait : « Quod si Deus volens ostendere, » aut prius argumentum declarat, pluribus illud dilatans ac manifestans, aut proprie ad ea quæ dicta sunt alterum inducit, quod eidem ser-

D Εἰ δὲ θέλων ὁ Θεὸς ἐνδείξασθαι τὴν ὀργὴν, καὶ γνωρίσαι τὸ δυνατὸν αὐτοῦ, ἤνεγκεν ἐν πολλῇ μακροθυμίᾳ σκεύη ὀργῆς κατηρτισμένα εἰς ἀπώλειαν· καὶ ἵνα γνωρίσῃ τὸν πλοῦτον τῆς δόξης αὐτοῦ ἐπὶ σκεύη ἐλέους ἃ προητοίμασεν εἰς δόξαν· οὓς καὶ ἐκάλεσεν, ἡμᾶς, οὐ μόνον ἐξ Ἰουδαίων, ἀλλὰ καὶ ἐξ ἐθνῶν.

Μακροθυμίαν ἠθέλησεν ἐνδείξασθαι, ἀλλ' ἐπειδὴ εἰς ἀπόνοιαν τῇ μακροθυμίᾳ τοῦ Θεοῦ ἐχρήσατο, καὶ λοιπὸν ὀργὴν ἐνεδείξατο. « Ὅρα τὰ κρίματα τοῦ Θεοῦ. » — Καὶ ἄλλως. [ΦΩΤ.] Τὸ, « Εἰ δὲ θέλων ὁ Θεὸς ἐνδείξασθαι, » ἢ τοῦ πρὸ αὐτοῦ ἐπιχειρήματός ἐστιν ἐξαγγελτικὸν, διὰ πλειόνων ἐκεῖνο πλατύνον καὶ ἀπαγγέλλον, ἢ ἰδίως πρὸς τοῖς εἰρημέ-

νοις ἕτερον εἰσάγει, εἰς τὴν αὐτὴν ὑπόθεσιν συντελοῦν. Ἔδει, φησὶ, γνωρισθῆναι τὴν τιμωριτικὴν δύναμιν τοῦ Θεοῦ, ἔδει τὴν μακροθυμίαν, ἔδει τὴν φιλανθρωπίαν καὶ τὸ ἔλεος, καὶ τὴν ἄφατον αὐτοῦ δόξαν καὶ πολλήν. Ταῦτα δὲ πόθεν δείκνυται; ἐκ τῶν δοκούντων τοῖς πολλοῖς παραλόγων. Ἐκ τοῦ Φαραὼ, ἐκ τοῦ καλέσαι τὸν οὐ λαὸν, λαὸν, ἐκ τοῦ τὸ κατάλειμμα σωθῆναι, καὶ ἐκ τῶν παραπλησίων. Ὥστε ἐξ ὧν οἱ ἀγνώμονες ἀδικίαν καταψηφίζονται τοῦ Θεοῦ, οἱ εὐγνώμονες μεγάλα κερδαίνουσιν. Οὐκ ἄρα ἡ τῶν πραγμάτων φύσις ἔχει τὸ ἄπορον, ἀλλ' ἡ τῶν ἀγνωμονούντων τὸ βλάσφημον.

Ἄλλως. Τὸ, « Εἰ δὲ θέλων, » καὶ ἑξῆς, τῶν πρὸ αὐτοῦ ἤρτηται. Εἰ θέλων, φησὶν, ὁ Θεὸς ἐνδείξασθαι, καὶ ἵνα γνωρίσῃ, καὶ ἐκεῖ κληθήσονται υἱοὶ Θεοῦ ζῶντος, καὶ τὸ κατάλειμμα τοῦ Ἰσραὴλ σωθήσεται, εἰ ταῦτα ποιεῖ, σὺ τίς εἶ ὁ ἀνταποκρινόμενος τῷ Θεῷ; « Ἐνδείξασθαι τὴν ὀργήν. » [ΟΙΚΟΥΜ.] — Οὐκ ἄρα ὀργῆς πάθει ἥλω Θεὸς, ἄπαγε! ἀλλ' ἐπειδὴ ταῦτα ἐποίησεν ἃ ἡμεῖς ὀργιζόμενοι ποιοῦμεν, ὀργὴν τὸ πρᾶγμα ἐκ τοῦ ἡμῖν γνωρίμου ἐκάλεσεν. « Ἤνεγκεν ἐν πολλῇ μακροθυμίᾳ σκεύη ὀργῆς. » Τουτέστι, πάνυ ἐμακροθύμησεν, εἰς μετάνοιαν ἄγων τὸν Φαραώ. Ὡς δὲ οὐκ ἦλθε πρὸς σωφρονισμὸν, ἐτιμωρήσατο αὐτόν. « Σκεύη ὀργῆς. » Ὁ μὲν Θεὸς ἐμακροθύμησεν ἐπ' αὐτὸν, ὁ δὲ Φαραὼ γέγονε σκεῦος ὀργῆς, τουτέστιν, ἄνθρωπος τὴν τοῦ Θεοῦ ἀνάπτων ὀργὴν, ἢ τὴν τοῦ Θεοῦ ὀργὴν ἐπισπώμενος. Καὶ οὐ τοῦτο μόνον, ἀλλὰ, καὶ εἰς ἀπώλειαν κατηρτισμένος, τουτέστιν, ἀπηρτισμένος καὶ τετελειωμένος πρὸς τὸ δεῖν ἀπολέσθαι· δηλῶν ὅτι αὐτός ἐστιν αἴτιος τῆς τοῦ Θεοῦ ὀργῆς καὶ τῆς ἑαυτοῦ ἀπωλείας. Οὐ γὰρ αἴτιος ὁ Θεὸς τῶν κακῶν, ἀλλ' ἕκαστος ἑαυτὸν κατασκευάζει σκεῦος ὀργῆς, καθάπερ καὶ σκεῦος φιλανθρωπίας, τουτέστιν, ἐλέους. Οὕτως καὶ ὁ Φαραὼ, οὐ παρὰ τὸν Θεὸν, ἀλλὰ παρὰ τὴν οἰκείαν κακίαν πέπονθεν ἃ πέπονθεν. « Κατηρτισμένα εἰς ἀπώλειαν. » Τί, φησὶν, ἀλογίαν καταγινώσκεις τοῦ Θεοῦ; κατὰ ὑποστιγμὴν ἀναγνωστέον. Καὶ ἐπειδὴ οὕτως συμβαίνει, τί, φησὶν, ἀλογίαν καταγινώσκεις; « Ἤνεγκεν εἰς ἀπώλειαν. » Ἀπώλειαν δὲ νῦν, τὴν διαφθορὰν φησιν. Ἤνεγκε δὲ, φησὶν, ὁ Θεὸς εἰς ἀπώλειαν, οὐχ ὡς ἔτυχεν, ἀλλ' ἐκείνους καταρτίσαντας αὐτοὺς εἰς σκεύη ὀργῆς. Ἀλλ' ὅμως οὖν καὶ ἐπὶ τούτων καίτοι τοιούτων ἑαυτοὺς παρασκευασάντων, πολλὰ πρότερον μακροθυμήσας, οὕτως ἐχρήσατο τῇ κατὰ τὸ δίκαιον τιμωρίᾳ. Ἢ μᾶλλον οὕτως νοήσεις· « Ἤνεγκεν ἐν πολλῇ μακροθυμίᾳ σκεύη ὀργῆς κατηρτισμένα εἰς ἀπώλειαν. » Ὑπήνεγκε, φησὶν, ὑπέμεινε, καὶ ἐν πολλῇ μακροθυμίᾳ.

Πῶς δὲ ἐν πολλῇ μακροθυμίᾳ; Ὅτι ἕτοιμα καὶ ἀπηρτισμένα ὄντα εἰς ἀπώλειαν, καὶ μονονοὺ διὰ τὴν ὑπερβολὴν τῆς κακίας πεπληρωμένα ὄντα δικαίας ὀργῆς, ὅμως ἔτι ἠνείχετο καὶ διεβάσταζεν ἐπιστροφὴν ἐκδεχόμενος. Ὅτι οὖν οὐκ ἀπόλλυται ταῦτα σκεύη, παντί που δῆλον· κατήρτισε γὰρ ἑαυτὰ εἰς ἀπώλειαν. Ἀπόλλυται δὲ μετὰ τὸ ἀπαρτίσαι ἑαυτὰ, μετὰ τὸ εἰς τέλος κακίας ἀναδραμεῖν, μετὰ τὸ μηδὲν ἀπὸ τῆς μακροθυμίας ἀπώνασθαι. Καὶ δείκνυται διὰ

A viat proposito. Oportuit, inquit, notam fieri punitivam Dei potentiam, oportuit longanimitatem, oportuit benignitatem et misericordiam ac ineffabilem maximamque ipsius gloriam. Unde autem hæc ostenduntur? Ex his quæ vulgo videntur incredibilia **333** ex Pharaone, ex hoc quod eum qui non erat populus, vocaverit populum; ex eo quod reliquias Israel salvaverit atque ex similibus. Itaque per id quod perfidi Deum condemnaverint injustitiæ, hi qui æqui sunt, plurimum lucri fecerunt. Rerum igitur natura perplexitatem non habet sed perfidorum blasphemia.

Alio modo. Id quod ait: « Quod si Deus volens, » etc., præcedentibus connectitur. Si volens inquit, Deus ostendere, utque notum faciat, B et, quod ibi vocabuntur filii Dei viventis, et quod reliquiæ Israel salvæ fient: si hæc facit, tu quis es qui ex adverso repondeas Deo? « Ostendere iram. » Non sane iræ affectu captus est Deus, absit! sed quoniam hæc fecit quæ nos irati facimus, factum ejus vocavit iram, ab eo quod nobis cognitum est. « Tulit multa longanimitate vasa iræ. Hoc est, fuit admodum longanimis, Pharaonem ducens ad pœnitentiam: verum cum non rediret ad modestiam, ultionem de illo sumpsit. « Vasa iræ. » Deus quidem longanimis fuit quod in se erat. Porro Pharao vas fuit iræ, hoc est, homo exasperans iram Dei, vel Dei attrahens iram. Nec id solum, verum etiam apparatus ad interitum, id est, ad hoc addictus et præparatus ut C perire oporteret: manifestans quod ipse iræ Dei causa esset suæque ipsius perditionis. Neque enim Deus causa est malorum, sed quisque seipsum vas efficit iræ, quemadmodum et vas benignitatis sive misericordiæ. Ita Pharaoni non Deus, sed ipsius malitia fuit causa ut pateretur ea quæ passus est. « Apparata in interitum. » Cur Deum, inquit, irrationabilitatis condemnas? per subdistinctionem legendum est. Et quoniam ita contingit, cur irrationabilitatis condemnas? Tulit ad interitum. » Interitum vero dicit hoc loco perditionem. Tulit autem Deus ad perditionem, non quoscunque, sed eos qui sese in vasa iræ apparaverant. Verumtamen etiam in his, quanquam se tales composuerant, cum antea plurimum longanimis fuisset, ita demum juxta id quod æquum erat ultione D usus es. Aut ita potius intelliges: « Tulit multa longanimitate vasa iræ apparata ad interitum. » Toleravit, inquit, sustinuit, idque **334** multa longanimitate.

Quomodo autem multa longanimitate? Quia cum jam apta et præparata essent ad perditionem, ac propter nimiam malitiam propemodum justa ira impleta essent: adhuc tamen perferebat et tolerabat ad conversionem eos exspectans. Quod ergo ipse non perdat illa vasa, omnino manifestum est, seipsa enim ad interitum apparaverunt. Perdit tamen illa postquam seipsa præpararunt, postquam ad extremum malitiæ procur-

rerunt; postquam ab ejus longanimitate nihil auxilii acceperunt. Et ostenditur per justam Dei in illos animadversionem etiam ipsius potentia, hoc est, punitiva potestas, et, iræ demonstratio, quam, qui tales sunt, digni sunt ut consequantur. « Et ut notas faceret divitias. » Duobus modis componitur quod hic dicitur, vel a communi sensu subintelligendo, vel per defectum, A communi quidem sensu oportet subintelligere « tulit. » Tulit vasa iræ, et tulit vasa misericordiæ. Per defectum vero: quia non dixit ad quid tulit vasa misericordiæ, sicut dixit ibi quod vasa iræ tulit ad interitum. Hic ergo subaudiendum est: Ad salutem; Dei siquidem potentiam despicientibus ac negligentibus necessarium utileque erat, ut per supplicium faceret illis notum quam potens esset, quod robustissimus, omniaque considerans. « In vasa misericordiæ. » Quemadmodum, inquit, in vasa iræ, hoc est, in Pharaonem tulit iram, multa primum usus longanimitate: ita et, in vasa misericordiæ, nempe in nos qui digni sumus misericordia, tulit benignitatem. Nam hoc subaudiendum. « Quæ præparavit. » Præparavit autem quia misericordia cognovit dignos per fidem. Porro id in illius vergit gloriam. « Præparavit, » utpote præscius, et cognoscens quod virtutem essent amplexaturi. Præparavit itaque digna vasa misericordiæ suæ ad gloriam, hoc est, ut ipsa glorificarentur. Etenim divitiæ gloriæ ipsius notæ sunt in nobis, quia cum idolis adhæreremus, fervique essemus affectuum et peccati: non solum his liberavit, verum etiam per adoptionem glorificavit « Non solum ex Judæis. » Vides, quod Deus non ex una tantum parte, sed tam ex Judæis quam ex gentibus salvos facit per fidem eos quis salute digni sunt.

A τῆς εἰς αὐτοὺς δικαίας τιμωρίας τοῦ Θεοῦ, καὶ τὸ δυνατὸν αὐτοῦ, τουτέστιν, ἡ τιμωρητικὴ δύναμις, καὶ ἡ ἔνδειξις τῆς ὀργῆς, ἧς εἰσιν ἄξιοι τυγχάνειν οἱ τοιοῦτοι. « Καὶ ἵνα γνωρίσῃ. » Δυσὶ τρόποις σχηματίζεται τόδε τὸ ῥητὸν, ἀπὸ κοινοῦ, καὶ ἐλλειπτικῶς. Ἀπὸ κοινοῦ μὲν γὰρ δεῖ λαβεῖν τὸ, « Ἤνεγκεν. » Ἤνεγκε σκεύη ὀργῆς, καὶ ἤνεγκε σκεύη ἐλέους. Ἐλλειπτικῶς δὲ, ὅτι οὐκ εἶπεν εἰς τί ἤνεγκε τὰ σκεύη τοῦ ἐλέους, ὥσπερ ἐκεῖ εἶπε τὰ σκεύη τῆς ὀργῆς, ὅτι εἰς ἀπώλειαν. Ἐξακουστέον οὖν ἐνταῦθα, τὸ, Εἰς σωτηρίαν. Τοῖς γὰρ καταφρονοῦσι καὶ ὑπερορῶσι τῆς δυνάμεως τοῦ Θεοῦ, ἀναγκαῖον καὶ συμφέρον ἦν γνωρίσαι αὐτοῖς διὰ τιμωρίας τὸ δυνατὸν καὶ πανσθενὲς καὶ πανεπίσκοπον αὐτοῦ. « Ἐπὶ σκεύη ἐλέους. » Ὥσπερ, φησὶν, εἰς τὰ σκεύη τῆς B ὀργῆς, τουτέστι, τὸν Φαραὼ ἤνεγκεν ὀργὴν, πολλὰ πρότερον μακροθυμήσας, οὕτως καὶ εἰς σκεύη ἐλέους, τουτέστιν, εἰς ἀξίους τοῦ ἐλεεῖσθαι ἡμᾶς, ἤνεγκε φιλανθρωπίαν. Τοῦτο γὰρ συνυπακουστέον. « Ἃ προητοίμασεν. » Προητοίμασε δὲ, ἐπεὶ ἔγνω ἀξίους ἐλέου διὰ τὴν πίστιν. Τοῦτο δὲ, εἰς δόξαν αὐτοῦ συντείνει. « Προητοίμασεν. » — [ΦΩΤ.] Ὡς προγνώστης καὶ εἰδὼς ὅτι σπουδαῖοι ἔσονται. Προητοίμασεν οὖν αὐτοῦ τὰ ἄξια ἐλέους σκεύη, εἰς δόξαν, τουτέστιν, εἰς τὸ δοξασθῆναι αὐτά. Καὶ γὰρ ὁ πλοῦτος τῆς δόξης αὐτοῦ ἐγνωρίσθη ἐν ἡμῖν, ὅτι τοῖς εἰδώλοις προσανακειμένους, καὶ δούλους ὑπάρχοντας παθῶν καὶ ἁμαρτίας, οὐ μόνον τούτων ἠλευθέρωσεν, ἀλλὰ καὶ διὰ υἱοθεσίας ἐδόξασεν. « Οὐ μόνον ἐξ Ἰουδαίων. » Ὁρᾷς ὅτι οὐ μονομερῶς ὁ Θεὸς, ἀλλὰ καὶ ἐξ Ἰουδαίων καὶ ἐξ C ἐθνῶν σώζει διὰ τῆς πίστεως τοὺς ἀξίους σωτηρίας.

IX, 25-27. **335** *Quemadmodum et in Osee dicit: Vocabo populum qui meus non erat, populum meum: et eam quæ dilecta non erat, dilectam. Et erit in loco ubi dictum fuerat eis, Non populus meus vos, ibi vocabuntur filii Dei viventis. Isaias autem clamat super Israel: Si fuerit numerus Israël ut arena maris, reliquiæ salvæ erunt.*

Ὡς καὶ ἐν τῷ Ὠσηὲ λέγει· Καλέσω τὸν οὐ λαόν μου, λαόν μου, καὶ τὴν οὐκ ἠγαπημένην, ἠγαπημένην. Καὶ ἔσται ἐν τῷ τόπῳ οὗ ἐῤῥήθη αὐτοῖς· Οὐ λαός μου ὑμεῖς, ἐκεῖ κληθήσονται υἱοὶ Θεοῦ ζῶντος. Ἡσαΐας δὲ κράζει ὑπὲρ τοῦ Ἰσραήλ· Ἐὰν ᾖ ὁ ἀριθμὸς τῶν υἱῶν Ἰσραὴλ ὡς ἡ ἄμμος τῆς θαλάσσης, τὸ κατάλειμμα σωθήσεται.

Quod autem non temere, inquit, neque, sicut diceret quispiam, ex una tantum parte, salvos fecit Deus ex gentibus fideles, sed quoniam salute digni erant, producit et prophetam qui tantis ante temporibus hoc erat vaticinatus. Ecce enim Deus populum et Ecclesiam dilectam ac filios vocat eos qui crediderunt ex gentibus. Quamobrem tandem? Utique propter illorum benevolentiam ac fidem. « Eam quæ dilecta non erat. » Ecclesiam quæ ex gentibus congregata est: quæ antea non diligebatur. Neque enim Deum cognoscebat. « Non populus meus vos. » Nam gentes olim negabat Deus propter superstitionem. « Isaias autem clamat super Israël. » Nihil, inquit, veretur, sed manifeste clamat. Ad hæc omnia inscrutabilia ipsius judicia: « Tu quis es qui ex adverso respondeas Deo. » A communi sensu hoc subaudiendum est, vel per de-

Ὅτι δὲ, φησὶν, οὐχ ἁπλῶς, οὐδ', ὡς ἂν εἴποι τις, μονομερῶς ἔσωσεν ὁ Θεὸς τοὺς ἐξ ἐθνῶν πιστοὺς, ἀλλ' ἐπειδὴ ἄξιοι ἦσαν σωτηρίας, παράγει τὸν προφήτην πρὸ τοσούτων χρόνων τοῦτο προαναφωνοῦντα. Ἰδοὺ γὰρ ὁ Θεὸς, καὶ λαὸν, καὶ ἠγαπημένην Ἐκκλησίαν, καὶ υἱοὺς καλεῖ τοὺς ἐξ ἐθνῶν. Τί δή D ποτε; πάντως διὰ τὴν αὐτῶν εὐγνωμοσύνην καὶ πίστιν. « Τὴν οὐκ ἠγαπημένην. » Τὴν ἐξ ἐθνῶν Ἐκκλησίαν, ἥτις οὐκ ἠγάπητο πρότερον. Οὐ γὰρ ἐγίνωσκε Θεόν, « Οὐ λαός μου ὑμεῖς. » Τὰ γὰρ ἔθνη ἀπηρνεῖτο ὁ Θεὸς πάλαι, διὰ τὴν δεισιδαιμονίαν. « Ἡσαΐας δὲ κράζει ὑπὲρ τοῦ Ἰσραήλ. » Οὐδὲν, φησὶν, ὑποστελλόμενος, ἀλλὰ διαῤῥήδην βοᾷ· Πρὸς ταῦτα πάντα τὰ ἀνεξιχνίαστα κρίματα αὐτοῦ, « Σὺ τίς εἶ ὁ ἀνταποκρινόμενος τῷ Θεῷ; » Κατὰ κοινοῦ τοῦτο ἀκουστέον, ἢ κατὰ ἔλλειψιν ἐκληπτέον. Οἷον, « Εἰ θέλων ὁ Θεὸς ἐνδείξασθαι. » Εἶτα τάδε

καὶ τάδε ἐποίησε, καὶ πάντα ἐπὶ συμφέροντι καὶ (A) σοφῶς, πῶς σὺ τολμᾷς εὐθύνας ἀπαιτεῖν τῶν τοιούτων πανσόφων καὶ ἀκαταλήπτων ἔργων; « Τὸ κατάλειμμα σωθήσεται. » Οὐ πάντες, φησὶν, ἀλλὰ μέρος ἐξ αὐτῶν. Τοῦτο γὰρ τὸ, « Κατάλειμμα. » Ἰδοὺ ὁ Θεὸς διὰ τῆς ἑαυτοῦ ἀφάτου φιλανθρωπίας, καὶ ἐξ Ἰουδαίων καὶ ἐξ ἐθνῶν, ποιεῖ λαὸν ἑαυτοῦ καινόν.

Λόγον γὰρ συντελῶν καὶ συντέμνων ἐν δικαιοσύνῃ, ὅτι λόγον συντετμημένον ποιήσει Κύριος ἐπὶ τῆς γῆς, καὶ καθὼς προείρηκεν Ἡσαΐας. Εἰ μὴ Κύριος Σαβαὼθ ἐγκατέλιπεν ἡμῖν σπέρμα, ὡς Σόδομα ἂν ἐγενήθημεν, καὶ ὡς Γόμοῤῥα ἂν ὡμοιώθημεν.

[ΟΙΚΟΥΜ.] Τὸ, « συντελῶν, » δηλοῖ ὅτι πέρας ἕξουσι (B) πάντες λόγοι πίστεως καὶ γνώσεως Θεοῦ, καὶ οὐκ ἔσται ἕτερος μετὰ τοῦτον τὸν νῦν κηρυσσόμενον, καθώσπερ ἦν τα Ἰουδαίων, καὶ μετέπεσεν εἰς τὰ νῦν. Ἀλλ' ἐπὶ συντελείας πάσης πίστεως καὶ παντὸς λόγου δέδοται νῦν τῆς πίστεως λόγος. — [ΦΩΤ.] Ὁ μὲν Μωσαϊκὸς νόμος ἐδόθη, προδιατυποῦντος Θεοῦ, καὶ προδιαγράφοντος τὸν τῆς χάριτος λόγον, τὸν δὲ εὐαγγελικὸν δίδωσι, συντελῶν καὶ συντέμνων, τουτέστιν, ἀπαρτίζων ἅπαντα, καὶ εἰς τέλος ἄριστον ἄγων, μηδεμίαν ἑτέραν δυνάμενον ἐπανόρθωσιν ἢ τελείωσιν δέξασθαι. Τοῦ, δὲ, « Λόγον γὰρ συντελῶν καὶ συντέμνων, τίνος ἕνεκα ἐμνήσθη; « Ὥσπερ αἰτίαν τινὰ τῶν προειρημένων ἀποδιδοὺς, τοῦτο συνῆψε. Καὶ λέγομεν ὅτι λίαν αὐτὸ ἁρμοζόντως καὶ προσφυῶς, διὰ πολλὰς αἰτίας ἐπισυνῆψε. Πρῶτον μὲν γὰρ, ἐπειδὴ εἶπεν, ὅτι « Καλέσω τὸν οὐ λαόν (C) μου, » καὶ ἑξῆς, ἵνα μή τις εἴπῃ· Καὶ τί τοῦτο; Ὥσπερ γὰρ ἐγένοντο ἐκ λαοῦ τινες οὐ λαὸς, οὕτως κἂν ἐξ οὐ λαοῦ λαὸς γένωνται, οὐδὲν κωλύει καὶ τούτους πάλιν γενέσθαι οὐ λαόν. Οὐχ οὕτως, φησί· « Λόγον γὰρ συντελῶν καὶ συντέμνων. » Ἐκεῖνα μὲν γὰρ, μετέπιπτε καὶ μετετίθετο, ἐπὶ τὸ κρεῖττον πάντων ὀφειλόντων μεταῤῥυθμίζεσθαι· νῦν δὲ οὐκ ἔτι. Ὅτι τετελειωμένη ἐστὶν ἡ νῦν κλῆσις καὶ ἡ πνευματικὴ νομοθεσία, καὶ ἡ ὑπόσχεσις. Διὰ τοῦτο μὲν ἐμνήσθη τοῦ, « Λόγον γὰρ συντελῶν. » Δεύτερον δὲ, ἐπειδὴ εἶπεν, « Ἐὰν ᾖ ὁ ἀριθμὸς τῶν υἱῶν Ἰσραὴλ ὡς ἡ ἄμμος τῆς θαλάσσης, » καὶ ἑξῆς, ἵνα μὴ εἴπωσιν, ὅτι Πολλάκις ἐπαγγελιῶν πολλῶν ἀκούσαντες, ἢ οὐδ' ὅλως ἐτύχομεν, ἢ μετὰ μακρὸν καὶ πολὺν χρόνον. Καὶ γὰρ καὶ πολλῶν ἐξέπιπτον, διὰ τὴν ἀχα- (D) ριστίαν καὶ ἀγνωμοσύνην αὐτῶν. Ἵνα μὴ οὖν οὕτως λέγωσιν οἱ Ἰουδαῖοι· Οὐχ οὕτως καὶ νῦν, φησὶν, ἀλλ' ἐὰν μόνον βούλησθε, τετελειωμένη καὶ σύντομος ἐπὶ χεῖρας ἡμῶν ἡ σωτηρία. Καὶ ταῦτα μὲν, ὅτι λίαν ἡρμοσμένως ἐπισυνῆψεν. Ἔχει δὲ καὶ ἰδίαν διδασκαλίαν (τοιοῦτον γὰρ τὸ ἰδίωμα τοῦ θεσπεσίου), καὶ συνάπτει καὶ ἀλληλουχεῖ τὰ ἐφεξῆς λεγόμενα τοῖς προειρημένοις, καὶ ἰδίαν πάλιν ἔννοιαν καὶ διδασκαλίαν δι' αὐτῶν πηγάζει. Γονιμώτατος γὰρ ὢν τοῖς νοήμασι, βραχυτάτοις ῥήμασι πολλὰς καὶ ποι-

fectum accipiendum : puta, « Si volens Deus ostendere », etc. Deinde hæc et illa fecit, omniaque utiliter ac sapienter : quonam modo audes tu causas expetere hujusmodi sapientissimorum ac incomprehensibilium operum ? « Reliquiæ salvæ erunt » Non omnes, inquit sed pars illorum ; nam hoc significat « Reliquiæ. » Ecce Deus ineffabili sua benignitate et ex Judæis et ex gentibus populum sibi communem facit.

IX, 28-29. *Sermonem enim consummans et abbrevians in justitia : quoniam sermonem abbreviatum faciet Dominus in terra, et sicut prædixit Isaias : Nisi Dominus Sabaoth reliquisset nobis semen, ut Sodoma facti fuissemus, et tanquam Gomorrha assimilati fuissemus.*

Τὸ συντελῶν consummans : significat quod terminum obtinebunt omnes, qui de fide Deique cognitione sunt sermones. Nec alius erit qui post hunc prædicabitur, quemadmodum illa quæ Judæorum **336** erant, ad ea quæ nunc sunt, transierunt. Sed ad omnis fidei omnisque sermonis consummationem datus est nunc fidei sermo. — Mosaica quidem lex data est, Deo prædisponente, primumque delineante gratiæ sermonem : evangelicum vero dat consummans et abbrevians, hoc est, perficiens omnia et ad optimum finem deducens qui nullam aliam possit correctionem ac perfectionem suscipere. Cur autem illius fecit mentionem, « Sermonem enim consummans et abbrevians : » Tanquam causam aliquam reddens eorum quæ dicta sunt, hoc conjunxit. Et dicimus quod apte admodum et convenienter propter multas causas hoc adjunxit. Primum etenim quia dixerat : « Vocabo populum qui meus non erat, populum meum [43] », etc. ; ne quis dicat : Et quid hoc magnum est ? Quemadmodum enim nonnulli qui populus erant facti sunt non populus, ita etiam si quidam qui populus non erant fiant populus, nihil vetat quin hi rursum fieri possint non populus. Non ita, inquit : « Sermonem enim consummans et abbrevians. » Siquidem illa transierunt et transposita sunt, cum omnes deberent ad id quod melius erat adaptari ; nunc vero non amplius hoc contingit : quia jam consummata est vocatio, spiritualisque legislatio ac promissio. Propter hoc ergo fecit hujus mentionem. : « Sermonem enim consummans. » Secundo vero, quia dixerat : « Si fuerit numerus filiorum Israel ut arena maris, etc., ne dicerent : Cum sæpius multas audierimus promissiones, aut nihil omnino assecuti sumus, aut post longum ac multum tempus : siquidem etiam a multis exciderant propter suam ingratitudinem ac perfidiam ; ne ergo ita dicerent Judæi : Verum non nunc quoque est ita, inquit, sed si modo volueritis, consummata est ac contracta salus in manu nostra. Et hæc quidem dicta sint ad ostendendum quod hoc admodum apte conjunxerit. Ha-

[43] Osee II, 23.

bet autem et propriam doctrinam. Talis namque proprietas est divini eloquii. et adaptat et cohærere facit sequentia præteritis, rursumque per eadem propriam stabilit intelligentiam ac doctrinam. Nam cum sit sensibus fertilissimum, brevissimis verbis multas ac varias complectitur intelligentias. Et nunc ergo dicit : Ne putetis, o Judæi, quod evangelica legislatio sicut et Mosaica cessatura sit, **337** illi erat figura et ad aliam respiciebat perfectionem. Recte ergo cessavit. Dominica vero legislatio perfecta est : ad hanc respexit Mosaica, et hujus typus erat. In ipsa enim est vere perfectaque justificatio nostra ac salus, et post ipsam non est alia. Ideo merito illa quidem cessavit, et adhuc perfecte cessabit : hæc autem semper erit. Porro hæc dicit adhortans ad fidem in Christum, dignamque Evangelio conversationem.

A κίλας διανοίας περιλαμβάνει. Καὶ νῦν οὖν φησι· Μὴ νομίζετε, ὦ Ἰουδαῖοι, ὅτι ἡ εὐαγγελικὴ νομοθεσία, ὥσπερ ἡ Μωσαϊκὴ, παυθήσεται. Ἐκείνη τύπος ἦν, πρὸς ἄλλην ἔβλεπε τελειότητα. Καλῶς οὖν ἐπαύθη. Ἡ δὲ Δεσποτικὴ νομοθεσία, τετελειωμένη ἐστί· πρὸς ταύτην ἔβλεπεν ἡ Μωσαϊκὴ, καὶ ταύτης ἦν τύπος. Ἐν αὐτῇ γάρ ἐστιν ἡ ἀληθινὴ καὶ τελεία δικαίωσις ἡμῶν καὶ σωτηρία, καὶ μετ' αὐτὴν οὐκ ἔστιν ἑτέρα. Διὸ εἰκότως ἐκείνη μὲν πέπαυται, καὶ ἔτι τελείως παυθήσεται· αὕτη δὲ, διαπαντὸς ἔσται. Ταῦτα δὲ δηλονότι φησὶ, προτρέπων εἰς τὴν εἰς Χριστὸν πίστιν, καὶ τὴν πολιτείαν τὴν κατὰ τὸ Εὐαγγέλλιον.

« Quia sermonem abbreviatum.» Sermonem consummatum et abbreviatum dedit, inquit, contractum. Abbreviatus autem et consummatus sermo fidei est qui justificabit credentes. — *Alio modo* Fidem dicit. « Nam si confessus fueris, inquit, ore tuo Dominum Jesum, et credideris in corde tuo quod Deus illum excitavit ex mortuis, salvus eris [44]. » Faciet autem, id est, dabit. Vides brevitatem ac consummationem seu perfectionem ? Nisi Dominus Sabaoth, » id est, exercituum, copiarum, « reliquisset nobis. » Per hæc territat illos et increpat, ac si diceret : Nisi quidam vestrum certe credituri essent in Christum, a Sodomis et Gomorrha in nullo differretis, quanquam de cognatione Adam gloriamini. Vel potius, dictum propheticum ad id intelligendum est quod dicitur : « Faciet abbreviatum sermonem » ; tanquam dixisset : Nisi fecisset Dominus et dedisset perfectam Evangelii legem per Filium suum ad justitiam et salutem nostram, omnes ut Sodoma facti fuissemus, etc. Nam semen evangelicam legem significat, sicut etiam dicit Dominus : « Exiit qui seminabat ad seminandum [45]. » — « Reliquisset. » Non tantum seminasset, inquit, verum etiam præservasset, ne a volucribus raperetur, aut ab aliis quibusvis ferocibus et immundis spiritibus vel cogitationibus corrumperetur ; sed et seminasset et præservasset, ut et relictum esset nobis, et ad culturam ac fructum provenisset. Possemus autem et seminis loco apostolos intelligere: qui ex omnibus Judæis in morem seminis electi, orbi relicti sunt, omnesque gentes ut Christi Ecclesia fierent, coluerunt. Etenim fermenti parabola quæ est in Evangelio, a pluribus nostris patribus dicta est ipsis aptari [46]. **338** Quod ergo pertinebat ad Judæorum incredulitatem, inquit, ut Sodoma et Gomorrha facti fuissemus, sed a Domino Sabaoth relictum nobis semen nempe apostoli adductis in fructum gentibus, variaque agricolatione ostensa. promissiones quæ ad Abraham factæ sunt, in illis germinatas et consummatas rebus demonstrat « Reliquisset nobis. » Et per suam gratiam, et propter relictorum benevolen-

« Ὅτι λόγον συντετμημένον. » Λόγον συντετελεσμένον καὶ συντετμημένον ἔδωκε, φησὶ, σύντομον. Ὁ B δὲ συντετμημένος καὶ συντετελεσμένος λόγος, ὁ τῆς πίστεώς ἐστι ὅστις δικαιώσει τοὺς πιστεύοντας. — Ἄλλως. Τὴν πίστιν λέγει. « Ἐὰν γὰρ φησὶν, εἴπης ἐν τῷ στόματί σου Κύριον Ἰησοῦν, καὶ πιστεύσῃς ἐν τῇ καρδίᾳ σου ὅτι ὁ Θεὸς αὐτὸν ἤγειρεν, σωθήσῃ. » Τὸ δὲ, Ποιήσει, ἀντὶ τοῦ, Δώσει. Ὁρᾷς τὴν συντομίαν καὶ τὴν τελείωσιν ; « Εἰ μὴ Κύριος Σαβαὼθ, » δυνάμεων, στρατιῶν, « ἐγκατέλιπεν ἡμῖν. » — [ΦΩΤ.] Διὰ τούτων δεδίττεται καὶ ἐπιτιμᾷ αὐτοῖς, ὡς· Εἰ μὴ πάντως τινὲς ὑμῶν πιστεύσουσι τῷ Χριστῷ, Σοδόμων καὶ Γομόῤῥας οὐδὲν ἂν διενηνοχότες εἴητε, εἰ καὶ ἐπὶ τῇ συγγενείᾳ τοῦ Ἀβραὰμ ἐαβρύνεσθε. Ἢ μᾶλλον πρὸς τὸ, « Ποιήσει τον συντετμημένον λόγον, » ἐκληπτέον τὴν προφητικὴν ῥῆσιν· οἷον, Εἰ μὴ ἐποίησε τοῦτο ὁ Κύριος, καὶ ἔδωκεν ἡμῖν τὸν τέλειον τοῦ Εὐαγγελίου νόμον διὰ τοῦ Υἱοῦ αὐτοῦ εἰς C δικαίωσιν καὶ σωτηρίαν ἡμῶν, πάντες ἂν ὡς Σόδομα ἐγενήθημεν, καὶ ἑξῆς. Τὸ γὰρ σπέρμα τὸν εὐαγγελικὸν νόμον σημαίνει, ὡς καὶ ὁ Κύριός φησιν, « Ἐξῆλθεν ὁ σπείρων τοῦ σπεῖραι. » Τὸ δὲ, « Ἐγκατέλιπεν, » Ὅτι οὐ μόνον, φησὶν, ἔσπειρεν, ἀλλ' οὐδὲ εἴασεν αὐτα ἀναρπασθῆναι ὑπὸ τῶν πετεινῶν, ἢ διαφθαρῆναι ὑπὸ ἑτέρων τινῶν ἀγρίων καὶ ἀκαθάρτων πνευμάτων ἢ λογισμῶν, ἀλλὰ καὶ ἔσπειρε, καὶ διετήρησεν, ὥστε ἐγκαταλειφθῆναι ἡμῖν, καὶ εἰς γεώργιον καὶ καρπὸν προελθεῖν. Δύναιο δ' ἂν καὶ σπέρμα τοὺς ἀποστυλους ἐκλαβεῖν, οἳ ἐκ πάντων τῶν Ἰουδαίων δίκην σπέρματος ἀφαιρεθέντες, τῇ οἰκουμένῃ ἐγκατελείφθησαν, καὶ τὰ ἔθνη πάντα τῇ Ἐκκλησίᾳ Χριστοῦ ἐγεώργησαν. Καὶ γὰρ ἐν τῷ Εὐαγγελίῳ ἡ τῆς ζύμης παραβολὴ καὶ αὐτοῖς ἐφαρμόζουσα τοῖς πατράσιν D ἡμῶν οὐκ ὀλίγοις παρείληπται. Ὅσον οὖν, φησὶν, εἰς τὴν Ἰουδαίων ἧκεν ἀπιστίαν, ὡς Γόμοῤῥα καὶ Σόδομα ἂν ἐγενήθημεν. ἀλλὰ τὸ ἀπὸ Κυρίου Σαβαὼθ ἐγκαταλειφθὲν ἡμῖν σπέρμα, οἱ ἀπόστολοι, καὶ τὰ ἔθνη καρποφορήσαντες, καὶ πολύχουν τὸ γεώργιον δείξαντες, τὰς εἰς τὸν Ἀβραὰμ γεγενημένας ἐπαγγελίας, ἐπ' αὐτῶν ἀνθούσας καὶ τελειουμένας τῶν πραγμάτων δεικνύουσιν. « Ἐγκατέλιπεν ἡμῖν. » Διά τε τὴν αὐτοῦ χάριν, καὶ διὰ τὴν τῶν καταλειφθέντων εὐγνω-

[44] Rom. x, 9. [45] Matth. xiii, 3. [46] ibid. 24.

μοσύνην. — [ΟΙΚΟΥΜΕΝ.] Δύνῃ δὲ τοῦτο καὶ περὶ Χριστοῦ νοῆσαι, ὥς φησιν ὁ ἐν ἁγίοις Κύριλλος. Τουτέστι ῥίζαν, φύραμα. Οὕτως δὲ νοήσεις τὸ σπέρμα ἐπὶ Χριστοῦ, τουτέστιν, ἔχοντα σῶμα ἀναμάρτητον (ἄσπορος γὰρ ὁ τόκος. Πάντες γὰρ οἱ ἄνθρωποι ἥμαρτον), καὶ δῆλον σπέρμα ἀναμαρτησίας, ἄνθρωπον ἀναμάρτητον καὶ Θεὸν ἀληθινόν

ΚΕΦΑΛ. ΙϚ'.

Ὅτε κατὰ ἀπιστίαν ἡ ἔκπτωσις διὰ τῆς εἰς ἄγνοιαν καταλήψεως καὶ τοῦ μὴ ἁρμόζοντος αὐτοῖς κηρύγματος.

Τί οὖν ἐροῦμεν; Ὅτι ἔθνη τὰ μὴ διώκοντα, δικαιοσύνην, κατέλαβε δικαιοσύνην, δικαιοσύνην δὲ τὴν ἐκ πίστεως· Ἰσραὴλ δὲ διώκων νόμον δικαιοσύνης, εἰς νόμον δικαιοσύνης οὐκ ἔφθασε. Διατί; Ὅτι οὐκ ἐκ πίστεως. ἀλλ' ὡς ἐξ ἔργων νόμου. Προσέκοψαν γὰρ τῷ λίθῳ τοῦ προσκόμματος· καθὼς γέγραπται· Ἰδοὺ, τίθημι ἐν Σιὼν λίθον προσκόμματος, καὶ πέτραν σκανδάλου· καὶ πᾶς ὁ πιστεύων ἐπ' αὐτῷ, οὐ καταισχυνθήσεται.

Ἰδοὺ ἡ πᾶσα λύσις, τίνος ἕνεκεν οἱ πιστοὶ ἐσώθησαν, οἱ δὲ ἐναπομείναντες τῷ Ἰουδαϊσμῷ, οὐκ ἔτι. Ἀπαιτεῖς λόγους διατί εἰς σπέρμα Ἀβραὰμ οἱ οὐκ ἐκ περιτομῆς λογίζονται. φησί· διατί ὁ οὐ λαὸς ἐγένετο λαὸς, καὶ οἱ ἐκ περιτομῆς ἐκβάλλονται.

Εἶπον μὲν πολλὰ, ὅτι οὐδ' ὅλως σε χρὴ ταῦτα λογοθετεῖν, ὅτι καὶ παρὰ σοὶ τῷ Ἰουδαίῳ πολλὰ γέγονεν, ὧν ἀγνοεῖς τοὺς λόγους. Ὁ Ἰακὼβ πρὸ τοῦ τι διαπράξασθαι, προτιμηθεὶς τοῦ Ἠσαῦ. Οἱ τῶν μοσχοποιησάντων καταδικασθέντες θανάτῳ, καίτοι πάντων εἰς τὴν δυσσέβειαν κατενεχθέντων. Ὁ Φαραὼ, καὶ μυρία ἄλλα. Νῦν δέ σοι καὶ τοῦτο προστίθημι, ὅτι διὰ τοῦτο οἱ ἐξ ἐθνῶν εἰς σπέρμα Ἀβραὰμ ἐλογίσθησαν, σὺ δὲ οὐκ ἔτι. Καὶ ὅτι οἱ μὲν ἐδικαιώθησαν, σὺ δὲ οὐκ ἔτι, διότι ἐκεῖνοι ἐκ πίστεως κατέλαβον τὴν δικαίωσιν καὶ τὴν σωτηρίαν τὴν ἐκ πίστεως, σὺ δὲ φυσιούμενος δικαιωθῆναι διὰ τῶν τοῦ νόμου ἔργων, καὶ τὴν διὰ πίστεως δικαίωσιν ὑπερορῶν εἰκότως καὶ τοῦ διὰ πίστεως δικαιωθέντος Ἀβραὰμ ἀλλότριος ὤφθης τοῦ σπέρματος, καὶ ἀντὶ λαοῦ, γέγονας οὐ λαὸς, καὶ τῆς τῶν πιστῶν σωτηρίας ἐξέπεσας. « Τὰ μὴ διώκοντα. » Τὸ γὰρ ξένον, ὅτι τὰ ἔθνη μὴ διώκοντα κατέλαβεν, οἱ δὲ Ἰουδαῖοι, διώκοντες οὐ κατέλαβον. « Δικαιοσύνην δὲ τὴν ἐκ πίστεως. » Αὕτη γὰρ ἡ ἀληθῶς δικαιοσύνη, ὡς ἥγε τοῦ νόμου, ψευδής. « Ἰσραὴλ δὲ διώκων νόμον δικαιοσύνης, εἰς νόμον δικαιοσύνης οὐκ ἔφθασεν. » Τουτέστι τὴν ἐκ νόμου δικαιοσύνην οὐκ ἔφθασεν. Ἐρωτᾷς διατί; Διότι τὰ ἐν νόμῳ οὐκ ἐφύλαξεν, ὅτι οὐκ ἐκ πίστεως ἠθέλησε, φησὶ, δικαιωθῆναι. Τί οὖν αἴτιον τοῦ μὴ φθάσαι τὴν δικαιοσύνην; Ὅτι ἐξ ἔργων ἐζήτησε δικαιωθῆναι· τίς δὲ ἐξ ἔργων δικαιοῦται ἄνθρωπος ὤν; Καὶ μὴ θελήσαντες οἱ Ἰουδαῖοι ἐκ πίστεως δικαιωθῆναι, ἀλλ' ἐξ ἔργων τοῦ νόμου, ἀπέτυχον « Προσέκοψαν γάρ. » Προσέκοψαν, ἀντὶ τοῦ, ἠπίστησαν. Πῶς δέ τις προσκόπτει; Ἐὰν ἔξω προσέχῃ, ὥσπερ οὗτοι τῷ νόμῳ προσέχοντες, προσκόψαντες συνεκλάσθησαν. « Τῷ λίθῳ τοῦ προσκόμ-

A tiam. Potes autem et de Christo intelligere, quemadmodum divus ait Cyrillus : hoc est, radicem, fermentum. Hoc autem modo semen intelliges de Christo, id est, corpus sine peccato habentem (fetus enim erat non seminatus, siquidem omnes homines peccaverunt) et plane semen impeccabilitatis, hominem impeccabilem, verumque Deum.

CAPUT XVI.

Quando juxta incredulitatem fuit casus Judæorum per scientiam erroneam, et prædicationem, quæ illis non conveniebat.

IX, 30-33. *Quid ergo dicemus? Quod gentes quæ non sectabantur justitiam apprehenderant justitiam : justitiam autem eam quæ est ex fide. At Israel qui sectabatur legem justitiæ, ad legem justitiæ non pervenit Quare? Quia non ex fide, sed tanquam ex operibus legis. Offenderunt enim in lapidem offendiculi : quemadmodum scriptum est? Ecce pono in Sion lapidem offendiculi et petram offensionis : et omnis qui credit in illum, non pudefiet.*

Ecce solutionem omnem et cujus gratia fideles salvi facti sint: qui vero in Judaismo remanserunt, non ita. Causas inquit inquiris cur **339** in semen Abraham reputentur qui non sunt ex circumcisione: quare is qui erat non erat populus, factus sit populus, et qui ex circumcisione sunt, ejiciantur.

Multa quidem dixi et quod neque omnino te oporteat de his verba facere : quod etiam apud te Judæum multa facta sunt quorum rationes ignoras. Jacob tuus progenitor quid operatus fuerat quod Esau sit præpositus: inter eos qui vitulum forma-
C verant, quidam solum morte condemnati sunt, cum tamen omnes fuissent in impietate deprehensi : rursum Pharao, aliaque exempla innumera. Nunc vero tibi etiam hoc addo quod propterea qui sunt ex gentibus in semen Abraham reputati sint, tu vero non ita : et quod illi justificati sint, tu vero non ita : quia illi ex fide apprehenderunt justitiam et salutem quæ est ex fide: tu vero inflatus quasi justificatus esses per opera legis, et justitiam quæ ex fide est contemnens, merito quoque alienus apparuisti a semine Abraham qui per fidem justificatus fuit: et de populo factus es non populus, et a fidelium salute excidisti. « Quæ non sectabantur justitiam. » Admirandum enim est quod gentes quæ non sectabantur apprehenderint, Judæi vero qui
D sectabantur non apprehenderint. « Justitiam autem eam quæ est ex fide. » Nam hæc vere justitia est. Itaque legis justitia falsa habetur. « At Israel ad legem justitiæ non pervenit. » Hoc est ad justitiam quæ ex lege est. Interrogas quare? quia ea quæ in lege sunt non servavit, quia non ex fide voluit justificari: quis autem hominum ex operibus justificatur? et cum Judæi ex fide noluerint justificari, sed ex operibus legis, frustrati sunt. « Offenderunt enim. » Hoc est, increduli fuerunt Quomodo autem offendit quispiam? si externis attendat, veluti hi legi animum attendentes, attendendo comminuti sunt. « In lapidem offendiculi. » Offendiculi lapi-

dem et petram offensionis vocat Dominum, propter illos qui in ipsum offenderunt seu offensionem passi sunt, hoc ipsi nomine imposito. Impingere namque soliti sunt, qui ad alia mentem habentes, viam prospicere nolunt. Hoc autem passi sunt Judæi. **340** Siquidem ad superflua legis inhiantes, lapidem a prophetis prænuntiatum intueri noluerunt. « Et omnis qui credit in illum non pudefiet. » Vides quod non unius tantum partis Deus sit, sed omnis qui in illum credit, salvandus sit. Etenim infidelibus aliud efficitur quam sit ex sua natura: fidelibus autem juxta naturam suam firmamentum est, fulmentum ac securitas.

X, 1-4. *Fratres, propensa quidem voluntas cordis mei et deprecatio quæ fit ad Deum, pro Israel est ad salutem. Testimonium enim illis perhibeo quod æmulationem Dei habeant, at non secundum cognitionem. Nam ignorantes Dei justitiam, et propriam justitiam volentes constituere, justitiæ Dei non fuerunt subditi. Finis namque legis Christus, ad justitiam omni credenti.*

Quandoquidem reprehenderat Judæos, magisque id facturus erat: per hoc quod ait, « Fratres, » et similia, lenit illos, et ad exhortationem latenter eos componit: ne irati fiant omnino inobedientes. Εὐδοκία dicitur vehemens desiderium. « Cordis mei. » Objurgaturus Judæos, sermonis benevolentiam præmittit: ne ab odio, sed a cura et studio procedere videantur objurgationis verba. Dicit autem: Desidero admodum et precor ut ipsi salvi fiant. « Pro Israel est. » Non utcunque pro eis postulo, sed ad salutem, ut in Christum credentes salvi fiant. « Testimonium enim illis perhibeo. » Videtur gratiam inire cum illis. Testimonium, inquit illis perhibeo quod non propter hominem sint a Christo separati, sed propter æmulationem, nempe Dei: hoc autem secundum ignorantiam faciunt, arbitrantes enim legem esse bonam non credunt quod per Christum salvi fieri possunt. « At non secundum cognitionem. » Æmulationem, inquit, habent, sed non ut id cognoscant quod vere est honestum, nam hoc est ipse Christus. Etenim si hujusmodi habuissent æmulationem, utique cognovissent. « Nam ignorantes. » Verbum hoc ignoscentis seu condonantis est. « Dei justitiam. » Dei justitiam vocat fidem in Christum: eo quod Dei gratia indigeat quam reliquerunt. « Et propriam justitiam. » Propriam justitiam quæ ex lege erat, vel quod deinceps vires non haberet, vel quod laboribus ipsi opus esset ac sudoribus. Quærentes constituere. Contendentes propriam stabilire justitiam, **341** « Justitiæ Dei. » Sane, neque illam quæ in lege erat compleverunt, nam constituere eam quærebant, at non constituerunt. « Finis namque legis Christus. » Nono adversus Julianum libro ita habetur. Finis tanquam abrogatio ac adimpletio legis Christus est. Quo autem pacto finis legis est

A ματος. » Προσκόμματος λίθον καὶ πέτραν σκανδάλου τὸν Κύριον καλεῖ, ἐκ τῶν εἰς αὐτὸν προσκοψάντων καὶ σκανδαλισθέντων, τὸ ὄνομα ἐπιθείς. — [ΘΕΟΔΩΡ.] Προσπταίειν γὰρ εἰώθασιν, οἱ ἑτέρωσε τὴν διάνοιαν ἔχοντες, καὶ τὴν ὁδὸν προσβλέπειν οὐκ ἐθέλοντες. Τοῦτο πεπόνθασιν Ἰουδαῖοι. Περὶ γὰρ δὴ τὰ περιττὰ τοῦ νόμου κεχηνότες, τὸν ὑπὸ τῶν προφητῶν προαγορευθέντα λίθον ἰδεῖν οὐκ ἠθέλησαν. « Καὶ πᾶς ὁ πιστεύων ἐπ' αὐτῷ οὐ καταισχυνθήσεται. » Ὁρᾷς ὅτι οὐ μονομερὴς ὁ Θεός, ἀλλὰ πᾶς ὁ πιστεύων εἰς αὐτὸν σωθήσεται; Τοῖς μὲν γὰρ ἀπίστοις, ἐναντίως ἤπερ ἔχει φύσεως γίνεται· τοῖς δὲ πιστοῖς κατὰ φύσιν, ἔρεισμα καὶ στήριγμα καὶ ἀσφάλεια.

B Ἀδελφοί, ἡ μὲν εὐδοκία τῆς ἐμῆς καρδίας, καὶ ἡ δέησις ἡ πρὸς τὸν Θεὸν, ὑπὲρ τοῦ Ἰσραὴλ ἐστιν εἰς σωτηρίαν. Μαρτυρῶ γὰρ αὐτοῖς ὅτι ζῆλον Θεοῦ ἔχουσιν, ἀλλ' οὐ κατ' ἐπίγνωσιν. Ἀγνοοῦντες γὰρ τὴν τοῦ Θεοῦ δικαιοσύνην, καὶ τὴν ἰδίαν δικαιοσύνην ζητοῦντες στῆσαι, τῇ δικαιοσύνῃ τοῦ Θεοῦ οὐχ ὑπετάγησαν. Τέλος γὰρ νόμου Χριστὸς, εἰς δικαιοσύνην παντὶ τῷ πιστεύοντι.

Ἐπειδὴ καθήψατο τῶν Ἰουδαίων, μέλλει δὲ καὶ ἔτι διὰ τοῦ, « Ἀδελφοί, » καὶ τῶν ἄλλων, καταλεαίνειν αὐτοὺς, καὶ εἰς νουθεσίαν λεληθότως προκαταρτίζει, ἵνα μὴ ὀργισθέντες, ὅλως ἀνήκοοι γένωνται. Ἡ μὲν εὐδοκία, ἡ σφοδρὰ ἐπιθυμία. « Τῆς ἐμῆς καρδίας. » Μέλλων τῶν Ἰουδαίων καθάπτεσθαι, προεισφέρει εὔνοιαν τοῦ λόγου, ἵνα μὴ δόξῃ μισοῦντος εἶναι, ἀλλὰ κηδομένου τὰ ῥήματα τῆς ἐπιτιμή-
C σεως. Φησὶ δὲ, ὅτι Καὶ σφόδρα ἐπιθυμῶ, καὶ δέομαι αὐτοὺς σωθῆναι. « Ὑπὲρ τοῦ Ἰσραὴλ ἐστιν. » Οὐχ ἁπλῶς ὑπὲρ αὐτῶν αἰτοῦμαι, ἀλλ' εἰς σωτηρίαν, ἵνα πιστεύσαντες Χριστῷ, σωθῶσι, φησίν. « Μαρτυρῶ γὰρ αὐτοῖς. » Δοκεῖ χαρίζεσθαι αὐτοῖς. Μαρτυρῶ, φησίν, αὐτοῖς, ὅτι οὐ διὰ ἄνθρωπόν εἰσιν ἀπεσχοινισμένοι Χριστοῦ, ἀλλὰ διὰ ζῆλον δῆθεν Θεοῦ. Τοῦτο δὲ κατὰ ἄγνοιαν πράττουσι. Νομίζοντες γὰρ τὸν νόμον εἶναι καλὸν, ἀπιστοῦσι τῷ σώζειν δυναμένῳ Χριστῷ. « Ἀλλ' οὐ κατ' ἐπίγνωσιν. » Ζῆλον, φησὶν, ἔχουσιν, ἀλλ' οὐχ ἵνα ἐπιγνῶσι τὸ ὄντως καλὸν, ὅ ἐστιν ὁ Χριστός. Εἰ γὰρ τοιοῦτον εἶχον ζῆλον, ἐπέγνωσαν ἄν. « Ἀγνοοῦντες γάρ. » Τοῦτο ῥῆμα συγγνώμης. « Τὴν τοῦ Θεοῦ δικαιοσύνην. » Δικαιοσύνην Θεοῦ καλεῖ τὴν εἰς Χριστὸν πίστιν διὰ τὸ χάριτος
D δεῖσθαι Θεοῦ, ἣν καταλιπόντες. « Καὶ τὴν ἰδίαν δικαιοσύνην » (ἰδίαν δικαιοσύνην, τὴν ἐκ τοῦ νόμου λέγει ἢ διὰ τὸ μηκέτι ἰσχύειν, ἢ διὰ τὸ δεῖσθαι πόνων καὶ ἱδρώτων), ζητοῦντες στῆσαι, φιλονεικοῦντες κυρῶσαι τὴν ἰδίαν δικαιοσύνην. « Τῇ δικαιοσύνῃ τοῦ Θεοῦ » Δηλονότι, οὐδὲ τὴν ἐν νόμῳ ἐπλήρωσαν· ζητοῦσι γὰρ στῆσαι, οὐκοῦν οὐκ ἔστησαν. Οὐχ ὑπετάγησαν. Οἷον πειθήνιον οὐχ ὑπέθηκαν αὐχένα. « Τέλος γὰρ νόμου Χριστός. » — [ΦΩΤ.] Ἐν τῇ ἐννάτῃ βίβλῳ Κατὰ Ἰουλιανοῦ, οὕτως κεῖται. ὅτι τὸ τέλος καὶ οἷον ἀναίρεσις τοῦ νόμου καὶ πλήρωσις ὁ Χριστός. Πῶς δὲ τέλος νόμου Χριστός; Ὅτι ἐδικαίωσε. Καὶ ἅπερ ἐκεῖνος ἠθέλησε μὲν ποιῆσαι, οὐκ

ἴσχυσε δὲ, ταῦτα ὁ Χριστὸς ἐλθὼν ἀπήρτισε καὶ ἐτελείωσεν εἰς τοὺς αὐτῷ πιστεύσαντας. Ἐπειδὴ δὲ ὅλως καὶ τὴν ἐκ νόμου δικαιοσύνην ἐκάλεσεν, ἵνα μὴ νομίσωσιν ὅτι δύναται δικαιῶσαι ὁ νόμος, φησὶ τέλος εἶναι καὶ πλήρωμα τοῦ νόμου τὸν Χριστόν. Τὸ γὰρ τέλειον ὁ νόμος ἐν τῇ εἰς Χριστὸν ἔχει πίστει. Ὁ οὖν πιστεύσας, φησὶ, Χριστῷ, πληροῖ τὸν νόμον. « Εἰς δικαιοσύνην παντὶ τῷ πιστεύοντι. » Εἰς τὸ δικαιοῦν τὸν ὄντως τελειωτὴν τοῦ νόμου, τουτέστι τὸν πιστόν,

Μωσῆς γὰρ γράφει τὴν δικαιοσύνην τὴν ἐκ τοῦ νόμου· ὅτι ὁ ποιήσας αὐτὰ ἄνθρωπος, ζήσεται ἐν αὐτοῖς. Ἡ δὲ ἐκ πίστεως δικαιοσύνη οὕτω λέγει· Μὴ εἴπῃς ἐν καρδίᾳ σου· Τίς ἀναβήσεται εἰς τὸν οὐρανόν; Τοῦτ' ἔστι, Χριστὸν ἐκ νεκρῶν ἀναγαγεῖν. Ἀλλὰ τί λέγει; Ἐγγύς σου τὸ ῥῆμά ἐστιν ἐν τῷ στόματί σου καὶ ἐν τῇ καρδίᾳ σου. Τοῦτ' ἔστι, τὸ ῥῆμα τῆς πίστεως ὃ κηρύσσομεν.

« Μωσῆς γὰρ γράφει τὴν δικαιοσύνην τὴν ἐκ τοῦ νόμου. » Ὅρος τῆς ἐν νόμῳ δικαιοσύνης, ὅτι ὁ ποιήσας αὐτὰ ἄνθρωπος ζήσεται ἐν αὐτοῖς. Οὐκοῦν οὐκ ἔνι σωθῆναι τὸν μὴ πληροῦντα τὰ ἐν αὐτῷ. Ἐπεὶ οὖν οὐδεὶς ἀνθρώπων ἐπλήρωσεν, ἐξέπεσεν ἡ διὰ νόμου δικαιοσύνη καὶ ἀπρακτεῖ. « Ἡ δὲ ἐκ πίστεως δικαιοσύνη οὕτως λέγει. » Εἰρηκὼς τὴν ἐκ νόμου δικαιοσύνην, λέγει καὶ τὴν ἐκ πίστεως, καὶ δείκνυσιν οὐχ οὕτως οὖσαν ἐπίπονον. Τοιγαροῦν ταύτην μὲν τινες ἔφθασαν, ἐκείνην δὲ οὐδείς. « Μὴ εἴπῃς ἐν τῇ καρδίᾳ σου. » Ἵνα μὴ νομισθῇ ἡ πίστις εὐκατόρθωτος καὶ εὐκαταφρόνητος, διὰ τοῦτο δείκνυσι καὶ αὐτὴν πόνου δεομένην, καὶ πρὸς τοὺς ἀφανεῖς λογισμοὺς ἔχουσαν τὴν πάλην. Μὴ εἴπῃς γὰρ μηδὲ ἐν καρδίᾳ· τουτέστι, Μηδὲ ἐνθυμηθῇς. ἀλλὰ πάντα λογισμὸν ἔκβαλε ἔξω. — Ἄλλως. Ἐπειδὴ ἤκουσας τὰ τοῦ νόμου ἔργα μὴ δύνασθαι δικαιῶσαι τὸν ἄνθρωπον, μάνθανε πῶς ἐν Χριστῷ δικαιούμεθα, ἀπόνως καὶ ῥᾳδίως. Πίστιν γὰρ ζητεῖ ἐκ καρδίας, καὶ ὁμολογίαν ἐκ στόματος. Ἀναγκαῖον δὲ σαφηνίσαι τὸ ῥητὸν πλατύτερον, τὸ, « Τίς ἀναβήσεται εἰς τὸν οὐρανὸν, καὶ τίς καταβήσεται εἰς τὴν ἄβυσσον; » Ἔνι δὲ τοῦτο ἐκ τοῦ Μωσέως οὕτως εἰλῆφθαι τῷ Ἀποστόλῳ, νοηθὲν κατὰ τὴν μεγάλην αὐτοῦ σοφίαν. Ὁ μὲν γὰρ Μωσῆς, ὅσον κατὰ τὸ γράμμα, οὕτως φησὶν, ὅτι Ἡ ἐντολὴ τοῦ Θεοῦ πρὸ ὀφθαλμῶν σου κεῖται, ὦ Ἰουδαῖε· καὶ οὐ δεῖ σε οὔτε εἰς τὸν οὐρανὸν ἀνελθεῖν, ἵνα ταύτην εὕρῃς, οὔτε εἰς τὴν ἄβυσσον κατελθεῖν, ἵνα ταύτην λάβῃς, οὔτε εἰς τὰ πέρατα τῆς θαλάσσης διαβῆναι. Ἀλλ' ἐγγύς σού ἐστιν, ἐν τῷ στόματί σου καὶ ἐν τῇ διανοίᾳ σου. » Πάντα γὰρ ὑπέδειξέ σοι ὁ Θεὸς διὰ τοῦ νόμου. Ὁ μὲν οὖν Μωσῆς κατὰ τὸ γράμμα οὕτως δοκεῖ ταῦτα λέγειν. Ὁ δὲ Ἀπόστολος, εἰς Χριστὸν ταῦτα ἐξελάβετο. Τουτέστι, Μὴ διστάσῃς, μηδὲ εἴπῃς ἐν τῇ διανοίᾳ σου, Πῶς ὁ Χριστὸς κατῆλθεν ἐκ τῶν οὐρανῶν καὶ ἐσαρκώθη, ἢ πῶς ἀποθανὼν ἀνέστη ἐκ τῆς ἀβύσσου;

A Christus; Quia justificavit, et ea quæ lex voluit quidem facere, sed non potuit, hæc veniens Christus perfecit et complevit in eos qui in se crederent. Quoniam autem eam quæ ex lege erat, justitiam omnino vocavit: ne existimarent legem posse justificare, dicit Christum finem esse legis et completionem. Siquidem lex per fidem quæ in Christum est perfectionem habet. Qui ergo in Christum credidit, complet legem. « Ad justitiam omni credenti. » Ad justificandum eum qui vere legem perficeret, hoc est, fidelem et credentem.

X, 5 8. *Moses enim scribit de justitia quæ est ex lege, quod qui fecerit eam homo, vivet per illam. Cæterum justitia quæ est ex fide ita dicit: Ne dixeris in corde tuo: Quis ascendet in cœlum? Hoc est, Chri-* B *stum educere: aut quis descendet in abyssum? hoc est, Christum ex mortuis reducere. Sed quid dicit? Prope te verbum: nempe in ore tuo et in corde tuo Hoc est, verbum fidei quod prædicamus.*

« Moses scribit de justitia quæ est ex lege. » Hic terminus est justitiæ quæ per legem est, quod homo qui ea fecerit, vivet per illam. Non ergo salvus fieri potest qui ea non compleverit quæ in lege habentur: quia quæ per legem erat ac inutilis facta est. « Cæterum justitia quæ est ex fide. » Ubi illam dixit justitiam quæ est ex lege, eam quoque dicit quæ ex fide est, et ostendit non adeo laboriosam esse: quapropter nonnulli hanc assecuti sunt, illam vero nullus. « Ne dicas in corde tuo. » Ne putaretur fides facilis ad assequendum, ac C facile despiceretur, propterea ostendit ad eam quoque labore opus esse, et adversus latentes cogitationes ipsam habere luctam. Siquidem ne dicas, inquit, vel in corde tuo, hoc est, ne cogites quidem, vel, omnem cogitationem foras ejice. **342** — *Alio modo.* Quandoquidem audisti legis opera non posse hominem justificare, disce quomodo per Christum sine labore ac facile justificemur. Fidem siquidem requirit e corde et confessionem ab ore. Necesse est autem ut planius explicetur quod dictum est: « Quis ascendet in cœlum, et quis descendit in abyssum. » Potest autem hoc a Mose accepisse Apostolus, intellectum juxta suam magnam sapientiam. Moses namque quantum ad litteram ita dicit: « Dei præceptum coram oculis D tuis situm est, o Judæe: nec oportet aut in cœlum ascendere ut illud invenias, aut in abyssum descendere ut ipsum accipias, neque ad extrema maris transire. Sed prope te est in ore tuo et in mente tua [46]. » Siquidem omnia ostendit tibi Deus per legem. Moses itaque juxta litteram hæc dicere videtur; Apostolus vero ad Christum ista retulit: hoc est, Ne vacilles, neque in mente tua dicas: Quomodo Christus descendit de cœlis, carnemque assumpsit; aut quo pacto mortuus surrexit ex abysso? id est, ab infimis locis, sed omnem cogi-

[46] **Deut. xxx, 11-14.**

tationem foras ejice. « Prope te est verbum. » Contracta est in brevi salus, nec externis egens laboribus : in corde enim et in lingua sita est : solido tamen ac prudenti opus habet animo.

X, 9 13. *Quippe si confessus fueris ore tuo Dominum Jesum, et credideris in corde tuo quod Deus illum suscitavit a mortuis, salvus eris. Nam corde creditur ad justitiam, ore autem confessio fit ad salutem. Dicit enim Scriptura : Omnis qui credit in eum non pudefiet. Non enim est distinctio Judæi et Græci. Siquidem idem Dominus omnium, dives in omnes qui invocant illum. Omnis enim quicunque invocaverit nomen Domini, salvus erit.*

Ostendit quomodo in corde, id est in cogitatione et in lingua sita sit salus. « Quod Deus illum suscitavit. » Modum dicit quo possit quispiam ad fidem adduci. Nam concipe, inquit, potentiam ejus qui suscitavit, et non hæsitabis circa fidem. « Nam corde creditur. »

343 Siquidem cum corde credit quispiam in Christum, ab eo justificatur : cum autem ore confitetur, salvatur. « Dicit enim Scriptura. » Testimonium produxit ut ostendat non esse in fide differentiam inter Judæum et ethnicum : Omnis enim, inquit, qui credit, Isaiam in testem adducens. « Non enim est distinctio. » Omnibus communem gratiam prædicat : et quod in superioribus fecit multis sermonibus, fastum detrahere volens Judæorum, id nunc brevibus facit : quia non est discrimen, inquit (nam id sibi vult διαστολή) Judæi et Græci. « Nam idem Dominus omnium. » Superius de Patre dixit : « An Judæorum Deus tantum ? annon et gentium ? » nunc autem idem dicit de Filio : Ita differentiam non novit in sancta Trinitate. « Dives in omnibus. » Ostendit Christum vehementer nostram salutem appetere, cum proprias ducit divitias multos credere ac salvos fieri. Hoc autem facit instruens eos ne de seipsis desperent. Nam qui suas ducit divitias alios salvos facere, nunquam cunctabitur aut procrastinabit ad salvandum. « Omnis enim quicunque invocaverit. » Si omnis nihil excellentiæ habent Judæi supra gentiles. Testis autem est Joel, qui hæc dicit.

X, 14 18. *Quomodo igitur invocabunt eum in quem non crediderunt? Quomodo autem credent ei quem non audierunt ? Quomodo vero audient absque prædicante ? Quomodo autem prædicabunt nisi missi fuerint ? sicut scriptum est : Quam speciosi pedes annuntiantium pacem, annuntiantium bona ! At non omnes obedierunt Evangelio. Isaias enim dicit : Domine, quis credidit auditui nostro? Itaque fides ex auditu est, auditus autem per verbum Dei. Sed dico : Nunquid non audierunt ? Atqui in omnem terram exivit sonus eorum, et in fines orbis terræ verba eorum.*

τουτέστι, τῶν κατωτάτων τόπων, ἀλλὰ πάντα λογισμὸν ἔκβαλε ἔξω. « Ἐγγύς σου τὸ ῥῆμά ἐστιν. » Σύντομος ἡ σωτηρία, καὶ οὐ δεομένη τῶν ἔξωθεν κόπων. Ἐν γὰρ τῇ διανοίᾳ καὶ τῇ γλώσσῃ κεῖται. Πλὴν στεῤῥᾶς δεῖται καὶ νουνεχοῦς ψυχῆς.

Ὅτι ἐὰν ὁμολογήσῃς ἐν τῷ στόματί σου Κύριον Ἰησοῦν, καὶ πιστεύσῃς ἐν τῇ καρδίᾳ σου ὅτι ὁ Θεὸς αὐτὸν ἤγειρεν ἐκ νεκρῶν, σωθήσῃ. Καρδίᾳ γὰρ πιστεύεται εἰς δικαιοσύνην, στόματι δὲ ὁμολογεῖται εἰς σωτηρίαν. Λέγει γὰρ ἡ Γραφή· Πᾶς ὁ πιστεύων ἐπ' αὐτῷ, οὐ καταισχυνθήσεται. Οὐ γάρ ἐστι διαστολὴ Ἰουδαίου τε καὶ Ἕλληνος. Ὁ γὰρ αὐτὸς Κύριος πάντων, πλουτῶν εἰς πάντας τοὺς ἐπικαλουμένους αὐτόν. Πᾶς γὰρ ὃς ἂν ἐπικαλέσηται τὸ ὄνομα Κυρίου, σωθήσεται.

Ἔδειξε πῶς ἐν καρδίᾳ, εἶον ἐν λογισμῷ καὶ γλώσσῃ κεῖται ἡ σωτηρία. « Ὅτι ὁ Θεὸς αὐτὸν ἤγειρεν. Τρόπον λέγει, δι' οὗ τις ἐναχθείη πρὸς τὴν πίστιν. Ἐννόησον γὰρ, φησὶ, τὸ δυνατὸν τοῦ ἐγείραντος, καὶ οὐ δυσχερανεῖς πρὸς τὴν πίστιν. « Καρδίᾳ γὰρ πιστεύεται. »

Καρδίᾳ μὲν γὰρ, φησὶ, πιστευόμενος ὁ Χριστὸς δικαιοῖ, στόματι δὲ ὁμολογούμενος σώζει. « Λέγει γὰρ ἡ Γραφή. » Τὴν μαρτυρίαν ἤγαγεν, ἵνα δείξῃ μὴ οὖσαν ἐν τῇ πίστει διαφορὰν Ἰουδαίου καὶ ἐθνικοῦ. Πᾶς γὰρ, φησὶν, ὁ πιστεύων, τὸν Ἡσαΐαν ἐπιφερόμενος μάρτυρα. « Οὐ γάρ ἐστι διαστολή. » Τὸ πᾶσι κοινὸν τῆς χάριτος ἀνακηρύττει· καὶ ὅπερ ἐποίησεν ἄνω πολλοῖς λόγοις, θέλων καταγαγεῖν τὸ φύσημα τῶν Ἰουδαίων, νῦν διὰ βραχέων ποιεῖ, ὅτι οὐκ ἔνι μέσον. Τοῦτο γὰρ ἡ διαστολὴ Ἰουδαίου καὶ ἐθνικοῦ. « Ὁ γὰρ αὐτὸς Κύριος πάντων. » Ἄνω περὶ τοῦ Πατρὸς ἔλεγεν. « Ἢ Ἰουδαίων ὁ Θεὸς μόνον· οὐχὶ δὲ καὶ ἐθνῶν ; » Νῦν δὲ τὸ αὐτὸ περὶ τοῦ Υἱοῦ λέγει. Οὕτως οὐκ οἶδε διαφορὰν τῆς ἁγίας Τριάδος. « Πλουτῶν εἰς πάντας. » Δείκνυσι τὸν Χριστὸν σφόδρα ἐφιέμενον τῆς ἡμετέρας σωτηρίας, ὅπουγε πλοῦτον ἴδιον ἡγεῖται τὸ πολλοὺς πιστεῦσαι καὶ σωθῆναι. Τοῦτο δὲ ποιεῖ, παιδεύων αὐτοὺς μὴ ἀπογνῶναι ἑαυτῶν. Ὁ γὰρ πλοῦτον, φησὶν, οἰκεῖον ἡγούμενος τὸ σώζειν, οὐκ ἄν ποτε ὀκνήσῃ ἢ ἀναβάληται σῶσαι. « Πᾶς γὰρ ὃς ἂν ἐπικαλέσηται. » Εἰ πᾶς, οὐδὲν πλέον ἔχουσιν Ἰουδαῖοι τῶν ἐθνῶν· μάρτυς δὲ ὁ Ἰωὴλ, ὁ ταῦτα λέγων.

Πῶς οὖν ἐπικαλέσονται εἰς ὃν οὐκ ἐπίστευσαν ; Πῶς δὲ πιστεύσουσιν, οὗ οὐκ ἤκουσαν ; Πῶς δὲ ἀκούσουσι χωρὶς τοῦ κηρύσσοντος ; Πῶς δὲ κηρύξουσιν, ἐὰν μὴ ἀποσταλῶσι ; καθὼς γέγραπται, Ὡς ὡραῖοι οἱ πόδες τῶν εὐαγγελιζομένων εἰρήνην, τῶν εὐαγγελιζομένων τὰ ἀγαθά ! Ἀλλ' οὐ πάντες ὑπήκουσαν τῷ Εὐαγγελίῳ. Ἡσαΐας γὰρ λέγει· Κύριε, τίς ἐπίστευσε τῇ ἀκοῇ ἡμῶν ; Ἄρα ἡ πίστις ἐξ ἀκοῆς, ἡ δὲ ἀκοὴ διὰ ῥήματος Θεοῦ. Ἀλλὰ λέγω, Μὴ οὐκ ἤκουσαν ; μενοῦν γε εἰς πᾶσαν τὴν γῆν ἐξῆλθεν ὁ φθόγγος αὐτῶν, καὶ εἰς τὰ πέρατα τῆς οἰκουμένης τὰ ῥήματα αὐτῶν.

Εἶπε, « Πᾶς ὃς ἂν ἐπικαλέσηται τὸ ὄνομα Κυρίου, σωθήσεται. » Πῶς τοιγαροῦν ἔσται αὐτοῖς ἐπιτυχεῖν τῶν τοῦ προφήτου ῥημάτων ἀνθρώποις πιστεῦσαι μὴ θελήσασιν; Ἑαυτοῖς τοιγαροῦν μεμφέσθωσαν. Ἀποκλείουσι γὰρ τὴν σωτηρίαν ἀφ' ἑαυτῶν. — Ἄλλως. [ΦΩΤ.] Λίαν ἐνταῦθα συμπεπλεγμένας ἐννοίας συνεγείρει, καὶ θαυμασίως προάγει. Πλοῦτον ἡγεῖται, φησίν, ὁ Χριστὸς, τὸ πιστεῦσαι καὶ σωθῆναί σε, ὥστε τὸ ἀπό γε τοῦ Χριστοῦ, ἅπαν γέγονεν. Θέλεις οὖν σωθῆναι; ἐπικάλεσαι τὸν Χριστόν. Ἀλλὰ θέλεις ἐπικαλέσασθαι; πιστεῦσαι δεῖ πρότερον. Θέλεις δὲ πιστεῦσαι; ἀκοῦσαι δεῖ πρότερον τοῦ κηρύγματος. Ἀλλὰ τὸν κηρύσσοντα ζητεῖς; Ἰδοὺ ἐγὼ βοῶ. Ἀλλ' ἀγνοεῖς εἰ ἀπέσταλμαι κηρύσσειν; προφητεία ἐστὶν ἄνωθεν τοῦτο κηρύσσουσα, ὅτι οὐ μόνον κηρύξουσι καὶ εὐαγγελίσονται τὴν σωτηρίαν καὶ εἰρήνην, B ἀλλ' ὅτι καὶ μεγάλα καὶ ὑπερφυῆ ἐξανύσουσιν. Ὡς ὡραῖοι γὰρ οἱ πόδες τῶν ἐπὶ τὸ κήρυγμα τρεχόντων, φησὶ, τῶν τὸ Εὐαγγέλιον καταγγελλόντων! ὥστε οὐδεμία πρόφασις ὑμῖν τοῦ σωθῆναι. « Πῶς δὲ πιστεύσουσιν; » Κατὰ τὸ ἀκόλουθον γὰρ καὶ τοῦτο συμβαίνει. « Ἐπειδὴ γὰρ τῶν αὐτοῦ λόγων ἀκοῦσαι οὐκ ἠβουλήθησαν, εἰκότως οὐδὲ ἐπίστευσαν. « Χωρὶς κηρύσσοντος. »

Τοιγαροῦν ἰδοὺ, φησὶ, κηρύσσω, καὶ προσήκον ὑμᾶς ἀνασχέσθαι τῶν λόγων καὶ τῶν ἐλέγχων. « Ἐὰν μὴ ἀποσταλῶσι. » Δείκνυσιν ὅτι οὐκ ἐξ οἰκείας αὐθεντείας ἦλθεν εἰς τὸ κηρύξαι αὐτοῖς, ἀλλ' ἀποσταλεὶς παρὰ Χριστοῦ, τούτῳ ἑαυτὸν ἀξιόπιστον ποιῶν. « Καθὼς γέγραπται. » Οὐ μόνον, φησὶν, ἀπέσταλμαι, ἀλλὰ καὶ πάλαι τὸ δεῖν ἀποστολὴν γενέσθαι C προείρητο. Ἀξιόπιστος οὖν κατ' ἄμφω, ἔκ τε τῆς ἀποστολῆς, ἔκ τε τοῦ προωρίσθαι τὴν ἀποστολήν. « Ὡς ὡραῖοι οἱ πόδες! » Οἱ πόδες αὐτῶν ἐνεκωμιάσθησαν, διὰ τὸν τοῦ κηρύγματος τρόπον, εὐαγγελιζομένων τῶν ἀποστόλων εἰρήνην, ἤγουν καταλλαγὴν τὴν τοῦ Θεοῦ πρὸς ἀνθρώπους, καὶ τὰ ἐν αὐτῇ ἀγαθά. Εἰ τοίνυν ἄλλως οὐκ ἦν πιστεῦσαι δίχα τοῦ κηρύξαι, κεκήρυκται δὲ καὶ ἤκουσαν, εὔδηλον ὡς ὁ Θεὸς μὲν οὐδὲν ἐκλέλοιπεν, οἱ δὲ μὴ πιστεύσαντες, ἑαυτοῖς μεμφέσθωσαν. « Ἀλλ' οὐ πάντες ὑπήκουσαν. » Ἐπειδὴ τοῦτο αὐτῷ ἀντέκειτο, ὅτι Εἰ ἀπὸ Θεοῦ ἀπεστάλητε, διὰ τί μὴ πάντες ὑπήκουσαν τῷ Εὐαγγελίῳ; φησὶν, ὅτι καὶ τοῦτο πρὸ πολλοῦ ἐλέχθη. Τὸ δὲ, « Κύριε, τίς ἐπίστευσεν, » ἀντὶ τοῦ, σπανιάκις, D ὀλίγοι. Διὰ γὰρ τὸ εἶναι ἡμᾶς αὐτεξουσίους, οὐδένα πρὸς βίαν ἄγει ὁ Θεός. Ἠσαΐας γὰρ λέγει· « Κύριε τίς ἐπίστευσε τῇ ἀκοῇ ἡμῶν; » Εἰ τοῦτό σε, φησὶ, σκανδαλίζει τὸ μὴ πάντας ὑπακοῦσαι, αὐτό σε τοῦτο πιστεῦσαι πεισάτω, ἐπειδὴ προελέχθη, ὡς οὐ πάντες πιστεύσουσιν·

« Ἄρα ἡ πίστις ἐξ ἀκοῆς. » Ἐπειδὴ ἀεὶ Ἰουδαῖοι σημεῖα ἐπεζήτουν, πρόφασιν λαβὼν τὸ προφητικὸν, ἐντρέπει αὐτοὺς ὡς οὐ χρὴ σημεῖα ἐπιζητεῖν. Ἡ γὰρ πίστις, ὡς ὁρᾶται, ἐξ ἀκοῆς, οὐκ ἐκ σημείων γίνεται. « Ἡ δὲ ἀκοὴ διὰ ῥήματος Θεοῦ. » Ἐπειδὴ ἀκοὴν εἶπεν, ἐπάγει, « Διὰ ῥήματος Θεοῦ. » Μὴ νομίσῃς, φησὶν, εὐτελές τι τὴν

A Dixit, « Omnis quicunque invocaverit nomen Domini, salvus erit. » Quo itaque pacto fieri poterit ut prophetæ verba sortiantur effectum hominibus credere nolentibus? Seipsos igitur accusent: nam salutem a semetipsis excludunt. — *Alio modo.* Hoc loco mentes consternatas admodum erigit, **344** et miro modo procedit. Divitias, inquit, ducit esse Christus ut credas et salvus fias. Omne itaque negotium a Christo perfectum est. Vis ergo salvus effici? invoca Christum. Verum invocare vis? credere prius oportet. Vis autem credere? opus est primum audire prædicationem. At prædicatorem quæris? Ecce ego clamo. Verum ignoras utrum ad prædicandum missus sim? prophetia est e supernis hoc annuntians, quod non tantum prædicaturi et annuntiaturi essent salutem et pacem, verum etiam magna ac eximia peracturi. Quam speciosi, inquit, pedes eorum qui ad prædicandum currunt, qui Evangelium annuntiant. Nullus itaque vobis prætextus est quin salvi efficiamini. « Quomodo autem credent. » Nam juxta consequentiam et hoc accidit. Quando ergo sermones ejus audire noluerint, merito etiam non crediderunt. « Absque prædicante. »

Itaque ecce, inquit, ego prædico: vos quoque æquum est ferre sermones ac objurgationes. « Nisi missi fuerint. » Ostendit quod non propria venerit auctoritate ut illis prædicaret, sed missus a Christo: per hoc seipsum fide dignum efficiens « Sicut scriptum est. » Non solum, inquit, missus sum, quin etiam jam olim prædictum erat missionem fieri oportere. Ex utroque igitur fide dignus est tum quod missus sit, tum quod jam olim missio prædefinita fuerit. « Quam speciosi pedes! » Illorum pedes laudati sunt, propter modum prædicationis apostolorum, qui annuntiabant pacem sive reconciliationem Dei erga homines, et bona quæ in ea sunt. Itaque si aliter credere non poterant nisi audirent et nisi eis prædicaretur: est autem illis prædicatum et audierunt: plane manifestum est quod Deus nihil prætermiserit: ii vero qui non crediderunt, de seipsis conquerantur. « At non omnes obedierunt. » Quoniam hoc ipsi adversabatur; dicerent enim: Si a Deo missi estis, quare non omnes obedierunt Evangelio? dicit quod hoc etiam multo ante dictum sit. « Domine, quis credidit? » Ac si dicat raro vel pauci. Nam cum nos liberum habeamus arbitrium, neminem coacte ducit Deus. Isaias enim dicit: « Domine, quis credidit? » **345** Si te, inquit, hoc offendit quod non omnes crediderunt: id ipsum tibi persuadeat ad credendum, quoniam prædictum fuit quod non essent omnes credituri.

« Itaque fides ex auditu est. » Quandoquidem semper Judæi signa requirebant, sumpta occasione ex dicto prophetico admonet eos quod non oporteat signa requirere: Fides namque ex auditu non ex signis generatur. « Auditus autem per verbum Dei. » Quoniam auditum dixerat, adjungit: « Per verbum Dei. » Ne existimes, inquit, vile quid-

piam esse auditum Non sunt humana verba quæ dicuntur, sed Dei. Si igitur miracula quæris quod a Deo sint, crede etiam verbis tanquam a Deo dictis. « Atqui in omnem terram. » Quoniam dixit: « Fides ex auditu est, » dicet fortassis aliquis: Numquid non audierunt Judæi? et ait: « Universa terra audivit. » sicut testatur Propheta; et Judæi apud quos maxime prædicatum est, noluerunt audire. — *Aliter.* Ut dicat aliquis: Quid ad Judæos si missi sunt ut evangelizarent, isti autem omnino non crediderunt? ait quod universus orbis audiit, et hi apud quos tanto tempore versati sunt apostoli non audierunt? Atqui propheta hoc testatur: quomodo ergo posset illud habere veritatem?

X, 19-21. *Sed dico: Numquid non cognovit Israel? Primus Moses dicit: Ego ad æmulationem provocabo vos in non gente: in gente insipiente ad iram commovebo vos. Isaias autem audet et dicit: Inventus fui his qui me non quærebant, manifestus factus sum his qui me non interrogabant. Porro adversus Israel dicit: Totum diem expandi manus meas ad populum non obtemperantem et contradicentem.*

At enim dicet quispiam: Multi quidem prædicaverunt, attamen verisimile est Israelitas non cognovisse virtutem prædicationis. Et quo pacto id fieri posset ut gentes quibus nihil prædictum erat cognovissent, Israel autem non cognovisset qui prius audiverat? Ecce enim legislator ipse ait: « Ego in æmulationem provocabo vos in non gente, » cum ergo gentes ad fidem accessisse videretis et adhuc venire **348** vos ipsos autem abjici: oportuit sane etiam causam cognoscere. Magis autem ultronei adeo manifesta ignoratis vaticinia. « Primus Moses dicit. » Nam secundus dixit Isaias: « Ad æmulationem provocabo. » Ac si diceret: Irritabo et tristitia afficiam, et maxima est hujus rei potentia: nam frequenter qui adhortatione persuasus non est hujusmodi irritatione persuasus est. « In gente insipiente » Quid enim abjectius aut insipientius idololatris? « Isaias autem audet. » Maluit, inquit, etiam periclitari propheta, quam obtectam dicere veritatem ac dispensationem. « His qui me non quærebant. » Qui autem erant qui nec quærebant nec interrogabant? Hi videlicet qui e gentibus erant. » Vides quantas habebant ad cognoscendum occasiones? videntes enim gentes per fidem magnificari et placere, debuissent resipiscere: sed voluntarie excæcati sunt. « His qui me non interrogabant. » Gentium detrahit fastum: quia universa res gratiæ erat. Attamen est quoque nonnihil et gentium. Nam quod inventum jam et manifestatum deinceps non deseruerint, virtutis illorum fuit. « Porro adversus Israel dicit. » O quanta est Judæorum accusatio? Siquidem ne dicant: Quare nobis non est manifestatus, sed gentibus, adhuc quid circa illos factum sit ostendit. Nam eos etiam deprecabatur, nec est auditus Dominus Totum vero diem, hoc est tempus incarnationis. Vel potius omne præteritum tempus ex quo egressi erant ex Ægypto. « Ad populum non obtemperantem. »

A ἀκοήν. Οὐκ ἔστιν ἀνθρώπινα ῥήματα λαλούμενα, ἀλλὰ Θεοῦ. Ὥστε εἰ θαύματα ζητεῖς ὡς ἐκ Θεοῦ ὄντα, πίστευσον καὶ τοῖς ῥήμασιν ὡς ἐκ Θεοῦ λεγομένοις. « Μενοῦνγε εἰς πᾶσαν τὴν γῆν. » Ἐπειδὴ εἶπεν, « Ἡ πίστις ἐξ ἀκοῆς, » Ἀλλ' ἐρεῖ τις, φησί, Μὴ οὐκ ἤκουσαν οἱ Ἰουδαῖοι; καί φησιν, « Ὅλη ἡ γῆ ἤκουσεν, » ὡς μαρτυρεῖ καὶ ὁ προφήτης, καὶ οἱ Ἰουδαῖοι παρ' οἷς μάλιστα κεκήρυκται οὐκ εἶχον ἀκοῦσαι; — Ἄλλως. Ὥσπερ τινὸς εἰπόντος· Καὶ τί πρὸς Ἰουδαίους εἰ ἀπεστάλησαν οἱ εὐαγγελιζόμενοι, οὗτοι δὲ οὐκ ἤκουσαν ὅλως; φησίν, ὅτι ἡ οἰκουμένη πᾶσα ἤκουσε, καὶ οὗτοι οὐκ ἤκουσαν, παρ' οἷς τοσοῦτον χρόνον διέτριψαν οἱ ἀπόστολοι; Καὶ μὴ ὁ προφήτης μαρτυρεῖ τοῦτο· καὶ πῶς ἂν ἔχοι λόγον;

B Ἀλλὰ λέγω. Μὴ οὐκ ἔγνω Ἰσραήλ; Πρῶτος Μωσῆς λέγει· Ἐγὼ παραζηλώσω ὑμᾶς ἐπ' οὐκ ἔθνει, ἐπὶ ἔθνει ἀσυνέτῳ παροργιῶ ὑμᾶς. Ἡσαΐας δὲ ἀποτολμᾷ, καὶ λέγει. Εὑρέθην τοῖς ἐμὲ μὴ ζητοῦσιν, ἐμφανὴς ἐγενόμην τοῖς ἐμὲ μὴ ἐπερωτῶσι. Πρὸς δὲ τὸν Ἰσραὴλ λέγει· Ὅλην τὴν ἡμέραν ἐξεπέτασα τὰς χεῖράς μου πρὸς λαὸν ἀπειθοῦντα καὶ ἀντιλέγοντα·

Ναί, φησίν, ἐκήρυξαν μὲν πολλοί, εἰκὸς δὲ τοὺς ἐξ Ἰσραὴλ μὴ γνῶναι τοῦ κηρύγματος τὴν δύναμιν. Καὶ πῶς ἔνι τοῦτο, φησίν, ὅτι τὰ μὲν ἔθνη οἷς οὐδὲν προείρητο ἔγνωσαν, ὁ δὲ Ἰσραὴλ οὐκ ἔγνω, καίτοι προακούσας; Ἰδοὺ γὰρ αὐτὸς ὁ νομοθέτης φησίν· « Ἐγὼ παραζηλώσω ὑμᾶς ἐπ' οὐκ ἔθνει. » Ὡς οὖν τοὺς ἐξ ἐθνῶν ἑωρᾶτε προσερχομένους τῇ πίστει, καὶ ἔτι μὲν ἐρχομένους, ἑαυτοὺς δὲ ἀπορριπτομένους, ἔδει ὑμᾶς καὶ τὴν αἰτίαν εἰδέναι. Μᾶλλον δὲ

C ἑκόντες ἐπελάθεσθε τῶν οὕτω σαφῶν προρρήσεων. « Πρῶτος Μωσῆς λέγει. » Δεύτερος γὰρ εἶπεν Ἡσαΐας· « Παραζηλώσω· » οἷον, Παρακνίσω· Μεγίστη δὲ ἡ τοῦ πράγματος ἰσχύς. Πολλάκις γὰρ ὁ παρακλήσει μὴ πεισθείς, ἐπείσθη τῷ παρακνισμῷ. « Ἐπὶ ἔθνει ἀσυνέτῳ. » Τί γὰρ εὐτελέστερον ἢ ἀσυνετώτερον εἰδωλολατρῶν, « Ἡσαΐας δὲ ἀποτολμᾷ, καὶ λέγει. » Ἡρήσατο, φησί, καὶ κινδυνεῦσαι μᾶλλον, ἢ συνεσκιασμένην εἰπεῖν τὴν ἀλήθειαν καὶ τὴν οἰκονομίαν. « Τοῖς ἐμὲ μὴ ζητοῦσιν. » Τίνες δὲ οἱ μὴ ζητοῦντες, μηδὲ ἐπερωτῶντες; Οἱ ἐξ ἐθνῶν δηλαδή. Ὁρᾷς πόσας εἶχον τοῦ γνῶναι ἀφορμάς; ὁρῶντες γὰρ διὰ τῆς πίστεως εὐδοκιμοῦντα τὰ ἔθνη, [τὰ ἔθνη,] ὤφειλον ἀνανῆψαι. Ἀλλ' ἑκόντες ἐτυφλώθησαν. « Τοῖς ἐμὲ μὴ ἐπερωτῶσι. » Τῶν ἐθνῶν καθαιρεῖ τὸ

D φρόνημα. Ὅτι, φησί, τὸ πᾶν τῆς χάριτος ἦν ὅμως ἐστὶ καὶ τῶν ἐθνῶν. Τὸ γὰρ τὸν εὑρεθέντα καὶ φανέντα μηκέτι ἐᾶσαι, τῆς αὐτῶν ἦν ἀρετῆς. « Πρὸς δὲ τὸν Ἰσραὴλ λέγει. » Ὢ κατηγορίας Ἰουδαίων! Ἵνα γὰρ μὴ λέγωσι, Διατί ἡμῖν μὴ γέγονεν ἐμφανής, ἀλλὰ τοῖς ἔθνεσι; τὸ πλέον ἐπ' αὐτῶν γενόμενον ἔδειξεν, ὅτι καὶ παρεκάλει, καὶ οὐκ ἠκούσθη ὁ Κύριος. Ὅλην δέ, φησί, τὴν ἡμέραν, οἷον τὸν τῆς ἐνανθρωπήσεως καιρόν. Ἢ μᾶλλον πάντα τὸν ἔμπροσθεν, ἐξ ἧς ἐξῆλθον ἐξ Αἰγύπτου. « Πρὸς λαὸν ἀπειθοῦντα. » Ὁ μὲν Θεὸς ἐκάλει καὶ οἷον ἐναγκαλίσασθαι ἠβούλετο· τί δὲ αὐτοί; Ἠπείθουν καὶ ἀντέλεγον.

Deus quidem vocabat et quasi amplexari cupiebat, quid autem illi ? Non parebant, imo contradicebant.

ΚΕΦΑΛ. ΙΖ'.

Περὶ τοῦ σκοποῦ καθ' ὃν ἐξεβλήθησαν, ὥστε δεύτεροι ἐπανελθεῖν ζήλῳ τῶν τιμηθέντων ἐθνῶν συναχθέντων πιστῶν.

Λέγω οὖν, μὴ ἀπώσατο ὁ Θεὸς τὸν λαὸν αὐτοῦ; Μὴ γένοιτο. Καὶ γὰρ ἐγὼ Ἰσραηλίτης εἰμὶ, ἐκ σπέρματος Ἀβραὰμ, φυλῆς Βενιαμίν. Οὐκ ἀπώσατο ὁ Θεὸς τὸν λαὸν αὐτοῦ, ὃν προέγνω. Ἢ οὐκ οἴδατε ἐν Ἠλίᾳ τί λέγει ἡ Γραφὴ, ὡς ἐντυγχάνει τῷ Θεῷ κατὰ τοῦ Ἰσραὴλ, λέγων· Κύριε, τοὺς προφήτας σου ἀπέκτειναν, καὶ τὰ θυσιαστήριά σου κατέσκαψαν, κἀγὼ ὑπελείφθην μόνος, καὶ ζητοῦσι τὴν ψυχήν μου; Ἀλλὰ τί λέγει αὐτῷ ὁ χρηματισμός; Κατέλιπον ἐμαυτῷ ἑπτακισχιλίους ἄνδρας, οἵτινες οὐκ ἔκαμψαν γόνυ τῇ Βάαλ.

Ἆρ' οὖν ἐπειδὴ ἠπείθησαν καὶ ἀντεῖπον, μὴ ἐν ἀποβολῇ γεγένηνται ὡς μηδὲ ἐπιστρέψαι δύνασθαι, καὶ διὰ τοῦτο κατηργῆσθαι τὰς πρὸς Ἀβραὰμ ἐπαγγελίας; Οὐμενοῦν. Καὶ γὰρ καὶ λαός ἐστιν αὐτοῦ, φησὶ, καὶ προέγνω αὐτὸν, τουτέστι, πρὸ τῶν ἐθνῶν. Καὶ γὰρ ἐγγὺς ὁ ἔλεγχος καὶ ἡ βεβαίωσις τοῦ λόγου. Αὐτὸς ἐγὼ, φησὶ Παῦλος, ὁ κῆρυξ καὶ διδάσκαλος τῶν ἐθνῶν, Ἰσραηλίτης εἰμί. Οὐκοῦν οὐκ ἀπώσθητε ἀπὸ Θεοῦ, ἀλλ' ἑαυτοὺς ἀπωθεῖσθε. « Μὴ ἀπώσατο ὁ Θεὸς τὸν λαὸν αὐτοῦ; Κατ' ἐρώτησιν καὶ ἀπαγόρευσιν προάγει τὸν λόγον. « Οὐκ ἀπώσατο ὁ Θεὸς τὸν λαὸν αὐτοῦ ὃν προέγνω » Εἰ γὰρ ἀπώσατο, οὐκ ἂν ἐξ Ἰουδαίων ἀποστόλους καὶ κήρυκας ἐξελέξατο. Καὶ γὰρ ἐγὼ Παῦλος Ἰουδαῖός εἰμι. « Ἢ οὐκ οἴδατε ἐν Ἠλίᾳ; » Ἵνα μὴ λέγωσιν οἱ Ἰουδαῖοι· Εἶτα σὺ εἶ, φησὶν, ὁ πᾶς λαὸς τοῦ Ἰσραὴλ, καὶ εἰς σὲ μέλλουσιν αἱ πρὸς Ἀβραὰμ ἐπαγγελίαι πέρας λαμβάνειν; φησὶ πρὸς τοῦτο, ὅτι Πολλοί εἰσιν οἱ σεσωσμένοι, ἀλλὰ ὑμεῖς ἀγνοεῖτε. Καὶ γὰρ καὶ Ἠλίας, μόνος ᾤετο ὑπολελεῖφθαι, ἀλλ' ἤκουσεν εἶναι καὶ ἄλλους. Οὕτω καὶ νῦν, φησὶ, πολλοί εἰσιν οἱ ἐξ Ἰουδαίων πιστοὶ, ἀλλ' ὑμεῖς ἀγνοοῦντες, ἐμὲ μόνον οἴεσθε. « Κἀγὼ ὑπελείφθην μόνος. » Εἰ δὲ ὁ Ἠλίας ἠγνόει ὅτι μόνος οὐκ ἦν, σχολῇ γ' ἂν ὑμεῖς εἰδείητε. « Ἀλλὰ τί λέγει αὐτῷ ὁ χρηματισμός; » Τουτέστιν, ὁ λόγος τοῦ Θεοῦ· τοῦτο γὰρ λέγει, « ὁ χρηματισμός. » Δηλοῖ δὲ τὸ, « Κατέλιπον, » ὅτι τῆς τοῦ Θεοῦ χάριτος ἦν τὸ πολὺ μέρος.

Οὕτως οὖν καὶ ἐν τῷ νῦν καιρῷ λεῖμμα κατ' ἐκλογὴν χάριτος γέγονεν. Εἰ δὲ χάριτι, οὐκ ἔτι ἐξ ἔργων. Ἐπεὶ ἡ χάρις οὐκέτι γίνεται χάρις. Εἰ δὲ ἐξ ἔργων, οὐκ ἔτι ἐστὶ χάρις, ἐπεὶ τὸ ἔργον, οὐκ ἔτι ἐστὶν ἔργον.

Ὥσπερ οὖν τότε, φησὶν, ἐκ παντὸς τοῦ λαοῦ ἑπτακισχίλιοι εὐηρέστουν, οὕτω καὶ νῦν ὀλίγοι εὐαρεστοῦσι, καὶ αὐτοὶ λογίζονται εἰς σπέρμα τῷ Ἀβραὰμ, καὶ οὐκ ἐξέπεσεν ἡ ἐπαγγελία τοῦ Θεοῦ. « Καὶ ἐν τῷ νῦν καιρῷ. » Οὐκοῦν ἐπὶ τοῦ Ἠλία χάριτι ἐσώθησαν. Τοῦτο γὰρ καὶ ὁ, καὶ, δηλοῖ σύνδεσμος. Καὶ πάλιν· Ὥσπερ ἐν Ἠλίᾳ, φησὶν, ὑπόλειμμά ἐστιν

CAPUT XVII.

317 *De scopo secundum quem ejecti sunt ut postmodum reverterentur imitatione gentium honoratarum, hoc est, fidelium, quæ in fide convenerunt.*

XI, 1-4. *Dico igitur : Num repulit Deus populum suum? Absit. Nam et ego Israelita sum ex semine Abraham, tribus Benjamin Non repulit Deus populum suum, quem antea cognoverat An nescitis de Elia quid dicat Scriptura?quomodo interpellat apud Deum adversus Israel, dicens : Domine, prophetas tuos occiderunt, et altaria tua subverterunt, et ego relictus fui solus, et quærunt animam meam. Sed quid dicit ipsi oraculum? Reliqui mihi septem millia, qui non curvaverunt genua ipsi Baal.*

Quandoquidem ergo non obtemperarunt, imo contradixerunt, num ita abjecti sunt ut converti nequeant,et ita irritæ factæ sunt ad Abraham promissiones?Minime. Etenim populus ipsius est, inquit,et antea cognoverat ipsum,hoc est,antequam gentes Siquidem in proximo est probatio ac confirmatio sermonis. Ego ipse ait Paulus, qui gentium prædicator sum ac præceptor,Israelita sum. Igitur non estis a Deo repulsi, sed vos ipsos pellitis : « Num repulit Deus populum suum ? » Per interrogationem ac negationem producit sermonem « Non repulit Deus populum suum, quem antea cognoverat. » Nam si repulisset, nequaquam ex Judæis apostolos ac prædicatores elegisset.Etenim ego Paulus Judæus sum. « An nescitis de Elia ? » Ne dicant Judæi : Denique tu es omnis populus Israel ?et in te accepturæ sunt terminum quæ factæ sunt ad Abraham promissiones ? Ad hoc **318** Multi, inquit, sunt qui servati sunt, sed vos ignoratis. Etenim Elias quoque solus putabatur esse relictus ; verum audivit et alios esse. Ita et nunc multi sunt ex Judæis fideles,sed vos id ignorantes, me solum esse putatis. « Et ego relictus fui solus » Quos si Elias ignorabat quod solus non esset, multo minus vos scire potestis.« Sed quid dicit ipsi oraculum ? » Hoc est, sermo Dei. Porro vox « Reliqui, » designat quod potissima pars gratiæ erat.

XI, 5, 6. *Sic igitur et in hoc tempore reliquiæ secundum electionem gratiæ factæ sunt.Quod si gratia, jam non ex operibus : quandoquidem gratia jam non est gratia. Si autem ex operibus, jam non est gratia. Nam opus jam non est opus.*

Quemadmodum ergo tunc ex omni populo septem millia placuerunt,ita et nunc pauci placent:et illi reputantur in semen Abraham, nec excidit promissio Dei. « Et in hoc tempore. » Ita tempore Eliæ gratia servati sunt. Nam hoc significat conjunctio καί, id est, et. Ac rursum. Sicut in Elia, inquit,ita et nunc reliquiæ sunt eorum qui placent,

qui secundum gratiam electi sunt. Dicendo autem A « Electionem » ostendit etiam electorum probationem Non probati enim, nequaquam electi essent. Dicendo vero « Gratia, » ostendit Dei donum. « Quod si gratia. » — Si gratia eligimur, facile est accedere, et in Christum credere. Neque enim opera nobis necessaria sunt ut ad ipsum curramus et credamus, sed sola mens et voluntas sufficit : secundum gratiam enim et non propter opera nos suscipit. Itaque si per gratiam vocat et suscipit, nulla nobis ad hoc operum necessitas. Nam si nobis necesse esset habere opera, jam gratia non maneret gratia, nempe per opus in mercedis retributionem commutata. « Quandoquidem gratia jam non est gratia. » Non solum autem id absurdi consequetur, si arbitremur quod operibus nobis B opus sit ad accedendum et credendum in Christum, verum etiam aliud simile. Nam si ex operibus accedere oportere nos arbitrabimur, manifestum est quod excisa sit gratia Si enim excisa non est, jam neque opus manet opus, cum gratia non permittat opus subsistere, **349** sed gratis electionem fieri ostendat. Gratia siquidem et opus, natura a se mutuo distincta sunt: et quidem ad opus merces sequitur, sed non gratia : porro gratia datur non ut retributio, sed ut donum ac munificentia. Manifestum itaque est quod cum gratia beneficentiam præstat, si quis hac frui arbitretur per opera, gratiam quantum in se est tollit, et gratia jam non manet gratia : rursumque opera jam non manent opera : propriam enim non servant naturam, quoniam opera consequitur merces et non gratia. Gratia igitur beneficentiam disponente, si quis etiam C per opera hanc assequi nitatur, in vanum erit nisus, neque operum erit ut opera adhuc permanere possint: neque his erit merces, priores partes sumente gratia : frustraque laborabit ut per opera accipiat quod gratis præbuit gratia. — *Alio modo.* « Si gratia, inquit, jam non ex operibus. » Si enim concedatur quod sit ex operibus, ablata est gratia ne sit gratia. Rursumque si ex operibus, jam gratia non est quia si concedatur gratia, jam opus non manet opus. « Jam non ex operibus. » Ne dicant quod licet prophetæ exhortabantur, et Deus advocabat, ipsaque ad æmulationem provocatio sufficiens erat ut nobis persuaderet: tamen gravia quædam a nobis petebantur, et ita non obtemperavi- D mus: propterea dicit : Gratia est tota res, nec nlla operum necessitas est ad credendum. Neque enim ii qui accesserunt propter præacta opera idonei ad vocationem visi sunt, sed Dei gratia est tota res. Nam opus jam non est opus, priores sumente gratia, quæ jam facta est opus et velut repellit opus ne sit opus,

Quid igitur ? Quod inquirit Israel, hoc non est consecutus ? electio vero est consecuta, cæteri autem excæcati sunt. Quemadmodum scriptum est : Dedit eis Deus spiritum compunctionis, oculos ut non videant, et aures ut non audiant, usque ad hodiernum diem. Et David dicit : Fiat mensa eorum in laqueum

A εὐαρέστων, κατὰ χάριν ἐπιλεγέντων. Τῷ δὲ εἰπεῖν, « Ἐκλογὴν, » ἔδειξε καὶ τῶν ἐπιλεγέντων τὴν δοκιμήν. Οὐ γὰρ ἂν ἀδόκιμοι ἐπελέγησαν. Τῷ δὲ εἰπεῖν, « Χάριτι, » ἔδειξε τὴν τοῦ Θεοῦ δωρεάν. « Εἰ δὲ χάριτι. » — [ΦΩΤ.] Εἰ χάριτι ἐκλεγόμεθα, ῥᾴδιον τὸ προσελθεῖν καὶ πιστεῦσαι Χριστῷ. Οὐδὲ γὰρ ἔργων δεόμεθα, εἰς τὸ προσδραμεῖν αὐτῷ καὶ πιστεῦσαι, ἀλλὰ μόνη γνώμη καὶ προαίρεσις ἀρκεῖ. Κατὰ χάριν γὰρ, καὶ οὐ δι' ἔργα προσδέχεται. Ὥστε εἰ χάριτι καλεῖ καὶ προσδέχεται, οὐκ ἔχομεν εἰς τοῦτο χρείαν ἔργων. Ἐπεὶ εἰ χρείαν σχοίημεν ἔργων, οὐκ ἔτι μένει χάρις ἡ χάρις, διὰ τοῦ ἔργου εἰς ἀντιμισθίαν περιισταμένη. « Ὥστε οὐκ ἔστι χάρις ἡ χάρις. » Οὐ μόνον δὲ τοῦτο ἀκολουθήσει τὸ ἄτοπον, ἐὰν νομίσωμεν ὅτι δεῖ ἡμῖν ἔργων εἰς τὸ προσελθεῖν καὶ πιστεῦ- B σαι Χριστῷ, ἀλλὰ καὶ ἕτερον ὅμοιον. Εἰ γὰρ ἐξ ἔργων προσιέναι δεῖν ἡμᾶς νομίσωμεν, δῆλον ὡς ἀνῄρηται ἡ χάρις. Ἐπεὶ εἰ μὴ ἀνῄρηται, οὐκ ἔτι οὐδὲ τὸ ἔργον μένει ἔργον, τῆς χάριτος οὐκ ἐώσης ὅλως ἔργον ὑποστῆναι, ἀλλὰ προῖκα τὴν ἐκλογὴν ἐπιδεικνυμένης· Κεχώρισται μὲν γὰρ ἀπ' ἀλλήλων τῇ φύσει, χάρις καὶ ἔργον. Καὶ τῷ μὲν ἔργῳ ἕπεται μισθὸς, ἀλλ' οὐ χάρις· ἡ δὲ χάρις δίδοται, οὐχ ὡς ἀντιμισθία, ἀλλὰ ὡς δῶρον καὶ φιλοτιμία. Δῆλον οὖν ὅτι τῆς χάριτος τὴν εὐεργεσίαν παρεχομένης, εἴ τις οἴεται διὰ τῶν ἔργων ταύτης ἀπολαύειν, ἀναιρεῖ τὴν χάριν τὸ ὅσον γε ἐφ' ἑαυτῷ, καὶ οὐ μένει χάρις ἔτι ἡ χάρις. Πάλιν δὲ οὐδὲ τὰ ἔργα μένει ἔργα. Τὴν γὰρ οἰκείαν οὐ σώζει φύσιν, ἐπεὶ τοῖς ἔργοις μισθὸς, ἀλλ' οὐ χάρις ἀκολουθεῖ Τῆς χάριτος οὖν χορηγούσης C τὴν εὐεργεσίαν, κἂν τις δι' ἔργων ταύτης τυχεῖν πειραθείη, εἰς μάτην ἔσται ἡ πεῖρα, μήτε τῶν ἔργων, ἔργων ἔτι δυναμένων διαμεῖναι. Οὐ γὰρ ἔσται τούτοις μισθὸς, τῆς χάριτος προλαβούσης, καὶ ματαιοπονοῦντος λαβεῖν δι' ἔργων, ὃ προῖκα παρέσχεν ἡ χάρις. — Ἄλλως. Εἰ χάριτι, φησὶν, οὐκ ἔτι ἐξ ἔργων, ἐπεὶ εἰ συγχωρηθῇ τὸ ἐξ ἔργων, ἀνῄρηται ἡ χάρις χάρις εἶναι. Πάλιν εἰ ἐξ ἔργων, οὐκ ἔτι ἐστὶ χάρις. Ἐπεὶ εἰ συγχωρηθῇ ἡ χάρις, οὐκ ἔτι μένει τὸ ἔργον ἔργον. « Οὐκ ἔτι ἐξ ἔργων. » Ἵνα μὴ λέγωσιν, ὅτι Εἰ καὶ προφῆται προέτρεπον, καὶ ὁ Θεὸς παρεκάλει, καὶ ἡ παραζήλωσις ἱκανὴ ἦν ἡμᾶς πεῖσαι, ἀπῃτούμεθα δὲ ὅμως φορτικά τινα, καὶ οὐχ ὑπηκούσαμεν, διὰ τοῦτο, φησὶ, χάρις ἐστὶ τὸ πᾶν, καὶ οὐ χρεία ἔργων εἰς τὸ πιστεῦσαι. Οὐδὲ γὰρ οἱ προσελθόντες, διὰ ἔργα προγενόμενα ἀξιόχρεοι πρὸς τὴν κλῆσιν D ἔδοξαν, ἀλλὰ χάρις Θεοῦ ἐστι τὸ πᾶν. Ἐπεὶ τὸ ἔργον [οὐκέτι ἔργον]. Εἰ γὰρ ἡ χάρις ἔργον ἀπαιτεῖται, ἄρα τὸ ἔργον οὐκ ἔτι ἐστὶν ἔργον, τῆς χάριτος προλαβούσης, καὶ γενομένης ἔργον, καὶ οἷον ἐξωθησάσης τὸ ἔργον ἐκ τοῦ εἶναι ἔργον.

Τί οὖν ; ὃ ἐπιζητεῖ Ἰσραὴλ, τούτου οὐκ ἐπέτυχεν ; ἡ δὲ ἐκλογὴ ἐπέτυχεν· οἱ δὲ λοιποὶ ἐπωρώθησαν, καθὼς γέγραπται· Ἔδωκεν αὐτοῖς ὁ Θεὸς πνεῦμα κατανύξεως, ὀφθαλμοὺς τοῦ μὴ βλέπειν, καὶ ὦτα τοῦ μὴ ἀκούειν ἕως τῆς σήμερον ἡμέρας. Καὶ Δαυῒδ λέγει· Γενηθήτω ἡ τράπεζα αὐτῶν

εἰς παγίδα, καὶ εἰς θήραν καὶ εἰς σκάνδαλον, καὶ A εἰς ἀνταπόδομα αὐτοῖς. Σκοτισθήτωσαν οἱ ὀφθαλμοὶ αὐτῶν τοῦ μὴ βλέπειν, καὶ τὸν νῶτον αὐτῶν διὰ παντὸς σύγκαμψον.

et in captionem et in offendiculum, et in retributionem ipsis. Obtenebrentur oculi eorum ne videant, et tergum eorum semper incurva.

« Τούτου οὐκ ἐπέτυχεν. » Τοῦτο οὐκ ἐρωτῶντός ἐστιν, ἀλλὰ ἐγκαλοῦντος. Ἑαυτῷ γὰρ, φησὶ, μάχεται ὁ Ἰουδαῖος, ζητῶν δικαιοσύνην ἣν οὐ βούλεται λαβεῖν. Τοῦτο γὰρ, φησὶν, ὁ Ἰουδαῖος ἐπιζητεῖ, οὗ οὐ βούλεται τυχεῖν. Τὸ γὰρ, « Τούτου οὐκ ἐπέτυχε, » κατὰ οἰκείαν νόησον βούλησιν· Οὐκ ἐπέτυχε γινώσκων, μὴ ἀτυχῶν κατὰ τὸ ἀδύνατον. Τίς γὰρ ἐξ ἔργων ἐδικαιώθη ; « Ἡ δὲ ἐκλογὴ ἐπέτυχεν. » Οἷον, οἱ ἐξ Ἰουδαίων καὶ ἐξ ἐθνῶν πιστοί. Ἐκλογὴν δὲ εἰπὼν, δείκνυσι καὶ τὴν ἐκείνων δοκιμὴν, καὶ τὴν τοῦ Θεοῦ χάριν. Τὸ δὲ, « Ἐπέτυχε, » δηλοῖ τῶν ἀγαθῶν τὸ μέγεθος, ὃ οὐκ ἤλπιζε. « Οἱ δὲ λοιποὶ ἐπωρώθησαν. » B Τίνες ; Ὅσοι ἐναπέμειναν τῷ Ἰουδαϊσμῷ. Λοιπὸν μετὰ τὸν ἔλεγχον, θαρρεῖ πώρωσιν αὐτοῖς ἐγκαλεῖν. « Ἔδωκεν αὐτοῖς ὁ Θεός. » Τὸ δὲ, « Ἔδωκεν, » μὴ ἐνέργειαν, ἀλλὰ συγχώρησιν νόει, οἷον, Λαβεῖν ἀφῆκε, συνεχώρησε. « Πνεῦμα κατανύξεως. » Κατάνυξιν. Τὴν περὶ τὸ χεῖρον νῦν ἕξιν καὶ προσοχὴν τῆς ψυχῆς, κατάνυξιν καλεῖ. Κατανυγῆναι γάρ ἐστι τὸ ἐμπαγῆναί που καὶ προσηλωθῆναι, καὶ ἐν καλῷ καὶ ἐν κακῷ. Νῦν μέντοι τὸ ἀμετάθετον αὐτῶν πρὸς τὸ κακὸν, κατάνυξιν ἐκάλεσεν. « Ὀφθαλμοὺς τοῦ μὴ βλέπειν. » Εἰπὼν, « Ἐπωρώθησαν, » φέρει τοῦ Ἡσαΐου τὴν μαρτυρίαν, ἵνα μὴ δόξῃ ἐπαχθὴς εἶναι. Αἰτίαν δὲ τῆς πωρώσεως λέγει τὴν αὐτῶν γεγενῆσθαι φιλονεικίαν· Ὀφθαλμοὺς γὰρ ἔχοντες εἰς τὸ ἰδεῖν τὰ θαύματα τοῦ Χριστοῦ, καὶ ὦτα εἰς τὸ ἀκοῦσαι τὴν C διδασκαλίαν, οὐδενὶ τούτων εἰς δέον ἐχρήσαντο. Ἀλλὰ τοὺς μὲν ἐκάμμυσαν, τὰ δὲ ἀπέφραξαν, ὡς τοῦτο σπουδάζοντες, τὸ μὴ σωθῆναι. « Καὶ Δαυὶδ λέγει. » Λοιπὸν τὴν ὑπὲρ τῆς ἀπιστίας ταύτης τιμωρίαν, τὸν Δαβὶδ φέρει λέγοντα, ἥτις τέλος ἔλαβε καὶ ἐξῆλθεν. « Ἡ τράπεζα αὐτῶν. » Τὰ ἀγαθὰ αὐτῶν, καὶ ἡ τρυφὴ, εἰς τὸ ἐναντίον περιέστη. Τοῦτο δηλοῖ τὸ, « τράπεζα » καὶ « παγίδα. » — [ΟΙΚΟΥΜ.] « Καὶ εἰς θήραν καὶ εἰς σκάνδαλον » Εὐάλωτοι, φησὶ, τοῖς ἐπηρεάζουσι γένωνται. « Καὶ εἰς ἀνταπόδομα. » Ἀνταπόδομα εἶπεν, δηλῶν ὅτι ταῦτα πάσχοντες, ἁμαρτιῶν τίνουσι δίκας. « Σκοτισθήτωσαν οἱ ὀφθαλμοὶ αὐτῶν. » Τὸ αὐθαιρέτως μέλλον παρ' αὐτῶν γίνεσθαι, ὡς ἐν κατάρας λέγει μέρει. Ἐπειδὴ γὰρ, φησὶν, οὐκ ἠθουλήθησαν τὸν Ἥλιον τῆς δικαιοσύνης εἰδέναι, μηδὲ ἴδοιεν « Καὶ D τὸν νῶτον αὐτῶν. » Τὸ μέλλειν αὐτοὺς ὑπὸ Ῥωμαίους γίνεσθαι δηλοῖ. Τὸ δὲ, « Διὰ παντὸς, » ὡς οὐδὲ ἐλευθερωθεῖεν ποτε, σημαίνει, ἐπιμένοντες τῇ ἀπιστίᾳ.

350 « Hoc non est consecutus. » Non est hoc interrogantis, sed conquerentis. Adversus seipsum, inquit, pugnat Judæus, qui justitiam quærit quam non vult accipere : hoc enim inquirit Judæus quod consequi non vult Nam quod dicetur, « Hoc non est consecutus, » ex propria intellige voluntate, nempe quod sciens non est consecutus, non quod per impossibilitatem sit frustatus. Quis enim ex operibus justificatus est ? « Electio vero est consecuta : » puta fideles tam ex Judæis quam ex gentibus. Dicens autem electionem, ostendit etiam illorum probationem, Deique gratiam. Dictio, « Consecuta est, » manifestat bonorum magnitudinem quam non sperabat. Cæteri antem excæcati sunt Quinam ? Quotquot in Judaismo permanserunt. Deinceps post argumentationem audet eos cæcitatis accusare « Dedit eis Deus. » Verbum « Dedit, » non operationem indicat, sed permissionem, id est, sumere permisit, concessit. « Spiritum compunctionis. » Κατάνυξιν dicit animæ habitudinem et attentionem ad id quod pejus est. Siquidem κατανυγῆναι est quodammodo infixum et captum esse sive bono sive malo. Nunc autem immutabilitatem eorum ad malum, vocavit κατάνυξιν, id est, compunctionem sive defixionem. « Oculos ut non videant. » Ubi dixit « Excæcati sunt, » Isaiæ profert testimonium ne molestus esse videatur. Causam vero cæcitatis dicit fuisse contentionem ipsorum. Oculos namque habentes ut viderent Christi miracula, et aures ut doctrinam audirent : nullo horum ad id quod opus erat usi sunt : sed illos quidem clauserunt, has autem obturarunt : tanquam studio in hoc nitentes ne salvi fierent. « Et David dicit. » Deinde profert David qui narrat ultionem hujus incredulitatis quæ ultio jam terminum accepit et in effectum deducta est. « Mensa eorum. » Bona ac deliciæ ipsorum in contrarium immutantur : hoc autem significat mensa et laqueus, « Et in captionem et in offendiculum. » Facile, inquit, ab impetentibus capiantur. « Et in retributionem. » Retributionem dixit, ostendens quod hæc patientes peccatorum pœnas pendunt, « Obtenebrentur oculi eorum. » Quod spontanee facturi erant tanquam in execrationis parte ponit. Nam quia Solem, inquit, justitiæ videre noluerunt, ne videant. **351** « Et tergum eorum » Romanis ipsos subjiciendos esse significat. « Semper. » Ut nunquam liberentur permanentes in incredulitate.

Λέγω οὖν· Μὴ ἔπταισαν ἵνα πέσωσι ; Μὴ γένοιτο, ἀλλὰ τῷ αὐτῶν παραπτώματι ἡ σωτηρία τοῖς ἔθνεσιν, εἰς τὸ παραζηλῶσαι αὐτούς. Εἰ δὲ τὸ παράπτωμα αὐτῶν πλοῦτος κόσμου, καὶ τὸ ἥττημα αὐτῶν πλοῦτος ἐθνῶν, πόσῳ μᾶλλον τὸ πλήρωμα αὐτῶν ;

X, 11, 12 *Dico igitur : Num impegerunt ut caderent ? Absit, sed per lapsum ipsorum salus contigit gentibus, ut ad æmulationem eos provocaret. Quid si lapsus ipsorum divitiæ sunt mundi, et diminutio eorum divitiæ gentium : quanto magis plenitudo ipsorum ?*

Καθαψάμενος αὐτῶν σφοδρῶς, νῦν πειρᾶταί τινα

Ubi acriter eos objurgasset, nititur nunc aliquam

ipsis consolationem invenire. Etenim peccata, ait, maxima sunt; num ergo taliter impegerunt, ut cum ceciderint, amplius non resurgant etiam si velint? Absit, inquit; quanquam enim impegerunt, recipi possunt a Deo, si modo velint. Vide tamen quod in ipsa quoque consolatione obnoxios facit eos maximorum peccatorum. — *Alio modo*. Quoniam inter eos qui impingunt, quidam crure tantum offendunt, alii vero etiam decidunt, volens simul Judæos ad magnum animi mœrorem deducere, ut qui prius contumeliosi fuissent, simul etiam ad finem adhortari: dicit quod impactio eorum facta est, non ut omnino deciderent, sed ut crure tantum offenderent: neque hoc temere, sed dispensatione quadam hoc factum est, ut per illorum offensionem salus fiat gentibus: fiat autem et ipsorum erectio, illos qui sunt ex gentibus æmulando ac imitando. Ipsos itaque offendisse, confert quodammodo ad ipsorum erectionem, si ipsorum lapsu salus est gentibus: in salute autem æmulatio; in æmulatione vero, eorum qui ceciderant erectio. Talis namque est Dei ineffabilis et incomprehensibilis providentia ac dispensatio, quod ex his quæ maxime videntur implicata explicet, et ex adversis ea præstet quæ utiliora sunt. Siquidem Judæi ita impegerant, ut et caderent et jacerent, et nec sibi nec aliis alicujus commodi causa fierent: Deus autem lapsu illorum, et ad gentium salutem usus est, et ad eorum ipsorum erectionem a lapsu. Itaque non sic impegerunt, Deo hæc disponente, ut caderent; sed impegerunt ut corrigerentur. **352** Magis autem, sicut dicit Apostolus, ut divitiæ mundi fierent ac divitiæ gentium, et inde peracta est mundi reconciliatio, omniumque perfecta resuscitatio, non eorum tantum qui impegerant, verum etiam eorum qui usque ad mortem ac mortificationem deciderant. Et vide. Initio quidem Judæorum incredulitatem vocavit impactionem, deinde lapsum. Postquam autem ostendit eis bonorum magnitudinem, si modo obtemperare velint, ipsos etiam erexit, divitias gentium appellans et mundi reconciliationem, suamque carnem. Tunc etiam quanta si incredulitatis absurditas ostendit, indicans ipsos per hanc factos esse mortuos. Verum hoc quoque miro modo facit, admodumque sapienter Etenim quia simpliciter mortuos ipsos appellare valde amarum erat ac pede intolerabile, magisque ad injuriam conferebat quam ad exhortationem: id non ita aride ponit, sed miscet illud ac laudis ordine producit, dicens. « Quæ erit assumptio ipsorum nisi vita ex mortuis? » per vitam quidem ponens quod delectet; addens autem. « Ex mortuis, » subindicat quod illorum incredulitas mortificatio fuerit. Deinde ubi dixisset quod lapsus illorum facta sit salus gentium, ex hoc consequenter magis astruit quod ipsorum quoque futura sit salus. Deducendo autem argumentum, ubi more suo ante periodi expletionem circuitibus usus esset, dicens: « Vobis quidem dico gentibus. » Rursus

A παραμυθίαν αὐτοῖς εὑρεῖν. Τὰ μὲν γὰρ ἁμαρτήματα, φησὶ, μέγιστα· ἆρα δὲ μὴ τοιαῦτα ἔπταισαν, ἵνα πεσόντες μὴ ἀναστῶσιν ἔτι κἂν βουληθῶσι; Μὴ γένοιτο, φησίν. Οὐχ γὰρ ἂν ἔπταισαν, δεκτοί εἰσι Θεῷ, βουληθέντες μόνον. Πλὴν ὅρα ὅτι καὶ ἐν αὐτῇ τῇ παραμυθίᾳ ὑπευθύνους αὐτοὺς ποιεῖ μεγίστων ἁμαρτημάτων. — [ΦΩΤ.] Ἄλλως. Ἐπειδὴ τῶν προσπταιόντων, οἱ μὲν πταίοντες ὑποσκελίζονται μόνον, οἱ δὲ καὶ καταπίπτουσι, θέλων τοὺς Ἰουδαίους ἅμα μὲν τῆς πολλῆς ἀθυμίας ὡς προϋβρισμένους ἀπαγαγεῖν, ἅμα δὲ καὶ ἐπὶ τὴν πίστιν προτρέψασθαι, φησὶν, ὅτι τὸ πταῖσμα αὐτῶν, οὐχὶ εἰς κατάπτωσιν τελείαν γέγονεν, ἀλλὰ μόνον οἷον ὑπεσκελίσθησαν. Καὶ τοῦτο οὐχ ἁπλῶς, ἀλλὰ διά τινα οἰκονομίαν συνεχωρήθη, ἵνα ἐν τῷ ἐκείνων παραπτώματι, γένηται μὲν ἡ σωτηρία B τοῖς ἔθνεσιν, γένηται δὲ καὶ αὐτῶν ἐκείνων ἡ ἀνόρθωσις, παραζηλούντων καὶ μιμουμένων τοὺς ἐξ ἐθνῶν. Ὥστε τὸ προσπταῖσαι αὐτοὺς, τρόπον τινὰ εἰς ἀνόρθωσιν αὐτῶν συντελεῖ, εἴπερ ἐν τῷ παραπτώματι αὐτῶν ἡ σωτηρία τοῖς ἔθνεσιν, ἐν δὲ τῇ σωτηρίᾳ ἡ παραζήλωσις, διὰ τῆς παραζηλώσεως, ἡ τῶν πεπτωκότων ἀνόρθωσις. Τοιαύτη γὰρ ἡ τοῦ Θεοῦ ἄρρητος καὶ ἀκατάληπτος πρόνοια καὶ οἰκονομία, ἐξ ἀπόρων πόρους παρέχει, καὶ ἐκ τῶν ἐναντίων τὰ χρηστότερα. Οἱ μὲν γὰρ Ἰουδαῖοι ἔπταισαν, ὥστε καὶ πεσεῖν καὶ κεῖσθαι, καὶ μήτε ἑαυτοῖς, μήτε ἑτέροις χρηστοῦ τινος γενήσεσθαι αἴτιοι. Ὁ δὲ Θεὸς τῷ ἐκείνων παραπτώματι, καὶ πρὸς τὴν τῶν ἐθνῶν σωτηρίαν ἀπεχρήσατο, καὶ εἰς τὴν αὐτῶν ἐκείνων ἀπὸ τοῦ παραπτώματος ἐπανόρθωσιν. Ὥστε οὐκ ἔπταισαν (ταῦτα τοῦ Θεοῦ οἰκονομοῦντος) ἵνα πέσωσιν, C ἀλλ' ἔπταισαν, ἵνα διορθώσωνται· μᾶλλον δὲ, ὡς αὐτός φησιν, ἵνα πλοῦτος κόσμου γένηται, καὶ πλοῦτος ἐθνῶν. Καὶ ἐκ τούτου πάλιν τελεία καταλλαγὴ κόσμου, καὶ τελεία πάντων ἀναβίωσις, οὐ μόνον τῶν προσπταισάντων, ἀλλὰ καὶ τῶν μέχρι θανάτου καὶ νεκρώσεως καταπεσόντων. Καὶ ὅρα· Ἀρχόμενος μὲν, πταῖσμα τὴν ἀπείθειαν ἐκάλει τῶν Ἰουδαίων, εἶτα, παράπτωμα. Ἐπειδὴ δὲ ἔδειξεν αὐτοῖς (ἐὰν βούλωνται μόνον πεισθῆναι) τὸ μέγεθος τῶν ἀγαθῶν καὶ ἐπῆρεν αὐτοὺς πλοῦτον ἐθνῶν καλῶν καὶ καταλλαγὴν κόσμου, καὶ σάρκα οἰκείαν· τότε τε καὶ τῆς ἀπειθείας τὸ ἄτοπον ἡλίκον ἐστὶ δεικνύει, νεκροὺς αὐτοὺς διὰ ταύτης ἀποφαινόμενος γενέσθαι. Ἀλλὰ καὶ τοῦτο λίαν θαυμασίως ποιεῖ καὶ σοφῶς. Ἐπειδὴ γὰρ τὸ νεκροὺς αὐτοὺς ἁπλῶς ὀνομασθῆναι, λίαν ἦν πικρὸν D καὶ καταφορικὸν, καὶ εἰς ὕβριν μᾶλλον ἢ παραίνεσιν συντελοῦν, οὐχ οὕτως αὐτὸ τίθησι ξηρῶς, ἀλλὰ μίγνυσιν αὐτὸ, καὶ ἐν τάξει ἐπαίνου προάγει, λέγων· « Τίς ἡ πρόσληψις αὐτῶν, εἰ μὴ ζωὴ ἐκ νεκρῶν; » Διὰ μὲν τοῦ, « ζωὴ, » τὸ εὐφραῖνον τιθεὶς, διὰ δὲ τοῦ, « Ἐκ νεκρῶν, » ὑποσημαίνει ὅτι ἡ ἀπείθεια αὐτῶν, νέκρωσις ἦν. Εἶτα εἰπὼν ὅτι τὸ παράπτωμα αὐτῶν σωτηρία γέγονε τῶν ἐθνῶν, ἐφεξῆς ἐκ τοῦ μᾶλλον ἐπιχειρεῖ, ὅτι πάντως καὶ αὐτῶν ἔσται σωτηρία. Προαγαγὼν δὲ τὸ ἐπιχείρημα (ἐπειδὴ ὡς ἔθος αὐτῷ πρὸ τοῦ ἀπαρτίσαι τὴν περίοδον περιβολαῖς ἐχρήσατο διὰ τοῦ. « Ὑμῖν γὰρ λέγω, » καὶ ἑξῆς), πάλιν ἐπαναλαμβάνει τὸ ἐπιχείρημα, καὶ φησιν· « Εἰ γὰρ ἡ

ἀποβολὴ αὐτῶν, » καὶ ἑξῆς. Καὶ σημείωσαι ὅτι κατὰ τὸ πλεῖστον ἐν ταῖς ἐπαναλήψεσιν, οὐχ οὕτως γυμνῶς καὶ ὡς ἐπεχείρησε πάλιν ἐπαναλαμβάνει, ἀλλ' ἢ μετὰ αὐξήσεως, ἢ μετὰ τελειοτέρας διακαθάρσεως, ἢ ἐμφαντικώτερον, καὶ ἁπλῶς ἄνευ τινὸς σχηματισμοῦ καὶ διαμορφώσεως σπανιάκις εὕροις ἂν αὐτὸν καίτοι συνεχῶς σχεδόν τι χρώμενον, τῇ ἐπαναλήψει κεχρημένον. « Ἀλλὰ τῷ αὐτῶν παραπτώματι. » Ὅλον τὸ χωρίον τοῦτο εἴρηται, ὅπως καὶ αὐτοὺς παραμυθήσηται καὶ πείσῃ μὴ ἀπογνῶναι, καὶ ἵνα τῶν ἐθνῶν κατενέγκῃ τὸ φύσημα, καὶ πείσῃ μὴ ἀπονοεῖσθαι. Διὰ τοῦτο, φησὶν, ἐσώθη τὰ ἔθνη, ὅτι αὐτοὶ σωθῆναι οὐκ ἠνέσχοντο. Ὡς εἴγε ἄξιον ἦν, τούτους ἔδει πρώτους σωθῆναι, εἶτα τὰ ἔθνη. Ἐπεὶ οὖν οὗτοι, φησὶν, οὐκ ἠθέλησαν, πρωτότυποι γεγόνατε ὑμεῖς.

Ὅθεν καὶ αὐτός φησιν, « Ἰουδαίῳ τε πρῶτον καὶ Ἕλληνι. » Καὶ ὁ Κύριος. « Πορεύεσθε μᾶλλον πρὸς τὰ πρόβατα τὰ ἀπολωλότα οἴκου Ἰσραήλ. » Καὶ πάλιν, καὶ τὸ, « Ὑμῖν ἦν ἀναγκαῖον πρῶτον λαληθῆναι τὸν λόγον. » Ὁρᾷς οὖν ὅτι ἡ ἀπείθεια τῶν Ἰουδαίων χώραν ἔδωκε τοῖς ἔθνεσιν εἰς τὸ γενέσθαι πρωτοτύπους εἰς τὴν πίστιν; « Εἰς τὸ παραζηλῶσαι αὐτούς; » Ἵνα ἐπειδὴ ἀφ' ἑαυτῶν πιστεῦσαι οὐκ ἠβουλήθησαν, κἂν κατὰ ζῆλον πιστεύσωσιν. « Εἰ δὲ τὸ παράπτωμα αὐτῶν. » Πρὸς παραμυθίαν αὐτοῖς λαλεῖ καὶ προτροπήν. Εἰ γὰρ, φησὶ, τὸ παράπτωμα αὐτῶν καὶ τὸ ἥττημα ἀφορμὴ γέγονεν ἀγαθῶν τοσούτοις, πόσῳ μᾶλλον ἐὰν πάντες σωθῶσί; τοῦτο γὰρ δηλοῖ τὸ, « Πλήρωμα. » Πόσοις ἄρα, φησὶ, γένωνται πρόφασις σωτηρίας, πάντες σωζόμενοι; Ἐν ταυτῷ δὲ καὶ τὸ μὴ ἀπογνῶναι αὐτοὺς παιδεύει. « Πλοῦτος ἐθνῶν, » τουτέστι γέγονε. « Πόσῳ μᾶλλον τὸ πλήρωμα αὐτῶν; » Οἷον, τὸ συναπαρτισθῆναι καὶ αὐτοὺς τοῖς σωζομένοις. Εἰ οὖν καὶ τούτων ἐλλειπόντων, πλοῦτος κόσμου, φησὶ, γέγονε καὶ πλοῦτος ἐθνῶν, πόσῳ μᾶλλον τὸ συναπαρτισθῆναι καὶ αὐτοὺς, ἔσται πλοῦτος κόσμου καὶ πλοῦτος ἐθνῶν;

Ὑμῖν γὰρ λέγω τοῖς ἔθνεσιν, ἐφ' ὅσον μὲν εἰμὶ ἐγὼ ἐθνῶν ἀπόστολος, τὴν διακονίαν μου δοξάσω, εἴ πως παραζηλώσω μου τὴν σάρκα καὶ σώσω τινὰς ἐξ αὐτῶν. Εἰ γὰρ ἡ ἀποβολὴ αὐτῶν καταλλαγὴ κόσμου, τίς ἡ πρόσληψις, εἰ μὴ ζωὴ ἐκ νεκρῶν; Εἰ δὲ ἡ ἀπαρχὴ ἁγία, καὶ τὸ φύραμα, καὶ ἡ ῥίζα ἁγία καὶ οἱ κλάδοι.

Ὑπὲρ Ἰουδαίων λέγει, τῷ τε μὴ δόξαι διὰ μῖσος ἐκεῖνα ἃ εἶπεν εἰρηκέναι, καὶ ἵνα καταστείλῃ τῶν ἐθνῶν τὸ φρόνημα. Ὑμᾶς, φησὶ, τὰ ἔθνη, διὰ δύο αἰτίας ἐπαινῶ καὶ δοξάζω. Πρῶτον ὅτι τὴν διακονίαν ὑμῶν, τουτέστι τὸ κήρυγμα, ἐγκεχείρισμαι, καὶ ἀνάγκην ἔχω ἐπαινεῖν καὶ δοξάζειν ὑμᾶς ὡς ἐμοὺς μαθητάς. Ἔπειτα, ἵνα καὶ τῶν Ἰουδαίων τινὰς, οὓς καὶ σῶμα ἴδιον καλεῖ, παραχνισθέντας ἐκ τῶν περὶ ὑμῶν ἐπαίνων, σώσω. Λαμπρύνει δὲ κατὰ τοῦτο τὰ ἔθνη, ὡς αἴτια γενόμενα σωτηρίας Ἰουδαίοις. Οἱ μὲν γὰρ ἐξ ἀπωλείας ὑμῖν εἰσι, φησὶν, ἀφορμὴ σωτηρίας.

A argumentum repetit et ait : « Nam si rejectio eorum. » et cætera. Et nota quod, ut plurimum in repetitionibus, non ita nude iterum repetit, quasi ad hoc conaretur : sed vel cum augmento, vel cum majori elucidatione vel expressius, et omnino absque aliquo cultu ac permutatione raro eum invenias repetitione utentem, qua tamen continue fere utitur. « Sed per lapsum ipsorum. » Totus hic locus dictus est, ut et eos consolaretur, et persuaderet ne desperarent : utque gentium fastum detraheret, ac suaderet ne oblivioni ista traderent. Propterea, inquit, gentes salvæ factæ sunt, quia hi non sunt adducti ut salvi fierent. Siquidem, veluti dignum erat, hos primum oportuit salvos fieri, deinde gentes : verum quia hi noluerunt, **353** vos primitivi facti estis.

B Unde et ipse dicit : Judæo primum et Græco. » Et Dominus : « Ite potius ad oves perditas domus Israel [47]. » Rursumque : « Vobis oportebat primum loqui verbum [48]. » Vides igitur quod Judæorum incredulitas locum dederit gentibus, ut primitivi fierent ad fidem ? « Ut ad æmulationem eos provocarent. » Ut, quandoquidem ex seipsis credere voluerunt, saltem vel æmulatione crederent. « Quod si lapsus ipsorum. » Ad consolationem eis loquitur et exhortationem. Nam si lapsus ipsorum et diminutio, facta est tot hominibus occasio bonorum, quanto magis si omnes salvi fiant? siquidem hoc significat « Plenitudo. » Quam multis sane fuerint, inquit, salutis occasio, omnes cum salvi fiunt? Ex hoc itaque etiam ipsos instruit ne desperent : « Divitiæ C gentium. » facta est videlicet. « Quanto magis plenitudo ipsorum. » Hoc est, ut ipsi etiam perficiantur cum his qui salvi fiunt. Si ergo his etiam non præsentibus divitiæ mundi factæ sunt ac divitiæ gentium : quanto magis ipsorum etiam perfectio divitiæ erunt mundi ac divitiæ gentium !

XI, 13-16. *Vobis enim dico gentibus : Quatenus quidem sum apostolus gentium, ministerium meum glorificabo, si quo modo ad æmulandum provocem carnem meam, et salvos faciam aliquos ex illis. Nam si rejectio ipsorum est reconciliatio mundi, quæ erit assumptio, nisi vita ex mortuis ? Quod si primitiæ sanctæ, sancta est et conspersio : et si radix sancta est, sancti erunt et rami.*

D Pro Judæis loquitur : partim quidem ne odio dixisse videatur ea quæ dixit : partim vero ut gentium fastum comprimat. Vos, inquit, gentes duplici nomine laudo ac glorifico. Primum quod vestri ministerium, hoc est, prædicatio mihi tradita sit : et mihi necesse est ut vos tanquam meos discipulos laudem ac glorificem. Deinde ut quosdam etiam Judæorum, quos suam quoque carnem appellat, stimulatos ex vestri collaudatione, salvos faciam. Ex hoc carnem gentes illustrat, tanquam Judæis causa fuerint salutis. Si quidem qui ex per-

[47] Matth. x, 6. [48] Act. xiii 46.

ditione erant, vobis, inquit, sunt occasio salutis, nempe gentes, ex fide videlicet. **354** « Si quomodo ad æmulandum provocem carnem meam. » O Judaicam pervicaciam ! Non dixit, Persuadeam, sed, « Ad æmulandum provocem, » tanquam non alio modo sint credituri, nisi vehementia quadam illata. In superioribus quidem cognatos vocat eos ac fratres : nunc vero « Carnem, » familiariores eos efficiens. « Aliquos ex illis. » Ne hoc quidem modo omnes, sed aliquos, adeo ipsorum noverat pervicaciam. — Porro quod ait : « Nam si rejectio ipsorum, » etc, ejus repetitio est quod dixit. Quod si lapsus ipsorum, ut etiam prædiximus : aut causa est studii Pauli, ut ipsi salvarentur. Veluti si quis diceret : Cur, Paule, laboras pro Judæis ? cur ais : « Si quomodo ad æmulandum provocem carnem meam et salvos faciam aliquos ex illis ? » Et cur tantum assumis laborem ? Certe, inquit, convenit mihi sollicitum esse ac laborare. Nam si rejectio ipsorum, etc., hoc est, si etiam ipsis non præsentibus Deus mundo reconciliatus est, et medius paries, veteris inimicitiæ de medio sublatus est, quid, an non contingere poterit commodum maximeque admirandum, si et hi salvi fiant et adjungantur ? » Reconciliatio mundi. » Quoniam ipsos rursum objurgavit, rursum eos laudat, eadem dicens quæ antea dicta sunt. Nam si quod ipsi impegerint, mundo fuit occasio salutis, quid poterit quispiam dicere futurum esse si assumantur a Deo ? Quid inquam, aliud nisi resurrectionem mortuorum ? sed quemadmodum resurrectio non propter assumptionem ipsorum erit, ita neque salus gentium facta est propter ipsos. Sed his sermonibus gratum se illis præbet ut exhortetur. — *Alio modo.* Si Deus, inquit, illis iratus, talia donavit aliis, ut inimicos etiam faceret amicos, cum eos assumpserit, quid non præstabit ? Vita ex mortuis tunc erit, id est, innumera bona, nam hoc significat per « Vitam. » Simul etiam innuit quiddam profundius : quod sicut resurrectio ex mortuis non propter Judæos erit : ita nec aliorum salus propter ipsos facta esset nisi fidem habuissent. Nam omnia quæ pro illis dicit, frigida (ut aiunt) gratia tribuere videtur : quemadmodum ægrotantibus frequenter faciunt medici. Licet enim maxima parte, inquit damno affectis iis qui salvi fiunt nihilominus salus ipsorum reconciliatio mundi efficitur, **355** hominumque inimicitia quæ adversus Deum erat, dissolvitur, quid existimare oportet, ubi illa quoque pars, nempe Judæi, assumpta fuerit, et iis qui salvi fiunt addita ? — Quid igitur est assumptio ipsorum sive additamentum nisi magnæ divitiæ ? nisi perfectum integrumque gaudium, quale erit in perfecta communique vita ac resurrectione ex mortuis. « Nisi vita ex mortuis ? » Si hoc, inquit, quæ erit assumptio ipsorum, nisi ut dicamus quod ipsos peccatis mortuos, vivificat qui assumit nempe Deus ? « Quod si primitiæ sanctæ » Hoc ad astruendum est quod omnino salvabuntur Judæi : idque confirmat dupli-

A Τὰ μέντοι ἔθνη ἐκείνοις ἐκ πίστεως. « Εἴ πως παραζηλώσω μου. » Ὢ φιλονεικίας Ἰουδαϊκῆς ! οὐκ εἶπε, Πείσω, ἀλλά. « Παραζηλώσω, » ὡς ἄλλως πεισθησομένων, εἰ μὴ ἐξ ἐπιτάσεώς τινος. « Τὴν σάρκα. » Ἄνω μὲν συγγενεῖς αὐτοὺς καὶ ἀδελφοὺς καλεῖ. νῦν δὲ, « σάρκα, » πλέον αὐτοὺς οἰκειούμενος. « Τινὰς ἐξ αὐτῶν. » Οὐδὲ οὕτως πάντας, ἀλλὰ τινας, οὕτως αὐτῶν ᾔδει τὸ μονόνουν. — [ΦΩΤ.] Τὸ, « Εἰ γὰρ ἡ ἀποβολὴ αὐτῶν, » καὶ ἑξῆς, ἡ ἐπανάληψίς ἐστι τοῦ, « Εἰ δὲ τὸ παράπτωμα αὐτῶν, » ὡς καὶ προείπομεν· ἡ αἰτία τῆς σπουδῆς Παύλου, τῆς περὶ τὸ σωθῆναι αὐτούς. Ὡς ἂν εἴ τις ἔλεγε· Τί σπεύδεις, Παῦλε, ὑπὲρ τῶν Ἰουδαίων ; τί λέγων, « Εἴ πως παραζηλώσω τὴν σάρκα μου, καὶ σώσω τινὰς ἐξ αὐτῶν ; » Τί ἐστιν ὁ τοσοῦτος ἀγών ; Ναὶ, φησὶ, προσήκει μοι σπεύδειν, B καὶ ἀγωνίζεσθαι. « Εἰ γὰρ ἡ ἀποβολὴ αὐτῶν, » καὶ ἑξῆς· τουτέστιν, Εἰ καὶ τούτων ἐλλειπόντων, ὅμως κατηλλάγη ὁ Θεὸς τῷ κόσμῳ, καὶ τὸ μεσότοιχον ἤρθη τῆς παλαιᾶς ἔχθρας, τί οὐκ ἂν γένοιτο χρηστὸν καὶ ὑπερθαύμαστον, καὶ τούτων σωθέντων καὶ προστεθέντων ; « Καταλλαγὴ κόσμου. » Ἐπειδὴ πάλιν αὐτῶν καθήψατο, πάλιν αὐτοὺς ἐπαινεῖ, τὰ αὐτὰ τοῖς ἄνω λέγων. Εἰ γὰρ, φησὶν, ἡ πρόσκρουσις αὐτῶν πρόφασις γέγονε σωτηρίας τῷ κόσμῳ, τί ἂν εἴποι τις ὅτι ἔσται, ἐὰν προσληφθῶσι παρὰ Θεοῦ ; Τί μὲν οὖν ἕτερον, φησὶν, εἰ μὴ ἀνάστασις νεκρῶν ; Ἀλλ' ὥσπερ ἡ ἀνάστασις οὐ διὰ τὴν πρόσληψιν αὐτῶν ἔσται, οὕτως οὐδὲ ἡ σωτηρία τῶν ἐθνῶν γέγονε δι' αὐτούς. Ἀλλὰ λόγοις αὐτοῖς χαρίζεται εἰς τὸ προτρέψασθαι. — Ἄλλως. Εἰ ὀργιζόμενος αὐτοῖς, φησὶν, ὁ Θεὸς τοιαῦτα ἐχαρίσατο ἑτέροις, καὶ τοὺς C ἐχθροὺς, φίλους ἐποίησεν, ὅταν αὐτοὺς προσλάβηται, τί οὐκ ἂν χαριεῖται ; Ζωὴ γὰρ ἐκ νεκρῶν τότε ἔσται, τουτέστιν ἄπειρα ἀγαθά. Τοῦτο γὰρ δηλοῖ διὰ τῆς ζωῆς. » Ἅμα δὲ αἰνίττεταί τι βαθύτερον, ὅτι ὥσπερ ἡ ἐκ νεκρῶν ἀνάστασις οὐ διὰ τοὺς Ἰουδαίους ἔσται, οὕτως οὐδὲ ἄλλων σωτηρία δι' αὐτοὺς εἰ μὴ ἐκεῖνοι πίστιν ἔχοιεν. Ἃ γὰρ ἅπαντα δοκεῖ λέγειν ὑπὲρ αὐτῶν, ψυχρὰν χάριν χαριζόμενος λέγει, ὡς καὶ ἰατροὶ πολλάκις ποιοῦσι τοῖς κάμνουσι· — [ΦΩΤ.] Εἰ γὰρ καὶ μεγίστῳ μέρει, φησὶ, ζημιουμένων τῶν σωζομένων, ὅμως ἡ σωτηρία αὐτῶν καταλλαγὴ γίνεται κόσμου, καὶ ἡ ἔχθρα ἡ πρὸς τὸν Θεὸν διαλύεται τῶν ἀνθρώπων, τί χρὴ λογίζεσθαι, ἐπειδ' ἂν καὶ αὐτὸ τὸ μέρος, ὅπερ ἐστὶν οἱ Ἰουδαῖοι, προσληφθῇ καὶ προστεθῇ τοῖς σωζομένοις ; — [ΟΙΚΟΥΜ.] Τίς οὖν D ἐστιν ἡ πρόσληψις αὐτῶν καὶ ἡ προσθήκη, εἰ μὴ μέγας πλοῦτος, εἰ μὴ πλεία καὶ ὁλόκληρος χαρὰ, ὡς ἐπὶ τελείᾳ κοινωνῇ ζωῇ καὶ ἀναβιώσει ἐκ νεκρῶν ; « Εἰ μὴ ζωὴ ἐκ νεκρῶν. » Εἰ τοῦτο, φησὶ, τί ἔσται ἡ πρόσληψις αὐτῶν, εἰ μὴ ἵνα εἴπωμεν ὅτι ἀποθανόντας αὐτοὺς ταῖς ἁμαρτίαις, ζωοποιεῖ ὁ προσλαμβάνων Θεός ; « Εἰ δὲ ἡ ἀπαρχὴ ἁγία. » — [ΦΩΤ.] Τοῦτο ἐπικατασκευαστικὸν, ὅτι πάντως ἐάνπερ θέλωσι, σωθήσονται οἱ Ἰουδαῖοι. Καὶ κατασκευάζει αὐτὸ διχῶς. Πρῶτον μὲν ἐκ τῆς ἀκολουθίας, δεύτερον δὲ ἀπορίαν πρὸς τοῦτο φερομένην, πολλαχῶς, ἐπιλυόμενος. Ἀπαρχὴν δὲ καὶ ῥίζαν καλεῖ τοὺς ἀμφὶ τὸν Ἀβραάμ· φύραμα δὲ καὶ κλάδους, τοὺς ἐκ

ἰνους αὐτοῦ πιστεύσαντας. « Καὶ τὸ φύραμα. » ν σὺν τῇ ἀπαρχῇ καὶ τῇ ῥίζῃ, ἀνάγκη εἶναι τὸ φύραμα καὶ τοὺς κλάδους, οἱ δὲ Ἰουδαῖοι ἅγιοι, ἄρα καὶ τῆς συγγενείας ἐξέπεσον τοῦ ἀμ. — [ΟΙΚΟΥΜ.] Ἢ ὅτι αὐτοὺς ἁγίους καλεῖ, ἐπεὶ εἰς τὴν πίστιν, ὡς εἰ εἶπεν· Ἐπιτήδειοί αὶ πρέποντες, τὸ θέλειν ὑμῖν λείπει μόνον.

A citer: primum quidem ex consequentia: secundo vero eam quæ ad hoc affertur difficultatem frequentur dissolvens. Primitias autem et radicem vocati ipsum Abraham: conspersionem vero et ramos, eos qui ex ejus genere crediderunt. « Et conspersio. » Si ergo cum primitiis et radice simul necesse est et conspersionem sanctam esse ac s, Judæi vero non sunt sancti, utique etiam a cognatione Abraham exciderunt. — Vel quia eos os vocat, hortatur ad fidem, ac si diceret: Apti estis ac convenientes, solum velle vobis

δέ τινες τῶν κλάδων ἐξεκλάσθησαν, σὺ δὲ λαιος ὢν ἐνεκεντρίσθης ἐν αὐτοῖς, καὶ συγνὸς τῆς ῥίζης καὶ τῆς πιότητος τῆς ἐλαίας , μὴ κατακαυχῶ τῶν κλάδων. Εἰ δὲ κατοῖσαι, οὐ σὺ τὴν ῥίζαν βαστάζεις, ἀλλ' ἡ σέ. Ἐρεῖς οὖν, Ἐξεκλάσθησαν κλάδοι ἵνα ἐγκεντρισθῶ; Καλῶς· τῇ ἀπιστίᾳ ἐξεκλάν, σὺ δὲ τῇ πίστει ἕστηκας. Μὴ ὑψηλοι, ἀλλὰ φοβοῦ. Εἰ γὰρ ὁ Θεὸς τῶν κατὰ κλάδων οὐκ ἐφείσατο, μή πως οὐδὲ σοῦ ται.

XI, 17-21. *Quod si nonnulli rami defracti sunt, tu autem cum oleaster esses, insitus fuisti illis, et consors radicis ac pinguedinis oleæ factus es, ne glorieris adversus ramos. Quod si contra gloriaris, nor tu radicem portas, sed radix te. Dices itaque: Defracti sunt rami ut ego insererer. Bene, propter incredulitatem defracti sunt, tu vero fide stetisti. Ne efferaris animo, sed time. Nam si Deus naturalibus ramis non pepercit, ne quomodo fiat ut nec tibi pareat.*

δέ τινες τῶν κλάδων. » Ὀλιγότητος σημαντέθεικε λέξιν παραμυθούμενος αὐτούς, ἐπεὶ ηλοῖ, ὅτι ὀλίγοι ἐσώθησαν· ὡς ὅταν λέγει· « Τὸ ειμμα σωθήσεται. » — « Ἐξεκλάσθησαν τῇ ίᾳ. Σὺ δὲ ἀγριέλαιος ὤν. » Ὅσον δείκνυσιν ῆς τοὺς ἐξ ἐθνῶν, τοσοῦτον πλέον παρακνίζει ς. Εἰπὼν δέ, « Ἐνεκεντρίσθης, » δείκνυσιν διαφερούσῃ αὐτοῖς ῥίζῃ ἐφεστηκότας τοὺς ἐξ . Ἆρα οὐ παρακνίζοντος τὰ ῥήματα; « Συγνὸς τῆς ῥίζης. » Τοῦτο ταλαιπωρία Ἰουδαίων, ὡς κατὰ μηδὲν διαφέροντας, κοινωνοὺς τῆς ούσης αὐτοῖς γενέσθαι ῥίζης, αὐτοὺς δὲ ἐξαι. « Μὴ κατακαυχῶ τῶν κλάδων. » Δείκνυσι ίγαν εὐτέλειαν τῶν Ἰουδαίων. Οὐ γὰρ εἶπε, ῶ, ἀλλά, Κατακαυχῶ, ὅπερ ἐπὶ τῶν χαμαὶ κειγίνεται. Εἶτα καὶ παραδάκνει αὐτούς, δεικνὺς ήσεως ἄξια συμβεβηκέναι τοῖς ἔθνεσιν ἐκ τῆς ως, εἰ καὶ μὴ προσήκει καυχᾶσθαι, φησίν. σὺ τὴν ῥίζαν βαστάζεις, ἀλλ' ἡ ῥίζα σέ. » τί τοῦτο πρὸς τοὺς ἐκκλασθέντας κλάδους; . Εἰ μὲν γὰρ τῆς ῥίζης κατεκαυχώμην, εἶχε τοῦτο· εἰ δὲ τὴν ῥίζαν ὡς ἁγίαν προσκυνῶν, τί τοὺς ἐκπεσόντας κλάδους, εἰ βαστάζομαι ὑπὸ ίζης; ἀλλὰ βούλεται σκιὰν αὐτοῖς ἐξευρεῖν υθίας, ἵνα μὴ τῇ περισσοτέρᾳ λύπῃ καταπο, ἀλλ' ἀνανήψωσιν ὡς ὑπολελειμμένης σωτη- Ἐρεῖς οὖν, « Ἐξεκλάσθησαν κλάδοι. » Ἐσχηται ὁ λόγος ὡς τῶν ἐθνῶν λεγόντων· Καὶ διατί υχήσομαι, τοιούτων μοι, φησίν, ὑπαρξάντων ῶν; Οὗτοι ἐξεκλάσθησαν, καὶ ἐγὼ ἐνεκεντρίκαὶ κληρονόμος γέγονα τῆς τῶν πατέρων αὐόξης, καὶ τῶν ἐκείνοις δοθεισῶν ἐπαγγελιῶν ὁ ἐγὼ καὶ κατ' οὐδὲν προσήκων ἀπολαύω. Ἐκ εἰπεῖν, « Καλῶς, » συναινεῖ τοῖς ἔθνεσιν, ὡς εἰρηκόσιν. « Τῇ ἀπιστίᾳ ἐξεκλάσθησαν. » τὸ σοφὸν τοῦ Ἀποστόλου, ἐν τῷ δοκεῖν τὸν Ἰουδαίων ποιεῖσθαι λόγον, πλέον αὐτοὺς ἐπιτρίι κατακόπτει « Σὺ δὲ τῇ ἀπιστίᾳ ἕστηκας. »

« Quod si nonnulli rami. » Consolando eos posuit vocem quæ paucitatem significaret: cum superius indicaverit paucos salvos fieri ut quando dicit: « Reliquiæ salvæ fient. » — « Defracti sunt ex incredulitate Tu autem cum oleaster esses » Quanto abjectiores ostendit illos qui ex gentibus erant, tanto acrius eos pungit Dum vero dicit: « Insitus es, » ostendit in radicem ab ipsis differentem magisque præcellentem insitos fuisse eos qui ex gentibus erant: itaque mordentis ac perstringentis C verba sunt. « Et consors radicis. » Hoc ad miseriam pertinet Judæorum, **356** illos qui in nullo ipsos præcellerent, consortes factos esse radicis se præcellentioris ipsos vero repulsos esse. « Ne glorieris adversus ramos. » Magnam ostendit dejectionem Judæorum Neque enim dixit καυχῶ glorieris, sed per compositum κατακαυχῶ contra glorieris, qualiter adversus eos fieri solet qui humi jacent. Deinde etiam latenter eos mordet ostendens quæ gloratione digna sunt contigisse gentibus ex fide: quanquam non convenit, inquit, gloriari. « Non tu radicem portas, sed radix te. » Et quid hoc ad defractos ramos? Nihil. Nam si adversus radicem gloriarer, id locum haberet: si vero radicem tanquam sanctam adoro, qui ad ramos qui exciderunt si portor a radice? sed vult Apostolus vel um- D bram ipsis invenire consolationis, ne nimia tristitia absorbeantur, sed resipiscat tanquam relicta ipsis salute. Dices itaque: « Defracti sunt rami. » Effictus est sermo ac si gentes dicerent. Et quare non gloriabor cum tanta mihi accesserint bona? Illi defracti sunt, ego insitus sum hæresque gloriæ patrum factus sum: ac promissionibus quæ illis datæ erant, ego peregrinus et in nullo cognatus fruor. Ex eo autem quod ait, « Bene, » gentes collaudat, eisque assentitur tanquam vera dicentibus. « propter incredulitatem defracti sunt » Vide Apostoli sapientiam. Cum pro Judæis sermonem facere vi-

detur, amplius eos conterit ac contundit. « Tu vero fide stetisti. » Causam abjectionis illorum nostræque assumptionis refert ad fidem in Christum. « Nam si Deus naturalibus ramis non pepercit. » Vult illorum calamitatem commiserando augere, per modum objurgationis gentium. « Ne quomodo fiat ut nec tibi parcat. » Sermonis asperitatem ac duritiem hæsitantia tollit.

XI, 22-24 *Vide igitur bonitatem ac severitatem Dei : in eos quidem qui ceciderunt, severitatem : in te vero bonitatem, si permanseris. Alioqui et tu excideris. Et illi rursum si non permanserint in incredulitate, inserentur. Potens enim est Deus iterum inserere illos. Nam si tu ex naturali excisus fuisti oleastro et propter naturam insitus fuisti in bonam oleam: quanto magis hi qui secundum naturam sunt, inserentur propriæ oleæ.*

257 Ad Deum ejusque gratiam totum refert negotium. Neque enim ait : Vide quantum laboris habuisti bonorumque operum. « Si permanseris in bonitate. » Si digna Dei benignitate operatus fueris : neque enim sola tibi fide opus est. « Severitatem autem Dei. » Quod eis non pepercerit, eo quod patrum virtute indignos ipsos invenerit. « Alioqui et tu excideris. » Neque enim tibi bona, neque illis mala sunt immutabilia « Et illi si non permanserint. » Siquidem Deus ipsos non amputavit, sed ipsi seipsos. « Potens enim est Deus. » Probabilitatem addit sermoni ex divina potentia : Potens, inquit, est Deus. « Nam si tu ex naturali excisus fuisti oleastro. » Causam reddit quod si modo voluerint inseri possint. Nam si fides, inquit, ea quæ præter naturam erant effecit, quanto magis ea quæ sunt secundum naturam ? « Inserentur propriæ oleæ? » Ne quis Judæum majus quiddam habere existimaret, de ethnicis audiens dici præter naturam, et : Insitus fuisti, ponit etiam simile de Judæis, dicens, « Inserentur, » ut dignitatis æqualitatem ostendat, quodque nihil illis excellentiæ sit ab eo quod ex bona sint olea, quandoquidem et illis semel opus sit inseri. Cum autem audieris dicentem Paulum secundum naturam considera quid verisimile sit ac consequens: puta verisimile erat ut filius sancti patris Abraham sanctus esset. Quemadmodum rursum cum ait : « Præter naturam hoc est, » cum non sit consentaneum, sed inconsequens ut filius scelesti Græci sanctus sit.

XI, 25-27. *Non enim volo vos ignorare, fratres, mysterium hoc: ut ne sitis apud vos ipsos elati animo, quod cæcitas ex parte accidit Israel, donec plenitudo gentium intraverit, et sic omnis Israel salvus erit, sicut scriptum est: Veniet ex Sion qui liberet et avertat impietatem a Jacob. Et hoc illis a me testamentum, cum abstulero peccata eorum.*

« Nolo vos ignorare mysterium. » Quod a vobis, inquit, ignoratur. « Apud vos ipsos elati animo. » Siquidem ob ignorantiam firmum habebant proprium consilium : « Quod cæcitas. » Ne autem

A Τὴν αἰτίαν τῆς τε ἐκείνων ἀποβολῆς καὶ τῆς ἡμῶν προσλήψεως, τὴν εἰς Χριστὸν λέγει πίστιν. « Εἰ γὰρ ὁ Θεὸς τῶν κατὰ φύσιν κλάδων οὐκ ἐφείσατο. » Θέλει αὐτῶν ἐκτραγῳδῆσαι τὴν συμφορὰν, ἐν τάξει ἐπιτιμήσεως τῶν ἐθνῶν. « Μήπως οὐδὲ σοῦ φείσηται. » Περιαιρεῖ τοῦ λόγου τὸ φορτικὸν τῇ ἀμφιβολίᾳ.

Ἴδε οὖν χρηστότητα καὶ ἀποτομίαν Θεοῦ. Ἐπὶ μὲν τοὺς πεσόντας, ἀποτομίαν, ἐπὶ δὲ σὲ χρηστότηται, ἐὰν ἐπιμείνῃς τῇ χρηστότητι. Ἐπεὶ καὶ σὺ ἐκκοπήσῃ. Καὶ ἐκεῖνοι δὲ ἐὰν μὴ ἐπιμείνωσι τῇ ἀπιστίᾳ, ἐγκεντρισθήσονται. Δυνατὸς γάρ ὁ Θεός ἐστι πάλιν ἐγκεντρίσαι αὐτούς. Εἰ γὰρ σὺ ἐκ τῆς κατὰ φύσιν ἐξεκόπης ἀγριελαίου, καὶ παρὰ φύσιν ἐνεκεντρίσθης εἰς καλλιέλαιον, πόσῳ μᾶλλον οὗτοι οἱ κατὰ φύσιν ἐγκεντρισθήσονται B τῇ ἰδίᾳ ἐλαίᾳ !

Ἐπὶ τὸν Θεὸν ἄγει τὸ πρᾶγμα, καὶ τὴν αὐτοῦ χάριν· οὐδὲ γὰρ λέγει, Ἴδε πόσον ἔσχες πόνον καὶ κατορθώματα. « Ἐὰν ἐπιμείνῃς τῇ χρηστότητι. » Ἐὰν ἄξια πράττῃς τῆς τοῦ Θεοῦ φιλανθρωπίας· οὐ γὰρ πίστεώς σοι δεῖ μόνης, φησίν. « Ἀποτομίαν δὲ Θεοῦ. » Τὸ μὴ φείσασθαι αὐτῶν, διὰ τὸ ἀναξίους αὐτοὺς εὑρηκέναι τῆς τῶν πατέρων ἀρετῆς. « Ἐπεὶ καὶ σὺ ἐκκοπήσῃ. » Οὔτε γὰρ σοὶ τὰ ἀγαθὰ, οὔτε ἐκείνοις τὰ κακὰ ἀμετάβλητα. « Καὶ ἐκεῖνοι δὲ ἐὰν μὴ ἐπιμείνωσι. » Οὐ γὰρ ὁ Θεὸς αὐτοὺς ἐξέκοψεν, ἀλλ' αὐτοὶ ἑαυτούς. « Δυνατὸς γὰρ ὁ Θεός ἐστι. » Τὸ πιθανὸν τῷ λόγῳ ἐκ τῆς τοῦ Θεοῦ δυνάμεως περιποιεῖ, Δύναται ὁ Θεός. « Εἰ γὰρ σὺ ἐκ τῆς κατὰ φύσιν ἐξεκόπης ἀγριελαίου. » Καὶ λογισμὸν ἀποδίC δωσι τοῦ δύνασθαι αὐτοὺς θελήσαντας ἐγκεντρισθῆναι. Εἰ γὰρ, φησὶ, τὰ παρὰ φύσιν ἡ πίστις ἐποίησε, πόσῳ μᾶλλον τὰ κατὰ φύσιν ! « Ἐγκεντρισθήσονται τῇ ἰδίᾳ ἐλαίᾳ. » Ἵνα μή τις πλέον τι τὸν Ἰουδαῖον ἔχειν νομίσῃ ἐν τῷ ἀκούειν περὶ τῶν ἐθνικῶν παρὰ φύσιν, καὶ, Ἐνεκεντρίσθης, τίθησι καὶ περὶ τῶν Ἰουδαίων τὸ, « Ἐγκεντρισθῶσιν, » ἵνα ἰσοτιμίαν δείξῃ καὶ ὅτι οὐδὲν αὐτοῖς πλέον ἐκ τοῦ εἶναι ἐκ τῆς καλλιελαίου, ἅπαξ δεομένοις καὶ αὐτοῖς τοῦ ἐγκεντρισθῆναι. Ὅταν δὲ ἀκούῃς τοῦ Παύλου τὸ κατὰ φύσιν λέγοντος, τὸ εἰκὸς νόει καὶ τὸ ἀκόλουθον. Οἷον εἰκὸς ἦν τὸ τέκνον τοῦ ἁγίου Ἀβραὰμ, ἅγιον εἶναι. Ὥσπερ αὖ, « παρὰ φύσιν, » ἀντὶ τοῦ, ἀπεικὸς καὶ ἀνακόλουθον, τὸ τέκνον τοῦ μιαροῦ Ἕλληνος, ἅγιον γενέσθαι.

D

Οὐ γὰρ θέλω ὑμᾶς ἀγνοεῖν, ἀδελφοὶ, τὸ μυστήριον τοῦτο, ἵνα μὴ ἦτε παρ' ἑαυτοῖς φρόνιμοι, ὅτι πώρωσις ἀπὸ μέρους τῷ Ἰσραὴλ γέγονεν, ἄχρις οὗ τὸ πλήρωμα τῶν ἐθνῶν εἰσέλθῃ. Καὶ οὕτως πᾶς Ἰσραὴλ σωθήσεται, καθὼς γέγραπται· Ἥξει ἐκ Σιὼν ὁ ῥυόμενος καὶ ἀποστρέψει ἀσεβείας ἀπὸ Ἰακώβ. Καὶ αὕτη αὐτοῖς ἡ παρ' ἐμοῦ διαθήκη, ὅταν ἀφέλωμαι τὰς ἁμαρτίας αὐτῶν.

« Οὐ θέλω ὑμᾶς ἀγνοεῖν τὸ μυστήριον. » Τὸ παρ' ὑμῶν, φησὶν, ἀγνοούμενον. « Παρ' ἑαυτοῖς φρόνιμοι. » Τῷ γὰρ ἀγνοεῖν, τὴν ἰδίαν ἐκύρουν βουλήν. « Ὅτι πώρωσις. — [ΓΕΝΝΑΔ.] Ὡς ἂν δὲ, φησὶ, μὴ μέγα

τι καὶ θαυμάστὸν ὑπονοῆτε περὶ ἑαυτῶν, ἀπατώμενοι ὡς ὄντες ὑπὲρ τοὺς ἄλλους ὑμεῖς συνετοὶ, μάθετε συντόμως μυστήριον φρικωδέστατον, ἄφατον τοῦ Θεοῦ τὴν περὶ πάντας πρόνοιαν ὑποφαῖνον τῶν Ἰσραηλιτῶν, πλὴν τῆς ἐκλέξεως (τὸ γὰρ, « Ἀπὸ μέρους, » τοῦτό φησι). πωρωθέντων καὶ τὴν σωτηρίαν ἀπωθουμένων ἐκείνων, ἐφ' ὑμᾶς μετήνεγκε ταύτην ὁ Θεός. Εἰσποιηθέντων μέντοι πάντων ὑμῶν, κἀκείνους αὖθις ἡ χάρις ἅπαντας περιλήψεται. Μαρτυρεῖ γὰρ αὐτὸ τοῦτο καὶ τὸ τοῦ Ἠσαΐου λόγιον Γραφικόν. « Ἀπὸ μέρους. » Οὐκ ἐξ ὁλοκλήρου, φησί. Καὶ γὰρ ἦσαν καὶ ἐξ Ἰουδαίων ἀμύθητοι πιστεύσαντες. καὶ πιστεύειν μέλλοντες. « Τὸ πλήρωμα τῶν ἐθνῶν. » Πλήρωμα τῶν ἐθνῶν φησι πάντας τοὺς ἐξ ἐθνῶν πιστεύειν μέλλοντας. Ὅταν τοιγαροῦν πάντες εἰσέλθωσιν εἰς τὴν πίστιν, τότε καὶ ὁ Ἰσραὴλ πιστεύσας σωθήσεται. Ἰσραὴλ δὲ φησι, τοὺς ἐν τῷ Ἰουδαϊσμῷ ἀπομεμενηκότας. « Ὅτι θήσεις γὰρ αὐτοὺς, φησὶ, νῶτον καὶ ἐν τοῖς περιλοίποις, τουτέστι. καταλοίποις, ἑτοιμάσεις τὸ πρόσωπον αὐτῶν. » Καὶ οὕτως πᾶς Ἰσραὴλ σωθήσεται. ἀντὶ τοῦ, οἱ πλείονες· τουτέστιν, ἀποστρέψει μὲν ἐξ ἁμαρτιῶν, ἐπιστρέψει δὲ πρὸς αὐτόν. « Ἥξει ἐξ Σιών. » Τὸν Ἠσαΐαν πάλιν εἰσάγει βοῶντα, ὅτι ἥξει ἐκ Σιὼν ὁ δυνάμενος σῶσαι, καὶ καθαρίσει τὰς ἁμαρτίας τῶν Ἰσραηλιτῶν. Καὶ πότε ταῦτα ἔσται; Ὅταν ἀφέλωμαι τὰς ἁμαρτίας αὐτῶν. Τοῦτό ἐστιν ἡ διαθήκη. οἷον σημεῖον, ὅταν τῆς διὰ τοῦ βαπτίσματος ἀφέσεως καταξιώσω. Ὥστε ἐπεὶ οὔπω ταύτης ἔτυχον (πεπώρωνται γάρ), ὕστερον μέλλει γένεσθαι τοῦτο. « Καὶ αὕτη αὐτοῖς. » Ἵνα μή τις εἰς τοὺς ἤδη πεπιστευκότας ἐξ Ἰουδαίων νομίσῃ τὴν Γραφὴν ἁρμόζειν, λέγει σημεῖον δι' οὗ δείκνυται, ὅτι μέλλει ἡ προφητεία. Ποῖον τοῦτο; « Ὅταν ἀφέλωμαι τὰς ἁμαρτίας αὐτῶν. » Εἰ οὖν μήπω ἀφείλετο, ἄρα μέλλει ἡ Γραφή. Ὅθεν ἐπάγει (Ἀμεταμέλητα γὰρ τὰ χαρίσματα τοῦ Θεοῦ)· « Ὅταν ἀφέλωμαι. » Τότε, φησὶν, ἐκβήσεται ἡ ἐπαγγελία τοῦ Θεοῦ.

Κατὰ μὲν τὸ Εὐαγγέλιον, ἐχθροὶ δι' ὑμᾶς, κατὰ δὲ τὴν ἐκλογὴν, ἀγαπητοὶ διὰ τοὺς πατέρας. Ἀμεταμέλητα γὰρ τὰ χαρίσματα καὶ ἡ κλῆσις τοῦ Θεοῦ. Ὥσπερ γὰρ καὶ ὑμεῖς ποτὲ ἠπειθήσατε τῷ Θεῷ, νῦν δὲ ἠλεήθητε τῇ τούτων ἀπειθείᾳ· οὕτως καὶ οὗτοι νῦν, ἠπείθησαν τῷ ὑμετέρῳ ἐλέει, ἵνα καὶ αὐτοὶ ἐλεηθῶσι.

Ὅσον μὲν, φησὶν, ἧκεν εἰς τὸ Εὐαγγέλιον δι' ὑμᾶς τοὺς ἐξ ἐθνῶν, ἐχθροί εἰσιν οἱ Ἰουδαῖοι. Πῶς; Ὑμῶν γὰρ τὴν πίστιν εὐαγγελισθέντων, φιλονεικότεροι γενόμενοι, ἀπεσκίρτησαν τῆς πίστεως. « Ἐχθροὶ δι' ὑμᾶς » — [ΦΩΤ.] Ἐχθροὶ γεγόνασιν Ἰουδαῖοι διὰ τοὺς ἐξ ἐθνῶν πεπιστευκότας, ὡς ἀνωτέρω ἔλεγεν, « Ἐφ' ὅσον μὲν εἰμι ἐγὼ ἐθνῶν ἀπόστολος, τὴν διακονίαν μου δοξάζω. » Διατί, φησίν; « Εἴ πως παραζηλώσω μου τὴν σάρκα. » Εἰ γὰρ διὰ τῆς πίστεως τῶν ἐθνῶν, παραζηλοῦσι καὶ μιμοῦνται οἱ Ἰουδαῖοι. καὶ πιστοὶ γίνονται, πῶς δι' αὐτοὺς ἐχθροὶ γίνονται πάλιν τῆς πίστεως καὶ τοῦ Εὐαγγελίου; Ἀλλὰ πρῶτόν φαμεν ὅτι

[49] Psal. xx, 13.

decepti, quasi cæteris sapientiores essetis: discite breviter horrendum omnino mysterium quod ineffabilem ostendit circa omnes Dei providentiam: **358** nempe quod Israelitis, præter electionem (nam hoc est, quod ait. « Ex parte ») excæcatis. ipsisque salutem repellentibus, ad vos eam transtulit Deus. Ubi autem vos adoptati fueritis rursum omnes quoque illos gratia assumet. Nam hoc ipsum quoque attestatur manifestum Isaiæ oraculum. « Ex parte. » Non ex toto, inquit. Siquidem nonnulli ex Judæis venerandi erant qui crediderant et qui in posterum credituri erant: « Plenitudo gentium. » Plenitudinem gentium dicit omnes qui ex gentibus erant credituri. Ubi igitur omnes ingressi fueritis ad fidem, tunc etiam Israel credendo salvus erit Israel autem vocat eos qui in Judaismo permanserant. « Nam pones, inquit, eos tergum, et inter reliquos (ponitur enim περιλοίποις pro καταλοίποις) parabis faciem illorum [49]. » — « Et sic omnis Israel salvus erit: » id est, plures avertentur quidem a peccatis et convertentur ad ipsum. « Venit ex Sion. » Isaiam rursum inducit clamantem, quod veniet ex Sion qui salvare possit: et purgabit peccata Israelitarum. Et quando hæc erunt? Cum abstulero peccata eorum. Hoc est testamentum. veluti signum, cum dignos duxero remissione quæ fit per baptismum. Itaque quia hoc nondum sunt assecuti, siquidem adhuc excæcati sunt, in posterum hoc futurum est. « Et hoc illis. » Ne quis existimet Scripturam Judæis qui jam crediderant, aptari, signum ponit quo ostenditur de futuro esse prophetia. Quodnam est illud? « Cum abstulero peccata eorum. » Si ergo nondum abstulit, utique complenda est adhuc Scriptura. Unde subjunxit (*Nam pœnitudine vacant dona Dei*): « Cum abstulero. » Tunc, inquit, continget promissio Dei.

XI, 28 31. *Secundum Evangelium quidem, inimici propter vos: secundum electionem autem, dilecti, propter patres. Nam pœnitudine vacant dona et vocatio Dei. Quemadmodum enim et vos aliquando increduli fuistis Deo, nunc autem misericordiam consecuti estis per illorum incredulitatem: sic et isti nunc increduli facti sunt in vestri misericordiam, quo etiam ipsi misericordiam consequantur.*

359 Quantum, inquit, ad Evangelium attinet, propter vos qui estis e gentibus, inimici sunt Judæi. Quo nam modo? Cum enim vobis annuntiatum sit Evangelium, facti magis protervi, a fide resilierunt. « Inimici propter vos. » Inimici facti sunt Judæi propter eos qui ex gentibus crediderant, sicut antea dixit: « Quatenus quidem sum gentium Apostolus, ministerium meum glorificabo. » Quare? « Si quomodo, inquit, æmulandum provocem carnem meam. » Nam si per fidem gentium. ad æmulandum provocantur et imitantur. Judæi fiuntque fideles: quomodo propter eos inimici e di-

verso fiunt fidei ac Evangelii? Verum dicimus primum quod non dixerit, per fidem eorum qui ex gentibus erant Judæos ad æmulandum provocari vel imitari sed per hoc quod gentes glorificarentur et laudarentur. Gloria enim et laus gentium instigatura erat illos et ad æmulationem ac imitationem provocatura. Non sunt itaque contraria ad se invicem quæ dicta sunt. Secundo autem: Neque enuntiative dixit quod ad æmulandum provocabantur Judæi, sed ambigue vacillans, ait enim: « Si quomodo ad æmulandum provocem carnem meam: » ac si dicat: « Forsitan » vel fortassis fiet. Quamvis etiam dixisset per illorum fidem, et non per gloriam et laudes ad æmulandum provocari Judæos, neque ita sermo sibi pugnaret. Etenim per hoc quod ait: « Inimici propter vos, » incredulitatem dicit Judæorum et causam propter quam vehementius odio haberent fidem. Per illud autem, « Si quomodo ad æmulandum provocem carnem meam, » suum studium ostendit animique promptitudinem quam habebat ut salvos faceret qui ex gentibus erant. Et præter ea quæ dicta sunt, neque ita pugnarent dicti sermones, etiamsi utrumque affirmando dixisset. Nihil enim vetaret quosdam eorum qui credidissent instigatos fuisse gentium fide, ut æmularentur et crederent rursumque multos qui non crediderant indignatione et odio adversus eos qui et gentibus erant, duriores factos esse minusque credentes evangelicæ prædicationi: veluti ipsis quoque rebus est videre. Siquidem hi qui gentes imitantur, accedunt ad fidem et salvi fiunt: qui vero his indignantur, vehementiores inimici fidei constituuntur. « Secundum electionem autem, » nempe quia patres eorum electi sunt a Deo, dilecti sunt.

A οὐκ ἔφη διὰ τῆς πίστεως τῶν ἐξ ἐθνῶν παραζηλοῦν καὶ μιμεῖσθαι τοὺς Ἰουδαίους, ἀλλὰ διὰ τὸ δοξάζεσθαι αὐτοὺς, διὰ τὸ ἐπαινεῖσθαι. Ἡ γὰρ δόξα καὶ ὁ ἔπαινος ὁ εἰς τοὺς ἐξ ἐθνῶν, ἀνερεθίσει αὐτοὺς καὶ εἰς ζῆλον καὶ μίμησιν παρακαλέσει, ὥστε οὐκ ἐναντία ἐστὶν ἀλλήλοις τὰ εἰρημένα. Δεύτερον δὲ, οὐδὲ κατὰ ἀπόφανσιν ἔφη, ὅτι παραζηλώσουσιν οἱ Ἰουδαῖοι, ἀλλ' ἀμφιβόλως διστάζων. « Εἴ πως γὰρ, φησὶ, παραζηλώσω μου τὴν σάρκα. » Οἷον, Ἴσως, τάχα. Ὥστε εἰ καὶ διὰ τῆς αὐτῶν πίστεως, οὐχὶ δὲ διὰ τῆς δόξης καὶ τῶν ἐπαίνων ἔλεγε παραζηλοῦν τοὺς Ἰουδαίους, οὐδ' οὕτως ἐμάχετο. Διὰ μὲν γὰρ τοῦ εἰπεῖν, « Ἐχθροὶ δι' ὑμᾶς, » τῶν Ἰουδαίων τὴν ἀπιστίαν λέγει, καὶ τὴν αἰτίαν, δι' ἣν σφοδρότερον ἀπεχθάνονται τῇ πίστει. Διὰ δὲ τοῦ, « Εἴ πως παραζηλώσω B μου τὴν σάρκα, » τὴν ἰδίαν ἐνδείκνυται σπουδὴν καὶ προθυμίαν, ἣν εἶχεν εἰς τὸ σῶσαι τοὺς ἐξ Ἰουδαίων. Καὶ χωρὶς δὲ τῶν εἰρημένων, οὐδ' οὕτως ἐμάχετο τὰ λεχθέντα, κἂν ἄμφω ἀποφαντικῶς εἴρητο. Καὶ γὰρ οὐδὲν ἐκώλυε, τινὰς μὲν τῶν πεπιστευκότων ἀνερεθισθέντας τῇ πίστει τῶν ἐθνῶν, παραζηλῶσαι καὶ πιστεῦσαι, καὶ τῶν μὴ πεπιστευκότων πάλιν πολλοὺς, ἀπεχθείᾳ καὶ μίσει τῷ πρὸς τοὺς ἐξ ἐθνῶν, σκληροτέρους καὶ ἀπειθεστέρους γενέσθαι τῷ εὐαγγελικῷ κηρύγματι, ὡς ἔστιν καὶ ἐπ' αὐτῶν ἰδεῖν τῶν πραγμάτων. Οἱ μὲν γὰρ μιμούμενοι τοὺς ἐξ ἐθνῶν, προσέρχονται τῇ πίστει καὶ σώζονται· οἱ δὲ τούτοις ἀπεχθανόμενοι, σφοδρότεροι ἐχθροὶ καὶ τῆς πίστεως καθίστανται. « Κατὰ δὲ τὴν ἐκλογήν. » Κατὰ δὲ τὸ ἐκλελέχθαι τοὺς πατέρας αὐτῶν ὑπὸ Θεοῦ, ἀγαπητοί εἰσιν.

« Propter Patres. » **860** Deinde quoniam in incredulitate permanserunt et ob hoc dilecti non sunt, secure loquens dicit: « Propter patres. » Ac si diceret: Quanquam ipsi propter incredulitatem dilecti non sint, attamen propter patres adhuc diliguntur; unde et salutem recipiunt. « Et vocatio Dei. » Facta videlicet circa genus Judæorum. « Quemadmodum enim et vos aliquando increduli fuistis Deo. » Ostendit hic gentes primum vocatas fuisse, deinde quoniam non obedierunt, Judæos misericordiam consecutos, post hæc rursum idem e diverso contingere. Quando quidem enim noluerunt Judæi credere, denuo vocatæ sunt gentes, et secundo vocatæ crediderunt: id tamen non ad Judæorum vergit ejectionem, sed ut ipsi quoque misericordiam consequantur. « Aliquando increduli fuistis. » Per hæc Judæos ad finem in Christum adhortatur: simulque bonam eis spem offert, ac omnem elevat pudorem. Ne pudore, inquit, suffundaris, etsi incredulus fuisti ut accederes: neque desperes quod tardius accedas, sero licet adveniens misericordiam consequeris. Etenim gentes etiam cum vocatæ essent primum incredulæ fuerunt at nunc crediderunt, neque pudore affectæ sunt ob priorem incredulitatem, neque ex tarditate

C « Διὰ τοὺς Πατέρας. » [ΟΙΚΟΥΜ.] Εἶτα ἐπειδὴ ἐναπομεμενήκασι τῇ ἀπιστίᾳ, καὶ διὰ τοῦτο οὐκ εἰσὶν ἀγαπητοὶ, ἀσφαλῶς λαλῶν, φησί, « Διὰ τοὺς πατέρας. » ὡς εἰ εἶπεν, Εἰ καὶ αὐτοὶ διὰ τὴν ἀπιστίαν οὐκ ἀγαπητοὶ διὰ μέντοι τοὺς πατέρας ἔτι ἀγαπῶνται, ὅθεν καὶ σωτηρίαν ἐκδέχονται. « Καὶ ἡ κλῆσις τοῦ Θεοῦ. » Ἡ γενομένη, φησὶ, περὶ τὸ ἔθνος τῶν Ἰουδαίων. « Ὥσπερ γὰρ καὶ ὑμεῖς ποτε ἠπειθήσατε τῷ Θεῷ. » Δείκνυσιν ἐνταῦθα τοὺς ἐξ ἐθνῶν πρότερον κεκλημένους, εἶτα ἐπειδὴ οὐχ ὑπήκουσαν, τοὺς Ἰουδαίους ἐλεηθέντας. Καὶ τὸ αὐτὸ πάλιν συμβὰν μετὰ ταῦτα. Ἐπειδὴ γὰρ οὐκ ἠθέλησαν οἱ Ἰουδαῖοι πιστεῦσαι, πάλιν ἐκλήθη τὰ ἔθνη, καὶ κληθέντα, τὸ δεύτερον ἐπίστευσαν, ἀλλ' οὐκ εἰς τὴν ἐκβολὴν τῶν Ἰουδαίων τελευτᾷ, ἀλλ' εἰς τὸ καὶ αὐτοὺς ἐλεηθῆναι πάλιν. « Ποτὲ ἠπειθήσατε. » — [ΦΩΤ.] D Προτρέπεται τοὺς Ἰουδαίους ἐπὶ τὴν εἰς Χριστὸν πίστιν διὰ τούτων, καὶ ἅμα χρηστὰς αὐτοῖς ἐλπίδας ὑποτείνει, καὶ πᾶσαν αἰσχύνην ἀναιρεῖ. Μὴ αἰσχυνθῇς, φησὶ, κἂν ἠπείθησας προσελθεῖν, μηδ' ἀπελπίσῃς ὡς βραδύτερον προσερχόμενος, τεύξῃ καὶ ὀψὲ προσιὼν τοῦ ἐλέους. Καὶ γὰρ καὶ τὰ ἔθνη κληθέντα, ἠπείθησαν πρότερον, ἀλλὰ νῦν ἐπίστευσαν, μήτε τὴν προτέραν, αἰσχυνθέντα ἀπείθειαν, μήθ' ὑπὸ τῆς βραδυτῆτος εἰς τὴν σωτηρίαν παρεμποδισθέντα. Μηδ' αὐτὸς τοίνυν, ὦ Ἰουδαῖε,

μήτε αἰσχυνθῇς, μήτε ἀπελπίσῃς. Ἀλλὰ πρόσελθε προθύμως τῇ πίστει, καὶ πάντως ἐλεηθήσῃ. Ἢ οὖν προτροπῆς καὶ παραινέσεως τόπον ἐπέχει τὰ εἰρημένα, ἢ καὶ προφητείας, πιστούμενα τὸ μέλλον, ἀπὸ τῆς τῶν ἐκβεβηκότων παραθέσεως καὶ μαρτυρίας. Τὸ δὲ, « Ἠλεήθητε τῇ τούτων ἀπειθείᾳ. » καὶ, « Ἠπείθησαν τῷ ὑμετέρῳ ἐλέει, » φησὶν, οὐχ ὅτι ἡ ἀπείθεια τῶν Ἰουδαίων αἰτία γέγονε τοῦ ἐλεηθῆναι τὰ ἔθνη, οὐδ' ὅτι τὸ ἔλεος τῶν ἐθνῶν, αἴτιον γέγονε τῆς Ἰουδαίων ἀπειθείας, ἀλλὰ ταῦτά φησι, δεικνὺς καὶ διδάσκων, ὅτι ὁ Θεὸς οὐδέποτε διέλιπε τὸ αὐτοῦ ποιῶν, καὶ τὸ ἔλεος αὐτοῦ πηγάζων. Κἂν γὰρ πάλαι μὲν ἠπείθει τὰ ἔθνη, νῦν δὲ ἀπειθοῦσιν Ἰουδαῖοι, αὐτὸς ὅμως εὐεργετῶν καὶ ἐλεῶν οὐ διαλιμπάνει. Καὶ δῆλον ἐκ τοῦ καὶ τό « ἐλεεῖσθαι τοὺς Ἰουδαίους ἀπειθούντων τῶν ἐθνῶν, καὶ νῦν ἐλεεῖσθαι τὰ ἔθνη, τῶν Ἰουδαίων ἀπειθούντων. Καὶ τὸ ἔτι σαφέστερον, ὅτι καὶ ἔτι τοὺς Ἰουδαίους κἂν ἠπείθησαν ἐλεήσει. Ἅμα δὲ καὶ ἔνδειξίς ἐστι πρὸς τοὺς Ἰουδαίους, ὅτι Κἂν αὐτοὶ, φησὶν, ἐξίστητε τῆς πίστεως, μὴ νομίσητε ὅτι ἔλαττόν τι ἔσχεν ἡ πίστις. Ὥσπερ γὰρ πάλαι τῶν ἐθνῶν ἐξεστηκότων, οὐδὲν ἔλαττον ἔσχε τὰ τῆς εἰς Θεὸν θεραπείας· οὕτως καὶ νῦν, ὑμῶν ἀποσχιζομένων τῆς πίστεως, οὐδὲν ἔλαττον τὰ τῆς πίστεως ἕξει. Ἐσχημάτισε δὲ πρὸς τοὺς ἐξ ἐθνῶν τὰ εἰρημένα ἀνεπαχθέστερον τὸν πρὸς Ἰουδαίους ἔλεγχον βουλόμενος ποιεῖσθαι. Δυνατὸν δὲ, καὶ πρὸς τοὺς ἐξ ἐθνῶν ἐκλαβεῖν εἰρῆσθαι ταῦτα, ὥστε μὴ μεγαλοφρονεῖν ὅτι ἐπίστευσαν. Ἐλέει γὰρ καὶ ὑμεῖς πεπιστεύκατε, καὶ οἱ ἀπειθήσαντες, φησὶν, ἐλεηθήσονται καὶ πιστεύσουσιν.

ullum passæ sunt impedimentum ad salutem. Igitur neque tui, ipse Judæe, erubescas, neque desperes, sed prompto animo ad fidem accede et omnino misericordiam consequeris. Quæ ergo dicta sunt aut exhortationis et admonitionis locum habebant, vel etiam prophetiæ, astruendo id quod futurum est ex comparatione et testimonio ejus quod jam præcessit. Quod autem dicit: « Misericordiam consecuti estis per illorum incredulitatem, » et, « Increduli facti sunt in vestri misericordiam, » non vult quod incredulitas Judæorum causa fuerit ut gentes misericordiam consequerentur, neque quod misericordia gentibus præstita, fuerit causa incredulitatis Judæorum: sed hæc dicit ostendens ac docens quod Deus nunquam prætermiserit facere quod suum est, suamque misericordiam scaturire. Quanquam enim olim gentes incredulæ fuerunt, nunc autem Judæi non credunt: ipse tamen beneficiis afficere ac misereri non cessat: idque manifestum est ex eo quod et tunc misericordiam præstitit Judæis cum gentes essent incredulæ, et nunc misericordiam tribuit gentibus, cum Judæi sunt increduli. Præterea etiam manifestius ex eo fiet, quod etiam Judæorum, **361** licet increduli facti sint, adhuc miseretur. Simul autem et accusatio est adversus Judæos, ac si diceret: Quanquam ipsi a fide destiteritis, ne existimetis quod fides minus habuerit virium. Quemadmodum enim olim cum gentes descivissent, nil detractum est cultui divino: ita et nunc vobis a fide rescissis, nihil fidei detrahetur. Effinxit autem prædicta adversus gentes, graviorem reddere volens adversus Judæos reprehensionem. Possunt tamen etiam hæc adversus gentes intelligi esse dicta: ne ideo insolescant quod crediderint. Nam et vos, inquit, per miserationem Dei credidistis: et illi qui increduli facti sunt, misericordiam consequentur ac credent.

Συνέκλεισε γὰρ ὁ Θεὸς τοὺς πάντας εἰς ἀπείθειαν, ἵνα τοὺς πάντας ἐλεήσῃ. Ὢ βάθος πλούτου καὶ σοφίας καὶ γνώσεως Θεοῦ! ὡς ἀνεξερεύνητα τὰ κρίματα αὐτοῦ, καὶ ἀνεξιχνίαστοι αἱ ὁδοὶ αὐτοῦ! Τίς γὰρ ἔγνω νοῦν Κυρίου; ἢ τίς σύμβουλος αὐτοῦ ἐγένετο; ἢ τίς προέδωκεν αὐτῷ καὶ ἀνταποδοθήσεται αὐτῷ; Ὅτι ἐξ αὐτοῦ, καὶ δι' αὐτοῦ, καὶ εἰς αὐτὸν τὰ πάντα. Αὐτῷ ἡ δόξα εἰς τοὺς αἰῶνας. Ἀμήν.

XI, 32, 26. *Conclusit enim Deus omnes in incredulitatem, ut omnium misereretur. O profunditas divitiarum et sapientiæ et cognitionis Dei, quam inscrutabilia sunt judicia ejus, et impervestigabiles viæ ipsius! Quis enim cognovit mentem Domini? Aut quis consiliarius illi fuit? Aut quis prior dedit ei, et reddetur ipsi? Quoniam ex ipso et per ipsum et in ipsum sunt omnia. Ipsi gloria in sæcula. Amen.*

« Συνέκλεισε τοὺς πάντας εἰς ἀπείθειαν. » Τουτέστιν ἤλεγξεν ἅπαντας ἀπειθοῦντας. — Καὶ ἄλλως. ΦΩΤ.] Τὸ, « Συνέκλεισεν ὁ Θεὸς τοὺς πάντας εἰς ἀπείθειαν. » δύο δύναται δηλοῦν· ἢ ὅτι ἀπειθεῖς ἐποίησεν, ὅπερ οὐκ ἔχει χώραν, ἢ ὅτι ἀπειθεῖς ἀπέδειξεν, ὅπερ ἐστὶ καὶ ἀληθές. Διὰ γὰρ τῆς πολλῆς αὐτοῦ προνοίας καὶ εὐεργεσίας, ἣν διαπαντὸς εἰς ἀνθρώπους ἐπεδείξατο, μᾶλλον αὐτῶν τὴν ἀπείθειαν καὶ ἀγνωμοσύνην ἐστηλίτευσέ τε καὶ ἐθριάμβευσε. Δῆλον δὲ ὅτι τῶν μὴ πεπιστευκότων εἰς αὐτὸν, εἴτε ἐξ Ἰουδαίων, εἴτε ἐξ ἐθνῶν εἶεν. Διὸ καὶ τὸ, « πάντας, » φησὶ, τοὺς ἐκ τῶν δύο λαῶν ἀπιστήσαντας περιλαμβάνων. Πῶς δὲ συνέκλεισεν ὁ Θεὸς τοὺς πάντας εἰς ἀπείθειαν; Εὐεργετῶν καὶ προνοούμενος καὶ οἰκτείρων. Τί οὖν; Ἀπειθεῖς γεγονότες οὐ δώσουσι δίκην; Καὶ τί τοῦτο

« Conclusit omnes in incredulitatem. » Hoc est, convicit incredulitatis. *Alio item modo.* Particula hæc « Conclusit Deus omnes in incredulitatem, » duo significare potest: vel quod incredulos fecit, et hoc locum non habet; vel quod incredulos demonstravit, et hoc etiam verum est. Nam per multam providentiam ac beneficentiam, quam semper erga homines demonstravit, illorum incredulitatem ac perfidiam magis notavit ac divulgavit. Manifestum est autem quod multi non crediderunt in eum, sive Judæi sive gentiles essent: ideo quoque dicit « Omnes, » eos qui ex duobus populis increduli fuerunt complectens. Quomodo autem conclusit Deus omnes in incredulitatem? Beneficiis afficiens, providens ac miserescens. Quid ergo, cum increduli fue-

rint, non dabunt pœnas? Et quid hoc ad benefactorem? Siquidem ille ut omnium misereretur, omnibus providebat, ac beneficiis afficiebat: quod si illi fuerunt increduli nihil hoc ad benefactorem: attamen hoc etiam conversorum miserebitur. **362** nec eos aversabitur. *Vel hoc modo.* Olim fuerunt gentes incredulæ, nunc Judæi facti sunt increduli. Atqui et illas oportuit cum per tot signa ac beneficia Judæos beneficiis affici viderent, non esse incredulas; et nunc Judæos videntes majora edi miracula oportet ad fidem præ gentibus accedere; sed neque tunc gentes neque nunc Judæi quod melius erat sibi elegerunt. Itaque manifestum est quod et tunc Judæi et nunc gentes, Dei misericordia ac benignitate, et ad fidem manuducti sunt et salutem consecuti. *Vel potius hoc modo.* Quoniam dixerat: « Quo et ipsi misericordiam consequantur; » ait, nunc: « Ut omnium misereatur; » hoc est, ut alios per aliorum pervicaciam salvos faciat. Prius enim cum gentes essent incredulæ, Hebræos salvos fecit, ut dictum est. Rursum sub Christo Judæis factis incredulis salvi facti sunt ethnici. Salute ethnicorum Judæi ad æmulationem provocati, fiunt et ipsi salvi, et ita omnes misericordiam consequuntur: hi per illos et illi per istos. « O profunditatem. » Nam profunditatem quidem esse; novit, qualis autem aut quanta sit ignorat. Divitias autem vocat bonitatem. « Divitiarum et sapientiæ et cognitionis. » Cum sapientiam intellexerit Dei gubernationem, qua ab exordio mundi usus est, quomodo contraria disponat per contraria: nec habeat quid ad ipsam dicere posset; solum admiratus est. « Quam inscrutabilia sunt. » Non solum enim cognosci non possunt, sed neque inquiri. « Viæ ejus. » Gubernationes seu dispensationes ejus dicit. « Quis enim cognovit mentem Domini. » Ipse, inquit, solus quæ sunt novit. Cum autem sapiens sit, non alterius consilio instructus est, sed ipse sibi sufficiens est, sed et omnium bonorum fons est. « Aut quis prior dedit ei? » Nulli inquit ad debitorum repensionem beneficia confert, sed semper prior dona tribuit. « Quoniam ex ipso. » Ipse invenit bona. « Et per ipsum. » Ipse etiam ea quæ sunt formavit. « Et in ipsum sunt omnia. » Conservat quæ facta sunt, ut qui ea compegit et conglutinavit. « Ipsi gloria in sæcula. » Cum magna dixisset et incredibilia, admirabundus tantum, sicut illi moris est, in δοξολογίαν, id est, glorificationem terminavit.

A πρὸς τὸν εὐεργέτην; Ἐκεῖνος μὲν γὰρ ἵνα πάντας ἐλεήσῃ, πάντων προὐνόει καὶ εὐηργέτει. Εἰ δὲ ἠπείθησαν ἐκεῖνοι, οὐδὲν τοῦτο πρὸς τὸν εὐεργέτην. Ὅμως οὖν καὶ οὕτως ἐπιστρέφοντας ἐλεήσει, καὶ οὐκ ἀποστραφήσεται. Ἢ οὕτως· Ἠπείθησαν τὰ ἔθνη πάλαι, ἠπείθησαν νῦν οἱ Ἰουδαῖοι, καίτοι ἔδει κἀκείνους τηλικούτοις τέρασι καὶ σημείοις εὐεργετουμένους τοὺς Ἰουδαίους ὁρῶντας, μὴ ἀπειθῆσαι, καὶ τοὺς Ἰουδαίους νῦν μείζονα βλέποντας θαυματουργούμενα, πρὸ τῶν ἐθνῶν τῇ πίστει προσελθεῖν. Ἀλλ' οὔτε τὰ ἔθνη τότε, οὔτε νῦν οἱ Ἰουδαῖοι, τὸ ἄμεινον σφίσιν εἵλοντο. Ὥστε δῆλον, ὅτι καὶ τότε οἱ Ἰουδαῖοι, καὶ νῦν τὰ ἔθνη ἐλέει Θεοῦ καὶ φιλανθρωπίᾳ, καὶ πρὸς τὴν πίστιν ἐχειραγωγήθησαν, καὶ τῆς σωτηρίας ἔτυχον. Ἢ μᾶλλον οὕτως. Ἐπειδὴ εἶπεν,

B « Ἵνα καὶ αὐτοὶ ἐλεηθῶσι, » τοὺς Ἰουδαίους δηλῶν. « Ἵνα τοὺς πάντας ἐλεήσῃ. » Ἵνα, φησί, τοὺς ἑτέρους διὰ τῆς τῶν ἑτέρων σώσῃ φιλονεικίας. Πρότερον γὰρ ἀπειθησάντων τῶν ἐθνικῶν, ἔσωσεν, ὡς εἴρηται, τοὺς Ἑβραίους. Πάλιν ἐπὶ Χριστοῦ ἀπειθησάντων τῶν Ἰουδαίων, ἐσώθησαν οἱ ἐθνικοί. Σωθέντων τῶν ἐθνικῶν παραζηλοῦντες Ἰουδαῖοι, σώζονται καὶ αὐτοί, καὶ οὕτως πάντες ἐλεοῦνται, οὗτοι δι' ἐκείνων, κἀκεῖνοι διὰ τούτων. « Ὦ βάθος! » Ὅτι μὲν βάθος, οἶδε, ὁποῖον δὲ τὸ ποσόν, ἀγνοεῖ. Πλοῦτον δὲ ὀνομάζει τὴν ἀγαθότητα. « Πλούτου καὶ σοφίας. » Ἐννοήσας τὴν ἐξ ἀρχῆς σοφὴν τοῦ Θεοῦ οἰκονομίαν, πῶς διὰ τῶν ἐναντίων τὰ ἐναντία οἰκονομεῖ, καὶ τί πρὸς αὐτὴν εἰπεῖν ἀπορήσας, ἐθαύμασε μόνον. « Ὡς ἀνεξερεύνητα! » Οὐ γὰρ μόνον γνωσθῆναι οὐ δύναται, ἀλλ' οὐδὲ ζητηθῆναι. « Αἱ ὁδοὶ αὐτοῦ. » Αἱ οἰκονομίαι αὐτοῦ, φη-

C σίν. « Τίς γὰρ ἔγνω νοῦν Κυρίου; » Αὐτός, φησί, τὰ ἑαυτοῦ οἶδε μόνος, καὶ οὐδεὶς ἕτερος. Σοφὸς δὲ ὤν, οὐ παρ' ἑτέρου συμβούλου ἐσοφίσθη, ἀλλ' αὐτὸς ἑαυτῷ αὐτάρκης ἐστίν. Ἀλλὰ καὶ πάντων τῶν ἀγαθῶν πηγή ἐστι. « Ἢ τίς προέδωκεν αὐτῷ; » Οὐδενί, φησίν, ἀμοιβὴν χρεωστῶν εὐεργετεῖ, ἀλλ' αὐτὸς ἀεὶ κατάρχεται τῶν δωρεῶν. « Ὅτι ἐξ αὐτοῦ. » Αὐτὸς εὗρε τὰ ἀγαθά, φησίν. « Καὶ δι' αὐτοῦ. » Αὐτός, φησί, καὶ ἐποίησε τὰ ὄντα. « Καὶ εἰς αὐτὸν τὰ πάντα. » Αὐτός, φησί, συγκρατεῖ τὰ γενόμενα ὡς συνοχεύς. « Αὐτῷ ἡ δόξα εἰς τοὺς αἰῶνας. » Ἐπειδὴ μεγάλα εἶπε καὶ ἄγνωστα θαυμάσας μόνον, ὡς ἔθος ἦν αὐτῷ, εἰς δοξολογίαν ἐτελεύτησεν.

CAPUT XXVII.

D

363 *Adhortatio ad virtutem quæ erga Deum est et homines.*

XII, 1, 2. *Obsecro igitur vos, fratres, per miserationes Dei ut præbeatis corpora vestra hostiam viventem, sanctam, Deo beneplacentem, rationalem cultum vestrum. Et ne configuremini huic sæculo, sed transformemini per renovationem mentis vestræ: ut probetis quæ sit voluntas Dei bona et beneplacens et perfecta.*

Ipsæ, inquit, Dei miserationes per quas salvi facit

ΚΕΦΑΛ. ΚΖ'.

Παραίνεσις περὶ ἀρετῆς τῆς πρὸς Θεὸν καὶ ἀνθρώπους.

Παρακαλῶ οὖν ὑμᾶς, ἀδελφοί, διὰ τῶν οἰκτιρμῶν τοῦ Θεοῦ παραστῆσαι τὰ σώματα ὑμῶν θυσίαν ζῶσαν, ἁγίαν, εὐάρεστον τῷ Θεῷ, τὴν λογικὴν λατρείαν ὑμῶν. Καὶ μὴ συσχηματίζεσθε τῷ αἰῶνι τούτῳ, ἀλλὰ μεταμορφοῦσθε τῇ ἀνακαινώσει τοῦ νοὸς ὑμῶν, εἰς τὸ δοκιμάζειν ὑμᾶς, τί τὸ θέλημα τοῦ Θεοῦ τὸ ἀγαθὸν καὶ εὐάρεστον καὶ τέλειον.

Αὐτοί, φησίν, οἱ οἰκτιρμοὶ τοῦ Θεοῦ δι' ὧν ἐσώ-

θῆτε, παρακαλοῦσιν ὑμᾶς (αὐτοὺς γὰρ εἰσφέρει τὴν ἱκετηρίαν ποιουμένους), ὅπως ἀξίαν αὐτῶν μετέλθητε πολιτείαν. — [ΦΩΤ.] « Παραστῆσαι τὰ σώματα ὑμῶν. » Εἰς τὰ δύο προτρέπεται, εἰς τὴν τοῦ βίου ἐπιμέλειαν, καὶ εἰς τὴν τῆς πίστεως σπουδήν. Δι' ὧν μὲν γάρ φησι, « Παραστῆσαι τὰ σώματα ὑμῶν, » καὶ ἑξῆς, ἀρίστην πολιτεύεσθαι παραινεῖ. Δι' ὧν δὲ, « Τὴν λογικὴν λατρείαν ὑμῶν, » φησὶ, τὴν ὀρθότητα τῆς πίστεως διώκειν αὐτοὺς ἀπαιτεῖ. Προτίθησι δὲ τὰ τῆς πολιτείας, ἐπειδὴ τῷ καθαρῷ βίῳ, καὶ ὁ τῆς εὐσεβείας ἀκολουθεῖν εἴωθε λόγος. Ὅρα δὲ πῶς εἶπεν ἄμφω εὐφυῶς καὶ δριμέως. « Παραστήσατε γάρ, φησὶ, τὰ σώματα ὑμῶν, θυσίαν ζῶσαν, ἁγίαν, εὐάρεστον τῷ Θεῷ. » Εἶτα μὴ ἀρκεσθεὶς τούτοις, ἐπάγει καὶ ἕτερον. Ποῖον; « Κατὰ τὴν λογικὴν λατρείαν ὑμῶν, » φησὶ, τουτέστι, Κατὰ τοὺς ἐκείνης νόμους, συμφώνως ἐκείνῃ καὶ κατ' ἐκείνην, ἐν μηδενὶ διαφωνοῦντες αὐτῇ. Τοῦτο γάρ ἐστιν, ἁγίαν καὶ ζῶσαν καὶ εὐάρεστον τῷ Θεῷ θυσίαν παραστῆσαι τῷ σώματι ἡμῶν, τὸ μηδὲν ἔξω τῶν κατὰ τὴν λατρείαν ἡμῶν νομοθετηθέντων πολιτεύεσθαι. Δεῖ γὰρ ἄμφω, τὴν πίστιν τῷ βίῳ, καὶ τὸν βίον συνομολογεῖν τῇ πίστει. Ὥσπερ γὰρ ὁ πίστιν ἐπαγγειλάμενος ὀρθὴν, φαῦλος δὲ τὸν τρόπον, δι' ὧν πράττει, τὴν ὁμολογίαν ἐλέγχει τῆς πίστεως· οὕτως καὶ ὁ πράξεις ἐπιδεικνύμενος ἀγαθὰς, πίστιν δὲ πρεσβεύων δυσσεβῆ, δι' ὧν δυσσεβεῖ, καὶ τὰς πράξεις φαυλίζει, καὶ θριαμβεύει, μηδένα καρπὸν αὐταῖς ἐνεῖναι πνευματικόν. Δεῖ ἄρα πολιτεύεσθαι, κατὰ τὴν λογικὴν λατρείαν ἡμῶν « Ζῶσαν. » Ἐπειδὴ εἶπε, « Θυσίαν, » ἵνα μή τις νομίσῃ, ὅτι Κατασφάξαι ἑαυτοὺς κελευόμεθα, ἐπήγαγε, « Ζῶσαν. » Πῶς δὲ ἔσται θυσία τὸ σῶμα; Ὁράτωσαν ὀρθὰ οἱ ὀφθαλμοί. Ἡ γλῶσσα καὶ ἡ χείρ, ἡ μὲν εἰς ὑμνῳδίαν Θεοῦ, ἡ δὲ εἰς ἐντολὰς ἀσχολείσθω, καὶ γίνεται οὕτως ποιούντων, θυσία ζῶσα τὸ σῶμα « Ἁγίαν. » Διαιρῶν ταύτην τὴν θυσίαν ἀπὸ τῆς Ἰουδαϊκῆς, φησίν. « Ἁγίαν, εὐάρεστον, καὶ λογικήν » Ἡ γὰρ Ἰουδαϊκὴ σωματικὴ οὖσα, οὐ σφόδρα ἦν ἁγία καὶ εὐάρεστος, ὡς ἄλογα θύουσα. Τὴν λογικὴν λατρείαν. » Τὴν πνευματικὴν, φησί, διακονίαν, τὴν κατὰ Χριστὸν πολιτείαν, ὡς εἰ εἶπεν· Παραστήσατε τὰ σώματα ὑμῶν θυσίαν, διὰ λογικῆς λατρείας, τουτέστι, τῆς ἀναιμάκτου. Ἢ ὅτι Προσενέγκατε θυσίαν ζῶσαν, καὶ τὴν λογικὴν λατρείαν, ἀπὸ κοινοῦ τὸ, Προσενέγκατε. « Καὶ μὴ συσχηματίζεσθε τῷ αἰῶνι τούτῳ » Καὶ πῶς ἄν τις ἑαυτὸν προσενέγκῃ θυσίαν ζῶσαν; Πῶς; « Μὴ συσχηματίζεσθε, » τουτέστι, Μὴ τυποῦτε ἑαυτοὺς κατὰ τὸ σχῆμα τοῦ κόσμου τούτου· οὐδὲν γὰρ ὑγιὲς ἔχει ἢ μόνιμον. Διὸ καὶ σχῆμα αὐτὸ καλεῖ, δηλῶν τὸ μὴ μένον. Τοῦτο δὲ εἰπὼν, δηλοῖ τὸ ἐπίκηρον. Ἢ ὅτι Μὴ συμμεταβάλλεσθε τοῖς καιροῖς. — Ἄλλως. [ΦΩΤ.] Εἰπὼν, « Μὴ συσχηματίζεσθε τῷ αἰῶνι τούτῳ, » τουτέστι, Μὴ συμμεταβάλλεσθε καὶ συμμετατίθεσθε ταῖς διδασκαλίαις τῶν ἐκ τοῦ αἰῶνος τούτου τοῦ ῥέοντος καὶ οὐχ ἱσταμένου τὴν διδασκαλίαν προσαγόντων. Τοῦτο εἰπὼν ἵνα μή τινες τῶν Ἰουδαίων εἴπωσιν, Οὐκοῦν οὐδ' ὅλως δεῖ ἡμᾶς μετατίθεσθαι καὶ μετασχηματίζεσθαι ἀπὸ τῆς παραδεδομένης ἡμῖν ἀπὸ τοῦ νόμου διδασκαλίας; διὰ

A estis obsecrant vos, (nam ipsos inducit quasi ad eos fiat supplicatio; ut ad dignum illis conversationem transeatis. « Ut præbeatis corpora vestra. » Ad duo exhortatur: nempe ad vitæ curam et ad fidei studium His enim quæ dicit: « Ut præbeatis, » sive exhibeatis « corpora vestra. etc. » Optima vita admonet esse conversandum. Per id autem quod addit: « Rationalem cultum vestrum. » postulat ut fidei rectitudinem prosequantur. Præponit autem quæ conversationis sunt: quoniam vitam puram pietatis quoque sermo sequi solet. Vide autem quomodo utrumque scite et acute dixerit. « Præbete, inquit, corpora vestra hostiam viventem, sanctam, Deo beneplacentem. » Deinde his non contentus, nimirum hostiam viventem. sanctam, Deo beneplacentem, B aliud etiam adjungit Quidnam illud est? « Secundum rationalem, inquit, cultum vestrum, » hoc est, secundum illius legem, conformiter ad illam et secundum illam: in nullo ab ea diffidentes. Nam hoc, Sanctam et viventem et Deo beneplacentem hostiam corpus nostrum exhibere, cultum nostrum in nullo versari extra ea quæ sancita sunt Utrumque enim oportet et fidem vitæ, et vitam fidei esse conformem. Siquidem quemadmodum is qui rectam obtulerit fidem, si pravus sit moribus operibus suis confessionem accusari fidei: ita etiam qui bonas exhibet operationes, si fidem impiam præponat: **364** cum impius sit, etiam actiones depravat, ac divulgat nullum eis inesse fructum spiritualem. Oportet ergo conversari secundum rationalem cultum nostrum « Viventem. » C Quia dixerat « Hostiam, » ne quis existimaret quod nos ipsos juberemur jugulare et immolare, subjunxit « Viventem. » Quo autem modo erit corpus hostia? Videant quæ recta sunt oculi: lingua et manus, illa quidem in Dei laudibus, hæc autem in præceptis exerceantur. Quæ si ita fiant corpus viva efficitur hostia. « Sanctam. » Hanc hostiam a Judaica disterminans dicit « Sanctam. beneplacentem et rationalem. » Judaica enim cum corporea esset non admodum sancta erat aut beneplacens, utpote irrationalia mactans. « Rationalem cultum. » Spirituale, inquit. obsequium, conversationem secundum Christum: ac si dixisset: Exhibete corpora vestra hostiam per rationalem cultum, hoc est, sine sanguine: vel offerte hostiam viventem D et rationalem cultum; a communi enim sensu supplendum est *offerte*. « Et ne configuremini huic sæculo. » Et quomodo seipsum offeret, quispiam hostiam vivam; Quomodo? « Ne configuremini, hoc est, ne figuretis vos ipsos juxta figuram mundi hujus, nihil enim sanum habet vel stabile; ideo quoque figuram vocat id. significans non manere; et hoc dicendo fragilitatem denotat. — *Vel.* Ne simul cum temporibus transmutemini. *Alio modo.* Dicendo: « Ne configuremini huic sæculo, » hoc significat: Ne commutemini aut simul transferamini cum doctrinis eorum qui doctrinam afferunt ex sæculo hoc fluente nec permanente. Hoc dicto,

ne quidam Judæorum dicerent : Igitur neque omnino nos oportet transferri aut transfigurari a tradita nobis in lege doctrina : propterea subdit : « Sed transformemini. » Hoc est, oportet vos secundum Dei voluntatem transferri. Magnum est autem discrimen doctrinæ quæ a mundo est et sapientiæ quæ est secundum Dei voluntatem. Et illa quidem ipsam quoque legalem figuram perdit, in aliam miseriæ aut corruptionis formam ducens : hæc autem solum non perdit legis figuram (si quidem legalia in figura et typo ac umbra erant), sed potius reddit ipsum meliorem : eam, quæ a lege reliqua erat, formam et pulchritudinem explens ac perficiens, ideo recte ait : « Ne configuremini, sed transformemini, » **865** nam illud perditio, est hoc autem salus ac perfectio.

A τοῦτο ἐπάγει, « Ἀλλὰ μεταμορφοῦσθε, » τουτέστιν, ὅτι Δεῖ ὑμᾶς κατὰ τὸ θέλημα τοῦ Θεοῦ μετατίθεσθαι. Πολὺ δὲ τὸ μέσον τῆς ἀπὸ τοῦ κόσμου διδασκαλίας, καὶ τῆς κατὰ τὸ θέλημα τοῦ Θεοῦ σοφίας. Καὶ ἡ μὲν καὶ αὐτὸ τὸ σχῆμα τὸ νομικὸν ἀπόλλυσιν, εἰς ἄλλο σχῆμα κακίας καὶ διαφθορᾶς ἄγουσα, ἡ δὲ οὐ μόνον οὐκ ἀπόλλυσι τὸ τοῦ νόμου σχῆμα (ἐν σχήματι γὰρ καὶ τύπῳ καὶ σκιᾷ νόμου ὑπῆρχεν), ἀλλὰ καὶ βελτιοῖ αὐτὸ, τὴν λειπομένην αὐτῷ μορφὴν καὶ τὸ κάλλος, ἀπαρτίζουσα καὶ ἀναπληροῦσα. Διὸ καλῶς, « Μὴ συσχηματίζεσθε, φησὶν, ἀλλὰ μεταμορφοῦσθε. » Τὸ μὲν γάρ ἐστιν ἀπώλεια, τὸ δὲ σωτηρία καὶ τελειότης.

« Sed transformemini. » Mundi vocans figuram, virtutis formam dicit, ostendens naturalem ejus pulchritudinem. « Per renovationem » Quandoquidem is qui humanus est ; non potest non peccare, ait : Renova semper temetipsum per resipiscentiam. Nihil enim adeo animam corpusque inveterat, atque peccatum. « Ut probetis. » Aut hoc dicit : Renovare ut discas quid utile sit, et quæ Dei voluntas. « Et beneplacens. » Ad Judæos sermonem dirigit qui legem habebant dicens quod lex Dei ? sane quidem voluntas erat, at non beneplacens neque perfecta, sed ob vestram, inquit, imbecillitatem permissa, perfecta autem et beneplacens, novum est testamentum.

B « Ἀλλὰ μεταμορφοῦσθε. » Τὸ τοῦ κόσμου σχῆμα καλῶν, τὴν τῆς ἀρετῆς μορφὴν καλεῖ, δεικνὺς τὸ φυσικὸν αὐτῆς κάλλος. « Τῇ ἀνακαινώσει. » Ἐπειδὴ ἄνθρωπον ὄντα οὐκ ἔστι μὴ ἁμαρτεῖν, φησὶν, ἀνακαίνου σαυτὸν διὰ μετανοίας ἀεί. Οὐδὲν γὰρ οὕτως παλαιοῖ ψυχὴν καὶ σῶμα, ὡς ἁμαρτία. « Εἰς τὸ δοκιμάζειν. » Ἢ τοῦτό φησιν, ἀνακαινωθῆναι, Ἐὰν μάθῃς τί τὸ συμφέρον, καὶ τί τὸ θέλημα τοῦ Θεοῦ. « Καὶ εὐάρεστον. » Πρὸς Ἰουδαίους ἀποτείνεται, οἵτινες εἴχοντο τοῦ νόμου, λέγων, ὅτι Καὶ ὁ νόμος μὲν, θέλημα ἦν Θεοῦ, ἀλλ' οὐκ εὐάρεστον, οὔτε τέλειον, ἀλλὰ διὰ τὴν ἀσθένειαν, φησὶν, ὑμῶν συγχωρηθέν. Τέλειον δὲ καὶ εὐάρεστον, ἡ Νέα Διαθήκη.

XII, 3. *Dico enim per gratiam quæ data est mihi cuilibet versanti inter vos, ne quis efferatur sensu ultra quam oportet sensu efferri, sed sentiat de se ad modestiam ut cuique Deus partitus est mensuram fidei.*

C Λέγω γὰρ διὰ τῆς χάριτος τῆς δοθείσης μοι παντὶ τῷ ὄντι ἐν ὑμῖν, μὴ ὑπερφρονεῖν παρ' ὃ δεῖ φρονεῖν, ἀλλὰ φρονεῖν εἰς τὸ σωφρονεῖν, ἑκάστῳ ὡς ὁ Θεὸς ἐμέρισε μέτρον πίστεως.

Cum superius dixisset : « Per miserationes, nunc »— « Per gratiam ait, ob modestiam, » seipsum nequaquam fide dignum existimans ad persuadendum. Propterea interdum quidem miserationes, quandoque vero gratiam producit. Dicens autem, « Per gratiam. » Dei beneficia memoriæ suggerit. « Cuilibet versanti inter vos » Quod ait : « Cuilibet versanti inter vos, » variis modis intelligi potest. Vel dico cuilibet versanti inter vos, id est, omnibus dico, omnes admoneo, et hanc potestatem ex gratia habeo. Vel, dico : Ne efferamini sensu per ullum donum sive gratiam supra quemlibet versantem inter vos. (Græca enim utrumque sensum admittunt λέγω παντὶ τῷ ὄντι ἐν ὑμῖν μὴ ὑπερφρονεῖν.) Hunc namque intellectum indicant etiam quæ subduntur, quibus ait : « Ut cuique Deus partibus est. » etc. Admodum autem sapienter ac prudenter, admoniturus eos ne sensu efferretur, præposuit, « Per gratiam Dei. » Quoniam enim aliquibus accidit ut admoneant ac præcipiant ex fastu, hujusmodi cogitationes prævertendo curavit. Non est, inquit, ex meo affectu ut vos admoneam, per Dei gratiam hoc facio, ipse jubet, ejus præceptum impleo. Oportet itaque obtemperare et non repugnare. « Ne quis efferatur sensu. » De animi modestia exhortatur. Non ultra mensuram de nobis **866** sentiamus

Ἄνω, « Διὰ τῶν οἰκτιρμῶν, » εἰρηκὼς, νῦν, « Διὰ τῆς χάριτος, » φησὶν, οὐδαμοῦ ἀξιόπιστον ἑαυτὸν νομίζων διὰ ταπεινοφροσύνην πρὸς τὸ πεῖσαι. Διὰ τοῦτο ποτὲ μὲν τοὺς οἰκτιρμοὺς, ποτὲ δὲ τὴν χάριν προβάλλεται. Εἰπὼν δὲ, « Διὰ τῆς χάριτος, » τῶν εὐεργεσιῶν ὑπομιμνήσκει τοῦ Θεοῦ. « Παντὶ τῷ ὄντι ἐν ὑμῖν. » — [ΦΩΤ.] Τὸ, « Παντὶ τῷ ὄντι ἐν ὑμῖν, » διαφόρως ἐγχωρεῖ νοηθῆναι. Ἢ ὅτι Λέγω παντὶ τῷ ὄντι ἐν ὑμῖν, τουτέστι Πᾶσι λέγω, πᾶσι παραινῶ, καὶ ταύτην τὴν ἐξουσίαν ἐκ τῆς χάριτος ἔχω. Ἢ, Λέγω μὴ ὑπερφρονεῖν ὑμᾶς ἐν παντὶ χαρίσματι τῷ ὄντι ἐν ὑμῖν. Ταύτην γὰρ τὴν ἔννοιαν καὶ τὰ ἐπαγόμενα δηλοῖ, ἐν οἷς φησιν· Ἑκάστῳ ὡς ὁ Θεὸς ἐμέρισε, » καὶ ἑξῆς. Σοφῶς δὲ λίαν D καὶ συνετῶς προέταξε, μέλλων αὐτοὺς νουθετεῖν εἰς τὸ μὴ ὑπερφρονεῖν, τὸ « Διὰ τῆς χάριτος τοῦ Θεοῦ. » Ἐπειδὴ γὰρ καὶ τὸ νουθετεῖν καὶ ἐπιτάττειν, ἄλλοις ἐνίοτε ἐξ ὑπερφροσύνης γίνεται, προλαβὼν ἰάσατο τοὺς τοιούτους λογισμούς. Οὐκ ἔστι, φησὶν, ἐξ ἐμῆς ὁρμῆς τὸ νουθετεῖν ὑμᾶς. Διὰ τῆς χάριτος τοῦτο ποιῶ τοῦ Θεοῦ. Αὐτὸς κελεύει. Αὐτοῦ ἐπίταγμα πληρῶ. Δεῖ οὖν πείθεσθαι καὶ μὴ ἀντιλέγειν. « Μὴ ὑπερφρονεῖν. » Παραινεῖ περὶ ταπεινοφροσύνης, μὴ παρὰ τὰ μέτρα, φησὶ, φρονῶμεν.

Τοῦτο γὰρ ἀνοίας ἢ ἀπονοίας ἐστίν. « Ἀλλὰ φρονεῖν εἰς τὸ σωφρονεῖν. » Φρόνησιν γὰρ ἐλάβομεν, οὐχ ἵνα εἰς ἀπόνοιαν αὐτῇ χρησώμεθα, καὶ μωραίνωμεν.

αὐτὴν, ἀλλ' ἵνα εἰς σωφροσύνην, τουτέστιν εἰς τὸ ὑγιαίνειν τὴν διάνοιαν. Ταύτην γὰρ νῦν σωφροσύνην καλεῖ, οὐ τὴν πρὸς ἀσέλγειαν ἀντιδιαστελλομένην. « Ὡς ὁ Θεὸς ἐμέρισε. » Πῶς ἐμέρισε; κατὰ φιλοτιμίαν; μὴ γένοιτο. Ἀλλὰ πῶς; κατὰ τὸ μέτρον τῆς πίστεως. Πίστεως δὲ, οὐ τῆς μετὰ τὴν λατρείαν, φησί. Πάντες γὰρ πιστοὶ καὶ εὐσεβεῖς καὶ τέλειοι ἐν αὐτῇ εἰσι δηλονότι, οἱ χαρισμάτων ἀξιωθέντες, ἀλλὰ τῆς κατὰ τὰ χαρίσματα, νῦν φησι, πίστεως, καθὼς καὶ ἐν Εὐαγγελίοις εἴρηται· « Κύριε, δὸς ἡμῖν πίστιν. » Καὶ πάλιν· « Ἐὰν ἔχητε πίστιν ὡς κόκκον σινάπεως. » Δῆλον γὰρ ὡς ἕτερον τοῦτο τὸ σημαινόμενον τῆς πίστεως, παρὰ τὸ ἐπὶ τῆς εὐσεβείας λαμβανόμενον. Ἦσάν τινες παρ' αὐτοῖς χαρισμάτων ἠξιωμένοι καὶ οἱ μὲν ἐφρόνουν μέγα ἐπ' αὐτοῖς, καὶ ἀπενοοῦντο κατὰ τῶν ἄλλων, οἱ δὲ ἐζήλουν. Καί φησι· Τί ἀπονοῇ; ἢ τί παραζηλοῖς; εἰ ὁ Θεὸς ἐμέρισε, πάντως καλῶς καὶ συμφερόντως ἐμέρισε. Στοιχείτω τοιγαροῦν ἕκαστος ᾧ ἔχει. Καὶ μήτε ὑπεραιρέσθω (Θεοῦ γὰρ δόσις ἐστὶν, οὐ σὸν τὸ κατόρθωμα), μήτε ζηλούτω. Ὁ Θεὸς γὰρ ἐμέρισε, καὶ οἶδε τί ἑκάστῳ πρέπον καὶ ἁρμόδιον. « Μέτρον πίστεως. » Ἕκαστος εἰς αὐτὸ, φησὶν, ἐμμενέτω, καὶ μήτε ζηλούτω, μήτε ὑπεραιρέσθω. Πίστεως δὲ, φησὶν, ἤγουν χαρίσματος.

Nam hoc est, amentiæ ac vecordiæ. « Sed sentiat de se ad modestiam. » Prudentiam enim aut sensum acceperimus, non ut ad vecordiam eo uteremur, illumque dementaremus, sed ad modestiam, hoc est, ad sanandum mentem. Nam id σωφροσύνην vocat, non temperantiam seu continentiam quæ adversus impudicitiam distinguitur. « Ut cuique Deus partitus est. » Quomodo partitus est? utrum secundum magnificentiam? Minime. At quomodo? Secundum mensuram fidei. Dicit autem fidem non quæ divinum cultum consequitur, nam hanc omnes fideles ac Dei cultores habent et perfecti sunt in ipsa, qui ea dona in baptismo acceperunt: sed fidem nunc dicit quæ inter dona est. Quemadmodum et in Evangeliis dictum est: « Domine, adde nobis fidem [50]. » Et rursum: « Si habeatis fidem ut granum sinapis [51]. » Manifestum enim est aliud hoc esse fidei significatum ab eo quo sumitur in cultu divino. Erant nonnulli apud illos donis donati: et hi quidem super his multum sibi arrogabant ac erigebantur adversus cæteros: alii vero invidia stimulabantur. Itaque ait: Quid erigeris in fastum, aut quid invides? Si Deus partitus est, bene omnino partitus est. Unusquisque ergo in eo quod habet, ordine procedat, et neque super eo extollatur: Dei enim donum est, non tuum bonum opus: neque invideat, nam Deus partitus est, qui novit quid unicuique decens sit et aptum: « Mensuram fidei. » Quisque, inquit, in hoc permaneat, et neque invideat neque extollatur. Fidei autem, id est, doni.

Καθάπερ γὰρ ἐν ἑνὶ σώματι μέλη πολλὰ ἔχομεν, τὰ δὲ μέλη πάντα οὐ τὴν αὐτὴν ἔχει πρᾶξιν· οὕτως οἱ πολλοὶ ἓν σῶμά ἐσμεν ἐν Χριστῷ. Ὁ δὲ καθεῖς ἀλλήλων μέλη. Ἔχοντες δὲ χαρίσματα κατὰ τὴν χάριν τὴν δοθεῖσαν ἡμῖν διάφορα, εἴτε προφητείαν κατὰ τὴν ἀναλογίαν τῆς πίστεως, εἴτε διακονίαν, ἐν τῇ διακονίᾳ, εἴτε ὁ διδάσκων, ἐν τῇ διδασκαλίᾳ, εἴτε ὁ παρακαλῶν ἐν τῇ παρακλήσει.

XII, 4-8. *Quemadmodum enim in uno corpore multa membra habemus: membra autem omnia non eumdem actum habent. Sic multi unum corpus sumus in Christo: singuli autem alii aliorum membra. Habentes tamen dona secundum datum nobis gratiam diversa: sive prophetiam, juxta proportionem fidei: sive ministerium in administratione: sive qui docet in doctrina: sive qui exhortatur in exhortando.*

Τί γὰρ σὺ, φησὶ, μέγα φρονεῖς; τί δὲ σὺ ζηλοῖς; Οὐ πάντες ἐσμὲν σῶμα ἓν, μέλη δὲ ἀλλήλων; καὶ οὐκ εἶπεν, Ὁ εὐτελὲς δοκῶν ἔχειν χάρισμα, μέλος ἐστὶ τοῦ τὸ μεῖζον ἔχοντος, ἀλλ' ὅτι καὶ ὁ τὸ μεῖζον ἔχων, τοῦ τὸ εὐτελὲς, τῇ ἀνακρίσει θέλων, καὶ τούτους κατεστεῖλαι, κἀκείνους παραμυθήσασθαι. Τὰ δὲ μέλη πάντα οὐ τὴν αὐτὴν ἔχει πρᾶξιν, πρὸς τοῦτο αὐτὸ ὁρᾷ ἡ παραβολή. Ὥσπερ, φησὶ, τὰ μέλη διάφορον ἐγκεχείρισται πρᾶξιν, οὕτως διάφορα ἐδόθη παρὰ τοῦ Πνεύματος χαρίσματα.

Tu, inquit, quid extolleris; tu vero quid invidia stimularis? Nonne omnes sumus unum corpus, et membra alii aliorum? Nec dixit: Qui vile donum habere videtur, ejus membrum est qui majus habet: sed quod etiam is qui majus habet, ejus 567 membrum est qui minus accepit: hac discussione volens et hos in officio continere, et illos consolari. Membra autem omnia non eumdem actum habent. Ad hoc Apostoli tendit parabola quod sicut membra diversum sortita sunt actum, ita varia data sunt a Spiritu dona.

Ἔχοντες κεφαλὴν τὸν Χριστὸν, ἡμεῖς δὲ ἀλλήλων μέλη. Ἔχοντες δὲ χαρίσματα. » Δυσὶ τρόποις ἐσχημάτισται ὅλον τὸ χωρίον τοῦτο, ἕως τοῦ, « Εἴτε ὁ παρακαλῶν ἐν τῇ παρακλήσει. » Ποίοις τούτοις; τῷ λεγομένῳ ἀπὸ κοινοῦ, καὶ τῷ ἐλλειπτικῷ. Καὶ γὰρ τὸ, ἔχοντες, ἀπὸ κοινοῦ καθ' ἕκαστον κῶλον παραλαμβάνεται, οἷον, εἴτε προφητείαν ἔχει τις, εἴτε διακονίαν ἔχει τις. Τοῦτο δὲ ἀπὸ κοινοῦ, καὶ ζεῦγμα καλεῖται, ὅτι συζεύγνυσι πληθυντικὸν ἑνικῷ, καὶ μετοχὴν

Habemus caput Christum, nos autem alii aliorum membra sumus. « Habentes tamen dona. » Duobus modis effiguratus est totus hic locus ad eam usque partem qua dicitur: « Qui exhortatur in exhortando. » Quinam sunt illi? Nempe is qui ἀπὸ κοινοῦ dicitur, id est, repetitio a communi sensu sive ab his quæ præcesserunt, et is qui ἐλλειπτικόν, id est defectivum appellatur. Primo utroque modo ad singula membra repetitur. Habentes a communi sensu,

[50] Luc. xvii, 5. [51] ibid. 6.

puta : Sive prophetiam quis habeat, sive ministerium quis habet. Id autem vocatur, a communi sensu repetitio et etiam zeugma, quia jungit plurale singulari, et participium verbo Ita ergo a communi sensu accepta dictio. « Habentes » juxta zeugma perficit tandem ea ratione sententiam, impletque loca. Modo autem defectivo rursus effiguratur. Deficit enim quidpiam ad ipsam sententiæ perfectionem ; puta : Maneat quisque in dono quod accepit : aut : Contentus sit ; aut : Eo ordine procedat, vel aliud hujusmodi ; veluti : Sive prophetiam quis habeat sive ministerium, maneat quisque : et qui prophetiam habet, et qui ministerium, et qui doctrinam, et qui exhortationem, denique in dono quisque quod accepit. Et frequens est talium usus apud divinum Paulum. Nec mireris si cum hæc non dicerit talibus sit usus. Si quidem gratiam quæ majora tribuit, etiam humilium cognitionem frequenter præstat. Non quod hæc magnum aliquid sint. Quid enim est præterquam labor ac nomina hominum, qui circa dictiones et syllabas earumque compositionem curiosi sunt et, anxii ? Non ergo his usus est tanquam hæc magna quædam sint : sed ut eos confunderet qui ob ista plurimum extolluntur, eosque ad animi modestiam revocando lucrifaceret, quo suæ parerent admonitioni. Omnia enim impigre aggrediebatur Paulus, dummodo salutem ferret hominibus. Ideo quoque citationes poeticorum carminum et Græcæ historiæ, innumeraque hujusmodi non cunctatur proferre, modo etiam per hæc aliquam speret hominum arripere salutem Papæ quantus animus ac studium ! **368** Bene autem et tali usus est sermonum genere, et rursum apostolico ac simplici et generoso ac illaborato charactere non abstinet Et enim si nusquam his usus fuisset, qui nihil non audent, impossibilitatem ac imperitiam causarentur : quandoquidem etiam nunc quidem talia non intelligentes, ipsum ignorantiam hujusmodi rerum habuisse suspicantur, quas nec ipsi intelligunt. Rursum vero si perpetuo his fuisset usus, character apostolicus inter abjectos haberetur Prudenter itaque ac sapientissime utrumque dijudicavit. Illis siquidem usus est, ut manifestum faceret, volenti facile esse usum similium quodque ea non ignoraret. Permansit autem in apostolico charactere, generosum et inelaboratum ac purum sermonem, ejusque propriam naturam in honore habens. Cur ergo et reliqui suis sermonibus talia non intermiscuerunt ? Suffic t huic etiam solus, ad ostendendum quod illis quoque facile fuerit hoc efficere si voluisssent : quanquam in illorum etiam epistolis talia, licet rarius, reperire est. Si vero cum dicitur : « Habentes dona, » nequaquam quiescendum sit usque ad eum locum, « Benedicite persequentibus vos, alia quidem sententia emerget, et unius duntaxat figuræ compositio erit sed ad spiritum nimis protensa periodus. « Secundum gratiam » Si Deus donavit, quid tu extolleris ! neque enim tuum rectum opus sunt ipsa dona : « Dei, inquit, donum est. » — « Diversa. »

A ρήματι Οὕτως οὖν ἀπὸ κοινοῦ τὸ, « Ἔχοντες, » κατὰ τὸ ζεῦγμα λαμβανόμενον, ἀπηρτισμένην κατὰ τοῦτο τέως τὴν ἔννοιαν καὶ τὰ χωρία ποιεῖ. Ἐλλειπτικῷ δὲ πάλιν ἐσχημάτισται, ὅτι λείπει τι πρὸς αὐτοτέλειαν τοῦ νοήματος. Οἷον τὸ Μενέτω ἐν ᾧ ἔλαβεν ἕκαστος χαρίσματι. ἢ, Ἀρκείσθω, ἢ, Στοιχείτω, ἤ τι τοιοῦτον, οἷον. Εἴτε προφητείαν ἔχει τις, εἴτε διακονίαν, μενέτω ἕκαστος, καὶ ὁ τὴν προφητείαν ἔχων, καὶ ὁ τὴν διακονίαν, καὶ ὁ τὴν διδασκαλίαν καὶ ὁ τὴν παράκλησιν ἔχων, ἁπλῶς ἕκαστος, ἐν ᾧ ἔλαβε χαρίσματι. Καὶ πολλή ἐστιν ἡ τῶν τοιούτων χρῆσις παρὰ τῷ θαυμασίῳ Παύλῳ. Καὶ μὴ θαυμάσῃς εἰ ἀμαθὴς ὢν τούτων, ἐκέχρητο τούτοις. Ἡ γὰρ χάρις ἡ τὰ μείζω χορηγοῦσα, καὶ τῶν εὐτελῶν πολλάκις παρεῖχε τὴν γνῶσιν, οὐχ ὡς μέγα τι τούτων ὑπαρ- B χόντων. Τί γὰρ ἂν καὶ εἴη περὶ λέξεις καὶ συλλαβὰς καὶ τὴν τούτων συνθέσιν μικρολογουμένων ἀνθρώπων πόνος καὶ ὀνόματα ; Οὔκουν, ὡς μεγάλων τινῶν τούτων ὄντων ἐκέχρητο τούτοις, ἀλλ' εἰς τὸ καταισχύνειν τοὺς ἐπὶ τοῖς τοιούτοις μέγα φρονοῦντας, καὶ κερδῆσαι αὐτοὺς εἰς ταπεινοφροσύνην, καὶ ὑπακοὴν τῆς αὐτοῦ νουθεσίας. Ἄοκνα γὰρ ὑπῆρχεν ἅπαντα Παύλῳ, ὅσῳ σωτηρίαν ἔφερεν ἀνθρώποις. Διὸ καὶ χρήσεις ποιητικῶν στίχων, καὶ ἱστορίας Ἑλληνικὰς, καὶ μυρία τοιαῦτα οὐκ ὀκνεῖ προκομίζειν, ἂν μόνον καὶ διὰ τούτων ἐλπίζει τινὰ σωτηρίαν ἀνθρώπων ἁρπάσαι. Βαβαὶ τῆς τηλικαύτης ψυχῆς καὶ σπουδῆς ! Καλῶς δὲ καὶ τῷ τοιούτῳ κέχρηται τῶν λόγων εἴδει, καὶ πάλιν, τοῦ ἀποστολικοῦ καὶ ἁπλοῦ καὶ εὐγενοῦς καὶ ἀπεριέργου χαρακτῆρος οὐκ ἀφίσταται. Εἰ μὲν γὰρ οὐδ' ὅλως ἐκέ- C χρητο τούτοις, ἀδυναμίαν ἂν οἱ πάντα τολμῶντες καὶ ἰδιωτισμὸν ᾐτιάσαντο, ὅπου καὶ νῦν τινες μὴ συνιέντες τὰ τοιαῦτα, ἀπειρίαν αὐτὸν τῶν τοιούτων ἔχειν ἐξ ὧν οὐδ' αὐτοὶ συνιᾶσιν, ὑπολαμβάνουσιν. Εἰ δ' αὖ πάλιν τούτοις διαπαντὸς ἐχρῆτο ὁ ἀποστολικὸς χαρακτὴρ ἐν τοῖς παρεωραμένοις ἐτίθετο. Διῄτησεν οὖν συνετῶς καὶ πανσόφως ἄμφω Ἐχρήσατο μὲν γὰρ ἐκείνοις, ὥστε δεῖξαι ῥᾴδιον εἶναι βουλομένῳ τὸ τοιοῦτον, καὶ οὐκ ἀγνοεῖ. Ἐνέμεινε δὲ τῷ ἀποστολικῷ χαρακτῆρι, τὴν εὐγένειαν καὶ τὸ ἀπερίεργον καὶ καθαρὸν καὶ αὐτοφυὲς τοῦ λόγου τιμῶν. Τί οὖν μὴ καὶ οἱ λοιποὶ οὕτως τοὺς ἑαυτῶν κατέμιξαν λόγους ; Ἀρκεῖ καὶ οὗτος μόνος δεῖξαι, ὅτι κἀκείνοις ῥᾷον ἦν εἴπερ ἐβούλοντο ποιεῖν. Καίτοι καὶ ἐν ταῖς ἐκείνων ἐπιστολαῖς ἔστιν, εἰ καὶ σπανιώτερον, D τὰ τοιαῦτα εὑρεῖν. Εἰ δὲ τὸ, « Ἔχοντες χαρίσματα, » μηδαμοῦ ἀναπαυστέον, μέχρι τοῦ, « Εὐλογεῖτε τοὺς διώκοντας ὑμᾶς, » ἄλλη μὲν διάνοια ἀνακύψει, μονοσχημάτιστος δ' ἡ σύνταξις ἔσται, εἰς πνεῦμα δὲ λίαν ἡ περίοδος ἀποτεταμένη. « Κατὰ τὴν χάριν. » Εἰ ὁ Θεὸς ἐχαρίσατο, σὺ τί μέγα φρονεῖς ; μὴ γὰρ σὸν κατόρθωμα τὰ χαρίσματα ; « Θεοῦ, φησὶν, ἡ δόσις » — « Διάφορα. » Καλῶς τὸ, « Διάφορα, » ἵνα δείξῃ οὐ τὸ μὲν μέγα, τὸ δὲ μικρόν· Μεγάλα γὰρ ἅπαντα, ἀλλὰ ποικίλα καὶ ἁρμόδια. « Κατὰ ἀναλογίαν τῆς πίστεως. » Νῦν δείκνυσιν ὅτι τῶν δοκούντων μειζόνων χαρισμάτων, οἱ λαμβάνοντές εἰσιν αἴτιοι πρὸς τὸ λαβεῖν· Εἰ γὰρ καὶ χάρις ἐστὶ, τοσοῦτον μέντοι

ἐπιβρέξει, ὅσον ἂν εὕρῃ σκεῦος ἐπιτήδειον ἑαυτὸ καταστῆσαι διὰ τῆς πίστεως. Εἴτε προφητείαν κατὰ τὴν ἀναλογίαν τῆς πίστεως ἔχομεν, φησὶν, εἴτε διακονίαν ἔλαβέ τις, φησίν. Ἡ διακονία γενικόν τί ἐστι. Πάντα γὰρ εἰς διακονίαν δίδοται τὰ χαρίσματα. Λοιπὸν δὲ καὶ τοῖς εἰδικοῖς ἐπεξέρχεται. Εἴτε διακονίαν ἔλαβέ τις, ἐν τῇ διακονίᾳ μενέτω, φησίν. Εἴτε ὁ διδάσκων ἔλαβε, φησὶ, χάρισμα διδασκαλίας, ἀπὸ κοινοῦ τὸ, « Μενέτω. » Εἴτε ὁ παρακαλῶν, χάρισμα, φησὶν, ἔλαβε παρακλήσεως, ἐν τῇ παρακλήσει μενέτω.

A Bene ait diversa, ut ostendat non hoc quidem magnum, illud vero parvum; nam omnia magna sunt: sed varia esse et congrua. Juxta proportionem fidei » Nunc cum dona majora videntur, ostendit eos qui accipiunt in causa esse quod acceperint. Nam etsi gratia sit tantum tamen influit quantum invenerit vas sese aptum per fidem constituere. Sive prophetiam juxta proportionem fidei habemus, inquit, sive ministerium quis acceperit. ministerium generale quiddam est: omnia siquidem dona ad ministerium data sunt. Cæterum per specialia quoque edisserit. Sive ministerium quis accepertt, in ministerio maneat, inquit. Sive qui docet acceperit doctrinæ donum : a communi sensu repete « Maneat. » Sive qui exhortatur acceperit donum exhortationis, in exhortatione maneat.

Ὁ μεταδιδοὺς, ἐν ἁπλότητι, ὁ προϊστάμενος, B ἐν σπουδῇ, ὁ ἐλεῶν, ἐν ἱλαρότητι. Ἡ ἀγάπη ἀνυπόκριτος· ἀποστυγοῦντες τὸ πονηρόν· κολλώμενοι τῷ ἀγαθῷ. Τῇ φιλαδελφίᾳ εἰς ἀλλήλους φιλόστοργοι· τῇ τιμῇ ἀλλήλους προηγούμενοι· τῇ σπουδῇ μὴ ὀκνηροί· τῷ πνεύματι ζέοντες· τῷ Κυρίῳ δουλεύοντες· τῇ ἐλπίδι χαίροντες· τῇ θλίψει ὑπομένοντες· τῇ προσευχῇ προσκαρτεροῦντες.

369 XII, 8-13 « Qui impartit, in simplicitate: « qui præest, in sedulitate: qui miseretur, in hi« laritate. Dilectio non sit simulata: sitis odio « prosequentes malum : adhærentes bono. Fraterna « charitate ad mutuo vos diligendum propensi: ho« nore alius alium præcedentes: studio non segnes: « spiritu ferventes: Domino servientes: spe gauden« tes: in afflictione patientes: orationi instantes ».

[ΦΩΤ.] Λοιπὸν δείκνυσιν, ὅτι οἱ κακῶς τοῖς χαρίσμασι χρώμενοι, ἀνόνητα αὐτὰ ποιοῦσιν. « Ἐν ἁπλότητι. » Ἐπειδὴ τὰ χαρίσματα, ἢ ἐν δόσει τὴν εὐεργεσίαν αὐτῶν ἐπιδείκνυσιν, ἢ ἐν προστασίᾳ, ἢ ἐν ἐλέῳ, φησὶν, ὅτι οὐχ ἁπλῶς ταῦτα δεῖ ἐπιτελεῖν, ἀλλὰ διδόναι μὲν μετὰ ἁπλότητος καὶ χαρᾶς, οὐχ ὡς ζημιούμενόν τι, ἀλλὰ μᾶλλον κερδαίνοντα, καὶ προΐστασθαι C μὴ ἀμελῶς, ἀλλ' ὡς ὑπὲρ ἑαυτοῦ σπουδάζοντα, καὶ ἐλεεῖν ἱλαρῶς καὶ εὐθύμως, ὡς αὐτόν τι καρπούμενον. Ἔσται δὲ ταῦτα πῶς; Ἂν ἀγάπην ἔχωμεν πρὸς ἀλλήλους, ἀγάπην δὲ μὴ πεπλασμένην καὶ ἐν ὑποκρίσει, ἀλλ' ἄπλαστον καὶ ἀνυπόκριτον καὶ τελείαν, καὶ ἀληθῶς ἀγάπην. « Ἐν σπουδῇ. » Οὐ γὰρ ἀρκεῖ τὸ προστῆναι μόνον. « Ἐν ἱλαρότητι. » Μὴ ὡς ζημιούμενος ἐλεεῖ, ἀλλ' ὡς αὐτὸς μᾶλλον κερδαίνων. Ἔνθεν γὰρ συμβήσεται τὸ ἱλαρόν. « Ἡ ἀγάπη ἀνυπόκριτος ἔστω, » φησὶ, μὴ πλάσμα ἀγάπης, ἀλλὰ ἀγάπη εἰλικρινής. Ἧς οὔσης, κατορθοῦται τὰ εἰρημένα. « Ἀποστυγοῦντες τὸ πονηρόν. » Μὴ μόνον ἀπεχόμενοι τοῦ πονηροῦ, ἀλλὰ καὶ λίαν μισοῦντες αὐτό. Τοῦτο γὰρ δηλοῖ τὸ ἀπό. Οὐ γὰρ εἶπε, στυγοῦντες. Εἶτά φησι, Μὴ μόνον μισεῖτε τὸ πονηρὸν, ἀλλὰ καὶ D ἔχεσθε τοῦ ἀγαθοῦ. Τὸ δὲ « κολλώμενοι, » τὴν πρὸς αὐτὸ διάθεσιν ἐμφαίνει. « Κολλώμενοι τῷ ἀγαθῷ. » Ἔνι γὰρ εἶναι ἀγάπην καὶ ἐπὶ αἰσχροῖς. Διὰ τοῦτο εἶπε, Μισεῖτε τὸ πονηρόν. Πῶς ἔστι κολληθῆναι τῷ ἀγαθῷ; Ἐν τῇ φιλαδελφίᾳ, φησὶ, τουτέστι, διὰ τῆς φιλαδελφίας. « Ἐν τούτῳ γὰρ γνώσονται, ἐὰν ἀγαπᾶτε ἀλλήλους. » Ὁ δὲ μαθητὴς φυλάττων τὰ μαθήματα, κεκόλληται καὶ ἥνωται τῷ διδασκάλῳ, ὅπερ ἐστὶ τὸ κυρίως ἀγαθὸν, ὁ Κύριος ἡμῶν Ἰησοῦς ὁ Χριστός. Ἀλλὰ πόθεν φύεται ἡ φιλαδελφία; πόθεν ἔστι θηρᾶσαι ταύτην; Ἐκ τοῦ προηγεῖσθαι ἀλλήλους, φησὶ, τῇ τιμῇ. Ὡς ἀληθῶς γὰρ ἀρχὴν λαμβάνει φιλία

Ostendit deinceps quod male donis utentes, faciunt ea inutilia. « In simplicitate. » Quoniam dona vel in impatiendo suam ostendunt efficaciam, vel in præsidendo, vel in miserando, dicit quod non utcunque hæc exhibere oporteat: sed dare cum simplicitate et gaudio: non ut aliquid quod damno afficiat, sed quod lucrum potius afferat: et præesse non negligenter, sed quasi de seipso studium haberet: præterea misereri hilariter promptoque animo, quasi id fructum nonnullum afferat. Quomodo autem hæc erunt? Si dilectionem habeamus inter nos mutuam: dilectionem autem non fictam aut simulatam, sed absque fictione et simulatione, perfectamque et vere dilectionem. « In sedulitate. » Neque enim sufficit tantum præesse. « In hilaritate. » Non quasi damnum recipiens ad miserandum moveatur, sed quasi ipse potius lucrum faciat. Inde enim continget hilaritas. « Dilectio non sit simulata, » aut fucata, non fictio dilectionis, sed sincera dilectio: qua præsente, recte exhibentur illa quæ dicta sunt. « Sitis odio prosequentes malum. » Non solum a malo abstinentes, sed illud plurimum odio habentes, idque facit præpositio ἀπὸ in dictione ἀποστυγοῦντες Deinde ait: Non modo prosequamini malum odio, verum etiam adhæreatis bono, per hoc autem affectionem ad bonum significat. « Adhærentes bono. » Accidit enim et de turpibus esse dilectionem: propterea dixit odio habere quod malum est. Quomodo contingit adhærere bono? Fraterna charitate, inquit, sive per fraternam charitatem. Per hoc enim cognoscent, inquit, quod mei sitis discipuli si dilexeritis vos invicem [52]. » Porro discipulus qui doctrinas servat, adhæret ac unitus est præceptori, qui proprie bonus est et ipsum bo-

[52] Joan. XIII, 35.

num, nempe Dominus noster Jesus Christus. Sed unde procedit fraterna charitas? unde contingit illam venari? **370** Ex eo, inquit, quod alius alium honore præcedat. Vere enim dilectio securum sumit principatum, si quisque conetur prævenire ad honorandum proximum. « Fraterna charitate, » etc. Nam si fraternam habueritis charitatem, utique invicem diligetis, fratres enim estis. Deinde dicit quomodo fraterna charitas perficiatur: si quisque, inquit, præeat in honorando fratre: « Studio non segnes. » Nam et hoc amorem parit, si non honoraverimus tantum, sed in hoc etiam plurimum studii adhibuerimus « Spiritu ferventes. » Quo autem pacto hoc erit? Si in bonis vixerimus operibus, habebimus fervidum in nobis ipsis et calore penetrantem omnia Spiritum sanctum, « Domino servientes: » His enim quæ dicta sunt continget nobis ut Domino serviamus. Ita vere videbimur Domino servientes per bona opera. Hæc vera servitus est « Spe gaudentes. » Quonam modo contingere potest spiritu fervere? Si spe inquit, gaudeatis. Siquidem nihil adeo promptum ad omnia facit, atque bona spes. Si etiam afflictiones patienter sustinueritis: et si precationem indesinentem habueritis. « In afflictione patientes. » Nam patientia parit probationem. « Orationi instantes. » Hac enim auxiliante omnia erunt facilia.

ἀσφαλῆ, ἐὰν ἕκαστος ἀγωνίζηται προλαβεῖν εἰς τὸ τιμῆσαι τὸν πλησίον « Τῇ φιλαδελφίᾳ. » καὶ ἑξῆς Εἰ γὰρ σχοίητε, φησὶ, φιλαδελφίαν, φιλήσετε πάντως ἀλλήλους· ἀδελφοὶ γάρ ἐστε. Εἶτα λέγει πῶς ἂν ἡ φιλαδελφία κατορθωθείη. Εἰ ἕκαστος, φησὶν, ἡγεῖται τῆς πρὸς τὸν ἀδελφὸν τιμῆς. « Τῇ σπουδῇ μὴ ὀκνηροί. » Καὶ γὰρ τοῦτο ἀγάπην τίκτει, ὅταν μὴ τιμῶμεν μόνον, ἀλλὰ καὶ ὑπερσπουδάζωμεν. « Τῷ πνεύματι ζέοντες. » Ἔσται δὲ τοῦτο πῶς; Ἐὰν ζῶμεν ἐν καλοῖς ἔργοις, ἕξομεν ζέον ἐν ἑαυτοῖς καὶ διατεθερμασμένον, τὸ ἅγιον Πνεῦμα. « Τῷ Κυρίῳ δουλεύοντες. » Διὰ γὰρ τῶν εἰρημένων, ἐκγενήσεται ἡμῖν δουλεύειν τῷ Κυρίῳ. » Οὕτως φανοῦμεν ἀληθῶς δουλεύοντες τῷ Κυρίῳ διὰ τῶν ἀγαθῶν ἔργων. Αὕτη ἀληθινὴ δουλεία ἐστίν. « Τῇ ἐλπίδι χαίροντες. » Πῶς δ' ἂν γένοιτο ζέειν τῷ πνεύματι; Ἐὰν τῇ ἐλπίδι χαίρητε, φησίν. Οὐδὲν γὰρ οὕτως πρὸς πάντα ποιεῖ πρόθυμον ὡς ἐλπὶς καλή. Καὶ ἐὰν, φησὶν, ὑπομένητε θλίψεις, καὶ ἐὰν εὐχὴν ἀδιάλειπτον ἔχητε. « Τῇ θλίψει ὑπομένοντες. » Ἡ γὰρ ὑπομονὴ τίκτει δοκιμήν. Τῇ προσευχῇ προσκαρτεροῦντες. » Ταύτης γὰρ βοηθούσης, ἔσται ῥᾴδια πάντα.

XII, 13-19 « Necessitatibus sanctorum communicantes: hospitalitatem sectantes. Benedicite persequentibus vos: Benedicite et ne maledicatis. Gaudete cum gaudentibus, et flete cum flentibus. « Idem alii de aliis sentientes, non sublimia de vobis, sed humilibus vos accommodantes. Ne sitis prudentes apud vosmetipsos nulli malum pro malo reddentes, providentes bona coram omnibus hominibus, si possibile est, quantum ex vobis est cum omnibus hominibus in pace viventes non vos ipsos ulciscentes dilecti, sed date locum iræ. Scriptum est enim: Mihi ultio, ego rependam, dicit Dominus ».

Ταῖς χρείαις τῶν ἁγίων κοινωνοῦντες· τὴν φιλοξενίαν διώκοντες. Εὐλογεῖτε τοὺς διώκοντας ὑμᾶς· εὐλογεῖτε, καὶ μὴ καταρᾶσθε. Χαίρειν μετὰ χαιρόντων, καὶ κλαίειν μετὰ κλαιόντων. Τὸ αὐτὸ εἰς ἀλλήλους φρονοῦντες, μὴ τὰ ὑψηλὰ φρονοῦντες, ἀλλὰ τοῖς ταπεινοῖς συναπαγόμενοι. Μὴ γίνεσθε φρόνιμοι παρ' ἑαυτοῖς. Μηδενὶ κακὸν ἀντὶ κακοῦ ἀποδιδόντες. Προνοούμενοι καλὰ ἐνώπιον πάντων ἀνθρώπων. Εἰ δυνατὸν, τὸ ἐξ ὑμῶν, μετὰ πάντων ἀνθρώπων εἰρηνεύοντες. Μὴ ἑαυτοὺς ἐκδικοῦντες, ἀγαπητοὶ, ἀλλὰ δότε τόπον τῇ ὀργῇ. Γέγραπται γὰρ, Ἐμοὶ ἐκδίκησις, ἐγὼ ἀνταποδώσω, λέγει Κύριος.

« Necessitatibus sanctorum. » Hoc est, in his in quibus necessitate constricti fuerint. Eleemosynam erga sanctos inducit, ideo etiam servavit illam inter præcipua. In superioribus quidem de universali locutus fuerat eleemosyna. Communicantes **371** inquit.

« Ταῖς χρείαις τῶν ἁγίων. » Ἐν οἷς ἂν ἐν χρείᾳ γένωνται· Τὴν πρὸς τοὺς ἁγίους ἐλεημοσύνην εἰσάγει. Διὸ καὶ ἐφύλαξεν αὐτὴν ἐν ἐξαιρέτῳ. Ἄνω μὲν περὶ καθολικῆς εἶπεν ἐλεημοσύνης. Κοινωνοῦντες, φησί.

Nam res ipsa communicatio quædam est: tu enim facultatem confers illis vero ipsi tibi libertatem erga Deum aliaque bona innumera « Hospitalitatem sectantes » Ne exspectes dicit donec ille ad te veniat, erubescit enim, sed tu potius sectare ipsum. « Benedicite persequentibus vos. » Ubi docuit quonam modo versari oporteat erga fratres, docet quomodo etiam erga hostes. Vide autem quod non dixerit: Ne ulciscaris, neque maledicas, sed quod majus est, benedic et pro eo precare, « Gaudere cum gaudentibus. » Non solum, inquit, verbis benedicite, sed et operibus: gaudentibus quidem congaudentes, legentibus vero collugentes. Tantum autem majus est congaudere gaudentibus, quantum non raro felix prosperorum successus invidiæ occasio impiis efficitur. « Idem alii de aliis sentientes. »

Κοινωνία γὰρ τὸ πρᾶγμα. Σὺ μὲν γὰρ εἰσφέρεις χρήματα αὐτοῖς, ἐκεῖνοι δὲ σοι τὴν πρὸς Θεὸν παῤῥησίαν καὶ τὰ μυρία ἀγαθά. « Τὴν φιλοξενίαν διώκοντες. » Μὴ μείνῃς, φησὶν, ἐκεῖνον ἐλθεῖν πρὸς σέ. Ἐρυθριᾷ γάρ. Ἀλλὰ σὺ δίωξον αὐτόν. « Εὐλογεῖτε τοὺς διώκοντας ὑμᾶς. » Διδάξας πῶς δέοι διακεῖσθαι πρὸς τοὺς ἀδελφοὺς, διδάσκει πῶς καὶ πρὸς τοὺς πολεμίους. Ὅρα δὲ, οὐκ εἶπε, Μὴ ἀμύνου, μηδὲ καταρῶ, ἀλλ' ὃ μεῖζον, Εὐλόγει καὶ ὑπερεύχου. « Χαίρειν μετὰ χαιρόντων. » Μὴ μόνον, φησὶ, ῥήμασιν εὐλογεῖτε, ἀλλὰ καὶ τοῖς ἔργοις. Χαίρουσι μὲν, συγχαίροντες, ἀλγοῦσι δὲ, συναλγοῦντες. Μεῖζον δὲ τὸ, συγχαίρειν χαίρουσιν, ὅσον ἡ εὐημερία τῶν πλησίων, καὶ φθόνου πρόφασις τοῖς ἀσεβέσι γίνεται. « Τὸ αὐτὸ εἰς ἀλλήλους φρονοῦντες. » Οἷον, μέγαν σεαυτὸν νομίζεις; τοιοῦτον νόμιζε καὶ

τὸν ἀδελφὸν, κἂν πένης ᾖ. Ἐπεὶ μὴ ἔστι πλούτου καὶ πενίας διάκρισις παρὰ Θεῷ. Πῶς δ' ἂν γένοιτό σοι τοῦτο; Ἐὰν μὴ φρονῇς περὶ σεαυτοῦ ὑψηλὰ, ἀλλὰ συμφέρῃ καὶ συναπάγῃ τοῖς ταπεινοῖς, καὶ εἰς τὴν ἐκείνων συγκαταβαίνῃς εὐτέλειαν. Ἐκ δὴ τούτων τὸ φύσημα καὶ τὴν κενοδοξίαν αὐτῶν καταστέλλει. Εἰκὸς γὰρ ἦν αὐτοὺς διὰ τὴν πόλιν, τούτῳ ἁλῶναι καὶ κατέχεσθαι τῷ πάθει. « Μὴ γίνεσθε φρόνιμοι παρ' ἑαυτοῖς. » Τουτέστι, Μὴ ἡγεῖσθε εἶναι σοφοὶ, καὶ μηδενὸς νοήματος ἐνδεεῖς. Φησὶ γὰρ ἡ Γραφή· « Οὐαὶ οἱ συνετοὶ παρ' ἑαυτοῖς, καὶ ἐνώπιον αὐτῶν ἐπιστήμονες. » « Κακὸν ἀντὶ κακοῦ. » Εἰ γὰρ ψεκτὸς καὶ ἄθλιος ὁ ποιῶν τὸ κακὸν, ἵνα τί μὴ φεύγεις τὴν μίμησιν τῶν κακῶν, ἀλλὰ τῷ ἀμύνασθαι ἔνοχον σαυτὸν καθιστᾷς καὶ κοινωνὸν τῆς ἀσεβείας; « Προνοούμενοι καλά. » Τοῦτό φησιν, ὅτι Πρόνοιαν ποιεῖσθε τοῦ καλοὶ φαίνεσθαι, ἐν τῷ μηδενὶ διδόναι ψόγου πρόφασιν. — Ἢ ἐπειδὴ ἄνω εἶπε, « Μηδενὶ κακὸν ἀντὶ κακοῦ ἀποδιδόντες, » προσέθηκε καὶ τὸ, « Προνοούμενοι καλά. » Ὡς εἰ ἔλεγεν, Οὐκ ἀρκεῖ μόνον τὸ μὴ ἀποδιδόναι κακὰ, ἀλλὰ δεῖ καὶ προνοεῖν τοῦ ποιήσαντος ἡμᾶς κακῶς. » Καὶ γὰρ καὶ ἄνω, οὐκ ἠρκέσθη τῷ μὴ καταρᾶσθαι τοὺς διώκοντας, ἀλλὰ καὶ εὐλογεῖν προσέταξεν. « Εἰ δυνατὸν τὸ ἐξ ὑμῶν. » Ἔστι γὰρ ὅτε οὐ δυνατὸν ἔνθα περὶ εὐσεβείας ὁ λόγος. Διατοῦτο εἶπεν, « Εἰ δυνατόν. » Τὸ δὲ, « Ἐξ ὑμῶν, » τουτέστι, Σὺ τὸ σὸν ποίησον, καὶ μὴ παράσχῃς ἔχθρας ἀφορμὴν μὴ Ἕλληνι, μὴ Ἰουδαίῳ. Τοῦτο γὰρ τὸ μετὰ πάντων, τουτέστι, πιστῶν καὶ ἀπίστων. « Μὴ ἑαυτοὺς ἐκδικοῦντες. » Ἐπειδὴ τοῦτο ἀκόλουθον, τὸν ἠδικημένον ἐκδικίας τυχεῖν, τοῦτο αὐτὸ ἐπαγγέλλεταί σοι, φησὶ, μὴ ἐκδικήσῃς σεαυτὸν, καὶ ὁ Θεός σε ἐκδικεῖ. Δότε γὰρ, φησὶ, τόπον καὶ χώραν τῇ ὀργῇ τοῦ Θεοῦ ἐλθεῖν. Ἂν γὰρ σὺ ἐκδικήσῃς σεαυτὸν, ἐλθοῦσα ἡ ὀργὴ τοῦ Θεοῦ, οὐχ ἕξει χώραν τοῦ ἐκδικῆσαι, ὅτι προεδίκησας σεαυτόν. Εἰ γὰρ σὺ μὴ ἀμύνῃ, ἥξει ἡ ὀργή. — [ΙΩΑΝΝΟΥ.] Ἐπειδὴ δὲ τοῦτο μάλιστα ὁ ἀδικηθεὶς ἐπιθυμεῖ ἰδεῖν ἐκδικίας ἑαυτὸν ἀπολαύοντα, τοῦτο αὐτῷ μετὰ πολλῆς δίδωσι περιουσίας. Ἂν γὰρ αὐτὸς μὴ ἀμύνῃ, Θεὸς ἔσται ὁ τιμωρός. Συγχώρησον οὖν αὐτῷ ἐπεξελθεῖν. Τοῦτο γὰρ τὸ, « Δότε τόπον τῇ ὀργῇ » — « Γέγραπται γάρ. » Παραμυθούμενος πλέον τὸν ἠδικημένον, ἤγαγε τὴν μαρτυρίαν. « Ἐμοὶ ἐκδίκησις. » τουτέστι, Παρ' ἐμοὶ ἡ ἐκδίκησις.

Veluti : Si magnum ducis teipsum : talem ducas et fratrem tuum, etiamsi pauper sit, quoniam non est divitiarum ac paupertatis discrimen apud Deum. Quo autem modo fieri hoc potest ? Si non sentias de te ipso sublimia, sed conferaris et accommoderis humilibus, et in illorum condescendas abjectionem. His sane timorem ac vanam gloriam illorum reprimit. Verisimile enim erat illos propter suam civitatem, captos esse ac detineri hoc affectu. « Ne sitis prudentes apud vosmetipsos » Hoc est ne ducatis vos ipsos esse sapientes et nullius consilio egentes. « Væ sapientibus apud seipsos et coram facie sua prudentibus [58]. » — « Malum pro malo. » Nam si vituperandus ac miser est qui malum facit, quare non fugis malorum imitationem? Sed ut te ulciscaris, obnoxium constituis temetipsum ac socium impietatis. Providentes bona. » Hoc dicit : Providete ut boni appareatis : ut in nullo occasionem detis vituperandi vos — Vel, postquam superius dixit, « Nulli malum pro malo reddentes, » addidit etiam : « Providentes bona ; tanquam dixisset. Non satis est tantum non reddere mala, sed oportet quoque illi providere qui malefacit nobis. » Nam et in superioribus non satis illi fuit, ne maledicerent persequentibus, sed etiam benedicere jussit. « Si possibile est quantum ex vobis est. » Accidit enim interdum ut possibile non sit, ubi de pietate sermo est ; propterea dixit : « Si possibile est. » — « Quantum ex vobis est. » Hoc est, tu quod tuum est facito : neque inimicitiæ ansam præbeas **372** aut Græco aut Judæo Id enim est quod ait : « Cum omnibus nempe fidelibus et infidelibus. » — « Non vosipsos ulciscentes. » Quanuoquidem hoc consequens erat, eum qui injuria affectus esset ultionem assequi, hoc ipsum, inquit, tibi præcipitur, ne teipsum ulciscaris, et Deus te ulciscetur, Nam date, ait, locum ac spatium ut ira Dei veniat. Si enim teipsum ultus fueris, ubi venerit ira Dei, locum non habebit ultionem sumendi, quia primum ultus es temetipsum quod si tu non vindices, ira veniet. Quoniam autem is qui injuria affectus est, hoc maxime videre desiderat, nempe seipsum ultione frui : hoc ipsi cum magna tribuit largitate Nam si ipse non vindicet, Deus ultor erit Permitte igitur illi ut vindicet, hoc est enim quod ait : « Date locum iræ. » — « Scriptum est enim. » Eum qui injuria affectus est magis consolando, produxit Scripturæ testimonium. « Mihi ultio, » id est, apud me est ultio.

Ἐὰν οὖν πεινᾷ ὁ ἐχθρός σου, ψώμιζε αὐτόν. ἐὰν διψᾷ, πότιζε αὐτόν. Τοῦτο γὰρ ποιῶν, ἄνθρακας πυρὸς σωρεύσεις ἐπὶ τὴν κεφαλὴν αὐτοῦ. Μὴ νικῶ ὑπὸ τοῦ κακοῦ, ἀλλὰ νίκα ἐν τῷ ἀγαθῷ τὸ κακόν.

XII. 20, 21. « Si igitur esurit inimicus tuus, ciba « illum : si sitit, da illi potum. Hoc enim faciens, « carbones ignis cumulabis in caput ipsius. Ne « vincaris a malo, sed vince bono malum ».

Μὴ μόνον, φησὶ, εἰρηνεύετε καὶ μὴ ἀμύνεσθε, ἀλλὰ καὶ εὐεργετεῖτε, τρέφοντες, ποτίζοντες. Εἶτα ἐπειδὴ βαρὺ ἦν τὸ προστασσόμενον, ἐπάγει παραμυθούμενος τὸν ἠδικημένον, λέγων. Τοῦτο ποιῶν, πῦρ αὐτῷ σωρεύσεις ἐπὶ τὴν κεφαλήν. Καὶ ἅμα

Non solum, inquit, in pace vivite ne vos ulciscamini, sed et benefacite, alentes ac potum tribuentes. Deinde quia grave erat quod præcipiebatur subjungit consolando eum qui affectus est injuria. Hoc faciens ignem illi cumulabis in caput : Simulque

[58] Isa. v, 21.

terrens eum qui affecit injuria. « Ne vincaris a A malo. » Cum prius demulsisset eum qui injuria affectus erat, et suasisset ei benefacere dicendo, « Carbones cumulabis : » sublimius nunc ipsum admonet. Nam si hoc affectu, inquit, alis ut ignem illi cumules, non vicisti malum, sed ab ipso victus es : ego autem cupio ut tu malum vincas. Igitur ne affectu nocendi benefacias, tuæ namque consolationis gratia dicta sunt prædicta quod cibans potumque tribuens carbones ignis cumulaturus esses, non sane ut ita facias. — Licet enim, cum tu beneficium inimico præstas, Deus illi irascatur, et ignem tentationum ac afflictionum quas ipse struxit adversus proximum, in caput ipsius convertat : attamen tu ne hoc fine velis ei benefacere, ut hunc in hujusmodi malis videas, ita enim victus es a malo : B et ille quidem nihilominus quæ pati eum oportebat patitur : **373** tu vero mercedem perdidisti victus a malo. Magis autem si tali mente Deus te videat, neque te vindicat. Si quidem bonum ac mitem qui injuria affectus est vindicat : at non illum qui animo ac voluntate seipsum ultus est, et per boni operationem beneficii maligne est operatus, ut illius calamitatem videret qui se contristaverat. » Tu ergo benefacito ut vincas malum [84] ; » et ut Filius efficiaris, sicut ait Dominus, Patris qui in cœlis est.

XIII, 1, 2. « Omnis anima potestatibus præeminentibus subdatur. Non enim est potestas nisi a « Deo : quæ vero sunt potestates, a Deo ordinatæ « sunt. Itaque quisquis resistit potestati, Dei ordi- C « nationi resistit : qui autem resistunt, sibi ipsis « judicium accipient ».

Postquam auditorum mentes sufficienter composuit eosque docuit inimicis quoque esse benevolos, hanc etiam subjungit admonitionem : omnem animam instruens, sive sacerdos sit quispiam, sive monachus, sive Apostolus, ut magistratibus subdantur. Nam hæc subjectio non evertit pietatem. Admonet autem hoc Apostolus, ostendens quod Evangelium non doceat defectionem neque inobedientiam aut contumaciam, sed benevolentiam magis ac obedientiam. — *Alio modo.* Magnam ubique capitis hujus rationem habet, ostendens non ad subversionem communis disciplinæ Christi leges esse : cumque sufficientes sint qui veritatis causa bellum in nos gerant, quid, inquit, necesse est no- D bis ipsis superfluos procurare adversarios ? « Non enim est potestas. » Non hæc de quocunque dicit principe, sed de ipso principatu. Quoniam enim honoris ac conditionis æqualitas in omnibus, seditiosa res erat, Deus potestates adjunxit. — *Aliter.* Quid ais ? Est princeps omnis a Deo traditus ? Non hoc, inquit dico, neque mihi nunc de singulis principibus sermo, sed de re ipsa. Principatus enim esse, et hunc quidem gubernare, alium vero gubernari, nec omnia sursum ac deorsum ferri, divinæ sapien-

A φοβῶν καὶ τὸν ἠδικηκότα. « Μὴ νικῶ ὑπὸ τοῦ κακοῦ. » Μαλάξας πρότερον τὸν ἀδικηθέντα καὶ πείσας αὐτὸν εὐεργετεῖν διὰ τοῦ εἰπεῖν, « Ἄνθρακας σωρεύσεις », νῦν ὑψηλότερον αὐτῷ παραινεῖ. Εἰ γὰρ τοιαύτῃ, φησὶ, διαθέσει τρέφεις ἵνα πῦρ αὐτῷ σωρεύσῃς, οὐκ ἐνίκησας τὸ κακὸν, ἀλλ' ἡττήθης αὐτῷ. Ἐγὼ δέ σε, φησὶ, νικᾷν τὸ κακὸν βούλομαι. Τοιγαροῦν, μὴ διαθέσει κακοποιῷ εὐεργέτει. Ὑπὲρ γὰρ παραμυθίας σου εἴρηται τὰ εἰρημένα, ὅτι ψωμίζων καὶ ποτίζων, ἄνθρακας πυρὸς σωρεύσεις, οὐχ ἵνα μέντοι οὕτως ποιῇς — [ΦΩΤ.] Εἰ γὰρ καὶ σοῦ εὐεργετοῦντος τὸν ἐχθρὸν, ὁ Θεὸς ἐκδικῶν σε ὀργίζεται αὐτῷ, καὶ πῦρ πειρασμῶν καὶ κακώσεων, ἃ κατὰ τοῦ πλησίον ἐκεῖνος ἐτέκταινεν, ἐπὶ κεφαλὴν στρέφει. Ἀλλ' οὖν σὺ μὴ διὰ τοῦτο θελήσῃς αὐτὸν εὐεργετεῖν, ἵνα B ἐν τοιούτοις αὐτὸν κακοῖς ἴδῃς, ἐπεὶ ἐνικήθης ὑπὸ τοῦ κακοῦ, κἀκεῖνος μὲν οὐδὲν ἧττον ἃ ἔδει παθεῖν αὐτὸν, πάσχει· σὺ δὲ ἀπώλεσας τὸν μισθὸν, νικηθεὶς ὑπὸ τοῦ κακοῦ. Μᾶλλον δὲ εἰ τοιαύτην σου τὴν γνώμην ὁ Θεὸς ἴδῃ· οὐδὲ ἐκδικεῖ. Τὸν ἀγαθὸν γὰρ, τὸν πρᾶον τὸν ἀδικηθέντα ἐκδικεῖ, ἀλλ' οὐχὶ τὸν διὰ τοῦ θυμοῦ καὶ τῆς προαιρέσεως ἑαυτὸν ἐκδικήσαντα, καὶ διὰ πράξεως ἀγαθῆς τῆς εὐεργεσίας πονηρευσάμενον, τὴν διαφθορὰν ἰδεῖν τοῦ λυπήσαντος. « Εὐεργέτει οὖν σὺ, ἵνα νικήσῃς τὸ κακόν, » καὶ ἵνα γένῃ Υἱὸς, ὡς ὁ Κύριος, φησὶ, τοῦ ἐν οὐρανοῖς Πατρός.

Πᾶσα ψυχὴ ἐξουσίαις ὑπερεχούσαις ὑποτασσέσθω. Οὐ γάρ ἐστιν ἐξουσία, εἰ μὴ ἀπὸ Θεοῦ Αἱ δὲ οὖσαι ἐξουσίαι, ὑπὸ Θεοῦ τεταγμέναι εἰσίν. Ὥστε ὁ ἀντιτασσόμενος τῇ ἐξουσίᾳ, τῇ τοῦ C Θεοῦ διαταγῇ ἀνθέστηκεν. Οἱ δὲ ἀνθεστηκότες, ἑαυτοῖς κρῖμα λήψονται.

Ἐπειδὴ ἱκανῶς κατήρτισε τὰ ἤθη τῶν ἀκουόντων, καὶ ἐδίδαξεν αὐτοὺς καὶ ἐχθροῖς εἶναι εὐμενεῖς, εἰσάγει καὶ ταύτην τὴν παραίνεσιν, παιδεύων πᾶσαν ψυχὴν, κἂν ἱερεὺς ᾖ τις, κἂν μοναχὸς, κἂν ἀπόστολος, ὑποτάσσεσθαι τοῖς ἄρχουσιν. Αὕτη γὰρ ἡ ὑποταγὴ οὐκ ἀνατρέπει τὴν εὐσέβειαν. Παραινεῖ δὲ τοῦτο ὁ Ἀπόστολος δεικνύων ὅτι οὐκ ἀποστασίαν διδάσκει τὸ Εὐαγγέλιον οὐδὲ ἀπείθειαν, ἀλλὰ μᾶλλον εὐγνωμοσύνην καὶ εὐπείθειαν. — Ἄλλως. Πολλὴν τοῦ κεφαλαίου τούτου πανταχοῦ ποιεῖται πρόνοιαν, δεικνὺς, οὐκ ἐπὶ καταστροφῇ τῆς κοινῆς εὐταξίας τοὺς τοῦ Χριστοῦ νόμους εἶναι, καὶ ὅτι ἀρκοῦσι καὶ οἱ διὰ τὴν ἀλήθειαν πολεμοῦντες, φησὶν, D ἡμῖν, καὶ τί δεῖ καὶ ἡμᾶς περιττοὺς ἐπινοεῖν ἡμῖν αὐτοῖς πολεμίους; « Οὐ γὰρ ἔστιν ἐξουσία. » Οὐ περὶ τοῦ καθ' ἕκαστον ἄρχοντος ταῦτα λέγει, ἀλλὰ περὶ αὐτῆς τῆς ἀρχῆς. Ἐπειδὴ γὰρ τὸ ὁμότιμον στασιῶδες ἦν, εἰσήγαγεν ὁ Θεὸς τὰς ἐξουσίας. — Ἄλλως. Τί λέγεις; πᾶς ἄρχων ὑπὸ Θεοῦ κεχειροτόνηται; Οὐ τοῦτο λέγω, φησὶν, οὐδὲ περὶ τῶν καθ' ἕκαστον ἀρχόντων ὁ λόγος μοι νῦν, ἀλλὰ περὶ τοῦ πράγματος αὐτοῦ. Τὸ γὰρ ἀρχὰς εἶναι, καὶ τοὺς μὲν ἄρχειν, τοὺς δ' ἄρχεσθαι, καὶ ἄνω καὶ κάτω τὰ πάντα φέρεσθαι, τῆς τοῦ Θεοῦ σοφίας ἔργον φη-

[84] Matth. XII, 45.

μὴ εἶναι. Οὐκ εἶπε γὰρ ὅτι οὐκ ἔστιν ἄρχων, ἀλλ' A οὐκ ἔστιν ἐξουσία εἰ μὴ ἀπὸ Θεοῦ. « Αἱ δὲ οὖσαι ἐξουσίαι. » Κατὰ τοῦ αὐτοῦ εἶπεν. Εἰπὼν γὰρ, « Οὐκ ἔστιν ἐξουσία εἰ μὴ ἀπὸ Θεοῦ, πάλιν τὸ αὐτὸ λέγει. « Αἱ δὲ οὖσαι, φησὶν, ἐξουσίαι, ὑπὸ τοῦ Θεοῦ τεταγμέναι εἰσὶν, » οἷον γεγονυῖαι. Ὁ Θεὸς, φησὶν, ἔταξε, καὶ διώκησεν αὐτάς. — Ἄλλως. Πᾶσαι οὖν ἐξουσίαι ὑπὸ Θεοῦ διατεταγμέναι εἰσὶν, οἷον γεγονυῖαι, οἵαν ἂν σκοπήσῃς, κἂν τὴν τοῦ πατρὸς πρὸς υἱὸν κἂν τὴν ἀνδρὸς πρὸς γυναῖκα, κἂν τὰς ἄλλας ἁπάσας. Καὶ τὰς ἐν τοῖς ζώοις δὲ, ὡς τῶν μελισσῶν, ὡς τῶν γεράνων, ὡς τῶν ἰχθύων. « Ὥστε ὁ ἀντιτασσόμενος » Ἵνα μὴ εὐτελίζεσθαι νομίζωσιν οἱ τοῦ Χριστοῦ δοῦλοι ὑποτασσόμενοι ἄρχουσι, δείκνυσιν ὅτι χρὴ πείθεσθαι καὶ μὴ ἀντιτάσσεσθαι, μηδὲ ἀπειθεῖν τοῖς ἄρχουσιν. Ὡς ὅγε τοῦτο ποιῶν, φησὶ, Θεῷ ἀντιλέγει τῷ πε- B ποιηκότι τὰς ἀρχάς. « Τῇ τοῦ Θεοῦ διαταγῇ ἀνθέστηκεν. » — [ΦΩΤ.] Κερδανεῖς κἀντεῦθεν, φησὶν, ὑποτασσόμενος, οὐ μόνον ὅτι ἐντολὴν πληροῖς, ἀλλ' ὅτι καὶ τὸν Θεὸν τιμᾷς, τιμῶν τὴν ὑπ' αὐτοῦ τεταγμένην ἐξουσίαν, καὶ τὸν ταύτην χειρίζοντα. Μακάριος ὁ οὕτως καὶ διὰ ταῦτα τὴν ἐξουσίαν τιμῶν καὶ ὑποτασσόμενος ὥσπερ ἄθλιος, ὁ διὰ ταῦτα μὴ ὑποκείμενος. Καὶ γὰρ διπλοῦν ἀποφέρεται κρῖμα, πρῶτον ἐκ τοῦ Θεοῦ, ὅτι τὴν ὑπ' αὐτοῦ τεταγμένην καὶ ὁρισθεῖσαν ἀρχὴν ἐξουθενεῖ. Δεύτερον, καὶ ἐκ τῶν ἠτιμασμένων ἀρχόντων. Ὅρα δὲ καὶ τὸ κέρδος τῶν ἀρχόντων· Κωλύουσι τοὺς φαύλους, προτρέπονται τοὺς σπουδαίους, δι' ὧν αὐτοὺς τιμῶσι καὶ ἐπαινοῦσιν εἰς ἀρετήν. Χρὴ οὖν αὐτοὺς ἀποδέχεσθαι, καὶ διὰ τοῦτο, καὶ ὅτι Θεοῦ διάκονοί εἰσι, τῷ θελήματι C αὐτοῦ ὑπηρετούμενοι. Καὶ τρίτον, ὅτι τὰ ἴδια λιπόντες, ὑπὲρ τῶν κοινῶν φροντίζουσι, τῇ τῶν πλησίον ὠφελείᾳ προσκαρτεροῦντες, καὶ πρὸ τῆς ἰδίας ἀνέσεως, τὸν ὑπὲρ τῶν ἐκείνων πόνον ἀναδεχόμενοι. Τίς τούτους, εἰ καὶ μήτις φόβος ἐπέκειτο, ἐξ αὐτῆς τοῦ συνειδότος τῆς κρίσεως οὐκ ἂν ἀγάσαιτο, καὶ ἐν πατέρων θέσει καὶ παραστατῶν λόγῳ; μακάριοί εἰσιν οἱ τοιοῦτοι ἄρχοντες, « Κρῖμα λήψονται. » Κατάκρισιν, φησὶ, τὴν παρὰ Θεοῦ ἑαυτοῖς ἐπισπῶνται.

Οἱ γὰρ ἄρχοντες οὐκ εἰσὶ φόβος τῶν ἀγαθῶν ἔργων, ἀλλὰ τῶν κακῶν. Θέλεις δὲ μὴ φοβεῖσθαι τὴν ἐξουσίαν; τὸ ἀγαθὸν ποίει, καὶ ἕξεις ἔπαινον ἐξ αὐτῆς. Θεοῦ γὰρ διάκονός ἐστί σοι εἰς τὸ ἀγαθόν. Ἐὰν δὲ τὸ κακὸν ποιῇς, φοβοῦ. Οὐ γὰρ εἰκῆ τὴν μάχαιραν φορεῖ. Θεοῦ γὰρ διάκονός ἐστιν, ἔκδικος εἰς ὀργὴν τῷ τὸ κακὸν πράσ- D σοντι· διὸ ἀνάγκη ὑποτάσσεσθαι, οὐ μόνον διὰ τὴν ὀργὴν, ἀλλὰ καὶ διὰ τὴν συνείδησιν.

Τί ἀλγεῖς, φησὶν, ὑποταγεὶς τῇ ἐξουσίᾳ; τί δὲ φοβῇ αὐτὴν καὶ τρέμεις; Μὴ γὰρ ἐπιτιμᾷ τοῖς καλῶς ζῶσι; μὴ γάρ ἐστι φοβερὸς τῷ τῆς ἀρετῆς ἐπιμελουμένῳ; « Τῶν ἀγαθῶν ἔργων. » Τουτέστι, τοῖς ἀγαθὰ πράττουσιν. « Ἀλλὰ τῶν κακῶν. » Τουτέστι, τῶν τὰ κακὰ πραττόντων. « Θέλεις δὲ μὴ φοβεῖσθαι τὴν ἐξουσίαν; » Εἰ δὲ θέλεις, φησὶ, μὴ μόνον εἶναί σοι τὸν ἄρχοντα ἤπιον, ἀλλὰ δὴ καὶ ἐπαινοῦντα, τὸ ἀγαθὸν ποίει. « Θεοῦ γὰρ διάκονός ἐστί σοι. » Τοσοῦ-

A tiæ opus esse dico. Siquidem non dixit, non est princeps, sed « Non est potestas nisi a Deo » — « Quæ vero sunt potestates » De eodem loquitur, Cum enim dixerit, « Non est potestas nisi a Deo, » rursum idem dixit: Quæ vero sunt potestates, **374** a Deo sunt ordinatæ sive factæ, « Deus, inquit, illas ordinavit ac disposuit » — *Aliter.* Omnes ergo potestates a Deo ordinatæ sive factæ sunt, quacumque consideraveris: sive patris erga filium sive viri erga uxorem, sive alias omnes etiam quæ in animalibus sunt, puta apibus, gruibus ac piscibus. « Itaque quisquis resistit. » Ne abjecti viderentur Christi servi si principibus subjicerentur: ostendit quad parere oporteat et non resistere aut inobedientes esse principibus Nam qui hoc facit, B Deo, inquit, resistit qui principatus constituit. « Dei ordinationi resistit » Hinc etiam lucrum facis ait, quod subderis: non solum quia præceptum comples, verum etiam quia Deum honoras, potestatem ab ipso ordinatam ac traditam honorans. Beatus qui hoc modo et propter ista potestatem honorat eique subditur: quemadmodum miser est qui propter hæc non subditur. Siquidem duplex reportat judicium Primum a Deo, quod ordinatam ac definitam ab eo potestatem contemnit: secundo a despectis principibus. Vide autem et lucrum a principibus acceptum, prohibent malos exhortantur probos cum ipsos honorent et admoneant ad virtutem. Oportet igitur ipsos suscipere etiam ob id quia Dei ministri sunt, voluntati Dei obsequentes; et C tertio quod propriis relictis, communium curam habeant, proximorum utilitate incumbentes: et propria requie postposita, laborem pro illis suscipiant. Quis hos, si nullus etiam subesset timor, ex ipsa judicii conscientia non veneraretur, et patrum ac præceptorum loco haberet? Felices sunt hujusmodi principes « Judicium accipient. » Condemnationem, inquit, a Deo sibi contrahunt.

XIII, 3-5 *Nam principes non sunt timori bonis operibus sed malis Vis autem non timere potestatem? Quod bonum est facito: et habebis laudem ex illa: Dei enim minister est tibi ad bonum. Si autem quod malum est faceris, time. Non enim frustra gladium gestat: Nam Dei minister est, ultor ad iram* D *facienti quod malum est.* **375** *Idcirco necesse est subdi: non solum propter iram, verum etiam propter conscientiam.*

Quid doles, inquit, quod subditus sis potestati? quid vero times illam ac tremis? Non enim increpat recte viventes, neque formidabilis est curam habenti virtutis « Bonis operibus » Hoc est iis qui bona operantur. » Sed malis. » Hoc est illis qui mala operantur. « Vis autem non timere potestatem? » Quod si vis, inquit, non modo clementem esse tibi principem, sed et laudatorem, quod bonum est facito. « Dei enim minister est tibi. » Adeo

namque laudabit te quod bonum est facientem. ut A tibi etiam cooperaturus sit et auxilium præstiturus. Siquidem timor occasio tibi efficitur bene vivendi. Ob id autem dixit eum Dei ministrum esse ad bonum : qui subservit Dei consilio laudans bonos et malos puniens : sicut et Deus consimiliter facit Ex hoc autem te ad bonum impellit et exhortatur. Nam hoc significat. « Est tibi ad bonum. » Et tibi, inquit, minister est ad bonum, cum videlicet Dei sit minister. Quo autem modo tibi minister est ? Malos prohibens, et nocumentum quod tibi ab illis impendebat auferens, præbensque securitatem ut facias bonum. Inservit autem tibi ad bonum etiam ubi te propter mala terruerit, arcens te ab illis et exhortans ad virtutem. Præterea vero et honorans ac suscipiens, ad hoc ipsum exhortatur. « Si autem B quod malum est feceris, time. » Itaque princeps non est causa timoris, sed malum opus aut ipsum male operari. « Non enim frustra gladium gestat. » Vides quomodo et subditum terruerit et principem armaverit ? Nam Dei minister est Qui enim male viventes punit, Deo ministrat ad iram. Sicut ministrat Deo laudens bonos, ita et puniens malos, Deum imitatur, iratus malis eosque puniens. Si enim Dei minister est, si laudem habebis ex illa : non solum oportet propter iram quæ ex ea adversus delinquentem consequitur, subdi illi sed multo magis convenit tanquam Dei ministrum et tanquam collaudantem et ad virtutem exercentem honore dignum ducere. **376** Etenim si etiam nullus esset ejus timor, provocat tamen conscientia ut obediamus ac C subjiciamur. Quare necesse subjici. Necesse est igitur, inquit, principibus subjici, non solum propter iram Dei, quæ adversus illos provocatur qui non subduntur potestati. « Sed etiam propter conscientiam » Hoc est, ne videaris conscientia carere, et ingratus ac perfidus esse, qui bene de te merito ac Dei ministro non subdaris. Plurimis siquidem beneficiis afficiunt nos principes : nam per eos vita nostra consistit : eo quod nisi ipsi essent, omnia perirent : iis qui potentiores sunt, piscium in modum, minores devorantibus. « Etiam propter conscientiam. » Propter iram quidem, pravi etiam nolentes subduntur : propter conscientiam vero, qui probi sunt sponte subdi debent et cum animi alacritate.

XIII. 5. 8. *Siquidem etiam propter hoc tributa solvitis. Nam ministri Dei sunt, in hoc ipsum incumbentes. Reddite ergo omnibus debita : cui tributum, tributum ; cui vectigal, vectigal ; cui timor timorem ; cui honor, honorem. Nemini quidquam debeatis, nisi hoc ut vos mutuo diligatis.*

Et adeo, inquit, verum est quod beneficium præstent potestates, quod ideo etiam tributa pendiis : tanquam gubernationis ac providentiæ mercedem præbentes. « Nam ministri Dei sunt. » Hoc est, Dei subditi et in hos Deo ministrantes : ut vestri cu-

A τον γάρ, φησὶν, ἐπαινέσει σε τὸ ἀγαθὸν πράττοντα, ὅτι δὴ καὶ συμπράξει σοι πρὸς τοῦτο. Ὁ γὰρ φόβος πρόφασίς σοι γίνεται τοῦ καλῶς βιοῦν. Διὰ τοῦτο δὲ εἶπε, Θεοῦ αὐτὸν εἶναι διάκονον εἰς τὸ ἀγαθὸν, ὅτι διακονεῖ τῇ βουλῇ τοῦ Θεοῦ, τοὺς ἀγαθοὺς ἐπαινῶν, καὶ τοὺς κακοὺς κολάζων, ὡς ὁ Θεὸς ὁμοίως ποιεῖ. Ἐκ δὲ τούτου εἰς ἀγαθόν σε συνωθεῖ καὶ προτρέπει. Τοῦτο γὰρ λέγει· « Ἐστί σοι εἰς τὸ ἀγαθόν. » — [ΦΩΤ] Καὶ σοὶ, φησὶν, ἐστι διάκονος εἰς τὸ ἀγαθὸν, τοῦ Θεοῦ δηλονότι διάκονος ὑπάρχων. Πῶς δὲ ἐστί σοι διάκονος ; κωλύων τοὺς κακοὺς, καὶ τὴν ἀπ' αὐτῶν βλάβην σοι ἀφαιρούμενος, καὶ ἄδειαν παρέχων εἰς τὸ ποιεῖν σε τὸ ἀγαθόν. Διακονεῖ δὲ σοι εἰς τὸ ἀγαθὸν, καὶ ὅταν σε ἐπὶ τοῖς κακοῖς φοβῇ, ἀνακόπτων σε ἐκεῖθεν, καὶ προτρεπόμενος ἐπ' ἀρε- B τήν. Ἔτι δὲ καὶ τιμῶν καὶ ἀποδεχόμενος, προτρέπει εἰς αὐτὸ τοῦτο. « Ἐὰν δὲ τὸ κακὸν ποιῇς φοβοῦ. » Οὐκ ἄρα ὁ ἄρχων αἴτιος τοῦ φόβου, ἀλλὰ τὸ πράττειν κακῶς. « Οὐ γὰρ εἰκῇ τὴν μάχαιραν φορεῖ. » Ὁρᾷς πῶς ἐφόβησε μὲν τὸν ὑπήκοον, καθώπλισε δὲ τὸν ἄρχοντα ; Θεοῦ γὰρ διάκονός ἐστιν. Ὁ γὰρ τοὺς κακῶς βιοῦντας τιμωρούμενος, Θεῷ διακονεῖ εἰς ὀργήν. Καθὼς διακονεῖ τῷ Θεῷ ἐπαινῶν τοὺς ἀγαθοὺς, οὕτως τοὺς κακοὺς κολάζων, μιμεῖται Θεὸν, ὀργιζόμενος τοῖς πονηροῖς καὶ κολάζων αὐτούς Εἰ γὰρ διάκονός ἐστι Θεοῦ, εἰ ἔπαινον ἕξεις ἐξ αὐτῆς, οὐ μόνον δεῖ διὰ τὴν ἐξ αὐτῆς ὀργὴν ἐγγινομένην τοῖς ἁμαρτάνουσιν, ὑποτάσσεσθαι αὐτῇ, ἀλλά γε πολὺ μᾶλλον προσήκει, καὶ ὡς διάκονον Θεοῦ, καὶ ὡς ἐπαινοῦσαν καὶ ἐπαλείφουσαν ἐπ' ἀρε- C τὴν, τιμῆς αὐτὴν ἀξιοῦν. Καὶ γὰρ κἂν μηδεὶς ᾖ φόβος αὐτῇ, ἡ συνείδησις εἰς ὑπακοὴν αὐτῆς καὶ ὑποταγὴν προτρέπεται. Διὸ ἀνάγκη ὑποτάσσεσθαι. Ἀνάγκη οὖν, φησὶ, τοῖς ἄρχουσιν ὑποτάσσεσθαι, οὐ μόνον διὰ τὴν ὀργὴν τοῦ Θεοῦ τὴν κατὰ τῶν μὴ ὑποτασσομένων τῇ ἀρχῇ γινομένην, « Ἀλλὰ καὶ διὰ τὴν συνείδησιν. » Τουτέστιν, ἵνα μὴ δόξῃς ἀσυνείδητός τις εἶναι καὶ ἀγνώμων, τῷ εὐεργέτῃ καὶ τῷ διακόνῳ τοῦ Θεοῦ μὴ ὑποτασσόμενος. Μεγάλως γὰρ εὐεργετοῦσιν ἡμᾶς οἱ ἄρχοντες. Δι' αὐτῶν γὰρ ὁ βίος ἡμῶν συνίσταται. Ὡς εἴ γε μὴ ἦσαν, πάντα ἂν ἔφθαρτο, τῶν δυνατωτέρων τοὺς ἀσθενεστέρους καταπινόντων, δίκην ἰχθύων. « Καὶ διὰ τὴν συνείδησιν. » Διὰ μὲν τὴν ὀργὴν, οἱ φαῦλοι καὶ μὴ θέλοντες ὑποτάσσονται, διὰ δὲ τὴν συνείδησιν, ὀφείλουσιν οἱ σπουδαῖοι ἑκόντες καὶ σὺν προθυμίᾳ ὑποτάσσε- D σθαι.

Διὰ τοῦτο γὰρ καὶ φόρους τελεῖτε. Λειτουργοὶ γὰρ Θεοῦ εἰσὶν, εἰς αὐτὸ τοῦτο προσκαρτεροῦντες. Ἀπόδοτε οὖν πᾶσι τὰς ὀφειλὰς, τῷ τὸν φόρον, τὸν φόρον, τῷ τὸν φόβον, τὸν φόβον, τῷ τὸ τέλος, τὸ τέλος, τῷ τὴν τιμὴν, τὴν τιμήν. Μηδενὶ μηδὲν ὀφείλετε, εἰ μὴ τὸ ἀγαπᾷν ἀλλήλους;

Καὶ τοσοῦτον, φησὶν, εὐεργετοῦσιν αἱ ἐξουσίαι, ὅτι καὶ φόρους τελεῖτε, μισθὸν ὥσπερ τῆς κηδεμονίας καὶ τῆς προνοίας παρέχοντες. « Λειτουργοὶ γὰρ Θεοῦ εἰσι. » Τουτέστιν, ὑπουργοὶ Θεοῦ καὶ λειτουργοῦντες Θεῷ εἰς τὸ φροντίζειν ἡμῶν ὡς ὁ Θεός,

Θεοῦ γὰρ πληροῦσι θέλημα. « Εἰς αὐτὸ τοῦτο. » Τὸ A ἡμῶν κήδεσθαι. « Προσκαρτεροῦντες. » Τῶν οἰκείων, φησὶν, ἀμελοῦντες, εἰς τὰς ὑπὲρ ἡμῶν φροντίδας ἀπησχόληνται. « Ἀπόδοτε οὖν πᾶσι τὰς ὀφειλὰς, τῷ τὸν φόρον, τὸν φόρον. » Ἔδειξε χρέος ὂν τὸ πρᾶγμα. Διὰ τοῦτο γὰρ « Ὀφειλὰς » εἶπε, καὶ τὸ « Ἀπόδοτε, » ὡς χρέος τοῖς διαφόροις ἀρχὰς ἐμπεπιστευμένοις, τῷ τὸν φόρον χρεωστουμένῳ, ἤγουν τὴν λεγομένην κεφαλητιῶνα, ἀπόδος τὸν φόρον. Τῷ τὸ τέλος δὲ, ἤγουν τὴν ὑπὲρ τῆς γῆς συνεισφορὰν, τὸ τέλος. Καὶ οὐ μόνον χρήματα, ἀλλὰ καὶ φόβον, τουτέστιν αἰδῶ καὶ εὐλάβειαν, καὶ ἐπιτεταμένην τιμήν. Ἐπάγει γοῦν, « Τῷ τὴν τιμὴν, τὴν τιμήν. » Ὁ φόβος γὰρ διττός. Ὁ μὲν, ὃν φοβοῦνται οἱ πταίοντες, ὁ ἐκ τοῦ πονηροῦ συνειδότος, ὃν ἀνωτέρω ἀπηγόρευσεν ὁ Ἀπόστολος. Ὁ δὲ ὃν ἔχουσιν οἱ ἀγαπῶντες πρὸς B τοὺς ἀγαπωμένους, τουτέστιν ἡ ὑπερβάλλουσα τιμή. Καθὸ εἴρηται, « Οὐκ ἔστιν ὑστέρημα τοῖς φοβουμένοις αὐτόν. » Τὴν γὰρ εὐλάβειαν ἐνταῦθα ὑποδηλοῖ. « Εἰ μὴ τὸ ἀγαπᾷν ἀλλήλους. » Ἐπὶ τὴν μητέρα τῶν ἀγαθῶν ἦλθε τὴν ἀγάπην, δεικνὺς αὐτὴν χρέος οὖσαν καὶ ὄφλημα.

Ὁ γὰρ ἀγαπῶν τὸν ἕτερον, νόμον πεπλήρωκε. Τὸ γὰρ, Οὐ μοιχεύσεις, οὐ φονεύσεις, οὐ κλέψεις, οὐ ψευδομαρτυρήσεις, οὐκ ἐπιθυμήσεις, καὶ εἴ τις ἑτέρα ἐντολὴ, ἐν τούτῳ τῷ λόγῳ ἀνακεφαλαιοῦται, ἐν τῷ, Ἀγαπήσεις τὸν πλησίον σου ὡς ἑαυτόν.

Εἶτα δείκνυσι τί τὸ κέρδος τῆς ἀγάπης. Ὅτι, C φησὶν, ὁ ταύτην πληρῶν, τὸν νόμον ὅλον πληροῖ. Καὶ λέγει πῶς. — [ΦΩΤ.] Πῶς ὁ ἀγαπῶν τὸν πλησίον, τὸν νόμον πεπλήρωκεν, αὐτόθεν δῆλον. Ἀγαπῶν γὰρ, οὐκ ἂν τοῦ ἀγαπωμένου τὸν γάμον διορύξει, εἰς αὐτὸ τὸ κεφάλαιον τοῦ βίου ἐπιβουλεύων, καὶ ζημιῶν τὸν φιλούμενον. Ἀλλ' οὐδὲ μιαιφόνους χεῖρας ὁπλίσει κατ' αὐτοῦ, οὐ μὴν οὐδὲ κλέπτειν ἐπιχειρήσει, οὐδ' ἄλλως πως εἰς ἐπιθυμίαν τινὸς τῶν αὐτοῦ καταστὰς, ἀφαιρήσεται, βίᾳ λαβών. Οὐδὲν γὰρ τούτων ἐστὶ φιλοῦντος. Οὐ μὴν οὐδὲ μαρτυρίαν ψευδῆ κατὰ τοῦ πλησίον μαρτυρήσει, οὐδ' ἐπίορκον ὅρκον ὀμόσει. Πατέρα δὲ καὶ μητέρα, πῶς ὁ τὸν πλησίον φιλῶν οὐ διαφερόντως φιλήσει καὶ τιμήσει; Πῶς δ' οὐχὶ τὸ θεῖον οὗτος ὡς ἀληθῶς ἐξ ὅλης αὐτοῦ τῆς καρδίας καὶ ἐξ ὅλης τῆς ἰσχύος αὐτοῦ ἀγαπήσει καὶ D δοξολογήσει; ὁ δὲ τούτοις ἑαυτὸν περιφράξας, ποίαν ἄλλην ἀρετὴν ταῖς προειρημέναις οὐ συναυξήσει καὶ συναπαρτίσει; Ὥστε ὁ ἀγαπῶν τὸν πλησίον, ὅλον τὸν νόμον πεπληρωκὼς ἂν εἴη. Εἶτα ἐπειδὴ τὸ τῆς ἀγάπης ὄνομα εἰώθασιν οἱ ἄνθρωποι καὶ ἐπὶ τῶν ἀναξίων διαθέσεων τῆς κλήσεως ταύτης τιθέναι, ὑπογραφὴν αὐτῆς αὐτὸς ἀποδίδωσι, ποίαν ἔφησεν ἀγάπην παριστὰς ἐν ἑαυτῷ περιέχειν τὸν νόμον, καὶ συγκεφαλαιοῦσθαι τῶν ἀρετῶν τὸ πλῆθος. Ἡ ἀγάπη γὰρ, φησὶν, ἣν ἔφην συνάπτουσα τοὺς πλησίον ἀλλήλοις, οὕτως ἑνοποιεῖ, ὡς ἑκάτερον οὐχ ἕτερον ἡγεῖσθαι τὸν συναφθέντα, ἀλλὰ νομίζειν, ἄλλον αὐτὸν εἶναι ἐκεῖνον. Ἐξ οὗ δῆλον ὅτι οὐδὲν ἑκά-

A ram habeant sicuti Deus: Dei enim complens voluntatem. « In hoc ipsum. » Ut vestri curam habeant « Incumbentes. » Sua inquit, negligentes, vacant curis pro nobis susceptis. « Reddite ergo omnibus debita: cui tributum, tributum » Ostendit debiti seu crediti esse negotium propterea dixit « Debita, » et « Reddite, tanquam videlicet creditum his quibus varii principatus concrediti sunt. Ei cui tributum debetur, quod videlicet κεφαλητιων dicitur (nempe pro singulis capitibus exsolutum) redde tributum, cui vero vectigal, sive collatio aut contributio, nempe pro terra coempta, redde vectigal. Nec solum peccunias debemus sed et timorem, hoc est pudorem et reverentiam ac subjectum honorem. Subjungit ergo: « Cui honor honorem. » Timor siquidem duplex est: unus quidem quo timent B delinquentes qui ex mali conscientia procedit, quem in superioribus interdixit **277** Apostolus: aliter vero quem habent diligentes erga eos quos diligunt: hoc est, excellentes honor, de quo dictum est. Non est inopia timentibus eum, reverentiam enim hic indicat. « Nisi hoc ut vos mutuo diligatis » Ad matrem honorum pervenit, nempe mutuam Charitatem, ostendeno hanc creditum esse ac debitum.

XIII. 9. *Nam qui diligit alterum, legem complevit. Siquidem illud: Non adulterium committes: non furaberis: non falsum testimonium dices: non concupisces et si quod aliud est præceptum, in hoc verbo recapitulatur nempe: Diliges proximum tuum sicut teipsum.*

C Ostendit deinde quod lucrum proveniat ex dilectione: Nam qui hanc complet, inquit, totam legem complet. Et quo id modo flat dicit. Quomodo is qui proximum diligit, legem compleverit, hinc manifestum est. Nam qui diligit, dilecti conjugem nequaquam violabit, in ipsum vitæ caput insidias parans, et dilectum damno afficiens: sed neque cruentas manus adversus eum armabit, neque furari conabitur, nec ullo alio modo obfirmatus in concupiscentiam alicujus eorum quæ ipsius sunt, facta violentia, auferet. Horum enim nihil est diligentis. Neque falsum testimonium adversus proximum feret, neque jusjurandum pejerans jurabit. Patrem autem et matrem annon eximie diliget et honorabit qui proximum diligit? Quomodo vero is D qui ejusmodi est, divinitatem ipsam non vere ex toto corde suo et ex tota fortitudine sua amabit ac glorificabit? Qui autem his seipsum munivit, quam aliam virtutem cum prædictis non augebit ac perficiet? Itaque qui proximum diligit, totam legem complesse dici poterit. Deinde quia solent homines nomen dilectionis etiam apponere affectibus, hac vocatione indignis, ipse tradit ejus descriptionem quam dixerit dilectionem, asserens totam complecti legem, ac summatim colligere virtutum multitudinem. Nam dilectio, inquit, quam dicebam, proximos mutuo conjungens ita unit ut quisque non alium esse ducat eum qui conjunctus est, imo ipsum existimet esse seipsum. **278** Unde manifestum

τερος τῷ πλησίον ἐργάζεται κακόν. Εἶτα ἐπαναληπτικὸν συμπέρασμα. « Πλήρωμα οὖν νόμου ἡ ἀγάπη, » ἀντὶ τοῦ. Ἀληθῶς ἄρα καὶ δικαίως ἔφην, ὅτι ὁ ἀγαπῶν, τὸν νόμον πεπλήρωκεν. Εἰπὼν δὲ ὅτι ὁ ἀγαπῶν, τὸν νόμον ὅλον πληροῖ, δείκνυσι πῶς Ὅτι, φησὶ, πᾶσαι αἱ ἐντολαὶ διὰ τῆς ἀγάπης πληροῦνται. Ἀλλ' οὐκ εἶπε πληροῦνται ἁπλῶς, ἀλλ' « Ἀνακεφαλαιοῦνται. » Τουτέστι συντόμως καὶ ἐν βραχεῖ λόγῳ τὸ πᾶν γίνεται, καὶ ὅλον πληροῦται τῶν ἐντολῶν τὸ ἔργον διὰ βραχέων. « Τὸν πλησίον σου ὡς σεαυτόν. » Τὸ, « ὡς σεαυτὸν, » τὴν ἐπιτεταμένην ἀγάπην δηλοῖ.

est quod nullus adversus proximum quidquam operabitur mali. Deinde concludendo repetit : « Consummatio itaque legis est dilectio. » Hoc est, vere et juste dixi quod is qui diligit, legem compleverit. Cum autem dixerit quod qui diligit, totam legem complet, ostendit quonam modo hoc fiat; nam omnia, inquit præcepta per dilectionem complentur. Non tamen « simpliciter dixit, » Complentur, sed, « Recapitulantur : » hoc est, succinctim brevique ratione universa efficiuntur, et omne præceptorum opus brevibus impletur. « Proximum tuum sicut teipsum. » Quod ait, sicut te ipsum intensam dilectionem significat.

XIII, 10. 11. *Dilectio proximo malum non operatur. Consummatio itaque legis est dilectio. Et hoc cum sciamus tempus quod hora sit nos jam a somno expergisci. Nunc enim proprior est nostra salus, quam tum cum credebamus.*

Vidisti quomodo virtutes omnes contineat dilectio abstinere nempe a malis est facere bona? Ecce abstinentiam a malis : « Proximo malum non operetur. » Ecce bonorum operationem. « Consummatio legis est dilectio. » Nam proximo bene facit. Omne autem legis studium huc tendit ut recedatur a malis et fiant bona. « Dilectio proximo malum non operatur » Principium finisque bonorum est diligere proximum sicut seipsum. « Et hoc cum sciamus. » Complete, inquit, dilectionis opus, cum sciamus tempus urgere virtutemque exigere. « Nunc proprior est nostra salus. » Hoc est nunc cum novimus quæ sint opera commodiora, facilius certe datum est ut salvi simus quam tum cum adhuc instituebamur in fidei ratione. Non enim ut Christum credidimus, continuo etiam exactam agendorum apprehensionem accepimus. « Cum sciamus, » inquit. Quidnam illud? « Tempus, » ait; et hoc, cum sciamus. Hoc prædictis appensum est, et ad illa redditur, cum sit magis intensio, et exhortationem manifestet prædictorum Quorum autem prædictorum? « Omnis anima potestatibus præeminentibus subdatur. » Et : « Reddite omnibus debita. » Et : « Nemini quidquam debeatis nisi hoc ut vos mutuo diligatis » Hæc ergo facite ait, propter prædicta, **379** et ob id maxime, quodnam? Quod sciamus tempus, quo abbreviatum sit tempus vitæ nostræ : et oportet nos qui tanquam nihil agentes dormimus, veluti ex somno quantocius excitari. Manifestum enim est quod nunc multo magis fini vitæ nostræ accedimus quam tum cum credidimus. Salutem autem vocat finem vitæ, quia tunc his qui digni sunt salus ac fruitio magis detegitur : ideo quoque diem illum appellat, quod delectationem præbeat et illuminet, eaque manifestet quæ prius quoad experientiam ac fruitionem ignorabantur, sola vero spe conspiciebantur. Merito autem præsentem vitam noctem appellat, conferendo ad futurum diem Nam multa quæ hoc tempore tanquam in nocte occultantur, fient ibi manifesta veluti in claro die. Item multa quæ hic tanquam in tenebris ignorantur, ibi sicut in luce cognoscentur soluto omni umbraculo omnique facie ab-

Ἡ ἀγάπη τῷ πλησίον κακὸν οὐκ ἐργάζεται. Πλήρωμα οὖν νόμου ἡ ἀγάπη, καὶ τοῦτο, εἰδότες τὸν καιρὸν, ὅτι ὥρα ἡμᾶς ἤδη ἐξ ὕπνου ἐγερθῆναι. Νῦν γὰρ ἐγγύτερον ἡμῶν ἡ σωτηρία, ἢ ὅτε ἐπιστεύσαμεν.

Εἶδες πῶς τὰς ἀρετὰς ἑκατέρας ἔχει ἡ ἀγάπη, τὴν τῶν κακῶν ἀποχὴν λέγω, καὶ τὴν ποίησιν τῶν ἀγαθῶν; Ἰδοὺ ἡ ἀποχὴ τῶν κακῶν· « Τῷ πλησίον, φησὶ, κακὸν οὐκ ἐργάζεται· » Ἰδοὺ ἡ ποίησις τῶν ἀγαθῶν· « Πλήρωμα, φησὶ, νόμου ἡ ἀγάπη. » Τὸν γὰρ πλησίον εὖ ποιεῖ. Ἅπασα δὲ ἡ σπουδὴ τοῦ νόμου, τοῦτο βούλεται, ἀποχὴν τῶν κακῶν, καὶ ἀρχὴν τῶν ἀγαθῶν. « Ἡ ἀγάπη τῷ πλησίον κακὸν οὐκ ἐργάζεται. » Ἀρχὴ τῶν καλῶν καὶ τέλος, ἀγαπᾷν τὸν πλησίον ὡς ἑαυτόν. « Καὶ τοῦτο, εἰδότες. » — [ΣΕΥΗΡ.] Πληροῦτε, φησὶ, τὸ τῆς ἀγάπης ἔργον, εἰδότες τὸν καιρὸν κατεπείγοντα καὶ ἀρετὴν ἀπαιτοῦντα. « Νῦν ἐγγύτερον ἡμῶν ἡ σωτηρία, » ἢ ὅτε ἐπιστεύσαμεν· τουτέστι, Νῦν ὅτε ἔγνωμεν τῶν ἔργων τὰ ὠφελιμώτερα, κοῦφον ὅμως γέγονε τὸ σωθῆναι, ἤπερ ὅτε κατηχούμεθα ἔτι τὸν τῆς πίστεως λόγον. Οὐ γὰρ ἅμα τῷ πιστεῦσαι εἰς Χριστὸν, καὶ τὴν ἀκριβῆ τῶν πρακτέων κατάληψιν ἔχομεν. « Εἰδότες, » φησὶ, ποῖον τοῦτο; « Τὸ καιρὸν, » φησί. — [ΦΩΤ.] « Καὶ τοῦτο εἰδότες. » Τοῖς ἄνω τοῦτο συνήρτηται, καὶ πρὸς ἐκεῖνα ἀποδίδοται, ἐπίτασις μᾶλλον ὂν καὶ προτροπὴν ἐμφαῖνον τῶν εἰρημένων. Ποίοις δὲ ἄνω; « Πᾶσα ψυχὴ ἐξουσίαις ὑπερεχούσαις ὑποτασσέσθω. » Καὶ, « Ἀπόδοτε πᾶσι τὰς ὀφειλάς » Καὶ, « μηδενὶ μηδὲν ὀφείλετε, εἰ μὴ τὸ ἀγαπᾷν ἀλλήλους. » Ταῦτα οὖν, φησὶ, ποιεῖτε, διά τε τὰ προειρημένα, καὶ διὰ τοῦτο μάλιστα. Διὰ ποῖον; εἰδότες τὸν καιρὸν, ὅτι συντέτμηται ὁ τῆς ζωῆς ἡμῶν χρόνος, καὶ δεῖ ἡμᾶς, εἰ καὶ ἐκαθεύδομεν μηδὲν πράττοντες, ὡς ἐξ ὕπνου κἂν νῦν ἐγερθῆναι. Φανερὸν γὰρ ὅτι νῦν μάλιστα πρὸς τὸ τέλος ἐσμὲν τῆς ζωῆς ἡμῶν ἢ ὅτε ἐπιστεύσαμεν. Σωτηρίαν δὲ καλεῖ τὸ τέλος τῆς ζωῆς, ὅτι τότε τοῖς ἀξίοις ἡ σωτηρία καὶ ἡ ἀπόλαυσις ἀποκαλύπτεται μᾶλλον. Διὸ καὶ ἡμέραν αὐτὸ καλεῖ, καὶ ἡδονὴν παρέχουσαν, καὶ φωτίζουσαν, καὶ φανεροποιοῦσαν τὰ πρὶν ἐν ἀγνοίᾳ τῇ κατὰ πεῖραν καὶ ἀπόλαυσιν κείμενα, μόνῃ δὲ τῇ ἐλπίδι θεωρούμενα. Εἰκότως δὲ τὸν παρόντα βίον νύκτα καλεῖ, πρὸς τὴν μέλλουσαν ἡμέραν. Πολλὰ γὰρ τῶν ἐν τούτῳ νῦν ὡς ἐν νυκτὶ κρυπτομένων, ἐκεῖ φανερὰ ὡς ἐν λαμπρᾷ ἡμέρᾳ γενήσεται, καὶ πολλὰ τῶν ἀγνοουμένων ἐνταῦθα ὡς ἐν σκότει, ἐκεῖ ὡς ἐν φωτὶ ἐπιγνωσθήσεται, πάσης σκηνῆς λυομέ-

νης, καὶ παντὸς προσώπου περιαιρουμένου, καὶ τῆς ἐπιπροσθούσης ἀχλύος τοῖς λογισμοῖς ἐκκαθαιρομένης. Συνετμήθη οὖν, φησὶν, ἡ νὺξ, τουτέστιν, ὁ βίος ἡμῶν, καὶ ἐγγίζει τὸ τέλος, ἤτοι ἡ ἡμέρα ἤδη πλησιάζει τῆς τελευτῆς καὶ τῆς ἀνταποδόσεως. Χρὴ οὖν καὶ διὰ ταῦτα πᾶσαν ἐντολὴν προθύμως ἐπιτελεῖν, ἀγαπᾷν ἀλλήλους, ἀποδιδόναι πᾶσι τὰς ὀφειλὰς, ὑποτάσσεσθαι ταῖς ἀρχαῖς. Καὶ γὰρ καὶ ὀλίγος ὁ πόνος ἤδη, οὐκ εἰς μῆκος οἱ ἀγῶνες, εἴ τι καὶ δέοι ἀγωνίσασθαι, ἐκτείνονται. Βραχὺ γὰρ λίαν γέγονε τὸ στάδιον τῆς ζωῆς ἡμῶν. Μηδεὶς ὀκνείτω, πάντες σπουδάσωμεν. « Ὥρα ἡμᾶς ἤδη. » Ἐγγὺς, φησὶ, τὸ τέλος, καὶ δεῖ ἡμᾶς ἐπείγεσθαι εἰς τὴν τῶν ἀγαθῶν ἔργων ἐργασίαν. « Ἐξ ὕπνου ἐγερθῆναι. » Τῆς ῥᾳθυμίας ἀναστῆναι. « Νῦν γὰρ ἐγγύτερον ἡμῶν ἡ σωτηρία. » Τοῦ γὰρ παρόντος βίου ὑποσυρομένου κατὰ μικρὸν, ἐγγύτερος ὁ τῆς ἀναστάσεως καὶ τῆς σωτηρίας ἡμῶν γίνεται καιρὸς, παρὸ ὅτε τὴν ἀρχὴν ἤλθομεν εἰς τὴν πίστιν. « Ἡ σωτηρία. » Ἐὰν ὦμεν ὡς δεῖ παρεσκευασμένοι, σωτήριος ἡμῖν ἔσται ἡ τῆς κρίσεως ἡμέρα· εἰ δὲ μὴ, ὀλέθριος. Πλὴν αὐτὸς ἐκ τῶν χρηστοτέρων δηλοῖ τὴν ἡμέραν ἐκείνην. « Ἢ ὅτε ἐπιστεύσαμεν. » Εἰκὸς ἦν τούτους ἐν ἀρχῇ μὲν ὡς νεαροὺς ζέειν, νῦν δὲ ἀπομεμαράνθαι. Τοῦτο οὖν αἰνίττεται, ὅτι Ὅσον, φησὶ, ἐγγύτερον ἡμῶν ἡ σωτηρία, τουτέστιν, ὁ τῆς κρίσεως καιρὸς καὶ σωτήριος, σπουδάζειν μᾶλλον προσήκει ἢ ῥᾳθυμεῖν.

Ἡ νὺξ προέκοψεν, ἡ δὲ ἡμέρα ἤγγικεν. Ἀποθώμεθα οὖν τὰ ἔργα τοῦ σκότους, καὶ ἐνδυσώμεθα τὰ ὅπλα τοῦ φωτὸς, ὡς ἐν ἡμέρᾳ εὐσχημόνως περιπατήσωμεν. Μὴ κώμοις καὶ μέθαις, μὴ κοίταις καὶ ἀσελγείαις, μὴ ἔριδι καὶ ζήλῳ. Ἀλλ' ἐνδύσασθε τὸν Κύριον Ἰησοῦν Χριστόν. Καὶ τῆς σαρκὸς πρόνοιαν μὴ ποιεῖσθε εἰς ἐπιθυμίας.

« Ἡ νὺξ προέκοψεν. » Νύκτα τὸν παρόντα καλεῖ βίον. Οὐδὲν γὰρ ὀνειράτων διαφέρει τὰ ἐν αὐτῷ. Ἡμέραν δὲ τὸν μέλλοντα χρόνον, διὰ τὸ τὰ κρυπτὰ ἐν αὐτῷ φανεροῦσθαι. « Ἀποθώμεθα οὖν τὰ ἔργα τοῦ σκότους. » Ἔργα σκότους φησὶ, τὰς πονηρὰς πράξεις, ὅπλα δὲ φωτὸς τὴν ἀρετήν. Ὡς μὲν οὖν ὅπλα, ἀσφαλίζεται· ὡς δὲ φωτὸς, λαμπρύνει. « Ὡς ἐν ἡμέρᾳ εὐσχημόνως. » — [ΦΩΤ.] Ὡς ἤδη παρούσης, ὡς ἐνεστηκυίας τῆς ὅσον οὔπω παρεσομένης ἡμέρας, οὕτω πολιτευσώμεθα εὐσχημόνως. Τί δέ ἐστι τὸ, « Εὐσχημόνως, » ἑρμηνεύει αὐτὸς ἐπάγων, « Μὴ κώμοις, » καὶ ἑξῆς. « Εὐσχημόνως » δέ φησι, λίαν ἐντρέπων, ὅτι εἰ καὶ μὴ κόλασις ἦν ἀποκειμένη τοῖς ἁμαρτάνουσι, καὶ ἀπόλαυσις τοῖς κατορθοῦσιν, ἔδει τὸ αἰσχρὸν καὶ ἀπρεπὲς καὶ ἀσχημονοῦν φεύγοντας, ἔχεσθαι τῆς ἀρετῆς. Ὅτε δὲ καὶ τὰ ῥηθέντα ἑκατέρῳ βίῳ ἀκολουθεῖ, τί χρὴ ποιεῖν; « Περιπατήσωμεν. » Ἄνω εἰρηκὼς μέλλειν τὴν τῆς κρίσεως ἡμέραν, νῦν αὐτὴν ἐφίστησι πτοῶν τὸν ἀκροατήν. Τὸ δὲ, « Περιπατήσωμεν, » ἀνεπαχθῆ ποιεῖ τὸν λόγον. Καὶ γὰρ ἑαυτὸν ἔμιξεν. « Μὴ κώμοις καὶ μέθαις. » Οὐ τὸ πίνειν, ἀλλὰ τὸ μεθύειν κωλύει. Κῶμος δέ ἐστι, τὰ μετὰ μέθης καὶ ὕβρεως ᾄσματα, ὃ καὶ παροινία λέγεται. « Καὶ ἀσελγείαις. »

A stersa; et caligine quæ cogitationibus obtendebatur expurgata. Itaque abbreviata, inquit, est nox, id est, vita nostra ac finis prope est : hoc est, dies jam appropinquat mortis ac retributionis. Oportet igitur hanc etiam ob causam prompto animo præceptum omne perficere, diligere invicem, reddere omnibus debita, subdi potestatibus. Siquidem parvus quoque nunc labor est : non in longum protenduntur certamina, licet paululum certare oporteat. Nam admodum breve factum est stadium vitæ nostræ : nemo cunctetur, omnes studium adhibeamus. « Quod hora sit nos jam. » In proximo, inquit, est finis, et ita nos properare oportet ad operationem bonorum operum. « A somno expergisci. » A segnitie exsurgere. » Nunc enim propior est nostra salus. » Præsertim quod vita paululum B retracta, propius efficitur tempus resurrectionis ac salutis nostræ, quam tum cum initio venimus ad fidem. » « Salus. » Si fuerimus, ut oportet, præparati, salutaris nobis erit judicii dies : sin autem, perniciosus. A commodioribus tamen diem illum denominat. « Quam tum cum credebamus. » Verisimile est, quod hi initio quidem tamquam recentes in fide ferverent, postmodum vero languescerent, hoc ergo nunc latenter innuit, ac si dicat : Quanto propinquior est nunc nostra salus, **380** hoc est, judicii dies salutaris, magis diligentas esse oportet et non segnes effici.

XIII, 12-14. « Nox præcessit, dies autem appropinquavit. Abjiciamus igitur opera tenebrarum, et induamur arma lucis : tanquam in die honeste C ambulemus Non comessationibus et ebrietatibus, non cubilibus et libidinibus, non contentione et æmulatione; sed induimini Dominum Jesum Christum; et carnis curam ne feceritis ad concupiscentias. »

« Nox præcessit. » Noctem vocat præsentem vitam, quod nihil a somniis differant quæ in ea sunt; diem vero tempus futurum, quod in eo manifestanda sint occulta. » Abjiciamus igitur opera tenebrarum. » Opera tenebrarum dicit pravas actiones; arma vero lucis, virtutem. Etenim in modum armorum, protegit hominem : ad modum autem lucis, illustra. « Tamquam in die honeste. » Quasi jam præsente, tanquam instante, quantum hactenus nunquam, futuro die, ita honeste conversemur. D Quid sit autem « Honeste, » interpretatur ipse subdendo : Non comessationibus, » et cætera. Porro recte admodum dicit, « Honeste. » Nam licet supplicium non esset repositum delinquentibus, nec fruitio recte operibus : oporteret turpitudinem et impudicitiam ac inverecundiam fugere, et virtuti adhærere. Cum autem ea quæ dicta sunt utramque sequantur vitam, quidnam facere oportet? « Ambulemus. » Ubi superius dixisset futurum judicii diem, ipsum nunc ponit ob oculos, auditorem territans. Dicens autem, « Ambulemus, » sermonem invidia carere facit, seipsum etiam immiscens. « Non comessationibus et ebrietatibus. » Non prohibet bibere, sed inebriari; κῶμος autem cantilenæ

dicuntur quæ inter vinolentiam et petulantiam referuntur. Id autem etiam παροινία appellatur. « Et libidinibus. » Non omnem tollit concubitum, sed stuprum. « Non contentione et æmulatione. » Contentione dicit de ira, æmulatione vero de invidia. Sed induimini Dominum Jesum Christum. » Nam qui illum induit, undique virtutem habet. Quomodo autem ipse induendus est? Si nobis omnia sit, interius et exterius apparens in nobis. Vocat autem indumentum, nunquam ab eo deficere. « Et carnis curam. » **381** Dicens non oportere carnem curare vel ei providere, adjunxit: « Ad concupiscentias; » ne arbitreris quod nec in necessariis oporteat nos carni providere, puta in cibo ac indumento. Providendum est igitur illi ad permanentiam, non ad libidines.

XIV, 1-4. « Eum autem qui infirmus est fide assumite, non ad dijudicationes disceptationum. « Alius quidem credit quævis edenda: alius autem, « qui infirmus est, olera edit. Qui edit, non edentem « ne despiciat; et qui non edit, edentem non ju- « dicet; Deus enim illum assumpsit. Tu quis es qui « judicas alienum famulum? Proprio Domino stat « aut cadit. Statuetur autem; nam potens est Deus « statuere illum. »

Nonnulli qui ex Judæis crediderant, legi adhuc adhærentes, multas escas abominabantur, veluti carnes porcinas: et, ne manifesti fierent, sola edebant olera, ut temperantiæ videretur esse observatio et non quod abominarentur. Erant autem et alii fideles ex Judæis, qui cum firmiter credidissent, cibos non observabant. Ad hos igitur sinceros fideles sermonem dirigens, perstringit eos qui cibos abominabantur, infirmos fide appellans. Vide autem mihi prudentiam et efficaciam ac providentiam Pauli, benigne corripit eum qui discernebat inter cibos: hinc quidem, ne si solam intendat objurgationem, resiliat: illinc vero ne bene agere videatur, si maneat non correptus. Ideo ait: Assumite eum, quia infirmus est. Ne judices eum: quare? Non quod male non agat: sed quod alium habeat Dominum qui ipsum judicet. Per hoc etiam eum consolando, ut diximus, de non condemnando proximo: rursumque dans intelligere quod etsi hic illum non judicet, judicio tamen obnoxius est is qui cibos observat. Propemodum dicens: Quanquam etiam hic te non judicet, Dominum tamen habes qui te judicet: ideo te ab hujusmodi parcimonia ac sorde oportet abstinere. Prohibet autem ne de cibis alius alium judicet: ne circa fidei initia de his contendentes ac rixantes, in periculum ex hoc venirent, ne etiam circa lætitiam dissiderent: **382** et in eo quod summa erat, nempe fide in Christum, damnum paterentur. Quid igitur? Si nunc videamus circa cibos Judaicas observationes servantem, annon condemnabimus? Maxime. Quomodo ergo ait: « Ne judicetis ut non judicemini [54]? » Non de fide aut de his quæ ad fidem conferunt oportet hoc accipere. Absit! Neque de his

A Οὐ τὴν μῖξιν ἀναιρεῖ, ἀλλὰ τὴν πορνείαν. « Μὴ ἔριδι. » — « Ἔριδι » περὶ θυμοῦ λέγει· « ζήλῳ » δὲ, περὶ βασκανίας. « Ἀλλ' ἐνδύσασθε τὸν Κύριον Ἰησοῦν Χριστόν. » Ὁ γὰρ αὐτὸν ἐνδεδυμένος, ἔχει καθόλου τὴν ἀρετήν. Πῶς δὲ αὐτὸν ἐνδυτέον; Εἰ πάντα ἡμῖν αὐτὸς εἴη, ἔσωθεν καὶ ἔξωθεν ἐν ἡμῖν φαινόμενος. Τὸ δὲ μηδέ ποτε αὐτοῦ ἀπολείπεσθαι, ἔνδυμα καλεῖ. « Καὶ τῆς σαρκὸς πρόνοιαν. » Εἰπὼν μὴ δεῖν προνοεῖν τῆς σαρκὸς, ἐπάγει, « Εἰς ἐπιθυμίας, » ἵνα μὴ νομίσῃς ὅτι οὐδὲ ἐν τοῖς ἀναγκαίοις δεῖ ἡμᾶς προνοεῖσθαι τῆς σαρκὸς, οἷον ἐν βρώσει ἢ ἐνδύματι. Προνοητέον τοιγαροῦν αὐτῆς πρὸς διαμονὴν, οὐ πρὸς ἀσελγείας.

Τὸν δὲ ἀσθενοῦντα τῇ πίστει προσλαμβάνεσθε, B μὴ εἰς διακρίσεις λογισμῶν. Ὃς μὲν πιστεύει φαγεῖν πάντα, ὁ δὲ ἀσθενῶν λάχανα ἐσθίει. Ὁ ἐσθίων τὸν μὴ ἐσθίοντα μὴ ἐξουθενείτω, καὶ ὁ μὴ ἐσθίων, τὸν ἐσθίοντα μὴ κρινέτω. Ὁ Θεὸς γὰρ αὐτὸν προσελάβετο. Σὺ τίς εἶ ὁ κρίνων ἀλλότριον οἰκέτην; τῷ ἰδίῳ Κυρίῳ στήκει ἢ πίπτει. Σταθήσεται δέ. Δυνατὸς γάρ ἐστιν ὁ Θεὸς στῆσαι αὐτόν.

Ἦσαν δέ τινες ἐξ Ἰουδαίων πιστεύσαντες, οἵτινες ἔτι τοῦ νόμου ἐχόμενοι, πολλὰ τῶν βρωμάτων ἐβδελύσσοντο, οἷον χοίρια κρέα. Καὶ διὰ τὸ μὴ γίνεσθαι δῆλοι, λάχανα ἤσθιον μόνα, ἵνα δόξῃ ἐγκρατείας, ἀλλὰ μὴ βδελυγμοῦ εἶναι ἡ παρατήρησις. Ἦσαν δὲ καὶ ἄλλοι ἀπὸ Ἰουδαίων πιστοὶ, οἱ ἑδραίως πεπιστευκότες, οὐ παρετηροῦντο τὰ βρώματα. Πρὸς τούC τους τοιγαροῦν εἰλικρινεῖς πιστοὺς ἀποτείνων τὸν λόγον, τῶν τὰ βρώματα βδελυττομένων καθάπτεται, ἀσθενοῦντας καλῶν τῇ πίστει. — [ΦΩΤ.] Ὅρα δέ μοι τὸ συνετὸν καὶ δραστήριον, καὶ προνοητικὸν τοῦ Παύλου. Δεξιούμενος, ἐπιπλήττει τὸν τοῖς βρώμασι διακρινόμενον, τὸ μὲν, ἵνα μὴ ἀποσκιρτήσῃ ἀκράτου τοῦ ἐλέγχου προτεινομένου, τὸ δὲ, ἵνα μὴ δόξῃ καλὸν ποιεῖν ἀνεπιτίμητος μένων. Διὸ, Προσλαμβάνεσθε αὐτὸν, φησὶν, ὅτι ἀσθενής ἐστιν. Μὴ κρίνῃς αὐτὸν, φησί. Διατί; Οὐχ ὅτι οὐ ποιεῖ κακὸν, ἀλλ' ὅτι Κύριον ἔχει ἄλλον, τὸν κρίνοντα αὐτὸν, τούτῳ καὶ ἐκεῖνον παραμυθούμενος, ὡς ἔφημεν, ἐπὶ τῷ μὴ κατακρίνεσθαι ὑπὸ τοῦ πλησίον, καὶ διδοὺς πάλιν ἐννοεῖν, ὅτι κἂν οὗτος αὐτὸν οὐ κρίνῃ, ἀλλ' οὖν ὑπὸ κρῖμά ἐστι, παρατηρούμενος τὰ βρώματα. Εἰ γὰρ D καὶ οὗτος οὐ κρίνει σε, μονονουχὶ λέγων, ἀλλ' ἔχεις Κύριον τὸν κρίνοντά σε. Διὸ δεῖ σε τῆς τοιαύτης ἀποσχέσθαι σμικρολογίας. Κωλύει δὲ περὶ βρωμάτων κρίνειν ἀλλήλους, ἵνα μὴ κατ' ἀρχὰς τῆς πίστεως περὶ ταῦτα ἐρίζοντες καὶ φιλονεικοῦντες, ἐκ τούτου καὶ εἰς αὐτὰ τὰ καίρια διαστῆναι κινδυνεύσωσι, καὶ τὸ κεφάλαιον, αὐτὴν τὴν εἰς Χριστὸν πίστιν ζημιωθῶσι. Τί οὖν; ἂν ἴδωμεν νῦν περὶ τὰ βρώματα Ἰουδαϊκῶς παρατηρούμενον, οὐ μὴ κατακρίνωμεν; Καὶ μάλιστά γε. Πῶς οὖν φησι, « Μὴ κρίνετε, καὶ οὐ μὴ κριθῆτε; » Οὐ περὶ τῆς πίστεως ἢ τῶν εἰς πίστιν συντελούντων, τοῦτο δεῖ ἐκλαμβάνειν,

[54] Matth. VII, 1.

(μὴ γένοιτο !), οὐδὲ περὶ τῶν ἀναίδην πραττομένων ἀτόπων, ἀλλὰ περὶ τῶν κατὰ τὸν βίον ἔργων, περὶ τῶν ὑπονοουμένων, περὶ τῶν, ὡς αὐτὸς ὁ Δεσπότης ἔφη, κάρφους λόγον ἐχόντων. Περὶ τούτων γὰρ καὶ τῶν τοιούτων, οὐδὲ στόμα διᾶραι δεῖ, καὶ μάλιστα οἷς συμπαρατίθησι τῷ προειρημένῳ κεφαλαίῳ καὶ ἕτερον. Καί φησιν, ὅτι οὐ μόνον ἐπὶ τοῦ προειρημένου οὐ δεῖ κατακρίνειν καὶ ἐξουθενεῖν τὸν πλησίον, ἀλλ' οὐδὲ ἐπὶ τοῦ ῥηθῆναι μέλλοντος. Ἔστι δὲ τοῦτο τοιοῦτον· Οἱ μὲν ἡμέραν παρ' ἡμέραν ἤσθιον, οἱ δὲ καθ' ἡμέραν. Φησὶν οὖν, ὅτι οὐ δεῖ οὐδὲ ἐπὶ τούτων κρίνειν καὶ κατακρίνειν ἀλλήλους· οὔτε τὸν ἐσθίοντα· νηστεύει γὰρ ὁ πλησίον καὶ ἀγαθοποιεῖ, ποιῶν αὐτὸ διὰ τὸν Θεόν· οὔτε πάλιν τὸν νηστεύοντα δεῖ κατακρίνειν τὸν μὴ νηστεύοντα παρ' ἡμέραν· οὐ γὰρ νομοθεσίας ἐστὶν, ἵνα ἡ παράβασις προξενῇ κρῖμα, ἀλλὰ μόνης προαιρέσεως. « Μὴ εἰς διακρίσεις διαλογισμῶν. » Μία μὲν κατ' αὐτῶν πληγὴ, τὸ εἰπεῖν, ἀσθενοῦντας τῇ πίστει. Δευτέρα δὲ, τὸ, « Προσλαμβάνεσθε. » Δείκνυσι γὰρ αὐτοὺς πολλῆς δεομένους ἐπιμελίας. Τρίτη, το, « Μὴ εἰς διακρίσεις διαλογισμῶν. » Δηλοῖ γὰρ τοσοῦτον αὐτοὺς πταίοντας, ὡς καὶ τούς κοινωνοῦντας αὐτοῖς τῆς φιλίας διακρίνεσθαι, καὶ χωρίζεσθαι. « Ὃς μὲν πιστεύει φαγεῖν πάντα. » Ὁ μὲν εἰλικρινῶς, φησὶ, πιστεύων καὶ μηδεμίαν ἔχων Ἰουδαϊκὴν παρατήρησιν, πάντα ἀβδελύκτως ἐσθίει. Ἀνακηρύττει δὲ αὐτὸν ἀπὸ τῆς πίστεως. « Ὁ δέ » γε, φησὶ, περὶ τὴν πίστιν « ἀσθενῶν, λάχανα ἐσθίει. » Ἐν ταυτῷ καὶ διελέγχει αὐτὸν, ὅτι δι' οὐκ ἐπαινουμένην ἐγκράτειαν ἐσθίει τὰ λάχανα, κἂν τοῦτο ὑποκρίνηται, ἀλλὰ κατὰ ἀσθένειαν πίστεως. « Ὁ ἐσθίων, τὸν μὴ ἐσθίοντα μὴ ἐξουθενείτω » Οὐκ εἶπε, Διορθούσθω, ἀλλὰ, « Μὴ ἐξουθενείτω, » δεικνὺς ὅτι καταγέλαστα πράττει. « Δεῖ γὰρ αὐτὸν ἀδελφικῶς διορθοῦσθαι, καὶ οὐχ ὡς βδελυκτὸν ἐξουθενεῖν. « Μὴ ἐξουθενείτω. » Ὥσπερ γὰρ οἱ διὰ πίστιν ἀδιακρίτως πάντα ἐσθίοντες, ἐξουθένουν τοὺς παρατηρουμένους, οὕτως ἐκεῖνοι τούτους ὡς γαστριμάργους ἔκρινον.

Ὅρα δέ· Ἐπὶ τῶν ἐσθιόντων εἰπὼν, « Ὁ Θεὸς γὰρ αὐτὸν προσελάβετο, » ἐπὶ τῶν παρατηρουμένων οὐδὲν τοιοῦτον εἶπεν. « Ὁ Θεὸς γὰρ αὐτὸν προσελάβετο. » Ὁ Θεὸς γὰρ αὐτὸν, φησὶ, πρὸς ἑαυτὸν ἐφειλκύσατο, καὶ ἀπήλλαξε πάσης Ἰουδαϊκῆς παρατηρήσεως. — [ΣΕΥΗΡ.] Ὁ δὲ οἰκέτης Χριστοῦ, ὃν προσελάβετο ὁ Χριστὸς, ἀλλότριός ἐστι τοῦ νόμου. Τίς οὖν εἶ ὁ κρίνων ἀπὸ τοῦ νόμου τὸν τοῦ νόμου ἀλλότριον; « Σὺ τίς εἶ ὁ κρίνων; » Πρὸς τὸν εἰλικρινῆ πιστὸν ὁ λόγος αὐτῷ. Ἐκ δὲ τούτου δῆλον, ὅτι οὐ μόνον ἐξουθένουν, ἀλλὰ καὶ ἔκρινον τοὺς τὰ λάχανα ἐσθίοντας. « Ἀλλότριον οἰκέτην. » Τοῦ Θεοῦ, φησὶν, ἐστι, καὶ τῷ Θεῷ διαφέρει καὶ ἡ πτῶσις αὐτοῦ καὶ ἡ ἔγερσις. Οὐκ ἐπειδὴ οὖν οὐκ ἄξια ποιεῖ κατακρίσεως, μὴ κρῖνε αὐτὸν, φησὶν, ἀλλ' ὅτι ἀλλότριός ἐστιν οἰκέτης. « Σταθήσεται δέ. » Πάλιν πλήττει τοὺς ἀσθενεῖς καὶ παρατηρουμένους τὰ βρώματα. Εἰπὼν γὰρ, « Σταθήσεται, » δηλοῖ ὅτι σαλεύονται, καὶ τοσοῦτον. ὡς Θεοῦ δεῖσθαι στεῤῥοποιοῦντος.

A qui nullo absurda perpetrant; sed de operibus circa vitam, de his quæ in suspicione habentur: de his quæ in modum festucæ sunt, prout ipse Dominus dicebat, de his enim ac similibus neque os aperire oportet: et maxime quod prædicto capiti alterum quoque addit dicens, non in eo tantum quod præditum est non oportere proximum contemnere aut condemnare: sed neque in eo quod sequitur. Est autem illud tale. Alii quidem distinctis seu discriminatis diebus edebant, alii vero singulis. Dicit ergo quod ne in his quidem oportet mutuo judicare aut condemnare invicem, neque is qui edit, alterum condemnet. Jejunat enim proximus et benefacit, cum hoc agit propter Deum. Neque rursum is qui jejunat condemnare debet B illum qui non jejunat discriminatis diebus (hoc est, qui singulis diebus edit); non enim præcepti legis est, ut transgressio judicium afferat, sed solius voluntatis. « Non ad dijudicationes disceptationum. » Semel quidem ferit illos cum diceret, « Infirmos fide; » secundo vero, dicens, « Assumite. » Nam ostendit eos multa cura egere. Tertio cum ait: « Non ad dijudicationes disceptationum. « Siquidem in tantum eos labi significat, ut illi etiam qui cum eis in amicitia communicabant dijudicarent ac separarentur. « Alius quidem credit quævis edenda. » Qui sincere, inquit, credit, nullamque habet Judaicam observationem, omnia sine abominatione edit. Commendat autem ipsum a fide. « Alius autem qui infirmus est (circa fidem), olera edit. » In C hoc etiam reprehendit eum, quod non laudata abstinentia olera ederet, quanquam hoc fingeret, sed fidei infirmitate. « Qui edit, non edentem non despiciat. » Non dixit: Corrigat, sed « Ne despiciat, » ostendens quod ridicule faciat Oportet enim fraterne emendare, et non tanquam abominandum despicere. « Ne despiciat. » Siquidem velut hi qui per fidem edebant omnia sine judicio, despiciebant observantes cibos, ita illi hos tanquam edaces ventrique deditos judicabant.

288 Vide autem quod de edentibus dixit: « Deus enim illum assumpsit: » de observantibus autem cibos nihil tale dixit. « Deus enim illum assumpsit. » Nam Deus, inquit, illum ad se attraxit, et omni Judaica observatione liberavit. Famulus Christi, quem Christus assumpsit, alienus est a lege. D Quis ergo es tu qui ex lege judicas eum qui a lege alienus est? « Tu quis es qui judicas? » Ad eum qui sincere credit ipsi sermo est. Porro ex hoc manifestum est quod non solum despiciebant, verum etiam judicabant eos qui olera edebant. « Alienum famulum. » Dei, inquit, est, et ad Deum pertinet casus ipsius aut excitatio. Non ergo quod condemnatione digna non agat, ne ipsum judices, sed quod alienus sit famulus. « Statuetur autem. » Rursus infirmos ferit, nempe qui cibos observant. Dicens enim, « Statuetur, » ostendit illos vacillare, idque adeo ut Deo sit ipsis opus qui eos confirmet.

XIV, 5, 6. *Alius quidem judicat diem a die: alius vero judicat omnem diem. Unusquisque propriæ menti satisfaciat. Qui curat diem, Domino curat: et qui non curat diem, Domino non curat. Qui edit, Domino edit, gratias enim agit Deo: et qui non edit, Domino non edit, et gratias agit Deo.*

Verisimile est quod nonnulli qui in dies jejunabant seu abstinebant, eo tempore condemnabant eos qui non continue abstinebant: quibus interdicit ne condemnent aut vehementer accusent. Nuper enim ad fidem venerant, et verebatur ne multa accusatio eos omnino a fide separaret, accusationibus ad iram provocatos. « Unusquisque propriæ menti. » Non de omnibus accipias, « Unusquisque propriæ menti satisfaciat, » sed de solo jejunio, idque condescendendo ait, quia Romani nuper fidei adhæserant. Quod si etiam de fide prædictum verbum acceperis, toto cœlo aberras. Juxta propriam autem mentem quisque sibi satisfaciat: vel quod benefaciat si semper jejunet, sive abstineat: vel quod non benefaciat si non semper jejunet. « Qui curat diem, Domino curat. » Non est hoc verbum de fidei dogmate accipiendum: id quod et ipse prædixit. Siquidem et hic et ille uni innituntur scopo, nempe divino honori. Nam qui diem curat arbitratur se Dei legem observare; **384** qui vero dies nullo in hoc habet discrimine, omnem diem tanquam a Deo conditum simili habet in honore. — *Aliud*: Quod ait: « Qui curat diem, Domino curat, et qui non curat diem, Domino non curat, » manifestum est quod hoc nobis significet. Qui judicat et existimat bonum esse omni die edere. Domino curat: hoc est, in Domino hoc existimat, et propter Dominum hoc facit. Et qui non judicat hoc, neque bonum arbitratur omni die edere, propter Dominum ita judicat et arbitratur. Hæc enim prædicta sunt ipsi causa ut hoc judicet: puta ut unusquisque propriæ menti satisfaciat. Quomodo hoc dicis, Paule? Bene, inquit, dixi: quoniam et qui super diem jejunat sive abstinet, et qui edit omni die, ambo in Domini placitum hoc faciunt: nec oportet ut ob hoc alius alium ullo modo judicet. Deinde etiam causam addit dicens: Etenim is qui edit, gratias agit Deo in eo quod edis, quod hominibus tribuerit facultates, quibus vitam continuarent: et qui jejunat aut abstinet, gratias agit, quod hominibus abstinentiam dederit ac tolerantiam, his insuper traditis quibus potest quispiam carnis devincere affectus. Qui vero alio quovis modo edit aut abstinet, judicio obnoxius est: quomodo fuerunt quædam hæreses. Hæc ergo de edentibus et jejunantibus sive abstinentibus proprie intelligenda sunt: at non de quibusvis aliis. Non enim ad omnia canon hic pertinet, sed, ut diximus, specialis est, et solum hoc aliaque hujusmodi complectitur. Siquidem neque in argumento paulo ante dicto quadrat, puta

Ὃς μὲν κρίνει ἡμέραν παρ' ἡμέραν, ὃς δὲ κρίνει πᾶσαν ἡμέραν. Ἕκαστος ἐν τῷ ἰδίῳ νοῒ πληροφορείσθω. Ὁ φρονῶν τὴν ἡμέραν, Κυρίῳ φρονεῖ, καὶ ὁ μὴ φρονῶν τὴν ἡμέραν, Κυρίῳ οὐ φρονεῖ. Καὶ ὁ ἐσθίων, Κυρίῳ ἐσθίει· εὐχαριστεῖ γὰρ τῷ Θεῷ· καὶ ὁ μὴ ἐσθίων, Κυρίῳ οὐκ ἐσθίει, καὶ εὐχαριστεῖ τῷ Θεῷ.

Εἰκὸς ἦν, τινὰς τῶν συνεχῶς νηστευόντων, κατακρίνειν τοὺς μὴ συνεχῶς νηστεύοντας, οἷς τὸ κατακρίνειν καὶ σφόδρα ἐγκαλεῖν ἀπαγορεύει. Ἦσαν γὰρ νεηλυδες ἐν τῇ πίστει, καὶ ἐδεδοίκει μὴ ἡ πολλὴ ἔγκλησις, τέλεον αὐτοὺς ἀποσχίσῃ τῆς πίστεως, ὀργισθέντας ταῖς ἐγκλήσεσιν. « Ἕκαστος ἐν τῷ ἰδίῳ νοΐ. » Μὴ περὶ πάντων δέξῃ τὸ, « Ἕκαστος ἐν τῷ ἰδίῳ νοῒ πληροφορείσθω » ἀλλ' ἐπὶ νηστείας μόνον, καὶ τοῦτο συγκαταβαίνων, ἐπειδὴ ἀρτιπαγεῖς ἦσαν ἐν τῇ πίστει οἱ Ῥωμαῖοι. Ὡς εἴγε καὶ περὶ πίστεως δέξῃ τὸ εἰρημένον, τοῦ παντὸς ἐξέπεσες. Κατὰ δὲ τὸν ἴδιον νοῦν ἕκαστος πληροφορείσθω, ἢ ὅτι καλῶς ποιεὶ νηστεων ἀεὶ, ἢ ὅτι οὐ καλῶς ποιεῖ, οὐ νηστεύων ἀεί. « Ὁ φρονων τὴν ἡμέρσν, Κυρίῳ φρονεῖ. » Οὐ δεκτέον τὸ ῥητὸν ἐπὶ δόγματος πίστεως. Ὅμως καὶ αὐτὸς προεῖπε. Ἀμφότεροι γὰρ, οὗτός τε κἀκεῖνος, ἑνὶ χρῶνται σκοπῷ, τιμῇ τῇ περὶ τὸν Θεόν. Ὅ τε γάρ παραφυλαττόμενος τὴν ἡμέραν, οἴεται Θεοῦ νόμον πληροῦν· ὅ τε ἀδιαφορῶν περὶ τοῦτο, πᾶσαν ὡς ὑπὸ Θεοῦ γενομένην ἡμέραν, δι' ὁμοίας ἔχει τιμῆς. — Ἄλλως.]ΦΘΤ.] Τὸ, « Ὁ φρονῶν τὴν ἡμέραν, Κυρίῳ φρονεῖ, καὶ ὁ μὴ φρονῶν τὴν ἡμέραν. Κυρίῳ οὐ φρονεῖ, » φανερὸν ἐκ τοῦ προειρημένου ἡμῖν ὅτι τοῦτο λέγει, ὅτι Ὁ κρίνων καὶ λογιζόμενος καλὸν εἶναι καθ' ἡμέραν φαγειν, τῷ Κυρίῳ φρονεῖ, τουτέστιν, ἐν Κυρίῳ τοῦτο λογίζεται, τουτέστιν διὰ τὸν Κύριον αὐτὸ ποιεῖ. Καὶ ὁ μὴ κρίνων τοῦτο, μηδὲ λογιζόμενος ὅτι καλόν ἐστι καθ' ἡμέραν φαγεῖν, διὰ τὸν Κύριον τοῦτο κρίνει καλὸν εἶναι καὶ λογίζεται. Αἴτια γάρ ἐστιν αὐτῷ ταῦτα εἰρημένα τοῦ, « Ἕκαστος ἐν τῷ ἰδίῳ νοῒ πληροφορείσθω. » Πῶς λέγεις τοῦτο, Παῦλε; Καλῶς εἶπον, φησὶν, ἐπειδὴ καὶ ὁ νηστεύων ὑπὲρ ἡμέραν, καὶ ὁ ἐσθίων καθ' ἡμέραν, εἰς ἀρέσκειαν Κυρίου τοῦτο ποιοῦσι, καὶ οὐ δεῖ κρίνειν ὅλως ἀλλήλους ἐπὶ τούτῳ. Εἶτα καὶ ἐπιτείνει τὴν αἰτίαν, καί φησι· Καὶ γὰρ ὁ ἐσθίων, εὐχαριστεῖ τῷ Θεῷ ἐν τῷ ἐσθίειν, ὅτι ἔδωκεν ἀνθρώποις πόρον, καὶ συνέχειαν ζωῆς. Καὶ ὁ νηστεύων εὐχαριστεῖ, ὅτι ἔδωκεν ἀνθρώποις καρτερίαν καὶ ὑπομονὴν, καὶ μεθόδους, δι' ὧν τις δύναται περιγενέσθαι τῶν τῆς σαρκὸς παθῶν. Ὁ δὲ ἄλλως πως ἐσθίων ἢ νηστεύων, κατάκριτος, ὥσπερ τῶν αἱρέσεών τινες. Ταῦτα οὖν περὶ τῶν νηστευόντων, καὶ ἐσθιόντων ἰδικῶς ἐκληπτέον, ἀλλὰ μὴ ἐπὶ ἄλλων τινῶν. Οὐ γὰρ ἐπὶ πάντα ὁ κανὼν οὗτος διήκει, ἀλλ', ὡς ἔφημεν, ἰδικός ἐστιν, ἐπὶ τούτου μόνον καὶ τῶν ὁμοίων περιλαμβανόμενος. Διὸ οὐδ' ἐπὶ τοῦ πρὸ μικροῦ εἰρημένου κεφαλαίου ἁρμόζει, οἷον ἐπὶ τοῦ ἐν τοῖς βρώμασι διακρινομένου· Καὶ γὰρ ἐκεῖνος μὴ ἐσθίων, οὐχὶ εἰς δόξαν οὐκ ἐσθίει τοῦ Χριστοῦ, ἀλλ' ὡς ἀσθενὴς καὶ ἀστήρικτος ἐν τῇ πίστει. Ἀλλ' ἐκεῖνον μὲν οὐ δεῖ κατακρίνειν διὰ τὸν

καιρὸν, ὅτι ἀρχὴ τοῦ κηρύγματος ἦν. Τὸν δὲ ἐσθίοντα καθ' ἡμέραν καὶ νηστεύοντα ὑπὲρ ἡμέραν, οὐ δεῖ ὅλως οὐδ' ἕτερον οὐδ' ἑτέρῳ μέμψιν ἐπάγειν, ὅτι ἄμφω εἰς δόξαν Κυρίου ποιοῦσιν ὃ ποιοῦσι. Καὶ τὰ ἐφεξῆς ὅσα περὶ τὴν αὐτὴν ἔννοιαν στρέφεται, ἐπὶ τῶν νηστευόντων ὑπὲρ ἡμέραν, καὶ ἐσθιόντων καθ' ἡμέραν, ἐκληπτέον μόνον· οἷον, « Σὺ δὲ τί κρίνεις τὸν ἀδελφόν σου ; » καί, « Ἄρα οὖν ἕκαστος ἡμῶν περὶ ἑαυτοῦ λόγον δώσει τῷ Θεῷ. »

A de eo qui inter cibos discernit : ille enim non edens, nequaquam ad Christi gloriam non edit, sed tanquam imbecillis et infirmus in fide. Sed illum quidem non oportet condemnare propter temporis occasionem, quia prædicationis initium erat : illum vero qui quotidie edit, aut eum qui super diem jejunat, neque hunc neque alterum oportet omnino accusatione persequi : ambo enim ad gloriam Dei faciunt quod faciunt. Et sequentia omnia quæcunque ad illam torquentur intelligentiam, de jejunantibus vel abstinentibus super diem et edentibus quotidie, accipienda tantum sunt, quale est illud : « Tu autem quid judicas fratrem tuum ? » et illud : « Igitur unusquisque nostrum de seipso rationem dabit Deo. »

Εἶτα λαβὼν ἐντεῦθεν ἀφορμὴν, καὶ ἀναμνήσας ὅτι Κύριον ἔχομεν καὶ κριτὴν ἐπὶ τοῦ βήματος, εἰς παραίνεσιν ἀνάγει τὸν λόγον καθολικήν. Τί, φησί, τοῦτο ἢ ἐκεῖνο λέγω ; Οὕτω δεῖ πρὸς ἀλλήλους διακεῖσθαι, ὥστε ἐν μηδενὶ, τὸ ὅσον ἐφ' ἡμῖν, ἐπάγειν ἀλλήλοις πρόσκομμα ἢ σκάνδαλον. « Τῷ ἀδελφῷ » δὲ εἴρηκεν, καὶ ἐκ τοῦ ὀνόματος δυσωπῆσαι θέλων· « Τί, φησί, σκανδαλίζεις ; » Ἀδελφός σού ἐστιν, μέλος σού ἐστιν, ἕνα Πατέρα ἔχετε, ἕνα Δημιουργόν. Ἂν οὖν ἀναιρεθῇ ἀφ' ὑμῶν τὰ σκάνδαλα καὶ τὰ προσκόμματα, πολλῷ μᾶλλον ἀναιρεθήσεται τὸ κρίνειν καὶ κατακρίνειν. Οὐχὶ μόνον τὸ ἐπὶ τούτῳ κρίνειν καὶ κατακρίνειν, ἢ ἐπὶ τούτῳ, ἀλλ' ἁπλῶς καὶ καθόλου ἀναιρεθήσεται τὸ κρίνειν ὅλως ἀλλήλους καὶ κατακρίνειν. Καὶ τότε ἔσται ὡς ἀληθῶς ὅ τε μὴ κρινόμενος τρισμακάριστος, καὶ ὁ μὴ κρίνων παραπλήσιος, ἐν ἀρετῇ καὶ ἁγιότητι ζώντων ἡμῶν, καὶ τοῦ κρίνειν καὶ κρίνεσθαι, πᾶσαν ἐκ πολλῶν ποιησαμένων πρόφασιν. Ὢ Παύλου φωνῆς ! ὢ οἰκοδόμου θεμέλιος ! Τοῦτο κρίνατε, φησὶ, τὸ μὴ τιθέναι πρόσκομμα τῷ ἀδελφῷ ἢ σκάνδαλον· ταύτην κρηπῖδα πρώτην καταβάλεσθε. Ἂν αὕτη ἑδρασθῇ ἐν ὑμῖν ἡ κρηπὶς, ῥᾷον τὰ ἄλλα ἐποικοδομεῖν ἐστιν. « Καὶ ὁ μὴ φρονῶν τὴν ἡμέραν. » Ὁ οὕτως, φησὶ, φρονῶν ὥστε καθ' ἡμέραν νηστεύειν, διὰ τὸν Κύριον οὕτω φρονεῖ. Καὶ ὁ φρονῶν ὥστε καθ' ἡμέραν μὴ νηστεύειν, διὰ τὸν Κύριον οὕτως φρονεῖ. Πᾶν δὲ ὃ διὰ τὸν Κύριον γίνεται, καλόν ἐστι, φησίν. « Εὐχαριστεῖ γὰρ τῷ Θεῷ. » Εἰ οὖν, φησὶ, τὸ καίριον γίνεται, τὸ διὰ πάντων εὐχαριστεῖσθαι τὸν Θεὸν, τί διαφέρεσθε περὶ τῆς νηστείας οὕτω σφοδρῶς ; Ὀλίγον γὰρ τὸ μέσον. Συγκαταβατικῶς μὲν οὕτως λέγει. Πλὴν πῶς δύναται Χριστῷ εὐχαριστεῖν ὁ μὴ ἐσθίων ; Ὡς γὰρ τοῦ νόμου ἐχόμενος, οὐκ ἐσθίει. Καὶ λοιπὸν εὐχαριστεῖ τῷ Θεῷ, ὁ ἐσθίων.

385 Deinde sumpta hinc occasione ac mentione facta quod Dominum habemus et judicem in B tribunali sedentem, ad generalem admonitionem convertit sermonem. Quid hoc aut illud dico ? inquit. Ita oportet ad eos invicem mutuo affectos esse ut in nullo quantum in nobis est inducamus alius alii offensionem aut offendiculum. Dixit autem « Fratri, » volens et nomine flectere. « Quare, inquit, offendis ? » Frater tuus est, membrum tuum est, unum habetis Patrem, unum Creatorem. Si ergo sublatæ fuerint a vobis offensiones et scandala, multo magis auferetur judicium et condemnatio : non solum ne ob hoc aut illud judicetis et condemnetis : sed simpliciter et in totum auferetur, ne omnino alius alium judicetis et condemnetis. Et tunc vere erit et qui non judicatur maxime beatus, et proximus illius qui non judicat, cum C nos in virtute et sanctitate vixerimus, et omnem judicandi aut condemnandi occasionem ex multis abstulerimus. O Pauli vocem, o architecti fundamentum ! Hoc ait, judicate ne ponatur offendiculum fratri aut offensio : hanc primam basim jacite : si hoc principium in vobis fuerit perfectum, cætera facile fuerit superædificare. « Et qui non curat diem. » Vel ita dicit : Cui curæ est ut quotidie jejunet aut abstineat, propter Dominum ita affectus est; imo cui curæ est ut quotidie non jejunet, juxta Dominum sapit. Quidquid autem propter Dominum sit, bonum est. « Gratias enim agit Deo. » Si igitur opportunum efficitur opus, ut Deo per omnia gratiæ agantur, quare circa jejunium adeo dissidetis ? Parvum enim est discrimen. Condescendo D quidem ita dicit : Attamen quomodo potest Christo gratias agere is qui non edit ? Nam quasi legi adhærens non edit. Cæterum is qui edit, gratias agit Deo.

Οὐδεὶς γὰρ ἡμῶν ἑαυτῷ ζῇ, καὶ οὐδεὶς ἑαυτῷ ἀποθνήσκει. Ἐάν τε γὰρ ζῶμεν, τῷ Κυρίῳ ζῶμεν· ἐάν τε ἀποθνήσκωμεν, τῷ Κυρίῳ ἀποθνήσκομεν. Ἐάν τε οὖν ζῶμεν, ἐάν τε ἀποθνήσκωμεν, τοῦ Κυρίου ἐσμέν. Εἰς τοῦτο γὰρ Χριστὸς καὶ ἀπέθανε, καὶ ἀνέστη, καὶ ἔζησεν, ἵνα καὶ νεκρῶν καὶ ζώντων κυριεύσῃ.

XV, 7-9. « Nullus enim nostrum sibi ipsi vivit,
« et nullus nostrum sibi ipsi moritur. Nam sive
« vivamus, Domino vivimus ; sive moriamur, Do-
« mino morimur. Sive ergo vivamus, sive moria-
« mur, Domini sumus. In hoc enim Christus et
« mortuus est et resurrexit ac revixit, ut et mor-
» tuis et vivis dominetur. »

Ἔχομεν, φησὶ, Κύριον ᾧ καὶ ζῶμεν ἐὰν ζῶμεν, ᾧ καὶ ἀποθνήσκομεν ἐὰν ἀποθνήσκωμεν. Εἰ οὖν τῷ Κυρίῳ διαφέρει ἡμῶν ἡ ζωὴ καὶ ὁ θάνατος, αὐτὸς οἰκονομήσει τὰ καθ' ἡμᾶς, καὶ οὐ χρεία κρίνειν τὸν

Habemus, inquit, Dominum cui et vivimus si vivimus, cui etiam morimur si morimur. **386** Si ergo ad Dominum vita morsque pertinet, ipse disponet quæ nos contingunt, neque oportet judicare

proximum aut despicere. « Nam sive vivamus. » Ipse siquidem solus vitæ ac mortis habet potestatem. « In hoc enim Christus et mortuus est. » Rationem subjunxit cur nos et viventes et mortui Christi simus. Ad hæc autem etiam illud ostendit, quod si tanta circa nos usus est providentia, ut etiam crucifigeretur, nequaquam nos despiciet. Nam si nostri etiam dum mortui sumus curam habet, multo magis dum vivimus. Hoc etiam dicit adversus eos qui condemnant quod infirmorum in fide curam habeat Deus, ob immensam circa nos providentiam, et cum qui fide pusillus est adhortatur, facta beneficiorum Dei mentione. « Et mortuus est et resurrexit. » Quod nobis, inquit, dominaretur, prius ipse justas causas deposuit. « Ut et vivis et mortuis dominetur. » Hoc est. animis et corporibus: illi enim sunt immortales, ista vero mortalia. Ita habet divus Methodius libro *De resurrectione*.

XIV, 10-13. « Tu vero cur judicas fratrem tuum? « Aut etiam tu cur despicis fratrem tuum? Omnes « enim statuemur ante tribunal Christi. Scriptum « est enim: Vivo ego, dicit Dominus. Mihi sese « flectet omne genu, et omnis lingua confitebitur. « Deo. Unusquisque igitur nostrum de seipso ra« tionem dabit Deo. Ne posthac igitur alius alium « judicemus, verum illud judicate magis ne pona« tur offensio fratri aut offendiculum. »

Rursum sermo illi est ad eum qui fide pusillus est. « Etiam tu cur despicis fratrem tuum? » Illic sermo ad eum qui fide firmus est dirigitur. Fratris autem nomine solvit illis contentionem. Scriptum est enim: « Vivo ego, » etc. Videtur quidem per prophetiæ deductionem ad modestiam revocare fidelem, ne judaizantem despiceret: totam tamen particulam dixit, ejus qui adhuc judaizaret animum concutiens: hic quidem judicii mentione, ibi vero Christi beneficiis exhortans. Etenim si omnes, inquit, ante Christum statuemur: et ipse, non lex, rationem a nobis exiget: cur tu legi adhærens, et non Christum semel apprehendis? « Mihi sese flectet omne genu. » **287** Omnium dominium huic subesse attestatur. « Et omnis lingua confitebitur. » Propria videlicet peccata, ex ipsa conscientia, tanquam proprio judici. — *Aliud.* Dictum est de Deo Patre quod hic nullum judicat, sed judicium dedit Filio [65]. Manifestum ergo quod de judice dictum fuerit a Paulo, « Confitebitur Deo, » et « Rationem dabit Deo. » Itaque Christus Deus est, etiam si nolint impii. « Ne posthac igitur alius alium judicemus. » Rursum primo hæret sermoni, ne timore videatur fecisse judicii mentionem, sed quadam sermonis consequentia. « Ne ponatur offensio. » Hoc et ad eum qui sincere fidelis est et ad illum qui adhuc judaizat aptatur. Nam et is qui perfectus erat, offendebatur observatione ciborum

[65] Joan. v, 22.

A πλησίον ἢ ἐξουθενεῖν. « Ἐάν τε γὰρ ζῶμεν. » Ζωῆς γὰρ αὐτὸς καὶ θανάτου μόνος ἔχει τὴν ἐξουσίαν. « Εἰς τοῦτο γὰρ Χριστὸς καὶ ἀπέθανε. » Τὸν λογισμὸν ἐπήγαγε, τοῦ καὶ ζῶντας ἡμᾶς καὶ ἀποθανόντας εἶναι τοῦ Χριστοῦ. Πρὸς δὲ τούτοις κἀκεῖνο δείκνυσιν, ὅτι, φησὶν, Εἰ τοσαύτῃ περὶ ἡμᾶς ἐχρήσατο προνοίᾳ ὡς καὶ σταυρωθῆναι, οὐκ ἂν ἡμῶν καταφρονήσει. Εἰ γὰρ καὶ ἀποθανόντων ἡμῶν προνοεῖ, πολλῷ μᾶλλον ζώντων. Τοῦτο δὲ πρὸς τοὺς κατακρίνοντας λέγει, ὅτι φροντισθῶσι παρὰ Θεῷ οἱ ἀσθενεῖς τῇ πίστει, διὰ τὴν τοσαύτην αὐτοῦ περὶ πάντας πρόνοιαν· καὶ τὸν ὀλιγόπιστον δὲ ἐντρέπει, τῶν εὐεργεσιῶν ὑπομιμνήσκων τοῦ Θεοῦ. « Καὶ ἀπέθανε καὶ ἀνέστη. » Δικαιώματα, φησὶ, προαπέθετο τῆς ἡμετέρας δεσποτείας. « Ἵνα καὶ νεκρῶν καὶ B ζώντων κυριεύσῃ. » Τουτέστι, ψυχῶν καὶ σωμάτων. Αἱ μὲν γάρ εἰσιν ἀθάνατοι, τὰ δὲ θνητά. Οὕτως καὶ ὁ ἅγιος Μεθόδιος ἐν τῷ Περὶ ἀναστάσεως λόγῳ.

Σὺ δὲ τί κρίνεις τὸν ἀδελφόν σου; ἢ καὶ σὺ τί ἐξουθενεῖς τὸν ἀδελφόν σου; Πάντες γάρ παραστησόμεθα τῷ βήματι τοῦ Χριστοῦ. Γέγραπται γὰρ, Ζῶ ἐγὼ, λέγει Κύριος, ὅτι ἐμοὶ κάμψει πᾶν γόνυ, καὶ πᾶσα γλῶσσα ἐξομολογήσεται τῷ Θεῷ. Ἄρα οὖν ἕκαστος ἡμῶν περὶ ἑαυτοῦ λόγον δώσει τῷ Θεῷ. Μηκέτι οὖν ἀλλήλους κρίνωμεν, ἀλλὰ τοῦτο κρίνατε μᾶλλον, τὸ μὴ τιθέναι πρόσκομμα τῷ ἀδελφῷ ἢ σκάνδαλον.

Πρὸς τὸν ὀλιγόπιστον πάλιν αὐτῷ ὁ λόγος. « Καὶ C σὺ τί ἐξουθενεῖς τὸν ἀδελφόν σου; » Πρὸς τὸν ἑδραῖον τῇ πίστει ὁ λόγος οὗτος. Τῷ δὲ ὀνόματι τοῦ ἀδελφοῦ, λύει αὐτοῖς τὴν ἔριν. « Ζῶ ἐγὼ, » καὶ τὰ ἑξῆς. Δοκεῖ μὲν διὰ τῆς παραγωγῆς τῆς προφητείας, καὶ καταστέλλειν τὸν πιστὸν, εἰς τὸ μὴ ἐξουθενεῖν τὸν Ἰουδαΐζοντα, πλὴν ὅλον τὸ χωρίον εἶπε, κατασείων τὴν ψυχὴν τοῦ Ἰουδαΐζοντος ἔτι, ὧδε μὲν τῇ μνήμῃ τῆς κρίσεως, ἄνω δὲ ταῖς εὐεργεσίαις αὐτοῦ τοῦ Χριστοῦ ἐντρέπων. Εἰ γάρ τῷ Χριστῷ, φησί, πάντες παραστησόμεθα, καὶ αὐτὸς ἡμᾶς, καὶ οὐχ ὁ νόμος, εὐθύνας ἀπαιτήσει· τί σὺ ἔχῃ τοῦ νόμου, καὶ οὐ καθάπαξ ἐπιλαμβάνῃ τοῦ Χριστοῦ; « Ὅτι ἐμοὶ κάμψει πᾶν γόνυ. » Τὴν ἁπάντων αὐτῷ δεσποτείαν μαρτυρεῖ. « Καὶ πᾶσα γλῶσσα ἐξομολογήσεται. » Τὰς οἰκείας ἁμαρτίας ἐξ αὐτοῦ τοῦ συνειδότος, ἅτε κριτῇ. — Ἄλλως. [ΟΙΚΟΥΜ.] Εἴρηται περὶ τοῦ D Θεοῦ καὶ Πατρὸς, ὅτι αὐτὸς κρίνει οὐδένα, τὴν δὲ κρίσιν δέδωκε τῷ Υἱῷ. Δῆλον οὖν ὡς περὶ τοῦ κριτοῦ εἴρηται τῷ Παύλῳ τὸ, « Ἐξομολογήσεται τῷ Θεῷ. » Καὶ τὸ, « Λόγον δώσει τῷ Θεῷ. » Ἄρα Θεὸς ὁ Χριστὸς, κἂν οἱ ἀσεβεῖς μὴ βούλωνται. « Μηκέτι οὖν ἀλλήλους κρίνωμεν. » Πάλιν τοῦ πρώτου ἔχεται λόγου, ἵνα μὴ δόξῃ διὰ φόβον τῆς κρίσεως μνησθῆναι, ἀλλὰ διά τινα λόγου ἀκολουθίαν. « Τὸ μὴ τιθέναι πρόσκομμα. » Τοῦτο καὶ πρὸς τὸν εἰλικρινῆ πιστὸν, καὶ τὸν ἔτι Ἰουδαΐζοντα ἁρμόζει. Καὶ γὰρ ὁ τέλειος ἐσκανδαλίζετο τῇ τῶν βρωμάτων

παρατηρήσει τοῦ πλησίον, καὶ ὁ τὰ βρώματα παραιτούμενος, τῇ σφοδρᾷ ἐπιπλήξει τοῦ εἰλικρινῶς πιστοῦ. Ὥστε μιᾷ συμβουλῇ τοὺς δύο διορθοῦται ἀπέχεσθαι τούτων, ἃ σκανδάλου πρόφασις τῷ πλησίον γίνεται.

Οἶδα καὶ πέπεισμαι ἐν Κυρίῳ Ἰησοῦ, ὅτι οὐδὲν κοινὸν δι' αὐτοῦ, εἰ μὴ τῷ λογιζομένῳ τι κοινὸν εἶναι, ἐκείνῳ κοινόν. Εἰ δὲ διὰ βρῶμα ὁ ἀδελφός σου λυπεῖται, οὐκ ἔτι κατὰ ἀγάπην περιπατεῖς. Μὴ τῷ βρώματί σου ἐκεῖνον ἀπόλλυε, ὑπὲρ οὗ Χριστὸς ἀπέθανε. Μὴ βλασφημείσθω οὖν ὑμῶν τὸ ἀγαθόν. Οὐ γάρ ἐστιν ἡ βασιλεία τοῦ Θεοῦ βρῶσις καὶ πόσις, ἀλλὰ δικαιοσύνη καὶ εἰρήνη καὶ χαρὰ, ἐν Πνεύματι ἁγίῳ. Ὁ γὰρ ἐν τούτοις δουλεύων τῷ Χριστῷ, εὐάρεστος τῷ Θεῷ, καὶ δόκιμος τοῖς ἀνθρώποις.

Ἔτι περὶ τῆς τῶν βρωμάτων παρατηρήσεως ὁ λόγος αὐτῷ. Ἐπεὶ οὖν εἶπεν, « Οἶδα καὶ πέπεισμαι ὅτι οὐδὲν κοινὸν », ἵνα μὴ εἴπῃ ὁ ἔτι Ἰουδαΐζων· Καὶ τί, εἰ σὺ πεπεισμένος εἶ, τοῦ νόμου τὸ ἐναντίον εἰσηγουμένου; προστίθησι τὸ, « Ἐν Κυρίῳ Ἰησοῦ, » δεικνὺς ὅτι παρ' αὐτοῦ ταῦτα μεμάθηκε καὶ πεπληροφόρηται, καὶ οὐκ ἀφ' ἑαυτοῦ λέγει. « Ὅτι οὐδὲν κοινόν. » — [ΦΩΤ.] Ἐντεῦθεν πάλιν εἰς τὰ περὶ βρωμάτων ἐπάνεισι, καὶ παραινεῖ τοὺς δυνατοὺς κατὰ τὴν πίστιν, ἀντιλαμβάνεσθαι τῶν ἀσθενῶν, καὶ δείκνυσιν ἐξ ὧν λέγει, καλὸν μὲν καὶ τὸ ἐκεῖνον ἐν βρώμασι διακρινόμενον, πειρᾶσθαι διορθοῦν, ἄμεινον δὲ τὸ ἀδυνατοῦντα ἐν τούτῳ, ὑπερορᾷν, τὸ ἐλάττωμα, καὶ χειραγωγεῖν παντὶ τρόπῳ ἐπὶ τὸ κερδῆσαι καὶ σῶσαι αὐτὸν αὐτόν. — [ΘΕΟΔΩΡ.] « Οὐδὲν φησὶ, κοινὸν δι' αὐτοῦ. » Ἵνα γὰρ μὴ λέγωσι, Σὺ τίς ὢν ἀντινομοθετεῖς Μωσῇ; τὸν Μωσέως Δεσπότην εἰς μέσον παράγει, διδάσκων ὡς αὐτὸς τὰς νομικὰς παρατηρησεις ἔπαυσε, καὶ οὐδὲν εἴασε νομίζειν ἀκαθαρτον ἔδεσμα. — [ΣΕΥΗΡ.] Τὸ γὰρ, « Δι' αὐτοῦ, » τουτέστι, διὰ τὴν εὐαγγελικὴν αὐτοῦ νομοθεσίαν. « Οὐδὲν κοινὸν δι' αὐτοῦ, » τουτέστιν ἀκάθαρτον τῇ φύσει. « Δι' αὐτοῦ, τουτέσοι, τοῦ Θεοῦ. Διὰ τὴν νῦν, φησὶ, δοθεῖσαν χάριν παρ' αὐτοῦ, οὐδὲν φύσει κοινὸν, ἀλλ' ἀπὸ τῆς πραιρέσεως τοῦ μετιόντος γίνεται κοινόν. Ὅθεν καὶ ἐκείνῳ μόνῳ γίνεται κοινὸν, οὐχὶ δὲ καὶ πᾶσιν. « Ἐκείνῳ [γὰρ, φησὶ, κοινόν. » — « Εἰ δὲ διὰ βρῶμα ὁ ἀδελφός σου λυπεῖται. » Ὠνείδιζον γὰρ αὐτοὺς οἱ πιστοὶ ὡς Ἰουδαΐζοντας ἔτι, καὶ διὰ τοῦτο παρατηρουμένους τὰ βρώματα. Οὐ βούλεται οὖν αὐτοὺς, ἐν τοῖς μὴ πάνυ μεγάλοις πλήττεσθαι σφοδρῶς, φοβούμενος μὴ πως ὀλιγοθυμήσαντες, τέλεον ἀποστῶσι τῆς πίστεως. Εἰ οὖν καὶ μηδὲν ἐν βρώμασι κοινὸν, φησὶ, πλὴν ἀπόσχου τῆς σφοδρᾶς ἐγκλήσεως τοῦ ἀδελφου σου· οἰκονομικῶς οἰκονομῶν διὰ τὴν εἰρημένην αἰτίαν. Ὅρα δὲ τὴμ τοῦ ἁγίου σοφίαν· Τὸν τέλεον πληροφορῶν ὅτι οὐκ ἔστι κοινὸν, καὶ τὸν ὀλιγόπιστον ὡσαύτως δεικνύων ἀσθενοῦντα ἐκ τῆς παρατηρήσεως, « Οὐκ ἔτι, φησὶ, κατὰ ἀγάπην περιπατεῖς » Βούλεται γὰρ εἶναι ἀγάπην, εἰδὼς, πάντα δι' αὐτῆς κατὰ μέρος κατορθοῦσθαι. « Μὴ τῷ βρώματί σου ἐκεῖνον ἀπόλ-

A proximi, et is qui cibos observabat, vehementi increpatione illius qui sincere credebat. Uno itaque consilio duos corrigit, ut ab his abstineant quæ proximo fiunt occasio scandali.

XIV, 14-18. « Scio quidem et persuasum habeo « per Dominum Jesum, nihil esse commune per « ipsum : nisi quod ei qui existimat aliquid esse « commune, illi commune est. Verum si propter « cibum frater tuus contristatur, jam non secun« dum charitatem ambulas. Ne cibo tuo illum per « das pro quo Christus mortuus est. Ne igitur con« viciis afficiatur bonum vestrum. Non est enim « regnum Dei cibus et potus : sed justitia et pax « et gaudium in Spiritu sancto. Nam qui in his B « servit Christo, acceptus est Deo et probatus ho« minibus. »

Adhuc ipsi de ciborum observatione sermo est. Quia ergo dixit : « Scio et persuasum habeo nihil esse commune ; ne dicat is qui adhuc hæret in Judaismo : Et quid si tu persuasus sis cum lex contrarium doceat, addit : « Per Dominum Jesum ; » ostendens quod ab ipso hæc didicerit et certior factus sit, et non a seipso dicat. « Nihil commune esse. » Hinc rursus ad ea redit quæ de cibis dicta sunt : et potentes in fide admonet ut infirmis succurrant. Ex his etiam quæ dicit, ostendit bonum quidem esse niti illum corrigere qui inter cibos dijudicat : quod si hic corrigi nequeat, **388** melius tunc esse defectum hunc contemnere, omnique C modo illum manuducere quo lucrifiat ac salvetur. « Nihil, inquit, esse commune per ipsum. » Ne enim dicant : Tu quis es qui legem feras Mosi contrariam ? Mosis Dominum in medium producit, docens quod ipse legales observationes cessare fecerit, nullumque edulium duci impurum permiserit. Nam hoc significat « Per ipsum, » id est, juxta legem evangelicam. Aut, Nihil commune δι' αὐτοῦ, hoc est, per se, ex natura. Sive δι' αὐτοῦ per ipsum, nempe Deum. Per datam, inquit, nunc ab ipso gratiam nihil natura commune est, sed ab accedentis voluntate fit commune. Unde etiam soli illi fit commune, non autem omnibus. Nam ait : « Illi commune est. » — « Verum si propter cibum frater tuus contristatur. » Siquidem fideles sincere creD dentes exprobrabant illis qui Judaismum adhuc sequebantur, et ita cibos observabant. Non vult ergo illos in his quæ non adeo magna sunt, graviter corripi, veritus ne forte pusillo facti animo, tandem a fide desciscant. Quanquam, inquit, nihil in cibis commune sit, abstine tamen a vehementi reprehensione fratris tui, dispensatorio modo ordinans propter dictam causam. Vide autem Pauli sapientiam. Omnino certior factus quod nihil commune sit, et ita fide pusillum esse ostendens eum qui ex ciborum observatione infirmaretur. « Jam, inquit, non secundum charitatem ambulas. » Vult enim charitatem esse, sciens omnia per illam pau-

latim corrigi. « Ne cibo tuo illum perdas. » Licet tu, cum sis fidelis, omnia edas ne illum vehementer increpando, penitus a fide ejicias. Etenim etiam pro illo Christus mortuus est. Propterea dispensatorio modo debes illi condescendere. — Hic suadet fideles quoque a cibis abstinere ut condescendatur fide pusillis, quod etiam in processu dicit. « Ne igitur conviciis afficiatur bonum vestrum. » Accusando enim et semper contendendo ob ciborum observationem adversus illum, non solum reddis eum pervicacem : sed etiam alienis a fide tribuis occasionem, ut fidem nostram conviciis afficiant propter hujusmodi pugnas. Nam bonum vocat fidem. Bene quidem doces, sed contentio conviciorem causa efficitur. Ne conviciis afficiatur bonum vestrum. » Bonum quidem, **389** nam fide confirmatum est non dijudicandos esse cibos : sed contendentes et vehementer rixantes adversus eos qui dijudicant, facitis bonum vestrum affici conviciis.

Illi namque redarguti compelluntur adversum vos dicere quod hoc non ex fide faciatis, sed ventris curandi gratia. Itaque etiam si aliud nihil in causa esset, oportuit ab hujusmodi contentione abstinere : quin potius hoc ipsum ne conviciis afficiatur bonum vestrum, satis esse debuit ut persuaderet vobis contentionem dissolvere in concordiam et amorem. Neque enim hoc est contemnere quæ fidei sunt, sed honorare, prohibendo convicia quibus afficeretur. Veresimile quoque est quod nonnulli a fide alieni audientes contentiones, Christianorum dogmata irrident ac subsannant, conviciisque afficiunt. Ob quæ omnia melius esset loco intempestivæ contentionis concordes circa opportuna et conformia charitati, omnem calumniæ ac blasphemiæ prætextum amputare. Hæc enim sunt quæ ad regnum cœlorum introducunt, nempe pax in fide, gaudium in Spiritu sancto, et justitia. « Non est enim regnum Dei cibus et potus. » Cohibere vult illos ab accusationibus. Siquidem per cibum et potum, inquit, regnum Dei non possumus ingredi. — *Alio modo*. Dicens : « Non est enim regnum Dei cibus et potus, » ostendit contentionem illorum circa cibos vehementissimam esse ac ultra limites, et tale quidpiam insinuat : Si regnum Dei cibus ac potus esset, non decertaretis vehementius. Simul etiam adhortando. Si pro his ita contenditis, quid facere oportet pro justitia et pace et gaudio in Spiritu sancto ? « Sed justitia. » Quæ sunt ergo quæ in regnum Dei introducunt? justitia, hoc est, vita studiosa : pax erga fratrem, et gaudium ex concordia. Quoniam autem contingit pacem et gaudium esse etiam in turpibus, addit, « In Spiritu sanct, » tanquam diceret : Hanc dico pacem et hoc gaudium quæ in Spiritu sancto efficiuntur, hoc est, per Spiritum sanctum introducuntur : « Nam qui in his servit Christo. » Hæc ita faciens tanquam debitor et qui ad id obligatur, cum timore ac tremore, sicut fidelis Dei servus. Qui enim in his tu-

A λυε. » Μὴ ἐπειδὴ σὺ πάντα ἐσθίεις πιστὸς ὢν, ἐγκαλῶν σφοδρως ἐκείνῳ, ἐκβάλῃς αὐτὸν τέλεον τῆς πίστεως. Καὶ γὰρ καὶ ὑπὲρ αὐτοῦ ὁ Χριστὸς ἀπέθανεν. Ὅθεν ὀφείλεις οἰκονομικῶς συγκαταβαίνειν αὐτῷ. — [ΦΩΤ.] Ὧδε δὲ συμβουλεύει καὶ τοὺς πιστοὺς ἀπέχεσθαι βρωμάτων, διὰ τὴν τῶν ὀλιγοπίστων συγκατάβασιν, ὅπερ καὶ προϊὼν λέγει· « Μὴ βλασφημείσθω οὖν ὑμῶν τὸν ἀγαθόν. » Ἐγκαλῶν γὰρ καὶ ἀεὶ φιλονεικῶν πρὸς αὐτὸν διὰ τὴν τήρησιν τῶν βρωμάτων, οὐ μόνον αὐτὸν φιλονεικότερον ποιεῖς, ἀλλὰ καὶ πρόφασιν δίδως τοῖς ἔξωθεν βλασφημεῖν ἡμῶν τὴν πίστιν διὰ τὰς τοιαύτας μάχας. Τὸ ἀγαθὸν γὰρ, οἷον ἡ πίστις, φησί. Καλῶς μὲν διδάσκεις, ἀλλ' ἡ μάχη αἰτία βλασφημίας γίνεται. — « Μὴ βλασφημείσθω οὖν ὑμῶν τὸ ἀγαθόν. » Ἀγαθὸν μὲν γὰρ, τὸ διὰ τὸ ἐστηριγμένον εἶναι τῇ πίστει
B μὴ διακρίνεσθαι ἐν τοῖς βρώμασιν. Ἐρίζοντες δὲ καὶ διαφιλονεικοῦντες σφόδρα πρὸς τοὺς διακρινομένους, ποιεῖτε τὸ ἀγαθὸν ὑμῶν βλασφημεῖσθαι.

Ἐλεγχόμενοι γὰρ ἐκεῖνοι, συνελαύνονται λέγειν πρὸς ὑμᾶς, ὡς οὐ διὰ πίστιν τοῦτο ποιεῖτε, ἀλλὰ τὴν γαστέρα θεραπεύοντες. Εἰ οὖν καὶ μὴ δι' ἄλλο τι ἐχρῆν τῆς περὶ τούτο ἔριδος ἀποσχέσθαι, ἀλλ' οὖν καὶ αὐτὸ τοῦτο τὸ μὴ βλασφημεῖσθαι τὸ ἀγαθὸν ὑμῶν, ἱκανόν ἐστιν εἰς τὸ πεῖσαι ὑμᾶς, τὴν ἔριν εἰς ὁμόνοιαν καὶ ἀγάπην διαλῦσαι. Οὐ γάρ ἐστι τοῦτο ὑπερορᾷν τὰ τῆς πίστεως, ἀλλὰ τιμᾷν, ἐν τῷ τὰς κατ' αὐτῆς κωλύειν βλασφημίας. Εἰκὸς δὲ καὶ τῶν ἔξω τινὰς, τὰς ἔριδας διακούοντας, ἐπιγελᾷν καὶ τὰ τῶν Χριστιανῶν χλευάζειν καὶ βλασφημεῖν· δι' ἃ
C πάντα ἄμεινον ἦν, ἀντὶ τοῦ ἐρίζειν περὶ τὰ μὴ καίρια, ὁμονοοῦντας περὶ τὰ καίρια καὶ συνερμοσμένους τῇ ἀγάπῃ, πᾶσαν διαβολῆς καὶ βλασφημίας πρόφασιν ἐκκόπτειν. Ταῦτα γάρ ἐστι τὰ εἰσάγοντα εἰς τὴν βασιλείαν τῶν οὐρανῶν· ἡ ἐν πίστει εἰρήνη, ἡ ἐν ἁγίῳ Πνεύματι χαρὰ, καὶ ἡ δικαιοσύνην. « Οὐ γάρ ἐστιν ἡ βασίλεία τοῦ Θεοῦ βρῶσις καὶ πόσις. » Παῦσαι βούλεται ἐκείνους τῶν ἐγκλημάτων. Οὐ γὰρ διὰ βρώσεως ἢ πόσεως, φησὶν, ἔχομεν εἰσελθεῖν εἰς τὴν βασιλείαν τοῦ Θεοῦ. — Ἄλλως. [ΦΩΤ.] Εἰπὼν, « Οὐ γάρ ἐστιν ἡ βασιλεία τοῦ Θεοῦ βρῶσις καὶ πόσις, » δείκνυσι τὴν περὶ τὰ βρώματα αὐτῶ ἔριν σφοδροτάτην οὖσαν καὶ πέρα τοῦ μέτρου. Καὶ αἰνίττεται, ὡς Εἰ ἦν βασίλεία τοῦ Θεοῦ βρῶσις καὶ πόσις οὐκ ἂν πλέον διηγωνίσασθε· ἅμα δὲ καὶ ἐντρεπτικῶς,
D ὅτι Εἰ ὑπὲρ τούτων οὕτως ποιεῖτε, τί χρὴ πράττειν ὑπὲρ δικαιοσύνης, καὶ εἰρήνης, καὶ τῆς πνευματικῆς χαρᾶς ; « Ἀλλὰ δικαιοσύνη. » Ποία οὖν ἐστι τὰ εἰσάγοντα εἰς τὴν βασιλείαν ; Δικαιοσύνη, τουτέστιν, ὁ ἐνάρετος βίος, ἡ πρὸς τὸν ἀδελφὸν εἰρήνη, καὶ ἡ ἐκ τῆς ὁμονοίας χαρά. Ἐπειδὴ δὲ ἔνι εἰρήνη καὶ χαρὰ ἐπὶ αἰσχροῖς, προστίθησι τὸ, « Ἐν Πνεύματι ἁγίῳ, » ὡς εἰ εἶπε. Ταύτην λέγω τὴν εἰρήνη καὶ χαρὰν, τὴν ἐν Πνεύματι ἁγίῳ γινομένην, τουτέστι, διὰ τοῦ ἁγίου Πνεύματος εἰσηγουμένην. « Ὁ γὰρ ἐν τούτοις δουλεύων τῷ Χριστῷ. » Οὕτως πράττων αὐτὰ ὡς χρεωστῶν, ὡς ὀφειλέτης, μετὰ φόβου καὶ μετὰ συντριμμοῦ, ὡς πιστὸς δοῦλος Θεοῦ. « Ὁ γὰρ φυσιούμενος

quoque inaniter gloriari qui perfectus erat. Perfectus, inquit, es et numeris omnibus expletus ? quid virtutem ostentas ? noverit Deus rem. » Beatus est qui non judicat seipsum in eo quod probat. » Hoc est, in eo quod probaverit utrum hoc modo an illo sit agendum : puta utrum hoc sit edendum annon sit edendum. Quomodo autem hoc erit ? Ex conscientia pura. Ubi enim dixisset : « Apud temetipsum habe fidem, » ait : etiamsi omnes te accusent dispensatorie quidpiam agentem, aut propter salutem fratris tui, modo tua conscientia non accuset te, beatus es. Ex his sane infirmum clam percutit. Nam si ex conscientia est fidelium corona et felicitas, utique et condemnatio. Ne ergo ex dijudicatione ob necessitatem vestiaris, inquit. « Qui non judicat seipsum. — Objectionem solvit. Quid ergo dicet aliquis, an propter infirmum neque ego edam ? num ad ipsum accedam ? Num ipsi similis efficiar ? Ad hoc ergo propemodum dicit, Absit. Nam fides tua coram Deo pura est et incorrupta manet. Deinde, quid dico, inquit, quod nihil ex hoc nocumenti recipias, et quod fides tua maneat coram Deo ? etiam puritatem tibi ipsi concilias, si propter fratris utilitatem ac salutem non vescaris. Beatus, inquit, qui non condemnat seipsum in eo quod probat, hoc est, qui conscientiam suam habet sibi attestantem : non in hoc solum quod propter fratris salutem a cibis abstinet : verumetiam in omni simpliciter re, quamcunque exacta probatione perpenderit bonam esse : deinde illam fecerit conscientiam habens attestantem : talis beatus est ; **292** tantum abest ut nocumentum aliquod hujus gratia recipiat. « Qui vero dijudicat. Hoc rursum ad sanum in fide. Cur enim illum cogis edere qui nondum confirmatus est ? an nescis quod is qui dijudicat, si ederit condemnatus est ; quia non ex fide edit, sed ex necessitate aut pudore ? neque enim credidit illud purum esse, et ita edit. Cur ipsi ergo condemnationis causa efficeris, cogens ipsum ad edendum, cum patiatur offendiculum. Deinde postmodum affirmando dicit quod quidquid fecerit quispiam non ex fide, in eo peccat.

XVI, 25-27. « Ei autem qui potens est vos confir-« mare juxta Evangelium meum et prædicationem « Jesu Christi : secundum revelationem mysterii, « temporibus æternis taciti, nunc vero manifestati : « et per Scripturas propheticas secundum præce-« ptum æterni Dei, ad obedientiam fidei, per om-« nes gentes agniti, soli sapienti Deo per Jesum « Christum, cui gloria in sæcula. Amen. »

Hyperbaton est : « Ei autem qui potens est vos confirmare in sæcula. Amen. » — « Vos confirmare. » Precatur deinceps pro imbecillibus. Nam precatione illis opus erat vel consilio. Dicens autem « confirmare, significat eos vacillare. Deinde modum etiam confirmationis inducit. « Juxta Evangelium meum. » Ut ita, inquit, vivant sicut jubet Evangelium. — Item *alio modo.* Post admonitio-

A αἰνίττεται τὸν τέλειον. Τέλειον. εἶ, φησὶ καὶ ἀπηρτισμένος ; τί πομπεύεις τὴν ἀρετήν ; Ἴστω ὁ Θεὸς τὸ πρᾶγμα. « Μακάριός ἐστι, φησὶ, ὁ μὴ κατακρίνων ἑαυτὸν ἐν ᾧ δοκιμάζει. » Τουτέστιν, ἐν ᾧ ἂν δοκιμάσῃ πράγματι τοιῶσδε ἢ τοιῶσδε, οἷον φαγεῖν τόδε ἢ μὴ φαγεῖν. Πῶς δὲ ἔσται τοῦτο ; Ἀπὸ καθαροῦ συνειδότος. Ἐπειδὴ γὰρ εἶπε, « Κατὰ σεαυτὸν ἔχε πίστιν, » φησὶν, ὅτι Κἂν πάντες σε μέμφωνται οἰκονομικῶς τι ποιοῦντα, ἢ διὰ σωτηρίαν τοῦ ἀδελφοῦ σου, τὸ δὲ σὸν συνειδὸς οὐ κατακρίνῃ σε, μακάριος εἶ. Ἐκ δὴ τούτων τὸν ἀσθενῆ πλήττει. Εἰ γὰρ ἐκ τοῦ συνειδότος ὁ στέφανος καὶ ὁ μακαρισμὸς τῶν πιστῶν, δηλονότι καὶ ἡ κατάκρισις. Μὴ οὖν κατὰ διάκρισιν ἔσθιε, διὰ τὴν ἀνάγκην, φησίν. « Ὁ μὴ κρίνων ἑαυτόν. » — [ΦΩΤ.] Ἀντιπίπτον λύει. Τί οὖν, φησὶν, B ἂν διὰ τὸν ἀσθενῆ μηδὲ ἐγὼ φάγω ; Οὐ παραβάλλομαι αὐτῷ ; οὐ γίνομαι αὐτῷ ὅμοιος ; Πρὸς οὖν τοῦτο μονονουχὶ λέγει, ὅτι Μὴ γένοιτο ! Ἡ γὰρ πίστις σου ἐνώπιον τοῦ Θεοῦ καθαρὰ καὶ ἀκίβδηλος μένει. Εἶτα, Τί δὲ λέγω ὅτι οὐδὲν παραβλάπτῃ ἐκ τούτου, καὶ ὅτι ἡ πίστις σου μένει ἐνώπιον τοῦ Θεοῦ ; Καὶ μακαρισμὸν προξενεῖς σεαυτῷ, ἐὰν διὰ τὴν ὠφέλειαν καὶ σωτηρίαν τοῦ ἀδελφοῦ οὐ τρώγῃς. Μακάριος, φησὶν, ὁ μὴ κατακρίνων ἑαυτὸν ἐν ᾧ δοκιμάζει, τουτέστιν, ὁ ἔχων τὸ συνειδὸς αὐτοῦ μαρτυροῦν αὐτῷ. Οὐκ ἐν τούτῳ μόνον, ἐν ᾧ διὰ τὴν σωτηρίαν τοῦ ἀδελφοῦ ἀπέχεται βρωμάτων, ἀλλὰ καὶ ἁπλῶς ἐν παντὶ πράγματι ὃ ἂν διὰ δοκιμῆς ἀκριβοῦς, κατανοήσῃ ὅτι ἀγαθόν ἐστιν, ἔπειτα· πράττῃ αὐτὸ, τὴν συνείδησιν ἔχων μαρτυροῦσαν. Μακάριός ἐστιν ὁ τοιοῦτος, τοσοῦτον ἀπέχει τοῦ βλάβην τινὰ ἕνεκεν C τούτου δέξασθαι. « Ὁ δὲ διακρινόμενος. » Τοῦτο πάλιν πρὸς τὸν ὑγιαίνοντα. Τί γὰρ αὐτὸν ἐκβιάζῃ φαγεῖν, οὔπω ἐστηριγμένον ; Οὐκ οἶδας ὅτι ὁ διακρινόμενος ἐὰν φάγῃ κατακέκριται ; ὅτι μὴ ἐσθίει ἐκ πίστεως, ἀλλ' ἐξ ἀνάγκης ἢ αἰδοῦς· οὐδὲ γὰρ ἐπίστευσεν αὐτὸ καθαρὸν εἶναι, καὶ οὕτως ἔφαγεν. Τί οὖν αὐτῷ πρόφασις γίνῃ κατακρίσεως, ἀναγκάζων αὐτὸν ἐσθίειν σκανδαλιζόμενον ; Εἶτα λοιπὸν κατὰ ἀπόφανσιν λέγει, ὅτι πᾶν ὃ ἂν τις ποιῇ οὐκ ἐκ πίστεως, ἁμαρτάνει.

Τῷ δὲ δυναμένῳ ὑμᾶς στηρίξαι κατὰ τὸ Εὐαγγέλιόν μου, καὶ τὸ κήρυγμα Ἰησοῦ Χριστοῦ κατὰ ἀποκάλυψιν μυστηρίου, χρόνοις αἰωνίοις σεσι- D γημένου, φανερωθέντος δὲ νῦν· διά τε Γραφῶν προφητικῶν, κατ' ἐπιταγὴν τοῦ αἰωνίου Θεοῦ, εἰς ὑπακοὴν πίστεως, εἰς πάντα τὰ ἔθνη γνωρισθέντος, μόνῳ σοφῷ Θεῷ διὰ Ἰησοῦ Χριστοῦ, ᾧ ἡ δόξα εἰς τοὺς αἰῶνας. Ἀμήν.

Τὸ ὑπερβατόν. « Τῷ δὲ δυναμένῳ ὑμᾶς στηρίξαι, δόξα εἰς τοὺς αἰῶνας. Ἀμήν. » — « Ὑμᾶς στηρίξαι. » Λοιπὸν ἐπεύχεται τοῖς ἀσθενέσιν. Εὐχῆς δὰρ εἶχον χρείαν μᾶλλον, ἢ συμβουλῆς. Εἰπὼν δὲ « στηρίξαι, » δηλοῖ ὅτι σαλεύονται. Εἶτα ἐπάγει καὶ τὸν τρόπον τοῦ στηριγμοῦ. « Κατὰ τὸ Εὐαγγέλιον μου. » Ἵνα οὕτως ζῶσι, φησὶ, ὡς τὸ Εὐαγγέλιον διαγορεύει. — Καὶ ἄλλως. [ΟΙΚΟΥΜ.] Μετὰ τὴν παραίνεσιν εἴωθεν

ι, ὃ καὶ ἐνταῦθα ποιεῖ, ὑπὲρ τῶν ἀτελεστέ- A
ζόμενος, καὶ οὐ μόνον λόγῳ παιδεύων, ἀλλὰ
παρὰ Θεοῦ συμμαχίαν εἰσάγων. Ἡ δὲ ἀκο-
τῆς συντάξεως τοιάδε· « Τῷ δὲ δυναμένῳ ὑμᾶς
ι διὰ Ἰησοῦ Χριστοῦ, ἡ δόξα εἰς τοὺς αἰῶνας,
» Τὸ γὰρ, ᾧ, ἄρθρον, ἐκ περισσοῦ κεῖται, διὰ
θαι τὸν λόγον ἐπαναλήψεως, παραληφθέν. Τῷ
ῳ ὑμᾶς τοὺς ἀτελεῖς, τοὺς σαλευομένους στη-
ῶς; « Κατὰ τὸ, Εὐαγγέλιόν μου; » τουτέστιν.
έχητε ἃ διδάσκω. Τὸ δὲ, « Εὐαγγέλιόν μου, »
οῦ Χριστοῦ τὸ κήρυγμα, » ἕν εἰσιν. Οὐχ ἡμέτερα
δόγματα, ἀλλ' ἐκείνου οἱ νόμοι. « Κατὰ ἀπο-
μυστηρίου » Μεγίστης τιμῆς σημεῖον, τὸ
ίων ἡμᾶς γενέσθαι κοινωνούς, πράγματος
μὲν προωρισμένου, φανέντος δὲ νῦν διὰ Γραφῶν
ικῶν.

: τί φοβῇ σὺ ὁ ἀσθενὴς, μὴ ἀποστῇς τοῦ B
ἐσθίων τὰ χοίρια; Ἰδοὺ γὰρ αἱ Γραφαὶ πᾶσαι
ὸ μυστήριον κηρύττουσι, τὸ τὴν ἀδιαφορίαν
ωμάτων εἰσάγον. Ἀλλὰ καὶ κατ' ἐπιταγὴν τοῦ
Θεοῦ ἐστιν. Οὐκοῦν, οὐ δεῖ Θεῷ ἀντιτάττε-
ἀλλὰ πιστεύειν καὶ ὑπακούειν. Ὑπακοῆς γὰρ
ις δεῖται, οὐ φιλοπραγμοσύνης. Ἀλλὰ καὶ
ὰ ἔθνη οὕτω πιστεύει. Πᾶσι γὰρ ἐγνωρίσθη.
ν αὐτὸς ἔτι τῷ νόμῳ δουλεύεις; « Μόνῳ δὲ σοφῷ
εἶπε, πρὸς ἀντιδιαστολὴν ἀγγέλων καὶ ἡμῶν,
ψευδωνύμων θεῶν, οὐ τοῦ Υἱοῦ ἢ τοῦ Πνεύ-
Ἄπαγε! Ὁ Υἱὸς γάρ ἐστιν ἡ σοφία τοῦ Πα-
ὐτῷ οὖν ἡ δόξα τῷ φανερώσαντι τὸ μυστή-
τῷ νόμῳ ᾧ προσεδρεύεις ἔτι σὺ, παρατη-
ς τὰ βρώματα. Τὸ δὲ, « Διὰ Ἰησοῦ Χριστοῦ,»
μὲν, ὡς ἀνωτέρω εἴρηται, συνταχθῆναι C
υναμένῳ ὑμᾶς στηρίξαι διὰ Ἰησοῦ Χριστοῦ. »
γὰρ ἐγνώρισε τὸ μυστήριον τοῖς ἔθνεσιν, ὁ
θητὰς ἀποστείλας εἰς τὸ μαθητεῦσαι πάντα
η. Τὸ δὲ, ᾧ, περισσόν. « Καὶ τὸ κήρυγμα
Χριστοῦ. » — [ΦΩΤ.] Τί δέ ἐστι τὸ κήρυγμα
οῦ; « Ἵνα γινώσκωσί σε, φησὶ, καὶ ὃν ἀπ-
ς Ἰησοῦν. » — « Ὁ ἑωρακὼς ἐμὲ, ἑώρακε τὸν
» — « Ἐγὼ καὶ ὁ Πατὴρ ἕν ἐσμεν. » Καὶ ὡς
ος φησὶν, ὅτι αὐτός ἐστιν ὁ Υἱὸς τοῦ Θεοῦ
ντος. Καὶ ὅτι τὴν κρίσιν πᾶσαν ὁ Υἱὸς ἔχει.
Πορευθέντες μαθητεύσατε πάντα τὰ ἔθνη, βα-
ες αὐτοὺς εἰς τὸ ὄνομα τοῦ Πατρὸς, καὶ τοῦ
καὶ τοῦ ἁγίου Πνεύματος, » καὶ τὰ ὅμοια.
τὸ κήρυγμα Ἰησοῦ Χριστοῦ, » Τίς δέ ἐστιν
Ἰησοῦς Χριστός; Ὁ ἐξ ἀρχῆς μὲν συνὼν τῷ D
φανερωθεὶς [δὲ] νῦν. Πῶς δὲ φανερωθείς; Τοῦ
ίου, φησὶν, ἀποκαλυφθέντος. Ἐν χρόνοις γὰρ
ς τοῦτο σεσιγημένου ὑπῆρχε, μόνῳ τῷ Πατρὶ
Υἱῷ καὶ τῷ Πνεύματι γινωσκόμενον· νῦν δὲ,
στηρίου ἀποκαλυφθέντος, εἰς πάντα τὰ ἔθνη
ύθη ὁ Χριστὸς, Υἱὸς ὢν τοῦ Θεοῦ καὶ Θεὸς
ιος. Ἀλλὰ πῶς ἐφανερώθη; Διὰ τῶν προφη-
ιὰ τῶν Γραφῶν αὐτῶν. Καὶ πόθεν οὗτοι ἐλά-
καὶ ἔγραψαν; Ἐπιτάττοντος καὶ ἐμπνέοντος
τοῦ παναγίου Πνεύματος· τοῦτο γὰρ αἰώνιον

A nem semper precari solet, quod etiam id facit' orans pro imperfectioribus: non solum verbo instruens, sed etiam auxilium a Deo afferens. Consequentia autem coordinationis talis est « Ei autem qui potens est vos confirmare per Jesum Christum gloria in sæcu,a. Amen. » Articulus vero ᾧ, id est, cui, superflue ponit, ideo assumptus, quod opus esset repetitiones. Ei qui potens est vos imperfectos et vacillantes confirmare. Quomodo? « Juxta Evangelium meum. » Hoc est, ut his quæ doceo adhæreatis. Porro. « Meum Evangelium, » et, « Christi prædicatio, » unum sunt. Non enim nostra sunt dogmata, sed ipsius leges. « Secundum revelationem mysterii. » Magni signum honoris quod mysterii siti facti participes: rei olim quidem prædefinitæ, nunc vero per Scripturas propheticas apparentis.

B **393** Quid itaque times tu, imbecillis, ne, porcinas carnes edens, a lege discedas? Ecce enim Scripturæ omnes prædicant hoc mysterium quod ciborum indifferentiam inducit, et secundum præceptum æterni Dei. Non ergo Deo repugnare oportet, sed credere ac obedire: nam fides non curiositate, sed obedientia indiget. Quin et gentes omnes ita credunt: omnibus enim innotuit: quomodo ergo tu ipse adhuc legi servis? Porro, « Soli sapienti Deo, » dixit, ad distinctionem angelorum et nostri, aut falso nominatorum deorum, non Filii aut Spiritus sancti. Absit! Nam Filius sapientia Patris est. Ipsi ergo gloria qui mysterium manifestavit, non legi cui adhuc adhæres, cibos observans. Quod autem addit: « Per Jesum Christum », potest, velut C antea dictum est, conjungi præcedenti. « Ei qui potens est vos confirmare per Jesum Christum. » Ipse enim mysterium gentibus manifestavit, qui discipulos emisit ad docendum omnes gentes. Articulus vero ᾧ, id est, « cui, » superfluus est. — « Et κήρυγμα, id est præconium seu prædicationem, Jesu Christi. » Quid est autem præconium Jesu? « Ut cognoscant, inquit, te et quem misisti Jesum Christum [57], » — « Qui vidit me, vidit et Patrem [58]. » — « Ego et Pater unum sumus [59]. » Et sicut ait Petrus, quod ipse sit Filius ille Dei viventis [60]. Et quod judicium omne Filius habeat [61]. Et, « Euntes docete omnes gentes, baptizantes eos in nomine Patris, et Filii, et Spiritus sancti [62], » *et similia*. « Et prædicationem Jesu Christi. » Quis autem D est hic Jesus Christus? Is qui ab initio erat quidem cum Patre, nunc autem manifestatus est. Et quo modo manifestatus est? Mysterio, inquit, revelato; nam æternis temporibus tacitum erat: soli Patri et Filio et Spiritui sancto cognitum erat: nunc autem revelato mysterio, in omnes gentes manifestatus est Christus, quod Filius Dei sit ac Deus ejusdem substantiæ. Sed quomodo manifestatus est? Per prophetas, per Scripturas illorum. Et unde hi locuti sunt ac scripserunt? Jubente ac inspirante sanctissimo Spiritu: hunc enim æternum Deum

an. XVII, 3. [58] Joan. XIV, 9. [59] Joan. X, 30. [60] Matth. XVI, 16. [61] Joan. V, 22. [62] Matth. 19, 20.

vocat, hoc est, non temporalem. Quod ergo est opus propheticarum Scripturarum, quas per Spiritum locuti sunt? ut manifestaretur Christus omnibus gentibus. Quomodo? Dum illi obedirent fidei, **394** per eos qui ipsam illis annuntiaverunt : quorum plurimam partem Pauli cursus et Evangelium perfecit. Habes igitur et hic conjunctam Trinitatom. In eo quidem quod dicitur : « Sapienti Deo, » Patrem ; per illud autem quod ait : « Jesum Christum, » planum est quod Filium ; cæterum ex eo quod secundum præceptum æterni Dei prophetas ait vaticinatos fuisse, Spiritum sanctum. Et vide acutam aciem eublimis ac vere cœlestis discursus mentis Pauli. Siquidem quoniam sapientem omnino Spiritum esse, nullorum patet calumniæ : fuisse vero ab æterno, multorum patitur objectiones, hæc permutavit : et hoc quidem quod nonnullos habebat contradictores nisi Paulus clamasset, ponit de Spiritu, æternum Deum vocans : illud autem quod facile captu erat, ut etiamsi de ipso non testificetur, tamen de Spiritu conciperent, nihil ex hoc timens, ponit de Patre, vocans eum sapientem. Neque enim verebatur ne quis a multorum cordibus auferret vel sapientiam a Spiritu, vel æternitatem a Patre. Idipsum autem et de Filio. Nam et quod ait, « Temporibus æternis, » et, « Manifestati, » æternitatem prædicat Filii : id curans ad quod futurum erat ut nonnulli impingerent. Quemadmodum ergo dum Filius ac Spiritus dicti sunt æterni, etiam Pater ex consequenti datur intelligi æternus : ita dum Pater dictus est sapiens, etiam Filius ac Spiritus merito ineffabili ac divina sapientia pollere intelligi possunt : et neque æternitas a Patre potest auferri : neque Filius aut Spiritus queunt sapientia privari. Et quod de Patre dicit hic divus Paulus, dictioni « Sapienti » contingens « Soli, » vere erat sapientiæ Spiritus, et mentis quæ Paulo concessa erat a Spiritu. Nam in hoc posuit « Soli », in quo omnibus est indubitatum, etiam his qui sunt maxime pervicaces, quod Filius ac Spiritus hoc privati non sint. Cur hoc fecit? Ut etiam in quibuscunque aliis divinis sensibus ac nominibus dictienem « Solum » adjunctam audieris, non ad distinctionem Filii ac Spiritus vocem intelligas, sed ad omnium quidem aliorum distinctionem, monarchiæ vero Trinitatis unionem ac conjunctionem. Nam hic exprimens ubi facile intellectus concipitur, jubet etiam in similibus eamdem habere opinionem. Audisti sapientem Patrem? et Filium ac Spiritum una concipe sapientem. **395** Æternum dixi Filium ac Spiritum? eodem etiam modo Patrem mihi intellige. Regem dixi Patrem, potentem, magnæque auctoritatis? ita quoque et Filium ac Spiritum glorificaro oportet. Bene dixi « Solum, » ut singulariter Trinitati id quod excellens erat reservarem, non ut ipsam dignitatem discendendo auferrem. Cum « Solum » addo, omnia alia separo, ipsam vero per dictionem « Solum » magis unio : non eam in partes dividens quæ naturali forma indivi-

A Θεὸν καλεῖ, τουτέστιν, ἄχρονον. Τί οὖν τὸ ἔργον τῶν προφητικῶν Γραφῶν, ἃς διὰ τοῦ Πνεύματος ἐλάλησαν; Γνωρισθῆναι τὸν Χριστὸν πᾶσιν ἔθνεσι. Πῶς; Ὑπακουσάντων αὐτῶν τῇ πίστει, διὰ τῶν εὐαγγελισαμένων αὐτοῖς ταύτην. Ὧν τὸ πλεῖστον μέρος ὁ τοῦ Παύλου δρόμος καὶ τὸ Εὐαγγέλιον ἤνυσεν.

Ἔχεις οὖν κἀνταῦθα τὴν Τριάδα συναπτομένην. Διὰ μὲν τοῦ, « Σοφῷ Θεῷ, » τὸν Πατέρα· διὰ δὲ τοῦ, « Ἰησοῦ Χριστοῦ, » δηλονότι τὸν Υἱόν· διὰ δὲ τοῦ, κατ' ἐπιταγὴν τοῦ αἰωνίου Θεοῦ, τοὺς προφήτας προφητεῦσαι, τὸ ἅγιον Πνεῦμα. Καὶ ὅρα τῆς ὑψηλῆς καὶ ὡς ἀληθῶς οὐρανοδρόμου διανοίας Παύλου τὸ ὀξυωπές. Ἐπεὶ γὰρ ὡς ἐπίπαν τὸ μὲν σοφὸν εἶναι Πνεῦμα, οὐ προσίσταταί τισι, τὸ δὲ ἄχρονον εἶναι, προσίσταται τοῖς πολλοῖς, ἤμειψε ταῦτα· καὶ τὸ μὲν, B ὃ προὔστη ἄν τισιν, εἰ μὴ Παῦλος ἐβόα, τίθησιν ἐπὶ τοῦ Πνεύματος, αἰώνιον Θεὸν καλῶν. Τὸ δὲ, ὃ καὶ μὴ μαρτυροῦντος εὔληπτον νομίζειν ἐπὶ τοῦ Πνεύματος, τοῦτο τίθησι μηδὲν δεδιὼς ἐπὶ τοῦ Πατρὸς, σοφὸν ἀποκαλῶν. Οὐ γὰρ ἐδεδίει μή τις ἀφαιρήσῃ τῶν πολλῶν, ἢ τὸ σοφὸν τοῦ Πνεύματος, ἢ τὸ αἰώνιον ἀπὸ τοῦ Πατρὸς, τὸ αὐτὸ δὲ καὶ ἐπὶ τοῦ Υἱοῦ. Τὸ, « Χρόνοις αἰωνίοις, » καὶ τὸ, « Φανερωθέντος, » τὸ ἄχρονον κηρύσσει τοῦ Υἱοῦ, περὶ ὃ προσκόπτειν ἔμελλόν τινες, τοῦτο προθεραπεύων. Ὥσπερ οὖν ῥηθέντος τοῦ Υἱοῦ καὶ τοῦ Πνεύματος αἰωνίου, καὶ τὸν Πατέρα αἰώνιον ἡ ἀκολουθία δίδωσιν ἐννοεῖν, οὕτω σοφοῦ ῥηθέντος τοῦ Πατρὸς, καὶ ὁ Υἱὸς καὶ τὸ Πνεῦμα εἰκότως ἐν ἀῤῥήτῳ καὶ θεοπρεπεῖ σοφίᾳ νοηθεῖεν ἂν, καὶ οὔτε τὸ αἰώνιον τοῦ Πατρὸς ἀφαι- C ρεθείη, οὔτε τὸ σοφὸν τοῦ Πνεύματος ἢ τοῦ Υἱοῦ ἀποστερηθείη. Καὶ τὸ εἰπεῖν δὲ τὸν θεῖον Παῦλον ἐπὶ τοῦ Πατρὸς ἐνθαῦθα, τῷ, Σοφῷ, συνάψαντα τὸ, Μόνῳ, τῆς, ὡς ἀληθῶς ἦν, τοῦ Πνεύματος σοφίας, καὶ τῆς ἐκεῖθεν χορηγουμένης Παύλῳ διανοίας. Ἐν τούτῳ γὰρ τέθεικε τὸ, « Μόνῳ, » ἐν ᾧ πᾶσίν ἐστιν ἀναμφίβολον, καὶ τοῖς λίαν φιλονείκοις, ὅτι καὶ ὁ Υἱὸς καὶ τὸ Πνεῦμα οὐκ ἀπεστέρηται τούτου. Τί τοῦτο ποιήσας; Ἵνα καὶ ἐν οἷς ἂν ἑτέροις θεοπρεπέσι νοήμασι καὶ ὀνόμασι τὸ, « Μόνον, » ἐπισυναπτόμενον ἀκούσῃς, μὴ πρὸς ἀντιδιαστολὴν τοῦ Υἱοῦ καὶ τοῦ Πνεύματος τὴν φωνὴν ἐκλάβοις, ἀλλὰ πρὸς ἀντιδιαστολὴν μὲν τῶν ἄλλων ἁπάντων, ἕνωσιν δὲ καὶ συνάφειαν τῆς μοναρχικῆς Τριάδος. Ὁ γὰρ ἐνταῦθα τοῦτο νοεῖν φανερῶς ὑποτιθεὶς, καὶ ἐπὶ τῶν παραπλησίων τὴν D αὐτὴν ὑπόληψιν ἔχειν διακελεύεται. Ἤκουσας σοφὸν τὸν Πατέρα; καὶ τὸν Υἱὸν καὶ τὸ Πνεῦμα συνεξάκουσον σοφόν. Αἰώνιον εἶπον τὸν Υἱὸν ἢ τὸ Πνεῦμα; καὶ τὸν Πατέρα οὕτω μοι νόησον. Βασιλέα εἶπον τὸν Πατέρα, δυνατὸν, ἐξουσιαστήν; καὶ τὸν Υἱὸν καὶ τὸ Πνεῦμα οὕτω δοξάζειν χρή. « Μόνον, » εἶπον καλῶς, ἵνα τῇ μοναδικῇ Τριάδι συντηρήσω τὸ ἐξαίρετον, οὐχ ἵνα σχίσας αὐτὴν, ἀφαιρήσω τὸ ἀξίωμα. « Μόνον, » ὅταν συνάψω, τ' ἄλλα πάντα διαστέλλω, ἐκείνην δὲ μᾶλλον διὰ τοῦ, « Μόνον, » ἑνοποιῶ, τῆς φυσικῆς σχέσεως οὐ μερίζων τὸ ἀδιάστατον, ἀλλὰ συσφίγγων ταῖς τῶν ἀκροατῶν διανοίαις τὴν ἑνότητα. « Καὶ τὸ κήρυγμα Ἰησοῦ Χριστοῦ. » Ὁ Χριστὸς αὐτὰ ἐκήρυξε, φησίν· οὐκοῦν οὐκ ἀνθρώπων οἱ νόμοι

τοῦ Εὐαγγελίου, ἀλλ' αὐτοῦ τοῦ Χριστοῦ. Τὸ ἀξιόπιστον δὲ αὐτῶν δείκνυσιν, ἀπό τε τοῦ κηρύγματος καὶ τοῦ ὀνόματος. Εὐαγγέλιον γὰρ λέγεται. Ποῖον δὲ τὸ κήρυγμα τοῦ Χριστοῦ; Αὐτὸς ὁ Χριστός. « Κατὰ ἀποκάλυψιν μυστηρίου. » Τοῦ δοθέντος, φησὶ, κατὰ ἀποκάλυψιν μυστηρίου. Ποίου; τοῦ σεσιγημένου μὲν ἐν τοῖς προλαβοῦσιν αἰωνίοις χρόνοις, ὅ ἐστι πολλοῖς, φανερωθέντος δὲ νῦν. Σημείωσαι δὲ τὸ εἶναι αὐτὸ πολλῆς τιμῆς δῶρον, οὐ μόνον ἐκ τοῦ κηρύξαντος Χριστοῦ, καὶ ἐκ τοῦ λέγεσθαι Εὐαγγέλιον, ἀλλὰ καὶ ἐκ τοῦ νῦν ἡμῖν κατὰ δωρεὰν φανερωθῆναι, εἰ καὶ ἦν προαιώνιον. Ἐξ ἀρχῆς γὰρ ἦν ὁ Υἱὸς, ἀλλὰ νῦν ἐγνώσθη, ἀγνοούμενος τὸ πρίν. « Διά τε Γραφῶν προφητικῶν. » Πῶς δὲ, φησὶν, ἐφανερώθη; « Διὰ Γραφῶν προφητικῶν, » οὕτως τοῦ Πατρὸς ἐπιτάξαντος γενέσθαι. Ταύτῃ δὲ τὸν ἄπιστον εἰς πίστιν προτρέπεται. Τί γὰρ φοβῇ εἰλικρινῶς αὐτῷ πιστεῦσαι; Οἱ προφῆται εἶπον, ὁ Θεὸς ἐνετείλατο. « Εἰς ὑπακοὴν πίστεως. » Ὑπακοῆς γὰρ χρείαν ἔχει ἡ πίστις, ἵνα μή τις περιεργάζηται, διατί νῦν ἐφανερώθη, καὶ διατί πάλαι ἐσιγᾶτο. « Εἰς πάντα τὰ ἔθνη. » Μὴ φοβοῦ, φησὶν, οὐ σὺ μόνος πιστεύεις, ἀλλὰ καὶ πᾶσα ἡ οἰκουμένη. « Μόνῳ σοφῷ Θεῷ. » Πρὸς ἀντιδιαστολὴν τῶν ψευδωνύμων θεῶν, οὐ τοῦ Χριστοῦ, ἢ τοῦ Πνεύματος, μὴ γένοιτο! « Διὰ Ἰησοῦ Χριστοῦ. » Γνωρισθέντος ἐν τοῖς ἔθνεσι διὰ Ἰησοῦ Χριστοῦ, ὡς καὶ κηρύξαντος. Λοιπὸν διὰ μέσου τὸ, « Μόνῳ σοφῷ Θεῷ ἡ δόξα. » — Ἢ οὕτως. [ΟΙΚΟΥΜ.] « Τῷ δὲ δυναμένῳ ὑμᾶς στηρίξαι μόνῳ σοφῷ Θεῷ. » Στηρίξαι δὲ πῶς; « Διὰ Ἰησοῦ Χριστοῦ, ᾧ δόξα, φησὶν, εἰς τοὺς αἰῶνας. Ἀμήν. » — « Ὧ ἡ δόξα. » Τὸ, ᾧ παρέλκεται. — [ΦΩΤ.] Τὸ, « Ὧ ἡ δόξα, » πρὸς τὰ τρία ἀκουστέον, ὡς τὸ, « Τῷ δὲ δυναμένῳ ὑμᾶς στηρίξαι μόνῳ Θεῷ, » καὶ ὡς τὸ, « Κατ' ἐπιταγὴν τοῦ αἰωνίου Θεοῦ, » καὶ ὡς τὸ, « Διὰ Ἰησοῦ Χριστοῦ. » Τῆς Τριάδος γὰρ διὰ τούτων δηλουμένης, καὶ τῇ Τριάδι τὴν δόξαν ἀνήνεγκεν.

A sibilis est, sed unitatem in auditorum mentibus magis constringens. « Et prælicationem Jesu Christi. » Christus, inquit, hæc prædicavit : leges itaque Evangelii non hominum sunt, sed ipsius Christi. Quod autem fide dignæ sint, ostendit et a prædicatione et a nomine : nam Evangelium dicitur. Quæ est autem Christi prædicatio ? Ipse Christus. « Secundum revelationem mysterii. » Quod Evangelium, inquit, datum est secundum revelationem mysterii. Qualis ? Taciti quidem prioribus æternis temporibus, hoc est multis, nunc vero manifestati. Significare vult magni honoris esse donum, non ex hoc solum quod illud prædicaverit Christus, et quod Evangelium dicatur, verum etiam ex eo quod nunc gratis manifestatum sit, B quanquam ante sæcula fuerit. Nam ab initio erat Filius, sed nunc cognitus est cum prius ignoraretur. « Et per Scripturas propheticas. » Quomodo autem manifestatum est ? inquit. « Per Scripturas propheticas, » cum Pater ita fieri jussisset. Per hoc autem incredulum ad fidem exhortatur. Nam quid trepidas illi sincere credere ? Prophetæ dixerunt, Deus præcepit. « Ad obedientiam fidei. » Nam fides obedientia opus habet, ne quis curiose scrutetur quamob causam nunc manifestatum sit, et quare olim tacebatur. « Per omnes gentes. » Ne timeas, inquit, non tu solus credis, sed et universus orbis. « Soli sapienti Deo. » Ad distinctionem ex adverso falso dictorum deorum, non Christi vel Spiritus : Absit ! « Per Jesum Christum. » Agniti inter omnes gentes per Jesum Christum, ut qui C etiam prædicavit. Cæterum per interpositionem dicit : « Soli sapienti Deo gloria. » *Vel hoc modo* : « Ei autem qui potens est vos confirmare soli sapienti Deo. » Quo autem modo confirmare ? « Per Jesum Christum : cui gloria in sæcula. Amen. » — « Cui gloria. » **296** *Cui* parelcon est, hoc est, per interpositionem additum. — Quod dicitur : « Cui gloria, » ad tria adjungendum est, puta, « Ei qui potens est vos confirmare soli sapienti Deo ; » et « Secundum præceptum æterni Dei ; » ac tertio, « Per Jesum Christum. » Per hæc enim manifestata Trinitate gloriam quoque retulit ad Trinitatem.

ΚΕΦΑΛ. ΙΘ'.

Περὶ μιμήσεως τῆς Χριστοῦ ἀνεξικακίας.

Ὀφείλομεν δὲ ἡμεῖς οἱ δυνατοὶ τὰ ἀσθενήματα τῶν ἀδυνάτων βαστάζειν, καὶ μὴ ἑαυτοῖς ἀρέσκειν. Ἕκαστος ἡμῶν τῷ πλησίον ἀρεσκέτω εἰς τὸ ἀγαθὸν πρὸς οἰκοδομήν. Καὶ γὰρ ὁ Χριστὸς οὐχ ἑαυτῷ ἤρεσεν, ἀλλὰ, καθὼς γέγραπται, « Οἱ ὀνειδισμοὶ τῶν ὀνειδιζόντων σε ἐπέπεσον ἐπ' ἐμέ. » Ὅσα γὰρ προεγράφη, εἰς τὴν ἡμετέραν διδασκαλίαν προεγράφη, ἵνα διὰ τῆς ὑπομονῆς καὶ τῆς παρακλήσεως τῶν Γραφῶν, τὴν ἐλπίδα ἔχωμεν.

Πρὸς τοὺς ὑγιαίνοντας τρέπει τὸν λόγον, διδάσκων δεῖν συγκαταβαίνειν τοῖς ἀσθενέσι. Χρεωστοῦμεν γὰρ τοῦτο, φησίν. Ὅρα δὲ πῶς εὐτελίζει τοὺς ἀσθενεῖς. Περὶ μὲν γὰρ τῶν ἄλλων φησὶν, « Οἱ δυνατοί· » περὶ τούτων δὲ, « Τὰ ἀσθενήματα. » καὶ, « Τῶν ἀδυνάτων· » καὶ τὸ, « Βαστάζειν, καὶ

CAPUT XIX.

De imitatione clementiæ Christi.

XV, 1-4. « Debemus autem nos, qui potentes sumus, infirmitates impotentium bajulare, et non nobis ipsis placere. Unusquisque nostrum proximo « placeat in bonum et ædificationem. Etenim Christus non sibi ipsi placuit, sed, quemadmodum « scriptum est : « Opprobria opprobrantium tibi D « ceciderunt super me. « Quæcunque enim scripta « sunt, ad nostram doctrinam olim scripta sunt, ut « per patientiam et exhortationem Scripturarum « spem habeamus. »

Ad eos qui sani erant in fide convertit sermonem, docens oportere illos condescendere imbecillibus. Debitores enim hujus sumus. Vide autem quam attenuet ac dejiciat imbecilles. Nam de aliis quidem ait : « Potentes, » de his vero, « Infirmitates » et « Impotentium » ac « Bajulare. » — « Et non nobis ipsis

placere, » sed proximo placere per condescensionem et nostri demissionem. Potens es et fidelis? Capiat tui experientiam infirmus per condescensionem. Oportet enim unumquemque nostrum proximo placere. Sed quoniam etiam in malo placere contingit, addidit : « In bonum ad ædificationem. » Nam hoc faciens ipsum ædificabis ac corriges. « Etenim Christus non sibi ipsi placuit. » Si voluisset, inquit, quod suum erat spectare, nequaquam passus fuisset : licebat enim ipsi ab injuriis immunem esse : at non sibi ipsi placuit, neque sui curam habuit, sed ejus quod nobis utile erat. — *Aliud*. Licebat ipsi non exponi opprobriis, non pati quæ passus est, si quod suum erat spectasset. **297** Sed dum quod nostrum erat pectavit, quod proprium erat neglexit, et injuria effectus est, et malam gratiam apud multos retulit. « Sed quemadmodum scriptum est. » Nihil, inquit, novum factum est ; sed, qui in veteri lege tibi opprobrarunt et te contumelia affecerunt, o Deus Pater, hi etiam adversus me Filium tuum venerunt. « Quæcunque enim scripta sunt, » etc. Hæc ad nostram, inquit, doctrinam scripta sunt ut imitetur et toleremus. « Ut per patientiam. » Ut admoniti a Scripturis, et per scriptam ibi patientiam nervis additis, in spe Dei permaneamus. Nam patientia spem exstruit, rursumque spes patientiam seu tolerantiam.

XV, 5-8. « Deus autem patientiæ et exhortatio- « nis det vobis idem sentire inter vos mutuo se- « cundum Jesum Christum : ut unanimiter uno ore « glorificetis Deum et Patrem Domini nostri Jesu « Christi. Quapropter assumite vos invicem sicut et « Christus assumpsit nos ad gloriam Dei. Dico au- « tem Christum Jesum ministrum factum fuisse « circumcisionis, ad confirmandas promissiones « patribus factas. »

Ostendit quod cum Scripturis et illarum doctrina ac exhortatione opus sit etiam precibus, ut Dei attrahamus auxilium. « Det vobis idem sentire. » Dilectionem mutuam ipsis precatur. Sed quoniam contingit dilectionem habere etiam in malo, hanc ab illa distinguens subjungit, « Secundum Jesum Christum. Ut unanimiter. » Quæ est autem utilitas habendæ mutuæ dilectionis, et idem sentiendi inter se mutuo? Id, inquit, causa efficitur, ut unanimiter unoque animo glorificent Deum. « Quapropter assumite vos invicem. » Quandoquidem hæc ita se habent, inquit, « Assumite vos invicem, » hoc est, Reconciliamini invicem inter vos. Rursumque Christum affert in exemplum. Hoc autem facientes Deum per mutuam dilectionem glorificabitis. « Ad gloriam Dei. » Hyperbaton est : « Assumite vos invicem ad gloriam Dei. » — « Dico autem Christum Jesum, » etc. Eos qui in Judaismo adhuc hærebant reprehendit, et ait : Christus veniens Patri cooperatus est, ut promissiones Abrahæ datæ ad terminum deducerentur.

Cooperatus est autem omnem complendo legem, etiam circumcisus **298** Nam hoc vocat mini-

μὴ ἑαυτοῖς ἀρέσκειν, » ἀλλὰ « τῷ πλησίον » διὰ τῆς συγκαταβάσεως. Δυνατὸς εἶ καὶ πιστός; λαβέτω σου πεῖραν ὁ ἀσθενὴς διὰ τῆς συγκαταβάσεως. Δεῖ γὰρ ἕκαστον ἡμῶν τῷ πλησίον ἀρέσκειν· ἀλλ' ἐπειδὴ ἔνι ἀρέσκειν καὶ ἐπὶ κακῷ, προσέθηκεν, « Εἰς τὸ ἀγαθὸν πρὸς οἰκοδομήν. » Τοῦτο γὰρ ποιῶν, οἰκοδομήσεις αὐτὸν καὶ διορθώσεις. « Καὶ γὰρ ὁ Χριστὸς οὐχ ἑαυτῷ ἤρεσεν. » Εἰ ἠθέλησε, φησὶν, ὁ Χριστὸς τὸ ἑαυτοῦ σκοπεῖν, οὐκ ἂν ἔπαθεν. Ἐξῆν γὰρ αὐτῷ μηδὲ ὑβρισθῆναι, ἀλλ' οὐχ ἑαυτῷ ἤρεσεν, οὐδὲ τοῦ ἰδίου ἐφρόντισεν, ἀλλὰ τοῦ ἡμετέρου συμφέροντος. — Ἄλλως. [ΙΩΑΝΝΟΥ.] Ἐξῆν αὐτῷ μὴ ὀνειδισθῆναι, μὴ παθεῖν ἅπερ ἔπαθεν, εἴγε τὸ ἑαυτοῦ ἐσκόπησεν. Ἀλλὰ τὸ ἡμῶν σκοπήσας, τὸ ἑαυτοῦ παρεῖδε, καὶ ὑβρίσθη, καὶ πονηρὰν παρὰ πολλοῖς ἔλαβε δόξαν. « Ἀλλὰ καθὼς γέγραπται. » Οὐδὲν, φησὶ, ξένον γέγονεν, ἀλλ' οἱ ἐν τῇ Παλαιᾷ ὀνειδίσαντες καὶ ὑβρίσαντές σε, Θεὲ Πάτερ, οὗτοι καὶ κατὰ τοῦ Υἱοῦ σου ἐμοῦ ἦλθον. « Ὅσα γὰρ προεγράφη, » καὶ τὰ ἑξῆς, ταῦτα, φησὶ, πρὸς ἡμετέραν διδασκαλίαν γέγραπται, ἵνα μιμώμεθα, καὶ ὑπομένωμεν. « Ἵνα διὰ τῆς ὑπομονῆς. » Ἵνα, φησὶ, παρακαλούμενοι ὑπὸ τῶν Γραφῶν, καὶ διὰ τῆς ἐκεῖ γεγραμμένης ὑπομονῆς νευρούμενοι, μένωμεν εἰς τὴν ἐλπίδα τοῦ Θεοῦ. Ἡ γὰρ ὑπομονὴ, τῆς ἐλπίδος ἐστὶ κατασκευαστική· καὶ ἡ ἐλπὶς πάλιν, τῆς ὑπομονῆς.

Ὁ δὲ Θεὸς τῆς ὑπομονῆς καὶ τῆς παρακλήσεως, δῴη ὑμῖν τὸ αὐτὸ φρονεῖν ἐν ἀλλήλοις κατὰ Χριστὸν Ἰησοῦν, ἵνα ὁμοθυμαδὸν ἐν ἑνὶ στόματι δοξάζητε τὸν Θεὸν καὶ Πατέρα τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ. Διὸ προσλαμβάνεσθε ἀλλήλους, καθὼς καὶ ὁ Χριστὸς προσελάβετο ἡμᾶς, εἰς δόξαν Θεοῦ. Λέγω δὲ Χριστὸν Ἰησοῦν διάκονον γεγενῆσθαι περιτομῆς, ὑπὲρ ἀληθείας Θεοῦ εἰς τὸ βεβαιῶσαι τὰς ἐπαγγελίας τῶν πατέρων.

Δείκνυσιν ὅτι μετὰ τῶν Γραφῶν καὶ τῆς ἐξ αὐτῶν διδασκαλίας καὶ παρακλήσεως, καὶ εὐχῶν χρεία πρὸς τὸ ἐπισπάσασθαι τὴν τοῦ Θεοῦ βοήθειαν. « Δῴη ὑμῖν τὸ αὐτὸ φρονεῖν. » Ἀγάπην αὐτοῖς ἐπεύχεται, ἀλλ' ἐπειδὴ ἔνι καὶ ἐπὶ κακῷ ἀγάπη, διαιρῶν ἐκείνης ταύτην, ἐπάγει· « Κατὰ Χριστὸν Ἰησοῦν, ἵνα ὁμοθυμαδόν. » Τί δὲ τὸ ὄφελος τοῦ ἀγάπην ἔχειν, καὶ τὸ αὐτὸ φρονεῖν μετ' ἀλλήλων; Αἴτιον, φησὶ, γίνεται, τοῦ πάντας ὁμοθυμαδὸν μιᾷ ψυχῇ δοξάζειν τὸν Θεόν. « Διὸ προσλαμβάνεσθε ἀλλήλους. » Ἐπειδὴ ταῦτα οὕτως ἔχει, φησὶ, « Προσλαμβάνεσθε ἀλλήλους, » τουτέστι, Καταλλάσσεσθε ἑαυτοῖς. Καὶ πάλιν ἐν ὑποδείγματι τὸν Χριστὸν φέρει. Τοῦτο δὲ ποιοῦντες, τὸν Θεὸν δοξάσετε διὰ τῆς ἀγάπης. « Εἰς δόξαν Θεοῦ. » Τὸ ὑπερβατόν· « Προσλαμβάνεσθε ἀλλήλους εἰς δόξαν Θεοῦ. » — « Λέγω δὲ Χριστὸν Ἰησοῦν, » καὶ τὰ ἑξῆς. Τοῖς Ἰουδαΐζουσιν ἐγκαλεῖ, καί φησιν· Ὁ Χριστὸς ἐλθὼν συνέπραξε τῷ Πατρὶ, εἰς τὸ τὰς παρ' αὐτοῦ δοθείσας τοῖς ἀμφὶ τὸν Ἀβραὰμ ἐπαγγελίας εἰς πέρας ἐλθεῖν.

Συνέπραξε δὲ τὸν νόμον ἅπαντα πληρώσας, καὶ περιτμηθείς. Τοῦτο γὰρ λέγει τὸ διάκονον γεγε-

νῆσθαι περιτομῆς, ἵνα καὶ ταύτῃ βεβαιώσῃ καὶ πληρώσῃ τὸν νόμον. « Λέγω γὰρ Χριστὸν Ἰησοῦν, » καὶ ἑξῆς. — [ΦΩΤ.] Οἷον· Πῶς προσελάβετο ὑμᾶς ὁ Χριστός; Οὕτω λέγω, φησί· « Τοὺς μὲν Ἰουδαίους, περιτμηθεὶς καὶ χρηματίσας κατὰ σάρκα ἐκ τοῦ σπέρματος αὐτῶν, ἐξ οὗ ἀληθεῦσαί τε συνήργησε τὸν Πατέρα, καὶ τὰς ἐπαγγελίας ἐκπληρῶσαι.

Ἵνα γὰρ μή τις εἴπῃ, Καὶ τίς χρεία τοῦ προσληφθῆναι τοὺς Ἰουδαίους, πάλαι τῷ Πατρὶ προσῳκειωμένους ὄντας, καὶ ἐπαγγελίας ἐκδεχομένους, ἃς οὐχ οἷόν τε ἦν μὴ ἐκβῆναι, ἐπεὶ παναληθὴς ὁ ὑποσχόμενος; ταῦτά φησιν, ὅτι Κἂν προελήφθησαν οἱ Ἰουδαῖοι, κἂν ἐπαγγελίας ἐδέξαντο, εἰ μὴ προσελάβετο αὐτοὺς ὁ Υἱὸς σαρκωθεὶς καὶ περιτμηθεὶς, οὔτε τῶν ἐπαγγελιῶν ἠξιώθησαν ἄν, ἑαυτοὺς τῶν ἐντολῶν παραβάτας ἀπεργασάμενοι, οὔτ' ἂν τὸ περὶ τὴν ἀλήθειαν ἄτρεπτον καὶ ἀμεταμέλητον τοῦ Πατρὸς εἰς συμφέρον αὐτοῖς ἐχρημάτιζε, διὰ τῆς παραβάσεως παρεμποδίζουσι ταύτην ἀποβῆναι. Διὸ προσλαβόμενος αὐτοὺς καὶ περιτμηθεὶς, καὶ τῇ τοῦ Πατρὸς ἀληθείᾳ συνέπραξε, καὶ τὰς ἐπαγγελίας τελεσθῆναι καὶ βεβαιωθῆναι συνήργησεν. Ἀλλὰ τοὺς μὲν Ἰουδαίους, οὕτω τε καὶ διὰ ταῦτα· τὰ δὲ ἔθνη, φησὶ, διὰ τί προσελάβετο; Δι' ἄφατον ἔλεος, καὶ τοῦ δοξασθῆναι μᾶλλον τὸν Πατέρα. Εἰ γὰρ τὸ τὰς ἐπαγγελίας ἐκπληρῶσαι, καὶ μὴ δόξαι τισὶ ψεύσασθαι τὸν Πατέρα, εἰς δόξαν αὐτοῦ συντελεῖ· τὸ μηδ' ὑποσχέσθαι, μηδ' ἐπαγγείλασθαι, ἀλλ' οὕτως ἀθρόον χαρίσασθαι τὰ ὑπερφυῆ καὶ ἀνέλπιστα, πῶς οὐχὶ εἰς ἄφατον δόξαν τοῦ Πατρὸς συντελέσει; — Ἄλλως [ΤΟΥ ΑΥΤΟΥ.] Ὁ Χριστὸς μόνος ἐπλήρωσε τὸν νόμον, πάσας τὰς ἐντολὰς κατορθώσας. Ἀλλὰ καὶ Ἰουδαῖος ἦν κατὰ σάρκα. Τοῦτο γὰρ καὶ διὰ τῆς περιτομῆς δηλοῦται. Ἀλλὰ καὶ οἱ αὐτῷ υἱοθετηθέντες, ὡς τὰ ἄστρα τοῦ οὐρανοῦ ἐπληθύνθησαν, καὶ ὡς ἡ ἄμμος ἡ παρὰ τὸ χεῖλος τῆς θαλάσσης. Ὥστε αὐτὸς καὶ τῷ Πατρὶ συνήργησεν εἰς τὸ ἀληθεῦσαι, καὶ εἰς τὸ τὰς πρὸς τὸν Ἀβραὰμ ἐπαγγελίας ἀποπληρωθῆναι, κατορθώσας μὲν πᾶσαν ἐντολὴν, εἰς Ἀβραὰμ δὲ σπέρμα λογισθεὶς, πᾶσαν δὲ τὴν οἰκουμένην πληρώσας διὰ τῶν πιστῶν. « Διάκονον γεγενῆσθαι περιτομῆς. » Ἔνι καὶ οὕτως νοῆσαι· Διάκονος γέγονεν ὁ Χριστὸς τῶν Ἰουδαίων, τουτέστιν, ὑπὲρ τοῦ τοὺς Ἰουδαίους ἐντὸς γενέσθαι τῶν ἐπαγγελιῶν, ἵνα καὶ ὁ ταύτας ἐπαγγειλάμενος Πατὴρ ἀληθεύσῃ. « Εἰς τὸ βεβαιῶσαι τὰς ἐπαγγελίας τῶν Πατέρων. » Ὑπὲρ τοῦ ἀληθεῦσαι, φησὶ, τὸν ἐπαγγειλάμενον Πατέρα. Ὁ δέ γε νόμος οὐκ ἴσχυσεν αὐτὰς βεβαιῶσαι. Πῶς οὖν, φησὶν, οὐκ ἄτοπον, τὸν βεβαιώσαντα ἡμῶν τὰς ἐπαγγελίας ἃς ἔλαβον οἱ πατέρες, Χριστὸν παρορᾷν, καὶ τοῦ νόμου ἔχεσθαι τοῦ μὴ ἰσχύσαντος τὰς ἐπαγγελίας ἡμῖν φυλάξαι;

strum factum fuisse circumcisionis: ut hac quoque confirmaret, ac legem etiam compleret. « Dico enim Christum Jesum. » — Tanquam diceret: Quomodo vos assumpsit Christus? Ita dico, inquit: Judæos quidem, circumcisus, et juxta oracula descendens secundum carnem ex semine ipsorum, ex quo etiam Patri cooperatus est ut veras ostenderet et compleret promissiones.

Siquidem ne quis diceret: Et quæ erat necessitas ut assumerentur Judæi, qui jam olim ad Patris familiaritatem assumpti erant, ac promissiones susceperant, quas impossibile erat non evenire, cum fallere non posset is qui promiserat? Hoc, inquit, ideo fuit necesse, quia, etsi prius assumpti erant Judæi, quanquam promissiones susceperant, nisi assumpsisset eos Filius, incarnatus ac circumcisus, nequaquam promissionibus digni habiti fuissent, cum seipsos præceptorum transgressores fecissent, neque Patris oraculum circa veritatem, immutabile ac pœnitere nescium, utilitati eis fuisset, quippe qui sua transgressione impedimentum præstitissent, ne ea veritas contingeret. Propterea cum ipsos assumpsisset ac circumcisus esset: et Patris veritati cooperatus est, et ut promissiones perficerentur ac confirmarentur simul effecit. Sed ipsos quidem Judæos hoc modo et propter ista assumpsit: verum quare gentes assumpsit? Propter ineffabilem misericordiam, utque magis glorificaretur Pater. Nam si promissiones compleri, et non videri quibusdam Patrem fuisse mendacem, confert ad ipsius gloriam; quomodo ad immensam Patris gloriam non confert, prius non spopondisse nec promisisse, et tamen ita repente donatos fuisse incredibilibus ac insperatis bonis? — *Alio modo.* Christus solus legem complevit, omnia exsequens præcepta. Sed et Judæus secundum carnem erat; nam et hoc per circumcisionem significatur: et qui ab eo adoptati sunt, sicut astra cœli multiplicati sunt, et sicut arena quæ est ad littus maris. Ipse itaque et Patri cooperatus est ut verax appareret: et ut promissiones ad Abraham factæ complerentur, omne quidem exsequens præceptum, sed in semen Abraham reputatus, universum orbem fidelibus implevit. **299** « Ministrum factum fuisse circumcisionis. » Potes hoc etiam modo intelligere. Minister factus est Christus Judæorum: in hoc videlicet ut Judæi intra promissiones continerentur, ut ipse etiam qui eas promiserat Pater, verax appareret. « Ad confirmandas promissiones patribus factas. » Ut veracem, inquit, ostenderet Patrem, qui eas promiserat: lex autem non potuit ipsas confirmare. Quam igitur absurdum esset, nos ipsum qui nostras confirmavit promissiones quas patres acceperant, Christum contemnere, legique hærere quæ promissiones nobis servare nequivit!

Τὰ δὲ ἔθνη ὑπὲρ ἐλέους δοξάσαι τὸν Θεὸν, καθὼς γέγραπται· « Διὰ τοῦτο ἐξομολογήσομαί σοι ἐν ἔθνεσι, καὶ τῷ ὀνόματί σου ψαλῶ. » Καὶ πάλιν λέγει, « Εὐφράνθητε ἔθνη μετὰ τοῦ λαοῦ αὐ-

XV, 9-12. « Cæterum, ut gentes pro misericordia « glorificent Deum, quemadmodum scriptum est: « Propter hoc confitebor tibi in gentibus, et nomini « tuo psallam. » Et rursum dicit: Gaudete, gentes,

placere, » sed proximo placere per condescensionem et nostri demissionem. Potens es et fidelis? Capiat tui experientiam infirmus per condescensionem. Oportet enim unumquemque nostrum proximo placere. Sed quoniam etiam in malo placere contingit, addidit : « In bonum ad ædificationem. » Nam hoc faciens ipsum ædificabis ac corriges. « Etenim Christus non sibi ipsi placuit. » Si voluisset, inquit, quod suum erat spectare, nequaquam passus fuisset : licebat enim ipsi ab injuriis immunem esse : at non sibi ipsi placuit, neque sui curam habuit, sed ejus quod nobis utile erat. — *Aliud.* Licebat ipsi non exponi opprobriis, non pati quæ passus est, si quod suum erat spectasset. **297** Sed dum quod nostrum erat pectavit, quod proprium erat neglexit, et injuria effectus est, et malam gratiam apud multos retulit. « Sed quemadmodum scriptum est. » Nihil, inquit, novum factum est ; sed, qui in veteri lege tibi opprobrarunt et te contumelia affecerunt, o Deus Pater, hi etiam adversus me Filium tuum venerunt. « Quæcunque enim scripta sunt, » etc. Hæc ad nostram, inquit, doctrinam scripta sunt ut imitetur et toleremus. « Ut per patientiam. » Ut admoniti a Scripturis, et per scriptam ibi patientiam nervis additis, in spe Dei permaneamus. Nam patientia spem exstruit, rursumque spes patientiam seu tolerantiam.

XV, 5-8. « Deus autem patientiæ et exhortatio- « nis det vobis idem sentire inter vos mutuo se- « cundum Jesum Christum : ut unanimiter uno ore « glorificetis Deum et Patrem Domini nostri Jesu « Christi. Quapropter assumite vos invicem sicut et « Christus assumpsit nos ad gloriam Dei. Dico au- « tem Christum Jesum ministrum factum fuisse « circumcisionis, ad confirmandas promissiones « patribus factas. »

Ostendit quod cum Scripturis et illarum doctrina ac exhortatione opus sit etiam precibus, ut Dei attrahamus auxilium. « Det vobis idem sentire. » Dilectionem mutuam ipsis precatur. Sed quoniam contingit dilectionem habere etiam in malo, hanc ab illa distinguens subjungit, « Secundum Jesum Christum. Ut unanimiter. » Quæ est autem utilitas habendæ mutuæ dilectionis, et idem sentiendi inter se mutuo? Id, inquit, causa efficitur, ut unanimiter unoque animo glorificent Deum. « Quapropter assumite vos invicem. » Quandoquidem hæc ita se habent, inquit, « Assumite vos invicem, » hoc est, Reconciliamini invicem inter vos. Rursumque Christum affert in exemplum. Hoc autem facientes Deum per mutuam dilectionem glorificabitis. « Ad gloriam Dei. » Hyperbaton est : « Assumite vos invicem ad gloriam Dei. » — « Dico autem Christum Jesum, » etc. Eos qui in Judaismo adhuc hærebant reprehendit, et ait : Christus veniens Patri cooperatus est, ut promissiones Abrahæ datæ ad terminum deducerentur.

Cooperatus est autem omnem complendo legem, etiam circumcisus **298** Nam hoc vocat mini-

A μὴ ἑαυτοῖς ἀρέσκειν, » ἀλλὰ « τῷ πλησίον » διὰ τῆς συγκαταβάσεως. Δυνατὸς εἶ καὶ πιστός ; λαβέτω σου πεῖραν ὁ ἀσθενὴς διὰ τῆς συγκαταβάσεως. Δεῖ γὰρ ἕκαστον ἡμῶν τῷ πλησίον ἀρέσκειν· ἀλλ' ἐπειδὴ ἔνι ἀρέσκειν καὶ ἐπὶ κακῷ, προσέθηκεν, « Εἰς τὸ ἀγαθὸν πρὸς οἰκοδομήν. » Τοῦτο γὰρ ποιῶν, οἰκοδομήσεις αὐτὸν καὶ διορθώσεις. « Καὶ γὰρ ὁ Χριστὸς οὐχ ἑαυτῷ ἤρεσεν. » Εἰ ἠθέλησε, φησὶν, ὁ Χριστὸς τὸ ἑαυτοῦ σκοπεῖν, οὐκ ἂν ἔπαθεν. Ἐξῆν γὰρ αὐτῷ μηδὲ ὑβρισθῆναι, ἀλλ' οὐχ ἑαυτῷ ἤρεσεν, οὐδὲ τοῦ ἰδίου ἐφρόντισεν, ἀλλὰ τοῦ ἡμετέρου συμφέροντος. — Ἄλλως. [ΙΩΑΝΝΟΥ.] Ἐξῆν αὐτῷ μὴ ὀνειδισθῆναι, μὴ παθεῖν ἅπερ ἔπαθεν, εἴγε τὸ ἑαυτοῦ ἐσκόπησεν. Ἀλλὰ τὸ ἡμῶν σκοπήσας, τὸ ἑαυτοῦ παρεῖδε, καὶ ὑβρίσθη, καὶ πονηρὰν παρὰ πολλοῖς ἔλαβε δόξαν. B « Ἀλλὰ καθὼς γέγραπται. » Οὐδὲν, φησὶ, ξένον γέγονεν, ἀλλ' οἱ ἐν τῇ Παλαιᾷ ὀνειδίσαντες καὶ ὑβρίσαντές σε, Θεὲ Πάτερ, οὗτοι καὶ κατὰ τοῦ Υἱοῦ σου ἐμοῦ ἦλθον. « Ὅσα γὰρ προεγράφη, » καὶ τὰ ἑξῆς, ταῦτα, φησὶ, πρὸς ἡμετέραν διδασκαλίαν γέγραπται, ἵνα μιμώμεθα, καὶ ὑπομένωμεν. « Ἵνα διὰ τῆς ὑπομονῆς. » Ἵνα, φησὶ, παρακαλούμενοι ὑπὸ τῶν Γραφῶν, καὶ διὰ τῆς ἐκεῖ γεγραμμένης ὑπομονῆς νευρούμενοι, μένωμεν εἰς τὴν ἐλπίδα τοῦ Θεοῦ. Ἡ γὰρ ὑπομονὴ, τῆς ἐλπίδος ἐστὶ κατασκευαστική· καὶ ἡ ἐλπὶς πάλιν, τῆς ὑπομονῆς.

Ὁ δὲ Θεὸς τῆς ὑπομονῆς καὶ τῆς παρακλήσεως, δῴη ὑμῖν τὸ αὐτὸ φρονεῖν ἐν ἀλλήλοις κατὰ Χριστὸν Ἰησοῦν, ἵνα ὁμοθυμαδὸν ἐν ἑνὶ στόματι δοξάζητε τὸν C Θεὸν καὶ Πατέρα τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ. Διὸ προσλαμβάνεσθε ἀλλήλους, καθὼς καὶ ὁ Χριστὸς προσελάβετο ἡμᾶς, εἰς δόξαν Θεοῦ. Λέγω δὲ Χριστὸν Ἰησοῦν διάκονον γεγενῆσθαι περιτομῆς, ὑπὲρ ἀληθείας Θεοῦ εἰς τὸ βεβαιῶσαι τὰς ἐπαγγελίας τῶν πατέρων.

Δείκνυσιν ὅτι μετὰ τῶν Γραφῶν καὶ τῆς ἐξ αὐτῶν διδασκαλίας καὶ παρακλήσεως, καὶ εὐχῶν χρεία πρὸς τὸ ἐπισπάσασθαι τὴν τοῦ Θεοῦ βοήθειαν. « Δῴη ὑμῖν τὸ αὐτὸ φρονεῖν. » Ἀγάπην αὐτοῖς ἐπεύχεται, ἀλλ' ἐπειδὴ ἔνι καὶ ἐπὶ κακῷ ἀγάπη, διαιρῶν ἐκείνης ταύτην, ἐπάγει· « Κατὰ Χριστὸν Ἰησοῦν, ἵνα ὁμοθυμαδόν. » Τί δὲ τὸ ὄφελος τοῦ ἀγάπην ἔχειν, καὶ τὸ αὐτὸ φρονεῖν μετ' ἀλλήλων ; Αἴτιον, φησὶ, γίνεται, τοῦ πάντας ὁμοθυμαδὸν μιᾷ ψυχῇ δοξάζειν τὸν Θεόν. « Διὸ προσλαμβάνεσθε ἀλλήλους. » Ἐπειδὴ ταῦτα D οὕτως ἔχει, φησὶ, « Προσλαμβάνεσθε ἀλλήλους, » τουτέστι, Καταλλάσσεσθε ἑαυτοῖς. Καὶ πάλιν ἐν ὑποδείγματι τὸν Χριστὸν φέρει. Τοῦτο δὲ ποιοῦντες, τὸν Θεὸν δοξάσετε διὰ τῆς ἀγάπης. « Εἰς δόξαν Θεοῦ. » Τὸ ὑπερβατόν· « Προσλαμβάνεσθε ἀλλήλους εἰς δόξαν Θεοῦ. » — « Λέγω δὲ Χριστὸν Ἰησοῦν, » καὶ τὰ ἑξῆς. Τοῖς Ἰουδαΐζουσιν ἐγκαλεῖ, καί φησιν· Ὁ Χριστὸς ἐλθὼν συνέπραξε τῷ Πατρὶ, εἰς τὸ τὰς παρ' αὐτοῦ δοθείσας τοῖς ἀμφὶ τὸν Ἀβραὰμ ἐπαγγελίας εἰς πέρας ἐλθεῖν.

Συνέπραξε δὲ τὸν νόμον ἅπαντα πληρώσας, καὶ περιτμηθείς. Τοῦτο γὰρ λέγει τὸ διάκονον γεγε-

νῆσθαι πρεριτομῆς, ἵνα καὶ ταύτῃ βεβαιώσῃ καὶ πληρώσῃ τὸν νόμον. « Λέγω γὰρ Χριστὸν Ἰησοῦν, » καὶ ἑξῆς. — [ΦΩΤ.] Οἷον· Πῶς προσελάβετο ὑμᾶς ὁ Χριστός; Οὕτω λέγω, φησί· « Τοὺς μὲν Ἰουδαίους, περιτμηθεὶς καὶ χρηματίσας κατὰ σάρκα ἐκ τοῦ σπέρματος αὐτῶν, ἐξ οὗ ἀληθεῦσαί τε συνήργησε τὸν Πατέρα, καὶ τὰς ἐπαγγελίας ἐκπληρῶσαι.

A strum factum fuisse circumcisionis: ut hac quoque confirmaret, ac legem etiam compleret. « Dico enim Christum Jesum. » — Tanquam diceret: Quomodo vos assumpsit Christus? Ita dico, inquit: Judæos quidem, circumcisus, et juxta oracula descendens secundum carnem ex semine ipsorum, ex quo etiam Patri cooperatus est ut veras ostenderet et compleret promissiones.

Ἵνα γὰρ μήτις εἴπῃ, Καὶ τίς χρεία τοῦ προσληφθῆναι τοὺς Ἰουδαίους, πάλαι τῷ Πατρὶ προσῳκειωμένους ὄντας, καὶ ἐπαγγελίας ἐκδεχομένους, ἃς οὐχ οἷόν τε ἦν μὴ ἐκβῆναι, ἐπεὶ παναληθὴς ὁ ὑποσχόμενος; ταῦτά φησιν, ὅτι Κἂν προελήφθησαν οἱ Ἰουδαῖοι, κἂν ἐπαγγελίας ἐδέξαντο, εἰ μὴ προσελάβετο αὐτοὺς ὁ Υἱὸς σαρκωθεὶς καὶ περιτμηθεὶς, οὔτε τῶν ἐπαγγελιῶν ἠξιώθησαν ἂν, ἑαυτοὺς τῶν ἐντολῶν παραβάτας ἀπεργασάμενοι, οὔτ' ἂν τὸ περὶ τὴν ἀλήθειαν ἄτρεπτον καὶ ἀμεταμέλητον τοῦ Πατρὸς εἰς συμφέρον αὐτοῖς ἐχρημάτιζε, διὰ τῆς παραβάσεως παρεμποδίζουσι ταύτην ἀποβῆναι. Διὸ προσλαβόμενος αὐτοὺς καὶ περιτμηθεὶς, καὶ τῇ τοῦ Πατρὸς ἀληθείᾳ συνέπραξε, καὶ τὰς ἐπαγγελίας τελεσθῆναι καὶ βεβαιωθῆναι συνήργησεν. Ἀλλὰ τοὺς μὲν Ἰουδαίους, οὕτω τε καὶ διὰ ταῦτα· τὰ δὲ ἔθνη, φησὶ, διὰ τί προσελάβετο; Δι' ἄφατον ἔλεος, καὶ τοῦ δοξασθῆναι μᾶλλον τὸν Πατέρα. Εἰ γὰρ τὸ τὰς ἐπαγγελίας ἐκπληρῶσαι, καὶ μὴ δόξαι τισὶ ψεύσασθαι τὸν Πατέρα, εἰς δόξαν αὐτοῦ συντελεῖ· τὸ μηδ' ὑποσχέσθαι, μηδ' ἐπαγγείλασθαι, ἀλλ' οὕτως ἀθρόον χαρίσασθαι τὰ ὑπερφυῆ καὶ ἀνέλπιστα, πῶς οὐχὶ εἰς ἄφατον δόξαν τοῦ Πατρὸς συντελέσει; — Ἄλλως [ΤΟΥ ΑΥΤΟΥ.] Ὁ Χριστὸς μόνος ἐπλήρωσε τὸν νόμον, πάσας τὰς ἐντολὰς κατορθώσας. Ἀλλὰ καὶ Ἰουδαῖος ἦν κατὰ σάρκα. Τοῦτο γὰρ καὶ διὰ τῆς περιτομῆς δηλοῦται. Ἀλλὰ καὶ οἱ αὐτῷ υἱοθετηθέντες, ὡς τὰ ἄστρα τοῦ οὐρανοῦ ἐπληθύνθησαν, καὶ ὡς ἡ ἄμμος ἡ παρὰ τὸ χεῖλος τῆς θαλάσσης. Ὥστε αὐτὸς καὶ τῷ Πατρὶ συνήργησεν εἰς τὸ ἀληθεῦσαι, καὶ εἰς τὸ τὰς πρὸς τὸν Ἀβραὰμ ἐπαγγελίας ἀποπληρωθῆναι, κατορθώσας μὲν πᾶσαν ἐντολὴν, εἰς Ἀβραὰμ δὲ σπέρμα λογισθεὶς, πᾶσαν δὲ τὴν οἰκουμένην πληρώσας διὰ τῶν πιστῶν. « Διάκονον γεγενῆσθαι περιτομῆς. » Ἔνι καὶ οὕτως νοῆσαι· Διάκονος γέγονεν ὁ Χριστὸς τῶν Ἰουδαίων, τουτέστιν, ὑπὲρ τοῦ τοὺς Ἰουδαίους ἐντὸς γενέσθαι τῶν ἐπαγγελιῶν, ἵνα καὶ ὁ ταύτας ἐπαγγειλάμενος Πατὴρ ἀληθεύσῃ. « Εἰς τὸ βεβαιῶσαι τὰς ἐπαγγελίας τῶν Πατέρων. » Ὑπὲρ τοῦ ἀληθεῦσαι, φησὶ, τὸν ἐπαγγειλάμενον Πατέρα. Ὁ δέ γε νόμος οὐκ ἴσχυσεν αὐτὰς βεβαιῶσαι. Πῶς οὖν, φησὶν, οὐκ ἄτοπον, τὸν βεβαιώσαντα ἡμῶν τὰς ἐπαγγελίας ἃς ἔλαβον οἱ πατέρες, Χριστὸν παρορᾷν, καὶ τοῦ νόμου ἔχεσθαι τοῦ μὴ ἰσχύσαντος τὰς ἐπαγγελίας ἡμῖν φυλάξαι;

Siquidem ne quis diceret: Et quæ erat necessitas ut assumerentur Judæi, qui jam olim ad Patris familiaritatem assumpti erant, ac promissiones susceperant, quas impossibile erat non evenire, cum fallere non posset is qui promiserat? Hoc, inquit, ideo fuit necesse, quia, etsi prius assumpti erant Judæi, quanquam promissiones suscepe-
B perant, nisi assumpsisset eos Filius, incarnatus ac circumcisus, nequaquam promissionibus digni habiti fuissent, cum seipsos præceptorum transgressores fecissent, neque Patris oraculum circa veritatem, immutabile ac pœnitere nescium, utilitati eis fuisset, quippe qui sua transgressione impedimentum præstitissent, ne ea veritas contingeret. Propterea cum ipsos assumpsisset ac circumcisus esset: et Patris veritati cooperatus est, et ut promissiones perficerentur ac confirmarentur simul effecit. Sed ipsos quidem Judæos hoc modo et propter ista assumpsit: verum quare gentes assumpsit? Propter ineffabilem misericordiam, utque magis glorificaretur Pater. Nam si promissiones compleri, et non videri quibusdam Patrem fuisse mendacem, confert ad ipsius gloriam; quomodo
C ad immensam Patris gloriam non confert, prius non spopondisse nec promisisse, et tamen ita repente donatos fuisse incredibilibus ac insperatis bonis? — *Alio modo.* Christus solus legem complevit, omnia exsequens præcepta. Sed et Judæus secundum carnem erat; nam et hoc per circumcisionem significatur: et qui ab eo adoptati sunt, sicut astra cœli multiplicati sunt, et sicut arena quæ est ad littus maris. Ipse itaque et Patri cooperatus est ut verax appareret: et ut promissiones ad Abraham factæ complerentur, omne quidem exsequens præceptum, sed in semen Abraham reputatus, universum orbem fidelibus implevit. **299** « Ministrum factum fuisse circumcisionis. » Potes hoc etiam modo intelligere. Minister factus est
D Christus Judæorum: in hoc videlicet ut Judæi intra promissiones continerentur, ut ipse etiam qui eas promiserat Pater, verax appareret. « Ad confirmandas promissiones patribus factas. » Ut veracem, inquit, ostenderet Patrem, qui eas promiserat: lex autem non potuit ipsas confirmare. Quam igitur absurdum esset, nos ipsum qui nostras confirmavit promissiones quas patres acceperant, Christum contemnere, legique hærere quæ promissiones nobis servare nequivit!

Τὰ δὲ ἔθνη ὑπὲρ ἐλέους δοξάσαι τὸν Θεὸν, καθὼς γέγραπται· « Διὰ τοῦτο ἐξομολογήσομαί σοι ἐν ἔθνεσι, καὶ τῳ ὀνόματί σου ψαλῶ. » Καὶ πάλιν λέγει, « Εὐφρανθήσεσθε ἔθνη μετὰ τοῦ λαοῦ αὐ-

XV, 9-12. « Cæterum, ut gentes pro misericordia « glorificent Deum, quemadmodum scriptum est: « Propter hoc confitebor tibi in gentibus, et nomini « tuo psallam. » Et rursum dicit: Gaudete, gentes,

« cum populo ejus. » Et rursum : « Laudate Deum, « omnes gentes, et collaudate eum, omnes populi. » « Rursumque dicit Isaias : » Erit radix Jessæ : et « qui exsurget ad imperandum gentibus, in eo « gentes sperabunt. »

Judæi quidem promissiones saltem acceperant, quanquam nihil inde utilitatis accepissent, nisi Christus eas confirmasset. Vos autem, gentes, inquit, de sola benignitate ac humanitate Deum laudare debetis : quandoquidem neque promissiones habebatis, sed misericordiam consecuti estis, totam rem exsequente gratia : quanto magis ergo ex Christi gratia misericordiam consecuti estis, tanto magis Dei debitores estis, ut portetis eos qui ex Judæis pusilla fide sunt. Ea enim Dei gloria est concordia et pax vestra : cum his namque disserit qui ex gentibus fideles erant, qui maxime urgebant observantes cibos. — [Joannis, *in totum eum locum ab ea parte : Dico autem Christum Jesum.* »] Promissio facta erat ad Abraham quæ diceret : « Tibi dabo terram [63], » etc. « Per semen tuum benedicentur omnes gentes [64] ; » sed post hæc, omnes qui de semine Abraham erant, obnoxii facti sunt supplicio : lex enim non servata iram eis operabatur, et insuper promissione illa ad patres facta privabat.

400 Accedens igitur Filius cooperatur est Patri, ut promissiones illas veras redderet. Complens enim totam legem in qua etiam erat circumcisio, et hac via et per crucem libertatis his qui in transgressione erant, non permisit excidere promissionem. Quando ergo dicit ministrum circumcisionis, hoc dicit, quod cum venisset totamque legem implesset, etiam circumcisus et semen Abraham factus, solvit legalem maledictionem, iram Dei sedavit, aptos denique fecit ut in posterum promissionem susciperent. Ne ergo dicant hi qui accusantur : Quomodo ergo Christus circumcisus est, totamque legem servavit, si e diverso ipsam evertit ? ait : Neque enim ut lex maneret hoc fecerat, sed ut ipsam solveret, et ab illius maledictione liberaret. Deinde ne id verteret in tumorem eos qui ex gentibus erant, dicit : « Ut gentes pro misericordia glorificent Deum. » Hoc est autem quod dicit : Judæi quidem promissiones saltem acceperant ; tu vero ne id quidem, sed sola benignitate salvus factus est : quanquam nec illi a promissione quidquam eminentius habuissent, nisi advenisset Christus. Gloria autem Dei est quod conjuncti sint, quod ipsum unanimiter benedicant, quod imbecilliorem ferant. « Propter hoc confitebor tibi in gentibus. » Testimonium profert, ostendens quod conjunctos oporteat esse Judæos gentibus. — *Alio modo.* Illud autem « Confitebor tibi in gentibus, Domine, » ex persona Christi dictum est : hoc est, prædicabo te, Pater mi, inter gentes. « Et qui exsurget ad im-

A τοῦ. » Καὶ πάλιν, « Αἰνεῖτε τὸν Κύριον, πάντα τὰ ἔθνη, καὶ ἐπαινέσατε αὐτὸν, πάντες οἱ λαοί. » Καὶ πάλιν Ἡσαΐας λέγει· « Ἔσται ἡ ῥίζα τοῦ Ἰεσσαὶ, καὶ ὁ ἀνιστάμενος ἄρχειν ἐθνῶν, ἐπ' αὐτῷ ἔθνη ἐλπιοῦσιν. »

Οἱ μὲν Ἰουδαῖοι κἂν ἐπαγγελίας ἦσαν δεξάμενοι, εἰ καὶ μηδὲν ἐξ αὐτῶν ὠφελήθησαν, εἰ μὴ Χριστὸς αὐτὰς ἐβεβαίωσεν. Ὑμεῖς δὲ, φησὶ, τὰ ἔθνη, ὑπὲρ μόνης φιλανθρωπίας ὀφείλετε δοξάζειν τὸν Θεὸν, ἐπειδὴ μήτε ἐπαγγελίας εἴχετε, ἀλλ' ἠλεήθητε, τῆς χάριτος τὸ πᾶν ποιησάσης. Ὅσον οὖν, φησὶν, ἠλεήθητε χάριτι Χριστοῦ, τοσοῦτον ὀφειλέται ἐστὲ τοῦ Θεοῦ, εἰς τὸ βαστάζειν τοὺς ὀλιγοπίστους ἐξ Ἰουδαίων. Τοῦτο γὰρ δόξα Θεοῦ, ἡ ὁμόνοια ὑμῶν καὶ ἡ εἰρήνη. Διαλέγεται γὰρ τοῖς ἐξ ἐθνῶν πιστοῖς, οἳ μάλιστα ἐπέκειντο, τοῖς παρατηρουμένοις τὰ βρώματα. B — [ΙΩΑΝΝΟΥ, εἰς τὸ ὅλον χωρίον, ἀπὸ τοῦ, « Λέγω δὲ Χριστὸν Ἰησοῦν. » Ἐπαγγελία πρὸς τὸν Ἀβραὰμ ἦν γεγενημένη λέγουσα· « Σοὶ δώσω τὴν γῆν· » καὶ, « Ἐν τῷ σπέρματί σου εὐλογηθήσεται πάντα τὰ ἔθνη· » ἀλλ' ἐγένοντο κολάσεως ὑπεύθυνοι μετὰ ταῦτα οἱ τοῦ σπέρματος Ἀβραὰμ ἅπαντες. Ὁ γὰρ νόμος ὀργὴν αὐτοῖς εἰργάζετο παραβαινόμενος, καὶ τῆς ἐπαγγελίας ἀπεστέρει λοιπὸν ἐκείνης τῆς τῶν Πατέρων.

Παραγενόμενος τοίνυν ὁ Υἱὸς, συνέπραξε τῷ Πατρὶ, εἰς τὸ τὰς ἐπαγγελίας ἀληθεῦσαι ἐκείνας. Πάντα γὰρ τὸν νόμον πληρώσας ἐν ᾧ καὶ περιτομὴ ἦν, καὶ ταύτῃ καὶ διὰ τοῦ σταυροῦ ἀπαλλάξας τοὺς ἐπὶ τῇ C παραβάσει, οὐκ ἀφῆκε διαπεσεῖν τὴν ἐπαγγελίαν. Ὅταν οὖν λέγει διάκονον περιτομῆς, τοῦτο λέγει, ὅτι ἐλθὼν καὶ πάντα τὸν νόμον πληρώσας, καὶ περιτμηθεὶς, καὶ γενόμενος σπέρμα τοῦ Ἀβραάμ, ἔλυσε τὴν κατάραν τὴν νομικὴν, ἔπαυσε τὴν ὀργὴν τοῦ Θεοῦ, ἐπιτηδείους λοιπὸν ἐποίησε τοὺς μέλλοντας δέχεσθαι τὴν ἐπαγγελίαν. Ἵνα οὖν μὴ λέγωσιν οὗτοι οἱ ἐγκαλούμενοι· Πῶς οὖν ὁ Χριστὸς περιετέμνετο, καὶ πάντα τὸν νόμον ἐφύλαξεν, εἰ τοὐναντίον, αὐτὸν περιτρέπει ; φησίν· Οὐ γὰρ ἵνα μείνῃ ὁ νόμος τοῦτο ἐποίησεν, ἀλλ' ἵνα αὐτὸν λύσῃ, καὶ ἀπαλλάξῃ τῆς ἐκείνου κατάρας. Εἶτα ἵνα μὴ τοῦτο φυσήσῃ τοὺς ἐξ ἐθνῶν, φησί. « Τὰ δὲ ἔθνη ὑπὲρ ἐλέους δοξάσαι τὸν Θεόν. » Ὃ δὲ λέγει, τοιοῦτόν ἐστιν· Οἱ μὲν ἐξ Ἰουδαίων, κἂν ἐπαγγελίας εἶχον· σὺ δὲ οὐδὲ τοῦτο, ἀλλ' D ἀπὸ φιλανθρωπίας ἐσώθης μόνης, εἰ καὶ τὰ μάλιστα οὐδ' ἐκείνοις τι πλέον ἐγένετο ἀπὸ τῆς ἐπαγγελίας, εἰ μὴ παρεγένετο ὁ Χριστός. Δόξα δὲ Θεοῦ, τὸ συνῆφθαι, τὸ ὁμοθυμαδὸν εὐφημεῖν, τὸ βαστάζειν τὸν ἀσθενέστερον. « Διὰ τοῦτο ἐξομολογήσομαί σοι ἐν ἔθνεσι. » Τὴν μαρτυρίαν φέρει, δεικνὺς ὅτι συνῆφθαι δεῖ τοὺς ἐξ Ἰουδαίων τοῖς ἔθνεσιν. — Ἄλλως. Τὸ δὲ, « Ἐξομολογήσομαί σοι ἐν ἔθνεσι, Κύριε, » ἐκ προσώπου τοῦ Χριστοῦ εἴρηται, ἀντὶ τοῦ, Κηρύξω σε, ὦ Πάτερ, ἐν τοῖς ἔθνεσι. « Καὶ ὁ ἀνιστάμενος ἄρχειν ἐθνῶν. » Τὸ, καὶ, παρέλκεται, ἵνα ᾖ « Ἔσται ἡ ῥίζα τοῦ Ἰεσ-

[63] Gen. XIII, 15. [64] Gen. XII, 3.

σαι, » Ποία αὕτη; Ὁ ἀνιστάμενος, φησὶν, ἄρχειν ἐθνῶν, τουτέστιν ὁ Χριστός.

Ὁ δὲ Θεὸς τῆς ἐλπίδος πληρώσαι ὑμᾶς πάσης χαρᾶς καὶ εἰρήνης, ἐν τῷ πιστεύειν εἰς τὸ περισσεύειν ὑμᾶς ἐν τῇ ἐλπίδι, ἐν δυνάμει Πνεύματος ἁγίου. Πέπεισμαι δὲ, ἀδελφοί μου, καὶ αὐτὸς ἐγὼ περὶ ὑμῶν, ὅτι καὶ αὐτοὶ μεστοί ἐστε ἀγαθωσύνης, πεπληρωμένοι πάσης γνώσεως, δυνάμενοι καὶ ἄλλους νουθετεῖν.

Πάλιν εἰς εὐχὴν ἦλθε, λέγει· Ὁ Θεὸς, φησὶν, ἀπαλλάξει ὑμᾶς τῆς πρὸς ἀλλήλους μάχης, καὶ τῆς ἔνθεν ἀθυμίας. « Ὁ Θεὸς τῆς ἐλπίδος. » Ἐλπίδος ἐστὶ, φησὶ, Θεὸς, ὁ Θεὸς ἡμῶν.

Ὥστε καλῶς ἐπεύχομαι ὑμῖν. Ἐλπίζω γὰρ ἐνεργῆσαι τὴν εὐχὴν, ἂν αὐτοὶ μόνον βούλοισθε. Ἐν δὲ τῷ πιστεύειν, χαρᾶς καὶ εἰρήνης τῆς κατὰ τοὺς λογισμοὺς πληρούμενοι, ὅπερ ὑμῶν ὑπερεύχομαι, ἐστὲ καὶ ἐν τῇ ἐλπίδι περισσεύοντες, οἷον πλουτοῦντες, καὶ δαψιλῶς διακείμενοι. Ταῦτα δὲ διὰ τῆς χάριτος καὶ δυνάμεως τοῦ παναγίου παραγίνεται Πνεύματος. — Ἄλλως· Εὔχεται αὐτοῖς ἵνα πληρωθῶσι πάσης χαρᾶς οἱ ἐξ Ἰουδαίων (οὗτοι γὰρ ἠθύμουν ἐκπληττόμενοι), καὶ εἰρήνης, οἱ ἐξ ἐθνῶν. Οὗτοι γὰρ ἐδόκουν ἀπεχθῶν ἔχειν πρὸς τοὺς ἔτι τῷ νόμῳ ἐξεχομένους, μᾶλλον δὲ ἀμφότεροι ἀμφοτέρων. « Ἐν τῷ πιστεύειν.» Τοῦτο γὰρ παρ' ἡμῶν εἰσενεκτέον, τὴν πίστιν. Ἐκ δὴ τούτου ἔσται ἡμῖν τὸ πάντων αἴτιον τῶν ἀγαθῶν. Ἡ εἰς Θεὸν ἐλπίς. Ἣν μεθ' ὑπερβολῆς ἐπεύχεται. Εἰς τὸ περισσεύειν γὰρ φησιν, ὅπερ οὐκ ἄλλως ἔσται, εἰ μὴ τῇ δυνάμει τοῦ Πνεύματος. Ὁ τοίνυν τὸ Πνεῦμα ἔχων, τὰ πάντα ἔχει. « Πέπεισμαι δέ. » Οὐ δέομαι, φησὶ, μαθεῖν παρ' ἑτέρων, ἀλλὰ πεπληροφόρημαι. « Μεστοί ἐστε ἀγαθωσύνης. » Ἀγαθωσύνην καλεῖ, τὴν ἀπηρτισμένην ἀρετήν. Τὸ δὲ, « μεστοὶ, » ἐπιτάσεώς ἐστι ῥῆμα. « Πεπληρωμένοι πάσης γνώσεως. » Τί γὰρ ὅτι φιλάδελφός ἐστί τις, οὐ δυνάμενος δὲ εἰς δέον τῇ ἀγάπῃ χρήσασθαι; Διὰ τοῦτό φησι· « Πάσης γνώσεως. » Δυνάμενοι καὶ ἄλλους νουθετεῖν. — Οὐ μόνον οὐ δεῖσθε, φησὶ, παραινέσεως, ἀλλὰ καὶ ἄλλους διδάσκετε.

ΚΕΦΑΛ. Κ.

Περὶ λειτουργίας αὐτοῦ, τῆς ἐν Ἀνατολῇ καὶ Δύσει.

Τολμηρότερον δὲ ἔγραψα ὑμῖν, ἀδελφοί, ἀπὸ μέρους, ὡς ἐπαναμιμνήσκων ὑμᾶς διὰ τὴν χάριν τὴν δοθεῖσάν μοι ὑπὸ τοῦ Θεοῦ, εἰς τὸ εἶναί με λειτουργὸν Ἰησοῦ Χριστοῦ εἰς τὰ ἔθνη ἱερουργοῦντα τὸ Εὐαγγέλιον τοῦ Θεοῦ, ἵνα γένηται ἡ προσφορὰ τῶν ἐθνῶν εὐπρόσδεκτος, ἡγιασμένη ἐν Πνεύματι ἁγίῳ.

« Τολμηρότερον ἀπὸ μέρους. » Ἀντὶ τοῦ, τρόπον τινὰ, καὶ εἴ τις μὴ τὴν διάνοιαν ὅλην βλέπει, ἀλλ' αὐτὰς τὰς λέξεις ἐκ μέρους πολυπραγμονεῖ, γυμνώσας τῆς διανοίας. Εἴ τις οὖν ἐκ μέρους σκοπεῖ, δόξει ἂν αὐτῷ σκληρότερόν με καὶ τραχύτερον ὑμῖν προσενεχθῆναι διὰ τῶν γραμμάτων, ἀλλ' ἐγὼ, ὡς ἐπ-

A perandum gentibus. » Conjunctio καὶ, id est, *et*, superflue interponitur ut sit hic sensus : « Erit radix Jessæ. » Quænam illa ? « Qui exsurget, inquit, ad imperandum gentibus, id est, Christus.

XV, 13, 14. « Deus autem spei impleat vos omni « gaudio et pace in credendo, in hoc, ut exuberetis in « spe per potentiam Spiritus sancti. Persuasus sum « autem, fratres mei, et ego ipse de vobis, quod et « ipsi pleni estis bonitate, impleti omni scientia, po- « tentes etiam invicem alius alium admonere. »

Rursum ad orationem venit, et ait : Deus liberabit vos a mutua inter vos pugna, **401** et ab omni angustia quæ inde provenit. « Deus spei. » Spei, inquit, Deus est Deus noster.

B Itaque bene precor vobis. Spero enim efficacem fore orationem, si modo ipsi velitis. In credendo autem impleti sitis gaudio et pace, quæ secundum cogitationes est (quod pro vobis excepto) sitis etiam in spe exuberantes sive ditati et abunde affecti. Hæc autem per gratiam ac potentiam sanctissimi Spiritus contingunt. — *Alio modo*. Orat ut impleantur omni gaudio fideles qui ex Judæis erant (nam hi animo angebantur ab aliis objurgati) : et impleantur pace qui erant ex gentibus, hi siquidem inimico animo videbantur se habere erga eos qui legi adhuc adhærebant : magis autem utrique utroque repleantur. « In credendo. » Hoc enim a nobis inferendum est, nempe fides. Ex hoc sane spes in Deum nobis accedet, omnium causa bonorum : quam maximopere precatur. Ut exuberetis, inquit,

C quod non alio modo continget, nisi per potentiam Spiritus. Qui ergo Spiritum habet, omnia habet. « Persuasus sum autem. » Non opus est mihi, inquit, ut ab aliis discam, sed certior factus sum. « Pleni estis bonitate. » Bonitatem vocat perfectam virtutem. Pleni, vero dictio intensiva est. « Impleti omni scientia. » Quid autem proderit si quispiam fratres diligat, nisi ad id quod opus est possit uti dilectione ? Propter hoc dicit, « Omni scientia. » — « Potentes etiam invicem alius alium admonere. » Non solum non egetis admonitione, sed et alios docetis.

CAPUT XX.

De ministerio ipsius Pauli in partibus Orientis et Occidentis.

D XV, 15, 16. « Audacius autem scripsi vobis, fratres « ex parte : tanquam commonefaciens vos propter « gratiam : quæ data est mihi a Deo, ut sim minister « Jesu Christi in gentes sancte administrans Evan- « gelium Dei, **402** ut fiat oblatio gentium accep- « tabilis, sanctificata per Spiritum sanctum. »

« Audacius ex parte. » Hoc est, quodammodo, et si quis non videat totam sententiam, sed verba ipsa ex parte curiosius scrutetur sine intellectu. Si ergo ex parte consideret, apparebit sane illi, quod duriorem ac asperiorem me vobis exhibuerim per litteras, sed ego tanquam commonefaciens scripsi.

Et rursum necesse fuit mihi scribere, quod gratia mihi a Deo data sit in hoc ut prædicarem ac docerem gentes : Minister enim sum Christi, tanquam famulus et obsecundans ipsius voluntati. Et quid operaris ? Sancte administro, inquit, sive sacrifico Evangelium ejus : hoc est, hostiam istam ei immolo, nempe Evangelium ipsius. Et quomodo contingit immolare ac sacrificare Evangelium ? Offerendo, inquit, illi gentes quæ per illud credunt, et ut ipsæ fiant acceptabiles et sanctificatæ per Spiritum sanctum. Adducendo itaque ad fidem, Evangelium Dei sacrificat. Vel dictio Ἱερουργοῦντα simplicius intelligenda est, ut significet sancte ac diligenter operantem, non temere ac negligenter; aut hoc ergo modo, aut potius isto accipiendum est : Audacius scripsi ex parte vobis, etiam tanquam commonefaciendo scribens. Siquidem incumbens mihi necessitas et vehementius et diligentius scribere postulat. Ego vero ausus sum et exactam diligentiam omittere, et non tanquam præceptor scribere : sed multum parcendo et tanquam commonefaciens, sive potius ad memoriam reducens : quanquam deberem et exactius et vehementius hoc facere : ad hoc enim primum a gratia traditus sum, et in hoc ut manifestem ac serviam ordinatus sum. Itaque si quis dicat fortassis quod in his quæ scripsi objurgavi vos, et quibusdam vestrum visus sum præstitisse me vobis duriorem : tantum abest ut ego hoc fecerim, ut etiam verear ne quomodo pœnas luam quod adeo parcens ac timide scripserim, tanquam ausus sim minus facere quam opus exigat præceptoris. Etenim majora ac plura scribere deberem, ut qui ad docendum adhibitus sim : nunc vero quasi audacius quidpiam faciens, tantum parcendo ac adeo meipsum demittendo scripsi. — *Alio modo.* **402** Romani in dignitate constituti erant, ac mirum in modum cristas erigebant, ideo conciliat eos, dicens se ausum fuisse : multum enim ipsos hoc verbo frangit. Nec id satis est, sed addidit : « Ex parte, » hoc est, leniter et brevius et non quasi docens, sed ad memoriam reducens. « Fratres. » Oportuit enim eos qui acrius objurgati essent affatim lenire. « Tanquam commonefaciens. » Leniter, inquit, quomodo ? veluti ad memoriam revocando admonens, hoc est, paululum commonefaciens. Hujusmodi autem significantia dictionum prohibet ne in totum admoniti esse videantur. Unde non dicit Docens, sed « Commonefaciens, » seu ad memoriam revocans. « Propter gratiam quæ data est mihi a Deo. » Non meus labor est, inquit, sed gratia Dei Ostendit autem quod ne admonere quidem fuisset ausus, nisi gentes ipsi fuissent concreditæ, multa autem utitur modestia. « In gentes administrans. » Itaque a vobis quoque justum fuit ut audirer. « Acceptabilis. » Cum igitur concreditum mihi sit hoc obsequium et sacrum ministerium, mihi studio est, ut in opus deducam Dei consilium ; id autem est, ut oblatio vestra acceptabilis fiat. — *Item alio modo.* Non ut ego glori-

A ἀναμιμνήσκων ἔγραψα. Καὶ πάλιν ἀνάγκην εἶχον τοῦ γράφειν, ὅτι χάρισμά μοι ἀπὸ Θεοῦ ἐδόθη, εἰς τὸ κηρύσσειν καὶ διδάσκειν τὰ ἔθνη. Λειτουργὸς γὰρ εἰμι Χριστοῦ, οἷον ὑπουργὸς καὶ ὑπηρέτης. Καὶ τί ἐργάζῃ ; Ἱερουργῶ, φησὶ, τὸ Εὐαγγέλιον αὐτοῦ, τουτέστι θυσίαν αὐτῷ ταύτην θύω, τὸ Εὐαγγέλιον αὐτοῦ. Καὶ πῶς ἔστι θύειν καὶ ἱερουργεῖν τὸ Εὐαγγέλιον ; Ἐκ τοῦ προσφέρειν αὐτῷ, φησὶ, τὰ δι' αὐτοῦ πιστεύοντα ἔθνη, καὶ γίνεσθαι αὐτὰ εὐπρόσδεκτα καὶ ἡγιασμένα ἐν Πνεύματι ἁγίῳ. Ὥστε ὁ προσάγων τῇ πίστει, τὸ Εὐαγγέλιον τοῦ Θεοῦ ἱερουργεῖ. Ἢ ἱερουργοῦντα ἀκουστέον ἁπλούστερον, οἷον, ἱερῶς ἐργαζόμενον καὶ σπουδαίως, ἀλλὰ μὴ ὡς ἔτυχε καὶ ἠμελημένως. Ἢ οὖν οὕτως, ἢ μᾶλλον οὕτως ἐκληπτέον· Τολμηρότερον ἔγραψα ἐκ B μέρους ὑμῖν, καὶ ὡς ἐπαναμιμνήσκων γράψας. Ἡ γὰρ ἐπικειμένη μοι ἀνάγκη, καὶ σφοδρότερον καὶ ἀκριβέστερον γράφειν ἀπαιτεῖ. Ἐγὼ δὲ ἐτόλμησα καὶ τῆς ἀκριβείας καθυφεῖναι, καὶ οὐχ ὡς διδάσκαλος γράφειν, ἀλλὰ μετὰ πολλῆς φειδοῦς, καὶ ὡς ἐπαναμιμνήσκων, καίτοι χρεωστῶν καὶ ἀκριβέστερον καὶ σφοδρότερον. Εἰς τοῦτο γὰρ ὑπὸ τῆς χάριτος προκεχείρισμαι, καὶ ἐν τούτῳ ὑπουργεῖν καὶ δουλεύειν τέταγμαι· ὡς ἂν εἴ τις ἔλεγεν· Ἴσως ἐν οἷς ἔγραψα καθηψάμην ὑμῶν, καὶ ἔδοξά τισιν ὑμῶν σκληρότερον ὑμῖν προσενεχθῆναι. Ἐγὼ δὲ τοσούτῳ δέω τοῦτο ποιῆσαι, ὅτι καὶ φοβοῦμαι μή πως οὕτω μετὰ πολλῆς φειδοῦς καὶ ὑποστολῆς γράψας, καὶ εὐθύνας ὑφέξω, ὡς τολμήσας ἔλαττον ἔργον διδασκάλου ποιῆσαι. Καὶ γὰρ μείζονα γράφειν καὶ πλείω, ὡς τὸ διδάσκειν ἐμπεπιστευμένος χρεωστῶ, νῦν δὲ ὡς φει- C δόμενος, καὶ ὡς τολμηρόν τι πράττων, οὕτως ὑφειμένως ἔγραψα. — Ἄλλως. Ἐν ἀξιώματι ἦσαν οἱ Ῥωμαῖοι, καὶ πολλὴν εἶχον φλεγμονήν. Διὸ θεραπεύει αὐτοὺς ἐκ τοῦ λόγου τοῦ, Ἐτόλμησα. Πάνυ γὰρ κατακλᾷ τούτους διὰ τούτου τοῦ ῥήματος. Καὶ οὐδὲ τούτῳ ἀρκεῖται, ἀλλὰ προσέθηκεν· « Ἀπὸ μέρους. » Τουτέστιν, Ἠρέμα καὶ διὰ βραχέων, καὶ οὐχ ὡς διδάσκων, ἀλλ' ἀναμιμνήσκων. « Ἀδελφοί. » Ἔδει γὰρ αὐτοὺς κατασκωφθέντας, ἱκανῶς καὶ λεᾶναι. « Ὡς ἐπαναμιμνήσκων. » Ἠρέμα, φησί. Πῶς ; Ὡσανεὶ ἀναμνήσας, τουτέστι, μικρὸν ἀναμνήσας. Ἡ δὲ τοιαύτη σημασία τῶν λέξεων, κολάζει τὸ μὴ καθόλου αὐτοὺς ἀναμεμνῆσθαι. Ὅθεν οὔ φησι, Διδάσκων, ἀλλ', « Ἀναμιμνήσκων. » — « Διὰ τὴν χάριν τὴν δοθεῖσάν μοι. » Οὐκ ἐμὸς ὁ πόνος, φησὶν, ἀλλὰ χάρις ἐστὶ D Θεοῦ · Δείκνυσι δὲ ὅτι οὐδὲ ἀναμνῆσαι ἂν ἐτόλμησεν, εἰ μὴ τὰ ἔθνη ἐπεπίστευτο. Πολλὰ δὲ μετριάζει. « Εἰς τὰ ἔθνη ἱερουργοῦντα. » Οὐκοῦν καὶ παρ' ὑμῶν δικαίως ἂν ἀκουσθείην. « Εὐπρόσδεκτος. » Τοιγαροῦν ἐμπιστευθεὶς ταύτην τὴν λειτουργίαν καὶ ἱερουργίαν, σπουδὴν ἔχω εἰς ἔργον ἀγαγεῖν τὴν βουλὴν τοῦ Θεοῦ. Ἡ δὲ ἐστιν, εὐπρόσδεκτον ὑμῶν γενέσθαι τὴν προσφοράν. — Καὶ ἄλλως. Οὐχ ἵνα ἐγὼ δοξασθῶ, διὰ τοῦτο καὶ ὑμῖν ἔγραψα, ἀλλ' ἵνα καὶ ὑμεῖς μετὰ τῶν ἄλλων ἐθνῶν σωθῆτε, καὶ οὕτως γένηται ἡ προσφορὰ τῶν ἐθνῶν, ὁλοκλήρως εὐπρόσδεκτος. « Ἐν Πνεύματι ἁγίῳ. » Πῶς δ' ἂν ἔσεσθε εὐπρόσδεκτοι καὶ ἡγιασμένοι ; Εἰ ἔχετε, φησὶ, τὸ Πνεῦμα. Πῶς δὲ τοῦτο

παραγίνεται; Διὰ βίου ἀλήπτου. Ὡς οἵγε μὴ ὀρθῶς βιοῦντες, διώκουσι τὸ ἅγιον Πνεῦμα ἀφ' ἑαυτῶν.

Ἔχω οὖν καύχησιν ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ τὰ πρὸς τὸν Θεόν. Οὐ γὰρ τολμήσω λαλεῖν τι ὧν οὐ κατειργάσατο Χριστὸς δι' ἐμοῦ, εἰς ὑπακοὴν ἐθνῶν, λόγῳ καὶ ἔργῳ, ἐν δυνάμει σημείων καὶ τεράτων, ἐν δυνάμει Πνεύματος Θεοῦ, ὥστε με ἀπὸ Ἱερουσαλὴμ καὶ κύκλῳ μέχρι τοῦ Ἰλλυρικοῦ, πεπληρωκέναι τὸ Εὐαγγέλιον τοῦ Χριστοῦ.

Καυχῶμαι τοιγαροῦν οὐκ ἐν ἐμαυτῷ, οὐδὲ ἐν σπουδῇ ἐμῇ, ἀλλ' ἐν Χριστῷ, ἐν τοῖς πράγμασι τοῖς ἀνήκουσι καὶ διαφέρουσι τῷ Πατρί. Ἄρα ἡ εἰς Χριστὸν πίστις, τῷ Πατρὶ διαφέρει· Πρῶτα μὲν γὰρ μετριάσας εἰς τὸ λέγειν, « Τολμηρότερον δὲ ἔγραψα, » νῦν ἐπαίρει ἑαυτὸν, πλὴν ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ. — Ἄλλως. [ΦΩΤ.] Τί οὖν; σὺ ἐνεπιστεύθης τὴν τῶν ἐθνῶν προσφοράν; Ναὶ, φησί. Καὶ καυχήσασθαι δύναμαι, ἐν οἷς εἰργασάμην ἐν αὐτοῖς. Ἡ δὲ καύχησίς μου, οὐκ ἐν ἐμοὶ, τουτέστιν, οὐκ ἐν τῇ δυνάμει ἢ τῇ ἰσχύϊ τῇ ἐμῇ, ἀλλ' ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ. Καὶ γὰρ εἴτι ἂν εἴπω καὶ κασχήσωμαι, οὐδὲν ἄλλο τολμήσω λέγειν, ἀλλ' ἢ ἅπερ ὁ Χριστὸς ἐν ἐμοὶ κατειργάσατο εἰς τὸ ὑπακοῦσαι καὶ πιστεῦσαι τὰ ἔθνη. Τί οὖν κατειργάσατο; Λόγον εἰς τὸ κηρύττειν ἔδωκε, σημεῖα καὶ τέρατα εἰς τὸ εὐεργετεῖν καὶ πείθειν ἐχορήγησε. Τέλος, οὕτως ηὔξησε καὶ ἐπλάτυνε καὶ ἐστήριξε τὴν δι' ἐμοῦ κηρυττομένην πίστιν, ὥστε ἀπὸ Ἱερουσαλὴμ ἐξ ἧς τὴν πρώτην ἤνεγκε βλάστην καὶ πέριξ, μέχρι τοῦ Ἰλλυρικοῦ διαριζωθῆναι καὶ διαφυῆναι καὶ πληρῶσαι τὸ κήρυγμα τὴν τοσαύτην οἰκουμένην. Οὐκοῦν καλῶς καὶ ὑμῖν ἔγραψα καὶ ὑπέμνησα τῶν ἐν ἐκείνοις κατορθωθέντων, θαῤῥεῖν καὶ περὶ ὑμᾶς ὑποτιθεμένων, καὶ τὴν ἐξουσίαν καὶ ἄδειαν τοῦ νουθετεῖν μετὰ τοῦ Πνεύματος ἐγγυωμένων. « Οὐ γὰρ τολμήσω λαλεῖν τι. » Ἐπειδὴ εἶπεν, « Ἔχω καύχημα, » προστίθησιν. ὅτι Οὐ κόμπος, φησὶ, ῥημάτων τὰ εἰρημένα. Οὐδὲ γὰρ εἰπεῖν τολμῶ τῶν μὴ παρὰ Χριστοῦ μοι παρασχεθέντων εἰς τὴν τῶν ἐθνῶν ἱερουργίαν, καὶ ἵνα μου τὰ ἔθνη ὑπακούσῃ, ἀλλὰ καὶ σημείων ποιήσεις, καὶ τεράτων ἐπιδείξεις μοι παρεσχέθησαν. Ἀνάγει γὰρ λοιπὸν ἑαυτὸν, ἐπειδὴ σφόδρα ἐν τοῖς ἄνω ἐταπείνωσεν ἑαυτὸν, εἰπὼν, « Τολμηρότερον ἔγραψα ὑμῖν, » ἵνα μὴ ὡς εὐτελοῦς, ἀπόβλητος ὁ λόγος γένηται. « Ὧν οὐ κατειργάσατο Χριστὸς δι' ἐμοῦ. » Δείκνυσιν ὅτι οὐδὲν ἦν αὐτοῦ, ἀλλὰ τὸ πᾶν Χριστοῦ. « Ἐν δυνάμει Πνεύματος Θεοῦ. » Τὸ ἀξίωμα λέγει τοῦ ἁγίου Πνεύματος, ὅτι Ταῦτα πεποίηκα, φησὶν, ἤγουν τέρατα καὶ σημεῖα, τῇ δυνάμει αὐτοῦ. « Ὥστε με ἀπὸ Ἱερουσαλὴμ καὶ κύκλῳ. » Λοιπὸν ἡ ἀπόδειξις τῶν εἰρημένων, τῶν μαθητῶν τὸ πλῆθος. Διὰ τοῦτο δὲ εἶπε, « Κύκλῳ, » ἵνα μὴ τὴν κατ' εὐθεῖαν ὁδὸν ἐνθυμηθῇς, ἀλλὰ πάντα τὰ πέριξ. » Οὐκ εἶπε, Κεκηρύχαι, ἀλλ' ὃ μεῖζον ἦν, « Πεπληρωκέναι. » Ἰλλυρικὸν δὲ ἐστι, τὰ ἔσχατα τῆς νῦν ὀνομαζομένης Βολγαρίας.

ficer, propterea vobis quoque scripsi, sed ut vos etiam cum cæteris gentibus salvæ sitis, atque ita gentium oblatio fiat perfecte acceptabilis. « Per Spiritum sanctum. » Quomodo vero acceptabiles et sanctificati eritis? Si habueritis, inquit, Spiritum. Porro ille quomodo accedet? Per vitam inculpatam. Qui ergo non recte vivunt, Spiritum sanctum a se repellunt.

XV, 17 19. « Habeo igitur gloriationem in Christo « Jesu in his quæ sunt ad Deum. Non enim ausim loqui « quidquam eorum quæ non effecit Christus per me ad « obedientiam gentium verbo et opere, per potentiam « signorum ac prodigiorum, in potentia Spiritus Dei: « ut ab Jerusalem et circumjacentibus locis usque « ad Illyricum impleverim Evangelium Christi. »

Glorior igitur non in meipso, neque in studio meo, sed in Christo, in rebus quæ pertinent ac redeunt ad Patrem. Fides itaque in Christum ad Patrem pertinet. Primum siquidem modestia usus est, dicens: **404** Audacius autem scripsi, nunc seipsum attollit, attamen in Christo Jesu. — *Alio modo.* Quid ergo? Tibine concredita est gentium oblatio? Utique, inquit, et gloriari possum de his quæ in illis operatus sum. Gloriatio vero mea non est in me, hoc est, in viribus et potentia mea, sed in Christo Jesu. Etenim si quid dixero aut gloriatus fuero, nihil aliud audebo dicere quam ea quæ per me Christus effecit in hoc ut gentes obedirent ac crederent. Quid igitur effecit? Sermonem dedit ad prædicandum: signa et prodigia ad benefaciendum ac persuadendum tribuit. Tandem adeo auxit et dilatavit ac confirmavit fidem per me prædicatam ut a Jerusalem, ex qua primum germen tulit, et circumjacentibus regionibus usque ad Illyricum, radices fixerit ac inhæserit et impleverit prædicatio tantas hominum terras. Itaque bene etiam vobis scripsi ac suggessi de his quæ apud illos acta sunt, audens etiam vos admonere una cum spiritu, de his quæ vobis proposita sunt ac promissa juxta potentiam ac libertatem. « Non enim ausim loqui quidquam. » Postquam dixit: « Habeo gloriationem, » addit non verborum arrogantiæ esse prædicta neque enim, inquit, audeo quidquam dicere eorum quæ non sunt mihi a Christo tradita ad sacram gentium administrationem, utque gentes mihi obediant. Imo et signorum operationes ac prodigiorum demonstrationes mihi datæ sunt. Jam enim seipsum attollit, quia in præcedentibus vehementer se depresserat, dicens: Audiacius scripsi vobis, ne tanquam vilis hominis sermo fieret abjectus. « Eorum quæ non effecit Christus per me. » Ostendit quod nihil erat ipsius, sed totum Christi. « In potentia Spiritus Dei. » Dignitatem dicit Spiritus Dei. Hæc, inquit, feci, sive prodigia sive signa potestate ipsius. « Ut ab Jerusalem et circumjacentibus locis. » Porro eorum quæ dicta sunt demonstratio, discipulorum est multitudo. Propterea dixit: « Circumjacentibus locis, ne rectam viam consideres, sed omnes positas in circuitu regiones. » Non dixit, Prædicaverim, sed quod majus erat « Impleverim. » **Illyricum autem novissima pars est ejus quæ Bulgaria dicitur.**

405 XV, 20-24. « Ita vero adnitens Evangelium « annuntiare, non ubi nominatus erat Christus, ne « super alienum fundamentum ædificarem : sed sicut « scriptum est: Quibus non est annuntiatum de eo, vi- « debunt, et qui non audierunt, intelligent. Quaprop- « ter etiam impediebar frequenter quominus venirem « ad vos, nunc vero cum non amplius habeam locum « in his regionibus, desiderium autem habeam ve- « niendi ad vos multis jam annis, ut si proficiscar in « Hispaniam, veniam ad vos. Spero enim me tran- « seundo visurum vos, et a vobis deducendum illuc, « si tamen vestra consuetudine prius ex parte fuero « expletus. »

Conatus, inquit, et gloria mihi erat ibi Evangelium annuntiare ubi nondum nominatus fuerat Christus. Quare? Ne super alienum fundamentum ædificarem : « Non ubi nominatus erat Christus. » Non quod cæterorum apostolorum societatem despicerem : sed quod contentiosum ac injustum judicarem, gloriam alienis debitam operibus subripere. « Ne super alienum fundamentum ædificarem. » Alienum fundamentum dicit prædicatorum doctrinam. Alienum vero non diversitate prædicationis, sed ratione mercedis ac laboris. « Sed sicut scriptum est. » Ostendit quod hoc agens prophetiam impleat. « Quapropter etiam impediebar frequenter. » Ejus quod in initio dixerat : « Sæpius proposui venire ad vos, » rationem nunc reddit. Nam doctrina, inquit, circa gentes me prohibuit. Πολλά multum, hoc est, sæpe. « Cum non amplius locum habeam. » Vides, inquit, quod non cupiditate suæ gloriæ scripserit eis? neque ut dicitur assentandi illorum gratia, ut qui primates essent? ei quidem propemodum hoc scribit. Quoniam opus complevi et nihil est quod agam, volo venire ad vos. « Desiderium autem habeam. » Ne illos dejicere videatur, scribens : Quia si nihil est quod agam, veniam ad vos, subjungit : « Desiderium habeam multis jam annis, » hoc est desiderium complere nitor. « Ut si proficiscar in Hispaniam. » Ne rursum adulationis ergo dixisse existimetur, « Desiderium habeam multis jam annis, » quod dictum est corrigit, dicens : **406** Ob hoc potissimum venire cupio, ut in Hispaniam proficiscar. « Spero enim me transeundo visurum vos, et a vobis deducendum. » Ne dicant, Facis nos viæ accessionem præter propositum, subjungit : « Et a vobis deducendum. » ut rursus dilectionem ostendat. Sed quoniam id non satis erat, addit, « Expletus fuero, » quod patris potius erat quam præceptoris. « Ex parte expletus fuero. » Hoc est, in parte. Nullum enim tempus perfecte explere me posset vestra dilectione, nec conversationis vestræ satietatem inducere ; sed gratum est mihi ut saltem ex parte implear.

XV, 25-29. « Nunc autem proficiscor Jerusalem mi- « nistrans sanctis. Placuit enim Macedoniæ et Achaiæ « communionem aliquam facere in pauperes sanctos « qui sunt Hierosolymis. Placuit namque ipsis et debi- « tores sunt illorum. Nam si spiritualibus eorum com-

A Οὕτως δὲ φιλοτιμούμενον εὐαγγελίζεσθαι, οὐχ ὅπου ὠνομάσθη Χριστός, ἵνα μὴ ἐπ' ἀλλότριον θεμέλιον οἰκοδομῶ, ἀλλὰ καθὼς γέγραπται. Οἷς οὐκ ἀνηγγέλη περὶ αὐτοῦ, ὄψονται· καὶ οἳ οὐκ ἀκηκόασι, συνήσουσι. Διὸ καὶ ἐνεκοπτόμην τὰ πολλὰ τοῦ ἐλθεῖν πρὸς ὑμᾶς. Νυνὶ δὲ μηκέτι τόπον ἔχων ἐν τοῖς κλίμασι τούτοις, ἐπιποθίαν δὲ ἔχων τοῦ ἐλθεῖν πρὸς ὑμᾶς ἀπὸ πολλῶν ἐτῶν· ὡς ἐὰν πορεύωμαι εἰς τὴν Σπανίαν, ἐλεύσομαι πρὸς ὑμᾶς. Ἐλπίζω γὰρ διαπορευόμενος θεάσασθαι ὑμᾶς, καὶ ὑφ' ὑμῶν προπεμφθῆναι ἐκεῖ, ἐὰν ὑμῶν πρῶτον ἀπὸ μέρους ἐμπλησθῶ.

Φιλοτιμία δέ μοι ἡγοῦν δόξα ἦν, φησὶν, ἐκεῖ εὐαγγελίζεσθαι, ἔνθα οὔπω ἦν ὀνομασθεὶς ὁ Χριστός. Τί δή ποτε; Ἵνα μὴ, φησὶν, ἐπ' ἀλλότριον θεμέλιον B οἰκοδομῶ. « Οὐχ ὅπου ὠνομάσθη Χριστός. » Οὐχ ὡς ἀπευχόμενος τῶν λοιπῶν ἀποστόλων τὴν κοινωνίαν, ἀλλ' ὡς πλεονεκτικὸν καὶ ἄδικον κρίνων, τὴν τῶν ἀλλοτρίων ἔργων δόξαν ὑφαρπάζειν. « Ἵνα μὴ ἐπ' ἀλλότριον θεμέλιον οἰκοδομῶ. » Ἀλλότριον θεμέλιον φησὶ τὴν τῶν ἄλλων κηρύκων διδαχήν. Ἀλλότριον δὲ, οὐ διὰ τὸ ἀλλοῖον τοῦ κηρύγματος, ἀλλὰ κατὰ τὸν τοῦ μισθοῦ λόγον καὶ τοῦ καμάτου. « Ἀλλὰ καθὼς γέγραπται. » Δείκνυσιν ὅτι τοῦτο ποιῶν, καὶ προφητείαν ἐπλήρου. « Διὸ καὶ ἐνεκοπτόμην τὰ πολλά. » Τοῦ ἐν ἀρχῇ αὐτῷ εἰρημένου, ὅτι « Πολλάκις προεθέμην ἐλθεῖν πρὸς ὑμᾶς, » νῦν τὴν αἰτίαν ἀποδίδωσιν· Ὅτι, φησὶ, ἡ πρὸς τὰ ἔθνη διδασκαλία ἐκώλυσέ με. « Τὰ πολλά. » Οἷον πολλάκις. « Μηκέτι τόπον ἔχων. » Ὁρᾷς ὅτι οὐ τῆς αὐτῆς δόξης ἐφιέμενος ἔγρα- C ψεν; οὐ δὲ, ὡς ἂν εἴποι τις, κολακεύων αὐτοὺς ὡς δυνάστας. Καὶ γὰρ μονονουχὶ τοῦτο γράφει· Ἐπειδὴ τὸ ἔργον πεπλήρωκα, οὐδὲν ἔχω ποιῆσαι, θέλω ἐλθεῖν πρὸς ὑμᾶς. « Ἐπιποθίαν δὲ ἔχων. » Ἵνα μὴ δόξῃ ἐξευτελίζειν αὐτοὺς γράφων, ὅτι, Μηδὲν ἔχων ποιῆσαι, ἔρχομαι πρὸς ὑμᾶς, ἐπάγει, « Ἐπιποθίαν ἔχων πρὸ πολλῶν ἐτῶν, » τὴν ἐπιθυμίαν ταύτην σπεύδω πληρῶσαι. « Ὡς ἐὰν πορεύωμαι εἰς τὴν Σπανίαν. » Ἵνα μὴ πάλιν νομισθῇ κατὰ κολακείαν εἰρηκέναι τὸ, « Ἐπιποθίαν ἔχων ἀπὸ πολλῶν ἐτῶν, » λολάζει τὸ εἰρημένον, λέγων, ὅτι Διὰ τοῦτο μάλιστα ἐλθεῖν θέλω, ἵνα εἰς τὴν Σπανίαν ἀπέλθω. « Ἐλπίζω γὰρ διαπορευόμενος θεάσασθαι ὑμᾶς, καὶ ἀφ' ὑμῶν προπεμφθῆναι. » Εἶτα ἵνα μὴ λέγωσιν, Ὁδοῦ πάρεργον ἡμᾶς ποιῇ, ἐπάγει τὸ « Ἀφ' ὑμῶν προπεμφθῆναι, » ἵνα D πάλιν τὴν ἀγάπην ἐνδείξηται. Ἀλλ' ἐπειδὴ οὐκ ἦν ἀξιόχρεων τοῦτο, προστίθησι τὸ, « Ἐμπλησθῶ, » ὅπερ πατρὸς ἦν μᾶλλον, ἢ διδασκάλου. « Ἀπὸ μέρους ἐμπλησθῶ. » Οἷον ἐν μέρει. Οὐδεὶς γὰρ χρόνος τελείως, φησὶν, ἐμπλῆσαι με δύναται τῆν ὑμῶν ἀγάπης, οὐδὲ ἐμποιῆσαί μοι κόρον τῆς ὑμῶν ὁμιλίας, ἀλλ' ἀγαπητόν ἐστί μοι, ἵνα κἂν μερικῶς ἐμπλησθῶ.

Νυνὶ δὲ πορεύομαι εἰς Ἱερουσαλὴμ, διακονῶν τοῖς ἁγίοις. Εὐδόκησαν γὰρ Μακεδονία καὶ Ἀχαΐα κοινωνίαν τινὰ ποιήσασθαι εἰς τοὺς πτωχοὺς τῶν ἁγίων, τῶν ἐν Ἱερουσαλήμ. Εὐδόκησαν γὰρ, καὶ ὀφειλέται αὐτῶν εἰσιν. Εἰ γὰρ τοῖς πνευ-

ματικοῖς αὐτῶν ἐκοινώνησαν τὰ ἔθνη, ὀφείλουσι A καὶ ἐν τοῖς σαρκικοῖς λειτουργῆσαι αὐτοῖς. Τοῦτο οὖν ἐπιτελέσας, καὶ σφραγισάμενος αὐτοῖς τὸν καρπὸν τοῦτον, ἀπελεύσομαι δι' ὑμῶν εἰς τὴν Σπανίαν. Οἶδα δὲ ὅτι ἐρχόμενος πρὸς ὑμᾶς, ἐν πληρώματι εὐλογίας τοῦ Εὐαγγελίου τοῦ Χριστοῦ ἐλεύσομαι.

Ἐπειδὴ εἶπε, Μηκέτι τόπον ἔχων ἐν τοῖς κλίμασι τούτοις, ἔρχομαι πρὸς ὑμᾶς, ἔμελλε δὲ ἔτι βραδύνειν, ἵνα μὴ χλευάζεσθαι νομίσωσι, λέγει τὴν αἰτίαν τῆς ἔτι μελλήσεως. « Διακονῶν τοῖς ἁγίοις. » Εἰ Παῦλος διάκονος, ἐννόησον τὸ μέγιστον τοῦ πράγματος. « Εὐδόκησαν γὰρ Μακεδονία καὶ Ἀχαΐα. » Οὐ μόνον τὴν αἰτίαν θέλει εἰπεῖν τῆς ἔτι μελλήσεως, ἀλλὰ προτρέψασθαι αὐτοὺς ὁμοίως τοῖς ἄλλοις πέμψαι τοῖς ἐν Ἱερουσαλήμ. Τοῦτο γὰρ βούλεταί αὐτῷ τὸ εἰπεῖν καὶ B τοὺς πέμποντας. Εὐδόκησαν, ἀντὶ τοῦ, ἐβουλεύθησαν. Οἱ ἐν Μακεδονίᾳ ὁμοίως καὶ οἱ ἐν Ἀχαΐᾳ ἠθέλησαν ποιῆσαι ἐλεημοσύνην· « Κοινωνίαν τινά· » Κοινωνίαν δὲ καλεῖ τὴν ἐλεημοσύνην, βαθὸ αὐτοὶ μὲν χρήματα πέμπουσιν, οἱ δὲ ἅγιοι τὴν πρὸς Θεὸν παῤῥησίαν συνεισφέρουσιν. « Εἰς τοὺς πτωχοὺς τῶν ἁγίων. » Διπλῆ ἡ τῆς ἐπιδόσεως ἀνάγκη, διά τε τὴν πενίαν, καὶ διὰ τὴν ἀρετήν. « Καὶ ὀφειλέται αὐτῶν εἰσιν. » Διὰ τί δὲ τοῦτο ποιεῖν ἐβουλεύσαντο; Ἴσασι, φησὶ, χρεωστοῦντες τοῦτο.

Οὐκ ἄρα κατὰ ἐλεημοσύνην, ἀλλὰ κατὰ Χρέος πέμπουσιν. « Εἰ γὰρ τοῖς πνευματικοῖς αὐτῶν ἐκοινώνησαν. » Λοιπὸν λέγει πῶς εἰσιν αὐτῶν ὀφειλέται. C Δι' αὐτοὺς, φησὶ, μάλιστα ἦλθεν ὁ Χριστός. Περὶ γὰρ τῶν ἐκ περιτομῆς πιστῶν ὁ λόγος αὐτῷ, καὶ αὐτῶν ἦν τὰ ἀγαθὰ καὶ αἱ ἐπαγγελίαι. Ὥσπερ οὖν τοῖς πνευμάτικαῖς αὐτῶν ἐκοινώνησε τὰ ἔθνη, οὕτω χρὴ αὐτοὺς καὶ ἐν τοῖς σαρκικοῖς λειτουργῆσαι αὐτοῖς. Οὐκ ἔτι δὲ λέγει κοινωνῆσαι, ἀλλὰ λειτουργῆσαι, ἐν τάξει διακόνων αὐτοὺς τιθεὶς, τοῖς ἁγίοις φόρους τελούντων ὡς βασιλεῦσιν. « Καὶ σφραγισάμενος αὐτοῖς. » Ὡς ἐν ἀσύλῳ τόπῳ καὶ ἀσφαλεῖ μέλλων ἀποτίθεσθαι, (καὶ γὰρ ἐν οὐρανοῖς ἔμελλεν ἀποτίθεσθαι, φησὶ), καὶ σφραγισάμενος. « Τὸν καρπὸν τοῦτον. » Καρπὸν καλεῖ τὴν ἐλεημοσύνην, δεικνὺς κερδαίνοντα μᾶλλον τὸν παρέχοντα. « Εἰς τὴν Σπανίαν. Πάλιν τῆς Σπανίας μέμνηται, δεικνὺς τὸ πρὸς τοὺς Σπανίους φίλτρον. « Ἐν πληρώματι, » καὶ τὰ ἑξῆς. Τουτέστιν, D Οἶδα ὅτι ἐρχόμενος πρὸς ὑμᾶς κομῶντας ὅλας τοῖς ἀγαθοῖς εὑρήσω· Τὸ γὰρ, « Ἐν πληρώματι εὐλογίας τοῦ Εὐαγγελίου, » τὸ πάντων ἐντὸς εἶναι τῶν ἀγαθῶν αὐτοὺς σημαίνει. — Ἢ οὕτως. [ΟΙΚΟΥΜΕΝΙΟΥ.] Οἶδα ὅτι ἐρχόμενος πρὸς τὸ πληρῶσαι ὑμᾶς τῆς ἐκ τοῦ Εὐαγγελίου εὐλογίας ἐλεύσομαι, ὅτι πρὸς ἀρετὴν καὶ πίστιν ἀλείψω.

Παρακαλῶ δὲ ὑμᾶς, ἀδελφοὶ, διὰ τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ, καὶ διὰ τῆς ἀγάπης τοῦ Πνεύματος, συναγωνίσασθαί μοι ἐν ταῖς προσευχαῖς ὑπὲρ ἐμοῦ πρὸς τὸν Θεὸν, ἵνα ῥυσθῶ ἀπὸ τῶν ἀπειθούντων ἐν τῇ Ἰουδαίᾳ, καὶ ἵνα ἡ διακονία μου, ἡ εἰς Ἱερουσαλὴμ, εὐπρόσδεκτος γέ-

« municaverunt gentes, debent etiam in carnalibus « ministrare ipsis. Hoc igitur ubi perfecere et obsignavero ipsis fructum hunc, revertur per vos « in Hispaniam. Scio autem quod ubi venere ad « vos, in plenitudine benedictionis Evangelii « Christi veniam. »

Quia dixerat : Cum non amplius locum habeam in his regionibus, veniam ad vos, adhuc autem moram facturus erat, ne se illusos esse arbitrentur, causam dicit cunctationes adhuc detinentis. « Ministrans sanctis. » Si Paulus minister erat, concipe rei magnitudinem. « Placuit enim Macedoniæ et Achaiæ. » Non solum causam referre vult detinentis adhuc cunctationis : sed hortari quoque eos ut similiter aliis mittant qui sunt in Jerusalem. Nam hoc vult cum etiam illos nominat qui miserunt. Εὐδόκησαν, id est, placuit eis, sive consultatione facta statuerunt, id est, qui in Macedonia sunt et Achaia voluerunt eleemosynam facere. » Communionem aliquam. » Vocat autem eleemosynam communionem : tanquam ipsi quidem pecunias mittant, sancti vero libertatem erga Deum in unum conferant. « In pauperes sanctos. » Duplex erat communicationis necessitas, et propter paupertatem et propter virtutem. « Et debitores sunt illorum. » Quare autem hoc statuerunt facere? Quoniam hujus se cognoscunt esse debitores.

407 Non itaque ex eleemosyna, sed ex debito mittunt. « Nam si spiritualibus eorum communicaverunt. » Consequenter dicit quomodo sint eorum debitores : propter ipsos, inquit, maxime venit Christus : de fidelibus enim sermo ipsi erat qui ex circumcisione venerant : et si illorum erant bona ac promissiones. Quemadmodum ergo spiritualibus illorum communicaverunt gentes, ita oportet quoque ipsas in carnalibus ministrare illis. Jam autem non dicit, Communicare, sed « Ministrare, » in ordine ministrorum eos ponens, qui sanctis tributa penderent tanquam regibus. « Et obsignavero eis. » Veluti in asylo tutoque loco repositus sit (siquidem in cœlo repositurus erat) dicit : Et obsignavero eis sive sigillo munivero. « Fructum hunc. » Fructum vocat eleemosynam, ostendens quod lucrum magis faciat is qui tribuit. « In Hispaniam. » Rursum Hispaniæ meminit, vehementem ostendens amorem qnem habeat erga Hispanos. « In plenitudine, » etc. Hoc est, scio quod ubi ad vos venero, inveniam vos bonis fetos ac ornatos. Quod enim ait : « In plenitudine benedictionis Evangelii, » significat ipsos omnia in se habere bona. — *Vel hoc modo.* Scio quod ubi venero, ad implendum vos benedictione Evangelii veniam.

XV, 30-33. « Oro autem vos, fratres, per Domi« num nostrum Jesum Christum, et per dilectio« nem Spiritus : ut simul mecum certetis in pre« cationibus pro me ad Deum fusis : ut liberer ab « incredulis in Judæa : ut ministerium hoc meum « versus Jerusalem, acceptum fiat sanctis : ut in

« gaudio veniam ad vos per voluntatem Dei, una-« que vobiscum refociller. Deus autem pacis sit « cum omnibus vobis. Amen. »

Quasi ipse idoneus non sit ad persuadendum, Per Christum, inquit, et per Spiritum sanctum vos oro. Vide autem quod Filii et Spiritus meminerit, jam vero non meminit Patris. Quod dictum est, ut, ubi Patris ac Filii tantum meminerit, ne turberis quod non etiam Spiritus meminerit. Multifariam enim de sancta loquitur Trinitate. « Ut simul mecum certetis. » Maxima utitur animi modestia, quod dicat sibi opus esse illorum oratione. **408** « Ut liberer. » Non dixit, Ut confligam et vincam illos, sed « Liberer, » divinam complens legem quæ dicit : « Vigilate ut non intretis in tentationem[65]. » — « Ab incredulis. » Significat malos quosdam, et lupos magis quam homines qui ipsi paraturi erant insidias. « Acceptum fiat. » Ut et hostia mea, inquit, accepta sit apud Deum, et ut ipsi cum prompto animo et gratiarum actione ea suscipiant quæ per me tradentur. « Ut in gaudio veniam. » Nam si ab incredulis, inquit, liberatus fuero, et ministerium meum acceptum fiat, in gaudio et non in tristitia veniam. « Per voluntatem Dei. » Quod ab initio dixit, etiam nunc dicit : Si quomodo jam tandem prosperum mihi contingit iter per voluntatem Dei veniendi ad vos. « Unaque vobiscum refociller. » Vides quam a fastu alienus sit ? Non enim dixit, Doceam vos, aut, Instruam, sed « Refociller, » hoc est, vos in me per doctrinam, et ego in vobis per fidei traditionem : quod etiam circa initia dixerat, hoc autem est simul consolationem accipere per mutuam fidem. « Deus autem pacis sit cum omnibus vobis. » Hoc ubique Paulo moris est precationem admonitioni subjicere.

XVI, 1-5. « Commendo autem vobis Phœben sororem nostram, quæ est ministra Ecclesiæ Cenchreensis : ut illam suscipiatis in Domino, ita ut « decet sanctos, et adsitis ei in quocunque nego-« tio vobis eguerit. Hæc enim et multis astitit et « mihi ipsi : Salutate Priscillam et Aquilam adju-« tores meos in Christo, qui pro anima mea suam « ipsorum cervicem supposuerunt : quibus non « solus ego gratias ago, sed et omnes Ecclesiæ « gentium : ac domesticam illorum Ecclesiam. »

Vide quod titulis Phœben ornet. Siquidem quia hæc erat quæ epistolam deferebat, ipsis eam commendat. Honestat autem tum quod ejus primum meminerit, tum quod sororem vocet : quid autem si Pauli fortassis soror erat ? « Suscipiatis in Domino. » Vel propter Dominum, vel secundum Dominum » Ita ut decet sanctos. » Eo, inquit modo quo decet sanctos suscipere. Duplam dedit curæ ipsius occasionem : et ut propter Dominum ipsam susciperent, et quod ipsa sancta esset.

[65] Matth. xxvi, 41.

A νηται τοῖς ἁγίοις, ἵνα ἐν χαρᾷ ἔλθω πρὸς ὑμᾶς διὰ θελήματος Θεοῦ, καὶ συναναπαύσωμαι ὑμῖν. Ὁ δὲ Θεὸς τῆς εἰρήνης μετὰ πάντων ὑμῶν. Ἀμήν.

Ὡς μὴ αὐτὸς ὢν ἀξιόχρεως πρὸς τὸ πεῖσαι, Διὰ τοῦ Χριστοῦ, φησὶν, ὑμᾶς καὶ τοῦ ἁγίου Πνεύματος παρακαλῶ. Ὅρα δὲ ὅτι Υἱοῦ καὶ Πνεύματος ἐμνήσθη, οὐκ ἔτι δὲ καὶ τοῦ Πατρός· Τοῦτο δὲ εἴρηται, ἵνα, ὅτε Πατρὸς καὶ Υἱοῦ μόνου μέμνηται, μὴ θορυβηθῇς διὰ τί μὴ καὶ τοῦ Πνεύματος ἐμνήσθη. Διαφόρως γὰρ τὴν ἁγίαν τίθησι Τριάδα. « Συναγωνίσασθαί μοι. » Μεγίστη ταπεινοφροσύνη, ὅτι λέγει τῆς τούτων δεῖσθαι εὐχῆς. « Ἵνα ῥυσθῶ. » Οὐκ εἶπεν, Ἵνα συμπλακῶ καὶ νικήσω αὐτούς, ἀλλὰ, « Ῥυσθῶ, » θεῖον νόμον πληρῶν, ὅς φησιν· « Εὔ-B χεσθε μὴ ἐμπεσεῖν εἰς πειρασμόν. » — « Ἀπὸ τῶν ἀπειθούντων. » Σημαίνει πονηρούς τινας, καὶ λύκους μᾶλλον ἢ ἀνθρώπους, ἐπιθησομένους αὐτῷ. « Εὐπρόσδεκτος γένηται. » Καὶ ἵνα, φησὶν, ἡ θυσία μου εὐπρόσδεκτος γένηται παρὰ Θεῷ, καὶ ἵνα καὶ αὐτοὶ μετὰ προθυμίας καὶ εὐχαριστίας δέξωνται τὰ ἀπ' ἐμοῦ. « Ἵνα ἐν χαρᾷ ἔλθω. » Εἰ γὰρ ῥυσθῶ, φησὶν, ἐκ τῶν ἀπειθούντων, καὶ ἡ διακονία μου εὐπρόσδεκτος μένηται, ἐν χαρᾷ καὶ οὐκ ἐν ἀθυμίᾳ ἐλεύσομαι. « Διὰ θελήματος Θεοῦ. » Ὃ ἐξ ἀρχῆς εἶπε, καὶ νῦν λέγει· Εἴ πως ἤδη ποτὲ εὐοδωθήσομαι ἐν τῷ θελήματι τοῦ Θεοῦ ἐλθεῖν πρὸς ὑμᾶς. « Καὶ συναναπαύσωμαι ὑμῖν. » Ὁρᾷς αὐτοῦ τὸ ἄτυφον ; Οὐ γὰρ εἶπε, Διδάξω ὑμᾶς, ἢ, Κατηχήσω, ἀλλὰ, « Συναναπαύσωμαι, » τουτέστιν, Ὑμεῖς ἐμοὶ διὰ τὴν διδασκαλίαν, κἀγὼ ὑμῖν διὰ τὴν ἀπ' ἧς πίστεως ἐπίδοσιν,
C ὅπερ καὶ κατ' ἀρχὰς ἔλεγε, τοῦτο δέ ἐστι συμπαρακληθῆναι διὰ τῆς ἐν ἀλλήλοις πίστεως. « Ὁ δὲ Θεὸς τῆς εἰρήνης μετὰ πάντων ὑμῶν. » Τοῦτο πανταχοῦ ἔθος αὐτῷ, εὐχὴν τιθέναι μετὰ τὴν παραίνεσιν.

Συνίστημι δὲ ὑμῖν Φοίβην τὴν ἀδελφὴν ἡμῶν, οὖσαν διάκονον τῆς Ἐκκλησίας τῆς ἐν Κεγχρεαῖς, ἵνα αὐτὴν προσδέξησθε ἐν Κυρίῳ, ἀξίως τῶν ἁγίων, καὶ παραστῆτε αὐτῇ ἐν ᾧ ἂν ὑμῶν χρήζῃ πράγματι. Καὶ γὰρ αὕτη προστάτις πολλῶν ἐγενήθη, καὶ αὐτοῦ ἐμοῦ. Ἀσπάσασθε Πρίσκιλλαν καὶ Ἀκύλαν τοὺς συνεργούς μου ἐν Χριστῷ, οἵτινες ὑπὲρ τῆς ψυχῆς μου, τὸν ἑαυτῶν τράχηλον ὑπέθηκαν, οἷς οὐκ ἐγὼ μόνος εὐ-
D χαριστῶ, ἀλλὰ καὶ πᾶσαι αἱ Ἐκκλησίαι τῶν ἐθνῶν, καὶ τὴν κατ' οἶκον αὐτῶν Ἐκκλησίαν.

Ὅρα διὰ πόσων αὐτὴν σεμνύνει. Ἐπειδὴ αὕτη ἦν διακομίζουσα τὴν ἐπιστολὴν, συνιστᾷ αὐτὴν αὐτοῖς. Σεμνύνει δὲ, τῷ πρώτης μεμνῆσθαι, καὶ τῷ ἀδελφὴν καλέσαι. Τί δὲ ἴσον τοῦ εἶναι τοῦ Παύλου ἀδελφήν ; « Προσδέξησθε ἐν Κυρίῳ. » Ἢ διὰ τὸν Κύριον, ἢ κατὰ Κύριον. « Καὶ ἀξίως τῶν ἁγίων. » Ὃν τρόπον, φησὶ, πρέπει ἁγίους δέχεσθαι. Διπλῆν δέδωκεν αὐτῇ θεραπείας ἀφορμὴν, καὶ τὸ, Διὰ τὸν Κύριον αὐτὴν δεχθῆναι, καὶ τὸ εἶναι αὐτὴν ἁγίαν.

A « Καὶ παραστῆτε αὐτῇ. » Ὁρᾷς τὸ ἀνεπαχθές; Οὐκ εἶπεν, ὅτι, Ἀπαλλάξατε αὐτὴν ἐκ τῶν ἐπικειμένων, ἀλλὰ, « Παράστητε, » τουτέστι, Τὰ παρ' ὑμῶν εἰσενέγκατε, καὶ χεῖρα ὀρέξατε. « Προστάτις πολλῶν. » Μέγας ὁ ἔπαινος, καὶ ἱκανὸς αὐτοὺς προτρέψασθαι. « Καὶ αὐτοῦ ἐμοῦ. » Τὸ μέγιστον ἐγκώμιον, τελευταῖον τέθεικε. Μακαρία γὰρ ὄντως ἡ δυνηθεῖσα προστῆναι καὶ ἀναπαῦσαι τὴν ἁγίαν ψυχὴν Παύλου. « Αὐτοῦ ἐμοῦ. » Τουτέστι τοῦ Ἀποστόλου, τοῦ κήρυκος, τοῦ διδασκάλου τῆς οἰκουμένης. « Ἀσπάσασθε Πρίσκιλλαν καὶ Ἀκύλαν τοὺς συνεργούς μου. » Συνήργησαν, φησὶν, ἐν διδαχῇ, ἐν πειρασμοῖς, ἐν κινδύνοις. Μέγας δὲ ὁ ἔπαινος. Τινὲς δὲ συνεργοὺς τούτους ὡς σκηνοποιοὺς καὶ αὐτοὺς ὄντας ἐνόησαν. « Ἀλλὰ καὶ πᾶσαι αἱ Ἐκκλησίαι τῶν ἐθνῶν. » Ἢ διὰ τὴν διδασκαλίαν, ἢ διὰ τὴν ἐκ τῶν χρημάτων εἰς B αὐτοὺς συνεισφοράν. « Καὶ τὴν κατ' οἶκον αὐτῶν Ἐκκλησίαν. » Οὕτως δὲ ἦσαν εὐδόκιμοι, ὅτι καὶ τὸν οἶκον αὐτῶν ἐκκλησίαν ἐποίησαν. Ἢ ὅτι πανοικὶ ἦσαν πιστοὶ, ὡς τὸν οἶκον λοιπὸν ἐκκλησίαν εἶναι.

Ἀσπάσασθε Ἐπαίνετον τὸν ἀγαπητόν μου, ὅς ἐστιν ἀπαρχὴ τῆς Ἀχαΐας εἰς Χριστόν. Ἀσπάσασθε Μαριάμ, ἥτις πολλὰ ἐκοπίασεν εἰς ἡμᾶς. Ἀσπάσασθε Ἀνδρόνικον καὶ Ἰουνίαν, τοὺς συγγενεῖς μου, καὶ συναιχμαλώτους μου, οἵτινές εἰσιν ἐπίσημοι ἐν τοῖς ἀποστόλοις, οἳ καὶ πρὸ ἐμοῦ γεγόνασιν ἐν Χριστῷ. Ἀσπάσασθε Ἀμπλίαν τὸν ἀγαπητόν μου ἐν Κυρίῳ. Ἀσπάσασθε Οὐρβανὸν τὸν συνεργὸν ἡμῶν ἐν Χριστῷ, καὶ Στάχυν τὸν ἀγαπητόν μου. Ἀσπάσασθε Ἀπελλῆν, τὸν δόκιμον ἐν Χριστῷ. Ἀσπάσασθε τοὺς ἐκ τῶν C Ἀριστοβούλου. Ἀσπάσασθε Ἡροδίωνα τὸν συγγενῆ μου. Ἀσπάσασθε τοὺς ἐκ τῶν Ναρκίσσου, τοὺς ὄντας ἐν Κυρίῳ. Ἀσπάσασθε Τρύφαιναν καὶ Τρυφῶσαν τὰς κοπιώσας ἐν Κυρίῳ. Ἀσπάσασθε Περσίδα τὴν ἀγαπητὴν, ἥτις πολλὰ ἐκοπίασεν ἐν Κυρίῳ. Ἀσπάσασθε Ῥοῦφον τὸν ἐκλεκτὸν ἐν Κυρίῳ, καὶ τὴν μητέρα αὐτοῦ καὶ ἐμοῦ. Ἀσπάσασθε Ἀσύγκριτον, Φλέγοντα, Ἑρμᾶν, Πατρόβαν, Ἑρμῆν, καὶ τοὺς σὺν αὐτοῖς ἀδελφούς. Ἀσπάσασθε Φιλόλογον καὶ Ἰουλίαν, Νηρέα καὶ τὴν ἀδελφὴν αὐτοῦ, καὶ Ὀλυμπᾶν, καὶ τοὺς σὺν αὐτοῖς πάντας ἁγίους. Ἀσπάσασθε ἀλλήλους ἐν φιλήματι ἁγίῳ. Ἀσπάζονται ὑμᾶς αἱ Ἐκκλησίαι τοῦ Χριστοῦ.

409 « Et adsitis ei. » Vides quantum fugiat, ne molestus sit. Non dixit: Eximite eam ab impendentibus sibi malis, sed « Adsitis, » hoc est, quoad in vobis est benigni sitis, manumque porrigite, « Astitit multis. » Magna laus et quæ sufficiat ad eos exhortandum. « Et mihi ipsi. » Quod maximum erat ultimo loco posuit, vere enim beata est, quæ potuit sanctam Pauli animam refocillare. « Mihi ipsi. » Hoc est, Apostolo, concionatori, communi orbis præceptori. « Salutate Priscillam et Aquilam adjutores meos. » Auxiliati sunt, inquit, in doctrina, in tentationibus, in periculis. Est autem hoc magnæ laudis. Quidam vero hos adjutores intellexerunt, quod ipsi quoque tabernaculorum textores essent. « Sed et omnes Ecclesiæ gentium. » Vel propter doctrinam, vel propter facultatum in illos collationem. « Ac domesticam illorum Ecclesiam. » Adeo probi et virtuti addicti erant, ut suam etiam domum ecclesiam fecerint. Vel dicitur hoc, quia omnes domestici fideles erant, ut jam domus esset Ecclesia.

XVI, 5-16. *Salutate Epænetum dilectum meum, qui est primæ Achaiæ in Christum. Salutate Mariam, quæ multum laboravit erga nos. Salutate Andronicum et Juniam cognatos meos et concaptivos meos, qui sunt insignes inter apostolos, qui etiam ante me fuerunt in Christo. Salutate Ampliam dilectum meum in Domino. Salutate Urbanum adjutorem nostrum in Christo: et Stachyn dilectum meum. Salutate Apellem probatum in Christo. Salutate eos qui sunt ex Aristobuli domo. Salutate Herodionem cognatum meum. Salutate eos qui sunt ex Narcissi familiaribus, qui sunt in Domino. Salutate Tryphænam et Thryphosam, quæ laborant in Domino Salutate Persidem dilectam, quæ multum laboravit in Domino. Salutate Rufum electum in Domino, et matrem ipsius ac meam. Salutate Asyncritum, Phlegontem, Hermam, Patrobam, Hermen, quique cum illis sunt fratres. Salutate Philologum et Juliam, Nereum et sororem ipsius ac Olympam, et omnes qui cum ipsis sunt sanctos. Salutate vos* 410 *invicem osculo sancto. Salutant vos Ecclesiæ Christi.*

D Μέγα τὸ εἶναι Παύλου ἀγαπητὸν, τοῦ κρίσει καὶ οὐ πρὸς χάριν φιλεῖν εἰδότος. Ἀπαρχὴν δὲ αὐτὸν λέγει, ἢ ὅτι πρῶτος ἐπίστευσεν, ἢ ὅτι πλείονα πάντων εὐλάβειαν ἐπεδείκνυτο. Ἵνα δὲ μὴ νομίσῃς ὅτι ἐν κοσμικοῖς ἦν πράγμασιν ἀπαρχὴ, προστίθησιν· Εἰς Χριστόν. » — « Πολλὰ ἐκοπίασεν. » Δείκνυσιν ὅτι μετὰ τῆς διδασκαλίας, καὶ ἕτερα κέκμηκεν εἰς αὐτούς. « Εἰς ἡμᾶς. » Οὐ μόνον, φησὶν, εἰς ἑαυτὴν ἐκοπίασεν, ἵνα σωθῇ, ἀλλὰ καὶ εἰς ἡμᾶς, ἀποστόλου τάξιν πληροῦσα καὶ εὐαγγελιστοῦ. Πῶς οὖν εἶπε, « Γυναικὶ δὲ διδάσκειν οὐκ ἐπιτρέπω; » Τῆς ἐν τῷ μέσῳ καὶ κοινῷ προεδρίας αὐτὴν κωλύων, καὶ τῆς ἐν βήματι καθέδρας, οὐ τῆς τοῦ λόγου διδασκαλίας. « Καὶ συναιχμαλώτους μου. » Μεῖζον τὸ ἐγκώμιον

Magnum erat Pauli dilectum esse, utpote qui judicio et non ad gratiam solet diligere. Primitias autem illum dicit: vel quod primus credidisset, vel quod pietatem cæteris omnibus majorem ostendisset. Ne autem putes quod in temporalibus rebus essent primitiæ, addit: « in Christum. » — « Multum laboravit. » Ostendit quod præter doctrinam in aliis quoque erga ipsos laboraverit. « Erga nos. » Non solum, inquit, circa seipsam laboravit, ut salva esset, verum etiam circa nos, apostoli vice fungens ac evangelistæ. Quomodo ergo dixit: « Mulieri docere non permitto [66]? » a publica nempe ac communi præsidentia eam arcens, atque concionatorio suggesto, non verbi doctrina. » Et concaptivos

[66] I Tim. II, 12.

meos. » Majus encomium est dicere, « Concaptivos meos ; » indigniora namque patiebantur, quam alii captivi, nempe persecutionem sustinentes, et contumelia ac injuria affecti. « Insignes. » Magnum quidem est esse apostolos, maximum vero, inter hos esse insignes. « Qui etiam ante me. » Considera sanctam Pauli animam. Non pudore afficitur, dicens : « Hi ante me Christo crediderunt. » — « Adjutorem nostrum in Christo. » Magna laus Urbanum fuisse adjutorem, id tamen majus quod adjutor fuerit in doctrina. « Apellam probatum. » Utpote irreprehensibilem. « Eos qui sunt ex Aristobulo domo. » Non erant fortassis quales primi : idcirco neque nominatim meminit illorum. « Qui sunt in Domino. » Æqualis omnibus laus, quod in Domino essent, hoc est, fideles. « Quæ laboraut in Domino. » De Maria superius dixit : « Quæ multum laboravit : » de his vero nunc dicit quod adhuc laborent : major itaque laus est. » Persidem dilectam. » Hæc major erat Tryphæna et Tryphosa, tum quod dilecta, tum quod multum laboraverit. « Et matrem ipsius ac meam. » Duplex bonum, et quod filius fuerit reprehensione carens, et quod mater virtutem colens. — Porro hoc significat quod addit : « Et meam. » — « Et qui cum eis sunt fratres. » Magnum quoque erat hoc esse Pauli fratres. « Philologum et Juliam. » Philologum, quem primum Sinopes episcopum fuisse aiunt sub Andrea « Et omnes qui cum ipsis sunt sanctos. » Quod si sancti, non parva laus illorum est. 411 « Salutate vos invicem. » Omnes nunc permistim ponit, ne quæ suboriatur tristitia his quorum non est nominatim facta mentio. » Osculo sancto. » Nam etiam non sancto contingit. « Salutant vos. » Jam non hunc vel illum, sed ipsos in communi univit, dicens « Vos. »

τὸ « Συναιχμαλώτούς μου. » Χαλεπώτερα γὰρ αἰχμαλώτων ἔπασχον, διωκόμενοι, ὑβριζόμενοι, ἀδικούμενοι. « Ἐπίσημοι. » Μέγα μὲν καὶ τὸ εἶναι ἀποστόλους, τὸ δὲ καὶ ἐπισήμους ἐν αὐτοῖς, μέγιστον. « Οἳ καὶ πρὸ ἐμοῦ. » Ὅρα τὴν ἁγίαν ψυχὴν, οὐκ ἐπαισχύνεται λέγων, ὅτι « Πρὸ ἐμοῦ ἐπίστευσαν οὗτοι τῷ Χριστῷ. » — « Τὸν συνεργὸν ἡμῶν ἐν Χριστῷ. » Μέγας ὁ ἔπαινος, Οὐρβανὸν τὸν συνεργόν. Τοῦτο μεῖζον, ὅτι συνήργει ἐν τῇ διδασκαλίᾳ· « Ἀπελλῆν τὸν δόκιμον, » οἷον ἀνεπίληπτον. « Τοὺς ἐκ τῶν Ἀριστοβούλου. » Ἴσως οὐκ ἦσαν ὡς οἱ πρῶτοι, διὸ οὐδὲ ὀνομαστὶ αὐτῶν ἐμνήσθη. « Τοὺς ὄντας ἐν Κυρίῳ. » Ἴσος πᾶσιν ὁ ἔπαινος, ὅτι ἐν Κυρίῳ ἦσαν, ὅ ἐστι πιστοί. « Τὰς κοπιώσας ἐν Κυρίῳ. » Περὶ Μαρίας ἄνω ἔλεγεν. « Ἥτις πολλὰ ἐκοπίασε. » Ταύτας δὲ, ἔτι κοπιώσας λέγει. Διὸ μείζων ὁ ἔπαινος. « Περσίδα τὴν ἀγαπητήν. Αὕτη μείζων Τρυφαίνης καὶ Τρυφώσης, ὅτι τε ἀγαπητὴ, καὶ ὅτι πολλὰ ἐκοπίασεν. « Καὶ τὴν μητέρα αὐτοῦ καὶ ἐμοῦ. » Διπλοῦν ἀγαθὸν, τὸ, καὶ τὸν υἱὸν εἶναι ἀνεπίληπτον, καὶ τὴν μητέρα ἐνάρετον. Τοῦτο γὰρ δηλοῖ τὸ, « Καὶ ἐμοῦ. » — « Καὶ τοὺς σὺν αὐτοῖς ἀδελφούς. » Μέγα καὶ τούτοις, τὸ εἶναι Παύλου ἀδελφούς. « Φιλόλογον καὶ Ἰουλίαν, » Τὸν Φιλόλογον, ὃν λέγουσι πρῶτον ἐπίσκοπον γενέσθαι Σινώπης ὑπὸ Ἀνδρέου. « Καὶ τοὺς σὺν αὐτοῖς πάντας ἁγίους. » Εἰ δὲ ἅγιοι, οὐ μικρὸν αὐτοῖς τὸ ἐγκώμιον. « Ἀσπάσασθε ἀλλήλους. » Νῦν πάντας ἀναμὶξ τίθησιν, ἵνα μή τις λύπη γένηται τοῖς μὴ ὀνομαστὶ μνημονευθεῖσιν. « Ἐν φιλήματι ἁγίῳ. » Ἔνι γὰρ καὶ μὴ ἁγίῳ. « Ἀσπάζονται ὑμᾶς. » Οὐκ ἔτι τὸν δεῖνα ἢ τὸν δεῖνα, ἀλλ' ἐκοινοποίησεν αὐτοὺς, τὸ, « Ὑμᾶς, » εἰπών.

XVI, 17-20. « Obsecro autem vos, fratres, considerate eos qui dissidia et offendicula præter doctrinam quam vos didicistis, faciunt, et declinate ab illis. Nam tales Domino Jesu Christo non serviunt, sed suo ventri : et per blandiloquentiam et assentationem decipiunt corda simplicium. Nam vestra obedientia ad omnes permanavit. Gaudeo igitur propter vos. Sed volo vos quidem sapientes esse ad bonum, sinceros vero ad malum. Deus autem pacis conteret Satanam sub pedibus vestris brevi. Gratia Domini nostri Jesu Christi sit vobiscum. »

Παρακαλῶ δὲ ὑμᾶς, ἀδελφοὶ, σκοπεῖν τοὺς τὰς διχοστασίας καὶ τὰ σκάνδαλα παρὰ τὴν διδαχὴν ἣν ὑμεῖς ἐμάθετε, ποιοῦντας, καὶ ἐκκλίνατε ἀπ' αὐτῶν. Οἱ γὰρ τοιοῦτοι τῷ Κυρίῳ ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστῷ οὐ δουλεύουσιν, ἀλλὰ τῇ ἑαυτῶν κοιλίᾳ· καὶ διὰ τῆς χρηστολογίας καὶ εὐλογίας ἐξαπατῶσι τὰς καρδίας τῶν ἀκάκων. Ἡ γὰρ ὑμῶν ὑπακοὴ εἰς πάντας ἀφίκετο. Χαίρω οὖν τὸ ἐφ' ὑμῖν· θέλω δὲ ὑμᾶς σοφοὺς μὲν εἶναι εἰς τὸ ἀγαθὸν, ἀκεραίους δὲ εἰς τὸ κακόν. Ὁ δὲ Θεὸς τῆς εἰρήνης συντρίψει τὸν Σατανᾶν ὑπὸ τοὺς πόδας ὑμῶν ἐν τάχει. Ἡ χάρις τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ μεθ' ὑμῶν.

Novum genus consilii. Supplicis personam induit, ac fratres vocat multo cum honore. « Considerate eos qui dissidia. » Scrutamini, inquit, ac perdiscite. Ostendit autem fallaciam illorum, et quod non palam ostendantur esse scelerati. Et ad maximam Ecclesiæ subversionem est quod discriminentur a se invicem. » Et offendicula. » Post dissidia namque patet introitus offendiculis. Quid autem sint offendicula interpretatur : Sectæ, inquit, præter doctrinam nostram introductæ. « Sed suo ventri. » Omnes enim sectæ ac offendicula inde proveniunt, quod homines affectibus obsequantur ac ventri.

Ξένον εἶδος συμβουλῆς. Ἱκέτου γὰρ ὑπέδυ πρόσωπον, καὶ ἀδελφοὺς καλεῖ μετὰ πολλῆς τῆς τιμῆς. « Σκοπεῖν τοὺς τὰς διχοστασίας. » Ἐρευνᾷν, φησὶ, « καὶ καταμανθάνειν. Δείκνυσι δὲ τὸ δολερὸν αὐτῶνι καὶ ὅτι οὐ γίνονται κατάδηλοι πονηροὶ ὄντες. Αὕτη γὰρ μάλιστα Ἐκκλησίας ἀνατροπὴ, τὸ διῃρῆσθαι ἀπ' ἀλλήλων. « Καὶ τὰ σκάνδαλα. » Μετὰ γὰρ τὴν διχοστασίαν, εἴσοδον εὑρίσκει τὰ σκάνδαλα. Τί δὲ ἐστι τὰ σκάνδαλα, ἑρμηνεύει. Αἱρέσεις, φησὶ, παρὰ τὴν διδαχὴν ἡμῶν ἐπεισιοῦσαι. « Ἀλλὰ τῇ ἑαυτῶν κοιλίᾳ. » Αἱ γὰρ αἱρέσεις πᾶσαι καὶ τὰ σκάνδαλα, ἀπὸ τοῦ δουλεύειν πάθεσι καὶ γαστρί. Διό φησιν, ὅτι

οὐ δουλεύουσι τῷ Χριστῷ, ἀλλὰ τῇ κοιλίᾳ. Δοκεῖ δὲ τοὺς ἐξ Ἰουδαίων αἰνίττεσθαι. Καὶ γὰρ Ἰουδαίων πάντες ὡς γαστριμάργων κατηγοροῦσι. « Διὰ τῆς χρηστολογίας. » Ἄχρι ῥημάτων ἡ θεραπεία, φησὶν, ἡ δὲ διάνοια, δολερὰ πρὸς ὑμᾶς. Κοινὸν δὲ τοῦτον λέγει τρόπον ἀπάτης, τὸ πρῶτον αὐτοὺς κολακεύειν. « Τὰς καρδίας τῶν ἀκάκων. » Οὐκ εἶπεν, Ὑμῶν, ἀλλὰ, « Τῶν ἁπλουστέρων. » Καὶ ὅτι οὐχ ὑμᾶς, ἀλλὰ τοὺς ἀκάκους ἐξαπατῶσι, δῆλον ἔνθεν, ὅτι ἡ ὑμῶν ὑπακοὴ καὶ πειθὼ, εἰς πάντας ἦλθε. Πολλοὺς δὲ αὐτοῖς ἐφίστησι μάρτυρας, ἵνα μὴ ἀναισχυντήσωσι πρὸς τὴν κακὴν διδαχήν. « Χαίρω οὖν τὸ ἐφ' ὑμῖν. » Τοῖς μὴ ἐξαπατωμένοις φησίν. « Σοφοὺς μὲν εἶναι εἰς τὸ ἀγαθόν. » Ὑπαινίττεται ὅτι καὶ ἐξ αὐτῶν ἦσαν τινες ἀπατώμενοι. Θέλω γὰρ, φησὶν, εἰς μὲν τὸ ἀγαθὸν εἶναι ὑμᾶς φρονίμους, εἰς δὲ τὰ φαῦλα, ἀπείρους κακοῦ. — [ΣΕΥΗΡ.] Τουτέστι φρονήσει μὲν κεχρῆσθαι εἰς τὸ μὴ ὑφ' ἑτέρων ἀδικεῖσθαι, ἀκεραιότητι δὲ εἰς τὸ μὴ ἑτέροις ἐπιβουλεύειν. « Ὁ δὲ Θεὸς τῆς εἰρήνης. » Ἐπειδὴ ἦσαν διχοστασίαι, τὸν τῆς εἰρήνης δοτῆρα ἐπικαλεῖται, ἵνα παύσῃ τὰ σκάνδαλα. « Συντρίψει. » Ὃ πολλῷ μεῖζον ἦν τοῦ ὑποτάξαι. « Τὸν Σατανᾶν. » Οὐ μόνον, φησὶ, τὰ σκάνδαλα παρεμβάλλοντας συντρίψει, ἀλλὰ καὶ αὐτὸν τὸν στρατηγὸν αὐτῶν Σατανᾶν. « Ἐν τάχει, » φησίν. Ἐκ τοῦ χρόνου τὴν παραμυθίαν κατασκευάζων. « Ἡ χάρις τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ μεθ' ὑμῶν. » Ἀνέμνησεν αὐτοὺς τῆς τοῦ Θεοῦ χάριτος, τῆς ἀεὶ σωζούσης. Εἰ δὲ ἐχθροὺς ὄντας ἔσωσε, φησὶ, πολλῷ μᾶλλον νῦν. Ὁρᾷς ὅτι μετὰ τῶν ἔργων, καὶ χάριτος εἰς τὸ σωθῆναι δεόμεθα; Μετὰ γὰρ τὸ μαρτυρῆσαι αὐτοῖς ὑπακοὴν τότε τὴν χάριν ἐπεύξατο.

Ἀσπάζονται ὑμᾶς Τιμόθεος ὁ συνεργός μου, καὶ Λούκιος, καὶ Ἰάσων, καὶ Σωσίπατρος, οἱ συγγενεῖς μου. Ἀσπάζομαι ὑμᾶς ἐγὼ Τέρτιος, ὁ γράψας τὴν ἐπιστολὴν ἐν Κυρίῳ. Ἀσπάζεται ὑμᾶς Γάϊος ὁ ξένος μου, καὶ τῆς Ἐκκλησίας ὅλης. Ἀσπάζεται ὑμᾶς Ἔραστος ὁ ἀδελφός τῆς πόλεως, καὶ Κούαρτος ὁ ἀδελφός. Ἡ χάρις τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ μετὰ πάντων ὑμῶν. Ἀμήν.

Εἶδες ἐγκώμιον τοῦ Τιμοθέου; συνήργει δὲ αὐτῷ ἐν τῷ Εὐαγγελίῳ. « Καὶ Σωσίπατρος, οἱ συγγενεῖς μου. » Συγγενεῖς φησι, τοὺς ἐοικότας κατὰ τὴν εὐσέβειαν. « Τέρτιος, ὁ γράψας. » Ἀντὶ μεγάλου τέθεικεν ἐπαίνου, τὸ εἶναι ὑπογραφέα Παύλου. « Γάϊος ὁ ξένος μου. » Τουτέστιν ὁ ξενοδόχος μου. Καὶ πολὺς ὁ ἔπαινος, ὅτι πᾶσαν αὐτὸς ξενοδοχεῖ τὴν Ἐκκλησίαν, καὶ τὸν Παῦλον, ὃς οὐκ ἂν ἁπλῶς παρ' αὐτῷ ἐξενίσθη, εἰ μὴ ἦν ὁ Γάϊος ἄξιος. « Ὁ οἰκονόμος τῆς πόλεως. » Τὴν ἀξίαν αὐτοῦ τέθεικεν, ἵνα γνῷς ὅτι οὐ πλοῦτος, οὐκ ἀξίωμα, κώλυμα γίνεταί τινι πρὸς τὸ ὀρθῶς βιοῦν ἢ πιστεύειν.

« Ἡ χάρις τοῦ Κυρίου Ἰησοῦ Χριστοῦ. » Τῆς χάριτος μέμνηται, τῶν εὐεργεσιῶν ὑπομιμνήσκων τοῦ Χριστοῦ. « Μετὰ πάντων ὑμῶν. Ἀμήν. » Οὕτως ἤρξατο ἀπὸ εὐχῆς. « Χάρις ὑμῖν καὶ εἰρήνη ἀπὸ Θεοῦ Πατρὸς καὶ Κυρίου Ἰησοῦ Χριστοῦ, » καὶ οὕτως κα-

A Ideo dicit quod tales Christo non serviunt, sed suo ventri. Videtur autem Judæos designare. Omnes siquidem accusant Judæos tanquam ventri deditos. « Per blandiloquentiam. » Verbo tenus, inquit, obsequuntur, mens autem dolosa est erga vos. Hunc vero dicit communem modum deceptionis quod primum ipsis assentantur. « Corda simplicicium. » Non dixit, Vestra, sed « Simpliciorum. » — « Nam vestra obedientia. » Et quod non vos, sed simpliciores decipiant, hinc manifestum est, quod vera obedientia ac persuasibilitas ad omnes pervenit. Multos autem testes ipsis statuit, ne ad malam doctrinam erubescerent. 412 « Gaudeo igitur propter vos, » quod non sitis decepti. « Sapientes quidem esse ad bonum. » Subindicat

B quod etiam quidam illorum decepti erant. Siquidem ait: Ad bonum quidem volo vos prudentes esse, ad prava vero imperitos malis: hoc est, prudentia quidem uti, ne ab aliis quidquam injustum vobis fiat; sinceritatem autem, ne aliis insidiemini. « Deus autem pacis. » Quoniam erant dissidia, pacis datorem invocat, ut cohibeat offendicula. « Conteret. » Quod multo magis quam subjicere. « Satanam. » Non solum, inquit, immittentes offendicula conteret, sed et ipsum illorum ducem Satanam. « Brevi. » A tempore consolationem confirmat. « Gratia Domini nostri Jesu Christi sit vobiscum. » Suggerit ipsis Dei gratiam, quæ semper salvos facit. Quod si cum inimici essent salvos fecit, multo magis nunc. Vides quod cum operibus etiam gratia nobis opus sit ut salvi simus?

C Nam postquam obedientiam ipsis adesse testatus est, tunc etiam gratiam optat.

XVI, 21-24. « Salutant vos Timotheus adjutor « meus, et Lucius, et Jason, ac Sosipater cognati « mei. Saluto vos ego Tertius, qui scripsi epistolam in Domino. Salutat vos Gaius hospes meus « totiusque Ecclesiæ. Salutat vos Erastus, œconomus civitatis, et Quartus frater. Gratia Domini « nostri Jesu Christi sit cum omnibus vobis. » Amen.

Vides encomium Timothei? adjuvabat enim ipsum in Evangelio. « Et Sosipater, cognati mei. » Cognati, inquit, similes in pietate. « Tertius, qui scripsi. » Id magnæ laudis loco posuit, quod Pauli

D amanuensis fuerit. « Gaius hospes meus. » Hoc est hospitio me suscipiens: et magna laus erat quod omnem Ecclesiam hospitio exciperet una cum Paulo, qui non temere apud eum fuisset hospitatus, nisi Gaius omnino dignus fuisset. « Œconomus civitatis. » Ejus posuit dignitatem, ut noveris quod non divitiæ, non dignitas, alicui sint impedimento ad recte vivendum, aut credendum.

413 « Gratia Domini nostri Jesu Christi. « Gratiæ meminit, Christi beneficiis illis suggerent. « Sit cum omnibus vobis. Amen. » Ita a precatione cœpit: « Gratia vobis et pax a Deo Patre et Domino Jesu Christo: » et ita convenienti modo ser-

monem concludit in præcationem, « Gratia, inquit, Domini Jesu Christi » Amat enim semper hoc ponere fundamentum, parique modo hunc ponere terminum.

Finis, divino favente auxilio, Epistolæ ad Romanos.

Scripta est a Corintho per Phœben ministram Ecclesiæ Cenchreensis.

A ταπαύει τὸν λόγον προσευχῶς εἰς εὐχήν. « Ἡ χάρις τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ.» Ταύτην γὰρ θεμέλιον, ταύτην ὅρον ἀεὶ ποιεῖν αὐτῷ φίλον.

Τέλος σὺν Θεῷ τῆς πρὸς Ῥωμαίους Ἐπιστολῆς.

Ἐγράφη ἀπὸ Κορίνθου διὰ Φοίβης τῆς διακόνου τῆς ἐν Κεγχρεαῖς Ἐκκλησίας.

ΥΠΟΘΕΣΙΣ

ΤΗΣ ΠΡΟΣ ΚΟΡΙΝΘΙΟΥΣ ΠΡΩΤΗΣ ΕΠΙΣΤΟΛΗΣ.

ARGUMENTUM

PRIORIS AD CORINTHIOS EPISTOLÆ.

414 Hanc ab Epheso civitate Asiæ scribit, cum jam eos et vidisset et docuisset; hac itaque Epistola memores eos reddit. Est autem hoc Epistolæ Argumentum. Corinthii contensiose congregati sententiis dividebantur, et jam erant inter eos dissidia. Cumque divisiones essent, connivebant cum eo qui novercam uxoris loco acceperat. Alii vero continentiæ prætextu proprias deserebant uxores: quidam autem in templis idolorum edebant, habentes ea quæ idolis immolabantur indifferentia. Alii præter a eos qui linguis loquerentur in admiratione habentes, cæteros despiciebant. Denique errabant etiam circa resurrectionis mysterium, dicentes carnem hanc non resuscitari. His omnibus apud Corinthium commotis, populi vicini scribunt Apostolo: et nunc ad singula rescribit. Et primum quidem fert testimonium de prudentia atque cognitione ipsorum: nec eos recipit qui dissidia excitabant. Præterea suadet non in sermone, sed in opere et virtute existimari sitam esse virtutem. Deinde ubi illum increpasset qui novercam acceperat: fuissetque adhortatus, ne lites ac judicia inter se haberent, consequenter ad ea respondet quæ scripserant, de nuptiis quidem, indivisibile esse conjugium: ad tempus autem 415 tantum, ut abstinerent, quo orationi vacarent. Verum cum illi continentiam amarent, de virginitate scribit. Hoc non ad necessitatem, inquit, sed consilio fiat. Postmodum de his quæ idolis immolantur, ne scientia abutantur, sed in mutua dilectione conversentur. Prohibet itaque fieri convivia in templis idolorum, ne pusilli offendantur. Exinde scribit de spiritualibus donis, ne ob dona dissideant: neque istum qui hoc habet donum ei præponant qui illud habet. Nam omnia ejusdem dicit esse Spiritus. Et tandem de resurrectione docet carnem resurgere, quia moritur quidem corruptibilis caro, surgit au-

B Ταύτην ἐπιστέλλει ἀπὸ Ἐφέσου τῆς Ἀσίας, ἑωρακὼς αὐτοὺς ἤδη καὶ διδάξας, ὑπομιμνήσκων δὲ ὅμως διὰ τῆς Ἐπιστολῆς ταύτης. Ἡ δὲ πρόφασις τῆς Ἐπιστολῆς αὕτη· Κορίνθιοι ἐκ φιλονεικίας συναγόμενοι, ἐσχίζοντο ταῖς γνώμαις, καὶ λοιπὸν ἦν ἐν αὐτοῖς σχίσματα. Καὶ ὄντων τῶν σχισμάτων παρεβλέποντο τὸν λαβόντα τὴν μητρυιάν. Ἄλλοι δὲ ἤθελον καταλιμπάνειν τὰς ἰδίας γυναῖκας, προφάσει τῆς ἐγκρατείας. Τινὲς δὲ ἐν εἰδωλείοις ἤσθιον, ὡς ἀδιαφόρων ὄντων τῶν εἰδωλοθύτων. Ἄλλοι δὲ, τοὺς μὲν ἄλλους ἐξουθένουν, τοὺς δὲ λαλοῦντας γλώσσαις ἐθαύμαζον. Καὶ τέλος, ἠπάτηντο καὶ εἰς τὸ περὶ ἀναστάσεως μυστήριον, λέγοντες μὴ ἐγείρεσθαι τὴν σάρκα ταύτην. Τούτων πάντων ἐν Κορίνθῳ κινουμένων, γράφουσιν οἱ λαοὶ τῷ Ἀποστόλῳ. Καὶ λοιπὸν πρὸς πάντα C ἀντιγράφει. Καὶ πρῶτον μὲν, μαρτυρεῖ αὐτοῖς ἐν φρονήσει καὶ γνώσει· οὐκ ἀποδέχεται δὲ αὐτοὺς ποιοῦντας σχίσματα, ἀλλὰ καὶ συμβουλεύει, μὴ ἐν λόγῳ τὴν ἀρετὴν, ἀλλ' ἐν ἔργῳ καὶ δυνάμει ἡγεῖσθαι. Ἔπειτα ἐπιτιμήσας τῷ τὴν μητρυιὰν λαβόντι, καὶ παραινέσας μὴ ἔχειν κρίματα πρὸς ἑαυτοὺς, λοιπὸν περὶ ὧν ἔγραψαν ἀποκρίνεται, περὶ μὲν τοῦ γάμου διδάσκων ἄῤῥηκτον εἶναι τὴν συζυγίαν, καὶ ἐν καιρῷ μόνῳ σχολάζειν, διὰ τὴν εὐχήν. Διὰ δὲ τὸ ἀγαπᾶν αὐτοὺς τὴν ἐγκράτειαν, γράφει περὶ παρθενίας. ὅτι Οὐ κατὰ ἀνάγκην· ἀλλὰ πειθοῖ τοῦτο γινέσθω. Εἶτα περὶ τῶν εἰδωλοθύτων, ἵνα μὴ καταχρῶνται τῇ γνώσει, ἀλλὰ τῇ ἀγάπῃ πολιτεύωνται. Κωλύει οὖν τὰ ἐν εἰδωλείῳ συμπόσια, ἵνα μὴ σκανδαλίζωνται οἱ μικροί. Εἶτα περὶ τῶν πνευματικῶν χαρισμάτων γράφει, ἵνα μὴ διαφέρωνται ἐν τοῖς χαρίσμασι, μηδὲ D προκρίνωσι τὸν ἔχοντα χάρισμα τόδε, τοῦ ἔχοντος τόδε. Πάντα γὰρ τοῦ αὐτοῦ Πνεύματος εἶναι λέγει. Καὶ λοιπὸν περὶ ἀναστάσεως διδάσκει, ὅτι ἡ σὰρξ ἐγείρεται, ἀποθνήσκουσα μὲν σαρκὶ, ἐγειρομένη δὲ ἄφθαρτος κατὰ τὴν τοῦ Χριστοῦ χάριν. Τὴν δὲ ἀνάστασιν, ἀπὸ τοῦ ἐγηγέρθαι τὸν Χριστὸν συνίστησι.

Καὶ τέλει παραινετικοὺς λόγους εἰς τὰ ἤθη γράφει, καὶ περὶ λογίας τῆς εἰς τοὺς ἁγίους παραγγέλλει, καὶ οὕτως τελειοῖ τὴν Ἐπιστολήν.

A tem incorruptibilis per Christi gratiam. Resurrectionem vero ex eo quod Christus resurrexerit, confirmat. Demum sermones exhortatorios ad mores scribit, et de eleemosynæ in sanctos collectione præcipit, sicque concludit Epistolam.

COMMENTARIUS
IN EPISTOLAM I AD CORINTHIOS.

ΘΕΟΔΩΡΙΤΟΥ.

B Ὁρῶν ὁ δαίμων οὕτω πολυάνθρωπον τὴν Κόρινθον, καὶ εἰδωλολάτριν, πεπιστευκυῖαν Θεῷ, παρασκευάζει τινὰς ἐκ τῶν παρὰ σφίσι πλουσίων καὶ φιλοσόφων αὐτοχειροτονήτους προστατεῖν τοῦ δήμου ἐν τοῖς πνευματικοῖς πράγμασιν, ὡς λοιπὸν τοῦ λαοῦ πολλούς, τοὺς μὲν τοῖς πλουσίοις ὡς δυνατοῖς προσχωρῆσαι, τοὺς δὲ τοῖς φιλοσόφοις ὡς πλέον διδάσκειν δυναμένοις παρὰ τὴν τοῦ Ἀποστόλου διδαχήν, ὡς ἐκ τούτου σχίσματα καὶ ἔριδας γίνεσθαι παρ' αὐτοῖς. Ἔγραψαν οὖν τῷ Παύλῳ διὰ Φουρτουνάτου, καὶ Στεφάνου, καὶ Ἀχαϊκοῦ, περὶ γάμου καὶ παρθενίας, δι' ὧν καὶ ἀντιγράφει αὐτοῖς, καὶ περὶ τούτων καὶ περὶ ἄλλων, συναποστείλας καὶ τὸν Τιμόθεον. Ἐπεὶ οὖν ἐξ ἀπονοίας ἦσαν τὸν λαὸν διανειμάμενοι οἱ πλούσιοι καὶ φιλόσοφοι, τῆς ἀπονοίας διορθοῦται τὸ πάθος ἐν πρώτοις.

THEODORETI.

Indigne ferens dæmon Corinthum tanta hominum frequentia civitatem, ac idolatriæ primum deditam in Deum credidisse, subornat nonnullos divites ac philosophos qui inter eos erant, et seipsos constituerant, ut in spiritualibus rebus populo præsiderent: quo deinceps plurimi e vulgo divitibus tanquam potentibus jungerentur: ad philosophos vero accederent, tanquam ad eos qui præstantius aliquid docere possent supra doctrinam Apostoli: ut ex hoc dissidia ac contentiones inter ipsos excitarentur. Scripserunt itaque Paulo per Fortunatum, Stephanum et Achaicum de nuptiis et virginitate: per quos rescripsit ipsis, tum de his, tum de aliis, misso simul etiam Timotheo. C Quoniam igitur divites ac philosophi ex arrogantia populum diviserant, arrogantiæ affectionem inter initia corrigit.

ΚΕΦΑΛΑΙΑ ΤΗΣ ΠΡΟΣ ΚΟΡΙΝΘΙΟΥΣ ΕΠΙΣΤΟΛΗΣ ΠΡΩΤΗΣ

α'. Περὶ τοῦ μὴ διχονεῖν πρὸς ἀλλήλους ἐκ φιλοδοξίας τῆς ἐπὶ σοφίᾳ ἀνθρωπίνῃ.

β' Κατὰ πορνῶν καὶ πορνείας, καὶ τῶν τούτοις κοινωνούντων.

γ' Περὶ τοῦ μὴ δεῖσθαι δικῶν, καὶ ταῦτα ἐπὶ ἀπίστων.

δ' Περὶ γάμου καὶ χηρείας καὶ ἀγαμίας.

ε'. Περὶ διαφορᾶς ἐδεσμάτων, καὶ ἀποχῆς δαιμονικοῦ σεβάσματος.

ς'. Περὶ σχήματος ἀνδρῶν καὶ γυναικῶν, ἐν εὐχαῖς καὶ προφητείαις.

ζ'. Περὶ κοινωνίας θεοπρεποῦς, οὐ πλησμονικῆς.

η' Περὶ διαφορᾶς χαρισμάτων, καὶ οἰκονομίας αὐτῶν.

θ'. Περὶ ἀναστάσεως σωμάτων καθολικῆς.

416 *PRIMÆ AD CORINTHIOS EPISTOLÆ CAPITA.*

1. *Quod non oporteat a se invicem dissidere ob amorem gloriæ, quæ de humana est sapientia.*
2. *Adversus stupra et scortationes ac eos qui cum his participant.*
3. *Quod non oporteat habere lites ac judicia.*
4. *De nuptiis et viduitate ac cælibatu.*
5. *De diversitate ciborum et abstinentia a cultu dæmonum.*
6. *De dissidio virorum ac mulierum in precationibus* D *et prophetiis.*
7. *De communicatione quæ Dei cultores deceat et non sit ad ingurgitationem.*
8. *De varietate donorum eorumque dispensatione.*
9. *De universali corporum resurrectione.*

ΠΑΥΛΟΥ ΑΠΟΣΤΟΛΟΥ

ΤΩΝ

ΠΡΟΣ ΚΟΡΙΝΘΙΟΥΣ ΕΠΙΣΤΟΛΩΝ ΠΡΩΤΗ.

PAULI APOSTOLI

DUARUM

AD CORINTHIOS EPISTOLARUM PRIMA

417 PROŒMIUM.

I, 1-3. « Paulus vocatus Apostolus Jesu Christi per « voluntatem Dei et Sosthenes frater, Ecclesiæ Dei « quæ est Corinthi sanctificatis per Christum Je« sum vocatis sanctis, una cum omnibus qui in« vocant nomen Domini nostri Jesu Christi, in « quovis loco, et suo, et nostro : gratia vobis et pax « a Deo Patre nostro et Domino Jesu Christo. »

Ex eo quod seipsum dicit vocatum, corrigit illos. Ego ipse, inquit, non constitui meipsum apostolum, et quomodo vos ipsos constituitis præceptores ? « Apostolus Jesu Christi, » Præceptor vester Christus est, inquit, cur homines fecistis vobis præceptores ? « Per voluntatem Dei. » Et hoc ut voluntas Dei per nos apostolos prædicaretur. « Et Sosthenes. » Siquidem ne arbitremini 418 quod vindicata mihi ipsi docendi dignitate, vos purgaturus veniam a tumore qui inde provenire solet : ecce et Sosthenem mihi ipsi conjungo ac fratrem appello, et una cum ipso scribo, quæ mea sunt communicans. Cur igitur vobis obsisto ? Quia nocivus est vobis tumor ob doctrinam exortus. Etenim cum nihil vobis prosit, eos etiam qui obtemperant a doctrina sana aberrare facit, et commune dividit Ecclesiæ corpus. « Frater. » Ex modestia sese Sostheni conjungit. « Ecclesiæ Dei. » Quod si Dei Ecclesia estis, quo pacto vos ipsos hominibus addixistis : « Sanctificatis per Christum. » Hoc est, lavacro et fide Christi, non per eos qui nunc sunt vobis præceptores. « Vocatis sanctis. » Nam et hoc ipsum quod vos credideritis non vestrum est, sed a Deo vocati estis ad fidem. « Una cum omnibus qui invocant. » Non solum vobis Corinthiis, inquit, gratia et pax, sed una cum omnibus qui invocant Christum in quocunque loco aut illi sunt aut vos estis. — *Aliud.* Quantum illi etiam inter se dissidebant, tantum ipse contendebat eos illis quoque conjungere qui procul distabant : ideo optaturus eis gratiam et pacem a Deo, cum

ΠΡΟΟΙΜΙΟΝ.

A Παῦλος κλητὸς ἀπόστολος Ἰησοῦ Χριστοῦ διὰ θελήματος Θεοῦ, καὶ Σωσθένης ὁ ἀδελφὸς, τῇ Ἐκκλησίᾳ τοῦ Θεοῦ τῇ οὔσῃ ἐν Κορίνθῳ, ἡγιασμένοις ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ κλητοῖς ἁγίοις σὺν πᾶσι τοῖς ἐπικαλουμένοις τὸ ὄνομα τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ ἐν παντὶ τόπῳ, αὐτῶν τε καὶ ἡμῶν, χάρις ὑμῖν καὶ εἰρήνη ἀπὸ Θεοῦ Πατρὸς ἡμῶν καὶ Κυρίου Ἰησοῦ Χριστοῦ.

Ἐκ τοῦ κλητὸν ἑαυτὸν καλέσαι, διορθοῦται αὐτούς. Ἐγὼ αὐτὸς, φησὶν, οὐκ αὐτοχειροτόνητός εἰμι ἀπόστολος, καὶ πῶς ὑμεῖς αὐτοχειροτόνητοι διδάσκαλοι ; « Ἀπόστολος Ἰησοῦ Χριστοῦ. » Ὁ διδάσκαλος ὑμῶν, Χριστός ἐστι, φησὶ, τί ἀνθρώπους ἐποιήσατε ὑμῶν διδασκάλους ; « Καὶ τοῦτο θέλημα Θεοῦ. » B Δι' ἡμῶν κηρύσσεσθαι τῶν ἀποστόλων. « Καὶ Σωσθένης. » Μὴ γὰρ νομίσητε ὅτι ἐμαυτῷ περιποιούμενος τὸ τῆς διδασκαλίας ἀξίωμα ὑμᾶς μέλλω καθαιρεῖν τῆς ἐπὶ τούτῳ φυσιώσεως. Ἰδοὺ γὰρ καὶ Σωσθένην ἐμαυτῷ συντάττω καὶ ἀδελφὸν καλῶ, καὶ σὺν αὐτῷ ἐπιστέλλω, κοινοποιούμενος τὰ ἐμά. Διατί οὖν ὑμᾶς ἐγκόπτω ; Ὅτι ἐπιβλαβὲς ὑμῶν τὸ ἐπὶ τῇ διδασκαλίᾳ φύσημα. Ὑμᾶς τε γὰρ οὐδὲν ὀνίνησι, τούς τε πειθομένους ἐξίστησι τῆς ὑγιαινούσης διδασκαλίας, καὶ τὸ κοινὸν μερίζει τῆς Ἐκκλησίας σῶμα. « Ὁ ἀδελφός. » Κατὰ μετριότητα συνάπτει ἑαυτὸν Σωσθένει. « Τῇ Ἐκκλησίᾳ τοῦ Θεοῦ » Εἰ δὲ Θεοῦ ἐστε Ἐκκλησία, πῶς ἀνθρώποις ἑαυτοὺς προσενείματε ; « Ἡγιασμένοις ἐν Χριστῷ. » Τῷ λουτρῷ καὶ τῇ πίστει Χριστοῦ, οὐ διὰ τῶν νῦν ὑμῶν διδασκάλων. C « Κλητοῖς ἁγίοις. » Καὶ αὐτὸ γὰρ τὸ πιστεῦσαι ὑμᾶς, οὐχ ὑμέτερον, ἀλλ' ἀπὸ Θεοῦ πρὸς τὴν πίστιν ἐκλήθητε. « Σὺν πᾶσι τοῖς ἐπικαλουμένοις. » Οὐ μόνον ὑμῖν τοῖς Κορινθίοις, φησὶ, χάρις καὶ εἰρήνη, ἀλλὰ σὺν πᾶσι τοῖς ἐπικαλουμένοις τὸν Χριστὸν ἐν οἱῳδήποτε τόπῳ, ἐν ᾧ εἰσιν ἐκεῖνοί τε καὶ ὑμεῖς. — Ἄλλο. Ὅσον ἐκεῖνοι κατ' ἀλλήλων διεσχίζοντο, τοσοῦτον αὐτὸς ἐφιλονείκει καὶ τοῖς πόῤῥω συνάπτειν αὐτούς. Διὸ μέλλων αὐτοῖς προσφωνεῖν τὴν χάριν καὶ τὴν εἰρήνην τὴν ἀπὸ Θεοῦ, καὶ εἰπὼν, « Κλητοῖς

ἁγίοις, » αὐτίκα συνῆψε. « Σὺν πᾶσι τοῖς ἐπικαλουμένοις, » καὶ ἑξῆς. Καὶ ὑμῖν, φησὶ, καὶ σύμπασιν εἴη ἡ ἀπὸ Θεοῦ καὶ Πατρὸς χάρις καὶ εἰρήνη. « Αὐτῶν τε καὶ ἡμῶν. » Ἐπειδὴ εἰπὼν, « Σὺν πᾶσι τοῖς ἐπικαλουμένοις τὸ ὄνομα τοῦ Κυρίου, » ἐπήγαγε μόνον τὸ, « Ἡμῶν, » ἐπιδιορθούμενος καὶ δεικνὺς κοινὸν αὐτὸν Κύριον καὶ Δεσπότην ἁπάντων ὄντα, προστίθησιν, « Αὐτῶν τε καὶ ἡμῶν. » Εἰ δὲ κοινὸς ἁπάντων Κύριος, καὶ οὐ μόνον ἡμῶν, ἀλλὰ καὶ τῶν ἁπανταχοῦ, τί σχιζόμεθα ἀλλήλων, καὶ τὴν κοινὴν ἐξ ὧν τέμνεσθε καθυβρίζοντες κυριότητα, ἑτέροις καὶ ἑτέροις ἑαυτοὺς διανέμετε; « Καὶ εἰρήνη ἀπὸ Θεοῦ Πατρός. » Τί δὲ, φησὶν, ἢ πρὸς τόνδε εἰρηνεύετε, ἢ ἀπὸ τοῦδε χάριν ἔχετε; Ἐγὼ, φησὶ, ταῦτα ἀπὸ Θεοῦ ὑμῖν εὔχομαι γενέσθαι. Αἰνίττεται δὲ, τοὺς διδασκάλους αὐτῶν καθαπτόμενος.

Εὐχαριστῶ τῷ Θεῷ μου πάντοτε περὶ ὑμῶν, ἐπὶ τῇ Χάριτι τοῦ Θεοῦ τῇ δοθείσῃ ὑμῖν ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ, ὅτι ἐν παντὶ ἐπλουτίσθητε ἐν αὐτῷ, ἐν παντὶ λόγῳ καὶ πάσῃ γνώσει, καθὼς τὸ μαρτύριον τοῦ Χριστοῦ ἐβεβαιώθη ἐν ὑμῖν.

[« Εὐχαριστῶ. »] Εὐχαρίστους εἶναι ἡμᾶς παιδεύων, ἐν πάσῃ Ἐπιστολῇ τοῦτο τίθησιν. « Τῷ Θεῷ μου. » Ἐκ πολλῆς ἀγάπης, τὸ κοινὸν ἴδιον ποιεῖται. « Ἐπὶ τῇ χάριτι τοῦ Θεοῦ. » Μέγα ἐφρόνουν ἐπὶ τοῖς Χαρίσμασιν. Αἰνίττεται οὖν· Εἰ οὐκ ἐξ οἰκείων κατορθωμάτων, ἀλλὰ τῇ τοῦ Χριστοῦ δωρεᾷ τὸ χάρισμα εἰλήφατε, τί μέγα φρονεῖτε; « Ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ. » Τῇ διὰ Χριστοῦ. Διὰ Χριστοῦ γὰρ ὁ Πατὴρ δέδωκεν. « Ἐν αὐτῷ. » Πάλιν τὸ, ἐν αὐτῷ, τουτέστι, δι' αὐτοῦ. Εἰ δὲ δι' αὐτοῦ ἐπλουτίσθητε ἐν παντὶ πράγματι, καὶ ὁ πλοῦτος παρὰ Θεοῦ· πῶς ἀνθρώποις ἑαυτοὺς, φησὶ, προσενείματε; « Καὶ πάσῃ γνώσει. » Ἔνι γὰρ λόγος χωρὶς γνώσεως, ὡς ἡ φλυαρία. Ἔνι καὶ γνῶσις χωρὶς λόγου, ὡς ἡ τῶν ἰδιωτῶν, νοούντων μὲν, ἐξειπεῖν δὲ τὸ νοηθὲν μὴ δυναμένων. Ἀλλ' ὑμεῖς, φησὶ, κατ' ἄμφω ἐπλουτίσθητε, καὶ λόγῳ καὶ γνώσει. « Καθὼς τὸ μαρτύριον τοῦ Χριστοῦ. » Καθὼς, τουτέστι, δι' ὧν. Διὰ λόγου γὰρ, φησὶ, καὶ τῆς θεοδότου γνώσεως, τὸ μαρτύριον τοῦ Χριστοῦ, τουτέστι, τὸ κήρυγμα, εἰς ὑμᾶς πιστευθὲν ἐβεβαιώθη· ὅπερ ὑμῖν ἐγένετο, οὐ δι' εὐφυΐας οἰκείας ἢ τῆς ἔξωθεν σοφίας, ἀλλὰ διὰ χάριτος Θεοῦ. — Ἄλλο [ΦΩΤ.] Πόθεν δῆλον ὅτι ἐπλουτίσθητε λόγῳ καὶ γνώσει; ἐκ τοῦ τὸ κήρυγμα τῆς εἰς Χριστὸν πίστεως, βεβαιωθῆναι ἐν ὑμῖν. Ἡ γὰρ τούτου βεβαίωσις ἐν ὑμῖν, καὶ λόγου καὶ γνώσεως γίνεται μαρτύριον ὑμῖν. « Μαρτύριον Χριστοῦ. » Ἢ τὸ ἑκούσιον καὶ σωτήριον πάθος, καὶ ἁπλῶς ἡ ὑπὲρ ἡμῶν τοῦ Λόγου κένωσις καὶ ἐνανθρώπησις· ἢ μαρτύριον Χριστοῦ ἡ τῶν σημείων χάρις καὶ δωρεά. Καὶ γὰρ εἰσὶ ταῦτα μαρτύριον τῆς εἰς Χριστὸν πίστεως, καὶ τῆς θειότητος αὐτοῦ καὶ μεγαλειότητος. Ἦσαν γὰρ, ἦσαν οἱ Κορίνθιοι πλουτοῦντες ἐν τούτοις. Ἐπεὶ οὖν, φησὶ, ταῦτα ὁρᾶται ἐν ὑμῖν ἐν ἀφθονίᾳ καὶ βεβαιώσει, καλῶς, φησὶ, προείπομεν ὅτι ἐν παντὶ λόγῳ καὶ πάσῃ γνώσει ἐπλουτίσθητε. Μέρος γὰρ τῶν χαρισμάτων, ὅ τε λόγος καὶ ἡ γνῶσις, ὁ μὲν λόγος

dixisset « Vocatis sanctis. » protinus conjungendi subjunxit : « Cum omnibus qui invocant, » etc. Et vobis, inquit, et universis sit a Deo Patre gratia et pax. « Et suo, et nostro. » Quoniam ubi dixisset, « Cum omnibus qui invocant nomen Domini, » adjunxerat tantum « Nostri, » tanquam id corrigens et ostendens communem ipsum et cunctorum esse Dominum et magistrum, addit : « Et suo, et nostro. » Quod si communis omnium Dominus est, et non solum noster, sed etiam eorum qui ubivis locorum degunt, utquid inter vos mutuo dissidetis, et communem dominationem, vos ipsos separando, injuria afficientes, aliis atque aliis vos attribuitis ? « Et pax a Deo Patre. » Quid autem, aut erga quem, inquit, pacem habetis, aut a quo gratiam accipitis? Ego, ait, hæc et a Deo vobis contingere cupio. His autem doctores eorum occulte reprehendit.

I, 4 6. « Gratias ago Deo meo semper pro vobis « super gratia Dei, quæ data est vobis per Christum « Jesum, quoniam in omni re ditati estis per ipsum « in omni sermone et in omni **419** scientia, qui« bus testimonium Christi confirmatum est in vobis. »

« Gratias ago. » Instruens nos, ut grati simus, hoc in omni addit Epistola. « Deo meo. » Et multo amore vindicat sibi id quod commune est. « Super gratia Dei. » Donis plurimum intumescebant. Hunc ergo innuit sensum : Si non vestris bonis operibus, sed Christi munere donum accepistis, quid intumescitis « Per Christum Jesum » Capitur enim ἐν Χριστῷ pro διὰ Χριστοῦ. Nam per Christum dedit Pater. « Per ipsum. » Siquidem rursum ἐν αὐτῷ capitur pro δι' αὐτοῦ. Quod si per ipsum in omni re ditati estis, idque divitiis quæ a Deo sunt, quo pacto vos ipsos hominibus addixistis ? « Et in omni scientia. » Contingit enim sermonem esse absque scientia, veluti sunt nugæ. Rursum scientiam esse contingit absque sermone, quemadmodum in idiotis : qui rem quidem intelligunt, verum quod animo conceperunt, exprimere nequeunt. Sed vos, inquit, utroque ditati estis : tam sermone quam scientia. « Quibus testimonium Dei. » Καθὼς capitur pro δι' ὧν. Siquidem per sermonem, inquit, et traditam a Deo scientiam, testimonium Christi, hoc est, prædicatio, fide confirmatum est in vos, quod vobis non propria datum est industria, aut externa sapientia, sed Dei gratia. — *Aliud.* Unde manifestum est quod sermone ditati sitis ac scientia? ex eo quod prædicatio fidei in Christum, confirmatum est in vobis : hujus namque confirmatio in vobis, et sermonis et scientiæ vobis testimonium est. « Testimonium Christi. » Aut voluntaria et salutaris passio, utque uno verbo dicam, facta pro nobis Verbi exinanitio et incarnatio : aut testimonium Christi gratia est donumque signorum. Siquidem hæc sunt testimonium fidei in Christum ac divinitatis et magnitudinis ejus. In his enim ditati erant Corinthii. Nam cum hæc, inquit, in vobis conspiciantur, bene prædixi-

mus quod in omni sermone omnique scientia ditati sitis. Pars enim sunt donorum sermo atque scientia : sermo quidem conferens ad docendum, scientia vero ad intelligendum. Quod autem sequitur : Interpretationi.

420 I, 7, 8. « Sic ut non destituamini in ullo « dono, exspectantes revelationem Domini nostri « Jesu Christi, qui etiam confirmabit vos usque ad « finem inculpatos in die Domini nostri Jesu Chri« sti. »

Quæritur in hoc loco, cum prius dixisset : « Ditati estis in omni sermone et in omni scientia, » rursumque nunc : « Sic ut non destituamini in ullo dono, » quam ob causam in sequentibus dicit ipsos carnales ? « Adhuc enim carnales estis, » ait, quia et hæc et illa multis cenveniebant. In tanta enim congregatione, neque omnes poterant esse perfecti, neque rursum omnes imperfecti aut imprudentes. « Exspectantes revelationem. » Sic ut non destituamini in uno dono ad exspectandum revelationem Christi. Necessaria est enim tolerantia ad exspectandum. Porro revelationem vocat secundum adventum, ostendens quod etiam nunc sit, quanquam oculis non videatur carnalibus. « Qui etiam confirmabit vos. » Indicat eos fluctuare. Dicens autem « inculpatos, » significat eos culpæ esse obnoxios. « In die Domini. » Ab humanis abducens terret eos, facta judicii mentione.

I, 9. « Fidelis Deus, per quem vocatis estis in con« sortium Filii ejus Jesu Christi Domini nostri. »

Hoc est verax : quod si verax, complebit omnino quæ promisit. « Per quem vocati estis. » Nemo quippe venit ad Filium, nisi Pater traxerit eum [67]. Quemadmodum neque ad Patrem quisquam venit, nisi cui revelaverit Filius [68], « Per quem vocati estis, » hoc est, a quo vocati estis, qui vocavit vos. Et intellige quomodo ponat divus Paulus δι' οὗ, id est per quem, etiam de Patre : et pro quo illud pono : ut cum idipsum de Filio audieris non substantiæ mutationem, sed identitatem concipias. « Vocatis estis. » Neque enim a vobis ipsis venistis, sed gratia vocati estis. « In consortium. » Papæ ! quid ait ? In consortium vocati estis, inquit, Unigeniti, ut et in regno et in gloria consortes efficiamini. Quod alibi dicit : « Si sufferimus et conregnabimus [69]. » In consortium vocati estis Christi, ut quid alios atque alios constituendo vobis ipsis præceptores **421** ac doctores, a divino illo salutarique consortio vos ipsos distrahere ac amputare contenditis ?

CAPUT I.

Quod non oporteat a se invicem dissidere ob amorem gloriæ quæ de humana est sapientia.

I, 10-13. « Obsecro vos, fratres per nomen Domini nostri Jesu Christi, ut idem dicatis omnes, et non « sint inter vos sectæ. Sitis autem compositi eadem « mente eademque sententia. Significatum est enim

A συντελῶν εἰς τὸ διδάσκειν, ἡ δὲ γνῶσις εἰς τὸ συνιέναι. Καὶ τὸ, « Ὥστε μὴ ὑστερεῖσθαι ὑμᾶς, » πρὸς τὴν δευτέραν ἑρμηνείαν μᾶλλον συνᾴδει.

Ὥστε ὑμᾶς μὴ ὑστερεῖσθαι ἐν μηδενὶ χαρίσματι, ἀπεκδεχομένους τὴν ἀποκάλυψιν τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ, ὅς καὶ βεβαιώσει ὑμᾶς ἕως τέλους ἀνεγκλήτους ἐν τῇ ἡμέρᾳ τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ.

Ζητεῖται ἐνταῦθα τί δή ποτε ἀνωτέρω μὲν εἰρηκὼς, περὶ αὐτῶν, ὅτι « Ἐπλουτίσθητε ἐν παντὶ λόγῳ καὶ πάσῃ γνώσει, » καὶ νῦν πάλιν, « Ὥστε μὴ ὑστερεῖσθαι ὑμᾶς ἐν μηδενὶ χαρίσματι, » προϊὼν σαρκικοὺς αὐτοὺς λέγει, « Ἔτι γὰρ σαρκικοί ἐστε, » φησίν. Ὅτι πρὸς πολλοὺς μὲν ταῦτα, πρὸς πολλοὺς δὲ B ἐκεῖνα ἥρμοζεν. Οὐδὲ γὰρ ἐν τοσαύτῃ Ἐκκλησίᾳ εἶχον εἶναι ἢ πάντες τέλειοι, ἢ πάντες ἀτελεῖς καὶ νήπιοι. « Ἀπεκδεχομένους τὴν ἀποκάλυψιν. » Ὥστε ὑμᾶς μὴ ὑστερηθῆναι ἐν μηδενὶ χαρίσματι, ἐν τῷ ἀπεκδέχεσθαι τὴν ἀποκάλυψιν τοῦ Χριστοῦ. Χρεία γὰρ ὑπομονῆς εἰς τὸ ἐκδέξασθαι. Ἀποκάλυψιν δέ φησι, τὴν δευτέραν παρουσίαν, δεικνὺς ὅτι καὶ νῦν ἐστιν, εἰ καὶ μὴ ὁρᾶται σαρκικοῖς ὀφθαλμοῖς. « Ὅς καὶ βεβαιώσει ὑμᾶς. » Δείκνυσι σαλευομένους. « Ἀνεγκλήτους » δὲ εἰπὼν, δηλοῖ ὄντας ὑπὸ ἔγκλημα. « Ἐν τῇ ἡμέρᾳ τοῦ Κυρίου. » Ἀπάγων τῶν ἀνθρωπίνων, φοβεῖ αὐτοὺς, τῆς ἡμέρας ὑπομιμνήσκων τῆς κρίσεως.

Πιστὸς ὁ Θεὸς δι' οὗ ἐκλήθητε εἰς κοινωνίαν τοῦ Υἱοῦ αὐτοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ τοῦ Κυρίου ἡμῶν.

C Τουτέστιν ἀληθής. Εἰ δὲ ἀληθὴς, πληρώσει πάντως ἃ ἐπηγγείλατο. « Δι' οὗ ἐκλήθητε. « Οὐδεὶς γὰρ ἔρχεται πρὸς τὸν Υἱὸν, εἰ μὴ ἑλκύσει αὐτὸν ὁ Πατήρ· ὥσπερ οὐδὲ πρὸς τὸν Πατέρα ἔρχεταί τις, εἰ μὴ ᾧ ἂν ἀποκαλύψῃ ὁ Υἱός. « Δι' οὗ ἐκλήθητε. » Ἀντὶ τοῦ, Ὑφ' οὗ ἐκλήθητε, οἷον, Ὁ καλέσας ὑμᾶς. Καὶ ἐπίστησον πῶς τὸ, δι' οὗ, τίθησιν ὁ θεῖος Παῦλος καὶ ἐπὶ τοῦ Πατρὸς, καὶ ἀντὶ τίνος τίθησιν αὐτὸ, ἵν' ὅταν καὶ ἐπὶ τοῦ Υἱοῦ αὐτὸ ἀκούσῃς, μὴ παραλλαγὴν οὐσίας, ἀλλὰ ταυτότητα ἐννοῇς. « Ἐκλήθητε. » Οὐδὲ γὰρ ἀφ' ἑαυτῶν ἥκατε, ἀλλὰ χάριτι ἐκλήθητε. « Εἰς κοινωνίαν, » Βαβαὶ ! τί εἶπεν ; Εἰς κοινωνίαν ἐκλήθητε, φησὶ, τοῦ Μονογενοῦς, ἵνα καὶ ἐν τῇ βασιλείᾳ καὶ ἐν τῇ δόξῃ κοινωνοὶ γενώμεθα αὐτοῦ· ὅπερ ἀλλαχοῦ φησιν, « Εἰ ὑπομένομεν, καὶ συμβασιλεύσομεν. » D Εἰς κοινωνίαν ἐκλήθητε Χριστοῦ, τί ἄλλους καὶ ἄλλους ἐφιστῶντες ἑαυτοῖς προστάτας καὶ διδασκάλους, τῆς θαυμασίας ἐκείνης καὶ σωτηρίου κοινωνίας ἑαυτοὺς φιλονεικεῖτε διασχίζειν καὶ ἀποτέμνεσθαι ;

ΚΕΦΑΛ. Α'.

Περὶ τοῦ μὴ διχονοεῖν πρὸς ἀλλήλους ἐκ φιλοδοξίας τῆς ἐπὶ σοφίᾳ ἀνθρωπίνῃ.

Παρακαλῶ δὲ ὑμᾶς, ἀδελφοὶ, διὰ τοῦ ὀνόματος τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ, ἵνα τὸ αὐτὸ λέγητε πάντες, καὶ μὴ ᾖ ἐν ὑμῖν σχίσματα, ἦτε καὶ κατηρτισμένοι ἐν τῷ αὐτῷ νοΐ, καὶ ἐν τῇ

αὐτῇ γνώμῃ. Ἐδηλώθη γάρ μοι περὶ ὑμῶν, ἀδελφοί μου, ὑπὸ τῶν Χλόης, ὅτι ἔριδες ἐν ὑμῖν εἰσιν. Λέγω δὲ τοῦτο ὅτι· Ἕκαστος ὑμῶν λέγει· ἐγὼ μέν εἰμι Παύλου, ἐγὼ δὲ Ἀπολλῶ, ἐγὼ δὲ Κηφᾶ, ἐγὼ δὲ Χριστοῦ. Μεμέρισται ὁ Χριστός;

Ἐγὼ, φησὶ, παρακαλῶν, οὐκ εἰμὶ ἱκανὸς πεῖσαι. Διὰ τοῦ Χριστοῦ οὖν παρακαλῶ, τουτέστιν, αὐτὸς ὁ Χριστὸς ὁ ὑβρισμένος ποιεῖται τὴν παράκλησιν. « Καὶ μὴ ᾖ ἐν ὑμῖν σχίσματα. » Τὸ γὰρ εἰς πολλὰ ὑμᾶς, φησὶ, γενέσθαι, οὐκ ἐποίησε πολλὰ μέρη τέλεια, ἀλλὰ τὸ τέλειον μέρος τὴν Ἐκκλησίαν ἔσχισεν. « Κατηρτισμένοι. » Ἀπηρτισμένοι, τέλειοι. « Ἐν τῷ αὐτῷ νοΐ. » Ἐπειδὴ ἄνω εἶπεν, « Ἵνα τὸ αὐτὸ λέγητε, » ἵνα μὴ νομίσωσιν ἄχρι ῥημάτων δεῖν εἶναι τὴν ὁμόνοιαν, ἐπάγει, « Ἐν τῷ αὐτῷ νοΐ, » τουτέστι. Καὶ λόγοις καὶ ἔργοις καὶ γνώμῃ καὶ διανοίᾳ γίνεσθε ὁμόφρονες. « Ἐδηλώθη γάρ μοι. » Ἵνα μὴ ἀρνήσωνται, καὶ μάρτυρας παράγει τοὺς Χλόης. « Ἀδελφοί μου. » Κἂν γὰρ δῆλον ᾖ τὸ ἁμάρτημα, φησὶν, ἀδελφοί μού ἐστε. Τὸ δὲ, « Μου, » διαθέσεώς ἐστιν. « Ὑπὸ τῶν Χλόης. » Οἰκία τις ἦν οὕτως ἐπονομαζομένη, Χλόης ἴσως τινός. Οὐκ εἶπε δὲ ὀνομαστὶ τοὺς δηλώσαντας, ἵνα μὴ πρὸς αὐτοὺς ἐκπολεμηθῶσιν. « Ὅτι ἔριδες. » Τὰ παρὰ τῶν δηλωσάντων ἀπαγγέλλων, ἔριδας εἶπεν, ἵνα μὴ ἐκθηριώσῃ αὐτοὺς πρὸς τοὺς ἀπὸ τῆς Χλόης. Ὅταν δὲ ἀπὸ οἰκείου προσώπου λέγῃ τὸ γεγονὸς, σχίσματα αὐτὰ καλεῖ, ὅπερ πολλῷ χεῖρον τῆς ἔριδος. « Λέγω δὲ τοῦτο. » Σαφηνείας ἕνεκεν τὸ, « Λέγω δὲ τοῦτο, » ὡς εἰ εἶπεν· Λόγου χάριν, « τοιαῦτα ποιεῖτε καὶ λέγετε. Οὐκ ἔλεγον δὲ ἐκεῖνοι οὕτως. « Ἐγὼ μέν εἰμι Παύλου, ἐγὼ δὲ Ἀπολλῶ· » ἀλλὰ λόγου χάριν οὕτως εἶπεν, αἰνιττόμενος οἷς προσεῤῥύησαν πλουσίοις καὶ σοφοῖς· ἐν ταυτῷ δεικνὺς, ὅτι εἰ τὸ οὕτως λέγειν, Παύλου καὶ Ἀπολλῶ, οὐκ ἀνεύθυνον, πολλῷ μᾶλλον τὸ λέγειν σοφῶν εἶναι ἢ πλουσίων, οὓς διδασκάλους ἑαυτοῖς ἐκάθισαν. « Ἐγὼ δὲ Κηφᾶ. » Προοιμιῶν τὸν Πέτρον, ὕστερον τέθεικεν αὐτὸν, ἐπειδὴ κατηγορίας αὐτῶν ἕνεκεν ταῦτα λέγει. « Ἐγὼ δὲ Χριστοῦ. » Οὐκ ἐγκαλεῖ ὅτι λέγουσιν, « Ἐγὼ δὲ Χριστοῦ, » ἀλλὰ διότι μὴ πάντες τοῦτο λέγουσι, μέμφεται. « Μεμέρισται ὁ Χριστός; » Κατετέμετε, φησὶ, τὸν Χριστὸν, διείλετε αὐτοῦ τὸ σῶμα. Φόβου δὲ γέμει τὸ ῥῆμα. Ἢ οὕτως. Ἐμερίσατο τὴν βασιλείαν καὶ τὴν Ἐκκλησίαν μετὰ ἀνθρώπων ὁ Χριστός; Μὴ συγκληρονόμους ἔχει, φησὶν, ὁ Χριστὸς, ἵνα μερίσῃ τις μετ' αὐτοῦ τοὺς σωζομένους; Μή τινας ἔχει κοινωνοὺς καὶ σὺν αὐτῷ τὴν οἰκουμένην πληρώσαντας; Χριστὸς ὁ ὑπὲρ τοῦ κόσμου ἀποθανὼν, ὑμῶν δὲ οὐδείς. Μεμέρισται ὁ Χριστός. Τουτέστι κατὰ μερίδα τινὲς μὲν τὸν Χριστὸν ἔλαχον, ἄλλοι δὲ ἄλλους· Οἱ μὲν Κηφᾶν, οἱ δὲ Ἀπολλῶ, ὃς λέγεται πρῶτος ἐπίσκοπος γεγονέναι Κορινθίων.

A « mihi de vobis, fratres mei, ab his qui sunt Chloæ « quod contentiones sint inter vos. Hoc autem dico « quod unusquisque vestrum dicit : Ego quidem sum « Pauli, ego autem Apollo, ego vero Cephæ, rursum « ego Christi. Divisus est Christus?

Ego, inquit, qui obsecro non sufficiens sum ad persuadendum. Per Christum itaque obsecro; hoc est, ipse Christus injuria affectus obsecrationem facit et adhortationem. « Et non sint inter vos sectæ. » Quod enim vos in multa divisi sitis, non effecit multas partes perfectas, sed perfectam partem puta Ecclesiam discidit. « Compositi. » Hoc est, completi, perfecti. « Eadem mente. » Quoniam præmiserat : « Idem dicatis, » ne existimarent in verbis duntaxat oportere esse consensum, subjun-
B git : « Eadem mente », hoc est, et sermonibus et operibus, et sententia, et sensu sitis conformes. « Significatum est enim mihi. » Ne inficias eant, testes quoque eos producit qui Chloæ erant. « Fratres mei. » Nam etsi manifestum sit, inquit, peccatum, fratres mei estis. Quod autem ait « Mei, » affectus est. « Ab his qui sunt Chloæ. » Familia quædam erat ita appellata, cujusdam fortassis Chloæ. Non autem nominatim eos dixit qui significaverant, ne adversus illos odia gererent. « Quod contentiones. » Cum ea denuntiat quæ ab iis acceperat qui significaverant, contentiones dicit, ne efferaret eos adversus familiam Chloæ: **422** Cum autem illa dicit in propria persona, vocat illa schismata, hoc est, dissidia vel sectas, quod multo
C pejus est quam contentiones. « Hoc autem dico. » Explanationis causa addidit : « Hoc autem dico » ac si dixisset : Verbi gratia, hujusmodi sunt quæ facitis ac dicitis. « Quod unusquisque vestrum dicit. » At non ita dicebant illi : « Ego sum Pauli, ego autem Apollo, » sed verbi causa ita dixit ; divites ac sapientes occulte subindicans ad quos confluebant ; ex hoc ostendens quod si ita dicendo se Pauli esse vel Apollo, culpa non caruissent : multo magis dicentes se sapientum esse aut divitum, quos sibi ipsis præceptores constituerant. « Ego vero Cephæ. » Præferens Petrum, postremo ipsum loco posuit : quandoquidem hæc accusationis illorum gratia dicit. « Rursum ego Christi. » Non carpit quod dicerent : « Ego Christi sum ; sed quod non omnes hoc dicerent, indignatur. « Divisus est Christus? »
D Rescinditis, inquit, Christum, dividitis corpus ejus. Est autem hoc verbum plenum terroris. *Aut hoc modo* (ut μεμέρισται active significet) : Num divisit inter homines Christus regnum et Ecclesiam? Num quosdam habet Christus, qui hæreditatem cum eo dividant, ut cum eo partiatur quispiam eos qui salvi fiunt? Num quosdam etiam habet consortes, quique cum eo terrarum orbem impleverunt? Christus is est qui pro mundo mortuus est, vestrum autem nullus. Divisus (ut affirmative legatur), id est, seorsim quidam vestrum sortiuntur Christum, alii vero alios : nempe hi Cepham, illi vero Apollo, qui primus fuisse dicitu Corinthiorum episcopus.

Μὴ Παῦλος ἐσταυρώθη ὑπὲρ ὑμῶν, ἢ εἰς τὸ ὄνομα Παύλου ἐβαπτίσθητε; Εὐχαριστῶ τῷ Θεῷ,

I, 13-17. « Num Paulus pro vobis crucifixus est? « aut in nomine Pauli baptizati fuistis? Gratias ago

« Deo quod neminem vestrum baptizaverim nisi Cri- A
« spum et Gaium, ne quis dicat quod in nomine meo « baptizaverim. Baptizavi autem et Stephanæ fami- « liam : præterea haud scio num quem alium ba- « ptizaverim. Non enim misit me Christus, ut baptiza- « rem, sed ut Evangelium prædicarem : non in sa- « pientia sermonis, ne evacuetur crux Christi. »

Consequenter tollit quod absurdum est, omnemque rem in seipsum traducit : ne ex invidentia videatur mentionem facere nominum aliorum. Nec dixit : **423** Num Paulus vos fecit aut creavit, sed quod multo amplius illius benignitatem manifestabat, crucem in medium adduxit, ac baptisma quo purificantur peccata. Nam per hæc Dei regnum nacti sumus.

B Ab exordio autem Epistolæ in finem usque continuo ferme ordine meminit nominis Christi, ut frequentia salutaris hujus appellationis fastum ac putredinem arrogantiæ exhauriens expurgaret. « Gratias ago Deo. » Baptizavi quidem, sed in Christi nomine, inquit. Cur gratias agis, Paule, quod neminem eorum baptizaveris præter illos quos enumerasti? an baptismus inter illa ponendus est, quorum parva est habenda ratio? nequaquam, inquit, sed de hoc duplici nomine gratias ago. Uno quidem quod non baptizando non dederim quibusdam ansam dicendi, quod multos ob id baptizarem, quo cœtum discipulorum mihi ipsi constituens, præceptoris ac ducis nomen mihi conquirerem. Altero autem quod neque ad eam rem apostolorum a Christo acceperim. Simul ostendens
C quod si ego, inquit, qui a Christo missus sum ut prædicarem et annuntiarem ipsius Evangelium, parce ac raro baptizavi, cum tamen cognatum sit ac consecutivum baptisma prædicationis : vos qui penitus missi non estis, quomodo vos ipsos præceptores exhibere audetis? quomodo vero etiam baptizatis ; aut aliorum quidpiam omnino facitis, quorum donum aut apostolatum non accepistis?

« Quod neminem vestrum baptizaverim. » Quidam ob eos intumescebant quos baptizaverant. Itaque ait : Quid intumescitis, cum ego gratias agam quod non baptizaverim? Hoc autem dicit illorum expurgans arrogantiam, non baptisma vilipendens. Absit ? « Ne quis dicat. » Quamobrem gratias agis quod neminem baptizaveris ? » Ne quis di-
D cat, inquit, quod meo nomine baptizaverim. » Nam si, cum abjecti illi et obscuri baptizarent, tantum exortum est dissidium, ut illorum nomine cognominarentur, quid, obsecro, factum fuisset, si Paulus universos baptizasset ? « Præterea haud scio. » Ex hoc ostendit quod hoc illi magno studio non erat, ut baptizaret, cum ne meminisset quidem. Hoc autem dicit objurgans fastum illorum qui ex eo intumescebant quod baptizarent. « Non enim misit me Christus ut baptizarem. » Quare igitur baptizabat si ad hoc missus non erat? **424** Quia ad prædicandum quidem Evangelium missus erat, non tamen baptizare

A ὅτι οὐδένα ὑμῶν ἐβάπτισα, εἰ μὴ Κρίσπον καὶ Γάϊον, ἵνα μή τις εἴπῃ ὅτι εἰς τὸ ἐμὸν ὄνομα ἐβάπτισα. Ἐβάπτισα δὲ καὶ τὸν Στεφανᾶ οἶκον. Λοιπὸν οὐκ οἶδα εἴ τινα ἄλλον ἐβάπτισα. Οὐ γὰρ ἀπέστειλέ με Χριστὸς βαπτίζειν, ἀλλ' εὐαγγελίζεσθαι, οὐκ ἐν σοφίᾳ λόγου ἵνα μὴ κενωθῇ ὁ σταυρὸς τοῦ Χριστοῦ.

Λοιπὸν ἀναιρεῖ τὸ ἄτοπον, καὶ τὸ πᾶν ἐφ' ἑαυτὸν φέρει, ἵνα μὴ δόξῃ κατὰ φθόνον ἀλλοτρίων ὀνομάτων μεμνῆσθαι. Οὐκ εἶπε, Μὴ Παῦλος ἐποίησε καὶ ἔπλασεν ὑμᾶς; ἀλλ', ὃ πολλῷ πλέον τὴν αὐτοῦ φιλανθρωπίαν ἐδήλου, τὸν σταυρὸν εἰς μέσον παρῆξε, καὶ τὸ τῶν ἁμαρτιῶν καθάρσιον βάπτισμα, δι' ὧν ηὕραμεν τὴν βασιλείαν τοῦ Θεοῦ.

B Ἐκ προοιμίων δὲ τῆς Ἐπιστολῆς ἄχρι τοῦ τέλους, κατὰ στίχον σχεδὸν τοῦ ὀνόματος τοῦ Χριστοῦ μέμνηται, ἵνα τῇ πυκνότητι τῆς σωτηριώδους προσηγορίας ταύτης, τὴν ὑπεροψίαν καὶ τὴν τῆς ὑπονοίας σηπεδόνα ἐπαντλῶν ἐκκαθᾷ. « Εὐχαριστῶ τῷ Θεῷ· » Ἐβάπτισα μὲν, ἀλλ' εἰς τὸ τοῦ Χριστοῦ ὄνομα, φησί. Τί εὐχαριστεῖς, Παῦλε, ὅτι οὐδένα αὐτῶν ἐβάπτισας, πλὴν ὧν εἶπας; μὴ τὸ βάπτισμα ἐν βραχεῖ τιθέμενος λόγῳ; Μὴ γένοιτο, φησὶν, ἀλλὰ διὰ δύο ταύτας αἰτίας εὐχαριστῶ, μίαν μὲν, ὅτι μὴ βαπτίζων, φησὶν, οὐδὲ ἔδωκά τισιν ἀφορμὴν λέγειν, ὅτι διὰ τοῦτο ἐβάπτισα πολλοὺς, ἵνα χορὸν ἐμαυτῷ μαθητῶν συστησάμενος, ὄνομα ἐμαυτῷ περιποιήσωμαι διδασκάλου καὶ καθηγητοῦ. Δι' ἑτέραν δὲ, ὅτι οὐδ' εἶχον ἐπὶ τοῦτο παρὰ Χριστοῦ ἀποστολὴν, ἅμα δεικνὺς ὅτι Εἰ ἐγὼ ὁ ἀποσταλεὶς παρὰ Χριστοῦ κη-
C ρύσσειν καὶ καταγγέλλειν τὸ αὐτοῦ Εὐαγγέλιον, μετὰ φειδοῦς καὶ σπανίως ἐβάπτισα (καίτοι συγγενὲς ἐστι καὶ συνέχεται τὸ βάπτισμα τοῦ κηρύγματος.) ὑμεῖς οἱ μηδ' ὅλως ἀποσταλέντες, πῶς τολμᾶτε διδασκάλους ἑαυτοὺς ἀποφαίνειν; πῶς δὲ καὶ βαπτίζετε, ἢ ὅλως τί ποιεῖτε, ὧν οὐκ ἐλάβετε χάρισμα ἢ ἀποστολήν;

« Ὅτι οὐδένα ὑμῶν ἐβάπτισα. » Μέγα τινὲς ἐφρόνουν, ἀνθ' ὧν ἐβάπτιζον, καί φησι, Τί μέγα φρονοῦσιν; ἐγὼ εὐχαριστῶ μὴ βαπτίσας. Τοῦτο δὲ λέγει, τὴν ἐκείνων ἀπόνοιαν καθαιρῶν, οὐ τὸ βάπτισμα εὐτελίζων, μὴ γένοιτο! « Ἵνα μή τις εἴπῃ. » Διατί δὲ εὐχαριστεῖς μὴ βαπτίσας; « Ἵνα μή τις εἴπῃ, φησὶν, ὅτι εἰς τὸ ἐμὸν ὄνομα ἐβάπτισα. » Εἰ γὰρ τῶν εὐτελῶν ἐκείνων βαπτι-
D σάντων, τοσαύτη γέγονε διχόνοια, ὡς τῷ ἐκείνων ὀνόματι ἐπικαλεῖσθαι, τί ἂν γέγονεν εἰ Παῦλος ἦν βεβαπτικὼς ἅπαντας; « Λοιπὸν οὐκ οἶδα. » Ἐκ τούτου δείκνυσιν ὅτι οὐδὲ περισπούδαστον ἦν αὐτῷ τὸ βαπτίζειν, ὅθεν οὐδὲ μέμνηται. Τοῦτο δὲ λέγει καταστέλλων τὸ φρόνημα τῶν ἐπὶ τῷ βαπτίζειν μέγα φρονούντων. « Οὐ γὰρ ἀπέστειλέ με Χριστὸς βαπτίζειν. » Τίνος οὖν ἕνεκεν ἐβάπτισεν εἰ μὴ ἐπὶ τούτῳ ἀπέσταλτο; Καί φαμεν ὅτι ἐπὶ τῷ εὐαγγελίζεσθαι μὲν ἀπεστάλη, τὸ δὲ βαπτίζειν οὐκ ἐκωλύθη. Ἐκ φιλοτιμίας δὲ καὶ τοῦτο κἀκεῖνο ἐποίει. « Ἀλλ' εὐαγγελίζεσθαι. » Τοῦτο γὰρ ἦν ἐπίπονον, καὶ σιδηρᾶς δεόμενον ψυχῆς. Ὁ μὲν γὰρ ἤδη πεπιστευκότας βαπτίζει, ὁ δὲ ἀπί-

A στοις εὐηγγελίζετο, παρ' οἷς καὶ ἐκινδύνευεν. « Οὐκ ἐν σοφίᾳ λόγου. » Οὐκ εἶπεν, Οὐκ ἐν σοφίᾳ γνώσεως, ἀλλ' « Οὐκ ἐν σοφίᾳ λόγου. » Καλῶς· Καὶ γὰρ ἐν σοφίᾳ γνώσεως εὐηγγελίζετο. Διὸ καὶ ἀλλαχοῦ, « Ἰδιώτης τῷ λόγῳ, ἀλλ' οὐ τῇ γνώσει. » Τί γὰρ ἐστι σοφώτερον ἢ εἰς γνῶσιν ἄμεινον καὶ λαμπρότερον, τοῦ μαθεῖν καὶ διδάξαι ὅτι σταυρῷ καὶ θανάτῳ κατήργηται θάνατος; καὶ τὸ ἡμέτερον τῶν ἀνθρώπων γένος, μακρᾶς καὶ χαλεπωτάτης τῆς τοῦ Διαβόλου τυραννίδος ἠλευθέρωται; « Ἵνα μὴ κενωθῇ ὁ σταυρὸς τοῦ Χριστοῦ. » Ἵνα μὴ βλάβην καὶ ἐλάττωσιν ὑπομείνῃ ὁ σταυρός. Εἰ γὰρ ἐν σοφίᾳ λόγου ἐκήρυξαν οἱ ἀπόστολοι, εἶχόν τινες νομίζειν, διὰ τὴν τῶν λόγων πειθώ, πεπεῖσθαι τοὺς ἀνθρώπους, οὐ διὰ τὴν δύναμιν τοῦ κηρυσσομένου Χριστοῦ, ὃ ἦ βλάβη τοῦ κηρύγματος καὶ τοῦ σταυροῦ. Νῦν δὲ τῷ ἀγραμμάτοις καὶ ἰδιώταις ἀνθρώποις τὸν κόσμον πεπιστευκέναι, τὴν τοῦ Χριστοῦ δύναμιν ἀνακηρύττει. B Κενοῦται γὰρ καὶ κατευτελίζεται ὁ σταυρὸς τοῦ Χριστοῦ ἤτοι τὸ ὑπὲρ ἡμῶν ἑκούσιον πάθος αὐτοῦ, τοῖς λόγῳ σοφίας καὶ πιθανότητι πειρωμένοις αὐτοῦ τὸ μεγαλεῖον καὶ τὴν θειότητα παραστῆσαι. Πῶς γὰρ ἐστι τὸ ὑπὲρ λόγον καὶ φύσιν, λόγοις καὶ τέχνῃ τινὶ παραστῆσαι; Τίς δὲ καὶ χρεία λόγων καὶ πειθοῦς, τῶν σημείων καὶ θαυμάτων μεῖζον καὶ φωνῆς ἁπάσης κεκραγότων, καὶ πάντα τὸν βουλόμενον ἐπὶ τὴν εὐσέβειαν καὶ τὸ κήρυγμα χειραγωγούντων;

prohibebatur, sed id quoque ex liberalitate præstabat. « Sed ut Evangelium prædicarem. » Nam hoc magni erat laboris, quodque ferreum requireret animum. Siquidem ille jam credentes baptizat, hic vero incredulis Evangelium prædicabat, apud quos etiam periculis exponebatur. « Non in sapientia verbi. » Non dixit, Non in sapientia scientiæ, sed : « Non in sapientia verbi. » Pulchre Nam in sapientia scientiæ Evangelium prædicabat. Ideo quoque alibi dicit : « Etsi imperitus sermone, non tamen scientia. » Quid enim sapientius est, aut ad scientiam melius ac vehementius quam scire ac docere quod cruce ac morte devicta sit mors, et nostrum genus, nempe hominum longa maximeque miserabili diaboli tyrannide sit liberatum ? « Ne evacuetur crux Christi. » Ne nocumentum et abjectionem crux sustineat. Etenim si in sapientia sermonis prædicassent apostoli, potuissent nonnulli existimare quod propter sermonum apparentiam persuasi fuissent homines, non propter virtutem Christi qui prædicabatur, quod nocumentum fuisset prædicationis et crucis. Nunc autem mundum illitteratis ac imperitis credidisse hominibus, Christi virtutem declarat. Evacuatur enim et abjecta redditur crux Christi, sive voluntaria ejus passio pro nobis, ab his qui magnitudinem ac divinitatem ejus, sapientia ac persuasibilitate nituntur demonstrare. Nam qui fieri potest, ut quod supra sermonem ac naturam est, sermone et arte quadam demonstretur ? Imo quæ etiam necessitas est sermonum virtutisque flexanimæ, cum signa ac miracula fortius omni voci clament omnemque volentem ad pietatem et prædicationem deducant ?

Ὁ λόγος γὰρ ὁ τοῦ σταυροῦ, τοῖς μὲν ἀπολλυμένοις, μωρία ἐστί. Τοῖς δὲ σωζομένοις ἡμῖν, δύναμις Θεοῦ ἐστι. C Γέγραπται γάρ· Ἀπολῶ τὴν σοφίαν τῶν σοφῶν, καὶ τὴν σύνεσιν τῶν συνετῶν ἀθετήσω. Ποῦ σοφός; Ποῦ γραμματεύς; Ποῦ συζητητὴς τοῦ αἰῶνος τούτου; Οὐχὶ ἐμώρανεν ὁ Θεὸς τὴν σοφίαν τοῦ κόσμου τούτου;

Εἰκὸς εἶναι παρ' αὐτοῖς ἀπίστους, οἳ διέσυρον τὸν σταυρόν. Φησὶν οὖν· Μηδὲν ξενισθῆτε. Τοῖς γὰρ ἀπολλυμένοις, τὰ εἰς σωτηρίαν δοθέντα παρὰ Θεοῦ, μωρία εἶναι δοκεῖ.

[ΦΩΤ.] Δείκνυσι λοιπὸν, ὅτι οὐδὲ ἐνῆν λόγῳ σοφίας προσαγαγέσθαι τινὰς τῷ κηρύγματι. Ὁ γὰρ περὶ τοῦ σταυροῦ λόγος, οὐ μόνον οὐ προσάγει, ἀλλὰ καὶ τοῖς ἀπολλυμένοις μωρία δοκεῖ. Εἰ δὲ τοῦτο, τί ἂν τις ἔχοι λέγειν περὶ τοῦ κηρύγματος, μὴ πάντα τῆς χάριτος αὐτῷ χορηγούσης; « Τοῖς δὲ σωζομένοις ἡμῖν, δύναμις Θεοῦ ἐστι. » D Οἱ γὰρ μὴ ἐξεστηκότες, ἀλλ' οἷς ἐστι σωτηρίας ἐλπὶς, ἐκ τούτου μάλιστα γινώσκομεν τὴν δύναμιν καὶ τὴν σοφίαν τοῦ Θεοῦ. Δύναμιν μὲν, ὅτι θανάτῳ θάνατον ἔλυσε· σοφίαν δὲ, ὅτι τούτῳ τῷ τρόπῳ ἀπολωλότας διέσωσε. « Ποῦ σοφός; » Λαβὼν παῤῥησίαν ἀπὸ τῆς Γραφῆς, λοιπὸν καθάπτεται αὐτῶν· « Ποῦ σοφός; » περὶ Ἑλλήνων λέγων· « Ποῦ γραμματεύς; » περὶ Ἰουδαίων. « Ποῦ συζητητής; » Τουτέστιν, οἱ λογισμοῖς καὶ ἐρεύναις τὰ πάντα ἐπιτρέψαντες. Οὗτοι γὰρ πάντες, ὡσανεὶ ἔλεγεν, ἐξαρπάσαι τινὰ τῆς πλάνης οὐκ ἴσχυσαν. Οὐχὶ ἐμώρανεν ὁ Θεὸς τὴν σοφίαν τοῦ κόσμου

I, 18-20. « Sermo enim crucis, his quidem qui pe« reunt stultitia est : nobis autem qui salutem conse« quimur, potentia Dei est. Siquidem scriptum est : « Perdam sapientiam sapientium et intelligentiam « intelligentium rejiciam. Ubi sapiens ? Ubi scriba ? « Ubi disputator hujus sæculi ? Annon infatuavit « Deus sapientiam mundi hujus ? »

Verisimile est incredulos fuisse apud ipsos qui cruci detraherent. Ait ergo : Nihil mirum aut novum vobis videatur, siquidem his qui pereunt, ea quæ ad salutem a Deo data sunt, stultitia esse videntur.

425 Ostendit consequenter quod fieri non posset, ut sermone sapientiæ adducerentur quidam ad prædicationem : siquidem sermo de cruce non tantum non adducit, sed etiam stultitia videtur his qui pereunt. Quod si hoc ita est, quidnam dicere posset quispiam de prædicatione, cum gratia ipsi non omnia suppeditet ? « Nobis autem qui salutem consequimur, potentia Dei est. » Nam qui non resilimus, sed spem habemus salutis, ex hoc potissimum Dei potentiam et sapientiam cognoscimus : potentiam quidem, quod morte solverit mortem ; sapientiam vero, quod jam perditos, hoc modo salvos fecerit. « Ubi sapiens ? » Sumpta loquendi libertate a Scriptura, eos postmodum objurgat, dicens : Ubi « sapiens ? » de Græcis : « Ubi scriba ? de Judæis : « Ubi disputator ? » Hoc est, qui ratiocinationibus ac scrutationibus omnia committunt. Ac si diceret. Hi enim omnes nullum ab errore potuerunt eri-

pere. « Annon infatuavit Deus sapientiam mundi hujus ? » Omnes enim qui sapientes esse videbantur infatuati sunt, adeo ut illi invenire non possent quæ a piscatoribus et illitteratis hominibus prædicata sunt et confirmata. Quomodo autem confirmavit ? Hoc est, stultam esse coarguit, eo quod veritatem invenire non possent.—*Aliud.* Sapientiam mundi vocat eloquentiam ; etenim hujus largitor Deus est. Nam et ipse linguas divisit, et proprios cuique characteres distribuit. Itaque Græcæ quoque linguæ ipse dedit splendorem. At illi hoc usi non sunt ad id quod oportuit, efficientes ipsam seductionis illecebras, idque agentes ut sermonis persuasibilitas causa fieret introducendi erroris per fabulosas ratiocinationes. Redarguit igitur non eloquentiam, sed eam quæ in ipsa est fallendi promptitudinem,

I, 21-23. « Quandoquidem enim in sapientia Dei « non cognovit mundus per sapientiam Deum, pla« cuit Deo per stultitiam prædicationis salvos facere « credentes. Quoniam et Judæi signa postulant, et « Græci sapientiam quærunt. Nos autem prædica« mus Christum crucifixum, Judæi quidem offendi« culum, Græcis vero stultitiam. »

426 « In sapientia. » Quæ videlicet in creaturis relucebat nempe in cœlo et in terra. Quandoquidem, inquit, non cognovit mundus Deum per talem ipsius sapientiam quæ in creaturis conspiciebatur, placuit Deo per crucem salvos facere eos qui crederent, quæ stultitia esse videtur incredulis, et his qui pereunt. Sapientiam autem appellat humanam quoque intelligentiam et eloquentiam, sive ipsam doctrinæ suavitatem : ut ostendat Deum mentis esse creatorem et prudentiæ ac eloquentiæ largitorem : quanquam nonnulli his ad ea quæ non oportet usi sint. Stultitiam vero prædicationis dicit simplicitatem dictionum. Divini siquidem discipuli idiotæ erant, quod ad sermonem attinet, sed divites scientia. « Et Judæi signa postulant. » Si Judæo, inquit, dixerimus : Crede, protinus signa ac prodigia fieri postulat ad prædicationis confirmationem. Nos autem Christum prædicamus crucifixum, quod non modo non est signorum demonstratio, quin potius imbecillitatis est, quantum ad id quod apparet. Attamen cum hoc infirmum videatur, et his quæ requirunt contrarium, adducuntur nihilominus ad fidem, quod magnam Dei ostendat potentiam. Rursum Græci sapientiam a nobis requirunt, sed illis quoque nos crucem prædicamus, quod ad id quod in prospectu est stultitiæ esse videtur, Deum videlicet prædicare crucifixum : at hoc quoque modo persuadentur et obtemperant. Annon hæc maximæ sunt admirationis ac miraculi, eos per hæc persuaderi quæ contraria sunt iis quæ requirunt ? Aut hoc quoque modo intelligi potest : Quoniam, inquit, Judæi signa postulant et Græci sapientiam, inveniunt utrique in Christo ea quæ requirunt. Quomodo ? Siquidem incredulis Judæis offendiculum est, Græcisque infidelibus fatuitas apparet. At hi qui ex ipsis vocati sunt et electi, inveniunt eum Patris

τούτου ; » Πάντες γὰρ οἱ δοκοῦντες εἶναι σοφοὶ ἐμωράνθησαν, τῷ μὴ δυνηθῆναι αὐτοὺς εὑρεῖν ἅπερ ἐκ τῶν ἁλιέων καὶ ἀγραμμάτων κεκήρυκται καὶ πεπίστευται. Πῶς δὲ ἐμώρανε ; τουτέστι, μωρὰν οὖσαν ἤλεγξε, τῷ μὴ ἰσχῦσαι εὑρεῖν τὸ ἀληθές. — Ἄλλο. [ΘΕΟΔΩΡ.] Σοφίαν τοῦ κόσμου, τὴν εὐγλωττίαν καλεῖ. καὶ γὰρ ταύτης χορηγὸς ὁ Θεός. Αὐτὸς γὰρ καὶ τὰς γλώσσας διεῖλε, καὶ ἑκάστῃ χαρακτῆρας ἰδίους ἀπένειμε. Καὶ τῇ Ἑλλάδι τοίνυν φωνῇ, αὐτὸς ἔδωκε τὴν λαμπρότητα. Οἱ δὲ γε οὐκ εἰς δέον ταύτῃ χρησάμενοι, δέλεαρ αὐτὴν τῆς ἀπάτης ἀπέφηναν, καὶ πιθανὴν τὴν μυθολογίαν τῆς πλάνης εἰργάσαντο. Κατηγορεῖ τοίνυν, οὐ τῆς εὐγλωττίας, ἀλλὰ τῆς ἐν αὐτῇ κρυπτομένης ψευδολογίας.

Ἐπειδὴ γὰρ ἐν τῇ σοφίᾳ οὐκ ἔγνω ὁ κόσμος διὰ τῆς σοίας τὸν Θεὸν, εὐδόκησεν ὁ Θεὸς διὰ τῆς μωρίας τοῦ κηρύγματος, σῶσαι τοὺς πιστεύοντας. Ἐπειδὴ καὶ Ἰουδαῖοι σημεῖον αἰτοῦσι, καὶ Ἕλληνες σοφίαν ζητοῦσιν, ἡμεῖς δὲ κηρύσσομεν Χριστὸν ἐσταυρωμένον, Ἰουδαίοις μὲν σκάνδαλον, Ἕλλησι δὲ μωρίαν.

« Ἐν τῇ σοφίᾳ. » Τῇ διὰ τῶν κτισμάτων φαινομένῃ οἷον οὐρανοῦ καὶ γῆς. Ἐπειδὴ, φησὶν οὐκ ἔγνω ὁ κόσμος τὸν Θεὸν διὰ τῆς τοιαύτης αὐτοῦ σοφίας τῆς ἐνθεωρουμένης τοῖς κτίσμασιν, εὐδόκησεν ὁ Θεὸς διὰ τοῦ σταυροῦ σῶσαι τοὺς πιστεύοντας, ὅστις μωρία τοῖς ἀπίστοις καὶ ἀπολλυμένοις εἶναι δοκεῖ. Σοφίαν δὲ, καὶ τὴν ἀνθρωπίνην ὀνομάζει σύνεσιν, καὶ τὴν εὐγλωττίαν, ἤτοι αὐτὸ τὸ τῆς λέξεως ἀνθηρὸν, ἵνα διδάξῃ, ὅτι νοῦ ποιητὴς ὁ Θεὸς, καὶ φρονήσεως χορηγὸς καὶ εὐγλωττίας, εἰ καὶ τινες αὐτοῖς ἐφ' ἃ μὴ δεῖ ἐχρήσαντο. Μωρίαν δὲ τοῦ κηρύγματος, τὴν τῶν λέξεων ἁπλότητά φησιν. Ἰδιῶται μὲν γὰρ εφ λόγῳ ἦσαν οἱ θεσπέσιοι μαθηταὶ, πλούσιοι δὲ τῇ γνώσει. « Καὶ Ἰουδαιοι σημεῖον αἰτοῦσιν. » Ἐὰν, φησὶν, εἴπωμεν Ἰουδαίῳ, Πίστευσον, εὐθὺς σημεῖα καὶ τέρατα ἐπιζητεῖ γενέσθαι, πρὸς σύστασιν τοῦ κηρύγματος. Ἡμεις δὲ Χριστὸν κηρύσσομεν ἐσταυρωμένον. Ὅπερ οὐ μόνον οὐκ ἔστι σημείων ἐπίδειξις, ἀλλὰ καὶ ἀσθενείας, ὅσον κατὰ τὸ φαινόμενον, Καὶ ὅμως τούτῳ τῷ δοκοῦντι ἀσθενεῖ καὶ ἐναντίῳ ὡς πρὸς ἃ ἀπαιτοῦσιν ἐνάγονται πρὸς τὴν πίστιν, ὅπερ μεγάλην δείκνυσι τοῦ Θεοῦ τὴν δύναμιν. Πάλιν Ἕλληνες σοφίαν ζητοῦσι παρ' ἡμῶν, ἀλλὰ κἀκείνοις ἡμεις τὸν σταυρὸν κηρύσσομεν, ὅπερ, κατὰ τὸ φαινόμενον, μωρίας εἶναι δοκεῖ, Θεὸν κηρύσσειν ἐσταυρωμένον, ἀλλὰ καὶ οὕτως πείθονται. Ἆρα οὐ ταῦτα μεγίστου θαύματος τὸ ἐκ τῶν ἐναντίων ὡς πρὸς αὐτοὶ ἐπιζητοῦσι πείθεσθαι αὐτούς ; ἢ καὶ οὕτως νοητέον· Ἐπειδὴ, φησὶ, καὶ Ἰουδαῖοι σημεῖα ἐπιζητοῦσι καὶ Ἕλληνες σοφίαν, εὑρίσκουσιν ἀμφότεροι ἃ ζητοῦσιν εἰς τὸν Χριστόν. Πῶς ; Τοῖς μὲν γὰρ ἀπίστοις Ἰουδαίοις σκάνδαλόν ἐστι, καὶ τοῖς ἀπίστοις Ἕλλησι μωρία δοκεῖ. Οἱ δὲ γε, φησὶ, κλητοὶ καὶ ἐπίλεκτοι ἐξ αὐτῶν, εὑρίσκουσιν αὐτὸν ὄντα δύναμιν καὶ σοφίαν τοῦ Πατρός. Τί γὰρ λέγεις, ὦ Ἰουδαῖε ; Σημεῖα ἐπιζητεῖς ; Ἰδοὺ ὁ Χριστὸς, Θεοῦ δύναμίς ἐστιν ἡ τῶν σημείων ποιητική. Καὶ σὺ τί λέγεις, ὦ Ἕλλην ; σο-

φίαν ζητεῖς; Ἔχεις τὸν Χριστὸν, σοφίαν ὄντα τοῦ Πατρός. Ἐπεὶ οὖν σημεῖα καὶ σοφίαν ἐπιζητούμεθα, κηρύσσομεν τὸν Χριστὸν ἀμφότερα ὄντα τοῖς κλητοῖς. Οἵτινες καὶ εὑρίσκοντες ἃ ζητοῦσι, πιστεύουσιν οἱ δέ γε ἄπιστοι, σκανδάλου καὶ μωρίας ἄξια τὰ ἀξιοθαύμαστα νομίζουσι. Καὶ τί θαυμαστόν; καὶ γὰρ ὁ αἰσθητὸς ἥλιος σκοτεινὸς τοῖς ἀμβλυώττουσι τὰς ὄψεις ὁρᾶται. « Ἰουδαίοις μὲν σκάνδαλον. » Σκάνδαλον εἶναι δοκοῦν κατὰ τὴν πρώτην ὄψιν. Τίς γὰρ τῶν ἀπίστων οὐκ ἂν σκανδαλισθείη καὶ ἀπιστήσῃ; « Ἕλλησι δὲ μωρίαν. » Οἷον εἶναι δοκοῦσι, Θεὸν ἐσταυρωμένον κηρύσσεσθαι.

esse potentiam et sapientiam. Quid enim ais, Judæe? Signa requiris? Ecce Christus potentia est quæ signa edit. Tu vero quid ais, Græce? Sapientiam postulas? Habes Christum, qui Patris sapientia est. Quoniam igitur signa ac sapientia a nobis requiruntur, prædicamus Christum, qui utrumque est his qui vocati sunt, qui cum ea inveniant quæ requirunt, credunt. Increduli vero offendiculo ac fatuitate digna existimant quæ vehementem merentur **427** admirationem. Et quid mirum? Cum hic quoque sensibilis sol obscurus videatur his qui aspectu cæcutiunt? « Judæis quidem offendiculum. » Qui primo aspectu videtur offendiculum. Quis enim incredulorum non offenderetur? aut quis infidelitatem relinqueret? « Græcis vero stultitiam. » Quemadmodum esse videtur prædicare cum esse Deum, qui crucifixus est.

Αὐτοῖς δὲ τοῖς κλητοῖς Ἰουδαίοις τε καὶ Ἕλλησι, Χριστὸν Θεοῦ δύναμιν καὶ Θεοῦ σοφίαν. Ὅτι τὸ μωρὸν τοῦ Θεοῦ, σοφώτερον τῶν ἀνθρώπων ἐστὶ, καὶ τὸ ἀσθενὲς τοῦ Θεοῦ, ἰσχυρότερον τῶν ἀνθρώπων ἐστίν.

I, 24, 25. « Sed iisdem vocatis Judæis pariter et « Græcis, Christum Dei potentiam ac Dei sapientiam. « Quoniam stultum Dei sapientius est hominibus: « et imbecille Dei robustius est hominibus. »

Εἶναι μὲν δοκεῖ, φησὶ, σκάνδαλον καὶ μωρία. πλὴν αὐτοῖς τούτοις, φησὶ, δοκεῖ ὁ Χριστὸς καὶ τὰ αὐτοῦ πάθη, εἶναι δύναμις Θεοῦ καὶ σοφία. Ἆρα οὐ θαυμαστόν; « Αὐτοῖς δὲ τοῖς κλητοῖς. » Κλητοὺς φησιν, οὓς ὁ Θεὸς ἐκάλεσε διὰ τὸ ἀξίους εἶναι. « Ὅτι τὸ μωρὸν τοῦ Θεοῦ. » Ὁ σταυρὸς μὲν δοκεῖ μωρὸν, πλὴν σοφώτερον τῶν ἀνθρώπων ἐστί. Πῶς; οἱ μὲν γὰρ σοφοὶ καὶ φιλόσοφοι περὶ ψυχρὰ καὶ ἀνόητα ἠσχολήθησαν, ὁ δὲ σταυρὸς τὸν κόσμον ἔσωσεν. Ἢ καὶ οὕτως. Βούλει μαθεῖν ὅτι τὸ μωρὸν τοῦ Θεοῦ σοφώτερον τῶν ἀνθρώπων ἐστὶ, καὶ τὸ ἀσθενὲς ἰσχυρότερον; Ἀπ' αὐτῆς καὶ μόνης τῆς κλήσεως, ῥᾴδιόν ἐστι τοῦτο κατανοῆσαι. Βλέπε γάρ μοι. Οὐχὶ πολλοὶ σοφοὶ ἦσαν τὴν ἐν κόσμῳ σοφίαν; Οὐχὶ πολλοὶ δυνατοὶ ταύτην τὴν δύναμιν; Οὐχὶ πολλοὶ εὐγενεῖς τὴν ἐπίκαιρον εὐγένειαν; Τί οὖν; Μὴ τούτους ἐποιήσατο ὁ Χριστὸς ἑαυτοῦ μαθητὰς, καὶ δι' αὐτῶν ἐκλήθητε ὑμεῖς; Οὐδαμῶς. Ἀλλὰ τοὐναντίον. Ἀλλὰ τὰ μωρὰ κατὰ κόσμον, καὶ τὰ ἀσθενῆ καὶ τὰ ἀγενῆ, καὶ τὰ ἐξουθενημένα ἐξελέξατο, ἀνθρώπους ἁλιεῖς, πένητας, ἀγραμμάτους. Καὶ δι' αὐτῶν ἐποιήσατο τὴν κλῆσιν ὑμῶν πάντων, καὶ σοφῶν καὶ ἰδιωτῶν, καὶ πενήτων καὶ πλουσίων, καὶ ἀσθενῶν καὶ ἰσχυρῶν, καὶ κατῄσχυνε τοὺς εὐγενεῖς καὶ ἰσχυροὺς καὶ σοφούς. Ὅτι ὅπερ αὐτοὶ οὐκ ἂν οὐδὲ ἐπιχειρῆσαι ἐτόλμησαν, κόσμον ὅλον μεταστῆσαι, τοῦτο τὰ ἀσθενῆ καὶ τὰ μωρὰ περιφανῶς κατεπράξαντο. Ἆρ' οὐ κατῃσχύνθησαν οἱ δοκοῦντες εἶναι σοφοὶ καὶ δυνατοί; Ἆρ' οὐχὶ ἐναργῶς ἀποδέδεικται, ὅτι τὸ μωρὸν καὶ ἀσθενὲς τοῦ Θεοῦ, σοφώτερον καὶ ἰσχυρότερον τῶν ἀνθρώπων ἐστί; Καὶ γὰρ μυρίων ἐπιχειρούντων σβέσαι τὸ ὄνομα τοῦ Χριστοῦ, οὐ μόνον οὐκ ἐσβέσθη, ἀλλὰ καὶ πλέον ἀνθεῖ, διὰ τοῦ ἀσθενοῦς εἶναι δοκοῦντος σταυροῦ, τοὺς ἰσχυροὺς τροπωσαμένου. — Ἄλλο. Οὐ μόνον ὅτι πᾶσα ἀνθρωπίνη διάνοια πλάνη τις, κρινομένη πρὸς τὸ σταθερὸν καὶ μόνιμον τῶν θείων καὶ τελειοτάτων νοήσεων, ἀλλ' ὅτι καὶ σύνηθές ἐστι τοῖς θεολόγοις ἀντιπεπονθότως ἐπὶ Θεοῦ τὰ τῆς

Esse quidem videtur offendiculum, inquit, ac fatuitas: attamen iisdem ipsis apparet Christus, et ea quæ passus est, esse Dei potentia ac sapientia. Annon hoc admirandum? « Sed iisdem vocatis. » Vocatos appellat eos quos Deus vocavit, eo quod digni essent. « Quoniam stultum Dei. » Crux enim stultum quiddam videtur, verum sapientius est hominibus. Quomodo? Siquidem sapientes ac philosophi circa frigida ac insensata occupati erant, crux autem mundum salvum fecit. Aut hoc etiam modo. Vis discere quod stultum Dei sapientius est hominibus, et imbecille robustius? Ab ipsa etiam sola vocatione facile est hoc intelligere. Intuere enim, obsecro, nonne multi sapientes erant mundana sapientia? Nonne multi potentes erant hac potentia? Nonne multi generosi erant temporali generositate? Quid ergo? Num hos fecit Christus suos discipulos, et per ipsos elegit vos? Nequaquam, sed e diverso. Imo quæ juxta mundum stulta erant et imbecillia ac ignobilia contemptaque elegit: nempe homines piscatores pauperes ac illitteratos et per illos vocationem effecit omnium vestrum, et sapientium et insipientium, et pauperum, et divitum et imbecillium et robustorum, et pudefecit nobiles robustos ac sapientes. Quod enim illi tentare nequaquam ausi sunt, nempe mundum universum transmutare, hoc imbecillia et stulta manifeste peregerunt. Annon ex eo pudefacti sunt qui sapientes esse videbantur ac potentes? Annon aperte demonstratum est quod stultum ac imbecille Dei sapientius ac robustius sit hominibus? **428** Etenim cum innumeri tentassent Christi nomen exstinguere, non modo non exstinctum est, sed et floret amplius per crucem, quæ cum imbecillitas esse videretur, robustos devicit. — *Aliud.* Non solum quia omnis humana intelligentia error quidam est, si ad firmitatem ac immobilitatem divinarum et perfectissimarum intelligentiarum conferatur; sed quod etiam familiare sit theologis ad obviandum huma-

nis affectibus, de Deo per privativa effari. Sic et oracula dicunt invisibile lumen, quod tamen omnia illustrat : et multimodis laudatum atque nominatum, ineffabilem dicunt, nomineque carere ; et eum qui omnibus præsens est, et ex omnibus rebus invenitur, incomprehensibilem appellant, et qui investigari non possit.

1,26-29. « Videtis enim vocationem vestram, fratres, « quod non multi sapientes secundum carnem, non « multi potentes : non multi nobiles, verum quæ stulta « secundum mundum erant delegit Deus, ut pudefa- « ceret sapientes : et quæ secundum mundum im- « becillia erant delegit Deus, ut ea pudefaceret quæ « robusta sunt : et quæ secundum mundum igno- « bilia erant et contempta delegit Deus, et ea quæ « non erant, ut ea quæ sunt obscuraret, ne gloria- « retur ulla caro coram ipso. »

Considerate, inquit, et attendite quanta potest vocatio, quæ effecit ut idiotæ adeo sapientia discerent dogmata. « Quod non multi sapientes. » In hanc vocationem et finem non venerunt multi sapientes. Addit autem multi, quia nonnulli etiam sapientes crediderant, ut Areopagita, Anthypatus ac alii : et ob hanc causam ubique additur : « Multi, » quia erant et quidam potentes ac præclaro genere orti qui crediderant. « Secundum carnem. » Juxta id quod apparet, secundum præsentem vitam et externam eruditionem. Hi enim maxime stulti sunt, qui sibi ipsis persuaserunt quod essent sapientes : ideoque difficillimi sunt a suis avelli dogmatis. « Non multi potentes. » Siquidem potentes ac præclaro nati genere, fastu pleni : illi quidem propter divitias, hi autem propter genus, seipsos a Dei cognitione separant, nec volunt præsentia despicere.

« Sed quæ stulta sunt secundum mundum. » **429** Ubique rejecta ac vilia accepit, ut potentes incredulos pudefaceret. Cum autem audis « Delegit, » ne suspiceris quod Deus opus habuerit pauperes assumere, potentes vero repellere, sed quod abjecti accurrerunt magis ad fidem. Qui enim in potentatibus erant et sapientia, seipsos abstraxerunt, indignum ducentes quod ab idiotis discerent ; Deus namque omnes salvos fieri cupiebat. » Ut sapientes pudefaceret. » Cum autem ubique audis, « Pudefaceret, » de illis intellige qui in propria fidebant sapientia ac divitiis, nec crediderant. Hæc enim maxima Christi victoria est per stultos sive idiotas devincere sapientes ac pudefacere. Maximus sapientum pudor est quod idiotis inferiores inveniantur : et maxima quidem Christi victoria est per stultos superare sapientes. « Quæ robusta sunt. » Hoc est, intumescentes ob potentiam et divitias. « Et ea quæ non erant. » Ea non esse dicit quæ esse quidem existimantur, propter multam abjectionem. « Ut ea quæ sunt obscuraret. » Omnia, inquit, fecit Deus quo eos ab arrogantia cohiberet, et a sui reputatione, qua sese aliquid esse existimabant et vos adhuc arrogantes estis ac intumescitis, « Ea quæ non erant. » Videbantur apostoli non esse quidquam utpote abjecti : Græci vero esse vide-

στερήσεως ἀποφάσκειν. Οὕτω καὶ ἀόρατον, φησὶ, τὰ λόγια τὸ παμφαὲς φῶς, καὶ τὸν πολυύμνητον, καὶ πολυώνυμον, ἄῤῥητον καὶ ἀνώνυμον, καὶ τὸν πᾶσι παρόντα καὶ ἐκ πάντων εὑρισκόμενον, ἀκατάληπτον καὶ ἀνεξιχνίαστον.

Βλέπετε γὰρ τὴν κλῆσιν ὑμῶν, ἀδελφοὶ, ὅτι οὐ πολλοὶ σοφοὶ κατὰ σάρκα, οὐ πολλοὶ δυνατοὶ, οὐ πολλοὶ εὐγενεῖς, ἀλλὰ τὰ μωρὰ τοῦ κόσμου ἐξελέξατο ὁ Θεὸς, ἵνα καταισχύνῃ τοὺς σοφοὺς, καὶ τὰ ἀσθενῆ τοῦ κόσμου ἐξελέξατο ὁ Θεὸς ἵνα καταισχύνῃ τὰ ἰσχυρά. Καὶ τὰ ἀγενῆ τοῦ κόσμου καὶ τὰ ἐξουθενημένα ἐξελέξατο ὁ Θεὸς, καὶ τὰ μὴ ὄντα, ἵνα τὰ ὄντα καταργήσῃ, ὅπως μὴ καυχήσηται πᾶσα σὰρξ ἐνώπιον αὐτοῦ.

Ἐπισκέψασθε, φησὶ, προσέχετε, πῶς μεγάλα δύναται ἡ κλῆσις, ὅτι ἰδιώτας, οὕτω σοφὰ δόγματα μαθεῖν παρεσκεύασεν. « Ὅτι οὐ πολλοὶ σοφοί. » Ἐν τῇ κλήσει ταύτῃ καὶ τῇ πίστει, φησὶν, οὐκ ἦλθον πολλοὶ σοφοί. Προσέθηκε δὲ τὸ πολλοὶ, ὅτι ἦσαν καὶ σοφοί τινες πιστεύσαντες, οἷον ὁ Ἀρεοπαγίτης, ὁ Ἀνθύπατος, καὶ ἕτεροι. Καὶ πανταχοῦ τὸ, « Πολλοί, » διὰ τοῦτο πρόσκειται, ὅτι ἦσάν τινες δυνατοὶ καὶ εὐγενεῖς πιστεύσαντες. « Κατὰ σάρκα. » Κατὰ τὸ φαινόμενον, κατὰ τὸν παρόντα βίον, καὶ τὴν ἔξωθεν παίδευσιν. Οὗτοι γὰρ μάλιστα μωροὶ, οἱ πεπιστευκότες ἑαυτοῖς ὅτι εἰσὶ σοφοί. Διὸ καὶ δυσαποσπάστως ἔχουσι πρὸς τὰ ἴδια δόγματα. « Οὐ πολλοὶ δυνατοί. » Καὶ γὰρ οἱ δυνατοὶ καὶ οἱ εὐγενεῖς, τύφου πεπληρωμένοι, οἱ μὲν διὰ τὸν πλοῦτον, οἱ δὲ διὰ τὸ γένος, ἐξέλκουσιν ἑαυτοὺς τῆς θεογνωσίας, καὶ οὐχ αἱροῦνται τῶν παρόντων καταφρονεῖν.

« Ἀλλὰ τὰ μωρὰ τοῦ κόσμου. » Καὶ πανταχοῦ τὰ ἀποβόλιμα καὶ τὰ εὐτελῆ προσελάβετο, ἵνα τοὺς δυνατοὺς ἀπίστους καταισχύνῃ. Ἀκούων δὲ, « Ἐξελέξατο, » μὴ τοῦτο ὑποπτεύσῃς ὅτι ἔργον ἔσχεν ὁ Θεὸς; τοὺς μὲν πτωχοὺς λαβεῖν, τοὺς δὲ δυνάστας ἀπώσασθαι, ἀλλ' ὅτι οἱ εὐτελεῖς προσέδραμον μᾶλλον τῇ πίστει. Οἱ δὲ ἐν δυναστείαις ὄντες καὶ σοφίᾳ ἑαυτοὺς ἀπεσχοίνισαν, ἀπαξιώσαντες παρὰ ἰδιωτῶν μαθεῖν, ὡς ὅ γε Θεὸς πάντας ἤθελε σῶσαι. « Ἵνα τοὺς σοφοὺς καταισχύνῃ. » — « καταισχύνῃ » δὲ πανταχοῦ ἀκούω, περὶ ἐκείνων νόει τῶν οἰκείᾳ σοφίᾳ καὶ πλούτῳ πεποιθότων, καὶ μὴ πιστευσάντων. Αὕτη γὰρ νίκη μεγίστη τοῦ Χριστοῦ, τὸ διὰ τῶν μωρῶν, ἤτοι ἰδιωτῶν, νικῆσαι τοὺς σοφοὺς καὶ καταισχῦναι. Μεγίστη γὰρ τῶν σοφῶν αἰσχύνη παρὰ ἰδιωτῶν ἡττᾶσθαι, καὶ μεγίστη νίκη Χριστοῦ, ἐν μωροῖς νικᾷν τοὺς σοφούς. « Τὰ ἰσχυρά. » Τοὺς μέγα φρονοῦντας ἐπὶ δυνάμει καὶ πλούτῳ. « Καὶ τὰ μὴ ὄντα. » Μὴ ὄντα καλεῖ, τοὺς μηδὲ εἶναι νομιζομένους, διὰ τὴν πολλὴν εὐτέλειαν. « Ἵνα τὰ ὄντα καταργήσῃ. » Πάντα, φησὶν, ἐποίησεν ὁ Θεὸς, ἵνα παύσῃ αὐτοὺς τῆς ἀλαζονείας, καὶ τοῦ νομίζειν ἑαυτοὺς εἶναί τι, καὶ ὑμεῖς ἔτι ἀλαζονεύεσθε, καὶ φρονεῖτε μέγα. « Μὴ ὄντα. » Μὴ εἶναί τι ἐδόκει τοὺς ἀποστόλους ὡς εὐτελεῖς. Ὄντα δὲ ἐδόκει τοὺς Ἕλληνας, ὡς οἰομένους εἶναί τι, μὴ ὄντας δέ.

« Ὅπως μὴ καυχήσηται πᾶσα σὰρξ ἐνώπιον αὐτοῦ. » Οὐκοῦν οὐδὲ ἡμεῖς, φησὶ, καυχησόμεθα; Ναὶ, φησὶν, ὑμεῖς οἱ πιστοὶ, καυχᾶσθαι ὀφείλετε. Οὐ γάρ ἐστε ὑμεῖς σὰρξ, ἀλλ' ἐξ αὐτοῦ διὰ τῆς παλιγγενεσίας ἐγεννήθητε, καὶ σοφοί ἐστε, ἀλλ' αὐτὸν ἔχοντες σοφίαν, τὸν ἀπολυτρωσάμενον τῆς τυραννίδος, καὶ οὐ μόνον τοῦτο, ἀλλὰ καὶ ἁγιάσοντα διὰ τοῦ βαπτίσματος, καὶ οὐ μόνον τοῦτο, ἀλλὰ καὶ δικαιώσαντα διὰ χαρισμάτων. Ὑμεῖς οὖν διὰ ταῦτα ὀφείλομεν καυχᾶσθαι, καυχᾶσθαι δὲ, οὐχ ὅτι κατορθώματί τινι ἡμετέρῳ τούτων ἠξιώθημεν, ἀλλ' ἐν Κυρίῳ, ὅτι πάντα τῆς αὐτοῦ δωρεᾶς καὶ φιλανθρωπίας τῆς εἰς ἡμᾶς, τὰ τηλικαῦτα ὑπάρχει πλεονεκτήματα.

Ἐξ αὐτοῦ δὲ ὑμεῖς ἐστε ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ, ὃς ἐγενήθη ἡμῖν σοφία ἀπὸ Θεοῦ, δικαιοσύνη τε καὶ ἁγιασμὸς καὶ ἀπολύτρωσις, ἵνα, καθὼς γέγραπται, ὁ καυχώμενος ἐν Κυρίῳ καυχάσθω.

« Ἐξ αὐτοῦ δὲ ὑμεῖς ἐστε » Ἤτοι τοῦ Θεοῦ. Τουτέστιν ἀφελόμενος ὑμᾶς τῆς ἀλαζονείας ὁ Θεὸς, τέκνα ἴδια πεποίηκε διὰ Ἰησοῦ Χριστοῦ. Τοιγαροῦν ὀφείλομεν καὶ ἡμεῖς φεύγειν τὴν ἀλαζονείαν, ἐχθρὰν οὖσαν τοῦ Θεοῦ, « Ὃς, φησὶ, Χριστὸς ἐγενήθη ἡμῖν ἀπὸ Θεοῦ σοφία καὶ δικαιοσύνη καὶ ἁγιασμὸς καὶ ἀπολύτρωσις. » Τουτέστιν, ὃς ἐποίησεν ἡμᾶς καὶ δικαίους καὶ ἁγίους, λυτρωσάμενος ἡμᾶς ἀπὸ τῶν τοιούτων ἐναντίων. Ἐπειδὴ γὰρ μωρὰ ἐξελέξατο, σοφὰ αὐτὰ ἐποίησε καὶ δίκαια καὶ ἅγια, « Ὃς ἐγενήθη ἡμῖν σοφία ἀπὸ Θεοῦ. » Οὐκ εἶπεν, Ἐσόφισεν ἡμᾶς, ἀλλὰ, δεικνὺς τὸ ἄφατον τῆς δωρεᾶς, φησίν· « Ἐγενήθη ἡμῖν σοφία, » τουτέστιν, ἑαυτὸν ἡμῖν ἔδωκεν. Μεγάλα εἰπὼν περὶ τοῦ Υἱοῦ, οἷον σοφίαν, δικαιοσύνην, ἁγιασμὸν, ἀπολύτρωσιν, προστίθησι τό, « Ἀπὸ Θεοῦ, » ἵνα μὴ ἀγέννητον αὐτὸν ὑπολάβῃς. « Καὶ ἀπολύτρωσις. » Ὅρα πῶς ὁδῷ προβαίνει. Πρῶτον γὰρ, σοφοὺς ποιήσας, ἀπήλλαξε τῆς πλάνης, καὶ τότε δικαίους καὶ ἁγίους τῇ τοῦ ἁγίου Πνεύματος ἐπιφοιτήσει, καὶ οὕτως ἠλευθέρωσε πάντων τῶν κακῶν. « Τοῦτο γάρ ἐστι, φησὶν, ἡ ἀπολύτρωσις. Ἵνα, καθὼς γέγραπται, ὁ καυχώμενος ἐν Κυρίῳ καυχάσθω. » Πάντα, φησὶ, γέγονε ταῦτα, ἵνα μηδεὶς ἑαυτὸν εἶναί τι νομίζῃ, μηδὲ εἰς ἑαυτὸν καυχῶνται, ἀλλ' εἰς τὸν Θεόν. Αἰνίττεται δὲ αὐτούς. Ἦσαν γάρ τινες μεγάλα φρονοῦντες.

Κἀγὼ ἐλθὼν πρὸς ὑμᾶς, ἀδελφοὶ, ἦλθον οὐ καθ' ὑπεροχὴν λόγου ἢ σοφίας, καταγγέλλων ὑμῖν τὸ μαρτύριον τοῦ Θεοῦ. Οὐ γὰρ ἔκρινα τοῦ εἰδέναι τι ἐν ὑμῖν εἰ μὴ Ἰησοῦν Χριστὸν, καὶ τοῦτον ἐσταυρωμένον.

Εἰρηκὼς ὅτι ἡ σοφία ἐμωράνθη, καὶ οἱ δοκοῦντες μωροὶ ἐξελέγησαν, προστίθησι· Καὶ ἐγὼ δὲ αὐτὸς ὁ κῆρυξ, οὐκ ἦλθον συλλογισμοῖς παρεσκευασμένος, καὶ σοφίᾳ ἀνθρωπίνῃ, φησί. « Λόγου ἢ σοφίας. » Τί γὰρ, εἰ καὶ ἠθέλησεν, ἠδύνατο, εἴποι τις, τὸ εἶναι ἐν σοφίᾳ; Αὐτὸς μὲν οὐκ ἠδύνατο, ὁ δὲ Χριστὸς ἠδύνατο αὐτὸν ποιῆσαι σοφὸν, εἰ ἠθέλησεν. « Τὸ μαρτύριον τοῦ Θεοῦ. » Θάνατον γὰρ περιήει κηρύσ-

A bantur, quod sese aliquid esse arbitrarentur, cum tamen non essent. « Ne glorietur ulla caro coram ipso. » An igitur neque nos, inquit, gloriabimur? Utique vos qui fideles estis, gloriari debetis; non enim estis caro, sed ab eo per regenerationem nati estis, et sapientes estis: sed ipsum habentes qui sapientia est, qui a tyranni redemit: nec id solum, sed et sanctificavit per baptisma: nec tantum etiam hoc, verum etiam per dona justificavit. Nos ergo propter hæc gloriari debemus. Gloriari autem non quod nostro aliquo egregio facinore his digni facti simus: sed in Domino, quod universa hujusmodi commoda gratiæ ipsius sint, ac benignitatis quam nobis exhibuit.

I,30-31. « Ex eo autem estis per Christum Jesum, B « qui factus est nobis sapientia a Deo, justitiaque et « sanctificatio ac redemptio: ut, quemadmodum « scriptum est: Qui gloriatur in Domino glorietur. »

430 « Ex eo autem vos estis. » Nempe Deo. Hoc est, abduxit vos ab omni fastu Deus, filios suos per Jesum Christum effecit. Itaque debemus et nos arrogantiam fugere quæ inimica est Deo: « Qui, inquit, Christus factus est nobis a Deo sapientia, et justitia, et sanctificatio, et redemptio. » Hoc est, qui fecit nos et justos et sanctos cum nos redemisset ab illis quæ sunt istis contraria. Cum enim stulta delegisset, effecit ea sapientia et justa. « Qui factus est nobis sapientia a Deo. » Non dixit: Sapientes nos effecit, sed ostendens ineffabile mu- C nus, ait: « Factus est nobis sapientia; » hoc est, seipsum nobis dedit. Cum magna de Filio dixisset, utpote quod sapientia esset, justificatio ac redemptio, addit: « A Deo, » ne ingenitum eum suspiceris. « Ac redemptio. » Vide quo ordine procedat. Primum quidem sapientes efficiens ab errore liberavit, et tunc justos et sanctos superventione Spiritus sancti reddidit, et ita a cunctis malis liberavit; nam hoc est redemptio. « Ut, quemadmodum scriptum est, qui gloriatur in Domino glorietur. » Omnia, inquit, hæc facta sunt, ut nemo seipsum aliquid esse existimet, neque in seipso glorietur, sed in Deo. Occulte autem ipsos notat; nam erant nonnulli superbientes et elati.

D II, 1-2. « Et ego cum venissem ad vos, fratres, veni « non in excellentia sermonis aut sapientiæ annun- « tians vobis testimonium Dei. Non enim judicavi « me scire quidquam inter vos nisi Jesum Christum, « et hunc crucifixum.

Cum dixisset quod sapientia infatuata est, et qui stulti videbantur delecti sunt, addit: Et ego ipse, qui præco sum et prædicator, non veni syllogismis instructus aut humana sapientia. « Sermonis aut sapientiæ. » Quid enim, etiam si voluisset, dixerit quispiam, num in sapientia versari potuisset? Ipse quidem non potuisset, at Christus potuisset ipsum sapientem efficere si voluisset. « Testimonium

Dei. » Mortem enim Christi prædicando annuntiabat, ideo illam appellat testimonium. « Non enim judicavi. » Etenim ego hoc censui, inquit, **431** (quoniam et Christus statuit) ut sine eloquentia prædicarem. « Nisi Jesum Christum. » Externa, inquit. non fuit mihi opus sapientia, sed solum Christum prædicavi, et hunc crucifixum : et tamen omnium sapientium ora obturavi.

A σων Χριστοῦ. Διὸ μαρτύριον αὐτὸν καλεῖ. « Οὐ γὰρ ἔκρινα. » Καὶ γὰρ ἐγὼ τοῦτο ἐδοκίμασα (ἐπειδὴ καὶ ὁ Χριστὸς), τὸ ἄνευ, φησὶν, εὐγλωττίας κηρῦξαι. « Εἰ μὴ Ἰησοῦν Χριστόν. » Τῆς ἔξωθεν, φησὶν, οὐκ ἐδεήθην σοφίας, ἀλλὰ μόνον Χριστὸν ἐκήρυξα, καὶ τοῦτον ἐσταυρωμένον, καὶ ὅμως πάντων, φησὶ, τῶν σοφῶν ἐνέφραξα τὰ στόματα.

II, 3-5. « Et ego in imbecillitate et timore ac tre-
« more multo versatus sum apud vos. Et sermo
« meus ac prædicatio mea non fuit persuasoriis
« humanæ sapientiæ verbis, sed in ostensione Spi-
« ritus ac potentiæ : ut fides vestra non sit per sa-
« pientiam hominum, sed per potentiam Dei. »

Καὶ ἐγὼ ἐν ἀσθενείᾳ καὶ ἐν φόβῳ καὶ ἐν τρόμῳ πολλῷ ἐγενόμην πρὸς ὑμᾶς. Καὶ ὁ λόγος μου καὶ τὸ κήρυγμά μου, οὐκ ἐν πειθοῖς ἀνθρωπίνης σοφίας λόγοις, ἀλλ' ἐν ἀποδείξει Πνεύματος καὶ δυνάμεως, ἵνα ἡ πίστις ὑμῶν μὴ ᾖ ἐν σοφίᾳ ἀνθρώπων, ἀλλ' ἐν δυνάμει Θεοῦ.

Nam quomodo non imbecillis, cum a tot magistratibus persecutiones sustineret ? Tantum non dicit : Ut quid vos ipsos traditis quidam sapientibus, quidam vero potentibus ; num hæc quidpiam ad prædicationem conferunt, nempe apparens sapientia, divitiæ et potentia ? Considerate quomodo venerim vobis prædicans. Num in sapientia? Sed nequaquam hoc dicere possetis. An in potentatu ? Atqui tremens ac timens, plenusque minis intentatis ita prædicabam inter vos. Cur ergo vos sumpta horum oblivione, sapientes et divites ac potentes requiritis, et hos vobis præceptores et doctores exhibetis ? « Et timore. » Non solum, inquit, mihi opus non fuit sapientia ut prædicarem, verum etiam cum in multo essem timore ac tremore propter persecutiones, ita tamen prædicavi, quod opus multam ostendit potentiam crucis, quia in ruditate ac timore prædicando prævaluerit. Eos deprimit qui apud ipsos sapientes erant : ostendens quanta fuerint obstacula impedientia ne crederetur prædicationi, et tamen creditum est. « Non persuasoriis. » Neque enim prædicatio adulterata erat per externam eloquentiam aut eruditionem. « Sed in ostensione Spiritus. « Nam per Spiritum sanctum et signa ac virtutes quæ ab eo sunt, demonstramus aperte quod vera dicamus, et per vim ac potentiam quæ exerit se in nobis. « Ut fides vestra non sit. » Etenim si per humanam fuisset sapientiam, suspicio fortassis haberi potuisset quod per eloquentiam superasset ; nunc vero cum per signa sit et virtutes, certitudinem. **432** Cum autem prius appellasset principes sæculi hujus sapientes Græcorum, nunc dicit sapientes Judæorum.

[ΦΩΤ.] Πῶς γὰρ οὐκ ἀσθενὴς, ὁ ὑπὸ τοσούτων B δυναστῶν διωκόμενος ; Μονονουχὶ λέγων, Τί προσενείματε ἑαυτοὺς, οἱ μὲν τοῖς σοφοῖς, οἱ δὲ τοῖς δυνατοῖς ; Μή τι ταῦτα συμβάλλεται πρὸς τὸ κήρυγμα, ἡ δοκοῦσα σοφία καὶ ὁ πλοῦτος καὶ ἡ δύναμις, ἐνθυμήθητε πῶς ἦλθον κηρύσσων ὑμῖν. Ἐν σοφίᾳ ; ἀλλ' οὐκ ἂν ἔχοιτε τοῦτο εἰπεῖν. Ἀλλ' ἐν δυναστείᾳ ; καὶ μὴν τρέμων καὶ φόβων καὶ ἀπειλῶν γέμων, οὕτως ἐκήρυσσον ἐν ὑμῖν. Τί οὖν ὑμεῖς τούτων λήθην λαβόντες, σοφοὺς καὶ πλουσίους καὶ δυνάστας ἐπιζητεῖτε, καὶ τούτους ὑμῖν διδασκάλους καὶ καθηγητὰς ἀποφαίνεσθε ; « Καὶ ἐν φόβῳ. » Οὐ μόνον, φησὶν, οὐκ ἐδεήθην σοφίας εἰς τὸ κηρύξαι, ἀλλὰ καὶ ἐν φόβῳ καὶ τρόμῳ ὢν πολλῷ διὰ τοὺς διωγμοὺς, οὕτως ἐκήρυξα, ὅπερ πολλὴν δείκνυσι τὴν δύναμιν τοῦ σταυροῦ, ὅτι ἐν ἰδιωτείᾳ καὶ φόβῳ κηρυσσόμενος κατέσχε. Καταβάλλει δὲ τοὺς παρ' αὐτοῖς σοφοὺς, C δεικνὺς πόσα μὲν ἦν τὰ κωλύματα τοῦ πιστευθῆναι τὸ κήρυγμα, πῶς δὲ ἐπιστεύθη ; « Οὐκ ἐν πειθοῖς ἀνθρωπίνης. » Οὐ γὰρ ἦν τὸ κήρυγμα σεσοφισμένον διὰ τῆς ἔξωθεν εὐγλωττίας καὶ παιδεύσεως. « Ἀλλ' ἐν ἀποδείξει Πνεύματος. » Διὰ γὰρ τοῦ ἁγίου Πνεύματος καὶ τῶν ἐξ αὐτοῦ σημείων καὶ δυνάμεων τὰς ἀποδείξεις τοῦ ἀληθῆ λέγειν παρεχόμεθα, καὶ διὰ τῆς εἰς ἡμᾶς ἐνεργούσης δυνάμεως. « Ἵνα ἡ πίστις ὑμῶν. » Εἰ γὰρ ἦν ἐν σοφίᾳ ἀνθρωπίνῃ, ἴσως ἂν ὑπενοήθη τῇ εὐγλωττίᾳ περιγενέσθαι, νῦν δὲ τὸ διὰ σημείων καὶ δυνάμεων εἶναι, τὸ ἀναμφίβολον προξενεῖ τῇ πίστει. Ἡ γὰρ διὰ τῶν ἔργων καὶ σημείων ἀπόδειξις, τῆς ἐκ ῥημάτων βεβαιοτέρα.

II. 6-8. « Porro sapientiam loquimur inter perfectos
« sapientiam autem non sæculi hujus neque princi-
« pum sæculi hujus, qui abolentur : sed loquimur
« sapientiam Dei in mysterio, quæ recondita est, quam
« præfinivit Deus ante sæcula in gloriam nostram,
« quam nemo principum sæculi hujus cognovit. »

D Σοφίαν δὲ λαλοῦμεν ἐν τοῖς τελείοις, σοφίαν δὲ οὐ τοῦ αἰῶνος τούτου, οὐδὲ τῶν ἀρχόντων τοῦ αἰῶνος τούτου τῶν καταργουμένων, ἀλλὰ λαλοῦμεν σοφίαν Θεοῦ ἐν μυστηρίῳ τὴν ἀποκεκρυμμένην, ἣν προώρισεν ὁ Θεὸς πρὸ τῶν αἰώνων εἰς δόξαν ἡμῶν, ἣν οὐδεὶς τῶν ἀρχόντων τοῦ αἰῶνος τούτου ἔγνωκεν.

Postquam semel demonstravit eam, quæ hominibus sapientia videtur, esse stultitiam : Dei vero sapientiam, quæ pereuntibus stultitia videtur, veram esse sapientiam, jam deinceps sumpta audacia vocat ipsam sapientiam. Dicit autem sapientiam, prædicationem de Christo, quodque per crucem salva facta sit creatura, quæ sub cœlo est. « Inter per-

Ἐπειδὴ ἅπαξ ἀπέδειξε τὴν τῶν ἀνθρώπων σοφίαν δοκοῦσαν, μωρίαν οὖσαν, τὴν δὲ τοῦ Θεοῦ δοκοῦσαν τοῖς ἀπολλυμένοις μωρίαν, ταύτην οὖσαν τὴν ἀληθῆ σοφίαν, τότε λοιπὸν θαρρεῖ καλεῖν αὐτὴν σοφίαν. Σοφίαν δὲ λέγει, τὸ περὶ Χριστοῦ κήρυγμα, καὶ τὸ διὰ σταυροῦ σωθῆναι τὴν ὑπ' οὐρανόν. « Ἐν τοῖς

A τελείοις.» Τουτέστιν ἐν τοῖς πιστοῖς· ἐκεῖνοι γὰρ σοφοὶ καὶ τέλειοι, οἱ τὰ ἀνθρώπινα ὑπεριδόντες ὡς ἀσθενῆ, καὶ Θεῷ ἑαυτοὺς ἐκδεδωκότες. «Οὐ τοῦ αἰῶνος τούτου.» Αἰῶνος τούτου λέγει, διὰ τὸ ἐπίκαιρον αὐτῶν, καὶ μέχρι τοῦ αἰῶνος τούτου ἑστάναι, καὶ μὴ προϊέναι εἰς τὸ μέλλον. «Τῶν καταργουμένων.» Καὶ γὰρ καταργοῦνται καὶ συμπαύονται τῷ παρόντι βίῳ, ἀλλ' οὐχ οἱ δίκαιοι, ἀλλὰ τότε μᾶλλον ἢ νῦν ἀνθοῦσιν. Ἄρχοντας δὲ καλεῖ, αἰνιττόμενος τοὺς παρ' αὐτοῖς φιλοσόφους, λογογράφους, ῥήτορας, οἳ καὶ δημαγωγοὶ ἐγίνοντο. «Ἐν μυστηρίῳ.» Μυστήριον καλεῖ, τὸ κατὰ Χριστὸν κήρυγμα, ὅτι οὐδεμία δύναμις οὐρανία, ᾔδει αὐτὸ πρὸ τοῦ γενέσθαι, καὶ ὅτι, ἄλλα ὁρῶντες, ἄλλα πιστεύομεν. Χρίστον ὁρῶν, ὡς φιλάνθρωπον σέβω· δοῦλον γεγονότα ἀκούων, τῆς κηδεμονίας αὐτὸν προσκυνῶ. «Τὴν ἀποκεκρυμμένην.» B Ἔτι γὰρ καὶ νῦν κέκρυπται, τοῖς μὲν ἀπίστοις καὶ σφόδρα, τοῖς δὲ πιστοῖς, οὐ σφόδρα. «Ἣν προώρισεν ὁ Θεός.» Ἣν σοφίαν προώρισεν ὁ Πατὴρ, φησὶ, τὴν περὶ ἡμᾶς κηδεμονίαν ἐνδεικνύμενος, ἵνα ἡμᾶς δι' αὐτῆς δοξάσῃ. Τὸ δὲ, «Πρὸ τῶν αἰώνων,» δηλοῖ, συναΐδιον πρὸς τὸν Πατέρα. «Ἣν οὐδεὶς τῶν ἀρχόντων.» Ἔνι μὲν νοῆσαι τοῦτο, καὶ περὶ τοῦ Πιλάτου καὶ Ἡρώδου, ἠγνόουν γάρ. Ἔτι δὲ καὶ περὶ τῶν ἀρχιερέων καὶ γραμματέων, οἵτινες ἠγνόουν τὴν διὰ τοῦ σταυροῦ τοῦ Χριστοῦ καὶ τοῦ θανάτου γινομένην οἰκονομίαν. Ἄνω δὲ εἰπὼν ἄρχοντας τοῦ αἰῶνος τούτου τοὺς τῶν Ἑλλήνων σοφοὺς νῦν λέγει τοὺς τῶν Ἰουδαίων.

fectos.» Hoc est, inter fideles : nam illi sapientes ac perfecti sunt, qui humana tanquam imbecillia despexerunt, ac sese Deo tradiderunt. «Non sæculi hujus.» Sæculi hujus dicit propter temporalitatem ipsorum, quod una cum hoc sæculo persistant, at non procedant ad futurum. «Qui abolentur.» Siquidem cessant una cum præsenti vita. At non ita justi : quin potius florent tunc magis quam nunc. Principes autem vocat : clam designans philosophos qui apud eos erant, historiographos ac rhetores, qui etiam reipublicæ administratores facti erant. «In Mysterio.» Mysterium vocat prædicationem de Christo, quia neque ulla cœlestis virtus noverat illud priusquam fieret, et quia alia videmus et alia credimus. Christum videns, tanquam benignum et humanum colo : servum audiens effectum, ob dispensationem eum adoro. «Quæ recondita est.» Nam et hoc quoque tempore occulta est, incredulis quidem vehementer, credentibus vero non adeo. «Quam præfinivit Deus.» Quanquam, inquit, sapientiam præfinivit Pater, ostendens gubernationem, quam circa nos habuit, ut per ipsam nos glorificaret. Quod autem ait : «Ante sæcula,» significat coæternitatem cum Patre. «Quam nemo principum.» Potest quidem hoc intelligi etiam de Pilato et Herode : nam ignorabant sapientiam. Potest et de pontificibus ac scribis qui ignorabant factam per Christi crucem et mortem dispensationem. **433** Cum autem prius appellasset principes sæculi hujus sapientes Græcorum, nunc dicit sapientes Judæorum.

C Εἰ γὰρ ἔγνωσαν, οὐκ ἂν τὸν Κύριον τῆς δόξης ἐσταύρωσαν· ἀλλὰ, καθὼς γέγραπται, Ἃ ὀφθαλμὸς οὐκ εἶδε, καὶ οὖς οὐκ ἤκουσε, καὶ ἐπὶ καρδίαν ἀνθρώπου οὐκ ἀνέβη, ἃ ἡτοίμασεν ὁ Θεὸς τοῖς ἀγαπῶσιν αὐτόν.

Ἐπειδὴ τοῖς ἀνοήτοις ὁ σταυρὸς ἀδοξία εἶναι δοκεῖ, ὅρα πῶς, Χριστοῦ μνησθεὶς, Κύριον αὐτὸν δόξης καλεῖ, δεικνὺς ὅτι οὐ μόνον οὐδὲν εἰς δόξαν παρεβλάβη ἐκ τοῦ σταυροῦ καὶ τοῦ θανάτου, ἀλλὰ καὶ μᾶλλον ἐπὶ φιλανθρωπίᾳ ἐδοξάσθη. — Ἄλλο. [ΟΙΚΟΥΜΕΝΙΟΥ] Εἰ μὲν τὸ, «Τῶν ἀρχόντων τοῦ αἰῶνος τούτου δέξῃ,» ὡς πρὸς τὸν Ἡρώδην καὶ τὸν Πιλᾶτον, ἁπλουστέρως νοήσεις τὸ ἑπόμενον. «Εἰ γὰρ, φησὶν, ἔγνωσαν, οὐκ ἂν τὸν Κύριον τῆς δόξης ἐσταύρωσαν.» Οὐ γὰρ τοσοῦτον ἐμεμήνεσαν, φθόνου μὴ ὑποκειμένου. D Εἰ δὲ πρὸς τοὺς ἀρχιερεῖς καὶ γραμματεῖς ἐκλάβοις οἳ ᾔδεσαν αὐτὸν ὄντα τὸν Χριστὸν (καὶ δῆλον ἐξ ὧν ἔλεγον οἱ γεωργοὶ τοῦ ἀμπελῶνος· «Οὗτός ἐστιν ὁ κληρονόμος, δεῦτε ἀποκτείνωμεν αὐτὸν, καὶ ὁ ἀμπελὼν ἡμῶν ἔσται,» ἀλλὰ τῷ φθόνῳ ἀπετυφλώθησαν), οὕτως νοήσεις τὸ κάτω, ὅτι, Εἰ ἔγνωσαν, φησὶν, ὅτι τοσαύτη ἔσται τοῖς ἔθνεσι σωτηρία ἐκ τοῦ σταυροῦ, οὐδ' ἂν ἦλθον εἰς τὸ σταυρῶσαι, ἐκτήκεσθαι μᾶλλον ἐκ τοῦ φθόνου αἱρούμενοι, ἢ ἵνα σωθῇ τὰ ἔθνη καὶ ἐκβάλῃ αὐτοὺς, καὶ ἀντικαταστῇ εἰς τὸν τόπον αὐτῶν. — Ἄλλο. [ΙΩΑΝ.] Εὐκαίρως Κύριον δόξης ἐκάλεσεν. Ἐπειδὴ γὰρ ὁ σταυρὸς ἀδο-

II. 8, 9. «Nam si cognovissent, nequaquam Dominum gloriæ crucifixissent; sed, quemadmodum scriptum est; Quæ oculus non vidit, nec auris audivit, nec in cor hominis ascenderunt quæ præparavit Deus diligentibus se.»

Quoniam insensatis crux ignominia esse videtur vide quomodo, facta Christi mentione, Dominum gloriæ ipsum vocat : ostendens quod non solum nihil illi ad gloriam crux aut mors obfuit, verum etiam ob humanitatem seu benignitatem magis glorificatus est. — *Aliud.* Si id quod ait : «Principum sæculi hujus,» pro Herode et Pilato acceperis, simplicius intelliges quod sequitur : «Nam si cognovissent, nequaquam Dominum gloriæ crucifixissent;» neque enim tanta capti erant insania, cum eos non occuparet invidia. Si vero pro pontificibus et pharisæis acceperis, qui noverant ipsum esse Christum (idque ex eo manifestum est quod dicebant cultores vineæ : «Hic est hæres, agite, occidamus eum, et vinea erit nostra [71];» Sed invidia excæcati sunt), tunc quod inferius additur sic intelliges : Si cognovissent quod a cruce tanta gentibus futura salus, nequaquam ad hoc pervenissent ut eum crucifigerent : eligentes potius invidia tabescere, quam ut gentes salvæ fierent, et ipsis ejectis illæ eorum loco substituerentur. — *Aliud.* Opportune Dominum gloriæ appellavit. Nam quoniam crux-

[71] Matth. xxi, 38.

ignominiæ esse videbatur, ostendit eam esse magnam gloriam : « Quæ præparavit Deus. » Quæ autem præparavit Deus diligentibus se? Christum videlicet ac salutem, quæ per incarnationem facta est Diligentes autem Scriptura vocat credentes: Sed quomodo, ait, auris non audivit, nec in cor hominis ascenderunt, cum sancti prophetæ prius audiverint mysterium? Et dicimus aliud esse audisse ut hominem, et aliud audisse ut prophetam. Isaias enim dicit: « Addidit mihi autem ad audiendum [72], » non quod antea aure hominis destitutus fuisset, sed quod prophetæ aurem accepisset.

434 II, 10, 11. « Nobis autem Deus revelavit « per Spiritum suum. Nam Spiritus cuncta scru« tatur, etiam profunda Dei. Quis enim novit quæ « sunt hominis, nisi spiritus hominis qui est in « eo? Sic et ea quæ Dei sunt nemo novit, nisi « Spiritus Dei. »

Si igitur nullus novit, vos, inquit, quomodo didicistis? Quia Deus, ait, nobis revelavit per Spiritum, non per humanam sapientiam. Hæc enim non est habita digna quæ videat mysteria. Nam Spiritus cuncta scrutatur. Deinde ostendit quod potissimum est in hac disciplina. Nisi enim Spiritus nos docuisset, inquit, qui Dei quoque profunda novit, nequaquam scire potuissemus; nam hoc mysterium est inter inenarrabilia, ideo quoque Spiritu nobis opus erat præceptore. Quod autem ait: « Scrutatur, » non ignorantiæ ostensivum est, sed e diverso exactæ potius cognitionis. Divus Gregorius intelligit: Non quod Spiritus curiose indaget, sed quod in contemplatione delectetur. » Etiam profunda Dei. » Profunda Dei appellat profundissimas ipsius, maximeque nos latentes dispositiones seu dispensationes. — *Alio modo.* Profunda Dei sunt sacrarum Litterarum occulta ac recondita cognitio, cum Spiritus qui novit, sanctorum revelat animabus, divinam quamdam intelligentiam in eis exhibens. « Nisi spiritus hominis qui est in eo. « Quemadmodum enim, inquit, quæ hominis sunt nullus hominum novit, nisi proprius ipsius spiritus: ita neque ea quæ Dei sunt quispiam novit nisi Spiritus Dei.

II, 12, 13. « Nos autem non spiritum mundi ac« cepimus, sed Spiritum qui ex Deo est, ut sciamus « quæ a Christo donata sunt nobis: quæ et loqui« mur, non per sermones quos docet humana sa« pientia, sed per eos quos docet Spiritus sanctus, « spiritualibus spiritualia comparentes. »

Mundi spiritum vocat, ut opinor, humanam sapientiam, ac eruditionem, quam non accepimus, inquit ut qui crucem obscuret, ne aboleatur crux sicuti prædixit. Sed Spiritum Dei accepimus, ut sciamus quæ donata sunt nobis a Deo: hoc est, dispensata sive facta sunt a Christo.

435 « Non per sermones quos docet humana sapientia. » Tanto, inquit, nos hominibus sapientiores sumus, quando sapientiori utimur præce-

[72] Isa. L, 5.

A ξίας εἶναι δοκεῖ, δείκνυσιν ὅτι μεγάλη δόξα ἐστὶν ὁ σταυρός. « Ἃ δὲ ἡτοίμασεν ὁ Θεός. » Τί δὲ ἡτοίμασε τοῖς ἀγαπῶσιν αὐτόν; τὸν Χριστὸν δηλαδὴ, καὶ τὴν διὰ τῆς ἐνανθρωπήσεως σωτηρίαν. Ἀγαπῶντας δὲ, τοὺς πιστεύσαντας καλεῖ ἡ Γραφή. Καὶ πῶς οὖς οὐκ ἤκουσε, καὶ ἐπὶ καρδίαν ἀνθρώπου οὐκ ἀνέβη, τῶν ἁγίων προφητῶν, φησὶ, προακουσάντων τὸ μυστήριον; Καί φαμεν, ὅτι ἕτερόν τί ἐστι τὸ ὡς ἄνθρωπον ἀκοῦσαι, καὶ ἕτερόν τὸ ὡς προφήτην. Καὶ γὰρ Ἡσαΐας φησί· « Προσέθηκέ μοι ὠτίον εἰς τὸ ἀκοῦσαι, » οὐκ ἐπειδὴ ἐνέλιπεν αὐτῷ οὖς ἀνθρώπου, ἀλλ' ὅτι προσελάβετο τοῦ προφήτου.

Ἡμῖν δὲ ὁ Θεὸς ἀπεκάλυψε διὰ τοῦ Πνεύματος αὐτοῦ. Τὸ γὰρ Πνεῦμα πάντα ἐρευνᾷ, καὶ τὰ βάθη τοῦ Θεοῦ. Τίς γὰρ οἶδεν ἀνθρώπων τὰ τοῦ B ἀνθρώπου, εἰ μὴ τὸ πνεῦμα τοῦ ἀνθρώπου τὸ ἐν αὐτῷ; Οὕτως καὶ τὰ τοῦ Θεοῦ οὐδεὶς οἶδεν, εἰ μὴ τὸ Πνεῦμα τοῦ Θεοῦ.

Εἰ οὖν οὐδεὶς ἔγνω, ὑμεῖς, φησὶ, πῶς μεμαθήκατε; Ὅτι, φησὶν, ὁ Θεὸς ἡμῖν διὰ τοῦ Πνεύματος ἀπεκάλυψεν, οὐ δι' ἀνθρωπίνης σοφίας. Αὕτη γὰρ οὐκ ἠξιώθη ἰδεῖν τὰ μυστήρια. Τὸ γὰρ Πνεῦμα πάντα ἐρευνᾷ. Εἶτα δείκνυσι τὸ μέγιστον τῆς τοιαύτης μαθήσεως. Εἰ μὴ γὰρ τὸ Πνεῦμα, φησὶ, τὸ καὶ τὰ βάθη τοῦ Θεοῦ ἐπιστάμενον, ἐδίδαξεν ἡμᾶς, οὐκ ἂν ἠδυνήθημεν μαθεῖν. Ἐν τοῖς ἀπορρήτοις γὰρ ἦν τὸ μυστήριον τοῦτο. Διὸ καὶ τοῦ Πνεύματος ἐδεήθημεν διδασκάλου. Τὸ δὲ, « Ἐρευνᾷ, » οὐκ ἀγνοίας δεικτικόν ἐστιν, ἀλλὰ τοὐναντίον, ἀκριβοῦς γνώσεως. Ὁ δὲ ἐν ἁγίοις Γρηγόριος οὕτως· Οὐχ ὡς περιεργαζόμενον, C ἀλλ' ὡς ἐντρυφῶν τῇ θεωρίᾳ. « Καὶ τὰ βάθη τοῦ Θεοῦ. » — [ΣΕΥΗΡ.] Βάθη τοῦ Θεοῦ λέγει, τὰς βαθυτάτας αὐτοῦ καὶ διαλανθανούσας ἡμᾶς οἰκονομίας. — Ἄλλως. [ΚΥΡΙΛ.] Βάθη τοῦ Θεοῦ εἰσι τῶν ἱερῶν γραμμάτων ἡ κεκρυμμένη καὶ ἀπόθετος γνῶσις, ἣν εἰδὸς τὸ Πνεῦμα ταῖς τῶν ἁγίων ἀποκαλύπτει ψυχαῖς, θεῖόν τινα νοῦν ἀποφαῖνον ἐν αὐτοῖς. « Εἰ μὴ τὸ πνεῦμα τοῦ ἀνθρώπου τὸ ἐν αὐτῷ. » Ὥσπερ γὰρ, φησὶ, τὰ κατὰ ἄνθρωπον οὐδὶς οἶδεν ἀνθρώπων, εἰ μὴ τὸ ἴδιον αὐτοῦ πνεῦμα, οὕτως οὐδὲ τὰ τοῦ Θεοῦ τις οἶδεν, εἰ μὴ τὸ Πνεῦμα τοῦ Θεοῦ.

Ἡμεῖς δὲ οὐ τὸ πνεῦμα τοῦ κόσμου ἐλάβομεν, ἀλλὰ τὸ Πνεῦμα τὸ ἐκ Θεοῦ, ἵνα εἴδωμεν τὰ ὑπὸ τοῦ Θεοῦ χαρισθέντα ἡμῖν, ἃ καὶ λαλοῦμεν, οὐκ ἐν διδακτοῖς ἀνθρωπίνης σοφίας λόγοις, ἀλλ' ἐν D διδακτοῖς Πνεύματος ἁγίου, πνευματικοῖς πνευματικὰ συγκρίνοντες.

[ΟΙΚΟΥΜΕΝΙΟΥ.] Πνεῦμα κόσμου καλεῖ, ὡς οἶμαι, τὴν ἀνθρωπίνην σοφίαν καὶ παίδευσιν, ὅπερ, φησὶν, ὡς καταργοῦν τὸν σταυρόν, ὡς προεῖπεν, οὐκ ἐλάβομεν, ἵνα μὴ κενωθῇ ὁ σταυρός, ἀλλὰ τὸ Πνεῦμα τοῦ Θεοῦ ἐλάβομεν, ἵνα εἰδῶμεν τὰ χαρισθέντα ἡμῖν ἀπὸ τοῦ Θεοῦ, τουτέστι, τὰ κατ' οἰκονομίαν γεγονότα τοῦ Χριστοῦ.

« Οὐκ ἐν διδακτοῖς ἀνθρωπίνης σοφίας. » Τοσοῦτον ἡμεῖς φησὶ, τῶν παρ' ἀνθρώπους σοφῶν σοφώτεροι, ὅσον οἱ μὲν Πλάτωνα καὶ Πυθαγόραν ἔχουσι διδα-

σκάλους, ἡμεῖς δὲ τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον. « Ἀλλ' ἐν διδακτοῖς Πνεύματος ἁγίου. » Οὐκοῦν οὐδαμοῦ χρεία τῆς ἀνθρωπίνης σοφίας. Ὅλα γὰρ πνευματικά. « Πνευματικοῖς πνευματικὰ συγκρίνοντες. » Τοῦτο λέγει, ὅταν, φησὶν, ἀνακύψῃ ζήτημα πνευματικὸν, ἀπὸ παραδειγμάτων πνευματικῶν τὰς συγκρίσεις καὶ τὰς ἐπιλύσεις ἐπάγομεν. οἷον· εἰ ἀνέστη τριήμερος ὁ Χριστὸς, ἐκ τοῦ Ἰωνᾶ τὰς ἀποδείξεις παράγω καὶ τὴν μαρτυρίαν· εἰ ἐγέννησε παρθένος τὸν Κύριον, ἐκ τῶν στειρῶν Ἄννης καὶ Ἐλισάβετ ἡ ἐπίλυσις.

Ψυχικὸς δὲ ἄνθρωπος, οὐ δέχεται τὰ τοῦ Πνεύματος τοῦ Θεοῦ· μωρία γὰρ αὐτῷ ἐστι, καὶ οὐ δύναται γνῶναι ὅτι πνευματικῶς ἀνακρίνεται. Ὁ δὲ πνευματικὸς, ἀνακρίνει μὲν πάντα, αὐτὸς δὲ ὑπ' οὐδενὸς ἀνακρίνεται. Τίς γὰρ ἔγνω νοῦν Κυρίου ὃς συμβιβάσει αὐτόν; Ἡμεῖς δὲ νοῦν Χριστοῦ ἔχομεν.

Ψυχικὸν ἄνθρωπον καλεῖ, τὸν πάντα τοῖς λογισμοῖς τῆς ψυχῆς διδόντα, καὶ μηδὲν πίστει δεχόμενον, μήτε νομίζοντά τινος ἄνωθεν δεῖσθαι βοηθείας. Ὃς τοῖς τῆς ψυχῆς νοήμασιν οὐ δυνάμενος καταλαβεῖν τὰς διδασκαλίας τοῦ Πνεύματος, πιστεῦσαι δὲ λογισμῶν χωρὶς οὐκ ἐθέλων, πάντα μωρὰ νομίζει τὰ τῆς οἰκονομίας τοῦ Κυρίου. — Ἄλλως. [ΙΩΑΝ.] Ψυχικός ἐστιν, ὁ κατὰ σάρκα ζῶν, καὶ μήπω τὸν νοῦν φωτισθεὶς διὰ τοῦ πνεύματος, ἀλλὰ μόνην τὴν ἔμφυτον καὶ ἀνθρωπίνην σύνεσιν ἔχων, ἣν ταῖς ἁπάντων ψυχαῖς ἐμβάλλει ὁ Δημιουργός. — Ἄλλως. Ἀντὶ τοῦ, Ὅταν τι πνευματικὸν καὶ ἀπόῤῥητον ᾖ, ἀπὸ τῶν πνευματικῶν τὰς μαρτυρίας ἄγομεν, οἷον ὅτι ἀνέστη, παράγω τὴν τοῦ Ἰωνᾶ μαρτυρίαν. Ὅτι ἐκ παρθένου ἐγεννήθη, παράγω τὴν τῶν στειρῶν γέννησιν. Ψυχικὸς δέ ἐστιν ὁ τὸ πᾶν τοῖς λογισμοῖς τῆς ψυχῆς διδοὺς καὶ μὴ νομίζων ἄνωθέν τινος βοηθείας. — Ἄλλως. [ΦΩΤ.] Ὁ ψυχικὸς, χρείαν ἔχει ἀνακρίσεως καὶ ἐξετάσεως καὶ μαθήσεως πνευματικῆς, ἵνα παραδέξηται τὰ τοῦ πνεύματος. Ἀλλὰ πρὸς ταύτην ἀπαυθαδιζόμενος, καὶ δοκῶν ἀρκεῖσθαι τοῖς ἀνθρωπίνοις λογισμοῖς, οὐ μόνον οὐδὲν ὧν ἀγνοεῖ καταλαμβάνει, ἀλλὰ καὶ τοὐναντίον εἰς πλείονα καταβαπτιζόμενος ἄγνοιαν, τὸ ἐκείνου πάθος καὶ νόσημα, τοῖς τοῦ πνεύματος νόμοις περιάπτει, καὶ ἡγεῖται αὐτὰ μωρίαν, δέον ἑαυτῷ μέμφεσθαι, ταπεινοῖς καὶ ἀνθρωπίνοις μέτροις, τὰ ὑπερφυῆ καὶ κρείττονα λογισμῶν μετρεῖν καὶ καταλαμβάνειν ἐγχειρήσαντι. Ὁ δὲ πνευματικὸς οὐ δεῖται ἀνακρίσεως, ἀλλ' αὐτὸς πνευματικῶς καὶ θεοσόφως ἅπαντα δοκιμάζων καὶ κρίνων τελειοῦται τῇ γνώσει τοῦ πνεύματος. Διὸ ὑπ' οὐδενὸς ἀνακρίνεται. Ὑπὸ μὲν τῶν πιστῶν, ὅτι οὐ διαφωνεῖ ἢ διστασιάζει πρὸς αὐτούς· ὑπὸ δὲ τῶν ἀπίστων, ὅτι πολλῷ κρείττων ἐστὶ τῆς ἐκείνων ἀνακρίσεως, καὶ ὅτι οὐ μόνον οὐ δεῖται ταύτης, ἀλλὰ καὶ σύνοιδεν ἀκριβῶς ἀνακρίνων, ὅτι τοῖς ταύτῃ χρωμένοις μέγιστον ἐμπόδιον αὕτη καθέστηκεν, εἰς τὸ πνευματικῶς ἀνακρίνεσθαι καὶ δέξασθαι τὰ τοῦ Πνεύματος. Διὸ καὶ χηρεύουσιν οὗτοι τοῦ Κυριακοῦ νοῦ, ἤτοι τῶν ἐντο-

A ptore. Illi siquidem Platonem ac Pythagoram habent præceptores, nos autem Spiritum sanctum. « Sed per eos quos docet Spiritus sanctus. » Nullus itaque usus est humanæ scientiæ : omnia namque spiritualia sunt. « Spiritualibus spiritualia comparantes. » Hoc est, quod dicit. Cum investigatur quæstio aliqua spiritualis, ac exemplis spiritualibus comparationes ac interpretationes adducimus, ut, verbi causa ; si surrexit tertio die Christus, ex Jona probationes ac testimonium adduco : si natus est Dominus ex virgine, ex sterilibus Anna et Elisabeth sumitur interpretatio.

II, 14-16. *Animalis autem homo non accipit ea quæ sunt Spiritus Dei, stultitia siquidem ipsi sunt : nec potest cognoscere, quia spiritualiter dijudicantur.* B *Spiritualis vero universa quidem dijudicat, ipse autem a nemine dijudicatur. Quis enim cognovit mentem Domini qui conciliabit eum ? Nos autem mentem Christi tenemus.*

Animalem vocat hominem eum, qui omnia animæ rationibus tribuit : nec quidquam fide suscipit, nec superno opus esse auxilio arbitratur : qui cum doctrinas Spiritus non possit mente comprehendere, nec velit absque rationibus credere, omnia arbitratur esse stulta quæ divinæ sunt dispensationis. — *Alio modo.* Animalis est, qui juxta carnem vivit et nondum per spiritum mente illuminatus est, sed innatam tantum et humanam habet intelligentiam, quam cunctorum animabus Creator immittit. — *Alio modo.* Hoc est : Quando aliquid spirituale et ineffabile fuerit, a spiritualibus testi- C monia ducimus Utpote ad id quod surrexit Christus, Jonæ testimonium adduco : quod ex virgine natus est, adduco sterilium partum ac generationem. Animalis vero est, qui rem omnem animæ considerationibus attribuit, nec arbitratur superno aliquo opus esse auxilio. — *Alio modo.* Animalis opus habet dijudicatione et perscrutatione, ac disciplina spirituali, ut suscipiat ea, quæ sunt spiritus, **436** sed cum arrogantior sit quam ut ad hanc sese demittat, et sufficere judicet humanas considerationes, non modo nihil comprehendit eorum quæ ignorat, sed e diverso quoque in majorem demersus ignorantiam, animæ affectum et ægritudinem legibus spiritus adoptat, et existimat ea esse stultitiam, cum seipsum accusare deberet, qui D humilibus ac humanis mensuris supernaturalia et ratiocinationes excedentia mensurare tentaverit. Spiritualis vero non opus habet dijudicatione, sed cum omnia spiritualiter et divina sapientia probet ac judicet, spiritus cognitione perficitur. Ideo a nullo dijudicatur : a fidelibus quidem, quia non dissonat nec dissenti ab ipsis ; ab incredulis vero, quia longe superior est illorum dijudicatione, et quia non solum hac non eget, sed et novit exacte dijudicans quod hac utentibus maximum ita præstiterit impedimentum ad spiritualiter dijudicandum, et recipiendum ea quæ sunt Spiritus. Idcirco quoque hi Dominico sensu carent, sive præce-

A ptis, et ea quæ inde sequitur, legis traditione, quæ eos castigaret, et ad spiritualium quæstionum apprehensionem excitaret. Ipsa enim Dominica præcepta confirmant nos et ad eum nos reducunt, aptosque efficiunt ad divinam doctrinam et intelligentiam, quæ dignis inde suppeditatur. Propter ea cum nos ipsos ad hæc composuerimus, merito Christi mentem habemus. Nam quæ Christi sunt sentientes ac intelligentes, jam non humana et carnali cogitatione fluctuantes obruimur, adversus utrinque flatibus tempestatem ferentes: sed solidi ac firmi in cœlesti divinaque mente effecti, veritatis apprehensionem assequimur. » Nec potest cognoscere. » Ignorat, inquit, quod ipse stolidus sit. Non enim potest intelligere quod in talibus sola fide sit opus, deficientibus scilicet humanis conitationibus. **B** Nam hoc est, spiritualiter dijudicantur, quod per fidem ac Spiritum demonstrationes habent ea quæ divina sunt. « Universa quidem dijudicat. » Spiritualis, inquit, fideliter intuetur omnia ac intelligit universa, et quæ propria sunt et quæ infidelium: quæ autem ipsius sunt, increduli nequeunt intelligere. Nam hoc est, quod ait: « Ipse autem a nemine dijudicatur. » Quomodo igitur fidelis novit omnia? Quoniam præsentia quidem novit, **487** quod videlicet caduca sint et fragilia, futura vero novit, nempe quod stabilia sint et æterna. Incredulus autem neque præsentia novit (magnifacit enim ipsa cum nihil sint) neque futura, nam ea ne esse quidem credit. « Quis enim cognovit mentem Domini. » Quare infidelis nihil novit? Nam hoc est quod ait; Quis, id est, nullus infidelis novit? Quia, inquit, non cognovit mentem Domini.

A λῶν καὶ τῆς ἐκεῖθεν νομοθεσίας, τῆς φρενούσης αὐτοὺς καὶ διεγειρούσης εἰς τὴν τῶν πνευματικῶν ζητημάτων κατάληψιν. Αὗται γὰρ αἱ Κυριακαὶ ἐντολαὶ, συμβιβάζουσι ἡμᾶς καὶ καταλλάσσουσαι πρὸς αὐτὸν, παρασκευάζουσιν ἐπιτηδείους εἰς τὴν ἐκεῖθεν τοῖς ἀξίοις χορηγουμένην ἔλλαμψιν τε καὶ κατανόησιν. Διὸ οἱ ταύτους ἑαυτοὺς καταρτίσαντες, εἰκότως νοῦν Χριστοῦ ἔχομεν. Τὰ γὰρ τοῦ Χριστοῦ φρονοῦντες καὶ νοοῦντες, οὐκ ἔτι ἀνθρωπίνῳ καὶ σαρκικῷ λογισμῷ σαλεύοντες κυμαινόμεθα, ταῖς ἑκατέρωθεν ἀντιπνοίαις χειμαζόμενοι, ἀλλὰ πάγιοι καὶ ἀμετάπειστοι γεγονότες ἐν οὐρανίῳ καὶ θείῳ νοΐ, τῆς ἀληθείας καρπούμεθα τὴν κατάληψιν. « Καὶ οὐ δύναται γνῶναι. » Ἀγνοεῖ, φησὶν, ὅτι αὐτός ἐστιν ὁ ἀνόητος. Οὐ δύναται γὰρ γνῶναι ὅτι ἐπὶ τῶν **B** τοιούτων, πίστεως μόνης χρεία, ὡς ἀσθενούντων τῶν λογισμῶν. Τοῦτο γάρ ἐστι, πνευματικῶς ἀνακρίνεται, τουτέστιν ὅτι διὰ πίστεως καὶ Πνεύματος τὰς ἀποδείξεις ἔχει τὰ θεῖα. « Ἀνακρίνει μὲν πάντα. » Ὁ πνευματικὸς, φησὶ, πιστῶς ὁρᾷ πάντα καὶ νοεῖ πάντα, καὶ τὰ ἴδια καὶ τὰ τῶν ἀπίστων. Τὰ δέ γε αὐτοῦ, οἱ ἄπιστοι εἰδέναι οὐ δύνανται. « Τοῦτο γάρ ἐστιν, αὐτὸς δὲ ὑπ' οὐδενὸς ἀνακρίνεται. » Πῶς οὖν ὁ πιστὸς πάντα οἶδεν; ἐπειδὴ οἶδε μὲν τὰ ἐνταῦθα, ὅτι σαθρὰ καὶ ἐπίκηρα, οἶδε δὲ τὰ ἐκεῖ, ὅτι μόνιμα καὶ αἰώνια· ὁ δέ γε ἄπιστος, οὐδὲ τὰ ἐνταῦθα οἶδεν. (Ἡγεῖται γὰρ αὐτὰ μεγάλα, οὐδὲν ὄντα.) οὐδὲ τὰ ἐκεῖ, ἀπιστεῖ γὰρ αὐτοῖς. « Τίς γὰρ ἔγνω νοῦν Κυρίου. » Διατί δὲ ὁ ἄπιστος οὐδὲν οἶδε; τοῦτό ἐστι τό. Τίς, ἀντὶ τοῦ, Οὐδεὶς τῶν ἀπίστων οἶδεν. Ὅτι, φησὶν, οὐκ ἔγνω νοῦν Κυρίου.

C Ideo neque conciliabit eum sibi, hoc est, placabit aut in amicitiam reducet: inimico autem nequaquam revelabit Deus. Et quare fideles et spirituales cognoscunt? Quoniam, inquit, mentem Christi habemus, hoc est, spiritum Christi? et quæ novimus, a Spiritu sancto edocti sumus. Illi igitur merito ignorant, cum Deum habeant aversum: nos vero, inquit, cognoscimus, cum usi sumus doctore Spiritu — Est autem hyperbaton quod ait: « Quis enim cognovit mentem Domini. » Consecutive enim debet illi particulæ conjungi, Nec potest cognoscere, quia spiritualiter dijudicant. Potest tamen et sine hyperbato declarari, prout posita est elocutionis particula. « Nos autem mentem Domini habemus. » Qui imitatione mentis illius quo ad humanitatem quam suscipit Christus Deus noster **D** suam mentem purificarunt, hi mentem Christi habent. — *Aliud.* Aut mentem Christi vocat Patrem. Habemus, inquit in vobis ipsis Christi Patrem » juxta illud: « Inhabitabo in eis et inambulabo [78]. » Mentem enim appellare Patrem, sanctis frequens est, ut cum habet Gregorius; Mente, Verbo, et Spiritu una connaturali divinitate. Et rursum: Primum quidem considerat angelicas potentias ac cœlestes et conceptus Mentis opus fuit Verbo completum et Spiritu perfectum. « Mentem Christi

C Διὸ οὐδὲ συμβιβάσει αὐτὸν ἑαυτῷ, τουτέστι καταλλάξει. Οὐκ ἂν δὲ τῷ ἐχθρῷ ἀποκαλύψει ὁ Θεός. Διατί δὲ οἱ πιστοὶ καὶ οἱ πνευματικοὶ ἴσασιν; ὅτι, φησὶ, νοῦν Χριστοῦ ἔχομεν, τουτέστι πνεῦμα Χριστοῦ, καὶ ἅπερ ἴσμεν, ὑπὸ τοῦ Πνεύματος δεδιδάγμεθα. Εἰκότως οὖν οἱ μὲν ἀγνοοῦσιν, ἀπεστραμμένον ἔχοντες τὸν Θεὸν, ἡμεῖς δὲ, φησὶν, ἴσμεν τοῦ Πνεύματος εὐπορήσαντες διδασκάλου. — [ΦΩΤ.] Καθ' ὑπερβατὸν δὲ τὸ, « Τίς γὰρ ἔγνω νοῦν Κυρίου; » Ἐφ' ἑξῆς γὰρ ὀφείλει συντάττεσθαι, τοῦ, Οὐ δύναται γνῶναι ὅτι πνευματικῶς ἀνακρίνεται. Δυνατὸν δὲ καὶ χωρὶς ὑπερβατοῦ ὡς ἔχει φράσεως τὸ χωρίον ἐκλαβεῖν. « Ἡμεῖς δὲ νοῦν Χριστοῦ ἔχομεν. » — [ΓΡΗΓ., ΟΙΚΟΥΜΕΝΙΟΥ.] Οἱ μιμήσει τοῦ νοῦ ἐκείνου τοῦ ἀνθρωπίνου, οὗ ἀνέλαβε Χριστὸς ὁ Θεὸς **D** ἡμῶν, τὸν ἑαυτῶν νοῦν ἐκκαθάραντες, « Οὗτοι νοῦν Χριστοῦ ἔχουσιν. » Ἄλλο. Ἢ νοῦν Χριστοῦ τὸν Πατέρα καλεῖ. « Ἔχομεν, φησὶν, ἐν ἑαυτοῖς τὸν τοῦ Χριστοῦ Πατέρα, ὡς τὸ, Ἐνοικήσω ἐν αὐτοῖς καὶ ἐμπεριπατήσω. » Νοῦν γὰρ τὸν Πατέρα λέγειν ἔθος τοῖς ἁγίοις, ὡς Γρηγόριος· Καὶ Νῷ καὶ Λόγῳ καὶ Πνεύματι τῇ μιᾷ συμπεφυΐᾳ θεότητι. Καὶ πάλιν· Πρῶτον μὲν ἐννοεῖ τὰς ἀγγελικὰς δυνάμεις καὶ οὐρανίους, καὶ τὸ Ἐννόημα ἔργον ἦν, Λόγῳ συμπληρούμενον, καὶ Πνεύματι τελειούμενον. « Νοῦν Χριστοῦ ἔχομεν. » Τουτέστι, τὰ ἐν τῷ νῷ τοῦ Χριστοῦ·

[78] II Cor. VI, 16.

Καὶ ταῦτα ἴσμεν, ἅπερ αὐτὸς βούλεται καὶ ἀπεκάλυψεν. — [ΙΩΑΝ., ΘΕΟΔΩΡ.] Καλῶς δὲ ἀπὸ τῆς τοῦ Θεοῦ ἀξιοπιστίας ἐπιστώσατο τὸν μετέχοντα χαρίσματος πνευματικοῦ, μήτε δεῖσθαι τῆς ἑτέρου διδασκαλίας, καὶ ἱκανὸν εἶναι διδάσκειν ἑτέρους· Οὐ γάρ ἐστι, φησὶν, ὁ συνιέναι δυνάμενος τὰ βουλεύματα τοῦ Θεοῦ, ὥστε τινὰ αὐτῷ καὶ προσενεγκεῖν διόρθωσιν. Ἡμεῖς μέντοι παρὰ τοῦ Χριστοῦ διὰ τῆς ἐπ' αὐτὸν πίστεως τὴν σύνεσιν δεξάμενοι, καὶ διδάσκειν ἑτέρους ὑπισχνούμεθα.

Καὶ ἐγὼ, ἀδελφοὶ, οὐκ ἠδυνήθην λαλῆσαι ὑμῖν ὡς πνευματικοῖς, ἀλλ' ὡς σαρκικοῖς, ὡς νηπίοις ἐν Χριστῷ. Γάλα ὑμᾶς ἐπότισα καὶ οὐ βρῶμα. Οὔτω γὰρ ἐδύναφθε. Ἀλλ' οὔτε ἔτι νῦν δύνασθε. Ἔτι γὰρ σαρκικοί ἐστε. Ὅπου γὰρ ἐν ὑμῖν ζῆλος, καὶ ἔρις, καὶ διχοστασίαι, οὐχὶ σαρκικοί ἐστε, καὶ κατὰ ἄνθρωπον περιπατεῖτε :

« Οὐκ ἠδυνήθην λαλῆσαι ὑμῖν ὡς πνευματικοῖς. » Καταβαλὼν αὐτῶν τὸν ἐπὶ τῇ ἀνθρωπίνῃ σοφίᾳ τῦφον, νῦν θέλει καταβαλεῖν καὶ τὸν ἐν τοῖς πνευματικοῖς, δεικνὺς ὅτι οὔτε ἀκοῦσαί τι τέλειον ἴσασι. Καλῶς δὲ τὸ, « Οὐκ ἠδυνήθην, » ἀντὶ τοῦ οὐκ ἠβουλήθην, ἵνα μὴ δόξῃ διὰ φθόνον εἰρηκέναι. « Ἀλλ' ὡς σαρκικοῖς. » Καὶ πῶς ἦσαν σαρκικοὶ οἱ καὶ σημεῖα ποιοῦντες; Καί φαμεν, ὅτι ἦσαν καὶ τοιοῦτοι, καὶ οὐ τοιοῦτοι. Ἔστι γὰρ καὶ σημεῖα ποιεῖν, καὶ εἶναι σαρκικὸν, ὡς οἱ λέγοντες, « Κύριε, οὐ τῷ σῷ ὀνόματι τὸ καὶ τὸ πεποιήκαμεν, καὶ ἀκούσαντες. Οὐκ οἶδα ὑμᾶς. » — « Ὡς νηπίοις ἐν Χριστῷ· » Νηπίοις ὅσον ἧκεν εἰς τοὺς νόμους τοῦ Χριστοῦ· « Γάλα ὑμᾶς ἐπότισα. » Γάλα, φησὶ, τὴν ἔτι ἀτελῆ διδασκαλίαν, βρῶμα δὲ τὴν τελείαν. » Οὔπω γὰρ ἐδύνασθε. » Ἐπειδὴ, φησὶ, μὴ ἐβούλεσθε. Τοῦτο γὰρ προϊὼν δείκνυσιν, ὅτι παρὰ τὴν αὐτῶν αἰτίαν τὸ μὴ δύνασθαι, ὅπερ καὶ συγγνώμης χηρεύει, ἤγουν ἀποστερεῖ. « Ὅπου γὰρ ἐν ὑμῖν ζῆλος καὶ ἔρις. » Ὁρᾷς τὴν αὐτῶν εἶναι μοχθηρίαν; Καὶ πῶς ἐσμεν, φησὶ, σαρκικοί; λέγει τὴν τοῦτο ποιοῦσαν αἰτίαν, καὶ δυνάμενος ἐγκαλέσαι καὶ ἄλλα, πρὸς τὸ κατεπεῖγον ἵσταται περὶ τῶν διχοστασιῶν, καὶ τοῦ ἔνθεν ζήλου, καὶ τῆς ἔριδος. « Καὶ κατὰ ἄνθρωπον περιπατεῖτε. » Οὐ κατὰ Θεὸν ζῆτε, φησὶν, ἀλλὰ κατὰ ἄνθρωπον πολιτεύεσθε, ἤγουν σαρκικῶς.

habemus. » Hoc est, quæ in mentem Christi sunt : et ita cognoscimus quæ ipse vult et revelavit. — Pulchre autem a Dei auctoritate corroboravit eum qui particeps esset spiritualis doni : ut illi non esset opus alterius doctrina, sed aptus quoque esset et alios instruere. Non enim potest, inquit, Dei consilia intelligere, ut aliquod ipsi afferat auxilium. Nos sane qui intelligentiam a Christo, per fidem quæ in ipsum est accepimus, alios quoque docere pollicemur.

438 III. 1-3. *Et ego, fratres, non potui loqui vobis ut spiritualibus, sed loquendum fuit ut carnalibus, ut infantibus in Christo. Lactis potu vos alui non cibo : nondum enim poteratis, imo ne nunc quidem adhuc potestis. Nam adhuc carnales estis. Siquidem cum inter vos sint æmulatio et contentio ac factiones, annon carnales estis, et secundum hominem ambulatis ?*

« Non potui loqui vobis ut spiritualibus. » Ubi ipsorum fastum qui de humana erat sapientia depresisset, vult nunc eum quoque deprimere qui et in spiritualibus erat, ostendens quod neque audire possent quidpiam perfectum. Bene autem dicit, « Non potui, » pro eo quod est, Non volui, ne hoc invidia dixisse videatur. « Sed loquendum fuit de carnalibus. » Et quomodo carnales erant qui etiam signa edebant ? Et dicimus quod et tales quodammodo erant et non tales. Contingit enim et signa cedere et esse carnalem ; quales erant illi qui dicebant : « Domine, nonne per nomen tuum hoc et illud fecimus ; et audierunt : Non novi vos [74]. » — « Ut infantibus in Christo. » Infantibus quod ad Christi leges pertinet. « Lactis potu vos alui. » Lac dicit, imperfectam adhuc doctrinam, cibum vero perfectam. « Nondum enim poteratis. » Quoniam inquit, noluistis ; nam hoc in sequentibus ostendit quod ipsorum causa erat quod non possent, quod etiam ipsos a venia separat sive ea privat. « Siquidem cum inter vos sint æmulatio et contemptio. » Vides quod ipsorum pravitas fuerit ? Et quomodo sumus, inquiunt, carnales ? causam dicit quæ hoc efficiat, cumque etiam de aliis accusare posset, instat ad id quod urget, nempe de factionibus et æmulatione quæ inde oriebatur, simulque contentione. « Et secundum hominem ambulatis. » Non secundum Deum vivitis, sed secundum hominem conversamini, hoc est carnaliter.

Ὅταν γαρ λέγῃ τίς· Ἐγὼ μέν εἰμι Παύλου, ἕτερος δὲ, Ἐγὼ Ἀπολλῶ, οὐχὶ σαρκικοί ἐστε; τίς οὖν ἐστι Παῦλος, τίς δὲ Ἀπολλὼς, ἀλλ' ἢ διάκονοι δι' ὧν ἐπιστεύσατε, καὶ ἑκάστῳ ὡς ὁ Κύριος ἔδωκεν; Ἐγὼ ἐφύτευσα, Ἀπολλὼς ἐπότισεν, ἀλλ' ὁ Θεὸς ηὔξανεν. Ὥστε οὔτε ὁ φυτεύων ἐστι τι, οὔτε ὁ ποτίζων, ἀλλ' ὁ αὐξάνων Θεός. Ὁ φυτεύων δὲ καὶ ὁ ποτίζων, ἕν εἰσιν. Ἕκαστος δὲ τὸν ἴδιον μισθὸν λήψεται κατὰ τὸν ἴδιον κόπον.

Πάλιν αἰνίττεται τοὺς προεστῶτας αὐτῶν σοφοὺς καὶ πλουσίους, καὶ αἱρέσεως ὄντας ἀφορμήν. « Τίς

III, 4-8. *Etenim cum dicat aliquis : Ego quidem sum Pauli ; alius vero : Ego Apollo : nonne carnales estis ? Quis igitur est Paulus ? Quis vero Apollos, nisi ministri per quos credidistis, et cuique Dominus dedit ? Ego plantavi, Apollos rigavit,* **439** *sed Deus incrementum dedit. Itaque neque qui plantat est aliquid, neque qui rigat, sed qui incrementum dat, nempe Deus. Cæterum qui plantat et qui rigat unum sunt. Unusquisque tamen propriam mercedem accipiet juxta suum laborem.*

Rursum illorum taxat sapientes ac divites qui eis præerant et factionis ansam dabant. « Quis

[74] Matth. VII, 22, 23.

igitur est Paulus? » O admirandam sapientiam! Seipsum et Apollo extenuat ut hoc statuat Si nos, inquit. nihil sumus, quid poterit quispiam dicere de præceptoribus qui apud vos sunt? « Nisi ministri » Magnum quidem est esse etiam ministros fidei; verum si ad exemplum conferas, radicemque bonorum Christum. pars quædam sermonis est. Nam qui bona tribuit. is demum bene de nobis meretur, non qui ministrat. Minister tamen major est eo qui Evangelium prædicat, quatenus hic quidem sermones annuntiat, ille vero etiam opera exhibet. « Et ut cuique Dominus dedit. » Neque eam. inquit. ministerii partem a nobis ipsis habemus sed hoc ipsum quoque a Christo accepimus Hoc enim vult cum ait: « Et ut cuique Dominus dedit. » « Ego plantavi. » Ego quidem primus prædicationem in vobis disseminavi, Apollos vero sua exhortatione non permisit semen ardore tentationum exarescere. Perfectum vero opus, Dei est qui dedit incrementum. « Neque qui plantat est aliquid. » Vide quomodo depressionem divitum ac sapientum qui eis præerant, invidia carere facit, deprimendo seipsum et Apollo quantum ad apparentiam, et ostendendo quod ad salum Deum attendere oporteat, et in ipsum referre universa quæ contingunt bona! « Qui plantat et qui rigat unum sunt. » In hoc quod nihil amplius possint absque Deo augmentante. — *Alio modo*. Quandoquidem multa sane percurrit de præceptoribus, dicens: « Quis est Paulus, quis vero Apollos! » et rursum: « Itaque neque qui plantat est aliquid, neque qui rigat. » Hoc autem faciebat, eorum mitigare volens ardorem, qui ob doctrinam superbiebant et ad contentiones ac factiones Christi populum pertrahebant. Quoniam igitur satis visus est illorum fastum purgasse, eo quod seipsum quaque una cum Apollo depresserit, ne quidam dicant: **440** Vane igitur prædicas, frustra sustinens pro prædicatione labores. Hujusmodi refellens objectiones subjungit: Unusquisque suam mercedem accipiet, juxta suum laborem. » Dicens propemodum: nequaquam animo angatur qui bene docet, quanquam enim prohibetur, ne Christi populum dividat, sibique vindicet, et inter vos tanquam præceptor sese jactet: attamen mercedem accipiet, neque id temere, sed juxta suum laborem. Deinde rem amplius attollens, et confirmans quod omnino erit merces. « Nam Dei inquit, cooperatores sumus. » simul quidem ut dixi doctrinæ opus illustrans, simul etiam rursum subindicans quod opus Dei sit. Itaque non oportet aut sibi vindicare aut illud discindere, quin potius conjungere et unire: nam hoc est cooperari. Sibi autem vindicare ac dividere, inimicorum est hostium. Deinde in hoc insistit eadem utens demonstrationis regula: quod omnino non oporteat populum personis distribuere. « Dei, inquit, agricolatio estis, Dei ædificatio. » Ut qui vos ipsos deprimitis, id quod Dei est, attribuentes conservis? » Juxta suum laborem. » Quoniam verisi-

οὖν ἐστι Παῦλος; » Βαβαὶ τῆς σοφίας! εἰς ἑαυτὸν καὶ Ἀπολλῶ ἐκενώθη. τοῦτο κατασκευάζων. Εἰ ἡμεῖς, φησὶν, οὐδέν ἐσμεν, τί ἄν τις εἴποι περὶ τῶν παρ' ὑμῖν διδασκάλων; « Ἀλλ' ἢ διάκονοι, » Μέγα μὲν, καὶ τὸ εἶναι διακόνους πίστεως, πρὸς δὲ τὸ ἀρχέτυπον καὶ τὴν ῥίζαν τῶν ἀγαθῶν τὸν Χριστὸν, μέρος τι λόγου. Ὁ γὰρ παρέχων τὰ ἀγαθὰ, οὐχ ὁ διακονῶν εὐεργετεῖ. Τὸ γὰρ διάκονος, μεῖζον τοῦ εὐαγγελιζομένου, ὅσον ὁ μὲν λόγους ἀπαγγέλλει, ὁ δὲ καὶ ἔργα ποιεῖ. « Καὶ ἑκάστῳ ὡς ὁ Κύριος ἔδωκεν. » Οὐδὲ αὐτὸ τὸ μικρὸν τὸ τῆς διακονίας, φησὶ, παρ' ἑαυτῶν ἔχομεν, ἀλλὰ καὶ τοῦτο παρὰ Κυρίου εἰλήφαμεν. Τοῦτο λέγει, « Καὶ ἑκάστῳ ὡς ὁ Κύριος ἔδωκεν. » « Ἐγὼ ἐφύτευσα. » Ἐγὼ μὲν φησὶ, πρῶτος τὸ κήρυγμα ἐγκατέσπειρα, ὁ δὲ Ἀπολλὼς τῇ παρ' ἑαυτοῦ παρακλήσει, οὐκ εἴασεν ἀποξηρανθῆναι τὸν σπόρον τῷ καύσωνι τῶν πειρασμῶν, τὸ δὲ δὴ ὅλον, τοῦ αὐξάνονοος Θεοῦ. « Οὔτε ὁ φυτεύων ἔστι τι. » Ὅρα πῶς ἀνεπαχθῆ ποιεῖται τὴν ἐξουδένωσιν τῶν προεστώτων αὐτῶν σοφῶν καὶ πλουσίων, ἑαυτὸν καὶ Ἀπολλῶ εἰς τὸ φαινόμενον ἐξουδενώσας, καὶ δείξας ὡς χρὴ μόνῳ τῷ Θεῷ προσέχειν, καὶ εἰς αὐτὸν ἀνατιθέναι πάντα τὰ συμβαίνοντα ἀγαθά; « Ὁ φυτεύων, φησὶ, καὶ ὁ ποτίζων ἕν εἰσιν, » ὅσον ἥκεν, Εἰς τὸ μηδὲν δύνασθαι πλέον ἄνευ τοῦ αὐξάνοντος Θεοῦ. — Ἄλλως. [ΦΩΤ.] Ἐπειδὴ πολλά κατέδραμε τῶν διδασκάλων, λέγων, « Τίς ἐστι Παῦλος, τίς δὲ Ἀπολλώς; » Καὶ πάλιν, « Ὥστε οὔτε ὁ ποτίζων ἔστι τι, οὔτε ὁ φυτεύων. » Τοῦτο δὲ ἐποίει, πραῦναι θέλων τὴν φλεγμονὴν τῶν ἐπὶ τῇ διδασκαλίᾳ καταλαζονευομένων, καὶ εἰς ἔρεις καὶ στάσεις τὸν λαὸν τοῦ Χριστοῦ καταδιελόντων. Ἐπεὶ οὖν ἱκανῶς ἔδοξε καθαιρεῖν τὸν ἐκείνων τῦφον, διά τὸ καὶ ἑαυτὸν συνευτελίσαι καὶ τὸν Ἀπολκὼ, ἵνα μή τινες εἴπωσιν· Οὐκοῦν μάτην διδάσκεις, μάτην τοὺς ὑπὲρ τοῦ κηρύγματος πόνους ἀναδεχόμενος. Ἐπήγαγε τὰς τοιαύτας ἀποκρουόμενος λαβὰς, « Ἕκαστος τὸν ἴδιον μισθὸν λήψεται, κατὰ τὸν ἴδιον κόπον, » μονονουχὶ λέγων, μηδὲν ἀθυμείτω ὁ καλῶς διδάσκων. Εἰ γὰρ καὶ κεκώλυται μερίζειν τὸν λαὸν τοῦ Χριστοῦ καὶ ἰδιοποιεῖσθαι, καὶ σεμνολογεῖσθαι ἐν αὐτοῖς ὡς διδάσκαλος, ἀλλ' οὖν γε μισθὸν λήψεται, καὶ οὐχ ἁπλῶς, ἀλλὰ κατὰ τὸν ἴδιον κόπον. Εἶτα ἐπαίρων ἐπὶ πλέον τὸ πρᾶγμα, καὶ πιστούμενος ὅτι πάντως ἔσται ὁ μισθὸς, « Θεοῦ γὰρ, φησὶν, ἐσμὲν συνεργοὶ, » ἅμα μὲν, ὥσπερ εἶπον, καὶ λαμπρύνων τὸ τῆς διδασκαλίας, ἅμα δὲ καὶ πάλιν ὑποδεικνὺς, ὅτι Θεοῦ ἐστὶ τὸ ἔργον, ὥστε οὐ δεῖ ἰδιοποιεῖσθαι καὶ κατατέμνειν αὐτὸ, μᾶλλον δὲ συνάπτειν καὶ ἑνοποιεῖν (τοῦτο γὰρ συνεργῶν), τὸ δὲ ἰδιοποιεῖσθαι καὶ μερίζειν, ἐχθρῶν καὶ πολεμίων. Εἶτα ἐπιμένει. τῷ αὐτῷ τῆς ἀποδείξεως χρώμενος κανόνι, ὅτι οὐ χρὴ κατανέμεσθαι τὸν λαὸν προσώποις ὅλως. « Θεοῦ γεώργιόν ἐστε, φησὶ, Θεοῦ οἰκοδομή. » Τί κατευτελίζετε ἑαυτοὺς, ἑνὸν Θεοῦ εἶναι τοῖς ὁμοδούλοις ἀνατιθέμενοι; « Κατὰ τὸν ἴδιον κόπον. » Ἐπειδὴ εἰκὸς ἦν τοὺς πλείω καμόντας περὶ τὴν ἐκείνων πίστιν ῥαθυμοτέρους γενέσθαι, ἀκούσαντας ἓν εἶναι πάντας κἂν μικρὸν κἂν μέγα τις, ἔτυχε συνεισενεγκὼν, εὐθέως αὐτὸ διορθοῦται.

Ἕν εἰσι; φησὶν, ὡς πρὸς τὸ μὴ δύνασθαι ἄνευ τοῦ αὐξάνοντος Θεοῦ πλέον τι ποιῆσαι. Ἐπεὶ ὅσον πρὸς τὴν ἀνταπόδοσιν, ἕκαστος, φησὶ, κατὰ τὸν ἴδιον κόπον τὸν μισθὸν ἕξει.

A mile erat eos qui amplius laboraverant circa illorum fidem segniores reddendos, cum audirent omnes unum esse, sive parum sive multum quispiam contulisset, illud statim curat. Unum, inquit, sunt in hoc quod nihil amplius facere possint absque Deo, qui incrementum tribuit. Nam quod ad resurrectionem pertinet, unusquisque juxta suum laborem habebit mercedem.

Θεοῦ γὰρ ἐσμεν συνεργοί· Θεοῦ γεώργιον, Θεοῦ οἰκοδομή ἐστε, κατὰ τὴν χάριν τοῦ Θεοῦ τὴν δοθεῖσάν μοι, ὡς σοφὸς ἀρχιτέκτων θεμέλιον τέθεικα. Ἄλλος δὲ ἐποικοδομεῖ. Ἕκαστος δὲ βλεπέτω πῶς ἐποικοδομεῖ· Θεμέλιον γὰρ ἄλλον οὐδεὶς δύναται θεῖναι παρὰ τὸν κείμενον, ὅς ἐστιν Ἰησοῦς Χριστός.

III, 9-11. « Nam Dei cooperatores sumus: Dei agri« colatio, Dei ædificatio estis. Juxta gratiam Dei quæ « data est mihi, ut sapiens architectus fundamentum « posui: alius autem superædificat. Porro quisque vi« deat quomodo superædificet. Nam fundamentum « aliud nemo potest ponere præter id quod posi« tum est, quod est Jesu Christus. »

Ἡμεῖς δὲ οἱ τὰ πρὸς σωτηρίαν ὑμῖν δόγματα κηρύξαντες, « Θεοῦ ἐσμεν συνεργοί. » Τῷ σκοπῷ γὰρ, φησὶ, τοῦ Θεοῦ τοῦ σῶσαι θέλοντος, συνεπράξαμεν. Ἀλλ' οὐχὶ οἱ νῦν ὑμᾶς καταδιελόμενοι, καὶ πρόφασις ὑμῖν στάσεως γενόμενοι.

Nos autem qui dogmata salutem concernentia prædicamus, « Dei cooperatores sumus. » Siquidem ad Dei scopum, qui vult omnes salvos esse coope-
B rati sumus. At non ita qui vos nunc dividunt, ac dissensionis causa vobis **441** efficiuntur.

« Θεοῦ γεώργιον. » Ὑμεῖς δὲ Θεοῦ γεώργιον καὶ οἰκοδομὴ Θεοῦ ὑπάρχετε, καὶ εἰ γεώργιόν ἐστε καὶ οἰκοδομὴ Θεοῦ, ἀπὸ τοῦ Δεσπότου καλεῖσθαι ὀφείλετε, οὐκ ἀπὸ τῶν νῦν προεστώτων ὑμῶν. Ἔλεγον γάρ· Ἐγὼ τοῦδε, καὶ ἐγὼ τοῦδε, τὰ ὀνόματα τῶν σοφῶν καὶ πλουσίων. « Ὡς σοφὸς ἀρχιτέκτων. » Σοφὸν ἑαυτὸν καλεῖ ἀρχιτέκτονα, οὐκ ἐπαινῶν ἑαυτὸν, ἀλλὰ βουλόμενος δεῖξαι, ὅτι τοῦτό ἐστιν ἀρχιτέκτονος σοφοῦ, τὸ τοιοῦτον θεῖναι θεμέλιον, τουτέστι Χριστόν. Καὶ ὅτι οὐκ ἐπαίροντος ἑαυτὸν τὸ ῥῆμα, φησὶ, « Κατὰ τὴν χάριν τὴν δοθεῖσάν μοι. » Οὐκ ἐμὸν κατόρθωμα λέγων τὸ γενέσθαι σοφὸν, ἀλλὰ Θεοῦ τοῦ χαρισαμένου. « Ἄλλος δὲ ἐποικοδομεῖ. » Εἰς τὴν περὶ πολιτείας ἦλθε παραίνεσιν, ἐποικοδομὴν καλῶν, τὰς ἑκάστου πράξεις. Καὶ βλεπέτω ἕκαστος πῶς οἰκοδομεῖ ἐπὶ τὸν θεμέλιον, τουτέστιν, ἔχων τὴν πίστιν καὶ αὐτὸν τὸν Χριστὸν, εἰς τὸ ποιεῖν ἀγαθὰς ἐργασίας. « Θεμέλιον γὰρ ἄλλον. » Μὴ τοίνυν προσέχετε, φησὶ, τοῖς καταδιελομένοις ὑμᾶς, οὐκ ἔνι ἄλλος θεμέλιος εἰ μὴ Χριστὸς, ὃν κατήγγειλα. Τούτου ἐχώμεθα, τούτῳ προσκολληθῶμεν ὡς θεμελίῳ, τούτῳ ἐποικοδομήσωμεν τὰς ἐκ πολιτείας χρηστῆς οἰκοδομάς.

« Dei agricolatio. » Vos autem Dei agricolatio Deique ædificatio estis, quod si agricolatio et ædificatio Dei estis, a Domino vos appellari oportet, non ab iis qui nunc vobis præsunt. Dicebant enim: Ego quidem hujus sum, ego vero illius, nempe sapientium ac divitum nomina exprimentes. « Ut sapiens architectus. » Sapientem architectum vocat ipsum non ut se laudet, sed ostendere volens quod hoc sapientis sit architecti ponere hujusmodi fundamentum, hoc est Christum. Et ut appareat quod non seipsum laudantis sit verbum, « Juxta gratiam, ait, quæ est data mihi. » Ac si dicat: Non meum est sapiens hoc facinus, sed Dei, qui gratiose dona-
C vit. « Alius autem superædificat. » Ad exhortationem quæ circa communem conversationem est descendit, super ædificationem vocans cujusque actiones. Videat igitur, inquit, unusquisque quomodo ædificet super fundamentum, id est, habens fidem ipsumque Christum, ut bonas faciat operationes. « Nam fundamentum aliud. » Ne igitur illis attendatis, ait, qui vos dividunt, cum aliud non sit fundamentum præter Christum, quem annuntiavi. Hoc habeamus huic adhæreamus tanquam fundamento: super hoc ædificemus ædificia bonæ conversationis.

Εἰ δέ τις ἐποικοδομεῖ ἐπὶ τὸν θεμέλιον τοῦτον, χρυσὸν, ἄργυρον, λίθους τιμίους, ξύλα, χόρτον, καλάμην, ἑκάστου τὸ ἔργον φανερὸν γενήσεται. Ἡ γὰρ ἡμέρα δηλώσει ὅτι ὅτι ἐν πυρὶ ἀποκαλύπτεται, καὶ ἑκάστου τὸ ἔργον ὁποῖόν ἐστι, τὸ πῦρ δοκιμάσει. Εἴ τινος τὸ ἔργον μένει ὃ ἐπῳκοδόμησε, μισθὸν λήψεται. Εἴ τινος τὸ ἔργον κατακαήσεται, ζημιωθήσεται, αὐτὸς δὲ σωθήσεται, οὕτως ὡς διὰ πυρός.

III, 12-15. « Quod si quis superstruat super hoc « fundamentum, aurum, argentum, lapides pre« tiosos, ligna, fenum, stipulam, cujusque opus « manifestum fiet. Dies enim declarabit, quia per
D « ignem revelatur; et cujusque opus quale sit « ignis probabit. Si cujus opus manserit quod su« perstruxit, mercedem accipiet. Si cujus opus « exustum fuerit, damnum patietur: ipse vero « servabitur, sic tamen ut per ignem. »

Μετὰ γὰρ τὴν πίστιν καὶ ἐργασίας, καὶ οἰκοδομῆς χρεία. Ἀλλ' οἱ μὲν δίκαιοι, ἴσα χρυσίῳ καὶ ἀργυρίῳ καὶ λίθοις διαυγέσι, τὰς οἰκείας πράξεις ἐποικοδομοῦσι τῇ πίστει, οἱ δέ γε ἁμαρτωλοὶ, ὕλην ῥᾳδίως ἐξαπτομένην καὶ τοῦ ἐκεῖσε πυρὸς ἀξίαν. — Ἄλλο. [ΦΩΤ] Οἱ διδάσκαλοι τὰ θεῖα παιδεύουσιν. οἱ δὲ ἀκούοντες, κατὰ τὸ τῆς γνώσεως αὐθαίρετον, τὸ πρακτέον αἱροῦνται. Ἀλλὰ κατὰ τὴν τῆς ἐπιφα-

Post fidem enim operatione ac ædificatione opus est. At justi auro æquales et argento pellucentibusque gemmis, suas super fidem ædificant actiones: peccatores vero silvam quæ facile accenditur futuroque igne digna est. — *Alio modo.* Præceptores divina docent, auditores vero juxta scientiæ electianem quod agendum est eligunt: sed die quo apparuerit Salvator probatio erit, exactaque **442** dis-

quisitio: et eos quidem qui probe vixerunt, tanquam aurum et argentum, ignis reddet splendidiores: pravitatis autem operatores, more lignorum, feni ac stipulæ consumet. A doctore vero qui ea docuit quæ decent non exigentur pœnæ, imo salute dignus habebitur, et hoc est quod ait: « Ipse vero servabitur, » nempe qui docet, « Opus autem exuretur, » hoc est, ii qui seipsos exstruxerunt pravum opus. Et ita diligenter legentes inveniemus Scripturarum sententiam: « Si cujus opus exustum fuerit, damnum patietur: ipse vero servabitur sic tamen ut per ignem; » hoc est, exustum fuerit opus ejus per ignem. Ipse vero servabitur, nempe doctor ille: neque enim causa fuit mutationis ad id quod pejus est. Nam convenientem ipse doctrinam attulit. Verum si quis nolit particulam illam, « Sic tamen ut per ignem, » operi aptare, sed doctori: tunc sic intelligito, quod pro illis non exigentur ab eo pœnæ; servabitur autem, per ignem et ipse probatus, utrum vitam habeat doctrinæ congruentum. « Aurum, » fidem in Christum « Argumentum. » Nam sunt et inferiores, multæ siquidem sunt apud Patrem mansiones [75]. « Dies enim declarabit. » Diem dicit judicii. « In igne » autem dicit revelari opera: hoc est, manifestum fieri cujus sint naturæ, utrum aurum, utrum argentum, talium, inquit, ignis probativus erit. « Si cujus opus exustum fuerit. » Si cujus, inquit, opus vim ignis non tulerit, sed probatum ac convictum fuerit esse malum, damnum, ait, patietur. Itaque nihil prodest fides recta, absque bonis operibus. — Anne ita quoque intelligere possumus? Illi quidem qui silvam seu materiam facile exurendam ædificarunt, penitus ejiciuntur: damnum enim patiuntur omnium suorum laborum. « Ipse vero servabitur. » Quisnam? Qui superædificavit aurum et argentum lapidesque pretiosos. Cum enim de ipso dixerit quod mercedem accipiet, nunc dicit quam mercedem, nempe salutem. Servabitur autem, ipse quoque dolorem passus, sicut verisimile est de eo qui per ignem transierit sibique unitas modicas sordes expurgarit. Solius namque Dei est perfecte peccato carere. **443** Homines vero etsi quam maxime justi fuerint, non perfecte puri sunt. Siquidem dictum est, quod in multis labimur omnes [76], et « Nullus purus est a peccato, ne si unius quidem diei sit vita ejus [77]. » Nam Malachiæ dictum est [78] quod tanquam ignem in fornace, et tanquam herbam fullonum quosdam abluet Deus et purificabit. « Ipse vero servabitur. » Quod ait « Servabitur, » tantumdem est ac si dicat: Non tolletur e medio, neque revertetur in nihilum, quemadmodum pravæ ejus actiones. Nam hæc usque ad id tempus exsistentiam habere videbantur et fiebant; veniente autem eo die et igne, ipsæ quidem vanæ et cassæ efficiuntur, neque amplius fieri possunt: attamen homo qui illas operatus est, non simul cum eis in-

A νείας τοῦ Σωτῆρος ἡμέραν, βάσανος ἔσται καὶ ἐξέτασις ἀκριβής. Καὶ τοὺς μὲν εὖ βεβιωκότας, καθάπερ χρυσὸν καὶ ἄργυρον τὸ πῦρ λαμπροτέρους ἀποφανεῖ· τοὺς δὲ τῆς κακίας ἐργάτας, δίκην ξύλων καὶ χόρτου καὶ καλάμης καταναλώσει. Ὁ δέ γε διδάσκαλος τὰ προσήκοντα διδάξας, οὐκ εἰσπραχθήσεται δίκας, ἀλλὰ σωτηρίας ἀξιωθήσεται. Τοῦτο γάρ, φησίν, « Αὐτὸς δὲ σωθήσεται, » τουτέστιν ὁ διδάσκων. « Τὸ δὲ ἔργον κατακαήσεται, » ἀντὶ τοῦ οἱ πονηρὸν ἑαυτοὺς κατασκευάσαντες ἔργον. Οὕτως δὲ ἀναγνόντες, ἀκριβῶς εὑρήσομεν τὴν τῶν γραμμάτων διάνοιαν· « Εἴ τινος τὸ ἔργον κατακαήσεται, ζημιωθήσεται· οὕτως δέ, ὡς διὰ πυρὸς σωθήσεται, » ἀντὶ τοῦ, κατακαυθήσεται αὐτοῦ τὸ ἔργον ὑπὸ τοῦ πυρός. Αὐτὸς δὲ σωθήσεται, τουτέστιν ὁ διδάσκαλος. Οὐ γὰρ αἴτιος τῆς τούτων ἐπὶ τὸ χεῖρον B τροπῆς. Αὐτὸς γὰρ τὴν προσήκουσαν διδασκαλίαν προσήνεγκεν. Εἰ δὲ τις οὐ βούλεται τὸ, « Ὡς διὰ πυρὸς, » τῷ ἔργῳ προσαρμόσαι, ἀλλὰ τῷ διδασκάλῳ, οὕτως νοησάτω, ὅτι ὑπὲρ μὲν ἐκείνων οὐκ εἰσπραχθήσεται δίκας, σωθήσεται δὲ διὰ πυρὸς καὶ αὐτὸς δοκιμαζόμενος, εἴπερ ἄρα ἔχει τὸν βίον τῇ διδασκαλίᾳ κατάλληλον. « Χρυσόν. » Τὴν εἰς Χριστὸν πίστιν· « Ἄργυρον. » Εἰσὶ γὰρ καὶ καταδεέστεροι. Πολλαὶ γὰρ μοναὶ παρὰ τῷ Πατρί. « Ἡ γὰρ ἡμέρα δηλώσει. » Ἡμέραν φησὶ τὴν τῆς κρίσεως. « Ἐν πυρὶ δὲ λέγει τὰ ἔργα ἀποκαλύπτεσθαι, τουτέστι φανερὰ γίνεσθαι, ὁποῖα τὴν φύσιν ἐστὶν, ἄρα χρυσὸς, ἄρα ἄργυρος; τῶν δὲ τοιούτων τὸ πῦρ, φησὶν, ἐλεγκτικόν. « Εἴ τινος τὸ ἔργον κατακαήσεται. » Εἴ τινος, φησὶ, τὸ ἔργον οὐκ οἴσει τὴν τοῦ πυρὸς προσ-C βολὴν, ἀλλ' ἐλεγχθήσεται ὂν πονηρὸν καὶ κατεκαήσεται, ζημιωθήσεται, φησίν. Ἄρα οὖν οὐδὲν ὠφελεῖ πίστις ὀρθὴ, χωρὶς ἔργων. — [ΟΙΚΟΥΜΕΝΙΟΥ.] Ἄρα μὴ καὶ οὕτως δυνάμεθα νοῆσαι; Οἱ μὲν οἰκοδομήσαντες τὴν εὐκατάπρηστον ὕλην, τέλεον ἐκβέβληνται. Ἐζημίωνται γὰρ πάντα αὐτῶν τὰ σπουδάσματα. « Αὐτὸς δὲ σωθήσεται. » Τίς; Ὁ ἐποικοδομήσας τὸν χρυσὸν καὶ τὸν ἄργυρον, καὶ τοὺς τιμίους λίθους. Εἰπὼν γὰρ περὶ αὐτοῦ ὅτι μισθὸν λήψεται, νῦν λέγει ποῖον μισθὸν, τουτέστι τὴν σωτηρίαν. Σωθήσεται δέ γε ἐπωδύνως καὶ αὐτὸς, ὡς εἰκὸς τὸν διὰ πυρὸς παριόντα, καὶ ἐκκαθαιρόμενον τὸν ἐνόντα αὐτῷ βραχὺν ῥύπον. Θεοῦ γὰρ μόνου, τὸ τελέως ἀναμάρτητον. Οἱ δὲ ἄνθρωποι κἂν ὅτι μάλιστα ὦσι δίκαιοι, οὐ τέλεόν εἰσι καθαροί. D Εἴρηται γὰρ ὅτι πολλὰ πταίομεν πάντες, καὶ οὐδεὶς καθαρὸς ἀπὸ ἁμαρτίας, οὐδ' ἂν μία ἡμέρα ὁ βίος αὐτοῦ. Εἴρηται γὰρ καὶ τῷ Μαλαχίᾳ, ὅτι ὡς πῦρ ἐν χωνευτηρίῳ καὶ πόαν πλυνόντων, πλυνεῖ καὶ καθαρίσει ὁ Θεός τινας. « Αὐτὸς δὲ σωθήσεται. » — [ΦΩΤ.] Τὸ « Σωθήσεται, » τουτέστιν οὐκ ἀφανισθήσεται, οὐδὲ εἰς τὸ μὴ ὂν χωρήσει, ὥσπερ αἱ πράξεις αὐτοῦ αἱ πονηραί. Αὗται γὰρ, μέχρι μὲν τοῦ καιροῦ ἐκείνου, τὴν ὕπαρξιν ἔχειν ἐδόκουν καὶ ἐπράττοντο. Ἐλθούσης δὲ τῆς ἡμέρας ἐκείνης καὶ τοῦ πυρὸς, αὗται μὲν φροῦδοι γεγόνασι, μήτε εἶναι,

[75] Joan. XIV, 2. [76] Jac. III, 2. [77] Job. XIV, 4, 5, sec. LXX. [78] Malach. III, 2, 3.

μήτε πράττεσθαι δυνάμεναι· Ὁ μέν τοι καταπραξάμενος αὐτὰς ἄνθρωπος, οὐ συναναιρεῖται ταύταις καὶ ἀφανίζεται, ἀλλὰ μένει καὶ σώζεται, τὴν διὰ πυρὸς δίκην τιννύς. Διὰ τοῦτο γὰρ εἰπὼν, « Σωθήσεται, » ἐπήγαγεν ἑρμηνεύων πῶς σωθήσεται, « Οὕτως ὡς διὰ πυρὸς, » τουτέστιν, εἰς τοῦτο μένει καὶ σώζεται, εἰς τὸ διὰ πυρὸς τὸν αἰῶνα κολάζεσθαι. Ἐν τῇ ἑρμηνείᾳ τοῦ Ἡσαΐου, ὁ ἐν ἁγίοις Βασίλειος, δεύτερον ἐπιμνησθεὶς τοῦ ῥητοῦ, ἐπὶ καθάρσει αὐτὸ ἐδέξατο. « Ὡς διὰ πυρός. » Ὅλα μεταφορικῶς εἶπεν, ἀλλ' ὅρα· Οὐχ ὥσπερ τὸ φορτίον καυθὲν εἰς τὸ μηδὲν χωρήσει καὶ αὐτὸς, ἀλλὰ τί; « Αὐτὸς δὲ σωθήσεται, » Σωτηρίαν καλῶν, τὴν ἀεὶ ἐν τῷ πυρὶ ζωὴν, καὶ τὸ ἐν αὐτῷ διασώζεσθαι. Ὅρα γὰρ τί προσέθηκεν. Οὕτως δὲ, φησὶν, ὡς διὰ πυρὸς, τουτέστιν, οὕτως σωθήσεται, ὡς ἐν πυρὶ σωζόμενος, τουτέστι κατακαιόμενος, καὶ μὴ ἀναλισκόμενος. B Ἵνα γὰρ μὴ σωτηρίαν ἀκούων, τῷ εὐφήμῳ τοῦ ὀνόματος νομίσῃς ἄχρι τοῦ τὰ ἔργα κατακαῆναι τὴν τιμωρίαν εἶναι, ἐδεήθη ταύτης τῆς προσθήκης, τὸ Αὐτὸς σωθήσεται διὰ πυρὸς καιόμενος ἀεὶ, τοῦτο γὰρ δηλοῖ τὸ ὡς.

A terimitur, sed manet ac servatur, pœnas luens per ignem. Ob hoc enim cum dixisset, « Servabitur, » subjungit declarans quomodo servabitur : « Sic tamen ut per ignem, » hoc est, ad hoc manet et servatur ut per ignem puniatur in sæculum. In interpretatione Isaiæ divus Basilius facta hujus verbi mentione, pro purificatione ipsum accipit. « Ut per ignem. » Omnia metaphorice dixit : sed vide : Non quasi facis exustus ad nihilum redigetur, sed quid? « Ipse vero servabitur. » Conservationem vocans vitam quæ semper in igne agetur et ipsum conservari in illo. Nam vide quid addiderit : Sic tamen ut per ignem : hoc est, ita servabitur ut qui in igne servatur, id est, exuritur nec consumitur. Ne enim conservationem audiens, ob bonum nominis omen, existimes supplicium opera duntaxat res dicere opus fuit hac additione: Ipse servabitur per ignem semper ardens. Nam hoc significat dictio ὡς, id est, *ut*,

Οὐκ οἴδατε ὅτι ναὸς Θεοῦ ἐστε, καὶ τὸ Πνεῦμα τοῦ Θεοῦ οἰκεῖ ἐν ὑμῖν; εἴ τις τὸν ναὸν τοῦ Θεοῦ φθείρει, φθερεῖ τοῦτον ὁ Θεός. Ὁ γὰρ ναὸς τοῦ Θεοῦ ἅγιός ἐστιν, οἵτινές ἐστε ὑμεῖς. Μηδεὶς ἑαυτὸν ἐξαπατάτω. Εἴ τις δοκεῖ σοφὸς εἶναι ἐν ὑμῖν, ἐν τῷ αἰῶνι τούτῳ, μωρὸς γενέσθω ἵνα γένηται σοφός. Ἡ γὰρ σοφία τοῦ κόσμου τούτου μωρία παρὰ τῷ Θεῷ ἐστιν.

III, 16-19. *An nescitis quod templum Dei sitis, et Spiritus Dei habitet in vobis? Si quis templum Dei profanat, hunc perdet Deus. Nam templum Dei sanctum est, quod estis vos. Nemo seipsum fallat. Si quis videtur inter vos sapiens esse in hoc sæculo, stultus fiat ut sit sapiens. Sapientia enim mundi hujus stultitia est coram Deo.*

Εἰς τὸν πεπορνευκότα εἰς τὴν μητρυιὰν εἰσβαλεῖν θέλει λοιπὸν, καὶ ὅρα πῶς ἁρμοδίῳ κέχρηται προοιμίῳ, ἐντρεπτικῶς αὐτοῖς λαλῶν. « Καὶ τὸ Πνεῦμα τοῦ Θεοῦ οἰκεῖ ἐν ὑμῖν. » Ἐπαίρει τὸ ἔγκλημα ἀπὸ τῆς δωρεᾶς, τουτέστι, τῆς ἐνοικήσεως τοῦ Πνεύματος. — [ΟΙΚΟΥΜΕΝΙΟΥ.] Εἰ δὲ ναὸς Θεοῦ ἐσμεν, ἐπειδὴ τὸ Πνεῦμα τοῦ Θεοῦ οἰκεῖ ἐν ἡμῖν, ἄρα Θεὸς τὸ Πνεῦμα. Φθερεῖ τοῦτον ὁ Θεός. Οἷον ἀπολεῖ. Τοῦτο δὲ, οὐ καταρωμένου, ἀλλὰ τὸ ἐσόμενον προλέγοντος. « Ὁ γὰρ ναὸς τοῦ Θεοῦ ἅγιός ἐστι. » Τοιγαροῦν ἐπειδὴ ἅγιός ἐστιν ὁ ναὸς, ἅγιον ἔχων τὸν ἐνοικοῦντα, οὐ δύναται εἶναι ὁ πόρνος ναὸς Θεοῦ. Τίς δὲ ὁ τοῦ Θεοῦ ναός; Ὑμεῖς δηλαδὴ, εἰ καθαροὶ μείνητε. « Μηδεὶς ἑαυτὸν ἐξαπατάτω. » Νομίζων ἄλλο τι εἶναι παρὰ τὰ εἰρημένα, φησίν. « Εἴ τις δοκεῖ σοφὸς εἶναι. » Σοφοὺς ἐνταῦθα καλεῖ τοὺς τὴν ἀνθρωπίνην σοφίαν ἔχοντας. « Μωρὸς γενέσθω. » Μωρὸς γίνεται ἐν τῷ αἰῶνι τούτῳ, ὁ τὴν ἀνθρωπίνην ἀτιμάσας σοφίαν, καὶ εἰδὼς μηδὲν ἐξ αὐτῆς ὠφελῆσθαι. Τοῦτο γὰρ τὴν ἄνωθεν αὐτῷ προξενεῖ σοφίαν. Ὥσπερ γὰρ ἡ κατὰ Θεὸν πενία πλοῦτός ἐστι, καὶ ἡ ἀδοξία δόξα, οὕτως ἡ κατὰ Θεὸν μωρία σοφία ἐστίν. Ὅρα δὲ, οὐκ εἶπεν, Ἀποθέσθω τὴν σοφίαν, ἀλλὰ δηλῶν ὡς μεγίστως αὐτῆς καταφρονῆσαι χρεία εἶπε, « Μωρὸς γενέσθω καὶ ἰδιώτης, » παιδεύων τὴν παρ' ἡμῖν μὴ αἰσχύνεσθαι ἰδιωτείαν. Προξενεῖ γὰρ ἡμῖν πίστιν, οὐ λογισμοῖς ἀνθρωπίνοις ἐπιτρέπουσαν τὸ μυστήριον τοῦ κατὰ Χριστὸν κηρύγματος, οἷον πόθεν λέγουσαν δῆλον, ὅτι ὁ Χριστὸς Υἱός ἐστι Θεοῦ, ἢ ὅτι ἐνηνθρώπησεν ἐρευνοῦσαν. Ἡ γὰρ σοφία τοῦ κόσμου τούτου μωρία παρὰ τῷ

444 Volens consequenter adversus illum deflectere sermonem, qui cum noverca scortabatur. vide quam apto sit usus procemio cum sollicitudine quam de ipsis habet eos alloquens. « Et spiritus Dei habitat in vobis. » Peccatum auget ex dono, nempe inhabitatione Spiritus. — Si vero templum Dei sumus ex eo quod Spiritus in nobis habitat, utique Spiritus est Deus. « Φθερεῖ *hunc Deus,* » hoc est ἀπολεῖ, id est, *perdet* (prius autem φθείρει, *profanat*, vertimus), Hoc autem non exsecrantis est, sed quod futurum est prædicentis. « Nam templum Dei sanctum est. » Quoniam igitnr sanctum est templum quod sanctum habet inhabitatorem, non potest scortator templum esse Dei. Quis autem est templum Dei? vos, inquit, si puri manseritis. « Nemo seipsum fallat, » existimans videlicet aliud esse præter ea quæ dicta sunt. « Si quis videtur sapiens esse. » Sapientes appellat humana præditos sapientia. « Stultus fiat. » Stultus sit in hoc sæculo qui humanum aspernatur sapientiam novitque ex ea nihil veræ utilitatis accedere. Hoc enim supernam ipsi conciliat sapientiam. Quemadmodum enim paupertas secundum Deum divitiæ sunt, et ignominia gloria : ita stultitia secundum Deum sapientia est. Vide autem quod non dixerit : Abjiciat sapientiam, sed significans oportere illam maxime despicere, dixit : « Stultus fiat et idiota, » instruens ne nos pudeat apud nos ipsos ignorantiæ. Nam fidem nobis conciliat, quæ mysterium prædicationis de Christo humanis non permittit rationibus. Verbi causa, unde sibi manifestum esse dicit quod

Christus sit Filius Dei, aut unde scrutatur quod carnem acceperit. « Sapientia enim mundi hujus stultitia est coram Deo. » Siquidem non solum ad veram nihil confert sapientiam, verum etiam impedimento est quod se scire putent, respuantque addiscere, nam hoc facit sapientiæ humanæ inflatio.

A θεῷ ἐστιν. » Οὐ μόνον γὰρ οὐδὲν συντελεῖ πρὸς τὴν ἀληθινὴν καὶ ὄντως σοφίαν, ἀλλὰ καὶ ἐμποδίζει, τῷ οἴεσθαι εἰδέναι, καὶ ἀπαξιοῦν μαθεῖν. Τοῦτο γὰρ ποιεῖ ἡ φυσίωσις αὐτῆς.

III, 19-21. *Scriptum est enim: Qui comprehendit sapientes per astutiam ipsorum. Et rursum: Dominus novit cogitationes sapientium quod vanæ sint. Nemo itaque hominum glorietur.*

Γέγραπται γάρ, Ὁ δρασσόμενος τοὺς σοφοὺς ἐν τῇ πανουργίᾳ αὐτῶν. Καὶ πάλιν Κύριος γινώσκει τοὺς διαλογισμοὺς τῶν σοφῶν, ὅτι εἰσὶ μάταιοι. Ὥστε μηδεὶς καυχάσθω ἐν ἀνθρώποις.

Per propria ipsorum arma, nempe astutiam, comprehendit eos Deus. Quonam modo? **445** Quia enim per calliditatem suam, sive versutiam ac astutiam circa res humanas, existimant se omnia scire, nec sibi opus esse doctoribus, per hanc ipsam eos accepit, rebus ostendens quod nihil sciant eorum quæ necessaria sunt.

Quomodo autem comprehendit sapientes per astutiam ipsorum? Arbitrabantur per humanam quæ illis inerat sapientiam, sese comprehensuros virtutem mysterii Christi: ipsi vero non solum non sunt assecuti quæ sibi humanis rationibus concessa existimabant: verum etiam astutia ipsis in contrarium cessit eorum ad quæ tendebant, in majorem ignorantiam atque perplexitatem conjiciente ipsos cogitationum ac rationum imbecillitate. « Dominus novit cogitationes. » Si ergo Dominus novit, quis jam contradicet? Quod si cogitationes hominum vanæ sunt, et si sapientes per suam astutiam magis capiuntur, quodnam lucrum magis ex ipsa habeant manifestum est: quia neque humana sapientia, neque cogitationum calliditas potest quidquam aut prodest ad doctrinam, aut cognitionem rerum spiritualium. Quod si horum nihil ad ista confert, quomodo poterit quispiam docens gloriari (cum demonstrata sint ea quæ inter homines aliquid esse videntur nihil posse) quasi conferrent illa ad utilitatem? Manifestum enim est quod etiam si quispiam aliquid doceat, gratiæ Dei est donique superni, et non propriæ opus sapientiæ aut acuminis ingenii: dona vero non ut his extolleremur accipimus, sed ad communem hominum utilitatem. « Quod vanæ sint. » Annon ita est? arbitrantur se nullo egere, sed sibi sufficere ad veritatis apprehensionem. « Nemo itaque hominum glorietur. » In doctores ipsorum rursum invehitur, qui plurimum efferebantur quod dona quædam doctrinæ et aliorum quorumdam accepissent. Quare autem doctores non debent gloriari, sed dicis: « Nemo hominum glorietur? » Quia, inquit, quæcunque dona habent, illa propter vos nempe plebem acceperunt, quo vobis prodessent. Quid ergo in his gloriantur quæ non suis laboribus, sed propter vos acceperunt vestramque salutem? « Nemo glorietur. » Vel propter doctores: neque enim quidquam a se habent; vel propter humanas cogitationes. **446** Neque enim per illas potest veritas comprehendi, sæpe autem interpretatio magis aptatur et particulæ dictionibus, et his quæ sequuntur.

Διὰ τῶν οἰκείων αὐτῶν ὅπλων, τουτέστι τῆς πανουργίας, ἁλίσκει αὐτοὺς ὁ Θεός. Πῶς; ἐπειδὴ γὰρ διὰ τῆς πανουργίας αὐτῶν, ὅ ἐστι τῆς περὶ τὰ πράγματα δεινότητος, οἴονται πάντα εἰδέναι καὶ μὴ δεῖσθαι διδασκάλων, δι' αὐτῆς ταύτης αὐτοὺς εἷλε, διὰ τῶν πραγμάτων δείξας, ὅτι οὐδὲν ἴσασι τῶν B ἀναγκαίων.

[ΦΩΤ.] Πῶς δὲ ἐδέξατο τοὺς σοφοὺς ἐν τῇ πανουργίᾳ αὐτῶν; Ἐνόμισαν διὰ τῆς προσούσης αὐτοῖς γνώσεως ἀνθρωπίνης, τοῦ κατὰ Χριστὸν μυστηρίου τὴν δύναμιν καταλήψεσθαι· οἱ δὲ οὐ μόνον οὐκ ἔτυχον ὧνπερ ἤλπισαν ἀνθρωπίνοις λογισμοῖς ἑαυτοὺς ἐπιτρέψαντες, ἀλλὰ καὶ εἰς τοὐναντίον ἢ ἔσπευδον, τὰ τῆς πανουργίας αὐτοῖς ἐχώρησεν, ἀγνοίᾳ καὶ ἀπορίᾳ πλείονι, τῆς τῶν λογισμῶν ἀσθενείας ἑαυτοὺς περιλαβούσης. « Κύριος γινώσκει τοὺς διαλογισμούς. » Εἰ οὖν ὁ Κύριος γινώσκει, τίς ἀντρεῖ λοιπόν; Εἰ οὖν οἱ διαλογισμοὶ τῶν ἀνθρώπων μάταιοί εἰσι, καὶ οἱ σοφοὶ ἐν τῇ πανουργίᾳ αὐτῶν μᾶλλον ἁλίσκονται, ἤπερ τι κέρδος ἐξ αὐτῆς ἔχουσι, δῆλον ὅτι οὔτε σοφία ἀνθρωπίνη, οὔτε λογισμῶν δει- C νότης ἰσχύει τι ἢ συντελεῖ πρὸς τὴν τῶν πνευματικῶν διδασκαλίαν καὶ μάθησιν. Εἰ δὲ μηδὲν τούτων πρὸς ταῦτα συντελεῖ, πῶς ἄν τις διδάσκων καυχήσαιτο, μηδὲν τῶν ἐν ἀνθρώποις δοκούντων ἰσχύειν. ἀποδεδειγμένων, ὡς συντελοῦσι πρὸς ὄνησιν; Δῆλον γὰρ ὡς εἴ τίς τι καὶ διδάσκει, χάριτός ἐστι καὶ δωρεᾶς τῆς ἄνωθεν, ἀλλ' οὐχὶ σοφίας οἰκείας ἔργον, ἢ τῆς κατὰ διάνοιαν ὀξύτητος. Τὰ δὲ χαρίσματα, οὐχ ἵνα τούτοις ἐπαιρώμεθα λαμβάνομεν, ἀλλ' ἐπὶ κοινῇ τῶν ἀνθρώπων ὠφελείᾳ. « Ὅτι εἰσὶ, μάταιοι. » Πῶς γὰρ οὔ; νομίζουσι μὴ δεῖσθαι μηδενός, ἀλλ' ἑαυτοῖς ἀρκεῖσθαι, πρὸς τὴν τοῦ ἀληθοῦς κατάληψιν. « Ὥστε μηδεὶς καυχάσθω ἐν ἀνθρώποις. » Πρὸς τοὺς διδασκάλους αὐτῶν πάλιν ἀποτείνεται, οἵτινες μέγιστον ἐφρόνουν, ἐφ' οἷς χαρίσματα εἰλήφασι διδασκαλίας D καὶ ἑτέρων τινῶν. Διατί δὲ οἱ διδάσκαλοι, φησὶν, οὐκ ὀφείλουσι καυχᾶσθαι, ἀλλὰ λέγεις, « Μηδεὶς καυχάσθω ἐν ἀνθρώποις; » ὅτι ὅσα ἔχουσι, φησὶ, χαρίσματα, δι' ὑμᾶς τὸν λαὸν ἔλαβον αὐτὰ ἵνα ὑμᾶς ὠφελῶσι. Τί οὖν ἐπ' ἐκείνοις καυχῶνται, ἃ ἔλαβον οὐ δι' οἰκείους πόνους, ἀλλὰ δι' ὑμᾶς, καὶ τὴν ὑμῶν σωτηρίαν; « Μηδεὶς καυχάσθω, » Ἢ ἐπὶ τοῖς διδασκάλοις (οὐ γάρ τι ἔχουσιν αὐτοὶ οἴκοθεν), ἢ ἐπὶ τοῖς ἀνθρωπίνοις λογισμοῖς. Οὐ γάρ ἐστι δι' αὐτῶν καταλαβεῖν τὴν ἀλήθειαν, μᾶλλον δὲ ἡ ἀνωτέρω ἐκδοχὴ καὶ τῇ λέξει τοῦ χωρίου καὶ τοῖς ἐφεξῆς ἐστιν ἐφαρμόζουσα.

Πάντα γὰρ ὑμῶν ἐστιν, εἴτε Παῦλος, εἴτε A Ἀπολλὼς, εἴτε Κηφᾶς, εἴτε κόσμος, εἴτε ζωὴ, εἴτε θάνατος, εἴτε ἐνεστῶτα, εἴτε μέλλοντα, πάντα ὑμῶν ἐστιν, ὑμεῖς δὲ Χριστοῦ, Χριστὸς δὲ Θεοῦ.

Πάλιν ἑαυτὸν καὶ Πέτρον καὶ Ἀπολλὼ τέθεικε, τοὺς διδασκάλους αὐτῶν αἰνιττόμενος, δεικνὺς ὅτι καὶ χαρίσματα δι' αὐτοὺς εἰλήφεισαν, καὶ διδάσκαλοι προβέβληντο. Τοῦτο δὲ σφόδρα τὸν τῶν διδασκάλων τῦφον καθαιρεῖ. Ἔπειτα κἀκεῖνο παρασημαίνει, Εἰ ἐγὼ, φησὶ, καὶ Κηφᾶς καὶ Ἀπολλὼς ὑμῶν ἐσμεν, σχολῇ γ' ἂν οἱ διδάσκαλοι ὑμῶν ὤφειλον μέγα φρονεῖν. « Εἴτε κόσμος. » Καὶ αὐτὸς, φησὶν, ὁ κόσμος καὶ ἡ ζωὴ, δι' ὑμᾶς ἐστι καὶ γέγονε, καὶ ὁ θάνατος αὐτὸς πρὸς σωφρονισμὸν γέγονεν ὑμέτερον. « Εἴτε ἐνεστῶτα. » Δείκνυσι πάντα δι' αὐτοὺς γενόμενα B καὶ τὰ ἐνεστῶτα καὶ τὰ μέλλοντα. « Πάντα ὑμῶν. » Ὡς εὐεργεσίαι καὶ δωρεαί. « Ὑμεῖς δὲ Χριστοῦ. » Ὡς κτήματα καὶ ποιήματα. « Χριστὸς δὲ Θεοῦ. » Ὡς γέννημα καὶ Υἱός. Καλῶς δὲ τοῦτο προσέθηκεν. Ἐπειδὴ γὰρ εἶπε· « Πάντα ὑμῶν, ὑμεῖς δὲ Χριστοῦ, » ἵνα μὴ στάντος αὐτοῦ ἐνταῦθα, ἀγέννητον καὶ ἀναίτιον νομίσωσι τὸν Υἱὸν, ἐπήγαγε· « Χριστὸς δὲ Θεοῦ. » Οὐχ ὡς ἡμεῖς Χριστοῦ, οὕτως ὁ Χριστὸς Θεοῦ, ἄπαγε. Ἀλλ' ἡμεῖς μὲν Χριστοῦ, ὡς ἔργον ὄντες αὐτοῦ καὶ ποίημα· Ὁ δὲ Χριστὸς τοῦ Θεοῦ, ὡς προαιώνιον γέννημα καὶ Υἱὸς, καὶ ὡς αἰτίαν ἔχων τὸν Πατέρα.

Οὕτως ἡμᾶς λογιζέσθω ἄνθρωπος, ὡς ὑπηρέτας Χριστοῦ, καὶ οἰκονόμους μυστηρίων Θεοῦ. Ὃ δὲ λοιπὸν ζητεῖται ἐν τοῖς οἰκονόμοις ἵνα C πιστός τις εὑρεθῇ. Ἐμοὶ δὲ εἰς ἐλάχιστόν ἐστιν, ἵν' ἀφ' ὑμῶν ἀνακριθῶ, ἢ ὑπὸ ἀνθρωπίνης ἡμέρας. Ἀλλ' οὐδὲ ἐμαυτὸν ἀνακρίνω. Οὐδὲν γὰρ ἐμαυτῷ σύνοιδα. Ἀλλ' οὐκ ἐν τούτῳ δεδικαίωμαι. Ὁ δὲ ἀνακρίνων με Κύριός ἐστιν.

Ἡμᾶς λέγων, τοὺς παρ' αὐτοῖς διδασκάλους αἰνίττεται. « Ὡς ὑπηρέτας Χριστοῦ. » Ἐπειδὴ σφόδρα κατεβεβλήκει τοὺς διδασκάλους, νῦν ἠρέμα ὑψοῖ αὐτοὺς, ὑπηρέτας Χριστοῦ καλῶν καὶ οἰκονόμους. Πλὴν, φησὶν, εἰ καὶ οὕτως ἐστὶν, οὐδεὶς τὸν δεσπότην ἀφεὶς, ἀπὸ τῶν ὑπηρετῶν ὀνομάζεται. « Καὶ οἰκονόμους. » Οἰκονόμους μυστηρίων καλεῖ, δεικνὺς ὅτι οὐ παντὶ ἁπλῶς δεῖ παρέχειν τὰ μυστήρια, ἀλλὰ τοῖς ἀξίοις. « Ἵνα πιστός τις εὑρεθῇ. » Πιστὸς, φησὶν, ὤφειλεν εἶναι ὁ οἰκονόμος, καὶ μὴ τὰ τοῦ Δεσπότου ἴδια λέγειν εἶναι, ἀλλ' ὡς οἰκονόμος διακονεῖν. D Καὶ ταύτῃ δὲ τὸν τῦφον αὐτῶν καταβάλλει.

[ΦΩΤ.] Τοῦτο γάρ ἐστι, φησὶ, τὸ ζητούμενον καὶ ὀφεῖλον παντὶ τρόπῳ φυλάττεσθαι παρὰ τῶν οἰκονόμων, τὸ πιστοὺς εἶναι, καὶ ὑπηρέτας ἡγεῖσθαι ἑαυτοὺς, καὶ μὴ ἰδιοποιεῖσθαι καὶ σφετερίζεσθαι τὰ τοῦ Δεσπότου. — Ἢ οὕτως· Λογιζέσθω ἡμᾶς ἄνθρωπος τά τε ἄλλα ἅπερ εἶπον, φησὶ, καὶ ὃ λοιπὸν κεῖται ἐν τοῖς οἰκονόμοις, κἀκεῖνο ἡμᾶς λογιζέσθω, ἵν' ᾖ ἀπὸ κοινοῦ τὸ, « Λογιζέσθω. » Τί δέ ἐστι τοῦτο τὸ ἐν τοῖς οἰκονόμοις ζητούμενον; Ἵνα πιστὸς, φησὶν, εὑρεθῇ. Εἶτα πρὸς τοὺς ἀνπισχυντεῖν μέλλοντας καὶ λέγειν ἐπιχειροῦντας. Τί οὖν; σὺ τοιοῦτος εἶ; προαπαντῶν,

III, 22, 23. *Omnia enim vestra sunt, sive Paulus, sive Apollos, sive Cephas, sive mundus, sive vita, sive mors, sive præsentia, sive futura. Omnia, inquam, vestra sunt, vos autem Christi, Christus vero Dei.*

Rursum seipsum et Petrum ac Apollo posuit, doctores eorum designans: ostendens quod etiam dona propter ipsos accepissent et doctores creati essent. Hoc autem fastum eorum vehementer deprimit. Deinde illud quoque significat: Si ego, inquit, et Cephas et Apollos vestri sumus, multo minus sane deberent doctores vestri cristas erigere. « Sive mundus. » Ipse quoque mundus et vita propter vos sunt, ac condita sunt: ita mors ipsa ad vestram facta est castigationem. « Sive præsentia. » Ostendit cuncta propter ipsos facta esse, et præsentia et futura. « Omnia vestra sunt, » tanquam beneficia et dona. « Vos autem Christi, » tanquam creaturæ et opera. « Christus vero Dei, » tanquam germen ac Filius. Pulchre autem hoc addidit; quoniam enim dixerat: « Omnia vestra sunt, vos autem Christi; » ne si ibi pedem fixisset, Filium ingenitum ac sine principio existimarent, subjunxit: « Christus vero Dei. » Non autem Christus ita Dei est ut nos Christi. Absit! sed nos quidem Christi sumus, tanquam opus et factura ipsius. Christus vero Dei est, tanquam germen ante sæcula et Filius, et tanquam Patrem habens principium.

IV, 1-4. *Sic nos existimet homo tanquam ministros Christi, et dispensatores mysteriorum Dei. Quod superest autem, illud requiritur in dispensatoribus, ut fidus aliquis inveniatur. Mihi vero indignissimum videtur, ut a vobis dijudicer, aut ab humano die. imo nec meipsum dijudico. Nullius enim mihi conscius sum, sed non ob id justificatus sum. Cæterum qui dijudicat me Dominus est.*

Dicendo « Nos, » designat doctores, qui apud illos erant. « Tanquam ministros Christi. » **447** Quoniam vehementer doctores eorum dejecerat, nunc sensim ipsos exaltat, Christi ministros appellans et dispensatores. Attamen licet ita sit, inquit, nullus relicto Domino a ministris nomen accipit. « Et dispensatores; » mysteriorum vocat dispensatores, ostendens quod non cuivis simpliciter oportet tradere mysteria, sed dignis. « Ut fidelis quispiam inveniatur, » Fidelis, inquit, deberet esse dispensator, nec dicere sua esse quæ Domini sunt, sed tanquam minister dispensare. Et hoc modo deprimit ipsorum fastum.

Hoc enim est, inquit, quod quæritur, et omnino servari deberet a dispensatoribus, ut fideles essent, ac seipsos famulos dicerent, et non sibi vindicarent aut appropriarent quæ Domini sunt. — *Aut hoc modo.* Existimet, inquit, nos homo et cætera habere quæ dixi: et quod potissimum dispensatores contingit, etiam nos habere existimet, ut a communi sensu repetatur. « Existimet. » Quid est autem hoc quod inter dispensatores requiritur? Ut fidelis, inquit, inveniatur. Deinde his qui impudentes futuri erant eumque aggressuri, ac dicturi:

Quid ergo? Num tu hujusmodi es? obvians ait: « Mihi vero indignissimum videtur, ut a vobis dijudicer. » Hoc autem dicit non seipsum extollens, sed eam quæ decet dignitatem, prædicationi ac doctrinæ servans. Nam si ipsum curiose scrutarentur, ejusque facta disquirerent, aut suspectum haberent, nullatenus fieri posset ut ea quæ apud eos prædicaret ac doceret susciperent. Juste igitur ac sapienter, et ad eorum ipsorum salutem utiliter, hujusmodi suspicionem, illorumque temeritatem reprimit ac cohibet, et constanter tollit. Ne tamen hæc non causa prædicationis dixisse videatur et ob communem utilitatem, sed sese jactans ac extollens subjungit: « Sed non ob id justificatus sum. » Quanquam enim vobis non liceat me dijudicare, imo nec omnino aliis hominibus: sed potius credentes, nullamque circa me hæsitationem habentes utilitatem ac doctrinam prædicationis oporteat haurire: idque adeo fideliter ac firmiter, ut etiam sciatis quod neque ipse possim dijudicare meipsum: « Nullius enim mihi conscius sum, » quod maximum est ac invincibile virtutis testimonium: quandoquidem nullus novit quæ sunt hominis, 448 nisi spiritus hominis, qui in ipso habitat. Quanquam hæc in me sint, inquit, non ob id justificatus sum: adhuc enim communi judice mihi opus est, illoque nondum a causa discedente, in certamine ac timore adhuc sum, tanquam nondum justificatus. Verum neque propterea vobis convenit qui prædicationem suscipitis, ut cum hæsitatione vos erga me habeatis, aut judicare sive dijudicare præsumatis, aut quod communis est judicis insensate vobis ipsis rapiatis, ac tempus judicii ad vos antea derivetis. Si vero non ζητεῖται, id est, quæritur, sed ζητεῖτε, id est, quæ rite accipiatur, tanquam imperantis aut consulentis, tunc, ut manifestum est, nihil obscuritatis habebit, sed facilis erit intellectus. « Mihi vero indignissimum est ut a vobis judicer. » Ne hoc prætextu de ipso quoque Paulo ambigerent, num fidelis esset dispensator annon, quod fuisset eversio fidei ipsorum, suam tuetur personam, dicens: « Indignum duco, ut a quoquam dijudicer. » Hoc autem non ex elatione ait, sed ut dixi, timens ne dubiam illis fidem faciat. « Aut ab humano die. » Hoc addens ostendit quod Non a vobis tantum, inquit, nolo judicari (alioqui hoc ad contemptum ipsi cederet), sed neque ab alio: nam hoc significat quod addit « Aut ab humano die. » — « Sed nec meipsum dijudico. » Hoc est, quod nec seipsum dicit sufficere ad exactum hujusmodi judicium: quoniam « Nullius mihi conscius sum, sed non ob id justificatus sum. » Ne jactantiæ ducas esse quod dictum est, subjungit: « Sed non ob id justificatus sum. » Non possum, inquit, securus esse nisi Deus me justificaverit. Quid enim si peccarem? num vobis peccasse arbitrarer? Unde subjungit: « Qui dijudicat me Dominus est. » Verus nempe judex.

A φησιν. « Ἐμοὶ δὲ εἰς ἐλάχιστόν ἐστιν ἵνα ὑφ' ὑμῶν ἀνακριθῶ. » Τοῦτο δέ φησιν, οὐκ ἐπαίρων ἑαυτὸν, ἀλλὰ τὸ πρέπον ἀξίωμα τῷ κηρύγματι καὶ τῇ διδασκαλίᾳ φυλάττων. Εἰ γὰρ αὐτὸν ἐπολυπραγμόνουν καὶ ἐξήταζον, καὶ ἐν δισταγμῷ εἶχον, σχολῇ γ' ἂν τὰ παρ' αὐτοῖς κηρυσσόμενα καὶ διδασκόμενα παρεδέξαντο ἄν. Εὐλόγως ἄρα καὶ σοφῶς καὶ ἐπὶ τῇ σφῶν αὐτῶν σωτηρίᾳ, τὴν τοιαύτην ὑπόληψιν καὶ περιπέτειαν αὐτῶν προαναστέλλει καὶ ἐπιῤῥαπίζει καὶ ἐπιμόνως ἀναιρεῖ. Εἶτα ἵνα μὴ δόξῃ οὐχὶ τοῦ κηρύγματος ἕνεκα ταῦτα εἰπεῖν καὶ τῆς κοινῆς ὠφελείας, ἀλλὰ σεμνολογῶν καὶ ἐπαίρων ἑαυτὸν, ἐπάγει. « Ἀλλ' οὐκ ἐν τούτῳ δεδικαίωμαι. » Εἰ γὰρ καὶ μὴ ἔξεστιν ὑμῖν ἀνακρίνειν ἐμὲ, μήτε ἁπλῶς ἄλλοις ἀνθρώποις, ἀλλὰ πεπιστευκότας ὑμᾶς καὶ ἀναμφιβόλως διακειμένους πρὸς ἐμὲ, δεῖ καρποῦσθαι τὴν τοῦ κηρύγματος B ὠφέλειαν καὶ διδασκαλίαν, καὶ τοσοῦτον πιστῶς καὶ ἀναμφιβόλως, ὡς εἰδότας ὅτι οὐδὲ ἐμαυτὸν αὐτὸς ἀνακρίνειν ἔχω, ὅπερ ἐστὶ μέγιστον καὶ ἀπαράγραπτον ἀρετῆς μαρτύριον, εἴπερ κατὰ ἀλήθειαν οὐδεὶς οἶδε τὰ τοῦ ἀνθρώπου, εἰ μὴ τὸ πνεῦμα τὸ ἐνοικοῦν αὐτῷ. Ἀλλ' εἰ καὶ ταῦτα ἔστι μοι, φησὶν, οὐκ ἐν τούτῳ δεδικαίωμαι. Ἔτι γὰρ τοῦ κοινοῦ κριτοῦ δέομαι, ἐκείνου δὲ μήπω πάσης ἀφέντος αἰτίας, ἐν ἀγῶνι καὶ ἐν φόβῳ εἰμὶ ὡς μήπω δεδικαιωμένος. Ἀλλ' οὐδὲ διὰ τοῦτο προσῆκεν ὑμᾶς τοὺς ὑποδεχομένους τὸ κήρυγμα, ἀμφιβόλως ἔχειν περὶ ἐμὲ, ἢ κρίνειν καὶ ἀνακρίνειν κατατολμᾷν, καὶ ὃ μόνου ἐστὶ τοῦ κοινοῦ κριτοῦ, εἰς τοῦτο ἑαυτοὺς ἀναισθητοῦντας συνωθεῖν, καὶ τὸν καιρὸν ἑαυτοῖς προαρπάζειν τῆς κρίσεως. Εἰ δὲ τὸ, Ζητεῖτε, ὡς προστακτικὸν ἐκληφθῇ, ἥ τε C σύμφασις, ὡς δῆλον, οὐδὲν ἀσαφὲς ἕξει, καὶ ὁ νοῦς πρόχειρος. « Ἐμοὶ δὲ εἰς ἐλάχιστός ἐστιν. » Ἵνα μὴ ἐκ τῆς προφάσεως ταύτης καὶ αὐτὸν μέλλωσι τὸν Παῦλον ἐν ἀμφιβόλῳ ἔχειν, εἰ πιστός ἐστιν οἰκονόμος ἢ οὔ, ὅπερ ἐστὶν ἀνατροπὴ τῆς πίστεως αὐτῶν, τὸ αὐτοῦ ἀσφαλίζεται πρόσωπον, λέγων, « Ἀνάξιον, φησὶν, ἡγοῦμαι, τὸ ὑπό τινος ἀνακρίνεσθαι. » Τοῦτο δὲ, οὐ μέγα φρονῶν λέγει, ἀλλ', ὡς εἶπον, δεδοικὼς μὴ ἀμφίβολον αὐτοῖς τὴν πίστιν ποιήσῃ. « Ἢ ὑπὸ ἀνθρωπίνης. » Τοῦτο προσθεὶς, ἔδειξεν, ὅτι Οὐ μόνον παρ' ὑμῶν οὐκ ἀξιῶ ἀνακρίνεσθαι (ἦ γὰρ ἂν εὐτελείας ἦν αὐτῷ), ἀλλ' οὐδὲ παρ' ἄλλου· Τοῦτο δηλοῖ, τὸ, ἀλλ' οὐδὲ ὑπὸ ἀνθρωπίνης ἡμέρας. « Ἀλλ' οὐδὲ ἐμαυτὸν ἀνακρίνω. » Τουτέστιν, οὐδὲ ἑαυτὸν ἀρκεῖν λέγει πρὸς τὴν τοιαύτην τῆς κρίσεως ἀκρίβειαν, ἐπεὶ Μηδὲ D σύνοιδά τι ἐμαυτῷ· ἀλλ' οὐκ ἐν τούτῳ δεδικαίωμαι. Ἵνα μὴ νομίσῃς καυχήσεως εἶναι τὸ εἰρημένον, ἐπάγει· « Ἀλλ' οὐκ ἐν τούτῳ δεδικαίωμαι. » Οὐκ ἔχω, φησὶ, τὸ ἀσφαλὲς, εἰ μὴ ὁ Θεός με δικαιώσει. Τί γὰρ εἰ ἥμαρτον; μὴ ὑμῖν ἐνόμισα ἡμαρτηκέναι; Ὅθεν ἐπάγει· « Ὁ κρίνων με, φησὶ, Κύριός ἐστιν. » Ὁ ἀληθὴς κριτής.

IV, 5. *Itaque ne ante tempus quidquam judicetis, tantisper dum veniat Dominus, qui occulta quoque*

Ὥστε μὴ πρὸ καιροῦ τι κρίνετε, ἕως ἂν ἔλθῃ ὁ Κύριος, ὃς καὶ φωτίσει τὰ κρυπτὰ τοῦ σκότους,

καὶ φανερώσει τὰς βουλὰς τῶν καρδιῶν, καὶ τότε ὁ ἔπαινος γενήσεται ἀπὸ Θεοῦ. A

Εἰ οὖν καὶ τὸν μηδὲν ἑαυτῷ συνειδότα ὁ Κύριος κρίνει, καθὸ αὐτός ἐστιον ὁ ὄντως καὶ ἀληθὴς κριτὴς, τί δή ποτε ὑμεῖς κρίνετε τοὺς ἀδελφοὺς ὑμῶν; Ἦν γὰρ καὶ τοῦτο παρ' αὐτοῖς τὸ νόσημα, ὃ καὶ πειρᾶται διορθῶσαι.

Ἄλλο. Παραινεῖ μὴ σπουδαῖον ἡγεῖσθαι τὸ ἑαυτοὺς ἐκδικεῖν, μηδὲ τὸ κρίνειν τοὺς ἡμαρτηκέναι δοκοῦντας, μηδὲ ταράσσεσθαι τοῖς ἐπὶ τοῦ παρόντος τὰς τῶν θνητῶν ὄψεις διαλανθάνουσιν, ἐπείπερ αὐτὸς ὁ Κύριος ἐπιστὰς, τῶν μὲν ἀσεβῶν, φωτίσει τὰ κρυπτὰ τοῦ σκότους, τῶν δὲ κοσμίων καὶ θεοσεβῶν δι' ἐπιείκειαν καὶ ἰδιοπραγμοσύνην καὶ λανθανόντων τοὺς πολλοὺς, φανερώσει τὰς βουλὰς τῶν καρδιῶν. Οἷς καὶ τὸν ἔπαινον, φησὶ, γενήσεσθαι ἀπὸ τοῦ Θεοῦ. « Ὃς καὶ φωτίσει. » Ὅς, φησὶ, φανερώσει τὰ ἐν ἡμῖν κρυπτά. B Τοῦ σκότους δὲ λέγει τὰς λανθανούσας πονηρὰς πράξεις. Πολλάκις γάρ τις κατὰ τὸ φαινόμενον ἀγαθόν τι πράττει, ἡ δέ γε προαίρεσις λανθάνουσα σφάλλεται. « Καὶ φανερώσει τὰς βουλὰς τῶν καρδιῶν. » Πάντα γὰρ παρ' αὐτῷ γυμνὰ ϗαὶ τετραχηλισμένα, καὶ οὐδὲν προσωπεῖον εὐλαβείας ὠφελεῖ τὸν ἔχοντα. « Καὶ τότε ὁ ἔπαινος γενήσεται ἀπὸ Θεοῦ. » Ἐπὶ το εὐφημοτερον ἦλθεν. Καὶ γὰρ ἦν ἀκόλουθον εἰπεῖν, Τότε ἡ τιμωρία ἢ ὁ ἔπαινος, ἀλλ' εἰς τὸ χρηστὸν ἀπέθετο τὸν λόγον.

Ταῦτα δὲ, ἀδελφοὶ, μετεσχημάτισα εἰς ἐμαυτὸν καὶ Ἀπολλῶ δι' ὑμᾶς, ἵνα ἐν ἡμῖν μάθητε, τὸ μὴ ὑπὲρ ὃ γέγραπται φρονεῖν, ἵνα μὴ εἷς ὑπὲρ τοῦ ἑνὸς φυσιοῦσθε κατὰ τοῦ ἑτέρου. C

[ΦΩΤ.] Διατί ὑμᾶς μετεσχημάτισα εἰς ἐμαυτὸν καὶ Ἀπολλῶ; Δι' ὑμᾶς, » φησὶν, ἵνα μὴ ἀνιάσω ὑμᾶς, ὀνομαστὶ καθαπτόμενος. Διορθοῦσθαι μὲν γὰρ ἔσπευδεν, ἀνιᾷν δὲ ἐφυλάττετο. Διὰ δὲ τοῦ μετασχηματισμοῦ, φησὶν, ἀμφότερα ὑμῖν βουλομένοις ἔσται, καὶ τὸ διορθωθῆναι, καὶ τὸ ἀλυπότερον ἀκοῦσαι τῶν ἐπὶ τῇ διορθώσει ἐλέγχων. Ἐποίει δὲ τοῦτο, καὶ ἵνα μὴ ὡρισμένα πρόσωπα τῷ ἐλέγχῳ καθυποβάλλων, δόξῃ ἀνθρωπίνῃ τινὶ προσπαθείᾳ ἢ ἀντιπαθείᾳ, τοὺς μὲν ἐᾷν, τῶν δὲ κατατρέχειν. Ἄλλως τε δὲ, καὶ ἵνα μὴ ἐν τῇ τοιαύτῃ διακρίσει, ὧν μὲν καθήψατο, τούτους εἰς ἀπόγνωσιν ἐμβάλῃ, ἢ εἰς ὀργὴν καὶ φιλονεικίαν μείζονα ἀνάψῃ, ὧν δι' ἐπὶ τοῖς ἐλέγχοις οὐκ ἐμνήσθη, τούτους τύφου καὶ ἀπονίας μᾶλλον ἐμπλήσῃ. D Διὸ εἰκότως ἐξ ὀνόματος οὐ καθήψατο, ἀλλ' εἰς ἑαυτὸν καὶ Ἀπολλὼ τὸν ἔλεγχον μετωσχηματίσας, καθαρὰν καὶ εὐπρόσοδον τὴν νουθέτησιν κοινὴν ἅπασιν ἐποιήσατο. « Δι' ὑμᾶς. » Τουτέστιν ἵνα μὴ τὰ πρόσωπα ἰδικῶς ἀκούοντες τῶν διδασκάλων ὑμῶν, μὴ δέξησθε τὸν λόγον. « Ἵνα ἐν ἡμῖν μάθητε. » Πρὸς τοὺς διδασκάλους ἀποτείνεται. Ἵνα, φησὶ, διὰ τοῦ ἡμετέρου προσώπου μάθητε φρονεῖν, καθὼς γέγραπται. Γέγραπται δέ· « Ὁ θέλων εἶναι πρῶτος ἔστω πάντων ἔσχατος. » — « Ἵνα μὴ εἷς ὑπὲρ τοῦ ἑνός. » Οἷον

illustrabit tenebrarum et propalabit consilia cordium: ac tunc laus erit a Deo.

Quod si eum quoque judicat Dominus qui nullius sibi conscius est, eo quod ipse rectus sit ac verus judex, cur vos quæso, fratres vestros judicatis? Nam et hic morbus apud ipsos erat, quem etiam corrigere nititur.

449 *Aliud.* Admonet ne honestum esse ducant se ipsos ulcisci, neque eos judicent qui peccare videntur: neque turbentur ob ea quæ hoc tempore mortalium aspectibus occulta sunt: quandoquidem Dominus ipse qui omnibus præsidet, impiorum quidem occulta tenebrarum illustrabil: justorum vero qui in mundo sunt, qui Deum sua modestia ac industria colunt, et vulgo occulti sunt, propalabit consilia cordium: quibus etiam laudem futuram esse dicit a Deo. « Qui occulta quoque illustrabit tenebrarum. » Qui manifestabit, inquit, quæ in nobis abscondita sunt. Tenebras vero dicit latentes pravas actiones. Frequenter enim quispiam bonum aliquod quantum ad apparentiam operatur, at voluntas quæ latet, errare convincitur. « Et propalabit consilia cordium. » Omnia enim coram ipso nuda sunt et aperta [79], nullumque religionis velamentum juvare potest habentem. « Ac tunc laus erit a Deo. » Ad id quod magis faustum est descendit. Siquidem consequens magis erat ut diceret: Tunc supplicium erit, quam laus; verum ad id quod commodum est deflexit sermonem.

IV, 6. *Hæc autem, fratres, per figuram transtulit in meipsum et Apollo propter vos, ut in nobis discatis, non supra id quod scriptum est de vobis sentire; nec hic istius, ille hujus nomine inflemini, alius adversus alium.*

Quare von per figuram transtuli in me et Apollo? « Propter vos, » inquit, ne vos contristarem si nominatim objurgarem. Etenim corrigere studebat, at ne contristaret, observabat. Per figuralem vero translationem utrumque continget, inquit, modo volueritis, ut et corrigamini, et absque mœrore audiatis quæ ego ad correctionem reprehendo. Hoc autem faciebat ne si definitas personas reprehensione designaret, videretur humano quodam affectu aut odio, hos quidam sinere, illos vero perstringere. Præterea quoque, ne hujusmodi dijudicatione hos quidem corriperet, illos vero ad desperationem injiceret, aut ad iram, majoremque contentionem excitaret: quorum vero in reprehensionibus non meminisset, hos tumore potius et arrogantia impleret. Ideo justam ob causam nominatim non objurgavit: sed translata figuraliter in seipsum, et Apollo accusatione, **450** communem admonitionem nudam ac facilem omnibus reddit. « Propter vos. » Hoc est, speciatim præceptorum vestrorum personas audientes, despiceretis sermonem. « Ut in nobis discatis. » Ad præceptores dirigitur: ut per nostras, inquit, personas discatis de vobis sentire juxta id quod scriptum est. Est autem scri-

[79] Hebr. IV, 13.

ptum : « Qui vult esse primus, sit omnium postremus[19*]. » « Ne hic istius, ille hujus nomine inflemini. » Nempe discipuli præceptorum nomine. « Inflemini. » Relictis autem doctoribus ad populum dirigitur sermo : populus namque ob præceptores efferebatur : ut, qui hunc habeat præceptorem, adversus discipulum qui alium habeat intumescebat ac gloriabatur. Bene autem illud appellavit inflationem et veluti tumorem, a metaphora corporis quod pravos gignit humores, aut pravum accepit spiritum.

μαθητὴς ὑπὲρ διδασκάλου. « Φυσιοῦσθε. » Τοὺς διδασκάλους ἀφεὶς, πρὸς τὸν λαὸν ἀποτείνεται. Καὶ γὰρ ὁ λαὸς ὑπὲρ τῶν διδασκάλων μέγα ἐφρόνουν. Οἷοι ὁ τόνδε ἔχων διδάσκαλον κατὰ τοῦ τόνδε ἔχοντος μαθητοῦ, ἐφυσιοῦτο καὶ μέγα ἐφρόνει. Καλῶς δὲ αὐτὸ φυσίωσιν ἐκάλεσεν, οἱονεὶ οἴδησιν ἀπὸ μεταφορᾶς σώματος κακοχύμου, ἢ κακὸν πνεῦμα δεξαμένου.

IV, 7-8. *Quis enim te discernit ? quid autem habes quod non accepisti? quod si etiam accepisti, quid gloriaris quasi non accepisses? Jam saturati estis? Jam ditati estis? Sine nobis regnum adepti estis ? atque utinam sane adepti sitis. ut et nos una vobiscum regnemus.*

Ac si diceret : Quis te judicavit et approbavit tanquam laude dignum, o præceptor ac doctor ? num homines ? at non rectum est illorum judicium. « Quid autem habes quod non accepisti ? » Verum dices rectum esse hominum de te judicium : et vere fortassis laude dignus es ob doctrinam : at ne ita quidem extollaris. Non enim tuum opus est factum hoc, sed Dei donum : qui autem gloriatur, ac sese jactat nequaquam ut qui illud dono accepit gloriatur, sed tanquam suis id nactus sit laboribus. « Quod si etiam accepisti, quid gloriaris quasi non accepisses ? » Interrogative hoc dicit ut sit iste sensus. Quid gloriaris ? num quasi non acceperis, sed domi habueris ? Atqui accepisti. « Jam saturati estis ? » A tempore ipsos confundit, dicens : Adeo velociter saturari estis, nulloque indigetis ? « Jam ditati estis ? Ut nullo vobis opus sit ? Siquidem gloriatio manifestat quod ad ipsam pervenerant scientiæ saturitatem, nec ulla re egerent. « Sine nobis regnum adepti estis? » Moraliter processit hic sermo. **451** Et primum quidem illorum stultitia demonstratur ac sapientia : quia tantis, inquit, acceptis donis non vultis nos socios ac participes efficere eorum quæ vobis data sunt. Dolens, inquit, hæc dico. Est autem sermo hic ironicus quo dicit : « Regnum adepti estis, utinam adepti essetis, » ait : at non ita est. Deinde ne ironice dixisse videatur : « Atque utinam sane adepti sitis, » ostendit quod vehementer optaret. Id autem quomodo ? Quia vestrum, inquit, regnum esset meum. Siquidem præceptori gloria est, cum discipuli in fide ditati sunt. Si saturati estis, si ditati estis, si regnum adepti estis, gloria nostra est, cum una vobiscum regnum adepti simus. Vos jam in Christo et prudentes estis et fortes ac præclari. Nam hæc ironice loquentis verba sunt.

Τίς γάρ σε διακρίνει ; Τί δὲ ἔχεις ὅ οὐκ ἔλαβες ; εἰ δὲ καὶ ἔλαβες, τί καυχᾶσαι ὡς μὴ λαβών ; ἤδη κεκορεσμένοι ἐστέ ; ἤδη ἐπλουτήσατε ; χωρὶς ἡμῶν ἐβασιλεύσατε ; καὶ ὄφελόν γε ἐβασιλεύσατε, ἵνα καὶ ἡμεῖς ὑμῖν συμβασιλεύσωμεν.

Οἷον, Τίς κέκρικέ σε καὶ δεδοκίμακεν, ὦ διδάσκαλε, ἄξιον ἐπαίνου ; οἱ ἄνθρωποι ; ἀλλ' οὐκ ὀρθὴ τούτων ἡ κρίσις. « Τί δὲ ἔχεις ὃ οὐκ ἔλαβες ; » Ἀλλ' ἐρεῖς ὅτι ὀρθὴ τῶν ἀνθρώπων ἐπὶ σοὶ κρίσις, καὶ ὄντως ἀξιέπαινος εἶ ἐν τῇ διδασκαλίᾳ. Μηδὲ οὕτως φρόνει μέγα. Οὐ γὰρ σὸν κατόρθωμα τὸ πρᾶγμα, ἀλλὰ δόσις Θεοῦ. Ὁ δὲ καυχώμενος, πάντως οὐχ ὡς λαβὼν τὸ χάρισμα καυχᾶται, ἀλλ' ὡς ἐξ οἰκείων αὐτὸ πόνων κτησάμενος. « Εἰ δὲ καὶ ἔλαβες, τί καυχᾶσαι, ὡς μὴ λαβών ; » Τοῦτο λέγων κατὰ ἐρώτησιν. Ἵνα οὕτως νοηθῇ. Τί καυχᾶσαι ; ἄρα ὡς μὴ λαβὼν, ἀλλ' οἴκοθεν ἔχων ; καίτοι εἴληφας. « Ἤδη κεκορεσμένοι ἐστέ ; » Ἀπὸ τοῦ χρόνου αὐτοὺς ἐντρέπει, λέγων· Οὕτως ταχὺ, φησὶν, ἐκορέσθητε καὶ οὐδενὸς δεῖσθε ; « Ἤδη ἐπλουτήσατε ; » καὶ ἐν οὐδενός ἐστε χρείᾳ ; ἡ γὰρ καύχησις δηλοῖ, ὅτι εἰς αὐτὴν ἐφθάσατε τὴν κορυφὴν τῆς γνώσεως, καὶ οὐ χρείαν ἔχετέ τινος. « Χωρὶς ἡμῶν ἐβασιλεύσατε ; Κατὰ ἦθος ὁ λόγος προῆκται· Καὶ πρῶτον μὲν, τὸ ἀσυνείδητον αὐτῶν ἐνδείκνυται καὶ τὸ ἀνόητον. Ὅτι, φησὶ, τηλικούτων ἀξιωθέντες δωρεῶν, οὐ βούλεσθε ἡμᾶς κοινωνοὺς καὶ μετόχους τῶν δοθέντων ὑμῖν ποιῆσαι. Ἀλγῶν, φησὶ, ταῦτα λέγω. Εἰρωνικὸς δὲ οὗτος ὁ λόγος, ὅτι « Ἐβασιλεύσατε. » Εἴθε γὰρ, φησὶν, ἦτε βασιλεύσαντες, ἀλλ' οὐκ ἐστέ. Εἶτα ἵνα μὴ δόξῃ κατὰ εἰρωνείαν εἰρηκὼς τὸ, « Καὶ ὄφελόν γε ἐβασιλεύσατε, » δείκνυσιν, ὅτι σφόδρα τοῦτο ἤθελε. Πῶς ; ὅτι, φησὶν ἡ ὑμῶν βασιλεία, ἐμὴ ἦν. Δόξα γὰρ διδασκάλῳ, τῶν μαθητῶν ἐν πίστει πλουτησάντων. Εἰ ἐκορέσθητε, εἰ ἐπλουτήσατε, εἰ ἐβασιλεύσατε, δόξα ἡμῶν ἐστι συμβασιλευσάντων ὑμῖν. Ὑμεῖς ἤδη ἐν Χριστῷ καὶ φρόνιμοι, καὶ ἰσχυροὶ, καὶ ἔνδοξοι. Ταῦτα γὰρ λέγοντος εἰρωνείας ἐστὶ ῥήματα.

« IV, 9-11. *Videre videor enim quod Deus nos apostolos postremos designavit, tanquam morti destinatos : quoniam spectaculum facti sumus mundo et angelis ac hominibus. Nos stulti propter Christum, vos autem prudentes in Christo : nos imbecilles, vos autem validi ; vos præclari, nos autem inglorii ad hoc usque tempus.*

Mœrentis, imo potius in ruborem convertentis

Δοκῶ γὰρ, ὅτι ὁ Θεὸς ἡμᾶς τοὺς ἀποστόλους ἐσχάτους ἀπέδειξεν ὡς ἐπιθανατίους. Ὅτι θέατρον ἐγενήθημεν τῷ κόσμῳ, καὶ ἀγγέλοις καὶ ἀνθρώποις. Ἡμεῖς μωροὶ διὰ Χριστὸν, ὑμεῖς δὲ φρόνιμοι ἐν Χριστῷ. Ἡμεῖς ἀσθενεῖς, ὑμεῖς δὲ ἰσχυροί. Ὑμεῖς ἔνδοξοι, ἡμεῖς δὲ ἄτιμοι, ἄχρι τῆς ἄρτι ὥρας.

Λυπουμένου, μᾶλλον δὲ ἐντρέποντος καὶ καταισχύ-

[19*] Marc. IX, 34.

νοντος ῥήματα λέγει. Ὡς γὰρ ὁρῶ, φησὶ, καὶ ἐξ ὧν ὑμεῖς ποιεῖτε, ἡμεῖς οἱ ἀπόστολοι, ἔσχατοι πάντων παρὰ Θεοῦ ἀπεδείχθημεν, ὡς κατάδικοί τινες καὶ ἐπιθανάτιοι, τουτέστιν, εἰς τὸ φονεύεσθαι πᾶσιν εὐχερεῖς. Ἡμεῖς μὲν οὖν εἰς τὸ πάσχειν κακῶς προκείμεθα, ὑμεῖς δὲ ἤδη ἐβασιλεύσατε. Ἐξ ὧν γὰρ, φησὶν, ὑμεῖς ἐβασιλεύσατε οὕτω ταχέως, ὡς νομίζω (τοῦτο λέγει τὸ, Δοκῶ), ἡμεῖς γινώσκομεν ὅτι ἔσχατοι τὸ κακῶς πάσχειν κατακεκρίμεθα. Δυνατὸν δὲ καὶ κατὰ ἀπόφανσιν καὶ ἐξ εὐθείας λαβεῖν τὸ ῥητόν. Δοκῶ γὰρ, φησὶν, ὅτι ἡμᾶς τοὺς ἀποστόλους, ἐσχάτους κήρυκας καὶ διδασκάλους ὑμῶν προεστήσατο, μεθ' οὓς οὐκ ἄν τις ἄλλους ἀλλαχόθεν ποθὲν ἀναφανέντας ὀφείλει προσδέχεσθαι. Οὐ γὰρ ἂν εἴποιεν, ὅτι καὶ αὐτοὶ ἀπὸ Χριστοῦ ἀπεστάλησαν. Ἡμεῖς γὰρ ἐσμεν οἱ ἐπιθανάτιοι ἀποσταλέντες. Τὸ δὲ, οἱ ἐπιθανάτιοι, διχῶς ἂν νοηθείη, ἢ ὅτι καὶ οἱ κατ' αὐτὸν τὸν θάνατον κυρωθέντες εἶναι μαθηταὶ, συντάττων καὶ ἑαυτὸν τοῖς ἄλλοις μαθηταῖς, καὶ ἀπὸ τῶν πλειόνων οὕτω πάντας ὀνομάζων· ἢ μεταφορικῶς τὸ, ἐπιθανάτιοι, οἷον οἱ βέβαιοι, οἱ ἀληθινοί, μεθ' οὓς οὐκ εἰσὶν ἄλλοι, ἀπὸ τῶν ἐπιθανατίων διαθηκῶν. Αὗται γὰρ εἰσι βέβαιοι καὶ ἀμετακίνητοι. Αἵ τε γὰρ πρὸ αὐτῶν, κινοῦνται, καὶ αἱ μετ' αὐτὰς δὲ, πλασταὶ καὶ ἀκίβδηλοι καὶ ἀπόβλητοι νόμῳ τυγχάνουσι. Καὶ τὸ Δοκῶ δὲ, οὐ δισταγμοῦ, ἀλλ' ἤθους ἐστὶν ἐμφαντικόν. Εἶτα καὶ πόθεν δῆλον, φησὶν, ὅτι ἔσχατοι καὶ τελευταῖοι, καὶ μεθ' οὓς οὐκ ἔστιν ἄλλους ἄλλα κηρύσσοντας ἀποδειχθῆναι; « Θέατρον ἐγενήθημεν τῷ κόσμῳ, » φησίν. Ὁ κόσμος αὐτὸς, φησὶ, καὶ ἡ οἰκουμένη τοῦτο μαρτυρεῖ, καὶ οὐ μόνον ἄνθρωποι, ἀλλὰ καὶ αἱ ἄνω τῶν ἀγγέλων τάξεις. Πῶς οὖν ὑμεῖς; ὡς ἀρχηγοὶ καινῆς διδασκαλίας καὶ καθηγηταὶ φυσιοῦσθε καὶ ἐπαίρεσθε; Εἰ μὲν γὰρ ἃ παρ' ἡμῶν παρειλήφατε, διδάσκετε, μαθηταί ἐστε, καὶ μάτην ἐφυσιώθητε. Εἰ δὲ ἑτέρῳ παρ' ἃ παρειλήφατε, γινώσκετε ὅτι ἡμεῖς ἐσμεν οὓς ἐσχάτους καὶ τελευταίους καὶ ἐπιθανατίους ὁ Θεὸς ἀπέδειξε. Πόθεν οὖν ὑμεῖς παρειληφότες διδάσκετε; Εἰ γὰρ ἡμεῖς ἐσμεν οὓς ὁ Θεὸς τελευταίους καὶ ἐπιθανατίους ἀποστόλους ἀπέδειξε, δῆλον ὅτι εἴ τι χρηστὸν παρειλήφατε μάθημα καὶ κατόρθωμα, ἐκ τῶν ἡμετέρων πόνων καὶ τῆς διδασκαλίας, ὑμῖν προσγέγονεν. Εἴθε οὖν ἐν τούτοις ἐπλουτήσατε, εἴθε ἐβασιλεύσατε, ἵνα καὶ ἡμεῖς ὑμῖν οἱ σπέρματα τῆς θεογνωσίας καὶ τῶν ἀρετῶν καταβαλόντες, συμβασιλεύσωμεν. Ἀλλὰ δέδοικα, μὴ οὐχ οὕτως ἔχῃ τὰ ὑμέτερα. « Τοὺς ἀποστόλους. » Ἔμφασιν ἔχει πολλὴν, τὸ, « Ἡμᾶς τοὺς ἀποστόλους, » τουτέστι τοὺς τοσαῦτα ὑπὲρ Χριστοῦ πεπονθότας. « Ὅτι θέατρον ἐγενήθημεν. » Πῶς δὲ, φησὶ, νομίζω ὅτι ἔσχατοί ἐσμεν; Ὅτι θέατρον τῷ κόσμῳ ἐγενήθημεν, τουτέστιν, οὐκ ἐν μιᾷ γωνίᾳ πάσχοντες κακῶς, ἀλλὰ πανταχοῦ γῆς· καὶ ὑμεῖς ἤδη βασιλείαν ὀνειροπολεῖτε; Ἐξ ὧν δὲ περὶ τῶν ἀποστόλων ταῦτα λέγει, δείκνυσι τὴν ἐκείνων οἴησιν ματαίαν καὶ ψευδῆ. « Καὶ ἀγγέλοις. » Τοιαῦτα, φησὶν, ἡμῶν τὰ παλαίσματα, ὡς καὶ ἀγγελικῆς εἶναι θεωρίας ἄξια.

A ac pudefacientis verba loquitur. Nam ut video, inquit, ex his etiam quæ vos agitis, nos apostoli novissimi omnium a Deo designati sumus, tanquam nescio qui, condemnati ac morti destinati. Hoc est, ut facile ab omnibus occidamur. Siquidem nos ut malis afficiamur exponimur, vos autem regnum jam adepti estis. Ex eo enim quod vos adeo brevi regnum adepti estis, nos, ut arbitror (nam hoc est quod præmisit « Videre videor ») cognoscimus quod novissimi condemnamur ut mala patiamur. Potest quoque affirmative rectaque sententia accipi quod dictum est. Videre videor, inquit, quod Deus nos apostolos, postremos prædicatores ac doctores vestros constituit, post quos nemo unquam alios aliunde apparentes deberet suscipere. Nequaquam B enim dicere possent quod ipsi quoque a Deo missi sunt. Nos enim missi sumus a Deo destinati. Quod autem ait οἱ ἐπιθανάτιοι dupliciter intelligi potest: aut quia **452** cæteri discipuli qui suo tempore fuerant, morti addicti erant, seipsum quoque cæteteris annumerat discipulis, et omnes a pluribus denominat. Aut ut metaphorice sumatur ἐπιθανάτιοι idem significans quod certi, veri, post quos non sunt alii : quemadmodum etiam dicuntur ἐπιθανάτιαι διαθῆκαι, id est, firma postremaque testamenta: nempe eo quod sint immutabilia; nam quæ ante illa sunt, mutantur, quæ vero post illa, ficta ac irrita sunt, et lege rejiciuntur. Rursus quod dicit : « Videre videor, » non hæsitationis est, sed moris significativum. Ad hæc, unde, inquit, manifestum C est quod postremi ac novissimi designati simus, et post quos non sit alios dari prædicatores? « Quia spectaculum facti sumus mundo, » ait; mundus ipse orbisque terrarum hoc testatur, nec soli homines, sed et superni angelorum ordines. Quomodo vos tanquam auctores ac magistri novæ doctrinæ inflamini ac erigimini? Etenim si ea docetis quæ a nobis accepistis, discipuli estis frustraque inflamini. Si vero alia ab his quæ accepistis, scitote quod nos ii sumus quos Deus postremos ac finales certosque apostolos designavit, sive ἐπιθανατίους. Unde igitur accepistis ea quæ docetis? Nam si nos sumus quos Deus novissimos ac postremos designavit, manifestum est quod si quam utilem doctrinam, facinusve egregium acceperitis, a nostris laboribus ac disciplinis vobis provenit. Utinam ergo per hæc D ditati sitis, utinam regnum adepti, ut et nos qui vobis divinæ semina cognitionis ac virtutum jecimus, una vobiscum regnemus. Verum timeo, ne vestra non ita se habeant. « Apostolos. » Multam habet emphasim quod ait: « Nos apostolos, » hoc est qui tanta pro Christo passi sumus. « Quoniam spectaculum facti sumus. » Unde, inquit, adducor ut existimem quod postremi facti simus? Quoniam spectaculum mundi sumus: hoc est, non in uno angulo mala tolerantes, sed ubique terrarum: et vos jam regnum somniatis? Quoniam autem hæc dicit de apostolis, ostendit illorum existimationem vanam esse, ac fallacem. « Et angelis. » Talia, inquit, sunt nostra certamina, ut angelico etiam digna sint aspectu.

453 « Nos stulti propter Christum. » Etiam hoc A pudefacientis est. Nos ut video stulti sumus, qui talia pati sustinemus. « Vos autem prudentes estis, » qui ita vestra disposueritis, ut jam regnetis in Christo, id est, in rebus quæ Christum concernunt. Deinde subjungit quod imbecilles quoque et inglorii ac necessariis rebus egentes. Vos autem omnino e diverso, tanquam hoc ostendere volens; nos potius oporte bonis frui, qui modestias tulimus, ac laboravimus, quam vos, qui in nullo fatigati estis: quod si nos nondum fruimur, sed adhuc mala patimur, quomodo vos tanquam præmiis per dona fruentes, et quasi jam regnum cœlorum in manibus habentes (quod superius designat, dicens: « Jam regnum adepti estis ») magnifice de vobis sentitis, et vos ipsos jactatis? « Nos stulti B propter Christum: » hoc est, stulti apparemus sufferendo. Vos autem, cum nihil patiamini, opinione vestra habere videmini Christi regnum. Porro ad finem usque sententiæ sermo per ironiam ipsi processit. « Ad hoc usque tempus. » Omitto, inquit, vetera, præsentia tantum refero in quibus constituti sumus.

IV, 11, 13. « Et esurimus et sitimus ac nudi sumus, « colaphisque cœdimur, et incertis vagamur sedibus, « et fatigamur propriis laborantes manibus: male au« dientes, benedicimus: persecutionem patientes, « sustinemus: conviciis affecti, obsecramus: ve« luti excrementa mundi facti sumus, omnium pe« ripsema ad hoc usque tempus.

Ad eos qui deliciis affluebant dicitur: « Colaphis cædimur; » ad eos qui intumescebant, « In- C certis vagamur sedibus, » id est, ob persecutionem certum non habemus consistendi locum. « Laborantes. Hæc ad illos referuntur qui lucri ac quæstus causa ad prædicationem accedebant. Nos, inquit, fatigamur propriis operantes manibus, male audientes, persecutionem sustinentes, conviciis affecti non indignamur, sed gaudemus; ideo etiam benedicimus. « Persecutionem patientes sustinemus. » Hoc est stultum fieri propter Christum. Qui enim hæc patiuntur nec repugnant, quin potius verbis commodioribus respondent, stulti apud homines existimantur. « Veluti excrementa, » hoc est, tanquam immunditia, sic inglorii et contempti facti sumus. Deinde ne **454** existimarent quod ipsos designaret (nam Corinthi multa passus D erat): « Mundi, » inquit, non vestra. « Excrementa. » Hoc est, putamina et purgamenta facti sumus, sive rudera, quæ communiter ἀποφιλοκαλήματα dicuntur. Ab omnibus vilipendimur, omniumque excrementa sumus nos ipsos omnibus subjicientes hominibus propter Christum. « Omnium peripsema. » Ac si diceret: Gratiam omnibus habeo. Sunt autem veluti graviter ferentis verba, ut ipsis persuadeat ne magnifice de se sentiant. Nam si nos, inquit, apostoli inter hæc versamur, ut quid vos efferimini propter ea quæ accepistis dona, ac si jam magni aliquid essetis? Περίψημα vero dicitur σάβανον quod laborantis sudores abstergit.

« Ἡμεῖς μωροὶ διὰ Χριστόν. » Καὶ τοῦτο ἐντρεπτικῶς. Ἡμεῖς, φησὶν, ὡς ὁρῶ, μωροί ἐσμεν, τοιαῦτα πάσχειν ἀνεχόμενοι. « Ὑμεῖς δὲ φρόνιμοί ἐστε. » Οὕτως τὰ καθ' ἑαυτοὺς οἰκονομήσαντες, ὡς ἤδη καὶ βασιλεύειν ἐν Χριστῷ, ὅ ἐστιν, ἐν τοῖς κατὰ Χριστὸν πράγμασιν. Εἶτα ἐπάγει, ὅτι καὶ ἀσθενεῖς καὶ ἄτιμοι, καὶ τῶν ἀναγκαίων ἐνδεεῖς· ὑμεῖς δὲ πᾶν τοὐναντίον· τοῦτο κατασκευάζων, ὅτι ἡμᾶς μᾶλλον ἔδει τοὺς κοπιάσαντας καὶ κεκμηκότας ἀπολαύειν τῶν ἀγαθῶν, παρ' ὑμᾶς τοὺς μὴ κοπιάσαντας. Εἰ δὲ ἡμεῖς οὔπω ἀπολαύομεν, ἀλλ' ἔτι ἐσμὲν ἐν τῷ πάσχειν κακῶς, πῶς ὑμεῖς ὡς ἤδη ἀμοιβῶν ἀπολελαυκότες διὰ τῶν χαρισμάτων, καὶ ὡς ἤδη τὴν βασιλείαν τῶν οὐρανῶν ἔχοντες ἐν χερσὶν (ἥνπερ ἄνω λέγει ὅτι « Ἐβασιλεύσατε, ») μέγα φρονεῖτε, καὶ ἀλαζονεύεσθε; « Ἡμεῖς μωροὶ διὰ Χριστόν. » Τουτέστι, Δι' αὐτὸν μωροὶ φαινώμεθα καὶ πάσχοντες, ὑμεῖς δὲ ἐξ οἰήσεως, καὶ μὴ πάσχοντες, φαίνεσθε ἔχειν τὴν τοῦ Χριστοῦ βασιλείαν. Ἕως δὲ κάτω, κατὰ εἰρωνείαν, ὁ λόγος αὐτῷ προῆκται. « Ἄχρι τῆς ἄρτι ὥρας. » Ἐῶ, φησὶ, τὰ παλαιὰ, τὰ νῦν λέγω, ἐν οἷς ἐσμεν.

Καὶ πεινῶμεν, καὶ διψῶμεν, καὶ γυμνητεύομεν, ἐργαζόμενοι ταῖς ἰδίαις χερσί. Λοιδορούμενοι, εὐλογοῦμεν, διωκόμενοι ἀνεχόμεθα, βλασφημούμενοι παρακαλοῦμεν, ὡς περικαθάρματα τοῦ κόσμου ἐγενήθημεν, πάντων περίψημα ἕως ἄρτι.

Πρὸς τοὺς τρυφῶντας, καὶ, « Κολαφιζόμεθα. » Πρὸς τοὺς πεφυσιωμένους, « Ἀστατοῦμεν, » τουτέστι διωκόμεθα στάσιν μὴ ἔχοντες. « Ἐργαζόμενοι. » Ταῦτα ὡς πρὸς τοὺς κέρδους ἕνεκεν καὶ πορισμοῦ ἐπιχειροῦντας τὸ κηρύσσειν. Ἡμεῖς, φησὶ, κοπιῶμεν ἐργαζόμενοι. Λοιδορούμενοι, διωκόμενοις βλασφημούμενοι, οὐ δυσχεραίνομεν, ἀλλὰ χαίρομεν· διὸ καὶ εὐλογοῦμεν. « Διωκόμενοι ἀνεχόμεθα. » Τοῦτό ἐστι μωρὸν γενέσθαι διὰ Χριστόν. Οἱ γὰρ ταῦτα πάσχοντες καὶ μὴ ἀντιδρῶντες, ἀλλὰ καὶ τοῖς χρηστοτέροις ἀμειβόμενοι, μωροὶ τοῖς ἀνθρώποις νομίζονται. « Ὡς περικαθάρματα. » Τουτέστιν, ὡς ἀκαθαρσία, ὡς ἄτιμοι καὶ φευκτοὶ ἐγενήθημεν. Εἶτα ἵνα μὴ νομίσωσιν ὅτι αὐτοὺς αἰνίττεται (πολλὰ γὰρ ἦν ὑπομείνας ἐν Κορίνθῳ), « Τοῦ κόσμου, » φησὶν, οὐχ ὑμῶν. « Περικαθάρματα, » ἀντὶ τοῦ ἀποψήγματα, καὶ ὥσπερ ἀποσαρώματα γεγόναμεν, ἤγουν σκύβαλα, ἅπερ κοινῶς ἀποφιλοκαλήματα. Ὑπὸ πάντων εὐτελιζόμενοι, καὶ πάντων ἀποκαθάρματά ἐσμεν, ὑποτιθέντες ἑαυτοὺς πᾶσιν ἀνθρώποις διὰ Χριστόν. « Πάντων περίψημα. » Ὡς εἰ εἶπεν, Χάριν ἔχω πᾶσιν. Βαρυθυμοῦντος δὲ λέγει ῥήματα, ἵνα πείσῃ αὐτοὺς μὴ φρονεῖν μέγα. Εἰ γὰρ ἡμεῖς, φησὶν, οἱ ἀπόστολοι ἐν τούτοις, τί ὑμεῖς μέγα φρονεῖτε ἐφ' οἷς ἐλάβετε χαρίσμασιν ὡς ἤδη μεγάλοι τινές; Περίψημα δὲ λέγεται τὸ σαβανον, ὃ τοὺς ἱδρῶτας τοῦ κάμνοντος ἀποψήχει. « Ἕως ἄρτι. » Ἀντὶ τοῦ, Οὔτε γὰρ νῦν, φησὶν, ἐπαύσαντο οἱ ἐπηρεάζοντες.

« Ad hoc usque tempus. » Hoc est, ne nunc quidem quieverunt calumniatores et qui nos molestiis afficiunt.

Οὐκ ἐντρέπων ὑμᾶς γράφω ταῦτα, ἀλλ' ὡς τέκνα A μου ἀγαπητὰ νουθετῶ. Ἐὰν γὰρ μυρίους παιδαγωγοὺς ἔχητε ἐν Χριστῷ, ἀλλ' οὐ πολλοὺς πατέρας. Ἐν γὰρ Χριστῷ Ἰησοῦ διὰ τοῦ Εὐαγγελίου ἐγὼ ὑμᾶς ἐγέννησα. Παρακαλῶ οὖν ὑμᾶς, μιμηταί μου γίνεσθε.

Οὐχ ἵνα, φησὶ, καταισχύνω ὑμᾶς, ταῦτα ἔγραψα, ἀλλ' ἵνα νουτετήσω. Εἰ γὰρ ὡς τέκνα ἀγαπῶ, δηλονότι πάντα πρὸς ὠφέλειαν ὑμῶν ποιῶ. Οὐ γὰρ ὡς μαθηταῖς, ἀλλ' ὡς τέκνοις προσέχω. « Ἐὰν μυρίους. » Πρὸς τοὺς διδασκάλους αὐτῶν ἀποτείνεται, δεικνὺς, ὅτι πολλῷ μᾶλλον αὐτοὺς ἀγαπᾷ, παρὰ οἱ νῦν ἐπιπηδήσαντες καὶ καταδιελόμενοι αὐτοὺς διδάσκαλοι. Δῆλον δὲ, φησὶ, καὶ ἐξ αὐτῶν τῶν ὀνομάτων. Οἱ μὲν γὰρ παιδαγωγοὶ, ἐγὼ δὲ πατήρ. « Ἔχητε ἐν Χριστῷ. » Οὐδὲ ἐκείνους ἔπληξε προσθεὶς τὸ, « παιδαγωγοὺς ἐν B Χριστῷ. « Ἐν γὰρ Χριστῷ Ἰησοῦ. » Οὐκ ἐμαυτῷ, φησὶ, τοῦτο λογίζομαι, ἀλλὰ τῷ Χριστῷ. « Ἐγὼ ὑμᾶς ἐγέννησα. » Τοιγαροῦν καὶ οἱ διδάσκαλοι ὑμῶν, παρ' ἐμοῦ ἔμαθον ἅπερ ὑμῖν λέγουσι. Τὸ δὲ, « Ἐγέννησα, » ἢ τοῖς τῆς φύσεως ὀνόμασι χρῆται, τὴν ἀγάπην ἐνδεικνύμενος, ἢ ὅτι Διὰ τοῦ κηρύγματος, φησὶν, ἐγὼ ὑμᾶς ἐγέννησα ἐν τῷ βαπτίσματι. « Παρακαλῶ οὖν ὑμᾶς, μιμηταί μου γίνεσθε. » Δίκαιοι τοίνυν ἐστὲ μιμεῖσθαί με ἅτε πατέρα. Οὐκ ἐπαίρων ἑαυτὸν λέγει, ἀλλὰ δεικνὺς εὐχερῆ αὐτοῖς εἶναι τὴν αὐτοῦ μίμησιν. Εἰ γὰρ ἐγὼ, φησὶ, Χριστὸν μιμοῦμαι, πῶς οὐχὶ ὑμεῖς ἐμέ;

Διὰ τοῦτο ἔπεμψα ὑμῖν Τιμόθεον, ὅς ἐστι τέκνον μου ἀγαπητὸν καὶ πιστὸν ἐν Κυρίῳ, ὃς ὑμᾶς ἀναμνήσει τὰς ὁδούς μου τὰς ἐν Χριστῷ, καθὼς C πανταχοῦ ἐν πάσῃ Ἐκκλησίᾳ διδάσκω. Ὡς μὴ ἐρχομένου δέ μου πρὸς ὑμᾶς, ἐφυσιώθησάν τινες. Ἐλεύσομαι δὲ ταχέως πρὸς ὑμᾶς ἐὰν ὁ Κύριος θελήσῃ, καὶ γνώσομαι οὐ τὸν λόγον τῶν πεφυσιωμένων, ἀλλὰ τὴν δύναμιν. Οὐ γὰρ ἐν λόγῳ ἡ βασιλεία τοῦ Θεοῦ, ἀλλ' ἐν δυνάμει.

« Διὰ τοῦτο ἔπεμψα ὑμῖν Τιμόθεον, » ἐπειδὴ ὡς τέκνων κήδομαι. « Ὅς ἐστι τέκνον μου. » Τήν τε πρὸς Τιμόθεον ἀγάπην ἐμφαίνει, κἀκείνους παρασκευάζει αἰδεσίμως αὐτὸν ἰδεῖν. Οὐχ ἁπλῶς, φησὶ, πιστὸν εἰς σαρκικὰ πράγματα, ἀλλ' ἐν Κυρίῳ, τουτέστιν ἐν τοῖς κατὰ Χριστὸν πράγμασιν. « Ὅς ὑμᾶς ἀναμνήσει. » Οὐκ εἶπε· Διδάξει, ἵνα μὴ δυσαανασχετήσωσιν, ὡς παρὰ Τιμοθέου νέου ὄντος μαθησόμενοι· ὅθεν φησὶ, « Τὰς ὁδούς μου, τουτέστιν, Οὐδὲν D ἴδιον εἴπῃ, ἀλλὰ τὰ ἐμά. Ὁδοὺς, φησὶ, τὰς οἰκονομίας, τὸ κήρυγμα, τοὺς κινδύνους, τὰ ἔθη τὰ ἀποστολικὰ, τοὺς νόμους τοὺς θείους ἐν οἷς περιπατῶ, φησί. « Τὰς ἐν Χριστῷ. » Εἶτα ἀνάγων τὸν λόγον, φησὶ, τὰς ἐν Χριστῷ ὁδοὺς, τὰς μηδὲν ἐχούσας ἀνθρώπινον. Οὐδὲν, φησὶ, καινὸν ὑμῖν εἴπῃ, ἀλλὰ τὰς ἐν ἑκάστῃ Ἐκκλησίᾳ διδασκαλίας μου. « Ὡς μὴ ἐρχομένου δέ μου. » Ἐπειδὴ εἶπε, « Πέμπω Τιμόθεον, » ἵνα μὴ ῥᾳθυμότεροι γένωνται ὡς αὐτοῦ μὴ μέλλοντος ἀπιέναι, διορθοῦται αὐτὸ, ἐπάγων τὸ, « Ἐλεύ-

IV, 14, 16. « Non ut pudore vos suffundam hæc « dico, sed tanquam filios meos dilectos admoneo. « Nam etiamsi innumeros pædagogos habeatis in « Christo, non multos tamen patres. Siquidem in « Christo Jesu per Evangelium ego vos genui. Ad« hortor itaque vos, ut imitatores mei sitis. »

Non hæc, inquit, scripsi quo pudefacerem vos, sed ut admonerem. Nam si ut filios diligo, consentaneum quoque est, ut quæcunque in vestram sunt utilitatem faciam. Neque enim tanquam discipulorum, sed tanquam filiorum curam habeo. « Nam etiamsi imnumeros pædagogos. » Ad suos discipulos hæc dirigit, ostendens quod multo magis eos diligeret quam magistri qui tunc insilierant, ipsosque diviserant. Id autem et ex ipsis, inquit, manifestum est nominibus, siquidem illi pædagogi sunt, ego vero pater. « Habeatis in Christo. » Ne illos quidem ferire voluit cum addat *in Christo*. « In Christo Jesu. » Non ad me hæc refero, sed ad Christum. » Ego vos genui. » Itaque ipsi quoque præceptores vestri a me didicerunt ea quæ vobis proponunt. « Genui. » Naturæ utitur nominibus, aut ostendens suum amorem, aut quod per prædicationem genuisset eos in baptismate. « Adhortor itaque vos, ut, » etc. Æquum est igitur, ut me sicut patrem imitemini. Neque hoc dicit **455** seipsum jactando, sed ostendens facile eis esse, ut ipsum imitarentur. Nam si ego, inquit, Christum imitor, quomodo vos me non imstamini?

IV, 17, 20. « Propterea misi ad vos Timotheum, qui « est filius meus dilectus et fidelis in Domino, qui in « memoriam vobis reducet vias meas, quæ sunt in « Chisto: sicut ubique in omni Ecclesia doceo. Pe« rinde quasi non sim venturus ad vos, inflati sunt « quidam. Sed veniam brevi ad vos si Dominus vo« luerit, et cognoscam non sermonem istorum, qui « inflati sunt, sed virtutem. Non enim per sermo« nem est regnum Dei, sed per virtutem. »

« Propterea misi ad vos Timotheum. » Quandoquidem vestri curam habeo, tanquam filiorum. « Qui est filius meus. » Amorem ostendit, quem erga Timotheum habebat, ipsosque præparat quo reverenter eum conspiciant. Non vulgari, inquit, modo fidelem ad opera corporea, sed in Domino, hoc est, in rebus quæ ad Christum pertinent. « Qui in memoriam vobis reducet, » Non ait: Docebit, ne graviter ferrent si a Timotheo, qui recens advenisset docendi essent: propter quod etiam dicit: « Vias meas. » Hoc est, nihil proprium dicet, sed quæ mea sunt. Vias vocat dispositiones, prædicationem, pericula, mores apostolicos, ac divinas leges in quibus ambulo. « Quæ sunt in Christo. » Deinde sermonem proferens, vias, inquit, quæ sunt in Christo, nihil humanum habentes; nihil novum vobis dicet, sed doctrinas meas, quas in singulis Ecclesiis doceo. « Perinde quasi non sim venturus. » Quoniam dixit: « Mitto Timotheum, » ne se-

gniores redderentur tanquam ipse ad eos venturus non esset, corrigit hoc, dicens : « Sed veniam. » « Inflati sunt quidam. » Erant nonnulli, ut verisimile est qui seipsos provexerant, arroganter sese gerentes, aut ob scientiam, aut ob vitam, aut ob aliud quidvis rerum spiritualium. Deinde hinc inanis gloria ac inflatio subintrarat. Per absentiam siquidem magistri cum nullus esset qui argueret ac corrigeret, inflabantur. « Sed veniam. » Quod ait : « Veniam brevi ad vos, » terrentis est et pavorem incutientis, **456** idque apparantis ut ipsi vigilarent et in officio continerentur. « Et cognoscam. » Fortassis etiam sese jactabant tanquam perfecti ac spirituales : sed veniens, inquit, potero cognoscere num de vobis ipsis gloriemini. Nihil enim meriti habet, absque operibus gloriari, sed si digna sermonibus sint opera. Siquidem non sunt necessarii sermones, sed ut opera spiritualia quis operetur. Sermones namque sine operibus in regnum cœlorum nequaquam introducent. Et hoc est quod ait : « Non enim per sermonem est regnum Dei, sed per virtutem, » id est, per operum demonstrationem.

A σομαι δέ. » — « Ἐφυσιώθησάν τινες. » Ἦσαν κατὰ τὸ εἰκὸς ἑαυτοὺς ἐπιδεδωκότες, ἢ ἐπὶ γνώσει, ἢ ἐπὶ βίῳ, ἢ ἐπί τινι τῶν πνευματικῶν ἀλαζονευόμενοι. Εἶτα ἔνθεν κενοδοξία καὶ φυσίωσις παρυπέστη. Τῇ οὖν ἀπουσίᾳ τοῦ διδασκάλου, μηδενὸς ὄντος τοῦ ἐλέγχοντος καὶ διορθουμένου, ἦσαν πεφυσιωμένοι. « Ἐλεύσομαι δέ. » Τὸ, « Ἐλεύσομαι ταχέως πρὸς ὑμᾶς, » πτοοῦντός ἐστι καὶ φοβουμένου, τούτους νήφειν καὶ κατεστάλθαι παρασκευάζοντος. « Καὶ γνώσομαι. » Ἴσως καὶ ἐκόμπαζον ὡς τέλειοί τινες καὶ πνευματικοί· ἀλλὰ, φησὶν, ἐρχόμενος, ἔχω γνῶναι εἰ περὶ ἑαυτῶν κομπάζετε. Τοῦτο γὰρ οὐδενὸς ἄξιον. τὸ κομπάζειν μόνον δίχα ἔργων, ἀλλ' εἰ ἄξια τῶν λόγων τὰ ἔργα. Οὐ γὰρ λόγων χρεία, ἀλλὰ τοῦ ἔργον ποιεῖν πνευματικόν. Οὐ γὰρ λόγοι χωρὶς ἔργων εἰσενέγκοιεν εἰς τὴν βασιλείαν τῶν οὐρανῶν, ὅπερ B λέγει εἰς τὴν βασιλείαν τοῦ Θεοῦ, ἀλλ' ἐν δυνάμει, τουτέστιν ἐν τῇ ἐπιδείξει τῶν ἔργων.

CAPUT II

Adversus stupra et scortationes ac eos qui cum his participant.

IV, 21. — V, 1, 2. « Quid vultis? num ut cum virga veniam ad vos an cum charitate et spiritu lenitatis? Omnino auditur inter vos stuprum, quale nec inter gentes nominatur : ut etiam patris uxorem quis habeat. Et vos inflati estis ac non magis luxistis, ut tolleretur de medio vestrum qui facinus hoc perpetravit. »

Nam in vestra, inquit, situm est potestate ut hæc faciatis : aut ut segnes effecti me ad iram et ultionem provocetis, quemadmodum Petrum Ananias, et meipsum Elimas : aut ut studiose agentes et vigilantes ad charitatem ac lenitatem me excitetis. « Cum spiritu lenitatis. » Potest enim et spiritus esse austeritatis ac ultionis. « Auditur inter vos. » Communem facit omnibus accusationem : ne segnes reddantur tanquam alieni a delicto. « Inter vos. » qui fideles estis, tantaque accepistis beneficia. Nec dicit : Peragitur, sed ex abundanti cautione, « Auditur. » — « Nec inter gentes. » A gentilibus, hoc est, incredulis, exprobrat fidelibus. Quod si apud illos nec nominatur, quid dicet quivis quando hic etiam perpetratur? « Ut etiam patris uxorem quis habeat. » Fortassis novercam. — Si quæ inter gentes sunt, ea vel audiri inter vos magnum affert opprobrium : **457** turpia quæ inter gentes peraguntur, hæc etiam inter vos fieri magnam reddet accusationem. Quod si hoc ita est, fieri inter vos quæ nec inter illos perpetrantur, quam non superabit pravitatem? Quod vero ait : « Omnino auditur, » veluti ex fama obstupescentis est et excandescentis. O facinus indignum! « Omnino, inquit, auditur. » Hæc in aliquorum lingua omnino de vobis grassantur. « Et vos inflati estis. » Illius namque delictum communem debuit afferre vobis pudorem, nunc autem inflati estis, eo quod videtur sibi quisque recte

ΚΕΦΑΛ. Β'.

Κατὰ πορνῶν καὶ πορνείας, καὶ τῶν τούτοις κοινωνούντων.

Τί θέλετε; ἐν ῥάβδῳ ἔλθω πρὸς ὑμᾶς ἢ ἐν ἀγάπῃ πνεύματί τε πρᾳότητος; Ὅλως ἀκούεται ἐν ὑμῖν πορνεία, καὶ τοιαύτη πορνεία ἥτις οὐδὲ ἐν τοῖς ἔθνεσιν ὀνομάζεται, ὥστε γυναῖκά C τινα τοῦ πατρὸς ἔχειν. Καὶ ὑμεῖς πεφυσιωμένοι ἐστὲ, καὶ οὐχὶ μᾶλλον ἐπενθήσατε, ἵνα ἐξαρθῇ ἐκ μέσου ὑμῶν ὁ τὸ ἔργον τοῦτο ποιήσας·

Ὑμεῖς γάρ, φησὶ, τούτων κύριοί ἐστε, ἢ ῥᾳθυμοῦντες εἰς ὀργήν με καὶ τιμωρίαν ἐγεῖραι, ὡς τὸν Πέτρον ὁ Ἀνανίας, καὶ ἐμὲ αὐτὸν ὁ Ἐλύμας, ἢ σπουδάζοντες καὶ νήφοντες, εἰς ἀγάπην. « Ἐν πνεύματι πρᾳότητος. » Ἔνι γὰρ καὶ πνεῦμα αὐστηρίας καὶ τιμωρίας. « Ἀκούεται ἐν ὑμῖν. » Κοινὸν πάντων ποιεῖ τὸ ἔγκλημα ἵνα μὴ ῥᾳθυμήσωσιν ὡς ἀλλότριοι τοῦ πλημμελήματος. « Ἐν ὑμῖν, » φησί. Τουτέστι τοῖς πιστοῖς, τοῖς τοσούτων εὐεργεσιῶν ἀπολαύσασι. Καὶ οὐκ εἶπε, Πράττεται, ἀλλ' ἐκ περιουσίας. « Ἀκούεται, φησί. « Οὐδὲ ἐν τοῖς ἔθνεσιν. » Ἀπὸ τῶν ἐθνικῶν, τουτέστι, τῶν ἀπίστων ὀνειδίζει D τοῖς πιστοῖς, Τί δὲ παρ' αὐτοῖς οὐκ ὀνομάζεται, τί εἴποι τις ἔνθα καὶ πράσσεται; « Ὥστε γυναῖκά τινα τοῦ πατρὸς ἔχειν. » Ἴσως μητρυιάν [ΦΩΤ.] Εἰ δὲ ἃ πράττεται ἐν τοῖς ἔθνεσι, ταῦτα ἐν ὑμῖν καὶ μόνον ἀκουόμενα μέγα ὄνειδος φέρει, τὸ καὶ ὁμοίως ἔν τε τοῖς ἔθνεσι καὶ ἐν ὑμῖν τοῖς πιστοῖς τοιαῦτα αἴσχη πράττεσθαι, πόσην τὴν κατηγορίαν αὔξει; Εἰ δὲ τοῦτο, τὸ πράττεσθαι ἐν ὑμῖν ἃ μηδ' ἐν ἐκείνοις, τίνα κακίαν οὐχ ὑπερακοντίζει; — Τὸ δὲ, « Ὅλως ἀκούεται, » ὡς ἐκπεπληγμένου ἐπὶ τῇ φήμῃ καὶ ἀσχάλλοντές. Φεῦ τῆς ἀτοπίας! « Ὅλως, φησὶν, ἀκούεται; » Ὅλως ἐπὶ γλώσσης τινὸς ταῦτα λέγειν περὶ ὑμῶν ἐγκατέσκηψεν; « Πεφυσιωμένοι ἐστέ. » Ἡ γὰρ ἐκείνου πλημμέλεια, κοινὴν ὤφειλεν ὑμῖν αἰσχύνην γεννῆσαι, νῦν δὲ φυσιοῦσθε ἐφ' οἷς ἕκαστος κατορθοῦν δοκεῖ. Ἐὰν δὲ ἦτε οἰκειούμενοι καὶ ἐκείνου πλημ-

μέλημα ὡς ὑμετέρου μέρους, ἐπενθεῖτε ἄν, ἐπειδὴ εἰς τὸ κοινὸν τῆς Ἐκκλησίας ἡ βλάβη προεχώρησεν. « Ἵνα ἐξαρθῇ. » Διατί ἐπενθήσαμεν ἄν; ὡς ἐξ ἀντιθέσεως. Διατί; Οὐχ ἵνα ἐκβάλητε, ἀλλ' ἵνα ἐξαρθῇ ὡς ἐπὶ λοιμοῦ τινος· ὡς εἰ εἶπεν· Εὐχῶν καὶ πένθους χρεία ἵνα ἐξαρθῇ ὁ λοιμὸς οὗτος. « Ὁ τὸ ἔργον τοῦτο ποιήσας. » Οὐ λέγει τὸ ὄνομα, ὅπερ εἰώθαμεν ἐπὶ τῶν σφόδρα ἀτόπων ποιεῖν, οἷον καὶ τὴν προσηγορίαν ὡς μολυσμὸν παραιτούμενος.

A operari. Quod si proprium duceretis illius delictum tanquam partis vestri corporis, lugeretis utique, quoniam in commune Ecclesiæ damnum redundavit. « Ut tolleretur. » Quare nos lugere oportuit? tanquam ex re opposita. Quam ob rem? Non ut ejiceretis, sed ut tolleretis veluti in peste quadam; ac si dixisset, Necessariæ sunt preces ac luctus ut tollatur hujusmodi pestis. « Qui facinus hoc perpetravit. » Non exprimit nomen: quod facere consuevimus in iis quæ admodum absurda sunt: tanquam appellationem quoque veluti rem infectam devitans.

Ἐγὼ μὲν γὰρ ὡς ἀπὼν τῷ σώματι, παρὼν δὲ τῷ πνεύματι, ἤδη κέκρικα ὡς παρὼν, τὸν οὕτως τοῦτο κατεργασάμενον, ἐν τῷ ὀνόματι τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ, συναχθέντων ὑμῶν καὶ τοῦ ἐμοῦ πνεύματος, σὺν τῇ δυνάμει τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ, παραδοῦναι τὸν τοιοῦτον τῷ Σατανᾷ εἰς ὄλεθρον τῆς σαρκὸς, ἵνα τὸ πνεῦμα σωθῇ ἐν τῇ ἡμέρᾳ τοῦ Κυρίου Ἰησοῦ. Οὐ καλὸν τὸ καύχημα ὑμῶν.

V. 3, 6. *Siquidem ego tanquam absens corpore, præsens autem spiritu, jam judicavi tanquam præsens, ut is qui hoc ita patravit, in nomine Domini nostri Jesu Christi, congregatis vobis et meo spiritu,* B *cum virtute Domini nostri Jesu Christi, tradatur Satanæ ad interitum carnis, ut spiritus salvus sit in die Domini Jesu. Non est bona gloriatio vestra.*

Ἐπείγεται ἐκδιῶξαι αὐτὸν, καὶ οὐδὲ τὴν σωματικὴν αὐτοῦ παρουσίαν ἀναμεῖναι αὐτοὺς βούλεται. « Παρὼν δὲ τῷ πνεύματι. » Δείκνυσιν ἑαυτὸν πνεύματι παρόντα, δεδοικὼς μή τι ἕτερον βουλεύσωνται περὶ τὸ ἐκβαλεῖν αὐτὸν, καὶ φησιν, « Ἤδη κέκρικα. » Μηδεὶς τοίνυν ἀναβαλλέσθω. Ἡ ἐμὴ κρίσις ἡ κατ' αὐτοῦ, ἤδη πέπηγεν. « Τὸν οὕτως τοῦτο κατεργασάμενον. « Ἄλλοι οὕτως ἀνέγνωσαν· Τὸν οὕτως τοῦτο κατεργασάμενον ἐν τῷ ὀνόματι τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ, τουτέστι, τὸν εἰς τὸ ὄνομα τοῦ Χριστοῦ ἐνυβρίσαντα, καὶ μετὰ τὸ ἀξιωθῆναι τῆς Χριστοῦ ἐπωνυμίας, τοιαῦτα τολμήσαντα, παράδοτε τῷ Σατανᾷ. « Συναχθέντων ὑμῶν. » Ἵνα μὴ δόξῃ αὐθαδείας εἶναι τὸ, « Ἤδη κέκρικα. » καὶ αὐτοὺς λαμβάνει κοινωνοὺς, ἐν τῷ λέγειν· « Συναχθέντων ὑμῶν καὶ τοῦ ἐμοῦ πνεύματος, » τῆς ἐμῆς ἀοράτου ἐπιδημίας. Εἶτα ἐπάγει· « Ἐν τῷ ὀνόματι τοῦ Κυρίου Ἰησοῦ. » Τουτέστι, κατὰ Θεὸν συνάχθητε καὶ κρίνατε, μὴ ἀνθρωπίνῃ πρὸς αὐτὸν αἰδοῖ, ἢ τιμῇ κατεχόμενοι. Δέδοικε γὰρ, μή τι ἕτερον κρίνωσι. « Καὶ τοῦ ἐμοῦ πνεύματος. » Πάλιν ἐπέστησεν αὐτοῖς ἑαυτὸν, καὶ οὐ μόνον τοῦτο, ἀλλὰ καὶ τὸν Χριστόν· ἵνα ὅταν κρίνωσιν, ὡς τοῦ Χριστου καὶ αὐτοῦ παρόντος, ἀδέκαστον ἐξενέγκωσι ψῆφον. « Εἰς ὄλεθρον τῆς σαρκός. » Ὅρον τίθησι τῷ Σατανᾷ, μόνου σώματος ἅψασθαι, μὴ καὶ ψυχῆς. Ὅμοιον ἐν τῷ Ἰὼβ φησιν ὁ Θεός, « Πλὴν τῆς ψυχῆς αὐτοῦ μὴ ἅψῃ. » Καλῶς δὲ, « Εἰς ὄλεθρον τῆς σαρκὸς, » οἷον ἵνα νόσῳ αὐτὸν τήξῃ Ἐπειδὴ γὰρ ἐκ τοῦ σώματος καὶ τῆς τρυφῆς αἱ ἐπιθυμίαι, τὸ σῶμα κολασθῆναι καὶ νεκρωθῆναι βούλεται. Ὄλεθρον τῆς σαρκὸς εἶπεν, ὅρον τιθεὶς τῷ διαβόλῳ, καὶ μὴ ἐῶν αὐτὸν περαιτέρω προβῆναι. « Ἵνα τὸ πνεῦμα σωθῇ. » Τούτῳ γὰ τῷ τρόπῳ, καὶ τὸ σῶμα σωθήσεται. Καὶ ἄλλως εἰς τὸ Ἵνα τὸ πνεῦμα σωθῇ, τουτέστι, τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον σωθῇ αὐτῷ, καὶ μὴ ἀναχωρήσῃ ὡς ἐξ ἀσεβοῦς. Τοῦτο δὲ κηδο-

Properat eum expellere, et neque corporalem sui præsentiam vult ipsos exspectare. » Præsens autem spiritu. » Ostendit se spiritu præsentem, veritus ne quid aliud de ipso ejiciendo consultarent, et ait: « Jam judicavi. » Nullus itaque differat: meum adversus illum judicium jam stabilitum est. « Ut is qui hoc ita patravit. » Alii ita legerunt: Ut eum qui hoc ita patravit in nomen Domini nostri Jesu Christi: hoc est, qui in nomen Christi injurius fuit: et postquam Christi cognomen accepit, talia C ausus est, tradatis Satanæ. « Congregatis vobis. » Ne præfracti animi esse videatur quod jam judicaverit, **458** ipsos quoque assumit socios, dum ait: « Congregatis vobis et meo spiritu, » id est, mea invisibili præsentia. Deinde ajunxit: « In nomine Domini Jesu. » Hoc est, secundum Deum congregemini ac judicetis, non humano erga illum pudore aut honore reprimamini: timuit enim ne quid aliud judicarent. « Et meo spiritu. » Rursum seipsum illis exhibuit, nec id solum, sed et Christum: ut cum judicaverint tanquam Christo et ipso Paulo præsente, sincerum ac incorruptum ferant suffragium. « Ad interitum carnis. » Terminum præfigit Satanæ, ut duntaxat corpus tangeret, non etiam animam. Simile est quod de Job ait Deus: « Ve-D rumtamen animam ejus ne tangas[80-81]. » Bene autem ait: « Ad interitum carnis, » hoc est, ut ægritudine ipsum maceraret. Quoniam enim a corpore et alimento procedunt concupiscentiæ, corpus vult puniri ac mortificari. Interitum itaque dixit carnis, terminum præfigens diabolo, nec sinens eum ultra procedere. « Ut spiritus salvus sit. » Ut anima, inquit, servetur, nam et corpus hoc modo servabitur. Et præterea in hoc, Ut spiritus servetur, id est, ut Spiritus sanctus ipsi servetur et non discedat tanquam ab impio. Hoc autem providentis potius

[80-81] Job. II, 6.

est quam supplicium infligentis. « Non est bona gloriatio vestra. » Subindicat quod illum non permisissent resipiscere eo quod gloriarentur in ipso. Nam erat hic fortassis unus sapientum apud ipsos.

V, 6, 8. *An nescitis quod paululum fermenti totam conspersionem fermentat? Expurgate vetus fermentum ut sitis nova conspersio, sicut estis azymi,* (*id est, fermento carentes*). *Nam et pascha nostrum pro nobis immolatus est Christus. Itaque festum celebremus non in fermento veteri, neque in fermento malitiæ et pravitatis; sed in azymis sinceritatis et veritatis.*

Ipsis quoque cavet. Etenim malum, inquit, quod negligitur, reliquum Ecclesiæ corpus inficit, eo quod alii quoque illud imitentur. Quemadmodum enim fermentum, cum sit modicum, totam fermentat conspersionem et in totum diffunditur: ita et hujus peccatum, inquit, multos ad se attrahit: « Expurgate vetus fermentum. » Hoc est, eos qui hujusmodi operantur. **459** Vetus autem fermentum ipsos appellat, aut quod peccato putrefacti sint, aut quod omnes in Christo nova sint creatura, solum autem peccatum sit vetus.

Dicens autem « Expurgate, » exactam significat purgationem. « Ut sitis nova conspersio. » Novum enim hominem novit Scriptura qui probus est, veterem vero illum qui impius. Significat autem quod non multi erant apud eos peccatores. « Ut sitis nova conspersio. » Hoc est, extra vetus illud fermentum, de quo prædixi quod debeatis azymi esse, id est, fermento carentes. Et unde manifestum est quod fermento carere debeamus? Ex eodem manifestum est. « Nam Pascha nostrum pro nobis immolatus est Christus. » Sicut ergo hi qui sub lege vivebant, immolato ab ipsis temporario ac irrationali agno, septem diebus erant azymi, id est, fermento carentes. Neque enim licebat fermentatum panem aut domi habere aut edere. Ita quoque et nos æterno ac rationali agno qui tollit peccatum mundi pro nobis immolato (hoc enim est nostrum Pascha) debemus semper fermento carere et esse nova conspersio, ut nihil veteris fermenti sive peccati nobis ipsi conferamus. Vide autem quomodo consequenter ac familiariter permanserit in metaphora. Quoniam enim peccatum ejus qui stuprum commiserat, appellarat fermentum: ostendens quod ex hoc, nisi purificetur, facile et alia paratur massa sive conspersio: aptavit consequenter et ea quæ sequuntur, nempe vetus fermentum et novam conspersionem ac azymos sive panes fermento carentes: virtutes ac vitia his designans nominibus. « Nam et Pascha nostrum. » Conjunctio γάρ causalis est ita causaliter ponitur. « Nam Pascha nostrum pro nobis immolatus est Christus. » Quoniam enim jubet lex post primogeniti victimam in Paschate septem diebus panes fermento carentes edere, dicit quod panes illi fermento carentes figura erant ne nos quidquam vitiorum in nobis ipsis haberemus, de quo, ait, « Christus immolatus, » in figuram agni

A μένου μᾶλλον, ἢ τιμωρουμένου ἐστίν. « Οὐ καλὸν τὸ καύχημα ὑμῶν. » Αἰνίττεται ὅτι αὐτοὶ αὐτὸν οὐκ εἴασαν μετανοῆσαι; καυχώμενοι εἰς αὐτόν. Ἴσως γὰρ τῶν παρὰ σφίσι σοφῶν εἷς ἦ αὐτος.

Οὐκ οἴδατε ὅτι μικρὰ ζύμη ὅλον τὸ φύραμα ζυμοῖ; Ἐκκαθάρατε τὴν παλαιὰν ζύμην, ἵνα ἦτε νέον φύραμα, καθὼς ἐστε ἄζυμοι. Καὶ γὰρ τὸ Πάσχα ἡμῶν ὑπὲρ ἡμῶν ἐθύθη Χριστός. Ὥστε ἑορτάζωμεν, μὴ ἐν ζύμῃ παλαιᾷ, μηδὲ ἐν ζύμῃ κακίας καὶ πονηρίας, ἀλλ' ἐν ἀζύμοις εἰλικρινείας καὶ ἀληθείας.

Καὶ αὐτῶν φείδεται. Καὶ γὰρ ἀμελούμενον, φησί, τὸ κακόν, καὶ τῷ λοιπῷ λυμαίνεται τῆς Ἐκκλησίας σώματι, διὰ τὸ καὶ ἑτέρους αὐτὸ μιμεῖσθαι. Ὥσπερ B γὰρ ζύμη μικρὰ οὖσα τὸ ἅπαν ζυμοῖ, καὶ εἰς ἅπαν ἀναχεῖται, οὕτως καὶ ἡ τούτου ἁμαρτία, φησί, πρὸς ἑαυτὴν ἐπισπᾶται πολλούς. « Ἐκκαθάρατε τὴν παλαιὰν ζύμην. » Τουτέστι, τοὺς τὰ τοιαῦτα πράσσοντας. Παλαιὰν δὲ αὐτοὺς ζύμην καλεῖ, ἢ διὰ τὸ σεσηπέναι τῇ ἁμαρτίᾳ, ἢ ὅτι ἐν Χριστῷ πάντες καινὴ κτίσις, μόνη δὲ ἡ ἁμαρτία παλαιά.

Τὸ δέ, « Ἐκκαθάρατε, » τὴν ἀκριβῆ δηλοῖ κάθαρσιν. « Ἵνα ἦτε νέον φύραμα. » Ἵνα, φησί, πάντες ἦτε τοῦ νέου φυράματος. Νέον γὰρ οἶδεν ἄνθρωπον ἡ Γραφὴ τὸν ἐνάρετον, παλαιὸν δέ, τὸν ἀσεβῆ. Δηλοῖ δὲ ὅτι οὐ πολλοὶ ἦσαν παρ' αὐτοῖς ἁμαρτωλοί. « Ἵνα φησίν, ἦτε, » τουτέστιν, ἐκτὸς τῆς παλαιᾶς ζύμης ἐκείνης περὶ ἧς εἶπα, καθὼς ἐστε C ἄζυμοι. Καθώς, φησί, χρέος ὑμῖν ἐστιν ἀζύμοις εἶναι. Πόθεν δὲ δῆλον ὅτι ἄζυμοι ὀφείλομεν εἶναι; Αὐτόθεν φανερόν. Τὸ γὰρ « Πάσχα ἡμῶν, ὑπὲρ ἡμῶν ἐτύθη Χριστός. » Ὥσπερ οὖν οἱ ἐν τῷ νόμῳ βιοῦντες, θυομένου αὐτοῖς τοῦ προσκαίρου καὶ ἀλόγου ἀμνοῦ, ἐν ἑπτὰ ἡμέραις ἄζυμοι ἦσαν (οὐ γὰρ ἐξῆν αὐτοῖς ἐζυμωμένον οὔτε ἔχειν οἴκοι οὔτε φαγεῖν)· οὕτως καὶ ὑμεῖς, τοῦ αἰωνίου καὶ λογικοῦ ἀμνοῦ τοῦ αἴροντος τὴν ἁμαρτίαν τοῦ κόσμου ὑπὲρ ἡμῶν τυθέντος (τοῦτο γὰρ ἐστι τὸ ἡμέτερον Πάσχα)· ὀφείλομεν ἄζυμοι ἀεὶ καὶ καινὸν φύραμα εἶναι, μηδὲν τῆς παλαιᾶς ζύμης, ἤτοι τῆς ἁμαρτίας, ἑαυτοῖς συνεπιφερόμενοι. Ὅρα δὲ πῶς καταλλήλως καὶ προσφυῶς ἐπέμεινε τῇ τροπῇ. Ἐπειδὴ γὰρ τοῦ πεπορνευκότος τὴν ἁμαρτίαν ζύμην ἐκάλεσεν, ἐμφαίνων ὅτι μὴ ἐκκαθαιρομένης ταύτης, ταχὺ καὶ τὸ ἄλλο D συναναζυμοῦται φύραμα, ἀκολούθως ἥρμοσε καὶ τὰ ἐφεξῆς, ζύμην παλαιάν, καὶ νέον φύραμα, καὶ ἀζύμους, τὰς ἀρετὰς καὶ κακίας, τούτοις τοῖς ὀνόμασιν ὑποδηλῶν. « Καὶ γὰρ τὸ Πάσχα. » Ὁ, γάρ, σύνδεσμος αἰτιολογικός. Ἐπὶ αἰτίᾳ οὖν κεῖται. Τὸ γάρ, « Πάσχα ἡμῶν ὑπὲρ ἡμῶν ἐτύθη Χριστός. » Ἐπειδὴ γὰρ ὁ νόμος διαγορεύει μετὰ τὴν τοῦ πρωτοτόκου θυσίαν, ἐν τῷ Πάσχα ἑπτὰ ἡμέρας ἄζυμα ἐσθίειν, φησίν, ὅτι τύπος ἦν ἐκεῖνα τὰ ἄζυμα, τοῦ ἡμᾶς μὴ ἔχειν ἐν ἑαυτοῖς τι τῆς κακίας, περὶ ἧς φησιν. Ὁ γὰρ Χριστὸς τυθείς, φησίν, εἰς τύπον τοῦ πρωτοτόκου ἀμνοῦ τέθυται. Ἐπάναγκες οὖν καὶ ἡμᾶς τὸν τύπον τῶν ἀζύμων πληροῦν, ἐν τῷ ἐκκα-

θαίρειν ἑαυτοὺς ἀπὸ τῆς ζύμης τῆς πονηρίας, ἵνα τελείως ἐπιτελεσθῇ τὸ νοητὸν Πάσχα. « Ὑπὲρ ἡμῶν ἐτύθη Χριστός. » Πάλιν εὐεργεσιῶν μέμνηται. Ὥστε ἑορτάζωμεν. Ἑορτάζειν γὰρ χρὴ ἐπὶ ταῖς μεγάλαις δωρεῖς. « Μὴ ἐν ζύμῃ παλαιᾷ. » Τῇ τροπῇ ἐνέμεινεν, ὡσανεὶ λέγων· Μὴ ἐν πονηρῷ καὶ κακῷ βίῳ, ἀλλ' ἐν βίῳ μὴ ἔχοντι ἐπιμιξίαν τῆς πακαιᾶς ἐκείνης ζύμης τῆς ὀξώδους καὶ σεσηπυίας, τουτέστιν, ἐν καθαρῷ καὶ ἀκιβδήλῳ βίῳ. Τοῦτο γάρ ἐστιν, « Ἀζύμοις εἰλικρινείας καὶ ἀληθείας. »

A primogeniti immolatus est. Oportet ergo et nos figuram complere panum fermento carentium, expurgando nos ipsos a fermento pravitatis, ut perfecte celebretur in nobis intellectuale Pascha. « Pro nobis immolatus est Christus. » Rursus beneficiorum meminit. « Itaque festum celebremus. » Nam ob magna dona celebrare festa oportet. **460** « Non in fermento veteri. » In metaphora perseverat, ac si diceret : Non in vitiosa pravaque vita, sed in vita quæ commistionem non habeat veteris illius fermenti acidi gravisque odoris, hoc est in pura incorruptaque vita : nam hoc est quod ait. « In azymis sinceritatis et veritatis » (id est, in panibus fermento carentibus qui sunt sinceritas ac veritas)

Ἔγραψα ὑμῖν ἐν τῇ ἐπιστολῇ, μὴ συναναμίγνυσθαι πόρνοις, καὶ οὐ πάντως τοῖς πόρνοις τοῦ κόσμου τούτου, ἢ τοῖς πλεονέκταις, ἢ ἅρπαξιν, ἢ εἰδωλολάτραις. Ἐπεὶ ὀφείλετε ἄρα ἐκ τοῦ κόσμου ἐξελθεῖν. Νυνὶ δὲ ἔγραψα ὑμῖν μὴ συναναμίγνυσθαι·

V, 9-11. *Scripsi vobis in epistola ne commisceamini cum scortatoribus et non omnino cum scortatoribus mundi hujus, aut avaris, aut rapacibus, aut idololatris. Alioqui deberetis sane de mundo exire. Nunc* B *autem scripsi vobis ne commisceamini.*

[ΦΩΤ.] Ποῦ ἔγραψεν ; Ἐν οἷς λέγει· « Καὶ οὐχὶ μᾶλλον ἐπενθήσατε, ἵνα ἐξαρθῇ ἐκ μέσου ὑμῶν ὁ τοιοῦτος, » οὐχὶ ὁ δεῖνα, ἢ ὁ δεῖνα ἀλλ' ὅστις ἂν ᾖ τοιοῦτος, Καὶ πάλιν· « Ἐκκαθάρατε τὴν παλαιὰν ζύμην. » οὐχὶ τήνδε ἢ τήνδε, ἀλλ' ὅλην τὴν παλαιὰν ζύμην. Λαβὼν γὰρ ἀφορμὴν ἀπὸ τοῦ ἑνὸς τοῦ πεπορνευκότος, ἐπὶ τὸ κοινὸν ἀνεβίβασε τὸν λόγον, τουτέστιν, ἐπὶ πάντα πόρνον. Κἀκεῖθεν πάλιν κοινότερον ἔτι τὸν λόγον ἀποφαίνων, ἐπάγων τὸ αὐτὸ παράγγελμα καὶ ἐπὶ τῶν τὰ ὅμοια πλημμελούντων, οἷον πλεονεκτούντων, εἰδωλολατρούντων, καὶ εἴ τι ὅμοιον. » Τοῖς πόρνοις τοῦ κόσμου τούτου. » Ἵνα μὴ νομίσωσιν ὀφείλειν καὶ τοῖς τῶν Ἑλλήνων πόρνοις μὴ συναναμίγνυσθαι, ὅπερ ἦν ἀδύνατον τοῖς πόλιν οἰκοῦσι, διορθοῦται αὐτό. Τὸ δὲ, « πάντως, » ἐνταῦθα, ἐπὶ ὁμολογουμένου κεῖται. « Ἐπεὶ ὀφείλετε ἄρα. » Μετὰ τοῦ δυνατοῦ, καὶ τὸ εὔκολον ἔχειν σπουδάζει τὴν νομοθεσίαν. Μὴ κρίνετε τοὺς πόρνους τοῦ κόσμου τούτου, ἤγουν τοὺς εἰδωλολάτρας, ἐπεὶ καὶ χρέος εἴχετε ἐξ αὐτῶν ἐξελθεῖν, ἀλλὰ κρίνετε καὶ ἀνακρίνατε πιστὸν πόρνον.

Ubi scripsit ? Quando dixit : « Ac non magis luxistis ut tolleretur de medio vestrum hujusmodi ; » non hic aut ille, sed quicumque fuerit ejusmodi. Rursumque : « Expurgate vetus fermentum, » non hoc aut illud, sed totum vetus fermentum Sumpta enim occasione ab uno qui scortatus fuerat, ad communem transcendit sermonem, hoc est ad omnem scortatorem. Et inde communiorem adhuc ostendens sermonem, rursus idem subjungit præceptum de his quoque qui in similibus delinquerent, utpote avaris, idololatris, aut aliud quippiam simile perpetrantibus. « Scortatoribus mundi hujus. » Ne existimarent oportere se non commisceri scortatoribus Græcis, quod impossibile esset iis qui civi- C tatem inhabitarent : corrigit illud Quod autem hic ait, « omnino, » significat quod in confesso est. « Alioqui deberetis sane. » Studet ostendere datum præceptum tum possibile esse, tum etiam facile. Ne judicetis, inquit, scortatores hujus mundi, nempe idololatras : alioqui necesse vobis esset ab illis quoque exire : sed judicate ac dijudicate credentem qui scortator est.

Ἐάν τις ἀδελφὸς ὀνομαζόμενος ᾖ πόρνος, ἢ πλεονέκτης, ἢ εἰδωλολάτρης, ἢ λοίδορος, ἢ μέθυσος, ἢ ἅρπαξ, τῷ τοιούτῳ μηδὲ συνεσθίειν. Τί γάρ μοι καὶ τοὺς ἔξω κρίνειν ; οὐχὶ τοὺς ἔσω ὑμεῖς κρίνετε ; Τοὺς δὲ ἔξω ὁ Θεὸς κρίνει, καὶ ἐξαρεῖτε τὸν πονηρὸν ἐξ ὑμῶν αὐτῶν.

V, 11-13. *Si quis frater dictus fuerit scortator aut avarus aut idololatra, aut conviciator, aut ebriosus, aut rapax : cum ejusmodi ne cibum quidem capiatis. Quid enim ad me attinet etiam eos qui foris sunt judicare ? nonne eos qui intus sunt vos judicatis? Eos vero qui foris sunt Deus judicat. Etiam auferte eum qui malus est ex vobis ipsis.*

[ΦΩΤ.] Τὸ, Ὀνομαζόμενος, τινὲς μὲν, τῇ προηγουμένῃ λέξει συνάπτουσι, καὶ δηλοῦσθαι βούλονται δι' αὐτοῦ, ὅτι ἀδελφὸς μὲν ὀνομαζόμενος καὶ μέχρι κλήσεως ἔχιον τὴν κοινωνίαν, τῷ ὄντι δὲ διὰ τῶν ἔργων ἐχθρὸς ὑπάρχων καὶ διιστάμενος. Ἐμοὶ δὲ εὖ ἔχειν δοκεῖ, καὶ εἴ τις αὐτὸ τοῖς ἑπομένοις συνάψας ἐκλοβοι, οὐκ ἔτι τοῦ, ὀνομαζόμενος. τὴν αὐτὴν σημαίνοντος ἔννοιαν, ἀλλὰ τοὐναντίον, τὸν ἐπὶ προδήλοις τοῖς ἔργοις ἤδη, καὶ παρὰ πᾶσι κατὰ τὰ οἰκεῖα ἔργα ὀνομαζόμενον. Καὶ γὰρ ἡ τῆς λέξεως αὕτη σημασια, ὥσπερ καὶ ἄλλαι πολλαὶ λέξεις, διχῇ σχίζεται. Ἐνίοτε μὲν, ὡς ἔφημεν, τὸν μόνῳ κοι-

D **461** Vocem « Dictus, » quidam præcedenti conjungunt dictioni, et per eam significari volunt quod frater quidem dictus sit, et solius appellationis habens consortium, revera autem inimicus ac dissidens : mihi vero non male quadrare videtur, si quis etiam illud sequentibus junctum acceperit, ut dictio ὀνομαζόμενος, dictus sive nominatus, jam non ipsam designet benevolentiam, sed potius contrarium nempe eum qui propter manifestissima jam opera, etiam apud omnes a propriis nominatur operibus. Siquidem dictio hæc significatione bifariam dissecatur, quemadmodum et aliæ multæ

dictiones : quandoque videlicet ut cum significet, prout diximus, qui solo nomine consortium habet : interdum vero eum qui ad extremum progressus est operis, ut inde communem quoque appellationem ad seipsum derivaverit, ut ab hac magis quam a proprio nomine et cognoscatur et appelletur. Hujusmodi itaque scortatorem et avarum et conviciatorem et ebriosum, hoc est, qui adeo publicus ac manifestus est, ut hinc etiam ab hominibus cognoscatur ac nominetur, hunc evitare jubet et cum eo nec cibum capere, nec colloqui aut conversari : non autem eum qui quorumdam exponitur susurro aut detractioni : ideo sapienter admodum ac non sine magna efficacia inter alios absurdos operatores adjunxit quoque conviciatorem : ut sciens eamdem pœnam se habiturum quam scortiator aut idololotra, quantum ad hoc attinet ut ab omnibus devitetur, linguam frenet ac contineat, nec eam solvat ad rodendum proximorum vitas. Idololatram vero propterea mihi connumerasse videtur in hoc loco, ut doceret certosque redderet, quod licet magnum esset scelus unumque ex absurdissimis de quo nonnulli accusant hominem, si in lucem non prodiit, noc ita oportere ex sola suspicione devitari. Siquidem hoc modo mutuis inter se suspicionibus ac calumniis irritati homines, conversationem suam transmutarent ad vitam hostium, imo potius ferarum. Sed illum oportet a seipsis abigere ac separare qui manifestus effectus est tam operibus quam appellatione qua apud omnes nominatur. « Aut idololatra. » Et quomodo potest qui frater est, hoc est fidelis, esse simul idololatra ? Hoc eum significat qui frater solum dicitur. Quidam enim crediderant et simulacris adhærebant : **462** ideo quoque dicit : « Frater dictus ; » talis siquidem revera non est frater. « Quid enim ad me attinet etiam eos qui foris sunt judicare ? » Consequenter causam reddit cur non prohibeat conversari cum Græcis scortatoribus aut avaris ac cæteris : Quia judicium, inquit, de illis Deo permittendum est : nos autem fratres corrigimus, dum vitam eorum in correctione judicamus et condemnamus : ab illis enim discessimus. « Eos vero qui foris sunt Deus judicat. » Deinde ne delinquentes Græcos existimes immunes futuros a supplicio, terribilius magisque metuendum illi, assignavit tribunal, nempe Dei, « Etiam auferte eum qui malus est. » Testimonium adduxit ostendens quod superne illud sancitum est, nec est novum præceptum aut nunc recens promulgatum, aut auferretnr is qui malus est de medio. Quod autem addit, « Ex vobis ipsis, » ostendit ipsos quoque juvari si mali separentur. Si Deus hos judicaturus est, seperamini ab eis.

νωνοῦντα τῷ ὀνόματι παραδηλοῦσα, ἐνίοτε δὲ, τὸν εἰς ἄκρον ἐλθόντα τῆς πράξεως, ὥστε καὶ τὴν κοινὴν προσηγορίαν εἰς ἑαυτὸν ἐπισπάσαντα, ἐκ ταύτης μᾶλλον ἢ ἐκ τοῦ Κυρίου, ἐπιγινώσκεσθαί τε καὶ ὀνομάζεσθαι. Τὸν οὖν τοιοῦτον πόρνον καὶ πλεονέκτην καὶ λοίδορον καὶ μέθυσον, τουτέστι, τὸν πρόδηλον καὶ φανερὸν οὕτως, ὥστε πασὰ πᾶσι καὶ γινώσκεσθαι καὶ ὀνομάζεσθαι, τοῦτον ἐκτρέπεσθαι παρακελεύεται, καὶ μηδὲ συνεσθίειν αὐτῷ, μήτε κοινολογεῖσθαι, μήτε συναναστρέφεσθαι, οὐχὶ δὲ τὸν ὑπ' ἐνίων ὑποψιθυριζόμενον ἢ λοιδορτύμενον. Διὸ σοφῶς ἄγαν καὶ δραστηρίως τοῖς ἄλλοις ἀτόποις ἐργάταις συνῆψε καὶ τὸν λοίδορον, ἵνα τὸ αὐτὸ εἰδὼς ἔχειν ἐπιτίμιον, ὅπερ ὁ πόρνος καὶ ὁ εἰδωλολάτρης, ὅσον εἰς τὸ ὑπὸ πάντων ἀποτρόπαιος εἶέαι, χαλινοῖ τὴν γλῶσσαν καὶ κατέχῃ, καὶ μὴ ἐπαφίησιν αὐτὴν, καταβόσκεσθαι τοὺς τῶν πλησίον βίους. Καὶ τὸ, εἰδωλολάτρης δὲ, διὰ τοῦτό μοι δοκεῖ ἐνταῦθα συναριθμῆσαι, διδάσκων καὶ ἀσφαλιζόμενος, ὡς εἰ καὶ μέγα εἴη καὶ τῶν ἀτοπωτάτων, ἐν ᾧ τινες αἰτιῶται τὸν ἄνθρωπον, μη ᾖ δὲ φῶς ἠγμένον τὸ τόλμημα, οὐδ' οὕτω χρὴ τὸν τοιοῦτον ἐξ ὑποψίας μόνης ἐκτρέπεσθαι. Ἐπεὶ οὕτω γε ἂν ταῖς εἰς ἀλλήλους ὑποψίαις καὶ διαβολαῖς ἐξερεθιζόμενοι ἄνθρωποι εἰς πολεμίων, μᾶλλον δὲ εἰς θηρίων βίον, τὴν πολιτείαν αὐτοῖς μεταστήσονται. Ἀλλ' ἐκεῖνον δεῖ ἑαυτὸν ἐξαίρειν καὶ ἀποχωρίζειν, ὃς ἐπίδηλος καὶ τοῖς ἔργοις καὶ τῇ παρὰ πάντων ὀννομασίᾳ καθέστηκεν. « Ἢ εἰδωλολάτρης. » Καὶ πῶς ἔνι ἀδελφὸν ὄντα, τουτέστι πιστὸν, εἶναι εἰδωλολάτρην ; Τοῦτο δηλοῖ ἀδελφὸν ὀνομαζόμενον, ὅτι τινὲς καὶ ἐπίστευσαν καὶ τῶν εἰδώλων εἴχοντο. Διὸ καί φησιν, « Ἀδελφὸς ὀνομαζόμενος. » Καὶ γὰρ κατὰ τὴν ἀλήθειαν ὁ τοιοῦτος οὐδὲ πιστός ἐστιν. « Τί γάρ μοι καὶ τοὺς ἔξω κρίνειν ; » Λοιπὸν τὴν αἰτίαν λέγει τοῦ μὴ κωλύειν τοῖς Ἑλλήνων πόρνοις ἢ πλεονέκταις ἢ λοιποῖς συναναμίγνυσθαι. Ὅτι, φησὶ, τὴν περὶ αὐτῶν κρίσιν, Θεῷ ἐατέον. Ἡμεῖς δὲ τοὺς ἀδελφοὺς διορθούμεθα, ἐν τῷ κρίνειν καὶ ἀνακρίνειν αὐτῶν τὸν βίον ἐπὶ διορθώσει. Ἐξ ἐκείνων γὰρ ἐχωρίσθημεν. « Τοὺς δὲ ἔξω ὁ Θεὸς κρίνει. » Εἶτα ἵνα μὴ νομίσῃς ἀτιμωρήτους ἔσεσθαι τοὺς Ἕλληνας πταίοντας, φοβερώτερον αὐτοῖς ἐπέστησε δικαστήριον, τὸ τοῦ Θεοῦ. « Καὶ ἐξαρεῖτε τὸν πονηρόν. » Ἤγαγε τὴν μαρτυρίαν, δεικνὺς ἄνωθεν τοῦτο νενομοθετῆσθαι, καὶ οὐκ εἶναι καινοτομίαν, ἣ νῦν γεγένηται, τὸ ἐξαίρειν τὸν πονηρὸν ἐκ μέσου. Τὸ δὲ, « Ἐξ ὑμῶν αὐτῶν, » δείκνυσι καὶ αὐτοὺς ἐκ τούτου ὠφελουμένους εἰ χωρισθῶσιν οἱ πονηροί. Εἰ μέλλει ὁ Θεὸς τούτους κρίνειν, χωρίσθητε ἀπ' αὐτῶν.

CAPUT III.

Quod non oporteat habere lites ac judicia.

VI, 1-3. *Audet aliquis vestrum negotium habens cum altero judicari sub injustis, et non magis sub sanctis? An nescitis quod sancti mundum judicabunt? Et si per vos judicatur mundus, indigni estis abjec-*

ΚΕΦΑΛ. Γ'.

Περὶ τοῦ μὴ δεῖσθαι δικῶν, καὶ ταῦτα ἐπὶ ἀπίστων.

Τολμᾷ τις ὑμῶν πρᾶγμα ἔχων πρὸς τὸν ἕτερον κρίνεσθαι ἐπὶ τῶν ἀδίκω καὶ οὐχὶ ἐπὶ τῶν ἁγίων ; Οὐκ οἴδατε ὅτι οἱ ἅγιοι τὸν κόσμον κρινοῦσιν ; Καὶ εἰ ἐν ὑμῖν κρίνεται ὁ κόσμος, ἀνά-

ξιοί ἐστε κριτηρίων ἐλαχίστων. Οὐκ οἴδατε ὅτι ἀγγέλους κρινοῦμεν, μήτιγε βιωτικά;

Ὅρα ὅτι ὡς ἐπὶ ὡμολογημένων ποιεῖται τὴν κατηγορίαν, καὶ εὐθὺς ἐκ προοιμίων θυμὸν ἐνδείκνυται, καὶ τόλμαν καλεῖ. καὶ παρανομίαν τὸ πρᾶγμα. — [ΦΩΤ.] Τούτων οὕτως, φησί, κατὰ τὸ προσῆκον ἐχόντων, καὶ τοὺς μὲν ἐν ὑμῖν ἀδελφοὺς κρίνειν ἐχόντων τὴν ἐξουσίαν, ἐπὶ δὲ τοὺς ἔξω τοῦτο πράττειν οὐ συγχωρουμένων, τολμᾷ τις τοὺς ἔξω καλεῖν κριτὰς ἑαυτοῖς γενέσθαι ὑμῖν, καὶ οὐ καταδύεται κἂν εἰς λογισμοὺς τοῦτο λαβεῖν; οἱ πιστοὶ τοὺς ἀπίστους ἑαυτοῖς καθίσουσι κριτάς; ἐκλέξονται δὲ ἀντὶ τῶν ἁγίων τοὺς ἀδίκους; σφοδρῶς δὲ τοῦτο, φησί, πανταχόθεν ἀσφαλιζόμενος περιστέλλειν ἑαυτούς, καὶ μὴ διδόναι τοῖς ἀπίστοις λαβὴν ἐν μηδενί, μήτε δικαζομένους, μήτε ἄλλο τι τῶν οὐχὶ σεμνῶν καὶ εἰρηνικῶν διαπραττομένους.

Τοῦτο γάρ, οὔτε τὸ ὄνομα τοῦ Θεοῦ βλασφημεῖσθαι δι' αὐτοὺς παρεσκεύαζεν, κἀκείνους ἐποίει πρὸς τὸν ἔρωτα διανίστασθαι, καὶ τὸν θειασμὸν τῆς θρησκείας. « Κρίνεσθαι ἐπὶ τῶν ἀδίκων. » Οὗ πρῶτον ὁ δικαζόμενος τυχεῖν βούλεται, τουτέστι τῶν δικαίων, τοῦτο δείκνυσιν αὐτὸν οὐ τυγχάνοντα· ἄδικοι γάρ, φησίν, εἰσίν. Πλὴν σημειωτέον ὅτι περὶ Ἑλλήνων εἴρηται δικαστῶν. « Καὶ οὐχὶ ἐπὶ τῶν ἁγίων; » Τολμᾷ τις ὑμῶν ποιεῖν τοιοῦτον πρᾶγμα; ἔχων κρίνεσθαι μετὰ ἀδελφοῦ, οὐ κρίνεται ἐπὶ τῶν ἁγίων, ἀλλ' ἐπὶ τῶν Ἑλλήνων; ἐδήλωσεν μὲν οὖν αὐτῶν το ἀξιόπιστον ἁγίους καλέσας· Ἔτι δὲ μειζόνως αὐτοὺς ἐξαίρει. « Τὸν κόσμον γάρ, φησί, κρινοῦσιν, » οὐχ αὐτοὶ καθήμενοι καὶ κρίνοντες, ἄπαγε (ὁ γὰρ Κύριος κρινεῖ), ἀλλὰ κατακρίνοντες τὸν κόσμον. Πῶς; Ὅταν αὐτοὶ ἄνθρωποι ὄντες ὁμοιοπαθεῖς ἡμῖν καὶ ἐπίστευσαν, καὶ χρηστὴν ἐπεδείξαντο πολιτείαν. Των μὴ τοιούτων γενομένων ἄρα οὐκ ἔσονται κατήγοροι; διελέγχουσι γὰρ ἡμᾶς, ὅτι οὐ κατὰ ἀσθένειαν φύσεως, ἀλλὰ κατὰ ῥᾳθυμίαν ἡμαρτήσαμεν. Ὅπερ ἐμφαίνων ἐπάγει· « Καὶ εἰ ἐν ὑμῖν κρίνεται ὁ κόσμος. » Οὐκ εἶπεν, Ὑφ' ὑμῶν, ἀλλ', « Ἐν ὑμῖν, » τουτέστι. Δι' ὑμῶν. « Ὅτι οἱ ἅγιοι. » Ἐξ αὐτῶν γυμνῶν τῶν ὀνομάτων ποιεῖται τῆς κρίσεως τὸ διάφορον, τοὺς μὲν ἀδίκους, τοὺς δὲ ἁγίους καλῶν. « Ἀνάξιοί ἐστε κριτηρίων ἐλαχίστων. » Αἰσχύνη, φησίν, ὑμῖν ἐστι τοῖς κρίνειν τὸν κόσμον μέλλουσι, τὸ κρίνεσθαι ἐν τοῖς εὐτελέσι καὶ ἀδίκοις κριτηρίοις τῶν ἀπίστων. « Ὅτι ἀγγέλους κρινοῦμεν· » Ἀγγέλους τοὺς δαίμονάς φησι, καθὼς καὶ ὁ Χριστὸς ἔλεγε. « Τῷ διαβόλῳ καὶ τοῖς ἀγγέλοις αὐτοῦ. » Πῶς δὲ αὐτοὺς κρινοῦμεν; Ὅταν ἀσώματοι, ἔλαττον ἡμῶν τῶν σαρκοφορούντων ἔχοντες εὑρεθῶσι, πλέον κατακρίνονται. Ὅταν δὲ ἀγγέλους κρινοῦμεν, πόσῳ γε βιωτικὰ πράγματα; — Ἄλλως. [ΦΩΤ.] Εἰ ἀγγέλους τοὺς ἐκπεπτωκότας τῆς οἰκείας τάξεως, γνώμης ἰδίας μοχθηρίᾳ, εἰς τούτους κρινοῦμεν, ἤτοι ἐλέγξομεν, αὐτοὶ μετὰ σώματος ὄντες, ὅτι ἐκεῖνοι χωρὶς σώματος ὄντες, τὸν οἰκεῖον θεσμὸν οὐκ ἐτήρη.

tissimis judiciis. An nescitis quod angelos judicabimus, nedum mundana?

Vide quod de rebus quæ jam in confesso sunt faciat accusationem, statimque ab initio iram demonstret, et rem ipsam vocat ausum ac legis transgressionem. — His, inquit, ita decenti modo compositis, ut habeatis potestatem judicandi aliquos e fratribus qui inter vos sunt, non permittamini autem idem facere erga eos qui foris sunt, audet aliquis extraneos vocare ac illos vobis ipsis præficere judices et non confunditur id vel animo concipere ut fideles sibi ipsis judices constituant infideles? et pro sanctis injustos constituant? **463** Hoc autem vehementer undequaque communit ut seipsos comprimant; nec incredulis in quavis re dent accasionem, neque dum judicantur, neque dum aliud quippiam eorum quæ non satis honesta sunt aut pacifica perpetrant:

Nam hoc modo efficiebat ut propter ipsos nomen Dei conviciis non incesseretur: et agebat ut illi ad religionis amorem et afflatum incitarentur. « Judicari sub injustis. » Quod primum assequi cupit is qui judicatur, nempe judices justos, hoc ostendit illum non assequi: nam injusti sunt, inquit. Attamen advertendem est quod de Græcis dictum est judicibus. « Et non magis sub sanctis? » Audet, inquit, quispiam hujusmodi rem operari, ut cum habeat judicari cum fratre, non judicetur sub sanctis, sed sub Græcis? Significavit itaque id quod in eis fide dignum erat, cum sanctos vocavit: adhuc autem magis eos extollit dicens: « Mundum judicabunt, » non ipsi quidem sedentes aut judicantes, absit: Dominus enim est qui judicat: sed mundum condemnantes. Quomodo? Dum ipsi qui homines erant, et similiter ut nos affectionibus obnoxii, et crediderunt, et probam præstiterunt conversationem: annon accusatores nostri erunt qui tales effecti non sumus? Convincunt enim nos quod non naturæ imbecillitate, sed socordia peccaverimus. Quod ostendens subjungit: « Et si per vos judicatur mundus. » Non dicit, a vobis, sed « Per vos. » Nam ἐν ὑμῖν capitur pro δι' ὑμῶν. « Quod sancti. » Ex ipsis nudis nominibus judicii facit diversitatem, illos quidem vocans injustos, hos autem sanctos. « Indigni estis minimis judiciis. » Pudori, inquit, vobis est, ut, qui mundum judicaturi estis, in abjectis ac injustis incredulorum judiciis judicemini. « Quod angelos judicabimus? » Angelos vocat dæmones, quemadmodum et Christus dicebat: « Diabolo et angelis ejus[81*]. » Quomodo autem ipsos judicabimus? Cum ipsi qui sunt incorporei, inferiores nobis inventi fuerint qui carnem circumferimus, amplius condemnantur. Cum autem angelos judicaturi simus, quanto magis res mundanas? — *Aliud.* Si angelos qui propriæ mentis pravitate ab ordine suo exciderunt, si hos judicabimus aut arguemus qui corpora habemus: quia illi corporibus carentes

[81*] Matth. xxv, 41.

suam non servarunt legem, nos autem secundum datas nobis a Domino leges, **464** (etiam illis nos impotentibus) conversati sumus : si ergo illos arguemus, et inexcusabile constituemus illorum peccatum, quanto magis idonei sumus qui humanas contentiones dissolvamus mutuasque inter nos causas ac lites? quod si nondum his quæ dicta sunt persuademini, sed adhuc existimas infirmum esse credentium judicium ac invalidum ad causas et contentiones, quæ inter vos sunt, dissolvendas Attamen etiamsi inter vos fuerint infirmi et contempti fideles, quique non possunt justum intelligere judicium, melius tamen est hos sedere judices, quando vobis necesse fuerit mundana habere judicia, quam vos ipsos incredulis tradere in judicium. Abjectos autem seu contemptos dixi, inquit, confundens vos ac pudefaciens : quoniam multi sunt qui possunt causas et contentiones, quæ sunt inter vos, dissolvere. Id enim maximæ verecundiæ et vituperationis est, si ne unus quidem inter eos sapiens sit qui juste possit inter dissentientes fratres judicare. Varias autem ponit probationes quod non oporteat relictis fidelibus ad tribunal accedere incredulorum. Primum quidem quia nunc cum fideles sumus non judicamus illos, cum sint increduli. [1] Quid enim, inquit, ad me attinet etiam eos qui foris sunt judicare. » Quam magnum ergo opprobrium est ab incredulis judicari fideles ! Secundo : Si illi quidem injusti sunt, isti vero sancti; quanta dementia est relictis sanctis currere ad injustos, idque cum assequi cupiant quod justum est? Tertio : Si sancti mundum arguent ac inevitabilem eorum causam efficient, eo quod cum ejusdem essent naturæ, et virtutes operarentur, non habuerunt eos imitatores quos arguebant : quanto magis potentes sunt qui inter duos arbitri sint ac judicent? Quarto : Si potentes sumus qui et angelos, id est, dæmones incorporeos arguamus, quanto magis illos qui ejusdem nobiscum naturæ sunt, ejusdemque rationis vivendi? Quinto : Etiam si non possent credentes litem dissolvere, hoc tamen modo melius esset sub eis judicari quam sub infidelibus. Ad hæc, si mundum, inquit, judicamus, annon indignum est ut ab incredulis judicemini? Nam hoc significat cum ait : « Et si per vos judicatur mundus, indigni estis abjectissimis judiciis. » Ubi autem tot rationes addidit probantes non oportere ab incredulis judicari, ad id quod perfectius est sermonem reducit, **465** et ait : Quid dico non oportere vos ab incredulis judicari? melius esset ne a credentibus quidem, sed multo melius nullas inter vos habere lites. Nam idipsum mutuo accusare ac querelas habere, dejectio vestri est. Optimum itaque esset ut nemo injuriam irrogaret, aut etiam injuria afficeretur : ita enim communis esset omnium virtus ac salus. Si vero necesse est ut alterum accedat, eligibilius est injuriam pati quam illam irrogare. Siquidem hoc e regno ejicit, illud autem ipsum conciliat. Quodsi non modo non eligitis injuriam accipere, sed et illam irrogatis, idque adversus fratres et qui ejusdem sunt fidei, quantum vobis id ad pœnas cedet supplicii !

A σαν, ἡμεῖς δὲ κατὰ τοὺς δοθέντας ἡμῖν ὑπὸ τοῦ Κυρίου νόμους, καίτοι κἀκείνων ἐπηρεαζόντων, ἐπολιτευσάμεθα. Εἰ οὖν ἐκείνους ἐλέγξομεν, καὶ ἀναπολόγητον αὐτοῖς καταστησόμεθα τὸ ἁμάρτημα, πόσῳ μᾶλλόν ἐσμεν ἱκανοὶ τὰ βιωτικὰ διαλῦσαι φιλονεικήματα, καὶ τὰς πρὸς ἀλλήλους δίκας καὶ ἔριδας ; Εἰ δ' οὔπω τοῖς εἰρημένοις δυσωπεῖσθε, ἀλλ' ἔτι νομίζετε ὅτι τῶν πιστῶν τὸ δικαστήριον ἀσθενές ἐστι καὶ ἀδύνατον εἰς τὸ διαλύειν τὰς δίκας ὑμῖν καὶ τὰς φιλονεικίας· ἀλλ' οὖν εἰ καὶ ἀσθενεῖς, καθ' ὑμᾶς καὶ ἐξουθενημένοι ὦσιν οἱ πιστοὶ, καὶ ἀδύνατοι συνιδεῖν δικαιοκρισίαν, ἄμεινόν ἐστι τούτους καθίζειν δικαστὰς, ὅταν ἔχητε χρείαν βιωτικῶν κριτηρίων, ἢ τοῖς ἀπίστοις ἑαυτοὺς εἰς κρίσιν ἐκδιδόναι. Ἐξουθενημένους δὲ εἶπον, φησὶν, ἐντρέπων ὑμᾶς καὶ αἰσχύνων, ἐπεὶ πολλοί εἰσιν
B διαλύειν ἐν ὑμῖν δίκας ἰσχύοντες καὶ φιλονεικίας. Πόσης γὰρ οὐκ ἔστιν αἰσχύνης καὶ καταγνώσεως τοῦτο, εἰ οὐκ ἔνι σοφὸς ἐν ὑμῖν, φησὶν, οὐδὲ εἷς, ὃς δυνήσεται δικαιῶσαι ἀνὰ μέσον ἀδελφῶν δικαζομένων ; Διαφόρους δὲ ἀποδείξεις τίθησι τοῦ μὴ δεῖν καταλιπόντας τοὺς πιστοὺς, ἐπὶ τὸ τῶν ἀπίστων βαδίζειν κριτήριον. Πρῶτον μὲν, ὅτι ἡμεῖς νῦν οὐ κρίνομεν ἐκείνους οἱ πιστοὶ τοὺς ἀπίστους. « Τί γάρ μοι, φησὶ, καὶ τοὺς ἔξω κρίνειν ; » Πῶς οὐ μέγα ὄνειδος ὑπὸ τῶν ἀπίστων κρίνεσθαί τοὺς πιστούς ; Δεύτερον· Εἰ οἱ μὲν ἄδικοι, οἱ δὲ ἅγιοι, πῶς οὐκ ἔστιν ἠλίθιον, καταλιπόντα τοὺς ἁγίους, ἐπὶ τοὺς ἀδίκους τρέχειν, καὶ ταῦτα, τυχεῖν ἐλπίζοντα τοῦ δικαίου ; Τρίτον. Εἰ οἱ ἅγιοι τὸν κόσμον ἐλέγξουσι καὶ ἀναπόδραστον αὐτοῖς τὴν δίκην παρασκευάσουσιν, ἐφ' οἷς τῆς αὐτῆς
C φύσεως ὄντες, καὶ τὰς ἀρετὰς πράττοντες, οὐκ ἔσχον μιμουμένους τοὺς ἐλεγχομένους, πόσῳ μᾶλλόν εἰσι δυνατώτεροι ἀναμεταξὺ δύο δικάζειν καὶ κρίνειν ; Τέταρτον· Εἰ ἀγγέλους τοὺς ἀσωμάτους δαίμονας ἐλέγχειν ἐσμὲν δυνατοὶ, πόσῳ μᾶλλον τοὺς ὁμοφυεῖς καὶ ὁμοδιαίτους ; Πέμπτον· Εἰ καὶ μὴ ἴσχυον οἱ πιστοὶ δικάζειν, ἄμεινον ἦν καὶ οὕτως, ἐπὶ αὐτῶν ἢ ἐπὶ τῶν ἀπίστων κρίνεσθαι. Καὶ πρὸς τούτοις, εἰ τὸν κόσμον κρίνομεν, φησὶ, πῶς οὐκ ἔστιν ἀνάξιον ὑμῶν κρίνεσθαι ὑπὸ τῶν ἀπίστων ; τοῦτο γὰρ δηλοῖ διὰ τοῦ εἰπεῖν· « Καὶ εἰ ἐν ὑμῖν κρίνεται ὁ κόσμος, ἀνάξιοί ἐστε κριτηρίων ἐλαχίστων. » Παραθεὶς δὲ τὰς τοσαύτας ἀποδείξεις, ὅτι οὐ δεῖ κρίνεσθαι ἐπὶ ἀπίστων, ἐπὶ τὸ τελειότερον ἀνάγει τὸν λόγον, καὶ φησι, Τί λέγω ὅτι οὐ δεῖ κρίνεσθαι ὑμᾶς ἐπὶ ἀπίστων ; ἄμεινον
D ἦν, μηδὲ ἐπὶ πιστῶν, ἀλλὰ πολλῷ ἄμεινον, μηδὲ δίκας ἔχειν πρὸς ἀλλήλους. Αὐτὸ γὰρ τὸ αἰτιᾶσθαι ὅλως ἀλλήλους, ἥττημα ὑμῶν ἐστιν· Ἄριστον μὲν οὖν μηδένα μήτε ἀδικεῖν μήτε ἀδικεῖσθαι. Οὕτως γὰρ κοινὴ πάντων ἦν ἡ ἀρετὴ καὶ ἡ σωτηρία. Εἰ δὲ δυεῖν ἀνάγκη θάτερον αἱρετώτερον τοῦ ἀδικεῖν τῷ ἀδικεῖσθαι. Τὸ μὲν γὰρ ἐκβάλλει τῆς βασιλείας, τὸ δὲ προξενεῖ αὐτήν. Εἰ δὲ οὐ μόνον οὐχ αἱρεῖσθε ἀδικεῖσθαι, ἀλλὰ καὶ ἀδικεῖτε, καὶ τότε ἀδελφοὺς καὶ ὁμοπίστους, εἰς οἷον ὑμῖν τὰ τῆς τιμωρίας χωρήσει ;

Βιωτικὰ μὲν οὖν κριτήρια ἐὰν ἔχητε, τους ἐξουθενημένους ἐν τῇ Ἐκκλησίᾳ τούτους καθίζετε. Πρὸς ἐντροπὴν ὑμῶν λέγω. Οὕτως οὐκ ἔνι ἐν ὑμῖν σοφὸς οὐδὲ εἷς, ὃς δυνήσεται διακριναι ἀναμέσον τοῦ ἀδελφοῦ αὐτοῦ; ἀλλὰ ἀδελφὸς μετὰ ἀδελφοῦ κρίνεται, καὶ τοῦτο ἐπὶ ἀπίστων.

[ΤΟΥ ΑΥΤΟΥ.] Τουτέστιν ἐὰν αὐτῶν χρείαν ἔχητε, ἐὰν ἀνάγκη εἶναι αὐτὰ ἐν ὑμῖν, ἐὰν δέῃ συστῆναι αὐτά. Καὶ ἡ μὲν πρόχειρος ἔννοιά τε καὶ σύνταξις αὕτη, ἔνι δὲ καὶ βαθύτερον τήν τε λέξιν διελόντα συνιδεῖν, καὶ τὸ νόημα ἀναπτύξαι. « Τοὺς ἐξουθενημένους ἐν τῇ Ἐκκλησίᾳ. » Ἐκ περιουσίας ἡμᾶς τῶν ἔξωθεν δικαστηρίων ἀποστῆσαι βούλεται, καὶ φησιν, Ἔχει τις πάντως εἰπεῖν ὅτι οὐκ ἔνι σοφός τις ἐν τῇ Ἐκκλησίᾳ ὁ διακρῖναι δυνάμενος; εἰ γὰρ καὶ κατὰ τὸν ὑμῶν λόγον οὐκ ἔνι σοφὸς, τοὺς ἐξουθενουμένους μᾶλλον τῆς Ἐκκλησίας ἤτοι τοὺς εὐτελεστέρους, δικαστὰς καθίζετε, ἤγουν κριτὰς ἢ τοὺς ἀπίστους. « Πρὸς ἐντροπὴν ὑμῶν λέγω. » Πρὸς τὸ ἐντρέψαι, φησὶν, ὑμᾶς, καὶ ἐκ περιουσίας ἀνελεῖν ὑμῶν τὰς προφάσεις, εἶπον δεῖν τοὺς ἐξουθενημένους καθίζειν, ἐπεὶ ἄρα τοσαύτη, φησὶ, σπάνις σοφῶν παρ' ὑμῖν ὡς τοὺς ἐξουθενημένους ἀναγκασθῆναι καθίσαι κριτάς. « Ἀναμέσον τοῦ ἀδελφοῦ αὐτοῦ. » Τοῦ ἀδελφοῦ προσέθηκε, τοῦτο σημαίνων, ὅτι, φησὶν, ἐν ᾧ πρὸς ἀδελφόν ἐστιν ἡ δίκη, οὐδὲ πολλῆς χρεία τῷ μεσιτεύοντι ποικιλίας καὶ εἰδήσεως, τῆς ἀδελφικῆς διαθέσεως πολλὰ συμπραττούσης πρὸς τὴν λύσιν τῆς φιλονεικίας. « Ἀδελφὸς μετὰ ἀδελφοῦ. » Διπλοῦν τὸ κακόν. Εἰ γὰρ καὶ αὐτὸ τὸ κρίνεσθαι ἀδελφὸν πρὸς ἀδελφὸν κακὸν, πόσῳ μᾶλλον εἰ καὶ ἐπὶ ἀπίστων κρίνεσθε;

Ἤδη μὲν οὖν ὅλως ἥττημα ὑμῖν ἐστιν, ὅτι κρίματα ἔχετε μεθ' ἑαυτῶν. Διατί οὐχὶ μᾶλλον ἀδικεῖσθε; Διατί οὐχὶ μᾶλλον ἀποστερεῖσθε; ἀλλὰ ὑμεῖς ἀδικεῖτε, καὶ ἀποστερεῖτε, καὶ ταῦτα ἀδελφούς.

Μετὰ τοὺς δικαστὰς ἀμεῖψαι, λοιπὸν καὶ αὐτὸ τὸ ὅλως κρίνεσθαι διαβάλλει; ἥττημα καλῶν τὸ πρᾶγμα, καὶ δικαίως. Ἡττᾶται γὰρ τῇ ὀργῇ, ὁ ἐπεξιὼν τῷ ἠδικηκότι. Ἐν τῷ ἔχειν τὰς κρίσεις, φησὶν, ἡττᾶσθε τῷ πάθει τῆς ὀργῆς καὶ τῆς φιλονεικίας, ἔχοντες τὰς κρίσεις ἐπ' ἀμφοτέρων. « Διατί οὐχὶ μᾶλλον ἀδικεῖσθε; » Πολλαπλοῦν τὸ ἔγκλημα. Πρῶτον τὸ μὴ φέρειν ἀδικούμενον. Δεύτερον τὸ αὐτὸν ἀδικεῖν· τρίτον τὸ, καὶ ἀδελφὸν ἀδικεῖν. — [ΟΙΚΟΥΜ.] Ὡς εἰ εἶπεν, Καλὸν μὲν, τὸ μήτε ἀδικεῖν, μήτε ἀδικεῖσθαι, ἐν αἱρέσει δὲ, βέλτιον τὸ ἀδικεῖσθαι.

VI, 4-6. « Mundana igitur si habueritis judicia, « qui contempti sunt in Ecclesia eos constituite. Ad « erubescentiam vestram dico. Adeo non est inter « vos ne unus quidem sapiens qui possit dijudicare « inter fratres suos? sed frater cum fratre judicio « contendit, idque sub infidelibus. »

Hoc si ipsorum necessitatem habueritis, si necesse sit ut ea sint inter vos, si opus fuerit ea constituere. Et hæc quidem intelligentia ac ordinatio facilis est. Potest autem et profundius distinctis dictionibus intelligi sensusque aperiri. « Qui contempti sunt in Ecclesia. » Ex abundanti vult nos ab externis discedere judiciis, et ait: Potest quispiam omnino dicere quod non sit quispiam sapiens in Ecclesia sive congregatione qui possit dijudicare? Etiamsi juxta vestrum sermonem non sit sapiens, eos potius qui contempti sint in Ecclesia, id est, abjectiores constituite litium diremptores sive judices quam infideles. « Ad erubescentiam vestram dico, » ut confundam, inquit, vos, et ex abundanti tollam vestros prætextus, dixi oportere abjectos constituere. Quandoquidem tanta est apud vos sapientium raritas, ut eos qui contempti sunt necesse sit constituere judices. « Inter fratres suos. » Addidit *inter fatres*, hoc significans quod cum erga fratrem sit causa, non erit arbitro necessaria varia rerum cognitio, affectu fraterno multum adjuvante ad contentionis diremptionem. « Frater cum fratre. » Duplex est malum **466** Nam si etiam hoc malum est ut frater adversus fratrem judicetur, quanto magis si etiam sub infidelibus judicemini?

VI, 7, 8. « Itaque hoc jam omnino dejectio vobis « est, quod judicia inter vos habeatis. Cur non potius « injuriam patimini? Cur non potius damnum acci- « pitis? Imo vos injuriam facitis, et damno affici- « tis, idque fratres. »

Postquam ad judices retulit quod eos concernebat; deinceps quo ipsum omnino judicari vituperat, rem ipsam vocans dejectionem, et merito, per iram enim dejicitur ac vincitur, qui eum insequitur a quo affectus est injuria. In eo, inquit, quod judicia habetis, ab iræ contentionisque affectu vincimini, sive sub his sive sub illis judicia habeatis. « Cur non potius injuriam patimini. » Multiplex est delictum. Primum, quod eum non feratis qui infert injuriam. Secundum, quod injuriam faciatis. Tertium quod etiam fratrem injuria afficiatis. — Ac si dixisset: Bonum quidem esset neque injuriam facere neque injuria affici. In electione autem melius est injuria affici.

Ἢ οὐκ οἴδατε ὅτι ἄδικοι βασιλείαν Θεοῦ οὐ κληρονομήσουσι; Μὴ πλανᾶσθε. Οὔτε πόρνοι, οὔτε εἰδωλολάτραι, οὔτε μοιχοὶ, οὔτε μαλακοὶ, οὔτε ἀρσενοκοῖται, οὔτε κλέπται, οὔτε πλεονέκται, οὔτε μέθυσοι, οὐ λοίδοροι, οὐχ ἅρπαγες, βασιλείαν Θεοῦ κληρονομήσουσι. Καὶ ταῦτά τινες ἦτε. Ἀλλὰ ἀπελούσασθε, ἀλλὰ ἡγιάσθητε, ἀλλ' ἐδικαιώθητε ἐν τῷ ὀνόματι τοῦ Κυρίου Ἰησοῦ, καὶ ἐν τῷ Πνεύματι τοῦ Θεοῦ ἡμῶν.

VI. 9-11. « An nescitis quod injuriam inferentes « regni Dei hæreditatem non accipient? Ne erretis. « Neque scortatores, neque idololatræ, neque adul- « teri, neque molles, neque qui concumbunt cum « masculis, neque fures, neque avari, neque ebriosi, « neque convitiatores, neque rapaces, regni Dei hæ- « reditatem accipient. Atque hæc eratis quidam, sed « abluti estis, sed sanctificati estis, sed justificati estis « per nomen Domini Jesu et per Spiritum Dei nostri. »

Sermonem minis clausit in eo quod dixit: « Injuriam inferentes regni Dei hæreditatem non accipient. » — « Ne erretis.» Innuit hic fuisse quosdam apud eos qui dicerent: Benignus est Deus et omnibus ignoscit, ac in regnum cœlorum introducit etiam peccatores ex benignitatis abundantia: ait ergo: Ne hæc dicentes ac sperantes erretis. Siquidem id revera error est, bona sperare et non assequi. « Neque scortatores. » Illum designat scortatorem de quo prius, ideo etiam. « Neque scortatores » primo loco posuit.

467 « Neque ebriosi neque conviciatores. » Quam ob causam ebriosos ac conviciatores posuit post adulteros et idololatras ac concumbentes cum masculis? Quoniam et Christus eum qui « Fatue » diceret, obnoxium gehennæ asseruit [82], et Judæi ex comessatione ac ebrietate in idololatriam venerunt [83]. Deinde ait quod hi omnes regno interim cœlorum excidunt: cæterum suppliciorum diversitatem in futurum cognoscemus. « Atque hæc eratis quidam. » Hæc, inquit, multi habebatis: et eratis quidam hæc habentes. « Sed abluti estis. » Postmodum Christi beneficia recenset. Eratis, inquit, quæ prædicta sunt, sed puros vos reddidit Christus: nec id solum, verum etiam sanctificavit, neque hoc tantum, sed et justificavit. « Per nomen Domini Jesu. » Et hæc, inquit, omnia vobis contigerunt per nomen Christi et per Spiritum sanctum. Pe Christum, inquam, et per Spiritum: non per hunc aut per illum: ipsorum præpositos rursum designans, sapientes ac divites.

VI, 12-14. « Omnia mihi licent, at non omnia conducunt. Omnia mihi licent, at ego non redigar sub « ullius potestatem. Escæ alvo, et alvus escis. Deus « autem et hanc et illas abolebit. Corpus vero non « stupro, sed Domino, et Dominus corpori. Deus « autem et Dominum suscitavit, et nos suscitabit « per potentiam suam. »

Ad alium affectum transfert sermonem, et invebitur in eos qui gulæ dediti sunt. Licitum mihi est Tdere ac bibere, verum hoc non conducit nisi cum mediocritate facere. « At ego non redigar sub ullius potestatem. » Dominus, inquit, sum ut edam ac bibam: verum si his non servata mediocritate meipsum tradidero, horum servus inveniar, cum Domini servum esse oporteret, et his inserviam sicut alibi dicit [84]: « Quorum Deus venter est.» Itaque non redigar sub horum potestatem. « Escæ alvo. » Escas hoc loco appellat edacitatem, seu inexplebilem edendi aviditatem; alvum vero sive ventriculum gastrimargiam sive gulositatem non ipsum ventrem. — *Aliud.* Si escas oporteat simpliciter alimentum intelligere, et alvum receptaculum ciborum: melius est ut id quod subjungitur ad vaticinium futuri sæculi accipiatur: ac si diceret. Deus autem et hanc et illas abolebit; hoc est:

A Εἰς ἀπειλὴν συνέκλεισε τὸν λόγον, ἐν τῷ εἰπεῖν· « Οἱ ἄδικοι βασιλείαν Θεοῦ οὐ κληρονομήσουσι. » — « Μὴ πλανᾶσθε. » Ἐνταῦθα αἰνίττεται, ὅτι ἦσαν παρ' αὐτοῖς τινες λέγοντες· Φιλάνθρωπός ἐστιν ὁ Θεὸς καὶ συγχωρεῖ πᾶσι, καὶ εἰς τὴν βασιλείαν εἰσφέρει τοὺς ἁμαρτωλοὺς διὰ πλῆθος χρηστότητος, καί φησι· Μὴ πλανᾶσθε ταῦτα λέγοντες καὶ ἐλπίζοντες. Καὶ γὰρ ὄντως πλάνη ἐστὶ τὸ, χρηστὰ ἐλπίσαντας, ἄλλα εὑρεῖν. « Οὔτε πόρνοι. » — [ΟΙΚΟΥΜ.] Τὸν πεπορνευκότα ἐκεῖνον αἰνίττεται. Διὸ καὶ πρῶτον τέθεικε τὸ, οὔτε πόρνοι.

« Οὔτε μέθυσοι, οὐ λοίδοροι. » Τί δή ποτε τοὺς μεθύσους καὶ λοιδόρους, μετὰ τῶν μοιχῶν καὶ ἡταιρηκότων καὶ εἰδωλολατρῶν τέθεικε; Πρῶτον μὲν ὅτι καὶ ὁ Χριστὸς τὸν εἰπόντα, « Μωρὸν, » ἔνοχον εἶπε B γεέννης. Καὶ Ἰουδαῖοι δὲ, ἐκ τῆς μέθης εἰς εἰδωλολατρείαν ἦλθον. Ἔπειτα, φησὶν, ὅτι οὗτοι πάντες, τέως τῆς βασιλείας ἐκπίπτουσι τῶν οὐρανῶν. Λοιπὸν δὲ τὸ τῶν τιμωριῶν διάφορον ἐκεῖ εἰσόμεθα. « Καὶ ταῦτά τινες ἦτε. » Ταῦτα, φησὶν, εἴχετε πολλοὶ, καὶ ἦτέ τινες ταῦτα ἔχοντες. « Ἀλλὰ ἀπελούσασθε. » Λοιπὸν τὰς εὐεργεσίας καταλέγει τοῦ Χριστοῦ. Ἦτε γὰρ, φησὶ, τὰ εἰρημένα, ἀλλὰ καθαροὺς ἐποίησεν ὁ Χριστός. Καὶ οὐ τοῦτο μονον, ἀλλὰ καὶ ἡγίασεν. Καὶ οὐ μόνον τοῦτο, ἀλλὰ καὶ ἐδικαίωσεν. « Ἐν τῷ ὀνόματι τοῦ Κυρίου Ἰησοῦ. » Καὶ ταῦτα, φησὶ, πάντα ὑπῆρξεν ὑμῖν, ἐν τῷ ὀνόματι τοῦ Χριστοῦ καὶ ἐν τῷ ἁγίῳ Πνεύματι, οἷον, διὰ τοῦ Χριστοῦ καὶ τοῦ Πνεύματος. Οὐ διὰ τοῦδε ἢ τοῦδε, τοὺς προεστῶτας αὐτῶν πάλιν αἰνιττόμενος, τοὺς σοφοὺς καὶ πλουσίους.

C Πάντα μοι ἔξεστιν, ἀλλ' οὐ πάντα συμφέρει. Πάντα μοι ἔξεστιν, ἀλλ' οὐκ ἐγὼ ἐξουσιασθήσομαι ὑπό τινος. Τὰ βρώματα τῇ κοιλίᾳ, καὶ ἡ κοιλία τοῖς βρώμασιν, ὁ δὲ Θεὸς καὶ ταύτην καὶ ταῦτα καταργήσει. Τὸ δὲ σῶμα οὐ τῇ πορνείᾳ, ἀλλὰ τῷ Κυρίῳ, καὶ ὁ Κύριος τῷ σώματι. Ὁ δὲ Θεὸς καὶ τὸν Κύριον ἤγειρε, καὶ ἡμᾶς ἐξεγερεῖ διὰ τῆς δυνάμεως αὐτοῦ.

Μεταβαίνει δὲ πρὸς ἕτερον πάθος, καὶ ἀποτείνεται κατὰ τῶν γαστριμάργων. Ἔξεστί μοι φαγεῖν καὶ πιεῖν, ἀλλ' οὐ συμφέρει μετὰ ἀμετρίας τοῦτο ποιεῖν. « Ἀλλ' οὐκ ἐγὼ ἐξουσιασθήσομαι ὑπό τινος. » Κύριός εἰμι, φησὶ, τοῦ φαγεῖν καὶ πιεῖν· ἀλλ' ἐὰν ἐκδῶ ἐμαυτὸν τούτοις ἀμέτρως, δοῦλος αὐτῶν ἀντὶ Κυρίου εὑρεθήσομαι, καὶ δουλεύσω αὐτοῖς. « Ὧν γὰρ, D φησὶ, Θεὸς ἡ κοιλία. » Τοιγαροῦν οὐκ ἐξουσιασθήσομαι ὑπό τινος τούτων. « Τὰ βρώματα τῇ κοιλίᾳ. » Βρώματα ἐνταῦθα, τὴν ἀδδηφαγίαν φησί. Κοιλίαν δὲ, τὴν γαστριμαργίαν, οὐ τὴν γαστέρα. — Ἄλλως. [ΦΩΤ.] Εἰ μὲν ἁπλῶς βρώματα τὴν τροφὴν δεῖ ἐκλαβεῖν, καὶ κοιλίαν τὴν ὑποδοχὴν τῶν σιτίων, ἄμεινον εἰς προαγόρευσιν τοῦ μέλλοντος ἐκδέχεσθαι τὸ ἐπαγόμενον, οἷον· Ὁ δὲ Θεὸς καὶ ταύτην καὶ ταῦτα καταργήσει, τουτέστιν, Ἀλλὰ ταῦτα ἐν τῇ ἀναστάσει ἀργὰ καὶ ἄχρηστα ἔσται, εἰς ἀφθαρσίαν ἡμᾶς τοῦ Θεοῦ μεταστοιχειοῦντος, ὡς μήτε τροφῆς δεῖσθαι,

[82] Matth. v, 22. [83] Exod. xxxii, 1 seq. [84] Philipp. iii, 19.

μήτε πρὸς ὑποδοχὴν σιτίων γαστρὸς παρασκευάζοντος. Καὶ εἴη ἂν καὶ ὁ νοῦς νοῦ, « Τὰ βρώματα τῇ κοιλίᾳ, καὶ ἡ κοιλία τοῖς βρώμασι. » τοιοῦτος· Ἀλλήλων, φησὶν, ἔστιν ἐρεθιστικὰ καὶ ἐπιζητητικά. Ἥ τε γὰρ ἐν τῇ κοιλίᾳ ὄρεξις ἐπιζητεῖ τὰ σιτία, τά τε σιτία τὴν ἐν ἡμῖν πάλιν ὄρεξιν ἐρεθίζει καὶ διεγείρει. Ὁ δὲ Θεὸς, φησὶν, ἄμφω ἐν τῇ ἀναστάσει ἀργὰ καὶ ἄχρηστα ἀποδείξει. Οὐ χρὴ οὖν περὶ τῶν μελλόντων ἔσεσθαι ἀχρήστων λίαν σπουδάζειν. Εἰ δὲ βρώματα μὲν τὸ ἀκόρεστον τῶν βρωμάτων, κοιλίαν δὲ τὴν ἀπληστίαν τῆς κοιλίας ἐκληψόμεθα (οὐδὲν γὰρ κωλύει ταῦτα δηλοῦσθαι ὑπὸ τῶν λέξεων), οὐ προαγορεύσεως ἔννοιαν δίδωσι τὸ ἐπαγόμενον, ἀλλὰ μᾶλλον ἀρᾶς καὶ δίκης. Καταργήσει αὐτὰ, φησὶν, ὁ Θεὸς, ἀπελάσει ταῦτα ἀφ' ἡμῶν, ἐκδιώξει τὴν ἀδδηφαγίαν καὶ γαστριμαργίαν, ἐλευθέρους τούτων ἀποδείξει τῶν κακῶν. Εἰ δὲ ἀρὰς αὐτοῖς ἐπάγομεν, καὶ ἑαυτοὺς τούτων ἐλευθερωθῆναι εὐχόμεθα, πῶς οὐχὶ βδελυξόμεθα; « Καὶ ἡ κοιλία τοῖς βρώμασιν. » Ὡς εἰ εἶπεν, Ἡ ἀδδηφαγία φιλίαν ἔχει πρὸς τὴν γαστριμαργίαν, κἀκείνη πρὸς ἐκείνην, καὶ οὐ δύναται ταῦτα, πρὸς τὸν Χριστὸν ἡμᾶς ἀπαγαγεῖν, ἀλλ' ἑαυταῖς παραπέμπουσι τοὺς πειθομένους αὐταῖς, αὕτη πρὸς ἐκείνην, κἀκείνη πρὸς ταύτην. Καὶ ταύτην καὶ ταῦτα καταργήσει. Οὐ τὴν γαστέρα λέγει, ἀλλὰ τὴν ἀμετρίαν· οὐδὲ τὴν τροφὴν, ἀλλὰ τὴν τρυφήν. Τί δέ ἐστι τὸ, « Καταργήσει; » Τινὲς μέν φασι προαγόρευσιν εἶναι τοῦ μέλλοντος αἰῶνος, ὅτι οὐκ ἔστιν ἐκεῖ φαγεῖν καὶ πιεῖν. Εἰ δὲ τὸ σύμμετρον ἔχει τέλος, πολλῷ μᾶλλον τὸ ἄμετρον. Τινὲς δέ φασιν ὅτι τὴν παραίνεσιν εὐχῇ ἐπεσφράγισεν, ἀντὶ τοῦ, ἄν ποτε καὶ ταύτην, ἤγουν τὴν ἀμετρίαν, καὶ ταῦτα, ἤγουν τὴν τρυφὴν ὁ Θεὸς καταργήσει. « Τὸ δὲ σῶμα οὐ τῇ πορνείᾳ. » Ἵνα μὴ νομίσῃς ὅτι τὸ σῶμα ᾐτιάσατο κοιλίαν εἰπὼν, δείκνυσιν ὅτι οὐ τὸ σῶμα ἐν αἰτιάσει, ἀλλ' ἡ γαστριμαργία. Τὸ γὰρ σῶμα, φησὶν, οὐ διὰ τοῦτο πέπλασται, ἵνα τρυφᾷ καὶ ἐκ τούτου εἰς πορνείαν ἐκπίπτῃ, ἀλλ' ἵνα τῷ Χριστῷ ἕπηται ὡς ὄντι αὐτοῦ κεφαλῇ, καὶ ἵνα ὁ Χριστὸς αὐτῷ ἐπίκειται. Ἀκόλουθον δὲ ἦν εἰπεῖν, Τὸ δὲ σῶμα οὐ τῇ τρυφῇ καὶ τῇ γαστριμαργίᾳ ἀποκεκλήρωται, ἀλλὰ τοῦτο σιωπήσας, τὴν τικτομένην ἐκ τούτων πορνείαν εἶπεν, δεικνὺς τὸ ἀποτέλεσμα τῆς γαστριμαργίας, ὅτι, φησὶ, πορνεία ἐστίν. » Ὁ δὲ Θεὸς καὶ τὸν Κύριον ἤγειρεν. » Ἔτι νηπίοις οὖσιν, ἔδει συγκαταβαίνειν, καὶ πρὸς τὴν νηπιότητα αὐτῶν λαλεῖν. Μὴ θορυβηθῇς ἀκούσας ὅτι ὁ Θεὸς τὸν Χριστὸν ἤγειρεν. Οὐ γὰρ ἐπειδὴ οὐκ ἴσχυσεν ἑαυτὸν ἐγεῖραι, τοῦτό φησιν. Αὐτὸς γὰρ ἦν ὁ λέγων, « Λύσατε τὸν ναὸν τοῦτον καὶ ἐν τρισὶν ἡμέραις ἐγερῶ αὐτόν· » καὶ τὸ, « Ἐξουσίαν ἔχω θεῖναι τὴν ψυχήν μου καὶ λαβεῖν αὐτήν » Καὶ εἰς τὰς Πράξεις λέγειν, « Οἷς καὶ παρέστησεν ἑαυτὸν ζῶντα. » Ἀλλ' ὁ Ἀπόστολος καὶ τὰ τοῦ Υἱοῦ τῷ Πατρὶ λογίζεται, καὶ τὰ τοῦ Πατρὸς τῷ Υἱῷ. Ἃ γὰρ ὁ Πατὴρ ποιεῖ, ταῦτα καὶ ὁ Υἱὸς ποιεῖ. Καὶ ἡμᾶς ἐξεγερεῖ. Εἰ οὖν ἐσμεν Χριστοῦ μέλη, ὥσπερ καὶ ἐσμὲν, τῆς κεφαλῆς ἐγερθείσης

A Sed hæc **468** in resurrectione otiosa erunt et inutilia: Deo nos ad incorruptionem transferente, ut neque cibo opus sit, neque ad ciborum receptionem venter præparetur. Potest quoque ejus quod dicitur: « Escæ alvo et alvus escis, » talis esse intellectus (ut κοιλία pro ventre sumatur). Hæc, inquit, se mutuo irritant et expetunt. Ipse enim cibi appetitus qui in ventriculo est alimenta requirit, rursumque ipsa alimenta appetitum qui in nobis est irritant et excitant. Deus autem utraque in resurrectione otiosa ac inutilia efficiet. Non oportet itaque de his quæ futura sunt inutilia, nimis esse sollicitos. Si vero per escas insatiabilitatem ciborum intellexerimus, per alvum autem ventris inexplebilitatem (nihil enim prohibet quin hæc dictis B significentur dictionibus) jam id quod sequitur per vaticinium non accipitur, sed potius per exsecrationem et pœnam. Hæc, inquit, Deus abolebit, auferet hæc a nobis: propellet edacitatem et gastrimargiam: his malis nos efficiet liberos. Quod si illis exsecrationes afferimus, et ab ipsis nos liberari precamur, quomodo non abominabimur? « Et alvus escis. » Tanquam dixisset: Edacitas amorem habet ad gastrimargiam, et hæc ad illam: nec possunt hæc ad Christum nos transmittere: sed ad se invicem mittunt eos qui ipsis credunt, nempe illa ad hanc et hæc ad illam. Et hanc et illas abolebit. Non ventrem dicit, sed immodicitatem: neque cibum, sed delicias. Quid est autem, « Abolebit? » Quidam dicunt vaticinium esse futuri sæculi, quod ibi non contingat edere aut bibere. Si C autem id quod modum servat finem habet, multo magis quod modo caret. Quidam autem dicunt quod admonitionem precatione concludat: ac si diceret: Utinam et hanc, videlicet immediocritatem, et has, nempe delicias, Deus aboleat! « Corpus vero non stupro. » Ne existimares quod corpus accusaret quo alvum diceret, ostendit quod corpus in accusatione non fuerit, sed gastrimargia. Nam corpus, inquit, non ob id formatum est ut deliciis serviat, et ex hoc in stuprum, excidat, sed ut Christum tanquam verum caput suum sequatur: utque Christus ipsi immineat, semperque adsit Consequens autem erat ut diceret: Corpus vero non gastrimargiæ aut deliciis destinatum est, **469** sed hoc relicto, stuprum dixit quod ex his generatur, effectum ostendens gastrimargiæ qui est stuprum. « Deus autem et Dominum suscitavit. » Cum adhuc insipientes essent, condescendendum fuit et ad eorum insipientiam ac infantiam D loquendum. Ne turberis audiens quod Deus Christum excitaverit. Neque enim hoc dicit quod seipsum excitare non potuerit. Siquidem ipse erat qui dicebat: « Solvite templum hoc et in tribus diebus erigam ipsum [85], » et rursum: « Potestatem habeo ponendi animam meam et resumendi ipsam [86], » et in Actis dicit: « Quibus exhibuit seipsum viventem [87]. » Sed Apostolus quæ Filii sunt Patri attribuit, et quæ

[85] Joan. II, 19. [86] Joan. X, 18. [87] Act. I, 3.

Patris sunt Filio. Nam quæ Pater facit, hæc et Filius facit, et nos resuscitabit. Si ergo sumus Christi membra, sicuti certe sumus, manifestum est quod excitato capite, reliquum una corpus excitabitur. « Per potentiam suam. » Ejus quod in sermone creditu difficile erat, per Dei potentiam fidem facit, quod ad Christi resurrectionem non posuit, jam enim facta erat, sed propter nostram resurrectionem: ne increduli simus, et ut contradicentibus obstruat ora.

VI, 16-18. *An nescitis quod corpora vestra membra sint Christi? Num igitur tollens membra Christi faciam scorti membra? Absit. An nescitis quod qui agglutinatur scorto unum corpus est? Erunt enim duo, inquit, in carnem unam. At qui agglutinatur Domino unus spiritus est. Fugite scortationem. Omne peccatum quodcunque fecerit homo, extra corpus est: sed qui scortatur, in proprium corpus peccat.*

Ad præmissam redit adhortationem quæ adversus scortationem erat. Vide autem quod non dixerit: Membra Christi jungam meretrici, sed quod horribilius erat, nempe tollere a Christo eadem ipsius membra, et efficere ut sint scorti: « Erunt enim duo, inquit, in carnem unam. » Ad testimonium adducit vetus Testamentum. Quomodo autem erunt sive redigentur in carnem unam? Quoniam commistio non permittit duos esse duos, sed unum efficit; et quoniam membra Christi sunt homo qui scorto unitur, illi seipsum unit, Christique membra conspurcat. Et quanquam in vero quoque conjugio uniantur **470** duo in carnem unam, pari tamen modo etiam accidit in infami scortatione. « At qui agglutinatur Domino. » Vide quomodo apertis nominibus scorti et Christi, producat accusationem, reddens ipsam graviorem. « Unus spiritus est. » Talis, inquit, etsi corpore circumdetur, spiritus tamen efficitur, ex hoc solum quod nihil carnale operatur. — *Alio modo.* Aut quia per medium Spiritum sanctum Deo conjungitur, qui per spiritualia opera ipsi agglutinatur. — *Alio modo.* Unius est speciei, omnino spiritualis efficitur unione ad Dominum, non attrahitur carnalibus affectibus, neque scinditur in duplum quiddam, Deo serviens et mammonæ, sed unitus omnino est, totusque spiritualis, in spiritus unitatem adductus. « Omne peccatum quodcunque fecerit homo, extra corpus est. » In scortatione, inquit, totum corpus conspurcatur: propter quod etiam moris est ut qui scortati sunt ad balnea currant. Homicida vero et raptor manus duntaxat commaculant. Quod autem dicit, « Fugite scortationem, » studiosam designat evitationem. — Aut quia cætera vitia ex animi uniuscujusque procedunt affectibus, utpote iræ in homicida, inanis gloriæ in his qui ditescere cupiunt; scortatio vero ex ipso corpore fontes sui habet ardoris. Rem autem augere noluit, quoniam de eodem præmissa est ab ipso exhortatio. Neque enim omnia omnino excedit in pravitate scortatio. Plures hac de re dedit iterpretationes beatus Severianus quinquagesimo septimo volumine, sermone tertio, capite decimo nono hanc

A δῆλον ὡς συναναστήσεται τὸ λοιπὸν σῶμα. « Διὰ τῆς δυνάμεως αὐτοῦ. » Τὸ τοῦ λόγου ἀπίθανον, διὰ τῆς δυνάμεως τοῦ Θεοῦ πιστοποιεῖται, ὅπερ εἰς τὴν τοῦ Χριστοῦ ἀνάστασιν οὐ τέθεικεν (ἐγεγόνει γάρ), ἀλλ' ἐπὶ τῆς ἡμῶν ἀναστάσεως, ἵνα μὴ ἀπιστῶμεν, καὶ ἵνα τοὺς ἀντιλέγοντας ἐπιστομίσῃ.

Οὐκ οἴδατε ὅτι τὰ σώματα ὑμῶν μέλη Χριστοῦ ἐστιν; ἄρας οὖν τὰ μέλη τοῦ Χριστοῦ ποιήσω πόρνης μέλη; Μὴ γένοιτο. Ἢ οὐκ οἴδατε ὅτι ὁ κολλώμενος τῇ πόρνῃ ἓν σῶμά ἐστιν; Ἔσονται γάρ, φησίν, οἱ δύο εἰς σάρκα μίαν. Ὁ δὲ κολλώμενος τῷ Κυρίῳ ἓν πνεῦμά ἐστι. Φεύγετε τὴν B πορνείαν. Πᾶν ἁμάρτημα ὃ ἐὰν ποιήσῃ ἄνθρωπος, ἐκτὸς τοῦ σώματός ἐστιν, ὁ δὲ πορνεύων εἰς τὸ ἴδιον σῶμα ἁμαρτάνει.

Πάλιν ἐπὶ τὴν προκειμένην ἦλθε παραίνεσιν, τὴν κατὰ πορνείας. Ὅρα δέ, οὐκ εἶπε Τὰ μέλη τοῦ Χριστοῦ ζεύξω πόρνῃ, ἀλλ' ὅπερ ἦν φρικῶδες, τὸ ἆραι τὰ ἑαυτοῦ μέλη τῷ εἶναι Χριστοῦ καὶ ποιῆσαι εἶναι πόρνης· « Ἔσονται γάρ, φησίν, οἱ δύο εἰς σάρκα μίαν. » Εἰς μαρτυρίαν φέρει τὴν Παλαιάν. Πῶς δὲ ἔσονται εἰς σάρκα μίαν; Ὅτι ἡ σύνοδος οὐκ ἀφίησι τοὺς δύο εἶναι δύο, ἀλλ' ἕνα ποιεῖ. Ἐπειδὴ μέλη τοῦ Χριστοῦ ἐστιν ὁ ἄνθρωπος ἑνούμενος τῇ πόρνῃ, ἑνοῖ ἑαυτὸν αὐτῇ καὶ μιαίνει τὰ μέλη Χριστοῦ. Εἰ γὰρ καὶ εἰς τὸν ἀληθινὸν γάμον ἑνοῦνται οἱ δύο εἰς σάρκα μίαν, ἀλλ' ὁμοίως καὶ εἰς τὴν διαβεβλημένην C πορνείαν. « Ὁ δὲ κολλώμενος τῷ Κυρίῳ. » Ὅρα πῶς διὰ γυμνῶν τῶν ὀνομάτων τῆς πόρνης καὶ τοῦ Χριστοῦ, προάγει τὴν κατηγορίαν, δεινοποιῶν αὐτήν. « Ἓν πνεῦμά ἐστιν. » Ὁ τοιοῦτος, φησί, κἂν σῶμα περίκειται, πνεῦμα γίνεται, μόνον τῷ μηδὲν ποιεῖν σαρκικόν. — Ἄλλως. [ΟΙΚΟΥΜ.] Ἢ ὅτι διὰ μέσου τοῦ ἁγίου Πνεύματος συνάπτεται τῷ Χριστῷ, προσκολλώμενος αὐτῷ διὰ τῶν πνευματικῶν ἔργων. — Ἄλλως. [ΦΩΤ.] Μονοειδής ἐστιν, ὅλως γίνεται πνευματικός, τῇ πρὸς τὸν Κύριον ἑνώσει. Οὐκ ἐπισύρεται τὰ σαρκικὰ πάθη, οὐδὲ σχίζεται εἰς διπλότην τινά, Θεῷ δουλεύων καὶ μαμωνᾷ, ἀλλ' ὅλως ἑνιαῖός ἐστι καὶ ὅλος πνευματικός, εἰς ἑνότητα συναγόμενος πνεύματος. « Πᾶν ἁμάρτημα ὃ ἐὰν ποιήσῃ ἄνθρωπος, ἐκτὸς τοῦ σώματός ἐστιν. » Ἐπὶ τῆς D πορνείας, φησίν, ὅλον μολύνεται τὸ σῶμα. Ὅθεν καὶ ἐπὶ βαλανεῖα τρέχειν ἔθος τοῖς πορνεύσασιν. Ὁ δέ γε ἀνδροφόνος καὶ ἅρπαξ, χεῖρα μολύνουσι μόνον. Τὸ δέ, « Φεύγετε τὴν πορνείαν, τὴν μετὰ σπουδῆς ἀποδοχὴν δηλοῖ. — [ΟΙΚΟΥΜ.] Ἢ ὅτι τὰ λοιπὰ ἁμαρτήματα καὶ ἐκ ψυχικοῦ πάθους γίνεται, οἷον ὀργῆς ἐπὶ ἀνδροφόνου, κενοδοξίας ἐπὶ τῶν πλουτεῖν ἐθελόντων. Ἡ δέ γε πορνεία ἐξ αὐτοῦ τοῦ σώματος τὰς πηγὰς ἔχει τῆς ἐπιθυμίας. Ἐξᾶραι δὲ ἠβουλήθη τὸ πρᾶγμα, ἐπειδὴ περὶ αὐτοῦ πρόκειται αὐτῷ ἡ παραίνεσις. Οὐ γὰρ πάντως πάντων χεῖρον ἡ πορνεία. Εἶπεν εἰς τοῦτο πλείους ἑρμηνείας, ὁ ἐν ἁγίοις Σευηριανός, τεύχει νζ', λόγῳ γ', κεφαλαίῳ ιθ', ταύτην τε αὐτὴν εἰπὼν τοῦ Χρυσοστόμου, καὶ ἄλλην· Ὅτι, φησίν, ὁ πορνεύων, εἰς τὴν ἰδίαν σύστασιν, καὶ

εἰς αὐτὴν τὴν τοῦ σώματος τοῦ ἀνθρωπείου κατασκευὴν πλημμελεῖ, ἐνυβρίζων εἰς τὸ τοῦ σώματος ἡμῶν ἐργαστήριον. Καὶ ἄλλην· Ὅτι σῶμα Χριστοῦ, καὶ μέλη Χριστοῦ ἐστιν ὁ ἄνθρωπος. Ὁ οὖν εἰς τὸ ἴδιον σῶμα πλημμελῶν, εἰς Χριστὸν πλημμελεῖ, τὴν κεφαλὴν ἡμῶν, οὗ καὶ ναός ἐστι τὸ σῶμα. Μετὰ πάντων καὶ ταῦτα δέξαι εἰ βούλει· Ἐξᾶραι βουλόμενος τὸ τῆς πορνείας ἁμάρτημα, τοιοῦτόν τινα λέγει σκοπὸν, ὅτι μυρίων ἄξιος τιμωριῶν ὁ πόρνος. Ὁ γὰρ τοῦ μολυσμοῦ τοῦ οἰκείου σώματοσ μὴ φειδόμενος, πῶς ἄλλου φείσαιτο; Ὁ γὰρ ἑαυτῷ κακὸς, τίνι ἀγαθός;

Καὶ ἄλλως. Γέγραπται περὶ τοῦ ἀνδρὸς καὶ τῆς γυναικὸς, « Ἔσονται οἱ δύο εἰς σάρκα μίαν. » Ὁ οὖν μὴ νόμῳ ἐπιτετραμμένος λαὶ θείῳ γάμῳ, ἀλλὰ πορνεύων, δέον ἔχειν τίμιον γάμον καὶ κοίτην ἀμίαντον, ἐκ τῆς πορνείας καὶ τῆς ἔνθεν ἀκαθαρσίας, ἐνυβρίζει τὸν γάμον καὶ τὴν γυναῖκα. Ὁ δὲ τοῦτο ποιῶν, εἰς ἴδιον σῶμα ἁμαρτάνει, εἰς τὴν γυναῖκα ἁμαρτάνων, ἥτις ἕν σῶμά ἐστι μετὰ τοῦ ἀνδρός. Καὶ σῶμά ἐστι τοῦ ἀνδρὸς, καθὸ πλευρὰ αὐτοῦ ἐστιν καὶ ἐξ αὐτοῦ ἐλήφθη. Τὴν τελευταίαν νομίζω καλλίστην εἶναι· ἀνελλιπῆ γὰρ τὴν τοῦ ῥητοῦ διάνοιαν σώζει. Εὑρίσκεται γὰρ οὕτως· Πᾶν ἁμάρτημα ὃ ἂν πράξῃ ἄνθρωπος, ἐκτός ἐστι τῆς πρὸς τὴν γυναῖκα ἐπιμίξει παροινίας, καὶ ἀκαθαρσίας. Ὁ δὲ πορνεύων, εἰς τὴν γυναῖκα ἁμαρτάνει, ἀκαθαρσίας αὐτὴν ἀναπιμπλὰς καὶ αἰσχρότητος. Καὶ τοῦ ἁγίου Ἀθανασίου ἐστὶ πρὸς τούτοις ἅπασιν ἑρμηνεία, ἐν τῷ Περὶ σεμνοῦ γάμου, καὶ πρὸς τούτοις ὅλοις ἡρμήνευσεν οὕτως· Πρὸς ἁβροδιαίτους καὶ φιλοσάρκους γράφων ὁ Παῦλος, τῇ αὐτῶν φιλοσαρκίᾳ συνεργῷ ἐχρήσατο πρὸς τὴν τῆς πορνείας παραίτησιν, τοῦτο λέγων, ὅτι τὰ λοιπὰ ἁμαρτήματα ψυχὴν ἀδικεῖ, καὶ εἰς αὐτὴν μόνην τὴν βλάβην παραπέμπει· ὁ δέ γε πορνεύων. σὺν τῇ ψυχῇ καὶ τὸ σῶμα ἀδικεῖ, φθείρων αὐτὸ καὶ ἐκδυναμῶν, καὶ τὸν ψυχικὸν καὶ ζωτικὸν καθαιρῶν τόνον, ὡς εἰ εἶπεν· Φείσασθε κἂν τοῦ σώματος ὑμῶν ὃ περιέπετε καὶ θάλπετε, καὶ οὗ πρόνοιαν πλείστην ποιεῖσθε. — [ΤΟΥ ΑΥΤΟΥ.] Τί οὖν; ὁ φθόνος, φησὶν, οὐ τήκει τὸ σῶμα; τί οὖν μόνην τὴν πορνείαν τοῦτο φῂς ποιεῖν; Λίαν ἀσφαλῶς εἶπεν ὁ Ἀπόστολος. Φησὶ γάρ. « Πᾶν ἁμάρτημα ὃ ἐὰν ποιήσει ἄνθρωπος, ἐκτὸς τοῦ σώματός ἐστιν· » ὁ δὲ φθόνος οὐ γίνεται παρ' ἡμῶν, ἀλλ' ἐνεργεῖται εἰς ἡμᾶς· πάσχομεν γὰρ, ἀλλ' οὐ ποιοῦμεν τὸν φθόνον, καὶ πάθος ἐστὶν, ἀλλ' οὐκ ἐνέργεια, περὶ ἐνεργείας δὲ νῦν ὁ λόγος τῷ Ἀποστόλῳ· φησὶ γὰρ, « Πᾶν ἁμάρτημα ὃ ἐὰν ποιήσῃ ἄνθρωπος· » οὐ μὴν περὶ πάθους. — Ἄλλως [ΦΩΤ.] Αὐτὸ μερίζει τὸ ἴδιον σῶμα, καὶ εἰς ἑαυτὸν, ἀλλ' οὐκ εἰς ἄλλον τὴν ἀδικίαν ἐπιδείκνυται, ὅπερ ἐπ' οὐδενὶ τῶν ἄλλων ἔστιν εὑρεῖν ἁμαρτημάτων. Πάντες γὰρ ἄλλους βλάπτοντες ἁμαρτάνουσιν, ὁ δὲ πορνεύων, ἑαυτὸν βλάπτων καὶ κακοποιῶν. — Ἄλλως. Ἡ ἐπαγωγὴ δείκνυσι τὴν ἔννοιαν τοῦ προτεταγμένου αὐτῆς ῥητοῦ·

A ipsam dicens esse Chrysostomi : et aliam. Quia is, inquit, qui scortatur. in propriam peccat substantiam et in ipsam humani corporis formationem, injuriam exercens in corporis nostri officinam. Et tertiam : Quia corpus Christi et membra homo est, qui in proprium peccat corpus, in Christum caput nostrum peccat, cujus etiam templum est corpus. Inter omnia vero et hæc accipe si placet : Volens scortationis augere peccatum, talem quempiam scopum habet, nempe quod innumeris dignus est scortator suppliciis : qui enim non abstinet a fœdando proprio corpore, quomodo ab alio abstinebit ? Nam qui sibi nequam est, cui bonus erit ?

Alio quoque modo. Scriptum est de viro et muliere : **471** « Erunt duo in carnem unam. » B Qui ergo non lege divinisve conjunctus est nuptiis, sed scortatur, ubi opus esset honorandum habere connubium torumque immaculatum [88], ex scortatione et immunditia quæ inde provenit injuria afficit nuptias et uxorem. Qui autem hoc facit, in proprium corpus delinquit, dum in uxorem delinquit, quæ unum corpus est cum viro ; imo corpus viri est ea ratione qua ipsius latus est et ab eo sumpta. Harum interpretationum postremam arbitror esse pulcherrimam. Servat enim verbi sententiam, sic ut nihil illi desit, nihilque abundet. Nam hoc modo deducitur : Omne peccatum quodcunque fecerit homo, illud operabitur absque contumelia ac immunditia quæ fit in uxorem : qui autem scortatur, in uxorem peccat, immunditia ac turpitudine ipsam replens. Præter hæc omnia divi C quoque Athanasii datur interpretatio, qui in libro *De venerandis nuptiis*, ultra ista omnia ita interpretatus est : Ad delicatos ac voluptuarios scribens Paulus auxilio voluptuariæ eorum vitæ usus est ad scortationis depulsionem, hoc dicens, quod cætera peccata animam injuria afficiunt, et in solam ipsam nocumentum transmittunt ; qui vero scortatur, corpus una cum anima afficit injuria, corrumpens illud ac debilitans, et animalem ac vitalem auferens vigorem. Ac si dixisset : Parcite vel corpori vestro quod excolitis ac fovetis, et cujus summam habetis rationem. — Quid ergo ? annon et invidia corpus macerat ? cur ergo solam scortationem dicis hoc facere ? Caute admodum locutus est Apostolus. At enim « Omne peccatum quodcunque fecerit homo D extra corpus est ; » invidia vero non fit a nobis, sed in nos efficitur. Patimur enim et non agimus invidiam, passioque est et non actio : nunc autem de actione sermonem facit Apostolus, et nequaquam de passione. Ait enim : « Omne peccatum quodcunque fecerit homo. » — *Alio modo.* Ipsum suum corpus dividit, et in seipsum non in alium exercet injustitiam, quod de nullo aliorum invenitur peccatorum. Omnes enim aliis nocumentum inferendo peccant : qui vero scortatur sibi ipsi nocet, maloque afficit. — *Alio modo.* Deductio præmissi verbi

[88] Hebr. XIII, 4.

talem ostendit esse intellectum: In proprium corpus peccat, **472** hoc est, in ipsum proprium Domini corpus. Etenim subjungit: « An nescitis quod corpora vestra templum sunt Spiritus sancti; » et rursum: « Et non estis vestri juris; et paulo ante: « An nescitis quod corpora vestra membra sunt Christi? » rursumque: « Num igitur tollens membra Christi...? » Itaque is qui scortatur, in propria Christi membra et in ipsius corpus delinquit. Quid ergo? inquit: qui in cæteris delinquunt vitiis, annon et ipsi juxta eumdem sermonem in Christi corpus delinquunt? Et dicimus quod non eo modo. Quanquam enim is qui furatur, aut qui homicidium committit, per aliquod membrum peccatum faciat, at non ipsum membrum, sed extra et in quempiam alium operatur malum: qui vero scortatur, per ipsa quoque membra sicut et illi, et in sua membra totumque corpus nocumentum et injuriam committit. — *Alio modo.* Non dixit, Per corpus peccat, quod multi existimantes, negotium facessunt interpretibus, sed « In proprium corpus peccat, » in ipsum labitur, ipsum inquinat, ipsum reddit detestandum. Veluti si quis dicat: Quidam seipsum injuria afficit dum alterum putat injuria afficere. Nunc enim respicit Apostoli sermo non supplicium quod postea sequitur peccatum, sed injuriam quæ in ipso opere fit corpori ex coitu venereo: hoc est, fœdationem. Siquidem qui homicidium perpetrat, alium interimit: qui vero scortatur seipsum injuria afficit. Et qui cætera operatur peccata, in alia operatur, scortator autem seipsum pudefacit, seipsum inquinat. Unde etiam abluuntur, eo quod fœditatem intelligant, et absurditatem abominentur. Etenim cætera delicta in eum etiam respiciunt qui injuria afficitur; hoc autem in eum qui afficit injuria. Cætera extra corpus sunt facientis, hoc inquinat ipsum facientem. In cæteris alios injuria afficit, in scortatione vero seipsum.

Quod si secundum aperiri tibi velis ostium, considera quod, cum frequenter homini laboranti defectu aut delicto quod venia dignum est, adhortantes dicamus: — Frater, discede ab hoc morbo qui cæteris omnibus pejor est, — non quod omnes excedat, sed quod ab illo quoque velimus ipsum separari: forte etiam Apostolus de stupro hoc dixerit, et cupiens eum qui apud Corinthios scortatus fuerat castum esse, in hanc erupit vocem.

Si vero et tertium, **473** intellige quod sicut is qui triticum aut aliud semen in mare projicit, in semen peccat, prohibens ipsum ne ad generationem procedat: ita et qui suum semen in scortum projicit, in proprium corpus peccat; scortum enim non solum interimit quod peperit, sed impedimentum etiam ponit ne pariat.

Quod si etiam quartum, intelligere oportet quod ea parte qua agit, etiam patitur. Siquidem nisi passus esset, non defluxisset; quod si defluxit corruptus est: si autem corruptus sst, injuriam accepit. Denique in nulla alia operatione quam in

A τοιαύτην εἶναι· Εἰς τὸ ἴδιον σῶμα ἁμαρτάνει, οἷον εἰς αὐτὸ, φησὶ, τὸ ἴδιον τοῦ Δεσπότου σῶμα. Καὶ γὰρ ἐπάγει. « Ἢ οὐκ οἴδατε ὅτι τὰ σώματα ὑμῶν ναὸς τοῦ ἁγίου Πνεύματος ἐστι; » καὶ πάλιν· « Καὶ οὐκ ἐστὲ ἑαυτῶν· » καὶ πρὸ βραχέος· « Οὐκ οἴδατε ὅτι τὰ σώματα ὑμῶν μέλη Χριστοῦ ἐστι; » καὶ πάλιν· « Ἄρας οὖν τὰ μέλη τοῦ Χριστοῦ...; » Ὥστε ὁ πορνεύων, εἰς τὰ ἴδια μέλη τοῦ Χριστοῦ καὶ εἰς τὸ σῶμα αὐτοῦ πλημμελεῖ. Τί οὖν; φησίν Οἱ λοιπὰς πλημμελοῦντες ἁμαρτίας οὐχὶ κατὰ τοῦτον τὸν λόγον καὶ αὐτοὶ εἰς τὸ τοῦ Χριστοῦ σῶμα πλημμελοῦσι; Καὶ φαμεν, ὅτι οὐχ οὕτως. Εἰ γὰρ καὶ διά τινος μέλους ὁ κλέπτων ἢ φονεύων τὴν ἁμαρτίαν ποιεῖ, ἀλλ' οὐχὶ εἰς τὸ αὐτοῦ μέλοσ, ἀλλ' ἐκτὸς, καὶ εἰς ἄλλον τινὰ κακουργεῖ. Ὁ δὲ πορνεύων. καὶ διὰ B τῶν μελῶν, ὥςπερ ἐκεῖνοι, καὶ εἰς αὐτον τὰ μέλη καὶ ὅλον τό σῶμα τὴν βλάβην καὶ τὴν ἀδικίαν ἐπιδείκνυσι.

Ἄλλως. Οὐκ εἶπε, Διὰ τοῦ σώματος ἁμαρτάνει, ὅπερ οἱ πολλοὶ νομίζοντες, πράγματα παρέχουσι τοῖς ἑρμηνεύουσιν, ἀλλ', Εἰς αὐτὸ ἁμαρτάνει, εἰς αὐτὸ σφαλλει, αὐτὸ μολύνει, αὐτὸ ἐναγὲς ἀποφαίνει· ὡς ἄν τις εἴποι, Ὁ δεῖνα ἑαυτὸν ὑβρίζει, ἄλλον δοκῶν ὑβρίζει.. Νῦν γὰρ βλέπει τῷ Ἀποστόλῳ ὁ λόγος, οὐ πρὸς τὴν μετὰ ταῦτα ἑψομένην τῷ ἁμαρτήματι τιμωρίαν, ἀλλὰ πρὸς τὴν ἐν τῇ πράξει γινομένην τῷ σώματι ἐκ τῆς συμπλοκῆς ὕβριν, τοτέστι τὸν μολυσμόν. Ὁ μὲν γὰρ φονεύων, ἄλλον φονεύει, ὁ δὲ πορνεύων, ἑαυτὸν καθυβρίζει. Καὶ ὁ τὰ ἄλλα πταίσματα δρῶν, εἰς ἄλλα δρᾷ, ὁ δὲ λαγνεύων, ἑαυτὸτ καταισχύνει, ἑαυτὸν μιαίνει. Ὅθεν καὶ ἀπολούονται, τὸν μολυσμὸν ἐν- C νοοῦντες. καὶ τὴν ἀτοπίαν βδελυττόμενοι. Τὰ μὲν γὰρ ἄλλα πλημμελήματα, καὶ εἰς τὸν ἀδικούμενον βδέπει, τοῦτο δὲ, εἰς τὸν ἀδικοῦντνα. Τὰ ἄλλα ἐκτὸς τοῦ σώματός ἐστι τοῦ δρῶντος, τοῦτο δὲ τὸν δρῶντα μολύνει. Καὶ ἐν μὲν τοῖς ἄλλοις, ἄλλους ἀδικεῖ, ἐν δὲ τῇ πορνείᾳ, ἑαυτόν.

Εἰ δὲ δευτέραν βούλει σοι ἀνοιγῆναι θύραν, ἐννόει ὅτι ἐπειδὴ πολλάκις ἀνθρώπῳ οὐ συγγνώμης μεῖζον ἔχοντι ἐλάττωμα, παραινοῦντες λέγομεν· Ἀδελφὲ, ἀπόστηθι τούτου τοῦ νοσήματος, τοῦτο πάντων ἐστὶ κάκιον (οὐκ ἐπειδὴ πάντα ὑπερβαίνει, ἀλλ' ὅτι κἀκείνου αὐτὸν ἀπαλλάξαι βουλόμεθα)· μή ποτε καὶ ὁ Ἀπόστολος ἐπὶ τῆς πορνείας τοῦτο ἔφη. Τὸν γὰρ πορνεύσαντα παρὰ Κορινθίοις σωφρονίσαι βουλόμενος, D ταύτην ἔρρηξε τὴν φωνήν.

Εἰ δε καὶ τρίτην, ἐννόει ὅτι ὥσπερ ὁ εἰς θάλασσαν σῖτον ἢ ἕτερον ῥίπτων σπέρμα, εἰς τὸν σπόρον ἁμαρτάνει, κωλύων αὐτὸν εἰς γέννησιν ἐλθεῖν, οὕτως καὶ ὁ εἰς ἑταίραν ῥίπτων τὸ ἑαυτοῦ σπέρμα, εἰς τὸ οἰκεῖον σῶμα ἁμαρτάνει, ἐκείνης οὐ τεχθὲν ἀναιρούσης μόνον, ἀλλα καὶ τεχθῆναι κωλυούσης.

Εἰ δὲ καὶ τετάρτην, ἐννοεῖν χρὴ, ὅτι ᾗ δρᾷ, καὶ πάσχει. Εἰ μὲν γὰρ μὴ ἔπαθεν, οὐκ ἂν ἔρρευσεν. Εἰ δὲ ἔρρευσεν, ἐφθάρη. Εἰ δὲ ἐφθάρη, ὑβρίσθη. Ἀμέλει ἐπ' οὐδεμιᾷ ἄλλῃ πράξει ἢ ἐπὶ μόνῃ τῇ ἀνδρὸς πρὸς γυναῖκα συνόδῳ λέγεται, ἐφθάρθαι

τὴν παρθένον καὶ τὸν νεανισκον πειραθέντας A

Εἰ δὲ καὶ πέμπτην, ἐννόει ὅτι τῷ πόρνῃ συνερχομένῳ, εἰ τεχθείη παιδίον, εἰς πορνείαν ἀνατρέφεται, καὶ ὁ ὁρῶν μετὰ ταῦτα λέξει· Ὄντως ἑαυτὸν ἐκεῖνος ἠδίκησεν. Ἰδοὺ γὰρ τὸ σπέρμα, μᾶλλον δὴ τὸ σῶμα αὐτοῦ πορνεύει.

Εἰ δὲ καὶ ἕκτην, ἐπίστησον ὅτι εἰ δούλῃ τις κοινωνήσειν, δοῦλον ἔσται τὸ τικτόμενον. Πῶς οὖν οὐκ εἰς ἑαυτὸν ἁμαρτάνει, ὁ δοῦλον σπουδάζων τεκεῖν;

Εἰ δὲ καὶ ἑβδόμην. ὅρα ὅτι καὶ τὸ τικτόμενον ἀδικεῖται, νόθον καλούμενον, καὶ ἄτιμον πανταχοῦ γινόμενον. Κἂν ἐν βουλευτηρίῳ, κἂν ἐν δικαστηρίῳ B δέοι εἰσελθεῖν, ἐκβάλλεται. Δι' οὗ καὶ ὁ φυτευσάμενος συναπολαύει τῆς αἰσχύνης. Ὑπόμνημα γὰρ τῆς οἰκείας λαγνείας κατέλιπεν.

Εἰ δὲ καὶ ὀγδόην, δοκίμασον τὸ ῥηθησόμενον· Ἐπειδὴ ὁ πορνεύων ἓν πρὸς τὴν πορνεύουσαν γίνεται, ὁ τὰ οἰκεῖα μέλη ποιῶν, μέλη πόρνης, εἰς ἑαυτὸν τῷ ὄντι ἁμαρτάνει. Φόνῳ μὲν γὰρ εὖ τινὲς ἐχρήσαντο, ὡς Μωσῆς καὶ Φινεὲς, καὶ ὀργῇ, ὡς Πέτρος καὶ Παῦλος, πορνείᾳ δὲ οὐδεὶς πώποτε ἐχρήσατο εὖ.

Εἰ δὲ καὶ ἐννάτην, ἐννόει· Ἐπειδὴ σῶμα ἕν ἐστιν ἡ Ἐκκλησία, ὁ δὲ καθ' εἷς ἀλλήλων μέλη· ὁ πορνεύων, εἰς πάντας ἁμαρτάνει. Ἀνατρέχει γὰρ αὐτοῦ τὸ σφάλμα ἐπὶ τὸ τῆς Ἐκκλησίας πλήρωμα, οὗ καὶ ἐκκοπῆναι αὐτὸν προσέταξεν, ἕως ἂν μετανοήσῃ.

Εἰ δὲ καὶ δεκάτην βούλει, λεχθείη ἂν, ὅτι ἐπειδὴ οἱ νόμῳ τοῦ τιμίου γάμου συνιόντες, ἓν σῶμα γίνονται C (« Ἔσονται γὰρ, φησὶ, οἱ δύο εἰς σάρκα μίαν » Διὸ καὶ, « Ἡ γυνὴ τοῦ ἰδίου σώματος οὐκ ἐξουσιάζει, ἀλλ' ἀνὴρ, ὡσαύτως καὶ ὁ ἀνήρ· ») εἰκότως ὁ πορνεύων μὲν ἀνὴρ, εἰς τὴν γαμετὴν, τουτέστιν εἰς τὸ ἴδιον σῶμα ἁμαρτάνει. Ὡσαύτως καὶ ἡ γυνή. Ἐπὶ μόνῃ γὰρ ταύτῃ τῇ ἁμαρτίᾳ νόμον ἔθετο ὁ Χριστὸς, χωρίζεσθαι αὐτοὺς ἀπ' ἀλλήλων. « Εἰς τὸ ἴδιον σῶμα ἁμαρτάνει. » Τουτέστι, τὸ ἴδιον σῶμα ἀκάθαρτον ποιεῖ.

Ἢ οὐκ οἴδατε ὅτι τὸ σῶμα ὑμῶν, ναὸς τοῦ ἐν ὑμῖν ἁγίου Πνεύματός ἐστιν, οὗ ἔχετε ἀπὸ Θεοῦ, καὶ οὐκ ἐστὲ ἑαυτῶν· ἠγοράσθητε γὰρ τιμῆς; Δοξάσατε δὴ τὸν Θεὸν ἐν τῷ σώματι ὑμῶν, καὶ ἐν τῷ πνεύματι ὑμῶν, ἅτινά ἐστι τοῦ Θεοῦ.

Καὶ τῷ μεγέθει τῆς δωρεᾶς, καὶ τῇ ἀξίᾳ τοῦ δεδωκότος καταπτοεῖ. Πνεῦμα γὰρ ἡ δωρεά. Ἔχετε D δὲ τοῦτο ἀπὸ Θεοῦ. Ὁ γὰρ δεδωκὼς αὐτὸ Θεὸς, καὶ οἰκῶν ἐν τῷ ναῷ τοῦ Θεοῦ, τουτέστιν ἐν τῷ σώματι ὑμῶν. « Καὶ οὐκ ἐστὲ ἑαυτῶν. » Οὐ τὸ αὐτεξούσιον ἀναιρεῖ, ἀλλὰ τῶν κακῶν πράξεων ἀπείργει. Ὅτι Δεσπότην, φησὶν, ἔχετε, καὶ οὐδὲν ἔχετε ἴδιον, οὐδὲ αὐτὸ τὸ σῶμα. « Ἠγοράσθητε γὰρ τιμῆς, » τῷ αἵματι τοῦ Υἱοῦ αὐτοῦ, ὄντες ὑπὸ τὴν ἐξουσίαν τοῦ Σατανᾶ. « Δοξά-

viri cum muliere commistione, dicitur eos esse corruptos qui virginem aut adolescentulum aggressi sunt.

Si vero et quintum, intellige quod is qui scorto congreditur, si infantem generet, ad scortationem crescit, et qui postea viderit, dicet : Vere ille seipsum injuria affecit. Ecce ergo semen, imo potius suum ipsius corpus constuprat.

Puod si sextam quoque interpretationem desideras, animadverte quod si quis ancillæ commisceatur, is quem illa pariet servus erit : annon ergo in seipsum peccat qui servum studet generare?

Si vero optas et septimam, vide quod is etiam qui generatur injuria afficitur, cum nothus appelletur et ubique locorum sit abjectus : et sive in consilium sive in judicium ingredi oporteat, abjicitur : quod is etiam qui generavit particeps est pudoris : nam recordationem propriæ accipit libidinis.

Quod si octavam quoque cupis, considera quod dicturi sumus, nempe quod is qui scortatur unum cum scorto efficitur, propria membre faciens scorti membra ; et ita vere in seipsum peccat. Siquidem nonnulli cœde sunt bene usi, ut Moses ac Phinees [89]; et ira, ut Petrus et Paulus [90]: stupro vero nullus unquam bene usus est.

Si vero et nonam, considera quod quia unum corpus est Ecclesia, singuli autem alii aliorum membra [91] : qui scortatur, in omnes peccat : percurrit enim ejus lapsus ad Ecclesiæ plenitudinem, a qua etiam separare se destinavit donec resipisceret.

Quod si et decimam desideres, dici poterit quod cum hi qui lege honorandi connubii conveniunt, unum fiant corpus (nam Erunt, inquit, duo in carnem unam. Ideo etiam uxor proprii corporis potestatem non habet, sed vir : similiter etiam vir [92]), merito vir qui scortatur, in uxorem, hoc est, in proprium corpus peccat ; similiter et uxor : **474** nam in solo hoc peccato legem posuit Christus [93], si a se invicem separarentur. « In proprium corpus peccat. » Hoc est, proprium corpus reddit impurum.

VI, 19, 20. « An nescitis quod corpus vestrum « templum est habitantis in vobis Spiritus sancti, « quem habetis a Deo, et non estis vestri juris? Empti « enim estis pretio. Glorificate jam Deum in corpore « vestro et in spiritu vestro, quæ sunt Dei. »

Ex doni magnitudine et ejus qui dedit dignitatem deterret. Nam spiritus donum est : habetis autem hunc a Deo. Deus enim est qui dedit, et qui habitat in templo Dei. hoc est, in corpore vestro. « Et non estis vestri juris. » Non tollit ipsam libertatem, sed a malis arcet operibus. Dominum, inquit, habetis tanquam servi, et nihil habetis proprium, ne ipsum quidem corpus. « Empti enim estis pretio, » nempe sanguine Filii ipsius, cum redacti essetis

[89] Num. xxv, 1 seqq. [90] Act. v, 5 seqq, xiii, 11. [91] Rom. xii, 5. [92] I Cor. vii, 4. [93] Matth. 5, 7, 28.

sub potestatem Satanæ. « Glorificate jam Deum. » Quandoquidem empti estis a Deo, glorificate ipsum per bona opera. Ait enim : « Ut videntes bona opera vestra glorificent Patrem vestrum qui in cœlis est[94]. » — « Et in spiritu vestro. » Hoc dicens ostendit quod non solo corpore fugere oporteat stuprum, sed et spiritu, id est, anima : ut neque mente fiat pollutio. Ait enim : « Quicunque aspexerit mulierem ad concupiscendum, jam cum ea adulterium commisit in corde suo[95]. » « Quæ sunt Dei. » Frequenter ad memoriam reducit quod non simus nostri juris, sed sub Domino simus. Hoc indicat : « Quæ sunt Dei, » et non vobis propria.

CAPUT IV.

475 *De nuptiis et viduitate ac cœlibatu.*

VII, 1.4. « Cæterum de quibus scripsistis mihi, pul« chrum est homini mulierem non attingere. Attamen « propter stupra vitanda, suam quisque uxorem ha« beat, et suum quæque virum habeat. Uxori vir de« bitam reddat benevolentiam : similiter autem et « uxor viro. Uxor proprii corporis jus non habet, sed « vir. Similiter autem et vir proprii corporis jus non « habet, sed uxor. »

Scripserant Paulo, utrum oporteret ab uxore abstinere, annon. « Pulchrum est homini. » Pulchrum, inquit, est et eximium ut mulierem omnino non attingat : quod autem securum est et in auxilium imbecillitati nostræ datum est, ut vir legitima utatur uxore, et uxor legitimo utatur viro. « Attamen propter stupra vitanda. » Hæc ipsa permissionis causa ad continentiam adhortatur. « Debitam benevolentiam. » Ostendit benevolentiam debitum esse, puta fidelitatem ac mutuum amorem, et non gratis exhiberi. « Similiter autem et vir sui corporis jus non habet. » Quandoquidem dixerat, « Debitam benevolentiam, » interpretatus est quænam illa sit : Hæc, inquit, est quod neque vir neque uxor sui corporis jus habent, sed hujus jus alter habet. Videtur autem benevolentia esse amicitia, et maxime benevolus fidelis amicus. Verum quam ob causam in aliis plus tribuit viro, ubi de subjectione et potestate ipsi sermo est, nunc autem æqualitatem dedit? Et dicimus quod ibi de primario ipsi sermo est, nunc vero de continentia, in qua neuter plus aut minus habere debet.

VII, 5.7. « Ne fraudetis vos invicem, nisi si quid ex « consensu ad tempus, ut vacetis jejunio et orationi : « rursumque in unum conveniatis, ne tentet vos Sata« nas propter intemperantiam vestram. Hoc autem « dico ex permissione, non ex præcepto **476** Nam « cuperem omnes homines esse ut ego ipse sum. Sed « unusquisque proprium donum habet ex Deo : unus « quidem sic, alius vero sic. »

Vide quod et hic quoque debitum significaverit verbo « Fraudare. » — « Nisi si quid ex consensu. »

[94] Matth. v, 16. [95] ibid. 28.

A σατε δὴ τὸν Θεόν· » Ἐπεὶ οὖν ἠγοράσθητε ὑπὸ Θεοῦ, δοξάσατε αὐτὸν διὰ χρηστῶν πράξεων. « Ὅπως γάρ, φησὶν, ὁρῶντες τὰ καλὰ ὑμῶν ἔργα, δοξάσωσι τὸν Πατέρα ὑμῶν τὸν ἐν τοῖς οὐρανοῖς. » — « Καὶ ἐν τῷ πνεύματι ὑμῶν. » Τοῦτο εἰπὼν δείκνυσιν ὅτι οὐ μόνον σώματι χρὴ φεύγειν τὴν πορνείαν, ἀλλὰ καὶ πνεύματι, ἤγουν τῇ ψυχῇ, τῷ μηδὲ κατὰ διάνοιαν μολύνεσθαι. « Ὃς γὰρ ἂν, φησὶν, ἐμβλέψῃ πρὸς τὸ ἐπιθυμῆσαι, ἤδη ἐμοίχευσεν ἐν τῇ καρδίᾳ αὐτοῦ. » « Ἅτινά ἐστι τοῦ Θεοῦ. » Συχνῶς ἀναμιμνήσκει ὅτι οὐκ ἐσμὲν ἑαυτῶν, ἀλλ' ὑπὸ Δεσπότην τελοῦμεν. Τοῦτο δηλοῖ, « Ἅτινά ἐστι τοῦ Θεοῦ, » καὶ οὐχ ἑαυτῶν.

ΚΕΦΑΛ. Δ'.

Περὶ γάμου καὶ χηρείας καὶ ἀγαμίας.

B Περὶ δὲ ὧν ἐγράψατέ μοι, καλὸν ἀνθρώπῳ γυναικὸς μὴ ἅπτεσθαι. Διὰ δὲ τὰς πορνείας, ἕκαστος τὴν ἑαυτοῦ γυναῖκα ἐχέτω, καὶ ἑκάστη τὸν ἴδιον ἄνδρα ἐχέτω. Τῇ γυναικὶ ὁ ἀνὴρ τὴν ὀφειλομένην εὔνοιαν ἀποδιδότω, ὁμοίως δὲ καὶ ἡ γυνὴ τῷ ἀνδρί. Ἡ γυνὴ τοῦ ἰδίου σώματος οὐκ ἐξουσιάζει, ἀλλ' ὁ ἀνήρ. Ὁμοίως δὲ καὶ ὁ ἀνὴρ τοῦ ἰδίου σώματος οὐκ ἐξουσιάζει, ἀλλ' ἡ γυνή·

Ἔγραψαν τῷ Παύλῳ εἰ δεῖ ἀπέχεσθαι γυναικὸς ἢ οὔ. « Καλὸν ἀνθρώπῳ. » Τὸ μὲν καλὸν καὶ ὑπερέχον, φησὶν, ἔστι τὸ, ὅλως μὴ ἅπτεσθαι γυναικός. Τὸ δὲ ἀσφαλὲς καὶ βοηθοῦν τῇ ἀσθενείᾳ ἡμῶν, τὸ, νομίμῳ κεχρῆσθαι γυναικὶ, καὶ τὸ, νομίμῳ κεχρῆσθαι ἀνδρί. « Διὰ δὲ τὰς πορνείας. » Αὕτη ἡ τῆς συγχωρήσεως C αἰτία, εἰς ἐγκράτειαν παρακαλεῖ. « Τὴν ὀφειλομένην εὔνοιαν. » Ἔδειξε χρέος οὖσαν τὴν εὔνοιαν, ἤγουν τὴν πίστιν καὶ τὴν ἀγάπην, καὶ οὐ δωρεὰν παρεχομένην. « Ὁμοίως δὲ καὶ ὁ ἀνὴρ τοῦ ἰδίου σώματος οὐκ ἐξουσιάζει. » Ἐπειδὴ εἶπε, « Τὴν ὀφειλομένην εὔνοιαν, » ἡρμήνευσε ποία ἐστίν. Αὕτη, φησίν· Οὔτε ἀνὴρ, οὔτε γυνὴ τοῦ ἰδίου σώματος ἐξουσιάζουσιν, ἀλλὰ τὴν τούτου ἐξουσίαν ὁ ἕτερος ἔχει. Καὶ φαίνεται εὔνοια ἡ φιλία, εὐνούστατος ὁ πιστὸς φίλος. Τί δή ποτε δὲ ἐν μὲν τοῖς ἄλλοις τὸ πλέον δίδωσι τῷ ἀνδρὶ ἔνθα περὶ ὑποταγῆς καὶ ἐξουσίας ὁ λόγος αὐτῷ, νῦν δὲ τὴν ἰσότητα ἔδωκε; Καὶ φαμεν, ὅτι ἐκεῖ μὲν, περὶ τοῦ ἀρχικοῦ ὁ λόγος αὐτῷ, νῦν δὲ, περὶ σωφροσύνης, ἐν ᾗ οὐδεὶς τὸ πλέον ἢ τὸ ἔλαττον ἔχειν ὀφείλει.

D Μὴ ἀποστερεῖτε ἀλλήλους, εἰ μή τι ἂν ἐκ συμφώνου πρὸς καιρὸν, ἵνα σχολάζητε τῇ νηστείᾳ, καὶ τῇ προσευχῇ, καὶ πάλιν ἐπιτοαυτὸ συνέρχησθε, ἵνα μὴ πειράζῃ ὑμᾶς ὁ Σατανᾶς, διὰ τὴν ἀκρασίαν ὑμῶν. Τοῦτο δὲ λέγω κατὰ συγγνώμην, οὐ κατ' ἐπιταγήν· θέλω γὰρ πάντας ἀνθρώπους εἶναι ὡς καὶ ἐμαυτὸν, ἀλλ' ἕκαστος ἴδιον χάρισμα ἔχει ἐκ Θεοῦ, ὃς μὲν οὕτως, ὃς δὲ οὕτως.

Ὅρα καὶ ὧδε, τὸ χρέος σημανθὲν τῷ ῥήματι τῆς ἀποστερήσεως. « Εἰ μή τι ἂν ἐκ συμφώνου. »

Μὴ ἐγκρατευέσθω, φησὶ, θάτερος, θατέρου μὴ βουλομένου, μή πως πορνείας γένηται πρόξενος τῷ ἑτέρῳ μέρει ἡ ἐγκράτεια. « Πρὸς καιρόν. » Τουτέστι, κατὰ καιρὸν τὸν προσήκοντα. Εὐκαιρία δέ ἐστιν ἀποχῆς, ἡ νηστεία καὶ ἡ προσευχή. Τοῦτο δὲ, φησὶν, οὐ τοὺς συνόντας γυναικὶ, εὔχεσθαι ἢ νηστεύειν κωλύων, ἀλλ' ὅπως ἡ εὐχὴ καὶ ἡ νηστεία σπουδαιοτέρα γένηται· Ἀπέχεσθε γὰρ, φησὶν, ἵνα σχολάσητε τῇ νηστείᾳ καὶ τῇ προσευχῇ, ὡς τῆς μίξεως ἀσχολίαν οὐκ ἀκαθαρσίας ποιούσης, μίξεως δὲ τῆς πρὸς τὴν νομίμην γυναῖκα. « Διὰ τὴν ἀκρασίαν ὑμῶν. » Ἵνα μάθης ὅτι οὐχ ὁ διάβολος μόνος αἴτιος τῆς πορνείας, ἀλλὰ καὶ ἡ ἡμῶν ἀκρασία, ἐπάγει, « Διὰ τὴν ἀκρασίαν ὑμῶν, » δεικνὺς ἔνθεν μᾶλλον, ἢ ἐκ τοῦ διαβόλου γίνεσθαι πειρασμούς. « Οὐ κατ' ἐπιταγήν. » — [ΟΙΚΟΥΜ.] Οὐ γὰρ ὥσπερ τὸ, « Οὐ μοιχεύσεις, Οὐ φονεύσεις, » ἤδη καὶ τὸ μὴ ἀποστερεῖν ἀλλήλους ἐπιταγή τίς ἐστι, καὶ ἐπαινετὸς ὁ τοῦτο ποιῶν ὡς νόμον πληρῶν. Κατὰ συγγνώμην, φησὶ, τοῦτο εἶπον, συγκαταβὰς τῇ ἀσθενείᾳ ὑμῶν, οὐκ ἐπιτάσσω. Μὴ ἀποστερεῖτε, ἀλλὰ μακάριος ὁ ἐγκρατευόμενος. Ἐκ δὲ τοῦ εἰπεῖν, συγγνώμην, ἔδειξεν ὅτι καὶ κατεγνωσμένον πράττει πρᾶγμα, ὁ μόνον ἐν τῇ νηστείᾳ καὶ τῇ προσευχῇ ἀπεχόμενος· « Εἶναι ὡς ἐμαυτόν. » Ἔνθα δυσχερὲς ἐπιτάσσει πρᾶγμα, ἑαυτὸν ἐν μέσῳ φέρει. « Ἀλλ' ἕκαστος ἴδιον χάρισμα ἔχει ἐκ Θεοῦ. » Ἐπειδὴ σφόδρα αὐτῶν κατηγόρησεν εἰπὼν, « Μή πως πειράζῃ ὑμᾶς ὁ Σατανᾶς διὰ τὴν ἀκρασίαν ὑμῶν, » νῦν σπουδάζει παραμυθήσασθαι αὐτούς. Παρθένος ἦν ὁ Παῦλος, καὶ ἐπειδὴ εἶπε, « Θέλω πάντας εἶναι ὡς ἐγὼ, » φησὶ, τὸ μεῖναι παρθένον, χάρισμα εἶναι ἀπὸ τοῦ Θεοῦ, οὐκ ἐπειδὴ τῆς ἡμετέρας οὐ δεῖται σπουδῆς τὸ πρᾶγμα· αὐτὸ γὰρ τὸ ἀξιωθῆναι χαρίσματος, πολλὰ κοπιᾷ τις· ἀλλ' ὡς εἴρηται παραμυθεῖται αὐτοὺς ὑπὲρ τῆς ὕβρεως. « Ὃς μὲν οὕτως, ὃς δὲ οὕτως. » Ὃς μὲν καὶ παντελῶς ἀπέχεται μίξεως, ὃς δὲ ἄχρι τῆς γαμετῆς ἵσταται.

A Ne contineat, inquit, alter nolente altero, ne quo modo temperantia sit alteri parti causa stupri. « Ad tempus. » Hoc est, convenienti tempore. Occasio autem abstinendi est jejunium et oratio. Hoc autem dicit, non prohibens eos qui commiscentur cum uxore jejunare aut precari : sed ut jejunium ac oratio studiosius fiat. Nam abstinete, inquit, ut vacetis jejunio et orationi : ne videlicet occupationem causet impuritas commistionis cum legitima uxore. « Propter intemperantiam vestram. » Ut discas quod non solus diabolus stupri causa sit, sed etiam nostra intemperantia, subjungit, « Propter intemperantiam vestram : » ostendens hinc magis quam ex diabolo oriri tentationes. « Non ex præcepto. » Neque enim sicut, « Non occides ; Non B adulterium committes, » ita nunc quoque ne se fraudent invicem, præceptum aliquod est, ut laude dignus sit qui hoc agit, tanquam legem complens. Ex permissione, inquit, hoc dixi, demittens me ad imbelicillitatem vestram. Non jubeo ne fraudetis, sed beatus est qui continet. Ex hoc autem quod dicit συγγνώμην, id est, *permissionem* aut potius *veniam*, ostendit eum facere damnandum opus, qui solum abstinet cum jejunandum est aut orandum. « Ut ego ipse sum. » Ubi rem imponit difficilem, seipsum in exemplum proponit. Sed unusquisque proprium habet donum. » Quoniam vehementer eos accusaverat dicens : « Ne tentet vos Satanas propter intemperantiam vestram, » studet nunc ipsos consolari. Virgo erat Paulus : et quia dixerat, « Cuperem omnes esse ut ego sum ; » dicit nunc C quod manere virginem donum Dei est ; non quod res nostro non egeat studio : multum enim laborat quispiam in hoc ut dignus habeatur dono : sed quia, ut dictum est, consolatur eos de improperio. « Unus quidem sic, alius vero sic. » Hic quidem penitus a commistione abstinet, ille vero sic, ut ad aliam non accedat quam uxorem.

Λέγω δὲ τοῖς ἀγάμοις, καὶ ταῖς χήραις, καλὸν αὐτοῖς ἐστιν ἐὰν μείνωσιν ὡς κἀγώ. Εἰ δὲ οὐκ ἐγκρατεύονται, γαμησάτωσαν. Κρεῖσσον γάρ ἐστι γαμῆσαι, ἢ πυροῦσθαι.

477 VII, 8, 9. *Dico autem inconjugatis et viduis : bonum eis est si permanserint sicut et ego. Quod si non continent, contrahant matrimonium, nam melius est matrimonium contrahere quam uri.*

[ΘΕΟΔΩΡ.] Ἔδειξε πάλιν ἑαυτὸν τῆς τῶν ἀγάμων ὄντα συμμορίας. Οὐ γὰρ ἄν τις αὐτὸν εἰκότως ταῖς χηρευούσαις ἐντάττοι· νεανίας γὰρ ὢν ἔτι τῆς κλήσεως ἠξιώθη. Μηδεὶς δὲ αὐτὸν οἰέσθω τὴν μὲν ἀγαμίαν τοῖς ἀνδράσι, τὴν δὲ μετὰ τὸν γάμον ἐγκράτειαν ταῖς γυναιξὶ μόναις νομοθετεῖν, διὰ τὸ εἰπεῖν, τοῖς ἀγάμοις, ἤτοι, τοῖς ἀνδράσι, καὶ ταῖς χήραις, ἤγουν, ταῖς γυναιξίν. Ἀμφότερα γὰρ ἑκάτερον ἐκπαιδεύει γένος, καὶ τὴν ἀγαμίαν, καὶ τὴν μετὰ τὸν γάμον ἐγκράτειαν τῆς χηρείας. « Εἰ δὲ οὐκ ἐγκρατεύονται, γαμησάτωσαν. » Ὅρα σοφίαν· καὶ βελτίονα δείκνυσι τὴν ἐγκράτειαν, καὶ οὐκ ἀναγκάζει τὸν μὴ φθάνοντα, δεδοικὼς μή τι μεῖζον παράπτωμα γένηται. « Ἢ πυροῦσθαι. » Ἐνέφηνεν ὅση τῆς ἐπιθυμίας ἡ τυραννίς. Εἰ πολλὴν, φησὶν, ὑπομένῃς βίαν καὶ πύρω-

Rursum seipsum ostendit esse de multitudine eorum qui conjugati non sunt : neque enim merito D quisquam ipsum inter viduas producet, cum adolescens adhuc fuerit cum vocatione dignus habitus est. Porro nemo existimet ipsum viris statuere ne contrahant matrimonium, mulieribus vero ut post contractas nuptias effectæ viduæ abstineant, ex eo quod ait τοῖς ἀγάμοις, id est, non conjugatis genere masculino, nempe viris : et ταῖς χήραις, id est, viduis feminino, puta feminis. In utroque enim utrumque instruit genus, et de abstinentia a conjugio, et de continentia in viduitate post contractas nuptias. « Quod si non continent, contrahant matrimonium. » Vide prudentiam. Meliorem ostendit continentiam, nec tamen cogit eum qui ad eam

non pertingit, veritus ne major aliquis contingat lapsus. « Qnam uri. » Ostendit quanta sit concupiscentiæ tyrannis. Si multam, inquit, sustines violentiam, magnumque ardorem, liberare ac matrimonium contrahe, nequando evertaris.

VII, 10, 11. *At conjugatis præcipio, non ego sed Dominus : uxor a viro non separetur. Quod si etiam separata fuerit, maneat innupta, aut viro reconcilietur. Et vir uxorem non dimittat.*

Quoniam legem manifeste a Domino positam dicturus est, propterea ait : « Non ego sed Dominus. » Quæ est autem lex ? Ne fiat divisio, nisi in causa stupri. Et quidem ea quæ prædicta sunt quanquam Dominus expresse non dixerit, attamen ipsi Domino convenire videntur, aut per se, aut per os Pauli loquenti. Verum quoniam verbum de separatione palam tradidit Dominus, ideo dicit; « Non ego, sed Dominus. » Hanc itaque differentiam habent « Ego, » et « Non ego, » ut ei quod Dominus dixit serviat « Non ego, » de alio vero dicit « Ego. » Et ne quæ ipsius sunt humana esse existimes, subjungit inferius : « Opinor autem quod et ego Spiritum Dei habeam. » — « Quod si etiam separata fuerit. » Melius, inquit, est ut non separetur : quod si etiam separata fuerit, maneat habens virum, **478** etsi non commistione, tamen affectu, sic ut non adducat sive adjungat sibi virum alium. « Uxorem non dimittat. » Nisi quippiam accesserit in causa stupri. Nam hæc Christi lex est.

VII, 12, 14. *Reliquis autem ego dico, non Dominus : Si quis frater uxorem habeat infidelem, et hæc assentitur ut habitet cum illo, ne dimittat eam. Et uxor quæ habet virum infidelem, et is assentitur ut habitet cum ea, ne dimittat illum. Sanctificatus est enim vir infidelis per uxorem : et sanctificata est uxor infidelis per virum.*

Ne divellantur conjugia : et ita confusionis ac turbationis, domorumque eversionis causa a vulgo judicetur Dei cultus, propterea prohibet eos qui nacti sunt infideles, ne a cohabitatione dividantur. Neque enim de his legem statuit qui nondum contraxerunt matrimonium, sed de his qui ad conjugia jam pervenerunt. Siquidem non dixit : Si quis vult accipere infidelem, sed « Si quis habet. » Contingebat enim in conjugio ut unus crederet, alter vero in incredulitate permaneret. « Habet infidelem. » Quid ergo ? si in stupro capiatur uxor, permissum est ipsam dimittere, si vero sit infidelis, non licet ? Atqui pejor est infidelitas. Pejor quidem est, sed in adultera aperta est malitia, in infideli vero ignorantia potius subest quam malitia. Erat quoque verisimile eam cessaturam, et quod infidelitatem relinqueret (nam et hoc dicit ipse Paulus : Quid enim nosti, uxor, an virum servabis ?) si saltem assentitur ad cohabitandum. « Et hæc assentitur. » Si vult, inquit. Quod enim dispendium est si fide unius partis sincera manentes, spes bona sit quod infidelis tempore mutabitur ut credat?

A σιν ἀπαλλάγηθι καὶ γάμησον, μή ποτε περιτραπῇς,

Τοῖς δὲ γεγαμηκόσι παραγγέλλω οὐκ ἐγὼ, ἀλλ' ὁ Κύριος, γυναῖκα ἀπο ἀνδρος μὴ χωρισθῆναι. Ἐὰν δὲ καὶ χωρισθῇ, μενέτω ἄγαμος, ἢ τῷ ἀνδρὶ καταλλαγήτω. Καὶ ἄνδρα γυναῖκα μὴ ἀφιέναι.

Ἐπειδὴ ῥητῶς νόμου ὑπὸ τοῦ Κυρίου τεθέντος λέγειν μέλλει, διὰ τοῦτο φησιν, « Οὐκ ἐγὼ, ἀλλ' ὁ Κύριος. » Τίς δὲ ὁ νόμος ; Τοῦ μὴ γίνεσθαι διαίρεσιν παρεκτὸς λόγου πορνείας. Καὶ τὰ μὲν ἔμπροσθεν εἰρημένα, εἰ μὴ καὶ ὀνομαστὶ ὁ Κύριος εἶπεν, ὅμως καὶ αὐτῷ τῷ Κυρίῳ καλῶς ἔχειν δοκεῖ τῷ B λαλοῦντι, ἤγουν αὐτῷ τῷ Κυρίῳ τῷ διὰ τοῦ στόματος Παύλου λαλοῦντι. Πλὴν ἐπειδὴ τὸ τοῦ χωρισμοῦ ῥητῶς, ὡς εἴρηται, ὁ Κύριος παρέδωκε, τούτου χάριν φησὶν, « Οὐκ ἐγώ, ἀλλ' ὁ Κύριος. » Ὥστε τὸ, « Ἐγὸ, » καὶ, « Οὐκ ἐγώ, » ταύτην ἔχει τὴν διαφοράν· τὸ. Εἶπεν ὁ Κύριος, λέγει, « Οὐκ Ἐγώ· » τὸ δὲ ἕτερον, φησὶν, « Ἐγώ. » Ἵνα γὰρ μὴ τὰ αὐτοῦ ἀνθρώπινα εἶναι νομίσῃς, ἐπάγει κατωτέρω, « Δοκῶ δὲ κἀγὼ Πνεῦμα Θεοῦ ἔχειν. — « Ἐὰν δὲ καὶ χωρισθῇ. » Κάλλιον μὲν, φησὶ, τὸ μὴ χωρισθῆναι. Εἰ δὲ καὶ χωρισθῇ, μενέτω ἔχουσα τὸν ἄνδρα, εἰ καὶ μὴ τῇ μίξει, τῇ μέντοι διαθέσει, καὶ τῷ μὴ ἐπεισαγαγεῖν ἄνδρα ἕτερον. « Γυναῖκα μὴ ἀφιέναι. » Εἰ μή τι ἐπὶ λόγῳ πορνείας. Οὗτος γὰρ ὁ τοῦ Χριστοῦ νόμος.

C Τοῖς δὲ λοιποῖς, ἐγὼ λέγω, οὐχ ὁ Κύριος· Εἴ τις ἀδελφὸς γυναῖκα ἔχει ἄπιστον, καὶ αὐτὴ συνευδοκεῖ οἰκεῖν μετ' αὐτοῦ, μὴ ἀφιέτω αὐτήν. Καὶ γυνὴ ἥτις ἔχει ἄνδρα ἄπιστον, καὶ αὐτὸς συνευδοκεῖ οἰκεῖν μετ' αὐτῆς, μὴ ἀφιέτω αὐτόν. Ἡγίασται γὰρ ὁ ἀνὴρ ὁ ἄπιστος ἐν τῇ γυναικί· καὶ ἡγίασται ἡ γυνὴ ἡ ἄπιστος ἐν τῷ ἀνδρί.

Ἵνα μὴ διασπασθῶσιν οἱ γάμοι, καὶ λοιπὸν συγχύσεως καὶ ταραχῆς καὶ οἴκων ἀναροπῆς αἰτία ἡ εὐσέβεια τοῖς πολλοῖς νομισθῇ, διὰ τοῦτο τοὺς φθάσαντας ἀπίστοις συνοικεῖν, κωλύοι διαιρεῖσθαι. Οὐ γὰρ περὶ τῶν μήπω γεγαμηκότων ταῦτα νομοθετεῖ, ἀλλὰ περὶ τῶν φθασάντων γῆμαι. Οὐ γὰρ εἶπεν, Εἴ τις βούλεται λαβεῖν ἄπιστον, ἀλλ', « Εἴ τις ἔχει. » Καὶ γὰρ συνέβαινεν ἀνδρογύνου ὄντος, ἕνα πιστεῦσαι, θάτερον δὲ ἐν ἀπιστίᾳ μεῖναι. « Ἔχει ἄπιστον. » D Τί οὖν εἰ ἐν πορνείᾳ ἁλῷ ἡ γυνὴ, ἀφεῖναι αὐτὴν ἐπιτέτραπται· εἰ δὲ ἄπιστος, οὐκ ἔτι ; καίτοι χεῖρον ἡ ἀπιστία. Χεῖρον μὲν, ἀλλ' ἐπὶ τῆς πόρνης ὁμολογουμένη ἐστιν ἡ πονηρία, ἐπὶ δὲ τῆς ἀπίστου ἄγνοια μᾶλλόν ἐστιν, ἢ πονηρία, ἣν καὶ παυθῆναι εἰκός· τοῦτο γὰρ καὶ αὐτός φησι· « Τί γὰρ οἶδας, γύναι, εἰ τὸν ἄνδρα σώσεις ; » μόνον ἐὰν συνευδοκεῖ οἰκεῖν. « Καὶ αὐτὴ συνευδοκεῖ. » Εἰ βούλεται, φησί. Τί γάρ ἐστι βλάβος, εἰ τῆς πίστεως τοῦ ἑνὸς μέρους ἀκεραίου μενούσης, ἐλπὶς εἴη χρηστὴ, καὶ τὸν ἄπιστον τῷ χρόνῳ μεταβαλόντα πιστεῦσαι ; « Μὴ ἀφιέτω αὐτήν. » Εἰ ὁ κολλώμενος τῇ πόρνῃ ἓν σῶμα γίνεται, καὶ ὁ κολλώμενος τῇ ἀπίστῳ δηλονότι ἓν σῶμα γί-

νεται, πῶς ἐκεῖνο μὲν κωλύει, τοῦτο δὲ οὔ; Καί φαμεν, ἓν μὲν σῶμα καὶ ἐπὶ τῆς ἀπίστου γίνεται, ἀλλὰ νικᾷ ἡ καθαρότης τοῦ πιστοῦ μέρους, τὴν ἀκαθαρσίαν τοῦ ἀπίστου. Πῶς; Ἐπὶ μὲν γὰρ τῆς πόρνης ἀμφότεροι ἀκάθαρτοι, καὶ ἡ πόρνη καὶ ὁ ἐπὶ τῷ πορνεῦσαι προσιών. Ἐπὶ δὲ τῆς ἀπίστου, αὕτη μὲν καθό ἐστιν ἄπιστος, ἀκάθαρτος, ὁ δὲ προσιὼν οὐκ ἔτι. Οὐ γὰρ ἵνα τῶν ἀπηγορευμένων τι πράξῃ προσέρχεται, ἀλλὰ τὴν ἐπιτετραμμένην τοῦ γάμου μίξιν.

A « Ne dimittat eam. » Si is qui agglutinatur scorto, unum corpus efficitur : et qui agglutinatur infideli, itidem unum corpus efficitur : quomodo illud prohibet, istud vero non? Et dicimus quod unum quidem corpus etiam in infideli efficitur, sed puritas partis fidelis vincit impuritatem infidelis. Quomodo? Etenim in stupro uterque immundus est, et scortum et qui accedit ut scortetur. In infideli vero uxore, ipsa quidem ea ratione qua infidelis, immunda est : qui autem accedit jam non talis est. Neque enim accedit ut prohibitum aliquid operetur, sed ut permissa conjugii commistione utatur.

Καὶ πάλιν, κατ' ἄλλο μὲν ἡ ἄπιστός ἐστιν ἀκάθαρτος κατὰ τὴν ἀσέβειαν, κατ' ἄλλο δὲ κοινωνεῖ τῷ πιστῷ μέρει, κατὰ τὴν τῶν σωμάτων μίξιν. Ἐπὶ δὲ τῆς πόρνης κατ' αὐτὸ καθό ἐστιν ἀκάθαρτος ἡ κοινωνία γίνεται, οἷον κατὰ τὸ σῶμα. « Ἡγίασται γὰρ ὁ ἀνὴρ ὁ ἄπιστος. » Ἵνα μὴ φοβῆται τὸ πιστὸν μέρος συνοικοῦν τῷ ἀπίστῳ ὡς γενόμενον τῇ συνοικήσει ἀκάθαρτον, ὅρα πῶς ἐκβάλλει τὸν φόβον. Ἡγίασται, φησί, τῇ περιουσίᾳ τῆς καθαρότητος, λέγων νικᾶσθαι τὴν ἀκαθαρσίαν, οὐκ ἐπειδὴ ἅγιος ὁ ἄπιστος γίνεται· οὐ γὰρ οὕτως εἶπεν, ἀλλ', « Ἡγίασται, » παραμυθούμενος τὸ πιστὸν μέρος, καὶ τὸ ἄπιστον εἰς ἐπιθυμίαν πίστεως ἐνάγων. — [ΦΩΤ.] Καὶ αὐτὸ δὲ τοῦτο τὸ ἀνέχεσθαι τὸν ἄπιστον, καὶ μὴ ἀποπηδᾷν τοῦ συνοικεῖν τῷ πιστῷ, ἐγγύς ἐστι τοῦ πρὸς τὴν εὐσέβειαν συνορᾷν. Ἀλλ' εἴποι τις ἂν ἴσως· Οὐκοῦν τὸ αὐτὸ νοοῦντες καὶ περὶ τοῦ πιστοῦ, ἐγγὺς αὐτὸν εἶναι φαίημεν ἂν τοῦ πρὸς ἀσέβειαν ὁρᾷν. Πρὸς ὅ φαμεν, ὅτι οὐκ ἔστιν ἴσον, οὐδὲ πολλοῦ δεῖ. Ὁ μὲν γὰρ πιστὸς συνοικῶν τῷ ἀπίστῳ, τῆς πίστεως ἐντολὴν καὶ νόμον πληροῖ, ὥστε καὶ ταύτῃ μᾶλλον ᾠκείωται τῇ πίστει, καὶ διίσταται τῆς ἀπιστίας. Ὁ δὲ ἄπιστος μόνῃ τῇ πρὸς τὸν συνοικοῦντα στοργῇ δεδεμένος, τὴν συνάφειαν οὐ λύει, οὐχὶ νόμον τὸν ἀπὸ τῆς οἰκείας ἀπιστίας αὐτὸς ἐκτελῶν, στέργων δὲ τὸν συνοικοῦντα χειραγωγηθήσεταί ποτε καὶ πρὸς τὴν αὐτοῦ πίστιν δι' αὐτοῦ. Καὶ τὸ στέργειν δὲ αὐτό, τῆς εὐσεβοῦς ἐστι νομοθεσίας, ἀλλ' οὐχὶ τῆς ἀσεβείας. Ὥστε καὶ ταύτῃ ἐγγὺς ἐστι τοῦ εὐσεβεῖν αὐτόν, καὶ ἡγιάσθαι διὰ τῆς συνοικήσεως τοῦ πιστοῦ.

479 Et rursum : Juxta aliud impura est infidelis, nempe secundum impietatem; juxta aliud vero communicat cum parte fideli, puta secundum corporum commistionem. In scorto autem in hoc ipso quo immunda est fit communicatio, nempe B secundum corpus. « Sanctificatus est enim vir fidelis. » Ne metuat pars fidelis cohabitare infideli, quasi cohabitatione impurus redderetur, vide quomodo repellit timorem. Sanctificatus est inquit, asserens vinci impuritatem adveniente puritate : non quod infidelis sanctus fiat : neque enim ita dixit, sed « sanctificatus est : » consolando partem fidelem, ac inducens infidelem ad fidei amorem et desiderium. — Etiam hoc ipsum nempe quod infidelis toleret, nec resiliat ab habitatione cum fideli, vicinum quidpiam agit ut animum applicet ad pietatem. Sed dicet fortasse aliquis : igitur idipsum considerantes, de fideli poterimus dicere quod tendat ad impietatem. Ad quod dicimus non esse simile, neque omnino id oportere. Nam fidelis qui- C dem infideli cohabitans, fidei præceptum legemque complet, ut hoc modo et fidei magis concilietur, et ab infidelitate magis dissideat : infidelis autem amore saltem erga cohabitantem devinctus, conjunctionem non solvit, suæ infidelitatis legem non perficiens, sed amore prosequens cohabitantem, per eum manuducetur quandoque ad ipsius fidem. Ipsum namque amare, religiosæ legislationis est et non impietatis : itaque hoc quoque amore vicinus est ut religiosus efficiatur, et sanctificetur per cohabitationem fidelis.

Ἐπεὶ ἄρα τὰ τέκνα ὑμῶν ἀκάθαρτά ἐστι. Νῦν δὲ ἅγιά ἐστιν. Εἰ δὲ ὁ ἄπιστος χωρίζεται, χωριζέσθω. Οὐ δεδούλωται ὁ ἀδελφὸς ἢ ἡ ἀδελφὴ ἐν τοῖς τοιούτοις. Ἐν δὲ εἰρήνῃ κέκληκεν ἡμᾶς ὁ Θεός.

VII, 14, 15. *Alioqui filii vestri immundi essent, nunc autem sancti sunt. Quod si infidelis discedit, discedat. Non est servituti subjectus frater aut soror in hujusmodi. Nam in pace vocavit nos Deus.*

D

Εἰ γὰρ μὴ νικᾶται, φησί, τῇ καθαρότητι τοῦ πιστοῦ μέρους τὸ ἄπιστον, οὐδὲν λείπει ἀκάθαρτα τὰ γεννώμενα γίνεσθαι, ἢ ἐξ ἡμισείας καθαρά. Ὅπερ, φησίν, οὐκ ἔστιν (ἅγια γάρ ἐστι), τῇ περιουσίᾳ τῆς τοῦ ἁγίου λέξεως ἐκβάλλων τὸ δέος. Τοῦτο γάρ ἐστιν ὃ λέγει· « Ἐπεὶ ἄρα τὰ τέκνα ὑμῶν ἀκάθαρτά ἐστιν, » εἰ οὐχ οὕτως ἔχει. Ἀλλὰ νῦν ἅγιά ἐστι τῇ περιουσίᾳ τῆς ἁγιωσύνης.

Nam si pars, inquit, infidelis non vincitur puritate fidelis, nihil restat nisi ut qui nascuntur immundi fiant, aut dimidia tantum parte mundi : quod ita inquit, non est, nam sancti sunt : per dictionem sanctitatis abundanter repellens timorem. Hoc enim est quod ait : « Alioqui filii vestri immundi essent, » nisi videlicet ita esset : at nunc sancti sunt, ex abundantia sanctitatis.

« Εἰ δὲ ὁ ἄπιστος χωρίζεται, χωριζέσθω. » Οἷον εἰ κελεύει συγκοινωνῆσαι τῆς ἀπιστίας αὐτῷ, ἢ μὴ τοῦτο ποιούσης, ἀναχωρεῖν, ἀναχωρείτω, φησί. Βέλτιον γὰρ τὸν γάμον, ἢ τὴν εὐσέβειαν λυθῆναι·

480 « Quod si infidelis discedit, discedat. » Hoc est, si jubet ut cum eo communices in infidelitate, aut nisi hoc facias, quod separabitur, separetur, inquit : melius est enim conjugium dissolvi quam pietatem.

« Non est servituti subjectus frater. « Quod si etiam in dies pugnat aut contendit, volens te ad suam infidelitatem pertrahere : hoc quoque modo separare. Non enim ad hujuscemodi res subjectus es servituti, ut etiam pugnantem feras. Et manifestum est quod de pugna quæ accidit loquitur, cum subjungit : « In pace vocavit nos Deus, » hoc est, ut in pace degamus, et non sit inter nos dissidium aut pugna. Quoniam igitur pugnat et rixatur, propterea bonum est liberari. « Non est servituti subjectus frater aut soror in hujusmodi. » Non habet, inquit, fidelis maritus aut uxor cum fidelibus eam necessitatem quæ imminet ei cum fidelibus. Ibi enim nullo modo absque causa fornicationis licet a se mutuo eos qui conjuncti sunt separari. Hic vero si assenserit quidem pars infidelis ut habitet cum fideli, oportet non solvere conjugium, si vero dissidium moverit ac solutionem illa fecerit, non est servituti subjectus fidelis ut non separetur : sed liber est ut illa matrimonium solvente etiam ipse separetur. Attamen quanquam liber sit, ut propter incredulæ dissidium solvat conjugium : multo tamen melius facturus est, si soluta contentione per pacem bonaque opera, non solverit matrimonium. « Nam in pace vocavit nos Deus. » Hoc, inquit, signum est vocationem nostram esse a Deo, si erga omnes quantum in nobis est pacifici simus. Et huic interpretationi conforme est id quod sequitur : « Quid enim nosti, uxor, an virum salvum facies ? » propter maximam ad ipsam conformitatem.

VII, 16, 17. *Quid enim nosti, uxor, an virum salvum facies ? aut qui nosti, vir, an uxorem salvam facies annon ? Unusquisque ut ipsi divisit Deus : unusquisque ut ipsum vocavit Dominus, ita ambulet : et sic in ecclesiis omnibus doceo.*

Ad id rursum accedit, utrum dimittendus sit infidelis qui vult manere, nec dissidium movet, et ait : Si dissidium non moveat adversum te, maneto cum ipso. Verisimile enim est quod temporis **481** progressu ipsum quoque salvum facies, factum ejusdem tecum animi, faciesque fidelem. Vide autem quod non exigit ut id necessario fiat, ne grave onus imponat, sed futuri incertitudine et necessitatem ademit, et id curavit ne hæc necessitas ad desperationem suaderet aut torpere faceret. « Annon. » Usque ad id verbum « Annon, » perfectam producito distinctionem, ut sit hic sensus : Aut qui nosti, vir, utrum uxorem salvam facies annon ? Hoc est, Unde nosti utrum salvam facies, annon salvam facies ? Incertum est enim quid futurum conjugium.

Etenim si salvam non feceris, nullum accipies detrimentum : si vero salvam feceris, et juvabis et ipse juvaberis. « Unicuique ut ipsi divisit Deus. » Siquidem solus ipse novit quid utile sit, et utrum magis conferebat ut ab initio fidelis conjunctus esset infideli an fideli. Etenim in quibusdam conducebat ut fidelis fideli cohabitaret ac conjunctus esset, in quibusdam vero ut fidelis infideli : et ita

A « Οὐ δεδούλωται ὁ ἀδελφός. » Εἰ δὲ καὶ καθ' ἑκάστην ἡμέραν πυκτεύει καὶ μάχεται, βουλόμενός σε πρὸς τὴν ἑαυτοῦ ἀπιστίαν ἑλκύσαι, καὶ οὕτως χωρίσθητι. Οὐ γὰρ δεδούλωσαι, φησὶν, εἰς τὰ τοιαῦτα, ὥστε καὶ μαχόμενον βαστάζειν· Καὶ δῆλον ὅτι περὶ μάχης γενομένης λέγει, ἐξ ὧν ἐπάγει· « Ἐν δὲ εἰρήνῃ κέκληκεν ἡμᾶς ὁ Θεός· » τουτέστιν, ἵνα εἰρηνεύωμεν, καὶ μὴ ἐν ὑμῖν ᾖ στάσις ἢ μάχη. Ἐπεὶ οὖν μάχεται, διὰ τοῦτο ἀπαλλαγῆναι καλόν. « Οὐ δεδούλωται ὁ ἀδελφὸς ἢ ἡ ἀδελφὴ ἐν τοῖς τοιούτοις. » Οὐκ ἔχει ἀνάγκην, φησὶν, ὁ πιστὸς ἢ ἡ πιστὴ ἐν τοῖς ἀπίστοις τοιαύτην, οἷα αὐτῷ ἐπίκειται ἐπὶ τῶν πιστῶν. Ἐκεῖ μὲν γὰρ παντὶ τρόπῳ, χωρὶς λόγου πορνείας, οὐκ ἔξεστιν ἀπ' ἀλλήλων τοὺς συναφθέντας χωρισθῆναι· ἐνταῦθα δὲ, ἂν μὲν συνευδοκῇ τὸ ἄπιστον μέρος τῷ πιστῷ συνοικεῖν, δεῖ μὴ λύειν τὸ συνοικέσιον. B ἂν δὲ στασιάζῃ, καὶ τὴν λύσιν ἐκεῖνος ποιῇ, οὐ δεδούλωται ὁ πιστὸς εἰς τὸ μὴ χωρισθῆναι, ἀλλ' ἐλεύθερός ἐστιν, ἐκείνου λύοντος τὸν γάμον, καὶ αὐτὸς διαναστῆναι. Πλὴν, φησὶν, εἰ καὶ ἐλεύθερός ἐστι τὸ συνοικέσιον διὰ τὴν τοῦ ἀπίστου στάσιν λύειν, ἀλλ' ἄμεινον πολλῷ ποιήσει, εἰ τὴν ἔριν εἰρήνῃ καὶ καλοκαγαθίᾳ λύσας, μὴ λύσει τὸν γάμον. « Ἐν γὰρ εἰρήνῃ, φησὶ, κέκληκεν ἡμᾶς ὁ Θεός. » Τοῦτο γὰρ, φησὶ, καὶ τῆς κλήσεως τῆς ἀπὸ Θεοῦ σημεῖον, τὸ εἰρηνικοὺς ὅσον τὸ ἐξ ἡμῶν πρὸς πάντας εἶναι. Καὶ τὸ ἐφεξῆς δὲ, « Τί γὰρ οἶδας, γύναι, » καὶ ἑξῆς, ταύτῃ συνᾴδει τῇ ἑρμηνείᾳ διὰ τῆς πρὸς αὐτὴν μάλιστα ἀκολουθίας.

Τί γὰρ οἶδας, γύναι, εἰ τὸν ἄνδρα σώσεις; ἢ C τί οἶδας, ἄνερ, εἰ τὴν γυναῖκα σώσεις ἢ μή; ἑκάστῳ ὡς ἐμέρισεν ὁ Θεὸς, ἕκαστον ὡς κέκληκεν ὁ Κύριος, οὕτως περιπατείτω. Καὶ οὕτως ἐν ταῖς Ἐκκλησίαις πάσαις διατάσσομαι.

Πάλιν πρὸς τὸν ἀφιέναι μένειν θέλοντα τὸν ἄπιστον μηδὲ στασιάζοντα μεταβέβηκε, καί φησιν· Εἰ μὴ διαστασιάζοι πρὸς σὲ, μένε μετ' αὐτοῦ. Εἰκὸς γὰρ τῷ χρόνῳ καὶ σώσεις αὐτὸν συμβουλεύοντα, καὶ πιστὸν ποιήσεις. Ὅρα δὲ πῶς οὐκ ἐν ἀνάγκῃ τοῦτο γενέσθαι ἀπῄτησεν, ἵνα μὴ βάρος ἐπιθῇ, ἀλλὰ τῇ τοῦ μέλλοντος ἀδηλίᾳ καὶ τὴν ἀνάγκην ἐξεῖλε, καὶ ταύτην μὴ ἀπογνῶναι καὶ ἐνναρκῆσαι συμβουλεύουσαν, παρεσκεύασεν. « Ἢ μή. » Ἕως τοῦ, « Ἢ μὴ, » στίξον τελείαν στιγμὴν, ἵνα ᾖ οὕτως. Ἢ τί οἶδας, ἄνερ, εἰ τὴν γυναῖκα σώσεις ἢ μή; D τουτέστι, Πόθεν οἶδας εἰ σώσεις ἢ μὴ σώσεις; ἄδηλον γὰρ τὸ μέλλον· ἀδήλου δὲ ὄντος, οὐ δεῖ λύειν τὸν γάμον.

Μὴ σώζων μὲν γὰρ οὐκ ἐβλάβης, σώζων δὲ ὠφελήθης. « Ἑκάστῳ ὡς ἐμέρισεν ὁ Θεός. » Τὸ γὰρ συμφέρον αὐτὸς μόνος οἶδε, καὶ πότερον μᾶλλον συνετέλει, τὸν πιστὸν ἐξ ἀρχῆς ἀπίστῳ συναφθῆναι ἢ πιστῷ. Ἐπ' ἐνίων μὲν γὰρ συνέφερε πιστὸν πιστῷ συνοικεῖν, καὶ συνήφθη· ἐπ' ἐνίων δὲ πιστὸν ἀπίστῳ, καὶ γέγονεν οὕτως. Καὶ τούτων οὐδείς ἐστιν ἱκανὸς, συνιδεῖν τὰς αἰτίας, πλὴν τοῦ οὕτω διαταξαμένου καὶ

μερίσαντος Θεοῦ, καὶ καλέσαντος Κυρίου. Εἰ δὲ ὁ Θεὸς καὶ ὁ Κύριος τὰς τοιαύτας συναφείας ἔταξε καὶ ἐμέρισε κατὰ τὸ ἑκάστου συμφέρον, οὐκ ὀφείλει ὁ πιστὸς ἀπίστῳ συναφθεὶς δυσφορεῖν, ἢ ἀγωνίαν καὶ λύσιν ἐπιζητεῖν, ἀλλὰ καθὼς ἐκλήθη ἕκαστος, τούτῳ ἐμμένειν καὶ συμπεριπατεῖν. Ὁ γὰρ Σευηριανὸς ἔστιξεν οὕτως. Εἰ γὰρ μὴ οὕτως στίξῃς ἀσυνάρτητον ἔλεγεν εἶναι τὴν σύνταξιν. Οὕτως σε, φησὶν ἐμέρισεν ὁ Θεὸς καὶ οὕτως κέκληκεν, μετὰ γυναικὸς ἢ ἀνδρὸς ἀπίστου· στέργε τοιγαροῦν τὸν γάμον, καὶ μὴ διαλύσῃς τὴν πίστιν. « Οὕτως ἐν ταῖς Ἐκκλησίαις πάσαις διατάσσομαι. » Τοῦτο ἐπάγει, ἵνα τῷ σχεῖν καὶ ἄλλους κοινωνοὺς καὶ ἄλλας Ἐκκλησίας, προθυμότεροι περὶ τὴν ὑπακοὴν γένωνται.

A factum est. Et horum causas nemo idoneus est qui cognoscat nisi ipse Deus qui ita disposuit ac divisit, et Dominus qui vocavit. Quod si Deus ac Dominus hujusmodi conjunctiones disposuit, ac divisit juxta cujusque utilitatem, non debet fidelis conjunctus infideli graviter ferre aut anxiari et solutionem requirere : sed sicut unusquisque vocatus est, in hoc permaneat ac procedat. Severianus enim ita distinxit: nam si ita non distinguas, incompositam dixit esse ordinationem. Ita, inquit, te divisit Deus et ita vocavit cum uxore aut viro infideli : ama igitur conjugium nec fidem dissolvas. « Ita in Ecclesiis omnibus ordino. » Hoc autem subjungit, ut ex hoc quod alios quoque habeant socios et alias ecclesias, promptiores fiant ad obedientiam.

B Περιτετμημένος τις ἐκλήθη, μὴ ἐπισπάσθω· Ἐν ἀκροβυστίᾳ τις ἐκλήθη, μὴ περιτεμνέσθω. Ἡ περιτομὴ οὐδέν ἐστι, καὶ ἡ ἀκροβυστία οὐδέν ἐστιν, ἀλλὰ τήρησις ἐντολῶν Θεοῦ. Ἕκαστος ἐν τῇ κλήσει ᾗ ἐκλήθη, ἐν ταύτῃ μενέτω.

VII, 18-20. « *Circumcisus quispiam vocatus est, non accersat præputium : in præputio alius vocatus est, non circumcidatur. Circumcisio nihil est, et præputium nihil est, sed observatio præceptorum Dei. Unusquisque in ea vocatione maneat in qua vocatus est*·

Πάλιν, φησὶ, περιτετμημένος ἐκλήθης, μὴ ἐπισπῶ. — [ΦΩΤ.] Ὁ ἅγιος Ἐπιφάνιος τοῦτό φησιν, ὅτι διά τινος θεραπείας φαρμακευτικῆς δύναταί τις ποιῆσαι τὸν ἐμπερίτομον ἀκρόβυστον, καὶ ὅτι ταύτης τῆς ἐπινοίας πρῶτος εὑρετὴς γέγονεν Ἡσαῦ. Διὰ τοῦτό φησιν ὁ Θεός· « Τὸν Ἡσαῦ ἐμίσησα. » — « Ἐν ἀκροβυστίᾳ τις ἐκλήθη, μὴ περιτεμνέσθω. » — « [ΟΙΚΟΥΜ.] Εἰκὸς γὰρ ἀπὸ τινος θεραπείας δύνασθαι εἰς τὸ ἀρχαῖον ἐπανελθεῖν τὴν περιτομὴν, καὶ πρὸς αὐτὴν ἀνατρέχειν καὶ καυχᾶσθαι. Ἐν ἀκροβυστίᾳ, φησὶν, ἐκλήθης, μένε ὃ εἶ. Οὔτε γὰρ ἡ περιτομὴ πρὸς σωτηρίαν συμβάλλεται, οὔτε ἡ ἀκροβυστία λυμαίνεται. Ἑνὸς γὰρ χρεία μόνον τοῦ πληροῦν τὰς ἐντολάς. — [ΦΩΤ.] Καὶ ἡ ὠφέλεια διὰ τὴν τήρησιν τῆς ἐντολῆς περιγίνεται ὁμοίως καὶ τῇ περιτομῇ καὶ τῇ ἀκροβυστίᾳ. Τῶν γὰρ ἐν ἀνθρώποις πράξεων, αἱ μὲν καθ' αὐτὰς ἔχουσι τὸ χρήσιμον, καὶ εἰ μὴ ὦσιν ἐντολῆς ἠρτημέναι θείας, οἷον ἡ δικαιοσύνη καὶ τὰ ὅμοια· αἱ δὲ διὰ μόνην τὴν ἐντολὴν, ὡς τὰ πλεῖστα τῶν ἐν τῷ νόμῳ.

Præterea, inquit, circumcisus vocatus es, ne accersas præputium.—Divus Epiphanius ait, quod per aliquam medicinalem curam potest quispiam eum qui circumcisus est facere præputiatum : **482** et quod hujus consilii primus inventor fuit Esau : et propterea dixit Deus : « Esau odio habui [96]. » — « In præputio alius vocatus est, non circumcidatur. » — Verisimile est aliqua cura fieri posse ut revertatur circumcisio in id quod olim erat, et ad ipsam quis recurrat ac glorietur. In præputio, inquit, vocatus es, mane in eo quod es. Neque enim C confert ad salutem circumcisio, neque obest præputium. Siquidem hoc uno opus est ut compleantur præcepta.— Et per observationem præceptorum eadem accedit utilitas circumcisioni et præputio. Inter opera namque humana, quædam ex seipsis bona sunt, etiamsi præcepto non aptentur divino, veluti est justitia ac similia : alia vero propter solum præceptum, qualia sunt multa in lege.

Δοῦλος ἐκλήθης, μή σοι μελέτω· ἀλλ' εἰ καὶ δύνασαι ἐλεύθερος γενέσθαι, μᾶλλον χρῆσαι. Ὁ γὰρ ἐν Κυρίῳ κληθεὶς δοῦλος, ἀπελεύθερος Κυρίου ἐστίν. Ὁμοίως καὶ ὁ ἐλεύθερος κληθεὶς δοῦλός ἐστι Χριστοῦ. Τιμῆς ἠγοράσθητε, μὴ γίνεσθε δοῦλοι ἀνθρώπων. Ἕκαστος ἐν ᾧ ἐκλήθη, ἀδελφοί, ἐν τούτῳ μενέτω παρὰ τῷ Θεῷ.

VII, 21-24. *Servus vocatus es, ne sit tibi curæ : quinetiam si potes fieri liber, potius utere. Nam qui in Domino vocatus est servus libertus Domini est ; similiter et qui liber vocatus est, servus est Christi. Pretio empti estis, ne efficiamini servi hominum. Unusquisque in eo in quo vocatus est, fratres, in hoc maneat apud Deum.*

Πάλιν ἡ αὐτὴ συμβουλὴ, τὸ ἐν τοῖς αὐτοῖς εἶναι, ἐν οἷς ἐκλήθη τις. Εἰ δοῦλος ὢν ἐκλήθης, μὴ θορυβοῦ, οὐ λυμαίνεται πρὸς τὴν πίστιν ἡ δουλεία. Καὶ τοσοῦτον οὐ λυμαίνεται, ὅτι εἰ καὶ δύνασαι ἐλευθερωθῆναι, μᾶλλον χρή σε δουλεύειν. Οὕτως οὐδὲ εἷς ἔσται σοι ἐκ τῆς δουλείας ἐμποδισμός. — Ἄλλως. [ΦΩΤ.] Ἵνα μὴ τοῖς δούλοις ἐμπόδιον πρὸς τὴν εὐσέβειαν ἡ δουλεία νομισθῇ, διαῤῥήδην φησὶν, ὅτι τοῦτο τοσοῦτον ἀπέχει τοῦ ἐμποδὼν εἶναι, ὥστε οὐδὲ ἐν φροντίδι εἶναι δεῖ περὶ αὐτῆς. « Μὴ γὰρ μελέτω σοι, » φησὶν, ἀλλ' εἶναι καὶ δύνασαι διά τινος σπουδῆς καὶ

D Idem rursus consilium est, nempe ut in iis quisque permaneat in quibus vocatus est Si cum servus esses vocatus es, ne turberis : non officit ad fidem servitus, adeoque non officit ut etiam si posses fieri liber, magis expediat tibi servire. Ita nullum tibi proveniet e servitute impedimentum. — *Aliud.* Ne servis existimetur ad pietatem obstaculum esse servitus, palam, inquit, est quod hoc adeo non præstat impedimentum, ut neque hujus curam habere oporteat, ait enim : « Ne sit tibi curæ ; » quinetiam si potes aliquo studio ac

[96] Gen. xxv, 25 ; Rom. ix, 10.

cura fieri liber : sine hoc,et potius utere servitute : et neque ita in ullo eris minor domino : communis enim domini libertus es sieut et ille Siquidem communis Domini servus es sicut et ille rursumque libertus sicut ille. Quid ergo curam geris de corporali servitute, quæ neque te diminuit, neque ei cui servitur majus quidpiam addit : sed utrumque ad æqualia consequenda præmia nihil officit. « Nam qui in Domino vocatus est servus. » **483** In iis, inquit. quœ Christum concernunt æquales estis tu tuusque dominus.

Nam et ille Christi servus est : quin potius tu fortasse plus habes,Christi enim libertus es,siquidem ipse te omni spirituali servitute liberavit. Tamen ex vocum abundantia vult æqualitatem ostendere servi et domini ; quoniam omnes liberti sumus Christi, secundum quod nos liberavit a tyrannide Satanæ ; et servi Christi : nam cum nos reddidisset inde liberos, sub proprium adduxit regnum. « Pretio empti estis, » nempe sanguine Unigeniti ipsius ; emit enim nos Deus et Pater.« Ne efficiamini servi hominum. » Superius dixit : « Quoniam, si potes fieri liber, potius utere ; » hic autem dicit : « Ne efficiamini servi hominum. » Nam hoc et liberis aptatur et servis.Qui enim domino impia et absurda jubenti non paret, non efficitur servus hominum, etiamsi sub jugo sit servitutis : talis fuit Joseph. Qui vero propter munera aut ventris expletionem, hominibus se subjicit ad absurda ministeria, servus est hominum, quamquam liber esse videatur : hanc prohibet servitutem, non eam quæ consueta est et juxta leges humanas. Nam hac servitute subjectum esse et obtemperare ubique admonet.

VII, 25-28. *De virginibus autem præceptum Domini non habeo, consilium tamen do tanquam misericordiam consecutus a Domino, ut essem fidelis. Arbitror igitur hoc bonum esse ob præsentem necessitatem.Nam bonum est homini sic esse.Alligatus es uxori, ne quæras solutionem ; solutus es ab uxore,ne quæras uxorem.Attamen,si duxeris uxorem,non peccasti ; et si nupserit virgo, non peccavit : afflictionem tamen in carne habebunt hujusmodi. Ego autem vobis parco.*

Quoniam ad majorem venit doctrinam, timet illam pure nudisque verbis jubere, casum veritus eorum qui aggrederentur, idcirco non tanquam præceptum, sed quasi consilium tradit illud. — Hæc autem quæ de virginibus sunt,diligentius interpretatus est, ut qui integro volumine exactius hac de re disseruerit,et ibi animadverte. Ego vero quæ gratia Dei assecutus sum conscripsi. **484** « Tanquam misericordiam consecutus a Domino. » Misericordiam,inquit, consecutus ut essem fidelis, puta præco seu concionator, datorque consilii. « Arbitror igitur hoc bonum esse.» Vide ergo quomodo temperet præceptum ex necessitate exortum. « Arbitror,» inquit, quidnam ? quod bonum sit sine conjugio esse,propter difficultates quæ in eo sunt, malaque nuptiarum. « Ob præsentem necessita-

ἐπιμελείας ἐλεύθερος γενέσθαι, ἔα τοῦτο καὶ κέχρησο μᾶλλον τῇ δουλείᾳ. Οὐδ' οὕτως οὐδὲν ἐλαττοῦσαι τοῦ δεσπότου. Ἀπελεύθερος γάρ, ὥσπερ κἀκεῖνος, τοῦ κοινοῦ Δεσπότου. Δοῦλος μὲν γὰρ εἶ τοῦ κοινοῦ Δεσπότου, ὥσπερ κἀκεῖνος, καὶ ἀπελεύτερος πάλιν, ὥσπερ ἐκεῖνος. Τί οὖν σοι τῆς σωματικῆς μέλει δουλείας, τῆς μήτε σὲ ἐλαττούσης, μήτε τῷ δουλευομένῳ μεῖζόν τι προστιθείσης, ἀλλ' ἑκάτερα μηδὲν εἰς τὸ τυχεῖν τῶν ἴσων παραβλαπτούσης ; « Ὁ γὰρ ἐν Κυρίῳ κληθεὶς δοῦλος. » Ἐν τοῖς κατὰ Χριστὸν, φησί, πράγμασιν, ἴσοι ἐστὲ. σὺ καὶ ὁ δεσπότης ὁ σός.

Κἀκεῖνος γὰρ δοῦλος Χριστοῦ ἐστι. Σὺ δὲ τάχα, φησί, καὶ πλέον ἔχεις. Ἀπελεύθερος γὰρ εἶ Χριστοῦ. Αὐτὸς γὰρ σε πάσης νοητῆς δουλείας ἠλευθέρωσεν. Ὅμως ἐκ τῆς περιουσίας τῶν λέξεων θέλει δεῖξαι τὸ ἴσον δούλου καὶ δεσπότου, ἐπεὶ πάντες ἀπελεύθεροί τέ ἐσμεν Χριστοῦ, καθὸ ἠλευθέρωσεν ἡμᾶς τῆς τυραννίδος τοῦ Σατανᾶ καὶ δοῦλοι Χριστοῦ, ἐπειδὴ ἐκεῖθεν ἐλευθερώσας, ὑπὸ τὴν οἰκείαν ἤγαγε βασιλείαν. « Τιμῆς ἠγοράσθητε. » Τῷ γὰρ αἵματι τοῦ Μονογενοῦς αὐτοῦ, ἠγόρασεν ἡμᾶς ὁ Θεὸς καὶ Πατήρ. « Μὴ γίνεσθε δοῦλοι ἀνθρώπων. » Ἄνω εἶπεν, « Ἐὰν καὶ δύνασαι ἐλεύθερος γενέσθαι, μᾶλλον χρῆσαι· » ἐνταῦθα δὲ λέγει, « Μὴ γίνεσθε δοῦλοι ἀνθρώπων. » Τοῦτο γὰρ καὶ πρὸς ἐλευθέρους καὶ πρὸς δούλους ἁρμόζει. Ὁ γὰρ τῷ δεσπότῃ ἄτοπα καὶ ἀσεβῆ ἐπιτάττοντι μὴ εἴκων, οὐ γίνεται δοῦλος ἀνθρώπων, κἂν ὑπὸ ζυγὸν ᾖ δουλείας. Τοιοῦτος ἦν ὁ Ἰωσήφ. Ὁ δὲ διὰ δῶρα, ἢ γαστριμαργίαν ὑπουργῶν ἀνθρώποις πρὸς ἀτόπους ὑπηρεσίας, δοῦλός ἐστιν ἀνθρώπων, κἂν ἐλεύθερος εἶναι δοκῇ. Ταύτην ἀπαγορεύει τὴν δουλείαν, οὐ τὴν συνήθη καὶ νενομισμένην. Ἐκείνῃ γὰρ τῇ δουλείᾳ ὑποτάσσεσθαι καὶ εἴκειν πανταχοῦ παραινεῖ.

Περὶ δὲ τῶν παρθένων ἐπιταγὴν Κυρίου οὐκ ἔχω, γνώμην δὲ δίδωμι ὡς ἠλεημένος ὑπὸ Κυρίου πιστὸς εἶναι. Νομίζω οὖν τοῦτο καλὸν ὑπάρχειν, διὰ τὴν ἐνεστῶσαν ἀνάγκην, ὅτι καλὸν ἀνθρώπῳ τὸ οὕτως εἶναι. Δέδεσαι γυναικί, μὴ ζήτει λύσιν· λέλυσαι ἀπὸ γυναικός, μὴ ζήτει γυναῖκα· Ἐὰν δὲ καὶ γήμῃς, οὐχ ἥμαρτες, καὶ ἐὰν γήμῃ ἡ παρθένος, οὐχ ἥμαρτε. Θλίψιν δὲ ἐν τῇ σαρκὶ ἕξουσιν οἱ τοιοῦτοι. Ἐγὼ δὲ ὑμῶν φείδομαι.

Ἐπειδὴ εἰς μείζονα φιλοσοφίαν ἔρχεται, φοβεῖται αὐτὸ καθαρῶς ἐπιτάξαι, τὴν ἀποτυχίαν τῶν μετιόντων δεδοικώς. Διὰ τοῦτο οὐχ ὡς ἐπιταγὴν, ἀλλ' ὡς συμβουλὴν δίδωσι — [ΟΙΚΟΥΜ.] Τὰ δὲ περὶ τῶν παρθένων τάδε ἐμμελέστερον ἡρμήνευσεν, ὡς ἐν μονοβίβλῳ ἀκριβέστερον περὶ τούτου διαλαβών, καὶ ἐκεῖ πρόσχες. Ἐγὼ δὲ τὰ χάριτι Θεοῦ ἐπελτόντα μοι ἔγραψα. « Ὡς ἠλεημένος ὑπὸ Κυρίου. » Ἠλεημένος, φησὶν, εἰς τὸ εἶναι πιστὸς, οἷον κῆρυξ καὶ γνωμοδότης. « Νομίζω οὖν τοῦτο καλὸν ὑπάρχειν. » Ὅρα πάλιν πῶς τὴν ἐξ ἀνάγκης ἐπιταγὴν κολάζει. « Νομίζω, » φησί. Τί ; Ὅτι καλὸν τὸ ἄνευ γάμου εἶναι, διὰ τὰς ἐν αὐτῷ δυσκολίας, καὶ τὰ τοῦ γάμου κακά. « Διὰ τὴν ἐνεστῶσαν ἀνάγκην. » — Ἄλλως. [ΦΩΤ.] Τὸν διωγμὸν οἶμαι λέγειν αὐτὸν ἐνταῦθα, τὸν ἀπὸ τῶν ἀπίστων τοῖς πιστοῖς ἐπανατει-

νόμενον, καὶ τὰς ἄλλας ἐπηρείας καὶ κακώσεις, ἃς ὑπέμενον. Τοῦτο γὰρ ἀκόλουθον ἐνεστῶσαν ἀνάγκην αὐτὸν καλεῖν. Ἐπειδὴ γὰρ παραίνεσιν ὑψηλὴν καὶ μεγάλην ἠθέλησε ποιήσασθαι, μετὰ περιστάσεως ἔδοξεν αὐτὴν εἰσάγειν. Καλὸν, φησὶν, ἡ παρθενία, καὶ διὰ τὴν ἐνεστῶσαν τῶν πειρασμῶν φοράν. Ῥᾷον γὰρ καὶ ἀκοπώτερον ταύτην οἴσομεν, ἢ γυναῖκας καὶ τέκνα ἐν διωγμοῖς καὶ μυρίαις ταλαιπωρίαις συνεπαγόμενοι. Καταμεριζομένης γὰρ εἰς πολλὰ πάθη τῆς ψυχῆς, ἐν ἀφορήτῳ κακῷ ἀνάγκη καταβαπτισθῆναι τὸν ἄνθρωπον· μόνον δὲ ὄντα, καὶ τοῖς ἑτέρων πάθεσι μὴ κατατεμνόμενον, εὐχερὲς τῆς τῶν κακῶν ὑπερανασχεῖν τρικυμίας. Εἶτα ἵνα μή τις εἴπῃ· Οὐκοῦν καὶ ὁ φθάσας γάμῳ κοινωνῆσαι, ἄμεινον ποιήσει λύων τὸν γάμον, ἐπήγαγε, Μὴ γένοιτο. Τοῦτο γὰρ δηλοῖ διὰ τοῦ εἰπεῖν, « Δέδεσαι γυναικὶ, μὴ ζήτει λύσιν. » Ἀλλ' ὥσπερ, φησὶν, ὁ δεδεμένος οὐκ ὀφείλει λύσιν ζητεῖν, οὕτως οὐδὲ ὁ λελυμένος δεσμὸν ἑαυτῷ ὀφείλει περινοεῖν. Τὸ δὲ, « Λέλυσαι, » διχῶς ἔστιν ἐκλαβεῖν, ἢ ὅτι Οὔπω ὅλως ἐδέθης, ἢ ὅτι Λυθεὶς ἀφ' οὗ ἐδέθης δεσμοῦ, οὐκ ὀφείλεις ἄλλῳ γυναικὸς δεσμῷ πάλιν συνδεθῆναι. « Μὴ ζήτει λύσιν » Ἐπειδὴ εἶπε περὶ παρθενίας, δεδοικὼς αὐτοὺς ὡς ἀστηρίκτους μή τι θορυβηθῶσι, συντρέχει τὸν γάμον. Συνᾴδει δὲ τοῖς ἄνω εἰρημένοις. Λύσιν γὰρ ἐνταῦθα, οὐ τὴν ἐκ συμφωνίας ἀποχὴν τῆς μίξεως λέγει, ἀλλὰ τὴν παρὰ γνώμην καὶ ἄνευ λόγου πορνείας, διάλυσιν τοῦ συναλλάγματος· τὸ δὲ, μένοντος τοῦ ἀνδρογύνου παρθενεύειν, καλόν. « Ἐὰν δὲ καὶ γήμῃς. » Ἐπιδιορθοῦται αὐτὸ, τὸ ἀσθενὲς τῶν ἀκροατῶν δεδοικὼς, ὡς οὐ χωρούντων τὴν παρθενίαν.

A tem. » *Aliud.* Opinor eum hoc loco persecutionem dicere, quæ ab incredulis intendebatur fidelibus, cæterasque persecutiones et afflictiones quas sustinebant. Nam consequens erat ut hoc vocaret præsentem necessitatem. Cum enim sublimem ac magnam voluisset tradere admonitionem, visus est illam ex temporis circumstantia deducere. Bona res inquit, est virginitas ob præsentem quoque afflictionum impetum. Nam facilius et sine defatigatione hunc feremus, quam si uxores ac filios in persecutionibus,innumerisque miseriis adjunctos haberemus. Siquidem, divisa in varios affectus anima, necesse est ut homo in malo intolerabili demergatur : cum tamen si solus esset, nec aliorum quoque perturbationibus contunderetur, facile es-
B set malorum tolerare procellam. Deinde ne quis dicat : Igitur etiam is qui eo pervenit ut particeps jam sit conjugii, melius faciet si solvat conjugium, subjungit : Nequaquam ; hoc enim significat cum dicit : « Alligatus es uxori, ne quæras solutionem. » Sed quemadmodum, inquit, qui alligatus est non debet quærere solutionem,ita is qui solutus est non debet sibi ipsi vinculum adducere aut comminisci. Quod autem ait : « Solutus es, » dupliciter potest intelligi : vel quia nondum ligatus unquam fuisti, vel quia solutus es a vinculo quo ligatus eras : non debes ergo iterato uxoris vinculo colligari. « Ne quæras solutionem. » Quoniam de virginitate locutus erat, veritus ne illi tanquam non firmi in aliquo turbarentur, simul etiam conjugium inducit, et conformiter loquitur his quæ
C supra dicta sunt. Nam solutionem hoc loco non vocat separationem a commistione mutuo consensu factam : sed præter consortis voluntatem, et non subexsistente causa stupri conjugii dissolutionem : at durante cœlibatu servare virginitatem honestum est. « Attamen si duxeris uxorem, non peccasti. » Corrigit et explanat quod dictum est, veritus auditorum imbecillitatem, ut qui non capiebant virginitatem.

Ἄλλως. [ΦΩΤ.] Τὸ, « Ἐὰν δὲ καὶ γήμῃς, οὐχ ἥμαρτες, » καὶ ἐφεξῆς, τοῖς ἄνω καθ' ὑπερβατὸν συντακτέον, οἷον· Καλὸν ἀνθρώπῳ τὸ οὕτως εἶναι. Ἐὰν δὲ καὶ γήμῃς οὐχ ἥμαρτες, καὶ ἑξῆς. Οὐ γὰρ δεῖ συνάπτειν αὐτὸ τῷ, « Λέλυσαι ἀπὸ γυναικὸς, μὴ ζήτει γυναῖκα. Ἐὰν δὲ καὶ γήμῃς οὐχ ἥμαρτες. » Πρῶτον μὲν γὰρ, ἀνακόλουθος οὕτω λαμβανομένη ἡ ἔννοια. Τί γὰρ τῷ γεγαμηκότι ἤδη καὶ διαλυθέντι προσήκει λέγειν, « Ἐὰν δὲ καὶ γήμῃς; » Τοῦτο γὰρ τοῖς μήπω γεγαμηκόσιν ἁρμόδιον. Ἔπειτα δὲ, καὶ μέγα ἐστὶν ἁμάρτημα, λυσάμενον ἀπὸ τῆς γυναικὸς, ἄλλην γήμασθαι· ὥστε οὐκ ἐγχωρεῖ οὕτως συνάψαι τὸ χωρίον, ἀλλ' ὡς πρότερον εἴρηται. Καὶ γὰρ καὶ πρὸ ὀλίγου φησὶν, « Ἐὰν δὲ καὶ χωρισθῇ, μενέτω ἄγαμος. » Διά τε οὖν τὰ προειρημένα καὶ τὸ νῦν εἰρημένον, ἵνα μὴ ἐναντία ἑαυτῷ λέγειν δόξῃ, καθ' ὑπερβατὸν συντακτέον. Εἰ δὲ τὸ, « Λέλυσαι, » οὐχὶ πρὸς τοὺς συναφθέντας, εἶτα διαλυθέντας ἀκούσεις, ἀλλ' ἁπλῶς πρὸς τοὺς μὴ συνελθόντας ὅλως εἰς γάμου κοινωνίαν, ἀλλὰ λελυμένους ὄντας τοῦ τοιούτου δεσμοῦ, ἐγχωρεῖ καὶ κατὰ πόδα ἡ σύνταξις. « Καὶ ἐὰν γήμῃ ἡ παρθένος, οὐχ ἥμαρτε. » Παρθένον ἐνταῦθά φησιν οὐ τὴν ἀφιερωμένην Θεῷ,

485 *Aliud.* Quod dicitur, « Attamen si duxeris uxorem,non peccasti » et cætera, superioribus per hyperbaton conjungenda sunt, puta : Bonum est homini sic esse : attamen si duxeris uxorem, non peccasti ; etc. neque enim conjungi debet cum eo quod dicitur : « Solutus es ab uxore, ne quæras uxorem.Attamen si duxeris uxorem, non peccasti.» Primum quidem, non recte consequitur sumptus hoc modo intellectus. Quid enim convenit ei qui jam duxerat et solutus est dicere : « Attamen si duxeris uxorem ? » Nam hoc iis aptatur qui nondum uxorem duxerunt. Deinde vero magnum est peccatum, si is qui solutus est ab uxore aliam ducat. Itaque non potest eo modo conjungi particula,sed sicut prius dictum est. Nam et paulo ante ait :
D « Quod si etiam separata fuerit, maneat innupta.» Propter illa igitur quæ dicta sunt, etiam præsens verbum, ne sibi contraria dicere videatur, per hyperbaton conjungendum est. Quod si dictionem « Solutus es, » non ad eos qui conjuncti fuerunt, et deinde soluti sunt, retuleris, sed simpliciter ad eos qui omnino non convenerunt ad participationem conjugii, sed ab hujusmodi vinculo liberi et soluti

sunt, locum habet quæ statim sese offert ordinatio. « Et si nupserit virgo, non peccavit. » Virginem hoc loco appellat non eam quæ Deo consecrata est, sed innuptam puellam. Nam quæ Deo consecrata est si nupserit, Christo reddit adulterum eum cui nubit. « Afflictionem tamen in carne habebunt hujusmodi. » Qui matrimonium, inquit, contrahunt, afflictionem habebunt ob mœrores qui in conjugio sunt. « Ego autem vobis parco, » tanquam filiis, et cupio vos liberos esse ac sine mœrore. Interim namque in vinculis estis. Ait enim : « Alligatus es uxori. » Deinde etiam non sunt sui juris, ut superius dixit.

A ἀλλὰ τὴν ἄγαμον κόρην. Ὡς ἥγε ἀφιερωθεῖσα Θεῷ, εἰ γήμῃ, μοιχὸν ἐπιφέρει τῷ Χριστῷ, ᾧ νενύμφευται. « Θλίψιν δὲ ἕξουσι τῇ σαρκί. » Οἱ γαμοῦντες, φησὶ, θλίψιν ἕξουσι, διὰ τὰς ἐν τῷ γάμῳ λύπας. « Ἐγὼ δὲ, φησὶ, φείδομαι ὑμῶν, » ὡς τέκνων, καὶ βούλομαι ἐλευθέρους εἶναι καὶ ἀλύπους. Τέως γὰρ ἐν δεσμοῖς τυγχάνετε. « Δέδεσαι γὰρ, φησὶ, γυναικί. » Εἶτα καὶ ἑαυτῶν οὐκ ἐξουσιάζουσιν, ὡς ἄνω φησίν.

VII, 29-31. *Cæterum illud dico, fratres, tempus contractum est : superest ut qui habent uxores, sint tanquam non habeant : et qui plorant, tanquam non plorent : et qui gaudent, tanquam non gaudeant : et qui emunt, tanquam non possideant : et qui utuntur mundo hoc, tanquam non abutantur. Præterit enim habitus mundi hujus.*

Τοῦτο δὲ φημι, ἀδελφοὶ, ὅτι ὁ καιρὸς συνεσταλμένος τὸ λοιπόν ἐστιν, ἵνα καὶ οἱ ἔχοντες γυναῖκας, ὡς μὴ ἔχοντες ὦσιν, καὶ οἱ κλαίοντες B ὡς μὴ κλαίοντες, καὶ οἱ χαίροντες ὡς μὴ χαίροντες, καὶ οἱ ἀγοράζοντες ὡς μὴ κατέχοντες, καὶ οἱ χρώμενοι τῷ κόσμῳ τούτῳ ὡς μὴ καταχρώμενοι. Παράγει γαρ τὸ σχῆμα τοῦ κόσμου τούτου.

Quoniam dixit : « Afflictionem tamen in carne habebunt, » ne quis dicat : Atqui etiam voluptatem habebunt, ex contracto tempore conatur præscindere **486** voluptatem. Propterea ait : Dico quod afflictionem habebunt, quoniam neque voluptatem habere possunt ob id quod tempus adeo contractum sit et ad dissolutionem urgeat. Jam enim appropinquavit regnum Christi, et deinceps ad eum migrare jubemur. « Sint tanquam non habeant. » Quo pacto fieri potest ut sint tanquam non habeant ? In hoc quod ipsis non obsequantur ad stultas mundi concupiscentias ; aut quod etiam cupit ut circa commistionem abstinentes sint. « Et qui plorant, tanquam non plorent. » Ob temporis brevitatem, inquit, omnia quæ nonnullis in magna sunt cura, debemus ducere tanquam non essent : et ita habere uxorem et gaudere ac lugere. Cum enim in propinquo sit mors, quid opus est præsentibus cum amore immorari ? vel existimare esse conjugium aut omnino mundo uti ? « Et qui utuntur hoc mundo, tanquam non abutantur. » Abusum dicit nimium uti mundana voluptate puta deliciis, divitiis ac voluptate seu imperio : significans hoc esse non uti eo sicut decet. Neque enim ob id in mundum adducti sumus ut hæc faciamus. Nam in bonis operibus creati sumus. Qui ergo his in quibus formatus est relictis, etiam alio modo utitur mundo, abutitur ipso. « Præterit enim habitus mundi hujus. » Transit et finem habet, inquit, mundus qui nunc videtur. Quid ergo illi adhærere opus est quod dissolvitur ? Habitum autem dixit, ostendens in prospectu tantum esse quæ hujus mundi sunt, nec quidquam habere durabile aut firmum.

Ἐπειδὴ εἶπεν ὅτι θλίψιν τῇ σαρκὶ ἕξουσιν, ἵνα μή τις εἴπῃ, Ἀλλὰ καὶ ἡδονὴν, ἐκ τοῦ συνεσταλμένου καιροῦ πειρᾶται τὰ τῆς ἡδονῆς ὑποτεμεῖν. Διὰ τοῦτό φησι· Λέγω, ὅτι θλίψιν ἕξουσιν, ἐπειδὴ μήτε ἡδονὴν δύνανται ἔχειν, τῷ τὸν καιρὸν οὕτω συνεστάλθαι, καὶ πρὸς λύσιν ἐπείγεσθαι. Ἤδη γὰρ ἤγγικεν ἡ βασιλεία τοῦ Χριστοῦ, καὶ λοιπὸν ἀποδημεῖν πρὸς αὐτὸν κελευόμεθα. « Ὡς μὴ ἔχοντες ὦσι. » Πῶς δ' ἂν ὦσιν ὡς μὴ ἔχοντες ; Ἐν τῷ μὴ ὑπακούειν αὐταῖς εἰς τὰς μωρὰς τοῦ κόσμου ἐπιθυμίας. — [ΟΙΚΟΥΜ.] Ἢ ὅτι C καὶ περὶ τὴν μίξιν ἐγκρατεῖς εἶναι βούλεται. « Καὶ οἱ κλαίοντες. » Διὰ τὴν τοῦ καιροῦ βραχύτητα, πάντα ἐν σπουδῇ νῦν ὑπάρχοντά τισιν, ὡς οὐκ ὄντα, φησὶν, ὀφείλομεν ἡγεῖσθαι, καὶ τὸ ἔχειν γυναῖκα, καὶ τὸ χαίρειν, καὶ τὸ λυπεῖσθαι. Ὅταν γὰρ ἐγγὺς ὁ θάνατος, τί δεῖ τοῖς ὧδε ἐμφιλοχωρεῖν, καὶ νομίζειν εἶναι γάμον καὶ ἀγορασίας, ἢ τὸ ὅλως χρᾶσθαι τῷ κόσμῳ ; « Καὶ οἱ χρώμενοι τῷ κόσμῳ τούτῳ, ὡς μὴ καταχρώμενοι. » Τὸ πάνυ τῇ κοσμικῇ ἀπολαύσει, οἷον τρυφῇ καὶ πλούτῳ καὶ δυναστείᾳ κεχρῆσθαι, παράχρησιν καλεῖ, τουτέστι τὸ μὴ κεχρῆσθαι αὐτῷ καθὼς πρέπει σημαίνων. Οὐ γὰρ διὰ τοῦτο παρήχθημεν εἰς τὸν κόσμον, ἵνα ταῦτα πράττωμεν. Ἐπ' ἔργοις γὰρ ἀγαθοῖς ἐκτίσμεθα· Ὁ οὖν τὰ ἐν οἷς ἐπλάσθη ἀφεὶς, καὶ ἑτέρως τῷ κοσμῳ χρώμενος, παραχρᾶται αὐτῷ. « Παράγει γὰρ τὸ σχῆμα τοῦ D κόσμου τούτου. » Παρέρχεται καὶ τέλος ἕξει, φησὶν, ὁ κόσμος ὁ νῦν ὁρώμενος. Τί οὖν ; ἔχεσθαι δεῖ τοῦ λυομένου ; Σχῆμα δὲ εἶπεν ἐμφαίνων ἄχρι ὄψεως εἶναι τὰ τοῦ παρόντος κόσμου, καὶ οὐκ ἔχειν τι μόνιμον ἢ βέβαιον.

VII, 32-34. *Cupio autem vos absque sollicitudine esse. Qui cælebs est curat ea quæ sunt Domini, quomodo placiturus sit Domino. Qui autem duxit uxorem, curat ea quæ sunt mundi, quomodo placiturus sit uxori. Divisa est conjugata a virgine. Quæ cœlebs est curat ea quæ sunt Domini, ut sit sancta et corpore et spiritu : quæ vero nupsit viro, curat ea quæ sunt mundi, quomodo placitura sit viro.*

Θέλω δὲ ὑμᾶς ἀμερίμνους εἶναι. Ὁ ἄγαμος μεριμνᾷ τὰ τοῦ Κυρίου, πῶς ἀρέσει τῷ Κυρίῳ· ὁ δὲ γαμήσας μεριμνᾷ τὰ τοῦ κόσμου, πῶς ἀρέσει τῇ γυναικί. Μεμέρισται ἡ γυνὴ καὶ ἡ παρθένος. Ἡ ἄγαμος μεριμνᾷ τὰ τοῦ Κυρίου, ἵνα ᾖ ἁγία καὶ σώματι καὶ πνεύματι· ἡ δὲ γαμήσασα, μεριμνᾷ τὰ τοῦ κόσμου, πῶς ἀρέσει τῷ ἀνδρί.

Πῶς δι' ἂν εἴημεν ἀμέριμνοι, εἰ ἄγαμοι ὦμεν; A Τὰς γὰρ κοσμικὰς φροντίδας, τίς ἀγνοεῖ; « Ὁ ἄγαμος μεριμνᾷ τὰ τοῦ Κυρίου. » Ὅρα πῶς τῇ τῆς μερίμνης διαφορᾷ ἐπὶ παρθενίαν παρακαλεῖ. Τὸ γὰρ τὰ τοῦ Κυρίου μεριμνᾷν, οὐκ ἔστι μέριμνα, ἀλλὰ σωτηρία. Ὅθεν ἄνω λέγει, « Θέλω δὲ ὑμᾶς ἀμερίμνους εἶναι. » — « Μεμέρισται ἡ γυνὴ καὶ ἡ παρθένος. » [ΟΙΚΟΥΜ.] — Μεμέρισται, τουτέστιν, οὐ τὴν αὐτὴν ἔχουσι φροντίδα, ἀλλὰ μεμερισμέναι εἰσὶ ταῖς σπουδαῖς. Ἡ μὲν γὰρ παρθένος, φησί, τὰ τοῦ Κυρίου μεριμνᾷ, ἵνα ᾖ σώματι καὶ πνεύματι ἁγία, σώματι μὲν διὰ τὴν ἁγνείαν, πνεύματι δὲ διὰ τὴν πρὸς τὸν Θεὸν οἰκειότητα, καὶ τὴν ἐνοίκησιν τοῦ παρακλήτου Πνεύματος. « Ἡ δὲ τὰ τοῦ κόσμου μεριμνᾷ, » Ἀνδρὶ γὰρ ἀρέσαι βούλεται. Ἴσως γὰρ καὶ εὔοπτος εἶναι βούλεται, καὶ οἰκουρὸς, καὶ μηδὲ τῷ B δεομένῳ ἁπλοῦσα χεῖρα φιλάνθρωπον. Γυναῖκα δὲ φησι, τὴν γεγαμηκυῖαν.

Quomodo autem absque sollicitudine esse poterimus, si non simus conjugati? Quis enim curas ignorat mundanas? « Qui cælebs est curat ea quæ sunt Domini. » Vide quomodo per curæ differentiam **487** ad virginitatem adhortetur. Nam curare ea quæ Domini sunt, non est sollicitum esse, sed est salus. Und superius dicit: « Cupio autem vos absque sollicitudine esse. » — [1] Divisa est conjugata a virgine. » « Divisa est, » hoc est, non eamdem habent curam, sed studiis divisæ sunt. Siquidem virgo, inquit, curat ea quæ sunt Domini, ut corpore et spiritu sancta sit: corpore quidem propter castitatem, spiritu vero propter familiaritatem ad Deum, et Spiritus paracleti inhabitationem. « Quæ vero nupsit viro, curat ea quæ mundi sunt. » Nam viro placere cupit. Fortassis enim pulchra aspectu esse vult, et domus curam habens, nec indigenti benignam porrigit manum. Vocat autem γυναῖκα eam quæ viro nupta est, nempe uxorem sive conjugatam.

Τοῦτο δὲ πρὸς τὸ ὑμῶν αὐτῶν συμφέρον λέγω, οὐχ ἵνα βρόχον ὑμῖν ἐπιβάλω, ἀλλὰ πρὸς τὸ εὔσχημον καὶ εὐπρόσεδρον τῷ Κυρίῳ ἀπερισπάστως. Εἰ δέ τις ἀσχημονεῖν ἐπὶ τὴν παρθένον αὐτοῦ νομίζει, ἐὰν ᾖ ὑπέρακμος, καὶ οὕτως ὀφείλει γίνεσθαι, ὃ θέλει, ποιείτω, οὐχ ἁμαρτάνει, γαμείτωσαν.

« VII, 35, 36. Hoc autem ad id quod vobis conducibile est dico, non uti laqueum vobis injiciam, sed ad id quod decorum est et indivulse Domino adhærens absque ulla distractione. Quod si quis indecorum virgini suæ putat, si præterreat nubendi tempus, et sic oportet fieri: quod vult faciat, non peccat, elocent. »

Τοὺς δὲ περὶ παρθενίας λόγους, φησὶν, ἐκίνησα, τοῦτο ὑμῖν συμφέρειν εἰδὼς, οὐχ ἵνα δὲ ἀναγκάσω ὑμᾶς καὶ θέλοντας καὶ μὴ θέλοντας παρθενεύειν. Τὴν γὰρ ἀνάγκην βρόχον καλεῖ. Ὁρᾷς πῶς δέδοικε C τέλειόν τι ἐπιτάξαι; « Ἀλλὰ πρὸς τὸ εὔσχημον. » Τί γὰρ παρθένου καὶ τῆς τοιαύτης πολιτείας καὶ ζωῆς εὐσχημονέστερον; « Καὶ εὐπρόσεδρον τῷ Κυρίῳ. » Οὐ γὰρ λέγω, φησὶ, ταῦτα, ἵνα βρόχον ὑμῖν καὶ ἀνάγκην ἐπιβάλω, ἀλλὰ πρὸς τὸ εὔσχημον καὶ ἀπερισπάστως εὐπρόσεδρον τῷ Κυρίῳ ἀγαγεῖν ὑμᾶς βουλόμενος. Ἔστι δὲ εὐπρόσεδρον, τὸ εὐχερῶς παραμένον ἢ διηνεκῶς, ἀμετεωρίστως, ἀφροντίστως. « Εἰ δέ τις ἀσχημονεῖν. » Ἀσθένεια φύσεως ἀνθρώπου τὸ νομίζειν ἀσχημονεῖν, εἴγε τὴν ἑαυτοῦ θυγατέρα φυλάττει παρθένον, καὶ Θεῷ ἀφιεροῖ. — [ΦΩΤ.] Εἰ δέ τις, φησὶν, ἀσχημοσύνην νομίζει φέρειν αὐτῷ, ἀνέκδοτον γάμῳ φυλάττειν οἴκοι τὴν θυγατέρα παρθενεύουσαν, καὶ οἴεται οὕτω μᾶλλον ὀφείλειν γίνεσθαι, οἷον ἐκδοῦναι, « Ποιείτω ὃ θέλει. » Οὐ γὰρ κεκώλυται ὁ γάμος (μὴ γένοιτο!), εἰ καὶ ὑψηλότε- D ρον ἡ παρθενία. Ὥστε εἰ βούλονται, ἐκγαμείτωσαν αὐτὰς, φησί. Εἰ δέ τις ἕστηκεν ἐν ταύτῃ τῇ γνώμῃ ἑδραῖος, ἤτοι εἰς τὸ μὴ ἐκγαμίσαι αὐτὴν, μὴ ποιῶν τοῦτο ὡς ἐξ ἀνάγκης καὶ ἀπὸ νόμου κωλυόμενος (ὁ γὰρ οὕτω τοῦτο ποιῶν, λίαν ἁμαρτάνει)· ἐὰν οὖν τις τοῦτο ὡς μὴ ἔχων ἀνάγκην ποιῇ, ἀλλ' ὡς κύριος μὲν ὢν ἑκατέρου θελήματος ἀπὸ τοῦ νόμου, αὐτὸς δὲ αἱρετώτερον κρίνων τὸ μὴ ἐκγαμίζειν, καὶ οὗτος καλῶς ποιεῖ φυλάττων παρθένον καὶ ἀμέριμνον τὴν ἑαυτοῦ θυγατέρα. Δύναται δὲ τὸ, « Μὴ ἔχων ἀνάγκην, » καὶ ἄλλως οὐδὲν ἧττον οἰκείως ἐκληφθῆναι, οἷον μὴ ἀναγκαζόμενος τὸ ἐναντίον ποιεῖν ὑπὸ τῆς

Sermones, inquit, de virginitate movi, sciens hoc vobis utile esse: non autem ut cogam vos et volentes et nolentes in virginitate degere. Necessitatem enim vocat laqueum. Viden' quam timeat aliquid perfectum præcipere? « Sed ad id quod decorum est. » Quid enim virgine et tali vita ac conversatione magis decorum? « Et indivulse Domino adhærens. » Non, inquit, hæc dico ut laqueum et necessitatem vobis injiciam, sed volens adducere ut decore et indistracte ac indivulse Domino adhæreatis. Est autem εὐπρόσεδρον, prompte vel continue permanens sine elatione et cura. « Quod si quis indecorum. » Ex naturæ humanæ imbecillitate provenit, ut quis indecorum arbitretur si filiam suam servet virginem ac Deo dedicet. Si quis, inquit, arbitratur fieri sibi in dedecus, quod illocatam servet domi filiam in virginitate degentem, et ita potius fieri debere putat ut elocet, « Faciat quod vult. » Neque enim prohibitæ sunt nuptiæ, minime gentium, quanquam sublimior sit virginitas. Itaque si volunt, elocent ipsas, inquit. **488** Si vero quis stat in hac sententia firmus, ut non elocet ipsam, non id agens tanquam ex necessitate, et a lege prohibitus (nam qui ita hoc facit, vehementer errat); si quis ergo tanquam non necessitate coactus hoc faciat, sed quasi utriusque consilii dominus a lege constitutus: ipse vero judicans eligibilius esse non elocare: et hic bene facit, suam filiam servans virginem et sine cura. Potest autem quod dicitur: « Non habens necessitatem, » alio quoque modo nec minus proprie accipi, hoc est: Qui non cogitur a filia ut contrarium

faciat. Si namque videt mores aut opera filiæ cogere ipsum ad elocandum, non debet ipsam servare virginem, cogens eam adversus id quod est voluntatis ac sententiæ ipsius. Virginitas enim voluntaria esse debet et non coacta. Nam coactioni juncta posset in pejus declinare : sibi quidem veniam tribuens, ad eum vero qui ipsam coegisset virginitatem servare, absurdi sceleris causam referens. Aut id, « Non habens neccesssitatem, » hoc significare poterit, non habens id faciendi necessitatem, aut quod prius Deo consecraverit ac dedicaverit, aut quod filia ad hoc cogat. Ei enim qui ab aliquo prædictorum necessitatem habet non elocandi ad nuptias, nec aliud suadere licet, nec aliam sententiam in corde meditari : imo neque peragenti tantum laus tribuitur, quantum non peragenti condemnatio, eaque multiplex. Qui autem absque necessitate decrevit in corde hoc facere : si virginem servat, egregium præstitit facinus : si vero elocet ad nuptias, omnino non peccavit. « Quod vult faciat. » Sive tradat, inquit, conjugio, sive servet virginem, bene facit, neutrum enim peccatum est. Placet autem magis si servet virginem, ut in progressu dicit : « Cupio vos sine sollicitudine esse, » sive virgines.

« VII, 37, 38. Qui vero stat firmus in corde, non « habens necessitatem, sed potestatem habens « circa propriam voluntatem : et hoc decrevit in « corde suo ut servet suam virginem, bene facit. « Itaque et qui elocat ad nuptias, bene facit, qui « vero non elocat, melius facit. »

489 Vides quomodo statim ab initio eum admiratur qui servat suam virginem ? « Qui stat firmus, inquit, in corde suo. » Nam is qui propter indecorum, ut videbatur, omisit ac nuptum elocavit, non stetit in opere Dei firmus. « Non habens necessitatem. » Qui non habet, inquit, necessitatem non elocandi illam. Alioqui enim nequaquam adeo admirandus esset si non elocaret : necessitati namque opus ejus attribueretur et non ipsi : nunc autem tota res est ad ejus gloriam, et piam Deique cultricem electionem. Siquidem qui invitus et ex necessitate suam servat virginem, quæ est illi gratia ? Qui vero Christi desiderio, non habens necessitatem, sed potens quod vult facere, servaverit ille admirandus est. « Et hoc decrevit in corde suo. » Firmum aliquem profert in medium hominem, quem non potuit id commovere quod apud homines existimatur indecorum in his esse qui filias servant virgines. « Bene facit. » Laudat ipsum ob mentis firmitatem. « Et qui elocat bene facit. » Siquidem et illud bonum est : neque enim peccatum est nuptum elocare : omne autem quod non est peccatum, honestum est. Qui vero non elocat, præclarum quoddam opus facit quod melius est. Considera autem quod ex horum dijudicatione suadeat non elocare nuptum.

VII, 39, 40. *Uxor lege ligata est quandiu vivit vir ejus : quod si dormierit vir ejus, libera est ut cui vult*

A θυγατρός. Ἐὰν ὁρᾷ γὰρ τὰ τῆς θυγατρὸς εἰς τὸ ἐκγαμίζειν αὐτὸν ἀναγκάζοντα, οὐκ ὀφείλει παρθένον αὐτὴν τηρεῖν, εἰς τὸ ἐναντίον αὐτὴν καὶ τῆς ὁρμῆς καὶ τῆς γνώμης ἐκβιαζόμενος· ἑκούσιον γὰρ, ἀλλ' οὐκ ἀκούσιον, τὸ τῆς παρθενίας. Ἐπεὶ μετὰ τοῦ ἀκουσίου, καὶ εἰς χεῖρον ἂν ἀποκλίνειεν, ἑαυτῇ μὲν συγγνώμην φέρουσα, εἰς δὲ τὸν βιασάμενον παρθενεύειν, τῆς ἀτοπίας τὴν αἰτίαν ἀναφέρουσα. Ἢ τὸ, « Μὴ ἔχων ἀνάγκην, » καὶ τοῦτο ἂν ὑποδηλώσειεν. Μὴ ἔχων, φησὶν, ἀνάγκην τοῦτο ποιεῖν, ἢ ὡς προαφιερώσας τῷ Θεῷ, καὶ ἀναθεὶς παρθενεύειν, ἢ ὡς τῆς θυγατρὸς ἐπὶ τοῦτο καταναγκαζούσης. Τὸ γὰρ ὑπό τινος τῶν εἰρημένων ἀνάγκην ἔχοντι μὴ ἐκγαμίζειν, οὐδὲ βουλεύσασθαι ἄλλως ἔνι, οὐδὲ κρίσιν ἄλλην ἐν τῇ καρδίᾳ μελετῆσαι.

B Ἀλλ' οὐδὲ ἐπιτελοῦντι τηλικοῦτος ὁ ἔπαινος, ὅσον μὴ ἐπιτελοῦντι τὸ κατάκριμα, ἀλλὰ πολλαπλάσιον. Ὃς δὲ χωρὶς ἀνάγκης τοῦτο κέκρικε ποιεῖν ἐν τῇ καρδίᾳ, παρθένον μὲν ἔχων, μέγα κατώρθωσεν, ἐκγαμίσας δὲ, οὐδὲν ὅλως ἥμαρτεν. « Ὃ θέλει ποιείτω. » — [ΟΙΚΟΥΜ.] Εἴτε ἐκγαμιζέτω, φησὶν, εἴτε τηρείτω παρθένον. Οὐδέτερον γὰρ ἁμαρτία. Εὐδοκεῖ δὲ μᾶλλον ὁ φυλάττων παρθένον ὡς προϊὼν, φησὶ, « Θέλω ὑμᾶς ἀμερίμνους εἶναι, » ἤγουν παρθένους.

Ὃς δὲ ἕστηκεν ἑδραῖος ἐν τῇ καρδίᾳ μὴ ἔχων ἀνάγκην, ἐξουσίαν δὲ ἔχει περὶ τοῦ ἰδίου θελήματος, καὶ τοῦτο κέκρικεν ἐν τῇ καρδίᾳ αὐτοῦ τοῦ τηρεῖν τὴν ἑαυτοῦ παρθένον, καλῶς ποιεῖ. Ὥστε καὶ ὁ ἐκγαμίζων καλῶς ποιεῖ· ὁ δὲ μὴ ἐκγαμίζων, κρεῖσσον ποιεῖ.

C Ὁρᾷς πῶς ἐκ προοιμίων θαυμάζει τὸν τηροῦντα αὐτὴν παρθένον; « Ὃς ἕστηκε, φησὶν, ἑδραῖος ἐν τῇ καρδίᾳ. » Δηλονότι ἐκεῖνος ὁ διὰ τὴν δοκοῦσαν ἀσχημοσύνην καθυφεὶς καὶ ἐγγαμίσας, οὐχ ἕστηκεν ἑδραῖος ἐν τῷ ἔργῳ τοῦ Θεοῦ. « Μὴ ἔχων ἀνάγκην. » Οὐκ ἔχει, φησὶν, ἀνάγκην μὴ ἐγγαμίσαι αὐτήν. Ἢ γὰρ ἂν οὔτε οὕτως θαυμάσιος ἦν μὴ ἐγγαμίζων. Τῇ γὰρ ἀνάγκῃ καὶ οὐκ αὐτῷ τὸ ἔργον ἐλογίζετο. Νῦν δὲ αὐτοῦ φιλοτιμία ἐστὶ τὸ πᾶν, καὶ θεοφιλὴς προαίρεσις. Ὁ γὰρ ἄκων καὶ ἐξ ἀνάγκης φυλάττων τὴν ἑαυτοῦ παρθένον, ἄχαρις. Ὁ δὲ διὰ τὸν τοῦ Κυρίου πόθον μὴ ἔχων ἀνάγκην, ἀλλ' ὃ θέλει τοῦτο ποιεῖν δυνάμενος, φυλάξει, ἐκεῖνος θαυμάσιος· « Καὶ τοῦτο κέκρικεν ἐν τῇ καρδίᾳ αὐτοῦ. » Ἑδραῖόν τινα ὑποτίθεται ἄνθρωπον, ὃν οὐκ ἴσχυσε σαλεῦσαι ἡ δο-

D κοῦσα παρὰ τοῖς ἀνθρώποις ἀσχημοσύνη, ἐπὶ τῶν φυλαττόντων παρθένους τὰς θυγατέρας. « Καλῶς ποιεῖ. » Ἐπαινεῖ αὐτὸν τῆς ἑδραίας γνώμης. Καὶ ὁ ἐγγαμίζων καλῶς ποιεῖ. — [ΟΙΚΟΥΜ.] Καὶ ἐκεῖνο μὲν, φησὶ, καλόν. Οὐ γὰρ ἁμαρτία τὸ ἐγγαμίζειν. Πᾶν δὲ ὃ οὐχ ἁμαρτία, καλόν. Ὁ δέ γε μὴ ἐγγαμίζων, καὶ κατόρθωμά τι πράττει, ὃ κρεῖττόν ἐστιν. Ὅρα δὲ πῶς ἐκ τῆς συγκρίσεως, τὸ μὴ ἐγγαμίζειν συμβουλεύει.

Γυνὴ δέδεται νόμῳ, ἐφ' ὅσον χρόνον ζῇ ὁ ἀνὴρ αὐτῆς. Ἐὰν δὲ καὶ κοιμηθῇ ὁ ἀνὴρ, ἐλεύ-

θέρα ἐστὶν ᾧ θέλει γαμηθῆναι, μόνον ἐν Κυρίῳ. Μακαριωτέρα δέ ἐστιν ἐὰν οὕτως μείνῃ, κατὰ τὴν ἐμὴν γνώμην. Δοκῶ δὲ κἀγὼ Πνεῦμα Θεοῦ ἔχειν.

Νόμῳ λέγει τῷ περὶ τῶν μοιχῶν, ᾧ κατέχεται εἰς τὸ μὴ συμπλακῆναι ἑτέρῳ. Διὰ τοῦτο εἶπε, « Δέδεται. » Καὶ ἐν τῷ εἰπεῖν, « Δέδεται, » δείκνυσιν ὅτι ὁ μὴ ἐγγαμίζων, κρεῖσσον ποιεῖ, δεσμοῦ αὐτὴν ἐλευθερῶν. « Ἐλευθέρα ἐστὶν ᾧ θέλει γαμηθῆναι. » Ἠλευθέρωται γὰρ τοῦ πρώτου δεσμοῦ καὶ νόμου καὶ λέλυται. Εἰπὼν δὲ ὅτι ἐλύθη, προτρέπεται μὴ πάλιν γῆμαι καὶ δεθῆναι. « Μόνον ἐν Κυρίῳ. » Πλὴν μετὰ σωφροσύνης, φησὶ, καὶ κοσμιότητος νομίμῳ γάμῳ, ἐπὶ παιδοποιΐᾳ, καὶ προστασίᾳ, μὴ διὰ πάθος ἐπιθυμίας. « Κατὰ τὴν ἐμὴν γνώμην. » Ἵνα μὴ ἀνάγκην τὸ πρᾶγμα νομίσῃς, φησί. « Κατὰ τὴν ἐμὴν γνώμην. » Ὅσον ἐγὼ γινώσκω, φησὶ, κατὰ τὴν ἐμὴν παραίνεσιν καὶ συμβουλὴν, οὐ κατά τινα νομοθεσίας ἀνάγκην. Εἶτα ἵνα μή τις εἴπῃ, Οὐκοῦν εἰ μὴ ἔστι νομοθεσία, τί χρὴ ὅλως τινὰ κατὰ τὴν παραίνεσιν ποιεῖν; ἐπήγαγεν, ὅτι Καὶ ταῦτα ἐκ τοῦ παναγίου Πνεύματος παραινοῦμεν, εἰ καὶ μὴ εἰς νόμου ἀνάγκην, διὰ τὴν ἀσθένειαν ὑμῶν, τὴν συμβουλὴν κατακλείομεν· « Δοκῶ δὲ κἀγὼ Πνεῦμα Θεοῦ ἔχειν. » Ἵνα μή τις νομίσῃ τὰς τοιαύτας συμβουλίας Παύλου εἶναι καὶ διὰ τοῦτο ἀνθρωπίνας, ἐπάγει ὅτι « Πνεῦμα Θεοῦ ἔχω, » δεικνὺς, ὅτι Νομοθεσίαι, εἰσὶ τοῦ Παρακλήτου, οὐκ ἐμαί. Πολλὴν δὲ ταπεινοφροσύνην ἐνδείκνυται, τὸ, « Δοκῶ, » λέγων· τουτέστιν, Ἡγοῦμαι, ὑπονοῶ.

ΚΕΦΑΛ. Ε.

Περὶ διαφορᾶς ἐδεσμάτων, καὶ ἀποχῆς δαιμονικοῦ σεβάσματος.

Περὶ δὲ τῶν εἰδωλοθύτων οἴδαμεν ὅτι πάντες γνῶσιν ἔχομεν. Ἡ γνῶσις φυσιοῖ, ἡ δὲ ἀγάπη οἰκοδομεῖ. Εἰ δέ τις δοκεῖ εἰδέναι τι, οὐδέ πω οὐδὲν ἔγνωκεν, καθὼς δεῖ γνῶναι· Εἰ δέ τις ἀγαπᾷ τὸν Θεὸν, οὗτος ἔγνωσται ὑπ' αὐτοῦ.

Ἡ αἰτία τῆς τῶν εἰδωλοθύτων ἐπιπλήξεως αὕτη· Τινὲς ὄντες περὶ τὴν πίστιν τέλειοι, καὶ εἰδότες ὅτι οὐ τὰ εἰσπορευόμενα κοινοῖ τὸν ἄνθρωπον, καὶ ὅτι τὰ εἴδωλα ξύλα καὶ λίθοι ὄντα οὐδέν εἰσιν, ἀδιαφόρως ἐν τοῖς μιαροῖς τῶν εἰδώλων οἴκοις εἰσιόντες, μετεῖχον τῶν ἐκεῖσε τραπεζῶν, καὶ εἰδωλοθύτων ἐγεύοντο. Τοῦτο δὲ καὶ αὐτοὺς τοὺς τελείους ἔβλαπτε. Δαιμόνων γὰρ ἐκοινώνουν τραπέζαις, καὶ τοὺς ἀτελεστέρους ἔβλαπτον. Οὐδὲ γὰρ ἐξήταζον μεθ' ἧς ταῦτα ποιοῦσι γνώμης, ἀλλὰ τὸ γινόμενον μόνον ὁρῶντες, πρόφασιν ἐλάμβανον εἰδωλοθυτεῖν, ὡς καὶ τῶν τελείων κατὰ τιμὴν τῶν εἰδώλων κοινωνούντων τῶν ἐκεῖσε τραπεζῶν. « Οἴδαμεν ὅτι πάντες γνῶσιν ἔχομεν. » Μέγα ἐφρόνουν, ὡς γνῶσιν ἔχοντες Θεοῦ. Διὸ ἐδόκουν μηδὲ παραφυλάττεσθαι τὰ εἰδωλόθυτα. Ταύτην οὖν τὴν γνῶσιν κοινὴν πάντων λέγει· « Πάντες γὰρ ἔχομεν ταύτην τὴν γνῶσιν. » Τοῦτο λέγων καθαιρεῖ αὐτῶν τὸ φρόνημα. « Ἡ γνῶσις φυσιοῖ. »

[97-98] **Matth. xv, 11.**

A *nubat, modo in Domino: beatior tamen est si sic permanserit. juxta meam sententiam. Opinor autem quod et ipse Spiritum Dei habeam.*

Legem dicit quæ de adulteris lata est, qua retinetur hoc, ne alteri commisceatur. Propterea dixit: « Ligata est. » Et per hoc quod dixit: « Ligata est, » ostendit quod qui non elocat nuptum melius facit, vinculis ipsam liberans « Libera est ut cui vult nubat. » Liberata est primo vinculo ac lege, et soluta est. Dicens autem quod soluta est, adhortatur ne rursum nubat ac ligetur. « Modo in Domino. » Attamen cum modestia, inquit, ac decentia legitimis jungatur nuptiis ob prolis susceptionem et educationem, non ex affectu concupiscentiæ.
B « Juxta meam sententiam. » Ne rem existimes esse necessitatem, ait. « Juxta meam sententiam: » **490** quantum ego valeo concipere, quantum ego intelligere possum; juxta meam admonitionem et consilium, non ex necessitate legislationis. Deinde ne quis dicat: Si ergo non est ea de re legislatio, cur oportet quemquam omnino juxta tuam admonitionum agere? subjunxit: Etiam hæc, inquit, juxta sanctissimum Spiritum admonemus: quanquam ob vestram imbecillitatem consilium ad legis necessitatem non declinemus. « Opinor autem quod et ipse Spiritum Dei habeam. » Ne quis hujusmodi consilia esse Pauli existimet, et ita humana, subjungit: « Spiritum Dei habeo, » ac si diceret: Legislationes sunt Paracleti, non meæ. Multam autem demonstrat modestiam dicens « Opinor, »
C hoc est, existimo, arbitror.

CAPUT V.

De diversitate ciborum, et abstinentia a cultu dæmonum.

VIII, 1, 3. *Cæterum de his quæ idolis immolantur novimus quod omnes scientiam habeamus. Scientia inflat, dilectio vero ædificat. Quod si quis sibi videtur aliquid nosse, nondum quidquam novit sicut oportet nosse. At si quis diligit Deum, hic cognitus est ab illo.*

Causa increpationis de his quæ idolis fuerant immolata, erat hæc: Nonnulli in fide perfecti, cum scirent ea quæ ingrediuntur, non communem reddere aut coinquinare hominem [97-98]: et simulacra, cum ligna sint et lapides, nihil esse, sive nullius esse momenti: indifferenter in impuras idolorum
D domos ingredientes, participes mensarum erant quæ ibi apponebantur, et simulacris immolata gustabant. Hoc autem ipsis quoque perfectis nocebat, nam mensarum dæmonum participes erant; et imperfectis nocebant, neque enim illi requirebant quo hæc facerent animo: sed factum tantum intuentes, occasionem sumebant idolis immolandi, ac si perfecti in honorem idolorum participes fierent mensarum quæ ibi apponebantur: « Novimus quod omnes scientiam habeamus. » **491** Superbiebant tanquam Dei scientiam habentes; ideo opinabantur non esse devitanda quæ idolis erant

immolata. Hanc ergo communem dicit esse omnium scientiam. « Omnes enim scientiam *hanc* habemus. » Hoc dicens tollit illorum elationem. « Scientia inflat. » Alio quoque modo tollit illorum elationem, ostendens scientiam absque dilectione non solum nihil juvare, verum etiam nocere : nam inflat, inquit ; dilectio vero e diverso ædificat membra quæ occasione inflationis ex scientia subexistentis abjecta et dissecta erant « Sicut oportet nosse. » Rursum alio modo ipsos corripit Non solum, inquit, communis scientia inflat cum est sine dilectione : sed neque perfecta est quemadmodum esse oportet. Ac si diceret : Nondum quidquam perfecte nostis, quanquam nosse videamini ; quare ergo tantum extollimini ? Non tantum de his quæ proposita sunt, sed neque de ulla re nunc perfecta est notitia. Dicens autem : « At si quis diligit Deum, » ostendit a dilectione perfectam oriri scientiam, ait enim : « Si quis diligit Deum. » Et vide quod ne ita quidem dicat quod cognoscit Deum, sed : « Cognitus est a Deo ; » per hoc impossibilem ostendens perfectissimam notitiam, et ipsorum tollens supercilium. Aut quia is qui a Deo cognitus est, dignus habetur revelatione ; sicut ipse ait, de seipso loquens : « Et audivit arcana verba quæ fas non est homini loqui [99] ; » hoc significans quod habenti dilectionem perfectior revelatur scientia.

Καὶ ἑτέρως αὐτῶν καταβάλλει τὸ φύσημα, δεικνὺς τὴν γνῶσιν χωρὶς ἀγάπης οὐ μόνον οὐκ ὠφελοῦσαν, ἀλλὰ καὶ βλάπτουσαν. Φυσιοῖ γὰρ, φησίν, ἡ δὲ ἀγάπη τοὐναντίον οἰκοδομεῖ τὰ καταβληθέντα καὶ σχισθέντα προφάσει τῆς ἐπὶ τῇ γνώσει φυσιώσεως μέλη. « Καθὼς δεῖ γνῶναι. » Πάλιν ἑτέρως αὐτοὺς συστέλλει. Οὐ μόνον, φησίν, ἡ γνῶσις κοινή ἐστι καὶ φυσιοῖ ἀγάπης οὖσα χωρὶς, ἀλλ' οὐδὲ τελεία ἐστὶ καθὼς εἶναι δεῖ· ὡσεὶ ἔλεγεν· Οὔπω οὐδὲν ἔγνωτε τέλειον, εἰ καὶ δοκεῖτε, καὶ διὰ τί τοσοῦτον ἐπαίρεσθε ; Οὐ περὶ τῶν προκειμένων δὲ μόνον, ἀλλὰ καὶ περὶ παντὸς πράγματος, οὐκ ἔνεστι νῦν γνῶσις τελεία. Εἰπὼν δὲ, « Εἰ δέ τις ἀγαπᾷ τὸν Θεὸν, » δείκνυσιν ἀπὸ ἀγάπης ἐγγινομένην τὴν τελείαν γνῶσιν. « Εἴ τις γὰρ, φησὶν, ἀγαπᾷ τὸν Θεόν. » Καὶ ὅρα· οὐκ εἶπεν οὐδὲ οὕτως, ὅτι Γινώσκει Θεὸν, ἀλλ', « Ἔγνωσθαι ὑπὸ Θεοῦ » (ταύτῃ ἀδύνατον κατασκευάζων τὴν τελειοτάτην γνῶσιν καὶ καθαιρῶν αὐτῶν τὸ οἴημα)· ἢ ὅτι ἐγνωσμένος παρὰ Θεοῦ ἀξιοῦται ἀποκαλύψεως, ὡς αὐτὸς φησι· « Καὶ ἤκουσεν ἄῤῥητα ῥήματα, ἃ οὐκ ἐξὸν ἀνθρώπῳ λαλῆσαι, » τοῦτο δηλῶν· Ὅστις ἔχει τὴν ἀγάπη, ἐκεῖνος ἀποκαλύπτεται τὴν τελειοτέραν γνῶσιν.

VIII, 4, 7. *De esu igitur eorum quæ idolis immolantur, novimus quod nihil sit idolum in mundo : et quod nullus sit Deus alius nisi unus. Nam licet sint qui dicantur dii, sive in cœlo sive in terra : quomodo sunt dii multi et domini multi : nobis tamen unus est Deus, ipse Pater ex quo omnia et nos in illum, et unus Dominus Jesus Christus, per quem omnia et nos per illum : sed non in omnibus est scientia.*

Περὶ τῆς βρώσεως οὖν τῶν εἰδωλοθύτων, οἴδαμεν ὅτι οὐδὲν εἴδωλον ἐν κόσμῳ, καὶ ὅτι οὐδεὶς Θεὸς ἕτερος, εἰ μὴ εἷς. Καὶ γὰρ εἴπερ εἰσὶ λεγόμενοι θεοὶ, εἴτε ἐν οὐρανῷ, εἴτε ἐπὶ τῆς γῆς, ὥσπερ εἰσὶ θεοὶ πολλοὶ καὶ κύριοι πολλοὶ, ἀλλ' ἡμῖν εἷς Θεὸς ὁ Πατὴρ ἐξ οὗ τὰ πάντα, καὶ ἡμεῖς εἰς αὐτὸν, καὶ εἷς Κύριος Ἰησοῦς Χριστὸς, δι' οὗ τὰ πάντα καὶ ἡμεῖς δι' αὐτοῦ, ἀλλ' οὐκ ἐν πᾶσιν ἡ γνῶσις

Ut quid cristas erigitis ? non vestra est hujusmodi cognitio quod ne sint quidem idola, hoc est, nihil sint, nullius sint momenti, quid enim essent ligna et lapides ? omnes hoc novimus et non vos soli. In mundo idolum **492** nihil est ; hoc est, nihil eorum quæ sunt in mundo est idolum, sed vani inventi effictio est et imaginatio : ideo in solis horum mentibus idolorum substantia sedem habet, cum in nullo alio possint habere exsistentiam. « Et quod nullus sit Deus alius. » Hoc ad illos dicitur qui existimabant ligna ipsa et lapides idolorum, aliquam habere potentiam. « Nisi unus. » Ad illos hoc dirigitur qui opinabantur divinas aliquas virtutes assequi statuas idolorum. « Nam licet sint qui dicantur dii. » Quoniam dixit : « Nullus alius est Deus, » existimabantur autem apud Græcos alii esse dii, ne manifeste Græcorum opinioni (quæ etsi erronea erat, attamen prævaluerat) aperte contrarius esse videatur, vide quid dicat : « Qui dicuntur » Et bene « Qui dicuntur ; » neque enim sunt absolute Nam aut sunt in cœlo, puta sol et luna : aut in terra, quales apud eos sunt heroes. Quanquam igitur in cœlo et in terra Græci

Τί μέγα φρονεῖτε ; Οὐχ ὑμῶν, φησὶν ἡ εὕρησις ἡ τοιαύτη μόνον τὸ εἰδέναι ὅτι οὐδὲ ἔστι τὰ εἴδωλα, ἀντὶ τοῦ, οὐδέν ἐστιν, οὐδενός εἰσιν ἄξια. Τί γὰρ ἂν εἴησαν ξύλα καὶ λίθοι ; Πάντες τοῦτο γινώσκομεν, καὶ οὐχ ὑμεῖς μόνοι. — [ΦΩΤ.] Ἐν κόσμῳ εἴδωλον οὐδέν ἐστι. Τουτέστιν, οὐδέν ἐστι τῶν ἐν κόσμῳ ὄντων τὸ εἴδωλον, ἐπινοίας δὲ ματαίας ἀναπλασμὸς, καὶ ἀνατύπωσις. Διὸ ἐν μόναις ταῖς τούτων διανοίαις ἡ τῶν εἰδώλων ὕπαρξις ἵδρυται, ἐν ἄλλῳ οὐδενὶ δυναμένων ἔχειν τὴν ὑπόστασιν. « Καὶ ὅτι οὐδεὶς Θεὸς ἕτερος. » Τοῦτο πρὸς τοὺς νομίζοντας αὐτὰ τὰ ξύλα καὶ τοὺς λίθους τῶν εἰδώλων ἔχειν τινὰ ἰσχύν. « Εἰ μὴ εἷς. » Τοῦτο πρὸς τοὺς νομίζοντας δυνάμεις τινὰς θείας παρέπεσθαι τοῖς τῶν εἰδώλων ξοάνοις. « Καὶ γὰρ εἴπερ εἰσὶ λεγόμενοι θεοί. » Ἐπειδὴ εἶπεν, « Οὐδεὶς Θεὸς, » ἐνομίζοντο δὲ παρ' Ἕλλησιν εἶναι, ἵνα μὴ τῇ φανερᾷ δόξῃ τῶν Ἑλλήνων τῇ πεπλανημένῃ, κρατούσῃ δὲ ὅμως, ἐναντιοῦσθαι δόξῃ ὅρα τί φησι. « Λεγόμενοι. » Καλῶς τὸ, « Λεγόμενοι » Οὐκ εἰσὶ γάρ. Εἰσὶ γὰρ ἐν οὐρανῷ, οἷον ἥλιος καὶ σελήνη· ἐπὶ γῆς δὲ οἱ παρ' αὐτοῖς ἥρωες. Εἰ γὰρ ἐν οὐρανῷ καὶ ἐπὶ γῆς ἔχωσιν οἱ Ἕλληνες πολλοὺς θεοὺς καὶ κυρίους, ἀλλ' ἡμῖν εἷς Θεός. « Θεοί. » Φησὶ γὰρ, τοὺς ἀγγέ-

[99] II Cor. XII, 4

ους θεοὺς κατὰ χάριν κεκλῆσθαι. Ὥσπερ γὰρ εἴρηνται Ἀρχαὶ καὶ Ἐξουσίαι, Κυριότητες, Θρόνοι, οὕτως καὶ θεοί. « Ὥσπερ εἰσὶ θεοὶ πολλοί. » Ἀπὸ κοινοῦ τὸ, « Λεγόμενοι, » δέξαι. Εἰσὶ γὰρ, φησὶ, παρ' Ἕλλησι θεοὶ καὶ κύριοι λεγόμενοι, ἀλλ' ἡμῖν εἷς Θεὸς, καὶ εἷς Κύριος. « Ἀλλ' ἡμῖν εἷς Θεὸς ὁ Πατήρ. » Ἐπειδὴ εἶπεν, « Εἷς Θεὸς ὁ Πατὴρ, καὶ εἷς Κύριος Ἰησοῦς Χριστὸς, » μὴ νομίσῃς ἀποκεκληρῶσθαι μὲν τῷ Πατρὶ τὸ, Θεὸς, τῷ δὲ Υἱῷ, τὸ, Κύριος. Πολλαχοῦ γὰρ αἱ Γραφαὶ, καὶ τὸν Πατέρα Κύριον καλοῦσιν, ὡς τὸ, « Εἶπεν ὁ Κύριος τῷ Κυρίῳ μου· » καὶ τὸν Υἱὸν Θεὸν, ὡς τὸ, « Διὰ τοῦτο ἔχρισέ σε ὁ Θεὸς ὁ Θεός σου· » καὶ, « Ἐξ ὧν ὁ χριστὸς, » τὸ κατὰ σάρκα, « ὢν ἐπὶ πάντων Θεὸς εὐλογητός. » Εἰ δὲ τις λέγει ἐπὶ Πατρὸς μόνου τὸ, Θεὸς, ἁρμόζειν, διὰ τὸ εἰπεῖν, « Εἷς Θεὸς, » ἆρά γε καὶ ἐπὶ τοῦ Υἱοῦ ἁρμόσει τὸ, Κύριος, διὰ τὸ εἰπεῖν, « Εἷς Κύριος Ἰησοῦς Χριστός; » Ἀλλ' οὐκ ἔστι. Πρὸς ἀντιδιαστολὴν γὰρ τῶν ψευδωνύμων θεῶν καὶ κυρίων τὸ, « Εἷς, » εἴρηται. Πολλοὶ δὲ ζητοῦσι, τίνος ἕνεκεν οὐκ ἐμνήσθη τοῦ ἁγίου Πνεύματος. Καὶ φαμεν, ὅτι πρὸς Ἕλληνας ἦν ὁ λόγος αὐτῷ, τοὺς πολλοὺς θεοὺς καὶ κυρίους λέγοντας. Ἐφοβήθη οὖν καὶ τοῦ Πνεύματος μνησθῆναι, μή πως καὶ παρ' ἡμῖν πολυθεΐαν εἶναι νομίσωσι. Διὸ καὶ οὕτως ἀσφαλῶς τοῦ Πατρὸς καὶ τοῦ Υἱοῦ ἐμνήσθη· τὸν μὲν Πατέρα εἰπὼν ἕνα Θεὸν, ἵνα μὴ δύο θεοὺς νομίσωσι, τὸν δὲ Υἱὸν ἕνα Κύριον, ἵνα μὴ δύο Κυρίους νομίσωσιν. Εἰ γὰρ εἶπε, Θεὸν καὶ Θεὸν, πολυθεΐαν ἂν ἐξ ἀπειρίας ἐνόμισαν Ἕλληνες, ἢ Κύριον καὶ Κύριον, πολυκυριότητα ἂν ἐνόμισαν. Ὥστε καὶ τοῦ νῦν εἰπεῖν Θεὸν Πατέρα καὶ Κύριον τὸν Υἱὸν, αὕτη ἡ αἰτία. Ἦν γὰρ ὑποσχόμενος παρ' ἡμῖν ἕνα Θεὸν εἶναι. Εἰ οὖν εἶπεν καὶ τὸν Πατέρα καὶ τὸν Υἱὸν, Θεὸν ἢ Κύριον, πάλιν εὑρίσκετο τῇ οἰκείᾳ ὑποσχέσει ὅσον πρὸς Ἕλληνας ἐναντιούμενος, καὶ πολυθεΐαν ἢ πολυκυριότητα κατὰ τὸ φαινόμενον εἰσάγων. Διὸ Θεὸν εἰπὼν τὸν Πατέρα, Κύριον εἶπε τὸν Υἱὸν, τῇ νηπιότητι συγκαταβαίνων τῶν Ἑλλήνων. Ἀποδέδεικται γὰρ ἀδιαφόρως τοῖς τοιούτοις ὀνόμασι κεχρημένη ἡ Γραφή. « Ἐξ οὗ τὰ πάντα. » Αὐτὸς γὰρ αἰτία πᾶσι τοῖς οὖσι. Τὸ γὰρ, « Ἐξ οὗ τὰ πάντα, » τὴν δημιουργίαν σημαίνει, καὶ τὴν ἐκ τοῦ μὴ ὄντος εἰς τὸ εἶναι παραγωγήν. « Καὶ ἡμεῖς εἰς αὐτόν. » Τὸν τῆς πίστεως ἡμῶν καὶ οἰκειώσεως λέγει τρόπον, οἷον, Εἰς αὐτόν ἐσμεν ἠρτημένοι. « Καὶ εἷς Κύριος. » Ἄλλος ὁ Πατήρ. Διὰ τοῦτο ἐπὶ αὐτοῦ τὸ, « Εἷς. » — « Καὶ ἡμεῖς δι' αὐτοῦ. » Διπλῷ λόγῳ, τῷ τε ἐκ τοῦ μὴ ὄντος εἰς τὸ εἶναι ἐλθεῖν, καὶ τῷ ἐκ τῆς πλάνης, εἰς τὴν ἀλήθειαν ἐπιστρέψαι δι' αὐτοῦ. « Ἀλλ' οὐκ ἐν πᾶσιν ἡ γνῶσις. » Οὐ πάντες, φησὶν, ἴσασιν ὅτι εἷς Θεός ἐστι, καὶ εἷς Κύριος, καὶ οὐ πολλοί. Οὐδὲ πάντες ἴσασιν ὅτι τὰ εἴδωλα οὐδέν εἰσι.

A multos habeant deos ac dominos, nobis tamen unus est Deus. « Dei. » Dicit enim angelos secundum gratiam deos vocatos esse. Quemadmodum namque dicti sunt Principatus et Potestates, Dominationes ac Throni, ita et dii. « Quomodo sunt dii multi. » A communi sensu repete, « Qui dicuntur. « Nam sunt, inquit, apud Græcos qui dicuntur dii ac domini; nobis tamen unus est Deus et unus Dominus. « Nobis tamen unus est Deus ipse Pater. » Ex eo quod dixit: « Unus Deus ipse Pater, et unus Dominus Jesus Christus, » ne opineris ita appropriata esse nomina, ut Pater quidem Deus dicatur, Filius vero Dominus. Nam Scripturæ frequenter Patrem quoque Dominum vocant, ut cum dicitur: « Dixit Dominus Domino meo[1]. » Et Filium appellant Deum, ut cum dicitur: « Propterea B unxit te Deus, Deus tuus[2], » et: « Ex quibus est Christus, » quod ad carnem attinet, « Qui est super omnia Deus benedictus. » Quod si quis dicat ad solum aptari Patrem quod ait, Deus, quia dicit, « Unus Deus, » num etiam ad solum aptabitur Filium quod ait, « Dominus, » eo quod dicat: « Unus Dominus Jesus Christus? » At non ita est. Nam ad differentiam falso nominatorum deorum ac dominorum dictum est Unus. Multi autem quærunt quam ob causam Spiritus sancti non meminerit. Et dicimus quod ad Græcos ipsi sermo erat qui multos dicebant deos ac dominos. Timuit ergo Spiritus quoque facere mentionem, ne forte multiplicem etiam apud nos existimarent esse divinitatem. Ideo quoque adeo caute Patris ac Filii meminit: C **493** Patrem quidem unum dicens Deum, ne duos esse deos existimarent, Filium vero unum Dominum, ne duos dominos opinarentur. Si enim dixisset Deum et Deum, variam certe existimassent Græci divinitatem ob suam imperitiam, aut si Dominum et Dominum dixisset, variam dominationem opinati fuissent. Hæc itaque causa erat cur nunc Deum Patrem diceret et Dominum Filium, erat enim professus unum apud nos esse Deum. Si ergo dixisset et Patrem et Filium Deum esse vel Dominum, rursum inveniretur ex sua quidem professione Græcis contrarius, et tamen variam divinitatem ac dominationem apparenter inducere. Idcirco cum Deum dixisset Patrem, Dominum dixit Filium, ad infantiam sese dimittens Græcorum. Si D quidem demonstratum est Scripturam hujusmodi nominibus indifferenter usam esse. « Ex quo omnia. » Omnibus enim quæ sunt, ipse causa est. Nam, « Ex quo omnia, » creatione designat, et deductionem a non esse ad esse. « Et nos in illum. » Fidei nostræ ac familiaritatis modum dicit: hoc est, nos ad ipsum pendemus et ei addicti sumus. « Et unus Dominus. » Alius est ipse Pater, propterea etiam additur « Unus. » — « Et nos per illum. » Duplici ratione: tum procedendo ex non esse ad esse, tum ab errore ad veritatem conversi per ipsum. « Sed non in omnibus est scientia. » Non omnes, inquit, norunt quod unus est Deus et unus Dominus et non multi: neque omnes norunt quod idola nihil sint.

Τινὲς δὲ τῇ συνειδήσει τοῦ εἰδώλου ἕως ἄρτι,

VIII, 7, 8. *Nonnulli vero cum conscientia idoli*

[1] Psal. CIX, 1. [2] Psal. XLIV, 8.

A *usque ad hoc tempus, tanquam idolis immolatum edunt: et conscientia illorum cum sit infirma polluitur. Atqui esca nos non commendat Deo: neque si comedamus, aliquid nobis magni accedit: neque si non comedamus, quidquam nobis deest.*

Dicens « Nonnulli, » non manifestat ipsos, ne amplius eos pudefaciat. « Usque ad hoc tempus. » Vides non omnes nosse quod nihil sint idola? Denique quidam ad hoc usque tempus, id est, etiam postquam crediderunt, idolis immolata edunt tanquam idolis immolata, hoc est, ea mente qua et Græci, tanquam existimantes idola aliquid esse. Quia ergo infirmam ac debilem habent conscientiam, polluuntur edentes, quanquam alioqui non pollueruntur. **494** Quare autem ii qui infirmam non habent conscientiam, non polluuntur? Quia B omnino non sunt quidquam idola, nihil sunt, nullo digna sunt, inutilia sunt. « Atqui esca nos non commendat Deo. » Ne quod verisimile est dicant: Ego pura edo conscientia, et quid mihi curæ est, si quis ex imbecillitate patiatur offendiculum? ostendit quod ipsum quoque edere tanquam in contemptum idolorum nihil præstat egregium. Nam etsi injuriam non accipiat, inquit, frater qui infirmus est, ne ita quidem aliquid eorum quæ laude digna sunt effeceris: aut quæ in regnum cœlorum inducere vel commendare possint. Quid enim est edere aut non edere? « Siquidem neque si comedamus, aliquid nobis magni accedit. » Hoc est, non grati sumus apud Deum tanquam magni aliquid præstiterimus, et crescimus in laude. Illi enim ex hoc extollebantur: et ostendit eos nihil ex ea re facere. « Neque si non comedamus, quidquam nobis deest. » Hoc est, non inferiores in laude sumus.

ὡς εἰδωλόθυτον ἐσθίουσιν, καὶ ἡ συνείδησις αὐτῶν ἀσθενὴς οὖσα μολύνεται. Βρῶμα δὲ ἡμᾶς οὐ παρίστησι τῷ Θεῷ. Οὔτε γὰρ ἐὰν φάγωμεν περισσεύομεν, οὔτε ἐὰν μὴ φάγωμεν ὑστερούμεθα.

Λεγων, « Τινὲς, » οὐκ ἀποκαλύπτει αὐτοὺς, ἵνα μὴ ἀναισχυντοτέρους ποιήσῃ. « Ἕως ἄρτι. » Ὁρᾷς ὅτι οὐ πάντες ἴσασιν ὅτι οὐδέν ἐστι τὰ εἴδωλα; ἀμέλει ἕως ἄρτι τινὲς, τουτέστι, καὶ μετὰ τὸ πιστεῦσαι, τὰ εἰδωλόθυτα ὡς εἰδωλόθυτα ἐσθίουσι, τουτέστι μετὰ τῆς αὐτῆς γνώμης μεθ' ἧς καὶ οἱ Ἕλληνες, ὡς ἡγούμενοι εἶναί τι τὰ εἴδωλα. Ἐπεὶ οὖν ἀσθενῆ καὶ σαθρὰν ἔχουσι τὴν συνείδησιν, μολύνονται ἐσθίοντες, εἰ καὶ μὴ ἐμολύνοντο. Διὰ τί δὲ μὴ ἔχοντες ἀσθενῆ τὴν συνείδησιν, οὐκ ἐμολύνοντο; Ὅτι οὐκ εἰσί τι ὅλως τὰ εἴδωλα, οὐδέν εἰσιν, οὐδενὸς ἄξια, ἀνωφελῆ. « Βρῶμα δὲ ἡμᾶς οὐ παρίστησι τῷ Θεῷ. » Ἵνα μὴ, οἷα εἰκὸς, εἴπωσιν· Ἐγὼ καθαρᾷ ἐσθίω συνειδήσει, καὶ τί μοι μέλει εἴ τις δι' ἀσθένειαν σκανδαλίζεται; δείκνυσιν ὅτι καὶ αὐτὸ τὸ φαγεῖν ὡς ἐπὶ καταφρονήσει τῶν εἰδώλων, οὐδὲν γενναῖόν ἐστι. Κἂν γὰρ μὴ ἠδικεῖτο, φησιν, ὁ ἀδελφὸς ἀσθενὴς ὤν, οὐδὲ οὕτως τι τῶν ἐπαινουμένων ἐποίεις, ἤ τῶν εἰς βασιλείαν τοῦ Θεοῦ εἰσαγαγεῖν καὶ παραστῆσαι δυναμένων. Τί γάρ ἐστι φαγεῖν καὶ μὴ φαγεῖν; « Οὔτε γὰρ ἐὰν φάγωμεν περισσεύομεν. » Τουτέστιν, Εὐδοκιμοῦμεν παρὰ Θεῷ ὡς μέγα τι πεποιηκότες, καὶ περισσεύομεν ἐν ἐπαίνῳ. Ἐνεβρύνοντο γὰρ ἐκεῖνοι ἐπὶ τούτῳ, καὶ δείκνυσιν αὐτοὺς οὐδὲν ποιοῦντας. « Οὔτε ἐάν μὴ φάγωμεν ὑστερούμεθα. » Τουτέστιν, Ἐλαττούμεθα ἐν ἐπαίνῳ.

C VIII, 9-12. *Sed videte ne quo modo potestas hæc vestra offendiculo fiat iis qui infirmi sunt. Etenim si quis conspexerit te qui habes scientiam, in epulo idolorum accumbentem, nonne conscientia ejus cum infirmus sit, ædificabitur ad edendum quæ idolis immolata sunt? Et peribit qui infirmus est frater ob tuam scientiam, propter quem Christus mortuus est. Sic autem peccantes in fratres, et percutientes conscientiam illorum infirmam, in Christum peccatis.*

Terrentis sermo est. « Ne quo modo potestas hæc. » Non dixit, Scientia, aut Perfectio; sed, « Potestas, » quod immodestiæ est et arrogantiæ. « Offendiculo fiat, » hoc est, offensioni et eversioni. Dicens autem: « Iis qui infirmi sunt, » carpit ipsos quod ne infirmis quidem parcerent fratribus, quibus oportebat etiam manum porrigere. D « Te qui habes scientiam. » Te qui, ut dicis, perfectus es. « Nonne conscientia ejus. » Annon occasionem sumet ut edat quæ idolis sunt immolata, cum tamen putet idola aliquid esse? Dicens autem, « Ædificabitur, » ostendit quod imbecillitas illius magis augebitur. « Et peribit qui infirmus est frater. » Fietque tua perfectio alteri occasio perditionis. **495** « Propter quem Christus mortuus est. » Christus, inquit, neque mori pro ipso recusavit, tu vero neque ad ciborum quorumdam absti-

Βλέπετε δὲ μή πως ἡ ἐξουσία ὑμῶν αὕτη πρόσκομμα γένηται τοῖς ἀσθενοῦσιν. Ἐὰν γάρ τις ἴδῃ σε τὸν ἔχοντα γνῶσιν ἐν εἰδωλείῳ κατακείμενον, οὐχὶ ἡ συνείδησις αὐτοῦ ἀσθενοῦς ὄντος οἰκοδομηθήσεται εἰς τὸ τὰ εἰδωλόθυτα ἐσθίειν; καὶ ἀπολεῖται ὁ ἀσθενῶν ἀδελφὸς ἐπὶ τῇ σῇ γνώσει δι' ὃν Χριστὸς ἀπέθανεν. Οὕτως δὲ ἁμαρτάνοντες εἰς τοὺς ἀδελφοὺς, καὶ τύπτοντες αὐτῶν τὴν συνείδησιν ἀσθενοῦσαν, εἰς Χριστὸν ἁμαρτάνετε.

Φοβοῦντος ὁ λόγος. « Μή πως ἡ ἐξουσία αὕτη. » Οὐκ εἶπεν, Ἡ γνῶσις, ἤ, Ἡ τελειότης, ἀλλ', « Ἡ ἐξουσία, » ὅπερ προπετείας ἐστὶ καὶ ἀλαζονείας μᾶλλον. « Πρόσκομμα γένηται. » Τουτέστι σκάνδαλον, καταστροφή. Εἰπὼν δὲ, « Τοῖς ἀσθενοῦσιν, » αἰτιᾶται αὐτοὺς, ὅτι οὐδὲ τῶν ἀσθενούντων φείδονται ἀδελφῶν, οἷς ἔδει καὶ χεῖρα ὀρέγειν. « Σὲ τὸν ἔχοντα γνῶσιν. » Τὸν, ὡς λέγεις, τέλειον ὄντα. « Οὐχὶ ἡ συνείδησις αὐτοῦ. » Οὐκ ἄρα, φησιν, ἀφορμὴν λήψῃ ἐσθίειν τὰ εἰδωλόθυτα, καὶ οἴεσθαι εἶναί τι τὰ εἴδωλα; Εἰπὼν δὲ, « Οἰκοδομηθήσεται, » δείκνυσιν ὅτι ἐπὶ πλεῖον αὐτοῦ ἡ ἀσθένεια αὐξηθήσεται. « Καὶ ἀπολεῖται ὁ ἀσθενῶν ἀδελφός. » Καὶ γενήσεται πρόφασις ἡ σὴ τελειότης ἑτέρῳ ἀπωλείας. « Δι' ὃν Χριστὸς ἀπέθανεν. » Καὶ ὁ μὲν Χριστὸς, φησὶν, οὐδὲ ἀποθανεῖν ὑπὲρ αὐτοῦ παρῃτήσατο, σὺ δὲ οὐδὲ ἄχρι βρωμάτων ἀποχῆς συγκαταβαίνεις, ἵνα μὴ

σκανδαλίζησαι. « Καὶ τύπτοντες αὐτῶν τὴν συνείδησιν. » Οὐκ εἶπε, Σκανδαλίζοντες, ἀλλὰ τὸ ὠμότερον, « Τύπτοντες. » Τί γὰρ ὠμότερον τοῦ τύπτοντος τὸν ἀσθενῆ; « Εἰς Χριστὸν ἁμαρτάνετε. » Πῶς εἰς Χριστὸν πταίομεν, ἁμαρτάνοντες εἰς τοὺς ἀδελφούς; Πῶς: ὅτι τὰ τῶν οἰκετῶν, ὡς Δεσπότης, οἰκειοποιεῖται· καὶ ὅτι εἰς σωμα αὐτοῦ τελοῦσιν οἱ πληττόμενοι, καὶ ὃ ἐκεῖνος διὰ τῆς οἰκείας κατώρθωσε σφαγῆς, σὺ διὰ βρώματος καταλύεις. Καὶ τί γένοιτ' ἂν τούτου ἀλογώτερον;

Διόπερ εἰ βρῶμα σκανδαλίζει τὸν ἀδελφόν μου, οὐ μὴ φάγω κρέα εἰς τὸν αἰῶνα, ἵνα μὴ τὸν ἀδελφόν μου σκανδαλίσω. Οὐκ εἰμὶ ἀπόστολος; οὐκ εἰμὶ ἐλεύθερος; οὐχὶ Ἰησοῦν Χριστὸν τὸν Κύριον ἡμῶν ἑώρακα; οὐ τὸ ἔργον μου ὑμεῖς ἐστε ἐν Κυρίῳ; Εἰ ἄλλοις οὐκ εἰμὶ ἀπόστολος, ἀλλά γε ὑμῖν εἰμι. Ἡ γὰρ σφραγὶς τῆς ἐμῆς ἀποστολῆς ὑμεῖς ἐστε ἐν Κυρίῳ.

Τοῦτο μάλιστα ἀρίστου διδασκάλου, τὸ ἐξ ἑαυτοῦ παιδεύειν. Ὑμεῖς, φησὶν, οὐδὲ εἰδωλοθύτων τῶν καὶ ἄλλως ἀπηγορευμένων φείδεσθε, ὑπὲρ τοῦ μὴ σκανδαλίσαι ἀδελφόν. Ἐγὼ δὲ τί λέγω εἰδωλοθύτων; οὐδὲ ἄλλου ἂν ἀψαίμην κρέως, εἰ ἐκ τούτου σκανδαλίζεταί τις. Ἡ δὲ παραίτησίς μου, ἔσται αἰωνία· « Οὐ μὴ φάγω κρέα, φησὶν, εἰς τὸν αἰῶνα. » Ἐπειδὴ γὰρ εἶπεν. « Εἰ βρῶμα σκανδαλίζει τὸν ἀδελφόν μου, οὐ μὴ φάγω κρέα εἰς τὸν αἰῶνα, » ἵνα μή τις νομίσῃ ὅτι φιλοτιμία ῥημάτων αὕτη (οὐκ ἂν γὰρ καὶ ἔργῳ ταῦτα ἐπλήρωσε), ἀναγκάζεται λοιπὸν δεῖξαι πῶς καὶ τῶν συγκεχωρημένων ἀπείχετο ὑπὲρ τοῦ μὴ σκανδαλίσαι τινάς. Τί γὰρ λέγω, φησὶ, περὶ τῶν εἰδωλοθύτων; Αὐτοῦ τοῦ Χριστοῦ ἐπιτάξαντος, τὸν κηρύσσοντα ἐκ τοῦ Εὐαγγελίου ἐσθίειν, τουτέστι παρὰ τῶν μαθητευομένων, εἱλόμην, εἰ δέοι, καὶ λιμῷ φθαρῆναι, καὶ μηδὲν παρ' ὑμῶν λαβεῖν· οὐκ ἐπειδὴ παρέχοντές μοι, φησὶ, σκανδαλίζεσθε, ἀλλ' ἵνα πλέον οἰκοδομῆσθε, ὁρῶντές με ἀδάπανον ὄντα ὑμῖν. Ὥστε, φησὶ, καὶ νόμου θείου ἐπιτρέποντός μοι λαμβάνειν, διὰ τὴν ὑμῶν οἰκοδομὴν οὐδὲν εἱλόμην λαβεῖν παρ' ὑμῶν, ἀλλὰ ταῖς χερσί μου ἐκοπίων ἐργαζόμενος καὶ ἀποτρεφόμενος. Ἰδοὺ τέως ἀπέδειξεν ἀληθεύων· λοιπὸν δὲ καὶ ἄλλο κατασκευάζει. Εἰ ἐγὼ, φησὶν, οὕτως, ὑμεῖς οὐδὲ εἰδωλοθύτων ἀπέχεσθε, πρὸς τὸ μὴ τοὺς ἀσθενεῖς τῶν ἀδελφῶν σκανδαλίζειν, μᾶλλον δὲ ἀπολλύειν. Πολλῶν δὲ στίχων περιεκτική ἐστιν ἡ ἔννοια τῆς παραγραφῆς, καὶ ἐκτείνεται ἕως τοῦ, « Ἐλεύθερος ὢν ἐκ πάντων. » — « Οὐκ εἰμὶ ἀπόστολος; » Εἶτα ἵνα μὴ λέγωσιν, ὅτι Εἰ καὶ ἐβούλου λαβεῖν, οὐκ ἐξῆν σοι, διὰ τοῦτο οὐδ' εἴληφας, Ἵνα τί, φησὶν, οὐκ ἐξῆν μοι; οἱ ἄλλοι ἀπόστολοι οὐ τρέφονται ἐκ τοῦ Εὐαγγελίου; Ναὶ, φησί, Τί οὖν; ἐγὼ οὐκ εἰμὶ ἀπόστολος ὡς ἐκεῖνοι; οὐκ εἰμὶ ἐλεύθερος; τουτέστι, Μὴ ὑπό τινά εἰμι τὸν κωλύοντά με λαβεῖν; Εἶτα ἵνα μὴ λέγωσιν, ὅτι οἱ ἄλλοι ἀπόστολοι πλέον ἔχουσι, τὸ τὸν Χριστὸν ἑωρακέναι καὶ συναναστραφῆναι αὐτῷ, ἐπάγει· « Οὐχὶ Ἰησοῦν Χριστὸν τὸν Κύριον ἡμῶν ἑώρακα; » Ὥστε μηδὲ ἐν τούτῳ ἔλαττόν τι ἔχει τῶν λοιπῶν ἀποστόλων.

A nentiam tete demittis, ne offendiculum patiatur. « Et percutientes conscientiam illorum. » Non dixit: Offendiculum ponentes; sed. quod crudelius est, « Percutientes. » Quid enim eo crudelius est, qui infirmum verberat? « In Christum peccatis. » Quomodo in Christum labimur cum in fratres peccamus? Quomodo? quia tanquam Dominus sua ducit quæ servorum sunt, sibique vindicat. et quia ad corpus ejus censentur qui percutiuntur: et quod ille sua morte provexit, hoc tu per escam dissolvis: quid autem fieri potest hac re absurdius?

VIII, 13; IX, 1, 2. *Quapropter si esca offendiculo est fratri meo, nequaquam vescar carnibus in æternum, ne fratri meo sim offendiculo. Annon sum apostolus? Annon sum liber? annon Jesum Christum* B *Dominum nostrum vidi? annon opus meum vos estis in Domino? Si cæteris non sum apostolus, at sane vobis sum, siquidem sigillum apostolatus mei vos estis per Dominum.*

In longe optimi præceptoris est a propriis operibus instruere. Vos, inquit, ne ab his quidem temperatis quæ idolis immolata sunt, ne fratri sitis offendiculo, quæ etiam alioqui vetita sunt: ego vero, quid dico idolis immolata? Neque aliam ullo modo carnem attingam, si quispiam ex hoc sumit offendiculum, et hæc mea observatio erit sempiterna: « Nequaquam, inquit, vescar carnibus in æternum. » Et quoniam dixerat: Si esca offendiculo est fratri meo nequaquam vescar carnibus in æternum: ne quis existimaret hanc gloriam tantum esse verbo- C rum, et quod hæc nullo modo opere compleret: ad hoc consequenter adigitur, ut ostendat quomodo ab his quoque abstineret quæ permissa erant, ne aliquibus esset offendiculo. Quid dico, inquit, de his quæ idolis sunt immolata? Cum Christus jusserit ut qui prædicaret, de Evangelio ederet, hoc est, ab his qui docentur alimentum acciperet, elegi, si opus esset, fame perire, et nihil a vobis accipere: non quod vos mihi præbentes offendamini, inquit, sed ut amplius ædificemini, conspicientes quod sine sumptu vobis prædicem. Itaque cum lex quoque divina **496** mihi permittit accipere, propter vestri ædificationem decrevi nihil a vobis accipere sed laborabam manibus meis operans et me alens Ecce interim ostendit se vera dicere et præstare quæ dicebat. Deinceps vero etiam aliud pa- D rat. Cum ego, inquit, ita egerim, vos neque ab his quæ idolis sunt immolata abstinetis, ne infirmis fratribus sitis offendiculo, imo perdatis. Multos autem versus comprehendit intelligentia hujus sententiæ, et ad eum usque locum protenditur quo ait: « Cum liber essem ex omnibus. » — « Annon sum apostolus. » Deinde ne dicant: Etiam si velles accipere, non tibi liceret, propter hoc non accepisti: Ut quid. inquit, non mihi liceret? nonne alii apostoli aluntur ex Evangelio? Utique. Quid ergo? annon sum ego apostolus sicut illi? Annon sum liber? Hoc est, num alicui subjicior qui me prohibeat accipere? Postmodum ne dicant quod cæteri

apostoli sublimius aliquid habeant, nempe quod Christum viderint, et cum eo conversati sint, subjungit : « Annon Jesum Christum Dominum nostrum vidi ? » Ita ne in hoc quidem inferior est cæteris apostolis ? Ait enim : « Postremo omnium velut abortivo visus est et mihi. — « Annon opus meum vos estis in Domino ? » Deinde ne dicant : Etiamsi sis apostolus, nullum tamen opus demonstrasti : Quomodo ? inquit ; « annon opus meum vos estis ? » hoc est, annon operationem apostolo dignam exhibui dum vos converterem ? quod in Domino per Christum operatus sum. « Si cæteris non sum apostolus. » Atqui possem, inquit, dicere quod ab Jerusalem et circumadjacentibus locis usque ad Illyricum impleverim Evangelium Christi [3], sed hoc interim non dico : nonne vester factus sum apostolus ? » Nam si aliorum non sum, at vester interim sum ; sed tamen nihil a vobis accepi. Hoc enim spectat sermonis ejus conclusio ; unde ait : « Sigillum apostolatus mei vos estis. » Hoc est, si vult quispiam cognoscere simne apostolus, vos ad evidentem probationem propono. Nam quæcunque ad apostolatum spectant, in vobis exhibui : et signa faciens, et fidem docens, et pericula sustinens, et vitam demonstrans inculpatam. Hæc enim aliaque hujusmodi insigniunt, et effligiant ac demonstrant apostolum.

A « Ἔσχατον γὰρ, φησὶ, πάντων, ὡσπερεὶ τῷ ἐκτρώματι, ὤφθη κἀμοί. » — « Οὐ τὸ ἔργον μου ὑμεῖς ἐστε ἐν Κυρίῳ ; » Εἶτα ἵνα μὴ λέγωσιν, Εἰ καὶ ἀπόστολος εἶ, οὐδὲν μέντοι ἔργον ἐπεδείξω. Πῶς ; φησίν· « οὐ τὸ ἔργον μου ὑμεῖς ἐστε ; » τουτέστιν, Οὐκ ἐργασίαν ἀποστόλοις πρέπουσαν ἐπεδειξάμην εἰς ὑμᾶς, ἐπιστρέψας ὑμᾶς ; ὅπερ ἐν Κυρίῳ διὰ Χριστοῦ πέπραχα. « Εἰ ἄλλοις οὐκ εἰμὶ ἀπόστολος. » Καίτοι, φησὶν, ἔξεστί μοι λέγειν ὅτι ἀπὸ Ἱερουσαλὴμ καὶ κύκλῳ μέχρι τοῦ Ἰλλυρικοῦ πεπλήρωκα τὸ Εὐαγγέλιον τοῦ Χριστοῦ, ἀλλὰ τέως οὐ λέγω· μὴ κἂν ὑμῶν οὐ γέγονα ἀπόστολος ; Εἰ γὰρ ἄλλων οὐκ εἰμὶ, ὑμῶν τέως εἰμί. Ἀλλ' ὅμως οὐδὲν παρ' ὑμῶν εἴληφα. Εἰς τοῦτο γὰρ ὁρᾷ τὸ ἀποτέλεσμα αὐτῷ. « Ὅθεν φησὶν, « Ἡ σφραγὶς τῆς ἐμῆς ἀποστολῆς ὑμεῖς ἐστε. » Τουτέστιν, B Εἰ βούλεταί τις μαθεῖν εἰ εἰμὶ ἀπόστολος, ὑμᾶς εἰς ἀπόδειξιν προβάλλομαι. Πάντα γὰρ τὰ τοῦ ἀποστόλου ἐν ὑμῖν ἐπεδειξάμην, καὶ σημεῖα ποιήσας, καὶ διδάξας τὴν πίστιν, καὶ κινδύνους ὑπομείνας, καὶ βίον ἀνεπίληπτον ἐπιδείξας. Ταῦτα γὰρ καὶ τὰ τοιαῦτα σφραγίζει καὶ ἐκτυποῖ καὶ ἀποδεικνύει ἀπόστολον.

497 IX, 3 6. *Mea responsio apud eos qui me interrogant hæc est. Annon habemus potestatem edendi ac bibendi? Annon habemus potestatem sororem mulierem circumducendi, quemadmodum et cæteri apostoli et fratres Domini et Cephas? Aut solus ego et Barnabas non habemus potestatem non operandi ?*

Apud eos videlicet qui quærunt scire in quo ostenderim signa apostoli, aut quod sine sumptu Evangelium prædicaverim, vos in testimonium et ostensionem propono : nam hoc est, quod ait ; « Mea responsio apud eos qui me interrogant hæc est, » nempe apostolatus ad vos sive legatio erga vos. Annon habebam, inquit, potestatem edendi ac bibendi ab his qui docebantur ? nam hoc Christus jussit. Sed tamen ea re abstinui, ne vobis ullum præberetur offendiculum. « Annon habemus potestatem sororem mulierem...? » Divites mulieres quæ crediderant, quosdam sequebantur apostolorum, in necessarios eorum usus suppeditantes : ut illi deinceps abjecta de hoc sollicitudine, soli vacarent prædicationi. Vide autem quod apostolorum coryphæum novissimum posuit, hoc designans Et quid, inquit, cæteros dico ? Annon ipse Petrus hoc faciebat? « Et fratres Domini. » Fratres Domini dicit eos qui fratres ejus existimabantur ; nam quoniam ita appellabantur, etiam ipse juxta communem opinionem locutus est. Qui filii erant Joseph, eo quod hic desponsaverat sibi Dei Matrem : nempe Jacobus Hierosolymorum episcopus, Joseph eodem cum patre appellatus nomine, et Simon ac Judas. « Ego et Barnabas. » Sciens Barnabam sibi socium esse in hoc studio ac diligenti observantia, puta quod sine sumptu præ-

Ἡ ἐμὴ ἀπολογία τοῖς ἐμὲ ἀνακρίνουσιν αὕτη ἐστί. Μὴ οὐκ ἔχομεν ἐξουσίαν φαγεῖν καὶ πιεῖν ; μὴ οὐκ ἔχομεν ἐξουσίαν ἀδελφὴν γυναῖκα περιάγειν, ὡς καὶ οἱ λοιποὶ ἀπόστολοι καὶ οἱ ἀδελφοὶ τοῦ Κυρίου καὶ Κηφᾶς ? Ἢ μόνος ἐγὼ καὶ Βαρνάβας ; οὐκ ἔχομεν ἐξουσίαν τοῦ μὴ ἐργάζεσθαι ;

C Τοῖς ζητοῦσι μαθεῖν πόθεν δηλονότι τὰ τοῦ ἀποστόλου σημεῖα ἐπεδειξάμην, ἢ ὅτι ἀδάπανον ἐκήρυξα τὸ Εὐαγγέλιον, ὑμᾶς εἰς μαρτυρίαν καὶ ἀπόδειξιν προβάλλομαι. Τοῦτο γάρ ἐστιν, « Ἡ ἐμὴ ἀπολογία τοῖς ἐμὲ ἀνακρίνουσιν αὕτη ἐστί » τουτέστιν, Ἡ εἰς ὑμᾶς ἀποστολή. Οὐκ εἶχον, φησὶν, ἐξουσίαν φαγεῖν καὶ πιεῖν ἐκ τῶν μαθητευομένων ; Τοῦτο γὰρ ὁ Χριστὸς ἐκέλευσεν. Ἀλλ' ὅμως τούτου ἀπεσχόμην, διὰ τὸ μὴ σκανδαλισθῆναι ὑμᾶς. « Μὴ οὐκ ἔχομεν ἐξουσίαν ἀδελφὴν γυναῖκα ; » Αἱ εὔποροι γυναῖκες πιστεύουσαι, ἠκολούθουν ἐνίοις τῶν ἀποστόλων, εἰς τὰς ἀναγκαίας αὐτῶν χρείας χορηγοῦσαι· ὡς αὐτοὺς λοιπὸν ὄντας περὶ τούτου ἀμερίμνους, μόνῳ τῷ κηρύγματι ἀπασχολεῖσθαι. Ὅρα δὲ ὅτι τὸν κορυφαῖον ἔσχατον τέθεικε τοῦτο αἰνιττόμενος· Καὶ τί, φησὶ, τοὺς ἄλλους λέγω ; αὐτὸς ὁ Πέτρος οὐ τοῦτο ἐποίει ; « Καὶ οἱ D ἀδελφοὶ τοῦ Κυρίου. » Ἀδελφοὺς τοῦ Κυρίου, τοὺς νομισθέντας ἀδελφοὺς αὐτοῦ λέγει. Ἐπειδὴ γὰρ οὕτως ἐχρημάτιζον, καὶ αὐτὸς κατὰ τὴν κοινὴν δόξαν εἶπεν. Οἵτινές εἰσιν υἱοὶ Ἰωσὴφ, διὰ τὴν πρὸς τὴν Θεοτόκον μνηστείαν, Ἰάκωβος ἐπίσκοπος Ἱεροσολύμων, Ἰωσὴφ ὁμώνυμος τῷ πατρὶ, Σίμων καὶ Ἰούδας. « Ἐγὼ καὶ Βαρνάβας. » Εἰδὼς τὸν Βαρνάβαν κοινωνοῦντα αὐτῷ τῆς ἀκριβείας ταύτης, ἤγουν τὸ ἄνευ δαπάνης κηρύττειν, καί γε ἐξουσίαν ἔχων ποιεῖν οὕτως, οὐκ ἀπέκρυψεν. « Οὐκ ἔχομεν ἐξουσίαν τοῦ

[3] Rom. XV, 19.

μὴ ἐργάζεσθαι ; » Τοῦ τὰ πρὸς τροφὴν καὶ αὐτάρκειαν ἀπὸ τοῦ κηρύγματος πορίζεσθαι ; ἀλλ' ὅμως ἔχοντες ἐξουσίαν, οὐ χρώμεθα τῇ ἐξουσίᾳ, ἵνα μᾶλλον ὑμᾶς ὠφελήσωμεν, ἀδάπανον κηρύσσοντες τὸ Εὐαγγέλιον. Εἰ δὲ τοῦτο δῆλον, ὅτι εἰ καὶ συνῄδειν σκανδαλιζομένους ὑμᾶς ἕνεκεν κρεωφαγίας, καίτοι ἀκώλυτον ὄν, οὐκ ἂν ἔφαγον εἰς τὸν αἰῶνα, ἵνα μὴ σκανδάλου πρόξενος γενοίμην τῷ ἀδελφῷ· πόσῳ μᾶλλον δεῖ φυλάττεσθαι ὑμᾶς ἀπὸ τῶν εἰδωλοθύτων ; δι' ὧν οὐ μόνον οἱ ἀδελφοὶ σκανδαλίζονται, ἀλλὰ καὶ τὰς συνειδήσεις μολύνουσι. Τὸ δὲ, « Ἢ μόνος ἐγὼ καὶ Βαρνάβας οὐκ ἔχομεν ἐξουσίαν τοῦ μὴ ἐργάζεσθαι ; » οἰκειότερόν ἐστι τῆς λέξεως οὕτως ἐκλαβεῖν· Οἱ μὲν οὖν ἄλλοι, φησὶν, ἀπόστολοι, ἐξουσίαν ἔχουσι μὴ ἐργάζεσθαι, μηδὲ κοπιᾷν ταῖς χερσὶν, ἀλλ' ἐκ τῶν διακονούντων αὐτοῖς τρέφεσθαι· ἐγὼ δὲ καὶ Βαρνάβας, ὡς φαίνεται, φησὶν, οὐκ ἔχομεν ἐξουσίαν μὴ ἐργάζεσθαι, ἀλλ' ἀνάγκη ταῖς χερσὶ κοπιῶντας, οὕτως ἑαυτοῖς τὰ πρὸς τὴν ἀναγκαίαν χρείαν ἐπαρκεῖν ;

dicaret, cum potestatem haberet ita faciendi, non occultavit. « Non habemus potestatem non operandi ? » Hoc est, ut a prædicatione suppeditarentur nobis quæ ad victum sufficerent ? sed tamen cum talem haberemus potestatem, non sumus usi potestate ut magis vos juvaremus, Evangelium sine sumptu prædicantes. Quod si hoc ita est, manifestum est quod si vos intelligerem sumere offendiculum ob esum carnium, qui tamen non est prohibitus, nequaquam eis vescerer in æternum fratri causa fierem offendiculi : quanto magis abstinere vos oportet ab his quæ sunt idolis immolata, **498** per quæ non solum fratres offendiculum patiuntur, sed et conscientias polluunt ? Quod tamen ait : « Aut solus ego et Barnabas non habemus potestatem non operandi, » propius ad verbum ita accipiatur : Itaque, inquit, cæteri apostoli potestatem habent non operandi neque laborandi manibus, sed ut alantur ex his quæ sibi ministrantur ; ego vero et Barnabas, ut apparet, non habemus potestatem non operandi, sed necessarium est ut manibus laborantes, ita nobis suppeditemus quæ ad usum sunt necessaria ?

Τίς στρατεύεται ἰδίοις ὀψωνίοις ποτέ ; τίς φυτεύει ἀμπελῶνα, καὶ ἐκ τοῦ καρποῦ αὐτοῦ οὐκ ἐσθίει ; ἢ τίς ποιμαίνει ποίμνην, καὶ ἐκ τοῦ γάλακτος τῆς ποίμνης οὐκ ἐσθίει ;

IX, 7. *Quis militat suis obsoniis unquam ? Quis plantat vineam et de fructu ejus non edit ? Aut quis pascit gregem, et de lacte gregis non edit ?*

Τίς, φησὶ, στρατευόμενος, οἴκοθεν τρέφεται, καὶ οὐκ ἐκ τῆς στρατείας ; καὶ τοῦτο λέγει, « Ἰδίοις ὀψωνίοις. » Καλῶς δὲ τὸ τοῦ στρατιώτου πρότερον τέθεικε. Τοῦτο γὰρ ἁρμόδιον τῇ ἀποστολῇ διὰ τοὺς ἐν αὐτῇ κινδύνους, καὶ τὸν πόλεμον τῶν νοητῶν ἐχθρῶν. « Τίς φυτεύει ἀμπελῶνα ; » Ταῦτα πάντα τὰ παραδείγματα δείκνυσι χρῆναι τὸν διδάσκαλον ἐκ τῶν μαθητευομένων ἐσθίειν, ὥσπερ τὸν στρατιώτην ἐκ τῆς στρατείας, καὶ τὸν φυτεύσαντα ἀμπελῶνα ἐκ τοῦ καρποῦ αὐτοῦ, καὶ τὸν ποιμένα ἐκ τοῦ τῆς ποίμνης γάλακτος. Ἀλλ' ὅμως, φησὶ, καὶ τοῦ δικαίου τοῦτο βουλομένου, καὶ τοῦ Κυρίου κελεύσαντος, ἐγὼ ἀδαπάνως ὑμῖν ἐκήρυξα, ἵνα μή τινα σκανδαλίσω. Ἐγὼ τοιγαροῦν καὶ τῶν ἐπιτετραμμένων ἀπεσχόμην, διὰ τὴν ὑμετέραν οἰκοδομήν. Ὑμεῖς δὲ οὐδὲ εἰδωλοθύτων ἀπέχεσθε διὰ τὸ μὴ βλάπτειν τοὺς ἀδελφούς. Οὗτος γὰρ ὁ σκοπός ἐστιν αὐτῷ εἰς ὅλον τοῦτο τὸ χωρίον. « Τίς φυτεύει ἀμπελῶνα ; » Ἐκ τοῦ ἀμπελῶνος, τὸν ἐν τῇ ἀποστολῇ πόνον δηλοῖ. « Ἢ τίς ποιμαίνει ποίμνην ; » Διὰ τῆς ποίμνης δηλοῖ τὴν διδαχὴν καὶ τὴν κηδεμονίαν τὴν ἐν τῇ ἀποστολῇ.

Quis, inquit, miles a domo sua alitur et non ex militia ? Et hoc est quod ait : « Suis obsoniis. » Bene autem militis exemplum prius posuit : nam id aptum est apostolatui propter ea quæ in ipso sunt pericula et bellum intellectualium inimicorum. « Quis plantat vineam ? » Hæc omnia exempla ostendunt oportere præceptorem ali ab his qui docentur, quemadmodum militem ex militia, et illum qui plantavit vineam ex illius fructu, pastoremque e lacte gregis. Et tamen quanquam et æquitas, inquit, hoc requirat, et Dominus ita jusserit, ego sine sumptu vobis prædicavi, ne essem vobis offendiculo. Ego igitur etiam ab his abstinui quæ concessa erant, propter vestram ædificationem : vos autem neque ab his quæ idolis immolata sunt abstinetis, ne fratribus nocumentum inferatis. Nam tota hac parte hic ejus scopus est. « Quis plantat vineam ? » Per vineam significat laborem qui est in apostolatu. Aut quis pascit gregem ? » Per gregem significat doctrinam et providam gubernationem quæ est in apostolatu.

Μὴ κατὰ ἄνθρωπον ταῦτα λαλῶ ; ἢ οὐχὶ καὶ ὁ νόμος ταῦτα ; Ἐν γὰρ τῷ Μωσέως νόμῳ γέγραπται, Οὐ φιμώσεις βοῦν ἀλοῶντα. Μὴ τῶν βοῶν μέλει τῷ Θεῷ ; Ἢ δι' ἡμᾶς πάντως λέγει ; Δι' ἡμᾶς γὰρ ἐγράφη ὅτι ἐπ' ἐλπίδι ὀφείλει ὁ ἀροτριῶν ἀροτριᾷν, καὶ ὁ ἀλοῶν τῆς ἐλπίδος αὐτοῦ μετέχειν ἐπ' ἐλπίδι.

IX, 8. 10. *Num secundum hominem hæc loquor ? annon et lex eadem dicit ? Etenim in Mosi lege scriptum est : Non obturabis os bovi trituranti. Num boves curæ sunt Deo ? In hoc propter nos omnino dicit ? Propter nos enim scriptum est quod debeat is qui arat sub spe arare, et qui triturat, spei suæ particeps esse sub spe.*

Ἐπειδὴ τὸ τρέφεσθαι ἐκ τῶν μαθητευομένων ἔδειξε, καὶ τῶν λοιπῶν ἀποστόλων εἶναι τὴν κοινὴν συνήθειαν τοῦτο βούλεσθαι, λοιπὸν καὶ ἀπὸ Γραφικῆς μαρτυρίας θέλει τοῦτο πιστώσασθαι, καί φησι·

499 Quoniam alendos esse ostendit ab his qui docentur, quodque hoc ita sit, suadet cæterorum apostolorum communis consuetudo, consequenter etiam hoc a Scripturæ testimonio vult confirmare

et ait : « Num secundum hominem hæc loquor ? » hoc est. Num solum videtur hoc hominibus ? Aut humanorum tantum exemplorum possum confirmare ratione ? Annon et lex eadem dicit ? « Num boves curæ sunt Deo ? » Ne quis dicat : Et quorsum adductum est quod de bobus dictum est ? ait: « Num boves curæ sunt Deo ? » Curam utique gerit ipse etiam de brutis, at non ita ut propter ipsa legem quoque posuisset : sed per hoc vult nos instruere, quod laborantes non frustra laboremus, sed ex laboribus alendi sumus. Itaque et ego qui laboravi, dignus sum qui a vobis alar. « An hoc propter nos omnino dicit ? » Omnino, id est, ut in confesso est, omnibus modis. « Quia sub spe debet. » Insistit tropo qui de bobus est. Quia præceptor, inquit, debet repensionem habere laborum, non quod nulla ulteriori fruiturus sit retributione, sed quod spem habeat post hanc temporalem parvamque repensionem etiam æterna ac supernaturalia nancisci bona. Nam et hoc significat quod subjungit: « Et qui triturat, spei suæ particeps esse sub spe. » Siquidem apostoli spem habebant quod ab his qui docebantur consequerentur obsequium quo alimentum subministraretur, et consequebantur. Atqui non id erat ipsis spes finalis ; sed hac spe fruentes majorem adhuc exspectabant ac sperabant. Hoc autem ait, quod nihil impediebat futurorum spem ac retributionem bonorum, acceptio ministerii quo ab his qui docebantur alimenta subministrabantur : hinc significans quod Licet nihil impediat futuram retributionem, a discipulis hic accipere alimenta, non tamen accepi, inquit. Plurimis autem modis nititur astruere quod vetitum non fuerit, tum propter id quod dictum est, tum ne ipse hac re abstinens, calumniari eos videretur qui utebantur. « Et qui triturat, spei suæ. » Idem rursum tropus est. « Et qui triturat, inquit, spei suæ particeps esse sub spe. » Quoniam enim is qui arat in spe arat, hac etiam spe frui debet qui postmodum triturat, quæ sperabat dum araret. Quæ est autem spes ?
500 nempe quod particeps erit fructuum. Deinde addit, « Sub spe. » Ne quis enim dicat : Tantorum ergo laborum quos sustinent apostoli, hæc est retributio, puta edere ? addidit « Sub spe, » hoc est spe quidem futurorum bonorum laborant apostoli, attamen oportet quoque hinc in refrigerium habere sumptum, ab his qui docentur. Hoc autem ostendit quod sub futura spe participem esse oporteat alterius quoque spei, hoc est, alimenti ac cæterorum.

IX, 11, 12. *Si nos vobis spiritualia seminavimus, magnum est si nos carnalia vestra messuerimus ? Si alii potestatis erga vos participes sunt, cur non potius nos ? Atqui non usi sumus potestate ista : sed omnia sufferimus ne quod offendiculum demus Evangelio Christi.*

Deinde aliud quoque dicit. ut ostendat oportere præceptorem ali. Non ut similia, inquit, præbeatis his quæ accepistis. Nam si nos spiritualia in vos seminavimus, hoc est, præbuimus, an magnum est si

A « Μὴ κατὰ ἄνθρωπον ταῦτα λαλῶ ; » τουτέστι, Μὴ τοῖς ἀνθρώποις μόνον τοῦτο δοκεῖ, ἢ ἐξ ἀνθρωπίνων παραδειγμάτων τοῦτο ἔχω συστῆσαι τῷ λόγῳ ; οὐχὶ καὶ ὁ νόμος ταῦτα λέγει ; « Μὴ τῶν βοῶν μέλει τῷ Θεῷ ; » Ἵνα μή τις εἴπῃ, Καὶ τί ἀνῆκε πρὸς τὸ προκείμενον τὸ περὶ τῶν βοῶν ; φησὶ, « Μὴ τῶν βοῶν μέλει τῷ Θεῷ ; » Μέλει μὲν γὰρ αὐτῷ καὶ περὶ τῶν ζώων, οὐχ οὕτως δὲ ὡς καὶ νόμον δι' αὐτοὺς τιθέναι. Ἀλλ' ἐκ τούτου παιδεῦσαι ἡμᾶς βούλεται τοὺς κοπιῶντας μὴ ἀνονήτως κοπιᾷν, ἀλλὰ τρέφεσθαι ἐκ τῶν πόνων. Ἐπεὶ οὖν καὶ ἐγὼ ὃς ἐκοπίασα, δίκαιος ἤμην τρέφεσθαι. « Ἢ δι' ἡμᾶς πάντως λέγει ; » Τὸ, « πάντως, » ὡς ἐπὶ ὁμολογουμένου φησὶ, τουτέστι, πᾶσι τρόποις. « Ὅτι ἐπ' ἐλπίδι ὀφείλει. » Ἐπέμεινε τῇ τροπῇ τῶν βοῶν. Ὅτι ὁ διδάσκαλος, φησὶν, ὀφείλει τῶν πό-
B νων ἔχειν ἀμοιβὰς, οὐχὶ ἐφ' ὅτῳ μηδὲν περαιτέρω ἀπολαύσειν, ἀλλ' ἐφ' ᾧ ἐλπίδα ἔχειν μετὰ ταύτην τὴ πρόσκαιρον καὶ βραχεῖαν ἀπόλαυσιν, καὶ τῶν αἰωνίων καὶ ὑπερφυῶν τυχεῖν ἀγαθῶν. Τοῦτο γὰρ δηλοῖ τὸ, « Καὶ ὁ ἀλοῶν τῆς ἐλπίδος αὐτοῦ μετέχειν ἐπ' ἐλπίδι. » Τῆς γὰρ διακονίας οἱ ἀπόστολοι τῆς ἐπὶ τῇ διατροφῇ ἐλπίδα εἶχον παρὰ τῶν μαθητευομένων τυγχάνειν, καὶ ἐτύγχανον. Οὐ μέντοι γε τοῦτο ἦν αὐτοῖς ἡ τελεία ἐλπὶς, ἀλλὰ ταύτης ἀπολαύοντες τῆς ἐλπίδος, ἔτι τὰ μείζονα ἐκαροδόκουν καὶ ἤλπιζον. Τοῦτο δέ φησιν, ὅτι Οὐδὲν ἐνέκοπτε τὴν τῶν μελλόντων ἐλπίδα καὶ ἀπόλαυσιν ἡ τῆς παρὰ τῶν μαθητευομένων ἐπὶ τῇ τροφῇ ὑπηρεσίας ἀπόλαυσις· ἐντεῦθεν δηλῶν, ὡς Καίτοι μηδὲν ἐμποδὼν ὄντος πρὸς τὴν ἐκεῖθεν ἀπόλαυσιν τοῦ τρέφεσθαι παρὰ
C τῶν μαθητῶν, ὅμως οὐχ εἱλόμην. Πλείοσι δὲ αὐτὸ ἐπιχειρήμασιν ἀκώλυτον ὂν κατασκευάζει, διά τε τὸ εἰρημένον, καὶ ἵνα μὴ ἀπεχόμενος αὐτὸς, τοὺς ἄλλους δόξῃ χρωμένους ἐν διαβολῇ τινι καθιστᾷν. « Καὶ ὁ ἀλοῶν τῆς ἐλπίδος » Ἡ αὐτὴ πάλιν τροπή. « Καὶ ὁ ἀλοῶν, φησὶ, τῆς ἐλπίδος αὐτοῦ μετέχειν ἐπ' ἐλπίδι. » Ἐπειδὴ γὰρ ὁ ἀροτριῶν, ἐπ' ἐλπίδι ἀροτριᾷ, ταύτης τῆς ἐλπίδος λοιπὸν καὶ ὁ ἀλοῶν ὀφείλει ἀπολαῦσαι, ἣν ἤλπισεν ἐν τῷ ἀροτριᾷν. Τίς δὲ ἡ ἐλπίς ; τὸ μεταλαβεῖν δηλονότι τῶν καρπῶν. Εἶτα προστίθησιν, « Ἐπ' ἐλπίδι. » Ἵνα γὰρ μή τις εἴπῃ, Τῶν τοσούτων οὖν πόνων ὧν ὑπομένουσιν οἱ ἀπόστολοι, αὕτη ἐστὶν ἡ ἀμοιβὴ, τὸ ἐσθίειν προσέθηκεν, « Ἐπ' ἐλπίδι. » Τουτέστιν, ἐπ' ἐλπίδι μὲν τῶν μελλόντων ἀγαθῶν οἱ ἀπόστολοι μοχθοῦσι, πλὴν δεῖ καὶ ἐντεῦθεν ἔχειν παραψυχὴν τὴν παρὰ τῶν μαθητευομέ-
D νων χορηγίαν. Τοῦτο δὲ δηλοῖ, ὅτι ἐπὶ τῇ μελλούσῃ ἐλπίδι δεῖ μετέχειν καὶ ἑτέρας ἐλπίδος, τουτέστι τροφῆς καὶ τῶν λοιπῶν.

Εἰ ἡμεῖς ὑμῖν τὰ πνευματικὰ ἐσπείραμεν, μέγα εἰ ἡμεῖς ὑμῶν τὰ σαρκικὰ θερίσομεν ; Εἰ ἄλλοι τῆς ἐξουσίας ὑμῶν μετέχουσιν, οὐ μᾶλλον ἡμεῖς ; Ἀλλ' οὐκ ἐχρησάμεθα τῇ ἐξουσίᾳ ταύτῃ, ἀλλὰ πάντα στέγομεν, ἵνα μὴ ἐγκοπήν τινα δῶμεν τῷ Εὐαγγελίῳ τοῦ Χριστοῦ.

Εἶτα καὶ ἄλλο λέγει, δεικνὺς δεῖν τὸν διδάσκαλον τρέφεσθαι. Οὐ γὰρ ὅμοια, φησὶν, ὧν λαμβάνετε παρέχετε. Εἰ γὰρ ἡμεῖς τὰ πνευματικὰ εἰς ὑμᾶς ἐσπείραμεν, τουτέστι, παρέσχομεν, μέγα ἐστὶν ἐὰν τὰ

σαρκικὰ λάβωμεν; πνευματικὰ τὴν πίστιν λέγων, σαρκικὰ δὲ τὴν τροφήν. « Εἰ ἄλλοι τῆς ἐξουσίας. » Δηλοῖ τινας ἀπατεῶνας, κρατοῦντας αὐτῶν, καὶ οὐ μόνον παρ' αὐτοῖς ἐσθίοντας, ἀλλὰ καὶ ἐξουσιάζοντας αὐτῶν. Εἰ οὐκ ἐκεῖνοι, φησὶ, τῆς ἐξουσίας μετέχουσιν ἐν τῷ ἄρχειν ὑμῶν, οὐκ ἄρα ἡμεῖς ἐσμεν δίκαιοι μᾶλλον τοῦτο ποιεῖν; « Ἀλλ' οὐκ ἐχρησάμεθα τῇ ἐξουσίᾳ ταύτῃ. » Ὁρᾷς ποῦ ἀποδίδοται τὸ συμπέρασμα τοῦ νοήματος; Εἰ γὰρ καὶ ἦν μοι, φησὶν, ἐξουσία τοῦ λαμβάνειν παρ' ὑμῶν, ὡς ἀποδέδειλται ἔκ τε τοῦ ταῦτα ποιεῖν τοὺς λοιποὺς ἀποστόλους, καὶ ἐξ ὧν παρεθέμην παραδειγμάτων, καὶ τοῦ νόμου Μωσέως· ὅμως οὐδὲν εἴληφα, δεδοικὼς μὴ τοῦτό τινας ἐγκόψῃ πρὸς τὴν πίστιν. Εἰ οὖν ἐγὼ, φησὶ (τοῦτο γὰρ βούλεται τὸ νόημα), καὶ τῶν ἐπιτετραμμένων ἀπέχομαι διὰ τὸ μὴ σκανδαλίσαι τινὰς, πῶς ὑμεῖς οὐδὲ τῶν εἰδωλοθύτων ἀπέχεσθε καὶ ὅλως ἀπηγορευμένων, ὑπὲρ τοῦ μὴ σκανδαλίζειν τοὺς ἀσθενεστέρους τῶν ἀδελφῶν; « Τῇ ἐξουσίᾳ ταύτῃ. » Τουτέστιν, Οὐδὲν παρά τινος ἔλαβον. « Ἀλλὰ πάντα στέγομεν. » Ἵνα γὰρ μή τις εἴπῃ. Ὅτι οὐκ ἔχρῃζες, διὰ τοῦτο οὐκ ἔλαβες, ἐπάγει, « Ἀλλὰ πάντα στέγομεν, » οἷον πεῖναν, καὶ δίψαν, καὶ γυμνότητα, ἵνα μόνον μή τις ἐγκοπὴ γένηται· τουτέστιν ἡ τυχοῦσα ἀναβολὴ πρὸς τὸ Εὐαγγέλιον καὶ τὸ κήρυγμα.

Οὐκ οἴδατε ὅτι οἱ τὰ ἱερὰ ἐργαζόμενοι ἐκ τοῦ ἱεροῦ ἐσθίουσια; οἱ τῷ θυσιαστηρίῳ προσεδρεύοντες, τῷ θυσιαστηρίῳ συμμερίζονται; Οὕτως καὶ ὁ Κύριος διέταξε, τοῖς τὸ Εὐαγγέλιον καταγγέλλουσιν, ἐκ τοῦ Εὐαγγελίου ζῆν. Ἐγὼ δὲ οὐδενὶ ἐχρησάμην τούτων.

Μὴ ἀρκεσθεὶς τοῖς πρώτοις, καὶ ἕτερα ἐπάγει, δεικνὺς ὡς ἐξῆν αὐτῷ παρὰ τῶν μαθητῶν λαβεῖν, καί φησιν· « Οἱ τὰ ἱερὰ ἐργαζόμενοι. » Τουτέστιν, οἱ παραμένοντες τῷ ἱερῷ καὶ τὰς ἐν αὐτῷ λειτουργίας ἐκτελοῦντες ἱερεῖς τε καὶ Λευῖται. « Ἐκ τοῦ ἱεροῦ ἐσθίουσιν. » Οὐκ εἶπεν, Ἐκ τῶν προσφερόντων, ἵνα μήτε τοὺς λαμβάνοντας εὐτελίσῃ, μήτε τοὺς διδόντας ἐπάρῃ, ἀλλ', « Ἐκ τοῦ ἱεροῦ, » φησίν. « Οἱ τῷ θυσιαστηρίῳ προσεδρεύοντες. » — [ΟΙΚΟΥΜ.] Ἱερὰ μὲν ἐργαζομένους τοὺς Λευΐτας φησὶν, οἳ τὰ ἐπιδέκατα ἐλάμβανον. Θυσιαστηρίῳ δὲ προσεδρεύοντας τοὺς ἱερέας, οἳ ἐκ τῶν θυμάτων εἶχον ἀφαιρήματα. « Τῷ θυσιαστηρίῳ συμμερίζονται. » Πάλιν καὶ ὧδε τὸν αὐτὸν εἶπε τρόπον. Οὐ γὰρ εἶπεν, Ἐκ τῶν θυόντων λαμβάνουσιν, ἀλλ', « Ἐκ τοῦ θυσιαστηρίου. » μετὰ γὰρ τὸ προσενεχθῆναι, οὐκ ἔτι τοῦ προσενέγκαντός ἐστιν, ἀλλὰ τοῦ ἱεροῦ καὶ τοῦ θυσιαστηρίου. Καλῶς τὸ, « Συμμερίζονται. » Τὰ μὲν γὰρ ὁλοκαυτώματα ἐγίνετο, καὶ ἦν μόνου τοῦ θυσιαστηρίου. Καὶ ἐκ τῶν θυομένων δὲ, τὸ μὲν αἷμα προσεχεῖτο τῷ θυσιαστηρίῳ, καὶ τὸ στέαρ ἐθυμιᾶτο. Τῶν δὲ κρεῶν ἀφαίρημά τι ἐλάμβανεν ὁ ἱερεὺς, οἷον τὸν δεξιὸν βραχίονα καὶ τὸ στηθύνιον, καὶ τὸ ἔνυστρον. « Οὕτως καὶ ὁ Κύριος. » Οὕτως, οὐδὲν, φησὶ, ξένον, ἀλλὰ τῇ Παλαιᾷ ἑπόμενος, οὐδὲν καινοτομῶν ἐποίησα. Ὅρα δὲ, τὸ μέγιστον ἔσχατον τέθεικεν. « Ἐκ τοῦ Εὐαγγελίου ζῆν. » Καθώσπερ ἐκεῖ οὐκ εἶπεν. Ἐκ τῶν προσενεγκάντων, ἀλλ', « Ἐκ τοῦ ἱεροῦ καὶ τοῦ θυσιαστηρίου. » οὕτως καὶ ὧδε οὐκ εἶπεν, Ἐκ τῶν μαθητῶν,

carnalia accipiamus? spiritualia dicens fidem carnalia vero alimentum. « Si alii potestatis. » Indicat quosdam impostores qui ipsos veluti possidebant: nec solum apud eos edebant: sed et potestatem erga ipsos habebant Si igitur illi, inquit, potestatis erga vos participes sunt, ita ut vobis dominentur: anne sumus nos idonei qui magis hoc faciamus? « Atqui non usi sumus potestate ista. » Vides ubi reddat sui intenti conclusionem? Etenim quanquam concessum, inquit, mihi erat ut a vobis acciperem, veluti demonstratum est, tum ex eo quod ita faciant cæteri apostoli, tum ex exemplis quæ proposui, tum ex lege Mosi; nihil tamen accepi, timens ne hoc aliquos offenderet circa fidem; si ergo ego (nam hoc ipsius intentum est) etiam his quæ permissa sunt abstineo, ne aliquos offendam, quomodo vos ne ab idolothytis quidem abstinetis quæ omnino vetita sunt, ne imbecillioribus fratribus offendiculo sitis, « Potestate ista. » Hoc est, nihil a quoquam accepi. « Sed omnia offerimus. » Ne enim quis dicat: Non egebas, propterea non accepisti, subjungit: « Sed omnia sufferimus, » puta famen, **501** sitim, nuditatem: solum ne qua flat offensio, hoc est, ne quid remoretur Evangelium ac prædicationem.

IX, 13, 14. *An nescitis quod ii qui sacra operantur, ex templo edunt? Qui altari assistunt, una cum altari partem accipiunt? Ita et Dominus ordinavit, ut qui Evangelium annuntiant, ex Evangelio vivant. Ego tamen nullo horum usus sum.*

Prioribus non contentus, alia quoque subjungit: ostendens quod sibi licitum erat a discipulis accipere, et ait: « Qui sacra operantur. » Hoc est, qui in templo permanent, et munera quæ in eo fiunt exsequuntur, nempe sacerdotes et Levitæ. « Ex templo edunt. » Non dixit: De his qui offerunt, ne vel accipientes deprimeret, vel offerentibus cristas erigeret, sed, « Ex templo, » ait. « Qui altari assistunt. » Sacra quidem operantes dicit Levitas, qui decimas accipiebant: altari vero assistentes sacerdotes, qui ea habebant quæ tollebantur a sacrificiis. « Una cum altari partem accipiunt. » Rursum et hic eodem tropo locutus est. Siquidem non dixit: Ex his qui immolant accipiunt, sed, « Ex altari. » Postquam enim facta erat oblatio, jam non ejus erat qui obtulerat, sed templi et altaris. Et bene dixit: « Una partem accipiunt. » Siquidem holocautomata fiebant et ea solius erant altaris: porro ex victimis sanguis quidem altari cedebat, et adeps immolabatur: quamdam vero carnium oblationem accipiebat sacerdos, utpote dextrum brachium, pectusculum sive medium pectoris et armum dextrum. « Ita et Dominus. » Ita, nihil, inquit, novum, sed vetera secutus, nihil novi molitus sum. Considera vero quod pstremo posuerit quod maximum erat: « Ex Evangelio vivant. » Sicut ibi non dixerat, » Ex his qui obtulerant, » sed « Ex templo et ex altari; » ita et hic non dixit: Ex discipulis, sed, « Ex Evan-

gelio. » Et bene ait, vivere, ostendens quod nihil aliud liceat accipere præter alimentum et vestitum. « Nullo horum usus sum. » Horum, quorum? exemplorum quæ dixi, legis et ordinationum Christi : quod oporteat accipere præceptores, et vivere ex his qui docentur.

502 IX,15 18. *Quanquam non hæc scripsi ut ita fiat in me. Melius enim est mihi mori, quam ut gloriationem meam aliquis inanem reddat. Etenim si Evangelium prædicem, non est quod glorier: necessitas enim mihi incumbit. Væ autem mihi est nisi Evangelium prædicem. Nam si ultroneus hoc faciam, præmium habeo, si autem non ultroneus, dispensatio mihi commissa est. Quod igitur mihi præmium est ? Ut cum evangelizem, sine sumptu ponam Christi Evangelium, non abutendo potestate mea in Evangelium.*

Ne opinentur hæc eum propterea scripsisse quasi jam vellet in posterum accipere, corrigit hoc. Non scripsi, inquit, hæc, ut ita fiat in me, puta sicut exempla requirunt. sicut Domini jussa disponunt, nempe ut accipiam. « Melius enim est mihi mori.» Vide cum quanta vehementia refugiat accipere. Melius, inquit, est mihi mori. nempe fame, quam ut inanis et vana fiat gloriatio quæ de hac re est. Ne quis enim dicat quod cum non accipiat, tristatur sane et graviter fert quod non accipiat, rem ipsam vocat gloriationem. ostendens gaudium et animi alacritatem super eo quod flebat. Quis enim inanem redditurus esset Pauli gloriationem ? Qui aliquid ipsi contribueret ad Evangelium. « Etenim si Evangelium prædicem, inquit, non est quod glorier. » Quid est ergo in quo glorieris ? posset quispiam ipsi dicere. Subjungit : Ut id efficiam quo Evangelium sine sumptu sit. Quid ergo ? an hoc majus est quam Evangelium prædicare ? nequaquam : sed definitum est ut ex Evangelii prædicatione alerer: quod autem sine sumptu hoc faciam opus est meæ liberalitatis. « Non est quod glorier. » Gloriationem enim dicit ut ipse ex propria liberalitate id præstet : nam quo Domini præceptum tanquam fidelis servus exsequatur, non existimat ad suum præclarum facinus pertinere. Audivit enim Dominum dicentem, « Cum feceritis omnia quæ præcepta sunt vobis, dicite: Servi inutiles sumus, quod debuimus facere fecimus [1].» Quæ ergo gloriatio si factum est quod fieri oportuit ? « Necessitas enim mihi incumbit. » Quoniam Christus præcepit. « Væ autem mihi est nisi Evangelium prædicem. » **503** Transgredior enim Domini præcepta. « Nam si ultroneus hoc faciam, » quidnam ? ut gratis ponam sive prædicem Evangelium, « Præmium habeo : » quia cum etiam permiserit Dominus sumptum accipere, non accepi. — *Aut hoc modo.* Nam si Evangelium prædicare mei esset omnino liberalis animi, et nulla mihi incumberet Dominici præcepti ad hoc necessitas,

[1] Luc. XVII, 10.

A ἀλλ'. « Ἐκ τοῦ Εὐαγγελίου. » Καλῶς δὲ τὸ ζῆν, δεικνὺς ὅτι οὐδὲν ἔξεστιν ἄλλο λαμβάνειν, πλὴν τροφῶν καὶ ἐνδύματος. « Οὐδενὶ ἐχρησάμην τούτων. » Τούτων, ποίων; Τῶν παραδειγμάτων ὧν εἶπον, τοῦ νόμου, τῶν ἐπιταγμάτων τοῦ Χριστοῦ, ὅτι χρὴ λαμβάνειν τοὺς διδασκάλους, καὶ ζῆν ἐκ τῶν μαθητευομένων.

Οὐκ ἔγραψα δὲ ταῦτα ἵνα οὕτως γένηται ἐν ἐμοί. Καλὸν γάρ μοί μᾶλλον ἀποθανεῖν, ἢ τὸ καύχημά μου ἵνα τις κενώσῃ. Ἐὰν γὰρ εὐαγγελίζωμαι, οὐκ ἔστι μοί καύχημα. Ἀνάγκη γάρ μοι ἐπίκειται. Οὐαὶ δέ μοί ἐστιν, ἐὰν μὴ εὐαγγελίζωμαι. Εἰ γὰρ ἑκὼν τοῦτο πράσσω, μισθὸν ἔχω· εἰ δὲ ἄκων, οἰκονομίαν πεπίστευμαι. Τίς οὖν μοί ἐστι μισθός; Ἵνα εὐαγγελιζόμενος, ἀδάπανον B θήσω τὸ Εὐαγγέλιον τοῦ Χριστοῦ, εἰς τὸ μὴ καταχρήσασθαι τῇ ἐξουσίᾳ μου ἐν τῷ Εὐαγγελίῳ.

Ἵνα μὴ νομίσωσι διὰ τοῦτο αὐτὸν ταῦτα γεγραφηκέναι ὡς βουλόμενον ἀπάρτι τοῦ λοιποῦ λαμβάνειν, διορθοῦται αὐτό. « Οὐκ ἔγραψα ταῦτα ἵνα οὕτως, φησὶ, γένηται ἐν ἐμοὶ, » τουτέστιν ὡς τὰ παραδείγματα βούλεται, ὡς αἱ τοῦ Κυρίου διατάξεις, οἷον ἵνα λαμβάνω. « Καλὸν γάρ μοι μᾶλλον ἀποθανεῖν. » Ὅρα μετὰ πόσης τὸ λαβεῖν διακρούεται σφοδρότητος. « Καλόν μοι, φησὶ, μᾶλλον ἀποθανεῖν. » οἷον λιμῷ, ἢ ἵνα κενωθῇ καὶ μάταιόν μου τὸ ὑπὲρ τούτου γένηται καύχημα. Ἵνα γὰρ μή τις λέγῃ, ὅτι Εἰ καὶ μὴ λαμβάνει, ἀθυμεῖ μέντοι καὶ ἀδημονεῖ ἐφ' οἷς οὐ λαμβάνει, καύχημα τὸ πρᾶγμα καλεῖ, C δεικνὺς τὴν ὑπὲρ τοῦ γινομένου χαρὰν καὶ προθυμίαν. Τίς γὰρ ἤμελλε κενῶσαι τὸ καύχημα Παύλου; Ὁ παρέχων τι αὐτῷ εἰς τὸ Εὐαγγέλιον. « Ἐὰν γὰρ εὐαγγελίζωμαι, φησὶν, οὐκ ἔστι μοι καύχημα. » Τί οὖν ἐστί σοι καύχημα; εἴποι τις αὐτῷ· ἐπάγει, Τὸ ἀδάπανον ποιῆσαι τὸ Εὐαγγέλιον. Τί οὖν; τοῦτο τοῦ εὐαγγελίζεσθαι μεῖζον; Οὐμενοῦν, ἀλλὰ τὸ εὐαγγελίζεσθαι ὡρίσθην, ἐπιτέτραμμαι· τὸ δὲ ἀδαπάνως, ἐμῆς φιλοτιμίας ἔργον. « Οὐκ ἔστι μοι καύχημα. » — [ΟΙΚΟΥΜ.] Καύχημα γὰρ, φησὶν, ὃ αὐτὸς ἐξ οἰκείας φιλοτιμίας ἐπιδείκνυται, τὴν δὲ Δεσποτικὴν ἐπιταγὴν ὡς δοῦλος πιστὸς, οὐ λογιζόμενος οἰκεῖον κατόρθωμα. Ἤκουσε γὰρ τοῦ Δεσπότου λέγοντος· « Ὅταν πάντα ποιήσητε, λέγετε, ὅτι Ἀχρεῖοι δοῦλοί ἐσμεν, ὃ ὠφείλομεν ποιῆσαι, πεποιήκαμεν. » Ποῖον οὖν καύχημα, D τὸ κατὰ χρέος γινόμενον; « Ἀνάγκη γάρ μοι ἐπίκειται, » ἐπειδὴ Χριστὸς ἐνετείλατο. « Οὐαὶ δέ μοί ἐστιν, ἐὰν μὴ εὐαγγελίζωμαι· » Παραβαίνω γὰρ τὰς ἐντολὰς τοῦ Κυρίου. « Εἰ γὰρ ἑκὼν τοῦτο πράσσω » (ποῖον; τὸ ἀδάπανον τιθέναι τὸ Εὐαγγέλιον), « μισθὸν ἔχω, » ὅτι καὶ τοῦ Κυρίου λαμβάνειν ἐπιτρέψαντος, οὐκ εἴληφα. — Ἢ οὕτως· Εἰ γὰρ τὸ κηρύσσειν τὸ Εὐαγγέλιον, τῆς ἐμῆς ἦν ὅλως φιλοτιμίας, καὶ οὐδεμία μοι ἀνάγκη ἐκ τῆς Δεσποτικῆς ἐντολῆς ἐπέκειτο, εἰκότως ἐπὶ τούτῳ μισθὸν μέγαν ἤλπιζον, καὶ ἐξῆν μοι ὡς ἐπὶ ἰδίῳ κατ-

ορθώματι καυχᾶσθαι. Εἰ δὲ ὡς διακονίαν καταπιστευθεὶς καὶ ἀνάγκην ἔχων ὑπηρετεῖν, τοῦτο πράσσω, οὐκ ἔτι ὅμοιος ὁ μισθὸς ἕπεται, οὐδ' ἔστιν ἐπὶ τούτῳ καυχᾶσθαι. Ἐπὶ τίνι οὖν ἐστι λαμπρὸς ὁ μισθὸς καὶ τὸ καύχημα; Ἐφ' ᾧ κηρύσσειν μὲν ὡς προσετάγην τὸ Εὐαγγέλιον, μηδὲν δὲ ἐκ τοῦ κηρύγματος, μηδ' ὅσον ἀποζῆν λαμβάνειν, ἀλλὰ ἀδαπάνως καὶ δωρεὰν ὑπηρετεῖν τῇ διακονίᾳ. « Εἰ δὲ ἄκων εὐαγγελίζομαι. » Ἄκων δὲ λέγει, ὅτι οὐκ αὐτοῦ ἔργον ἡ φιλοτιμία τοῦ κηρύγματος, ἀλλὰ τοῦ Χριστοῦ ἐπιταγή. Οὐκ εἶπεν, Οὐκ ἔχω μισθὸν, ὡς ἄνω, ἀλλ' « Οἰκονομίαν πεπίστευμαι· » δεικνὺς ὅτι καὶ τοῦτο μισθὸς, ἀλλ' οὐχ οἷος ἐκεῖνος, τὸ ἀδαπάνως κηρύξαι. — Ἢ οὕτως. [ΟΙΚΟΥΜ.] Εἰ μὲν ἑκὼν τοῦτο πράσσω, τὸ ἀδάπανον τιθέναι τὸ Εὐαγγέλιον, μισθὸν ἔχω. Εἰ δὲ ἄκων, οὐδὲ οὕτως σφάλλομαι. Τί δή ποτε; οἰκονομίαν γὰρ πεπίστευμαι. Τοὺς δὲ τοιαύτην οἰκονομίαν πεπιστευμένους, ἔξεστι λαμβάνειν. Ὁ γὰρ Κύριος προσέταξε τοῖς τὸ Εὐαγγέλιον κηρύσσουσιν, ἐξ αὐτοῦ ἐσθίειν. Τοῦ δὲ, ἑκὼν καὶ ἄκων, αὕτη διαφορά· ἑκὼν μὲν, ἔνθα καὶ λογισμὸς συνευδοκεῖ, ἀβαρῶς φέρων καὶ χαίρων ἐπὶ τῷ γινομένῳ· ἄκων δὲ, ἔνθα μετὰ βίας καὶ ἀνάγκης τοῦ λογισμοῦ τοῦτο πράσσει. « Τίς οὖν μοί ἐστιν ὁ μισθός; » Ἐπειδὴ ἀσαφῶς εἰρήκει, ἑαυτὸν ἑρμηνεύει, ποῖον αὐτῷ τὸ καύχημα. « Εἰς τὸ μὴ καταχρήσασθαι τῇ ἐξουσίᾳ μου. » Ἐξουσίαν λέγει πανταχοῦ, δεικνὺς ὅτι οὐδὲ οἱ λαμβάνοντες σφάλλονται. Ἐξουσίαν γὰρ ἔχουσι τοῦ λαβεῖν. Ὅρα δὲ τὴν ἀκρίβειαν αὐτοῦ, ὅτι κατάχρησιν λαλεῖ, τὴν ὅλως χρῆσιν, οἷον τὸ ὅλως λαβεῖν, τὸ ἄλλοις ἀληθῶς ἀναμάρτητον, ἡγεῖται αὐτὸς ἑαυτῷ ἐπιβλαβὲς, οὐχ ὡς βλαβερὸν, ἀλλ' ἑαυτὸν ἀκριβάζων. Ἐν τῷ Εὐαγγελίῳ, προσέθηκε, δεικνὺς τὸν διδάσκοντα ὀφείλειν λαμβάνειν, τὸν καὶ ποιοῦντα, οὐ μὴν καὶ τὸν ἀργοῦντα.

A merito propter hoc magnum sperarem præmium, et liceret mihi tanquam in proprio opere egregio gloriari Si vero veluti concredito mihi ministerio, et necessitate ministrandi subexsistente hoc faciam, jam non simile sequitur præmium, neque licet in hoc gloriari. In quo ergo est præclara merces et gloriatio ? In eo quod cum Evangelium ut jussus sum prædicaverim, nihil tamen ex prædicatione acceperim, ne tantum quidem ut inde vivere possem : sed sine sumptu et gratis meum exhibuerim ministerium. « Si autem non ultroneus » *Non ultroneus* dicit, quia non suum opus est oblata exhibitio prædicationis, sed Christi præceptum. Non dixit : Non habeo præmium, sicut superius ; sed « Dispensatio mihi commissa est ; » ostendens B quod etiam hoc præmium habeat : sed non quale ibi, nempe in prædicando sine sumptu. — *Aut hoc modo.* — Siquidem ultroneus hoc faciam, ut sine sumptu ponam Evangelium, præmium habeo : si vero non ultroneus, neque ita delinquo. Quamobrem Dispensatio enim mihi commissa est. His autem quibus hujusmodi dispensatio commissa est licet accipere. Nam Dominus jussit ut qui Evangelium prædicarent ex eo ederent. Inter ultroneum autem et non ultroneum hæc est differentia, quod ultroneus quidem ubi mentis assentit consideratio, non fert graviter, sed gaudet in eo quod agitur : non ultroneus vero dicitur, ubi cum violentia et necessitate rationis hoc facit. « Quod igitur mihi præmium ? » Quoniam obscure dixerat, seipsum interpretatur, quænam sibi gloriatio sit, « Non abutendo C mea potestate. » Potestatem ubique dicit, ostendens quod neque hi delinquunt qui accipiunt, nam accipiendi potestatem habent. Considera vero ipsius exactam diligentiam. Nam abusum vocat qualemcunque usum, nempe utcunque accipere, et quod revera aliis peccatum non inducit, existimat sibi nocivum esse : non quod nocivum sit, sed seipsum diligenter explorans. Addidit autem *in Evangelio*, ostendens eum qui docet debere accipere, nempe qui laborat, non eum qui otiosus est.

Ἐλεύθερος γὰρ ὢν ἐκ πάντων, πᾶσιν ἐμαυτὸν ἐδούλωσα, ἵνα τοὺς πλείονας κερδήσω. Καὶ ἐγενόμην τοῖς Ἰουδαίοις ὡς Ἰουδαῖος, ἵνα Ἰουδαίους κερδήσω, τοῖς ὑπὸ νόμον ὡς ὑπὸ νόμον, ἵνα τοὺς ὑπὸ νόμον κερδήσω, τοῖς ἀνόμοις ὡς ἄνομος, μὴ ὢν ἄνομος Θεῷ, ἀλλ' ἔννομος Χριστῷ; ἵνα κερδήσω ἀνόμους. Ἐγενόμην τοῖς ἀσθενέσιν ὡς ἀσθενὴς, ἵνα τοὺς ἀσθενεῖς κερδήσω. Τοῖς πᾶσι γέγονα τὰ πάντα, ἵνα πάντως τινὰς σώσω. Τοῦτο δὲ ποιῶ διὰ τὸ Εὐαγγέλιον, ἵνα συγκοινωνὸς αὐτοῦ γένωμαι.

504 IX, 19 23. *Nam cum ab omnibus liber essem, omnibus meipsum servum feci, ut plures lucrifacerem : et factus sum Judæis quasi Judæus, ut Judæos lucrifacerem : iis qui sub lege erant quasi sub lege, ut eos qui sub lege erant lucrifacerem : iis qui sine lege erant quasi sine lege, cum Deo non essem sine lege, sed sub lege Christi, ut eos qui sine lege erant lucrifacerem.* D *Factus sum infirmis quasi infirmus, ut infirmos lucrifacerem. Omnibus omnia factus sum, ut omnino aliquos salvos facerem. Hoc autem facio propter Evangelium, ut simul particeps illius fiam.*

Τὸ πλέον λέγει, ὅτι Οὐ μόνον οὐκ ἔλαβον, καίτοι ἐξουσίαν ἔχων, ἀλλὰ καὶ ἐλεύθερος ὢν, καὶ μηδενὶ ὑποκείμενος, ἑκὼν ἐμαυτὸν ἐδούλωσα, ἵνα σώσω πολλούς. Τοῦτο δηλοῖ, τοὺς πλείονας. « Ἵνα τοὺς πλείονας κερδήσω. » Εἶδες ἀγάπην; κέρδος ἴδιον ἡγεῖται τὴν ἑτέρων σωτηρίαν. « Καὶ ἐγενόμην τοῖς Ἰουδαίοις ὡς Ἰουδαῖος. » Λοιπὸν λέγει τοὺς τρόπους τῆς δουλείας. Οὐκ εἶπε δὲ, Ἰουδαῖος ἐγενόμην, ἀλλ', « Ὡς Ἰουδαῖος, » ἵνα δείξῃ ὅτι οἰκονομία ἦν τὸ γινόμενον. Πότε δὲ γέγονεν ὡς Ἰουδαῖος; Ὅταν περι-

Plus est quod dicit. Non solum, inquit, non accepi, cum potestatem haberem : verum etiam cum liber essem, nullique subjectus, volens ac ultroneus meipsum servum feci, ut multos salvos facerem. Nam hoc significat Plures, cum ait, « Ut plures lucrifacerem. » Vides dilectionem ? proprium ducit lucrum aliorum aliorum salutem. « Et factus sum Judæis quasi Judæus. » Consequenter modos dicit servitutis. Non dicit : Judæus factus sum, sed, « Quasi Judæus, » ut ostendat quod dispensationis opus

erat. Quando autem factus est quasi Judæus? Quando Timotheum circumcidit[5]; quando purificatus templum ingressus est cum his qui habebant votum[6]. Ut enim eos qui vere Judæi erant ac fidem transferret, factus est quasi Judæus. Quomodo? nisi enim circumcidisset, et purificatus fuisset, ac Judæis persuasisset legi se adhærere, nequaquam ad eum accessissent: imo cum eo tanquam cum apostata qui suam legem reliquisset, de sermonibus quidem communicassent: quo autem modo salvos facere ipsos potuisset, qui neque accessissent, deque ejus doctrinam audissent, sed tanquam rem abominandam eum duxissent? — *Alio modo.* Factus est Judæis quasi Judæus, quando in templo purificatus est, et hostias obtulit, ac Timotheum circumcisum Judæis in præceptorem misit, circumcisione tollens circumcisionem. Idcirco non dixit, Judæus, sed « Quasi Judæus. » — « Iis qui sine lege erant quasi sine lege. » Quando apud Athenienses concionem habens[7], non ex lege neque ex prophetis disputavit, sed ab ara exhortationem contexit: a propriis dogmatis eos manuducens, quando etiam in ara invenit quisnam esset ignotus Deus.

έτεμε Τιμόθεον, ὅταν ἁγνισάμενος εἰσῄει ἐν τῷ ἱερῷ μετὰ τῶν ἐχόντων τὴν εὐχήν. Ἵνα γὰρ τοὺς ὄντας ἀληθεῖς Ἰουδαίους μεταστήσῃ, ἐγένετο ὡς Ἰουδαῖος. Πῶς; Ὅτι εἰ μὴ περιέτεμε μηδ' ἡγνίσθη, καὶ ἐν τούτῳ ἔπεισεν Ἰουδαίους ὅτι ἔχεται τοῦ νόμου, οὐκ ἂν προσῆλθον αὐτῷ, καὶ ὡς ἀποστάτῃ. οὐδὲ λόγων ἐκοινώνησαν. Πῶς δὲ ἦν σῶσαι τοὺς μηδὲ προσιόντας, μηδὲ ἀκούοντας τῆς αὐτοῦ διδαχῆς, ἀλλ' ὡς βδέλυγμα αὐτὸν ἡγουμένους; — Ἄλλως. [ΙΣΙΔΩΡΟΥ.] Ἐγένετο τοῖς Ἰουδαίοις ὡς Ἰουδαῖος, ὅτε ἐν τῷ ἱερῷ ἡγνίσατο καὶ ἔθυσε, καὶ περιτεμὼν τὸν Τιμόθεον, Ἰουδαίοις πέπομφε διδάσκαλον, διὰ περιτομῆς τὴν περιτομὴν ἀναιρῶν. Διὸ οὐκ εἶπεν, Ἰουδαῖος, ἀλλ', « Ὡς Ἰουδαῖος. » — « Τοῖς ἀνόμοις ὡς ἄνομος. » Ὅτε Ἀθηναίοις δημηγορῶν, οὐκ ἀπὸ προφητῶν, οὐδὲ ἀπὸ τοῦ νόμου διελέχθη, ἀλλ' ἀπὸ βωμοῦ τὴν παραίνεσιν ἐποιήσατο, ἀπὸ τῶν οἰκείων αὐτοὺς δογμάτων χειρούμενος, ὅτε εὗρεν ἐν τῷ βωμῷ, καὶ ὅστις εἴη ἄγνωστος Θεός.

502 Ideo non dixit simpliciter: Sine lege, sed « Quasi sine lege. » Cum autem ait: « Cum Deo non essem sine lege, sed sub lege Christi, » aut quasi de re indifferenti dixit: nam cum una sit essentia, nulla est differentia; aut si id coactum existimas, hoc opinor eum indicare, quod non solum conversetur juxta legem, quæ a quibusdam Patri ascribitur, et secundum eorum qui discebant habitudinem, non secundum ejus qui tradidit dignitatem, infantibus magis aptabatur: verum etiam juxta cœlestem ac perfectam Christi legem. Non sine lege, quoad veterem legem; sed et sub lege, quoad Evangelium. Non extra legem, sed etiam in gratia. Non commisi stuprum propter legem: sed neque lascive intuitus sum, propter Evangelium[8]. Non occidi, propter timorem; sed et iram expugnavi, propter amorem. Siquidem is qui veterem servavit, non erat sine lege; qui autem novam, erat etiam sub lege Christi. Hæc autem dicit, non attribuens Patri legem, Filio vero Evangelium; sed ad vulgi suspicionem et opinionem respiciens. Omnia enim quæ Patris sunt, etiam Filii sunt; et quæ Filii sunt, etiam Patris sunt[9]. — *Alio modo.* Judæos, ut arbitror, eos appellat qui nondum crediderant; sub lege autem illos dicit qui Evangelium quidem susceperant, adhuc tamen legis observatione alligati erant. Nam et propter hos et propter illos, legalem purificationem Hierosolymis sustinuit, et in Lycaonia Timotheum circumcidit, sed et alia innumera, dispensatione quadam operatus est. — *Alio modo.* « Iis qui sub lege erant. » Sub lege dicit eos qui ex Judæis crediderant, adhuc tamen legi adhærebant. Quando autem factus est quasi sub lege? quando dixit ei Jacobus: « Vides, frater, quot millia sint qui crediderunt, et omnes sunt studiosi

Διὸ οὐκ εἶπεν, Ἄνομος, ἀλλ', « Ὡς ἄνομος. » Τὸ δὲ, « Μὴ ὢν ἄνομος Θεῷ, ἀλλ' ἔννομος Χριστῷ, » ἢ ὡς ἀδιάφορον εἶπεν (ἐπὶ γὰρ μιᾶς οὐσίας οὐκ ἔστι διαφορὰ), ἢ εἰ τοῦτο βεβιασμένον ἡγῇ, οἶμαι τοῦτο μηνύειν, τὸ μὴ μόνον κατὰ νόμον πεπολιτεῦσθαι τὸν τῷ Πατρὶ παρά τινων ἐπιγραφόμενον, καὶ διὰ τὴν ἕξιν τῶν μανθανόντων, οὐ διὰ τὴν ἀξίαν τοῦ δεδωκότος, νηπίοις μᾶλλον ἁρμόζοντα, ἀλλὰ καὶ κατὰ τὸν τοῦ Χριστοῦ οὐράνιον καὶ τέλειον νόμον. Οὐκ ἄνομος κατὰ τὸν παλαιὸν νόμον, ἀλλὰ καὶ ἔννομος κατὰ τὸ Εὐαγγέλιον. Οὐκ ἔξω τοῦ νόμου, ἀλλὰ καὶ εἴσω τῆς Χάριτος, οὐκ ἐμοίχευσα διὰ τὸν νόμον, ἀλλ' οὐδὲ εἶδον ἀκολάστως διὰ τὸ Εὐαγγέλιον. Οὐκ ἐφόνευσα διὰ τὸν φόβον, ἀλλὰ καὶ ὀργῆς ἐκράτησα διὰ τὸν πόθον. Ὁ μὲν γὰρ τὸν παλαιὸν φυλάξας, οὐκ ἦν ἄνομος Θεοῦ· ὁ δὲ τὸν νέον, ἔστι καὶ ἔννομος Χριστοῦ. Ταῦτα δέ φησιν, οὐκ ἀποκληρῶν μὲν τῷ Πατρὶ τὸν νόμον, τῷ Υἱῷ δὲ τὸ Εὐαγγέλιον, ἀλλὰ πρὸς τὴν τῶν πολλῶν ὑπόνοιαν καὶ δόξαν ἀφορῶν. Πάντα γὰρ τὰ τοῦ Πατρὸς, τοῦ Υἱοῦ ἐστι, καὶ τὰ τοῦ Υἱοῦ, τοῦ Πατρός. — Ἄλλως. [ΘΕΟΔΩΡ.] Ἰουδαίους, ὡς οἶμαι, τοὺς μηδέπω πεπιστευκότας καλεῖ· ὑπὸ νόμον δὲ, τοὺς τὸ Εὐαγγέλιον μὲν δεξαμένους, ἔτι δὲ τῇ τοῦ νόμου φυλακῇ προσδεδεμένους. Καὶ διὰ τούτους γάρτοι καὶ δι' ἐκείνους, καὶ τῆς νομικῆς καθάρσεως ἐν Ἱεροσολύμοις ἠνέσχετο, καὶ ἐν τῇ Λυκαονίᾳ τὸν Τιμόθεον περιέτεμε, καὶ ἄλλα μυρία παραπλήσια ᾠκονόμησεν. — Ἄλλως. « Τοῖς ὑπὸ νόμον. » Ὑπὸ νόμον λέγει, τοὺς ἐξ Ἰουδαίων πιστεύσαντας, ἔτι δὲ τοῦ νόμου ἐχομένους. Πότε δὲ γέγονεν ὡς ὑπὸ νόμον; ὅτε εἶπον αὐτῷ οἱ ἀμφὶ Ἰάκωβον· « Ὁρᾷς, ἀδελφὲ, πόσαι μυριάδες εἰσὶν οἱ πιστεύσαντες, καὶ πάντες εἰσὶ ζηλωταὶ τοῦ νόμου; » Τότε γὰρ ἡγνίσθη δι' αὐτούς. Ὅρα δὲ πανταχοῦ τὸ, ὡς, προσκείμενον, ἵνα δείξῃ ὅτι οἰκονομικῶς ταῦτα

[5] Act. xvi, 3. [6] Act. xxi, 26. [7] Act. xvii, 23. [8] Matth. v, 21 seq. [9] Joan. xvii, 10.

γέγονεν. — Ἄλλως. « Τοῖς ἀνόμοις ὡς ἄνομος. » Ἀνόμους λέγει, τοὺς μὴ ὄντας ὑπὸ τὸν Μωσέως νόμον, τοὺς ἐξ ἐθνῶν, οἷς καὶ αὐτὸς ἐπιφοιτῶν συγκατέβαινε τῇ ἀσθενείᾳ αὐτῶν, καὶ πολλὰ τῶν μεγάλων δογμάτων οὐκ ἐξέφαινεν, εἰδὼς αὐτοὺς μὴ βαστάζοντας. Οὕτως οὖν, φησὶν, ἐγενόμην πρὸς αὐτοὺς, ὡς μὴ ὢν ὑπὸ τοὺς νόμους τοῦ Χριστοῦ. Ἡνίκα γὰρ πρὸς Ἀθηναίους ἐδημηγόρει, οὐ τρανῶς ὡς περὶ Θεοῦ διειλέχθη τὰ τοῦ Χριστοῦ, ἀλλ' ὡς περὶ ἀνθρώπου ψιλοῦ. Οὐδὲ γὰρ ἐχώρουν τοιοῦτόν τι ἀκούειν. Ὑπενόησαν γὰρ ἂν αὐτὸν ἕνα τῶν παρὰ σφίσι τεθεοποιημένων, οἷος ὁ Ἡρακλῆς. ὁ Ἀσκληπιὸς, καὶ οἱ λοιποί. « Μὴ ὢν ἄνομος Θεῷ. » Εἶτα ἵνα μὴ νομίσῃς μεταβολὴν γνώμης γεγονέναι, ἐπάγει, « Μὴ ὢν ἄνομος Θεῷ, » τουτέστιν ἄνευ νόμων Θεοῦ, ἀλλ' ἔννομος Χριστῷ, » τουτέστιν, ἔννομος ὑπάρχων Χριστοῦ. Σημειωτέον δὲ τὸ ῥητὸν, « Οὐκ εἰμὶ ἄνομος Θεοῦ, ἀλλ' ἔννομος, » καὶ ἀντὶ τοῦ εἰπεῖν, Θεοῦ (τοῦτο γὰρ ἡ ἀκολουθία), εἶπε, « Χριστοῦ. » Ἄρα Χριστὸς ὁ Θεός. « Τοῖς ἀσθενέσιν ὡς ἀσθενής. » Καὶ οὐδὲ μέχρι τούτων ἔστην, φησὶν, ἀλλὰ καὶ τοῖς ἀσθενέσι περὶ τὴν πίστιν ὡσαύτως ἀσθενὴς γέγονα. Πῶς γὰρ οὐκ ἦν οὕτως ὅταν δημηγορῶν οὐ τρανῶς ὡς περὶ Θεοῦ τοῦ Υἱοῦ καὶ τοῦ Πνεύματος ἐμνημόνευεν; Καὶ ἐν τῇ πρὸς Ῥωμαίους, ὅτε τοὺς διακρινομένους φαγεῖν κρέα διὰ τὴν ἐνίων κρεῶν παρατήρησιν, τούτων τῇ ἀσθενείᾳ συγκαταβαίνων, οὔτε αὐτὸς τούτοις ἐπετίμα, καὶ τοὺς ἄλλους ὄχλησιν αὐτοῖς ἐπάγειν ἐκώλυεν. « Τοῖς πᾶσι γέγονα τὰ πάντα. » Καὶ συντόμως εἰπεῖν· Τοῖς πᾶσι γέγονα ὅ ἦσαν, οὔτε πάντας σώζειν προσδοκῶν (ἦ γὰρ ἂν οὐκ ἦν οὕτως θαυμαστὸν), ἀλλ' ἵνα καὶ ὀλίγους σώσω. Τὸ δὲ, « πάντως, » καὶ πρὸς προτροπὴν κεῖται τῶν κηρυσσόντων. Ὥσπερ γὰρ, φησὶ, πάντας σωθῆναι δυσχερὲς, οὕτω καὶ τὸ μὴ πάντας σωθῆναι. « Τοῦτο δὲ ποιῶ διὰ τὸ Εὐαγγέλιον. » Εὐαγγέλιόν φησι, τοὺς διὰ τοῦ Εὐαγγελίου σωζομένους, ὡς καὶ ἄνω ἔλεγεν, « Ἐκ τοῦ Εὐαγγελίου ζῆν, » τουτέστιν, ἐκ τῶν αὐτῷ πεπιστευκότων. Τοῦτο δὲ ποιῶ, διὰ τοὺς ἐκ τοῦ Εὐαγγελίου πιστεύσαντας. Ἵνα δυνηθῶ, φησὶ, κοινωνῆσαι αὐτοῖς τῶν ἀποκειμένων αὐτοῖς ἀγαθῶν, πάντα ἐποίησα καὶ ποιῶ. Ὅρα ταπεινοφροσύνης ὑπερβολήν. Ταῦτα δὲ ἔλεγεν, οὐκ ἐπειδὴ μισθῷ τινι ταῦτα ἔπραττεν, ἀλλ' ἵνα ἐκείνους ἐπισπάσηται, πάντα ποιεῖν ὑπὲρ τῆς τῶν ἀδελφῶν οἰκοδομῆς, ὡς καὶ ἐκεῖνος ἐποίει·

sectatores legis [10]. » Tunc enim propter ipsos purificatus est Vide autem quod ubique adjunctum sit « Quasi, » ut ostendat quod hæc dispensatorie facta sint. — *Alio modo*. « Iis qui sine lege erant quasi sine lege. » Sine lege dicit eos qui non erant sub lege Mosi, nempe qui e gentibus erant : ad quos etiam cum accederet, demisit se ad eorum imbecillitatem, multaque magna dogmata reticuit, sciens eos ferre non posse. Ita ergo factus sum, inquit, apud illos, tanquam sub Christi legibus non essem. Cum enim apud Athenienses concionaretur, non palmam ea quæ Christi erant disseruit, quasi de Deo loquens, **506** sed quasi de nudo homine : neque enim capaces erant, ut tale quippium audirent Suspicabantur namque eum quasi unum eorum qui apud ipsos inter duos relati erant, quales erant Herodes, Asclepius ac cæteri. « Cum Deo non essem sine lege. » Deinde ne sententia mutationem factam esse existimes, subjungit : « Cum Deo non essem sine lege, » hoc est, sine Dei, legibus, sed sub lege Christi. Adnotandum est autem hoc dictum : Non sum sine lege, sed sub lege. Nam cum esset consequens ut subjungeret, Dei, dixit *Christi*. Itaque Christus Deus est. « Infirmis quasi infirmus. » Et neque in his, inquit, terminum posui, verum infirmis quoque in fide factus sum similiter infirmus. Annon ita se habeat quando concionem habens, Filii ac Spiritus mentionem faciebat, non aperte tanquam de Deo loquens? Et in Epistola ad Romanos quibusdam dijudicantibus edere carnes, propter observationem quarumdam carnium, ad horum infirmitatem sese demittens neque hos objurgavit, sed et alios ipsis esse molestos prohibuit [11]. » Omnibus omnia factus sum. » Ut breviter dicam : Omnibus factus sum id quod eram, nec tamen omnes salvos facere sperans (revera enim sic non adeo admirandum esset), sed ut vel paucos salvos faciam. Quod autem ait : « Omnino, » etiam ad exhortationem prædicantium ponitur. Quemadmodum enim omnes, inquit, salvos facere esset difficile, ita quoque fieri non facile potest ut nulli salvi fiant. « Hoc autem facio propter Evangelium. » Evangelium dicit eos qui per Evangelium salvi fiunt : sicut etiam antea dixit : « Ex Evangelio vivere, » hoc est, ex his qui ipsi crediderunt. Hoc autem facio propter eos qui ex Evangelio crediderunt. Ut possim, inquit, cum ipsis particeps fieri repositorum ipsis bonorum, omnia feci et facio. Vide modestiæ magnitudinem. Hæc autem dicebat, non quod ob aliquod præmium hæc faceret : sed ut illos attraheret, quo omnia facerent pro fratrum ædificatione, sicut et ipse faciebat.

Οὐκ οἴδατε ὅτι οἱ ἐν σταδίῳ τρέχοντες πάντες μὲν τρέχουσιν, εἷς δὲ λαμβάνει τὸ βραβεῖον; Οὕτως τρέχετε ἵνα καταλάβητε. Πᾶς ὁ ἀγωνιζόμενος. πάντα ἐγκρατεύεται. Ἐκεῖνοι μὲν οὖν ἵνα φθαρτὸν στέφανον λάβωσιν, ἡμεῖς δὲ ἄφθαρτον. Ἐγὼ τοίνυν οὕτως τρέχω, ὡς οὐκ ἀδήλως· οὕτως πυκτεύω, ὡς οὐκ ἀέρα δέρων, ἀλλ' ὑπωπιάζω

« IX, 24-27. An nescitis quod qui in statio currunt, « omnes quidem currunt, sed unus accipit præmium? « Sic currite ut comprehendatis. Quisquis autem cer- « tat omnino temperans est. Illi siquidem ut corru- « ptibilem coronam accipiant, nos vero incorruptibi- « lem. Ego itaque sic curro, ut non **507** in incertum : « sic pugilem ago, non velut aerem feriens : sed subji-

[10] Act. xxi, 20. [11] Rom, xiv, 1 seq.

cio corpus meum et in servitutem redigo, ne quo modo fiat, ut cum aliis prædicaverim ipse reprobus efficiar.

Postquam ostendit oportere demittere se ad infirmos, dicendo : « Factus sum quasi Judæus, quasi sine lege, quasi infirmus, » ut eos qui vere tales erant salvos facerem : deinceps acrius cum eis disserit. Hoc autem exemplum posuit, non volens ostendere se solum ex omnibus futurum salvum : absit : sed ostendens quod satis non sit credere tantum, sicut nec illis satis est currere, sed oportet diligentem ac sedulum esse, usque ad præmii sive coronæ perceptionem. Quanquam enim fidei, inquit, notitiam habetis, nisi eam fratrum dilectioni junxeritis, nihil proderit vobis. Nam in superioribus quoque hunc sermonem explicuit. « Sic currite ut comprehendatis. » Itaque nondum comprehenderant « Quisquis autem certat. » Docet etiam modum quo possit quispiam comprehendere. « Omnino temperans est. Hoc est, Non aliquousque temperat et aliquousque non. Nam hoc vere certare est, cunctarum virtutum et præceptorum observantem esse, et ab omnibus malis et contrariis abstinere : hic enim verus est pugil. » Ut corruptibilem coronam accipiant. » Ex comparatione ad id quod minus est rem auget. Si hi inquit, qui in stadio certant, omnino temperantes sunt ne fortitudinem corrumpant, corruptibilem optante coronam, quomodo nos qui incorruptibilem exspectamus non multo magis ab omnibus nocivis abstinebimus. « Ego itaque. » Seipsum postea in exemplum profert, et optimus hic docendi modus est a seipso exempla invenire. Ego itaque prudentia duce curro, non in incertum, hoc est, non frustra et in vanum, et ad nullum scopum, sicut vos qui in vanum curritis. Quæ enim vobis utilitas ex eo quod tanquam perfectionem ostentantes idolothyta edatis, cum hæc vestra, inquit, perfectio fratri noceat? At non ego ita, sed exigenti opportunitate etiam mei demissione usus sum, ut omnino aliquos salvos faciam. « Non velut aerem feriens. » Ita pugilem ago et certo, non ut aerem feriam : habeo enim quem feriam diabolum : vos autem fide currentes, et verberibus pugiles agentes, ad nihil eorum quæ oporteret, utimini. **508** « Sed subjicio corpus meum. » Non permitto, inquit, ventri aut corpori meo habenas, sed coerceo illud et subjicio : nam hoc sibi vult : *Subjicio et in servitutem redigo*, hoc est, domo ac in modum servi redigo. Neque enim prodesset solum prædicare, nisi etiam quæ a me fieri possunt præstarem. Hæc autem dicens, innuit eos ventri deditos, quodque non satis eis sit credidisse tantum, sicut nec ipsi prædicasse : nisi et ego, inquit, et vos corpus ejusque concupiscientias in servitutem red gamus.

A μου τὸ σῶμα καὶ δουλαγωγῶ, μή πως ἄλλοις κηρύξας, αὐτὸς ἀδόκιμος γένωμαι.

Μετὰ τὸ δεῖξαι δεῖν συγκαταβαίνειν τοῖς ἀσθενέσι δι' ὧν εἶπεν, « Ἐγενόμην ὡς Ἰουδαῖος, ὡς ἄνομος, ὡς ἀσθενής, » ἵνα τοὺς ἐν ἀληθείᾳ ὄντας οὕτως σώσω, λοιπὸν πληκτικώτερον αὐτοῖς διαλέγεται. Τὸ δὲ παράδειγμα τοῦτο εἶπε, οὐ δεῖξαι θέλων ὅτι ἐκ πάντων εἷς σωθήσεται, ἄπαγε ! ἀλλὰ δεικνὺς ὅτι οὐκ ἀρκεῖ πιστεῦσαι μόνον, ὥσπερ οὐδὲ ἐκείνοις τὸ δραμεῖν, ἀλλὰ χρὴ σπουδάζειν μέχρις αὐτοῦ τοῦ βραβείου, ἤγουν τοῦ στεφάνου. Εἰ γὰρ καὶ γνῶσιν ἔχετε, φησὶ, τῆς πίστεως, εἰ μὴ μετὰ τῆς τῶν ἀδελφῶν ἀγάπης ἔχετε, οὐδὲν ὠφεληθήσεσθε. Τοῦτον γὰρ καὶ ἄνω τὸν λόγον ἐγύμνασεν. « Οὕτως τρέχετε, ἵνα καταλάβητε. » Οὐκ ἄρα κατειληφότες ἦσαν.
B « Πᾶς δὲ ὁ ἀγωνιζόμενος. » Διδάσκει καὶ τὸν τρόπον, πῶς ἂν τις καταλάβοι. Πάντα, φησὶ, ἐγκρατεύεται, τουτέστιν οὐχὶ τοῦδε μὲν ἀντέχεται, τοῦδε δὲ οὔ· τοῦτο γὰρ, τὸ ὄντως ἀγωνίσασθαι, τὸ πάντων τῶν ἀρετῶν καὶ ἐντολῶν φύλαξ γενέσθαι, καὶ ἀπέχεσθαι πάντων τῶν πονηρῶν καὶ ἐναντίων. Οὗτος γὰρ ἀληθὴς ἀγωνιστής. « Ἵνα φθαρτὸν στέφανον λάβωσιν. » Ἐκ τῆς εἰς τὸ ἔλαττον συγκρίσεως αὔξει τὸ πρᾶγμα. Εἰ οἱ ἀγωνιζόμενοι, φησὶν, ἐν τῷ σταδίῳ πάντα ἐγκρατεύονται, ἵνα μὴ τὴν ἰσχὺν ἐκλύσωσι φθαρτοῦ ἐφιέμενοι στεφάνου, πῶς ἡμεῖς οἱ ἄφθαρτον προσδοκῶντες, οὐκ ἂν μᾶλλον ἐγκρατευσώμεθα ἐκ πάντων τῶν βλαπτόντων ; « Ἐγὼ τοίνυν. » Λοιπὸν ἑαυτὸν εἰς μέσον φέρει· οὗτος ἄριστος τρόπος διδασκαλίας, ἐξ ἑαυτοῦ εὑρεῖν τὰ παραδείγματα. Ἐγὼ τοιγαροῦν, μετὰ γνώσεως τρέχω, οὐχὶ ἀδήλως,
C τουτέστιν, οὐκ εἰκῇ καὶ μάτην καὶ πρὸς οὐδένα σκοπὸν, ὡς ὑμεῖς, φησὶν, οἱ μάτην τρέχοντες. Τί γὰρ ὑμῖν, φησὶν, ὄφελος ἐκ τοῦ τελειότητα δῆθεν ἐπιδείκνυσθαι ἐν τῷ τὰ εἰδωλόθυτα ἐσθίειν, ἥτι, σου τελειότης βλάπτει τὸν ἀδελφόν ; Ἀλλ' οὐκ ἐγὼ οὕτως, φησὶν, ἀλλ' ἐν καιρῷ καὶ συγκαταβάσει κέχρημαι, ἵνα πάντως τινὰς σώσω. « Ὡς οὐκ ἀέρα δέρων. » Οὕτως πυκτεύω καὶ ἀγωνίζομαι, οὐχ ἵνα δέρω ἀέρα Ἔχω γὰρ τίνα δείρω, τὸν διάβολον. Ὑμεῖς δὲ τῇ πίστει τρέχοντες, καὶ ταῖς πληγαῖς πυκτεύοντες, εἰς οὐδὲν δέον κέχρησθε. « Ἀλλ' ὑπωπιάζω μου τὸ σῶμα. » Οὐκ ἀφίημι, φησὶ, τῇ γαστρὶ καὶ τῷ σώματι τὰς ἡνίας, ἀλλὰ περισφίγγω αὐτὸ καὶ ὑποτάσσω. Τοῦτο γὰρ λέγει τὸ, ὑπωπιάζω καὶ δουλαγωγῶ· τουτέστι, Δαμάζω καὶ ὡς δοῦλον ἄγω.
D Οὐ γὰρ συμβάλλεται, φησὶ, μοὶ τὸ κηρύξαι μόνον, ἂν μὴ καὶ τὰ παρ' ἐμαυτοῦ παράσχωμαι. Ταῦτα δὲ λέγων, αἰνίττεται αὐτοὺς καὶ γαστριμάργους, καὶ ὅτι Οὐκ ἀρκεῖ ὑμῖν τὸ πιστεῦσαι μόνον, ὥσπερ οὐδὲ ἐμοὶ τὸ κηρύξαι, ἐὰν μὴ ἐγὼ καὶ ὑμεῖς καὶ τὸ σῶμα καὶ τὰς ἐπιθυμίας αὐτοῦ δουλώσητε.

X, 1-4. *Nolim autem vos ignorare fratres quod patres nostri omnes sub nube fuerunt : et omnes per mare transierunt : et omnes sub Mosen baptizati sunt in nube et in mari : et omnes eumdem cibum spiritalem comederunt : et omnes eumdem potum*

Οὐ θέλω δὲ ὑμᾶς ἀγνοεῖν, ἀδελφοὶ, ὅτι οἱ πατέρες ἡμῶν πάντες ὑπὸ τὴν νεφέλην ἦσαν, καὶ πάντες διὰ τῆς θαλάσσης διῆλθον, καὶ πάντες εἰς τὸν Μωσῆν ἐβαπτίσαντο ἐν τῇ νεφέλῃ καὶ ἐν τῇ θαλάσσῃ. Καὶ πάντες τὸ αὐτὸ

βρῶμα πνευματικὸν ἔφαγον, καὶ πάντες τὸ αὐτὸ πόμα πνευματικὸν ἔπιον. Ἔπινον γὰρ ἐκ πνευματικῆς ἀκολουθούσης πέτρας. Ἡ δὲ πέτρα ἦν ὁ Χριστός.

Καταλέγει λοιπὸν, πόσων ἠξιώθησαν Ἰουδαῖοι ἀπὸ Θεοῦ δωρεῶν, καὶ δείκνυσι μετὰ τὰς δωρεὰς ταυτας, τοὺς πολλοὺς μὴ ἀρέσαντας Θεῷ. Ταῦτα δέ φησι, πείθων, ὅτι Ὥσπερ ἐκείνους οὐχ ὤνησε τὸ τοσούτων ἀπολαῦσαι δωρεῶν, ἐπειδὴ τὰ παρ' ἑαυτοῖς μὴ ἔσχοντο, οὕτως οὐδὲ ὑμᾶς ὠφελήσει ἡ πίστις καὶ τὸ μυστηρίων ἀπολαῦσαι πνευματικῶν, εἰ μὴ καὶ ἀξίους ἑαυτοὺς παράσχητε τῆς τοῦ Θεοῦ χάριτος. « Ὅτι οἱ πατέρες ἡμῶν πάντες. » Ἐν τούτοις, ἀπὸ τῆς παραθέσεως τῶν παλαιῶν, παιδεῦσαι αὐτοὺς βούλεται τὰ προσήκοντα, δεικνὺς κἀκείνους καθάπερ ἔν τινι τύπῳ τῶν ἴσων ἀξιωθέντας. Οὕτως γὰρ καταλλήλου φαινομένου τοῦ παραδείγματος, εὑρίσκετο δικαίως αὐτοῖς παραινῶν μὴ τὰ ὅμοια πλημμελεῖν ἵνα μὴ τὰ ὅμοια πείσωνται. Τὸ μὲν οὖν ὑπὸ τὴν νεφέλην αὐτοὺς γενέσθαι, δήλωσις ἦν τῆς τοῦ Πνεύματος χάριτος. Ἐκείνους τε γὰρ ἡ νεφέλη σκιάζουσα, τῆς τῶν Αἰγυπτίων βλάβης ἀπήλλαττε, καὶ ἡμᾶς ἡ χάρις τοῦ ἁγίου Πνεύματος, τῆς δαιμονικῆς ἐξαίρει κακίας. Τὸ δὲ διὰ τῆς θαλάσσης αὐτοὺς διελθεῖν, ἔοικε κατὰ τοῦτο τοῖς ἡμετέροις. Ὅπερ γὰρ ἐκείνοις ἡ διὰ τῆς θαλάσσης παρέσχε διάβασις, τῶν μὲν πολεμίων αὐτοὺς παντελῶς ἀπαλλάξασα, βεβαίαν δὲ τοῦ λοιποῦ τὴν ἐλευθερίαν δωρησαμένη, τοῦτο ἡμῖν πρὸς τοὺς ἡμετέρους ἐχθροὺς τοὺς δαίμονας, τὸ βάπτισμα γέγονε. Τὸ δὲ, « Εἰς τὸν Μωσῆν ἐβαπτίσαντο ἐν τῇ νεφέλῃ καὶ ἐν τῇ θαλάσσῃ. » σημαίνει ὅτι καθάπερ ἐκεῖνοι τούτων τυχόντες ὑπέσχοντο τοῖς Μωσαϊκοῖς νόμοις βιοῦν, οὕτω καὶ ἡμεῖς ἐν τῷ βαπτίσματι τὸ τῆς υἱοθεσίας κομιζόμενοι πνεῦμα, συνθήκας καὶ ὁμολογίας τιθέμεθα τοῦ κατὰ τὰς ἐντολὰς Χριστοῦ ζῆν, ὥσπερ καὶ οἱ Ἰουδαῖοι εἶπον πρὸς Μωσῆν, ὅτι Εἴ τι ἡμῖν ὁ Θεὸς εἴπῃ, ποιήσομεν, μετὰ τὴν διάβασιν τῆς Ἐρυθρᾶς. « Ὑπὸ τὴν νεφέλην. » Λέγει γὰρ ὁ Δαυΐδ· « Διεπέτασε νεφέλην εἰς σκέπην αὐτοῖς, καὶ πῦρ τοῦ φωτίσαι αὐτοὺς τὴν νύκτα. » — « Εἰς τὸν Μωϋσῆν ἐβαπτίσαντο. » Τουτέστι τῷ Μωσεῖ ἐκοινώνησαν τῷ βαπτισμῷ, Ἐπειδὴ γὰρ τὸ βάπτισμα κοινωνεῖν ἡμᾶς ποιεῖ τῷ θανάτῳ τοῦ Χριστοῦ, τὸ τῶν αὐτῶν ὧν εἶπον θαυμάτων κοινωνῆσαι Ἰουδαίους, βάπτισμα καλεῖ Βούλεται γὰρ τὸν τύπον ἐγγὺς ἀγαγεῖν τῆς ἀληθείας. Διὸ καὶ τῷ αὐτῷ ῥήματι ἐχρήσατο, τὴν κοινωνίαν τῆς ἐν τῇ θαλάσσῃ διόδου βάπτισμα προσειπών. — [ΓΡΗΓΟΡΙΟΥ ΤΟΥ ΘΕΟΛΟΓΟΥ.] Ἐβάπτισε Μωϋσῆς καὶ πρὸ τούτου ἐν νεφέλῃ καὶ θαλάσσῃ. Τύπος δὲ ἦν, ὡς καὶ Παύλῳ δοκεῖ, ἡ θάλασσα τοῦ ὕδατος, ἡ νεφέλη τοῦ Πνεύματος, τὸ μάννα τοῦ τῆς ζωῆς ἄρτου, τὸ πόμα τοῦ θείου πόματος. — [ΦΩΤ.] Εἰς ἐκεῖνον, φησὶν, ἀφορῶντες καὶ θαῤῥήσαντες, ἀφῆκαν ἑαυτοὺς τῷ θαλασσίῳ ῥείθρῳ βαπτίζεσθαι. Εἶτα καὶ ὑπὸ τῆς νεφέλης ὡσαύτως ἐκείνῳ κατακολουθοῦντες ἐσκιάζοντο. Εἰ γὰρ καὶ μὴ τῷ ὕδατι ἐκαλύφθησαν, ἀλλ' οὖν ἐν ἐκείνῳ τῷ χώρῳ τοῦ

spiritalem biberunt. Biberunt enim de spiritali quæ eos comitabatur petra; petra autem erat Christus.

Enumerat deinceps quod donis Judæi a Deo affecti sint: et ostendit multos eorum etiam post hæc dona non placuisse Deo. Hæc autem dicit docens quod, Sicut illis non profuit tot illos fuisse gavisos donis, quoniam ea quæ in se erant non præstabant, ita neque vobis proderit fides, aut spiritalibus dotatos esse mysteriis, nisi vos divina gratia dignos præbueritis. « Quod patres nostri omnes. » Per hæc a veterum comparatione vult eos instruere in his quæ conveniunt, ostendens illos quoque tanquam in typo quodam æqualia accepisse. Ita enim convenienti exemplo proposito, inveniebat quo pacto merito ipsos adhortaretur ne in similibus delinquerent, ut non similia quoque paterentur. Eos itaque sub nube fuisse, manifestatio erat gratiæ spiritus. Siquidem nubes illos obumbrans ab Ægyptiorum nocumento liberabat, et nos Spiritus sancti gratia a dæmoniaca liberat malitia. Per mare vero ipsos transiisse, nostris rebus in hoc congruit: nam quod illis præbuit per mare transitus, ab inimicis omnino liberans, et firmam deinceps tradens libertatem. Hoc nobis erga nostros inimicos nempe dæmones, factum est baptisma. **509** Quod autem sub Mosen baptizati sunt in nube et in mari, significat quod sicut illi hæc asseculi, polliciti sunt se Mosaicis legibus parituros: ita et nos in baptismate, spiritus adoptionem accipientes, pacta et assensum præbemus juxta Christi præcepta nos victuros: sicut et Judæi post transitum maris Rubri dixerunt ad Mosen. « Si quid dixerit nobis Deus, faciemus post transitum maris Rubri [12]. » — « Sub nube. » Ait enim David: « Expandit nubem in protectionem eis, et ignem ut illuminaret eos nocte [13]. » — « Sub Mosen baptizati sunt, » εἰς τὸν Μωϋσῆν· hoc est, quod Mosi communicaverunt in baptismo. Quoniam enim baptisma participare nos facit in morte Christi, baptisma dicit quod Judæi horum quæ diximus miraculorum participes facti sint. Vult namque typum veritati proximum reddere: idcirco etiam eodem verbo usus est, transitum per mare appellans baptisma. Baptizavit et ante hoc Moses in nube et mari: typus enim erat, siculi Paulo quoque videtur: mare, aquæ: nubes, spiritus: manna, panis vitæ: potus, divini poculi. In illum, inquit, intuentes et confidentes permiserunt seipsos marinis fluctibus baptizari. Deinde sub nube quoque similiter illum subsequentes tanquam umbra tegebantur. Quanquam enim aqua non sint operti, attamen eo aquæ spatio gradiebantur, in quo necesse est eos qui pertranseant totis aquis baptizari sive demergi, aqua suam servante naturam. « Sub Mosen baptizati sunt, » inquit. Siquidem intuiti illum in maris divisiones ingressum, imi-

[12] Exod. xxiv, 3. [13] Psal. civ, 39.

tati sunt : hujus itaque rei tanquam primarius eis dux factus est Moses. « In nube et in mari. » Simul enim cum Mose tanquam umbra tegebantur et simul cum Mose diviso mari gradiebantur. « Eumdem cibum spiritalem » Spiritalem vocat et cibum et potum eo quod utrumque Spiritus arcana sua potentia per Mosen dederit : dicit autem de manna et carnibus et de aqua, « Comederunt, » nempe manna, sicut nos corpus Christi. « Potum spiritalem. » Hoc est, aquam e rupe sive petra scaturientem, quemadmodum nos sanguinem Christi. Quanquam enim sensibilia quoque erant quæ illis præbebantur, **510** tamen spiritualiter tradebantur : neque enim naturæ conformis erat traditio, sed gratiæ spiritali. « De spiritali quæ illos comitabatur petra. « Sensibilis quidem erat, nempe petra quæ Israelitis aquam scaturivit[14], hanc tamen non propria natura scaturiebat, sed petræ spiritalis virtute, quæ ei per efficaciam aderat, et ad usum sitientium comitabatur : hoc est, ad illorum salutem et utilitatem omnia commutabat ac transformabat, et ad ipsorum voluntatem sequebatur : et nunc quidem aquam eis ad transitum in petrarum modum firmabat : nunc vero cœlum ad cibum et edulium abunde eis excolebat, alio autem tempore petram ad aquarum scaturigines aperiebat. Idcirco merito dici poterant de spiritali petra bibere : hæc enim erat quæ sensibilem illam in aquarum fontes solverat. Quænam autem erat spiritalis illa petra quæ ipsos omnes subsequebatur, et ad cujusque temporis necessitatem naturas rerum in ordinem transfundebat, simulque transmutabat? Quæ? Jam subsequenter dicit : nempe Christus qui nunc erga nos quoque similia ac majora demonstrat. Licet quoque id quod dicitur, « Comitabatur, » aliter intelligere. Intellectualis namque petra, nempe Christus, non solum his quæ dicta sunt beneficiis mirabiliter eos donavit : verum etiam in sequentibus comitabatur ac sequebatur, proxime ad hæc imo etiam majoribus Israelitem afficiens beneficiis. Sed et nos modo fideles comitatur, ita ut consequens sit et quæ in Veteri et quæ in Novo Testamento admiranda præstita sunt opera vel beneficia, ejusdem esse providentiæ, ejusdem Dei ac Domini « De spiritali. » Quoniam dixerat Potum spiritalem qui tamen nihil diversum habuit, sicut manna habebat, sed erat communis aqua ideo nunc ex modo scaturiendi confirmat fuisse spiritalem : neque enim illum petra ex propria natura producebat. Nam si ita fuisset, oportuisset eam et ante illud tempus producere : sed alia quædam petra spiritualis rem omnem efficiebat, quæ erat, inquit, Christus. « Quæ illos comitabatur, » Quod autem ait : « Comitabatur, » innuit quod semper una præsens erat Christi spiritus omniaque signa operabatur.

A ὕδατος γεγονότες ἐπορεύοντο, ἐν ᾧ ἀνάγκη τοὺς διαπορευομένους ὅλῳ καταβαπτίζεσθαι τῷ ὕδατι, κατὰ φύσιν ἔχοντος τοῦ ὕδατος. « Εἰς τὸν Μωϋσῆν ἐβαπτίσαντο. » φησίν. — [ΟΙΚΟΥΜ.] Ἐπειδὴ αὐτὸν ἰδόντες εἰσβάλλοντα κατὰ τῆς διαιρέσεως τῆς θαλάσσης ἐμιμήσαντο· Ὥσπερ οὖν πρωτοστάτης αὐτοῖς τούτου γέγονε Μωϋσῆς. « Ἐν τῇ νεφέλῃ καὶ ἐν τῇ θαλάσσῃ. » Καὶ γὰρ συνεσκιάζοντο τῷ Μωϋσεῖ ὑπὸ τῆς νεφέλης, καὶ συνεπέζευον Μωϋσεῖ, διαιρεθείσης τῆς θαλάσσης. « Τὸ αὐτὸ βρῶμα πνευματικόν. » — [ΘΕΟΔΩΡ.] Πνευματικὸν καλεῖ καὶ τὸ βρῶμα καὶ τὸ πόμα, ὡς ἂν τοῦ Πνεύματος ἄμφω διὰ τοῦ Μωσέως κατὰ τὴν ἀπόῤῥητον αὐτοῦ παρασχόντος δύναμιν. Λέγει δὲ περὶ τοῦ μάννα καὶ τῶν κρεῶν, καὶ περὶ τοῦ ὕδατος· « Ἔφαγον. » Οἷον τὸ μάννα, ὥσπερ B ἡμεῖς τὸ σῶμα Χριστοῦ. Πόμα πνευματικὸν, οἷον τὸ ἐκ τῆς ἀκροτόμου πέτρας ἀναβλύσαν ὕδωρ, ὥσπερ ἡμεῖς τὸ αἷμα Χριστοῦ. Εἰ γὰρ καὶ αἰσθητὰ ἐκείνοις ἦν τὰ παρεχόμενα, ἀλλὰ πνευματικῶς παρείχοντο. Οὐ γὰρ φύσεως ἦν ἀκολουθία ἡ δόσις, ἀλλὰ χάριτος πνευματικῆς. « Ἐκ πνευματικῆς ἀκολουθούσης πέτρας. » Αἰσθητὴ μὲν ἦν ἡ πέτρα δηλονότι, ἡ τὸ ὕδωρ τοῖς Ἰσραηλίταις ἀναβλύσασα, ἀλλ' οὐχὶ τῇ οἰκείᾳ φύσει τοῦτο ἔβλυσεν, ἀλλὰ τῇ δυνάμει τῆς κατ' ἐνέργειαν παρούσης αὐτῇ πνευματικῆς πέτρας, καὶ ἀκολουθούσης τῇ χρείᾳ τῶν διψώντων· τουτέστι, πρὸς τὴν ἐκείνων σωτηρίαν καὶ ὠφέλειαν πάντα μεταποιούσης καὶ μεταπλαττούσης, καὶ συνεπομένης αὐτῶν τῷ βουλήματι· καὶ ποτὲ μὲν τὸ ὕδωρ εἰς διάβασιν αὐτοῖς ἴσα πέτραις στερεούσης. ποτὲ C δὲ τὸν οὐρανὸν εἰς βρῶσιν καὶ τροφὴν αὐτοῖς ἄφθονον γεωργούσης, ἄλλοτε δὲ τὴν πέτραν εἰς ὑδάτων γονὰς ἀναστομούσης. Διὸ εἰκότως λέγοιντ' ἂν ἐκ πνευματικῆς πέτρας πιεῖν. Αὕτη γὰρ ἦν ἡ τὴν αἰσθητὴν εἰς ὑδάτων λύσασα πηγάς. Τίς δὲ ἦν ἡ πνευματικὴ, φησὶν, ἐκείνη πέτρα, ἡ πᾶσι τούτοις παρακολουθοῦσα, καὶ πρὸς τὴν ἑκάστου καιροῦ χρείαν τὰς φύσεις τῶν πραγμάτων μεταστοιχειοῦσα καὶ συμμεταβάλλουσα; Τίς; φησί· δηλονότι ὁ Χριστὸς, ὁ καὶ νῦν εἰς ἡμᾶς τὰ ὅμοια καὶ μείζω ἐπιδεικνύμενος. Ἔστι δὲ τὸ, « Ἀκολουθούσης, » καὶ ἑτέρως ἐκλαβεῖν. Ἡ γὰρ νοητὴ πέτρα, ἤτοι ὁ Χριστὸς, οὐ μόνον τὰ εἰρημένα αὐτοῖς παραδόξως ἐβράβευσεν, ἀλλὰ καὶ ἐν τοῖς ἐφεξῆς ἠκολούθει καὶ εἵπετο, παραπλήσια τούτοις καὶ μείζονα, τὸν Ἰσραηλίτην εὐεργετῶν, ἀλλὰ καὶ νῦν ἡμῖν τοῖς πιστοῖς ἀκολουθούσης. D Ὥστε εἶναι κατὰ συνέχειαν τῆς αὐτῆς προνοίας, καὶ τοῦ αὐτοῦ Δεσπότου καὶ Θεοῦ, τά τε ἐν τῇ Παλαιᾷ θαυματουργήματα καὶ τὰς εὐεργεσίας, καὶ τὰ ἐν τῇ Καινῇ. « Ἐκ πνευματικῆς. » Ἐπειδὴ εἶπε, πνευματικὸν τὸ πόμα, οὐδὲν εἶχε παρηλλαγμένον ὥσπερ τὸ μάννα, ἀλλ' ὕδωρ ἦν κοινόν· καὶ οὕτως ἐκ τοῦ τρόπου τῆς ἀναβλύσεως, κατασκευάζει αὐτὸ πνευματικόν. Οὐ γὰρ οἰκείᾳ φύσει ἡ πέτρα αὐτὸ ἀνεδίδου. Εἰ γὰρ τοῦτο ἦν, ἔδει καὶ πρὸ τούτου ἀναδιδόναι, ἀλλ' ἑτέρα τις πέτρα πνευματικὴ τὸ πᾶν ἐνήργει, ἥτις ἦν φησὶν, ὁ Χριστός. « Ἀκολουθούσης. » Τὸ ἀκολουθούσης δηλοῖ, τὸ ἀεὶ συμπαρὸν τοῦ Χριστοῦ Πνεῦμα, καὶ πάντα θαυματουργοῦν.

[14] Num. xx, 8.

Ἀλλ' οὐκ ἐν τοῖς πλείοσιν αὐτῶν εὐδόκησεν ὁ Θεός. Κατεστρώθησαν γὰρ ἐν τῇ ἐρήμῳ. Ταῦτα δὲ τύποι ἡμῶν ἐγενήθησαν, εἰς τὸ μὴ εἶναι ἡμᾶς ἐπιθυμητὰς κακῶν, καθὼς ἐκεῖνοι ἐπεθύμησαν· Μηδὲ εἰδωλολάτραι γίνεσθε, καθώς τινες αὐτῶν, ὡς γέγραπται, Ἐκάθισεν ὁ λαὸς φαγεῖν καὶ πιεῖν, καὶ ἀνέστησαν παίζειν. Μηδὲ πορνεύωμεν, καθώς τινες αὐτῶν ἐπόρνευσαν, καὶ ἔπεσον ἐν μιᾷ ἡμέρᾳ εἰκοσιτρεῖς χιλιάδες. Μηδὲ ἐκπειράζωμεν τὸν Χριστὸν, καθὼς καί τινες αὐτῶν ἐπείρασαν καὶ ὑπὸ τῶν ὄφεων ἀπώλοντο. Μηδὲ γογγύζετε, καθὼς καί τινες αὐτῶν ἐγγόγγυσαν, καὶ ἀπώλοντο ὑπὸ τοῦ ὀλοθρευτοῦ.

Πάντες ὧν εἶπον θαυμάτων καὶ δωρεῶν ἠξιώθησαν, ἀλλ' οὐκ ἐν πᾶσι, φησὶν, εὖ ἐβουλεύσατο ὁ Θεός. Τοῦτο γὰρ τὸ εὐδόκησε. Καί τοι μεγάλων ἦσαν ἀξιωθέντες δωρεῶν. Ὁρᾶτε οὖν, φησὶ, μή πως οὐδὲ ἐφ' ὑμῶν εὖ βουλεύσεται ὁ Θεὸς, εἰ καὶ ἠξίωσθε πολλῶν δωρεῶν, ἐὰν μὴ ἄξιον βίον παράσχητε. Πάντες οἱ Ἰουδαῖοι ἀπώλοντο. Πῶς οὖν, φησὶν, οὐκ ἐν τοῖς πλείοσιν εὐδόκησαν; Ἵνα μὴ δόξῃ αὐτοῖς πανολεθρίαν προφητεύειν, ἢ διὰ τὸν Ἰησοῦν καὶ τὸν Χαλὲβ καὶ τοὺς νέους τῶν Ἰουδαίων υἱοὺς, καὶ εἰς τὴν μοσχολατρείαν (πλὴν τῶν δισμυρίων καὶ τρισχιλίων) μεσιτεύσαντος τοῦ Μωσέως. « Κατεστρώθησαν. » Τὸ « κατεστρώθησαν, » τὴν αἰφνιδίαν αὐτῶν καὶ πλείστην ἀπώλειαν δηλοῖ. « Τύποι ἡμῶν ἐγενήθησαν. » Ὥσπερ γὰρ ὁ βαπτισμὸς καὶ τὸ βρῶμα καὶ τὸ πόμα τύποι ἦσαν ἡμῶν, οὕτως καὶ ὁ ὄλεθρος τύπος ἦν ἡμῶν, εἰς τὸ, « Μὴ τοῖς ἴσοις παράξαντας τὰ ἴσα παθεῖν. Καθὼς ἐκεῖνοι ἐπεθύμησαν. » Καὶ ὁ Δαυῒδ φησι· « Καὶ ἐπεθύμησαν ἐπιθυμίαν ἐν τῇ ἐρήμῳ. » Καθίσαντες γὰρ οἱ Ἰουδαῖοι ἔκλαιον καὶ εἶπον· « Τίς ψωμιεῖ ἡμᾶς κρέα; ἐμνήσθημεν τοὺς ἰχθύας οὓς ἠσθίομεν ἐν Αἰγύπτῳ δωρεὰν, καὶ τοὺς σικύους, καὶ τοὺς πέπωνας, καὶ τὰ πράσσα, καὶ τὰ κρόμμυα, καὶ τὰ σκόροδα. Νυνὶ δὲ ἡ ψυχὴ ἡμῶν κατάξηρος οὐδὲν πλὴν εἰς τὸ μάννα οἱ ὀφθαλμοὶ ἡμῶν. » — « Μηδὲ εἰδωλολάτραι γίνεσθε. » Τοῦτο ἠρέμα πως τοὺς τὰ εἰδωλόθυτα ἐσθίοντας αἰνίττεται, δεικνὺς ὅτι καὶ ἐκεῖνοι ἀπὸ γαστριμαργίας ἦλθον εἰς εἰδωλολατρείαν. Καὶ ὑμεῖς, φησὶν, ἀπὸ γαστριμαργίας αὐτὰ μᾶλλον, ἢ ἀπὸ τελειότητος ἐσθίετε, ὥσπερ ἐκεῖνοι χοροὺς στήσαντες περὶ τὸν μόσχον ἔπαιζον χορεύοντες ἔμπροσθεν αὐτοῦ, καὶ ἔλεγον. « Οὗτοι οἱ θεοί σου, Ἰσραὴλ, οἵτινες ἀνεβίβασάν σε ἐκ γῆς Αἰγύπτου. » Τινὲς δὲ τὸ παίζειν, ἀντὶ τοῦ εἰδωλολατρεῖν, ἐνόησαν. « Μηδὲ πορνεύωμεν. » Πάλιν εἶπεν ἁμαρτίαν ἄλλην, ἀπὸ γαστριμαργίας τικτομένην. Γέγραπται ἐν βίβλῳ Ἀριθμῶν· « Καὶ κατέλυσεν Ἰσραὴλ ἐν Σαττεὶμ, καὶ ἐβεβηλώθη ὁ λαὸς ἐκπορνεῦσαι εἰς τὰς θυγατέρας Μωάβ· καὶ ἐκάλεσαν αὐτοὺς ἐπὶ ταῖς θυσίαις τῶν εἰδώλων αὐτῶν· καὶ ἔφαγεν ὁ λαὸς τῶν θυσιῶν αὐτῶν, καὶ προσεκύνησαν τοῖς εἰδώλοις αὐτῶν, καὶ ἐτελέθη Ἰσραὴλ τῷ Βεελφεγώρ· καὶ ὠργίσθη θυμῷ Κύριος τῷ Ἰσραήλ. Καὶ εἶπε Κύριος τῷ Μωσῇ· Λάβε πάντας τοὺς ἀρχηγοὺς τοῦ λαοῦ καὶ παραδειγμάτισον αὐτοὺς

A X, 5-10. « Sed plures ipsorum non placuerunt Deo: « nam prostrati sunt in deserto. **511** Hæc autem figuræ nostri fuerunt, ne nos simus concupiscentes « rerum malarum, quemadmodum et illi concupierunt. Neque idololatræ sitis, sicuti quidam illorum, « quemadmodum scriptum est : Sedit populus ut comederet ac biberet, et surrexerunt ut luderent. Neque scortemur sicut quidam ipsorum scortati sunt; « et conciderunt uno die viginti tria millia. Neque tentemus Christum, sicut et quidam illorum tentaverunt, et a serpentibus exstincti sunt. Neque murmuretis sicut et quidam illorum murmuraverunt, « et interempti sunt ab exterminatore. »

Omnes quæcunque admiranda dixi acceperunt : at non in omnibus beneplacitum habuit Deus, aut B de illis prospera statuit: Nam hoc est, εὐδόκησε, id est, oblectationem habuit. Atqui magnis affecti fuerant donis, videte igitur ne quo modo Deus de vobis quoque statuat non prospera, licet magnis donis affecti sitis, nisi dignam vitam præstiteritis. Universi Judæi perierunt : quomodo ergo dicit, In pluribus non placuerunt Deo? Ne videatur illis internecionem vaticinari. Aut propter Jesum et Chaleb, recensque genitos Judæorum filios, et quia in vituli adoratione factus est Moses mediator, ut perirent sola viginti tria millia [15]. « Prostrati sunt. » Verbum « Prostrati sunt, » repentinam et maximam ipsorum stragem significat. « Figuræ nostri fuerunt. » Quemadmodum enim baptismus et cibus ac potus figuræ nostri erant, ita et perditio figura C nostri erat, ne æqualia perpetrantes similia patiamur. « Ne nos simus concupiscentes rerum malarum, quemadmodum et illi concupierunt. » David quoque dicit. « Et concupierunt concupiscentiam in deserto [16]. » Sedentes namque Judæi fleverunt atque dixerunt. « Quis indulgendo pascet nos carnibus? Meminimus piscium quos edebamus in Ægypto gratis, et cucumerum ac peponum, ceparum et alliorum; nunc vero anima nostra arida est: nihil præter manna intuentur oculi nostri [17]. » — « Neque idololatræ sitis. » Hoc occulto quodam modo edentes idolothyta taxat : ostendens illos quoque a gulæ vitio devenisse ad idololatriam : Et vos, inquit, a gulæ vitio potius quam a perfectione adducimini ut illa edatis : **512** quemadmodum illi, constitutis coram vitulo choris, ludebant, choreas D coram eo ducentes, ac dicebant : « Hi sunt Dii tui, Israel, qui eduxerunt te de terra Ægypti [18]. » Quidam autem intellexerunt hic ludere pro eo quod est idolis cultum exhibere. « Neque scortemur. » Aliud rursum dixit peccatum quod a gastrimargia gignitur. Scriptum est in libro Numerorum : « Et demolitus est Israel in Stattim, et confirmatus est populus ut scortaretur cum filiabus Moab : et vocaverunt eos ad sacrificia idolorum suorum, et comedit populus de victimis ipsarum, et adoraverunt idola ipsarum. Et initiatus est Israel Beelphe-

[15] Exod. XXXII, 28. [16] Psal. CV, 14. [17] Num. XI, 45. [18] Exod. XXXII, 8.

gor : et iratus est furore Dominus adversus Israel, et ait Dominus ad Mosen : Accipe omnes principes populi, et in exemplum pone eos Domino contra solem et avertetur ira furoris Domini ab Israel. Et dixit Moses ad tribus Israel : Occidat unusquisque proximum suum qui initiatus est Beelphegor. Tunc Phinees filius Eleazar simul transfixit Zambren et mulierem Chasben. Fueruntque interfecti in plaga viginti tria millia [19]. » Quidam autem veterum scriptorum posuerunt viginti quatuor millia. « Neque tentemus Christum. » Indicat quod ipsi signa petebant tentantes Christum, sicut et Judæi in monte Hor, cum circuissent terram Edom, oblocuti sunt contra Dominum et contra Mosen dicentes : « Ut quid eduxisti nos ex Ægypto ut occideres in deserto, ubi non est panis neque aqua ? Anima nostra nauseat in pane inani. Et emisit Dominus in populum serpentes mortiferos, mordebantque populum: et mortuus est populus multus filiorum Israel [20]. » — « Neque murmuretis. » Innuit quod in tentationibus non se viriliter habent, sed cum murmure. Non enim magnum est pati solum pro Christo, sed pati etiam cum gratiarum actione sicut Job. Murmuraverunt etiam Judæi ad Merrhan propter aquam amara enim erat [21]. Rursum murmuraverunt cum non esset aqua quando Moses et Aaron jussi sunt educere aquam de petra: et illa percussa dixit Moses : « Num ex petra hac educemus aquas [22] ? » Rursum murmuraverunt quando missi sunt quidam de populo, ut explorarent terram Chanaan [23]. 513 Iterum murmuraverunt quando jussit Moses populo ut facerent tubas argenteas, ut per eas signum darent [24]. Ad hæc cum elevaretur arca, murmuravit populus, et statim exusta est pars castrorum : et vocatus est locus Tentatio sive Incensio : oravitque Moses, et cessavit supplicium [25]. Vocat autem magnus Paulus interemptionem potentiam quamdam punitivam.

A τῷ Κυρίῳ ἀπέναντι τοῦ ἡλίου, καὶ ἀποστρήσεται ἡ ὀργὴ θυμοῦ Κυρίου ἀπὸ Ἰσραήλ. Καὶ εἶπε Μωσῆς ταῖς φυλαῖς Ἰσραήλ· Ἀποκτείνατε ἕκαστος τὸν οἰκεῖον αὐτοῦ τὸν τετελεσμένον τῷ Βεελφεγώρ. Τότε καὶ ὁ Φινὲς υἱὸς Ἐλεάζαρ συνεξεκέντησε τῷ Ζαμβρῇ καὶ τῇ γυναικὶ Χάσβῃ, καὶ ἐγένοντο οἱ τεθνηκότες ἐν τῇ πληγῇ εἰκοσιτρεῖς χιλιάδες. » Τινὲς δὲ τῶν ἀντιγραψάντων τὸ πλειὸν, εἰκοσιτέσσαρας ἔθεσαν. « Μηδὲ ἐκπειράζωμεν τὸν Χριστόν. » « Αἰνίττεται αὐτοῖς ὅτι σημεῖα ἐπεζήτουν πειράζοντες τὸν Χριστὸν, καθὼς καὶ οἱ Ἰουδαῖοι εἰς Ὢρ τὸ ὄρος· κυκλώσαντες γὰρ τὴν γῆν Ἐδὼμ, κατελάλησαν κατὰ Θεοῦ καὶ κατὰ Μωσῆ λέγοντες· « Ἵνα τί ἐξήγαγες ἡμᾶς ἐξ Αἰγύπτου ἀποκτεῖναι ἐν τῇ ἐρήμῳ, ἔνθα οὐκ ἔστιν ἄρτος οὐδὲ ὕδωρ ; ἡ δὲ ψυχὴ ἡμῶν προσώχθισεν ἐν τῷ ἄρτῳ τῷ διακένῳ. B Καὶ ἀπέστειλε Κύριος εἰς τὸν λαὸν τοὺς ὄφεις τοὺς θανατοῦντας, καὶ ἔδακνον τὸν λαὸν καὶ ἀπέθανε λαὸς πολὺς τῶν υἱῶν Ἰσραήλ. » — « Μηδὲ γογγύζετε. » Αἰνίττεται αὐτοὺς ὅτι ἐν τοῖς πειρασμοῖς οὐ γενναίως ἔφερον, ἀλλὰ μετὰ γογγυσμοῦ. Οὐ γὰρ τὸ παθεῖν ὑπὲρ Χριστοῦ μόνον μέγα, ἀλλὰ καὶ τὸ εὐχαρίστως παθεῖν, ὡς ὁ Ἰώβ. Ἐγόγγυσαν καὶ Ἰουδαῖοι εἰς Μεῤῥὰν, διὰ ὕδωρ. Πικρὸν γὰρ ἦν. Πάλιν ἐγόγγυσαν οὐκ ὄντος ὕδατος ὅτε Μωσῆς καὶ Ἀαρὼν ἐκελεύσθησαν ἐξαγαγεῖν ὕδωρ ἐκ πέτρας· καὶ πατάξας αὐτὴν ὁ Μωσῆς εἶπε· « Μὴ ἐκ τῆς πέτρας ταύτης ἐξαγάγομεν ὕδωρ ; » Πάλιν ἐγόγγυσαν ὅτε ἐπέμφθησάν τινες ἐκ τοῦ λαοῦ κατασκέψασθαι τὴν γῆν Χαναάν. Πάλιν ἐγόγγυσαν ὅτε ἐκέλευσε Μωσῆς τῷ λαῷ ποιῆσαι σάλπιγγας ἀργυρᾶς ὥστε δι' αὐτῶν μημαίνειν. Καὶ ἐν C τῷ ἐξαίρειν τὴν κιβωτὸν ἐγόγγυζεν ὁ λαὸς, καὶ εὐθὺς κατεκάη μέρος τῆς παρεμβολῆς, καὶ ἐκλήθη ὁ τόπος Ἐμπυρισμὸς, καὶ ηὔξατο Μωσῆς, καὶ ἐπαύσατο ἡ τιμωρία, ἣν καὶ λέγει ὁ μέγας Παῦλος ὄλεθρον, τουτέστι δύναμίν τινα τιμωρόν.

X, 11-13. « Hæc autem omnia in figuris contingerunt illis. Scripta sunt autem ad nostri admonitionem ad quos fines sæculorum occurrerunt. Proinde qui sibi videtur stare, videat ne cadat. Tentatio vos non apprehendit, nisi humana. Fidelis est autem Deus qui non sinet vos tentari supra id quod potestis, sed faciet simul cum tentatione etiam eventum, ut possitis sufferre. »

Figuras vocat illa, ostendens hos magis esse puniendos. Quemadmodum enim in donis veritas major est figura, ita omnino et in suppliciis. « Ad quos fines sæculorum. » Et ex imminente ipsis fine, et ex futuris suppliciis æternis, magis eos terret. Nam ait : Jam fines sæculorum occurrerunt et dies certe supplicii. Non solum enim illi simul ac semel supplicio afficiebatur, sed ecce vobis quoque appropinquavit dies finalis. Occurrerunt au-

Ταῦτα δὲ πάντα τύποις συνέβαινον ἐκείνοις, ἐγράφη δὲ πρὸς νουθεσίαν ἡμῶν εἰς οὓς τὰ τέλη τῶν αἰώνων κατήντησεν. Ὥστε ὁ δοκῶν ἑστάναι, βλεπέτω μὴ πέσῃ. Πειρασμὸς ὑμᾶς οὐκ εἴληφεν. εἰ μὴ ἀνθρώπινος. Πιστὸς δὲ ὁ Θεὸς ὃς οὐκ ἐάσει ὑμᾶς πειρασθῆναι ὑπὲρ ὃ δύνασθε, ἀλλὰ ποιήσει σὺν τῷ πειρασμῷ καὶ τὴν ἔκβασιν, τοῦ δύνασθαι ὑμᾶς ὑπενεγκεῖν.

D Τύπους ἐκεῖνα καλεῖ, δεικνὺς μειζόνως αὐτοὺς κολασθήσεσθαι. Ὥσπερ γὰρ ἐπὶ τῶν δωρεῶν ἡ ἀλήθεια τοῦ τύπου μείζων, οὕτως πάντως καὶ ἐπὶ τῶν τιμωριῶν. « Εἰς οὓς τὰ τέλη τῶν αἰώνων. » Καὶ ἐκ τοῦ ἐφιστᾷν αὐτοῖς τὸ τέλος, καὶ τὰς ἐκεῖ αἰωνίας τιμωρίας, πλέον αὐτοὺς πτοεῖ. Ἤδη γάρ φησι· Τὰ τέλη τῶν αἰώνων κατήντησε, καὶ ἡ ἡμέρα δηλονότι τῆς τιμωρίας. Εἰ γὰρ ἐκεῖνοι ἅμα καὶ ἅμα ἐτιμωροῦντο, ἀλλ' ἰδοὺ καὶ ὑμῖν ἔφθασεν ἡ ἡμέρα

[19] Num. xxv, 1-9. [20] Num. xxi, 4-6. [21] Exod. xv, 23. [22] Exod. xvii, 3 ; xx, 1. [23] Num. xiv, 2. [24] Num. x, 2. [25] Num. xi, 1 seq.

τοῦ τέλους. Τὸ δὲ κατήντησεν, οἷον ἔφθασε. « Ὥστε ὁ δοκῶν ἑστάναι. » Πάλιν τοὺς ἐπὶ τῇ γνώσει μέγα φρονοῦντας αἰνίττεται. Εἰ γὰρ καὶ ἑστάναι, φησὶ, νομίζεις, εὐλαβοῦ μὴ πέσῃς. Αὐτὸ γὰρ τὸ θαῤῥεῖν ὡς ἕστηκας, οὐδὲ ἑστάναι ἐστίν. Εἰ δὲ καὶ ἕστηκας, εὐχερὴς ἐξ ἀπονοίας ἡ πτῶσις. « Πειρασμὸς ὑμᾶς οὐκ εἴληφεν. » Ἐπειδὴ ἐφόβησεν αὐτοὺς εἰπών· « Βλεπέτω μὴ πέσῃ· » πολλοὺς δὲ ἦσαν ὑπενεγκόντες ἤδη πειρασμοὺς, ἵνα μὴ λέγωσι· Τί ἡμᾶς φοβεῖς; πολλῶν ἡμῖν γενομένων πειρασμῶν καὶ κινδύνων οὐ πεπτώκαμεν, καὶ νῦν ἔχομεν πεσεῖν; Φησίν· Οὐκ εἴληφεν ὑμᾶς πειρασμὸς μέγας, εἰ μὴ μικρός. Ἀνθρώπινον γὰρ τὸν μικρὸν καλεῖ. « Πιστὸς δὲ ὁ Θεός. » Τουτέστιν ἀληθής. Ἐπηγγείλατο γάρ· « Δεῦτε, οἱ κοπιῶντες, καὶ ἀναπαύσω ὑμᾶς, » ἤγουν τοὺς πειραζομένους. « Ὑπὲρ ὃ δύνασθε. » Ἀναλόγως, φησὶ, τῇ ὑμῶν δυνάμει, συγχωρεῖ τὸν πειρασμὸν ἔρχεσθαι, μᾶλλον δὲ πᾶς πειρασμὸς μείζων ἡμῶν, εἰ μὴ Χριστὸς βοηθεῖ. « Ἀλλὰ ποιήσει σὺν τῷ πειρασμῷ. » — [ΦΩΤ.] Τοῦτο διχῶς ἐστιν ἐκλαβεῖν· ἢ ὅτι τὸν πειρασμὸν συγχωρῶν ἐπελθεῖν, αὐτίκα καὶ διασκεδάζει καὶ παύει αὐτὸν, ὥστε καὶ ὑμᾶς δύνασθαι διὰ τὸ ὀλίγον χρόνον ἐνοχλεῖν ὑμῖν, ὑπενεγκεῖν αὐτόν. Ἢ ὅτι σὺν τῷ πειρασμῷ ποιήσει καὶ τὴν ἐπὶ τῇ ὑπομονῇ καὶ καρτερίᾳ ἔκβασιν, τουτέστι ποιήσει ἡμᾶς αὐτίκα καρτερικοὺς καὶ ὑπομένειν ἱκανοὺς, ὥστε μηδὲν ὑμᾶς ἐκ τοῦ πειρασμοῦ βλάπτεσθαι, ἀλλὰ μᾶλλον καὶ μεγάλα κερδαίνειν. « Καὶ τὴν ἔκβασιν. » Ἔκβασιν λέγει τὴν πλήρωσιν καὶ παῦσιν, διὰ τὸ δυνηθῆναι ὑμᾶς ὑπενεγκεῖν, ὡς εἰ ἔλεγεν, Ὃς ποιήσει συντόμως τοὺς πειρασμοὺς πέρας λαβεῖν, διὰ τὸ δυνηθῆναι ὑμᾶς ὑπενεγκεῖν.

A tem, hoc est, appropinquarunt: « Proinde qui sibi videtur stare. » Illos rursum clam objurgat qui de scientia gloriabantur. Quanquam enim te stare exsistimas, inquit, time ne cadas. Nam ipsum confidere quod firmus stas, ne stare quidem est: quod si etiam stas, facilis est ex arrogantia lapsus. « Tentatio vos non apprehendit. » Quoniam terruit eos dicens: « Videat ne cadat; » jam autem multas passi fuerant tentationes: ne dicant, Quid nos terres? Cum jam multæ supervenerint tentationes ac pericula, non cecidimus, et nunc casuri sumus? Dicit: Non apprehendit vos magna tentatio, sed tantum parva; vocat enim humanum quod parvum est. « Fidelis autem est Deus. » Hoc est verax. Siquidem promisit dicens: « Venite, qui laboratis B et refocillabo vos [26], » nempe eos qui tentatur. « Supra id quod potestis. » Pariformiter, inquit, ad vestram potentiam permittit fieri tentationem. Aut potius: Quævis tentatio vos everteret, 514 nisi Christus auxiliaretur. « Sed faciet simul cum tentatione. » — Dupliciter hoc potest intelligi. Aut quod tentationem permittens advenire, statim quoque ipsam dissipat ac cohibet, ut etiam vos possitis ipsam ferre, eo quod parvo tempore molesta sit vobis. Aut quod simul cum tentatione faciet etiam eventum post longanimitatem et tolerantiam: hoc est, faciet vos protinus tolerantes ac idoneos ad sustinendum, ut ex tentatione nihil vobis accedat nocumenti, sed magis lucri plurimum accrescat. « Etiam eventum » Eventum dicit completionem ac cessationem seu cohibitionem, ut vos C potentes sitis ad sufferendum, ac si diceret: Qui faciet tentationes accipere brevi terminum, ut possitis sustinere.

Διόπερ, ἀγαπητοί μου, φεύγετε ἀπὸ τῆς εἰδωλολατρείας. Ὡς φρονίμοις λέγω, κρίνατε ὑμεῖς ὅ φημι. Τὸ ποτήριον τῆς εὐλογίας ὃ εὐλογοῦμεν, οὐχὶ κοινωνία τοῦ αἵματος τοῦ Χριστοῦ ἐστι; τὸν ἄρτον ὃν κλῶμεν, οὐχὶ κοινωνία τοῦ σώματος τοῦ Χριστοῦ ἐστιν; ὅτι εἷς ἄρτος, ἓν σῶμα οἱ πολλοί ἐσμεν. Οἱ γὰρ πάντες ἐκ τοῦ ἑνὸς ἄρτου μετέχομεν. Βλέπετε τὸν Ἰσραὴλ κατὰ σάρκα. Οὐχὶ οἱ ἐσθίοντες τὰς θυσίας κοινωνοὶ τοῦ θυσιαστηρίου εἰσί;

X, 14-18. « Quapropter, dilecti mei, fugite cultum « idolorum. Ut prudentibus loquor: judicate vos « quod dico. Poculum benedictionis quod benedici« mus, nonne communicatio sanguinis Christi est? « Panis quem frangimus, nonne communicatio cor« poris Christi est? Quoniam unus panis, unum cor« pus multi sumus. Nam omnes ex uno pane partici« pamus. Videte Israel juxta carnem. Num qui edunt « victimas, participes sunt altaris? »

Θεραπεύει λοιπὸν αὐτοὺς, πολλὰ αὐτῶν καθαψάμενος. Ὅρα δὲ, οὐκ ἔτι διὰ μόνην τὴν βλάβην τῶν ἀσθενεστέρων ἀδελφῶν κωλύει αὐτοὺς ἐσθίειν τὰ εἰδωλόθυτα, ἀλλὰ καὶ αὐτὸ καθ' ἑαυτὸ τὸ ἐσθίειν διαβάλλει, εἰδωλολατρείαν τὸ πρᾶγμα καλῶν. « Ὡς φρονίμοις λέγω. » Ἐπειδὴ ἐξῇρε τὸ ἐσθίειν εἰδωλόθυτα, εἰδωλολατρείαν τὸ πρᾶγμα προσειπὼν, καὶ διὰ τοῦτο καθήψατο αὐτῶν, λοιπὸν πειρᾶται θεραπεῦσαι τὸ τραχὺ τοῦ λόγου, καί φησιν· Ὑμεῖς, φρόνιμοι ὄντες, κρίνατε τὸ πρᾶγμα, καὶ ἔχετε εὑρεῖν αὐτὸ εἰδωλολατρείαν. Τοῦτο δὲ ποιῶν καὶ αὐτοὺς τοὺς ὑπευθύνους καθίστει δικαστὰς, δεικνὺς ὅτι σφόδρα

Ipsos postmodum honorat, postquam in multis eos objurgavit. Vide autem, jam non propter so- D lum damnum fratrum imbecilliorum prohibet eos edere idolothyta, verum etiam ipsum in se edere vituperat, rem ipsam vocans idololatriam. « Ut prudentibus loquor. » Quoniam idolothytorum esum abstulit, idololatriam appellans rem ipsam, et propterea ipsos objurgavit: nititur deinceps curare sermonis asperitatem; et ait: Vos prudentes estis, judicate rem ipsam, et invenire poteritis ipsam esse idololatriam. Hoc autem faciens, eos etiam qui rei sunt, judices constituit: ostendens quod

[26] Matth. xi, 28

vehementer de suis sermonibus confidat tanquam veris : et postmodum probat idololatras esse ac idolorum participes, eos qui edunt idolothyta. « Poculum benedictionis. » Poculum vocat benedictionis, poculum sanguinis Christi. « Quod benedicimus. » Quod præ manibus habentes, benedicimus eum, qui gratiose sanguinem suum nobis largitus est, hoc est, gratias agimus. **515** Vel quod benedicentes præparamus.

Scis quid dicam. « Nonne communicatio sanguinis Christi est ? » Nos enim Christo conjungit sanguis ipsius, ut membra capiti, per participationem. « Panis quem frangimus. » Quod in cruce non est passus Dominus (siquidem os ejus, inquit, non confringetur, hoc propter nos sustinet fractus, ut nos sibi conjungat.—*Alio modo.* Ejus quod præcessit demonstratio est id quod subjungitur. Unde enim manifestum est, inquit, quod panis quem frangimus communicatio corporis Christi est, hoc est quod nos ad communicationem corporis Christi adducit ? Unde manifestum est ? Quia unum corpus sumus ac vocamur omnes, qui Christo conjuncti sumus tanquam unius corporis capiti. Quod si non per corpus et sanguinem ipsius in communicationem congregaremur, per quid aliud essemus ac vocaremur unum corpus ? « Quoniam unus panis. » Quia dixit : « Communicatio corporis Domini est. » Videtur autem id quod communicat aliud esse ab eo cui communicat : vult nunc ostendere quod non communicamus, sed ipsum Christi corpus omnes sumus : Quemadmodum sane in corpore, reliquum a capite dicitur corpus. Sicut enim in pane, inquit, ex multis granis fit unus panis, ita et nos cum multi simus, unum Christi corpus efficimur. « Nam omnes ex uno pane participamus. » Deinde rationem quoque addit quomodo corpus Christi efficiamur : Quid enim est, inquit, panis ? Corpus nempe Christi. Quid autem efficiuntur hi qui participant? Corpus sane Christi. Nam participantes corpus Christi, nos quoque illud efficimur : quoniam unus panis est Christus. Ex multis namque granis (ut exempli gratia loquamur) unus panis factus est. Et nos multi ex ipso uno participantes efficimur unum corpus Christi. Quoniam enim vetus nostra caro corrupta est sub peccato, opus fuit nobis nova carne. « Vide Israel juxta carnem. » Vos enim, inquit, estis Israel juxta spiritum. « Num qui edunt victimas ? » Per interrogationem legito οὐχὶ, id est num. Quoniam autem pars quædam victimæ, nempe adeps, cremabatur in altari : eos qui e victima edebant participes appellavit non victimæ, sed altaris.

516 X, 19, 20. *Quid ergo dico ? quod idolum sit aliquid? aut quod idolothytum sit aliquid? Non, sed quod ea quæ immolant gentes, dæmoniis immolant et non Deo.*

Num hoc, inquit, dico quasi idola aut quæ eis immolantur, aliquam habeant potentiam, et ita possint aut prodesse aut nocere ? Non, inquit, nullo digna sunt, nihil sunt. Nam quia sedulo de idolis tractaverat, veritus est ne existimarent illa vim

A θαῤῥεῖ τοῖς οἰκείοις λόγοις ὡς ἀληθέσι. Καὶ λοιπὸ, κατασκευάζει εἰδωλολάτρας ὄντας καὶ κοινωνοὺς εἰδώλων τοὺς ἐσθίοντας τὰ εἰδωλόθυτα. « Τὸ ποτήριον τῆς εὐλογίας. » Ποτήριον εὐλογίας φησὶ, τὸ ποτήριον τοῦ αἵματος τοῦ Χριστοῦ. Ὃ εὐλογοῦμεν. » Ὃ μετὰ χεῖρας ἔχοντες εὐλογοῦμεν τὸν χαρισάμενον ἡμῖν τὸ αἷμα αὐτοῦ, τουτέστιν εὐχαριστοῦμεν· Ἢ δ εὐλογοῦντες κατασκευάζομεν.

[ΟΙΚΟΥΜ.] Οἶδας δ' λέγω. « Οὐχὶ κοινωνία τοῦ αἵματος τοῦ Χριστοῦ ἐστι ; » Συνάπτει γὰρ ἡμᾶς τῷ Χριστῷ, τὸ αἷμα αὐτοῦ, ὡς μέλη τῇ κεφαλῇ, διὰ τῆς μεταλήψεως. « Τὸν ἄρτον ὃν κλῶμεν. » Ὅπερ ἐπὶ τοῦ σταυροῦ οὐ πέπονθεν ὁ Κύριος (ὀστοῦν γὰρ αὐτοῦ, φησὶν, οὐ συντριβήσεται), τοῦτο δι' ἡμᾶς B ὑπομένει κατακλώμενος, ἵνα συνάψῃ ἡμᾶς ἑαυτῷ. — Ἄλλως. [ΦΩΤ] Ἀπόδειξίς ἐστι τοῦ εἰρημένου τὸ ἐπαγόμενον. Πόθεν γὰρ δῆλον, φησὶν, ὅτι τὸν ἄρτον ὃν κλῶμεν κοινωνία τοῦ σώματος τοῦ Χριστοῦ ἐστι ; τουτέστιν, ὅτι εἰς κοινωνίαν ἡμᾶς τοῦ σώματος συνάγει τοῦ Χριστοῦ, πόθεν δῆλον ; Ὅτι ἓν σῶμά ἐσμεν καὶ καλούμεθα οἱ πάντες Χριστῷ συναπτόμενοι, ὡς τοῦ κοινοῦ σώματος κεφαλῇ. Εἰ οὖν μὴ τῷ σώματι αὐτοῦ καὶ τῷ αἵματι εἰς κοινωνίαν συνηγόμεθα, τίνι ἂν ἑτέρῳ ἓν σῶμα ἦμεν καὶ ἐκαλούμεθα ; « Ὅτι εἷς ἄρτος. » Ἐπειδὴ εἶπε· « Κοινωνία τοῦ σώματος τοῦ Κυρίου. » Δοκεῖ δὲ, τὸ κοινωνοῦν ἕτερον εἶναι παρ' ἐκεῖνο ὃ κοινώνει. Νῦν θέλει δεῖξαι ὅτι οὐ κοινωνοῦμεν, ἀλλ' αὐτὸ τὸ σῶμά ἐσμεν Χριστοῦ οἱ πάντες, ὥσπερ ἀμέλει σῶμά ἐστι τῆς κεφαλῆς C τὸ λοιπὸν σῶμα. Καθάπερ γὰρ, φησὶν, ὁ ἄρτος ἐκ πολλῶν κόκκων εἷς ἄρτος γίνεται, οὕτως καὶ ἡμεῖς, φησὶ, πολλοὶ ὄντες, ἓν γινόμεθα σῶμα Χριστοῦ. « Καὶ γὰρ πάντες ἐκ τοῦ ἑνὸς ἄρτου μετέχομεν. » Εἶτα ἐπάγει καὶ λογισμὸν πῶς γινόμεθα σῶμα Χριστοῦ. Τί γάρ ἐστι, φησὶν, ὁ ἄρτος ; Δηλονότι σῶμα Χριστοῦ. Τί δὲ γίνονται οἱ μεταλαμβάνοντες ; Δηλονότι σῶμα Χριστοῦ· μετέχοντες γὰρ τοῦ σώματος τοῦ Χριστοῦ, καὶ ἡμεῖς ἐκεῖνο γινόμεθα, ἐπειδὴ εἷς ἄρτος ὁ Χριστός. Ἐκ πολλῶν γὰρ κόκκων, ἐπὶ παραδείγματος, ὁ ἄρτος γινόμενος, καὶ ἡμεῖς οἱ πολλοὶ ἐξ αὐτοῦ τοῦ ἑνὸς μεταλαμβανόντες, γινόμεθα ἓν σῶμα Χριστοῦ. Ἐπειδὴ γὰρ ἡ παλαιὰ ἡμῶν σὰρξ ἐφθάρη ὑπὸ τῆς ἁμαρτίας, ἐδέησεν ἡμῖν σαρκὸς νέας. « Βλέπε τὸν Ἰσραὴλ κατὰ σάρκα. » Ὑμεῖς γὰρ, φησὶ, κατὰ πνεῦμα ἐστὲ Ἰσραήλ. « Οὐχὶ οἱ ἐσθίοντες τὰς D θυσίας ; » Κατὰ ἐρώτησιν ἀνάγνωθι. Ἐπειδὴ δὲ μέρος τι τοῦ θύματος οἷον τὸ στέαρ κατεναίετο ἐν τῷ θυσιαστηρίῳ, τοὺς ἐκ τοῦ αὐτοῦ θύματος ἐσθίοντας, κοινωνοὺς ἐκάλεσεν οὐ τοῦ Θεοῦ, ἀλλὰ τοῦ θυσιαστηρίου.

Τί οὖν φημί ; ὅτι εἴδωλόν τί ἐστιν· ἢ ὅτι εἰδωλόθυτόν ἐστιν ; Ἀλλ' ὅτι ἃ θύει τὰ ἔθνη, δαιμονοις θύει καὶ οὐ Θεῷ.

Μὴ γὰρ τοῦτο, φησὶ, λέγω, ὡς ἐχόντων τινὰ ἰσχὺν τῶν εἰδώλων ἢ τῶν θυομένων αὐτῶν, καὶ διὰ τοῦτο δυναμένων ἢ ὠφελῆσαι ἢ βλάψαι ; Οὐχὶ, φησὶν, οὐδενός εἰσιν ἄξια, οὐδέν εἰσιν. Ἐπειδὴ γὰρ ἐσπουδαιολογήσατο περὶ τῶν εἰδώλων, ἐφοβήθη μὴ νομί-

σωσιν ἔχειν τινὰ ἰσχὺν αὐτά. « Ὅτι εἴδωλόν τί ἐστιν. » — [ΦΩΤ.] Οὐχ ὅτι ἐστί τι τὰ εἴδωλα, διὰ τοῦτο κωλύω τῶν εἰδωλοθύτων γεύεσθαι. Προείρηται γὰρ ὅτι τῶν μὴ ὄντων ἐστὶ καὶ ἀνυπάρκτων κατ' οὐσίαν, καὶ οὔτε βλάβην οὔτε ὠφέλειαν ἔχουσιν ἰσχὺν προξενῆσαί τινι. Ἀλλὰ διὰ τοῦτο κωλύω, ὅτι διὰ τῶν εἰδώλων τοῖς δαίμοσι προσάγεται ἡ θυσία. Πῶς οὖν οὐκ αὐτόθεν βδελυκτὸν καὶ φευκτὸν τὸ μεταλαμβάνειν δαιμονικῆς θυσίας, καὶ δι' αὐτῆς αὐτοῖς ἐκείνοις ἔρχεσθαι εἰς κοινωνίαν; Εἶτα καὶ διὰ τῆς παραθέσεως τῆς Κυριακῆς τραπέζης καὶ τοῦ Κυριακοῦ ποτηρίου μᾶλλον ἐλέγχει τὸ ἄτοπον τῶν γευομένων ἅ ἐστιν εἰδωλόθυτα. Καὶ ὅρα τὸ σοφόν· κατ' ἀρχὰς μὲν ἠρέμα πως ἥπτετο τῶν ἐλέγχων, προϊὼν δὲ, ὡς ἐνταῦθα, λίαν πικρῶς ἐπευδαίνει. « Ἃ θύει τὰ ἔθνη. » Οὐ λέγω ὅτι ἔχουσι τινὰ ἰσχὺν τὰ εἴδωλα, ἀλλ' ὅτι, φησί, τὰ θύματα οὐ Θεῷ, ἀλλὰ δαίμοσι θύεται. Μὴ τοίνυν τρέχε ἐπὶ τὰ μισητὰ Θεῷ. Καὶ γὰρ εἰ καὶ βασιλικῆς μετεῖχες τραπέζης, καὶ ταύτην ἀφεὶς ἐπὶ τὰς τῶν καταδίκων ἔτρεχες, εὖ ἐποίεις; οὐχ ὅτι ἔβλαπτεν ἢ ὠφέλει ἐκείνη, ἀλλ' ὅτι ἐνύβριζες τὴν βασιλικὴν τράπεζαν.

A aliquam habere. « Quod idolum sit aliquid. » — Non quod aliquid sint idola, propterea idolothyta gustare prohibeo. Dictum est enim quod cum non sint, nec habent esse secundum substantiam : neque vim habent ut alicui damnum aut utilitatem afferant : sed idcirco prohibeo, quia per idola demonibus offeruntur sacrificia.Quomodo ergo ex eo abominandum non erit ac fugiendum participare mensa dæmoniaca,et per eam ad illos ipsos venire in communionem ? Deinde per comparationem et appositionem Dominicæ mensæ et poculi Dominici magis arguit absurdum eorum factum qui idolothyta degustant. Et considera ejus sapientiam. Circa initia quidem sensim quodammodo argumenta attigit : in progressu vero,nempe hoc loco,acriter
B invehitur. « Ea quæ immolant gentes. » Non dico vim aliquam habere idola,sed quod ea quæ immolantur, non Deo, sed dæmoniis immolantur. Ne ergo ad ea curras quæ Deo abominanda sunt. Etenim numquid benefaceres si,postquam regiæ mensæ particeps effectus fuisses,ac relicta ad inimicorum mensas curreres? non quod hæ nocerent aut juvarent, sed quod injuria afficeres mensam regiam.

Οὐ θέλω δὲ ὑμᾶς κοινωνοὺς τῶν δαιμόνων γίνεσθαι. Οὐ δύνασθε ποτήριον Κυρίου πίνειν, καὶ ποτήριον δαιμονίων. Οὐ δύνασθε τραπέζης Κυρίου μετέχειν, καὶ τραπέζης δαιμονίων. Ἢ παραζηλοῦμεν τὸν Κύριον; Μὴ ἰσχυρότεροι αὐτοῦ ἐσμεν;

X, 21,22. « Nolim autem vos consortes fieri dæ« monum.Non potestis poculum Domini bibere,et « poculum dæmoniorum. Non potestis mensæ Do« mini participes esse, et mensæ dæmoniorum.An « Dominum ad æmulationem provocamus. Num « fortiores illo sumus ? »

Εἰ γὰρ οἱ τῆς μυστικῆς μετέχοντες τραπέζης κοινωνοῦσι Χριστῷ, οἱ δαιμόνων μετέχοντες τραπέζης δηλονότι δαίμοσι κοινωνοῦσιν. « Οὐ δύνασθε ποτήριον Κυρίου πίνειν. » Ἐπειδὴ ἐν τάξει παραινέσεως εἰρήκαι, οὐ θέλω ὑμᾶς κοινωνοὺς τῶν δαιμόνων γίνεσται, ἵνα μὴ ἡ παραίνεσις καταφρονηθῇ, νῦν ὡς ἐντάξει ἀποφάσεως αὐτὸ τέθεικεν εἰπών· « Οὐ δύνασθε ποτήριον Κυρίου πίνειν καὶ ποτήριον δαιμονίων. Οὐ δύνασθε τραπέζης Κυρίου μετέχειν καὶ τραπέζης δαιμονίων. » Ἐκ μόνων τῶν ὀνομάτων Κυρίου καὶ δαιμόνων, κατεσκεύασε τὴν κώλυσιν. « Ἢ παραζηλοῦμεν τὸν Κύριον; » Ἐντρεπτικῶς αὐτὸ τέθεικεν. Ἢ πειράζομεν καὶ παρακνίζομεν τὸν Θεὸν, εἰ δύναται κολάσαι ἡμᾶς; Εἶτα εἰς τὸν εἰς ἄτοπον ἀπαγωγὴν ἐξέρχεται. Μὴ ἰσχυρότεροι αὐτοῦ ἐσμὲν, καὶ πειράζομεν, καὶ παρακνίζομεν;

Si enim qui mysticæ mensæ participes sunt,
C Christo communicant,etiam qui dæmonum mensæ participes sunt dæmonibus certe communicant. « Non potestis poculum Domini bibere. » Quoniam per modum adhortationis dixerat.« Nolim vos consortes fieri dæmonum, » **517** ne despiciatur adhortatio,nunc idem per modum sententiæ posuit, dicens : « Non potestis poculum Domini bibere et poculum dæmoniorum.Non potestis mensæ Domini participes esse et mensæ dæmoniorum.» Ex solis nominibus Domini et dæmonum confirmavit prohibitionem.« An Dominum ad æmulationem provocamus?» Terrentis more hoc posuit. An tentamus aut irritamus Deum,utrum possit nos punire? Deinde transeundo ostendit quod hoc ad id quod absurdum est inducat : Num fortiores illo sumus, ut tentemus et
D irritemus?

Πάντα μοι ἔξεστιν, ἀλλ' οὐ πάντα συμφέρει. Πάντα μοι ἔξεστιν, ἀλλ' οὐ πάντα οἰκοδομεῖ. Μηδεὶς τὸ ἑαυτοῦ ζητείτω, ἀλλὰ τὸ τοῦ ἑτέρου ἕκαστος. Πᾶν τὸ ἐν μακέλλῳ πωλούμενον ἐσθίετε, μηδὲν ἀνακρινοντες διὰ τὴν συνείδησιν. Τοῦ γὰρ Κυρίου ἡ γῆ καὶ τὸ πλήρωμα αὐτῆς.

X, 22-26. « Omnia mihi licent,at non omnia con« ducunt.Omnia mihi licent,sed non omnia ædifi« cant. Nemo quod suum est quærat, sed quisque « quod est alterius.Omne quod in macello venditur « edite,nihil discutientes propter conscientiam. « Domini siquidem est terra et plenitudo ejus. »

Ἵνα μή τις εἴπῃ αὐτῷ, ὅτι μετὰ καθαρᾶς ἐσθίω συνειδήσεως, ἐξουσίαν ἔχω τοῦτο ποιεῖν, ἐπάγει. Ναί, φησί, πάντα μὲν σοι ἔξεστιν, ἐπειδὴ αὐτεξούσιος παρὰ Θεοῦ γέγονας, ἀλλ' οὐ πάντως ὅτι καὶ συμφέρει σοι τὸ ἐσθίειν. Ὁδῷ γὰρ προβαίνων, διά-

Ne quis ipsi dicat : Quia cum pura edo conscientia, licitum est mihi ut hoc faciam, subjungit : Utique omnia quidem tibi licent, quoniam a Deo creatus es liberum habens arbitrium,at non temere faciendum est, quasi tibi conduceret edere. Nam

hac via progrediens, affectum habere posses ad idola, communicando mensis ipsorum. « Sed non omnia ædificant. » Hoc propter illos fratres dicit quibus nocumentum affertur. Nam etsi licitum ibi est, inquit, at non ædificas fratrem tuum hoc faciens, quin potius perdis. « Nemo quod suum est quærat. » Neque enim hoc solum quærit [Deus], utrum tu pura edas conscientia, sed etiam ut in utilitatem sit fratris tui quod agitur. « Omne quod in macello. » Quia longum de idolothytis protendit sermonem, adeo ut deinceps etiam illa quæ in foro venalia erant, ut verisimile est, futurum erat ut territi devitarent, tanquam idolis fortasse immolata, abducit eos ab hujusmodi timore. — *Alio modo.* Id solvit quod obsistere videtur. Quia enim de idolothytis cum vehementia fecit mentionem, et edentes redarguit, ne quis dicat : Quid ergo ? an abstinere quoque nos oportet a carnibus quæ in foro venales exponuntur ? aut necesse nobis erit circuire fora et interrogare ac discutere ne quando idolothytum sit ? an in hujusmodi vitam nostram concludemus ac propellemus ? Ne qui ergo talia possint objicere, præveniens dissolvit ea, et ait, **518** nec esse necesse quæ in foro sunt rejicere, nec discutere aut interrogare utrum idolothytum sit an non, sed ab illis solum oportet abstinere, de quibus aliquis prius suggessit esse idolothyta. Omne, inquit, quod in macello venditur, edite, nihil vacillantes ex conscientia, neque vacillantes aut interrogantes propter ipsam, ut hanc, cum dubia sit, curetis : neque enim morosam volebat eis reddere cibi participationem : ne ex hoc effecti negligentiores, tanquam impossibile sit præceptum ad exactam diligentiam observare penitus se eximant ab observatione. « Nihil discutientes. » Non dijudicantes eos qui vendunt, num fortassis idolothytum sit, tanquam conscientia stimulati, et purificare ipsam volentes : sed absque discussione, inquit, quæ in foro sunt edite. « Nihil discutientes propter conscientiam. » Hoc est, nihil ipsius causa interrogantes aut scrutantes. Oportet enim eos qui edunt habere illam puram et non vacillantem, nec opus habere alia mentis certitudine quæ a discussione proveniat. « Domini siquidem est terra. » Nam si terra Domini est, planum est quod et ea quæ in ipsa sunt, puta carnes ac fructus. Si ergo Domini sunt, quid dijudicas.

X, 27, 28. « Quod si quis infidelium vos invitat, et « vultis ire : omne quod apponitur vobis edite, nihil « discutientes propter conscientiam. Si quis autem « vobis dixerit : Hoc idolothytum est, ne edatis, pro- « ter illum qui suggessit et propter conscientiam ; « Domini siquidem est terra et plenitudo ejus. »

Bene dicit : « Et vultis ire. » Neque enim præcipere voluit neque prohibere. « Nihil discutientes. » Quare ? Ne anxia scrutatione existimemini formidare idola. « Propter conscientiam. » Tanquam volentes puram servare vestram conscientiam. « Si

A θεσιν σχοίης πρὸς τὰ εἴδωλα τῷ κοινωνεῖν τῶν τραπεζῶν αὐτῶν. « Ἀλλ' οὐ πάντα οἰκοδομεῖ. » Τοῦτο ὡς πρὸς τοὺς βλαπτομένους ἀδελφούς. Εἰ γὰρ καὶ ἔξεστί σοι, φησὶν, ἀλλ' οὐκ οἰκοδομεῖς τὸν ἀδελφόν σου τοῦτο ποιῶν, ἀλλὰ καὶ καταλύεις. » Μηδεὶς τὸ ἑαυτοῦ ζητείτω. » Μὴ γὰρ τοῦτο, φησὶ, μόνον ζητεῖ, εἰ καθαρᾷ σὺ ἐσθίεις συνειδήσει, ἀλλ' εἰ τὸν ἀδελφόν σου ὠφελεῖ τὸ γινόμενον. « Πᾶν τὸ ἐν μακέλλῳ. » Ἐπειδὴ πολὺν κατέτεινε λόγον περὶ τῶν εἰδωλοθύτων, ὡς λοιπὸν αὐτοὺς, ὡς εἰκὸς, καὶ τὰ ἐπ' ἀγορᾶς ὤνια παραιτεῖσθαι φοβουμένους ὡς ὄντα εἰδωλόθυτα, ἀπάγει αὐτοὺς τοῦ τοιούτου φόβου. — Ἄλλως. [ΦΩΤ.] Τὸ ἀντιπίπτειν δοκοῦν λύει. Ἐπειδὴ γὰρ μετὰ σφοδρότητος τῶν εἰδωλοθύτων κατέδραμε, καὶ τοὺς ἐσθίοντας ἐπετίμησεν, ἵνα μή B τις εἴπῃ· Τί οὖν; ἀποσχέσθαι ἄρα δεῖ ἡμᾶς καὶ τῶν ἐν ἀγορᾷ κρεῶν προκειμένων; Ἢ ἀνάγκην σχοίημεν ἂν περιιέναι τὰς ἀγορὰς, καὶ ἐπερωτᾷν καὶ ἀνακρίνειν μή ποτε εἰδωλόθυτον εἴη; εἰς τοιαῦτα ἡμῶν συγκλείσομεν καὶ συνελάσομεν τὸν βίον; Ἵν' οὖν μὴ τοιαῦτά τινες ἀντιτείνειν ἔχοιεν, πρόφθάσας αὐτὸς δίδωσι τὰς λύσεις, καί φησι, μήτε τὰ ἐν ἀγορᾷ ἀνάγκην εἶναι παραιτεῖσθαι, μήτε τὸ ἀνακρίνειν καὶ ἐπερωτᾷν, ἄρα εἰδωλόθυτόν ἐστιν ἢ οὔ· ἀλλ' ἐκείνων ἀπέχεσθαι μόνον, περὶ ὧν τις φθάσας ἐμήνυσεν εἰδωλόθυτα εἶναι. Πᾶν τὸ ἐν μακέλλῳ, φησὶν, ἐσθίετε, μηδὲν διστάζοντες κατὰ συνείδησιν, μηδὲ ἀνακρίνοντες καὶ ἐπερωτῶντες δι' αὐτὴν, ἵνα ταύτην ἀμφίβολον οὖσαν θεραπεύσητε. Οὐ γὰρ ἐβούλετο δύσκολον αὐτοῖς τὴν μετάληψιν παρασκευάσαι τῆς τροφῆς, ἵνα μὴ ἐκ τούτου ὀλιγωρήσαντες, C τὸ πᾶν τῆς ἀριβείας ὡς ἀδυνάτου τῆς ἐντολῆς οὔσης, εἰς τὸ φυλαχθῆναι παραλύσωσιν. « Μηδὲν ἀνακρίνοντες. » Μὴ ἀνακρίνοντες τοὺς πωλοῦντας, μὴ ἄρα εἰδωλόθυτόν ἐστιν, ὡς πληττόμενοι τὴν συνείδησιν, καὶ καθαρίσαι αὐτὴν ἐθέλοντες. Ἀλλὰ, φησὶν, ἀζητήτως τὰ ἐπ' ἀγορᾶς ἐσθίετε. « Μηδὲν διὰ τὴν συνείδησιν ἀνακρίνοντες. » Τουτέστι, μηδὲν ἕνεκεν αὐτῆς ἐπερωτῶντες καὶ ἀνακρίνοντες. Δεῖ γὰρ αὐτὴν καθαρὰν καὶ ἀδίστακτον ἐσθίοντας ἔχειν, καὶ μὴ δεῖσθαι πληροφορίας ἄλλης τῆς ἀπὸ τῆς ἀνακρίσεως. « Τοῦ γὰρ Κυρίου ἡ γῆ. » Εἰ γὰρ ἡ γῆ τοῦ Κυρίου ἐστι, δηλονότι καὶ τὰ ἐν αὐτῇ, οἷον τά τε κρέα καὶ οἱ καρποί. Εἰ οὖν τοῦ Κυρίου ἐστι, τί ἀνακρίνεις;

D

Εἰ δέ τις καλεῖ ὑμᾶς τῶν ἀπίστων καὶ θέλετε πορεύεσθαι, πᾶν τὸ παρατιθέμενον ὑμῖν ἐσθίετε, μηδὲν ἀνακρίνοντες διὰ τὴν συνείδησιν. Ἐὰν δὲ τις ὑμῖν εἴπῃ· Τοῦτο εἰδωλόθυτόν ἐστι, μὴ ἐσθίετε, δι' ἐκεῖνον τὸν μηνύσαντα καὶ τὴν συνείδησιν. Τοῦ γὰρ Κυρίου ἡ γῆ καὶ τὸ πλήρωμα αὐτῆς.

Καλῶς τὸ, « Θέλετε. » Οὔτε γὰρ προτρέψασθαι, οὔτε ἀποστρέψασθαι αὐτοὺς ἠβούλετο. « Μηδὲν ἀνακρίνοντες. » Διατί; Ἵνα μὴ τῇ πολλῇ, φησὶ, περιεργίᾳ, νομισθῆτε δειλιᾷν τὰ εἴδωλα. « Διὰ τὴν συνείδησιν. » Ὡς θέλοντες, φησὶ, καθαρὰν φυλάττειν

ὑμῶν τὴν συνείδησιν. « Ἐὰν δέ τις ὑμῖν εἴπῃ. » Ἵνα τί μηκέτι ἐσθίομεν; καί φησιν· Ἀληθῶς μὲν πάντα τοῦ Κυρίου ἐστιν, ὡς καὶ αὐτὴ ἡ γῆ ἐξ ἧς ἐκβαίνει ταῦτα· ἀλλ' ἐὰν φάγητε, τὴν συνείδησιν τοῦ μηνύσαντος βλάπτετε. Σκανδαλισθήσεται γὰρ, τί δήποτε ἀκούσαντες, οὐκ ἀπέχεσθε — [ΘΕΟΔΩΡ.] Τοῦτο δὲ λέγει, φοβούμενος μήπω νομίσωσιν ὡς ἰσχὺν τῶν εἰδώλων ἐχόντων γίνεσθαι τὴν κώλυσιν. « Τοῦ γὰρ Κυρίου ἡ γῆ. » Σὺ μὲν γὰρ οἶδας ὅτι τοῦ Κυρίου ἡ γῆ καὶ τὸ πλήρωμα αὐτῆς, καὶ τῆς τῶν εἰδώλων ἀσθενείας καταφρονεῖς. Ἐκεῖνος δὲ τῇ πλάνῃ δεδουλωμένος, βλάβην ἐντεῦθεν καρποῦται, εἰδωλοθύτων σε κρεῶν μεταλαμβάνειν ἡγούμενος. Τοῦτο γὰρ διδάσκει τὰ ἑξῆς. Ἵνα τί γὰρ ἡ ἐλευθερία μου κρίνεται ὑπὸ ἄλλης συνειδήσεως; ἐλευθερίαν καλῶν τὴν χάριν τῆς πίστεως. Εἰ ἐγὼ χάριτι μετέχω, τί βλασφημοῦμαι ὑπὲρ οὗ ἐγὼ εὐχαριστῶ; Οὐχ ὅσιον, φησιν, ἄλλον λωβᾶσθαι διὰ τὴν ἐμὴν τελειότητα.

Ἄλλως. [ΦΩΤ.] Ἐπειδὴ ἀνωτέρω ὅτε τὰ ἐν μακέλλῳ πωλούμενα οὐκ ἐκώλυεν ἐσθίειν, ἐπήγαγε· « Τοῦ Κυρίου ἡ γῆ καὶ τὸ πλήρωμα αὐτῆς, » τουτέστι, τὰ ἐν αὐτῇ πάντα. Ταῦτα γάρ εἰσι τὰ πληροῦντα αὐτὴν, καρποὶ καὶ ζῶα, καὶ τὰ ὅμοια. Εἶτα προϊὼν λέγει. « Ἐὰν δέ τις ὑμῖν εἴπῃ ὅτι εἰδωλόθυτόν ἐστι, μὴ ἐσθίετε, » ἵνα μή τις εἴπῃ· Τί οὖν; νῦν οὐκ ἔστιν ἡ γῆ τοῦ Κυρίου καὶ τὰ ἐν αὐτῇ; Ἀλλ' ὅτε μὲν οὐκ ἐκώλυες ἐσθίειν τοῦ Κυρίου ἦν, νῦν δὲ οὐκ ἔστιν; Ἵνα μὴ οὖν μὴ ἐξῇ τοῦτο λέγειν τινὶ, πάλιν τίθησι τὸ αὐτὸ καί φησι· Τοῦ Κυρίου μὲν ἡ γῆ καὶ τὰ ἐν αὐτῇ, ὅπερ ἔμπροσθεν εἶπον, ἀλλὰ διὰ τὸν μηνύσαντα καὶ τὴν συνείδησιν αὐτοῦ, οὐ δεῖ γεύσασθαι ἐκείνων τῶν εἰδωλοθύτων. Εἰ γὰρ τοῦ Κυρίου ἡ γῆ καὶ τὸ πλήρωμα αὐτῆς, αὐτὸς οὐδενὸς ποιήσει ὑμᾶς ἔχειν ἐνδεῶς, κἂν ταύτης δι' αὐτὸν ἀπόσχησθε τῆς εἰδωλοθύτου θοίνης. Ἢ ἐπεὶ τοῦ Κυρίου ἡ γῆ καὶ τὰ ἐν αὐτῇ, πολλῷ μᾶλλον καὶ ὁ ἄνθρωπος ὁ ἐν αὐτῇ. Διὰ γοῦν τοῦτον τὸν μηνύσαντα ὅς ἐστι τοῦ Κυρίου, καὶ τοὺς ἄλλους ἴσως τοὺς μηνύοντος ἀκούσαντας ἵνα μὴ βλαβῶσι, μὴ ἐσθίετε. Τοῦ Κυρίου γὰρ ἡ γῆ καὶ τὰ ἐν αὐτῇ, καὶ δεῖ ὡς ὁμοδούλων φροντίζειν τῶν ἐν αὐτῇ. Οὐ γὰρ ὅτε μὲν ἔδει φαγεῖν, τοῦτο ἔδει ἐννοεῖν, ὅτε δὲ μὴ ἐσθίειν, τοῦτο παρορᾷν, ἀλλ' ἀεὶ ὡσαύτως ἔχοντας, καὶ τότε εὐχαρίστως ἐσθίειν, ὡς τοῦ Κυρίου παρασχόντος ἡμῖν εἰς βρῶσιν ταῦτα, καὶ νῦν εἰκότως μὴ ἐσθίειν, ὡς φυλαττομένους σκανδαλίζειν τοὺς τοῦ Κυρίου δούλους καὶ ὁμοδούλους ἡμῶν.

Συνείδησιν δὲ λέγω, οὐχὶ τὴν ἑαυτοῦ, ἀλλὰ τὴν τοῦ ἑτέρου. Ἵνα τί γὰρ ἡ ἐλευθερία μου κρίνεται ὑπὸ ἄλλης συνειδήσεως; εἰ δὲ ἐγὼ χάριτι μετέχω, τί βλασφημοῦμαι, ὑπὲρ οὗ ἐγὼ εὐχαριστῶ; Εἴτε οὖν ἐσθίετε, εἴτε πίνετε, εἴτε τί ποιεῖτε, πάντα εἰς δόξαν Θεοῦ ποιεῖτε.

« Συνείδησιν. » Τὴν τοῦ Ἕλληνος τοῦ καταμηνύσαντος, ἵνα μὴ βλαβῇ. « Ἵνα τί γὰρ ἡ ἐλευθερία μου κρίνεται; » Ἵνα μή τις εἴπῃ· Διὰ μὲν τὴν τῶν ἀδελφῶν συνείδησιν τῶν βλαπτομένων, καλῶς φαγεῖν

A quisautem vobis dixerit. » Quare jam non edemus? et ait: Vere quidem omnia Domini sunt, sicut et ipsa terra ex qua hæc prodeunt: verum si ederitis, conscientiæ ejus qui suggessit nocumento estis: offendiculum enim patietur, cogitans quam tandem ob causam, cum hoc audieritis, non abstineatis. — Hoc autem dicit, veritus ne quo modo existimarent idcirco fieri prohibitionem quasi idola vim aliquam haberent. « Domini siquidem est. » Etenim tu nosti quod Domini sit terra **519** et plenitudo ejus, et idolorum contemnis imbecillitatem: at ille errore deceptus, nocumentum inde colligit, putans te fieri participem carnium idolis immolatarum. Nam hoc docent ea quæ sequuntur: Quare enim libertas mea judicatur ab alia conscien- B tia? libertatem vocans fidei gratiam. Si ego cum gratia participo, ut quid calumniam sustineo de eo pro quo gratias ago? Non est, inquit, sanctum, alium depravare propter meam profectionem.

Alio modo. Quoniam superius eum ea quæ in macello venderentur edere permittebat, subjunxit: « Domini est terra et plenitudo ejus, » hoc est, universa quæ in ea sunt: nam hæc sunt quæ ipsam implent, fructus nempe et animalia, ac similia. Deinde in progressu dicit: « Si quis autem vobis dixerit idolothytum esse, ne edatis, » ut non dicat aliquis: Quid ergo? nunc Domini non est terra et quæ in ea sunt? At quando permittebas edere, Domini erat, nunc autem non est? Ne id ergo liceat cuiquam dicere, idem rursum ponit, et ait: Do- C mini quidem est terra et quæ in ea sunt, quod antea dixi: sed propter illum qui suggessit et ipsius conscientiam, non oportet illorum gustare idolothyla. Nam si Domini est terra et plenitudo ejus, ipse faciet vos nullo egere, etiam si propter ipsum, hoc idolothytorum cibo abstineatis. Aut si Domini est terra, et quæ in ea sunt, multo magis homo qui in ea est: propter hunc ergo qui suggessit qui Domini est, aliosque fortassis qui audierunt suggerentem, ne damnum recipiant: « non edatis. Domini siquidem est terra, et quæ in ea sunt, et conservorum curam habere oportet qui in ea sunt. Neque enim cum edere oportuit, conveniebat solum hoc intelligere, et quando non est edendum tum negligere, sed semper eodem modo se habere: et tunc edentes gratias agere quod Dominus hæc D vobis in alimentum præbuerit, et nunc merito non edere, tanquam observantes ne offendiculo sitis servis Domini, vestrisque conservis.

« X, 29-21 Porro conscientiam dico, non tuam, « sed alterius. Cur enim libertas mea judicatur ab « alia conscientia? Quod si ego gratia participo, cur « ob id mihi maledicitur, pro quo ego gratias ago? « **520** Sive igitur editis sive bibitis sive quid fa« citis, omnia in gloriam Dei facite. »

« Conscientiam. » Græci videlicet, sive gentilis, qui suggessit, ne damnum patiatur. « Cur enim libertas mea judicatur? Ne quis dicat: Bene quidem edere prohibemur propter fratrum conscientiam

hac via progrediens, affectum habere posses ad idola, communicando mensis ipsorum. « Sed non omnia ædificant. » Hoc propter illos fratres dicit quibus nocumentum affertur. Nam etsi licitum ibi est, inquit, at non ædificas fratrem tuum hoc faciens quin potius perdis. « Nemo quod suum est quærat. » Neque enim hoc solum quærit [Deus], utrum tu pura edas conscientia, sed etiam ut in utilitatem sit fratris tui quod agitur. « Omne quod in macello. » Quia longum de idolothytis protendit sermonem adeo ut deinceps etiam illa quæ in foro venalia erant, ut verisimile est, futurum erat ut territi devitarent, tanquam idolis fortasse immolata, abducit eos ab hujusmodi timore. — *Alio modo.* Id solvit quod obsistere videtur. Quia enim de idolothytis cum vehementia fecit mentionem, et edentes redarguit, ne quis dicat : Quid ergo ? an abstinere quoque nos oportet a carnibus quæ in foro venales exponuntur ? aut necesse nobis erit circuire fora et interrogare ac discutere ne quando idolothytum sit ? an in hujusmodi vitam nostram concludemus ac propellemus ? Ne qui ergo talia possint objicere, præveniens dissolvit ea, et ait, **518** nec esse necesse quæ in foro sunt rejicere, nec discutere aut interrogare utrum idolothytum sit an non, sed ab illis solum oportet abstinere, de quibus aliquis prius suggessit esse idolothyta. Omne, inquit, quod in macello venditur, edite, nihil vacillantes ex conscientia, neque vacillantes aut interrogantes propter ipsam, ut hanc, cum dubia sit, curetis : neque enim morosam volebat eis reddere cibi participationem : ne ex hoc effecti negligentiores, tanquam impossibile sit præceptum ad exactam diligentiam observare penitus se eximant ab observatione. « Nihil discutientes. » Non dijudicantes eos qui vendunt, num fortassis idolothytum sit, tanquam conscientia stimulati, et purificare ipsam volentes : sed absque discussione, inquit, quæ in foro sunt edite. « Nihil discutientes propter conscientiam. » Hoc est, nihil ipsius causa interrogantes aut scrutantes. Oportet enim eos qui edunt habere illam puram et non vacillantem, nec opus habere alia mentis certitudine quæ a discussione proveniat. « Domini siquidem est terra. » Nam si terra Domini est, planum est quod et ea quæ in ipsa sunt, puta carnes ac fructus. Si ergo Domini sunt, quid dijudicas.

X, 27, 28. « Quod si quis infidelium vos invitat, et « vultis ire : omne quod apponitur vobis edite, nihil « discutientes propter conscientiam. Si quis autem « vobis dixerit : Hoc idolothytum est, ne edatis, pro- « ter illum qui suggessit et propter conscientiam ; « Domini siquidem est terra et plenitudo ejus. »

Bene dicit : « Et vultis ire. » Neque enim præcipere voluit neque prohibere. « Nihil discutientes. » Quare ? Ne anxia scrutatione existimemini formidare idola. « Propter conscientiam. » Tanquam volentes puram servare vestram conscientiam. « Si

θεσιν σχοίης πρὸς τὰ εἴδωλα τῷ κοινωνεῖν τῶν τραπεζῶν αὐτῶν. « Ἀλλ' οὐ πάντα οἰκοδομεῖ. » Τοῦτο ὡς πρὸς τοὺς βλαπτομένους ἀδελφούς. Εἰ γὰρ καὶ ἔξεστί σοι, φησὶν, ἀλλ' οὐκ οἰκοδομεῖς τὸν ἀδελφόν σου τοῦτο ποιῶν, ἀλλὰ καὶ καταλύεις. » Μηδεὶς τὸ ἑαυτοῦ ζητείτω. » Μὴ γὰρ τοῦτο, φησὶ, μόνον ζητεῖ, εἰ καθαρᾷ σὺ ἐσθίεις συνειδήσει, ἀλλ' εἰ τὸν ἀδελφόν σου ὠφελεῖ τὸ γινόμενον. « Πᾶν τὸ ἐν μακέλλῳ. » Ἐπειδὴ πολὺν κατέτεινε λόγον περὶ τῶν εἰδωλοθύτων, ὡς λοιπὸν αὐτοὺς, ὡς εἰκὸς, καὶ τὰ ἐπ' ἀγορᾶς ὤνια παραιτεῖσθαι φοβουμένους ὡς ὄντα εἰδωλόθυτα, ἀπάγει αὐτοὺς τοῦ τοιούτου φόβου. — Ἄλλως. [ΦΩΤ.] Τὸ ἀντιπίπτειν δοκοῦν λύει. Ἐπειδὴ γὰρ μετὰ σφοδρότητος τῶν εἰδωλοθύτων κατέδραμε, καὶ τοὺς ἐσθίοντας ἐπετίμησεν, ἵνα μή τις εἴπῃ· Τί οὖν ; ἀποσχέσθαι ἄρα δεῖ ἡμᾶς καὶ τῶν ἐν ἀγορᾷ κρεῶν προκειμένων ; Ἢ ἀνάγκην σχοίημεν ἂν περιιέναι τὰς ἀγορὰς, καὶ ἐπερωτᾷν καὶ ἀνακρίνειν μή ποτε εἰδωλόθυτον εἴη ; εἰς τοιαῦτα ἡμῶν συγκλείσομεν καὶ συνελάσομεν τὸν βίον ; Ἵν' οὖν μὴ τοιαῦτά τινες ἀντιτείνειν ἔχοιεν, πρόφθάσας αὐτὸς δίδωσι τὰς λύσεις, καί φησι, μήτε τὰ ἐν ἀγορᾷ ἀνάγκην εἶναι παραιτεῖσθαι, μήτε τὸ ἀνακρίνειν καὶ ἐπερωτᾷν, ἄρα εἰδωλόθυτόν ἐστιν ἢ οὔ· ἀλλ' ἐκείνων ἀπέχεσθαι μόνον, περὶ ὧν τις φθάσας ἐμήνυσεν εἰδωλόθυτα εἶναι. Πᾶν τὸ ἐν μακέλλῳ, φησὶν, ἐσθίετε, μηδὲν διστάζοντες κατὰ συνείδησιν, μηδὲ ἀνακρίνοντες καὶ ἐπερωτῶντες δι' αὐτὴν, ἵνα ταύτην ἀμφίβολον οὖσαν θεραπεύσητε. Οὐ γὰρ ἐβούλετο δύσκολον αὐτοῖς τὴν μετάληψιν παρασκευάσαι τῆς τροφῆς, ἵνα μὴ ἐκ τούτου ὀλιγωρήσαντες, τὸ πᾶν τῆς ἀκριβείας ὡς ἀδυνάτου τῆς ἐντολῆς οὔσης, εἰς τὸ φυλαχθῆναι παραλύσωσιν. « Μηδὲν ἀνακρίνοντες. » Μὴ ἀνακρίνοντες τοὺς πωλοῦντας, μὴ ἄρα εἰδωλόθυτόν ἐστιν, ὡς πληττόμενοι τὴν συνείδησιν, καὶ καθαρίσαι αὐτὴν ἐθέλοντες. Ἀλλὰ, φησὶν, ἀζητήτως τὰ ἐπ' ἀγορᾶς ἐσθίετε. « Μηδὲν διὰ τὴν συνείδησιν ἀνακρίνοντες. » Τουτέστι, μηδὲν ἕνεκεν αὐτῆς ἐπερωτῶντες καὶ ἀνακρίνοντες. Δεῖ γὰρ αὐτὴν καθαρὰν καὶ ἀδίστακτον ἐσθίοντας ἔχειν, καὶ μὴ δεῖσθαι πληροφορίας ἄλλης τῆς ἀπὸ τῆς ἀνακρίσεως. « Τοῦ γὰρ Κυρίου ἡ γῆ. » Εἰ γὰρ ἡ γῆ τοῦ Κυρίου ἐστι, δηλονότι καὶ τὰ ἐν αὐτῇ, οἷον τά τε κρέα καὶ οἱ καρποί. Εἰ οὖν τοῦ Κυρίου ἐστι, τί ἀνακρίνεις ;

Εἰ δέ τις καλεῖ ὑμᾶς τῶν ἀπίστων καὶ θέλετε πορεύεσθαι, πᾶν τὸ παρατιθέμενον ὑμῖν ἐσθίετε, μηδὲν ἀνακρίνοντες διὰ τὴν συνείδησιν. Ἐὰν δέ τις ὑμῖν εἴπῃ· Τοῦτο εἰδωλόθυτόν ἐστι, μὴ ἐσθίετε, δι' ἐκεῖνον τὸν μηνύσαντα καὶ τὴν συνείδησιν. Τοῦ γὰρ Κυρίου ἡ γῆ καὶ τὸ πλήρωμα αὐτῆς.

Καλῶς τὸ, « Θέλετε. » Οὔτε γὰρ προτρέψασθαι, οὔτε ἀποστρέψασθαι αὐτοὺς ἠβούλετο. « Μηδὲν ἀνακρίνοντες. » Διατί ; Ἵνα μὴ τῇ πολλῇ, φησὶ, περιεργίᾳ, νομισθῆτε δειλιᾷν τὰ εἴδωλα. « Διὰ τὴν συνείδησιν. » Ὡς θέλοντες, φησὶ, καθαρὰν φυλάττειν

ὑμῶν τὴν συνείδησιν. « Ἐὰν δέ τις ὑμῖν εἴπῃ. » Ἵνα τί μηκέτι ἐσθίομεν; καί φησιν· Ἀληθῶς μὲν πάντα τοῦ Κυρίου ἐστίν, ὡς καὶ αὐτὴ ἡ γῆ ἐξ ἧς ἐκβαίνει ταῦτα· ἀλλ' ἐὰν φάγητε, τὴν συνείδησιν τοῦ μηνύσαντος βλάπτετε. Σκανδαλισθήσεται γάρ, τί δήποτε ἀκούσαντες, οὐκ ἀπέχεσθε — [ΘΕΟΔΩΡ.] Τοῦτο δὲ λέγει, φοβούμενος μήπω νομίσωσιν ὡς ἰσχὺν τῶν εἰδώλων ἐχόντων γίνεσθαι τὴν κώλυσιν. « Τοῦ γὰρ Κυρίου ἡ γῆ. » Σὺ μὲν γὰρ οἶδας ὅτι τοῦ Κυρίου ἡ γῆ καὶ τὸ πλήρωμα αὐτῆς, καὶ τῆς τῶν εἰδώλων ἀσθενείας καταφρονεῖς. Ἐκεῖνος δὲ τῇ πλάνῃ δεδουλωμένος, βλάβην ἐντεῦθεν καρποῦται, εἰδωλοθύτων σε κρεῶν μεταλαμβάνειν ἡγούμενος. Τοῦτο γὰρ διδάσκει τὰ ἑξῆς. Ἵνα τί γὰρ ἡ ἐλευθερία μου κρίνεται ὑπὸ ἄλλης συνειδήσεως; ἐλευθερίαν καλῶν τὴν χάριν τῆς πίστεως. Εἰ ἐγὼ χάριτι μετέχω, τί βλασφημοῦμαι ὑπὲρ οὗ ἐγὼ εὐχαριστῶ; Οὐχ ὅσιον, φησιν, ἄλλον λωβᾶσθαι διὰ τὴν ἐμὴν τελειότητα.

Ἄλλως. [ΦΩΤ.] Ἐπειδὴ ἀνωτέρω ὅτε τὰ ἐν μακέλλῳ πωλούμενα οὐκ ἐκώλυεν ἐσθίειν, ἐπήγαγε· « Τοῦ Κυρίου ἡ γῆ καὶ τὸ πλήρωμα αὐτῆς, » τουτέστι, τὰ ἐν αὐτῇ πάντα. Ταῦτα γὰρ εἰσι τὰ πληροῦντα αὐτήν, καρποὶ καὶ ζῶα, καὶ τὰ ὅμοια. Εἶτα προϊὼν λέγει. « Ἐὰν δέ τις ὑμῖν εἴπῃ ὅτι εἰδωλόθυτόν ἐστι, μὴ ἐσθίετε, » ἵνα μή τις εἴπῃ· Τί οὖν; νῦν οὐκ ἔστιν ἡ γῆ τοῦ Κυρίου καὶ τὰ ἐν αὐτῇ; Ἀλλ' ὅτε μὲν οὐκ ἐκώλυες ἐσθίειν τοῦ Κυρίου ἦν, νῦν δὲ οὐκ ἔστιν; Ἵνα μὴ οὖν μὴ ἐξῇ τοῦτο λέγειν τινί, πάλιν τίθησι τὸ αὐτὸ καί φησι· Τοῦ Κυρίου μὲν ἡ γῆ καὶ τὰ ἐν αὐτῇ, ὅπερ ἔμπροσθεν εἶπον, ἀλλὰ διὰ τὸν μηνύσαντα καὶ τὴν συνείδησιν αὐτοῦ, οὐ δεῖ γεύσασθαι ἐκείνων τῶν εἰδωλοθύτων. Εἰ γὰρ τοῦ Κυρίου ἡ γῆ καὶ τὸ πλήρωμα αὐτῆς, αὐτὸς οὐδενὸς ποιήσει ὑμᾶς ἔχειν ἐνδεῶς, κἂν ταύτης δι' αὐτὸν ἀπόσχησθε τῆς εἰδωλοθύτου θοίνης. Ἢ ἐπεὶ τοῦ Κυρίου ἡ γῆ καὶ τὰ ἐν αὐτῇ, πολλῷ μᾶλλον καὶ ὁ ἄνθρωπος ὁ ἐν αὐτῇ. Διὰ γοῦν τοῦτον τὸν μηνύσαντα ὅς ἐστι τοῦ Κυρίου, καὶ τοὺς ἄλλους ἴσως τοὺς μηνύοντος ἀκούσαντας ἵνα μὴ βλαβῶσι, μὴ ἐσθίετε. Τοῦ Κυρίου γὰρ ἡ γῆ καὶ τὰ ἐν αὐτῇ, καὶ δεῖ ὡς ὁμοδούλων φροντίζειν τῶν ἐν αὐτῇ. Οὐ γὰρ ὅτε μὲν ἔδει φαγεῖν, τοῦτο ἔδει ἐννοεῖν, ὅτε δὲ μὴ ἐσθίειν, τοῦτο παρορᾷν, ἀλλ' ἀεὶ ὡσαύτως ἔχοντας, καὶ τότε εὐχαρίστως ἐσθίειν, ὡς τοῦ Κυρίου παρασχόντος ἡμῖν εἰς βρῶσιν ταῦτα, καὶ νῦν εἰκότως μὴ ἐσθίειν, ὡς φυλαττομένους σκανδαλίζειν τοὺς τοῦ Κυρίου δούλους καὶ ὁμοδούλους ἡμῶν.

Συνείδησιν δὲ λέγω, οὐχὶ τὴν ἑαυτοῦ, ἀλλὰ τὴν τοῦ ἑτέρου. Ἵνα τί γὰρ ἡ ἐλευθερία μου κρίνεται ὑπὸ ἄλλης συνειδήσεως; εἰ δὲ ἐγὼ χάριτι μετέχω, τί βλασφημοῦμαι, ὑπὲρ οὗ ἐγὼ εὐχαριστῶ; Εἴτε οὖν ἐσθίετε, εἴτε πίνετε, εἴτε τι ποιεῖτε, πάντα εἰς δόξαν Θεοῦ ποιεῖτε.

« Συνείδησιν. » Τὴν τοῦ Ἕλληνος τοῦ καταμηνύσαντος, ἵνα μὴ βλαβῇ. « Ἵνα τί γὰρ ἡ ἐλευθερία μου κρίνεται; » Ἵνα μή τις εἴπῃ· Διὰ μὲν τὴν τῶν ἀδελφῶν συνείδησιν τῶν βλαπτομένων, καλῶς φαγεῖν

A quis autem vobis dixerit. » Quare jam non edemus? et ait : Vere quidem omnia Domini sunt, sicut et ipsa terra ex qua hæc prodeunt : verum si ederitis, conscientiæ ejus qui suggessit nocumento estis : offendiculum enim patietur, cogitans quam tandem ob causam, cum hoc audieritis, non abstineatis. — Hoc autem dicit, veritus ne quo modo existimarent idcirco fieri prohibitionem quasi idola vim aliquam haberent. « Domini siquidem est. » Etenim tu nosti quod Domini sit terra **519** et plenitudo ejus, et idolorum contemnis imbecillitatem : at ille errore deceptus, nocumentum inde colligit, putans te fieri participem carnium idolis immolatarum. Nam hoc docent ea quæ sequuntur : Quare enim libertas mea judicatur ab alia conscien-
B tia? libertatem vocans fidei gratiam. Si ego cum gratia participo, ut quid calumniam sustineo de eo pro quo gratias ago? Non est, inquit, sanctum, alium depravare propter meam profectionem.

Alio modo. Quoniam superius eum ea quæ in macello venderentur edere permittebat, subjunxit : « Domini est terra et plenitudo ejus, » hoc est, universa quæ in ea sunt : nam hæc sunt quæ ipsam implent, fructus nempe et animalia, ac similia. Deinde in progressu dicit : « Si quis autem vobis dixerit idolothytum esse, ne edatis, » ut non dicat aliquis : Quid ergo? nunc Domini non est terra et quæ in ea sunt? At quando permittebas edere, Domini erat, nunc autem non est? Ne id ergo liceat cuiquam dicere, idem rursum ponit, et ait : Do-
C mini quidem est terra et quæ in ea sunt, quod antea dixi : sed propter illum qui suggessit et ipsius conscientiam, non oportet illorum gustare idolothyta. Nam si Domini est terra et plenitudo ejus, ipse faciet vos nullo egere, etiam si propter ipsum, hoc idolothytorum cibo abstineatis. Aut si Domini est terra, et quæ in ea sunt, multo magis homo qui in ea est : propter hunc ergo qui suggessit qui Domini est, aliosque fortassis qui audierunt suggerentem, ne damnum recipiant : « non edatis. Domini siquidem est terra, et quæ in ea sunt, et conservorum curam habere oportet qui in ea sunt. Neque enim eum edere oportuit, conveniebat solum hoc intelligere, et quando non est edendum tum negligere, sed semper eodem modo se habere :
D et tunc edentes gratias agere quod Dominus hæc vobis in alimentum præbuerit, et nunc merito non edere, tanquam observantes ne offendiculo sitis servis Domini, vestrisque conservis.

« X, 29-21 Porro conscientiam dico, non tuam, « sed alterius. Cur enim libertas mea judicatur ab « alia conscientia? Quod si ego gratia participo, cur « ob id mihi maledicitur, pro quo ego gratias ago? « **520** Sive igitur editis sive bibitis sive quid fa- « citis, omnia in gloriam Dei facite. »

« Conscientiam. » Græci videlicet, sive gentilis, qui suggessit, ne damnum patiatur. « Cur enim libertas mea judicatur? Ne quis dicat : Bene quidem edere prohibemur propter fratrum conscientiam

qui damnum paterentur, at de Græcis eorumque conscientia curare non oportet, ait: Quid enim necesse est, ut libertas mea qua nihil observo, sed liber sum a ciborum observatione, judicetur ab alia conscientia? hoc est, condemnetur a Græci conscientia? Dicet enim ut verisimile est: Fabulæ sunt res Christianorum: idola videtur abominari, et sacrificia quæ inter ea sunt, prompto animo comedunt: « Quod si ego gratia participo. » Propter gratiam Dei, quæ adeo sublimem mihi præstitit animum, qui posset persuaderi nullo talium se coinquinari; confidens ergo Dei gratiæ edo. Si tu, inquit, Dei gratia factus es perfectus, ut scias nihil esse idola, et perfectum, ut ais, habes animum, qui nihil nocumenti suscipiat, etiam si participare velis in idolothytis: cur ergo teipsum reddis maledictis obnoxium, et per te fidem ipsam ac Deum? idque tunc et in eo pro quo magis debebas gratias agere, cum mente perfectus sis. Ipse vero de seipso sermonem effiguravit, quo modestiorem redderet accusationem. Deinde subjungit, « Sive editis, » etc. Ubi enim arguendo cohibuisset, jam soluta transfiguratione quam adversus seipsum assumpserat, ex directo ipsos admonet, dicens: « Sive editis, » etc. « Pro quo ego gratias ago. » Ego, inquit, edens gratias ago pro Dei gratia, quæ mihi animum tribuit sublimem et impollutum. Propterea dicit: « Participans gratias ago. » Cur ergo ob id pro quo ego gratias ago, hoc est, pro gratia Dei, a Græcis mihi maledicitur. Dicent enim quosdam impostores nos esse et mendaces, qui idola quidem aversemur, at mensis quæ ibi exponuntur communicemus. « Sive ergo editis. » Ita, inquit, omnia facite, ut occasionem glorificandi Deum præbeatis, ut ea quæ nunc fiunt una cum ignominia et infidelitate per fidem conferantur, sicut dictum est.

521 X, 32, 33; XI, 1. « Sitis nullum præbentes « offendiculum, neque Judæis, neque Græcis, ne« que Ecclesiæ Dei, quemadmodum ego per om« nia omnibus placeo non quærens meam ipsius « utilitatem, sed multorum, ut salvi fiant. Imita« tores mei estote, sicut et ego Christi. »

« Nullum præbentes offendiculum. » Hoc est, nullam cuiquam præbentes vituperandi occasionem. Fiet autem hoc si neque Judæo, neque Græco simus offendiculo, neque omnino fratribus, nam si sunt Ecclesia Dei. Considera vero quod postremo loco posuerit id quod majus est. Siquidem alios etiam convenit ad fidem attrahere, et non eos qui jam fratres sunt impellere. His autem verbis omnes designat qui ex eo offendebantur quod idolothyta ederent. « Quemadmodum ego. » Deinde quia rem præceperat difficilem, reos enim fecerat damni Judæorum ac Græcorum, seipsum posuit in exemplum, efficiens per hoc ut sermo facile suscipiatur. « Per omnia omnibus placeo. » Ac si dixisset: Omnibus ad omnia placeo; quod etiam dixit in superioribus: Omnibus omnia factus sum ut omnino aliquos salvos faciam. « Non quærens meam

A κωλυόμεθα, περὶ δὲ τῶν Ἑλλήνων καὶ τῆς συνειδήσεως αὐτῶν οὐ δεῖ φροντίζειν, φησί. Τίς γὰρ χρεία ἵνα τὸ ἐλευθέριόν μου, τουτέστι, τὸ ἀπαραίτητόν μου καὶ ἐλεύθερον βρωμάτων παρατηρήσεως, κρίνηται ὑπὸ ἄλλης συνειδήσεως; τουτέστι, κατακρίνηται ὑπὸ τῆς τοῦ Ἕλληνος συνειδήσεως; Ἐρεῖ γὰρ, ὡς εἰκός· Μῦθοι τὰ Χριστιανῶν, τὰ εἴδωλα δοκοῦσι βδελύττεσθαι, καὶ τὰ ἐν αὐτοῖς θυόμενα προθύμως ἐσθίουσιν. « Εἰ δὲ ἐγὼ χάριτι μετέχω. » Διὰ τὴν χάριν τοῦ Θεοῦ, τὴν οὕτως μου τὴν ψυχὴν ὑψηλὴν ποιήσασαν, ὡς πεπεῖσθαι μηδενὶ τοιούτῳ μολύνεσθαι. Θαῤῥῶν οὖν τῇ χάριτι τοῦ Θεοῦ ἐσθίω. Εἰ σὺ, φησὶν, ἐκ χάριτος Θεοῦ γέγονας τέλειος, ὥστε εἰδέναι μηδὲν εἶναι τὰ εἴδωλα, καὶ κατηρτισμένην, ὡς λέγεις, ἔχεις τὴν ψυχὴν, εἰς τὸ μηδὲν παραβλάπτεσθαι, κἂν μετασχεῖν βουληθῇς τῶν εἰδωλοθύτων, τί B βλασφημεῖσθαι σαυτὸν παρασκευάζεις, καὶ διὰ σοῦ τὴν πίστιν καὶ τὸν Θεόν; Καὶ τότε ἐπ' ἐκείνῳ, ὑπὲρ οὗ μᾶλλον ὤφειλες εὐχαριστεῖν, τελειωθεὶς τὴν διάνοιαν; Αὐτὸς δὲ ἐφ' ἑαυτοῦ τὸν λόγον ἐσχημάτισε, μετριώτερον τὸν ἔλεγχον ποιῶν. Εἶτα ἐπάγει· « Εἴτε ἐσθίετε, » καὶ ἑξῆς. Καὶ ὅτε τῶν ἐλέγχων ἔπαυσε, τότε τὸν εἰς ἑαυτὸν λύσας μετασχηματισμὸν, ἐξ εὐθείας αὐτοῖς παραινεῖ, λέγων· « Εἴτε ἐσθίετε, » καὶ ἑξῆς. « Ὑπὲρ οὗ ἐγὼ εὐχαριστῶ. » Ἐγὼ, φησὶν, ὑπὲρ τοῦ χάριτι Θεοῦ μοι τὴν ψυχὴν ὑψηλὴν καὶ ἀμόλυντον ὑπάρχειν, εὐχαριστῶ ἐσθίων. Διὰ τοῦτο λέγει· « Μετέχων εὐχαριστῶ. » Διατί οὖν ὑπὲρ οὗ ἐγὼ εὐχαριστῶ, τουτέστιν ὑπὲρ τῆς χάριτος τοῦ Θεοῦ, ἀπὸ τῶν Ἑλλήνων βλασφημοῦμαι; Ἐροῦσι C γὰρ εἴρωνάς τινας καὶ ψευδολόγους, τὰ μὲν εἴδωλα δῆθεν ἀποστρεφομένους, κοινωνοῦντας δὲ τῶν ἐκεῖσε τραπεζῶν. « Εἴτε οὖν ἐσθίετε. » Οὕτως, φησὶ, πάντα πράττετε, ἵνα τοῦ δοξάζεσθαι τὸν Θεὸν ἀφορμὰς παρέχητε, ὡς τά γε νῦν γινόμενα, καὶ ἀδοξία τῇ πίστει προστρίβεται, καθὼς εἴρηται.

Ἀπρόσκοποι γίνεσθε καὶ Ἰουδαίοις, καὶ Ἕλλησι, καὶ τῇ Ἐκκλησίᾳ τοῦ Θεοῦ, καθὼς κἀγὼ πάντα πᾶσιν ἀρέσκω, μὴ ζητῶν τὸ ἐμαυτοῦ συμφέρον, ἀλλὰ τῶν πολλῶν, ἵνα σωθῶσι. Μιμηταί μου γίνεσθε, καθὼς κἀγὼ Χριστοῦ.

« Ἀπρόσκοποι, » τουτέστι, μηδεμίαν μηδενὶ ψόγου παρέχοντες ἀφορμήν. Ἔσται δὲ τοῦτο, ἐὰν μήτε Ἕλληνα, μήτε Ἰουδαῖον σκανδαλίσωμεν, μήτε μὴν τοὺς ἀδελφούς. Οὗτοι γὰρ ἡ Ἐκκλησία τοῦ Θεοῦ. D Ὅρα δὲ τὸ μεῖζον, ἔσχατον εἶπε. Καὶ γὰρ καὶ τοὺς ἄλλους ἐφέλκεσθαι προσήκει πρὸς τὴν πίστιν, οὐ μὴ καὶ τοὺς ἀδελφοὺς διώκειν. Σημαίνει δὲ ἐκ τούτων τῶν ῥημάτων πάντας σκανδαλιζομένους ἐκ τοῦ ἐσθίειν αὐτοὺς εἰδωλόθυτα. « Καθὼς κἀγὼ Χριστοῦ. » Εἶτα ἐπειδὴ δυσχερὲς ἐπέταξεν (ὑπευθύνους γὰρ αὐτοὺς ἐποίησε καὶ τῆς Ἰουδαίων καὶ Ἑλλήνων βλάβης), ἑαυτὸν εἰς παράδειγμα τίθεικεν, εὐπαράδεκτον ταύτῃ κατασκευάζων τὸν λόγον. « Πάντα πᾶσιν ἀρέσκων. » Ὡς εἰ εἶπεν· Εἰς πάντα πᾶσιν ἀρέσκω· ὅπερ καὶ ἄνω ἔλεγε· Τοῖς πᾶσι γέγονα τὰ πάντα, ἵνα πάντως τινὰς σώσω. « Μὴ ζητῶν τὸ ἐμαυτοῦ. » Ὡς ὅταν ἔλεγεν· « Ηὐχόμην ἀνάθεμα εἶ-

ναι ἀπὸ τοῦ Χριστοῦ ὑπὲρ τῶν ἀδελφῶν μου καὶ τῶν συγγενῶν μου. » Τοῦτο γὰρ μίμησις Χριστοῦ, τὸ μὴ ἑαυτοῦ, ἀλλὰ τῶν πλησίον κήδεσθαι. « Ἀλλὰ τὸ τῶν πολλῶν. » — [ΦΩΤ.] Τὸ τῶν πολλῶν, φησὶ, συμφέρον, ἤπερ τὸ ἐμαυτοῦ. Ἐπειδὴ ἔνιοι ζητοῦσι μὲν τὸ τῶν πολλῶν, ἄλλοι μὲν ἵνα κερδήσωσιν αὐτῶν τὴν εὔνοιαν ἐπὶ τὸ σφίσι λυσιτελοῦν οἱ δὲ ἵνα παρ' αὐτῶν ἐπαινεθῶσιν, οἱ δὲ ἵνα ἄλλου τινὸς ἐπιτύχωσι τοιούτου, αὐτὸς δείκνυσιν ἐφ' ὅτῳ αὐτοῖς ἐσπούδασεν ἀρέσκειν, καὶ φησιν, ὅτι ἐπὶ τὸ ἐκείνοις συμφέρον καὶ οὐχ ἁπλῶς συμφέρον, ἀλλ' ἔτι σαφέστερον, ἵνα σωθῶσι, φησί.

A ipsius utilitatem. » Veluti cum dicebat : « Optarim anathema esse a Christo pro fratribus meis et cognatis meis [27]. » Hoc autem Christi imitatio est, non quærere meum commodum, sed proximis providere, « Sed multorum. » Multorum, inquit, commodum magis quæro, quam meum. Quandoquidem nonnulli multorum quærunt commodum alii sane ut illorum lucrifaciant benevolentiam, in hoc ut sibi prosint : quidam vero ut ab eis laudentur, alii ut aliud quidpiam simile ab eis assequantur : ostendit ipse ad quid illis placere studuerit, et ait quod ob commodum ipsorum ; nec qualecunque commodum, sed manifestius adhuc ut salvi fiant, inquit.

ΚΕΦΑΛ. ϛ.

Περὶ σχίσματος ἀνδρῶν καὶ γυναικῶν ἐν εὐχαῖς καὶ προφητείαις.

Ἐπαινῶ δὲ ὑμᾶς, ἀδελφοὶ, ὅτι πάντα μου μέμνησθε, καὶ καθὼς παρέδωκα ὑμῖν τὰς παραδόσεις κατέχετε. Θέλω δὲ ὑμᾶς εἰδέναι ὅτι παντὸς ἀνδρὸς ἡ κεφαλὴ ὁ Χριστός ἐστι. Κεφαλὴ δὲ γυναικὸς ὁ ἀνήρ. Κεφαλὴ δὲ Χριστοῦ ὁ Θεος. Πᾶς ἀνὴρ προσευχόμενος ἢ προφητεύων κατὰ κεφαλῆς ἔχων, καταισχύνει τὴν κεφαλὴν αὐτοῦ. Πᾶσα δὲ γυνὴ προσευχομένη ἢ προφητεύουσα ἀκατακαλύπτῳ τῇ κεφαλῇ, καταισχύνει τὴν κεφαλὴν αὐτῆς. Ἓν γάρ ἐστι καὶ τὸ αὐτὸ τῇ ἐξυρημένῃ.

Μέμφεται αὐτοῖς ὅτι αἱ μὲν γυναῖκες, ἀκατακαλύπτῳ τῇ κεφαλῇ καὶ ηὔχοντο καὶ ἐπροεφήτευον. Οἱ δὲ ἄνδρες καὶ ἐκόμων, καὶ κατακεκαλυμμένοι ἦσαν τὴν κεφαλὴν, ἐν τῇ εὐχῇ καὶ προφητείᾳ, ἅτινα Ἑλληνικῶν ἦν ἐθῶν. Αἰνίττεται δὲ ὅτι καὶ παρὼν, περὶ τούτων αὐτοῖς διείλεκτο, ὧν οἱ μὲν ἐπείσθησαν, οὓς καὶ ἐπαινεῖ, οἱ δὲ οὔ, πρὸς οὓς προϊὼν φησίν. Εἰ δέ τις δοκεῖ φιλόνεικος εἶναι, ἡμεῖς τοιαύτην συνήθειαν οὐκ ἔχομεν. « Ὅτι πάντοτέ μου μέμνησθε. » Καί τοι περὶ τοῦ μὴ κομᾷν ὁ λόγος αὐτῷ, μηδὲ κεκαλύφθαι ἐν εὐχῇ καὶ προφητείᾳ τὴν κεφαλήν. Πῶς οὖν φησιν ὅτι, « Πάντοτέ μου μέμνησθε ; » πρόφασιν εὔλογον λαβὼν, ἐπαίρει τοῖς ἐπαίνοις αὐτούς. Πρὸς γὰρ τοὺς ὑπακούσαντες ὁ λόγος αὐτῷ, οὐχὶ περὶ τῶν μὴ ὑπακουσάντων. « Θέλω δὲ ὑμᾶς εἰδέναι. » Πρὸς τοὺς πεισθέντας τῷ λόγῳ τούτῳ διαλεγόμενος, τοὺς ἀπιστήσαντας διορθοῦται μὴ δεῖν κεκαλυμμένῃ εὔχεσθαι κεφαλῇ. Ἐπιφέρει δὲ καὶ τὴν αἰτίαν. « Παντὸς ἀνδρός. » Πιστοῦ δηλονότι. Αὐτοὶ γάρ εἰσι μέλη Χριστοῦ. Καὶ αὐτῶν κεφαλὴ ὁ Χριστὸς, οὐ μὴν τῶν ἀπίστων. Κεφαλὴ μὲν ἡμῶν τῶν πιστῶν ἐστὶν ὁ Χριστὸς, ὡς συσσώμων καὶ συμμετέχων αὐτῷ γεγενημένων, διὰ τῆς κοινωνίας τοῦ σώματος καὶ αἵματος αὐτοῦ. Δι' αὐτῶν γὰρ ἅπαντες ἓν σῶμα χρηματίσαντες, κεφαλὴν ἔχομεν αὐτόν.

Κεφαλὴ δὲ τοῦ Χριστοῦ ὁ Θεὸς καὶ Πατὴρ, ὡς γεννήτωρ καὶ προβολεὺς καὶ ὁμοούσιος αὐτοῦ. « Κεφαλὴ δὲ γυναικὸς ὁ ἀνήρ. » Ὅτι καὶ αὐτὸς γεννήτωρ αὐ-

522 CAPUT VI

B *De dissidio virorum ac mulierum in precationibus et prophetiis.*

XI, 2-2. « Collaudo autem vos, fratres, quod omnium quæ mea sunt memores sitis, et, quemadmodum tradidi vobis, instituta servetis. Sed volo vos scire quod omnis viri caput Christus est, caput autem mulieris vir, caput vero Christi Deus. Omnis vir orans aut prophetans habens quidpiam in capite, probro afficit caput suum. Omnis vero mulier orans aut prophetans non operto capite, pudore afficit caput suum : nam unum est et idem ac si rasa esset. »

Accusat eos quod mulieres quidem capite non operto orabant ac prophetabant : viri autem comati erant, et capite erant operto in precatione ac prophetia. C Quæ sane Græcorum mores erant. Insinuat etiam quod præsens apud ipsos de his disseruerat. Eorum vero quidam persuasi fuerant, quos etiam collaudat ; alii vero non quibus in progressu loquitur, cum ait : Cæterum si quis videtur contentiosus esse, nos hujusmodi consuetudinem non habemus. « Quod omnium quæ mea sunt memores sitis. » Atqui de hoc ne comati essent, et de non operiendo capite in precatione et prophetia sermo ipse erat, quomodo ergo ait : « Omnium quæ mea sunt memores sitis ? » Accepta rationabili causa laudibus eos offert. Nam ad illos sermo ipse dirigitur qui obtemperaverant, non de his qui non obedierant. « Sed volo vos scire. » Cum iis disserendo qui huic sermoni obtemperaverant, eos corrigit qui non crediderant D non oportere orare tecto capite. Affert autem et causam. « Omnis vir, » fidelis videlicet. Ipsi enim sunt membra Christi, et eorum caput Christus est, non autem infidelium. Caput quidem nostrum qui fideles sumus Christus est, tanquam eorum qui ejusdem facti sunt corporis, ejusdemque consortes naturæ, per communicationem corporis et sanguinis ipsius. Per hanc enim omnes unum corpus appellati, ipsum habemus caput.

523 Christi vero caput Deus ac Pater est tanquam parens et productor, ac ejusdem cum ipso substantiæ. « Caput autem mulieris vir. » Qui et ipsi

[27] Rom. IX, 3.

mulieri patens est et productor ac ejusdem substantiæ cum ipsa. Consequens ergo aptaque proportio est. Quod si dictum illud : « Omnis vir, » de infidelibus quoque intelligas, rectus erit intellectus de modo creationis loquendo. Qui enim hominem in cætera dominari permisit, ipsum solum sub sua potentia ac dominatu manere concessit, non proponens ipsi alium Dominum, aut habentem super eum potestatem. « Caput autem mulieris vir. » Eo quod prior dignitate sit et potestatem in illam habeat. « Caput vero Christi Deus. » Hoc ideo solum quod ejus sit principium : neque enim oportet quæ de capite dicta sunt, similiter quoque de Christo intelligere : sed hominum quidem caput Christus est secundum creationem, Christi vero caput Pater est propter principationem. Nisi ita quoque caput Christi dicatur Deus, sicut et nostrum dicitur Deus, quatenus est et consideratur homo, juxta illud. « Pater meus major me est[28]; » et : « Ascendo ad Patrem meum et Patrem vestrum, Deum meum ac Deum vestrum[29]. » — « Omnis vir orans. » Non prohibet semper virum tecto esse capite, sed tantum operationis ac prophetiæ tempore. « Habens quidpiam in capite. » Non dixit aperte : Qui capite est operto, sed : « Habens quidpiam in capite, » tollens hoc modo non pilei tantum tegumentem, sed et comæ. Etnim qui comam nutrit, aliquid etiam in capite habet, nempe comam. « Probro afficit caput suum. » Nos enim viros Deus fecit liberos, hoc est, nulli eorum qui sunt in terra subditos, sed omnibus dominantes. Non ergo oportet eos habere potestatem super caput qui nullius subduntur potestati eorum qui in terra sunt. Caput enim tectum esse, potestatem quamdam est capiti superponere. Nam pro potestate est capitis tegumentum, quod solet mulieri superponi, significans viri potestatem, utpote cui ipsa subjecta est. Qui igitur libero capiti potestatem superponit, merito caput suum Christum probro afficit. « Pudore afficit caput suum. » Quomodo ? Tum quia idem est ac si rasa esset : tum quia capite fugitivam quamdam sese exhibet et profugam a data sibi a Deo potestate, nempe viro. Quomodo unum est et idem ac si rasa esset, cum **524** ea quæ rasa est ne naturale quidem tegmen habeat, nempe capillos, hæc autem habeat. Et dicemus quod illa quæ non est operto capite, quantum in se est, naturale quoque excussit tegumentum puta, capillos.

A τῆς καὶ προβολεὺς καὶ ὁμοούσιος ὑπάρχει αὐτῇ. Ἀκόλουθος οὖν καὶ ἁρμόδιος ἡ ἀναλογία. Εἰ δὲ τὸ « Παντὸς ἀνδρὸς, » καὶ ἐπὶ τῶν ἀπίστων ἐκλάβοις, κατὰ τὸν τῆς δημιουργίας λόγον ἐγχωρεῖ. Τῶν γὰρ ἄλλων ἄρχειν τὸν ἄνθρωπον ἐπιτρέψας αὐτὸν ὑπὸ τὴν ἰδίαν μόνον εἴασε μένειν ἐξουσίαν καὶ ἀρχὴν, μὴ ἐπιστήσας αὐτῷ ἕτερον δεσπότην ἢ ἐξουσιαστήν. « Κεφαλὴ δὲ γυναικὸς ὁ ἀνήρ. « Διὰ τὸ κατάρχειν καὶ ἐξουσιάζειν αὐτῆς. « Κεφαλὴ δὲ Χριστοῦ ὁ Θεός. » Τοῦτο διὰ τὸ αἴτιον μόνον. Οὐ δεῖ γὰρ τὰ περὶ κεφαλῆς εἰρημένα, ὁμοίως καὶ ἐπὶ Χριστοῦ ἐκλαμβάνειν. Ἀλλὰ τῶν μὲν ἀνθρώπων κεφαλὴ ὁ Χριστὸς, κατὰ τὸ δημιουργικὸν, Χριστοῦ δὲ κεφαλὴ ὁ Πατὴρ διὰ τὸ αἴτιον. Πλὴν εἰ μὴ καὶ Χριστοῦ οὕτως κεφαλὴ ὁ Θεὸς, καθάπερ ἡμῶν ὁ Χριστὸς, καθὸ ἐστι καὶ νοεῖται ἄν-
B θρωπος, κατὰ τὸ, « Ὁ Πατήρ μου μείζων μου ἐστί. » Καί· « Ἀναβαίνω πρὸς τὸν Πατέρα μου καὶ Πατέρα ὑμῶν καὶ Θεόν μου καὶ Θεὸν ὑμῶν. » — « Πᾶς ἀνὴρ προσευχόμενος. » Οὐκ ἀεὶ κωλύει τὸν ἄνδρα κατακαλύπτεσθαι, ἀλλὰ μόνον ἐν εὐχῇ καὶ προφητείᾳ. « Κατὰ κεφαλῆς ἔχων. Οὐκ εἶπε κεκαλυμμένος τὴν κεφαλὴν, ἀλλὰ « Κατὰ κεφαλῆς ἔχων, » ἀναιρῶν οὕτως οὐ μόνον τῷ ἱματίῳ καλύπτεσθαι, ἀλλὰ καὶ κόμῃ. Καὶ γὰρ καὶ ὁ κομῶν κατὰ κεφαλῆς ἔχει τὴν κόμην δηλαδή. « Καταισχύνει τὴν κεφαλὴν αὐτοῦ. « Ἡμᾶς γὰρ ὁ Θεὸς τοὺς ἄνδρας αὐτεξουσίους ἐποίησε, τουτέστιν ὑπ' οὐδένα τῶν ἐν τῇ γῇ, ἀλλὰ πάντων ἄρχοντας. Διὸ οὐ δεῖ ἔχειν ἐπὶ τῆς κεφαλῆς ἐξουσίαν τοὺς οὐκ ὄντας ὑπὸ ἐξουσίαν τινὸς τῶν ἐν τῇ γῇ. Τὸ γὰρ κεκαλύφθαι τὴν κεφαλὴν, ἐξουσίαν τινα ἐπιτιθέναι τῇ κεφαλῇ. Ἀντὶ γὰρ ἐξουσίας ἐστὶ τὸ ἐπὶ τῆς κε-
C φαλῆς κάλυμμα, ὅπερ εἴωθεν εἶναι ἐπὶ τῆς γυναικὸς, δηλοῦν τὴν τοῦ ἀνδρὸς ἐξουσίαν, ὡς ὑποκειμένη αὐτῆς. Ὁ οὖν τῇ ἐλευθέρᾳ κεφαλῇ ἐπιτιθεὶς ἐξουσίαν, εἰκότως καταισχύνει· τὴν κεφαλὴν αὐτοῦ τὸν Χριστόν. « Καταισχύνει τὴν κεφαλὴν αὐτῆς. » Πῶς ; ὅτι τε τὸ αὐτὸ ἐστι τῇ ἐξυρημένῃ, καὶ ὅτι δραπετριάν τινα τὴν κεφαλὴν ἀποδείκνυσι καὶ φυγάδα τῆς δοθείσης αὐτῇ παρὰ Θεοῦ ἐξουσίας, ἤγουν τοῦ ἀνδρός. Ἓν γάρ ἐστι καὶ τὸ αὐτό. Πῶς ἐστιν ἓν καὶ τὸ αὐτὸ τῇ ἐξυρημένῃ, ὁπότε ἡ μὲν ἐξυρημένη, οὐδὲ τὴν φυσικὴν σκέπην ἔχει οἷον τὰς τρίχας αὕτη δὲ ἔχει. Καὶ ἐροῦμεν, ὅτι ἡ ἀκατακάλυπτος ὅσον τὸ εἰς αὐτὴν ἧκον, καὶ τὸ ἐκ φύσεως ἀπεσείσατο κάλυμμα, ἤγουν τὰς τρίχας.

XI, 6, 7. — « Etenim si non velatur mulier, « etiam tondeatur. Quod si fœdum est mulieri ton« deri aut radi, veletur. Vir siquidem non debet « contecto esse capite, cum sit imago et gloria « Dei, mulier autem gloria viri est. »

Hoc adjungens significavit quod non in precatione tantum et prophetia oporteat ipsam esse velatum, sed semper. Quemadmodum enim rasam esse non in precatione tantum et prophetia indecorum esse, sed et semper : ita quoque intectam

D Εἰ γὰρ οὐ κατακαλύπτεται γυνὴ, καὶ κειράσθω. Εἰ δὲ αἰσχρὸν γυναικὶ τὸ κείρασθαι ἢ ξυρᾶσθαι, κατακαλυπτέσθω. Ἀνὴρ μὲν γὰρ οὐκ ὀφείλει κατακαλύπτεσθαι τὴν κεφαλὴν, εἰκὼν καὶ δόξα Θεοῦ ὑπάρχων. Γυνὴ δὲ δόξα ἀνδρός ἐστιν.

Τοῦτο προσθεὶς ἐδήλωσεν ὅτι οὐκ ἐν εὐχῇ ἢ προφητείᾳ μόνον αὐτὴν δεῖ κατακαλύπτεσθαι, ἀλλὰ πάντοτε. Ὥσπερ γὰρ τὸ ξυρᾶσθαι, οὐκ ἐν εὐχῇ μόνον καὶ προφητείᾳ ἀπρεπὲς, ἀλλὰ καὶ πάντοτε, οὕτω καὶ ἀκατακάλυπτον εἶναι. « Ἀνὴρ μὲν γὰρ οὐκ ὀφείλει

[28] Joan. XIV, 28. [29] Joan. XX, 17.

κατακαλύπτεσθαι τὴν κεφαλήν. » Κατασκευαστικῶς A προάγει τὸν λόγον, εἶτα αἰτίαν λέγει τοῦ μὴ δεῖν ἄνδρα κατακαλύπτεσθαι τὴν κεφαλὴν, οὐ τὴν πρώτην, διότι κεφαλὴν ἔχει τὸν Χριστὸν, ἀλλὰ ἄλλην. « Εἰκὼν καὶ δόξα Θεοῦ ὑπάρχων. » Εἰκὼν Θεοῦ ὁ ἄνθρωπος, οὔτε κατὰ τὸ σῶμα, οὔτε κατὰ τὴν ψυχὴν, ἀλλὰ κατὰ τὸ ἀρχικὸν μόνον. Ὡς ἁπάντων τοίνυν τῶν ἐπὶ γῆς τὴν ἀρχὴν πεπιστευμένος, εἰκὼν προσαγορεύεται Θεοῦ. Ἡ δὲ γυνὴ ὡς ὑπὸ τὴν τοῦ ἀνδρὸς ἐξουσίαν τελοῦσα, τοῦ ἀνδρός ἐστι δόξα, καὶ οἷον εἰκόνος εἰκών. Ἄρχει μὲν γὰρ καὶ αὐτὴ τῶν ἄλλων, ἀλλ' ὑποτετάχθαι τῷ ἀνδρὶ προσετάγη. « Δόξα Θεοῦ ὑπάρχων. » Τουτέστιν ἀρχὴ ὢν Θεοῦ, καὶ ὑπὸ ἀρχὴν ὢν Θεοῦ μόνου. Δεῖ οὖν τὸν ὄντα μὲν ὑπ' οὐδένα τῶν ἐν τῇ γῇ, αὐτὸν δὲ ἄρχοντα ἁπάντων τῶν ἐν τῇ γῇ καὶ αὐτῆς τῆς γυναικὸς, μετὰ τῶν συμβόλων τῆς ἐλευθερίας, τουτέστι τῆς ἀκατακαλύπτου κεφαλῆς προσιέναι Θεῷ. B Εἰς γὰρ δόξαν Θεοῦ ὀφείλει ὁ ἀνὴρ ὑποτετάχθαι τῷ Θεῷ, καὶ εἰς δόξαν ἀνδρὸς, ἡ γυνὴ τῷ ἀνδρί. Τί δέ ἐστιν εἰς δόξαν; Εὐπειθῶς καὶ ἑκουσίως μετὰ χαρᾶς πράττειν τὰ ἀρέσκοντα Θεῷ. Ὡσαύτως καὶ ἡ γυνὴ πράττειν τὰ ἀρέσκοντα τῷ ἀνδρί. Ὡς δὲ κατὰ βίαν καὶ ἄκων ποιῶν καὶ δυσφορῶν, οὐχ ὑποτάσσεται εἰς δόξαν Θεοῦ· ὡσαύτως οὐδὲ ἡ γυνὴ, εἰς δόξαν ἀνδρός. Ὥστε δεῖ προθύμως ἀκατακαλύπτως προσιέναι Θεῷ, καὶ τὴν γυναῖκα ὡσαύτως κατακαλύπτεσθαι. « Δόξαν Θεοῦ. » Τῆς ἀρχῆς αὐτοῦ καὶ ἐξουσίας τὸ τιμιώτατον. Δι' αὐτὸν γὰρ μᾶλλον, ἢ δι' ἄλλο τι τῶν ἐν κόσμῳ δεδόξασται, καὶ τὸ ὑπερβάλλον τῆς χρηστότητος αὐτοῦ καὶ φιλανθρωπίας πεφανέρωται. Ὡσαύτως δόξα ἀνδρὸς ἡ γυνή. Τῆς γὰρ ἀρχῆς αὐτοῦ καὶ ἐξουσίας, αὕτη ἐστὶ τὸ τιμιώτατον, C δι' ἧς μᾶλλον ἢ δι' ἑτέρου τινὸς ὧν ἄρχει, ἔστιν αὐτῷ ἐγκαλλωπίζεσθαι καὶ δοξάζεσθαι· « Γυνὴ δὲ δόξα ἀνδρός ἐστιν. » Τουτέστιν, ἀρχὴ ἀνδρὸς, καὶ ὑπὸ ἀρχὴν ἀνδρός. Δεῖ οὖν αὐτὴν μετὰ τῶν συμβόλων τῆς ὑποταγῆς εἶναι ἀεί.

esse. « Vir siquidem non debet contecto esse capite. » Instructe producit sermonem. Deinde causam reddit cur non oporteat virum contecto esse capite : non primam, nempe quod caput habeat Christum, sed aliam: « Cum sit imago et gloria Dei, » Imago Dei est homo, non secundum corpus, nec secundum animam, sed tantum secundum dominium. Imago igitur Dei appellatur ut cui concreditum sit dominium quæ super terram sunt. Mulier vero ut quæ sub viri potestatem redacta sit, viri imago est, et tanquam imaginis imago. Dominatur siquidem et ipsa in alia. At jussum ei est viro subditam esse. « Cum gloria Dei sit. » Hoc est, cum Dei principatus sit et sub solius Dei principatu. Oportet ergo eum qui sub nullo est eorum quæ in terra sunt, ipse vero princeps est omnium quæ sunt in terra, et ipsius quoque mulieris, cum insigniis libertatis, puta detecto capite, ad Deum accedere. Ad Dei enim gloriam debet vir subditus esse Deo, et ad viri gloriam mulier viro. Quid est autem ad gloriam? Hoc est, prompta obedientia et voluntarie cum gaudio facere quæ Deo placent. Similiter et mulier facere debet quæ viro placent : ita ut qui coactus et invitus facit et graviter ferens, non subditur ad gloriam Dei, et similiter, nec mulier ad viri gloriam. Oportet ergo prompto animo virum sine operimento ad Deum accedere, et mulierem similiter velatam esse. « Gloriam Dei. » **525** Puta quod in ipsius principatu ac potentia honorabilissimum est. Propter eum enim magis quam propter aliud quidpiam in mundo glorificatur : et sublimitas mansuetudinis ac benignitatis manifestatur. Simili modo gloria viri est mulier. Nam hæc honorabilissimum est in illius principatu ac potestate, per quam magis quam per aliud eorum quibus dominatur, licet ipsi ut ipsi placeat ac glorietur. « Mulier autem gloria viri est. » Hoc est principatus viri et sub dominio viri. Oportet igitur eam semper esse cum aliquo subjectionis indicio.

Οὐ γάρ ἐστιν ἀνὴρ ἐκ γυναικὸς, ἀλλὰ γυνὴ ἐξ ἀνδρός. Καὶ γὰρ οὐκ ἐκτίσθη ἀνὴρ διὰ τὴν γυναῖκα, ἀλλὰ γυνὴ διὰ τὸν ἄνδρα. Διὰ τοῦτο ὀφείλει ἡ γυνὴ ἐξουσίαν ἔχειν ἐπὶ τῆς κεφαλῆς διὰ τοὺς ἀγγέλους. Πλὴν οὔτε ἀνὴρ χωρὶς γυναικὸς, οὔτε γυνὴ χωρὶς ἀνδρὸς ἐν Κυρίῳ. Ὥσπερ γὰρ ἡ γυνὴ ἐκ τοῦ ἀνδρὸς, οὕτως καὶ ὁ ἀνὴρ διὰ D τῆς γυναικός. Τὰ δὲ πάντα ἐκ τοῦ Θεοῦ. Ἐν ὑμῖν αὐτοῖς κρίνατε, πρέπον ἐστὶ γυναῖκα ἀκατακάλυπτον τῷ Θεῷ προσεύχεσθαι;

XI, 8-13. *Non enim est vir ex muliere, sed mulier ex viro. Neque enim est vir creatus propter mulierem, sed mulier propter virum. Propter hoc debet mulier potestatem habere in capite propter angelos. Alioqui neque vir absque muliere, neque mulier absque viro in Domino. Quemadmodum mulier ex viro est, ita et vir per mulierem: omnia vero ex Deo. Inter vos ipsos judicate : num decorum est mulierem non velatam orare?*

Τὰς ὑπεροχὰς καταλέγει τοῦ ἀνδρὸς, δι' ἃς αὐτῷ τὸ ἄρχειν δέδοται. « Διὰ τοῦτο ὀφείλει. » Διὰ τὰς εἰρημένας, φησὶν, αἰτίας ὀφείλει ἐξουσίαν ἔχειν, τουτέστιν κάλυμμα, ἵνα φαίνηται ὅτι ὑπὸ ἐξουσίαν τυγχάνει. Τὸ γὰρ κάλυμμα κάτω νεύειν καὶ κεκυφέναι ποιεῖ, ὅπερ σύμβολόν ἐστι καὶ δεικτικὸν τοῦ ἄρχεσθαι αὐτήν. « Ἡ γυνὴ ἐξουσίαν ἔχειν. » Τουτέστι τὴν τοῦ ἀνδρὸς ἐξουσίαν καὶ κυριότητα ἧπερ ὑπόκειται, ὀφείλει ἔχειν, καὶ ἐπιδείκνυσθαι ἐπ' αὐτῆς τῆς κεφαλῆς. Τοῦτο δὲ πῶς κατορθοῦται; Διὰ

Viri prærogativas ostendit, propter quas ipsi datum est dominari. « Propter hoc debet. » Propter dictas, inquit, causas debet potestatem habere, id est operimentum : ut manifestum flat quod sub alterius potestate sit. Operimentum enim deorsum respicere ac inclinare facit, quod signum est et ostensivum quod sub dominio sit. « Debet mulier potestatem habere. » Hoc est viri potestatem ac dominium cui subjacet debet habere et in ipso capite ostendere. Hoc autem quomodo continget?

Per hoc quod tegatur. Ideo ipsum quoque tegumentum merito potestas vocari potest, quod potestatis ac dominii viri demonstrativum sit et præsentativum. Quod autem addit : « Propter angelos, » id mihi indicare videtur. Quoniam enim causam cur mulier subjecta esse debeat, assignat: quia non est vir creatus propter mulierem : rursumque dicit ob id oportere eam tegumentum habere, quod viri potestatem super ipsam attestetur, subjungens : « Propter angelos, » significat quod licet id facere nolit, eo quod homines vereatur, at vel propter angelos pudefiat, **526** qui testes ac conspectores facti sunt subjectionis ipsius. Nam etsi homines, tamen ipsi conspexerunt quod non vir a muliere, sed mulier a viro generationis principium acceperit. « Propter angelos. » Clemens tertio Ὑποτυπώσεων, id est *Informationum* libro, angelos dicit justos ac probos viros. Operiatur ergo ne ad stuprum sit eis offendiculo : nam et qui vere in cœlis sunt angeli, ipsam licet tectam intuentur. Si viri, inquit, potestatem despicis, vel angelos verere, ne eis veluti rasa appareas, et tanquam renitens potestati, quæ a Deo tibi superimposita est. « Alioqui neque vir absque muliere. » Quoniam multum depressit mulierem dicens quod de viro est, et propter ipsum facta, et sub illius potestatem redacta : nunc moderatur illud : Ne mihi, inquit, ea quæ in prima creatione facta sunt, referas, sed ad ea quæ nunc fiunt accede. Nam si præsentia requiras, quisque altero eget, ut in esse permaneat. Deinde subjungit : « In Domino. » Hoc est, propter Dominum, quia ipse eos creavit, ut sibi mutuo causæ essent. Primum namque principium fuit ipse Dominus. « Et vir per mulierem. » Considera Pauli sapientiam. Non dixit : Ex muliere, sed : « Per mulierem » nempe quod etiam ejus rei, ut vir sit per mulierem, causa sit ipse vir, tanquam originale principium. Primum enim mulier ex viro facta est, non vir ex muliere : quantum vero ad ea quæ nunc sunt, quanquam vir ex muliere sit, rursum tamen per mulierem vir principium est. Idcirco non dixit : Ex muliere, sed, « Per mulierem, » ut rursus faciat virum principium. Postquam ergo dixit ipsos esse sui effectores, consolatus paululum mulierem subjungit : « Omnia vero ex Deo. » Nam Deus archetypum primumque principium est.

X, 14-16. *Anne natura quidem hoc docet vos, quod si vir comatus sit, probro ipsi est ? Si vero mulier cometur, gloria sibi est ? eo quod coma ei pro velamine data sit. Cæterum, si quis videtur contentiosus esse, nos hujusmodi consuetudinem non habemus, neque Ecclesiæ Dei.*

527 Itaque ipsi quoque naturæ, inquit, repugnat qui non obtemperat. « Eo quod coma pro velamine. » Quoniam ergo ex natura habet velamen capillorum, debet et ipsa velari, ne naturalia pervertat jura. « Data sit. » Hoc est, a natura habeatur. Vide : cum virum dixisset caput babere intec-

A τοῦ καταχαλύπτεσθαι. Διὸ καὶ αὐτό τὸ κατακάλυμμα, εἰκότως ἂν ἐξουσία κληθείη, ὡς τῆς τοῦ ἀνδρὸς ἐξουσίας καὶ κυριότητος ἐνδεικτικὸν ὑπάρχον καὶ παραστατικόν. Τὸ δέ· « Διὰ τοὺς ἀγγέλους, » τοῦτό μοι δοκεῖ ὑποδηλοῦν. Ἐπειδὴ γὰρ αἰτίαν τοῦ ὀφείλειν ὑποστετάχθαι τῷ ἀνδρὶ τὴν γυναῖκα φησὶν, ὅτι οὐκ ἐκτίσθη ἀνὴρ διὰ τὴν γυναῖκα, ἀνάπαλιν δὲ, καὶ διὰ τοῦτο δεῖ ἔχειν αὐτὴν τὸ κατακάλυμμα τὴν ὑπ' αὐτῆς ἐξουσίαν τοῦ ἀνδρὸς ὁμολογοῦσαν, ἐπαγαγών· « Διὰ τοὺς ἀγγέλους, » δηλοῖ ὅτι εἰ καὶ μὴ τοὺς ἀνθρώπους αἰσχυνομένη οὐκ ἐθέλει τοῦτο ποιεῖν, ἀλλ' οὖν αἰσχυνθήτω τοὺς ἀγγέλους, οἳ μάρτυρες καὶ ἐπόπται γεγένηνται τῆς ὑποταγῆς αὐτῆς. Αὐτοὶ γὰρ, εἰ καὶ μὴ ἄνθρωποι, ἑωρῶντες ἦσαν αὐτὸν ἄνδρα οὐκ ἀπὸ τῆς γυναικὸς, ἀλλ' αὐτὴν ἐκ τοῦ ἀνδρὸς τὴν ἀρχὴν B τῆς γενέσεως λαβοῦσαν. « Διὰ τοὺς ἀγγέλους. » Ὁ Κλήμης ἐν τρίτῳ τῶν ὑποτυπώσεων, ἀγγέλους φησὶ τοὺς δικαίους καὶ ἐναρέτους. Κατακαλυπτέσθω οὖν, ἵνα μὴ εἰς πορνείαν αὐτοὺς σκανδαλίσῃ. Οἱ γὰρ ὄντως καὶ ἐν οὐρανοῖς ἄγγελοι, καὶ κατακεκαλυμμένην αὐτὴν βλέπουσιν. Εἰ τῆς τοῦ ἀνδρὸς, φησὶν, ἐξουσίαν καταφρονεῖς, κἂν τοὺς ἀγγέλους αἰδέσθητι, ἵνα μὴ αὐτοῖς ἐν ἴσῳ φαίνῃ τῇ ἐξυρημένῃ, καὶ οἷον ἀνταίρουσα κατὰ τῆς ὑπὸ Θεοῦ σοι ἐπιθείσης ἐξουσίας. « Πλὴν οὔτε ἀνὴρ χωρὶς γυναικός. » Ἐπειδὴ πολὺ κατήγαγε τὴν γυναῖκα, εἰπὼν ὅτι ἐκ τοῦ ἀνδρός ἐστι καὶ δι' αὐτὸν γέγονε, καὶ ὑπὸ τὴν αὐτοῦ ἐξουσίαν τελεῖ, νῦν διορθοῦται αὐτό. Μὴ γάρ μοι, φησὶ, τὴν πρώτην λέγε δημιουργίαν, ἀλλ' ἐλθὲ εἰς τὰ νῦν. Ἂν γὰρ τὰ νῦν ζητῇς, εἰς ἑκατέρου πρὸς τὴν ὕπαρξιν δέονται. Εἶτα ἐπάγει· « Ἐν Κυρίῳ, » τουτέστι διὰ C τὸν Κύριον, ἐπειδὴ αὐτὸς ἐδημιούργησεν εἶναι αὐτοὺς ἀλλήλων αἰτίους. Τὸ γὰρ πρῶτον αἴτιον, αὐτὸς ὁ Κύριος. » Καὶ ὁ ἀνὴρ διὰ τῆς γυναικός. » Ὅρα σοφίαν Παύλου· οὐκ εἶπεν· Ἐκ τῆς γυναικὸς, ἀλλὰ, « Διὰ τῆς γυναικὸς, » δηλονότι καὶ αὐτοῦ τοῦ εἶναι διὰ γυναικὸς τὸν ἄνδρα αἴτιος ὁ ἀνὴρ, ὡς προκαταρκτικὸν αἴτιον. Τὸ γὰρ πρῶτον ἡ γυνὴ ἐξ ἀνδρὸς, οὐχὶ ὁ ἀνὴρ ἐκ γυναικός. Τὰ νῦν δὲ, εἰ καὶ ὁ ἀνὴρ ἐκ γυναικὸς, ἀλλὰ πάλιν διὰ γυναικὸς ὁ ἀνὴρ κατάρχει. Διὰ τοῦτο οὐκ εἶπεν, Ἐκ γυναικὸς, ἀλλὰ, « Διὰ γυναικὸς, » ἵνα ποιήσῃ πάλιν ἀρχὴν τὸν ἄνδρα. Ἐπεὶ οὖν εἶπεν αὐτοὺς ἑαυτῶν ποιητικοὺς, καὶ μικρὸν παραμυθησάμενος τὴν γυναῖκα ἐπάγει· « Τὰ πάντα ἐκ τοῦ Θεοῦ. » Τὸ γὰρ ἀρχέτυπον αἴτιον ὁ Θεός.

D

Ἢ οὐδὲ αὐτὴ ἡ φύσις διδάσκει ὑμᾶς, ὅτι ἀνὴρ μὲν ἐὰν κομᾷ, ἀτιμία αὐτῷ ἐστι ; Γυνὴ δὲ ἐὰν κομᾷ, δόξα αὐτῆς ἐστιν ; ὅτι ἡ κόμη ἀντὶ περιβολαίου δέδοται. Εἰ δέ τις δοκεῖ φιλόνεικος εἶναι, ἡμεῖς τοιαύτην συνήθειαν οὐκ ἔχομεν, οὐδὲ αἱ Ἐκκλησίαι τοῦ Θεοῦ.

Ὥστε, φησὶ, καὶ αὐτῇ τῇ φύσει πολεμεῖ, ὁ μὴ πειθόμενος. « Ὅτι ἡ κόμη ἀντὶ περιβολαίου. » Ἐπεὶ οὖν ἔχει ἐκ τῆς φύσεως τὸ τῶν τριχῶν περιβόλαιον, ὀφείλει καὶ αὐτὴ περιβάλλεσθαι, ἵνα μὴ τοὺς φυσικοὺς ἀνατρέπῃ θεσμούς. « Δέδοται. » Τουτέστιν ἀπὸ τῆς φύσεως. Ὅρα· ἐπειδὴ εἶπε τὸ ἀκατακάλυπτον

ἔχειν τὸν ἄνδρα τὴν κεφαλὴν, ὀφείλειν μὴ κομᾷν, ἀλλ᾽ ἔχειν τὸ ἐλεύθερον, πῶς τὴν γυναῖκα κατακεκαλυμμένην ἀφίησι κομᾷν εἰς σύμβολον τῆς ὑποταγῆς. « Εἰ δέ τις δοκεῖ φιλόνεικος εἶναι. » Ἐπειδὴ πρὸς ἐθελοσόφους ἔγραφεν, οἳ διὰ συλλογισμῶν τὰ πάντα κατεσκεύαζον καὶ ἀνεσκεύαζον, φησίν· Οὐ καιρὸς νῦν τοῦ φιλονεικεῖν. Εἰ γὰρ ἀναισχυντεῖ τις πρὸς τὰ εἰρημένα, ἡμεῖς, φησὶ, καὶ ἡ Ἐκκλησία, οὐκ ἔχομεν ἔθος τοιοῦτον. Ποῖον; Τὸ φιλονεικεῖν. Ἀλλὰ τὸ πείθεσθαι τοῖς ἐπιτάγμασι τῶν διδασκάλων μηδὲν ἀντιτείνοντες. — Ἤ. Ὅτι οὐκ ἔστιν ἔθος παρ' ἡμῖν, ἵνα ὁ μὲν ἀνὴρ κομᾷ καὶ καλύπτηται τὴν κεφαλὴν, ἡ δὲ γυνὴ τοὐναντίον.

tum, et ita non debere comam gestare, sed liberum illud habere, quomodo mulierem intectam permittat comam gestare in signum subjectionis. « Cæterum, si quis videtur contentiosus esse. » Quoniam ad eos scribebat qui volebant videri sapientes, qui rationibus omnia astruebant ac labefactabant, ideo ait non esse nunc tempus contendendi. Si quis, inquit, ad ea quæ dicta sunt non pudefiat, nos et Ecclesia non habemus hujusmodi morem. Qualem? nempe contendendi, sed magistrorum præceptis obtemperandi non renitendo.— *Vel.* Non est moris apud nos, ut vir comatus sit et tecto capite, mulier vero e diverso incedat.

ΚΕΦΑΛ. Ζ'.

Περὶ κοινωνιας θεοπρεποῦς, οὐ πλησμονικῆς.

CAPUT VII.

De communicatione, quæ Dei cultores deceat, et non sit ad ingurgitationem.

Τοῦτο δὲ παραγγέλλων οὐκ ἐπαινῶ, ὅτι οὐκ εἰς τὸ κρεῖττον, ἀλλ' εἰς τὸ ἧττον συνέρχεσθε. Πρῶτον μὲν γὰρ συνερχομένων ὑμῶν ἐν τῇ ἐκκλησίᾳ, ἀκούω σχίσματα ἐν ὑμῖν ὑπάρχειν, καὶ μέρος τί πιστευω. Δεῖ γὰρ καὶ αἱρέσις ἐν ὑμῖν εἶναι, ἵνα οἱ δόκιμοι φανεροὶ γένωνται ἐν ὑμῖν. Συνερχομένων οὖν ὑμῶν ἐπὶ τὸ αὐτὸ, οὐκ ἐστι Κυριακὸν δεῖπνον φαγεῖν.

XI, 17-20. *Hoc autem præcipiens non laudo quod non in melius, sed in deterius convenitis. Nam primum quidem cum in ecclesiam convenitis, audio dissidia in vobis esse, et aliqua ex parte credo. Oportet enim et sectas in vobis esse, ut qui probati sunt manifesti fiant inter vos. Cum igitur in eumdem locum convenitis, non contingit Dominicam edere cœnam.*

Παράγγέλλων, φησὶν, οὐκ ἐπαινῶ ὑμᾶς, ὅτι με ἠγάγετε ὅλως εἰς ἀνάγκην παραγγελίας τοιαύτης. Ἔδει γὰρ ὑμᾶς, μήτε δεηθῆναι εἰς τοῦτο παραινέσεως. Οὐκ ἐπαινῶ, φησὶ, τὸ συνέρχεσθαι ὑμᾶς, καίτοι ἐπαίνου ἄξιον ἦν, ἀλλ' αὐτοὶ αὐτὸ ψόγου καὶ κατηγορίας αἴτιον ἐποιήσατε, ἅμα καὶ ἐντρέπων, ὅτι ἐφ' οἷς ἐπαινεῖσθαι αὐτοῖς ἐνῆν, ἀντὶ τούτου παραγγελίας καὶ τὸ μὴ ἐπαινεῖσθαι ἑαυτοῖς ἐπεσπάσαντο. Διατί δὲ οὐκ ἐπαινεῖ τὸ συνέρχεσθαι; Ὅτι οὐκ ἐπὶ τῷ κρείττονι, ὥσπερ ἔδει, ἀλλ' ἐπὶ τῷ χείρονι συνέρχεσθε, ἤτοι ἐπὶ τῷ ἀτιμάζειν τοὺς ἀδελφοὺς καὶ καταισχύνειν, καὶ τὴν ἀλαζονίαν ὑμῶν καὶ γαστριμαργίαν ἐπιδείκνυσθαι. « Ὅτι οὐκ εἰς τὸ κρεῖττον. » Ἵνα τί οὐκ ἐπαινεῖς; Ὅτι, φησὶν, οὐκ εἰς τὸ κρεῖττον, ἀλλ' εἰς τὸ ἧττον συνέρχεσθε. Δέον γὰρ ὑμᾶς καὶ ἐπιδοῦναι πρὸς ἀρετὴν, αὐτοὶ καὶ ἣν εἴχετε διεφθείρατε. « Πρῶτον μὲν γὰρ συνερχομένων ὑμῶν. » Ἡ αἰτία τοῦ νῦν κεφαλαίου αὕτη ἦν. Παρ' αὐτοῖς δεῖπνα Κυριακὰ ἐγίνετο, ἐγίνετο δὲ οὕτως. Κατὰ φανερὰς ἡμέρας ἤγουν ἑορτασίμους μετὰ τὴν τῶν ἁγίων μυστηρίων μετάληψιν, ἐγίνετο δεῖπνα κοινὰ, τῶν πλουτούντων παρασκευαζόντων, καὶ τοὺς πένητας συγκαλουμένων. Τοῦτο δὲ ἦν πρόφασις ἀγάπης καὶ ταπεινοφροσύνης. Ἐπεὶ οὖν τὸ τούτων ἀγαθῶν αἴτιον παρεφθείρετο, ἐδεήθη τοῦ γράψαι· « Ἀκούω σχίσματα ἐν ὑμῖν. » Οὐκ εὐθὺς δὲ εἰς τὸν περὶ τοῦ Κυριακοῦ δείπνου λόγον εἰσῆλθεν, ἀλλ' ἄνωθεν ἐκκόπτει τὸ κακόν. Καὶ γὰρ καὶ τὸ μὴ συνιέναι καὶ συνδειπεῖν μετὰ τῶν πενήτων, σχίσμα ἦν. « Καὶ μέρος τι πιστεύω. » Τουτέστι, Μικρόν τι πιστεύω. Τοῦτο λέγων, ἵνα μὴ ἀναισχυντοτέρους αὐτοὺς ποιήσῃ. Οὔτε εἶπεν ἀπιστῶ, ἵνα μὴ δόξῃ μάτην ἐπιτιμᾷν. Ἀλλὰ Μικρόν τι, φησὶ, πιστεύω· « Δεῖ γὰρ καὶ αἱρέσεις. » Αἱρέσεις ἐνταῦθα, οὐ τὰς δογματικάς φησι, τὰς περὶ πίστεως, ἀλλὰ τὰς περὶ

Præcipiens, inquit, non laudo vos, quod me omnino hujusmodi præcepti necessitatem duxeritis. Oportuit enim vobis in hoc, ne admonitione quidem opus esse. Non laudo, inquit, quod convenitis. Atqui laude dignum erat, sed ipsi **528** illud vituperii et accusationis causam reddiderant. Simul etiam eos confundens quod in his ob quæ eos laudari conveniebat, sibi ipsis præcepta pro laudibus advexerant. Quare autem non laudat quod conveniant? Quia non propter melius, inquit, sicut oportuit, sed ad id quod deterius est convenitis: sive ad despiciendum et pudefaciendum fratres, et ad demonstrandum vestrum fastum et gastrimargiam. « Quia non in melius. » Quam ob causam non laudas? Quia non in melius, sed in deterius convenitis. Cum enim oportet vos addere ad virtutem, ipsi etiam illam quam habebatis perdidistis. « Nam primum quidem cum in Ecclesiam convenitis. » Causa præsentis capitis hæc erat. Apud ipsos Dominicæ cœnæ fiebant, et hoc modo fiebant. Præcipuis diebus sive festis post sacrorum mysteriorum participationem agebantur communes cœnæ, præparantibus illas divitibus ac pauperes invitantibus. Id autem erat occasio charitatis et modestiæ animi. Cum igitur horum causam bonorum corrupissent, necesse fuit Apostolo scribere: « Audio dissidia in vobis esse, » Non recta ad sermonem de cœna Dominica accessit, sed superne malum amputat. Etenim ipsum quoque cum pauperibus non convenire, aut una non cœnare dissidium erat. « Et aliqua ex parte credo. » Hoc est; Aliquo modo credo, vel: Paululum credo, ne nimium eos pudefaciat. Nec dixit, non credo, ne frustra increpare videatur, sed ait: Paululum ali-

quid credo. « Nam oportet et sectas esse » Αἱρέσεις dicit hoc loco non eas sectas sine nova circa fidem dogmata introducunt, sed circa mensas. Divites enim præferentes divites, relinquebant pauperes. « Ut qui probati sunt. » Dictio ἵνα, id est, ut non est causæ redditiva, sed eventus rerum declarativa Nam per hoc quod ait: « Oportet et sectas esse ut qui probati sunt manifesti fiant inter vos. » hoc significat: Quoniam vos divites dividimini contemnentes pauperes, accidit ut pauperes per tolerantiam inveniantur probati. « Manifesti fiant inter vos. » Qui enim solidi ac firmi erant, in hujusmodi occasionibus magis clari reddebantur. Significat autem pauperes fastum divitum ingenue ferre et morem adhuc observare. « Cum igitur in eumdem locum convenitis. » Conventio, inquit, ac cœtus dilectionem **529** ostendit, et tamen ad opus non pertingit.

A τῶν τραπεζῶν. Προκρίνοντες γὰρ οἱ πλούσιοι τοὺς πλουσίους, τοὺς πένητας ἀφίασι. « Ἵνα οἱ δόκιμοι. » Τὸ, ἵνα, οὐκ ἔστιν αἰτιολογικὸν, ἀλλὰ τῆς τῶν πραγμάτων ἐκβάσεως δηλωτικόν. Τὸ γὰρ, « Δεῖ αἱρέσεις εἶναι ἵνα οἱ δόκιμοι φανεροὶ γένωνται ἐν ὑμῖν, » τοῦτό φησιν· Ἐπειδὴ ὑμεῖς οἱ πλούσιοι σχίζεσθε παρεορῶντες τοὺς πένητας, ἐκβαίνει ὅτι οἱ πένητες δι' ὑπομονῆς, εὑρίσκονται δόκιμοι. « Φανεροὶ γένωνται ἐν ὑμῖν. » Οἱ γὰρ στερεοὶ, μᾶλλον ἐν τοῖς τοιούτοις ἐκλάμπουσι καιροῖς. Δηλοῖ δὲ τοὺς πένητας, τοὺς τὴν ὑπεροψίαν τῶν πλουσίων γενναίως φέροντας, καὶ τοὺς ἔτι τὸ ἔθος διαφυλάττοντας. « Συνερχομένων οὖν ὑμῶν. » Ἡ μὲν σύνοδος, φησὶν, ἀγάπην ἐνδείκνυται, πλὴν οὐ παραιοῦται.

« Non contingit Dominicam edere cœnam. » Dominicam vocat ipsam juxta imitationem illius pavendæ ac mysticæ, quando Dominus una cum discipulis edebat; ac si diceret: Quæ a Domino disposita est et ordinata. Convenitis quidem ad edendum Dominicam cœnam, sed non facitis.—Et hoc significat, dicens: « Non contingit. » Dominicam autem cœnam vocat Dominicum mysterium: nam illius omnes similiter sunt participes: et qui in paupertate degunt, et qui divitiis extolluntur, et famuli ac domini et qui dominantur et qui dominium sustinent. Oportuit ergo et mensas communes esse communes, ac Dominicam imitari, quæ omnibus ex æquo proponitur. Nunc autem non ita facitis Quisque enim propriam præoccupat cœnam in edendo. Cœnam vero juxta illius temporis consuetudinem vocat prandium ipsum.

B « Οὐκ ἔστι κυριακὸν δεῖπνον φαγεῖν. » Κυριακὸν δὲ αὐτὸ καλεῖ, κατὰ μίμησιν ἐκείνου τοῦ φρικτοῦ, ὅτε ὁ Κύριος συνήσθιε τοῖς μαθηταῖς, ὡς εἰ ἔλεγε· Τὸ, τῳ Κυρίῳ ἀνακείμενον. Συνέρχεσθε μὲν ἐπὶ τὸ φαγεῖν Κυριακὸν δεῖπνον, ἀλλ' οὐ ποιεῖτε. — [ΘΕΟΔΩΡ.] Τοῦτο δηλοῖ τὸ, « Οὐκ ἔστι. » Κυριακὸν δὲ δεῖπνον, τὸ Δεσποτικὸν καλεῖ μυστήριον. Ἐκείνου γὰρ πάντες ὁμοίως μεταλαμβάνουσι, καὶ οἱ πενίᾳ συζῶντες, καὶ οἱ πλούτῳ κομοῦντες, καὶ οἰκέται, καὶ δεσπόται, καὶ ἄρχοντες καὶ ἀρχόμενοι. Ἔδει τοίνυν καὶ τὰς κοινὰς τραπέζας εἶναι κοινὰς, καὶ τὴν Δεσποτικὴν μιμεῖσθαι, ἣ πᾶσι πρόκειται ὁμοίως. Νῦν δὲ οὐχ οὕτως δρᾶτε. Ἕκαστος γὰρ τὸ ἴδιον δεῖπνον προλαμβάνει ἐν τῷ φαγεῖν. Δεῖπνον δὲ, κατὰ τὴν τότε συνήθειαν λέγει τὸ ἄριστον.

XI, 21, 22. *Quisque enim propriam præoccupat cœnam: et hic quidem esurit, ille autem ebrius est. Num sane domos non habetis ad edendum ac bibendum? An Ecclesiam Dei contemnitis et pudefacitis eos qui non habent? Quid dicam vobis? laudabo vos in hoc? Non laudo.*

C Ἕκαστος γὰρ τὸ ἴδιον δεῖπνον προλαμβάνει ἐν τῷ φαγεῖν, καὶ ὃς μὲν πεινᾷ, ὃς δὲ μεθύει, Μὴ γὰρ οἰκίας οὐκ ἔχετε εἰς τὸ ἐσθίειν καὶ πίνειν; ἢ τῆς Ἐκκλησίας τοῦ Θεοῦ καταφρονεῖτε, καὶ καταισχύνετε τοὺς μὴ ἔχοντας; τί ὑμῖν εἴπω; ἐπαινέσω ὑμᾶς ἐν τούτῳ; Οὐκ ἐπαινῶ.

Quod Dominicum est, inquit, reddidistis proprium, auferentes ab eo pulcherrimum et salutare nomen. Deinde etiam helluones ipsos appellat. Præoccupat, inquit, in edendo: nec pauperes imitat, veritus ne non saturetur. « Et hic quidem esurit, ille autem ebrius est. » Duo ipsorum vitia enumerat, et quod pauperes despicerent, et quod ipsi inebriarentur. Omnino enim si edentes, inquit, mensas non habeatis communes, cur non in propriis vestris domibus editis? « An Ecclesiam Dei contemnitis? » Nam qui propriam cœnam in Ecclesia facit, et sanctum locum injuria afficit, et Dominicam cœnam non facit: quinetiam pauperes pudefacit. « Et pudefacitis eos qui non habent, » Neque enim adeo eis curæ est quod esuriant, quantum quod despecti contemnuntur, nec invitantur. Vel quia pudefiunt convicti quod non habeant. « Quid dicam vobis? » Deinde post lapsus ostensionem, mansuetius cum eis disserit. Cum enim consequens

Τὸ Κυριακὸν, φησὶν, ἰδιωτικὸν πεποιήκατε, ἀφαιρούμενοι αὐτοῦ τὸ κάλλιστον τοῦτο καὶ σωτήριον ὄνομα· Εἶτα καὶ λαιμάργους αὐτοὺς ἀποκαλεῖ. Προλαμβάνει, φησὶν, ἐν τῷ φαγεῖν, καὶ οὐ καλεῖ τοὺς πένητας, ὥσπερ δεδοικὼς μὴ οὐ χορτασθῇ. « Καὶ ὃς μὲν πεινᾷ, ὃς δὲ μεθύει. » Δύο ἐγκλήματα αὐτῶν
D ἐξαγγέλλει, καὶ τὸ περιορᾶσθαι τοὺς πένητας, καὶ τὸ, αὐτοὺς μεθύειν. Ὅλως γὰρ, φησὶν ἐὰν μὴ κοινῶς ἔχητε τὰς τραπέζας ἐσθίοντες, διατί μὴ εἰς τοὺς οἴκους ὑμῶν ἐσθίετε; « Ἢ τῆς Ἐκκλησίας τοῦ Θεοῦ καταφρονεῖτε; » Ὁ γὰρ ἰδιωτικὰ δεῖπνα ἐν Ἐκκλησίᾳ ποιῶν, καὶ τὸν ἅγιον τόπον ὑβρίζει, καὶ Κυριακον δεῖπνον οὐ ποιεῖ. Ἀλλὰ μὴν καὶ τοὺς πένητας καταισχύνει. « Καὶ καταισχύνετε τοὺς μὴ ἔχοντας; » Οὐ γὰρ τοσοῦτον αὐτοῖς μέλλει, φησὶν, ὅτι λιμώττουσιν. ὅσον ὅτι καταφρονοῦνται περιορώμενοι καὶ μὴ συγκαλούμενοι, ἢ ὅτι καταισχύνονται, ἐλεγχόμενοι ἐπὶ τῷ μὴ ἔχειν. « Τί ὑμῖν εἴπω; » Εἶτα μετὰ τὴν ἀπόδειξιν τοῦ πταίσματος, ἡμερώτερον αὐτοῖς

διαλέγεται. Δέον γὰρ εἰπεῖν, ταῦτα οὐ μυρίων θανάτων ἄξια; φησίν, « Ἐπαινέσω ὑμᾶς ἐπὶ τούτῳ; Οὐκ ἐπαινῶ. » Τί ὑμῖν δοκεῖ; Ἄρα παραλόγως εἶπον ὑμῖν καὶ ἀρχόμενος τῆς ὑποθέσεως ταύτης ὅτι οὐκ ἐπαινῶ; οὐχὶ καὶ ἀπ' αὐτῆς τῆς τῶν πραγμάτων ἀκολουθίας ἐμάθετε, ὅτι ἐν ἐπαινουμένῳ πράγματι τῷ Κυριακῷ δείπνῳ, ψόγου ὑμεῖς ἀλλ' οὐκ ἐπαίνου ἄξια διαπράττεσθε; Ὥστε ἐγὼ δικαίως οὐκ ἐπαινῶ, καίπερ καθ' αὐτὸ ἐπαινετοῦ μάλιστα τοῦ ἔργου τυγχάνοντος.

Ἐγὼ γὰρ παρέλαβον ἀπὸ τοῦ Κυρίου ὃ καὶ παρέδωκα ὑμῖν, ὅτι ὁ Κύριος Ἰησοῦς ἐν τῇ νυκτὶ ᾗ παρεδίδοτο, ἔλαβεν ἄρτον, καὶ εὐχαριστήσας, ἔκλασε καὶ εἶπε· Λάβετε, φάγετε, τοῦτό μου ἐστὶ τὸ σῶμα, τὸ ὑπὲρ ὑμῶν κλώμενον. Τοῦτο ποιεῖτε εἰς τὴν ἐμὴν ἀνάμνησιν. Ὡσαύτως καὶ τὸ ποτήριον μετὰ τὸ δειπνῆσαι, λέγων· Τοῦτο τὸ ποτήριον ἡ καινὴ διαθήκη ἐστιν, ἐν τῷ ἐμῷ αἵματι. Τοῦτο ποιεῖτε, ὁσάκις ἂν πίνητε εἰς τὴν ἐμὴν ἀνάμνησιν.

Καίτοι οὐ παρῆν τότε ὁ Παῦλος. Πῶς λέγει· « Ἐγὼ παρέλαβον ἀπὸ τοῦ Κυρίου; Ἀλλὰ νῦν πάρεστι. Καὶ γὰρ νῦν, ὁμοίαν ἐκείνης ἡμῖν ὁ Κύριος παρατίθησι τράπεζαν. — Ἢ, Ὅτι, Ἐδιδάχθην ταῦτα ἀπὸ τοῦ Κυρίου, ἵνα ᾖ τὸ « Παρέλαβον, » ἀντὶ τοῦ, « Ἐδιδάχθην. » — « Ὅτι ὁ Κύριος Ἰησοῦς. » Ταῦτα παρήγγειλεν ἃ λέγει παρέδωκα, ἵνα ἐνδείξηται ὅτι, Ὁ Κύριος ἡμῶν κοινῆς τραπέζης οὐ μόνον τοὺς ἁγίους μαθητὰς, ἀλλὰ καὶ αὐτὸν τὸν προδότην αὐτῆς ἠξίωσε, τὸν ἐχθρὸν, τὸν παμπόνηρον, καὶ ὑμεῖς ἀπαξιοῦτε συνδειπνεῖν πένησι; καὶ ὅτι σταυροῦσθαι μέλλων, ταύτην ἡμῖν τὴν μυσταγωγίαν ἐσχάτην παρέδωκεν, ἀλλ' ὑμεῖς αὐτὴν διεφθείρετε. — Ἄλλως. Εἰ ὁ Κύριος, φησὶ, κοινωνεῖν σε τοῦ οἰκείου σώματος καὶ τῆς μυστικῆς τραπέζης οὐκ ἀπηξίωσε, σὺ τοῖς σοῖς ἀπαξιοῖς τὸν ὁμόδουλον; — Ἢ καὶ οὕτως. Εἰ ὁ Κύριος ἐπίσης σοι καὶ τῷ πένητι τοῦ οἰκείου σώματος καὶ αἵματος τὴν τράπεζαν καὶ τὴν κρατῆρα παρατίθησι, σὺ τολμᾷς τοῦτον τῆς σῆς ἀποσχίζειν τραπέζης καὶ ὑπερορᾷν; Εἰ ἐκεῖνος ηὐχαρίστει τὸ οἰκεῖον σῶμα μερίζων καὶ διδοὺς, σὺ οὐ πολλῷ μᾶλλον εὐχαρίστως καὶ μετὰ πλείστης χαρᾶς τῶν ἐκεῖθέν σοι δωρηθέντων κοινωνοὺς καὶ συνεστιάτορας λαμβάνεις τοὺς πένητας; « Καὶ εὐχαριστήσας. » Ὁ Κύριος εὐχαριστήσας, ἔκλασε καὶ ἔδωκε τοῖς μαθηταῖς. Εἰ τοίνυν ἐπ' εὐχαριστίᾳ καὶ σὺ ἔρχῃ, μηδὲν ἀνάξιον ποίει τῆς εὐχαριστίας, μεθύων, καὶ λιμῷ καὶ ὕβρει διαφθείρων τὸν πένητα; « Λάβετε, φάγετε. » Αὐτὸς μὲν, φησὶ, κοινῇ δέδωκε πᾶσι, σὺ δὲ σαυτὸν ἀποσχίζεις τῶν πενήτων καὶ τοῦ τῆς Ἐκκλησίας σώματος. « Ὡσαύτως καὶ τὸ ποτήριον. » Ἦν γὰρ καὶ ἐπὶ τῆς παλαιᾶς ποτήρια, ἐν οἷς ἔσπενδον, καὶ μετὰ τὸ θῦσαι δὲ, τὸ αἷμα τῶν ἀλόγων ἐν τοῖς ποτηρίοις δεχόμενοι, ἔσπενδον. Ἀντὶ οὖν τοῦ αἵματος τῶν ἀλόγων, τὸ ἴδιον αἷμα ὁ Κύριος δίδωσι. Καλῶς δὲ, ἐν ποτηρίῳ, ἵνα δείξῃ τὴν παλαιὰν τοῦτο προσκιαγραφοῦσαν. Διὰ τοῦτο εἶπεν· « Ἡ καινὴ διαθήκη ἐστὶν ἐν τῷ ἐμῷ αἵματι, »

A fuisset ut diceret: Annon hæc mille mortibus digna sunt? **530** ait: « Laudabo vos in hoc? Non laudo.» Quid vobis videtur? An præter rationem dixi vobis etiam in initio hujus argumenti quod non laudarem? annon ex ipsa quoque rerum consequentia didicistis, quod in re laudanda, nempe Dominica cœna, vos vituperio et non laude digna peregistis? Juste itaque ego, inquit, non laudabo, etiamsi opus in se sit maxime laudabile.

XI. 23-25. « Ego enim accepi a Domino quod et tradidi vobis, quod Dominus Jesus ea nocte qua tradebatur accepit panem, cumque gratias egisset, fregit ac dixit: Accipite, edite, hoc est corpus meum, quod pro vobis frangitur, hoc facite in mei comme-
B morationem. Ad eumdem modum et poculum peracta cœna dicens: Hoc poculum est novum testamentum per meum sanguinem. Hoc facite quotiescunque biberitis in mei commemorationem. »

Atqui Paulus tunc non aderat. Quomodo ergo dicit: « Ego accepi a Domino? » Sed nunc adest. Etenim nunc illi similem apponit nobis Dominus mensam. — *Aut*. Edoctus sum, inquit, in his a Domino, ut « Accepi » sumatur pro « Edoctus sum,» — « Quod Dominus Jesus ea nocte qua tradebatur.» Hæc præcepit quæ ego, inquit, vobis tradidi, ac si dicat: Dominus noster communi mensa non sanctos modo discipulos, sed et ipsum proditorem ea dignatus est, inimicum sceleratissimum, et vos
C dedignamini una cum pauperibus cœnare? cumque crucifigendus esset, hanc nobis sacram traditionem reliquit novissimam, at vos ipsam corrupistis. — *Alio modo*. Si Dominus, inquit, te non dedignatus est quin proprio ipsius corpori ac mensæ mysticæ communicares, quomodo tu conservum tuum dedignaris ne tuis rebus communicet? — *Aut hoc etiam modo*. Si Dominus ex æquo tibi ac pauperi mensam proprii corporis et sanguinis ac poculum tradit, tu hunc andes a tua mensa dividere ac despicere? Si ille gratias agit qui proprium dividit traditque corpus, tu non multo magis gratias agendo et maximo cum gaudio in his quæ a Deo tibi donata sunt, socios ac convivas accipies pauperes? **531** « Cumque gratias egisset. » Cum Dominus
D gratias egisset, fregit ac dedit discipulis. Si ergo et tu cum gratiarum actione venis, an nihil gratiarum actione facis indignum, qui cum inebrieris, pauperem fame ac injuria perdis? « Accipite, edite.» Ipse quidem omnibus dedit, tu vero teipsum separas a pauperibus et ab ipsius Ecclesiæ corpore. « Ad eumdem modum et poculum. » Erant enim in veteri quoque testamento pocula in quibus libabant, ubi etiam postquam victimas immolassent, sanguinem irrationalium excipientes poculis, libabant. Pro sanguine igitur irrationalium, Dominus proprium dat sanguinem. Et bene, in poculo, ut ostendat vetus testamentum antea hoc delineasse.

Propterea dixit : « Novum testamentum est per meum sanguinem,» non irrationalium animalium. Per meum, inquam sanguinem, non per irrationalium sanguinem, ut veteri testamento.

A οὐχὶ τῶν ἀλόγων. Ἐν τῷ ἐμῷ αἵματι, οὐκ ἐν τῷ τῶν ἀλόγων ὡς ἐπὶ τῆς παλαιᾶς.

XI, 26-28. « Quotiescunque enim comederitis panem hunc, et ex poculo hoc biberitis, mortem Domini annuntiatis interim dum veniat. Itaque quisquis ederit panem hunc, aut biberit de poculo Domini indigne Domino, reus erit corporis et sanguinis Domini. Probet autem seipsum homo, et « sic de pane edat et de poculo bibat. »

Ὁσάκις γὰρ ἂν ἐσθίητε τὸν ἄρτον τοῦτον, καὶ τὸ ποτήριον τοῦτο πίνητε, τὸν θάνατον τοῦ Κυρίου καταγγέλλετε ἄχρις οὗ ἂν ἔλθῃ. Ὥστε ὃς ἂν ἐσθίῃ τὸν ἄρτον τοῦτον, ἢ πίνῃ τὸ ποτήριον τοῦ Κυρίου ἀναξίως τοῦ Κυρίου, ἔνοχος ἔσται τοῦ σώματος καὶ τοῦ αἵματος τοῦ Κυρίου. Δοκιμαζέτω δὲ ἄνθρωπος ἑαυτὸν, καὶ οὕτως ἐκ τοῦ ἄρτου ἐσθιέτω, καὶ ἐκ τοῦ ποτηρίου πινέτω.

Qui mortem Domino annuntiat, omne donum, omnem benignitatem ac humanitatem, et omnem salutem nostram una annuntiat. « Interim dum veniat : » nempe in secundo adventu.— Quod dicitur : « Interim dum veniat, » per hyperbaton accipiendum est, ut sit iste sensus : Quotiescunque enim comederitis panem hunc et ex poculo hoc biberitis interim dum ipse veniat in secundo suo adventu quousque mortem ipsius annuntiatis. Post id enim tempus neque sacra hæc mysteria participabimus, ad perfectiorem ac reconditiorem politiam ac fruitionem introducti. « Itaque quisquis ederit indigne. » Ipsos taxat, ostendens indignos esse, ut qui pauperes despicerent. Quoniam indigne, inquit, ad Dominici corporis participationem acceditis, propterea multis obveniunt morbi, afflictiones, ciades, ac interitus. Unde autem provenit ut indigne accedatis ? Ex aliis peccatis, quæ patratis 532 et quia ad Dominicam cœnam accedentes contemnitis pauperes, propter quos ordinatum erat ut conveniretis. Etenim ob hoc ipsum, et eam quæ Dominica est facientes propriam, injuria afflictis : et ecclesiam in quam convenitis ad faciendam cœnam Dominicam dehonestatis, gastrimargiæ mensam in ea vobis apponentes, et non Dominicam cœnam : et pauperes pudefacitis. Propter hæc vos ipsos corpore et sanguine Domini indignos redditis. « Reus erit. » Quod ait : « Reus erit corporis et sanguinis Domini, » hoc indicat quod quemadmodum Judas eum tradidit, Judæi vero in ipsum debacchati sunt : ita ipsum ignominia afficiunt qui sanctissimum ipsius corpus manibus impuris suscipiunt, veluti tunc Judæi eum tenuerunt : et exsecrando admovent ori. Per hoc autem quod frequenter ait : Corporis et sanguinis Domini, » manifestat quod non sit nudus homo qui immolatur, sed ipse Dominus et Factor omnium : ut videlicet per hæc ipsos exterreat. « Et sanguinis Domini. » Ac ipse illud effudisset. Siquidem ipsi eum occiderunt. Hic vero per indignitatem nunc eum videtur interimere. « Probet autem. » De Dominica quidem cœna erat ipsi sermo : sed quoniam in aliquem mysteriorum sermonem incidit, quadam verborum consequentia, quæ proposita sunt recto ordine disponit Nam is mos erat Paulo,

Ὁ δὲ τὸν θάνατον καταγγέλλων τοῦ Κυρίου, πᾶσαν B τὴν δωρεὰν, καὶ πᾶσαν τὴν φιλανθρωπίαν, καὶ πᾶσαν τὴν σωτηρίαν ἡμῶν συγκαταγγέλλει. « Ἄχρις οὗ ἂν ἔλθῃ. » Τουτέστιν ἐν τῇ δευτέρᾳ παρουσίᾳ. — [ΦΩΤ.] Τὸ, « Ἄχρις οὗ ἂν ἔλθῃ, » ἐν ὑπερβατῷ ληπτέον. Οἷον, ὁσάκις γὰρ ἂν ἐσθίητε τὸν ἄρτον τοῦτον, καὶ τὸ ποτήριον τοῦτο πίνητε, ἄχρις οὗ αὐτὸς ἔλθῃ ἐν τῇ δευτέρᾳ αὐτοῦ παρουσίᾳ, ἕως τότε τὸν θάνατον αὐτοῦ καταγγέλλετε. Ἀπὸ τότε γὰρ, οὔτε τῶν ἁγίων τούτων μυστηρίων μεταληψόμεθα, εἰς τελειοτέραν καὶ μυστικωτέραν πολιτείαν καὶ ἀπόλαυσιν ἀναγόμενοι. « Ὥστε ὃς ἂν ἐσθίῃ ἀναξίως. » Αὐτοὺς αἰνίττεται, δεικνὺς ἀναξίους ὄντας, περιορῶντας τοὺς πένητας. Ἐπειδὴ ἀναξίως, φησὶ, τῇ μεταλήψει τοῦ Δεσποτικοῦ προσέρχεσθε σώματος, διὰ τοῦτο πολλοῖς συμβαίνουσι νόσοι τε καὶ πάθη καὶ θάνατοι. Πόθεν δέ ἐστι τὸ ἀναξίως προσέρχε- C σθαι ; Ἔκ τε τῶν ἄλλων ἁμαρτημάτων ὧν πράττετε, καὶ ἐκ τοῦ συνερχομένους ὑμᾶς εἰς τὸ Κυριακὸν δεῖπνον, ὑπερορᾷν τοὺς πτωχοὺς, δι' οὓς ἐγεγόνει τὸ συνέρχεσθαι. Διὰ γὰρ τοῦτο αὐτό τε τὸ Κυριακὸν ἰδιωτικὸν ποιοῦντες ἐξυβρίζετε, καὶ τὴν ἐκκλησίαν ἐν ᾗ ποιῆσαι τὸ Κυριακὸν δεῖπνον συνέρχεσθε, ἀτιμάζετε, γαστριμαργίας ἑαυτοῖς τράπεζαν ἐν αὐτῇ, ἀλλ' οὐ Κυριακὸν δεῖπνον παρατιθέμενοι. Καὶ τοὺς πένητας δὲ καταισχύνετε. Διὰ γοῦν ταῦτα ἀναξίους τοῦ σώματος καὶ τοῦ αἵματος τοῦ Κυρίου, ἑαυτοὺς παρασκευάζετε. « Ἔνοχος ἔσται. » Τὸ, « Ἔνοχος τοῦ σώματος καὶ τοῦ αἵματος, » τοῦτο δηλοῖ, ὅτι καθάπερ παρέδωκε μὲν αὐτὸν ὁ Ἰούδας, παρῴνησαν δὲ εἰς αὐτὸν Ἰουδαῖοι, οὕτως ἀτιμάζουσιν αὐτὸν οἱ τὸ πανάγιον αὐτοῦ σῶμα χερσὶν ἀκαθάρτοις D δεχόμενοι ὡς Ἰουδαῖοι κρατοῦντες αὐτὸν τότε, καὶ ἐναγεῖ προσφέροντες στόματι. Διὰ δὲ τὸ εἰπεῖν πολλάκις· « Τοῦ σώματος καὶ τοῦ αἵματος τοῦ Κυρίου. » δηλοῖ ὅτι οὐκ ἄνθρωπος ψιλὸς ὁ θυόμενος, ἀλλ' αὐτὸς ὁ Κύριος ὁ Ποιητὴς πάντων, ὡς δῆθεν διὰ τούτων ἐκφοβῶν αὐτούς. « Καὶ τοῦ αἵματος τοῦ Κυρίου. » Ὡς ὁ αὐτὸς ἐκχέας αὐτό. Οἱ μὲν γὰρ ἐφόνευσαν, αὐτὸς δὲ τῇ ἀναξιότητι νῦν φονεύειν δοκεῖ. « Δοκιμαζέτω δέ. » Περὶ τοῦ Κυριακοῦ μὲν δείπνου ἦν ὁ λόγος αὐτῷ, ἀλλ' ἐπειδὴ εἰς τὸν περὶ τῶν μυστηρίων ἐνέπεσε λόγον κατά τινα λόγου ἀκολουθίαν, τὰ προκείμενα διορθοῦται. Τοῦτο γὰρ ἔθος τῷ Παύλῳ, πάντα τὰ παρεμπίπτοντα διορθοῦν.

« Ἄνθρωπος ἑαυτόν. » Οὐχ ἕτερος τὸν ἕτερον (τοῦτο γὰρ, κρῖναί ἐστιν), ἀλλ' αὐτὸς ἑαυτόν.

Ὁ γὰρ ἐσθίων καὶ πίνων ἀναξίως, κρῖμα ἑαυτῷ ἐσθίει καὶ πίνει, μὴ διακρίνων τὸ σῶμα τοῦ Κυρίου. Διὰ τοῦτο ἐν ὑμῖν πολλοὶ ἀσθενεῖς καὶ ἄῤῥωστοι καὶ κοιμῶνται ἱκανοί. Εἰ γὰρ ἑαυτοὺς διεκρίνομεν, οὐκ ἂν ἐκρινόμεθα. Κρινόμενοι δὲ, ὑπὸ Κυρίου παιδευόμεθα, ἵνα μὴ σὺν τῷ κόσμῳ κατακριθῶμεν. Ὥστε, ἀδελφοί μου, συνερχόμενοι εἰς τὸ φαγεῖν, ἀλλήλους ἐκδέχεσθε. Εἰ δέ τις πεινᾷ, ἐν οἴκῳ ἐσθιέτω, ἵνα μὴ εἰς κρῖμα συνέρχησθε. Τὰ δὲ λοιπὰ ὡς ἂν ἔλθω διατάξομαι

Οὐ παρὰ τὴν τῶν μυστηρίων φύσιν λέγει, ἀλλὰ παρὰ τῶν προσιόντων ἀναξιότητα. « Μὴ διακρίνων τὸ σῶμα τοῦ Κυρίου. » Τουτέστι, μὴ ἐξετάζων μηδὲ ἐννοῶν τῶν προκειμένων τὸ μέγεθος. Εἰ γὰρ μάθοιμεν, τίς ποτέ ἐστιν ὁ προκείμενος, οὐ δεηθησόμεθα ἑτέρου, ἀλλ' αὐτὸ τοῦτο ἡμᾶς νήφειν παρασκευάσει. « Διὰ τοῦτο πολλοὶ ἀσθενεῖς, καὶ πολλοὶ κοιμῶνται. » Διὰ τοῦτο, ποῖον; Διὰ τὸ ἀναξίως προσιέναι. Τί οὖν, εἴποι τις, οἱ γηράσκοντες οὐχ ἁμαρτάνουσιν, ἐπεὶ μὴ κοιμῶνται πρόωροι; Ναὶ, φησὶν, ἀλλ' οὐχ αὕτη μόνη ἀνταπόδοσις τοῖς ἀναξίως προσιοῦσι, τὸ ἀποθνήσκειν πρὸ καιροῦ, ἀλλ' εἰσὶ καὶ ἐκεῖ χαλεπώταται τιμωρίαι. Τὸ δὲ, ἱκανοὶ, τινὲς ἀντὶ τοῦ, πολλοὶ, ἐνόησαν, τουτέστιν, Ἀρκετοὶ εἰς τοῦτο ἀπέθανόν τινες. « Εἰ γὰρ ἑαυτοὺς ἐκρίνομεν. » Οὐκ εἶπεν, Ἑαυτοὺς ἐκολάζομεν, ἀλλὰ μόνον, « Ἐκρίνομεν, » τουτέστιν, Εἰ κατεγινώσκομεν ἑαυτῶν μόνον ἁμαρτανόντων, καὶ τῶν ὧδε καὶ τῶν ἐκεῖ ἀπηλλάγημεν ἂν τιμωριῶν. Ὁ γὰρ ἑαυτοῦ καταγινώσκων ὡς δεῖ, οὐκ ἂν εἰς τὴν αὐτὴν ἁμαρτίαν πολλάκις ἐμπέσοι. « Κρινόμενοι δὲ ὑπὸ Κυρίου. » Ἐπεὶ οὖν τὸ οὕτως κοῦφον οὐ ποιοῦμεν, τουτέστι τὸ καταγινώσκειν ἑαυτῶν, οὐδὲ οὕτως ἀφειδῶς ἡμῖν ὁ Θεὸς κέχρηται, ἀλλὰ ὧδε παιδεύει, ἵνα ἐκεῖ ἐλεήσῃ. « Παιδευόμεθα. » Οἷον, Νουθετούμεθα. Οὐ γὰρ εἶπε, Τιμωρούμεθα, ἀλλὰ, « Παιδευόμεθα, » ὡς νουθεσίας καὶ διορθώσεως γινομένης. « Ἵνα μὴ σὺν τῷ κόσμῳ κατακριθῶμεν. » Κόσμον φησὶ τοὺς ἐν ἀπιστίᾳ καὶ ἁμαρτίᾳ ἀνθρώπους. Φησὶ δὲ ὅτι οἱ πιστοὶ καὶ Θεῷ περισπούδαστοι ὧδε ἀπολαμβάνουσι τὰς ἁμαρτίας, ἵνα μὴ μετὰ τῶν λοιπῶν ἐκεῖ δώσουσι δίκην. « Εἰς τὸν πρότερον ἦλθε λόγον. » Ὅρα δὲ, οὐκ εἶπε, Τοῖς πένησι μεταδίδοτε, ἀλλὰ τὸ σεμνότερον, « Ἀλλήλους ἐκδέχεσθε, » ὡς κοινῶν ὄντων τῶν ἐκεῖσε εἰσφερομένων ἐδεσμάτων, Ὡς ὅγε τοῦτο, φησὶ, μὴ ποιῶν, ἀνάξιός ἐστι τῆς μυστικῆς μεταλήψεως. « Ὥστε, ἀδελφοί μου, ἀλλήλους ἐκδέχεσθε. » — [ΦΩΤ.] Διατί; Ἵνα μὴ ἀναξίως δειχθῆτε τοῦ Δεσποτικοῦ σώματος καὶ τοῦ αἵματος μετέχοντες, ἔνοχοι τοῦ σώματος αὐτοῦ τῆς ἀναιρέσεως, καὶ τοῦ αἵματος τῆς ἐκχύσεως γενόμενοι, ἀπαραίτητον τὸ κρῖμα ἕξοιτε, ἵνα μὴ κρίματι τηλικούτῳ περιπεπτωκότες, νόσοις καὶ πάθεσι καὶ θανάτῳ ἐκδαπανηθείητε, ἵνα μὴ ἂν μὴ τούτοις ἀποδῶτε τὴν ἔκτισιν, εἰς ἀπέραντον κόλασιν σὺν τοῖς ἀπίστοις

A quæcunque interim inciderent aut intersererentur, disponere. « Seipsum homo. » Non alius alium, nam hoc est judicare, sed ipse seipsum.

XI, 29-34. *Nam qui edit aut bibit indigne, judicium sibi edit ac bibit,non dijudicans corpus Domini. Propter hoc multi inter vos infirmi sunt ac imbecilles, et dormiunt multi. Etenim si nos ipsos dijudicaremus, nequaquam judicaremur. Cum autem judicamur, a Domino corripimur, ne cum mundo condemnemur. Itaque, fratres mei, cum ad edendum convenitis, invicem vos exspectate. Quod si quis esurit, domi edat, ne ad condemnationem conveniatis. Cætera vero cum venero disponam.*

Non propter mysteriorum naturam hæc dicit,sed B propter accedentium infirmitatem. **522** « Non dijudicans corpus Domini. » Hoc est, Non examinans aut considerans eorum quæ proposita sunt magnitudinem. Si enim cognosceremus quisnam sit qui proponitur, nullo alio nobis opus esset stimulo, sed hoc ipsum vigilantes nos redderet ac modestos. « Propter hoc multi sunt infirmi et dormiunt multi. » Propter hoc, quidnam ? quia indigne accedunt. Quid ergo (dicet aliquis) an qui senescunt non peccant, cum non moriamur ante diem ? Utique, inquit : sed non hæc sola fit repensio his qui indigne accedunt, ut ante tempus moriantur, sed in futuro quoque sunt miserrima supplicia. Quod ergo dixit ἱκανοὶ, quidam intellexerunt, « Multi, » aut,« Sufficientes » ad hujus criminis correctionem C interierunt. « Etenim si nos ipsos dijudicaremus. » Non dicit, Si nosipsos puniremus, sed tantum, « Dijudicaremus, hoc est, si duntaxat nos ipsos ut peccatores condemnaremus, utique et a præsentibus et futuris liberaremur suppliciis. Nam qui seipsum condemnat ut oportet, nequaquam in idem peccatum frequenter incidere poterit. Cum autem judicamur a Domini. » Quoniam ergo rem adeo levem non facimus ut nosipsos condemnemus : ne ita quidem temere Deus interimit, sed castigat hic, ut ibi misereatur. « Corripimur. » Hoc est, admonemur. Non enim dixit : « Punimur, » sed « Corripimur,» tanquam facta sit admonitio ac correctio. « Ne cum mundo condemnemur. » Mundum dixit homines qui in incredulitate et peccato degunt. Dicit autem quod fideles ac Dei cultores ob peccata D hic puniuntur, ne in futuro cum cæteris pœnas luant. « Itaque cum ad edendum convenitis. » Ad priorem rediit sermonem.Considero vero quod non dixerit : Pauperibus tradite, sed honestius,Invicem alius alium exspectate, tanquam communia fuerint quæ ibi inferebantur cibaria : ut qui hoc, inquit, non facit, mystica indignus sit participatione. « Itaque, fratres mei, invicem vos expectate. » — Quamobrem ? Ne indigne Dominicum corpus et sanguinem participare probemini : ne indigne participando, rei effecti cædis corporis ipsius ac effusionis sanguinis, inevitabile judicium excipiatis : ne in tale judicium incidentes,morbis,afflictionibus

cladibus ac morte consummamini : **524** ne si tali pœna non lueritis puniti, in æternum supplicium cum infidelibus tradamini. « Quod si quis esurit. » Castrimargiam ipsorum condemnat : et habet se tanquam cum puerulis qui indignantur nec moram ferunt, ab ecclesia remittens eos ad proprias domos. « Ne ad condemnationem conveniatis. » Id est, ne ad supplicium conveniatis vestram propriam ecclesiam injuria afficientes, et pauperes despicientes. Nam propter charitatem ad cœnas convenitis : quod si hæc adsit, præstat vos domi refici. Hoc autem ipsos attrahens dicit : « Cætera vero cum venero. » Aut de hac re dicit hoc, tanquam Dominica cœna in aliis quoque capitibus correctione egeat : aut de alia re in qua non opus sit verbis, sed ipsius præsentia.

CAPUT VIII.

De varietate donorum eorumque dispensatione.

XII, 1-3. ***Porro de spiritualibus, fratres, nolo vos ignorare. Scitis quod, cum gentes essetis, ad idola muta, utcunque abducti, ducebamini. Quapropter notum vobis facio quod nullus per Spiritum Dei loquens dicit anathema Jesum ; et nemo potest dicere Dominum Jesum, nisi per Spiritum sanctum.***

Hoc est de divinis donis. Id autem argumentum est hujus particulæ. Apud Corinthios, qui crediderant, donis spiritualibus dotabantur ; et hi quidem linguis loquebantur, alii vero prophetabant, quidam autem alia assequebantur : quæ dona ipsis facta sunt duplicis occasio dissensionis, eo quod insipientes essent. Nam qui majus donum acceperat, efferebatur adversus eos qui minora habebant ; qui vero minus acceperat, invidia accendebatur adversus eum qui majori donatus erat. Deinde etiam vates apud ipsos erant ac pseudoprophetæ : nec manifestum eis erat quis per Spiritum sanctum prophetaret, quis vero per dæmonem vaticinaretur. Quoniam igitur hoc quoque illos turbabat, signa ponit vatis seu divini ac prophetæ ; **525** et quæcunque apud ipsos flebant disponit. « Scitis quod cum gentes essetis. » De Spiritus sancti donis loquitur, ostendere volens quænam eorum qui spiritu aguntur sit diversitas a vatibus et unde dignoscantur, et ait : Scitis quod vobis opus est ut a me discatis. « Cum gentes essetis. » Hoc est, increduli et gentibus annumeramini. Cum ergo gentes essetis, sive gentibus connumerati : ad idola ducebamini vaticinantes. Bene autem dicit : « Utcunque ducebamini, » hoc est, quomodocunque contingeret, neque prudenti intus ratione, aut modo permoti : neque ultro abeuntes, sed cum violentia inviti furore perciti ac insanientes. Abducebantur autem a dæmone, qui in ipsis erat : modestiæ nihil habentes, sed omnia insaniæ plena. « Quod nullus per Spiritum Dei loquens. » Una quidem differen-

A ἐκδοθείητε. « Εἰ δέ τις πεινᾷ. » Γαστριμαργίας αὐτῶν καταγινώσκει, καὶ ὡς παιδίοις δυσανασχετοῦσι κέχρηται, ἀπὸ τῆς ἐκκλησίας εἰς τοὺς ἰδίους οἴκους παραπέμπων. « Ἵνα μὴ εἰς κρῖμα συνέρχησθε. » Ἵνα μὴ εἰς κόλασιν συνέρχησθε, ἑαυτῶν τὴν ἐκκλησίαν ὑβρίζοντες, καὶ τοὺς πένησας περιορῶντες. Διὰ γὰρ ἀγάπην συνέρχεσθε εἰς τὰ δεῖπνα. Ταύτης δὲ, φημὶ, οὔσης, βέλτιον ὑμᾶς οἴκοι σιτεῖσθαι. Τοῦτο δέ φησιν, ἐφελκόμενος αὐτούς. « Τὰ δὲ λοιπὰ, ὡς ἂν ἔλθω. » Ἢ περὶ αὐσοῦ τοῦ πράγματός φησι τοῦτο, οἷον τοῦ Κυριακοῦ δείπνου, καὶ ἐν ἄλλοις κεφαλαίοις διορθώσεως δεομένου, ἢ περὶ ἑτέρου πράγματος δεομένον οὐ ῥημάτων, ἀλλὰ τῆς αὐτοῦ παρουσίας.

B

ΚΕΦΑΛ. Η'.

Περὶ διαφορᾶς χαρισμάτων, καὶ οἰκονομίας αὐτῶν.

Περὶ δὲ τῶν πνευματικῶν, ἀδελφοὶ, οὐ θέλω ὑμᾶς ἀγνοεῖν. Οἴδατε ὅτι ἔθνη ἦτε πρὸς τὰ εἴδωλα τὰ ἄφωνα, ὡς ἂν ἤγεσθε ἀπαγόμενοι. Διὸ γνωρίζω ὑμῖν ὅτι οὐδεὶς ἐν Πνεύματι Θεοῦ λαλῶν λέγει ἀνάθεμα Ἰησοῦν, καὶ οὐδεὶς δύναται εἰπεῖν Κύριον Ἰησοῦν, εἰ μὴ ἐν Πνεύματι ἁγίῳ.

Οἷον χαρισμάτων. Ἡ ὑπόθεσις τοῦ χωρίου αὕτη· Παρὰ Κορινθίοις οἱ πιστεύσαντες, πνευματικῶν ἠξιοῦντο χαρισμάτων. Καὶ οἱ μὲν γλώσσαις ἐλάλουν, οἱ δὲ προεφήτευον, οἱ δὲ ἑτέρων ἐπετύγχανεν, ἅτινα C χαρίσματα διχοστασίας πρόφασις αὐτοῖς ἐγίνετο, νηπίοις οὖσιν. Ὅ τε γὰρ τὸ μεῖζον χάρισμα λαβὼν, ἐπῆρτο κατὰ τῶν τὰ ἐλάττονα ἐχόντων· ὅ τε τὸ ἔλαττον λαβὼν, διεφθονεῖτο τῷ μεῖζον λαβόντι. Ἔπειτα καὶ μάντεις ἦσαν παρ' αὐτοῖς καὶ ψευδοπροφῆται. Ἀλλ' οὐκ ἦν αὐτοῖς δῆλον, τίς μὲν ὁ ἐν Πνεύματι ἁγίῳ προφητεύων, τίς δὲ ὁ ἐν δαίμονι μαντευόμενος. Ἐπεὶ οὖν καὶ τοῦτο αὐτοὺς ἐτάραττε, λέγει σημεῖα μάντεως καὶ προφήτου, καὶ πάντα τὰ κατ' αὐτοὺς διορθοῦται. « Οἴδατε ὅτε ἔθνη ἦτε. » Περὶ τῶν ἐκ Πνεύματος ἁγίου χαρισμάτων λέγει, δεῖξαι θέλων, τίς μὲν τῶν πνευματοφόρων, τίς δὲ τῶν μάντεων ἡ διαφορὰ καὶ ἐπίγνωσις, καί φησιν· Οἴδατε, ὅτι οὐ δεῖσθε μαθεῖν παρ' ἐμοῦ. « Ὅτε ἔθνη ἦτε, » τουτέστι, Τοῖς ἀπίστοις καὶ ἔθνεσιν ἐγκατελέγεσθε. D Ὅταν τοίνυν ἔθνη ἦτε, ἤγουν συναριθμούμενοι τοῖς ἔθνεσι, πρὸς τὰ εἴδωλα ἀπήγεσθε μαντευόμενοι. Καλῶς δὲ τὸ, « Ὡς ἂν ἤγεσθε, » τουτέστιν, ὅπως ἔτυχε, μήτε σώφρονος ἐντὸς ὄντες λογισμοῦ ἢ σχήματος, μήτε ἑκόντες ἀπιόντες, ἀλλὰ μετὰ βίας ἄκοντες ἐνθουσιῶντες καὶ μαιεόμενοι. Ἀπήγοντο δὲ παρὰ τοῦ ἐν αὐτοῖς δαίμονος, οὐδὲν ἐπιεικὲς ἔχοντες, ἀλλὰ πάντα μανιώδη. « Ὅτι οὐδεὶς ἐν Πνεύματι Θεοῦ λαλῶν. » Μία μὲν διαφορὰ προφητῶν καὶ ψευδοπροφητῶν, ὅτι οἱ μὲν καθεστηκότες, καὶ μάλιστα σωφρονοῦντες, προλέγουσι τὰ ἐσόμενα. Οἱ δὲ ψευδοπροφῆται, ἐξεστηκότες καὶ μαινόμενοι, καὶ ὥσπερ βίᾳ ὑπὸ τῶν κινούντων δαιμόνων ἀγόμενοι. Δευτέρα

ἐλ, ὅτι οἱ μὲν οὐδὲν βλάσφημον οὐδὲ ἀπαίσιον φθέγγονται, ἀλλὰ καὶ θεολογοῦσιν ὡς ἄριστα, καὶ πάντα σεμνῶς λέγουσιν. Οἱ δὲ βλασφήμους τε καὶ ἀπηχεῖς φωνὰς ἀπερεύγονται. « Καὶ οὐδεὶς δύναται εἰπεῖν Κύριον Ἰησοῦν, εἰ μὴ ἐν Πνεύματι ἁγίῳ. » Εἶπε σημεῖον μάντεως, τὸ ἐξεστηκότας αὐτοὺς βίᾳ ἕλκεσθαι πρὸς τὰ εἴδωλα, καὶ προλέγειν δῆθεν τὰ ἐσόμενα. Λέγει καὶ προφήτου σημεῖον. Ποῖον τοῦτο; Ὅτι οὐδεὶς ἔχων Πνεῦμα Θεοῦ, ἀναθεματίζει καὶ ὑβρίζει τὸν Κύριον. Καὶ πάλιν οὐδεὶς αὐτὸν δύναται Κύριον εἰπεῖν, μὴ ἔχων Πνεῦμα ἅγιον.

A tia prophetarum ac pseudoprophetarum est quod illi suæ mentis compotes, et maxime prudentes futura prædicunt: pseudoprophetæ autem mente alienati ac dementes, tanquam a moventibus dæmonibus violentia ducti. Altera vero quod illi quidem nihil exsecrabile aut blasphemum loquuntur, quin potius de Deo optime disserunt, et omnia cum gravitate efferunt: hi autem blasphemas et absurdas eructant voces. » Et nemo potest dicere Dominum Jesum, nisi per Spiritum sanctum. » Signum dixit vatis seu divini, quod mente alienati ad idola vi trahantur ac futura prædicant scilicet. Nunc prophetæ quoque signum ponit. Quodnam illud est? quod nullus Spiritum Dei habens exsecratur, aut injuria afficit Dominum. Rursumque nullus potest ipsum dicere Dominum qui non habeat Spiritum sanctum.

Διαιρέσεις δὲ χαρισμάτων εἰσὶ, τὸ δὲ αὐτὸ Πνεῦμα. Καὶ διαιρέσεις διακονιῶν εἰσι, καὶ ὁ αὐτὸς Κύριος. Καὶ διαιρέσεις ἐνεργημάτων εἰσὶν, ὁ δὲ αὐτός ἐστι Θεὸς, ὁ ἐνεργῶν τὰ πάντα ἐν πᾶσιν.

B XII, 4-6. *Divisiones autem donorum sunt, sed idem Spiritus; et divisiones ministeriorum sunt idemque Dominus; et divisiones operationum sunt, sed idem est Deus qui operatur omnia in omnibus.*

Λοιπὸν εἰς τὸν περὶ χαρισμάτων ἦλθε λόγον, καί φησι· « Διαιρέσεις δὲ » καὶ οἷον μερίδες, « χαρισμάτων εἰσί. » Τῷ δὲ, « χαρισμάτων » εἰπεῖν, ἐπαίδευσε τὸν δοκοῦντα τὸ ἔλαττον ἔχειν χάρισμα, μὴ ἀλγεῖν. Εἰ γὰρ ἐδωρήθη σοι, φησὶ, χάριν ἔχε ὑπὲρ ὧν ὅλως εἴληφας, καὶ μὴ ἄλγει ὑπὲρ ὧν ἔλαττον εἴληφας. Πάλιν δὲ τῷ προσθεῖναι, « Τὸ δὲ αὐτὸ Πνεῦμα, » πλέον παραμυθεῖται. Εἰ γὰρ καὶ ἔλαττόν σου, φησὶ, τὸ χάρισμα, ἀλλὰ τοῦ ἑνός ἐστι Πνεύματος δωρεὰ, καὶ τὰ μικρὰ καὶ τὰ μεγάλα. — Ἄλλως. [ΦΩΤ.] Χαρίσματα μὲν αὐτὰ καλεῖ, τὴν φιλοτιμίαν δεικνὺς τοῦ δωρήματος· διακονίας δὲ, διδάσκων μὴ ἐπαίρεσθαι τούτοις τοὺς ἀξιωθέντας, ἀλλὰ μετὰ συστολῆς καὶ μετριοφροσύνης, ὡς εἰς ὑπηρεσίαν καὶ διακονίαν τῶν πλησίον κληθέντας, οὕτως ἐντυγχάνειν τοῖς προσιοῦσιν· ἐνεργήματα δὲ πάλιν, αὐτὴν δηλῶν τὴν πρᾶξιν. Ὅρα ἀκριβῶς πῶς τὸ πανάγιον Πνεῦμα, τρανῶς καὶ Κύριον καὶ Θεὸν ἀνεκήρυξεν. Εἰπὼν γὰρ, « Διαιρέσεις δὲ χαρισμάτων εἰσὶν, τὸ δὲ αὐτὸ Πνεῦμα, » καὶ πάλιν ἐπὶ τοῦ πράγματος ἐπαγαγὼν, « Καὶ διαιρέσεις διακονιῶν εἰσιν, ὁ δὲ αὐτὸς Κύριος· » εἶτα ἔτι ἐπὶ τοῦ αὐτοῦ μείνας νοήματος, καὶ εἰπὼν, « Καὶ διαιρέσεις ἐνεργημάτων εἰσὶν, ὁ δὲ αὐτὸς ἐστι Θεός· » ἐπισυνάπτει λέγων· « Ἑκάστῳ τε δίδοται ἡ φανέρωσις τοῦ Πνεύματος πρὸς τὸ συμφέρον, » δεικνὺς ὅτι καὶ τὸ Θεὸς καὶ τὸ Κύριος, ἐπὶ τοῦ ἁγίου ἔταξε Πνεύματος. Πάντα γὰρ ὅσα προεῖπεν, εἰς τὴν τοῦ Πνεύματος συνῆξεν ὑπόστασιν, οὐ μόνον διὰ τοῦ εἰπεῖν, « Ἑκάστῳ δίδοται ἡ φανέρωσις τοῦ Πνεύματος, » ἀλλὰ καὶ διὰ τῆς ἐφεξῆς τῶν χαρισμάτων ἀπαριθμήσεως. Πάντα γὰρ διὰ τοῦ Πνεύματος δίδοσθαι διατείνεται. Καὶ συγκεφαλαιούμενος πάλιν λέγει· « Πάντα δὲ ταῦτα τὸ ἓν καὶ τὸ αὐτὸ Πνεῦμα ἐνεργεῖ. » Ὥστε φανερὸν ὅτι τὸ πανάγιον Πνεῦμα, καὶ Κύριον καὶ Θεὸν λαμπρῶς καὶ διαῤῥήδην ἐνταῦθα ὁ θεῖος Παῦλος θεολογεῖ. Εἰ δέ τις τὸ μὲν Πνεῦμα ἐπὶ τοῦ ἁγίου Πνεύματος ἐκλάβοι, τὸ δὲ Κύριος καὶ Θεὸς, τὸ μὲν ἐπὶ τοῦ Υἱοῦ, τὸ δὲ ἐπὶ τοῦ Πατρὸς, καὶ οὕτως οὐδὲν ἧττον ἥ τε κυριότης καὶ ἡ θεότης

Consequenter ad sermonem de donis pervenit, et ait: « Divisiones autem, » et tanquam partes « Donorum sunt. » Dicendo autem « Donorum, » instituit eum qui minus donum habere videbatur ne doleret. Si, inquit, donum accepisti, habe gratiam quod omnino acceperis, et non doleas quod minus acceperis. Rursum autem per hoc quod addit: « Sed idem Spiritus, plus affert consolationis. **536** Quanquam enim minus si tum donum, attamen unius Spiritus dona et parva et magna sunt. C — *Alio modo.* Dona quidem ipsa vocat, magnificentiam ostendens largitionis: ministeria vero, docens his non debere extolli eos qui acceperunt, sed cum moderatione, animique modestia esse, ut qui ad obsequium ac ministerium proximorum vocati assequantur bona præsentia. Rursum autem operationes dicit, ipsam significans actionem. Et considera diligenter quo modo sanctissimum Spiritum aperte Deum ac Dominum prædicaverit. Dicens enim: « Divisiones autem donorum sunt, sed idem Spiritus, » et rursum de opere subjungens: « Et divisiones ministeriorum sunt, idem vero Dominus: » deinde in eadem adhuc manens sententia, ubi dixit: « Et divisiones operationum sunt, sed idem est Deus; simul in unum conjungit dicens: « Unicuique vero datur manifestatio Spiritus ad id quod expedit; » ostendens quod et Deus et D Dominus Spiritui sancto aptaverit. Quæcunque enim prædixit, in Spiritus personam clausit, non ex eo solum quod dixit: « Unicuique datur manifestatio Spiritus, » verum etiam per sequentem donorum enumerationem. Nam omnia per Spiritum dari asseverat: rursumque in summam redigens, ait: « Hæc autem omnia operatur unus idemque Spiritus. » Manifestum itaque est quod sanctissimum Spiritum, Deum ac Dominum esse, clare et aperte hoc loco divus Paulus divinitus asseruerit: Quod si quis Spiritum quidem ad Spiritum sanctum referat: Dominum vero ac Deum, illud sane ad

Filium, hoc autem ad Patrem : hoc quoque modo nihilominus dominatio ac deitas ex horum ipsorum testimonio Spiritui sancto attribuentur. Qui autem et quomodo id fiet ? Primum quidem quia dividendo dona, ubi dixit sanctissimum Spiritum, ait idipsum operari Dominum ac Deum. Itaque ea quæ operatur Spiritus, hæc et Dominus dominatione, et Deus deitate operantur. Merito ergo eadem operanti Spiritui et dominatio adest Filii et deitas Patris : Spiritus igitur et Deus est et Dominus. Et videtur mihi divus Paulus propterea de Spiritu quidem personali usus esse nomine, **527** de Filio autem et Patre, communibus : ut perspicientibus liceret ab identitate operationis identitatem colligere substantiæ : et ipsa nomina Dominus ac Deus, propter identitatem subtantiæ de Spiritu intelligere. Non solum autem ex his quæ dicta sunt demonstratur dominatio ac deitas Spiritus, verum etiam ex ea quæ colligitur summaria collectione. Rursum enim ibi dicit apertius : « Hæc omnia operatur unus idemque Spiritus, dividens peculiariter unicuique. » Quomodo ? Propria potestate ac dominio. Ait enim, « Sicut vult. » Itaque si quæcunque Pater ac Filius operantur, hæc et Spiritus facit, idque sicut Deus ac Dominus facit : nam sicut vult ita facit, vult autem videlicet ut tanquam Deus ac Dominus. Absit enim ut contraria sit in eis voluntas. Manifestum quod Spiritus et Deus sit et Dominus : propria enim auctoritate et Patris et Filii opera facit, et tanquam Dominus ac Deus facit, et omnia facit. 'Animadvertendem est autem et hoc tanquam vice corollarii declaratum, quod ostendens eumdem Spiritum omnia operari, alibi quidem usus sit præpositione κατὰ, id est, secundum, alibi vero διὰ, id est, per, interdum quoque ἐν, id est, in, ostendens quod apud ipsum præpositionum usus sit sine discrimine. Ait enim « Secundum ipsum, et per ipsum, et in ipso, » de eodem disserens Spiritu sancto. Et his utitur ad confutationem eorum qui calumnias struunt de eo quod dicitur : « Per ipsum, et ex ipso, et in ipso [27] : » et ob dictiuncularum diversitatem in blasphemas cogitationes efferuntur. « Sed idem Spiritus. » Nequaquam possibibile est eum qui a divino Spiritu motus operatur, Christum a divina natura alienum definire : sed neque rursum e diverso perfecte ac sincere potest ipsum confiteri potentem esse Deum, nisi ab illius gratia illuminetur. » Et divisiones ministeriorem sunt. » Ne auditis tantum donis, is qui minus accepisset donum ageretur tanquam in dono inferior, subjungit, ministeriorum, ostendens etiam laboriosum quoddam eis datum esse mysterium. Si ergo amplius habet, in re laboriosa aliquid amplius habet. « Et divisiones operationum sunt. » Operationum, hoc est, donorum. Nam eamdem vim habent donum, ministerium et operatio : quia æqualia quoque sunt quæ a Patre

A ἐξ αὐτῶν τούτων μαρτυρηθήσεται τῷ ἁγίῳ Πνεύματι. Πῶς καὶ τίνα τρόπον ; Πρῶτον μὲν ὅτι διαιρεῖν τὰ χαρίσματα εἰπὼν τὸ πανάγιον Πνεῦμα, τὸ αὐτὸ τοῦτο πράττειν καὶ τὸν Κύριον καὶ τὸν Θεὸν φησιν. Ὥστε ἅπερ ἐνεργεῖ τὸ Πνεῦμα, ταῦτα καὶ ὁ Κύριος τῇ κυριότητι, καὶ ὁ Θεὸς τῇ θεότητι ἐνεργεῖ. Εἰκότως ἄρα τὰ αὐτὰ ἐνεργοῦντι τῷ Πνεύματι, καὶ ἡ κυριότης ὑπάρξει τοῦ Υἱοῦ, καὶ ἡ θεότης τοῦ Πατρός. Ὥστε τὸ Πνεῦμα, καὶ Κύριος καὶ Θεός. Καί μοι δοκεῖ καὶ ὁ θεσπέσιος Παῦλος διὰ τοῦτο ἐπὶ μὲν τοῦ Πνεύματος, τῷ ὑποστατικῷ ὀνόματι χρήσασθαι, ἐπὶ δὲ Υἱοῦ καὶ τοῦ Πατρὸς, τοῖς κοινοῖς ἵνα ἐξῇ τοῖς συνορῶσιν, ἀπὸ τῆς ταυτότητος τῆς ἐνεργείας, τὴν ταυτότητα τῆς οὐσίας, καὶ τὰ αὐτὰ ὀνόματα τὸ Κύριος καὶ Θεὸς, κατὰ τὴν ταυτότητα τῆς οὐσίας ἐπὶ B τοῦ Πνεύματος ἐκλαμβάνειν. Οὐ μόνον δὲ ἐκ τῶν εἰρημένων ἡ κυριότης καὶ θεότης ἀποδείκνυται τοῦ Πνεύματος, ἀλλὰ καὶ ἐκ τῆς ἐπαγομένης συγκεφαλαιώσεως. Φησὶ γὰρ καὶ ἐνταῦθα πάλιν σαφέστερον, ὅτι « Πάντα ταῦτα ἐνεργεῖ τὸ ἓν καὶ τὸ αὐτὸ Πνεῦμα, διαιροῦν ἰδίᾳ ἑκάστῳ. » Πῶς ; Αὐτοκρατορικῶς καὶ κυρίως. « Καθὼς γὰρ βούλεται, » φησίν. Ὥστε εἰ πάντα ἃ ὁ Πατὴρ καὶ ὁ Υἱὸς ἐνεργεῖ, ταῦτα καὶ τὸ Πνεῦμα ποιεῖ, καὶ θεϊκῶς καὶ κυρίως ποιεῖ (ὡς γὰρ βούλεται οὕτως ποιεῖ. Βούλεται δὲ δηλονότι, ὥσπερ ὁ Κύριος καὶ ὁ Θεός· Οὐ γάρ ἐστιν ἀντίξουν, ἄπαγε, βούλημα), φανερὸν ὡς καὶ Κύριος ἂν εἴη τὸ Πνεῦμα καὶ Θεός. Αὐτοκρατορικῶς τε γὰρ τὰ Πατρὸς καὶ Υἱοῦ ἔργα ποιεῖ, καὶ ὡς Κύριος καὶ Θεὸς ποιεῖ, καὶ πάντα ποιεῖ. Ἐπισημειῶσαι δὲ δεῖ καὶ τοῦτο ὡς ἐν πορίσματος μοίρᾳ ἀναφανὲν, πῶς τὸ αὐτὸ Πνεῦ- C μα ἐνεργεῖν ἀποφαινόμενος ἅπαντα, ἄλλοτε μὲν τῇ, κατὰ, προθέσει, κέχρηται, ἄλλοτε δὲ τῇ, διὰ, καὶ πάλιν ἐνίοτε τῇ, ἐν, δεικνὺς ὅτι παρ' αὐτῷ ἡ τῶν προθέσεων χρῆσις ἀδιάφορος. « Κατ' αὐτὸ » γὰρ, φησὶ, καὶ, « δι' αὐτοῦ, » καὶ, « ἐν αὐτῷ, » περὶ τοῦ αὐτοῦ διαλαμβάνων ἁγίου Πνεύματος. Καὶ τούτοις εἰς ἔλεγχον χρήσῃ τῶν λεσχηνευόντων περὶ τοῦ, « Δι' αὐτοῦ, καὶ ἐξ αὐτοῦ, καὶ, ἐν αὐτῷ, » καὶ διὰ τῆς ἑτερότητος τῶν λεξειδίων, εἰς βλασφήμους ἐννοίας ἐξαγομένων. « Τὸ δὲ αὐτὸ Πνεῦμα. » Οὐχ οἷόν τε τὸν ὑπὸ τοῦ θείου Πνεύματος ἐνεργούμενον, ἀλλότριον τῆς θείας φύσεως τὸν Χριστὸν ἀποφῆναι, ἀλλ' οὐδ' αὖ πάλιν δυνατὸν αὐτὸν εἰλικρινῶς ὁμολογῆσαι Θεὸν, μὴ ὑπ' ἐκείνης τῆς χάριτος φωτιζόμενον. « Καὶ διαιρέσεις διακονιῶν εἰσιν. » Ἵνα μὴ χαρισμάτων μόνον D ἀκούσας, ὁ τὸ ἔλαττον λαβὼν χάρισμα ἀλγῇ ὡς ἐλαττωθεὶς περὶ τὴν δωρεὰν, ἐπάγει, « Διακονιῶν, » δεικνὺς καὶ ἐπίπονόν τι αὐτοῖς δεδόσθαι λειτούργημα. Εἰ τοίνυν τὸ πλέον ἔχει, κατὰ τὸ ἐπίπονον ἔχει τὸ πλέον. « Καὶ διαιρέσεις ἐνεργημάτων. » Ἐνεργημάτων, τουτέστι, χαρισμάτων. Ἰσοδυναμεῖ γὰρ τὸ χάρισμα καὶ ἡ διακονία καὶ ἡ ἐνέργεια, ὅτι καὶ ἴσα ἐστὶ τὰ παρὰ Πατρὸς καὶ Υἱοῦ καὶ ἁγίου Πνεύματος δωρούμενα. « Ὁ δὲ αὐτός ἐστι Θεός. » Πάνυ δογματικῶς τὸ χωρίον ἐξέθετο. Ἀπαριθμησάμενος γὰρ τὴν ἁγίαν Τριάδα διαιρετῶς, συνάπτει ἀσυγχύτως. Ἡ γὰρ αὐ-

[27] Rom. xi, 36.

τῇ καὶ διαιρεῖται ταῖς ὑποστάσεσι, καὶ συνάπτεται A τῇ οὐσίᾳ· ὡς καὶ Γρηγόριος ὁ Θεολόγος φησί· Τρία ταῖς ὑποστάσεσιν, ἓν τῇ θεότητι. Πάνυ δὲ ἀκριβὴς ἡ ἐπαγωγή· « Ὁ δὲ αὐτὸς Θεός ἐστιν ὁ ἐνεργῶν τὰ πάντα. » Ὃ γὰρ ἐνεργεῖ Πατὴρ καὶ Υἱὸς καὶ ἅγιον Πνεῦμα, ταῦτα Θεὸς ἐνεργεῖ. Ἐν γὰρ ταύταις ταῖς ὑποστάσεσιν ἡ θεότης, ἤγουν αὗται ἡ θεότης.

et Filio ac Spiritu sancto tribuuntur. **528** « Sed idem est Deus. » Pulchre hanc particulam ad docendum aptavit. Ubi enim sanctæ Triadis personas divisim enumerasset, absque ulla confusione conjungit. Hæc enim et personis distinguitur et essentia conjungitur, sicut ait Gregorius Theologus, nempe tres in personis, unum vero in divinitate, ita ut exacta sit inductio. « Sed idem Deus qui operatur omnia. » Nam quæ operatur Pater et Filius ac Spiritus sanctus, hæc et Deus operatur. In his enim personis est deitas, sive ipsæ sunt deitas.

Ἑκάστῳ δὲ δίδοται ἡ φανέρωσις [τοῦ Πνεύματος] πρὸς τὸ συμφέρον· Ὧ μὲν γὰρ διὰ τοῦ Πνεύματος δίδοται λόγος σοφίας, ἄλλῳ δὲ λόγος γνώσεως κατὰ τὸ αὐτὸ Πνεῦμα, ἑτέρῳ δὲ πίστις ἐν τῷ αὐτῷ Πνεύματι, ἄλλῳ δὲ χαρίσματα ἰαμάτων ἐν τῷ αὐτῷ Πνεύματι, ἄλλῳ δὲ ἐνεργήματα δυνάμεων, ἄλλῳ δὲ προφητεία, ἄλλῳ δὲ διακρίσεις B πνευμάτων, ἑτέρῳ δὲ γένη γλωσσῶν, ἄλλῳ δὲ ἑρμηνεία γλωσσῶν.

XII,7-10. « Unicuique vero datur manifestatio spiritus ad id quod expedit. Nam huic quidem per Spiritum datur sermo sapientiæ : alii vero sermo cognitionis secundum eumdem Spiritum : alii autem fides per eumdem Spiritum : alii vero dona sanationum in eodem Spiritu : alii autem operationes virtutum, alii vero prophetia : alii autem discretiones spirituum, alii vero genera linguarum : alii autem interpretatio linguarum. »

Φανέρωσιν Πνεύματος, τὰ σημεῖα καλεῖ· διὰ γὰρ τῶν σημείων, ἡ ἐπιστασία τοῦ Παρακλήτου διεδείκνυτο. « Πρὸς τὸ συμφέρον. » Ἵνα μὴ, « χαρισμάτων, » μόνον ἀκούσας ὁ τὸ ἔλαττον χάρισμα ἔχων ἀδημονῇ καὶ λέγῃ, Τί γὰρ εἰ καὶ εἷς ἐστι Θεὸς, πλὴν ἐγὼ τὸ ἔλαττον ἔχω ; ἐπάγει, « Πρὸς τὸ συμφέρον, » δεικνὺς ὅτι καὶ αὐτὸ τὸ λαβεῖν ἔλαττον, συμφέρει. « Ὧ μὲν γὰρ διὰ τοῦ Πνεύματος· » Ἀπαριθμεῖται τὰ χαρίσματα, δεικνὺς πάντα τῆς αὐτῆς ὄντα πηγῆς τοῦ Πνεύματος, ἵνα καὶ ὁ τὸ ἔλαττον ἔχων μὴ ἀλγῇ, καὶ ὁ τὸ μεῖζον μὴ ἐπαίρηται, ἐπειδὴ ἐκ τοῦ αὐτοῦ Πνεύματος κἀκεῖνα καὶ ταῦτα. « Λόγος σοφίας. » Λόγος σοφίας, οἷον εἶχεν ὁ Παῦλος, ὁ Πέτρος, ὁ Ἰωάννης, καὶ C οἱ κατ' αὐτούς. Διὸ καὶ πρῶτον αὐτὸ τέθεικε. Λόγος δὲ γνώσεώς ἐστιν ὃν ἔχουσιν οἱ ἰδιῶται πιστοὶ, εἰδότες μὲν, ἄλλους δὲ διδάξαι οὐκ ἰσχύοντες. « Ἑτέρῳ δὲ πίστις. » Πίστιν δέ φησιν, οὐ τὴν τῶν δογμάτων, ἀλλὰ τὴν τῶν σημείων, περὶ ἧς ᾔτουν οἱ ἀπόστολοι, « Πρόσθες ἡμῖν, λέγοντες, πίστιν. » Οὐ γὰρ ἂν οὐκ εἶχον πίστιν οἱ ἀπόστολοι, ἀλλ' ἐπειδὴ ἤκουσαν, « Ἐὰν ἔχητε πίστιν ὡς κόκκον σινάπεως, » ᾔτησαν ταύτην τὴν πίστιν εἰς τὸ ἐνεργεῖν θαύματα.

Manifestationem Spiritus vocat signa ; per signa enim, Paracleti assistentia demonstrabatur. « Ad id quod expedit. » Ne auditis statim donis, is qui minus habeat donum graviter ferret, ac diceret : Quid ad meattinet etiam si unus et idem sit Deus, attamen ego minus habeo ? subjungit: Ad id quod expedit: Ostendens quod hoc etiam expediebat ut minus acciperet. « Nam huic quidem per Spiritum. » Enumerat dona, ostendens omnia ab eodem procedere fonte Spiritus: ut neque contristetur qui minus accepit, neque is extollatur qui majus : quandoquidem et hæc et illa ab eodem sunt Spiritu. « Sermo sapientiæ. » Sermo, inquit, sapientiæ qualem habuit Paulus, Petrus et Joannes, quique illorum tempore erant : ideo etiam hoc primo loco posuit. Sermo vero cognitionis est quem habent idiotæ fideles, qui sane norunt, at cæteros docere nequeunt. « Alii autem fides. » Fidem vero dicit non quæ circa dogmata versatur, sed quæ circa signa quam petebant apostoli, dicentes : « Appone nobis fidem [28]. » Neque enim apostoli fide carebant ; sed quoniam audierant. « Si haberetis fidem sicut granum sinapis, diceretis monti huic [29], etc. ; petiverunt hanc fidem ad operandum miracula.

Καὶ ἄλλως. [ΘΕΟΔΩΡ.] Πίστιν ὠνόμασεν οὐ τὴν κοινὴν, ἀλλὰ τὸ ἰδικὸν χάρισμα (ἔστι γὰρ καὶ χάρισμα πίστις καλούμενον), πίστιν δὲ καὶ τὴν τῶν δογμάτων. « Χαρίσματα ἰαμάτων. » Καλεῖ μὲν χα- D ρίσματα ἰαμάτων, τῶν χωλῶν τὸν δρόμον, τῶν ἀῤῥώστων τὴν ὑγίειαν, τῶν νεκρῶν τὴν ἀνάστασιν, καὶ ὅσα τοιαῦτα. Ἐνεργήματα δὲ δυνάμεων, τὴν τοῦ Ἐλύμα τυφλότητα, τὸν Ἀνανίου καὶ Σαπφείρας θάνατον, τοὺς τῷ Σατανᾷ παραδοθέντας, ἵνα παιδευθῶσι μὴ βλασφημεῖν. « Ἐνεργήματα δυνάμεων. » Ὁ τὸ χάρισμα τῶν ἰαμάτων ἔχων, ἰᾶτο τοὺς ἀσθενοῦντας· ὁ δὲ τὰ ἐνεργήματα τῶν δυνάμεων, καὶ ἰᾶσθαι τοὺς ἀσθενοῦντας, καὶ τιμωρεῖσθαι τοὺς ἀπιστοῦντας καὶ διαστρέφοντας ἰσχύει. « Διακρίσεις πνευμάτων. » Τὸ εἰδέναι τίς ὁ προφήτης, καὶ τίς ὁ

529 *Alio modo.* Fidem nominavit non eam quæ est communis, sed eam quæ proprium est donum (siquidem etiam quoddam donum est quod fidei donum appellatur), fidem vero etiam quæ dogmatum est. « Alii vero dona sanationum. » Vocat sanationum quidem dona, claudorum cursum, infirmorum sanitatem, mortuorum resuscitationem, et quæcunque sunt hujusmodi; operationes autem virtutum Elymæ excæcationem [30], Ananiæ et Sapphiræ mortem [31], et eos qui Satanæ traditi sunt, ut discerent non blasphemare. « Operationes virtutum. » Qui donum habebat sanationum, infirmos sanabat : qui vero operationes virtutum, et sanare infirmos et punire incredulos quique cæteros depravarent, poterat. « Discretiones spirituum. » Hoc

[28] Luc., XVII, 5. [29] ibid., 6. [30] Act. XIII, 8. [31] Act. V, 1.

est, cognoscere quis sit propheta, et quisnam falsus propheta, quis spiritualis et quis talis non sit: quandoquidem eo tempore vates quoque erant seu divinatores qui hominibus imponebant. « Genera linguarum. » Hoc opinabantur Corinthii cæteris esse præstantius, eo quod illud ante omnia accepissent apostoli. « Interpretatio linguarum. » Vel quod dum alii linguis loquerentur isti interpretabantur, vel quod una quoque loquerentur et interpretarentur, quod facere non poterant qui linguis tantum loquebantur.

A ψευδοπροφήτης, τίς ὁ πνευματικὸς, καὶ τίς ὁ μὴ τοιοῦτος. Ἐπειδὴ καὶ μάντεις ἦσαν κατ' ἐκεῖνον τὸν καιρὸν τοὺς ἀνθρώπους ἐξαπατῶντες. « Γένη γλωσσῶν. » Τοῦτο ἐνόμιζον οἱ Κορίνθιοι μεῖζον εἶναι πάντων, διὰ τὸ ἐν πρώτοις τοῦτο λαβεῖν τοὺς ἀποστόλους· « Ἑρμηνείαν γλωσσῶν. » Ἢ ὅτι ἑτέρων γλώσσαις λαλούντων, οὗτοι ἡρμήνευον, ἢ ὅτι καὶ μετὰ τοῦ λαλεῖν, καὶ ἡρμήνευον, ὅπερ οὐκ ἴσχυον ποιῆσαι οἱ γλώσσαις μόνον λαλοῦντες.

XII, 11, 12. « Omnia autem hæc operatur unus « idemque Spiritus, dividens peculiariter unicui« que sicut vult. Quemadmodum enim corpus unum « est et membra habet multa, omnia autem unius « corporis membra, cum multa sint, unum sunt « corpus : sic et Christus. »

Πάντα δὲ ταῦτα ἐνεργεῖ τὸ ἓν καὶ τὸ αὐτὸ Πνεῦμα, διαιροῦν ἰδίᾳ ἑκάστῳ καθὼς βούλεται. Καθάπερ γὰρ τὸ σῶμα ἕν ἐστι, καὶ μέλη ἔχει πολλὰ, πάντα δὲ τὰ μέλη τοῦ σώματος τοῦ ἑνὸς πολλὰ ὄντα ἕν ἐστι σῶμα, B οὕτως καὶ ὁ Χριστός.

Propter eos qui Spiritus divinitatem impugnant animadverte. Nam illi impie asserunt Spiritum sanctum a Patre factum esse. At hinc perspicito Spiritum sanctum non esse aliquid eorum quæ fiunt, sed quæ faciunt : idque tanquam Deus ac Dominus et propria potentia. Simile quoque est quod alio loco dicit : « Spiritus ubi vult spirat. » — «Quemadmodum enim corpus unum est[31*] .» Ab eo quod circa corpus accidit, per exemplum vult ostendere quod omnes unum simus, quanquam varia habeamus dona. Si ergo unum sumus, quomodo jam rationi conforme erit, ut quispiam de donorum diversitate erret aut verba faciat ? 540 « Cum multa sint, unum sunt corpus. » Cuncta etenim membra aliquid conferunt ad hoc, ut unum ac integrum sit corpus. « Sic et Christus. » Ita, inquit, et Christus multa quidem habet membra, nempe singulos fideles, unum vero corpus, puta Ecclesiæ communionem. Ex multis enim composita, unum est corpus habens caput Christum, ut sic Ecclesia et Christus unum et idem perfectum corpus.

Διὰ τοὺς πνευματομάχους σημείωσαι τὸ ῥητόν. Ἐκεῖνοι γὰρ ἀνοσίως φασὶ, καὶ τὸ ἅγιον Πνεῦμα ἐνεργεῖσθαι παρὰ τοῦ Πατρός. Ἀλλὰ ἔνθεν ὅρα, ὅτι οὐ τῶν ἐνεργουμένων, ἀλλὰ τῶν ἐνεργούντων ἐστὶ τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον, δεσποτικῶς καὶ θεϊκῶς, καὶ αὐτοδυνάμως. Ὅμοιον καὶ ἀλλαχοῦ φησι, « Τὸ πνεῦμα ὅπου θέλει πνεῖ. » — « Καθάπερ γὰρ τὸ σῶμα ἕν ἐστι. » Ἀπὸ τοῦ περὶ τὸ σῶμα παραδείγματος βούλεται δεῖξαι, ὅτι πάντες ἕν ἐσμεν, εἰ καὶ διάφορα ἔχομεν χαρίσματα. Εἰ οὖν ἕν ἐσμεν, ποῦ λοιπὸν ἔχει λόγον τὸ περὶ διαφορᾶς χαρισμάτων περιφέρεσθαι καὶ λογοπραγεῖν ; « Πολλὰ ὄντα, ἕν ἐστι σῶμα. » Πάντα γὰρ τὰ μέλη συντελεῖ εἰς τὸ εἶναι ἓν καὶ ὁλόκληρον τὸ σῶμα. « Οὕτως καὶ ὁ Χριστός. » — [ΦΩΤ.] C Οὕτως, φησὶν, ὁ Χριστὸς, πολλὰ μὲν ἔχει μέλη τοὺς καθ' ἕκαστον, ἓν δὲ σῶμα τὴν κοινότητα τῆς Ἐκκλησίας. Ἐκ γὰρ πολλῶν συγκειμένη, ἕν ἐστι σῶμα, κεφαλὴν ἔχουσα τὸν Χριστὸν, ὡς εἶναι τὴν Ἐκκλησίαν καὶ τὸν Χριστὸν ἓν αὐτοτελὲς σῶμα.

XII, 13-20. « Etenim per unum Spiritum nos om« nes in unum corpus baptizati sumus : sive Judæi, « sive Græci, sive servi, sive liberi, et omnes uno po« culo rigati sumus in unum spiritum. Siquidem cor« pus non est unum membrum, sed multa. Si dicat « pes : Cum non sim manus, non sum de corpore : « num idcirco non est de corpore ? Et si dicat auris : « Cum non sim oculus, non sum de corpore : num « idcirco non est de corpore ? Si totum corpus oculus, « ubi auditus ? si totum auditus, ubi olfactus ? Nunc « autem posuit. Deus membra, unumquodque eo« rum in corpore quemadmodum voluit. Quod si es« sent omnia unum membrum, ubi corpus ? Nunc « autem multa quidem membra, unum vero corpus.

Καὶ γὰρ ἐν ἑνὶ Πνεύματι ἡμεῖς πάντες εἰς ἓν σῶμα ἐβαπτίσθημεν, εἴτε Ἰουδαῖοι, εἴτε Ἕλληνες, εἴτε δοῦλοι, εἴτε ἐλεύθεροι, καὶ πάντες ἓν πόμα ἐποτίσθημεν, εἰς ἓν πνεῦμα. Καὶ γὰρ τὸ σῶμα οὐκ ἔστιν ἓν μέλος, ἀλλὰ πολλά. Ἐὰν εἴπῃ ὁ πούς, ὅτι Οὐκ εἰμὶ χείρ, οὐκ εἰμὶ ἐκ τοῦ σώματος, οὐ παρὰ τοῦτο οὐκ ἔστιν ἐκ τοῦ σώματος ; Καὶ ἐὰν εἴπῃ τὸ οὖς, Οὐκ εἰμὶ ἐκ τοῦ σώματος, οὐ D παρὰ τοῦτο οὐκ ἔστιν ἐκ τοῦ σώματος ; Εἰ ὅλον τὸ σῶμα ὀφθαλμὸς, ποῦ ἡ ἀκοή ; εἰ ὅλον ἡ ἀκοὴ, ποῦ ἡ ὄσφρησις ; Νυνὶ δὲ ὁ Θεὸς ἔθετο τὰ μέλη ἓν ἕκαστον αὐτῶν ἐν τῷ σώματι καθὼς ἠθέλησεν. Εἰ δὲ ἦν τὰ μὲν μέλη ἕν, ποῦ τὸ σῶμα ; Νῦν δὲ πολλὰ μὲν μέλη, ἓν δὲ σῶμα.

Ἐν ἑνί, id est, δι' ἑνός, hoc est, per unum, « Omnes in unum corpus. » Deinde subjungit etiam quid effecerit omnes esse unum corpus, nempe esse unum Spiritum, et omnes ab uno baptizatos Spiritu esse in unum corpus : hoc est, ad hoc ut

Οἷον δι' ἑνὸς, « Πάντες εἰς ἓν σῶμα. » Εἶτα ἐπάγει καὶ τὸ κατασκιάσαν πάντας ἓν σῶμα, τὸ εἶναι ἓν τὸ Πνεῦμα, καὶ πάντας ὑπὸ τοῦ ἑνὸς βεβαπτίσθαι Πνεύματος εἰς ἓν σῶμα, τουτέστιν, εἰς τὸ ποιῆσαι πάντας σῶμα ἕν. Τέως δὲ διὰ δύο τούτων παραμυ-

[31*] Joan. III, 8.

θεῖται τὸν τὸ ἔλαττον ἔχοντα χάρισμα, τῷ τε εἰπεῖν ὅτι ἓν σῶμα πάντες ἐσμὲν, καὶ τῷ εἰπεῖν διὰ τοῦ αὐτοῦ Πνεύματος καὶ τῆς αὐτῆς κολυμβήθρας, ἓν ἡμᾶς γεγονέναι. « Ἓν πόμα ἐποτίσθημεν εἰς ἓν Πνεῦμα. » Δι' ἑνὸς, φησὶ, Πνεύματος ἐσχήκαμεν τῶν χαρισμάτων τὴν δωρεάν. « Ἐποτίσθημεν » δὲ εἶπεν, ἀπὸ μεταφορᾶς τοῦ δένδρων, των ἐκ τῆς αὐτῆς ἀρδομένων πηγῆς. « Καὶ γὰρ τὸ σῶμα οὐκ ἔστιν ἓν μέλος, ἀλλὰ πολλά. » Καὶ μὴ θαυμάσῃς, φησὶν, εἰ τοσοῦτοι ὄντες ἓν σῶμά ἐσμεν, ὁπότε καὶ ἐπὶ τοῦ ἀνθρωπίνου σώματος ἀπὸ πολλῶν μελῶν, ἓν ἔστιν εὑρεῖν τὸ σῶμα. Τὰ δὲ πρὸς ἐκείνους ἁρμόδια ῥήματα ὡς ἐκ προσώπου τῶν μελῶν τέθεικε, δεῖξαι θέλων ὅτι εἰ καὶ ἔλαττόν τις ἔχει χάρισμα, οὐ παρὰ τοῦτο ἐκβέβληται τοῦ εἶναι μέλος τοῦ σώματος. Καὶ γὰρ καὶ ἐπὶ τοῦ ἀνθρωπίνου συγκρίματος, καὶ τὸ ἔλαττον καὶ τὸ τιμιώτερον, εἰς ἓν συντελεῖ σῶμα.

A omnes efficerent unum corpus. Interim autem per hæc duo consolatur eum qui minus habet donum: tum dicendo quod omnes unum corpus sumus, tum dicendo quod per unum Spiritum idemque lavacrum unum effecti sumus. « Uno poculo rigati sumus in unum Spiritum. » Per unum, inquit, Spiritum accepimus gratiam donorum. Dicit autem rigati sumus ab arborum metaphora quæ ex eodem fonte irrigantur. « Siquidem corpus non est unum membrum, sed multa. » Ne mireris, inquit, si tam multi unum simus corpus, quando etiam in humano corpore ex multis membris unum inveniatur constitui corpus. Posuit autem ex persona membrorum verba, quæ apprime Corinthiis essent accommoda, **541** ostendere volens quod licet quispiam minus habeat donum, non ob hoc rejectus est, ne sit corporis membrum. Siquidem in humano quoque coagmento et quod abjectius est et quod honorabilius, ad unius corporis consummationem conferunt.

B « Ἐὰν εἴπῃ ὁ πούς. » Ἐὰν τοῦτο εἴπῃ, ὅτι « Οὐκ εἰμὶ ἐκ σώματος, » οὐ παρὰ τὸ εἰπεῖν, « Οὐκ εἰμὶ, » ἤδη ἀπέστη ἐκ τοῦ σώματος. Οὕτως οὐδὲ σὺ ἐπειδὴ τόδε ἔχεις χάρισμα καὶ οὐχὶ τόδε, ἤδη πέπαυσαι τοῦ εἶναι σῶμα ἓν σὺν τοῖς ἄλλοις. « Εἰ ὅλον τὸ σῶμα ὀφθαλμός. » Ἐπειδὴ ὀφθαλμοῦ καὶ ποδὸς ἐμνήσθη, ἐκ δὲ τούτου ἐλύπησεν αἰνιξάμενος καὶ αὐτοὺς ἐλάττωσίν τινα ἔχειν, ὥσπερ καὶ ἐπὶ τῶν μελῶν, νῦν δείκνυσιν οὕτως εἶναι συμφέρον, τὸ διάφορα εἶναι χαρίσματα. Ὥσπερ γὰρ τὸ σῶμα διὰ τοῦτό ἐστι σῶμα, ἐπειδὴ ἐκ διαφόρων συνέστηκε μελῶν, οὕτως καὶ τὸ σῶμα τοῦ Χριστοῦ, C τουτέστι τὴν Ἐκκλησίαν, τοῦτο εἶναι ποιεῖ σῶμα, ἡ διαφορὰ τῶν χαρισμάτων καὶ διακονιῶν. « Νυνὶ δὲ ὁ Θεὸς ἔθετο. » Ὅρα κἀνταῦθα πῶς τρανότερον καὶ χωρίς τινος ἀμφιβολογίας, τὸ Πνεῦμα Θεὸν ἀνεκήρυξεν. Εἰπὼν γὰρ πρὸ βραχέος ὅτι πάντα ταῦτα τὸ πνεῦμα ἐνεργεῖ, νῦν πάλιν περὶ τῶν αὐτῶν λέγων φησίν· « Ὁ Θεὸς ἔθετο τὰ μέλη ἓν ἕκαστον αὐτῶν καθὼς ἠθέλησεν. » Μέλη γὰρ, τοὺς τὰ χαρίσματα τὰ διάφορα παρὰ τοῦ πνεύματος εἰληφότας ὠνόμασε· κἀκεῖ μὲν ἔλεγεν, « Ἐνεργεῖ διαιροῦν ἑκάστῳ καθὼς βούλεται· » ὧδε δὲ, « Ἔθετο ἕκαστον αὐτῶν ἐν τῷ σώματι καθὼς ἠθέλησεν. » Εἰ οὖν ὁ Θεὸς οὕτως ἠθέλησεν, ἄτοπον τὸ ἀδημονεῖν ἐφ' οἷς ὁ Θεὸς ἠθέλησε. Τὸ δὲ, « Καθὼς ἠθέλησεν, » ἄνω περὶ τοῦ Πνεύματος εἶπεν, « Ἐν ἑνὶ Πνεύματι ἡμεῖς πάντες. » Καὶ, « Πάντες ἓν πόμα ἐποτίσθημεν D εἰς ἓν Πνεῦμα. » Καὶ ἐπειδὴ εἰς ἓν Πνεῦμα πάντες, καὶ τοῦ Πνεύματος τὸ θέλημα. καὶ Θεὸς τὸ Πνεῦμα. Ἢ καὶ περὶ ὅλης τῆς ἁγίας Τριάδος νοήσεις. Οὐ γάρ ἐστι διαφορὰ τῆς ὁμοουσίου καὶ πανυμνήτου Τριάδος. Εἰ δὲ ἦν τὰ πάντα ἓν μέλος, ποῦ τὸ σῶμα; Αὐτὸ τὸ ποιοῦν ἐκείνοις πρόφασιν μικροψυχίας, τὸ εἶναι διάφορα τὰ χαρίσματα, αὐτὸς εἰς πρόφασιν ἑνώσεως λαμβάνει. Εἰ γὰρ μὴ εἴχετε, φησὶ, διάφορα χαρίσματα, οὐδὲ σῶμα ἦτε. Σῶμα

« Si dicat pes. » Si hoc dicat: « Non sum de corpore, » non propter illud dicere, « Num sum, » jam abest a corpore: sic neque tu eo quod hoc habeas donum et non illud, jam desinis cum cæteris unum efficere corpus. « Si totum corpus oculus » Quandoquidem oculi ac pedis meminit, et ex hoc mœrore eos affecit, innuens ipsos quodammodo inferiores esse, quemadmodum et in membris: ostendit nunc ita expedire, ut varia sint dona. Sicut enim corpus ideo est corpus, quia ex variis constituitur membris: ita et corpus Christi, id est, Ecclesiam, hoc facit esse corpus, nempe diversitas donorum ac mysteriorum. « Nunc autem posuit Deus. » Considera et hic quomodo aperte et sine ulla ambiguitate Spiritum prædicaverit esse Deum. Cum enim paulo ante dixisset quod omnia hæc Spiritus operetur, nunc rursum de eisdem loquens, ait: « Posuit Deus membra, unum quodque eorum sicut voluit; » membra namque appellavit eos qui varia dona a Spiritu acceperant. Et ibi quidem dicebat: Operatur dividens unicuique sicut vult [32]; » hic autem: « Posuit unumquodque eorum in corpore quemadmodum voluit. » Si ergo ita Deus voluit, absurdum est graviter anxiari, ob ea quæ Deus ita fieri voluit. Quod autem ait: « Quemadmodum voluit, » superius de Spiritu dixit: « Per unum Spiritum nos omnes. » Et: « Omnes uno poculo rigati sumus in unum Spiritum. » Et quoniam in unum Spiritum omnes, et ipsius Spiritus est voluntas, utique Spiritus est Deus. Aut etiam de tota sancta Triade intelliges. Neque enim est diversitas in semper laudanda ejusdem essentiæ Triade. Quod si essent omnia unum membrum, ubi corpus? Hoc ipsum quod illis occasio erat pusillanimitatis, nempe varia esse dona, ipse ad occasionem assumit unitatis. Nam si non haberetis, inquit, varia dona, ne corpus quidem

[32] I Cor. xii, 11.

essetis : quod si corpus non essetis, neque honore æquales essetis. Nam honoris æqualitas ac unio ex unitate corporis procedunt.

A δὲ μὴ ὄντες, οὐδὲ ἰσότιμοι ἂν ἦτε. Ἡ γὰρ ἰσοτιμία καὶ ἕνωσις, ἐκ τοῦ εἶναι ἓν σῶμά ἐστιν.

542 XII, 21-23. *Non potest autem oculus dicere manui, Non est mihi opus te : aut rursum caput pedibus : Non est mihi opus vobis. Imo multo potius quæ videntur membra corporis imbecilliora esse, necessaria sunt : et quæ opinamur minus honesta esse corporis, his honorem uberiorem apponimus : et indecora nostri copiosiorem decorem habent. Quæ autem decora sunt nostri, non indigent.*

Οὐ δύναται δὲ ὁ ὀφθαλμὸς εἰπεῖν τῇ χειρὶ, Χρείαν σου οὐκ ἔχω· ἢ πάλιν ἡ κεφαλὴ τοῖς ποσὶ, Χρείαν ὑμῶν οὐκ ἔχω. Ἀλλὰ πολλῷ μᾶλλον τὰ δοκοῦντα μέλη τοῦ σώματος ἀσθενέστερα ὑπάρχειν, ἀναγκαῖά ἐστι, καὶ ἃ δοκοῦμεν ἀτιμότερα εἶναι τοῦ σώματος, τούτοις τιμὴν περισσοτέραν περιτίθεμεν. Καὶ τὰ ἀσχήμονα ἡμῶν, εὐσχημοσύνην περισσοτέραν ἔχει. Τὰ δὲ εὐσχήμονα ἡμῶν οὐ χρείαν ἔχει.

Quod si etiam velit dicere : Non est mihi opus te, non ita se habet rei natura. Ubi autem superius suasisset, ne graviter ferrent qui minora haberent dona, ad modestiam nunc revocat fastum eorum qui majora habebant. Quemadmodum enim oculus dicere non potest cæteris membris : « Non est mihi opus vobis : » nam si unum desit, totum claudicat corpus. Ita neque qui majora acceperunt dona, possunt extolli adversus eos qui minora habent, quasi eis non utantur. Unius enim abjectio claudicare facit corpus Ecclesiæ, cum non soli illi sufficiant ad eam ædificandam qui majora habent dona. « Imo multo potius. » Nunc ostendere vult quod fortassis magis necessarii sint qui ea acceperunt dona quæ minora videntur. Bene autem dixit : « Quæ videntur, » ostendens in sola opinione esse inferioritatem, et nequaquam in veritate. « Quæ videntur membra corporis imbecilliora esse. » Quidam aiunt hoc dixisse eum de oculis, qui imbecilles quidem sunt si ad cætera conferas membra, magnum tamen aliquid conferunt corpori, et si imbecilles esse videantur. Itaque si imbecilles vos judicatis, ne ægre feratis, necessarii estis. Quod autem neque vos imbecilles sitis, sed illis potius qui magnam habent sui existimationem, hinc manifestum est, inquit. Quæ arbitramur minus honesta esse corporis, majori dignamur providentia et auxilio, etc. « Et quæ opinamur minus honesta esse. » Ubique adjungit « Opinamur, » ostendens humanam hanc esse opinionem. Quod autem ait ἀτιμότερα, id est, minus honesta sive indigniora, quidam ipsum de pedibus dixisse aiunt, qui locum quidem inferiorem sumpserunt, foventur tamen, illisque plus interdum a nobis providetur quam cæteris membris. In his enim firmatur totum corpus. Aut hoc de genitalibus membris accipito, quæ videntur quidem indecora esse et inhonesta : **543** attamen malit quis totum corpus nudum habere quam hæc. Ideo subjungit : His honorem uberiorem opponimus, et copiosiorem decorem habent.

Κἂν γὰρ θέλῃ εἰπεῖν, « Χρείαν σου οὐκ ἔχω, » οὐχ οὕτως ἔχει φύσεως τὸ πρᾶγμα. Πείσας δὲ ἐν τοῖς ἔμπροσθεν μὴ ἀθυμεῖν τοὺς τὰ ἐλάττονα B ἔχοντας χαρίσματα, νῦν καταστέλλει τὸ φρόνημα τῶν τὰ μείζονα ἐχόντων. Ὥσπερ γὰρ ὁ ὀφθαλμὸς οὐ δύναται λέγειν τοῖς λοιποῖς μέλεσι, Χρείαν ὑμῶν οὐκ ἔχω » (ἑνὸς γὰρ ἐνδέοντος, ἅπαν χωλεύει τὸ σῶμα)· οὕτως οὐδὲ οἱ τὰ μείζονα εἰληφότες χαρίσματα, δύνανται ἐπαίρεσθαι κατὰ τῶν τὰ ἐλάττονα ἐχόντων, ὡς οὐ χρήζοντες αὐτῶν. Ἑνὸς γὰρ ἀποβολὴ, χωλεύειν ποιεῖ τὸ πλήρωμα τῆς Ἐκκλησίας, οὐκ αὐτάρκων ὄντων τῶν τὰ μείζονα ἐχόντων χαρίσματα μόνων, οἰκοδομεῖν αὐτήν. « Ἀλλὰ πολλῷ μᾶλλον. » Νῦν δεῖξαι θέλει ὅτι καὶ χρειωδέστεροι τάχα εἰσὶν οἱ τὰ δοκοῦντα ἐλάττονα τῶν χαρισμάτων εἰληφότες. Καλῶς δὲ εἶπε, « Τὰ δοκοῦντα, » δεικνὺς ἐν δοκήσει μόνῃ τὴν ἐλάττωσιν εἶναι, οὐ μὴν ἐν ἀληθείᾳ. « Τὰ δοκοῦντα μέλη τοῦ σώματος ἀσθενέστερα ὑπάρχειν. » Φασί τινες C περὶ τῶν ὀφθαλμῶν αὐτὸν τοῦτο εἰρηκέναι, οἳ ἀσθενεῖς μέν εἰσιν ὡς πρὸς τὰ λοιπὰ μέλη, μέγα δέ τι συντελοῦσι τῷ σώματι, εἰ καὶ δοκοῦσιν ἀσθενεῖς εἶναι. Ὥστε εἰ ἀσθενεῖς οἴεσθε ἑαυτοὺς, μὴ ἀθυμεῖτε. Ἀναγκαῖοί ἐστε. Ὅτι δὲ οὐδὲ ἀσθενεῖς ὑμεῖς, ἀλλ' ἐκεῖνοι μᾶλλον οἷς ἡ οἴησις, δῆλον ἐντεῦθεν, φησίν. Ἃ δοκοῦμεν ἀτιμότερα εἶναι τοῦ σώματος, πλέον ἀξιοῦμεν προνοίας καὶ βοηθείας, καὶ ἑξῆς. « Καὶ ἃ δοκοῦμεν ἀτιμότερα εἶναι. » Πανταχοῦ τὸ, « Δοκοῦμεν, » ἐπιλέγει, δεικνὺς ἀνθρωπίνων ταύτην τὴν οἴησιν. Τὸ δὲ, ἀτιμότερα, τινές φασιν αὐτὸν περὶ τῶν ποδῶν εἰρηκέναι, οἳ τὴν μὲν κάτω χώραν εἰλήφασι, θάλπονται δὲ καὶ προνοοῦνται παρ' ἡμῶν, πλέον σχεδὸν τῶν λοιπῶν μελῶν. Ἐπ' αὐτῶν γὰρ ἐστήρικται ἅπαν τὸ σῶμα, ἢ D γοῦν τοῦτο λάβε, περὶ τῶν γεννητικῶν μορίων, ἃ δοκεῖ μὲν ἄσχημα εἶναι καὶ ἄτιμα, πλὴν ἕλοιτ' ἄν τις ὅλον ἔχειν τὸ σῶμα γυμνὸν, ἢ ταῦτα· Διὸ ἐπάγει, « Τούτοις τιμὴν περισσοτέραν περιτίθεμεν, καὶ εὐσχημοσύνην περισσοτέραν ἔχει.

— Licebit autem id proprius hoc etiam modo intelligere. Non contingit vobis, inquit, ex hoc inferiores esse quod minus donum sortiti sitis : neque enim omnino si quis majus sortitus sit donum, jam etiam major est, quoniam multi quoque eorum qui acceperunt, inferiores iis sunt qui nihil om-

— [ΦΩΤ.] Ἔστι δὲ τοῦτο οἰκειότερον καὶ οὕτως ἐκλαβεῖν· Οὐ συμβαίνει ὑμῖν ἐλάττους εἶναι, φησὶν, ἐκ τοῦ δοκεῖν ἐλάττονος χαρίσματος τυχεῖν. Οὐ πάντως γὰρ εἴ τις ἔτυχε μείζονος χαρίσματος, ἤδη καὶ μείζων. Ἐπεὶ καὶ πολλοὶ τῶν εἰληφότων, τῶν μηδ' ὅλως εἰληφότων ἐλάττους εἰσί. Καὶ τί λέγω ἐλάττους;

ἀλλὰ καὶ ἄθλιοι παντελῶς, ὡς ἐκεῖνοι οἱ λέγοντες, « Κύριε, οὐ τῷ σῷ ὀνόματι τάδε καὶ τάδε ἐποιήσαμεν ; » Οἷς ἀπεῖπεν ὁ Δεσπότης, μήτε εἰδέναι αὐτούς ποτε. Οὐ γὰρ καλῶς ἐχρήσαντο τῷ χαρίσματι, ἀλλὰ καὶ ἀποχωρεῖν κατὰ κεφαλὴν ἐπέταττεν, οἷος ἦν καὶ ὁ μὴ ἀκολουθῶν τῷ Χριστῷ καὶ σημεῖα ποιῶν, οἷος αὐτὸς ὁ Ἰούδας. Αὐτὸς δὲ ταῦτα μὲν τέως οὐ καταλέγει, ἀπὸ των σωματικῶς δ' εἰρημένων αὐτῷ, κατασκευάζει καὶ τοῦτο, ὅτι ἀνάγκη μείζους νομίζειν τοὺς λογιζομένους μεῖζον εἰληφέναι χάρισμα, τοὐναντίον δ' ἔσθ' ὅτε καὶ ἐλάττους. Φησὶ γὰρ ὅτι τοῖς ἀσχήμοσιν ἡμῶν εὐσχημοσύνην περισσοτέραν περιτιθέαμεν, καὶ τοῖς ἀτιμοτέροις, τιμὴν περισσοτέραν. Μὴ ἄρα διὰ τοῦτο καὶ τιμιώτερα καὶ εὐσχημονέστερα τῶν τιμιωτέρων καὶ εὐσχημονεστέρων εἰσίν ; Οὕτω, φησὶ, καὶ ὁ Θεὸς ἐνίοτε ὑστεροῦντι πλεῖον δίδωσι χάρισμα, τῷ δὲ αὐτάρκως καὶ ἱκανῶς ἔχοντι ῥυθμίσαι ἑαυτὸν, ἔλαττον. Μὴ οὖν ὑμῖν ἀθυμητέον, ἔλαττον δοκοῦσιν ἔχειν χάρισμα, ἐπεὶ καὶ ἡμεῖς αὐτοὶ τὰ εὐσχημονέστερα καὶ τιμιώτερα ἡμῶν μέλη, ἅτε οὐ πολλῆς ἔχοντα χρείαν εὐσχημοσύνης, ἐφ' ἧς εἰσι κοσμιότητος καὶ σεμνότητος μένειν ἐῶντες, τοῖς ἀτιμονέροις καὶ ἀσχημονεστέροις τιμὴν καὶ εὐσχημοσόνην περιτιθέαμεν. Ὥστε ἐκ τοῦ ἔλαττον λαβεῖν μᾶλλον ἔστιν εὐθυμεῖν καὶ εὐχαριστεῖν, ὅτι οὕτως κατ' ἀρχὰς ἔπλασεν ὁ πάντα σοφῶς καὶ ἀκαταλήπτως Θεὸς ἡμῶν ποιῶν, ὥστε ἐλαττόνων δεῖσθαι εἰς αὐτάρκειαν καὶ τελείωσιν. Ταῦτα δέ φησι, τούς τε ἔλαττον δοκοῦντας ἔχειν ἐπὶ τῇ ἀθυμίᾳ παρακαλῶν, καὶ τοὺς πλέον λαβεῖν οἰομένους, τῆς οἰήσεως κατασπων. Τί φυσᾷς ἑαυτὸν, πλέον ἔχειν δοκῶν ; ἀσθενείας σου τοῦτο μαρτυριόν ἐστιν, ὅτι πλειόνων ἐδεήθης· Τί καταπίπτεις, ἔλαττον ἔχειν δοκῶν ; ἰσχύος σου τοῦτο τεκμήριον, ὅτι ἐλαττόνων σε δεηθέντα παρέδειξεν ὁ Θεός. Καὶ σκόπει πῶς ἤρξατο μὲν καταβραχὺ πρὸς τὴν χρείαν εἰσάγειν αὐτοὺς, κἂν ἀνίσων ἐδόκουν τῶν χαρισμάτων τυχεῖν. Ἔπειτα δὲ καὶ πλέον ἐπῆρε τοὺς ἐλαττοῦσθαι δοκοῦντας. Μᾶλλον γὰρ οἱ ἀθυμοῦντες δέονται παραψυχῆς, ἢ οἱ ἀλαζονευόμενοι φειδοῦς καὶ ἐπιεικοῦς ἐπιτιμήσεως. Εἶτα ταῦτα εἰπὼν, συμβιβάζει αὐτοὺς εἰς τὴν ὁμοτιμίαν καὶ ὁμόνοιαν, « Ἵνα μὴ ᾖ, φησὶ, σχίσμα ἐν τῷ σώματι, ἀλλὰ τὸ αὐτὸ ὑπὲρ ἀλλήλων μεριμνῶσι τὰ μέλη, » καὶ ἑξῆς. « Τὰ δὲ εὐσχήμονα ἡμῶν. » Ἵνα μή τις εἴπῃ, Καὶ ποῖος οὗτος λόγος προνοῶν τῶν ἀσχημόνων καὶ ἀτίμων, καταφρονεῖν δὲ τῶν εὐσχημόνων ; Οὐ καταφρονοῦμεν , φησὶν , ἀλλ' οὐδενὸς τῶν ἐξ ἡμῶν δέονται, ὡς φύσει τὸ εὔσχημον ἔχοντα, παραμυθούμενος πάλιν διὰ τούτου, τοὺς ἔχοντας τὰ μείζω χαρίσματα.

nino acceperunt. Et quid dico inferiores ? Imo etiam penitus miseri : sicut illi qui dicebant : « Domine, nonne per nomen tuum hæc et illa faciemus ?» quibus respondit Dominus quod ne novisset quidem illos unquam [32]. Neque enim bene usi fuerant dono ; ideo etiam eodem capite discedere ipsos a se jussit. Qualis et ille erat qui Christum non sequebatur et signa edebat [33], qualis erat et ipse Judas. Ipse tamen hæc interim non recenset, sed ab his quæ corporalium more ab ipso dicta sunt, hoc etiam confirmat, quod non oporteat illos ducere majores qui majus accepisse donum existimantur : nec similiter e diverso, minores. Ait enim, his qui indecora sunt nostri copiosiorem addimus decorem, et his quæ minus honesta sunt, uberiorem honorem. Nunquid ob id honestiora sunt magisque decora, his quæ a natura sunt honestiora et magis decora ? Ita, inquit, et Deus interdum ei qui egens est majus tribuit donum, ei vero qui sibi sufficiens est, et abunde habet quo seipsum dirigat, minus. Non ergo vobis ægre fereddum est si minus donum habere videmini : quoniam nos ipsi quoque ea quæ magis decora nostri membra videntur, tanquam non multo decore egentia, in ornatu et decore quem habent manere sinentes, minus honestis minusque decoris addimus honorem ac decorem. Ex eo itaque quod minus accepit quispiam, magis forti potest esse animo ac gratias agere, quod hoc modo Deus noster ab initio eum creavit (qui cuncta sapienter et absque ullo defectu facit) quod paucioribus egeret ad sui sufficientiam et perfectionem. Hæc autem dicit, et eos qui minus habere videbantur, a mœrore consolando, et eos qui amplius accepisse videbantur, a fastu retrahendo. Ut quid teipsum inflas qui amplius accepisse videris ? Imbecillitatis tuæ testimonium, nempe quod pluribus egebas Ut quid animo dejiceris qui minus habere videris ? **544** atqui fortitudinis tuæ hoc argumentum est, nempe quod paucioribus te egere ostendit Deus. Et considera quomodo sensim cœpit eos ob necessitatem æquales ostendere, quanquam inæqualia videbantur assecuti bona. Deinde vero illos adhuc amplius extulit qui videbantur inferiores esse. Afflictis enim ac mærentibus magis opus est consolatione, quam arrogantibus tenui ac moderata increpatione. Deinde his dictis rursus eos confirmat ad honoris paritatem et concordiam : Ne sit, inquit, dissidium in corpore, sed eamdem sollicitudinem pro se invicem gerant membra. etc. « Quæ autem decora sunt nostri. » Ne quis dicat : Et quisnam hic sermo est, ut quis curam gerat eorum quæ indecora sunt minusque honesta, ea vero contemnat quæ decora sunt ? Non contemnimus, inquit, sed illa non egent ulla re nostra, utpote naturalem habentia decorem : per hoc rursum eos consolando qui minora habebant dona.

Ἀλλ' ὁ Θεὸς συνεκέρασε τὸ σῶμα, τῷ ὑστεροῦντι περισσοτέραν δοὺς τιμὴν, ἵνα μὴ ᾖ σχίσμα ἐν τῷ σώματι, ἀλλὰ τὸ αὐτὸ ὑπὲρ ἀλλή-

XII, 24-26. « Sed Deus simul temperavit corpus : « ei cui deerat copiosiorem dans honorem : ne sit « dissidium in corpore, sed eamdem sollicitudinem

[32] Matth. VII, 22. [33] Marc. IX, 37.

« pro se invicem gerant membra; et sive patitur « unum membrum, simul patiuntur omnia mem« bra : sive glorificatur unum membrum, simul « gaudent omnia membra. »

Si simul temperavit, ergo et unum fecit: quod enim temperatur ac commiscetur, unum efficitur. « Cui deerat. » Vide quod jam non dixerit: Minus honesto, aut, Indecoro, sed, « Ei cui deerat, » ostendens quod non natura sint decora aut indecora, sive honesta aut inhonesta. « Copiosiorem dans honorem. » De corpore poterit quis hoc intelligere, at de hominibus quomodo hoc inveniri poterit, ut de minus honestis ac imbecillibus major habeatur cura ac providentia? Et dicimus quod imbecilliorum curam magis suscipere videtur Deus. Idque videas in latrone qui ante apostolos paradisum ingressus est [34], et ove ex numero centenario perdita, quæ etiam inventa super humeros reportata est [45], et operarios qui hora undecima venerant, primique mercedem referunt [36] : eo quod Deus imbecilles magis ferat eisque condescendat. Ideo etiam dicit : « Copiosiorem dans honorem, » ut per hoc illos consoletur qui minus hacent donum.

« Ne sit dissidium in corpore. » **545** Siquidem non dissidere aut dividi est omnino corpus esse, quod si dividatur, jam totum periit. Hoc autem dicit terreas eos qui magna habebant dona, et ad modestiam revocans, quod discessio ac separatio ab his qui inferiores erant in donis, illos quoque perdat, sitque periculum, ne deinceps desinant esse corpus Christi. Itaque providendum est, inquit, habendaque sollicitudo uni de alio : Per unionem enim habemus esse. « Et sive patitur unum membrum. » Si enim membra exacte unita esse oportet, mutuamque suscipere curam, perspicuum est quod ea quæ contingunt etiam communia esse debent, sive afflictiones sint sive laudes. Abruptio enim, sive detractio minorum, tibi etiam qui major es perditionem affert, quemadmodum et oculis amputatus pes, aut inferior pars corporis quæ præstantior videtur. « Sive glorificatur unum membrum. » Coronatur caput, et universis membris gloria et gaudium accedit.

XII, 27 30. « Vos autem estis corpus Christi et mem« bra ex parte. Et hos quidem posuit Deus in Eccle« sia, primum apostolos, secundo prophetas, tertio « doctores, deinde potestates, deinde dona sanatio« num, subsidia, gubernationes, genera linguarum. « Num omnes apostoli? Num omnes doctores? Num « omnes potestates? Num omnes dona habent sa« nationum? Num omnes linguis loquuntur? Num « omnes interpretantur? »

Deinde ne dicant: Et quid ad nos pertinet exemplum de corpore, ostendit etiam ipsos esse corpus Christi. Quod si humanum corpus non oportet fovere dissidium, nam dissidium solutionis causa

A λῶν μεριμνῶσι τὰ μέλη. Καὶ εἴτε πάσχει ἓν μέλως· συμπάσχει πάντα τὰ μέλη, εἴτε δοξάζεται ἓν μέλος, συγχαίρει πάντα τὰ μέλη.

Εἰ συνεκέρασεν, οὐκοῦν καὶ ἓν ἐποίησεν. Τὸ γὰρ κιρνάμενον, ἓν γίνεται, « Τῷ ὑστεροῦντι. » Ὅρα, οὐκ ἔτι εἶπε, Τῷ ἀτίμῳ, ἢ τῷ ἀσχήμονι, ἀλλὰ, « Τῷ ὑστεροῦντι, » δεικνὺς οὐκ ὄντα φύσει ἄσχημα ἢ εὔσχημα, ἤγουν ἔντιμα ἢ ἄτιμα. « Περισσοτέραν δοὺς τιμήν. » Ἐπὶ μὲν τοῦ σώματος τοῦτο ἴδοι τις ἄν. Ἐπὶ δὲ τῶν ἀνθρώπων, πῶς ἔστιν εὑρεῖν τοὺς ἀτιμοτέρους καὶ ἀσθενεῖς πλείονος κηδεμονίας ἀπολαύοντας; Καί φαμεν ὅτι ὁ Θεὸς τῶν ἀσθενεστέρων μᾶλλον προνοεῖ. Καὶ ὅρα τὸν λῃστὴν πρὸ τῶν ἀποστόλων εἰς τὸν παράδεισον εἰσελθόντα, καί τὸ B ἀπολωλὸς ἐκ τῆς ἑκατοντάδος πρόβατον, ὃ καὶ εὑρεθὲν ἐπὶ τῶν ὤμων ἐβαστάχθη, καὶ τοὺς τῆς ἑνδεκάτης ἐργάτας, οἳ πρῶτοι τὸν μισθὸν κομίζονται, βαστάζοντος καὶ συγκαταβαίνοντος τοῦ Θεοῦ τοῖς ἀσθενέσι μᾶλλον. Διὸ καὶ φησι, περισσοτέραν δοὺς τιμὴν, ἵνα ἐκ τούτου παραμυθήσηται τοὺς τὸ ἔλαττον ἔχοντας χάρισμα·

« Ἵνα μὴ ᾖ σχίσμα ἐν τῷ σώματι. » Τὸ γὰρ εἶναι ὅλως σῶμα, ποιεῖ τὸ μὴ ἀποσχίζεσθαι, ὡς εἴ γε ἀποσχισθείη, τὸ πᾶν ἀπόλωλε. Τοῦτο δέ φησι, φοβῶν τοὺς τὰ μεγάλα ἔχοντας χαρίσματα καὶ καταστέλλων. Ὡς ἥγε τῶν ἐλαττόνων ἐν χαρίσμασιν ἀποφοίτησις καὶ σχίσις, καὶ αὐτοὺς ἐκείνους λυμανεῖται κινδυνεύοντας μηκέτι εἶναι σῶμα Χριστοῦ. C Ὥστε, φησὶ, προνοητέον καὶ μεριμνητέον ἀλλήλων. Ἐν γὰρ τῇ ἑνώσει τὸ εἶναι ἔχομεν.. « Καὶ εἴτε πάσχει ἓν μέλος. » Εἰ γὰρ ἡνῶσθαι δεῖ ἀκριβῶς καὶ προνοεῖν ἀλλήλων τὰ μέλη, εὔδηλον ὡς καὶ τὰ ἀποβαίνοντα, εἴτε πάθη, εἴτε εὐδοκιμήσεις κοιναὶ εἶναι ὀφείλουσιν. Ἡ γὰρ ἀποῤῥαγὴ τῶν ἐλαττόνων, καὶ σοὶ, φησὶ, τῷ μείζονι λυμαίνεται, ὥσπερ καὶ τοῖς ὀφθαλμοῖς ὁ ποὺς ἀποκοπεὶς, ἤγουν τὸ ἔλαττον μέρος τοῦ σώματος τοῦ δοκοῦντος κρείττονος. « Εἴτε δοξάζεται ἓν μέλος. » Κεφαλὴ στεφανοῦνται, καὶ πᾶσι τοῖς μέλεσι δόξα καὶ χαρὰ γίνεται.

Ὑμεῖς δὲ ἐστε σῶμα Χριστοῦ καὶ μέλη ἐκ μέρους. Καὶ οὓς μὲν ἔθετο ὁ Θεὸς ἐν τῇ Ἐκκλησίᾳ, πρῶτον ἀποστόλους, δεύτερον προφήD τας, τρίτοσ διδασκάλους, ἔπειτα δυνάμεις, εἶτα χαρίσματα ἰαμάτων, ἀντιλήψεις, κυβερνήσεις, γένη γλωσσῶν. Μὴ πάντες ἀπόστολοι; Μὴ πάντες προφῆται; Μὴ πάντες διδάσκαλοι; Μὴ πάντες δυνάμεις; Μὴ πάντες χαρίσματα ἔχουσιν ἰαμάτων; Μὴ πάντες γλώσσαις λαλοῦσι; Μὴ πάντες διερμηνεύουσιν;

Εἶτα ἵναμὴ λέγωσι, Καὶ πρὸς ἡμᾶς ηκον τὸ τοῦ σώματος παράδειγμα, δείκνυσι καὶ αὐτοὺς ὄντας σῶμα Χριστοῦ. Εἰ δὲ τὸ ἀνθρώπινον σῶμα οὐ δεῖ στασιάζειν (λύσεως γὰρ ἡ στάσις αἰτία),

[34] Luc. xxiii, 39. [35] Luc. xv, 4 seqq. [34] Matth. xx 8.

πολλῷ μᾶλλον τὸ Χριστοῦ. « Καὶ μέλη ἐκ μέρους. » A Ἅπαντες μὲν οἱ ἁπανταχοῦ πιστοί, σῶμά εἰσι Χριστοῦ. Ὑμεῖς δὲ οἱ Κορίνθιοι, μέλη ἐκ μέρους. Οὐ γὰρ ὑμεῖς ἐστε μόνοι τὸ ὅλον σῶμα, ἀλλὰ μέλη ἐστὲ, καὶ οὐδὲ πολλὰ, ἀλλὰ ἐκ μέρους. Δείκνυσι δὲ διὰ τούτου ἤδη κατεσπαρμένον ἐν τῷ πλείονι κόσμῳ τὸ Εὐαγγέλιον καὶ τὴν πίστιν. « Καὶ οὓς μὲν ἔθετο ὁ Θεός. » Καὶ οὓς μὲν ἀποστόλους, φησὶν, ἔθετο καὶ ἐποίησεν ὁ Θεὸς ἐν τῇ Ἐκκλησίᾳ. Καλῶς δὲ τὸ, πρῶτον, ἐπὶ τῶν ἀποστόλων τέθεικεν. Οὗτοι γὰρ οἱ τῆς πίστεως ἀρχηγοί. Τοὺς δὲ προφήτας δευτέρους λέγει, οὐ τοὺς παλαιοὺς λέγων, ἀλλὰ τοὺς ἐν ἑκάστῃ Ἐκκλησίᾳ κατ' ἐκεῖνο καιροῦ προφητεύοντας, οἷον ὁ Ἄγαβος καὶ ἄλλοι πολλοί. Εἰ οὖν ἦσαν προφῆται, πῶς ὁ Κύριός φησιν, « Ὁ νόμος καὶ οἱ προφῆται, ἕως Ἰωάννου; » Καί φαμεν, ὅτι τοὺς B παλαιούς φησιν ὁ Κύριος, τοὺς τὴν παρουσίαν αὐτοῦ προφητεύσαντας. « Δεύτερον προφήτας. » — Προφήτας λέγει ὁ μέγας Ἀπόστολος, οὐ τοὺς πρὸ τῆς Χάριτος, ἀλλὰ τοὺς μετὰ τὴν χάριν, ἐξ ὧν ἦ ὁ Ἄγαβος, καὶ οἱ ἐν Ἀντιοχείᾳ προφητεύσαντες, καὶ αὐτὸς ὁ θεῖος Ἀπόστολος. « Τρίτον διδασκάλους. » Καὶ γὰρ καὶ οὗτοι τὰ μέγιστα ὠφελοῦσι, καὶ εἰκότως εἰσὶν εὐθὺς μετὰ τοὺς προφήτας. « Εἶτα δυνάμεις. » — [ΓΕΝΝΑΔΙΟΥ.] Τὰ ἐνεργήματα δηλονότι τῶν δυνάμεων. Αἱ μὲν δυνάμεις, καὶ ἰῶντο τοὺς ἀσθενεῖς, καὶ ἐκόλαζον τοὺς ἀντιλέγοντας, ὡς Παῦλος τὸν Ἐλύμαν, καὶ ὁ Πέτρος τὸν Ἀνανίαν. Οἱ δὲ τὰ χαρίσματα τῶν ἰαμάτων ἔχοντες, μόνον ἰῶντο. Διὰ τοῦτο καὶ προτιμᾷ τὰς δυνάμεις. « Ἀντιλήψεις. » Τὸ ἀντέχεσθαι τῶν ἀσθενούντων, καὶ προστατεῖν C αὐτῶν, ὅπερ καὶ αὐτὸ χάρισμα λέγει, εἰ καὶ ἡμετέρων δεῖται πόνων. Τὸ δὲ αὐτὸ τῇ ἀντιλήψει ἡ κυβέρνησις, ἤγουν ὅμοιον. « Γένη γλωσσῶν. » Τούτου τοῦ χαρίσματος ἦσαν ἠξιωμένοι οἱ Κορίνθιοι, καὶ μέγα ἐπ' αὐτῷ ἐφρόνουν. Διὸ καὶ καταστέλλων αὐτῶν τὴν οἴησιν, ἔσχατον τέθεικεν· « Μὴ πάντες ἀπόστολοι; » Εἶτα ἵνα μὴ τῇ τάξει ταύτῃ, καὶ τῷ φανερῶσαι τὰ μείζονα καὶ τὰ μικρότερα χαρίσματα, πᾶσι λύπην ἐμβάλῃ τοῖς τὰ ἐλάττονα ἔχουσιν, ἄκουσον τί φησι· Μὴ πάντες ἀπόστολοι, ἢ προφῆται; Εἰ γὰρ πάντες ἓν ἦτε, οὐκ ἦτε διάφορα μέλη. Εἰ πάντες, φησὶν, ἦτε προφῆται, ποῦ οἱ ἀπόστολοι; εἰ πάντες ἀπόστολοι, ποῦ οἱ διδάσκαλοι; ὥστε ἡ τάξις αὕτη καὶ συμφέρουσα καὶ ὠφελιμωτέρα, ἵνα ἕκαστος τοῦ πλησίον δέηται.

D Ζηλοῦτε δὲ τὰ Χαρίσματα τὰ κρείττονα, καὶ ἔτι καθ' ὑπερβολὴν ὁδὸν ὑμῖν δείκνυμι. Ἐὰν ταῖς γλώσσαις τῶν ἀνθρώπων λαλῶ καὶ τῶν ἀγγέλων, ἀγάπην δὲ μὴ ἔχω, γέγονα χαλκὸς ἠχῶν, ἢ κύμβαλον ἀλαλάζον. Καὶ ἐὰν ἔχω προφητείαν, καὶ εἰδῶ τὰ μυστήρια πάντα, καὶ πᾶσαν τὴν γνῶσιν, καὶ ἐὰν ἔχω πᾶσαν τὴν πίστιν, ὥστε ὄρη μεθιστάνειν, ἀγάπην δὲ μὴ ἔχω, οὐθέν εἰμι. Καὶ ἐὰν ψωμίσω πάντα τὰ ὑπάρχοντά μου, καὶ ἐὰν παραδῶ τὸ σῶμά μου ἵνα καυθήσωμαι, ἀγάπην δὲ μὴ ἔχω, οὐδὲν ὠφελοῦμαι.

est multo minus Christi corpus. « Et membra ex parte. » Omnes quidem ubicunque locorum sint fideles, sunt corpus Christi, vos autem Corinthii membra ex parte : neque enim soli estis totum corpus, sed membra estis ; et neque omnia, sed ex parte. Per hoc autem ostendit jam dispersum esse in majori parte universi Evangelium ac fidem. « Et hos quidem posuit Deus. » Et hos quidem apostolos, inquit, posuit et fecit Deus in Ecclesia. Bene autem **546** addit primum de apostolis ; nam hi primi ac duces sunt fidei. Prophetas vero secundo loco posuit, non veteres illos dicens, sed eos qui in unaquaque Ecclesia eo tempore prophetabant, qualis erat Agabus aliique multi [37]. Verum si erant prophetæ, quomodo ait Dominus : « Lex et prophetæ usque ad Joannem [38] ? » Et dicimus quod de veteribus illis loquitur Dominus, qui de ipsius adventu prophetaverant. « Secundo prophetas. » — Prophetas dicit magnus Apostolus non qui ante tempus gratiæ, sed qui post gratiam fuerunt, inter quos erat Agabus et qui Antiochiæ prophetaverant, ipseque divinus Apostolus. « Tertio doctores. » Nam et hi plurimum prosunt, ac merito statim post prophetas ponuntur. « Deinde potestates. » — Effectus videlicet ac efficaciæ potestatum. Potestates quidem et infirmos sanabant, et contradicentes puniebant, sicut Paulus Elymam [39] et Petrus Ananiam [40] : qui vero dona sanationum habebant, solum sanabant : proterea etam potestates in honore præponit. « Subsidia. » Opem ferre ægrotis, illisque præesse : quod ipsum etiam donum dicit, licet nostris quoque opus sit laboribus. Quod autem sequitur gubernationes, idem est quod subsidia aut quidpiam simile. « Genera linguarum. Hoc donum acceperant Corinthii, et ob hoc plurimum efferebantur : ideoque ad modestiam revocans fastum ipsorum, postremo loco posuit. « Num omnes apostoli ? » Deinde ne hoc ordine et ex eo quod majora ac minora dona manifestaverit omnibus mœrorem injiciat qui minora habent, audi quid dicat. Num omnes apostoli aut prophetæ ? Nam si omnes unum essent, nequaquam diversa essent membra. Si omnes, inquit, essent prophetæ, ubi apostoli ? si omnes apostoli, ubi doctores ? Hic itaque ordo plurimum confert, ostendens quod quisque proximo opus habeat.

XII, 31 ; XIII, 1-3. *Æmulamini autem dona potiora : et jam excellenter viam vobis ostendo. Si linguis hominum loquar et angelorum, charitatem autem non habeam, factus sum æs resonans, aut cymbulum tinniens. Et si habeam prophetiam et noverim mysteria omnia* **547** *omnemque scientiam : et si habeam omnem fidem, adeo ut montes transmutem, charitatem autem non habeam, nihil sum. Et si pauperes alendo insumam omnes facultates meas : et si tradam corpus meum, ut comburar, charitatem autem non habeam, nihil mihi prodest.*

[37] Act. XI, 28 ; XXI, 10. [38] Luc. XXI, 16. [39] Act. XIII, 3. [40] Act. V, 1 seqq.

Leniter ipsos etiam designat. Vos, inquit, in causa estis quod magna non accipiatis dona, propter vestram socordiam. Nam hoc indicat quod ait Æmulamini. Non tamen dixit Magna, sed potiora : hoc est utiliora et quæ magis Ecclesiam juvare possint. — *Alio modo.* « Æmulamini autem dona. » Apparet mihi non id eum dixisse exhortando et enuntiando. Quomodo enim hoc fecisset, qui toties dixit unumquemque donum accepisse ad id quod expediebat, totiesque demonstravit eum qui majus donum habere videbatur in nullo prœcellere super eum qui minus ? sed dictum esse a divino Paulo mihi videtur per interrogationem· « Æmulamini, inquit, dona potiora ? » necdum vobis persuasimus, ne graviter feraris quod acceperitis minora ? sed adhuc amatores ac æmulatores majoлum estis ? ergo quoque jam ad ea quæ dicta sunt compendium vobis ac viam demonstro, per quam nullo horum majorum donorum vobis opus sit, sed cæteris excellenter ac vere majores ac perfectiores appareatis. Quænam igitur est illa res ? Simplex est et labore carens, quæque facillime paretur. Quid igitur illud est ? Quid, inquit, aliud nisi charitas seu dilectio ? qui enim hanc purus accepit, omnes præcellit, omnes excedit : qui vero hanc non habet, omnibus excidit, omnibus destituitur. Quod si charitatem habeamus, neque de mutuis donis contendentes anxie verba faciemus, neque aliud quidquam eorum quæ non conveniunt nos attinget. « Et jam excellenter. » Si omnino, inquit, æmulatores estis potiorum donorum, ostende vobis excellenter melius donum, nempe ostensurus charitatem. Et vide quod non dixerit : Excellenter vobis donum ostendo, sed « Viam, » significans charitatem esse viam quæ ad omnia dona deducat, et hanc assectus, per ipsam ad cætera gradietur.

548 *Alio modo.* Quidam hoc per interrogationem legerunt : hoc est, omnino majora desideratis dona ? si omnino id cupitis, ego vos prompte ad hæc deducam. Nam id subjungit : « Et jam excellenter viam vobis ostendo ; » hoc est, ad ea quæ excellenter majora sunt dona viam ostendo. « Si linguis hominum loquar et angelorum ? » Linguas dicens angelorum, non addit angelis corpora : sed a vocis organo nobis cognito, locutionem angelorum inter se significat : habent enim et illi quandam significationem qua vicissim colloquuntur sive conceptus significant : quemadmodum etiam alibi dicit quod coram Christo se flectet omne genu cœlestium et terrestrium [41]. « Charitatem autem non habeam. » Quæ est ergo hæc via ? Charitas, inquit, sine qua nullum donum quidquam affert utilitatis. Et primum a linguarum dono quod apud ipsos in pretio habebatur, incipit, et ait : Si linguis hominum, imo etiam angelorum loquar sine charitate, temere et vane nullaque utilitate loquar veluti sonum reddunt inanima æs aut

A 'Ηρέμα καὶ ἠνίξατο αὐτούς. "Οτι ὑμεῖς, φησὶν, αἴτιοι τοῦ μεγάλα μὴ λαβεῖν χαρίσματα, διὰ τὴν ῥᾳθυμίαν ὑμῶν. Τοῦτο γὰρ τὸ, « Ζηλοῦτε, » ἐμφαίνει. 'Αλλ' οὐκ εἶπε, Μεγάλα, ἀλλὰ, « Τὰ κρείττονα. » τουτέστι τὰ ὠφελιμώτερα, καὶ δυνάμενα μᾶλλον τὴν 'Εκκλησίαν ὠφελεῖν. — "Αλλως. [ΦΩΤ.] Τὸ, « Ζηλοῦτε δὲ τὰ χαρίσματα, » δοκῶ μοι μὴ κατὰ παραίνεσιν καὶ ἀπόφανσιν εἰρηκέναι. Πῶς γὰρ ὅγε πολλάκις πρός τε τὸ συμφέρον εἰπὼν λαβεῖν ἕκαστον τὸ χάρισμα, καὶ μηδὲν διαφέρειν πολλάκις ἐνδειξάμενος τὸν δοκοῦντα ἔχειν τὸ μεῖζον χάρισμα, πρὸς τὸν ἔχοντα τὸ ἔλαττον ; 'Αλλ' εἰρῆσθαί μοι δοκεῖ τῷ θεσπεσίῳ Παύλῳ κατ' ἐρώτησιν. « Ζηλοῦτε, φησὶ, τὰ χαρίσματα τὰ κρείττονα, » καὶ οὔπω ὑμᾶς ἐπείσαμεν μὴ ἀθυμεῖν ἐπὶ τοῖς ἐλάττοσιν, ἀλλ' ἔτι B ἐρασταὶ καὶ ζηλωταὶ τῶν μειζόνων ἐστέ ; ἐγὼ καὶ ἔτι πρὸς τοῖς εἰρημένοις μέθοδον ὑμῖν καὶ ὁδὸν δείκνυμι, δι' ἧς οὐδὲν τούτων τῶν χαρισμάτων τῶν μεγίστων δεηθέντες, καθ' ὑπερβολὴν ἂν τῶν ἄλλων μείζους καὶ ἀληθῶς, καὶ τελειότεροι φανείητε. Τί οὖν ἐστι τοῦτο ; 'Απλοῦν καὶ ἄκοπον, καὶ ἐκ τοῦ ῥᾷστου παραγινόμενον. Τί οὖν ἐστι ; Τί δὲ ἄλλο, ἀλλ' ἢ ἀγάπη ; Ταύτην γὰρ ὁ καθαρὸς ἀναλαβὼν, πάντων προέχει, πάντων ὑπεραναβέβηκεν. 'Ο δὲ ταύτην μὴ ἔχων, πάντων ἐκπέπτωκε, πάντων ἐστὶν ἔρημος. "Αν δὲ τὴν ἀγάπην ἔχωμεν, οὔτε περὶ χαρισμάτων ἀλλήλοις ἐρίσαντες μικρολογησόμεθα, οὔτε ἄλλο τι τῶν οὐ προσηκόντων, ἡμῶν ἅψεται. « Καὶ ἔτι καθ' ὑπερβολήν. » 'Εὰν ὅλως, φησὶ, ζηλωταὶ ἐστε κρειττόνων χαρισμάτων, δείκνυμι ὑμῖν καθ' ὑπερβολὴν κρεῖττον χάρισμα. Τὴν ἀγάπην δὲ μέλλει C δεικνύειν. Καὶ ὅρα· Οὐκ εἶπε, Καθ' ὑπερβολὴν χάρισμα ὑμῖν δείκνυμι, ἀλλ', « 'Οδὸν, » σημαίνων ὁδὸν εἶναι τὴν ἀγάπην, εἰς πάντα ἀπάγουσαν τὰ χαρίσματα. Καὶ ὁ ταύτην κτησάμενος, δι' αὐτῆς ὁδεύσει καὶ εἰς τὰ λοιπά.

"Αλλως. Τοῦτό τινες κατ' ἐρώτησιν ἀνέγνωσαν, ἀντὶ τοῦ, "Ολως γὰρ ἐφίεσθε τῶν μειζόνων χαρισμάτων ; Εἰ ὅλως ἐφίεσθε, ἐγὼ ὑμᾶς ἐπὶ ταῦτα ποδηγήσω προθύμως. Τοῦτο γὰρ ἐπήγαγε, « Καὶ ἔτι καθ' ὑπερβολὴν ὁδὸν ὑμῖν δείκνυμι. » Τουτέστι, Τῶν καθ' ὑπερβολὴν μειζόνων Χαρισμάτων δείκνυμι τὴν ὁδόν. « 'Εὰν ταῖς γλώσσαις τῶν ἀνθρώπων λαλῶ καὶ τῶν ἀγγέλων. » — « Γλώσσαις τῶν ἀγγέλων, » εἰπὼν, οὐ σῶμα τοῖς ἀγγέλοις περιτίθησιν, ἀλλ' ἐκ τῆς D φωνῆς τοῦ ἡμῶν ἐγνωσμένου, τὴν πρὸς ἑαυτοὺς τῶν ἀγγέλων ὁμιλίαν δηλοῖ. "Εχουσι γὰρ κἀκεῖνοί τινα σημασίαν δι' ἧν ἀμφότεροι ὁμιλοῦσιν, ὡς καὶ ἀλλαχοῦ φησιν, ὅτι « Αὐτῷ κάμψει πᾶν γόνυ ἐπουρανίων καὶ ἐπιγείων. » — « 'Αγάπην δὲ μὴ ἔχω. » Ποία οὖν αὕτη ἡ ὁδός ; 'Η ἀγάπη, φησὶν, ἧς χωρὶς, οὐδέν ἐστι χάρισμα ἐπωφελές. Καὶ πρῶτον ἀπὸ τοῦ παρ' αὐτοῖς τιμίου χαρίσματος τῶν γλωσσῶν, ἄρχεται καί φησιν· 'Εὰν ταῖς γλώσσαις τῶν ἀνθρώπων, οὐ μὴν ἀλλὰ καὶ τῶν ἀγγέλων λαλῶ ἄνευ ἀγάπης, εἰκῇ καὶ μάτην καὶ εἰς οὐδὲν δέον φθέγγομαι, ὥσπερ

[41] Philipp. VIII, 2.

τὰ ἄψυχα, ὁ χαλκὸς καὶ τὸ κύμβαλον. « Καὶ ἐὰν ἔχω προφητείαν. » Θέλων δεῖξαι μέγα τι τὴν ἀγάπην, αὔξει πρῶτον τὰ χαρίσματα, καὶ τότε φησὶν αὐτὰ ἐκτὸς ἀγάπης οὐδὲν εἶναι. Ἄνω γὰρ εἰπὼν, « Ἐὰν ταῖς γλώσσαις τῶν ἀνθρώπων καὶ τῶν ἀγγέλων λαλῶ, » ὅπερ ἦν παρ' αὐτοῖς μέγιστον, νῦν πάλιν ἐπὶ τῆς προφητείας τὸ αὐτὸ ποιεῖ. Προφητείαν γὰρ ἐὰν ἔχω, οὐ τὴν τυχοῦσαν, φησὶν, ἀλλὰ τὴν ἀκροτάτην, τὴν καὶ τὰ μυστήρια καὶ τὴν γνῶσιν ἔχουσαν, ἄνευ ἀγάπης, οὐδέν εἰμι. Τοῦτο γὰρ κάτω ἀποδίδωσι. « Πᾶσαν τὴν πίστιν. » Πίστιν νῦν, οὐ τὴν τῶν πιστῶν τὴν κοινὴν καὶ καθολικὴν λέγει, ἀλλὰ τὸ χάρισμα τὸ τῆς πίστεως. Ἦν γάρ τι χαρίσματος εἶδος, ὁμωνύμως οὕτω τῇ πίστει λεγόμενον. Ὅθεν ἐπὶ φανερώσει πνευματικῆς μετουσίας ἐχορηγεῖτο πολλοῖς τῶν εὐσεβῶν ἐν τῷ τότε καιρῷ. Περὶ τούτου καὶ ὁ Κύριος τοῦ χαρίσματος, ἐν Εὐαγγελίοις φησὶν, « Ἐὰν ἔχητε πίστιν ὡς κόκκον σινάπεως, ἐρεῖτε τῷ ὄρει τούτῳ· Ἄρθητι καὶ βλήθητι εἰς τὴν θάλασσαν, καὶ γενήσεται οὕτως. » Οὐ δήπου γὰρ ὡς πρὸς ἀπίστους τὴν κοινὴν πίστιν, ταῦτα πρὸς αὐτοὺς διελέγετο ὁ Κύριος, ἀλλὰ πρὸς τοὺς οἰκείους μαθητάς· τουτέστιν, Ἐὰν ἔχητε τὸ τῆς πίστεως χάρισμα. Ὃ δὲ εἶπεν ὁ Κύριος ἐν Εὐαγγελίοις μέγιστον εἶναι, τὸ διὰ πίστεως ὄρη μεθιστᾷν, τοῦτό φησι μηδὲν εἶναι ἀγάπης χωρίς. « Οὐθέν εἰμι. » Οὐκ εἶπε, Μικρότατός εἰμι καὶ εὐτελὴς, ἀλλ', « Οὐθέν εἰμι. » Καλῶς τὸ, « Ψωμίσω, » μετὰ τῆς δόσεως καὶ τὴν οἰκείαν σημαίνων διακονίαν. Ὅρα δὲ καὶ τὸ, « Πάντα τὰ ὑπάρχοντα, » οὐ μέρος αὐτῶν. « Ἵνα καυθήσωμαι. » Τὸν χαλεπώτατον λέγει θάνατον, τὸν ὑπὲρ Θεοῦ δηλονότι γινόμενον.

Ἡ ἀγάπη μακροθυμεῖ, χρηστεύεται. Ἡ ἀγάπη οὐ ζηλοῖ, ἡ ἀγάπη οὐ περπερεύεται, οὐ φυσιοῦται, οὐκ ἀσχημονεῖ, οὐ ζητεῖ τὰ ἑαυτῆς, οὐ παροξύνεται, οὐ λογίζεται τὸ κακὸν, οὐ χαίρει ἐπὶ τῇ ἀδικίᾳ, σύγχαιρει δὲ τῇ ἀληθείᾳ. Πάντα στέγει, πάντα πιστεύει, πάντα ἐλπίζει, πάντα ὑπομένει. Ἡ ἀγάπη οὐδέποτε ἐκπίπτει.

Εἶτα λοιπὸν διεξέργεται τῆς ἀγάπης τὰ γνωρίσματα, δεικνὺς ὅτι οὐ μόνον βλαστήσαντα τὰ πάθη ἐκριζοῖ, ἀλλ' οὐδὲ φῦναι συγχωρεῖ. Ὅρα δὲ, εὐθὺς τὴν μακροθυμίαν τέθεικε, τὴν ῥίζαν πάσης φιλοσοφίας. « Χρηστεύεται. » Ἐπειδή τινές εἰσιν οἳ τῇ μακροθυμίᾳ οὐκ εἰς φιλοσοφίαν κέχρηνται, ἀλλὰ πρὸς τὸ διαῤῥῆξαι τοὺς ἐνοχλοῦντας, καὶ πειρᾶσαι ἐπὶ πλέον, ἠθικώτερον αὐτοῖς διαλεγόμενος, φησὶ, « Χρηστεύεται, » τουτέστιν, οὐκ ἐπὶ τῷ ἀνάψαι τὴν ὀργὴν τῶν ἐνοχλούντων, ἀλλ' ἐπὶ τῷ καταπραῦναι, τῇ μακροθυμίᾳ κέχρηται, καὶ ἡμερότητι χρῆται. « Οὐ ζηλοῖ. » Βαβαὶ οἷόν ἐστι τὸ μὴ ζηλοῦν, ἤγουν φθονεῖν τοὺς εὖ πράττοντας. « Οὐ περπερεύεται. » Οὐκ ἀλαζονεύεται, οὐ φυσιοῦται καὶ φρονεῖ μέγα ἐπὶ οἰκείοις κατορθώμασιν. Ἢ οὐδὲν προπετὲς ποιεῖ. Πέρπερος γὰρ, προπετής. « Οὐκ ἀσχημονεῖ. » Οὐ μόνον, φησὶν, οὐ φρονεῖ μέγα, ἀλλὰ καὶ τὰ αἴσχιστα

A cymbalum. « Et si habeam prophetiam. » Volens ostendere magnum quiddam esse charitatem, dona primum exaggerat, et tunc ait illa nihil esse absque charitate. Nam cum superius dixisset: « Si linguis hominum et angelorum loquar » quod apud ipsos erat maximum : rursum nunc idem in prophetia facit. Nam si habuero prophetiam, inquit, non qualemcunque, sed maxime sublimem quæ et mysteria et scientiam habeat absque charitate nihil sum : hoc enim inferius explicat. « Omnem fidem. » Non eam dicit nunc credentium fidem quæ communis est et generalis, sed donum fidei. Nam erat quoddam donorum genus quod eadem voce cum fide dicebatur, quod ad manifestationem præsentiæ spiritus multis eo tempore tribuebatur. De hoc

B etiam dono ait Dominus in Evangeliis : « Si habueritis fidem sicut granum sinapis, dicetis monti huic : « Auferaris et projiciaris in mare, et fiet vobis [42]. » Neque enim hæc de communi fide loquebatur Dominus ad eos tanquam ad incredulos, sed ad suos discipulos sermo erat : hoc est, si habueritis fidei donum. **549** Quod autem Dominus in Evangeliis maximum esse dixit, nempe montes transmutare hoc ait sine Charitate nihil esse. « Nihil sum. » Non dixit Minimus sum et vilis, sed, « Nihil sum. » — « Et si alendo insumam. » Bene dixit « Alendo insumam, » significans una cum dono proprium quoque ministerium. Considera vero quod etiam dicit : « Omnes facultates meas, » non partem ipsarum. « Ut comburar, » Miserri-

C mum dicit mortis genus quæ videlicet pro Deo toleratur.

XIII, 4-8. « Charitas longaminis est, benigna « est, charitas non æmulatur, charitas non est pro- « cax, non inflatur, non pudefit, non quærit quæ « sua sunt, non irritatur, non cogitat malum, non « gaudet in injustitia, sed congaudet veritati. Om- « nia suffert, omnia credit, omnia sperat, omnia « sustinet. Charitas nunquam excidit. »

Deinde consequenter enarrat charitatis insigni quibus dignosci valeat, ostendens quod non solum eas quæ germinarunt affectiones exstirpat, sed neque produci permittit. Vide autem quod statim patientiam sive longanimitatem posuerit, nempe totius philosophiæ Christianæ radicem. « Benigna

D est. » Quoniam nonnulli longanimitate non ad philosophiam sanam utuntur, sed ad confrigendum eos qui molesti sunt, et amplius tentandum, moralius cum eis disserens, ait : « Benigna est, » hoc est, non ad eorum accendendam iram qui molesti sunt, sed ad placandum utitur patientia et utitur benignitate. « Non æmultatur. » Papæ quidnam est non æmulari ? nempe his non invidere qui bene operantur. Non est procax, id est, arrogans. « Non inflatur. » Non insolescit ob propria bona. Aut nihil temere seu petulanter facit. Nam πέρπερος, est

[42] Matth. XVII, 19 ; Luc. XVII, 6.

temerarius aut protervus. « Non pudefit. » Non solum, inquit, non insolescit : verum etiam licet indignissima patiatur, non opinatur eam rem dedecus etiam esse propter eum quem diligit. *Aut hoc modo :* οὐκ ἀσχημονεῖ, id est, non acerbe reum agit illum qui sibi injurius est. Aut quod nihil quantumvis abjectarum aut humilium rerum causa utilitatis fratrum facere detractat, quasi indecoram sibi actionem fortasse suspicaretur. « Non quærit quæ sua sunt. » Modum dicit quomodo non pudefiat : quia non quærit propriam utilitatem, sed proximi : et hoc ducit esse dedecus, si proximum qui pudefit non liberaverit. **550** « Non irritatur. » Cum omnia patiatur, non exasperatur ad iram. Nec solum non operatur malum, sed ne cogitat quidem. « Non gaudet de injustitia. » Non insultat sive non gaudet de his qui afflictiones patiuntur, sed his potius congaudet qui celebrantur et in pretio sunt. « Omnia suffert. » Hoc enim ei donat longanimitas, nempe ut sufferat, de qua longanimitate prius dixit : « Omnia credit. « Quæcunque dixerit eis qui amatur : et nihil dolosum aut ipse loquitur aut alterum loqui opinatur « Omnia sperat. » Non desperat, inquit, de illo quem amat, sed sperat, quod illum ad id quod melius est provehet. Quod si ubi seperavit etiam spe frustretur, illo in vitio permanente, forti animo fert illius defectus. Nam omnia, inquit, sustinet. « Nunquam excidit. » Non dissolvitur, neque interrumpitur. Sive nunquam excidit, neque celebritate frustratur : sed semper bonas ac honestas invenit sibi occasiones, per quas illos qui ipsa utuntur retineat in amore ac connexione ad proximos, ut permaneat et non interrumpatur : etiam si illi dissideant ac resiliendi causas præbeant. Facit enim ferre et separare ac sustinere eum qui in ipsum peccavit.

A πάσχουσα, οὐκ οἴεται ἀσχημοσύνην τὸ πρᾶγμα διὰ τὸν ἀγαπώμενον. Ἢ καὶ οὕτως· Τὸ, Οὐκ ἀσχημονεῖ, ἤγουν οὐκ ἐπεξέργεται τοῖς ἀδικοῦσι σφοδρῶς. Ἢ ὅτι οὐδὲν τῶν εὐτελῶν τε καὶ ταπεινῶν τῆς τῶν ἀδελφῶν ὠφελείας ἕνεκεν παραιτεῖται δρᾶσαι, ὡς τάχα ἄσχημον εἶναι τὴν πρᾶξιν ὑπολαμβάνουσα. « Οὐ ζητεῖ τὰ ἑαυτῆς. » Λέγει τὸν τρόπον πῶς οὐκ ἀσχημονεῖ, ὅτι οὐ ζητεῖ τὸ οἰκεῖον συμφέρον, ἀλλὰ τὸ τοῦ πλησίον, καὶ ἀσχημοσύνην τοῦτο ἡγεῖται, ὅταν ἀσχημονοῦντα τὸν πλησίον μὴ ἀπαλλάξῃ. « Οὐ παροξύνεται. » Πάντα πάσχουσα, οὐ παροξύνεται εἰς ὀργήν. Καὶ οὐ μόνον οὐκ ἐργάζεται τὸ κακὸν, ἀλλ' οὐδὲ λογίζεται Οὐ χαίρει ἐπὶ τῇ ἀδικίᾳ. » Οὐκ ἐφήδεται ἤγουν, οὐ χαίρει τοῖς κακῶς πάσχουσι, φησὶ, συμχαίρει δὲ τοῖς εὐδοκιμοῦσι. » Πάντα στέ- B γει. » Τοῦτο γὰρ αὐτῇ ἡ μακροθυμία χαρίζεται, ἤγουν τὸ στέγειν, περὶ ἧς μακροθυμίας εἶπε· « Πάντα πιστεύει. » Ἃ ἂν εἴπῃ ὁ ἀγαπώμενος, καὶ οὐδὲν ὕπουλον οὔτε αὐτος λαλεῖ, εὔτε τὸν λαλοῦντα οἴεται. « Πάντα ἐλπίζει. » Οὐκ ἀπογινώσκει, φησὶ, τοῦ ἀγαπωμένου, ἀλλ' ἐλπίζει αὐτὸν εἰς τὸ βέλτιον ἐπιδοῦναι. Εἰ δὲ καὶ ἐλπίσας. φησὶν, ἀποτύχῃ, ἐκείνου τῇ κακίᾳ ἐναπομείναντος, φέρει γενναίως αὐτοῦ τὰ ἐλαττώματα. « Πάντα γὰρ, φησὶν, ὑπομένει. » — « Οὐδέποτε ἐκπίπτει. » — [ΦΩΤ.] Οὐ διαλύεται, φησὶν, οὔτε διακόπτεται, ἤγουν οὐδέποτε ἐκπίπτει, οὐδὲ ἀποτυγχάνει τῆς εὐδοκιμήσεως, ἀλλ' ἀεὶ προφάσεις ἀγαθὰς καὶ καλὰς ἑαυτῇ εὑρίσκει, δι' ὧν τῆς πρὸς τοὺς πλησίον στοργῆς καὶ συναφείας κατέχει τοὺς χρωμένους αὐτῇ, παραμένειν, καὶ μὴ διαῤῥήγνυσθαι, κἂν ἐκεῖνοι ἀφηνιῶσι, καὶ ἀποσκιρτᾷν αἰτίας παρ- C έχωσι. Στέγειν γὰρ ποιεῖ καὶ ἐλπίζειν καὶ ὑπομένειν τὸν ἁμαρτάνοντα εἰς αὐτὸν.

XIII, 8-10. « Sive prophetiæ abolebuntur, sive « linguæ cessabunt, sive scientia abolebitur. Ex « parte enim cognoscimus, ex parte prophetamus : « quando autem venerit quod perfectum est, tunc « abolebitur id quod ex parte est. »

Ubi charitatis germina recensuit, rursum alio quoque modo ipsam extollit, dicens et prophetiam et linguas et scientiam finem habituras, charitatem vero esse permanentem, stabilem ac perpetuam. Si enim et prophetiæ et linguæ sunt propter fidei cognitionem, explicata ubique fide, tanquam superflua cessabunt, hoc autem et hoc tempore erit, et multo magis in futuro. « Sive scientia. » Scientiam dicit fortassis eam quæ accommoda est ad docendum. Dilatato enim divino cultu ac pietate, otiosa erit doctrina. « Abolebitur. » Quid ergo tunc erit ? Nam de futuro dixit tempore abolendam esse scientiam. An igitur tunc in ignorantia degemus ? Absit ! sed de præsenti cognitione, **551** quæ ex parte est dixit quod abolebitur. Cum enim præsens cognitio ex parte sit, ubi perfecta scientia advenerit, hæc quæ ex parte est finem habebit, per cognitionem perfectam abolita. Item autem et de prophetia mihi intellige. — Ex parte autem

Εἴτε δὲ προφητεῖαι καταργηθήσονται, εἴτε γλῶσσαι παύσονται, εἴτε γνῶσις καταργηθήσεται. Ἐκ μέρους δὲ γινώσκομεν, καὶ ἐκ μέρους προφητεύομεν. Ὅταν δὲ ἔλθῃ τὸ τέλειον, τότε τὸ ἐκ μέρους καταργηθήσεται.

Καταλέξας τῆς ἀγάπης τὰ βλαστήματα, πάλιν αὐτὴν καὶ ἑτέρῳ τρόπῳ ὑψοῖ, ἐν τῷ λέγειν, καὶ τὴν προφητείαν, καὶ τὰς γλώσσας, καὶ τὴν γνῶσιν τέλος ἕξειν, τὴν δὲ ἀγάπην μόνιμον εἶναι, στάσιμον, καὶ ἀτελεύτητον. Εἰ γὰρ καὶ αἱ προφητεῖαι καὶ αἱ γλῶσσαι διὰ τὴν τῆς πίστεως γνῶσιν εἰσι, τῆς πίστεως πανταχοῦ ἁπλωθείσης, εἰκότως ὡς περιτταὶ D ἀργήσουσι. Τοῦτο δὲ καὶ νῦν ἔσται, καὶ πολλῷ μᾶλλον ἐπὶ τοῦ μέλλοντος. « Εἴτε γνῶσις. » Γνῶσιν ἴσως τὴν τοῦ διδάσκειν φησί. Πλατυνομένης γὰρ τῆς εὐσεβείας καὶ τῆς πίστεως ἀργήσει ἡ διδασκαλία. « Καταργηθήσεται. » Τί οὖν τότε ; περὶ τοῦ μέλλοντος γὰρ εἶπε Χρόνου καταργεῖσθαι τὴν γνῶσιν. Τότε τοίνυν ἐν ἀγνωσίᾳ μέλλομεν διάγειν ; Μὴ γένοιτο ! Ἀλλὰ περὶ τῆς νῦν γνώσεως, τῆς ἐκ μέρους εἴρηται αὐτῷ, ὅτι καταργηθήσεται. Τῆς γὰρ νῦν γνώσεως ἐκ μέρους οὔσης ἐπὰν ἔλθῃ ἡ τελεία γνῶσις, αὕτη ἡ ἐκ μέρους τέλος ἕξει, τῇ τελείᾳ γνώσει καταργουμένη. Τὸ αὐτὸ δέ μοι καὶ περὶ προφητείας

νόει. « Ἐκ μέρους δὲ γινώσκομεν. » — [ΦΩΤ] Ἀντὶ τοῦ, Ἐκ μέρους γάρ. Αἰτία γάρ ἐστι τοῦ διατί μέλλουσι καταργηθῆναι καὶ παύσασθαι.

Ὅτε ἤμην νήπιος, ὡς νήπιος ἐλάλουν, ὡς νήπιος ἐφρόνουν, ὡς νήπιος ἐλογιζόμην. Ὅτε δὲ γέγονα ἀνὴρ, κατήργηκα τὰ τοῦ νηπίου. Βλέπομεν γὰρ ἄρτι δι' ἐσόπτρου ἐν αἰνίγματι, τότε δὲ πρόσωπον πρὸς πρόσωπον. Ἄρτι γινώσκω ἐκ μέρους, τότε δὲ ἐπιγνώσομαι, καθὼς καὶ ἐπεγνώσθην.

Ἐπειδὴ εἶπε τῆς τελείας γνώσεως ἐρχομένης τὴν μερικὴν τέλος ἕξειν, καὶ παραδείγματι κυροῖ τὸν λόγον. Ὅτε, φησὶν, ἤμην νήπιος παῖς τὴν ἡλικίαν, πάντα νήπια εἶχον, καὶ τὸ λαλεῖν, καὶ τὸ φρονεῖν, καὶ τὸ λογίζεσθαι. Ὅτε δὲ ἀνὴρ γέγονα, ἀπέῤῥιψα τὰ τῆς νηπιότητος. Οὕτως καὶ ἐπὶ τῶν πνευματικῶν, φησί. Νῦν νηπία ἐστιν ἡμῖν ἡ γνῶσις, ἐπεὶ καὶ ἡμεῖς νήπιοί ἐσμεν. Ὅταν τοίνυν τέλειοι γενώμεθα, ὅ ἐστιν ἐν τῷ μέλλοντι χρόνῳ, πάντα τὰ νηπιώδη ἀποῤῥίψομεν. Νηπιότητι γὰρ ἔοικεν ἡ παροῦσα γνῶσις καὶ προφητεία καὶ πολιτεία, πρὸς τὴν μέλλουσαν. « Ὡς νήπιος ἐλάλουν. » Ὡς πρὸς τὰς γλώσσας τὸ, « Ἐλάλου, » ὡς πρὸς τὰς προφητείας τὸ, « Ἐφρόνουν, » ὡς πρὸς τὴν γνῶσιν τὸ, « Ἐλογιζόμην. » — « Βλέπομεν γὰρ ἄρτι δι' ἐσόπτρου. » Σαφηνίζει τὸ εἰρημένον περὶ τοῦ νηπίου, καὶ θέλει δεῖξαι ὅτι ἀμυδρά τίς ἐστιν ἡμῖν ἄρτι ἡ γνῶσις, τότε δὲ τρανοτέρα ἔσται. « Βλέπομεν γὰρ ἄρτι, φησὶ, δι' ἐσόπτρου. » Εἶτα ἐπειδὴ τὸ ἔσοπτρον ἐκτυπώτερον δείκνυσι τοῦ ἐμφαινομένου τὴν μίμησιν, προστέθεικε τὸ, « Ἐν αἰνίγματι, » δεικνὺς ἀμυδροτέραν εἶναι τὴν νῦν δοκοῦσαν τελειοτάτην γνῶσιν καὶ τοῦ ἐν ἐσόπτρῳ προφαινομένου πράγματος. « Πρόσωπον πρὸς πρόσωπον. » Οὐχ ὡς σωματικόν τι ἢ αἰσθητὸν πρόσωπον τοῦ Θεοῦ ἔχοντος, ἀλλὰ τὴν τρανοτέραν καὶ σαφεστέραν γνῶσιν, τῇ λέξει τοῦ προσώπου παρίστησι τροπικῶς. Ἢ τοῦτο νόει μοι περὶ τοῦ Υἱοῦ τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ αὐτὸν λέγειν. « Τότε δὲ ἐπιγνώσομαι. » Νῦν, φησὶν, ἐκ μέρους αὐτὸν γινώσκω, τότε δὲ οὕτως αὐτὸν ἐπιγνώσομαι καὶ ποθήσω, ὥσπερ νῦν αὐτός με ἐπέγνω. Νῦν γὰρ ἡμεῖς μὲν αὐτὸν οὐκ ἐγινώσκομεν, αὐτὸς δὲ καὶ ἐπέγνω, καὶ πρὸς ἑαυτὸν εἵλκυσε. Τότε γὰρ ἡμεῖς αὐτὸν καὶ ἐπιγνωσόμεθα, καὶ ἐπιδραμούμεθα αὐτῷ, τῆς γλυκύτητος αὐτοῦ τρανοτέραν πεῖραν λαμβάνοντες. Τοῦτο δὲ εἰρὼν, καθαιρεῖ αὐτῶν τὸ ἐπὶ τῇ γνώσει φρόνημα, δεικνὺς καὶ μερικὴν εἶναι τὴν νῦν γνῶσιν, καὶ ταύτην αὐτὴν οὐκ ἐξ ἡμῶν, ἀλλ' ἐκ Θεοῦ ἡμῖν γενέσθαι δωρεὰν, καὶ δίχα πόνων ἡμετέρων· Αὐτὸς γὰρ, φησὶν, ἡμᾶς καὶ ἐπέγνω, καὶ πρὸς ἑαυτὸν εἵλκυσε. « Καθὼς καὶ ἐπεγνώσθην. » Ἀντὶ τοῦ ἀκριβῶς καὶ τελείως. Ἐπὶ τούτῳ γὰρ, φησὶ, καὶ τὴν ἀρχὴν ἐγὼ ἐπεγνώσθην, ἵνα καὶ αὐτὸς γνώσωμαι, καθὼς ἐσὶν ἀνθρώπῳ δυνατὸν, τελείως καὶ ἀκριβῶς τὸν ἐπιγνόντα με Δεσπότην.

Νυνὶ δὲ μένει, πίστις, ἐλπὶς ἀγάπη, τὰ τρία ταῦτα. Μείζων δὲ τούτων ἡ ἀγάπη. Διώκετε τὴν ἀγάπην, ζηλοῦτε δὲ τὰ πνευματικὰ, μᾶλλον δὲ ἵνα προφητεύητε. Ὁ γὰρ λαλῶν γλώσσῃ, οὐκ ἀν-

A cognoscimus δὲ pro γὰρ sumitur, ut sit sensus. Causa enim cur abolendæ sint et cessaturæ est, quia imperfectæ sunt.

XIII, 11, 12. *Cum infans essem, ut infans loquebar, ut infans sentiebam, ut infans cogitabam : at ubi factus sum vir, abolevi infantilia. Cernimus enim nunc per speculum in ænigmate, tunc autem facie ad faciem. Nunc cognosco ex parte, tunc autem cognoscan sicut et cognitus sum.*

Quoniam dixit superveniente perfecta cognitione finem habituram eam quæ est ex parte, exemplo quoque sermonem confirmat. Cum essem, inquit, infans aut puer ætate, omnia habebam infantilia, et loquelam et sensum et cogitationem : at ubi factus sum vir, abjeci infantilia. Ita et in spiritualibus, inquit : B nunc infantilis est nobis cognitio, quoniam et nos infantes sumus. At ubi perfecti fuerimus, quad erit in futuro sæculo, omnia infantilia abjiciemus. Nam infantiæ similis et præsens cognitio et prophetia et conversatio, si conferatur ad futuram. « Ut infans loquebar. » Ut ad linguas referatur « Loquebar, » ad prophetias « Sentiebam » ac scientiam « Cogitabam, » sive « Considerabam. » — « Cernimus enim nunc per speculum. » Explanat quod de infante dictum est, vultque ostendere quod nunc obscura quædam nobis est cognitio, tunc autem magis perspicua erit. « Cernimus enim nunc, ait, per speculum. » Deinde quia speculum bene affigiatam ostendit rei quæ apparet imitationem, addit: « In ænigmate, » insinuans magis tenuem ac obscuriorem esse eam, C quæ nunc perfectissima videtur cognitionem, etiam illa re quæ apparet in speculo. « Facie ad faciam. » Non quod Deus corporalem aliquam aut sensibilem habeat fidem, sed clariorem ac manifestiorem cognitionem per dictionem Facies figurative demonstrat. Aut hoc mihi intellige de Filio Domino nostro Jesu Christo ipsum loqui. « Tunc autem cognoscam. » Nunc, inquit, ex parte ipsum cognosco, tunc vero ita eum **552** cognoscam ac concupiscam, quemadmodum ipse nunc me cognoscit. Nunc enim nos eum non cognoscebamus, at ipse cognovit nos et ad se attrahit tunc vero nos eum cognoscemus et accurremus ad eum, sumentes clariorum dulcedinis ipsius experientiam. Hoc autem dicens tollit fastum eorum quem de scientia D habebant, ostendens et ex parte esse scientiam quam nunc habemus, et quod hanc ipsam non ex nobis habeamus, sed a Deo gratis contingat nobis, ac sine nostris laboribus. Nam ipse et cognovit nos et ad se attraxit. « Sicut et cognitus sum. » Hoc est, exacte ac perfecte. Ad hoc enim ego ab initio cognitus sum, ut et ipse cognoscerem, sicut homini possibile est perfecte et exacte Dominum qui me cognovit, sicuti homini possibile est.

XIII, 13; XIV, 1-4. *Nunc autem manet fides, spes, charitas, tria hæc, sed maxima in his est charitas. Sectemini charitatem, æmulamini autem spiritualia, magis tamen ut prophetetis. Nam qui lo-*

quitur lingua, non hominibus loquitur, sed Deo: nullus enim audit, spiritu vero loquitur mysteria. Qui autem prophetat hominibus loquitur ad ædificationem et exhortationem ac consolationem. Qui lingua, seipsum ædificat, qui loquitur vero prophetat, Ecclesiam ædificat.

Sunt quidem nunc et linguæ et prophetiæ et scientiæ, quanquam tenues et obscuræ; at quod dictum est: « Nunc autem manet, » intelliges quod cæteris permanentiores sint tres hæc virtutes sive dona, nempe fides, spes et charitas: et rursum inter has ipsas charitas est major, quoniam ad futurum quoque tempus extenditur. « Fides, spes, charitas. » Fides et charitas non solum in præsenti sæculo, aliis donis cessantibus, permanent, verum etiam « multo magis in futuro. » Tunc enim sanctis vere pacificis et se mutuo amantibus omnia pura erunt et a seditione aliena. Similiter autem erit et fides. Nam tunc clarius ac perfectius delectari licebit in contemplatione ejus quem desiderabant. Spem vero fortassis diceret quispiam tunc adhuc abesse, utpote præsentibus tunc rebus quæ sperabantur, nec fraudatis his qui speraverant: **552** sempiterna est enim possessio veritatis.

Alio modo. « Nunc autem manet fides. » Sed non ita, inquit; nam dictio « Nunc, » non est hoc loco temporis significativa. Non ergo, ait, ita videre est de fide et spe ac charitate, quemadmodum de aliis donis: siquidem alia quæ etiam enumerata sunt et in futuro abolebuntur, nobis tunc succendentibus his quæ perfectiora sunt, et etiam in præsenti deficient ac cessabunt, divino cultu ad omnes explanato ac dilatato. » Cognoscent enim me, inquit, a pusillo usque ad magnum [43]. » Plurima namque aliorum donorum data sunt, ut ad fidem manuducerentur et adducerentur homines, ubi vero adducti fuerint ac crediderint, certe cessabunt. At non eo modo fides, spes et charitas. Nam hæ per totam humanam vitam extendentur ac permanebunt: et tunc magis fulgebunt, cum cætera cessabunt. Tunc enim magis dominabuntur, magisque erit eorum usus, cum omnes pietatem coluerint ac crediderint: nam tunc et spei major erit usus ac sperabunt, et dilectionis ac diligent. Cessantibus itaque cæteris donis, hæc magis fulgebunt. « Tria hæc. » Propterea hæc tria cæteris permanentiora sunt, utpote quam linguæ et prophetia ac scientia, quoniam diffusa fide ubique otiosæ sunt prophetiæ et linguæ. Quin et scientia quæ apud Corinthios erat, finem acceptura erat, facta obscurior quam cognitio, quæ per Christi gratiam jam in mundo est. « Sectemini charitatem. » Cum ergo adeo pretiosa possessio ostensa sit esse charitas, sectemini eam. Vide autem quod non simpliciter dixerit: « Sequamini aut acquirite ipsam, » sed διώκετε; id est, sectemini, aut magno studio sequamini, ostendens ipsam fugisse

A θρώποις λαλεῖ, ἀλλὰ τῷ Θεῷ. Οὐδεὶς γὰρ ἀκούει, πνεύματι δὲ λαλεῖ μυστήρια. Ὁ δὲ προφητεύων, ἀνθρώποις λαλεῖ εἰς οἰκοδομὴν, παράκλησιν, καὶ παραμυθίαν. Ὁ λαλῶν γλώσσῃ, ἑαυτὸν οἰκοδομεῖ. Ὁ δὲ προφητεύων, Ἐκκλησίαν οἰκοδομεῖ.

Εἰσὶ μὲν καὶ γλῶσσαι καὶ προφητεῖαι καὶ γνώσεις νῦν, εἰ καὶ ἀμυδραί· ἀλλὰ τὸ εἰρημένον, « Νυνὶ δὲ μένει, » νοήσεις τὸ οἷον μονιμώτεραί εἰσι τῶν λοιπῶν αἱ τρεῖς αὗται ἀρεταὶ, ἤγουν τὰ χαρίσματα, ἡ πίστις, καὶ ἡ ἐλπὶς, καὶ ἡ ἀγάπη. Καὶ τούτων δὲ αὐτῶν πάλιν, ἡ ἀγάπη μείζων, ἐπειδὴ καὶ εἰς τὸν μέλλοντα χρόνον παρεκτείνεται. « Πίστις, ἐλπὶς, ἀγάπη. » Ἡ πίστις καὶ ἡ ἀγάπη, οὐ μόνον ἐν τῷ νῦν αἰῶνι τῶν ἄλλων χαρισμάτων παυομένων διαμενοῦσιν, ἀλλὰ πολλῷ πλέον, καὶ, « Ἐν τῷ μέλλοντι. » B Τότε γὰρ ὡς ἀληθῶς τοῖς ἁγίοις τὸ εἰρηνικὸν καὶ φιλάλληλον, καθαρὸν καὶ ἀστασίαστον. Καὶ ἡ πίστις δὲ ὁμοίως. Τότε γὰρ λαμπρότερον καὶ τελεώτερον ἔσται ἐντρυφᾷν τῇ θεωρίᾳ τοῦ ποθουμένου. Τὴν δὲ ἐλπίδα εἴποι τις ἴσως ἔτι τότε παρεῖναι, ὡς τῶν ἐλπισθέντων ἤδη παρόντων, καὶ μηδὲν διαψευσάσαν τοὺς ἠλπικότας· ἀΐδιον γὰρ τὸ χρῆμα τῆς ἀληθείας.

Ἄλλως. [ΤΟΥ ΑΥΤΟΥ.] « Νυνὶ δὲ μένει πίστις. » Ἀλλ' οὐχ οὕτως, φησί. Τὸ γὰρ, « Νῦν, » ἐνταῦθα οὐκ ἔστι χρόνου δηλωτικόν. Οὐχ οὕτως οὖν, φησὶν, ἐπὶ τῆς πίστεως ἔστιν ἰδεῖν καὶ τῆς ἐλπίδος καὶ τῆς ἀγάπης, ὥσπερ ἐπὶ τῶν ἄλλων χαρισμάτων. Τὰ μὲν γὰρ ἄλλα, ἅπερ καὶ ἀπηριθμήσατο, καὶ ἐν τῷ μέλλοντι ἀργήσει, C τῶν τελειοτέρων ἡμῖν ἐπιγινομένων τότε, ἀλλὰ καὶ ἐν τῷ παρόντι ἐπιλείψει καὶ ἀργήσει, τῆς εὐσεβείας εἰς πάντας ἐξαπλουμένης. « Εἰδήσουσι γάρ με, φησὶν, ἀπὸ μικροῦ ἕως μεγάλου. » Καὶ γὰρ τὰ πλεῖστα τῶν ἄλλων χαρισμάτων ἐδόθη, ἕνεκα τοῦ χειραγωγεῖσθαι καὶ προσάγεσθαι τῇ πίστει τοὺς ἀνθρώπους. Προσαχθέντων δὲ καὶ πιστευσάντων, δηλονότι παύσεται, ἀλλ' οὐκέτι ὡσαύτως καὶ ἡ πίστις καὶ ἡ ἐλπὶς καὶ ἡ ἀγάπη. Αὗται γὰρ δι' ὅλου τοῦ ἀνθρωπίνου βίου παραταθήσονται καὶ παραμενοῦσι, καὶ τότε μᾶλλον ἐκλάμψουσιν, ὅτε τὰ ἄλλα ἀργήσει. Τότε γὰρ μᾶλλον ἐπικρατήσει, καὶ μᾶλλον δι' αὐτῶν ἡ χρεία, ὅτε πάντες εὐσεβήσουσι καὶ πιστεύσουσι. Τότε γὰρ μᾶλλον καὶ ἐλπίδος ἐστὶ χρείας, καὶ ἐλπιοῦσι· καὶ ἀγάπης, καὶ ἀγαπήσουσιν. Ὥστε παυομένων τῶν ἄλλων χαρισμάτων, αὗται μᾶλλον ἐκλάμψουσι. D « Τὰ τρία ταῦτα. » Διὰ τοῦτο δὲ τὰ τρία ταῦτα τῶν λοιπῶν μονιμώτερα, οἷον τῆς προφητείας καὶ τῶν γλωσσῶν καὶ τῆς γνώσεως, ἐπειδὴ τῆς πίστεως χυθείσης, ἀργεῖν ἔμελλον λοιπὸν αἱ κατὰ πλάτος προφητεῖαι καὶ γλῶσσαι. Καὶ ἡ παρὰ Κορινθίοις δὲ γνῶσις, τέλος ἔμελλεν ἕξειν, ἀμυδροτέρα ὑπάρχουσα τῆς νῦν οὔσης χάριτι Χριστοῦ ἐν τῷ κόσμῳ γνώσεως. « Διώκετε τὴν ἀγάπην. » Ἐπεὶ οὖν οὕτως μέγα χρῆμα ἀπεδείχθη ἡ ἀγάπη, διώκετε αὐτήν. Ὅρα δὲ, οὐκ εἶπεν, Ἀκολουθεῖτε αὐτῇ, ἢ, Κτήσασθε αὐτὴν, ἀλλὰ, Διώκετε, δεικνὺς πεφευγέναι

[43] Jerem. XXXI, 34.

ἡμᾶς αὐτὴν καὶ ἔτι φεύγειν, καὶ πολλοῦ δεῖν ἡμῖν δρόμου ἵνα φθάσωμεν, τοσοῦτον ἀφεστηκυῖαν. Ζηλοῦτε δὲ τὰ πνευματικά. Ἵνα μὴ νομίσωσι διὰ τοῦτο αὐτὸν τοὺς περὶ ἀγάπης λόγους εἰρηκέναι ὡς ἔξω βάλλοντα τὰ χαρίσματα, ἐπάγει· « Ζηλοῦτε δὲ τὰ πνευματικὰ, » τουτέστι, τὰ χαρίσματα μετὰ τῆς ἀγάπης. — [ΦΩΤ.] Ἀντὶ τοῦ, Μηδὲ ἐκείνων ἀμελεῖτε. Μείζων μὲν γὰρ ἡ ἀγάπη, καὶ ταύτην χρὴ διώκειν. Οὐ δεῖ δὲ, οὐδὲ τῶν ἄλλων ἀμελεῖν χαρισμάτων, καὶ μάλιστα τοῦ περὶ τὴν προφητείαν χαρίσματος. « Μᾶλλον δὲ ἵνα προφητεύητε. » Σύγκρισιν ποιεῖται λοιπὸν προφητείας καὶ γλωσσῶν, καὶ δείκνυσιν ὠφελιμωτέραν τὴν προφητείαν καταβάλλων τὰς γλώσσας. Καὶ γὰρ σφόδρα ἦσαν ἐπηρμένοι δι' αὐτὰς, διὰ τὸ, πρώτου αὐτοῦ χαρίσματος ἠξιῶσθαι τοὺς ἀποστόλους, « Ὁ γὰρ λαλῶν γλώσσῃ. » Ἐν τούτῳ δείκνυσι, μὴ ὂν σφόδρα τὸ τῶν γλωσσῶν ὠφέλιμον. Οὐδένα γὰρ, φησὶ, τῶν ἀκουόντων οἰκοδομεῖ. Τῷ γὰρ Θεῷ λαλεῖ, οὐκ ἀνθρώποις· ἐπεὶ μηδεὶς νοεῖ τὰ λεγόμενα, τοῦτο λέγει, « Οὐδεὶς γὰρ ἀκούει. » Εἶτα ἵνα μὴ παντελῶς ἀχρήστους αὐτοὺς δείξῃ, ἐπάγει· « Πνεύματι δὲ λαλεῖ μυστήρια. » Τουτέστιν, ἢ τῷ ἰδίῳ Πνεύματι, οἷον τῇ ἰδίᾳ ψυχῇ προσδιαλέγεται· ἢ ὅτι ἐν Πνεύματι ἁγίῳ, οἷον διὰ Πνεύματος ἁγίου λαλεῖ. Ἀλλ' εἰ καὶ ἐν Πνεύματι λαλεῖ, ἔλαττόν ἐστι τῆς προφητείας, ὅσῳ καὶ ἡ ὠφέλεια ἥττων. « Ὁ δὲ προφητεύων. » Ἀπὸ τοῦ κοινῇ συμφέροντος δείκνυσι τὴν προφητείαν κρείττονα. Τοὺς γὰρ ἀνθρώπους, φησὶν, οἰκοδομεῖ, καὶ παρακαλεῖ ἐπὶ τὴν πίστιν, καὶ παραμυθεῖται ἐπὶ τοῖς ἐσομένοις πειρασμοῖς. « Ὁ λαλῶν γλώσσῃ ἑαυτὸν οἰκοδομεῖ. » Περὶ τῶν εἰδότων μὲν αὐτῶν ἃ λαλοῦσιν, οὐκ εἰδότω δὲ ἑτέροις ἑρμηνεῦσαι διαλέγεται. « Ὁ δὲ προφητεύων, φησὶν, Ἐκκλησίαν οἰκοδομεῖ. » Ὅσον οὖν τὸ μέσον τοῦ ἕνα ὠφελεῖσθαι, καὶ τοῦ, Ἐκκλησίαν, τοσοῦτον τὸ μέσον γλωσσῶν καὶ προφητείας.

Θέλω δὲ πάντας ὑμᾶς λαλεῖν γλώσσαις, μᾶλλον δὲ ἵνα προφητεύητε. Μείζων γὰρ ὁ προφητεύων ἢ ὁ λαλῶν γλώσσαις, ἐκτὸς εἰ μὴ διερμηνεύῃ, ἵνα ἡ Ἐκκλησία οἰκοδομὴν λάβῃ. Νυνὶ δὲ, ἀδελφοὶ, ἐὰν ἔλθω πρὸς ὑμᾶς γλώσσαις λαλῶν, τί ὑμᾶς ὠφελήσω, ἐὰν μὴ ὑμῖν λαλήσω, ἢ ἐν ἀποκαλύψει, ἢ ἐν γνώσει, ἢ ἐν προφητείᾳ, ἢ ἐν διδαχῇ; ὅμως τὰ ἄψυχα φωνὴν διδόντα, εἴτε αὐλὸς, εἴτε κιθάρα, ἐὰν διαστολὴν τοῖς φθόγγοις μὴ δῷ πῶς γνωσθήσεται τὸ αὐλούμενον, ἢ τὸ κιθαριζόμενον;

Εἶτα ἐπειδὴ πολλοὶ παρ' αὐτοῖς γλώσσαις ἐλάλουν, ἵνα μὴ νομισθῇ κατὰ φθόνον ἀποσμικρύνειν τὰς γλώσσας, φησί· « Θέλω δὲ πάντας γλώσσαις λαλεῖν, » οὐχ ἕνα ἢ δύο, « Πλὴν μᾶλλον ὑμᾶς προφητεύειν βούλομαι. » Ἐπειδὴ μείζων ὁ προφητεύων, διὰ τὸ τοὺς πλείονας ὠφελεῖν. « Ἐκτὸς εἰ μὴ διερμηνεύῃ. » Ἐπειδὴ ἀπεφήνατο μείζονα τὸν προφήτην, ἐπάγει· « Ἐκτὸς εἰ μὴ διερμηνεύῃ. » Τουτέστι, μείζων ὁ προφήτης, ἐκτὸς ἐκείνου τοῦ καὶ γλώσσαις λαλοῦντος καὶ διερμηνεύοντος ἃ λέγει. Ὁ γὰρ τοιοῦτος, ἴσος ἐστὶ τῷ προφήτῃ. Ὁμοίως γὰρ τὸ κοινὸν τῆς Ἐκκλησίας ὠφελεῖ. « Νυνὶ δὲ, ἀδελφοὶ, ἐὰν ἔλθω

nos, et adhuc fugere, multoque opus esse cursu ut apprehendamus eam quæ adeo distat. « Æmulamini autem spiritualia. » Ne existiment eum propterea de charitate fecisse sermonem, ut dona foras projiceret, subjungit : « Æmulemini autem spiritualia, » hoc est, dona cum ipsa charitate. — Hoc est, neque illa negligite. Siquidem major est charitas, et hanc oportet omnino sectari, non tamen vel alia dona negligere oportet, et maxime prophetiæ donum. **554** « Magis tamen ut prophetetis. » Collationem deinceps facit prophetiæ et linguarum, et ostendit utiliorem esse prophetiam, deprimens linguas, nam propter illas vehementer elati erant, eo quod primum illud donum accepissent apostoli. « Nam qui loquitur lingua. » Per hoc ostendit quod non sit magna linguarum utilitas : siquidem nullum audientium ædificat : Deo enim loquitur non hominibus : quoniam nullas intelligit quæ dicuntur, et hoc est quod subdit : « Nullus enim audit. » Deinde ne omnino inutiles eos ostendat, subjungit ; « Spiritu vero loquitur mysteria. » Hoc est, vel suo spiritu tanquam apud proprium animum sermocinatur, vel Spiritu sancto, hoc est, per Spiritum sanctum loquitur. Sed quanquam per Spiritum loquatur, tanto minus donum est quam prophetia, quanto minor est utilitas. « Qui autem prophetat. » At communi utilitate ostendit meliorem esse prophetiam. Nam homines, inquit, ædificat, et ad fidem adhortatur, et propter futuras afflictiones consolatur. « Qui loquitur lingua seipsum ædificat. » De his loquitur qui noverunt quidem ea quæ loquuntur, sed aliis interpretari non norunt. « Qui vero prophetat, Ecclesiam ædificat. » Quantum ergo discrimen est ejus quod est uni afferre utilitatem, ab eo quod est Ecclesiæ illam afferre, tantum discrimen est linguarum a prophetia.

XIV, 5-7. « Volo autem omnes vos loqui linguis, « magis tamen ut prophetetis. Nam major est qui « prophetat quam qui loquitur linguis, nisi inter« pretetur, ut Ecclesia ædificationem accipiat. Nunc « autem, fratres, si venero ad vos linguis loquens, « quid vobis prodero : nisi vobis loquar aut per re« velationem, aut per scientiam, aut per prophetiam, « aut per doctrinam ? Quin et inanima sonum red« dentia, sive tibia, sive cithara, nisi distinctionem « sonis dederint, quomodo cognoscetur quod tibia « canitur aut cithara ? »

Deinde quia multi apud ipsos linguis loquebantur, ne existimetur invidia parvifacere linguas, ait : « Volo autem omnes loqui linguis, » non unum aut duos, « sed magis vos prophetare volo, « **555** quoniam major est is qui prophetat, eo quod afferat utilitatem multis. « Nisi interpretetur. » Quoniam ostendit majorem esse prophetam, subjungit : « Nisi interpretetur ; » hoc est, major est propheta, nisi ille et linguis loquatur et interpretetur quæ dicit : nam talis æqualis est prophetæ. Similiter enim communem affert Ecclesiæ utilitatem. « Nunc autem, fratres, si venero ad vos. »

— Nunc autem volo, inquit, in mea persona, ne vobis grave sit hæc effigurare, et ostendere quantum desit ad perfectionem si quis tantum linguatur. « Nam si venero, inquit, ad vos linguis loquens, » etc. Cumque prius in se effiguraverit, deinceps procedendo, eniam hæc in illis ipsis ostendit. Sed et ibi cum asperius aliquid dicturus est, in seipsum hoc recipit; ut dum ait: « Ero ei qui loquitur barbarus, et si quid est simile. « Si veniam ad vos linguis loquens.» Volens in propria persona ostendere indigentiam et abjectionem linguarum, ait: « Etiam si detur me loqui linguis, nihil tamen ex hoc vobis prodero. » Nisi enim loquar vobis per revelationem sive manifestatienem, hoc est aliqua manifesta clara et intellecta. Aut per scientiam sive cognitionem, hoc est, ut cognoscatis quæ dico: « Aut per prophetiam. » Nam hanc intelligebant, cum modo communi loquendi exprimeretur: Aut per doctrinam. Qui enim docet. studium adhibet ut qui discunt intelligant quæ dicuntur: non ero, inquit, aliter vobis utilis. « Aut per revelationem. » Genera ponit donorum quæ in sermone sunt: Hæc autem sunt linguas interpretari, et quæ ab illis dicantur revelare sive manifestare: aut simul utrumque, et linguis loqui et explanare, quod etiam vocat scientiam, quia loquitur, et tanquam sciens interpretatur quod dicit: « Aut prophetare; » hoc autem manifestum est quid significet: « Aut docere. » Aliud est hoc donum ab his quæ dicta sunt. Ait ergo: Si venero habens quidem donum loquendi linguis, non habens tamen aliquod prædictorum quatuor donorum, quæ vobis erit utilitas? « Quin et inanima sonum reddentia.» Et quid, inquit, dico in vobis, puta utile esse illud quod intelligitur, inutile vero quod non intelligitur? Etenim in inanimis quoque instrumentis hoc licebit invenire. Siquidem nec in cythara aut tibiis confuse efferre oportet quæ dicuntur: alioqui nullo modo quemquam delectarent. **556** Si ergo in his pusillis magnum est ipsa claritas et manifestatio, quanto magis in spiritualibus? Oportet enim ordinatim et articulatim pulsare organa, quod significat διαστολήν, id est, distinctionem sive differentiam et cantus immutationem.

πρὸς ὑμᾶς. » — [ΦΩΤ.] Νυνὶ δὲ, φησὶ, βούλομαι ἐπὶ τοῦ ἐμοῦ προσώπου, διὰ τὸ μὴ γενέσθαι ὑμῖν φορτικὸν, ταῦτα σχηματισαι, καὶ δεῖξαι ὅσον λείπει εἰς τελείωσιν, τῷ γλώσσαις μόνον λαλεῖν. « Ἐὰν γὰρ, φησὶν, ἔλθω πρὸς ὑμᾶς γλώσσαις λαλῶν, » καὶ ἑξῆς. Πρότερον δὲ ἐπὶ οἰκείου σχηματισας, λοιπὸν προϊὼν καὶ ἐπ' αὐτῶν ἐκείνων ταῦτα γυμνάζει. Ἀλλὰ κἀκεῖ ἔνθα τραχύτερόν τι μέλλει λέγειν, εἰς ἑαυτὸν τοῦτο ἀναδέχεται, ὡς τὸ, « Ἔσομαι τῷ λαλοῦντι βάρβαρος, » καὶ εἴ τι ὅμοιον. « Ἐὰν ἔλθω πρὸς ὑμᾶς γλώσσαις λαλῶν. » Ἐπὶ τοῦ οἰκείου προσώπου δεῖξαι θέλων τὸ τῶν γλωσσῶν ὑποδεὲς, φησίν· « Ὑποθώμεθα ἐμὲ αὐτὸν εἶναι τὸν γλώσσαις λαλοῦντα, ἀλλ' οὐδὲν ὑμᾶς ἐκ τούτου ὠφελήσω. » Ἐὰν γὰρ μὴ λαλήσω ὑμῖν, φησὶν, ἐν ἀποκαλύψει, τουτέστιν εὐσύνοπτά τινα καὶ σαφῆ καὶ νοούμενα, « Ἢ ἐν γνώσει, » τουτέστιν, ἵνα γινώσκητε ἃ λέγω, « ἢ ἐν προφητείᾳ » (ταύτην γὰρ ἐνόουν κατὰ τὴν κοινὴν ὁμιλίαν λαλουμένην), « ἢ ἐν διδαχῇ » (καὶ γὰρ ὁ διδάσκων σπουδάζει νοεῖν τοὺς διδασκομένους τὰ λεγόμενα), οὐκ ἔσομαι, φησὶν, ὑμῖν ἐπωφελής. « Ἢ ἐν ἀποκαλύψει. » Τὰ εἴδη λέγει τῶν ἐν λόγῳ χαρισμάτων. Ταῦτα δέ ἐστι, γλώσσας ἑρμηνεύειν, καὶ τὰ λαλούμενα παρ' αὐτῶν ἀποκαλύπτειν, ἢ συνάμφω, καὶ γλώσσαις λαλεῖν καὶ ἀποκαλύπτειν, ὃ καὶ γνῶσιν καλεῖ, ὅτι λαλεῖ καὶ ἑρμηνεύει ὡς εἰδὼς ὃ λέγει. « Ἢ προφητεύειν » (τοῦτο δὲ δῆλον τί ἐστιν)· « Ἢ διδάσκειν. » Ἕτερον τοῦτο χάρισμα παρὰ τὰ εἰρημένα. Φησὶν οὖν. Ἐὰν ἔλθω ἔχων μὲν τὸ χάρισμα τοῦ γλώσσαις λαλεῖν, μὴ ἔχων δέ τι ἄλλο χάρισμα τῶν εἰρημένων τεσσάρων, τί ἔσται ὑμῖν ὄφελος; « Ὅμως τὰ ἄψυχα φωνὴν διδόντα. » Καὶ τί, φησὶ, λέγω ὅτι ἐφ' ἡμῶν, τὸ μὲν νοούμενον ὠφέλιμον, τὸ δὲ μὴ νοούμενον ἀκερδές; Καὶ γὰρ καὶ ἐν τοῖς ἀψύχοις ὀργάνοις τοῦτό τις εὕροι. Καὶ ἐπὶ κιθάρας γὰρ καὶ αὐλοῦ, μὴ συγχεῖσθαι χρὴ τὰ λεγόμενα. Ἐπεὶ οὐκ ἄν ποτέ τινα ψυχαγωγήσειεν. Εἰ οὖν ἐπὶ τῶν μικρῶν μέγα ἡ σαφήνεια, πόσῳ μᾶλλον ἐπὶ τῶν πνευματικῶν; Κατὰ τάξιν γὰρ χρὴ κροτεῖσθαι τὰ ὄργανα, καὶ ἐνάρθρως, ὅπερ λέγει διαστολὴν, ἤγουν παραλλαγὴν καὶ ἐναλλαγὴν μέλους.

XIV, 8-11. « Etenim si incertum sonum tuba dederit, quis apparabitur ad bellum? Sic et vos nisi per « linguam manifestum sermonem dederitis, quo« modo intelligitur quod dicitur? Eritis enim in « aera loquentes. Tam multa, si res ferat, genera so« norum sunt in mundo, et nullum horum aphonum. « Si igitur nesciero vim vocis, ero ei qui loquitur « barbarus: et qui loquitur, etc.

Καὶ γὰρ ἐὰν ἄδηλον φωνὴν σάλπιγξ δῷ, τίς παρασκευάσεται εἰς πόλεμον; οὕτως καὶ ὑμεῖς διὰ τῆς γλώσσης ἐὰν μὴ εὔσημον λόγον δῶτε, πῶς γνωσθήσεται τὸ λαλούμενον; Ἔσεσθε γὰρ εἰς ἀέρα λαλοῦντες. Τοσαῦτα, εἰ τύχοι, γένη φωνῶν ἐστιν ἐν κόσμῳ, καὶ οὐδὲν αὐτῶν ἄφωνον. Ἐὰν οὖν μὴ εἰδῶ τὴν δύναμιν τῆς φωνῆς, ἔσομαι τῷ λαλοῦντι βάρβαρος, καὶ ὁ λαλῶν ἐν ἐμοὶ βάρβαρος, οὕτως καὶ ὑμεῖς.

Ab exemplis ostendit quæ potentia sit et utilitas manifestationis, et ait: Non solum tibiæ et cythara, sed et tuba si incertum dent sonum, nemo erit qui ad bellum præparetur (nam ponitur, « Quis, » pro, « Nullus, ») cum videlicet ignoretur quid tuba canatur. Deinde, ne dicant, Et quid ad nos hæc exempla? subjungit: Sic et vos nisi manifestum et

Ἐκ τῶν παραδειγμάτων δείκνυσι τίς ἡ δύναμις καὶ ἡ ὠφέλεια τῆς σαφηνείας, καί φησιν· Οὐ μόνον αὐλὸς καὶ κιθάρα, ἀλλὰ καὶ σάλπιγξ ἐὰν δῷ φωνὴν ἄδηλον, οὐδεὶς ἔσται ὁ εἰς πόλεμον παρασκευαζόμενος (τὸ γὰρ, « Τίς, » ἀντὶ τοῦ, « οὐδεὶς, » κεῖται), ἀγνοουμένου δηλαδὴ τοῦ σαλπισθέντος. Εἶτα, ἵνα μὴ λέγωσι, Καὶ τί πρὸς ἡμᾶς ταῦτα τὰ παραδείγματα;

ἐπάγει· Οὕτως καὶ ὑμεῖς, εἰ μὴ σαφῆ καὶ νοούμενον εἴπητε λόγον, ἔσεσθε, φησὶν, εἰς ἀέρα λαλοῦντες, τουτέστιν, εἰκῆ καὶ μάτην καὶ ἀνωφελῶς. Καὶ εἰ ἀνωφελές ἐστι τὸ τῶν γλωσσῶν διατί ἐν εἴδει χαρίσματος ταύτας ἐλάμβανον; Ἵνα ὁ ἔχων καὶ λαλῶν, ὠφελῆται μόνος. Εἰ δὲ μέλλοι καὶ ἑτέροις εἶναι χρήσιμος, ἑρμηνείας χρεία, ἣν ἐλάμβανον οἱ μᾶλλον κεκαθαρμένοι. Κατὰ τὴν ἀναλογίαν γὰρ τῆς πίστεως καὶ τῆς καθάρσεως, ἐδίδοντο καὶ τὰ χαρίσματα. « Τοσαῦτα, εἰ τύχοι, γένη φωνῶν. » Τοσαῦτα, τουτέστι, πολλὰ, φησὶ, καθὼς ἔτυχεν ὄντα γένη φωνῶν ἐστὶν ἐμψύχων τε καὶ ἀψύχων, οἷον, ἀνθρώπων, ζώων πτηνῶν. Καὶ ἀψύχων ὀργάνων, οἷον λύρας μουσικῆς, ναύλης, καὶ ἑτέρων. Ἀλλ' οὐδὲ ἐξ ἑνὸς τούτων, φησὶν ὠφεληθείη τις, εἰ μὴ εἰδείη τὴν δύναμιν τῆς φωνῆς. Τοιγαροῦν οὐδὲ ἐκ τῶν ὑμετέρων γλωσσῶν ὠφέλειά τις εἰς ἄλλους διαβήσεται, εἰ μὴ εἰδείη τὴν δύναμιν τοῦ λαλουμένου. Ἔσται δὲ τοῦτο, ἐὰν διερμηνεύῃς λαλῶν γλώσσαις. Διερμηνεύσῃ δὲ, εἰ πλεῖον ἄληπτον βίον καὶ πίστιν θερμὴν πεπυρωμένην κτήσῃ. — [ΦΩΤ.] Τὸ, « Τοσαῦτα γένη φωνῶν, » καὶ ἑξῆς, διχῶς ἔστι. Καὶ τούτων τῶν γενῶν οὐδέν ἐστιν ἄφωνον, ἐκλαβεῖν· ἢ ὅτι πολλά ἐστι γένη φωνῶν, ἀλλ' οὐδεμία τοῖς ὁμογενέσιν αὐτῶν ἐστιν ἄσημος καὶ ἀνεπίγνωστος.

A intellectum loquamini sermonem, eritis, inquit, in aera loquentes, hoc est, frustra et vane ac sine utilitate. Atqui si nulla erat linguarum utilitas, quare has in forma doni accipiebant. Ut qui eas habebat iisque loquebatur, solus utilitatem acciperet. Quod si et aliis futurus erat utilis, opus erat interpretatione quam accipiebant qui magis purificati erant Nam juxta fidei ac purificationis proportionem, dabantur et dona. Tam multa, si res ferat, genera sonorum τοσαῦτα, id est, plurima, sicut accidit, sunt genera sonorum, animatorum et inanimatorum: puta hominum, belluarum, volucrum: et inanimorum instrumentorum, nempe lyræ musicalis, naulæ ac cæterorum. Sed a nullo. inquit, horum refert quispiam utilitatem, B nisi vim soni cognoscat. Itaque neque ex linguis vestris ulla transibit ad alios utilitas, nisi vim cognoscat ejus quod dicitur. Erit autem hoc si interpreteris: interpretaberis autem si amplius nanciscaris vitam inculpatam, fidemque ferventem et ignitam. — Quod ait: » Tam multa genera vocum » sive « sonorum, » etc., dupliciter accipi potest. Aut quod multa sunt genera vocum. et nullum horum generum est aphonum aut sine voce; vel quod multa **557** sunt genera vocum, et nulla horum obscura est aut ignota his qui ejusdem inter se sunt generis.

Τό γὰρ ἄφωνον, τὰ δύο ἔστι σημαῖνον εὑρεῖν, καὶ τὸ παντελῶς ἄφωνον, καὶ τὸ ἄσημον μόνον καὶ ἀδιάγνωστον. Εἰ μὲν οὖν, ὡς προείρηται, ἐκληψόμεθα, εἴη ἂν τοιοῦτος ὁ ἀποστολικὸς νοῦς· Πολλά ἐστι γένη φωνῶν, καὶ τούτων τῶν γενῶν, οὐδέν ἐστιν ἄφωνον. Ἀλλὰ τί κερδαίνομεν ἡμεῖς ἐκ τῶν φωνῶν ἐκείνων, μηδὲν αὐτῶν συνιέντες; Ἐὰν γὰρ μὴ εἰδῶ τί σημαίνει ἡ φωνὴ, ἔσομαι ἐγώ τε ἐκείνῳ, καὶ ἐκεῖνος ἐμοὶ βάρβαρος. Εἰ δὲ, ὡς ὕστερον ἐῤῥήθη, ἐκληψόμεθα, καὶ ὁ νοῦς τοιοῦτος· Πολλὰ γένη ἐστὶ φωνῶν ἐν κόσμῳ καὶ οὐδὲν τούτων ἐστὶ τοῖς ὁμογενέσιν ἄσημον καὶ ἀνεπίγνωστον. Πῶς οὖν ὑμεῖς εἰς ἀέρα λαλοῦντες, καὶ ἄσημα τοῖς ὁμογενέσι φθεγγόμενοι, ὡς μέγα τι κατωρθωκότες ἐπαίρεσθε; ἀλλ' οὐχὶ σπουδάζετε μᾶλλον καὶ ἐπιμελεῖσθε, ἵνα καὶ τὸ διερμηνεύειν τὰς γλώσσας προσλαβόντες, εἰς κοινὴν ὠφέλειαν χρήσησθε τῷ χαρίσματι; Ὁ γὰρ δὴ μόνον γλώσσαις λαλῶν, ἀσήμου καὶ ἀνεπιγνώστου τῆς φωνῆς ὑπαρχούσης τῷ ἀκροατῇ, ἀντὶ τοῦ ὠφελεῖν, ἔσται αὐτῷ βάρβαρος καὶ ὁ ἀκροατὴς ὁμοίως τῷ λαλοῦντι βάρβαρος λογισθήσεται. Καὶ τί τὸ ἐντεῦθεν κέρδος; « Ἐὰν οὖν μὴ εἰδῶ τὴν δύναμιν τῆς φωνῆς. » Εἰσὶν οὖν μυρίαι φωναὶ ἐν τῷ κόσμῳ. Ἐὰν οὖν μὴ οἶδα τὴν δύναμιν τῆς φωνῆς τουτέστιν, ἐὰν μὴ οἶδα τί λαλεῖ, ἐσόμεθα ἀλλήλοις βάρβαροι, οὐ παρὰ τὴν τῆς φωνῆς κακίαν, ἀλλὰ παρὰ τὴν ἡμῶν ἄγνοιαν. « Οὕτως καὶ ὑμεῖς. » Οὕτως, πῶς; Ὥσπερ οἱ λαλοῦντες καὶ μὴ νοούμενοι, καὶ διὰ τοῦτο ὄντες ἑαυτοῖς βάρβαροι, οὕτως καὶ ὑμεῖς· ἀντὶ τοῦ, Διὰ τοῦτο καὶ ὑμεῖς. Διὰ ποῖον; ἵνα μὴ ἦτε ἀλλήλοις βάρβαροι. Διὰ τοῦτο οὖν καὶ ὑμεῖς, ἐπεὶ ἐπιθυμίαν ἔχετε χαρισμάτων, ἐκείνων τυχεῖν ἀγωνίσασθε δι' ὧν ὑμῖν ἡ ὠφέλεια τῆς

Nam ἄφωνον duo hæc significare invenitur, et quod obscurum tantum est et incognitum. Itaque si ut prius dictum est, intellexerimus, talis esse poterit sensus Apostoli: multa sunt genera vo- C cum, et nullum horum generum aphonum est: sed quodnam nobis lucrum a vocibus illis proveniet, si nihil horum intelligamus? Nam si non cognovero quid vox significet, ero et ego illi et ille mihi barbarus. Si vero ut posterius dictum est, acceperimus, talis etiam erit intellectus. Multa genera vocum sunt in mundo, et nullum horum obscurum est aut incognitum his qui ejusdem inter se sunt generis, quomodo ergo vos in aera loquentes, et ignota his qui vestri sunt generis sonantes, cristas erigitis, ac si magnum aliquid peregissetis? et non magis studetis aut curatis, ut, accepta linguarum interpretatione, ad communem utilitatem dono utamini? Nam qui tantum linguis loquitur, si obscura et incognita sit vox auditori, cum prodesse D deberet, erit ei barbarus, et auditor similiter ei qui loquitur reputabitur barbarus: et quod inde lucrum erit? « Si igitur nesciero vim vocis. » Sunt ergo innumeræ voces in mundo. Itaque si non sciam vim vocis, hoc est, si nesciam quid loquitur, erimus nobis mutuo barbari; non ob vocis vitium, sed ob ignorantiam nostram. « Ita et vos. » Ita. Quonam modo? Sicut qui loquuntur nec intelliguntur, et ideo sibi mutuo sunt barbari: ita et vos. id est, propterea et vos. Propter quid? ne scitis vobis invicem Barbari, Propterea igitur et vos: quoniam dona concupiscitis, illa assequi contendite per quæ Ecclesiæ utilitas et ædificatio a

vobis attingatur. Ipse vero ait : « Ut excellatis. » Hoc est, ut plus quam nunc habeatis : linguis tantum nunc loquentes et non interpretantes. — *Vel.* Ut excellatis magis quam linguis loquendo. Nam alia dona linguis excellentiora sunt, utpote uberiorem afferentia utilitatem.

558 XIV, 12-14. « Quandoquidem æmulatores « estis spirituum ad ædificationem Ecclesiæ, quærite « ut excellatis. Quapropter qui loquitur lingua, oret « ut interpretetur. Nam si orem lingua, spiritus meus « orat, at mens mea sine fructu est. »

Ubi cessavit ab adducendis exemplis, apertius eos adhortatur. Quandoquidem omnino æmulamini et exoptatis dona (illa enim dicuntur in Spiritus) concupiscite et ea quæ possint Ecclesiam ædificare et ei prodesse, « Quærite ut excellatis. » Non dixit: Ut acquiratis dona, sed, » Ut excellatis, » hoc est, ut cum magna exuberantia habeatis. « Quapropter qui loquitur lingua. » Deinde et modum ponit, quo pacto possint habere dona quæ Ecclesiæ prosint. Ait enim : « Quæ loquitur linguis, oret ut et posse interpretari accipiat. » Itaque ipsi in causa sunt quod majus non accipiant, ut qui non petunt quod majus est. « Nam si orem lingua. » Nam si loquar, inqnit, lingua et non etiam interpreter : Spiritus quidem meus, id est, animus ipse quoad seipsum utilitatem percipit, at mens mea sine fructu invenietur, ex hoc quod aliis non affert utilitatem : mentis enim fructus est per varias ac omnigenas cogitationes utilitatem proximis excogitare. « Spiritus meus orat, » hoc est, donum spirituale, nempe ipsum loqui linguis. — Verba *orem* et *orat* accepit pro eo quod est linguis loqui aliquid quod honestum sit et studiosum. Nam et precatio genus quoddam est sermonis. Ait ergo: Si quid loquar eorum quæ necessaria sunt et honesta, sed id non interpreter etiam auditoribus, meipsum quidem juvo : nam hoc est quod ait : « Spiritus meus orat, » id est, ego solus fruor re illa necessaria et honesta. Sed alius non accipit utilitatem, ut mens mea etiam inde lucrifaciat fructum utilitatis istorum. Itaque tali fructu mentem privari rursumque frui supponit, eo quod illa inter nostras potentias maxime amet proximi utilitatem, quomodo neque vis irascibilis moveatur neque concupiscibilis : quæ facile affectus excitat, aut a propria naturalique virtute facile transmutat. Et hæc magis fructu vacat, quando una consentit : rursumque ubi fructum nacta fuerit, **559** abunde lætatur.

Deinde ait : « Quid ergo est ? » hoc est, quid oportet fieri ? Quomodo nobis continget ne sine fructu simus ? quomodo ? si per virtutem nobis curæ sit ut qui linguis loquitur, et spiritu loquatur et mente : hoc est, et causa propriæ utilitatis loquatur, et ut mens mutuo fructu fruatur : hic autem proximorum est utilitas. Id autem erit si

A Ἐκκλησίας καὶ ἡ οἰκοδομὴ κατορθωθήσεται. Αὐτὸς δὲ, « Ἵνα περισσεύητε, » φησὶ, τουτέστιν ἵνα πλέον ἢ νῦν ἔχητε, γλώσσαις νῦν μόνον λαλοῦντες, καὶ οὐχ ἑρμηνεύοντες. — Ἢ. Ἵνα περισσεύητε μᾶλλον, ἀντὶ τοῦ, γλώσσαις λαλεῖν. Τὰ γὰρ ἄλλα χαρίσματα περισσεύει τῶν γλωσσῶν, ὡς πλείονα ὠφέλειαν παρεχόμενα.

Ἐπεὶ ζηλωταί ἐστε πνευμάτων πρὸς τὴν οἰκοδομὴν τῆς Ἐκκλησίας, ζητεῖτε ἵνα περισσεύητε. Διόπερ ὁ λαλῶν γλώσσῃ, προσευχέσθω ἵνα διερμηνεύῃ. Ἐὰν γὰρ προσεύχωμαι γλώσσῃ, τὸ πνεῦμά μου προσεύχεται, ὁ δὲ νοῦς μου ἄκαρπός ἐστιν.

Παυσάμενος τῶν παραδειγμάτων, γυμνότερον αὐτοῖς παραινεῖ. Ἐπειδὴ ὅλως ζηλοῦτε καὶ ποθεῖτε τὰ B χαρίσματα, φησὶ (τοῦτο γὰρ τὰ πνεύματα), τοιαῦτα ἐπιθυμεῖτε καὶ ζητεῖτε τὰ δυνάμενα τὴν Ἐκκλησίαν οἰκοδομῆσαι, καὶ ὠφελῆσαι. « Ζητεῖτε ἵνα περισσεύητε. » Οὐκ εἶπεν, Ἵνα κτήσησθε τὰ χαρίσματα, ἀλλ', « Ἵνα περισσεύητε. » Τουτέστι, Μετὰ πολλῆς δαψιλείας ἔχητε. « Δι' ὅπερ ὁ λαλῶν γλώσσῃ. » Εἶτα λέγει καὶ τρόπον, πῶς ἂν σχοίησαν χαρίσματα τὰ τὴν ἐκκλησίαν ὠφελοῦντα. « Ὁ γὰρ λαλῶν, φησὶ, γλώσσαις προσευχέσθω, ἵνα καὶ τὸ διερμηνεύειν λάβῃ. » Ἄρα οὖν αὐτοὶ αἴτιοι τοῦ μὴ τὸ μεῖζον λαβεῖν, ὡς οὐκ αἰτοῦντες τὸ μεῖζον. « Ἐὰν γὰρ προσεύχωμαι γλώσσῃ » Ἐὰν γὰρ, φησὶ, λαλῶ γλώσσῃ οὐ μὴν καὶ διερμηνεύω, τὸ μὲν πνεῦμά μου, οἷον ἡ ψυχὴ αὐτὴ καθ' ἑαυτὴν ὠφελεῖται, ἄκαρπος δὲ μου ὁ νοῦς εὑρεθήσεται, τῷ μὴ καὶ ἄλλους ὠφελεῖν. Νοῦ γὰρ καρπὸς, τὸ διὰ ποικίλων καὶ παντοδαπῶν νοημάτων ὠφέλειαν C τοῖς πλησίον ἐπινοεῖν. « Τὸ πνεῦμά μου προσεύχεται. » Ἀντὶ τοῦ, Τὸ χάρισμά μου τὸ πνευματικὸν, αὐτὸ τὸ λαλεῖν γλώσσαις. — [ΦΩΤ.] Τὸ Προσεύχομαι καὶ Προσεύξομαι, ἀντὶ τοῦ λαλεῖν τι ταῖς γλώσσαις καλὸν καὶ σπουδαῖον εἴληφε. Καὶ γὰρ καὶ ἡ προσευχὴ, εἶδός τί ἐστι τοῦ λόγου. Φησὶν οὖν, ὅτι Ἐάν τι λαλῶ τῶν ἀναγκαίων καὶ καλῶν, μὴ διερμηνεύω δὲ αὐτὸ καὶ τοῖς ἀκροαταῖς, ἐμαυτὸν μὲν ὠφελῶ (τοῦτο γάρ ἐστι, « Τὸ πνεῦμά μου προσεύχεται, » τουτέστιν, Ἐγὼ μόνος ἀπολαύω τοῦ ἀναγκαίου ἐκείνου καὶ τοῦ καλοῦ), ἄλλος δὲ οὐκ ὠφελεῖται, ἵνα ἐκέρδησέ μου ἐντεῦθεν ὁ νοῦς καὶ τὸν καρπὸν τῆς ἐκείνων ὠφελείας. Τὸν νοῦν δὲ ἐστερῆσθαι τοῦ τοιούτου καρποῦ καὶ πάλιν ἀπολαύειν ὑποτίθεται, ὅτι ἐκεῖνος μᾶλλον τῶν ἐν ἡμῖν δυνάμεων ἐραστής D ἐστι τῆς τοῦ πλησίον ὠφελείας, ἅτε μήτε ὡς τὸ θυμικὸν, μήτε ὡς τὸ ἐπιθυμητικὸν, ῥᾳδίως οὕτως παθαινόμενος, καὶ τῆς ἰδίας καὶ κατὰ φύσιν ἀρετῆς εὐχερῶς μεθιστάμενος. Καὶ ἐκεῖνός ἐστι μᾶλλον ὁ καὶ ἄκαρπος, ὅτε ἐστὶ συναισθανόμενος, καὶ πάλιν ἐπειδὴ ἂν ἐπιτύχῃ τοῦ καρποῦ, ἐνευφραινόμενος.

Εἶτά φησι· « Τί οὖν ἐστιν ; » οἷον τί δεῖ γενέσθαι ; πῶς ἔσται ἡμῖν, μὴ ἀκάρποις εἶναι ; Πῶς ; ἐπιμεληθεῖσι δι' ἀρετῆς, ὥστε γλώσσαις λαλοῦντα, καὶ τῷ πνεύματι λαλεῖν καὶ τῷ νοΐ· τουτέστι, καὶ ἕνεκα τῆς ἰδίας ὠφελείας λαλεῖν, καὶ ἕνεκα τοῦ ἀπολαύειν τὸν νοῦν τοῦ καταλλήλου καρποῦ. Τοῦτο δέ ἐστιν, ἡ τῶν πλησίων ὠφέλεια. Ἔσται δὲ τοῦτο, ἐὰν ταῖς γλώσ-

σαις λαλοῦντες, λάβωμεν χάρισμα καὶ ἵνα διερμηνεύωμεν. Ἐπειδὴ δὲ ἐπὶ τοῦ λαλεῖν τι τῶν καλῶν καὶ σπουδαίων τὸ τῆς προσευχῆς ὄνομα λαβὼν, ἐπέμεινε χρώμενος αὐτῷ, ἵνα μὴ νομίσῃς ὅτι προηγουμένως περὶ προσευχῆς ἐστιν ὁ λόγος, ἀλλ' οὐχὶ περὶ παντὸς ἀναγκαίου καὶ ἐπιτηδείου λόγου γλώσσαις λαλουμένου, μετέπεσεν εἰς τὸ ψάλλειν. Ὡσανεὶ λέγων, ὅτι Εἴτε ἐπὶ προσευχῆς, εἴτε ἐπὶ ψαλμῳδίας, εἴτε ἐπὶ ἄλλου τινὸς λόγου τῶν ἀναγκαίων καὶ καλῶν, ἐπὶ πάντων ὁμοίως δεῖ καὶ ἑαυτὸν ὠφελεῖν καὶ τὸν πλησίον. Εἶτα φέρει καὶ παράδειγμα, δεικνὺς ὅτι κατὰ πολλὰ ἐλλείπει καὶ ὑστερεῖ τὸ γλώσσαις μόνον λαλεῖν, ἄνευ γε τοῦ διερμηνεύειν. Ἐὰν γὰρ, φησὶ, τῷ πνεύματι εὐλογήσῃς, τουτέστι σὺ μόνος συνιεὶς καὶ σαυτὸν οἷς εὐλογεῖς ὠφελῶν, ὁ δὲ ἀκροατὴς οὐ συνίησιν ἃ λέγεις, τί ἀποκριθήσεται πρὸς σέ; πῶς ἐρεῖ τὸ, « Ἀμὴν, ἂν τοῦτο ᾖ χρεία τυχὸν αὐτὸν ἀποκρίνασθαι, μηδὲν ὅλως εἰδὼς ὧν λέγεις σύ; Σὺ μὲν γὰρ καλῶς καὶ ἐπὶ σαυτοῦ συμφέροντι εὐλογεῖς ἢ εὐχαριστεῖς, εἰ τύχοι, ἢ ἄλλο τι τῶν δεόντων ποιεῖς. Καθόλου γὰρ τὸν λόγον βούλεται ἐξακούεσθαι, καὶ οὐχ ἐπὶ τινος εἴδους ὡρισμένου. Διὸ ποτὲ μὲν τὸ, « Ψάλλειν, » ἄλλοτε δὲ τὸ, « Εὐλογεῖν, » καὶ μετ' αὐτὸ καὶ ἀντ' αὐτοῦ τίθησι τὸ, « Εὐχαριστεῖν, » δεικνὺς ὅτι καθόλου περὶ παντὸς ἀναγκαίου καὶ ἐπιτηδείου γλώσσαις λαλουμένου ἐστὶν αὐτῷ ἡ παραίνεσις καὶ ἡ σπουδή. Ἀλλ', ὅπερ ἔλεγον, σὺ μὲν, φησὶν, ἐπὶ τῷ σεαυτοῦ συμφέροντι γλώσσαις λαλῶν, εὐλογεῖς ἢ εὐχαριστεῖς, ἢ ἄλλο τι λαλεῖς, ὁ δὲ ἀκροατὴς οὐδὲν κερδαίνει, οὐδὲν ὠφελεῖται ἀπὸ σοῦ. Ὁ δὲ νοῦς μου ἄκαρπός ἐστι· » τουτέστιν, οὐκ ἔσχε τὸν ἀπὸ τῶν ἀκροατῶν συναγόμενον αὐτῷ καὶ τρυγώμενον καρπὸν, ὁ τοῦ λαλοῦντος νοῦς οὐκ ἐκέρδησεν αὐτὸν, οὐκ ἀπήλαυσε τοῦ τοιούτου καρποῦ, ἔρημος ὤφθη τοῦ καρποῦ, ἄκαρπός ἐστιν.

Τί οὖν ἐστι; Προσεύξομαι τῷ πνεύματί, προσεύξομαι δὲ καὶ τῷ νοΐ. Ψαλῶ τῷ πνεύματι, ψαλῶ δὲ καὶ τῷ νοΐ. Ἐπεὶ ἐὰν εὐλογήσῃς τῷ πνεύματι, ὁ ἀναπληρῶν τὸν τόπον τοῦ ἰδιώτου, πῶς ἐρεῖ τὸ Ἀμὴν ἐπὶ τῇ σῇ εὐχαριστίᾳ; ἐπειδὴ τί λέγεις οὐκ οἶδε. Σὺ μὲν γὰρ καλῶς εὐχαριστεῖς, ἀλλ' ὁ ἕτερος οὐκ οἰκοδομεῖται. Εὐχαριστῶ τῷ Θεῷ μου πάντων ὑμῶν μᾶλλον γλώσσαις λαλῶν, ἀλλ' ἐν Ἐκκλησίᾳ θέλω πέντε λόγους διὰ τοῦ νοός μου λαλῆσαι, ἵνα καὶ ἄλλους κατηχήσω, ἢ μυρίους λόγους ἐν γλώσσῃ.

Τί οὖν ἐστιν ὃ χρὴ, φησὶν, αἰτεῖν τὸν Θεόν; Τί; τὸ προσεύχεσθαι τῷ πνεύματι, οἷον τῇ ψυχῇ, ὅπερ εἰς τὴν αὐτοῦ μόνου συντείνει ὠφέλειαν, προσεύχεσθαι δὲ καὶ τῷ νοΐ, ὅπερ καὶ εἰς τὴν τῶν πλησίον φθάνει οἰκοδομὴν, κατὰ τὴν ἐπάνω παραγραφὴν, καὶ ψάλλειν δὲ ὁμοίως. « Ψαλῶ τῷ πνεύματι. » — [ΘΕΟΔΩΡ.] Πνεῦμα, τὸ πνευματικὸν χάρισμα καλεῖ, νοῦν δὲ, τὴν σαφήνειαν καὶ ἑρμηνείαν τῶν λεγομένων. Λέγει δὲ ὅτι προσήκει τὸν ἑτέρᾳ γλώσσῃ διαλεγόμενον, εἴτε ἐπὶ ψαλμῳδίας, εἴτε ἐπὶ προσευχῆς, εἴτε ἐπὶ διδασκαλίας, ἢ αὐτὸν ἑρμηνεύειν καὶ νοεῖν τί λέγει εἰς

A linguis loquentes, donum accipiamus, ut etiam interpretemur. Quoniam autem loquendo de re quapiam honesta et studiosa, sumpto orationis nomine permansit utens illo : ne in progressu existimes sermonem esse de oratione, et non de omni necessario et convenienti sermone qui linguis exprimitur, transivit ad ipsum psallere, ac si diceret : Sive in precatione, sive in psalmodia, sive in alio quovis necessario sermone vel decenti: in omnibus oportet pari modo et seipsum juvare et proximum. Deinde affert et exemplum, ostendens quod multis egeat ac privetur, qui solum linguis loquitur absque interpretatione. Quoniam si benedixeris, inquit, spiritum, hoc est, tu solus intelligens, et tibi ipsi verbis quibus benedicis B utilitatem afferens: auditor autem non intelligens quæ dicis, quomodo tibi respondebit? quomodo dicet : « Amen, » si fortassis hoc eum respondere oporteat, cum nihil omnino intelligat quæ tu dicis! Siquidem tu bene et ad tui ipsius commodum, si res ferat, benedicis et agis, aut aliud quippiam eorum quæ fieri oportet agis (ubique enim hoc verbum vult subaudiri, et non in aliquo genere definito insistere : ideo nunc quidem dicit, « Psallere, » alibi vero « Benedicere, » et post ipsum etiam pro eodem ponit, « Gratias agere ; » ostendens quod ubique sit ejus adhortatio ac studium de omni re necessaria ac convenienti, quæ linguis exprimitur). Itaque, ut dixi, tu quidem linguis loquens, ad tui ipsius commodum benedicis vel gratias agis, aut aliud quippiam loqueris; auditor vero nullum reportat lu- C crum, nihil a te juvatur. « At mens mea sine fructu est, » hoc est, non accepit fructum ab auditoribus collectum, vel tanquam ex vindemia congregatum : hunc non sibi lucrifecit mens ejus qui loquitur, non fruita est tali fructu, desolata apparuit fructu, sine fructu est.

560 XIV, 15-19. « Quid ergo est? Orabo spiritu, « sed orabo et mente : psallam spiritu, sed psallam et « mente. Alioqui si benedixeris spiritu, is qui complet « locum idiotæ, quomodo dicturus est Amen ad tuam « benedictionem? quando quidem quid dicas nescit. « Nam tu quidem bene gratias agis, verum alius non « ædificatur. Gratias ago Deo meo, qui magis quam « omnes vos linguis loquor. Sed in Ecclesia malo « quinque verba mente mea loqui, ut et alios insti- D « tuam, quam decem millia verborum lingua. »

Quid igitur est, inquit, quod a Deo petere oportet? quid? orare spiritu sive anima, quod ad ipsius tantum utilitatem protenditur : sed orare et mente, quod etiam ad proximorum pertingit utilitatem juxta superiorem præscriptionem. Similiter autem et psallere. « Psallam spiritu. » Spiritum vocat spirituale donum, mentem vero manifestationem ac interpretationem eorum quæ dicuntur. Dicit autem quod expediat eum qui alia lingua loquitur, sive in psalmodia, sive in oratione, sive in doctrina, aut ipsum interpretari et intelligere quid dicat ad utili-

tatem auditorum, aut alium hoc facere convenit qui possit cooperationem doctrinæ suscipere. « Alioqui si benedixeris spiritu. » Nam si tu solus, inquit, scis quid benedicis, aut quid precaris, et anima tua hoc dicit spiritu, reliqui vero ignorant, eo quod tu non noveris interpretari, sive non noveris vim eorum quæ dicuntur : qui agit idiotam non poterit dicere Amen ad tuam orationem : non enim novit quid dicas : neque scit quando oporteat te audire Amen. « Locum idiotæ. » Idiotam dicit eum qui in ordine laico, sive plebeo constitutus est : nam eos quoque ita vocare solent qui sunt extra militiam. Hoc autem est quod dicit : Tu qui psallis, aut oras, interpretare ea quæ dicuntur, et tibi ipsi et similiter his qui te audiunt, ut dicant « Fiat ; » quoniam alioqui quid dicas nesciunt. Hoc dicit : « Psallam spiritu, psallam et mente, » hoc est, intelligam et interpretabor etiam audientibus. « Nam tu quidem bene gratias agis. »

561 Deinde etiam dignam laudem servans dono linguarum, ait : Nam tu quidem bene gratias agis, sed proximus nullam refert utilitatem. « Magis quam omnes vos linguis loquor. » Postmodum ne ob id videatur vilipendere ac dejicere, sive minus reddere donum linguarum, quod ipse illud non possideat, ait : « Magis quam omnes vos linguis loquor ; » hoc tamen dicturus primum gratias egit Deo, significans quod ab ipso donum habeat. « Quinque verba mente mea loqui. » Hoc est, intelligere ut ipse interpreter, et auditoribus explanem ut capiant utilitatem. « Quam decem millia verborum lingua. » Non potens illa interpretari. Nam hoc modo in me solo permanebit utilitas. — διὰ τοῦ νοός μου, id est, mente mea vel propter mentem meam, hoc est, causa mentis meæ, ne sit ipsis sine fructu eorum, sed fruatur fructu utilitatis ipsorum.

XIV, 20-22. « Fratres, ne sitis pueri sensibus : sed « malitia pueri estote, sensibus vero perfecti sitis. In « lege scriptum est : Variis linguis et labiis variis lo« quar populo huic, et ne sic quidem audient me, di« cit Dominus. Itaque linguæ in signum sunt, non « credentibus, sed incredulis : contra prophetia, non « incredulis, sed credentibus. »

Postquam ostendit majorem esse prophetiam, deinceps pungitivo utitur sermone. « Ne pueri, inquit, sitis. » Puerorum enim est parva admirari, veluti sunt linguæ, magna vero despicere, qualis est prophetia. « Sed malitia pueri estote. » Ubi injustitia aliqua proponitur aut peccatum, tunc pueri sitis. Est autem puerum esse nescire malefacere vel peccare. Sensuum vero perfectio, et vitium fugit et virtutem prosequitur : et majora ac viliora dona dijudicare novit. « In lege scriptum est. » Atqui Isaias hoc dicit, sed divus Paulus omne vetus instrumentum vocat legem. Testimonium vero adducit, latenter ostendens non esse admodum utile donum linguarum, eo quod etiam incredulis

A ὠφέλειαν τῶν ἀκουόντων, ἢ ἕτερον τοῦτο ποιεῖν, δυνάμενον συνεργὸν τῆς διδασκαλίας παραλαμβάνεσθαι. « Ἐπεὶ ἐὰν εὐλογήσῃς τῷ πνεύματι. » Ἐὰν γὰρ μόνον σὺ ἐπίστασαι, φησὶ, τί εὐλογεῖς, ἤγουν τί εὔχεσαι, καὶ ἡ σὴ ψυχὴ τοῦτο λέγει τῷ πνεύματι, οἱ δὲ λοιποὶ ἀγνοοῦσι τῷ σὲ μὴ εἰδέναι ἑρμηνεῦσαι, ἤγουν μὴ εἰδότα τὴν δύναμιν τῶν λεγομένων, ὁ εἰς ἰδιώτην τελῶν, οὐκ ἂν εἴπῃ τὸ, Ἀμὴν, ἐπὶ τῇ σῇ εὐχῇ· Μὴ εἰδὼς γὰρ τί λαλεῖς, οὐδὲ γινώσκει πότε δεῖ σοι τὸ, Ἀμὴν, ὑπακοῦσαι. « Τὸν τόπον τοῦ ἰδιώτου. » Ἰδιώτην λέγει, τὸν ἐν τῷ λαϊκῷ τάγματι τεταγμένον, ὅτι καὶ τοὺς ἔξω τῆς στρατείας οὕτως καλεῖν εἰώθασι. Τοῦτο δὲ λέγει, ὅτι Ψάλλων καὶ προσευχόμενος ἑρμήνευε καὶ σεαυτὸν τὰ λεγόμενα, καὶ τοὺς ἀκούοντάς σου ὁμοίως, ἵνα εἴπωσι τὸ, « Γένοιτο. » B Ἐπεὶ οὐκ οἴδασι τί λέγεις. Τοῦτο λέγει. « Ψαλῶ τῇ ψυχῇ. ψαλῶ καὶ τῷ νοΐ, » ἀντὶ τοῦ, Νοήσω, καὶ ἑρμηνεύσω καὶ τοῖς ἀκούουσι. « Σὺ μὲν γὰρ καλῶς εὐχαριστεῖς. »

Εἶτα καὶ τὸ ἀξιέπαινον φυλάττων τῷ χαρίσματι τῶν γλωσσῶν, φησί· Σὺ μὲν γὰρ καλῶς εὐχαριστεῖς, ἀλλ' ὁ πλησίον οὐκ ὠφελεῖται. « Πάντων ὑμῶν μᾶλλον γλώσσαις λαλῶ. » Εἶτα ἵνα μὴ δόξῃ διὰ τοῦτο εὐτελίζειν καὶ ὑποτιθέναι, ἤγουν μικρότερον ποιῶν τὸ τῶν γλωσσῶν χάρισμα, ὡς αὐτὸς αὐτὸ μὴ κεκτημένος, φησὶ, Πάντων ὑμῶν πλέον γλώσσαις λαλῶ. » Πλὴν τοῦτο εἰπὼν, πρῶτον ηὐχαρίστησε τῷ Θεῷ, δηλῶν ὡς ἐκ τούτου ἔχει τὸ χάρισμα. « Πέντε λόγους διὰ τοῦ νοός μου λαλῆσαι. » Τουτέστι, νοῆσαι αὐτὸς ἑρμηνεύειν, καὶ τοῖς ἀκούουσι σαφηνίζειν ὅπως ὠφελῶνται, « Ἢ μυρίους λόγους ἐν γλώσσῃ, » μὴ C ἰσχύων αὐτοὺς ἑρμηνεῦσαι. Τότε γὰρ εἰς ἐμὲ μόνον ἡ ὠφέλεια περιστήσεται. — [ΦΩΤ.] Διὰ τοῦ νοός μου, τουτέστιν Ἕνεκα τοῦ νοός μου, τοῦ μὴ εἶναι ἄκαρπον αὐτοῖς, ἀλλὰ ἀπολαύειν καρποῦ τῆς ὠφελείας αὐτῶν.

Ἀδελφοὶ μὴ παιδία γίνεσθε ταῖς φρεσὶν, ἀλλὰ τῇ κακίᾳ νηπιάζετε, ταῖς δὲ φρεσὶ τέλειοι γίνεσθε. Ἐν τῷ νόμῳ γέγραπται, ὅτι ἐν ἑτερογλώσσοις, καὶ ἐν χείλεσιν ἑτέροις λαλήσω τῷ λαῷ τούτῳ, καὶ οὐδ' οὕτως εἰσακούσονταί μου, λέγει Κύριος, ὥστε αἱ γλῶσσαι εἰς σημεῖόν εἰσιν, οὐ τοῖς πιστεύουσιν, ἀλλὰ τοῖς ἀπίστοις. Ἡ δὲ προφητεία οὐ τοῖς ἀπίστοις, ἀλλὰ τοῖς πιστεύουσιν.

Μετὰ τὸ δεῖξαι μείζονα τὴν προφητείαν, λοιπὸν D πληκτικωτέρῳ χρῆται λόγῳ. « Μὴ παιδία γίνεσθε, » φησί. Νηπίων γάρ ἐστι, τὸ τὰ μικρὰ θαυμάζειν, οἷον τὰς γλώσσας, τῶν δὲ μεγάλων καταφρονεῖν, τουτέστι τῆς προφητείας. « Ἀλλὰ τῇ κακίᾳ νηπιάζετε. » Ὅταν πρόκειται ἀδικία τις, ἢ ἁμαρτία, τότε νηπιάζετε. Νηπιάζειν δέ ἐστι, τὸ μὴ εἰδέναι κακοποιεῖν, ἢ ἁμαρτάνειν. Ἡ δὲ τῶν φρενῶν τελειότης, καὶ κακίαν φεύγει, καὶ ἀρετὴν διώκει, καὶ τὰ μείζω καὶ ὠφελιμώτερα τῶν χαρισμάτων διακρίνειν οἶδεν « Ἐν τῷ νόμῳ γέγραπται. » Καίτοι Ἡσαΐας τοῦτό φησιν, ἀλλ' ὁ Ἅγιος πᾶσαν τὴν Παλαιὰν, νόμον καλεῖ. Τὴν δὲ μαρτυρίαν παράγει, ἠρέμα δεικνὺς μὴ σφόδρα χρήσιμον τὸ τῶν γλωσσῶν σημεῖον, διὰ τὸ

ἀπίστοις γίνεσται· « Καὶ οὐδ' οὕτως εἰσακούσεταί μου. » Τί οὖν ἐλάλει, εἰ ᾔδει μὴ ἀκουσθησόμενος; Ἵνα τὰ αὐτοῦ ποιήσῃ ὁ Θεὸς, καὶ διὰ πάντων δείξῃ τὴν περὶ ἡμᾶς πρόνοιαν, καὶ νικήσῃ ἐν τῷ κρίνεσθαι αὐτόν. καὶ ἀπαλλάξῃ πάσης ἀπολογίας. — [ΟΙΚΟΥΜΕΝΙΟΥ.] Ἢ καὶ τὸ, « Οὐδ' οὕτως εἰσακούσονταί μου, » ὡς πρὸς τὸ κοινὸν εἴρηται, καὶ τὸ μὴ πάντας εἰσακοῦσαι, ἐπεὶ ἔνι μηδὲ ἕνα εἰσακοῦσαι. « Ὥστε αἱ γλῶσσαι εἰς σημεῖόν εἰσιν. » Ὁρᾷς πῶς ὑποτίθησι τῇ προφητείᾳ τὰς γλώσσας; « Εἰς σημεῖον γάρ εἰσι, » φησί. Τὸ δὲ σημεῖον, οὐ πάντως διδάσκει καὶ ὠφελεῖ, ὁπότε καὶ βλάπτει πολλάκις, ὡς προϊὼν φησιν, ἔνθα λέγει, « Οὐκ ἐροῦσιν ὅτι μαίνεσθε; » — « Οὐ τοῖς πιστεύουσιν. » Οἱ γὰρ πιστοὶ οὐ δέονται σημείων, πιστοὶ ὄντες. « Ἡ δὲ προφητεία οὐ τοῖς ἀπίστοις. » Ἡ δὲ προφητεία, φησὶν, ὠφελεῖ τοὺς πιστούς. Κατηχεῖ γὰρ αὐτοὺς, οὐκ ἔτι δὲ καὶ τοὺς ἀπίστους, οἷον τοὺς ἀνίατα νοσοῦντας, εἰ μὴ ὅτι προϊὼν λέγει, ὅτι καὶ αὐτοὺς ὠφελεῖ. Ἐλεγχόμενος γὰρ, φησὶ, καὶ ἀνακρινόμενος ὑπὸ παντων, ἐρεῖ ὅτι ὄντως ὁ Θεὸς ἐν ὑμῖν ἐστιν. Ὅρα πόση διαφορὰ τῆς προφητείας. Αἱ μὲν γὰρ γλῶσσαι, γελᾷν τοὺς ἀπίστους ποιοῦσιν. Ἐροῦσι γὰρ, φησὶν, ὅτι μαίνεσθε. Ἡ δὲ προφητεία, τοὺς πιστοὺς μὲν, πᾶσι τρόποις ὠφελεῖ. Ἔστι δ' ὅτε καὶ τοὺς ἀπίστους ὠφελεῖ, τῷ ἐλέγχειν αὐτοὺς, καὶ παρασκευάζειν ἐπὶ πρόσωπον πίπτειν, καὶ προσκυνεῖν τῷ Θεῷ. Τοῦτο γὰρ προϊὼν λέγει· Ἀλλὰ τοῖς πιστεύουσιν, εἰς ὠφέλειαν, ὅ ἐστι διδαχήν.

contingat. « Et ne sic quidem audient me. » Quare ergo loquebatur si sciebat quod non esset audiendus? Ut faceret Deus quod in se erat, et per omnia ostenderet quam de nobis habebat providentiam : utque vinceret dum judicatur, **562** omnemque tolleret excusationem. Aut etiam, ut quod ait : « Ne sic quidem audient me. » ad id quod commune est dictum sit, et quod non omnes audierint, quandoquidem contingit ut ne unus quidem audiat. « Itaque linguæ in signum sunt. » Vides quod linguas inferiores prophetia dicat? Nam in signum sunt, inquit : signum autem non semper docet aut utile est : imo interdum, et frequenter etiam nocet, ut in progressu dicit, ubi ait : Nonne dicent vos insanire? » Non credentibus. » Credentes enim non egent signis, cum jam fideles sint. « Contra prophetia non incredulis. » Prophetia vero fidelibus, inquit, utilis est : nam instruit ipsos : non autem etiam incredulos utpote immedicabiliter ægrotantes : nisi quod in progressu dicit quod etiam ipsos juvet, Coargutus, inquit, et dijudicatus ab omnibus dicet quod vere Deus in vobis sit. Vide quanta sit prophetiæ excellentia. Siquidem linguæ incredulos faciunt irridere : nam dicent, inquit, vos insanire : prophetia vero fideles quidem omnibus modis juvat. Contingit autem quandoque ut et incredulis sit utilis, coarguendo illos, et efficiendo ut in faciem cadant Deumque adorent : hoc enim in sequentibus dicit : sed credentibus ad utilitatem est, nempe doctrinam.

Ἐὰν οὖν συνέλθῃ ἡ Ἐκκλησία ὅλη ἐπιτοαυτὸ, καὶ πάντες γλώσσαις λαλῶσιν, εἰσέλθωσι δὲ ἰδιῶται ἢ ἄπιστοι, οὐκ ἐροῦσιν ὅτι μαίνεσθε; Ἐὰν δὲ πάντες προφητεύωσιν, εἰσέλθῃ δέ τις ἄπιστος ἢ ἰδιώτης, ἐλέγχεται ὑπὸ πάντων, καὶ οὕτως τὰ κρυπτὰ τῆς καρδίας αὐτοῦ, φανερὰ γίνεται, καὶ οὕτως πεσὼν ἐπὶ πρόσωπον προσκυνήσει τῷ Θεῷ, ἀπαγγέλλων ὅτι ὁ Θεὸς ὄντως ἐν ὑμῖν ἐστιν.

XIV, 24-25 « Si ergo convenerit universa simul « Ecclesia, et omnes linguis loquantur, ingrediantur « autem idiotæ aut increduli, nonne dicent vos insa- « nire? Quod si omnes prophetent: ingrediatur autem « incredulus aut idiota, coarguitur ab omnibus, et « sic occulta cordis ejus manifesta fiunt, atque ita « procidens in faciem suam adorabit Deum, renun- « tians quod revera Deus in vobis sit. »

Ἠρέμα δεῖξαι θέλει ὅτι καὶ ἀφορμὴ βλάβης ἐστὶ τὸ λαλεῖν γλώσσαις. Εἶτα ἵνα μὴ δόξῃ τοῦ χαρίσματος κατηγορεῖν, ἐπάγει· Ἐὰν εἰσέλθητε πάντες γλώσσαις λαλοῦντες, εἰσέλθωσι δὲ καὶ ἰδιῶται ἢ ἄπιστοι, ὡς εἶναι τῆς ἐκείνων ἰδιωτείας καὶ ἀπιστίας τὸ ἔγκλημα, οὐ τῆς χάριτος, ὅμως ἀφορμὴ καὶ οὕτως βλάβης ἐστὶν ἰδιώταις καὶ ἀπίστοις, ὅπερ οὐχ εὑρήσεις ἐπὶ τῆς προφητείας, « Οὐκ ἐροῦσιν ὅτι μαίνεσθε; » Ἐπειδὴ μέγα ἐφρόνουν γλώσσαις λαλοῦντες, δείκνυσιν αὐτοὺς εἰς αὐτὴν τὴν ὑπόληψιν ἐκ τῶν γλωσσῶν βλαπτομένους. Ὑπολήψεις γὰρ, φησὶ, μαινομένων λαμβάνετε, ὅ ἐστι τῆς σπουδῆς ὑμῶν ἐναντίον καὶ τῆς ποιήσεως. Ἐπὶ δὲ τῆς προφητείας τὸ ἐναντίον φησί. Καὶ γὰρ καὶ τοὺς ἀναισχύντους τῶν ἀπίστων, ἐφέλκεται τῷ ἐλέγχειν αὐτοὺς καὶ ἀνακρίνειν, καὶ τὰ κρυπτὰ τῆς καρδίας αὐτῶν φανεροῦν. « Καὶ οὕτως τὰ κρυπτά. » Τουτέστιν, ἃ ἐπὶ ψυχὴν ἔχει, καὶ κατ' αὐτὰ ἐναχθήσεται ἐν μέσῳ, καὶ φανερωθήσεται; καὶ οὕτως διὰ τοῦ ἀνακρίνεσθαι

Sensim vult ostendere quod damni occasio sit loqui linguis. Deinde ne donum reprehendere videatur, subjungit : Si conveniatis omnes linguis loquentes : ingrediantur autem idiotæ ac increduli : quanquam reprehensio sit ignorantiæ ac incredulitatis illorum et non gratiæ, tamen hoc etiam modo occasio damni est idiotis et incredulis, quod in prophetia non invenies. « Nonne dicent vos insanire? » Quoniam arrogantes erant in eo quod linguis loquerentur, ostendit ipsos ex linguis incidere in damnum suspicionis. **563** Incidistis, inquit, in suspicionem insaniæ : quod studio vestro et actioni contrarium est. In prophetia vero e diverso accidit. Siquidem ipsos quoque impudentes incredulos attrahit, corguendo eos ac dijudicando, et occulta cordis ipsorum manifestando. « Et sic occulta. » Hoc est quæ in animo habet, quæque ex his sequuntur, proferentur in medium et propalabuntur, ac ita, per hoc videlicet quod dijudicatur,

occulta ipsius manifestantur, et procidens adorat A Deum. « Procidens in faciem. » Res enim quæ accidit, eos etiam qui vehementer impudentes sunt pudefaciet.

δηλονότι, τὰ κρυπτὰ αὐτοῦ φανεροῦνται. Καὶ πεσὼν προσκυνεῖ τῷ Θεῷ. « Πεσὼν ἐπὶ πρόσωπον. » Τὸ γὰρ, γινόμενον, καὶ τοὺς σφόδρα ἀναισχύντους καταιδέσει.

XIV,26-28. « Quid igitur est, fratres? Cum conve« neritis, quisque vestrum psalmum habet, doctrinam « habet, linguam habet, revelationem habet, inter« pretationem habet: omnia ad ædificationem fiant· « Sive lingua quis loquitur, fiat per binos, aut ad « summum ternos, idque vicissim, et unus interpre« tetur : quod si non sit interpres, taceat in Ec« clesia : cæterum sibi ipsi loquatur et Deo. »

Quid igitur, inquit, faciendum est vobis? Ecce enim audistis donorum differentias. Et consequenter dicit : Quisque vestrum sive psalmum habeat B (nam ex dono quodam etiam psalmos seu cantica conficiebant, sive doctrinam habeat, hoc est, sive possit docere et utilitatem afferre : sive prophetiam (nam hoc significat ἀποκάλυψις, id est, revelatio) sive linguam habeat (bene autem linguarum quoque meminit. Nam quia in præcedentibus illas vehementer depressit, nunc etiam earum meminit: quoniam visus est sentire neque doni genus esse gratiam linguarum) sive interpretationem habeat, et possit linguas interpretari : eumdem finem omnia respiciant, nempe ut ædificet Ecclesiam, tanquam diceret : Quæcunque dixi dona, puta psalmus, doctrina, revelatio sive prophetia, lingua, interpretatio, ad utilitatem sint populi et ædificationem. « Fiat per binos aut ad summum ternos. » Non C multi loquamini lingua neque confuse, ne seditio fiat : sed duo, aut ut plurimum tres. Idque ἀνὰ μέρος, id est, per partes sive vicissim, hoc est unus post alium loquatur, et alius interpretetur. « Cæterum sibi ipsi loquatur et Deo. » Quod ait : « Sibi ipsi loquatur, » neque permittentis est, neque prohibentis, **564** ac si diceret : Si non habet interpretationem, taceat; quod si non potis est tacere (hoc autem vitii est) sibi ipsi loquatur, hoc est, apud se leniter et sine strepitu, ut solus Deus audiat et non homines. Considera vero quomodo dum permittere videtur, prohibeat.

Τί οὖν ἐστιν, ἀδελφοί; ὅταν συνέρχησθε ἕκαστος ὑμῶν ψαλμὸν ἔχει, διδαχὴν ἔχει, γλῶσσαν ἔχει, ἀποκάλυψιν ἔχει, ἑρμηνείαν ἔχει. Πάντα πρὸς οἰκοδομὴν γινέσθω. Εἴτε γλώσσῃ τις λαλεῖ κατὰ δύο ἢ τὸ πλεῖστον τρεῖς, καὶ ἀνὰ μέρος, καὶ εἷς διερμηνευέτω. Ἐὰν δὲ μὴ ᾖ διερμηνευτὴς, σιγάτω ἐν Ἐκκλησίᾳ, ἑαυτῷ δὲ λαλείτω καὶ τῷ Θεῷ.

Τί οὖν, φησὶ, ποιητέον ὑμῖν; Ἰδοὺ γὰρ ἀκηκόατε τὰς τῶν χαρισμάτων διαφοράς. Καὶ λοιπὸν λέγει, Ἕκαστος ὑμῶν εἴτε ψαλμὸν ἔχει (ἀπὸ γὰρ χαρίσματος καὶ ψαλμοὺς ἐποίουν), εἴτε διδαχὴν ἔχει· οἷον, εἰ δύναται διδάξαι καὶ ὠφελῆσαι, εἴτε προφητείαν. (Τοῦτο γὰρ ἡ ἀποκάλυψις), εἴτε γλῶσσαν ἔχει (καλῶς δὲ καὶ τῶν γλωσσῶν ἐμνήσθη. Ἐπειδὴ γὰρ αὐτὰς ἐν τοῖς προλαβοῦσι σφόδρα καθεῖλε, νῦν καὶ αὐτῶν ἐμνήσθη, ἐπεὶ ἔδοξεν ἂν μηδὲ εἶδος εἶναι χαρίσματος τὸ τῶν γλωσσῶν), εἴτε ἑρμηνείαν ἔχει, καὶ δύναται τὰς γλώσσας ἑρμηνεύειν, πρὸς ἓν τέλος πάντα ὁράτω, τὸ οἰκοδομεῖν τὴν Ἐκκλησίαν. Ὡς ἂν εἰ ἔλεγε· Πάντα ὅσα ἂν εἶπον χαρίσματα, ψαλμὸν, διδαχὴν, ἤγουν ἀποκάλυψιν, γλῶσσαν, ἑρμηνείαν, εἰς ὠφέλειαν ἔστωσαν τοῦ λαοῦ, καὶ οἰκοδομήν. « Κατὰ δύο, ἢ τὸ πλεῖστον τρεῖς. » Μὴ πολλοὶ λαλεῖτε γλώσσῃ μηδὲ συγκεχυμένως, ἵνα μὴ ἀκαταστασία γίνηται, ἀλλὰ δύο ἢ τρεῖς τὸ πλεῖστον, καὶ ἀνὰ μέρος, τουτέστιν εἷς ἀφ' ἑνὸς λαλείτω, καὶ διερμηνευέτω ἕτερος. « Ἑαυτῷ δὲ λαλείτω καὶ τῷ Θεῷ. » Τὸ, « Ἑαυτῷ λαλείτω, » οὐκ ἔστιν ἐπιτρέποντος, ἀλλ' οὐδὲ κωλύοντος. Ὡσεὶ ἔλεγεν· Εἰ μὴ ἔχει ἑρμηνείαν, σιγάτω. Εἰ δὲ μὴ καρτερεῖ σιγᾷν (τοῦτο δὲ κατηγορίας ἐστὶν), ἑαυτῷ λαλείτω, τουτέστιν, ἀψοφητὶ καὶ ἠρέμα, ὡς Θεὸν μόνον ἀκούειν, οὐ μὴν ἀνθρώπους. Ὅρα πῶς ἐν τῷ δοκεῖν ἐπιτρέπειν, ἀποτρέπει.

XIV,29-33. « Prophetæ vero duo aut tres loquan« tur, et cæteri dijudicent. Quod si alteri revelatum « fuerit assidenti, prior taceat. Potestis enim singu« latim omnes prophetare : ut omnes discant, et « omnes consolationem accipiant : et spiritus pro- D « phetarum prophetis subjiciuntur. Non enim tur« bationis auctor est Deus, sed pacis, ut in omni« bus Ecclesiis sanctorum. »

Erant inter prophetas etiam vates seu divini qui latebant, ideo ait : « Duo aut tres loquantur, et cæteri dijudicent. » Hoc est, dijudicent; ne quomodo vates quispiam esse propheta existimetur. Ideo ergo duo aut tres, ne propter multitudinem lateant falsi vates. « Quod si alteri revelatum fuerit assidenti. » Si te, inquit, prophetante alterum moverit Spiritus sanctus, tu tace, ne duobus simul prophetantibus fiat confusio, nam ob id, inquit, te prophetante alteri inspiratum est, quod

Προφῆται δὲ δύο ἢ τρεῖς λαλείτωσαν, καὶ οἱ ἄλλοι διακρινέτωσαν. Ἐὰν δὲ ἄλλῳ ἀποκαλυφθῇ καθημένῳ, ὁ πρῶτος σιγάτω. Δύνασθε γὰρ καθ' ἕνα πάντες προφητεύειν, ἵνα πάντες μανθάνωσι, καὶ πάντες παρακαλῶνται. Καὶ πνεύματα προφητῶν προφήταις ὑποτάσσεται. Οὐ γάρ ἐστιν ἀκαταστασίας ὁ Θεὸς, ἀλλ' εἰρήνης, ὡς ἐν πάσαις ταῖς Ἐκκλησίαις τῶν ἁγίων.

Ἦσαν ἐν τοῖς προφήταις καὶ μάντες λανθάνοντες. Διό φησι, « Δύο ἢ τρεῖς λαλείτωσαν, καὶ οἱ ἄλλοι διακρινέτωσαν, » τουτέστι, διακρινέτωσαν μή πού τις μάντις προφήτης εἶναι ὑποκρίνηται. Διὰ τοῦτο δὲ δύο ἢ τρεῖς, ἵνα μὴ διὰ τὸ πλῆθος λάθωσιν οἱ μάντεις. « Ἐὰν δὲ ἄλλῳ ἀποκαλυφθῇ καθημένῳ. » Εἰ σοῦ, φησὶ, προφητεύοντος, ἄλλον ἐκίνησε τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον, σὺ σίγα, ἵνα μὴ τῶν δύο ἅμα προφητευόντων, σύγχυσις γένηται. Διὰ τοῦτο γὰρ, φησὶ, σοῦ προφητεύοντος, ἄλλος ἐνεπνεύσθη, βουλομένου

τοῦ Πνεύματος καὶ δι' ἐκείνου λεχθῆναί τι. « Δύνασθε γὰρ καθ' ἕνα πάντες προφητεύειν. Ἐπειδὴ δὲ τὸν πρῶτον σιγᾷν ἐκέλευσε, παραμυθεῖται αὐτόν· Μὴ δυσχεράνῃς, φησὶ, σιγᾷν κελευόμενος. Δύνῃ γὰρ καὶ σὺ καὶ ἄλλος προφητεύειν, ἤγουν πάντες. Εἰ εἷς, εἷς προφητεύῃ, τουτέστιν οὐκ ἐκλείψει ὁ καιρὸς, ἵνα πάντες οἱ τὴν Ἐκκλησίαν πληροῦντες, καὶ μανθάνωσι καὶ εἰς πίστιν παρακαλῶνται καὶ ὁδηγῶνται. « Καὶ πνεύματα προφητῶν προφήταις ὑποτάσσεται. » Πνεύματα προφητῶν φησιν, αὐτὸ τὸ πνευματικὸν χάρισμα. Εἶτα ἵνα μὴ λέγῃ τις, Καὶ πῶς σιγᾷν δύναμαι; αὐτὸ γὰρ τὸ ἐπιπνέον ἅγιον Πνεῦμα καὶ ἑκόντα ἀναγκάζει λαλεῖν, Οὐχὶ, φησίν. Ὑποτέτακται γὰρ τῷ προφήτῃ τὸ χάρισμα, τουτέστιν, ἐν αὐτῷ ἐστι καὶ λαλεῖν καὶ σιωπᾷν. Ἄντικρυς, ἢ ἐπὶ τῶν μάντεων. — [ΟΙΚΟΥΜΕΝΙΟΥ.] Ἐκεῖνοι γὰρ μετὰ τὴν παρ' αὐτοῖς ἐνθουσίασιν, καὶ ἄκοντες οἷα δαιμονῶντες λαλοῦσιν ἃ οὐ βούλονται. Εἰ τοίνυν τὸ χάρισμα τοῖς προφήταις ὑποτέτακται, πῶς οὐκ ἄτοπον ὑμᾶς μὴ ὑποτάσσεσθαι τῷ κοινῇ συμφέροντι, ἵνα ὅταν ᾖ καιρὸς σιωπῆς, σιωπᾶτε; « Οὐ γάρ ἐστιν ἀκαταστασίας ὁ Θεός. » Εἶτα δείκνυσιν ὅτι καὶ τῷ Θεῷ τοῦτο δοκεῖ, τὸ, τὸν πρῶτον σιγᾷν. Ἐπεὶ μή ἐστιν ὁ Θεὸς ἀκαταστασίας, ἀλλ' εἰρήνης. Ἐκ γὰρ τούτου, φησὶν, ἀκαταστασία καὶ σύγχυσις γίνεται. Οὗτος δὲ ὁ τῆς εἰρήνης νόμος ἐν πάσαις ἐστὶ ταῖς ἐκκλησίαις τῶν ἁγίων. Καλῶς δέ φησι, « Τῶν ἁγίων, » ἐπειδὴ καὶ Ἑλλήνων ἦσαν ἐκκλησίαι, καὶ λοιπῶν ἀπίστων.

Αἱ γυναῖκες ὑμῶν ἐν ταῖς ἐκκλησίαις σιγάτωσαν. Οὐ γὰρ ἐπιτέτραπται αὐταῖς λαλεῖν, ἀλλ' ὑποτάσσεσθαι, καθὼς καὶ ὁ νόμος λέγει. Εἰ δέ τι μαθεῖν θέλουσιν, ἐν οἴκῳ τοὺς ἰδίους ἄνδρας ἐπερωτάτωσαν. Αἰσχρὸν γάρ ἐστι γυναιξὶν ἐν ἐκκλησίᾳ λαλεῖν. Ἢ ἀφ' ὑμῶν ὁ λόγος τοῦ Θεοῦ ἐξῆλθεν; ἢ εἰς ὑμᾶς μόνους κατήντησεν;

Πάντοθεν τὴν ἡσυχίαν νομοθετήσας, ἐκ τοῦ, μὴ πλείους τῶν τριῶν γλώσσαις λαλεῖν, καὶ ταῦτα ἀνὰ μέρος, τουτέστιν, εἷς ἀφ' ἑνὸς, ἐκ τοῦ, τὸν πρῶτον προφητεύοντα, τῷ δευτέρῳ παραχωρεῖν, ἦλθε λοιπὸν καὶ ἐπὶ τὴν τῶν γυναικῶν ἄκαιρον φλυαρίαν. « Αἱ γυναῖκες σιγάτωσαν· οὐ γὰρ ἐπιτέτραπται, » ἤγουν ἀπονενέμηται « αὐταῖς λαλεῖν. » Καὶ οὐκ εἶπε μόνον σιγᾷν, ἀλλὰ καὶ ὑποτάσσεσθαι, ὃ πλέον ἐστὶ τῆς σιωπῆς. Ἡ γὰρ ὑποταγὴ δηλοῖ τὴν μετὰ φόβου σιγὴν, ὡς ἀπὸ δουλίδων τινῶν γινομένην. « Καθὼς καὶ ὁ νόμος λέγει. » Τί δὲ ὁ νόμος λέγει (νόμον γάρ φησι πᾶσαν τὴν Παλαιάν); « Πρὸς τὸν ἄνδρα σου, φησὶν, ἡ ἀποστροφή σου, καὶ αὐτός σου κυριεύσει. » Εἰ οὖν τῷ ἀνδρὶ ὑπόκειται, πολλῷ μᾶλλον τοῖς πνευματικοῖς διδασκάλοις, καὶ τῷ κοινῷ τῆς Ἐκκλησίας πληρώματι. « Εἰ δέ τι μαθεῖν θέλουσιν. » Εἰ οὖν μὴ λαλοῦσιν, εἴποι τις, πῶς μάθοιεν τὰ ἀγνοούμενα; Ἐν οἴκῳ, φησὶ, παρ' ἀνδρῶν μανθανέτωσαν. Σημείωσαι δὲ, ὅτι οὐ περὶ τῶν χρησίμων αὐταῖς ἐν ἐκκλησίᾳ λαλεῖν ἐπέτρεψε. Τοῦτο δὲ καὶ τοὺς ἄνδρας προσεχεστέρους ποιεῖ, τὸ εἰδέναι ὅτι παρὰ τῶν γυναικῶν ἐρωτηθήσονται περὶ τῶν ἐν τῇ Ἐκ-

A per illud quoque velit Spiritus aliquid exprimi : « Potestis enim singulatim omnes prophetare. » Quoniam autem priorem facere jussit, consolatur eum : Ne, inquit, ægre feras quod jubearis tacere ; potes enim et tu prophetare, et alius, imo omnes, si singulatim quisque prophetet : hoc est, non deerit tempus, ut omnes qui Ecclesiam implent, discant et ad fidem advocentur ac deducantur. « Et spiritus prophetarum prophetis subjiciuntur. » Spiritum prophetarum dicit ipsum spirituale donum. Deinde ne quis dicat : Et quomodo tacere possum ? Ipse enim Spiritus sanctus qui inspirat, et volentem et nolentem loqui cogit. Non est, inquit, ita. Nam donum subjectum est prophetæ, hoc est, in ejus potestate est et loqui et tacere. Manifeste ita est,

B aut contra vates seu divinos loquitur. Nam illi post furorem sibi immissum, etiam nolentes tanquam dæmonio agitati loquuntur quæ nolunt. Si ergo donum prophetis subjectum est, **565** quanta erit absurditas quod vos communi utilitati non subjiciamini, ut cum silentii tempus fuerit, sileatis? « Non enim turbationis auctor est Deus. » Deinde ostendit quod hoc etiam Deo videatur, ut prior taceat, quia non est Deus auctor turbationis, sed, pacis ; nam alioqui turbatio et confusio fieret. Hæc autem lex pacis in omnibus est sanctorum Ecclesiis. Bene autem dicit sunctorum, quoniam et Græcorum et reliquorum infidelium erant Ecclesiæ sive congregationes.

XIV, 34-36. « Mulieres vestræ in ecclesiis sileant, nec « enim permissum est illis ut loquantur, sed ut sub-

C « ditæ sint, quemadmodum et lex dicit. Quod si quid « discere volunt, domi viros suos interrogent. Nam « turpe est mulieribus in ecclesia loqui. Num a vobis « sermo Dei profectus est ? aut in vos solos incidit ?

Statuto ex omni parte silentio, ex eo quod non plures quam tres linguis loquerentur, idque ἀνὰ μέρος, id est, per partes, hoc est, unus post alium sive vicissim, ex eo quod primo prophetans cederet secundo : venit consequenter ad importunas mulierum nugas. « Mulieres taceant : nec enim permissum est, » sive datum illis ut loquantur. Nec solum dixit ut tacerent, sed et subjectæ essent, quod plus est quam silentium servare. Subjectio

D enim designat silentium cum timore, tanquam ab ancillis quibusdam præstitum. « Quemadmodum et lex dicit. » Quid autem dicit lex ? Nam legem appellat vetus instrumentum : « Ad virum, inquit, tuum aversio tua, et ipse dominabitur tibi. » Si ergo viro subjicitur, multo magis spiritualibus præceptoribus, et communi Ecclesiæ plenitudini ac perfectioni. « Quod si quid discere volunt. » Si igitur non loquantur, dixerit quispiam, quomodo discent ea quæ ignorant ? Domi, ait, a viris discant. Animadverte autem quod de his etiam quæ ipsis expediunt, non permisit eas loqui in ecclesia. Hoc autem et viros reddit attentiores, cum sciant quod

ab uxoribus interrogabuntur de Scripturis et dogmatis quæ tractantur in ecclesia. « Nam turpe est mulieribus in ecclesia loqui. » Deinde quoniam, ut verisimile est, arrogantes erant, sibique placebant mulieres ob spiritualia quasi colloquia, per assertionem hoc tollit, dicens : « Nam turpe est. » — « An a vobis sermo Dei ? » **566** Tanquam ad quosdam sibi contradicentes sermo ipsi formatus est. Cur, inquit, contradicitis ? nec bonum esse ducitis ut mulieres taceant in congregatione ? An soli estis credentes in mundo ? Neque soli estis credentes, neque primi. Hoc ergo dicit. Aut, quia a vobis sermo Dei processit, igitur quæ totus habet orbis, oportet etiam apud vos servari.

XIV, 37-40. « Si quis videtur propheta esse aut « spiritualis, cognoscat quod ea quæ scribo vobis, « Domini sint præcepta, cæterum si quis ignorat, « ignoret. Proinde, fratres, enitamini ad hoc ut « prophetis, et loqui linguis ne prohibueritis. « Omnia decenter et secundum ordinem fiant. »

Ubi frequenter docuit oportere mulieres tacere, hoc etiam nunc addit, quod id quoque et Deo videatur. Ait enim : Si quis aut propheta est, aut alio modo habet spirituale donum, ut intelligat quæ a me scribuntur, sciat Dei esse præcepta quæ scribo, nec a meipso ad hæc scribenda me moveri. Si quis autem ignorat esse Dei præcepta, ignoret : hoc est, ego dixi quod expedit. Qui ergo vult, obtemperet : qui autem non vult, agat quod libet. Hæc autem dicere, viri est qui sua non omnibus modis cupiat firma haberi, sed ad commune commodum spectat. Hujusmodi autem sermonis formam habere solet, ubi non grande delictum est quod accidit. Quid enim magnum est si ignorent Dei esse præcepta ut mulieres taceant ? « Enitamini ad hoc ut prophetetis. » Rursum unde disgressus est rediit, et majorem ostendit prophetiam ex eo quod ait. Enitamini ad hoc ut prophetetis, minorem autem linguarum gratiam : ait enim, Loqui linguis ne prohibueritis. Deinde prima in summam colligit : « Omnia, inquit, decenter et secundum ordinem fiant. » Erit autem si ii qui linguis loquuntur bini aut terni loquantur et vicissim : et prophetæ sibi mutuo cedant, ac mulieres in Ecclesiis taceant.

567 CAPUT IX.

De universali corporum resurrectione.

XV, 1, 2. « Notum autem vobis facio, fratres, « Evangelium, quod annuntiavi vobis, quod et acce- « pistis, in quo et statis, per quod et salutem conse- « quimini, quo sermone annuntiarim vobis, si tene- « tis, nisi frustra credidistis. »

Ad sermonem de resurrectione accedit. Ait autem : Nihil novum vobis dicam, sed quod jam notum vobis factum est, verum in oblivionem venit. Nam notum facio, id est, ad memoriam reduco. Vocans autem fratres, simul quidem ipsos mitigat, simul etiam Christi donorum meminit. Nam per ipsius adventum in incarnatione omnes facti

A κλησίᾳ γραφῶν καὶ δογμάτων. « Αἰσχρὸν γάρ ἐστι γυναιξὶν ἐν ἐκκλησίᾳ λαλεῖν. » Εἶτα ἐπειδὴ, ὡς εἰκὸς, καὶ ἐνεκαλλωπίζοντο αἱ γυναῖκες ἐπὶ ταῖς δῆθεν πνευματικαῖς ὁμιλίαις, δι' ἀποφάνσεως αὐτὸ ἀναιρεῖ, λέγων· « Αἰσχρὸν γάρ ἐστιν. — « Ἢ ἀφ' ὑμῶν ὁ λόγος τοῦ Θεοῦ ; » Ὡς πρός τινας ἀντιλέγοντας ὁ λόγος αὐτῷ ἐσχημάτισται. Τί, φησὶν, ἐναντιοῦσθε, καὶ οὐχ ἡγεῖσθε καλῶς ἔχειν τὸ σιγᾷν ἐν ἐκκλησίᾳ τὰς γυναῖκας ; Μόνοι ἐστὲ πιστοὶ ἐν κόσμῳ ; Οὔτε μόνοι ἐστὲ, φησὶ, πιστοὶ, οὔτε πρῶτοι. Τοῦτο λέγει, ἢ ὅτι Ἀφ' ὑμῶν ὁ λόγος τοῦ Θεοῦ ἐξῆλθε. Δεῖ οὖν τὰ τῇ οἰκουμένῃ δοκοῦντα, καὶ παρ' ὑμῖν κρατεῖν.

Εἴ τις δοκεῖ προφήτης εἶναι ἢ πνευματικὸς, ἐπιγινωσκέτω ἃ γράφω ὑμῖν, ὅτι Κυρίου εἰσὶν ἐντολαί. Εἰ δέ τις ἀγνοεῖ, ἀγνοείτω. Ὥστε,
B ἀδελφοὶ, ζηλοῦτε τὸ προφητεύειν, καὶ τὸ λαλεῖν γλώσσαις μὴ κωλύετε. Πάντα εὐσχημόνως κατὰ τάξιν γινέσθω.

Πολλαχῶς διδάξας τὸ, δεῖν τὰς γυναῖκας σιγᾷν, νῦν καὶ τοῦτο προστίθησιν, ὅτι, φησὶ, καὶ τῷ Θεῷ τοῦτο δοκεῖ. Εἴ τις γὰρ, φησὶν, ἢ προφήτης ἐστὶν, ἢ ἄλλως πνευματικὸν ἔχει χάρισμα εἰς τὸ εἰδέναι τὰ γραφόμενα παρ' ἐμοῦ, ἴστω ὅτι Θεοῦ εἰσιν ἐντολαὶ ἃ γράφω, καὶ οὐκ ἀφ' ἑαυτοῦ πρὸς ταῦτα κινοῦμαι. Εἰ δέ τις ἀγνοεῖ ὅτι Θεοῦ εἰσιν ἐντολαὶ, ἀγνοείτω. Τουτέστιν, Ἐγὼ εἶπον, καὶ ὁ θέλων, πειθέσθω, ὁ δὲ μὴ θέλων, ὃ θέλει ποιείτω. Τὸ δὲ ταῦτα λέγειν, σημεῖόν ἐστιν ἀνδρὸς οὐ τὰ ἑαυτοῦ πάντως βουλομένου στῆσαι, ἀλλὰ τὸ κοινῇ συμφέρον σκοποῦντος. Τὸ δὲ τοιοῦτον σχῆμα τοῦ λόγου ποιεῖν εἴωθεν, ἔνθα οὐ
C μέγα ἐστὶ τὸ γινόμενον πλημμέλημα. Τί γὰρ μέγα τὸ ἀγνοεῖν αὐτοὺς, ὅτι Θεοῦ εἰσιν ἐντολαὶ τὸ σιγᾷν τὰς γυναῖκας ; « Ζηλοῦτε τὸ προφητεύειν. » Πάλιν ἐπανῆλθεν ὅθεν ἐξῆλθε, καὶ μείζονα δείκνυσι τὴν προφητείαν ἐν τῷ εἰπεῖν, « Ζηλοῦτε, » ἥττονα δὲ τὴν τῶν γλωσσῶν χάριν. « Τὸ γὰρ λαλεῖν, φησὶ, μὴ κωλύετε. » Εἶτα ἐπανακεφαλαιοῦται τὰ πρῶτα. « Πάντα, φησὶν, εὐσχημόνως καὶ κατὰ τάξιν γινέσθω. » Ἔσται δὲ τοῦτο, ἐὰν οἱ γλώσσαις λαλοῦντες δύο ἢ τρεῖς λαλῶσι καὶ ἀνὰ μέρος, καὶ οἱ προφῆται ἀλλήλοις παραχωρῶσι, καὶ αἱ γυναῖκες ἐν ἐκκλησίᾳ σιωπῶσιν.

ΚΕΦΑΛ. Θ'.

D *Περὶ ἀναστάσεως σωμάτων καθολικῆς.*

Γνωρίζω δὲ ὑμῖν, ἀδελφοὶ, τὸ Εὐαγγέλιον, ὃ εὐηγγελισάμην ὑμῖν, ὃ καὶ παρελάβετε, ἐν ᾧ καὶ ἑστήκατε, δι' οὗ καὶ σώζεσθε, τίνι λόγῳ εὐηγγελισάμην ὑμῖν, εἰ κατέχετε, ἐκτὸς εἰ μὴ εἰκῇ ἐπιστεύσατε.

Εἰς τὸν περὶ ἀναστάσεως ἔρχεται λόγον. Λέγει δὲ ὅτι Οὐδὲν ξένον ὑμῖν ἐρῶ, ἀλλὰ τὸ ἤδη γνωρισθὲν ὑμῖν, εἰς λήθην δὲ ἐλθόν. Τὸ γὰρ, « Γνωρίζω, οἷον ὑπομιμνήσκω, φησίν. Ἀδελφοὺς καλέσας, ὁμοῦ μὲν αὐτοὺς καταπραΰνει, ὁμοῦ δὲ τῶν δωρεῶν ἀναμιμνήσκει τοῦ Χριστοῦ. Διὰ γὰρ τὴν αὐτοῦ ἔνσαρκον παρουσίαν, πάντες ἀδελφοὶ γεγόναμεν. « Ὃ καὶ

παρελάβετε. » Ὥσπερ τινὰ παρακαταθήκην. Οὐ λόγῳ γὰρ μόνον παρειλήφεσαν, ἀλλὰ καὶ διὰ σημείων καὶ ποικίλων δυνάμεων. Ὅρα δὲ τὴν σοφίαν Παύλου. Ἐσαλεύοντο οὗτοι, καὶ ὅμως ἑστάναι αὐτοὺς λέγει, ἑκὼν ἀγνοῶν, ἵνα μὴ ἀναισχυντοτέρους ποιήσῃ. Εἶτα τοῦ ἑστάναι τὸ κέρδος, Δι' οὗ Εὐαγγελίου ἑστηκότες, φησὶ, καὶ σώζεσθε. « Τίνι λόγῳ εὐηγγελισάμην ὑμῖν εἰ κατέχετε. » Ὡσανεὶ αὐτῶν σαφήνειαν μόνον ζητούντων, οὐ μὴν ἀμφιβαλλόντων περὶ τὴν ἀνάστασιν, οὕτω λέγει. « Τίνι λόγῳ εὐηγγελισάμην ὑμῖν. » Τουτέστι, ποίῳ τρόπῳ ἡ ἀνάστασις ἐλέχθη γενέσθαι. Ὡς εἰ ἔλεγε. Περὶ μὲν τοῦ δόγματος, οὐκ ἂν φαίην ὑμᾶς ἀμφιβάλλειν, τὸν δὲ τούτου ζητεῖν λόγον. Ὅθεν, φησὶ, τὸν τῆς ἀναστάσεως λόγον ὑμᾶς ὑπομιμνήσκω, ποίῳ τρόπῳ ἐλέχθη γενέσθαι· Εἶτα ἵνα μὴ ῥαθύμους ἐργάσηται μαρτυρῶν αὐτοῖς τὸ ἑστάναι, φησὶν, « Ἐὰν κατέχητε. » Ἐκτὸς γὰρ τοῦ κατέχειν τὸ περὶ ἀναστάσεως δόγμα, εἰκῆ ἐπιστεύσατε, ἤγουν ματαίως. — Καὶ ἄλλως. Ἀναμιμνήσκω ὑμῖν ποίῳ τρόπῳ ἐδηλώθη ὑμῖν ὁ λόγος τῆς ἀναστάσεως, εἰ κατέχετε τοῦτον τὸν λόγον τῆς ἀναστάσεως. Ἐκτὸς γὰρ τούτου τοῦ δόγματος εἰ κατέχετε, εἰκῆ ἐπιστεύσατε. Εἰ δὲ ἐκτὸς τούτου ἐστὲ, εἰς μάτην ὁ κόπος ὑμῶν, ὡς τοῦ κεφαλαίου τῆς πίστεως ἐν τούτῳ ὑπάρχοντος.

sumus fratres. « Quod et accepistis, » tanquam depositum quoddam. Neque enim verbo tantum acceperant, sed etiam per signa, variaque miracula. Et vide Pauli sapientiam. Agitabantur hi, et tamen stare ipsos dicit : ignorare se simulans ne magis eos pudefaciat. Deinde standi lucrum ponens, per quod, inquit. Evangelium, stantes salutem consequimini. « Quo sermone annuntiarim vobis si tenetis. » Hoc dicit, tanquam intendens quod si manifestationem tantum quærerent. nequaquam circa resurrectionem hæsitarent. « Quo sermone annuntiarim vobis. » Hoc est, quomodo dicta sit fieri resurrectio, ac si diceret : De dogmate quidem nequaquam dicere possum vos ambigere, sed tantum hujus modum quærere. Ait ergo : Resurrectionis modum ad memoriam vobis reduco, quonam modo fieri dicat, attestans ipsis quod starent, ait : « Si tenetis. » Nam si dogma de resurrectione non tenetis, frustra erecta est Deinde segnes eos reddidisttis sive temere. — *Item alio modo.* Ad memoriam vobis reduco quonam modo manifestatus sit vobis sermo de resurrectione, si tenetis hunc sermonem resurrectionis. Nisi enim hoc dogma teneatis, frustra credidistis. **568** Si autem extra hoc estis, vanus est labor vester, cum in hoc sit fidei summa.

Παρέδωκα γὰρ ὑμῖν ἐν πρώτοις ὃ καὶ παρέλαβον, ὅτι Χριστὸς ἀπέθανεν ὑπὲρ τῶν ἁμαρτιῶν ἡμῶν κατὰ τὰς Γραφὰς, καὶ ὅτι ἐτάφη, καὶ ὅτι ἐγήγερται τῇ τρίτῃ ἡμέρᾳ κατὰ τὰς Γραφάς. Καὶ ὅτι ὤφθη Κηφᾷ, εἶτα τοῖς δώδεκα. Ἔπειτα ὤφθη ἐπάνω πεντακοσίοις ἀδελφοῖς ἐφάπαξ, ἐξ ὧν οἱ πλείους μένουσιν ἕως ἄρτι, τινὲς δὲ καὶ ἐκοιμήθησαν· Ἔπειτα ὤφθη Ἰακώβῳ, εἶτα τοῖς ἀποστόλοις πᾶσιν.

XV, 3-7. ***Tradidi enim vobis in primis quod et acceperam, quod Christus mortuus fuerit pro peccatis nostris secundum Scripturas : et quod sepultus sit : quodque resurrexerit tertio die secundnm Scripturas : et quod visus sit Cephæ, deinde illis duodecim : postea visus est plus quam quingentis fatribus simul, quorum pluree manent ad hunc usque diem, quidam vero etiam dormierunt. Deinde visus est Jacobo, post apostolis omnibus.***

Μέγα γὰρ ὂν τὸ τῆς ἀναστάσεως δόγμα, ἐν πρώτοις ὑμῖν αὐτὸ παρέδωκα, φησί. Καὶ γὰρ καὶ ἐγὼ παρὰ Χριστοῦ αὐτὸ παρείληφα. Οὐδὲν οὖν ἴδιον εἶπον ἐν πρώτοις. Τοιγαροῦν αὐτὸ παρειληφότες, νῦν ἀμφιβάλλειν οὐκ ὀφείλετε διά τὸν χρόνον. « Ὅτι Χριστὸς ἀπέθανεν. » Οὐκ εὐθέως εἰς τὸν περὶ τῆς ἀναστάσεως ἦλθε λόγον, ἀλλ' ἄνωθεν αὐτὸν κατασκευάζει. « Χριστὸς, φησὶν, ἀπέθανε διὰ τὰς ἁμαρτίας ἡμῶν, ἵνα ἡμᾶς τεθανατωμένους ταῖς ἁμαρτίαις, ζωοποιήσῃ. » — « Κατὰ τὰς Γραφάς. » Οὐδὲν ξένον γέγονεν, ἄνωθεν τοῦτο προείρητο καὶ προετετύπωτο. « Καὶ ὅτι ἐτάφη. » Ἀπὸ κοινοῦ, « Κατὰ τὰς Γραφάς. » Ἀληθῆ δὲ τὸν θάνατον δεῖξαι θέλων καὶ οὐ φαντασίᾳ, ὥς τισι δοκεῖ τῶν αἱρετικῶν, τὸ, « Ἐτάφη, » προσέθηκε. Βεβαίωσις γὰρ ἡ ταφὴ τοῦ θανάτου. Καὶ Μανιχαῖοι δὲ καταισχύνονται οἱ λέγοντες τὴν ἀπαλλαγὴν τῶν ἡμετέρων ἁμαρτιῶν, θάνατον εἶναι Χριστοῦ, οὐ μὴν, φασὶ, κατ' ἀλήθειαν ἀπέθανεν. « Τῇ τρίτῃ ἡμέρᾳ κατὰ τὰς Γραφάς. » Πάλιν, « Κατὰ τὰς Γραφὰς, » προσέθηκε, διὰ τὸ, πολλοὺς ἀθέους ἀμφιβάλλειν περὶ τῆς ἀναστάσεως τοῦ Κυρίου. « Καὶ ὅτι ὤφθη Κηφᾷ. » Καίτοι τὸ

Nam cum magnum sit resurrectionis dogma, illud, inquit, in primis vobis tradidi. Siquidem ego quoque ipsum a Christo accepi. Cum igitur illud acceperitis, nunc ob temporis diuturnitatem ambigere non debetis. « Quod Christus mortuus fuerit. » Non statim ad sermonem de resurrectione venit, sed ipsum ex superioribus commendat, Christus, inquit, mortuus est propter peccata nostra, ut nos peccatis mortuos vivificaret [44]. — « Secundum Scripturas. » Nihil novi actum est, prius hoc prædictum erat et præfiguratum. « Et quod sepultus sit. » A communi sensu repetendum est Secundum Scripturas. Veram autem volens ostendere mortem et non phantasticam, ut quibusdam videtur hæreticis, addidit, « Sepultus sit. » Nam sepultura mortis confirmatio est. Manichæi quoque confunduntur dicentes liberationem ac solutionem peccatorum nostrorum mortem esse Christi : Nequaquam, aiunt, vere mortuus est. « Tertio die secundum Scripturas. » Rursum addidit, « Secundum Scripturas, » propter multos sine Deo homines, qui de resurrectione hæsitant. « Et quod visus sit

[44] Rom. IV, 25.

Cephæ. » Atqui Evangelium dicit [45] quod Mariæ primum apparuerit Christus : sed inter viros primum apparuit Petro, tanquam primario duci venerandi discipulorum chori. « Deinde illis duodecim.» Atqui Matthias post assumptionem Domini pro Juda introductus est, quomodo ergo dicit : « Deinde illis duodecim. » Dicimus, vel scriptoris fuisse lapsum : Vel quod præscientiæ oculo sciens Dominus, quod Matthias connumerandus esset cum undecim, **569** apparuit et ipsi, ut neque in hoc cæteris apostolis esset inferior.

Tale quippiam subindicat et Joannes [46], nusquam dicens quod apparuit undecim, sed et de Thoma loquens, ait : Thomas autem unus ex duodecim : Magis enim dicere possumus quod gratia Matthiam cæteris connumeraverit secundum præscientiam. Aut Judam adhuc post proditionem ac suspendium connumeravit.« Plus quam quingentis fratribus. » Adverbium ἐπάνω (quod cum cæteris interpretibus per *Plus quam* reddidimus), quidam aiunt dictum esse pro *cælitus*, ut ipsis suam quoque assumptionem ostenderet. Alii vero pro *pluribus* interpretati sunt, hoc est, « pluribus quam quingentis. » — « Quorum plures manent ad hunc usque diem. » Habeo, inquit, vivos adhuc testes. « Quidam vero etiam dormierunt. » Per dictionem « dormierunt, » primum resurrectionis fundamentum jecit. Nam qui dormit, etiam resurgit. « Visus est Jacobo. » Episcopo Hierosolymitano, qui cognominabatur frater Domini. Post, apostolis omnibus. Erant enim et alii ex discipulis apostoli ad imitationem illorum duodecim, qualis erat Paulus et Barnadas ac Thaddæus.

XV, 8, 11. *Postremo vero omnium velut abortivo visus est et mihi. Ego enim sum minimus apostolorum, qui non sum idoneus ut dicar apostolus, propterea quod persecutus sim Ecclesiam Dei : sed gratia Dei sum id quod sum, et gratia ejus quæ ad me venit, non fuit inanis, sed copiosius illis omnibus laboravi : non autem ego, sed gratia Dei, quæ mecum est. Sive igitur ego, sive illi, sic prædicamus, et sic credidistis.*

Modesti animi verbum. Nec tamen ob id aliquo inferior est Paulus, quod ipsi postremo visus sit. Neque enim Jacobus quingentis illis inferior erat, quod post illos ipsi visus fuerit. Quadam tamen etiam dispensatione seipsum dejicit, ut cum dixerit magnum illud verbum.« Copiosius illis omnibus laboravi, » fides ipsi habeatur. Abortivus autem dicitur sive ἐξάμβλωμα ac ἐμβρωθρίδιον, sive imperfectus embryo ac fetus in utero nondum formatus. Hic etiam perfectus in omnibus Paulus, cum tantus ac talis esset, eo quod ab initio non fuerit in Christi fide formatus, **570** seipsum dicit abortivum, propter excellentem animi modestiam. « Ego enim sum minimus apostolorum. » Conse-

A Εὐαγγέλιόν φησι, πρώτῃ αὐτὸν τὸν Χριστὸν ὤφθαι τῇ Μαρίᾳ. Ἀλλ' ἐν ἀνδράσι, πρώτῳ ὤφθη τῷ Πέτρῳ, ἅτε προὔχοντι τοῦ θεσπεσίου χοροῦ τῶν μαθητῶν. « Εἶτα τοῖς δώδεκα. » Καίτοι ὁ Ματθίας, μετὰ τὴν ἀνάληψιν τοῦ Κυρίου ἀντεισήχθη ἀντὶ τοῦ Ἰούδα. Πῶς οὖν λέγει, « Εἶτα τοῖς δώδεκα; » Λέγομεν, ἢ γραφικόν ἐστι σφάλμα, ἢ ὅτι τῷ προγνωστικῷ ὀφθαλμῷ ὁ Κύριος εἰδὼς ὅτι συναριθμηθήσεται τοῖς ἕνδεκα, ὤφθη καὶ αὐτῷ, ἵνα μηδὲ ἐν τούτῳ ἔλαττον ἔχῃ τῶν λοιπῶν ἀποστόλων.

Τοιοῦτόν τι παραδηλοῖ καὶ ὁ Ἰωάννης, μηδαμοῦ μὲν λέγων ὅτι ὤφθη τοῖς ἕνδεκα. Ἀλλὰ καὶ περὶ τοῦ Θωμᾶ διαλεγόμενος, εἶπε· « Θωμᾶς δὲ εἷς ἐκ τῶν δώδεκα. » Μᾶλλον γὰρ εἴποιμεν ἂν ὅτι τὸν Ματθίαν συνέταξεν ἡ χάρις κατὰ πρόγνωσιν τοῖς λοιποῖς.
B Ἢ τὸν Ἰούδαν πάλιν συνέταξε μετὰ τὴν προδοσίαν καὶ τὴν ἀγχόνην. « Ἐπάνω πεντακοσίοις ἀδελφοῖς. » Τὸ, ἐπάνω, οἱ μέν φασιν εἰρηκέναι τὸ, οἷον ἐκ τοῦ οὐρανοῦ, ἵνα αὐτοῖς καὶ τὴν ἀνάληψιν αὐτοῦ δείξῃ. Ἄλλοι δὲ, τὸ, πλείοσιν, ἡρμήνευσαν, τουτέστι, « Πλείοσι τῶν πεντακοσίων. » — « Ἐξ ὧν οἱ πλείους μένουσιν ἕως ἄρτι. » Ἔχω, φησὶν, ἔτι ζῶντας μάρτυρας. « Τινὲς δὲ καὶ ἐκοιμήθησαν. » Διὰ τῆς τοῦ, « ἐκοιμήθησαν. » λέξεως, ἀρχὴν τῆς ἀναστάσεως προκατεβάλετο. Ὁ γὰρ κοιμώμενος, καὶ ἀνίσταται. « Ὤφθη Ἰακώβῳ. » Τῷ ἐπισκόπῳ τῆς Ἱερουσαλὴμ, τῷ χρηματίσαντι ἀδελφῷ τοῦ Κυρίου. « Εἶτα τοῖς ἀποστόλοις πᾶσιν. » Ἦσαν γὰρ καὶ ἄλλοι ἀπόστολοι ἐκ τῶν μαθητῶν κατὰ μίμησιν τῶν δώδεκα, οἷος ἦν ὁ Παῦλος καὶ Βαρνάβας καὶ Θαδ-
C δαῖος.

Ἔσχατον δὲ πάντων ὡσπερεὶ τῷ ἐκτρώματι ὤφθη κἀμοί. Ἐγὼ γάρ εἰμι ὁ ἐλάχιστος τῶν ἀποστόλων, ὃς οὐκ εἰμὶ ἱκανὸς καλεῖσθαι ἀπόστολος, διότι ἐδίωξα τὴν Ἐκκλησίαν τοῦ Θεοῦ. Χάριτι δὲ Θεοῦ εἰμι ὅ εἰμι. Καὶ ἡ χάρις αὐτοῦ ἡ εἰς ἐμὲ, οὐ κενὴ ἐγενήθη, ἀλλὰ περισσότερον αὐτῶν πάντων ἐκοπίασα. Οὐκ ἐγὼ δὲ, ἀλλ' ἡ χάρις τοῦ Θεοῦ, ἡ σὺν ἐμοί. Εἴτε οὖν ἐγὼ, εἴτε ἐκεῖνοι, οὕτως κηρύσσομεν, καὶ οὕτως ἐπιστεύσατε.

Ταπεινοφροσύνης μὲν τὸ ῥῆμα, πλὴν οὐ διὰ τοῦτο ἐλάττων τινὸς ὁ Παῦλος, ὅτι ἐσχάτῳ αὐτῷ ὤφθη. Οὔτε γὰρ Ἰάκωβος ἐλάττων ἦν τῶν πεντακοσίων,
D ἐπειδὴ ὕστερον ἐκείνων ὤφθη αὐτῷ. Πλὴν καὶ οἰκονομικῶς ἑαυτὸν ἐξευτελίζει, ἵνα ὅταν εἴπῃ τὸ μέγα ῥῆμα ἐκεῖνο, τὸ, « Περισσότερον αὐτῶν πάντων ἐκοπίασα, » μὴ ἀπιστηθῇ. Ἔστι δὲ ἔκτρωμα, ἤγουν ἐξάμβλωμα καὶ ἐμβρωθρίδιον, ἤγουν τὸ ἀτελὲς ἔμβρυον, τὸ ἄμορφον, ἐνταῦθα καὶ ὁ ἐν πᾶσι τέλειος Παῦλος, ὁ τοσοῦτος καὶ τηλικοῦτος, ὡς μὴ μορφωθεὶς ἐξ ἀρχῆς τῇ κατὰ Χριστὸν πίστει, ἔκτρωμά φησιν ἑαυτὸν διὰ ταπεινοφροσύνης ὑπερβολήν. « Ἐγὼ γάρ εἰμι ὁ ἐλάχιστος τῶν ἀποστόλων. » Λοιπὸν ἀποφαίνεται καὶ περὶ ἑαυτοῦ. Ὅρα δὲ οὐκ εἶπε

[45] Marc. xvi, 1 seqq. [46] Joan. xx, 26.

μόνον, τῶν δώδεκα ἀλλὰ, πάντων τῶν ἀποστόλων. Εἶτα λέγει καὶ τὴν αἰτίαν. « Διότι, φησὶν, ἐδίωξα τὴν Ἐκκλησίαν τοῦ Θεοῦ. » — « Χάριτι δὲ Θεοῦ εἰμι ὅ εἰμι. » Ὅρα εὐγνωμοσύνην· τὰ μὲν ἁμαρτήματα, ἑαυτῷ καταλογίζεται, τὰ δὲ κατορθώματα, τῇ χάριτι τοῦ Θεοῦ ἀνατίθησι. « Καὶ ἡ χάρις αὐτοῦ ἡ εἰς ἐμὲ, οὐ κενὴ ἐγενήθη. Καὶ τοῦτο μεθ' ὑποστολῆς εἶπεν. Οὐ γὰρ εἶπεν· Ἄξια τῆς χάριτος ἔπραξα, ἀλλ'. Οὐ ματαία, φησὶν, ἡ Χάρις εὑρέθη ἐν ἐμοί. Πῶς; Ὅτι πάντων, φησὶ, τῶν ἀποστόλων περισσότερον ἐκοπίασα. Ὅρα δὲ καὶ ὧδε πῶς ὑφειμένως αὐτὸ τέθεικεν. Οὐ γὰρ εἶπεν, Ἠγωνισάμην, ἤ, Ἐκήρυξα, ἤ, Ἐκινδύνευσα, ἀλλ', « Ἐκοπίασα, » ταύτῃ τὸ περὶ ἑαυτοῦ ἐγκώμιον ὑποτεμνόμενος. Ὅμως ἐπὶ ταῦτα τὰ ῥήματα ἐξ ἀνάγκης ἦλθε. Δεῖ γὰρ τὸν διδάσκαλον ἀξιόπιστον εἶναι. Οὐκ ἐγὼ δὲ, ἀλλ' ἡ χάρις τοῦ Θεοῦ ἡ σὺν ἐμοί. » Εἶτα ὥσπερ· δειλιάσας μὴ αὐτῷ τὸ κατόρθωμα λογισθῇ, ἐπὶ τὴν τοῦ Θεοῦ χάριν αὐτὸ ἀνατίθησιν. « Εἴτε οὖν ἐγὼ, εἴτε ἐκεῖνοι. » Ὁμοφωνοῦμεν, φησὶν, ἅπαντες περὶ τὸ κήρυγμα. Καὶ οὐκ εἶπεν· Εἰ μὴ ἐμοὶ πιστεύητε, ἐκείνοις πείσθητε. Ἐξευτέλιζε γὰρ ἑαυτὸν, καὶ οὐκ ἀξιόπιστον μάρτυρα τῆς ἀληθείας ἑαυτὸν ἀπέφαινεν. Ἀλλὰ τί λέγει; Συμφωνοῦμεν ἅπαντες. Καὶ τῷ εἰπεῖν, « Κηρύσσομεν, » τὸ ἀληθὲς τῶν λεγομένων παρίστησιν. Οὐ γὰρ ἐν παραβύστῳ καὶ ἐν γωνίᾳ λαλοῦμεν περὶ τούτων, ἀλλὰ φανερῶς ἕως ἄρτι. Τοῦτο γὰρ τὸ κηρυσσόμενον. Καὶ οὕτως, φησὶν, ἐπιστεύσατε μετὰ τῶν ἄλλων, καὶ αὐτὴν τὴν ἐκείνων πίστιν καλεῖ μάρτυρα τῆς ἀληθείας. Οὐ γὰρ ἂν, φησὶν ἁπλῶς ἐπιστεύσατε λόγοις ἐψευσμένοις καὶ ἀπατηλοῖς, εἰ μὴ ἐπείσθητε ἀληθῆ εἶναι τὰ κηρυσσόμενα.

« Εἰ δὲ Χριστὸς κηρύσσεται ὅτι ἐκ νεκρῶν ἐγήγερται, πῶς λέγουσί τινες ἐν ὑμῖν, ὅτι ἀνάστασις νεκρῶν οὐκ ἔστιν; εἰ δὲ ἀνάστασις νεκρῶν οὐκ ἔστιν, οὐδὲ Χριστὸς ἐγήγερται. Εἰ δὲ Χριστὸς οὐκ ἐγήγερται, κενὸν ἄρα καὶ τὸ κήρυγμα ἡμῶν, κενὴ δὲ καὶ ἡ πίστις ἡμῶν. Εὑρισκόμεθα δὲ καὶ ψευδομάρτυρες τοῦ Θεοῦ, ὅτι ἐμαρτυρήσαμεν κατὰ τοῦ Θεοῦ, ὅτι ἤγειρε τὸν Χριστὸν ὃν οὐκ ἤγειρεν, εἴπερ ἄρα νεκροὶ οὐκ ἐγείρονται. »

Ἄριστα συλλογίζεται αὐτούς. Ἀποδείξας γὰρ πρότερον ὅτι Χριστὸς ἐγήγερται, ἐκ τῆς αὐτοῦ ἐγέρσεως καὶ τὴν κοινὴν ἀνάστασιν κατασκευάζει, ὡς ἑπομένου πάντοτε καὶ πάντως τοῦ ὅλου τῷ μέρει, καὶ τῇ κεφαλῇ τοῦ λοιποῦ σώματος. « Πῶς λέγουσί τινες ἐν ὑμῖν. » Ὅρα πῶς οὐ κατὰ πάντων ποιεῖται τὴν κατηγορίαν, ἵνα μὴ ἀναισχυντοτέρους ἐργάσηται. « Εἰ δὲ ἀνάστασις νεκρῶν οὐκ ἔστιν. « Ἵνα μὴ λέγωσιν ὅτι ὁ μὲν Χριστὸς ἐγήγερται, οὐ μὴν ἔσται καὶ καθολικὴ ἀνάστασις, ἐκ τοῦ ἐναντίου κατασκευάζει αὐτό. Εἰ ἀνάστασις, φησὶν, οὐκ ἔστιν οὐδὲ Χριστὸς ἐγήγερται. Ἕκαστον γὰρ, φησὶ, τοῦ ἑτέρου κατασκευαστικὸν καὶ ἀποδεικτικὸν τυγχάνει. « Εἰ δὲ Χριστὸς οὐκ ἐγήγερται. » Οὐκ εἶπεν, Οὐκ ἐσαρκώθη, ἀλλ', « Οὐκ ἐγήγερται· » δεικνὺς καὶ τὴν σάρκωσιν τῇ ἀναστάσει συνῆφθαι, καὶ διὰ τοῦτο σε-

A quenter enim sua manifestat, et vide quod non dixerit duodecim tantum, sed et omnium apostolorum. Deinde dicit et causam: « Propterea, inquit, quod persecutus sim Ecclesiam Dei » — « Sed gratia Dei sum id quod sum. » Considera animi gratitudinem: peccata quidem inter sua connumerat, egregia vero facinora gratiæ Dei attribuit. « Et gratia ejus quæ ad me venit non fuit inanis. » Et hoc cum submissione dixit. Non enim ait: Quæ gratia Dei digna sunt feci; sed Gratia Dei non vana in me inventa est. Quomodo? Quia omnibus apostolis copiosius laboravi. Vide autem quomodo hoc etiam loco parce id posuerit. Neque enim ait: Certavi; aut, Prædicavi; seu, Periclitatus sum; sed, « Laboravi: » hac dictione proprium succidens en-
B comium. Ad hæc tamen verba ex necessitate venit. Nam oportet præceptorem fide dignum esse. « Non autem ego, sed gratia Dei quæ mecum est. » Deinde veritus ne rectum opus sibi attribueretur, gratiæ Dei ipsum fert acceptum. « Sive igitur ego sive illi. » Consentimus, inquit, omnes circa prædicationem. Nec dixit: Si mihi non creditis, vel illis credite: nam seipsum vilem reddidisset, nec fide dignum veritatis testem sese ostendisset. Sed quid ait? Consoni sumus omnes. Et ex eo quod ait: « Prædicamus, » dictorum veritatem confirmat. Non enim in occulto aut in angulo de his rebus loquimur, sed manifeste ad hoc usque tempus. Nam hoc est quod prædicatur, et ita, inquit, vos cum aliis credidistis: et hanc illorum fidem vocat in
C testem veritatis. Nequaquam enim temere credidissetis sermonibus falsis ac deceptoriis, nisi persuasi fuissetis vera esse quæ prædicabantur.

XV, 12-15. « Quod si Christus prædicatur a mortuis resurrexisse: quomodo dicunt quidam inter « vos non esse resurrectionem mortuorum? Nam « si resurrectio mortuorum non est, neque Christus resurrexit. Quod si Christus non resurrexit, « inanis sane est prædicatio nostra, inanis autem « est et fides nostra. Reperimur **571** autem et « falsi testes Dei: quoniam testificati sumus de « Deo, quod excitaverit Christum, quem non excitavit, si certe mortui non resurgunt. »

Optime adversus illos ratiocinatur. Primum enim ostendens quod Christus resurrexerit, ex ejus ressurrectione communem etiam resurrectio-
D nem confirmat, tanquam ubique et in omnibus totum sequatur partem, et reliquum corpus sequatur caput. « Quomodo dicunt quidam inter vos. » Considera quod non adversus omnes formet accusationem, ne nimium eos pudefaciat. « Nam si resurrectio mortuorum non est. » Ne dicant, Christus quidem resurrexit, atqui non erit universalis omnium resurrectio: ex opposito illud confirmat. Si resurrectio, inquit, non est, neque Christus resurrexit: nam utrumvis alterius confirmativum est ac demonstrativum. « Quod si Christus non resurrexit. » Non dixit: Non est incarnatus; sed, « Non resurrexit, » ostendens etiam incarnationem resurrectioni

conjunctam esse, et ob id ipsum incarnatum esse ut resurrectionem confirmaret. « Inanis autem est et fides nostra. » Ac si dixisset : Omnia perierunt et vana facta sunt, tam prædicatio nostra, quam fides nostra. « Falsi testes Dei. » Nec solum vanum, sed præterea etiam impium est, inquit, nos Deum calumniari dicendo aliquid eum fecisse quod non fecit.

XV, 16-19. « Etenim si mortui non resurgunt, « neque Christus resurrexit. Quod si Christus non « resurrexit, supervacanea est fides vestra : adhuc « estis in peccatis vestris. Igitur et qui dormierunt « in Christo, perierunt. Si in hac tantum vita spem « in Christo fixam habemus, maxime miserabiles « omnium hominum sumus. »

Fidem innititur rationi. Propterea, inquit, resurrexit, ut universalem statueret resurrectionem : quod si resurrectio non est, certe neque ipse resurrexit. « Ad ne estis in peccatis vestris. » Nam si ipse quoque detentus est a morte, quomodo cæteros omnes liberavit a morte, quæ propter peccatum facta est ? Consequenter ergo neque peccatum Christi morte deletum est : nam si deletum esset, utique mors **572** etiam quæ per ipsum erat extincta esset : quod si hoc factum esset, oportuisset omnino eum qui alios a morte liberaret, primum resurrexisse, et aliis ducem fieri ad resurrectionem. « Igitur et qui dormierunt in Christo, perierunt. » Per nomen dormitionis resurrectionem insinuat. Qui propter Christum, inquit, mortui sunt, qui multos exantlaverunt labores, et innumera sustinuerunt pericula, perierunt : quod absurdum esset, nempe periisse illos qui propter ipsum mortui sunt. Ubique enim rationem ad id quod absurdum est deducit. « Si in hac tantum vita. » Si hæc, inquit, vita duntaxat durant nostra, et in hanc solam conclusa sunt nobis quæ speramus, miseri sumus. Siquidem totum perdidimus, dum futura perdidimus. Et quid dico, inquit, quod in hac vita sperare miserandos facit ? Nam si etiam in Christum speramus in hac tantum vita, hoc quoque modo miseri sumus. Si enim post tantos labores et pericula, hujus tantum vitæ habebimus bona, etiam hæc erunt laborum retributiones.

XV, 20-24. « Nunc autem Christus surrexit ex « mortuis : primitiæ eorum qui dormierunt factus « est. Quoniam enim per hominem mors, etiam « per hominem resurrectio mortuorum. Quemad- « modum enim per Adam omnes moriuntur, ita et « per Christum omnes vivificabuntur : unusquispe « autem in proprio ordine primitiæ Christus, « deinde ii qui Christi fuerint in adventu ipsius : « mox finis, cum tradiderit regnum Deo et Patri : « cum aboleverit omnem principatum et omnem « potestatem ac virtutem. »

Postquam multis modis resurrectionem asseruit, consequenter enuntiative loquitur : « Primitiæ eorum qui dormierunt factus est » Quod si primitiæ

A σαρχῶσθαι αὐτὸν, ἵνα τὴν ἀνάστασιν κατορθώσῃ. « Κενὴ δὲ καὶ ἡ πίστις ἡμῶν. » Ὡσεὶ εἶπεν, Ἅπαντα ἀπόλωλε καὶ μεματαίωται, τὸ κήρυγμα ἡμῖν καὶ ἡ πίστις ἡμῶν. « Ψευδομάρτυρες τοῦ Θεοῦ. » Καὶ οὐ μόνον μάταιον, ἀλλὰ καὶ ἄλλως ἀνόσιον, φησὶ, τὸ συκοφαντεῖν ἡμᾶς τὸν Θεὸν, ὅτι ἐποίησέ τι ὅπερ οὐκ ἐποίησεν.

« Εἰ γὰρ νεκροὶ οὐκ ἐγείρονται, οὐδὲ Χριστὸς ἐγήγερται. Εἰ δὲ Χριστὸς οὐκ ἐγήγερται, ματαία ἡ πίστις ὑμῶν· ἔτι ἐστὲ ἐν ταῖς ἁμαρτίαις ὑμῶν. Ἄρα καὶ οἱ κοιμηθέντες ἐν Χριστῷ ἀπώλοντο. Εἰ ἐν τῇ ζωῇ ταύτῃ ἠλπικότες ἐσμὲν, ἐν Χριστῷ μόνον, ἐλεεινότεροι πάντων ἀνθρώπων ἐσμέν. »

B Πάλιν τῷ αὐτῷ ἐπαγωνίζεται λόγῳ· Διὰ τοῦτο γὰρ φησὶν, ἀνέστη, ἵνα καθολικὴν ἀνάστασιν ποιήσῃ. Εἰ δὲ ἀνάστασις οὐκ ἔστιν, ἄρα οὐδὲ αὐτὸς ἀνέστη. « Ἔτι ἐστὲ ἐν ταῖς ἁμαρτίαις ὑμῶν. » Εἰ γὰρ καὶ αὐτὸς κατεσχέθη ὑπὸ τοῦ θανάτου, πῶς τοὺς ἄλλους ἅπαντας ἀπέλλαξε θανάτου, τοῦ διὰ τὴν ἁμαρτίαν γεγονότος; Ἀκολούθως τοιγαροῦν, οὐδὲ ἡ ἁμαρτία τῷ σταυρῷ τοῦ Χριστοῦ ἀνῄρηται. Εἰ γὰρ ἀνῄρητο, ἀνῄρητο ἂν καὶ ὁ δι' αὐτῆς θάνατος. Εἰ δὲ τοῦτο ἐγεγόνει, ἔδει πάντως τὸν καὶ τοὺς ἄλλους θανάτου ἀπαλλάξαντα, αὐτὸν πρῶτον ἀναστῆναι, καὶ ὁδηγὸν τοῖς ἄλλοις γενέσθαι πρὸς τὴν ἀνάστασιν. « Ἄρα καὶ οἱ κοιμηθέντες ἐν Χριστῷ ἀπώλοντο. » Τῷ ὀνόματι τῆς κοιμήσεως τὴν ἀνάστασιν προσηγεῖται. Οἱ διὰ τὸν Χριστὸν, φησὶν, ἀποθανόντες, οἱ τοὺς πολλοὺς διανύσαντες καμάτους, καὶ τοὺς μυρίους ὑπομεμενηκότες

C κινδύνους, ἀπώλοντο, ὅπερ ἄτοπον ἦν, ἀπολέσθαι τοὺς δι' αὐτὸν ἀποθανόντας. Πανταχοῦ γὰρ ἐπὶ τὴν εἰς ἄτοπον ἀπαγωγὴν πρόεισιν. « Εἰ ἐν τῇ ζωῇ ταύτῃ ἠλπικότες. » Εἰ ἄχρι, φησὶ, τῆς ὧδε ζωῆς ἐστι τὰ ἡμέτερα, καὶ εἰς ταύτην μόνην περικέκλεισται ἡμῖν τὰ τῶν ἐλπίδων, ἄθλιοί ἐσμεν. Τὸ γὰρ πᾶν ἀπωλέσαμεν, τὰ μέλλοντα ἀπωλέσαντες. Καὶ τί λέγω, φησὶν ὅτι τὸ ἐλπίζειν ἐν τῇ ζωῇ ταύτῃ ἐλεεινοὺς ποιεῖ; Εἰ γὰρ καὶ ἐν Χριστῷ ἐλπίζομεν ἐν ταύτῃ μόνῃ τῇ ζωῇ, καὶ οὕτως ἄθλιοί ἐσμεν. Εἰ γὰρ μετὰ καμάτους τοσούτους καὶ κινδύνους, ἄχρι ταύτης τῆς ζωῆς ἡμῖν ἔσται τὰ ἀγαθὰ καὶ αἱ τῶν καμάτων ἀντιδόσεις.

« Νυνὶ δὲ Χριστὸς ἐγήγερται ἐκ νεκρῶν ἀπαρχὴ

D τῶν κεκοιμημένων ἐγένετο. Ἐπειδὴ γὰρ δι' ἀνθρώπου ὁ θάνατος, καὶ δι' ἀνθρώπου ἀνάστασις νεκρῶν. Ὥσπερ γὰρ ἐν τῷ Ἀδὰμ πάντες ἀποθνήσκουσιν, οὕτως καὶ ἐν τῷ Χριστῷ πάντες ζωοποιηθήσονται· Ἕκαστος δὲ ἐν τῷ ἰδίῳ τάγματι, ἀπαρχὴ Χριστὸς, ἔπειτα οἱ τοῦ Χριστοῦ ἐν τῇ παρουσίᾳ αὐτοῦ. Εἶτα τὸ τέλος. Ὅταν παραδῷ τὴν βασιλείαν τῷ Θεῷ καὶ Πατρὶ, ὅταν καταργήσῃ πᾶσαν ἀρχὴν καὶ πᾶσαν ἐξουσίαν καὶ δύναμιν. »

Μετὰ τὸ πολλαχῶς ἀποδεῖξαι τὴν ἀνάστασιν λοιπὸν ἀποφαντικῶς λέγει· « Ἀπαρχὴ τῶν κεκοιμημένων ἐγένετο. » Εἰ δὲ ἀπαρχὴ γεγένηται Χρι-

στὸς τῆς ἀναστάσεως, δῆλον ὡς καὶ οἱ λοιποὶ συνεγερθήσονται. Ἀπαρχὴ γάρ ἐστι, τὸ ἐκ πολλῶν ἕνα τινὰ τόδε ἢ τόδε ποιῆσαι ὃ μέλλουσι καὶ οἱ λοιποὶ ποιεῖν. « Ἐπειδὴ γὰρ δι' ἀνθρώπου ὁ θάνατος. » Τῷ εἰρημένῳ καὶ αἰτίαν προστίθησιν. Αὐτὴν γὰρ ἔδει, φησί, τὴν ἡττηθεῖσαν ἀνθρωπίνην φύσιν νικῆσαι, καὶ τὸν καταβληθέντα ἄνθρωπον ἀναμαχήσασθαι καὶ ἐκνικῆσαι, καὶ τὸ βραβεῖον λαβεῖν. « Ὥσπερ γὰρ ἐν τῷ Ἀδάμ. » Ἑρμηνεύει τὸ εἰρημένον. Ὥσπερ, φησίν, ὁ θάνατος δι' ἀνθρώπου εἰς τὸν κόσμον εἰσῆλθεν, οὕτως ἔδει καὶ τὴν ἀνάστασιν δι' ἀνθρώπου εἰσαχθῆναι. « Ἕκαστος δὲ ἐν τῷ ἰδίῳ τάγματι. » Ἐπειδὴ εἶπε, « Ζωοποιηθήσονται, » ἵνα μή τις νομίσῃ καὶ τοὺς ἁμαρτωλοὺς σώζεσθαι, ἐπάγει· Ὅσον μὲν, φησί, κατὰ τὸ ἀναστῆναι, πάντες ζωοποιηθήσονται, ἀλλ' ἕκαστος ἐν τῷ ἰδίῳ τάγματι ἔσται, καὶ ἐν οἷς ἐστιν ἄξιος. « Ἀπαρχὴ Χριστός. » Ἀπαρχὴ, φησὶ, καὶ ὁδὸς τῆς ἀναστάσεως, ὁ Χριστὸς γεγένηται. Μετ' αὐτὸν δὲ, οἱ αὐτοῦ, πρῶτοι ἀναστήσονται. Αὐτοῦ δὲ, ἤγουν τοῦ Χριστοῦ, λέγει τοὺς δικαίους, κατὰ τὸν λόγον τῆς οἰκειώσεως· Ἔδει γὰρ ἔχειν προτέρημα καὶ ἐν αὐτῷ τῷ ἐγείρεσθαι τοὺς δικαίους. Ἐπειδὴ γὰρ μέλλουσιν ἁρπάζεσθαι εἰς ἀέρα εἰς ἀπάντησιν τοῦ Κυρίου, προεγείρονται, ἵν' ἀπαντῆσαι φθάσωσι. Τίς γὰρ ἦν χρεία προεγείρεσθαι τοὺς ἁμαρτωλοὺς, τοὺς κάτω μέλλοντας μένειν τὸν κριτήν; Εἶτα μετὰ τοῦτο, τὸ τέλος τῶν πάντων πραγμάτων καὶ αὐτῆς τῆς ἀναστάσεως, τῷ καὶ τοὺς λοιποὺς λοιπὸν ἐγείρεσθαι. Οὐχ ὥσπερ γὰρ νῦν ἐπὶ τοῦ Χριστοῦ ἀναστάντος κατὰ χώραν μεμένηκε τὰ νῦν ἀνθρώπινα πράγματα, οὕτως καὶ τότε ἔσται, ἀλλὰ πάντα τέλος λήψεται. « Ἀπαρχὴ Χριστός. » Εἰς ἀφθαρσίαν πρῶτος ὁ Χριστὸς ἐν νεκρῶν ἀνέστη, Ὅσοι γὰρ τετυχήκασιν ἀναστάσεως, εἴτε δι' αὐτοῦ τοῦ Χριστοῦ, εἴτε διὰ προφητῶν καὶ ἀποστόλων, αὖθις τεθνήκασιν. » Ἔπειτα οἱ τοῦ Χριστοῦ ἐν τῇ παρουσίᾳ αὐτοῦ. » Τουτέστιν, ὅταν ἀπ' οὐρανοῦ φανῇ ἐν δόξῃ, πρῶτον οἱ πιστοὶ καὶ δίκαιοι, καὶ εἰς αὐτὸν προηλπικότες, καὶ τὴν ἔνσαρκον παρουσίαν δεξάμενοι ἀναστήσονται. « Εἶτα τὸ τέλος. » Μετὰ τὴν τῶν δικαίων ἀνάστασιν καὶ ἐν νεφέλαις ἁρπαγὴν εἰς ἀπάντησιν τοῦ Κυρίου, τότε τὸ τέλος. Τουτέστιν, ἡ τῶν ἀπὸ καταβολῆς κόσμου τελευτησάντων ἔσται ἀνάστασις, καὶ τῇ κρίσει παραδοθήσονται. « Ὅταν παραδῷ τὴν βασιλείαν τῷ Θεῷ καὶ Πατρί. » Παραδίδωσι δὲ, οὐκ αὐτὸς στερούμενος. Ἀνόητον γὰρ λίαν καὶ ὑπονοεῖν, ὡς στασιάζουσαν μὲν εἶχεν, ἀπαλλάξας δὲ πόνοις ἰδίοις ταύτης ἐστερήθη· ἀλλὰ παραδίδωσιν, οἱονεὶ κοινωνὸν ποιεῖται τὸν Πατέρα τοῦ ἰδίου κατορθώματος. Κοινὰ γὰρ ἅπαντα τὰ τῆς Τριάδος. Εἰ γὰρ καὶ ὁ Υἱὸς σεσάρκωται, ἀλλ' εὐδοκίᾳ τοῦ Πατρὸς καὶ συνεργίᾳ τοῦ ἁγίου Πνεύματος. Οὐκοῦν κοινὰ καὶ ἃ σαρκωθεὶς ὁ Υἱὸς καὶ σταυρωθεὶς καὶ ἀναστὰς, εἰργάσατο κατορθώματα. Καλῶς οὖν φησι· Τὴν βασιλείαν παραδίδωσι, τουτέστι, κοινοποιεῖται, καὶ εὐφραίνει τῷ κατορθώματι. Ὥσπερ γὰρ ὁ Υἱὸς παραλαβὼν αὐτὴν στασιάζουσαν, οὐκ ἀφείλετο αὐτὴν τοῦ Πατρὸς, οὕτως νῦν παραδι-

A resurrectionis fuit Christus, manifestum est quod cum eo etiam cæteri resurgent. Primitiæ enim dicuntur, cum unum quoddam e multis facit hoc aut illud, quod et reliqui facturi sunt. » Quoniam enim per hominem mors. » Ei quod dictum est etiam causam addit. Nam oportebat, inquit, humanam naturam, quæ victa erat, hanc vincere : ac dejectum hominem rursum pugnare ac vincere, braviumque accipere. « Quemadmodum enim per Adam. » **573** Interpretatur quod dictum est : Quemadmodum per hominem, inquit, mors ingressa est ita oportebat et resurrectionem per hominem introduci. « Unusquisque autem in proprio ordine. » Quia dixit, « Vivificabuntur, » ne quis etiam peccatores salvandos existimet, subjungit : B Sane, inquit. quantum ad resurrectionem omnes vivificabuntur, sed unusquisque in proprio erit ordine, et inter eos eum quibus esse meretur. « Primitiæ Christus. » Primitiæ, ait, et via ad resurrectionem Christus factus est : Post illum vero qui ipsius fuerint, primi resurgent. Ipsius autem nempe Christi dicit justos, secundum proprietatis sermonem. Oportebat enim ut in ipsa quoque resurrectione privilegium haberent justi. Quoniam enim rapiendi sunt in aerem in occursum Domini prius suscitantu ut antevertant ad occurrendum. Quid enim necesse est ut prius suscitentur peccatores, cum deorsum exspectaturi sint judicem? Mox finis omnium rerum et ipsius quoque resurrectionis, cum etiam cæteri fuerint excitati. Neque enim quemadmodum nunc Christo C resurgente, suo permanserunt loco res humanæ, ita et tunc erit, sed omnia finem accipient. « Primitiæ Christus. » Ad immortalitatem primus ex mortuis Christus resurrexit. Quotquot enim nacti sunt resurrectionem, sive per ipsum Christum, sive per prophetas aut apostolos, rursum mortui sunt. « Deinde ii qui Christi fuerint in adventu ipsius. » Hoc est quando e cœlo apparuerit in gloria : primum fideles et justi, quique prius in eum sperarunt, et adventum in carne susceperunt, resurgent. « Mox finis. » Post justorum resurrectionem, raptumque in nubibus in occursum Domini, tunc finis erit, hoc est, resurrectio erit omnium qui a mundi constitutione formati sunt, et judicio tradentur. « Cum tradiderit regnum Deo et Patri. » Tradit autem, non sic ut ipse privetur. D Nimiæ enim dementiæ est vel suspicari id : quasi haberet quidem illud dum ipsum seditionibus plenum esset : propriis autem defunctus laboribus, eo privaretur. Sed tradit, hoc est, veluti socium facit Patrem proprii operis : communia sunt enim omnia Trinitatis opera· Nam licet Filius incarnatus sit, id tamen voluntate Patris ac cooperatione Spiritus sancti. Itaque **574** communia etiam sunt quæ incarnatus Filius et crucifixus et resurgens peregit opera. Bene ergo ait : Tradit regnum, hoc est, communicat, et illum oblectat præclaro suo facinore. Quemadmodum enim filius acceptum regnum, dum illud seditionibus plenum esset, non

abstulit a Patre, ita neque nunc tradens, ipso privabitur. Tradit autem, posset quispiam dicere nec aberrans a scopo, non quod non habeat, sed quod jam circa illud non defatigetur: quodque neque contra illud pugnet neque ipsum vincat, aut quidvis aliorum faciat, quorum hæc quidem ante passionem erant, alia vero post ressurrectionem: veluti Filius Dei homo factus circa nos demonstravit. Tradit ergo non quod non habeat, sed quod jam nihil eorum quæ dicta sunt circa illud amplius perficiat: quia etiam accepit, non quod non haberet; habebat namque sicut et Pater: sed quod propriis laboribus, seditione ac tyrannide ipsum liberaturus esset. « Cum tradiderit regnum. » Quando hæc, o Paule? « Cum tradiderit, inquit, regnum Deo et Patri. » Tradiderit, hoc est, strenue confectum in medium protulerit. Id autem erit cum devicti fuerint dæmones, ac desierint sua opera facere. Tunc enim Christus perfecte in nos regnabit, non jam divisos Deo et rectori mundi: ut in his quidem Deo, in illis autem affectibus pareamus. Quid ergo? regnum Deo et Patri tradet? Utique. Vult enim ostendere unam sacrosanctæ Trinitatis esse mentem. Siquidem Christus, inquit, qui bellum transegit, non solus ipse ut quispiam tyrannus regnum retinebit, sed et Patri et Spiritui, id quod efficitur operatur. « Deo et Patri. » Eo quod ejus sit principium, ita dixit. Divus Cyrillus, quarto *Adversus Julianum* libro, circa ipsum finem ita ait: Cum tradiderit regnum, hoc est, liberum tanquam a tyranno discertum eripuerit, et adduxerit proprio genitori. » Cum aboleverit omnem principatum. » Aboleverit, hoc est, devicerit, cohibuerit [47]. Etenim nunc operantur ac vim habent pravæ ac apostaticæ potestatis, tunc vero nequaquam vim exserent, in ultionem traditæ. Simile est quod ait David: « In umbra alarum tuarum sperabo quousque transeat iniquitas [48]. » Tunc enim transibit, quando principatus ac potestates abolitæ fuerint, et sine efficacia manserint.

575 Pater semper regnum habuit hominum, imo etiam angelorum, sed angelorum quidem sine seditione, hominum vero plenum seditionibus, et ab affectionibus captivum, ac dæmonum tentationibus tyrannice oppressum. At Filius propria passione quam carni unitus suscepit, omnem enervavit tyrannidem, ac maxime reddidit imbecillem, et captivantem humiliavit ac captivum cepit. Attamen hominibus in vita torpentibus, tanquam scintillæ quædam vitiorum nostra negligentia redaccenduntur ac inflammantur. Post finem vero sedatis quidem affectionibus, dæmonibus vero supplicio traditis, et justis in paradiso absque ulla turbatione degentibus, tradit Filius Patri regnum, ut quod tyrannide omnique seditione purum reddidit.

XV, 25-28. « Nam oportet eum regnare donec

[47] Gregor. orat. II, De Filio. [48] Psal. LVI, 2.

δοὺς οὐδ' αὐτὸς ἀφαιρεθήσεται αὐτῆς. Παραδίδωσι, δὲ εἴποι τις ἄν, οὐχ ἔξω σκοποῦ, καὶ οὐκ ἐφ' ᾧ μὴ ἔχειν, ἀλλ' ἐφ' ᾧ μὴ ταλαιπωρεῖσθαι περὶ αὐτὴν, καὶ ἐφ' ᾧ μήτε συμμαχεῖν, μήτε τροποῦσθαι, μήτε ἄλλο τι ποιεῖν, ὧν τὰ μὲν πρὸ τοῦ πάθους, τὰ δὲ μετὰ τὴν ἀνάστασιν ὡς Υἱὸς Θεοῦ ἄνθρωπος γεγονὼς, εἰς ἡμᾶς ἐπεδείξατο. Παραδίδωσιν, οὖν, ὡς ἔφημεν, οὐχ ἐφ' ᾧ μὴ ἔχειν, ἀλλ' ἐφ' ᾧ μηκέτι τῶν εἰρημένων τι περὶ αὐτὴν ἐπιτελεῖν. Ἐπεὶ καὶ παρείληφεν, οὐχ ἐφ' ᾧ μὴ ἔχειν (εἶχεν γὰρ, ὥσπερ ὁ Πατὴρ), ἀλλ' ἐφ' ᾧ πόνοις ἰδίοις, στάσεως αὐτὴν καὶ τυραννίδος ἀπαλλάξει. « Ὅταν παραδῷ τὴν βασιλείαν. » Πότε ταῦτα, ὦ Παῦλε; » « Ὅταν, φησὶ παραδῷ τὴν βασιλείαν τῷ Θεῷ καὶ Πατρί. » Παραδῷ, τουτέστι, κατορθωθεῖσαν εἰς μέσον ἀγάγῃ. Ἔσται δὲ τοῦτο, ὅταν ἡττηθῶσιν οἱ δαίμονες, καὶ παύσονται τοῦ τὰ ἴδια ἐνεργεῖν. Τότε γὰρ τελείως ἡμῶν ὁ Χριστὸς βασιλεύσει, μηκέτι μεριζομένων Θεῷ καὶ κοσμοκράτορι. Μηδὲ τὰ μὲν Θεῷ, τὰ δὲ τοῖς πάθεσι πειθομένων. Τί οὖν; τὴν βασιλείαν τῷ Θεῷ καὶ Πατρὶ παραδώσει; Ναί. Δεῖξαι γὰρ θέλει μίαν γνώμην τῆς ἁγίας Τριάδος. Οὔτε γὰρ, φησὶν, ὁ Χριστὸς κατορθώσας τὴν μάχην, αὐτὸς μόνος ὥσπερ τις τύραννος καθέξει τὴν βασιλείαν, ἀλλὰ καὶ τῷ Πατρὶ καὶ τῷ Πνεύματι τὸ γινόμενον πράττεται. « Τῷ Θεῷ καὶ Πατρί. » [ΟΙΚΟΥΜΕΝΙΟΥ.] Διὰ τὸ αἴτιον οὕτως εἶπεν. Ὁ ἐν ἁγίοις Κύριλλος ἐν βιβλίῳ τετάρτῳ τῶν κατὰ Ἰουλιανοῦ, πρὸς αὐτὸ τὸ πέρας οὕτω φησίν· « Ὅταν παραδῷ τὴν βασιλείαν, » τουτέστιν, ἐλευθέραν ὡς ὑπὸ τυράννου διηρπασμένην, ἐξελὼν καὶ προσαγαγὼν τῷ ἰδίῳ γεννήτορι. « Ὅταν καταργήσῃ πᾶσαν ἀρχήν. » Καταργήσῃ, τουτέστι, νικήσῃ, παύσῃ. Νῦν μὲν γὰρ ἐνεργοῦσιν αἱ πονηραὶ καὶ ἀποστατικαὶ δυνάμεις, τότε δὲ οὐκ ἂν ἐνεργήσωσιν, εἰς κόλασιν παραδιδόμεναι. Ὅμοιόν φησιν ὁ Δαυΐδ, « Ἐν τῇ σκιᾷ τῶν πτερύγων σου ἐλπιῶ ἕως οὗ παρέλθῃ ἡ ἀνομία. » Τότε γὰρ παρέρχεται, ὅταν αἱ ἀρχαὶ καὶ ἐξουσίαι καταργηθῶσι, καὶ ἀνενέργητοι μείνωσιν.

Εἶχεν ἀεὶ ὁ Πατὴρ τὴν τῶν ἀνθρώπων βασιλείαν, καὶ μὴν καὶ τῶν ἀγγέλων. Ἀλλὰ τὴν μὲν τῶν ἀγγέλων, ἀστασίαστον, τὴν δὲ τῶν ἀνθρώπων, στασιάζουσαν, καὶ πάθεσιν αἰχμαλωτιζομένην, καὶ δαιμόνων ἐπηρείαις τυραννουμένην. Ἀλλ' ὁ Υἱὸς διὰ τοῦ οἰκείου πάθους, ὃ ἐν σαρκὶ γεγονὼς ἀνεδέξατο, πᾶσαν ἐσάθρωσε τυραννίδα καὶ ἀσθενεστάτην εἰργάσατο, καὶ τὸ αἰχμαλωτίζον ἐταπείνωσε καὶ ᾐχμαλώτισεν. Ὅμως τῶν ἐν βίῳ καταρρᾳθυμούντων ἀνθρώπων, ὥσπερ σπινθῆρές τινες τῆς κακίας διὰ τῆς ἡμῶν ἀμελείας, ἀνάπτουσι καὶ ἀναφλέγονται. Μετὰ δὲ τὸ τέλος, τῶν μὲν παθῶν πεπαυμένων, τῶν δὲ δαιμόνων κολαζομένων, καὶ τῶν δικαίων ἀνενοχλήτων ἐν παραδείσῳ διαιτωμένων, παραδίδωσιν ὁ Υἱὸς τῷ Πατρὶ τὴν βασιλείαν ὡς κατορθώσας, καθαρὰν τυραννίδος καὶ ἀναστασίαστον.

« Δεῖ γὰρ αὐτὸν βασιλεύειν, ἄχρις οὗ ἂν θῇ πάν-

τας τοὺς ἐχθροὺς ὑπὸ τοὺς πόδας αὐτοῦ. Ἔσχατος ἐχθρὸς καταργεῖται ὁ θάνατος. Πάντα γὰρ ὑπέταξεν ὑπὸ τοὺς πόδας αὐτοῦ. Ὅταν δὲ εἴπῃ ὅτι πάντα ὑποτέτακται, δηλονότι ἐκτὸς τοῦ ὑποτάξαντος αὐτῷ τὰ πάντα. Ὅταν δὲ ὑποταγῇ αὐτῷ τὰ πάντα, τότε καὶ αὐτὸς ὁ Υἱὸς ὑποταγήσεται τῷ ὑποτάξαντι αὐτῷ τὰ πάντα, ἵνα ᾖ ὁ Θεὸς πάντα ἐν πᾶσιν.

Τὸ βασιλεύειν ἐνταῦθα, οὐχ ἁπλῶς, ἀλλ' οἷον, Δεῖ αὐτὸν τὰ τοῦ βασιλεύοντος ποιεῖν, τουτέστι, πολεμεῖν τοὺς ἐχθρούς, συμμαχεῖν τοῖς ἰδίοις, τοὺς μὲν τροποῦσθαι, τοὺς δὲ ῥύεσθαι. « Ἄχρις οὗ ἂν θῇ, » καὶ ἑξῆς. Μετὰ γὰρ ταῦτα, οὐδενὸς τῶν εἰρημένων χρεία. Ἀστασίαστος γὰρ λοιπὸν ἡ βασιλεία. « Ἄχρις οὗ ἂν θῇ. » Οὐ τέλος ἐπιτιθεὶς τῇ βασιλείᾳ, εἶπε τό, « Ἄχρις οὗ ἂν θῇ, » ἀλλ' ἀξιόπιστον ποιῶν τὸ εἰρημένον, καὶ θαῤῥεῖν παρασκευάζων, ὡσανεὶ ἔλεγε· Μή, ἐπειδὴ ἤκουσας, ὡς οὗτος, ὅτι καταργήσει πᾶσαν ἀρχὴν καὶ ἐξουσίαν, καὶ αὐτὸν τὸν θάνατον, φοβηθῇς ὡς ἀτονοῦντος αὐτοῦ. Ἕως γὰρ ἂν πάντα ποιῆσαι βασιλεύει, οὐ τοῦτο λέγων, ὅτι μετὰ τὸ ποιῆσαι οὐ βασιλεύσει, ἀλλ' ἐκεῖνο δεικνὺς ὅτι κἂν μὴ νῦν γένηται, πάντως ἔσεσθαι. Κρατεῖ γὰρ αὐτοῦ, φησίν, ἡ βασιλεία καὶ οὐκ ἀτονεῖ, ἄχρις οὗ πάντα κατορθώσει. Ἡ δὲ κρατοῦσα ἄχρις οὗ πάντα κατορθωθῇ, πολλῷ μᾶλλον μετὰ τὸ κατορθωθῆναι κρατήσει. « Καὶ βασιλείας αὐτοῦ, φησίν, οὐκ ἔσται τέλος. » Τὸ δὲ ἄχρι καὶ τὸ ἕως, οὐ κεῖται χρόνου συντελεστικόν, ἀλλ', Ἀεί. Οἷον τό, « Ἐγὼ μεθ' ὑμῶν εἰμι πάσας τὰς ἡμέρας ἕως τῆς συντελείας. » Καὶ τό, « Κάθου ἐκ δεξιῶν μου ἕως, » καὶ τό, « Παρέλαβε τὴν γυναῖκα αὐτοῦ καὶ οὐκ ἐγίνωσκεν αὐτὴν ἕως. » Δεῖ αὐτὸν βασιλεύειν ἀεὶ καὶ πρὸ τοῦ ὑποτάξαι τοὺς ἐχθροὺς ὑπὸ τοὺς πόδας, καὶ μετὰ τὸ ὑποτάξαι. Πάντας δὲ τοὺς ἐχθρούς φησι, τουτέστι, τοὺς δαίμονας, τὸν διάβολον, τὸν θάνατον, τοὺς ἀπίστους. Ἡ δὲ ἧττα τοῦ θανάτου, τὸ ἀφαιρεθῆναι αὐτοῦ τοὺς νεκροὺς τῇ ἀναστάσει. « Δεῖ γὰρ αὐτὸν βασιλεύειν ἀεί. » Τοῦτο λέγει τό, « Ἄχρις. » Θήσει γὰρ τοὺς ἐχθροὺς ὑπὸ τοὺς αὐτοῦ πόδας. Εἰ γὰρ πρὸ τοῦ τεθῆναι ἐβασίλευε, πολλῷ μᾶλλον μετὰ τὸ θῆναι. « Πάντα γὰρ ὑπέταξεν ὑπὸ τοὺς πόδας αὐτοῦ. » Ἐπειδὴ πάντα παρὰ τοῦ Υἱοῦ ἔφη γίνεσθαι, τὴν βασιλείαν κατορθοῦσθαι, τὰς ἐξουσίας καταργεῖσθαι, πάντας ὑπὸ τοὺς πόδας κεῖσθαι, ἐφοβήθη μὴ μείζων νομισθῇ ὁ Υἱὸς τοῦ Πατρός, καὶ λοιπὸν ἐπὶ τὸν Πατέρα ἀνάγει τὰ πάντα, « Πάντα, λέγων, ὑπέταξεν ὑπὸ τοὺς πόδας αὐτοῦ, » δεικνὺς ἐκεῖθεν εἶναι τῷ Υἱῷ τὸ δύνασθαι, ἐκ τῆς ἀχρόνου αἰτίας. « Ὅταν δὲ εἴπῃ, » ὁ Δαυὶδ φησι. Λέγει γὰρ ἐκεῖνος, « Πάντα ὑπέταξεν ὁ Πατὴρ ὑπὸ τοὺς πόδας αὐτοῦ, πρόβατα καὶ βόας ἁπάσας, » ἐξ οὗ καὶ τὴν μαρτυρίαν λέγει. Ὅρα δὲ πῶς δῆλός ἐστιν ἐκεῖνον φοβηθεὶς τὸν φόβον, τὸ μὴ νομισθῆναι μείζονα τὸν Υἱόν, ὅτι πάλιν ἠσφαλίσατο αὐτό. Καὶ δίκαιος ὁ φόβος. « Πρὸς γὰρ ἄνδρας ἀπὸ Ἑλλήνων πιστεύσαντας ἔγραφεν, οἳ δοξάζουσι τὸν Δία ἐπαναστάντα τῷ οἰκείῳ Πατρί, ἐξῶσαι αὐτὸν τῆς βασιλείας. Δέος οὖν ἦν, μή τι τοιοῦτον παρ' ἡμῖν ὑποπτεύσωσι.

A « posuerit omnes inimicos sub pedes suos. Postremus hostis abolebitur mors. Nam omnia subjecit sub pedes illius. Atqui cum dicat quod omnia subjecta sint, palam est excipiendum eum qui subjecit ipsi omnia. Cum autem subjecta fuerint ipsi omnia, tunc et ipse Filius subjicietur ei qui subjecit ipsi omnia, ut sit Deus omnia in omnibus. »

Regnare hoc loco non vulgari modo capitur, sed ut sit regnantis opera exercere, puta inimicos debellare, suis auxiliari, illos quidem evertere, hos vero liberare. « Donec posuerit omnes inimicos sub pedes suos. » Post hæc enim nullo eorum quæ dicta sunt opus erit. Nam seditionibus regnum deinceps carebit. Donec posuerit, non finem regni dicit, sed ut credibile faciat quod dictum est, et bonum addat aaimum, ac si dixisset : Quanquam B audisti, o tu quisquis es, quod abolebit omnem principatum et omnem potestatem ac mortem ipsam, ne timeas quasi futurum esset ut ipse labore deficeret. Donec enim omnia fecerit, regnabit : non hoc dicens quod postquam fecerit non regnabit : sed illud ostendens quod, licet modo hæc non fiant, omnino tamen erunt. Vincit enim regnum ejus, nec deficiet quousque omnia perficiat : vincens autem quousque omnia perficiat, multo magis vincet postquam perfecta fuerint. **566** « Et regni ejus, inquit, non erit finis [49]. » Dictiones igitur ἄχρι et ἕως *donec* et *quousque*, non temporis designant terminum, sed idem significant quod Semper. Veluti cum dicit : « Ego vobiscum sum omnibus diebus usque ad consummatio- C nem [50]. » et. « Sed a dextris meis, donec posuero inimicos tuos [51]. » et : « Accepit uxorem suam, et non cognovit eam donec peperit [52]. » Oportet enim eum semper regnare, et priusquam subjiciat inimicos sub pedes, et postquam subjecerit. Omnes autem inimicos dicit : hoc est, dæmones, diabolum, mortem, ac incredulos. Conflictus autem quo mors devincitur est ablatio mortuorum ab ipsa per resurrectionem. « Oportet enim ipsum semper regnare, » et hoc significat, « Donec. » Nam ponet inimicos sub pedes suos. Si ergo priusquam poneret regnabat, multo magis postquam posuerit. « Nam omnia subjecit sub pedes illius. » Quoniam dixit omnia fieri a Filio, et regnum dirigi ac potestates aboleri, et omnia sub pedes poni, D timuit ne Filius Patre major reputaretur : ita deinceps omnia ad Patrem reducit, dicens : « Omnia subjecit sub pedes illius, » ostendens inde potentiam adesse Filio, nempe a sempiterno principio, « Atqui cum dicat, » puta David. Nam dicit ille quod omnia subjecit Pater sub pedes ipsius, oves et boves universas : a quo etiam sumit testimonium. Considera vero quomodo manifestum sit ipsum id habuisse timoris, ne Filius Patre major putaretur, quoniam rursum idem stabilivit. Et justus sane timor erat. Siquidem viris scribebat

[49] Luc. I, 33. [50] Matth. XXVIII, 20. [51] Psal. CIX. 2. [52] Matth. I, 25.

qui ex Græcis crediderant: qui Jovem opinantur in proprium patrem resurrexisse, eumque regno expulisse. Necesse ergo fuit ne quid hujusmodi factum apud nos suspicarentur. « Tunc et ipse Filius subjicietur ei qui subjecit ipsi omnia. » Hoc est, tunc vere ac divino modo subjectus ostenditur, quia paternam complevit voluntatem exhibens regnum ab omni seditione ac tyrannide liberatum. — *Alio modo.* Deinde ne quis dicat quod, licet subjectus non sit Pater, nihil vetat Filium esse majorem, addit hæc, unanimitatem ac concordiam ostendens, et quod Pater origo et principium sit bonorum, qui Filium tam potentem genuerit. Audiens autem subjectionem, divino modo accipit quod dictum est, non servitutem aliquam aut subjectionem involuntariam, **567** sed, sicut decet, Filium Deum Patri Deo subjectum esse, tanquam honorantem principium : deinde ut accessu dictionis « Subjectio, » intelligantur impia esse dogmata quæ Filium majorem esse proponunt.

« Ut sit Deus omnia in omnibus. » Malorum exstinctionem per hæc designat. Nam ubi peccatum deletum fuerit, planum est quod tunc erit Deus omnia in omnibus, cum non amplius dividemur, partem Deo tribuentes, partem affectibus. Alii vero ita interpretati sunt. Futurum est, inquit, ut omnia ad Patrem reducantur tanquam ad principium, ne duos principatus inter se dissidentes suspiceris Nam quando inimici sub pedibus Filii substrati jacent, Filius vero non dissidet adversus Patrem, sed sicut decens est Filio Deo subjectus est proprio patri, utique Pater est omnia in omnibus. — Propria enim ducit quæ Filii sunt tanquam Pater, et quidquid potest Filius, ad Patrem refert. Nam hic ipsi principium est ut possit qui eum sine tempore generavit. — Si divino modo Filius Patri subjicietur, ab initio subjectus est, ex eo tempore quo et Deus erat : quod si non subjectus est, subjicietur, humano modo id fiet pro nobis, nobis, et non divino modo pro seipso

XV, 29-33. « Alioqui quid facient hi qui baptizantur pro mortuis, si omnino mortui non resurgunt ? Cur etiam baptizantur pro mortuis ? Quid et nos periclitamur omni hora ? In dies morior : per vestram gloriationem quam habeo in Christo Jesu Domino nostro. Si secundum hominem cum feris depugnavi Ephesi, quæ mihi utilitas, si mortui non resurgunt ? Edamus et bibamus, eras enim morimur. Ne seducamini : corrumpunt mores bonos consortia mala. »

Ad sermonem de resurrectione redit, et ait : Si resurrectio non est, qui baptizantur pro mortuis quid facient? Hoc est tanquam pro his qui non resurgunt. Manifestum enim est quod in resurrectionem mortuorum credentes baptizamur, ac si diceret : Quid facient qui pro mortuis quidem tanquam resurgentibus et crediderunt et baptizati sunt, falsi autem spe aliud quidpiam invenerunt præter ea quæ exspectabant ? **568** Quantum, inquit, dolebunt ac deplorabunt, fidemque in Christum tanquam mendacem conviciis lacessent ?

A « Τότε καὶ αὐτὸς ὁ Υἱὸς ὑποταγήσεται τῷ ὑποτάξαντι αὐτῷ τὰ πάντα. » Τουτέστι, τότε δείκνυται ἀληθῶς καὶ θεοπρεπῶς ὑποτεταγμένος, ὅτι ἐπλήρωσε τὸ πατρικὸν βούλημα, παραστήσας τὴν βασιλείαν πάσης στάσεως καὶ τυραννίδος ἠλευθερωμένην. — Ἄλλως. [ΦΩΤ.] Εἶτα ἵνα μή τις λέγῃ, ὅτι εἰ καὶ μὴ ὑποτέτακται ὁ Πατὴρ, οὐδὲν κωλύει εἶναι μείζονα τὸν Υἱὸν, προστίθησι ταῦτα, ὁμόνοιαν δεικνὺς, καὶ ὅτι ὁ Πατὴρ ἀρχὴ καὶ αἰτία τῶν ἀγαθῶν, ὃς τὸν τοσαῦτα δυνάμενον Υἱὸν γεγέννηκεν. Ὑποταγὴν δὲ ἀκούων, θεοπρεπῶς ἔκλαβε τὸ εἰρημένον, μὴ δουλείαν τινὰ καὶ ὑποταγὴν ἀκούσιον, ἀλλ', ὡς προσῆκον, Υἱὸν Θεὸν Πατρὶ Θεῷ ὑποτετάχθαι ὡς αἰτίαν τιμῶντα, ἔπειτα, ἵνα τῇ περιουσίᾳ τῆς λέξεως, οἷον, « Τῆς ὑποταγῆς, » τὰ ἀσεβῆ δογματα ἐκεῖνα ἐκλάβῃ, B τὰ τὸν Υἱὸν μείζονα παρατιθέμενα.

« Ἵνα ᾖ ὁ Θεὸς τὰ πάντα ἐν πᾶσιν. » Τῆς κακίας δηλοῖ διὰ τούτων τὴν ἀναίρεσιν. Ὅταν γὰρ ἡ ἁμαρτία ἀναιρεθῇ, εὔδηλον ὅτι ὁ Θεὸς ἔσται τὰ πάντα ἐν πᾶσι, μηκέτι ἡμῶν ἐπιμεριζομένων Θεῷ καὶ πάθεσιν. Ἄλλοι δὲ οὕτως ἡρμήνευσαν. Μέλλει, φησὶ, τὰ πάντα εἰς τὸν Πατέρα ἠρτῆσθαι, ὡς αἰτίαν τοῦτο δέ φησιν, ἵνα μὴ δύο ἀρχὰς ἀπεσχισμένας ὑπονοήσῃς. Ὅταν γὰρ οἱ μὲν ἐχθροὶ ὑπὸ τοὺς πόδας κεῖνται τοῦ Υἱοῦ, ὁ δὲ Υἱὸς μὴ στασιάζῃ πρὸς τὸν Πατέρα, ἀλλὰ καθὼς πρέπον Υἱῷ Θεῷ, ὑποτέτακται τῷ οἰκείῳ Πατρὶ, ὁ Πατήρ ἐστι τὰ παντα ἐν πᾶσιν. [ΟΙΚΟΥΜΕΝΙΟΥ.] — Οἰκειοποιεῖται γὰρ τὰ τοῦ Υἱοῦ, C ὡς Πατήρ. Καὶ πᾶν ὅπερ δύναται ὁ Υἱὸς, τοῦτο εἰς τὸν Πατέρα ἀνάγεται. Αὐτὸς γὰρ αὐτῷ αἴτιος τοῦ δύνασθαι, ὁ γεννήσας αὐτὸν ἀχρόνως. — [ΒΑΣΙΛ.] Εἰ θεϊκῶς ὁ Υἱὸς τῷ Πατρὶ ὑποταγήσεται, ἀρχῆς ὑπετέτακτο, ἐξ οὗ καὶ Θεός ἦν. Εἰ δὲ οὐχ ὑπετέτακτο, ἀλλ' ὕστερον ὑποταγήσεται, ἀνθρωπίνως ὑπὲρ ἡμῶν, καὶ οὐ θεϊκῶς ὑπὲρ ἑαυτοῦ.

Ἐπεὶ τί ποιήσουσιν οἱ βαπτιζόμενοι ὑπὲρ τῶν νεκρῶν, εἰ ὅλως νεκροὶ οὐκ ἐγείρονται; Τί καὶ βαπτίζονται ὑπὲρ τῶν νεκρῶν; Τί καὶ ἡμεῖς κινδυνεύομεν πᾶσαν ὥραν; Καθ' ἡμέραν ἀποθνήσκω. Νὴ τὴν ὑμετέραν καύχησιν ἣν ἔχω ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ τῷ Κυρίῳ ἡμῶν. Εἰ κατὰ ἄνθρωπον ἐθηριομάχησα ἐν Ἐφέσῳ, τί μοι τὸ ὄφελος, D εἰ νεκροὶ οὐκ ἐγείρονται; Φάγωμεν καὶ πίωμεν· αὔριον γὰρ ἀποθνήσκομεν. Μὴ πλανᾶσθε· φθείρουσιν ἤθη χρηστὰ ὁμιλίαι κακαί.

Πάλιν εἰς τὸν τῆς ἀναστάσεως ἦλθε λόγον, καί φησιν· Εἰ ἀνάστασις οὐκ ἔστιν, οἱ βαπτιζόμενοι ὑπὲρ τῶν νεκρῶν, τί ποιήσουσι; τουτέστιν ὡς μὴ ἀνισταμένων. Εὔδηλον γὰρ ὅτι εἰς ἀνάστασιν νεκρῶν πιστεύσαντες, βαπτιζόμεθα, ὡσεὶ ἔλεγε· Τί ποιήσουσιν οἱ ὑπὲρ νεκρῶν μὲν ὡς ἀνισταμένων καὶ πιστεύσαντες καὶ βαπτισθέντες, ψευσθέντες δὲ τῆς ἐλπίδος, καὶ ἄλλο τι εὑρηκότες παρὰ τὰ προσδοκηθέντα: Πόσα, φησὶν, ἀδημονήσουσι καὶ ἀποκλαύσονται, καὶ τὴν πίστιν τὴν εἰς Χριστὸν ὡς ψευδῆ λοιδορήσουσι; Τοῦτο λέγει, « Τί ποιήσουσι; » Τουτέστιν,

αὐτὰ ποιήσουσιν ἅπερ εἶπον. Ὁρᾷς ποῦ ἀνήγαγε τὸ A
πρᾶγμα; — [ΦΩΤ.] Ἐπεὶ τί ποιήσουσι, φησὶν, οἱ βαπτιζόμενοι, ὥστε μὴ εἶναι διαπαντὸς νεκροὶ, καὶ ἐν τῷ ᾅδῃ κατέχεσθαι; οἷον, Τῆς ἀναστάσεως, φησὶ, μὴ οὔσης, οἱ ἐπὶ τοιαύταις ἐλπίσι βαπτιζόμενοι, ὥστε κατὰ θάνατον ἀναστῆναι, τί ποιήσουσι; « Εἰ ὅλως νεκροὶ οὐκ ἐγείρονται. » Εἰ ὅλως νεκροὶ οὐκ ἐγείρονται, τί καὶ βαπτίζονται ἵνα ἀναστῶσιν; αὐτὸς δὲ ἐπιπληκτικώτερον, « Ὑπὲρ τῶν νεκρῶν, » φησὶν, οἷον, Οὓς ὑμεῖς διὰ τῆς ἰδίας δόξης, ἀϊδίους νεκροὺς ἀπεφήνατε, νεκροὺς δὲ, καὶ τοὺς ἄλλους καὶ ἑαυτοὺς, καὶ νεκροὺς αἰωνίους ἀποφηνάμενοι, τί βαπτίζεσθε ὑπὲρ ὑμῶν, τῶν μηκέτι καθ' ὑμᾶς ἀναστησομένων, ἀλλ' ἀεὶ νεκρῶν ἐσομένων; Ἐπὶ ἄλλων δὲ προσώπων προάγει τὸν λόγον, καὶ οὐχὶ ἐπ' αὐτῶν ἐκείνων, ἵνα μὴ πλέον καθαψάμενος, εἰς ἀπόνοιαν ἐκ- B
καλέσηται. « Τί καὶ ἡμεῖς κινδυνεύομεν; » Εἰ ὅλως, φησὶν, ἀνάστασις οὐκ ἔστι, διατί ἡμεῖς οἱ ἀπόστολοι ἀεὶ ἐν κινδύνοις ἐσμέν; τοῦτο λέγει, καθ' ἡμέραν, τὸ ἀεί. Μεγίστη δὲ τῆς ἀναστάσεως ἀπόδειξις, τὸ καὶ τοὺς ἀποστόλους ὁρᾶσθαι, μέχρι θανάτου κινδυνεύοντας. « Καθ' ἡμέραν ἀποθνήσκω. » Τῇ προθυμίᾳ καὶ τῷ πρὸς αὐτὸν ἑτοίμως ἔχειν. Ἢ ὅσον ταῖς ἐπιφοραῖς τῶν θλίψεων καὶ πειρασμῶν, καὶ τῇ καθημερινῇ ἐλπίδι τοῦ θανάτου. « Νὴ τὴν ὑμετέραν καύχησιν. » — [ΦΩΤ.] Ἢ ὄμνυσι λέγων, Μὰ τὴν ὑμετέραν καύχησιν, ἢ, Διὰ τὴν ὑμετέραν καύχησιν ἀποθνήσκω, λέγει δὲ τὴν αὐτῶν προκοπήν· καύχησις γὰρ τῷ διδασκάλῳ ἡ τῶν μαθητῶν ἐπίδοσις. « Ἣν ἔχω ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ. » Ἐπειδὴ μέγα εἶπε, τῷ Χριστῷ αὐτῷ ἀνατίθησι. Διὰ τὴν προκοπὴν ὑμῶν, φησὶν, ἣν C
ἔχω διὰ Ἰησοῦ Χριστοῦ. « Εἰ κατὰ ἄνθρωπον ἐθηριομάχησα. » Ὅσον ἧκε, φησὶν, εἰς ἀνθρώπους, ἐγὼ ἐθηριομάχησα, ἀντὶ τοῦ, Ὅσον ἦν μοι δυνατόν. Ἀλλὰ τί τούτου μοι ὄφελος, ἀναστάσεως μὴ οὔσης; Ἢ οὕτως, Εἰ μὴ διὰ τὴν ἐσομένην ἐλπίδα καὶ ἀντίδοσιν ἐθηριομάχησα, ἀλλὰ διὰ δόξαν ἀνθρωπίνην, τί ὠφέλημαι; Θηριομαχῆσαι δὲ καλεῖ, τὸ πρὸς Ἰουδαίους ἔχειν, καὶ πρὸς Δημήτριον τὸν ἀργυροκόπον. Τί γὰρ οὗτοι θηρίων διέφερον; « Εἰ νεκροὶ οὐκ ἐγείρονται. » Εἰ νεκροὶ οὐκ ἐγείρονται, οὐδὲ ἀντίδοσίς ἐστιν ἀγαθῶν καὶ κακῶν. Τούτου δὲ μὴ ὄντος, φαγεῖν δεῖ καὶ πιεῖν πρὸ τοῦ ἀποθανεῖν, ὡς τούτων μόνων παρ' ἡμῶν κερδαινομένων. Τοῦτο δὲ ῥῆμα κωμῳδοῦντος τὴν ἄνοιαν, τῶν μὴ λεγόντων τὴν ἀνάστασιν. « Μὴ πλανᾶσθε. » — [ΦΩΤ.] Ἀπαλλαγεὶς τῶν εἰς ἄτοπον ἀπαγωγῶν, εἰς παραίνεσιν ἦλθεν, ἠρέμα καὶ ὡς D
ἀνοήτων κατηγορῶν. Τοῦτο γὰρ τὸ, « Μὴ πλανᾶσθε, » δηλοῖ. « Φθείρουσιν ἤθη χρηστὰ ὁμιλίαι κακαί. » Λακωνικὴ καὶ ἀρχαία παροιμία. Μέμνηται ταύτης καὶ Ἡσαΐας. Φησὶ δὲ, Ὅτι καὶ τὰ χρηστὰ ἤθη, αἱ συνεχεῖς τῶν κακῶν ὁμιλίαι διαφθείρουσι. Καὶ γὰρ ῥανὶς ἐνδελεχοῦσα, κοιλαίνει πέτραν. Καὶ διὰ τούτου δὲ παραινεῖ αὐτοῖς, ἐκτρέπεσθαι τῆς ὁμιλίας τῶν μοχθηρῶν, καὶ μὴ θαῤῥοῦντας ἑαυτοῖς ὅτι οὐ βλαβήσονται αὐτοὶ χρηστοὶ ὄντες, τῷ πρὸς αὐτοὺς ἐνδελεχῶς ὁμιλεῖν, τῆς ἐκεῖθεν λύμης ἠρέμα

hoc significat: Quid facient, nempe hæc facient quæ dixi. Vides quo rem deduxerit. —Alioqui quid facient qui baptizantur, ne semper mortui sint et apud inferos detineantur? Hoc est, si non sit resurrectio quid facient ii qui ob hujusmodi spem baptizantur, quo post mortem resuscitentur. « Si omnino mortui non resurgunt. » Si mortui omnino non excitantur, quare etiam baptizantur ut resuscitentur? Ipse tamen majori cum increpatione dicit: « Pro mortuis, » hoc est, quos vos propria opinione perpetuo mortuos asseritis: mortuos vero et alios et vosipsos enuntiantes, perpetuo esse mortuos. Cur pro vobis baptizamini, cum juxta vestram sententiam nunquam sitis resurrecturi, sed mortui semper futuri? Sub aliis autem personis deducit sermonem, et non sub illis ipsis, ne nimis acriter eos objurgans provocet eos ad desperationem. « Quid et nos periclitamur omni hora? » Si resurrectio omnino non erit, inquit, cur nos apostoli semper in periculis versamur? Nam καθ' ἡμέραν significat ἀεὶ, hoc est, *semper*. Maxima vero resurrectionis erat assertio, conspicere apostolos ad mortem usque in periculis versantes. « In dies morior, » promptitudine et parato ad mortem animo; vel quantum ad illatas afflictiones et tentationes, ac quotidiana mortis exspectatione. « Per vestram gloriationem » — Aut jurat, quasi diceret, μὰ, id est per vestram gloriationem: aut, propter vestram gloriationem sive quam de vobis habeo, morior. Dicit autem ipsorum felicitatem ac promotionem: gloriatio enim est præceptori discipulorum incrementum. « Quam habeo in Christo Jesu. » Quoniam rem magnam dixit, ipsi Christo eam attribuit, propter vestri, inquit, promotionem quam habeo per Jesum Christum. « Si secundum hominem cum feris depugnavi. » Quod ad homines, inquit, attinet, ego cum feris depugnavi, id est, quantum mihi erat possibile, sed quæ mihi inde utilitas, si non sit resurrectio? Aut hoc modo: Si non propter futuram spem et retributionem cum feris depugnavi, sed ob humanam gloriam, quid mihi profuit? Vocat autem cum feris pugnare, controversiam quam habuit cum Judæis et eum Demetrio fabro argentario. Quantum enim hi a feris differebant [53]. **569** « Si mortui non resurgunt. » Si mortui non suscitantur, ne erit retributio bonorum et malorum: oportet edere et bibere priusquam mors præoccupet, quando hæc sola lucrifacimus. Hoc verbum est insipientiam objurgantis eorum qui dicunt non esse resurrectionem. « Ne seducamini. » Absolutis rationibus quæ ad absurdum deducebant, venit ad admonitionem: clam etiam tanquam insipientes redarguens; nam hoc indicat; « Corrumpunt mores bonos consortia mala. » Laconicum vetusque proverbium est. Hujus meminit et Isaias [54]. Ait enim et ipse quod bonos mores continua pravorum

[53] Act. xxiv, 24 seqq. [54] Isa. xxii, 13.

consortia, corrumpunt; siquidem continua gutta cavat lapidem. Et propterea adhortatur ipsos ut devitent pravorum consortia, nec sibi fidant quod cum boni sint, nihil possunt accersere damni, continue apud illos conversando, cum inde sensim ac paulatim pernicie impleantur. Aut χρηστὰ ἤθη, id est, placidos mores collaudando appellat, qui facile seduci possunt, significans quod alli ipsos ad hæc retrahunt.

καὶ κατὰ μικρὸν ὑποπίμπλασθαι. Ἢ χρηστὰ εὐφήμως καλεῖ, τὰ εὐεξαπάτητα, δηλῶν ὅτι ἄλλοι αὐτοὺς εἰς ταῦτα ὑποσύρουσιν.

XI, 34-38. « Sobrii estote, et ne peccetis: nam « ignorationem Dei nonnulli habent: ad pudorem « vobis loquor. At dicet aliquis: Quomodo suscitan- « tur mortui? Cui autem corpori veniunt? Stulte tu, « quod seminas non vivificatur, nisi mortuum fuerit. « Et hoc quod seminas, non corpus quod nascetur « seminas, sed nudum granum puta tritici aut alicu- « jus e cæteris: sed Deus dat illi corpus ut voluit, et « unicuique seminum suum corpus. »

« Sobrii estote. » Tanquam ad ebrios dicitur. « Juste, » vero, id est utiliter. Contingit enim et « injuste sobrium esse, puta ad malum. « Et ne peccetis. » Nam hinc etiam provenit ut resurrectionem non credatis. Siquidem qui malorum sibi conscii sunt, non credunt esse resurrectionem, quod tales illos sequi oporteat retributiones qualia « sunt ea in quibus deliquerunt. Propterea, inquit, ne peccetis, ut resurrectionem credatis. Ignorantiam, ait, Dei habent ii qui non credunt resurrectionem: non enim cognoscunt Dei potentiam. Non dixit autem, Habetis, sed, « Nonnulli habent, » hac dictione tollens accusationem. « Ad pudorem vobis loquor. » Quoniam in multis **570** eos objurgaverat, consolatur ipsos. Ad pudorem, inquit, vobis loquor: non quod vos despiciam, sed quod pudefacti incredulitatem de resurrectione abjiciatis. « At dicet aliquis. » Non ait: « Vos dicitis, » ut sermo invidia careat, tanquam alii essent qui non crederent. Deinde quæ is dubia videbantur, quasi facta objectione solvit. Dubitabant enim quonam modo suscitaretur corpus, quod semel dissolutum erat: et quali corpore suscitaretur, utrum hoc eodem, an alio quodam. Hæc itaque duo eis dissolvit per exemplum grani: « Stulte » A manifesto exemplo format solutionem: ideo quoque stultos vocat, ut qui adeo manifesta ignorent. Tu, inquit, quod seminas, qui corruptibilis es, non vivificatur nisi mortuum fuerit; quid ergo de Deo hæsitas? Non vivificatur, ait. Vide autem quod, dictionibus sit usus, non quæ seminibus, sed quæ corporibus aptæ sint. « Nisi mortuum fuerit. » Considera vero quo modo sermonem in contrarium convertit. Illis enim dubium videbatur quo pacto post mortem excitaremur. Ipse vero e diverso. Ob id, inquit, excitamur quoniam morimur: tanquam non detur alioqui vivificari nisi mors præcesserit. Nam hoc manifestat exemplum de tritico cæterisque seminibus. Et considera, una interim solutio est quod mortui excitantur. « Tu quod seminas non vivificatur nisi mortuum fuerit. » Si ergo id quod tu seminas et sepulcro quodammodo occultas ac mortificas, Deus resuscitat, et dat suum corpus, cum jam putrefactum esset ac dissolutum,

Ἐκνήψατε δικαίως καὶ μὴ ἁμαρτάνετε. Ἀγνωσίαν γὰρ Θεοῦ τινες ἔχουσι. Πρὸς ἐντροπὴν ὑμῖν λέγω. Ἀλλ' ἐρεῖ τις, Πῶς ἐγείρονται οἱ νεκροί; ποίῳ δὲ σώματι ἔρχονται; Ἄφρον, σὺ ὃ σπείρεις οὐ ζωοποιεῖται, ἐὰν μὴ ἀποθάνῃ. Καὶ ὃ σπείρεις, οὐ τὸ σῶμα τὸ γενησόμενον σπείρεις, ἀλλὰ γυμνὸν κόκκον, εἰ τύχοι, σίτου, ἤ τινος τῶν λοιπῶν. Ὁ δὲ Θεὸς δίδωσι σῶμα καθὼς ἠθέλησε, καὶ ἑκάστῳ τῶν σπερμάτων τὸ ἴδιον σῶμα.

Τὸ ἐκνῆψαι, ὡς ἐπὶ μεθυόντων. Τὸ δὲ, « Δικαίως, » οἱονεὶ συμφερόντως. Ἔνι γὰρ καὶ ἀδίκως νήφειν, οἷον ἐπὶ κακῷ. « Καὶ μὴ ἁμαρτάνετε. » Ἐκ τούτου γὰρ, φησὶ, καὶ τῇ ἀναστάσει ἀπιστεῖτε. Οἱ γὰρ ἑαυτοῖς κακὰ συνειδότες, οὐ πείθονται εἶναι ἀνάστασιν, τῷ δέει τῶν ἀμοιβῶν, ὡς οἷα ἁμαρτάνοντες. Διὰ τοῦτο, φησὶ, μὴ ἁμαρτάνετε, ἵνα πιστεύητε τὴν ἀνάστασιν. Ἀγνωσίαν γὰρ Θεοῦ, φησὶν, ἔχουσιν οἱ τῇ ἀναστάσει ἀπιστοῦντες. Οὐ γὰρ ἴσασι τοῦ Θεοῦ τὴν δύναμιν. Οὐκ εἶπε δὲ, Ἔχετε, ἀλλὰ, « Τινὲς ἔχουσι, » ταύτῃ τῇ λέξει τὸ ἔγκλημα ὑποτεμνόμενος. « Πρὸς ἐντροπὴν ὑμῖν λέγω. » Ἐπειδὴ πολλὰ αὐτῶν καθήψατο, παραμυθεῖται αὐτούς. Πρὸς ἐντροπὴν ὑμῖν λέγω, φησὶν, οὐχ ὥστε ἀτιμάσαι ὑμᾶς, ἀλλ' ὥστε αἰσχυνθέντας ἀποῤῥίψαι τὸ ἀπιστεῖν τῇ ἀναστάσει. « Ἀλλ' ἐρεῖ τις. » Οὐκ εἶπεν, Ὑμεῖς λέγετε, ἵνα οὕτως ἀνεπαχθὴς ὁ λόγος ᾖ, ὡς ἄλλων ἀπιστούντων. Εἶτα δύο ἄπορα αὐτοῖς εἶναι δοκοῦντα, ὡς ἐξ ἀντιθέσεως λύει. Ἀμφέβαλλον γὰρ πῶς ἐγείρεται τὸ ἅπαξ διαλυθὲν σῶμα, καὶ ποίῳ σώματι ἀνίσταται, τούτῳ ἢ ἑτέρῳ τινί. Τὰ οὖν δύο αὐτοῖς ἐπιλύει διὰ τοῦ παραδείγματος τοῦ κόκκου· « Ἄφρον. » Ἀπὸ δήλου παραδείγματος ποιεῖται τὴν ἐπίλυσιν, διὸ καὶ ἄφρονας καλεῖ, ὡς τὰ οὕτω σαφῆ ἀγνοοῦντας. Σὺ, φησὶν, ὃ σπείρεις, ὁ φθαρτὸς, οὐ ζωοποιεῖται ἐὰν μὴ ἀποθάνῃ. Τί οὖν περὶ Θεοῦ ἀμφιβάλλεις; Οὐ ζωοποιεῖται, φησίν. Ὅρα δὲ, λέξεσι κέχρηται, οὐ σπέρμασιν, ἀλλὰ σώμασιν ἁρμοδίαις. « Ἐὰν μὴ ἀποθάνῃ, » φησίν. Ὅρα πῶς εἰς τὸ ἐναντίον περιέτρεψε τὸν λόγον. Ἐκείνοις γὰρ ἐδόκει ἄπορον, πῶς μετὰ τὸ ἀποθανεῖν ἐγειρόμεθα· αὐτὸς δὲ, τὸ ἐναντίον φησὶν, ὅτι διὰ τοῦτο ἐγειρόμεθα, ἐπειδὴ ἀποθνήσκομεν, ὡς οὐκ ἐγχωροῦντος ἄλλως ζωοποιηθῆναι, εἰ μὴ ἦν θάνατος. Τοῦτο γὰρ τὸ παράδειγμα τοῦ σίτου δηλοῖ, καὶ τῶν λοιπῶν σπερμάτων. Καὶ θέασαι, τέως μία λύσις, ὅτι οἱ ἀποθανόντες ἐγείρονται. « Σὺ ὃ σπείρεις οὐ ζωοποιεῖται, ἐὰν μὴ ἀποθάνῃ. » Εἰ οὖν σὺ ὃ σπείρεις καὶ τρόπον τινὰ τάφῳ καλύπτοις καὶ θανατοῖς, τοῦτο ὁ Θεὸς ἀνίστησι, καὶ δίδωσι τὸ ἴδιον σῶμα τὸ σαπὲν καὶ διαλυθὲν, δίδωσι δὲ, καθὼς ἠθέλησεν, εὐπρεπέστερον καὶ ὡραιότερον, ὁ αὐτὸς ἐκεῖνος διὰ τῆς οἰκείας ἀποφάνσεως εἰς γῆν καὶ τάφον ἐκέλευσε κατατίθεσθαι καὶ ἀποθνήσκειν, τοῦτο αὐτὸς πάλιν οὐκ ἔχει ῥᾷον τὸ ζωοποιῆσαι καὶ ἀναστῆσαι ὅτε βού-

A λεται καὶ θελήσει; « Καὶ ὃ σπείρεις, οὐ τὸ σῶμα. » Ἐν τοῖς ἄνω δύο εἴπομεν αὐτοὺς ἀμφισβητεῖν περὶ τῆς ἀναστάσεως, τὸ, εἰ ὅλως οἱ διαλυθέντες ἐγείρονται, καὶ τὸ, ἐν ποίῳ σώματι ἐγείρονται, ἔνθα ἡρμηνεύετο, « Ἀλλ' ἐρεῖ τις, Πῶς ἐγείρονται οἱ νεκροί; ποίῳ δὲ σώματι ἔρχονται; » Τὴν μὲν οὖν ὅτι ἐγείρονται ἀπόδειξιν, ἐν τοῖς ἄνω εἶπεν, ἔνθα ἔλεγε· « Σὺ ὃ σπείρεις, οὐ ζωοποιεῖται, ἐὰν μὴ ἀποθάνῃ. » Ἰδοὺ καὶ ἡ δευτέρα ἀπόδειξις. Δείκνυσι γὰρ, ὅτι τὸ μὲν αὐτὸ σῶμα, οἷον τῆς αὐτῆς οὐσίας ὂν ἐγείρεται, τοῦτο λέγει, « Ὁ δὲ Θεὸς αὐτὸ δίδωσι σῶμα, » λαμπρότερον δὲ καὶ κοσμιώτερον, ὥσπερ ἀμέλει εὐπρεπέστερος ὁ στάχυς τοῦ γυμνοῦ κόκκου. Οὐδὲ γὰρ σπείρει τὸν ἄσταχυν αὐτὸν, ἀλλὰ γυμνὸν κόκκον. « Ὁ δὲ Θεὸς αὐτῷ δίδωσι σῶμα. » Εἰ οὖν ὁ Θεὸς δίδωσι σῶμα, τί ἔτι περιεργάζῃ ποίῳ σώματι ἐγειρόμεθα, καὶ διαπιστεῖς τῇ ἀναστάσει; B Ὁ γὰρ Θεὸς τὸ λυθὲν μὲν ἐγείρει σῶμα, ἀλλὰ εὐπρεπέστερον, ἀλλὰ πνευματικώτερον. Τοῦτο γὰρ καὶ ἐπὶ τῶν σπερμάτων ἔστιν εὑρεῖν, ὅτι εὐπρεπέστερον τοῦ καταβληθέντος ἄνεισιν. « Καὶ ἑκάστῳ τῶν σπερμάτων τὸ ἴδιον σῶμα. » Τοῦτο τῶν αἱρετικῶν ἐμφράττει τὰ στόματα, τῶν λεγόντων τὸ αὐτὸ σῶμα ἐν τῇ ἀναστάσει μὴ ἐγείρεσθαι, ἀλλ' ἕτερον.

datque sicut voluit. nempe decentius ac pulchrius; nonne ergo illud quod ipsemet propria sententia in terram ac sepulcrum jussit reponi et mori, facilius ipsi erit rursum vivificare ac resuscitare, cum voluerit ac decreverit? « Et hoc quod seminas, non corpus. » Diximus antea in enarratione illius particulæ: « At dicet aliquis: Quomodo suscitantur mortui quali autem corpore veniunt: » quod illi in duobus hæsitabant circa resurrectionem; nempe utrum jam omnino dissoluti suscitentur et quale corpore suscitentur. In superioribus itaque demonstrationem posuit quod suscitentur, cum diceret: Tu quod seminas non vivificatur nisi mortuum fuerit. **571** Ecce nunc et altera demonstratio. Ostendit enim quod idem quidem corpus, hoc est, quod ejusdem est substantiæ, suscitatur; nam hoc significat, » Deus autem dat illi suum corpus: » verum splendidius ac ornatius: quemadmodum sane magis decora est spica nudo grano; neque enim seminat ipsam spicam, sed nudum granum. « Deus autem dat illi corpus. » Si ergo Deus det corpus, quid adhuc curiose scrutaris quali corpore suscitemur, ac de resurrectione diffidis? Nam Deus corpus quidem quod dissolutum est, suscitat, sed decentius, sed spiritualius. Siquidem in seminibus quoque idem est invenire, quod decentius surgit quam projectum erat. « Et unicuique seminum suum corpus. » Hoc hæreticorum obturat ora, dicentium non suscitarii idem corpus in resurrectione, sed aliud.

Οὐ πᾶσα σὰρξ, ἡ αὐτὴ σὰρξ, ἀλλὰ ἄλλη μὲν ἀνθρώπων, ἄλλη δὲ σὰρξ κτηνῶν, ἄλλη δὲ ἰχθύων, ἄλλη δὲ πτηνῶν. Καὶ σώματα ἐπουράνια, καὶ σώματα ἐπίγεια. C Ἀλλ' ἑτέρα μὲν ἡ τῶν ἐπουρανίων δόξα, ἑτέρα δὲ ἡ τῶν ἐπιγείων. Ἄλλη δόξα ἡλίου, καὶ ἄλλη δόξα σελήνης, καὶ ἄλλη δόξα ἀστέρων. Ἀστὴρ γὰρ ἀστέρος διαφέρει ἐν δόξῃ.

XV, 39-41. « Non omnis caro, eadem caro, sed « alia quidem caro hominum, alia autem pecorum, « alia vero piscium, alia autem volucrum. Et sunt « corpora cœlestia. et sunt corpora terrestria. Verum « alia quidem cælestium gloria, alia autem terrestrium: alia gloria solis, alia gloria lunæ, et alia « gloria stellarum. Stella siquidem a stella differt in « gloria. »

Εἶτα ἵνα μὴ ἀκούσας περὶ τοῦ σίτου, νομίσῃς, ὅτι ὥσπερ ἐπὶ αὐτοῦ πάντες οἱ ἀστάχυες ὁμότιμοι ἀνίασιν, οὕτως καὶ ἐν τῇ ἀναστάσει ὁμότιμοι πάντες ἔσονται, δεῖξαι θέλει ὅτι διαφορά ἐστι τῶν ἀνισταμένων, καί φησιν· « Οὐ πᾶσα σὰρξ ἡ αὐτὴ, » ἀλλ' ἔστι διαφορὰ, καὶ τέως περὶ ἁμαρτωλῶν λέγει. Καὶ γὰρ καὶ ἐπ' αὐτῶν ἔστι διαφορὰ τιμωρίας. Ὅθεν φησὶν, « Ἄλλη μὲν ἀνθρώπων, ἄλλη δὲ κτηνῶν καὶ ἰχθύων, » τούτῳ τῷ τρόπῳ, τὴν ἐκεῖ οὖσαν διαφορὰν δηλῶν. Καὶ ὡς ἐν παραδείγματι ἐπεξῆλθε τῷ λόγῳ, ὡς εἰ ἔλεγεν, Ὥσπερ ἐστὶν ἐνταῦθα διαφορὰ ἀνθρώπων καὶ κτηνῶν καὶ ἰχθύων, D οὕτως ἔσται κἀκεῖ διαφορὰ καὶ αὐτῶν τῶν ἁμαρτωλῶν ἐν ταῖς τιμωρίαις. « Ἀλλὰ ἄλλη μὲν ἀνθρώπων. » Πᾶσα ἡ διαφορὰ αὕτη, περὶ ἁμαρτωλῶν αὐτῷ εἴρηται. Περὶ γὰρ τῶν δικαίων, ἐκεῖ ποιεῖται διαφορὰν, ὅταν τὰ οὐράνια καταλέγῃ σώματα. « Καὶ σώματα ἐπουράνια. » Εἶτα ἄχρι τῆς διαφορᾶς τῶν ἁμαρτωλῶν ἔσται ἡ ἀνάστασις; οὐμενοῦν. Ἔστι γὰρ καὶ σώματα ἐπουράνια, τουτέστι, τὰ τῶν δικαίων, τὰ πλουτοῦντα τὸ φῶς τοῦ Παρακλήτου. Ἔστι δὲ δηλονότι καὶ ἐπίγεια, τουτέστι, τὰ τῶν ἁμαρτωλῶν, τὰ τοῖς γηΐνοις φρονήμασιν ἐνσεσημασμένα, ἤγουν κτηνῶν, πτηνῶν. Ἀλλ' ἑτέρα, φησὶν, ἔσται ἡ δόξα τῶν ἐπουρανίων, ἑτέρα δὲ τῶν

Deinde ne audito de frumento exemplo, opineris quod sicut in eo omnes spicæ in eodem ascendunt honore, ita et in resurrectione omnes in eodem futuri sint honore, vult ostendere futuram inter eos qui resurgent diversitatem. » Non omnis caro eadem, » sed est diversitas, et interim de peccatoribus loquitur. Nam inter ipsos quoque est diversitas supplicii. Unde ait: « Alia quidem hominum caro, alia vero pecorum et piscium, » hoc mono differentiam quæ ibi est significans, et tanquam exemplo usus est hoc sermone, ac si dixisset: Quemadmodum hic differentia est hominum et pecorum ac piscium, ita erit et ibi differentia inter ipsos quoque peccatores in suppliciis. « Sed alia quidem hominum gloria. » Universa hæc differentia, de peccatoribus ab eo dicta est. Nam de justis ibi facit differentiam, ubi cœlestia recenset corpora. « Et sunt corpora cœlestia. » Denique num ad differentiam peccatorum duntaxat protenditur resurrectio? **572** Nequaquam. Sunt enim et corpora cœlestia, id est, justorum, abundantia luce Paracleti. Sunt autem et terrestria sane, hoc est, peccatorum, insignita sensibus terrenis, nempe pecorum aut volucrum. Sed alia est, inquit, glo-

ria cœlestium, alia vero terrestrium, peccatorum non erit gloria. Nam in eo quod licitur alia esse gloria justorum et alia peccatorum, non subaudies *gloria*, sed *vita*, aut *conversatio*. Deinde dicit et justorum differentiam, sicut videlicet paulo ante dixit peccatorum. Quemadmodum enim universa corpora cœlestia, omnia quidem splendida sunt ac perspicua, est tamen in ipsis etiam differentia inter solem, lunam ac stellas: ita et justi habebunt inter se mutuo differentiam. Vide autem quam scite per modum exempli tota scientiæ intelligentia usus sit. De gloria vero justorum ac peccatorum non per comparationem fecit, sed ostendens peccatorum non esse gloriam.

XV, 42-46. « Ita et resurrectio mortuorum. Seminatur in corruptione, suscitatur in incorruptibilitate: seminatur in ignominia, suscitatur in gloria: seminatur in infirmitate, suscitatur in potentia: seminatur corpus animale, suscitatur corpus spirituale. Est corpus animale, est et corpus spirituale. Ita quoque scriptum est: Factus est primus homo Adam in animam viventem, extremus Adam in spiritum vivificantem. At non primum quod spirituale, sed quod animale, deinde quod spirituale. »

« Ita et resurrectio. » Ita, quomodo? In magna varietate, quemadmodum etiam manifestarunt adducta exempla. « Seminatur in corruptione. » In superioribus loquens de seminibus, usus est dictionibus quæ corporibus aptantur: ut cum diceret: « Non vivificatur nisi mortuum fuerit; » nunc autem de corporibus loquens, utitur dictionibus quæ aptantur seminibus, dicens: « Seminatur in corruptione. » Hoc autem ubique facit, exemplis adaptans sermonem de resurrectione. Semen autem dicit nunc, non quod in utero est, sed depositionem corporum mortuorum in terra, ac si diceret: Abjicitur in terra corpus mortuum in corruptionem, hoc est, ut corrumpatur.

578 Bene autem dicit: « Suscitatur, » et non, Producitur ne terræ operationem esse existimes. « Seminatur in ignominia. » Quid enim diffluente cadavere deformius? sed suscitatur in gloria incorruptionis. « Seminatur infirmitate. » Siquidem non potest caro vel ad quinque dies resistere corruptioni: sed suscitatur in potentia incorruptionis et immortalitatis quæ deinceps a nulla corruptione possit superari. « Seminatur corpus animale. » Corpus dicit animale in quo anima dominium habet ac præsidentiam: spirituale vero quod Spiritus sancti operatione locupletatur. Quid igitur? diceret aliquis: an non etiam nunc in quibusdam operatur spiritus? Utique, sed nunc quidem ob vitæ mutationem sæpius quoque avolat, tunc vero semper adest. Aut animale dicit terrenum ac grave, spirituale vero subtile ac leve. — Corpus animale si quis consequenter ad ea quæ prædicta sunt hæc accipere velit, illud

A ἐπιγείων ἁμαρτωλῶν, οὐκ ἔσται δόξα. Οὐ γὰρ τοῦτο συνυπακούσεις, ἐν τῷ εἰπεῖν δόξα τῶν δικαίων καὶ ἑτέρα τῶν ἁμαρτωλῶν, ἀντὶ τοῦ, οὐκ ἔστι δόξα, ἀλλὰ διαγωγή. Εἶτα λέγει καὶ τῶν δικαίων διαφορὰν, ὥσπερ ἀμέλει μικρὸν ἔμπροσθεν εἶπε τῶν ἁμαρτωλῶν. Ὥσπερ γὰρ λαμπρὰ μὲν πάντα καὶ περιφανῆ τὰ οὐράνια σώματα, ἔστι δ' ὅμως καὶ ἐν αὐτοῖς διαφορὰ ἡλίῳ καὶ σελήνῃ, καὶ ἄστρασιν· οὕτω καὶ οἱ δίκαιοι ἕξουσιν ἐν ἑαυτοῖς διαφοράν. Ὅρα δὲ πῶς εὐφυῶς ἐν τάξει παραδείγματος ὅλῳ τῷ νοήματι ἐπεξῆλθε. Περὶ δὲ δόξης τῶν δικαίων καὶ ἁμαρτωλῶν, οὐκ ἐν συγκρίσει ἐποιήσατο, ἀλλὰ δείξας μὴ εἶναι δόξαν τῶν ἁμαρτωλῶν.

B Οὕτως καὶ ἡ ἀνάστασις τῶν νεκρῶν. Σπείρεται ἐν φθορᾷ, ἐγείρεται ἐν ἀφθαρσίᾳ. Σπείρεται ἐν ἀτιμίᾳ, ἐγείρεται ἐν δόξῃ. Σπείρεται ἐν ἀσθενείᾳ, ἐγείρεται ἐν δυνάμει. Σπείρεται σῶμα ψυχικόν, ἐγείρεται σῶμα πνευματικόν. Ἔστι σῶμα ψυχικὸν, καὶ ἔστι σῶμα πνευματικόν. Οὕτως καὶ γέγραπται· Ἐγένετο ὁ πρῶτος ἄνθρωπος Ἀδὰμ εἰς ψυχὴν ζῶσαν, ὁ ἔσχατος Ἀδὰμ, εἰς πνεῦμα ζωοποιοῦν. Ἀλλ' οὐ πρῶτον τὸ πνευματικὸν, ἀλλὰ τὸ ψυχικὸν, ἔπειτα τὸ πνευματικόν.

« Οὕτως καὶ ἡ ἀνάστασις. » Οὕτως. Πῶς; Ἐν διαφορᾷ πολλῇ, καθὼς καὶ τὰ παραχθέντα ἐδήλωσε παραδείγματα. « Σπείρεται ἐν φθορᾷ. » Ἄνω περὶ σπερμάτων λέγων, λέξεσιν ἐχρῆτο σώμασι πεποιημέναις, ὡς ὅταν ἔλεγεν. « Οὐ ζωοποιεῖται, ἐὰν μὴ C ἀποθάνῃ, » νῦν δὲ περὶ σωμάτων λέγων, λέξεσι χρῆται σπέρματι πεποιημέναις. « Σπείρεται γὰρ ἐν φθορᾷ. » Τοῦτο δὲ ποιεῖ πανταχοῦ, ἐγγὺς τῶν παραδειγμάτων ἄγων τὸν περὶ τῆς ἀναστάσεως λόγον. Σπορὰν δὲ, οὐ λέγει νῦν τὴν ἐν μήτρα, ἀλλὰ τὴν ἐν γῇ τῶν νεκρῶν σωμάτων ἀπόθεσιν, ὡς εἰ ἔλεγε· Καταβάλλεται ἐν γῇ τὸ νεκρὸν σῶμα ἐν φθορᾷ, τουτέστιν, ἐπὶ τῷ φθαρῆναι.

Καλῶς δὲ εἶπεν, « Ἐγείρεται, » καὶ οὐ, Φύεται, ἵνα μὴ νομίσῃς, τῆς γῆς εἶναι τὴν ἐργασίαν « Σπείρεται ἐν ἀτιμίᾳ » Τί γὰρ νεκροῦ διαῤῥέοντος εἰδεχθέστερον; ἀλλ' ἐγείρεται ἐν δόξῃ τῆς ἀφθαρσίας. « Σπείρεται, φησὶν, ἐν ἀσθενείῃ. » οὔπω γὰρ ἡμέραι πέντε καὶ οὐκ ἰσχύει ἡ σὰρξ ἀντισχεῖν πρὸς D τὴν φθορὰν, ἀλλ' ἐγείρεται ἐν τῇ τῆς ἀφθαρσίας δυνάμει, ἀνάλωτος οὖσα λοιπὸν πάσῃ φθορᾷ. « Σπείρεται σῶμα ψυχικόν. » Ψυχικόν φησι σῶμα, ἐν ᾧ ἡ ψυχὴ τὸ κῦρος καὶ τὴν ἡγεμονίαν ἔχει· πνευματικὸν δὲ, τὸ τὴν τοῦ ἁγίου Πνεύματος καταπλουτοῦν ἐνέργειαν. Τί γὰρ νῦν, εἴποι τις ἄν, οὐκ ἐνεργεῖ ἔν τισι τὸ Πνεῦμα; Ναὶ, ἀλλὰ νῦν μὲν πολλάκις καὶ ἀφίπταται μεταβληθέντος τοῦ βίου, τότε δὲ σύνεστιν ἀεί. Ἢ ψυχικὸν λέγει, τὸ γεῶδες καὶ βαρὺ, πνευματικὸν δὲ, τὸ λεπτομερέστερον καὶ κοῦφον. — [ΦΩΤ.] Σῶμα ψυχικὸν, εἴ τις ἀκολούθως τοῖς προειρημένοις ἐκλαβεῖν ἐθέλοι ταῦτα, ἐκεῖνο οἶμαι εἰρῆσθαι νῦν ἁπλῶς, τὸ θνητὸν ἀνθρώπου σῶμα. Τοῦτο γὰρ καὶ ἐν ἀσθε-

νείᾳ, καὶ ἐν φθορᾷ, καὶ ἐν ἀτιμίᾳ σπείρεται, καὶ θάπτεται ἐν τῇ γῇ. Τοῦτο οὖν τὸ θνητὸν σῶμα ψυχικόν ἐστιν, ὅτι τοῖς ψυχικοῖς ὑπηρετήσατο πάθεσιν. « Οὐδεὶς γὰρ ἀπὸ ῥύπου καθαρὸς, οὐδ' ἂν μία ἡμέρα ὁ βίος αὐτοῦ. » Καὶ γὰρ καὶ ὅσαι σωματικαὶ πράξεις, τὴν πηγὴν καὶ γένεσιν ἀπὸ τῆς ψυχῆς ἔχουσιν, ὥστε τὸ τοῦ ἀνθρώπου θνητὸν σῶμα, εἰκότως ἂν ψυχικὸν καλοῖτο. Σπείρεται οὖν ψυχικὸν, ἐγείρεται δὲ ἀθάνατον, ὅπερ ἐστὶ πνευματικόν. Πνευματικὸν δὲ ὅτι οὐκ ἔτι τοῖς ψυχικοῖς ὑπηρετήσει παθήμασιν, οὔτε τὰ τῶν δικαίων, ἀλλ' οὐδὲ τὰ τῶν ἁμαρτωλῶν σώματα. Μᾶλλον μὲν οὖν καὶ πολλὴν μεταμέλειαν, εἰ καὶ ἀνόητον ἐφ' οἷς ὑπηρετήσαντο, ἕξουσιν. Ἐπειδὴ δὲ τὸ, « Σπείρεται, » πολλάκις εἶπε, καὶ τὸ, « Ἐγειρέται, » ὁμοίως, τί δέ ἐστι τὸ σπειρόμενον, ἢ τὸ ἐγειρόμενον, οὐκ εἶπε· διὰ τοῦτο μετὰ ταῦτα ἐπήγαγε καὶ τοῦτο· « Σπείρεται, λέγων, σῶμα ψυχικὸν, » ὃς εἶπον ἐν φθορᾷ καὶ ἐν ἀτιμίᾳ καὶ ἐν ἀσθενείᾳ σπείρεσθαι, ἀλλ' ἐγείρεται σῶμα πνευματικὸν, ὃ ἐν δόξῃ καὶ δυνάμει καὶ ἐν ἀφθαρσίᾳ ἐγερθήσεται. Τὸ γὰρ ἀθάνατον κατὰ τὸν οἰκεῖον λόγον καὶ ἔνδοξον καὶ ἔντιμον καὶ ἄφθαρτον, εἰ καὶ τοῖς ἁμαρτωλοῖς αἰσχύνης καὶ ἀδοξίας, διὰ τὴν οἰκείαν μοχθηρίαν ὑπόθεσις γίνεται. « Ἔστι σῶμα ψυχικόν. » Ἵνα μή τις εἴπῃ· Πόθεν ἡμῖν εἰσάγεις σώματα διάφορα, καὶ λέγεις ψυχικὸν καὶ πνευματικὸν, φησίν· « Ἔστι σῶμα πνευματικὸν, καὶ ἔστι σῶμα ψυχικόν. » Οὐκ ἐγὼ τοιγαροῦν κατ' ἰδίαν ἐξουσίαν καὶ ἐπίνοιαν ταῦτα λέγω, φησὶν, ἀλλ' ἔτι καὶ πρὸ ἡμῶν εἴρηται. Πόθεν δῆλον; φησίν. Οὕτως γέγραπται, « Ἐγένετο ὁ πρῶτος ἄνθρωπος Ἀδὰμ, εἰς ψυχὴν ζῶσαν. » Ὥστε ἔστι σῶμα ψυχικόν. Εἶτα ὁ ἔσχατος ἄνθρωπος, εἰς πνεῦμα ζωοποιοῦν, ὥστε ἔστι καὶ σῶμα πνευματικὸν, τὸ ἁρμόζον τῷ ζωοποιοῦντι Πνεύματι. Ἀλλὰ τοῦτο πόθεν δῆλον; ὅτι ὁ δεύτερος ἄνθρωπος, εἰς πνεῦμα ζωοποιοῦν. Πόθεν δῆλον; ἐξ αὐτῆς τῆς τῶν πραγμάτων ἐνεργείας. Ἄλλως τε δὲ καὶ γέγραπται καὶ τοῦτο· « Τὰ ῥήματα γὰρ, φησὶν, ἃ ἐγὼ λαλῶ, πνεῦμα καὶ ζωή ἐστιν, » ὥστε καὶ εἰς πνεῦμα ζωοποιεῖν τοὺς ἀκούοντας καὶ πειθομένους αὐτοῖς. Εἰ δὲ τοῦτο, δῆλον ὡς καὶ πνευματικὸν οὗτοι ἕξουσιν ἐν τῇ ἀναστάσει σῶμα, μηκέτι δυνάμενον εἰς ψυχικὸν τραπῆναι, ὥσπερ ἐνίοτε συμβαίνει ἔτι τῷ βίῳ παρόντων. « Ἐγένετο ὁ πρῶτος ἄνθρωπος Ἀδὰμ εἰς ψυχὴν ζῶσαν. » Καὶ μὴ ἀπίστει, φησὶν, ὅτι τὰ νῦν ψυχικὰ ἡμῶν σώματα ἔσται τότε πνευματικά. Ἔχομεν γὰρ ἤδη τούτου τὰς ἀποδείξεις. Ὁ γὰρ Ἀδὰμ ψυχικὸν εἶχε σῶμα, ὁ δὲ Χριστὸς πνευματικὸν ἔσχε σῶμα, ὅλην δεξάμενον τοῦ ἁγίου Πνεύματος τὴν παρουσίαν. Καὶ δηλοῖ, μείνασα ἐπ' αὐτὸν ἡ περιστερά. Καθὸ γὰρ ἐστι καὶ νοεῖται ἄνθρωπος ὁ Κύριος, ἔσχε τὴν τοῦ Παρακλήτου ἐνέργειαν, καίτοι ἰδίου ὄντος αὐτοῦ τοῦ Πνεύματος, καθὸ ἐστι καὶ νοεῖται Θεός. Σημείωσαι δὲ καὶ ζωοποιὸν τὸ Πνεῦμα ὑπάρχειν. Καίτοι τῆς ἀκολουθίας ἀπαιτούσης εἰπεῖν. « Εἰς πνεῦμα ζῶν, » καθὼς εἶπε ψυχικὸν,

A nunc simpliciter dictum esse opinor mortale hominis corpus: nam hoc et in corruptione et in ignominia et in infirmatate seminatur ac sepelitur in terra; hoc ergo mortale corpus animale est, qui animalibus subservit affectionibus. « Nemo enim a sorde purus est. ne si unus quidem dies sit vita ejus [55]. » Siquidem quotquot etiam sunt actiones corporales, fontem ac originem habent ab anima, ut merito corpus hominis mortale dicatur animale. Seminatur ergo mortale, suscitatur autem immortale, quod est spirituale; spirituale autem, quia jam non subservient animalibus affectibus, neque justorum. imo neque peccatorum corpora Magis itaque tunc magna etsi insensata pœnitudine ducentur ob ea quibus B obsecuti sunt. Quoniam vero dixit sæpius: « Seminatur, » et similiter « Suscitatur, » non dixit autem quid sit quod seminatur aut suscitatur; idcirco post etiam id subjunxit, dicens: » Seminatur corpus animale, » quod dixi in corruptione et ignominia et infirmitate seminari: sed suscitatur corpus spirituale, quod in incorruptione et gloria ac potentia suscitabitur. Ex propria enim ratione quod immortale est, et gloriosum et honoratum ac incorruptibile est: quanquam peccatoribus propter suam nequitiam occasio sit turpitudinis et ignominiæ. **574** « Est corpus animale. » Ne dicat aliquis: Unde nobis varia inducis corpora, et dicis animale ac spirituale? ait: « Est corpus animale et est corpus spirituale » Itaque non ego, inquit, propria auctoritate et imaginatione hæc dico, C sed jam ante nos quoque dicta sunt. Et unde hoc manifestum est? ait. Ita scriptum est: « Primus homo Adam factus est in animam viventem [56], » itaque est corpus animale. Deinde extremus homo in spiritum vivificantem. itaque est et corpus spirituale, quod quadret ac respondeat vivificanti spiritui. Sed unde hoc manifestum est? quia secundus homo in spiritum vivificantem. Unde id constat? Ex ipsa rerum operatione. Præterea autem et hoc quoque scriptum est: « Verba enim quæ ego loquor vobis, inquit, spiritus et vita sunt [57]. » In spiritum igitur vivificant audientes sibique obtemperantes: quod si hoc est, manifestum quod etiam hi spirituale corpus habebunt in resurrectione, quod amplius verti non possit in animale, sicut D contingit interdum his qui in vita sunt. « Factus est primus homo Adam in animam viventem. » Nec diffidas, inquit, quin nostra corpora nunc animalia futura sint spiritualia: jam enim hujus nunc demonstrationes habemus. Nam Adam animale habebat corpus. Christus vero spirituale habuit corpus, quod totam Spiritus sancti suscepit præsentiam: idque manifestat manens super ipsum columba. Quatenus enim Dominus et est et intelligitur esse homo, habuit Paracleti operationem: atqui suus ac proprius erat spiritus, quatenus est

[55] Job XIV, 4, 5 sec. LXX. [56] Gen. II 7. [57] Joan. VI, 64.

ria cœlestium, alia vero terrestrium, peccatorum A non erit gloria. Nam in eo quod licitur alia esse gloria justorum et alia peccatorum, non subaudies *gloria*, sed *vita*, aut *conversatio*. Deinde dicit et justorum differentiam, sicut videlicet paulo ante dixit peccatorum. Quemadmodum enim universa corpora cœlestia, omnia quidem splendida sunt ac perspicua, est tamen in ipsis etiam differentia inter solem, lunam ac stellas: ita et justi habebunt inter se mutuo differentiam. Vide autem quam scite per modum exempli tota scientiæ intelligentia usus sit. De gloria vero justorum ac peccatorum non per comparationem fecit, sed ostendens peccatorum non esse gloriam.

XV,42-46. « Ita et resurrectio mortuorum. Semina- B « tur in corruptione, suscitatur in incorruptibilitate: « seminatur in ignominia, suscitatur in gloria: semi- « natur in infirmitate, suscitatur in potentia: semina- « tur corpus animale, suscitatur corpus spirituale. Est « corpus animale, est et corpus spirituale. Ita quoque « scriptum est: Factus est primus homo Adam in « animam viventem, extremus Adam in spiritum vi- « vificantem. At non primum quod spirituale, sed « quod animale, deinde quod spirituale. »

« Ita et resurrectio. » Ita, quomodo? In magna varietate, quemadmodum etiam manifestarunt adducta exempla. « Seminatur in corruptione. » In superioribus loquens de seminibus, usus est dictionibus quæ corporibus aptantur: ut cum diceret: « Non vivificatur nisi mortuum fuerit; » nunc au- C tem de corporibus loquens, utitur dictionibus quæ aptantur seminibus, dicens: « Seminatur in corruptione. » Hoc autem ubique facit, exemplis adaptans sermonem de resurrectione. Semen autem dicit nunc, non quod in utero est, sed depositionem corporum mortuorum in terra, ac si diceret: Abjicitur in terra corpus mortuum in corruptionem, hoc est, ut corrumpatur.

578 Bene autem dicit: « Suscitatur, » et non, Producitur ne terræ operationem esse existimes. « Seminatur in ignominia. » Quid enim diffluente cadavere deformius? sed suscitatur in gloria incorruptionis. « Seminatur infirmitate. » Siquidem non potest caro vel ad quinque dies resistere corruptioni: sed suscitatur in potentia in- D corruptionis et immortalitatis quæ deinceps a nulla corruptione possit superari. « Seminatur corpus animale. » Corpus dicit animale in quo anima dominium habet ac præsidentiam: spirituale vero quod Spiritus sancti operatione locupletatur. Quid igitur? diceret aliquis: an non etiam nunc in quibusdam operatur spiritus? Utique, sed nunc quidem ob vitæ mutationem sæpius quoque avolat, tunc vero semper adest. Aut animale dicit terrenum ac grave, spirituale vero subtile ac leve. — Corpus animale si quis consequenter ad ea quæ prædicta sunt hæc accipere velit, illud

A ἐπιγείων ἁμαρτωλῶν, οὐκ ἔσται δόξα. Οὐ γὰρ τοῦτο συνυπακούσεις, ἐν τῷ εἰπεῖν δόξα τῶν δικαίων καὶ ἑτέρα τῶν ἁμαρτωλῶν, ἀντὶ τοῦ, οὐκ ἔστι δόξα, ἀλλὰ διαγωγή. Εἶτα λέγει καὶ τῶν δικαίων διαφοράν, ὥσπερ ἀμέλει μικρὸν ἔμπροσθεν εἶπε τῶν ἁμαρτωλῶν. Ὥσπερ γὰρ λαμπρὰ μὲν πάντα καὶ περιφανῆ τὰ οὐράνια σώματα, ἔστι δ' ὅμως καὶ ἐν αὐτοῖς διαφορὰ ἡλίῳ καὶ σελήνῃ, καὶ ἄστρασιν· οὕτω καὶ οἱ δίκαιοι ἕξουσιν ἐν ἑαυτοῖς διαφοράν. Ὅρα δὲ πῶς εὐφυῶς ἐν τάξει παραδείγματος ὅλῳ τῷ νοήματι ἐπεξῆλθε. Περὶ δὲ δόξης τῶν δικαίων καὶ ἁμαρτωλῶν, οὐκ ἐν συγκρίσει ἐποιήσατο, ἀλλὰ δείξας μὴ εἶναι δόξαν τῶν ἁμαρτωλῶν.

B Οὕτως καὶ ἡ ἀνάστασις τῶν νεκρῶν. Σπείρεται ἐν φθορᾷ, ἐγείρεται ἐν ἀφθαρσίᾳ. Σπείρεται ἐν ἀτιμίᾳ, ἐγείρεται ἐν δόξῃ. Σπείρεται ἐν ἀσθενείᾳ, ἐγείρεται ἐν δυνάμει. Σπείρεται σῶμα ψυχικόν, ἐγείρεται σῶμα πνευματικόν. Ἔστι σῶμα ψυχικόν, καὶ ἔστι σῶμα πνευματικόν. Οὕτως καὶ γέγραπται· Ἐγένετο ὁ πρῶτος ἄνθρωπος Ἀδὰμ εἰς ψυχὴν ζῶσαν, ὁ ἔσχατος Ἀδάμ, εἰς πνεῦμα ζωοποιοῦν. Ἀλλ' οὐ πρῶτον τὸ πνευματικόν, ἀλλὰ τὸ ψυχικόν, ἔπειτα τὸ πνευματικόν.

« Οὕτως καὶ ἡ ἀνάστασις. » Οὕτως. Πῶς; Ἐν διαφορᾷ πολλῇ, καθὼς καὶ τὰ παραχθέντα ἐδήλωσε παραδείγματα. « Σπείρεται ἐν φθορᾷ. » Ἄνω περὶ σπερμάτων λέγων. λέξεσιν ἐχρῆτο σώμασι πεποιημέναις, ὡς ὅταν ἔλεγεν. « Οὐ ζωοποιεῖται, ἐὰν μὴ C ἀποθάνῃ, » νῦν δὲ περὶ σωμάτων λέγων, λέξεσι χρῆται σπέρματι πεποιημέναις. « Σπείρεται γὰρ ἐν φθορᾷ. » Τοῦτο δὲ ποιεῖ πανταχοῦ, ἐγγὺς τῶν παραδειγμάτων ἄγων τὸν περὶ τῆς ἀναστάσεως λόγον. Σπορὰν δὲ, οὐ λέγει νῦν τὴν ἐν μήτρα, ἀλλὰ τὴν ἐν γῇ τῶν νεκρῶν σωμάτων ἀπόθεσιν, ὡς εἰ ἔλεγε· Καταβάλλεται ἐν γῇ τὸ νεκρὸν σῶμα ἐν φθορᾷ, τουτέστιν, ἐπὶ τῷ φθαρῆναι.

Καλῶς δὲ εἶπεν, « Ἐγείρεται, » καὶ οὐ, Φύεται, ἵνα μὴ νομίσῃς, τῆς γῆς εἶναι τὴν ἐργασίαν « Σπείρεται ἐν ἀτιμίᾳ » Τί γὰρ νεκροῦ διαῤῥέοντος εἰδεχθέστερον; ἀλλ' ἐγείρεται ἐν δόξῃ τῆς ἀφθαρσίας. « Σπείρεται, φησίν, ἐν ἀσθενείῃ. » οὔπω γὰρ ἡμέραι πέντε καὶ οὐκ ἰσχύει ἡ σὰρξ ἀντισχεῖν πρὸς D τὴν φθοράν, ἀλλ' ἐγείρεται ἐν τῇ τῆς ἀφθαρσίας δυνάμει, ἀνάλωτος οὖσα λοιπὸν πάσῃ φθορᾷ. « Σπείρεται σῶμα ψυχικόν. » Ψυχικόν φησι σῶμα, ἐν ᾧ ἡ ψυχὴ τὸ κῦρος καὶ τὴν ἡγεμονίαν ἔχει· πνευματικὸν δὲ, τὸ τὴν τοῦ ἁγίου Πνεύματος καταπλουτοῦν ἐνέργειαν. Τί γὰρ νῦν, εἴποι τις ἄν, οὐκ ἐνεργεῖ ἔν τισι τὸ Πνεῦμα; Ναί, ἀλλὰ νῦν μὲν πολλάκις καὶ ἀφίπταται μεταβληθέντος τοῦ βίου, τότε δὲ σύνεστιν ἀεί. Ἢ ψυχικὸν λέγει, τὸ γεῶδες καὶ βαρὺ, πνευματικὸν δὲ, τὸ λεπτομερέστερον καὶ κοῦφον. — [ΦΩΤ.] Σῶμα ψυχικόν, εἴ τις ἀκολούθως τοῖς προειρημένοις ἐκλαβεῖν ἐθέλοι ταῦτα, ἐκεῖνο οἶμαι εἰρῆσθαι νῦν ἁπλῶς, τὸ θνητὸν ἀνθρώπου σῶμα. Τοῦτο γὰρ καὶ ἐν ἀσθε-

νείᾳ, καὶ ἐν φθορᾷ, καὶ ἐν ἀτιμίᾳ σπείρεται, καὶ θάπτεται ἐν τῇ γῇ. Τοῦτο οὖν τὸ θνητὸν σῶμα ψυχικόν ἐστιν, ὅτι τοῖς ψυχικοῖς ὑπηρετήσατο πάθεσιν. « Οὐδεὶς γὰρ ἀπὸ ῥύπου καθαρὸς, οὐδ' ἂν μία ἡμέρα ὁ βίος αὐτοῦ. » Καὶ γὰρ καὶ ὅσαι σωματικαὶ πράξεις, τὴν πηγὴν καὶ γένεσιν ἀπὸ τῆς ψυχῆς ἔχουσιν, ὥστε τὸ τοῦ ἀνθρώπου θνητὸν σῶμα, εἰκότως ἂν ψυχικὸν καλοῖτο. Σπείρεται οὖν ψυχικὸν, ἐγείρεται δὲ ἀθάνατον, ὅπερ ἐστὶ πνευματικόν. Πνευματικὸν δὲ ὅτι οὐκ ἔτι τοῖς ψυχικοῖς ὑπηρετήσει παθήμασιν, οὔτε τὰ τῶν δικαίων, ἀλλ' οὐδὲ τὰ τῶν ἁμαρτωλῶν σώματα. Μᾶλλον μὲν οὖν καὶ πολλὴν μεταμέλειαν, εἰ καὶ ἀνόητον ἐφ' οἷς ὑπηρετήσαντο, ἕξουσιν. Ἐπειδὴ δὲ τὸ, « Σπείρεται, » πολλάκις εἶπε, καὶ τὸ, « Ἐγείρεται, » ὁμοίως, τί δέ ἐστι τὸ σπειρόμενον, ἢ τὸ ἐγειρόμενον, οὐκ εἶπε· διὰ τοῦτο μετὰ ταῦτα ἐπήγαγε καὶ τοῦτο· « Σπείρεται, λέγων, σῶμα ψυχικὸν, » ὅς εἶπον ἐν φθορᾷ καὶ ἐν ἀτιμίᾳ καὶ ἐν ἀσθενείᾳ σπείρεσθαι, ἀλλ' ἐγείρεται σῶμα πνευματικὸν, ὃ ἐν δόξῃ καὶ δυνάμει καὶ ἐν ἀφθαρσίᾳ ἐγερθήσεται. Τὸ γὰρ ἀθάνατον κατὰ τὸν οἰκεῖον λόγον καὶ ἔνδοξον καὶ ἔντιμον καὶ ἄφθαρτον, εἰ καὶ τοῖς ἁμαρτωλοῖς αἰσχύνης καὶ ἀδοξίας, διὰ τὴν οἰκείαν μοχθηρίαν ὑπόθεσις γίνεται. « Ἔστι σῶμα ψυχικόν. » Ἵνα μή τις εἴπῃ· Πόθεν ἡμῖν εἰσάγεις σώματα διάφορα, καὶ λέγεις ψυχικὸν καὶ πνευματικὸν, φησίν· « Ἔστι σῶμα πνευματικόν, καὶ ἔστι σῶμα ψυχικόν. » Οὐκ ἐγὼ τοιγαροῦν κατ' ἰδίαν ἐξουσίαν καὶ ἐπίνοιαν ταῦτα λέγω, φησὶν, ἀλλ' ἔτι καὶ πρὸ ἡμῶν εἴρηται. Πόθεν δῆλον; φησίν. Οὕτως γέγραπται, « Ἐγένετο ὁ πρῶτος ἄνθρωπος Ἀδὰμ, εἰς ψυχὴν ζῶσαν. » Ὥστε ἔστι σῶμα ψυχικόν. Εἶτα ὁ ἔσχατος ἄνθρωπος, εἰς πνεῦμα ζωοποιοῦν, ὥστε ἔστι καὶ σῶμα πνευματικὸν, τὸ ἁρμόζον τῷ ζωοποιοῦντι Πνεύματι. Ἀλλὰ τοῦτο πόθεν δῆλον; ὅτι ὁ δεύτερος ἄνθρωπος, εἰς πνεῦμα ζωοποιοῦν. Πόθεν δῆλον; ἐξ αὐτῆς τῆς τῶν πραγμάτων ἐνεργείας. Ἄλλως τε δὲ καὶ γέγραπται καὶ τοῦτο· « Τὰ ῥήματα γὰρ, φησὶν, ἃ ἐγὼ λαλῶ, πνεῦμα καὶ ζωή ἐστιν, » ὥστε καὶ εἰς πνεῦμα ζωοποιεῖν τοὺς ἀκούοντας καὶ πειθομένους αὐτοῖς. Εἰ δὲ τοῦτο, δῆλον ὡς καὶ πνευματικὸν οὗτοι ἕξουσιν ἐν τῇ ἀναστάσει σῶμα, μηκέτι δυνάμενον εἰς ψυχικὸν τραπῆναι, ὥσπερ ἐνίοτε συμβαίνει ἔτι τῷ βίῳ παρόντων. « Ἐγένετο ὁ πρῶτος ἄνθρωπος Ἀδὰμ εἰς ψυχὴν ζῶσαν. » Καὶ μὴ ἀπίστει, φησὶν, ὅτι τὰ νῦν ψυχικὰ ἡμῶν σώματα ἔσται τότε πνευματικά. Ἔχομεν γὰρ ἤδη τούτου τὰς ἀποδείξεις. Ὁ γὰρ Ἀδὰμ ψυχικὸν εἶχε σῶμα, ὁ δὲ Χριστὸς πνευματικὸν ἔσχε σῶμα, ὅλην δεξάμενον τοῦ ἁγίου Πνεύματος τὴν παρουσίαν. Καὶ δηλοῖ, μείνασα ἐπ' αὐτὸν ἡ περιστερά. Καθὸ γὰρ ἐστι καὶ νοεῖται ἄνθρωπος ὁ Κύριος, ἔσχε τὴν τοῦ Παρακλήτου ἐνέργειαν, καίτοι ἰδίου ὄντος αὐτοῦ τοῦ Πνεύματος, καθὸ ἐστι καὶ νοεῖται Θεός. Σημείωσαι δὲ καὶ ζωοποιὸν τὸ Πνεῦμα ὑπάρχειν. Καίτοι τῆς ἀκολουθίας ἀπαιτούσης εἰπεῖν. « Εἰς πνεῦμα ζῶν, » καθὼς εἶπε ψυχικόν,

A nunc simpliciter dictum esse opinor mortale hominis corpus: nam hoc et in corruptione et in ignominia et in infirmitate seminatur ac sepelitur in terra; hoc ergo mortale corpus animale est, qui animalibus subservit affectionibus. « Nemo enim a sorde purus est. ne si unus quidem dies sit vita ejus [55]. » Siquidem quotquot etiam sunt actiones corporales, fontem ac originem habent ab anima, ut merito corpus hominis mortale dicatur animale. Seminatur ergo mortale, suscitatur autem immortale, quod est spirituale; spirituale autem, quia jam non subserviet animalibus affectibus, neque justorum. imo neque peccatorum corpora Magis itaque tunc magna etsi insensata pœnitudine ducentur ob ea quibus B obsecuti sunt. Quoniam vero dixit sæpius: « Seminatur, » et similiter « Suscitatur, » non dixit autem quid sit quod seminatur aut suscitatur; idcirco post etiam id subjunxit, dicens: » Seminatur corpus animale, » quod dixi in corruptione et ignominia et infirmitate seminari: sed suscitatur corpus spirituale, quod in incorruptione et gloria ac potentia suscitabitur. Ex propria enim ratione quod immortale est, et gloriosum et honoratum ac incorruptibile est: quanquam peccatoribus propter suam nequitiam occasio sit turpitudinis et ignominiæ. **574** « Est corpus animale. » Ne dicat aliquis: Unde nobis varia inducis corpora, et dicis animale ac spirituale? ait: « Est corpus animale et est corpus spirituale » Itaque non ego, inquit, propria auctoritate et imaginatione hæc dico, C sed jam ante nos quoque dicta sunt. Et unde hoc manifestum est? ait. Ita scriptum est: « Primus homo Adam factus est in animam viventem [56], » itaque est corpus animale. Deinde extremus homo in spiritum vivificantem, itaque est et corpus spirituale, quod quadret ac respondeat vivificanti spiritui. Sed unde hoc manifestum est? quia secundus homo in spiritum vivificantem. Unde id constat? Ex ipsa rerum operatione. Præterea autem et hoc quoque scriptum est: « Verba enim quæ ego loquor vobis, inquit, spiritus et vita sunt [57]. » In spiritum igitur vivificant audientes sibique obtemperantes: quod si hoc est, manifestum quod etiam hi spirituale corpus habebunt in resurrectione, quod amplius verti non possit in animale, sicut D contingit interdum his qui in vita sunt. « Factus est primus homo Adam in animam viventem. » Nec diffidas, inquit, quin nostra corpora nunc animalia futura sint spiritualia: jam enim hujus nunc demonstrationes habemus. Nam Adam animale habebat corpus. Christus vero spirituale habuit corpus, quod totam Spiritus sancti suscepit præsentiam: idque manifestat manens super ipsum columba. Quatenus enim Dominus et est et intelligitur esse homo, habuit Paracleti operationem: atqui suus ac proprius erat spiritus, quatenus est

[55] Job XIV, 4, 5 sec. LXX. [56] Gen. II 7. [57] Joan. VI, 64.

ac intelligitur esse Deus. Animadverte autem et spiritum esse vivificantem : cumque expeteret sermonis consecutio ut diceret : « in spiritum viventem, » sicut de animali dixerat. » In animam viventem, » ipse dixit : « Vivificantem. — Corpus dicitur spirituale, non subtile aut aereum, veluti dicunt quidam, nempe quod animæ tale corpus accipient in resurrectione quorum unus Origenes ; sed spirituale dicitur quod omnem percipit Spiritus sancti operationem ac participationem : quemadmodum vas appellatur vinarium aut olearium quod illa in se recipit. Pariformiter ergo et animale vocavit quod per animam et non per spiritum inhabitatur. — *Alio modo*. Corpus vocatur spirituale, quia deinceps corruptionis ponderibus subjectum non erit, sed incorruptione **575** et gloria ornatum. Eadem ergo caro cum eadem figura resurgit, sensum gerens non amplius subjectum affectionibus, sed spiritus operationibus, ut quæ ad gloriosiorem ac sublimiorem transierit constitutionem, ut dictum est : consumpta vili corruptione a splendore incorruptionis. « Extremus Adam in spiritum vivificantem. « Hoc scriptum non est, sed quod consequitur dicit tanquam scriptum esset. « At non primum quod spirituale. » Sed non prius factum est spirituale, sed animale. Non casus ac trangressio animalis occasio fuit incarnationis, utque corpori uniretur Deus verbum, quod etiam dicit spirituale.

αὐτὸς εἶπε ζωοποιόν. — [ΜΕΘΟΔ.] Σῶμα λέγεται πνευματικὸν, οὐ τὸ λεπτομερὲς καὶ ἀερῶδες, καθὼς λέγουσί τινες, ὅτι τοιοῦτον αἱ ψυχαὶ ἐν τῇ ἀναστάσει λήψονται σῶμα, ὧν ἐστιν εἷς καὶ Ὠριγένης, ἀλλὰ πνευματικὸν λέγεται τὸ χωροῦν πᾶσαν τοῦ ἁγίου Πνεύματος τὴν ἐνέργειαν καὶ κοινωνίαν, ὥσπερ οἰνηρὸν καὶ ἐλαιηρὸν σκεῦος καλεῖται τὸ τούτων χωρητικόν. Ἀναλόγως οὖν καὶ ψυχικὸν ἐκάλεσε, τὸ τῇ ψυχῇ καὶ οὐ Πνεύματι ἁγίῳ διοικούμενον. — Ἄλλως. Πνευματικὸν καλεῖ σῶμα, τὸ μηκέτι τοῖς βαρήμασι τῆς φθορᾶς ὑποπίπτον, ἀλλὰ τῇ ἀφθαρσίᾳ καὶ δόξῃ περικεκοσμημένον. Σὰρξ οὖν ἡ αὐτὴ ἀνίσταται μετὰ τοῦ αὐτοῦ σχήματος, μηκέτι τὸ φρόνημα φέρουσα τὸ ἐμπαθὲς, ἀλλα τὸ τοῦ Πνεύματος, οἱονεὶ πρὸς ἐνδοξοτέραν μεταβάλλουσα κατάστασιν, καὶ ὑψηλονέραν, ὡς εἴρηται, τῆς ταπεινώσεως τῆς φθορᾶς ὑπὸ τῆς λαμπρότητος τῆς ἀφθαρσίας ἀναλωθείσης. « Ὁ ἔσχατος Ἀδὰμ εἰς πνεῦμα ζωοποιοῦν. » Τοῦτο οὐ γέγραπται, ἀλλὰ τὸ κατὰ τὸ ἀκόλουθον γενόμενον, ὡς γεγραμμένον φησίν. « Ἀλλ' οὐ πρῶτον τὸ πνευματικόν. » Ἀλλ οὐ πρῶτον γέγονε τὸ πνευματικὸν, ἀλλὰ τὸ ψυχικόν. Ἡ γὰρ τοῦ ψυχικοῦ ἔκπτωσις καὶ παράβασις, τῆς τε ἐνανθρωπήσεως πρόφασις γέγονε, καὶ τοῦ ἑνωθῆναι σώματι τὸν Θεὸν Λόγον, ὃν καὶ λέγει πνευματικόν.

XV, 47-50. « Primus homo de terra terrenus ; « secundus homo ipse Dominus de cœlo. Qualis terrenus, tales et terreni : et qualis cœlestis, tales « et cœlestes. Et quemadmodum gestavimus imaginem terreni, gestabimus et imaginem cœlestis. Hoc « autem dico, fratres, quod caro et sanguis regni Dei « hæreditatem consequi non possunt, neque corruptio incorruptibilitatis hæreditatem accipit. »

Ὁ πρῶτος ἄνθρωπος ἐκ γῆς χοϊκός. ὁ δεύτερος ἄνθρωπος, ὁ Κύριος ἐξ οὐρανοῦ. Οἷος ὁ χοϊκὸς, τοιοῦτοι καὶ οἱ χοϊκοί. Καὶ οἷος ὁ ἐπουράνιος, τοιοῦτοι καὶ οἱ ἐπουράνιοι. Καὶ καθὼς ἐφορέσαμεν τὴν εἰκόνα τοῦ χοϊκοῦ, φορέσομεν καὶ τὴν εἰκόνα τοῦ ἐπουρανίου. Τοῦτο δέ φημι, ἀδελφοὶ, ὅτι σὰρξ καὶ αἷμα βασιλείαν Θεοῦ κληρονομῆσαι οὐ δύναται. Οὐδὲ ἡ φθορὰ τὴν ἀφθαρσίαν κληρονομεῖ.

Expleto de resurrectione sermone, ad exhortationem venit, ut studiose conversentur, et ait : Adam ex terra erat, ideo et terrenus erat, id est, gravis. Secundus vero Adam ipse Dominus de cœlo : nam cœlestis erat Deus Verbum. Quanquam enim corpus ipsius ejusdem erat nobiscum substantiæ a præstantiore tamen, nempe divinitate dicit ipsum cœleste. — *Alio modo*. Primus homo terrenus erat, non qui et terra productus ait (ita enim omnes terreni sunt, et præterea nullus accusari posset qui e terra productus esset), sed de terra dicit, id est, terrenus ac carnalis, et terrena sapiens. Secundus vero sublimis totus ac cœlestis, nullaque terrenorum nota gravatus. Qualis igitur erat is qui seipsum per ea quæ agebat ac sentiebat, terrenum reddidit : tales erunt et qui ad ipsius imitationem vivunt, hoc est terreni : et omnibus his obnoxii affectionibus, quibus versimile est affectos esse illos qui terræ seipsos affixerunt. Et qualis erat is qui suam in terra conversationem, sublimem et cœlestem puramque instituit, **576** tales erunt et qui ad imitationem cœlestis illius instituti, quan-

Πληρώσας τὸν περὶ τῆς ἀναστάσεως λόγον, εἰς παραίνεσιν ἦλθε πολιτείας ἀρίστης, καὶ φησιν· Ὁ Ἀδὰμ ἐκ γῆς ἦν τοιγαροῦν καὶ χοϊκὸς ἦν, τουτέστι, γήϊνος καὶ βαρύς. Ὁ δέ γε δεύτερος Ἀδὰμ ὁ Κύριος ἐξ οὐρανοῦ. Οὐράνιος γὰρ ὁ Θεὸς Λόγος. Εἰ γὰρ καὶ τὸ σῶμα αὐτοῦ ὁμοούσιον ἡμῖν, ἀλλ' ἐκ τοῦ κρείττονος, τουτέστι, τῆς θεότητος, οὐράνιον αὐτὸν λέγει. — Ἄλλως. Ὁ πρῶτος ἄνθρώπος γήϊνος ἦν, οὐ τὸ ἐκ γῆς παρῆχθαι (οὕτως γὰρ πάντες γήϊνοι, καὶ ἔτι οὐκ ἂν τις αἰτιάσαιτο τὸ ἐκ γῆς παρῆχθαι), ἀλλ' ἐκ γῆς φησι, τουτέστι, γήϊνος καὶ σαρκικὸς, καὶ κάτω φρονῶν. Ὁ δὲ δεύτερος, μετάρσιος ὅλος καὶ οὐράνιος, καὶ μηδεμιᾷ τῶν γηΐνων κηλῖδι βαρυνόμενος. Οἷος τοιγαροῦν ἦν ὁ χοϊκὸν ἑαυτὸν δι' ὧν ἐφρόνει καὶ ἔπραττε καταστήσας, τοιοῦτοι ἔσονται καὶ οἱ πρὸς μίμησιν ἐκείνου βιοῦντες, τουτέστι, χοϊκοὶ, καὶ πάσχοντες ὅσα εἰκὸς πάσχειν, τοὺς προσηλώσαντας ἑαυτοὺς τῷ χοΐ. Καὶ οἷος ἦν ὁ μετάρσιον καὶ οὐράνιον καὶ καθαρὰν τὴν ἐπὶ γῆς αὐτοῦ πολιτείαν ἐνστησάμενος, τοιοῦτοι ἔσονται καὶ οἱ πρὸς ὁμοίωσιν, καθόσον ἐστὶν ἀνθρώποις δυνατὸν, ἐκείνης τῆς οὐρανίου διαγωγῆς πολιτευσάμενοι,

τουτέστιν, ἐπουράνιοί τε ἔσονται, καὶ τῶν ἀξίων αὐτοῖς γερῶν ἀπολαύσουσι. « Οἷος ὁ χοϊκὸς, τοιοῦτοι καὶ οἱ χοϊκοί. » Οἷος, φησὶν, ὁ χοϊκὸς Ἀδὰμ, τοιοῦτοι ἔσονται πάντες οἱ γήϊνοι, τουτέστιν, οἱ ὅλοι τῆς γῆς ὄντες καὶ πρὸς αὐτὴν ἐπτοημένοι ἀποθνήσκουσι τὸν νοητὸν θάνατον τὸν διὰ τῆς ἁμαρτίας. Οἱ δὲ γε μιμηταὶ γινόμενοι Χριστοῦ κατὰ τὸν Παῦλον, ἔσονται ὡς ὁ ἐπουράνιος, καθὼς καὶ ἀνθρώποις ἐφικτόν. « Οἴδαμεν γὰρ, φασὶν αἱ Καθολικαὶ, ὅτι ἐὰν φανῇ, ὅμοιοι αὐτῷ ἐσόμεθα. » — « Καὶ καθὼς ἐφορέσαμεν. » Τουτέστι, Καθὼς τὰ φαῦλα ἐπράξαμεν (ταῦτα γὰρ εἰκὼν τοῦ χοϊκοῦ), φορέσομεν καὶ τὴν εἰκόνα τοῦ ἐπουρανίου Χριστοῦ, τουτέστιν, ἀγαθοεργοῦντες, καὶ μιμηταὶ αὐτοῦ γινόμενοι κατὰ τὸ ἐγχωροῦν. Καθὼς καὶ αὐτὸς ἀλλαχοῦ φησι, « Μιμηταί μου γίνεσθε, καθὼς κἀγὼ Χριστοῦ. » — « Τὴν εἰκόνα τοῦ χοϊκοῦ. » Ἡ εἰκὼν τοῦ χοϊκοῦ Ἀδὰμ, τὸ, « Γῆ εἶ, καὶ εἰς γῆν ἀπελεύσῃ. » Ἡ εἰκὼν τοῦ ἐπουρανίου Χριστοῦ, ἡ ἐκ νεκρῶν ἀνάστασις καὶ ἀφθαρσία. Οὕτως ὁ ἐν ἁγίοις Μεθόδιος ἐν τῷ Περὶ ἀναστάσεως λόγῳ « Φορέσομεν καὶ τὴν εἰκόνα τοῦ ἐπουρανίου. » Τὸ, Φορέσομεν, εἰ μὲν διὰ τοῦ, ο, βραχέος γραπτέον, προαγόρευσίς ἐστιν ἐξ ἀκολουθίας ληφθεῖσα τοῦ μέλλοντος, καὶ ἀποφάνσεως ἅμα δύναμιν πληροῦσα, τουτέστι, Πάντως φορέσομεν τὴν εἰκόνα τοῦ ἐπουρανίου, ὥσπερ ἐφορέσαμεν καὶ τὴν εἰκόνα τοῦ χοϊκοῦ. Καὶ εἴη ἂν εἰκὼν μὲν τοῦ χοϊκοῦ ὁ θάνατος, εἰκὼν δὲ τοῦ ἐπουρανίου ἡ ἀνάστασις καὶ ἡ ἀφθαρσία. Ὅ τε γὰρ Ἀδὰμ, διὰ τοῦ θανάτου εἰκονίζεται. Αὐτὸς γὰρ καὶ πρῶτος τῶν ἄλλων, αἴτιος τοῦ θανεῖν γέγονε, καὶ ὁ Δεσπότης Χριστὸς πάλιν, διὰ τῆς ἀναστάσεως καὶ τῆς ἀφθαρσίας εἰκονίζεται. Αὐτός τε γὰρ πρῶτος ἀνέστη σαρκὶ, νικήσας τὸν θάνατον, καὶ τῷ γένει παντὶ τῶν ἀνθρώπων τὴν ἀνάστασιν καὶ ἀφθαρσίαν ἐπήγαγεν. Εἰ δὲ τὸ, φορέσομεν, διὰ μακροῦ γραπτέον ἐστὶ τοῦ, ω, παραίνεσίς ἐστι καὶ συμβουλὴ ἐπ' ἀρετὴν, καὶ ἔνθεον πολιτείαν. Φορέσωμεν, φησὶν, ἐνδυσώμεθα τὴν εἰκόνα τοῦ ἐπουρανίου, ἵνα κληρονομήσωμεν τὴν οὐράνιον βασιλείαν. Καὶ εἴη ἂν εἰκὼν μὲν ἐνταῦθα χοϊκοῦ λαμβανομένη, αἱ πράξεις αἱ πονηραὶ, καὶ βρίθουσαι πρὸς τὰ γήϊνα καὶ σαρκικὰ πάθη. Ταῦτα γὰρ μορφοῖ καὶ χαρακτηρίζει τὸν ἁμαρτωλὸν, ὅς ἐστι χοϊκός. Εἰκὼν δὲ ἐπουρανίου, τὸ ὑψηλὸν καὶ μετάρσιον τῆς πολιτείας, καὶ ἡ κτῆσις τῶν οὐρανίων ἀρετῶν.

Φησὶν οὖν ἅμα καὶ ἐντρέπων. Φορέσωμεν τὴν εἰκόνα τοῦ ἐπουρανίου, κτησώμεθα πολιτείαν ὑψοῦσαν ἡμᾶς πρὸς οὐρανόν. Οὐ γὰρ αἰσχύνεσθε οὐδὲ ἐγκαλύπτεσθε, ὅτι τὴν μὲν εἰκόνα τοῦ χοϊκοῦ προθύμως ἐφορέσαμεν, καίτοι κατασπῶσαν ἡμᾶς, καὶ τῆς βασιλείας τοῦ Θεοῦ ἀναξίους ἀποφαίνουσαν, πρὸς δὲ τὴν εἰκόνα τοῦ ἐπουρανίου ἔτι μέλλομεν καὶ ἀναβαλλόμεθα; Σπουδάσωμεν ταύτην ἐνδύσασθαι, ταύτην ζηλῶσαι τὴν οὐράνιον πολιτείαν. Ἄλλως γὰρ οὐκ ἔνι τυχεῖν τῆς οὐρανίου βασιλείας. « Τοῦτο

A tum hominibus possibile est, conversati fuerint, hoc est, cœlestes erunt, et fruentur dignis se præmiis. « Qualis terrenus, tales et terreni. » Qualis, inquit, terrenus Adam tales erunt omnes terreni: hoc est, qui toti sunt ipsius terræ et ei adhærentes, morte intellectuali, quæ propter peccatum est, morientur. Christi autem imitatores juxta Paulum erunt ut cœlestis ille, quatenus hominibus concessum est. « Scimus enim, aiunt catholicæ Epistolæ, quod si apparuerit, similes ei erimus [58]. » — « Et quemadmodum gestavimus. » Hoc est, sicut prava operati sumus, nam illa sunt imago terreni gestabimus et et imaginem cœlestis Christi: hoc est bona operantes, ejusque facti imitatores quantum conceditur: quemadmodum et ipse alibi dicit:

B « Imitatores mei estote sicut et ego Christi [59]. » — « Imaginem terreni. » Imago terreni Adam est illud: « Terra es, et in terram reverteris [60]. » Imago cœlestis Christi et resurrectio ex mortuis et incorruptio. Ita habet divus Methodius libro *De resurrectione*. « Gestabimus et imaginem cœlestis. » Si legatur φορέσομεν id est, gestabimus, ut per o breve scribendum sit, vaticinium est sumptum ex consequentia ejus quod futurum est, simulque vim explet et assertionis: hoc est, Gestabimus omnino imaginem cœlestis, sicut gestavimus imaginem terreni. Et esse poterit, imago quidem terreni, mors: imago vero cœlestis, resurrectio ac incorruptio. Effigiatur enim Adam per mortem; siquidem ipse quoque primus fuit aliis moriendi principium. Rursumque Dominus Christus per resurre-

C ctionem et in incorruptionem effigiatur Nam et ipse primus in carne surrexit devicta morte, et universo hominum generi resurrectionem et incorruptionem stabilivit. Si vero φορέσωμεν, hoc est gestemus, per ω magnum scribendum sit, adhortatio est et consilium ad virtutem ad divinam conversationem. Gestemus, inquit sive induamus imaginem cœlestis, ut cœlestis regni hæreditatem accipiamus. Et nunc esse poterit, imago quidem terreni quæ sumitur, pravæ actiones deprimentes ad terrenas et carnales affectiones. Hæc **577** enim figurant ac designant peccatorem qui terrenus est: imago vero cœlestis, excelsum ac sublime quod in conversatione est, et acquisitio cœlestium virtutum.

D Dicit ergo simul etiam adhortans: Gestemus imaginem illius cœlestis, acquiramus conversationem quæ nos ad cœlum sublevet. Utrum enim non erubescitis neque occultamini qui terreni quidem illius imaginem prompto animo gestaverimus, quanquam nos deorsum traheret, atque regno Dei indignos exhiberet: ad imaginem autem illius cœlestis adhuc cunctemur ac differamus? Studeamus ac festinemus hanc induere, hanc æmulari cœlestem conversationem; neque enim alio modo contingit

[58] I Joan. III, 2. [59] I Cor. XI, 1. [60] Gen. III, 19.

nancisci regnum cœleste. « Hoc autem dico, fratres. « Propterea, inquit, hæc dixi, ut discatis quod caro et sanguis, hoc est, pravæ actiones, non possunt regni Dei consequi hæreditatem Id etiam quod ait : Hoc autem dico, fratres, ad variam accipietur interpretationem ejus quod præcessit : « Quemadmodum gestavimus imaginem terreni, gestabimus, sive gestemus, imaginem cœlestis. » Aut enim exhortationis sive consilii causa erit ut sit sensus : Propterea vos admoneo ac suadeo ad hæc facienda, ut regni cœlestis hæreditatem accipiatis : quoniam carnales et qui suos affectus sequuntur, regni Dei hæreditatem non accipient. Neque enim naturale aut consentaneum est ut qui seipsum corrupit aut contaminavit immunditiis, eorum præmia hæreditate possideat qui affectionibus carent aut ab eis corrupti non sunt. Si vero hoc acceperimus ut rationem interpretationis datæ per modum docendi, nempe quod omnino erit resurrectio, etiam hoc modo magnam habebit consequentiam. Rationabilius enim est ut, Hoc autem dico, resurrectionem astruat : Illud vero, « Hæreditatem consequi non possunt ; » in lationem sermonem sumatur. Id quod moritur, hæreditario jure possidetur : quod autem vivit, possidet : corpus itaque quod moritur, non possidet incorruptionem ac regnum cœlorum : sed ipsum ab his possidetur, ut fiat incorruptibile regnique susceptivum. « Neque corruptio incorruptibilitatis hæreditatem accipiet. » Corruptionem diciunt vitium, tanquam corrumpens animæ generositatem. Nequaquam ergo corruptio hæreditatem incorruptibilium accipiet ac **578** honorum regni, quæ semper eodem modo conservantur.

δέ φημι, ἀδελφοί. » Διὰ τοῦτο, φησὶ, ταῦτα εἶπον, ἵνα μάθητε ὅτι σὰρξ καὶ αἷμα, τουτέστιν, αἱ πονηραὶ πράξεις, οὐ δύνανται τὴν βασιλείαν τοῦ Θεοῦ κληρονομῆσαι. — [ΦΩΤ.] Καὶ τὸ, « Τοῦτο δέ φημι, ἀδελφοὶ, » πρὸς τὴν διάφορον ἑρμηνείαν τοῦ, « Καθὼς ἐφορέσαμεν τὴν εἰκόνα τοῦ χοϊκοῦ, φορέσομεν ἢ φορέσωμεν καὶ τὴν εἰκόνα τοῦ ἐπουρανίου, ἐκληφθήσεται. » Ἢ γὰρ τῆς προτροπῆς καὶ συμβουλῆς ἐστιν αἰτία, ὅτι Διὰ τοῦτο παραινῶ ὑμῖν καὶ συμβουλεύω ταῦτα ποιεῖν, ἵνα τὴν τῶν οὐρανῶν κληρονομήσητε βασιλείαν, διότι οἱ σαρκικοὶ καὶ ἐμπαθεῖς, βασιλείαν Θεοῦ οὐ κληρονομήσουσιν. Οὐ γάρ ἐστιν φύσιν ἢ ἀκολουθίαν ἔχον, ἵνα ὁ καταφθείρας καὶ καταῤῥυπώσας ἑαυτὸν ταῖς ἀκαθαρσίαις, τὰ τῶν ἀπαθῶν καὶ μὴ καταφθαρέντων τοῖς πάθεσι γέρα κληρονομήσῃ. Εἰ δὲ τῆς δογματικῶς εἰρημένης ἑρμηνείας αἰτίαν αὐτὸ ἐκληψόμεθα, τουτέστι τῆς, ὅτι ἔσται πάντως ἡ ἀνάστασις, καὶ οὕτως πολλὴν τὴν ἀκολουθίαν ἕξει. Συλλογιστικώτερον γὰρ τὸ, « Τοῦτο δέ φημι, » τὴν ἀνάστασιν εἴη ἂν κατασκευάζον. Τὸ δ' ὅπως, ἐν τοῖς πλατικωτέροις. « Κληρονομῆσαι οὐ δύνανται. » Τὸ ἀποθνῆσκον κληρονομεῖται, τὸ δὲ ζῶν κληρονομεῖ. Διὸ οὐ τὸ ἀποθνῆσκον σῶμα κληρονομεῖ τὴν ἀφθαρσίαν καὶ τὴν βασιλείαν τῶν οὐρανῶν, ἀλλ' αὐτὸ ὑπὸ τούτων κληρονομεῖται, εἰς τὸ γενέσθαι ἄφθαρτον καὶ δεκτικὸν τῆς βασιλείας. « Οὐδὲ ἡ φθορὰ τὴν ἀφθαρσίαν κληρονομεῖ. » Φθορὰν φησι, τὴν κακίαν, ὡς καταφθείρουσαν τὸ τῆς ψυχῆς εὐγενές. Οὐκ ἂν οὖν ἡ φθορὰ κληρονομήσει τὰ ἄφθαρτα, καὶ ἀεὶ ὡσαύτως ἔχοντα τῆς βασιλείας ἀγαθά.

XV, 51-53. *Ecce mysterium vobis dico. Non omnes quidem dormiemus, omnes tamen immutabimur in puncto temporis, in momento oculi, in extrema tuba. Canet enim, et mortui suscitabuntur incorrupti, et nos immutabimur. Oportet enim corruptibile hoc induere incorruptibilitatem, et mortale hoc induere immortalitatem.*

Ἰδοὺ μυστήριον ὑμῖν λέγω. Πάντες μὲν οὐ κοιμηθησόμεθα, πάντες δὲ ἀλλαγησόμεθα ἐν ἀτόμῳ, ἐν ῥιπῇ ὀφθαλμοῦ, ἐν τῇ ἐσχάτῃ σάλπιγγι. Σαλπίσει γὰρ, καὶ οἱ νεκροὶ ἐγερθήσονται ἄφθαρτοι, καὶ ἡμεῖς ἀλλαγησόμεθα. Δεῖ γὰρ τὸ φθαρτὸν τοῦτο ἐνδύσασθαι ἀφθαρσίαν, καὶ τὸ θνητὸν τοῦτο ἐνδύσασθαι ἀθανασίαν.

Quod arcanum est dicit. Ostendit autem quem erga ipsos gerat amorem, revelando eis quæ occulta sunt. « Non omnes quidem dormiemus » Ne ob hoc, inquit, de resurrectione diffidas, quod moriendum sit, corpusque dissolvendum : nonnulli enim tunc reperientur qui ne moriantur quidem, attamen hoc non satis erit illis ad ressurrectionem, nisi immutentur et ad immortalitatem transeant. Et quemadmodum nihil illis confert ad resurrectionem non mori, ita neque nobis nocebit mori Alii vero aiunt illum dixisse : Non dormiemus, de longa morte, quasi corruptione ac dissolutione opus esset. Siquidem in indivisibili sive puncto temporis, et in momento oculi sive nictu et motu subitoque impetu et mori et resurgere, ne dormitionem quidem esse dicunt. « In puncto temporis, in momento oculi. » An ne etiam hoc modo intelligere licebit? sed pauca ante intellectum narranda sunt. Evange-

Ἀπόῤῥητόν φησι. Δείκνυσι δὲ τὴν πρὸς αὐτοὺς ἀγάπην, ἐκ τοῦ ἀπόῤῥητα αὐτοῖς ἐκλέγειν. « Πάντες μὲν οὐ κοιμηθησόμεθα. » Μὴ διὰ τοῦτο, φησὶν, ἀπίστει τῇ ἀναστάσει, διὰ τὸ μέλλειν ἀποθνήσκειν καὶ διαλύεσθαι. Εἰσὶ γάρ τινες τότε εὑρισκόμενοι, οἳ οὐ μὴ ἀποθάνωσιν, ἀλλ' ὅμως οὐκ ἀρκέσει αὐτοῖς τοῦτο εἰς τὴν ἀνάστασιν, ἐὰν μὴ ἀλλαγῶσι καὶ εἰς ἀθανασίαν ἔλθωσι. Καὶ ὥσπερ ἐκείνοις οὐ συμβάλλεται πρὸς τὴν ἀνάστασιν τὸ μὴ ἀποθανεῖν, οὕτως οὐδὲ ἡμᾶς βλάψει τὸ ἀποθανεῖν. Ἄλλοι δὲ τὸ, « Οὐ κοιμηθησόμεθα, » φασὶ, περὶ τοῦ μακροῦ θανάτου αὐτὸν εἰρηκέναι ὥστε φθορᾶς καὶ διαλύσεως δεηθῆναι. Τὸ γὰρ ἐν ἀτόμῳ, ἤγουν ἐν στιγμῇ, ἐν ῥιπῇ ὀφθαλμοῦ, ἤγουν φορᾷ καὶ κινήσει, καὶ ὁρμῇ ἀποθανεῖν καὶ ἀναστῆναι, οὐδὲ κοίμησιν εἶναι φασιν. « Ἐν ἀτόμῳ, ἐν ῥιπῇ ὀφθαλμοῦ. » Ἆρα μὴ ἔνι καὶ οὕτως νοῆσαι ; μικρὰ δὲ προαφηγητέον τοῦ νοήματος. Ὁ εὐαγγελιστὴς Ἰωάννης, φησὶν ἐν τῇ Ἀποκαλύψει,

τὸ τέλος τοῖς ἀνθρώποις, μὴ ὑφ' ἓν πᾶσιν ἐπάγεσθαι, ἀλλὰ κατὰ μέρος ἐλέῳ Θεοῦ, ἵνα τῶν πρώτων ἀπολλυμένων, οἱ ὑπολιμπανόμενοι τῷ φόβῳ τῶν προαναλωθέντων εἰς μετάνοιαν ἔλθωσι. Λέγει δὲ τὸ δόγμα τοῦτο ἐν τῇ λύσει τῆς ἑβδόμης σφραγῖδος τοῦ βιβλίου. Ὧν οὕτως ἐχόντων, νοήσεις τὸ « Ἐν ἀτόμῳ » καὶ, « Ἐν ῥιπῇ ὀφθαλμοῦ, » κατὰ κοινοῦ εἰρῆσθαι, καὶ πρὸς τὰ δύο ἁρμόζειν, ἵνα ᾖ οὕτως· Πάντες μὲν οὐ κοιμηθησόμεθα, οἷον ἀποθανούμεθα ἐν ἀνόμῳ, ἐν ῥιπῇ ὀφθαλμοῦ, διὰ τὸ κατὰ μέρος ἐπάγεσθαι τὸ τέλος, κατὰ τὸν λόγον τῆς Ἀποκαλύψεως· πάντες μέντοι ἀλλαγησόμεθα ἐν ἀτόμῳ, ἐν ῥιπῇ ὀφθαλμοῦ, ἐν τῇ ἐσχάτῃ σάλπιγγι. Αἱ μὲν γὰρ πρῶται σάλπιγγες ἑπτὰ οὖσαι κατὰ τὴν Ἀποκάλυψιν, οὐκ ἐγείρουσι τοὺς νεκροὺς, ἀλλὰ συντελοῦσι τοὺς ἀνθρώπους. Ἡ δὲ τελευταία σάλπιγξ, ποιεῖ τήν τε ἔγερσιν καὶ τὴν ἐναλλαγὴν τῶν ἤδη ἀναστάντων ἐν ἀτόμῳ καὶ ἐν ῥοπῇ ὀφθαλμοῦ σὺν τῇ κτίσει. Καὶ γὰρ καὶ ἡ κτίσις ἀλλαγήσεται τῆς φθορᾶς, εἰς τὴν ἐλευθερίαν τῆς δόξης τῶν τέκνων τοῦ Θεοῦ, καθὼς ἐν τῇ πρὸς Ῥωμαίους εἶπεν. « Ἐν ἀτόμῳ. » Καὶ τὸ παράδοξόν φησιν, ὅτι τοσαῦτα θαύματα ἐν ἀκαριαίῳ ἔσται χρόνῳ ἅμα τῇ τῆς σάλπιγγος ἠχῇ. — Ἐρώτησις. Ἐπειδὴ κατά τινα τῶν ἀντιγράφων περιέχεται τοῦ Ἀποστόλου, « Πάντες μὲν κοιμηθησόμεθα, οὐ πάντες δὲ ἀλλαγησόμεθα. » Κατά τινα δὲ, « Ὅτι πάντες μὲν οὐ κοιμηθησόμεθα, πάντες δὲ ἀλλαγησόμεθα, » παρακαλῶ μαθεῖν ποίαν δεῖ τῶν ἐκδόσεων ἐγκρῖναι, καὶ τί τὰ ἐκ τούτων δηλούμενα. — Ἀπόκρισις. Οἶμαι ὅτι καθ' ἑκατέραν τῶν ἐκδόσεων· ἐπειδὴ καὶ τὰ ἀρχαῖα τῶν ἀντιγράφων, τὰς δύο περιέχουσιν· εὐσεβῶς δέ τις ἐκλαμβάνων, τοῦ ἀποστολικοῦ οὐκ ἀποπεσεῖται σκοποῦ· κατὰ μὲν οὖν τὸ, « Πάντες κοιμηθησόμεθα, οὐ πάντες δὲ ἀλλαγησόμεθα, » οὕτω χρὴ νοεῖν, ὅτι πάντες μὲν, τὴν διὰ θανάτου κοίμησιν ὑπομενοῦμεν· οὐ πάντες δὲ τὴν δόξαν καὶ τὴν παῤῥησίαν ἀνταλλαξόμεθα, ὅπερ αὐτὸς Ἀπόστολος ἐν ἄλλῳ τίθησι φάσκων σαφέστερον, « Εἴπερ καὶ ἐνδυσάμενοι, οὐ γυμνοὶ εὑρεθησόμεθα. » Κατὰ δὲ τὸ, « Οὐ πάντες μὲ κοιμηθησόμεθα, πάντες δὲ ἀλλαγησόμεθα, » οὕτω χρὴ ἐκδέχεσθαι, ὅτι μὲν οὐ κοιμηθησόμεθα τὴν χρονικὴν κοίμησιν, ὥστε δεηθῆναι ταφῆς καὶ λύσεως τῆς εἰς φθορὰν, ἀλλὰ σύντομον τὸν θάνατον οἱ τότε εὑρισκόμενοι ὑπομενοῦσι, μὴ δεόμενοι χρονικῆς κοιμήσεως, διὰ τὴν παραυτίκα γινομένην ἀνάστασιν, πάντες δὲ ἀλλαγήσονται, τουτέστι, ἀφθαρσίαν ἐνδύσονται. « Σαλπίσει γάρ. » Εἶτα τὸ ἀξιόπιστον δεικνὺς τῶν γινομένων, φησί· « Σαλπίσει γὰρ, » ἡ σάλπιγξ ἐκείνη ἡ φοβερὰ, « καὶ οἱ νεκροὶ ἀναστήσονται, » δηλονότι ἐνηλλαγμένοι καὶ ἄφθαρτοι. Καὶ ἡμεῖς, τουτέστιν, οἱ καταλαμβανόμενοι τότε ζῶντες· περὶ ἐκείνων γὰρ, οὐ περὶ ἑαυτοῦ φησι· καὶ ἡμεῖς τοιγαροῦν ἀλλαγησόμεθα. Ἐπὶ τούτων γὰρ οὐκ ἔσται ἔγερσις, τῶν μηδὲ κοιμηθέντων, ἀλλὰ μόνον ἐναλλαγή. Οἱ μὲν νεκροὶ οἱ προαποθανόντες, ἐγερθήσονται ἄφθαρτοι, οἱ δὲ ζῶντες τότε πῶς ἐγερθήσονται; Μόνον ὡς ἐν ῥοπῇ ἀλλαγήσονται

A lista Joannes ait in Apocalypsi [61] finem hominibus non simul omnibus induci, sed Dei misericordia paulatim ac pedentium: ut prioribus pereuntibus, qui relinquuntur, timore prius consumptorum ad resipiscentiam veniant. Loquitur autem ob dogma de solutione septimi sigilli libri. Quæ cum ita se habeant, intelliges quod dicitur: « In puncto temporis et in momento oculi » communi modo dictum esse, et ad duo aptari sive referri, ut sit hic sensus: Non omnes quidem dormiemus sive moriemur in puncto temporis, in nictu oculi, eo quod sensim inducatur mox juxta verbum Apocalypsis: Omnes tamen immutabimur in puncto temporis, in momento oculi, in extrema tuba. **579** Primæ siquidem tubæ, cum septem essent juxta Apocalypsim, non suscitant mortus, sed conficiunt ac B interimunt homines: extrema vero tuba suscitabit ac immutabit eos qui jam resurrexerint in puncto temporis et in momento oculi una cum creatura. Nam et creatura immutabitur a corruptione in libertatem gloriæ filiorum Dei, sicut in Epistola ad Romanos dixit [62]. « In puncto temporis. » Rem etiam admirandam dixit quod tanta miracula imperceptibili erunt tempore simul cum sono tubæ: — *Interrogatio* Quoniam juxta quædam exemplaria, habentur hæc Apostoli verba: « Omnes quidem dormiemus, at non omnes immutabimur. » Secundum nonuulla vero: « Non omnes quidem dormiemus, omnes tamen immutabimur; » precor doceri utram editionum eligere oporteat, et quod per hæc significetur. — *Responsio.* Opinor quod juxta C utramque editionem, quandoquidem vetera quoque exemplaria utramque continent, si quis pie accipiat non excidet ab intentione Apostoli. Itaque juxta illud quidem « Omnes dormiemus, at non omnes immutabimur, » ita intelligere oportet, quod omnes sane per mortem dormitionem ac somnum tolerabimus: at non omnes ad gloriam ac libertatem immutabimur: quod ipse Apostolus alibi ponit dicens apertius: « Si tamen vestiti, non nudi inveniemur [63]. » Juxta hoc vero: « Non omnes quidem dormiemus omnes tamen immutabimur, » hoc modo oportet accipere, quod non dormiemus sane diuturna dormitione, ut opus sit sepulcro ac solutione ad corruptionem, sed brevem mortem sustinebunt quod tunc reperientur: quibus non erit opus D diuturna dormitione, propter factam subito resurrectionem; omnes tamen immutabuntur, hoc est, induent incorruptionem. « Canet enim. » Deinde fide dignum ostendens id quod de his quæ fient dictum est, ait: Canet enim tuba illa tremenda, et mortui resurgent, » immutati videlicet et incorrupti; et nos, hoc est, qui ad id tempus relinquimur viventes; nam de illis et non de seipso dicit: « et nos igitur immutabimur. » In his enim non erit suscitatio: cum non dormierint, sed tantum immutatio. **580** Mortui quidem qui antea mortui

[61] Apoc. VI, VIII, IX, X, XI. [62] Rom. VIII, 21. [63] II Cor. V, 3.

fuerant, suscitabuntur incorrupti, at ii qui tunc vivent, quomodo suscitabuntur? solum velut in momento immutabuntur ad immortalitatem. « Oportet enim corruptibile hoc. » Interpretatus est quid sibi velit immutatio. Immutari, inquit, a corruptibili ad incorruptibilitatem, et a mortali ad immortalitatem.

εἰς ἀθανασίαν. « Δεῖ γὰρ τὸ φθαρτὸν τοῦτο. » Ἡρμήνευσε τί βούλεται ἡ ἐναλλαγή. Τὸ ἐκ φθαρτοῦ εἰς ἀφθαρσίαν, καὶ ἐκ θνητοῦ εἰς ἀθανασίαν ἀλλαγῆναι, φησίν.

XV, 54-57. *Cum autem corruptibile hoc induerit incorruptibilitatem, et mortale hoc induerit immortalitatem, tunc fiet sermo qui scriptus est: Absorpta est mors ad victoriam. Ubi tuus, o mors, aculeus? Ubi tua, o inferne, victoria? Aculeus autem mortis peccatum, potentia vero peccati lex. Deo autem sit gratia, qui dedit nobis victoriam per Dominum nostrum Jesum Christum*

Ὅταν δὲ τὸ φθαρτὸν τοῦτο ἐνδύσηται ἀφθαρσίαν, καὶ τὸ θνητὸν τοῦτο ἐνδύσηται ἀθανασίαν, τότε γενήσεται ὁ λόγος ὁ γεγραμμένος, Κατεπόθη ὁ θάνατος εἰς νῖκος. Ποῦ σου, θάνατε, τὸ κέντρον; Ποῦ σου, ᾅδη, τὸ νῖκος; Τὸ δὲ κέντρον τοῦ θανάτου ἡ ἁμαρτία, ἡ δὲ δύναμις τῆς ἁμαρτίας ὁ νόμος. Τῷ δὲ Θεῷ χάρις, τῷ δόντι ἡμῖν τὸ νῖκος, διὰ τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ.

Cum igitur hæc facta fuerint, inquit, tunc Scriptura Osee complebitur. Quoniam enim admiranda vereque mysteria dixit, consequenter etiam Scripturæ testimonio sermonem confirmat: « Absorpta est mors ad victoriam, » id est finem, hoc est periit, disparuit; neque spes reversionis ipsi relicta est. Quoniam mortem aborberi contingit ad mortem eorum qui devorant, sicut et venenum devorari contingit ad perniciem similiter eorum qui utuntur: ideo subjungit, Ad victoriam, hoc est, non ut perimat devorantem, sed ut ipsa aboleatur ac fortissime devincatur, ut deinceps ne vestigium quidem pugnæ aut umbra turbationis relinquatur. Præterea: Absorberi per compositionem præpositionis dictum, vehementem significat ipsius perditionem Tota, inquit, absorpta est ad victoriam, ut nihil ejus amplius derelinquatur. « Ubi tuus, o mors, aculeus? » Tanquam videns ea quæ fiunt, et tanquam adjacentem humi mortem accedit, ac adversus eam gloriatur dicens, Ubi tuus aculeus? ubi, o mors et inferne, vestra quæ adversus omnes erat victoria? periit, disparuit, finem habet. « Aculeus autem mortis peccatum. » Nam per hoc fortis est mors, tanquam hac potentia et aculeo utens. Quemadmodum enim scorpius, ipse quidem vile animalculum est, attamen vim habet in aculeo: ita et mors absque peccato nullam habet energiam, nec posset subsistere. **581** « Potentia vero peccati lex. » Quomodo peccati robur est lex? Quia sine lege imbecille esset peccatum, quod ex ignorantia fieret: lex vero quæ ipsum manifestando, magis nos condemnavit, et efficaciam ac robur adversum nos addidit, non ex sua natura, sed ex nostra pravitate. Ne igitur dubites, o homo, de resurrectione, cum videas mortis aculeum, nempe peccatum, esse sublutum, ac peccati robur, puta legem, esse solutum. Peccato enim sublato, videlicet mortis aculeo, per crucem Christi, manifestum est quod et mors simul sublata sit. « Deo autem sit gratia qui dedit nobis victoriam. » Christus, inquit, tropæum erexit, nos vero coronarum socii sumus. Gratia vero sit Patri, quod Filium genueraverit, qui tanta nobis præstitit. — *Alio modo*. Quoniam legem dixit peccati potentiam, ne putarent aliqui legem tanquam gravam cessasse, et legislatorem calumniarentur,

Ὅταν οὖν, φησὶ, ταῦτα γένηται, τότε ἡ Γραφὴ πληροῦται ἡ τοῦ Ὠσηέ. Ἐπειδὴ γὰρ παράδοξα καὶ ὄντως μυστήρια εἶπε, λοιπὸν καὶ τῇ Γραφικῇ μαρτυρίᾳ πιστοῦται τὸν λόγον, « Κατεπόθη ὁ θάνατος εἰς νῖκος, » τουτέστιν εἰς τέλος, οἷον ἀπόλωλεν, ἠφάνισται, οὐδὲ ἐλπὶς ὑποστροφῆς αὐτῷ καταλέλειπται. Ἐπειδὴ ἔστι καταποθῆναι θάνατον, εἰς φθορὰν τῶν καταπιόντων, ὥσπερ καὶ φάρμακον ἔστι καταποθῆναι ἐπὶ διαφθορᾷ ὁμοίως τῶν χρησαμένων, διὰ τοῦτο ἐπήγαγε τὸ, « Εἰς νῖκος, » ἀντὶ τοῦ, Οὐχ ἵνα φθείρῃ τὸν καταπιόντα, ἀλλ' ἵνα αὐτὸς ἀφανισθῇ, καὶ κατακράτος ἐκνικηθῇ, ὥστε μηκέτι μηδ' ἴχνος μάχης, ἢ σκιὰν ἐνοχλήσεως ὑπολειφθῆναι. Καὶ τὸ, « Κατεπόθη » δὲ μετὰ τῆς προθέσεως ῥηθὲν, τὴν σφοδρὰν αὐτοῦ διαφθορὰν σημαίνει. Ὅλος, φησὶ, κατεπόθη εἰς νῖκος, ὥστε μηδὲν αὐτὸν ἔτι ἐναπολειφθῆναι. « Ποῦ σου, θάνατε τὸ κέντρον; » Ὡς ὁρῶν αὐτὰ γινόμενα, καὶ οἷον χαμαὶ κειμένῳ ἐπεμβαίνει τῷ θανάτῳ, καὶ ἐγκαυχᾶται αὐτῷ. « Ποῦ σου, λέγων, τὸ κέντρον; » Ποῦ σου ἡ κατὰ πάντων ἀνθρώπων νίκη, θάνατε καὶ ᾅδη; Ἀπόλωλεν, ἠφάνισται, τέλος ἔχει. « Τὸ δὲ κέντρον τοῦ θανάτου ἡ ἁμαρτία. » Διὰ ταύτης γὰρ ἴσχυσεν ὁ θάνατος, ὥσπερ δυνάμει αὐτῇ καὶ κέντρῳ χρησάμενος. Ὥσπερ γὰρ ὁ σκορπίος, αὐτὸς μὲν ζωΰφιόν ἐστι εὐτελὲς, ἐν δὲ τῷ κέντρῳ τὴν ἰσχὺν ἔχει· οὕτως καὶ ὁ θάνατος δίχα τῆς ἁμαρτίας ἀνενέργητός τις ἦν καὶ ἀνυπόστατος. « Ἡ δὲ δύναμις τῆς ἁμαρτίας ὁ νόμος. » Πῶς ἐστι δύναμις τῆς ἁμαρτίας ὁ νόμος; Ὅτι ἐκτὸς νόμου ἀσθενὴς ἦν ἡ ἁμαρτία κατὰ ἄγνωσίαν γινομένη. Ὁ δὲ νόμος αὐτὴν φανερώσας, κατέκρινε μᾶλλον ἡμᾶς, καὶ ἐνεργὸν καὶ ἰσχυρὰν ἐποίησε καθ' ἡμῶν, οὐ παρὰ τὴν οἰκείαν φύσιν, ἀλλὰ παρὰ τὴν ἡμῶν κακίαν Μὴ οὖν ἀμφίβαλλε, ὦ ἄνθρωπε, περὶ τῆς ἀναστάσεως, ὁρῶν τὸ κέντρον τοῦ θανάτου, τὴν ἁμαρτίαν ἀναιρεθεῖσαν, καὶ τὴν ἰσχὺν πάλιν τῆς ἁμαρτίας ἤγουν τὸν νόμον λυθέντα. Τῆς γὰρ ἁμαρτίας ἀναιρεθείσης, ἤγουν τὸ κέντρον τῷ σταυρῷ τοῦ Χριστοῦ, δῆλον ὡς καὶ ὁ θάνατος συναναιρεθήσεται. « Τῷ δὲ Θεῷ χάρις τῷ δόντι ἡμῖν τὸ νῖκος. » Ὁ Χριστὸς, φησὶ, τὸ τρόπαιον ἔστησεν, ἡμεῖς δὲ τῶν στεφάνων κοινωνοῦμεν. Χάρις δὲ τῷ Πατρὶ τῷ γεννήσαντι Υἱὸν, τὸν τοσαῦτα κατορθώσαντα ἡμῖν. — Ἄλλως. [ΦΩΤ.] Ἐπειδὴ τὸν νόμον εἶπε δύναμιν ἁμαρτίας, ἵνα μή τινες αὐτόν τε τὸν νόμον, ὡς φαῦ-

λον πεπαῦσθαι νομίσωσι, καὶ τὸν νομοθέτην βλα- A σφημήσωσιν, ἐπάγει· « Τῷ δὲ Θεῷ χάρις· » οἷον, τῷ δὲ νομοθέτῃ Θεῷ καὶ Πατρὶ τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ χάρις. Αὐτὸς γὰρ καὶ τὸν νόμον κατὰ καιροὺς συμφέροντα ἔδωκε, καὶ τούτῳ ἡμῶν εἰς ἰσχὺν ἁμαρτίας ἀποχρησαμένων καὶ κραταιωσάντων τὴν ἁμαρτίαν, αὐτὸς πάλιν διὰ τοῦ Υἱοῦ αὐτοῦ τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ, ἔδωκεν ἡμῖν τὸ κατ' αὐτῆς ἀναμφήριστον κράτος καὶ νῖκος.

Ὥστε, ἀδελφοί μου ἀγαπητοί, ἑδραῖοι γίνεσθε, ἀμετακίνητοι, περισσεύοντες ἐν τῷ ἔργῳ τοῦ Κυρίου πάντοτε, εἰδότες ὅτι ὁ κόπος ὑμῶν, οὐκ ἔστι κενὸς ἐν Κυρίῳ.

Ἐπεὶ οὖν ἔγνωτε, φησί, ταῦτα οὕτως ἔχειν, εἶναί τε ἀνάστασιν καὶ ἀμοιβὰς καλῶν καὶ φαύλων, στήκετε. Ἐσαλεύοντο γὰρ περὶ τὸ τῆς ἀναστάσεως B μυστήριον, καὶ τοῦ βίου ἠμέλουν, ὡς οὐκ οὔσης ἀναστάσεως. Εἶτά φησι· « Καὶ περισσεύοντες ἐν τῷ ἔργῳ τοῦ Θεοῦ, » οὐ μόνον αὐτὸ ἐργαζόμενοι, ἀλλὰ καὶ περισσεύοντες ἐν χρησταῖς πράξεσιν. « Ὁ κόπος ὑμῶν οὐκ ἔστι κενὸς ἐν Κυρίῳ, » ὃν νῦν κάμνετε, φησίν, ἀλλ' ἔσται αὐτοῦ ἀμοιβὴ παρὰ Θεοῦ. Τὸ δέ, « Ἐν Κυρίῳ, » νοήσεις, ἢ, ὁ ἐν Κυρίῳ κόπος, ἢ, παρὰ Κυρίῳ οὐ ματαιωθήσεται ὁ κόπος.

Περὶ δὲ τῆς λογίας τῆς εἰς τοὺς ἁγίους, ὥσπερ διέταξα ταῖς Ἐκκλησίαις τῆς Γαλατίας, οὕτως καὶ ὑμεῖς ποιήσατε. Κατὰ μίαν Σαββάτων, ἕκαστος ὑμῶν παρ' ἑαυτῷ τιθέτω θησαυρίζων ὅ τι ἂν εὐοδῶται, ἵνα μὴ ὅταν ἔλθω τότε λογίαι γίνωνται. Ὅταν δὲ παραγένωμαι, οὓς ἐὰν δοκιμά- C σητε δι' ἐπιστολῶν, τούτους πέμψω, ἀπενεγκεῖν τὴν χάριν ὑμῶν εἰς Ἱερουσαλήμ. Ἐὰν δὲ ᾖ ἄξιον τοῦ κἀμὲ πορεύεσθαι, σὺν ἐμοὶ πορεύσονται.

Ἀπαρτίσας τὸν περὶ δογμάτων λόγον, εἰς τὸ κεφάλαιον τῶν ἀρετῶν, τὴν ἐλεημοσύνην ἦλθε. Λογίας δὲ λέγει, τὴν συλλογήν, κοῦφον ἐκ προοιμίων ποιῶν τὸ πρᾶγμα. Τὸ γὰρ ἐκ πολλῶν συνεισφερόμενον, κοῦφον ἑκάστῳ. Εἶτα εἰς ζῆλον αὐτοὺς ἄγει, διηγήσει τῶν ἑτέροις κατορθωθέντων. Ὥσπερ γάρ, φησίν, οἱ Γαλάται πεποιήκασι. Ὅρα δὲ πῶς ἐμφαίνει τὸ ἀναγκαῖον τοῦ γινομένου. « Ὥσπερ, φησί, διέταξα. » Οὐ γὰρ εἶπε, Παρῄνεσα, ἢ, Συνεβουλευσάμην, ἀλλά, Διέταξα, τῷ μετὰ αὐθεντίας ἐπιτάξαι δηλῶν τὸ τοῦ πράγματος ἀπαραίτητόν τε καὶ ἀναγκαῖον. « Κατὰ μίαν Σαββάτων. » Μίαν Σαββάτων τὴν Κυριακὴν D λέγει, καὶ ἀπὸ τῆς ἡμέρας αὐτῆς ἐπὶ ἐλεημοσύνην προτρεπόμενος, τῶν ἐν αὐτῇ μυστηρίων ὑπομιμνήσκων. « Παρ' ἑαυτῷ τιθέτω. » Προνοητικῶς λίαν. Οὐ γὰρ εἶπεν, Εὐθὺς φερέτω, ἵνα μή τις ἐλάχιστον ἔχων αἰσχύνηται, ἀλλὰ πρῶτον παρὰ σαυτῷ συνάγαγε, καὶ ὅταν ἄξιον λόγου γένηται, τότε φέρε. « Θησαυριζέτω δὲ ὅ τι ἂν εὐοδῶται, » τουτέστιν, ὃ ἂν ὁ Θεὸς πέμψῃ, καὶ εὐχέρειαν σχῇ. « Ἵνα μὴ ὅταν ἔλθω. » Ἵνα μή, φησίν, ὅτε καιρός ἐστιν ἐκφορᾶς, τότε συνάγειν ἄρχηται. Τῷ δὲ εἰπεῖν, « Ὅταν ἔλθω, » προθυμοτέρους εἰς τὴν συλλογὴν ποιεῖ, ὡς ἐπ' ἄψεσιν αὐτοῦ μελλούσης γίνεσθαι τῆς εἰσφορᾶς. « Οὓς ἐὰν δοκιμάσητε. » Καλῶς τό, « Οὓς ἂν δοκιμάσητε, »

subjungit: « Deo autem sit gratia; » hoc est, legislatori autem Deo et Patri Domini nostri Jesu Christi sit gratia. Ipse enim et legem temporibus suis utilem dedit: et cum nos hac ad peccati robur abusi essemus, ac peccatum confirmassemus, rursum ipse per Filium suum Dominum nostrum Jesum Christum dedit nobis adversus ipsum peccatum certum robur ac indubitatam victoriam.

XV, 1-4. « Itaque, fratres mei dilecti stabiles sitis, immobiles abundantes in opere Domini semper, scientes quod labor vester non sit inanis in Domino. »

Quoniam ergo hæc, inquit, ita se habere nostis, et esse resurrectionem, ac bonorum et malorum retributionem, state: nam fluctuabant circa resurrectionis mysterium, vitamque negligebant, tanquam non esset resurrectio. Deinde ait etiam: « Abundantes in opere Domini; » non solum in eo operantes, verum etiam abundantes bonis actionibus. « Labor vester non sit inanis in Domino, » quo nunc, inquit, laboratis, sed ejus erit retributio a Deo. Quod autem dicit, « In Domino, » intellige, vel labor qui est in Domino, vel a Domino non habebitur labor inanis.

XVI, 1-4. « Cæterum de collectione in sanctos, quemadmodum præcepi Ecclesiis Galatiæ **582** ita et vos facite. In uno Sabbatorum unusquisque apud se ponat, recondens quidquid commodum fuerit: ne, cum venero, tunc collectiones fiant. Ubi autem venero, quoscunque probaveritis per epistolas, hos mittam, ut perferant gratiam vestram Hierosolyma. Quod si dignum fuerit ut etiam ipse proficiscar, mecum proficiscentur. »

Expleto de dogmatibus sermone ad virtutum summam venit, nempe eleemosynam. Λογίας autem dicit: Collectionem, rem in exordiis levem faciens quod enim ab universis in unum conferebatur, singulis leve erat. Deinde ad æmulationem eos ducit, narratione eorum quæ ab aliis recte acta erant: ait enim: Quemadmodum Galatæ fecerunt. Vide autem quomodo ostendat rei necessitatem. « Quemadmodum, inquit, præcepi. » Neque enim dicit, Admonui, aut Suasi, sed, præcepi per jussum cum auctoritate significans inevitabilem rei necessitatem. « In uno Sabbatorum. » Unum Sabbatorum significat diem Dominicum: ex ipso quoque die ad eleemosynam adhortans, facta mysteriorum quæ in eo peracta sunt mentione. « Apud se ponat. » Provide admodum. Siquidem non dixit: Statim afferat, ne is qui valde parum habet pudefiat, sed prius apud teipsum congrega, cumque ratione dignum fuerit, tunc affer. « Recondat quidquid commodum fuerit » hoc est, quodcunque Deus miserit, aut ei facile fuerit. « Ne cum venero. » Ne cum tempus, inquit, efferendi fuerit, tunc congregare quisque incipiat. Ex eo autem quod ait: « Cum venero, » ad collectionem eos reddit promptiores, tanquam ad aspectus suos venturum sit quod in unum colligitur. Quos-

cunque probaveritis.» Bene ait : « Quoscunque probaveritis ; » ubique devitans ne qui offendantur, tanquam ipse quoque nonnihil capere vellet ex his quæ congregarentur. « Ut perferant gratiam vestram. » Gratiam dixit, nam miserum erat eleemosynæ vocabulum et indignum sanctis quid illud accepturi erant. Significat etiam quod ipsi vicissim gratiam recepturi essent, nempe precationes illorum. »Quod si dignum fuerit.» Per hæc ad liberalem collectionem eos exhortatur. Si tanta, inquit, fuerint ut res meo quoque egeat ministerio, veniam. **583** Ubique autem illos etiam vult habere testes, quod nihil ex his accepturus sit, ideo ait, « Mecum proficiscentur.»

XVI, 5-9. *Veniam autem ad vos cum Macedoniam transiero. Nam Macedoniam transiturus sum. Apud vos autem fortassis permanebo, aut etiam hibernabo : ut vos me deducatis quocunque proficiscar. Nolo enim vos nunc in transcursu videre, sed spero me aliquantum tempus permansurum, si Dominus permiserit. Commoror autem Ephesi usque ad Pentecosten. Nam ostium mihi apertum est magnum et efficax, et adversarii multi.*

« Cum Macedoniam transiero » Non dixit : Cum Macedoniam profectus fuero, sed, « Transiero, » consolans eos quasi recta sit adventurus. Considera etiam quod cæteris præponantur. De illis dixit : « Transiturus sum ; » de his autem : « Permanebo. » Siquidem plures erant Corinthi fideles, ideo etiam ab eo præponuntur. « Apud vos autem, » δέ, id est, autem, hoc loco abundat, id vero divinæ Scripturæ familiare est ; quin et apud externos scriptores frequens est hujusmodi usus, et maxime apud Atticos. « Fortassis permanebo. » Bene addit τυχόν, id est, fortassis, vel forsitan. Neque enim omnino noverat utrum hoc a spiritu concederetur an non. Dilectionis autem indicium est, apud ipsos permanere et ab ipsis deduci. « Ut vos me deducatis, » etc. Ad exhortationem et consolationem ipsorum dixit hæc, nempe : « Ut vos me deducatis, » sive, « Præmittatis ; » et, « Nolo vos modo in transitu videre ; » et : « Spero me aliquantum tempus apud vos permansurum. » Quod autem addit : « Si Dominus permiserit, » interpretatio est ejus quod supradictum est, cur videlicet in ea particula : « Apud vos autem fortassis permanebo ; » addiderit, « Fortassis, » quia nescio, inquit, utrum Dominus permittet. Itaque mea voluntas est ut apud vos permaneam. « Commoror autem Ephesi. » Vehementer amantis erat tum dicere, ubi degeret, tum etiam quandiu ibi commoraretur. Usque ad Pentecosten, inquit. Et quare ? « Nam ostium mihi apertum est. » Hoc est, multi sunt præparati ad suscipiendam fidem : ingressus ergo mihi ad illos est. Id autem confidentis est quod ubique terrarum deinceps fidem protenderet. « Nam ostium mihi apertum est et magnum et efficax. » **584** Viget, inquit, mens illorum qui

ἀποτριβόμενος πανταχοῦ τὸ σκανδαλίσαι τινὰς, ὡς καὶ αὐτοῦ τι βουλομένου λαβεῖν ἐκ τῶν συναγομένων. « Ἀπενεγκεῖν τὴν χάριν ὑμῶν. » Χάριν εἶπεν. Οἰκτρὸν γὰρ ἦν τὸ τῆς ἐλεημοσύνης, καὶ ἀνάξιον τῶν μελλόντων λαμβάνειν ἁγίων. Καὶ σημαίνει ὅτι ἀντιλήψονται καὶ αὐτοὶ χάριν, τὰς εὐχὰς αὐτῶν. « Ἐὰν δὲ ᾖ ἄξιον. » Διὰ τούτων εἰς δαψίλειαν αὐτοὺς προτρέπεται. Ἐὰν ᾖ, φησὶ, τοσαῦτα ὡς καὶ τῆς ἐμῆς δεῖσθαι διακονίας τὸ πρᾶγμα, ἀπελεύσομαι. Πανταχοῦ δὲ καὶ τοὺς ἐκείνων ἔχειν μάρτυρας βούλεται, ὡς αὐτὸς οὐδὲν λήψεται ἐξ αὐτῶν. Διό φησι, « Σὺν ἐμοὶ πορεύσονται. »

Ἐλεύσομαι δὲ πρὸς ὑμᾶς, ὅταν Μακεδονίαν διέλθω. Μακεδονίαν γὰρ διέρχομαι. Πρὸς ὑμᾶς δὲ τυχὸν παραμενῶ, ἢ καὶ παραχειμάσω, ἵνα ὑμεῖς με προπέμψητε οὗ ἐὰν πορεύωμαι. Οὐ θέλω γὰρ ὑμᾶς ἄρτι ἐν παρόδῳ ἰδεῖν. Ἐλπίζω δὲ χρόνον τινὰ ἐπιμεῖναι πρὸς ὑμᾶς, ἐὰν ὁ Κύριος ἐπιτρέπῃ. Ἐπιμένω δὲ ἐν Ἐφέσῳ ἕως τῆς Πεντηκοστῆς. Θύρα γάρ μοι ἀνέῳγε μεγάλη καὶ ἐνεργὴς, καὶ ἀντικείμενοι πολλοί.

« Ὅταν Μακεδονίαν διέλθω. » Οὐκ εἶπεν, Ἀπέλθω, ἀλλὰ, « Διέλθω, » παραμυθούμενος αὐτοὺς, ὡς εὐθὺς παραγινόμενος. Καὶ ὅρα προτίμησιν, ἐκείνους, « Διέρχομαι· » ὑμῖν δὲ, « Παραμενῶν. » Καὶ γὰρ πλείους ἦσαν οἱ ἐν Κορίνθῳ πιστοί. Διὸ καὶ προτιμῶνται παρ' αὐτοῦ. « Πρὸς ὑμᾶς δέ. » Τὸ δὲ, παρέλκει ἐνταῦθα. « Πρὸς ὑμᾶς δέ. » Σύνηθες δὲ τοῦτο τῇ θείᾳ Γραφῇ, ἀλλὰ καὶ παρὰ τοῖς ἔξω συγγραφεῦσι, πολλὴ ἡ τοιαύτη χρῆσις, καὶ μάλιστα τοῖς Ἀττικισταῖς. « Τυχὸν παραμενῶ. » Καλῶς τὸ, τυχὸν, τουτέστιν ἴσως. Οὐ γὰρ ᾔδει πάντως ὑπὸ τοῦ Πνεύματος τοῦτο ἐπιτρεπόμενος, ἢ οὔ. Ἀγάπης δὲ δεικτικὸν τό τε παραμεῖναι αὐτοῖς, καὶ τὸ ὑπ' αὐτῶν προπεμφθῆναι. « Ἵνα ὑμεῖς με προπέμψητε, » καὶ τὰ ἑφεξῆς. Εἰς παράκλησιν αὐτῶν καὶ παραμυθίαν εἴρηκεν, οἷον, « Ἵνα ὑμεῖς με προπέμψητε, » καὶ, « Οὐ θέλω ὑμᾶς ἄρτι ἐν παρόδῳ ἰδεῖν. » Καὶ, « Ἐλπίζω χρόνον ἐπιμεῖναι πρὸς ὑμᾶς. » Τὸ δὲ, « Ἐὰν ὁ Κύριος ἐπιτρέπῃ, » ἑρμηνεία ἐστὶ τοῦ εἰρημένου ἄνωθεν, τοῦ, « Πρὸς ὑμᾶς δὲ τυχὸν καὶ παραμενῶ, » διὰ τί εἶπε, « Τυχόν ; » Ὅτι οὐκ οἶδα ἐὰν ὁ Κύριος ἐπιτρέπῃ, ἀλλ' οὖν τὸ ἐμὸν θέλημα, ἵνα προσμείνω ὑμῖν ἐστιν. « Ἐπιμένω δὲ ἐν Ἐφέσῳ. » Σφόδρα ἀγαπῶντος ἦν, τό τε εἰπεῖν ποῦ προσμένει, καὶ τὸ μέχρι τότε, « Ἕως τῆς Πεντηκοστῆς, » φησί. Καὶ διὰ τί ; « Θύρα γάρ μοι ἀνέῳκται, » τουτέστι, πολλοί εἰσιν οἱ παρεσκευασμένοι τὴν πίστιν δέξασθαι. Εἴσοδος οὖν ἐστί μοι πρὸς αὐτούς. Τοῦτο δὲ καὶ παραθαῤῥοῦντός ἐστιν, ὅτι πανταχοῦ γῆς λοιπὸν ἁπλοῦται τὸ κήρυγμα. « Θύρα γάρ μοι ἀνέῳγε μεγάλη καὶ ἐνεργής. » Ἀκμάζει, φησὶ, τῶν προσιέναι μελλόντων τῇ πίστει ἡ διάνοια, οὐδὲν χαῦνον ἢ δίψυχον ἔχουσα. Διά τοι τοῦτο καὶ ἀντικείμενοι πολλοί. Ὅσῳ γὰρ ὁρᾷ ἑαυτὸν ὁ διάβολος γυμνούμενον, τοσαύτῳ ταράσσεται καὶ τοὺς ἐναντιουμένους ἐξεγείρει.

ad fidem accessuri sunt, nihil laxum habens aut fraudulentum : propterea etiam adversarii multi. Quanto enim magis videt diabolus se spoliari, tanto amplius turbatur, et adversarios excitat.

A Ἐὰν δὲ ἔλθῃ Τιμόθεος, βλέπετε ἵνα ἀφόβως γένηται· πρὸς ὑμᾶς γὰρ ἔργον Κυρίου ἐργάζεται ὡς καὶ ἐγώ. Μή τις οὖν αὐτὸν ἐξουθενήσῃ. Προπέμψατε δὲ αὐτὸν ἐν εἰρήνῃ, ἵνα ἔλθῃ πρός με. Ἐκδέχομαι γὰρ αὐτὸν μετὰ τῶν ἀδελφῶν. Περὶ δὲ Ἀπολλῶ τοῦ ἀδελφοῦ, πολλὰ παρεκάλεσα αὐτόν, ἵνα ἔλθῃ πρὸς ὑμᾶς τῶν ἀδελφῶν. καὶ πάντως οὐκ ἦν θέλημα ἵνα νῦν ἔλθῃ. Ἐλεύσεται δὲ ὅταν εὐκαιρήσῃ.

Οὐχ ἵνα μή τις αὐτῷ ἐπιβουλεύσῃ τῶν πλουτούντων ἢ σοφίᾳ πεποιθότων, περὶ ὧν ἐν ἀρχαῖς ἔλεγεν ὡς παρασπώντων τοὺς μαθητάς, διὰ τοῦτο λέγει. « Ἀφόβως » (ὁ μὲν γὰρ Τομόθεος πάντα ἦν ἕτοιμος ὑπομεῖναι), ἀλλ' ἵνα μὴ οἱ ἐπίβουλοι βλάβωσι. Καλῶς δὲ τό, « Πρὸς ὑμᾶς. » Μὴ γάρ μοι, φησίν, Ἕλληνας εἴπῃς, τέως τὰ παρ' ὑμῶν ζητῶ. « Τὸ γὰρ ἔργον Κυρίου ἐργάζεται. » B Εἶτα ἀπὸ τοῦ ἔργου τοῦ διδάσκειν καὶ κηρύσσειν, καὶ ἀπὸ τοῦ ἰσάζειν ἑαυτῷ, ἐξαίρει τὸν ἄνδρα. « Μή τις οὖν αὐτὸν ἐξουθενήσῃ. » Ἦν γὰρ καὶ νέος καὶ μόνος, καὶ τοσούτου δήμου φροντίδα ἐπετέτραπτο, ἅτινα πάντα καταφρονήσεως παρεῖχεν ἀφορμάς. « Προπέμψατε αὐτὸν ἐν εἰρήνῃ. » Μὴ μάχας αὐτῷ καὶ φιλονεικίας παράσχητε, μηδὲ παρά τινος ἐπιβουλευθῆναι συγχωρήσητε. Τὸ δέ, « Ἐκδέχομαι αὐτόν, » φοβοῦντός ἐστιν ἵνα εἰδότες ὅτι πάντα αὐτῷ ἀπαγγελεῖ, μηδὲν αὐτὸν θλίψωσιν· ἅμα δὲ καὶ ἀξιόπιστον τούτῳ ποιῶν τὸν Τιμόθεον, ὅτι ὁ Παῦλος καίτοι ἔχων τί ποιεῖν, δι' αὐτὸν περιμένειν φησίν. « Περὶ δὲ Ἀπολλῶ τοῦ ἀδελφοῦ. » Ὁ Ἀπολλὼς καὶ πρεσβύτερος ἦν τοῦ Τιμοθέου, καὶ λόγιος ἀνήρ. Ἵνα οὖν μὴ λέγωσι, Τί δή ποτε αὐτὸν οὐκ ἔπεμψε; καὶ ἵνα μὴ νομίσωσι προτετιμῆσθαι τὸν Τιμόθεον, ἀμφότερα θεραπεύει, τῷ παρα- C καλέσαι μὲν αὐτὸν ἀπελθεῖν, μὴ πεῖσαι δέ. Ἐπεὶ μὴ ἦν, φησί, θέλημα Θεοῦ. « Ἐλεύσεται δέ. » Ἵνα μὴ νομίσωσιν ὅτι σκῆψις ταῦτα καὶ πρόφασις, εἶπεν ὅτι ἐλεύσεται.

Γρηγορεῖτε, στήκετε ἐν τῇ πίστει, ἀνδρίζεσθε, κραταιοῦσθε, πάντα ὑμῶν ἐν ἀγάπῃ γινέσθω. Παρακαλῶ δὲ ὑμᾶς, ἀδελφοί, οἴδατε τὴν οἰκίαν Στεφανᾶ, ὅτι ἐστὶν ἀπαρχὴ τῆς Ἀχαΐας, καὶ εἰς διακονίαν τοῖς ἁγίοις ἔταξαν ἑαυτούς, ἵνα καὶ ὑμεῖς ὑποτάσσησθε τοῖς τοιούτοις, καὶ παντὶ τῷ συνεργοῦντι καὶ κοπιῶντι.

Ὡς περὶ καθευδόντων, καὶ σαλευομένων καὶ μαλακιζομένων καὶ νωθρῶν ὁ λόγος, τό, Γρηγορεῖτε, » D καί, « Στήκετε, » καί, Ἀνδρίζεσθε, » καί, « Κραταιοῦσθε. » — « Πάντα ὑμῶν ἐν ἀγάπῃ γινέσθω. » Εἴτε τις διδάσκει, εἴτε τις ἄρχει, εἴτε τι ποιεῖ, ἀγάπη προηγείσθω, φησίν. « Παρακαλῶ δὲ ὑμᾶς. » Τὸ ὑπερβατόν, παρακαλῶ ὑμᾶς, ἀδελφοί, ἵνα καὶ ὑμεῖς ὑποτάσσησθε τοῖς τοιούτοις. Ποίοις; Τοῖς ἀφορίσασιν ἑαυτοὺς εἰς τὸ διακονεῖν τοῖς ἁγίοις, καὶ μὴ μόνον αὐτοῖς, ἀλλὰ καὶ παντὶ τῷ συνεργοῦντι καὶ κοπιῶντι εἰς τὴν χρείαν τῶν ἁγίων. « Οἴδατε τὴν οἰκίαν Στεφανᾶ. » Καὶ ὑμεῖς ἴστε, φησί, πῶς κάμνουσι, καὶ οὐ δεῖσθε παρ' ἐμοῦ μαθεῖν. Ἀπαρχὴν δὲ λέγει τὸν οἶκον, διὰ τὸ πρώτους αὐτοὺς πιστεῦσαι, ἢ τὰ πρῶτα ἔχειν

XVI, 10-12. *Quod si venerit Timotheus, videte ut absque metu sit apud vos. Opus enim Domini operatur sicut et ego. Ne quis ergo ipsum spernat : sed deducite eum in pace, ut ad me veniat. Exspecto enim illum cum fratribus. Porro de Apollo fratre : multum hortatus sum illum, ut iret ad vos cum fratribus, et omnino non erat voluntas ut nunc iret. Proficiscetur autem, cum nactus fuerit opportunitatem.*

Non propterea dicit, sine timore, hoc est, ne quis ipsi insidietur divitum aut sapientia confidentium, de quibus circa initia dixit quod abstraherent discipulos. Nam Timotheus omnia sustinere paratus erat : sed ne insidiatores noceant. Bene autem dicit : « Apud vos. » Ne enim mihi Græcos dicas, interim quæ a vobis præstari possunt requiro. « Opus enim Domini operatur. » Deinde ab opere docendi et prædicandi, ac sibi ipsi æquando, virum extollit. « Ne quis ergo ipsum spernat. » Nam juvenis erat et solus, tantique populi curam susceperat : quæ omnia præbent occasiones despiciendi. « Deducite eum in pace. » Ne pugnas ipsi aut contentiones suscitetis, neque permittatis ut ab aliquo patiatur insidias. Quod autem subdit : « Exspecto eum, » terrentis est, ut scientes quod omnia ipsi renuntiaturus sit, in nullo eum affligant. Simul etiam per hoc fide dignum reddens Timotheum quod Paulus licet habens quod ageret, propter ipsum exspectare se dicat «Porro de Apollo fratre. » Apollos et senior erat Timotheo et doctus ac prudens vir. Ne ergo dicant : Quamobrem illum non misisti ; et ne existimarent præpositum esse Timotheum ; utrumque curat, et ait quod exhortatus sit illum ut proficisceretur, non autem persuaserit. Quoniam non erat, inquit, voluntas Dei. « Proficiscetur autem. » Ne existimarent hæc fictionem ac prætextum esse, dicit quod proficiscetur.

585 XVI, 13-16. *Vigilate : state fide : viriliter agite : fortes estote. Omnia vestra per charitatem fiant. Obsecro autem vos, fratres, nostis familiam Stephanæ esse primitias Achaiæ, et quod in ministerium sanctis ordinarunt seipsos : ut et vos subditi sitis talibus, omnique adjuvanti ac laboranti.*

Tanquam de dormientibus ac fluctuantibus molescentibus ac segnibus sermo est cum dicitur : « Vigilate, » et « State, » et « Viriliter agite, » ac « Fortes estote. » — « Omnia vestra per charitatem fiant. » Sive quis doceat, sive quis principatum gerat, sive quid aliud faciat, charitas, inquit, et dilectio præcedat. « Obsecro autem vos. » Hyperbaton est. Obsecro vos, fratres, ut et vos subditi sitis talibus. Qualibus ? Qui seipsos in ministerium sanctorum segregarunt, nec solum ipsis : verum etiam omni adjuvanti ac laboranti ad ministerium sanctorum » Nostis familiam Stephanæ.» Et vos, inquit, scitis, quomodo laborent, nec vobis opus est ut a me discatis. Primitias autem dicit

familiam, eo quod illi primi crediderint aut quod primas tulerint in pietate ac religione. Ἀπαρχὴ enim, id est, primitiæ significat id quod præcipuum est et excellens. « Primitias Achaiæ, » sive Græciæ : unde et Achæi dicuntur Græci. « Et quod in ministerium sanctis. » Ad suscipiendum sanctos, eisque ministrandum. Ordinarunt autem, hoc est, diffinierunt, segregarunt, vitam hanc elegerunt. « Subditi sitis talibus. » Adjuvetis et ad sumptum pecuniarum et ad ministerium corporale, et per omnia eis pareatis : id enim est subjectio. Et ne Stephanæ gratificari videatur, subjungit : « Omnique adjuvanti ac laboranti »

XVI, 17, 18. « Gaudeo autem de adventu Stephanæ et Fortunati et Achaici : quoniam id quod mihi deerat vestri, ipsi suppleverunt : refocillaverunt enim spiritum meum ac vestrum. Agnoscite itaque hujusmodi. »

Hi sunt qui renuntiarunt ipsi divisionem ac dissidium quod erat apud Corinthios : et per hos significati sunt qui erant ex familia Chloes. Quoniam ergo verisimile erat Corinthios commotos esse adversus illos adducit eos in medium et ait : Quod mihi deerat vestri suppleverunt : hoc est pro omnibus vobis venerunt, et propter vos tantam **586** peregrinationem instituerunt. « Refocillaverunt enim meum spiritum ac vestrum. » Docuit quod ad illorum spectabat utilitatem ut spiritus Pauli refocillaretur. Nam qui meum, inquit refocillarunt spiritum, vestrum quoque refocillarunt : hoc est, qui me præceptorem recrearunt, etiam vos discipulos meos recrearunt. « Agnoscite itaque hujusmodi. » Ipsos in honore habete, quia propter vos laborarunt.

XVI, 19 24. « Salutant vos Ecclesiæ Asiæ. Salutant vos in Domino multum Aquila et Priscilla cum ea quæ in ipsorum domo est ecclesia. Salutant vos fratres omnes. Salutate invicem osculo sancto. Salutatio manu mea Pauli. Si quis non diligit Dominum Jesum Christum, sit anathema. maranatha. Gratia Domini Jesu Christi sit vobiscum. Dilectio mea cum omnibus vobis in Christo Jesu. Amen. »

Per salutationem membra in unum colligat. « Aquila et Priscilla. » Apud hos manens, eo quod ejusdem essent artificii, operabatur in arte texendi tabernacula. Et considera ipsorum virtutem, quia propriam donum ecclesiam fecerant. « Osculo sancto. » Mentio sancti osculi hic solum additur, eo quod multum inter se dissidebant, dicentes : Ego quidem sum Pauli, ego vero Apollo, ego autem Cephæ. Sanctum vero dicit non fictum, sed quod ex dilectione procedit. « Salutatio manu mea Pauli. » Propria manu salutationem in epistola scripsit. « Si quis non amat Dominum » Uno verbo omnes terruit, qui vel ab hominibus cognominabantur, vel scortatores, vel offendicula fratribus ponentes edendo idolothyta, vel resurrectionem

A ἐπ' εὐλαβείᾳ. Ἡ γὰρ ἀπαρχὴ, τὸ ἐξαίρετον δηλοῖ. « Ἀπαρχὴ τῆς Ἀχαΐας, » ἤγουν τῆς Ἑλλάδος, ὅθεν καὶ Ἀχαιοί. « Καὶ εἰς διακονίαν τοῖς ἁγίοις » Εἰς τὸ ὑποδέχεσθαι τοὺς ἁγίους, καὶ διακονεῖν αὐτοῖς. Τὸ δὲ « Ἔταξαν, » οἷον, ἀφώρισαν, τοῦτον τὸν βίον εἵλοντο. « Ὑποτάσσησθε τοῖς τοιούτοις. » Συναντιλαμβάνησθε, καὶ εἰς δαπάνην χρημάτων, καὶ εἰς διακονίαν σωματικὴν, καὶ εἰς πάντα πείθεσθε αὐτοῖς· τοῦτο γὰρ ἡ ὑποταγή. Καὶ ἵνα μὴ δόξῃ τῷ Στεφανᾷ χαρίζεσθαι, ἐπάγει· « Καὶ παντὶ τῷ κοπιῶντι καὶ συνεργοῦντι. »

Χαίρω δὲ ἐπὶ τῇ παρουσίᾳ Στεφανᾶ καὶ Φορτουνάτου καὶ Ἀχαϊκοῦ, ὅτι τὸ ὑμῶν ὑστέρημα B αὐτοὶ ἀνεπλήρωσαν. Ἀνέπαυσαν γὰρ τὸ ἐμὸν πνεῦμα καὶ τὸ ὑμῶν. Ἐπιγινώσκετε οὖν τοὺς τοιούτους.

Οὗτοι εἰσιν οἱ ἀναγγείλαντες αὐτῷ τὴν παρὰ Κορινθίοις διχοστασίαν, καὶ οἱ τῆς Χλόης διὰ τούτων ἐδηλώθησαν. Ἐπεὶ οὖν εἰκὸς ἦν τοὺς Κορινθίους ἠγριῶσθαι πρὸς αὐτοὺς παρατίθεται αὐτοὺς, λέγων, ὅτι « Τὸ ὑμῶν ὑστέρημα ἀνεπλήρωσαν, » τουτέστιν, Ἀντὶ πάντων ὑμῶν ἦλθον, καὶ δι' ὑμᾶς τοσαύτην ἀποδημίαν ἐστείλαντο. « Ἀνέπαυσαν γὰρ τὸ ἐμὸν πνεῦμα καὶ τὸ ὑμῶν. Ἐδίδαξεν ὅτι εἰς ἐκείνων ὄφελος συνέτεινε τὸ ἀναπαυθῆναι τὴν ψυχὴν τοῦ Παύλου, ἀναπαύσαντες γὰρ τὸ ἐμὸν πνεῦμα, φησὶ, τὸ ὑμῶν ἀνέπαυσαν, τουτέστιν, Ἐμὲ τὸν διδάσκαλον ἀναπαύσαντες, ὑμᾶς τοὺς μαθητάς μου ἀνέπαυσαν. « Ἐπιγινώσκετε οὖν τοὺς τοιούτους. » Ἐν τιμῇ αὐτοὺς ἔχετε, C ὅτι δι' ὑμᾶς κεκμήκασιν.

Ἀσπάζονται ὑμᾶς αἱ Ἐκκλησίαι τῆς Ἀσίας. Ἀσπάζονται ὑμᾶς ἐν Κυρίῳ πολλὰ Ἀκύλας καὶ Πρίσκιλλα σὺν τῇ κατ' οἶκον αὐτῶν ἐκκλησίᾳ. Ἀσπάζονται ὑμᾶς οἱ ἀδελφοὶ πάντες. Ἀσπάσασθε ἀλλήλους ἐν φιλήματι ἁγίῳ. Ὁ ἀσπασμὸς τῇ ἐμῇ χειρὶ Παύλου. Εἴ τις οὐ φιλεῖ τὸν Κύριον Ἰησοῦν Χριστὸν, ἤτω ἀνάθεμα, μαραναθά. Ἡ χάρις τοῦ Κυρίου Ἰησοῦ Χριστοῦ μεθ' ὑμῶν· Ἡ ἀγάπη μου μετὰ πάντων ὑμῶν ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ. Ἀμήν.

Συνδεῖ τὰ μέλη τῷ ἀσπασμῷ. « Ἀκύλας καὶ Πρίσκιλλα. » Παρὰ τούτοις μένων διὰ τὸ ὁμότεχνον, τὴν σκη- D νοποιὸν εἰργάζετο τέχνην. Ὅρα δὲ αὐτῶν ἀρετὴν, ὅτι τὸν οἶκον ἐκκλησίαν ἐπεποιήκεισαν. « Ἐν φιλήματι ἁγίῳ. » Τὸ τοῦ ἁγίου φιλήματος ὧδε μόνον πρόσκειται, διὰ τὸ πολὺ αὐτοὺς διεστάναι. Ἐγὼ γὰρ εἰμι, φησὶ, Παύλου, ἐγὼ δὲ Ἀπολλῶ, ἐγὼ δὲ Κηφᾶ. Ἅγιον δὲ λέγει, τὸ ἀνυπόκριτον καὶ ἐξ ἀγάπης. « Ὁ ἀσπασμὸς τῇ ἐμῇ χειρὶ Παύλου. » Ἰδιόχειρον ἔγραψε τὸν ἀσπασμὸν ἐν τῇ ἐπιστολῇ. « Εἴ τις οὐ φιλεῖ τὸν Κύριον. » Δι' ἑνὸς ῥήματος πάντας ἐφόβησε, τοὺς ἀπὸ ἀνθρώπων ὀνομαζομένους, τοὺς πόρνους, τοὺς σκανδαλίζοντας τοὺς ἀδελφοὺς τῇ τῶν εἰδωλοθύτων βρώσει, τοὺς τῇ ἀναστάσει ἀπιστοῦντας. Οἱ γὰρ τὰ τοιαῦτα πράσσοντες, οὐ φιλοῦσι τὸν Κύριον Μαραναθά,

Τουτέστιν, ὁ Κύριος ἦλθε. Τοῦτο δέ φησι, τὴν οἰκονομίαν βεβαιῶν καὶ τὴν ἀνάστασιν, καὶ ἐντρέπων ὅτι ὁ Δεσπότης ὑπὲρ ἡμῶν ἀπέθανεν, ὑμεῖς δὲ παροργίζετε αὐτὸν, πράττοντες ἄτοπα. Τῇ Ἑβραϊκῇ δὲ κέχρηται λέξει, δεικνὺς ὅτι οὐ μόνον οὐκ ἀποστρέφεται τὴν ἰδιωτείαν, ἀλλὰ καὶ σεμνύνεται. Τὸ γὰρ Ἑβραϊστὶ λαλεῖν, ἰδιωτεία αὐτοῖς ἐδόκει οὖσι σοφοῖς. Τοῦτο δὲ ποιεῖ, καθαιρῶν τὸν τῦφον τῶν σοφῶν. — Ἄλλως. [ΟΙΚΟΥΜ.] Τοῦτο οὐ τῆς Ἑβραίων τινὲς ὑπέλαβον, ἀλλὰ τῆς Σύρων εἶναι φωνῆς. Ἑρμηνεύεται δὲ, ὁ Κύριος ἦλθε. Τέθεικε δὲ τὴν λέξιν, τῶν ἐπὶ εὐγλωττίᾳ σεμνυνομένων Κορινθίων τὴν ὀφρὺν καταστέλλων, καὶ διδάσκων ὡς οὐ παιδεύσεως, ἀλλὰ πίστεως αὐτοῖς χρεία. « Ἡ χάρις τοῦ Κυρίου Ἰησοῦ Χριστοῦ, μεθ' ὑμῶν. » Τοῦτο διδασκάλου, τὸ μὴ μόνον παραινεῖν, ἀλλὰ καὶ ἐπεύχεσθαι. Εἶτα ἐπειδὴ αὐτῶν πολλὰ καθήψατο, νῦν θεραπεύει αὐτοὺς καὶ ἐπεύχεται. Εἴη γάρ, φησὶν, ἡ ἀγάπη μου μεθ' ὑμῶν. Ἔσται δὲ τοῦτο πῶς; Ἐὰν ὀρθῶς βαδίζητε. Εἶτα ἵνα μὴ νομίσωσι κολακείας εἶναι τὸ ῥῆμα, ἐπάγει· « Ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ. » Οὐδὲν φησὶν, ἀνθρώπινον ἢ σαρκικὸν παρ' ἐμοί· ἐν γὰρ Χριστῷ ἔσται ἡ ἀγάπη μου μεθ' ὑμῶν.

A non credentes. Nam qui talia agunt, non amant Dominum. « Maranatha. » Id est, Dominus venit. Hoc autem dixit dispensationem ac resurrectionem confirmans, et admonens quod Dominus pro nobis mortuus est. vos autem, inquit. eum irritatis indigna perpetrantes. Hebraica vero usus est dictione ostendens quod non solum non aversetur inscitiam, sed et glorietur de ea. Nam Hebraice loqui, ignorantia ipsis videbatur cum sapientes essent. Hoc autem facit, tollens fastum sapientum. — *Alio modo* Hoc quidam non Hebræorum **587** sed Syrorum esse vocem suspicati sunt. Sonat autem, si quis interpretetur, *Dominus venit*. Hanc autem dictionem posuit, supercilium comprimens Corinthiorum qui sese de eloquentia jactabant, et docens quod non eruditione, sed fide ipsis opus erat. « Gratia Domini B Jesu Christi sit vobiscum. » Hoc præceptoris est non adhortari solum, sed et precari. Denique postquam in multis ipsos objurgavit, nunc obsequitur illis ac orat dicens : Sit dilectio mea vobiscum. Id autem quo pacto fiet ? Si recte incedatis. Tandem ne id adulationis esse existiment, subjungit : « In Christo Jesu. » Nihil, inquit, humanum aut carnale apud me est ; nam per Christum erit dilectio mea vobiscum.

Τέλος, σὺν Θεῷ, τῆς πρὸς Κορινθίους πρώτης Ἐπιστολῆς.

Ἐγράφη ἀπὸ Φιλίππων διὰ Στεφανᾶ καὶ Φουρτουνάτου, καὶ Ἀχαϊκοῦ καὶ Τιμοθέου.

Finis, divino favente auxilio, prioris ad Corinthios Epistolæ.

Missa est a Philippis per Stephanum, et Fortunatum, et Achaicum ac Timotheum.

ΥΠΟΘΕΣΙΣ

ΤΗΣ ΠΡΟΣ ΚΟΡΙΝΘΙΟΥΣ ΔΕΥΤΕΡΑΣ ΕΠΙΣΤΟΛΗΣ.

—

ARGUMENTUM

POSTERIORIS PAULI AD CORINTHIOS EPISTOLÆ.

—

Ταύτην ἐπιστέλλει ἀπὸ Μακεδονίας. Ἡ δὲ πρόφασις τῆς Ἐπιστολῆς αὕτη. Δεξάμενοι Κορίνθιοι τὴν προτέραν Ἐπιστολὴν, κατενύγησαν ἐπὶ τῇ ἁμαρτίᾳ τοῦ λαβόντος τὴν μητρυιὰν, καὶ ἐλυπήθησαν δὲ, ὡς παριδόντες τὸ τοιοῦτον ἁμάρτημα. Εἶτα ὑφηρπάζοντο παρά τινων καὶ τὰς προφάσεις τῶν σχισμάτων ποιούντων, ὥστε παρακαθέζεσθαι τῷ γράμματι τοῦ νόμου, καὶ ἀδιάφορον ἡγεῖσθαι τὴν παρὰ τοῦ Χριστοῦ χάριν, καὶ μᾶλλον προσέχειν τοῖς ἐν προσώπῳ καυχωμένοις. Ἦσαν δὲ καὶ περὶ τῆς λογίας τῆς εἰς τοὺς ἁγίους φροντίζοντες καλῶς. Πρὸς ταῦτα οὖν ἀντιγράφει ὁ Ἀπόστολος. Καὶ πρῶτον μὲν ἀποδέχεται τοὺς ἐκβαλόντας τὸν παρανομήσαντα, ἔπειτα ἀξιώσασιν αὐτοῖς καθικετεύει, καὶ μετανοήσαντα ἐκεῖνον κελεύει δεχθῆναι. Ἐν αὐτῇ δὲ διδάσκει περὶ τοῦ νόμου, διαιρῶν τὸ γράμμα, καὶ δείκνυσιν ὅτι οὐ

A **588** Hanc a Macedonia mittit. Hæc autem occasio fuit Epistolæ. Cum priorem Epistolam accepissent Corinthii, compuncti sunt ob illius peccatum qui novercam acceperat : mœstique fuerunt ut qui hujusmodi peccatum dissimulassent. Deinde a nonnullis surripiebantur qui etiam datis dissidiorum occasionibus id agebant ut legis litteræ adhærerent, et superfluam ducerent datam a Christo gratiam : hisque magis intenderent qui in personæ gravitate gloriabantur. Bene etiam de collectione in sanctos curam habebant. Ad hæc itaque rescribit Apostolus. Et primum quidem ipsos commendat quod transgressorem ejecissent. Deinde ipsos ita censentes orat, ac resipiscentem jubet recipi. In eadem autem docet de lege, litteram elevans, ac ostendit non oportere tantum legis sumere litteras,

sed sensum qui est in littera scrutari. Neque enim lex solum verbum est, sed in verbis est et intellectus spiritus. Deinde quod veniente Christo nova sit facta creatura : nec oportet juxta vetustatem vivere, sed in omnibus tanquam **589** in novam renovari creaturam : ac deinceps otiosam esse circumcisionem. Commendat etiam ipsos de ministerio, ac exhortatur ut illud magis abunde fiat. Accusans autem eos qui in personæ gravitate gloriabantur, cuncta recenset quæ propter Dominum passus fuerat, ac visiones narrat quas viderat, tum in paradisum tum in tertium raptus cœlum. Demum ubi præcepit ne peccent, sed peccatores potius resipiscant, in gratiarum actione concludit Epistolam. Totus itaque sermo Epistolæ de seipso est et de Corinthiis et de pseudapostolis, et ex hoc argumento procedit et ad ea quæ divinæ sunt gratiæ, et de bona conversatione circa bonam conscientiam ac certamen contemptumque divitiarum, et de eleemosynæ virtute et de pseudapostolorum jactantia ac pravitate.

A δεῖ λαμβάνειν τὰ γράμματα μόνον τοῦ νόμου, ἀλλὰ ἐν αὐτῷ τῷ γράμματι τὴν διάνοιαν ἐρευνᾷν. (Οὐ γὰρ μόνον ῥῆμά ἐστιν ὁ νόμος, ἀλλ' ἐν τοῖς ῥητοῖς ἐστι καὶ ὁ νοῦς τοῦ πνεύματος.) Ἔπειτα ὅτι τοῦ Χριστοῦ ἐλθόντος καινὴ κτίσις γέγονε, καὶ οὐ δεῖ κατὰ τὸ παλαιὸν ζῆν, ἀλλ' ὡς ἐν καινῇ κτίσει, ἐν πᾶσιν ἀνανεοῦσθαι, καὶ ἀργὴν εἶναι λοιπὸν τὸν περιτομήν. Ἀποδέχεται δὲ αὐτοὺς καὶ περὶ τῆς διακονίας, καὶ προτρέπεται μᾶλλον αὐτὴν πλεονάζειν. Αἰτιώμενος δὲ τοὺς ἐν προσώπῳ καυχωμένους, καταλέγει πάντα ἅπερ πέπονθε διὰ τὸν Κύριον. Καὶ τὰς ὀπτασίας διηγεῖται ἅσπερ ἑώρακεν, εἴς τε τὸν παράδεισον καὶ εἰς τὸν τρίτον οὐρανὸν ἁρπαγείς. Εἶτα παραγγείλας μὴ ἁμαρτάνειν, ἀλλὰ μετανοεῖν τοὺς ἁμαρτάνοντας, ἐν εὐχαριστίᾳ τε ζειοῖ τὴν ἐπιστολήν. Ὁ πᾶς τοίνυν B λόγος ἐστὶν ἐν τῇ Ἐπιστολῇ, περί τε ἑαυτοῦ, καὶ περὶ Κορινθίων, καὶ τῶν ψευδαποστόλων. Καὶ ἐκ ταύτης τῆς ὑποθέσεως πρόεισιν εἴς τε τὰ τῆς χάριτος Θεοῦ, καὶ περὶ ἀγαθῆς πολιτείας, κατὰ τὸ εὐσυνείδητον καὶ τὸ ἐναγώνιον, καὶ τὸ ἀφιλοχρήματον, καὶ περὶ τῆς μεταδοτικῆς ἀρετῆς, καὶ περὶ τῆς τῶν ψευδαποστόλων ἀλαζονείας καὶ πονηρίας.

THEODORETI.

Dignum est ut quæramus quam ob causam addat secundam Epistolam. Quia cum in priore fuisset pollicitus se ad ipsos profecturum, nec fuisset profectus Spiritu ipsum in aliis occupante, et quia in afflictione inciderat: per hanc secundam Epistolam nunc se purgat quod non venerit, et ut venire etiam per Epistolam videatur. Præterea quoque ex priore Epistola meliores effecti erant : æquum ergo fuit ut secundam accipere mererentur, quo magis ad virtutem proficerent.

ΘΕΟΔΩΡΙΤΟΥ.

Τί δήποτε δευτέραν τίθησιν Ἐπιστολὴν, ζητεῖσθαι ἄξιον. Ὅτι ἐν τῇ πρώτῃ ἀπελθεῖν πρὸς αὐτοὺς ἐπαγγειλάμενος, καὶ μὴ ἀπελθὼν, τοῦ Πνεύματος εἰς ἕτερα αὐτὸν ἀπασχολοῦντος, καὶ διὰ τὸ πειρασμοῖς ἐμπεσεῖν, διὰ τῆς νῦν δευτέρας τὸ μὴ ἀπελθεῖν ἀπολογεῖται, καὶ ἵνα καὶ ἀπελθεῖν διὰ τῆς Ἐπιστολῆς δόξῃ. Ἔπειτα καὶ ἦσαν βελτίους ἐκ τῆς πρώτης C Ἐπιστολῆς γενόμενοι. Εὔλογον οὖν ἦν δευτέρας αὐτοὺς ἀξιωθῆναι, ἵνα πλεῖον ἐπιδώσωσι πρὸς ἀρετήν.

590 *SECUNDÆ AD CORINTHIOS EPISTOLÆ CAPITA.*

1. *Gratiarum actio de divino auxilio in quo ait se fuisse confisum.*
2. *De dilectione quam erga ipsos habebat : et quod pepercerit ne eos contristaret, quamquam mœrore afficiens, utilitatem afferret : veluti in eo qui ob stuprum objurgatus fuerat, cui etiam ignoscit.*
3. *De utilitate per ipsum præstita his qui idonei essent, per quam etiam commendari se dicit.*
4. *De ministerio secundum spiritum et gloria magis divina quam ea quæ secundum legem erat.*
5. *De divina gloria et consequenti vita, quod a sanctis cognoscatur.*
6. *De infirmitate juxta corpus et corporis depositione plenaque ressumptione.*
7. *De Pauli erga Deum amore ac fraterna secundum Deum dilectione.*
8. *De commendatione obedientiæ Corinthiorum et dilectione Paulum exhilarante.*
9. *Exhortatio ad uberiorem pecuniarum contributionem in sanctos, et de eorum honore qui ad hoc proficiscerentur.*

ΚΕΦΑΛΑΙΑ ΤΗΣ ΠΡΟΣ ΚΟΡΙΝΘΙΟΥΣ ΔΕΥΤΕΡΑΣ ΕΠΙΣΤΟΛΗΣ.

α'. Εὐχαριστία περὶ Θεοῦ βοηθείας, ἐν ᾗ πεποιθέναι φησιν.

β'. Περὶ ἀγάπης τῆς πρὸς αὐτοὺς, καὶ φειδοῦς εἰς τὸ μὴ λυπεῖν, εἰ καὶ λυπῶν ὠφελεῖ, ὡς ἐπὶ τοῦ διὰ πορνείαν ἐπιτιμηθέντος, ᾧ καὶ συγχωρεῖ.

γ'. Περὶ τῆς δι' αὐτοῦ ὠφελείας τοῖς ἐπιτηδείοις, δι' ἧς καὶ συνίστασθαί φησιν.

D δ'. Περὶ τῆς κατὰ πνεῦμα λειτουργίας καὶ δόξης θειοτέρας τῆς κατὰ τὸν νόμον.

ε'. Περὶ θείας δόξης καὶ τοῦ ἀκολούθου βίου, ὅτι τοῖς ἁγίοις γινώσκεται.

ς'. Περὶ τῆς κατὰ σῶμα ἀσθενείας καὶ τῆς τοῦ σώματος ἀποθέσεως, καὶ πανταναλήψεως.

ζ'. Περὶ τῆς αὐτοῦ φιλοθεότητος καὶ φιλαδελφίας τῆς κατὰ Χριστόν.

η'. Περὶ ἀποδοχῆς τῆς Κορινθίων ὑπακοῆς, καὶ ἀγάπης εὐφραινούσης αὐτόν.

θ'. Προτροπὴ πρὸς ἐπίδοσιν χρημάτων τοῖς ἁγίοις, καὶ τιμὴν τῶν διὰ τοῦτο ἐρχομένων.

ι'. Διήγησις τῶν ἰδίων πόνων καὶ προθέσεως καὶ τῆς ἐπ' αὐτῷ χάριτος πρὸς τὸ μὴ τοῖς ἐπιπλάστοις προστίθεσθαι Κορινθίοις.

A 10. *Propriorum narratio laborum et propositi ac gratiæ quæ in ipso erant, ne assentiretur fucatis Corinthiis.*

ΠΑΥΛΟΥ ΑΠΟΣΤΟΛΟΥ

Η ΠΡΟΣ ΚΟΡΙΝΘΙΟΥΣ ΕΠΙΣΤΟΛΗ ΔΕΥΤΕΡΑ.

591 PAULI APOSTOLI

AD CORINTHIOS POSTERIOR EPISTOLA.

ΚΕΦΑΛ. Α'.

Εὐχαριστία περὶ Θεοῦ βοηθείας, ἐν ᾗ πεποιθέναι φησὶν.

Παῦλος ἀπόστολος Ἰησοῦ Χριστοῦ διὰ θελήματος Θεοῦ, καὶ Τιμόθεος ὁ ἀδελφὸς, τῇ Ἐκκλησίᾳ τοῦ Θεοῦ τῇ οὔσῃ ἐν Κορίνθῳ, σὺν τοῖς ἁγίοις πᾶσι τοῖς οὖσιν ἐν ὅλῃ τῇ Ἀχαΐᾳ, χάρις ὑμῖν καὶ εἰρήνη ἀπὸ Θεοῦ Πατρὸς ἡμῶν, καὶ Κυρίου Ἰησοῦ Χριστοῦ.

Ἐν τῇ πρώτῃ Ἐπιστολῇ, πέμψας ἐκεῖ τὸν Τιμόθεον, καὶ νῦν ἀπολαβὼν αὐτὸν, ἑαυτῷ συνάπτει. Ὅρα δέ· ποτὲ μὲν τέκνον αὐτὸν καλεῖ· « Ὡς πατρὶ γὰρ, φησὶ, τέκνον ἐδούλευσέ μοι· » ποτὲ δὲ συνεργόν· Τὸ γὰρ « ἔργον Κυρίου ἐργάζεται ὡς κἀγώ· » νῦν δὲ ἀδελφὸν, διὰ πάντων ἀξιόπιστον αὐτὸν ποιῶν. Σημείωσαι δὲ τὴν, διά, καὶ ἐπὶ Πατρός. « Σὺν τοῖς C ἁγίοις πᾶσιν. » Ἁγίους αὐτοὺς καλεῖ, ἐμφαίνων ὅτι εἴ τις γεώδης, ἐκτός ἐστι ταύτης τῆς προσηγορίας. Δοκοῦσι δὲ οὗτοι κοινῇ σαλεύεσθαι, διὰ τοῦτο καὶ κοινὴν ποιεῖται τὴν ἴασιν. Τοῦτο δὲ πρὸς Γαλάτας καὶ Ἑβραίους γράφων ποιεῖ. « Χάρις ὑμῖν καὶ εἰρήνη. » Τὴν συνήθη προσηγορίαν καὶ τούτοις ἐπεύχεται.

B CAPUT I.

Gratiarum actio de divino auxilio, in quo ait se fuisse confisum.

I, 1, 2. « Paulus apostolus Jesu Christi per voluntatem Dei, et Timotheus frater, Ecclesiæ Dei quæ « est Corinthi una cum omnibus sanctis qui sunt « in tota Achaia, gratia vobis et pax a Deo Patre « nostro, et Domino Jesu Christo. »

Cum una cum priore Epistola misisset eo Timotheum, et nunc ipsum recepisset, sibi ipsi conjungit. Considera vero, quod ipsum quidem interdum filium vocat: « Nam ut patri, inquit, filius mihi ministravit [1]; » interdum autem cooperatorem: « Opus enim Domini operatur, inquit, sicut et ego [2]; » nunc vero fratrem per omnia fide dignum eum efficit. Animadverte autem præpositionem διά, id est, *per*, etiam de patre dici. « Una cum omnibus sanctis. » Ἁγίους, id est, *sanctos* vocat ipsos (quasi sine terra), ostendens quod si quis terrenus sit, alienus est ab hac salutatione. Videntur autem hi simul fluctuasse: propterea etiam communem facit et 592 sanationem. Hoc quoque facit ad Galatas scribens et ad Hebræos. « Gratia vobis et pax. » Familiarem ac sibi consuetam salutationem etiam his exoptat.

Εὐλογητὸς ὁ Θεὸς καὶ Πατὴρ τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ, ὁ Πατὴρ τῶν οἰκτιρμῶν, καὶ Θεὸς πάσης παρακλήσεως, ὁ παρακαλῶν ἡμᾶς ἐπὶ πάσῃ τῇ θλίψει ἡμῶν, εἰς τὸ δύνασθαι ἡμᾶς παρακαλεῖν τοὺς ἐν πάσῃ θλίψει, διὰ τῆς παρακλήσεως ἧς παρακαλούμεθα αὐτοὶ ὑπὸ τοῦ Θεοῦ.

D « Εὐλογητὸς ὁ Θεός. » Ἐνταῦθα στικτέον. « Καὶ Πατὴρ τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ. » Ἡμῶν μὲν γὰρ Θεὸς, τοῦ δὲ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Πατήρ. Ταύτην τὴν διαίρεσιν καὶ ὁ Δεσπότης ἡμᾶς ἐδίδαξεν. Ἐν γὰρ τοῖς ἱεροῖς Εὐαγγελίοις ἔφη, « Ἐξομολογοῦμαί σοι, Πάτερ, Κύριε τοῦ οὐρανοῦ καὶ τῆς γῆς, »

I, 3, 4. « Benedictus Deus et Pater Domini nostri « Jesu Christi, Pater misericordiarum et Deus omnis « consolationis, qui consolatur nos in omni afflic- « tione nostra, in hoc ut possimus eos consolari « qui sunt in quavis afflictione per consolationem « qua nosipsos consolatur Deus. »

« Benedictus Deus. » Hoc loco ponendum est hypostigma sive subdistinctio. « Et Pater Domini nostri Jesu Christi. » Siquidem Deus noster est, sed Domini nostri Jesu Christi Pater. Hanc autem divisionem etiam Dominus nos docuit: ait enim in sacris Evangeliis: « Confiteor tibi, Pater, Do-

sed sensum qui est in littera scrutari. Neque enim lex solum verbum est, sed in verbis est et intellectus spiritus. Deinde quod veniente Christo nova sit facta creatura : nec oportet juxta vetustatem vivere, sed in omnibus tanquam **589** in novam renovari creaturam : ac deinceps otiosam esse circumcisionem. Commendat etiam ipsos de ministerio, ac exhortatur ut illud magis abunde fiat. Accusans autem eos qui in personæ gravitate gloriabantur, cuncta recenset quæ propter Dominum passus fuerat, ac visiones narrat quas viderat, tum in paradisum tum in tertium raptus cœlum. Demum ubi præcepit ne peccent, sed peccatores potius resipiscant, in gratiarum actione concludit Epistolam. Totus itaque sermo Epistolæ de seipso est et de Corinthiis et de pseudapostolis, et ex hoc argumento procedit et ad ea quæ divinæ sunt gratiæ, et de bona conversatione circa bonam conscientiam ac certamen contemptumque divitiarum, et de eleemosynæ virtute et de pseudapostolorum jactantia ac pravitate.

A δεῖ λαμβάνειν τὰ γράμματα μόνον τοῦ νόμου, ἀλλὰ ἐν αὐτῷ τῷ γράμματι τὴν διάνοιαν ἐρευνᾷν. (Οὐ γὰρ μόνον ῥῆμά ἐστιν ὁ νόμος, ἀλλ' ἐν τοῖς ῥητοῖς ἐστι καὶ ὁ νοῦς τοῦ πνεύματος.) Ἔπειτα ὅτι τοῦ Χριστοῦ ἐλθόντος καινὴ κτίσις γέγονε, καὶ οὐ δεῖ κατὰ τὸ παλαιὸν ζῆν, ἀλλ' ὡς ἐν καινῇ κτίσει, ἐν πᾶσιν ἀνανεοῦσθαι, καὶ ἀργὴν εἶναι λοιπὸν τὸν περιτομήν. Ἀποδέχεται δὲ αὐτοὺς καὶ περὶ τῆς διακονίας, καὶ προτρέπεται μᾶλλον αὐτὴν πλεονάζειν. Αἰτιώμενος δὲ τοὺς ἐν προσώπῳ καυχωμένους, καταλέγει πάντα ἅπερ πέπονθε διὰ τὸν Κύριον. Καὶ τὰς ὀπτασίας διηγεῖται ἅσπερ ἑώρακεν, εἴς τε τὸν παράδεισον καὶ εἰς τὸν τρίτον οὐρανὸν ἁρπαγείς. Εἶτα παραγγείλας μὴ ἁμαρτάνειν, ἀλλὰ μετανοεῖν τοὺς ἁμαρτάνοντας, ἐν εὐχαριστίᾳ τε ζειοῖ τὴν ἐπιστολήν. Ὁ πᾶς τοίνυν B λόγος ἐστὶν ἐν τῇ Ἐπιστολῇ, περί τε ἑαυτοῦ, καὶ περὶ Κορινθίων, καὶ τῶν ψευδαποστόλων. Καὶ ἐκ ταύτης τῆς ὑποθέσεως πρόεισιν εἴς τε τὰ τῆς χάριτος Θεοῦ, καὶ περὶ ἀγαθῆς πολιτείας, κατὰ τὸ εὐσυνείδητον καὶ τὸ ἐναγώνιον, καὶ τὸ ἀφιλοχρήματον, καὶ περὶ τῆς μεταδοτικῆς ἀρετῆς, καὶ περὶ τῆς τῶν ψευδαποστόλων ἀλαζονείας καὶ πονηρίας.

THEODORETI.

Dignum est ut quæramus quam ob causam addat secundam Epistolam. Quia cum in priore fuisset pollicitus se ad ipsos profecturum, nec fuisset profectus Spiritu ipsum in aliis occupante, et quia in afflictione inciderat: per hanc secundam Epistolam nunc se purgat quod non venerit, et ut venire etiam per Epistolam videatur. Præterea quoque ex priore Epistola meliores effecti erant : æquum ergo fuit ut secundam accipere mererentur, quo magis ad virtutem proficerent.

ΘΕΟΔΩΡΙΤΟΥ.

Τί δήποτε δευτέραν τίθησιν Ἐπιστολήν, ζητεῖσθαι ἄξιον. Ὅτι ἐν τῇ πρώτῃ ἀπελθεῖν πρὸς αὐτοὺς ἐπαγγειλάμενος, καὶ μὴ ἀπελθών, τοῦ Πνεύματος εἰς ἕτερα αὐτὸν ἀπασχολοῦντος, καὶ διὰ τὸ πειρασμοῖς ἐμπεσεῖν, διὰ τῆς νῦν δευτέρας τὸ μὴ ἀπελθεῖν ἀπολογεῖται, καὶ ἵνα καὶ ἀπελθεῖν διὰ τῆς Ἐπιστολῆς δόξῃ. Ἔπειτα καὶ ἦσαν βελτίους ἐκ τῆς πρώ- C της Ἐπιστολῆς γενόμενοι. Εὔλογον οὖν ἦν δευτέρας αὐτοὺς ἀξιωθῆναι, ἵνα πλεῖον ἐπιδώσωσι πρὸς ἀρετήν.

590 *SECUNDÆ AD CORINTHIOS EPISTOLÆ CAPITA.*

1. *Gratiarum actio de divino auxilio in quo ait se fuisse confisum.*
2. *De dilectione quam erga ipsos habebat : et quod pepercerit ne eos contristaret, quamquam mœrore afficiens, utilitatem afferret : veluti in eo qui ob stuprum objurgatus fuerat, cui etiam ignoscit.*
3. *De utilitate per ipsum præstita his qui idonei essent, per quam etiam commendari se dicit.*
4. *De ministerio secundum spiritum et gloria magis divina quam ea quæ secundum legem erat.*
5. *De divina gloria et consequenti vita, quod a sanctis cognoscatur.*
6. *De infirmitate juxta corpus et corporis depositione plenaque ressumptione.*
7. *De Pauli erga Deum amore ac fraterna secundum Deum dilectione.*
8. *De commendatione obedientiæ Corinthiorum et dilectione Paulum exhilarante.*
9. *Exhortatio ad uberiorem pecuniarum contributionem in sanctos, et de eorum honore qui ad hoc proficiscerentur.*

ΚΕΦΑΛΑΙΑ ΤΗΣ ΠΡΟΣ ΚΟΡΙΝΘΙΟΥΣ ΔΕΥΤΕΡΑΣ ΕΠΙΣΤΟΛΗΣ.

α'. Εὐχαριστία περὶ Θεοῦ βοηθείας, ἐν ᾗ πεποιθέναι φησιν.
β'. Περὶ ἀγάπης τῆς πρὸς αὐτούς, καὶ φειδοῦς εἰς τὸ μὴ λυπεῖν, εἰ καὶ λυπῶν ὠφελεῖ, ὡς ἐπὶ τοῦ διὰ πορνείαν ἐπιτιμηθέντος, ᾧ καὶ συγχωρεῖ.
γ'. Περὶ τῆς δι' αὐτοῦ ὠφελείας τοῖς ἐπιτηδείοις, δι' ἧς καὶ συνίστασθαί φησιν.
D δ'. Περὶ τῆς κατὰ πνεῦμα λειτουργίας καὶ δόξης θειοτέρας τῆς κατὰ τὸν νόμον.
ε'. Περὶ θείας δόξης καὶ τοῦ ἀκολούθου βίου, ὅτι τοῖς ἁγίοις γινώσκεται.
ς'. Περὶ τῆς κατὰ σῶμα ἀσθενείας καὶ τῆς τοῦ σώματος ἀποθέσεως, καὶ παναναλήψεως.
ζ'. Περὶ τῆς αὐτοῦ φιλοθεότητος καὶ φιλαδελφίας τῆς κατὰ Χριστόν.
η'. Περὶ ἀποδοχῆς τῆς Κορινθίων ὑπακοῆς, καὶ ἀγάπης εὐφραινούσης αὐτόν.
θ'. Προτροπὴ πρὸς ἐπίδοσιν χρημάτων τοῖς ἁγίοις, καὶ τιμὴν τῶν διὰ τοῦτο ἐρχομένων.

'. Διήγησις τῶν ἰδίων πόνων καὶ προθέσεως καὶ τῆς ἐπ' αὐτῷ χάριτος πρὸς τὸ μὴ τοῖς ἐπιπλάστοις προστίθεσθαι Κορινθίοις.

A 10. *Propriorum narratio laborum et propositi ac gratiæ quæ in ipso erant, ne assentiretur fucatis Corinthiis.*

ΠΑΥΛΟΥ ΑΠΟΣΤΟΛΟΥ

Η ΠΡΟΣ ΚΟΡΙΝΘΙΟΥΣ ΕΠΙΣΤΟΛΗ ΔΕΥΤΕΡΑ.

591 PAULI APOSTOLI

AD CORINTHIOS POSTERIOR EPISTOLA.

ΚΕΦΑΛ. Α'.

Εὐχαριστία περὶ Θεοῦ βοηθείας, ἐν ᾗ πεποιθέναι φησίν.

Παῦλος ἀπόστολος Ἰησοῦ Χριστοῦ διὰ θελήματος Θεοῦ, καὶ Τιμόθεος ὁ ἀδελφὸς, τῇ Ἐκκλησίᾳ τοῦ Θεοῦ τῇ οὔσῃ ἐν Κορίνθῳ, σὺν τοῖς ἁγίοις πᾶσι τοῖς οὖσιν ἐν ὅλῃ τῇ Ἀχαΐᾳ, χάρις ὑμῖν καὶ εἰρήνη ἀπὸ Θεοῦ Πατρὸς ἡμῶν, καὶ Κυρίου Ἰησοῦ Χριστοῦ.

Ἐν τῇ πρώτῃ Ἐπιστολῇ, πέμψας ἐκεῖ τὸν Τιμόθεον, καὶ νῦν ἀπολαβὼν αὐτὸν, ἑαυτῷ συνάπτει. Ὅρα δέ· ποτὲ μὲν τέκνον αὐτὸν καλεῖ· « Ὡς πατρὶ γὰρ, φησὶ, τέκνον ἐδούλευσέ μοι· » ποτὲ δὲ συνεργόν· Τὸ γὰρ « ἔργον Κυρίου ἐργάζεται ὡς κἀγώ· » νῦν δὲ ἀδελφὸν, διὰ πάντων ἀξιόπιστον αὐτὸν ποιῶν. Σημείωσαι δὲ τὴν, διά, καὶ ἐπὶ Πατρός. « Σὺν τοῖς C ἁγίοις πᾶσιν. » Ἁγίους αὐτοὺς καλεῖ, ἐμφαίνων ὅτι εἴ τις γεώδης, ἐκτός ἐστι ταύτης τῆς προσηγορίας. Δοκοῦσι δὲ οὗτοι κοινῇ σαλεύεσθαι, διὰ τοῦτο καὶ κοινὴν ποιεῖται τὴν ἴασιν. Τοῦτο δὲ πρὸς Γαλάτας καὶ Ἑβραίους γράφων ποιεῖ. « Χάρις ὑμῖν καὶ εἰρήνη. » Τὴν συνήθη προσηγορίαν καὶ τούτοις ἐπεύχεται.

Εὐλογητὸς ὁ Θεὸς καὶ Πατὴρ τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ, ὁ Πατὴρ τῶν οἰκτιρμῶν, καὶ Θεὸς πάσης παρακλήσεως, ὁ παρακαλῶν ἡμᾶς ἐπὶ πάσῃ τῇ θλίψει ἡμῶν, εἰς τὸ δύνασθαι ἡμᾶς παρακαλεῖν τοὺς ἐν πάσῃ θλίψει, διὰ τῆς παρακλήσεως ἧς παρακαλούμεθα αὐτοὶ ὑπὸ τοῦ Θεοῦ.

D « Εὐλογητὸς ὁ Θεός. » Ἐνταῦθα στικτέον. « Καὶ Πατὴρ τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ. » Ἡμῶν μὲν γὰρ Θεὸς, τοῦ δὲ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Πατήρ. Ταύτην τὴν διαίρεσιν καὶ ὁ Δεσπότης ἡμᾶς ἐδίδαξεν. Ἐν γὰρ τοῖς ἱεροῖς Εὐαγγελίοις ἔφη, « Ἐξομολογοῦμαί σοι, Πάτερ, Κύριε τοῦ οὐρανοῦ καὶ τῆς γῆς, »

B

CAPUT I.

Gratiarum actio de divino auxilio, in quo ait se fuisse confisum.

I, 1, 2. « Paulus apostolus Jesu Christi per voluntatem Dei, et Timotheus frater, Ecclesiæ Dei quæ est Corinthi una cum omnibus sanctis qui sunt in tota Achaia, gratia vobis et pax a Deo Patre nostro, et Domino Jesu Christo. »

Cum una cum priore Epistola misisset eo Timotheum, et nunc ipsum recepisset, sibi ipsi conjungit. Considera vero, quod ipsum quidem interdum filium vocat: « Nam ut patri, inquit, filius mihi ministravit [1]; » interdum autem cooperatorem: « Opus enim Domini operatur, inquit, sicut et ego [2]; » nunc vero fratrem per omnia fide dignum eum efficit. Animadverte autem præpositionem διά, id est, *per*, etiam de patre dici. « Una cum omnibus sanctis. » Ἁγίους, id est, *sanctos* vocat ipsos (quasi sine terra), ostendens quod si quis terrenus sit, alienus est ab hac salutatione. Videntur autem hi simul fluctuasse: propterea etiam communem facit et **592** sanationem. Hoc quoque facit ad Galatas scribens et ad Hebræos. « Gratia vobis et pax. » Familiarem ac sibi consuetam salutationem etiam his exoptat.

I, 3, 4. « Benedictus Deus et Pater Domini nostri Jesu Christi, Pater misericordiarum et Deus omnis consolationis, qui consolatur nos in omni afflictione nostra, in hoc ut possimus eos consolari qui sunt in quavis afflictione per consolationem qua nosipsos consolatur Deus. »

« Benedictus Deus. » Hoc loco ponendum est hypostigma sive subdistinctio. « Et Pater Domini nostri Jesu Christi. » Siquidem Deus noster est, sed Domini nostri Jesu Christi Pater. Hanc autem divisionem etiam Dominus nos docuit: ait enim in sacris Evangeliis: « Confiteor tibi, Pater, Do-

mine cœli et terræ [3], » manifeste docens quod suus quidem sit Pater, creaturæ vero factor ac Dominus. Priore quidem Epistola promiserat se ad ipsos venturum, sed prohibitus est magnis afflictionibus ipsum corripientibus. Scite igitur incipit purgationis semina jacere. « Gratias ago, inquit, Deo quod nos consolatus sit in omni afflictione nostra.» — « Pater misericordiarum. » Sancti id habent pro more Deum ex acceptis beneficiis appellare. In belli quidem victoria : « Diligam te, Domine, fortitudo mea [4]. Quando autem a mentis caligine ac obtenebratione liberatus est : « Dominus illuminatio mea [5]. » Nunc vero Deum misericordiarum et consolationis nominat. Considera vero quam sese divinus hic Paulus demittat. Liberatus ab afflictionibus quæ propter prædicationem supervenerant, non dicit se liberatum quod dignus fuerit, sed per misericordias ac miserationem. «Qui consolatur nos.» Non dixit, Qui non permittit nos affligi (novit enim utiles esse afflictiones), sed.« Qui consolatur nos.» Dicens autem, « In omni afflictione, » significat et continuas afflictiones et continuas consolationes. « In hoc ut possimus eos consolari. » Vide excellentem animi modestiam : Non accepit, inquit, consolationem quod consolatione dignus essem, sed ut exemplo consolationis quæ erga me facta esset, possem et alios consolari qui sunt in afflictionibus. Itaque propter aliorum utilitatem, non propter me, fuit consolatio. Aut, Consolatio, inquit, quæ in me facta est, ad consolandum simul et alios fuit, eos nempe qui ob meas dolebant afflictiones.

592 I, 5-7. « Quoniam sicut abundant afflictio- « nes Christi in nos, ita per Christum abundat et « consolatio nostra. Sive autem affligimur, id fit pro « vestri exhortatione ac salute, quæ efficitur in to- « lerantia earumdem afflictionum, quas et nos pa- « timur, et spes nostra firma est pro vobis Sive con- « solationem accipimus, id fit pro vestri consolatione « ac salute : cum sciamus quod sicut participes es- « tis afflictionum, sic futuri sitis et consolationis. »

Ne qui existiment Deo non esse curæ apostolos, eo quod continuas sustineant afflictiones, vide quomodo rem extollat. Christi, inquit, sunt afflictiones ac calamitates quas nos sustinemus : hæ sane etiam abundant in nobis, ac si diceret : Non solum quæ passus est Christus patimur, sed et plura. Hoc etiam dicit alibi : « Et suppleo quæ deerant afflictionum Christi [6]. » Idipsum quoque per se absque divina alia consolatione satis est ad consolationem, scire Christi esse afflictiones quas ipsi patiuntur etiam si non addatur quod consolatio Christi exuberet erga ipsos, quæ occasiones lætitiæ ipsis immittat, ac si dicat : Abundantes sunt afflictiones, sed multo magis consolatio. « Ita per Christum abundat et consolatio nostra. » Abundant quidem in nobis ait, tentationes et afflictiones, sed et plus

σαφῶς διδάσκων, ὡς αὐτοῦ μὲν ἐστι Πατὴρ, τῆς δὲ κτίσεως Ποιητὴς καὶ Δεσπότης. Ἐπαγγειλάμενος μὲν ἦν ἐν τῇ πρώτῃ Ἐπιστολῇ ἀπιέναι πρὸς αὐτοὺς, ἀλλ' ἐκωλύθη πειρασμῶν μεγάλων αὐτὸν καταλαβόντων. Ἄρχεται οὖν εὐφυῶς καταβάλλειν ἀπολογίας σπέρματα. « Εὐχαριστῶ γὰρ, φησὶ, τῷ Θεῷ ὅτι παρεκάλεσεν ἡμᾶς ἐν πάσῃ τῇ θλίψει ἡμῶν. » « Ὁ Πατὴρ τῶν οἰκτιρμῶν. » Ἔθος τοῖς ἁγίοις ἐκ τῶν εἰς αὐτοὺς εὐεργεσιῶν ὀνομάζειν τὸν Θεόν. Ἐπὶ μὲν νίκης πολέμων· « Ἀγαπήσω σε, Κύριε, ἡ ἰσχύς μου. » Ὅταν δὲ ζόφου καὶ σκοτώσεως νοῦ λυτρωθῇ. « Κύριος φωτισμός μου. » Νῦν δὲ Θεὸν οἰκτιρμῶν καὶ παρακλήσεως ὀνομάζει. Ὅρα δὲ τὸ ταπεινὸν τοῦ ἁγίου τούτου. Λυτρωθεὶς τῶν διὰ τὸ κήρυγμα πειρασμῶν, οὐ λέγει ὅτι κατ' ἀξίαν ἐλυτρώθην, ἀλλὰ κατ' οἰκτιρμοὺς καὶ ἔλεον. « Ὁ παρακαλῶν ἡμᾶς. » Οὐκ εἶπεν, Ὁ μὴ ἐῶν ἡμᾶς θλιβῆναι (οἶδε γὰρ τὰς θλίψεις συμφερούσας), ἀλλ', « Ὁ παρακαλῶν. » Εἰπὼν δὲ, « Ἐν πάσῃ θλίψει, » δηλοῖ καὶ συνεχεῖς θλίψεις, καὶ συνεχεῖς παρακλήσεις. « Εἰς τὸ δύνασθαι ἡμᾶς παρακαλεῖν. » Ὅρα ταπεινοφροσύνης ὑπερβολήν. Οὐ παρεκλήθην, φησὶ, διὰ τὸ εἶναί με ἄξιον παρακλήσεως, ἀλλ' ἵνα ἐκ τοῦ ὑποδείγματος τῆς εἰς ἐμὲ παρακλήσεως, ἄλλους ὄντας ἐν πειρασμοῖς δυνηθῶ παρακαλεῖν. Ὥστε διὰ τὴν τῶν ἄλλων ὠφέλειαν, οὐ δι' ἐμὲ ἡ παράκλησις. Ἢ ὅτι, Ἡ εἰς ἐμὲ, φησὶ, παράκλησις, καὶ ἄλλους συμπαρακαλεῖ, τοὺς οἷον ἀλγοῦντας, ἐπὶ ταῖς ἐμαῖς θλίψεσιν.

Ὅτι καθὼς περισσεύει τὰ παθήματα τοῦ Χριστοῦ εἰς ἡμᾶς, οὕτως διὰ τοῦ Χριστοῦ περισσεύει καὶ ἡ παράκλησις ἡμῶν. Εἴτε δὲ θλιβόμεθα, ὑπὲρ τῆς ὑμῶν παρακλήσεως καὶ σωτηρίας τῆς ἐνεργουμένης ἐν ὑπομονῇ τῶν αὐτῶν παθημάτων, ὧν καὶ ἡμεῖς πάσχομεν, καὶ ἡ ἐλπὶς ἡμῶν βεβαία ὑπὲρ ὑμῶν. Εἴτε παρακαλούμεθα, ὑπὲρ τῆς ὑμῶν παρακλήσεως καὶ σωτηρίας, εἰδότες ὅτι ὥσπερ κοινωνοί ἐστε τῶν παθημάτων, οὕτως καὶ τῆς παρακλήσεως.

Ἵνα μὴ δόξωσί τινες ὡσανεὶ μὴ φροντιζομένων τῶν ἀποστόλων, παρὰ Θεοῦ γίνεσθαι αὐτοῖς τὰς συνεχεῖς θλίψεις, ὅρα πῶς ἐξαίρει τὸ πρᾶγμα, λέγων· Τοῦ Χριστοῦ εἰσιν αἱ θλίψεις καὶ τὰ παθήματα, ἃ ἡμεῖς ὑπομένομεν. Αὗται δῆται καὶ περισσεύουσιν εἰς ἡμᾶς, ὡσεὶ ἔλεγεν· Οὐχ ὅσα πέπονθεν ὁ Χριστὸς, πάσχομεν, ἀλλὰ καὶ πλείω. Τοῦτο καὶ ἀλλαχοῦ φησι· « Καὶ ἀναπληρῶ τὰ ὑστερήματα τοῦ Χριστοῦ. » Τοῦτο καὶ αὐτὸ καθ' ἑαυτὸ ἄνευ τῆς ἀπὸ Θεοῦ παρακλήσεως ἀρκεῖ εἰς παραμυθίαν, τὸ εἰδέναι ὅτι τοῦ Χριστοῦ ὑπάρχει τὰ πάθη ἃ αὐτοὶ πάσχουσι, μὴ ὅτι καὶ παράκλησις τοῦ Χριστοῦ περισσεύουσα ἦν εἰς αὐτοὺς, εὐθυμίας αὐτοῖς ἀφορμὰς ἐμποιοῦσα, ὡσεὶ ἔλεγε· Περισσαὶ μὲν αἱ θλίψεις, ἀλλὰ πολλῷ πλεῖον ἡ παράκλησις. « Οὕτως διὰ τοῦ Χριστοῦ περισσεύει καὶ ἡ παράκλησις ἡμῶν. » Περισσεύουσι

[3] Matth. xi, 25. [4] Psal. xvii, 2. [5] Psal. xxvi, 1.

μὲν, φησὶν, ἐν ἡμῖν οἱ πειρασμοὶ καὶ αἱ θλίψεις, ἀλλὰ καὶ τούτων ἔτι μᾶλλον περισσεύουσιν αἱ παρακλήσεις· πῶς; ὅτι οὐ μόνον διασκεδάζουσι τὰς θλίψεις, ἀλλὰ καὶ χαίρειν παρασκευάζουσι, καὶ στεφάνους καὶ βραβεῖα προξενοῦσιν. Οὐ κατὰ ἀναλογίαν, φησὶ, τῶν θλίψεων ἡ παράκλησις, ἀλλὰ πολλῷ μείζων. Περισσεύει γὰρ, φησὶν, ἡ παράκλησις. « Εἴτε θλιβόμεθα, φησὶν, ὑπὲρ τῆς ὑμῶν σωτηρίας καὶ παρακλήσεως θλιβόμεθα. » Πῶς; ὅτι ἐξῆν ἡμῖν ἀπαγορεύσασι τὸ κηρύσσειν, ἐν ἀδείᾳ καὶ ἀσφαλείᾳ εἶναι. Ἀλλὰ μᾶλλον αἱρούμεθα θλίβεσθαι καὶ κινδυνεύειν, ἵνα ὑμᾶς διὰ τοῦ κηρύγματος σώσωμεν καὶ παρακαλέσωμεν πρὸς τὴν πίστιν. Οὐκοῦν ὑπὲρ τῆς ὑμῶν σωτηρίας τὰς θλίψεις ὑπομένομεν, τῆς ἐνεργουμένης ἐν ὑμῖν, τουτέστιν, ἐκ τῆς τοῦ ἁγίου Πνεύματος δυνάμεως, τοῦ τὰ σημεῖα ἐνεργοῦντος. « Τῆς ἐνεργουμένης, » τουτέστιν ἐν ὑμῖν. « Ἐν ὑπομονῇ. Ἐνεργεῖται ἐν ὑμῖν ἡ σωτηρία, φησὶν, ἐν ὑπομονῇ οὖσι τῶν ἴσων ἡμῖν παθημάτων. Ὥσπερ γὰρ ἡμεῖς κηρύσσοντες πειραζόμεθα, οὕτως καὶ ὑμεῖς μαθητεύοντες. Πολλὴν δὲ ἀρετὴν αὐτοῖς μαρτυρεῖ, ὅτι μετὰ πειρασμῶν ἐδέχοντο τὸ κήρυγμα. « Καὶ ἡ ἐλπὶς ἡμῶν. » — [ΦΩΤ.] Ποία ἐλπίς; ὅτι ἐνεργουμένη ἔσται ἐν ὑμῖν ἡ σωτηρία, κἂν τὰ αὐτὰ ἡμῖν καὶ ὑμῖν συνενεχθείη παθήματα. Πῶς; Παρακαλούμενοι, ὑπὲρ τῆς ὑμῶν σωτηρίας παρακαλούμεθα, ἀπόδειξιν, φησὶν, ἐντεῦθεν καὶ γνῶσιν ἀναμφισβήτητον λαμβάνοντες, ὅτι καὶ ὑμεῖς παρακληθήσεσθε, ὥστε οὐδὲν ἧττον ἐν οἷς αὐτοὶ ῥυόμεθα τῶν πειρασμῶν παρακαλούμεθα, ἀλλ' ὁμοίως καὶ ἐν οἷς σαφῶς ἴσμεν καὶ πεπείσμεθα ὅτι παρακληθήσεσθε καὶ ὑμεῖς. Πόθεν δὲ τοῦτο δῆλον; αὐτόθεν, φησίν. Ὥσπερ γὰρ ἐστὲ κοινωνοὶ τῶν πειρασμῶν καὶ τῶν θλίψεων, οὕτως ἔσεσθε καὶ τῆς παρακλήσεως. « Βεβαία ὑπὲρ ὑμῶν, » τουτέστιν, ὅσα ἂν πάσχητε, θαῤῥοῦμεν ὅτι οὐ παρατραπήσεσθε, οὔτε ἀπαγορεύσετε, οὔτε ὑπὲρ ὧν ὑμεῖς πάσχετε, οὔτε ὑπὲρ ὧν ἡμᾶς πάσχοντας ὁρᾶτας ὁρᾶτε. « Ὑπὲρ μῆς ὑμῶν παρακλήσεως καὶ σωτηρίας. » Ἄνω εἰπὼν, ὅτι Ὑπὲρ τῆς ὑμετέρας σωτηρίας θλιβόμεθα, ἵνα μὴ δόξῃ ἐπαχθής τις εἶναι, νῦν λέγει ὅτι Καὶ ὑπὲρ τῆς ὑμῶν σωτηρίας παρακαλούμεθα, ἵνα μὴ ἀπαγορεύσαντες, ἀμελήσωμεν τῆς σωτηρίας ὑμῶν, ἢ ἵνα παρακληθῆτε, ὁρῶντες ἡμᾶς ὑπὸ Θεοῦ παρακαλουμένους. Ὥσπερ γὰρ, φησὶ, κοινωνοί ἐστε τῶν παθημάτων, οὕτως ἔδει κατὰ τὸ ἀκόλουθον κοινωνοὺς εἶναι καὶ τῆς παρακλήσεως. « Εἰδότες ὅτι ὥσπερ κοινωνοί ἐστε τῶν παθημάτων. » Τοῦτο γὰρ εἰδότες ἐσμὲν, ὅτι ὥσπερ ἐστὲ τῶν πειρασμῶν κοινωνοὶ, οὕτως ὑμᾶς ἐπάναγκες εἶναι δεῖ καὶ τῆς παρακλήσεως κοινωνούς. Ὁρῶντες γὰρ ἡμᾶς παρακαλουμένους, εὐέλπιδες ἔσεσθε καὶ ὑμεῖς, ὅτι ἐπειδ' ἂν πειρασμοῖς περιπέσητε, παρακληθήσεσθε καὶ ὑμεῖς ὥσπερ καὶ ἡμεῖς. Ὥσπερ γὰρ κοινωνοί ἐστε τῶν παθημάτων, οὕτως καὶ τῆς παρακλήσεως κοινωνήσετε. Παράκλησις δὲ εἴη ἂν, ἢ τὸ περιαιρεθῆναι τοὺς πειρασμοὺς, καὶ

ᵃ Coloss. 1, 24.

quam hæ, abundant consolationes. Quo pacto? Quia non solum dissipant afflictiones, sed et gaudium adducunt, et coronas ac bravia conciliant. Non ad proportionem, inquit, afflictionum est consolatio, sed multo major est. Nam abundat, inquit, consolatio. « Sive affligimur (ait) pro vestri exhortatione et salute affligimur. » Quomodo? Quia liceret nobis a prædicatione cessantibus, in securitate et absque timore degere: sed potius eligimus affligi ac periclitari, ut vos per prædicationem salvos faciamus, et ad fidem exhortemur. Afflictiones itaque sustinemus pro vestra salute, id est, quæ in vobis efficitur, hoc est ex virtute Spiritus sancti qui signa efficit. « Quæ efficitur, » nempe in vobis. « In 594 tolerantia » Efficitur, inquit, salus in vobis, qui in æqualibus nobiscum estis afflictionibus. Quemadmodum enim affligimur nos qui prædicamus, ita et vos qui discitis. Attestatur autem eis quod magnæ sint virtutis, quia inter afflictionem suscipiebant prædicationem. « Et spe nostra. » — Quænam spes? nempe quod perficienda sit in vobis salus, quamquam eædem nobis ac vobis contingant afflictiones. Quomodo? Consolationem accipientes, pro vestra salute consolamur, probationem, inquit, notitiamque indubitatam accipientes, quod et vos consolationem indubitatam accipietis: ut non minus consolationem accipiamus in afflictionibus a quibus ipsi liberamur, sed similiter: in quibus etiam plane scimus ac confidimus quod et vos consolationem accipietis. Unde hoc manifestum est? Ex eodem, inquit; nam sicut participes estis tentationum et afflictionum, sic futuri estis et consolationis. « Firma pro vobis. » Hoc est, quantacunque patiamini, confidimus quod non pervertemini neque desperabitis, nec ob ea quæ patimini, nec ob illa quæ nos pati conspicitis. « Pro vestri consolatione et salute. » Cum superius dixisset: « Pro vestri salute affligimur, » ne gravis quodammodo sermo esse videatur, nunc subdit: Pro vestra quoque salute consolationem accipimus: ne deficientes, vestram negligamus salutem; vel ut consolemini videntes nos a Deo consolationem accipere. Nam sicut estis, inquit, participes afflictionum, ita ex consequenti oportuit quoque esse et consolationis. « Cum sciamus quod sicut participes estis afflictionum. » Hoc enim novimus quod sicut participes estis tentationum, ita quoque necesse fuit ut vos participes essetis et consolationis. Videntes enim nos consolationem accipere, bono eritis et vos animo, quod quandoquidem in afflictionem incideritis, consolationem vos quoque accipietis sicut et nos. Sicut enim participes estis afflictionum, ita quoque et in consolatione participabitis. Consolatio autem dici potest, vel quod auferrentur afflictiones vel quod ex insperato a præsentibus liberarentur periculis; aut quod in mediis constituti periculis, viriliter magnoque animo ferrent quæ inciderent, futurorum spe roborati:

quod fieri non posset, nisi Christus verus Deus noster manum porrigeret.

ἀπροσδοκήτως ἐκ τῶν περιεστηκότων δυσχερῶν ἀπαλλαγῆναι, ἢ καὶ τὸ ἐν αὐτοῖς μέσοις ὄντας τοῖς δεινοῖς, εὐψύχως καὶ γενναίως φέρειν τὰ συμπίπτοντα, τῇ τῶν μελλόντων ἐλπίδι νευρουμένους, ὃ οὐκ ἂν γένοιτο, μὴ Χριστοῦ τοῦ ἀληθινοῦ Θεοῦ ἡμῶν χεῖρα παρέχοντος.

595 I, 8-11. « Non enim volumus vos ignorare, fratres, de afflictione nostra quæ nobis accidit in Asia, quoniam supra modum gravati fuimus ultra vires: adeo ut de vita quoque desperaremus. Quin ipsi in nobisipsis responsum mortis habueramus ne confideremus in nobis ipsis, sed in Deo qui suscitat mortuos, qui ex tanta morte eripuit nos et eripit: in quo spem fixam habemus, quod etiam posthac erepturus sit, simul adjuvantibus et vobis per deprecationem pro nobis: ut ex multis personis pro dono in nos collato, per multos gratiæ agantur pro vobis. »

Οὐ γὰρ θέλομεν ὑμᾶς ἀγνοεῖν, ἀδελφοί, ὑπὲρ τῆς θλίψεως ἡμῶν τῆς γενομένης ἡμῖν ἐν τῇ Ἀσίᾳ, ὅτι καθ' ὑπερβολὴν ἐβαρύθημεν ὑπὲρ δύναμιν, ὥστε ἐξαπορηθῆναι ἡμᾶς καὶ τοῦ ζῆν. Ἀλλὰ αὐτοὶ ἐν ἑαυτοῖς τὸ ἀπόκριμα τοῦ θανάτου ἐσχήκαμεν, ἵνα μὴ πεποιθότες ὦμεν ἐφ' ἑαυτοῖς, ἀλλ' ἐπὶ τῷ Θεῷ τῷ ἐγείροντι τοὺς νεκρούς, ὃς ἐκ τηλικούτου θανάτου ἐῤῥύσατο ἡμᾶς καὶ ῥύεται. Εἰς ὃν ἠλπίκαμεν, ὅτι καὶ ἔτι ῥύσεται, συνυπουργούντων καὶ ὑμῶν ὑπὲρ ἡμῶν τῇ δεήσει· ἵνα ἐκ πολλῶν προσώπων τὸ εἰς ἡμᾶς χάρισμα, διὰ πολλῶν εὐχαριστηθῇ ὑπὲρ ὑμῶν.

Deinde postquam indefinite meminit afflictionis, dicit nunc cujus afflictionis: ut nihil eorum quæ circa me, inquit, geruntur ignoretis (quod signum est dilectionis); aut ne ignorantes quæ mihi acciderunt, indignemini eo quod juxta promissa ad vos non venerim. « De afflictione nostra. » Hoc in priore quoque prædixerat Epistola: « Quoniam ostium, inquit, mihi apertum est et adversarii multi [6]. » — « Quoniam supra modum gravati fuimus. » Magna, inquit, erat afflictio et meas excedens vires: nam contingit magnam quoque viriliter ab aliquo ferri. « Adeo ut de vita quoque desperaremus. » Desperavimus, inquit, nec victuros nos esse sparabamus, sed apud nos ipsos existimavimus quod omnino moreremur: nam hoc significat: « Ipsi in nobisipsis responsum mortis acceperamus; » id nobis pericula respondebant, quod omnino moreremur. Et quam ob causam permisit nos Deus ad tanta pervenire pericula? « Ne confideremus in nobisipsis. » Quod autem dicit, tantumdem est ac si diceret: Ne cristas erigamus, ne ob egregia facinora extollamur; quod etiam in processu manifestius dicit. « Et ne excellentia revelationum extollerer datus fuit mihi angelus Satanæ [7], » intelligens affligentes se ac vexantes, et unumquemque horum hominum satanam appellans. Permissus sum, inquit, tentationes et afflictiones sustinere, ut mei desperatio in officio me contineret, ac modestus esse discerem. Ideo quoque cum Deum obsecrassem, non sum assecutus quod postulabam sed permansi quotidie tolerans modestiæ pharmacum, nempe afflictionem, **596** Adeo magna erat afflictio, inquit, ut nos e vita expelleret. Hujusmodi afflictionem vocat David portas inferni ac mortis et dolores partus an umbram mortis [8]. « Quin ipsi in nobis ipsis responsum mortis habueramus. » Responsum, id est, decretum ac sententiam. Est autem tantumdem ac si diceret: Quantum ad nos nostramque cogitationem, adfuit mortis exspectatio, sed Deus non permisit ipsam in opus progredi, docens nos ne in propria confideremus virtute

Εἶτα ἐπειδὴ ἀπροσδιορίστως θλίψεως ἐμέμνητο, νῦν λέγει ποίας θλίψεως. Ἵνα μηδὲν ἀγνοῆτε τῶν κατ' ἐμέ, φησίν· ὅπερ ἀγάπης ἐστίν· ἢ ἵνα μὴ ἀγνοοῦντες τὰ συμβάντα ἡμῖν, μέμψησθε διὰ τί κατὰ τὰς ὑποσχέσεις οὐκ ἤλθομεν πρὸς ὑμᾶς. « Ὑπὲρ τῆς θλίψεως ἡμῶν. » Τοῦτο καὶ ἐν τῇ προτέρᾳ προέλεγεν Ἐπιστολῇ, ὅτι « Θύρα μοι ἀνέῳκται, καὶ ἀντικείμενοι πολλοί. » — « Ὅτι καθ' ὑπερβολὴν ἐβαρύθημεν. » Μέγας, φησίν, ἦν ὁ πειρασμός, καὶ τὴν ἐμὴν ὑπερβαίνων δύναμιν. Ἔνι γὰρ καὶ μέγαν ὄντα, φέρεσθαι γενναίως παρά τινος. « Ὥστε ἐξαπορηθῆναι ἡμᾶς καὶ τοῦ ζῆν. » — [ΤΟΥ ΧΡΥΣΟΣΤΟΜΟΥ.] Ἀπεγνώσθημεν, φησίν, οὐ προσεδοκήσαμεν ζήσεσθαι, ἀλλ' ἐν ἑαυτοῖς ἐλογισάμεθα, ὅτι ἀποθανούμεθα πάντως. Τοῦτο γάρ ἐστιν, « Αὐτοὶ ἐν ἑαυτοῖς τὸ ἀπόκριμα τοῦ θανάτου ἐσχήκαμεν. » Τοῦτο ἡμῖν τὰ πράγματα ἀπεκρίνατο, ὅτι ἀπολλύμεθα πάντως. Καὶ τίνος ἕνεκεν συνεχώρησε μέχρι τοσούτων κινδύνων ἐλθεῖν ἡμᾶς ὁ Θεός; « Ἵνα μὴ πεποιθότες ὦμεν ἐφ' ἑαυτοῖς. » Ὃ δὲ λέγει, τοιοῦτόν ἐστιν· Ἵνα μὴ μέγα φρονῶμεν, φησίν, ἵνα μὴ ἐπαιρώμεθα τοῖς κατορθώμασιν, ὃ καὶ προϊών, σαφέστερον λέγει· « Καὶ τῇ ὑπερβολῇ τῶν ἀποκαλύψεων ἵνα μὴ ὑπεραίρωμαι, ἐδόθη μοι ἄγγελος Σατᾶν, » τοὺς θλίβοντας αὐτὸν λέγων καὶ ἐπηρεάζοντας τούτων ἕκαστον ἄνθρωπον Σατᾶν καλῶν. Συνεχωρήθην, φησί, πειρασμοὺς ὑπομένειν, ἵνα ἡ ἀπόνοιά μου καταστέλληται καὶ μετριάζειν μάθω. Διὸ καὶ παρακαλέσας τὸν Θεόν, οὐκ ἔτυχον τῆς αἰτήσεως, ἀλλ' ἔμεινα διηνεκῶς φάρμακον ταπεινοφροσύνης, τὴν θλῖψιν ἔχων. Καὶ οὕτως ἦν, φησί, μέγας ὁ πειρασμός, ὡς καὶ αὐτοῦ τοῦ ζῆν ἐκδιωχθῆναι ἡμᾶς. Τὸν δὲ τοιοῦτον πειρασμὸν ὁ Δαυὶδ πύλας ᾅδου καλεῖ καὶ ὠδῖνας, καὶ σκιὰν θανάτου. « Ἀλλὰ αὐτοὶ ἐν ἑαυτοῖς τὸ ἀπόκριμα τοῦ θανάτου ἐσχήκαμεν. » Τὸ ἀπόκριμα, τουτέστι τὴν ψῆφον, τὴν κρίσιν. Ὃ δὲ λέγει, τοιοῦτόν ἐστιν· Ἄχρις ἡμῶν, φησί, καὶ τῆς ἡμῶν ἐννοίας, ἔστη ἡ τοῦ θανάτου προσδοκία. Ὁ γὰρ Θεὸς οὐκ εἴασεν αὐτὴν εἰς ἔργον ἐλθεῖν, διδάσκων ἡμᾶς μὴ πεποιθέναι ἐπὶ ἰδίᾳ δυνάμει ἢ βουλῇ, ἀλλ' ἐπ' αὐτῷ μόνῳ, ὅτι καὶ τὰ παρ' ἡμῖν ἀνέλπιστα καὶ ἀδύνατα,

[6] I Cor. XVI, 9. [7] Infra, 12. [8] Ps. XVII, XXII, XLIII, XLVII, XLVIII, VI.

αὐτῷ ῥᾴδια καὶ δυνατά. Τοῦτο δέ φησι τὸν Θεὸν πεποιηκέναι, οὐχ ὡς αὐτοῦ Παύλου δεομένου μαθεῖν, (Τίς γὰρ αὐτοῦ μᾶλλον ᾔδει τὸ, ἐπὶ μόνῳ Θεῷ ἐλπίζειν ;), ἀλλ' ἵνα δι' ἡμῶν οἱ ἄλλοι τοῦτο μάθωσιν. — Ἢ οὕτως. [ΟΙΚΟΥΜ.] Ἑαυτῶν, φησίν, ἀπέγνωμεν παντελῶς, ἵνα τὴν ἐλπίδα ἐπὶ μόνῳ Θεῷ σχῶμεν. Ὁ δὲ ἑαυτοῦ προαπογινώσκων, πῶς ἂν οἰκείᾳ βουλῇ ἢ δυνάμει, ἢ ἀπολογίᾳ σώζεσθαι ἐλπίσοι ; Ὡς ἐξ ἀκολούθου τὸ ἅπαν ἑαυτοῦ ἐκδοῦναι Θεῷ. — Ἄλλως. [ΙΩΑΝΝΟΥ.] Τὸ ἀπόκριμα, τὴν ψῆφον, τὴν προσδοκίαν, τὴν κρίσιν. Τοιαύτην ἠφίει τὰ πράγματα φωνήν· τοιαύτην ἀπόκρισιν ἐδίδου τὰ συμβάντα, ὅτι ἀποθανούμεθα πάντως. Οὐ μὴν μέχρι τῆς πείρας ἐξέβη τοῦτο, ἀλλὰ μέχρι τῆς ὑπονοίας ἔστη τῆς ἡμετέρας. Ἡ μὲν γὰρ τῶν πραγμάτων φύσις τοῦτο ἀπεφήνατο, ἡ δὲ τοῦ Θεοῦ δύναμις οὐκ ἀφῆκε τὴν ἀπόφανσιν εἰς ἔργον ἐλθεῖν, ἀλλ' ἐν τῇ διανοίᾳ ἡμῶν τοῦτο συμβῆναι συνεχώρησε. « Διὸ καὶ ἐν ἑαυτοῖς, φησὶ, τὸ ἀπόκριμα τοῦ θανάτου ἐσχήκαμεν. » Ὥσπερ λέγομεν, Ἀπεκρίθη ἡ νόσος εἰς ὑγίειαν, ἢ ἀπεκρίθη εἰς θάνατον, τουτέστιν, ἐξέβη, ἐτελέσθη, ἀπετελεύτησεν· οὕτως καὶ νῦν. « Ἀπόκριμα θανάτου, » τὸ τέλος αὐτοῦ χρὴ νοεῖν καὶ τὴν ἔκβασιν. — [ΦΩΤ.] Ἠπορήθημεν γὰρ, φησὶ, τοῦ ζῆν, καὶ μετὰ τῶν νεκρῶν ἐλογίσθημεν, οὐχ ὑφ' ἑτέρων, ἀλλ' αὐτοὶ ἐν ἑαυτοῖς τὸ ἔσχατον καὶ τὸ τέλος τοῦ θανάτου κατιδόντες καὶ λογισάμενοι. Ὁ δὲ οὐδὲ Ἐλογισάμεθα, φησὶν, ἀλλ', « Ἐσχήκαμεν, » τὸ ἀναμφίβολον τοῦ θανάτου καὶ παρεστηκὸς ἐνδεικνύμενος. Οὕτως ἦν θλίψις καθ' ὑπερβολὴν ὑπὲρ δύναμιν, ὥστε ὁ Παῦλος ἤδη τεθνηκὼς ἦν, ὅσον τῇ δυνάμει αὐτοῦ. Γέγονε δὲ τοῦτο, φησὶ, καὶ παρ' ἐλπίδας ἐζήσαμεν, ἵνα ἐν μηδενὶ ὦμεν τεθαῤῥηκότες ἑαυτοῖς, ἀλλ' ἐπὶ τῷ Θεῷ τῷ ἐγείροντι τοὺς νεκρούς.

A aut consilio, sed in ipso solo. Nam de quibus apud nos nulla habetur spes, sed impossibilia videntur, ea sunt ipsi possibilia, imo et facilia. Hoc autem Deum fecisse dicit, non quod ipsi Paulo opus esse hoc discere (Quis enim magis quam ipse noverat in solo Deo sperandum esse ?), sed ut per nos alii hoc discerent. — *Aut hoc modo.* De nobis ipsis omnino desperavimus ut spem in solo Deo haberemus. Nam qui prius de seipso desperat, quomodo proprio consilio aut virtute seu defensione salvum se fore sperabit ? Ut consequens sit quidquid habet, id Deum dedisse. — Alio modo. Responsum, id est, decretum, exspectationem ac judicium sive sententiam : hujusmodi vocem pericula emittebant, hujusmodi condemnationem ac B exitum dabant ea quæ contingebant, quod omnino moreremur. Nequaquam hoc in experientiam deductum est, sed in nostra desperatione substitit. Siquidem hoc periculorum natura demonstrabat, Dei vero potentia non permisit id quod ostendebatur in opus pervenire, sed in nostra duntaxat mente hoc fieri concessit. « Ideo quoque nostra, inquit, mente responsum mortis habueramus. » Quemadmodum dicimus : Morbus respondit in sanitatem aut respondit in mortem, hoc est evasit, finitus est, desiit : ita quoque et nunc « Responsum mortis, » finem ac eventum intelligere oportet. — Desperavimus, inquit, de vita : et nos cum mortuis reputabamur : non ab aliis, sed in nobis ipsis extremum ac finem mortis intuentes ac cogitantes. Quod autem non dicit, Cogitaveramus, sed « Habueramus, » certitudinem ac præsentiam mortis ostendit. Adeo fuit supra modum afflictio ultra vires, ut Paulus jam esset mortuus, quod ad suas vires spectabat. Hoc autem factum est, inquit, et præter spem viximus, ut in nullo spem poneremus in nobis ipsis, **597** sed in Deo qui suscitat mortuos.

Τῷ ἐγείροντι, φησὶν, ὅς καὶ ἡμᾶς νεκρωθέντας νῦν ἤγειρε. Καὶ γὰρ τὸ ἀπόκριμα, φησὶ, τοῦ θανάτου ἐν ἑαυτοῖς ἐσχήκαμεν, καὶ τοῦτο οὐχὶ ἄλλων περὶ ἡμῶν ὑπολογισαμένων, ἀλλ' αὐτοὶ ἐν ἑαυτοῖς. Καὶ οὐκ ἐλογισάμεθα, ἀλλ', « ἐσχήκαμεν, » ὅπερ ἀδίστακτος καὶ βεβαία κρίσις, ὥστε δῆλον εἰ μὴ ὁ Θεὸς ἤγειρε, φησὶ, τεθνεῶτες ἂν εἴημεν. Εἰ δὲ ταῦτα Παῦλος ὁ ἐν ταῖς θλίψεσι πλατυνόμενος, ὁ καθάπερ στεφάνοις καὶ ἀναῤῥήσεσι ταῖς θλίψεσι σεμνυνόμενος, εἰ ταῦτα ἐκεῖνο, λέγει, καὶ τὸ πᾶν τῆς σωτηρίας εἰς τὸν Θεὸν ἀνατίθησιν, ἡμεῖς τί δρᾷν ὀφείλομεν ἕτερον ; ἢ πῶς ἑαυτοῖς θαῤῥεῖν ὑπαχθέντες, οὐκ ἐγκαταλειφθησόμεθα δικαίως ὑπὸ τοῦ σώζοντος καὶ ὑπερασπίζοντος Θεοῦ ; « Τῷ ἐγείραντι τοὺς νεκρούς. » Ἅμα μὲν ἐμφαίνει τὸ τοῦ κινδύνου μέγεθος, μονονουχὶ λέγων ὅτι νεκροὺς γενομένους ἀνέστησεν, ἅμα δὲ καὶ τοῦ τῆς ἀναστάσεως αὐτοὺς ὑπομιμνήσκει λόγου, ὃν πολὺν ἐποιήσατο, ἐν τῇ πρώτῃ Ἐπιστολῇ. « Ὃς ἐκ τηλικούτου θανάτου. » Οὐκ εἶπε, « Κινδύνου, » ἀλλὰ, « Θανάτου, » ὅπερ καὶ τὸ ὑπερέχον τῶν κινδύνων δηλοῖ, καὶ τὴν ἀνάστασιν πάλιν παρατίθεται, ὡς εἰ ἔλεγε· Τί ἀπιστοῦσί τινες τῇ ἀναστάσει ; ἤδη δίδωσι δείγματα ταύ-

C Qui suscitat, inquit, qui nos quoque mortuos nunc excitavit. Etenim responsum mortis in nobis ipsis habueramus ; nec id aliis de nobis respondentibus, sed nobis, inquit, in nobis ipsis. Nec dicit, Existimaveramus, sed, Habueramus, quod certum ac firmum ostendit judicium ac decretum. Itaque manifestum est quod nisi Deus nos suscitasset, utique mortui essemus. Quod si hæc dicit Paulus, qui in afflictionibus exsultat et qui in adversitatibus inenarrabilibus tanquam in coronis ac braviis gloriatur, omnemque salutis ancoram in Deum reponit : quid nos aliud facere debemus ? aut quomodo ad hoc adducti ut in nobis ipsis confidamus, non merito a salvatore ac protectore Deo derelinquemur ? « Qui suscitat mortuos. » Simul quidem ostendit periculi magnitudinem, propemo- D dum dicens : Nos jam mortuos suscitavit : simul quoque sermonem de reserrectione illis suggerit, quem in priore Epistola multum fecerat. « Qui ex tanta morte. » Non dixit, Periculo, sed « Morte, » quod etiam periculorum magnitudinem significat, rursumque proponit resurrectionem. Ac si diceret:

Quare nonnulli resurrectionem non credunt? hujus A jam indicia ac signa tribuit Deus : nos enim omni parte mortuos suscitavit. « Quod etiam posthac erepturus sit. » Hoc ostendit ipsius vitam in continua esse exspectatione afflictionum. Dicere namque Eripiet ejus sermo est, qui noverat se tentationes et afflictiones semper habiturum. Vide autem modestiam. Paulus Corinthiorum auxilium quod est ab oratione postulat : hoc autem est docentis etiam precandi necessitatem. « Simul adjuvantibus et vobis. » Eripiet autem nos Deus, vobis etiam precatione adjuvantibus : ut communem, inquit, mihi gratiam ac vobis tribuat : ut in multis personis, hoc est, per multas personas, nempe vestras gratiæ Deo agantur pro dono mihi collato. — *Alio quoque modo.* « Ut ex multis personis. » Hoc est, B vestrum omnium deprecationem suscipiens, posthac etiam nos eripiat simulque gratiæ agantur pro dono in nos collato. Non dixit autem : Ut gratiæ agantur pro gratia aut auxilio mihi collato, sed « Pro dono. » Nam χάρισμα dicere solemus de sublimibus et admirandis, quæque humanam excedunt naturam. **598** Dixit autem : « Pro dono in nos collato, per multos, sive multa. gratiæ agantur, » præmittens : « Ex multis personis. » Quamobrem? an non manifestum est quod per id quod dicit : « Ex multis personis. » significat eos debere gratias agere ; per hoc autem quod addit διὰ πολλῶν, id est, per multa, modos indicat quibus oporteat gratias agere? Neque enim satis est ipsos uno modo gratias agere, sed pluribus : adeo gratus C est adeoque novit grande factum esse in se beneficium, imo potius χάρισμα, ut ipse inquit, hoc est donum eximium. Quia neque seipsum sufficere existimat ad gratias agendum, sed neque multos secum, nisi multis quoque modis gratiæ agantur, deinde subjungit : « Pro vobis. » *Alio quoque modo.* Hoc est : Quare deprecatione teipsum adjuvabimus? Quare gratias agemus? Quia quod liberatus sim, inquit, et posthac etiam liberandus sim, non meum solius auxilium est aut consolatio, sed æqualiter etiam et vestrum. Adjuvate igitur deprecatione, gratias agite tanquam id pro vobis facientes. Mea enim consolatio ac salus etiam vestra est. Neque hoc nunc admonens dico, verum etiam semper in hoc glorior, quod ita affecti sitis erga D me, ut meam salutem ac consolationem vestram ducatis. Nam gloriatio mea, inquit, hæc est, quod vos ita affecti sitis erga me, et ita me pro vobis existimetis. Quisnam tibi rem ita se habere persuasit, ut ita gloriareris, o Paule? Testimonium, inquit, conscientiæ meæ ex his quæ in vos operatus sum, ex maximis beneficiis quæ scio me in vos contulisse : ex eo quod abundantius in vobis quam in cæteris certamina sustinuerim : hæc mihi persuadent quod vos quoque meam salutem ac consolationem, vestram ducatis propriam, et propterea illud etiam duco gloriationem, vestrum circa me amorem ardentemque dilectionem : ex hac enim oritur ut mea quoque salus ac consolatio, vestra

A τῆς ὁ Θεός. Ἡμᾶς γὰρ τῷ ὅλῳ μέρει νεκρωθέντας ἤγειρεν. « Ὅτι καὶ ἔτι ῥύσεται. » Τοῦτο δείκνυσι τὸν αὐτοῦ βίον, ἀεὶ ὄντα ἐν προσδοκίᾳ θλίψεων. Τὸ γάρ, Ῥύσεται, εἰδότος ἦν ἀεὶ ἕξειν πειρασμούς. Ὅρα δὲ ταπεινοφροσύνην· Παῦλος τῆς Κορινθίων εὐχῆς τὴν συνεργίαν αἰτεῖ. Τοῦτο δέ ἐστι, καὶ διδάσκοντος τῆς εὐχῆς τὸ ἀναγκαῖον. « Συνυπουργούντων καὶ ὑμῶν. » Ῥύσεται δὲ ἡμᾶς ὁ Θεός, καὶ ὑμῶν εἰς τὴν εὐχὴν συνεργούντων· ἵνα, φησί, κοινὴν τὴν χάριν ἐμοί τε καὶ ὑμῖν παράσχῃ, ἵνα ἐν πολλῷ προσώπῳ, τουτέστι, διὰ πολλῶν προσώπων, τῶν ὑμετέρων δηλονότι, εὐχαριστηθῇ ὁ Θεὸς ὑπὲρ τῆς εἰς ἐμὲ χάριτος. — Καὶ ἄλλως. « Ἵνα ἐκ πολλῶν προσώπων, » τουτέστι, τῶν ὑμετέρων τὴν δέησιν προσδεχόμενος, καὶ ἔτι ῥύσηται ἡμᾶς, καὶ ἅμα εὐχαριστηθῇ τὸ εἰς B ἡμᾶς αὐτοῦ γεγονὸς χάρισμα. Οὐκ εἶπε δέ, Ἵνα ἡ χάρις αὐτοῦ ἡ εἰς ἐμὲ εὐχαριστηθῇ, ἤ, ἡ βοήθεια, ἀλλὰ τὸ χάρισμα, ὅπερ εἰώθαμεν λέγειν ἐπὶ τῶν ὑψηλῶν καὶ παραδόξων, καὶ τὴν ἀνθρωπίνην φύσιν ὑπερκειμένων. Εἶπε δὲ τό, « Εἰς ἡμᾶς αὐτοῦ χάρισμα διὰ πολλῶν εὐχαριστηθῇ, » πρότερον εἰπών, « Ἐκ πολλῶν προσώπων. » Τί δή ποτε, ἢ δῆλον, ὅτι τῷ μέν, « Ἐκ πολλῶν προσώπων, » τὴν εὐχαριστεῖν ὀφείλοντας δηλῶν· τῷ δὲ διὰ πολλῶν, τοὺς τρόπους καθ' οὓς δεῖ εὐχαριστεῖν. Οὐ γὰρ ἀρκεῖται δι' ἑνὸς αὐτοὺς τρόπου εὐχαριστῆσαι, ἀλλὰ διὰ πλειόνων, οὕτως ἐστὶν εὐγνώμων, καὶ οὕτως οἶδε μέγα εὐεργέτημα τὸ εἰς αὐτὸν γεγενημένον, μᾶλλον δὲ ὡς ἐκεῖνός φησι, χάρισμα. Ὅτι οὐδὲ ἑαυτὸν ἐξαρκεῖν εἰς εὐχαριστίαν νομίζει, ἀλλ' οὐδὲ τοὺς πολλοὺς C σὺν αὐτῷ, εἰ μὴ καὶ διὰ πολλῶν εὐχαριστήσωσι τρόπων, εἶτα, « ὑπὲρ ὑμῶν, » φησίν. — Καὶ ἄλλως. [ΦΩΤ.] Τουτέστι, Τί δή ποτε συνυπουργήσομέν σοι τῇ δεήσει ; τί δή ποτε εὐχαριστήσομεν ; Ὅτι τὸ ῥυσθῆναί με καὶ ἔτι ῥύεσθαί με, φησίν, οὐκ ἔστι μόνον ἐμὴ βοήθεια καὶ παράκλησις, ἀλλ' οὐδὲν ἧττον καὶ ὑμετέρα. Συνυπουργήσατε τοίνυν τῇ δεήσει, εὐχαριστήσατε, ὡς ὑπὲρ ὑμῶν ταῦτα ποιοῦντες. Ἡ γὰρ ἐμὴ παράκλησις καὶ σωτηρία, ὑμετέρα ἐστί. Καὶ τοῦτο οὐχὶ νῦν, φησί, λέγω παραινῶν, ἀλλὰ καὶ καυχῶμαι ἀεὶ ἐν τούτῳ, ὅτι οὕτως διάκεισθε ὑμεῖς πρὸς ἐμέ, ὡς τὴν ἐμὴν σωτηρίαν καὶ παράκλησιν ὑμετέραν ἡγεῖσθαι. Ἡ γὰρ καύχησις ἡμῶν, φησίν, αὕτη ἐστί, τὸ οὕτως διακεῖσθαι ὑμᾶς πρὸς ἐμέ, καὶ οὕτως ὑπολαμβάνειν ἐμὲ περὶ ὑμῶν. Τίς σε ἔπεισεν οὕτως ἔχειν καὶ καυχᾶσθαι, ὦ Παῦλε ; Τὸ μαρτύριον τῆς D συνειδήσεώς μου, φησίν· ἐξ ὧν ἔπραξα, φησίν, εἰς ὑμᾶς, ἐξ ὧν σύνοιδα εὐεργετήσας τὰ μέγιστα, ἐξ ὧν περισσοτέρως τῶν ἄλλων ἐν ὑμῖν ἠγωνισάμην· ταῦτά με πείθει νοεῖν περὶ ὑμῶν, ὅτι καὶ ὑμεῖς τὴν ἐμὴν παράκλησιν καὶ σωτηρίαν ἰδίαν ἡγεῖσθε. Καὶ διὰ τοῦτο κἀγὼ καύχησιν αὐτὸ ποιοῦμαι, τὴν ὑμετέραν περὶ ἐμὲ στοργὴν διάπυρον ἀγάπησιν. Ἐκ ταύτης γὰρ τίκτεται καὶ τὸ τὴν ἐμὴν παράκλησιν καὶ σωτηρίαν οἰκείαν ἑαυτῶν ἡγεῖσθαι. Ἡ γὰρ καύχησις ἡμῶν αὕτη ἐστί, κατὰ τὸ μαρτύριον τῆς συνειδήσεώς μου. Ὅτε δὲ ἡ συνείδησις μαρτυρεῖ, ἀναμφίβολος ἡ ἀλήθεια.

propria esse ducatur, siquidem gloriatio mea hæc est juxta testimonium conscientiæ meæ : quando autem consci ntia testificatur, indubitata est veritas.

Ἡ γὰρ καύχησις ἡμῶν αὕτη ἐστὶ, τὸ μαρτύ- A ριον τῆς συνειδήσεως ἡμῶν, ὅτι ἐν ἁπλότητι καὶ εἰλικρινείᾳ Θεοῦ, οὐκ ἐν σοφίᾳ σαρκικῇ, ἀλλ' ἐν χάριτι Θεοῦ ἀνεστράφημεν ἐν τῷ κόσμῳ, περισσοτέρως δὲ πρὸς ὑμᾶς. Οὐ γὰρ ἄλλα γράφομεν ὑμῖν, ἀλλ' ἃ ἀναγινώσκετε. Ἐλπίζω δὲ ὅτι καὶ ἕως τέλους ἐπιγνώσεσθε καθὼς καὶ ἐπέγνωτε ἡμᾶς ἀπὸ μέρους, ὅτι καύχημα ὑμῶν ἐσμεν, καθάπερ καὶ ὑμεῖς ἡμῶν, ἐν τῇ ἡμέρᾳ τοῦ Κυρίου Ἰησοῦ·

I, 12-14. « Nam gloriatio nostra hæc est testimonium conscientiæ nostræ, quod cum simplicitate et sinceritate Dei, non per sapientiam carnalem, sed per gratiam Dei conversati **599** simus in mundo, abundantius autem erga vos. Non enim alia scribo vobis quam quæ legitis aut etiam cognoscitis. Spero autem quod usque ad finem quoque cognoscitis quemadmodum et cognovistis nos ex parte : quod gloriatio vestra simus, quemadmodum et vos nostra in die Domini. »

Ἐπειδὴ εἶπεν ἄνω διὰ τῶν οἰκτιρμῶν τοῦ Θεοῦ ἠλεῆσθαι, ἵνα μὴ ταύτῃ τὸν ἀκροατὴν ῥᾳθυμότερον ποιήσῃ, λέγει δεῖν οἴκοθεν ἔχειν τῆς σωτηρίας τὰς ἀφορμὰς, ἀπὸ συνειδότος χρηστοῦ. Τὸ μαρτύριον γὰρ, φησὶ, τῆς συνειδήσεως ἡμῶν, ὡς εἰ ἔλεγεν· Τὸ συνειδὸς ἡμῶν μαρτυροῦν ἡμῖν ἀγαθὰ, καὶ ὅτι B ἐν ἁπλότητι ἀνεστράφημεν ἐν τῷ κόσμῳ, μεγίστην παρακλήσεως πρόφασιν δέδωκεν ἡμῖν, μᾶλλον δὲ οὐ παρακλήσεως μόνον, ἀλλὰ καὶ καυχήσεως. « Ὅτι ἐν ἁπλότητι. » Ἄνευ δόλου, ἄνευ ὑποκρίσεώς τινος καὶ ἐπικαλύμματος. « Οὐκ ἐν σοφίᾳ σαρκικῇ. » Οὐκ ἐν δεινότητι καὶ στροφῇ λόγων συσκιαζούσῃ τὴν ἀλήθειαν ἀνεστράφημεν. Ὅρα δὲ, ἐφ' οἷς μέγα ἐφρόνουν οἱ ψευδαπόστολοι, ταῦτα αὐτὸς ἀποσείεται καὶ φεύγει. « Ἀλλ' ἐν χάριτι Θεοῦ, » τουτέστι, σημείοις τε καὶ τέρασιν, ἅτινα χαρίσματα ἦν Θεοῦ. « Περισσοτέρως δὲ πρὸς ὑμᾶς. » Πῶς; ὅτι μετὰ τῶν σημείων ἔτι καὶ ἀδάπανον παρ' αὐτοῖς τὸ Εὐαγγέλιον ἐκήρυξε. Καὶ ὅρα ὅπερ ἦν αὐτοῦ κατόρθωμα, τοῦτο τῇ χάριτι τοῦ Θεοῦ ἀνατίθησιν. « Οὐ γὰρ ἄλλα γράφομεν ὑμῖν. » Ἐπειδὴ μέγα ἐφθέγξατο περὶ ἑαυτοῦ C τὸ ἀδάπανον κηρύξαι τὸ Εὐαγγέλιον, ἵνα μή τις νομίσῃ κόμπον αὐτὰ ῥημάτων εἶναι, χηρεύοντα τῶν ἔργων, αὐτοὺς τοῦ ἀληθῆ λέγειν παράγει μάρτυρας. Οὐ γὰρ ἄλλα ἐγράφομεν ὑμῖν, τουτέστι, ξένα καὶ ἀλλότρια ἡμῶν (ἐγεγραφήκει γὰρ πρότερον, ὡς ἀδάπανον ἐκήρυξε τὸ Εὐαγγέλιον παρ' αὐτοῖς)· ἀλλ' ἐκεῖνα ὑμῖν, φησὶν, ἐγράφομεν, ἃ ἀναγινώσκετε, τουτέστιν, ἃ ὑπομιμνήσκεσθε, εἶναι παρ' ἡμῖν. Ἀνάγνωσις γάρ ἐστιν ἡ ὑπόμνησις, καὶ ἡ ἄνωθεν γνῶσις. Καὶ τί λέγω, φησὶν, ἅτινα ὑπομιμνήσκεσθε; ἅτινα μὲν οὖν ἐπιγινώσκετε εἶναι ἡμῶν ἴδια, μήτε ὑπομνησθῆναι δεόμενοι διὰ τὸ πρόδηλον αὐτῶν, ἀλλὰ ἀκριβῶς εἰδότες καὶ πρὸ ὑπομνήσεως. « Ἐλπίζω δέ. » Ὁρᾷς ὅτι οὐδὲν ἐπηρμένον λαλεῖ, ἀλλὰ τῷ Θεῷ ἀνατίθησι τὸ πᾶν; Ἐλπίζω γὰρ, φησὶν, εἰς τὸν Θεὸν, ὅτι καὶ ἕως τέλους ἐπιγνώσε- D σθε ἡμᾶς τοιούτους ὄντας, οἵους αἱ ἐπιστολαὶ δηλοῦσι. Καὶ ἀπὸ τούτου καὶ ὁ παρελθὼν δηλοῦται βίος. « Καθὼς, φησὶν, ἀπὸ μέρους, » οἷον, Ἐκ μέρους ἔγνωτε. Μετριάζει δὲ τοῦτο λέγων· [ΦΩΤ] « Ἐλπίζω, φησὶν, ὅτι ἕως τέλους ἐπιγνώσεσθε. Τί; « Ὅτι καύχημα ὑμῶν ἐσμεν. » Οὐχὶ μόνον δὲ ἡμεῖς, ἀλλὰ καὶ ὑμεῖς ἐμοῦ καύχημά ἐστε. Ὡς γὰρ ἐκ μέρους νῦν αὐτὸ τοῦτο ἐπέγνωτε, οὕτως ἐλπίζω ὅτι καὶ τελείως ἐπιγνώσεσθε αὐτὸ ἐν ἐκείνῃ τῇ ἡμέρᾳ, ὅτε ἕκαστος ὧν ἔπραξε τὴν ἀντιμισθίαν εὑρήσει. Ἐξ

Quia superius dixerat per Dei misericordias se adeptum fuisse misericordiam, ne hoc dicto auditorem reddat segniorem, ait a seipso oportere habere salutis occasiones ex bona conscientia. Ac si diceret : Conscientia nostra quæ nobis bona testificatur, et quod in simplicitate conversati simus in mundo, maximam consolationis occasionem dedit nobis : magis autem non consolationis solum, sed et gloriationis. « Quod cum simplicitate. » Sine dolo, sine fictione aut operimento aliquo. « Non per sapientiam carnalem » Non per calliditatem ac versutiam verborum quæ obumbrat veritatem, conversati sumus. Considera vero quod ea rejiciat ac fugiat, in quibus gloriabantur pseudapostoli. « Sed per gratiam Dei. » Hoc est signa ac prodigia quæ Dei dona erant « Abundantius autem erga vos » Quomodo ? Quia cum signis, præterea etiam sine sumptu Evangelium apud ipsos prædicaverat. Et vide : bonum opus quod ipsius erat, attribuit gratiæ Dei. « Non enim alia scribimus vobis. » Quoniam multum de seipso locutus erat quod sine sumptu Evangelium prædicasset, ne quis hæc fastum verborum esse ducat, cum destitutus sit operibus, ipsos in testes adducit quod vera dicat. Non enim alia scripsimus vobis, hoc est, peregrina et aliena a nobis (scripserat enim prius quod sine sumptu prædicasset ipsis Evangelium), sed illa vobis scripsimus quæ legitis, hoc est, de quibus suggeritur vobis quod sint in nobis ; lectio enim est suggestio, et tracta ex præcedentibus notitia. Et quid dico, inquit, de quibus suggeritur vobis ? siquidem quæ cognoscitis nobis esse propria, ne opus quidem habetis ut suggerantur vobis, cum manifesta sint, sed etiam ante suggestionem exacte scitis. « Spero autem. » Vides quod nihil arrogantius loquatur, sed rem omnem Deo attribuat ? **600** Nam spero, inquit, in Deum quod usque ad finem quoque cognoscetis nos tales esse quales significant epistolæ ; et ab hoc etiam præterita ostenditur vita. « Quemadmodum, inquit, ex parte ; » hoc est, ex parte cognovistis : hoc autem dicendo præ se fert modestiam. « Spero, ait, quod usque ad finem cognoscetis. » Quid ? « Quod gloriatio vestra simus. » Non solum autem nos, sed et vos quoque mea gloriatio estis. Sicut enim hoc ipsum nunc ex parte cognovistis, ita spero quod etiam hoc perfecte cognoscetis in illo die, quando

unusquisque eorum quæ fecit retributionem inveniet. Ex his enim quæ nanciscemini, dum mihi ac prædicationi obtemperatis, tunc perfecte cognoscetis et non ex parte, quod gloriatio vestra simus : et ego sane vestram salutem et accessum gloriationem efficiam. « Quod gloriatio vestra simus. » Deinde ne gravis esse videatur de seipso loquens bona sua opera reddit communia. Nam si talis inquit, demonstratus fuero qualem dixi « in die Domini, » hoc est, in judicio (neque enim præsentia intueri oportet, nempe opprobria et contumelias quas audimus nos apostoli) ; si tales ergo demonstrati fuerimus, « gloriatio vestra sumus. » Quomodo? Quia hujusmodi maxime usi estis præceptoribus qui nihil humanum docuerunt. Et nos sane in vobis gloriabimur quod tales nobis contigerint discipuli, non vacillantes aut offensi, licet malis afficerentur ipsorum præceptores.

CAPUT II.

De dilectione quam erga ipsos habebat : et quod pepercerit ne eos contristaret, quanquam mœrore afficiens, utilitatem afferret : veluti in eo qui ob stuprum objurgatus fuerat, cui etiam ignoscit.

I, 15 17. « Et hac fiducia statueram ad vos venire « prius, ut alteram **601** haberetis gratiam, et per « vos transire in Macedoniam : rursumque a Ma« cedonia venire ad vos, ac a vobis deduci in Ju« dæam. Hoc igitur cum statuissem, nuncubi levi« tate usus sum ? aut num ea quæ statuo, secun« dum carnem statuo ? ut sint apud me Etiam « Etiam, et Non Non ? »

« Et hac fiducia. » Quanam ? quod gloriarer in vobis, quod gloriatio vestra esset nostri dilectio, quod nullius mali nobis conscii essemus. — Ob hanc, inquit, fiduciam, ob hanc spem, quod mea gloriatio etiam vos essetis promissa in illo die, et ego vestra essem. Quod si ob hanc fiduciam statueram ad vos venire, manifestum est quod maturum ac magnum erat consilium : neque enim humanum erat, sed propter commune lucrum ac salutem animarum. Invitis itaque avulsus sum a consilio : etenim hujusmodi lucrum non neglexissem. Hoc autem posuit, firmam ac verissimam parans defensionem : adeo illi curæ erat nulli præbere ansam offendiculi. « Ut alteram haberetis gratiam. » Et per priorem videlicet epistolam et per meam præsentiam. Ut duplam haberetis gratiam, nempe et epistolarum et præsentiæ. Gratiam autem dicit gaudium. « Et per vos transire in Macedoniam. » Atqui in priore Epistola dixerat : « Veniam autem ad vos cum Macedoniam transiero [9], » hic autem ait : Decreveram prius venire ad vos. Quid ergo ? num sibi ipsi contrarius est ? Minime ; sed hoc dicit : Tantum abfuit ut pigritarer venire ad vos, ut quantum ad meum attinet animum, etiam, priusquam Macedoniam viderem ad vos venire vellem, at non successerunt mihi

[9] I Cor. vi, 5.

ὧν γὰρ εὑρήσετε πεισθέντες ἐμοὶ καὶ τῷ κηρύγματι· τότε τελείως ἐπιγνώσεσθε, καὶ οὐκ ἐκ μέρους, ὅτι καύχημα ὑμῶν ἐσμεν. Καὶ ἐγὼ δὲ ὑμῶν τὴν σωτηρίαν καὶ τὴν προσαγωγὴν καύχημα ποιήσομαι. « Ὅτι καύχημα ὑμῶν ἐσμεν. » Εἶτα ἵνα μὴ φορτικὸς εἶναι δόξῃ περὶ ἑαυτοῦ λέγων, κοινὰ τὰ αὐτοῦ ποιεῖται κατορθώματα, εἰ γὰρ τοιοῦτος, φησὶ, δειχθῶ οἷον εἴρηκα « ἐν τῇ ἡμέρᾳ τοῦ Κυρίου, » οἷον ἐν τῇ κρίσει· (οὐδὲ γὰρ δεῖ τὰ παρόντα σκοπεῖν, οἷον τὰ ὀνείδη, τὰς ὕβρεις, ἃς ἀκούομεν ἡμεῖς οἱ ἀπόστολοι) εἰ τοιοῦτοι τοιγαροῦν δειχθῶμεν. « καύχημα ὑμῶν ἐσμεν. » Πῶς ; Ὅτι τοιούτων ηὐπορήσατε διδασκάλων, τῶν οὐδὲν ἀνθρώπινον διδαξάντων. Καὶ ἡμεῖς δὲ ἐν ὑμῖν καυχησόμεθα ὅτι τοιούτων ηὐπορήσαμεν μαθητῶν, μὴ σαλευομένων, ἢ σκανδαλιζομένων ἐν τῷ πάσχειν κακῶς τοὺς αὐτῶν διδασκάλους.

ΚΕΦΑΛ. Β'.

Περὶ ἀγάπης τῆς πρὸς αὐτοὺς καὶ φειδοῦς εἰς τὸ μὴ λυπεῖν, εἰ καὶ λυπῶν ὠφελεῖ, ὡς ἐπὶ τοῦ διὰ πορνείαν ἐπιτιμηθέντος, ᾧ καὶ συγχωρεῖ.

Καὶ ταύτῃ τῇ πεποιθήσει ἐβουλόμην πρὸς ὑμᾶς ἐλθεῖν τὸ πρότερον, ἵνα δευτέραν χάριν ἔχητε, καὶ δι' ὑμῶν ἐλθεῖν εἰς Μακεδονίαν, καὶ πάλιν ἀπὸ Μακεδονίας ἐλθεῖν πρὸς ὑμᾶς, καὶ ὑφ' ὑμῶν προπεμφθῆναι εἰς τὴν Ἰουδαίαν· τοῦτο οὖν βουλευόμενος, μή τι ἄρα τῇ ἐλαφρίᾳ ἐχρησάμην ; ἢ ἃ βουλεύομαι κατὰ σάρκα βουλεύομαι ; ἵνα ᾖ παρ' ἐμοὶ τὸ, Ναὶ, ναὶ, καὶ τὸ, Οὒ οὔ.

Ποίᾳ ταύτῃ θαῤῥήσει, ποίᾳ ; τῷ καυχᾶσθαι ἐφ' ὑμῖν τῷ καύχημα ὑμῶν εἶναι τὸ ἀγαπᾶν ὑμᾶς, τῷ μηδὲν ἑαυτοῖς συνειδέναι πονηρόν. [ΦΩΤ.] Ἐπὶ ταύτῃ, φησὶ, τῇ προσδοκίᾳ, ἐπὶ ταύτῃ τῇ ἐλπίδι, τῇ καὶ ὑμᾶς ἐμὸν εἶναι καύχημα ἐγγυωμένῃ ἐν ἐκείνῃ τῇ ἡμέρᾳ, καὶ ἐμὲ εἶναι ὑμῶν. Εἰ δὲ ἐπὶ ταύτῃ τῇ πεποιθήσει ἐλθεῖν ἐβουλόμην, δῆλον ὅτι σφοδρὰ καὶ πολλὴ ἦν ἡ βούλησις. Οὐ γὰρ ἀνθρωπίνη ἦν, ἀλλὰ διὰ κοινὸν κέρδος, καὶ σωτηρίαν ψυχικήν. Ὥστε ἄκων ἐνεκόπην τῆς βουλήσεως. Οὐ γὰρ ἂν ἑκὼν τοιούτου κέρδους ἠμέλησα. Τοῦτο δὲ βεβαίαν καὶ ἀληθεστάτην ἀπολογίαν κατασκευάζων τέθεικεν· οὕτως ἐφρόντιζε, μηδενὶ σκανδάλου παρασχεῖν πρόφασιν. « Ἵνα δευτέραν χάριν ἔχητε. » Τήν τε διὰ τῆς προτέρας ἐπιστολῆς, καὶ διὰ τῆς ἐμῆς παρουσίας. Ἵνα διπλῆν χάριν ἔχητε, καὶ διὰ τῶν γραμμάτων καὶ διὰ τῆς παρουσίας. Χάριν δὲ, τὴν χαρὰν λέγει. « Καὶ δι' ὑμῶν διελθεῖν εἰς Μακεδονίαν. » Καίτοι ἐν τῇ προτέρᾳ εἰρήκει Ἐπιστολῇ, « Ἐλεύσομαι δὲ πρὸς ὑμᾶς, ὅταν Μακεδονίαν διέλθω, » ἐνταῦθα δέ φησιν, ὅτι Ἠβουλόμην πρότερον ἐλθεῖν πρὸς ὑμᾶς. Τί οὖν ; ἑαυτῷ ἐναντιοῦται ; Μὴ γένοιτο. Ἀλλὰ τοῦτο λέγει· Τοσοῦτον, φησὶν ἀπέχω τοῦ ῥᾳθυμῆσαι ἐλθεῖν πρὸς ὑμᾶς, ὅτι ὅσον ἧκεν εἰς τὴν ἐμὴν γνώμην, καὶ πρὶν Μακεδονίαν ἴδω, ἐλθεῖν πρὸς ὑμᾶς ἤθελον, ἀλλ' οὐκ ἀπέβη μοι, φησὶ, κατὰ γνώμην τὰ πράγματα. « Καὶ

ὑφ' ὑμῶν προπεμφθῆναι εἰς τὴν Ἰουδαίαν. » Ἐν τῇ προτέρᾳ Ἐπιστολῇ εἶπεν· Ἵνα ὑμεῖς με προπέμψητε, οὗ ἐὰν πορεύωμαι. Νῦν δὲ λέγει, ποῦ ἔμελλε πορεύεσθαι, ὅτι ἐν τῇ Ἰουδαίᾳ. Καὶ γὰρ τότε ἠγνόει, ποῦ κελεύεται ὑπὸ τοῦ Πνεύματος ἀπελθεῖν, νῦν δὲ, ἠκηκόει λοιπόν. Ὁρᾷς αὐτὸν Πνεύματι πανταχοῦ ἀγόμενον; « Τοῦτο οὖν βουλευόμενος. » Τοῦτο οὖν βουλευόμενος τὸ ἐλθεῖν πρὸς ὑμᾶς, τίνος ἕνεκεν οὐκ ἦλθον; Ἆρα ὡς ἐλαφρὸς καὶ εὐρίπιστος καὶ τοῖς οἰκείοις ἐναντιούμενος λόγοις; Μὴ γένοιτο. Ἀλλ' τί τὸ αἴτιον;; Ὅτι ἃ βουλεύομαι φησὶν, οὐ κατὰ σάρκα βουλεύομαι, ἵνα ᾖ παρ' ἐμοὶ τὸ Ναὶ, Ναὶ, καὶ τὸ, Οὒ, οὔ. Ὅπερ αὐτὸς ἐρωτηματικῶς τέθεικε. Καὶ τί βούλεται, ὅρα. Ὁ σαρκικὸς φησὶν, ἄνθρωπος καὶ κατὰ σάρκα βουλευόμενος, οἷον ὁ μὴ ἀγόμενος πρὸς τὰ πρακτέα τῇ ἐνεργείᾳ τοῦ Πνεύματος, κύριός ἐστιν ἀπιέναι ὅπου βούλεται, ὁ δὲ ἐκ τοῦ Πνεύματος ἀγόμενος, οὐκ ἔχει ἐξουσίαν βαδίζειν ὅπου θέλει. Δεσπότῃ γὰρ ὑποτέτακται τῷ Παρακλήτῳ, καὶ τῷ αὐτοῦ νεύματι εἴκειν ἀναγκάζεται. Ὥστε τὸ ἐλθεῖν οὐχ ὡς εὐρίπιστος καὶ ἐλαφρὸς καὶ ψευδολόγος ὑπερεθέμην, ἀλλὰ τοῦ Πνεύματος ᾧ ἄγομαι, ἡ αἰτία, τοῦ ἀλλαχοῦ ἤπερ ἐβουλόμην ἄξαντος. Ὅρα δὲ σοφίαν· ὅπερ οἱ διαβάλλοντες πρόφασιν λοιδορίας ἐποιοῦντο, τὸ ὑποσχόμενον μὴ ἐλθεῖν, τοῦτο αὐτὸς πρόφασιν ἐγκωμίου ποιεῖται, τὸ μὴ ἐξουσιάζειν ἑαυτοῦ, ἀλλ' ἄγεσθαι ὑπὸ τοῦ Πνεύματος ὅπου αὐτῷ δόξει· « Ἢ ἃ βουλεύομαι κατὰ σάρκα βουλεύομαι; » — [ΦΩΤ.] Ἀπορούσί τινες λέγοντες· Πότερον ἃ βούλεται Παῦλος καὶ ἐπαγγέλλεται περὶ τῶν τῆς πίστεως δογμάτων, κατὰ σάρκα βούλεται καὶ ἐπαγγέλλεται, ἢ κατὰ πνεῦμα. Εἰ γὰρ κατὰ πνεῦμα, οὐκ ἔσται αὐτοῦ τὸ, « Ναὶ ναί, καὶ τὸ, Οὒ οὔ. » Εἰ δὲ κατὰ σάρκα, πῶς θεῖα, πῶς πνευματικά; τί οὖν, φασίν; ὅτι περὶ τῶν τῆς πίστεως δογμάτων, οὔτε τι ἐπαγγέλλεται αὐτὸς οὔτε τι βουλεύεται. Δεσποτικαὶ γὰρ αἱ ἐπαγγελίαι, καὶ τῆς μεγάλης βουλῆς τὰ βουλεύματα. Κῆρυξ δὲ μόνον ἐστὶν ὁ Παῦλος καὶ διάκονος, ὡς καὶ αὐτὸς φησι, « μυστηρίων Χριστοῦ. » Εἰκότως οὖν αὐτὸς ἐξ ἑαυτοῦ περὶ τούτων οὔτε βουλεύεται οὔτε ἐπαγγέλλεται. Ἀλλ' εἰ περὶ τῶν τῆς πίστεως δογμάτων οὐκ ἔξεστιν αὐτῷ, φασὶν, οὔτε βουλεύσασθαι οὔτε ἐπαγγείλασθαι, κατὰ σάρκα δὲ οὐ δεῖ πάλιν αὐτὸν βουλεύεσθαι (καὶ γὰρ κἀκεῖνος ἀποπέμπεται τοῦτο ἐν τῷ λέγειν· Ἢ ἃ βουλεύομαι κατὰ σάρκα βουλεύομαι;)· εἰ οὖν ἐν μηδετέροις βουλεύεται ἢ τὰς ἐπαγγελίας ποιήσεται; Φαμὲν οὖν ὅτι ἐστι θεῖα καὶ ἀνθρώπινα, ἤ, εἰ βούλει, πνευματικὰ, καὶ σαρκικά. Καὶ τῶν πνευματικῶν δὲ ἐστὶ διαφορὰ πολλή. Ἀλλὰ τέως πρὸς τὸ προκείμενον. Τὰ μὲν ἐστιν ἀρεταί, τὰ δὲ αὐτὸς ὁ τοῦ κηρύγματος λόγος, τὰ δὲ οὐκ αὐτὸς μὲν οὗτος, ἀλλ' ὅμως ἐκείνοις ἁρμόζων οἱ καὶ τὸν τοῦ κηρύγματος λόγον παρεδέξαντο, ἃ καὶ Παύλῳ ἔξεστι καὶ βουλεύεσθαι καὶ διατάττεσθαι. Καὶ γάρ φησιν, « Ἐπιταγὴν Κυρίου οὐκ ἔχω, γνώμην δὲ δίδωμι, ὡς ἠλεημένος ὑπὸ Κυρίου, πιστὸς εἶναι. »

A rex juxta voluntatem. « At a vobis deducit in Judæam. » In priore Epistola dixerat: Ut vos me deducatis quocunque proficiscar, nunc vero dicit quo profecturus erat, nempe in Judæam. Siquidem tunc ignorabat quo ipsum juberet Spiritus proficisci: nunc autem jam audierat. Vides itaque ipsum ubique a Spiritu duci? « Hoc igitur cum statuissem. » Cum igitur hoc statuissem, nempe venire ad vos, quam ob rem non veni? An id omisi tanquam levis et instabilis, quique propriis contrarius sum sermonibus? Nequaquam. **602** Quid igitur in causa fuit? Quia quæ statuo, inquit, non secundum carnem statuo, ut sint apud me Etiam Etiam, et Non Non: quod ipse interrogative posuit. Et vide quid velit. Carnis, B inquit, homo et secundum carnem statuens, ut qui ad ea quæ agenda sunt non ducitur operatione Spiritus, is sui dominus est, eique liberum est ire quo voluerit: qui vero a Spiritu ducitur, huic liberum non est ire quo velit: siquidem Domino Paracleto subjectus est, ejusque nutui obedire cogitur. Itaque non tanquam instabilis, levis aut mendax venire distuli: sed Spiritus, a quo ducor, in causa fuit, qui alio quam statueram me duxit. Considera vero sapientiam: quod calumniatores causam faciebant convitii, nempe quod cum promisisset non venisset, hoc ipse occasionem reddit encomii: puta quod sui ipsius potestatem non habeat, sed a Spiritu ducatur quocunque illi visum fuerit. « Aut num quæ statuo, secundum carnem statuo? » — Hæsitant quidam dicentes: Utrum quæ statuit Paulus aut pro- C mittit de fidei dogmatis, secundum carnem statuit ac promittit, an secundum spiritum? nam si secundum spiritum, non erit ipsius « Etiam Etiam, et Non Non; » si vero secundum carnem, quomodo spiritualia. Quid ergo, inquiunt, dicendum? Quod de fidei dogmatis neque ipse quidquam promittit, neque quidquam statuit, sunt enim Dominica promissa, magni illius consilii decreta. Præco tantum est Paulus ac minister, sicut ipse ait, « mysteriorum Christi [10]. » Ipse itaque merito ex seipso de his rebus neque statuit neque promittit. Sed si si de fidei dogmatibus, inquiunt, non licet ipsi statuere aut promittere, secundum carnem vero rursum non oportet eum statuere (siquidem ipse quoque hoc rejicit, dum ait: « Aut num quæ statuo, secundum D carnem statuo?); si ego in neutris statuit aut promittit, in quibus ergo omnino statuet aut promissiones faciet? Dicimus ergo quod sunt divina, et humana, aut si mavis, spiritualia et carnalia: spiritualium quoque magna est varietas: sed interim ad propositum. Hic quidem considerantur virtutes, ibi vero ipse prædicationis sermo: alibi autem non quidem idem ipse, sed tamen quatenus **603** opportuna adaptat iis qui prædicationis sermonem susceperant, in quibus Paulo licet et statuere et præcipere. Etenim, « Præceptum, inquit, Domini non habeo, consilium tamen do, tanquam misericordiam consecutus a Domino, ad hoc ut essem fidelis [11]. »

[10] I Cor. IV, 1. [11] I Cor.

Carnalium quoque quædam sane contraria sunt spiritui, quædam vero non sunt spiritui contraria: alia autem propemodum sunt eadem cum spiritualibus. Contraria quidem, veluti sunt impietas, infidelitas, furtum, adulterium, ac similia. Rursum alia tantum non sunt contraria, cujusmodi sunt cibus, somnus, vigiliæ ac similia. Exhibitis itaque differentiis tam spiritualium quam carnalium, quantum proposito deserviunt: hoc etiam considerare oportet, quod quemadmodum certe ab his qui promittunt ac statuunt multa exsistit differentia, ita quoque et ab his quæ promittuntur ac statuuntur consurgunt differentiæ. Nam hi de unoquoque dictorum promittentes ac statuentes, aut secundum carnem aut secundum spiritum, consilium ac promissionem facient. Verum de prædicatione quidem Paulus neque statuet, neque promissionem faciet, sed tantum prædicabit ac ministrabit eo modo, quo et segregatus et missus est: pseudapostoli vero, et statuent et promissiones dabunt. Siquidem cauponantur et dolose tractant verbum Dei. Porro de his quæ opportuna sunt fidelibus, sed a Christo sancita non sunt, quæ et ipsa sunt spiritualia, et statuet et discernet, sicut etiam prædiximus. Et manifestum est quod ex hoc solo dubium solutum est. Nam inventa sunt de quibus et statuet et discernet et legem feret Præterea quoque adhuc dicendum est. Siquidem de carnalibus etiam quæ adversantur spiritui decernet ac spiritualiter, nempe ad delectionem ac fugam illorum: pseudapostoli vero decernent, at secundum carnem, sive opposito modo ad spiritum. Ad hæc de carnalibus quæ non sunt contraria spiritui, etiam Paulus de his statuet, sed seipsum dejiciens, sed cum fame ac siti pugnans: et planum est quod spiritualiter; contrarium autem agent pseudapostoli. Breviter autem: Secundum carnem quidem ut sit modo spiritui contrario nequaqum et in nullis Paulus statuet; at secundum carnem, ut sit alio modo **604** quam habeat decretum Spiritus, frequenter statuit ac voluit, at non in prædicatione. Absit! Nec in aliis spiritualibus, sed in carnalibus quæ non sunt spiritui contraria. Noluit verberari et verberatus est; voluit ad Corinthios proficisci, et prohibitus est, noluit Timotheum ægrotare et ægrotavit, aliaque sunt innumera. Nunc autem κατὰ σάρκα, id est, secundum carnem, accepit pro eo quod est libero arbitrio, propria auctoritate, proprio jussu. Verum illud etiam considera. Quid ergo? Paulus dum promitteret, non ex operatione Spiritus promittebat, sed ignorans num completurus esset ea quæ promittebat? Dicimus quod non omnia prævidebat Apostolus, ideo etiam pro his peccatur quæ non expedinnt, sicut de stimulo carnis suæ [12]; et rursum: Hoc enim quid oraturus sim sicut oportet non novi [12*]. Itemque in Actis [13] osten-

Καὶ τῶν σαρκικῶν δὲ, τὰ μὲν εἰσιν ἐναντία τοῦ πνεύματος, τὰ δὲ οὐκ ἐναντία τοῦ πνεύματος ἕτερα δὲ μόνον καὶ οὐχὶ τὰ αὐτὰ τοῖς πνευματικοῖς. Ἐναντία μὲν, οἷον δυσσέβεια, ἀπιστία, κλοπὴ, μοιχεία, καὶ τὰ ὅμοια. Ἕτερα δὲ μόνον καὶ οὐκ ἐναντία, τροφὴ, ὕπνος ἐγρήγορσις, καὶ τὰ ὅμοια. Ἐπιδεδειγμένων τοίνυν τῶν διαφορῶν τῶν κατὰ τὸ προκείμενον τέως χρησιμευουσῶν, τῶν τε πνευματικῶν καὶ τῶν σαρκικῶν, δεῖ καὶ τοῦτο προσεπιλογίσασθαι, ὅτι ὥσπερ οἷον ἀπὸ τῶν ἐπαγγελτῶν καὶ βουλευτῶν πολλὴ ἀνακύπτει διαφορὰ, οὕτως καὶ ἀπὸ τῶν ἐπαγγελλομένων καὶ βουλευομένων ἀνακύψουσι διαφοραί. Οὗτοι γὰρ περὶ ἑνὸς ἑκάστου τῶν εἰρημένων βουλεύμενοι καὶ ἐπαγγελλόμενοι, ἢ κατὰ σάρκα ἢ κατὰ πνεῦμα τὴν βουλὴν καὶ τὴν ἐπαγγελίαν ποιήσονται. Ἀλλὰ περὶ μὲν τοῦ κηρύγματος ὁ Παῦλος οὔτε βουλεύσεται, οὔτε ἐπαγγελίαν ποιήσεται· κηρύξει δὲ μόνον καὶ διακονήσει, καθὼς καὶ ἀφώρισται καὶ ἀπέσταλται. Οἱ δὲ ψευδαπόστολοι, καὶ βουλεύσονται καὶ ὑποσχέσεις δώσουσι. Καὶ γὰρ δολοῦσι καὶ καπηλεύουσι τὸν λόγον τοῦ Κυρίου. Περὶ μέν τοι τῶν αρμοζόντων μὲν τοῖς πιστοῖς, μὴ νομοθετηθέντων δὲ ὑπὸ Χριστοῦ, ἃ καὶ αὐτὰ ἐστι πνευματικὰ, καὶ βουλεύσεται καὶ γνωματεύσει, καθὼς καὶ προέφημεν. Καὶ δῆλον ὅτι καὶ ἐκ τούτου μόνου τὸ ἄπορον λέλυται· εὕρηται γὰρ ἃ καὶ βουλεύσεται καὶ γνωματεύσι, καὶ νομοθετήσει· Ὅμως, δὲ, καὶ ἔτι ῥητέον· περὶ μὲν γὰρ τῶν σαρκι, κῶν, ἃ καὶ ἐναντία ἐστὶ τοῦ πνεύματος, βουλεύσεται — ἀλλὰ πνευματικῶς, ἐπὶ ἀναιρέσει καὶ φυγῇ αὐτῶν. Οἱ δὲ ψευδαπόστολοι βουλεύσονται, ἀλλὰ κατὰ σάρκα ἤτοι ἀντικειμένως τῷ πνεύματι. Περὶ μέν τοι τῶν μὴ ἐναντίων τῷ πνεύματι σαρκικῶν, καὶ περὶ τούτων Παῦλος βουλεύσεται, ἀλλ' ὑποπιέζων ἑαυτὸν, ἀλλὰ λιμῷ καὶ δίψει μαχόμενος, καὶ δῆλον ὅτι πνευματικῶς. Τοὐναντίον δὲ οἱ ψευδαπόστολοι. Συνελόντι δέ· κατὰ σάρκα μὲν, οἷον ἐναντίως τοῦ πνεύματος, οὐδαμοῦ Παῦλος βουλεύσεται, οὐδὲ ἔν τισι. Κατὰ σάρκα δὲ, οἷον ἑτέρως μόνων παρὰ τὴν τοῦ πνεύματος βούλησιν, πολλάκις ἐβουλεύσατο, ἀλλ' οὐκ ἐν τῷ κηρύγματι. Ἄπαγε! Οὐκ ἐν τοῖς ἄλλοις πνευματικοῖς, ἀλλ' ἐν τοῖς μὴ ἐναντίοις τοῦ πνεύματος σαρκικοῖς. Οὐκ ἤθελε τύπτεσθαι, καὶ ἐτύπτετο. Ἀπελθεῖν ἤθελε, καὶ ἐκωλύετο Οὐκ ἤθελεν ἀσθενεῖν Τιμόθεον, καὶ ἠσθένει, καὶ μυρία ἄλλα. Αὐτὸς δὲ νῦν τὸ, κατὰ σάρκα, ἀντὶ τοῦ αὐτεξουσίως, αὐτοδεσπότως, αὐτοκελεύστως ἐξείληφε. Σκόπει δὲ κἀκεῖνο. Τί οὖν; ὁ Παῦλος ὑπισχνούμενος, οὐ μετὰ τῆς ἐνεργείας τοῦ Πνεύματος ὑπισχνεῖτο, ἀλλ' ἀγνοῶν εἰ πληρώσει τὰς ὑποσχέσεις; Φαμὲν ὅτι οὐ πάντα προῄδει ὁ Ἀπόστολος. Τοιγαροῦν καὶ εὔχεται ἀσύμφορα, ὡς ἐπὶ τοῦ σκόλοπος τῆς αὐτοῦ σαρκός. Καὶ πάλιν· Τὸ γὰρ, τί προσεύξομαι τὸ καθὸ δεῖ, οὐκ οἶδα. Καὶ ἐν ταῖς Πράξεσι δὲ δείκνυται ἀπελθεῖν βουλόμενός που καὶ κωλυόμενος ὑπὸ τοῦ Πνεύματος. Τοῦτο δὲ συμφερόντως ἐγίνετο, ἵνα μή τινες μείζους αὐτοὺς ὑπολάβωσι τῆς ἀνθρωπίνης φύσεως· Καὶ γὰρ καὶ

[12] II Cor xii, 7. [12*] Rom. viii, 26. [13] Act. xvi, 7.

ἀποτυγχάνουσιν αὐτοῖς πολλάκις θύειν ἐβούλοντο ὡς θεοῖς ἐν Λυκαονίᾳ.

A ditur statuisse aliquo proficisci, et prohibitus fuisse a Spiritu. Id autem utiliter contingebat, ne qui supra humana naturam ipsos esse suspicarentur. Siquidem hoc etiam modo frequenter illis accidit ut ipsis tanquam diis sacrificare vellent, quemadmodum in Lycaonia [14].

Πιστὸς δὲ ὁ Θεός, ὅτι ὁ λόγος ἡμῶν ὁ πρὸς ὑμᾶς, οὐκ ἐγένετο Ναὶ καὶ Οὔ. Ὁ γὰρ τοῦ Θεοῦ Υἱὸς Ἰησοῦς Χριστός, ὁ ἐν ὑμῖν καὶ δι' ἡμῶν κηρυχθεὶς δι' ἐμοῦ καὶ Σιλουανοῦ καὶ Τιμοθέου, οὐκ ἐγένετο Ναὶ καὶ Οὔ, ἀλλὰ Ναὶ ἐν αὐτῷ γέγονεν. Ὅσαι γὰρ ἐπαγγελίαι Θεοῦ, ἐν αὐτῷ τὸ Ναί, καὶ ἐν αὐτῷ τὸ Ἀμήν, τῷ Θεῷ πρὸς δόξαν δι' ἡμῶν,

I 18-20. *Fidelis autem Deus quod sermo noster erga vos, non fuit Etiam et Non. Nam Dei filius Jesus Christus qui inter vos per nos prædicatus est, nempe per me et Silvanum ac Timotheum, non fuit Etiam et Non, sed Etiam per ipsum fuit. Quotquot enim sunt promissiones Dei, per ipsum sunt Etiam, et per ipsum Amen, Deo ad gloriam per nos.*

Ἀνακύπτουσαν ἀντίθεσιν λύει. Εἰ ἀγνοεῖς, φησίν, εἰ ἔσται ἃ ἐπηγγέλη, καὶ πολλάκις λέγεις ἐν πράγματι « Ναί, » καὶ εὑρίσκεται « Οὔ, » δεδοίκαμεν μή πως καὶ ὁ λόγος σου, τουτέστιν ὁ κηρυχθεὶς ἡμῖν περὶ τῆς πίστεως, « Ναὶ » καὶ « Οὔ » ᾖ· καί φησι· Τὸ μὲν ἐπαγγείλασθαι ἐλθεῖν, ἐμὸν ἦν, διὸ καὶ ἀπέτυχε· τὸ δὲ κήρυγμα τοῦ Θεοῦ ἐστι, καὶ οὐκ ἀποτεύξεται. « Πιστὸς γάρ, φησίν, ὁ Θεός, » τουτέστιν ἀληθής. « Ὅτι ὁ λόγος ἡμῶν. » Καὶ γάρ, φησίν, ὁ λόγος καὶ τὸ κήρυγμα ἡμῶν, οὐ γέγονε Ναὶ καὶ Οὔ, ἀλλὰ Ναὶ ἔσται καὶ Ναί. Διὰ τοῦτο γὰρ ἀληθής· ἐπειδὴ οὐ γέγονε Ναὶ καὶ Οὔ. Καὶ λοιπὸν λέγει ποῖος λόγος οὐ γέγονε Ναὶ καὶ Οὔ, ἀλλὰ ἀσάλευτος ἔμεινεν. « Ὁ γὰρ Υἱὸς τοῦ Θεοῦ, φησίν, ὁ ἐν ὑμῖν κηρυχθείς, οὐ γέγονε Ναὶ καὶ Οὔ· » τουτέστιν, οὐ νῦν μὲν τοιῶσδε, ἄλλοτε δὲ τοιῶσδε κεκήρυκται, « Ἀλλὰ Ναὶ ἐν αὐτῷ, » τουτέστιν ἀπαρασάλευτα τὰ εἰς αὐτὸν τὸν Χριστὸν κηρυχθέντα γεγένηται. Διὰ τοῦτο δὲ τὸ πλῆθος τῶν κηρυξάντων καταλέγει· « Δι' ἐμοῦ, φησί, καὶ Σιλουανοῦ καὶ Τιμοθέου, » καὶ πάλιν, « δι' ἡμῶν, » εἰς πλῆθος, ταύτῃ ποιῶν ἀξιόπιστον τὸ κήρυγμα, καὶ ταπεινοφροσύνην ἐπιδεικνύμενος, ὅτε τοὺς ἑαυτοῦ μαθητάς, τὸν Τιμόθεον καὶ Σιλουανόν, κοινωνοὺς τοῦ κηρύγματος ὀνομάζει. « Ἀλλὰ Ναὶ ἐν αὐτῷ. » — [ΙΩΑΝΝΟΥ.] Οὐκ ἀνέτρεψα, φησίν, ἃ πρότερον εἶπον ἐν τῷ κηρύγματι. Οὐδὲ νῦν μὲν τοῦτο, νῦν δὲ ἄλλο διελέχθην ὑμῖν. Τοῦτο γὰρ οὐκ ἔστι πίστεως, ἀλλὰ πεπλανημένης διανοίας. « Ἀλλὰ Ναὶ καὶ ἐν αὐτῷ γέγονε, » τουτέστιν, ὅπερ εἶπον, ἀπαρασάλευτον καὶ βέβαιον μένει. « Ὅσαι γὰρ ἐπαγγελίαι Θεοῦ. » Ἐν τῷ κηρύγματι, πολλά ἐστι τὰ ἐπαγγελλόμενα· ἀνάστασις νεκρῶν, υἱοθεσία, ἐλπίδες τοῦ μέλλοντος αἰῶνος. Φησὶν οὖν· Οὐ μόνον τὸ κήρυγμα ἀεὶ ὡσαύτως ἔχει τε καὶ κεκήρυκται, ἀλλὰ καὶ αἱ ἐν αὐτῷ ἐπαγγελίαι. Θεοῦ γάρ εἰσιν. Ἢ ἐπαγγελίας αὐτὸ τὸ κήρυγμα λέγει. Ὁ γὰρ σύνδεσμος ὁ, γάρ, τοῦτο δηλοῖ. Πρόπαλαι γὰρ ἡ εἰς Χριστὸν πίστις ἐπήγγελτο. « Ἐν αὐτῷ τὸ Ναί. » Ὅσαι γάρ, φησίν, ἐπαγγελίαι Θεοῦ ἐν αὐτῷ τῷ Θεῷ, τουτέστι δι' αὐτοῦ τοῦ Θεοῦ, τὸ « Ναὶ καὶ τὸ Ἀμὴν ἔχουσι. » Τὸ γὰρ πληροῦσθαι ἔχουσαι, τό, « Ναὶ καὶ τὸ Ἀμὴν ἔχουσιν εἰς τὸ γενέσθαι δόξαν τῷ Θεῷ δι' ἡμῶν. » Ἢ οὕτως. Ὅσαι γὰρ ἐπαγγελίαι Θεοῦ, ἐν αὐτῷ ἔχουσι, « τὸ Ναὶ καὶ τὸ Ἀμὴν δι' ἡμῶν, » ὡσεὶ ἔλεγεν· Αὐτὸς μὲν τὸ

Emergentem solvit objectionem. Si ignoras, di-B ceret aliquis, an erunt quæ promissa sunt, et frequenter in re aliqua dicis « Etiam, » et reperitur « Non, » veremur ne quo modo sermo etiam tuus, hoc est, qui de fide nobis prædicatus est, sit « Etiam Et non ; » ideo ait : Sane quod me venturum fuerim pollicitus, meum erat. Ideo quoque irritum fuit: prædicatio vero Dei est, nec irrita erit. Nam « Fidelis, inquit, Deus, » id est, verax. « Quod sermo noster. » Siquidem sermo, ait. et prædicatio, nostra non fuit, Etiam et Non, sed Etiam erit et Etiam. Nam propterea verax, qua non fuit, Etiam et Non. Deinde quoque dicit quis sermo non fuerit Etiam et Non, sed inconcussus permanserit. « Nam Dei Filius, inquit, qui inter vos prædicatus est, **605** non fuit Etiam et Non ; » hoc est, non C nunc quidem taliter, alio vero tempore taliter prædicatus est. « Sed Etiam per ipsum. » Hoc est, fixa sunt et inconcussa quæ prædicata fuerunt, ducentia ad ipsum Christum. Propterea autem eorum multitudinem recenset qui prædicarunt, dicens : Per me et Silvanum ac Timotheum ; » rursumque collectim, « Per nos, » hoc modo et fide dignam reddens prædicationem, et animi modestiam exhibens : cum suos discipulos Silvanum ac Timotheum socios dicit prædicationis. « Sed Etiam per ipsum. » — Non subverti, inquit, quæ prius in prædicatione dixeram, neque nunc quidem hoc, nunc vero illud vobis disserui : hoc enim non fidei est, sed mentis erroneæ : sed, « Etiam per ipsum fuit ; » hoc est, quod dixi, inconcussum et firmum manet. « Quotquot enim sunt promissiones Dei. » In prædica-D tione multa sunt promissa, resurrectio mortuorum, adoptio, spes futuri sæculi. Ait ergo : Non solum prædicatio semper eodem modo se habet ac prædicata est, sed etiam promissiones quæ in ipsa sunt: Dei enim sunt. Aut promissiones dicit ipsam prædicationem, nam hoc significat conjunctio *enim*. Siquidem multo ante tempore fides in Christum promissa est « Per ipsum Etiam. » Quæcunque promissiones Dei, Etiam et Amen habent per ipsum Deum Nam ἐν αὐτῷ capitur pro δι' αὐτοῦ, id est, *In ipso*, pro *Per ipsum*. Cum enim complentur, habent « Etiam et Amen, » in hoc ut

[14] Act. xiv seqq.

per nos Dei gloria augeatur. *Aut hoc modo.* Quotquot enim promissiones Dei sunt, per ipsum habent « Etiam, et Amen per nos, » ac si diceret : Ipse quidem suis promissionibus dat Etiam : per nos autem hoc facit, ut glorificetur Deus, quod per homines tanta faciat.

I, 21-23. *Porro qui confirmat nos una nobiscum in Christum, et qui unxit nos, Deus, qui etiam obsignavit nos, deditque arrham Spiritus in cordibus nostris. Ego vero testem invoco Deum in animam meam, quod parcens vobis nondum venerim Corinthum : non quod dominemur fidei vestræ, sed adjutores sumus gaudii vestri. Nam fide statis.*

606 Quoniam dixit: Per nos complentur promissiones, interpretatur illud, et ait : Tanquam per nos quidem qui ministri sumus, facit, ipse tamen Pater, « Qui confirmat nos, » et qui dedit, complet suas promissiones. — Quod ait : « Qui confirmat nos, » et cæt., aut per defectum dictum est, ut desit integra sententia, aut per defectum solius dictionis *Est*, puta : Qui confirmat nos aliaque facit, Deus est. Quod si sic per defectum sit dictionis, oportet distinctionem ponere ad dictiones, « Qui unxit nos, » ut consequenter perfecta distinctione subjungatur Deus, ut sit sensus : Deus est qui confirmat nos, et qui unxit nos, et qui obsignavit nos, et qui dedit arrham Spiritus in cordibus nostris. Et manifestum est quod etiam hæc membra quæ sequuntur ad dictionem, Deus, perfecta distinctione legentur. Si vero per defectum integræ orationis intelligatur, et eadem prima periodus usque ad dictionem, Deus, quæ in medio ponitur, legetur et item quod ordine sequitur. Propterea autem erit difficultas, quia id quod deficit subaudiendum est ad sensus perfectionem, aut tanquam deficiens ad hypostigma, id est, distinctionem terminabitur. « Qui unxit nos Deus. » Qui in veteri testamento ungebantur, aut sacerdotes erant aut prophetæ, aut reges : et nunc, inquit, ungimur, ut reges quidem efficiamur, principatum super affectiones habentes ; sacerdotes autem, propria sacrificantes corpora, juxta illud : « Ut exhibeatis membra vestra hostiam viventem [15]. » Prophetæ vero, tanquam magna edocti mysteria. Ungit autem et obsignat Pater per Spiritum sanctum : nam hæc inquit, unctio et obsignatio arrha est Paracleti. Siquidem ob id non dixit : Qui dedit Spiritum, sed, « Arrham Spiritus, » futurorum spem confirmans : etenim arrha omne pactum confirmat ac stabilit. Itaque et nunc arrha Spiritus confirmat nobis futura bona, quæ oculus non vidit et auris non audivit [16]. « Et qui dedit arrham Spiritus. » Extrinsecus subaudiendem est : qui confirmat nos in Christum, qui unxit et obsignavit, deditque arrham Spiritus in cordibus nostris, ipse, inquit, est qui suas complet promissiones. Considera quomodo manifestissime sanctam

[15] Rom. XII, 1. [16] I Cor. II, 9.

Ναὶ ταῖς οἰκείαις δίδωσιν ἐπαγγελίαις, δι' ἡμῶν δὲ τοῦτο ποιεῖ, εἰς τὸ δοξασθῆναι τὸν Θεὸν, ὅτι δι' ἀνθρώπων τοσαῦτα ποιεῖ.

Ὁ δὲ βεβαιῶν ἡμᾶς σὺν ἡμῖν εἰς Χριστὸν, καὶ χρίσας ἡμᾶς Θεὸς, ὁ καὶ σφραγισάμενος ἡμᾶς, καὶ δοὺς τὸν ἀῤῥαβῶνα τοῦ Πνεύματος ἐν ταῖς καρδίαις ἡμῶν. Ἐγὼ δὲ μάρτυρα τὸν Θεὸν ἐπικαλοῦμαι ἐπὶ τὴν ἐμὴν ψυχὴν, ὅτι φειδόμενος ὑμῶν, οὐκ ἔτι ἦλθον εἰς Κόρινθον. Οὐχ ὅτι κυριεύομεν ὑμῶν τῆς πίστεως, ἀλλὰ συνεργοί ἐσμεν τῆς χαρᾶς ὑμῶν. Τῇ γὰρ πίστει ἑστήκατε·

Ἐπειδὴ εἶπε· Δι' ἡμῶν πληροῦνται αἱ ἐπαγγελίαι, ἐπιδιορθοῦται αὐτὸ, καί φησιν· Ὡς δι' ἡμῶν μὲν ὄντων διακόνων, ποιεῖ αὐτὸς δὲ ὁ Πατὴρ, « Ὁ βεβαιῶν ἡμᾶς, » καὶ ὁ δοὺς, πληροῖ τὰς ἰδίας ὑποσχέσεις. — [ΦΩΤ.] Τὸ, « ὁ δὲ βεβαιῶν ἡμᾶς, » καὶ ἑξῆς, ἢ κατὰ ἔλλειψιν ἐστὶν εἰρημένον ὅλου λείποντος ῥητοῦ, ἢ, κατὰ ἔλλειψιν μόνης λέξεως τῆς τοῦ, ἔστιν, οἷον, Ὁ βεβαιῶν ἡμᾶς, καὶ τὰ ἄλλα ποιῶν, Θεός ἐστιν. Ἀλλ' εἰ μὲν κατ' ἔλλειψιν λέξεως, εἰς τὸ, Χρίσας ἡμᾶς, » ὑποστίζειν δεῖ, ἵνα ᾖ ἑξῆς κατὰ τελείαν στιγμὴν ἐπιφερόμενον τὸ, Θεός. Οἷον· Θεός ἐστιν ὁ βεβαιῶν ἡμᾶς, καὶ Χρίσας ἡμᾶς, καὶ σφραγισάμενος ἡμᾶς, καὶ δοὺς τὸν ἀῤῥαβῶνα τοῦ Πνεύματος ἐν ταῖς καρδίαις ἡμῶν. Καὶ δῆλον ὅτι καὶ ταῦτα τὰ κῶλα τὰ ἐφεξῆς τοῦ, Θεὸς, κατὰ τελείαν στιγμὴν ἀναγνωσθήσεται. Εἰ δ' ὡς κατ' ἔλλειψιν ὅλου ῥητοῦ ἐκληφθείη, καὶ αὐτὴ ἡ πρώτη περίοδος ἕως τοῦ, Θεὸς, κατὰ μέσην ἀναγνωσθήσεται, καὶ τὸ ἐφεξῆς. Τὸ δὲ ἐπὶ τούτῳ ἀπορίαν ἕξει, προσυπονοουμένου τοῦ λείποντος εἰς τελείαν, ἢ ὡς λείποντος εἰς ὑποστιγμὴν ἀποτελευτήσει. « Καὶ Χρίσας ἡμᾶς Θεός. » Οἱ χριόμενοι ἐν τῇ παλαιᾷ, ἢ ἱερεῖς ἢ προφῆται ἢ βασιλεῖς ἐγίνοντο. Καὶ νῦν, φησὶ, χριόμεθα ἵνα γενώμεθα βασιλεῖς μὲν, κατάρχοντες τῶν παθῶν, ἱερεῖς δὲ, τὰ οἰκεῖα ἱερουργοῦντες σώματα, κατὰ τὸ, « Παραστήσατε τὰ μέλη ὑμῶν θυσίαν ζῶσαν· » προφῆται δὲ, τὰ μεγάλα μυστήρια διδασκόμενοι. Χρίει δὲ καὶ σφραγίζει ὁ Πατὴρ διὰ τοῦ ἁγίου Πνεύματος. Ταῦτα γὰρ, φησὶν, ἡ χρίσις καὶ ἡ σφραγὶς, ἀῤῥαβὼν ἐστι τοῦ Παρακλήτου. Διὰ τοῦτο δὲ οὐκ εἶπε, τὸ Πνεῦμα δοὺς, ἀλλ', « Ἀῤῥαβῶνα τοῦ Πνεύματος, » βεβαιῶν τὰς μελλούσας ἐλπίδας. Ὁ γὰρ ἀῤῥαβὼν βεβαιοῖ τὸ πᾶν συνάλλαγμα. Τοιγαροῦν καὶ ὁ νῦν ἀῤῥαβὼν τοῦ Πνεύματος πιστοῦται ἡμῖν τὰ μέλλοντα ἃ ὀφθαλμὸς οὐκ εἶδε καὶ οὖς οὐκ ἤκουσε. « Καὶ δοὺς τὸν ἀῤῥαβῶνα τοῦ Πνεύματος. » Ἔξωθεν συνυπακουστέον, ὁ βεβαιῶν ἡμᾶς εἰς Χριστὸν ὁ χρίσας καὶ σφραγισάμενος καὶ δοὺς τὸν ἀῤῥαβῶνα τοῦ Πνεύματος ἐν ταῖς καρδίαις ἡμῶν, αὐτός ἐστιν ὁ πληρῶν, φησὶ, τὰς ἰδίας ὑποσχέσεις. Ὅρα πῶς παρεδήλωσε σαφέστατα τὴν ἁγίαν Τριάδα· Ὁ Πατὴρ ὁ βεβαιῶν ἡμᾶς εἰς Χριστὸν, καὶ χρίσας διὰ τοῦ ἁγίου Πνεύματος, αὐτὸς πληροῖ καὶ τὰς ὑποσχέσεις. Τὸ δὲ, πληροῖ, ἀπὸ κοινοῦ νόησαι

τῶν τριῶν προσώπων τῆς μιᾶς θεότητος. "Οτι φειδόμενος ὑμῶν. » Ἄνω εἰπὼν διὰ τὸ μὴ ἔχειν ἑαυτοῦ ἐξουσίαν ἀλλαχοῦ ἀποσταλεὶς ὑπὸ τοῦ Πνεύματος, πῶς νῦν λέγει, « Φειδόμενος ὑμῶν οὐκ ἦλθον εἰς Κόρινθον; » Καὶ φαμὲν, ὅτι ὅτε ἀφείθη ὑπὸ τοῦ Πνεύματος ἀπελθεῖν, διὰ τὸ φείδεσθαι οὐκ ἀπῆλθεν. Ἢ μετὰ τῆς κωλύσεως τοῦ Πνεύματος, καὶ τοῦτο ἐκώλυσεν. Ἢ καὶ εἰς τοῦτο ὑπ' αὐτοῦ ἐκωλύθη. Ἦσαν γάρ τινες ἁμαρτήσαντες καὶ μὴ μετανοήσαντες, καὶ περιέμενε τὴν μετάνοιαν αὐτῶν, καὶ διὰ τοῦτο εἶπε, « Φειδόμενος. » Ἐπετέτραπτο δὲ αὐτῷ, καὶ τιμωρεῖσθαι τοὺς ἁμαρτάνοντας. Καὶ μαρτυρεῖ Ἐλύμας ὁ μάγος. « Οὐχ ὅτι κυριεύομεν ὑμῶν τῆς πίστεως. » — [ΦΩΤ.] Τουτέστιν, ἕνεκα τῆς πίστεως οὐ κυριεύομεν ὑμῶν. Οἷον, οὐ διὰ τοῦτο ἐγένεσθε πιστοὶ, ἵνα κυριευθῆτε καὶ τιμωρηθῆτε ὑφ' ἡμῶν. Εἰ γὰρ καὶ τοῦτο ἦν, αὐτοὶ, φησὶν, ἐν τῇ πίστει ἑστήκατε, καὶ οὐκ ἔστι χρεία φειδοῦς ἢ τιμωρίας, χάριν τῆς πίστεως. Τοῦτο δὲ λέει, ἀντίθεσιν λύων δοκοῦσαν ἀνακύπτειν. Ὡς γὰρ ἐνίων διαγανακτεῖν μελλόντων καὶ λεγόντων, Τί λέγεις, ὅτι ἐφείσω ἡμῶν; Ἄρα γὰρ διὰ τοῦτο ἐπιστεύσαμεν, ἵνα ἀκούωμεν παρὰ σοῦ ὅτι ἐφείσω ἡμῶν; Εἰ γὰρ μὴ ἐφείσω, τί πάντως; ἐκόλασας ἄν; Βασάνοις ἐξέδωκας; ἵνα οὖν μὴ ταῦτα διαλογίζωνται, προαπαντῶν λέγει. Οὐκ εἶπον τὸ, « Φειδόμενος ὑμῶν, » ὡς ἕνεκα τῆς πίστεως λαβὼν ἐξουσίαν καὶ κυριότητα ἐφ' ὑμᾶς καὶ τοῦ κολάζειν καὶ τοῦ φείδεσθαι, ἀλλὰ, « Φειδόμενος » εἶπον, μὴ θέλων ὑμᾶς λυπηθῆναι. Εἰ γὰρ ἦλθον ἐγὼ λυπούμενος, οἶδα ὅτι καὶ αὐτοὶ βλέποντές με λυπούμενον, ἐλυπήθητε ἄν. Ἐγὼ δὲ τοὐναντίον, χαρᾶς εἰμι συνεργὸς ὑμῶν πνευματικῆς, ἥ τις ἔσται, ἂν τοῦ λυποῦντός με ἔργου ἐξ ὑμῶν ἀρθέντος, ἔλθω μετὰ χαρᾶς πρὸς ὑμᾶς. Χαρήσεσθε γὰρ καὶ ὑμεῖς δι' ἐμὲ πνευματικῶς. Εἶτα ὥσπερ ἐπαποροῦντό τινος, Τί οὖν; φεύγεις καὶ μισεῖς τὸ λυμεῖν ἡμᾶς; πάλιν ἐπάγει. Οὐκ ἀεὶ, φησὶν, ἀλλὰ τουναντίον ἐνίοτε καὶ διώκω καὶ στέργω αὐτὸ, ὅταν διὰ τοῦ λυπεῖσαι ὑμᾶς, κέρδος εὑρίσκω τὴν σωτηρίαν ὑμῶν. Οὐκ ἀεὶ δὲ θέλω λυπεῖσθαι ὑμᾶς, ἀλλὰ διορθωθέντας μᾶλλον ἐν χαρᾷ καὶ ἀγαλλιάσει εἶναι. « Ἀλλὰ συνεργοί ἐσμεν. » Ἐπειδὴ ἀπονοίας ἐδόκει εἶναι, τὸ εἰπεῖν, « Φειδόμενος ὑμῶν. » Ἐκείνων γάρ τις φείδεται ὧν ἔχει τὴν ἐξουσίαν, θεραπεύει αὐτὸ, καί φησιν, « Οὐ διὰ τὸ ἐξουσίαν ἔχειν τῆς πίστεως ὑμῶν, » εἶπον τὸ, « Φειδόμενος· » (Γνώμης γὰρ ἡ πίστις καὶ προαιρέσεως, καὶ οὐδεὶς ἀναγκάζει πιστεῦσαι τὸν ἄκοντα·) ἀλλ' ἐπειδὴ, « Συνεργοί ἐσμεν τῆς χαρᾶς ὑμῶν, » διὰ τοῦτο εἶπον, « Φειδόμενος ὑμῶν » Τί δέ ἐστι τοῦτο, ὅρα. Εὐφραινόμενος, φησὶν, εἰς ὑμᾶς ἐγὼ, συνεργῶ ὑμῖν εἰς τὸ καὶ ὑμᾶς χαίρειν ἐπὶ τῇ ἐμῇ δι' ὑμᾶς εὐφροσύνῃ. Εἰ οὖν ἦλθον διὰ τοὺς ἁμαρτήσαντας μηκέτι μὲν εὐφραινόμενος, πενθῶν δὲ, εἰς λύπην καὶ ὑμᾶς ἔβαλλον. Ἐφεισάμην οὖν ἐλθεῖν, ἵνα μὴ πρόφασις ὑμῖν ἀθυμίας γένωμαι. « Τῇ γὰρ πίστει ἑστήκατε. » Εἰπὼν ὅτι « τῇ πίστει ἑστήκατε, ἐμφαίνει ὅτι καὶ ἐν ἄλλοις ἐσφάλλοντο, ὃ καὶ σωφρονίζει κατιὼν, ἐν τῷ τέλει Ἐπιστολῆς.

A designaverit Trinitatem : Pater qui confirmat nos in Christum, et qui unxit per Spiritum sanctum, ipse etiam complet promissa. **607** Dictionem autem *complet*, a communi sensu subaudito, propter unam trium personarum divinitatem. « Quod parcens vobis. » Cum superius dixerit quod suæ non fuerit potestatis, alio missus a Spiritu, quomodo nunc dicit : « Parcens vobis non veni Corinthum ? » Et dicimus quod quando permissus fuit a Spiritu ut proficisceretur, eo quod parceret non est profectus. Aut una cum Spiritus prohibitione etiam id impedimento fuit. Aut etiam in hoc ab ipso prohibitus est. Erant enim quidam qui peccaverant nec resipuerant, horumque expectavit resipiscentiam, et propterea dixit, « Parcens. » Permissum B autem ei fuerat ut etiam delinquentes puniret, cujus rei testis quoque est Elymas magus [17]. « Non quod dominemur fidei vestræ. » Hoc est, ob fidem non dominamur vobis : sive non propterea facti estis fideles, ut subjiceremini ac puniremini a nobis. Nam si etiam id fuisset, ipsi, inquit, fide stetistis, nec opus est parcere aut punire causa fidei. Hoc autem dicit emergentem solvens objectionem. Tanquam enim futuri essent qui indignarentur ac dicerent : Quid ais, quod nobis peperceris ? An propterea credidimus ut a te audiremus quod pepercisses nobis ? Quod si non pepercisses, quid utique ? an punisses nos ? an suppliciis tradidisses ? Ne igitur hæc cogitent, præoccurrit, dicens : Non dixi : « Parcens vobis, » ac si occasione fidei po- C testatem ac dominium in vos accepissem et puniendi et parcendi, sed, « Parcens, » dixi, nolens vos contristari. Si enim lugens ad vos venissem, scio quod ipsi quoque videntes me lugentem, utique luxissetis : ego autem e diverso adjutor sum spiritualis gaudii vestri quod erit, si opere, quod me constristat, sublato a vobis, venero ad vos cum gaudio. Siquidem vos quoque mecum spiritualiter gaudebitis. Deinde tanquam subdubitans quispiam diceret : Quid ergo ? fugis ac detestaris quod nos mœreamus ? rursum subjungit : Non semper, sed oppositis, inquit, modis idipsum interdum et prosequor et amo, quando ex lectu vestro lucrum invenio, nempe vestram salutem. Non semper autem vos contristari volo, sed emendatos potius, in gaudio et exultatione esse. « Sed adjutores su- D mus. » Quoniam arrogantiæ videbatur esse quod dixerat : « Parcens vobis. » **608** Illis enim parcit quispiam super quos auctoritatem habet, curat hoc, et ait : « Non quod potestatem habeam in fidem vest am, » dixi, « Parcens vobis ; » (Fides siquidem mentis est ac electionis : nec quispiam nolentem cogit ad credendum) ; sed quia « adjutores, inquit sumus gaudii vestri, » propterea dixi, « Parcens vobis. » Et animadverte quidnam hoc sit. Ego inquit, circa vos oblectatus, in hoc vobis auxilio sum, ut vos gaudeatis in mea, quæ propter vos est, oblectatione. Si ergo venissem, propter eos qui peccaverant nequaquam gavisus

[17] Act. XIII, 8.

fuissem : lugens autem, vos quoque in luctum conjecissem. Peperci ergo et abstinui a profectione, ne vobis occasio essem tristitiæ. « Nam fide statis. » Dicens : « Fide statis, » ostendit quod in aliis lapsi essent quod etiam in sequentibus manifestat, nempe in fine Epistolæ.

II, 1-3. *Sed hoc decrevi apud memetipsum, non iterum cum mœrore ad vos venire. Nam si ego mœrore vos afficiam, et quis est qui exhilaret me, nisi is qui mœrore afficitur ex me? Et hoc ipsum scripsi vobis, ne si venissem ad vos, dolorem caperem ex his ex quibus oportebat me capere voluptatem, fiduciam hanc habens erga vos omnes, quod meum gaudium, sit omnium vestrum.*

A Ἔκρινα δὲ ἐμαυτῷ τοῦτο, τὸ μὴ πάλιν ἐν λύπῃ πρὸς ὑμᾶς ἐλθεῖν. Εἰ γὰρ ἐγὼ λυπῶ ὑμᾶς, καὶ τίς ἐστιν ὁ εὐφραίνων με, εἰ μὴ ὁ λυπούμενος ἐξ ἐμοῦ, Καὶ ἔγραψα ὑμῖν τοῦτο αὐτὸ, ἵνα μὴ ἐλθὼν, λύπην ἔχω ἀφ' ὧν ἔδει με χαίρειν, πεποιθὼς ἐπὶ πάντας ὑμᾶς, ὅτι ἡ ἐμὴ χαρὰ, πάντων ὑμῶν ἐστιν.

Quod ait, « Iterum, » ostendit jam se quoque mœrore propter eos fuisse affectum. « Nam si ego mœrore vos afficiam. » Hæc dictio εἰ capi potest pro εἴτε, id est, *sive* aut *licet*, et nihil ex hoc obscurum aut absurdum invenio : est autem conciliativus sermo. Ait enim : Quanquam mœrore vos afficiam objurgando et aversando vos, in hoc ipso tamen exhilarer, quod tantum vobis curæ sim, ut compungamini ex mea aversione ac mœrore. Nam quid me, inquit, adeo delectat ut sensus eorum qui objurgantur? hic enim conjectandam offert utilitatem quæ ex objurgatione successura est. « Et hoc ipsum scripsi vobis. » Quando aut quid scripsit? in fine præsentis Epistolæ. Scripsit autem inducens eos qui deliquerunt ad resipiscendum, et ait : « Ne cum venero, rursum deprimat me Deus, et lugeam multos eorum qui antea peccaverunt nec respuerunt [19]. » Hoc ego, inquit, antea scripsi ut corrigerentur, **609** et non haberem mœrorem a vobis, a quibus, dum vos ipsos corrigeretis, gaudium me habere oportebat. « Fiduciam hanc habens erga vos omnes. » Et hoc, inquit, statuens, non quod solum me gaudere velim, sed et vos. Confido enim quod fratrum correctio, et mihi pariet gaudium et vobis : nam meum gaudium occasio est et vestri gaudii, adeo me diligitis.

Τὸ, πάλιν, δείκνυσιν καὶ ἤδη λυπηθέντα αὐτὸν ἐπ' αὐτοῖς. « Εἰ γὰρ λυπῶ ὑμᾶς. » Ἐν τῷ, Εἰ γὰρ ἐγὼ λυπῶ ὑμᾶς, τὸ, εἰ, ἀντὶ τοῦ εἴτε εἰ ληφθείη, οὐδὲν ἀσαφὲς οὐδ' ἄπορον ἀπαντῶ. Θεραπευτικὸς δὲ ὁ λόγος. Φησὶ γὰρ, Εἰ καὶ λυπῶ ὑμᾶς ἐν τῷ ἐπιτιμᾷν καὶ ἀποστρέφεσθαι ὑμᾶς, πλὴν εὐφραίνομαι δι' αὐτὸ τοῦτο, ὅτι τοσοῦτον ὑμῖν ἐμοῦ μέλλει, ὡς δάκνεσθαι ἐκ τῆς ἐμῆς ἀποστροφῆς καὶ λύπης. B Τί γὰρ με, φησὶν, εὐφραίνει οὕτως, ὡς τῶν ἐγκαλουμένων ἡ αἴσθησις; τεκμηριοῖ γὰρ αὕτη τὴν ἐκ τῶν ἐγκλημάτων γινομένην ὠφέλειαν. « Καὶ ἔγραψα ὑμῖν τοῦτο αὐτό. » Πότε ἔγραψε, καὶ τί; Ἐν τῷ τέλει τῆς νῦν Ἐπιστολῆς. Ἔγραψε δὲ τοὺς ἡμαρτηκότας ἐνάγων εἰς μετάνοιαν. « Μὴ ἐλθόντα γάρ με, φησὶ πάλιν ταπεινώσει ὁ Θεός μου, καὶ πενθήσω πολλοὺς τῶν προαμαρτησάντων, καὶ μὴ μετανοησάντων. » Τοῦτο οὖν, φησὶ, προέγραψα, ἵνα διορθώσωνται, καὶ μὴ λύπην σχῶ ἀφ' ὑμῶν. Ἀφ' ὧν κατορθούντων χαίρειν ἔδει. « Πεποιθὼς ἐπὶ πάντας ὑμᾶς. » Καὶ τοῦτο βουλόμενος, φησὶν, οὐ χάριν τοῦ ἐμὲ μόνον εὐφρανθῆναι βούλομαι, ἀλλὰ καὶ ὑμᾶς. Πέποιθα γὰρ ὅτι ἡ διόρθωσις τῶν ἀδελφῶν, καὶ ἐμοὶ τίκτει χαρὰν, καὶ ὑμῖν. Ἡ γὰρ ἐμὴ χαρὰ, πρόφασις γίνεται καὶ ὑμετέρας C χαρᾶς, οὕτως με, φησὶν, ἀγαπᾶτε.

II, 4-7. *Nam ex multa afflictione et anxietate cordis scripsi vobis per multas lacrymas : non ut mœrore afficeremini, sed ut cognosceretis charitatem quam habeo abundantius erga vos. Quod si quis contristavit, non me contristavit, sed ex parte, ne aggravem omnes vos. Sufficit istiusmodi increpatio hæc quæ facta est a pluribus : ut e diverso magis condonetis et consolemini, ne quomodo tristitia nimia absorbeatur hujusmodi.*

Ἐκ γὰρ πολλῆς θλίψεως καὶ συνοχῆς καρδίας, ἔγραψα ὑμῖν διὰ πολλῶν δακρύων, οὐχ ἵνα λυπηθῆτε, ἀλλὰ τὴν ἀγάπην ἵνα γνῶτε ἣν ἔχω περισσοτέρως εἰς ὑμᾶς. Εἰ δέ τις λελύπηκεν, οὐκ ἐμὲ λελύπηκεν, ἀλλὰ ἀπὸ μέρους, ἵνα μὴ ἐπιβαρῶ πάντας ὑμᾶς, ἱκανὸν τῷ τοιούτῳ ἡ ἐπιτιμία αὕτη, ἡ ὑπὸ τῶν πλειόνων. Ὥστε τοὐναντίον μᾶλλον ὑμᾶς χαρίσασθαι καὶ παρακαλέσαι, μή πως τῇ περισσοτέρᾳ λύπῃ καταποθῇ ὁ τοιοῦτος.

Quoniam ergo fratrum correctio commune gaudium conciliat, plurimum illam cupio : et cum non perficitur, doleo ac defatigor. Reprehensiones itaque et objurgationes quas scripsi, ex afflictione et anxietate cordis scripsi : non ad hoc nitens ut contristaremini (nam hoc etiam alias stultum esset), sed ut spiritualiter et ad correctionem contristaremini. Attamen hoc non dicit, sed volens ipsis obsequi ait : « Ut charitatem meam cognosceretis. » Me siquidem anxiari ac mœrore eo quod

Ἐπεὶ οὖν ἡ διόρθωσις τῶν ἀδελφῶν κοινῆς χαρᾶς πρόξενός ἐστιν, πάνυ αὐτῆς ἐρῶ, καὶ μὴ γινομένης ἀλγῶ καὶ τρύχομαι. Τοιγαροῦν τὰς ἐγκλήσεις καὶ ἐπιτιμήσεις ἃς ἔγραψα, ἀπὸ θλίψεως καὶ συνοχῆς D καρδίας ἔγραψα. Οὐχ ἵνα λυπηθῆτε σπουδάζων, (τοῦτο γὰρ καὶ ἄλλως ἀνόητον), ἀλλ' ἵνα πνευματικῶς καὶ ἐπὶ διορθώσει λυπηθῆτε. Ἀλλὰ τοῦτο μὲν οὐ λέγει. Θεραπεῦσαι δὲ αὐτοὺς θέλων, φησίν. Ἵνα τὴν ἀγάπην μου γνῶτε. » Τὸ γὰρ ἐμὲ ἀδημονεῖν καὶ κατατρύχεσθαι ἐφ' οἷς ὑμεῖς ἁμαρτάνετε, δεῖγμα

[18] Infra xii. [19] I Cor. v, 8.

μεγίστης ἀγάπης ἐστί. « Περισσοτέρως εἰς ὑμᾶς. » Πλεῖον, φησὶ, τῶν λοιπῶν μου μαθητῶν. Καὶ γὰρ πολλοὶ πιστοὶ ἦσαν ἐν Κορίνθῳ καὶ δόκιμοι. « Ἀλλὰ ἀπὸ μέρους, ἵνα μὴ ἐπιβαρῶ πάντας ὑμᾶς. » — [ΘΕΟΔΩΡ.] Μεῖζόν τι εἰπεῖν ἠβουλήθη, καὶ δεῖξαι πᾶν τὸ σῶμα τῆς Ἐκκλησίας κοινωνῆσαν τῆς λύπης, ἀλλὰ τοὺς ἄλλους πιστοὺς καταλιπὼν, τῶν Κορινθίων ἐμνημόνευσε μόνον. Τοῦτο γὰρ δηλοῖ, τὸ, « Ἀπὸ μέρους. » Καὶ, « Ἵνα μὴ ἐπιβαρῶ. » Εἶτα τὴν πατρικὴν φιλοστοργίαν γυμνοῖ λέγων· « Ἱκανὸν τῷ τοιούτῳ, ἡ ἐπιτιμία αὕτη. » Βούλεται διὰ τούτων, ἀγάπην κυρωθῆναι εἰς τὸν πεπορνευκότα, περὶ οὗ ἔγραψεν ἐν τῇ πρώτῃ Ἐπιστολῇ. Καὶ γὰρ πάντες αὐτὸν ἦσαν ἀποστραφέντες, ταῖς τούτου κελεύσεσι. Καὶ ὅρα τί ποιεῖ. Κοινωνοὺς αὐτοὺς ποιεῖται τῆς λύπης, ὡς κοινῇ πάντων λυπηθέντων ἐπὶ τῷ γενομένῳ, ἵνα καὶ τῆς διδομένης συγγνώμης γένωνται κοινωνοὶ, καὶ φησιν. Εἰ δέ τις λελύπηκε, τὸν πεπορνευκότα λέγων, οὐκ ἐμὲ λελύπηκε μόνον, ἀλλὰ καὶ ὑμᾶς ἐν μέρει. Τοῦτο γὰρ τὸ, « Ἀπὸ μέρους. » Ἐν μέρει δὲ εἶπον, φησὶν, ἵνα μὴ ἐπιβαρῶ, τουτέστιν, ἐπιπαροξύνω κατ' αὐτοῦ πάντας ὑμᾶς. Ἢ οὕτως μεθ' ὑπερβατοῦ· Λελύπηκε ὑμᾶς ἐν μέρει. Τοῦτο δὲ εἶπον, ἵνα μὴ ἐπιβαρήσω τὸν πεπορνευκότα, τῷ λέγειν τοσοῦτον λαὸν αὐτὸν λελυπηκέναι. « Ἱκανὸν τῷ τοιούτῳ ἡ ἐπιτιμία αὕτη. » Διὰ τοῦτο τὸ ὄνομα αὐτοῦ οὔτε ἄνω, οὔτε ὧδε τίθησιν, αὐτοῦ φειδόμενος, μή πως τῇ ὀνομασίᾳ αὐτοῦ, πάλιν ἀναζέσῃ ὁ κατ' αὐτοῦ τῶν Κορινθίων θυμός. « Ὥς τε τοὐναντίον μᾶλλον ὑμᾶς χαρίσασθαι. » Μὴ μόνον, φησὶ, λύσητε τὴν ἐπιτίμησιν, ἀλλὰ καὶ παρακαλέσατε αὐτὸν, καὶ ἐν τῇ προτέρᾳ ἔχετε τάξει. Ἐναντίον γὰρ ἡ παράκλησις τῆς ἐπιτιμήσεως. Ὅρα δέ. Ἵνα μὴ νομίσῃ ὁ πεπορνευκὼς ἱκανῶς μετανενοηκέναι, καὶ τοῦ λοιποῦ ῥᾳθυμότερος γένηται, φησί· « Χαρίσασθαι, » Εἰ καὶ μὴ ἄξιος, φησὶν, ἐστὶ λαβεῖν κατὰ ὀφειλὴν τὴν συγγνώμην, μή πως τῇ περισσοτέρᾳ λύπῃ καταποθῇ, ὡς ὁ Ἰούδας ἀπὸ τῆς ἀμέτρου λύπης. « Ἢ καταποθῇ ὑπὸ τοῦ Σατανᾶ. » Δηλοῖ δὲ αὐτοῦ ἄφθονον τὴν λύπην.

A vos peccetis, maximæ indicium est charitatis ac dilectionis. « Abundantius erga vos. » Plus, inquit, quam erga cæteros meos discipulos. Nam multi credentes ac probati erant Corinthi. « Sed ex parte, ne aggravem omnes vos » Majus aliquid dicere voluit, et ostendere totum Ecclesiæ corpus participes esse mœroris; at cæteris fidelibus prætermissis, solum meminit Corinthiorum: hoc enim significat, « Ex parte, » et, « Ne aggravem. » Deinde eximium ac paternum amorem detegit dicens: « Sufficit istiusmodi homini increpatio hæc. » Vult per hæc charitatem confirmari erga eum qui scortatus fuerat, de quo priore scripsit Epistola: omnes siquidem ex hujus præcepto fuerant eum aversati. Et vide quid agat. **610** Participes efficit B ipsos tristitiæ, tanquam omnibus propter id quod factum fuerat ex æquo contristatis, ut etiam veniæ quæ datur fiant quoque participes, et ait: Quod si quis contristavit, illum dicens qui scortatus fuerat, non me contristavit solum, sed et vos in parte: nam hoc significat, « In parte. » In parte autem dixi, inquit, ne aggravem, hoc est, adversus illum exacerbem omnes vos. Aut hoc modo cum hyperbato: Contristavit omnes vos in parte; hoc autem dixi, ne eum qui scortatus fuerat aggravarem, dicendo ipsum contristasse tantum populum. « Sufficit istiusmodi homini increpatio hæc. » Propterea neque superius neque nunc nomen ejus apponit, metuens ne quo modo ejus appellatione rursum effervesceret adversus eum Corinthiorum animus. « Ut e diverso magis condonetis. » Non C solum, inquit, increpationem solvite, verum etiam consolemini eum, et in priori ordine ac dignitate habetote. Nam opposita est consolatio increpationi. Considera vero, quod ne existimetis qni stuprum commiserat se sufficienter pœnitentiam egisse, ac ita deinceps segnior fieret, ait: « Condonetis. » Etsi, inquit, dignus non est qui tanquam debitam accipiat veniam, vos tamen condonate, ne quomodo nimia absorbeatur tristitia, quemadmodum Judas ab immodico mœrore. « Vel absorbeatur a Satana. » Significat autem abundantem illius dolorem ac luctum.

Διὸ παρακαλῶ ὑμᾶς, κυρῶσαι εἰς αὐτὸν ἀγάπην. Εἰς τοῦτο γὰρ ἔγραψα, ἵνα γνῶ τὴν δοκιμὴν ὑμῶν, εἰ εἰς πάντα ὑπήκοοί ἐστε. Ὧ δέ τι χαρίζεσθε, καὶ ἐγώ. Καὶ γὰρ ἐγὼ, εἴ τι κεχάρισμαι, ᾧ κεχάρισμαι, δι' ὑμᾶς ἐν προσώπῳ Χριστοῦ, ἵνα μὴ πλεονεκτηθῶμεν ὑπὸ τοῦ Σατανᾶ. Οὐ γὰρ αὐτοῦ νοήματα ἀγνοοῦμεν.

II, 5-11. *Quapropter obsecro vos confirmate in illum charitatem. In hoc enim scripsi ut cognoscam probationem vestri, an ad omnia obedientes sitis.* D *Cui vero condonatis aliquid et ego condono. Nam et ego si quid condonavi, cui condonavi, propter vos condonavi in persona Christi, ne circumveniamur a Satana. Non enim illius cogitationes ignoramus.*

Οὐκ ἔτι ὡς διδάσκαλος κελεύει, ἀλλ' ὡς συνήγορος δικαστὰς παρακαλεῖ. « Κυρῶσαι εἰς αὐτὸν ἀγάπην. » Μὴ ἁπλῶς, ἀλλὰ παγίως. Μεγίστην δὲ τοῦτο δείκνυσι Κορινθίων ἀρετὴν, ὅτι οὕτως μετεβλήθησαν, ὥς τε ἐφ' ᾧ πρότερον ἐφυσιοῦντο, « Καὶ ὑμεῖς γὰρ, φησὶ πεφυσιωμένοι ἐστὲ, » νῦν ἔχθραν ἄσπονδον ἔχειν. « Ἵνα γνῶ τὴν δοκιμὴν ὑμῶν. » Τὴν ἐν τῇ ὑπακοῇ δηλονότι. « Εἰς τοῦτο γὰρ ἔγραψα, » τουτ-

Jam non ut præceptor jubet, sed tanquam patronus judices deprecatur. « Confirmate in illum charitatem. » Non utcunque, sed firmiter. Maximam autem Corinthiorum ostendit virtutem, quod adeo immutati essent, ut de quo prius inflati erant ac sese jactabant (nam, « Et vos, inquit, inflati estis[19] »), nunc odium irreconciliabile conceperant. « Ut cognoscam probationem vestri. » Puta quæ

[19] I Cor. v, 2.

in obedientia consistit. « In hoc enim scripsi. » **611** Hoc est, propterea hæc scripsi vobis, ut cognoscam utrum sicut audistis me, et vos ipsos ab illo separastis, ita quoque in hoc me audituri sitis ut illum recipiatis. Hoc significat : « An ad omnia obedientes sitis. » Itaque non solum propter illius salutem ne nimia absorberetur tristitia, scripsit : verum etiam adhortari eos vult ad obediendum.

« Cui vero condonatis aliquid. » Vide autem quod ipsos primo loco collocaverit, se ipsum vero in subsequenti. Deinde autem, ne audientes : « Cui vero condonatis aliquid, » dominos se esse arbitrentur ad dimittendum et non dimittendum, seipsum quoque adjungit dicendo, « Et ego. » — « Propter vos autem condonavi, » inquit. Intellexeram enim me ex hoc fore vobis gratum. Deinde ne existiment propter homines ipsum aliquid condonasse, subjungit : « In persona Christi. » Hoc est, secundum Christum hoc faciens, et tanquam in conspectu Christi hoc agens. Aut, « In persona Christi, » hoc est, ad gloriam Christi ut ipsius nomen et persona de benignitate glorificaretur. Siquidem gloria Christi est suorum benignitas discipulorum. Si ergo quod fit, ad gloriam Christi fit : quomodo potestis non ignoscere aut illum non recipere? « In persona Christi. » Hoc est, ad gloriam Christi, aut tanquam ipso Christo etiam hoc jubente, quod potissimum eis persuasit. « Ne circumveniamur a Satana. » Hoc, inquit, dico ne a Satana decipiamur. Nam, si ita relinqueretur et nimia tristitia absorberetur, futurum esset ut a diabolo circumveniremur : ille siquidem rapiens quod suum non esset, Christi gregem diminueret, et corpus nostrum dissiparet ; omnes namque invicem membra estis. « Non enim illius cogitationes ignoramus. » Quod variæ ac dolosæ sint, malumque machinantes. Neque enim ex eo duntaxat quod in fornicationem conjiciat, verum etiam ex mœrore qui in resipiscentia sumitur, potest ad desperationem supplantare, si fuerit immodicus. Quandoquidem ergo et ex eo quod peccamus, et ex eo quod resipiscimus, facile ab eo capimur, an non plane circumvenimur?

A ἐστι, διὰ τοῦτο ἔγραψα ὑμῖν ταῦτα, ἵνα γνῶ, εἰ ἄρα ὥσπερ ἠκούσατέ μου καὶ ἀπεκόψατε ἑαυτοὺς ἀπ' αὐτοῦ, οὕω μου ἀκούσεσθε καὶ εἰς τὸ δέξασθαι αὐτόν. Τοῦτο λέγει, « Εἰ εἰς πάντα ὑπήκοοί ἐστε. » Καὶ τοι οὐ μόνον διὰ τὴν ἐκείνου σωτηρίαν ἵνα μὴ τῇ περισσοτέρᾳ λύπῃ καταποθῇ, ἔγραψεν, ἀλλὰ καὶ προτρέψασθαι αὐτοὺς πρὸς τὸ πεισθῆναι βούλεται.

« Ὧ δὲ τι χαρίζεσθε. » Ὅρα, αὐτοὺς μὲν ἐν πρωτοτύπῳ τέταχεν, ἑαυτὸν δὲ ἐν παρεπομένῳ. Εἶτα ἵνα μὴ ἀκούσαντες, « ᾧ δέ τι χαρίζεσθε, » κύριοι νομίσωσιν εἶναι τοῦ ἀπολύειν καὶ μὴ, καὶ ἑαυτὸν προστίθησι, τῷ εἰπεῖν, « Καὶ ἐγὼ » — « Δι' ὑμᾶς δὲ, φησὶ, κεχάρισμαι. » Ἤδειν γὰρ χαριζόμενος καὶ ὑμῖν ἐκ τούτου. Εἶτα ἵνα B μὴ νομισθῇ δι' ἀνθρώπους συγκεχωρηκέναι, ἐπάγει, « Ἐν προσώπῳ Χριστοῦ, » τουτέστι, κατὰ Χριστὸν τοῦτο ποιήσας, ὡς καὶ ἐπ' ὄψεσι Χριστοῦ πράττων τὸ τοιοῦτο. Ἢ, « Ἐν προσώπῳ Χριστοῦ, » τουτέστιν, εἰς δόξαν Χριστοῦ, ἵνα αὐτοῦ τὸ ὄνομα καὶ τὸ πρόσωπον ἐπὶ φιλανθρωπίᾳ δοξασθῇ. Καὶ γὰρ δόξα Χριστοῦ, τὸ τῶν μαθητῶν αὐτοῦ φιλάνθρωπον. Εἰ οὖν εἰς δόξαν Χριστοῦ γίνεται τὸ γινόμενον, πῶς δύνασθε μὴ συγγνῶναι καὶ μὴ δέξασθαι αὐτόν; Τὸ, « Ἐν προσώπῳ Χριστοῦ, » ἢ, εἰς δόξαν Χριστοῦ, ἢ ὡς τοῦ Χριστοῦ καὶ τοῦτο κελεύοντος, ὃ μάλιστα αὐτοὺς ἔπειθεν. « Ἵνα μὴ πλεονεκτηθῶμεν. » Τοῦτο δὲ λέγω, ἵνα μὴ πλεονεκτημεν ὑπὸ τοῦ Σατανᾶ. Εἰ γὰρ ειάθη οὕτως, καὶ ἐκ τῆς περισσοτέρας λύπης κατεκόθη, ἐμέλλομεν πλεονεκτεῖσθαι ὑπὸ τοῦ διαβόλου. Τὸ μὴ αὐτοῦ γὰρ λαμβάνων, ἐμείου τὴν ποίμνην τοῦ Χριστοῦ, C καὶ τοῦ σώματος ἡμῶν ἀφῃρεῖτο. Πάντες γὰρ ἀλλήλων μέλη ἐστὲ, φησίν. « Οὐ γὰρ αὐτοῦ τὰ νοήματα ἀγνοοῦμεν· » ὅτι ποικίλα καὶ δολερὰ καὶ κακομήχανα. Οὐ γὰρ μόνον ἐκ τοῦ εἰς πορνείαν ἐκβαλεῖν ὑποσκελίζει, ἀλλὰ καὶ ἐκ τῆς ἐπὶ τῇ μεταμελείᾳ λύπης δύναται εἰς ἀπόγνωσιν σκελίσαι, ὅταν ἄμετρος ᾖ. Ὅταν οὖν καὶ ἐξ ὧν μεταμελόμεθα καὶ ἐξ ὧν ἁμαρτάνομεν ἁλώσιμοι αὐτῷ ἐσμεν, πῶς οὐχὶ πλεονεκτούμεθα;

612 CAPUT III.

De utilitate per ipsum præstita his qui idonei essent, per quam etiam commendari se dicit.

II, 12, 13. *Cæterum cum venissem Troadem ad Evangelium Christi, et ostium mihi apertum esset per Dominum, non habui relaxationem spiritu meo eo quod non invenissem Titum fratrem meum, sed cum illis valedixissem, abii in Macedoniam.*

Non vulgari modo peregrinatus sum, sed ad Evangelium, hoc est, ad illud prædicandum. « Et ostium mihi apertum esset. » Vult dicere quod præter afflictiones, etiam Titi absentia ipsum afflixit, ostendens quantum sit fratre privari. Nec tamen dixit : Non prædicavi, aut salutis eorum qui ad fidem accedebant curam non habui, sed, « Non habui relaxationem spiritu meo ; » hoc est, mœrebam et anxiabar. Prædicatio itaque ob hoc non

D

ΚΕΦΑΛ. Γ'.

Περὶ τῆς δι' αὐτοῦ ὠφελείας τοῖς ἐπιτηδείοις, δι' ἧς καὶ συνίστασθαί φησιν.

Ἐλθὼν δὲ εἰς τὴν Τρωάδα, εἰς τὸ Εὐαγγέλιον τοῦ Χριστοῦ, καὶ θύρας μοι ἀνεῳγμένης ἐν Κυρίῳ, οὐκ ἔσχηκα ἄνεσιν τῷ πνεύματί μου τῷ μὴ εὑρεῖν με Τίτον τὸν ἀδελφόν μου. Ἀλλὰ ἀποταξάμενος αὐτοῖς, ἐξῆλθον εἰς Μακεδονίαν.

Οὐχ ἁπλῶς ἀποδημήσας, ἀλλ' εἰς τὸ Εὐαγγέλιον, τουτέστιν, ἐπὶ τὸ κηρύξαι ἀπεδήμησα. « Καὶ θύρας μοι ἀνεῳγμένης. » Θέλει εἰπεῖν ὅτι πρὸς τοῖς πειρασμοῖς, καὶ ἡ ἀπουσία Τίτου, αὐτὸν ἔθλιβε, δεικνὺς ὅσον ἐστὶν ἀδελφοῦ στερεῖσθαι. Πλὴν οὐκ εἶπεν, Οὐκ ἐκήρυξα, ἤγουν τῆς σωτηρίας τῶν προσιόντων τῇ πίστει οὐκ ἐφρόντισα, ἀλλ' « Οὐκ ἔσχηκα ἄνεσιν τῷ πνεύματί μου, » τουτέστιν, ἐλυπούμην καὶ ἠδημόνουν. Τὸ μέν τοι κήρυγμα, οὐ παρὰ τοῦτο ἐνεποδί-

ζετο. Καὶ τοσαύτη ἦν, φησὶ, λύπη. ὅτι καὶ θύρας μοι A ἀνεῳγμένης, τουτέστι, καὶ μαθητῶν εὐπορῶν καὶ τοῦ λόγου τρέχοντος, ὅμως ἤλγουν ἐπὶ τῇ ἀπουσίᾳ Τίτου. Δείκνυσι διὰ τούτων, τοῦ Τίτου τὸ χρήσιμον, ὅτι χωρὶς ἐκείνου, καί τοι θύρας ἀνεῳγμένης, ὅμως οὐκ εἶχεν ἄνεσιν, διὰ τὸ μὴ παρεῖναι αὐτόν. Τοῦτο δὲ λέγει, καὶ τὸν Τίτον τοῖς Κορινθίοις συνιστῶν (ἔμελλε γὰρ πάλιν ἀποστέλλειν αὐτὸν πρὸς αὐτούς), καὶ τὴν οἰκείαν σπουδὴν περὶ αὐτοὺς ἐνδεικνὺς, ὅτι καί πως οὕτω χρησιμεύοντος ἐν τῷ κηρύγματι καὶ ἐν πᾶσι τοῦ Τίτου, ὅμως αὐτὸς ἐκείνων τὸ συμφέρον προκρίνει. Διὸ καὶ ἀπέστειλε καὶ ἀποστελεῖ αὐτὸν πολλὰ χρήζων αὐτοῦ τῆς παρουσίας. « Ἀλλὰ ἀποταξάμενος αὐτοῖς » Τὸ ἀποταξάμενος, οὐκ ἔστι τὸ ἑλόμενος μὴ κηρύξαι. Ἄπαγε. (Οἷον γὰρ ἦν, εἰ διὰ τὴν ἀπουσίαν Τίτου ἐνεποδίσθη τὸ κήρυγμα ;) ἀλλ' B ἀντὶ τοῦ, οὐ τοσοῦτον ἐπιμείνας πρὸς αὐτοὺς, ὅσον ἤθελον ἐκεῖνοι. Τοῦτο μὲν ἴσως καὶ τοῦ Πνεύματος ἐπιτρέψαντος, πλὴν ἐποίει τι καὶ ἡ ἀπουσία Τίτου. Ἴσως δὲ καὶ χρειώδης ἦν αὐτῷ τῷ κηρύγματι ὁ Τίτος.

Τῷ δὲ Θεῷ χάρις τῷ πάντοτε θριαμβεύοντι ἡμᾶς ἐν τῷ Χριστῷ, καὶ τὴν ὀσμὴν τῆς γνώσεως αὐτοῦ φανεροῦντι δι' ἡμῶν ἐν παντὶ τόπῳ, ὅτι Χριστοῦ εὐωδία ἐσμὲν τῷ Θεῷ ἐν τοῖς σωζομένοις, καὶ ἐν τοῖς ἀπολλυμένοις· οἷς μὲν ὀσμὴ θανάτου εἰς θάνατον, οἷς δὲ ὀσμὴ ζωῆς εἰς ζωήν. Καὶ πρὸς ταῦτα τίς ἱκανός ; Οὐ γάρ ἐσμεν ὡς οἱ πολλοὶ καπηλεύοντες τὸν λόγον τοῦ Θεοῦ, ἀλλ' ὡς ἐξ εἰλικρινείας, ἀλλ' ὡς ἐκ Θεοῦ κατενώπιον τοῦ Θεοῦ, ἐν Χριστῷ λαλοῦμεν. C

Εἶτα ἐπειδὴ πολλὰς κατέλεξε λύπας, τὰς ἐν Ἀσίᾳ, τὰς ἐν Τρῳάδι, αὐτὸ τὸ μὴ ἐλθεῖν πρὸς αὐτοὺς, ἵνα μὴ νομίσωσι ταῦτα ὀλοφυρομένου εἶναι τὰ ῥήματα, ἐπάγει· « Τῷ δὲ Θεῷ χάρις τῷ θριαμβεύοντι ἡμᾶς, » τουτέστιν, εὐχαριστοῦμεν τῷ Θεῷ τῷ φανεροῦντι ἡμᾶς καὶ καταδήλους ποιοῦντι διὰ τοῦ πάσχειν κακῶς, φανεροῦντι δὲ, μετὰ τῶν κατὰ τοῦ διαβόλου νικῶν καὶ τροπαίων. Τοῦτο γὰρ ὁ θρίαμβος βούλεται. Ἐν γὰρ τῷ πάσχειν κακῶς, αἱ κατὰ τοῦ διαβόλου νίκαι συνίστανται. Ὅσον γάρ τις πλεῖον πάσχει, πλεῖον νικᾷ. « Ἡμᾶς ἐν τῷ Χριστῷ. » Οἷον διὰ τὸν Χριστὸν, διὰ τὸ κήρυγμα. » Καὶ τὴν ὀσμὴν τῆς γνώσεως αὐτοῦ. » Ἡ ὀσμὴ τῆς γνώσεως δύο δηλοῖ, ὅτι τε τὸ κήρυγμα οὐράνιόν ἐστι μύρον, καὶ ὅτι οὐκ ἀνακεκάλυπται πᾶσι καὶ πρόδηλόν ἐστιν, ὅπερ καὶ ἀλλαχοῦ D φησιν, « Ἄρτι βλέπομεν δι' ἐσόπτρου ἐν αἰνίγματι. » Ὥσπερ γὰρ ἡ ὀσμὴ δηλοῖ μὲν εἶναί που μύρον, τὴν δὲ οὐσίαν αὐτὴν οὐ δηλοῖ τοῦ πνέοντος, οὕτως καὶ ἡ διὰ τοῦ κηρύγματος γνῶσις, δηλοῖ μὲν καὶ διδάσκει εἶναι Θεὸν, ὁποῖος δὲ τὴν οὐσίαν, οὐκ ἔτι. « Φανεροῦντι δι' ἡμῶν. » Θυμιατήριον γὰρ, φησὶν, ἐσμὲν τοῦ μύρου τούτου καὶ οὐρανίου θυμιάματος, τὴν ὀσμὴν αὐτοῦ περιφέροντες πανταχοῦ. « Ὅτι Χριστοῦ εὐωδία ἐσμέν. » Οὐ μόνον, φησὶν, εὐωδίαν κηρύσσομεν, ἀλλὰ καὶ ἡμεῖς οἱ ἀπόστολοι εὐωδία ἐσμὲν, Χριστῷ τῷ Θεῷ

accepit impedimentum. Et tanta fuit, inquit, tristitia, quod cum etiam apertum esset mihi ostium, hoc est, et plures essent discipuli et sermo curreret, tamen angebar super absentia Titi. His Titi utilitatem ostendit, quia sine illo, licet apertum esset ostium, non tamen habuit relaxationem, eo quod ille non adesset. Hoc autem dicit et Titum commendans Corinthiis (rursum enim ipsum ad eos missurus erat), et proprium circa illos ostendens studium. Quanquam enim adeo utilis et in prædicatione et in omnibus esset Titus, ipse tamen illorum præponit utilitatem : ideo et eum misit ad eos et mittet, cum ipse multum egeret ejus præsentia. « Sed cum illis valedixissem. » Cum valedixissem, non est ac si diceret : Cum elegissem non prædicare. Minime. Quid enim hoc esset, si propter Titi absentiam impedimentum acciperet evangelium ? **612** sed quasi diceret : Non tanto tempore apud illos permansi quantum illi voluissent : idque fortassis etiam permittente Spiritu, faciebat tamen aliquid Titi absentia. Fortassis autem utilis quoque erat ad prædicationem Titus.

II, 14-17. « Deo autem gratia qui semper triumphare nos facit in Christo : et odorem notitiæ suæ « manifestat per nos in omni loco. Quoniam Christi « bona fragrantia sumus Deo in his qui salvi fiunt, « et in his qui pereunt : his quidem odor mortis ad « mortem, illis vero odor vitæ ad vitam. Et ad hæc « quis idoneus ? Non enim sumus ut plerique cauponantes verbum Dei, sed velut ex sinceritate, sed velut ex Deo, in conspectu Dei per Christum loquimur. »

Deinde postquam multos recensuit dolores quos in Asia et Troade acceperat, sic ut ad eos proficisci non potuerit : ne verba hæc existiment esse lugentis, subjungit : « Deo autem gratia qui triumphare nos facit. » Hoc est, gratias agimus Deo qui nos manifestat, ac conspicuos esse facit, per hoc quod malis afficimur : manifestat autem, per victorias ac tropæa quæ adversus diabolum habemus. Nam hoc sibi vult triumphus. In hoc enim quod mala patimur, consurgunt adversus diabolum victoriæ. Siquidem quo plus patitur quispiam, plus vincit. « In Christo. » Hoc est, per, sive propter Christum et prædicationem. » Et odorem notitiæ suæ. » Odor notitiæ duo significat, et quod cœlestis prædicatio unguentum sit, et quod non omnibus revelata sit et manifesta : quod etiam alibi dicit : « Cernimus nunc per speculum in ænigmate [20]. » Quemadmodum enim odor indicat quidem alicubi esse unguentum, non tamen ipsam manifestant præsentiam ejus quod spirat : ita quoque notitia quæ per prædicationem habetur, ostendit quidem ac docet esse Deum, at qualis sit per essentiam non ita. « Manifestat per nos. » Nam veluti thuribulum, inquit, sumus hujus unguenti ac cœlestis incensi, ipsius odorem ubique circumferentes.

[20] I Cor. XIII, 12.

« Quoniam Christi bona fragrantia sumus. » Non solum, inquit, bonam fragrantiam prædicamus, verum etiam nos apostoli bona fragrantia sumus, quæ a Christo Deo veluti emergit. Quomodo? Aut nos ipsos sacrificantes, aut externis afflictionibus quotidie morientes, **614** et in Christi victimas reputati. « In his qui salvi fiunt » Bona igitur fragrantia sumus, et bonam fragrantiam prædicamus: sive quis ex hoc salvus fiat per fidem, sive pereat per incredulitatem. Quemadmodum enim sol et mel ab his qui cæcutiunt aut vitio affecti sunt, non juxta suam perspiciuntur naturam: sed non ob id ille quidem tenebrosus est, hoc autem amarum, ita et nos et prædicatio, quanquam nonnulli ob incredulitatem pereant, non ob id non est spirituale unguentem: qu n potius ex hoc admirandum est, quod pravos arguat ac convincat: quia et unguentum porcos suffocare dicitur, et ignis spinas consumere.— Nam sive quispiam salvus fiat sive pereat, Evangelium in sua permanet virtute. Non enim ipsius opus est perditio, sed ingratitudinis illorum. « His quidem odor mortis ad mortem. » Non ex propria natura, sed ex ipsorum malitia. Quando vivificativus est aut quidem et Christus lapis erat offensionis et petra scandali his qui pereunt. —*Aliud.* Juxta inditum cuique affectum, suavis odor aut mortifer: quemadmodum si idem unguentum scarabeo et columbæ proponatur, non idem in utroque efficiet: sed columba quidem robustior per suavem unguenti odorem redditur, scarabeus vero interimitur. Ita et Paulus divinum illud incensum, si quis columba esset, sicut Titus, Silvanus et Timotheus, una cum eo participabat in bono vitæ odore, proficiens ad omne id quod honestum erat, sumptis ab ipso exemplis; si vero Demas quispiam esset aut Alexander aut Hermogenes, non ferens temperantiæ suffimentum, scarabeorum more a suavi odore fugabatur. « Et ad hæc quis idoneus?» An ad tantam gratiam idoneos vos esse putatis, ut Christi bona fragrantia sitis? nequaquam, sed totum gratiæ est. « Non enim sumus ut plerique. » Pseudapostolos hic insinuat, qui Dei gratiam proprium opus esse dicebant, et ait: Propterea dixi, « Quis idoneus, » et Deo rem omnem attribui, quia non sum sicut cæteri, nempe pseudapostoli cauponans et alienum faciens donum Dei. Cum enim Deus donum dederit, dicit autem quispiam quod suis id laboribus nactus sit, gratiam Dei facit alienam. Aut hoc dicit: Propterea his qui pereunt odor mortis est, **615** his autem qui salvi fiunt odor vitæ, quoniam non cauponamur verbum, veluti quidam qui illud commutant secundum occasiones et personas turpis lucri gratia: sed veritatem prædicamus, ut et qui digni sunt salvi fiant, et indigni ob suam incredulitatem pereant. Etenim ex sinceritate loquimur quæ vidimus et quæ audivimus a Christo. « Sed velut ex Deo. » Sed velut hi qui a Deo acceperunt et didicerunt, et qui in conspectu Dei loquuntur: et tanquam per Christum, id est, a Christo instructi et edocti loquimur. Papæ, quantam veritatem prædicationi asseruit!

A οἷον ἀναφερομένη. Πῶς; ἢ ἑαυτοὺς ἱερουργοῦντες, ἢ ἀπὸ τῶν ἔξωθεν καθ' ἡμέραν ἀποθνήσκοντες, καὶ εἰς ἱερεῖα λογιζόμενοι Χριστοῦ. « Ἐν τοῖς σωζομένοις. » Εὐωδία τοιγαροῦν ἐσμεν, καὶ εὐωδίαν κηρύσσομεν, κἂν τις ἐκ τούτου σώζηται διὰ τὴν πίστιν, κἂν τις ἀπόλλυται δι' ἀπιστίαν. Ὥσπερ γὰρ ὁ ἥλιος καὶ τὸ μέλι, τοῖς ἀμβλυώττουσι καὶ τοῖς κακουμένοις, οὐ κατὰ τὴν οἰκείαν ὁρᾶται φύσιν, ἀλλ' οὐ παρὰ τοῦτο ἢ σκοτεινὸς ἐκεῖνος ἢ τὸ μέλι πικρὸν, οὕτως καὶ τὸ κήρυγμα καὶ ἡμεῖς, κἂν ἀπόλλυνταί τινες τῇ ἀπιστίᾳ, οὐ παρὰ τοῦτο οὐκ ἔστι πνευματικὸν μύρον, ἀλλὰ καὶ κατὰ τοῦτό ἐστι θαυμάσαι, ὅτι τοὺς κακοὺς ἐλέγχει. Ἐπεὶ καὶ τὸ μύρον τοὺς χοίρους πνίγειν λόγος, καὶ τὸ πῦρ τὰς ἀκάνθας ἀναλίσκειν. —]ἸΩΑΝ.] Ἄν τε γὰρ σώζηταί τις, φησὶν, ἄν τε ἀπόλ- B λυται, τὸ Εὐαγγέλιον τὴν οἰκείαν ἀρετὴν ἔχον μένει. Οὐ γὰρ αὐτοῦ ἔργον ἡ ἀπώλεια, ἀλλὰ τῆς ἐκείνων ἀγνωμοσύνης. « Οἷς μὲν ὀσμὴ θανάτου εἰς θάνατον. » Οὐ παρὰ τὴν οἰκείαν φύσιν, ἀλλὰ παρὰ τὴν αὐτῶν κακίαν. Ἐπεὶ καὶ ὁ Χριστὸς, λίθος ἦν προσκόμματος καὶ πέτρα σκανδάλου τοῖς ἀπολλυμένοις. — Ἄλλως. [ΓΡΗΓΟΡΙΟΥ ΝΥΣΣΗΣ.] Κατὰ τὴν προσοῦσαν ἑκάστῳ διάθεσιν, ἢ ζωοποιὸς ἐγίνετο, ἢ θανατηφόρος ἡ εὔπνοια. Ὥσπερ τὸ αὐτὸ μύρον εἰ Κανθάρῳ καὶ Περιστερᾷ προτεθείη, οὐ ταὐτὸν ἐφ' ἑκατέρων ἐργάζεται, ἀλλ' ἡ μὲν περιστερὰ, ῥωμαλεωτέρα διὰ τῆς εὐπνοίας τοῦ μύρου γίνεται, ὁ δὲ κάνθαρος φθείρεται. Οὕτως καὶ ὁ Παῦλος, τὸ θεῖον ἐκεῖνο θυμίαμα, εἰ μέν τις ἦν περιστερὰ, κατὰ Τίτον ἢ Σιλουανὸν ἢ Τιμόθεον, συμμετεῖχεν αὐτῷ τῆς εὐωδίας τοῦ βίου, προκόπτων ἐν παντὶ καλῷ τοῖς κατ' αὐτὸν ὑποδεί- C γμασιν· εἰ δὲ Δημᾶς τις ἦν ἢ Ἀλέξανδρος, ἢ Ἑρμογένης, οὐ φέροντες τὸ τῆς ἐγκρατείας θυμίαμα, κανθάρων δίκην ὑπὸ τῆς εὐωδίας ἐφυγαδεύοντο. « Καὶ πρὸς ταῦτα τίς ἱκανός; » Ἆρα πρὸς τὴν τοσαύτην χάριν δοκεῖτε ἡμᾶς ἱκανοὺς εἶναι ὡς εἶναι εὐωδίαν Χριστοῦ; « Οὐμενοῦν, ἀλλὰ τὸ ὅλον τῆς χάριτος. » Τοὺς ψευδαποστόλους ἐνταῦθα αἰνίττεται, οἳ τὴν τοῦ Θεοῦ χάριν οἰκεῖον ἔφασκον κατόρθωμα, καί φησι· Διὰ τοῦτο εἶπον, « Τίς ἱκανός; » καὶ τῷ Θεῷ τὸ πᾶν ἀνατέθεικα, ὅτι οὐκ εἰμὶ ὡς οἱ λοιποὶ, τουτέστιν, οἱ ψευδαπόστολοι, καπηλεύων καὶ νοθεύων τὴν δωρεὰν τοῦ Θεοῦ. Ὅταν γὰρ ὁ Θεὸς δῷ δωρεὰν, λέγει δέ τις ἀπὸ οἰκείων πόνων αὐτὴν κεκτῆσθαι, νοθεύει τὴν χάριν τοῦ Θεοῦ. Ἢ τοῦτό φησι. Διὰ τοῦτο τοῖς μὲν ἀπολλυμένοις ὀσμή ἐστι θανάτου, τοῖς δὲ σωζομένοις D ὀσμὴ ζωῆς, ἐπειδὴ οὐ καπηλεύομεν τὸν λόγον, ὥς καί τινες συμμεταβάλλοντες αὐτὸν τοῖς καιροῖς καὶ τοῖς προσώποις, αἰσχροῦ κέρδους χάριν, ἀλλὰ τὴν ἀλήθειαν κηρύσσομεν, ἵνα καὶ οἱ ἄξιοι σωθῶσι, καὶ οἱ ἀνάξιοι τῇ οἰκείᾳ ἀπιστίᾳ ἀπώλωνται. Καὶ γὰρ ἐξ εἰλικρινείας λαλοῦμεν ἃ ἴδομεν καὶ ἃ ἠκούσαμεν παρὰ τοῦ Χριστοῦ. « Ἀλλ' ὡς ἐκ Θεοῦ. » Ἀλλ' ὡς ἐκ Θεοῦ λαβόντες καὶ μαθόντες, καὶ ὡς ἐνώπιον τοῦ Θεοῦ λαλοῦντες, καὶ ὡς ἐν Χριστῷ, τουτέστι, διὰ Χριστοῦ κατηχούμενοι καὶ διδασκόμενοι, λαλοῦμεν. Βαβαὶ, πόσην ἀλήθειαν τῷ κηρύγματι ἐμαρτύρησεν!

Ἀρχόμεθα πάλιν ἑαυτοὺς συνιστάνειν ἢ μὴ A χρῄζομεν ὥς τινες, συστατικῶν ἐπιστολῶν πρὸς ὑμᾶς ἢ ἐξ ὑμῶν συστατικῶν. Ἡ ἐπιστολὴ ἡμῶν, ὑμεῖς ἐστε ἐγγεγραμμένη ἐν ταῖς καρδίαις ἡμῶν, γινωσκομένη καὶ ἀναγινωσκομένη ὑπὸ πάντων ἀνθρώπων, φανερούμενοι ὅτι ἐστὲ ἐπιστολὴ Χριστοῦ, διακονηθεῖσα ὑφ' ἡμῶν, ἐγγεγραμμένη οὐ μέλανι, ἀλλὰ πνεύματι Θεοῦ ζῶντος, οὐκ ἐν πλαξὶ λιθίναις, ἀλλ' ἐν πλαξὶ καρδίαις σαρκίναις.

« Ἀρχόμεθα πάλιν ἑαυτοὺς συνιστάνειν. » Ἴσως ἐρεῖ τις, φησὶν, ὅτι ταῦτα διεξερχόμεθα, βουλόμενοι ὑμῖν ἑαυτοὺς συνιστᾷν καὶ παρατίθεσθαι. « Ἢ μὴ χρῄζομεν ὥς τινες... » Κατ' ἐρώτησιν ἀνάγνωθι. Ἆρα μὴ χρῄζομεν ἢ ἀφ' ὑμῶν πρὸς ἑτέρους, ἢ ἀφ' ἑτέρων πρὸς ὑμᾶς συστατικῶν, τουτέστι παραθετικῶν ἐπι- B στολῶν; Διὰ τούτου δὲ, τοὺς ψευδαποστόλους αἰνίττεται. « Ἡ ἐπιστολὴ ἡμῶν ὑμᾶς ἐστε. » Ἀντὶ ἐπιστολῆς, φησὶ, δυναμένης ἡμᾶς παραθέσθαι, ὑμᾶς ἔχομεν, καὶ τὴν ὑμῶν κατὰ Θεὸν εὐδοκίμησιν. Δεῖγμα γὰρ ἀρετῆς διδασκάλου, ἡ τῶν μαθητῶν εὐδοκίμησις. Οἱ οὖν πρὸς ἄλλους ὑμᾶς ἔχοντες εἰς λόγον συστάσεως, οὐκ ἂν πρὸς ὑμᾶς συστάσεως ἐδεήθημεν. « Ἐγγεγραμμένη ἐν ταῖς καρδίαις ἡμῶν. » Ἐν νῷ γὰρ ὑμᾶς ἔχοντες, φησὶν, ὡς καὶ ἐγγεγράφθαι ἡμῖν δοκεῖν διὰ τὸ ἀνεξάλειπτον, πανταχοῦ περιφέρομεν ὑμᾶς, καὶ ἐκ τῆς ὑμῶν ἀρετῆς ἔχομεν παρ' ἑτέροις σύστασιν. Ὅπερ φησὶ καὶ ἐν τῇ πρώτῃ Ἐπιστολῇ. « Ἡ γὰρ σφραγὶς τῆς ἐμῆς ἀποστολῆς ὑμεῖς ἐστε ἐν Κυρίῳ. » — « Γινωσκομένη καὶ ἀναγινωσκομένη. » Τῷ, πανταχόσε ὑμᾶς περιφέρειν τῇ μνήμῃ. C Διὰ οὖν τῆς ἀναγνώσεως γινώσκεσθε. Ἀνάγνωσιν δὲ καλεῖ, τὴν αὐτοῦ περὶ αὐτῶν ὁμιλίαν καὶ μνήμην. « Ὅτι ἐστὲ ἐπιστολὴ Χριστοῦ. » Πῶς; Τῷ τὸν νόμον αὐτοῦ καὶ τὰς ἐντολὰς παρ' ὑμῖν, γραμμάτων δίκην, μένειν καὶ φυλάττεσθαι. « Διακονηθεῖσα ὑφ' ἡμῶν. » Οἱ δὲ τῆς γνώσεως καὶ τοῦ κηρύγματος τούτου διάκονοι, ἡμεῖς εἰς ὑμᾶς ἐγενόμεθα. Καὶ ὥσπερ Μωϋσῆς διάκονος τοῦ νόμου γέγονεν, οὕτω καὶ ἡμεῖς τοῦ κηρύγματος· καὶ ὥσπερ ἐκεῖνος τὰς πλάκας ἐλάξευσεν, οὕτως ἡμεῖς τὰς ὑμῶν καρδίας· Εἶτα ἐκ τούτου, εἰς σύγκρισιν ἦλθε τοῦ παλαιοῦ νόμου καὶ τῆς νέας, καί φησιν· Ἐκεῖνος μὲν μέλανι, αὕτη δὲ πνεύματι ἐγγέγραπται· ἐκεῖνος ἐν λίθοις, αὕτη δὲ ἐν σαρκίναις πλαξὶν, οἷον ἐν καρδίαις. Ὅσῳ δὲ τὸ πνεῦμα τοῦ μέλανος, καὶ λίθων ἡ καρδία διαφέρει, τοσούτῳ, φησί, καὶ ἡ νέα, τοῦ νόμου καὶ τῆς πα- D λαιᾶς.

Πεποίθησιν δὲ τοιαύτην ἔχομεν διὰ τοῦ Χριστοῦ πρὸς τὸν Θεὸν, οὐχ ὅτι ἱκανοί ἐσμεν ἀφ' ἑαυτῶν λογίζεσθαί τι ὡς ἐξ ἑαυτῶν, ἀλλ' ἡ ἱκανότης ἡμῶν ἐκ τοῦ Θεοῦ. Ὃς καὶ ἱκάνωσεν ἡμᾶς διακόνους καινῆς διαθήκης, οὐ γράμματος, ἀλλὰ πνεύματος· Τὸ γὰρ γράμμα ἀποκτείνει, τὸ δὲ πνεῦμα ζωοποιεῖ.

Εἶτα ἐπειδὴ τὸ δεῖξαι τὴν Νέαν μείζονα τοῦ νόμου

III, 1-3. *Incipimus rursum nos ipsos commendare? Num egemus ut nonnulli commendatitiis epistolis apud vos aut a vobis commendatitiis? Epistola nostra vos estis scripta in cordibus nostris, quæ intelligitur et legitur ab omnibus hominibus, dum declaratis quod estis epistola Christi, subministrata a nobis, inscripta non atramento, sed spiritu Dei viventis : non in tabulis lapideis, sed in tabulis cordis carneis.*

« Incipimus rursum. » Dicet fortassis quispiam, inquit, quod hæc disseramus volentes nos ipsos vobis commendare et in medium afferre : « Num egemus ut nonnulli .. » Interrogative hæc legito : Utrum nobis opus est aut a vobis ad alios aut ab aliis ad vos commendatitiis epistolis, sive quæ nos proponant et exhibeant? Per hoc autem pseudapostolos designat. « Epistola nostra vos estis. » Loco, inquit, epistolæ quæ nos possit in medium proponere, habemus vos ac vestram secundum Deum probitatem : cum nota virtutis magistri sit probitas discipulorum. Qui itaque habeamus vos in modum commendationis erga alios, nequaquam egeamus commendatione ad vos. « Scripta in cordibus nostris. » In mente inquit, vos habentes, ita ut propter indebilitatem inscripti esse videamini in nobis, ubique vos circumferimus, et ex vestra virtute habemus apud alios commendationem : quod in priore Epistola ait : « Sigillum apostolatus mei vos estis in Domino [21]. » — « Quæ intelligitur et legitur. » Ex eo quod vos ubique in memoria circumferamus. Itaque per lectionem **616** cognoscimini : lectionem autem vocat suam de ipsis collocutionem ac memorationem. » Quod estis epistola Christi. » Quomodo? Quia lex ac præcepta ejus, litterarum loco manent ac servantur apud vos «Subministrata a nobis. »Nos autem hujus notitiæ ac prædicationis ministri erga vos fuimus; et quemadmodum Moses legis fuit minister, ita et nos prædicationis, et sicut ille tabulas incidit, ita nos corda vestra. Deinde ex hoc ad collationem venit veteris legis ac novi Testamenti, et ait : Illa quidem atramento, hoc autem spiritu inscriptum est : illa in lapidibus, hoc in carneis tabulis, hoc est, in cordibus : quanto autem spiritus præstantior est atramento, et cor lapidibus : tanto novum Testamentum lege præstantius est veterique instrumento.

III, 4-6. *Fiduciam autem hujusmodi habemus per Christum erga Deum, non quod idonei simus ex nobis ipsis cogitare quidquam tanquam ex nobis ipsis : sed si ad aliquid idonei sumus, id ex Deo est, qui et idoneos fecit nos ministros Novi Testamenti, non litteræ, sed spiritus. Nam littera occidit, spiritus autem vivificat.*

Deinde postquam ostendit Novum Testamentum

[21] I Cor. IV, 12.

majus esse lege veterique instrumento : una quoque ex consequenti subintelligebatur apostolos majores esse Mose veteris instrumenti ministro ; ob id enim quod res sunt majores, propter hoc ipsum et ministri. Sed totum Deo attribuit et ait : « Fiduciam autem hujusmodi habemus. » Hyperbaton est: Quia idoneitas nostra ex Deo est, inquit, et cætera quæ in medio ponuntur. bono sumus animo ac confidimus per Christum habentes ut confidamus : quia nos quidem non sumus idonei ad ministrandum in tanto ministerio, imo ne ad concipiendum quidem mente rei magnitudinem, aut in ipsa quidquam omnino cogitandum : sed quia beneplacuit ipsi ut nos idonei essemus tanto negotio. « Non litteræ, sed Spiritus. » Lex enim litteras ferebat, Christi vero prædicatio Spiritus superventionem. Siquidem lex quoque spiritualis erat, at Spiritum non tribuebat, quod facit prædicatio. Ac si diceret : Nobis non litteras **617** dare commissum est velut Mosi, sed Spiritum. Nam per impositionem manuum apostolorum superveniebat Spiritus sanctus. « Nam littera occidit. » Lex, inquit, occidit. Si enim peccantem deprehenderit, interimit eum. « Nam qui transgressus est, inquit, legem Mosi, sine misericordia sub duobus aut tribus testibus moritur [22]. » Spiritus vero si deprehenderit peccatis mortuos, per baptisma vivificat.

A καὶ τῆς παλαιᾶς, συνυπηκούετο κατὰ τὸ ἀκόλουθον, καὶ τοῦ διακόνου τῆς παλαιᾶς Μωσέως μείζους εἶναι τοὺς ἀποστόλους (ἐφ' ὧν γὰρ τὰ πράγματα μείζονα, ἐπὶ τούτων καὶ οἱ διάκονοι), ὅλον τῷ Θεῷ ἀνατίθησι τὸ πρᾶγμα, καί φησι· « Πεποίθησιν δὲ τοιαύτην ἔχομεν. » Ὑπερβατὸν, ὅτι ἡ ἱκανότης ἡμῶν ἐκ τοῦ Θεοῦ, καὶ τὰ λοιπὰ διὰ μέσου. Θαῤῥοῦμεν, φησὶ, καὶ πεποίθαμεν εἰς τὸν Θεὸν, διὰ Χριστοῦ τὸ θαῤῥεῖν ἔχοντες, ὅτι ἡμεῖς μὲν, οὐχ ἱκανοί ἐσμεν τοσαύτῃ διακονίᾳ ὑπηρετήσασθαι, ἀλλ' οὐδὲ ἐν νῷ λαβεῖν τοῦ πράγματος τὸ μέγεθος, ἢ ὅλως λογίσασθαί τι ἐν αὐτῷ, ἀλλ' ὅτι ηὐδόκησεν ἡμᾶς ἱκανοὺς γενέσθαι τῷ τηλικούτῳ πράγματι. « Οὐ γράμματος, ἀλλὰ Πνεύματος. » Ὁ γὰρ νόμος, γράμματα ἔφερε, τὸ δὲ Χριστοῦ κήρυγμα, Πνεύματος ἐπιφοίτησιν. Ἦν μὲν γὰρ καὶ B ὁ νόμος πνευματικὸς, ἀλλ' οὐ Πνεῦμα ἐχαρίζετο, ὅπερ ποιεῖ τὸ κήρυγμα, ὡς εἰ ἔλεγεν· Ἡμεῖς οὐ γράμματα ἐπιστεύθημεν, ὡς Μωσῆς, ἀλλὰ Πνεῦμα διδόναι. Διὰ γὰρ τῆς ἐπιθέσεως τῶν χειρῶν τῶν ἀποστόλων, ἐπιφοίτησις ἐγίνετο Πνεύματος ἁγίου. « Τὸ γὰρ γράμμα ἀποκτείνει. » Ὁ νόμος, φησὶν, ἀποκτείνει. » Ἐὰν γὰρ λάβῃ πλημμελοῦντα, ἀναιρεῖ αὐτόν. « Παραβὰς γάρ τις, φησὶ, νόμον Μωσέως, χωρὶς οἰκτιρμῶν ἐπὶ δυσὶν ἢ τρισὶ μάρτυσιν ἀποθνήσκει. » Τὸ δὲ Πνεῦμα νενεκρωμένους ταῖς ἁμαρτίαις λαμβάνον, ἐν τῷ βαπτίσματι ζωοποιεῖ.

CAPUT IV.

De ministro secundum Spiritum, et gloria magis divina quam ea quæ secundum legem erat.

III, 7-11. *Quod si ministerium mortis in litteris insculptum lapidibus fuit in gloria, adeo ut non possent oculos intendere filii Israel in faciem Mosi, propter gloriam vultus ejus quæ aboletur, cur non potius ministerium Spiritus erit in gloria? Nam si ministerium condemnationis gloria, multo magis excellit ministerium justitiæ in gloria. Quandoquidem ne glorificatum quidem fuit quod glorificatum est, in hac parte, propter eminentem gloriam. Etenim si id quod aboletur fuit per gloriam, multo magis id quod manet est in gloria.*

Postquam in præcedentibus docuit Novi Testamenti excellentiam super Vetus : quod illud quidem in lapidibus datum erat et per atramentum, novum vero in cordibus et per spiritum : vult nunc ostendere quod etiam in gloria majus sit Novum. Et quoniam Vetus sensibilem habebat gloriam, nempe faciem Mosi, Novum vero intelligibilem, a ratione ostendit excellentiam : et vide quomodo. Protinus ipsum vocat mortis ministerium et litteris et in lapidibus insculptum : ac si diceret : Non erat ibi auxilium aliquod aut remissio, quemadmodum in baptismate, sed solæ litteræ ac supplicium inevitabile ; **618** ut quod lapidibus insculptum esset. Ministerium autem mortis dicit legem. Et vide quod non dixit esse mortis effectivam : neque enim ad peccatum aut mortem impellebat ; sed ministerium. Nam legislatori erat ad ministerium, et morte di-

ΚΕΦΑΛ. Δ'.

Περὶ τῆς κατὰ Πνεῦμα λειτουργίας καὶ δόξης θειοτέρας τῆς κατὰ τὸν νόμον.

Εἰ δὲ διακονία τοῦ θανάτου ἐν γράμμασιν ἐντε- C τυπωμένη ἐν λίθοις ἐγενήθη ἐν δόξῃ, ὥστε μὴ δύνασθαι ἐνατενίσαι τοὺς υἱοὺς Ἰσραὴλ εἰς τὸ πρόσωπον Μωϋσέως διὰ τὴν δόξαν τοῦ προσώπου αὐτοῦ τὴν καταργουμένην, πῶς οὐχὶ μᾶλλον ἡ διακονία τοῦ Πνεύματος ἔσται ἐν δόξῃ; Εἰ γὰρ ἡ διακονία τῆς κατακρίσεως δόξα, πολλῷ μᾶλλον περισσεύει ἡ διακονία τῆς δικαιοσύνης ἐν δόξῃ. Καὶ γὰρ οὐ δεδόξασται τὸ δεδοξασμένον ἐν τούτῳ τῷ μέρει, ἕνεκεν τῆς ὑπερβαλλούσης δόξης. Εἰ γὰρ τὸ καταργούμενον διὰ δόξης, πολλῷ μᾶλλον τὸ μένον ἐν δόξῃ.

Διδάξας ἐν τοῖς ἄνω τὴν διαφορὰν τῆς νέας ὡς πρὸς τὴν παλαιὰν, τὸ ἐκείνην μὲν ἐν λίθοις καὶ ἐν μέλανι, ταύτην δὲ ἐν πνεύματι καὶ ἐν καρδίαις, νῦν θέλει δεῖξαι ὅτι καὶ ἐν δόξῃ μείζων ἡ νέα. Καὶ D ἐπειδὴ ἡ παλαιὰ αἰσθητὴν εἶχε δόξαν, τὴν τοῦ προσώπου Μωσέως, ἡ δὲ νέα νοητὴν, ἀπὸ συλλογισμοῦ τὴν ὑπεροχὴν δείκνυσι. Καὶ ὅρα. Εὐθέως διακονίαν αὐτὴν λέγει θανάτου, καὶ ἐν γράμμασι καὶ ἐν λίθοις ἐντετυπωμένην, ὡς εἰ ἔλεγεν· Οὐκ ἦν βοήθειά τις ἐκεῖ, ἢ ἄφεσις ὥσπερ ἐπὶ τοῦ βαπτίσματος, ἀλλὰ γράμματα μόνον καὶ τιμωρία ἀνεξάλειπτος, ἅτε λίθοις ἐγκεκολαμμένη. Διακονίαν δὲ θανάτου, τὸν νόμον λέγει. Καὶ ὅρα, οὐκ εἶπε, ποιητικὸν θανάτου (οὐ γὰρ αὐτὸς ὤθει πρὸς ἁμαρτίαν ἢ θάνατον)· ἀλλὰ διακονίαν. Διηκόνει γὰρ τῷ νομοθέτῃ, καὶ τοὺς ἀξίους θανάτου, ὁ νόμος ἐθανάτου. — [ΘΕΟΔΩΡ.] Τὴν δὲ διακονίαν τοῦ νόμου, διακονίαν

[22] Hebr. x, 28.

θανάτου προσηγόρευσεν, ἐπειδὴ τοὺς παραβαίνοντας ὁ νόμος ἐκόλαζεν. Εἰ τοίνυν, φησὶν, ἔνθα τιμωρία καὶ θάνατος καὶ γράμματα λίθοις ἐγκεκολαμμένα, τοσαύτην ὁ ταῦτα κομίζων ἐν τῷ προσώπῳ δόξαν ἐδέξατο, πολλῷ μᾶλλον οἱ τῷ θείῳ διακονοῦντες Πνεύματι, πλείονος ἀπολαύουσι δόξης. « Ὥστε μὴ δύνασθαι ἐνατενίσαι. » Ἐπαίρει τὴν τοῦ νόμου δόξαν, ἵνα πλέον αὐξήσῃ τὴν τῆς νέας. Ἢ ὅτι τοῦτο κατηγορία ἐστὶν Ἰουδαίων, ὅτι οὕτως, φησὶν, ἦσαν ταχεῖς, ὡς μηδὲ τὴν αἰσθητὴν δόξαν ἱκανοὺς εἶναι ὁρᾷν. « Διὰ τὴν δόξαν τοῦ προσώπου αὐτοῦ. » Ἄνω ἐπάρας τὴν τοῦ νόμου δόξαν, νῦν ἠρέμα καθαιρεῖ αὐτήν. Οὐ γὰρ ὁ νόμος εἶχε τὴν δόξαν, ἀλλ' ὁ Μωσῆς. Καὶ ὁ Μωσῆς δὲ, οὐ μένουσαν εἶχε δόξαν, ἀλλὰ καταργουμένην, τουτέστι παυομένην. Ἐπειδὴ γὰρ ἄνω ἐπῆρε τὰ κατὰ τὸν νόμον, νῦν αὐτὰ καθαιρεῖ ἵνα συγκαθέλῃ τὰ Ἰουδαϊκά. « Πῶς οὐχὶ μᾶλλον ἡ διακονία τοῦ Πνεύματος ; » Ὥσπερ διακονίαν θανάτου τὸν νόμον ἐκάλεσεν, οὕτως κατὰ τὸ ἀκόλουθον ὤφειλε τὴν νέαν καλέσαι διακονίαν ζωῆς. Ἀλλὰ τοῦτο μὲν σιωπᾷ, τὸ μεῖζον δὲ λέγει. Διακονίαν γὰρ αὐτὴν Πνεύματος καλεῖ, τοῦ καὶ τὴν ζωὴν ἐξουσίαν ἔχοντος παρέχειν. Διακονίαν δὲ Πνεύματος αὐτὴν καλεῖ, διὰ τὴν ἐπιφοίτησιν τοῦ ἁγίου Πνεύματος, οἱονεὶ τὴν παρασκευαστικὴν τῆς τοῦ ἁγίου Πνεύματος ἐπιφοιτήσεως. « Εἰ γὰρ ἡ διακονία τῆς κατακρίσεως. » Ἀπὸ συλλογισμοῦ τὸ εὔλογον ἔχοντος τὴν σύγκρισιν ποιεῖται. Εἰ γὰρ δόξα, φησὶν, ἐστὶν ἐν τῷ νόμῳ, καί τοι ὄντι διακόνῳ θανάτου καὶ κατακρίσεως, πολλῷ μᾶλλον κατὰ τὸ ἀκόλουθον, οὐ μόνον ἔστιν ἐν τῇ νέᾳ δόξα, ἀλλὰ καὶ περισσεύει. Καὶ γὰρ, « Περισσεύει. » Τοῦ μὲν γὰρ νόμου ἁμαρτωλοὺς λαμβάνοντος καὶ τιμωρουμένου, τὸ κήρυγμα ἁμαρτωλοὺς λαμβάνον ἐν τῷ βαπτίσματι, οὐ μόνον ἀνευθύνους ἀφίησι, (καί τοι ἤρκει καὶ τοῦτο,) ἀλλὰ καὶ δικαιοῖ, καὶ ἁγιάζει, καὶ εἰς υἱοθεσίαν καλεῖ, καὶ τὰς μελλούσας ἐλπίδας ἐπαγγέλλεται· Ὅθεν καὶ διακονίαν δικαιοσύνης αὐτὴν καλεῖ, ὡς δικαιοῦσαν τοὺς ἀσεβεῖς.

« Καὶ γὰρ οὐ δεδόξασται. » Καὶ τί, φησὶν, ἀντιπαράθεσιν ποιῶ τῆς νέας καὶ τοῦ νόμου ; Τοσαύτη γὰρ, φησὶ, τῆς νέας ἡ διαφορὰ καὶ ἡ δόξα, ὅτι, φησὶν, ἐν συγκρίσεως μέρει, (τοῦτο γάρ ἐστιν ὃ λέγει ἐν τούτῳ τῷ μέρει, τουτέστι τῆς συγκρίσεως), οὐδὲ δόξαν ἔχειν δόξει ἡ παλαιὰ, καί τοι δεδοξασμένη οὖσα, ὡς πρὸς ἀντιπαράθεσιν τῆς νέας. « Ἐν τούτῳ τῷ μέρει. » [ΘΕΟΔΩΤ.] — Τοσαύτη γάρ ἐστι, φησὶν, ἡ τοῖς διακόνοις τῆς χάριτος προσεσομένη δόξα, ὅτι οὐδὲ δόξαν εἴποι τις ἂν εἰκότως τὴν Μωσεῖ προσγενομένην, ἀποβλέπων εἰς τούτους. Ἐν νυκτὶ μὲν γὰρ τὸ λυχναῖον φῶς, φανότατον εἶναι δοκεῖ, ἐν μεσημβρίᾳ δὲ μέσῃ κρύπτεται, καὶ οὐδὲ φῶς εἶναι νομίζεται. Τὸν δὲ νόμον ἐκάλεσε καταργούμενον, ὡς παυσόμενον τῇ Χριστοῦ παρουσίᾳ, μένον δὲ τὸ τῆς Χάριτος δῶρον, ὡς οὐ ληψόμενον τέλος. Εἰ τοίνυν ἐκεῖνον, φησὶ, τετύχηκε δόξης, δηλονότι καὶ τοῦτο πολλαπλασίως τεύξεται. « Τὸ δεδοξασμένον. » Οἷον ὁ νόμος ὁ δόξαν ἔχων διὰ τοῦ προσώπου Μωσέως.

A gnos lex interimebat. — Legis ministerium appellavit mortis ministerium, quoniam transgressores lex puniebat. Si igitur ubi supplicium ac mors erat, litteræque lapidibus insculptæ, qui hæc ferebat tantam in facie gloriam accepit, multo amplius qui divino ministrant Spiritui, majori fruuntur gloria. « Adeo ut non possent oculis intendere. » Extollit legis gloriam ut magis augeat gloriam Novi Testamenti. Vel quod hoc magis accusatio sit Judæorum : nam adeo, inquit, crassi erant, ut ne sensibilem quidem gloriam videre essent idonei. « Propter gloriam vultus ejus. » Cum superius legis gloriam extulisset nunc eam paulatim extenuat ac tollit. Non enim lex gloriam habebat, sed Moses : et hic quidem nos permanentem habuit

B gloriam sed quæ aboletur ac cessat. Nam quia superius extulerat ea quæ legis erant, tollit nunc ipsa, ut una auferat et Judaica. « Cur non potius ministerium Spiritus. » Sicut ministerium mortis legem appellavit, ita nunc ex consequenti debuissent Novum Testamentum vocare ministerium vitæ : sed hoc quidem tacet, verum quod majus est dicit: ipsum enim vocat Spiritus ministerium, cum etiam habeat potestatem dandi vitam. Vocat autem ministerium Spiritus, propter Spiritus sancti superventionem, tanquam præparativum superventionis Spiritus sancti. « Nam si ministerium condemnationis. » Ex ratiocinatione comparationem facit rationi consonam. Si gloria, inquit, est in lege, quæ tamen mortis ac condemnationis ministra erat, multo magis consequitur ut in Novo Testamento

C non solum gloria sit, sed etiam excellat. Nam, « Excellit, » inquit. Cum enim lex deprehendens peccatores, puniret, prædicatio peccatores deprehendens in baptismate, non modo sine pœna dimittit, cum tamen hoc satis esset : verum etiam justificat et sanctificat, ac in adoptionem vocat, futurorumque bonorum spem promittit. Unde etiam Novum-Testamentum vocat ministerium justitiæ, **619** tanquam impios justificans.

« Quandoquidem ne glorificatum quidem fuit. » Et quid collationem, inquit, facio Novi Testamenti ad legem ? Tanta est Novi Testamenti excellentia ac gloria, ut in hac parte conferendo, Vetus ne ullam quidem videatur habere gloriam, licet glorificatum sit, si ad Novum conferas. Et hoc est, quod ait :

D « In hac parte, » nempe comparationis. — Nam tanta est, inquit, ad ministros gratiæ reditura gloria, ut merito neque gloriam esse dicat quispiam, eam quæ Mosen secuta est, si ad hos respiciat. Siquidem lucernæ lux in nocte videtur esse splendidissima at in meridie occultatur, et ne lux quidem esse existimatur. Legem autem dixit aboleri : ut quæ ad Christi præsentiam cessaverit : gratiæ vero donum manere, ut quod finem non habeat. Si ergo illud, inquit, sortitum est gloriam, manifestum est quod istud multo majorem sortietur. « Quod glorificatum est. » Puta lex quæ gloriam habuit per faciem Mosi. « In hac parte. « In parte compara-

tionis seu collationis nulla est Mosi gloria, quanquam glorificatus est. Nam si ad Novum conferas Testamentum non, fuit glorificatus. « Propter eminentem gloriam. » Quam habet videlicet Novum Testamentum. « Etenim si quod aboletur fuit per gloriam. » Deinde etiam ex permanentia ostendit excellentiam. Nam si lex, inquit, quæ abolenda erat ac cessatura, per gloriam data est, multo magis Novum Testamentum quod semper duraturum est, erit in intelligibili gloria.

III, 12-15. « Itaque cum habeamus hujusmodi spem, « multa libertate utimur; et non sicut Moses ponebat « velamen ad faciem suam ne intenderent filii Israel « in finem ejus quod aboletur. Sed obcæcati sunt « sensus illorum. Nam usque ad diem hodiernum « velamen in lectione Veteris Testamenti manet, non « detectum, quod per Christum aboleatur; sed ad « hunc usque diem cum legitur Moses, velamen « super cor illorum ponitur. »

Quoniam auditorum infirmitas non videbat Novi Testamenti gloriam (neque enim sensibilis erat), sed ad eam bene affecta erat, ad futurum tempus ipsos remittit: ideo quoque spei meminit **620** « Hujusmodi spem, » inquit. Hujusmodi, qualem? Quod nos majora acceperimus quam vetus populus Israeliticus. « Multa libertate utimur. » Quandoquidem igitur nos Novi Testamenti ministri majora accepimus, prædicationem cum magna libertate prædicamus, nihil occultantes neque remissi, neque veriti ne vestram percutiamus conscientiam propter prædicationis absurditatem, quemadmodum Moses feriebat aspectus Judæorum. Vos enim pulchritudinem quæ est in prædicatione videre potestis: ut nequaquam feriamini intuentes, neque mente, neque intelligibili aspectu. « Et non sicut Moses. » Ac si quispiam dixisset: Quare aperte prædicatis et non in modum velaminis obumbrando loquimini? Quare? Primum quidem confidentes in puritate prædicationis; deinde quia vos quoque videre potestis eam quæ in prædicatione est pulchritudinem. Neque enim veluti Judæi cæcutitis. Quanto enim Novum Testamentum majus est, tanto quoque major est excellentia eorum qui docentur. « Ne intenderent filii Israel. » Ut intentis inquit, oculis in faciem ejus non perspicerent id quod cessaturum erat ac abolendum ab ea gloria. Volens autem ostendere brevis esse temporis gloriam illam, quantum ad comparationem gloriæ quæ semper maneret in Novo, ait; « In finem ejus quod aboletur, » ac si diceret: Cum non potuerint in gloriam intendere Israelitæ, consequens est ut finem habeat ac cesset illa gloria: quæ adeo brevis erat temporis, ut simul et inceperit et cessaverit: neque tamen in illam, inquit, aspicere potuerunt, adeo erant imbecilles. « Sed obcæcati sunt sensus illorum. » Hoc est, excæcata est mens illorum, idque adeo, ut non tunc solum Mosi gloriam videre non potuerint, sed ne nunc

A « Ἐν τούτῳ τῷ μέρει. » Ἐν τῷ μέρει τῆς συγκρίσεως καὶ παραθέσεως, οὐκ ἔστι δόξα τοῦ Μωϋσέως εἰ καὶ ἐδοξάσθη. Οὐ γὰρ δεδόξασται, εἰ συγκρίνῃ τῇ νέᾳ. « Ἕνεκεν τῆς ὑπερβαλλούσης δόξης, » ἣν ἔχει, τουτέστιν ἡ νέα « Εἰ γὰρ τὸ καταργούμενον διὰ δόξης. » Εἶτα καὶ ἐκ τοῦ μονίμου δείκνυσι τὴν διαφοράν. Εἰ γὰρ ὁ καταργεῖσθαι, φησὶ, καὶ παύεσθαι μέλλων νόμος, διὰ δόξης ἐδόθη, πόσον μᾶλλον ἡ ἀεὶ οὖσα καὶ ἐσομένη νέα ἔσται ἐν νοητῇ δόξῃ.

Ἔχοντες οὖν τοιαύτην ἐλπίδα, πολλῇ παῤῥησίᾳ χρώμεθα, καὶ οὐ καθάπερ Μωϋσῆς ἐτίθη κάλυμμα ἐπὶ τὸ πρόσωπον αὐτοῦ πρὸς τὸ μὴ ἀτενίσαι τοὺς υἱοὺς Ἰσραὴλ εἰς τὸ τέλος τοῦ καταργουμένου, ἀλλ' ἐπωρώθη τὰ νοήματα αὐτῶν. B Ἄχρι γὰρ τῆς σήμερον τὸ αὐτὸ κάλυμμα ἐπὶ τῇ ἀναγνώσει τῆς Παλαιᾶς Διαθήκης μένει μὴ ἀνακαλυπτόμενον, ὅτι ἐν Χριστῷ καταργεῖται. Ἀλλ' ἕως σήμερον ἡνίκα ἀναγινώσκηται Μωσῆς, κάλυμμα ἐπὶ τὴν καρδίαν αὐτῶν κεῖται.

Ἐπειδὴ τὸ ἀσθενὲς τῶν ἀκροατῶν οὐκ ἔβλεπε τὴν δόξαν τῆς Νέας (οὐ γὰρ ἦν αἰσθητὴ), ἀλλ' ἰλιγγία, εἰς τὸν μέλλοντα χρόνον αὐτοὺς παραπέμπει. Διὸ καὶ ἐλπίδος μέμνηται. « Τοιαύτην, φησὶν, ἐλπίδα. » Τοιαύτην, ποίαν; ὅτι μειζόνων ἡμεῖς ἠξιώθημεν, ἢ ὁ πάλαι Ἰσραήλ. « Πολλῇ παῤῥησίᾳ χρώμεθα. » Ἐπεὶ οὖν μειζόνων ἡμεῖς οἱ τῆς Νέας διάκονοι ἠξιώθημεν, μετὰ παῤῥησίας τὸ κήρυγμα κηρύσσομεν, οὐδὲν ἀποκρύπτοντες, οὐδὲ ἀποστελλόμενοι, οὐδὲ δεδοικότες μὴ πλήξωμεν ὑμῶν τὴν συνείδησιν διὰ τὴν ἀτοπίαν τοῦ κηρύγματος, ὥσπερ ὁ C Μωσῆς ἔπληττε τὰς τῶν Ἰουδαίων ὄψεις. Ὑμεῖς γὰρ ἰδεῖν τὸ ἐνὸν τῷ κηρύγματι κάλλος δύνασθε, καὶ οὐκ ἂν πληγείητε ὁρῶντες οὐδὲ τὸν νοῦν οὐδὲ τὰς νοητὰς ὄψεις. « Καὶ οὐ καθάπερ Μωϋσῆς. » Διὰ τί δὲ, ὡς εἰ εἶπέ τις, ἀνακεκαλυμμένως κηρύσσετε, καὶ οὐ δίκην καλύμματος ἐπεσκιασμένως λαλεῖτε; Διὰ τί; Πρῶτον μὲν θαῤῥοῦντες τῷ καθαρῷ τοῦ κηρύγματος, ἔπειτα ὅτι ὑμεῖς καὶ ἰδεῖν δύνασθε τὸ ἐνὸν τῷ κηρύγματι κάλλος. Οὐ γὰρ ἴσα Ἰουδαίοις ἀμβλυώττετε. Ὅσῳ γὰρ ἡ νέα μείζων, τοσούτῳ καὶ τῶν μαθητευομένων τὸ διάφορον. « Πρὸς τὸ μὴ ἀτενίσαι τοὺς υἱοὺς Ἰσραήλ. » Ὥστε μὴ ἀτενίσαι, φησὶν, εἰς τὸ πρόσωπον αὐτοῦ, τὸ καταργεῖσθαι καὶ παύεσθαι μέλλον ἀπὸ τῆς δόξης. Βουλόμενος δὲ δεῖξαι ὀλιγοχρόνιον τὴν δόξαν ἐκείνην, ὡς πρὸς σύγκρισιν D τῆς ἀεὶ μενούσης ἐν τῇ νέᾳ δόξῃ, φησὶν, « Εἰς τὸ τέλος τοῦ καταργουμένου, » ὡς εἰ ἔλεγεν· Ὅταν οὐκ ἠδύναντο ἀτενίσαι τῇ δόξῃ οἱ Ἰσραηλῖται, λοιπὸν τέλος εἶχε καὶ ἐπαύσατο ἡ δόξα ἐκείνη. Οὕτως ὀλιγοχρόνιος ἦν, ὡς ἅμα τῷ ἄρξασθαι καὶ παύσασθαι. Ἀλλ' οὐδὲ εἰς ἐκείνην, φησὶν, ἰδεῖν ἠδύναντο, οὕτως ἦσαν ἀσθενεῖς. « Ἀλλ' ἐπωρώθη τὰ νοήματα αὐτῶν. » Τουτέστιν, ἐπωρώθη αὐτῶν ὁ νοῦς, καὶ τοσοῦτον, ὅτι οὐ μόνον τότε τὴν Μωσέως δόξαν ἰδεῖν οὐκ ἴσχυον, ἀλλ' οὐδὲ νῦν τὰ ἐν τῷ νόμῳ ἰδεῖν ἰσχύουσιν ὡς χρή. Ἄχρι γὰρ, φησὶ, τῆς σήμερον, τὸ αὐτὸ παρ' αὐτοῖς κάλυμμα ἔχει ἡ ἀνάγνωσις τοῦ νόμου. Ὥσπερ γὰρ κεκαλυμμένης τῆς ἀναγνώσεως

οὐ δύνανται ἰδεῖν τὰ ἐν αὐτῇ, οὐδὲ γνῶναι ὅτι ἐν Χριστῷ καταργεῖται καὶ παύεται ὁ νόμος. Ποῦ γὰρ, εἴποι τις, τοῦτο ἔχει ὁ νόμος, ὅτι ἐν Χριστῷ καὶ διὰ Ἰησοῦ καταργηθήσεται; Καὶ αὐτὸς μὲν ὁ νόμος φησίν. Εἰπὼν γὰρ ὅτι, « Ἀναστήσει ὑμῖν προφήτην, » ἐπήγανεν, « Αὐτοῦ ἀκούσεσθε πανοτιοῦν λέγοντος· » φησὶ, κἂν ὑπεναντίον εἴπῃ τοῦ νόμου, περὶ Χριστοῦ λέγων. Αὐτὸς δὲ καὶ τὰ Σάββατα ἔλυσε, θεραπεύων ἐν αὐτοῖς. Καὶ ἐπιδιετάσσετό τινα, ὡς τὸ, « Ἠκούσατε ὅτι ἐῤῥήθη τοῖς ἀρχαίοις τόδε, ἐγὼ δὲ λέγω ὑμῖν. » Καὶ τὸ μὴ ἀπολύειν γυναῖκα διὰ μῖσος μόνον, καὶ ἄλλα πόλλά. Ἔπειτα δὲ ὅτι ἐντειλάμενος αὐτοῖς ὁ Θεὸς εν τῷ ναῷ μόνῳ θύειν, καὶ ἐν τούτῳ περικλείσας τὰς θυσίας, εἶρα καθελὼν αὐτὸν, οὐκ εὔδηλον ὅτι καταργήσει τὰς θυσίας καὶ πάσας τὰς νομικὰς ἱερουργίας; ὥστε καὶ αἰσθητῶς καὶ νοητῶς **B** ὁ νόμος τὴν ἑαυτοῦ κατάργησιν περιέχειν· « Μὴ ἀνακαλυπτόμενον, » εἰς τὸ γνῶναι αὐτοὸς, ὅτι ἐν Χριστῷ καταργεῖται ὁ νόμος. — [ΚΥΡΙΛΛ.] Ὁ γὰρ Χριστὸς καταργεῖ τὸ κάλυμμα. Αὐτὸς γὰρ ὢν ἡ ἀλήθεια, παύει τὴν σκιὰν καὶ τὴν διπλόην τοῦ νόμου, οὕτως ἐν βιβλίῳ ρλα', τῆς ἑρμηνείας τοῦ Λουκᾶ. — [ΦΩΤ.] Ἐδόθη τοῖς ἐν παραδείσῳ ἐντολὴ, ἀλλ' ἤργησε καὶ πέπαυται, καὶ οἱονεὶ κατήργηται. Ἐδόθη τοῖς περὶ Νῶε, κἀκείνη ὡσαύτως ἤργησεν καὶ κατέπαυσεν. Ἐδόθη τοῖς περὶ Ἀβραὰμ, ἀλλὰ καὶ τὰ πλεῖστα ταύτης κατήργησεν ὁ νόμος μυρίαις προσθήκαις ἀλλοιώσας καὶ τάξας ἕτερα. Ἐδόθη διὰ Μωσέως ὁ νόμος, καταργεῖται καὶ παύεται καὶ οὗτος, οὐκ ἐφ' ᾧ ἕτερον εἰσαχθῆναι, καὶ πάλιν κἀκεῖνον καταργηθῆναι, ἀλλ' ἐφ' ᾧ ἕτερον εἰσαχθῆται τὸν εὐαγ- **C** γελικὸν, καὶ εἰς τὸν αἰῶνα διαμένειν. Πάντες μὲν οὖν οἱ ἔμπροσθεν κατηργήθησαν, ἀλλὰ τέλος καταργουμένου ὁ νόμος, ἐπειδὴ μετ' αὐτὸν οὐκ ἔτι ἕτερος καταργεῖται. Εἰ δὲ ὁ νόμος τέλος καταργουμένου, καὶ τὸ εἰσάγον αὐτὸν πρόσωπον δηλονότι τέλος καταργουμένου, ὥσπερ καὶ ὁ τοῦ εὐαγγελίου δοτὴρ, εἰς τὸν αἰῶνα τοῦ αἰῶνος βασιλεύει καὶ κυριεύει. « Κάλυμμα ἔπὶ τὴν καρδίαν αὐτῶν κεῖναι. » Εἶτα ἐπειδὴ εἶπε, κάλυμμα κεῖσθαι ἐπὶ τῇ ἀναγνώσει τῆς Παλαιᾶς, ἵνα μή τις νομίσῃς τῆς ἀσαφείας τοῦ νόμου εἶναι τὸ αἴτιον ὡς μὴ νοουμένου, σαφέστερον αὐτὸ λέγει, δεικνὺς αὐτῶν καὶ οὐ τοῦ νόμου τὸ ἁμάρτημα. « Κάλυμμα γὰρ, φησὶν, ἐπὶ τὴν καρδίαν αὐτῶν κεῖται. » Διὸ οὐ δύνανται γνῶναι τὴν διάνοιαν τοῦ νόμου. Εἰ γὰρ ἔγνωσαν, ἀπέστησαν ἂν ἀπ' αὐτοῦ, καὶ **D** τῷ Χριστῷ ἐπίστευσαν. Τοῦτο γὰρ ὁ νόμος βούλεται.

A quidem ea quæ in lege sunt videre possunt ut oportet. Nam ad hunc usque diem, inquit, idem velamen habet apud ipsos lectio legis. Quasi enim velata esset lectio, non possunt intueri quæ in illa sunt, neque cognoscere quod per Christum aboletur et cessat lex At ubi id habet lex, dixerit quispiam, quod per Christum et per Jesum abolenda esset? Eadem ipsa lex dicit. Nam cum dixisset: « Prophetam suscitabit vobis Deus, » subjunxit: « Ipsum audietis quidquid dixerit [23], » etiam videlicet si quod legi contrarium est dixerit, de Christo loquens. Ipse vero et Sabbata solvit, **621** sanans in ipsis [24]; et quædam addidit, ut cum diceret: « Audistis quod hoc dictum sit antiquis, ego autem dico vobis [25]. » Et quod propter solum **B** odium non esset uxor dimittenda [26]: multaque alia. Deinde autem quia in solo templo præcepit eis Deus sacrificare, et in hoc victimas conclusit, deinde illud sustulit: an non manifestum est quod victimas omniaque legalia sacrificia irrita fecerit? ut et sensibili et intelligibi modo lex sui ipsius abolitionem complectatur. « Non detectum. » Ad hoc ut ipsi cognoscant quod per Christum lex aboleatur. — Christus enim irritum facit velamen. Nam cum ipse sit veritas, cessare facit umbram, legisque ambiguitatem Ita habet centesimo primo tricesimo interpretationis in Lucam. — Datum est his qui in paradiso erant præceptum, sed irritum factum est, et cessavit ac abolitum est. Datum est et tempore Noe, et illud similiter abolitum est ac cessavit. **C** Datum est et tempore Abraham, sed et plurima hujus irrita fecit lex innumeris mutans additionibus aliaque jubens. Data est per Mosen [27] et hæc quoque aboletur ac cessat: non quod alia inducta sit quæ etiam aboleatur, sed quod alia sit inducta lex evangelica quæ in æternum permaneat. Omnia itaque priora abolita sunt, at finis ejus quod aboletur est lex: quoniam post ipsam nulla alia aboletur. Quod si lex finis est ejus quod aboletur, ipsa quoque facies eam inducens certe finis est ejus quod aboletur: quemadmodum etiam Evangelii dator in sæculum sæculit regnat ac regnabit. « Velamen super cor illorum ponitur. » Deinde quoniam dixerat velamen poni in lectione Veteris Testamenti: ne quis existimaret legis obscuritatem in causa esse **D** quod non intelligeretur, manifestius illud dicit, ostendens ipsorum et non legis esse vitium. « Nam velamen, inquit, super cor illorum ponitur, » ideo non possunt legis sensum cognoscere. Nam si illum cognovissent, utique ab ipsa recessissent, et Christo credidissent: id enim vult lex ac jubet.

Ἡνίκα δ' ἂν ἐπιστρέψῃ πρὸς Κύριον, περιαιρεῖται τὸ κάλυμμα. Ὁ δὲ Κύριος τὸ Πνεῦμά ἐστιν. Οὗ δὲ τὸ Πνεῦμα Κυρίου, ἐκεῖ ἐλευθερία. Ἡμεῖς δὲ πάντες ἀνακεκαλυμμένῳ προσώπῳ τὴν δόξαν Κυρίου κατοπτριζόμενοι, τὴν αὐτὴν εἰκόνα μεταμορφούμεθα ἀπὸ δόξης εἰς δόξαν, καθάπερ ἀπὸ Κυρίου Πνεύματος.

III, 16-18. *At ubi conversus fuerit ad Dominum, tolletur velamen: Dominus autem Spiritus est; porro ubi Spiritus Domini, ibi libertas. Nos autem omnes detecta* **622** *facie in speculo videntes, ad eamdem imaginem transformamur a gloria in gloriam tanquam a Domini Spiritu.*

Καὶ γὰρ καὶ ὁ Μωϋσῆς πρὸς μὲν Ἰουδαίους

Siquidem et Moses ad Judæos loquens habeat

[23] Deut. XVIII. 15. [24] Joan. V, 6 seqq. [25] Matth. V, 21, [26] Matth. XIV, 3. [27] Joan. I, 17.

velamen ; ad Deum vero accedens, auferebat velamen. Moses enim ipsorum typus erat. Nam et ipsi dum volunt legi hærere, velamen habent, quod eos legem ipsam non sinit intueri : cum autem conversi fuerint ad Dominum, auferetur eorum velamen. Tunc autem convertentur, cum relicta lege credent Christo, et gratiam quæ a Spiritu est in baptismo acceperint. Hoc enim loco Dominum dicit Spiritum : « Dominus autem Spiritus est. » Deinde ne quisquam infirmiorum auditorum audiens quod Moses ad Dominum conversus auferebat velamen, ipse vero cum a Paulo converti ad Spiritum admonetur, putet se non ad Dominum converti, subjungit : « Dominus autem Spiritus est. » Ne timueris, inquit, etiam ad Dominum converteris cum ad Spiritum converteris ! nam Dominus Spiritus est, ejusdem majestatis, eodem modo adorandus, ejusdemque substantiæ cum Patre ac Filio. » Ibi libertas. » Id dicitur quasi comparatione ad legem : ibi enim jugum erat et servitus, in fide veso Christi libertas. « Nos autem omnes. » Adeo, inquit, in libertate ac generositate sumus, ut omnes nos detecta facie (neque enim apud credentes contingit esse velamen) gloriam Domini intuentes transformamur, Quemadmodum enim argentum soli oppositum, ipsum etiam quosdam emittit radios per incursum solis : ita et nos in baptismate per Spiritum repurgati, et illius radiis illustrati, splendorem quemdam intelligibilem emittimus. Vult autem et ipsos ad apostolorum ordinem adducere in eo quod ait : « Nos autem omnes gloriam Domini in speculo videntes, » hoc est, Spiritu illuminati. « A gloria in gloriam. » In ipsum, inquit, splendorem transmutamur, a gloria Spiritus ad nostram gloriam facta transmutatione ; et ad talem ac tantam, inquit, gloriam pervenimus, ad quam verisimile est pervenire eum qui a Paracleto illuminatur, et obscura imagine gloriæ ejus insignitur. **623** Quid ad hæc dicere possunt qui Spiritum impugnant ? A gloria, inquit, divini Spiritus in gloriam nostram. Ac si dicat ; Inde accipimus.

CAPUT V.

De divina gloria et consequenti vita, quod a sanctis cognoscatur.

IV, 1, 2. *Propterea cum ministerium hoc habeamus, sicut nostri misertus est Deus, haud defatigamur, sed rejicimus occultamenta dedecoris ; non versantes per astutiam, neque dolo tractante verbum Dei : sed manifestatione veritatis exhibentes nos ipsos apud omnem conscientiam hominum in conspectu Dei.*

» Propterea. » Hyperbaton est. Propterea non defatigamur : propterea, propter quid? Quia talia accepimus. « Cum ministerium hoc habeamus. » Quoniam multa ac magna de apostolis dixerat, puta « Gloriam Domini in speculo videmus ac transfor-

A λαλῶν εἶχε τὸ κάλυμμα, πρὸς τὸν Θεὸν δὲ εἰσιὼν, περιῃρεῖτο τὸ κάλυμμα. Τύπος οὖν ἦν αὐτῶν ὁ Μωσῆς. Καὶ γὰρ καὶ αὐτοὶ ἡνίκα μὲν ἐμφιλοχωροῦσι τῷ νόμῳ, ἔχουσι τὸ κάλυμμα, ὅπερ αὐτοὺς αὐτὸν τὸν νόμον ἰδεῖν οὐκ ἐᾷ, Ὅταν δὲ ἐπιστρέψωσι πρὸς Κύριον, περιαιρεῖται αὐτῶν τὸ κάλυμμα. Τότε δὲ ἐπιστρέφουσιν, εἰ ἀφέντες τὸν νόμον, πιστεύσουσι Χριστῷ, καὶ τὴν ἀπὸ τοῦ Πνεύματος λάβωσι χάριν ἐν τῷ βαπτίσματι· Κύριον γὰρ ἐνταῦθα τὸ Πνεῦμα, φησίν· « Ὁ δὲ Κύριος τὸ Πνεῦμά ἐστιν. » Εἶτα ἵνα μή τις τῶν ἀσθενεστέρων ἀκροατῶν, ἀκούσας ὅτι ὁ Μωσῆς πρὸς Κύριον ἐπιστρέφων περιῃρεῖτο τὸ κάλυμμα, ἐγὼ δὲ πρὸς τὸ Πνεῦμα ἐπιστρέψαι ὑπὸ σοῦ προτρεπόμενος, ὦ Παῦλε, οὐ πρὸς τὸν Κύριον ἐπιστρέφω, ἐπάγει. « Ὁ δὲ Κύριος τὸ Πνεῦμά B ἐστι. » Μὴ φοβοῦ, φησὶ, καὶ πρὸς τὸ Πνεῦμα ἐπιστρέφων, πρὸς Κύριον ἐπιστρέφεις. Κύριος γὰρ τὸ Πνεῦμα, καὶ ὁμόθρονον, καὶ ὁμοπροσκύνητον, καὶ ὁμοούσιον Πατρὶ καὶ Υἱῷ. « Ἐκεῖ ἐλευθερία. » Ὡς πρὸς τὸν νόμον τοῦτο. Ἐκεῖ γὰρ ζυγὸς ἦν καὶ δουλεία, ἐν δὲ τῇ πίστει Χριστοῦ ἐλευθερία. « Ἡμεῖς δὲ πάντες, » τοσοῦτόν ἐσμεν, φησὶν, ἐλευθερίας καὶ εὐγενείας ἐντὸς, ὅτι πάντες ἡμεῖς ἀνακεκαλυμμένῳ προσώπῳ. (οὐδὲ γὰρ ἔνι παρὰ τοῖς πιστοῖς κάλυμμα), τὴν δόξαν τοῦ Κυρίου κατοπτριζόμενοι ἀναμορφούμεθα, φησί. Καθάπερ γὰρ ἄργυρος ἀντικρυς ἡλίου κείμενος, ἀντιπέμπει καὶ αὐτὸς ἀκτῖνάς τινας τῇ προβολῇ τοῦ ἡλίου, οὕτως καὶ ἡμεῖς ἐν τῷ βαπτίσματι καθαιρόμενοι διὰ τοῦ Πνεύματος, καὶ ταῖς ἐκείνου ἀκτῖσι καταυγαζόμε- C τοι, αἴγλην τινὰ νοητὴν ἀντιπέμπομεν. Βούλεται δὲ καὶ αὐτοὺς εἰς τάξιν ἀγαγεῖν τῶν ἀποστόλων. Διὰ τοῦτο εἶπε τὸ, « Ἡμεῖς πάντες τὴν δόξαν Κυρίου κατοπτριζόμενοι, » οἷον ἐλλαμπρόμενοι Πνεύματι. « Ἀπὸ δόξης εἰς δόξαν. » Εἰς τὴν αὐτὴν, φησὶ, λαμπηδόνα μεταβαλλόμεθα, ἀπὸ τῆς δόξης τοῦ πνεύματος, εἰς ἡμετέραν δόξαν ἐρχομένης τῆς μεταμορφώσεως. Καὶ εἰς τοιαύτην, φησὶ, δόξαν φθάνομεν, εἰς οἵαν εἰκὸς φθάσαι τὸν ἀπὸ τοῦ παρακλήτου καταυγαζομενον, καὶ εἰνόνα ἀμυδρὰν τῆς αὐτοῦ δόξης ἐνσημαινόμενον. Τί εἴποιεν πρὸς ταῦτα οἱ πνευματομάχοι ; ἀπὸ δόξης λέγει τοῦ θείου Πνεύματος, εἰς δόξαν τὴν ἡμετέραν. Ἀντὶ τοῦ, ἐκεῖθεν δεχόμεθα.

ΚΕΦΑΛ. Ε'.

D Περὶ θείας δόξης καὶ τοῦ ἀκολούθου βίου, ὅτι τοῖς ἁγίοις γινώσκεται.

Διὰ τοῦτο ἔχοντες τὴν διακονίαν ταύτην, καθὼς ἠλεήθημεν, οὐκ ἐκκακοῦμεν, ἀλλὰ ἀπειπάμεθα τὰ κρυπτὰ τῆς αἰσχύνης, μὴ περιπατοῦντες ἐν πανουργίᾳ, μηδὲ δολοῦντες τὸν λόγον τοῦ Θεοῦ, ἀλλὰ τῇ φανερώσει τῆς ἀληθείας συνιστῶντες ἑαυτοὺς πρὸς πᾶσαν συνείδησιν ἀνθρώπων ἐνώπιον τοῦ Θεοῦ.

« Διὰ τοῦτο. » Τὸ ὑπερβατὸν, διὰ τοῦτο οὐκ ἐκκακοῦμεν. Διὰ τοῦτο Ποῖον ; ὅτι τοιούτων, φησὶν, ἠξιώμεθα. « Ἔχοντες τὴν διακονίαν ταύτην. » Ἐπειδὴ πολλὰ καὶ μεγάλα περὶ τῶν ἀποστόλων εἴρηκεν, λέγων, « Τὴν δόξαν Κυρίου κατοπτριζό-

μεθα, » (εἰ γὰρ καὶ ἐκοινοποίησε τὸν λόγον τῷ εἰπεῖν « Ἡμεῖς δὲ πάντες, » πλὴν εἰς τοὺς ἀποστόλους πρωτοτύπως εἴρητο τὰ εἰρημένα,) λοιπὸν κατάγει τὸν περὶ αὐτῶν λόγον. « Ἔχοντες γὰρ, φησὶ, τὴν διακονίαν, » τουτέστιν, ἡμεῖς πλέον οὐδὲν ἀλλ' ἢ διάκονοί ἐσμεν τοῦ κηρύγματος. Εἶτα, « Καθὼς ἠλεήθημεν, » δεικνὺς ὅτι καὶ αὐτὸ τὸ γενέσθαι διάκονοι, οὐκ ἦμεν ἄξιοι, ἀλλὰ καὶ τοῦτο, κατ' ἔλεον Θεοῦ ἔσχομεν. « Οὐκ ἐκκακοῦμεν. » Τουτέστιν, οὐκ ἀπαγορεύομεν πρὸς τὰς θλίψεις καὶ τοὺς πειρασμοὺς καὶ τοὺς κινδύνους. « Ἀλλὰ ἀπειπάμεθα » Πρὸς μὲν τὰς θλίψεις οὐκ ἀπειπάμεθα, καὶ ἀπεκρουσάμεθα τὰ κρυπτὰ τῆς αἰσχύνης, τουτέστι τὸ τοιαῦτα ποιεῖν ἐν τρυφῇ, ἃ φανερούμενα αἰσχύνην φέρει. Αἰνίττεται δὲ τοὺς ψευδαποστόλους, οἳ ἐν σχήματι εὐλαβείας ἦσαν, καὶ ἐν κρυφῇ πονηροί. Πῶς δὲ ἀπειπάμεθα τὰ κρυπτὰ τῆς αἰσχύνης; Ἀπανούργως, φησὶ, καὶ ἀπλάστως ζῶντες. Ὁ δὲ οὕτως ἀναστρεφόμενος, ἀπεῖπε πρὸς τὸ πράττειν τι τῶν κατεγνωσμένων. « Τὰ κρυπτὰ τῆς αἰσχύνης. » Καὶ τὰ κρυπτὰ τῆς αἰσχύνης, φησὶν, ἀπειπάμεθα, οἷον οὐδὲν οὐδ' ἐν κρυφῇ αἰσχύνης ἄξιον διαπραττόμεθα, ἀλλὰ μὴ ἐκκακοῦντες ἐν ταῖς θλίψεσιν ὡς καὶ ὑμεῖς ὁρᾶτε, οὐδὲ κατὰ λογισμὸν ἄλλο τι διανοούμεθα αἰσχύνης ἄξιον, οἷον, οὐκ ὀλιγωρίαν, οὐκ ἀμφιβολίαν, οὐ δισταγμὸν, οὐκ ἀχαριστίαν, οὐκ ἄλλο τι κατὰ διάνοιαν ἀναδεχόμεθα. Ἀλλ' ὥσπερ ἐν τῷ φανερῷ οὐκ ἐκκακοῦμεν, οὕτως οὐδ' ἐν τῷ κρυπτῷ αἰσχύνης ἄξιόν τι λογιζόμεθα, ἀλλὰ πάντα τὰ τῆς αἰσχύνης κρυπτὰ ἀπειπάμεθα. Εἶτα, « Μὴ περιπατοῦντες ἐν πανουργίᾳ, » καὶ ἑξῆς. Πανουργίας μὲν γὰρ καὶ δόλου, ἄλλα μὲν ἐπιδείκνυσθαι, ἄλλα δὲ διαλογίζεσθαι. « Μηδὲ δολοῦντες τὸν λόγον. » Καὶ οὐ μόνον, φησὶ, βίον καὶ πολιτείαν ἀπάνουργον ἐπιτηδεύομεν, ἀλλ' οὐδὲ δολοῦμεν τὸν λόγον τοῦ Θεοῦ καὶ τὸ κήρυγμα, ἢ χρηματιζόμενοι ἐξ αὐτοῦ, ἢ τοῖς καιροῖς καὶ τοῖς προσώποις συμμεταβαλλόμενοι, καὶ νῦν μὲν τοῦτο, νῦν δὲ ἐκεῖνο διδάσκοντες, ὅπερ οἱ ψευδαπόστολοι ἐποίουν. « Ἀλλὰ τῇ φανερώσει τῆς ἀληθείας. » Οὐδὲν, φησὶ, κρύφιον παρ' ἡμῖν, οὐδὲ ἄλλο μὲν κρύπτομεν, ἄλλο δὲ λαλοῦμεν, ἀλλὰ διὰ τὴν φανέρωσιν τῆς ἀληθείας, συνιστῶμεν καὶ παρατιθέμεθα ἑαυτοὺς οἷον ἐσμὲν, πάσῃ συνειδήσει ἀνθρώπων. — [ΦΩΤ.] Οἱ γὰρ ψευδαπόστολοι, οὐ τῇ φανερώσει τῆς ἀληθείας, ἀλλὰ τῷ ὑποδῦναι πρόσωπον ἀληθείας, συνίστων ἑαυτοὺς, οὐδ' ἐνώπιον τοῦ Θεοῦ, ἀλλ' εἰς ἀρέσκειαν μόνον τῶν ἀπατωμένων. « Πρὸς πᾶσαν συνείδησιν ἀνθρώπων. » Πάσῃ συνειδήσει ἀνθρώπων ἀπίστων τε καὶ πιστῶν ἑαυτοὺς συνιστῶμεν, ἐξ ὧν, φησὶν, ἀναστρεφόμεθα. Ἐπειδὴ ἔνι λαθεῖν τοὺς ἀνθρώπους καὶ ἀπατῆσαι, τὸν Θεὸν ἔφορον ἐφίστησι τῇ ἑαυτοῦ πολιτείᾳ.

Εἰ δὲ καὶ ἔστι κεκαλυμμένον τὸ Εὐαγγέλιον ἡμῶν, ἐν τοῖς ἀπολλυμένοις ἐστὶ κεκαλυμμένον, ἐν οἷς ὁ Θεὸς τοῦ αἰῶνος τούτου, ἐτύφλωσε τὰ νοήματα τῶν ἀπίστων, εἰς τὸ μὴ αὐγάσαι αὐτοῖς τὸν φωτισμὸν τοῦ Εὐαγγελίου τῆς δόξης

mamur; » (quanquam enim sermonem fecit communem dicendo: « Nos autem omnes, » ad apostolos tamen veluti prima exemplaria dicebantur prædicta) deinceps sermonem de his deducit: « Cum enim ministerium, inquit, habeamus, hoc est, » nihil amplius quam ministri prædicationis simus. Deinde ait: « Sicut nostri misertus est Deus, » ostendens quod Ne ad hoc quidem digni sumus ut simus ministri, sed et hoc a Dei misericordia habemus. « Haud defatigamur. Hoc est, non deficimus ad afflictiones, tentationes ae pericula. « Sed rejecimus » Ad afflictiones quidem non defatigamur, sed rejecimus ac refutavimus occultamenta dedecoris: hoc est, talia in occulto facere, quæ manifestata pudorem afferrent. Designat autem pseudapostolos qui habitum quemdam pietatis habebant, sed in occulto pravi erant. Quomodo autem rejecimus occultamenta dedecoris? Sine versutia ac fallacia viventes. Nam qui ita conversatur, recusat quidquam facere eorum quæ damnata sunt. 624 « Occultamenta dedecoris. » Etiam occultamentis, inquit, dedecoris interdiximus id est nihil confusione dignum ne in occulto quidem perpetramus: sed in afflictionibus non succumbimus, ut et vos videtis: neque vel mente aliud quidquam cogitamus confusione dignum: hoc est neque negligentiam neque hæsitationem seu ambiguitatem, neque ingratitudinem, neque aliud quippiam hujusmodi vel mente recipimus: sed quemadmodum in manifesto non defatigamur, ita neque in occulto quidquam erubescentia dignum cogitamus, sed omnia ruboris occultamenta rejecimus. Deinde: « Non versantes per astutiam, » etc. Siquidem versutiæ ac doli est aliud exterius ostendere, aliud autem cogitare. « Neque dolo tractantes verbum. » Nec solum, inquit, vitam ac conversationem sine versutia instituimus, sed neque dolo tractamus verbum Dei sive prædicationem: aut quæstum ex ipso sectantes, aut juxta temporum ac personarum varietates nos ipsos commutantes, et nunc hoc, nunc autem illud docentes. quod pseudapostoli faciebant. « Sed in manifestatione veritatis. » Nihil, inquit, occultum apud nos est, neque aliud occultamus, aliud autem loquimur: sed per manifestationem veritatis nos ipsos in medium proferimus ac exhibemus quales sumus apud omnem conscientiam hominum. — Nam pseudapostoli non per manifestationem veritatis, sed simulando veritatis personam, ostendebant seipsos non coram Deo, sed tantum ut iis placerent qui fallebantur. « Apud omnem conscientiam hominum. » Omni, inquit, conscientiæ hominum, sive credentium sive non credentium, nosipsos ex nostra conversatione commendamus, Quoniam homines latere contingit illosque decipere, Deum suæ conscientiæ præfecit inspectorem.

IV, 3-5. *Quod si adhuc velatum est Evangelium nostrum, in his qui pereunt velatum est, in quibus Deus hujus sæculi excæcavit sensus incredulorum, ne illusceret illis lumen Evangelii gloriæ Christi qui est imago Dei. Non enim nos ipsos prædicamus, sed*

Christum Jesum Dominum, nos ipsos autem servos vestros propter Jesum.

Quoniam dixerat quod apud omnem hominum conscientiam se ostendisset per veram manifestationem, hoc est, prædicationem, adversabatur autem ipsi quod non omnibus esset manifesta prædicatio, quod planum est ex his qui non crediderunt, ait: **625** Non illud nos accusat aut Evangelii obscuritatem, sed illorum perditionem ac cæcitatem. « In quibus Deus hujus sæculi. » Eorum qui extra gregem sunt Christi, alii ab initio increduli fuerent sermoni prædicationis, alii crediderunt quidem, sed quia non habebant terræ altitudinem, rursum a fide resilierunt, quos omnes Paulus dicit pereuntes; nunc tamen ipsi sermo est de his qui ab initio ipsi non crediderunt.

His enim omnino velatum est Evangelium, et ait: In hominibus qui pereunt nec omnino crediderunt, excæcati sunt sensus, ne fidei splendorem susciperent. Deum autem hujus sæculi Manichæi quidem et Marciones aiunt malum dici deum: siquidem duo sunt apud illos dii; nos vero eum dicimus qui omnibus præsidet: sed quemadmodum Deus cœli et terræ dictus est, [28] et Deus præsentis diei, et Deus Abraham et Isaac et Jacob [29], nec ob id cæterorum Deus non est: ita hoc quoque intellige, Deus hujus sæculi. Aut cum hyperbato hoc modo: incredulorum hujus sæculi. Nam hic increduli sunt, tunc autem omne genu se flectet, et omnis lingua confitebitur Christo, cum venerit in paterna gloria. Cyrillus vero hujus sæculi dicit deum eum qui incredulis existimatus est esse deus, nempe Satanam (hunc enim colebant), primo libro adversus Julianum. — *Alio modo.* Hoc est: Incredulorum hujus sæculi excæcavit Deus sensus, nam futurum sæculum incredulitatem non habet. « Excæcavit sensus incredulorum. » Non quod ipse fecerit: absit! sed quod fieri permiserit propter liberum arbitrium; ut etiam alibi ait: « Tradidit illos Deus in affectus ignominiæ [30], » ac si diceret: Tradi permisit. Quoniam enim a Christo recesserunt, reliquit eos: nam volentium est salus, non coactorum: non quod etiam nocumentum acceperint qui infideliter affecti erant et illustrati sunt luce Christi, veluti debilis aspectus radio solari. « Ne illucesceret illis. » Vide quod non dixerit: Excæcavit eos ne crederent, sed, « Ne illucesceret illis, » ostendens ipsos primum non credidisse et ita postea indignos effectos lumine. Nam et ipse quoque Dominus ait « non esse projiciendas margaritas ante porcos [31]. » Et bene ponitur, illucescere. **626** Nunc enim obscurum habemus veræ cognitions defluxum, et tanquam a sole lucidissimo tenuem splendorem. Hoc alibi quoque significat dicens: Videmus nunc per speculum

A τοῦ Χριστοῦ, ὅς ἐστιν εἰκὼν τοῦ Θεοῦ. Οὐ γὰρ ἑαυτοὺς κηρύσσομεν, ἀλλὰ Χριστὸν Ἰησοῦν Κύριον· ἑαυτοὺς δὲ δούλους ὑμῶν διὰ Ἰησοῦν.

Ἐπειδή εἶπε, πρὸς πᾶσαν συνείδησιν ἀνθρώπων συνίστασθαι διὰ τῆς ἀληθοῦς φανερώσεως, τουτέστι τὰ τοῦ κηρύγματος, ἀντέκειτο δὲ αὐτῷ τὸ μὴ πᾶσιν εἶναι φανερον τὸ κήρυγμα, (καὶ δῆλον ἐξ ὧν οὐκ ἐπίστευσαν,) φησίν· Οὐχ ἡμῶν τὸ ἔγκλημα, ἢ τῆς ἀσαφείας τοῦ εὐαγγελίου, ἀλλὰ τῆς ἐκείνων ἀπωλείας καὶ τυφλώσεως. « Ἐν οἷς ὁ Θεὸς τοῦ αἰῶνος τούτου. » Τῶν ἔξω τῆς ἀγέλης τοῦ Χριστοῦ, οἱ μὲν τὴν ἀρχὴν ἠπίστησαν τῷ λόγῳ τοῦ κηρύγματος, οἱ δὲ ἐπίστευσαν μὲν, διὰ δὲ τὸ μὴ ἔχειν βάθος γῆς, πάλιν ἀπεφοίτησαν τῆς πίστεως, οὓς ἅπαντας ἀπολλυμένους ὁ Παῦλος καλεῖ. Νῦν δὲ τέως ὁ λόγος αὐτῷ περὶ τῶν
B τὴν ἀρχὴν αὐτῷ ἀπιστησάντων.

Τούτοις γὰρ παντελῶς κεκάλυπται τὸ Εὐαγγέλιον, καί φησιν, ἐν οἷς ἀπολλυμένοις ἀνθρώποις τῶν παντελῶς ἀπιστησάντων ἐτυφλώθη τὰ νοήματα, εἰς τὸ μηδὲ τὴν αὐγὴν δέξασθαι τῆς πίστεως. Θεὸν δὲ αἰῶνος τούτου, Μανιχαῖοι μὲν καὶ Μαρκίωνες φασὶ τὸν πονηρόν λέγειν θεόν. Δύο γὰρ παρ' αὐτοῖς θεοί. Ἡμεῖς δὲ τὸν ἐπὶ πάντων φαμέν. Ἀλλ' ὥσπερ Θεὸς εἴρηται οὐρανοῦ καὶ γῆς, καὶ Θεὸς τῆς παρούσης ἡμέρας, καὶ Θεὸς Ἀβραὰμ, καὶ Ἰσαὰκ, καὶ Ἰακὼβ, καὶ οὐ παρὰ τοῦτο τῶν λοιπῶν οὐκ ἔστι Θεὸς, οὕτως μοι νόει καὶ τὸ, Θεὸς τοῦ αἰῶνος τούτου. Ἢ οὕτως, μετὰ ὑπερβατοῦ· τῶν ἀπίστων τοῦ αἰῶνος τούτου. Ὧδε γὰρ ἀπιστοῦσι, τότε δὲ πᾶν γόνυ κλινεῖ, καὶ
C πᾶσα γλῶσσα ἐξομολογήσεται Χριστῷ, ὅταν ἔλθῃ ἐν τῇ Πατρῴᾳ δόξῃ. Κύριλλος δὲ λέγει Θεὸν τοῦ αἰῶνος τούτου τὸν νομισθέντα τοῖς ἀπίστοις θεὸν, ἤγουν τὸν Σατανᾶν (τούτῳ γάρ ἐλάτρευον), ἐν τῷ κατὰ Ἰουλιανοῦ πρώτῳ βιβλίῳ. — Ἄλλως. [ΙΩΑΝ.] Τουτέστι τῶν ἀπίστων τοῦ αἰῶνος τούτου, ἐτύφλωσεν ὁ Θεὸς τὰ νοήματα. Ὁ γὰρ μέλλων αἰὼν ἀπιστίαν οὐκ ἔχει. « Ἐτύφλωσε τε νοήματα τῶν ἀπίστων. » Οὐ τοῦτο αὐτὸς ποιῶν, Ἄπαγε! ἀλλὰ γενέσθαι συγχωρήσας, διὰ τὸ αὐτεξούσιον, ὡς καὶ ἀλλαχοῦ φησι, « Παρέδωκεν αὐτοὺς εἰς πάθη ἀτιμίας, » τὸ, οἷον Συνεχώρησε, λέγων. Ἐπειδὴ γὰρ ἀπεφοίτησαν τοῦ Χριστοῦ, εἴασεν αὐτούς. Βουλομένων γὰρ οὐκ ἀναγκαζομένων ἡ σωτηρία, μὴ ὅτι καὶ προσεβλάπτοντο ἀπίστως διακείμενοι καὶ καταυγα-
D ζόμενοι τῷ φωτὶ Χριστοῦ, ὥσπερ καὶ ὄψις σαθρὰ ἐξ ἡλιακῆς ἀκτῖνος. « Εἰς τὸ μὴ αὐγάσαι αὐτοῖς. » Ὅρα, οὐκ εἶπεν, ἐτύφλωσεν εἰς τὸ μὴ πιστεῦσαι, ἀλλ' εἰς τὸ, « Μὴ καταυγάσαι, » δεικνὺς αὐτοὺς πρῶτον ἀπιστήσαντας, εἶτα ἀναξίους γενομένους τοῦ φωτισμοῦ. Καὶ γὰρ καὶ αὐτὸς ὁ Κύριός φησι, « μὴ ῥίπτειν ἔμπροσθεν τῶν χοίρων τοὺς μαργαρίτας. » Καλῶς δὲ τὸ, Αὐγάσαι, κεῖται. Ἀμυδρὰν γὰρ ἀπόῤῥοιαν τῆς ἀληθινῆς γνώσεως ἔχομεν νῦν, καὶ ὥσπερ ἀπὸ ἡλίου παμφαοῦς, αὐγὴν ἀμυδράν. Τοῦτο καὶ ἀλλαχοῦ δηλοῖ, « Βλέπομεν γὰρ ἄρτι, λέγων, δι'

[28] Judit. v, 9, Exod. iii, 26. [29] Philipp. ii, 10. [30] Rom. i, 24. [31] Matth. vii, 6.

ἐσόπτρου ἐν αἰνίγματι» καὶ « Ἀῤῥαβῶνα Πνεύματος καὶ ὀσμὴν γνώσεως. » — « Τοῦ Εὐαγγελίου τῆς δόξης τοῦ Χριστοῦ. » Δόξα γὰρ Χριστοῦ τὸ εὐαγγέλιον. Δοξαστὸς μὲν γὰρ ὁ Χριστὸς διὰ μυρία, ἐξ ὧν ἐδημιούργησεν, ἐξ ὧν συνέχει τὰ δημιουργηθέντα, ἐξ ὧν τὰ πάντα ζωογονεῖ, μάλιστα δὲ ἐκ τοῦ σταυροῦ, οὗ κῆρυξ τὸ εὐαγγέλιον. « Ὅς ἐστιν εἰκὼν τοῦ Θεοῦ. » Ὡς ἐν παραδρομῇ λέγει, τί ἐστι τὸ εὐαγγελίου συνεσκιασμένον τοῖς ἀπίστοις· Ὅτι, φησί, Θεός ἐστιν ὁ σταυρωθείς. Εἰκὼν γάρ ἐστι τοῦ Πατρὸς ἀπαράλλακτος. Ὅτι γὰρ εἰκόνα οἶδεν ὁ Ἀπόστολος τὸ κατὰ πᾶν ἴσον καὶ ὅμοιον, ὅρα τί φησιν ἀλλαχοῦ· « Σκιὰν γὰρ ἔχων ὁ νόμος τῶν μελλόντων ἀγαθῶν, οὐκ αὐτὴν τὴν εἰκόνα τῶν πραγμάτων. » Εἰκόνα Θεοῦ τὸν Χριστὸν, ὡς Θεὸν ἐκ Θεοῦ προσηγόρευσεν. Ἐν αὐτῷ γὰρ δείκνυσι τὸν Πατέρα. Διό φησιν, « Ὁ ἑωρακὼς ἐμὲ, ἑώρακε τὸν Πατέρα. » — « Οὐ γὰρ ἑαυτοὺς κηρύσσομεν. » Ἄνω εἶπε, « Μὴ περιπατοῦντες ἐν πανουργίᾳ, μηδὲ δολοῦντες τὸν λόγον τοῦ Θεοῦ. » Πῶς; « Ἐπεὶ μὴ ἑαυτοὺς κηρύσσομεν, φησὶν, ἀλλὰ Χριστὸν Κύριον· ἑαυτοὺς δὲ δούλους ὑμῶν δι' αὐτόν. » Τοῦτο δὲ λέγων, τοὺς διδασκάλους αὐτῶν αἰνίττεται, περὶ ὧν ἔγραφε λέγειν αὐτοὺς, « Ἐγὼ μὲν εἰμι Παύλου, ἐγὼ δὲ Ἀπολλὼ, ἐγὼ δὲ Κηφᾶ, » οἳ καὶ κατεκυρίευον αὐτῶν.

A in ænigmate [32], » et, « Arrham habemus Spiritus [33] ac odorem cognitionis. » — « Evangelii gloriæ Christi. » Gloria enim Christi est Evangelium. Christus siquidem glorificandus est ob innumera: quod creaverit, quod creata conservet, quod omnia gignat ac vivificet, maxime autem propter crucem, cujus preco est Evangelium. « Qui est imago Dei. » Tanquam in transcursu dicit, quid sit quod Evangelium contegat incredulis: Quod Deus sit, inquit, qui crucifixus est. Nam imago Patris est per omnia ei similis. Quia enim novit Apostolus dici imaginem quod per omnia æquale est ac simile, vide quod alibi dicat: « Umbram enim habens lex futurorum bonorum, non ipsam rerum imaginem [34]. » Imaginem Dei appellando Christum, tanquam B Deum de Deo, siquidem in se ipso ostendit Patrem, ideo ait: « Qui vidit me, vidit Patrem [35]. » — « Non enim nosipsos prædicamus. » Superius dixit: « Non versantes per astutiam, neque dolo tractantes verbum Dei. » Quomodo? « Quia nos ipsos non prædicamus, sed Christum Dominum, nos ipsos autem servos vestros propter Jesum. » Hoc vero dicens, ipsorum designat præceptores, de quibus scripsit Corinthios dicere: « Ego quidem sum Pauli, ego autem Apollo, ego vero Cephæ [37], » qui etiam dominabantur eis.

Ὅτι ὁ Θεὸς ὁ εἰπὼν ἐκ σκότους φῶς λάμψαι, ὃς ἔλαμψεν ἐν ταῖς καρδίαις ἡμῶν, πρὸς φωτισμὸν τῆς γνώσεως τῆς δόξης τοῦ Θεοῦ, ἐν προσώπῳ Ἰησοῦ Χριστοῦ.

IV, 6. 3 *Quoniam Deus qui jussit e tenebris lucem illucescere, est is, qui illuxit in cordibus nostris ad illum nationem cognitionis gloriæ Dei in facie Jesu Christi.*

Διὰ τί λέγεις σαυτὸν δοῦλον ἡμῶν; φησί. Διατί; Ὅτι πεφίλησθε παρὰ τοῦ Θεοῦ μου. Αὐτὸς γὰρ ὁ ἐν ἀρχῇ τῆς κτίσεως εἰπὼν, ἀπὸ σκότους λάμψαι φῶς, ὃς ἔλαμψε, τουτέστιν, οὗτος ἔλαμψεν ἐν ταῖς καρδίαις ἡμῶν. Ἔλαμψε δὲ, φησὶ, φωτίζων ἡμῖν καὶ ἀποκαλύπτων τὴν ἰδίαν γνῶσιν καὶ δόξαν. « Ἐν προσώπῳ Ἰησοῦ Χριστοῦ. » Τουτέστι, διὰ τοῦ προσώπου τοῦ Χριστοῦ. Διὰ γὰρ τοῦ Υἱοῦ ἡμῖν ἡ ἀληθὴς γνῶσις τοῦ Πατρὸς, καθὼς αὐτὸς λέγει ἐν Εὐαγγελίοις πρὸς τὸν Πατέρα, « Ἐφανέρωσά σου τὸ ὄνομα τοῖς ἀνθρώποις καὶ ἐδόξασά σε ἐπὶ τῆς γῆς. » Καὶ ἐφανερώθη ἡμῖν διὰ Ἰησοῦ. Ὅτι ἐστὶ Πατὴρ, καὶ ὅτι οὐ διὰ κνίσσης καὶ αἱμάτων προσκυνεῖσθαι βούλεται, καὶ ὅτι ἐν Τριάδι ὁμοουσίῳ καὶ ἰσοδυνάμῳ θρησκεύεται Θεός. Ὅθεν καὶ μεγάλης εἴρηται βουλῆς Ἄγγελος. « Πρὸς φωτισμὸν τῆς γνώσεως. » Ὅρα τῆς ἁγίας Τριάδος τὸ ἀπαράλλακτον καὶ ὁμότιμον πῶς ὁ Παῦλος δηλοῖ, Φῶς καὶ Φῶς καὶ Φῶς καλέσας τὴν ἁγίαν Τριάδα. Ἄνω περὶ Πνεύματος λέγων φησὶ, « Τὴν δόξαν, οἷον τὸ φῶς Κυρίου κατοπτριζόμενοι, τὴν αὐτὴν εἰκόνα μεταμορφούμεθα. » Πάλιν περὶ τοῦ Υἱοῦ, « Εἰς τὸ μὴ αὐγάσαι αὐτοῖς τὸν φωτισμὸν τοῦ Εὐαγγελίου τῆς δόξης τοῦ Χριστοῦ. » Νῦν περὶ τοῦ Πατρός φησι. « Πρὸς φωτισμὸν τῆς γνώσεως τῆς δόξης τοῦ Θεοῦ. »

C Quare teipsum dicis servum nostrum? Quare? Quia amati estis, inquit, a Deo meo Ipse enim qui ab initio jussit ut a tenebris lux illucesceret, est is qui illuxit, hoc est, hic illuxit in cordibus nostris. Illuxit autem illuminans nos, ac revelans sui notitiam et gloriam. « In facie Jesu Christi. » Hoc est, per faciem Christi. Nam per Filium accepimus veram Patris cognitionem, quemadmodum ipse dicit in Evangeliis loquens ad Patrem: « Manifestavi nomen tuum hominibus, et glorificavi te super terram [37]. » **627** Et manifestatum est nobis per Jesum quod sit Pater, et quod non velit nidore ac sanguine adorari aut placari, quodque in Trinitate ejusdem essentiæ ejusdemque potentiæ colitur Deus Unde etiam dictus est magni consilii Ange- D lus [38]. « Ad illuminationem cognitionis. » Vide quomodo Paulus sanctæ Trinitatis omnimodam similitudinem eumdemque honorem manifestet, vocans sanctam Trinitatem Lucem, Lucem, Lucem. Superius de Spiritu loquens: « Gloriam, inquit (hoc est, lucem Domini), in speculo videntes ad eamdem imaginem transformamur [39]. » Rursum de Filio: « Ne illucesceret illis lumen Evangelii gloriæ Christi. » Nunc de Patre ait: « Ad illuminationem cognitionis gloriæ Dei. »

[32] I Cor. XIII, 12. [33] II Cor. I, 22. [34] Hebr. X, 1. [35] Joan. XIV, 9. [36] I Cor. I, 12. [37] Joan. XVII, 6. [38] Isa. IX, 6. [39] I Cor. XIII, 12.

CAPUT VI.

De infirmitate juxta corpus et corporis depositione plenaque resumptione.

IV, 7-10. *Habemus autem thesaurum hunc in vasis testaceis, ut virtutis eminentia sit Dei et non ex nobis: dum in omnibus premimur, ut non anxii reddimur: hæremus, at non deprimimur: persecutionem patimur, at non in ea deserimur: dejicimur, at non perimus: semper mortificationem Domini Jesu in corpore circumferentes, ut et vita Jesu in corpore nostro manifestetur.*

Etiam quæ nunc ponuntur consequentia sunt ad ea quæ superius dicebantur. Quoniam nos, inquit, apostoli sumus prædicationis ministri, cum indigni tanta ejus gloria simus, tanquam aurum in vasis testaceis ferentes. « Et non ex nobis. » Ut nullus, inquit, sibi ipsi tanquam digno tribuat quod acceperit, sed totum Dei sit potentiæ, qui idonea habuit vasa testacea ad auri susceptionem. « Dum in omnibus premimur. » Adeo, inquit, totum est potentiæ Dei, quod licet testacei simus, **628** in tantisque circumagamur tentationibus et afflictionibus, non frangimur, nec perdimus eum qui in nobis est thesaurum. In omnibus, inquit, et locis et negotiis. Eum vero qui premitur non anxiari aut anxium reddi, est Dei gratiæ. « Hæremus. » Incerti sumus quid facere oporteat ad bellum ac persecutionem undique insurgentem: at non in tantum ut etiam opprimamur, hoc est, ut cadamus ac vincamur. « Persecutionem patimur. » Persequuntur quidem homines, at Deus in ea non deserit. Neque enim permittit ut succumbamus, sed ut exerceamur. « Dejicimur. » Et quod ad magnitudinem, inquit, afflictionum attinet, jam dejecti sumus: at Dei gratia non perimus: hoc est, in ambiguis ac perplexis rebus portum salutis invenimus. « Semper mortificationem Domini. » Mortificationem, inquit, Domini nos quoque ubique circumferimus, ut in dies ubique moriamur. Nam, « In dies morior, inquit, per vestram gloriationem, ut etiam resurrectio Domini fiat nota per corpus nostrum [40]. » Nam qui resurrectioni Domini non credit, cum videat nos in dies morientes in dies tamen vivere, jam nequaquam rationabiliter incredulus permanebit.

IV, 11, 13. *Semper enim nos qui vivimus, in mortem tradimur propter Jesum, ut et vita Jesu manifestetur in mortali carne nostra. Itaque mors quidem in nobis agit, vita vero in vobis. Cæterum cum habeamus eumdem spiritum fidei juxta illud quod scriptum est: Credidi, idcirco locutus sum: et nos credimus, idcirco etiam loquimur.*

De eodem rursum dixit. Propterea, inquit, a Deo permittimur tradi in mortem, ut manifestetur quod surrexerit Christus. Qui enim in dies nos suscitat, certe seipsum quoque excitavit. Aut hoc

[40] Cor. xv, 32.

A

ΚΕΦΑΛ. ζ'.

Περὶ τῆς κατὰ σῶμα ἀσθενείας καὶ τῆς τοῦ σώματος ἀποθέσεως, καὶ παναναλήψεως.

Ἔχομεν δὲ τὸν θησαυρὸν τοῦτον ἐν ὀστρακίνοις σκεύεσιν, ἵνα ἡ ὑπερβολὴ τῆς δυνάμεως ᾖ τοῦ Θεοῦ, καὶ μὴ ἐξ ἡμῶν· ἐν παντὶ θλιβόμενοι, ἀλλ' οὐ στενοχωρούμενοι· ἀπορούμενοι, ἀλλ' οὐκ ἐξαπορούμενοι· διωκόμενοι, ἀλλ' οὐκ ἐγκαταλειπόμενοι· καταβαλλόμενοι, ἀλλ' οὐκ ἀπολλύμενοι· πάντοτε τὴν νέκρωσιν τοῦ Κυρίου Ἰησοῦ ἐν τῷ σώματι περιφέροντες, ἵνα καὶ ἡ ζωὴ τοῦ Ἰησοῦ ἐν τῷ σώματι ἡμῶν φανερωθῇ.

Ἀκόλουθα τῶν ἄνω καὶ τὰ νῦν. Ὅτι ἡμεῖς, φησὶν, οἱ ἀπόστολοι, διάκονοι τοῦ κηρύγματός ἐσμεν, ἀνάξιοι τῆς τοσαύτης αὐτοῦ δόξης ὑπάρχοντες, καὶ
B ὥσπερ χρυσὸν ἐν ὀστρακίνοις φέροντες σκεύεσι. « Καὶ μὴ ἐξ ὑμῶν. » Ἵνα μηδεὶς, φησὶν, ἑαυτῷ ἀποδῷ, ὡς ἀξίῳ δέξασθαι, ἀλλὰ τὸ πᾶν εἴη τῆς τοῦ Θεοῦ δυνάμεως, τοῦ ἱκανώσαντος τὰ ὀστράκινα σκεύη, εἰς χρυσίου ὑποδοχήν. « Ἐν παντὶ θλιβόμενοι. » Καὶ τοσοῦτον, φησὶ, τὸ πᾶν δυνάμεώς ἐστι Θεοῦ, ὅτι καί τοι ὀστράκινοι ὄντες, καὶ ἐν τοσούτοις περιστρεφόμενοι πειρασμοῖς, οὐ θραυόμεθα, καὶ ἀπόλλυμεν τὸν ἐν ἡμῖν θησαυρόν. Ἐν παντὶ, φησὶ, καὶ τόπῳ καὶ πράγματι. Τὸ δὲ μὴ στενοχωρεῖσθαι τὸν θλιβόμενον Θεοῦ χάριτός ἐστιν. « Ἀπορούμενοι. » Ἀπορούμενοι, φησὶ, τί χρὴ ποιεῖν πρὸς τὸν ἐκ πάντων πόλεμον καὶ διωγμὸν, ἀλλ' οὐκ ἐπὶ τοσοῦτον, ὥστε ἡμᾶς καὶ ἐξαπορηθῆναι, τουτέστι, πεσεῖν καὶ ἡττηθῆναι. « Διωκόμενοι. » Διώκουσι μὲν οἱ ἄνθρωποι, οὐκ ἐγκαταλιμπάνει δὲ ὁ Θεός. Οὐ γὰρ πρὸς ἧτταν ἡμῶν,
C ἀλλὰ πρὸς πάλιν ἡ συγχώρησις. « Καταβαλλόμενοι. » Καὶ ὅσον μὲν, φησὶ, πρὸς τὸ μέγεθος τῶν πειρασμῶν, ἤδη καταβληθέντες, ἀλλὰ τῇ τοῦ Θεοῦ χάριτι οὐκ ἀπολλύμενοι, ἀντὶ τοῦ, ἐν ἀπόροις πράγμασι, πόρους εὑρίσκοντες σωτηρίας. « Πάντοτε τὴν νέκρωσιν τοῦ Κυρίου. » — [ΘΕΟΔΩΡ.] Τὴν νέκρωσιν, φησὶ, τοῦ Κυρίου καὶ ἡμεῖς πανταχοῦ περιφέρομεν, τῷ καθ' ἡμέραν ἀποθνήσκειν πανταχοῦ. « Καθ' ἡμέραν γὰρ ἀποθνήσκω, νὴ τὴν ὑμετέραν καύχησιν, ἵνα, φησὶ, καὶ ἡ ἀνάστασις τοῦ Κυρίου διάδηλος γένηται διὰ τοῦ σώματος ἡμῶν. » Ὁ γὰρ τῇ ἀναστάσει τοῦ Κυρίου ἀπιστῶν, ἡμᾶς ὁρῶν καθ' ἡμέραν ἀποθνήσκοντας, καθ' ἡμέραν δὲ ζῶντας, οὐ κἂν ἔτι εὐλόγως ἀπιστήσει.

D Ἀεὶ γὰρ ἡμεῖς οἱ ζῶντες, εἰς θάνατον παραδιδόμεθα διὰ Ἰησοῦν, ἵνα ἡ ζωὴ τοῦ Ἰησοῦ φανερωθῇ ἐν τῇ θνητῇ σαρκὶ ἡμῶν. Ὥστε ὁ μὲν θάνατος ἐν ἡμῖν ἐνεργεῖται, ἡ δὲ ζωὴ ἐν ὑμῖν. Ἔχοντες δὲ τὸ αὐτὸ πνεῦμα τῆς πίστεως κατὰ τὸ γεγραμμένον. Ἐπίστευσα, διὸ ἐλάλησα· καὶ ἡμεῖς πιστεύομεν, διὸ καὶ λαλοῦμεν.

Πάλιν περὶ τοῦ αὐτοῦ εἶπε. Διὰ τοῦτο γὰρ, φησὶ, συγχωρούμεθα ὑπὸ τοῦ Θεοῦ παραδίδοσθαι εἰς θάνατον, ἵνα φανερωθῇ ὅτι ἀνέστη Χριστός. Ὁ γὰρ ἡμᾶς ἐγείρων καθ' ἡμέραν, καὶ ἑαυτὸν δηλονότι ἤγειρεν.

Ἢ οὕτως· Διὰ τοῦτο ἑαυτοὺς εἰς θάνατον παραδίδομεν, ἵνα ἡ ζωὴ τοῦ Κυρίου φανερωθῇ καὶ ἐνεργήσῃ ἐν ἡμῖν. Πότε; δηλονότι ἐν τῷ μέλλοντι κόσμῳ. Ὡσεὶ ἔλεγεν· Ἡμεῖς τοίνυν διὰ τὸν Χριστὸν παραδίδομεν ἑαυτοὺς εἰς θάνατον, ἵνα ὁ Χριστὸς τότε ἀπὸ τοῦ νοητοῦ θανάτου τοῦ τῆς κατακρίσεως, ῥύσηται ἡμᾶς καὶ εἰς ζωὴν ἀγάγῃ τὴν νοητήν. « Ὥστε ὁ μὲν θάνατος. » Ὡς ἐκ τοῦ ἀκολούθου, φησὶ, τοῦτο γίνεσθαι, τὸν μὲν θάνατον ἐν ἡμῖν ἐνεργεῖν καὶ ἐνεργὸν ὑπάρχειν, τὴν δὲ ζωὴν ἐν ὑμῖν. Ὡς εἰ ἔλεγεν· Ἡμεῖς ἀποθνήσκομεν διὰ τὸ κήρυγμα, ἵνα ὑμεῖς ζήσητε δι' αὐτοῦ τὴν ἀγήρω ἐκείνην καὶ αἰώνιον ζωὴν, πιστεύοντες εἰς Χριστόν. — [ΦΩΤ.] Τὰ πάθη καὶ αἱ θλίψεις, καὶ αἱ θανατηφόροι συμφοραὶ, ταῦτα νῦν ἐνεργεῖται ἐν ἡμῖν, φησὶν, ἡ δὲ πίστις καὶ ἡ εὐσέβεια (ἥτις ἐστὶν ἡ ἀληθινὴ ζωὴ), ἐν ὑμῖν. Ζωὴ δέ ἐστιν ἡ εὐσέβεια, ὅτι τὴν ἀγήρω καὶ ἄλυπον καὶ ἀΐδιον ἐν οὐρανοῖς προξενεῖ. « Ἔχοντες δὲ τὸ αὐτὸ πνεῦμα τῆς πίστεως. » Τὸ αὐτὸ πνεῦμα τῷ Δαυὶδ, φησὶν, ἔχοντες, τὰ αὐτὰ αὐτῷ καὶ φθεγγόμεθα, τὸ, « Ἐπίστευσα, διὸ ἐλάλησα. » Ἄνω γὰρ ἀπὸ λογισμῶν παραστήσας τὴν ἀνάστασιν, νῦν ἐκ πίστεως αὐτὴν εἰσφέρει.

Εἰδότες ὅτι ὁ ἐγείρας τὸν Κύριον Ἰησοῦν, καὶ ἡμᾶς διὰ Ἰησοῦ ἐγερεῖ, καὶ παραστήσει σὺν ὑμῖν. Τὰ γὰρ πάντα δι' ὑμᾶς, ἵνα ἡ χάρις πλεονάσασα, διὰ τῶν πλειόνων τὴν εὐχαριστίαν περισσεύσῃ εἰς τὴν δόξαν τοῦ Θεοῦ. Διὸ οὐκ ἐκκακοῦμεν, ἀλλ' εἰ καὶ ὁ ἔξω ἡμῶν ἄνθρωπος διαφθείρεται, ἀλλ' ὁ ἔσωθεν ἀνακαινοῦται ἡμέρᾳ καὶ ἡμέρᾳ.

Λαλοῦμεν δὲ τοῦτο, εἰδότες ὅτι ὁ τὸν Κύριον ἐγείρας Πατὴρ, καὶ ἡμᾶς ἐγερεῖ. Πόθεν εἰδότες; ἐκ τῆς πίστεως δηλονότι. « Καὶ ἡμᾶς διὰ Ἰησοῦ ἐγερεῖ. » Αὐτὸς γὰρ ἥξει ἐν κελεύσματι, ἐν φωνῇ ἀρχαγγέλου, ἐν σάλπιγγι, καὶ ἐγερεῖ τοὺς νεκροὺς, καὶ παραστήσει τῷ οἰκείῳ βήματι. « Τὰ γὰρ πάντα δι' ὑμᾶς. » Ἐνταῦθα παιδαγωγεῖ αὐτοὺς, ὑπὲρ τῆς ἀναστάσεως καὶ τῶν λοιπῶν ἀγαθῶν, χάριν εἰδέναι ἀνθρώπων μὲν μηδενὶ, Θεῷ δὲ μόνῳ. Οἱ γὰρ ψευδαπόστολοι, ἑαυτοῖς τὴν χάριν ἀνετίθεσαν, ὡς διὰ τῶν οἰκείων πρὸς Θεὸν παρακλήσεων, δωρουμένου ταῦτα τοῦ Θεοῦ. « Τὰ γὰρ πάντα, τουτέστιν ἀγαθὰ, δι' ὑμᾶς, » οὐ διὰ τόνδε, καὶ τόνδε, ἀλλὰ διὰ τὸ κοινῇ συμφέρον. Τοῦτο δὲ, φησὶ, γέγονεν, ἵνα ἡ χάρις τοῦ Θεοῦ πλεονάσῃ, πολλοῖς παρεχομένη. Ταύτης δὲ πλεοναζούσης, καὶ ἡ εἰς αὐτὸν εὐχαριστία συμπλεονασθήσεται. « Διὸ οὐκ ἐκκακοῦμεν. » Ἐπεὶ οὖν ἴσμεν πάντα τὰ εἰς ἡμᾶς γινόμενα, εἰς εὐχαριστίαν Θεοῦ τελευτᾷν, οὐκ ἐκκακοῦμεν οὐδὲ ἀπαγορεύομεν πρὸς τοὺς πειρασμούς. Ἔξω δὲ ἄνθρωπον, τὸ σῶμα καλεῖ, ὅπερ φθείρεται, μαστιζόμενον, διωκόμενον, καὶ δεσμούμενον. Ἔσω δὲ ἄνθρωπον τὴν ψυχὴν, ἥ τις ἀναθάλλει, φησὶ, καθ' ἑκάστην ἡμέραν τῇ ἐλπίδι καὶ τῇ χαρᾷ, καὶ τῷ εἰδέναι ὅτι ὑπὲρ Θεοῦ πάσχει.

Τὸ γὰρ παραυτίκα ἐλαφρὸν τῆς θλίψεως ἡμῶν, καθ' ὑπερβολὴν εἰς ὑπερβολὴν αἰώνιον βάρος

A modo: Propterea nos ipsos in mortem tradimus ut vita Domini manifestetur et agat in nobis. Quando? nempe in futuro sæculo: ac si diceret: Nunc propter Christum nosmetipsos in mortem tradimus, ut Christus tunc ab intellectuali morte condemnationis nos liberet, et ad vitam ducat intellectualem. « Itaque mors quidem. » Ut hoc consequens sit, **629** inquit, mortem quidem agere ac vim habere et operationem in nobis, vitam vero in vobis. Ac si diceret: Nos morimur propter prædicationem, ut vos vivatis per ipsam vita illa incorruptibilis ac æterna, credentes in Christum. — Afflictiones et anxietates, mortiferæque calamitates, inquit, hæc nunc operantur in nobis: fides vero ac pietas (quæ vere ita est) in vobis. Pietas enim B sive cultus Dei vita est, cum incorruptibilem, indeficientem ac sempiternam vitam in cœlis conciliet. « Cæterum cum habeamus eumdem spiritum fidei. » Cum eumdem spiritum cum David habeamus, eadem etiam cum ipso loquimur, puta « Credidi, idcirco locutus sum. » Nam cum in superioribus resurrectionem, considerationibus ac rationibus astruxerit, eamdem nunc ex fide inducit.

IV, 14-16. « Scientes quod is qui suscitavit Dominum Jesum, nos quoque per Jesum suscitabit et constituet vobiscum. Nam omnia propter vos, ut gratia quæ exundavit, pluribus gratias agentibus, exuberet in gloriam Dei, Propterea non defatigamus, sed quamvis externus homo noster corrumpatur, internus tamen renovatur in dies C singulos.

Hoc autem loquimur scientes quod Pater qui Dominum suscitavit, nos quoque suscitabit. Unde hoc scientes? ex fide videlicet. « Nos quoque per Jesum suscitabit. » Ipse enim veniet per præceptum, per vocem archangeli, per tubam; et suscitabit mortuos, suoque sistet tribunali. « Nam omnia propter vos. » Hoc loco ipsos instruit quod de resurrectione cæterisque beneficiis, nulli hominum, sed soli Doo agendæ sint gratiæ. Pseudapostoli enim sibi ipsis gratiam attribuebant quasi Deus illa tribuisset, exhortationibus ipsorum ad Deum ducentibus. « Nam omnia propter vos. » Bona videlicet seu beneficia, non propter hunc aut illum sed propter communem utilitalem. Hoc auD tem factum est. inquit, ut gratia Dei exundaret, dum multis tsibuitur, hac vero exundante, etiam gratiarum actio ad eum simul exundaret. « Propterea non defatigamur. » Quoniam ergo novimus omnia quæ in nos facta sunt ad gratias Deo agendas terminari, non defatigamur neque succumbimus ad afflictiones. Externum autem hominem vocat corpus, **630** quod corrumpitur dum flagellatur, ligatur ac persecutionem sustinet, interiorem vero hominem, animam quæ rursum, inquit, virescit singulis diebus spe et gaudio, et quia novit quod id pro Deo patiatur.

IV, 17, 18. **« Nam momentanea levitas affectionis « nostræ, mire, supra modum æternum gloriæ**

« pondus parit nobis, dum non spectamus ea quæ « videntur, sed ea quæ non videntur : quæ enim « videntur, temporaria sunt : at quæ non videntur, æterna.

Vide conversionem, ut audeas sustinere afflictiones et in illis confidere. Nam momentanea, hoc est, brevissimi temporis, inquit : brevitas temporis est ad hoc ut cesset afflictio. Non fuit autem satis dixisse, « Momentanea, » sed addit etiam, Levitas. « Æternum gloriæ pondus parit. » Nec utcunque hoc, sed mire ac supra modum id facit. Et considera retributionis exundantiam. Siquidem momentaneo rependetur æternum, levitati pondus afflictioni gloria. Et nec in his quiescunt retributionum exundantiæ, sed addit etiam « Mire, » et « Supra modum. » — « Dum non spectamus. » Quoniam afflictionem quæ gravis est dixit levem, enarrat quomodo levis sit præsens afflictio. Si non consideremus, inquit, quæ videntur, sed quæ non videntur. Nam si futura præsentibus opponas, levia apparent præsentia : sunt enim temporalia : illa vero æterna.

V, 1-4. « Scimus enim quod si terrenum nostrum domicilium hujus tabernaculi destructum « fuerit, ædificationem ex Deo habemus, domicilium non manufactum, æternum in cœlis. Nam « in hoc geminus, domicilio nostro quod e cœlo « est superindui desiderantes. Si certe induti, non « nudi reperiemur. Etenim qui sumus in hoc tabernaculo, gemimus onerati, propterea quod nolimus exui, sed superindui, ut absorbeatur mortalitas a vita.

Quoniam tractaturus est de resurrectione sermonem, ad quem Corinthii infirmius affecti erant : anticipat illos dicens : « Scimus, » tanquam ipsi quoque scirent nec de resurrectione ambigerent. — *Aliud*. Multa in **631** superioribus narravit, ostendens quod etiam ad commodum sit factum ut et afflictiones corpus consumant : nunc quod plus est dicit, quod etiam omnimoda corporis corruptio quæ fit per mortem, utilis est ; nam incorruptionem ipsam a corruptione accipimus.

Vide autem quantam excellentiam comparatione ostenderit. Nam hoc terrenum, illud cœleste, id est, sumens e cœlo incorruptionem : hoc domicilium est tabernaculi (quod facilem significat dissolutionem), illud æternum. Deinde etiam illud dicit non manufactum : nec hoc certe corpus manufactum vituperat, sed illius auget encomia. « Si terrenum nostrum domicilium. » Terrenum quidem domicilium est brevis quæ hic agitur vita. Corpus vero tabernaculum est nostrarum animarum. Aliud est enim domicilium et aliud tabernaculum cujus est domicilium, et aliud nos quorum est proprie tabernaculum. Si igitur domicilium, inquit, tabernaculi nostri dissolvatur, hoc est, brevis quæ hic agitur vita, habebimus domicilium non manufactum, id est, vitam æternam, quæ non opus habeat nostra opera aut nostris manibus ad sui constitu-

A δόξης κατεργάζεται ἡμῖν· μὴ σκοπούντων ἡμῶν τὰ βλεπόμενα, ἀλλὰ τὰ μὴ βλεπόμενα. Τὰ γὰρ βλεπόμενα πρόσκαιρα, τὰ δὲ μὴ βλεπόμενα αἰώνια.

Ὅρα τροπὴν, εἰς τὸ τολμᾷν καθαῤῥεῖν τῶν πειρασμῶν. Τὸ γὰρ παραυτίκα, φησὶ, τουτέστι τὸ ὀλιγοχρόνιον, τὸ βραχὺ, εἰς τὸ παυσθῆναι τῆς θλίψεως. Οὐκ ἠρκέσθη δὲ εἰπὼν, « παραυτίκα, » ἀλλὰ καὶ « Ἐλαφρὸν, » φησίν. « Αἰώνιον βάρος φησὶ, δόξης κατεργάζεται. » Καὶ οὐχ ἁπλῶς, ἀλλὰ καθ' ὑπερβολὴν καὶ εἰς ὑπερβολὴν τοῦτο ποιοῦν. Καὶ ὅρα τῆς ἀντιμισθίας τὸ πλεονάζον. Τῷ γὰρ αὐτίκα, τὸ αἰώνιον ἀντιμετρήσει, τῷ ἐλαφρῷ, τὸ βαρὺ, τῇ θλίψει, τὴν δόξαν. Καὶ οὐδὲ ἄχρι τούτων οἱ πλεονασμοὶ τῶν ἀντιδόσεων, ἀλλὰ καὶ « καθ' ὑπερβολὴν, » καὶ « εἰς ὑπερβολήν. » B — « Μὴ σκοπούντων ἡμῶν. » Ἐπειδὴ βαρεῖαν οὖσαν τὴν θλίψιν, εἶπεν ἐλαφρὰν, ἐπεξηγεῖται πῶς ἐστιν ἐλαφρὰ ἡ νυνὶ θλίψις. Ἐὰν, φησὶ, μὴ σκοπῶμεν τὰ βλεπόμενα, ἀλλὰ τὰ μὴ βλεπόμενα. Ἐὰν γὰρ τὰ ἐκεῖ τοῖς νῦν ἀντιστήσῃς, ἐλαφρὰ τὰ νῦν φανεῖται. Πρόσκαιρα γάρ ἐστιν, ἐκεῖνα δὲ αἰώνια.

Οἴδαμεν γὰρ ὅτι ἐὰν ἡ ἐπίγειος ἡμῶν οἰκία τοῦ σκήνους καταλυθῇ, οἰκοδομὴν ἐκ Θεοῦ ἔχομεν, οἰκίαν ἀχειροποίητον, αἰώνιον ἐν τοῖς οὐρανοῖς. Καὶ γὰρ ἐν τούτῳ στενάζομεν, τὸ οἰκητήριον ἡμῶν τὸ ἐξ οὐρανοῦ ἐπενδύσασθαι ἐπιποθοῦντες. Εἴγε καὶ ἐνδυσάμενοι, οὐ γυμνοὶ εὑρεθησόμεθα. Καὶ γὰρ οἱ ὄντες ἐν τῷ σκήνει, στενάζομεν βαρούμενοι, ἐφ' ᾧ οὐ θέλομεν ἐκδύσασθαι, ἀλλ' ἐπενδύσασθαι, ἵνα καταποθῇ τὸ θνητὸν ὑπὸ τῆς C ζωῆς.

Ἐπειδὴ τὸν περὶ ἀναστάσεως γυμνάζειν μέλλει λόγον, πρὸς ὃν οἱ Κορίνθιοι ἀσθενέστερον διέκειντο, προκατασύρει αὐτοὺς διὰ τοῦ, « Οἴδαμεν, » ὡς καὶ αὐτῶν ἐπισταμένων, καὶ οὐκ ἀμφιβαλλόντων περὶ τὴν ἀνάστασιν. — Ἄλλο. [ΦΩΤ.] Πολλὰ ἐν τοῖς ἄνω διεξῆλθε, δεικνὺς τοὺς πειρασμοὺς καὶ τὸ σῶμα φθείρεσθαι πρὸς ὠφέλειαν γινόμενον, νῦν τὸ πλέον λέγει, ὅτι καὶ ἡ παντελὴς τοῦ σώματος ἡμῶν φθορὰ, ἡ διὰ τοῦ θανάτου, ὠφέλιμος. Ἀπὸ γὰρ φθαρτοῦ, φησὶν, ἄφθαρτον αὐτὸ λαμβάνομεν.

Ὅρα δὲ, τῇ παραθέσει πόσον ἔδειξε τὸ διάφορον. Τοῦτο ἐπίγειον, ἐκεῖνο οὐράνιον, τουτέστιν ἐξ οὐρανοῦ τὴν ἀφθαρσίαν λαμβάνον· τοῦτο οἰκία σκήνους, ὅπερ τὸ εὐδιάλυτον δηλοῖ, ἐκεῖνο αἰώνιον. Εἶτα λέ- D γει ἐκεῖνο καὶ ἀχειροποίητον. Οὐ τοῦτο δηλονότι τὸ παρὸν σῶμα χειροποίητόν ἐστιν, ἀλλὰ τὰ ἐγκώμια αὔξει ἐκείνου. « Ἐὰν ἡ ἐπίγειος ἡμῶν οἰκία. » Ἐπίγειος μὲν οἰκία, ἡ ἐνταῦθα βραχύβιος ζωή· σκῆνος δὲ, τὸ σῶμα ἡμῶν τῶν ψυχῶν. Ἄλλο γὰρ οἰκία, καὶ ἄλλο τὸ σκῆνος οὗ ἐστιν ἡ οἰκία, καὶ ἄλλο ἡμεῖς, ὧν ἐστι τὸ σκῆνος ἴδιον. Ἐὰν οὖν, φησὶν, ἡ οἰκία τοῦ σκήνους ἡμῶν καταλυθῇ, τουτέστιν ἡ ἐνταῦθα βραχύβιος ζωὴ, ἕξομεν οἰκίαν ἀχειροποίητον, τουτέστι, ζωὴν αἰώνιον, οὐ προσδεομένην τῆς ἡμετέρας ἐργασίας καὶ τῶν ἡμετέρων χειρῶν πρὸς σύστασιν. Καλῶς δὲ ὡς πρὸς ἀντιδιαστολὴν τῆς παρούσης ζωῆς, τὴν μέλλουσαν ἀχειροποίητον εἶπεν. Ἡ γὰρ παροῦσα

ἀπὸ τῶν χειρῶν ἔχει τὴν σύστασιν, ἄρτου, ποτοῦ, καὶ ἐνδύματος. Οὕτως ὁ ἅγιος Μεθόδιος, ἐν τῷ Περὶ ἀναστάσεως λόγῳ. — Ἄλλο. Ἐπίγειον οἰκίαν τὴν κατὰ τὸν παρόντα βίον λέγει διαγωγήν, σκῆνος δὲ τὸ σῶμα. Ἐὰν τοίνυν λάβῃ τέλος τὰ παρόντα, τὴν ἀχειροποίητον ἔχομεν οἰκίαν, τὴν αἰώνιον καὶ οὐράνιον. — Ἄλλο. Ἐπίγειον οἰκίαν σκήνους, τὸ σῶμα καλεῖ. « Οἰκοδομὴν ἐκ Θεοῦ ἔχομεν. » Οἷον τὴν ἀνανέωσιν, τὴν ἔγερσιν. « Ἐν τοῖς οὐρανοῖς. » Οἷον ἐν τοῖς οὐρανοῖς κατασκευασθεῖσαν ἄφθαρτον, τουτέστι διὰ χάριτος οὐρανίου. Καὶ γὰρ, ἐν τούτῳ, ἀντὶ τοῦ, διὰ τοῦτο. « Στενάζομεν. » Ὑμεῖς, φησὶ, στενάζετε, ὡς εἰκὸς, φθειρομένου τοῦ σώματος ὑμῶν ἐν ταῖς θλίψεσιν. Ἡμεῖς δὲ, οἷς ἐναργὴς ἡ πίστις τῆς ἀναστάσεως, στενάζομεν ὅτι μὴ παντελῶς φθείρεται. Διατί. Ὅτι ἐπιποθοῦμεν τὸ ἄφθαρτον ἡμῶν σῶμα ἐπενδύσασθαι. Καλῶς δὲ τὸ, « Ἐπενδύσασθαι. » Τό γὰρ θνητὸν τοῦτο σῶμα ἐπενδύεται τὴν ἀφθαρσίαν. « Τὸ οἰκητήριον ἡμῶν. » Οὐκ εἶπε, Σκῆνος, ἀλλ', « Οἰκητήριον, » τὴν εἰς αὐτὸ ἀσφαλῆ μονὴν καὶ οἴκησιν δηλῶν. — Ἄλλο. [ΘΕΟΔΩΡ.] Οἰκητήριον ἐνταῦθα τὴν ἀφθαρσίαν ἐκάλεσεν. Οὐκ εἶπε δὲ, Ἐνδύσασθαι, ἀλλ', « Ἐπενδύσασθαι. » Ἐπεὶ οὐχ ἕτερον ἐνδυόμεθα σῶμα, ἀλλὰ τὸ φθαρτὸν τοῦτο, τὴν ἀφθαρσίαν ἐπενδύεται. « Τὸ ἐξ οὐρανοῦ. » Οὐχ ἐπειδὴ ἐξ οὐρανοῦ κάτεισιν, ἀλλ' ἐπειδὴ ἐκ Θεοῦ τὴν ἀφθαρσίαν λαμβάνει. » Εἴγε καὶ ἐνδυσάμενοι οὐ γυμνοὶ εὑρεθησόμεθα. » — [ΙΩΑΝ.] Τουτέστι κἂν ἀποθώμεθα τὸ σῶμα, οὐ χωρὶς σώματος ἐκεῖ παραστησόμεθα, ἀλλὰ μετ' αὐτοῦ ἀφθάρτου γενομένου. Τινὲς δέ φασιν, Εἴπερ καὶ ἐπενδυσάμενοι, οὐ γυμνοὶ εὑρεθησόμεθα. Ἵνα γὰρ μὴ ἀπὸ τῆς ἀναστάσεως πάντες θαῤῥῶσι, φησὶν, « Εἴγε καὶ ἐνδυσάμενοι, » τουτέστιν, ἀφθαρσίαν καὶ σῶμα ἄφθαρτον λαβόντες, « οὐ γυμνοὶ εὑρεθησόμεθα » δόξης. Ἡ μὲν γὰρ ἀνάστασις κοινὴ πάντων, ἡ δὲ δόξα οὐκ ἔτι ἴση, ἀλλ' οἱ μὲν ἐν τιμῇ, οἱ δὲ ἐν ἀτιμίᾳ. « Οὐ γυμνοὶ εὑρεθησόμεθα. » Ἵνα μὴ ἐκ τῆς ἀναστάσεως μόνης καὶ ἐκ τῆς τοῦ σώματος ἐναλλαγῆς νομίσωσι τὸ πᾶν κατορθοῦσθαι, ἐπάγει· Εἴγε καὶ ἄφθαρτον αὐτὸ ἐνδυσάμενοι, οὐ γυμνοὶ δόξης καὶ τιμῆς εὑρεθῶμεν. Ἡ γὰρ ἀφθαρσία, τοῖς μὲν εἰς ἀγαθὸν, τοῖς δὲ εἰς κακὸν ἔσται, διαιωνίζειν ποιοῦσα, καὶ τὰς τιμὰς, καὶ τὰς τιμωρίας στενάζομεν. « Στένομεν, » φησὶν, οὐκ ἀπαλλαγῆναι τοῦ σώματος ἐφιέμενοι, ἀλλὰ τῶν παθῶν αὐτοῦ ἐλεύθεροι γενέσθαι ποθοῦντες. Οὐ γὰρ ἀποδύσασθαι τὸ σῶμα, ἀλλ' ἐπενδύσασθαι τὴν ἀφθαρσίαν ὀρεγόμεθα. « Βαρούμενοι. » Ἐπειδὴ ἀντέκειτο αὐτῷ ἡ κοινὴ τῶν ἀνθρώπων δόξα, Τί, φησὶ, στενάζεις, ἵνα ἀποθῇ τὸ σῶμα; Καίτοι πάντες ἄνθρωποι στενάζουσιν ἵνα μὴ ἀποθάνωσι, φησίν. Οὐδὲ ἡμεῖς στενάζομεν, ἵνα ἀποθώμεθα τὸ σῶμα καὶ ἐκδυσώμεθα, ἀλλ' ἵνα ἐπενδυσώμεθα τὴν ἀφθαρσίαν. Οὐ γὰρ ἐπειδὴ, φησὶ, σῶμά ἐστι, βαρούμεθα, ἀλλ' ἐπειδὴ θνητὸν καὶ ἄφθαρτον. « Ἐφ' ᾧ οὐ θέλομεν ἐκδύσασθαι. » Τὸ, ἐφ' ᾧ, ἀντὶ τοῦ ἐπειδή. « Ἵνα καταποθῇ τὸ θνητὸν ὑπὸ τῆς ζωῆς. » Ἐπενδύσασθαι, φησὶ, σπεύδομεν, ἵνα καταποθῇ τὸ νῦν θνητὸν καὶ φθαρτὸν σῶμα ὑπὸ τῆς ἀφθαρσίας καὶ ἀθανασίας.

tionem. Bene autem ad præsentis vitæ comparationem dixit futuram non esse manibus factam: nam præsens manibus habet constitui, nempe per cibum, potum, indumentum. Ita divus habet Methodius lib. *De resurrectione*. — *Aliud*. Terrenum domicilium dicit præsentis vitæ conservationem, tabernaculum vero corpus. Si nunc finem accipiunt præsentia, domicilium habemus non manufactum æternum ac cœleste. — *Aliud*. Terrenum tabernaculi domicilium vocat corpus. » Ædificationem ex Deo habemus, » hoc est, renovationem resurrectionem. « In cœlis, » id est præparatam in cœlis, incorruptibilem, nempe per gratiam cœlestem. Nam ἐν τούτῳ, id est, in hoc, capitur pro διὰ τούτου, id est, per hoc. « Gemimus. » Vos, inquit, gemitis ut verisimile est quod corpus vestrum afflictionibus corrumpatur: nos autem quibus certa est spes resurrectionis, gemimus quod non penitus corrumpatur. Quamobrem? Quia cupimus nostrum corpus superindui incorruptibilitate. Bene autem « Superindui; » nam mortale hoc corpus superinduit incorruptibilitatem. « Domicilio nostro. » Non dixit: Tabernaculo, sed, « Domicilio, » significans firmam mansionem ac habitationem. — *Aliud*. Domicilium hoc loco **632** vocavit incorruptibilitatem. Non dixit autem, Indui, sed » Superindui; » quandoquidem non aliud induimus corpus, sed corruptibile hoc superinduit incorruptibilitatem. « Quod e cœlo est. » Non quod e cœlo descendat, sed quod a Deo incorruptibilitatem accipiat. « Si certe induti non nudi reperiemur. » Hoc est, quanquam a nobis corpus auferatur, non sine corpore ibi sistemur, sed cum eodem facto incorruptibili. Quidam tamen dicunt: Si certe superinduti non nudi reperiemur. Siquidem ne omnes a resurrectione fiduciam sumant, ait: « Si certe induti, » hoc est, accepta incorruptibilitate et corpore incorruptibili, non gloria nudati reperiemur. Resurrectio namque communis erit omnium, at gloria non item æqualis: sed alii quidem erunt in honore, alii vero in contumelia. « Non nudi reperiemur. » Ne ex sola resurrectione corporumque immutatione existiment rem omnem peractam esse, subjungit: Si certe incorruptibilitate ipsa induti, non nudati reperiamur gloria et honore. Siquidem incorruptio his quidem in malum, illis vero in bonum erit: perpetuo durare faciens et honores et supplicia. « Gemimus. » Gemimus, inquit, non cupientes a corpore liberari, sed ab ejus afflictionibus et affectionibus liberari cupientes. Non enim corpus exuere, sed superinduere incorruptionem concupiscimus. « Onerati. » Quoniam opponebatur ipsi communis hominum gloria. Quid, inquit, gemis, ut auferatur corpus? At omnes homines gemunt ne moriantur. Neque nos gemimus ut auferat a nobis corpus et exuamur, sed ut superinduamus incorruptionem. Non enim ideo, inquit, gravamur quod adsit corpus, sed quod mortale et corruptibile sit. « Propterea quod nolimus exui. » Nam ἐφ' ᾧ capitur pro ἐπειδή, id est *quandoquidem* aut *quia*. « Ut absorbeatur mortalitas a vita. » Superindui»

inquit, studemus, ut quod nunc mortale et corruptibile corpus est, absorbeatur ab immortalitate et incorruptibilitate.

V, 5-9. *Porro qui formavit nos in hoc ipsum Deus est: qui etiam dedit nobis arrham spiritus. Itaque firmi semper ac scientes quod cum præsentes sumus in corpore peregrinamur a Domino (per fidem enim* **633** *ambulamus et non per speciem). Confidimus autem et cupimus magis foris agere extra corpus, et præsentes esse apud Deum. Et idcirco contendimus sive domi præsentes, sive foris peregre agentes ut illi placeamas.*

A Ὁ δὲ κατεργασάμενος ἡμᾶς εἰς αὐτὸ τοῦτο Θεός, ὁ καὶ δοὺς ἡμῖν τὸν ἀῤῥαβῶνα τοῦ πνεύματος. Θαῤῥοῦντες οὖν πάντοτε καὶ εἰδότες, ὅτι ἐνδημοῦντες ἐν τῷ σώματι ἐκδημοῦμεν ἀπὸ τοῦ Κυρίου. (Διὰ πίστεως γὰρ περιπατοῦμεν, οὐ διὰ εἴδους.) Θαῤῥοῦμεν δὲ καὶ εὐδοκοῦμεν μᾶλλον ἐκδημῆσαι ἐκ τοῦ σώματος καὶ ἐνδημῆσαι πρὸς τὸν Κύριον. Διὸ καὶ φιλοτιμούμεθα, εἴτε ἐνδημοῦντες, εἴτε ἐκδημοῦντες, εὐάρεστοι αὐτῷ εἶναι.

Quis, inquit, hanc faciet corporis immutationem? Quis? Deus, qui in hoc ipsum nos formavit ut simus incorrupti et immortales. Ostendit autem hoc modo non recentem esse de hoc opinionem, sed nos ad immortalitatem quidem creatos esse: porro quoniam diaboli invidia mors in orbem ingressa est[41], rursum alteram nobis viam Deus invenit ad immortalitatem. «Qui etiam dedit nobis arrham.» Et quod ad hoc ut immortales efficeremur formaverit nos, ex eo manifestum est, quod Spiritum dederit, nequaquam illis daturus qui tales futuri non essent. Ubique autem arrham Spiritus dicit, debitorem ipsum reddens ut etiam det quod perfectum est. «Spiritus.» Ipse, inquit, immutationem faciet ad immortalitatem. Nam hoc extrinsecus subaudiendum est. « Quod cum præsentes sumus in corpore. » Recte, » cum præsentes sumus, » tanquam in aliena patria versantes. Advenæ enim sumus et peregrini. Hoc autem vult dicere: Firmiter scientes quod in corporali vita permanere, arcet nos a conversatione cum Christo; cupimus magis foris quidem agere extra corpus, sed esse cum Christo. « Per fidem enim ambulamus. » Ne quis dicat: Quid ergo? Cum sumus in corpore, alieni sumus a Christo? subjungit: Per fidem enim ambulamus et non per speciem. » Ac si diceret: Propterea dixi, « Peregrinamur a Domino: nam ipsum nunc per fidem videmus. Per ipsam enim ambulamus et veluti deducimur ad ejus cognitionem, tunc autem per speciem, hoc est, proprio intuitu. Quod etiam alibi dixit: « Cernimus nunc per speculum in ænigmate: tunc autem facie ad faciem [42]. » Confidimus autem. » δὲ, id est, autem, parelcon est et abundat. « Et cupimus magis foris agere extra corpus. » Quia igitur scimus quid faciat præsentes esse ad Dominum, confidenter cupimus foris agere extra corpus: et hoc, inquit, desideramus, « Et idcirco contendimus. » Quod ait φιλοτιμούμεθα aut idem significat quod annitimur, aut etiam gloriamur. « Ut illi placeamus. » **634** Ne enim existiment sibi sufficere foris agere erga Christum, subjungit, « Ut illi placeamus. » Id namque aut beatam efficit apud ipsum præsentiam: aut miserrimam, si ei non placeamus.

Τίς ταύτην τὴν ἐναλλαγήν, φησί, τοῦ σώματος ποιήσει; Τίς; Ὁ εἰς τοῦτο αὐτὸ κατεργασάμενος ἡμᾶς Θεός, ἵνα ὦμεν ἄφθαρτοι καὶ ἀθάνατοι. Δείκνυσι δὲ οὕτως οὐ νεωτέραν τὴν ἐπὶ τούτῳ δόκησιν, ἀλλ' ἐπὶ ἀθανασίᾳ μὲν ἡμᾶς διαπεπλάσθαι· Ἐπεὶ δὲ B φθόνῳ διαβόλου θάνατος εἰς τὸν κόσμον εἰσῆλθεν, ἄλλην πάλιν ἐξεῦρεν ὁδὸν ἡμῖν ἀθανασίας ὁ Θεός. « Καὶ δοὺς ἡμῖν τὸν ἀῤῥαβῶνα. » Καὶ ὅτι, φησίν, ἐπὶ τῷ γενέσθαι ἀθανάτους κατειργάσατο, δῆλον ἐξ ὧν ἔδωκε τὸ Πνεῦμα, οὐκ ἂν δοὺς τοῖς μὴ τοῦτο μέλλουσι γίνεσθαι. Πανταχοῦ δὲ ἀῤῥαβῶνα Πνεύματος λέγει, ὀφειλέτην αὐτὸν ποιῶν τοῦ δοῦναι καὶ τὸ τέλειον. « Τοῦ Πνεύματος. » Ἔξω αὐτὸς τὴν ἐπὶ ἀφθαρσίᾳ ἐναλλαγήν, φησί, ποιήσει. Τοῦτο γὰρ προσυπακουστέον. « Ὅτι ἐνδημοῦντες ἐν τῷ σώματι. » Καλῶς τό, « Ἐνδημοῦντες, » ὡς ἐπ' ἀλλοτρίας. Πάροικοι γάρ ἐσμεν καὶ παρεπίδημοι. Τοῦτο δὲ θέλει εἰπεῖν· Θαῤῥούντως εἰδότες, ὅτι τὸ τῇ σωματικῇ προσμένειν ζωῇ, διατειχίζει ἡμᾶς τῆς μετὰ Χριστοῦ διαγωγῆς, βουλόμεθα μᾶλλον ἐκδημῆσαι μὲν τοῦ σώματος, σὺν Χριστῷ δὲ εἶναι. « Διὰ πί- C στεως γὰρ περιπατοῦμεν. » Ἵνα μή τις εἴπῃ· Τί οὖν; ὄντες ἐν σώματι, ἀλλότριοί ἐσμεν τοῦ Χριστοῦ; ἐπάγει· « Διὰ πίστεως γὰρ περιπατοῦμεν, καὶ οὐ διὰ εἴδους, » ὡς εἰ εἶπεν· Διὰ τοῦτο εἶπον, « Ἐκδημοῦμεν ἀπὸ τοῦ Κυρίου, » ἐπειδὴ διὰ πίστεως αὐτὸν νῦν ὁρῶμεν. Δι' αὐτῆς γὰρ περιπατοῦμεν, καὶ οἱονεὶ ὁδηγούμεθα εἰς τὴν αὐτοῦ γνῶσιν. Τότε δὲ διὰ εἴδους, τουτέστιν αὐτοψεί, ὃ καὶ ἀλλαχοῦ φησι. « Βλέπομεν γὰρ ἄρτι δι' ἐσόπτρου ἐν αἰνίγματι, τότε δὲ πρόσωπον πρὸς πρόσωπον. » — « Θαῤῥοῦμεν δέ. » Τό, δέ, παρέλκεται. « Καὶ εὐδοκοῦμεν μᾶλλον ἐκδημῆσαι ἐκ τοῦ σώματος. » Ἐπεὶ οὖν ἴσμεν τί ποιεῖ τὴν πρὸς τὸν Κύριον ἐνδημίαν, θαῤῥούντος εὐδοκοῦμεν ἀποδημῆσαι τοῦ σώματος, καὶ τοῦτο, φησίν, ἐπιποθοῦμεν· « Διὸ καὶ D φιλοτιμούμεθα· » Τὸ φιλοτιμούμεθα, ἢ σπουδάζομεν ἢ καυχώμεθα νόει, εἰς τό, « Εἶναι αὐτῷ εὐάρεστοι, » φησίν. Ἵνα γὰρ μὴ νομίσωσιν ἀποχρῆν αὐτοῖς τὴν πρὸς Χριστὸν ἐκδημίαν, τὸ εὐάρεστοι αὐτῷ εἶναι ἐπάγει. Τοῦτο γὰρ ἢ μακαρίαν τὴν πρὸς αὐτὸν ἐνδημίαν ποιεῖ, ἢ τρισαθλίαν, ἐὰν μὴ ὦμεν εὐάρεστοι.

V, 10, 11. *Omnes enim nos manifestari oportet*

Τοὺς γὰρ πάντας ἡμᾶς φανερωθῆναι δεῖ ἔμ-

[41] Sap. II, 24. [42] I Cor. XIII, 12.

ἔμπροσθεν τοῦ βήματος τοῦ Χριστοῦ, ἵνα κομίσηται ἕκαστος τὰ διὰ τοῦ σώματος πρὸς ὃ ἔπραξεν εἴτε ἀγαθὸν, εἴτε κακόν. Εἰδότες οὖν τὸν φόβον τοῦ Κυρίου, ἀνθρώπους πείθομεν, Θεῷ δὲ πεφανερώμεθα. Ἐλπίζω δὲ καὶ ἐν ταῖς συνειδήσεσιν ὑμῶν πεφανερῶσθαι.

Λοιπὸν καὶ ἀπὸ τῶν σκυθρωποτέρων πτοεῖ. Πλὴν ὅτι ἀναμνήσας τοῦ φοβεροῦ βήματος, οὐ μόνον τὰ σκυθρωπὰ ἀλλὰ καὶ τὰ χρηστοτέρα τῶν ἐκεῖ λέγει. « Τὰ διὰ τοῦ σώματος. » — [ΘΕΟΔΩΡ.] Τὰ διὰ τοῦ σώματος αὐτῷ πεπολιτευμένα καὶ πεπραγμένα φησί. Κομίσεται δὲ πρὸς ἃ ἔπραξεν, εἴτε ἀγαθὰ, εἴτε κακά. Ἐπειδὴ γὰρ πρός τε τὰ καλὰ καὶ μὴ τοιαῦτα, τὸ σῶμα ὑπηρέτησε τῇ ψυχῇ, καὶ τὰς ἀμοιβὰς μετ' αὐτῆς ἀπολαμβάνει· Τοῦτο τῶν λεγόντων ἄλλο σῶμα τότε ἐγείρεσθαι ἐμφράττει τὰ στόματα. Οὐ γὰρ ἂν ἄλλου σώματος ἁμαρτήσαντος, ἄλλο ἐτιμωρεῖτο, οὐδὲ ἄλλου κατορθώσαντος, ἄλλο ἐστεφανοῦτο. « Πρὸς ὃ ἔπραξεν. » Οὐδὲ γὰρ γυμνὴ ἡ ψυχὴ, ἀλλὰ διὰ τοῦ σώματος κομίζεται ταῦτα, τουτέστι, πρὸς ἃ ἔπραξε, συμπάσχουσα καὶ συνδοξαζομένη τῷ συζύγῳ σώματι. Οὕτως ὁ ἐν ἁγίοις Μεθόδιος ἐν τῷ Περὶ ἀναστάσεως λόγῳ. « Εἰδότες οὖν τὸν φόβον τοῦ Κυρίου. » Τὸ δικαστήριον, φησὶν, ἐκεῖνο, καὶ τὴν κατ' ἀξίαν ἀπόδοσιν. « Ἀνθρώπους πείθομεν. » Πείθομεν διὰ τοῦτο, ἵνα μή τινα ὑμῶν σκανδαλίσωμεν. Οὐ γὰρ πρᾶξαί τι τῶν φαύλων μόνον κατακρίνει, ἀλλὰ καὶ τὸ νομίζεσθαι πράττειν κολάζει, ἐὰν δυνάμενοι τὴν τοιαύτην ὑποψίαν λῦσαι, καταφρονήσωμεν.— Ἄλλως. Συμβουλῆς καὶ παραινέσεως τὸ, πείθωμεν, διὸ καὶ διὰ μακροῦ τοῦ ω γραπτέον. « Θεῷ δὲ πεφανερώμεθα. » Τὸν γὰρ εἰδότα Θεὸν, πείθειν οὐ δεῖ. « Ἐλπίζω δὲ, καὶ ἐν ταῖς συνειδήσεσιν ὑμῶν πεφανερῶσθαι. » Ἐλπίζω δὲ, φησὶν, ὅτι καὶ ὑμᾶς οὐ σκανδαλίσομεν, ἀλλ' οἷοί ἐσμεν, τοιοῦτοί ἐσμεν ἐν τῇ γνώσει ὑμῶν. Τοῦτο γὰρ τὸ, « Ἐν ταῖς συνειδήσεσιν. »

A *coram tribunali Christi, ut referat unusquisque ea quæ facta sunt per corpus juxta id quod fecit sive bonum sive malum. Scientes igitur terrorem illum Domini, suademus hominibus, Deo vero manifesti sumus. Spero autem nos et in conscientiis vestris manifestos esse.*

Deinceps etiam a tristioribus terret. Attamen facta mentione tremendi tribunalis non solum tristia, sed et commodiera refert, ex his quæ ibi accident. « Quæ per corpus· » — Ea quæ per corpus ab ipso administrata seu peracta sunt, inquit. Referet autem juxta ea quæ fecit sive bona sive mala. Quoniam enim ad honesta et etiam ad ea quæ non sunt hujusmodi, obsecutum est corpus animæ, una etiam cum ipsa retributionem accipit. B Et hoc ora obstruit dicentium aliud tunc suscitari corpus. Neque enim cum aliud corpus peccaverit, aliud supplicio affici debet : neque cum aliud egregia præstiterit, aliud coronari aut præmiari oportet. « Juxta id quod fecit : » πρὸς ὃ ἔπραξεν. Vel, Ad id, sive cum eo, quod operatum est. Siquidem non anima nuda hæc refert, sed corpus ; hoc est, juxta ea quæ operata est, una patiens unaque gloriam suscipiens eum collega corpore. Ita habet divus Methodius libro *De resurrectione.* « Scientes igitur terrorem illum Domini. » Illud ait, tribunal et dignam repensionem. « Suademus hominibus. » Propterea suademus ne quem vestrum offendamus. Neque enim solum affert damnationem, aliquid perpetrasse eorum quæ prava sunt, verum etiam existimari facere, supplicium C adducit, si cum possemus hujusmodi tollere suspicionem, contemnimus. — *Alio modo.* Consilii et exhortationis est quod ait, πείθωμεν, id est, suadeamus, ideo etiam per ω longum scribendum est. « Deo vero manifesti sumus. » Deo enim qui cuncta novit suadere non oportet. « Spero autem nos est in conscientiis vestris manifestos esse. » Spero autem quod neque vos offendemus, sed quales sumus, tales et in cognitione vestra sumus. Nam hoc est, quod ait : « Inconscientiis vestris. »

ΚΕΦΑΚ. Ζ'.

Περὶ τῆς αὐτοῦ φιλοθεότητος καὶ φιλαδελφίας τῆς κατὰ Χριστόν.

Οὐ γὰρ πάλιν ἑαυτοὺς συνιστάνομεν ὑμῖν, ἀλλὰ ἀφορμὴν διδόντες ὑμῖν καυχήματος ὑπὲρ ἡμῶν, ἵνα ἔχητε πρὸς τοὺς ἐν προσώπῳ καυχωμένους, καὶ οὐ καρδίᾳ. Εἴτε γὰρ ἐξέστημεν, Θεῷ· εἴτε σωφρονοῦμεν, ὑμῖν.

Συνεχῶς ἀποτρίβεται τὴν τοῦ μὴ δοκεῖν καυχᾶσθαι ὑπόνοιαν, καὶ φησιν· Εἰς τούτους τοὺς λόγους ἤλθομεν, οὐχ ἑαυτοὺς συνιστῶντες, τουτέστιν, ἐπαίροντες ἢ ἐγκωμιάζοντες, ἀλλ' ὑμῖν παρέχοντες, φησὶν, ἀφορμὴν, ὑπὲρ ἡμῶν καυχᾶσθαι πρὸς τοὺς ψευδαποστόλους. Ἐπειδὴ γὰρ ἐκεῖνοι διασύρουσιν ἡμᾶς, ἵνα ὑμεῖς ἔχητε ὑπὲρ ἡμῶν καυχᾶσθαι, εἰς τούτους ἦλθον, φησὶ, τοὺς λόγους. « Ἵνα ἔχητε. » Ἔξω τι ἀπολογεῖσθαι, τί λέγειν, τί καυχᾶσθαι. « Πρὸς τοὺς ἐν προσώπῳ καυχωμένους. » Περὶ τῶν ψευδαποστόλων φησὶν, οἵτινες πάντα πρὸς ἀνθρω-

635 CAPUT VII.

De Pauli erga Deum amore ac fraterna secundum Deum dilectione.

D V, 12, 13. *Non enim rursum nos ipsos commendamus vobis: sed occasionem damus vobis gloriandi de nobis, ut aliquid habeatis adversus eos qui in facie gloriantur, et non in corde. Nam sive insanimus, Deo insanimus: sive sani sumus, vobis sani sumus.*

Continue suspicionem purgat quia videri posset gloriari, et ait: Ad hos sermones venimus, non nos ipsos commendantes, hoc est, extollentes aut collaudantes, sed vobis occasionem præbentes gloriandi de nobis adversus pseudoapostolos. Nam quia illi detrahunt nobis, ut vos possitis de nobis gloriari. Ad hos, inquit, veni sermones : « Ut aliquid habeatis. » Exstrinsecus subaudiendum est. Aliquid quod in nostri defensionem respondeatis, aliquid quod dicatis, aliquid quod gloriemini. « Adversus eos eos qui in facie gloriantur. » De pseudo-

apostolis dicit, qui omnia ad placendum hominibus et ad gloriæ amorem faciebant, et personam quidem habebant pietatis ac sanctimoniæ, bonis autem operibus vacui erant. Hoc enim est quod addit : « Et non in corde, » eo quod intus nihil haberent boni. « Nam sive insanimus, » Sive, inbuit, magnifica loquimur ; hoc est namque quod ait : « Insanimus, » sive extra nos ferimur (Siquidem insanientium est magnifica et fastuosa loqui) propter Deum hoc facimus. Quomodo ? Ne vos, existimantes nos viles, despiciatis nostram prædicationem. Sive modestum aliquid dixerimus, propter vos hoc facimus, ut vos animo modestos esse doceamus. *Aut hoc modo*. Si quispiam insanire nos existimet a Deo mercedem accepimus; propter quem tales habemur ; si vero sobrios esse, ipse commodo fruatur, quod ex sobrie degendo provenit. *Aut alio modo* : « Si insanimus, inquit, propter Deum insanimus. » Nam propter vestram salutem ; **636** quæ Deo curæ est, hujusmodi loquimur, ut ubi cognoveritis quinam simus, salvi sitis, credentes his quæ a nobis prædicantur. Si autem sapimus, credite. — *Alio modo*. Bene ad prædicta subjunxit : « Sive insanimus, » etc. Dixerat enim : « Spero autem et in conscientiis vestris manifestos nos esse ; » non enim rursum nos ipsos commendamus, siquidem non egemus commendatione erga vos. Sive enim quispiam insanire nos dixerit, ad Deum hoc refertur, ac futuro eget judicio, non vestro : quod etiam alibi dixit : « Mihi autem indignissimum videtur, ut a vobis judicer, sed qui judicat me Dominus est [42*]. » Sive igitur insanimus, inquit, ad Deum non ad vos referendum est hujusmodi judicium, Sive cuiquam omnino sapere videmur, vobis potius quam quibusvis aliis existimandum est nos sapere. « Nam sigillum apostolatus mei, ait alibi [43], vos estis per Dominum. » Oportet itaque vos ita de nobis sentire ac existimare. Nec id solum, verum etiam adversus eos qui in facie gloriantur, eadem de nobis et dicere et contendendo asseverare.

A παρεσκίαν καὶ φιλοτιμίαν ἐποίουν. Καὶ πρόσωπεῖον μὲν εἶχον εὐλαβείας καὶ σεμνότητος, ἔργων δὲ ἀγαθῶν ἐτύγχανον ἔρημοι. Τοῦτο γάρ ἐστι· « Καὶ μὴ ἐν καρδίᾳ, » δια τὸ μὴ ἔχειν ἔνδον ἀγαθόν. « Εἴτε γὰρ ἐξέστημεν. » Ἄν τε, φησὶ, μέγα φθεγγώμεθα (τοῦτο γὰρ τὸ « Ἐξέστημεν· μαινομένων γὰρ τὸ μεγάλα φθέγγεσθαι καὶ ὑπέρογκα), διὰ τὸν Θεὸν, φησὶ, τοῦτο ποιοῦμεν. Πῶς ; Ἵνα μὴ ὑμεῖς νομίσαντες ἡμᾶς εὐτελεῖς καταφρονήσητε τοῦ ὑφ' ὑμῶν κηρύγματος. Ἄν τε μέτριόν τι εἴπωμεν, δι' ὑμᾶς τοῦτο ποιοῦμεν, ἵνα ταπεινοφρονεῖν ὑμᾶς διδάξωμεν. Ἢ οὕτως· Εἰ μὲν τις ἡμᾶς μαίνεσθαι νομίζει, παρὰ Θεοῦ τὸν μισθὸν λαμβάνομεν, δι' ὃν τοιοῦτοι νομιζόμεθα. Εἰ δὲ νήφειν, αὐτὸς τῆς ἐκ τοῦ νήφειν ὠφελείας ἀπολαυέτω. Ἢ οὕτως· « Εἰ μαινόB μεθα, φησὶ, διὰ τὸν Θεὸν μαινόμεθα. » Διὰ γὰρ τὴν ὑμῶν σωτηρίαν ἧς κήδεται ὁ Θεὸς, τοιαῦτα φθεγγόμεθα, ἵνα γνόντες ἡμᾶς τίνες ἐσμὲν, σωθῆτε πιστεύσαντες τοῖς παρ' ἡμῶν κηρυσσομένοις. Εἰ δὲ σωφρονοῦμεν, πεισθῆτε. — Ἄλλως. [ΦΩΓ.] Τὸ, « Εἴτε ἐξέστημεν, » καὶ ἑξῆς, καλῶς ἐπήνεγκε τοῖς προειρημένοις· « Ἐλπίζω δὲ καὶ ἐν ταῖς συνειδήσεσιν ὑμῶν πεφανερῶσθαι. » Οὐ γὰρ πάλιν ἑαυτοὺς συστάνομεν. Οὐ γὰρ δεόμεθα πρὸς ὑμᾶς, φησὶ, συστάσεως. Ἄν τε γὰρ ἐξεστηκότας τις ἡμᾶς ἐρεῖ, Θεῷ ἐστι τοῦτο ἀνακείμενον, καὶ τῆς ἐκεῖθεν κρίσεως δεόμενον, οὐχ ὑμῶν. Ὃ καὶ ἀλλαχοῦ ἔλεγεν. « Ἐμοὶ δὲ εἰς ἐλαχιστόν ἐστι, ἵνα ὑφ' ὑμῶν ἀνακριθῶ. Ὁ δὲ ἀνακρίνων με Κύριός ἐστιν. » Εἴτε οὖν, φησὶν, ἐξέστημεν, Θεῷ ἡ τοιαύτη κρίσις ἀνάκειται, οὐχ ὑμῖν. Εἴτε τινὶ ὅλως δοκοῦμεν σωφρονεῖν, ὑμῖν C μᾶλλον ὑπὲρ τοὺς ἄλλους πάντας νομιστέον ἡμᾶς σωφρονεῖν. « Ἡ γὰρ σφραγὶς τῆς ἐμῆς ἀποστολῆς, φησὶν ἀλλαχοῦ, ὑμεῖς ἐστε ἐν Κυρίῳ. » Δεῖ οὖν ὑμᾶς οὕτως περὶ ἡμῶν φρονεῖν καὶ λογίζεσθαι. Οὐ μόνον δὲ, ἀλλὰ καὶ πρὸς τοὺς ἐν προσώπῳ καυχωμένους, τὰ αὐτὰ ὑπὲρ ἡμῶν καὶ λέγειν καὶ διατείνεσθαι.

V, 14-16. *Charitas enim Christi contringit nos, judicantes illud, quod si unus pro omnibus mortuus fuit, ergo omnes mortui fuerunt, et pro omnibus mortuus est, ut qui vivunt, posthac non sibi vivant, sed ei qui pro omnibus mortuus est et resurrexit. Itaque nos posthac neminem novimus secundum carnem. Porro etiam si cognovimus Christum secunpum carnem, nunc tamen non amplius novimus.*

Ἡ γὰρ ἀγάπη τοῦ Χριστοῦ συνέχει ἡμᾶς, κρίναντας τοῦτο, ὅτι εἰ εἷς ὑπὲρ πάντων ἀπέθανεν, ἄρα οἱ πάντες ἀπέθανον. Καὶ ὑπὲρ πάντων ἀπέθανεν, ἵνα οἱ ζῶντες μηκέτι ἑαυτοῖς ζῶσιν, ἀλλὰ τῷ ὑπὲρ πάντων ἀποθανόντι, καὶ ἐγερθέντι. Ἡμεῖς ἀπὸ τοῦ νῦν, οὐδένα οἴδαμεν κατὰ σάρκα. Εἰ δὲ καὶ ἐγνώκαμεν κατὰ σάρκα Χριστὸν, ἀλλὰ νῦν οὐκ ἔτι D γινώσκομεν.

Christi, inquit, dilectio continet nos in officio et impellit, nec segnes esse sinit ad labores pro vobis susceptos. Ideo etiam hæc loquitur, inquit, ut vos salvi sitis, existimando nos fide dignos esse. Novit enim suadere discipulis præceptor probus. « Judicantes illud. » Continet, inquit, nos et impellit Christi dilectio, quandoquidem hoc verum esse judicavimus, quidnam ? « Quod unus pro omnibus mortuus fuit. » Quoniam omnes homines mortui erant, ideo etiam pro omnibus mortuus est. « Ut

Ἡ ἀγάπη τοῦ Χριστοῦ, φησὶ, συνέχει καὶ συνωθεῖ ἡμᾶς καὶ ῥᾳθυμεῖν οὐκ ἐᾷ, πρὸς τους ὑπὲρ ἡμῶν πόνους. Διὸ, φησὶ, καὶ τοιαῦτα φθεγγόμεθα, ἵνα ὑμεῖς σωθῆτε, ἀξιοπίστους ἡμᾶς νομίσαντες. Πείθειν γὰρ οἶδε μαθητὰς, ὁ ἐνάρετος διδάσκαλος. « Κρίναντες τοῦτο. » Συνέχει ἡμᾶς, φησὶ, καὶ συνωθεῖ ἡ ἀγάπη τοῦ χριστοῦ, ἐπειδὴ κεκρίκαμεν εἶναι τοῦτο ἀληθές. Ποῖον ; « Ὅτι εἷς ὑπὲρ πάντων ἀπέθανεν. » Ἐπειδὴ οἱ πάντες ἦσαν ἀποθανοντες ἄνθρωποι. Διὸ καὶ ὑπὲρ πάντων ἀπέθανεν. « Ἵνα οἱ ζῶν-

[42*] I Cor. iv. 3. [43] I Cor. ix, 3.

τες μηκέτι ἑαυτοῖς ζῶσιν. » Εἰ οὖν οὐ δεῖ ἡμᾶς ἑαυτοῖς ζῆν, εἰκότως σπουδάζομεν καὶ ἡμεῖς. Εἰκότως δ' ἂν καὶ ὑμεῖς τῶν ἐπιόντων καταφρονήσητε πειρασμῶν. Ἀλλὰ τῷ ὑπὲρ πάντων ἀποθανόντι. Τρεῖς εἰσιν ὀφειλῆς ἀφορμαὶ, δι' ἃς δεῖ σπουδάζειν ἡμᾶς, πάντα διὰ τὸν Κύριον ποιεῖν. Μία, ὅτι αὐτὸς ἡμᾶς ἐποίησε· δευτέρα, ὅτι δι' ἡμᾶς ἀπέθανεν· τρίτη, ὅτι τὴν ἀπαρχὴν ἡμῶν, τουτέστι, τὴν ἰδίαν σάρκα ἀνέστησε δι' ἡμᾶς καὶ εἰς οὐρανοὺς ἀνήγαγεν, ἵνα καὶ σε ἀναγάγῃ, ὅπου ἡ ἀπαρχή σου τυγχάνει. Ὅρα ποῦ ἀνήγαγε τὸν λόγον. Τίς γὰρ ὅλως ἦν χρεία ἐνανθρωπήσεως καὶ σαρκώσεως τῷ Θεῷ Λόγῳ, εἰ μὴ τοῦτο ᾠκονομεῖτο ἡ ἡμῶν ἀνάπλασις καὶ ἀνάστασις; « Οὐδένα οἴδαμεν κατὰ σάρκα. » Ἐπεὶ οὖν πάντες ἀπέθανον τῇ ἁμαρτίᾳ καὶ ζῶσι διὰ τὸν Χριστὸν, οὐδένα ἴσμεν κατὰ σάρκα ζῶντα, τουτέστι, κατὰ B τὴν πάλαι πολιτείαν, τὴν ἐν ἁμαρτίαις. Τὸ γὰρ τοιοῦτον, θάνατός ἐστι, καὶ οὐ ζωή. Ἀλλὰ νῦν οἱ ὄντως ζῶντες, κατὰ πνεῦμα ζῶσιν. Ἀνεγεννήθησαν γὰρ ἐν τῷ βαπτίσματι. Διὸ καὶ νέαν ἔχουσι ζωὴν, καὶ οὐ παλαιάν. « Κατὰ σάρκα. » Οἷον ζῶντα. Καὶ τοσοῦτον, φησὶν, οὐδεὶς ἔτι κατὰ σάρκα ζῇ (ἐκείνη γὰρ οὐκ ἔστι ζωὴ, ἀλλὰ θάνατος), ὅτι καὶ ὁ Χριστὸς ἵνα δείξῃ ὅτι τὸ κατὰ σάρκα ζῆν ἐκβέβληται, καὶ νῦν κατὰ πνεῦμα ζῶμεν, καὶ αὐτὸς τοῦ κατὰ σάρκα ζῆν ἐπαύσατο. Πῶς; Οὐ τὸ σῶμα ἀφεὶς (ἄπαγε! μετ' αὐτοῦ γὰρ ἥξει ὡς ἰδίου, κριτὴς ἁπάντων), ἀλλὰ τῶν φυσικῶν ἀπαλλαγεὶς παθῶν, οἷον πείνης, καὶ δίψης, καὶ ὕπνου, καὶ κόπου. Νῦν γὰρ ἀπαθὲς καὶ ἀκήρατον ἔχει τὸ σῶμα. « Εἰ δὲ καὶ ἐγνώκαμεν κατὰ σάρκα Χριστόν. » Ὥσπερ ἡμῶν τὸ κατὰ σάρκα C ἐστὶ τὸ ἐν ἁμαρτίαις, καὶ τὸ ἔξω τούτων οὐ κατὰ σάρκα, οὕτω καὶ τοῦ Χριστοῦ τὸ κατὰ σάρκα, τὸ εἴκειν τοῖς φυσικοῖς πάθεσι. Τὸ μὴ εἴκειν δὲ, οὐ κατὰ σάρκα, ἀλλ' ὥσπερ, φησὶν, ἐκεῖνος ἀπηλλάγη, οὕτω καὶ ἡμεῖς. Οὕτως ὁ Κλήμης ἐν τετάρτῳ τῶν Ὑποτυπώσεων.

A qui vivunt, posthac non sibi vivant. » Si ergo non oportet nos vivere nobis ipsis, merito hoc nitimur et nos facere ac persuadere; merito autem et vos accedentes **673** despicere debetis afflictiones. Sed ei qui pro omnibus mortuus est. Tres sunt debiti occasiones, propter quas oportet nos conari ut omnia propter Dominum faciamus : una, quoniam ipse nos formavit; altera, quia propter nos mortuus est; tertia quia primitias nostras, hoc est, suam propriam carnem, propter nos resuscitavit et in cœlos introduxit, ut et te illuc introduceret ubi sunt primitiæ tuæ. Vide quo sermonem deduxerit. Nam quæ omnino fuisset divino Verbo necessitas ut humanitatem assumeret ac incarnaretur, nisi hoc provide exegisset et per hoc procurata fuisset nostra reparatio ac resurrectio. « Neminem novimus secundum carnem. » Quoniam igitur omnes mortui erant peccato, et vivunt propter Christum, neminem agnoscimus qui vivat secundum carnem, hoc est, juxta veterem conversationem quæ erat in peccatis ; hujusmodi enim mors est et non vita. At nunc qui vere vivunt, secundum spiritum vivunt, regenerati namque sunt per baptismum : ideo quoque novam habent vitam et non veterem. « Secundum carnem, « nempe viventem. Et adeo, inquit, nullus posthac secundum carnem vivit (illa enim non est vita, sed mors) quod et Christus, ut ostenderet vitam secundum carnem ejectam esse, et nunc nos, secundum spiritum vivere, ipse quoque desiit secundum carnem vivere. Quomodo? Non quod corpus dimiserit; minime. Cum ipso enim, ut sibi proprio, venturus est omnium judex, sed liber ab afflictionibus, utpote fame ac siti, somno ac labore : nunc enim impatibile ac immortale corpus habet. « Porro etiam si cognovimus Christum secundum carnem. » Quemadmodum apud nos secundum carnem esse, dicitur esse in peccatis : et sine his esse, dicitur esse non secundum carnem : ita quoque apud Christum secundum carnem esse dicitur, naturalibus subjici afflictionibus : non subjici vero, esse non secundum carnem. Sed quemadmodum ille, inquit, liberatus est, sic et nos. Ita habet Clemens quarto *Informationum* libro.

Ὥστε εἴ τις ἐν Χριστῷ, καινὴ κτίσις. Τὰ ἀρχαῖα παρῆλθεν, ἰδοὺ γέγονε καινὰ τὰ πάντα. Τὰ δὲ πάντα ἐκ τοῦ Θεοῦ, τοῦ καταλλάξαντος ἡμᾶς ἑαυτῷ διὰ Ἰησοῦ Χριστοῦ, καὶ δόντος ἡμῖν τὴν διακονίαν τῆς καταλλαγῆς, ὡς ὅτι Θεὸς ἦν ἐν Χριστῷ κόσμον D καταλλάσσων ἑαυτῷ, μὴ λογιζόμενος αὐτοῖς τὰ παραπτώματα αὐτῶν, καὶ θέμενος ἡμῖν τὸν λόγον τῆς καταλλαγῆς.

V, 17-19. *Proinde si quis vivit in Christo, nova creatura est. Vetera præterierunt, ecce nova facta sunt omnia. Omnia autem ex Deo qui reconciliavit nos sibi per Jesum Christum : deditque nobis ministerium reconciliationis, quandoquidem Deus per Christum reconciliabat mundum sibi, non reputans eis peccata sua : et posuit in nobis sermonem reconciliationis.*

Εἴ τις ἐν Χριστῷ ζῇ, φησὶ, τουτέστιν ἐν τῇ πίστει αὐτοῦ, καινὴ κτίσις ἐστίν. Εἰς καινὴν γὰρ ἦλθε καὶ νέαν ζωὴν (καὶ γὰρ ἄνωθεν ἐγεννήθημεν διὰ τοῦ Πνεύματος), τοῦ ζῆν οὐ τὴν ἐν ἁμαρτίαις ζωὴν, ἀλλὰ τὴν ἐν πνεύματι. « Τὰ ἀρχαῖα παρῆλθεν. » Ποῖα ἀρχαῖα; ἤτοι τὰ ἁμαρτήματά φησι καὶ τὰς ἀσεβείας, ἢ τὰ Ἰουδαϊκὰ πάντα. — Ἄλλως. Πῶς δὲ τὰ ἀρχαῖα παρῆλθε; Ψυχὴ καὶ σῶμα ἡμῖν καινὸν (ἐκαθάρθη γὰρ τῷ βαπτίσματι), Διαθήκη Καινή. Ἀντὶ τῆς ἐπιγείου Ἱερουσαλὴμ, ὁ οὐρανός. Ἀντὶ

638 Si quis vivit in Christo, inquit, hoc est, in fide vel per fidem ipsius, nova creatura est, ad novam enim ac juvenilem venit vitam (siquidem superne nati sumus per Spiritum), ut vivat, non vita quæ in peccatis agitur, sed quæ in Spiritu. Vetera præterierunt. » Quænam vetera? Aut peccata dicit et impietates, aut cuncta Judaica. — *Alio modo.* Quomodo autem vetera præterierunt? Anima ac corpus nobis innovata sunt, nempe purificata per baptismum : datum est Novum Testamentum

pro Veteri : pro terrena, Jerusalem cœlestis ; pro templo sensibili, templum spirituale ; pro tabulis lapideis, carneæ tabulæ ; pro circumcisione, baptismus, pro manna, corpus Dominicum ; pro aqua data ex petra, sanguis Dominicus ; pro virga Mosi, crux ; pro terra promissionis, regnum cœleste ; pro innumeris sacerdotis juxta legem institutis, unus pontifex Christus ; pro immaculata ove sive agno, Filius Dei ; pro nudo nomine adoptionis, vera adoptio. Nova siquidem creatura dicta est, et conferendo ad vitam quæ in peccatis agebatur, et ad mores ac præcepta secundum legem data. « Omnia autem ex Deo. » Hæc autem omnia, inquit, ex Deo datum sunt, qui nos sibi ipsi reconciliavit per Filium suum mediatorem. Neque enim nos ad eum accurrimus, sed ipse nos vocavit per cædem ac immolationem Filii sui. « Deditque nobis ministerium reconciliationis. » O profundam immensamque benignitatem ac humanitatem ! Non enim postquam Filium suum legatum ad reconciliationem miserat, et ille interemptus fuerat, deinceps nos neglexit, sed Filio quoque mortuo nobis apostolis rursum credidit ministerium reconciliationis. » Quandoquidem Deus per Christum. » Etenim primum, inquit, id est, ante passionem, Deus, nempe Pater, per Christum medium sive mediatorem, mundum sibi reconciliabat. « Non reputans eis peccata sua. » Ita enim et non alio modo poterat fieri reconciliatio, ut primum remitterentur peccata, ac si ita pœnam expetisset peccatorum, et sic nullus relictus est qui jam reconcilietur. « Et posuit in nobis sermonem. » Pater itaque etiam ante passionem per Filium reconciliabat sibi mundum, qui nunc quoque posuit in nobis sermonem ac ministerium reconciliationis. **639** Nam quoniam Filius suus crucifixus est, nos reliquit qui exhortaremur ad reconciliationem eos qui sunt super terram. Vidisti magnitudinem ineffabilis bonitatis ? Nihil igitur grave venimus ad imponendum vobis, sed ut vos erga Deum amicos efficeremus.

V, 20, 21. *Pro Christo itaque legatione fungimur tanquam Deo per nos exhortante, rogamus pro Christo, reconciliemini Deo. Eum namque qui peccatum non noverat, pro nobis peccatum fecit, ut nos efficeremur justitia Dei per illum.*

A ναοῦ αἰσθητοῦ, ναὸς πνευματικός. Ἀντὶ πλακῶν λιθίνων, σάρκινοι πλάκες· ἀντὶ περιτομῆς, βάπτισμα. Ἀντὶ μάννα, σῶμα Δεσποτικόν· ἀντὶ τοῦ, ἐκ πέτρας ὕδατος, αἷμα Δεσποτικόν· ἀντὶ τῆς ῥάβδου Μωσέως, ὁ σταυρός· ἀντὶ γῆς ἐπαγγελίας, βασιλεία οὐρανῶν. Ἀντὶ μυρίων τῶν κατὰ τὸν νόμον ἱερέων, εἷς ἀρχιερεὺς ὁ Χριστός· ἀντὶ ἀμώμου προβάτου, ὁ Υἱὸς τοῦ Θεοῦ· ἀντὶ ψιλοῦ ὀνόματος υἱοθεσίας, ἀληθὴς υἱοθεσία. Ἡ γὰρ καινὴ κτίσις, καὶ ὡς πρὸς τὴν ἐν ἁμαρτίαις ζωὴ εἴρηται, καὶ ὡς πρὸς τὰ κατὰ νόμον ἤθη καὶ ἐπιτάγματα. « Τὰ δὲ πάντα ἐκ τοῦ Θεοῦ. » Ταῦτα δὲ πάντα, φησὶν, ἐκ Θεοῦ ἡμῖν δεδώρηται, τοῦ διὰ μεσίτου τοῦ Υἱοῦ αὐτοῦ, ἀποκαταλλάξαντος ἡμᾶς ἑαυτῇ. Οὐ γὰρ ἡμεῖς αὐτῷ προσεδράμομεν, ἀλλ' αὐτὸς ἡμᾶς ἐκάλεσε, διὰ τῆς σφαγῆς τοῦ Υἱοῦ B αὐτοῦ. « Καὶ δόντος ἡμῖν τὴν διακονίαν τῆς καταλλαγῆς. » Ὢ βάθους φιλανθρωπίας ! Οὐ γὰρ ἐπειδὴ πρέσβυν ἐπὶ καταλλαγὴν ἔπεμψε τὸν Υἱὸν, αὐτὸς δὲ ἐσφάγη, λοιπὸν ἠμέλησεν ἡμῶν, ἀλλὰ καὶ τοῦ Υἱοῦ ἀποθανόντος, ἡμῖν τὴν διακονίαν τῆς καταλλαγῆς πάλιν ἐπίστευσε τοῖς ἀποστόλοις. « Ὡς ὅτι Θεὸς ἦν ἐν Χριστῷ. » Καὶ γὰρ, φησὶ, τὸ πρῶτον, οἷον πρὸ τοῦ σταυροῦ, Θεὸς ἦν, τουτέστιν, ὁ Πατὴρ, διὰ μέσου Χριστοῦ ὡς μεσίτου, καταλλάσσων ἑαυτῷ τὸν κόσμον « Μὴ λογιζόμενος αὐτοῖς. » Οὕτω γὰρ καὶ οὐκ ἄλλως ἐνῆν τὴν καταλλαγὴν γενέσθαι, τῷ πρῶτον ἀφεῖναι τὰ πλημμελήματα, ὡς εἴγε δίκην ἀπῄτησε τῶν ἁμαρτιῶν, οὐκ ἄν τις, φησὶ, περιελείφθη ὃς καταλλαγείη. « Καὶ θέμενος ἐν ἡμῖν τὸν λόγον. » Ὁ Πατὴρ οὖν ἦν, καὶ πρὸ τοῦ σταυροῦ, φησὶ, διὰ τοῦ Υἱοῦ C αὐτοῦ καταλλάσσων ἑαυτῷ τὸν κόσμον, ὁ καὶ νῦν θέμενος ἐν ἡμῖν τὸν λόγον καὶ τὴν διακονίαν τῆς καταλλαγῆς. Ἐπειδὴ γὰρ, φησὶν, ὁ Υἱὸς αὐτοῦ ἐσταυρώθη, ἡμᾶς εἴασε παρακαλοῦντας πρὸς καταλλαγὴν τοὺς ἐπὶ γῆς. Εἶδες μέγεθος ἀφάτου ἀγαθότητος ; Οὐδὲν τοιγαροῦν φορτικὸν ὑμῖν ἤλθομεν ποιῆσαι, ἀλλὰ φίλους ποιῆσαι ὑμᾶς πρὸς τὸν Θεόν.

Ὑπὲρ Χριστοῦ οὖν πρεσβεύομεν, ὡς τοῦ Θεοῦ παρακαλοῦντος δι' ἡμῶν. Δεόμεθα ὑπὲρ Χριστοῦ, καταλλάγητε τῷ Θεῷ. Τὸν γὰρ μὴ γνόντα ἁμαρτίαν, ὑπὲρ ἡμῶν ἁμαρτίαν ἐποίησεν, ἵνα ἡμεῖς γενώμεθα δικαιοσύνη Θεοῦ ἐν αὐτῷ.

Deum immortalem quo rem ipsam extulit ! Christi, inquit, nomine legatione fungimur ; nos enim ejus opus in nos recepimus. Loco igitur Christi legatione fungimur, tanquam Patre per nos exhortante. Si quidem ille non tantum per Christum exhortatur, sed illo etiam crucifixo nunc per nos exhortatur. « Rogamus pro Christo reconciliemini Deo. » Pro Christo itaque legatione fungentes etiam pro Christo exhortamur et rogamus, reconciliemini Deo. Vos enim hostes estis, et qui odio habetis, vos itaque reconciliemini, ad amicitiam revertamini. » Eum nampe qui peccatum non noverat. » Animadverte Pauli artificium ac sapientiam. Deinceps tanquam legatus causam quoque ponit qua persuaderi possint. Ut nihil, inquit, prio-

Ὢ ποῦ ἐξῆρε τὸ πρᾶγμα ! Ὑπὲρ Χριστοῦ, φησὶ, πρεσβεύομεν. Τὸ γὰρ αὐτοῦ ἔργον ἡμεῖς ἀνεδεξάμεθα. Ἀντὶ Χριστοῦ οὖν ἡμεῖς πρεσβεύομεν, ὡς τοῦ Πατρὸς παρακαλοῦντος δι' ἡμῶν. Οὔτε γὰρ διὰ τοῦ Χριστοῦ μόνον παρακαλεῖ, ἀλλὰ τούτου σταυρωθέντος D δι' ἡμῶν νῦν παρακαλεῖ. « Δεόμεθα ὑπὲρ Χριστοῦ, καταλλάγητε τῷ Θεῷ. » Ὑπὲρ Χριστοῦ οὖν πρεσβεύοντες, καὶ ὑπὲρ Χριστοῦ ἡμεῖς παρακαλοῦμεν, καταλλάγητε τῷ Θεῷ. Ὑμεῖς γάρ ἐστε οἱ ἐχθροὶ καὶ οἱ μισοῦντες. Ὑμεῖς οὖν καταλλάγητε, φιλιώθητε. « Τὸν γὰρ μὴ γνόντα ἁμαρτίαν. » Ὅρα τὸ ἔντεχνον καὶ σοφὸν αὐτοῦ. Λοιπὸν ὡς πρεσβευτὴς καὶ αἰτίαν δι' ἧς ἂν πεισθεῖεν λέγει. Ἵνα γὰρ, φησὶ, μηδὲν εἴπω τῶν πρώτων, ὅτι ὑβρίσατε, ὅτι εὐεργέτην, ὅτι δίκην οὐκ ἀπῄτησεν, ὅτι πρῶτος καταλλαγῆναι εἴ

λετο, κἂν διὸ ἐποίησε νῦν, φησὶν, οὐ δίκαιοι καταλλαγῆναι ὑπάρχετε; Ποῖον τοῦτο; τὸν γὰρ μὴ γνόντα ἁμαρτίαν, φησὶ, τουτέστι, τὸν αὐτοδικαιοσύνην ὄντα καὶ ἁγιασμὸν, τὸν Υἱὸν αὐτοῦ, ὁ Πατὴρ, ἁμαρτίαν ἐποίησε, τουτέστιν, ὡς ἁμαρτωλόν τινα καὶ κατάδικον εἴασε σταυρωθῆναι. Οὐκ εἶπε δὲ ἁμαρτωλὸν, ἀλλ' ἁμαρτίαν, ὅπερ μεῖζόν ἐστιν· ἀπέθανε δὲ φησὶν, ὁ Χριστὸς οὐκ εἰκῆ, οὐδ' οὐδὲν ὠφελῶν ἡμᾶς. ἀλλ' ἵνα δικαίους ἀπεργάσηται, Ἄλλοι οὕτως ἡρμήνευσαν. — [ΟΙΚΟΥΜ.] Ἁμαρτία λέγεται, τὸ ὑπὲρ ἁμαρτιῶν θῦμα, ὡς καὶ ὁ προφήτης· « Ἁμαρτίας λαοῦ μου φάγονται. » τουτέστι, τὰ ὑπὲρ ἁμαρτιῶν θύματα Θῦμα οὖν ὑπὲρ ἁμαρτιῶν ἐποίησεν ὁ Πατὴρ τὸν Υἱόν. « Ἁμαρτίαν ἐποίησε, » τουτέστιν, ὡς ἁμαρτωλὸν κατακριθῆναι. « Ἵνα ἡμεῖς γενώμεθα δικαιοσύνη Θεοῦ ἐν αὐτῷ, » Οὐκ εἶπε, Δίκαιοι γενώμεθα, ἀλλ', « Αὐτοδικαιοσύνη, » ὅπερ μεῖζον ἦν. καὶ Θεοῦ δικαιοσύνη. Θεοῦ δὲ δικαιοσύνη, τὸ μὴ ἐξ ἔργων, ἀλλὰ διὰ συγχωρήσεως δικαιωθῆναι, ἐν αὐτῷ, δι' αὐτοῦ.

rum dicam, quod contumelia affeceritis etiam bene de vobis meritum, quod pœnas non expetierit, quod prior reconciliari cupierit: at ob id saltem quod nunc fecit. nonne æquum est ut ipsi reconciliemini? Et quid illud est? Eum, inquit, qui peccatum non noverat, hoc est, Filium suum qui ipsa est justitia et sanctificatio [44]. Pater fecit peccatum, hoc est, tanquam peccatorem aliquem pœnisque obnoxium, crucifigi permisit. Non dixit autem, Peccatorem, sed, quod majus est, « Peccatum. » Mortuus est autem Christus non abs re, aut nullam nobis afferens utilitatem, sed ut nos justos efficeret. — *Alii hoc modo interpretantur*. Peccatum dicitur victima quæ pro peccatis immolatur, quemadmodum ait propheta: Peccata populi mei comedent [45], » id est, victimas pro peccatis. Victimam igitur quæ pro peccatis offerretur fecit Pater Filium. « Peccatum fecit. » Hoc est, ut tanquam peccator condemnaretur. « Ut nos efficeremur justitia Dei per illum. » **640** Non dixit, Justi efficeremur, sed, « Ipsa justitia, » quod majus erat, Deique ipsius justitia. Dei autem justitia, non quæ esset ex operibus, sed ut eo remittente ac veniam dante justificaremur ἐν αὐτῷ hoc est, δι' αὐτοῦ, id est, *per ipsum*.

Συνεργοῦντες δε καὶ παρακαλοῦμεν, μὴ εἰς κενὸν τὴν χάριν τοῦ Θεοῦ δέξασθαι ὑμᾶς. Λέγει γάρ· Καιρῷ δεκτῷ ἐπήκουσά σου, καὶ ἐν ἡμέρᾳ σωτηρίας ἐβοήθησάσοι. Ἰδοὺ νῦν καιρὸς εὐπρόσδεκτος, ἰδοὺ νῦν ἡμέρα σωτηρίας. Μηδεμίαν ἐν μηδενὶ διδόντες προσκοπὴν, ἵνα μὴ μωμηθῇ ἡ διακονία.

VI, 1-3. *Cooperantes autem etiam exhortamur, ne in vacuum gratiam Dei recipiatis. Ait enim: In tempore accepto exaudivi te, et in die salutis succurri tibi. Ecce nunc tempus acceptabile, ecce nunc dies salutis. Nullam in re ulla demus offensionem, ne reprehendatur ministerium.*

Ταῦτα μὲν φησὶν, ὁ Θεὸς διὰ τοῦ Υἱοῦ αὐτοῦ πεποίηκε, καὶ ἡμεῖς δὲ συνεργοῦντες καὶ παρακαλοῦντες διατελοῦμεν, παρακαλοῦντες μὲν ὑμᾶς, συνεργοῦντες δὲ τῷ Θεῷ. Τοῦτο γὰρ αὐτῷ σπουδὴ τὸ σωθῆναι ὑμᾶς, ὃ καὶ ἀλλαχοῦ φησι, « Θεοῦ συνεργοί ἐσμεν, » ἐξ ὧν διατελοῦμεν, φησί. « Μὴ εἰς κενὸν τὴν χάριν τοῦ Θεοῦ δέξασθαι ὑμᾶς. » Παρακαλοῦμεν δὲ ἡμεῖς οἱ ἀπόστολοι, ἵνα τὴν εὐεργεσίαν τοῦ Θεοῦ δέξησθε, καὶ μὴ ἀποκρούσησθε αὐτὴν, μηδὲ εἰς κενὸν καὶ ἀνωφελὲς τὴν χάριν γενέσθαι καὶ δεχθῆναι. Τὸ γὰρ καταλλαγέντας τῷ Θεῷ διὰ τῆς πίστεως, ἐπιμένειν τῷ προτέρῳ βίῳ οὐδὲν ἕτερόν ἐστιν, ἢ εἰς κενὸν καὶ μάτην γενέσθαι τὴν χάριν τοῦ Θεοῦ, καὶ οὐδὲν ὠφεληθῆναι τοὺς δεξαμένους αὐτήν. Εἰ γὰρ αὐτὸς ἁμαρτίας συνεχώρησεν, ἡμεῖς δὲ πάλιν τούτων πληρούμεθα, τί τὸ κέρδος; « Νῦν καιρὸς εὐπρόσδεκτος. » Καὶ ποῖός ἐστιν ὁ εὐπρόσδεκτος καιρὸς, καὶ ἡ ἡμέρα τῆς σωτηρίας; Ἡ τῆς δωρεᾶς, ἡ τῆς χάριτος. Ὁ νῦν, φησὶν ὑπάρχων καιρός, ἐν ᾧ ἁμαρτημάτων μὲν ἄφεσις πρόκειται, ἡ δὲ δικαιοσύνη δωρεὰν δίδοται. Ἐπεὶ οὖν ὁ καιρὸς χάριτος, εἰκότως, φησὶν, ἐπήκουσά σου ἐν τούτῳ, ὡς εἴγε ἔλθοι ὁ τῆς κρίσεως καιρὸς, οὐκ ἔτι ἁπλῶς εἰσακούσεται. Ὁ οὖν ἐν καιρῷ χάριτος ἐπιτηδεύων πολιτείαν χρηστὴν, εὐχερῶς ἐπιτεύξεται τῶν βραβείων, καὶ ἀκουσθήσεται ὑπὸ Θεοῦ. Ἐπειδὴ καὶ τοὺς μυρία πλημμελήσαντας δέχεται, ἀφεὶς αὐτοῖς τὰ ἁμαρτήματα αὐτῶν. « Μηδεμίαν ἐν μηδενί. » Τὸ νόη-

Hæc quidem fecit Deus, inquit, per Filium suum, nos vero etiam cooperantes et exhortantes persistimus, vos quidem exhortantes, Deo autem cooperantes: etenim hoc ipsi studium est ut vos salvi sitis? Quod etiam alibi dicit: « Dei cooperatores sumus [46], » et hinc est ut in hoc persistamus inquit, « Ne in vacuum gratiam Dei recipiatis. » Exhortamur nos apostoli ut Dei beneficium recipiatis et non repellatis illud: et non contingat ut in vacuum aut sine utilitate gratia accedat ac recipiatur. Deo siquidem per fidem reconciliatos in priori vita permanere, nihil aliud est quam in vacuum ac frustra Dei gratiam accedere, et eos qui illam acceperant in nullo juvari. Nam si ipse quidem peccata condonaverit, nos vero rursum eisdem implemur, quod accedet inde lucrum? « Ecce nunc tempus acceptabile. » Et quale est tempus acceptabile aut dies salutis? dies doni ac gratiæ. Præsens, inquit, tempus est in quo peccatorum conceditur remissio, et justitia gratis donatur. Quoniam igitur tempus est gratiæ, merito in hoc, inquit, exaudivi te. Ac si diceret: Ubi venerit judicii tempus, jam non facile quis exaudietur. Qui igitur tempore gratiæ in bona conversatione sudiose se gerit, facile bravia assequetur et a Deo exaudietur. Eos enim qui etiam in plurimis deliquerunt suscipit, remittens ipsis peccata sua. « Nullam in re ulla. » Sententia hoc modo connectitur: Cooperantes, inquit,

[44] I Coa. I, 30. [45] Osee I, 8. [46] I Cor. II, 9.

et exhortantes persistimus, nullam cuiquam dantes offensionem. Considera vero in ordine narrationis consilium, tanquam diceret. Ita in omnibus meam vitam ac conversationem dirigo, **641** ut non dico accusationis, sed nec indignationis locum cuiquam tribuam : ne quis ministerium ac opus nostrum reprehendat. Ipsis enim pedem offendentibus, merito indignatio in prædicationem recurreret. Dicere enim poterant apostoli, nisi quippiam boni commodi esset prædicatio, malis etiam hominibus illud concederetur. Dicens autem hoc, propemodum ait illis : Oportet nos curam rectæ vitæ habere, ne ad fidem indignatio et accusatio recurrat. Nam, « Ex fructibus, inquit, eorum cognoscetis eos [47]. »

VI, 4-10. *Sed in omnibus exhibeamus nos ipsos ut Dei ministros in tolerantia multa, in afflictionibus, in necessitatibus, in anxietatibus, in plagis, in carceribus, in instabilitate, in laboribus, in vigiliis, in jejuniis, in sinceritate, in scientia, in longanimitate, in benignitate, in Spiritu sancto, in charitate non simulata, in sermone veritatis, in potentia Dei, per arma justitiæ dextra ac sinistra, per gloriam et ignominiam, per convicia et laudes : quasi impostores, sed veraces : quasi ignoti, sed noti : quasi morientes, sed ecce vivimus : quasi correpti, sed non occisi : quasi dolentes, sed continue gaudentes : quasi pauperes, sed multos ditantes : quasi nihil habentes, sed omnia possidentes.*

Non solum, inquit, studemus puri esse ab accusationibus ac indignationibus sive querelis : verum etiam omnibus nos ipsos exhibuimus ac ostendimus ut Dei ministros. Quomodo autem id fieri potest ? et quomodo ostendit sese quispiam Dei ministrum nisi per conversationem ac vitam ? Vide sane quod non dixerit : Appareamus, sed : « Exhibeamus, » sive Demonstremus, quod ostensionem in se continet per opera et veritatem. « In tolerantia multa. » Omnia virili animo ferentes quæcunque in nos dicta fuerint : ideo etiam addit : « Multa ; » et consequenter recenset in quibus positi et viriliter sese habentes exhibuerint sese Dei ministros. « In necessitatibus. » Afflictionum intensionem designant necessitates, nempe quando inevitabiles fuerint aut magnæ. « In anxietatibus. » Difficilis admodum, inquit, erat liberatio. « In carceribus. » Id etiam solum fuerit, molestum nimis est : cum autem simul omnia concurrunt, vide quantum sit certamen. « In instabilitate : » **642** quando exagitatus non habebat ubi pedem figeret. « In laboribus. » Quæ hactenus dicta sunt, ab inimicis in ipsum invecta sunt : consequenter eo quoque dicit quæ sibimet ipse inferebat, quasi non illa suffecissent. Labores autem dicit, et quod manibus ipse operaretur, et fatigationes quas propter prædicationem subibat. « In sinceritate. » Sinceritate vocat

[47] Matth. vii, 16.

A μα οὕτως συνείρεται· Συνεργοῦντες δὲ, φησὶ, καὶ παρακαλοῦντες διατελοῦμεν, μηδεμίαν μηδενὶ διδόντες προσκοπήν. Ὅρα δὲ ἐν τάξει διηγήσεως συμβουλὴν, ὡσεὶ ἔλεγε· Διὰ πάντων ἀπευθύνω μου τὸν βίον καὶ τὴν πολιτείαν. Ὥστε οὐ λέγω κατηγορίας, ἀλλ' ἵνα μηδὲ μέμψεώς τινι δῶ χώραν. Ἵνα μή τις, φησὶν, ἐπιλάβηται τῆς διακονίας ἡμῶν καὶ τοῦ ἔργου. Αὐτῶν γὰρ σφαλλομένων, εἰκότως ἡ μέμψις εἰς τὸ κήρυγμα ἀνέτρεχεν εἶπον γὰρ ἂν οἱ ἀπόστολοι, εἰ μὴ ἦν τι χρηστὸν τὸ κήρυγμα, ἤμελλον αὐτὸ ἄνθρωποι πεπιστεῦσθαι πονηροί. Τοῦτο δὲ εἰπὼν, μονονουχὶ λέγει αὐτοῖς, ὅτι Δεῖ ἡμᾶς ὀρθοῦ ἐπιμελεῖσθαι βίου, ἵνα μὴ εἰς τὴν πίστιν ἡ μέμψις ἀναδράμῃ. « Ἐκ γὰρ τῶν καρπῶν αὐτῶν ἐπιγνώσεσθε αὐτούς. »

B Ἀλλ' ἐν παντὶ συνιστῶντες ἑαυτοὺς, ὡς Θεοῦ διάκονοι. Ἐν ὑπομονῇ πολλῇ, ἐν θλίψεσιν, ἐν ἀνάγκαις, ἐν στενοχωρίαις, ἐν πληγαῖς, ἐν φυλακαῖς, ἐν ἀκαταστασίαις, ἐν κόποις, ἐν ἀγρυπνίαις, ἐν νηστείαις, ἐν ἁγνότητι, ἐν γνώσει, ἐν μακροθυμίᾳ, ἐν χρηστότητι, ἐν Πνεύματι ἁγίῳ, ἐν ἀγάπῃ ἀνυποκρίτῳ, ἐν λόγῳ ἀληθείας, ἐν δυνάμει Θεοῦ. Διὰ τῶν ὅπλων τῆς δικαιοσύνης, τῶν δεξιῶν καὶ ἀριστερῶν, διὰ δόξης καὶ ἀτιμίας, διὰ δυσφημίας καὶ εὐφημίας· ὡς πλάνοι καὶ ἀληθεῖς, ὡς ἀγνοούμενοι καὶ ἐπιγινωσκόμενοι, ὡς ἀποθνήσκοντες, καὶ ἰδοὺ ζῶμεν, ὡς παιδευόμενοι καὶ μὴ θανατούμενοι, ὡς λυπούμενοι, ἀεὶ δὲ χαίροντες, ὡς πτωχοὶ, πολλοὺς δὲ πλουτίζοντες, ὡς μηδὲν ἔχοντες, καὶ πάντα κατέχοντες.

C Οὐ μόνον φησὶν ἐσπουδάσαμεν κατηγοριῶν καὶ μέμψεων εἶναι καθαροὶ, ἀλλὰ καὶ ἐν παντὶ συνεστήσαμεν καὶ ἀπεδείξαμεν ἑαυτοὺς ὡς Θεοῦ διακόνους. Πῶς δ' ἂν εἴη τοῦτο, καὶ πῶς τις ἀποδείκνυσιν ἑαυτὸν Θεοῦ διάκονον, ἢ δι' ὧν πολιτεύεται καὶ βιοῖ; Ὅρα δὲ, οὐκ εἶπε, Φαινόμενοι, ἀλλὰ, « Συνιστῶντες. » Ὅ ἐστιν, ἀποδεικνύντες. Τοῦτο δὲ τὴν δι' ἔργων καὶ ἀληθείας ἀπόδειξιν ἔχει. « Ἐν ὑπομονῇ πολλῇ. » Πάντα γενναίως φέροντες τὰ ῥηθησόμενα. Διό φησι καὶ, « Πολλῇ. » Καὶ λοιπὸν καταλέγει ἐν τίσιν ὄντες καὶ γενναίως διαγενόμενοι, συνεστήσαμεν ἑαυτοὺς Θεοῦ διακόνους. « Ἐν ἀνάγκαις. » Ἐπίτασιν θλίψεως δηλοῦσιν αἱ ἀνάγκαι. Ὅταν ἄφυκτα ᾖ τὰ κακά. « Ἐν στενοχωρίαις. » Δυσδιεξόδευτος ἦν, φησὶν, ἡ ἀπαλλαγή. « Ἐν φυλακαῖς. » Τοῦτο καὶ ἕν τι ἀφόρητόν ἐστι, Ὅταν δὲ καὶ πάντα ὁμοῦ, θέα τὸν D ἀγῶνα. « Ἐν ἀκαταστασίαις. » Ὅταν ἐλαυνόμενος, οὐδὲ ὅπου στῇ εἶχεν. « Ἐν κόποις. » Τὰ μὲν εἰρημένα παρὰ τῶν πολεμίων ἐπήγετο αὐτῷ. Λοιπὸν καὶ τὰ παρ' ἑαυτοῦ εἰσενεχθέντα λέγει, ὡς μὴ ἀρκούντων ἐκείνων. Κόπους δέ φησι, καὶ τὰς ἐκ τῶν χειρῶν ἐργασίας, καὶ τὰς διὰ τὸ κήρυγμα συντριβάς. « Ἐν ἁγνότητι. » Ἁγνότητά φησιν, τήν τε σωφροσύνην, καὶ τὸ ἀδάπανον Εὐαγγέλιον, καὶ τὸ ἐν ἅπασι καθαρόν. « Ἐν γνώσει δέ. » Ἐν σοφίᾳ Θεοῦ, τῇ ὄντως γνώσει, οὐ καθάπερ οἱ ψευδαπόστολοι, τῇ ἀνθρωπίνῃ σοφίᾳ κομπάζοντες. — Ἄλλο [ΘΕΟΔΩΑ.] Ἵνα εἴπῃ, Καὶ περὶ

τοὺς γνωρίμους καὶ περὶ τοὺς ἀγνώστους σπουδάζοντες εἶναι μακρόθυμοι καὶ χρηστοί. Τὸ γὰρ ἀγνότητι, ἀγνοίᾳ λέγει, οὐχὶ ἁγνείᾳ. — Ἄλλο. Ἁγνότητα λέγει, τὴν τῶν χρημάτων ὑπεροψίαν. Οὐδὲ γὰρ τὰς ἀναγκαίας χρείας παρὰ Κορινθίων ἐδέξατο. Γνῶσιν δὲ, ὡς οἶμαι, τὴν διδασκαλίαν. « Ἐν μακροθυμίᾳ. » Ἀδαμαντίνης δεῖται ψυχῆς, τὸ πάντοθεν νυσσόμενον μὴ μόνον μακροθυμεῖς, ἀλλὰ καὶ χρηστεύεσθαι. « Ὑβριζόμενοι γάρ, φησὶν, εὐλογοῦμεν. » — « Ἐν Πνεύματι ἁγίῳ. » Εἶτα δείκνυσι πόθεν τοιοῦτος γέγονεν. Ἐν Πνεύματι, φησὶν, ὄντες διετελέσαμεν. Τότε δὲ τὴν τοῦ Πνεύματος τέθεικε βοήθειαν, ὅταν τὰ παρ' ἑαυτοῦ συνεισήνεγκεν. « Ἐν ἀγάπῃ ἀνυποκρίτῳ. » Τοῦτο τὸ πάντων αἴτιον τῶν ἀγαθῶν. Τοῦτο τοιοῦτον αὐτὸν εἰργάσατο, τοῦτο τὸ Πνεῦμα μένειν ἐποίησεν. « Ἐν λόγῳ ἀληθείας. » Ὅπερ ἀλλαχοῦ φησιν, « Οὐ δολοῦντες τὸν λόγον τοῦ Θεοῦ. » Εἶτα καὶ, « Ἐν δυνάμει Θεοῦ, » δι' ἧς, φησὶ, πάντα πεπράχαμεν· πάντα γὰρ τῷ Θεῷ ἀνατίθησι. « Διὰ τῶν ὅπλων τῆς δικαιοσύνης, τῶν δεξιῶν καὶ ἀριστερῶν. » Εἰ βούλεσθε μαθεῖν, φησὶ, πόθεν ταῦτα κατωρθώσαμεν, ἀκούσατε. Διὰ τῶν ὅπλων, φησὶ, τῶν δεξιῶν καὶ ἀριστερῶν, ἅτινα εἰ καὶ δοκεῖ εἶναι ἐναντία πρὸς ἑαυτὰ, πλὴν ὅπλα δικαιοσύνης εἰσί. Δεξιὰ δὲ λέγει, τὰ οἷον ἐπιδέξια δοκοῦντα, τουτέστι τὰς παρὰ ἀνθρώπων τιμὰς καὶ δόξας, αἷς οὐκ ἐφυσήθημεν, φησὶν, οὐδὲ ἐπήρθημεν πρὸς δόξαν κενήν. Διὰ τοῦτο γὰρ ὅπλα δικαιοσύνης γέγονεν. Ἀριστερὰ δὲ, τὰ τούτοις ἐναντία. Οἷον τοὺς πειρασμοὺς, τοὺς διωγμοὺς, τὰς ὕβρεις, οἷς οὐ κατεπέσαμεν οὐδὲ ἡττήθημεν, ὡς εἰ ἔλεγεν· Ἀεὶ οἱ αὐτοὶ ἐμείναμεν, μήτε τοῖς καλοῖς ἐπαιρόμενοι, μήτε τοῖς κακοῖς μαλακιζόμενοι. Ἄλλως. [ΙΩΕΝ.] Ἀριστερὰ καλεῖ τὰ δοκοῦντα εἶναι λυπηρά. Καίτοι ταῦτά ἐστι τὰ τὸν μισθὸν ἔχοντα. Καὶ τίνος ἕνεκεν οὕτως αὐτὰ καλεῖ; Ἡ κατὰ τὴν ὑπόληψιν τῶν πολλῶν, ἢ ἐπειδὴ ἐκέλευσεν ὁ Θεὸς, εὔχεσθαι μὴ εἰσελθεῖν εἰς πειρασμόν. « Διὰ δόξης καὶ ἀτιμίας. » Εἶτα λέγει ἀριστερὰ καὶ δεξιά. Καὶ ὅρα, τὰς παρὰ ἀνθρώπων αὐτῶν προσαγομένας τιμὰς, εἰς οἰκεῖον τέθεικε κατόρθωμα. Οἶδε γὰρ ὃν μέγα μὴ ἁλῶναι τύφῳ διὰ τὰς τιμάς. « Ὡς πλάνοι, καὶ ἀληθεῖς. » Αὗται αἱ εὐφημίαι καὶ δυσφημίαι. « Ὡς ἀγνοούμενοι, καὶ ἐπιγινωσκόμενοι. » Τουτό ἐστι καὶ δόξης καὶ ἀτιμίας. Τοῖς μὲν γὰρ γνώριμοί τε ἦσαν καὶ περισπούδαστοι, οἱ δὲ οὐδὲ εἰδέναι αὐτοὺς ἠξίουν. « Ὡς ἀποθνήσκοντες. » Κατὰ τὴν σφοδρότητα καὶ τὴν σπουδὴν τῶν πολεμούντων ἡμῖν. « Καὶ ἰδοὺ ζῶμεν. » Κατὰ τὴν δύναμιν τοῦ Θεοῦ. « Ὡς παιδευόμενοι. » Ταῦτα δὲ, φησὶ, συνεχώρει ὁ Θεὸς, παιδεύων μὲν, οὐ μὴν ἄχρι θανάτου ἐγκαταλιμπάνων. « Ὡς λυπούμενοι. » Παρὰ μὲν τοῖς ἔξωθεν ἐξ ὧν πάσχομεν, ἀθυμεῖν νομιζόμεθα, ἀεὶ δὲ καὶ ἐφ' ἑκάστῳ, ἀδιαλείπτως χαίροντες. Ὅρα τὴν ἁγίαν ψυχήν. Οὐ μόνον ἔφερε τοὺς πειρασμοὺς γενναίως, ἀλλὰ καὶ ἔχαιρεν ἐπ' αὐτοῖς, εἰδὼς διὰ τὸν Χριστὸν πάσχειν. « Ὡς πτωχοί. » Διετελέσαμεν ὡς πτωχοί, πολλοὺς δὲ ἐπλουτίσαμεν ἢ πνευματικῷ πλούτῳ ἢ καὶ σαρκικῷ. Εἰ.

A modestiam, et exhibitum sine sumptu evangelium, servatamque in omnibus puritatem. « In scientia. » In Dei sapientia quæ vera est scientia : non sicut pseudoapostoli qui ob humanam sapientiem cristas erigebant. — *Aliud*. Ac si dicat : Et circa notos et circa ignotos nitamur nos exhibere longanimes ac utiles. Nam quod ait, ἐν ἀγνότητι, hoc est, ἐν ἀγνοίᾳ, id est, *in ignorantia*, et non ἁγνείᾳ, id est, *castitate* vel *puritate*. — *Aliud*, ἁγνότητα, id est, sinceritatem dicit pecuniarum despectum ; neque enim a Corinthiis in necessarios usus acceperat. Scientiam vero, doctrinam, ut opinor. « In longanimitate. » Adamantino opus erat animo, ut undique cæsus non tantum longanimis, sed et benignus esset. Siquidem maledicimur, inquit, sed bendicimus :
B « In Spiritu sancto. » Deinde ostendit unde hujusmodi fuerit animus. In Spiritu, inquit, sive per Spiritum perseveravimus. Tunc autem Spiritus auxilium posuit, cum ea adduxit quæ sua erant. « In charitate non simulata. » Hoc cunctorum est causa honorum, hoc talem ipsum reddidit, hoc Spiritum manere fecit. « In sermone veritatis. » Quod alibi dicit : Non dolo tractantes verbum Dei [48]. » Deinde etiam : « In potentia Dei, » per quam omnia, inquit, operati sumus, omnia enim Deo attribuit. « Per arma justitiæ dextra ac sinistra. » Si vultis, inquit, discere unde aut quibus mediis hæc bona peregimus, audite. Per arma justitiæ dextra ac sinistaa : quæ etsi inter se videntur contraria, tamen arma justitiæ sunt. Dextra autem dicit quæ tanquam dextra videntur, hoc est,
C honores et existimationes apud homines : ob quæ non intumescimus, inquit, neque elati aut arrogantes facti sumus ad inanem gloriam. Propterea ergo arma justitiæ facta sunt ; sinistra vero quæ his contraria sunt, utpote tentationes, persecutiones, injurias quibus non sumus consternati neque devicti, ac si diceret : Semper iidem mansimus, neque prosperis elati, neque adversis molliores effecti, — *Alio modo* **648** Sinistra vocat quæ videntur esse tristia. Sed cum hæc mercedem habeant, cur ea hoc modo appellat? Aut juxta multorum opinionem, aut quia jussit nos Deus precari ne induceremur in tentationem [49]. « Per gloriam et ignominiam. » Deinde recenset dextra ac sinistra. Et considera quod honores qui ab hominibus afferuntur, in proprium bo-
D num opus numerat. Novit enim quanta res sit non capi fastu ob exhibitos honores. « Quasi imposteres, sed veraces. » nempe per laudes et infamias. « Quasi ignoti, sed noti. » Hoc etiam est gloriæ et ignominiæ. Quibusdam enim noti erant ac plurimum ab illis observabantur ; alii vero ne nosse quidem ipsos dignabantur. « Quasi morientes. » Si vehementiam videlicet ac conatum spectes eorum qui nobis adversantur. « Sed ecce vivimus. » Ex divina potentia. « Quasi correpti. » Hæc autem permittit Deus, corripiens quidem ac erudiens nos, non tamen

[48] II Cor. IV, 2. [49] Matth. VI, 9.

usque ad mortem derelinquens. « Quasi dolentes. » Apud extraneos quidem propter illa quæ patimur dolere existimamur : semper tamen et in omnibus continue gaudemus. Vide sanctam Pauli animam. Non solum tentationes viriliter ferebat, verum etiam in ipsis gaudebat, sciens quod propter Christum illa pateretur. « Quasi pauperes. » Perduravimus quasi mendici : sed multos ditavimus, aut spiritualibus divitiis, aut etiam terrenis. Siquidem omnium habebant apertas domos sive familias, quæ faciebant quidquid juberent apostoli. « Quasi nihil habentes. » Nam nihil habeat : præcepta enim orbi dabat. Etenim si fieri, inquit, potuisset, oculos vestros effossos dedissetis mihi. Licet autem et hæc de spiritualibus accipere. Qui enim arcana verba audierat [50], annon omnium ditissimus erat ?

A χον γάρ τὰς ἁπάντων ἀνεῳγμένας οἰκίας, ποιούσας ἃ βούλονται. « Ὡς μηδὲν ἔχοντες. » Οὐδὲν γὰρ ἔχων τὰ πάντων εἶχε. Τῇ γὰρ οὐκουμένῃ ἐπέταττεν. Εἰ δυνατὸν γὰρ, φησὶ, τοὺς ὀφθαλμοὺς ἐξορύξαντες ἂν ἐδώκατέ μοι. Ἔνι δὲ καὶ περὶ πνευματικῶν ταῦτα νοῆσαι. Ὁ γὰρ ἀποῤῥήτων ἀκούων ῥημάτων, πῶς οὐχὶ πάντων πλουσιώτερος ἦν ;

VI, 14 16. *Os nostrum apertum est erga vos, o Corinthii, cor nostrum dilatatum est : non estis angusti in nobis, sed angusti estis in visceribus vestris. Eamdem autem remunerationem, ut filiis dico : Dilatemini et vos, ne declinetis ad incredulos. Quod enim consortium justitiæ cum iniquitate ? aut quæ communio luci ad tenebras ? aut quæ concordia Christo ad Belial ? aut quæ pars fideli cum infideli ? aut quid convenit templo Dei cum idolis ?*

Τὸ στόμα ἡμῶν ἀνέῳγε πρὸς ὑμᾶς, Κορίνθιοι, ἡ καρδία ἡμῶν πεπλάτυνται. Οὐ στενοχωρεῖσθε ἐν ἡμῖν, στενοχωρεῖσθε δὲ ἐν τοῖς σπλάγχνοις ὑμῶν. Τὴν δὲ αὐτὴν ἀντιμισθίαν ὡς τέκνοις λέ- B γω, πλατύνθητε καὶ ὑμεῖς, μὴ γίνεσθε ἑτεροζυγοῦντες ἀπίστοις. Τίς γὰρ μετοχὴ δικαιοσύνῃ καὶ ἀνομίᾳ ; Τίς δὲ κοινωνία φωτὶ πρὸς σκότος ; Τίς δὲ συμφώνησις Χριστῷ πρὸς Βελίαρ ; Ἢ τίς μερὶς πιστῷ μετὰ ἀπίστου ; τίς δὲ συγκατάθεσις ναῷ Θεοῦ μετὰ εἰδώλων ;

644 Ubi propria percurrit certamina, venit ad sermonem de conversatione, vitæque ratione. Primum autem nititur persuadere quod amplius illos diligens, minus diligatur, et ait : « Os nostrum apertum est. » Hoc est, non possumus silere erga vos, semper vobis cupimus : quod amantium proprium est, et ingenua libertate loquentium. » *Alio modo.* Hoc est, facultatem et audaciam nobis tribuitis, ut os apud vos aperiremus. Siquidem quando quispiam ferventer amat, alii vero non pari modo redamant, occasionem ac facultatem amanti præbent, ut pluribus suam causam erga ipsos justificet ac probet : apertum est, inquit, multitudine ac vi justificationum. Nobisque facere volentibus, ipsum tamen, illis intus subscaturientibus ac sursum ac lientibus, apertum est : et labia ad loquendum aperit ac distendit, et justificantes rationes aggreditur. Deamamus, inquit, et cordis patimur inflammationes : dilatamur corde et gaudemus, amorique subdimur. Vos autem velut angusti estis. Si nos in visceribus vestris susceperitis, non continebitis nos in ipsis ; sed neque vos exibetis tanquam remunerationem explentes cum his qui magnum amoris affectum erga vos auspicati sunt, sed quod gravius est, incredulorum amorem præponitis amori nostro qui vos amplius diligimus. Ego autem vobis tanquam filiis dico, saltem velut remuneratione ac retributionem exhibentes, dilatemini et vos ac suscipite nos, sicut et nos suscepimus vos in visceribus nostris, ac diligite eximentes vos ipsos et arcentes ab amore infidelium, quemadmodum naturaliter diremta ac separata sunt a se invicem fides ab infidelitate, justitia ab injustitia, lux a tenebris, Christus ab Antichristo, ipse fidelis ab infideli, templum Dei a templo idolorum. Si estis ergo justitiæ, lucis,

Τὰ τῶν ἰδίων ἀγώνων διελθὼν, εἰς τὸν περὶ πολιτείας ἔρχεται λόγον. Πρότερον δὲ πεῖσαι θέλει ὅτι ἀγαπῶν αὐτοὺς, ἔλαττον ἀγαπᾶται, καί φησι· « Τὸ στόμα ἡμῶν ἀνέῳγεν, » οἷον, Οὐ δυνάμεθα σιγᾶν πρὸς ὑμᾶς, ἀεὶ ὑμῖν διαλέγεσθαι θέλομεν, ὅπερ ἀγαπώντων ἴδιον καὶ ἄνευ ὑποστολῆς λαλούντων — Ἄλλως [ΦΩΤ.] Ἀντὶ τοῦ, Εὐπορίαν ἡμῖν παρεσχήκατε, τοῦ ἀνοίγειν πρὸς ὑμᾶς τὸ στόμα. Ὅταν γὰρ ὁ μέν τις ἀγαπᾷ διαπύρως, οἱ δὲ οὐκ ἀνταγαπῶσιν ὁμοίως, C πολλῶν δικαιωμάτων εὐπορίαν παρέχουσι πρὸς αὐτοὺς τῷ ἀγαπῶντι. « Ἀνέῳγε, » φησί. Τῷ γάρ πλήθει καὶ τῇ ἰσχύϊ τῶν δικαιωμάτων, καὶ ἡμῶν σιγᾶν ἐθελόντων, αὐτὸ ὅμως ὑπ' αὐτῶν ἔνδοθεν ἀναβλυζόντων καὶ ὑπερπηδώντων ἀνέῳγε, καὶ ἀναπετάννυσι τὰ χείλη πρὸς τὸ λέγειν. Καὶ λοιπὸν ἄρχεται τῶν δικαιωμάτων. Ὑπεραγαπῶμεν, φησὶν, καὶ ἐγκαρδίους ἔχομεν, καὶ πλατυνόμεθα, καὶ χαίρομεν ἕλοντες, καὶ αὐτοὶ τῆς ἀγάπης ἠρξάμεθα. Ὑμεῖς δὲ ὡς στενοχωρούμενοι. Ἐὰν δέξησθε ἡμᾶς ἐν τοῖς σπλάγχνοις ὑμῶν, οὐκ ἔχετε ἡμᾶς ἐν αὐτοῖς, ἀλλ' αὐδ' ὡς ἀντιμισθίαν πληροῦντες πρὸς τοὺς κατάρξαντας ἡμᾶς τῆς ἀγάπης στοργὴν ἐπιδείκνυσθε, ἀλλὰ καὶ τὸ βαρύτερον, μᾶλλον τῶν ἀπίστων ἢ τὴν ἡμῶν ἀγάπην τῶν ὑπεραγαπώντων ὑμᾶς προκρίνετε. Ἐγὼ δὲ λέγω ὑμῖν ὡς D τέκνοις, κἂν ὡς ἀντιμισθίαν καὶ ἀντάμειψιν πληροῦντες, πλατύνθητε καὶ αὐτοὶ, καὶ δέξασθε ἡμᾶς ὡς ἡμεῖς ὑμᾶς ἐν τοῖς σπλάγχνοις ἡμῶν, καὶ ἀγαπήσατε τῆς τῶν ἀπίστων στοργῆς ἑαυτοὺς ἐξαιροῦντες καὶ διατειχίζοντες, καθὼς κατὰ φύσιν διέστηκε καὶ διατετείχισται ἀλλήλων ἡ πίστις καὶ ἀπιστία, ἡ δικαιοσύνη καὶ ἀδικία, τὸ φῶς ἀπὸ τοῦ σκότους, ὁ Χριστὸς ἀπὸ τοῦ Ἀντιχρίστου, αὐτὸς ὁ πιστὸς ἀπὸ τοῦ ἀπίστου, ὁ ναὸς τοῦ Θεοῦ καὶ ναὸς τῶν εἰδώλων. Εἰ οὖν τῆς δικαιοσύνης ἐστὲ, τοῦ φωτὸς, τοῦ Χριστοῦ, πιστοὶ, ναὸς Θεοῦ, διάστητε καὶ χωρίσθη-

[50] II Cor. XII, 4.

τε ἀπὸ τοῦ σκότους, ἀπὸ τῆς ἀδικίας, ἀπὸ τοῦ Ἀντιχρίστου. Τῶν γὰρ ἀπίστων ἐστὶ ταῦτα, καὶ τῶν κατασκευασάντων ἑαυτοὺς ναοὺς εἰδώλων, ὧν δεῖ ὑμᾶς κεχωρίσθαι καὶ ἀφωρισμένους εἶναι. Τότε γὰρ καὶ ὁ Κύριος εἰσδέξεται ὑμᾶς, καὶ ἐνοικήσει ἐν ὑμῖν καὶ ἐμπεριπατήσει, πάσας κατευθύνων τὰς τρίβους καὶ τὰ διαβήματα. — Ἢ καὶ οὕτως· « Τὸ στόμα ἡμῶν ἀνέῳγεν, » ἀντὶ τοῦ Ἕτοιμοί ἐσμεν καὶ παρεσκευάσμεθα εἰς τὸ πάντα διδάσκειν ὑμᾶς μετὰ ἁπλότητος καὶ πλάτους καρδίας. Διὸ καὶ ὑμεῖς προθύμως εἰσδέχεσθε. « Ἡ καρδία ἡμῶν πεπλάτυνται. » Καθάπερ γὰρ τὸ θερμὸν εὐρύνειν εἴωθεν, οὕτω καὶ ἡ ἀγάπη.

Θερμὸν γάρ τι χρῆμα ἡ ἀγάπη, ὡς εἰ εἶπεν. Οὐ μόνον στόματι, ἀλλὰ καὶ καρδίᾳ φιλῶ, πάντας ἔνδον ἔχω. Διό φησιν, « Οὐ στενοχωρεῖσθε ἐν ὑμῖν, τοῦ πόθου εὐρύνοντος αὐτοῦ τὴν ψυχήν. » — Ἡ καρδία ἡμῶν πεπλάτυνται εἰς τὸ πάντα διδάξαι ὑμᾶς. » Ὑμεῖς δὲ στενοχωρεῖσθε ἐν τοῖς σπλάγχνοις ὑμῶν, τουτέστιν ἐν τῇ πρὸς Θεὸν ἀγάπῃ, ᾗ ἀγαπᾷν με ὀφείλετε. Οὕτως ὁ Κλήμης ἐν δ' Ὑποτυπώσεων. « Στενοχωρεῖσθε δὲ ἐν τοῖς σπλάγχνοις ὑμῶν. » Ἐγὼ μὲν, φησὶν, οὐ στενοχωροῦμαι πάντας ὑμᾶς ἔνδον ἔχων. Ὑμεῖς δὲ, φησὶν, ἐν τῷ ἔχειν με ἐν τοῖς σπλάγχνοις ὑμῶν στενοχωρεῖσθε. Οὐ γὰρ ὁμοίως, φησὶ, μὲ ἀγαπᾶτε. Ἔχετε μὲν, πλὴν στενοχωρεῖσθε. Φησὶ γὰρ κάτω, « Εἰ καὶ περισσότερον ἀγαπῶ, ἧττον ἀγαπῶμαι. » Τὴν δὲ αὐτὴν ἀντιμισθίαν, τουτέστιν, ἀμοιβὴν καὶ ἰσότητα τῆς φιλίας εἰσενέγκατε ὡς τέκνα καὶ πλατύνθητε καὶ ὑμεῖς ὡς κἀγώ. Καὶ γὰρ αἰσχρὸν ἐμοῦ πάντας ὑμᾶς ἔνδον δεξαμένου, ὑμᾶς πάντας ἕνα μὴ δέξασθαι. — Ἄλλως. [ΦΩΤ.] « Τὴν δὲ αὐτὴν ἀντιμισθίαν ὡς τέκνοις λέγω. » Κατ' ἔλλειψιν εἴρηται. Λείπει γὰρ ἢ, ἐπιδέξασθε, ἢ, εἰσενέγκατε. Δύναται ἐκληφθῆναι καὶ χωρὶς ἐλλείψεως, ἵνα ᾖ παρέλκον τὸ δέ. Πολλὴ δὲ ἐστι παρὰ τῷ θεσπεσίῳ Παύλῳ ἡ παρολκὴ τῶν συνδέσμων, ὥσπερ καὶ ἡ ἔλλειψις. Εἴη δ' ἂν κατὰ παρολκὴν τοῦ συνδέσμου τὸ ῥητὸν ἐκλαμβανόμενον, τοιαύτην διάνοιαν παριστῶν. « Στενοχωρεῖσθε ἐν τοῖς σπλάγχνοις ὑμῶν. » Καὶ τότε εἰς τί; εἰς τὴν αὐτὴν ἀντιμισθίαν. Ἄδικον δὲ τὸ εἰς τὴν αὐτὴν ἀντιμισθίαν στενοχωρεῖσθαι, διὸ ὡς τέκνοις λέγω. Ἔτι γὰρ ὡς τέκνων τὴν ἀγάπην ἐπιζητῶ. Πλατύνθητε καὶ ὑμεῖς εἰς τὴν αὐτὴν ἀντιμισθίαν, καὶ ἀγαπήσατε ἡμᾶς, ὡς καὶ ἡμεῖς ὑμᾶς. « Ὡς τέκνοις λέγω. » Εἶτα δείκνυσι καὶ ὀφειλομένην τὴν ἀγάπην· ὀφείλει γὰρ τὰ τέκνα τοῖς πατράσι. « Μὴ γίνεσθε ἑτεροζυγοῦντες. » Εἶτα ἵνα μὴ νομίσωσι ἑαυτὸν χρῄζειν τῆς ἀγάπης αὐτῶν, δείκνυσι διὰ τὸ δι' αὐτῶν συμφέρον ἐπιζητεῖν ἀγαπᾶσθαι. Φησὶ γάρ· Τοῦτό ἐστι τὸ ἀγαπᾷν με, τὸ μὴ ἐπικλίνειν πρὸς τοὺς ἀπίστους καὶ συναναμίγνυσθαι αὐτοῖς, καὶ διαφθείρεσθαι ὑπ' αὐτῶν. Ἀπὸ μεταφορᾶς δὲ τῶν πλαστίγγων τοῦ ζυγοῦ, τὸ, « ἑτεροζυγοῦντες. » — « Τίς γὰρ μετοχὴ δικαιοσύνῃ καὶ ἀνομίᾳ; » Ἀντὶ τῶν προσώπων, αὐτὰ τέθεικε τὰ πράγματα. Τίς, φησὶ, κοινωνία, ὑμῖν καὶ τοῖς ἀπίστοις; ὥσπερ οὐδὲ δικαιο-

A Christi, estis fideles, et templum Dei, sejungamini ac separemini a tenebris, ab injustitia, ab Antichristo. Hæc enim infidelium sunt et eorum qui seipsos præpararunt in templa idolorum, a quibus vos diremptos ac separatos esse oportet. Nam tunc Dominus quoque suscipiet vos et inhabitabit in vobis ac inambulabit, rectas faciens omnes semitas ac colles. — *Aut hoc etiam modo* : « Os nostrum apertum est. » **645** Hoc est, parati sumus ac instructi ut vos omnia doceamus cum simplicitate et lato corde : ideo vos quoque prompte nos admittite, « Cor nostrum dilatatum est. » Quemadmodum enim calor dilatare solet, ita et amor.

Siquidem fervida quædam res amor est, ac si diceret : Non solum ore, sed et corde diligo, omnes intus complectens, ideo ait : « Ne sitis angusti in
B vobis, desiderio animum suum dilatante » — « Cor nostrum dilatatum est. » Ut vos omnia doceremus : sed vos angusti estis in visceribus vestris, hoc est, in dilectione erga Deum qua me diligere debetis. Ita habet Clemens quarto *Informationum* libro. « Sed angusti estis in visceribus vestris. » Ego quidem angustus non sum, inquit, cum vos omnes intus habeam : vos autem cum me habeatis in visceribus vestris, angusti estis : neque enim me similiter diligitis. Habetis quidem me, verumtamen angusti estis. Ait enim in sequentibus : Licet uberius vos diligens minus diligat [51]. Eamdem autem remunerationem, hoc est, repensionem et æqualitatem amoris afferte tanquam filii : ac dilatemini et vos sicut ego. Turpe siquidem est, cum ego omnes
C vos intus exceperim, omnes vos mei unius non esse capaces. — *Alio modo.* « Eamdem autem remunerationem, ut filiis dico. » Per defectum dictum est, deest enim, Suscipite, aut, Afferte. Potest quoque intelligi sine defectu, ut δὲ, id est autem, sit parelcon et abundet. Est autem frequens apud Paulum supervacaneus conjunctionum usus : quemadmodum etiam defectus. Quod ergo dictum est, potest per abundantiam conjunctionis hujusmodi sententiam exhibere : « Angusti estis in visceribus vestris, » et hoc ad quid ? ad ipsam remunerationem. Iniquum est autem ad remunerationem angustum esse. Ideo tanquam filiis dico ; quinetiam filiorum amorem requiro. Dilatemini et vos ad eamdem remunerationem, et amate nos sicut et
D nos amamus vos. « Ut filiis dico. » Deinde ostendit quoque debitum esse amorem. Nam debent id filii parentibus. « Ne declinetis. » Demum ne opinentur quod propter seipsum expetat illorum amorem, ostendit se propter ipsorum utilitatem velle diligi ; ait enim : Hoc est diligere me si non declinetis ad incredulos, nec commisceamini cum illis, **646** aut ab illis corrumpamini. Dictio aut ἑτεροζυγοῦντες sumpta est a ζυγοῦ, id est, æquilibrio lancis aut trutinæ. « Quod enim consortium justitiæ cum iniquitate ? » Loco persona-

[51] Infra, XII, 6.

rum ipsas ses posuit. Quæ, inquit, vobis communicatio est cum incredulis : quemadmodum neque justitiæ et iniquitati quidquam commune est, neque luci ad tenebras, neque Christo ad Belial, id est, ad apostatam ac Satanam ; nam Belial Hebræorum lingua apostatam significat. » Aut quæ concordia Christo ad Belial ? » Volens ipsos omnibus modis ab incredulis discedere, non dixit : Justis et injustis, sed quod majus erat. Non dixit. Operariis lucis ac tenebrarum, sed quod plus erat. Non dixit : Ministris Christi et Satanæ, sed quod terribilius erat. Postmodum ne videatur nudarum rerum fecisse comparationem, ad ipsas descendit personas : « Fideli cum infideli, » inquit. — *Aut hoc modo :* Sicut his quæ supra dicta sunt nihil invicem commune est, ita neque fideli cum infideli. « Aut quid convenit templo Dei cum idolis : Hoc est, quæ similitudo ? Illi, inquit, templum sunt idolorum, vos templum Dei ; quæ ergo communicatio est inter vos et illos ? Quod autem templum prophetam.

VI, 16-18. « Nam vos templum estis Dei viventis, « quemadmodum dixit Deus : Inhabitabo in illis et « inambulabo : et ero illorum Deus, et ipsi erunt « mihi populus. Quapropter exite de medio illorum « et separemini ab eis dicit Dominus, et immundum « ne tetigeritis, et ego suscipiam vos, et ero vobis « loco Patris, et vos eritis mihi vice filiorum ac « filiarum, dicit Dominus omnipotens. »

« Inhabitabo, » inquit, tanquam in templis. Quod autem ait : « Inambulabo, » ostendentis est affectum quem erga nos gerit. « Exite de medio illorum. » Videlicet incredulorum ac immundorum. Porro quod dicit : « Separemini, » hoc est, soli degite quod ad illos spectat. Considera autem quod non dixerit : Ne feceritis quidpiam impurum, sed ne tetigeritis. « Et ego suscipiam vos. » Nam si ab illis, inquit, exieritis mansionem apud me habebitis. » — « Et vos eritis mihi vice filiorum. » Prædicit propheta eam quæ nunc data est adoptionem per fidem et lavacrum baptismate.

647 VII, 1. « Has igitur promissiones cum « habeamus, charissimi, mundemus nos ipsos ab « omni inquinamento carnis ac spiritus, perfi« cientes sanctimoniam per timorem Dei. »

« Has igitur cum habeamus promissiones. » Quas ? Ut Dei templa simus, et habeamus ipsum inhabitantem et inambulantem, ut filii ac populus Dei simus. « Ab omni inquinamento. » Quædam enim peccata commaculant corpus, veluti stuprum et adulterium : quædam vero spiritum, id est animam, veluti sunt immundæ cogitationes, memoriæ injuriarum, convicia. — *Item alio quoque modo.* Spiritum hoc loco dicit animam, spiritus immunditiam vocans communicationem ad idola ; carnis vero. peccatum in operatione. « Perficientes sanctimoniam. » Nec sufficit, inquit, abstinere ab immunditiis et inquinamentis, sed oportet etiam facere quod utile est. Ideo ait : « Perficientes sanctimo-

A σύνῃ καὶ ἀνομίᾳ τι κοινόν. Οὔτε φωτὶ πρὸς σκότος, οὔτε Χριστῷ πρὸς Βελίαρ, τουτέστι, τὸν ἀποστάτην καὶ Σατανᾶν· τὸ γὰρ Βελίαρ τῇ Ἑβραίων φωνῇ, τὸν ἀποστάτην δηλοῖ. « Τίς δὲ συμφώνησις Χριστῷ πρὸς Βελίαρ. » Πᾶσι τρόποις ἀπεῖρξαι τῶν ἀπίστων αὐτοὺς ἐθέλων, οὐκ εἶπε, Δικαίοις καὶ ἀνόμοις, ἀλλ' ὃ μεῖζον ἦν. Οὐκ εἶπε, Τοῖς τοῦ φωτὸς καὶ σκότους ἐργάταις, ἀλλ' ὃ πλέον ἦν. Οὐκ εἶπε· Τοῖς διακόνοις τοῦ Χριστοῦ καὶ τοῖς τοῦ Σατανᾶ, ἀλλ' ὃ φοβερώτερον ἦν. Εἶτα ἵνα μὴ δόξῃ πραγμάτων ψιλῶν ποιεῖσθαι συγκρίσεις, ἦλθεν ἐπ' αὐτὰ τὰ πρόσωπα. « Πιστῷ, φησί, μετὰ ἀπίστου. » — Ἢ οὕτως· Ὥσπερ, φησί, τοῖς ἄνω εἰρημένοις οὐδὲν κοινὸν πρὸς ἑαυτούς, οὕτως οὐδὲ τῷ πιστῷ μετὰ ἀπίστου. « Τίς δὲ συγκατάθεσις ναῷ Θεοῦ μετὰ εἰδώλων ; » Τουτέστιν ὁμοίωσις. Ἐκεῖνοι, φησί, ναὸς εἰδώλων εἰσίν,
B ὑμεῖς ναὸς Θεοῦ. Τίς οὖν ὑμῖν κἀκείνοις κοινωνία ; ὅτι δὲ ναός ἐστε, φησί, Θεοῦ, πάρεστιν ἀκοῦσαι τοῦ προφήτου Ἰερεμίου.

Dei sitis in promptu est ut audiamus Jeremiam

Ἡμεῖς γὰρ ναὸς Θεοῦ ἐστε ζῶντος, καθὼς εἶπεν ὁ Θεός, ὅτι Ἐνοικήσω ἐν αὐτοῖς καὶ ἐμπεριπατήσω, καὶ ἔσομαι αὐτῶν Θεός, καὶ αὐτοὶ ἔσονταί μοι λαός. Διὸ ἐξέλθετε ἐκ μέσου αὐτῶν καὶ ἀφορίσθητε, λέγει Κύριος, καὶ ἀκαθάρτου μὴ ἅπτεσθε, κἀγὼ εἰσδέξομαι ὑμᾶς, καὶ ἔσομαι ὑμῖν εἰς πατέρα, καὶ ὑμεῖς ἔσεσθέ μοι εἰς υἱοὺς καὶ θυγατέρας, λέγει Κύριος παντοκράτωρ.

C Τὸ μέν, « Ἐνοικήσω, » ὡς ἐν ναοῖς. Τὸ δέ, « Ἐμπεριπατήσω, » ἐνδεικνύντος ἐστὶ τὴν πρὸς ἡμᾶς σχέσιν. « Ἐξέλθετε ἐκ μέσου αὐτῶν. » Τῶν ἀπίστων δηλαδή, τῶν ἀκαθάρτων. Τὸ δέ, « Ἀφορίσθητε, » οἱονεί, Μονώθητε, ὅσον ἧκεν εἰς ἐκείνους. Ὅρα δέ, οὐκ εἶπε· Μὴ πράττετέ τι ἀκάθαρτον, ἀλλά, « Μηδὲ ἅπτεσθε. » — « Κἀγὼ εἰσδέξομαι ὑμᾶς. » Ἂν γὰρ ἐκείνων, φησίν, ἐξέλθητε, μονὴν ἕξετε παρ' ἐμοί. « Καὶ ὑμεῖς ἔσεσθέ μοι εἰς υἱούς. » Προαναφωνεῖ ὁ προφήτης τὴν νῦν δωρηθεῖσαν υἱοθεσίαν διὰ τῆς πίστεως καὶ τοῦ λουτροῦ.

Ταύτας οὖν ἔχοντες τὰς ἐπαγγελίας, ἀγαπητοί, καθαρίσωμεν ἑαυτοὺς ἀπὸ παντὸς μολυσμοῦ σαρκὸς καὶ πνεύματος, ἐπιτελοῦντες ἁγιωσύνην ἐν φόβῳ Θεοῦ.

D « Ταύτας οὖν ἔχοντες τὰς ἐπαγγελίας. » Ποίας ; Τὸ ναοὺς εἶναι Θεοῦ καὶ ἔχειν αὐτὸν ἐνοικοῦντα καὶ ἐμπεριπατοῦντα, τὸ υἱοὺς εἶναι Θεοῦ καὶ λαόν. « Ἀπὸ παντὸς μολυσμοῦ. » Τὰ μὲν γὰρ τῶν ἁμαρτημάτων μολύνει τὸ σῶμα, οἷον πορνεία, μοιχεία. Τὰ δὲ τὸ πνεῦμα, τουτέστι τὴν ψυχήν, οἷον ἀκάθαρτοι λογισμοί, μνησικακίαι, λοιδορίαι. — Καὶ ἄλλως. [ΘΕΟΔΩΡ.] « Πνεύματος » ἐνταῦθα, τῆς ψυχῆς, φησί. Πνεύματος μὲν ἀκαθαρσίαν λέγων, τὴν πρὸς τὰ εἴδωλα κοινωνίαν, σαρκὸς δέ, τὴν ἐν πράξει ἁμαρτίαν· « Ἐπιτελοῦντες ἁγιωσύνην. » Καὶ οὐκ ἀρκεῖ, φησίν, ἀκαθαρσιῶν καὶ μολυσμῶν ἀπέχεσθαι, ἀλλά τι καὶ πρᾶξαι χρηστόν. Διό φησιν, « Ἐπιτελοῦντες ἁγιωσύνην, » τουτέστι, Πράττοντες. Ἡ δὲ ἁγιωσύνη

σωφροσύνη τε νοεῖται, καὶ καθαρότης παντὸς πάθους. Εἶτά φησιν· « Ἐν φόβῳ Θεοῦ. » Ἔνι γὰρ καὶ πρὸς ἀνθρωπαρεσκίαν καὶ ὑπόκρισιν καὶ κενοδοξίαν πράττειν τι τῶν ἐπαινετῶν, — Ἢ ὅτι, « Διὰ φόβου Θεοῦ » Τῷ γὰρ τοῦ Θεοῦ φόβῳ, ἁλωτὴ γίνεται ἡ ἁγιωσύνη.

A niam, » id est, Operantes. Intelligitur autem sanctimonia, temperantia et mundities sive purificatio ab omni affectione. Deinde ait : « Per timorem Dei. « Contingit enim aliquid fieri eorum quæ laude digna sunt ad studium quoque placendi hominibus, et ad simulationem ac inanem gloriam. — *Aut* : « Propter timorem Dei. » Nam Dei timore facile apprehenditur sanctimonia.

ΚΕΦΑΛ. Η'.

Περὶ ἀποδοχῆς τῆς Κορινθίων ὑπακοῆς, καὶ ἀγάπης εὐφραινούσης αὐτόν.

Χωρήσατε ἡμᾶς· οὐδένα ἠδικήσαμεν, οὐδένα ἐφθείραμεν, οὐδένα ἐπλεονεκτήσαμεν. Οὐ πρὸς κατάκρισιν λέγω. Προείρηκα γὰρ ὅτι ἐν ταῖς καρδίαις ἡμῶν ἐστε, εἰς τὸ συναποθανεῖν καὶ συζῆν.

Πάλιν τὸν περὶ ἀγάπης κινεῖ λόγον. Ἐπειδὴ γὰρ ἔπληξεν αὐτούς, εἰπὼν ὅτι αὐτοῦ μὲν ἀποφοιτῶσι, κολλῶνται δὲ ἀπίστοις καὶ ἀκαθάρτοις, νῦν θεραπεύει αὐτοὺς καί φησι· « Χωρήσατε ἡμᾶς, » τουτέστι, Δέξασθε ἡμᾶς, καὶ τὰ ἡμῶν ῥήματα· νῦν γὰρ οἷον ἐκβεβλήμεθα τῶν διανοιῶν ὑμῶν. Εἶτα καὶ τοὺς ψευδαποστόλους αἰνιττόμενος, φησίν· « Οὐδένα ἠδικήσαμεν, ἢ διεφθείραμεν, » ἐν δόγμασιν ἀσεβέσιν, ἢ ἐπλεονεκτήσαμεν, χρηματισάμενοι διὰ τὸν λόγον καὶ τὸ κήρυγμα. Ἢ τό, « Χωρήσατε, » ἀντὶ τοῦ Εἰσδέξασθε ἡμᾶς εἰς τὰς ψυχὰς ὑμῶν. « Οὐ πρὸς κατάκρισιν λέγω. » Οὐχ ἐπὶ τῷ κατακρῖναι, φησίν, ὑμᾶς λέγω ταῦτα. Πόθεν δῆλον; ἐκ τῆς ἀγάπης. Ὅτι ἐν ταῖς καρδίαις ἡμῶν, φησίν, ἐστε εἰς τὸ συναποθανεῖν καὶ συζῆν. Προείρηκα γάρ, ὅτι ἐν ταῖς καρδίαις ἡμῶν ἐστε. Ἔνι καὶ πεφιλῆσθαι, καὶ ἐν καρδίᾳ εἶναί τινος, μὴ μὴν οὕτως ὡς συναποθανεῖν καὶ συζῆν. Πλὴν ἐμοὶ οὕτως πεφίλησθε. Καὶ ποῖον εἶδος τοῦτο φιλίας τὸ συζῆν; Ναί, φησί. Εἰσὶ γάρ τινες, οἳ τοῖς φίλοις κακῶς μὲν πράττουσι συναλγοῦσιν, εὐδρομοῦσι δὲ, φθονοῦσιν. Ἀλλ' οὐχ ἡμεῖς.

CAPUT VIII.

De commendatione obedientiæ Corinthiorum et dilectione Paulum exhilarante.

VII, 2, 3. « Capaces estote nostri : neminem læsimus, neminem corrupimus, neminem circumvenimus. Non hoc ad condemnandum dico. Siquidem jam ante dixi quod in cordibus nostris
B sitis ad commoriendum et convivendum.

Rursum de dilectione movet sermonem. Quoniam enim illos momorderat, dicens quod **648** ab ipso quidem discederent, incredulis autem in immundis adhærerent : ipsos nunc sibi conciliat, et ait : « Capaces estote nostri. » Hoc est, suscipite nos ac verba nostra; nunc enim veluti ejecti sumus a mentibus vestris Deinde pseudo apostolos quoque designans ait : Neminem læsimus aut corrupimus, » impiis dogmatis, aut circumvenimus, lucrum sive quæstum ex sermone seu prædicatione sectantes. Aut, « Capaces estote, » id est, in animas vestras nos admittite. « Non ad condemnandum dico. » Non in hoc ut vos condemnem hæc dico. Unde hoc manifestum est? Ex dilectione, quod
C in cordibus nostris sitis, inquit, ad commoriendum et convivendum. « Siquidem jam antea dixi quod in cordibus nostris sitis. » Contingit et amari et in corde alicujus esse, atqui non ita ut velit alter una commori unaque convivere : attamen eo modo vos a me amamini. Et quod amandi genus est una convivere ? Est utique. Nam sunt quidam qui amicis quidem ægre ac moleste agentibus condolent, at læte et prospere viventibus invident. Verum nos non ita agimus.

Πολλή μοι παῤῥησία πρὸς ὑμᾶς, πολλή μοι καύχησις ὑπὲρ ὑμῶν. Πεπλήρωμαι τῇ παρακλήσει, ὑπερπερισσεύομαι τῇ χαρᾷ ἐπὶ πάσῃ τῇ θλίψει ἡμῶν.

Εἶτα καὶ ἄλλως τὸ βαρὺ τῆς ἐπιπλήξεως λεαίνει. Οὐ κατακρίνων ὑμᾶς, φησί, ταῦτα λέγω, ἀλλ' ὅτι πολλή μοι παῤῥησία πρὸς ὑμᾶς, ὅπερ καὶ τοῦτο εἶδος ἀγάπης. — Ἄλλως. [ΦΩΤ.] Εἰ ἐν ταῖς καρδίαις ἡμᾶς ἔχεις, οἱ οὕτως ἀγαπᾷς ὡς καὶ συναποθνήσκειν καὶ συζῆν, διὰ τί ἐλέγχεις καὶ ἐπιπλήττεις; Δι' αὐτὸ τοῦτο, φησίν. Ἐκ γὰρ τοῦ ὑπεραγαπᾷν πολλὴν ἔχω τὴν πρὸς ὑμᾶς παῤῥησίαν, καὶ οὐδὲν ὑφορῶμαί σκάνδαλον, μή πως τραχύνω, μή πως εἰς ἀγανάκτησιν περιστήσω, μή πως εἰς ἀπόγνωσιν, ἢ (τοὐναντίον) εἰς περιφρόνησιν ἀπενέγκω. Ὁ γὰρ ἀληθῶς ἀγαπῶν, πάσης ὑποψίας πονηρᾶς περὶ τοὺς ἀγαπωμένους ἀπήλλακται, καὶ λοιπὸν θαῤῥούντως ἅπαντα καὶ ποιεῖ καὶ λέγει. — Ἢ καὶ οὕτως· Πόθεν δῆλον, ὅτι οὐ πρὸς κατάκρισιν εἶπον; διότι ἐν ταῖς καρδίαις ἡμῶν ἔχομεν ὑμᾶς, καὶ ἑξῆς. Τοῦτο δὲ πόθεν δῆλον;

VII, 4. « Multa mihi fiducia erga vos, multa mihi gloriatio de vobis, impletus sum consolatione vehementer exundo gaudio in omni afflictione nostra. »

Deinde alio quoque modo gravitatem lenit increpationis. Non hæc, inquit, dico ut vos condemnem :
D sed quia multa mihi fiducia erga vos, quod et hoc genus est intensæ dilectionis. — *Alio modo.* Si in cordibus nos habes : si adeo diligis ut et commori velis et convivere, quare arguis et objurgas ? ob hoc ipsum, inquit. Nam quia vehementer amo, magna utor erga vos loquendi libertate, nec ullum vereor offendiculum, ne quomodo exasperem, ne quomodo ad indignationem inducam, ne quomodo in desperationem : aut e diverso in contemptum pelliciam. Nam qui vere diligit, omni prava suspicione circa eos qui diliguntur solutus est, jamque omnia confidenter et facit et dicit. — *Aut hoc etiam modo.* Unde manifestum est quod non ad condemnandum dixerim ? quia in cordibus nostris ha-

bemus vos, etc. Unde autem hoc patet? Ex hoc quod vobis confidimus et libere agimus erga vos. Sed et hoc unde manifestum est? **649** Glorior, inquit, in vobis. Nam hoc aliunde non gignitur, nisi ex vehementi confidentia et securitate. Ideo quoque ait: Impletus sum consolatione, » et cætera, « Multa mihi gloriatio de vobis. » Hæc quidem prioribus esse videntur esse contraria, ubi illos condemnavit tanquam indignis adhærentes: sed nihil est repugnantiæ. Nam his verbis laudat eos, viam præstruens quo utilitas reprehensionum facile suscipiatur, cum illæ ab amante procedant. Ac si diceret: Non enim quod vos condemnaverim illa dixi, Absit! sed ut crescatis, magisque provehamini ad virtutem. — *Alio modo*. Objurgabat prius eos quod ad incredulos per dilectionem declinarent: nunc vero laudat, quod ea de quibus priore epistola accusabantur studiose correxissent. Hoc autem arbitri est muneribus non corrupti, et errata reprehendere, et egregia opera collaudare. « Impletus sum consolatione. » Quanam? Quia dum ea de quibus vos priore epistola argueram correxistis, ipsis operibus me consolastis, ut jam non doleam; nec id solum, inquit, sed et gaudio me implestis. Adeo velox et efficax facta est correctio. Et hoc est, quod ait: Vehementer exundo gaudio. » Tantum est gaudium, inquit, ut nobis satis fuerit ad ferendam omnem afflictionem.

A 'Εκ τοῦ θαῤῥεῖν ὑμῖν, καὶ παῤῥησιάζεσθαι πρὸς ὑμᾶς. 'Αλλὰ καὶ τοῦτο πόθεν δῆλον: Καυχῶμαι, φησὶν, ἐν ὑμῖν. Τοῦτο γὰρ ἄλλοθεν οὐ γίνεται, ἢ ἐκ τοῦ λίαν πεποιθέναι καὶ θαῤῥεῖν. Διὸ καὶ φησι, » Πεπλήρωμαι τῇ παρακλήσει, » καὶ ἑξῆς. « Πολλή μοι καύχησις ὑπὲρ ὑμῶν. » Ταῦτα δοκεῖ μὲν τῶν πρώτων ἐναντία ὑπάρχειν, ἔνθα αὐτῶν κατεγίνωσκεν ὡς ἀτόποις κολλωμένων. 'Αλλ' οὐδὲν ἐναντίον. 'Ο γὰρ διὰ τούτων ἔπαινος, τὴν ἀπὸ τῶν ἐλέγχων ὠφέλειαν εὐπαράδεκτον ποιεῖ, ὡς ἀπὸ φιλοῦντος λεγομένων, ὡσεὶ ἔλεγε· Μὴ γὰρ ὡς κατεγνωκὼς ὑμῶν, ἐκεῖνα ἔλεγον; Οὐμενοῦν. 'Αλλ' ἵνα ἐπιδῶτε πρὸς ἀρετήν. — Ἄλλως. 'Επετίμα πρότερον, ἐν οἷς πρὸς τοὺς ἀπίστους διὰ τῆς ἀγάπης ἀπέκλινον. 'Επαινεῖ δὲ νῦν, ἐν οἷς τὰ ἐν τῇ προτέρᾳ ἐπιστολῇ ἐπικληθέντα αὐτοῖς, B διὰ σπουδῆς διωρθώσαντο. Τοῦτο γὰρ ἀδικάστου διαιτητοῦ, τὸ καὶ τὰ ἡμαρτημένα ψέγειν, καὶ τὰ κατωρθωμένα ἐν ἐπαίνῳ ποιεῖσθαι. « Πεπλήρωμαι τῇ παρακλήσει. » Ποίᾳ; Ὅτι ἐφ' οἷς τὰ ἐν τῇ πρώτῃ κατέγνων ὑμῶν ἐπιστολῇ, διορθωθέντες, δι' αὐτῶν τῶν ἔργων παρεκαλέσατέ με τὸ μὴ λυπεῖσθαι. Καὶ οὐ μόνον τοῦτο, φησὶν, ἀλλὰ καὶ χαρᾶς με ἐνεπλήσατε, οὕτως ἡ διόρθωσις σύντομος ἐγένετο καὶ ἐναργής. Τοῦτο ἐστιν, « Ὑπερπερισσεύομαι τῇ χαρᾷ. » Καὶ τοσαύτη ἐστὶ, φησὶν, ἡ χαρά, ὅτι ἀντὶ πάσης ἤρκεσεν ἡμῖν τῆς θλίψεως.

VII, 5-8. « Etenim cum venissemus in Macedoniam « nullam habuit relaxationem caro nostra, sed in « omnibus affligebamur. Foris pugnæ, intus timo« res. Verum qui consolatur humiles, consolatus « est nos Deus per adventum Titi: non solum au« tem per adventum ipsius, verum etiam per con« solationem quam ille accepit de vobis; cum an« nuntiaret nobis vestrum desiderium, vestrum luc« tum, vestrum pro me zelum: adeo ut magis gavi« sus fuerim. Nam licet contristaverim vos per epis« tolam, non me pœnitet, etiam si pœnituerit. »

Καὶ γὰρ ἐλθόντων ἡμῶν εἰς Μακεδονίαν, οὐδεμίαν ἔσχηκεν ἄνεσιν ἡ σὰρξ ἡμῶν, ἀλλ' ἐν παντὶ θλιβόμενοι· Ἔξωθεν μάχαι, ἔσωθεν φόβοι. C 'Αλλ' ὁ παρακαλῶν τοὺς ταπεινοὺς παρεκάλεσεν ἡμᾶς ὁ Θεὸς ἐν τῇ παρουσίᾳ Τίτου, οὐ μόνον δὲ ἐν τῇ παρουσίᾳ αὐτοῦ, ἀλλὰ καὶ ἐν τῇ παρακλήσει ᾗ παρεκλήθη ἐφ' ὑμῖν, ἀναγγέλλων ἡμῖν τὴν ὑμῶν ἐπιπόθησιν, τὸν ὑμῶν ὀδυρμὸν, τὸν ὑμῶν ζῆλον ὑπὲρ ἐμοῦ. Ὥστε μᾶλλον χαρῆναι, ὅτι εἰ καὶ ἐλύπησα ὑμᾶς ἐν τῇ ἐπιστολῇ, οὐ μεταμέλομαι εἰ καὶ μετεμελόμην.

Deinde narrat afflictionem, et sermone ipsam extollit, quo majus ostendat gaudium propter ipsos acceptum, quod tantam potuerit obscurare afflictionem; nam perseveravimus inquit. « Foris pugnæ. » Ab incredulis, quos solet vocare externos. **650** « Intus timores, » propter credentes ne quo modo tentationibus emollescant. « Verum qui consolatur humiles. » Quis est autem qui humiles consolatur, et eos qui inter homines nullum habent auxilium? « Deus videlicet: hic nos consolatus est, inquit, per adventum Titi. » Magnum aliquid esse ducit illius adventum. Vult enim fide dignum apud illos et amicum eis reddere virum. « Non solum autem per adventum ipsius. » Non solum, inquit, illius adventus fuit mihi causa lætitiæ; verum etiam quod ipse consolationem acceperit et exhilaratus fuerit a vobis. Quoniam enim emendati fueratis, et ipse per vestri immutationem consolationem accepit, et nos una consolationem accepimus. Vides quam familiarem et amicum

Εἶτα διηγεῖται τὴν θλίψιν, καὶ ἐπαίρει αὐτὴν τῷ λόγῳ, ἵνα τὴν δι' αὐτοὺς χαρὰν μείζονα δείξῃ ὡς ἰσχύσασαν τοσαύτην θλίψιν ἀμαυρῶσαι, ἐξ ὧν διετελέσαμεν. « Ἔξωθεν μάχαι. » Παρὰ τῶν ἀπίστων, οὓς ἔξωθεν καλεῖν εἴωθεν. « Ἔσωθεν φόβοι. » Διὰ τοὺς πιστοὺς, μή πως τοῖς πειρασμοῖς μαλακισθῶσιν. « 'Αλλ' ὁ παρακαλῶν τοὺς ταπεινούς. » Τίς δὲ D ὁ παρακαλῶν τοὺς ταπεινοὺς καὶ ἐν ἀνθρώποις ἀβοηθήτους; « Ὁ Θεὸς, » δηλαδή· οὗτος ἡμᾶς, φησὶ, παρεκάλεσε διὰ τῆς παρουσίας Τίτου. Μέγα τι ποιεῖται τὴν παρουσίαν αὐτοῦ. Βούλεται γὰρ ἀξιόπιστον αὐτοῖς καὶ φίλον καταστῆσαι τὸν ἄνδρα. « Οὐ μόνον δὲ ἐν τῇ παρουσίᾳ αὐτοῦ. » Οὐ μόνον, φησὶν, ἡ παρουσία αὐτοῦ ἐποίησέ μοι τὴν εὐφροσύνην, ἀλλὰ καὶ παρακεκλῆσθαι αὐτὸν καὶ ηὐφράνθαι παρ' ὑμῶν. Ἐπειδὴ γὰρ διωρθώθητε, αὐτός τε ἐπὶ τῇ ὑμῶν μεταβολῇ παρεκλήθη, καὶ ἡμεῖς συμπαρεκλήθημεν. Ὁρᾷς πῶς αὐτοῖς οἰκειοῖ τὸν Τίτον; Οὗτος ἦν ὁ πεμφθεὶς πρὸς αὐτοὺς μετὰ τῆς πρώτης ἐπιστολῆς. « Ἧ παρεκλήθη ἐφ' ὑμῖν, »

Οὐ λέγει, Παρ' ὑμῶν, ἀλλ', « Ἐφ' ὑμῖν. » Ἐπὶ τῇ ὑμῶν γὰρ, φησὶ, μεταβολῇ τὴν παράκλησιν ἔσχεν. « Ἀναγγέλλων ἡμῖν τὴν ὑμῶν ἐπιπόθησιν. Εἶτα καὶ αὐτὴν τὴν παράκλησιν λέγει. » Εὔφρανε γὰρ, φησὶν, ἡμᾶς, ἀναγγέλλων ἡμῖν τὴν ὑμῶν ἐπιπόθησιν, ὅτι, φησὶν, ἐποθεῖτέ με ἰδεῖν. « Τὸν ὑμῶν ὀδυρμόν. » Οὐκ ἐδακρύετε, φησὶν, ἀλλ' ὠδύρεσθε ἐπὶ τῇ ἐπιτιμήσει μου τῇ ἐν τῇ πρώτῃ ἐπιστολῇ. « Τὸν ὑμῶν ζῆλον. » Οὐκ εἶπεν ὀργὴν, ἀλλ' ὃ πλέον ἦν, ζῆλον, φησὶν, ὃν ὠργίσθητε τῷ πεπορνευκότι, καὶ τοῖς διασύρουσιν ἡμᾶς ψευδαποστόλοις. « Ὥστε με μᾶλλον χαρῆναι. » Οὐκ ἐλυπούμην, φησὶν, διὰ τὰς εἰρημένας μου θλίψεις. — Ἄλλως. [ΦΩΤ.] Τίνος μᾶλλον χαρῆναι; Ἢ τῆς λύπης μᾶλλον χαρῆναι, ἣν ὑπέστην ἐν τοῖς εἰρημένοις πειρασμοῖς καὶ στενοχωρίαις. Ἢ τῆς λύπης ἣν ὑπέστην, διότι ἐλύπησα ὑμᾶς ἐν τῇ ἐπιστολῇ. Οἰκειότερον δὲ τὸ δεύτερον. Πρὸς τοῦτο γὰρ μᾶλλον καὶ οἱ ἑξῆς ἁρμόζουσιν λόγοι. Δυνατὸν δὲ καὶ παναμφότερα. Φησὶν οὖν, ὅτι ἡ χαρὰ πλέον ηὔφρανεν, ἢ ἡ λύπη ἠνίασεν. Εἶτα, ὅτι Εἰ καὶ ἐλύπησα ὑμᾶς ἐν τῇ ἐπιστολῇ, φησὶν, ἀλλ' οὖν εἰς μετάνοιαν ἐλυπήθητε, ὅπερ ἐστὶ κατὰ Θεὸν λυπηθῆναι. Καὶ ἡ μὲν καθ' εἱρμὸν διάνοια αὕτη. Τὰ δὲ μεταξὺ, περιβολαὶ καὶ αἰτιολογίαι, καὶ ἐπαναλήψεις· Εἴωθε γὰρ ὁ θεῖος οὗτος ἀνὴρ περιβολαῖς περιβολὰς συνείρειν, καὶ μεστοποιεῖν τὸν λόγον, διὸ καὶ ἐπαναλήψεως δεῖσθαι. Οἷον μεταξὺ παρεμβέβληται τῆς εἰρημένης τοῦ ῥητοῦ συναφείας, τὸ, « Οὐ μεταμέλομαι. »

A reddat illis Titum? Hic ad eos missus fuerat cum priore epistola. « Consolationem quam ille accepit de vobis. » Non dicit, a vobis, sed: « De vobis; » de vestra, inquit, immutatione consolationem habuit. « Cum annuntiaret nobis vestrum desiderium. — « Deinde ipsam quoque dicit consolationem. » oblectavit nos, inquit, annuntians nobis vestrum desiderium, quod me videre desideraretis. « Vestrum luctum. » Non plorabatis, inquit, sed amare lugebatis ob meam objurgationem quæ facta est per priorem epistolam. « Vestrum pro me zelum. » Non dixit, Iram, sed quod plus erat, Zelum inquit, quo ira accensi fuistis adversus scortatorem et pseudoapostolos qui nobis detrahebant. » Adeo ut magis gavisus fuerim. » Ut non B lugerem, inquit, ob dictas meas afflictiones. — *Alio modo*. Cujus comparatione dicit se magis gavisum fuisse? Aut magis gavisus sum, inquit, quam fuerit tristitia quam sustinui in meis afflictionibus et angustiis: aut quam fuerit dolor quem passus sum eo quod vos mœrore affecissem per epistolam: et hic secundus sensus est magis proprius: nam ad hoc sequentes magis adaptantur sermones. Utrumque tamen adaptari potest. Ait ergo quod gaudium magis ipsum oblectaverit quam dolor contristaverit. Deinde quia licet contristaverim vos in epistola, inquit, attamen ad pœnitentiam contristati estis: quod est secundum Deum contristari. Itaque juxta litteræ seriem hic est intellectus: Quæ autem in medio ponuntur circumitiones sunt et causarum redditiones ac repetitiones. Solet enim divinus hic vir circuitiones circuitionibus connectere, et ita sermonem implere. Ideo quoque repetitione opus est, **654** tanquam ad prædictam sermonis connexionem interjectum sit quod in medio est, « Non me pœnitet. »

Εἶτα· « Εἰ καὶ μετεμελόμην. » Πάλιν τούτου αἰτία. « Βλέπω γὰρ ὅτι ἡ ἐπιστολὴ ἐκείνη. » Καὶ οὐδὲ αὐτὴ ἡ περίοδος ἁπλῆ, ἀλλὰ περιβεβλημένη. Φησὶ γάρ· « Εἰ καὶ πρὸς ὥραν ἐλύπησεν ὑμᾶς. » Καὶ οὐκ εἶπεν· Εἰ καὶ ἐλύπησεν ὑμᾶς, ἀλλ', « Εἰ πρὸς ὥραν. » Τὸ δὲ, « Νῦν χαίρω, » ἐπανάληψίς ἐστι τοῦ, « Ὥστε με μᾶλλον χαρῆναι. » Ἐπειδὴ γὰρ τῇ πυκνότητι τῶν περιβολῶν ἐμέστωσε τὸν λόγον, καὶ εἰς ἀσάφειαν φυγκλειόμενον ἑώρα, ἐχρήσατο τῇ ἐπαναλήψει. Εἶθ' οὕτως ἀπέδωκε τὸ, « Ἀλλ' ὅτι ἐλυπήθητε εἰς μετάνοιαν, » ὅπερ, ὡς καὶ προείρηται, συνείρεται τοῖς ἐπάνω, οἷον· « Ὥστε με μᾶλλον χαρῆναι, ὅτι εἰ καὶ ἐλύπησα ὑμᾶς ἐν τῇ ἐπιστολῇ, » ἀλλὰ οὖν ὅτι εἰς μετάνοιαν ἐλυπήθητε. Καὶ τοῦτο δὲ ὅμως περιβέβληται. Τὸ δὲ ἁπλούστερόν ἐστιν, « Ὥστε με χαρῆναι, ὅτι εἰς μετάνοιαν ἐλυπήθητε. » Ταῦτα δέ μοι διαλελεπτολόγηται, οὐχ ὅτι Παῦλος τούτοις ἐσεμνολόγηται, οὐδ' ὅτι ἡμεῖς αὐτὸν σεμνολογεῖν τούτοις ἔγνωμεν, ἀλλ' αἰσχύνοντες τοὺς ἔξω, ἰδιωτισμὸν τῇ Ἐκκλησίᾳ ὀνειδίζοντας. Δείκνυται γὰρ διὰ τούτων, ἐφ' ᾧ μονονοὺ τεθηπότες τὸν Παιανιέα καὶ τὸν τοῦ Ὀλόρου προσκυνοῦσι, ταῖς περιβολαῖς λέγω, μακρῷ τούτους ἢ ἐκεῖνοι τοὺς ἄλλους ἀποκρυπτόμενος. Καίτοι τῶν μὲν ὁ βίος ἐν τούτῳ τῷ πόνῳ κατετρίβη, ὁ δὲ οὐδ' ἐμβλέψαι τούτοις ὅτι μὴ κατὰ πάρεργον χρῆσιν ἠξίωσε. Καὶ μυριάκις ἔστιν αὐτοῦ ἐν τοῖς λόγοις τὸ τοιοῦτον θεάσασθαι,

C Deinde addit: « Etiam si pœnituerit. » Rursum hujus causa sequitur: « Video enim quod epistola illa. » Et ne hæc quidem periodus simplex est, sed alia quoque assumitur: nam ait: « Tametsi ad horam contristaverit vos. » Nec simpliciter dixit; Tametsi contristaverit vos, sed addidit, « Ad horam. » Quod autem ait: « Nunc gaudeo, » repetitio est ejus quod dixerat, « Adeo ut magis gavisus fuerim. » Postquam enim frequentia circuitionum orationem impleverat, et videbat in obcuritate ipsam concludi, repetione usus est. Deinde ita reddidit dictum illud. « Sed quod contristati sitis ad pœnitentiam, » quod ut prædictum est connectitur superioribus, puta. « Adeo ut magis gavisus fuerim, quia licet contristaverim vos in D epistola; » attamen quia pœnitentiam contristati estis. Verum hoc quoque assumptum est et interjectum. Simplicius est autem. « Adeo ut gavisus fuerim quod ad pœnitentiam contristati sitis. » Hæc de rebus minutulis subtilius disseruimus, non quod Paulus his gloriatus sit, aut quod nos ipsum propter hæc ostentemus ac celebremus, sed ut externos et a nostris alienos confundamus, qui inscitiam Ecclesiæ objiciunt. Per hæc enim ostenditur quod in hoc, ex quo illi Pæanicum ac Olori filium stupentes propemodum adorant, in circuitionibus, inquam, et longiori quoque hos intervallo

quam illi alios, post se relinquat. Atqui illorum vita in hoc labore detrita est : hic autem ne inspicere quidem hæc voluit, nisi ex incidenti cum sese offerret usus, et in hujus sermonibus frequenter id reperire est, nempe quod ea quæ alii adhibita cura non assequuntur, hæc ad illorum reprehensionem gratia præbet se colentibus, etiam dum id non quærunt, despicere docens ut his otium ac labor impendatur. In his enim in quibus illi dicerent inscitiam esse, quando vult, eo quæ sunt eloquentiæ etiam sine labore assumit et prompta ac sibi subjecta habet, idque abundantius quam ii qui hoc pro scopo habent, ac vitam his impendunt. Per hæc ipsa ergo studium ac labor vana ac inutilia esse deprehenduntur non auxiliante gratia. « Nam licet contristaverim vos, » propter objurgationem. « Per epistolam. » Quanquam hæc inquit, priori epistola scripta sint, adeo ut modum excesserim increpationis, et **652** quod hoc fecerim pœnituerit, magnum tamen lucrum quod inde successit, non sinit me deinceps pœnitere. Hæc autem dicit, non quod modum in reprehensione excesserit ; sed rem ipsam efficiens laudum occasionem.

A τῆς χάριτος, ἃ μελέτην ἄλλοι ποιοῦντες οὐ κατορθοῦσι, ταῦτα τοῖς θεράπουσιν αὐτῆς εἰς ἐκείνων ἔλεγχον οὐδὲ ζητέσασι ποριζούσης, καὶ περιορᾷν τὴν ἐν αὐτοῖς σχολὴν καὶ τὸν πόνον μᾶλλον ἀναδιδασκούσης. Δι' ὧν γὰρ, ὡς ἂν ἐκεῖνοι φαῖεν, ὁ ἰδιωτισμὸς τὰ τῆς εὐγλωττίας, ὅτε βούλεται, καὶ ἀταλαιπώρως λαμβάνει καὶ ὑποχείρια ἔχει, καὶ πλέον τῶν ἔργον αὐτὰ καὶ βίον ποιουμένων, διὰ τούτων αὐτῶν ἡ σπουδὴ καὶ ὁ πόνος, μάταια καὶ ἀνωφελῆ, τῆς χάριτος οὐ συναιρομένης, ἀπελέγχεται. « Ὅτι εἰ καὶ ἐλύπησα ὑμᾶς. » Διὰ τὴν ἔγκλησιν. « Ἐν τῇ ἐπιστολῇ. » Εἰ καὶ τοιαῦτά ἐστι, φησὶ, τὰ γραφέντα ἐν τῇ πρώτῃ ἐπιστολῇ, ὥστε ὑπερβαίνειν τὸ μέτρον τῆς ἐπιτιμήσεως, καὶ διὰ τοῦτο ποιοῦντα μεταμεληθῆναι, ὅμως τὸ πολὺ κέρδος τὸ ἐξ αὐτῶν γεγονὸς, B οὐκ ἐᾷ με λοιπὸν μεταμεληθῆναι. Ταῦτα δέ φησιν, οὐκ ἐπειδὴ ἀμέτρως ἐπετίμησεν, ἀλλὰ πρόφασιν ἐπαίνων τὸ πρᾶγμα ποιησάμενος.

VII, 8-11. *Video enim quod epistola illa tametsi ad horam contristaverit vos : nunc gaudeo, non quod contristati fueritis, sed quod contristati sitis ad pœnitentiam. Nam contristati estis secundum Deum, ut in nulla re detrimento sitis affecti per nos. Nam quæ secundum Deum est tristitia, pœnitentiam ad salutem non pœnitendam parit : contra vero mundi tristitia mortem efficit. Ecce enim isthuc ipsum quod secundum Deum contristati fueritis quantam in vobis genuit sollicitudinem, et defensionem et indignationem, et timorem, et desiderium, et zelum, et vindictam. Siquidem ubique demonstrastis vos ipsos, quod puri sitis in eo negotio.*

Βλέπω γὰρ, ὅτι ἡ ἐπιστολὴ ἐκείνη, εἰ καὶ πρὸς ὥραν ἐλύπησεν ὑμᾶς, νῦν χαίρω οὐχ ὅτι ἐλυπήθητε, ἀλλ' ὅτι ἐλυπήθητε εἰς μετάνοιαν. Ἐλυπήθητε γὰρ κατὰ Θεὸν, ἵνα ἐν μηδενὶ ζημιωθῆτε ἐξ ἡμῶν. Ἡ γὰρ κατὰ Θεὸν λύπη, μετάνοιαν εἰς σωτηρίαν ἀμεταμέλητον κατεργάζεται. Ἡ δὲ τοῦ κόσμου λύπη, θάνατον κατεργάζεται. Ἰδοὺ γὰρ αὐτὸ τοῦτο τὸ κατὰ Θεὸν λυπηθῆναι ὑμᾶς, πόσην C κατειργάσατο ὑμῖν σπουδὴν, ἀλλὰ ἀπολογίαν, ἀλλὰ ἀγανάκτησιν, ἀλλὰ φόβον, ἀλλ' ἐπιπόθησιν, ἀλλὰ ζῆλον, ἀλλ' ἐκδίκησιν. Ἐν παντὶ συνεστήσατε ἑαυτοὺς ἁγνοὺς εἶναι ἐν τῷ πράγματι.

« Tametsi ad horam contristaverit vos. » Nam tristitia horaria fuit ac momentanea, lucrum vero longum ac continuum. « Nunc gaudeo. » Consequens erat ut diceret : Sed plurimum attulit utilitatis. At hoc quidem non dixit, sed ad suam de illis curam venit, ipsorumque encomia. Sed quod constristati sitis ad pœnitentiam.» Quod enim mihi lucrum esset quod essetis contristati ? Considera vero quod cum contristationem attribuisset epistolæ, pœnitentiam non ex illa dicit effectam, sed ex ipsorum virtute Neque enim dicit : Quod contristaverit vos ad pœnitentiam, sed, « Quod contristati sitis ad pœnitentiam. » — « Nam constritati estis secundum Deum. » Hæc enim bona tristitia est, sicut malum est secundum hominem contristari. « ut in nulla re detrimento sitis affecti per nos. » Si tacuissemus, inquit, et non objurgassemus, nos sane detrimento vos affecissemus, qui non præbuissemus pœnitentiæ occasionem. Postmodum de tristitia quæ secundum Deum est philosophatur, separans ipsam a tristitia mundi, et ait : « Nam quæ secundum Deum est tristitia, pœnitentiam ad salutem non pœnitendam parit. » Sicut quæ mundi est, mortem : quando propter pecunias aut propter gloriam quis tristatur. Quoniam enim tristitiæ pharmacum ad tantum id ordinatum est ut propter

« Εἰ καὶ πρὸς ὥραν ἐλύπησεν ὑμᾶς. » Πρὸς ὥραν γὰρ ἡ λύπη, καὶ διηνεκὲς τὸ κέρδος. « Νῦν χαίρω. » Ἀκόλουθον ἦν εἰπεῖν, ἀλλὰ μεγάλα ὠφέλησεν. Ἀλλὰ τοῦτο μὲν οὐκ εἶπεν, ἐπὶ τὴν αὐτοῦ δὲ κηδεμονίαν ἦλθε καὶ τὰ ἐκείνων ἐγκώμια. « Ἀλλ' ὅτι ἐλυπήθητε εἰς μετάνοιαν. » Τί γάρ μοι κέρδος ἦν, ὅτι ἐλυπήθητε ; Ὅρα δὲ, τὸ λυπῆσαι τῇ ἐπιστολῇ ἀναθεὶς, τὴν μετάνοιαν οὐ λέγει ἐξ αὐτῆς γεγενῆσθαι, ἀλλ' ἐκ τῆς ἐκείνων ἀρετῆς. Οὐ γὰρ εἶπεν, Ὅτι ἐλύπησεν ὑμᾶς εἰς μετάνοιαν, ἀλλ', « Ὅτι ἐλυπήθητε εἰς μετάνοιαν. » — « Ἐλυπήθητε γὰρ κατὰ Θεόν. » D Αὕτη γὰρ ἡ καλὴ λύπη, ὡς τό γε κατὰ ἄνθρωπον λυπεῖσθαι κακόν. « Ἵνα ἐν μηδενὶ ζημιωθῆτε ἐξ ἡμῶν. » Εἰ ἐσιωπήσαμεν, φησὶ, καὶ μὴ ἐπεπλήξαμεν, ἡμεῖς ἦμεν οἱ ζημιοῦντες ὑμᾶς, οἱ μὴ παρασχόντες μετανοίας ἀφορμήν. Λοιπὸν περὶ τῆς κατὰ Θεὸν λύπης φιλοσοφεῖ, διαιρῶν αὐτὴν τῆς τοῦ κόσμου λύπης, καί φησιν· « Ἡ γὰρ κατὰ Θεὸν λύπη ἀμεταμέλητον μετάνοιαν κατεργάζεται, » ὡς ἥγε τοῦ κόσμου, θάνατον, ὅταν διὰ χρήματα, ἢ διὰ δόξαν λυπῆταί τις. Ἐπειδὴ γὰρ τὸ τῆς λύπης φάρμακον, εἰς τὸ διὰ τὰς ἁμαρτίας λυπεῖσθαι κατεσκεύασται μόνον, ἐν τούτῳ μόνον καὶ ὠφελεῖ, ἐν δὲ τοῖς λοιποῖς καὶ βλάπτει. Παρὰ φύσιν γὰρ αὐτῇ χρώμεθα.

peccata assumeretur tristitia : in hac quoque sola re utilis est : in reliquis vero etiam nocet **653** nam præter naturam ea utimur.

Ἄλλως. [ΦΩΤ.] Μετάνοιαν ἀμεταμέλητον, φησὶν, ὥστε εἰ κατὰ Θεὸν ἐλυπήθητε, δείξοιτε ἂν διὰ τοῦ μηδέποτε ὑμᾶς ἀπὸ τῆς καλῆς ἐκείνης μετανοίας ἀποστῆναι, καὶ εἰς τὸ ἐναντίον περιτραπῆναι καὶ μεταμεληθῆναι, ὅπερ ἐστὶ προτρεπομένου, μηδέ ποτε τῆς ὀρθῆς ἐξίστασθαι κρίσεως. « Ἀμεταμέλητον κατεργάζεται. » Οὔτε γὰρ ὁ λυπηθεὶς κατὰ Θεὸν μεταμεληθείη ποτὲ, ἢ καταγνῷ ἑαυτοῦ, τί δή ποτε λελύπηται; ὅπερ ἐπὶ τῆς τοῦ κόσμου λύπης συμβαίνειν εἴωθεν, « Ἰδοὺ γὰρ αὐτὸ τοῦτο, » καὶ λοιπὸν ἐκ τῶν ἀποδεδηκότων τὰς ἀποδείξεις ὧν εἴρηκε παρέχει. Ἰδοὺ γὰρ, φησὶ, τὸ κατὰ Θεὸν λυπηθῆναι ὑμᾶς, πόσην κατειργάσατο σπουδήν. Οὐ μόνον γὰρ εἰς μεταμέλειαν τοῦ ὅλως λυπηθῆναι οὐκ ἤλθετε, ἀλλὰ σπουδαιοτέρους ἐποίησε. Καὶ λέγει τῆς σπουδῆς τὰ τεκμήρια. « Ἀλλὰ ἀπολογίαν. » Τὸ, ἀλλὰ, ἐν ὅλοις τούτοις τοῖς κεφαλαίοις, ἀντὶ τοῦ, καὶ, κεῖται. Καὶ ἀπολογίαν εἰργάσατο πρός με. Ἀπελογήσασθε γὰρ τῇ μετανοίᾳ, καὶ τῷ ἀποκόψαι ὑμῶν τὸν πεπορνευκότα. « Ἀλλὰ ἀγανάκτησιν. » Καὶ ἀγανάκτησιν, φησὶ, πρὸς τὸν πορνεύσαντα, « Καὶ φόβον πρός με. » Φοβουμένων γὰρ, ἡ τοσαύτη διόρθωσις, « Καὶ ἐπιπόθησις. » Ἐπειδὴ γὰρ τὸ τοῦ φόβου ἐπαχθὲς ἦν, ἐπάγει καὶ, « ἐπιπόθησιν. » Ἀγαπῶντες γάρ με, φησὶ, καὶ δεδοικότες μή με λυπήσητε, διωρθώσασθε. « Καὶ ζῆλον, » φησὶν, ἢ ὑπὲρ Θεοῦ, ἢ ὑπὲρ ἐμοῦ πρὸς τοὺς λοιδοροῦντας ψευδαποστόλους. « Καὶ ἐκδίκησιν. » Καὶ γὰρ ἐξεδικήσατε τοὺς τοῦ Θεοῦ νόμους, ὑπὸ τοῦ πεπορνευκότος ὑβρισθέντας. « Ἐν παντὶ συνεστήσατε. » Οὐ μόνον, φησὶν, οὐδὲν τοτόλμηται ὑμῖν τοιοῦτον, οἷον τῷ πεπορνευκότι, ἀλλ' οὐδὲ συνήσθητε αὐτῷ. Ἐπειδὴ γὰρ ἐν τῇ πρώτῃ Ἐπιστολῇ εἰρήκει, « Καὶ ὑμεῖς πεφυσιωμένοι ἐστὲ, » ὅπερ αὐτοὺς κοινωνοὺς τοῦ πλημμελήματος ἐποίει, νῦν φησι· Καὶ ταύτην ἀπετρίψασθε τὴν ὑπόνοιαν.

A *Alio modo.* Pœnitentiam, inquit, non pœnitendam. Itaque utrum secundum Deum contristati sitis, ex hoc ostendere poteritis, si nunquam vos ab honesta illa tristitia separetis aut in contrarium percellamini, vosque pœniteat; quod est exhortantis ut nunquam a recto judicio dimoveantur. « Non pœnitendam parit. » Neque enim eum qui secundum Deum contristatus est pœnitebit unquam, aut condemnabit seipsum quod propter id fuerit contristatus; hoc autem in mundi tristitia solet contingere « Ecce enim isthuc ipsum. » Deinceps etiam ex his quæ contigerunt, eorum quæ dixit demonstrationes exhibet. Ecce enim, inquit, quod vos secundum Deum contristati fueritis quantam genuit sollicitudinem? Non solum enim ad id non venistis ut vos
B omnino pœniteret fuisse contristatos, sed magis sollicitos reddidit. Et sollicitudinis indicia recenset. « Et defensionem. » Nam dictio ἀλλὰ, id est, *sed*, in omnibus istis particulis pro, *et*, ponitur. Et defensionem erga me operatum est. Defendistis vos ac respondistis per pœnitentiam, et amputando a vobis scortatorem. « Et indignationem. » Et indignationem, inquit, adversus eum qui scortatus fuerat. « Et timorem, » erga me. Nam timentium erat tanta correctio. « Et desiderium. » Quoniam enim invidiosum erat quod dixerat, « Timorem, » subjunxit, « Et desiderium. » Me siquidem diligentes, et veriti ne contristaretis me, emendati estis. « Et zelum. » Aut pro Deo, aut pro me adversus pseudapostolos qui in me contumeliosi sunt. « Et vindictam. » Ulti enim estis leges Dei quæ a scor-
C tatore injuria affectæ erant. Ubique demonstrastis.» Non solum, inquit, nihil hujusmodi a vobis attentatum est quale a scortatore illo, sed neque consensistis ipsi. Siquidem quia in priore Epistola dixerat : « Et vos inflati estis. » Quod ipsos delicti participes efficiebat, nunc ait : Etiam hanc abstersistis suspicionem.

Ἄρα εἰ καὶ ἔγραψα ὑμῖν οὐχ εἵνεκεν τοῦ ἀδικήσαντος, οὐδὲ εἵνεκεν τοῦ ἀδικηθέντος, ἀλλ' εἵνεκεν τοῦ φανερωθῆναι τὴν σπουδὴν ὑμῶν τὴν ὑπὲρ ἡμῶν πρὸς ὑμᾶς, ἐνώπιον τοῦ Θεοῦ. Διὰ τοῦτο παρακεκλήμεθα ἐπὶ τῇ παρακλήσει ὑμῶν. Περισσοτέρως δὲ μᾶλλον ἐχάρημεν ἐπὶ τῇ χαρᾷ Τίτου, ὅτι ἀναπέπαυται τὸ πνεῦμα αὐτοῦ ἀπὸ πάντων ὑμῶν. Ὅτι εἴ τι αὐτῷ ὑπὲρ ὑμῶν κεκαύχημαι οὐ κατῃσχύνθην, ἀλλ' ὡς πάντα ἐν ἀληθείᾳ ἐλαλήσαμεν ὑμῖν, οὕτω καὶ ἡ καύχησις ἡμῶν ἡ ἐπὶ Τίτου, ἀλήθεια ἐγενήθη. Καὶ τὰ σπλάγχνα αὐτοῦ περισσοτέρως εἰς ὑμᾶς ἐστιν ἀναμιμνησκομένου τὴν πάντων ὑμῶν ὑπακοὴν, ὡς μετὰ φόβου καὶ τρόμου ἐδέξασθε αὐτόν. Χαίρω ὅτι ἐν παντὶ θαῤῥῶ ἐν ὑμῖν.

VII, 12-16. *Proinde, tametsi scripsi vobis, non id feci ejus causa qui læserat, nec ejus causa qui læsus fuerat, sed ob id ut studium nostrum quod pro vobis est manifestaretur apud vos coram Deo. Idcirco consolationem accepimus ex consolatione vestri; quin uberius insuper gavisi fuimus ob* **654** *gaudium Titi, quod refocillatus sit spiritus ipsius ab omnibus vobis. Quod si quid apud illum fui gloriatus de*
D *vobis, non sum pudefactus : sed sicut omnia in veritate locuti sumus vobis, ita et gloriatio nostra qua usus eram apud Titum, veritas facta est : et viscera ipsius abundantius erga nos affecta sunt dum recolit omnium vestrum obedientiam, quemadmodum cum timore ac tremore exceperitis ipsum. Gaudium quod in omnibus fiduciam habeam in vobis.*

Τίς ὁ ἀδικήσας; καὶ τίς ὁ ἀδικηθείς; οἱ πεπορνευκότες. Ἠδίκησαν γὰρ ἑαυτοὺς, καὶ ἠδικήθησαν ὑφ' ἑαυτῶν. Λέγει δὲ τοῦτο. Τὰς τοσαύτας, φησὶν,

Quisnam est qui injuria affecit? et quis injuria affectus est? Scortatores. Ipsi namque seipsos injuria affecerunt, et a seipsis injuria affecti sunt.

Est autem tantumdem ac si diceret: Tam graves objurgationes non causa scortatorum primitus scripsi vobis, sed vestri causa, ut vos confirmarem, ne quomodo serpens etiam malum ad vos pertingeret. Paulum enim fermenti totam conspersionem fermentat. Sed tunc quidem ita; nunc vero ob eam, inquit, causam ut ostenderem vobis quantum studium et curam vestri habeam: quod ipsum idem quidem est cum priore, sed amantius hoc dictum est. « Nec ejus causa qui læsus fuerat. » Non dixit, Causa illorum non scripsi, sed, Non primaria causa fuit propter illos, imo et propter vos et propter illos. « Ut studium nostrum quod pro vobis est manifestaretur apud vos coram Deo. » Erat quidem apud me dilectio, sed quærebam ut illa manifestaretur: tanquam inspectante, inquit, Deo quod vera dicam, « Idcirco. » Quoniam et studium quod circa vos habebam demonstravi, et omne negotium nobis peractum est. « Ex consolatione vestri. » Duas ait, sumptas esse ab ipsis consolationes: alteram quidem quod ipse non frustra objurgasset eos per epistolam, sed ipsi quod reprehensum erat correxerant; alteram vero quod Titum refocillaverant. Ipse vero ait, « Ob gaudium Titi, » ostendens quod Titus magnam haberet ipsis gratiam. Ex eo enim quod ille gauderet, significat et excellentiam refocillationis et excellentiam gratiarum actionis ejus erga illos. Ideo quoque hanc consolationem præponit priori consolationi: et hæc dicit magis eos attrahens ad amorem erga Titum. Rursum enim eum missurus erat ad ipsos cum epistola. Quæ erat autem Titi refocillatio de qua etiam gaudebat? aut ipsa eorum correctio de qua etiam Paulus consolationem acceperat, **655** vel obedientia eorum ad omnia: aut hospitalitas qua cum reverentia ac fide eum susceperant. Signum namque pietatis ac religionis est, honor et reverentia erga concionatorem. Magis, inquit, consolationem accepimus propter vestri correctionem, magis autem gravisi sumus propter gaudium Titi, quia propter vestri correctionem refocillatus est ipsius animus.

ἐγκλήσεις, οὐχ ἕνεκεν τῶν πεπορνευκότων ὑμῖν ἔγραψα πρωτοτύπως, ἀλλ' ἕνεκεν ὑμῶν αὐτῶν ἀσφαλιζόμενος ὑμᾶς, μή πως ὁδῷ βαδίζον, καὶ εἰς ὑμᾶς ἔλθῃ τὸ κακόν. Μικρὰ γὰρ ζύμη ὅλον τὸ φύραμα ζυμοῖ. Ἀλλὰ τότε μὲν οὕτως. Νῦν δὲ, φησὶν, ἕνεκεν τοῦ δεῖξαι ὑμῖν πῶς ἐν σπουδῇ καὶ ἐν φροντίδι ὑμᾶς ἔχω, ὅπερ τὸ αὐτὸ μὲν ἔστι τῷ πρώτῳ, ἀγαπητικώτερον δὲ εἴρηται. « Οὐδὲ εἵνεκεν τοῦ ἀδικηθέντος. » Οὐ τοῦτο λέγει, τὸ, Ἕνεκεν ἐκείνων οὐκ ἔγραψα, ἀλλὰ τὸ, Οὐ πρωτοτύπως δι' ἐκείνους, ἀλλὰ διά τε ὑμᾶς καὶ δι' ἐκείνους. « Τὴν ὑπὲρ ἡμῶν πρὸς ὑμᾶς ἐνώπιον τοῦ Θεοῦ. » Ἦν μὲν, φησὶν, ἀγάπη παρ' ἐμοὶ, ἀλλὰ καὶ φανερωθῆναι αὐτὴν ἐζήτουν, ὡσανεὶ ἐφορῶντος, φησὶ, Θεοῦ ὅτι ἀληθεύω. « Διὰ τοῦτο. » Ἐπειδὴ καὶ τὴν σπουδὴν τὴν περὶ ὑμᾶς ἐπέδειξα, καὶ τὸ πᾶν ἡμῖν κατώρθωται. « Ἐπὶ τῇ παρακλήσει ὑμῶν. » Δύο λέγει παρακληθῆναι παρ' αὐτῶν παρακλήσεις, μίαν μὲν, διότι αὐτὸς οὐ μάτην ἐπετίμησεν αὐτοῖς ἐν τῇ Ἐπιστολῇ, καὶ ἐκεῖνοι τὸ ἐπιτιμηθὲν διωρθώσαντο, δευτέραν δὲ, ὅτι τὸν Τίτον ἀνέπαυσαν. Αὐτὸς δέ φησιν· « Ἐπὶ τῇ χαρᾷ Τίτου, » δεικνὺς ὅτι πολλὴν χάριν αὐτοῖς ὁ Τίτος ὡμολόγει. Ἐκ γὰρ τοῦ χαίρειν ἐκεῖνον, τήν τε ὑπερβολὴν τῆς ἀναπαύσεως καὶ τὴν ὑπερβολὴν τῆς εὐχαριστίας αὐτοῦ τὴν εἰς αὐτὴν δηλοῖ. Διὸ καὶ προκρίνει τὴν παράκλησιν ταύτην, τῆς προτέρας παρακλήσεως· καὶ ταῦτα λέγει, μᾶλλον αὐτοὺς εἰς τὴν ἀγάπην Τίτου ἐφελκόμενος· ἔμελλε γὰρ πάλιν σὺν τῇ ἐπιστολῇ πέμπειν αὐτὸν πρὸς αὐτούς. Τί δὲ ἦν ἡ ἀνάπαυσις Τίτου ἐφ' ᾧ καὶ ἔχαιρεν; ἢ αὐτὴ ἡ διόρθωσις αὐτῶν, ἐφ' ᾗ καὶ Παῦλος παρακέκλητο, ἢ ἡ εἰς πάντα ὑπακοὴ αὐτων, καὶ ἡ μετ' εὐλαβείας καὶ πίστεως ξενία καὶ ὑποδοχὴ αὐτῶν. Καὶ γὰρ τεκμήριον εὐσεβείας, ἡ εἰς τὸν κήρυκα αὐτῆς τιμὴ καὶ εὐλάβεια. Μᾶλλον παρεκλήθημεν, φησὶν, ἐπὶ τῇ διορθώσει ὑμῶν, μᾶλλον δὲ ἐχάρημεν ἐπὶ τῇ χαρᾷ Τίτου, ὅτι διὰ τῆς διορθώσεως ὑμῶν, ἀναπέπαυται ἡ ψυχὴ αὐτοῦ.

« Si quid apud illum de vobis. » Argumentum virtutis discipulorum est, quod præceptor de ipsis glorietur, et ostensivum est amoris magistrorum. « Non sum pudefactus. » Non enim mendax fuisse apparui. Si quid gloriatus fui, non sum pudefactus. » Aut duæ dictiones ad unum sententiæ membrum accipiendæ sunt, et reddenda est subjunctio prioris ad causam, subdistinguendo ad verbum « Gloriatus fui. » Aut quod mihi sane videtur, ut legendum sit distinguendo perfecta distinctione, et utraque dictio suum proprium constituat intellectum: poteritque utriusque dictionis perfectus esse hujusmodi sensus. « Gloriatus fui, » inquit, hoc est, recte et convenienter gloriatus fueram. « Gloriatus fui; » perfectam nactus sum gloriationem. Deinde, « Non sum pudefactus, » non sum spe frustratus, non erubui quod talia speraverim. Hæc autem dicens, et per figuram dictionum et per earum prolationem gaudium manifestabat, et con-

« Εἴ τι αὐτῷ ὑπὲρ ὑμῶν. » Καὶ ἀρετῆς μαθητῶν ἔλεγχος, τὶ τὸν διδάσκαλον ὑπὲρ αὐτῶν καυχᾶσθαι, καὶ ἀγάπης διδασκάλων δεικτικόν. « Οὐ κατησχύνθην. » Οὐ γὰρ ἐφάνην ψευδόμενος. « Εἴ τι κεκαύχημαι οὐ κατησχύνθην. » — [ΦΩΤ.] Ἢ πρὸς ἓν κόμμα λόγου τὰς δύο λέξεις ἐκληπτέον, καὶ τὴν ἐπαγομένην τῆς προτέρας πρὸς αἰτίαν ἀποδοτέον, ὑποστίζοντας ἐν τῷ, « Κεκαύχημαι· » ἢ, ὅπερ ἔμοιγε δοκεῖ, μᾶλλον ἑκατέραν λέξιν ὡς ἴδιον νόημα παριστῶσαν, κατὰ τελείαν στιγμὴν στίζοντας ἀναγνωστέον. Καὶ εἴη ἂν ἑκατέρας λέξεως ὁ νοῦς ἀπηρτισμένος τοιοῦτος· « Κεκαύχημαι, » φησὶν, οἷον καλῶς καὶ πρεπόντως ἐκαυχησάμην. « Κεκαύχημαι. » Εὗρον τὴν καύχησιν τετελεσμένην. Εἶτα, « Οὐ κατησχύνθην· » Οὐκ ἐψεύσθην τῆς ἐλπίδος, οὐκ ᾐσχύνθην ἐφ' οἷς προσεδόκησα τοιαῦτα. Ταῦτα δὲ εἰπὼν, καὶ διὰ τοῦ τύπου τῶν λέξεων καὶ τῆς προφορᾶς αὐτῶν, τὴν χαρὰν ἐδήλου, καὶ τὴν παράκλησιν ἣν εἶχεν. Οὕτως ἦν δυνατὸς ἐναργὲς διὰ τῶν λόγων παραστῆσαι τὸ

βούλημα. Εἶτα καὶ ἡμῶν ἡ ἐπὶ Τίτου ἢ ἡ περὶ Τίτου καύχησις πρὸς ὑμᾶς γεγενημένη. Τοῦτο γὰρ τὸ προηγούμενον δοκεῖ ὑποφαίνειν, τὸ « Ἀλλ' ὡς πάντα ἐν ἀληθείᾳ ἐλαλήσαμεν. » Καὶ γὰρ ὡς πάντα, φησίν, οὕτως καὶ περὶ Τίτου. Ἢ μᾶλλον, Ὡς καὶ ἡμῖν συνδοκεῖ. « Ἡ καύχησις ἡμῶν ἡ περὶ ὑμῶν ἡ ἐπὶ Τίτου. » τουτέστιν, ἐνώπιον Τίτου γεγενημένη. Τοῦτον γὰρ τὸν νοῦν ἀπαιτεῖ τὰ προειρημένα. « Ἀναπέπαυται τὸ πνεῦμα αὐτοῦ. » — « Κεκαύχημαι, » — « Οὐ κατῃσχύνθην. » Τὸ δὲ, « Ἀλλ' ὡς πάντα ἐν ἀληθείᾳ, » οὐχ ἐναντιωθήσεται. Ὥσπερ γὰρ, φησίν, ὑμῖν ἃ εἶπον ἐν ἀληθείᾳ εἶπον, οὕτω καὶ ἃ εἶπον Τίτῳ περὶ ὑμῶν, εἰς ἀλήθειαν ἀπέβη. Καὶ τοσοῦτον οὐδὲν ὧν εἶπον αὐτῷ περὶ ὑμῶν διαψευσθὲν εἶδεν, ὅτι καὶ τὰ σπλάγχνα αὐτοῦ περισσοτέρως τῶν ἄλλων, ἀντὶ τοῦ πλέον τῶν ἄλλων, περὶ ὑμᾶς ἐστι, καὶ ἑξῆς. Ἀλλ' ὡς πάντα ἐν ἀληθείᾳ. Πολλὰ περὶ Τίτου γράψας ἦν, καὶ ὡς ἐν παρεξόδῳ, καὶ τὰ περὶ αὐτοῦ εἰρημένα βεβαιοῖ. Ὥσπερ γάρ, φησίν, ἐκεῖνα ἀληθῆ, οὕτως καὶ τὰ περὶ ὑμῶν κεκαυχημένα. « Καὶ τὰ σπλάγχνα αὐτοῦ. » Οἷον ἡ διάθεσις. Τοῦτο δὲ Τίτον ἐστὶ συνιστῶντος αὐτοῖς. Διὸ σπλάγχνα καὶ οὐκ ἀγάπην εἴρηκε. Τὸ γὰρ σπλάγχνον, πλέον τι δηλοῖ. « Ἀναμιμνησκομένου τὴν πάντων ὑμῶν ὑπακοήν. » Εἶτα ἵνα μὴ δόξῃ κολακείας εἶναι τὰ ῥήματα, καὶ τὴν αἰτίαν τῆς διαθέσεως τίθησι, μᾶλλον αὐτοὺς ἐκ τούτου προτρεπόμενος. Τοῦτο δὲ καὶ τὸν Τίτον σεμνύνει, ὡς ἀεὶ Κορινθίους ἔχοντα κατὰ διάνοιαν, καὶ αὐτοὺς, ὅτι ἴσχυσαν οὕτως ἑλεῖν τὸν Τίτον. « Μετὰ φόβου καὶ τρόμου ἐδέξασθε αὐτόν. » Εἶτα ἐπίτασιν λέγει τῆς ὑπακοῆς, ὅτι οὐ μόνον ἦν ὑπακοὴ, ἀλλὰ φόβος καὶ τρόμος, μὴ ἔν τινι πάλιν προσκρούσωσι, καθάπερ ἤδη ἐπὶ τοῦ πεπορνευκότος. « Ὅτι ἐν παντὶ θαῤῥῶ ἐν ὑμῖν. » Κἂν ἐπιπλῆξαι δέῃ, οὐ δέδοικα μὴ ἀποῤῥαγῆτε. Κἂν ὑπὲρ ὑμῶν καυχήσασθαι, οὐ δέδοικα μὴ ψεύστης ὀφθῶ. Τοῦτο δὲ λέγων, καὶ τὸν περὶ ἐλεημοσύνης προκατασκευάζει λόγον. « Ἐν παντὶ θαῤῥῶ ἐν ὑμῖν. » Κἂν ἐνώπιον Τίτου δέῃ καυχήσασθαι, κἂν ἐνώπιον ἄλλου οὑτινοσοῦν. Ἢ ἐν παντὶ πράγματι. Κἂν ἐπιτιμῆσαι καὶ ἀποστραφῆναι δέῃ τὸν πεπορνευκότα, κἂν προσλαβεῖν καὶ ἀνακαλέσασθαι μετανοοῦντα, κἂν ἄλλο τι χρὴ γενέσθαι, ἐν παντὶ θαῤῥῶ ἐν ὑμῖν.

solationem quam habebat: usque adeo poterat efficaciter sermonibus manifestum facere quod habebat in animo. Deinde nostra quoque gloratio pro Tito vel de Tito facta ad vos. Nam quod præcedit videtur hoc ostendere, videlicet: « Sed sicut omnia in veritate locuti sumus. » Etenim sicut omnia inquit, ita et de Tito. Aut magis sicut et nobis placet. « Gloriatio nostra de vobis apud Titum, » hoc est, coram Tito facta, hunc enim sensum expetunt ea quæ prius dicta sunt, nempe, « Refocillatus est spiritus ejus,... Gloriatus fui,... Non sum pudefactus. » Quod autem ait, « Sed sicut omnia in veritate, » non adversabitur. Nam quemadmodum, inquit, ea quæ vobis dixi de Tito, in veritate dixi, ita et quæ Tito dixi de vobis, in veritate contigerunt: et adeo nihil eorum quæ ipsi dixeram de vobis, falsum esse cognovit, ut etiam viscera ipsius abundantius quam alii, sive plus quam aliorum viscera, erga vos affecta sint, etc. Sed ut omnia in veritate. Multa de Tito scripserat, et nunc tanquam in transcursu, etiam quæ de ipso dicta erant confirmat. **656** Quemadmodum enim illa, inquit, vera erant, ita et quæ de vobis gloriati sumus. « Et viscera ipsius. » Hoc est, affectus. Id autem est commendantis illis Titum, tanquam vehementer ardentem illorum amore, illisque devinctum. Ideo viscera dixit et non amorem. Dictio namque, Viscera, plus aliquid designat. « Dum recolit omnium vestrum obedientiam. » Deinde ne assentationis esse verba videantur, causam etiam ponit affectus, ex hoc magis ipsos exhortans. Hoc autem et Titum honestat, ut qui semper ipsos in mente haberet: et ipsos, qui ita potuerunt attrahere Titum. Quemadmodum cum timore et tremore exceperetis ipsum. Deinde intensionem quoque dicit obedientiæ, neque enim sola obedientia erat, sed et timor et tremor, ne rursum in aliquo offenderent, sicut jam in eo qui scortatus fuerat. « Quod in omnibus fiduciam habeam in vobis. » Sive objurgare oporteat, non vereor ne frangamini; sive de vobis gloriari, non timeo ne mendax appaream? Hoc autem dicens, viam præstruit sermoni de eleemosyna. « In omnibus fiducia habeo in vobis. » Ἐν παντὶ id es, *in omni*, hoc est, sive coram Tito opus sit gloriari: sive coram quovis alio: aut in omni re, sive in omnibus sive objurgare et aversari oporteat scortatorem, sive suscipere et revocare resipiscentem, sive quid ad aliud fieri oporteat, in omnibus confido in vobis.

ΚΕΦΑΛ. Θ'.

Προτροπὴ πρὸς ἐπίδοσιν χρημάτων τοῖς ἁγίοις, καὶ τιμὴν τῶν διὰ τοῦτο ἐρχομένων.

Γνωρίζομεν δὲ ὑμῖν, ἀδελφοί, τὴν χάριν τοῦ Θεοῦ, τὴν δεδομένην ἐν ταῖς Ἐκκλησίαις τῆς Μακεδονίας, ὅτι ἐν πολλῇ δοκιμῇ θλίψεως ἡ περισσεία τῆς χαρᾶς αὐτῶν, καὶ ἡ κατὰ βάθους πτωχεία αὐτῶν ἐπερίσσευσεν εἰς τὸν πλοῦτον τῆς ἁπλότητος αὐτῶν.

Τεχνικῶς πάνυ κατασκευάζει τὸν λόγον τῆς ἐλεημοσύνης. Οὐ γὰρ ἦλθεν ἀπὸ ἐπιπλήξεως εἰς παραί-

CAPUT IX.

Exhortatio ad uberiorem pecuniarum contributionem in sanctos, et de eorum honore qui ad hoc proficiscerentur.

VIII, 1-2. *Certiores autem vos facio, fratres, de gratia Dei quæ data fuit in Ecclesiis Macedoniæ; quoniam per multam probationem afflictionis, abundantia gaudii illorum et profunda illorum paupertas exuberabit in divitias simplicitatis illorum.*

677 Artificiose admodum texit sermonem de eleemosyna Neque enim ab objurgatione descendit

ad admonitionem. Nam revera ægre susceptibilem effecisset eo modo sermonem, sed ab encomiis. Vult autem illis movere sermonem de eleemosyna, et ait: « Gratia Dei. » Gratiam vocans eleemosynæ donum. Siquidem Dei donum est aliquem esse pium erga egenos, quemadmodum etiam sanitates perficere. « Quæ data fuit in Ecclesiis Macedoniæ. » Considera artificium Apostoli. Non dixit statim, Date eleemosynam; sed quæ egregie ab aliis gesta sunt circa eleemosynam narrat; nam ex eo quod illos laudat, magis exhortatur hos ad similem æmulationem. « Macedoniæ. » Non dixit, In parte; sed totam laudat gentem, dicens, « In Ecclesiis Macedoniæ. » —« Quoniam per multam probationem afflictionis. » Adeo afflicti sunt, inquit, ut etiam probati ex tolerantia facti sint. Neque id adeo mirandum est, sed quod ex tanta afflictione tantum in ipsis gaudium germinaverit. « Nam abundantia, inquit, gaudii illorum, » nempe exuberavit, quod ex communi sententia supplendum est. « Et profunda illorum paupertas. » Et quemadmodum afflictio peperit gaudium, ita quoque profunda illorum paupertas, hoc est, multa. Siquidem a propriis contribulibus spoliati erant. « In divitias simplicitatis, » id est, abundantiæ, ac si diceret: O rem admirandam! Paupertas non solum subministravit copiosas divitias, verum etiam exuberavit, neque enim ex modo eorum quæ dantur, sed ex voluntate dantium sumitur judicium: quemadmodum etiam vidua cujus duo æra minuta cæteris proposita sunt [52].

VIII, 3-6. *Nam pro viribus, testor, et supra vires ultronei, multa cum obtestatione rogarunt nos, ut ministerium et participationem ministerii susciperemus in sanctos: et non quatenus sperabamus, quinetiam seipsos dederunt, primum Domino, deinde et nobis per voluntatem Dei: ita ut exhortaremur Titum, ut sicut antea cæperat, ita et consummaret hanc quoque erga vos gratiam.*

Attestor enim illis quod pro viribus; et quid dico pro viribus? etiam supra vires certe ultronei alterum id encomium est. **658** Neque enim nos exhortati sumus ipsos. « Multa cum obtestatione. » Ecce et tertium encomium. Non nos obsecravimus ipsos, sed ipsi nos. Deinde adaugens obtestationem dicit: Rogarunt nos ut susciperemus. — *Aliud.* In parte hac sermonis sex quædam præclara testatur facinora de Macedoniis. Primum quidem quod juxta vires. Magnum autem est etiam ut quis præstet eleemosynam quatenus et quantum potest: sed majus est quod ait: « Supra vires. » hoc est, seipsos privantes. Et tertium quod ultronei: hoc est, non illis opus fuit aliena admonitione, sed ipsi ex seipsis quod bonum est elegerunt. Quartum, quod multa cum obtestatione, quod fervidæ voluntatis est ac eleemosynam effundentis. Neque enim tanquam gratiam aliis præstantes, sed tanquam ipsi maxi-

A νεσιν (ἣ γὰρ ἂν δυσπαράδεκτον εἰργάσατο τὸν λόγον), ἀλλὰ ἀπὸ ἐγκωμίων. Βούλεται δὲ τὸν περὶ ἐλεημοσύνης αὐτοῖς κινῆσαι λόγον, καὶ φησι· « Τὴν χάριν τοῦ Θεοῦ, » χάριν λέγων, τὸ τῆς ἐλεημοσύνης χάρισμα. Χάρισμα γὰρ Θεοῦ ἐστι τὸ εἶναί τινα ἐλεήμονα, ὥσπερ τὸ ἰάσεις ἐπιτελεῖν. « Τὴν δεδομένην ταῖς ἐκκλησίαις τῆς Μακεδονίας. » Ὅρα τὸ εὐρήχανον τοῦ Ἀποστόλου. Οὐκ εἶπεν εὐθὺς, Δότε ἐλεημοσύνην, ἀλλὰ τὰ ἑτέροις κατωρθωμένα περὶ ἐλεημοσύνης διηγεῖται. Ἐκ γὰρ τοῦ ἐκείνους ἐγκωμιάζειν, μᾶλλον τούτους πρὸς τὸν ὅμοιον ζῆλον προτρέπει. « Τῆς Μακεδονίας. » Οὐκ εἶπεν, Ἐν μέρει, ἀλλ' ὁλόκληρον ἐπαινεῖ τὸ ἔθνος, « Ταῖς ἐκκλησίαις τῆς Μακεδονίας, » εἰπών. « Ὅτι ἐν πολλῇ δοκιμῇ θλίψεως. » Οὕτως ἐθλίβησαν, φησὶν ὅτι καὶ B δόκιμοι ἐκ τῆς ὑπομονῆς γεγένηται. Καὶ οὔπω τοῦτο θαυμαστὸν, ἀλλ' ὅτι ἐκ τοσαύτης θλίψεως τοσαύτη χαρὰ ἐβλάστησεν ἐν αὐτοῖς. « Ἡ περισσεία γὰρ τῆς χαρᾶς αὐτῶν. » Ἀπὸ κοινοῦ τὸ, ἐπερίσσευσεν. « Καὶ ἡ κατὰ βάθους πτωχεία αὐτῶν. » Καὶ ὥσπερ ἡ θλίψις χαρὰν ἔτεκεν, οὕτως καὶ ἡ κατὰ βάθους πτωχεία, τουτέστιν ἡ πολλή. Καὶ γὰρ διηρπάγησαν ὑπὸ τῶν ἰδίων συμφυλετῶν, « Εἰς πλοῦτον ἁπλότητος, » τουτέστι, δαψιλείας· ὡς εἰ ἔλεγεν· Ὢ τοῦ παραδόξου! Ἡ πτωχεία εἰς δαψιλῆ πλοῦτον οὐ μόνον ὑπούργησεν, ἀλλὰ καὶ ἐπερίσσευσεν. Οὐ γὰρ τῷ μέτρῳ τῶν διδομένων, ἀλλὰ τῇ γνώμῃ τῶν παρεχόντων κρίνεται. Οὕτως καὶ ἡ χήρα ἧς τὰ δύο λεπτὰ προκέκριται.

Ὅτι κατὰ δύναμιν μαρτυρῶ, καὶ ὑπὲρ δύναμιν αὐθαίρετοι μετὰ πολλῆς παρακλήσεως δεό- C μενοι ἡμῶν τὴν χάριν καὶ τὴν κοινωνίαν τῆς διακονίας τῆς εἰς τοὺς ἁγίους, δέξασθαι ἡμᾶς. Καὶ οὐ καθὼς ἠλπίσαμεν, ἀλλ' ἑαυτοὺς ἔδωκαν πρῶτον τῷ Κυρίῳ ἡμῖν διὰ θελήματος Θεοῦ, εἰς τὸ παρακαλέσαι ἡμᾶς Τίτον, ἵνα καθὼς προενήρξατο, οὕτως καὶ ἐπιτελέσῃ εἰς ὑμᾶς καὶ τὴν χάριν ταύτην.

Μαρτυρῶ γὰρ αὐτοῖς ὅτι κατὰ δύναμιν. Τί λέγω, κατὰ δύναμιν; καὶ ὑπὲρ δύναμιν μὲν οὖν αὐθαίρετοι. Δεύτερον ἐγκώμιον. Οὐ γὰρ ἡμεῖς αὐτοὺς προετρεψάμεθα. « Μετὰ πολλῆς παρακλήσεως. » Τρίτον ἐγκώμιον. Ὅτι οὐχ ἡμεῖς παρεκαλέσαμεν, ἀλλ' αὐτοί. Εἶτα ἐπιτείνων τὴν παράκλησιν, φησί. Δεόμενοι ἡμῶν εἰς τὸ δέξασθαι. — Ἄλλο. [ΦΩΤ.] Ἐν D τῇ περικοπῇ τοῦδε τοῦ ῥητοῦ, ἕξ τινα κατορθώματα ἐμαρτύρησε τοῖς Μακεδονίοις. Πρῶτον μὲν, ὅτι κατὰ δύναμιν. Μέγα δὲ, καὶ τὸ καθόσον ἰσχύει τις ποιῆσαι ἐλεημοσύνην. Ὁ δὲ καὶ μεῖζόν φησιν, ὅτι, « Καὶ ὑπὲρ δύναμιν, » τουτέστιν ἑαυτοὺς ἀποστεροῦντες. Καὶ τρίτον, ὅτι αὐθαίρετοι, τουτέστιν, οὐκ ἐδεήθησαν εἰς τοῦτο παραινέσεως ἀλλοτρίας, ἀλλ' αὐτοὶ ἐξ ἑαυτῶν, τὸ ἀγαθὸν ἡρετίσαντο. Τέταρτον, ὅτι μετὰ πολλῆς παρακλήσεως, ὅπερ ἐστὶ θερμῆς, καὶ ὑπερβλυζούσης τὴν ἐλεημοσύνην προαιρέσεως. Οὐ γὰρ ὡς αὐτοὶ ἑτέροις χάριν κατατιθέμενοι, ἀλλ' ὡς αὐτοὶ μεγάλα

[52] Luc. xxi, 2.

κερδαίνοντες, παρεκάλουν, ἐδέοντο, καὶ οὐκ ἀνίεσαν δεόμενοι. Δεόμενοι γάρ, φησίν, ἡμῶν. Πέμπτον, ὅτι καὶ παρ' ἐλπίδας Παύλου. Ὅρα ποῦ ἀνεβίβασε τὸ πρᾶγμα· Καὶ ἐμοῦ αὐτοῦ, φησί, μεγαλοψυχότερον διετέθησαν. Οὐ γὰρ ἐγὼ αὐτός, φησίν, ἤλπιζον, τοσοῦτον αὐτοὺς ἐλεημοσύνην δαψιλεύσασθαι, ὁ δὲ οὐδὲ τούτοις ἠρκέσθη, ἀλλ' ἐπὶ τῇ συμπληρώσει τῆς περίοδου, τὸ μεῖζον πάντων τέθεικε. Τί γάρ, φησίν, ἦν, ὃ κατὰ δύναμιν, καὶ ὑπὲρ δύναμιν καὶ αὐθαίρετοι, καὶ παρακαλοῦντες, καὶ δεόμενοι καὶ παρ' ἐλπίδας ἐποίουν; Ὢ μέγεθος ἀρετῆς καὶ ἐλεημοσύνης ἀξίας τῶν τοῦ Παύλου ἐγκωμίων! Τί ἦν ὃ ἐποίουν; « Ἔδωκαν ἑαυτούς, φησί, πρῶτον τῷ Κυρίῳ καὶ ἡμῖν, διὰ θελήματος Θεοῦ. » Οὐκ ἔδωκαν μέρος τι, καὶ μέρος παρ' ἑαυτοῖς κατέσχον, ἀλλ' ἑαυτοὺς ὅλους τῷ Κυρίῳ, ὡσανεί, οὐδὲ τὰς τοῦ ζῆν ἀφορμὰς ἑαυτοῖς κατέλιπον, ἀλλὰ πάντα δόντες, τὴν ἑαυτῶν πρόνοιαν πᾶσαν καὶ φροντίδα ἀνέθεντο τῷ Κυρίῳ. Διὸ καὶ τὸ μέγεθος ἐννοῶν ὁ Παῦλος τοῦ κατορθώματος, ἐπάγει. « Διὰ θελήματος Θεοῦ. » Ἀντὶ τοῦ, Μὴ θαυμάσῃς, ἄνθρωπε· Θεὸν εἶχον συνεργόν, τοῦτον διὰ τῆς προαιρέσεως ἐφελκυσάμενοι. Ἔνθα δὲ Θεὸς συνεργεῖ οὐδὲν ἀδύνατον. Ὅρα δὲ πῶς χάριν αὐτὸ καὶ κοινωνίαν καλῶν ἐπὶ τέλει ἀνεῖπεν, ὅτι ὅλως ἑαυτοὺς ἔδωκαν. « Καὶ τὴν κοινωνίαν τῆς διακονίας. » Ἐπεὶ ζηλωταὶ ἦσαν ἀνθρώπων, χάριν καὶ χάρισμα τὸ πρᾶγμα καλεῖ, ἵνα ἐπιδράμωσι. Κοινωνίαν δὲ καλεῖ τὴν ἐλεημοσύνην, δεικνὺς ὅτι οἱ μὲν χρήματα διδόασιν, οἱ δὲ λαμβάνοντες, τὴν παρὰ Θεοῦ βοήθειαν αὐτοῖς συνεισφέρουσιν.

« Καὶ οὐ καθὼς ἠλπίσαμεν. » Τοῦτο καὶ πρὸς τὰς θλίψεις καὶ τὴν ποσότητα νοητέον. Οὐ γὰρ ἠλπίσαμεν, φησὶν ὅτι ἐν θλίψει ὄντες τοσαύτῃ, ἢ ἔδωκαν, ἢ τοσαῦτα ἔδωκαν. « Ἀλλ' ἑαυτοὺς ἔδωκαν. » Οὐκ ἐν μέρει μέν, φησί, τῷ Κυρίῳ, ἐν μέρει δὲ τοῖς κοσμικοῖς πράγμασιν, ἀλλ' ὅλοι δι' ὅλων ἔδωκαν ἑαυτοὺς τῷ Κυρίῳ. Καὶ ἡμῖν δὲ οὐκ εἰκῇ, ἀλλὰ διὰ θελήματος Θεοῦ, τουτέστι, διὰ τὸ θέλημα καὶ τὸ ἀρεστὸν Θεῷ, τοῦτο ποιοῦντες. « Εἰς τὸ παρακαλέσαι ἡμᾶς Τίτον. » Καὶ τοσοῦτον, φησίν, ἔδωκαν ἑαυτοὺς πρὸς τοῦτο, ὥστε ἐλθεῖν με εἰς τὸ πέμψαι Τίτον περὶ τούτου πρὸς ὑμᾶς, ἵνα μὴ ἔλαττον σχοίητε Μακεδόνων. « Ἵνα καθὼς προενήρξατο. » Οἰκεῖοι αὐτοῖς τὸν Τίτον. Δείκνυσι γὰρ αὐτόν, προθέμενον καὶ ἀφ' ἑαυτοῦ ἀπελθεῖν πρὸς Κορινθίους, ἵνα μὴ ἐλαττωθῶσι Μακεδόνων· τοῦτο δὲ ἀγάπης ἦν Τίτου. Ἵνα, φησί, καθὼς προενήρξατο τουτέστι, προέθετο τὸ δεῖν ἐλθεῖν πρὸς ὑμᾶς. « Καὶ ἐπιτελέσῃ, τουτέστι πληρώσῃ τὸ ἐγχείρημα. Τοῦτο δέ ἐστι τὸ παρασκευάσαι αὐτὸν εἰς ἔργον ὑμᾶς ἀγαγεῖν τὸ κατὰ τὴν ἐλεημοσύνην. « Οὕτως ἐπιτελέσῃ εἰς ὑμᾶς. » Ὡς καὶ τὰ λοιπὰ ὑμῖν, φησί, διήνυσται, ἅπερ ἐν τοῖς ἄνω μαρτυρεῖ· Ὅρα δὲ πῶς πανταχοῦ χάρισμα καλεῖ τὴν ἐλεημοσύνην. Καὶ τὴν χάριν γάρ, φησί, ταύτην.

Ἀλλ' ὥσπερ ἐν παντὶ περισσεύετε πίστει καὶ λόγῳ καὶ γνώσει καὶ πάσῃ σπουδῇ, καὶ τῇ ἐξ

A mum lucrum facientes, obtestabantur et obsecrabant: nec quieverunt a precibus. Rogantes, inquit, nos. Quintum quod etiam supra ea quæ speraverat Paulus. Vide quo rem produxerit: Et meipsum, inquit, magis magnanimum reddiderunt; neque enim ego ipse sperabam quod tam abundantem eleemosynam præstare possent. At ne hæc quidem illi satis fuerunt, sed ad complementum periodi quod omnibus majus est posuit. Quid enim fuit, inquit, quod juxta vires et supra vires, et ultronei, et obtestantes ac orantes, et plus quam speraremus fecerunt? O magnitudinem virtutis ac eleemosynæ dignæ sane Pauli encomiis! Quid est illud quod fecerunt? « Seipsos inquit, dederunt, primum Domino, deinde et nobis per voluntatem Dei. » Non B partem aliquam dederunt et partem sibi retinuerunt, ac si diceret: Ne vivendi quidem subsidia sibi retinuerunt, sed datis omnibus, suam ipsorum providentiam omnem et curam in Dominum reposuerunt. Ideo quoque Paulus magnitudinem præclari facinoris intelligens, subjungit. « Per voluntatem Dei, » tanquam dixisset: Ne admireris, o homo. Deum habebant auxiliatorem, quem ultronea promptaque voluntate attraxerant. Ubi vero Deus auxiliatur, nihil impossibile est. Considera autem quomodo cum prius illud vocasset gratiam ac participationem in fine addiderit quod omnino seipsos dederunt. « Et participationem ministerii. » Quoniam æmulatores erant hominum, rem ipsam dicit gratiam ac donum ut accurrant. Eleemosynam autem vocat C participationem, ostendens quod illi quidem pecunias tribuunt; qui vero accipiunt, **659** auxilium a Deo ipsis conferunt. « Et non quatenus sperabamus. » Hoc et ad afflictiones et ad quantitatem intelligendum est. Non enim sperabamus, cum essent in afflictione, quod aut darent aut tanta darent. « Sed seipsos dederunt. » Non partim, inquit, Domino, partim vero mundanis rebus, sed toti per omnia dederunt seipsos Domino, nobis autem non temere, sed per voluntatem Dei: hoc est, facientes ideo quod beneplacitum ac voluntas Dei esset. « Ita ut adhortaremur Titum. » Et adeo, inquit, seipsos ad hoc tradiderunt, ut in hoc venirem, quo Titum de hac re ad vos mitterem, ne inferiores essetis Macedonibus. « Ut sicut antea cœperat. » Consiliat ipsis Titum. Ostendit enim quod proposuerit etiam D a seipso proficisci ad Corinthios, ne inferiores essent Macedonibus: hoc erat amoris Titi. Ut sicut antea cœperat, inquit: hoc est, proposuerat et conceperat quod oporteret venire ad vos; « ita et consummaret. » Hoc est, rem tentatam compleret: hoc autem est ipsum hoc efficere ut vos ad opus deducat quod ad eleemosynam pertinet. « Ita et consummaret erga vos. » Sicut cætera, inquit, vobiscum transegerat quæ in superioribus testatur. Vide autem quomodo eleemosynam ubique donum vocet. Etiam hanc, inquit, gratiam.

VIII, 7, 8. *Imo quemadmodum ubique abundatis* ***fide et sermone et scientia et omni diligentia, et ea***

quæ ex vobis erga nos est charitate, facite ut in hac quoque gratia abundetis. Non secundum imperium loquor, sed per studium aliorum etiam vestræ dilectionis sinceritatem probans.

Considera rursum adhortationem cum encomiis. Abundantis, inqui, hoc est, omnia habetis in abundantia. Fidem quidem, quæ in Deum est: sermone vero, id est, sapientia: scientia autem, quæ dogmatum est; et omni diligentia, quæ circa aliam virtutem est. « Et ea quæ ex vobis erga nos, est charitate, » et sicut abundatis, inquit, diligendo nos. Quanquam enim non ita ipsum diligerent sicut ipse illos, attamen diligebant. Sed et verba hæc eo dirigebat, ut similiter ipsum amarent. « Ut etiam in hac gratia. » Rursum gratiam vocat eleemosynam. Abundatis autem, id est, aut super pauperes Macedones abunde habetis: **660** aut ut περισσεύετε idem sit quod liberales estis. « Non secundum imperium loquor. » Quoniam et multa admonerat et Macedones vehementer commendaverat, ne cuiquam gravis videretur, ait: « Non secundum imperium loquor, » hoc est, non veluti cogens. « Sed per studium aliorum. « Hoc est, propterea narravi studium Macedonum, id est, eleemosynam, ut per illorum studium probatiores vos reddam, qui a me vehementer amamini. Probans enim hoc est, probatiores ostendens. — Nam dilectionis quæ erga Deum erat, aut si mavis, quam erga Paulum gerebant, efficax erat probatio eleemosyna in proximos. Siquidem persuasus sum, inquit, et Deum et nos propter ipsum, a vobis amari: sed perfectior sinceræ et ingenuæ dilectionis probatio ac confirmatio, per eleemosynam in pauperes declaratur.

VIII, 9-11. *Nostis enim gratiam Domini Jesu Christi quod propter vos pauper fuerit cum esset dives, ut vos illius inopia ditesceretis. Et consilium in hoc do. Nam hoc vobis conducit: qui quidem non solum facere sed et velle cæpistis jam ab anno superiore. Nunc autem et illud quod facere cæpistis perficite: ut quemadmodum promptitudo voluntatis fuit, ita perficiatur ex eo quod possidet.*

« Nostis enim gratiam Domini nostri. » Nam pauper fuit in nostra carne: deinde condemnatus est ac crucifixus: idque propter nos indignos. Si igitur ille, inquit, propter te pauper fuit, tu ne pecunias quidem propter ipsum dabis? « Cum esset dives. » Quatenus est et intelligitur esse Deus: utpote ineffabilis, inintelligibilis, invisibilis, incomprehensibilis, gloriam habens ineffabilem, lucem quæ exprimi nequeat, magnitudinem incomparabilem, « Ut vos illius inopia ditesceritis. » Nisi enim ille, inquit, pauper fuisset, nos ditari non potuissemus. Sumus autem ditati remissione peccatorum sanctitate, adoptione, ipso etiam cœlorum regno. « Et consilium in hoc do. » Vide quomodo studeat non gravis aut odiosus haberi. Meam, ait, sententiam et consilium do, non necessitatem impono, imo propterea do ipsum consilium, quod res sit quæ vobis magis conducat

A ὑμῶν ἐν ἡμῖν ἀγάπῃ, ἵνα καὶ ἐν ταύτῃ τῇ χάριτι περισσεύητε. Οὐ κατ' ἐπιταγὴν λέγω, ἀλλὰ διὰ τῆς ἑτέρων σπουδῆς, καὶ τὸ τῆς ὑμετέρας ἀγάπης γνήσιον δοκιμάζων.

Ὅρα πάλιν μετ' ἐγκωμίων τὴν προτροπήν· Περισσεύετε, φησὶ, τουτέστι, μετὰ περιουσίας ἔχετε πάντα. Πίστει μὲν, τῇ εἰς Θεόν· λόγῳ δὲ, τῇ σοφίᾳ. Γνώσει δὲ, τῇ τῶν δογμάτων. Καὶ πάσῃ σπουδῇ, τῇ περὶ τὴν ἄλλην ἀρετήν. « Καὶ τῇ ἐξ ὑμῶν ἐν ἡμῖν ἀγάπῃ. » Καὶ ὥσπερ, φησὶ, περισσεύετε ἐν τῷ ἀγαπᾷν με. Εἰ καὶ μὴ ἠγάπων αὐτὸν οὕτως ὡς αὐτὸς ἐκείνους, ἠγάπων δὲ ὅμως. Πλὴν καὶ προτρεπομένου, τὰ ῥήματα εἰς τὸ ἀγαπᾷν αὐτὸν οὕτως. « Ἵνα καὶ ἐν ταύτῃ τῇ χάριτι. » Πάλιν χάρισμα τὴν ἐλεημοσύνην καλεῖ. Περισσεύετε δὲ, ἢ ὑπὲρ Μακεδόνας
B τοὺς πένητας, ἢ οἷον δαψιλεύεσθε. Οὐ κατ' ἐπιταγὴν λέγω. » Ἐπειδὴ πολλά τε παρῄνεσε, καὶ σφόδρα Μακεδόνας ἐνεκωμίασεν, ἵνα μὴ ἐπαχθής τις εἶναι δόξῃ, φησὶν, Οὐ κατ' ἐπιταγὴν, » λέγω, τουτέστιν, οὐχ ὡς κελεύων, οὐδ ὡς ἀναγκάζων, ἀλλὰ « Διὰ τῆς ἑτέρων σπουδῆς, » τουτέστι, διὰ τοῦτο διεξῆλθον τὴν σπουδὴν Μακεδόνων, τὴν περὶ ἐλεημοσύνην, ἵνα διὰ τῆς ἐκείνων σπουδῆς δοκιμωτέρους ὑμᾶς τοὺς ὑπ' ἐμοῦ ἠγαπημένους ποιήσω. Δοκιμάζων γὰρ, τουτέστι, δοκιμωτέρους ἀποφαίνων. — [ΦΩΤ.] Ἀγάπης γὰρ, τῆς εἰς Θεὸν, εἰ βούλει δὲ τῆς εἰς Παῦλον, ἐναργὴς ἀπόδειξις καὶ δοκιμὴ, ἡ εἰς τοὺς πλησίον ἐλεημοσύνη. Πέπεισμαι γὰρ, φησὶ, καὶ τὸν Θεὸν, καὶ ἡμᾶς δι' αὐτὸν, ὑφ' ὑμῶν ἀγαπᾶσθαι, ἀλλ' ἡ τελειοτέρα τῆς γνησίας ἀγάπης παράστασις καὶ βεβαίωσις, διὰ τῆς εἰς τοὺς πλησίον,
C ἐλεημοσύνης ἐμφανίζεται.

Γινώσκετε γὰρ τὴν χάριν τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ, ὅτι δι' ὑμᾶς ἐπτώχευσε πλούσιος ὢν, ἵνα ὑμεῖς τῇ ἐκείνου πτωχείᾳ πλουτήσητε, καὶ γνώμην ὑμῖν ἐν τούτῳ δίδωμι. Τοῦτο γὰρ ὑμῖν συμφέρει, οἵτινες οὐ μόνον τὸ ποιῆσαι, ἀλλὰ καὶ τὸ θέλειν προενήρξασθε ἀπὸ πέρυσι. Νυνὶ δὲ καὶ τὸ ποιῆσαι ἐπιτελέσατε. Ὅπως καθάπερ ἡ προθυμία τοῦ θέλειν, οὕτως καὶ τὸ ἐπιτελέσαι ἐκ τοῦ ἔχειν.

« Γινώσκετε γὰρ τὴν χάριν τοῦ Κυρίου ἡμῶν. » Ἐπτώχευσε γὰρ τὴν ἡμετέραν σάρκα. Εἶτα κατεδικάσθη, καὶ ἐσταυρώθη, καὶ τοῦτο δι' ἡμᾶς τοὺς ἀναξίους. Ὅτι δι' ἡμᾶς ἐπτώχευσεν. Εἰ οὖν ἐκεῖνος,
D φησὶν, ἐπτώχευσε διὰ σὲ, σὺ οὐδὲ χρήματα δίδως δι' αὐτόν; « Πλούσιος ὤν. » Καθό ἐστι καὶ νοεῖται Θεὸς, οἷον ἀνέκφραστος, ἀπερινόητος, ἀόρατος, ἀκατάληπτος, δόξαν ἔχων ἀπόῤῥητον, φῶς ἀνεκλάλητον, μεγαλωσύνην ἀνείκαστον. « Ἵνα ὑμεῖς τῇ ἐκείνου πτωχείᾳ πλουτήσητε. » Εἰ γὰρ μὴ ἐκεῖνος, φησίν, ἐπτώχευσεν, οὐκ ἂν ἡμεῖς ἐπλουτήσαμεν. Ἐπλουτήσαμεν δὲ, ἄφεσιν ἁμαρτιῶν, ἁγιωσύνην, υἱοθεσίαν, αὐτὴν τὴν βασιλείαν τῶν οὐρανῶν. « Καὶ γνώμην ἐν τούτῳ δίδωμι. » Ὅρα πῶς ἀνεπαχθὴς εἶναι σπουδάζει. Γνώμην, φησὶ καὶ συμβουλὴν δίδωμι, οὐκ ἀνάγκην τινὰ ἐπιτίθημι, καὶ αὐτὴν δὲ τὴν συμβουλὴν διὰ τὸ ὑμῖν μᾶλλον συμφέρειν τὸ πρᾶγμα,

ἤπερ τοῖς λαμβάνουσι λέγω. « Οἵτινες οὐ μόνον τὸ ποιῆσαι. » Καὶ λοιπὸν λέγει τὴν γνώμην. Οἵτινες, φησὶν, οὐ μόνον ἀρχὴν ἔχετε πρὸς τὸ ποιεῖν, ἀλλὰ καὶ πρὸς τὸ θέλειν, τουτέστι, τὸ ἑκουσίως ποιεῖν, καὶ μηδενὸς προτρεψαμένου, « Νῦν καὶ τὸ ποιῆσαι ἐπιτελέσατε, » τουτέστι, πληρώσατε αὐτὸ, ὃ ἐνήρξασθε θέλειν. Βούλεται δὲ τὸ αὐθαίρετον καὶ τούτοις, ὡς Μακεδόσι περιάψαι. « Ὅπως καθάπερ ἡ προθυμία. » Ἵνα μὴ, φησὶν, ἄχρι προθυμίας στῇ τὸ καλὸν ἔργον τοῦτο, ἀλλ' ὥσπερ ἡ προθυμία, ἐκ γνώμης καὶ ἐκ θελήματος ἑκουσίου γέγονεν, οὕτω καὶ τὸ τὴν προθυμίαν πληρωθῆναι γένηται ἐκ τοῦ ἔχειν, τουτέστιν, ἐκ τοῦ ἔχοντας εἰσενεγκεῖν. Ὡς εἴ γε οὐκ ἔχει τις, τὸ ἀπὸ τῆς προθυμίας ἐπλήρωσεν.

A si suscipiatis. **661** « Qui quidem non solum facere. » Consequenter etiam dicit ipsum consilium. Qui quidem non solum, inquit, principium habetis ad faciendum, verum etiam ad volendum, hoc est, ut voluntarie et nullo adhortante faceretis. « Nunc autem et illud quod facere cœpistis perficite. » Hoc est, complete illud quod jam velle cœpistis. Cupit autem efficere, ut hi quoque sint ultronei quemadmodum Macedones. « Ut quemadmodum promptitudo. » Ne in sola animi promptitudine, inquit, bonum hoc opus sistat: sed quemadmodum promptitudo ex mente et ultronea voluntate processit, ita quoque impleatur animi promptitudo. Ex eo quod possidet: hoc est, eo quod possidentes conferant, ut si quis non habeat, jam ex illo quod prompti animi erat rem complevit.

Εἰ γὰρ ἡ προθυμία πρόκειται καθὸ ἐὰν ἔχῃ τις εὐπρόσδεκτος, οὐ καθὸ οὐκ ἔχει. Οὐ γὰρ ἵνα ἄλλοις ἄνεσις, ὑμῖν δὲ θλίψις, ἀλλ' ἐξ ἰσότητος ἐν τῷ νῦν καιρῷ τὸ ὑμῶν περίσσευμα εἰς τὸ ἐκείνων ὑστέρημα. Ἵνα καὶ τὸ ἐκείνων περίσσευμα γένηται, εἰς τὸ ὑμῶν ὑστέρημα, ὅπως γένηται ἰσότης, καθὼς γέγραπται. Ὁ τὸ πολὺ οὐκ ἐπλεόνασε, καὶ ὁ τὸ ὀλίγον οὐκ ἠλαττόνησεν.

B VIII, 12-15. *Etenim si prius adsit animi promtitudo, juxta quodcunque illud est quod possidet aliquis acceptus est, non juxta id quod non possidet. Non enim ut aliis relaxatio sit, vobis autem angustia: sed ut ex parilitate, in præsenti tempore vestra copia illorum succurrat inopiæ, ut etiam illorum copia vestræ succurat inopiæ, ut fiat parilitas, quemadmodum scriptum est. Qui multum habebat, huic nihil superfuit: et qui paulum habebat, is nihilominus habuit·*

Προκειμένης γὰρ, φησὶ, προθυμίας, καθὸ μέρος ἔχει, εὐπρόσδεκτός ἐστι παρὰ Θεῷ, κἂν μικρὸν ᾖ, κἂν μηδὲν ᾖ παντελῶς. Καθὸ γὰρ ἔχει, φησὶν, οὐ καθὸ οὐκ ἔχει, ἀπαιτεῖται. « Οὐ γὰρ ἵνα ἄλλοις ἄνεσις. » Οὐ γὰρ ἵνα ἄλλοι μετὰ ἀνέσεως τραφῶσι, χρὴ ὑμᾶς ὑπὲρ δύναμιν δοῦναι, ὥστε καὶ ἔνδειαν καὶ θλίψιν ὑπομεῖναι ἐκ τούτου. Τοῦτο δὲ, διὰ τὸ τούτων ἀτελές φησιν. Ὁ γὰρ Μακεδόνας ἐπαινῶν ὅτι ὑπὲρ δύναμιν ἔδωκαν, δῆλός ἐστι καὶ τούτους τοῦτο ποιεῖν ἐθέλων. Ἀμέλει παρακατιὼν, αἰνιγματωδῶς κατασκευάζει τὸ δεῖν ὑπὲρ δύναμιν διδόναι. « Ἀλλ' ἐξ ἰσότητος. » Κομᾶτε, φησὶ, χρήμασιν ὑμεῖς, ἐκεῖνοι δὲ τῇ εἰς Θεὸν παῤῥησίᾳ, οἷς τὰ τῆς ἐλεημοσύνης μέλλει δίδοσθαι. Δότε τοίνυν αὐτοῖς τὰ περισσὰ τῶν χρημάτων, καὶ λάβετε τὸ περισσὸν τῆς εἰς Θεὸν παῤῥησίας. Εἰπὼν δὲ, ἐξ ἰσότητος, ἠρέμα προτρέπεται αὐτοὺς μὴ τὸ περίσσευμα δοῦναι, ἀλλὰ καὶ αὐτὸ τὸ ὑστέρημα. Τοῦτο γάρ, φησὶν, εἰ περίσσευμα δῷς, περίσσευμα λαμβάνεις. Εἰ δαψιλὲς δῷς, δαψιλὲς λήψῃ. Εἰ δὲ ὁλόκληρον βούλει τὴν πρὸς Θεὸν παῤῥησίαν ἐπισπάσασθαι, ὅλα κένωσον καὶ σὺ, δὸς καὶ ἐκ τοῦ ὑστερήματος. Ἐξ ἰσότητος γάρ ἐστιν ἡ λῆψις τῆς δόσεως. « Ἐν τῷ νῦν καιρῷ. » Ἐν τῷ νῦν καιρῷ, φησίν. Ἐν γὰρ τῷ μέλλοντι, οὐδὲν τούτων ἐπιδείκνυσθαι δύναται. — Καὶ ἄλλως δέ. [ΦΩΤ.] Ἐν τῷ νῦν καιρῷ ἐπιτέλεσον τὴν ἰσότητα. Ἐν γὰρ τῷ μέλλοντι πολλαπλασίονα ἀπολήψῃ. Καὶ πρόσκαιρος μὲν ἡ δοκοῦσα ζημία (ἐν τῷ νῦν γὰρ καιρῷ, φησὶ), διαιωνίζων δὲ ὁ ἄφατος πλοῦτος. « Καθὼς γέγραπται. » Δείξας ὅτι οὐ μόνον διδοῦσιν, ἀλλὰ καὶ ἀντιλαμβάνουσι, καὶ μείζονα ἀντιλαμβάνουσι (κἂν γὰρ εἶπεν, « Ὅπως γένηται ἰσότης, » πρὸς δαψίλειαν αὐτοὺς προτρέπων εἶπεν. Οὐκ ἔστι γὰρ ἴσον δοῦναι

Præmissa enim animi promptitudine, inquit, acceptus est quispiam a Deo juxta partem quam possidet, sive parva sit, sive nihil omnino sit. Juxta id, ait, quod possidet, non juxta id quod non possidet, exigitur. « Non enim ut aliis relaxatio
C sit. » Neque enim ut alii cum remissione ac dissolutione alantur, vos oportet supra possibilitatem dare, ut etiam indigentiam et afflictionem ex hoc sustineatis. Id autem propter illorum dicit imperfectionem. Siquidem cum Macedones ex hoc laudaverit quod supra vires dedissent, manifestum est quod hos quoque id facere vellet. Certe in progressu obscure astruit oportere supra vires tribuere. « Sed ex parilitate. » Nos, inquit, efferimini divitiis, illi vero quibus dandæ sunt eleemosynæ, libertate erga Deum: vos igitur date illis superflua quæ possidetis in divitiis, et accipite superfluum quod de libertate erga Deum possident. Dicens autem. « Ex parilitate, sensim adhortatur eos non ut dent quod superfluum est, **662** verum etiam
D quod necessarium est sive ipsam penuriam. Nam si quod superfluum est, inquit, dederis, etiam quod superfluum est accipies: si abunde dederis, abunde recipies. Si vero perfectam erga Deum libertatem conciliare cupis, tu quoque teipsum evacua, et ex eo etiam quod necessarium est tribuito. Siquidem ex parilitate est doni acceptio. « In præsenti tempore. » In hoc, inquit, tempore. Nam in futuro nihil hujusmodi potest exhiberi. — *Alio quoque modo*. In præsenti tempore perfice parilitatem, in futuro enim multiplicata accipies. Et temporarium quidem est quod videtur damnum: nam « In præsenti, inquit, tempore, » porro in perpetuum parit

ineffabiles divitias. «Quemadmodum scriptum est.» Postquam ostendit quod non solum dent, verum etiam recipiant, imo majora recipiant (quanquam enim dixit: « Ut fiat parilitas, ad libertatem illos exhortando dixit, siquidem æquale non est dare pecunias et recipere libertatem erga Deum):» nunc id ex Veteri Testamento vult confirmare; quia licet non tradideritis, inquit, nihil amplius erit vobis qni accumulatis. Quanquam enim illi a vobis non accipiant,non propterea inferiores erunt: Deus namque ipsos non despiciet, propter quem pauperes sunt. Siquidem scribens ad illos: Direptionem, inquit, facultatum vestrarum cum gaudio accepistis [53]. » Etenim laudabile quidem erat ex seipsis cœpisse facere, cum solum admoniti fuerint ad volendum: majus autem ipsam quoque voluntatem ex proprio animo natam esse, et ultroneam voluntatem demonstrasse. Si ergo quod majus est, inquit, exibuistis, etiam quod minus est perficite.

A χρήματα, καὶ τὴν πρὸς Θεὸν παῤῥησίαν ἀντιλαβεῖν), νῦν ἐκ τῆς μαρτυρίας τῆς παλαιᾶς θέλει τοῦτο κατασκευάσαι, ὅτι κἂν μὴ μεταδῶτε, οὐδὲν ὑμῖν ἔσται πλέον συνάγουσι. Κἂν γὰρ μὴ λάβωσιν ἐκεῖνοι παρ' ἡμῶν, οὐ παρὰ τοῦτο ἐλαττωθήσονται. Οὐ γὰρ ἂν αὐτοὺς περιίδοι ὁ Θεὸς, δι' ὃν εἰσι πένητες. « Καὶ τὴν ἁρπαγὴν γὰρ τῶν ὑπαρχόντων ὑμῶν μετὰ χαρᾶς προσεδέξασθε, » αὐτοῖς γράφων λέγει. Ἐπαινετὸν μὲν γὰρ τὸ ἐξ ἑαυτῶν ἄρξασθαι ποιεῖν, νουθετηθέντας μόνον πρὸς τὸ θελῆσαι. Μεῖζον δὲ, τὸ καὶ αὐτὸ τὸ θελῆσαι ἐξ οἰκείας βλαστῆσαι γνώμης, καὶ αὐθαίρετον ἐπιδείξασθαι. Εἰ οὖν τὸ μεῖζον, φησὶν, ἐπεδείξατε, καὶ τὸ ἔλαττον ἐπιτελέσατε.

VIII, 16-18. *Gratias autem Deo qui dedit eamdem sollicitudinem pro vobis in corde Titi, qui exhortationem acceperit; quin potius, cum esset diligentior, suapte sponte ad vos profectus sit. Misimus autem una cum ipso fratrem cujus laus est in Evangelio per omnes Ecclesias.*

B Χάρις δὲ τῷ Θεῷ, τῷ διδόντι τὴν αὐτὴν σπουδὴν ὑπὲρ ὑμῶν ἐν τῇ καρδίᾳ Τίτου, ὅτι τὴν μὲν παράκλησιν ἐδέξατο. Σπουδαιότερος δὲ ὑπάρχων αὐθαίρετος ἐξῆλθε πρὸς ὑμᾶς. Συνεπέμψαμεν δὲ μετ' αὐτοῦ τὸν ἀδελφὸν, οὗ ὁ ἔπαινος ἐν τῷ Εὐαγγελίῳ διὰ πασῶν τῶν Ἐκκλησιῶν.

Ut de eleemosyna disseruit quantum oportuit, consequenter laudat eos qui ad hoc missi sunt, ut dum omni carerent suspicione, magis ipsos inducerent ut prompto animo conferrent. Dei autem opus dicit,quod Titum ad hoc excitaverit: eo modo auctoritatem et gravitatem addens contributioni: nisi enim magnum aliquid esset, nequaquam ad id excitatus a Deo esset. « Qui exhortationem acceperit. » **663** Et unde, inquit, manifestum est quod Deus Titum admonuerit? Unde? Quia exhortationem quidem suscepit, hoc est, a me quidem admonitus est, verum illud quoque intus ad hoc impellebat. Ideo etiam factus diligentior quam ex mea unius adhortatione fuisset, sua sponte profectus est, hoc est, ultro et sua promptitudine. Considera autem sapientiam: et Dei opus esse dicit adventum Titi,et seipsum exhortatum fuisse,et Tito ne opus quidem fuisse exhortatione.

Διαλεχθεὶς περὶ ἐλεημοσύνης ὅσα ἐχρῆν, λοιπὸν ἐπαινεῖ τοὺς ἐπὶ τούτῳ ἀποσταλέντας, ἵνα ἀνύποπτοι γενόμενοι, μᾶλλον εἰς προθυμίαν αὐτοὺς συνεισενεγκεῖν ἐνάγωσι. Θεοῦ δὲ λέγει ἔργον, τὸ διεγερθῆναι Τίτον εἰς τοῦτο, τούτῳ τῷ τρόπῳ ἀξιόπιστον ποιῶν τὴν δόσιν. Εἰ γὰρ μὴ μέγα ἦν, οὐκ ἂν ἀπὸ Θεοῦ πρὸς τοῦτο διηγέρθη. « Ὅτι τὴν μὲν παράκλησιν ἐδέξατο. » Καὶ πόθεν δῆλον, φησὶν, ὅτι ὁ Θεὸς προέτρεψε τὸν Τίτον; Πόθεν; Ὅτι τὴν μὲν παράκλησιν
C ἐδέξατο, τουτέστι παρεκλήθη μὲν παρ' ἐμοῦ, πλὴν καὶ αὐτὸ οἴκοθεν ὥρμητο εἰς τοῦτο. Διὸ καὶ σπουδαιότερος ὑπάρχων τῆς παρ' ἐμοῦ παρακλήσεως, αὐθαίρετος ἐξῆλθε, τουτέστιν ἑκὼν, καὶ ἐξ οἰκείας προθυμίας. Ὅρα δὲ σοφίαν· Καὶ τοῦ Θεοῦ λέγει ἔργον εἶναι τὴν ἔλευσιν Τίτου, καὶ ἑαυτὸν παρακεκληκέναι, καὶ Τίτον μηδὲ δεδεῆσθαι παρακλήσεως.

« Misimus autem una cum illo fratrem. »Multi hunc Lucam fuisse dicunt propter conscriptum ab ipso Evangelium: multi vero Barnabam. Siquidem prædicationem non scriptam aiunt dictam esse Evangelium: idque sit verosimilius. Nam quæ post hæc sequuntur Barnabæ magis aptantur. «Cujus laus est in Evangelio. » Non enim solum prædicat, inquit, sed cum laude hoc facit. Illa vero laus non ad unum sed ad omnes pervenit Ecclesias. — Quare autem Titi quidem nomen exprimit, horum autem non ita? Quia Titum noverant, hos autem non noverant; et quia de his tanta dicit, quanta ad commendationem tantum sufficiant; idque facit volens etiam suspicionem effugere, quod sibi vellet assumere pecunias. « Cujus laus est in Evangelio.»Nam deest verbum ἐστί, est,

« Συνεπέμψαμεν δὲ μετ' αὐτοῦ τὸν ἀδελφόν. » Πολλοί φασι τὸν Λουκᾶν, διὰ τὸ σύνταγμα τοῦ Εὐαγγελίου, πολλοὶ τὸν Βαρνάβαν. Καὶ γὰρ καὶ τὸ ἄγραφον κήρυγμα, Εὐαγγέλιόν φασι κεκλῆσθαι. Ὃ καὶ μᾶλλον· τὰ γὰρ μετὰ ταῦτα, τῷ Βαρνάβᾳ ἁρμοδιώτερα. « Οὗ ὁ ἔπαινος ἐν τῷ Εὐαγγελίῳ. » Οὐ γὰρ
D κηρύσσει μόνον, φησὶν, ἀλλὰ καὶ ἐπαινουμένως. Ὁ δὲ ἔπαινος, οὐ παρ' ἑνὸς, ἀλλὰ διὰ πασῶν τῶν ἐκκλησιῶν ἦλθε, φησί. — [ΦΩΤ.] Τίνος δὲ ἕνεκεν τὸ μὲν ὄνομα Τίτου λέγει, τούτων δὲ οὐκ ἔτι; Ὅτι τὸν μὲν Τίτον ᾔδεσαν, τούτους δὲ ἠγνόουν. Καὶ ὅτι τοσαῦτα λέγει περὶ αὐτῶν, ὅσα πρὸς σύστασιν ἤρκει μόνον, καὶ τὸ φυγεῖν τὴν ὑπόνοιαν τοῦ σφετερισμοῦ τῶν χρημάτων. « Οὗ ὁ ἔπαινος ἐν τῷ Εὐαγγελίῳ. » Λείπει τὸ, ἔστιν, ὃ δεῖ ἐπινοήσαντας, κατὰ κοινοῦ ἐξακούειν καὶ ἐπὶ τῆς ἑξῆς. Οἷον, « Οὗ ὁ ἔπαινος

[53] Hebr. x, 34.

ἐν τῷ Εὐαγγελίῳ ἐστίν. » Οὐ μόνον δὲ θαυμασίως καὶ ἐπαίνου ἀξίως εὐαγγελίζεναι καὶ κηρύσσει, « Ἀλλὰ καὶ χειροτονηθεὶς ἐστιν, » ἀντὶ τοῦ, ἀλλὰ καὶ κεχειροτονημένος ἐστίν. Ὑπὸ τίνων; ὑπὸ τῶν Ἐκκλησιῶν. Εἰς τί; εἰς τὸ εἶναι συνέκδημος ἡμῶν ἐν τῷ κηρύγματι. Εἶτα οὐ μόνον ἐν τῷ κηρύγματι κεχειροτονημένος ἐστὶ (δεῖ γὰρ ἀπὸ κοινοῦ καὶ τὸ, « Οὐ μόνον, » ἐκλαβεῖν), ἀλλὰ καὶ ἐν τῇ χάριτι ταύτῃ, καὶ ἑξῆς, τουτέστιν, ὅτι κεχειροτονημένος ἐστὶν ὥσπερ εἰς τὸ συνέκδημος ἡμῶν εἶναι καὶ κηρύσσειν τὸ Εὐαγγέλιον, οὕτω καὶ τὸ διακονεῖν τῇ ἐλεημοσύνῃ. Διὰ τοῦτο ἄρα καὶ ἀπέσταλται νῦν ἐπὶ τῇ τοιαύτῃ ὑποθέσει. Οἷον ἄνωθεν, φησὶν, εἰς τοῦτο κεχειροτόνηται ὑπὸ τῶν ἐκκλησιῶν, καὶ οὐ νῦν ὑφ' ἡμῶν αὐτοσχεδιάζεται, ἀλλὰ χειροτονηθεὶς, συνέκδημος ἡμῶν συνεχειροτονήθη καὶ ἐν ταύτῃ τῇ διακονουμένῃ χάριτι λειτουργεῖν καὶ ὑπηρετεῖν.

A quod intellectum oportet et hic et in sequentibus a communi sensu subaudire. Ut sit sensus: « Cujus laus est in Evangelio: » Non solum admirando modo et laude digno annuntiat ac prædicat Evangelium: « Verum etiam designatus est. » A quibus autem fuit designatus? ab Ecclesiis, inquit, at quid? Ut esset comes peregrinationis nostræ in prædicatione. Deinde non solum in prædicatione designatus fuit nam oportet quoque a communi sententia intelligere, « Non solum, » verum etiam in gratia hac, et cætera. Hoc est, quod sicut designatus est ad hoc, ut comes esset peregrinationis nostræ et prædicaret Evangelium, ita quoque ut ad eleemosynam minister esset. Propter hoc sane nunc etiam missus est tali proposito. Antea, inquit, ad hoc designatus est ab Ecclesiis, et non B nunc a nobis ex tempore assumitur: sed designatus comes nostræ peregrinationis, simul etiam designatus est, ut obsequeretur ac subserviret ad hanc gratiam quæ administratur.

Οὐ μόνον δὲ, ἀλλὰ καὶ χειροτονηθεὶς ὑπὸ τῶν Ἐκκλησιῶν συνέκδημος ἡμῶν, σὺν τῇ χάριτι ταύτῃ τῇ διακονουμένῃ ὑφ' ἡμῶν, πρὸς τὴν αὐτοῦ τοῦ Κυρίου δόξαν καὶ προθυμίαν ἡμῶν, στελλόμενοι τοῦτο, μή τις ἡμᾶς μωμήσηται ἐν τῇ ἁδρότητι ταύτῃ τῇ διακονουμένῃ ὑφ' ἡμῶν, προνοούμενοι καλὰ, οὐ μόνον ἐνώπιον Κυρίου, ἀλλὰ καὶ ἐνώπιον ἀνθρώπων.

664 VIII, 19-21. « Nec id solum, verum etiam designatus est ac Ecclesiis comes peregrinationis nostræ, una cum hac gratia quæ administratur a nobis ad ejusdem Domini gloriam, et animi vestri promptitudinem: contrahentes hoc ne quis nos carpat in hac exuberantia quæ administratur a nobis, procurantes honesta non tantum coram Domino, sed etiam coram hominibus. »

Οὐ μόνον δὲ, φησὶν, εὐαγγελιζόμενος εὐδοκιμεῖ, ἀλλὰ καὶ διὸ ἐχειροτονήθη ὑπὸ τῶν Ἐκκλησιῶν. « Συνέκδημος ἡμῶν. » Εἶτα καὶ ἐκ τῆς τῶν Ἐκκλησιῶν χειροτονίας καὶ κρίσεως σεμνύνει τὸν Βαρνάβαν. Οὐ γὰρ μόνον εὐαγγελιζόμενος εὐδοκιμεῖ, φησὶν, ἀλλὰ καὶ κεχειροτόνηται ὑπὸ τῶν Ἐκκλησιῶν, εἶναι ἡμῶν συνέκδημος ἐν τῷ κηρύγματι. Ὁ δὲ ἐν τούτῳ κοινωνὸς, κοινωνεῖ δηλονότι καὶ τῶν πειρασμῶν καὶ τῶν κινδύνων τῷ Παύλῳ. Καὶ οὐ μόνον, φησὶ, συνέκδημος ἡμῶν κεχειροτόνηται, ἀλλὰ καὶ ἐν τῇ χάριτι ταύτῃ κεχειροτόνηται, τῇ διακονουμένῃ ὑφ' ἡμῶν, τουτέστιν, ἐπὶ τῷ ὑποδέξασθαι τὰ τῆς ἐλεημοσύνης χρήματα. Δύναται δὲ ταῦτα καὶ εἰς τὸν Λουκᾶν νοηθῆναι. « Πρὸς τὴν τοῦ Κυρίου δόξαν. » Τοιοῦτος δέ ἐστι, φησὶν, ὁ καὶ ἐπὶ τῷ τὰ χρήματα ὑποδέξασθαι παρ' ἡμῶν ὑπὸ τῶν Ἐκκλησιῶν χειροτονηθεὶς, ἵνα ἐξ ὧν πράττει, καὶ ὁ Χριστὸς δοξάζηται, καὶ ὑμεῖς προθυμότεροι μᾶλλον εἰς τὴν εἰσφορὰν γένησθε. « Στελλόμενοι τοῦτο. » Περιστελλόμενοι, ἀσφαλιζόμενοι εἰς τοῦτο, « Μή τις ἡμᾶς μωμήσηται. » Διὰ τοῦτο δὲ, φησὶ, τοιούτους ἐπέμψαμεν, εὐλαβούμενοι καὶ φυλαττόμενοι μή τις πονηρὰν ὑποψίαν σχοίη καθ' ἡμῶν, ὡς νοσφιζομένων τὰ χρήματα. « Ἐν τῇ ἁδρότητι, φησὶ, ταύτῃ τῇ διακονουμένῃ ὑφ' ἡμῶν. » Τουτέστι διὰ τὸ εἶναι ἁδρὰν καὶ πλουσίαν τὴν εἰσφορὰν τὴν μέλλουσαν γίνεσθαι ὑφ' ὑμῶν. Καὶ γὰρ τὸ τῶν χρημάτων πλῆθος ἱκανὸν τοῖς πονηροῖς κακὴν ὑπόνοιαν ἐμβαλεῖν περὶ ἡμῶν, εἰ μὴ οὕτως ἐπιλέκτους πρὸς τὴν ὑποδοχὴν αὐτῶν ἦμεν πεπομφότες. Οὐκ εἶπε δὲ, Μὴ ὑμεῖς σκανδαλισθῆτε περὶ ἡμῶν, ἵνα μὴ πλήξῃ αὐτοὺς, ἀλλὰ, « Μή τις. »

Non solum, inquit, prædicando Evangelium laudem promeretur, verum etiam quia designatus est ab Ecclesiis. « Comes peregrinationis nostræ. » Deinde C ex ecclesiarum quoque designatione et judicio Barnabam venerandum facit. Non enim ex sola, inquit, Evangelii prædicatione laudem promeretur, sed etiam designatus est ab Ecclesiis ut esset nobis comes peregrinationis in prædicando. Qui autem in hoc particeps est, sane etiam socius ac particeps est Paulo in afflictionibus ac periculis. Nec solum, inquit, comes nostræ peregrinationis designatus est, sed in hac quoque gratia designatus est quæ administratur a nobis, hoc est, ad suscipiendum eleemosynæ pecunias. Possunt etiam hæc de Luca intelligi. « Ad Domini gloriam. » Talis est autem is qui ab ecclesiis designatus est ad suscipiendas a vobis pecunias, ut ex his quæ agit et Christus glorificetur, et vos promptiores potius ad D collationem efficiamini. « Contrahentes hoc. » Coartantes, et in hoc munientes. » Ne quis nos carpat. » Propterea, inquit, tales misimus, veriti et observantes ne quis pravam adversum nos habeat suspicionem, tanquam pecuniam nobis sumere velimus. « In hac exuberantia quæ administratur a nobis. » Hoc est, eo quod exuberans et abundans futura sit contributio vestra. Etenim abundans pecuniarum multitudo posset pravis verisimilem injicere suspicionem de nobis, nisi adeo electos ad illarum susceptionem misissemus. Non dixit autem: Ne vos offendiculum patiamini de nobis, ne ipsos morderet, sed, « Ne quis. » — « Pro-

curantes honesta. » Vide quo se demittat. Non dixit : Cum mihi de bono opere conscius sim, gemat quantum velit qui aliquid suspicatur mali. Sed quid ? Propterea, inquit, ad securitatem hanc et diligentiam deveni, **665** quoniam procuramus honesta, hoc est, bene audire, non solum coram Deo, sed etiam coram hominibus. Nam quanto sunt nonnulli imbecillius affecti, eo magis necesse est ut nos ipsos demittamus.

VIII, 22-24. « Misimus autem una cum illis fra- « trem nostrum, quem probavimus in multis sæpe- « numero diligentem, nunc aurem multo diligentio- « rem ob multam fiduciam quam habet ergo vos ; « sive pro Tito, socius meus est et adjutor erga vos, « sive pro aliis, fratres nostri sunt et legati Ecclesia- « rum, gloria Christi. Proinde documentum chari- « tatis vestræ, et nostræ de vobis gloriationis in « eos demonstrate ad respectum Ecclesiarum. »

Ecce et tertium adjunxit, eumque non sine encomio. « Quem probavimus. » Extollit a sua probatione virum. Est autem laudis intensio quod ait : In multis et sæpenumero. -- Ob multam fiduciam. » Confisus quod ad vos veniens non frustrabitur intento, diligentior adhuc factus est quam antea fuerit. « Sive pro Tito. » Quandoquidem illorum virtutem ostendit, deinceps propter ipsos exhortatur, et in ipsa exhortatione laudat eos, et ait : Sive pro Tito aliquid dicere oporteat, hæc posum dicere quod socius mihi est, et adjutor meus et erga vos et ad vestram salutem ac fidem. Est autem eximia laus. Sive pro aliis aliquid dicere oporteat : hæc habeo quæ dicam quod sunt fratres nostri, legati Ecclesiarum, ex electione videlicet. « Gloria Christi. » A sua, inquit, conversatione gloriam Christo conciliant. « Ut videntes, inquit, vestra bona opera glorificent Patrem vestrum qui in cœlis est [54]. » — « Proinde documentum charitatis vestræ. » Documentum hoc, est, demonstrationem, argumentum, ostensionem. Demonstrationem, inquit, dilectionis qua me diligitis, et gloriationis qua de vobis gloriamur, in illos ostendite, quod non temere ac frustra de vobis glorier, ac si dicat : Si vultis ostendere quod vos quidem me diligitis, ego autem merito de vobis glorior, hos diligite, his benevolentiam exhibete « Ad respectum Ecclesiarum, » Hoc est, etiam ad honorem Ecclesiarum quæ ipsos miserunt. **666** Nam si eos honoraveritis, Ecclesias quæ eos miserunt honorastis. Non dixit autem Hominum, sed Ecclesiarum, magis venerandum reddens sermonem, et qui refelli nequeat.

IX, 1-2. « Siquidem de subministratione quæ flat « in sanctos, supervacuum est mihi scribere vobis. « Novi enimi promptitudinem animi vestri, qua de « vobis glorior apud Macedones, quod Achaia pa- « rata sit ab anno superiore, et vestri æmulatio « provocavit complures.

A — « Προνοούμενοι καλά. » Ὅρα συγκατάβασιν. Οὐκ εἶπε, τοῦ συνειδότος μου ὄντος ὀρθοῦ, οἰμωζέτω ὁ ὑπονοῶν τι κακόν. Ἀλλὰ τί; Διὰ τοῦτο, φησὶν, εἰς τὴν ἀσφάλειαν καὶ τὴν ἀκρίβειαν ταύτην ἦλθον, ἐπειδὴ προνοοῦμεν καλὰ, τουτέστι, καλῶς ἀκούειν οὐ μόνον ἔμπροσθεν Θεοῦ, ἀλλὰ καὶ ἀνθρώπων. Ὅσῳ γάρ τινες ἀσθενέστερον διάκεινται, φησὶν, ἀνάγκη συγκαταβαίνειν ἡμᾶς.

Συνεπέμψαμεν δὲ αὐτοῖς τὸν ἀδελφὸν ἡμῶν, ὃν ἐδοκιμάσαμεν ἐν πολλοῖς πολλάκις σπουδαῖον ὄντα, νυνὶ δὲ πολὺ σπουδαιότερον πεποιθήσει πολλῇ τῇ εἰς ὑμᾶς. Εἴτε ὑπὲρ Τίτου, κοινωνὸς ἐμὸς καὶ εἰς ὑμᾶς συνεργός. Εἴτε ἀδελφοὶ ὑμῶν, ἀπόστολοι Ἐκκλησιῶν, δόξα Χριστοῦ. Τὴν οὖν B ἔνδειξιν τῆς ἀγάπης ὑμῶν, καὶ ἡμῶν καυχήσεως ὑπὲρ ὑμῶν, εἰς αὐτοὺς ἐνδείξασθε καὶ εἰς πρόσωπον τῶν Ἐκκλησιῶν.

Ἰδοὺ καὶ ἕτερον προσέθηκε, καὶ τοῦτον μετ' ἐγκωμίου. « Ὃν ἐδοκιμάσαμεν. » Ἐπαίρει ἐκ τῆς αὐτοῦ δοκιμασίας τὸν ἄνδρα. Ἐπίτασις δὲ ἐπαίνου τὸ, « Ἐν πολλοῖς καὶ πολλάκις. » Πεποιθήσει πολλῇ. Ἐπειδὴ, φησὶ, θαῤῥεῖ ὡς οὐκ ἀποτεύξεται ἐρχόμενος πρὸς ὑμᾶς, σπουδαιότερος οὗ ἦν γεγένηται. « Εἴτε ὑπὲρ Τίτου. » Ἐπειδὴ ἀπέδειξεν αὐτῶν τὴν ἀρετὴν, παρακαλεῖ λοιπὸν δι' αὐτοὺς, καὶ ἐν αὐτῇ τῇ παρακλήσει ἐγκωμιάζει αὐτοὺς, καί φησιν· Εἴτε ὑπὲρ Τίτου δεῖ, φησὶ, τί εἰπεῖν, ταῦτα ἔχω λέγειν, ὅτι κοινωνός ἐστιν ἐμοὶ, καὶ συνεργός μου εἰς ὑμᾶς, καὶ εἰς τὴν ὑμῶν σωτηρίαν καὶ πίστιν. Μέγας δὲ ὁ C ἔπαινος. Εἴτε ὑπὲρ τῶν ἄλλων δεῖ τι, φησὶν εἰπεῖν, ταῦτα ἔχω λέγειν, ὅτι εἰσὶν ἀδελφοὶ ἡμῶν, ἀπόστολοι Ἐκκλησιῶν, ἐξ ἐπιλογῆς δηλονότι. « Δόξα Χριστοῦ. » Ἐξ ὧν, φησὶ, πολιτεύονται, δόξαν προξενοῦσι Χριστῷ. Ἵνα γὰρ, φησὶ, θεωροῦντες ὑμῶν τὰ καλὰ ἔργα, δοξάσωσι τὸν Πατέρα ὑμῶν τὸν ἐν τοῖς οὐρανοῖς. « Τὴν οὖν ἔνδειξιν τῆς ἀγάπης ὑμῶν. » Ἔνδειξιν, τουτέστιν, ἀπόδειξιν, ἔλεγχον, ἐπίδειξιν. Τὴν ἀπόδειξιν, φησὶν, ἧς με ἀγαπᾶτε ἀγάπης, καὶ τῆς καυχήσεως ἧς καυχώμεθα ὑπὲρ ὑμῶν, εἰς αὐτοὺς ἐπιδείξασθε. Ὅτι, φησὶν, οὐκ εἰκῇ ὑπὲρ ὑμῶν καυχῶμαι, ὡς εἰ ἔλεγεν· Εἰ θέλετε δεῖξαι, ὡς ὑμεῖς μὲν ἀγαπᾶτέ με, ἐγὼ δὲ δικαίως ὑπὲρ ὑμῶν καυχῶμαι τούτους ἀγαπήσατε, τούτοις ἔννοιαν ἐπιδείξασθε. « Εἰς πρόσωπον τῶν Ἐκκλησιῶν. » Τουτέστι, καὶ εἰς τιμὴν νῶν ἀποστειλασῶν αὐτοὺς Ἐκκλησιῶν. D Ἂν γὰρ τούτους τιμήσητε, τὰς ἀποστειλάσας Ἐκκλησίας ἐτιμήσατε. Οὐ λέγει δὲ ἀνθρώπων, ἀλλ' Ἐκκλησιῶν, σεμνότερον ἅμα καὶ ἀπαραίτητον ποιῶν τὸν λόγον.

Περὶ μὲν τῆς διακονίας τῆς εἰς τοὺς ἁγίους, περισσόν μοί ἐστι τὸ γράφειν ὑμῖν. Οἶδα γὰρ τὴν προθυμίαν ὑμῶν, ἣν ὑπὲρ ὑμῶν καυχῶμαι Μακεδόσιν, ὅτι Ἀχαΐα παρεσκεύασται ἀπὸ πέρυσι, καὶ ὁ ἐξ ὑμῶν ζῆλος, ἠρέθισε τοὺς πλείονας.

[54] **Matth. v, 16.**

« Περὶ μὴν γὰρ τῆς διακονίας. » Διακονίας, ἐλεημοσύνης. Περὶ ταύτης τοιγαροῦν τῆς ἐλεημοσύνης, πολλά τε εἰπὼν, καὶ πολλὰ λέγειν θέλων, νῦν φησι· « Περιττόν μοί ἐστι τὸ γράφειν ὑμῖν, » τοῦτο λέγων, ὥστε μᾶλλον αὐτοὺς ἐπισπάσασθαι. Αἰσχύνεται γὰρ ἄνθρωπος τοιαύτην δόξαν ἔχων ὡς μήτε δεῖσθαι συμβουλῆς, ἐλάττων φανῆναι τῆς ἰδίας ὑπολήψεως. Οἶδα γὰρ τὴν προθυμίαν ὑμῶν. Θαῤῥοῦντος μὲν τὸ πεπεῖσθαι· τὸ δὲ καὶ εἰς ἑτέρους καυχᾶσθαι, πολὺ πλέον. « Ὅτι Ἀχαΐα. » Τοῦτο, φησὶν, ἐκαυχώμην πρὸς Μακεδόνας, ὅτι οὐ μόνον ἡ Κόρινθος, ἀλλὰ καὶ πᾶσα ἡ Ἀχαΐα, πρὸς τὴν ἐλεημοσύνην παρεσκεύασται. Ἐπαρχία δέ τίς ἐστιν ἡ Ἀχαΐα, ὑφ' ἣν ἡ Κόρινθος. Οὐκ εἶπε δὲ, ὅτι Εἰσφέρει, ἤ, Συλλέγει, ἀλλά, « Παρεσκεύασται, » τουτέστιν, ἑτοίμη ἐστὶ, πεπλήρωκε τὸ πᾶν, λοιπὸν τοὺς διακονησομένους περιμένει. « Καὶ ὁ ἐξ ὑμῶν ζῆλος. » Ἔνι γὰρ καὶ ἐπὶ Χριστῷ ζῆλος. Εἰ οὖν ὑμεῖς γεγόνατε καὶ τοῖς ἄλλοις πρόξενοι συνεισφορᾶς, πῶς οὐκ ἄτοπον ὑμᾶς στερῆσαι; « Ἠρέθισε τοὺς πλείονας. » Καίτοι περὶ Μακεδόνων εἴρηκεν, ὅτι αὐθαίρετοι καὶ μετὰ σπουδῆς ἦλθον εἰς τοῦτο. Πῶς οὖν νῦν φησιν ὅτι, « Ὁ ἐξ ὑμῶν ζῆλος ἠρέθισεν αὐτούς; » Ἠρέθισε τοὺς πλείονας οὐ πάντας. Ἔπειτα τὸ αὐθαίρετον, οὕτως νόει, ὅτι Οὐ συνεβουλεύσαμεν, οὔτε προετρεψάμεθα αὐτοὺς, ἀλλ' ὑμᾶς ἐπῃνέσαμεν ὡς παρεσκευασμένους ἀπὸ πέρυσι, καὶ τοῦτο ἤρκεσεν εἰς τὸ διεγεῖραι αὐτούς.

Ἔπεμψα δὲ τοὺς ἀδελφοὺς, ἵνα μὴ τὸ καύχημα ἡμῶν τὸ ὑπὲρ ὑμῶν κενωθῇ ἐν τῷ μέρει τούτῳ, ἵνα καθὼς ἔλεγον παρεσκευασμένοι ἦτε, μή πως ἐὰν ἔλθωσι σὺν ἐμοὶ Μακεδόνες, καὶ εὕρωσιν ὑμᾶς ἀπαρασκευάστου, καταισχυνθῶμεν ἡμεῖς, ἵνα μὴ λέγωμεν, ὑμεῖς, ἐν τῇ ὑποστάσει ταύτῃς τῆς καυχήσεως. Ἀναγκαῖον οὖν ἡγησάμην παρακαλέσαι τοὺς ἀδελφοὺς, ἵνα προέλθωσιν εἰς ὑμᾶς, καὶ προκαταρτίσωσι τὴν προκατηγγελμένην εὐλογίαν ὑμῶν ταύτην, ἑτοίμην εἶναι, οὕτως, ὡς εὐλογίαν καὶ μὴ ὡς πλεονεξίαν.

Ὅρα τὴν κηδεμονίαν τοῦ Παύλου· Ἔπεμψα, φησὶν, αὐτοὺς, ἵνα μὴ ματαιωθῇ τὸ καύχημα ἡμῶν, καὶ ψεῦσται εὑρεθῶμεν, εἰπόντες ὅτι παρεσκευασμένοι ἐστὲ, « Ἐν τῷ μέρει τούτῳ, » τουτέστι, τῆς ἐλεημοσύνης. Ἐπειδὴ γὰρ εἶπεν, « Ἵνα μὴ κενωθῇ τὸ καύχημα ἡμῶν, » ἄχρι τῆς ἐλεημοσύνης αὐτὸ περιέκλεισεν. « Ἵνα καθὼς ἔλεγον. » Μακεδόσι γὰρ τοῦτο ἔλεγεν, ὅτι Ἀχαΐα παρεσκεύασται ἀπὸ πέρυσι. « Μή πως ἐὰν ἔλθωσι σὺν ἐμοί. » Ἀπὸ ἀνθρωπίνων λογισμῶν καὶ λόγων αὐτοὺς προτρέπει, ἀσθενέστερον διακειμένους. « Μή πως, φησὶν, εἰκός ἐστιν αὐτοὺς μετ' ἐμοῦ ἐλθεῖν. » — « Καὶ εὕρωσιν ὑμᾶς. » Κολάζει τὸν λόγον. Ἡμεῖς καταισχυνθῶμεν, ὡς εἰκῇ καυχώμενοι. Ἵνα, φησὶν, εὐφημότερον λέγοντες, μὴ εἴπωμεν ὑμᾶς καταισχύνεσθαι. Εἰ μὴ ὅτι τῶν δύο ἦν αἰσχύνη, τῶν μὲν ὡς ὑστερούντων, τοῦ δὲ ὡς ψεῦδος καυχωμένου. Ἐν τῇ ὑποστάσει, φησὶ, ταύτης τῆς καυχήσεως, ὡς εἰ εἶπεν· Οὐκ ἀλλαχοῦ κατ-

« De subministratione, » puta eleemosynæ. Cum igitur multa de hac eleemosyna dixerit, ac multa præterea dicere velit, nunc ait : « Supervacuum est mihi scribere vobis ; » hoc dicens ut ipsos magis attrahat ; pudet enim hominem de quo hujusmodi habetur opinio quod ne consilio quidem opus habeat, si inferior appareat sui opinione. Novi enim promptitudinem animi vestri. Confidentis quidem est persuasum esse : porro etiam erga alios gloriari multo amplius. « Quod Achaia. » Hæc, inquit, gloriatio mea est apud Macedones, quod non sola Corinthus, verum etiam tota Achaia ad eleemosynam parata sit. Est autem Achaia provincia quædam in qua sita est Corinthus. Non dixit autem Confert, aut Colligit sed « Parata est, » hoc est, prompta est, et jam omne negotium explevit, ac solum eos exspectat qui ministraturi sunt. « Et vestri æmulatio. » Contingit enim et propter Christum sumi æmulationem. Si igitur vos aliis quoque oblationes conciliastis, annon absurdum foret si vos ipsi deessetis vestro officio ? « Provocavit plurimos. » Atqui de Macedonibus dixit quod ultronei et suo studio ad hoc venerant : quomodo ergo nunc ait : « Vestra æmulatio provocavit ipsos ? » Provocavit sane complures, at non omnes. Præterea spontaneum studium ita intellige, quasi dicat : Non suasimus neque adhortati sumus ipsos, sed vos collaudavimus quod ab anno superiore parati sitis, idque satis fuit ad excitandum ipsos.

IX, 3-5. « Misi tamen hos fratres, ne gloria nostra « qua glorior de vobis, inanis fiat in hac parte ut « quemadmodum dixi parati sitis : ne quo pacto « fiat, ut si venerint mecum Macedones et offende« rint vos imparatos, **667** nos pudore suffunda« mur, ut ne dicamus vos, in hoc argumento glo« riationis. Proinde necessarium arbitratus sum « adhortari fratres, ut prius accederent ad vos, et « præpararent jam ante promissam benedictionem « vestram, ut ea sit in promptu, sic tanquam be« nedictio et non tanquam avaritia. »

Considera Pauli providentiam. Misi, inquit, illos, ne vana fiat gloriatio nostra, et mendaces inveniamur qui vos præparatos esse dixerimus. « In hac parte. » Nempe eleemosynæ. Quoniam enim dixerat: Ne inanis fiat gloriatio nostra hoc, in eleemosyna duntaxat conclusit. « Ut quemadmodum dixi. » Nam hoc Macedonibus dixerat. Achaia parata est ab anno superiori. « Ne quo pacto fiat ut si venerint mecum. » Ab humanis cogitationibus ac rationibus ipsos exhortatur, quod infirmiores adhuc sint. « Ne quo, inquit, pacto fiat. » Est enim verisimile ipsos mecum venturos. « Nos pudore suffundamur. » Qui temere gloriati simus. « Ut ne dicamus vos. » Deinde corrigit sermonem, ut melius, inquit, ominantes non dicamus vos pudefieri. Nisi amborum potius esset pudor : horum quidem, ut qui suo deessent officio ; ipsius vero, ut qui falso gloriatus esset. In hoc argumento sive materia hac,

inquit, gloriationis. Ac si diceret : Aliis in rebus pudore nequaquam suffunderemur, sed in sola hac gloriatione de eleemosyna. « Proinde necessarium. » Etenim vere necessarium erat, et ipsos pudore liberare, et seipsum ne mentitus fuisse videretur. « Ut prius accederent ad vos. » Quoniam in superioribus dixerat : « Supervacuum mihi est de hoc scribere, » utpote ipsis jam paratis : ne contraria dicere videatur, non amplius disserit nunc de conferendo, sed de velociter et abunde ac prompto animo conferendo : per hæc illud quoque confirmans. « Ut ea sit in promptu. Ea, nempe eleemosyna, cum abundantia « Sic tanquam benedictio. » Sic, hoc est, cum gaudio et promptu animo. Nullus enim benedictionem dans, aut dolet, aut ex necessitate dat. Ille enim nempe avarus, dolet abjiciens et ex necessitate dans ea quæ avaro animo possidebat : at nunc vobis occasio est salutis ipsa munificentia et donatio.

A αισχυνθῶμεν, ἀλλ' ἐν μόνῃ τῇ περὶ τῆς ἐλεημοσύνης καυχήσει. « Καὶ γὰρ ἦν ὄντως ἀναγκαῖον, » καὶ αὐτοὺς αἰσχύνης, καὶ ἑαυτὸν τοῦ δοκεῖν ψεύδεσθαι ἀπαλλάξαι. « Ἵνα προέλθωσιν εἰς ὑμᾶς. » Ἐπειδὴ ἄνω εἰρήκει, « Περιττόν μοί ἐστι τὸ γράφειν περὶ τούτου, » ὡς αὐτῶν δηλαδὴ ἑτοίμων ὄντων, ἵνα μὴ δόξῃ ἐναντία λέγειν, νῦν οὐκ ἔτι περὶ τοῦ συνεισενέγκαι, ἀλλὰ περὶ τοῦ ταχέως καὶ δαψιλῶς καὶ προθύμως διαλέγεται, διὰ τούτων, κἀκεῖνο κατασκευάζων. « Ταύτην ἑτοίμην εἶναι. » Τὴν μετὰ δαψιλείας ἐλεημοσύνην, « Οὕτως ὡς εὐλογίαν. » Οὕτως, τουτέστιν μετὰ χαρᾶς καὶ σπουδῆς. Οὐδεὶς γὰρ εὐλογίαν διδοὺς λυπεῖται, ἢ ἐξ ἀνάγκης δίδωσιν. Ἐκεῖνος γὰρ ἀρκεῖ καταβάλλων ὁ πλεονεκτούμενος, καὶ διδοὺς ἐξ ἀνάγκης ἅπερ ἐπλεονέκτησε. Νῦν δὲ ἀφορμὴν ὑμῖν σωτηρίας ἡ δόσις.

668 IX, 6-9. « Hoc autem : Qui parce sementem « facit, is parce messurus est. Et qui sementem facit « in magnificentia, copiose messurus est, unusquis« que juxta propositum cordis, non ex mœrore aut ex « necessitate : nam hilarem datorem diligit Deus. « Potens est autem Deus efficere, ut omnis gratia in « vas exuberet, ut in omnibus semper omnem suffi« cientiam habentes exuberetis in omne opus bonum, « quemadmodum scriptum est : Dispersit, dedit pau« peribus, justitia ejus manet in sæculum. »

Parce, inquit, et tenuiter. « Hoc autem. » Opus, inquit, eleemosynæ in hunc modum se habet. Et deinceps semen illud appellat, ut ad messem respicientes et quod is qui multa aut pauca seminaverit, juxta proportionem messurus sit, promptiores fiant ad collationem. « Et qui sementem facit in magnificentia. » Abunde, inquit, et largiter. « Unusquisque juxta propositum cordis. » Ad priora redit, dicens propemodum. Ea quidem quæ de eleemosyna dici oportet hæc sunt : cæterum unusquisque ita tribuat sicuti proposuit. « Non ex mœrore. » Non enim avaritia aut lucrum quærendum. « Aut ex necessitate. » Neminem enim cogimus, inquit. In superioribus namque dixit : « Non imperando loquor [85] ; » et rursum : « Consilium autem do [86]. » — « Nam hilarem datorem diligit Deus. » Testimonio quoque confirmat quod ex mœrore dare non oporteat, « Ut omnis gratia in vos exuberet. » Omnis, inquit, gratia tam spiritualium quam carnalium rerum, ut abunde possitis tribuere. Aut quod potest Deus, vobis carnalia ac parva tribuentibus, spiritualia magnaque rependere, et facere ut exuberent. Non solum, inquit, implere, verum etiam ultra necessitatem dare. « Omnem sufficientiam. » Considera sapientiam. In carnalibus sufficientiam ipsis precatur : at in spiritualibus exuberantiam et opulentiam. Dispersit, dedit pauperibus. » Prophetam eis adducit ad liberalitatem adhortantem. Nam dispergere

B Τοῦτο δέ· Ὁ σπείρων φειδομένως, φειδομένως καὶ θερίσει. Καὶ ὁ σπείρων ἐπ' εὐλογίαις, ἐπι εὐλογίαις καὶ θερίσει, ἕκαστος καθὼς προαιρεῖται τῇ καρδίᾳ, μὴ ἐκ λύπης ἢ ἐξ ἀνάγκης. Ἱλαρὸν γάρ δότην ἀγαπᾷ ὁ Θεός. Δυνατὸς δὲ ὁ Θεὸς πᾶσαν χάριν περισσεῦσαι εἰς ὑμᾶς, ἵνα ἐν παντὶ πάντοτε πᾶσαν αὐτάρκειαν ἔχοντες, περισσεύητε εἰς πᾶν ἔργον ἀγαθὸν, καθὼς γέγραπται. Ἐσκόρπισεν, ἔδωκε τοῖς πένησιν, ἡ δικαιοσύνη αὐτοῦ μένει εἰς τὸν αἰῶνα.

Φειδωλῶς, φησὶ, καὶ κνιπῶς. « Τοῦτο δὲ, » τὸ τῆς ἐλεημοσύνης, φησὶν, οὕτως ἔχει τρόπου. Καὶ λοιπὸν σπόρον αὐτὸ καλεῖ ἵνα πρὸς τὸν ἀμητὸν ἀπιδόντες, καὶ ὅτι ὁ σπείρας πολλὰ καὶ ὀλίγα, ἀναλόγως θερίζει, προθυμότεροι πρὸς τὴν εἰσφορὰν γένωνται. C « Καὶ ὁ σπείρων ἐπ' εὐλογίαις. » Μετὰ δαψιλείας, φησὶ, καὶ ἁδρότητος. « Ἕκαστος καθὼς προαιρεῖται τῇ καρδίᾳ. » Ἐπὶ τὸ πρότερον πάλιν ἦλθε, μονονοὺ τοῦτο λέγων· Τὰ μὲν λαληθῆναι, φησὶ, περὶ ἐλεημοσύνης ὀφείλοντα, ταῦτα, πλὴν καθὼς ἕκαστος προαιρεῖται, οὕτως διδότω. « Μὴ ἐκ λύπης. » Οὐ γάρ ἐστι πλεονεξία. « Μηδὲ ἐξ ἀνάγκης. » Οὐ γὰρ βιαζόμεθα, φησὶ, τινά. Εἶπε γὰρ ἄνω, « Οὐ κατ' ἐπιταγὴν λέγω. » Καὶ πάλιν, « Γνώμην δὲ δίδωμι. » — « Ἱλαρὸν γὰρ δότην ἀγαπᾷ ὁ Θεός. » Καὶ μαρτυρίᾳ βεβαιοῖ, τὸ μὴ δεῖν ἐκ λύπης διδόναι. « Πνευματικῶν τε, φησὶ, καὶ σαρκικῶν πραγμάτων, » ὥστε δύνασθαι ὑμᾶς δαψιλῶς μεταδιδόναι, ἢ ὅτι δύναται ὁ Θεὸς, ὑμῶν σαρκικὰ καὶ μικρὰ διδόντων, πνευματικὰ καὶ μεγάλα ἀντιδοῦναι, καὶ περισσεῦσαι. Οὐ μόνον, φησὶ, πληρῶσαι, ἀλλὰ καὶ ὑπὲρ D τὴν χρείαν δοῦναι. « Πᾶσαν αὐτάρκειαν. » Ὅρα σοφίαν· Ἐν τοῖς σαρκικοῖς αὐτάρκειαν αὐτοῖς ἐπευχόμενος, ἐν τοῖς πνευματικοῖς περισσείαν καὶ περιουσίαν εὔχεται. « Ἐσκόρπισεν, ἔδωκε τοῖς πένησι. » Τὸν προφήτην αὐτοῖς ἐφίστησι, δαψίλειαν παραινοῦντα. Τὸ γὰρ, σκορπίσαι, δαψιλείας σημαντικόν. « Ἡ δικαιοσύνη αὐτοῦ. » Δικαίους γὰρ ἡ ἐλεημοσύνη ποιεῖ, ὥσπερ πῦρ καθαίρουσα τὰ

[85] II Cor. VIII, 8. [86] Ibid. 10.

πλημμελήματα. « Μένει εἰς τὸν αἰῶνα. » Οὐδὲ ποτε γὰρ σβέννυται.

Ὁ δὲ ἐπιχορηγῶν σπέρμα τῷ σπείροντι καὶ ἄρτον εἰς βρῶσιν, χορηγήσαι καὶ πληθύναι τὸν σπόρον ὑμῶν, καὶ αὐξήσαι τὰ γεννήματα τῆς δικαιοσύνης ὑμῶν, ἐν παντὶ πλουτιζόμενοι, εἰς πᾶσαν ἁπλότητα, ἥτις κατεργάζεται δι' ἡμῶν εὐχαριστίαν τῷ Θεῷ. Ὅτι ἡ διακονία τῆς λειτουργίας ταύτης, οὐ μόνον ἐστὶ προσαναπληροῦσα τὰ ὑστερήματα τῶν ἁγίων, ἀλλὰ καὶ περισσεύουσα διὰ πολλῶν εὐχαριστιῶν τῷ Θεῷ, διὰ τῆς δοκιμῆς τῆς διακονίας ταύτης δοξάζοντες τὸν Θεὸν, ἐπὶ τῇ ὑποταγῇ τῆς ὁμολογίας ὑμῶν εἰς τὸ Εὐαγγέλιον τοῦ Χριστοῦ.

Ἐν εὐχῆς τάξει αἰνίττεται τὸ μὴ δεῖν δειλιᾷν, μή πως δούς τις πολλὰ, αὐτὸς ἐνδεὴς εὑρεθῇ. Ὁ γὰρ σπέρμα χορηγῶν Θεὸς τῷ τὸν αἰσθητὸν σπόρον σπείροντι, καὶ τὸ σῶμα τρέφων ἄρτῳ, πῶς ἂν ἀμελήσειε τοῦ τὸν πνευματικὸν σπείροντος σπόρον; « χορηγήσαι καὶ πληθύναι. » Χορηγήσειεν ὑμῖν τὰ σαρκικὰ δαψιλῶς, ἵνα πληθυνθῇ καὶ ἡ ἐλεημοσύνη ὑμῶν. Ταύτην γὰρ νῦν σπόρον φησί. « Καὶ αὐξήσαι τὰ γεννήματα. » Ἐκ γὰρ τοῦ τῆς ἐλεημοσύνης σπόρου, αὔξει δικαιοσύνης γεννήματα. Τροπικῶς δὲ ολα εἶπεν. « Ἥτις κατεργάζεται δι' ἡμῶν. » Εἰς ταύτην, φησὶ, τὴν ἁπλότητα καὶ δαψίλειαν πλουτισθείητε, ἥτις κατεργάζεται δι' ἡμῶν εὐχαριστίαν τῷ Θεῷ. Τί δὲ τὸ καὶ τοὺς ἄλλους παρασκευάζον εὐχαριστεῖν τῷ Θεῷ, ὑπὲρ, ὧν καὶ ὑμεῖς κεκτήμεθα; ἡ εὐποιία δηλονότι. Πλουτίσασθε οὖν εἰς εὐποιίαν. Τοῦτο γὰρ καὶ τοὺς λαμβάνοντας ἡμᾶς εὐχαριστεῖν ποιήσει Θεῷ. « Ὅτι ἡ διακονία. » Τουτέστιν ἡ φιλοτιμία καὶ ἡ εἰσφορὰ τῶν χρημάτων τούτων, καὶ ἡ λειτουργία ἡ πνευματικὴ ἡ διακονουμένη ὑφ' ἡμῶν. « Οὐ μόνον ἐστὶ προσαναπληροῦσα. « Οὐ μόνον, φησὶ, τοῦτο κατορθοῖ, τὸ ἀναπληροῦν τὰ ὑστερήματα καὶ τὴν ἔνδειαν τῶν ἁγίων, ἀλλὰ καὶ περισσεύειν ποιεῖ τὴν εἰς Θεὸν εὐχαριστίαν, τὸ διὰ πολλῶν προσφέρεσθαι. Οἷον δὲ ἐστι καὶ τρέφειν πενομένους, καὶ εὐχαριστεῖσθαι παρασκευάζει Θεόν. Τὰ γὰρ δύο, τῶν ἄγαν ἐπαινουμένων. Περισσεύει δὲ, φησὶ, διὰ τῆς δοκιμῆς τῆς διακονίας ταύτης, τουτέστι τῆς δοκίμου, καὶ πείρᾳ τὴν χρηστότητα δειξάσης ἐλεημοσύνης, ἣν ἡμεῖς διακονοῦμεν ὑμῖν, φησίν. « Ἀλλὰ καὶ περισσεύουσα. » Πῶς δὲ περισσεύει ἡ εὐχαριστία τῷ Θεῷ; Πῶς; ὅτι δοξάζοντές εἰσιν οἱ ἅγιοι τὸν Θεόν. Οὐ μόνον ὅτι ἐλύθη αὐτοῖς διὰ τῆς ἐλεημοσύνης ἡ ἔνδεια, ἀλλὰ καὶ ὅτι ὑποτεταγμένοι ἐστὲ, φησὶ, τῇ ὁμολογίᾳ τοῦ Εὐαγγελίου. Δεῖγμα γὰρ τοῦ ὑποτετάχθαι τοῖς εὐαγγελικοῖς προστάγμασι, τὸ εὖ ποιεῖν. Πλεῖστα γὰρ περὶ ἐλεημοσύνης ὁ Κύριος διελέχθη.

Καὶ ἁπλότητι τῆς κοινωνίας εἰς αὐτοὺς καὶ εἰς πάντας, καὶ αὐτῶν δεήσει ὑπὲρ ὑπὲρ ὑμῶν, ἐπιποθούντων ὑμᾶς διὰ τὴν ὑπερβάλλουσαν χάριν τοῦ

A significativum est exuberantiæ. « Justitia ejus. » Nam justos eleemosyna facit [57], delicta in modum ignis purificans. « Manet in sæculum. » Nunquam enim exstinguitur.

IX, 10-13. *Porro qui suppeditat semen seminanti et panem in cibum, is suppeditet ac multiplicet* **669** *sementem vestram, et augeat fructum justitiæ vestræ ut in omnibus locupletemini in omnem sinceritalem quæ per nos effecit ut gratiæ agantur Deo. Nam functio ejus ministerii non solum supplet ea quæ desunt sanctis, verum etiam exuberat in hoc quod per multos gratiæ agantur Deo, qui per probatum hoc ministerium glorificant Deum, super obedientia confessionis vestræ in Evangelium Christi.*

B In orationis ordine indicat non oportere metuere, ne quomodo is qui multa tribuit, indigere inveniatur. Nam qui semen, id est, sensibilem sementem suppeditat seminanti, nempe Deus qui etiam corpus pane nutrit, quomodo eum posset negligere qui spiritualem facit sementem. « Is suppeditet ac multiplicet. » Poterit et carnalia vestra abunde suppeditare, adeo ut etiam multiplicetur eleemosyna vestra, hanc enim dicit nunc sementem: « Et augeat fructum. » Nam ex eleemosynæ semente augebit et crescere faciet fructus justitiæ. Omnia autem figurative dixit. « Quæ per nos efficit. » In hanc, inquit, sinceritatem et opulentiam ditescatis, quæ per nos efficit ut gratiæ agantur Deo. Quid est autem quod efficit ut alii quoque

C gratias agant Deo pro his quæ et nos nacti sumus? beneficentia videlicet: ditescite igitur beneficentia. Id namque etiam nos qui accipimus faciet Deo gratias agere. « Nam functio hujus ministerii. » Hoc est, liberalitas et collatio harum pecuniarum, ac spirituale ministerium quod a nobis subministratur. « Non solum supplet. » Non solum hoc, inquit, assequitur ut expleat ea quæ desunt, sive indigentiam sanctorum, verum etiam exuberare facit gratiarum actionem erga Deum, quod per multos offeratur. Hoc autem est quod et pauperes alantur, et efficere ut gratiæ agantur Deo. Nam hæc duo inter ea sunt quæ admodum collaudantur. Exuberat autem, dicit, per probatum hoc ministerium, id est, per comprobatam eleemosynam, et quæ experi-

D mento utilitatem ostenderit, quam nos vobis ministramus, inquit. « Verum etiam exuberat. » Quo autem pacto exuberat gratiarum actio erga Deum? Quo pacto? Quia sancti Deum glorificant, non solum quod per eleemosynam ablata sit ab ipsis indigentia, **670** verum etiam quod Evangelii confessioni subjecti sitis. Argumentem enim quod subject sitis jussionibus evangelicis est ipsa beneficentia. Nam circa eleemosynam Dominus plurima disseruit.

IX, 13-15. *Et sinceritatem communicationis erga ipsos et erga omnes, etiam precatione illorum pro vobis: qui desiderant vos propter eminentem Dei gra-*

[57] Eccli. III, 33.

tiam in vobis. Gratia autem Deo super inenarrabili suo munere.

Et quia per subjectionem ac obedientiam Evangelii ad hoc etiam subjecti estis ad sinceritatem erga ipsos, hoc est, abundantiam eleemosynæ ac communicationis. Nec solum erga ipsos, verum etiam erga omnes. Nam hi, inquit, sancti ob id quoque Deo gratias agunt quod aliis tribuitis. « Etiam precatione illorum pro vobis. » In hoc, inquit, Deo gratias agunt, quod Evangelii obedientia ac subjectio adeo probatos vos reddiderit, adeo amabiles : ut continue precentur quo videant vos. Ait enim : « Qui desiderant vos propter eminentem Dei gratiam. » Vos, ait, desiderant, non propter divitias, sed ut spectatores sint datæ vobis a Deo gratiæ. Propter eminentem enim, inquit, Dei gratiam in vobis videre vos cupiunt. Vide autem prudentiam. Extollendo illos, totum Deo attribuit, rem ipsam vocans Dei gratiam. « Gratia autem Deo. » Deinde cognita Dei gratia, ipse Deum glorificat. « Gratia autem Deo, inquit, super inenarrabili ipsius dono. » Donum autem sive munus appellat hic quod Evangelio subjecti facti sint Corinthii, et quod per eleemosynam tanta bona nobis tribuerit quanta enumeravit, quodque pro illa dabit in futuro majora.

671 CAPUT X.

Propriorum narratio laborum et propositi ac gratiæ quæ in ipso erant, ne assentiretur fucatis Corinthiis.

X, 1-3. *Cæterum ipse Paulus obsecro vos per lenitatem et mansuetudinem Christi, qui in conspectu humilis quidem sum inter vos, absens tamen audax sum erga vos. Rogo autem ne præsens audeam fiducia qua existimor audere erga quosdam, qui putant nos secundum carnem ambulare. Nam in carne ambulantes, non secundum carnem militamus.*

Magna dignitas. Ego Paulus, inquit, hoc est, apostolus, orbis magister : sicut etiam alio loco : « Ecce ego Paulus dico vobis [58]. » Expleto enim sermone de eleemosyna, auspicatur sermones magis increpatorios adversus pseudapostolos eosque qui ipsum calumniabantur. Etseipsum commendat, cum in necessitatem hoc faciendi incidisset, ne etiam prædicatio vilesceret, si ipse ob silentium vilis ac abjectus reputaretur : et datæ sibi cum exuberantia gratiæ præclara ponit facinora, suamque tolerantiam ac perpessa pro Christo certamina. « Obsecro vos. » Hoc vult dicere: Vos oro ne me cogant calumniatores uti mea adversus ipsos potestate, vos precor. Sicut dicere solemus : Suadete ipsis ne ad hoc me ducant : « Per lenitatem et mansuetudinem Christi. » Magna quidem res est quod Paulus obsecret : cum autem et per Christi mansuetudinem faciat supplicationem, magis tre-

[58] Galat. v, 2.

A Θεοῦ ἐφ' ὑμῖν. Χάρις δὲ τῷ Θεῷ ἐπὶ τῇ ἀνεκδιηγήτῳ αὐτοῦ δωρεᾷ.

Καὶ ὅτι διὰ τὴν ὑποταγὴν καὶ πειθὼ τοῦ Εὐαγγελίου, καὶ εἰς τοῦτο ὑποτεταγμένοι ἐστὲ, εἰς τὴν εἰς αὐτοὺς ἁπλότητα, οἷον δαψίλειαν τῆς ἐλεημοσύνης καὶ κοινωνίαν, καὶ οὐ μόνον εἰς αὐτοὺς, ἀλλὰ καὶ εἰς πάντας, Οἱ γὰρ ἅγιοι οὗτοι, φησὶ, καὶ ὑπὲρ ὧν ἑτέροις παρέχετε, εὐχαριστοῦσι τῷ Θεῷ. « Καὶ αὐτῶν δεήσει ὑπὲρ ὑμῶν. » Καὶ εἰς τοῦτο, φησὶν, εὐχαριστοῦσι τῷ Θεῷ ὅτι οὕτως ὑμᾶς δοκίμους ἀπειργάσατο ἡ ὑποταγὴ τοῦ Εὐαγγελίου οὕτω ποθεινοὺς, ὡς δεῖσθαι αὐτοὺς συνεχῶς ὑπὲρ τοῦ ἰδεῖν ὑμᾶς. « Ἐπιποθούντων γὰρ ὑμᾶς, φησὶ, διὰ τὴν ὑπερβάλλουσαν χάριν τοῦ Θεοῦ. » Ἐπιποθοῦσι δὲ, φησὶν, ὑμᾶς, οὐ διὰ τὰ χρήματα, ἀλλ' ὥστε θεαταὶ γενέσθαι τῆς δοθείσης ὑμῖν ἀπὸ Θεοῦ χάριτος. Διὰ γὰρ B τὴν ὑπερβάλλουσαν, φησὶ, χάριν τοῦ Θεοῦ ἐφ' ὑμῖν, διὰ τοῦτο ὑμᾶς ἰδεῖν ποθοῦσιν. Ὅρα δὲ σύνεσιν· Ἐπάρας αὐτοὺς, τὸ πᾶν ἀνέθηκε τῷ Θεῷ, χάριν τὸ πρᾶγμα καλέσας Θεοῦ. « Χάρις δὲ τῷ Θεῷ. » Εἶτα τὴν τοῦ Θεοῦ χάριν ἐννοήσας, καὶ αὐτὸς δοξάζει τὸν Θεόν. « Χάρις δὲ τῷ Θεῷ, φησὶν, ἐπὶ τῇ ἀνεκδιηγήτῳ αὐτοῦ δωρεᾷ. » Δωρεὰν δὲ ἐνταῦθα καλεῖ, καὶ τὸ γεγεννῆσθαι Κορινθίους ὑποτεταγμένους τῷ Εὐαγγελίῳ, καὶ ὅτι ἐδωρήσατο ἡμῖν διὰ τῆς ἐλεημοσύνης τὰ τοσαῦτα ἀγαθὰ, ὅσα κατέλεξε, καὶ ὅτι μείζονα δώσει ὑπὲρ αὐτῆς ἐν τῷ μέλλοντι.

ΚΕΦΑΛ. Γ'.

Διήγησις τῶν ἰδίων πόνων καὶ προθέσεως, καὶ τῆς ἐπ' αὐτῷ χάριτος πρὸς τὸ μὴ τοῖς ἐπιπλάστοις προστίθεσθαι Κορινθίοις,

C Αὐτὸς δὲ ἐγὼ Παῦλος παρακαλῶ ὑμᾶς διὰ τῆς πρᾳότητος καὶ ἐπιεικείας τοῦ Χριστοῦ, ὃς κατὰ πρόσωπον μὲν ταπεινὸς ἐν ὑμῖν, ἀπὼν δὲ θαῤῥῶ εἰς ὑμᾶς. Δέομαι δὲ τὸ μὴ παρὼν θαῤῥῆσαι τῇ πεποιθήσει ᾗ λογίζομαι τολμῆσαι ἐπί τινας τοὺς λογιζομένους ἡμᾶς ὡς κατὰ σάρκα περιπατοῦντας. Ἐν σαρκὶ γὰρ περιπατοῦντες, οὐ κατὰ σάρκα στρατευόμεθα.

Μέγα τὸ ἀξίωμα. Ἐγὼ Παῦλος, φησὶ, τουτέστιν, ὁ Ἀπόστολος, ὁ διδάσκαλος τῆς οἰκουμένης, ὡς καὶ ἀλλαχοῦ. « Ἰδοὺ ἐγὼ Παῦλος λέγω ὑμῖν. » Ἀπαρτίσας τὸν περὶ ἐλεημοσύνης λόγον, ἀπάρχεται τῶν ἐπιτιμητικωτέρων λόγων, κατά τε τῶν ψευδαποστόλων, καὶ τῶν λοιδορούντων αὐτόν. Καὶ ἑαυτὸν συνίστησιν, εἰς ἀνάγκην ἐλθὼν τοῦ μὴ καὶ τὸ κήρυγμα συνευτελισθῆναι, εἰ αὐτὸς φαῦλος τῇ σιωπῇ νομισθῇ. D Καὶ τὰ τῆς δοθείσης αὐτῷ χάριτος μετὰ δαψιλείας τίθησι κατορθώματα, καὶ τὴν αὐτοῦ ὑπομονὴν, καὶ τοὺς ὑπὲρ Χριστοῦ ἀγῶνας. « Παρακαλῶ ὑμᾶς. » Τοῦτο θέλει εἰπεῖν, Δέομαι ὑμῶν μή με ἀναγκάσωσιν οἱ λοιδοροῦντές με, χρήσασθαί μου τῇ δυνάμει κατ' αὐτῶν. « Ὑμῶν δέομαι. » Ὡς λέγειν εἰώθαμεν· Συμβουλεύσατε αὐτοῖς, μὴ εἰς τοῦτό με ἀγαγεῖν. « Διὰ τῆς πρᾳότητος καὶ ἐπιεικείας τοῦ Χριστοῦ. » Μέγα μὲν καὶ τὸ Παῦλον παρακαλεῖν, ὅταν δὲ καὶ διὰ τῆς ἐπιεικείας Χριστοῦ τὴν ἱκεσίαν ποιῆται, φρικωδέ-

στερον. « Ὃς κατὰ πρόσωπον μὲν ταπεινὸς ἐν ὑμῖν. » Ἢ κατὰ εἰρωνείαν φησὶ τοῦτο, τοῖς τῶν διαβαλλόντων χρησάμενος λόγοις. Ἔλεγον γὰρ, ὅτι ἡ παρουσία ἀσθενὴς, αἱ δὲ ἐπιστολαὶ βαρεῖαι. Λέγει οὖν· Δέομαι ὑμῶν ὁ παρὼν μὲν ταπεινὸς, ὥς αὐτοί φασιν, ἀπὼν δὲ θαῤῥῶν τὰ μείζω μου γράφειν. Ἢ τοῦτό φησι· Ταπεινὸς μέν εἰμι, πλὴν θαῤῥῶν τῇ ἀγάπῃ ὑμῶν, τολμῶ τοιαῦτα γράφειν. Τί δὲ δέῃ; Τὸ μὴ θαῤῥῆσαι, φησὶ, τουτέστι τὸ μὴ θαῤῥούντως χρήσασθαι ἐρχόμενος πρὸς ὑμᾶς καὶ παρὼν, τῇ δυνάμει μου. Πεποίθησιν γὰρ τὴν πνευματικὴν αὐτοῦ δύναμιν καλεῖ, διὰ τὸ ῥᾳδίως δύνασθαι τοὺς ἐναντίους ἀμύνασθαι. Ποίᾳ δυνάμει; « Ἧτινι, φησὶ, λογίζομαι τολμῆσαι, » ὡς εἰ ἔλεγεν· Οὔπω κέκρικα χρήσασθαι αὐτῇ, ἀλλ' ἔτι λογίζομαι τολμῆσαι χρήσασθαί μου τῇ δυνάμει. Τὸ, « Μὴ παρὼν θαῤῥῆσαι. » Ἐπειδὴ γὰρ ἔλεγον, ὅτι παρὼν εὐτελής ἐστι, καί φησι, Μὴ παρὼν τιμωρήσωμαι αὐτούς. « Ἧ λογίζομαι. » Ὁρᾷς πῶς ἐστι ταπεινός; Ἀνάγκης γὰρ οὔσης χρήσασθαι τῇ δυνάμει, ὀκνεῖ καὶ ἀναδύεται, καὶ τόλμαν τὸ πρᾶγμα καλεῖ. Τοῦτο γὰρ ἀρίστου διδασκάλου, τῇ ἀναβολῇ χώραν παρέχειν τῇ μετανοίᾳ. « Τοὺς λογιζομένους ἡμᾶς ὡς κατὰ σάρκα περιπατοῦντας. » Κατὰ τίνων, φησὶν, ἔχεις χρήσασθαι παρὼν τῇ δυνάμει τῇ πνευματικῇ; Ἐπί τινας, φησὶ, τοὺς λογιζομένους ἡμᾶς ὡς κατὰ σάρκα περιπατοῦντας. Οἱ γὰρ ψευδαπόστολοι διέβαλλον αὐτὸν, ὡς ὑποκριτὴν καὶ ἀπατεῶνα, καὶ πάντα πρὸς ἐπίδειξιν ποιοῦντα, καί φησιν· « Ἐν σαρκὶ γὰρ περιπατοῦντες, οὐ κατὰ σάρκα στρατευόμεθα, » τουτέστιν, Οὐ σαρκικῶς ζῶμεν. Ἢ περὶ τοῦ κηρύγματος λέγει τὸ, « Στρατευόμεθα. » Πόλεμον γὰρ πρὸς τοὺς νοητοὺς καὶ αἰσθητοὺς ἐχθροὺς ἀναδεξάμενοι, οὐ σαρκικοῖς ὅπλοις κεχρήμεθα, τοῦτό ἐστιν, Οὐ κατὰ σάρκα στρατευόμεθα.

Τὰ γὰρ ὅπλα τῆς στρατείας ἡμῶν οὐ σαρκικὰ, ἀλλὰ δυνατὰ τῷ Θεῷ πρὸς καθαίρεσιν ὀχυρωμάτων, λογισμοὺς καθαιροῦντες, καὶ πᾶν ὕψωμα ἐπαιρόμενον κατὰ τῆς γνώσεως τοῦ Θεοῦ, καὶ αἰχμαλωτίζοντες πᾶν νόημα εἰς τὴν ὑπακοὴν τοῦ Χριστοῦ.

Καὶ οὕτως οὐ κατὰ σάρκα στρατευόμεθα, ὅτι τὰ ὅπλα οἷς χρώμεθα κατὰ τῶν ἀνθισταμένων, οὐκ ἔστι σαρκικά. Σαρκικὰ δὲ ὅπλα εἴη ἄν, πλοῦτος, ἰσχὺς, δυναστεία, δόξα, εὐγλωττία. Ἡμεῖς τοιγαροῦν, οὐ τούτοις νικῶμεν, ἀλλὰ τοῖς ἐναντίοις. Πενίᾳ, ἀδοξίᾳ, ἀσθενείᾳ, ἰδιωτείᾳ. Διὸ καὶ δυνατὰ τῷ Θεῷ αὐτὰ καλεῖ. Καὶ γὰρ ἐν τούτῳ τὸ θαυμαστὸν καὶ τὸ δυνατὸν παρὰ Θεοῦ ἔχουσιν, ὅτι τοιαῦτα ὄντα, περιγέγονε τῆς οἰκουμένης. Σκόπει δὲ αὐτοῦ τὸ ἄτυφον· Οὐκ εἶπεν, Ἡμεῖς ἐσμεν οἱ δυνατοὶ, ἀλλὰ, Τὰ ὅπλα ἡμῶν διὰ τοῦ Θεοῦ. Καὶ γὰρ κἀκείνοις τὴν δύναμιν οὐχ ἡμεῖς, ἀλλ' ὁ Θεὸς ἔδωκε, φησί. « Πρὸς καθαίρεσιν ὀχυρωμάτων. » Ἔστι δὲ δυνατὰ ἡμῶν τὰ ὅπλα, πρὸς καθαίρεσιν ὀχυρωμάτων. Καλῶν δὲ τὸ, « Καθαίρεσιν, » δεικνὺς ὅτι οὐ προσβάλλομεν μηχανὰς, ἀλλ' εὐθὺς καθαιροῦμεν ἅπαν ἐναντίον. Ὀχυρωμάτων δέ φησιν, οἷον τοὺς Ἑλληνικοὺς συλλογισμοὺς, τὴν πλάνην αὐτῶν, τὸν τῦφον. Εἶτα ἵνα

A mendum est. Qui in conspectu humilis quidem sum inter vos. Aut secundum ironiam hoc dicit, usus calumniatorum sermonibus. Dicebant enim quod præsentia imbecillis esset, epistolæ vero graves. Ait ergo: Obsecro vos qui præsens quidem humilis sum, ut ipsi dicunt, **672** absens vero majora scribere audeo quam quæ ad me pertineant. Aut hoc dicit: Humilis quidem sum, attamen de vestra confisus charitate audeo hujuscemodi scribere. Quid autem precaris? Ne audeam, inquit, hoc est, ne vivens audacter etiam præsens utar adversum vos mea potestate. Spiritualem enim confidentiam vocat suam potestatem, quod facile quod possit ulcisci adversarios. Quanam potestate? « Quia existimor, inquit, audere. » Ac si diceret: Nondum B decrevi ea uti, sed jam existimor audere uti mea potestate. « Ne præsens audeam. » Quia enim dicebant quod præsens abjectus esset, etiam, ait: Ne præsens puniam ipsos. « Qua existimor. » Vides quomodo sit humilis? Cum enim necesse sit uti potestate, cunctatur et detrectat, ac rem ipsam vocat audaciam. Nam id optimi præceptoris est, per moram locum dare resipiscentiæ. « Qui putant nos secundum carnem ambulare. » Adversus quos præsens uti potes potestate spirituali? Adversus quosdam, inquit, qui existimant nos secundum carnem ambulare. Pseudapostoli namque calumniabantur ipsum tanquam hypocritam ac impostorem, quique omnia ad ostentationem faceret, et ait: « Nam in carne ambulantes, non secundum carnem militamus. » Hoc est, non carnaliter vivimus, aut C de prædicatione dicit, « Militamus » Cum enim bellum adversus intelligibiles ac insensibiles hostes susceperimus, non armis carnalibus utimur, et hoc est, Non secundum carnem militamus.

X, 4, 5. *Siquidem arma militiæ nostræ non carnalia sunt, sed potentia Deo, ad demolitionem munitionum quibus consilia demolimur, et omnem celsitudinem quæ extollitur adversus cognitionem Dei, et captivam ducimus omnem cognitionem ad obediendum Christo.*

Et adeo non secundum carnem ambulamus, ut arma quibus utimur contra adversarios non sint carnalia. Arma vero carnalia dici possunt divitiæ, fortitudo, principatus, gloria, eloquentia. Nos itaque non his vincimus sed, contrariis, paupertate, D imbecillitate, ignominia, inscitia. Ideo quoque potentia Deo ista dicit. **673** Etenim per hoc admirationem ac potentiam a Deo habent; nam talia cum sint, orbem devicerunt. Considera autem quantum fastu careat. Non dixit: Nos sumus potentes, sed arma nostra per Deum; nam et illis non nos potentiam dedimus, sed Deus. « Ad demolitionem munitionum. » Sunt autem arma nostra potentia ad demolitionem munitionum. Et bene, « Demolitionem » dicit, ostendens quod non machinationes opponamus, sed protinus quidquid contrarium est demolimur. Munitionem vero dicit, id est, Græcorum syllogismos et errorem ac fastum

ipsorum. Deinde ne munitiones audientes, corporale aliquid intelligant, ait : « Quibus consilia demolimur, » id est, rationes et Græcorum sophismata. Vel quod ipsas eorum cogitationes et animas dejiciamus ab eo quo obsidentur errore, et ad veritatem ducamus. « Et omnem celsitudinem quæ extollitur. » Permansit in tropo ut majorem faceret emphasim. Arma, inquit, nostra : sive munitionem dixerit, sive celsitudinem, hoc est, turres quasdam ac propugnacula, et quidquid illud est quod extollitur aut repugnat cognitioni Dei quæ per prædicationem acquiritur, hæc nostra arma demoliuntur omnia. Et captivam ducimus omnem cogitationem. Et ita omnem cogitationem et omne consilium humanum subjicimus regi summoque duci Christo, ut ne rereluctari quidem aut repugnare deinceps possint aliqua illorum quæ devincuntur, hoc autem significat, « Captivam ducimus, » hoc est, captivos ex prava tyrannide accipimus, a servitute in libertatem reducentes.

X, 6-8. *Et promptu habemus vindictam adversus omnem inobedientiam, cum impleta fuerit vestra obedientia. Quæ secundum faciem sunt videtis? Si quis de seipso confidit quod Christi sit, illud rursum perpendat ex seipso, quod sicut ipse Christi est ita et nos Christi sumus. Nam si etiam amplius glorier de potestate nostra quam dedit nobis Dominus ad ædificationem et non ad destructionem vestri, non pudefiam.*

Hic quoque illos terruit. Ait enim : Vos exspectamus, ut dum vos per exhortationem **674** et doctrinam correxerimus et ab illis abstraxerimus, tum illis solis incredulis pœnam inferamus. Cum igitur in hoc parati simus, a vobis qui permisti estis prohibemur. Timemus enim ne vos atttingat cruciatus eo quod permisti sitis. Hæc autem dicens pseudapostolos designat ut corrigantur. « Cum impleta fuerit vestra obedientia. » Nunc quidem obeditis, inquit, at non perfecte, ideo ait : « Cum impleta fuerit vestra obedientia. — Quæ secundum faciem sunt videtis. » Ubi pseudapostolos terruit, ipsos etiam deinceps objurgat, asperius cum eis disserens. « Quæ secundum faciem sunt, inquit, videtis? » Hoc est, ab his quæ apparent judicatis utpote si quis ditescit, si quis extollit aut jactat sese, si quis virtutis personam sibi circumponit. Per interrogationem legendum est. Probare, inquit, unumquemque nostrum vultis, et quæ apud nos sunt investigare? Igitur cum diligentia hoc facite. Per increpatoriam simulationem hoc legendum est : hoc est, non ex veritatis operibus, sed ex his quæ utcunque in superficie apparent investigationem accipitis? « Si quis de seipso confidit quod Christi sit. » Etenim pseudapostoli quoque tanquam Christi essent sese jactabant : « Illud rursum perpendat a seipso. » Si omnino, inquit, particeps fuerit gratiæ quæ a Christo est, a seipso existimet, et non exspectet ut per increpationem a nobis dicat : « Ita et nos Christi sumus. » Interim, inquit, nobiscum communicat et nihilo

A μὴ ἀκούσαντες ὀχυρώματα, σωματικόν τι νοήσωσι, φησί· « Λογισμοὺς καθαιροῦντες, » οἷον συλλογισμοὺς, καὶ τὰ τῶν Ἑλλήνων σοφίσματα. Ἢ ὅτι αὐτοὺς τοὺς λογισμοὺς αὐτῶν, καὶ τὰς ψυχὰς καταβάλλομεν ἐξ ἧς κεκράτηνται πλάνης, καὶ εἰς τὴν ἀλήθειαν ἄγομεν. « Καὶ πᾶν ὕψωμα ἐπαιρόμενον. » Ἐπέμεινε τῇ τροπῇ, ἵνα πλείονα ποιήσῃ τὴν ἔμφασιν. Τὰ ὅπλα, φησὶ, τὰ ἡμέτερα, κἂν ὀχύρωμα εἴπῃς, κἂν ὕψωμα, τουτέστι πυργώματά τινα καὶ φρούρια, κἂν ὁτιοῦν ἐπαιρόμενον καὶ ἀνθιστάμενον τῇ γνώσει τοῦ Θεοῦ τῇ διὰ τοῦ κηρύγματος, πάντα καθαιρεῖ. « Καὶ αἰχμαλωτίζοντες πᾶν νόημα. » Καὶ οὕτως ἅπαν νόημα καὶ πᾶσαν διάνοιαν ἀνθρωπίνην ὑποτάσσομεν τῷ βασιλεῖ καὶ ἀρχιστρατήγῳ Χριστῷ, ὡς μηδὲ ἀναπαλαῖσαι τοῦ λοιποῦ, μηδὲ ἀναμαχήσασθαι ἰσχῦσαί τινα τῶν ἡττηθέντων. Τοῦτο γὰρ δηλοῖ τὸ, « Αἰχμαλωτεύοντες, » οἷον αἰχμαλώτους ἐκ τῆς τοῦ πονηροῦ τυραννίδος λαμβάνοντες, ἀπὸ δουλείας εἰς ἐλευθερίαν.

B Καὶ ἐν ἑτοίμῳ ἔχοντες ἐκδικῆσαι πᾶσαν παρακοὴν, ὅταν πληρωθῇ ὑμῶν ἡ ὑπακοή. Τὰ κατὰ πρόσωπον βλέπετε; Εἴ τις πέποιθεν ἑαυτῷ Χριστοῦ εἶναι, τοῦτο λογιζέσθω πάλιν ἀφ' ἑαυτοῦ, ὅτι καθὼς αὐτὸς Χριστοῦ, οὕτως καὶ ἡμεῖς Χριστοῦ. Ἐάν τε γὰρ περισσότερόν τι καυχήσωμαι περὶ τῆς ἐξουσίας ἡμῶν ἧς ἔδωκεν ὁ Κύριος ἡμῖν εἰς οἰκοδομὴν καὶ οὐκ εἰς καθαίρεσιν ὑμῶν, οὐκ αἰσχυνθήσομαι.

C Ἐνταῦθα καὶ τούτους ἐφόβησεν. Ὑμᾶς γὰρ περιμένομεν, φησὶν, ἵνα ὅταν διὰ τῆς παραινέσεως καὶ διδαχῆς διορθώσωμεν ὑμᾶς καὶ ἀποστήσωμεν ἐκείνων, τότε ἐκείνοις μόνοις τοῖς ἀπιστοῦσι τὴν πληγὴν ἐνέγκωμεν. Ἕτοιμοι οὖν ὄντες ἐν τούτῳ, ὑφ' ὑμῶν ἀναμὶξ ὄντων κωλυόμεθα. Καὶ γὰρ δέος ἐστὶ, φησὶ, μὴ καὶ ὑμῶν ἅψηται ἡ πληγὴ, διὰ τὸ ἀναμεμῖχθαι. Ταῦτα δὲ λέγων, τοὺς ψευδαποστόλους αἰνίττεται ὅπως διορθώσωνται. « Ὅταν πληρωθῇ ὑμῶν ἡ ὑπακοή. » Ἐπακούετε μὲν νῦν, φησὶν, ἀλλ' οὐ τελείως. Διό φησιν, « Ὅταν πληρωθῇ ὑμῶν ἡ ὑπακοή. » — « Τὰ κατὰ πρόσωπον βλέπετε; » Φοβήσας τοὺς ψευδαποστόλους, καὶ αὐτοῖς λοιπὸν ἐπιτιμᾷ, ἐπιπληκτικώτερον αὐτοῖς διαλεγόμενος. « Τὰ κατὰ πρόσωπον, φησὶ, βλέπετε; » Τουτέστιν, ἀπὸ τῶν φαινομένων κρίνετε, οἷον εἴ τις πλουτεῖ, εἴ τις ἐπαίρεται, εἴ τις μεγαλαυχεῖ, εἴ τις ἀρετῆς προσωπεῖον περίκειται. Κατὰ ἐρώτησιν ἀναγνωστέον. — [ΘΕΟΔ. ΓΕΝΝΑΔ.]

D Δοκιμάζειν, φησὶν, ἕκαστον ἡμῶν βούλεσθε, καὶ τὰ καθ' ἡμᾶς ἐξετάζειν; Οὐκοῦν σὺν ἀκριβείᾳ τοῦτο ποιήσατε. Κατὰ ἐπιτιμητικὴν ὑπόκρισιν τοῦτο ἀναγνωστέον. Ἀντὶ τοῦ, Οὐκ ἐκ τῶν ἔργων τῆς ἀληθείας τὴν ἐξέτασιν, ἐκ δὲ τῶν ἐπιπολῆς ἁπλῶς φαινομένων λαμβάνετε; « Εἴ τις πέποιθεν ἑαυτῷ Χριστοῦ εἶναι. » Καὶ γὰρ καὶ οἱ ψευδαπόστολοι, ὡς Χριστοῦ ὄντες ἐμεγαλαύχουν. « Τοῦτο λογιζέσθω πάλιν ἀφ' ἑαυτοῦ. » Ἐὰν ὅλως, φησὶ, μετέχῃ τῆς παρὰ Χριστοῦ χάριτος, ἀφ' ἑαυτοῦ τοῦτο λογιζέσθω καὶ μὴ περιμενέτω παρ' ἡμῶν διὰ τῆς ἐπιτιμήσεως μαθεῖν. « Οὕτω καὶ ἡμεῖς Χριστοῦ. » Τέως, φησὶν, ἐν τούτῳ κοινωνοῦσι καὶ οὐδὲν πλέον ἔχουσιν ἡμῶν. Οὐ γὰρ

αὐτοὶ μὲν Χριστοῦ, ἡμεῖς δὲ ἑτέρου τινός. Τοῦτο δὲ, A κατά τινα σύμβασιν εἶπεν, ἐπεὶ προϊὼν δείκνυσι, ὅτι οὐχ ὥσπερ ἐκεῖνοι Χριστοῦ, οὕτως καὶ αὐτὸς, ἀλλ' ἄπειρον τὸ μέσον. Ὅθεν φησίν· « Ἐὰν γὰρ περισσότερόν τι καυχήσωμαι. » Ὡσεὶ ἔλεγεν, Ἀρκεῖ τέως τὸ εἰπεῖν· « Οὕτως καὶ ἡμεις. » Ἐὰν γάρ τι πλέον εἴπω τούτου, οὐκ ἂν αἰσχυνθῶ. Ἀληθῆ γὰρ, φησὶν, ἐρῶ. « Περὶ τῆς ἐξουσίας ἡμῶν. » Τῆς πληκτικῆς καὶ τιμωρητικῆς τῶν ἀντιδιατιθεμένων δυνάμεως. Εἶτα κολάζων τὸ φορτικὸν τοῦ λόγου, φησίν· « Εἰς οἰκοδομὴν καὶ οὐκ εἰς καθαίρεσιν ὑμῶν. » Ὡς εἰ ἔλεγε· Τὴν δύναμιν ἐλάβομεν ἐπὶ τῷ οἰκοδομεῖν ὑμᾶς πρὸς τὴν πίστιν, οὐ μὴν πρὸς τὸ τιμωρεῖσθαί τινα. Πῶς οὖν, εἴποι τις, καὶ νῦν αὐτοῖς ἀνατείνῃ τὴν παρὰ Χριστοῦ σοι δοθεῖσαν ἐξουσίαν, καὶ ἄνω ἔφασκες, Ἐν ἑτοίμῳ ἔχοντες ἐκδικῆσαι πᾶσαν παρακοὴν, B εἰ οὐκ ἐπὶ τιμωρίᾳ, ἀλλ' ἐπ' οἰκοδομῇ τὴν ἐξουσίαν εἴληφας; Ὅτι αὐτὸ τοῦτο, φησὶ, μάλιστά ἐστιν οἰκοδομὴ ὑμῶν, τὸ τὰ κωλύματα ἀναιρεῖν καὶ τὰ σκάνδαλα, οἷον τοὺς ψευδαποστόλους καταργεῖν. Εἰς τοῦτο μὲν ἐλάβομεν, ἵν' οἰκοδομῶμεν. Ἐὰν δέ τις ἀνίατα νοσῇ, καὶ τῇ ἑτέρᾳ χρησόμεθα ἐνεργείᾳ, καθαιροῦντες αὐτὸν καὶ καταβάλλοντες, ὡς εἶναι ἐν πρωτοτύπῳ μὲν τὴν οἰκοδομὴν, ἐν παρεπομένῳ δὲ τὴν καθαίρεσιν. Οὐκ αἰσχυνθήσομαι. Οὐ δειχθήσομαι, φησὶ, ψεύστης ἢ κομπαστής.

Ἵνα μὴ δόξω ὡς ἂν ἐκφοβεῖν ὑμᾶς διὰ τῶν ἐπιστολῶν, ὅτι αἱ μὲν ἐπιστολαὶ, φησὶ, βαρεῖαι καὶ ἰσχυραὶ, ἡ δὲ παρουσία τοῦ σώματος ἀσθενὴς, καὶ ὁ λόγος ἐξουθενημένος. Τοῦτο λογιζέσθω ὁ τοιοῦτος, ὅτι οἷοί ἐσμεν τῷ λόγῳ δι' ἐπιστολῶν ἀπόντες, τοιοῦτοι καὶ παρόντες C τῷ ἔργῳ.

Διὰ τοῦτο, φησὶν, οὕτως μετρίως εἶπον τὸ, « Οὐκ αἰσχυνθήσομαι, » καὶ οὐδὲν μέγα εἶπον, ἵνα μὴ δόξω ὡς ἂν ἐκφοβεῖν ὑμᾶς διὰ τῶν ἐπιστολῶν. Εἶτα τοῖς λόγοις τῶν διαβαλλόντων αὐτὸν κέχρηται. Καὶ ἵνα μὴ πάλιν εἴπωσιν, ὅτι Αἱ μὲν ἐπιστολαὶ βαρεῖαι, καὶ τὰ ἑξῆς· διὰ τοῦτο, φησὶν, οὕτως μετρίως ἐφθεγξάμην. « Ἡ δὲ παρουσία τοῦ σωματος ἀσθενής. » Ἔλεγον γὰρ οἱ διαβάλλοντες αὐτὸν, ὅτι κομπάζει διὰ τῶν ἐπιστολῶν, καὶ φοβερὰ ἐπιστέλλει. Παραγενόμενος δὲ, εὐκαταφρόνητός τις ἐστὶ, καὶ ἐλέγχεται μὴ ὢν οἷος γράφει. « Τοῦτο λογιζέσθω ὁ τοιοῦτος. » Οἱ ταῦτα λέγοντες, φησὶ, τοῦτο ἴστωσαν, ὅτι καὶ παρόντες καὶ ἀπόντες, ὅμοιοί ἐσμεν. Καὶ ὥσπερ ἐσμὲν ἀπόντες τῷ λόγῳ καὶ ταῖς ἐπιστολαῖς, τοιοῦτοι καὶ D παρόντες τῷ ἔργῳ. Τουτέστιν, οὐ μόνον ἀπειλοῦμεν ἀπόντες, ἀλλ' ἰσχύομεν καὶ παραγινόμενοι, εἰς ἔργον ἀγαγεῖν τὰ ἀπειλούμενα

plus habet nobis Non enim ipsi quidem Christi sunt, nos autem alterius cujuspiam. Hoc vero per modum colloquii dixit. Nam in progressu ostendit quod non eo modo quo illi Christi erant, ita et ipse, sed ingens erat interstitium. Unde ait: « Nam si quid ultra hoc dicerem, non pudefierem, nam vera dicerem. « De potestate nostra. » Potestate punitiva ac ulciscente adversarios. Deinde quod odiosum in sermone erat corrigens, ait: « Ad ædificationem et non ad destructionem vestri. » Ac si diceret: Potestatem accepimus ut vos ædificaremus ad fidem, non ut aliquem puniremus. Dicat igitur aliquis: Et quomodo nunc minaris ob datam tibi a Christo potestatem, et superius dicebas, **675** In promptu habemus ulcisci omnem ultionem, si non ad ultionem sed ad ædificationem accepisti potestatem? Quia hoc ipsum, inquit, maxime est vestri ædificatio, ut de medio tollantur impedimenta et offendicula, puta si aboleantur pseudapostoli. In hoc quidem accepimus ut ædificemus. Porro si quis incurabiliter ægrotet, alia quoque utemur operatione ac efficacia, demolientes ac diruentes ipsum: ut sit quidem primarius usus ædificatio, ex consequenti autem ad demolitionem « Non pudefiam. » Non ostendar, inquit, mendax aut arrogans.

X, 9-11. « Ne quomodo videar perterrefacere vos « per epistolas. Nam epistolæ quidem graves sunt, « ait, et fortes, at præsentia corporis imbecillis, ac « sermo contemptus. Hoc reputet qui ejusmodi est, « quod quales sumus sermone per epistolas cum « absumus, tales sumus et cum adsumus facto. »

Propterea, inquit, infra mediocritatem dixi, « Non pudefiam, » nec quidquam grandius locutus sum, ne quo modo videar terrere vos per epistolas. Deinde illorum usus est sermonibus qui ipsum calumniabantur. Et ne rursum dicant: Nam epistolæ quidem graves sunt, et cætera, propterea, inquit, ita modeste locutus sum. « At præsentia corporis imbecillis. » Dicebant enim qui ipsi detrahebant, quod jactaret se ac intumesceret et in epistolis formidabilia scriberet; at ubi advenisset, admodum despectus esset, ac convinceretur non talis esse qualem scribendo ostenderet: « Hoc reputet qui ejusmodi est. » Qui ista, inquit, dicunt, hoc sciant quod et præsentes et absentes iidem sumus: et quales sumus absentes per sermonem et epistolas, tales etiam sumus præsentes opere. Hoc est, non solum minamur absentes, sed præsentes quoque possumus in opus deducere id quod minamur.

Οὐ γὰρ τολμῶμεν ἐγκρῖναι ἢ συγκρῖναι ἑαυτούς τισι τῶν ἑαυτοὺς συνιστανόντων, ἀλλὰ αὐτοὶ ἐν ἑαυτοῖς ἑαυτοὺς μετροῦντες, καὶ συγκρίνοντες ἑαυτοὺς ἑαυτοῖς οὐ συνιοῦσιν. Ἡμεῖς δὲ οὐχὶ εἰς τὰ ἄμετρα καυχησόμεθα, ἀλλὰ κατὰ τὸ μέτρον τοῦ κανόνος, οὗ ἐμέρισεν ἡμῖν ὁ Θεὸς μέτρου ἀφικέσθαι ἄχρι καὶ ὑμῶν.

X, 12, 23. « Non enim audemus inserere aut conferre « nos ipsos quibusdam qui seipsos commendant. Sed « ipsi nos ipsos metimur in nobis ipsis et conferimus « nos ipsos nobis ipsis, non his qui una nobiscum ver« santur. Neque nos in immensum gloriabimur: sed « juxta mensuram regulæ qua partitus est nobis Deus « mensura pertingendi etiam usque ad vos. »

676 Hoc loco arrogantes illos in medium adducit et objurgat illos, per ironiam sermonem producens, et ait : Non enim audemus inserere sive annumerare, aut assimilare sive connumerare nos ipsos quibusdam qui sese venditant arrogantibus sermonibus. Vides quo pacto illos momordit ? — Non audemus, inquit, ne annumerare quidem nos ipsos iis qui sese commendant, neque in comparatione ad eos aliquantum nos ipsis præponere. Audaciam autem vocat, et fieri tanquam unum ipsorum, et omnino illis assimilari : ostendens rei absurditatem et abominationem ipsorum coram Deo. Ideo non audemus, ait : grande enim supplicium talibus repositum est. Hoc autem dicit, simul et Corinthios admonens hujusmodi pestem fugere, et ipsos a talibus separans ac distinguens. Quod si nos ipsos auderemus commendare sicut et illi, nequaquam tales essemus præsentes, quales et absentes essemus per epistolas, sed mutaremur hic et ibi, ac epistolis alii et alii efficeremur, et ipsi præsentes juxta usus et temporum occasiones variaremur, et nunc quidem assentaremur, nunc autem tremendi videremur : principum quidem servi ac ministri voluntatis, humilium vero domini ac judices. Nam qui se ipsum commendat, omnia facit ad proprium respiciens quæstum, sese commutans semper ac transformans ad propriam utilitatem. Sed neque ut unus illorum sumus, neque ullam ad ipsos participationem habemus aut similitudinem ; non enim tales fieri audemus : quomodo ergo alii sumus per epistolas absentes, alii vero præsentes ? Id namque non est nostrum, sed eorum qui seipsos commendant : nos autem in nullo commendamus nos ipsos, sed ipsi nos ipsos metimur sive perscrutamur ac disquirimus, conscientiam facientes indagatricem, ne quid factum sit quod non oporteat, ne quid vel cogitatum sit indecens : et nos ipsos conferimus ne quid fortassis contrarium faciamus his quæ prædicamus, quæ annuntiavimus, num quid priori vitæ dissonum. Porro etiam nos conferimus nobis ipsis, non his qui una nobiscum versantur. Non facimus, inquit, extrinsecus eos qui nobiscum versantur spectaculum ac theatrum nostræ comparationis et inquisitionis, sed ipsi nos ipsos constituimus judices ac arbitros quod est incorrupti judicii.

677 Pseudapostoli vero se ipsos commendantes, opposito modo ad ostentationem et placitum multitudinis omnia efficiunt. Ideo neque seipsos metiuntur, neque seipsos perscrutantur : sed sufficit ipsis ad omnem felicitatem, ut illorum placeant multitudini qui una secum versantur. Propterea nos non in immensum ut illi, aut gloriati sumus, aut gloriabimur : sed si quid dicimus, aut facimus, aut scribimus, juxta mensuram regulæ nostræ dicimus et facimus et scribimus. Ipse vero non dicit, Mensuram nostram, sed ubi dixit « Mensuram, » subjungit : « Quam partitus est nobis Deus, » ostendens quod ipsa quoque ejus mensura ex Deo

A Ἐνταῦθα ἀλαζόνας ἐκείνους παρίστησι, καὶ κωμῳδεῖ αὐτοὺς κατ' εἰρωνείαν προάγων τὸν λόγον, καί φησιν· Οὐ γὰρ τολμῶμεν ἐγκρῖναι, οἷον συναριθμῆσαι· ἢ συγκρῖναι, οἷον ἀντιπαραθεῖναί τισιν ἑαυτοὺς, τῶν ἑαυτοὺς παρατιθεμένων διὰ τῆς κομπώδους ψευδολογίας. Ὁρᾷς πῶς αὐτοὺς ἐκωμῴδησεν ; — [ΦΩΤ.] Οὐ τολμῶμεν, φησὶν, οὐδὲ συναριθμῆσαι ἑαυτοὺς τοῖς ἑαυτοὺς συνιστάνουσιν, οὔτε ἐν συγκρίσει τῇ πρὸς αὐτοὺς, μικρόν τι διαφέρειν αὐτῶν. Τόλμαν δὲ καλεῖ καὶ τὸ γενέσθαι ὡς ἕνα ἐξ αὐτῶν, καὶ τὸ ἔχειν ὅλως ὁμοιότητα πρὸς αὐτοὺς, τοῦ πράγματος τὸ ἄτοπον, καὶ τὸ ἐβδελυγμένον αὐτῶν δεικνὺς τῷ Θεῷ. Διὸ οὐ τολμῶμεν, φησὶν, ὅτι μεγάλη τιμωρία τοῖς τοιούτοις ἀπόκειται. Τοῦτο δὲ λέγει, ἅμα καὶ τοὺς Κορινθίους φεύγειν παραινῶν τὸ τοιοῦτον B νόσημα, καὶ ἀπὸ τῶν τοιούτων διασχίζων καὶ διιστῶν αὐτούς. Εἰ δὲ ἐτολμῶμεν ἑαυτοὺς συνιστάνειν ὥσπερ κἀκεῖνοι, οὐκ ἂν οἷοι ἦμεν τῷ λόγῳ δι' ἐπιστολῶν ἀπόντες, τοιοῦτοι ἐτυγχάνομεν καὶ παρόντες, ἀλλὰ μετεβαλλόμεθα ἂν ὧδε κἀκεῖσε, καὶ ταῖς ἐπιστολαῖς ἄλλοι καὶ ἄλλοι γινόμενοι, καὶ αὐτοὶ παρόντες καὶ ταῖς χρείαις καὶ τοῖς καιροῖς συναλλοιούμενοι, καὶ νῦν μὲν κόλακες, νῦν δὲ φοβεροὶ, καὶ τῶν μὲν δυναστευόντων δοῦλοι, καὶ τοῦ θελήματος ὑπηρέται, τῶν δὲ ταπεινῶν δεσπόται καὶ νομοθέται. Ὁ γὰρ συνιστῶν ἑαυτὸν, πάντα εἰς τὸ οἰκεῖον κέρδος ἀφορῶν ποιεῖ, ἀεὶ πρὸς τὸ ἑαυτοῦ συμφέρον συναλλοιούμενος καὶ συμμεταμορφούμενος. Ἀλλ' οὔτε ὡς εἷς ἐξ αὐτῶν ἐσμὲν, οὔτε πρὸς ἑαυτοὺς ἔχομεν κοινωνίαν ἢ ὁμοιότητά τινα· Οὐ γὰρ τολμῶμεν τοιοῦτοι γενέσθαι· πῶς οὖν ἄλλοι ἐσμὲν ταῖς ἐπιστολαῖς ἀπόντες, ἄλλοι C δὲ παρόντες ; Οὐ γάρ ἐστιν ἡμέτερον τοῦτο, ἀλλὰ τῶν ἑαυτοὺς συνιστανόντων. Ἡμεῖς δέ τι οὐ συνιστῶμεν, ἀλλὰ αὐτοὶ ἑαυτοὺς μετροῦμεν, οἷον ἀκριβολογοῦμεν, ἐξετάζομεν, αὐτὸ τὸ συνειδὸς ἐξεταστὴν ποιοῦντες, μή τι πέπρακται ὧν οὐ δεῖ, μή τι διανενόηται ἀπρεπές. Καὶ αὐτοὺς συγκρίνομεν, μή τι ἄρα ἐναντίον ὧν κηρύσσομεν, ὧν ἐπηγγειλάμεθα, πράττωμεν, μή τι ἀσύμφωνον τῷ προτέρῳ βίῳ. Καὶ συγκρίνομεν δὲ ἑαυτοῖς, οὐχὶ τοῖς συνιοῦσιν, οὐχὶ θέατρον, φησὶ, τοὺς ἔξωθεν συνιόντας ποιούμενοι τῆς ἰδίας συγκρίσεως καὶ ἐξετάσεως, ἀλλὰ αὐτοὶ ἑαυτοὺς κριτὰς καὶ δικαστὰς προκαθίζοντες, ὅπερ ἐστὶν ἀδεκάστου κρίσεως.

D Οἱ δὲ ψευδαπόστολοι καὶ ἑαυτοὺς συνιστάνοντες, ἅπαν τοὐναντίον, πρὸς ἐπίδειξιν, πρὸς ἀρέσκειαν τοῦ πλήθους, πάντα ποιοῦσι. Διὸ οὐδὲ μετροῦσιν ἑαυτοὺς, οὐδὲ ἐξετάζουσιν ἑαυτοὺς, ἀλλὰ ἀρκεῖ αὐτοῖς εἰς πᾶσαν εὐδαιμονίαν, τὸ τῷ πλήθει τῶν συνιόντων αὐτοῖς, ἀρέσκειν. Διὰ τοῦτο ἡμεῖς, οὐδὲ εἰς τὰ ἄμετρα ὥσπερ ἐκεῖνοι, οὔτε ἐκαυχησάμεθα, οὔτε καυχησόμεθα, ἀλλ' εἴ τι ἐροῦμεν, καὶ πράττομεν, καὶ ἐπιστέλλομεν, κατὰ τὸ μέτρον τοῦ κανόνος ἡμῶν καὶ λέγομεν καὶ πράττομεν καὶ ἐπιστέλλομεν. Αὐτὸς δὲ οὐ λέγει Μέτρον ἡμῶν, ἀλλὰ μέτρον εἰπὼν, ἐπάγει, « Οὗ μέτρου ἐμέτρησεν ἡμῖν, » δεικνὺς ὅτι καὶ αὐτὸ τὸ μέτρον αὐτοῦ ἐκ τοῦ Θεοῦ ἐστιν. Ἢ καὶ οὕτως.

A Μὴ νομίσῃς ὅτι, « Μέτρον εἰπὼν κανόνος, » αὐτὸς ἐμαυτῷ τὸ μέτρον ὥρισα, ἀλλ' ἐκεῖνο λέγω τὸ μέτρον, οὗ μέτρου, τουτέστι δι' οὗ ἐμέρισεν ἡμῖν ὁ Θεός. Τί δέ ἐστιν ἐκεῖνο ; Καὶ ἄλλα μὲν πολλὰ, τέως δὲ τὸ διὰ τοῦ κηρύγματος ἐλθεῖν μέχρις ὑμῶν, καὶ καταλαβεῖν ὑμᾶς. Τοῦτο τὸ μέτρον ἐκ τοῦ Θεοῦ ἔχομεν, δι' οὗ ἐμέρισε καὶ ἔταξεν ἡμᾶς, μέχρις ὑμῶν φθάσαι καὶ κηρύξαι τὸ Εὐαγγέλιον. Ἢ δύναται ὅλον τὸ χωρίον ἀπὸ τοῦ· Οὐ γὰρ τολμῶμεν μέχρι τοῦ· Οὐ συνιοῦσι, κατ' ἐκείνων εἰρῆσθαι τῶν ἀλαζόνων, καὶ τὸ, Ἀλλὰ αὐτοὶ ἐν ἑαυτοῖς, κατ' αἰτίαν εἰρῆσθαι τῶν ἑαυτοὺς συνιστανόντων. Οἷον· Αὐτοὶ γὰρ ἐν ἑαυτοῖς ἑαυτοὺς μετροῦντες καὶ συγκρίνοντες, οὐ συναισθάνονται ἀλαζονευόμενοι καὶ ἀπατῶντες ἑαυτούς. Ὥσπερ γὰρ ὁ παρ' ἑαυτῷ φρόνιμος, ἰσχυρῶς ἄφρων ἐστὶν, οὕτως καὶ ὁ παρ' ἑαυτῷ μέγας καὶ B ὑψηλὸς, καταγέλαστος καὶ ἔσχατος πάντων. « Ἀλλ' αὐτοὶ ἐν ἑαυτοῖς. » Ἐκείνοις μὲν οὖν οὐ τολμῶμεν ἑαυτοὺς συγκρῖναι, μεγάλοις, φησὶν, οὖσι καὶ ὑπερβαίνουσιν ἡμᾶς, ἀλλ' ἡμεῖς καθ' ἑαυτοὺς γινόμενοι, ἑαυτοὺς μετροῦμεν. Καὶ πρὸς τὰ μέτρα ἡμῶν, καὶ λαλοῦμεν καὶ ἐπιστέλλομεν, καὶ διαπραττόμεθα. « Καὶ συγκρίνοντες ἑαυτούς. » Καὶ ἡμεῖς μὲν, φησὶν, ἑαυτοὺς μετροῦμεν, ἐκεῖνοι δὲ, ἑαυτοὺς ἑαυτοῖς συγκρίνοντες. Οὐ γὰρ ἀξιοῦσι, φησὶ, πρός τινα τῶν ἀνθρώπων συγκριθῆναι, ἀλλ' αὐτοὶ πρὸς ἑαυτούς. Οὐ συνιοῦσι· Τουτέστιν οὐ νοοῦσιν οὐδὲ αἰσθάνονται ὅπως εἰσὶ καταγέλαστοι τοῖς ὁρῶσιν. Οὐ γὰρ λελήθασι, φησὶ, τινά. Ἢ ὅτι μεταξὺ ἀλλήλων ἑαυτοὺς ἐπαίροντες. « Ἡμεῖς δὲ οὐχὶ εἰς τὰ ἄμετρα καυχησόμεθα. » Ἡμεῖς δὲ, φησὶν, οὐκ εἰς τὰ ἄμετρα καυχησόμεθα, καθάπερ οὗτοι. Καὶ γὰρ ἦν εἰκὸς αὐτοὺς C ψευδομένους λέγειν, Τὴν οἰκουμένην ἐπεστρέψαμεν, πρὸς τὰ πέρατα τῆς γῆς ἀφικόμεθα διδάσκοντες. Ταῦτα οὖν ἄμετρα καλεῖ, ὑπερβαίνοντα τὴν δύναμιν αὐτῶν καὶ τὸ μέτρον. « Ἀλλὰ κατὰ τὸ μέτρον τοῦ κανόνος. » Ὥσπερ γὰρ ἀμπελῶνα διαιρῶν ὁ Θεὸς τὴν οἰκουμένην ἡμῖν, φησὶ, τοῖς ἀποστόλοις ἐμέρισε. Κατὰ οὖν τὸ μέτρον τοῦ κανόνος οὗ ἐμέρισεν ἡμῖν ὁ Θεὸς, καυχησόμεθα καὶ λαλήσομεν, φησί. Ποῖον δέ ἐστι τὸ μέτρον σου ; « Τὸ ἄχρις ὑμῶν », φησὶν. Ἀφικέσθαι ἄχρι καὶ ὑμῶν, ἐπεὶ οὖν ἄχρι καὶ ὑμῶν ἐφθάσαμεν, καὶ τοῦτο ἡμῖν τὸ δεδομένον παρὰ Θεοῦ μέτρον. « Ἄχρι καὶ ὑμῶν καυχώμεθα· » Ἀπὸ κοινοῦ γὰρ τὸ, « Καυχησόμεθα. »

esset. — *Aut hoc etiam modo.* Ne existimes quod dicens « Mensuram regulæ, » ipse mihi mensuram definierim : sed illud dico mensuram, qua mensura, id est, per quam partitus est nobis Deus. Quæ est autem illa ? Variæ sunt ac multæ Interim autem per prædicationem venisse usque ad vos atque apprehendisse vos, id habemus a Deo mensuram, per quam partitus est ac ordinavit ut ad vos usque pertingeremus, et Evangelium prædicaremus. Aut potest tota particula ab eo loco, Non enim audemus, usque ad illa verba, Οὐ συνιοῦσι adversus arrogantes dicta esse, et quod ait, ἀλλὰ αὐτοὶ ἐν ἑαυτοῖς dictum esse pro causa eorum qui se ipsos commendant, ut sit sensus : Nam ipsi in se ipsis se ipsos metientes ac comparantes, non perpendunt sive non intelligunt se arrogantes esse, ac sibiipsis imponere. Quemadmodum enim is qui apud sese prudens est, admodum insipiens est, ita etiam qui apud sese magnus et excelsus est, is ridiculus est omniumque postremus. « Sed ipsi in nobis ipsis. » Illis itaque non audemus nos ipsos conferre qui magni sunt, inquit, et nos excedunt, sed apud nos ipsos manentes metimur nos ipsos, et ad mensuras nostras et loquimur et scribimus et operamur. « Et seipsos comparantes. » Nos quidem nos ipsos metimur, inquit, illi vero se ipsos sibi conferunt, non enim ad aliquem hominum conferri volunt, sed sese ad seipsos Οὐ συνιοῦσι, hoc est, non intelligunt, non sentiunt quod ridiculi sint his qui intuentur, nulli enim occulti sunt, inquit ; aut quod inter se mutuo se ipsos extollunt. « Nos autem non in immensum gloriabimur. » **678** Nos, ait, non sicut illi : non ultra datas mensuras gloriabimur. Siquidem verisimile est, quod illi mentientes dicerent : Nos orbem convertimus, ad terminos terræ docentes pervenimus. Hæc ultra mensuram, aut supra mensuram esse dicit, quæ suam potentiam ac mensuram transgrediuntur. « Sed juxta mensuram regulæ. » Quemadmodum enim quispiam vineam distribuit, ita orbem nobis apostolis Deus partitus est. Itaque juxta mensuram regulæ qua partitus est nobis Deus, gloriabimur et loquemur. Quæ est autem tua mensura ? « Usque ad vos, » inquit. Etiam ad vos usque pertigisse. Quoniam igitur ad vos quoque pertigimus, etiam hæc data nobis est a Deo mensura ut etiam usque ad vos gloriemur : nam a communi sensu resumendum est, « Gloriabimur, » sive « Gloriemur. »

D Οὐ γὰρ ὡς μὴ ἐφικνούμενοι εἰς ὑμᾶς ὑπερεκτείνομεν ἑαυτούς. Ἄχρι γὰρ καὶ ὑμῶν ἐφθάσαμεν ἐν τῷ Εὐαγγελίῳ τοῦ Χριστοῦ. Οὐκ εἰς τὰ ἄμετρα καυχώμενοι ἐν ἀλλοτρίοις κόποις· ἐλπίδα δὲ ἔχοντες αὐξανομένης τῆς πίστεως ὑμῶν ἐν ὑμῖν μεγαλυνθῆναι, κατὰ τὸν κανόνα ἡμῶν εἰς περισσείαν, εἰς τὰ ὑπερέκεινα ὑμῶν εὐαγγελίσασθαι, οὐκ ἐν ἀλλοτρίῳ κανόνι, εἰς τὰ ἕτοιμα καυχήσασθαι. Ὁ δὲ καυχώμενος ἐν Κυρίῳ καυχάσθω. Οὐ γὰρ ὁ ἑαυτὸν συνιστῶν, ἐκεῖνός ἐστι δόκιμος, ἀλλ' ὃν ὁ Κύριος συνίστησιν.

X, 14-18. « Non enim quasi non pertingentes usque « ad vos, extendimus nos ipsos supra modum. Nam us« que ad vos quoque pervenimus in Evangelio Christi, « non in his quæ supra mensuram sunt gloriantes su« per alienis laboribus : sperantes autem futurum ut « dum creverit fides vestra, in vobis magnificemur « juxta regulam nostram in exuberantiam, ut iis « quoque regionibus quæ ultra vos sunt Evangelium « annuntiemus, non in aliena regula, ut de his quæ « parata sunt gloriemur : sed qui gloriatur, in Domino « glorietur. Non enim qui seipsum commendat, ille « **probatus est, sed is quem Dominus commendat.** »

Neque enim poterit quispiam dicere, inquit, quod, cum non pertigerimus sive non pertingamus usque ad vos, extendimus nos ipsos, dicentes nos pertigisse ad vos, frustra sermonem jactando. Revera enim usque ad vos pertigimus. Pertigimus autem in Evangelio Christi : hoc est, non utcunque pertigimus, sed annuntiantes vobis Evangelium. « Quasi non pertingentes. » Id est, non potentes ad vos usque pertingere, aut pertigisse. « Extendimus nos ipsos, tanquam fastu verborum. « Per Evangelium Christi. » Nam verisimile erat pseudapostolos etiam non prædicando, ad aliqua loca accessisse, et quod ob id gloriarentur. « Non in his quæ supra mensuram sunt gloriantes. » In his, inquit, **679** quæ nostram excedunt mensuram et potentiam, et in alienis laboribus. Verisimile enim est quod pseudapostoli cum alii prædicassent alicubi, ipsi leviter accedebant et sibiipsis prædicationem ascribebant. Nos autem non super alienis, inquit, laboribus. « Sperantes autem. » Nihil asserit, sed speramus, inquit, in Deo. In eo enim quod crescit fides discipulorum, præceptores laudantur. Hoc itaque in hoc consistit ut crescat fides vestra. « In vobis magnificemur. » Speramus, inquit, quod vobis ad fidem crescentibus, in vobis magni ostendemur. « Juxta regulam nostram in exuberantiam. » Hoc est, quod in vobis gloriabimur plus quam nunc ; nam id est, « In exuberantiam. » Juxta regulam nostram, id est, juxta mensuram nostram, quæ nobis a Deo credita est. Bene autem regulam et mensuram vocat, tanquam ad possessionem et hæreditatem orbis ipse accesserit. « Ut iis quoque regionibus quæ ultra vos sunt. » Et ita in vobis, inquit, magnificemur, ut etiam in regionibus quæ ultra vos sunt Evangelium annuntiemus ac doceamus : quod sane etiam fecit. «Non in aliena regula. » Et non quemadmodum pseudapostoli faciunt, inquit, gloriandum nobis est in aliena regula et parte, et ubi alius laboravit. Nam hoc est, quod ait : « De his quæ parata sunt. » Ubi, inquit, jactum erat doctrinæ semen. « Sed qui gloriatur in Domino glorietur. » Itaque illi, inquit, in vanum gloriantur: nos vero licet hæc operati simus etiam usque ad vos, et adhuc in posterum operaturi simus, non in nobis ipsis gloriamur, sed in Deo. Nam qui gloriatur, inquit, debet in Domino gloriari Siquidem eam quoque mensuram qua pertigimus, ex Deo accepimus. « Non enim qui seipsum commendat. » Qui autem erant se ipsos commendantes? Pseudapostoli videlicet. Quos autem commendat Dominus? Paulum sane. Nam « Juxta mensuram, inquit, regulæ qua partitus est nobis Deus. » Itaque Deus qui partitus est, ipse etiam commendat.

Οὐ γὰρ ἂν εἴποι τις, φησὶν, ὅτι μὴ ἀφικόμενοι, ἤγουν μὴ ἀφικνούμενοι εἰς ὑμᾶς, ὑπερεκτείνομεν ἑαυτοὺς, λέγοντες ἐφθακέναι εἰς ὑμᾶς, εἰκῇ τῷ λόγῳ κομπάζοντες. Τῷ ὄντι γὰρ, ἄχρις ὑμῶν ἐφθάσαμεν· Ἐφθάσαμεν δὲ, ἐν τῷ Εὐαγγελίῳ τοῦ Χριστοῦ. Τουτέστιν, οὐχ ἁπλῶς παραγενόμενοι, ἀλλὰ καταγγέλλοντες ὑμῖν τὸ Εὐαγγέλιον. « Ὡς μὴ ἐφικνούμενοι. » Μὴ ἰσχύοντες, φησὶ, καὶ ἄχρις ὑμῶν ἐφικέσθαι, ἢ φθᾶσαι. « Ὑπερεκτείνομεν ἑαυτοὺς, » οἷον, τῷ κόμπῳ τῶν λόγων. « Ἐν τῷ Εὐαγγελίῳ τοῦ Χριστοῦ. » Εἰκὸς γὰρ ἦν τοὺς ψευδαποστόλους, καὶ ἄνευ τοῦ κηρύσσειν παραγενομένου που, καὶ ὑπὲρ τούτου καυχᾶσθαι. « Οὐκ εἰς ἄμετρα καυχώμενοι. » Τὰ τὸ μέτρον, φησὶν, ἡμῶν, καὶ τὴν δύναμιν ὑπερβαίνοντα ἐν ἀλλοτρίοις κόποις. Εἰκὸς γὰρ τοὺς ψευδαποστόλους, ἄλλων που κηρυξάντων, αὐτοὺς ἐπιδημῆσαι ψιλῶς, καὶ ἑαυτοῖς ἐπιγράφειν τὸ κήρυγμα. Ἡμεῖς δὲ φησὶν, οὐκ ἐπ' ἀλλοτρίοις κόποις· « Ἐλπίδα δὲ ἔχοντες. » Οὐδὲν ἀποφαίνεται, ἀλλ' ἐλπίζομεν, φησὶν, ἐπὶ τῷ Θεῷ. Πρὸς ὃ γὰρ ἡ πίστις ἐπιδίδωσι τῶν μαθητῶν, οἱ διδάσκαλοι εὐδοκιμοῦσι. Τοῦτο γάρ ἐστιν αὐξανομένης τῆς πίστεως ὑμῶν. » Ἐν ὑμῖν μεγαλυνθῆναι. » Ἐλπίζομεν, φησὶν, υμῶν ἐπιδιδόντων πρὸς τὴν πίστιν, ἐν υμῖν μεγάλοι δειχθῆναι. « Κατὰ τὸν κανόνα ἡμῶν εἰς περισσείαν, » τουτέστιν, ἐν ὑμῖν μεγαλυνθῆναι πλέον ἢ νῦν. Τοῦτο γὰρ τὸ, « Εἰς περισσείαν, » κατὰ τὸν κανόνα ἡμῶς, τουτέστι, κατὰ τὸ μέτρον ἡμῶν, ὃ ἐπιστεύθημεν παρὰ Θεοῦ. Καλῶς δὲ κανόνα καὶ μέτρον καλεῖ, ὡς ἐπὶ κτῆσιν καὶ κληρονομίαν τῆς οἰκουμένης εἰσελθών. « Εἰς τὰ ὑπερέκεινα ὑμῶν. » Καὶ οὕτως μεγαλυνθῆναι ἐν υμῖν, ὥστε καὶ εἰς τὰ ὑπερέκεινα εὐαγγελίσασθαι καὶ διδάξαι, ὃ δὴ καὶ ἐποίησεν. « Οὐκ ἐν ἀλλοτρίῳ κανόνι. » Καὶ οὐχ ὥσπερ, φησὶν, οἱ ψευδαπόστολοι ἔχομεν καυχήσασθαι ἐν ἀλλοτρίῳ κανόνι καὶ μέρει, καὶ ἔνθα ἄλλος ἐκοπίασε. Τοῦτο γὰρ τὸ, « Εἰς τὰ ἕτοιμα, » Ἔνθα, φησὶ, προκαταβέβληται σπέρμα διδασκαλίας. « Ὁ δὲ καυχώμενος ἐν Κυρίῳ καυχάσθω. » Ἐκεῖνοι μὲν οὖν, φησὶν, εἰκῆ καυχῶνται, ἡμεῖς δὲ καὶ ταῦτα κατωρθωκότες τὸ ἄχρι καὶ ὑμῶν, καὶ προσέτι κατορθοῦν μέλλοντες, οὐ καυχώμεθα ἐν ἑαυτοῖς, ἀλλ' ἐν τῷ Θεῷ. Ὁ γὰρ καυχώμενος, φησὶν, ὀφείλει ἐν Κυρίῳ καυχᾶσθαι. Καὶ γὰρ καὶ αὐτὸ ὃ ἐφθάσαμεν μέτρον, ἐν Θεοῦ ἔχομεν. « Οὐ γὰρ ὁ ἑαυτον συνιστῶν. » Τίνες δὲ οἱ ἑαυτοὺς συνιστῶντες ; Οἱ ψευδαπόστολοι δηλονότι. Τίνας δὲ ὁ Κύριος συνίστησι ; Τοὺς ἀμφὶ Παῦλον δηλονότι. Κατὰ τὸ μέτρον γὰρ, φησὶ, τοῦ κανόνος, οὗ ἐμέρισεν ἡμῖν ὁ Θεός. Ὁ οὖν μερίσας Θεὸς, αὐτὸς καὶ συνίστησιν.

XI, 1-3. « Utinam toleraretis me paulisper in insi- « pientia; imo et sufferitis me: nam Zelotypus sum erga « vos zelo Dei. Adjunxi enim vos uni viro, ut virginem « castam exhiberem Christo, sed metuo ne qua fiat, « ut quemadmodum serpens Evam decepit versutia, « sua, ita corrumpantur sensus vestri a simplicitate « quæ est erga Christum. ».

Ὤφελον ἀνείχεσθέ μου μικρὸν τῇ ἀφροσύνῃ. Ἀλλὰ καὶ ἀνέχεσθέ μου. Ζηλῶ γὰρ ὑμᾶς Θεοῦ ζήλῳ. Ἡρμοσάμην γὰρ ὑμὰς ἑνὶ ἀνδρὶ παρθένον ἁγνὴν παραστῆσαι τῷ Χριστῷ. Φοβοῦμαι δὲ μή πως ὡς ὁ ὄφις Εὔαν ἐξηπάτησεν ἐν τῇ πανουργίᾳ αὐτοῦ, οὕτως φθαρῇ τὰ νοήματα ὑμῶν ἀπὸ τῆς ἁπλότητος τῆς εἰς τὸν Χριστόν.

Μέλλων ἐμβαίνειν εἰς τοὺς οἰκείους ἐπαίνους, A πολλῇ κέχρηται τῇ προδιορθώσει, τὸ φορτικὸν τοῦ δοκεῖν ἐπαινεῖν ἑαυτὸν ἀποφεύγων. Εἰς τοῦτο δὲ αὐτὸν ἤγαγεν ἡ τῆς ὑποθέσεως ἀνάγκη, καὶ τὸ δεδιέναι μὴ εἰς βλάβην τῶν μαθητῶν γένηται, τὸ αὐτὸν μὲν ἐξευτελίζεσθαι, τοὺς δὲ ψευδαποστόλους δοκεῖν εἶναί τι. Εἴθε ἀνείχεσθέ μου, φησὶν, ἀφροσύνης πρᾶγμα καὶ ἔργον ποιοῦντος. « Ἀλλὰ καὶ ἀνέχεσθέ μου. » Οἶδα γὰρ, φησὶν, ὅτι ἀγαπᾶτέ με, καὶ πάντα μου ἀνέχεσθε. « Ζηλῶ γὰρ ὑμᾶς. » Οὐκ εἶπε, Φιλῶ, ἀλλ' ὃ μεῖζον ἦν, « Ζηλῶ ὑμᾶς, » φησὶ, τουτέστι περικαῶς φιλῶ. Εἶτα ἵνα μὴ νομίσωσι διὰ τὰ ἀνθρώπινα, οἷον χρήματα ἢ δόξαν, οὕτω φιλεῖν αὐτοὺς, ἐπάγει· « Θεοῦ ζήλῳ, » ἵνα ὑμᾶς ὠφελήσω. « Ἡρμοσάμην γὰρ ὑμᾶς. » Πρὸς τὴν Ἐκκλησίαν ἅπας ὁ λόγος αὐτῷ· Αὕτη γὰρ μετὰ γάμον, παρθένος ἐστί. B Μνηστείας δὲ ὁ παρὼν καιρὸς, παστάδων δὲ ὁ μέλλων· καθὸ λέγεται, Ἀνέστη ὁ νυμφίος. Ποῖα δὲ τὰ ἕδνα; ἡ βασιλεία τῶν οὐρανῶν. Ταύτης τῆς μνηστείας καὶ ὁ Δαυῒδ προμνήστωρ ἦν λέγων· Ἄκουσον, θύγατερ, καὶ ἴδε, καὶ κλῖνον οὖς σου. Καὶ αὐτὸς ὁ Παῦλος νυμφαγωγὸς ὢν ἔλεγεν· Ὑπὲρ Χριστοῦ πρεσβεύομεν, ἵνα τὴν νύμφην λάβῃ, φησί. Τούτων τύπος ἦν τὰ περὶ τὸν Ἀβραὰμ, ὃς δοῦλον ἔπεμψε, μνηστεύσασθαι τῷ υἱῷ παρθένον ἐθνικὴν, καὶ ὁ Θεὸς ἔπεμψε τοὺς προφήτας πάλαι, καὶ τοὺς ἀποστόλους ὕστερον, μνηστεύσασθαι τῷ Υἱῷ τὴν ἐξ ἐθνῶν ἐκκλησίαν. « Παραστῆσαι τῷ Χριστῷ. » Ἐμνηστευσάμην, φησὶν, ὑμᾶς τῷ Χριστῷ. Οὐκοῦν δι' ἐκεῖνον ζηλῶ, οὐ δι' ἐμαυτόν. « Φοβοῦμαι δὲ μή πως. » Εἰ γὰρ καὶ ἡ ἀπώλεια ὑμετέρα, ἀλλ' ὁ φόβος κοινός. C Οὐκ ἀποφαίνεται δὲ ὅτι διεφθάρητε, ἵνα ἀναισχυντοτέρους ποιήσῃ, ἀλλ' ἀμφιβόλως λέγει, « Μή πως. » καί τοι διεφθαρμένοι ἦσαν. Καὶ γὰρ κἀκεῖνος τὰ μείζονα ἐπηγγείλατο, ἤγουν τοὺς πρωτοπλάστους ὁ ὄφις, ὥσπερ οἱ ψευδαπόστολοι τούτους. Δείκνυσι δὲ γυναικῶδες τὸ ἀπατᾶσθαι. « Ἐν τῇ πανουργίᾳ αὐτοῦ. » Ἀλλ' ὥσπερ τὸ εἶναι πανοῦργον τὸν ὄφιν, οὐκ ἔδωκε τῇ γυναικὶ συγγνώμην, οὕτως οὐδὲ ἡ τῶν ψευδαποστόλων ἀγάπη δώσει ὑμῖν. « Οὕτως φθαρῇ τὰ νοήματα ὑμῶν. » Οἷον, μετενεχθῇ ἀπὸ τῆς ἁπλότητος τοῦ Χριστοῦ, εἰς τὴν δεινότητα τὴν ἔξωθεν. Δείκνυσι δὲ, ὅτι ἀπλάστου καὶ ἀφελοῦς δεῖται ψυχῆς ἡ πίστις, πάντα πίστει δεχομένης, καὶ μηδὲν συλλογιζομένης. C

680 Aggressurus proprias laudes, multa correctione antea usus est, devitans ne odiosum videretur quod laudaret seipsum. Ad hoc autem duxit eum argumenti necessitas, cum vereretur ne in damnum fieret discipulorum, si ipse quidem despectu haberetur, pseudapostoli vero quidpiam esse viderentur. Utinam, inquit, toleraretis me, opus et factum insipiens perpetrantem. « Imo et toleratis me. » Novi enim quod me diligitis, ait, et omnia mea toleratis. « Nam zelotypus sum erga vos. » Non dixit : Amo vos, sed quod majus est, « Zelotypus sum erga vos, » hoc est, Ardenter amo. Deinde ne existiment quod propter humana, nempe pecunias aut gloriam, ita ipsos amet, subjungit : « Zelo Dei. » Ut vobis prosim. « Adjunxi enim vos. » Ad Ecclesiam totus ipsi sermo est. Hæc enim post nuptias virgo est ; præsens autem tempus est desponsationis, futurum vero thalami nuptialis : quatenus dicitur quod surrexit Sponsus [59]. Quænam autem est dos ? Regnum cœlorum. Hujus etiam desponsationis David paranymphus erat cum diceret : « Audi, filia, et vide, et inclina aurem tuam [60]. » Ipse quoque Paulus cum pronubus esset, dicebat : « Pro Christo legatione fungimur [61], » ut sponsam acciperet. Horum figura erant quæ in Abraham contigerunt, qui servum misit ut desponderet filio suo virginem gentilem [62]. Sic Deus olim prophetas miserat, et postmodum apostolos, qui Filio desqonderent Ecclesiam gentium. « Ut virginem castam exhiberem Christo. » Ego, inquit, vos Christo despondi : itaque propter illum zelotypus sum, non propter me ipsum. « Sed metuo ne qua flat. » Nam etsi perditio vestra sit, tamen timor communis est. Non autem enuntiative dicit : Ne corrumpamini, ut minus pudefiant : sed ambigue pronuntiat : « Ne qua flat, » licet jam corrupti erant. Etenim ille quoque majora pollicitus est, serpens, inquam, primis parentibus quemadmodum et his pseudapostoli. Ostendit autem deceptionem esse muliebrem. « Versutia sua. » Sed quemadmodum versutum fuisse serpentem, mulieri veniam non tribuit, ita neque pseudapostolorum versutia dabit vobis. « Ita corrumpantur sensus vestri. » Puta ut transferantur a simplicitate Christi ad calliditatem externam. Ostendit autem quod fidei opus sit anima fuco carente et sincera, quæ omnia fide excipiat, et in nullo seducatur.

Εἰ μὲν γὰρ ὁ ἐρχόμενος ἄλλον Ἰησοῦν κηρύσσει ὃν οὐκ ἐκηρύξαμεν, ἢ πνεῦμα ἕτερον λαμβάνετε, ὃ οὐκ ἐλάβετε, ἢ Εὐαγγέλιον ἕτερον ὃ οὐκ ἐδέξασθε, καλῶς ἠνείχεσθε.

Τέως δείκνυσι τοὺς ψευδαποστόλους ἐπεισάκτους καὶ ξένους ὑπάρχειν. Ὅρα δέ. Οὐκ εἶπε, Πλέον τι λαλοῦσι· καὶ γὰρ ἦν ἐκείνους εἰκὸς φλυαρεῖν, καὶ ῥημάτων κάλλει γοητεύειν τοὺς ἀκούοντας· ἀλλὰ φησιν Ἄλλον Χριστὸν, ἤγουν, Ὁ ἐρχόμενος πλουσιωτέρους ὑμᾶς ποιεῖ ἐν τοῖς πνευματικοῖς χαρίσμασιν. Οὐδέτερον δὲ

681 XI, 4. *Nam si is qui venit alium Jesum prædicat quem non prædicavimus, aut si Spiritum alium accipitis quem non accepistis ; aut aliud Evangelium quod non suscepistis, recte sustineretis.*

Interim ostendit pseudapostolos adventitios ess ac aliunde prorumpentes. Vide autem quod non dixerit : Si quid amplius loquuntur (Etenim verisimile erat illos nugari et verborum venustate velut præstigiis ludificare auditores), sed ait, Alium Christum, hoc est : Si is qui venit ditiores vos red-

[59] Matth. xxv, 1 seqq. [60] Psal. xliv, 11. [61] Cor. v, 20. [62] Gen. xxiv, 1 seqq.

dit spiritualibus donis. Neutrum autem horum A eget argutia verborum. — *Aut hoc etiam modo.* Per abductionem ad id quod absurdum est, dehortatur ipsos ne ad pseudapostolos accedant : ac si dicat : Si alium Jesum pseudapostolus (nam hunc appellat, Venientem, utpote prorumpentem et foris accedentem) : si igitur hic alium Jesum prædicat quem oportuit a nobis prædicari, et non prædicavimus : aut alium Spiritum oportuit vos accipere, et a nobis non accepistis : aut aliud Evangelium oportuit vos suscipere, et a nobis non suscepistis, juste illis adhæreretis et aurem præberetis. Verum si id impossibile est : neque enim ipsi pseudapostoli hoc dicere audebunt, sed neque vos ipsi : annon absurdum est nobis illos præponi, qui in nullo inferiores fuimus ne eximiis quidem apostolis ? B « Quem non prædicavimus. » Quem oportuit prædicari, et non prædicavimus. « Quem non accepistis. » Quem oportuit vos accipere, et non accepistis. « Aut aliud Evangelium. » Neque enim hoc externa eget sapientia. Considera vero quomodo ostendit nihil illos perfectius dicere : « Quem non prædicavimus, » inquit. « Quem non accepistis. » Et rursum : « Quod non suscepistis ; » circumscriptione ostendens nihil amplius illos doeere. Neque enim his qui plura loquuntur, sed qui vera dicunt oportet mentem advertere. « Quod non suscepistis. » Quod vos oportebat suscipere, et non suscepistis. « Recte sustineretis. » Quid dicis, Paule ? qui Galatis scribens ais : Si quis prædicaverit vobis Evangelium præter quam id quod accepistis, anathema sit [63] ; » nunc ad hos scribis : C « Recte sustineretis ? » Atqui propter hoc ipsum non sustinere oporteret, sed si eadem tecum dixissent, tunc oportet sustinere. Et vide ; **682** nam magnum imminet periculum ei qui non bene animadvertit. Omnibus enim hæresibus viam præstruunt. Ita gloriabantur pseudapostoli, quasi Paulus imperfecte doceret, ipsi autem perfectius aliquid dicerent : siquidem externa doctrina utentes, veris dogmatibus nugas permiscebant, ideo etiam multos corrumpebant. Hoc itaque nunc ait : Si hi certe aliquid perfectius dicunt, et alium oporteret prædicari Christum, ac nos prætermisissemus, recte sustineretis. Propterea enim dicit : « Quem non prædicavimus. » Si vero eadem sunt fidei D capita, et nihil amplius dicunt, quod ad dogma attinet : ob quam causam illi supra nos in honore habentur ? Quantumcunque enim nugati fuerint, inquit, nihil supra nos dixerunt præter fastum verborum. — Quod autem ait : « Recte sustineretis, » non est laudantis talem sententiam, sed uberius arguentis. Nam paulo ante, hos sustinere eisque adhærere, corruptionem appellavit. Quid est ergo quod arguit ? Inexcusabiles, inquit, estis si fallimini, quando utrique nostrum, et nos et pseudapostoli eadem videmur dicere, et tamen a nobis discedentes illis adhæretis : non enim occasionem habebitis fraudis novitatem, et rem

A τούτων χρήζει κομψείας λόγων. — [ΦΩΤ.] Ἢ καὶ οὕτως. Διὰ τῆς εἰς ἄτοπον ἀπαγωγῆς αὐτοὺς τῆς πρὸς τοὺς ψευδαποστόλους προσοχῆς ἀποτρέπει, οἷον· Εἰ γὰρ ἄλλον Ἰησοῦν ὁ ψευδαπόστολος (τοῦτον γὰρ ἐρχόμενον λέγει, οἷον, ἐπεισερχόμενον καὶ ἔξωθεν ἐπεισιόντα)· εἰ οὖν οὗτος, φησὶν, ἄλλον Ἰησοῦν κηρύσσει ὃν ἔδει κηρυχθῆναι παρ' ἡμῶν, καὶ οὐκ ἐκηρύξαμεν, ἢ ἄλλο Πνεῦμα ἔδει λαβεῖν ὑμᾶς, καὶ παρ' ἡμῶν οὐκ ἐλάβετε, ἢ ἄλλο Εὐαγγέλιον ἔδει δέξασθαι ὑμᾶς, καὶ παρ' ἡμῶν οὐκ ἐδέξασθε, εὐλόγως ἐν αὐτοῖς προσείχετε. Εἰ δὲ τούτο ἀδύνατον (οὔτε γὰρ αὐτοὶ οἱ ψευδαπόστολοι θαρρήσουσι τοῦτο εἰπεῖν, οὔτε δὲ ὑμεῖς αὐτοὶ), πῶς οὐ λίαν ἄτοπον, ἡμῶν ἐκείνους προκρίνειν, τῶν μηδὲν ὑστερησάντων, μηδὲ τῶν ὑπὲρ λίαν ἀποστόλων ; « Ὃν οὐκ ἐκηρύξαμεν. » B Ὃν ἔδει κηρυχθῆναι, καὶ οὐκ ἐκηρύξαμεν. « Ὃ οὐκ ἐλάβετε. » Ὃ ἔδει λαβεῖν ὑμᾶς, καὶ οὐκ ἐλάβετε. « Ἢ Εὐαγγέλιον ἕτερον. » Οὐδὲ γὰρ οὐδὲ τοῦτο σοφίας δεῖται τῆς ἔξωθεν. Σκόπει δὲ πῶς δείκνυσι μηδὲν τελειότερον λέγειν ἐκείνους. « Ὃν οὐκ ἐκηρύξαμεν, » φησὶν, « Ὃ οὐκ ἐλάβετε. » Καὶ πάλιν· « Ὃ οὐκ ἐδέξασθε. » Τῷ προσδιορισμῷ δεικνὺς, μηδὲν πλέον ἐκείνους διδάσκειν. Οὐδὲ γὰρ τοῖς πλείονα λαλοῦσιν, ἀλλὰ τοῖς ἀληθῆ λέγουσι, δεῖ προσέχειν τὸν νοῦν. « Ὃ οὐκ ἐδέξασθε. » Ὃ ἔδει δέξασθαι ὑμᾶς, καὶ οὐκ ἐδέξασθε. « Καλῶς ἠνείχεσθε. » Τί λέγεις, ὦ Παῦλε ; ὁ Γαλάταις γράφων, « Ἐάν τις εὐαγγελίζηται ὑμῖν παρ' ὃ παρελάβετε, ἀνάθεμα ἔστω, » τούτοις γράφεις, « Καλῶς ἠνείχεσθε ; » Καὶ μὴν διὰ τοῦτο οὐκ ἔδει ἀνέχεσθαι. Εἰ δὲ τὰ αὐτά σοι ἔλεγον, τότε ἀνέχεσθαι C ἐχρῆν. Ἀλλ' ὅρα. Μέγας γὰρ ὁ κίνδυνος τῷ μὴ προσέχοντι. Πάσαις γὰρ αἱρέσεσι δίδωσι πρόοδον. Οὕτως ἐκόμπαζον οἱ ψευδαπόστολοι, ὡς ἀτελῶς τοῦ Παύλου διδάσκοντος, καὶ ὅτι αὐτοὶ, φησὶ, πλέον τι καὶ τελειότερον λέγουσι. Τῇ γὰρ ἔξω παιδείᾳ χρώμενοι, τοῖς ἀληθέσι δόγμασι φλυαρίας ἀνεμίγνυν. Διὸ καὶ ἔφθειρον πολλούς. Τοῦτο οὖν φησι νῦν· Εἰ μέν τι τελειότερον λέγουσιν οὗτοι, καὶ ἕτερον ἔδει κηρυχθῆναι Χριστὸν, καὶ ἡμεῖς παρελίπομεν, καλῶς ἠνείχεσθε. Διὰ τοῦτο γὰρ λέγει, « Ὃν οὐκ ἐκηρύξαμεν. » Εἰ δὲ τὰ αὐτά ἐστι, φησὶ, τῆς πίστεως κεφάλαια, καὶ οὐδὲν πλέον ἐροῦσιν ὅσον ἧκεν εἰς τὸ δόγμα, διὰ τί πλέον ἔχουσι παρ' ὑμῖν ἐκεῖνοι ; Ὅσῳ γὰρ ἂν φλυαρήσωσι, φησὶν, οὐδὲν πλέον, ὧν ἡμεῖς, εἴποιεν, πλὴν τοῦ κόμπου τῶν λέξεων. — ΦΩΤ.] Τὸ δὲ D « Καλῶς ἠνείχεσθε, » οὐκ ἐπαινοῦντός ἐστι τὴν τοιαύτην γνώμην, ἀλλ' ἐκ περουσίας ἐλέγχοντος. Φθορὰν γὰρ πρὸ μικροῦ, τὸ ἀνέχεσθαι τούτων καὶ προσέχειν αὐτοῖς ἀπεκάλεσε. Τί οὖν ἐστιν ὃ ἐλέγχει ; Ἀπροφάσιστος ὑμῶν ἐστι, φησὶν, ἡ ἀγάπη, ὅταν ἄμφω ἡμῶν τε καὶ τῶν ψευδαποστόλων τὰ αὐτὰ δοκούντων λέγειν, ἡμῶν μὲν ἀφίστασθε, ἐκείνοις δὲ προστίθεσθε. Οὐ γὰρ ἕξετε πρόφασιν τὴν καινότητα τῆς ἀγάπης, καὶ τὸ ἐξηλλαγμένον εἰς τελειότητα τῶν δογμάτων. Εἴωθε γὰρ ἡ καινότης ὑπογαργαλίζειν καὶ ἐφέλκεσθαι τοὺς ἁπλουστέρους. Ὑμῖν, δὲ, οὐδὲ αὕτη ἡ πρόφασις ὑπελείφθη.

[63] *Galat.* I, 8.

esse insolitam ad perfectionem dogmatum. Solet enim novitas titillare ac simpliciores attrahere, vobis autem ne hæc quidem occasio relicta est.

A Λογίζομαι γὰρ μηδὲν ὑστερηκέναι τῶν ὑπὲρ λίαν ἀποστόλων. Εἰ δὲ καὶ ἰδιώτης τῷ λόγῳ, ἀλλ' οὐ τῇ γνώσει. Ἀλλ' ἐν παντὶ φανερωθέντες, ἐν πᾶσιν εἰς ὑμᾶς. Ἢ ἁμαρτίαν ἐποίησα ἐμαυτὸν ταπεινῶν, ἵνα ὑμεῖς ὑψωθῆτε ὅτι δωρεὰν τὸ τοῦ Θεοῦ Εὐαγγέλιον εὐηγγελισάμην ὑμῖν; Ἄλλας ἐκκλησίας ἐσύλησα, λαβὼν ὀψώνιον πρὸς τὴν ὑμῶν διακονίαν, καὶ παρὼν πρὸς ὑμᾶς καὶ ὑστερηθεὶς, οὐ κατενάρκησα οὐδενός·

Ἀντικρὺ τοῖς περὶ Πέτρον συγκρίνει ἑαυτὸν, τοῦτο δεῖξαι θέλων, ὅτι Εἰ ἐμοῦ, φησὶ, πλέον ἴσασι, καὶ ἐκείνων· εἰς τὴν εἰς ἄτοπον ἀπαγωγὴν φέρων τὸν λόγον. Ὅρα δὲ ταπεινοφροσύνην. Λογίζομαι, φησὶν, οἷον ἡγοῦμαι. Νομίζω, οὐδὲν ἀποφαντικὸν, καὶ οὐχ ἁπλῶς ἀποστόλων, ἀλλὰ τῶν ὑπὲρ λίαν, Πέτρον, καὶ Ἰάκωβον, καὶ Ἰωάννην αἰνιττόμενος. Τοῦτο δέ φησιν, B ἐπειδὴ τούτου νῦν χρεία. Ἀλλαχοῦ δέ φησιν· Ὃς οὐκ εἰμὶ ἱκανὸς καλεῖσθαι ἀπόστολος. « Εἰ δὲ καὶ ἰδιώτης. » Ἐπειδὴ ἐν τούτῳ ἐνεκαλλωπίζοντο οἱ ψευδαπόστολοι εἰς τὸ μὴ εἶναι ἰδιῶται, δείκνυσιν ὅτι οὐ φεύγει τὴν ἰδιωτείαν, ἀλλὰ καὶ σεμνύνεται ἐπ' αὐτῇ. Διὸ καὶ τίθησιν αὐτό. Καὶ ἀλλαχοῦ δὲ τοῦτο ποιεῖ, ἔνθα δείκνυσι τὸ εἶναι σοφὸν, πρὸς βλάβην ὂν τοῦ κηρύγματος. « Ἦλθον γὰρ, φησὶν, οὐ καθ' ὑπεροχὴν λόγου σοφίας, ἵνα μὴ κενωθῇ ὁ σταυρός. » — « Τῷ λόγῳ. » [ΦΩΤ.] Ὁ λόγος καὶ ἡ γνῶσις, οὐκ ἀεὶ τὰ αὐτὰ παρὰ τῷ θεσπεσίῳ Παύλῳ σημαίνει, ἀλλ' ἐνίοτε μὲν λόγον λέγει, τὸ ἔχειν χάρισμα διδασκαλικὸν, γνῶσιν δὲ, τὸ συνιέναι μὲν τὸν τοῦ κηρύγματος λόγον, μὴ μέντοι δύνασθαι καὶ ἑτέρους ὠφελεῖν καὶ διδάσκειν· ἐνίοτε λόγον μὲν λέγει, τὸ ἐγγεγυμνάσθαι τῇ Ἑλληνικῇ σοφίᾳ, μηδὲν δὲ τῆς θείας μετέχειν, C μόνον δὲ κατεστωμυλῶσθαι, γνῶσιν δὲ, τὸ τετελειῶσθαι ἐν τῇ σοφίᾳ, ὥστε καὶ αὐτὸν ἀκριβῶς εἰδέναι, καὶ ἑτέρους ἱκανὸν εἶναι διδάσκειν καὶ Χριστῷ προσάγειν. Πάλιν δὲ ἀλλαχοῦ, λόγον μὲν ἁπλῶς ὡς εἰώθαμεν τὸν προφορικὸν, γνῶσιν δὲ, τὴν ἐν τοῖς δόγμασιν εἴδησιν. Παράδειγμα τοῦ μὲν πρώτου, « Ὧ μὲν γὰρ δίδοται λόγος σοφίας, ἄλλῳ δὲ λόγος γνώσεως· τοῦ δὲ δευτέρου τὸ νῦν προκείμενον, « Ἰδιώτης τῷ λόγῳ, οὐ τῇ γνώσει. Τοῦ δὲ τρίτου, « Ἐπλουτίσθητε ἐν αὐτῷ, ἐν παντὶ λόγῳ καὶ πάσῃ γνώσει. »

XI. 5. 9. « Arbitror enim me nihilo inferiorem « fuisse eximiis apostolis. Cæterum licet imperitus « sermone, non tamen scientia. Verum ubique ma« nifesti sumus in omnibus erga vos. An peccavi « meipsum humilians ut vos exaltaremini, quod « gratuito Evangelium Dei prædicaverim vobis? Cæ« teras ecclesias deprædatus sum accepto ab illis sti« pendio, quo vobis inservirem. Et cum apud vos es« sem et egerem, non onerosus fui cuiquam.

Deinceps Petro et iis qui cum illo erant seipsum comparat, hoc ostendere volens: Si me, inquit, sapientiores sunt, illis quoque sunt sapientiores: sermonem ferens ad absurdam deductionem. Considera autem quam humiliter de se sentiet. Arbitror, inquit, hoc est existimo, opinor: nihil asserens. **683** Ne vulgaribus apostolis, sed eximiis: Petrum, Jacobum et Joannem designans. Hoc autem dicit quod sese nunc offerat necessitas, Alibi vero ait: Non sum idoneus qui dicar Apostolus [64]. « Cæterum licet imperitus sim. » Quoniam in hoc gloriabantur pseudapostoli quod imperiti non essent, ostendit quod non fugiat imperitiam, sed de ipsa etiam glorietur et ideo id ponit. Alibi vero etiam hoc facit, ubi ostendit quod esse sapientem ad nocumentum faciat prædicationis. « Veni, inquit, non cum eminentia sermonis et sapientiæ, ut non inanis reddatur crux Christi [65]. » — « Sermone, « etc. Ὁ λόγος, id est, sermo et ἡ γνῶσις, id est, scientia, non semper idem designant apud divum Paulum. Sed interdum quidem sermonem habere, dicit habere donum docendi: scientiam vero habere, designat intelligere quidem sermonem prædicationis, at non posse alios quoque juvare ac docere. Rursum quandoque quidem sermonem habere, dicit exercitatum quidem esse in Græcorum sapientia, sed nihil habere de divina, solum autem verbis multa garrire: scientiam vero habere, perfectum esse in sapientia: ut et ipse exacte rem noverit, et idoneus sit qui alios doceat, et ad Christum adducat. Rursum autem alibi sermonem quidem vulgari modo dicit, veluti dicere solemus eloquentiam sive expressionem verborum: scientiam autem dogmatum cognitionem. Exemplum primi est cum ait: « Huic quidem datur sermo sapientiæ, alii autem sermo scientiæ [66]. « Secundi vero, quod nunc proponitur; Imperitus quidem sermone, sed non scientia. Tertii autem: « Ditati estis per ipsum in omni sermone et in omni scientia [67]. »

D « Ἀλλ' ἐν παντὶ φανερωθέντες ἐσμέν. » Λείπει γὰρ τὸ, « ἐσμέν. » Οἷον, ἐν παντὶ πεφανερωμένοι ἐσμέν. Τί δὲ πεφανερώμεθα ὑμῖν; Ὅτι οὐδὲν τῶν ὑπὲρ λίαν ἀποστόλων ὑστερήσαμεν, ὅτι οὐκ ἐσμὲν ἰδιῶται τῇ γνώσει, ἀλλ' ἱκανοὶ διδάξαι καὶ τελειῶσαι ἐν τῇ πίστει, καὶ ἁπλῶς ἐν παντὶ ἐγνώσμεθα ὑμῖν, καὶ οὐκ ἔστιν οὐδεμία ὑμῖν ἔγκλησις καθ' ἡμῶν, οὐδὲ ἀγνοίας πρόφασις. εἰ μὴ ἄρα τοῦτο βούλεσθε ἁμαρτίας πρόφασιν λαβεῖν, τὸ μηδὲν λαβεῖν ἐμὲ ἐξ ὑμῶν. Τοῦτο δὲ ἐντρέπων φησὶν, ἀντὶ τοῦ. Εἰ μὴ ἄρα τὰ κατορθώματα

« Verum ubique manifesti sumus. » Nam deest ἐσμέν, id est, sumus, a communi intelligentia supplendum. Quid est autem, In quod manifesti sumus vobis? Quod in nullo inferiores fuerimus eximiis apostolis, quod non simus imperiti scientia sed idonei qui doceamus et perficiamus in fide; et simpliciter in omnibus noti sumus vobis, et ne una quidem accusatio est adversum nos, neque ignorantiæ prætextus: nisi hoc fortassis ad peccati occasionem sumere velitis, quod nihil a vobis

[64] I Cor. xv, 9. [65] I Cor. ii, 1. [66] I Cor. xii, 8. [67] I Cor. i, 5.

acceperim. Hoc autem pudefaciendo dicit, ac si diceret: Nisi præclara facinora nostra, et de quo alii gloriantur, hæc nobis ad peccatum ducere decrevistis: et id per quod sublimare vos statuit ad nostri accusationem pervertitis. **684** Hoc autem Pauli dictum est vehementer in vita confidentis, et in conversatione secundum Deum, ostendit enim illos ipsos nihil omnino habere quod adversus se dicant, etiam cum illorum arguat ingratitudinem ac pravitatem, quod cum nihil omnino possent in eo accusari, sed potius mirum in modum admirari, tamen pseudapostolos non minus, imo etiam magis quam Paulum amarent. « Non tamen scientia. » Pseudapostolos certe designat qui scientia secundum Deum imperiti erant, quod perniciosum est ac mortiferum. « Verum ubique manifesti sumus. » Pseudapostolos obscure denotat qui dolosi et contecti erant, pietatisque ac religionis personam induti. Nos autem non ita, inquit, nam in omni re et in cunctis quæ agimus manifesti sumus erga vos, in nulla, inquit, duplicitate aut simulatione. « An peccavi. » Cum aculeo usus est hoc sermone. Abjectum, inquit, me ducitis et magis vilem: An peccavi quod meipsum fame depresserim, et nihil a vobis acceperim? Hoc, ait, fecit ut vos ad ea quæ Dei sunt exaltaremini: Nam videntes quod nihil acciperem, ædificabamini; si autem accepissemt certe offendiculum passi fuissetis. « Cæteras ecclesias deprædatus sum. » Atqui poterat dicere: Ex labore manum mearum edebam, sed asperiorem faciens sermonem: Ab aliis, inquit, accepi quæ vobis subministrarem ad prædicationem. Quod autem ait: « Deprædatus sum, » id est, spoliavi, mudavi; non enim se clanculo accepisse asserit: minime; sed stipendium dicit ipsos necessarius sumptus. Magna autem erat illorum accusatio quod ne hæc quidem ipsi præbuissent. Quodque pejus est: Ut vobis, inquit, inservirem: vobis enim prædicans, ab aliis alebar. « Et cum præsens essem apud vos et egerem. » Triplex erat peccatum: et quod apud illos prædicaret et quod necessario egeret alimento. Non solum enim, inquit, alio non mittebatis mihi, quod Macedones fecerunt, sed neque præsentem alebatis « Non onerosus fui; » aut οὐ κατενάρκησα, id est Non deses fui, non dejectus sum animo, non solvi tolerantiam. Hac autem via levius reddit eis peccatum; quia ergo, ait, « Non postulavi. » — *Aut etiam hoc modo*

A ἡμῶν, καὶ ἐφ' ᾧ ἄλλοι καυχῶνται, ταῦτα ἡμῶν εἰς ἁμαρτίαν λογίζεσθαι διεγνώκατε, καὶ ἐφ' ᾧ ὑψῶσαι ὑμᾶς ἐπετήδευσα, τοῦτο εἰς κατηγορίαν ἡμῶν περιτρέπετε. Τοῦτο δὲ Παύλου ἐστὶ λίαν θαῤῥοῦντος τῷ βίῳ, καὶ τῇ κατὰ Θεὸν πολιτείᾳ, ὅτι αὐτοὺς ἐκείνους δείκνυσι, μηδὲν ὅλως ἔχοντας εἰπεῖν κατ' αὐτοῦ, καὶ ἐκείνων ἐλέγχοντος τὴν ἀγνωμοσύνην καὶ πονηρίαν, ὅτι μηδὲν ὅλως ἔχοντες ἐγκαλεῖν, ἀλλὰ καὶ ὑπερθαυμάζειν ὄντες δίκαιοι, ὅμως τοὺς ψευδαποστόλους οὐδὲν ἔλαττον, εἰ μὴ καὶ Παύλου μᾶλλον ἔστεργον. « Ἀλλ' οὐ τῇ γνώσει. » Τοὺς ψευδαποστόλους αἰνίττεται δηλαδή, κατὰ τὴν τοῦ Θεοῦ γνῶσιν ἰδιώτας ὄντας, ὅπερ ἐστὶν ὀλέθριον. « Ἀλλ' ἐν παντὶ φανερωθέντες. » Αἰνίττεται τοὺς ψευδαποστόλους, δολεροὺς τινας καὶ συνεσκιασμένους, B καὶ προσωπεῖον εὐλαβείας περικειμένους. Ἡμεῖς δὲ, οὐχ οὕτως, φησίν. Ἐν παντὶ γὰρ πράγματι, καὶ ἐν πᾶσιν οἷς ποιοῦμεν φανεροί ἐσμεν εἰς ὑμᾶς, ἐν οὐδεμιᾷ διπλόῃ, ἢ ὑποκρίσει, φησίν. « Ἢ ἁμαρτίαν ἐποίησα. » Πληκτικῶς τῷ λόγῳ κέχρηται· Ἀπεῤῥιμμένον, φησίν, ἡγεῖσθέ με καὶ εὐτελῆ μᾶλλον, ἁμαρτίαν εἰ ἐποίησα ἐμαυτὸν λιμῷ ταπεινώσας, καὶ μηδὲν λαβὼν παρ' ὑμῶν. Τοῦτο, φησὶν, ἐποίησα, ἵνα ὑμεῖς εἰς τὰ κατὰ Θεὸν ὑψωθῆτε. Ὁρῶντες γὰρ μηδὲν λαμβάνοντα ᾠκοδομεῖσθε. Εἰ δὲ ἐλάμβανον, ἐσκανδαλίσθητε ἄν. « Ἄλλας ἐκκλησίας ἐσύλησα. » Καίτοι ἠδύνατο εἰπεῖν, ὅτι Ἐκ τῶν χειρῶν μου ἤσθιον, ἀλλὰ πληκτικώτερον τὸν λόγον ποιῶν, φησί· Παρ' ἄλλων ἔλαβον, ὑμῖν διακονούμενος εἰς τὸ κήρυγμα. Τὸ δὲ, « ἐσύλησα, » οἷον ἐσκύλευσα, ἐγύμνωσα. Οὐ γὰρ τὸ λάθρα λαβεῖν λέγει, C ἄπαγε. Τὸ δὲ ὀψώνιον δηλοῖ αὐτὰ τὰ ἀναγκαῖα δαπανήματα. Μεγάλη δὲ ἐκείνων κατηγορία, ὅτι οὐδὲ ταῦτα αὐτῷ παρεῖχον, καὶ, τὸ χεῖρον ὅτι πρὸς τὴν ὑμῶν, φησὶ, διακονίαν. Ὑμῖν γὰρ κηρύσσων, παρ' ἄλλων ἐτρεφόμην. « Καὶ παρὼν πρὸς ὑμᾶς καὶ ὑστερηθείς. » Τριπλοῦν τὸ ἔγκλημα, ὅτι καὶ παρ' αὐτοῖς ἦν κηρύσσων, καὶ τῆς ἀναγκαίας ἔχρηζε τροφῆς. Οὐ μόνον γὰρ ἑτέρωθι οὐκ ἐπέμψατέ μοι, φησίν, ὅπερ Μακεδόνες ἐποίησαν, ἀλλ' οὐδὲ παρόντα ἐτρέφετε. « Οὐ κατενάρκησα. » — [ΘΕΟΔΩΡ.] Οἷον οὐκ ἠτόνησα, οὐδὲ ἐξέλυσα τὴν ὑπομονήν. Ταύτῃ γὰρ κουφότερον αὐτοῖς ποιεῖ τὸ ἔγκλημα, ὅτι ἐγὼ, φησὶν « οὐκ ἤττησα. » — Ἢ καὶ οὕτως. Καὶ ταῦτα, φησὶ, στερηθεὶς, οὐ κατενάρκησα, οὐδὲ ἠμέλησα, ἢ ῥᾳθυμότερος πρὸς τὸ κήρυγμα γέγονα, ἀλλὰ παρ' ἐμοῦ μὲν D ὅσα ἐχρῆν ἐγένετο πρὸς τὴν ὑμῶν σωτηρίαν, ἐγὼ δὲ ἐν ἐνδείᾳ διέτριβον.

Et his, inquit, cum carerem: non deses fui, non negligens, non segnior ad prædicationem factus sum; sed a me quidem **685** facta sunt ad vestram salutem quæcunque fieri oportuit, ego tamen in egestate degebam.

XI, 9-12. « Nam quod mihi deerat suppleverunt « fratres qui venerant a Macedonia: et in omnibus sic « me servabam ne vobis essem onerosus, atque ser« vabo. Est veritas Christi in me quod hæc gloriatio « non interrumpetur erga me in regionibus Achaiæ. « Quapropter? An quod non diligam vos? Deus novit, « verum quod facio, idem et faciam, ut amputem oc« casionem his qui cupiunt occasionem ut in quo « glorientur, reperiantur sicut et nos. »

Τὸ γὰρ ὑστέρημά μου προσανεπλήρωσαν οἱ ἀδελφοὶ, ἐλθόντες ἀπὸ Μακεδονίας, καὶ ἐν παντὶ ἀβαρῆ ὑμῖν ἐμαυτὸν ἐτήρησα, καὶ τηρήσω. Ἔστιν ἀλήθεια Χριστοῦ ἐν ἐμοὶ, ὅτι ἡ καύχησις αὕτη οὐ φραγήσεται εἰς ἐμὲ, ἐν τοῖς κλίμασι τῆς Ἀχαΐας. Διὰ τί; ὅτι οὐκ ἀγαπῶ ὑμᾶς; Ὁ Θεὸς οἶδεν. Ὃ δὲ ποιῶ καὶ ποιήσω, ἵνα ἐκκόψω τὴν ἀφορμὴν τῶν θελόντων ἀφορμὴν, ἵνα ἐν ᾧ καυχῶνται, εὑρεθῶσι καθὼς καὶ ἡμεῖς.

Ἐκ τοῦ εἰπεῖν· Ὑστέρημα, δείκνυσι μηδὲν ὑπὲρ τὴν ἀναγκαίαν λαβὼν χρείαν. Ἔπεμψαν δὲ αὐτῷ οἱ Φιλιππήσιοι· Διὰ τοῦτο δὲ καὶ τοὔνομα τέθεικεν, εἰς ζηλοτυπίαν αὐτοὺς ἐλεημοσύνης ἄγων. « Καὶ ἐν παντὶ ἀβαρῆ ἐμαυτόν. » Δείκνυσιν ὅτι καὶ βάρος ἡγοῦντο, τὰς τροφὰς αὐτῷ χορηγοῦντες. Καλῶς δὲ τὸ, « Τηρήσω. » Μὴ γὰρ νομίσητε, φησὶ, ταῦτά με εἰρηκέναι, ἵνα τοῦ λοιποῦ λάβω παρ' ὑμῶν. Οὐ μόνον γὰρ ἐτήρησα, ἀλλὰ καὶ τηρήσω. « Ἔστιν ἀλήθεια Χριστοῦ ἐν ἐμοί. » Εἶτα ἵνα μὴ νομίσωσι ταῦτα εἰρηκέναι αὐτὸν ἵνα αὐτοὺς ἐπισπάσηται πρὸς τὸ δοῦναι, φησίν· « Ἔστιν ἀλήθεια Χριστοῦ ἐν ἐμοί. » τουτέστιν, ἀληθεύων λέγω, ὅτι ἡ καύχησις αὕτη, ἡ τοῦ μὴ λαβεῖν δηλαδή. Καύχησιν δὲ ταύτην καλεῖ, ἵνα μὴ νομίσωσιν ὀργίζεσθαι αὐτὸν ἐφ' οἷς οὐκ ἔλαβεν. « Οὐ φραγήσεται. » Τουτέστιν, οὐκ ἐκκοπήσεται, οὐδὲ διαλείψει. Πῶς δὲ οὐ διαλείψει; εἰ καὶ τοῦ λοιποῦ μὴ λάβῃ. « Ἐν ὅλῃ τῇ Ἀχαΐᾳ. » Τουτέστι τῇ ἐπαρχίᾳ. Ἢ ὅτι ἡ καύχησις ἡ προσγενομένη μοι ἐν τοῖς κλίμασι τῆς Ἀχαΐας, ὅτι δωρεὰν ἐκήρυξα, οὐ φραγήσεται. Σφόδρα δὲ αὐτῶν ὡς ἀσθενῶν κατεγίνωσκε, παρ' αὐτῶν μὴ λαβών. Εἰ γὰρ ἐπὶ τούτῳ ἐκαυχᾶτο, οὐδαμοῦ λαβεῖν ἔδει. Εἰ δὲ ἀλλαχοῦ γράφει, ὡς παρὰ εὐσκανδαλίστων τούτων οὐκ εἴληφεν. « Ὅτι οὐκ ἀγαπῶ ὑμᾶς. » Τί οὖν; μισεῖς ἡμᾶς καὶ διὰ τοῦτο οὐδὲν αἱρῇ λαβεῖν παρ' ἡμῶν; Ὁ Θεὸς οἶδε, φησὶν, ὅτι οὐ διὰ τοῦτο λαβεῖν παραιτοῦμαι, ἀλλὰ δι' ὃ λέγει. « Ὃ δὲ ποιῶ. » Ποιῶ δὲ, τὸ ἀδαπάνως κηρύξαι, καὶ τοῦτο ἀεὶ ποιήσω. « Ἵνα ἐκκόψω τὴν ἀφορμήν. » Λέγει τὴν αἰτίαν, δι' ἣν οὐ λαμβάνει. Ἐπετήρουν οἱ ψευδαπόστολοι, ἵνα εἰ εὕρωσιν αὐτὸν εἰληφότα, ἀφορμὴν λοιδορίας τὸ πρᾶγμα ποιήσωνται. Ἐκείνων οὖν τὴν ἀφορμὴν βουλόμενος ἐκκόψαι, φησίν· « Ἵνα ἐν ᾧ καυχῶνται. » Τάχα καὶ τὸ μὴ λαβεῖν ὑπεκρίνοντο, διὰ τοῦτο οὐκ εἶπεν, Ἐν ᾧ ποιοῦσιν, ἀλλ' Ἐν ᾧ καυχῶνται « Εὑρεθῶσι καθὼς καὶ ἡμεῖς. » Εἶτα καὶ πλούσιοι ὄντες οἱ ψευδαπόστολοι, οὐδὲν ἐλάμβανον, καὶ ἐπὶ τούτῳ ἐκαυχῶντο. Ἵνα οὖν ἐν ᾧ καυχῶνται, ἐν τῷ μὴ λαμβάνειν, φησὶν, εὑρεθῶσιν ὅμοιοι ἡμῶν, καὶ μὴ πλέον ἡμῶν ἔχωσιν. Ἄτοπον γὰρ εἰς τὰ ἄλλα ἐλαττουμένους, ὧδε τὸ πλέον ἔχειν.

A Ex eo quod ait : Quod deerat, ostendit se nihil ultra necessarium usum accepisse. Miserunt autem ei Philippenses. Propterea vero etiam nomen posuit, ut ipsos etiam ad eleemosynæ æmulationem duceret. « Et in omnibus ne onerosus essem servavi. » Ostendit quod etiam onus ducerent alimenta ipsi suppeditare. Recte autem addidit : « Atque servabo. » Ne existimetis, inquit, me hæc in eum finem dixisse, quo deinceps accipiam a vobis : non enim solum ita servavi, verum etiam servabo. « Est veritas Christi in me. » Deinde ne hæc eum dixisse existiment quo ipsos magis attraheret ad dandum, ait : « Est veritas Christi in me, » hoc est, in veritate dico, quod gloriatio hæc, nempe de non accipiendo. Gloriationem autem dicit ne arbitrentur quod succenseat illis quod non accepisset. B « Non interrumpetur, » hoc est, non amputabitur, non deficiet. Quomodo autem non deficiet ? si ne in posterum quidem accipiat. » In regionibus Achaiæ. » Id est, in tota Achaiæ provincia. Aut quod gloriatio quæ mihi accessit in regionibus Achaiæ quod gratis prædicaverim non interrumpetur. Vehementer autem infirmos eos noverat cum ab ipsis non acciperet. Nam si in hoc gloriabantur, certe non oportebat accipere : quanquam alibi scribit quod ab his qui facile offendebantur non acceperit : « An quod non diligam vos ? » Quid ergo ? odisti nos, et proterea non vis a nobis accipere? Deus novit, inquit, quod non ob id devitem accipere : sed propter id quod subjungit. « Verum quod facio. » Facio sine sumptu prædicando, et hoc semper faciam. C « Ut amputem occasionem. » Causam dicit quare non accipiat. Observabant enim pseudapostoli, **686** ut si invenissent quod ipse accepisset, rem ipsam faceret ansam conviciandi. Volens igitur illis amputare occasionem, ait : « Ut in eo in quo glorientur. » Fortassis etiam se non accipere fingebant : proterea non dixit : In eo quod faciunt, sed « In eo in quo gloriantur. » — « Reperiantur sicut et nos. » Præterea cum divites essent pseudapostoli, nihil accipiebant, et in hoc gloriabantur. Ut ergo in eo in quo gloriantur quod non accipiant, inquit, reperiantur similes nobis, et nihil supra nos habeant. Indignum est enim, cum in cæteris sint inferiores, si in hoc essent superiores.

Οἱ γὰρ τοιοῦτοι, ψευδαπόστολοι, ἐργάται δόλιοι, μετασχηματιζόμενοι εἰς ἀποστόλους Χριστοῦ. Καὶ οὐ θαυμαστόν. Αὐτὸς γὰρ ὁ Σατανᾶς μετασχηματίζεται εἰς ἄγγελον φωτός. Οὐ μέγα οὖν, εἰ καὶ διάκονοι αὐτοῦ μετασχηματίζονται ὡς διάκονοι δικαιοσύνης, ὧν τὸ τέλος ἔσται κατὰ τὰ ἔργα αὐτῶν.

D XI, 13-15. « Siquidem istiusmodi pseudapostoli « sunt, ac operarii dolosi, et transfigurantur in « apostolos Christi. Atque haud mirum, quando- « quidem ipse Satanas transfiguratur in angelum « lucis. Non magnum est igitur si et ministri illius « transfigurentur quasi sint ministri justitiæ, quo- « rum finis erit juxta opera illorum. »

Τί λέγεις; οἱ τὸν Χριστὸν κηρύσσοντες καὶ τὸ Εὐαγγέλιον (οὕτω γὰρ ἄνω περὶ αὐτῶν εἴρηκας), ψευδαπόστολοί εἰσι; Ναὶ, φησί. Ταῦτα γὰρ ὑποκρινόμενοι ἐν τῷ φανερῷ, λάθρα ἀνόσια παρεισφέρουσι δόγματα. « Ἐργάται δόλιοι » Ἐργάζονται γὰρ, ἀλλ' ἀνασπῶσι τὰ καλῶς πεφυτευμένα. Τὸ γὰρ προσωπεῖον ὑποδυόντες τῆς ἀληθείας, οὕτως τὴν βλάβην ἐργάζονται, καὶ σχῆμα περικείμενοι ἀποστό-

Quid ais ? an qui Christum prædicant et Evangelium (nam ita superius de ipsis locutus est) pseudapostoli sunt ? Utique, inquit : hæc enim palam simulantes, occulte impia simul afferunt dogmata. « Operarii dolosi. » Operantur enim, sed revellunt quæ recte plantata erant, siquidem personam veritatis induti, ita nocumentum exercent, et habitu apostolorum amicti pelleque ovina, intus

lupi sunt. Transfigurantur veluti magister eorum transfiguratur, ideo etiam multis imponit : cumque angelus sit tenebrarum tanquam angelus lucis conspicitur fallens aspectus. « Non magnum est igitur. » Nam si quid admirari oportet, illud admiratione dignum est quomodo diabolus in tantam proruperit audaciam. — Non est, inquit, admirandum. Quare ? Quia debent omnino magistrum imitari, qui cum angelus sit tenebrarum, figuratur quasi esset angelus lucis. « Quasi sint ministri justitiæ. » Ministri justitiæ sunt sancti apostoli : Deo enim ministrant justificando per Evangelii potentiam. « Quorum finis erit. » Quanquam enim vos, inquit, fallunt, pervigilem Christi oculum fallere non poterunt.

687 XI, 16-21. *Iterum dico ne quis me putet insipientem esse. Alioqui licet ut insipientem accipiatis me, ut paululum quiddam et ego glorier. Quod dico, non dico secundum Dominum, sed velut per insipientiam in hoc argumento gloriationis. Quandoquidem multi gloriantur secundum carnem, et ego gloriabor. Libenter enim suffertis insipientes, cum sitis sapientes. Suffertis enim si quis vos in servitutem adigit, si quis excedit, si quis accipit, si quis extollit sese, si quis in faciem vos cædit : juxta contumeliam loquor, perinde quasi nos imbecilles fuerimus.*

« Iterum dico. » Jam siquidem multa præparatione ac correctione usus fuerat, sed non illa sola contentus erat. « Ne quis me putet insipientem esse. » Atqui superius dixit : Utinam toleraretis insipientiam meam : quomodo ergo hoc loco ait : « Ne quis me putet insipientem esse ? » Quia illud quidem, nempe seipsum laudare, insipientiæ est. Ego vero, inquit, non tanquam insipiens his utor sermonibus, sed cogor, ut vos a pseudapostolis abducam. Ideo ait : « Ne quis me putet insipientem esse. » Non enim ultro, sed ex necessitate ad meas ipsius laudes descendo. — *Aliud.* Insipientiæ verbum est dicere insipientem eum qui non est, neque ea agit quæ sunt insipientis. Siquidem insipiens est qui vane se jactat et inaniter gloriatur, qui simul et insipiens est et insipientiæ verba loquitur, et quæ insipientis sunt facit : qui autem de seipso et magna dicit et vera, idque causa utilitatis animæ : videbitur insipientiæ verba dicere quantum ad similitudinem prolationis, non tamen insipiens est, sed prudens admodum, et quæ prudentissimi sunt operatur, quod etiam irrationabilem calumniam despexerit, ob aliorum utilitatem ac salutem. Non est igitur contrarium paulo ante dixisse : Utinam sustineretis me, qui verbum quoddam insipientiæ dicturus sum ; et nunc dicere : « Ne quis me putet insipientem esse. » Ne quis itaque me insipientem esse existimet ; non enim propter meipsum, sed propter vos dicturus sum quæ dixero. Alioqui licebit ut insipientem putetis me et accipiatis. Neque enim aversor vel insipiens existimari propter vestram salutem. **688** *Siquidem* quæ dicturus sum, ad vestri confirmatio-

A λων, καὶ δορὰν προβάτου ἠμφιεσμένοι· λύκοι εἰσὶ τὰ ἔνδον, μετασχηματιζόμενοι, οἷον ὁ διδάσκαλος αὐτῶν μετασχηματίζεται. Διὸ καὶ πολλοὺς πλανᾷ, καὶ ὢν ἄγγελος σκότους, εἰς ἄγγελον ὁρᾶται φωτὸς, πλανῶν τὰς ὄψεις. Καὶ οὐ θαυμαστόν. Εἰ γὰρ δεῖ θαυμάζειν, ἐκεῖνό ἐστι θαύματος ἄξιον, πῶς ὁ διάβολος εἰς τοῦτο τόλμης ἔρχεται. — [ΦΩΤ.] Οὐ θαυμαστὸν, φησὶ, διὰ τί ; Ὅτι μιμεῖσθαι πάντως χρεωστοῦσι τὸν διδάσκαλον, ὃς ἄγγελος ὢν σκότους, φωτὸς εἶναι σχηματίζεται. « Ὡς διάκονοι δικαιοσύνης. » Διάκονοι δικαιοσύνης εἰσὶν οἱ ἅγιοι ἀπόστολοι· διακονοῦσι γὰρ Θεῷ ἐν τῷ δικαιοῦν δυναμένῳ Εὐαγγελίῳ. « Ὧν τὸ τέλος ἔσται. » Κἂν γὰρ ὑμᾶς, φησὶν, ἀπατῶσιν, οὐκ ἂν διαλάθωσι τὸν ἀκοίμητον ὀφθαλμὸν τοῦ Χριστοῦ.

B Πάλιν λέγω, μή τις με δόξῃ ἄφρονα εἶναι. Εἰ δὲ μή γε, κἂν ὡς ἄφρονα δέξασθέ με ἵνα μικρόν τι κἀγὼ καυχήσωμαι. Ὃ λαλῶ, οὐ λαλῶ κατὰ Κύριον, ἀλλ' ὡς ἐν ἀφροσύνῃ, ἐν ταύτῃ τῇ ὑποστάσει τῆς καυχήσεως Ἐπεὶ πολλοὶ καυχῶνται κατὰ τὴν σάρκα, κἀγὼ καυχήσομαι. Ἡδέως γὰρ ἀνέχεσθε τῶν ἀφρόνων, φρόνιμοι ὄντες. Ἀνέχεσθε γὰρ εἴ τις ὑμᾶς καταδουλοῖ, εἴ τις κατεσθίει, εἴ τις λαμβάνει, εἴ τις ἐπαίρεται, εἴ τις ὑμᾶς εἰς πρόσωπον δέρει. Κατὰ ἀτιμίαν λέγω, ὡς ὅτι ἡμεῖς ἠσθενήσαμεν.

« Πάλιν λέγω. » Ἤδη μὲν γὰρ πολλῇ προδιορθώσει ἐχρήσατο, ἀλλ' οὐκ ἀρκεῖται ἐκείνῃ μόνῃ. « Μή τις με δόκῃ ἄφρονα εἶναι. » Καίτοι ἄνω εἶπεν, ὄφελον ἀνείχεσθέ μου τῆς ἀφροσύνης. Πῶς οὖν ὧδε φησὶ, « Μή τις με δόξῃ ἄφρονα εἶναι ; » Ὅτι αὐτὸ μὲν, C φησὶ, τὸ ἐπαινεῖν ἑαυτὸν ἀφροσύνης ἐστὶν, ἐγὼ δὲ, φησὶν, οὐχ ὡς ἄφρων κέχρημαι τούτοις τοῖς λόγοις, ἀλλ' ἀναγκάζομαι πρὸς τὸ τῶν ψευδαποστόλων ἀπαγαγεῖν ὑμᾶς. Διό φησι, « Μή τις με δόξῃ ἄφρονα εἶναι. » Οὐ γὰρ ἑκὼν, ἀλλ' ἐξ ἀνάγκης εἰς τοὺς ἐμαυτοῦ ἐπαίνους ἐμπίπτω. — Ἄλλο. Ἔστιν ἀφροσύνης ῥῆμα εἰπεῖν, μὴ ὄντα ἄφρονα, μηδὲ τὰ τοῦ ἄφρονος ποιοῦντα. Ἄφρων μὲν γάρ ἐστιν ὁ μάτην μεγαλορημονῶν, καὶ εἰς κενὸν ἀλαζονευόμενος, ὃς μετὰ τοῦ εἶναι ἄφρων καὶ ἀφροσύνης λέγει ῥήματα, καὶ τὰ τοῦ ἄφρονος ποιεῖ. Ὁ δὲ λέγων περὶ ἑαυτοῦ καὶ μεγάλα καὶ ἀληθῆ, καὶ ἕνεκεν ὠφελείας ψυχικῆς, ἀφροσύνης μὲν δόξει, ῥήματα λέγειν, ὅσον ἐπὶ τῇ ὁμοιότητι τῆς προφορᾶς τῶν λόγων, οὐ μὴν ἄφρων, ἀλλὰ καὶ λίαν ἔμφρων, καὶ τὰ τοῦ ἐμφρονεστάτου D πράττων, ὅτι καὶ διαβολῆς ἀλόγου κατεφρόνησεν ἐπὶ τῇ ἑτέρων σωτηρίᾳ καὶ ὠφελείᾳ. Διὸ οὐκ ἔστιν ἐναντίον τὸ εἰπεῖν πρὸ ὀλίγων, ὄφελον ἀνείχεσθέ μου τι ἀφροσύνης ῥῆμα εἰπεῖν μέλλοντος, καὶ τὸ νῦν λέγειν· « Μή τις με δόξῃ ἄφρονα εἶναι. » Μή τις οὖν δόξῃ ἄφρονα εἶναι· οὐ γὰρ δι' ἐμαυτὸν, ἀλλὰ δι' ὑμᾶς ἐρεῖν μέλλω ἃ μέλλω λέγειν. Εἰ δὲ μὴ, κἂν ὡς ἄφρονα ἡγήσασθέ με καὶ παραδέξασθε. Οὐκ ἀποστρέφομαι γὰρ οὐδὲ τὸ ἄφρων νομισθῆναι διὰ τὴν ὑμετέραν σωτηρίαν. Καὶ γὰρ ἃ μέλλω ἐρεῖν, εἰς στήριγμα ὑμῶν καὶ ὠφέλειαν ψυχῆς συντελεῖ. « Εἰ δὲ μή γε. » Εἰ δὲ μὴ πεισθείητε, ἀλλὰ καὶ ἀνάγκην οὖσαν ὁρῶντες, μὴ ἐλεύθερόν με ἀφροσύνης νομί-

σητε, ὡς γοῦν ἄφρονος ἀνέχεσθε λέγοντος ἃ λέγω, ἵνα κἀγὼ καθάπερ, φησὶν, οἱ ψευδαπόστολοι καυχήσωμαι. Ἐκεῖνοι γὰρ εἰς ὑμετέραν βλάβην καυχώμενοι, εἰς τούτους με προάγουσι τοὺς λόγους. « Ὃ λαλῶ, οὐ λαλῶ κατὰ Κύριον. » Τὸ γὰρ καυχᾶσθαι οὐ κατὰ Κύριον· ὁ γὰρ Κύριος κελεύει μὴ καυχᾶσθαι. Τὰ ῥήματα τοιγαροῦν, οὐ κατὰ Κύριον. Ὁ δὲ τῶν ῥημάτων σκοπὸς, καὶ σφόδρα κατὰ Κύριον. « Ἀλλ' ὡς ἐν ἀφροσύνῃ. » Εἶτα ἵνα μὴ τῷ τὸν αὐτὸν ὁμολογεῖν ὅτι οὐ κατὰ Κύριον λαλεῖ, καὶ ὅτι ἐν ἀφροσύνῃ λαλεῖ, πρόφασιν ἐκείνοις πλείονος δῷ λοιδορίας. Πρῶτον μὲν οὐ λέγει, ἐν ἀφροσύνῃ, ἀλλ' « ὡς ἐν ἀφροσύνῃ· » ἔπειτά, φησιν· « Ἐν ταύτῃ τῇ ὑποστάσει τῆς καυχήσεως. » Τουτέστι, κατὰ τοῦτο τὸ μέρος τῆς καυχήσεως, οὐ λαλῶ κατὰ Κύριον. Ποῖον μέρος; Ὅτι μέλλει καυχᾶσθαι, Ἑβραῖος εἰμὶ, καὶ Ἰσραηλίτης, καὶ σπέρμα Ἀβραάμ. Τὰ δὲ τοιαῦτα, οὐκ ἀνῆκεν εἰς καύχημα Χριστοῦ· ὅθεν καὶ κατὰ σάρκα ταῦτα καλεῖ· Ἡ γὰρ εἰς Χριστὸν καύχησις, πραότης ἐστὶν, ἐγκράτεια, ἁγιασμός· Ὅτι γὰρ τὸ Ἑβραῖος εἶναι καὶ Ἰσραηλίτης οὐ κατὰ Κύριόν ἐστιν, ἄκουε αὐτοῦ λέγοντος· « Οὐκ ἔνι Ἰουδαῖος, οὐδὲ Ἕλλην. » Καὶ· « Ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ πάντες ἕν ἐστε. » — « Πολλοὶ καυχῶνται κατὰ σάρκα. » Ἀπὸ τῶν ἔξωθέν φησιν, οἷον ἀπὸ εὐγενείας, ἀπὸ τοῦ περιτομὴν ἔχειν, καὶ Ἑβραῖος εἶναι. « Ἡδέως γὰρ ἀνέχεσθε. » Ὥστε ὑμεῖς αἴτιοι ἀνεχόμενοι αὐτῶν ἡδέως. « Τῶν ἀφρόνων φρόνιμοι ὄντες. » Εἰ γὰρ τὸ ἐπὶ τοῖς ὄντως καλοῖς καυχᾶσθαι ἄφρονός ἐστι, πολλῷ μᾶλλον τὸ ἐπὶ τοῖς μὴ οὖσι. Τοὺς ψευδαποστόλους δὲ αἰνίττεται. Καὶ τὸ βαρὺ, φησὶν, ὅτι καὶ φρόνιμοι ὄντες, ἀνέχεσθε αὐτῶν. « Εἰ μὲν γὰρ ἦτε ἀνόητοι, » κἂν συγγνώμην εἴχετε· νῦν δὲ, ἐν εἰδήσει πταίετε. « Εἴ τις ὑμᾶς καταδουλοῖ. » Ὅρα πόσην δουλοπρέπειαν καταγινώσκει, καὶ ὡς μεθ' ὑπερβολῆς ὑπεκέκλιντο τοῖς ψευδαποστόλοις. « Εἴ τις κατεσθίει, εἴ τις λαμβάνει. » Ὁρᾷς ὅτι καὶ τὸ ἔμπροσθεν εἰρημένον, τὸ, Ἵνα ἐν ᾧ καυχῶνται εὑρεθῶσιν ὡς κἀγὼ, κατὰ συγχώρησιν εἴρηται, καὶ ὥστε μὴ ἐκ προοιμίων ἐλέγξαι αὐτούς. Νῦν γὰρ δείκνυσιν αὐτοὺς ὑποκρινομένους μὲν τὸ μὴ λαμβάνειν, λαμβάνοντας δέ. « Εἴ τις γὰρ, φησὶ, λαμβάνει· » καὶ, τὸ μεῖζον, « Εἴ τις κατεσθίει. » Τοῦτο γὰρ δηλοῖ, καὶ ἐκπιεζομένους αὐτοὺς ὑπὸ τῶν ψευδαποστόλων. « Εἴ τις ἐπαίρεται. » Οὐ σύμμετρος, φησὶν, ὑμῶν ἡ δουλεία, οὔτε ἥμεροι οἱ δεσπόται, ἀλλὰ φορτικοί τινες καὶ κατεξανιστάμενοι ὑμῶν. « Εἴ τις ὑμᾶς εἰς πρόσωπον δέρει. » Εἶδες ἐπίτασιν ἀπονοίας αὐτῶν καὶ τυραννίδος, καὶ ὅτι ὡς ἀνδραπόδοις αὐτοῖς ἐκέχρηντο; « Κατὰ ἀτιμίαν λέγω. » Οὐχ ὅτι τύπτεσθε, φησὶν, ἀλλ' ὅτι τῶν εἰς πρόσωπον τυπτομένων οὐκ ἔλαττον πάσχετε, ὡς εἰ ἔλεγεν. Πρὸς ὕβριν ὑμῖν λέγω τοῦτο. Τί τοιγαροῦν τούτου γένοιτ' ἂν αἰσχρότερον, ὅταν καὶ τὰ χρήματα ὑμῶν, καὶ τὴν ἐλευθερίαν, καὶ τὴν τιμὴν ἀφελόμενοι, μηδὲ οὕτως ὦσιν ἥμεροι; « Ἀλλ' ὑβριστικώτερον ἀργυρωνήτων ὑμῖν κεχρημένοι; » Διό φησι, Κατὰ ἀτιμίαν λέγω. « Ὡς ὅτι ἡμεῖς ἠσθενήσαμεν. » Ἀσαφὲς τὸ

nem et animæ utilitatem conferunt. « Alioqui. » Si vero persuaderi non potestis, sed videntes me etiam impellente necessitate hæc dicere, ab insipientia tamen liberum esse non duxeritis, saltem tanquam insipientem sustinete me dicentem quæ dico, ut ego veluti pseudapostoli glorier. Illi siquidem in vestrum damnum gloriantes ad hos me deducunt sermones. « Quod dico, non dico secundum Dominum. » Nam gloriari non est secundum Dominum; Dominus enim jubet non gloriari. Itaque verba quidem non sunt secundum Dominum et scopus verborum omnino secundum Dominum est. « Sed velut per insipientiam. » Deinde ne per hoc quod fatetur se non secundum Dominum loqui, et quod veluti per insipientiam loquatur, occasionem illis tribuat majoris convicii; primum quidem non dicit, Per insipientiam, sed, « Velut per insipientiam. » Deinde ait: « In hoc argumento gloriationis, » hoc est, In hac parte gloriationis non loquor secundum Dominum. Quænam pars est illa? quod gloriaturus est, dicendo: Hebræus sum et Israelites, et semen Abrahæ. Talia autem non retulit ad gloriationem Christi. Unde etiam secundum carnem hæc se loqui dicit. Gloriatio enim secundum Christum est mansuetudo, continentia, sanctimonia. Quod enim Hebræum esse et Israelitem non sit secundum Dominum, audi eum loquentem. « Non est Judæus neque Græcus [68]. » Et, « In Christo Jesu omnes vos unum estis [69]. » — Multi gloriantur secundum carnem. » Ab externis, inquit, hoc est, a generositate, quod circumcisionem habeant et Hebræi sunt. « Libenter enim suffertis. » Itaque vos in causa estis qui libenter suffertis. « Insipientes, cum sitis sapientes. » Nam si de his quæ vere honesta sunt gloriari insipientis est, multo magis in his quæ non sunt: pseudapostolos autem designat. Et grave est quod ait: Cum sitis sapientes, sustinetis ipsos. » Nam si insipientes aut fatui essetis, veniam sane haberetis: nunc autem scientes et prudentes labimini. « Si quis vos in servitutem adigit. » Vide quantam servilitatem improperet, ut etiam pseudapostolis mirum in modum subjiciantur. « Si quis exedit, si quis accipit. » Vides quod etiam id quod prius dictum est, ut in eo in quo gloriantur, reperiantur sicut et nos, per concessionem dictum sit, et ne ab exordio statim illos argueret: **689** nunc enim ostendit quod illi fingerent quidem se non accipere, sed tamen acciperent. Ait enim: « Si quis accipit, » quodque majus est, « Si quis exedit: » id enim significat ipsos depressos a pseudapostolis. « Si quis extollit sese. » Non est, inquit, moderata vestra servitus, neque mansueti domini, sed graves et in vos insurgentes. « Si quis in faciem vos cædit. » Vides intensionem eorum arrogantiæ et tyrannidis, et quod uterentur eis veluti mancipiis? « Juxta contumeliam dico. » Non quod verberemini, inquit, sed

[68] Galat. III, 28. [69] Ibid.

quod non minus patiamini iis qui in faciem cæduntur. Ac si diceret : Ad contumeliam vobis hoc dico. Quid igitur indecentius hac re fieri posset, quando et pecunias vestras et libertatem et honorem auferentes, ne ita quidem leniuntur ? sed injuriosius vobis utuntur, quam si argento emissent. Ideo ait : « Juxta contumeliam dico. » -- « Perinde quasi nos imbecilles fuerimus. » Obscurum est quod dicitur. Quoniam enim grave erat, ideo illud ita posuit, ut obscuritate occultaret molestiam et id quod erat odiosum ; hoc est enim quod dicit : An enim et nos eadem facere non possumus ? cur igitur illos suffertis, tanquam nos eadem facere non possemus.— *Alio modo*. Cujus gratia, inquit, illos in his suffertis ? an quod nos imbecilles simus, et non possimus pari modo vobis abuti ? Est autem vehementer pungitivum ac increpativum quod dicitur, et idcirco obscure illud posuit. Nam si propterea, inquit, illos honoratis quod injuriosi sint, sese in vos erigentes, et propemodum in faciem cædentes, possumus quoque et nos ista facere. Quasi enim nos in his inferiores essemus, illis subjicimini. Viden, quanta plenum sit increpatione quod dictum est ? His autem amputat omnem causam arrogantiæ illorum. Propter hoc igitur compellor, inquit, ut vos ab illorum fastu liberem, non ut meipsum clarum ostendam.

A εἰρημένον. Ἐπειδὴ γὰρ φορτικὸν ἦν, διὰ τοῦτο οὕτως αὐτὸ τέθεικεν, ἵνα κλέψῃ τὴν ἐπάχθειαν τῇ ἀσαφείᾳ. Ὁ γὰρ λέγει τοῦτο ἐστι· Μὴ γὰρ οὐ δυνάμεθα καὶ ἡμεῖς τὰ αὐτὰ ποιεῖν ; τίνος ἕνεκεν ἀνέχεσθε αὐτῶν, ὡς ἡμῶν μὴ δυναμένων ταῦτα ποιεῖν ; — Ἄλλως. Τίνος ἕνεκεν, φησὶν, αὐτῶν ἀνέχεσθε εἰς ταῦτα ; ὡς ἡμῶν ἀσθενούντων ἢ μὴ δυναμένων οὕτως ὑμῖν ἀποκεχρῆσθαι ; Πληκτικὸν δὲ σφόδρα τὸ εἰρημένον. Διὸ καὶ ἀσαφῶς αὐτὸ τέθεικεν. Εἰ γὰρ, φησὶ, διὰ τοῦτο αυτοὺς τιμᾶτε, ἐπειδὴ ὑβρίζουσιν ὑμᾶς ἐπαιρόμενοι, καὶ μονονοὺκ εἰς πρόσωπον τύπτοντες, δυνάμεθα καὶ ἡμεῖς ταῦτα ποιεῖν. Ὡς ἡμῶν γὰρ πρὸς ταῦτα ἀτονησάντων, ἐκείνοις ὑποκλίνεσθε. Ὁρᾷς πόσης ἐπιπλήξεως γέμει τὸ εἰρημένον ; Πᾶσαν δὲ τῆς ἐκείνων ἀπονοίας τὴν αἰτίαν, τούτοις ἐπικλᾷ. B Διὰ οὖν ταῦτα, φησὶν, ἀναγκάζομαι ἵνα ὑμᾶς τῆς τούτων ἀλαζονείας ἀπαλλάξω, οὐχ ἵνα ἐμαυτὸν λαμπρύνω.

XI, 21-23 « In quocunque audet aliquis, per insipientiam loquor, audeo et ego. Hebræi sunt ? et ego. Israelitæ sunt ? et ego. Semen Abrahæ sunt ? et ego. Ministri Christi sunt ? desipiens loquor, plus ego. »

Ἐν ᾧ δ' ἄν τις τολμᾷ, ἐν ἀφροσυνῃ λέγων τολμῶ κἀγώ. Ἑβραῖοί εἰσι ; κἀγώ. Ἰσραηλῖται εἰσί ; κἀγώ. Σπέρμα Ἀβραάμ εἰσι ; κἀγώ. Διάκονοι Χριστοῦ εἰσι ; παραφρονῶν λαλῶ, ὑπὲρ ἐγώ.

Considera rursum tantis non contentum præparationibus ac correctionibus, sed nunc **690** rem ipsam appelat audaciam et insipientiam ; ac propemodum ait : Vi adactus ad hæc venio. Hæc autem facit nos instruens, necessitate non cogente ad hujusmodi veniendum non esse sermones. In quacunque re audet aliquis gloriari (nam hæc pariter subaudienda sunt), audeo et ego. « Hebræi sunt ? et ego. » Neque enim omnes Hebræi erant quoque Israelitæ, sed erant etiam et Moabitæ et Ammonitæ : ideo suam generositatem manifestavit. Est autem per interrogationem legendum. Quod autem ait : « Ministri Christi sunt, » juxta pseudapostolorum sermonem hoc effatur. « Plus ego. » Id est, magis, excellentius. Rursumque rem ipsam vocat insipientiam. Aiunt autem quidam non oportere per interrogationem hunc proferre sermonem, sed omnino negare ipsos esse Christi ministros. Sed dicimus quod hoc prius fecit cum ipsos dixit pseudapostolos. Hic itaque ad inquisitionem sermo pervenit, nec oportet eum antea manifestare, sed operibus exhibere demonstrationem, quod ipse quidem Christi minister esset, illi vero non essent. « Desipiens loquor. » Hoc est, quanquam nonnullis desipere videar, dicens : « Plus ego. » Nam quæ omnino desipientia est quod seipsum dicat esse ministrum plusquam pseudapostoli ?

Ὅρα πάλιν αὐτὸν ταῖς τοσαύταις μὴ ἀρκεσθέντα προδιορθώσεσιν, ἀλλὰ νῦν τόλμαν καὶ ἀφροσύνην C καλοῦντα τὸ πρᾶγμα, καὶ μονονουχὶ λέγοντα· Βίᾳ ἐπὶ τούτῳ ἔρχομαι. Ταῦτα δὲ ποιεῖ, παιδεύων ἡμᾶς, ἀνάγκης χωρὶς, μὴ ἔρχεσθαι εἰς τοιούτους λόγους. Ἐν ᾧ δ' ἄν τις τολμᾷ πράγματι καυχᾶσθαι (ταῦτα γὰρ συνυπακουστέον), τολμῶ κἀγώ. « Ἑβραῖοί εἰσι ; Κἀγώ. » Οὐ γὰρ πάντες οἱ Ἑβραῖοι ἦσαν. Καὶ Ἰσραηλῖται. Ἦσαν γὰρ καὶ Μωαβῖται, καὶ Ἀμμανῖται. Διὸ ἐκαθάρισεν αὐτοῦ τὴν εὐγένειαν· κατὰ ἐρώτησιν δὲ ἀναγνωστέον. Τὸ δὲ, « Διάκονοι Χριστοῦ εἰσι, » κατὰ τὸν ψευδαποστόλων λόγον τοῦτο λέγων. « Ὑπερ ἐγώ. » Τουτέστι, Μᾶλλον ἐγώ. Καὶ πάλιν ἀφροσύνην καλεῖ τὸ πρᾶγμα. Φασὶ δέ τινες μὴ δεῖν αὐτὸν κατὰ σύγκρισιν προενεγκεῖν τὸν λόγον, ἀλλὰ παντάπασιν αὐτοὺς ἀρνήσασθαι διακόνους εἶναι Χριστοῦ. Ἀλλ' ἐροῦμεν ὅτι τοῦτο ἔμπροσθεν ἐποίησεν εἰπὼν, ψευδαπόστολοι. Ἐνταῦθα μέν τοι, εἰς ἐξέτα- D σιν ὁ λόγος ἤρχετο, καὶ οὐκ ἔδει αὐτὸν προαποφήνασθαι, ἀλλὰ τὴν διὰ τῶν ἐργῶν παρασχεῖν ἀπόδειξιν, ὅτι αὐτὸς μέν ἐστιν, ἐκεῖνοι δὲ οὔ. « Παραφρονῶν λαλῶ. » Ἀντὶ τοῦ, Εἰ καὶ δόξω τισὶ παραφρονεῖν ἐν τῷ λέγειν με· « Ὑπερ ἐγώ. » Ποία γὰρ ὅλως παραφροσύνη, τὸ ὑπὲρ τοὺς ψευδαποστόλους λέγειν ἑαυτὸν διάκονον εἶναι ;

XI, 23-27. *In laboribus copiosius, in verberibus supra modum, in carceribus abundantius, in mortibus frequenter : a Judæis quinquies quadragenas plagas una minus accepi ; ter virgis cæsus fui, semel lapi-*

Ἐν κόποις περισσοτέρως, ἐν πληγαῖς ὑπερβαλλόντως, ἐν φυλακαῖς περισσοτέρως, ἐν θανάτοις πολλάκις. Ὑπὸ Ἰουδαίων πεντάκις τεσσαράκοντα παρὰ μίαν ἔλαβον· τρὶς ἐραβδίσθην, ἅπαξ

ἐλιθάσθην, τρὶς ἐναυάγησα, νυχθήμερον ἐν τῷ βυθῷ πεποίηκα. Ὁδοιπορίαις πολλάκις, κινδύνοις ποταμῶν, κινδύνοις λῃστῶν, κινδύνοις ἐκ γένους, κινδύνοις ἐξ ἐθνῶν, κινδύνοις ἐν πόλει, κινδύνοις ἐν ἐρημίᾳ, κινδύνοις ἐν θαλάσσῃ, κινδύνοις ἐν ψευδαδέλφοις· ἐν κόπῳ καὶ μόχθῳ, ἐν ἀγρυπνίαις πολλάκις·

Εἶτα λέγει λοιπὸν τὸν χαρακτῆρα τῆς ἀποστολῆς. Τὸ δὲ, « Περισσοτέρως, » καὶ, « Ὑπερβαλλόντως, » οὐ κατὰ σύγκρισιν τῶν ψευδαποστόλων εἴρηται. « Ἐν θανάτοις πολλάκις. » — « Καθ' ἡμέραν γὰρ, φησὶν, ἀποθνήσκω. » Ἐπεδίδου γὰρ ἑαυτὸν εἰς κινδύνους θανατηφόρους. « Τεσσαράκοντα παρὰ μίαν ἔλαβον. » Διὰ τί παρὰ μίαν; Νόμος ἦν τὸν πλείονα τῶν τεσσαράκοντα τυπτόμενον, ἄτιμον εἶναι. Ὥρισαν οὖν παρὰ μίαν διδόναι, ἵνα κἂν τῇ ῥύμῃ τοῦ τύπτειν ἐξενεχθεὶς ὁ τύπτων περισσὴν δῷ, τεσσαράκοντα δῷ, καὶ μὴ γένηται ἄτιμος ὁ τυπτόμενος. « Τρὶς ἐραβδίσθην. » Ὁρᾷς ὅτι οὐ πάντα ἃ πέπονθεν ὁ Παῦλας, συνέγραψεν ἡμῖν ὁ Λουκᾶς ἐν ταῖς Πράξεσιν; Οὐ γὰρ πρὸς φιλοτιμίαν αὐτῷ τὰ τῆς συγγραφῆς πεπόνηται. Διὸ πολλὰ τῶν ἐνταῦθα εἰρημένων παρέλιπεν. « Τρὶς ἐναυάγησα. » Μακρὰς γὰρ καὶ διαποντίους ὁδοὺς στελλόμενος διὰ τὸ κήρυγμα, πάντα ἔπασχε τὰ εἰρημένα. Νυχθήμερον δὲ νηχόμενος, διεγένετο μετὰ ναυάγιον. Τὸ, Τρὶς ἐναυάγησα, ἑρμηνεύων φησὶν, ὅτι τρίτον ἡ ἀνθρωπότης ἐναυάγησεν, ἅπαξ ἐν τῷ παραδείσῳ, διὰ τῆς παραβάσεως, δεύτερον, ἐν τῷ κατακλυσμῷ, τρίτον μετὰ τὸ δέξασθαι τὸν νόμον. « Νυχθήμερον ἐν τῷ βυθῷ πεποίηκα. » Νύκτα λέγει ἐνταῦθα ὁ Ἀπόστολος τὴν πρὸ τῆς Χριστοῦ παρουσίας ἐν τῇ σκοτεινῇ πλάσει διατριβὴν, ἡμέραν δὲ, τὴν μετὰ τὴν Χριστοῦ παρουσίαν ἐν τῷ φωτεινῷ βαπτίσματι διαγωγήν. « Κινδύνοις ποταμῶν. » Καὶ γὰρ διαπορθμεύειν ποταμοὺς ἠναγκάζετο. « Κινδύνοις λῃστῶν » Πανταχοῦ γὰρ ὁ διάβολος ἐπολέμει, λῃστὰς ἐγείρων, τὰ ἔθνη τῶν Ἑλλήνων, τοὺς συγγενεῖς Ἰουδαίους, οἳ καὶ μᾶλλον ἐπολέμουν διὰ τὴν πίστιν διαπονούμενοι. Καὶ τόπος οὐκ ἦν ἀσφαλὴς αὐτῷ, οὐ πόλις, οὐκ ἔρημος οὐκ ἄλλο οὐδέν. « Κινδύνοις ἐν ψευδαδέλφοις. » Ὅρα ἕτερον κινδύνων εἶδος, τὸ ἐκ τῶν ψευδωνύμων, ὑποκριτῶν ἀδελφῶν. Ὅρα δέ· τοὺς κινδύνους κόποι καὶ μόχθοι, τούτους πάλιν οἱ κίνδυνοι διεδέχοντο, καὶ οὐκ ἦν ἀναπνεῖν.

« datus fui, ter naufragium feci, noctem una cum die « in profundo egi, in itineribus sæpe, in periculis fluminum, periculis latronum, periculis ex genere periculis ex gentibus periculis in civitate, periculis in « deserto, periculis in mari, periculis inter falsos « fratres: in labore et molestias: in vigiliis sæpe.»

Deinde consequenter ponit signaculum apostolatus sive legationis suæ. Quod autem ait, « Copiosius, » et, « Supra modum, » non per comparationem ad pseudapostolos dictum est. « In mortibus frequenter. » — « Nam quotidie morior [70], » inquit. Seipsum enim exponebat periculis mortem intentantibus. « Quadragenas plagas una minus accepi. » Quare una minus? **691** Lex erat quod is qui accepisset ultra quadraginta plagas, ignominiosus haberetur. Deflnierant igitur ut unam minus infligerent, ut quanquam impetu verberandi adductus is qui verberaret, unam infligeret superfluam, ita quadraginta inferret et is qui verberaretur infamis non fleret. » Ter virgis cæsus fui. » Vides quod non omnia quæ passus est Paulus scripserit nobis Lucas in Actis? neque enim ad gloriam ea quæ ipsius sunt historiæ conscripsit, ideo multa eorum quæ hic dicta sunt prætermisit. « Ter naufragium feci. » Longas enim et transmarinas vias prædicationis gratia emensus, omnia patiebatur quæ dicta sunt. Noctem autem una cum die natans perduravit post naufraginm. Porro dictum hoc: Ter naufragium feci, interpretando dicit quod humanitas ter naufragium fecit; semel in paradiso per transgressionem, rursum in diluvio, et tertio postquam legem suscepisset. «Noctem una cum die in profundo egi. » Noctem vocat hic Apostolus eam conversationem quæ ante Christi adventum in tenebrosa formatione erat: diem vero vivendi statum post Christi adventum in lucido baptismate. « Periculis fluminum. » Etenim flumina cogebatur trajicere. « Periculis latronum. » Ubique certamina certaminumque præmia proponebantur: ubique enim diabolus bellabat, latrones excitans, gentes Græcorum, cognatos Judæos, qui etiam magis bellabant, dolentes ac lacessentes propter fidem. Locus ipsi certus non erat, non civitas, non desertum, non aliud quidquam. « Periculis inter falsos fratres. » Vide aliud periculorum genus quod proveniebat ex simulatis et falso nominatis fratribus. Considera vero: pericula, labores ac molestiæ, hæc rursum pericula excipiebant, nec respirare dabatur.

Ἐν λιμῷ καὶ δίψει, ἐν νηστείαις πολλάκις, ἐν ψύχει καὶ γυμνότητι. Χωρὶς τῶν παρεκτὸς ἡ ἐπισύστασίς μου ἡ καθημέραν, ἡ μέριμνα πασῶν τῶν Ἐκκλησιῶν. Τίς ἀσθενεῖ, καὶ οὐκ ἀσθενῶ; τίς σκανδαλίζεται, καὶ οὐκ ἐγὼ πυροῦμαι;

Πανταχοῦ τῆς οἰκουμένης καὶ τῆς ἀοικήτου, ἀγῶνες ἦσαν καὶ στάδια, ἐν γῇ, ἐν θαλάσσῃ, ἔσωθεν, ἔξωθεν, παρὰ τῶν οἰκείων, παρὰ τῶν ἀλλοτρίων, παρὰ τῶν συγγενῶν παρὰ τῶν ἐπιπλάσνων ἀδελφῶν. Καὶ οὐδὲ τῆς ἀναγκαίας ηὐπόρει τροφῆς, οὐδὲ ψιλοῦ σκεπά-

XI, 27-29. « In fame et siti, in jejuniis sæpe, in « frigore et nuditate præter ea quæ extrinsecus acci- « dunt, conspirationes in me quotidianæ, cura om- « nium Ecclesiarum. Quis infirmatur, et ego non in- « firmor? Quis offenditur, et ego non uror? »

In omni orbis loco tam habitabili quam inhabitabili, certamina erant et exercitio: in terra, in mari; intus, foris; a propriis, ab alienis; a cognatis, a fictis fratribus. **692** Et ne necessarium quidem alimentum aut nudum tegumentum suppetebat or-

[70] Cor. 15, 31.

bis præceptori : sed nudus certabat, et fame pressus pugnabat. Nec solum non discruciabatur, verum etiam gratias agebat agonothetæ Christo. Considera vero quod universis quæ passus est enarratis, non dicit quod converterit et ad Christum adduxerit, simul quidem modeste se gerens, simul quoque docens quod licet nihil amplius fuisset quam quod laboribus fuerit defatigatus, ita tamen adhuc sint præmia reposita. « Præterea ea quæ extrinsecus accidunt. » Plura namque prætermissa erant quam ea quæ enumerata sunt : magis autem ne ea quidem quæ dicta sunt, singula in specie dixit, sed ea tantum quorum numerus facile comprehendi poterat, dicendo : « Quinquies, » et « Ter, » et « Ter, » et « Semel. » Quorum autem numerus erat multus et incognitus, silet, et dicit « Copiosius, » et « Supra modum, » et « Sæpe. » Conspirationes autem dicit communes ac unanimes incursus a persecutoribus. Conspirarunt, inquit, in me communi consilio. « Cura omnium Ecclesiarum. » Si enim præfectus quispiam unius familiæ ne respirare quidem potest, quid verisimile erat pati apostolum qui inter tanta pericula universi orbis curam habebat ? « Quis infirmatur et ego non infirmor. » Ac ne quis dicat quod curam quidem habebat, at non magnam, ponit et curæ intensionem. Quis infirmatur, inquit, quavis ægritudine seu spirituali seu carnali, et ego non infirmor? Non dicit, Socius et particeps sum ægritudinis, sed, Veluti is ipse qui infirmatur ita afficior. Ait autem : « Quis» sive magnus sive vilis aut abjectus, « Quis offenditur ? » Considera quomodo rursum exuberantiam doloris expresserit. Incendor, inquit, et uror. Et alia quidem patiens etiam gaudebat : sciens quod pro Christo pateretur; hic autem in anima vulnerabatur : itaque hoc magis angebat.

A σματος, ὁ τῆς οἰκουμένης διδάσκαλος, ἀλλὰ γυμνὸς ἠγωνίζετο, καὶ λιμώττων ἐπύκτευε. Καὶ οὐ μόνον οὐκ ἐδυσχέραινεν, ἀλλὰ καὶ χάριν ὡμολόγει τῷ ἀγωνοθέτῃ Χριστῷ. Ὅρα δὲ, εἰπὼν ὅσα πέπονθεν, οὐ λέγει ὅσους ἐπέστρεψε καὶ Χριστῷ προσήνεγκεν, ὁμοῦ μὲν μετριάζων, ὁμοῦ δὲ διδάσκων, ὅτι κἂν μηδὲν γένηται πλέον τῷ πονουμένῳ, καὶ οὕτω τὰ τῶν μισθῶν ἐστι πεπληρωμένα. « Χωρὶς τῶν παρεκτός. » Πλείονα γὰρ ἦν τὰ παραλειφθέντα, τῶν ἀπαριθμηθέντων. Μᾶλλον δὲ οὐδὲ αὐτὰ τὰ ῥηθέντα κατ' εἶδος εἶπεν, ἀλλ' ὧν μὲν εὔληπτος ἦν ὁ ἀριθμὸς, εἶπε, « Πεντάκις » λέγων, καὶ « Τρὶς, » καὶ, « Ἅπαξ. » Ὧν δὲ ἦν ἄπειρος ὁ ἀριθμὸς, σιωπᾷ καί φησι, « Περισσοτέρως, » καὶ, « Ὑπερβαλλόντως, » καὶ, « Πολλάκις. » Ἐπισυστάσεις δέ φησι, τὰς κοινῇ B παρὰ τῶν διωκτῶν ἐφόδους. Συνίσταντο γὰρ, φησί, μετ' ἐμοῦ γνώμῃ. « Ἡ μέριμνα πασῶν τῶν Ἐκκλησιῶν. » Τοῦτο τὸ κεφάλαιον ἁπάντων. Εἰ γὰρ μιᾶς τι προστατῶν οἰκίας οὐδὲ ἀναπνεῖν ἰσχύει, τί πάσχειν εἰκὸς ἦν τὸν ἀπόστολον, μετὰ τοσουτων κινδύνων, πάσης προνοούμενον τῆς οἰκουμένης ; « Τίς ἀσθενεῖ καὶ οὐκ ἀσθενῶ ; » Καὶ ἵνα μή τις εἴπῃ, ὅτι ἐμερίμνα μὲν, πλὴν οὐ πάνυ, λέγει τῆς μερίμνης τὴν ἐπίτασιν. Τίς ἀσθενεῖ, φησὶν, οἵαν βούλει ἀσθένειαν πνευματικήν τε καὶ σαρκικὴν, καὶ οὐκ ἐγὼ ἀσθενῶ ; Οὐκ εἶπε Κοινωνῶ τῆς Ἀσθενείας. Ἀλλ' Ὡς αὐτὸς ὢν ὁ ἀσθενῶν, οὕτως διάκειμαι. Τὸ δὲ, « Τίς, » κἂν μέγας φησὶ, κἂν εὐτελής. « Τίς σκανδαλίζεται ; » Ὅρα πάλιν πῶς παρέστησε τὴν ὑπερβολὴν τῆς ὀδύνης. Ἐμπίμπραμαι, φησὶ, καὶ καίομαι. Καὶ τὰ μὲν ἄλλα πάσχων, καὶ ἥδετο, εἰδὼς ὑπὲρ Χριστοῦ C πάσχειν ὧδε δὲ, διετιτρώσκετο τὴν ψυχὴν, ὥστε τοῦτο πλεῖον ἠνία.

XI, 26 33. « Si gloriari oportet, de his quæ infirmitatis meæ sunt gloriabor. Deus et Pater Domini nostri Jesu Christi qui est benedictus in sæcula novit quod non mentiar. In Damasci civitate, gentis præfectus nomine Aretæ regis, excubias servabat in Damascenorum civitate, cupiens me comprehendere ; et per fenestram in sporta demissus « fui per mœnia, effugique manus ejus. »

Εἰ καυχᾶσθαι δεῖ, τὰ τῆς ἀσθενείας μου καυχήσομαι. Ὁ Θεός καὶ Πατὴρ τοῦ Κυρίου Ἰησοῦ Χριστοῦ οἶδεν ὁ ὢν εὐλογητὸς εἰς τοὺς αἰῶνας, ὅτι οὐ ψεύδομαι. Ἐν Δαμασκῷ ὁ ἐθνάρχης Ἀρέτα τοῦ βασιλέως, ἐφρούρει τὴν Δαμασκηνῶν πόλιν πιάσαι με θέλων, καὶ διὰ θυρίδος ἐν σαργάνῃ ἐχαλάσθην διὰ τοῦ τείχους, καὶ ἐξέφυγον τὰς χεῖρας αὐτοῦ.

693 Ne verbum quidem facit de signis. Nam illa Dei donum erant, hæc autem una cum divino auxilio tolerantiam quoque ipsius ostendebant. Infirmitatem autem vocat persecutiones et afflictiones sive tentationes. Nam hæc humanæ naturæ sunt infirmitas : nempe fame premi, naufragium pati, cædi. Aut infirmitatem appellat afflictionem, hominum infirmitate sibi illatam. Nam qui offendebantur et imbecilles erant, ipsum affligebant. Hic apostolicus character est, his texebatur Evangelium. «In Damasci civitate, gentis præfectus.» Vide quantum fuerit bellum. Ipse per se præfectus excubias servabat in civitate. Nisi autem Paulus contra adversarios vehementer accensus fuisset, nequaquam ad tantam insaniam gentis præfectum

D Οὐδαμοῦ περὶ σημείων λέγει. Ἐκεῖνα γὰρ Θεοῦ δῶρον ἦν. Ταῦτα δὲ, μετὰ τῆς τοῦ Θεοῦ ῥοπῆς καὶ τὴν ἀπ' αὐτοῦ ὑπομονὴν ἐδείκνυ. Ἀσθένειαν δὲ καλεῖ τοὺς διωγμοὺς καὶ τοὺς πειρασμούς. Ταῦτα γὰρ ἀσθένεια τῆς ἀνθρωπίνης φύσεως τὸ λιμώττειν τὸ ναυαγεῖν, τὸ πλήττεσθαι. Ἢ ἀσθένειαν καλεῖ, τὴν διὰ τὴν ἀσθένειαν τῶν ἀνθρώπων γινομένην αὐτῷ θλῖψιν. Σκανδαλιζόμενοι γὰρ ἀσθενοῦντες, ἔθλιβον αὐτόν. Οὗτος ὁ ἀποστολικὸς χαρακτήρ. Διὰ τούτων ὑφαίνετο τὸ Εὐαγγέλιον. « Ἐν Δαμασκῷ ὁ ἐθνάρχης. » Θέα τὸν πόλεμον ὅσος. Δι' ἑαυτοῦ ὁ ἄρχων ἐφρούρει τὴν πόλιν. Εἰ δὲ μὴ πολὺς ἔπνει κατὰ τῶν ἀντιδιατιθεμένων ὁ Παῦλος, οὐκ ἂν εἰς τοσαύτην ἀνῆψε τὸν ἐθνάρχην μανίαν, ὡς καὶ τὴν πόλιν φρουρεῖν δι' αὐτόν. « Ἀρέτα τοῦ

βασιλέως. « Ὁ Πενθερὸς Ἡρώδου ἦν ὁ Ἀρέτας. « Καὶ διὰ θυρίδος ἐν σαργάνῃ. » Ἤδει γὰρ εἰρημένον, εὔχεσθαι μὴ ἐμπεσεῖν εἰς πειρασμὸν, ὅθεν οὐκ ἐπιῤῥίπτει ἑαυτὸν τοῖς πειρασμοῖς, ἀλλ' ἔνθα καὶ δι' ἀνθρωπίνης μηχανῆς ἔνι φυγεῖν οὐ παραιτεῖται. Ἐφύλαττε γὰρ ἑαυτὸν τῷ κηρύγματι, καὶ τῆς σωτηρίας ἐκήδετο τῶν μαθητῶν μᾶλλον, ἢ τῆς οἰκείας. Διὸ καὶ ἀλλαχοῦ φησι. « Καλόν μοι τὸ ἀναλῦσαι καὶ σὺν Χριστῷ εἶναι· τὸ δὲ, ἐπιμένειν τῇ σαρκὶ, ἀναγκαιότερον δι' ὑμᾶς. » Σαργάνη ἐστὶ σχοινίον, ἔστι δὲ καὶ εἶδος σπυρίδος.

Καυχᾶσθαι δὴ οὐ συμφέρει μοι. Ἐλεύσομαι γὰρ εἰς ὀπτασίας καὶ ἀποκαλύψεις Κυρίου. Οἶδα ἄνθρωπον ἐν Χριστῷ πρὸ ἐτῶν δεκατεσσάρων. εἴτε ἐν σώματι οὐκ οἶδα, εἴτε ἐκτὸς τοῦ σώματος οὐκ οἶδα· ὁ Θεὸς οἶδεν· ἁρπαγέντα τὸν τοιοῦτον ἄνθρωπον ἕως τρίτου οὐρανοῦ, καὶ οἶδα τὸν τοιοῦτον ἄνθρωπον, εἴτε ἐν σώματι, εἴτε ἐκτὸς τοῦ σώματος οὐκ οἶδα, ὁ Θεὸς οἶδεν, ὅτι ἡρπάγη εἰς τὸν παράδεισον, καὶ ἤκουσεν ἄῤῥητα ῥήματα, ἃ οὐκ ἐξὸν ἀνθρώπῳ λαλῆσαι.

« Καυχᾶσθαι δὴ οὐ συμφέρει » μοι. Καίτοι πολλὰ εἰπὼν ἄνω, πῶς ὧδε φησὶν, « Οὐ συμφέροι μοι, Ἐπειδὴ εἰς ἕτερον εἶδος καυχήσεως ἤρχετο, ὅπερ αὐτὸν ἐποίει λαμπρὸν, τὸ τῶν ἀποκαλύψεων. Φησὶν οὖν, « Οὐ συμφέρει μοι τοῦτο, » ἵνα μή με εἰς ἀπόνοιαν ἄρῃ. Ἄλλως γὰρ τὰ παρ' αὐτῷ μένοντα, καὶ εἰς ἑτέρους ἐκφερόμενα φυσᾷν εἴωθεν, οὐχ ὅτι αὐτὸς τοῦτο πάσχειν ἔμελλεν, ἄπαγε, ἀλλὰ παιδαγωγῶν ἡμᾶς, παρ' ἑαυτοῖς τὰ τοιαῦτα ἔχειν, ὡς τῆς διηγήσεως εἰς ἀπόνοιαν ἆραι δυναμένης. — Ἄλλως [ΦΩΤ.] Ἀντὶ τοῦ, Καυχᾶσθαι δὲ ἄλλα παρὰ τὰ τῆς ἀσθενείας μου, οὐ σμμφέρει μοι. Εἶπε γὰρ πρὸ μικρου, « Εἰ καυχᾶσθαι δεῖ, τὰ τῆς ἀσθενείας μου καυχήσομαι. » Εἶτα θεὶς μεταξὺ τῆς ἀσθενείας παράδειγμα, ἐπάγει ἀποδιδοὺς πρὸς τὸ εἰρημένον, οἷον, Ἃ δὲ οὐκ ἔστιν ἀσθενείας, ἀλλὰ μᾶλλον ὕψους καὶ δυνάμεως, ταῦτα, φησὶν, οὐ συμφέρει μοι. Πῶς οὖν καὶ ταῦτα λέγων; Οὐκ ἐβουλόμην, φησί. Διὰ δὲ τὴν ὑμῶν σωτηρίαν, καὶ ἃ μὴ βούλομαι ἀναδέχομαι. Καὶ σκόπει πῶς πανσόφως διαιτᾷ. Οὐ σιωπᾷ παντελῶς, ἵνα ὠφελήσῃ, καὶ οὐ λέγει ἀνακεκαλυμμένως, ἀλλ' ἓν καὶ τοῦτο συνεσκιασμένως, ἵνα φύγῃ τὸ καυχᾶσθαι, καὶ τότε ἀνάγκης αὐτῷ τῆς ἀπὸ τῶν ψευδοποστόλων ἐπικειμένης, παιδεύων διὰ τούτου, μηδὲν μέγα περὶ ἑαυτῶν ἡμᾶς λέγειν κἂν ἀληθὲς ᾖ, εἰ μὴ ἐκ πολλῆς ἀνάγκης. « Ου συμφέρει μοι. » Ἢ ἵνα μή τις μείζονα τῆς ἀξίας ἔννοιαν λάβῃ περὶ ἐμοῦ, ὅπερ παρακατιὼν, φησὶ, Μήτις εἰς ἐμὲ λογίσηται ὑπὲρ ὃ βλέπει με, ἢ ἀκούει τι ἐξ ἐμοῦ. » — « Ἐλεύσομαι γὰρ εἰς ὀπτασίας καὶ ἀποκαλύψεις Κυρίου. » Μεγάλη μὲν καὶ ἣν εἶπεν ἀποκάλυψιν, πλὴν πολλὰς εἰπεῖν ἔχων, μίαν ταύτην εἴρηκεν. Ὅτι γὰρ εἶχε πολλὰς εἰπεῖν, παρακατιὼν, φησὶ, « Καὶ

A accendisset, ut etiam per seipsum excubias in civitate servaret « Aretæ regis. » Socer Herodis erat Aretas. « Et per fenestram in sporta. » Noverat dictum esse ut precemur ne incidamus in tentationem [71]: unde seipsum non injicit in tentationes, sed ubi humano quoque invento datur effugere, non detrectat. Nam seipsum prædicationi servabat, ac salutis discipulorum magis curam habebat, quam propriæ. Ideo etiam alibi dicit: « Bonum esset mihi dissolvi et esse cum Christo [72]; » cæterum manere in carne magis necessarium est propter vos. » Σαργάνη funiculus est, attamen est quoque et genus sportæ.

XII, 1-4. « Gloriari sane non expedit mihi, veniam « enim ad visiones ac revelationes Domini. Novi

B « hominem in Christo ante annos quatuordecim : « an in corpore, nescio, an extra corpus nescio : « Deus novit; raptum hujusmodi in tertium usque « cœlum, et scio hujusmodi hominem, sive in « corpore, sive extra corpus nescio, Deus novit; « raptum fuisse in paradisum, et audisse arcana « verba quæ fas non sit homini loqui. »

« Gloriari sane expedit mihi. » Atqui multa superius dixit, quomodo ergo nunc ait, « Non expedit mihi; » quoniam ad aliud gloriationis genus veniebat, quod ipsum clarum redderet, nempe revelationum. Ait ergo : « Mihi hoc non expedit, » ne me in arrogantiam extollat. Alio namque modo

C quæ apud quemque manent, et quæ apud illos efferuntur instare solent; **694** non quod futurum esset ut hoc ipsi contingeret. Minime; sed nos instruens, ut hujusmodi apud nos ipsos servemus, quod narratio possit ad arrogantiam extollere. — *Alio modo.* Hoc est, Gloriari vero in aliis quam in his quæ infirmitatis meæ sunt, non expedit mihi. Dixit enim paulo ante : « Si gloriari oportet, de his quæ infirmitatis meæ sunt gloriabor. » Deinde posito infirmitatis exemplo, subjungit consecutive ad id quod dictum est, ac si dicat : Quæ vero non sunt infirmitatis, sed magis sublimitatis et potentiæ, de his, inquit, non expedit mihi gloriari. Quomodo ergo etiam hæc dicis ? Nollem, inquit, sed propter vestram salutem, etiam quæ nollem

D suscipio. Et considera quo pacto rem sapientissime pertractet. Non tacet penitus, ut prosit, nec aperte omnia exprimit, sed hoc unum : idque etiam obtegendo, ut jactantiam effugiat, licet necessitate tunc propter pseudapostolos ingruente : nos instruens per hoc, ne quidquam magni de nobis ipsos dicamus, etiam si verum sit, nisi multa necessitate. « Non expedit mihi. » Aut ne quis majorem circa me benevolentiam concipiat quam ego promereat, quod in progressu his verbis dicit : « Ne quis de me cogitet supra id quod videt esse me, aut quod audit ex me. « Veniam enim ad visiones et reve-

[71] Matth. vi, 13. [72] [73] Philipp. i, 23.

lationes Domini. » Magna quidem est quam narrat revelatio, attamen cum multas dicere potuisset, unicam hanc dixit. Quod enim multas dicere potuisset, inferius patet : « Et ne excellentia, inquit, aut exuberantia revelationum extollerer » Propterea autem ipsam obscure posuit, ut ostenderet quod illam invitus narraret. « Novi hominem in Christo. » Addidit *in Christo*, ne dicerent pseudapostoli (nihil autem non audebant) per dæmones fuisse sublevatum tanquam Simonem magum. « Ante annos quatuordecim. » Non intempestive tempus adjungitur, sed duplicem ob causam : tum ad ostendendum quod qui quatuordecim annos siluerat, ne nunc quidem narrasset nisi admodum coactus. Quoniam enim magnum quiddam esse videbantur pseudapostoli, omnesque ad se attrahebant : coactus est igitur ostendere quod illis major esset, ut suis sermonibus ipsos adhærere sibi persuaderet. Præterea ut innueret quod qui ante annos quatuordecim talia accipere meruerat, **695** qualis nunc erat post tantos perpessos pro Christo labores ? « Sive in corpore. » Dictum illud, « Sive in corpore, nescio, sive extra corpus, nescio, » secundo repetit : non ita ut quis putare possit battalogum esse, et superflue de eodem raptu utrumque dicere, sed illud quidem de raptu ad cœlos, hoc autem rursum de raptu inde ad paradisum. Quod si de eodem raptu poneret, nequaquam esset hoc superfluum. Rem enim admirandam et supernaturalem narrans, modum se ignorare perseveranter contendit. « Sive extra corpus nescio. » Modeste loquitur, suam non occultans ignorantiam. Licuisset enim de hoc tacere. « Et scio hujusmodi hominem. » Rapiebatur usque ad tertium cœlum, et rursum in paradisum. Ad quid autem omnino raptus est ? Ne vel in hoc esset inferior cæteris apostolis, qui corporaliter cum Domino versati sunt « In paradisum. » Siquidem hujus loci nomen ubique admodum celebre erat : unde et latroni promissus erat « Arcana verba. » Fortassis enim nulli alii hominum præter Paulum concessum est hujusmodi audire. « Quæ fas non sit homini loqui. » Ubi sunt qui falso inscriptam Revelationem conscripserunt ?

τῇ υπερβολῇ τῶν ἀποκαλύψεων. Διὰ τοῦτο δὲ αἰνιγματωδῶς αὐτὴν τέθεικεν, ἵνα δείξῃ ὅτι ἄκων λεγει. « Οἶδα ἄνθρωπον ἐν Χριστῷ. » Τὸ ἐν Χριστῷ, προσέθηκεν, ἵνα μὴ εἴποιεν οι ψευδαπόστολοι (οὐδὲν γὰρ αὐτοῖς ἀτόλμητον,) διὰ δαιμόνων ἐπῆρθαι ὡς τὸν Σιμωνα. « Πρὸ ἐτῶν δεκατεσσάρων. » Οὐκ ἀκαίρως ὁ χρόνος πρόσκειται, ἀλλὰ δυοῖν ἕνεκεν, τοῦ τε δεῖξαι ὡς σιγήσας δεκατέσσαρα ἔτη, οὐδὲ νῦν ἄν εἶπε μὴ σφόδρα βιασθείς. Ἐπειδὴ γὰρ μέγα τι ἐδόκουν οἱ ψευδαπόστολοι εἶναι καὶ εἵλκυσαν πάντας πρὸς ἑαυτοὺς, λοιπὸν ἠναγκάσθη δεῖξαι ὅτι μείζων ἐστὶν ἐκείνων, ἵνα πείσῃ τοῖς αὐτοῦ προσέχειν λόγοις αὐτούς· τοῦ τε αἰνίξασθαι ὡς ὁ πρὸ δεκατεσσάρων ἐτῶν τηλικούτων ἀξιωθεὶς, πηλίκος νῦν ἐστι μετὰ τοσούτους ὑπὲρ Χριστοῦ πόνους. « Εἴτε ἐν σώματι. » Τὸ « Εἴτε ἐν σώματι οὐκ οἶδα, εἴτε ἐκτὸς τοῦ σώματος οὐκ οἶδα, » δεύτερον ἔφη, οὐχ ὡς ἄν τις οἰηθείη περιττολογῶν, καὶ ἐπὶ τῆς αὐτῆς ἁρπαγῆς ἄμφω τιθείς. Ἀλλὰ τὸ μὲν τίθησιν ἐπὶ τῆς πρὸς οὐρανοὺς ἁρπαγῆς, τὸ δὲ πάλιν ἐπὶ τῆς ἐκεῖθεν ἁρπαγῆς τῆς εἰς τὸν παράδεισον. Εἰ δὲ καὶ ἐπὶ τῆς αὐτῆς ἁρπαγῆς ἐτίθει, οὐκ ἂν ἦν τοῦτο περιττολογία. Παράδοξον γὰρ καὶ ὑπερφυὲς ἀναγγέλλων πρᾶγμα, τὸν τρόπον ἀγνοεῖν διατείνεται μετ' ἐπιμονῆς. « Εἴτε ἐκτὸς τοῦ σώματος οὐκ οἶδα. » Μετριάζει, μὴ ἀποκρύψας τὴν ἑαυτοῦ ἄγνοιαν. Ἐξῆν γὰρ περὶ τούτου σιωπῆσαι. « Καὶ οἶδα τὸν τοιοῦτον ἄνθρωπον. » Ἡρπάγη ἕως τρίτου οὐρανοῦ, καὶ πάλιν ἐκεῖθεν εἰς τὸν παράδεισον. Τί δὲ ὅλως ἡρπάγη ; Ἵνα μηδ' ἐν τούτῳ ἔλαττον ἔχῃ τῶν λοιπῶν ἀποστόλων, τῶν διαγενομένων σωματικῶς μετὰ τοῦ Κυρίου. « Εἰς τὸν παράδεισον. » Πολὺ γὰρ τὸ ὄνομα τοῦ χωρίου τούτου καὶ πανταχοῦ ᾔδετο. Ὅθεν καὶ τῷ λῃστῇ τοῦτο Ἀπηγγείλατο. « Ἄρρητα ῥήματα. » Ἴσως γὰρ ἕτερος ἄνθρωπος πλὴν Παύλου, οὐκ ἐχώρει τοιαῦτα ἀκοῦσαι. « Ἃ οὐκ ἐξὸν ἀνθρώπῳ λαλῆσαι. » Ποῦ εἰσιν οἱ ψευδεπίγραφον Ἀποκάλυψιν συγγραψάμενοι ;

XII, 5-9. « De hujusmodi homine gloriabor ; de « me ipso vero non gloriabor, nisi super infirmi- « tatibus meis. Nam si gloriari voluero, non ero « insipiens ; veritatem enim dicam ; sed abstineo, « ne quis de me cogitet supra id quod videt esse « me, aut quod audit ex me. Et ne excellentia re- « velationum extollerer, datus fuit mihi stimulus « in carne nuntius Satanæ, ut me colaphis cæde- « ret ne extollerer. Super hoc ter Dominum roga- « vi, ut discederet a me, et dixit mihi : Sufficit tibi « gratia mea, nam potentia mea per infirmitatem « perficitur. Libentissime igitur gloriabor po- « tius super infirmitatibus meis, ut inhabitet in « me potentia Christi ».

Ὑπὲρ τοῦ τοιούτου καυχήσομαι, ὑπὲρ δὲ ἐμαυτοῦ οὐ καυχήσομαι, εἰ μὴ ἐν ταῖς ἀσθενείαις μου. Ἐὰν γὰρ θελήσω καυχήσασθαι, οὐκ ἔσομαι ἄφρων. Ἀλήθειαν γὰρ ἐρῶ. Φείδομαι δὲ, μή τις εἰς ἐμὲ λογίσηται, ὑπὲρ ὃ βλέπει με ἢ ἀκούει τι ἐξ ἐμοῦ. Καὶ τῇ ὑπερβολῇ τῶν ἀποκαλύψεων, ἵνα μὴ ὑπεραίρωμαι, ἐδόθη μοι σκόλοψ τῇ σαρκὶ, ἄγγελος Σατᾶν εἶνα με κολαφίζῃ, ἵνα μὴ ὑπεραίρωμαι. Ὑπὲρ τούτου τρὶς τὸν Κύριον παρεκάλεσα ἵνα ἀποστῇ ἀπ' ἐμοῦ· καὶ εἴρηκέ μοι· Ἀρκεῖ σοι ἡ χάρις μου· ἡ γὰρ δύναμίς μου ἐν ἀσθενείᾳ τελειοῦται. Ἥδιστα οὖν μᾶλλον καυχήσομαι ἐν ταῖς ἀσθενείαις μου, ἵνα ἐπισκηνώσῃ ἐπ' ἐμὲ ἡ δύναμις τοῦ Χριστοῦ.

Vide quantum fastu careat, et quomodo hæc velut de altero quodam narret. De hujusmodi, inquit, homine gloriabor. Id autem facit, sermonem nar-

Βλέπε αὐτοῦ τὸ ἄτυφον, πῶς ὡς περὶ ἑτέρου τινὸς αὐτὰ διηγεῖται. Ὑπὲρ γὰρ τοῦ τοιούτου, φησὶ, καυχήσομαι. Τοῦτο δὲ ποιεῖ συσκιάζων τὸν λόγον.

A Ὅτι γὰρ αὐτὸς ἦν ὁ ἁρπαγείς, αἰνίττεται φάσκων, « Ἐὰν γὰρ καυχήσωμαι, οὐκ ἔσομαι ἄφρων· ἀλήθειαν γὰρ ἐρῶ. » Καὶ ἄνω, « Καυχᾶσθαι δὴ οὐ συμφέρει μοι. » Ποῖον δὲ ἀσύμφορον τὸ ὑπὲρ ἄλλου καυχᾶσθαι καὶ ἀληθεύειν; « Ὑπὲρ δὲ ἐμαυτοῦ οὐ καυχήσομαι. » Καὶ τίνος ἕνεκεν ἄλλου ἁρπαγέντος, σὺ καυχᾶσαι; δῆλον οὖν ὅτι περὶ σεαυτοῦ λέγεις, εἰ καὶ συνεσκιασμένως. « Εἰ μὴ ἐν ταῖς ἀσθενείαις μου. » Οἷον ἐν ταῖς θλίψεσιν, ἐν τοῖς διωγμοῖς. « Ἐὰν γὰρ θελήσω καυχήσασθαι, οὐκ ἔσομαι ἄφρων. » Καὶ πῶς ἄνω ἔλεγεν, ὄφελον ἀνείχεσθέ μου μικρὸν τῆς ἀφροσύνης; Καὶ πάλιν· Ὃ λαλῶ, οὐ κατὰ Κύριον λαλῶ, ἀλλ' ὡς ἐν ἀφροσύνῃ; Καὶ φαμεν, ὅτι οὐ κατὰ τὸ καυχᾶσθαι εἶπε τὸ, Οὐκ ἔσομαι ἄφρων, ἀλλὰ κατὰ τὸ μὴ ψεύσασθαι. Ὅθεν ἐπάγει· « Ἀλήθειαν γὰρ ἐρῶ. » Καλῶς, φησὶν, « Οὐκ ἔσομαι B ἄφρων. » Οὐ γὰρ ἐστιν ἄφρονος τό ἐπὶ σωτηρίᾳ καὶ ὠφελείᾳ ψυχῶν καὶ ἀνάγκης ἐπικειμένης, τὴν παρὰ Θεοῦ παρασχεθεῖσαν αὐτῷ χάριν ἀνακηρύττειν. Μᾶλλον δὲ καὶ λίαν ἔμφρονος καὶ φιλανθρώπου τὸ παριδεῖν καὶ ὑποψίαν οἰήσεως, ἕνεκεν σωτηρίας ἀνθρώπων. « Φείδομαι δὲ μή τις εἰς ἐμὲ λογίσηται. » Φείδομαι, ἐλεῶ, ἀποφεύγω. Οὐκ εἶπε, Πιστεύσῃ, ἢ Εἴπῃ, ἀλλ' « Ἵνα μηδὲ λογίσηται, » ἢ ὑπολάβῃ μεῖζόν τι, φησὶ, τῆς ἐμῆς ἀξίας. Διὰ τοῦτο γὰρ τὰ περὶ ἑαυτοῦ ἀεὶ ἐσίγα καὶ ἔκρυπτε, καὶ εἰ μή που ἀνάγκη κατέλαβεν, οὐδὲ περὶ ἑαυτοῦ ἔλεγε. Καὶ λέγων δὲ, συνεσκίαζεν αὐτὰ, ἵνα μὴ μείζονα ὑπόνοιαν περὶ αὐτοῦ σχῶσιν. Εἰ γὰρ θεοὺς αὐτοὺς ἐνόμισαν οἱ ἄνθρωποι διὰ τὸ μέγεθος τῶν σημείων, καὶ ταύρους σφάττειν ἤθελον, C τί ἂν ψήθησαν εἰ τὰς ἀποκαλύψεις ἐφανέθου, καὶ τὰ καθ' ἑαυτὸν ἐκαυχᾶτο; — [ΦΩΤ.] Τὸ, Καὶ τῇ ὑπερβολῇ τῶν ἀποκαλύψεων, πρὸς τὸ, Ἐλεύσομαι γὰρ εἰς ὀπτασίας καὶ ἀποκαλύψεις, ἐξακουστέον. « Ἵνα μὴ ὑπεραίρωμαι. » Ἵνα μὴ, φησὶ, φρονήσω μέγα, ἢ ἵνα μὴ ὑπὸ τῶν ἀνθρώπων ὑπεραίρωμαι καὶ δοξάζωμαι, ὅπερ καὶ βέλτιον. Οὐ γὰρ ἂν ἐχρῄζεν ἡ ψυχὴ Παύλου χαλινοῦ τινος, πρὸς τὸ μὴ φρονεῖν μέγα. « Ἐδόθη μοι σκόλωψ τῇ σαρκί. » Τὰ δεσμὰ λέγει, τὰς πληγὰς τοὺς λιθασμοὺς, τὰς φυλακάς. « Ἄγγελος Σατᾶν, » Ἄγγελος Σατᾶν, ὁ ὑπηρετούμενος τῷ ἀντικειμένῳ δαίμονι ἄνθρωπος. Σκόλωψ δὲ, οὓς οἱ τοιοῦτοι πειρασμοὺς αὐτῷ καὶ θλίψεις ἐπέφερον.

D [ΙΩΑΝ.] Τινὲς μὲν οὖν, κεφαλαλγίαν τινὰ ἔφησαν αὐτὸν λέγειν, ἀπὸ τοῦ διαβόλου γινομένην. Ἀλλ' οὐκ ἔστιν. Οὐδὲ γὰρ τὸ σῶμα Παύλου ταῖς τοῦ διαβόλου χερσὶν ἐξεδόθη. Τί οὖν ἐστι τὸ λεγόμενον; Σατᾶν ὁ ἀντικείμενος λέγεται τῇ Ἑβραίων φωνῇ. Καὶ ἐν τῇ τρίτῃ τῶν Βασιλειῶν, τοὺς ἀντικειμένους οὕτως ἐκάλεσεν ἡ Γραφή. Καὶ περὶ Σολομῶντος διηγουμένη, οὕτω φησὶν, οὐκ ἦν Σατᾶν ἐν ταῖς ἡμέραις αὐτοῦ, τουτέστιν, ἀντικείμενος, πολεμῶν, ἐνοχλῶν. Ὃ οὖν λέγει, τοῦτ' ἔστιν. Οὐκ εἴασεν ὁ Θεὸς ἀπονητὶ χωρῆσαι τὸ κήρυγμα, τό φρόνημα καταστέλ-

A rando obumbrans. Nam quod ipse esset qui raptus 696 fuerat designat, dicens: « Si gloriari voluero, non ero insipiens, veritatem enim dicam. » Et supra: « Gloriari sane non expedit mihi. » Quodnam est autem, de alio gloriari vera dicendo, quod non expedit? « De meipso vero non gloriabor. » Et quare alio rapto tu gloriaris? Manifestum est itaque quod de teipso dicis, quanquam obtecte. « Nisi super infirmitatibus meis. » Hoc est, super afflictionibus et persecutionibus. « Nam si gloriari voluero, non ero insipiens. » Et quomodo superius dixit. Utinam toleraretis meam paulisper insipientiam? et rursum: Cum dico non secundum Dominum dico, sed velut per insipientiam? Et dicimus quod non dixit: Non ero insipiens, in hoc quod est B gloriari, sed in hoc quod est non mentiendo. Unde subjungit, « Veritatem enim dicam. » Recte ait, « Non ero insipiens. » Non est enim insipientis, gratiam a Deo sibi traditam promulgare, imminente necessitate ob salutem et utilitatem animarum; quin potius vehementer sapientis est, et animi humani ac benigni, despicere etiam suspicionem arrogantiæ, propter hominum salutem. « Sed abstineo ne quis de me cogitet. » Abstineo, id est, parco, devito. Non dixit autem: Ne credat aut dicat, sed: Ne cogitet, inquit, aut suspicetur majus aliquid quam sit mea dignitas. Propterea enim quæ de seipso erant semper tacebat et occultabat: et, nisi cogente alicubi necessitate, nihil de seipso dicebat, imo tandem dicens obtegebat ipsa, ne majorem opinionem de eo haberent. Quod si homines C existimabant ipsos esse deos ob signorum magnitudinem, et tauros immolare volebant [73], quidnam putassent si revelationes manifestasset, ac de iis quæ circa se erant gloriatus fuisset? « Et ne excellentia revelationum. » Secundum id quod prius dixit: Veniam enim ad visiones et revelationes, intelligendum est. « Ut non extollat; » ut non insolescam, inquit. Aut, ne ab hominibus extollar et glorificer: quod etiam potius est. Neque enim anima Pauli freno aliquo egebat ne insolesceret. » Datus fuit mihi stimulus in carne. » Catenam dicit, plagas, lapidationes, carceres. « Nuntius Satanæ. » Nuntius Satanæ dicitur homo subserviens adversario dæmoni. Stimulus vero, tentiones et afflictiones, quas inferebant ei.

D 697 Quidem itaque capitis dolorem ipsum dicere asseruerunt a diabolo immissum. Sed non ita est Neque enim Pauli caput diaboli manibus traditum fuit. Quid est ergo qaod dicitur? Satan adversarium sonat lingua Hebraica: et tertio Regum libro vere adversarios ita appellavit Scriptura [74], ac de Salomone narrans, ait quod non erat Satan in diebus ipsius, id est, adversarius, qui molestiam ac bellum inferret. Quod ergo dicit hujusmodi est: Non concessit Deus sine labore prædicationem procedere, nostrum affectum comprimens, aut fas-

[73] Act. XIV, 40 seqq. [74] Reg. V, 4.

tum cavens; sed permisit adversarios irruere in nos. Nuntium itaque Satanæ dicit Alexandrum fabrum ærarium, Hymenæum et Philetum, qui dicebant resurrectionem jam factam esse, omnesque sermoni prædicationis repugnantes [75]. — *Aliud.* Quidem aiunt Paulum capitis dolorem sustinuisse: sed non ita est, non fit enim verisimile corpus Pauli traditum fuisse Satanæ, qui interdum ipsi præcipiebat ac terminos præfigebat quando scortatorem ei tradidit, dicens: Ad interitum carnis [76], nec terminum prætergressus est diabolus. — Quid ergo est? Satan adversarius dictus est lingua Hebraica. Nuntius igitur Satanæ dicit adversarios prædicationi: quales erant Alexander, Hymenæus et Philetus. Hac itaque est quod dicit: Non concessit Deus sine labore prædicationem procedere, sed permisit nos mala pati quoad corpus: ne majus quippiam de nobis statuerent homines, aut nimis erga nos afficerentur, videntes tanta edi signa, et nullam tentationem nihilque adversi in nos insurgere. Quare autem non dixit nuntios Satanæ, cum multi essent qui resisterent, sed quasi de uno ait Nuntius Satanæ? Quoniam singulis locis, unus quispiam reperiebatur repugnans, qui populum commoneret, quo primordia capiente, cæteri una sequebantur. « Ut me colaphis cæderet. » Non dixit quod colaphis ceciderit, sed significans quod semper haberet adversarium, ait: « Colaphis cæderet » — « Super hoc ter Dominum rogavi. » Et hoc modesti animi est fateri quod non facile ferret insidias, quodque sæpius precatus non obtinuerit. **698** Quod enim dicit « Ter, » significat, Frequenter. « Sufficit tibi gratia mea. » Quod perfectum est, inquit, habes: ne amplius quæras; nam sufficit tibi quod talem dederim tibi gratiam ut mortuos excitares, potentia signa ederes, ne etiam quæras prædicationem sine labore tibi procedere. « Nam potentia mea per infirmitatem perficitur. » Sed fortassis doles, inquit, quod te hæc pati, videatur meam arguere imbecillitatem. Itaque scito hoc ipsum magis, ostendere meam potentiam, contrarium vero etiam ipsam intercipere. Nam mea inquit, potentia per infirmitatem perficitur: quando ii qui persecutionem sustinent, superiores sunt persecutoribus: quando ii qui vexantur, vexantes devincunt. Tunc enim potentia mea demonstratur, quando per hoc quod vos imbecilles malis afficiamini, prædicatio ubique prævaluerit. Et considera: ipse quidem aliam assignavit causam quod dati sint sibi colaphi, nempe, « Ne extollerer, » inquit. Deus vero aliam dixit causam: Ut ostendatur, ait, mea potentia per vestram, ut videtur, imbecillitatem. Perfectionem enim ac terminum sumit mea potentia ex vestra imbecillitate. Nam si per aliquos sapientes ac reges administrata fuisset prædicatio, certe potentiæ ministrorum attribuissent nonnulli omnium subjectionem: nunc autem ministrantium

λῶν ἡμῶν, ἀλλὰ συνεχώρησε τοῖς ἀντικειμένοις ἐπιτίθεσθαι ἡμῖν. Ἄγγελον τοίνυν Σατᾶν λέγει, Ἀλέξανδρον τὸν χαλκέα, Ὑμέναιον, καὶ Φιλητὸν, τοὺς τὴν ἀνάστασιν λέγοντας ἤδη γεγονέναι, καὶ πάντας τοὺς ἀντικειμένους τῷ λόγῳ τοῦ κηρύγματος. — Ἄλλο. [ΘΕΟΔΩΡ.] Τινές φασι κεφαλαλγεῖν τὸν Παῦλον, ἀλλ' οὐκ ἔστι. Μὴ γὰρ εἴη τὸ σῶμα Παύλου ἐκδεδόσθαι τῷ Σατανᾷ, ὁπότε αὐτὸς καὶ ἐπέτασσεν αὐτῷ, καὶ ὅρους ἐτίθει, ὅτε τὸν πορνεύσαντα ἐξεδίδου, λέγων, εἰς ὄλεθρον τῆς σαρκὸς, καὶ οὐχ ὑπερέβη τὸν ὅρον ὁ διάβολος. — Ἄλλο. Τί οὖν ἐστι; Σατᾶν ὁ ἀντικείμενος εἴρηται τῇ Ἑβραίων φωνῇ. Ἀγγέλους δὲ Σατᾶν, τοὺς ἀντικειμένους τῷ κηρύγματι, φησίν. Οἷον τοὺς περὶ Ἀλέξανδρον, Ὑμέναιον, καὶ Φιλητόν. Ὃ τοίνυν λέγει τοῦτο ἔστιν, οὐκ εἴασεν Θεὸς, φησὶν, ἀπονητὶ προβῆναι τὸ κήρυγμα, ἀλλὰ συνεχώρησεν ἡμᾶς πάσχειν εἰς σῶμα κακῶς, ἵνα μὴ μεῖζόν τι διατεθῶσιν οἱ ἄνθρωποι, ὁρῶντες μὲν σημεῖα τοσαῦτα, οὐδαμοῦ δὲ πειρασμὸν ἤ τι τῶν ἐναντίων. Διὰ τί δὲ οὐκ εἶπεν ἀγγέλους Σατᾶν, (πολλοὶ γὰρ οἱ ἀνθιστάμενοι.) ἀλλ' ὡς ἐφ' ἑνός φησιν, ἄγγελος Σατᾶν; ἐπειδὴ κατὰ τόπον εἷς τις εὑρίσκετο ὁ ἀντιπίπτων, καὶ τὸν δῆμον ἐπικινῶν, οὗ προκαταρχομένου, καὶ οἱ λοιποὶ συνείποντο. « Ἵνα με κολαφίζῃ. » Οὐκ εἶπε Κολαφίσῃ, ἀλλὰ τὸ ἀεὶ ἔχειν τὸν ἀνθεστῶτα δηλῶν, « Κολαφίζῃ, » εἶπεν. « Ὑπὲρ τούτου τρὶς τὸν Κύριον παρεκάλεσα. » Καὶ τοῦτο ταπεινοφροσύνης τὸ ὁμολογῆσαι, ὅτι οὐκ ἔφερε ῥᾳδίως τὰς ἐπιβουλὰς, καὶ ὅτι πολλάκις παρακαλέσας οὐκ ἤνυσε. Τὸ γὰρ, « Τρὶς, » Πολλάκις, δηλοῖ. « Ἀρκεῖ σοι ἡ χάρις μου. » Τὸ τέλειον, φησὶν, ἔχεις, μὴ ζήτει πλέον. Ἀρκεῖ σοι γὰρ, φησὶν, ὅτι τοιαύτην ἔδωκά σοι χάριν, νεκροὺς ἐγείρειν, δυνάμεις ἐπιτελεῖν, μὴ ζήτει καὶ τὸ κήρυγμα ἀκίνδυνόν σοι προβαίνειν. « Ἡ γὰρ δύναμίς μου ἐν ἀσθενείᾳ τελειοῦται. » Ἀλλ' ἴσως, φησὶν, ἀλγεῖς μὴ δόξῃ τὸ σὲ ταῦτα πάσχειν, ἀσθένειαν ἐμοῦ κατηγορεῖν. Τοῦτο μὲν οὖν αὐτὸ μᾶλλον δείκνυσί μου τὴν δύναμιν, τὸ δὲ ἐναντίον καὶ ὑποτέμνεται αὐτῆς. Ἡ γὰρ δύναμίς μου, φησὶν, ἐν ἀσθενείᾳ τελειοῦται. Ὅταν διωκόμενοι, τῶν διωκόντων περιγίνησθε, ὅταν ἐλαυνόμενοι, τῶν ἐλαυνόντων κρατῆτε. Τότε γὰρ ἡ δύναμίς μου διαδείκνυται, ὅταν ὑμῶν ἀσθενούντων τῷ πάσχειν κακῶς, πανταχοῦ κρατήσῃ τὸ κήρυγμα. Καὶ ὅρα. Ἄλλην μὲν αὐτὸς αἰτίαν εἶπε τοῦ δεδόσθαι τὸν κολαφισμὸν αὐτῷ· « Ἵνα » γὰρ, φησὶ, « μὴ ὑπεραίρωμαι, ὁ δὲ Θεὸς ἄλλην εἶπεν αἰτίαν. Ὑπὲρ τοῦ δειχθῆναι, φησὶ, τὴν δύναμίν μου, διὰ τῆς δοκούσης ἀσθενείας ὑμῶν. Τέλος γὰρ καὶ πέρας ἡ δύναμίς μου λαμβάνει, ἐκ τῆς ὑμῶν ἀσθενείας. Εἰ γὰρ διά τινων σοφιστῶν ἢ βασιλέων διηκονεῖτο τὸ κήρυγμα, κἂν τῇ δυνάμει τῶν διακόνων ἔδωκέν τις τὴν ὁπάντων ὑποταγήν. Νῦν δὲ ἡ τῶν διακονούντων ἀσθένεια, τὴν τοῦ Θεοῦ διαδείκνυσι δύναμιν, καὶ τελειοῖ αὐτήν. Τουτέστι, τὸ τέλειον αὐτὴν ἔχειν δείκνυσιν. « Ἥδιστα οὖν μᾶλλον καυχήσομαι. » Ἵνα μὴ νομίσωσιν ὀλοφυρο-

[75] Tim. ii, 20; II Tim. ii, 17; iv, 14. [76] I Cor. v, 5.

μένου εἶναι ταῦτα τὰ ῥήματα, φησίν. Ἥδιστα οὖν μᾶλλον καυχήσομαι. » Διὰ τί; ὅτι ἡ ἀσθένειά μου, καὶ τὴν τοῦ Θεοῦ δείκνυσι δύναμιν, καὶ ἐμὲ λαμπρότερον ποιεῖ, ὥσπερ σίδηρον στομοῦσα τοῖς διωγμοῖς, ὡσεὶ εἶπεν. Ἐγὼ μὲν τὸ ἐναντίον ᾔτουν, ἀλλ' ἐπειδὴ ταῦτα ἤκουσα παρὰ Θεοῦ, ἥδιον ἐν ταῖς ἀσθενείαις καυχῶμαι. « Ἵνα ἐπισκηνώσῃ ἐπ' ἐμὲ ἡ δύναμις τοῦ Χριστοῦ. » Ὅσῳ γὰρ τὰ τῶν πειρασμῶν ἐπιτείνεται, τοσούτῳ τὰ τῆς χάριτος αὔξεται. Ἐπισκηνώσῃ, ὅλη ἐν ὅλῳ κατοικήσῃ.

imbecillitas arguit Dei potentiam, ipsamque perficit, id est, ostendit ipsam habere perfectionem « Libentissime igitur potius gloriabor. » Ne deplorantis esse hæc verba existiment, ait: « Libentissime igitur potius gloriabor. » Quare? quia imbecillitas mea et Dei ostendit potentiam, et me reddit magis celebrem, roborans tanquam ferrum adversus persecutiones, ac si diceret: Ego quidem contrarium petebam, sed postquam hæc a Deo audivi; libentius in infirmitatibus glorior; « Ut inhabitet in me potentia Christi. » Quanto enim tentationes et afflictiones magis intenduntur, tanto et Christi potentia magis augetur. Ἐπισκηνώσῃ, hoc est, tanquam in tentorio moretur, hoc est, tota in toto inhabitet.

Διὸ εὐδοκῶ ἐν ἀσθενείαις, ἐν ὕβρεσιν, ἐν ἀνάγκαις, ἐν διωγμοῖς, ἐν στενοχωρίαις ὑπὲρ Χριστοῦ. Ὅταν γὰρ ἀσθενῶ, τότε δυνατός εἰμι. Γέγονα ἄφρων καυχώμενος, ὑμεῖς με ἠναγκάσατε. Ἐγὼ γὰρ ὤφειλον ὑφ' ὑμῶν συνίστασθαι. Οὐδὲν γὰρ ὑστέρησα τῶν ὑπὲρ λίαν ἀποστόλων, εἰ καὶ οὐδέν εἰμι. Τὰ μὲν σημεῖα τοῦ ἀποστόλου κατειργάσθη ἐν ὑμῖν ἐν πάσῃ ὑπομονῇ, ἐν σημείοις καὶ τέρασι καὶ δυνάμεσι.

699 XII, 10-12. « Quamobrem placeo mihi in « infirmitatibus, in contumeliis, in necessitatibus, « in perfectionibus, in anxietatibus pro Christo. Cum « enim imbecillis sum, tunc robustus sum. Factus « sum insipiens gloriando, vos me coegistis, nam « ego debueram a vobis commendari. Nulla enim « in re fui inferior summis apostolis, tametsi ni« hil sum. Signa quidem apostoli peracta fuerunt « inter vos, per omnem patientiam et signa et « signa et prodigia ac facta potentia. »

Εἶτα ἵνα μή τις νομίσῃ σωματικὴν ἀσθένειαν λέγειν αὐτὸν, οἷον πυρετὸν, ἢ ἑτέραν περίοδον νοσήματος, φησίν· « Ἐν ὕβρεσιν, ἐν ἀνάγκαις, ἐν διωγμοῖς, ἐν στενοχωρίαις ὑπὲρ Χριστοῦ. » Ταῦτα γὰρ ἀσθένειαν καλεῖ. Τὸ δὲ, Εὐδοκῶ, ἐπιθυμῶ, φησὶν, ἐν τούτοις εἶναι καὶ εὐφραίνομαι. Ταῦτα καὶ τοὺς ψευδαποστόλους καταισχύνει, ἐπὶ τοῖς ἐναντίοις καυχωμένους, καὶ τούτους πείθει μὴ αἰσχύνεσθαι τοῖς τοῦ διδασκάλου πάθεσι. Λαμπρὰ γὰρ πάντα καὶ ἡδέα τὰ τοιαῦτα, Χριστὸν ἔχοντα τοῦ πάσχειν ὑπόθεσιν. « Ὅταν γὰρ ἀσθενῶ » Ὅταν γὰρ ἐβλήθη εἰς τὸ δεσμωτήριον, τότε τὰ θεμέλια αὐτοῦ κλονηθῆναι πεποίηκεν· Ὅταν ναυαγήσας εἰς τὴν Βάρβαρον ἐξεῤῥίφη, τότε μᾶλλον ἐδοξάσθη. Ὅτε εἰς τὸ δικαστήριον εἰσῆλθε δεδεμένος, τότε μάλιστα καὶ τοῦ δικαστοῦ περιεγένετο καὶ τῶν κατηγόρων. Ὁρᾷς ὅτι ὅταν ἠσθένει, τουτέστιν ἐν κινδύνοις ἦν καὶ ὕβρεσι καὶ πληγαῖς, τότε δυνατὸς, ἦν καὶ λαμπρός; « Γέγονα ἄφρων καυχώμενος. » Ὢ ταπεινοφροσύνης ὑπερβολή. Τὰ οὕτω παράδοξα διελθὼν, ὧν οὐκ ἦσαν ἄξιαι αἱ τῶν ἀνθρώπων ἀκοαὶ, ἄφρονα ἑαυτὸν καλεῖ. Πῶς δὲ ἡμεῖς σε ἠναγκάσαμεν, εἴποιεν ἄν; Τῶν ψευδαποστόλων καυχωμένων, φησίν. Εἰ μὴ προσείχετε τοῖς τούτων λόγοις καὶ ἀπόλλυσθε, οὐκ ἂν εἰς ταῦτα ἦλθον τὰ ῥήματα. Ὁρᾷς ὅτι τὴν ἀνάγκην τῆς καυχήσεως ἐποίησεν ἡ τούτων ἀπώλεια; μέγα γάρ τι τοὺς ψευδαποστόλους ἡγούμενοι, νόθα παρ' αὐτῶν καὶ διεστραμμένα ἔμαθον δόγματα. — Ἄλλως. « Γέγονα ἄφρων, » Ταῦτα εἰπὼν, φησίν. Οὐ κατὰ ἀπόφασιν δὲ τοῦτο λέγει, (οἶδε γὰρ αὐτὸς, μηδὲν ἄφρονος εἰπὼν,) ἀλλὰ τοῦτο, φησὶν, ὡς κατ' ἐρώτησιν καὶ ἐπαπόρησιν πρὸς αὐτοὺς, οἷον ἄρα ταῦτα διεξελθὼν ἄφρων ὑμῖν ἔδοξα; Καὶ τούτου, φησὶν, ἡ αἰτία εἰς ὑμᾶς ἀνατρέχει. Αὐτοὶ γάρ με ἠναγκάσατε, τοὺς

Deinde ne quis cum dicere existimet corporalem infirmitatem, puta febrem aut alium morbi cursum ac circuitum, ait: « In contumeliis, in necessitatibus, in persecutionibus, in anxietatibus pro Christo. » Nam hæc vocat infirmitatem. Quod autem ait Εὐδοκῶ, hoc est, concupisco et in his esse delector. His et pseudapostolos pudefacit qui in contrariis gloriabantur, et his suadet ne magistri afflictionibus pudefiant: omnia enim hujusmodi præclara sunt et læta, cum Christum habeant causam et principium patiendi. « Cum enim imbecillis sum. » Nam cum in carcerem conjectus est, tunc ejus fundamenta concuti fecit [77]. Quando facto naufragio in barbaram insulam ejectus est, tunc magis glorificatus est [78]. Quando ad tribunal vinctus accessit, tunc maxime superior judice et accusatoribus profectus est [79]. Vides quod dum imbecillis aut infirmus erat, hoc est, in periculis, in contumeliis, in plagis, tunc potens erat et clarus? « Factus sum insipiens gloriando. » O modestiæ immensitas! cum adeo admiranda narrasset, quibus humanæ aures dignæ non erant, seipsum vocat insipientem. Quomodo autem nos te coegimus, dixerit aliquis? Cum pseudapostoli, inquit, gloriarentur, nisi vos adhæsissetis ipsorum sermonibus, et periretis, nequaquam ad hæc verba devenissem. Vides quod gloriationis necesssitatem fecerit horum perditio? Cum enim pseudapostolos magnum aliquid esse ducerent, adulterina ac perversa discebant ab ipsis dogmata. — *Alio modo*. « Factus sum insipiens, ait, » hæc dicendo. Non autem hoc enuntiative et assertive dicit: Ipse enim noverat se nihil effugisse quod insipiens esset, sed hoc **700** tanquam per interrogationem aut dubitationem ait ad illos; ac si

[77] Act. XIV, 26. [78] Act. XXVII, 14. [79] Act. XXVI, 2 seqq.

diceret : Num hæc narrando visus sum vobis insipiens? et hujus causa, inquit, ad vos recurrit ; vos enim me coegistis, pseudapostolis vos familiariter adjungendo. « Nam ego debueram a vobis commendari. » Vos enim oportuit nostros vindicare sermones, et opiniones : cum itaque illis adhæreretis, coactus sum ad hos descendere sermones. « Nulla enim in re inferior fui. » Superius ait : « Arbitror me nihilo inferiorem fuisse ; » nunc autem affirmando, dicit : « Nulla in re fui inferior ; » aut defeci, seu factus sum posterior, Petro ac cæteris. Opportune autem venit ad apostolos, quasi dicat : Non solum pseudapostolis sum præstantior, sed et apostolis sum æqualis. « Tametsi nihil sum. » Tanquam magnum aliquid dixerit quod suas excedat vires, corrigit illud. Non dixit autem : Abjectus sum, sed quod multo inferius est, « Nihil sum. » Tu vero, inquit, ne intuearis hoc, si nihil sum : sed hoc adverte, anne omnia perfecerim quæcunque Apostolum designant et insigniunt. « Per omnem patientiam. » Vos, inquit, sermonum testes estis. Indicium autem Apostoli maxime consistit in ferendo omnia viriliter. Considera vero quod ait : « Patientiam. » Nam quod virtutis ipsius erat unica dictione posuit : signa vero quæ sua non erant, sed gratiæ Dei, pluribus complexus est. Sed Pauli modestiam intuere. Quot carceres, quot plagas, quot pericula et insidias, quot afflictionum inundationes, quot bella intestina ac externa, unica dictione nempe « Patientia, » percurrit. « Per segna et prodigia. » Quot mortuos excitatos, cæcos illuminatos, leprosos mundatos, et dæmones expulsos designavit, dicens : « Per signa et prodigia ac facta potentia, » quæ tria unum quiddam idemque significant.

A ψευδαποστόλους οἰκειούμενοι. « Ἐγὼ γὰρ ὤφειλον ὑφ' ὑμῶν συνίστασθαι. » Ὑμᾶς γὰρ ἔδει τῶν ἐμῶν ἀντιποιεῖσθαι, καὶ λόγων καὶ ὑπολήψεων, ὑμῶν δὲ ἐκείνοις προσεχόντων, εἰς τούτους ἐλθεῖν ἠναγκάσθην τοὺς λόγους. « Οὐδὲν γὰρ ὑστέρησα. » Ἄνω φησὶ, « Λογίζομαι μηδὲν ὑστερηκέναι, » νυνὶ δὲ ἀποφαντικῶς, « οὐδὲν ὑστέρησα, » Οὐδὲ ἐνέλιπον, ἢ κατόπιν ἦλθον τῶν περὶ Πέτρον. Εὐκαίρως δὲ ἐπὶ τοὺς ἀποστόλους ἦλθε, δεικνὺς ὅτι οὐ μόνον εἰμὶ τῶν ψευδαποστόλων, φησὶ, κρείττων, ἀλλὰ καὶ τῶν ἀποστόκων ἴσος. « Εἰ καὶ οὐδέν εἰμι. » Ὥσπερ τι μέγα εἰρηκὼς καὶ ὑπερβαῖνον αὐτοῦ τὴν δύναμιν, διορθοῦται αὐτό. Οὐκ εἶπε δὲ, Εὐτελής εἰμι, ἀλλὰ τὸ πολὺ ἧττον, « Οὐδέν εἰμι. » Σὺ δὲ, φησὶ, μὴ τοῦτο ἴδῃς, εἰ οὐδέν εἰμ', ἀλλὰ πρόσχες, εἰ μὴ B πάντα ὅσα χαρακτηρίζει ἀπόστολον ἐπετέλεσα. « Ἐν πάσῃ ὑπομονῇ. » Ὑμεῖς, φησὶ, τῶν λόγων μάρτυρες. Δεῖγμα δὲ ἀποστόλου μάλιστα τὸ φέρειν πάντα γενναίως. Ὅρα δὲ, τὸ, « Τῆς ὑπομονῆς, » ὅπερ ἦν αὐτοῦ ἀρετὴ, μιᾷ λέξει τέθεικε, τὰ δὲ τῶν σημείων ἅπερ οὐκ ἦν αὐτοῦ, ἀλλὰ χάριτος Θεοῦ, διὰ πλειόνων ἐξηγήσατο. Ὅμως σκόπει τὸ ταπεινὸν Παύλου, πόσα δεσμωτήρια, πόσας πληγὰς, πόσους κινδύνους καὶ ἐπιβουλὰς, πόσας νιφάδας πειρασμῶν, πόσους πολέμους ἐμφυλίους τε καὶ ἐξωτερικοὺς, μιᾷ λέξει τῇ, « Τῆς ὑπομονῆς, » παρέδραμεν. « Ἐν σημείοις καὶ τέρασι, » Πόσους νεκροὺς ἐγερθέντας, καὶ τυφλοὺς ὀμματωθέντας, καὶ λεπροὺς καθαρισθέντας, καὶ δαίμονας ἐλαθέντας ᾐνίξατο εἰπὼν, C « Ἐν σημείοις, καὶ τέρασι, καὶ δυνάμεσι, » τῶν τριῶν ἕν τι δηλούντων.

XII, 13, 14. « Nam quid est in quo fuistis inferiores cæteris Ecclesiis, nisi quod ego ipse non fuerim segnis erga vos? Condonate mihi hanc injuriam. Ecce tertio paratus sum ut ad vos veniam, nec ero segnis erga vos. Non enim quæro quæ vestra sunt, sed vos. Siquidem non debent filii parentibus recondere, sed parentes filiis. »

Τί γὰρ ἐστιν ὃ ἡττήθητε ὑπὲρ τὰς λοιπὰς Ἐκκλησίας ; εἰ μὴ ὅτι αὐτὸς ἐγὼ οὐ κατενάρκησα ὑμῶν. Χαρίσασθέ μοι τὴν ἀδιλίαν ταύτην. Ἰδοὺ τρίτον ἑτοίμως ἔχω ἐλθεῖν πρὸς ὑμᾶς, καὶ οὐ καταναρκήσω ὑμῶν. Οὐ γὰρ ζητῶ τὰ ὑμῶν, ἀλλὰ ὑμᾶς. Οὐ γὰρ ὀφείλει τὰ τέκνα τοῖς γονεῦσι θησαυρίζειν, ἀλλ' οἱ γονεῖς τοῖς τέκνοις.

701 Ne quis dicat : Magnus quidem es, attamen non tanta operatus es, quanta in aliis Ecclesiis cæteri apostoli, ait : « Nam quid est in quo fuistis inferiores ? » Hoc est, minus habuistis quam cæteræ Ecclesiæ ? num minorem, inquit, gratiam participastis ? « Nisi quod ego ipse. » Punitivo sermone usus est : nisi fortassis hoc mihi quispiam vitio vertat quod dum versor vobiscum et præsens sum, totis viribus procurem salutem vestram, absens per epistolas viam commonstrem ad ea quæ agenda sunt, et in nullo eorum quæ vobis utilia sunt, segnior fuerim et absens et præsens. Si quid in hoc pecco, condonate mihi hanc injuriam, et ignoscite injuriam facienti. — Nisi quod ego ipse mihi non indulserim, omnia faciens gratia vestri, neque neglexerim vos, num in hoc inferiores fuistis ? Num hoc injuriam ducitis ? Condonate mihi hanc injuriam. « Ecce tertio paratus sum ut veniam. » Secundo, inquit, veni,

Ἵνα μή τις εἴπῃ, μέγας μὲν εἶ, φησὶν, ὅμως οὐ τοσαῦτα εἰργασω ὅσα ἐν ταῖς ἄλλαις Ἐκκλησίαις οἱ λοιποὶ ἀπόστολοι, φησί. « Τί γὰρ ἐστιν ὃ ἡττήθητε ; » τουτέστιν, ἔλαττον ἔχετε, ὑπὲρ τὰς λοιπὰς Ἐκκλησίας. Μὴ ἐλάττονος, φησὶ, μετέχετε χαρίσματος ; « Εἰ μὴ ὅτι αὐτὸς ἐγώ. » Πληκτικῷ λόγῳ κέ- D χρηται. Εἰ μὴ ἄρα τις τοῦτό μοι ἐγκαλέσει, ὅτε ἐπιχωριάζω ὑμῖν, καὶ ἐρχόμενος, παντὶ σθένει κήδομαι τῆς σωτηρίας ὑμῶν. Καὶ ἀπὼν, δι' ἐπιστολῶν ὁδηγῶ πρὸς τὰ πρακτέα, καὶ οὐδὲν πρὸς ἕν τι τῶν ὑμῖν συμφερόντων ἐῤῥαθύμησα, ἀπών τε καὶ παρών. Εἰ διὰ τοῦτο ἀδικῶ, χαρίσασθέ μοι τὴν ἀδικίαν ταύτην, καὶ σύγγνωτε ἀδικοῦντι. — [ΦΩΤ.] Εἰ μὴ ὅτι αὐτὸς οὐκ ἐνέδωκα πάντα πράττων, χάριν ὑμῶν, οὐδὲ κατωλιγώρησα ὑμῶν, μὴ τοῦτο ἡττήθητε ; μὴ τοῦτο ἀδικίαν νομίζετε ; Χαρίσασθέ μοι τὴν ἀδικίαν ταύτην. « Ἰδοὺ τρίτον ἑτοίμως ἔχω ἐλθεῖν. » Δεύτερον, φησὶν, ἦλθον, ἰδοὺ τρίτον παρεσκεύασμαι ἐλθεῖν, καὶ ἐν οὐδενὶ τῆς ὑμῶν ἀμελήσω σωτηρίας. Εἶτα ἵνα μὴ νομίσωσιν

ὅτι δεῖ πάντως αὐτὸν ἐρχόμενον νῦν γοῦν τραφῆναι παρ' αὐτῶν, μάλιστα ἐπειδὴ καὶ περὶ τούτου πολλῷ διεξελήλυθεν ἐν τοῖς ἔμπροσθεν, ἐντεῦθεν ἤδη προαναιρεῖ ταύτην τὴν ὑπόνοιαν, ὅτι ὑμᾶς θέλω, οὐ τὰ ὑμῶν, καὶ ὑμᾶς ἀγαπῶ, οὐ τὰ ὑμῶν, ὥσπερ οἱ ψευδαπόστολοι. Εἶτα καὶ ἀπὸ τοῦ κοινοῦ λογισμοῦ καὶ τῆς φύσεως, πιστοῦται τὸν λόγον, ἑαυτὸν μὲν ἐν τάξει πατρὸς, ἐκείνους δὲ ἐν τάξει τέκνων.

A ecce tertio præparor ad veniendum, et in nullo negligentior ero circa vestram salutem. Deinde existiment quod nunc ipsum venientem oporteat omnino ab eis ali, maxime quoniam de hoc quoque mulis disseruit in superioribus : hinc jam tollit primum hanc suspicionem : quoniam vos, inquit, cupio non quæ vestra sunt, et vos diligo non vestra, quemadmodum pseudapostoli Deinde etiam a communi sensu et natura sermonem confirmat : seipsum quidem vice patris ponens, illos autem loco filiorum.

Ἐγὼ δὲ ἥδιστα δαπανήσω καὶ ἐκδαπανηθήσομαι ὑπὲρ τῶν ψυχῶν ὑμῶν, εἰ καὶ περισσοτέρως ὑμᾶς ἀγαπῶς, ἧττον ἀγαπῶμαι. Ἔστω δὲ ἐγὼ οὐ κατεβάρησα ὑμᾶς, ἀλλ' ὑπάρχων πανοῦργος, δόλῳ ὑμᾶς ἔλαβον. Μή τινα ὧν ἀπέσταλκα πρὸς ὑμᾶς, δι' αὐτοῦ ἐπλεονέκτησα ὑμᾶς; Παρεκάλεσα Τίτον, καὶ B συναπέστειλα τὸν ἀδελφόν. Μή τι ἐπλεονέκτησεν ὑμᾶς Τίτος; Οὐ τῷ αὐτῷ πνεύματι περιεπατήσαμεν; Οὐ τοῖς αὐτοῖς ἴχνεσι; Πάλιν δοκεῖτε ὅτι ὑμῖν ἀπολογούμεθα.

XII,15-19. « Ego vero libentissime impendam et « expendar pro animabus vestris : licet uberius vos « diligens minus diligar. Sed esto, ipse non gravavi « vos, verum cum essem astutus, dolo vos cepi. Num « per quemquam eorum quos misi ad vos circumveni « vos ? Rogavi Titum, et una cum illo misi fratrem. « Num in aliquo circumvenit vos Titus ? Annon eo- « dem spiritu ambulavimus ? annon iisdem vestigiis ? « Rursum arbitramini quod nos coram vobis excu- « semus ? »

Ὁρᾷς πόσους βαθμοὺς ἔχει ὑπερβολῶν τὰ κατὰ τὸν Παῦλον; Ἔδει λαβεῖν, τοῦ Χριστοῦ τοῦτο κελεύσαντος, καὶ οὐκ ἔλαβεν. Ἰδοὺ εἷς. Καὶ ὑστερούμενος. Ἰδοὺ δύο. Καὶ αὐτοῖς κηρύσσων. Ἰδοὺ τρεῖς. Καὶ οὐ μόνον οὐ λαμβάνει, ἀλλὰ καὶ τὴν σάρκα εἰ δέοι, προσδίδωσι. Τέσσαρες. Εἶτα σὺν τῇ σαρκὶ, καὶ τὴν ψυχὴν αὐτήν. Πέμπτον. Καὶ ὑπὲρ τῶν μὴ σφόδρα φιλούντων αὐτόν. Ἕκτον. Καὶ οὐδὲ τὸ ἀγαπῶντα μὴ ἀγαπᾶσθαι, ἐγκοπήν τινα ποιεῖ. Ἕβδομον. Ἐγὼ δὲ πατρὸς ἐπέχων εἰς ὑμᾶς τάξιν, οὐ μόνον οὐ λήψομαι, ἀλλὰ καὶ παρέξω, καὶ οὐ χρήματα, ἀλλ' αὐ- C τὸν ἐμὲ καὶ τὴν ἐμαυτοῦ σάρκα. Τοῦτο γάρ τὸ, Ἐκδαπανηθήσομαι, τουτέστι, κἂν τὴν σάρκα δέοι δαπανᾶσθαι ὑπὲρ ὑμῶν, οὐ φείσομαι. « Εἰ καὶ περισσοτέρως ὑμᾶς ἀγαπῶ. » Καὶ ταῦτα ποιῶ, φησὶν, ὑπὲρ τῶν λίαν μὲν φιλουμένων, ἧττον δὲ ἀγαπώντων. « Ἔστω δὲ ἐγὼ οὐ κατεβάρησα ὑμᾶς. » Κατ' ἐρώτησιν προάγει τὸν λόγον, καί φησι, τοῦτο ὡμολόγηται, ὅτι ἐγὼ οὐ κατεβάρησα ὑμᾶς ἐν τῷ λαβεῖν τι. Ἀλλ' ὑπάρχων πανοῦργος, δόλῳ ὑμᾶς ἔλαβον, τουτέστι, δόλῳ ὑμᾶς μετεχειρισάμην καὶ ἠκόντισα. Καὶ ἐγὼ μὲν αὐτοπροσώπως οὐδὲν εἴληφα. Ἆρα μὴ διὰ μέσων τινῶν τοῦτο ἔπραξα, πέμψας τινὰς καὶ δι' αὐτῶν λαβών; Οὐμενοῦν. Οἱ γὰρ ἐλθόντες πρὸς ὑμᾶς, τοῖς ἐμοῖς ἴχνεσιν ἠκολούθησαν. « Δι' ἑαυτοῦ ἐπλεονέκτησα ὑμᾶς; » Οἷον διὰ μέσου αὐτῶν. Ὅρα D δὲ, πλεονεξίαν καλεῖ, τὸ παρὰ ἀκόντων λαβεῖν. Καὶ αὐτοῖς δὲ ἠρέμα ὀνειδίζει, ὡς καὶ αὐτῶν πλεονεκτεῖσθαι ἡγουμένων, εἰ θρέψουσι Παῦλον. « Παρεκάλεσα Τίτον. » Καὶ τοῦτο ὀνειδιστικῶς. Οὐ γὰρ ἔπεμψα, ἀλλὰ παρεκάλεσα, δεικνὺς ὅτι εἰ καὶ εἰλήφει, οὐκ ἐσφάλη. Οὐ γὰρ αὐτομάτως, ἀλλὰ κατὰ παράκλησιν ἦλθεν. Ἀλλ' ὅμως, οὐδὲ οὕτως εἴληφεν. Ἦν δὲ καί τινα ἄλλον τῷ Τίτῳ συναποστείλας. « Οὐ τῷ αὐτῷ πνεύματι περιεπατήσαμεν; » Τουτέστιν, οὐ τῇ αὐτῇ χάριτι ᾗ καὶ ἐγώ; Τοῦτο λέγει πνεῦμα, ἤγουν χάρισμα πνευματικόν. Χάρισμα δὲ καλεῖ τὸ πρᾶγμα τὸ στενούμενον μὴ λαβεῖν. Ὅρα δὲ πῶς τὰ οἰκεῖα κατορθώματα τῷ Θεῷ ἀνατίθησι. « Οὐ τοῖς αὐτοῖς ἴχνεσι; »

Viden, quot excellentiæ gradus habent Pauli gesta? Potuit accipere cum hoc juberet Christus, et non accepit : ecce unus. Et egens erat : ecce alter. Et **702** ipsis prædicabat : Ecce tertius. Nec solum non accipit, verum etiam si opus sit, carnem impenderet : ecce quartus. Deinde cum corpore etiam animam ipsam ; ecce quintus. Idque pro iis qui non admodum ipsum amarent : ecce sextus. Imo cum neque amantem redamarent, nihil de amore diminuit : ecce septimus. Ego tamen, inquit, cum patris vicem geram erga vos, non modo non accipiam, verum etiam præbebo : nec pecunias aut possessiones, sed meipsum et meam ipsius carnem. Nam hoc designat « Expendar : » hoc est, etiam si carnem oporteat pro vobis impendere, non parcam. « Licet uberius vos diligo. » Et hæc, inquit, facio pro his qui vehementer quidem amantur, sed minus amant. « Sed esto, ego ipse non gravavi vos. » Per interrogationem producit sermonem, et ait : Hoc in confesso est quod ego ipse non gravaverim vos accipiendo quidquam : verum cum astutus essem, dolo vos cepi : hoc est, dolo vos tractavi et aggressus sum : et ego quidem propria persona nihil accepi : num igitur per medios quosdam hoc feci, mittens aliquos et per illos accipiens ? Nequaquam. Nam qui ad vos venerunt, mea vestigia secuti sunt. « Num per quemquam circumveni vos ? » Hoc est, per medium ipsorum ? Vide autem quod fraudem ac extorsionem dicat ab invitis accipere : ipsisque tacite improperat, quod se circumvenire ducerent si Paulum alerent. « Rogavi Titum. » Et hoc per improperium dicitur : non enim misi, sed rogavi : ostendens quod si etiam accepisset non peccasset : neque enim propria sponte profectus est, sed rogatus : et tamen ne ita quidem accepit. Miserat autem alium quemdam una cum Tito. « Annon eodem spiritu ambulavimus ? » Id est, nonne eadem gratia qua et ego ? Hoc spiritum dicit sive donum spiritale. Fa-

A Τουτέστιν, οὐδὲ μικρὸν παρήλλαξαν ἐκεῖνοι τὴν ἐμὴν ἀκρίβειαν. Ὅρα δὲ, οὐ μόνον αὐτὸς οὐκ εἴληφεν, ἀλλὰ καὶ τοὺς ἀποσταλέντας ἔπεισε μὴ λαβεῖν. « Πάλιν δοκεῖτε ὅτι ὑμῖν ἀπολογούμεθα; » Δέδοικε μὴ κόλακός τινος λάβῃ δόξαν. Διὸ καὶ ἄνω ἔλεγε. Πάλιν ἑαυτοὺς συνιστάνομεν, καὶ εἰ μὴ χρήζομεν συστατικῶν ἐπιστολῶν. Οὐχ ὑμᾶς οὖν κολακεύοντες, ἢ ὑμῖν ἀπολογούμενοι, ταῦτα λέγομεν, ἀλλ' ὡς ἐνώπιον τοῦ Θεοῦ, καὶ, ὁρῶντος αὐτοῦ λαλοῦμεν, καὶ ἐν Χριστῷ, οἷον διὰ Χριστοῦ λαλοῦμεν. Τὸν δὲ ἐνώπιον τοῦ Θεοῦ λαλοῦντα, καὶ διὰ Χριστοῦ φθεγγόμενον, πῶς δυνατὸν κολακείας ἢ θωπείας ἕνεκεν λαλεῖν.

ctum autem vocat donum, nempe etiam in angustiis positum non accipere. Considera vero quomodo sua bona opera Deo referat accepta. « An non iisdem vestigiis. » Hoc est, ne in minimo quidem diversi fuerunt illi a mea diligentia. Vide autem quod non modo ipse non accepit, verum etiam iis quos misit ne acciperent persuasit : « Rursum arbitramini quod nos coram vobis excusemus. » Veritus est ne assentatoris opinionem de eo sumerent : ideo etiam superius dixit **703** Rursum nos ipsos commendamus ? et : Num egemus commendatitiis epistoliis ? Non ergo vobis assentantes, aut nos coram vobis excusantes, hæc dicimus : Sed veluti in conspectu Dei, et eo inspectante loquimur : et in Christo sive per Christum loquimur. Quomodo autem possibile esset, eum qui coram Deo loquitur et per Christum loquitur, assentationi et adulationis gratia loqui.

B Κατ' ἐνώπιον τοῦ Θεοῦ ἐν Χριστῷ λαλοῦμεν. Τὰ δὲ πάντα, ἀγαπητοὶ, ὑπὲρ τῆς ὑμῶν οἰκοδομῆς. Φοβοῦμαι γὰρ μή πως ἐλθὼν οὐχ οἵους θέλω εὕρω ὑμᾶς, κἀγὼ εὑρεθῶ ὑμῖν οἷον οὐ θέλετε. Μή πως ἔρεις, ζῆλοι, θυμοὶ, ἐριθεῖαι, καταλαλιαὶ, ψιθυρισμοὶ, φυσιώσεις, ἀκαταστασίαι, μὴ πάλιν ἐλθόντα με ταπεινώσει ὁ Θεός μου πρὸς ὑμᾶς, καὶ πενθήσω πολλοὺς τῶν προημαρτηκότων, καὶ μὴ μετανοησάντων ἐπὶ τῇ ἀκαθαρσίᾳ καὶ πορνείᾳ καὶ ἀσελγείᾳ ᾗ ἔπραξαν.

Οὐ λαλοῦμεν οὖν πρὸς χάριν ὑμῶν, ἢ πρὸς κολακείαν, ἀλλ' ὑπὲρ τοῦ ὑμᾶς οἰκοδομῆσαι καὶ ὠφελῆσαι, ἵνα τοὺς ψευδαποστόλους φυγόντες, ἡμῖν μόνοις προσέχητε, καὶ τοῖς ἡμετέροις λόγοις. Ἢ ὅτι διὰ τοῦτο οὐκ ἐλάβομεν, ἵνα μὴ ὑμεῖς ἀσθενεῖς ὄντες σκανδαλισθῆτε. « Φοβοῦμαι γάρ. » Ὁρᾷς κηδεμονίαν C πατρικήν; Ἄλλοι ἡμάρτανον καὶ Παῦλος φοβεῖται. « Μή πως ἐλθών. » Ἐνδοιάζει ἔτι, καὶ οὐκ ἀποφαίνεται. « Οὐχ οἵους θέλω εὕρω ὑμᾶς. » Οἷον διεφθαρμένους, καὶ εὑρεθῶ κατὰ ἀνάγκην κἀγὼ γινόμενος, οἷον οὐ θέλετε, τουτέστι, τιμωρούμενος τοὺς ἀνίατα νοσοῦντας. « Μή πως ἔρεις, ζῆλοι. » Καὶ λοιπὸν λέγει, ποίους εὑρεῖν οὐκ ἤθελε. Μετὰ τούτων, φησὶν, τῶν ἐλαττωμάτων. Ἔρεις δέ φησι διὰ τὸ διεστάναι. « Ἐριθεῖαι. » Οἷον, ἀψιμαχίαι. « Φυσιώσεις. » Ὅτι κατ' αὐτοῦ μὲν ὠφρυῶντο, τοὺς δὲ ψευδαποστόλους ἐτίμων. « Μὴ πάλιν ἐλθόντα με. » Ἀρκεῖ, φησὶ, τὰ πρότερα. « Ταπεινώσει ὁ Θεός μου. » Τὸ λαβεῖν δίκην παρὰ τῶν αἰτίων, ταπείνωσιν οἰκείαν καλεῖ, δεικνὺς, ὡς οὐκ ἂν δίχα μεγάλης ἀνάγκης κατεδέξατο. Δείκνυσι δὲ ὅτι δι' αὐτοὺς πάντα ὑπομένει, D καὶ τὸ ταπεινοῦσθαι, καὶ τὸ πενθεῖν, τῷ εἰπεῖν, « Ὁ Θεός μου » Τὸ, « Μοῦ, » γὰρ προσκείμενον, τὴν διακαῆ ἀγάπην δηλοῖ τοῦ Χριστοῦ. — Ἄλλο. [ΘΕΟΔΩΡ.] Ταπείνωσιν ἑαυτοῦ, τὴν ἐκείνων παρανομίαν ἐκάλεσεν, βεβαιῶν ἅπερ ἤδη προείρηκε, τίς ἀσθενεῖ, καὶ οὐκ ἀσθενῶ; Τίς σκανδαλίζεται, καὶ οὐκ ἐγὼ πυροῦμαι; « Καὶ πενθήσω πολλούς. » Ὅρα ἀποστολικὴν ἀρετὴν, μηδὲν συνειδὼς ἑαυτῷ κακὸν, ὑπὲρ τῶν τοῖς ἄλλοις πεπλημμελημένων πενθεῖ. Οὐκ εἶπε δὲ, Πάντας, ἀλλὰ, « Πολλούς, » καὶ οὐδὲ τούτους δηλοῖ, μετανοίας χώραν διδοὺς, καὶ ὅπως μὴ γένωνται ἀναισχυντότεροι. « Καὶ μὴ μετανοησάντων. » Ποῦ

XII, 19-21. « In conspectu Dei per Christum loquimur: sed omnia, charissimi, pro vestri ædificatione. « Metuo enim ne qua fiat ut si venero non quales velim « reperiam vos, et ego reperiar vobis qualem nolitis : « ne quo modo sint contentiones, æmulationes, iræ, « concertationes, obtrectationes, susurria, tumores, « seditiones. Ne iterum ubi venero humiliet me Deus « meus apud vos : et lugeam multos eorum qui antea « peccaverunt nec resipuerunt ab immunditia, libidi- « neque et impudicitia quam patrarunt. »

Non ergo loquimur vobis ad gratiam aut ad assentationem, sed ad vestri ædificationem, et utilitatem, ut relictis pseudapostolis, nobis solis adhæreatis ac nostris sermonibus. Aut, propterea non accepimus, ne vos qui infirmi estis, offendiculum haberetis. « Metuo enim. » Vides paternam providentiam ? Alii peccarunt et Paulus metuit. « Ne qua fiat. » Dubitat adhuc et non asserit. « Non quales volo reperiam vos. » Nempe corruptos : et ego quoque necessitate ductus resperiar qualem nolitis : hoc, puniens eos qui immedicabiliter ægrotant : « Ne quomodo sint contentiones, æmulationes. » Dicit etiam deinceps quales invenire nolit : Cum his, inquit, vitiis. Dicit autem contentiones, eo quod dissiderent : « Concertationes » tanquam belli præludia. « Tumores, » quod adversus ipsum cristas erigerent, Pseudapostolos vero honorarent. « Ne iterum ubi venero. » Sufficere, inquit, deberent priora. « Humiliet me Deus meus» Ultionem sumere de sontibus vocat sui humiliationem, ostendens quod non sine magna necessitate sumeret. Ostendit autem quod propter ipsos omnia sustineat, et humiliari sive deprimi, et lugere. « Deus meus. » Per hoc quod addit, « Meus. » ardentem Christi amorem significat **704** — *Aliud* Sui humilitatem sive depressionem vocavit illorum transgressionem, confirmans quæ jam prædixerat « Quis infirmatur et ego non infirmor? quis offenditur, et ego non uror ? » « Et lugeam multos. » Vide apostolicam virtutem. Cum nullius mali sibi conscius sit, pro aliorum delictis luget Non autem dixit : Omnes, sed « Multos, » et neque hos manifestat, dans pœnitentiæ locum, et ne impuden-

εἰσὶν οἱ Ναυατιανοί; « Ἐπὶ τῇ ἀκαθαρσίᾳ. « Ἀκαθαρσία, δύναται ἐπὶ ἑκάστης ἁμαρτίας λέγεσθαι. Οὐδὲν γὰρ ἁμαρτίας εἰδεχθέστερον.

Τρίτον τοῦτο ἔρχομαι πρὸς ὑμᾶς, ἐπὶ στόματος δύο μαρτύρων καὶ τριῶν σταθήσεται πᾶν ῥῆμα. Προείρηκα καὶ προλέγω ὡς παρὼν τὸ δεύτερον, καὶ ἀπὼν νῦν γράφω τοῖς προημαρτηκόσι καὶ τοῖς λοιποῖς πᾶσιν, ὅτι ἐὰν ἔλθω εἰς τὸ πάλιν, οὐ φείσομαι. Ἐπεὶ δοκιμὴν ζητεῖτε τοῦ ἐν ἐμοὶ λαλοῦντος Χριστοῦ, ὃς εἰς ὑμᾶς οὐκ ἀσθενεῖ, ἀλλὰ δυνατεῖ ἐν ὑμῖν.

Ἦν δεύτερον ἐπελθὼν, εἰ οὖν καὶ νῦν ἔλθω, τρίτον ἔρχομαι. Καὶ τί τοῦτο; Ὥσπερ, φησὶν, ἐπὶ στόματος δύο καὶ τριῶν μαρτύρων, ἅπαν ῥῆμα ἀμφίβολον ἵσταται, καὶ πέρας λαμβάνει, οὕτως ἐπὶ δύο καὶ τριῶν μου παρουσιῶν, ἅπαν ῥῆμα ἀπειλητικὸν σταθήσεται καθ' ὑμῶν, καὶ πέρας λήψεται. Ὅρα δὲ, ὅτι ταῖς παρουσίαις, ἀντὶ μαρτύρων ἐχρήσατο. « Προείρηκα γάρ. » Καὶ ἤδη προεῖπον καὶ νῦν προλέγω. Ὥσπερ παρὼν πρὸς ὑμᾶς τὸ δεύτερον εἶπον, ἰδοὺ καὶ ἀπὼν τὸ τρίτον προλέγω. Ἰδοὺ τρεῖς ἄλλοι μάρτυρες. Ἦσαν μὲν αἱ δύο παρουσίαι, καὶ ἡ μέλλουσα ἔσεσθαι, δύο καὶ τρεῖς μάρτυρες. Ἰδοὺ πάλιν ἄλλοι τρεῖς μάρτυρες. Τὸ δὶς παρὼν προειπεῖν, καὶ νῦν ἅπαξ ἐν τῇ ἀπουσίᾳ. Εὐφυῶς δὲ τὴν Γραφὴν τὴν περὶ τῶν μαρτύρων ἐξέλαβεν εἴς τε τὰς τρεῖς παρουσίας, καὶ εἰς τὰς τρεῖς παραγγελίας. « Καὶ τοῖς λοιποῖς πᾶσι. » Τοῖς μὲν ἡμαρτηκόσιν, ἵνα διορθώσωνται, τοῖς δὲ λοιποῖς πᾶσιν, ἵνα μάρτυρες εἶεν, ὅτι, φησὶ, παρ' ἐμὲ οὐδὲν, ἐὰν μὴ μετανοήσαντας τιμωρήσωμαι. « Ὅτι ἐὰν ἔλθω εἰς τὸ πάλιν, οὐ φείσομαι. » Τί προείρηκας, καὶ νῦν δὲ τί γράφεις; ὅτι, φησὶν, ἐὰν ἔλθω εἰς τὸ πάλιν, τουτέστι, τὸ ἄλλο ἅπαξ, οὐ φείσομαι, δεικνὺς ὅτι ἔτι φείδεται, καὶ ταῦτα σφαλλομένων. « Ἐπειδὴ δοκιμὴν ζητεῖτε. » [ΘΕΟΔΩΡ. ΦΩΤΙΟΥ] Δοκιμὴν. Πεῖραν. Οὐ διὰ τοῦτο δὲ ἐκόλαζεν, ὡς δοκιμὴν δώσων, ἀλλ' ὅτι ἡμάρτανον. Τοῦτο δὲ εἴρηται, κατὰ τῶν λεγόντων ὅτι ἡ παρουσία αὐτοῦ ἀσθενής. Ἐπειδὴ, φησὶ, θέλετε δοκιμάσαι εἰ ἐν ἐμοὶ λαλεῖ ὁ Χριστός. Ὥσπερ γὰρ ἔρημόν με τοῦ Χριστοῦ οὕτω σκώπτετε. Πεῖραν λαβεῖν, ὡς ἔοικε, βούλεσθε τοῦ ἐν ἐμοὶ φθεγγομένου Χριστοῦ, καίτοι σαφῶς αὐτοῦ μαθόντες τὴν δύναμιν. Καὶ αὐτὸ τὸ δοκιμὴν ζητεῖν, ἁμάρτημα ἦν. Τὸ γὰρ ἐκπειράζειν, καὶ μάλιστα μετὰ τοσαῦτα, ἀχαρίστων ἦν καὶ ἀγνωμόνων καὶ ἀσεβαίων. « Ὃ εἰς ὑμᾶς οὐκ ἀσθενεῖ. » Τί βούλεται ἡ προσθήκη, τοῦ, « Εἰς ὑμᾶς, » καὶ τοῦ, « Ἐν ὑμῖν; » οὐ γὰρ πρὸς αὐτοὺς μόνον, ἀλλὰ πανταχοῦ δυνατὸς ὁ Χριστός. Καί φαμεν, ὅτι ἀπειλητικὸν τὸ ῥῆμα, ὡσεὶ ἔλεγε. Πεῖραν ἔχετε ἀφ' ὧν πεπόνθατε, ὅτι οὐκ ἀσθενὴς ὁ Χριστός. Ἢ ὅτι τέως ἐν ὑμῖν, φησὶ, τοῖς καὶ διορθωθῆναι δυναμένοις, τὴν δύναμιν ἐπιδείκνυσι. Τοὺς γὰρ ἀνίατα νοσοῦντας, ἐκεῖ τιμωρήσεται.

A tiores efficiantur. « Nec resipuerunt. » Ubi sunt? Novatiani? « Ab immunditia. » Immunditia potest de singulis dici peccatis. Nihil enim peccato fædius.

XIII, 1-4. « Hic tertius erit adventus meus ad vos. « In ore duorum testium et trium constituetur omne « verbum. Prædixi et prædico, ut præsens cum es- « sem iterum, et absens nunc scribo his qui ante « peccaverunt ac cæteris omnibus, quod si venero « denuo, non parcam. Quandoquidem experimen- « tum quæriti loquentis in me Christi qui erga vos « non est imbecillis, sed potens est in vobis. »

Jam secundo veni, si igitur etiam nunc venero, tertio veniam, et quare hoc. Quemadmodum, inquit, in ore duorum et trium testium certum constituitur et finem accipit omne verbum, ita in duobus ac tri- B bus meis adventibus omne verbum comminatorium constituetur adversum vos, et terminum accipiet. Considera autem quod adventibus pro testibus usus sit. « Prædixi. » Et jam prædixi et nunc prædico. Quemadmodum cum secundo præsens essem apud vos dixi, ecce jam absens tertio prædico. Ecce tres alii testes. Erant quidem duo adventus et tertius qui futurus est, duo ac tres testes. Ecce rursum alii tres testes bis præsentem prædixisse et nunc semel in absentia. Scite autem Scripturam quæ de tribus est testibus accepit ad tres adventus et tres admonitiones. « Ac reliquis omnibus. » His quidem qui deliquerunt, ut corrigantur: reliquis vero omnibus, ut testes sint quod nulla sit in me causa, si eos qui non resipuerint puniero. C « Quod si venero denuo, non parcam. » **705** Quid prædixisti? et nunc rursum quid scribis? quod si denuo, inquit, id est, adhuc semel venero, non parcam, ostendens quod adhuc parcat, idque ipsis peccantibus. « Quandoquidem experimentum quæritis. » Nam δοκιμὴ probationem et experimentum significat. Non tamen propterea puniebat ut experimentum daret, sed quia peccabant Hoc autem adversus eos dictum est qui dicebant, quod præsentia ejus imbecillis esset. Quandoquidem vultis, inquit, experiri num in me loquatur Christus. Siquidem quasi desertus essem a Christo ita me irridetis. Experimentum sumere vultis, ut apparet loquentis in me Christi, licet manifeste ejus potentiam didiceritis. Et hoc velle experiri, pecca- D tum erat, nam erat tentare: et maxime post tanta, ingratorum erat et perfidorum ac instabilium. « Qui erga vos non est imbecillis. » Quid sibi vult additio illa, « Erga vos, » et, « In vobis? » neque enim erga ipsos tantum, sed ubique potens est Christus. Et dicimus comminatorium esse verbum, ac si diceret: Experimentum habetis ab his quæ vobis contigerunt, quod non sit imbecillis Christus. Aut quod hoc tempore in his qui inter vos corrigi possunt ostendit potentiam: nam de his qui immedicabiliter ægrotant, in futuro sumet supplicium.

Καὶ γὰρ εἰ ἐσταυρώθη ἐξ ἀσθενείας, ἀλλὰ ζῇ ἐκ δυνάμεως Θεοῦ. Καὶ γὰρ ἡμεῖς ἀσθενοῦμεν

XIII, 4-6. « Nam quamvis crucifixus fuit ex infirmitate, vivit tamen ex potentia Dei. Siquidem et nos

« infirmi sumus in ipso : sed vivemus cum ipso ex A « potentia Dei erga vos. Vos ipsos tentate num sitis « in fide : vos ipsos probate. Annon cognoscitis « vosmetipsos, quod Jesus Christus in vobis sit ? « nisi in aliquo reprobi estis. At spero vos cogni« turos quod nos non simus reprobi. »

« Nam quamvis crucifixus fuit in infirmitate. » Multi turbantur, non advertentes potestatem dictionum. Considera ergo tres esse modos infirmitatis sive imbecillitatis unus quidem in morbis corporalibus : alter vero, debilitas circa fidem, sicut ipse ait. « Infirmum autem fide assumite [80]. » Tertius qui nascitur ex persecutionibus et tentationibus. Nam et hæc vocat Paulus infirmitatem ; sicut ibi. « Nam potentia mea per infirmitatem perficitur ; » hoc est, persecutionibus ac tenta- B tionibus. **706** Ac rursum : « Quamobrem placeo mihi in infirmitatibus ; » idque interpretando subjungit : « In contumeliis, in necessitatibus, in persecutionibus. » Et rursum : « Cum infirmor tunc robustus sum : » nempe tunc gratia maxime assistente. Juxta hunc igitur imbecillitatis modum crucifixus est Dominus, insidias passus, pericula et contumelias. Attamen hoc, inquit, nocere non potuit ipsius potentiæ.—*Aut hoc modo :* Infirmitatem seu imbecillitatem dicit eam quæ videbatur incredulis, ac si diceret : Quamvis juxta incredulorum sermonem crucifixus sit tanquam imbecillis (hoc videlicet ex concessione tribuens) tamen vivit, inquit, ex potentia Dei. Audiens autem Patris potentiam non hoc impium suspiceris, quod viribus C destitutus fuerit ad vivificandum propriam carnem, et ideo patris potentia fuerit illi necessaria. Si enim Christus Dei potentia est et Dei sapientia [81], quomodo viribus destitueretur potentia, idque ad propriam carnem ? qui aliis quoque vitam tribuit, imo potitis omnibus. Sed indifferenter quæ Patris sunt dicit esse Filii, rursumque vice versa quæ Filii sunt dicit esse Patris. Quod enim ipse Christus suam carnem suscitaverit, audi eum dicentem : « Solvite templum hoc, et in tribus diebus erigam ipsum [82]. » Si autem Paulus quod Filius operatus est ex Patre fieri dicit, ne turberis. Scit enim eum dixisse ; « Omnia quæ habet Pater, mea sunt [83], » dixisse etiam ad Patrem : « Omnia mea tua sunt. [84] » — Propter nostras enim infirmitates ac peccata, is qui fortis est nec peccare potest, cruci- D fixus est. Aut ex infirmitate, sicut Judæi dicebant : « Alios salvos fecit, seipsum non potest salvum facere. [85] » Aut « Ex infirmitate, » sicut consequens est vos opinari. Nam si experimentum adhuc quæritis, certe etiam crucem ex infirmitate sustinuisse putatis. « Vivit tamen. » Quanquam enim crucis passionem propter mortalem corporis naturam sustinuit, vivit tamen, imo et vita est, tanquam et Dei Filius. « Ex potentia Dei. » Hoc est, tanquam Deus, tanquam potens, tanquam is qui sponte etiam

A ἐν αὐτῷ, ἀλλὰ ζησόμεθα σὺν αὐτῷ ἐκ δυνάμεως Θεοῦ εἰς ὑμᾶς. Ἑαυτοὺς πειράζετε, εἰ ἐστε ἐν τῇ πίστει ἑαυτοὺς δοκιμάζετε. Ἢ οὐκ ἐπιγινώσκετε ἑαυτοὺς ὅτι Ἰησοῦς Χριστὸς ἐν ὑμῖν ἐστιν, εἰ μή τι ἀδόκιμοί ἐστε ; Ἐλπίζω δὲ ὅτι γνώσεσθε ὅτι ἡμεῖς οὐκ ἐσμεν ἀδόκιμοι.

« Καὶ γὰρ εἰ ἐσταυρώθη ἐξ ἀσθενείας. » Πολλοὶ θορυβοῦνται τῶν μὴ τῇ δυνάμει τῶν λέξεων προσεχόντων. Ὅρα οὖν, ἀσθενείας τρόποι τρεῖς. Εἷς μὲν ὁ ἐπὶ τῶν σωματικῶν νοσημάτων. Δεύτερος τὸν περὶ τὴν πίστιν σαθρὸν, ὧν αὐτός φησι· « Τὸν δὲ ἀσθενοῦντα τῇ πίστει προσλαμβάνεσθε. » Τρίτος ὁ ἐκ τῶν διωγμῶν καὶ πειρασμῶν. Καὶ γὰρ καὶ ταῦτα ἀσθένειαν ὁ Παῦλος καλεῖ, ὡς ἐκεῖ· « Ἡ γὰρ δύναμίς μου ἐν ἀσθενείᾳ τελειοῦται· » τουτέστιν, ἐν διωγμοῖς καὶ κιν- B δύνοις. Καὶ πάλιν· « Διὸ εὐδοκῶ ἐν ἀσθενείαις· » καὶ ἑρμηνεύων αὐτὸ, ἐπάγει· « Ἐν ὕβρεσιν, ἐν διωγμοῖς, ἐν ἀνάγκαις. » Καὶ πάλιν· « Ὅταν ἀσθενῶ, τότε δυνατός εἰμι, » ὡς τότε μάλιστα τῆς χάριτος ἐφιζανούσης. Κατὰ τοῦτον οὖν τῆς ἀσθενείας τὸν τρόπον ἐσταυρώθη ὁ Κύριος, ἐπιβουλὴν ὑπομείνας, καὶ κίνδυνον, καὶ ὕβριν. Ἀλλ' ὅμως, φησὶν, οὐ παρέβλαψε τοῦτο τὴν δύναμιν αὐτοῦ. — Ἢ οὕτως. Ἀσθένειαν φησὶ, τὴν δοκοῦσαν τοῖς ἀπίστοις, ὡσεὶ ἔλεγεν. Εἰ καὶ κατὰ τὸν τῶν ἀπίστων λόγον ἐξ ἀσθενείας ἐσταυρώθη, δηλαδὴ τοῦτο κατὰ συγχώρησιν διδοὺς, ἀλλὰ ζῇ, φησὶν, ἐκ δυνάμεως Θεοῦ. Ἀκούων δὲ δυνάμεως Θεοῦ, μὴ τοῦτο τὸ ἀνόσιον ὑπονοήσῃς, ὅτι αὐτὸς ἠτόνει ζωογονῆσαι τὴν ἰδίαν σάρκα, καὶ διὰ τοῦτο τῆς δυνάμεως τοῦ Πατρὸς χρεία γέγονεν. Εἰ γὰρ Χριστὸς C Θεοῦ δύναμίς ἐστι καὶ Θεοῦ σοφία, πῶς ἠτόνει ἡ δύναμις, καὶ ταῦτα εἰς τὴν οἰκείας σάρκα ; ὁ καὶ ἄλλοις ζωὴν διδοὺς, μᾶλλον δὲ ἅπασιν. Ἀλλ' ἀδιαφόρως ὁ Παῦλος καὶ τὰ τοῦ Πατρὸς τοῦ Υἱοῦ λέγει, καὶ ἔμπαλιν τὰ τοῦ Υἱοῦ τοῦ Πατρός. Ὅτι γὰρ αὐτὸς ὁ Χριστὸς αὐτὴν ἀνέστησεν, ἄκουσον αὐτοῦ λέγοντος· « Λύσατε τὸν ναὸν τοῦτον, καὶ ἐγὼ ἐν τρισὶν ἡμέραις ἐγερῶ αὐτόν. » Εἰ δὲ ὅπερ αὐτὸς ὁ Υἱὸς εἰργάσατο, τοῦτο ἐκ τοῦ Πατρὸς γενέσθαι λέγει ὁ Παῦλος, μὴ θορυβηθῇ. Οἶδε γὰρ αὐτὸν εἰπόντα, « Πάντα τὰ τοῦ Πατρός μου ἐμά ἐστι. » Καὶ, « Πάντα τὰ ἐμὰ σά ἐστι, » πρὸς τὸν Πατέρα εἰρηκότα. — [ΦΩΤ.] Διὰ γὰρ τὰς ἡμῶν ἀσθενείας καὶ ἁμαρτίας, ὁ ἰσχυρὸς καὶ ἀναμάρτητος ἐσταύρωται. Ἢ ἐξ ἀσθενείας, ὡς οἱ Ἰουδαῖοι ἔλεγον, « Ἄλλους ἔσωσεν, ἑαυτὸν οὐ δύναται σῶσαι. » Ἢ, « Ἐξ ἀσθενείας, » ὡς ὑμῖν ἀκό- D λουθον νομίσαι. — [ΘΕΟΔΩΡ.] Εἰ γὰρ δοκιμὴν ἔτι ζητεῖτε, καὶ τὸν σταυρὸν ἄρα ἐξ ἀσθενείας νομιεῖσθε ὑπομεῖναι. « Ἀλλὰ ζῇ. » Εἰ γὰρ καὶ τοῦ σταυροῦ τὸ πάθος ὑπέμεινε διὰ τὴν θνητὴν τοῦ σώματος φύσιν, ἀλλὰ ζῇ καὶ ζωή ἐστιν ὡς Θεὸς καὶ Θεοῦ Υἱός. « Ἐκ δυνάμεως Θεοῦ. » Ἀντὶ τοῦ, ὡς Θεὸς δυνατὸς, ὡς ἑκουσίως καὶ ἃ ἔπαθε παθών. — Ἢ καὶ οὕτως. Εἰ καὶ ἐσταυρώθη, φησὶν, ὡς τὴν παθητὴν φύσιν καὶ ἀσθενῆ ἀναλαβὼν, ἀλλὰ ζῇ ἐκ νεκρῶν ἀναστὰς, καὶ τὴν παντοδύναμον καὶ θείαν φύσιν φέρων ἐν ἑαυτῷ. « Καὶ γὰρ ἡμεῖς ἀσθενοῦμεν. » Ὥσπερ γὰρ αὐτός

[80] Rom. xiv, 1. [81] I Cor. i, 24. [82] Joan. ii, 19. [83] Joan. xvi. 15. [84] Joan. xvii, 10. [85] Matth. xxvii, 42.

φησιν, οὐδὲν πρὸς τὴν δύναμιν παρεβλάβη ἐπειδὴ ἐσταυρώθη, οὕτως οὐδὲ ἡμεῖς ἐπειδὴ διωκόμεθα, καὶ ὑβριζόμεθα. Διὸ ἐπάγει, « Ἐν αὐτῷ. » Τὸ γὰρ, « Καὶ ἡμεῖς ἀσθενοῦμεν ἐν αὐτῷ, » ἢ ὅτι ἃ πάσχομεν δι' αὐτὸν πάσχομεν· ἢ ὅτι δοκοῦμεν ὑμῖν ἀσθενεῖν, ἐκ τοῦ μὴ κολάζειν καὶ τιμωρεῖν ὑμᾶς, ἀλλὰ καὶ τοῦτο ἐν Χριστῷ ποιοῦμεν. Αὐτὸς γὰρ ἡμᾶς ἐδίδαξεν ἀνέχεσθαι καὶ μακροθυμεῖν, ἀλλ' ὥσπερ ἀνέχεσθαι καὶ μακροθυμεῖν, οὕτως ἐπὶ τῶν ἀναλγήτως ἐχόντων καὶ μὴ μεταμελομένων, τὴν τιμωρητικὴν καὶ κολαστικὴν δύναμιν ἐπιδεικνύειν· οὕτως γὰρ καὶ αὐτὸς ποιεῖ. « Ἐν αὐτῷ. » Τουτέστι, δι' αὐτὸν καὶ διὰ τὸ κήρυγμα αὐτοῦ, ἀσθενοῦμεν ἐν τοῖς διωγμοῖς καὶ ἐν τοῖς κινδύνοις. Ἀλλ' ὥσπερ τῶν σκυθρωπῶν αὐτῷ κοινωνοῦμεν, οὕτω καὶ τῶν φαιδρῶν κοινωνήσομεν. Ὅθεν ἐπάγει. « Ἀλλὰ ζησόμεθα σὺν αὐτῷ. » [ΦΩΤ.] Τουτέστι, δειχθησόμεθα ἐν ὑμῖν ζῶντες, οὐχ ἁπλῶς, ἀλλὰ σὺν αὐτῷ τῷ Χριστῷ. Καὶ οὐδὲ τοῦτο ἁπλῶς ζῶντες, ἀλλ' ἐκ τῆς δυνάμεως αὐτοῦ τὴν ζωὴν ἔχοντες, δι' ἧς καὶ αὐτὸς θάνατον πατήσας καὶ ᾅδην σκυλεύσας, καὶ ἀνέστη καὶ ζῇ. Αὕτη δὲ ἡ ζωὴ καὶ ἡ δύναμις, δηλονότι τιμωρητική ἐστι τῶν τὰ ἔργα τοῦ πονηροῦ πραττόντων, ὥσπερ σωστικὴ τῶν μετάνοιαν ἐπιτελούντων. Διὰ τούτους δὲ λέγει, ὅτι μὴ καταφρονεῖτε ἡμῶν, ὡς ὁρῶντες ἡμᾶς διωκομένους καὶ μυρία πάσχοντας, οὕτω καὶ ὁ Χριστὸς κατεφρονήθη σταυρούμενος, ἀλλ' ἀναστὰς, πάντα ὅσα ἠθέλησεν ἐποίησεν. Καὶ ἡμεῖς δὲ ἃ πάσχομεν, δι' αὐτὸν πάσχομεν. Ὥστε εἰ καὶ πάσχομεν, ἐκεῖνος δὲ ζῇ καὶ δύναται, καὶ ἡμεῖς σὺν αὐτῷ οἷον αὐτοῦ θέλοντος, καὶ ζῶμεν, καὶ δυνατοί ἐσμεν ποιῆσαι ὅ βουλόμεθα εἰς ὑμᾶς, καὶ μάλιστα εἰς ὑμᾶς, ὅτι πολλὰ ἔχομεν ἀπειθούντων ὑμῶν, δικαιώματα καθ' ὑμῶν. « Ἐκ δυνάμεως Θεοῦ εἰς ὑμᾶς. » — [ΟΙΚΟΥΜΕΝΙΟΥ.] Ὁμοίως νόησον καὶ τοῦτο τῷ ἄνω. « Ἀλλὰ ζῇ ἐκ δυνάμεως Θεοῦ. » Τὸ δὲ, « Εἰς ὑμᾶς, » οἷον, Ὑμῖν ζήσομεν, τουτέστιν εἰς τὴν ὑμῶν ὠφέλειαν. Ἢ, Δι' ὑμᾶς, ἐπειδή φησιν, ἐπεστρέψαμεν ὑμᾶς ἢ σὺν ὑμῖν ζήσομεν τότε. « Ἑαυτοὺς πειράζετε » Ὁρᾷς οἷον κατασκευάζει. Καὶ τί λέγω, φησὶ, περὶ ἐμαυτοῦ, ὅτι ὁ Χριστὸς ἐν ἐμοὶ λαλεῖ· καὶ ὑμεῖς γὰρ αὐτοὶ, εἰ μή τι ἀδόκιμοι γεγόνατε, ἔχετε ἐν ἑαυτοῖς τὸν Χριστόν. Εἰ δὲ ὑμεῖς, πολλῷ μᾶλλον, φησὶν, ἐγώ. Ἑαυτῶν τοιγαροῦν ἀπόπειραν ποιεῖσθε, μή τις ἐκ τῶν ὀρθῶν παρετράπη δογμάτων, τῇ τῶν ψευδαποστόλων διδαχῇ. [ΦΩΤ.] Ἆρα μὴ ἑαυτοὺς πειράζετε εἴ ἐστε ἐν τῇ πίστει; ἆρα μὴ ἑαυτοὺς δοκιμάζετε; τὸ γὰρ ἔτι δοκιμὴν ζητεῖν τοῦ ἐν ἐμοὶ λαλοῦντος Χριστοῦ, καὶ οὔπω ἀκριβῶς πεπεῖσθαι ὡς ἐν τῷ διδασκάλῳ λαλεῖ ὁ Χριστὸς, τί ἕτερόν ἐστιν ἢ καὶ ἑαυτοὺς πειράζειν, εἰ ἐστε πιστοὶ καὶ ἀμφιβάλλειν καὶ περὶ ἑαυτῶν; μᾶλλον δὲ καὶ ἀγνοεῖν ὅλως, ὅτι ὁ Χριστὸς ἐν ὑμῖν ἐστιν. Εἰ γὰρ οὐκ ἐν τῷ διδασκάλῳ ὁ Χριστὸς, πολλῷ μᾶλλον οὐδ' ἐν τοῖς μαθηταῖς. Ἀλλὰ πῶς, φησιν, οὐκ ἐπιγινώσκετε ὅτι ἐν ὑμῖν ὁ Χριστὸς, ὃς καὶ χαρίσματι διαφόροις ἐπλούτισεν ὑμᾶς; ἢ διὰ τῶν πράξεων ὑμῶν ἀδοκίμους ἑαυτοὺς παραστήσαντες, καὶ τούτων ἐξεπέσετε, τοῦτο δὲ, ἵνα εἴπῃ, ὅτι εἰ ὑμεῖς χαρίσματα καὶ ἰσχὺν κατὰ πνευμάτων ἀκαθάρτων

A passus est quæ passus est. — *Aut hoc etiam modo :* Quanquam passus est, inquit, ut qui naturam possibilem et infirmam assumpsit, vivit tamen ubi a mortuis resurrexit habens ac ferens in seipsos naturam omnipotentem ac divinam. « Siquidem et nos infirmi sumus. » **707** Nam quemadmodum ipse, inquit, nihil nocumentum in potentia accepit ex eo quod persecutiones et contumelias sustinemus Ideo subjunxit : « In ipso. » Quod enim ait : « Et nos infirmi sumus in ipso, » aut hoc significat, quod quæ patimur propter ipsum patimur. Aut quod videbimur vobis infirmi, eo quod non punimus aut supplicio tradimus : sed hoc quoque in Christo facimus. Nam ipse nos docuit sufferre et longanimes esse. Sed quemadmodum sufferre do-
B cuit et longanimes esse, ita quoque in stupidos et non resipiscentes, punitivam et cruciativam seu vindicativam potentiam ostendere : ita enim et ipse facit. « In ipso. » Hoc est, propter ipsum et prædicationem ipsius infirmi sumus in persecutionibus et in periculis. Sed quemadmodum socii fuimus ipsi in tristibus, ita quoque socii in lætis erimus. Unde subjungit : « Sed venimus cum ipso. » Hoc est, ostendemur viventes in vobis, non vulgari modo, sed cum ipso Christo. Nec utcunque viventes, sed ex potentia ipsius vitam habentes : qua et ipse conculcata morte, spoliatoque inferno et surrexit et vivit. Hæc autem via et potestas punitiva sane est adversus eos qui opera mali illius operantur : quemadmodum etiam servativa est in eo-
C rum utilitatem qui perfecte resipiscunt. Propter hæc itaque ne nos, inquit, despiciatis, quod nos videatis persecutiones aliaque adversa innumera patientes. Ita et Christus despectus est cum crucifigeretur : at ubi resurrexit, omnia quæcunque voluit fecit. Et nos sane quæ patimus. Itaque quamvis patimur, ille tamen vivit et potens est, nosque cum ipso : hoc est, ipso volente et vivimus et potentes sumus facere quæcunque volumus erga vos, et potentissimus erga vos : multas enim habemus vobis cum credentibus justificantes causas adversum vos. « Ex potentia Dei erga vos. » — Pari modo hoc intellige cum eo quod supra dictum est : Vivit tamen ex potentia Dei. » Quod autem ait : « Erga vos, » hoc est, vobis vivemus id est ad utilitatem vestram. Aut, Propter vos,
D quandoquidem convertimus vos. Aut, Vobiscum tunc vivemus. « Vos ipsos tentate. » Vides quid paret ? Et quid de me dico, inquit, quod Christus in me loquatur ? Nam et vos ipsi, **708** nisi in aliquo reprobi facti estis Christum in vobis ipsis habetis : quod si vos, multo magis ego, inquit. Experimentum igitur vestri ipsorum facite ne quis a rectis pervertatur dogmatis, per doctrinam pseudapostolorum. Num vosipsos tentatis an in fide sitis ? num vos ipsos probatis ? Siquidem experimentum quærere loquentis in me Christi, et nondum plene persuasos esse quod in magistro loquatur Christus, quid aliud est quam vos ipsos quoque

tentare num fideles sitis, et ambigere etiam de vobis ipsis, imo potius ignorare omnino quod Christus in vobis sit. Nam si non est in præceptore Christus, multo minus in discipulis. Sed quomodo, inquit, non cognoscitis quod Christus in vobis sit, qui etiam variis donis ditavit vos? An per actiones vestras constituistis vos ipsos reprobos et his excidistis? Hoc autem est, ac si dicat : Si vos dona et potestatem adversus spiritus immundos accepistis et habetis. nisi vos ipsos efficiendo reprobos his privaveritis, annon ego multo magis potestatem habeo adversus eos qui impurorum dæmonum voluntates explere conantur, qui estis vos? Aut etiam hoc modo. In me experimentum quæritis? vos ipsos tentate, acriter vos ipsos probate an sitis in fide. Nam ut apparet etiam ab hac excidistis : neque enim aliter experimentum quæreretis. Deinde tanquam mitigans vehementiam increpationis, « An non cognoscitis, inquit, vosmetipsos, » quod Jesus christus in vobis sit? Ac si dicat : Ego ita vos cognosco quod Christus in vobis sit : si autem ipsi hoc ignoratis, vestrum sane peccatum est. Itaque vos ipsos reprobos effecistis. Simul quoque admonet : quasi dicat : Si ego Christum in vobis esse cognosco, nisi reprobi facti sitis, quomodo ipsi adhuc experimentum ejus in me quæretis? Et manifestum est tripliciter accipi posse hanc particulam, per consilium et adhortationem ut aliis placet : per hæsitationem et accusationem : per increpationem ac reprehensionem sicut nunc exponimus. « Annon cognoscitis vos ipsos. » Quomodo autem poterant cognoscere? ex signis quæ edebant, utrum ea adhuc ederent. « Nisi in aliquo reprobi estis. » Hoc loco etiam pravæ vitæ clam eos insimulat : Siquidem et fide et recta vita opus est ad signa. Itaque licet in fide sitis, **709** nisi et vitam conformiter instituatis, reprobi estis, inquit, et Christus in vobis non est, neque signis ostendit quod præsens sit apud vos. « At spero vos cognituros. » Si autem non omnino reprobi estis, spero vos cognituros per ultionem quæ in vos fiet quod nos non simus reprobi. Oporteret utique vos alio modo cognoscere ac scire quod probati simus : quoniam autem non vultis, per supplicium vestrum cognoscetis.

A ἐλάβετε κα ἔχετε, εἰ μὴ ἀδοκίμους ἑαυτοὺς παρασκευάσαντες τούτων ἐστερήθητε, οὐχὶ ἐγὼ πολλῷ μᾶλλον ἐξουσίαν ἔχω κατὰ τῶν τὰ θελήματα τῶν ἀκαθάρτων δαιμονων ἐπιτελεῖν αἱρουμένων, οἵτινές ἐστε ὑμεῖς; ἢ καὶ οὕτως. Ἐν ἐμοὶ δοκιμὴν ζητεῖτε; ἑαυτοὺς πειράζετε. Ἐπιπληκτικῶς ἑαυτοὺς δοκιμάζετε, εἰ ἐστὲ ἐν τῇ πίστει. Ὡς γὰρ ἔοικε, καὶ ταύτης ἐξέστητε, ἐπεὶ οὐ κἂν δοκιμὴν ἐπεζητεῖτε. Εἶτα ὥσπερ λεαίνων τὸ σφοδρὸν τῆς ἐπιτιμήσεως, « Ἢ οὐκ ἐπιγινώσκετε, φησίν, ἑαυτούς, » ὅτι Ἰησοῦς Χριστὸς ἐν ὑμῖν ἐστιν; αντὶ τοῦ ἐγὼ οὕτως ὑμᾶς ἐπιγινώσκω· ὅτι ὁ Χριστὸς ἐν ὑμῖν. Εἰ δὲ αὐτοὶ τοῦτο ἀγνοεῖτε, ὑμῶν ἄρα τὸ ἔγκλημα. Οὐκοῦν ἑαυτοὺς ἀδοκίμους ἀπειργάσασθε. Ἅμα δὲ καὶ ἐντρέπει. Ὡς εἰ ἐγὼ τὸν Χριστὸν ἐν ὑμῖν B εἶναι γινώσκω εἰ μὴ ἀδόκιμοι γεγόνατε, πῶς αὐτοὶ ἔτι δοκιμὴν αὐτοῦ ἐν ἐμοι ζητεῖτε; καὶ δῆλον ὅτι τριχῶς ἔστιν ἐκλαβεῖν τὸ χωρίον, κατὰ συμβουλὴν καὶ παραίνεσιν, ὥσπερ ἕτεροι, κατὰ ἐπαπόρησιν καὶ ἔλεγχον, κατὰ ἐπίπληξιν καὶ ἐπιτίμησιν, ὡς νῦν ἔκκειται. « Ἢ οὐκ ἐπιγινώσκετε ἑαυτούς. » Πῶς δ' ἂν γνοίησαν; ἐκ τῶν σημείων ὧν ἐποίουν, εἰ ἔτι ποιοῖεν αὐτά, φησίν. « Εἴ μή τι ἀδόκιμοί ἐστε. » Ἐνταῦθα καὶ εἰς βίον πονηρὸν αὐτοὺς αἰνίττεται. Δεῖ γὰρ καὶ πίστεως καὶ βίου, πρὸς τὰ σημεῖα. Εἰ οὖν καί ἐστε ἐν τῇ πίστει, μὴ καὶ βίον δὲ κατάλληλον ἐπιτηδεύετε, φησίν, ἀδόκιμοί τέ ἐστε, καὶ Χριστὸς ἐν ὑμῖν οὐκ ἔστιν, οὐδὲ διὰ τῶν σημείων δείκνυσι παρὼν πρὸς ὑμᾶς. « Ἐλπίζω δὲ ὅτι γνώσεσθε. » Εἰ δὲ ὅλως ὑμεῖς μή ἐστε ἀδόκιμοι, ἐλπίζω ὅτι διὰ τῆς εἰς ὑμᾶς τιμωρίας γνώσεσθε, ὅτι ἡμεῖς οὐκ C ἐσμεν ἀδόκιμοι. Ἔδει μὲν οὖν ἄλλῳ τρόπῳ γνῶναι ὑμᾶς καὶ εἰδέναι ὅτι δόκιμοί ἐσμεν. Ἐπειδὴ δὲ οὐ βούλεσθε, διὰ τῆς ὑμῶν τιμωρίας τοῦτο γνώσεσθε.

XIII, 7-9. « Opto autem apud Deum ne quid mali « faciatis, non quo nos probati appareamus, sed ut « vos quod honestum est faciatis, nos vero velut « reprobi simus non enim possumus quidquam ad- « versus veritatem, sed pro veritate. Gaudemus « enim cum nos infirmi fuerimus, vos autem va- « lidi fueritis. Hoc autem insuper optamus vestram « integritatem. »

Εὔχομαι δὲ πρὸς τὸν Θεὸν μὴ ποιῆσαι ὑμᾶς κακὸν μηδὲν, οὐχ ἵνα ἡμεῖς δόκιμοι φανῶμεν, ἀλλ' ἵνα ὑμεῖς τὸ καλὸν ποιῆτε, ἡμεῖς δὲ ὡς ἀδόκιμοι ὦμεν. Οὐ γὰρ δυνάμεθά τι κατὰ τῆς ἀληθείας, ἀλλ' ὑπὲρ τῆς ἀληθείας. Χαίρομεν γὰρ ὅταν ἡμεῖς ἀσθενῶμεν, ὑμεῖς δὲ δυνατοὶ ἦτε Τοῦτο δὲ καὶ εὐχόμεθα τὴν ὑμῶν κατάρτισιν.

Vide mentem philosophicam : despiciebatur, subsannabatur tanquam nihil posset, sed in litteris duntaxat gloriaretur : et non modo differt, illato adversus illos supplicio, propriam manifestare potentiam : verum etiam precatur ne quando in necessitatem incidat hanc demonstrandi. Quomodo ergo et speras quod probatus apparebis, rursumque precaris ne fiat? Precor quidem ut vos meliores reddamini, nec mihi opus sit inferre in vos supplicium, aut me probatum ex hoc ostendi. Hoc

Ὅρα φιλόσοφον γνώμην, κατεφρονεῖτο, ἐκωμῳδεῖτο ὡς οὐδὲν δυνάμενος, ἀλλ' ἐν γράμμασι μόνον κομπάζων. Καὶ οὐ μόνον ἀναβάλλεται διὰ τῆς κατ' ἐκείνων τιμωρίας τὴν οἰκείαν ἰσχὺν φανερῶσαι, ἀλλὰ καὶ εὔχεται μὴ ἐμπεσεῖν ποτε εἰς ἀνάγκην τοῦ ταύτην ἐπιδεῖξαι. — [ΦΩΤ.] Πῶς οὖν καὶ ἐλπίζεις δόκιμος ὀφθῆναι, καὶ πάλιν εὔχῃ μὴ γενέσθαι; εὔχομαι μὲν βελτιωθῆναι ὑμᾶς, καὶ μὴ δεηθῆναι με τῆς ἐφ' ὑμᾶς τιμωρίας, μηδὲ δόκιμον ἐν ταύτῃ διαδειχθῆναι. Τοῦτο εὔχομαι, ἐν τούτῳ χαίρω. Εἰ δὲ

ἐπιμένετε τῇ ἁμαρτίᾳ καταφρονοῦντες τῆς τιμωρίας, ἀνιώμενος μὲν καὶ βαρυθυμῶν, ὅμως τιμωρήσομαι. Ῥᾴδιον γάρ μοι τὸ ἐλπίζειν τοῦτο. « Οὐχ ἵνα ἡμεῖς δόκιμοι φανῶμεν. » Ἐν γὰρ τοῦ μὴ ἁμαρτάνειν αὐτοὺς, οὐκ ἔτι τὴν τιμωρητικὴν ἐπεδείκνυτο δύναμιν, καὶ πάλιν ὡς ἀδόκιμος καὶ ἀνίσχυρος ἐκρίνετο. « Ἡμεῖς δὲ ὡς ἀδόκιμοι. » Καλῶς τὸ, Ὡς ἀδόκιμοι. Οὐ γὰρ τῇ ἀληθείᾳ ἤμελλεν, ἐπεὶ μὴ τιμωρεῖται μὴ ἁμαρτανόντας, ἀδόκιμος γίνεσθαι, ἀλλὰ καὶ μάλιστα δόκιμος, ἀλλὰ διὰ τὴν τῶν πολλῶν ὑπόληψιν, εἶπε τὸ, ὡς ἀδόκιμοι· « Οὐ γὰρ δυνάμεθά τι κατὰ τῆς ἀληθείας. » Ἐάν τις ἀληθῶς βιοῖ, φησὶ, καὶ εὐσεβῶς. Ἀλήθειαν γὰρ νῦν τὴν εὐσέβειαν καλεῖ, ὡς νόθου ὄντος τοῦ δυσσεβοῦς βίου. Οὐ γὰρ εἰ βουλοίμεθα ἐπαγαγεῖν τιμωρίαν, δυνάμεθα. Οὐ συνεργεῖ γὰρ ὁ Θεός. Οὐ γὰρ κατὰ τῆς ἀληθείας οἷον εὐσεβείας τι ἰσχύομεν. Ἡ δὲ ἰσχὺς ἡμῶν. Ὑπὲρ αὐτῆς, ἵνα τοὺς μὴ κατ' αὐτὴν ζῶντας, διὰ τῆς τιμωρίας ἀναγκάζωμεν αἱρεῖσθαι αὐτήν. « Χαίρομεν γὰρ ὅταν ἡμεῖς ἀσθενῶμεν. » Τί οὖν; Ἐπεὶ μὴ δύναμαι καὶ βουλόμενος κατὰ τῆς ἀληθείας. Ἄρα ἀλγῶ ὑπὲρ τούτου; Οὐμενοῦν. Χαίρων γὰρ ὅταν ἡμεῖς ἀσθενεῖς νομιζώμεθα, ἐκ τοῦ μὴ ἐπάγειν τιμωρίαν. Ὑμεῖς δὲ ἰσχυροὶ, ἐκ τοῦ ἀνάλωτοι εἶναι τῇ τιμωρητικῇ μου δυνάμει, διὰ τὸ βιοῦν ὀρθῶς. « Τοῦτο δὲ καὶ εὐχόμεθα. » Ἄρα οὖν μόνον χαίρομεν; καὶ εὐχόμεθα μὲν οὖν τὴν ἡμῶν κατάρτισιν, τουτέστιν, εὐδοκίμησιν, καὶ τὸ ἀπηρτίσθαι ἐν βίῳ καὶ δόγμασι χρηστοῖς. Ἢ ἵνα σφαλλομένους τιμωρούμενοι, δόξωμεν εἶναι δυνατοί.

Διὰ τοῦτο ταῦτα ἀπὼν γράφω, ἵνα μὴ παρὼν ἀποτόμως χρήσωμαι, κατὰ τὴν ἐξουσίαν ἣν ἔδωκέ μοι ὁ Κύριος, εἰς οἰκοδομὴν καὶ οὐκ εἰς καθαίρεσιν.

Ἐπειδὴ σφόδρα ἐπέπληξεν αὐτοὺς πανταχοῦ μὲν, μάλιστα δὲ ἐν τῷ τέλει τῆς ἐπιστολῆς, νῦν δ ἀ τοιούτων ἀπολογεῖται, καί φησι· Διὰ τοῦτο οὕτως ἔγραψα, ὡς βουλόμενος ἄχρι τῶν γραμμάτων εἶναι τὴν ἀποτομίαν, καὶ μὴ ἐν ἔργοις ἐπιδειχθῆναι. « Κατὰ τὴν ἐξουσίαν ἣν ἔδωκέ μοι ὁ Κύριος. » Ὥστε κἂν κολάζω, φησὶν, οὐκ ἐγὼ κολάζω, ἀλλὰ διὰ μέσου ἐμοῦ, ὁ ταύτην μοι δεδωκὼς τὴν ἐξουσίαν Χριστός. Ὅρα δὲ, ἐν τῷ ἀπολογεῖσθαι, φοβερώτερον τὸν λόγον εἰργάσατο. Τί οὖν; εἴποι τις ἂν αὐτῷ· Διὰ τοῦτο εἴληφας ἐξουσίαν, ἵνα τιμωρῇ τοὺς ἀνθρώπους τοὺς κατ' εἰκόνα Θεοῦ; καὶ εἰς τοῦτό σε ὅλως κατέστησεν ὁ φιλάνθρωπος Χριστός; Οὐκ εἰς καθαίρεσιν, φησὶ, καὶ ὄλεθρον ψυχῶν εἴληφα τὴν ἐξουσίαν, ἀλλ' εἰς οἰκοδομήν. Αὐτὸ γὰρ τοῦτο τὸ τοὺς αἰτίους τιμωρεῖσθαι, οἰκοδομὴ Ἐκκλησίας ἐστὶν, ἀσφαλεστέρων τῶν λοιπῶν καὶ δοκιμωτέρων, διὰ τῆς τιμωρίας γινομένων.

Λοιπὸν, ἀδελφοὶ, χαίρετε, καταρτίζεσθε, παρακαλεῖσθε, τὸ αὐτὸ φρονεῖτε, εἰρηνεύετε. Καὶ ὁ Θεὸς τῆς ἀγάπης καὶ εἰρήνης ἔσται μεθ' ὑμῶν. Ἀσπάσασθε ἀλλήλους ἐν ἁγίῳ φιλήματι. Ἀσπά-

A opto, in hoc gaudeo. Si vero in peccato permanseritis, contemnes supplicia : anxius quidem et repugnante animo, ulciscar tamen : nam id magis promptum est sperare sive vereri. « Non quo nos probati appareamus. » Ex eo enim quod non peccarent, jam punitivam non ostenderet potentiam, quin potius ut reprobus et impotens haberetur. « Nos vero velut reprobi. » Bene ait : Velut reprobi : neque enim vere reprobus futurus erat, quod non peccantes puniturus non esset, imo maxime probatus : sed ob multorum suspicionem dixit : « Velut reprobi. » — « Non enim possumus quidquam adversus veritatem. » Si quis vere, inquit, ac pie vivat (nam veritatem vocat nunc pietatem, tanquam vere illegitima sit impia vita, etiam si velimus supplicium inducere nequimus :

B non enim cooperatur Deus, **720** Siquidem nihil adversus veritatem sive pietatem possumus, sed pro ipsa : ut eos qui juxta ipsam non vivunt, supplicio cogamus ut eam velint. « Gaudemus enim cum nos infirmi fuerimus. » Quid ergo ? Quoniam, inquit, etiam si velim non possum adversum veritatem, num propterea doleo ? Nequaquam. Nam gaudeo cum nos imbecilles existimati fuerimus, eo quod ultionem non inducamus : vos autem validi, eo quod comprehendi a mea punitiva potentia non potueritis, ob correctam vitam. « Hoc autem insuper optamus. » Num ergo solum gaudemus ? etiam optamus sane magis vestram integritatem, hoc est, ut probi habeamini ac perficiamini in vita et sanis dogmatibus, quam ut nos supplicio afficientes eos

C qui errant, videamur esse potentes.

XIII, 10. « Propterea hæc absens scribo, ne cum « præsens fuero, rigidus sim juxta potestatem quam « dedit mihi Dominus in ædificationem et non in « abolitionem. »

Quoniam vehementer ubique eos increpavit, maxime tamen in fine epistolæ ; propter hujusmodi nunc se excusat, et ait : Propterea ita scripsi, volens in litteris duntaxat esse severitatem, et non operibus eam demonstrari. « Juxta potestatem quam dedit mihi Dominus. » Itaque si supplicium, inquit, sumpsero, non ego sumam supplicium : sed per medium, ipse qui hanc mihi dedit potestatem Christus. Considera vero quod se excusando formidabiliorem exhibuerit sermonem. Quid ergo ?

D posset quispiam ipsi dicere, an ob id potestatem accepisti ut punires homines ad imaginem Dei creatos ? et ad hoc omnino te constituit benignus hominum amator Christus ? Non ad abolitionem, inquit, et perditionem animarum accepi potestatem, sed ad ædificationem. Nam hoc ipsum, nempe punire peccantes, ædificatio Ecclesiæ est, dum cæteri horum supplicio firmiores ac probatiores reddantur.

XIII, 11-13. « Quod superest, fratres, gaudete, in« tegri estote, consolationem accipite, unanimes sitis « pacem habete, et Deus charitatis ac pacis erit vo« biscum. **Salutate vos mutuo sancto osculo. Salutant**

« sancti omnes. Gratia Domini Jesu 711 Christi, et « Charitas Dei, et communicatio Spiritus sancti sit « cum omnibus vobis. Amen. »

Postquam ego, inquit, quod meum est feci; hoc est, consilium dedi ac minatus sum: reliquum est ut et vos quæ vestra sunt conferatis, nempe ut gaudeatis. Gaudebitis autem correcti, et nunc et in futurum. « Gaudete. » Scientes quod ea quæ comminatus sum, neque hoc cupio: quin magis refugio ne fiant, minatus autem, ut correcti nihil triste patiamini, ideo gaudete. « Integri estote. » Hoc est, perfecti sitis, complete ea quæ desunt, in virtute perficiamini, et cætera facite. Nam si vos hæc operemini, non solum nihil grave patiemini, verumetiam Deus charitatis ac pacis erit vobiscum. « Consolationem accipite. » Quoniam multæ erant afflictiones, ait: Consolationem accipite et a vobis ipsis et ab aliis: præterea et a conscientia ad meliorem mutationem animum sumite. « Pacem habete. » Hoc in prioris quoque epistolæ exordio petivit: dissidebant enim inter se. Quid ergo cupit? ut idem sentirent et pacem haberent: quia contingit idem sentire in dogmatis, non tamen pacem mutuo habere. « Et Deus charitatis. » Deus appellatur Deus charitatis sive dilectionis, eo quod nos dilexerit: pacis vero eo quod pace junxerit cœlestia terrenis. Ex dilectione autem est pax. Si hæc, inquit, feceritis, erit vobiscum Deus. Aut orat ut ita fiat. « Sancto osculo. » Non doloso, inquit, et fraudulento, quemadmodum Judas. Propterea autem deosculamur, ut suscitemus erga nos ipsos amorem. « Salutant vos sancti omnes. » Præsentes quidem osculo conjungit, absentes vero salutatione et alloquio. Nam ab eodem interim ore procedunt salutatio et alloquium. « Gratia Domini Jesu Christi. » Postquam omnes conjunxit, quem suum morem etiam nunc servat precatur eis gratia filii, qua salvos nos fecit gratia occisus pro nobis, et non propter opera nostra: et charitatem Dei, qua nos dilexit, dato pro nobis 712 Unigenito: communicationem Spiritus sancti, hoc est, participationem ejus et acceptionem, per quam omnes sanctificamur in superventionem Paracleti Dei Spiritus.

Finis, divino favente auxilio, posterioris ad Corinthios Epistolæ.

Missa est a Philippis per Titum et Lucam.

ζονται ὑμᾶς οἱ ἅγιοι πάντες. Ἡ χάρις τοῦ Κυρίου Ἰησοῦ Χριστοῦ, καὶ ἡ ἀγάπη τοῦ Θεοῦ, καὶ ἡ κοινωνία τοῦ ἁγίου Πνεύματος, μετὰ πάντων ὑμῶν. Ἀμήν.

Μετὰ τὸ ἐμὲ, φησὶ, τὸ ἐμαυτοῦ ποιῆσαι, τουτέστι, συμβουλεῦσαι, ἀπειλῆσαι, ὑπόλοιπόν ἐστι τὸ, καὶ ὑμᾶς τὰ ἀφ' ὑμῶν συνεισενέγκαι. Τὸ δέ ἐστι, χαίρετε· χαρήσεσθε δὲ διορθούμενοι, νῦν τε, καὶ ἐν τῷ μέλλοντι. « Χαίρετε. » Μαθόντες ὅτι ἅπερ ἠπείλησα, οὐχ ἵνα ποιήσω ἠπείλησα, οὐδὲ θέλω τοῦτο, ἀλλὰ καὶ ἀπεύχομαι γενέσθαι. Ἠπείλησα δὲ ἵνα διορθωθέντες, μηδὲν ἀνιαρὸν πάθητε. Διὸ χαίρετε, « Καταρτίζεσθε, » οἱονεὶ τέλειοι γίνεσθε, ἀναπληροῦτε τὰ λείποντα, ἐν ἀρετῇ τελειοῦσθε, καὶ τἄλλα πράττετε. Ταῦτα γὰρ ὑμῶν κατορθούντων, οὐ μόνον οὐδὲν δεινὸν πείσεσθε, ἀλλὰ καὶ ὁ Θεὸς τῆς ἀγάπης καὶ τῆς εἰρήνης, ἔσται μεθ' ὑμῶν. « Παρακαλεῖσθε. » Ἐπειδὴ πολλοὶ ἦσαν οἱ πειρασμοὶ, φησὶ, Παρακαλεῖσθε, καὶ ὑφ' ἑαυτῶν, καὶ ὑπὸ ἄλλων. Ἔτι τε ὑπὸ τῆς συνειδήσεως, εἰς βελτίω μεταβολὴν παραμυθεῖσθε. « Εἰρηνεύετε. » Τοῦτο καὶ ἐν τῇ πρώτῃ ἐπιστολῇ ἐν προοιμίοις ᾔτησε. Διεστασίαζον γὰρ πρὸς ἑαυτούς. Τί δὲ βούλεται; τό τε τὸ αὐτὸ φρονεῖν, καὶ εἰρηνεύειν, ὅτι ἔνι τὸ αὐτὸ μὲν φρονεῖν ἐν τοῖς δόγμασι, μὴ εἰρηνεύειν δὲ πρὸς ἑαυτούς. « Καὶ ὁ Θεὸς τῆς ἀγάπης. » Θεὸς ἀγάπης ὁ Θεὸς χρηματίζει, διὰ τὸ ἠγαπηκέναι ἡμᾶς· εἰρήνης δὲ, διὰ τὸ εἰρηνεῦσαι τὰ ἐν οὐρανῷ τοῖς ἐν γῇ. Ἐκ δὲ τῆς ἀγάπης, ἡ εἰρήνη. Ἐὰν, φησὶ, ταῦτα ποιῆτε, ἔσται μεθ' ὑμῶν ὁ Θεός· ἢ ἐπεύχεται. « Ἐν ἁγίῳ φιλήματι. » Μὴ ὑπούλῳ, φησὶ, καὶ δολερῷ, ὡς ὁ Ἰούδας. Διὰ τοῦτο δὲ φιλοῦμεν, ἵνα ἀναζωπυρῶμεν τὴν πρὸς ἑαυτοὺς ἀγάπην. « Ἀσπάζονται ὑμᾶς οἱ ἅγιοι πάντες. » Τοὺς μὲν παρόντας διὰ φιλήματος συνάπτει, τοὺς δὲ ἀπόντας διὰ προσρήσεως. Ἀπὸ γὰρ τοῦ αὐτοῦ πρόεισι στόματος, ὅ τε ἀσπασμὸς καὶ ἡ πρόσρησις. « Ἡ χάρις τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ. » Ἐπειδὴ συνῆψεν ἅπαντας, ὅπερ ἔθος αὐτῷ, καὶ νῦν ποιεῖ, ἐπεύχεται αὐτοῖς τὴν χάριν τοῦ Υἱοῦ, δι' ἧς ἔσωσε, χάριτι καὶ οὐ δι' ἔργα ἡμῶν σφαγεὶς ὑπὲρ ἡμῶν, καὶ τὴν ἀγάπην τοῦ Πατρὸς ἣν ἠγάπησεν ἡμᾶς, τὸν μονογενῆ δοὺς ὑπὲρ ἡμῶν. Καὶ τὴν κοινωνίαν τοῦ ἁγίου Πνεύματος, οἷον τὴν μετοχὴν αὐτοῦ καὶ μετάληψιν, δι' ἧς πάντες ἁγιαζόμεθα, ἐν τῇ ἐπιφοιτήσει τοῦ Παρακλήτου Θεοῦ τοῦ Πνεύματος.

Τέλος, σὺν Θεῷ, τῆς πρὸς Κορινθίους β' Ἐπιστολῆς.

Ἐγράφη ἀπὸ Φιλίππων, διὰ Τίτου καὶ Λουκᾶ.

ΥΠΟΘΕΣΙΣ

ΤΗΣ ΠΡΟΣ ΓΑΛΑΤΑΣ ΕΠΙΣΤΟΛΗΣ.

ARGUMENTUM

EPISTOLÆ AD GALATAS.

Ταύτην ἐπιστέλλει ἀπὸ Ῥώμης, ἑωρακὼς αὐτοὺς A ἤδη καὶ διδάξας. Ἡ δὲ πρόφασις τῆς ἐπιστολῆς, αὕτη· Διδαχθέντες καλῶς οἱ Γαλάται παρὰ τοῦ Ἀποστόλου, καὶ πιστεύσαντες γνησίως εἰς τὸν Χριστὸν ἀποδημήσαντος τοῦ Ἀποστόλου, ὑφηρπάσθησαν παρά τινων, ὥστε περιτέμνεσθαι. Ταῦτα τοίνυν μαθὼν ὁ Ἀπόστολος, γράφει πρὸς αὐτούς. Καὶ πρῶτον μὲν, μαρτυρεῖ αὐτοῖς περὶ ἧς εἶχον πίστεως, καὶ γνησίας ἐν Χριστῷ διαθέσεως. Μέμφεται δὲ ὡς ἀνοήτως πράξαντας καὶ μεταβαλλομένους αὐτούς. Ἔπειτα διαλαμβάνει περὶ τοῦ νόμου, καὶ τῆς κατὰ τὸν Ἀβραὰμ πίστεως. Καὶ ἀποδείκνυσιν ἔκ τε τοῦ νόμου, καὶ τῶν γυναικῶν τοῦ Ἀβραὰμ, ἀλληγορήσας αὐτὰς, μέχρι καιροῦ δίδοσθαι τὴν σκιὰν καὶ τὴν περιτομὴν, καὶ ἀργεῖν αὐτὰ λοιπὸν τῇ τοῦ Χριστοῦ παρουσίᾳ. Καὶ οὕτως ἀποδείξας, παραγγέλλει λοι- B πὸν αὐτοῖς μηκέτι προσέχειν τοῖς ἀπατήσασιν, ἀλλὰ μᾶλλον ἔχεσθαι τῆς ἐν Χριστῷ πίστεως, καὶ γινώσκειν ὅτι ἡ ἐν Χριστῷ χάρις, καταργεῖ τὴν κατὰ σάρκα περιτομήν. Καὶ οὕτως πάλιν εἰς τὰ ἤθη παραινέσας καὶ διδάξας τελειοῖ τὴν ἐπιστολήν.

713 Hanc ab urbe Roma scribit, cum jam vidisset eos ac docuisset. Occasio vero epistolæ hæc fuit: Galatæ recte ab Apostolo edocti, cum legitime in Christum credidissent, ubi discessisset Apostolus, surrepti sunt a quibusdam et seducti, ut circumcideretur. His igitur cognitis, scribit ad eos Apostolus. Et primum quidem attestatur ipsis fidem quam habebant, et legitimum in Deum affectum: indignatur autem quod insipienter egerint et transmutati sint. Deinde de lege disserit ac fide quæ secundum Abraham est. Præterea ex lege ostendit, et ex uxoribus Abraham allegorice intellectis, ad tempus datam fuisse umbram ac circumcisionem, eaque deinceps per adventum Christi facta esse otiosa. Et his ita demonstratis, consequenter præcipit ipsis, ne amplius adhæreant impostoribus, sed potius Christi fidei hæreant; et cognoscant quod per Christum gratia aboleverit circumcisionem secundum carnem: et ita rursum circa mores admonendo ac docendo concludit Epistolam.

ΘΕΟΔΩΡΗΤΟΥ.

Τὸ μὲν προοίμιον, καὶ πᾶσα σχεδὸν ἡ ἐπιστολὴ, θυμοῦ γέμει. Ἡ δὲ αἰτία αὕτη. Τινὲς τῶν ἐξ Ἰουδαίων πιστευσάντες, καὶ ἔτι τῷ πατρῴῳ νόμῳ κατεχόμενοι, ἔπεισαν πολλοὺς τῶν ἐν Γαλατίᾳ πιστῶν περιτέμνεσθαι, καὶ σάββατα τηρεῖν, καὶ νουμηνίας. Ἔπειθον δὲ, λέγοντες μὴ δεῖν τῷ Παύλῳ πείθεσθαι, τῷ χθὲς καὶ σήμερον φανέντι, ἀλλὰ μᾶλλον τοῖς ἀμφὶ Πέτρον καὶ Ἰάκωβον καὶ Ἰωάννην. Οὗτοι γὰρ, φησὶ, μετὰ Χριστοῦ γενόμενοι οὐ κωλύουσι περι- C τομήν. Καὶ ἀληθῶς μὲν οὗτοι συγκαταβάσει πρὸς Ἰουδαίους χρώμενοι, οὐκ ἐκώλυον περιτομὴν, ὅμως οὗτοι ἀποκρύπτοντες τὴν αἰτίαν ὅτι διὰ συγκατάβασιν οὐ κωλύουσιν, ἐκ τοῦ γινομένου μόνου, ἐδελέαζον αὐτοὺς εἰς περιτομὴν, καὶ τὸν Παῦλον ἐξηυτέλιζον, φάσκοντες οὐ τοῦ Χριστοῦ, ἀλλὰ τῶν μαθητῶν εἶναι μαθητὴν, τοὺς δὲ περὶ Πέτρον, αὐτοῦ τοῦ Χριστοῦ. Ἔπειτα ἔλεγον, ὅτι αὐτὸς ὁ Παῦλος φαίνεται ἀλλαχοῦ περιτεμών. Τί δήποτε οὖν, φασὶν ὑμᾶς οὐ περιτέμνει; ἦν γὰρ τῷ ἀληθεῖ ὁ Παῦλος τὸν Τιμόθεον οἰκονομικῶς περιτεμών. Πρὸς ταῦτα οὖν γράφει, καὶ εὐθέως ἐκ προοιμίων πρὸς ἐκεῖνο ἀποτείνεται,

THEODORETI.

714 Procemium ac tota ferme Epistola plena est excandescentia. Causa autem hæc fuit: Quidam qui e Judæis crediderant et adhuc paternæ legi adhærebant, multis fidelibus qui inter Galatas erant, persuaserunt ut circumciderentur et Sabbata ac Neomenias servarent. Persuadebant autem, dicentes non esse Paulo obtemperandum, qui paucos ante dies apparuisset, sed magis Petro, Jacobo ac Joanni. Nam hi, cum fuissent cum Christo, dicebant non prohibere circumcisionem. Et vere illi dispensatione ac condescensione quadam erga Judæos utentes non prohibebant circumcisionem. Verum hi occultata causa, nempe quod condescendendo non prohiberent, ex facto eos ad circumcisionem inescabant, et Paulum abjectum reddebant, dicentes ipsum non Christi, sed apostolorum esse discipulum, Petrum vero ac cæteros ipsius Christi. Deinde dicebant quod ipse Paulus alibi circumcidisse ostenderetur: quare vos ergo, inquiunt, non circumcidit? Vere enim Paulus Timotheum dispensatione quadam circumciderat. Ad hæc ergo scribit, sta-

timque in exordio ad hoc dirigitur quod non hominis, sed ipsius Christi esset discipulus.

PAULINÆ AD GALATAS EPISTOLÆ CAPITA

715 1. *In quo post proœmium narrat de seipso quomodo per revelationem a Judaismo transmigraverit.*

2. *De protectione apostolorum in testes pro vita quæ est per fidem.*

3. *De altercatione adversus Cepham de salute in fide sita et non in lege.*

4. *Quod per fidem fuerit sanctificatio, et non per legem.*

5. *Quod Abraham ex fide justificatus sit in nostri typum.*

6. *Quod lex non justificet, sed arguat : et maledictionem addat, quam solvit Christus.*

7. *Quid non lege sint bona, sed ex promissione : lex vero præparativa sit per redargutionem.*

8. *Quod hi qui in lege erant, fuerint creaturæ obnoxi.*

9. *Quod eos qui per naturalem Abrahæ uxorem filiumque legitimum figurati fuerunt, non oporteat legi servire.*

10. *Quod nostri vocatio subjecta non sit circumcisioni ac legi propter Christi passionem.*

11. *Subscriptio libertatis, quæ est juxta spiritum.*

12. *Aversio ab his qui trahunt ad circumcisionem, et exhortatio ad novam vitam quæ sub spiritu degitur.*

A ὅτι οὐκ ἀνθρώπων, ἀλλ' αὐτου τοῦ Χριστοῦ ἦν μαθητής.

ΚΕΦΑΛΑΙΑ ΤΗΣ ΠΡΟΣ ΓΑΛΑΤΑΣ ΕΠΙΣΤΟΛΗΣ.

α'. Διήγησις τῆς ἑαυτοῦ μεταστάσεως ἀπὸ Ἰουδαϊσμοῦ κατὰ ἀποκάλυψιν.

β'. Περὶ τῆς τῶν ἀποστόλων ἐπιμαρτυρήσεως εἰς τὴν ἐν πίστει ζωήν.

γ'. Περὶ τῆς πρὸς Κηφᾶν ἀντιρρήσεως, περὶ τῆς ἐν πίστει καὶ οὐκ ἐν νόμῳ σωτηρίας.

δ'. Ὅτι διὰ πίστεως ὁ ἁγιασμὸς, οὐ διὰ νόμου.

ε'. Ὅτι καὶ Ἀβραὰμ ἐκ πίστεως ἐδικαιώθη εἰς τύπον ἡμῶν.

ϛ'. Ὅτι ὁ νόμος οὐ δικαιοῖ, ἀλλ' ἐλέγχει, καὶ κατάραν ἐπιτίθησιν, ἣν λύει Χριστός.

B ζ'. Ὅτι οὐκ ἐκ νόμου, ἀλλ' ἐξ ἐπαγγελίας τὰ ἀγαθά. Ὁ δὲ νόμος παρασκευαστὴς δι' ἐλέγχου.

η'. Ὅτι ὑπὸ κτίσιν ἦσαν οἱ ἐν νόμῳ.

θ'. Ὅτι ἐν τῇ ἐλευθέρᾳ γυναικὶ τοῦ Ἀβρααμ καὶ τῷ γνησίῳ παιδὶ ὑποτυπωθέντας, οὐ χρὴ δουλοῦσθαι νομῳ.

ι'. Ὅτι ἡ κλῆσις ἡμῶν οὐχ ὑπόκειται περιτομῇ καὶ νόμῳ διὰ τὸ Χριστοῦ πάθος.

ια'. Ὑπογραφὴ τῆς κατὰ πνεῦμα ἐλευθερίας.

ιβ'. Ἀποτροπὴ ἀπὸ τῶν ἑλκόντων ἐπὶ τὴν περιτομὴν, καὶ προτροπὴ πρὸς νέαν ζωὴν τὴν ὑπὸ πνεύματι.

ΠΑΥΛΟΥ ΑΠΟΣΤΟΛΟΥ

Η ΠΡΟΣ ΓΑΛΑΤΑΣ ΕΠΙΣΤΟΛΗ.

PAULI APOSTOLI

AD GALATAS EPISTOLA.

716 49 PROŒMIUM.

I,1-5. « Paulus Apostolus non ab hominibus, neque « per hominem, sed per Jesum Christum ac Deum « Patrem qui suscitavit ipsum ex mortuis, quique me- « cum sunt omnes fratres, Ecclesiis Galatiæ. Gratia « vobis et pax a Deo Patre et Domino nostro Jesu « Christo qui dedit seipsum pro peccatis nostris, ut « eriperet nos ex præsenti sæculo malo, juxta volun- « tatem Dei et Patris nostri, cui gloria in sæcula « sæculorum. Amen. »

Suspicionem statim tollit, ne hominum dicatur discipulus. Nam apostolus, inquit, sum, suscepto

C

ΠΡΟΟΙΜΙΟΝ

Παῦλος Ἀπόστολος, οὐκ ἀπ' ἀνθρώπων, οὐδὲ δι' ἀνθρώπου, ἀλλὰ διὰ Ἰησοῦ Χριστοῦ καὶ Θεοῦ Πατρὸς τοῦ ἐγείραντος αὐτὸν ἐκ νεκρῶν, καὶ οἱ σὺν ἐμοὶ πάντες ἀδελφοὶ, ταῖς Ἐκκλησίαις τῆς Γαλατίας, χάρις ὑμῖν καὶ εἰρήνη ἀπὸ Θεοῦ Πατρὸς καὶ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ, τοῦ δόντος ἑαυτὸν περὶ τῶν ἁμαρτιῶν ἡμῶν, ὅπως ἐξέληται ἡμᾶς ἐκ τοῦ ἐνεστῶτος αἰῶνος πονηροῦ κατὰ τὸ θέλημα τοῦ Θεοῦ καὶ Πατρὸς ἡμῶν, ᾧ ἡ δόξα εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων. Ἀμήν.

Εὐθέως ἀναιρεῖ τὸ εἶναι ἀνθρώπων μαθητής. Ἀπόστολος γάρ εἰμι, φησὶν, οὐκ ἀπ' ἀνθρώπων ἐγ-

χειρισθεὶς τὴν ἀποστολὴν, οὐδὲ δι' ἀνθρώπου, ἀλλὰ δι' αὐτοῦ τοῦ Χριστοῦ εἰς τοῦτο ἐλθὼν τὸ ἔργον. « Ἀλλὰ διὰ Ἰησοῦ Χριστοῦ καὶ Θεοῦ Πατρός. » Σημείωσαι τὸ, διὰ, ἐπὶ πατρὸς καὶ Υἱοῦ κείμενον, καὶ πρῶτον τὸν Υἱὸν ὀνομασθέντα. « Τοῦ ἐγείραντος αὐτόν. » Ὑπὲρ τῆς εἰς τὸν Πατέρα τιμῆς τοῦτο εἴρηται, καὶ διὰ τὴν τῶν ἀκουόντων ἀσθένειαν. « Ἐκ νεκρῶν. » Εὐκαίρως τῆς οἰκονομίας καὶ τοῦ θανάτου ἐμνήσθη τοῦ Κυρίου, ἵνα τῶν τοῦ Χριστοῦ εὐεργεσιῶν ὑπομνήσας, τούτῳ γοῦν τῷ τρόπῳ πείσῃ μηκέτι τῷ νόμῳ προσέχειν, ἀλλὰ τῷ Χριστῷ. « Καὶ οἱ σὺν ἐμοὶ πάντες ἀδελφοί. » Τί δή ποτε νῦν πάντων μέμνηται τῶν ἀδελφῶν ; Ὅτι οἱ διαβάλλοντες αὐτὸν ἔλεγον μόνον τὸν Παῦλον κατὰ καινοτομίαν τὴν περιτομὴν κωλύειν. Βούλεται οὖν δεῖξαι, πολλοὺς τῶν τοιούτων δογμάτων ὄντας κοινωνούς. « Ταῖς Ἐκκλησίαις τῆς Γαλατίας. » Ὅρα τοῦ θυμοῦ τὴν ἔνδειξιν. Οὐ γὰρ εἶπεν, ὡς εἰώθει, τοῖς Ἀγαπητοῖς, ἢ τοῖς Ἡγιασμένοις, ἢ γοῦν ταῖς Ἐκκλησίαις τοῦ Θεοῦ, ἀλλὰ « Τῆς Γαλατίας. » — « Χάρις ὑμῖν. » Ἐπειδὴ γὰρ ἐκινδύνευον τῇ περιτομῇ, τῆς χάριτος ἐκπεσεῖν, ταύτην αὐτοῖς ἐπεύχεται. Καλῶς δέ φησι, « Καὶ εἰρήνη. » Ἦσαν γὰρ ἐκπολεμωθέντες πρὸς Θεὸν, τῇ τῶν νομικῶν ἐνταλμάτων παρατηρήσει. « Ἀπὸ Θεοῦ Πατρός. » Πόθεν ἔχετε, φησὶ, καλεῖν Πατέρα τὸν Θεὸν, οὐκ ἀπὸ τοῦ βαπτίσματος ; τί οὖν ἔχεσθε τοῦ νόμου ; « Τοῦ δόντος ἑαυτόν. » Ἰδοὺ ἑαυτὸν ἔδωκεν· Ὅταν οὖν ἀκούσῃς ὑπὸ τοῦ Πατρὸς αὐτὸν δεδόσθαι, εὐδοκίαν νόει τοῦ Πατρός. « Ὅπως ἐξέληται ἡμᾶς. » Ἔδωκεν ἑαυτὸν ὑπὲρ τῶν ἁμαρτιῶν ἡμῶν ἐξαλείφων τε τὰ πρότερα, καὶ πρὸς τὸ μέλλον συντηρῶν. « Ὅπως γὰρ, φησὶν, ἐξέληται ἡμᾶς ἐκ τοῦ ἐνεστῶτος αἰῶνος πονηροῦ, » τουτέστιν, ἐκ τῶν κακῶν πράξεων καὶ τῆς διεφθαρμένης ζωῆς. Ταύτην γὰρ αἰῶνα καλεῖ πονηρὸν, οὐ τὸν χρόνον ἢ τὰς ἡμέρας, Ἄπαγε. Οὕτως γὰρ ἡμεῖς λέγειν εἰώθαμεν, ὅταν τι τῶν ἀδοκήτων ἡμῖν συμβῇ. Κακὴν, φησὶν, ἡμέραν ἐποίησα. « Αἰῶνος πονηροῦ. » Διὰ τοῦ εἰπεῖν τοῦ ἐνεστῶτος αἰῶνος πονηροῦ, ἔδειξεν ὅτι τὸ κακὸν οὐκ ἀγέννητον, οὐδὲ ἀΐδιον, ἀλλὰ πρόσκαιρον. « Κατὰ τὸ θέλημα τοῦ Θεοῦ καὶ Πατρὸς ἡμῶν. » Ἐπειδὴ γὰρ ἔλεγον μὴ δεῖν ἐᾷν τὸν νόμον ὡς ὑπὸ Θεοῦ δοθέντα, δείκνυσιν ὅτι καὶ τὸ, τῷ Χριστῷ πιστεῦσαι, θέλημα τοῦ Πατρός ἐστι. Κατὰ τὸ θέλημα γὰρ τοῦ Πατρὸς, ἔδωκεν ἑαυτὸν ὁ Χριστός. Ὁρᾷς ὅτι οὐδαμοῦ ἐπιταγὴ τοῦ Πατρὸς πρὸς τὸν Υἱὸν, ἀλλὰ μόνη σύννευσις. Πάλιν δὲ, τοῦ Πατρὸς ἡμῶν, εἰπὼν, τοῦ βαπτίσματος ὑπομιμνήσκει. Τί οὖν ἔχεσθε τοῦ νόμου ; « Ὧ ἡ δόξα εἰς τοὺς αἰῶνας. » Ἐνθυμηθεὶς διὰ τῶν εἰρημένων τὰς ἀφάτους εὐεργεσίας τοῦ Θεοῦ, εἰς δοξολογίαν κατέπαυσε τὸν λόγον. Οὐ γὰρ ἦν αὐτὰς ἐξειπεῖν.

Θαυμάζω ὅτι οὕτως ταχέως μετατίθεσθε ἀπὸ τοῦ καλέσαντος ὑμᾶς ἐν χάριτι Θεοῦ, εἰς ἕτερον Εὐαγγέλιον. Ὃ οὐκ ἔστιν ἄλλο, εἰ μή τινές εἰσιν οἱ ταράσσοντες ὑμᾶς, καὶ θέλοντες μεταστρέψαι τὸ Εὐαγγέλιον τοῦ Χριστοῦ. Ἀλλὰ καὶ ἐὰν ἡμεῖς ἢ ἄγγελος ἐξ οὐρανοῦ εὐαγγελίζηται ὑμῖν παρ' ὃ εὐηγγελισάμεθα ὑμῖν, ἀνάθεμα ἔστω.

Δύο ἐγκλήματα, τό τε μετατίθεσθαι, καὶ τὸ, τα-

ab hominibus apostolatu, qui non per hominem, sed per ipsum Christum ad hoc venerim opus. « Sed per Jesum Christum ac Deum patrem. » Animadvetere hic præpositionem διὰ, id est *per*, ad Patrem ac Filium apponi, primumque filium nominari. « Qui suscitavit ipsum. » Ob honorem erga patrem hoc dictum est, et propter auditorum imbecillitatem. « Ex mortuis. Opportune dispensationis ac mortis Domini meminit, ut facta beneficiorum Christi mentione, hoc sane modo persuadeat, ne **720** deinceps legi adhæreant, sed Christo. « Quicunque mecum sunt fratres. » Quam ob causam omnium simul fratrum nunc meminit? Quia hi qui ipsum calumniabantur dicebant solum Paulum novo modo prohibere circumcisionem : vult ergo ostendere multos esse sibi socios in hujusmodi dogmatis. « Ecclesiis Galatiæ. » Considera indignationis ostensionem; neque enim dixit ut solet, Dilectis aut Sanctificatis, sixe Ecclesiis Dei, sed « Galatiæ. » — « Gratia vobis. » Siquidem quia ob circumcisionem periclitabantur, — ne a gratia exciderent, hanc ipsis precatur. Bene autem dixit : « Et pax, » Erant enim inimici effecti erga Deum per observantiam legalium præceptorum. « A Deo Patre. » Unde, inquit, habetis ut Deum Patrem vocetis? nonne a baptismate? cur ergo legi hæretis? « Qui dedit seipsum. » Ecce seipsum dedit : cum ergo audieris ipsum a Patre datum fuisse, beneplacitum intellige Patris. « Ut eriperet vos. » — « Dedit semetipsum pro peccatis nostris, et præterita abolens et in futurum præservans. Ait enim : « Ut eriperet nos ex præsenti sæculo malo, » hoc est, ex malis actionibus vitaque corrupta : hanc enim vocat sæculum malum, non tempus ipsum aut dies : Minime. Nam ita nos quoque dicere solemus ubi quid inopinati nobis contigerit : Malum diem transegi « Sæculo malo. » Per hoc quod ait. « Præsenti sæculo malo, » ostendit malum non esse sine principio, aut sempiternum, sed temporale. « Juxta voluntatem Dei et Patris nostri. » Quoniam enim dicebant non oportere legem relinquere, quæ a Deo data esset, ostendit etiam Patris voluntatem fuisse quod in Christum credidissent. Siquidem juxta patris voluntatem dedit seipsum Christus. Vides quod nusquam dicatur jussum Patris erga Filium, sed sola assensio. Rursum autem dicendo Patris nostri, suggerit de baptismo : cur igitur legi adhæretis? « Cui gloria in sæculo· » Consideratis per ea quæ dicta sunt ineffabilibus Dei beneficiis, in glorificationem conclusit sermonem : neque enim poterat ipsa exprimere.

I, 6-8. « Miror quod a Deo qui vocavit vos per « gratiam, tam cito transferamini in aliud Evan« gelium, quod non est aliud, nisi quo sunt qui« dam qui vos turbant, et volunt evertere Evan« gelium Christi. Cæterum etiam si nos aut ange« lus e cælo prædicaverit vobis Evangelium præter « id quod prædicavimus vobis anathema sit. »

Duo peccata erant, et quod transferentur, et quod

cito, ut neque impostoribus opus esset tempore. Considera autem diligentiam. Quoniam legi adhærendo putabant exorare Patrem, ostendit eum qui a Christo discedit et Evangelio, etiam a Patre discedere. Nam ipse Pater, inquit, vocavit nos ad gratiam Filii sui. Etenim Filius remissionem tribuit suo sanguine, gratia et non mercede, nam Pater ad hanc vocat: Spiritus vero consentit. Commune siquidem erga nos beneficium est sanctæ ac beatæ Trinitatis. « In aliud Evangelium. » Qui Galatis suadebant Sabbata ac circumcisionem servare, propriam ipsorum deceptionem vocabant Evangelium, nomine magis inescantes. « Quod non est aliud. » Quod inquit, solum unum est, et non est aliud præter ipsum. Nisi quo quidam sunt qui turbant vos: volentes vos pervertere, Christique Evangelium evertere. « Cæterum etiam si nos. » Ne quis dicat quod inani gloria, propriæ favet prædicationi, seipsum primum exsecratur, si quid in Evangelio immutare velit. « Aut angelus e cœlo. » Ne mihi, inquit, dicas Petrum, Jacobum et Joannem: sed si supernæ quoque potestates pervertant Evangelium, anathema sint. Hæc autem, ait, non quod aliud prædicarent Petrus et cui cum eo erant: aut supernæ virtutes: sed volens impostorum ora obstruere, qui a Petri dignitate imponebant illis. « Præter id quod prædicavimus. » Παρ' ὅ, id est, *præter id quod*, significat quantumvis parum a prædicatione diversim.

I, 9, 10. « Quemadmodum ante diximus et nunc « iterum dico si quis vobis prædicaverit Evangelium « præter id quod accepistis, anathema sit. Nunc enim « **721** utrum hominibus suadeo an Deo? aut quæro « hominibus placere? Nam si hactenus hominibus « placuissem, Christi servus nequaquam essem ».

Ne enim existiment eum irato animo hæc dixisse, non ita in veritate animo affectum esse, repetit verbum: asserens hoc ita judicatum esse ac firmatum apud ipsum. « Nunc enim utrum hominibus suadeo an Deo? » Deinde ne putent quod ipsis velit suadere, et aliis alia prædicet (siquidem calumniabantur eum impostores, quod apud alios quidem circumcisionem prædicaret, apud alios vero aliud quippiam) et deflecterent tanquam assentationibus occupati, dicit; nunc enim modo hæc disservi cupiens vos adhortari ac facere certiores? Deo cupio plenum facere fidem: quoniam neque hominibus placere cupio itaque nec vobis. « Aut quæro hominibus placere? » Non ut assenter et placeam vobis hæc dixi, inquit. Si enim voluissem hominibus placere, utique Judaismo adhæsissem et amicis ac cognatis, et nequaquam hominibus relictis ad Christum accurrissem.

A **χέως, ὡς μηδὲ χρόνου δεῖσθαι τοὺς ἀπατῶντας.** Ὅρα δὴ ἀκρίβειαν. Ἐπειδὴ τοῦ νόμου ἐχόμενοι ᾤοντο δυσωπεῖν τὸν Πατέρα, δείκνυσιν ὅτι ὁ τοῦ Χριστοῦ καὶ τοῦ Εὐαγγελίου ἀφιστάμενος, καὶ τοῦ Πατρὸς ἀφίσταται. Αὐτὸς γὰρ ὁ Πατὴρ, φησὶν, ἐκάλεσεν ἡμᾶς εἰς τὴν χάριν τοῦ Υἱοῦ αὐτοῦ. Ὁ μὲν γὰρ Υἱὸς παρέχει τὴν ἄφεσιν τῷ ἰδίῳ αἵματι, χάριτι καὶ οὐ μισθῷ. Ὁ δὲ Πατὴρ, πρὸς ταύτην καλεῖ. Τὸ δὲ Πνεῦμα συνευδοκεῖ. Κοινὴ γὰρ ἡ εἰς ἡμᾶς εὐεργεσία τῆς ἁγίας καὶ μακαρίας Τριάδος. « Εἰς ἕτερον Εὐαγγέλιον. » Τὴν γὰρ ἑαυτῶν ἀπάτην, οἷον τὰ Σάββατα καὶ τὴν περιτομὴν τηρεῖν πείθοντες τοὺς Γαλάτας, Εὐαγγέλιον ἐκάλουν, διὰ τοῦ ὀνόματος, μᾶλλον δελεάζοντες. « Ὃ οὐκ ἔστιν ἄλλο. » Ὅπερ, φησὶν, ἓν μόνον, καὶ οὐκ ἔστιν ἄλλο παρὰ τοῦτο. Εἰ μὴ B ἄρα τινὲς ὑμᾶς διαταράσσουσι, διαστρέψαι τε βουλόμενοι ὑμᾶς, καὶ μεταστρέψαι τὸ τοῦ Χριστοῦ Εὐαγγέλιον. « Ἀλλὰ καὶ ἐὰν ἡμεῖς. » Ἵνα μή τις εἴπῃ ὅτι κατὰ κενοδοξίαν τὸ ἴδιον συγκροτεῖ κήρυγμα, πρῶτον ἑαυτὸν ἀναθεματίζει, εἴπερ παραποιῆσαί τι ἐν τῷ Εὐαγγελίῳ βουληθείη. « Ἢ ἄγγελος ἐξ οὐρανοῦ. » Μὴ γάρ μοι, φησὶν, εἴπῃς Πέτρον καὶ Ἰωάννην καὶ Ἰάκωβον, ἀλλ' εἰ καὶ αἱ ἄνω δυνάμεις παρατρέψαιεν τὸ Εὐαγγέλιον, ἀνάθεμα ἔστωσαν. Ταῦτα δὲ, φησὶν, οὐχ ὡς ἕτερόν τι τῶν περὶ Πέτρου κηρυσσόντων, (οὔτε γὰρ αἱ ἄνω δυνάμεις.) ἀλλὰ βουλόμενος ἀποῤῥάψαι τὰ στόματα τῶν ἀπατεώνων, τῶν διὰ τοῦ ἀξιώματος τῶν ἀμφὶ τὸν Πέτρον, ἀπατώντων αὐτούς. « Παρ' ὃ εὐηγγελισάμεθα. » Τὸ, παρ' ὅ, δηλοῖ, τὸ ὅσον δήποτε μικρὸν τοῦ κηρύγματος.

C Ὡς προειρήκαμεν καὶ ἄρτι πάλιν λέγω. Εἴ τις ὑμᾶς εὐαγγελίζεται παρ' ὃ παρελάβετε, ἀνάθεμα ἔστω. Ἄρτι γὰρ ἀνθρώπους πείθω ἢ τὸν Θεόν; ἢ ζητῶ ἀνθρώποις ἀρέσκειν; Εἰ γὰρ ἔτι ἀνθρώποις ἤρεσκον, Χριστοῦ δοῦλος οὐκ ἂν ἤμην.

Ἵνα γὰρ μὴ νομίσωσι δι' ὀργὴν ταῦτα εἰρηκέναι, μὴ οὕτως κατὰ ἀλήθειαν διακείμενον, δευτεροῖ τὸ ῥῆμα, πείθων, ὡς τοῦτο κέκριται καὶ πεπαγίωται παρ' αὐτῷ. « Ἄρτι γὰρ ἀνθρώπους πείθω ἢ Θεόν; » Εἶτα ἵνα μὴ νομίσωσιν ὅτι αὐτοὺς βούλεται πεῖσαι, καὶ ἄλλοις ἄλλα κηρύττειν· (διέβαλλον γὰρ αὐτὸν οἱ ἀπατῶντες, ὅπ παρὰ μὲν ἄλλοις περιτομὴν κηρύσσει, παρ' ἑτέροις δὲ ἄλλο τι) καὶ ἀναπείσωσιν ὥσπερ κολακευόμενοι, φησί. Μὴ γὰρ νῦν ὑμᾶς D πληροφορῆσαι βουλόμενος ταῦτα διῆλθον; Τὸν Θεὸν θέλω πληροφορῆσαι, ἐπεὶ μήτε θέλω ἀνθρώποις ἀρέσαι. Τοιγαροῦν, οὔτε ὑμῖν. « Ἢ ζητῶ ἀνθρώποις ἀρέσκειν; » Οὐ διὰ τὸ κολακεῦσαι καὶ ἀρέσαι ὑμῖν ταῦτα εἶπον, φησίν. Εἰ γὰρ ἠβουλόμην ἀνθρώποις ἀρέσκειν, ἄρα καὶ τοῦ Ἰουδαϊσμοῦ ἀντειχόμην, καὶ φίλων, καὶ συγγενῶν, καὶ οὐκ ἂν πάντα καταλιπὼν, Χριστῷ προσέδραμον.

CAPUT I.

Narratio de seipso quomodo per revelationem a Judaismo transmigraverit.

I, 11-14. *Notum autem vobis facio, fratres, Evangelium quod prædicatum est a me non esse secundum hominem: neque enim ab homine accepi illud, neque*

ΚΕΦΑΛ. Α'.

Διήγησις τῆς ἑαυτοῦ μεταστάσεως ἀπὸ Ἰουδαϊσμοῦ κατὰ ἀποκάλυψιν.

Γνωρίζω δὲ ὑμῖν, ἀδελφοὶ, τὸ Εὐαγγέλιον τὸ εὐαγγελισθὲν ὑπ' ἐμοῦ, ὅτι οὐκ ἔστι κατὰ ἄνθρωπον. Οὐδὲ γὰρ ἐγὼ παρὰ ἀνθρώπου παρέλαβον αὐτὸ,

οὔτε ἐδιδάχθην, ἀλλὰ δι' ἀποκαλύψεως Χριστοῦ. Ἠκούσατε γὰρ τὴν ἐμὴν ἀναστροφήν ποτε ἐν τῷ Ἰουδαϊσμῷ, ὅτι καθ' ὑπερβολὴν ἐδίωκον τὴν Ἐκκλησίαν τοῦ Θεοῦ. Καὶ ἐπόρθουν αὐτὴν, καὶ προέκοπτον ἐν τῷ Ἰουδαϊσμῷ ὑπὲρ πολλοὺς συνηλικιώτας ἐν τῷ γένει μου, περισσοτέρως ζηλωτὴς ὑπάρχων τῶν πατρικῶν μου παραδόσεων.

Βούλεται δεῖξαι αὐτοῖς, ὅτι οὐ παρὰ ἀνθρώπων, παρ' αὐτοῦ δὲ τοῦ Χριστοῦ παρέλαβε τὸ κήρυγμα. « Ὅτι οὐκ ἔστι κατὰ ἄνθρωπον. » Κατὰ Θεὸν γάρ ἐστι, τουτέστι, κατὰ Θεοῦ ἀποκάλυψιν. « Οὐδὲ γὰρ παρὰ ἀνθρώπου, φησὶ, παρέλαβον αὐτό. » Τοῦτο γὰρ ἔλεγον οἱ διαβάλλοντες αὐτὸν, ὅτι ὁ Παῦλος παρὰ ἀνθρώπων παρέλαβε τὸ κήρυγμα, οὐχ ὥσπερ οἱ ἀμφὶ Πέτρον παρὰ τοῦ Χριστοῦ. Διὸ ἔλεγον. Οὐ δεῖ αὐτῷ πείθεσθαι. « Ἠκούσατε γάρ. » Εἶτα ἐπειδὴ τὴν γενομένην αὐτῷ ἀπὸ Χριστοῦ ἀποκάλυψιν ἠγνόουν οἱ Γαλάται, βούλεται ἐκ τοῦ δεῖξαι ἑαυτὸν πρότερον διώκτην, καὶ νῦν ἐξαίφνης μεταβεβλημένον, κατασκευάσαι, ὅτι εἰ μὴ θεία τις αὐτῷ ἀποκάλυψις ἐγεγόνει, οὐκ ἂν οὕτως μετεβλήθη ταχέως, ἵνα ἐκ τούτου πεισθέντες Χριστοῦ εἶναι αὐτὸν μαθητὴν, μὴ καταφρονῶσιν αὐτοῦ. « Τὴν ἐμὴν ἀναστροφήν. » Οὐκ ἂν δὲ ἀπὸ Παλαιστίνης εἰς Γαλατίαν ἠκηκόεισαν, εἰ μὴ σφόδρα ἦν διώκτης. « Ἐν τῷ Ἰουδαϊσμῷ. — [ΣΕΥΗΡ.] Τίς χρεία τῆς ἐν τῷ Ἰουδαϊσμῷ ἀναστροφῆς; ἀλλ' ἵνα δείξῃ ὅτι οὐ προλήψει δουλεύει, ἀλλ' ἀληθείᾳ. Οὐ γὰρ μισήσας τὸν νόμον ὑπέδραμε τὴν χάριν (ἐξεδίκει γὰρ αὐτὸν), ἀλλ' εὑρὼν τὸ τέλειον, ἀπέστη τοῦ νόμου. « Καὶ ἐπόρθουν αὐτήν. » Οὐκ ἐδίωκον μόνον, φησὶν, ἀλλὰ καὶ καταστρέψαι καὶ ἀφανίσαι αὐτὴν προῃρούμην. Τοῦτο γὰρ τὸ, « Καὶ ἐπόρθουν αὐτήν. » — « Καὶ προέκοπτον. » Προέκοπτον ἐν τῇ πορθήσει τῶν ἐκκλησιῶν, τουτέστιν, ἐπεδίδουν ἀεὶ πρὸς τὸ χαλεπώτερος εἶναι. Ἢ προέκοπτον καὶ ἔντιμος ἤμην διὰ τοῦτο παρὰ τοῖς Ἰουδαίοις. Τί οὖν τὸ αἴτιον τοῦ αἱρήσασθαί με ἐξαίφνης πόλεμον πρὸς αὐτοὺς, τοὺς τιμῶντας καὶ ἀγαπῶντας; Οὐδὲν ἄλλο, φησὶν, ἢ ἡ ἀποκάλυψις τοῦ Χριστοῦ. « Περισσοτέρως ζηλωτὴς ὑπάρχων. » Προέκοπτον, ἐπειδὴ λίαν ἤμην ζηλωτὴς τῶν πατρικῶν μου παραδόσεων. Ὥστε, φησὶν, οὐδέποτε κατὰ κενοδοξίαν ἐποίουν ἃ ἐποίουν, ἀλλὰ κατὰ ζῆλον Θεοῦ, εἰ καὶ πεπλανημένον. Ὁ οὖν μηδὲ τότε κατὰ κενοδοξίαν τι ποιῶν, πῶς ἂν νῦν μετὰ τὴν ἐπίγνωσιν τῆς ἀληθείας ἐκήρυττον ψευδῆ ἵνα ἀνθρώποις ἀρέσω, καὶ μὴ ἐκεῖνα, ἅτινα ἀπὸ Χριστοῦ παρέλαβον;

Ὅτε δὲ εὐδόκησεν ὁ ἀφορίσας με ἐκ κοιλίας μητρός μου καὶ καλέσας διὰ τῆς χάριτος αὐτοῦ ἀποκαλῦψαι τὸν Υἱὸν αὐτοῦ ἐν ἐμοὶ, ἵνα εὐαγγελίζωμαι αὐτὸν ἐν τοῖς ἔθνεσιν, εὐθέως οὐ προσανεθέμην σαρκὶ καὶ αἵματι.

Εἰ ἐκ κοιλίας μητρὸς αὐτοῦ ἀφώριστο πρὸς τὸ κήρυγμα καὶ ἐπελέλεκτο, διά τινα πάντως θείαν οἰκονομίαν τὸν μέσον ελάθη χρόνον, ἵνα ἡ οὕτως αὐτοῦ ἀφρόα μεταβολὴ, πολλοὺς πιστώσηται. « Καὶ καλέσας διὰ τῆς χάριτος αὐτοῦ· » Αὐτὸς μὲν ὡς σκεῦος

didici : sed per revelationem Jesu Christi. Audistis enim meam conversationem quondam in Judaismo, quod supra modum persequebar Ecclesiam Dei, ac expugnabam illam, et proficiebam in Judaismo supra multos æquales in genere meo, cum vehementer zelator essem traditorum a majoribus meis institutorum.

721 Ostendere vult quod non ab hominibus sed ab ipso Christo prædicationem accepit. « Non esse secundum hominem. » Est enim secundum Deum hoc est, secundum Dei revelationem. « Neque enim ab homine accepi illud, » inquit. Nam hoc dicebant qui ipsum calumniabantur, quod Paulus ab hominibus prædicationem accepisset et non quemadmodum Petrus a Christo. Ideo dicebant non oportere ipsi parere. « Audistis enim. » Deinde, quoniam factam ipsi a Christo revelationem ignorabant Galatæ, confirmare vult ex eo quod ostendat se prius fuisse persecutorem, nunc autem repente transmutatum esse, quod nisi divina sibi aliqua visio facta fuisset, nequaquam repente adeo transmutatus esset, ut ex hoc persuasi ipsum esse Christi discipulum, non eum despicerent. « Meam conversationem. » Nequaquam autem ex Palæstina in Galatiam usque rumor pervasisset, nisi vehemens persecutor fuisset. « In Judaismo. » Quæ fuit necessitas faciendi mentionem conversationis in Judaismo? Sane ut ostenderet quod non opinioni serviret, sed veritati. Neque enim odio legis ad gratiam profugerat: ipsam namque ulciscebatur legem, sed invento eo quod erat perfectius, discessit a lege. « Ac expugnabam illam. » Non solum ipsam persequebar, inquit, sed et evertere ac obscurare illam conabar: hoc autem est « Expugnabam. » — « Et proficiebam. » Proficiebam in populatione Ecclesiarum: hoc est, addebam semper ut sævior essem. Aut proficiebam, id est, et ob id honorabilis eram apud Judæos. Quid ergo in causa fuit ut repente bellum susciperem adversus eos qui me in honore habebant ac diligebant? Nihil aliud, inquit, nisi revelatio Christi. « Cum vehementer zelator essem. » Proficiebam, quoniam admodum zelator eram traditorum a majoribus meis institutorum. Nunquam itaque faciebam inani ductus gloria quæ faciebam sed ob Dei zelum quanquam erroneum Qui ergo ne tunc quidem inani motus gloria quidquam faciebam, quomodo nunc post veritatis agnitionem falsa prædicare possem ut hominibus placerem, et non ea quæ a Christo accepissem?

722 I, 15, 16. *At ubi Deo, qui segregaverat me ab utero matris meæ, et vocavit per gratiam suam, revelando Filium suum in me, visum est ut prædicarem ipsum inter gentes : continuo non acquievi carni et sanguini.*

Si ab utero matris suæ segregatus fuerat et electus, utique divina quadam dispensatione medio tempore relictus fuit, ut adeo repentina ipsius mutatio multos confirmaret. « Et vocavit per gratiam suam. » Ipse quidem tanquam vas electionis vocatus

est, dicit autem se gratia vocatum esse ac si diceret : Cum indignus essem et non idoneus, gratia vocavit me Dominus. « Revelando Filium suum. » Pater, inquit, me vocavit revelando mihi Filium suum. Dixit autem « In me, » ostendere volens non solo sermone se didicisse, sed et mente et corde ; veluti insidente scientia interiori homini. « Ut prædicarem ipsum. » Vides quod Pater qui vocavit et revelavit ipsi Filium suum, ipse eum prædicatorem et apostolum ordinavit? Quomodo igitur ab hominibus accepi et edoctus sum prædicationem ? Confestim non declinavi ad remissionem et mollitiem : neque quasi magnum aliquid operatus essem, in otium et negligentiam recidi ; sed fortem ac rigidum Evangelii cursum prosecutus sum — *Aut hoc modo.* Non antiquius habui videre cognatos aut domum aut sodales aut patriam. sed omnibus relictis (neque enim in hoc Petro ac Joanne sum inferior), statim in Damascum et in Arabiam etiam ad prædicationem cucurri. « Non contuli cum carne et sanguine. Οὐ προσανεθέμην σαρκὶ καὶ αἵματι, » (Quod nos reliquos secuti interpretes vertimus : « Non acquievi carni et sanguini ; » nam et hunc sensum priora scholia indicarunt.) Non descendi, inquit, in sermone cum apostolis de prædicatione, contentus divina revelatione. Hoc autem dicit ostendens quod a discipulis prædicationem non didicerit, sed ad ipso Christo, Nam qui eum calumniabantur, dicebant ipsum hominum, non Christi esse discipulum.

A ἐκλογῆς ἐκλήθη· λέγει δὲ ἑαυτὸν χάριτι κεκλῆσθαι, ὡσεὶ εἶπεν. Ἀνάξιόν με ὄντα καὶ ἀνεπιτήδειον, χάριτι κέκληκεν ὁ Κύριος. « Ἀποκαλῦψαι τὸν Υἱὸν αὐτοῦ. » Ὁ Πατήρ με, φησὶν, ἐκάλεσεν, ἐπὶ τῷ ἀνακαλῦψαί μοι τὸν Υἱὸν αὐτοῦ. « Ἐν ἐμοὶ » δὲ εἶπε, δεῖξαι θέλων οὐ λόγῳ μόνον μαθόντα αὐτὸν, ἀλλὰ καὶ νῷ καὶ βαρδίᾳ οἷον εἰς τὸν ἔσω ἄνθρωπον τῆς γνώσεως ἐνιζησάσης. « Ἵνα εὐαγγελίζωμαι αὐτόν. » Ὁρᾷς ὅτι ὁ καλέσας Πατὴρ καὶ ἀποκαλύψας αὐτῷ τὸν Υἱὸν αὐτοῦ, αὐτὸς αὐτόν κήρυκα καὶ ἀπόστολον ἐχειροτόνησε ; Πῶς οὖν, φησὶ, παρὰ ἀνθρώπων παρέλαβον καὶ ἐδιδάχθην τὸ κήρυγμα ; Εὐθέως οὐκ ἀπέκλινα εἰς ἄνεσιν καὶ ἡδυπάθειαν, οὐ δ' ὡς μέγα τι κατωρθωκὼς, εἰς ῥᾳστώνην καὶ ὀλιγωρίαν ἀνέπεσα, ἀλλὰ σύντονον τὸν τοῦ Εὐαγγελίου δρόμον ἐποιούμην. — Ἢ
B οὕτως. Οὐ προετιμησάμην ἰδεῖν συγγενεῖς, ἢ οἰκίαν, ἢ συνήθεις, ἢ πρατρίδα, ἀλλὰ πάντα λιπὼν (οὐδὲ γὰρ ἐν τούτοις τῶν περὶ Πέτρον καὶ Ἰωάννην ἐλαττοῦμαι), εὐθέως εἰς Ἀραβίαν καὶ εἰς Δαμασκὸν καὶ εἰς τὸ κήρυγμα ἔτρεχον. « Οὐ προσανεθέμην σαρκὶ καὶ αἵματι. Οὐκ ἦλθον εἰς λόγους, φησὶ, τοῖς ἀποστόλοις περὶ τοῦ κηρύγματος, ἀρκεσθεὶς τῇ θείᾳ ἀποκαλύψει. Τοῦτο δέ φησι, δεικνὺς ὅτι οὐ παρὰ τῶν μαθητῶν ἔμαθε τὸ κήρυγμα, ἀλλὰ παρ' αὐτοῦ τοῦ Χριστοῦ. Οἱ γὰρ διαβάλλοντες αὐτὸν, ἔφασκον ἀνθρώπων εἶναι καὶ Χριστοῦ μαθητήν.

I. 17-19. « Neque redii Hierosolymam ad eos qui « ante me fuerant apostoli, sed abii in Arabiam, « ac denuo reversus sum Damascum, deinde post « annos tres redii Hierosolymam, ut viderem Pe- « trum, et mansi apud eum dies quindecim. 728 « Alium autem ex apostolis non vidi, nisi Jacobum « fratrem Domini. »

C Οὐδὲ ἀνῆλθον εἰς Ἱεροσόλυμα πρὸς τοὺς πρὸ ἐμοῦ ἀποστόλους, ἀλλὰ ἀπῆλθον εἰς Ἀραβίαν, καὶ πάλιν ὑπέστρεψα εἰς Δαμασκόν. Ἔπειτα κατὰ ἔτη τρία, ἀνῆλθον εἰς Ἱεροσόλυμα ἱστορῆσαι Πέτρον, καὶ ἐπέμεινα πρὸς αὐτὸν ἡμέρας δεκαπέντε. Ἕτερον δὲ τῶν ἀπόστολων οὐκ εἶδον, εἰ μὴ Ἰάκωβον τὸν ἀδελφὸν τοῦ Κυρίου.

Idem dixit manifestius, ostendens quod non fuerit ab apostolis edoctus, sed ab ipso Christo. Non redii, inquit, Hierosolymam ut viderem eos qui ante me fuerant apostoli, et aliquid ab eis dicerem Siquidem Damasco rediit Hierosolymam, ut indicant Acta apostolorum [1], at non ad discendum, sed prædicandum ipsum Christum et docendum fidem. Nam et eo modo quo in Arabiam abieram, inquit, prædicaturus, rursumque Damascum : eodem modo et Hierosolymam. Post tres autem annos ab incepta prædicatione et doctrina mea redii ut viderem Petrum, non ut aliquid ab ipso discerem : jam enim Evangelium annuntiabam et prædicabam « Sed adii in Arabiam. » Narratis ad quas adierat, civitatibus, egregia opera silet quæ ibi facta ab ipso erant, quod magnæ erat animi modestiæ. « Ut viderem Petrum. » Considera animi modestiam. Post tot tantaque certamina abiit ut videret Petrum tanquam majorem. Ut autem etiam maneret, causa honoris quem Petro deferebat, actum est. Vide autem quomodo caute dicat : « Mansi apud eum, » non edoctus sum. « Alium autem ex apostolis

Σαφέστερον αὐτὸ εἶπε, δεικνὺς ὡς οὐ παρὰ τῶν ἀποστόλων ἐδιδάχθη, ἀλλὰ παρ' αὐτοῦ τοῦ Χριστοῦ. Οὐκ ἀνῆλθον, φησὶν, εἰς Ἱεροσόλυμα, πρὸς τὸ θεάσασθαι τοὺς πρὸ ἐμοῦ ἀποστόλους καὶ μαθεῖν τι ἐξ αὐτῶν. Ἀνῆλθε μὲν γὰρ εἰς Ἱεροσόλυμα ἀπὸ Δαμασκοῦ, ὡς δηλοῦσιν αἱ Πράξεις, ἀλλ' οὐκ ἐπὶ τῷ μαθητεῦσαι, ἀλλ' ἐπὶ τῷ καὶ αὐτὸν κηρύσσειν τὸν Χρι-
D στὸν, καὶ τὴν πίστιν διδάσκειν. Καὶ γὰρ ὃν τρόπον εἰς Ἀραβίαν ἀπῄειν, φησὶ, κηρύξων, καὶ πάλιν εἰς Δαμασκὸν, τὸν αὐτὸν τρόπον καὶ εἰς Ἱεροσόλυμα. Μετὰ δὲ ἔτη τρία τοῦ κηρύσσειν με καὶ διδάσκειν, ἀνῆλθον ἰδεῖν Πέτρον, ου μαθεῖν τι παρ' αὐτοῦ. Ἤδη γὰρ ἐγὼ εὐηγγελιζόμην καὶ ἐκήρυσσον. « Ἀλλὰ ἀπῆλθον εἰς Ἀραβίαν. » Τὰς πόλεις εἰπὼν ἐν αἷς ἀπῆλθε, τὰ ἐκεῖ γενόμενα αὐτῷ κατορθώματα σιωπᾷ ὅπερ πολλῆς ἦν ταπεινοφροσύνης. « Ἱστορῆσαι Πέτρον. » Ὅρα ταπείνωσιν· μετὰ τοσούτους καὶ τοιούτους ἀγῶνας ἀπῄει ἱστορήσων Πέτρον, ὡς μείζονα. Καὶ τὸ προσμεῖναι δὲ, τῆς περὶ Πέτρον τιμῆς ἕνεκεν ἐγένετο. Ὅρα δὲ πῶς ἀσφαλῶς λαλεῖ· « Ἐπέμεινα, φησὶ, πρὸς αὐτὸν, » οὐ μὴν ἐδιδάχθην. « Ἕτερον δὲ τῶν ἀποστόλων οὐκ εἶδον. » Ὁ μὴ ἰδὼν

τινα, πως ἂν ἔμαθε παρ' αὐτῶν; « Τὸν ἀδελφὸν τοῦ Κυρίου. » Οὐκ ἦν, ἀλλ' ἐνομίζετο, πλὴν ἵνα αὐτὸν ἐπάρῃ, ἀδελφὸν καλεῖ τοῦ Κυρίου.

Ἃ δὲ γράφω ὑμῖν, ἰδοὺ ἐνώπιον τοῦ Θεοῦ, ὅτι οὐ ψεύδομαι. Ἔπειτα ἦλθον εἰς τὰ κλίματα τῆς Συρίας καὶ τῆς Κιλικίας. Ἤμην δὲ ἀγνοούμενος τῷ προσώπῳ ταῖς Ἐκκλησίαις τῆς Ἰουδαίας ταῖς ἐν Χριστῷ. Μόνον δὲ ἀκοόοντες ἦσαν, ὅτι Ὁ διώκων ἡμᾶς ποτε, νῦν εὐαγγελίζεται τὴν πίστιν ἥν ποτε ἐπόρθει, καὶ ἐδόξαζον τὸν Θεὸν ἐν ἐμοί.

Λέγω ὑμῖν ἐνώπιον τοῦ Κυρίου ὅτι οὐ ψεύδομαι. Ὁρᾷς πῶς ἐπαγωνίζεται τούτῳ τῷ λόγῳ; Καὶ γὰρ ἐκινδύνευε μὴ εἶναι ἀξιόπιστος πρὸς τὸ κήρυγμα, ὡς ἀνθρώπων καὶ οὐ τοῦ Χριστοῦ μαθητὴς ὤν. « Εἰς τὰ κλίματα τῆς Συρίας. » Μετὰ τὸ ἰδεῖν Πέτρον, πάλιν εἴχετο τῆς πρὸς τὰ ἔθνη ὁδοῦ. Πρὸς τὰ μέρη, φησὶ, Συρίας καὶ Κιλικίας· πρὸς αὐτὰ γὰρ ἀπέσταλτο. « Ἤμην δὲ ἀγνοούμενος. » Τοσοῦτον, φησὶν, οὐκ ἐκήρυξα τοῖς ἐκ περιτομῆς πεπιστευκόσι, τὸ δεῖν περιτέμνειν (τοῦτο γὰρ οἱ διαβάλλοντες ἔλεγον, ὅτι τοῖς ἐξ Ἰουδαίων πιστεύουσι, περιτομὴν κηρύσσει)· τοσοῦτον οὖν, φησὶν, οὐκ ἐκήρυξα, ὅτι καὶ ἠγνόουν μου τὸ πρόσωπον. — Ἢ οὕτως. [ΦΩΤ.] Παρὰ Πέτρου οὐκ ἔμαθον· μόνον εἶδον αὐτόν. Παρὰ Ἰακώβου οὐκ ἔμαθον· κἀκεῖνον γὰρ μόνον εἶδον. Ἄλλον τῶν ἀποστολων οὐκ εἶδον. Ἀλλὰ μὴ ἀπό τινος ἑτέρου ταπεινοτέρου καὶ οὐχ οὕτως ἐπισήμου προσώπου; Καὶ πῶς τοῦτο χώραν ἔχει, μαθεῖν ἐξ ἐκείνων, οἳ οὐδὲ τὸ πρόσωπόν μου ἑωράκασιν; Ἀγνοούμενος γὰρ ἤμην τῷ προσώπῳ, ταῖς ἐν Χριστῷ Ἐκκλησίαις τῆς Ἰουδαίας. Οἱ γὰρ λοιποὶ ἐδέοντο διδασκαλίας, ἀλλ' οὐκ ἐδίδασκον. Οὐκοῦν, οὐκ ἀπ' ἀνθρώπου ἔμαθον. « Ταῖς Ἐκκλησίαις τῆς Ἰουδαίας. » Ταῖς ἀμφὶ τὴν Συρίαν καὶ Κιλικίαν διακειμέναις Ἐκκλησίαις, ταῖς ἐξ Ἰουδαίων ἐπιστρεψάσαις πρὸς τὸν Κύριον. Τοῦτο γὰρ δηλοῖ τὸ, « Ἐν Χριστῷ. » — « Καὶ ἐδόξαζον ἐν ἐμοὶ τὸν Θεόν. » Οὐκ εἶπεν, Ἐπῄνουν, ἢ, Ἐδόξαζόν με ἀλλὰ, « Τὸν Θεὸν, φησὶν, ἐδόξαζον. » Ὅλον γὰρ τὸ κατ' ἐμὲ, φησὶ, τῆς χάριτος ἦν τοῦ Θεοῦ. « Ἐν ἐμοὶ, » τουτέστι, Δι' ἐμέ. « Ἐδόξαζον ἐν ἐμοὶ τὸν Θεὸν, » οὐχὶ τὸν δεῖναι ἢ τὸν δεῖνα διδάσκαλον, ἀλλ' αὐτὸν τὸν Θεόν. Αὐτὸς ἦν ὁ ἀποκαλύψας ἐμοὶ, καὶ διδάξας τὸ κήρυγμα.

ΚΕΦΑΛ. Β'.

Περὶ τῆς τῶν ἀποστόλων ἐπιμαρτυρήσεως εἰς τὴν ἐν πίστει ζωήν.

Ἔπειτα διὰ δεκατεσσάρων ἐτῶν, πάλιν ἀνέβην εἰς Ἱεροσόλυμα μετὰ Βαρνάβα, συμπαραλαβὼν καὶ Τίτον. Ἀνέβην δὲ κατὰ ἀποκάλυψιν, καὶ ἀνεθέμην αὐτοῖς τὸ Εὐαγγέλιον ὃ κηρύσσω ἐν τοῖς ἔθνεσι. Κατ' ἰδίαν δὲ τοῖς δοκοῦσι, μή πως εἰς κενὸν τρέχω, ἢ ἔδραμον. Ἀλλ' οὐδὲ Τίτος ὁ σὺν ἐμοὶ Ἕλλην ὤν, ἠναγκάσθη περιτμηθῆναι.

Τοῦ μὲν τὸ πρωτον ἀνελθεῖν, Πέτρον εἶπε τὴν αἰτίαν· τοῦ δὲ τὸ δεύτερον, τὴν ἀποκαλυψιν. « Μετὰ Βαρνάβα συμπαραλαβὼν καὶ Τίτον. » Τούτους ἐπήγετο μάρτυρας τοῦ ἰδίου κηρύγματος. « Ἀνέβην δὲ

non vidi. » Qui non vidit quemquam, quomodo ab ipsis didicisset? « Fratrem Domini. » Non erat frater Domini, sed putabatur, attamen ut ipsum attolleret, fratrem Domini vocat.

I, 20-24. « Porro quæ scribo vobis esse coram « Deo quod non mentiar. Deinde veni in regiones « Syriæ et Ciliciæ. Eram autem ignotus juxta faciem « Ecclesiis Judææ quæ erant in Christo. Sed tantum « hic rumor apud illos erat: Qui persequebatur nos « aliquando, nunc prædicat fidem, quam quondam « expugnabat: et in me glorificabant Deum. »

Dico vobis coram Deo quod non mentiar. Vides quantum pro hoc decertet sermone? Periculum enim erat ne fide dignus non esset ad prædicationem, quasi hominum et non Christi discipulus fuisset. « In partes Syriæ. » Ubi Petrum vidisset, rursum ad gentes proficiscebatur. Ad partes, inquit, Syriæ et Ciliciæ: nam ad ipsas missus fuerat. **724** « Eram autem ignotus. » Adeo, inquit, non prædicavi his qui de circumcisione crediderant quod oporteret circumcidi (nam hoc dicebant calumniatores quod credentibus ex Judæis circumcisionem prædicaret,) adeo igitur non prædicavi, inquit, cum neque me de facie noverant. — *Aut hoc modo*. A Petro non didici, sed ipsum tantum vidi; a Jacobo non didici, nam et ipsum solum vidi. Alium ex apostolis, ne vidi quidem. At num ab alio aliquo humiliore et non adeo insigni ex personæ aspectu? Et quomodo hoc locum haberet ut ab aliis didicissem, qui neque meam faciem viderant? Nam ignotus eram juxta faciem Ecclesiis Judææ quæ erant in Christo: cæteri vero doctrina egebant, non docebant. Nequaquam igitur ab homine didici. » Ecclesiis Judææ. » Quæ circa Syriam et Ciliciam sitæ erant congregationes, quæ ex Judæis conversæ erant ad Dominum, hoc est enim quod addit: « Quæ erant in Christo. » — « Et in me glorificabant Deum. » Non dixit, Laudabant, aut, Glorificabant me; sed, « Deum, inquit, glorificabant; » quidquid enim in me agebatur, gratiæ Dei erat. « In me, » hoc est. propter me. « Glorificabant in me Deum, non hunc aut illum præceptorem, sed ipsum Deum. Siquidem ipse mihi revelaverat, meque docuerat prædicationem.

CAPUT II.

De productione apostolorum in testes pro vita quæ est per fidem.

II, 1-3. « Deinde post annos quatuordecim rursum « ascendi Hierosolymam cum Barnaba, assumpto si- « mul et Tito. Ascendi autem juxta revelationem, et « contuli cum illis Evangelium quod prædico inter « gentes, sed privatim cum iis qui erant in pretio: « num quomodo in vanum currerem aut cucurri- « sem Sed neque Titus qui mecum erat, cum esset « Græcus, compulsus fuit circumcidi.

725 Quod primum quidem ascenderit, Petrum in causam fuisse dixit: quod autem secundo, revelationem. « Cum Barnaba assumpto simul et Tito. » Hos secum ducebat testes suæ prædicationis. « As-

cendi autem juxta revelationem. » Et quare ab initio cum ipsis non contulit, sed post tot annos? Quoniam multi videntes Petrum ac cœteros qui cum eo erant apostolos permittentes circumcisionem, Paulum vero non permittentem, offendebantur quasi dissidens esset prædicatio. Revelavit igitur Spiritus sanctus, ut ascenderet Hierosolymam, quo persuaderentur ii qui offendebantur, nullam omnino esse in prædicatione dissonantiam, sed magis dispensatione quadam permitti circumcisionem. « Et contuli cum apostolis Evangelium.» Hoc est, communicavi, sumpsi cum eis consilium. « Quod prædico, » sine circumcisione. « Sed privatim. » Quoniam hi qui ex Judæis crediderant Hierosolymis, offendebantur si quis circumcisionem prohiberet, Pauli autem prædicatio ipsam tollebat: ut ipsos absque offendiculo servaret, privatim cum eis contulit prædicationem. Et quamobrem privatim? Ne per hoc quod prius omnia concessissem offenderem eos qui nuper ex circumcisione ad fidem venerant, et efficerem ut a Christi fide omnino discederent, perderemque cursum meum; ac vanum efficeretur certamen et studium meum. Nam quomodo non esset hoc in vanum currere aut cucurrisse, si currendo ut salvos facerem, rursum quosdam temeraria certitudine perderem? Quomodo igitur nunc etiam publice arguit? Quoniam magis promotum erat, et qui nonnulli dispensationem audebant facere dogma. Aut quod ait μή πως (num quomodo), potest per interrogationem dictum esse, tanquam magis confirmativum quod non in vanum curram, inquit, aut currebam, sed omnia cum firmitate ac providentia operabar. « Cum iis qui erant in pretio. » Quod ait, « Qui erant in pretio, » non est tollentis aut negantis Petrum cæterosque cum eo apostolos magnos fuisse; sed est veluti si quis dicat: Qui aliquid erant, nempe coryphæi.« Num quomodo in vanum currerem.» Non ut discerem num quomodo in vanum currerem aut cucurrissem: noveram enim ex revelatione Christi certitudinem prædicationis: **726** sed ut discerent qui inter me et Petrum cum cæteris suspicabantur esse dissidium, quod non in vanum currerem aut cucurrissem. « Sed neque Titus mecum erat, cum esset Græcus.» Qui mecum ascenderat Hierosolymam, inquit, Græcus, id est circumcisus. Igitur cum præputiatus esset, non est ab apostolis coactus circumcidi: quod argumentum erat neque Petrum cum cæteris prædicare circumcisionem, sed propter condescensionem Israelitarum fidelium concedere circumcisionem. — *Alio modo*. Neque Titum, inquit, licet manifestum esset Græco natum esse semine, ullo modo compulerunt apostoli circumcidi, quanquam præsentes viderent falsos fratres. Nam a communi sensu rursum subintelligendum est: « Sed neque, » ut sit sensus: Sed neque Titus compulsus fuit circumcidi, neque propter obiter ingressos falsos fratres. Quid ergo? Quare Timotheum circumcidit, si rationem non habet

A κατὰ ἀποκάλυψιν. » Καὶ τίνος ἕνεκεν μὴ παρὰ τὴν ἀρχὴν ἀνέθετο αὐτοῖς, ἀλλὰ μετὰ τοσαῦτα ἔτη; Ἐπειδὴ πολλοὶ ὁρῶντες τοὺς ἀμφὶ Πέτρον συγχωροῦντας περιτομὴν, τὸν δὲ Παῦλον μὴ συγχωροῦντα ἐσκανδαλίζοντο ὡς διαφωνίας οὔσης ἐν τῷ κηρύγματι, τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον ἀπεκάλυψεν αὐτῷ τὴν ἐν Ἱερουσαλὴμ ἄνοδον, ἵνα πεισθῶσιν οἱ σκανδαλιζόμενοι, ὅτι διαφωνία μὲν οὐδεμία ἐν τῷ κηρύγματι, οἰκονομία δὲ μᾶλλον τοῦ συγχωρεῖσθαι περιτομήν. « Καὶ ἀνεθέμην τοῖς ἀποστόλοις τὸ Εὐαγγέλιον. » Οἷον Ἐκοινωσάμην, συνεβούλευσα. « Ὃ κηρύσσω. » Δίχα περιτομῆς. « Κατ' ἰδίαν δέ. » Ἐπειδὴ οἱ ἐξ Ἰουδαίων πιστεύσαντες ἐν Ἱερουσαλὴμ ἐσκανδαλίζοντο, εἴ τις περιτομὴν κωλύει, τὸ δὲ τοῦ Παύλου κήρυγμα ἀνῄρει αὐτὴν, ὅπως αὐτοὺς ἀσκανδαλίστους τηρήσῃ, κατ' ἰδίαν B αὐτοῖς ἀνέθετο τὸ κήρυγμα. — [ΦΩΤ.] Διὰ τί κατ' ἰδίαν; Ἵνα μὴ ἔμπροσθεν πάντων ἀναθεὶς, σκανδαλίσω νεοπαγεῖς ὄντας τότε τοὺς ἐκ περιτομῆς, καὶ ἀποστῆναι αὐτοὺς παρασκευάσω διόλου τῆς πίστεως τοῦ Χριστοῦ, καὶ ἀπολέσω τὸν δρόμον μου, καὶ κενὸς δειχθῇ ὁ ἀγών μου καὶ ἡ σπουδή μου. Πῶς γὰρ οὐκ ἔστι κενὸν τρέχειν καὶ δεδραμηκέναι, ὅταν τρέχων ἵνα σώσω, ἑτέρους πάλιν διὰ τῆς ἀπερισκέπτου ἀκριβείας ἀπολλύω; Πῶς οὖν νῦν, καὶ δημοσίᾳ ἐλέγχει; ὅτι προκοπὴ ἦν, καὶ ὅτι καὶ δόγμα τινὲς τὴν οἰκονομίαν ἐτόλμων ποιεῖν. Ἢ τὸ, μή πως, δύναται καὶ κατ' ἐρώτησιν εἰρῆσθαι, ὡς διαβεβαιωτικὸν ὂν τοῦ, ὅτι οὐκ εἰς κενὸν τρέχω ἢ ἔδραμον, ἀλλὰ πάντα σὺν ἀσφαλείᾳ ἔπραττον καὶ προνοίᾳ. « Τοῖς δοκοῦσι. » Τὸ, « Τοῖς δοκοῦσιν, » οὐκ ἀναιροῦντός ἐστι τὸ εἶναι τοὺς περὶ Πέτρον μεγάλους, ἀλλ' ὡς ἄν τις εἴποι, C τοῖς οὖσι τὶ, τοῖς κορυφαίοις. « Μή πως εἰς κενὸν τρέχω. » Οὐ γὰρ ἵνα ἐγὼ μάθω, μή πως εἰς κενὸν τρέχω, ἢ ἔδραμον (ᾔδειν γὰρ ἐκ τῆς ἀποκαλύψεως τοῦ Χριστοῦ, τὴν ἀκρίβειαν τοῦ κηρύγματος)· ἀλλ' ἵνα μάθωσιν οἱ διαστασιάζειν με τοῖς περὶ Πέτρον ὑπονοοῦντες, ὅτι οὐκ εἰς κενὸν τρέχω ἢ ἔδραμον. « Ἀλλ' οὐδὲ Τίτος ὁ σὺν ἐμοὶ Ἕλλην ὤν. » Ὁ σὺν ἐμοὶ, φησὶν, ἀνελθὼν εἰς Ἱεροσόλυμα Ἕλλην, τουτέστιν, ἀκρόβυστος. Τοιγαροῦν ἀκρόβυστος ὢν, οὐκ ἠναγκάσθη παρὰ τῶν ἀποστόλων περιτμηθῆναι, ὅπερ ἔλεγχος ἦν, μηδὲ τοὺς περὶ Πέτρον κηρύσσειν περιτομὴν, διὰ δὲ συγκατάβασιν τῶν ἐξ Ἰσραὴλ πιστῶν. συγχωρεῖν τὴν περιτομήν. — Ἄλλως. [ΦΩΤ.] Οὐδὲ Τίτον, φησὶ, καίτοι ἐπίδηλον ὄντα ἐξ Ἑλληνικῆς σπορᾶς γεγενημένον, οὐδὲ τοῦτον ἠνάγκασαν οἱ ἀπό-D στολοι περιτμηθῆναι, καίτοι παρόντας ὁρῶντες καὶ τοὺς ψευδαδέλφους. Τὸ γὰρ, « Ἀλλ' οὐδὲ, » ἀπὸ κοινοῦ ἐκληπτέον, οἷον. Ἀλλ' οὐδὲ Τίτος ἠναγκάσθη, φησὶ, περιτμηθῆναι. οὐδὲ διὰ τοὺς παρεισάκτους ψευδαδέλφους. Τί οὖν; Διὰ τί τὸν Τιμόθεον περιέτεμεν, εἰ λόγον οὐ ποιεῖται τῶν ψευδαδέλφων; Οὐδ' ἐκεῖνον διὰ τούτους περιέτεμε, μὴ γένοιτο! Ἀλλ' ἵνα κερδήσῃ τοὺς δι' ἀσθένειαν λογισμῶν σκανδαλιζομένους. Τοῖς μὲν γὰρ ἀσθενοῦσι, δεῖ συγκαταβαίνειν ἐπὶ θεραπείᾳ πρᾳείᾳ τοῦ ἀῤῥωστήματος, τοῖς δ' ἐκ κακουργίας καὶ πονηρᾶς γνώμης ὁρμωμένοις οὐδὲ τὸ ἐλάχιστον ὑπείκειν. Οὗτοι γὰρ, οὐ μόνον οὐ δέονται θεραπείας, κρείττονος ἁπάσης θεραπείας τοῦ

πάθους αὐτοῖς ἐνστηριχθέντος, ἀλλὰ καὶ τοὺς πλησίον ζητοῦσι τῆς οἰκείας νόσου ἀναπλῆσαι. Διὸ, « Οὐδὲ πρὸς ὥραν αὐτοῖς εἴξαμεν, καὶ ὁ θεῖος ἀποφαίνεται Παῦλος.

A falsorum fratrum? Neque illum propter ipsos circumcidit. Minime. Sed ut illos lucrifaceret qui infirmitate offendebantur. Infirmis siquidem condescendere oportet in mili medela ægritudinis: his vero qui ex malo conatu pravaque mente rem instituunt, ne in minimo quidem cedere. Nam hi non solum medelam non expetunt cum magis in malo firmatus sit ipsis affectus quam ut ullam admittat curam, verum etiam proximos cupiunt proprio replere morbo. Ideo, « Ne ad horam quidem cessimus ipsis; » et sententiam hanc loquitur divus Paulus.

Διὰ δὲ τοὺς παρεισάκτους ψευδαδέλφους οἵτινες παρεισῆλθον κατασκοπῆσαι τὴν ἐλευθερίαν ἡμῶν, ἣν ἔχομεν ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ, ἵνα ἡμᾶς καταδουλώσωνται, οἷς οὐδὲ πρὸς ὥραν εἴξαμεν τῇ ὑποταγῇ, ἵνα ἡ ἀλήθεια τοῦ Εὐαγγελίου διαμείνῃ πρὸς ὑμᾶς.

Οὐδὲ ἐπειδὴ οἱ ψευδάδελφοι παρῆσαν, φησὶν, ἠνάγκασαν οἱ ἀπόστολοι Τίτον περιτμηθῆναι, ὅπερ ἦν δεῖγμα, τοῦ μὴ νομοθετεῖν τοὺς ἀμφὶ Πέτρον τὴν περιτομήν. Ψευδάδελφοι δὲ ἦσάν τινες ἐν σχήματι ἀδελφῶν Χριστιανῶν, περιτομὴν κηρύσσοντες, οὐχ ὡς οἱ περὶ Πέτρον, διὰ συγκατάβασιν καὶ οἰκονομίαν, ἀλλ' ὡς νόμον ἐκδικοῦντες τὸ πρᾶγμα. Καὶ οἱ μὲν ἀπόστολοι, παρ' Ἰουδαίοις τοῦτο μόνον συνεχώρουν, ἐκεῖνοι δὲ καὶ ἐν τοῖς ἔθνεσι περιτομὴν ἐνομοθέτουν. Οὗτοι γὰρ ἦσαν οἱ Γαλάτας διαθορυβοῦντες. Οὐδὲ αὐτῶν οὖν, φησὶ, παρόντων, οἷς ἔργον περιτομὴν κηρύσσειν, ἠναγκάσθη Τίτος περιτμηθῆναι. « Οἵτινες παρεισῆλθον. » Οἱ ψευδάδελφοι, φησὶ, λαθραίως παρεισέδυσαν, κατασκοπῆσαι ἡμῶν ζητοῦντες τὴν ἐν Χριστῷ ἐλευθερίαν, ἵνα ἡμᾶς πάλιν τῷ ζυγῷ τοῦ νόμου ὑποβάλωσι, καὶ ταῖς Ἰουδαϊκαῖς παρατηρήσεσι. Τὸ γὰρ μὴ τούτοις ὑποκεῖσθαι, ἐλευθερίαν λέγει. Ὅρα δὲ πῶς ἔδειξεν αὐτοὺς πολεμίους, καὶ ἐπὶ λύμῃ τῆς πίστεως εἰσεληλυθότας, πρῶτον τῷ εἰπεῖν, « παρεισῆλθον, » τὴν λαθραίαν αὐτῶν καὶ ἐπίβουλον εἴσοδον δηλῶν, καὶ τῷ εἰπεῖν, « Κατασκοπῆσαι. « Ὁ γὰρ κατασκοπῶν, ἐπὶ βλάβῃ καὶ ἐπιβουλῇ κατασκοπεῖ. Καὶ, « Ἵνα ἡμᾶς καταδουλώσωνται, » φησίν. Οἱ μὲν γὰρ ἀμφὶ Πέτρον συνεχώρουν τὴν περιτομὴν, ἵνα κατὰ μικρὸν ὑποκλέψωσι τῆς δουλείας τοῦ νόμου· οὗτοι δὲ, ἵνα καταδουλώσωσιν. « Οἷς οὐδὲ πρὸς ὥραν εἴξαμεν. » Διὰ τοῦτο, φησὶν, οὐκ εἴξαμεν αὐτῶν τῇ ὑποταγῇ, ἵνα ἡ ἀλήθεια τοῦ κηρυχθέντος παρ' ἐμοῦ πρὸς ὑμᾶς Εὐαγγελίου, μείνῃ ἀσάλευτος καὶ βεβαία. Τίς δὲ ἡ ἀλήθεια αὐτοῦ; « Τὰ ἀρχαῖα παρῆλθε, καὶ εἴ τις ἐν Χριστῷ καινὴ κτίσις. » Καὶ ὅτι τοὺς περιτεμνομένους, Χριστὸς οὐδὲν ὠφελήσει. « Τῇ ὑποταγῇ. » Οὐκ εἶπε, Τῇ διδαχῇ, ἀλλὰ, « Τῇ ὑποταγῇ, » δηλῶν αὐτοὺς σπουδάζειν ὑποτάξαι καὶ καταδουλῶσαι πάλιν τῷ νόμῳ.

II, 4. 5. « Sed propter obiter ingressos falsos fratres, qui subintroierant ad explorandam libertatem nostram, quam habemus in Christo Jesu, quo nos in servitutem adigerent. Quorum ne ad horam quidem cessimus subjectioni, ut veritas Evangelii permaneret apud vos. »

Neque eo quod adessent falsi fratres, id est, ficti Christiani, compulerunt apostoli Titum circumcidi, quod signum erat Petrum cum suis non B sancire circumcisionem. Falsi autem fratres erant quidam in habitu fratrum sive Christianorum circumcisionem prædicantes: non sicut Petrus cum cæteris propter condescensionem et quamdam dispensationem, sed rem tanquam legem defendentes. **727** Et apostoli quidem apud Judæos hoc solum permittebant, illi vero inter gentes quoque circumcisionem lege statuebant; hi enim erant qui Galatas turbabant. Neque his igitur præsentibus, inquit, quorum officium erat circumcisionem prædicare, compulsus fuit Titus circumcidi. « Qui subintroierant. » Falsi, inquit, fratres, clam irrepserant explorare quærentes nostram in Christo libertatem, ut nos rursum jugo legis subderent ac Judaicis observationibus. His enim non subdi, li- C bertatem dicit. Vide autem quomodo ipsos ostenderit esse hostes et ad corruptionem fidei subingressos. Primum per hoc quod ait, « Subintroierant, » latentem ac insidiosum ingressum significans: et per hoc quod dixit, « Ad explorandum. » Explorator enim ad documentum et insidias explorat. Præterea, ut nos, inquit, in servitutem adigerent. » Siquidem Petrus ac cæteri apostoli circumcisionem concedebant ut paulatim legis servitutem fallerent, hi vero ut in servitutem adigerent. « Quibus ne ad horam quidem cessimus » Propterea, inquit, non cessimus ipsorum subjectioni, ut veritas prædicati per me apud vos Evangelii maneret inconcussa ac firma. Quæ est autem veritas ipsius? « Vetera transierunt; si quis vivit in Christo, nova creatura D est [8], » et quod eis qui circumciduntur, Christus nihil prodest. « Subjectioni. » Non dixit, Doctrinæ, sed, « Subjectioni; » significans ipsos ad hoc niti ut rursum subjicerent ac in servitutem adigerent sub lege.

Ἀπὸ δὲ τῶν δοκούντων εἶναί τι, ὁποῖοί ποτε ἦσαν, οὐδέν μοι διαφέρει. Πρόσωπον Θεὸς ἀνθρώπου οὐ λαμβάνει. Ἐμοὶ γὰρ οἱ δοκοῦντες, οὐδὲν προσανέθεντο, ἀλλὰ τοὐναντίον, εἰδότες ὅτι πεπίστευμαι τὸ Εὐαγγέλιον τῆς ἀκροβυστίας, καθὼς Πέτρος τῆς περιτομῆς. Ὁ γὰρ ἐνεργήσας Πέτρῳ εἰς ἀποστολὴν τῆς περιτομῆς, ἐνήργησε καὶ ἐμοὶ εἰς τὰ ἔθνη.

II, 6-8. « Ab iis autem qui videbantur aliquid esse quales aliquando fuerint nihil mea refert. Personam hominis Deus non accipit. Nam mihi qui videbantur esse in pretio, nihil contulerunt. Imo contra, cum vidissent mihi concreditum fuisse Evangelium præputii, quemadmodum Petro circumcisionis. Nam qui efficax fuit Petro ad apostolatum circumcisionis, efficax fuit et in me erga gentes. »

[8] II Cor. v, 17.

A Si palam dixisset Paulus quod dispensatorie circumcisionem concederent, discessissent ab ipsis fideles ex Judæis qui circumcisione gaudebant, eo quod non in veritate **728** susciperent circumcisionem, sed dispensatione quadam et condescensione. Idcirco non detegit nunc Paulus dispensationem, sed alio modo tractat astute sermonem, tanquam bellum cum Petro ac cæteris susciperet; quia Deo, inquit, prædicationis suæ rationem dabunt. Hoc autem propter illorum imbecillitatem. « Esse aliquid. » Ab his qui magni esse videbantur, nempe Petro ac cæteris quales aliquando fuerint, sive Deo placeant sive non, eo quod circumcisionem permittant, nihil, inquit, mea refert, scio enim quod quisque Deo rationem reddet, et Deus nequaquam eos verebitur quanquam coryphæi sint; nam « Personam B hominis Deus non accipit. » Hoc autem ut dictum est, superius manifestatum est. « Quales aliquando fuerint. » Ostendit ipsos quoque jam cessasse ne dispensative circumcisionem amplius concederent. Neque enim dixit, Quales sint, sed, « Quales aliquando fuerint. » — « Nam mihi qui videbantur esse in pretio nihil contulerunt. » Juxta hoc autem ait: Nihil refert de his quæ circa eos sunt: quoniam audita interim mea prædicatione, nihil aut addiderunt aut detraxerunt. Eos autem qui esse in pretio videbantur, id est vere magnos dicit, nempe Petrum et qui cum eo erant. « Imo contra. » Non solum, inquit, nihil correxerunt in mea prædicatione, sed contra etiam laudaverunt. Est autem litteræ ordinatio hujusmodi: « Imo contra: cum vidissent concreditum C fuisse mihi Evangelium præputii, » post multa suo tenori redditur oratio, « Dextras dederunt mihi et Barnabæ societatis. » Hoc igitur tantum abfuit, ut corrigeretur mei prædicatio, ut etiam dextras societatis acciperent, quod indicium est me eorum prædicationem suscipere. « Evangelium præputii, » id est, gentium præputiatarum sive incircumcisarum. Considera autem quomodo seipsum Petro æqualem faciat: nam hoc nunc opus erat quo Galatis fide dignus esse videretur. « Quemadmodum Petro. » Si dixisset Paulus Petrum et cæteros dispensatorie circumcisionem servare, visus fuisset ipse quoque eam concedere: et ita ostensus fuisset ad eos accurrere cum quibus opus erat decertare. Nam si Petrus recte agit concedendo, cur non similiter et tu agis? quare vero acerbe etiam indi- D gnaris ob id quod voces dispensationem? sine eos agere, nec reprehendas; et quasi tibi gratum esset, aut dispensationem nomina aut dogma sive cautelam. Hæc sane et cogitassent et dixissent adversus Paulum, si Petrum cum suis dixisset dispensatorie circumcisionem suscipere. **729** Animus enim quavis in re consternatus ac territus, modica occasione, quæcunque illa sit quæ se offerat, accepta, eam magis sibi vindicat et amplectitur. Ideo Paulus admodum sapienter sermonem quidem de dispensatione omnino reticet, imo factum aspere reprehendit; et tanquam transgressores certe

Εἰ φανερῶς εἶπεν ὁ Παῦλος ὅτι οἰκονομικῶς τὴν περιτομὴν συγχωροῦσιν, ἀπεφοίτησαν ἂν αὐτῶν οἱ τῇ περιτομῇ χαίροντες ἐξ Ἰουδαίων πιστοί, ὅτι μὴ τῇ ἀληθείᾳ ἐδέχοντο τὴν περιτομὴν, ἀλλ' οἰκονομίᾳ καὶ συγκαταβάσει. Ὅθεν οὐκ ἀνακαλύπτει νῦν τὴν οἰκονομίαν ὁ Παῦλος. Ἄλλως δὲ μεθοδεύει τὸν λόγον, ὡς ἂν ἀπομαχόμενος τοῖς περὶ Πέτρον, Ὅτι, φησὶ, λόγον δώσουσιν ὧν κηρύσσουσι Θεῷ· τοῦτο δὲ διὰ τὴν ἐκείνων ἀσθένειαν. « Εἶναί τι. » Ἀπὸ τῶν δοκούντων εἶναι μεγάλων, τῶν ἀμφὶ Πέτρον, ὁποῖοί ποτε ἦσαν, εἴτε εὐαρεστοῦντες Θεῷ, εἴτε οὔ, διὰ τὸ συγχωρεῖν περιτομὴν, ἐγὼ, φησὶν, οὐ διαφέρομαι. Οἶδα γὰρ ὅτι λόγον ἕκαστος δώσει Θεῷ, καὶ οὐ κἂν αὐτοὺς ὁ Θεὸς ἐρυθριάσοι διὰ τὸ εἶναι κορυφαίους· « Πρόσωπον γὰρ Θεὸς ἀνθρώπου οὐ λαμβάνει. » Τοῦτο B δὲ ὅπως εἴρηται, ἄνω περιγέγραπται. « Ὁποῖοί ποτε ἦσαν. » Δείκνυσι καὶ αὐτοὺς, ἤδη πεπαυμένους τοῦ οἰκονομικῶς συγχωρεῖν περιτομήν. Οὐ γὰρ εἶπεν, Οἷοί τινές εἰσιν, ἀλλ', « Ὁποῖοί ποτε ἦσαν. « Ἐμοὶ γὰρ οἱ δοκοῦντες, οὐδὲν προσανέθεντο. » Κατὰ τοῦτο δὲ, φησὶν, οὐ διαφέρει τὰ παρ' αὐτῶν, ὅτι τέως τοῦ ἐμοῦ κηρύγματος ἀκούσαντες, οὐδὲν ἢ προσέθηκαν, ἢ ἀφεῖλον· δοκοῦντας δὲ, οἷον μεγάλους καὶ ὄντας τοὺς περὶ Πέτρον φησίν. « Ἀλλὰ τοὐναντίον. » Οὐ μόνον, φησὶν, οὐδὲν διώρθωσαν τοῦ ἐμοῦ κηρύγματος, ἀλλὰ τοὐναντίον, καὶ ἐπήνεσαν. Ἡ δὲ σύνταξις αὕτη· « Ἀλλὰ τοὐναντίον, ἰδόντες ὅτι πεπίστευμαι τὸ Εὐαγγέλιον τῆς ἀκροβυστίας, » ἡ ἀπόδοσις μετὰ πολλὰ, « Δεξιὰς, φησὶν, ἔδωκαν ἐμοὶ καὶ Βαρνάβᾳ κοινωνίας. » Τοῦτο οὖν ἐστι τοῦ διορθωθῆναι τὸ ἐναν- C τίον, τὸ καὶ δεξιὰς λαβεῖν, ὃ ἦν δεῖγμα τοῦ ἀποδέχεσθαι αὐτῶν τὸ κήρυγμα. « Τὸ Εὐαγγέλιον τῆς ἀκροβυστίας. » Οἷον τῶν ἀκροβύστων ἐθνῶν. Ὅρα δὲ πῶς ἑαυτὸν ἐξισοῖ τῷ Πέτρῳ. Τούτου γὰρ νῦν χρεία ἦν, ἵνα δειχθῇ Γαλάταις ἀξιόπιστος. « Καθὼς Πέτρος. » — [ΦΩΤ.] Εἰ εἶπεν ὁ Παῦλος κατ' οἰκονομίαν πράττειν τὴν περιτομὴν τοὺς περὶ Πέτρον, ἔδοξεν ἂν καὶ αὐτὸς ταύτην συγχωρεῖν, καὶ οὕτως μᾶλλον συντρέχων ἐδείκνυτο ἂν, οἷς ἔργον εἶχε πολεμεῖν. Εἰ γὰρ Πέτρος καλῶς ποιεῖ συγχωρῶν, τί μὴ καὶ σύ; φησί. Τί δὲ καὶ μέμφῃ πικρῶς, ἣν οἰκονομίαν καλεῖς; Ἔα πράττειν καὶ μὴ ἐπιτίμα, καὶ ὡς ἄν σοι φίλον ὀνόμαζε, εἴτε οἰκονομίαν, εἴτε δόγμα καὶ ἀκρίβειαν. Ταῦτα ἂν καὶ ἐλογίζοντο καὶ ἔλεγον πρὸς τὸν Παῦλον, εἰ κατὰ οἰκονομίαν εἶπε τοὺς περὶ Πέτρον τὴν περιτομὴν καταδέχεσθαι. Ψυχὴ γὰρ ἐπτοη- D μένη περί τι, μικρᾶς καὶ τῆς τυχούσης ἀφορμῆς λαβομένη, πλέον αὐτῷ οἰκειοῦται καὶ περιπλέκεται. Διὸ σοφῶς ἄγαν ὁ Παῦλος, τὸ μὲν τῆς οἰκονομίας ὅλως ἀποσιωπᾷ, δριμέως δὲ καθάπτεται τῆς πράξεως, καὶ ὡς παρανομοῦντας δῆθεν ἐλέγχει τοὺς συγχωρήσαντας, ἵνα τῷ σφοδρῷ τῆς περὶ ἐκείνους ἐπιτιμήσεως, τοὺς ἀληθῶς παρανομοῦντας πτοήσῃ καὶ διορθώσηται. Διὸ καὶ δοκοῦντας αὐτοὺς, καὶ κατεγνωσμένους, καὶ ὑποκρινομένους, καὶ μὴ ὀρθοποδοῦντας, οὐ παραιτεῖταί καλεῖν, ἵνα μόνον τὸ τοῦ Χριστοῦ κήρυγμα βεβαιώσῃ. Οὕτως ἀλλήλοις ὑπὲρ τοῦ κηρύγματος ἐθάῤῥουν, καὶ τηλικούτῳ ἐδέδεντο συνδέσμῳ, ὡς δεῆσαν, ἂν οὕτω τύχῃ, διὰ τῆς ἀλλή-

λων καταγνώσεως τὸν τοῦ κηρύγματος κραταιοῦσθαι λόγον, μηδὲ τοῦτο παραιτεῖσθαι. Καὶ ἵνα τοῦτο μάθῃς ἀκριβῶς, σκόπει· Παῦλος διὰ τῶν Ἐπιστολῶν καταγινώσκει Πέτρου, καὶ Πέτρος διὰ τῆς Ἐπιστολῆς ἐγκωμιάζει Παῦλον, καὶ τὰς Ἐπιστολὰς, σοφίας Θεοῦ καὶ χάριτος εἶναι πλήρεις μαρτυρεῖ, καὶ τοὺς ἀστηρίκτους, τὸν ἐν αὐταῖς κεκρυμμένον νοῦν, οὐ συνιέναι, ἀλλὰ καὶ διαστρέφειν ἀναβοᾷ. Ἄλλως δὲ, καὶ Παῦλος ὑπὲρ τοῦ κηρύγματος ταῦτα περὶ Πέτρου λέγων, κατὰ πολὺ πλέον ἑαυτοῦ περιέπει τοῦτον καὶ τιμᾷ. Τί γάρ ἐστιν εἰς λόγον ὕβρεως, τὸ δοκεῖν καὶ μὴ ὀρθοποδεῖν, πρὸς τὸ ἀνάθεμα εἶναι ἀπὸ τοῦ Χριστοῦ; « Τῆς περιτομῆς, » οἷον, τῶν Ἰουδαίων.

A arguit eos qui concesserant, ut vehementia increpationis circa illos, terreret ac corrigeret eos qui vere transgressores erant: ideo quoque non veretur ipsos dicere visos in pretio esse, et reprehensos ac simulatos, et non recte incedentes, solum ut Christi prædicationem confirmaret: tantum fiduciæ de se mutuo super prædicatione habebant, talique conjunctione connexi erant, ut optarent, si ita res ferret, per mutuam compensationem, prædicationis confirmari sermonem, neque hoc devitarent. Utque hoc apertius discas, considera: Paulus suis Epistolis condemnat Petrum. Petrus vero sua Epistola collaudat Paulum [3], ejusque Epistolas Dei sapientia et gratia plenas esse testatur, et parum firmos latentem in illis non assequi sensum, seu pervertere conclamat. Præterea vero etiam Paulus qui circa prædicationem hæc de Petro dicit, longe amplius quam seipsum hunc excolit et honorat. Quid enim est in sermone calumniæ, videri in pretio esse, et non recte incedere, si conferas ad anathema esse a Christo? « Circumcisionis, » hoc est Judæorum.

Καὶ γνόντες τὴν χάριν τὴν δοθεῖσάν μοι Ἰάκωβος καὶ Κηφᾶς καὶ Ἰωάννης, οἱ δοκοῦντες στῦλοι εἶναι, δεξιὰς ἔδωκαν ἐμοὶ καὶ Βαρνάβᾳ κοινωνίας, ἵνα ἡμεῖς εἰς τὰ ἔθνη, αὐτοὶ δὲ εἰς τὴν περιτομὴν, μόνον τῶν πτωχῶν ἵνα μνημονεύωμεν. Ὃ καὶ ἐσπούδασα αὐτὸ τοῦτο ποιῆσαι.

B II, 9, 10. *Cumque cognovissent gratiam mihi datam Jacobus, et Cephas, et Joannes, qui videbantur esse columnæ, dextras dederunt mihi et Barnabæ societatis: ut nos quidem in gentes, ipsi vero in circumcisionem, apostolatu fungeremur; tantum ut pauperum memores essemus, in quo et diligens fui ut hoc ipsum facerem.*

« Καὶ γνόντες τὴν χάριν. » Τῆς δοθείσης αὐτῷ χάριτος τοὺς περὶ Πέτρον παράγει μάρτυρας. « Οἱ δοκοῦντες στῦλοι. » Οἱ ὄντες, φησὶ, στῦλοι τῆς πίστεως, καὶ πᾶσι δοκοῦντες. « Δεξιὰς ἔδωκαν. » Ὅτι κοινὰ, φησὶ, τὰ δόγματα, καὶ ὅτι κοινωνοὺς ἡμᾶς ἑαυτοὺς ἐποιήσαντο εἰς τὸ κήρυγμα. Διὰ τοῦτο γὰρ καὶ δεξιὰς ἔδωκαν, δηλοῦντες ὅτι ἀρέσκονται τῷ ἡμετέρῳ, φησὶ, κηρύγματι, διὰ τὸ εἶναι ταὐτὸν τῷ ἐκείνων. « Ἵνα ἡμεῖς μὲν εἰς τὰ ἔθνη. » Ἵνα ἡμεῖς μὲν εἰς τὰ ἔθνη, φησὶν, ἐκεῖνοι δὲ παρὰ Ἰουδαίοις κηρύξωσι. « Μόνον τῶν πτωχῶν. » Τὸ κήρυγμα, φησὶ, διελόμενοι, τοὺς πτωχοὺς ἀμερίστους ἔχομεν. Οὗτοι δὲ ἦσαν οἱ παρὰ τῶν ἰδίων συμφυλετῶν τῶν μὴ πιστευσάντων διαρπαγέντες, διὰ τὴν εἰς Χριστὸν πίστιν.

Cumque cognovissent gratiam. » Datæ sibi gratiæ testes producit Petrum et eos qui cum ipso erant. « Qui videbantur columnæ. » Qui erant, inquit, columnæ fidei et omnibus esse videbantur. « Dextras dederunt. » Communia, inquit, fecerunt dogmata ac nos ipsos ad prædicationem socios asciverunt. Propterea enim et dextras dederunt, **730** significantes gratam ipsis esse nostram prædicationem, C eo quod eadem esset cum prædicatione ipsorum: « Ut nos quidem in gentes. » Ut nos, inquit, inter gentes prædicaremus, ipsi vero apud Judæos. « Tantum ut pauperum. » Prædicatione, inquit, divisi, pauperes habemus indivisos. Hi vero pauperes erant, qui a suis contribulibus incredulis, bonorum direptionem propter fidem in Christum passi erant [4].

ΚΕΦΑΛ. Γ'.

Περὶ τῆς πρὸς Κηφᾶν ἀντιῤῥήσεως, περὶ τῆς ἐν πίστει καὶ οὐκ ἐν νόμῳ σωτηρίας.

Ὅτε δὲ ἦλθε Πέτρος εἰς Ἀντιόχειαν, κατὰ πρόσωπον αὐτῷ ἀντέστην, ὅτι κατεγνωσμένος ἦν. Πρὸ τοῦ γὰρ ἐλθεῖν τινας ἀπὸ Ἰακώβου, μετὰ τῶν ἐθνῶν συνήσθιεν. Ὅτε δὲ ἦλθον, ὑπέστελλεν καὶ ἀφώριζεν ἑαυτὸν, φοβούμενος τοὺς ἐκ περιτομῆς, καὶ συνυπεκρίθησαν αὐτῷ, καὶ οἱ λοιποὶ Ἰουδαῖοι. Ὥστε καὶ Βαρνάβας συναπήχθη αὐτῶν τῇ ὑποκρίσει.

Οὐ μάχης οὐδὲ καταγνώσεως ἦν, τὸ τὸν Παῦλον ἀντιστῆναι τῷ Πέτρῳ, ἀλλ' οἰκονομίας. Ἐπειδὴ γὰρ διὰ συγκατάβασιν οἱ περὶ Πέτρον ἐν Ἱερουσαλὴμ συνεχώρουν τὴν περιτομὴν, κατὰ μικρὸν βουλόμενοι τοὺς ἐξ Ἰουδαίων ἐπὶ τὸ τέλειον ἀγαγεῖν, ἐλθὼν ὁ

CAPUT III.

De altercatione adversus Cepham de salute in fide sita et non in lege.

II, 11, 13. *Cum autem venisset Petrus Antiochiam, palam illi restiti eo quod reprehensus esset. Nam antequam venissent quidam a Jacobo, una cum gentibus sumebat cibum; cum autem venissent, verebatur ac separabat se ab illis, metuens eos qui erant* D *ex circumcisione: ac simulabant cum illo cæteri quoque Judæi: adeo ut Barnabas simul abduceretur in illorum simulationem.*

Non pugnæ aut condemnationis erat, quod Paulus resisteret Petro, sed dispensationis. Quoniam enim Petrus et qui cum eo erant, Hierosolymis condescensione quadam permittebant circumcisionem, volentes paulatim eos qui ex Judæis erant ad per-

[3] I Petr. III, 15. [4] Hebr. X, 34.

fectionem deducere ; cum venisset Petrus Antiochiam, interim dum fidelis nullus ex Judæis ibi erat, sine ullo discrimine una cum gentibus qui crediderant cibum sumebat : cum autem advenissent, ne eos offenderet cum adhuc imbecilles essent, verebatur una cum illis edere. Hujus autem causa,ut dictum est,erat eorum imbecillitas. Quod autem Paulus illi palam et non privatim restiterit, dispensationis erat, ut videntes qui ex Judæis crediderant,ipsum præceptorem suum Petrum palam argui quod cum præputiatis non conversarentur, nec contradicentem, **731** agnoscerent quod non esset deinceps necessaria legis observatio post fidem,sed magis occasionem daret ut reprehenderetur Petrus. Quia vero hoc dispensatorie agebatur, manifeste venit Paulus ad hos sermones cum Petro, ut audientes fideles qui ex circumcisione erant, mutarent legis observationem. Quod si vera fuisset ira, oportuisset privatim ipsos apud se mutuo disserere.

Alio modo. Eusebius Pamphili in *Ecclesiastica historia* ostendit hunc Petrum non esse Cepham, sed ejusdem cum ipso nominis unum ex septuaginta. Et apparentiam habet hic sermo. Neque enim Petro rursum opus erat metuere, qui jam de hoc responderat Hierosolymis,omnibusque persuaserat,quando una cum Cornelio sumpto cibo, quosdam ex circumcisione offenderat : quando etiam dixit : « Vere comperio, fratres, quod non sit personarum respectus coram Deo, sed in quavis gente qui timet ipsum,is acceptus est illi [5]. » Non erat iste qui hæc dixerat. Nam si hoc ab initio prædicationis facto, persuasit omnibus quod non male egisset,Spiritu ipsum ad hoc inducente : quomodo nunc post tantum tempus, postquam dederat Petrus experimentum sui recti operis, rursum illi opus erat hujusmodi dispensatione ? Hoc tamen, quod reprehensus esset, potest hoc etiam modo intelligi : Nulla alia fuit mihi, ait Paulus, occasio palam ei resistendi et eum corripiendi, nisi quod de sumendo cibum una cum circumcisis antea reprehensus fuisset a Judæis quando cum Cornelio ederat : nisi enim fuisset antea reprehensus ab his quos ibi offenderat, nequaquam nunc metuisset : quod si non metuisset, nulla fuisset opus correptione aut publica resistentia. Verum quid omnino prodest publice resistere ? — Quia opportune egit ut coram Judæis dictum esset : Nos natura Judæi et non ex gentibus peccatores, cumque sciremus quod non justificetur homo ex operibus legis, nisi per fidem Jesu Christi, et nos in Christum Jesum credidimus ut justificaremur in fide Christi et non ex operibus legis : quia hæc coram omnibus dicta sunt, fuit publica resistentia. Etenim si aliquis error fuisset, oportuisset privatim arguere et corrigere, dicente Domino **732** : « Si peccaverit frater tuus corripe eum privatim : quod si non ob-

[5] Act x, 35.

A Πέτρος εἰς Ἀντιόχειαν, ἄχρι μὲν οὐδεὶς ἦν τῶν ἐξ Ἰουδαίων πιστὸς ἐκεῖ, ἀδιαφόρως μετὰ τῶν ἐξ ἐθνῶν πιστευσάντων συνήσθιεν, ὅτε δὲ παρεγένοντο, ἵνα μὴ αὐτοὺς σκανδαλίσῃ ἔτι ἀσθενεῖς ὄντας, ὑπεστέλλετο συνεσθίειν ἐκείνοις. Τούτου δὲ αἴτιον, ὡς εἴρηται, ἡ ἐκείνων ἀσθένεια. Καὶ τὸ τὸν Παῦλον δὲ φανερῶς, ἀλλὰ μὴ κατ' ἰδίαν ἀντιστῆναι τῷ Πέτρῳ, οἰκονομίας ἦν, ἵνα ὁρῶντες οἱ ἐξ Ἰουδαίων πιστοὶ τὸν διδάσκαλον αὐτὸν Πέτρον ἐγκαλούμενον φανερῶς, τί δήποτε μὴ σύνεστι τοῖς ἀκροβύστοις καὶ μὴ ἀντιλέγοντα, γνῶσιν ὡς οὐ χρειώδης λοιπὸν ἡ παρατήρησις τοῦ νόμου μετὰ τὴν πίστιν, ἀλλὰ πρόφασιν παρασχοῦσα, τοῦ ἐγκληθῆναι Πέτρον. Ὅτι δὲ τοῦτο ᾠκονόμητο, φανερῶς εἰς λόγους ἦλθεν ὁ Παῦλος τῷ Πέτρῳ, ἵνα οἱ ἐκ περιτομῆς πιστοὶ ἀκούοντες, μεταθῶνται τῆς
B τοῦ νόμου παρατηρήσεως· ὡς εἴ γε τὸ ἀληθὲς ἦν ὀργὴ, ἔδει κατ' ἰδίαν αὐτοὺς διαλεχθῆναι πρὸς ἑαυτούς.

Ἄλλως. Εὐσέβιος ὁ Παμφίλου ἐν τῇ Ἐκκλησιαστικῇ ἱστορίᾳ ἀποδείκνυσι μὴ εἶναι τὸν Κηφᾶν τοῦτον, τὸν Πέτρον, ἀλλ' ὁμώνυμον αὐτῷ, ἕνα τῶν ἑβδομήκοντα. Καὶ πιθανὸς ὁ λόγος. Οὐ γὰρ ἂν ὁ Πέτρος ἐδεήθη πάλιν ὑποστολῆς, ὅστις ἤδη περὶ τούτου ἀπολογησάμενος ἦν ἐν Ἱερουσαλὴμ καὶ πείσας ἅπαντας, ὅτε τῷ Κορνηλίῳ συμφαγὼν, τινὰς τῶν ἐκ περιτομῆς ἐσκανδάλισεν, ὅτε καὶ εἶπεν, « Ἐπ' ἀληθείας, ἀδελφοὶ, καταλαμβάνομαι, ὅτι οὐκ ἔστι προσωπολήπτης ὁ Θεὸς, ἀλλ' ἐν παντὶ ἔθνει ὁ φοβούμενος αὐτὸν, δεκτὸς αὐτῷ ἐστιν » Οὐ γὰρ ἦν ὁ εἰπὼν ταῦτα. Εἰ
C δὲ τοῦτο παρὰ τὴν ἀρχὴν τοῦ κηρύγματος ποιήσας, ἔπεισεν ἅπαντας ὡς οὐ κακῶς ἐποίησε, τοῦ Πνεύματος αὐτὸν εἰς τοῦτο ἐνάγοντος, πῶς ἂν νῦν μετὰ τοσοῦτον χρόνον, μετὰ τὸ πεῖραν δοῦναι τὸν Πέτρον τῆς οἰκείας ἀρετῆς, ἐδεήθη πάλιν τῆς τοιαύτης οἰκονομίας ; Τὸ δὲ ὅτι κατεγνωσμένος ἦν, δύνασαι καὶ οὕτως νοῆσαι· Γέγονέ μοι, φησὶ, πρόφασις τοῦ κατὰ πρόσωπον αὐτῷ ἀντιστῆναι καὶ διελέγξαι αὐτὸν, ἄλλο μὲν οὐδὲν, ἢ ὅτι περὶ τοῦ συνεσθίειν τοῖς ἐν ἀκροβυστίᾳ προκατεγνωσμένος ἦν ἀπὸ τῶν Ἰουδαίων ὅτε τῷ Κορνηλίῳ συνέφαγεν. Εἰ μὴ γὰρ προκατεγνώσθη παρ' αὐτῶν σκανδαλισθέντων ἐκεῖ, οὐκ ἂν νῦν ὑπεστάλη. Μὴ ὑποσταλέντος δὲ, οὐκ ἦν χρεία τοῦ τε ἐλέγχου, τῆς τε κατὰ πρόσωπον ἀντιστάσεως. Τί δὲ ὅλως ὠφελεῖ ἡ κατὰ πρόσωπον ἀντίστασις ;
D — [ΤΟΥ ΑΥΤΟΥ.] Ὅτι εὐκαίρως ἐποίησε λεχθῆναι ἔμπροσθεν τῶν Ἰουδαίων, τὸ, Ἡμεῖς φύσει Ἰουδαῖοι, καὶ οὐκ ἐξ ἐθνῶν ἁμαρτωλοὶ, εἰδότες ὅτι οὐ δικαιοῦται ἄνθρωπος ἐξ ἔργων νόμου, ἐὰν μὴ διὰ πίστεως Ἰησοῦ Χριστοῦ, καὶ ἡμεῖς εἰς Χριστὸν Ἰησοῦν ἐπιστεύσαμεν ἵνα δικαιωθῶμεν ἐκ πίστεως Χριστοῦ, καὶ οὐκ ἐξ ἔργων νόμου· διὰ τὸ λεχθῆναι ταῦτα ἔμπροσθεν πάντων, γέγονεν ἡ κατὰ πρόσωπον ἀντίστασις. Ἐπεὶ ἐχρῆν εἴπερ ἄρα τι σφάλμα ἦν, κατ' ἰδίαν ἐγκαλέσαι καὶ διορθώσασθαι, τοῦ Κυρίου λέγοντος· « Ἐὰν ἁμάρτῃ ὁ ἀδελφός σου, ἔλεγξον

αὐτὸν κατ' ἰδίαν. Ἀπειθοῦντι δὲ, καὶ ἑτέρους καὶ τὴν ἐκκλησίαν ἐπίστησον. « Ὅτι κατεγνωσμένος ἦν. » Κατεγνωσμένος ἦν ὁ Πέτρος, οὐ τῇ ἀληθείᾳ οὔτε παρὰ Παύλου τοῦ τὴν οἰκονομίαν εἰδότος, ἄπαγε! ἀλλὰ παρὰ τῶν ἀγνοούντων τὸ οἰκονομούμενον, καὶ οἰομένων ὑποκρίνεσθαι διὰ τὸ πρᾶγμα, ὅτι ἀπόντων μὲν τῶν ἐξ Ἰουδαίων πιστῶν συνήσθιε τοῖς ἔθνεσι, παρόντων δὲ, οὐκ ἔτι. Οἶδας δὲ τί παραγέγραπται διὰ Κηφᾶν. « Ἀπὸ Ἰακώβου. » Ἰάκωβος ὁ τοῦ Χριστοῦ χρηματίσας ἀδελφὸς, ἐπίσκοπος ἦν Ἱεροσολύμων. Ἀπ' αὐτοῦ οὖν ἀποσταλέντες ἦλθον ἐξ Ἰουδαίων πιστεύσαντες, ἔτι καὶ τοῦ νόμου ἐχόμενοι. Ὑπέστελλε καὶ ἀφώριζεν ἑαυτόν. » Ἐκ τῆς τῶν ἐθνικῶν δηλονότι συνουσίας. Τὸ δὲ, « Φοβούμενος, οὐ τοῦτο λέγει ὅτι δεδοικὼς αὐτοὺς μή τι πάθῃ παρ' αὐτῶν, ἀλλὰ φοβούμενος μὴ σκανδαλισθέντες, ἀποσκιρτήσωσι τῆς πίστεως. « Καὶ συνυπεκρίθησαν αὐτῷ. » Ὑπόκρισιν τὸ πρᾶγμα καλεῖ, ἵνα ἡ οἰκονομία ἐκκαλυπτομένη, μηκέτι ὠφελῇ τοὺς ἐκ περιτομῆς πιστούς. « Καὶ οἱ λοιποὶ Ἰουδαῖοι. » Ἦσαν γὰρ καὶ ἄλλοι ἐκ περιτομῆς πιστοὶ εἰς Ἀντιόχειαν, οἳ καὶ αὐτοὶ, φησὶν, ἀφώρισαν ἑαυτοὺς ἐκ τῶν ἐξ ἀκροβυστίας, διὰ τοὺς ἐλθόντας ἀπὸ Ἰακώβου.

Ἀλλ' ὅτε εἶδον ὅτι οὐκ ὀρθοποδοῦσι πρὸς τὴν ἀλήθειαν τοῦ Εὐαγγελίου, εἶπον τῷ Πέτρῳ ἔμπροσθεν πάντων· Εἰ σὺ Ἰουδαῖος ὑπάρχων, ἐθνικῶς ζῇς καὶ οὐκ Ἰουδαϊκῶς, τί τὰ ἔθνη ἀναγκάζεις Ἰουδαΐζειν; Ἡμεῖς φύσει Ἰουδαῖοι καὶ οὐκ ἐξ ἐθνῶν ἁμαρτωλοὶ, εἰδότες ὅτι οὐ δικαιοῦται ἄνθρωπος ἐξ ἔργων νόμου, ἐὰν μὴ διὰ πίστεως Ἰησοῦ Χριστοῦ. Καὶ ἡμεῖς εἰς Χριστὸν Ἰησοῦν ἐπιστεύσαμεν, ἵνα δικαιωθῶμεν ἐκ πίστεως Χριστοῦ, καὶ οὐκ ἐξ ἔργων νόμου. Διότι οὐ δικαιωθήσεται ἐξ ἔργων νόμου πᾶσα σάρξ. Εἰ δὲ ζητοῦντες δικαιωθῆναι ἐν Χριστῷ, εὑρέθημεν καὶ αὐτοὶ ἁμαρτωλοὶ, ἄρα Χριστὸς ἁμαρτίας διάκονος; Μὴ γένοιτο.

Οἵᾳ διανοίᾳ εἴρηται τὸ, « Συνυπεκρίθησαν αὐτῷ, » τοιαύτη καὶ τὸ, « Οὐκ ὀρθοδοποῦσιν, » ἐλέχθη. Οὐ γὰρ βούλεται τὴν οἰκονομίαν ἀνακαλύψαι. « Πρὸς τὴν ἀλήθειαν τοῦ Εὐαγγελίου. » Ἡ γὰρ ἀλήθεια τοῦ Εὐαγγελίου ἐστὶ τὸ μήτε περιτέμνειν, μήτε ἀποχωρεῖν τῶν ἐξ ἀκροβυστίας πιστῶν. « Οὐκ ἔνι γὰρ Ἰουδαῖος οὐδὲ Ἕλλην. »

« Εἰπὼν τῷ Πέτρῳ ἔμπροσθεν πάντων. » Ὁρᾷς ὅτι διὰ τοῦτο ἔμπροσθεν πάντων ἐμέμψατο τῷ Πέτρῳ, οὐχ ἵνα Πέτρου καταγνῷ, ἀλλ' ἵνα τοὺς ἐκ περιτομῆς, καθὼς προείρηται, ὠφελήσῃ. « Εἰ σὺ Ἰουδαῖος ὑπάρχων. » Μόνον οὐ φανερῶς εἶπε τοῖς ἀπὸ Ἰακώβου· Μιμήσασθε τὸν διδάσκαλον ὑμῶν ἐθνικῶς ζῶντα, τουτέστιν, ἀπαρατηρήτως. Τοῦτο γὰρ κατασκευάζει ἐκ τῆς πρὸς Πέτρον ὁμιλίας. « Τί τὰ ἔθνη; « Ὃ σὺ, φησὶ, μὴ ποιεῖς, μήτε ἄλλους ἀνάγκαζε. Διατί δὲ μὴ εἶπε, Τί τοὺς ἐκ περιτομῆς ἀναγκάζεις Ἰουδαΐζειν; Καὶ γὰρ δι' ἐκείνους ταῦτα ἐλέγετο, καὶ ἀκολουθίαν εἶχεν οὕτως λεχθῆναι. Οὕτως δὲ εἶπεν, ἵνα

* Matth. XVIII, 15.

A temperaverit, alios quoque simul et Ecclesiam adhibe. » — « Quod reprehensus esset. » Reprehensus erat Petrus non justa de causa, neque a Paulo qui dispensationem noverat : absit ! sed ab his qui ignorabant quid dispensative ageretur, et opinabantur ex re ipsa fieri simulationem : quod absentibus quidem Judæis fidelibus cum gentibus ederet, non autem præsentibus. Nosti autem quid scriptum ac promulgatum sit propter Cephan. « A Jacobo. » Jacobus hic Christi frater appellatus, episcopus erat Hierosolymorum : ab ipso igitur missi venerant qui ex Judæis crediderant adhærentes adhuc legi. « Verebatur et segregabat se. » A gentium videlicet conversatione. Quod autem additur, « Metuens, » non hoc intelligit quod timeret ne quid ab ipsis pa-

B teretur : sed metuens ne offendiculum passi resilirent a fide. « Ac simulabant cum eo. » Simulationem appellat rem ipsam, sic ut occulta dispensatio jam non prodesset credentibus ex circumcisione. « Cæteri quoque Judæi. » Erant enim et alii ex circumcisione credentes Antiochiæ, qui et ipsi, inquit, segregabant seipsos ab iis qui ex præputiatis sive incircumcisis erant propter eos qui a Jacobo venerant.

II, 14-17. « Verum ubi vidissem quod non recte « incederent ad veritatem Evangelii, dixi Petro co« ram omnibus : Si tu cum sis Judæus, gentiliter « vivis ac non Judaice, cur gentes cogis judaizare ? « Nos natura Judæi et non ex gentibus peccatores, « scientes non justificari hominem ex operibus le« gis, nisi per fidem Jesu Christi ; nos in Christum

C « Jesum credidimus, ut justificaremur ex fide Jesu « Christi, et non ex operibus legis, quoniam non « justificabitur ex operibus legis omnis caro. Quod « si, dum quærimus justificari per Christum, re« perti sumus et ipsi peccatores, num ergo Chris« tus peccati minister est ? Absit !

Eodem intellectu quo dictum est, « Simulabant cum eo, » etiam dictum est, « Non recte incederent. » Non vult enim dispensationem **733** detegere. « Ad veritatem Evangelii. » Nam veritas Evangelii est neque circumcidi, neque a fidelibus circumcisis segregari, siquidem « Non est Judæus neque Græcus. »

« Dixi Petro coram omnibus. » Vides quod propter-

D ea coram omnibus reprehendit Petrum, non ut Petrum condemnaret, sed ut iis qui ex circumcisione erant prodesset. « Si tu cum Judæus sis. » Tantum non dixit aperte his qui a Jacobo venerant : Imitamini præceptorem vestrum gentiliter viventem, hoc est, nullo discrimine : nam hoc astruit ex collocutione ad Petrum. « Cur gentes. » Quod tu, inquit, non facis, neque alios facere cogas. Quare autem non dixit : Quare eos qui ex circumcisione sunt cogis judaizare ? siquidem propter illos hæc dicebat, et sermonis consequentia erat ut ita

diceretur. Hoc modo autem dixit ut videatur suorum curam habere discipulorum, nempe eorum qui ex gentibus erant, ne detegatur dispensatio propter quam erat reprehensio. « Nos natura Judæi. » Hoc est, quod ad majores attinet el progenitores. « Scientes non justificari hominem. » Expleto sermone quo Petro restitit, venit deinceps ad propositum, circumcisionem paulatim deprimens, et dicens non hærendum esse legi ut quæ salvum facere nequeat. Et hæc quidem de Petro, inquit; cæterum nos qui Judæi sumus, hoc est, non proselyti (id enim est. Non ex gentibus peccatores), qui novimus quod non contingat aliquem salvum fieri ex operibus legis (nam multa ibi requiritur diligentia et cautela), credidimus Christo, per fidem quæ in ipsum est salvari cupientes. Hæc autem quadrant ut ad Petrum et ad Galatas dicta sint. « Ex operibus legis. » Propter gravitatem quæ in ea est. « Quoniam non justificatur ex operibus legis omnis caro. » Quæ necessaria sunt in lege etiam natura docuit: puta, « Non adulterium facies. Non occides, Non furtum facies, » et reliqua quæcunque sunt hujusmodi [7]. Porro de Sabbatto, de circumcisione, de leproso, de semen emittente, de sacrificiis de aspersionum vasis: hæc legis propria erant: de his enim natura nihil docuit. Hæc ergo dicit legis opera. Horum itaque transgressio peccatum est, custodia vero non efficit perfectam justitiam. **734** Ista enim aliorum figuræ erant, quanquam Judæis ex tempore congruerent. De his dixit divinus Apostolus: « Quoniam non justificabitur ex operibus legis omnis caro. » — « Quod si, dum quærimus justificari per Christum. « Si volentes per Christum justificari, reperti sumus, inquit, peccatores deserendo ac transgrediendo legem, num ergo Christus peccatum conciliavit? Vides quomodo per absurditatis remotionem, legem elevat? Si ergo adhæretis legi, et vultis per Christum justificari, reperimini peccatores eo quod legem deseratis; num ergo Christus illud nobis præstiterit? Absit! Quod absurdum est, simplici negatione sustulit.

II, 18-21. « Nam si quæ destruxi, ea rursum ræ« difico, transgressorem meipsum continuo. Ego « enim per legem legi mortuus fui, ut Deo viverem; « una cum Christo crucifixus sum. Sed vivo jam non « ego, vivit autem in me Christus. Vitam autem quam « nunc vivo in carne, per fidem vivo Filii Dei, qui « dilexit me et tradidit semetipsum pro me. Non « aspernor gratiam Dei. Nam si per legem est jus« titia, igitur Christus frustra mortuus est. »

Destruximus, inquit, sive dissolvimus legem, ea relicta ad Christum currendo. Si ergo rursum eam erigere conamur: eo ipso transgressores sumus, quod a nobis soluta rursus firmare nitimur. Considera vero ejus prudentiam. Illi putabantur ex eo transgressores esse quod legem non servarent, ipse autem ex eo ostendit esse transgressores quod legi

A δόξῃ τῶν ἰδίων κήδεσθαι μαθητῶν, τῶν ἐξ ἐθνῶν, ὅπως μὴ ἀνακαλυφθῇ ἡ οἰκονομία, δι' ἣν ἡ ἔγκλησις. « Ἡμεῖς φύσει Ἰουδαῖοι. » Ἀντὶ τοῦ, ἄνωθεν καὶ ἐκ προγόνων. « Εἰδότες ὅτι οὐ δικαιοῦται ἄνθρωπος. » Πληρώσας τὰ κατὰ τὴν ἀντίστασιν τοῦ Πέτρου, λοιπὸν ἔρχετε ερχεται εἰς τὸ προκείμενον, κατὰ μικρὸν ἐξευτελίζων τὴν περιτομὴν, καὶ φάσκων, μὴ ἔχεσθαι τοῦ νόμου, ὡς μὴ δυναμένου σῶσαι. Καὶ τὰ μὲν κατὰ Πέτρον, φησὶ, ταῦτα. Ἡμεῖς δὲ ἐκ φύσεως ὄντες Ἰουδαῖοι, τουτέστιν, οὐ προσήλυτοι (τοῦτο γάρ ἐστι τὸ, Οὐκ ἐξ ἐθνων ἁμαρτωλοὶ), ἐπειδὴ ἔγνωμεν ὅτι οὐκ ἔστι σωθῆναι διὰ τῶν ἐκ νόμου ἔργων (πολλὴ γὰρ ἡ ἐκεῖ, φησὶν, ἐπιζητουμένη ἀκρίβεια), πεπιστεύκαμεν Χριστῷ, διὰ τῆς εἰς αὐτὸν πίστεως, φησὶ, σωθῆναι προσδοκοῦντες. Ταῦτα καὶ B πρὸς Πέτρον καὶ πρὸς Γαλάτας εἰρῆσθαι ἁρμόζει. « Ἐξ ἔργων νόμου. » Διὰ τὴν ἐν αὐτῷ ἐπάχθειαν. « Διότι οὐ δικαιωθήσεται ἐξ ἔργων νόμου πᾶσα σάρξ. » Τὰ ἀναγκαῖα τῷ νόμῳ, καὶ ἡ φύσις ἐδίδασκε, τουτέστι τὸ, « Οὐ μοιχεύσεις, Οὐ φονεύσεις, Οὐ κλέψεις, » καὶ τὰ λοιπὰ ὅσα τοιαῦτα. Τὸ δέ γε περὶ Σαββάτου, καὶ περιτομῆς, καὶ λεπροῦ, καὶ γονοῤῥύου, καὶ θυσιῶν, καὶ περιῤῥαντηρίων, ἴδια ἦν τοῦ νόμου. Οὐδὲν γὰρ περὶ τούτων ἡ φύσις ἐπαίδευσε. Ταῦτα τοίνυν, ἔργα λέγει τοῦ νόμου. Τούτων δὲ ἡ μὲν παράβασις ἁμαρτία, ἡ δὲ φυλακὴ, οὐ δικαιοσύνης τελείας κατόρθωσις. Ταῦτα γὰρ ἑτέρων αἰνίγματα, Ἰουδαίοις δὲ ὅμως καὶ ἐκεῖνον ἥρμοττε τὸν καιρόν. Περὶ τούτων εἶπεν ὁ θεῖος Ἀπόστολος, « Διότι οὐ δικαιωθήσεται ἐξ ἔργων νόμου πᾶσα σάρξ. » — Εἰ δὲ ζητοῦντες δικαιωθῆναι ἐν Χριστῷ. » C Εἰ δὲ βουλόμενοι διὰ Χριστοῦ δικαιωθῆναι, εὑρέθημεν ἁμαρτωλοὶ τῷ τὸν νόμον, φησὶ, καταλιπεῖν, ἆρα ὁ Χριστὸς ἁμαρτίας ὑμῖν γέγονε πρόξενος; Ὁρᾷς πῶς διὰ τῆς εἰς ἄτοπον ἀπαγωγῆς καταβάλλει τὸν νόμον; Εἰ ἄρα ἔχεσθε τοῦ νομου καὶ βούλεσθε καὶ διὰ Χριστοῦ δικαιωθῆναι, εὑρίσκεσθε ἁμαρτωλοὶ ἐν τῷ καταλιπεῖν τὸν νόμον. Μὴ ἄρα ὁ Χριστὸς τοῦτο προεξένησεν; Μὴ γένοιτο. Τὸ ἄτοπον, τῇ ἀπαγορεύσει ἀνεῖλεν.

Εἰ γὰρ ἃ κατέλυσα, ταῦτα πάλιν οἰκοδομῶ, παραβάτην ἐμαυτὸν συνίστημι. Ἐγὼ γὰρ διὰ νόμου νόμῳ ἀπέθανον, ἵνα Θεῷ ζήσω, Χριστῷ συνεσταύρωμαι. Ζῶ δὲ οὐκ ἔτι ἐγὼ, ζῇ δὲ ἐν ἔμοὶ Χριστός. Ὃ δὲ νῦν ζῶ ἐν σαρκὶ, ἐν πίστει D ζῶ τῇ τοῦ Υἱοῦ τοῦ Θεοῦ τοῦ ἀγαπήσαντός με, καὶ παραδόντος ἑαυτὸν ὑπὲρ ἐμοῦ. Οὐκ ἀθετῶ τὴν χάριν τοῦ Θεοῦ. Εἰ γὰρ διὰ νόμου δικαιοσύνη, ἄρα Χριστὸς δωρεὰν ἀπέθανεν.

Κατελύσαμεν, φησὶ, τὸν νόμον, τῷ ἐᾶσαι αὐτὸν, καὶ Χριστῷ προσδραμεῖν. Ἐὰν τοίνυν πάλιν αὐτὸν ἱστᾷν ἐπιχειρῶμεν, κατ' αὐτὸ τοῦτο παραβάται ἐσμὲν, ὅτι παρ' ἡμῶν λυθέντα, ἱστᾷν πάλιν ἐπιχειροῦμεν. Ὅρα δὲ αὐτοῦ σύνεσιν· Ἐκεῖνοι ἐκ τοῦ μὴ φυλάττειν τὸν νόμου, ᾤοντο εἶναι παραβάται, αὐτὸς δὲ δείκνυσιν, ἐκ τοῦ ἔχεσθαι αὐτοῦ, παραβά-

[7] Exod. xx, 13-15.

τας εἶναι. « Παραβάτην ἐμαυτὸν συνίστημι. » Ἐκ γὰρ τοῦ πάλιν πείθεσθαι τῷ νόμῳ, δεικνύω ὅτι ὡς παραβάτης, αὐτὸν τὸν πρῶτον εἴασα, καὶ Χριστῷ ἐπίστευσα. « Ἐγὼ γάρ. » Ἐγὼ, φησὶν, αὐτῷ τῷ νόμῳ πεισθεὶς, νεκρὸν ἐμαυτον τῷ νόμῳ κατέστησα. Ὁ νόμος γὰρ μοι τὸν Χριστὸν προεμήνυσε, καὶ ἐκείνῳ μέν εἰμι νεκρὸς (οὐκ ἔτι γὰρ κατ' ἐκεῖνον πολιτεύομαι), τοῖς δὲ τούτου δόγμασιν ἕπομαι. « Διὰ νόμου νόμῳ ἀπέθανον. » Ἢ διὰ τοῦ νόμου τοῦ εὐαγγελικοῦ, ἀπέθανον τῷ Μωσέως νόμῳ. Πῶς οὖν ὁ νεκρωθεὶς καὶ ἀνενεργήτως ἔχων πρὸς αὐτὸν, φυλάξω αὐτόν; Ἢ διὰ τοῦ νόμου αὐτοῦ, καὶ τῶν ἐν αὐτῷ δυσχερῶν παρατηρήσεων, νεκρὸς γέγονα τῇ ἁμαρτίᾳ δι' αὐτοῦ. Ἄρα οὖν τὸν ἀποκτείναντα φυλάττειν ἄξιον; « Ἵνα Θεῷ ζήσω. » Τουτέστι, τὴν ἀθάνατον καὶ ἀγήρω ζωήν. « Τῷ Χριστῷ » διὰ τοῦ βαπτίσματος « συνεσταύρωμαι. » Ὁ τοίνυν νόμος τὸ ἐπ' αὐτῷ ἀπέκτεινεν, ὁ δὲ Χριστὸς ἐζωοποίησε. Πῶς οὖν φυλάττω τὸν νόμον; « Ζῶ δὲ οὐκ ἔτι ἐγώ. » Διὰ τῆς μετὰ ταῦτα πολιτείας. δι' ἧς ἐνεκρώθη αὐτοῦ τὰ μέλη. « Νεκρώσατε γὰρ, φησὶ, τὰ μέλη ὑμῶν τὰ ἐπὶ γῆς. » — « Ὁ δὲ Χριστὸς ζῇ ἐν ἐμοί. » Ἐνεργῶν, φησὶ, δεσπόζων, πάντα μοι αὐτὸς γενόμενος· ἐν τούτῳ δὲ ζῇ ἐν ἐμοὶ, τῷ μηδὲν γίνεσθαι παρ' ἐμοῦ τῶν μὴ δοκούντων αὐτῷ. « Ὃ δὲ νῦν ζῶ ἐν σαρκί. » Καὶ οὐ μόνον, φησὶ, τὴν νοητὴν ζωὴν διὰ τὸν Χριστὸν ζῶ, ἀλλὰ καὶ τὴν αἰσθητήν. Πῶς; Ὑπὸ ἀπόφανσιν ὄντες διὰ τὸν νόμον, ἐμέλλομεν, φησὶ, καὶ σαρκικῶς ἀποθνήσκειν ὡς ἐπὶ τοῦ κατακλυσμοῦ. Ὁ δὲ Χριστὸς ζῆν ἡμᾶς ἐποίησε, τῆς ἀρᾶς τοῦ νόμου λυτρωσάμενος· Ὥστε οὐ μόνον ἡ νοητὴ ζωὴ, ἀλλὰ καὶ ἡ αἰσθητὴ, διὰ τὴν εἰς Χριστὸν πίστιν ἐδωρήθη ἡμῖν. Πῶς οὖν πάλιν ὑποστρέφομεν πρὸς τὸν νόμον; « Καὶ παραδόντος ἑαυτὸν ὑπὲρ ἐμοῦ. » Τὸ κοινὸν ἴδιον ποιεῖται, δεικνὺς τοσαύτην ἕκαστον δεῖν ὁμολογεῖν χάριν τῷ Χριστῷ, ὡς εἰ δι' αὐτὸν μόνον ἐνηνθρώπησεν. « Οὐκ ἀθετῶ τὴν χάριν. » Ὡς οἵ γε ἔτι καὶ νῦν τοῦ νόμου ἐχόμενοι ἀθετοῦσι τὴν διὰ Χριστοῦ χάριν. Ἀθετεῖν δέ ἐστι τὸ ἀπιστεῖν, τὸ ἐξευτελίζειν, τὸ διαπαίζειν. Ὁρᾷς ποῦ ἀνήγαγε τὸν λόγον; « Εἰ γὰρ διὰ νόμου δικαιοσύνη. » Εἰ γὰρ ὁ νόμος, φησὶ, σώζειν καὶ δικαιοῦν ἰσχύει, ὁ Χριστὸς μάτην ἀπέθανε. Διὰ τοῦτο γὰρ παρέδωκεν ἑαυτὸν, ὡς τοῦ νόμου μὴ ἰσχύοντος, ἵνα αὐτὸς σώσῃ διὰ τοῦ θανάτου αὐτοῦ. Ὡς εἴ γε σώζει ὁ νόμος, περιττὸς ὁ θάνατος τοῦ Κυρίου.

A adhærerent. « Transgressorem meipsum constituo. » Legi iterum obtemperando, ostendo quod tanquam transgressor ipsam primum deserui ac Christo credidi. « Ego enim. » Ego, inquit, legi obtemperando, constitui meipsum legi mortuum. Siquidem lex mihi Christum præsignavit : et illi quidem mortuus sum, quia juxta illam jam non conversor, hujus vero dogmata sequor. « Per legem legi mortuus sum. » Aut per legem evangelicam mortuus sum legi Mosi. Quomodo igitur mortificatus, ac perinde me ad illam habens quasi ejus nulla sit utilitas, servabo ipsam ? Aut per ipsam legem ac graves observationes eorum quæ in ipsa continebantur, **735** mortuus sum peccato per ipsam. Num igitur æquum est servare eam quæ interimit ? B « Ut Deo viverem, » nempe immortali, et æterna vita « Una cum Christo crucifixus sum, » per baptismum. Lex igitur, quod in se erat, occidit, Christus autem vivificavit : quomodo ergo servabo legem ? « Sed vivo jam non ego. » Per conversationem quæ iste consequitur, qua mortua sunt sua membra. Ait enim : « Mortificate membra vestra terrestria [8]. » — « Vivit autem in me Christus. » Operator, dominator, omnia tandem in me factus. Per hoc autem vivit in me, quod nihil in me fiat eorum, quæ ab eo non approbantur. « Vitam autem quam nunc vivo in carne. » Nec solum, inquit, intellectuali vita propter Christum vivo, verum etiam sensitiva. Quonam modo ? Cum propter legem, inquit, sententiæ essemus obnoxii, futurum erat ut etiam carnaliter moreremur tanquam in C quodam diluvio. Christus autem vivere nos fecit a legis maledictione liberatos. Igitur non intellectualis modo vita, sed et sensitiva nobis donata est per fidem quæ in Christum est Quomodo igitur rursum postliminio revertemur ad legem ? « Et tradidit semetipsum pro me. » Quod commune est, proprium facit, ostendens tantum gratiarum actionis quemque debere Christo, ac si propter ipsum solum homo factus fuisset. « Non aspernor gratiam. » Tanquam hi qui adhuc legi adhærent, Christi gratiam aspernentur. Aspernari vero est non credere, attenuare, irridere. Vides quo sermonem deduxerit. « Nam si per legem justitia. » Si D enim lex justificare posset, Christus frustra et sine causa mortuus esset. Ob id namque seipsum tradidit, ut, quod lex non poterat, ipse nos sua morte salvos faceret : quod si lex salvos faceret, supervacua fuisset mors Domini.

ΚΕΦΑΛ. Δ'.

Ὅτι διὰ πίστεως ὁ ἁγιασμὸς, οὐ διὰ νόμου.

Ὦ ἀνόητοι Γαλάται, τίς ὑμᾶς ἐβάσκανεν τῇ ἀληθείᾳ μὴ πείθεσθαι, οἷς κατ' ὀφθαλμοὺς Ἰησοῦς Χριστὸς προεγράφη ἐν ὑμῖν ἐσταυρωμένος; Τοῦτο μόνον θέλω μαθεῖν ἀφ' ὑμῶν, ἐξ ἔργων νόμου ἐλάβετε τὸ πνεῦμα, ἢ ἐξ ἀκοῆς πίστεως, οὕτως ἀνόητοί ἐσοε, ἐναρξάμενοι πνεύματι, νῦν σαρκὶ ἐπιτελεῖσθε. Τοσαῦτα ἐπάθετε

CAPUT IV.

Quod per fidem fuerit sanctificatio, et non per legem.

III, 1-6. *Stulti Galatæ, quis invidit vobis ne obtemperaretis, et crederetis veritati, quibus præ oculis Jesus Christus fuit depictus,* **736** *inter vos crucifixus? Hoc solum cupio discere a vobis: ex operibus legis Spiritum accepistis, an ex prædicatione fidei ? Adeo stulti estis, cum Spiritu cæperiti nunc carne consummamini ? Tam multa passi estis*

[8] Coloss. III, 5.

frustra, si tamen et frustra. Qui igitur subministrat vobis Spiritum, operatur virtutes in vobis, utrum ex operibus legis, an ex prædicatione fidei id facit? Quemadmodum Abraham credidit Deo, et imputatum est illi ad justitiam.

Ubi demonstravit seipsum non ab hominibus, sed a Domino fuisse edoctum, majori nunc auctoritate docet, comparationem legis ac fidei faciens. Stultos aut vocat ipsos. Vere enim stultum est a Christo discedere, legique adhærere. « Quis vobis invidit? » inquit. Non dixit, Quis vobis imposuit ?ne opprobrium misceret opprobrio ; sed, quis indignatus est, sive invidit ? ostendens magna fuisse ea quæ prius operabantur. « Quibus præ oculis Jesus Christus. » Atqui Hierosolymis crucifixus est : quomodo ergo ait : *Quibus præ oculis* et *inter vos ?* Ostendit vim fidei, quæ etiam procul distantia prospicit. Attamen quia Depictus est dixit, sive descriptus, nempe per prædicationis scripturam, tantumdem est ac si diceret : Prædicatio quidem depinxit vobis crucem ac mortem Christi, vos autem oculis fidei tanquam præsentem ipsum vidistis : ita enim credidistis, ac si ipsam Christi mortem intuiti essetis. — « Hoc solum cupio discere a vobis. » Quoniam, inquit, tantam dispensationem non animadvertitis, breve quoddam verbum loquor ad vos : num per legis opera Spiritum sanctum accepistis, tantasque virtutes ac signa operati estis, an per fidem ? quandoquidem dum legi adhærebatis, non Spiritum suscepistis : quomodo ergo rursum relicta fide legi adhæretis ? « Adeo stulti estis. » Adeo, inquit, stulti estis, ut temporis progressu retrorsum curratis. Nam cum Spiritu cœperitis consummari : hoc enim a communi sensu sumendum est : nunc carne consummamini. Spiritu enim consummabantur, cum signa ederent : nunc vero carne circumcidebantur. Animadverte autem quod non dixerit, Consummatis, sed « Consummamini, » ostendens quod more ovium sumentes ipsos circumcidebant ne scientes quidem quid paterentur. « Nunc carne consummamini. »

737 Spiritum quidem dixit gratiam, carnem vero conversationem secundum legem. « Tam multa passi estis frustra. » Multis ob Christum afflictionibus ac periculis exercitati fuerant. Tanta igitur, inquit, nullo fructu passi estis. Nam si circumcidimini, nullum illa fructum habent, hoc est, ipsa perdidistis. Deinde ne ipsos in desperationem conjiciat, ait : « Si tamen et frustra. » Nam si respicere volueritis, non erunt frustra. « Si tamen et frustra. » Et non etiam cum damno. Frustra namque fieri, aut esse dicitur, quod neque confert quidquam neque aufert : at qui spiritu cœpit, et ob id in multas incidit afflictiones, deinde transmutatur, is non solum frustra passus est ea quæ passus est, verum etiam cum damno, perdendo quæ sibi reposuerat præmia ob perpessas pro Christo afflictiones. « Qui igitur subministrat vobis. » Deus igitur qui vobis Spiritum subministrat et qui opera-

A εἰπῇ, εἴγε καὶ εἰκῇ. Ὁ οὖν ἐπιχορηγῶν ὑμῖν τὸ πνεῦμα, καὶ ἐνεργῶν δυνάμεις ἐν ὑμῖν, ἐξ ἔργων νόμου, ἢ ἐξ ἀκοῆς πίστεως; Καθὼς Ἀβραὰμ ἐπίστευσε τῷ Θεῷ, καὶ ἐλογίσθη αὐτῷ εἰς δικαιοσύνην.

Ὑποδείξας ἑαυτὸς μὴ παρὰ ἀνθρώπων, ἀλλ' ὑπὸ τοῦ Κυρίου δεδιδαγμένον, νῦν μετὰ πλείονος αὐθεντίας διδάσκει, σύγκρισιν τοῦ νόμου καὶ τῆς πίστεως ποιούμενος. Ἀνοήτους δὲ αὐτοὺς καλεῖ. Καὶ γὰρ ὄντως ἀνόητον τὸ, ἀφεῖναι Χριστὸν, καὶ ἔχεσθαι τοῦ νόμου. « Τίς ὑμᾶς, φησὶν, ἐβάσκανεν; » Οὐκ εἶπε, Τίς ὑμᾶς ἠπάτησεν; ἵνα μὴ λοιδορίαν ἐπὶ λοιδορίᾳ μίξῃ· ἀλλὰ, Τίς ἐβάσκανε καὶ ἐφθόνησε; δεικνὺς ἄξια φθόνου πρὸ τούτου πράττοντας. « Οἷς κατ' ὀφθαλμοὺς Ἰησοῦς Χριστός. » Καὶ μὴν ἐν B Ἱερουσαλὴμ ἐσταυρώθη. Πῶς οὖν φησιν, Οἷς κατ' ὀφθαλμοὺς, καὶ, Ἐν ὑμῖν; Δείκνυσι τῆς πίστεως τὴν ἰσχὺν, καὶ τὰ πόῤῥω ὁρώσης. Πλὴν ὅτι προεγράφη εἶπε, τουτέστι, διὰ τῆς τοῦ κηρύγματος γραφῆς, ὡσεὶ ἔλεγε· Τὸ μὲν κήρυγμα ἐζωγράφησεν ὑμῖν τὸν σταυρὸν, ὑμεῖς δὲ τοῖς τῆς πίστεως ὀφθαλμοῖς ὡς παρόντα αὐτὸν εἴδετε. Οὕτω γὰρ ἐπιστεύσατε, ὡς αὐτὸν τοῦ Χριστοῦ τὸν σταυρὸν θεασάμενοι. — « Τοῦτο μόνον θέλω μαθεῖν ἀφ' ὑμῶν. » [ΘΕΟΔΩΡ.] Ἐπειδὴ, φησὶ, τῇ τοσαύτῃ οἰκονομίᾳ οὐ προσέχετε, σύντομόν τι ἐρῶ πρὸς ὑμᾶς. Διὰ τῶν ἐν νόμῳ ἔργων Πνεῦμα ἅγιον ἐλάβετε, καὶ τοσαύτας δυνάμεις καὶ σημεῖα ἐποιήσατε, ἢ διὰ τῆς πίστεως; Ἐπεὶ μὴ ὅτε τοῦ νόμου εἴχεσθε, Πνεύματος ἦτε ἠξιωμένοι· πῶς οὖν ἀφέντες τὴν πίστιν, ἔχεσθε πάλιν τοῦ νόμου; « Οὕτως, φησὶν, ἀνόητοί C ἐστε, » ὅτι τοῦ χρόνου προβάντος, εἰς τοὐπίσω τρέχετε. Ἐναρξάμενοι γὰρ πνεύματι ἐπιτελεῖσθαι (τοῦτο γὰρ ἀπὸ κοινοῦ), νῦν σαρκὶ ἐπιτελεῖσθε. Πνεύματι γὰρ ἐπετελοῦντο, σημεῖα ποιοῦντες, σαρκὶ δὲ περιτεμνόμενοι. Ὅρα δὲ, οὐκ εἶπεν, Ἐπιτελεῖτε, ἀλλ', « Ἐπιτελεῖσθε, » δεικνὺς ὅτι δίκην προβάτων λαμβάνοντες αὐτοὺς περιέτεμνον, μήτε εἰδότας ἃ πάσχουσι. « Νῦν σαρκὶ ἐπιτελεῖσθε. »

Πνεῦμα μὲν τὴν χάριν ἐκάλεσε, σάρκα δὲ, τὴν κατὰ νόμον πολιτείαν. « Τοσαῦτα ἐπάθετε εἰκῇ. » Πολλοῖς ἦσαν πειρασμοῖς διὰ τὸν Χριστὸν παλαίσαντες. Τοσαῦτα οὖν, φησὶ, μάτην πεπόνθατε. Εἰ γὰρ περιτέμνεσθε, μάτην ἐκεῖνα, τουτέστιν, ἀπωλέσατε D αὐτά· εἶτα ἵνα μὴ εἰς ἀπόγνωσιν αὐτοὺς ἐμβάλῃ, φησὶν, « Εἴ γε καὶ εἰκῇ. » Εἰ γὰρ βουληθείητε ἀνανῆψαι, οὐκ εἰκῇ. « Εἴ γε καὶ εἰκῇ, » ἀλλὰ μὴ καὶ ἐπιζημίως. Εἰκῇ μὲν γάρ ἐστι τὸ μηδὲν μήτε προσλαβεῖν, μήτε ἀποθέσθαι. Ὁ δὲ ἐναρξάμενος πνεύματι, καὶ διὰ τοῦτο πολλοῖς περιπεσὼν πειρασμοῖς, εἶτα μεταβαλλόμενος, οὐ μόνον εἰκῇ ἔπαθεν ἅπερ ἔπαθεν, ἀλλὰ καὶ ἐπιζημίως, ἀπολέσας ἃ ἀπέκειτο αὐτῷ, διὰ τὰς ὑπὲρ Χριστοῦ θλίψεις καὶ τοὺς πειρασμοὺς ἔπαθλα. « Ὁ οὖν ἐπιχορηγῶν ὑμῖν. » Ὁ ἐπιχορηγῶν, φησὶν, ὑμῖν τὸ πνεῦμα Θεὸς καὶ ἐνεργῶν, τουτέστι, δυνάμεις σημείων ἐν ὑμῖν ἐργαζόμενος, διὰ τὰ ἐκ νόμου ἔργα ταῦτα ποιεῖ; φησίν.

Ἐξ ὧν ἐπετελέσατε σημείων, ὀφείλετε γνῶναι τὴν δύναμιν τῆς πίστεως. Πλὴν καὶ πρὸς τὸν προπάτορα Ἀβραὰμ ἀπίδετε, ὅτι καὶ αὐτὸς ἐκ πίστεως ἐδικαιώθη.

ΚΕΦΑΛ. Ε'.

Ὅτι καὶ Ἀβραὰμ ἐκ πίστεως ἐδικαιώθη εἰς τύπον ἡμῶν.

Γινώσκετε ἄρα ὅτι οἱ ἐκ πίστεως, οὗτοί εἰσιν υἱοὶ Ἀβραάμ. Προϊδοῦσα δὲ ἡ Γραφὴ, ὅτι ἐκ πίστεως δικαιοῖ τὰ ἔθνη ὁ Θεὸς, προευηγγελίσατο τῷ Ἀβραὰμ, ὅτι Ἐνευλογηθήσονται ἐν σοὶ πάντα τὰ ἔθνη. Ὥστε οἱ ἐκ πίστεως εὐλογοῦνται σὺν τῷ πιστῷ Ἀβραάμ.

Ἐπειδὴ ἐδεδοίκεισαν ἀφεῖναι τὸν νόμον, μή πως τῆς συγγενείας ἐκπέσωσι τοῦ Ἀβραὰμ, εἰς τὸ ἐναντίον περιΐστησι τὸν λόγον. Τὸ, ἄρα, τοιγαροῦν. « Ὅτι οἱ ἐκ πίστεως. » Οὗτοι διὰ τοῦτο μάλιστα εἴχοντο τοῦ νόμου, τὸ ἀρχαῖον αὐτοῦ δυσωπούμενοι. Θέλει οὖν δεῖξαι ὅτι ἡ πίστις ἀρχαιοτέρα τοῦ νόμου καθέστηκε, καὶ ταύτῃ μάλιστα ἄνωθεν τῷ Θεῷ ἀρέσκεσθαι. « Προευηγγελίσατο. » Ὡς μέγα τι λέγουσα ἀγαθὸν, τὸ ἐκ πίστεως σωθῆναι. Τοῦτο γὰρ δηλοῖ τὸ, Προευηγγελίσατο. « Ἐνευλογηθήσονται ἐν σοὶ πάντα τὰ ἔθνη. » Τὸ, « Ἐν σοὶ, » τουτέστιν, Ἐν τῷ σπέρματί σου, ὅς ἐστι Χριστός. Πῶς δὲ ἐνευλογοῦνται; Διὰ τῆς πίστεως δηλαδὴ, ἧς ἀρχηγὸς ὁ Ἀβραάμ. Δύναται δὲ τὸ, ἐν σοὶ, καὶ διὰ τὴν ἀπ' αὐτοῦ πίστιν νοεῖσθαι. Τὸ, ἐν σοὶ, κατὰ μίμησίν σου καὶ ὁμοιότητα, ἑρμηνεύει ὁ ἐν ἁγίοις Κύριλλος ἐν βιβλίῳ δευτέρῳ τῆς ἐν πνεύματι καὶ ἀληθείᾳ πραγματείας, περὶ τὰς ἀρχὰς τοῦ βιβλίου. « Ὥστε οἱ ἐκ πίστεως εὐλογοῦνται. » Οἱ ἐκ τῆς πίστεως ἡνωμένοι τῷ Ἀβραὰμ καὶ εἰς σπέρμα αὐτοῦ τελοῦντες, οὐχ οἱ ἐκ σαρκός.

ΚΕΦΑΛ. Ϛ'.

Ὅτι ὁ νόμος οὐ δικαιοῖ, ἀλλ' ἐλέγχει, καὶ κατάραν ἐπιτίθησιν, ἣν λύει Χριστός.

Ὅσοι γὰρ ἐξ ἔργων νόμου εἰσὶν, ὑπὸ κατάραν εἰσί. Γέγραπται γὰρ, Ἐπικατάρατος πᾶς ὃς οὐκ ἐμμένει ἐν πᾶσι τοῖς γεγραμμένοις ἐν τῷ βιβλίῳ τοῦ νόμου τοῦ ποιῆσαι αὐτά. Ὅτι δὲ ἐν νόμῳ οὐδεὶς δικαιοῦται παρὰ τῷ Θεῷ, δῆλον, ὅτι ὁ δίκαιος ἐκ πίστεως, ζήσεται. Ὁ δὲ νόμος οὐκ ἔστιν ἐκ πίστεως· ἀλλ' ὁ ποιήσας αὐτὰ ἄνθρωπος ζήσεται ἐν αὐτοῖς.

Ὅσοι εἰσὶ, φησὶν, ἐχόμενοι τῶν ἔργων τοῦ νόμου, ἐπικατάρατοί εἰσιν. Ἐπειδὴ γὰρ ἐκείνους ἐπτόει ἐᾶσαι τὸν νόμον, μή πως ὑπὸ κατάραν γένωνται διὰ τὸ γεγράφθαι, Ἐπικατάρατος ὁ μὴ ἐμμένων, φησὶ, τῷ νόμῳ, αὐτὸς ἀγωνίζεται δεῖξαι ὅτι ὑπὸ κατάραν εἰσὶν οἱ ἐμμένοντες τῷ νόμῳ. Πῶς; Ὅτι οὐδεὶς, φησὶ, πληροῖ τὸν νόμον, διὸ ἐπικατάρατοι. Ὡς οἵ γε ἀποστάντες τοῦ νόμου, καὶ τῆς κατάρας ἠλευθερώθησαν. « Πᾶς ὃς οὐκ ἐμμένει. » Διὰ τοῦτο οὖν ἐπικατάρατοι οἱ ἐχόμενοι τοῦ νόμου, διὰ τὸ μὴ

[9] Deut. XXVII, 26.

A tur, » hoc est, potentia signa in vobis efficit : num per legis opera, hæc facit, inquit? Ex eo quod signa edebatis, debuissetis fidei potentiam cognoscere. Tamen vel ad progenitorem Abraham respicite, quoniam et ipse ex fide justificatus est.

CAPUT V.

Quod Abraham ex fide justificatus sit in nostri typum.

III, 7-9. « Scitis igitur quod qui ex fide sunt, hi « sint filii Abrahæ. Prævidens autem Scriptura « quod ex fide justificet gentes Deus, primum « annuntiavit Abrahæ, Benedicentur, inquiens, per « te omnes gentes. Itaque qui ex fide sunt, bene- « dicuntur cum fideli Abraham. »

Quandoquidem metuebant legem relinquere, ne
B quomodo a cognitione Abrahæ exciderent, in contrarium commutat sermonem. Ἄρα, id est, igitur, itaque. « Quod qui ex fide. » Hi propter id maxime legi adhærebant, quod ejus antiquitatem ac vetustatem in reverentia haberent. Vult itaque ostendere fidem fuisse lege antiquiorem, et ante ipsam constitisse, quodque primitus per hanc maxime Deo placuerint. **738** « Primum annuntiavit Abrahæ. » Sive rem lætam nuntiavit, tanquam magnum aliquod dicens bonum, nempe quod fide salvus fieret. Nam hoc significat dictio προευηγγελίσατο. « Benedicentur per te omnes gentes. » Quod ait *Per te* sive *in te*, hoc est, per semen tuum, qui est Christus. Quomodo autem benedicentur? Per fidem videlicet, cujus antesignanus fuit Abraham. Potest quoque ἐν σοί intelligi : Propter fidem quæ est in te.
C Divus Cyrillus secundo libro commentationis de cultu, qui est in spiritu et veritate circa initia libri interpretatur ἐν σοί, id est, ad tui imitatiationem ac similitudinem. « Itaque qui ex fide sunt, benedicuntur. » Qui ex fide uniti sunt Abrahæ, et in semen ejus adoptantur, non qui ex carne.

CAPUT VI.

Quod lex non justificet, sed arguat; et maledictionem addat, quam solvit Christus.

III, 10-12. « Nam quotquot ex operibus legis « sunt, exsecrationi sunt obnoxii. Scriptum est « enim : Exsecrabilis omnis qui non manserit in « omnibus quæ scripta sunt in libro legis, ut faciat « ea. Quod autem in lege nullus justificetur apud « Deum, palam est : siquidem justus ex fide vivet;
D « lex autem non est ex fide, sed qui fecerit ea, « homo vivet in ipsis. »

Quotquot, inquit, hærent legis operibus, exsecrabiles sunt. Quandoquidem enim id eo terrebat, ne legem relinquerent, ne quomodo sub maledictionem venirent, propter id quod scriptum est, « Exsecrabilis est omnis qui non manserit in lege [9]; » ipse contra nititur ostendere exsecrationi obnoxios esse, quotquot manserint in lege. Quonam modo? Quia nullus, inquit, complet legem : sunt igitur exsecrabiles, ut qui a lege discesserunt, et exsecratione liberati sunt. « Qui non man-

frustra, si tamen et frustra. Qui igitur subministrat A *vobis Spiritum, operatur virtutes in vobis, utrum ex operibus legis, an ex prædicatione fidei id facit? Quemadmodum Abraham credidit Deo, et imputatum est illi ad justitiam.*

Ubi demonstravit seipsum non ab hominibus, sed a Domino fuisse edoctum, majori nunc auctoritate docet, comparationem legis ac fidei faciens. Stultos aut vocat ipsos. Vere enim stultum est a Christo discedere, legique adhærere. « Quis vobis invidit? » inquit. Non dixit, Quis vobis imposuit ?ne opprobrium misceret opprobrio; sed, quis indignatus est, sive invidit? ostendens magna fuisse ea quæ prius operabantur. « Quibus præ oculis Jesus Christus. » Atqui Hierosolymis crucifixus est: quomodo ergo ait: *Quibus præ oculis* et *inter vos?* B Ostendit vim fidei, quæ etiam procul distantia prospicit. Attamen quia Depictus est dixit, sive descriptus, nempe per prædicationis scripturam, tantumdem est ac si diceret: Prædicatio quidem depinxit vobis crucem ac mortem Christi, vos autem oculis fidei tanquam præsentem ipsum vidistis: ita enim credidistis, ac si ipsam Christi mortem intuiti essetis. — « Hoc solum cupio discere a vobis. » Quoniam, inquit, tantam dispensationem non animadvertitis, breve quoddam verbum loquor ad vos: num per legis opera Spiritum sanctum accepistis, tantasque virtutes ac signa operati estis, an per fidem? quandoquidem dum legi adhærebatis, non Spiritum suscepistis: quomodo ergo rursum relicta fide legi adhæretis? « Adeo stulti estis. » Adeo, inquit, stulti C estis, ut temporis progressu retrorsum curratis. Nam cum Spiritu cœperitis consummari: hoc enim a communi sensu sumendum est: nunc carne consummamini. Spiritu enim consummabantur, cum signa ederent: nunc vero carne circumcidebantur. Animadverte autem quod non dixerit, Consummatis, sed « Consummamini, » ostendens quod more ovium sumentes ipsos circumcidebant ne scientes quidem quid paterentur. « Nunc carne consummamini. »

737 Spiritum quidem dixit gratiam, carnem vero conversationem secundum legem. « Tam multa passi estis frustra. » Multis ob Christum afflictionibus ac periculis exercitati fuerant. Tanta igitur, inquit, nullo fructu passi estis. Nam si circumcidimini, nullum illa fructum habent, hoc est, ipsa D perdidistis. Deinde ne ipsos in desperationem conjiciat, ait: « Si tamen et frustra. » Nam si respicere volueritis, non erunt frustra. « Si tamen et frustra. » Et non etiam cum damno. Frustra namque fieri, aut esse dicitur, quod neque confert quidquam neque aufert: at qui spiritu cœpit, et ob id in multas incidit afflictiones, deinde transmutatur, is non solum frustra passus est ea quæ passus est, verum etiam cum damno, perdendo quæ sibi reposuerat præmia ob perpessas pro Christo afflictiones. « Qui igitur subministrat vobis. » Deus igitur qui vobis Spiritum subministrat et qui opera-

A εἰκῆ, εἴγε καὶ εἰκῆ. Ὁ οὖν ἐπιχορηγῶν ὑμῖν τὸ πνεῦμα, καὶ ἐνεργῶν δυνάμεις ἐν ὑμῖν, ἐξ ἔργων νόμου, ἢ ἐξ ἀκοῆς πίστεως; Καθὼς Ἀβραὰμ ἐπίστευσε τῷ Θεῷ, καὶ ἐλογίσθη αὐτῷ εἰς δικαιοσύνην.

Ὑποδείξας ἑαυτὸς μὴ παρὰ ἀνθρώπων, ἀλλ' ὑπὸ τοῦ Κυρίου δεδιδαγμένον, νῦν μετὰ πλείονος αὐθεντίας διδάσκει, σύγκρισιν τοῦ νόμου καὶ τῆς πίστεως ποιούμενος. Ἀνοήτους δὲ αὐτοὺς καλεῖ. Καὶ γὰρ ὄντως ἀνόητον τὸ, ἀφεῖναι Χριστὸν, καὶ ἔχεσθαι τοῦ νόμου. « Τίς ὑμᾶς, φησὶν, ἐβάσκανεν; » Οὐκ εἶπε, Τίς ὑμᾶς ἠπάτησεν; ἵνα μὴ λοιδορίαν ἐπὶ λοιδορίᾳ μίξῃ· ἀλλὰ, Τίς ἐβάσκανε καὶ ἐφθόνησε; δεικνὺς ἄξια φθόνου πρὸ τούτου πράττοντας. « Οἷς κατ' ὀφθαλμοὺς Ἰησοῦς Χριστός. » Καὶ μὴν ἐν B Ἱερουσαλὴμ ἐσταυρώθη. Πῶς οὖν φησιν, Οἷς κατ' ὀφθαλμοὺς, καὶ, Ἐν ὑμῖν; Δείκνυσι τῆς πίστεως τὴν ἰσχὺν, καὶ τὰ πόῤῥω ὁρώσης. Πλὴν ὅτι προεγράφη εἶπε, τουτέστι, διὰ τῆς τοῦ κηρύγματος γραφῆς, ὡσεὶ ἔλεγε· Τὸ μὲν κήρυγμα ἐζωγράφησεν ὑμῖν τὸν σταυρὸν, ὑμεῖς δὲ τοῖς τῆς πίστεως ὀφθαλμοῖς ὡς παρόντα αὐτὸν εἴδετε. Οὕτω γὰρ ἐπιστεύσατε, ὡς αὐτὸν τοῦ Χριστοῦ τὸν σταυρὸν θεασάμενοι. — « Τοῦτο μόνον θέλω μαθεῖν ἀφ' ὑμῶν. » [ΘΕΟΔΩΡ.] Ἐπειδὴ, φησὶ, τῇ τοσαύτῃ οἰκονομίᾳ οὐ προσέχετε, σύντομόν τι ἐρῶ πρὸς ὑμᾶς. Διὰ τῶν ἐν νόμῳ ἔργων Πνεῦμα ἅγιον ἐλάβετε, καὶ τοσαύτας δυνάμεις καὶ σημεῖα ἐποιήσατε, ἢ διὰ τῆς πίστεως; Ἐπεὶ μὴ ὅτε τοῦ νόμου εἴχεσθε, Πνεύματος ἦτε ἠξιωμένοι· πῶς οὖν ἀφέντες τὴν πίστιν, ἔχεσθε πάλιν τοῦ νόμου; « Οὕτως, φησὶν, ἀνόητοί C ἐστε, » ὅτι τοῦ χρόνου προβάντος, εἰς τοὐπίσω τρέχετε. Ἐναρξάμενοι γὰρ πνεύματι ἐπιτελεῖσθαι (τοῦτο γὰρ ἀπὸ κοινοῦ), νῦν σαρκὶ ἐπιτελεῖσθε. Πνεύματι γὰρ ἐπετελοῦντο, σημεῖα ποιοῦντες, σαρκὶ δὲ περιτεμνόμενοι. Ὅρα δὲ, οὐκ εἶπεν, Ἐπιτελεῖτε, ἀλλ', « Ἐπιτελεῖσθε, » δεικνὺς ὅτι δίκην προβάτων λαμβάνοντες αὐτοὺς περιέτεμνον, μήτε εἰδότας ἃ πάσχουσι. « Νῦν σαρκὶ ἐπιτελεῖσθε. »

Πνεῦμα μὲν τὴν χάριν ἐκάλεσε, σάρκα δὲ, τὴν κατὰ νόμον πολιτείαν. « Τοσαῦτα ἐπάθετε εἰκῆ. » Πολλοῖς ἦσαν πειρασμοῖς διὰ τὸν Χριστὸν παλαίσαντες. Τοσαῦτα οὖν, φησὶ, μάτην πεπόνθατε. Εἰ γὰρ περιτέμνεσθε, μάτην ἐκεῖνα, τουτέστιν, ἀπωλέσατε D αὐτά· εἶτα ἵνα μὴ εἰς ἀπόγνωσιν αὐτοὺς ἐμβάλῃ, φησὶν, « Εἴ γε καὶ εἰκῆ. » Εἰ γὰρ βουληθείητε ἀνανῆψαι, οὐκ εἰκῆ. « Εἴ γε καὶ εἰκῆ, » ἀλλὰ μὴ καὶ ἐπιζημίως. Εἰκῆ μὲν γάρ ἐστι τὸ μηδὲν μήτε προσλαβεῖν, μήτε ἀποθέσθαι. Ὁ δὲ ἐναρξάμενος πνεύματι, καὶ διὰ τοῦτο πολλοῖς περιπεσὼν πειρασμοῖς, εἶτα μεταβαλλόμενος, οὐ μόνον εἰκῆ ἔπαθεν ἅπερ ἔπαθεν, ἀλλὰ καὶ ἐπιζημίως, ἀπολέσας ἃ ἀπέκειτο αὐτῷ, διὰ τὰς ὑπὲρ Χριστοῦ θλίψεις καὶ τοὺς πειρασμοὺς ἔπαθλα. « Ὁ οὖν ἐπιχορηγῶν ὑμῖν. » Ὁ ἐπιχορηγῶν, φησὶν, ὑμῖν τὸ πνεῦμα Θεὸς καὶ ἐνεργῶν, τουτέστι, δυνάμεις σημείων ἐν ὑμῖν ἐργαζόμενος, διὰ τὰ ἐκ νόμου ἔργα ταῦτα ποιεῖ; φησίν.

Ἐξ ὧν ἐπετελέσατε σημείων, ὀφείλετε γνῶναι τὴν δύναμιν τῆς πίστεως. Πλὴν καὶ πρὸς τὸν προπάτορα Ἀβραὰμ ἀπίδετε, ὅτι καὶ αὐτὸς ἐκ πίστεως ἐδικαιώθη.

A tur, » hoc est. potentia signa in vobis efficit : num per legis opera, hæc facit, inquit? Ex eo quod signa edebatis, debuissetis fidei potentiam cognoscere. Tamen vel ad progenitorem Abraham respicite, quoniam et ipse ex fide justificatus est.

ΚΕΦΑΛ. Ε'.

Ὅτι καὶ Ἀβραὰμ ἐκ πίστεως ἐδικαιώθη εἰς τύπον ἡμῶν.

Γινώσκετε ἄρα ὅτι οἱ ἐκ πίστεως, οὗτοί εἰσιν υἱοὶ Ἀβραάμ. Προϊδοῦσα δὲ ἡ Γραφή, ὅτι ἐκ πίστεως δικαιοῖ τὰ ἔθνη ὁ Θεός, προευηγγελίσατο τῷ Ἀβραάμ, ὅτι Ἐνευλογηθήσονται ἐν σοὶ πάντα τὰ ἔθνη. Ὥστε οἱ ἐκ πίστεως εὐλογοῦνται σὺν τῷ πιστῷ Ἀβραάμ.

Ἐπειδὴ ἐδεδοίκεισαν ἀφεῖναι τὸν νόμον, μή πως τῆς συγγενείας ἐκπέσωσι τοῦ Ἀβραάμ, εἰς τὸ ἐναντίον περιίστησι τὸν λόγον. Τὸ, ἄρα, τοιγαροῦν. « Ὅτι οἱ ἐκ πίστεως. » Οὗτοι διὰ τοῦτο μάλιστα εἴχοντο τοῦ νόμου, τὸ ἀρχαῖον αὐτοῦ δυσωπούμενοι. Θέλει οὖν δεῖξαι ὅτι ἡ πίστις ἀρχαιοτέρα τοῦ νόμου καθέστηκε, καὶ ταύτῃ μάλιστα ἄνωθεν τῷ Θεῷ ἀρέσκεσθαι. « Προευηγγελίσατο. » Ὡς μέγα τι λέγουσα ἀγαθὸν, τὸ ἐκ πίστεως σωθῆναι. Τοῦτο γὰρ δηλοῖ τὸ, Προευηγγελίσατο. « Ἐνευλογηθήσονται ἐν σοὶ πάντα τὰ ἔθνη. » Τὸ, « Ἐν σοὶ, » τουτέστιν, Ἐν τῷ σπέρματί σου, ὅς ἐστι Χριστός. Πῶς δὲ ἐνευλογοῦνται; Διὰ τῆς πίστεως δηλαδὴ, ἧς ἀρχηγὸς ὁ Ἀβραάμ. Δύναται δὲ τὸ, ἐν σοὶ, καὶ διὰ τὴν ἀπ' αὐτοῦ πίστιν νοεῖσθαι. Τὸ, ἐν σοὶ, κατὰ μίμησίν σου καὶ ὁμοιότητα, ἑρμηνεύει ὁ ἐν ἁγίοις Κύριλλος ἐν βιβλίῳ δευτέρῳ τῆς ἐν πνεύματι καὶ ἀληθείᾳ πραγματείας, περὶ τὰς ἀρχὰς τοῦ βιβλίου. « Ὥστε οἱ ἐκ πίστεως εὐλογοῦνται. » Οἱ ἐκ τῆς πίστεως ἡνωμένοι τῷ Ἀβραὰμ καὶ εἰς σπέρμα αὐτοῦ τελοῦντες, οὐχ οἱ ἐκ σαρκός.

CAPUT V.

Quod Abraham ex fide justificatus sit in nostri typum.

III, 7-9. « Scitis igitur quod qui ex fide sunt, hi « sint filii Abrahæ. Prævidens autem Scriptura « quod ex fide justificet gentes Deus, primum « annuntiavit Abrahæ, Benedicentur, inquiens per « te omnes gentes. Itaque qui ex fide sunt, bene- « dicuntur cum fideli Abraham. »

Quandoquidem metuebant legem relinquere, ne B quomodo a cognitione Abrahæ exciderent, in contrarium commutat sermonem. Ἄρα, id est, igitur, itaque. « Quod qui ex fide. » Hi propter id maxime legi adhærebant, quod ejus antiquitatem ac vetustatem in reverentia haberent. Vult itaque ostendere fidem fuisse lege antiquiorem, et ante ipsam constitisse, quodque primitus per hanc maxime Deo placuerint. **738** « Primum annuntiavit Abrahæ. » Sive rem lætam nuntiavit, tanquam magnum aliquod dicens bonum, nempe quod fide salvus fieret. Nam hoc significat dictio προευηγγελίσατο. « Benedicentur per te omnes gentes. » Quod ait *Per te* sive *in te*, hoc est, per semen tuum, qui est Christus. Quomodo autem benedicentur? Per fidem videlicet, cujus antesignanus fuit Abraham. Potest quoque ἐν σοί intelligi : Propter fidem quæ est in te. C Divus Cyrillus secundo libro commentationis de cultu, qui est in spiritu et veritate circa initia libri interpretatur ἐν σοί, id est, ad tui imitatiationem ac similitudinem. « Itaque qui ex fide sunt, benedicuntur. » Qui ex fide uniti sunt Abrahæ, et in semen ejus adoptantur, non qui ex carne.

ΚΕΦΑΛ. Ϛ'.

Ὅτι ὁ νόμος οὐ δικαιοῖ, ἀλλ' ἐλέγχει, καὶ κατάραν ἐπιτίθησιν, ἣν λύει Χριστός.

Ὅσοι γὰρ ἐξ ἔργων νόμου εἰσίν, ὑπὸ κατάραν εἰσί. Γέγραπται γάρ, Ἐπικατάρατος πᾶς ὃς οὐκ ἐμμένει ἐν πᾶσι τοῖς γεγραμμένοις ἐν τῷ βιβλίῳ τοῦ νόμου τοῦ ποιῆσαι αὐτά. Ὅτι δὲ ἐν νόμῳ οὐδεὶς δικαιοῦται παρὰ τῷ Θεῷ, δῆλον, ὅτι ὁ δίκαιος ἐκ πίστεως ζήσεται. Ὁ δὲ νόμος οὐκ ἔστιν ἐκ πίστεως· ἀλλ' ὁ ποιήσας αὐτὰ ἄνθρωπος ζήσεται ἐν αὐτοῖς.

Ὅσοι εἰσὶ, φησὶν, ἐχόμενοι τῶν ἔργων τοῦ νόμου, ἐπικατάρατοί εἰσιν. Ἐπειδὴ γὰρ ἐκείνους ἐπτόει ἐᾶσαι τὸν νόμον, μή πως ὑπὸ κατάραν γένωνται διὰ τὸ γεγράφθαι, Ἐπικατάρατος ὁ μὴ ἐμμένων, φησὶ, τῷ νόμῳ, αὐτὸς ἀγωνίζεται δεῖξαι ὅτι ὑπὸ κατάραν εἰσὶν οἱ ἐμμένοντες τῷ νόμῳ. Πῶς; Ὅτι οὐδεὶς, φησὶ, πληροῖ τὸν νόμον, διὸ ἐπικατάρατοι. Ὡς οἵ γε ἀποστάντες τοῦ νόμου, καὶ τῆς κατάρας ἠλευθερώθησαν. « Πᾶς ὃς οὐκ ἐμμένει. » Διὰ τοῦτο οὖν ἐπικατάρατοι οἱ ἐχόμενοι τοῦ νόμου, διὰ τὸ μὴ

CAPUT VI.

Quod lex non justificet, sed arguat; et maledictionem addat, quam solvit Christus.

III, 10-12. « Nam quotquot ex operibus legis « sunt, exsecrationi sunt obnoxii. Scriptum est « enim : Exsecrabilis omnis qui non manserit in « omnibus quæ scripta sunt in libro legis, ut faciat « ea. Quod autem in lege nullus justificetur apud « Deum, palam est : siquidem justus ex fide vivet; D « lex autem non est ex fide, sed qui fecerit ea, « homo vivet in ipsis. »

Quotquot, inquit, hærent legis operibus, exsecrabiles sunt. Quandoquidem enim id eo terrebat, ne legem relinquerent, ne quomodo sub maledictionem venirent, propter id quod scriptum est, « Exsecrabilis est omnis qui non manserit in lege [9]; » ipse contra nititur ostendere exsecrationi obnoxios esse, quotquot manserint in lege. Quonam modo? Quia nullus, inquit, complet legem : sunt igitur exsecrabiles, ut qui a lege discesserunt, et exsecratione liberati sunt. « Qui non man-

[9] Deut. XXVII, 26.

serit. » Propterea ergo exsecrabiles sunt qui legi adhærent, quod non possint complere legem. « Justificetur apud Deum. » Fortassis enim apud homines justus aliquis videbitur. « Siquidem justus ex fide vivet. » **739** Nam unica est, inquit, fidei via quæ justificat. » Lex autem non est ex fide, » sed ex operibus : quod inde manifestum est. « Nam qui fecerit ea, homo vivet in ipsis. » Itaque per opera videtur esse in lege salus, et non per fidem.

III, 13, 14. « Christus nos redemit ab exsecratio« ne legis, dum pro nobis factus est exsecratio. « Scriptum est enim : Exsecrabilis omnis qui pen« det in ligno, ut in gentes benedictio Abrahæ ve« niret per Christum Jesum, ut promissionem « Spiritus acciperemus per fidem. »

Tacite occurrentem solvit objectionem. Abraham, dicet aliquis, propterea ex fide justificatus est, quod, cum ante legem esset, non erat sub jugo legis : credimus itaque fidem justificare, at eos tantum qui non fuerunt tempore legis, quemadmodum et Abraham; nos vero qui jam sub legem fuimus, si ipsam solverimus, solaque fide contenti fuerimus, quis redimet ab exsecratione legis cum scriptum sit : « Exsecrabiles sunt, qui non manserint in lege? « Hoc igitur solvit, ostendens quod Christus sui exsecratione, nos a legis exsecratione remedederit. Bene autem dicitur redemisse. Dato enim pretio sic ut ipse fieret exsecratio, redemit nos a legis exsecratione. Animadverte autem. Eramus exsecrationi obnoxii, eo quod non compleremus legem : Christus ei obnoxius non erat, eo quod ipsam complevisset : et tamen exsecrationem suscepit, cui non erat obnoxius, cum suspensus fuit in ligno, ut exsecrationem solveret, quæ adversum nos erat. Quemadmodum si quis morti addictos redimeret, ipse ferens mortem quæ illis immineret. « Ut in gentes. » Christus, inquit, sponte factus est exsecrabilis, ut in gentibus, id est, in his qui sub lege non continebantur, contingerent quæ Abrahæ promissionem concernunt : contingerent autem per ipsum Christum. Quomodo per ipsum ? semen autem ejus est Christus. Christus itaque quatenus est, et intelligitur homo, hæreditario jure accipiens promissiones, reliquo humano generi ipsas donavit, quod in se crederet : « Ut promissionem Spiritus acciperemus. » Ut hoc modo, inquit, Spiritum acciperemus. **740** Etenim exsecratio quidem cruce soluta est : per fidem autem quæ in Christum est contingit justitia : ex justitia vero accitus est Spiritus paracletus. Nam et Spiritus in promissione erat. Dicendo enim : « Per te benedicentur omnes gentes, » per Spiritus superventionem promisit benedictionem.

CAPUT VII.

Quod non ex lege sint bona, sed ex promissione : lex vero præparativa sit per redargutionem.

III, 15-18. *Fratres, secundum hominem dico. Hominis licet testamentum, si tamen sit confirma-*

A ἰσχύειν πληρῶσαι τὸν νόμον. « Δικαιοῦται παρὰ τῷ Θεῷ. » Ἴσως γὰρ παρὰ ἀνθρώποις δίκαιός τις δόξει. « Ὅτι ὁ δίκαιος ἐκ πίστεως ζήσεται. » Μία γάρ ἐστιν ὁδὸς δικαιοῦσα, φησὶν, ἡ διὰ πίστεως. « Ὁ δὲ νόμος οὐκ ἔστιν ἐκ πίστεως, » ἀλλ' ἐξ ἔργων. Καὶ δῆλον ἔνθεν, ὅτι « Ὁ ποιήσας αὐτὰ ἄνθρωπος, ζήσεται ἐν αὐτοῖς. » Ὥστε δι' ἔργων ἐστὶν ἡ ἐν νόμῳ σωτηρία, καὶ οὐ διὰ πίστεως. .

Χριστὸς ἡμᾶς ἐξηγόρασεν ἐκ τῆς κατάρας τοῦ νόμου, γενόμενος ὑπὲρ ἡμῶν κατάρα. Γέγραπται γάρ. Ἐπικατάρατος πᾶς ὁ κρεμάμενος ἐπὶ ξύλου. Ἵνα εἰς τὰ ἔθνη ἡ εὐλογία τοῦ Ἀβραὰμ γένηται, ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ, ἵνα τὴν επαγγελίαν τοῦ Πνεύματος λάβωμεν διὰ τῆς πίστεως.

B Ἀντίθεσιν ὑπαντῶσαν λύει. Ὁ Ἀβραὰμ, φησὶ, διὰ τοῦτο ἐδικαιώθη ἐκ πίστεως, ὅτι πρὸ τοῦ νόμου ὤν, οὐκ ἦν ὑπὸ τὸν ζυγὸν τοῦ νόμου. Ὅτι μὲν γὰρ, φησὶν, ἡ πίστις δικαιοῖ, πειθόμεθα, ἀλλὰ τοὺς μὴ γενομένους ὑπὸ τὸν νόμον, ὥσπερ καὶ τὸν Ἀβραάμ. Ἡμᾶς δὲ ἤδη ὑπὸ τὸν νόμον γενομένους, εἴπερ αὐτὸν ἀπολίπωμεν καὶ τῇ πίστει μόνῃ ἀρκεσθῶμεν, τίς λυτρώσεται ἐκ τῆς κατάρας τοῦ νόμου, διὰ τὸ γεγράφθαι, φησὶν, « Ἐπικατάρατοι οἱ μὴ ἐμμένοντες τῷ νόμῳ; » Τοῦτο οὖν ἐπιλύει, δεικνὺς τὸν Χριστὸν ἡμᾶς λελυτρῶσθαι ἐκ τῆς κατάρας τοῦ νόμου τῇ ἰδίᾳ κατάρᾳ. Καλῶς δὲ τὸ, « Ἐξηγόρασεν. » Δοὺς γὰρ τιμὴν, αὐτὸς γενέσθαι κατάρα, ἠγόρασεν ἡμᾶς τῆς κατάρας τοῦ νόμου. Ὅρα γάρ. Ἦμεν ὑπὸ κατάραν, διὰ τὸ μὴ πληρῶσαι τὸν νόμον. Ὁ Χριστὸς οὐκ ἦν C ὑπὸ ταύτην· πεπλήρωκε γὰρ αὐτόν καὶ ὅμως κατεδέξατο κατάραν, ἣν οὐκ ὤφειλε, τὴν τοῦ κρεμασθῆναι ἐπὶ ξύλου, ἵνα τὴν καθ' ἡμῶν λύσῃ κατάραν. Ὥσπερ εἴ τις τοὺς κελευσθέντας ἀποθανεῖν λυτρώσεται αὐτὸς, αἱρούμενος τὸν ὑπὲρ αὐτῶν θάνατον. « Ἵνα εἰς τὰ ἔθνη. » Γέγονε δὲ, φησὶν, επικατάρατος βουληθεὶς ὁ Χριστὸς, ἵνα εἰς τὰ ἔθνη, τουτέστιν, εἰς τοὺς μὴ ἐχομένους τοῦ νόμου, τὰ τῆς ἐπαγγελίας τοῦ Ἀβραὰμ γένηται. Γένηται δὲ δι' αὐτοῦ τοῦ Χριστοῦ. Πῶς δι' αὐτοῦ; Ἐπειδὴ τῷ σπέρματι τοῦ Ἀβραὰμ δέδονται αἱ ἐπαγγελίαι, σπέρμα δὲ αὐτοῦ ὁ Χριστός. Ὁ Χριστὸς οὖν καθὸ ἐστι καὶ νοεῖται ἄνθρωπος, κληρονομήσας τὰς ἐπαγγελίας, τῷ λοιπῷ τῶν ἀνθρώπων γένει ταύτας ἐδωρήσατο πιστεύοντι εἰς αὐτόν. « Ἵνα τὴν ἐπαγγελίαν τοῦ D Πνεύματος λάβωμεν. » Ἵνα τῷ τρόπῳ τούτῳ, φησὶ, τὸ Πνεῦμα λάβωμεν. Καὶ γὰρ ἡ μὲν κατάρα ἐλύθη τῷ σταυρῷ, διὰ δὲ τῆς εἰς Χριστὸν πίστεως δικαιοσύνη γεγένηται· ἐκ δὲ δικαιοσύνης ἐπισπασμὸς τοῦ παρακλήτου Πνεύματος. Καὶ γὰρ καὶ τὸ Πνεῦμα ἐν ἐπαγγελίᾳ ἦν. Ὁ γὰρ εἰπὼν, ὅτι « Ἐν σοὶ ἐνευλογηθήσονται τὰ ἔθνη, » τῇ τοῦ Πνεύματος ἐπιφοιτήσει τὴν εὐλογίαν ἐπηγγείλατο.

ΚΕΦΑΛ. Ζ'.

Ὅτι οὐκ ἐκ νόμου, ἀλλ' ἐξ ἐπαγγελίας τὰ ἀγαθά. Ὁ δὲ νόμος παρασκευαστὴς διὰ ἐλέγχου.

Ἀδελφοὶ, κατὰ ἄνθρωπον λέγω. Ὅμως ἀνθρώπου κεκυρωμένην διαθήκην οὐδεὶς ἀθετεῖ, ἢ ἐπι-

διατάσσεται. Τῷ δὲ Ἀβραὰμ ἐῤῥέθησαν αἱ ἐπαγγελίαι, καὶ τῷ σπέρματι αὐτοῦ. Οὐ λέγει, Καὶ τοῖς σπέρμασιν, ὡς ἐπὶ πολλῶν, ἀλλ' ὡς ἐφ' ἑνός, καὶ τῷ σπέρματί σου, ὅς ἐστι Χριστός. Τοῦτο δὲ λέγω, διαθήκην προκεκυρωμένην ὑπὸ τοῦ Θεοῦ εἰς Χριστὸν, ὁ μετὰ ἔτη τετρακόσια καὶ τριάκοντα γεγονὼς νόμος, οὐκ ἀκυροῖ εἰς τὸ καταργῆσαι τὴν ἐπαγγελίαν. Εἰ γὰρ ἐκ νόμου ἡ κληρονομία, οὐκ ἔτι ἐξ ἐπαγγελίας. Τῷ δὲ Ἀβραὰμ δι' ἐπαγγελίας κεχάρισται ὁ Θεός.

Ἐπειδὴ ἔκ τε τῶν παρ' αὐτοῖς σημείων, καὶ ἐκ τῆς τοῦ ἁγίου Πνεύματος ἐπιφοιτήσεως, καὶ ἐκ τοῦ σταυροῦ τοῦ Χριστοῦ, καὶ ἐξ ὧν ἐσώθη ὁ Ἀβραὰμ, ἔδειξε τὴν πίστιν σώζειν, καὶ οὐ τὸν νόμον· νῦν ἀπὸ ἀνθρωπίνου παραδείγματος αὐτοὺς πεῖσαι ζητεῖ. Τὸ γὰρ, « Κατὰ ἄνθρωπον, » ἀντὶ τοῦ, κατὰ ἀνθρώπινον λόγον καὶ παράδειγμα. Καλῶς δὲ ἀδελφοὺς καλεῖ, ἀνοήτους καλέσας. Δεῖ γὰρ, ποτὲ μὲν ἐπιστύφειν, ποτὲ δὲ γλυκαίνειν. « Ἀνθρώπου κεκυρωμένην διαθήκην. » Ὅρα τί θέλει κατασκευάσαι διὰ τοῦ ὑποδείγματος τῆς διαθήκης. Ἐπηγγείλατο, φησὶν, ὁ Θεὸς τῷ Ἀβραὰμ, διὰ τοῦ σπέρματος αὐτοῦ εὐλογεῖσθαι τὰ ἔθνη. Σπέρμα δὲ τοῦ Ἀβραὰμ, τὸ κατὰ σάρκα ὁ Χριστός. Ὁ νόμος ἐδόθη μετὰ ἔτη τετρακόσια τριάκοντα. Εἰ τοίνυν, φησὶν, ὁ νόμος χαρίζεται τὰς εὐλογίας καὶ τὴν δικαιοσύνην, ἡ ἐπαγγελία καὶ ἡ διαθήκη τοῦ Θεοῦ ἡ πρὸς Ἀβραὰμ, ἄκυρος γίνεται. Εἶτα ἀνθρώπου μὲν διαθήκην οὐδεὶς ἀθετεῖ. τοῦ Θεοῦ δὲ ἀκυροῦται ἡ διαθήκη, καὶ ταῦτα πολὺν χρόνον κρατήσασα, μετὰ τετρακόσια τριάκοντα ἔτη. Εἰ γὰρ ἐπηγγείλατο μὲν ἐκείνη εὐλογεῖν διὰ τοῦ Χριστοῦ, ὁ δὲ νόμος ἀντὶ τοῦ Χριστοῦ εὐλογεῖ, ἄρα ἀκυροῦται ἡ διαθήκη τοῦ Θεοῦ ἡ πρὸς Ἀβραάμ. « Καλῶς δὲ κεκυρωμένην φησίν. » — [ΦΩΤ.] Ὅρκῳ γὰρ ἐκεκύρωτο. Ἀκριβῶς δὲ τὸ, « Κεκυρωμένην, » φησίν. Ἡ γὰρ ἄκυρος, καὶ μετατίθεται, ὥσπερ ὁ νόμος αὐτὸς, εἰς τὸ Εὐαγγέλιον, Ἐπιδιατάσσεται, τουτέστι, Προστίθησιν. « Ἐῤῥέθησαν. » Οἷον ἐπηγγέλθησαν. « Τοῦτο δὲ λέγω, διαθήκην. » Σαφηνείας χάριν ἀναλαμβάνει τὸν λόγον. « Ἀπὸ τοῦ Θεοῦ εἰς Χριστόν. » Εἰς Χριστὸν γὰρ ἦν ἡ ἐπαγγελία. Εἶπε γὰρ, διὰ τοῦ σπέρματος αὐτοῦ εὐλογεῖσθαι τὰ ἔθνη. Τοῦτο γάρ ἐστι, ἐν σοί. Σπέρμα δὲ τοῦ Ἀβραὰμ, τὸ κατὰ σάρκα ὁ Χριστός. « Ὁ μετὰ ἔτη τετρακόσια καὶ τριάκοντα. » Οἱ τετρακόσιοι τριάκοντα χρόνοι συνάγονται οὕτως· ἀπὸ οε' ἔτους Ἀβραὰμ ἕως ρ' ψηφίζεται ἔτη κε'. Ἰσαὰκ ἔτη ξ'· Ἰακὼβ, ἔτη ϟε'· Ἰωσὴφ, ἔτη ρι'· ἐν Αἰγύπτῳ ἔτη ρμδ'· ὁμοῦ, ἔτη υλδ'. « Εἰ γὰρ ἐκ νόμου ἡ κληρονομία. » Αὐτὸς αὐτὸ ἡρμήνευσεν. Εἰ γὰρ διὰ τοῦ νόμου γεγένηται ἡ εὐλογία, καὶ μὴ διὰ Χριστοῦ, ἠκύρωται καὶ ἔσβεσται ἡ ἐπαγγελία καὶ ἡ διαθήκη τοῦ Θεοῦ. « Δι' ἐπαγγελίας κεχάρισται. » Τὴν εὐλογίαν, φησὶ, δι' ἐπαγγελίας κεχάρισται ὁ Θεὸς, καὶ οὐ διὰ νόμου.

A « tum, nemo rejicit, aut addit aliquid. Porro Abrahæ « dictæ sunt promissiones, et semini ejus. Non dicit, « Et seminibus, tanquam de multis, sed tanquam de « uno : Et semini tuo, qui est Christus. Hoc autem « dico : testamentum ante comprobatum a Deo erga « Christum, lex quæ post onnos quadringentos, et tri- « ginta cœpit, non facit irritum, ut abroget promis- « sionem. Nam si ex lege esset hæreditas, non jam « ex promissione. Atqui Abrahæ per promissionem « donavit Deus. »

Quoniam et ex signis quæ apud ipsos facta erant, et ex Spiritus sancti descensione, et ex morte Christi, et ex eo quod Abraham salvus factus fuisset, demonstravit quod fides salvet, et non lex : nunc ab humano exemplo conatur hoc ipsis per- B suadere, Nam quod ait, « Secundum hominem, » idem est quod humano sermone et exemplo. Bene autem vocat fratres, quos prius stultos appellavit. Oportet enim nunc quidem aspere perstringere, nunc vero dulcem esse. « Hominis confirmatum testamentum. » Animadverte quid per testamenti exemplum velit astruere. Promisit, inquit, Deus Abrahæ, quod per ipsius semen benediceret gentes ; semen autem Abrahæ, juxta carnem est Christus. **174** Lex data est post annos quadringentos triginta. Si igitur lex, inquit, donaret benedictiones et justitiam, promissio, ac testamentum Dei factum ad Abraham irrita fierent. Deinde, hominis quidem testamentum nemo rejicit aut spernit, Dei autem testamentum fiet irritum, idque postquam multo tempore robur habuit, nempe post annos C quadringentos triginta ? Si namque promisit testamentum benedicere per Christum, lex vero pro Christo benedicit, certe irritum redditur testamentum Dei, factum ad Abraham. — « Et recte ait, « confirmatum : » siquidem juramento confirmatum erat Recte autem ait « confirmatum ; » nam id quod ratum non est adhuc mutatur : quemadmodum et ipsa lex in Evangelium. Ἐπιδιατάσσεται, id est, superaddit. « Dictæ sunt, » id est, promissæ. « Hoc autem dico : testamentum. » Declarationis gratia repetit sermonem. « A Deo erga Christum. » Ad Christum enim vergebat promissio. Dixit namque per semen ipsius benedicendas esse gentes. Siquidem hoc designat ἐν σοί, id est, *in te* vel *per te*. Semen autem Abrahæ juxta carnem erat Christus D « Quæ post annos quadringentos et triginta. » Quadringenti et triginta anni hoc modo colliguntur : a septuagesimo quinto anno Abrahæ usque ad centesimum (quo natus est Isaac) numerantur anni viginti quinque ; Isaac anni sexaginta (cum ei natus est Jacob). anni Jacob nonaginta quinque (cum genuit Joseph) : anni Joseph, centum decem ; anni in Ægypto transacti centum quadraginta quatuor (a morte Joseph, idque secundum translationem septuaginta interpretum, ut patet Exodi duodecimo : simul anni quadringenti et triginta quatuor. « Nam si ex lege est hæreditas. » Ipse id interpretatus est. Si enimper legem venit benedictio et non per Christum, abrogata et exstincta est promissio et testamentum Dei. « Per promissionem donavit. » Benedictionem, inquit, per promissionem donavit Deus et non per legem.

III, 19-20. « Quid igitur lex ? Propter transgressiones addita fuit, donec veniret semen cui promissum fuerat, ordinata per angelos in manu mediatoris: mediator autem unius non est, at Deus unus est. »

Quid igitur lex ? Tanquam ex objectione sibi dictum esset : Cur ergo data lex est, si ad hæreditatem introducere non potest ? Propter transgressiones. Non frustra, inquit, data est, sed ne transgressio fieret beneplaciti Dei, ut vel pauca aliqua delicta prohiberet. **742** « Addita fuit. » Recte ait : « Addita fuit, » ut ostendat legem non esse primum exemplar, quemadmodum sunt promissiones, sed datam ex aliquo post quod successit. « Donec veniret. » Sed non in sempiternum, inquit, data est lex, sed interim dum veniret Christus, cui promissum fuit quod benediceret omnes gentes. « Ordinata per angelos. » Data est lex ordinata, hoc est, administrata et statuta per medios angelos, id est, per sacerdotes, aut vere per angelos. In manu, inquit, mediatoris data est, hoc est, Christi. Vult enim ostendere et legem sub Christo datam, ut ipse quoque potens esset ad tollendum : nam is qui dedit, etiam auferendi potestatem habet. Mediatorem autem vocat Christum, eo quod intercesserit inter Patrem et hominem tanquam ad amicitiam, et conciliaverit nos apud Deum, qui facti eramus inimici. « In manu mediatoris. » Mediatorem hic dicit Christum, ostendens quod ipse quoque legem prius dederit. Mediator autem unius non est, at Deus unus est. » Mediator, inquit, duorum aliquorum fit mediator. Cujus ergo mediator est Christus ? Certe et hominum et Dei. Vides quomodo ipse ostendat quod ipse quoque legem dederit, et potens sit rursum etiam solvere?

« Mediator autem unius non est. » Dicit ergo quod Moses quidem mediator fuerit ad dationem legis, sed uni soli genti mediator fuit : oportet autem eum qui vere mediator futurus est erga unum Deum omnium gentium, creari non super mediationem unius gentis, sed omnium gentium : quandoquidem etiam omnium gentium unus est Deus, hunc autem esse oportet non nudum hominem, qualis erat Moses, sed Christum Filium Dei, qui idem simul vere Deus est et vere homo, et cognatione quam ad utrumque habet, utrumque in seipso conjungit. « Ipse siquidem est pax nostra, qui facit ex utriusque unum. » — « Unius non est. » Non enim fuit unius mediator, sed Dei et hominum. Si autem ipse mediator fuit, ipse quoque salvabit. « At Deus unus est. » Quod si omnino necesse est mediatorem inter duos aliquos aut plures inter se dissidentes esse mediatorem, Deus autem unus est, planum est quod inter Deum et homines fuerit mediator, et nos illi conciliaverit. Si igitur Christus et non lex conciliavit nos, manifestum est quod Christus et fides in Christum salvat, et non lex — *Aliud.* Deus autem est qui et legem dedit et Evangelium, et mediator fuit ac reconciliavit Pa-

A Τί οὖν ὁ νόμος ; Τῶν παραβάσεων χάριν προσετέθη, ἄχρις οὗ ἔλθῃ τὸ σπέρμα ᾧ ἐπήγγελται, διαταγεὶς δι' ἀγγέλου ἐν χειρὶ μεσίτου. Ὁ δὲ μεσίτης ἑνὸς οὐκ ἔστιν, ὁ δὲ Θεὸς εἷς ἐστιν.

« Τί οὖν ὁ νόμος ; Ὡς ἐξ ἀντιθέσεως εἴρηται αὐτῷ. Τί οὖν ὁ νόμος ἐδόθη, φησὶν, εἰ σῶσαι οὐκ ἰσχύει ; « Τῶν παραβάσεων χάριν. » Οὐκ εἰκῆ ἐδόθη, φησὶν, ἀλλ' ἵνα μὴ παραβαίνηται τὸ δοκοῦν τῷ Θεῷ, ἵνα κἂν ὀλίγας πλημμελείας κωλύῃ.

« Προσετέθη· » Καλῶς τὸ, « Προσετέθη, » ἵνα δείξῃ τὸν νόμον μὴ ὄντα πρωτότυπον, ὥσπερ αἱ ἐπαγγελίαι εἰσὶν, ἀλλ' ἐξ ἐπιγενομένου τινὸς δοθέντα. « Ἄχρις οὗ ἔλθῃ. » Ἀλλ' οὐκ εἰς ἀπέραντον, φησὶν, ὁ νόμος ἐδόθη, ἀλλ' ἄχρις οὗ ἔλθῃ ὁ Χριστὸς, ᾧ B ἐπήγγελται τὸ ἐνευλογεῖν πάντα τὰ ἔθνη. « Διαταγεὶς δι' ἀγγέλου. » Ἐδόθη δὲ ὁ νόμος, διαταγεὶς, τουτέστι, διακονηθεὶς καὶ ἐπιταγεὶς διὰ μέσων ἀγγέλων, ἢ τῶν ἱερέων, ἢ ὄντως ἀγγέλων. Ἐν χειρὶ μεσίτου ἐδόθη, φησὶ, τουτέστι, τοῦ Χριστοῦ. Θέλει γὰρ δεῖξαι καὶ τὸν νόμον ὑπὸ Χριστοῦ δεδομένον, ἵνα καὶ τοῦ ἀνελεῖν αὐτὸν κύριος γένηται. Ὁ γὰρ δεδωκὼς, καὶ ἀνελεῖν ἐξουσίαν ἔχει. Μεσίτην δὲ τὸν Χριστὸν καλεῖ, διὰ τὸ μεσιτεῦσαι τῷ Πατρὶ καὶ τοῖς ἀνθρώποις, οἷον πρὸς φιλίαν, καὶ ἀποκαταλλάξαι ἡμᾶς πρὸς τὸν Θεὸν, ἐκπεπολεμωμένους. « Ἐν χειρὶ μεσίτου. » [ΙΩΑΝ.] Μεσίτην ἐνταῦθα τὸν Χριστόν φησι, δεικνὺς ὅτι καὶ πρότερον τὸν νόμον αὐτὸς ἔδωκεν. « Ὁ δὲ μεσίτης, φησὶν, ἑνὸς οὐκ ἔστιν, ὁ δὲ Θεὸς εἷς ἐστιν. » Ὁ μεσίτης, φησὶ, δύο τινῶν γίνεται μεσίτης. C Τίνος οὖν μεσίτης ὁ Χριστὸς ; Δηλονότι ἀνθρώπων τε καὶ Θεοῦ. Ὁρᾷς πῶς δείκνυσιν ὅτι καὶ τὸν νόμον αὐτὸς ἔδωκε, καὶ κύριος ἂν εἴη καὶ λύσειν πάλιν ;

« Ὁ δὲ μεσίτης ἑνὸς οὐκ ἔστιν. » Λέγει τοίνυν, ὅτι Μωσῆς μὲν ἐμεσίτευσε πρὸς τὴν δόσιν τοῦ νόμου, ἀλλ' ἑνὶ μόνον ἐμεσίτευσεν ἔθνει. Δεῖ δὲ τὸν ὡς ἀληθῶς μέλλοντα μεσιτεύειν πρὸς τὸν τῶν ἁπάντων ἐθνῶν ἕνα Θεὸν, οὐχ ὑπὲρ ἑνὸς ἔθνους, ἀλλ' ὑπὲρ πάντων κοινῇ τὴν μεσιτείαν ποιήσασθαι, ἐπειδὴ καὶ πάντων ἐθνῶν εἷς ἐστι Θεός. Εἴη δ' ἂν οὗτος, οὐ ψιλὸς ἄνθρωπος οἷος Μωσῆς, ἀλλὰ Χριστὸς ὁ Υἱὸς τοῦ Θεοῦ, Θεός τε ὢν ἀληθῶς ὁ αὐτὸς ἅμα, καὶ ἄνθρωπος ἀληθῶς, καὶ τῇ συγγενείᾳ τῇ πρὸς ἑκάτερον, εἰς ἓν συνάγων ἐν ἑαυτῷ τὰ D ἑκάτερα. « Αὐτὸς γάρ ἐστιν ἡ εἰρήνη ἡμῶν, ὁ ποιήσας τὰ ἀμφότερα ἕν. » — « Ἑνὸς οὐκ ἔστιν. » Οὐ γὰρ ἑνὸς γέγονε μεσίτης, ἀλλὰ Θεοῦ καὶ ἀνθρώπων. Εἰ δὲ αὐτὸς ἐμεσίτευσε, φησὶν, αὐτὸς καὶ σώσει. « Ὁ δὲ Θεὸς εἷς ἐστιν. » Εἰ οὖν τὸν μεσίτην ἀνάγκη πᾶσα δύο τινῶν ἢ καὶ πλειόνων πρὸς ἑαυτοὺς διαφερομένων εἶναι μεσίτην, ὁ δὲ Θεὸς εἷς ἐστιν, εὔδηλον ὅτι τῷ Θεῷ καὶ τοῖς ἀνθρώποις ἐμεσίτευσε, καὶ ἀποκατήλλαξεν ἡμᾶς πρὸς αὐτόν. Εἰ οὖν ὁ Χριστὸς ἡμᾶς καὶ οὐχ ὁ νόμος ἀποκατήλλαξεν, εὔδηλον ὡς ὁ Χριστὸς καὶ ἡ εἰς αὐτὸν πίστις σώζει, καὶ οὐχ ὁ νόμος. — Ἄλλο. [ΦΩΤ.] Ὁ δὲ Θεός ἐστιν ὁ καὶ τὸν νόμον καὶ τὸ Εὐαγγέλιον δοὺς, καὶ μεσιτεύσας καὶ ἀπο-

καταλλάξας τῷ Πατρί. Τουτέστιν ὁ αὐτός ἐστιν, ὅς ἐστι Χριστός. Εἰ γὰρ καὶ δύο τὰ μεσιτευόμενα, ἀλλ' ὁ μεσίτης εἷς ἐστιν· εἷς γὰρ καὶ ὀφείλει εἶναι.

Ὁ οὖν νόμος κατὰ τῶν ἐπαγγελιῶν τοῦ Θεοῦ; Μὴ γένοιτο. Εἰ γὰρ ἐδόθη νόμος ὁ δυνάμενος ζωοποιῆσαι, ὄντως ἂν ἐκ νόμου ἦν ἡ δικαιοσύνη, ἀλλὰ συνέκλεισεν ἡ Γραφὴ τὰ πάντα ὑπὸ ἁμαρτίαν, ἵνα ἡ ἐπαγγελία ἐκ πίστεως Ἰησοῦ Χριστοῦ δοθῇ τοῖς πιστεύουσιν.

Εἰ γὰρ αἱ μὲν ἐπαγγελίαι εὐλόγουν, ὁ δὲ νόμος ἐπικαταράτους ποιεῖ, ἄρα ὁ νόμος κατὰ τῶν ἐπαγγελιῶν τοῦ Θεοῦ ἐδόθη, τουτέστιν, εἰς τὸ ἐμποδίσαι αὐταῖς τοῦ εὐλογῆσαι. Ταύτην οὖν λύει τὴν ἀντίθεσιν, τοῖς τε ἑξῆς, καὶ τῇ ἀπαγορεύσει· Μὴ γένοιτο γὰρ, φησίν. — Ἄλλως [ΦΩΤ.] « Ὁ οὖν νόμος κατὰ τῶν ἐπαγγελιῶν τοῦ Θεοῦ; » Ἀντίθεσιν λύει. Ἥρπασε γὰρ, φαῖεν ἄν τινες, ὁ νόμος τὸ δικαίωμα τῶν ἐπαγγελιῶν, καὶ γέγονε κατ' αὐτῶν. Ἀλλὰ μὴ γένοιτο. Εἰ μὲν γὰρ ἠδύνατο ζωοποιεῖν, εἰκότως ἄν τις ἐνόμιζε κατὰ τῶν ἐπαγγελιῶν ἐκτετάσθαι, καὶ τὸ ἐκείνων δικαίωμα ὑφαρπάσαι, ἅτε αὐτὸν ἰσχύοντα δικαιῶσαι. Ἐπεὶ δὲ οὐδὲν τοιοῦτον ἰσχύει ποιῆσαι, οὔτε ζωοποιῆσαι, οὔτε δικαιῶσαι, δηλονότι οὐκ ἐδόθη κατὰ τῶν ἐπαγγελιῶν. Αὗται γὰρ τὸ οἰκεῖον ἐπιδείξουσι δικαίωμα, σώζουσαι καὶ δικαιοῦσαι τὸν ἐκ πίστεως. Καὶ ὅρα σοφίαν. Ὅπερ ἄν τις ἕτερος εἰς διαβολὴν τοῦ νόμου προήνεγκεν, ὅτι οὐ ζωοποιεῖ, οὐδὲ δικαιοῖ, τοῦτο αὐτὸς εἰς ἀπολογίαν ἐγκλήματος καὶ εἰς ἐγκώμιον συνεστήσατο. Διὰ τοῦτο γὰρ, φησὶν, ὁ νόμος οὐ γέγονε κατὰ τῶν ἐπαγγελιῶν, ὅτι μηδὲ σώζειν μηδὲ δικαιοῦν ἴσχυσεν. Οὐ μόνον δὲ οὐ γέγονε κατ' αὐτῶν, ἀλλά γε τρόπον τινὰ καὶ συνήργησε καὶ ὑπηρετήσατο αὐταῖς· Δι' ὧν γὰρ οὐκ ἔσωσεν οὐδὲ ἐδικαίωσεν, ἐπὶ τὴν πίστιν καταφυγεῖν προετρέψατο, Δι' ὧν δὲ ἐπὶ τὴν πίστιν συνήλασε, τὰς ἐπαγγελίας τελειωθῆναι συγκατειργάσατο. « Εἰ γὰρ ἐδόθη νόμος ὁ δυνάμενος ζωοποιῆσαι. » Εἰ μὲν γὰρ, φησὶν, ὁ νόμος εἶχεν ἰσχὺν τοῦ σώζειν, οὐδὲ χρεία ἦν τῆς πίστεως. Ἀλλὰ διὰ τοῦτο οὐκ ἴσχυσε ζωοποιῆσαι, ἵνα ἡ πίστις χώραν λάβῃ, πλὴν ὅτι προεκάθαιρε καὶ προωδήγει παιδαγωγοῦ δίκην, καὶ χωρητικοὺς ἡμᾶς ἀπετέλει καὶ δεκτικοὺς τῆς πίστεως. Πῶς οὖν κατὰ τῶν ἐπαγγελιῶν τοῦ Θεοῦ ὁ προοδοποιῶν ταῖς ἐπαγγελίαις; Οὐ τοίνυν ἐνδεχόμενον οὐδὲ εὔλογον, ἐπ' ἀναιρέσει τῶν εὐλογιῶν δεδόσθαι φάναι τὸν νόμον, « ὄντως ἂν ἐκ νόμου ἦν ἡ δικαιοσύνη. » Νῦν δὲ, φησὶν, αὐτὸς οὐκ ἴσχυσεν, ἵνα ἡ πίστις ἰσχύσῃ. « Ἀλλὰ συνέκλεισε, » τουτέστι, συγκλεισθῆναι συνεχώρησε καὶ οἷον ἀποστενωθῆναι τοὺς πάντας εἰς ἁμαρτίαν ὁ Θεὸς, διὰ τῶν οἰκείων διαφόρως λόγων καὶ διοικήσεων. « Αὕτη γὰρ ἡ Γραφὴ, ἵνα, φησὶ, χώραν λάβῃ ἡ διὰ Χριστοῦ πίστις. Καὶ γὰρ τέως ὁ νόμος παραβαινόμενος, ἐδίδαξε τοὺς ἀνθρώπους ὅτι ἁμαρτωλοί εἰσιν. Ἀλλὰ διδάξας, οὐκ ἠλευθέρωσε τῆς ἁμαρτίας, ὡς λοιπὸν τοὺς ἀνθρώπους φανείσῃ τῇ πίστει ἀσμένως προσελθεῖν, τῷ ἐθέλειν ῥυσθῆναι τῶν ἁμαρτιῶν. Τοῦτο δὲ ὅλον γέγονε, φησὶν, ἵνα αἱ πρὸς τὸν Ἀβραὰμ ἐπαγγελίαι, τὸ, εὐλογηθήσονται τὰ ἔθνη, διὰ τῆς εἰς Χριστὸν

A tri : hoc est, ipse est qui est Christus. Quanquam enim duo sint inter quos fit mediatio, unus tamen est mediator, et unus esse debet.

III,2 , 2?. « Lex igitur unum est adversus promissiones Dei ? Absit. Etenim si data fuisset lex quæ « potuisset vivificare, vere ex lege est justitia. Sed « conclusit Scriptura omnia sub peccato, ut pro- « missio ex fide Jesu Christi daretur credentibus. »

Si enim promissiones benedicebant, lex autem exsecrandos facit : ergo lex adversus promissa Dei data est, hoc est, ad impediendum ipsa ne benedicerent. Hanc itaque solvi objectionem, et per consequentiam, et per negationem dicendo. Absit. — *Alio modo.* « Lex igitur num est adversus promis- B siones Dei ? » Objectionem diluit. Dicerent enim quidam quod lex abripuerit justificationem promissionum, et fuerit adversus illas. Sed absit. Etenim si potuisset vivificare, merito putare posset aliquis quod adversus promissiones constituta fuisset, et illarum justificationem subripuisset, tanquam ipsa potens justificare. Verum quoniam nihil hujusmodi facere potest neque vivificare, neque justificare, certe non est data adversus promissiones. Hæ enim propriam exhibent justificationem salvando et justificando eum qui est in fide. Et considera sapientiam Nam id quod alius quispiam assumeret ad legis calumniam, puta quod non vivificat, neque justificat, hoc ipse ad defensionem accusationis et in encomium constituit. Nam propter hoc, inquit, C lex non fuit adversus promissiones, quod neque salvare, neque justificare potuerit : non solum autem non fuit adversus illas, verum etiam quodammodo cooperata est et subministravit illis : ex eo enim quod nec salvavit, nec justificavit, ad fidem confugere adhortata est : ex eo autem quod ad fidem remisit, cooperata est ut complerentur promissiones. « Etenim si data fuisset lex quæ potuisset vivificare. » Nam si lex, inquit, vim habuisset ad salvandum, nulla fuisset fidei necessitas : sed propterea non potuit vivificare ut fides 144 locum haberet, sed tantum præmundabat viam et commonstrabat in morem pædagogi, et capaces nos reddebat ac fidei susceptivos. Quomodo ergo adversus promissa Dei fuisset, quæ viam præstruebat promissionibus? Non ergo possibile est aut rationabile, D videri datam fuisse legem ad benedictionum sublationem. « Vere ex lege esset justitia. » Nunc autem ipsa, inquit, non potuit ut fides posset. « Sed conclusit. » Hoc est, veluti concludi et coarctari omnes permisit Deus in peccatum variis modis, per suos sermones ac dispositiones. Hæc enim fecit Scriptura, ut fides quæ per Christum est locum haberet. Siquidem lex dum non servabatur, hominibus ostendebat quod peccatores essent : verum edoctos non liberabat a peccato, ut ad manifestatam fidem accederent, dum a peccato liberari vellent. Hoc autem totum factum est, inquit, ut promissiones quæ ad Abraham factæ sunt, nempe quod bene-

dicerentur omnes gentes per fidem in Christum, darentur ipsum suscipientibus. « Sed conclusit Scriptura. » Lex, inquit, veluti comprehendit ac conclusit omnes sub peccatum, sive peccatores ostendit. Quomodo? Quia dixit, « Exsecrabilis omnis qui non manserit in omnibus quæ scripta sunt, ut faciat ea: » hoc autem erat impossibile. Non solum enim non omnes præstabant omnia imo neque aliquid ipsorum omnia præstabant, sed vix ii qui inter eos magis insignes erant, plura ex illis præstabant. Itaque cum non omnia facerent, ipsi quoque sub exsecratione et peccato erant. Omnes igitur conclusi erant sub peccato: ideo sola fide potuerunt assequi promissiones. Siquidem ex lege magis etiam ostensum est omnes impulsos fuisse in peccatum. — Arguit divina Scriptura ac convicit, et eos qui fuerunt ante legem, et eos qui fuerunt sub lege: illos quidem tanquam legis naturæ transgressores, hos autem tanquam Mosaicæ: antidotum autem, et his et illis attulit, promissam videlicet salutem per fidem. Rursum enim posuit. « Conclusit, » pro Arguit et convicit.

745 III, 23-25. « Cæterum priusquam veniret fides, « sub lege custodiebantur conclusi in eam fidem quæ « erat revelanda. Itaque lex pædagogus noster fuit ad « Christum, ut ex fide justificaremur. At postquam ve- « nit fides, non amplius sub pædagogo, sumus. Omnes « enim filii estis Dei per fidem quæ est in Christo Jesu. »

« Priusquam veniret fides. » Etenim non vulgarem præbebat securitatem per hoc quod a pluribus coerceret peccatis. « Conclusi. » Servati, inquit, et custoditi ad futuram fidem. Quomodo? Lex enim arguebat et convincebat nostra delicta: verum cum liberare non posset, nihil aliud agebat quam ut promptiores ad manifestatam accurrerent fidem, quo a peccatis liberarentur. « In eam fidem quæ erat revelanda. » Manifestavit quod in superioribus fides in Christum revelata fuerat, sed nunc facta est hominibus manifesta, quando et incarnatio. « Itaque lex pædagogus noster. » Viam scilicet præstruens fidei quæ in Christum est notificando quidem nobis peccata, et promptos reddendo ut ad manifestatam fidem et ad remissionem accurreremus. Itaque non est lex fidei contraria. Neque enim pedagogus contrarius est præceptori, sed eadem cum illo vult, et prædocet aliquantum disciplinas. « Fuit ad Christum, » Qemadmodum enim pædagogus primum instruit pueros ut ad præceptores transeuntes sint magis dociles, et illorum doctrinas suscipiant: ita et lex quæ hoc primum nobis demonstravit: nosse videlicet quod peccaremus, nihil aliud quam paratiores reddebat, ut ad Christum apparentem accurreremus, concupiscentes liberationem a peccatis, quæ per legem nobis manifestata erant. Convenientissime igitur inductum est ab Apostolo pædagogi exemplum. « Ut ex fide. » Cum enim peccata reprehenderet nec justificare posset, ad Christum nos ransmisit. « At postquam veniet fides. » Quæ

πίστεως, δοθῶσι τοῖς παραδεχομένοις αὐτήν. « Ἀλλὰ συνέκλεισεν ἡ Γραφή. » Ὁ νόμος, φησὶν, οἱονεὶ περιέλαβε καὶ περιέκλεισε πάντας εἰς ἁμαρτίαν, ἁμαρτωλοὺς ἀπέδειξε. Πῶς; Εἶπε γὰρ, « Ἐπικατάρατος πᾶς ὃς οὐκ ἐμμένει ἐν πᾶσι τοῖς γεγραμμένοις, τοῦ ποιῆσαι αὐτά· » τοῦτο δὲ ἀδύνατον. Οὐ μόνον γὰρ οὐχὶ πάντες ἐποίησαν ἅπαντα, ἀλλ' οὐδὲ ἔνιοι αὐτῶν ἅπαντα, ἀλλὰ μόλις οἱ ἐπιφανέστεροι αὐτῶν τὰ πλείονα. Ὥστε τῷ μὴ πάντα ποιῆσαι, κἀκεῖνοι ὑπὸ κατάραν καὶ ἁμαρτίαν ἦσαν. Ἅπαντες ἄρα συγκεκλεισμένοι ἐτύγχανον εἰς τὴν ἁμαρτίαν. Διὸ ἐκ μόνης πίστεως δύνανται τυχεῖν τῆς ἐπαγγελίας. Ἐκ γὰρ τοῦ νόμου, μᾶλλον καὶ εἰς ἁμαρτίαν συνελαθέντες ἀπεδείχθησαν ἅπαντες. — [ΘΕΟΔΩΡ.] Διήλεγξεν ἡ θεία Γραφὴ καὶ τοὺς πρὸ νόμου καὶ τοὺς ἐν νόμῳ. Τοὺς μὲν τὸν τῆς φύσεως, τοὺς δὲ τὸν Μωσαϊκὸν παραβαίνοντας. Ἀλεξιφάρμακον δὲ καὶ τούτοις κἀκείνοις τὴν ἐπηγγελμένην διὰ τῆς πίστεως προσενήνοχε σωτηρίαν. Πάλιν γὰρ τὸ, « Συνέκλεισεν, » ἀντὶ τοῦ, Ἤλεγξε, τέθεικε.

Πρὸ δὲ τοῦ ἐλθεῖν τὴν πίστιν, ὑπὸ νόμον ἐφρουρούμεθα, συγκεκλεισμένοι εἰς τὴν μέλλουσαν πίστιν ἀποκαλυφθῆναι. Ὥστε ὁ νόμος παιδαγωγὸς ἡμῶν γέγονεν εἰς Χριστὸν, ἵνα ἐκ πίστεως δικαιωθῶμεν. Ἐλθούσης δὲ τῆς πίστεως, οὐκ ἔτι ὑπὸ παιδαγωγόν ἐσμεν. Πάντες γὰρ υἱοὶ Θεοῦ ἐστε διὰ τῆς πίστεως ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ.

« Πρὸ δὲ τοῦ ἐλθεῖν τὴν πίστιν. » Καὶ γὰρ οὐ τὴν τυχοῦσαν ἀσφάλειαν παρεῖχε τῷ τῶν πλειόνων ἀπείργειν ἁμαρτημάτων. « Συγκεκλεισμένοι. » Φυλαττόμενοι, φησὶ, πρὸς τὴν μέλλουσαν πίστιν. Πῶς; Ὁ γὰρ νόμος ἐλέγχων ἡμῶν τὰς ἁμαρτίας, ῥύσασθαι δὲ οὐκ ἰσχύων, οὐδὲν ἕτερον ἐποίει, ἢ προθυμοτέρους εἰς τὸ φανείσῃ τῇ πίστει προσδραμεῖν τοῦ ῥυσθῆναι τῶν ἁμαρτιῶν. « Εἰς τὴν μέλλουσαν πίστιν ἀποκαλυφθῆναι. » Ἐδήλωσεν ὅτι ἄνωθεν ἡ εἰς Χριστὸν πίστις προώριστο, ἀλλὰ νῦν γέγονε τοῖς ἀνθρώποις καταφανὴς, ὅτε καὶ ἡ ἐνανθρώπησις. « Ὥστε ὁ νόμος παιδαγωγὸς ἡμῶν. » Προοδοποιῶν δηλαδὴ τῇ εἰς Χριστὸν πίστει, διὰ τοῦ γνωρίζειν μὲν ἡμῖν τὰ ἁμαρτήματα, κατεπιθύμους δὲ ποιεῖν, φανείσῃ τῇ πίστει προσδραμεῖν καὶ τῇ ἀφέσει. Ὥστε οὐκ ἐναντίος ὁ νόμος τῇ πίστει. Οὐδὲ γὰρ ὁ παιδαγωγὸς τῷ διδασκάλῳ, ἀλλὰ τὰ αὐτὰ ἐκείνῳ βούλεται, καὶ προδιδάσκει ποσῶς τὰ μαθήματα. « Γέγονεν εἰς Χριστόν, » Ὥσπερ γὰρ ὁ παιδαγωγὸς προδιδάσκει τοὺς παῖδας, ἵνα εἰς διδασκάλους φοιτήσαντες εὐμαθέστεροι ἔσονται καὶ τὰ ὑπ' ἐκείνους δέξασθαι, οὕτως καὶ ὁ νόμος προδείξας ἡμῖν αὐτὸ τὸ εἰδέναι ὅτι ἁμαρτάνομεν, οὐδὲν ἕτερον ἢ ἑτοιμοτέρους ἐποίει, φανέντι τῷ Χριστῷ προσδραμεῖν τῷ ποθεῖν ἀπαλλαγὴν τῶν ἁμαρτιῶν τῶν διὰ τοῦ νόμου γενομένων ἡμῖν καταφανῶν. Κάλλιστα οὖν αὐτῷ εἴρηται τὸ τοῦ παιδαγωγοῦ παράδειγμα· « Ἵνα ἐκ πίστεως. » Ἐλέγχων γὰρ τὰς ἁμαρτίας, καὶ μὴ ἰσχύων δικαιῶσαι, τῷ Χριστῷ ἡμᾶς παρέπεμπεν. « Ἐλθούσης δὲ τῆς πίστεως. » Τῆς λοιπὸν τὴν τελειότητα καὶ τὴν υἱοθεσίαν δωρου-

μένης. « Οὐκ ἔτι ὑπὸ παιδαγωγόν ἐσμεν. » Νηπίους γὰρ ὄντας, ἔδει ὑπὸ παιδαγωγὸν πράττειν, οὐ μὴν τελείους γενομένους. « Τελειότητος γὰρ ἀπόδειξις, τὸ εἰς υἱοὺς εἰσποιηθῆναι τῷ Θεῷ. » — « Διὰ τῆς πίστεως ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ. » Διὰ τῆς ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ πίστεως. Οὕτω γὰρ ἡ σύνταξις. Ὅρα δὲ πρότερον υἱοὺς Ἀβραὰμ εἰπὼν διὰ τῆς πίστεως, νῦν υἱοὺς λέγει τοῦ Θεοῦ.

A postea dabat perfectionem et adoptionem. « Non amplius sub pædagogo sumus. » Cum enim parvuli essemus, oportebat sub pædagogo degere : non autem cum perfecti sumus, « Perfectionis enim indicium est adoptatos esse a Deo in filios. » — « Per fidem quæ est in Christo Jesu. » Litteræ enim ordinatio talis est ut τό, **746** διὰ τῆς ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ, id est, per fidem in Christo Jesu, ponatur pro τὸ, διὰ τῆς ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ πίστεως, id est, per eam quæ est in Christo Jesu fidem : sic enim structura habet. Adverte autem quod cum primum filios Abrahæ dixisset per fidem, nunc dicit filios Dei.

Ὅσοι γὰρ εἰς Χριστὸν ἐβαπτίσθητε, Χριστὸν ἐνεδύσασθε. Οὐκ ἔνι Ἰουδαῖος οὐδὲ Ἕλλην. Οὐκ ἔνι δοῦλος οὐδὲ ἐλεύθερος. Οὐκ ἔνι ἄρσεν καὶ θῆλυ. Πάντες γὰρ ὑμεῖς εἷς ἐστε ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ. Εἰ δὲ ὑμεῖς Χριστοῦ, ἄρα τοῦ Ἀβραὰμ σπέρμα ἐστὲ καὶ κατ' ἐπαγγελίαν κληρονόμοι.

III, 27-29. *Nam quotquot in Christum baptizati estis, Christum induistis. Non est Judæus neque Græcus. Non est servus neque liber. Non est masculus nec femina. Omnes enim vos unus estis in Christo Jesu. Quod si vos estis Christi, igitur Abrahæ semen estis juxta promissionem hæredes.*

Ἐπειδὴ μέγα εἶπεν υἱοὺς Θεοῦ ἡμᾶς κεκληκώς, λέγει καὶ τὸν τρόπον πῶς γενόναμεν. Ὤφειλε δὲ ὡς πρὸς τὸ προκείμενον νόημα εἰπεῖν, « Ὅσοι εἰς Χριστὸν ἐβαπτίσθητε, υἱοὶ Θεοῦ γεγόνατε· » αὕτη γὰρ ἡ ἀκολουθία. Ἀλλὰ καὶ νῦν ἄλλῳ τρόπῳ μᾶλλον περιγεγονότι τὸ αὐτὸ εἶπεν. Εἰ γὰρ τὸν Υἱὸν τοῦ Θεοῦ ἐνδυόμεθα, καὶ οἷον τὴν εἰκόνα αὐτοῦ ἠμφιέσμεθα, εὔδηλον ὅτι καὶ τῆς υἱότητος αὐτοῦ κοινωνοί ἐσμεν. Εἰ καὶ ἐκεῖνος μὲν τὸ γνήσιον, ἡμεῖς δὲ τὸ θέσει ἔχομεν. « Πάντες γὰρ ὑμεῖς εἷς ἐστε ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ. » Τῷ ἕνα τύπον καὶ μίαν μορφὴν ἐνδεδῦσθαι τὴν τοῦ Χριστοῦ, καὶ μίαν ἔχειν κεφαλὴν αὐτόν, καὶ πάντας εἰς ἓν σῶμα συντελεῖν. « Ἐν Χριστῷ, φησίν, Ἰησοῦ. » Δι' αὐτὸν γὰρ τὸ εἶναι ἔχομεν, διὰ τοῦ σταυροῦ αὐτοῦ, καὶ τοῦ θανάτου, καὶ τῆς χάριτος. « Εἰ δὲ ὑμεῖς Χριστοῦ. » Εἰ δὲ ὑμεῖς ἐστε Χριστοῦ μορφὴ καὶ σῶμα, φησίν, εἰκότως τοῦ Ἀβραάμ ἐστε σπέρμα. Ἐπειδὴ γὰρ ἔμπροσθεν ἔλεγεν, ὅτι ὁ Χριστὸς σπέρμα Ἀβραάμ ἐστι τὸ κατὰ σάρκα (αὐτῷ οὖν τῷ σπέρματι Ἀβραὰμ ἐδόθησαν αἱ ἐπαγγελίαι, τουτέστι τῷ Χριστῷ), νῦν τὸν αὐτὸ ἀνακεφαλαιοῦται. Εἰ ἐστε, φησί, σῶμα Χριστοῦ, σπέρμα τέ ἐστε Ἀβραὰμ καὶ κληρονόμοι τῆς τῷ σπέρματι αὐτοῦ δοθείσης ἐπαγγελίας, ὁ Χριστὸς ἡμῖν, φησί, τούτων αἴτιος, ὁ σῶμα ἡμᾶς ἑαυτῷ ποιησάμενος, καὶ διὰ τοῦτο καὶ εἰς σπέρμα τῷ Ἀβραὰμ εἰσαγαγών, οὐ μὴν ὁ νόμος.

B Quoniam magnum est quod dixit nos filios Dei electos, dicit et modum quo facti sumus. Debuisset autem quantum ad propositam sententiam dicere : « Quotquot in Christum baptizati estis, filii Dei facti estis ; » hæc enim est consequentia. Verum nunc etiam modo magis efficaci idem dixit. Nam si Christum Dei Filium induimur, et tanquam ipsius imaginem vestimus, manifestum est quod etiam filiationis ipsius participes simus : quanquam ille hoc naturale habet, nos vero per adoptionem. « Omnes enim vos unus estis in Christo Jesu. » Ex eo videlicet quod vos unam figuram unamque formam induti estis, nempe quæ Christi est : et unum caput habetis, videlicet ipsum, et omnes in unum corpus consummamini. « In Christo Jesu, » inquit. C Nam per eum habemus ipsum esse per crucem ejus et mortem ac charitatem. « Quod si vos estis Christi. » Quod si vos Christi forma et corpus estis, merito Abrahæ semen estis. Quoniam enim prius dixit quod Christus Abrahæ semen esset juxta carnem (ipsi ergo semini Abrahæ datæ sunt promissiones, id est, Christo) idem nunc repetit. Si estis, inquit, corpus Christi, et semen Abrahæ estis, et hæredes promissionis quæ data est semini ipsius : Christus, inquit, horum nobis auctor est, qui nos sibi ipsi corpus aptavit, et propterea quoque in semen Abrahæ induxit, non autem lex.

ΚΕΦΑΛ. Η'.

Ὅτι ὑπὸ κτίσιν ἦσαν οἱ ἐν νόμῳ.

Λέγω δέ, ἐφ' ὅσον χρόνον ὁ κληρονόμος νήπιός ἐστιν, οὐδὲν διαφέρει δούλου, Κύριος πάντων ὤν, ἀλλὰ ὑπὸ ἐπιτρόπους ἐστὶ καὶ οἰκονόμους, ἄχρι τῆς προθεσμίας τοῦ πατρός. Οὕτως καὶ ἡμεῖς, ὅτε ἦμεν νήπιοι, ὑπὸ τὰ στοιχεῖα τοῦ κόσμου ἦμεν δεδουλωμένοι.

Τί γάρ ; Ὅτι ὥριστο παρὰ τοῦ πατρὶ μηδὲν διοικεῖν, ἄχρι τῆς νομίμης ἡλικίας. Καλῶς δὲ ἤγαγε τὸ τοῦ νηπίου παράδειγμα. Ὥσπερ γὰρ ἐκεῖνος κύριος πάντων ὢν διὰ τὴν νηπιότητα κωλύεται ἐγκρατεῖν εἶναι τῶν αὐτοῦ, οὕτω καὶ ἡμεῖς, διὰ τὸ πάλαι εἶναι νήπιοι τὸν νοῦν, ἐκωλυόμεθα τῆς υἱοθεσίας τοῦ Θεοῦ ἀξιωθῆναι. « Ὅτε ἦμεν νήπιοι. » Νήπιοι, φησίν,

747 CAPUT VIII.

Quod hi qui in lege erant, fuerint creaturæ obnoxii.

IV, 1-3. *Dico autem, quandiu hæres puer est, nihil differt a servo cum sit dominus omnium :* D *sed sub tutoribus et actoribus est usque ad tempus quod pater præscripserit. Sic et nos cum essemus pueri, sub elementis mundi eramus in servitutem adacti.*

Quare nihil differt ? Quia ordinatum fuit a patre, ut nihil gubernet usque ad legitimam ætatem. Recte autem adduxit pueri exemplum. Quemadmodum enim ille cum omnium sit dominus, propter pueritiam tamen prohibetur obtinere quæ sua sunt : ita et nos, eo quod olim pueri eramus, prohibebamur Dei adoptionem suscipere. « Cum essemus

pueri. » Pueri, inquit, non ætate, sed cognitione Dei : ostendens quod Deus quidem hæc ab initio donare voluisset, nempe adoptionem, sed nos dilationis causa eramus, cum mente pueri essemus. Relicti itaque sumus Dei permissione, ut servitute subjiceremur elementis, hoc est, circumlationi solis ac lunæ : nam in servitutem adacti eramus Sabbatis et neomeniis dierumque observationibus, quæ secundum legem observabantur. Maxima, inquit, in parte soli et lunæ subjecti fuimus, a quibus dies habentur encomeniæ et Sabbata. Volens autem quæ in lege erant plurimum deprimere, non dixit: Sub legem eramus in servitutem adacti, sed, Sub elementis. — Ut pueri, inquit, et imperfecti eramus, ac veluti quemdam procuratorem et œconomum habebamus legem (nam elementa mundi dixit legales observationes), quandoquidem a sole et luna dies vocantur, a diebus vero hebdomades ac menses annique constituuntur : lex vero sabbata et neomenias, annuaque festa et annorum hebdomadas observare jubebat: hac causa dixit: « Sub elementis adacti in servitutem : « quoniam ex his quoque tempus constituitur. **748** « Sub elementis mundi. » In similitudinem procuratorum et œconomorum qui imperfectos per ætatem instruunt ac moderantur ad id quod expedit, mundi accepit elementa, quibus in servitutem redacti eramus propter cognitionis imperfectionem. Nequaquam igitur, ut opinor, solem et lunam id ordinem procuratorum redegit, propterea quod inutile esset his esse subjectum, sed elementa mundi dicit, aut elementarem et introductivam legem (Scribebat enim credentibus e Judæis, et significat tum ea quæ paulo superius dicta sunt, tum quod si circumdamini, Christus vobis nihil proderit) aut elementa vocat dies, aquam et ignem, quorum erant observationes ex lege quæ in servitutem adigebat : dierum quidem in Sabbatis et neomeniis ac circumcisionibus, aquæ autem in purificationibus ac lotionibus, ignis vero in non accendendo Sabbatis igne, sed edendis pridianis ac frigidis. Vide autem quid circa hoc admirandum dicat Eusebius quarto libro *De demonstratione evangelica.*

IV. 4-7. *At ubi venit plenitudo temporis, emisit Deus Filium suum factum ex muliere, factum legi obnoxium, ut eos qui erant legi obnoxii, redimeret, ut adoptionem in filios acciperemus. Quoniam autem estis filii, misit Deus Spiritum Filii sui in corda vestra clamantem. Abba Pater. Itaque jam non est servus, sed filius. Quod si filius, et hæres Dei per Jesum Christum,*

« Cujus temporis venit plenitudo ? » Ejus, inquit, temporis quo oportebat venire Christum. Definitum fuit enim tempus adventus Christi a Daniele propheta, quod finem accepit sub Cæsaris Augusti imperio, quando et Christi in carne dispensatio mei principium sumpsit. « Factum ex muliere. » Propterea non dixit Factum per mulierem, ne existimes

A οὐ τῇ ἡλικίᾳ, ἀλλὰ τῇ γνώσει τοῦ Θεοῦ, δεικνὺς ὅτι ὁ μὲν Θεὸς ἤθελε ταῦτα ἐξ ἀρχῆς χαρίσασθαι, τουτέστι, τὴν υἱοθεσίαν ἀλλ' ἡμεῖς τῆς ἀναβολῆς αἴτιοι, νήπιοι ὄντες τὰς φρένας. Εἰάθημεν οὖν κατὰ συγχώρησιν Θεοῦ, δεδουλῶσθαι τοῖς στοιχείοις, τουτέστι, τῇ περιφορᾷ τοῦ ἡλίου καὶ τῆς σελήνης. Δεδουλωμένοι γὰρ Σάββασι καὶ νεομηνίαις καὶ ἡμερῶν παρατηρήσεσιν, ἅτινα κατὰ τὸν νόμον ἐφυλάττετο, τῷ πλείστῳ μέρει, φησὶν, ἡλίῳ καὶ σελήνῃ ὑποτετάγμεθα, ἐξ ὧν αἱ ἡμέραι, καὶ αἱ νουμηνίαι καὶ τὰ Σάββατα. Πάνυ δὲ βουλόμενος καταγαγεῖν τὰ ἐν τῷ νόμῳ, ἀφεὶς εἰπεῖν, Ὑπὸ τὸν νόμον ἦμεν δεδουλωμένοι, Ὑπὸ τὰ στοιχεῖα εἶπεν. — [ΘΕΟΔΩΡ.] Ἡνίκα, φησὶ, νήπιοι καὶ ἀτελεῖς ἦμεν, οἷόν τινα ἐπίτροπον καὶ οἰκονόμον εἴχομεν τὸν νόμον. (Στοιχεῖα γὰρ τοῦ B κόσμου, τὰς νομικὰς παρατηρήσεις εἶπεν.) Ἐπειδήπερ ἀπὸ ἡλίου καὶ σελήνης νὺξ καὶ ἡμέρα καλεῖται, ἀπὸ δὲ ἡμερῶν, ἑβδομάδες καὶ μῆνες καὶ ἐνιαυτοὶ συνίστανται, ὁ δὲ νόμος καὶ Σάββατα καὶ νεομηνίας καὶ ἐνιαυσίους ἑορτὰς καὶ ἐνιαυτῶν ἑβδομάδας φυλάττειν ἐκέλευσε, τούτου χάριν εἶπεν· « Ὑπὸ τὰ στοιχεῖα δεδουλωμένοι, » ἐπειδὴ καὶ ἐκ τούτων ὁ χρόνος συνίσταται. « Ὑπὸ τὰ στοιχεῖα τοῦ κόσμου. » — [ΓΕΝΝΑΔΙΟΥ.] Ἐν τάξει τῶν ἐπιτρόπων καὶ οἰκονόμων τῶν τοὺς ἀτελεῖς τῇ ἡλικίᾳ πρὸς τὸ συμφέρον παιδαγωγούντων, ἔλαβε τὰ στοιχεῖα τοῦ κόσμου, οἷς ἦμεν δεδουλωμένοι διὰ τὸ τῆς γνώσεως ἀτελές. Οὐκ ἂν οὖν, ὡς οἶμαι, ἥλιον καὶ σελήνην ἔλαβεν εἰς τάξιν τῶν ἐπιτρόπων, διὰ τὸ ἀσύμφορον εἶναι τὴν εἰς ταῦτα ὑποταγὴν, ἀλλὰ στοιχεῖά φησι τοῦ κόσμου, ἢ τὸν στοιχειώδη καὶ εἰσαγωγικὸν νόμον. (Καὶ γὰρ τοῖς C ἐξ Ἰουδαίων πιστοῖς ἔγραφε, καὶ δηλοῖ τά τε μικρὸν ἀνωτέρω εἰρημένα, καὶ τὸ ἐὰν περιτέμνησθε, Χριστὸς ὑμᾶς οὐδὲν ὠφελήσει.) Ἢ στοιχεῖα καλεῖ, ἡμέρας, ὕδωρ, πῦρ, ὧν ἦσαν ἐκ τοῦ εἰς δουλείαν ὑπαγαγόντος νόμου αἱ παρατηρήσεις. Ἡμερῶν μὲν, ἔν τε Σαββάτοις καὶ νεομηνίαις καὶ περιτομαῖς. Ὕδατος δὲ, ἐν ταῖς σωματικαῖς ἁγνείαις καὶ βαπτισμοῖς. Πυρὸς δὲ, ἐν τῷ μὴ ἀνακαίειν πῦρ ἐν τοῖς Σαββάτοις, ἀλλ' ἕωλα ἐσθίειν. Ὅρα δὲ τί εἶπεν εἰς τοῦτο ξένον Εὐσέβιος ἐν τῷ τετάρτῳ λόγῳ Τῆς εὐαγγελικῆς ἀποδείξεως.

Ὅτε δὲ ἦλθε τὸ πλήρωμα τοῦ χρόνου, ἐξαπέστειλεν ὁ Θεὸς τὸν Υἱὸν αὐτοῦ γενόμενον ἐκ γυναικὸς, γενόμενον ὑπὸ νόμον, ἵνα τοὺς ὑπὸ D νόμον ἐξαγοράσῃ, ἵνα τὴν υἱοθεσίαν ἀπολάβωμεν. Ὅτι δέ ἐστε υἱοὶ, ἐξαπέστειλεν ὁ Θεὸς τὸ Πνεῦμα τοῦ Υἱοῦ αὐτοῦ εἰς τὰς καρδίας ὑμῶν κρᾶζον, Ἀββᾶ ὁ Πατήρ. Ὥστε οὐκ ἔτι εἶ δοῦλος, ἀλλὰ υἱός. Εἰ δὲ υἱὸς, καὶ κληρονόμος Θεοῦ διὰ Ἰησοῦ Χριστοῦ.

« Ποίου χρόνου πλήρωμα, » καθ' ὃν χρόνον ἔδει, φησὶν, ἐλθεῖν τὸν Χριστόν. Προώριστο γὰρ ὁ χρόνος τῆς ἐλεύσεως τοῦ Χριστοῦ παρὰ Δανιὴλ τοῦ προφήτου, ὃς ἔλαβε τέλος ἐπὶ τῆς βασιλείας Καίσαρος Αὐγούστου, ὅτε καὶ ἡ ἔνσαρκος οἰκονομία τοῦ Χριστοῦ μου ἀρχὴν ἔλαβε. « Γενόμενον ἐκ γυναικός. » Διὰ τοῦτο οὐκ εἶπε διὰ γυναικὸς, ἵνα μὴ πάροδον διὰ τῆς

Θεοτόκου νομίσῃς γεγενῆσθαι, ἀλλ' ἐκ γυναικὸς, δεικνὺς ἐξ αὐτῆς εἰληφότα τὸ σῶμα τὸν Κύριον. « Γενόμενον ὑπὸ νόμον. » Οὕτω γὰρ ὑπὸ νόμον ἐγένετο, ὅτι καὶ περιετμήθη, ἵνα, φησὶ τοὺς ὑπὸ νόμον καὶ κατάραν ὄντας ἐξαγοράσῃ, τῷ τε σταυρῷ, καὶ τῷ ὅλως ὑπὸ νόμον γενέσθαι. « Ἵνα τὴν υἱοθεσίαν ἀπολάβωμεν. » Οὐ μόνον γὰρ κακῶν ἀπήλλαξε, τῆς ἀρᾶς ἀπαλλάξας τοῦ νόμου, ἀλλὰ καὶ υἱοθεσίαν ἐχαρίσατο. Εἰπὼν δὲ, Ἀπολάβωμεν, ἔδειξεν αὐτὴν ἄνωθεν κεχρεωστημένην, ἡμᾶς δὲ μὴ δύνασθαι λαβεῖν, διὰ τὸ τῆς γνώμης νήπιον. « Ὅτι δέ ἐστε υἱοί. » Καὶ πόθεν, φησὶ, δηλονότι υἱοθεσίας ἠξιώμεθα; Πόθεν; Ἐκ τοῦ τῆς υἱοθεσίας Πνεύματος. Ὅπερ καταπεφοίτηκε, παρασκευάζον ἡμᾶς καὶ διδάσκον (τοῦτο λέγει τὸ, Κρᾶζον), Πατέρα τὸν Θεὸν καλεῖν), ὅπερ οὐκ ἂν ἦν, εἰ μὴ υἱοθεσίας ἠξιώμεθα. Καὶ λοιπὸν θάρσει, ὦ ἄνθρωπε, ὅτι οὐκ ἔτι ὑπάρχεις δοῦλος, ἀλλ' υἱὸς Θεοῦ καὶ κληρονόμος αὐτοῦ. Διὰ τοῦ φύσει Υἱοῦ αὐτοῦ σαρκωθέντος καὶ τὸ ἡμέτερον ὅλον φορέσαντος, οὐκ ἔτι εἶ δοῦλος καὶ ὑπὸ ζυγὸν τοῦ νόμου. Πῶς οὖν οὐκ ἄτοπον τοὺς γενομένους υἱοὺς Θεοῦ, διά τε Χριστοῦ καὶ διὰ Πνεύματος, ἐπιστρέφειν πάλιν πρὸς τὸν νομον; Καὶ ὅρα ἔμφασιν τῆς ἁγίας Τριάδος. Ὁ Πατὴρ ἀπεστειλεν, ὁ Υἱὸς ἐσαρκώθη, καὶ τὸ Πνεῦμα συνήργησεν, ὃ καὶ εἰς τὰς καρδίας ἡμῶν ἐπεισελθὸν, διδάσκει λέγειν, Ἀββᾶ ὁ Πατήρ. « Καὶ κληρονόμος Θεοῦ διὰ Χριστοῦ. « Διὰ τοῦ σταυροῦ αὐτοῦ.

Ἀλλὰ τότε μὲν οὐκ εἰδότες Θεὸν, ἐδουλεύσατε τοῖς μὴ φυσει οὖσι θεοῖς. Νῦν δὲ γνόντες Θεὸν, μᾶλλον δὲ γνωσθέντες ὑπὸ Θεοῦ, πῶς ἐπιστρέφετε πάλιν ἐπὶ τὰ ἀσθενῆ καὶ πτωχὰ στοιχεῖα, οἷς πάλιν ἄνωθεν δουλεύειν θέλετε; Ἡμέρας παρατηρεῖσθε, καὶ μῆνας, καὶ καιροὺς καὶ ἐνιαυτούς. Φοβοῦμαι ὑμᾶς, μή πως εἰκῆ κεκοπίακα εἰς ὑμᾶς. Γίνεσθε ὡς ἐγὼ, ὅτι κἀγὼ ὡς ὑμεῖς.

Πρὸς τοὺς ἐξ Ἰουδαίων διαλέγεται, δεικνὺς ὡς τὸ ἡμέρας παρατηρεῖσθαι καὶ μῆνας καὶ καίρούς καὶ ἐνιαυτοὺς καὶ ὧν ἐν νόμῳ ἡ παρατήρησις, εἰδωλολατρείας ἐστίν. Οὐδὲν γὰρ, φησὶν ἕτερον τοῦτο, ἢ σελήνῃ καὶ ἡλίῳ προσκυνεῖν ἐξ ὧν αἱ ἡμέραι τὴν παρατήρησιν ἔχουσιν. Ἐκ περιουσίας δὲ τοῦτο εἶπεν, ἀποστῆσαι τοῦ νόμου θέλων. Οἱ γὰρ τὴν περιτομὴν κηρύσσοντες, καὶ τὰς τοιαύτας συνεκήρυττον παρατηρήσεις. « Μᾶλλον δὲ γνωσθέντες ὑπὸ Θεοῦ. » Οὐ γὰρ ὑμεῖς, φησὶν, οἰκείῳ πόνῳ τὸν Θεὸν εὕρετε, ἀλλ' αὐτὸς ἐν πλάνῃ διάγοντας, ἐπεσπάσατο. « Πῶς ἐπιστρέφετε πάλιν, Περὶ ἡλίου πάλιν καὶ σελήνης καὶ ἄστρων διαλέγεται, ἐξ ὧν αἱ τῶν ἡμερῶν παρατηρήσεις. Πτωχὰ δὲ καὶ ἀσθενῆ αὐτὰ καλεῖ, ὡς μηδεμίαν ἰσχὺν ἔχοντα. Πολλὴν δὲ τὸ, Πάλιν, ἔμφασιν ἔχει· μετὰ τὴν υἱοθεσίαν, φησὶ, καὶ τὸ γνωσθῆναι ὑπὸ Θεοῦ. — [ΚΥΡΙΛ. ΟΙΚΟΥΜΕΝΙΟΥ.] Στοιχεῖα κόσμου, τὰ μόρια τοῦ παντὸς κόσμου. Ἀσθενῆ καὶ πτωχὰ αὐτὰ καλεῖ, οὐ διὰ τὴν εὐτέλειαν αὐτῶν. (Τί γὰρ οὐρανοῦ καὶ γῆς μεγαλοπρεπέστερον; Τί δὲ ἡλίου καὶ σελή-

A transitum duntaxat factum fuisse per Dei Matrem, sed ex muliere, ostendens Dominum ab eo corpus sumpsisse. « Factum legi obnoxium. » Ita enim legi obnoxius factus est quod etiam circumcisus est: ut eos, inquit, qui legi ac exsecrationi erant obnoxii, redimeret, et per crucem, et ex eo quod totum se legi subjecisset. « Ut adoptionem in filios acciperemus. » **749** Non solum enim a malis liberavit, a legis exsecratione absolvens, verum adoptionem in filios etiam donavit. Dicens autem, Acciperemus, ostendit ipsam antea fuisse debitam, sed nos non potuisse accipere propter mentis infantiam. « Quoniam autem estis filii, etc. » Et unde, inquit, manifestum est, quod adoptionem in filios acceperimus? Unde? Ex adoptione Spiritus qui descendit B ut præpararet nos ac doceret (hoc enim indicat Clamantem) Deum vocare Patrem; quod nequaquam fuisset, nisi adoptionem in filios accepissemus. Deinceps itaque bono sis animo, o homo: jam enim non es servus, sed filius Dei hæresque ipsius. Per hoc enim quod carnem assumpsit naturalis ipsius Filius, ac quidquid nostrum est gustavit, non est amplius servus jugo legis obnoxius. An igitur absurdum non esset eos qui per Christum et per Spiritum facti sunt filii, rursum ad legem reverti? Et animadverte Trinitatis significationem. Pater emisit, Filius carnem assumpsit, Spiritus cooperatus est, qui in corda nostra ingressus, docet nos dicere, Abba Pater. « Et hæres Dei per Christum. » Per crucem ac mortem ipsius.

C IV, 8-12. « Sed tum quidem cum ignoraretis Deum, « serviebatis his qui natura non sunt dii. At nunc « posteaquam cognovistis Deum, quin potius cogniti estis a Deo, quomodo convertimini denuo ad « infirma et egena elementa, quibus iterum ab integro servire vultis? Dies observatis et menses et « tempora et annos. Metuo de vobis ne quo modo « frustra laboraverim erga vos. Estote ut ego sum, « quandoquidem et ego sicut vos. »

Adversus eos qui ex Judæis erant disserit, ostendens quod dies observare et menses, et tempora, et annos, et ea quorum in lege observatio erat, idololatria est. Hoc enim nihil aliud est, inquit, quam solem ac lunam adorare, ex quibus dies observationem habent. Ex abundanti autem hoc dixit, cupiens ut a lege discederent. Prædicantes namque D circumcisionem, hujusmodi etiam observationes una prædicabant. « Quin potius cogniti estis a Deo. » Non enim vos, inquit, proprio labore Deum nacti estis, **750** sed ipse vos in errore degentes attraxit? « Quomodo convertimini denuo? » De sole, luna et astris disserit, a quibus erant dierum observationes. Egena autem et infirma appellat ipsa, ut quæ nullam habent potentiam. Quod autem ait Denuo et Rursum, multam habet emphasim: Post adoptionem, inquit, et postquam a Deo cogniti estis. — Elementa mundi vocat particulas totius universi. Infirma et egena ipsa appellat, non propter abjectionem ipsorum. Quid enim cœlo ac terra magnificen-

tius? quid autem sole, luna ac astris honorificentius aut splendidius? sed quod intellectu careant et vita ac sensu. Ex hoc manifestum est quod non modo circumcisionem prædicabant pseudapostoli, verumetiam harum rerum observationes: sumpto quidem ex lege principio, verum a lege aberrantes. « Metuo. » Adverte pia viscera. Illi fluctuant, et Paulus metuit. Quod autem ait, Ne quo modo, significat ipsos adhuc stare, et necdum omnino naufragium fecisse: et spem dat eis quod si resipiscere velint, non frustra erga ipsos laboratum sit, ac si diceret: Mementote laborum ac sudorum meorum erga vos, nec vanum reddatis laborem meum. « Estote ut ego sum. » Adhuc ad eos qui ex Judæis erant sermo est. Imitatores, inquit, mei estote, quia et ego relicta lege ad fidem accurri: quandoquidem et ego sicut vos eram, legem observans ac magnifaciens. « Quandoquidem et ego sicut vos » Vehementer et ego legem amabam, et videte quomodo commutatus sim: hanc et vos, inquit, mutationem æmulamini.

VI, 12-17. « Fratres, rogo vos nihil me læsistis: « Scitis autem quod per infirmitatem carnis Evan- « gelium prædicaverim vobis prius: et experimen- « tum mei quod erat in carne mea, non fuistis as- « pernati, sed me velut angelum Dei suscepistis velut « Christum Jesum. Quæ igitur erat beatitudo vestra. « Testimonium enim reddo vobis, quod si fieri po- « tuisset, oculos vestros effossos dedissetis mihi. « Igitur inimicus factus sum vobis, vera loquendo « vobis? Æmulantur vos non recte: imo excludere « vos volunt, ut ipsos æmulemini. »

751 Obtestatur eos, suam ducens ipsorum salutem. Narrat autem eorum beneficia et honores quibus cum honoraverant, et quod eum magnifecerint, id stabilire volens quod ea quæ adversus ipsos nunc a se dicta sunt opprobria, non sint dicta ob inimicitiam aliquam aut odium: qui enim fieri posset, inquit, ut inimico animo me haberem erga vos, a quibus tanto in pretio habitus sum? sed quod dicta sint ab eo qui bona ipsis procuraret, eosque diligeret « Scitis autem quod per infirmitatem. » Hoc est, cum imbecillitate et infirmitate carnea, nempe cum vinculis, plagis ac carceribus quæ ab his sustinebam qui prædicationi adversabantur. « Evangelium prædicaverim. » Quid dico, inquit, nihil me læsistis? imo magnum honorem erga me demonstratis. Siquidem flagellatus et persecutionem patiens (nam hæc dicit infirmitatem carnis) prædicabam vobis: et tamen cum me hæc pati videretis, neque offendebamini erga me, neque aversabamini. Experimentum namque mei, inquit, quod erat in carne mea non fuistis aspernati: experimentum ac tentationem rursum vocans plagas, carceres ac persecutiones. « Sed me velut angelum Dei suscepitis. » An igitur absurdum non est, cum persecutionem patiens ac repulsus fuerim a vobis velut angelus susceptus, imo velut ipse Dominus, aversari nunc suadentem et adhortantem ea quæ ad

A νης τιμαλφέστερον καὶ ἄστρων; Ἀλλὰ διὰ τὸ ἐστερῆσθαι νοῦ καὶ ζωῆς καὶ αἰσθήσεως. Ἡμέρας παρατηρεῖσθε. Ἐκ τούτου δῆλον ὅτι, οὐ μόνον περιτομὴν ἐκήρυττον οἱ ψευδαπόστολοι, ἀλλὰ καὶ τούτων τὰς παρατηρήσεις, τὴν ἀρχὴν μὲν ἐκ τοῦ νόμου λαβόντες, παρεκτραπέντες δὲ καὶ τοῦ νόμου « Φοβοῦμαι. » Ὅρα σπλάγχνα, ἐκεῖνοι σαλεύονται, καὶ Παῦλος φοβεῖται. Τὸ δὲ, Μή πως, δηλοῖ ἔτι ἑστῶτας καὶ μήπω τέλεον ναυαγήσαντας. Καὶ δίδωσιν αὐτοῖς ἐλπίδα, ὅτι εἰ θελήσουσιν ἀνανήψαι, οὐκ εἰκῆ ὁ εἰς αὐτοὺς γένηται κόπος, ὡσεὶ ἔλεγε, Μνήσθητέ μου τῶν εἰς ὑμᾶς κόπων καὶ ἱδρώτων, καὶ μὴ ματαιώσητέ μου τὸν πόνον, « Γίνεσθε ὡς ἐγώ. » Ἔτι πρὸς τοὺς ἐξ Ἰουδαίων ὁ λόγος. Γίνεσθε ὡς ἐγώ. Μιμηταί μου, φησὶ, γίνεσθε, ὅτι καὶ ἐγὼ τὸν νόμον ἐάσας, τῇ πίστει προσέδραμον. B Καὶ γὰρ καὶ ἐγὼ, φησὶν, ὡς ὑμεῖς ἤμην, τηρῶν καὶ περὶ πολλοῦ τὸν νόμον ποιούμενος. « Ὅτι κἀγὼ ὡς ὑμεῖς. » Σφόδρα τὸν νόμον κἀγὼ ἐπόθουν, ἀλλ' ὁρᾶτε πῶς μεταβέβλημαι. Ταύτην καὶ ὑμεῖς, φησὶ, ζηλώσατε τὴν μεταβολήν.

Ἀδελφοὶ, δέομαι ὑμῶν, οὐδέν με ἠδικήσατε. Οἴδατε δὲ ὅτι δι' ἀσθένειαν τῆς σαρκὸς εὐηγγελισάμην ὑμῖν τὸ πρότερον. Καὶ τὸν πειρασμόν μου τὸν ἐν τῇ σαρκί μου, οὐκ ἐξουθενήσατε, οὐδὲ ἐξεπτύσατε. Ἀλλ' ὡς ἄγγελον Θεοῦ ἐδέξασθέ με, ὡς Χριστὸν Ἰησοῦν. Τίς οὖν ἦν ὁ μακαρισμὸς ὑμῶν; Μαρτυρῶ γὰρ ὑμῖν ὅτι εἰ δυνατὸν, τοὺς ὀφθαλμοὺς ὑμῶν ἐξορύξαντες ἂν ἐδώκατέ μοι. Ὥστε ἐχθρὸς ὑμῶν γέγονα, ἀληθεύων ὑμῖν; C Ζηλοῦσιν ὑμᾶς οὐ καλῶς, ἀλλὰ ἐκκλεῖσαι ὑμᾶς θέλουσιν, ἵνα αὐτοὺς ζηλοῦτε.

[ΦΩΤ.] Παρακαλεῖ αὐτοὺς, οἰκείαν τὴν ἐκείνων σωτηρίαν ἡγούμενος. Διεξέρχεται δὲ αὐτῶν εὐχαριστίας, καὶ ἃς ἐτίμησαν αὐτὸν τιμὰς, καὶ ὡς περὶ πολλοῦ αὐτὸν ἔσχον, τοῦτο βουλόμενος κατασκευάσαι, ὅτι αἱ κατ' αὐτῶν λεχθεῖσαι νῦν λοιδορίαι παρ' αὐτοῦ, οὐκ ἐλέχθησαν κατὰ ἀπέχθειάν τινα ἢ ἔχθραν· (πῶς γὰρ ἂν, φησὶν, ἀπεχθῶς εἶχον πρὸς ὑμᾶς, περὶ πολλοῦ πεποιημένους); Ἀλλ' ὅτι τὰ λεχθέντα κηδομένου καὶ ἀγαπῶντος ἦν. « Οἴδατε δὲ, ὅτι δι' ἀσθένειαν. » Οἷον μετὰ ἀσθενείας σαρκικῆς, τουτέστι, μετὰ δεσμῶν καὶ πληγῶν καὶ φυλακῶν, ἅπερ ὑπὸ τῶν ἐναντιουμένων τῷ κηρύγματι ὑπέμενον. « Εὐηγγελισάμην. » Τί λέγω, φησὶν, οὐκ ἠδικήσατέ με; Πολλὴν οὖν τιμὴν εἰς ἐμὲ ἐνεδείξασθε. Καὶ γὰρ μα- D στιζόμενος καὶ διωκόμενος (ταῦτα γάρ φησιν ἀσθένειαν σαρκὸς), εὐηγγελιζόμην ὑμῖν. Καὶ ὅμως ταῦτά με ὁρῶντες πάσχοντα, οὔτε ἐσκανδαλίσθητε εἰς ἐμὲ, οὔτε διεπτύσατέ με. Τὸν γὰρ πειρασμόν μου, φησὶ, τὸν ἐν τῇ σαρκί μου, οὐκ ἐξουδενώσατε, πειρασμὸν πάλιν καλῶν, τὰς πληγὰς, τὰς φυλακὰς, τοὺς διωγμούς. « Ἀλλ' ὡς ἄγγελον Θεοῦ ἐδέξασθέ με. » Πῶς οὖν οὐκ ἄλογον, φησὶ, διωκόμενον καὶ ἐλαυνόμενον, δεδέχθαι παρ' ὑμῶν ὡς ἄγγελον καὶ ὡς αὐτὸν τὸν Κύριον; Συμβουλεύοντα δὲ καὶ τὰ πρὸς σωτηρίαν παραινοῦντα, διαπτύεσθαι; « Τίς οὖν ἦν; » Τίς ἦν οὐκ ἐρωτῶντός ἐστιν, ἀλλ' οἷον θαυμάζοντος καὶ ἐπαίροντος τὴν τότε πίστιν

αὐτῶν, καὶ τὸν ἐπὶ ταύτῃ μακαρισμόν. Τίς ἦν; Ἡλίκος ἦν, φησὶ, θαυμαστός. Ἡλίκου μακαρισμοῦ ἐξεπέσατε. Ἡ κατ' ἐρώτησιν. Τίς ἦν; Ἀναμνήσθητέ φησι, τίς ἦν ὁ μακαρισμὸς ὑμῶν. Λίαν γὰρ ἐμακάριζον. Νῦν δὲ τί; ἐλέγχω. Διὰ τοῦτο μισοῦμαι. Διὰ τί δὲ ἐλέγχω; Διὰ τὴν σωτηρίαν ὑμῶν. Ἐπεὶ εἰ μὴ τοῦτο ἦν, πῶς ἂν μηδεμίαν ἄλλην παρασχόντων πρόφασιν ὑμῶν, ὁ ἐπαινῶν καὶ μακαρίζων εἰς τὸ ψέγειν ἦλθον; « Ὁ μακαρισμὸς ὑμῶν. » Τίς ἦν, φησὶν, ὁ μακαρισμὸς ὑμῶν, ὃν ἐγώ τε καὶ ἕτεροι πολλοὶ ἐμακάριζον ὑμᾶς, ἐπὶ τῇ ὑπακοῇ καὶ τῇ ὑποταγῇ τοῦ Εὐαγγελίου; Τίς οὖν ἦν; φησὶ, νῦν γάρ οὐχ ὁρῶ αὐτόν. Ποῦ, φησὶ, τὰ ζηλωτὰ τῆς πίστεως κατορθώματα; τὸ γὰρ τίς, ἀντὶ τοῦ, ποῦ, τέθεικεν. « Ὅτι τοὺς ὀφθαλμοὺς ὑμῶν. »

A salutem vestram faciunt? « Quæ igitur erat? » Quæ erat, non interrogantis est, sed velut admirantis et extollentis eam, quæ nunc erat, fidem ipsorum, et præmium illi repositum. Quæ erat, quanta erat, admiranda, inquit: a quanta beatitudine excidistis. Aut per interrogationem Quænam erat? Mementote, ait quanta fuerit beatitudo vestra: plurimum enim beatificabam: nunc autem quid? increpo, propterea odio habeor Quare autem increpo? Propter salutem vestram. Quandoquidem nisi hoc esset, quo modo nullam aliam occasionem vobis præbentibus, qui laudabam ac beatos prædicabam, ad vituperandum descendissem? « Beatitudo vestra. » Quæ erat, inquit, beatitudo vestra, qua ego aliique multi beatificamus vos propter obedientiam ac subjectionem Evangelii? Quænam igitur erat, inquit? nunc enim ipsam non video: ubi præclara fidei facinora? nam τίς, id est, quæ pro ubi posuit. « Oculos vestros effossos. »

Οἶδα, φησὶν, ὅτι τῶν ὀφθαλμῶν ὑμῶν τιμιώτερόν B με ἡγεῖσθε διὰ τὸ κήρυγμα πάλαι. « Ὥστε ἐχθρὸς ὑμῶν γέγονα. » Ἄλλην, φησὶν, οὐκ οἶδα ἔχθρας αἰτίαν, ἢ ὅτι τὰ ἀληθῆ ὑμῖν καὶ πρὸς σωτηρίαν ἄγοντα παραδίδωμι δόγματα, δι' ἃ καὶ ἐπαυξῆσαι ὑμᾶς ἔδει τὴν πρὸς μὲ ἀγάπην « Ζηλοῦσιν ὑμᾶς.. » Οὐκ ἐπ' ἀγαθῷ, φησὶ, τὴν αὐτὴν ὑμῖν εἰς Χριστὸν πίστιν ἀσπάζονται, ἀλλ' ἵνα ὑμᾶς ταύτης ἐκκλείσαντες, ἑαυτοῖς ἀναπείσωσιν ἕπεσθαι, ὅτι πρὸς ὑμετέραν ἀπάτην τὸ τοιοῦτον αὐτοῖς μεμηχάνηται. « Οὐ καλῶς. » Ἔστι γὰρ καὶ ζῆλος καλὸς, ὅταν τις οὕτω ζηλοῖ, ὥστε μιμήσασθαι τὴν ἀρετήν. Ἔστι καὶ ζῆλος κακὸς, ὅταν τις οὕτω ζηλοῖ, ὡς ἐκβαλεῖν τῆς ἀρετῆς τὸν ἐνάρετον. « Ἀλλὰ ἐκκλεῖσαι ὑμᾶς θέλουσιν. » Ἀποκλεῖσαι ὑμᾶς, φησὶν, καὶ ἀπαγαγεῖν τῆς ἀληθοῦς γνώσεως θέλουσιν ἵνα λοιπὸν αὐτοὶ C ὑμῶν γενόμενοι διδάσκαλοι, πρὸς τὸν αὐτὸν ζῆλον καὶ τὴν μίμησιν ἀγάγωσιν ὑμᾶς. Διὰ τοῦτο ἀπάγουσι μὲν ὑμᾶς τῆς ἀληθοῦς γνώσεως, φέρουσι δὲ πρὸς τὸν νόμον.

752 Scio, inquit, quod olim propriis oculis chariorem me ducebatis propter Evangelium. « Igitur inimicus vobis factus sum » Aliam, inquit, non video odii causam, quam quod vera vobis et ad salutem ducentia tradam dogmata, propter quæ etiam adaugeret vos dilectionem erga me oportebat. « Æmulantur vos. » Non ad bonum, inquit, finem eamdem vobiscum fidem in Christum amplectuntur: sed ut vobis ab hac exclusis, se sequi persuadeant: quia ad vestri duntaxat deceptionem hujusmodi res ab ipsis excogitata est. « Non recte. » Est enim et rectus zelus quando quis ita æmulatur, ut imitetur virtutem. Est et zelus malus ubi quis ita æmulatur, ut probum virtute dejiciat. « Sed excludere vos volunt. » Excludere, inquit, et abducere vos a vera cognitione cupiunt: ut postea effecti magistri vestri ad eamdem æmulationem et imitationem vos adducant: propterea vos a vera cognitione abducunt, et ad legem fuerunt.

Καλὸν δὲ τὸ ζηλοῦσθαι ἐν καλῷ πάντοτε, καὶ μὴ μόνον ἐν τῷ παρεῖναί με πρὸς ὑμᾶς. Τεκνία μου οὓς πάλιν ὠδίνω, ἄχρις οὗ μορφωθῇ Χριστὸς ἐν ὑμῖν. Ἤθελον δὲ παρεῖναι πρὸς ὑμᾶς ἄρτι, καὶ ἀλλάξαι τὴν φωνήν μου, ὅτι ἀποροῦμαι ἐν ὑμῖν.

Βούλεται δεῖξαι ὅτι οὗτοι οἱ νῦν ἀνατρέποντες αὐτοὺς, καὶ τοῦ νόμου ἔχεσθαι παραπείθοντες, καὶ ἐκ τούτου παρασκευάζοντες αὐτοὺς ζηλωτὰς καὶ μιμητὰς αὐτῶν γενέσθαι, ἐζήλουν αὐτοὺς πάλαι ἐν τῇ γνώσει τοῦ Εὐαγγελίου, ὅτε παρὼν πρὸς αὐτοὺς ὁ Παῦλος ἐδίδασκε. Καλὸν οὖν ἐστι, φησὶ, τὸ μὴ μό- D νον ἐν τῇ παρουσίᾳ μου, ἀλλὰ καὶ πάντοτε ἐπὶ καλῷ ζηλοῦσθαι. Δείκνυσι δὲ διά τὴν ἀπουσίαν αὐτοῦ ἀπατηθέντας. « Τεκνία μου. » Εἰ καὶ διεφθείρατε, φησὶ, τὴν μορφὴν Χριστοῦ καὶ τὴν εἰκόνα τὴν ἐφ' ὑμῖν, ὅμως ἔτι τεκνία μού ἐστε. Τεκνία δὲ, φησὶ, τὰ μικρὰ καὶ ἀγέννητα, ἢ ἀμβλωθέντα βρέφη, καὶ γεννήσεως ἐνδεῆ Διά τοῦτο οὐκ εἶπε, τέκνα, ἀλλά τεκνία μου. « Ἄχρις οὗ μορφωθῇ Χριστὸς ἐν ὑμῖν. »

Διεφθείρατε, φησὶ, τὴν ἐφ' ὑμῖν εἰκόνα τοῦ Χριστοῦ, ἣν ἦτε ἐνδεδυμένοι διὰ τοῦ βαπτίσματος. Ὅσοι

IV, 18-20. « Bonum est autem æmulari in re bona semper, et non solum cum præsens sum apud vos. Filioli mei quos iterum parturio donec formetur Christus in vobis. Vellem autem adesse apud vos nunc et mutare vocem meam, quoniam inops consilii sum in vobis. »

Vult ostendere quod isti nunc ipsos pervertentes, et legi adhærere suadentes, et ex hoc efficere conantes sui æmulatores ac imitatores, olim ipsos æmulabantur in doctrina et cognitione Evangelii, cum præsens apud eos doceret Paulus. Bonum ergo est, inquit, non solum in præsentia mea, sed et semper, in eo quod bonum est æmulari. Ostendit autem propter sui absentiam fuisse seductos. « Filioli mei. » Quanquam corruperitis, inquit, formam Christi et imaginem quæ erat in vobis, tamen adhuc filioli mei estis. Filiolos autem dicit pusillos et necdum in lucem editos, aut infantes abortivos et generatione egentes. Propterea non dixit filii, sed filioli mei. « Donec formetur Christus in vobis. »

753 Corrupistis, inquit, imaginem Christi in vobis, qua induti eratis in baptismo (Nam quot-

quot in Christum baptizati estis, Christum induistis) et formam ipsius, utque membra ejus sitis perdidistis : opus est igitur altera generatione, qua rursum imprimatur vobis divina Christi forma. Quid ergo? Iterum vos parturio per doctrinam. Denuo genero per instructionem, donec rursum imprimatur in vobis divina Christi forma. Quid itaque dicunt ad hæc Novatiani? Ecce enim plane credentibus ac fidelibus ista scribit. Quos parturio donec magni ac eximii characteres divinitatis Christi in mentem vestram formentur. « Vellem autem, adesse apud vos. » Considera vim amoris, Mihi, inquit, non faciunt satis litteræ : ipse adesse vobis cuperem, et immutare lamentis ac questibus verborum doctrinam quam vobis nunc trado. sicut vos per lamenta docui. Etenim hæsito quid dicam de vobis. Unde accidit, ut cum adeo sublimati essetis cognitione Evangelii, nunc dejecti estis ac humi detracti, rursum legi adhærentes? « Et mutare vocem meam. » Horum quidem imitationem ac degenerationem lugere, illorum vero firmam perseverantiam admirando collaudare.

CAPUT IX.

Quod eos qui per naturalem Abrahæ uxorem filiumque legitimum figurati fuerunt, non oporteat legi servire.

IV, 21-24. « Dicite mihi qui sub lege vultis esse, « legem non auditis? Scriptum est enim quod « Abraham duos filios habuerit, unum ex ancilla « et unum ex libera. Verum is qui ex ancilla erat, « secundum carnem natus est; qui vero ex libe« ra, per repromissionem : quæ per allegoriam « dicuntur. »

Respondete, inquit, mihi qui sub lege esse vultis. Bene autem dicit, Qui vultis : **754** jam enim importunæ contentionis res ipsorum erat. « Legem non auditis? » Quid enim dicit de seipsa. Nam Genesis profert testimonium : id enim fere observat, ut totum vetus Instrumentum legem appelet. Legem non auditis sive Geneseos librum? Et vide quid paret. Si legem inquit, audire vultis, discedite a lege : nam ita ipsi parebitis. Eadem lex a lege ipsa suadet separari, si nostis quæ in ea continentur. Si ergo obtemperatis ipsi, discedite ab ipsa. Animadverte autem probationem. « Abraham duos filios habuit. » Ostendere vult eos qui carnali cognatione semen sunt Abrahæ, nempe Judæos, juxta carnem esse propinquos : eos vero qui per fidem ad Abrahæ semen inducuntur, id est Christianos, juxta promissionem esse semen Abrahæ. Verum tunc quoque ejectus est, inquit, Ismael qui secundum carnem filius erat, sicut et nunc Judæi qui juxta carnem cognati eis sunt. Filium vero juxta promissionem Isaac in domo manere dicit, sicut et nunc Christianos qui juxta promissionem cognati ejus sunt. Vides quod lex noverit illorum ejectionem qui sibi soli hærerent, hoc est Judæorum? « Verum is qui ex ancilla erat. » Merito Ismaelem dicit secundum carnem fuisse : lege enim naturæ

εἰς Χριστὸν ἐβαπτίσθητε, Χριστὸν ἐνεδύσασθε, καὶ τὴν μορφὴν αὐτοῦ, καὶ τὸ εἶναι αὐτοῦ μέλη ἀπωλέσατε. Χρεία οὖν ἑτέρας γεννήσεως, τῆς πάλιν ἐντυπούσης ὑμῖν τὴν θείαν τοῦ Χριστοῦ μορφήν. Τί οὖν; Πάλιν ὑμᾶς ὠδίνω διὰ τῆς διδαχῆς. Πάλιν γεννῶ, διὰ τῆς κατηχήσεως, ἕως ἂν ἐντυπωθῆτε πάλιν τὴν θείαν τοῦ Χριστοῦ μορφήν. Ἄρα τί λέγουσι πρὸς ταῦτα οἱ Ναυατιανοί; Ἰδοὺ γὰρ φανερῶς πιστοῖς γράφων ταῦτα. Οὓς ὠδίνω, ἄχρις ἂν οἱ μεγάλοι καὶ ὑπερφυεῖς τῆς θεότητος τοῦ Χριστοῦ χαρακτῆρες, εἰς τὸν ὑμέτερον διαπλασθῶσι νοῦν. « Ἤθελον δὲ παρεῖναι πρὸς ὑμᾶς. » [ΚΥΡΙΑ.] — Ὅρα ἀγάπην. Οὐκ ἀρκοῦμαι, φησὶ, τοῖς γράμμασι, παρεῖναι πρὸς ὑμᾶς ἐζήτουν, καὶ ἀνταλλάξαι θρήνοις καὶ ὀλοφυρμοῖς τὴν διὰ ῥημάτων διδασκαλίαν, ἵνα, φησὶ, μετὰ θρήνων ὑμᾶς ἐδίδαξα. Καὶ γὰρ ἀπορῶ τί εἴπω περὶ ὑμῶν. Πόθεν οὕτως οἱ ὑψωθέντες τῇ γνώσει τοῦ Εὐαγγελίου κατεβλήθητε καὶ περισύρεσθε χαμαὶ, πάλιν ἐχόμενοι τοῦ νόμου; « Καὶ ἀλλάξαι τὴν φωνήν μου » Τῶν μὲν, τὴν ἐκτροπὴν θρηνῆσαι, τῶν δὲ, τὸ βέβαιον θαυμάσαι.

ΚΕΦΑΛ. Θʹ.

Ὅτι ἐν τῇ ἐλευθέρᾳ γυναικὶ τοῦ Ἀβραὰμ κἂν τῷ γνησίῳ παιδὶ ὑποτυπωθέντας, οὐ χρὴ δουλοῦσθαι νόμῳ.

Λέγετέ μοι οἱ ὑπὸ νόμον θέλοντες εἶναι, τὸν νόμον οὐκ ἀκούετε; Γέγραπται γὰρ ὅτι Ἀβραὰμ δύο υἱοὺς ἔσχεν, ἕνα ἐκ τῆς παιδίσκης, καὶ ἕνα ἐκ τῆς ἐλευθέρας. Ἀλλ' ὁ μὲν ἐκ τῆς παιδίσκης, κατὰ σάρκα γεγέννηται, ὁ δὲ ἐκ τῆς ἐλευθέρας διὰ τῆς ἐπαγγελίας, ἅτινά ἐστιν ἀλληγορούμενα.

Ἀποκρίθητέ μοι, φησὶν, οἱ θέλοντες ὑπὸ τὸν νόμον εἶναι. Καλῶς δὲ τὸ, Θέλοντες. Τῆς γὰρ αὐτῶν ἦν ἀκαίρου φιλονεικίας τὸ πρᾶγμα. « Τὸν νόμον οὐκ ἀκούετε. » Τί, φησὶ, λέγει περὶ ἑαυτοῦ; καὶ λοιπὸν τῆς Γενέσεως φέρει μαρτυρίαν. Ἔθος γὰρ αὐτῷ πᾶσαν τὴν Παλαιὰν, νόμον καλεῖν. Τὸν νόμον οὐκ ἀκούετε, ἤγουν τῆς Γενέσεως τὴν βίβλον; καὶ ὅρα τί κατασκευάζει. Εἰ βούλεσθε, φησὶ, τοῦ νόμου ἔχεσθαι, ἀπόστητε τοῦ νόμου. Οὕτω γὰρ αὐτῷ πεισθήσεσθε. Ὁ νόμος, φησὶν, αὐτὸς, (εἴπερ ἴστε τὰ ἐν αὐτῷ), συμβουλεύει ἀφίστασθαι αὐτοῦ. Εἰ τοίνυν πείθεσθε αὐτῷ ἀπόστητε ἀπ' αὐτοῦ. Ὅρα δὲ τὴν κατασκευήν. « Ἀβραὰμ δύο υἱοὺς ἔσχε. » Δεῖξαι βούλεται τοὺς διὰ τὴν σαρκικὴν συγγένειαν ὄντας σπέρμα τοῦ Ἀβραὰμ, τουτέστι, τοὺς Ἰουδαίους, κατὰ σάρκα εἶναι συγγενεῖς, τοὺς δὲ διὰ πίστεως εἰς σπέρμα Ἀβραὰμ εἰσαγομένους, τουτέστι τοὺς Χριστιανοὺς, κατὰ ἐπαγγελίαν εἶναι σπέρμα Ἀβραάμ. Ἀλλὰ καὶ τότε, φησὶν, ἐξεβλήθη ὁ κατὰ σάρκα υἱὸς Ἰσμαὴλ, ὥσπερ καὶ νῦν οἱ κατὰ σάρκα συγγενεῖς αὐτοῦ Ἰουδαῖοι. Τὸν δὲ κατ' ἐπαγγελίαν υἱὸν τὸν Ἰσαὰκ, ἔσω μείναντα λέγει, ὥσπερ καὶ νῦν, φησὶν, οἱ κατ' ἐπαγγελίαν συγγενεῖς, οἱ Χριστιανοί. Ὁρᾷς ὅτι ὁ νόμος οἶδεν ἐκβολὴν τῶν αὐτῷ μόνῳ στοιχούντων, τουτέστι τῶν Ἰουδαίων; « Ἀλλ' ὁ μὲν ἐκ τῆς παιδίσκης. » Εἰκότως τὸν μὲν Ἰσμαὴλ, κατὰ

σάρκα λέγει. Νόμῳ γὰρ φύσεως σαρκὸς γεγέννηται. Ὁ γὰρ Ἰσαὰκ, οὐ νόμῳ σαρκός, (Πῶς γὰρ γεννήσειεν ὁ ἑκατονταέτης;) Ἀλλὰ διὰ μόνης τῆς ἐπαγγελίας. — [ΦΩΤ.] Μὴ οὖν τὸ κατὰ σάρκα εἶναι ὑμᾶς συγγενεῖς τοῦ Ἀβραὰμ, τοῦτο φυσιούτω, καὶ πειθέτω, ὅτι εἰ μὴ γέννησθε τέκνα κατ' ἐπαγγελίαν τοῦ Ἀβραὰμ, τουτέστι, μέλη καὶ σύσσωμοι Χριστοῦ, (οὗτος γὰρ ἐξ ἐπαγγελίας σπέρμα τοῦ Ἀβραὰμ), ἔξω ἐστὲ τῆς ἐπαγγελίας. « Ἅτινά ἐστιν ἀλληγορούμενα· » τουτέστι, τύποι ἦσαν τῶν μελλουσῶν διαθηκῶν αἱ γενήσεις τῶν δύο τούτων παιδίων. Οὐ γὰρ μόνον τὰ ὁρώμενα, ἀλλὰ καὶ ἕτερα ὑπαγορεύουσιν οἱ τόκοι. « Τοῦτο γάρ ἐστιν ἀλληγορούμενα, » ἀντὶ τοῦ ἑτέρως νοούμενα. Οὐ γὰρ τὴν ἱστορίαν ἀνεῖλεν, ἀλλὰ τὰ ἐν τῇ ἱστορίᾳ προτυπωθέντα διδάσκει. Ἐπάγει γάρ.

Αὗται γάρ εἰσι δύο διαθῆκαι. Μίαν μὲν ἀπὸ ὄρους Σινᾶ εἰς δουλείαν γεννῶσα, ἥ τις ἐστὶν Ἄγαρ. Τὸ γὰρ Ἄγαρ Σινᾶ ὄρος ἐστὶν ἐν τῇ Ἀραβίᾳ. Συστοιχεῖ δὲ τῇ Ἱερουσαλὴμ. Δουλεύει δὲ μετὰ τῶν τέκνων αὐτῆς. Ἡ δὲ ἄνω Ἱερουσαλὴμ ἐλευθέρα ἐστὶν, ἥτις ἐστὶ μήτηρ πάντων ἡμῶν. Γέγραπται γάρ· Εὐφράνθητι στεῖρα ἡ οὐ τίκτουσα, ῥῆξον καὶ βόησον ἡ οὐκ ὠδίνουσα ὅτι πολλὰ τὰ τέκνα τῆς ἐρήμου μᾶλλον ἢ τῆς ἐχούσης τὸν ἄνδρα.

Τὸ Σινᾶ ὄρος ἐν Ἀραβίᾳ μέν ἐστι. Ἐκεῖ δὲ ὁ νόμος ἐδόθη τῷ Μωσεῖ. Γειτνιάζει δὲ τῇ Ἱερουσαλὴμ. Ὅπερ αὐτὸ τὸ Σινᾶ ὄρος, τῇ τῶν Ἀράβων γλώσσῃ, Ἄγαρ καλεῖται. Καὶ, φησὶν, οὕτως· Ἡ Ἄγαρ καὶ ἡ Σάῤῥα, τύποι ἦσαν τῶν δύο διαθηκῶν. Ἡ μὲν παιδίσκη τῆς Παλαιᾶς Διαθήκης, τῷ καὶ αὐτὴν τὴν διαθήκην δούλους τοῦ νόμου γεννᾷν. Ἡ δὲ ἐλευθέρα τύπος τῆς Νέας Διαθήκης, τῷ ἐλευθέρους ἀπὸ τοῦ ζυγοῦ τοῦ νόμου τίκτειν. Ὅτι, φησὶ, τὸ Σινᾶ ὄρος ἔνθα ὁ νόμος ἐδόθη, γειτνιάζει μὲν τῇ Ἱερουσαλὴμ, τῇ δὲ τῶν Ἀράβων γλώσσῃ ὁμώνυμόν ἐστι τῇ Ἄγαρ τῇ δούλῃ, Ἄγαρ καὶ αὐτὸ προσαγορευόμενον, ὡς εἶναι καὶ ἐκ τοῦ ὀνόματος, τὸν τύπον ἐγγὺς τῆς ἀληθείας γινόμενον. « Εἰς δουλείαν γεννῶσα. » Τὴν τοῦ νόμου. « Ἥ τις ἐστὶν Ἄγαρ. » Ἥ τις, φησὶ, διαθήκη τὴν Ἄγαρ ἔχει τύπον. Καὶ οὕτως. Ὅτι τὸ Σινᾶ ὄρος τῇ τῶν Ἀράβων γλώσσῃ Ἄγαρ καλεῖται. « Συστοιχεῖ, » τουτέστιν, ἅπτεται, γειτνιάζει. « Τῇ νῦν Ἱερουσαλὴμ. » Οἷον τῇ ἐνταῦθα τῇ ἐπὶ γῆς. Ὥστε τῆς ἄνω καὶ ἐλευθέρας, ἄμφω διεστήκασι. « Δουλεύει δέ. » Αὕτη, φησὶν, ἡ διαθήκη ἡ παλαιὰ ἡ ἐν τῷ Σινᾷ ὄρει δοθεῖσα, δουλεύει μετὰ τῶν τέκνων αὐτῆς τῶν Ἰουδαίων, Δουλεύει δὲ τῷ νόμῳ. « Ἡ δὲ ἄνω Ἱερουσαλὴμ. » Ὁ μὲν τύπος τῆς Ἄγαρ, ἐν τούτοις, ἰδοὺ καὶ ὁ τύπος τῆς Σάῤῥας. Τύπος δὲ αὐτῆς ἡ ἄνω Ἱερουσαλὴμ, τουτέστιν, ἡ ἐπουράνιος. Ἐκείνη γὰρ ἡ πόλις τῶν πιστῶν ἐλευθέρα ἐστὶν ἐκ τῶν ἐν τῷ νόμῳ παρατηρήσεων, καὶ ἔστιν ἡμῶν μήτηρ, φησίν. Ὥστε ἡ μὲν Ἄγαρ, τῆς παλαιᾶς καὶ τῶν Ἰουδαίων πληροῖ τὸν τύπον. Ἡ δὲ Σάῤῥα, τῆς νέας καὶ ἡμῶν. Ἄνω δὲ Ἱερουσαλὴμ, καὶ τὴν Ἐκκλησίαν ἐκάλεσε. « Γέγραπται γάρ. » Καὶ οὕτως, φησὶν, ἡ Σάῤῥα τύπος ἦν τῆς ἄνω Ἱερουσαλὴμ, τουτέστι,

A carnis natus est. Isaac vero non lege carnis (Quomodo enim generare potuisset qui centum erat annorum?) sed per solam promissionem. — Ne ergo id vos inflet quod juxta carnem Abrahæ cognati sitis. sed magis hæc persuadeat quod nisi efficiamini secundum promissionem Abrahæ, id est, Christi membra, et unum sum ipso corpus (nam hic est ex promissione Abrahæ) extra promissionem estis. « Quæ per allegoriam dicuntur. » Hoc est, figuræ erant duorum futurorum testamentorum nativitates horum duorum filiorum. Non enim solum ea quæ videntur, sed et alia quoque prædicunt illi partus: id namque est quod ait, « Per allegoriam dicuntur; » hoc est, alio modo intelliguntur. Non enim historiam accepit, sed ea quæ in historia præfigurata sunt docent. Siquidem subjungit:

B 755 IV, 24-27. « Nam hæc quidem sunt duo « testamentum: unum quidem in monte Sina in ser- « vitutem generans quod est Agar. Mons enim Sina « Agar dicitur apud Arabes; confinis est autem ei « quæ nunc dicitur Jerusalem, et servi cum filiis « suis. At quæ sursum est Jerusalem libera est. quæ « est mater omnium nostrum. Scriptum est enim: « Lætare, sterilis, quæ non paris; erumpe et clama, « quæ non parturis: quoniam plures erunt filii de- « sertæ quam ejus quæ habet virum. »

Sina mons est in Arabia, in qua lex data est Mosi. Vicinus est autem Hierosolymis. Qui ipse mons Sina Arabum lingua vocatur Agar. Et hoc modo, inquit; Agar et Sara figuræ erant duorum

C testamentorum: Ancilla quidem Veteris Instrumenti, etiam ob id quod ipsum testamentum servos legis generat: libera vero figura erat Novi Testamenti, quia liberos a jugo legis parit. Quia Sina, inquit, mons ubi lex data est. vicinus quidem est Jerusalem: ingua autem Arabum ejusdem nominis est cum Agar ancilla, ipse quoque appellatus Agar, ita ut etiam ex nomine figura accedat ad veritatem. « In servitutem generans. » Legis videlicet. « Quod est Agar. » Quod, inquit, testamentum Agar figuram habet: idque hoc modo. Sina enim Arabum lingua Agar vocatur. « Confinis est autem ei quæ, etc. » Hoc est, attingit aut proximus est. « Et quæ nunc dicitur Jerusalem. » Id est, ei quæ hic est in terris. Itaque a superna illa et libera, ambo loca dissident. « Et servit. » Hoc,

D inquit, Vetus Instrumentum quod in monte Sina datum est, servit cum filiis suis Judæis; servit autem legi. « At quæ sursum est Jerusalem. » Typus quidem Agar in his constitit. Ecce autem et typus Saræ. Ejus autem typus est superna Jerusalem. id est. cœlestis: nam illa civitas fidelium libera est ab observationibus quæ in lege erant, et est mater nostra, inquit. Itaque Agar quidem Veteris Instrumenti ac Judæorum explst figuram: Sara vero Novi ac nostrum omnium. Supernam autem Jerusalem vocavit etiam Ecclesiam. 756 « Scriptum est enim. » Et ita, inquit, Sara figura erat supernæ Jerusalem, id est Ecclesiæ: quia et ipsa sterilis et

absque liberis, ut quondam Ecclesia ex gentibus, superavit in semine sive prolis multitudine ipsam Agar, et Ecclesia superavit synagogam. Et horum testis est Isaias, dicens : Lætare, sterilis. quæ non paris Ecclesiæ ex gentibus congregatæ jubet Isaias, ut præ lætitia vociferetur. Rumpe autem› vel sterilitatem in partum, vel in vocem lætitiæ erumpe.» Quoniam plures erunt filii desertæ. » Desertam ac sterilem vocat Ecclesiam ex gentibus· Siquidem deserta erat et carens omni bono priusquam in Christum crederet. « Quam ejus quæ habet virum, » Habentem virum sive directorem, gubernatorem ac provisorem vocavit synagogam Judæorum : aut tanquam olim Dei prospectione fruentem.

IV, 28-31. « Nos autem fratres secundum Isaac « promissionis filii sumus. Sed quemadmodum tunc is « qui secundum carnem natus erat persequebatur « eum qui natus erat secundum spiritum. ita et nunc. « At quid dicit Scriptura ? Ejice ancillam et filium « illius ; non etenim erit hæres filius ancillæ cum « filio liberæ. Itaque, fratres, non sumus ancillæ « filii, sed liberæ. In libertate ergo qua Christus « nos liberavit state, et ne rursum jugo servitutis « implicemini. »

Non tantum sterilis erat Ecclesia quemadmodum Sara, nec solum postea multam habuit prolem ut illa : sed et generavit sicut illa. Sara namque non lege naturæ peperit, sed gratia divina : neque Ecclesia lege naturæ generat in lavacro baptismi, sed gratia divina. Vides quomodo figura per omnia correspondeat veritati ; « Secundum Isaac. » Non enim secundum naturam, sed secundum gratiam nati sumus, velut Isaac per promissionem. Neque hoc nos angat quod fideles ab infidelibus vexantur. Tale enim quippiam in figura quoque invenimus, sed ille nequaquam prævaluit adversus Isaac. Juxta imitationem, inquit, Isaac ex promissione nati sumus. Cum itaque ex libera simus, non debemus legi Mosis servire. « Sed quemadmodum tunc. » Etiam ex eo quod fideles persecutionem sustinebant a Judæis, **757** (nam nunc persecutionem sustinebant) ostendit figuram quoque veritati respondere. Etenim Ismael qui secundum carnem natus erat, persequebatur Isaac, qui secundum spiritum et promissionem genitus erat. « At quid dicit Scriptura ? »

In superioribus ad partis illius declarationem, Dicite mihi qui sub lege vultis esse, legem non auditis, diximus hoc probare Paulum, quod ipsa quoque lex, id est, Vetus Instrumentum, antea præceperit legem ac Judaismum relinquere: et ecce jam id ostensum est. Nam posteaquam Agar et Ismael typus erat Judæorum ac veteris legis : Sara vero et Isaac fidelium ac Novi Testamenti : In ipso autem Veteri Testamento ejecta est Agar et Ismael (nam ejice, ait ancillam et filium ejus) certe in ipso quoque Veteri Testamento ante descripta erat ejectio Judæorum. Vides quod non oporteat legi adhæ-

Ἐκκλησίας ὅτι καὶ αὐτὴ στεῖρα οὖσα καὶ ἄπαις, ὡς ἡ ἐξ ἐθνῶν ἐκκλησία ποτὲ, ἐνίκησεν ἐν τῷ σπέρματι τὴν Ἄγαρ, καὶ ἡ Ἐκκλησία ἐνίκησε τὴν συναγωγήν. Καὶ μάρτυς τούτων Ἡσαΐας· Εὐφράνθητι, στεῖρα ἡ οὐ τίκτουσα. Τῇ ἐξ ἐθνῶν Ἐκκλησίᾳ ὁ Ἡσαΐας ἐγκελεύεται, ἐπὶ εὐφροσύνῃ βοῆσαι. Ῥῆξον δὲ, ἢ τὴν στείρωσιν εἰς τοκετὸν, ἢ φωνὴν εὐφροσύνης ῥῆξον. « Ὅτι πολλὰ τὰ τέκνα τῆς ἐρήμου. » Ἔρημον καὶ στεῖραν καλεῖ τὴν ἐξ ἐθνῶν Ἐκκλησίαν. Καὶ γὰρ ἦν ἔρημος ἀγαθοῦ παντὸς, πρὶν πιστεύειν Χριστῷ. « Ἢ τῆς ἐχούσης τὸν ἄνδρα » Ἔχουσαν ἄνδρα, τὸν οἷον διευθύνοντα καὶ προνοοῦντα καλεῖ, τὴν συναγωγὴν τῶν Ἰουδαίων, ἢ ὡς ἔχουσαν τὸν νόμον, ἢ ὡς ἔχουσαν πάλαι τὴν ὑποψίαν Θεοῦ.

Ἡμεῖς δὲ ἀδελφοὶ κατὰ Ἰσαὰκ ἐπαγγελίας τέκνα ἐσμέν. Ἀλλ' ὥσπερ τότε ὁ κατὰ σάρκα γεννηθεὶς ἐδίωκε τὸν κατὰ πνεῦμα, οὕτως καὶ νῦν. Ἀλλὰ τί λέγει ἡ Γραφή ; Ἔκβαλε τὴν παιδίσκην καὶ τὸν υἱὸν αὐτῆς. Οὐ γὰρ μὴ κληρονομήσῃ ὁ υἱὸς τῆς παιδίσκης, μετα τοῦ υἱοῦ τῆς ἐλευθέρας. Ἄρα, ἀδελφοὶ, οὐκ ἐσμὲν παιδίσκης τέκνα, ἀλλὰ τῆς ἐλευθέρας, Τῇ ἐλευθερίᾳ οὖν ᾗ ὁ Χριστὸς ἡμᾶς ἠλευθέρωσε, στήκετε, καὶ μὴ πάλιν ζυγῷ δουλείας ἀνέχεσθε.

Οὐ γὰρ μόνον στεῖρα ἦν ἡ Ἐκκλησία, ὥσπερ Σάῤῥα, οὐδὲ μόνον πολύπαις ἐγένετο ὡς ἐκείνη, ἀλλὰ καὶ οὕτως ἐγέννησεν. Οὔτε γὰρ ἡ Σάῤῥα νόμῳ φύσεως ἐγέννησεν, ἀλλα χάριτι θείᾳ. Οὔτε ἡ Ἐκκλησία νόμῳ φύσεως γεννᾷ ἐν τῇ κολυμβήθρᾳ, ἀλλὰ χάριτι θείᾳ. Ὁρᾷς τὸν τύπον πῶς κατὰ πάντα ὁμοφωνεῖ τῇ ἀληθείᾳ ; « κατὰ Ἰσαάκ. » Οὐ γὰρ κατὰ φύσιν, ἀλλὰ κατὰ χάριν ἐτέχθημεν, ὡς Ἰσαὰκ διὰ τῆς ἐπαγγελίας. [ΘΕΟΔΟΡ.] — Μηδὲ τοῦτο ἡμᾶς ἀνιάτω, τὸ, τοὺς πεπιστευκότας ὑπὸ τῶν ἀπιστων ἐλαύνεσθαι. Τοιοῦτον γάρ τι καὶ ἐν τῷ τύπῳ εὑρίσκομεν, ἴσχυσε δὲ οὐδαμῶς κατὰ Ἰσαάκ. Κατὰ μίμησιν, φησὶ, τοῦ Ἰσαὰκ ἐξ ἐπαγγελίας ἐσμεν γεννηθέντες. Ὥστε τῆς ἐλευθέρας ὄντες, οὐκ ὀφείλομεν νόμῳ Μωσέως δουλεύειν. « Ἀλλ' ὥσπερ' τότε. » Καὶ ἐξ αὐτοῦ τοῦ διώκεσθαι τοὺς πιστοὺς ὑπὸ Ἰουδαίων, (τότε γὰρ ἐδιώκοντο), δείκνυσι τὸν τύπον ἀληθεύοντα. Καὶ γὰρ Ἰσμαὴλ ὁ κατὰ σάρκα γεννηθεὶς, ἐδίωκε τὸν Ἰσαὰκ τὸν κατὰ πνεῦμα καὶ ἐπαγγελίαν τεχθέντα. « Ἀλλὰ τί λέγει ἡ Γραφή ; »

Ἀνωτέρω ἔνθα τὸ κεφάλαιον ἡρμηνεύετο, τό. Λέγετέ μοι οἱ ὑπὸ νόμον θέλοντες εἶναι, τὸν νόμον οὐκ ἀκούετε, εἴπομεν τοῦτο κατασκευάζειν τόν Παῦλον, ὅτι καὶ αὐτὸς ὁ νόμος, τουτέστιν ἡ παλαιὰ προηγόρευσε δεῖν ἐᾷν τὸν νομον καὶ τὸν Ἰουδαϊσμὸν, καὶ ἰδοὺ ἀποδέδεικται. Ὁπότε γὰρ ἡ μὲν Ἄγαρ τύπος ἦν τῶν Ἰουδαίων καὶ τοῦ πάλαι νόμου, ἡ δὲ Σάῤῥα καὶ ὁ Ἰσαὰκ τῶν πιστῶν καὶ τῆς νέας διαθήκης, ἐν αὐτῇ δὲ τῇ παλαιᾷ ἐκβέβληται ἡ Ἄγαρ καὶ ὁ Ἰσμαὴλ, ἔκβαλε γὰρ, φησί, τὴν παιδίσκην καὶ τὸν υἱὸν αὐτῆς), δηλονότι ἐν αὐτῇ τῇ παλαιᾷ προεζωγραφεῖτο ἡ τῶν Ἰουδαίων ἐκβολή. Ὁρᾷς ὅτι οὐ

δεῖ τοῦ νόμου ἔχεσθαι; Διὰ τὸ τοὺς ἐπ' αὐτῷ πεποιθότας ἐκβεβλῆσθαι; Ἰδοὺ οὖν καὶ αὐτὴ ἡ παλαιὰ τῇ δυνάμει συνεβούλευσε μὴ ἔχεσθαι τοῦ νόμου, τῷ ἐκβαλεῖν τοὺς τούτῳ μόνῳ στοιχοῦντας, τουτέστι τοὺς Ἰουδαίους. Εἰ γὰρ εἰς ἀεὶ ἐχρῆν στοιχεῖν τῷ νόμῳ καὶ τῇ παλαιᾷ, οὐκ ἂν ἐξεβλήθη μὲν ἡ Ἄγαρ καὶ ὁ παῖς αὐτῆς, οἳ ἦσαν τύπος τῶν Ἰουδαίων. Μόνος δὲ ἐκληρονόμησεν Ἰσαάκ, ὃς ἦν τύπος τῶν τῷ Χριστῷ πεπιστευκότων. Καὶ πάλιν, οὐ διὰ τὸ διώκειν μόνον ἐκβέβληται, ἀλλ' ἵνα καὶ μὴ γένηται κοινωνὸς τῆς κληρονομίας. » Ἄρα, ἀδελφοί, οὐκ ἐσμὲν παιδίσκης τέκνα « Εἰ τοίνυν οὐκ ἐσμὲν παιδίσκης τέκνα, » οὐδὲ δοῦλοι, πῶς τῇ δουλείᾳ τοῦ νόμου ἑαυτοὺς ὑποβάλλομεν; Οὐκ ἐσμὲν δὲ, ἐπεὶ μήτε ἡμῶν τύπος ἡ Ἄγαρ, ἀλλ' Ἰουδαίων. Ἡμῶν γὰρ ἡ Σάῤῥα τύπος. « Τῇ ἐλευθερίᾳ οὖν ᾗ Χριστὸς ἡμᾶς ἠλευθέρωσεν. » Ὁ νόμος κατεδούλου, ὁ Χριστὸς ἡμᾶς ἠλευθέρωσεν ἐκ τῆς κατάρας τοῦ νόμου. Δεῖ οὖν, φησὶν, ἑστάναι ἐν τῇ ὑπὸ Χριστοῦ δοθείσῃ ἐλευθερίᾳ. Τὸ δὲ Στήκετε, σαλευομένους δηλοῖ. « Καὶ μὴ πάλιν ζυγῷ. » Τὸ, πάλιν, ἀναισθησίαν αὐτῶν δηλοῖ. Ζυγὸν δὲ εἰπὼν, τὸ βαρὺ τῆς δουλείας δείκνυσι τοῦ νόμου.

ΚΕΦΑΛ. Ι'.

Ὅτι ἡ κλῆσις ἡμῶν οὐχ ὑπόκειται περιτομῇ καὶ νόμῳ διὰ τὸ Χριστοῦ πάθος.

Ἰδὲ ἐγὼ Παῦλος λέγω ὑμῖν, ὅτι ἐὰν περιτέμνησθε, Χριστὸς ὑμᾶς οὐδὲν ὠφελήσει. Μαρτύρομαι δὲ πάλιν παντὶ ἀνθρώπῳ περιτεμνομένῳ, ὅτι ὀφειλέτης ἐστὶν ὅλον τὸν νόμον ποιῆσαι. Κατηργήθητε ἀπὸ τοῦ Χριστοῦ. Οἵτινες ἐν νόμῳ καὶ δικαιοῦσθε, τῆς χάριτος ἐξεπέσατε. Ἡμεῖς γὰρ πνεύματι ἐκ πίστεως ἐλπίδα δικαιοσύνης ἀπεκδεχόμεθα. Ἐν γὰρ Χριστῷ Ἰησοῦ οὔτε περιτομή τι ἰσχύει, οὔτε ἀκροβυστία, ἀλλὰ πίστις δι' ἀγάπης ἐνεργουμένη. Ἐτρέχετε καλῶς, τίς ὑμᾶς ἀνέκοψε τῇ ἀληθείᾳ μὴ πείθεσθαι; Ἡ πεισμονὴ οὐκ ἐκ τοῦ καλοῦντος ὑμᾶς.

« Ἰδὲ ἐγὼ Παῦλος. » Τῇ ἀξιοπιστίᾳ τοῦ ὀνόματος, ἀντὶ πάσης ἀποδείξεως ἐχρήσατο. « Χριστὸς ὑμᾶς οὐδὲν ὠφελήσει. » Διὰ τί; Ὅτι ὁ περιτεμνόμενος, δῆλον ὡς τὴν τοῦ Χριστοῦ χάριν ἐξουθενεῖ, ὑπὸ δὲ τοῦ νόμου σώζεσθαι πιστεύει. Τὸν οὖν μὴ πιστεύοντα Χριστῷ οὔτε αὐτὸς ἕλοιτο ὠφελῆσαι. « Ὅτι ὀφειλέτης ἐστὶν ὅλον τὸν νόμον ποιῆσαι. » Πρὸς τῷ μηκέτι, φησὶ, μηδὲν παρὰ Χριστοῦ ὠφελεῖσθαι, ὅπερ χαλεπώτερον μυρίων γεεννῶν. Καὶ βάρος ἀνωφελὲς ἑαυτοῖς οἱ τοιοῦτοι περιτιθέασιν. Ὁ γὰρ κατὰ ἕν τι τὸν νόμον τηρῶν, ἀνάγκην ἕξει κατὰ πάντα τηρεῖν αὐτὸν, ἐπεὶ πάντα οἰχήσεται. Τί δὲ βαρύτερον τῶν νομικῶν παρατηρήσεων; « Κατηργήθητε ἀπὸ τοῦ Χριστοῦ. » Ἀπεκόπητε, ἀπεπέσετε ἀπ' αὐτοῦ, ἀνωφελῆ ὑμῖν λοιπὸν τὰ κατὰ τὸν Χριστὸν πάντα καὶ τὴν χάριν αὐτοῦ. « Οἵτινες ἐν νόμῳ δικαιοῦσθε. » Ἀντὶ τοῦ, δικαιοῦσθαι σπεύδετε, ὡσεὶ ἔλεγεν. Οἵτινες σπουδάζετε ἐκ νόμου δικαιοῦσθαι, τῆς χάριτος ἐξεπέσατε, καὶ ἀπὸ τοῦ νόμου οὐ δικαιωθήσεσθε. « Ἡμεῖς γὰρ πνεύματι· » Ἡμεῖς γὰρ οἱ πιστοί,

rere, cum ejecti sint qui sub ipsa obedientes erant? Ecce ipsum etiam Vetus Instrumentum sua sit in virtute legi adhærendum non esse, per hoc quod ejecti sint hi qui soli huic assentiebant. nempe Judæi. Si enim oportuisset semper assentiri legi ac Veteri Testamento, nequaquam ejecta fuisset Agar cum filio suo, qui erat typus Judæorum, solo Isaac hæreditatem accipiente qui erat typus Christo credentium. Et rursum non ob id solum ejectus est quod persecutionem referret, verum eriam ne particeps fieret hæreditatis. « Itaque fratres non sumus ancillæ filii. » Si ergo non sumus ancillæ filii neque servi, quomodo servituti legis nos ipsos subjicimus? Non sumus autem, quia nostri figura non erat Agar, sed Judæorum. Nam Sara nos figurabat. « In libertate qua Christus non liberavit. » Lex servituti subjiciebat, Christus autem ab exsecratione legis nos liberuvit. Oportet itaque stare in libertate a Christo data. Dicens autem, State, indicat eos vacillantes. » Et ne rursus jugo. » Rursus significat illorum insensibilitatem. Porro dicendo jugum, significat gravitatem servitutis legis.

CAPUT X.

Quod nostri vocatio subjecta non sit circumcisioni ac legi propter Christi passionem.

758 V, 1-8. « Ecce ego Paulus dico vobis, quod « si circumcidamini, Christus vobis nihil proderit. « Contestor autem omnem hominem qui circum« ciditur, quod debitor sit totius legis servandæ: « soluti estis a Christo, quicunque per legem jus« tificamini, a gratia excidistis. Nos enim spiritu « ex fide spem justitiæ exspectamus. Nam in « Christo Jesu neque circumcisio quidquam valet, « neque præputium, sed fides quæ per dilectionem « operatur. Currebatis bene, quis vos impedivit, « ut non crederetis veritati? nempe persuasio non « ex eo profecto qui vocabat vos.

« Ecce ego Paulus. » Nominis sui auctoritate, loco cujusvis demonstrationis usus est. « Christus vobis nihil proderit. » Quamobrem? Quia is qui circumciditur, manifeste videtur contemnere Christi gratiam, credens se a lege salvum futurum. Qui ergo Christo non credit, ipse ab eo salvari non potest. » Quod debitor sit totius legis servandæ. » Præter hoc, inquit, quod in nullo juventur a Christo, quod ipsum mille gehennis miserius est, id quoque accidit quod hujusmodi addiderunt sibi ipsis. Qui enim in uno aliquo legem observaverit, necessitatem sibi inducet in omnibus eam servandi quandoquidem omnia mutuo se sequentur tanquam connexa. Quid autem gravius legalibus observationibus? « Soluti estis a Christo. » Ampulati estis excidistis ab ipso: nullam vobis afferent deinceps utilitatem, quæ Christi sunt et gratiæ ipsius: « Quicunque per legem justificamini. » Hoc est, justificari studetis: tanquam diceret: Qui studetis **ex lege justificari, a gratia excidistis, et nec a lege**

justificamini. » Nos enim spiritu. » Nos, inquit, A fideles non **759** exspectamus ex lege salvari, sed per superventionem Spiritus sancti. « Spem justitiæ exspectamus. Per gratiæ portionem salvari exspectamus. Bene autem dicitur, ex fide. Nam oportet nostram afferre fidem, et ita per spiritum accipere justitiam.

« Neque circumcisio quidquam valet. » Circumcisionem dicit non quæ suscipiebatur ante fidem. Ac si diceret : Qui nomen dant in Novo Testamento, nihil nocumenti ex præputio accipient, quemadmodum neque utilitatis vel adjumenti ex circumcisione. « Sed fides quæ per dilectionem operatur. » Neque enim satis est Christo credidisse, sed oportet hanc operari et custodiri et veluti excitari per dilectionem erga Christum. His autem indicatur, quod B qui crediderunt, sed non diligunt Christum, ad legem transfugiunt. « Quis vos impedivit ? » Quod ait, Quis, non est interrogantis, sed deplorantis, ac si diceret : Pertigeratis ad perfectionem, quid actum est ? Quis tantum potuit, ut impedimento vobis esset ne veritati Evangelii pareretis ? « Persuasio nempe. » Hoc est, quia paruistis dicentibus vobis, ut circumcideremini : « Non ex Christo profecta, qui vocabat vos ad suam fidem. » Tanquam diceret : Non ideo vocati estis a Christo, ut his obtemperetis qui talia suadent. Dei namque proprium est vocare, audientium vero obtemperare.

V, 9-12. « Paulum fermenti totam conspersionem « fermentat. Ego confido de vobis per Dominum, C « quod nihil sentietis. Cæterum qui conturbat vos, « portabit judicium quisquis fuerit. Ego autem, « fratres, si circumcisionem adhuc prædico, cur « adhuc persecutionem patior ? Abolitum est igi« tur offendiculum crucis. Utinam etiam abscin« dantur qui vos labefactant ».

Ne dicant : Quamobrem adeo nos abjurgas qui unum duntaxat legis præceptum observemus ? ait : Unum ? et quid hoc ad rem ? « Paulum fermenti totam conspersionem fermentat. » Quemadmodum enim illud miscet totam conspersionem, ita et vos circumcisio ad integrum referet Judaismum, nisi corrigamini. « Ego confido de vobis per Dominum. » Audaciam, inquit, sumo de vobis per Dominum, sumo audaciam quod corrigemini, **760** et nihil sentietis præter doctrinam meam. Id autem dehor- D tantis est. « Cæterum qui conturbat vos. » Vos quidem mutabimini, attamen non ob id supplicium evadent qui vos ad hoc adducunt, sed tolerabunt ac sustinebunt hoc supplicium. « Ego autem, fratres, si circumcisionem adhuc prædico. » Quoniam convicia jactantes in illum dicebant : Hypocrita est, alibi quidem circumcisionem prædicat, alibi vero non, ait : Persecutionem a Judæis patior, idque vobis notum est : si ergo circumcisionem prædico, supervacuum est quod me persequantur. Quid ergo ? Annon circumcidit Timotheum ? Sed hoc dispensatione quadam factum esse dicimus, ut facile apud

φησὶ, οὐκ ἐκ νόμου, σώζεσθαι προσδοκῶμεν, ἀλλὰ δι' ἐπιφοιτήσεως Πνεύματος ἁγίου. « Ἐλπίδα δικαιοσύνης ἀπεκδεχόμεθα. » ἐν χάριτος μέρει τὸ σώζεσθαι προσδοκῶντες. Καλῶς δὲ κεῖται τὸ, Ἐκ πίστεως. Δεῖ γὰρ τὴν ἡμετέραν ἡγεῖσθαι πίστιν, καὶ οὕτως τὴν διὰ πνεύματος λαμβάνειν δικαίωσιν.

« Οὔτε περιτομή τι ἰσχύει. » Περιτομὴν λέγει, οὐ τὴν πρὸ τῆς πίστεως οὖσαν, ὡσεὶ ἔλεγεν· Οἱ ἀπογραφόμενοι ἐν τῇ νέᾳ διαθήκῃ, οὐδὲν ἐκ τῆς ἀκροβυστίας περιβλαβήσονται, ὥσπερ οὐδὲ ἐκ τῆς περιτομῆς ὠφεληθήσονται. « Ἀλλὰ πίστις δι' ἀγάπης ἐνεργουμένη. » Οὐκ ἀρκεῖ γὰρ μόνον τὸ πιστεῦσαι τῷ Χριστῷ, ἀλλὰ δεῖ τὴν πίστιν ταύτην ἐνεργεῖσθαι καὶ διαφυλάττεσθαι καὶ οἷον ἀναζωπυρεῖσθαι διὰ τῆς εἰς Χριστὸν ἀγάπης. Αἰνίττεται δὲ, ὅτι πιστεύσαντες μὲν, μὴ ἀγαπήσαντες δὲ τὸν Χριστὸν, πρὸς τὸν νόμον ηὐτομόλησαν. « Τίς ὑμᾶς ἐνέκοψε ; » Τὸ, Τίς, οὐκ ἔστιν ἐρωτῶντος, ἀλλ' ὀλοφυρομένου, ὡσεὶ εἶπεν· Ἤτε εἰς τελειότητα φθάσαντες, τί γέγονε ; Τίς τοσοῦτον ἴσχυσεν ὥστε ἐμποδίσαι ὑμῖν τῇ ἀληθείᾳ τοῦ Εὐαγγελίου μὴ πείθεσθαι ; « Ἡ πεισμονὴ, » τουτέστι, τὸ πεισθῆναι τοῖς λέγουσιν ὑμῖν περιτέμνεσθαι. « Οὐκ ἐκ τοῦ Χριστοῦ τοῦ καλοῦντος ὑμᾶς πρὸς τὴν αὐτοῦ πίστιν. » Ὡσεὶ ἔλεγεν. Οὐκ ἐπὶ τούτῳ κέκλησθε παρὰ τοῦ Χριστοῦ, ὥστε τοῖς τὰ τοιαῦτα συμβουλεύουσι πείθεσθαι. Ἴδιον γὰρ τοῦ Θεοῦ τὸ καλεῖν, τὸ δὲ πείθεσθαι τῶν ἀκουόντων.

Μικρὰ ζύμη, ὅλον τὸ φύραμα ζυμοῖ. Ἐγὼ πέποιθα εἰς ὑμᾶς ἐν Κυρίῳ, ὅτι οὐδὲν ἄλλο φρονήσετε. Ὁ δὲ ταράσσων ὑμᾶς, βαστάσει τὸ κρῖμα ὅστις ἂν ᾖ. Ἐγὼ δὲ, ἀδελφοὶ, εἰ περιτομὴν ἔτι κηρύσσω, τί ἔτι διώκομαι ; Ἄρα κατήργηται τὸ σκάνδαλον τοῦ σταυροῦ. Ὄφελον καὶ ἀποκόψονται οἱ ἀναστατοῦντες ὑμᾶς.

Ἵνα μὴ λέγωσι· Τί τοσοῦτον ἡμῶν καθήψω, μίαν ἐντολὴν μόνον τοῦ νόμου φυλαξάντων ; φησί· Μίαν ; καὶ τί τοῦτο ; « Μικρὰ ζύμη ὅλον τὸ φύραμα ζυμοῖ. » Ὥσπερ γὰρ ἐκείνη ὅλον τὸ φύραμα κιρνᾷ, φησὶν, οὕτως καὶ ὑμᾶς ἡ περιτομὴ εἰς τέλειον ἐνεγκεῖν μέλλει Ἰουδαϊσμὸν, ἐὰν μὴ διορθώσησθε. « Ἐγὼ δὲ πέποιθα εἰς ὑμᾶς ἐν Κυρίῳ. » Θαῤῥῶ ὑμῖν, φησὶ, θαῤῥῶ ἐν Κυρίῳ ὅτι διορθώσεσθε, καὶ οὐδὲν φρονήσετε παρὰ τὴν διδαχήν μου. Τοῦτο δὲ παραθαῤῥύνοντος. « Ὁ δὲ ταράσσων ὑμᾶς. » Ὑμεῖς μὲν μεταβαλεῖσθε, ὅμως οὐ παρὰ τοῦτο οἱ εἰς τοῦτο ὑμᾶς ἀγαγόντες ἐλευθερωθεῖεν τῆς τιμωρίας, ἀλλὰ βαστάσουσι καὶ ὑποίσουσιν τὸ κατάκριμα τοῦτο. « Ἐγὼ δὲ, ἀδελφοὶ, εἰ περιτομὴν ἔτι κηρύσσω. » Ἐπειδὴ λοιδοροῦντες αὐτὸν ἔλεγον, Ὑποκριτής ἐστιν, ἀλλαχοῦ δὲ οὔ φησιν, ὅτι διώκομαι ὑπὸ Ἰουδαίων, καὶ ὑμεῖς ἴστε. Εἰ οὖν περιτομὴν κηρύσσω, περιττὸν τὸ διώκεσθαί με. Τί οὖν ; Οὐ περιέτεμε τὸν Τιμόθεον ; Ἀλλὰ τοῦτο μὲν φαμεν κατὰ οἰκονομίαν, ἵνα εὐπαράδεκτος γένηται Ἰουδαίοις. Ὅρα δὲ, οὐκ εἶπεν Εἰ περιτομὴν εἰργασάμην, ἀλλ' Εἰ κηρύσσω. Μὴ γὰρ, φησὶ, τὸ κατ' οἰκονομίαν γενόμενον, εἰς δόγμα

λάβης. « Ἄρα κατήργηται τὸ σκάνδαλον τοῦ σταυροῦ. » Ὅλως, φησίν, εἰ δεῖ περιτέμνεσθαι, καὶ τοῦτο κηρύσσω, λέλυται ἡ φιλονεικία τῶν Ἰουδαίων ἡ πρὸς τὸν σταυρὸν, καὶ οὐκ ἔτι ἐστὶν αὐτοῖς πρὸς αὐτὸν μάχη. Νῦν γὰρ διὰ τοῦτο τῷ σταυρῷ ἀπεχθάνονται, ὅτι λύει περιτομὴν καὶ τὸν νόμον. « Ὄφελον καὶ ἀποκόψωνται. » Περὶ ὑμῶν μοι μέλει, περὶ δὲ τῶν ἀναστατούντων ὑμᾶς, ὡς ἀνίατα νοσούντων, οὐκέτι. Τοιγαροῦν μὴ μόνον περιτεμνέσθωσαν, ἀλλ' εἴθε καὶ ἀποκόπους ἑαυτοὺς ἐποίησαν. « Ὄφελον. » Εἴτε καὶ τέλεον ἐξέτεμον ἑαυτοὺς, οἱ τὴν τῆς περιτομῆς ὑμῖν ἀπάτην προσφέροντες.

Judæos susciperetur. Vide autem quod non dixerit, Si circumcisionem exercui, sed, Si prædico. Non enim quod dispensatorio, inquit, factum est in documentum accipias. Abolitum est igitur offendiculum crucis. » Omnino, inquit, si circumcidi oportet, et hoc prædico, soluta est contentio Judæorum quæ erat adversus crucem, et jam ipsis non est adversus illam pugna. Nunc enim propterea crucem oderunt, quod solvat circumcisionem ac legem, « Utinam etiam abscindantur. » De vobis mihi cura est, de his autem qui vos labefactant, tanquam de his qui incurabiliter ægrotant, non amplius. Illi itaque non solum circumcidantur, sed utinam etiam seipsos exsecuissent. « Utinam. » Utinam, inquit, seipsos amputassent, qui vobis circumcisionis afferunt imposturas.

ΚΕΦΑΛ. ΙΑ'.

Ὑπογραφὴ τῆς κατὰ πνεῦμα ἐλευθερίας·

Ὑμεῖς γὰρ ἐπ' ἐλευθερίᾳ ἐκλήθητε, ἀδελφοί. Μόνον μὴ τὴν ἐλευθερίαν εἰς ἀφορμὴν τῇ σαρκὶ, ἀλλὰ διὰ τῆς ἀγάπης δουλεύετε ἀλλήλοις. Ὁ γὰρ πᾶς νόμος ἐν ἑνὶ λόγῳ πληροῦται, ἐν τῷ, Ἀγαπήσεις τὸν πλησίον σου ὡς ἑαυτόν. Εἰ δὲ ἀλλήλους δάκνετε καὶ κατεσθίετε, βλέπετε μὴ ὑπὸ ἀλλήλων ἀναλωθῆτε.

« Ὑμεῖς γὰρ ἐπ' ἐλευθερίᾳ. » Οὐκ ἔτι γὰρ νόμῳ δουλεύομεν. « Εἰς ἀφορμὴν τῇ σαρκί. » Ἐπειδὴ ἄνω καὶ κάτω ἐλευθερίαν καλεῖ, καὶ ὅτι ἀπηλλάγημεν διὰ Χριστοῦ, τοῦ νόμου, ἐφοβήθη μὴ ὑπονοήσωσιν ὅτι ἐλύθη ὁ ζυγὸς τοῦ νόμου, καὶ λοιπὸν ἔξεστιν ἃ βουλόμεθα πράττειν. Τοῦτο οὖν διορθοῦται καί φησι· Μὴ ἀποχρήσησθε τῇ ἐλευθερίᾳ, εἰς τὸ δουλεύειν καὶ ταῖς τῆς σαρκὸς ἐπιθυμίαις. « Ἀλλὰ διὰ τῆς ἀγάπης. » Ἐπειδὴ ἀνεῖλε τὸν ζυγὸν τοῦ νόμου, ἕτερον ἐπιτίθησι τὸν τῆς ἀγάπης, ἐλαφρόν τε καὶ ἰσχυρότερον ἐκείνου. Τὸ δὲ, Δουλεύετε, δηλοῖ τὸ ἐπιτεταμένον τῆς ἀγάπης. Καλῶς δὲ τὸ, Ἀλλήλοις. Ἀπὸ φιλαρχίας γὰρ ἦσαν αὐτοῖς εἰσκωμάσαντες, οἱ πρὸς τὴν περιτομὴν ἀναστατοῦντες. « Ὁ γὰρ πᾶς νόμος. » Εἰ ὅλως, φησί, πληροῦν θέλετε τὸν νόμον, μὴ ἐν τῷ περιτέμνεσθαι, ἀλλ' ἐν τῷ ἀγαπᾷν ἀλλήλους, πληροῦτε αὐτόν. « Εἰ δὲ ἀλλήλους δάκνετε. » Δάκνειν δὲ καὶ ἔτι ἐπιτατικώτερον τὸ κατεσθίειν λέγει, τῷ τὰ τοιαῦτα δόγματα παρεμβάλλειν. Οὐ γὰρ τοσοῦτον σῶμα δαπανᾶται κατεσθιόμενον, ὅσον ψυχὴ φθείρεται ἐκ τῶν τοιούτων δογμάτων. « Βλέπετε οὖν. » Πτοοῦντος δὲ τοῦτο. « Μὴ ὑπ' ἀλλήλων ἀναλωθῆτε. » Ἡ γὰρ στάσις, φησίν, αὕτη, καὶ ὑμᾶς ἔχει τοὺς ἀναστατοῦντας καταβλάψαι. Εἰκὸς δὲ αὐτὸν μὴ μόνον περὶ τῶν δογμάτων τοῦτο δηλοῦν, ἀλλὰ καὶ ἁρπαγῶν, καὶ πλεονεξιῶν, καὶ ἑτέρων ἀδικιῶν.

Λέγω δὲ, πνεύματι περιπατεῖτε, καὶ ἐπιθυμίαν σαρκὸς οὐ μὴ τελέσητε. Ἡ γὰρ σὰρξ ἐπιθυμεῖ κατὰ τοῦ πνεύματος, τὸ δὲ πνεῦμα κατὰ τῆς σαρκός. Ταῦτα δὲ ἀντίκειται ἀλλήλοις, ἵνα μὴ ἃ ἂν θέλητε ταῦτα ποιεῖτε. Εἰ δὲ πνεύματι ἄγεσθε, οὐκ ἐστε ὑπὸ νόμον. Φανερὰ δὲ ἐστι τὰ ἔργα τῆς σαρκὸς, ἅ τινά ἐστι· Μοιχεία, πορνεία, ἀκαθαρσία, ἀσέλγεια, εἰδωλολατρεία, φαρμακεῖαι, ἔχθραι, ἔρεις, ζῆλοι, θυμοί, ἐρίθειαι, διχοστασίαι,

CAPUT XI.

Subscriptio libertatis, quæ est juxta spiritum.

V, 13-15. « Vos enim in libertatem vocati fuistis, « fratres, tantum ne libertatem in occasionem carni « detis : sed per charitatem servite vobis invicem. « Nam tota lex in uno verbo impletur, nempe hoc : « Diliges proximum tuum sicut teipsum. Quod si « alius alium vicissim mordetis et devoratis, videte « ne vicissim alius ab alio consummamini.

761 « Vos enim in libertatem. » Siquidem non amplius legi servimus. « In occasionem carni. » Quoniam et in præcedentibus et in sequentibus vocat libertatem, et quod per Christum liberati sumus a lege : timuit ne existimarent solutum esse jugum legis, ac deinceps licere quæcunque velimus agere. Hoc ergo corrigit, et ait : Ne abutamini libertate, ut etiam serviatis carnis concupiscentiis. « Sed per charitatem. » Quoniam jugum legis abstulit, aliud imponit, nempe charitatis, leve ac fortius illo. Quod autem ait Servite, charitatis intentionem significat. Et recte Vobis invicem : nam ex ambitiosa principatus affectione impudenter sese ipsis ingerebant, qui ad circumcisionem concitabant. « Nam tota lex. » Si omnino, inquit, legem complere vultis, non in hoc ut circumcidamini, sed ut invicem diligatis ipsam complete. « Quod si alius alium vicissim mordetis. » Mordere, quodque asperius est devorare, dicit hujusmodi præcepta clam immiscere. Neque enim his dogmatis corpus tantum consumitur quantum anima corrumpitur. « Videte. » Terrentis verbum est hoc. « Ne vicissim alius ab alio consumamini. » Nam hæc quoque dissensio vobis etiam concitantibus potest nocumentum afferre. Verisimile est autem ipsum non de solis dogmatis hoc significare, verum etiam de rapinis et avaritia aliisque injustitiis.

V, 16-21. « Dico autem, spiritu ambulate, et concu« piscentiam carnis non perficiatis. Nam caro concu« piscit adversus spiritum, spiritus autem adversus « carnem. Hæc autem inter se mutuo adversantur, « ut non quæcunque volueritis, eadem faciatis. Quod « si spiritu ducimini, non estis sub lege. Porro ma« nifesta sunt opera carnis, quæ sunt adulterium, « scortatio, immunditia, lascivia, idololatria, vene« ficium, inimicitiæ, lis, æmulationes, iræ, concer-

« titiones, seditiones, sectæ, invidiæ, cædes, ebrietates, cavillationes, et his similia : de quibus prædico vobis, quemadmodum et prædixi, quod qui talia agunt, regni Dei hæredes non erunt ».

762 « Spiritu ambulate. » Juxta spiritum, inquit, et ea quæ spiritui placent degite ac vivite, et carnis concupiscentiam nequaquam expleatis. » Nam caro concupiscit adversus spiritum. » Carnem hoc loco dicit carnales et pravas concupiscentias : spiritum vero, Spiritus sancti gratiam quæ per virtutem est, et ait : Vitium quidem virtuti adversatur, virtus vero rursum adversatur vitio, fungens vice cujusdam pædagogi, nec sinens nos juxta pravas nostras concupiscentias incedere. — *Alio modo.* Adversatur virtus vitio, ne irritante vitio protinus dissoluta frenoque carens voluntas carnalis præcipitanter ad vitium feratur. Rursum adversatur virtuti vitium, ne virtutis labor facilis omnino fit, et mercede careat, ac velut ex natura et necessitate consecutus, et tanquam sola cogitatione sine omni studio aut certamine in opus deductus. Ipse autem breviter hoc ait : « Ut non quæcunque volueritis eadem faciatis: » neque mala, inquit, facile et nullo prohibente: neque bona facile et omnino negligenter : Nam quæ ita fiunt, ne bona quidem esse possent. « Quod si spiritu ducimini. » Si, inquit, juxta voluntatem sancti Spiritus ambulatis, non errabitis. Qui autem in nullo labitur, non eget lege aut consilio quod a lege petatur. Cui vero lege non est opus, neque sub lege est : quod etiam alibi dicit. Justo non est lex posita. « Porro manifesta sunt. » Tanquam diceret : Ex ipsis fructibus cognoscetis pravam et malam conversationem. Rursum autem Carnis dicit, id est, corruptæ cogitationis, et terrenæ ac carnalis vitæ. « Opera carnis. » Manifestum est ergo quod Carnem dicat carnalem sensum, hoc est, inclinationem animæ ad deteriora, spiritum vero datam gratiam. « Immunditia, lascivia. » Immunditiam ac lasciviam dicit turpes stupri modos. « Inimicitiæ, » injustæ videlicet. Nam sunt et justæ inimicitiæ, quæ propter fidem sumuntur. Si possibile est, inquit, quantum ex vobis est, cum omnibus in pace vivite : ita ut manifestum sit interdum non esse possibile. « Æmulationes. » Neque enim oportet æmulari sive invidere, sed gaudere cum gaudentibus et flere cum flentibus. « Concertationes. » Hoc est, contentiones a lite ortæ. **763** « Cavillationes. » Est autem κωμῳδεῖν (unde κῶμος, id est, cavillatio derivatur) cum ebrietate aliorum opiniones cavillari. « Regni Dei hæredes non erunt. » Regno interim omnes excident : erit tamen et suppliciorum diversitas.

V, 22-26. « Contra fructus Spiritus est charitas, « gaudium, pax, lenitas, benignitas, bonitas, fides, « mansuetudo, temperantia. Adversus hujusmodi « non est lex : Hi autem Christi carnem crucifixerunt « cum affectibus et concupiscentiis. Si spiritu vivimus, spiritu etiam incedamus. Ne efficiamur **« inanis gloriæ cupidi, invicem invidentes ».**

αἱρέσεις, φθόνοι, φόνοι, μέθαι, κῶμοι, καὶ τὰ ὅμοια τούτοις. Ἃ προλέγω ὑμῖν, καθὼς καὶ προεῖπον, ὅτι οἱ τὰ τοιαῦτα πράσσοντες, βασιλείαν Θεοῦ οὐ κληρονομήσουσιν.

« Πνεύματι περιπατεῖτε. » Κατὰ πνεῦμα, φησί, καὶ τὰ αὐτῷ δοκοῦντα διάγετε καὶ βιοῦτε, καὶ οὐκ ἂν πληρώσητε σαρκὸς ἐπιθυμίαν. « Ἡ γὰρ σὰρξ ἐπιθυμεῖ κατὰ τοῦ πνεύματος. » Σάρκα ἐνταῦθα, τὰς σαρκικὰς καὶ πονηρὰς ἐπιθυμίας λέγει. Πνεῦμα δὲ, τὴν ἐπὶ τῇ ἀρετῇ χάριν τοῦ ἁγίου Πνεύματος. Καί φησιν. Ἡ μὲν κακία ἀντίκειται τῇ ἀρετῇ, ἡ δὲ ἀρετὴ πάλιν, ἐναντιοῦται τῇ κακίᾳ, παιδαγωγοῦ τινος τάξιν ἀναπληροῦσα, καὶ μὴ ἐῶσα ἡμᾶς κατὰ τὰς φαύλας ἐπιθυμίας πορεύεσθαι. — Ἄλλως. Ἀντίκειται ἡ ἀρετὴ τῇ κακίᾳ, ἵνα μὴ, τῆς κακίας ἐρεθισάσης, εὐθέως ὥσπερ ἀπόλυτον καὶ ἀχαλίνωτον ἐπὶ πρανοῦς φέρηται τὸ σαρκικὸν θέλημα πρὸς τὴν ἁμαρτίαν. Πάλιν ἀντίκειται τῇ ἀρετῇ ἡ κακία, ἵνα μὴ τῆς ἀρετῆς ἡ ἐργασία ἀταλαίπωρος πάντη καὶ ἄμισθος εἴη, καὶ οἷον ἐκ φύσεως καὶ ἐξ ἀνάγκης ἡμῖν συγκεκληρωμένη, καὶ ὡς μόνῳ τῷ διανοηθῆναι κατορθουμένη, χωρὶς σπουδῆς ἁπάσης καὶ ἀγωνίσματος. Αὐτὸς δὲ συντόμως αὐτό φησιν· « Ἵνα μὴ ἅπερ ἂν θέλητε, ταῦτα ποιῆτε, » μήτε τὰ κακὰ, φησὶν, εὐχερῶς ὅλως καὶ ἀκωλύτως, μήτε τὰ γὰρ ἀγαθὰ ῥᾳδίως πάντη καὶ ὀλιγώρως. Τὰ οὕτω πραττόμενα, οὐδ' ἀγαθὰ ἂν εἴη « Εἰ δὲ πνεύματι ἄγεσθε. » Εἰ κατὰ τὴν βουλὴν, φησὶ, τοῦ ἁγίου Πνεύματος περιπατεῖτε, οὐ σφαλήσεσθε. Ὁ δε μὴ πταίων ἔν τινι, οὐ χρήζει τοῦ νόμου καὶ τῆς ἐντεῦθεν συμβουλῆς. Ὁ δέ γε μὴ χρήζων, οὔτε ὑπ' αὐτόν ἐστιν, ὅπερ καὶ ἀλλαχοῦ φησι, Δικαίῳ νόμος οὐ κεῖται. « Φανερὰ δέ ἐστι. » Ὡσεὶ ἔλεγεν· Ἐξ αὐτῶν τῶν καρπῶν ἐπιγνώσεσθε τὴν πονηρὰν καὶ φαύλην πολιτείαν. Σαρκὸς δὲ πάλιν λέγει, τοῦ διαφθειρομένου λογισμοῦ καὶ τῆς γεώδους καὶ σαρκικῆς ζωῆς. « Τὰ ἔργα τῆς σαρκός. » Δῆλον τοίνυν ὡς σάρκα, τὸ σαρκικὸν φρόνημα καλεῖ, τουτέστι, τῆς ψυχῆς τὴν ἐπι τὰ χείρω ῥοπὴν, πνεῦμα δὲ τὴν δεδομένην χάριν. « Ἀκαθαρσία, ἀσέλγεια. » Ἀκαθαρσίαν καὶ ἀσέλγειαν φησὶ, τρόπους αἰσχροὺς πορνείας. « Ἔχθραι. » Αἱ ἄδικοι. Εἰσὶ γὰρ καὶ δίκαιαι ἔχθραι, αἱ διὰ τὴν πίστιν γινόμεναι. Εἰ δυνατὸν γὰρ, φησὶ, τὸ ἐξ ὑμῶν μετὰ πάντων ἀνθρώπων εἰρηνεύετε, ὡς εἶναι δῆλον, ὅτι ἔστιν ὅτε οὐκ ἔστι δυνατόν. « Ζῆλοι. » Οὐ χρὴ γὰρ ζηλεύειν, ἀλλὰ χαίρειν μετὰ χαιρόντων, καὶ κλαίειν μετὰ κλαιόντων. « Ἐρίθειαι. » Οἷον φιλονεικίαι ἀπὸ τῆς ἔριδος. « Κῶμοι. » Τὸ κωμῳδεῖν καὶ ἀποσκώπτειν ἀλλοτρίας ὑπολήψεις μετὰ μέθης. « Βασιλείαν Θεοῦ οὐ κληρονομήσουσι. » Τέως βασιλείας ἔκπτωσις. Τὰ γὰρ τῶν τιμωριῶν διάφορα.

Ὁ δὲ καρπὸς τοῦ Πνεύματός ἐστιν ἀγάπη, χαρὰ, εἰρήνη, μακροθυμία, χρηστότης, ἀγαθωσύνη, πίστις, πρᾳότης, ἐγκράτεια. Κατὰ τῶν τοιούτων οὐκ ἔστι νόμος. Οἱ δὲ τοῦ Χριστοῦ τὴν σάρκα ἐσταύρωσαν σὺν τοῖς παθήμασι καὶ ταῖς ἐπιθυμίαις. Εἰ ζῶμεν πνεύματι, πνεύματι καὶ στοιχῶμεν. **Μὴ γινώμεθα κενόδοξοι, ἀλλήλους προκαλούμενοι, ἀλλήλους φθονοῦντες.**

Καρπὸν εἶπε καὶ οὐκ ἔργον, ἵνα δείξῃ ὅτι τῆς A τοῦ Θεοῦ δεῖται βοηθείας εἰς τὸ καρποφορῆσαι. « Τοῦ Πνεύματος. » Ἡ αὐτοῦ τοῦ παρακλήτου, ἢ τοῦ πνευματικοῦ καὶ ἐναρέτου βίου. « Χαρά. » Τὸ χαίρειν ἐπὶ Θεῷ, τὸ συνείδησιν ἔχειν. Οἱ γὰρ τοιοῦτοι χαίρουσι. « Κατὰ τῶν τοιούτων οὐκ ἔστι νόμος· » Ὁ γὰρ ταῦτα κατωρθωκὼς οὐ δεῖται τοῦ παιδαγωγοῦντος νόμου. Ὑψηλότερος γὰρ αὐτοῦ ἐστιν. « Οἱ δὲ τοῦ Χριστοῦ τὴν σάρκα. » Εἶτα ἵνα μὴ ἔχωσι, Καὶ τίς ταῦτα ποιεῖ; φησίν. Οὗτοί εἰσιν οἱ ταῦτα ποιοῦντες, οἵτινες τὴν σάρκα τοῦ Χριστοῦ, τουτέστι, τὸ οἰκεῖον σῶμα (σὰρξ γὰρ Χριστοῦ, τὸ ἡμέτερον σῶμα), ἐσταύρωσαν καὶ οἷον ἐνέκρωσαν ἀπὸ τῶν σωματικῶν παθῶν. Καὶ οὐ μόνον τὸ σῶμα, ὅσον ἧκεν εἰς τὰ πάθη ἐσταύρωσαν, ἀλλὰ καὶ αὐτὰ τὰ πάθη, ὅσον ἧκεν εἰς τὸ ἐπιτελεῖσθαι παρ' αὐτῶν ἐσταύρωνται, κατὰ ταύτην τὴν ἑρμηνείαν, τὸ δὲ, παρέλκεται. B — Ἢ οὕτως. Καὶ τί λέγω, φησὶν, ἓν καθ' ἓν ἀρετῆς εἶδος; εἰσὶ γάρ τινες οἳ καὶ ἐσταύρωσαν ἑαυτοὺς, ὅσον πρὸς τὰ πάθη, καὶ τὰ πάθη, ὅσον πρὸς ἑαυτούς. Κατὰ ταύτην τὴν ἑρμηνείαν, οὐ παρέλκεται τὸ, δέ. Οἱ δὲ τοῦ Χριστοῦ, τουτέστι, τείνοντες τὴν ἑαυτῶν σάρκα ἐσταύρωσαν. Οὕτως ὁ Κλήμης ἐν πέμπτῳ Ὑποτυπώσεων. Ἔστι δὲ τὸ, οἱ δὲ, καὶ ἀντὶ τοῦ, « οὗτοι δὲ, » ἐξακοῦσαι. — [ΦΩΓ.] Οὗτοι δέ εἰσιν οὓς εἶπον, οἵ τινες τοῦ Χριστοῦ τὴν σάρκα ἐσταύρωσαν, καὶ ἑξῆς. » Εἰ ζῶμεν πνεύματι. » Ὀφείλομεν οὖν καὶ ἡμεῖς κατὰ τὴν βουλὴν τοῦ πνεύματος ζῆν. Ἅπαξ σταυροῦν μέλλοντες τὴν σάρκα ἡμῶν, « Καὶ Πνεύματι, φησὶ, στοιχῶμεν. » τουτέστιν, ἀρκεσθῶμεν τῇ παρὰ τοῦ ἁγίου Πνεύματος δοθείσῃ χάριτι, καὶ μὴ ζητῶμεν ἐκ νόμου σωθῆναι. C « Μὴ γινώμεθα κενόδοξοι. » Τοῦτο γὰρ τὸ πάντων αἴτιον τῶν κακῶν. « Ἀλλήλους προκαλούμενοι. » Εἰς ἔρεις δηλονότι. « Ἀλλήλους φθονοῦντες. » Ἀπὸ γὰρ κενοδοξίας ὁ φθόνος, ἀπὸ φθόνου δὲ, τὰ μυρία κακά.

Ἀδελφοὶ, ἐὰν καὶ προληφθῇ ἄνθρωπος ἔν τινι παραπτώματι, ὑμεῖς οἱ πνευματικοὶ καταρτίζετε τὸν τοιοῦτον, ἐν πνεύματι πρᾳότητος. Σκοπῶν σεαυτὸν, μὴ καὶ σὺ πειρασθῇς. Ἀλλήλων τὰ βάρη βαστάζετε, καὶ οὕτως ἀναπληρώσατε τὸν νόμον τοῦ Χριστοῦ.

Πολλοὶ εἰς αὐτοὺς φιλαρχίᾳ ἡττημένοι, ἐν τῇ πρὸς τὰ ἁμαρτήματα τῶν πλησίον ἐπιτιμήσει, τὸ πάθος ἐπλήρουν. Ὅπερ διορθοῦται. Ἐὰν γάρ τις, φησὶ, συναρπαγῇ ἐπὶ ἁμαρτήματι. Τοῦτο γὰρ τὸ, προληφθῇ, « Ὑμεῖς οἱ πνευματικοί. Οἱ κατὰ πνεῦμα ζῶντες. D « Καταρτίζετε, » τουτέστι, διορθοῦσθε τὸν τοιοῦτον. Εἶτα ἐκβάλλων τὴν φιλαρχίαν, φησὶν, « Ἐν πνεύματι πρᾳότητος. » Τουτέστιν, ἐν πρᾳότητι, ἥτις ἐστὶ χάρισμα τοῦ ἁγίου Πνεύματος. « Σκοπῶν σεαυτόν » Εἶτα ἵνα μὴ ὁ διορθῶν ἐπαρθῇ, φησί· Σκόπει καὶ σὺ καὶ τήρει σαυτὸν, μὴ τοῖς ἴσοις ἁλῷς. « Ἀλλήλων τὰ βάρη βαστάζετε. » Ἐπειδὴ γὰρ οὐκ ἔνι εἶναι ἄνθρωπον χωρὶς ἁμαρτίας, παραινεῖ μὴ ἀκριβολογεῖσθαι πρὸς τὰ τοῦ πλησίον ἁμαρτήματα, ὡς εἰδὼς ὅτι καὶ σὺ ἔχεις ἁμαρτίας, καὶ χρὴ ἡμᾶς ἀλλήλοις συμπεριφέρεσθαι. « Καὶ οὕτως ἀναπληρώ-

Fructum dixit et non opus, ut ostendat Dei opus esse auxilio ad fructificandum « Spiritus, » id est, ipsius paracleti: aut spiritualis ac probe vitæ. « Gaudium. » Gaudere in Deo est bonam habere conscientiam : tales enim gaudent. « Adversus hujusmodi non est lex. » Siquidem qui talia operatus est, non opus habet legis moderatione; est enim sublimior quam sit illa. « Hi autem Christi carnem. » Deinde ne dicant. Et quis ista facit? ait : Hi sunt qui hæc agunt, qui carnem Christi, id est, proprium corpus (caro enim Christi est nostrum corpus) crucifixerunt, et veluti mortificaverunt ab affectibus carnalibus. Nec solum corpus quantum ad affectus attinet crucifixerunt, verumetiam affectus ipsos quantum ad hoc ut ab eis expleantur, crucifixerunt. Juxta hanc interpretationem tanquam parelcon interponitur δὲ, id est, autem. — *Aut alio modo* Et quid singulatim, inquit, virtutum species recenseo? Sunt enim quidam seipsos crucifixerunt quoad affectus, et affectus quoad seipsos. Juxta hanc interpretationem, δὲ non est parelcon, sed sensum est οἱ δὲ τοῦ Χριστοῦ, id est, qui vero tendunt ad Christum suam carnem crucifixerunt. Ita interpretatur Clemens quinto *Informationum* libro. Potest etiam οἱ δὲ intelligi ut significet « Hi autem, » Hi autem sunt quos dixi qui Christi carnem crucifixerunt, etc. « Si spiritu vivimus. » Debemus igitur et nos juxta spiritus voluntatem vivere, ut semel crucifigamus carnem nostram. **764** « Spiritu etiam incedamus.» Hoc est, sufficiat nobis data a Spiritu sancto gratia et non quæramus per legem salvari. « Ne efficiamur inanie gloriæ cupidi. » Id enim omnium est causa malorum. « Invicem nos provocantes. » Ad lites videlicet et contentiones. « Invicem invidentes. » Ab inani gloria oritur invidia, ab invidia vero innumera mala.

VI, 1, 2, *Fratres, etiam si occupatus fuerit homo in aliquo delicto, vos qui spirituales estis, instaurate hujusmodi in spiritu mansuetudinis : considerans temetipsum, ne et tu tenteris. Invicem alii aliorum onera portate, et sic complete legem Christi.*

Multi ambitiosa principatus affectatione devicti, affectum explebant in proximorum circa vitia objurgatione; quod corrigit dicens: Si quis correptus fuerit a peccato. Nam hoc est quod ait προληφθῇ, id est, occupatus fuerit. « Vos qui spirituales estis. » Qui juxta spiritum vivitis. « Instaurate. » Hoc est, emendate talem. Deinde ejecta ambitione honorum ait : « In spiritu mansuetudinis; » hoc est, in mansuetudine quæ est donum sancti Spiritus. « Considerans temetipsum. » Deinde ne is qui emendat extollatur, ait : Considera quoque tu et observa teipsum, ne similibus capiaris. « Invicem alii aliorum onera portate. » Quandoquidem enim non contingit hominem esse absque peccato, admonet ne exacte fiat inquisitio adversus proximi peccata, tanquam sciens, innuit, quod et tu peccata

habeas, et oportet nos invicem tolerare. « **Et sic complete legem Christi.** » Ut quod mihi deest alius compleat tolerando me : et ita dum unusquique porrigit proximo manum, complentur præcepta Christi. — Lex enim Christi talis per opera demonstrata est : ipse namque peccata nostra suscepit et morbos portavit [10]. Et est hyperbole, quia et crucem et passionem pro nobis suscepit. — Aut quod invicem alios aliorum onera et pondera portate, secundum hoc legis Christi completio est, quatenus ex dilectione sit. Porro dilectio, legis divinæ completiva est [11].

A σατε τὸν νόμον τοῦ Χριστοῦ. » Ἵνα ὅ ἐμοὶ λείπει ἄλλος ἀναπληρώσῃ συμπεριφερόμενός μοι. Καὶ οὕτως ἐκ τοῦ ἕνα ἕκαστον τῷ πλησίον χεῖρα διδόναι, πληροῦνται αἱ ἐντολαὶ τοῦ Χριστοῦ. — [ΦΩΤ.] Ὁ γὰρ τοῦ Χριστοῦ νόμος, διὰ τῶν ἔργων τοιοῦτος ἐδείχθη. Αὐτὸς γὰρ τὰς ἁμαρτίας ἡμῶν ἀνέλαβε, καὶ τὰς νόσους ἐβάστασε. Καὶ ἡ ὑπερβολὴ, ὅτι καὶ σταυρὸν καὶ θάνατον ὑπὲρ ἡμῶν κατεδέξατο. — [ΟΙΚΟΥΜΕΝΙΟΥ.] Ἢ ὅτι τὰ ἀλλήλων βάρη καὶ ἐλαττώματα βαστάζειν, κατὰ τοῦτο πλήρωσίς ἐστι τοῦ νόμου τοῦ Χριστοῦ, καθὸ ἐξ ἀγάπης γίνεται. Πληρωτικὴ δὲ ἡ ἀγάπη τοῦ θείου νόμου.

765 VI, 3 4. *Nam si quis sibi videtur aliquid esse cum nihil sit, suum ipse fallit animum. Onus autem suum probet unusquisque, et tunc ad semetipsum tantum gloriationem habebit, et non ad alium. Unusquisque enim propriam sarcinam bajulabit. Communicet autem qui instruitur sermone ei qui se instruit in omnibus bonis.*

Εἴ γὰρ δοκεῖ τις εἶναι μηδὲν ὤν, ἑαυτὸν φρεναπατᾷ. Τὸ δὲ ἔργον ἑαυτον δοκιμαζέτω ἕκαστος, καὶ τότε εἰς ἑαυτὸν τὸ καύχημα ἕξει, καὶ οὐκ B εἰς τὸν ἕτερον. Ἕκαστος γὰρ τὸ ἴδιον φορτίον βαστάσει. Κοινωνείτω δὲ ὁ κατηχούμενος τὸν λόγον τῷ κατηχοῦντι ἐν πᾶσιν ἀγαθοῖς.

« Nam si quis sibi videtur aliquid esse. » Ob id solum nihil est quod sibi aliquid esse videatur. Itaque cum nihil sit, suum ipse fallit animum. « Opus autem suum. » Nam si quis proprium opus probaret, ac seipsum exacte scrutaretur, in semetipsum potius gloriationem haberet et non adversus alium, hoc est, adversus semetipsum habebit gloriationem, sive semetipsum condemnabit, et non alium : hoc est, ipse seipsum inferiorem ac egentem intuens, seipsum accusabit, et ab aliorum condemnatione abstinebit, cum semetipsum noverit non semper conversationem recte observantem, sed interim etiam ab hac decidentem. « Probet unusquisque. » Inquirat unusquisque sua ipsius acta quæ ipse in vita peregit. Hoc enim faciens seipsum ad meliora præparabit. Non est autem hoc statuentis, sed demittentis. Etenim non oportet, inquit, gloriari : sin minus, saltem non ut Pharisæus, ait, adversus proximum glorieris, sed adversus temetipsum [12]. — *Alio modo*. Quod si non omnino gloriari velis, inquit, tuam ipsius vitam circumspice : et si irreprehensibilem inveneris, apud teipsum illam jactita, si hoc sane te facere oporteat. « Unusquisque enim propriam sarcinam. » Cur enim adversus proximum gloriaris? Et tu et illam propriam sarcinam bajulabitis. Et tunc uniuscujusque opus probabitur. « Communicet autem. » Jubet ut hi qui spiritualibus fruuntur, elargiantur carnalia. « Qui instruitur sermone. » Is, inquit, qui docetur, partiatur docenti se alimenta, benevolentiam et honorem. Nam hoc significat quod ait, In omnibus bonis Recte autem dixit Communicet, et non Largiatur : est enim ista communicatio quædam : ille spiritualia confert, tu vero carnalia.

« Εἰ γὰρ δοκεῖ τις εἶναί τι, » δι' αὐτὸ μόνον οὐδέν ἐστιν, ὃ δοκεῖ εἶναί τι. Τοιγαροῦν μηδὲν ὤν, ἑαυτὸν φρεναπατᾷ. « Τὸ δὲ ἔργον ἑαυτοῦ. » Εἰ γὰρ τις τὸ ἑαυτοῦ ἔργον δοκιμάζει, καὶ ἑαυτὸν ἐρευνᾷ ἀκριβῶς, μᾶλλον εἰς ἑαυτὸν ἕξει τὸ καύχημα, καὶ οὐχὶ καθ' ἑτέρου, τουτέστι καθ' ἑαυτοῦ ἕξει τὸ καύχημα, οἷον ἑαυτοῦ καταγνώσεται, καὶ οὐχὶ ἑτέρων. Ἢ εἰς ἑαυτὸν ἕξει τὸ καύχημα, τουτέστιν, αὐτὸς ἑαυτὸν ἐλαττούμενον καὶ ἐνδεῶς ἔχοντα βλέπων ἑαυτὸν μέμψεται καὶ τῆς ἑτέρων ἀποστήσεται καταγνώσεως, εἰδὼς ἑαυτὸν, οὐδὲ τὴν αὐτὴν ἀεὶ πολιτείαν αὐτοῦ διαφυλάττοντα, ἀλλὰ καὶ ταύτης ἔσθ' ὅτε διαπίπτοντα. « Δοκιμαζέτω ἕκαστος. » Ἐξεταζέτω C ἕκαστος παρ' ἑαυτῷ, τὰ βεβιωμένα αὐτῷ· Τοῦτο γὰρ ποιῶν, ἑαυτὸν εἰς τὰ βελτίω μεταῤῥυθμίσει. Οὐ νομοθετοῦντος δὲ τοῦτο, ἀλλὰ συγκαταβαίνοντος. Οὐ δεῖ μὲν γὰρ, φησὶ, καυχᾶσθαι. Εἰ δὲ ἄρα, κἂν μὴ ὡς ὁ Φαρισαῖος κατὰ τοῦ πλησίον καυχῶ, ἀλλὰ κἂν κατὰ σαυτοῦ. — Ἄλλως. Εἰ δὲ καὶ σεμνύνεσθαι θέλεις, φησὶ, τὸν σαυτοῦ περισκόπει βίον, κἂν ἀκατάγνωστον εὕρῃς, κατὰ σαυτὸν σεμνύνου, εἴπερ ἄρα τοῦτό σε δεῖ ποιεῖν. « Ἕκαστος γὰρ τὸ ἴδιον. » Τί γὰρ κατακαυχᾶσαι τοῦ πλησίον; φησί. Καὶ σὺ κἀκεῖνος τὸ ἴδιον φορτίον βαστάσετε. Καὶ τότε δοκιμασθήσεται ἑκάστου τὸ ἔργον. « Κοινωνείτω δέ. » Κελεύει τοῖς τῶν πνευματικῶν ἀπολαύουσι, μεταδιδόναι τῶν σαρκικῶν. Ὁ κατηχούμενος τὸν λόγον, » τουτέστιν, ὁ διδασκόμενος, μεταδιδότω τῷ διδάσκοντι, D τροφὰς, εὔνοιαν, τιμήν. Τοῦτο γὰρ δηλοῖ τὸ, Ἐν πᾶσιν ἀγαθοῖς. Καλῶς δὲ εἶπε, Κοινωνείτω, καὶ οὐ μεταδιδότω. Κοινωνία γὰρ τὸ πρᾶγμα. Ἐκεῖνος πνευματικὰ συνεισφέρει, σὺ δὲ ὁ διδασκόμενος, σαρκικά.

766 VI, 7-10. *Ne erretis, Deus non irridetur. Quidquid enim seminaverit homo, hoc et metet. Nam qui seminat per carnem suam, ex carne metet cor-*

Μὴ πλανᾶσθε, Θεὸς οὐ μυκτηρίζεται. Ὃ [illegible] ἐὰν σπείρῃ ἄνθρωπος, τοῦτο καὶ θερίσει, ὅτι ὁ σπείρων εἰς τὴν σάρκα ἑαυτοῦ, ἐκ τῆς σαρκὸς

[10] Isa. LIII, 4; Matth. VIII, 17. [11] Rom. XIII, 10. [12] Luc. XVIII, 10 seq.

θερίσει φθοράν. Ὁ δὲ σπείρων εἰς τὸ πνεῦμα, A ἐκ τοῦ πνεύματος θερίσει ζωὴν αἰώνιον. Τὸ δὲ καλὸν ποιοῦντες μὴ ἐκκακῶμεν. Καιρῷ γὰρ ἰδίῳ θερίσομεν μὴ ἐκλυόμενοι. Ἄρα οὖν ὡς καιρὸν ἔχομεν, ἐργαζώμεθα τὸ ἀγαθὸν πρὸς πάντας, μάλιστα δὲ πρὸς τοὺς οἰκείους τῆς πίστεως.

« Θεὸς οὐ μυκτηρίζεται. » Οὐκ ἀπατᾶται, οὐ τῷ ἀγαθῷ κακὰ, ἢ πάλιν τῷ κακῷ ἀγαθὰ ἀντιδίδωσιν. Ἀνάγκη γὰρ ἴσον εἶναι τὸν ἀμητὸν τῷ σπόρῳ. Καὶ οὐδεὶς ὀρόβους σπείρας, σῖτον θερίσειεν. « Ὅτι ὁ σπείρων εἰς τὴν σάρκα. » Τί δέ τις σπείρει ἐν τῇ σαρκί; Μέθην, τρυφὴν, γαστριμαργίαν, ἀκολασίαν. Ὁ τοιοῦτος ἐκ τῆς σαρκὸς, οἷον διὰ τὴν σάρκα τὴν πλημμελήσασαν, ἕξει τιμωρίαν ἐκεῖ. Τὸ δὲ ἐκ τῆς σαρκὸς, τουτέστι, διὰ τῶν ἐν τῇ σαρκὶ σπαρέντων ἁμαρτημάτων. « Ὁ δὲ σπείρων εἰς τὸ πνεῦμα. » Τί B δέ τις σπείρει εἰς τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον; Τί ἄλλο, ἢ ἐλεημοσύνην, καὶ σωφροσύνην, καὶ πᾶσαν ἀρετήν; « Ἐκ τοῦ Πνεύματος θερίζει ζωὴν αἰώνιον. » Ὥσπερ γὰρ διάφορα τὰ σπέρματα τῆς σαρκὸς καὶ του πνεύματος, οὕτω καὶ ὁ θερισμός. Ἐκεῖ φθορὰ, ὧδε ζωὴ αἰώνιος. « Μὴ ἀπείπωμεν, » μηδὲ ἐκλυθῶμεν, διὰ τὸ εἶναι τὰς ἀντιδόσεις ἐν τῷ μέλλοντι. Ἔσται γὰρ καιρὸς ὁ πάντως ἥξων, ὅταν ἀπολάβωμεν τὰ καλὰ, καὶ θερίσωμεν τὰ νῦν ἡμῖν σπαρέντα χρηστά. Εἶτα ἐπειδὴ θερισμοῦ ἐμνημόνευσεν, αὐτὸς δὲ κόπου δεῖται καὶ καμάτου, προσέθηκε, « Μὴ ἐκλυόμενοι, » ὡσεὶ ἔλεγεν· Ὁ θερίζων τότε, οὐ κάμνει, οὐδὲ ἐκλύεται, ὡς ἐν τῷ κόσμῳ τούτῳ. Μὴ τοίνυν ἀκούσαντες θερισμὸν, πάλιν καὶ τότε μοχθεῖν ὑπονοήσητε. Ἐπὶ μὲν γὰρ τῶν αἰσθητῶν πραγμάτων, C καὶ ὁ σπόρος εἶχε κόπον, καὶ ὁ ἀμητὸς ὡσαύτως. Διαλύει γὰρ πολλὰ τοὺς ἀμῶντας, καὶ τὸ ἀμᾶν, καὶ τὸ τῆς ὥρας θερμόν· Ἀλλ' ἐκεῖνος οὐ τοιοῦτος ὁ ἀμητός. Πόνου γὰρ καὶ ἱδρῶτός ἐστιν ἐλεύθερος. Τοῦτο γὰρ ἔφη, « Μὴ ἐκλυόμενοι. » — [ΦΩΤ.] Ἢ « Μὴ ἐκλυόμενοι, » τουτέστι μὴ ἀποναρκῶντες, μηδὲ τῆς ἀγαθοεργίας ἀφιστάμενοι. Τῶν γὰρ εἰς τέλος ἀγωνιζομένων ἐστὶν ὁ στέφανος. « Ὡς καιρὸν ἔχομεν. » Ἐν τῇ ζωῇ γὰρ ταύτῃ, ὁ καιρός ἐστι τῆς ἐργασίας, ἐκεῖ δὲ οὐκ ἔτι. « Τὸ ἀγαθὸν πρὸς πάντας. » Πρὸς Ἰουδαίους, πρὸς Ἕλληνας, ἐξαιρέτως δὲ πρὸς τοὺς πιστούς.

ruptionem : sed qui seminat per spiritum, ex spiritu metet vitam æternam. Bonum autem faciendo ne defatigemur. Tempore enim suo metemus non defatigati Itaque dum tempus habemus, operemur bonum, cum ad omnes, tum vero maxime erga domesticos fidei.

« Deus non irridetur. » Non seducitur : non illi imponitur : non rependit bono mala, aut rursum malo bona. Necesse siquidem est messem respondere sementi : et nullus hordeum seminans potest metere triticum. « Num qui seminat per carnem. » Quid autem seminat quispiam per carnem ? Ebrietatem, delicias, gastrimargiam, lasciviam. Talis ex carne sive propter carnem quæ deliquit, habebit in futuro supplicium. Quod enim ait : « Ex carne, » id est quod, per peccata in carne seminata. « Sed qui seminat per spiritum. » Quid autem seminat quis per Spiritum sanctum ? Quid aliud quam eleemosynam, temperantiam, omnemque virtutem ? « Ex spiritu metet vitam æternam. » Quemadmodum enim varia sunt semina carnis et spiritus, ita et varia est messis : ibi corruptio, hic autem vita æterna. « Ne defatigemur, » neque dissolvamur, eo quod retributiones sint repositæ in futuro sæculo : erit enim tempus quod omnino veniet, quando recipiemus prospera ac commoda, et metemus quæ nunc a nobis seminata sunt bona. Deinde quoniam messis fecit mentionem, hæc autem opus habet labore ac fatigatione, addidit : « Non defatigati. » Ac si diceret : Qui metit tunc, non laborat, nec defatigatur, ut in hoc mundo accidit. Ne ergo, audita messe, adhuc etiam vos tunc laborare existimetis. In sensibilibus etenim rebus et seminatio laborem habet, et messis tempus similiter. Frequenter namque metentes dissolvit et ipsum metere et calor temporis : at non tale est illud messis tempus : est enim a labore ac sudore liberum. Nam hoc significat, « Non defatigati. » Aut *non defatigati*, id est, non torpentes neque a bona operatione desistentes. His siquidem corona datur, qui ad finem usque certant. « Dum tempus habemus. » **767** Nam in hac vita tempus est operandi, in futuro vero non ita. « Bonum erga omnes operemur. » Erga Judæos et erga Græcos, potissimum tamen erga credentes.

D

ΚΕΦΑΛ. ΙΒ'.

Ἀποτροπὴ ἀπὸ τῶν ἑλκόντων ἐπὶ τὴν περιτομὴν, καὶ προτροπὴ πρὸς νέαν ζωὴν τὴν ὑπὸ Πνεύματι.

Ἴδετε πηλίκοις ὑμῖν γράμμασιν ἔγραψα τῇ ἐμῇ χειρί. Ὅσοι θέλουσιν εὐπροσωπῆσαι ἐν σαρκὶ, οὗτοι ἀναγκάζουσιν ὑμᾶς περιτέμνεσθαι, μόνον ἵνα μὴ τῷ σταυρῷ τοῦ Χριστοῦ διώκωνται. Οὐδὲ γὰρ οἱ περιτεμνόμενοι, αὐτοὶ νόμον φυλάσσουσιν, ἀλλὰ θέλουσιν ὑμᾶς περιτέμνεσθαι, ἵνα ἐν τῇ ὑμετέρᾳ σαρκὶ καυχήσωνται.

Τὸ, « Πηλίκοις, » οὐ μεγέθους ἐστὶ δηλωτικὸν, ἀλλὰ ἀμορφίας τῶν γραμμάτων. Ὡσεὶ ἔλεγεν· Καὶ ταῦτα μὴ εἰδὼς γράφειν καλῶς, ὅμως ἠνάγκασμαι

CAPUT XII.

Aversio ab his qui trahunt ad circumcisionem, et exhortatio ad novam vitam quæ sub Spiritu degitur.

Videte quibus litteris scripserim vobis mea manu, Quicunque volunt juxta faciem placere in carne, hi cogunt vos circumcidi : tantum ne ob crucem Christi persecutionem patiantur. Nam qui circumciduntur, ne ipsi quidem legem servant : sed volunt vos circumcidi, ut in vestra carne glorientur.

« Quibus, » non magnitudinem litterarum designat, sed characterum deformitatem. Ac si diceret : Cumque non nossem recte pingere, coactus

sum tamen propria manu epistolam exarare, ut proprium confessionis meæ chirographum deponeretur, quod circumcisionem non prædicem, veluti dicunt calumniatores « Quicunque volunt juxta faciem placere in carne. » Quicunque, inquit, volunt apud homines laudari, hi vos cogunt circumcidi. Apud quos homines? aut apud Judæos, tanquam patriæ legi adhærentes : aut apud externos, quod vobis tanquam discipulis utantur. Nam *in carne*, id est in hominibus vel apud homines. « Nos circumcidi. » Volunt habere et alios circumcisos, ne propter crucem ac fidem evagitentur, ac persecutionem sustineant. Quod si sit διοικῶνται gubernentur, tunc ita intelliges : Omnia faciunt et hominibus placere volunt, solum ne per fidem regantur ac gubernentur. « Nam qui circumciduntur. » Ostendit ex inani gloria rem omnem illos peragere. Non enim qui circumciduntur vosque circumcidunt hoc faciunt ut legem servent ac custodiant : sed ut habeant gloriandi occasionem, ex eo quod vos **768** circumcidant. Nam hoc est quod ait, « In vestra carne, » ut sint, inquit, præceptores, vosque habeant discipulos.

A ἰδιόχειρον τὴν ἐπιστολὴν γράψαι, διὰ τὸ ὁμολογίαν μου, φησὶν, ἰδιόχειρον ἀποκεῖσθαι, ὅτι οὐ κηρύσσω περιτομὴν ὡς οἱ διαβάλλοντες λέγουσιν. « Ὅσοι θέλουσιν εὐπροσωπῆσαι. » Ὅσοι θέλουσι, φησὶ, παρὰ ἀνθρώποις εὐδοκιμεῖν, οὗτοι ἀναγκάζουσιν ὑμᾶς περιτέμνεσθαι. Ποίοις ἀνθρώποις ἢ παρὰ Ἰουδαίοις ὡς ἐχομένοις τοῦ πατρῴου νόμου, ἢ παρὰ τοῖς ἔξω ὡς μαθηταῖς ὑμῖν κεχρημένοις. « Ἐν σαρκὶ » γὰρ, τουτέστιν, ἐν ἀνθρώποις. « Ὑμᾶς περιτέμνεσθαι. » Θέλουσιν ἔχειν καὶ ἑτέρους περιτεμνομένους, ἵνα μὴ διὰ τοῦ σταυροῦ καὶ τῆς πίστεως ἐλαύνωνται καὶ διώκωνται. Εἰ δέ ἐστι, διοικῶνται, οὕτω νοήσει· Πάντα ποιοῦσι, καὶ ἀνθρώποις ἀρέσαι θέλουσι, μόνον ἵνα μὴ διὰ τῆς πίστεως ἄρχωνται καὶ διοικῶνται. « Οὐ γὰρ οἱ περιτεμνόμενοι. » Δείκνυσι κατὰ B κενοδοξίαν τὸ πᾶν αὐτούς ποιεῖν. Οὐ γὰρ οὗτοι, φησὶν, οἱ περιτεμνόμενοι καὶ ὑμᾶς περιτέμνοντες, ὡς νόμον τηροῦντες καὶ φυλάττοντες τοῦτο ποιοῦσιν, ἀλλ' ἵνα ἔχωσι τοῦ καυχᾶσθαι ἀφορμὴν διὰ τοῦ ὑμᾶς περιτέμνειν. Τοῦτο γάρ ἐστιν, « Ἐν τῇ ὑμετέρᾳ σαρκὶ, » ἵνα, φησὶν, ὦσι διδάσκαλοι, καὶ μαθητὰς ὑμᾶς ἔχωσι.

VI, 14-18. *Ego vero absit ut glorier nisi in cruce Domini nostri Jesu Christi, per quem mihi mundus crucifixus est, et ego mundo. Nam in Christo Jesu neque circumcisio quidquam valet, neque præputium, sed nova creatura. Et quicunque juxta regulam hanc incedunt, pax super eos et misericordia, et super Israel Dei. De cætero ne quis mihi molestias exhibeat, ego enim stigmata Domini Jesu in corpore meo porto. Gratia Domini nostri Jesu Christi cum spiritu vestro, fratres. Amen.*

Ἐμοὶ δὲ μὴ γένοιτο καυχᾶσθαι, εἰ μὴ ἐν τῷ σταυρῷ τοῦ Κυρίου Ἰησοῦ Χριστοῦ, δι' οὗ ἐμοὶ κόσμος ἐσταύρωται, κἀγὼ τῷ κόσμῳ. Ἐν γὰρ Χριστῷ Ἰησοῦ οὔτε περιτομή τι ἰσχύει, οὔτε ἀκροβυστία, ἀλλὰ καινὴ κτίσις. Καὶ ὅσοι τῷ κανόνι τούτῳ στοιχήσουσιν, εἰρήνη ἐπ' αὐτοὺς καὶ ἔλεος, καὶ ἐπὶ τὸν Ἰσραὴλ τοῦ Θεοῦ. Τοῦ λοιποῦ κόπους μοι μηδεὶς παρεχέτω. Ἐγὼ γὰρ C τὰ στίγματα τοῦ Κυρίου Ἰησοῦ ἐν τῷ σώματί μου βαστάζω. Ἡ χάρις τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ, μετὰ τοῦ πνεύματος ὑμῶν, ἀδελφοί. Ἀμήν.

Tanquam miserum quippiam deprecatur. Quæ est autem gloriatio? Quod propter nos indignos voluerit crucifigi. Nam id nobis gloriandi est occasio. In cruce igitur Christi liceat mihi gloriari, quæ incredulis videtur etiam esse opprobrium. « Per quem mihi mundus crucifixus est. » Mundum dicit res mundanas, nempe laudem ac gloriam quæ ad hominibus quæritur. Hæc igitur, quod ad me attinet, omnia mortua sunt. Deinde rem exaggerans dixit : Et ego his mortuus sum : dupla mortificatione fugam illorum significans et inutilitatem. « Sed nova creatura. » Nova, inquit, creatura sunt omnia. Nam omnes sive circumcisi sive præputium habentes qui credidimus, nova creatura facti sumus, veteri homine sepulto, nobisque baptismi lavacro regeneratis. « Et quicunque juxta hanc regulam incedunt. » Quotquot, inquit, hac regula et doctrina contenti fuerint, nempe quod nova creatura sint omnia, ne se legi subdiderint. « Et super Israel Dei. » Israel fidelis est populus, quasi *videns Deum*. Itaque qui incredulus fuerit, etiam si ex Jacob descendat, cognatione quæ ad ipsum est ejicitur. « De cætero ne quis mihi molestias exhibeat. » Hoc autem non ait detrectans : absit : sed

Ὡς χαλεπόν τι ἀπηύξατο. Τίς δὲ ἡ καύχησις; Ὅτι δι' ἡμᾶς τοὺς ἀναξίους κατεδέξατο σταυρωθῆναι. Τοῦτο γὰρ ἡμῖν καυχήσεως ἀφορμή. Εἰς τὸν σταυρὸν οὖν τοῦ Χριστοῦ εἴη μοι καυχᾶσθαι, τὸν τοῖς ἀπίστοις καὶ ἐπονείδιστον εἶναι δοκοῦντα. « Δι' οὗ ἐμοὶ κόσμος ἐσταύρωται. » Κόσμον φησὶ, τὰ βιωτικὰ πράγματα, τὸν παρὰ ἀνθρώπων ἔπαινον, τὴν δόξαν. Ὅσον οὖν παρ' ἐμοὶ, ταῦτα πάντα νεκρά ἐστιν. Εἶτα ἐπίτασιν εἶπε· Καὶ ἐγὼ, φησὶ, τούτοις νεκρός εἰμι, τῇ διπλῇ νεκρότητι τὸ φευκτὸν αὐτῶν δηλῶν καὶ παντελῶς ἀνενέργητον. « Ἀλλὰ καινὴ κτίσις. » Καινὴ κτίσις, D φησὶ, τὰ πάντα· πάντες γὰρ οἵ τε ἐμπερίτομοι καὶ οἱ ἀκρόβυστοι πιστεύσαντας, καινὴ κτίσις γεγόναμεν, τοῦ παλαιοῦ ἀνθρώπου ταφέντος, καὶ ἡμῶν ἀναγεννηθέντων ἐν κολυμβήθρᾳ. « Καὶ ὅσοι τῷ κανόνι τούτῳ στοιχήσουσιν. » Ὅσοι, φησὶ, τῷ κανόνι καὶ τῇ διδαχῇ ταύτῃ ἀρκεσθῶσι, τῷ καινὴν κτίσιν εἶναι τὰ πάντα, καὶ μὴ ὑποθῶσιν ἑαυτοὺς τῷ νόμῳ. « Καὶ ἐπὶ τὸν Ἰσραὴλ τοῦ Θεοῦ. » Ἰσραὴλ ὁ πιστός ἐστι λαὸς, ὡς ὁρῶν τὸν Θεόν. Ὡς ὅδε ἄπιστος, κἂν ἐκ τοῦ Ἰακὼβ ἐστιν, ἐκλέβληται τῆς πρὸς αὐτὸν συγγενείας. « Τοῦ λοιποῦ κόπους μοι μηδεὶς παρεχέτω. » Τοῦτο οὐκ ὀκνῶνν λέγει. μὴ γένοιτο. ἀλλὰ βουλόμενος τοὺς παρ' αὐτοῦ τεθέντας νόμους

A ἀκινήτους εἶναι, ὡς μηκέτι μέλλοντος αὐτοῦ προστιθέναι ἢ ὑφαιρεῖν. — [ΦΩΤ.] « Μηδείς μοι κόπους παρεχέτω. » Μηδείς μοι πρὸς ἀπολογίαν ὧν πράττω ἐγκαλείτω. Ἔχω γὰρ καὶ σιγῶν, μείζονα τὴν διὰ τῶν ἔργων ἀπολογίαν. Τὰ γὰρ στίγματα τοῦ Χριστοῦ, τουτέστιν, αἱ ὑπὲρ Χριστοῦ πληγαὶ καὶ οὐλαί, αὐτὰ βοῶσι καὶ τὸν ὑπὲρ αὐτοῦ δρόμον καὶ ζῆλον, καὶ τὸ ἀνυπόκριτον καὶ καθαρὸν καὶ ἀνυπόστολον τοῦ κηρύγματος. « Ἢ μηδείς μοι κόπους παρεχέτω. » Μέχρι τίνος θλίψεις μοι καὶ κόπους μοι, φησί, σαλευόμενοι παρέχετε; Δυσωπήθητε εἰ καὶ μή τι ἄλλο, ἀλλ' οὖν τὰ στίγματα τοῦ Χριστοῦ, ἃ δι' ὑμᾶς καὶ διὰ τὸ εἰς ὑμᾶς κήρυγμα, ἐν τῷ σώματι περιφέρω. Εἰπὼν δὲ στίγματα Χριστοῦ, ἅμα ἀναμιμνήσκει ὅτι κἀκεῖνος ὑπὲρ ἡμῶν ἔπαθε. Καὶ παντὶ οὖν τρόπῳ
B ἀποστῆναι τοῦ νόμου καὶ ἐστηρίχθαι τῇ πίστει προσῆκεν. « Τὰ στίγματα τοῦ Χριστοῦ. » Στίγματα λέγει τὰς πληγάς, τὰ τραύματα, τὰ διὰ τὸν Κύριον καὶ τὸ κήρυγμα· « Ἐν τῷ σώματί μου βαστάζω. » Ὡσεὶ ἔλεγε. Μηδείς με ὡς ὑποκριτὴν διαβαλλέτω παρ' ὑμῖν. Αὐτὰ γὰρ τὰ τραύματα καὶ αἱ διὰ τὸν Κύριον πληγαὶ μαρτυροῦσί μοι ἀνυποκρίτως πολιτεύεσθαι. Διεβάλλετο γάρ, πάντα ποιῶν ὡς κατὰ ὑπόκρισιν, καὶ ἀλλαχοῦ μὲν περιτομὴν κηρύσσων, ἀλλαχοῦ δὲ οὔ. « Μετὰ τοῦ πνεύματος ὑμῶν. » Σὺν τῷ ἡγεμονικῷ. Τῇ ψυχῇ τὴν χάριν ἐπεύχεται γενέσθαι.

Τέλος σὺν Θεῷ τῆς πρὸς Γαλάτας Ἐπιστολῆς.
Ἐγράφη ἀπὸ Ῥώμης.

volens statutas a se leges firmas esse, quasi ipse deinceps nihil additurus sit aut sublaturus. — « Ne quis mihi molestias exhibeat. » Ne quis me ad defensionem eorum quæ ago impellat, habeo enim etiam tacens defensionem **769** majorem, quæ sita est in operibus. Nam stigmata Christi, hoc est, plagæ ac cicatrices quas pro Christo tolero, hæc clamant, et quæ pro ipso susceperim cursum ac zelum, et quomodo absque omni simulatione, cum omni puritate nullo repressus timore prædicaverim. Aut, « Ne quis mihi molestias exhibeat. » Quousque, inquit, dum fluctuatis, afflictiones ac molestias mihi exhibetis? Flectamini ac persuadeamini, si non ob aliud, saltem vel ob stigmata Christi, quæ propter vos ac prædicationem erga
B erga vos in corpore circumfero. Dicens autem Christi stigmata, etiam ac memoriam reducit quod ille pro nobis passus sit. Omni itaque modo convenit a lege separari, et in fide firmari. « Stigmata Christi. » Stigmata dicit plagas et vulnera propter Dominum et propter prædicationem inflicta. « In corpore meo porto. » Tanquam diceret: Nemo me velut hypocritam apud vos calumnietur. Hæc enim vulnera et plagæ Domini causa inflictæ, attestantur quod sine ulla fictione converser. Patiebatur enim calumniam quasi omnia ficte ac simulate ageret: alibi quidem circumsionem prædicans, alibi vero non. « Cum spiritu vestro. » Cum mente.
C Optat animæ gratiam contingere.

Finis, divino favente auxilio, Epistolæ ad Galatas.
Missa fuit ab urbe Roma.

ΥΠΟΘΕΣΙΣ

ΤΗΣ ΠΡΟΣ ΕΦΕΣΙΟΥΣ ΕΠΙΣΤΟΛΗΣ

ARGUMENTUM

EPISTOLÆ AD EPHESIOS.

D Ταύτην ἐπιστέλλει ἀπὸ Ῥώμης, οὔπω μὲν ἑωρακὼς αὐτούς, ἀκούσας δὲ περὶ αὐτῶν. Ἡ δὲ πρόφασις τῆς Ἐπιστολῆς αὕτη· Ἐφέσιοι πιστεύσαντες εἰς τὸν Κύριον ἡμῶν Ἰησοῦν Χριστόν, γνησίαν ἔσχον εἰς αὐτὸν τὴν πίστιν, καὶ εἰς πάντας τοὺς ἁγίους ἀγάπην, καὶ ἠβούλοντο παρὰ τοῦ Παύλου βεβαιωθῆναι. Μαθὼν τοίνυν ὁ Ἀπόστολος γράφει πρὸς αὐτοὺς ταύτην τὴν Ἐπιστολήν, ὥσπερ κατηχητικήν. Καὶ πρῶτον μὲν δείκνυσι, μὴ νεώτερον εἶναι τὸ καθ' ἡμᾶς μυστήριον, ἀλλ' ἐξ ἀρχῆς καὶ πρὸ καταβολῆς κόσμου εἶναι ταύτην εὐδοκίαν Θεοῦ, ὥστε τὸν Χριστὸν ὑπὲρ

1 Hanc ab urbe Roma mittit, cum modum quidem eos vidisset, jam tamen de ipsis audisset. Occasio vero Epistolæ hæc fuit: Cum credidissent Ephesii in Dominum nostrum Jesum Christum, ingenuam erga ipsum habebant fidem, et erga omnes sanctos dilectionem: volebantque a Paulo confirmari. Cum ergo id cognovisset Paulus scribit ad eos hanc Epistolam tanquam informativam. Et primum quidem ostendit non novum esse mysterium quod erga nos actum est, sed ab initio et constitutione sæculi hoc fuisse Dei beneplacitum, ut Christus

pro nobis pateretur et salvaremur. Postmodum de gentium vocatione disserit, ut ostendat eos merito credidisse: et ostendit nostram vocationem non per hominem fuisse factam, sed per Jesum Christum qui est Filius Dei: ut ex hoc quoque discant, quod non hominum cultores facti sint cum in Christum crediderint, sed veri cultores Dei. Significat et Jesum ob id missum fuisse, quo Evangelium prædicaret, quodque hæc illi curæ erant. Deinde exhortatorios sermones viris ac mulieribus, patribus ac filiis, dominis ac servis in Epistola apponit: et universaliter omnes confirmat adversus diabolum et ipsius dæmones, dicens adversus illos nobis esse luctam, et tanquam bonus athletarum præfectus, omnes sermonibus inungit adversus diabolicam efficaciam, et ita concludit Epistolam.

A ἡμῶν παθεῖν, καὶ ἡμᾶς σωθῆναι. Ἔπειτα περὶ κλήσεως τῶν ἐθνῶν διαλέγεται, ἵνα δείξῃ ἀξίως αὐτοὺς πεπιστευκέναι. Καὶ ἀποδείκνυσιν ὅτι ἡ κλῆσις ἡμῶν γέγονεν, οὐ δι' ἀνθρώπου, ἀλλὰ διὰ Ἰησοῦ Χριστοῦ, ὅς ἐστιν Υἱὸς τοῦ Θεοῦ, ἵνα καὶ ἐκ τούτου μάθωσιν, ὅτι οὐκ ἀνθρωπολάτραι γεγόνασι πιστεύσαντες Χριστῷ, ἀλλὰ ἀληθινοὶ θεοσεβεῖς. Σημαίνει δὲ καὶ ἑαυτὸν διὰ τοῦτο ἀπεστάλθαι, κηρύσσειν τὸ Εὐαγγέλιον, καὶ ὅτι καὶ περὶ αὐτῶν ἐφρόντιζεν. Ἔπειτα παραινετικοὺς λόγους, ἀνδράσι καὶ γυναιξὶ, πατράσι καὶ τέκνοις, κυρίοις καὶ δούλοις, τίθησιν ἐν τῇ Ἐπιστολῇ. Καὶ καθόλου πάντας παρασκευάζει, κατὰ τοῦ διαβόλου καὶ τῶν δαιμόνων αὐτοῦ, πρὸς ἐκείνους ἡμῖν εἶναι λέγων τὴν πάλην. Καὶ ὥσπερ ἀγαθὸς ἀλείπτης, ἀλείψας τοῖς λόγοις πάντας κατὰ
B τῆς διαβολικῆς ἐνεργείας, οὕτως τελειοῖ τὴν Ἐπιστολήν.

THEODORETI.

Ephesus Asiæ metropolis erat, colebat autem Dianam: adeoque vehemens erat hujus dæmonis cultus, ut etiam Ephesum Dianæ æditinum prædicarent, sicut in Actis scriptum est [1]. In ipsa autem Epheso Joannes post relegationem multo tempore versatus est, in qua etiam obiit. Et Timotheum Paulus episcopum ibi ordinavit. Philosophi vero qui per Asiam florebant, Ephesi potissimum versabantur: ideo magno studio usus est cum ad eos scriberet, et profundiores sententias eis scribit, quæ etiam in fide instructis sint sublimes. Scribit autem ab urbe Roma Epistolam cum esset in vinculis.

ΘΕΟΔΩΡΗΤΟΥ.

Ἡ Ἔφεσος μητρόπολις μὲν ἔστι τῆς Ἀσίας, τὴν δὲ Ἄρτεμιν ἔσεβε. Καὶ τοσοῦτον αὐτῇ περὶ τὴν δαίμονα ἦν τὸ σέβας, ὡς καὶ νεωκόρον τὴν Ἔφεσον τῆς Ἀρτέμιδος ἀναγορεύεσθαι, ὡς ἐν ταῖς Πράξεσιν ἱστόρηται. Ἐν αὐτῇ δὲ τῇ Ἐφέσῳ, ὁ εὐαγγελιστὴς Ἰωάννης ἐξορισθεὶς διέτριψε πολλὰ, ἐν ᾗ καὶ τελευτᾷ. Καὶ τὸν Τιμόθεον Παῦλος ἐκεῖ ἐπίσκοπον ἐχειροτόνησε. Τῶν δὲ φιλοσόφων οἱ κατὰ τὴν Ἀσίαν ἀνθοῦντες, ἐν τῇ Ἐφέσῳ μάλιστα διῆγον. Διὸ πολλῇ σπουδῇ κέχρηται, πρὸς αὐτοὺς γράφων. Καὶ τὰ βαθύτερα δὴ τῶν νοημάτων αὐτοῖς ἐπιστέλλει, ἅτε κατηχουμένοις καὶ τὰ ὑψηλά. Γράφει δὲ
C ἀπὸ Ῥώμης τὴν Ἐπιστολὴν, ἐν δεσμοῖς ὑπάρχων.

EPISTOLÆ AD EPHESIOS CAPITA.

1. *De nostri per Dominum electione et introductione ac perfectione.*
2. *Precatio pro cognitione bonorum erga nos per Christum inductorum.*
3. *De Gentium ac Judæorum familiaritate erga Deum per Christum ob spem secundum gratiam.*
4. *De data sibi divina sapientia ad gentium illuminationem et dæmonum confutationem·*
5. *Precatio pro Ecclesia ad potentiam et charitatem Dei.*
6. *Exhortatio pro charitate unitiva, quamvis dona dividantur ad communem utilitatem*
7. *De prudentia ac justitia, quæ nos Deo conformes reddit.*
8. *Quod vivere debeant decenti modo juxta sanctificationem, arguentes vitia operibus non sermonibus, repleti spiritu per psalmos, non vino.*
9. *Descriptio munerum propriorum tam his qui gubernantur quam his qui gubernant secundum Christum.*
10. *De potentia quæ secundum Christum est, per modum et habitum armaturæ.*

ΚΕΦΑΛΑΙΑ ΤΗΣ ΠΡΟΣ ΕΦΕΣΙΟΥΣ ΕΠΙΣΤΟΛΗΣ.

α'. Περὶ τῆς ἐν Κυρίῳ ἐκλογῆς ἡμῶν καὶ εἰσαγωγῆς καὶ τελειώσεως.

β'. Εὐχὴ περὶ γνώσεως τῶν ἐν Χριστῷ εἰσαχθέντων ἀγαθῶν εἰς ἡμᾶς.

γ'. Περὶ τῆς τῶν ἐθνῶν, καὶ Ἰουδαίων οἰκειώσεως πρὸς Θεὸν διὰ Χριστοῦ ἐπ' ἐλπίδι κατὰ χάριν.

δ'. Περὶ τῆς δοθείσης αὐτῷ θείας σοφίας εἰς φωτισμὸν ἐθνῶν καὶ ἔλεγχον δαιμόνων.

ε'. Εὐχὴ ὑπὲρ τῆς Ἐκκλησίας εἰς δύναμιν καὶ ἀγάπην Θεοῦ·

ς'. Παραίνεσις περὶ ἀγάπης ἑνωτικῆς, εἰ καὶ τὰ
D χαρίσματα διῄρηνται πρὸς ὠφέλειαν κοινήν.

ζ'. Περὶ σωφροσύνης καὶ δικαιοσύνης, ποιούσης ἡμᾶς θεοειδεῖς.

η'. Περὶ τοῦ ζῆν ἐπαξίως τοῦ ἁγιασμοῦ, ἔργοις τὴν κακίαν ἐλέγχοντας, οὐ λόγοις, πνεύματι πληρουμένους διὰ ψαλμῶν, μὴ οἴνῳ.

θ'. Διάταξις οἰκειακῶν καθηκόντων ἀρχομένοις καὶ ἄρχουσι κατὰ Χριστόν·

ι' Ἐν σχήματι ὁπλίσεως περὶ τῆς κατὰ Χριστὸν δυνάμεως,

[1] Act. XIX, 24 seqq.

ΠΑΥΛΟΥ ΑΠΟΣΤΟΛΟΥ

Η ΠΡΟΣ ΕΦΕΣΙΟΥΣ ΕΠΙΣΤΟΛΗ.

—

PAULI APOSTOLI

AD EPHESIOS EPISTOLA.

—

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΠΡΩΤΟΝ.

Περὶ τῆς ἐν Κυρίῳ ἐκλογῆς ἡμῶν καὶ εἰσαγωγῆς καὶ τελειώσεως.

Παῦλος ἀπόστολος Ἰησοῦ Χριστοῦ, διὰ θελήματος Θεοῦ, τοῖς ἁγίοις τοῖς οὖσιν ἐν Ἐφέσῳ καὶ πιστοῖς ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ, χάρις καὶ ὑμῖν εἰρήνη ἀπὸ Θεοῦ Πατρὸς ἡμῶν καὶ Κυρίου Ἰησοῦ Χριστοῦ. Εὐλογητὸς ὁ Θεὸς καὶ Πατὴρ τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ, ὁ εὐλογήσας ἡμᾶς ἐν πάσῃ εὐλογίᾳ πνευματικῇ ἐν τοῖς ἐπουρανίοις ἐν Χριστῷ. Καθὼς ἐξελέξατο ἡμᾶς ἐν αὐτῷ πρὸ καταβολῆς κόσμου, εἶναι ἡμᾶς ἁγίους καὶ ἀμώμους κατ' ἐνώπιον αὐτοῦ ἐν ἀγάπῃ.

« Διὰ θελήματος Θεοῦ. » Τὸ, διά, ἐπὶ Πατρὸς εἰρημένον. « Τοῖς ἁγίοις τοῖς οὖσιν· » Ὅρα πόση ἦν ἡ τότε ἀρετὴ, ὅτι καὶ κοσμικοὺς ἀνθρώπους, ἁγίους καὶ πιστοὺς προσαγορεύει. « Χάρις ὑμῖν. » Εἰκότως ἀπὸ χάριτος ἤρξατο. Χάριτι γὰρ καὶ Πατὴρ ἀνθρώπων ὁ Θεός. Χάριτι καὶ ὁ Υἱὸς ἔδωκεν ἑαυτὸν ἀντίλυτρον ὑπὲρ ἡμῶν. « Ὁ εὐλογήσας ἡμᾶς ἐν πάσῃ εὐλογίᾳ. » Τοῦτο ὡς πρὸς ἀντιδιαστολὴν εἴρηται τῆς Ἰουδαϊκῆς εὐλογίας. Ἐκείνη γὰρ σαρκικωτέρα μᾶλλον ἦν, ἡ δὲ ἡμῶν πνευματική. Καλῶς δὲ τὸ, « Ἐν πάσῃ. » Γέγονας γὰρ ἀθάνατος, ἀναμάρτητος, υἱὸς καὶ ἀδελφὸς Θεοῦ, συγκληρονόμος. Ἡ ἀπαρχή σου προσκυνεῖναι ἐν τῶν Χερουβίμ. — [ΦΩΤ.] Εὐλόγησε, διὰ τοῦ Υἱοῦ· ἐξελέξατο, διὰ τοῦ Υἱοῦ ἐχαρίτωσε, δίὰ τοῦ Υἱοῦ. Πῶς δὲ διὰ τοῦ Υἱοῦ; Ὢ θαῦμα! Διὰ τοῦ αἵματος αὐτοῦ, φησίν. Εἶδες πλοῦτον χάριτος; μᾶλλον δὲ περισσείαν καὶ ἄφατον ἔλεος; Οὐ μονον δὲ ταῦτα, ἀλλὰ καὶ ἐγνώρισεν ἡμῖν τὸ μυστήριον τοῦ θελήματος αὐτοῦ. Διὰ τίνος τοῦτο; καὶ τοῦτο διὰ τοῦ Υἱοῦ. Πάντα διὰ τοῦ Υἱοῦ, τῆς εὐδοκίας συμπαρούσης τοῦ Πατρός. Οὐδὲ γὰρ ἔν τινι ἀπέσχισται τὸ Πατρικὸν βούλημα, τοῦ ἠγαπημένου Υἱοῦ. Ἐπειδὴ δὲ περὶ τοῦ γνωρισθῆναι ἡμῖν τὸ μυστήριον διέλαβε, πάλιν τῆς υἱοθεσίας μέμνηται, Δι' οὗ, λέγων, καὶ ἐκληρώθημεν. Οἱ γὰρ υἱοθετηθέντες, ἐπὶ τῷ κληρονομῆσαι τῆς υἱοθεσίας ἀξιοῦνται, ἥτις γέγονε διὰ τοῦ Υἱοῦ καὶ προώρισται, τῆς εὐδοκίας καὶ τοῦ Πατρικοῦ βουλήματος συμπαρόντος. Γέγονε δὲ τοῦτο, εἰς τὸ καὶ

A

CAPUT PRIMUM.

De nostri per Dominum electione et introductione ac perfectione.

I, 1-4. *Paulus apostolus Jesu Christi per voluntatem Dei, sanctis qui agunt Ephesi et fidelibus in Christo Jesu, gratia vobis et pax a Deo Patre nostro et Domino nostro Jesu Christo. Benedictus Deus et Pater Domini Jesu Christi, qui benedixit nos in omni benedictione spirituali, in cœlestibus per Christum: quemadmodum elegit nos per ipsum ante constitutionem mundi, ut essemus sancti et irreprehensibiles coram illo per charitatem.*

« Per voluntatem Dei. » Animadverte διά, id est, *per*, de Patre dictum. « Omnibus sanctis qui agunt, »
B
2 Considera quanta fuerit tunc virtus, quod mundanos homines appellet sanctos ac fideles. « Gratia vobis. » Merito a gratia incœpit: nam et per gratiam Deus est Pater hominum, et per gratiam Filius semetipsum dedit redemptionem pro nobis. « Qui benedixit nos in omni benedictione spirituali. » Hoc ad distinctionem judaicæ benedictionis additum est: illa enim magis erat carnalis, nostra vero spiritualis. Et recte ait, « In omni. » Siquidem factus es immortalis sine peccato, filius ac frater, cohæresque Dei, ita ut primitiæ tuæ a Cherubim adorentur. Benedixit, per Filium: elegit, per Filium: charos effecit, per Filium. Quomodo autem per Filium? o rem admirandam! Per sanguinem ipsius, inquit. Vides divitias gratiæ? magis autem exuberantem et inef-
C
fabilem misericordiam? Neque solum hæc, verumetiam notum fecit nobis mysterium voluntatis suæ. Per quem hoc? hoc quoque per Filium. Omnia per Filium accedente beneplacito quoque Patris: neque enim in aliquo divisa est Paterna voluntas a dilecto Filio. Quoniam autem mortificatum nobis esse mysterium asseruit, rursum adoptionis meminit, dicens: Per quem etiam in sortem asciti sumus. Nam qui in filios adoptantur, etiam digni habentur ut in accipiendam adoptionis sortem vocentur: quæ adoptio facta ac præfinita est per

Filium, accedente simul beneplacito ac voluntate A paterna. Hoc autem factum est, ut nos quoque ita conversaremur quo resultaret in laudem gloriæ suæ, hoc est, ut ad collaudandam gloriam suam, et vita nostra et conversatio grata ab omnibus conspiciatur. « Ut videant (ait Dominus in Evangeliis) vestra opera bona, et glorificent Patrem vestrum qui in cœlis est [a]. » Benedixit enim nos non solum in omni spirituali benedictione, verumetiam in spiritualibus rebus ac supercœlestibus Per quem? per Jesum Christum. Quonam modo? « Sicut elegit nos ante constitutionem mundi: » adeo vetus est nostra electio ac benedictio. Studiose nos elegit ut essemus sancti et irreprehensibiles, id est, venerandi ac puri in vita. Unde ad hoc motus est? Ex sola charitate. Quare hoc factum B est? ut nos sibi ipsi per Christum adoptaret nam et hoc præordinaverat. Ex quo bono opere nostro? ex nullo omnino, nisi propter beneplacitum voluntatis suæ. Beneplacuit enim ipsi ac voluit hoc, cum nos nihil omnino contulissemus.

Quomodo enim contulissemus, qui ne principium quidem ipsius esse aliquo modo adhuc acceperamus? Et quod inde lucrum? Laus immensa emergit et encomium glorificatæ suæ gratiæ qua charos nos reddidit Per quem? Utique manifestum est quod etiam hoc per dilectum Filium suum Quomodo? quia ipse fecit nostri redemptionem. Eramus enim captivi propter peccata nostra: dato autem sanguine suo in redemptionem pro nobis, a C tyrannide nos redemit in qua detinebamur Et quomodo tremendum hoc mysterium factum sit dici non potest, nisi quod divitiæ sunt gratiæ, exuberantia et excellentia gratiæ: aliud dici nequit. Hoc autem ineffabile erga nos mysterium non solum operatus est, verumetiam ipsum nobis manifestavit. Quomodo? ad mentem revocando, et instruendo ad sui susceptionem. Omnia beneficii ipsius fuerunt, quod circa nos ineffabile illud mysterium operatus sit, quodque rursum illud nobis manifestaverit. Nam et hoc magni et ineffabilis amoris ac providentiæ erga nos fuit, manifestasse nobis arcanum voluntatis suæ, tanquam reconditam ac intimam cordis sui voluntatem Vides quibus nos dignatus fuerit bonis? Et hoc erat arcanum voluntatis suæ, præordinatum ut in Filio suo sive per Filium suum D fieret. Merito autem rursum dixit, juxta beneplacitum, et quod propositum erat ut per Filium fieret. Quandoquidem enim cum idem circa initia dixisset, rationes tamen interim rationibus connectens, auditorem a sermone avocaverat, rursum tanquam illum ad memoriam reducens ac repetens quod omnia per Filium facta sint Patris beneplacito, convenienter hoc conjungit et addit Hæc autem ad dispensationem inquit, hoc est propter ineffabilem providentiam et dispositionem temporum consummationis sæculi, id est rerum quæ

A ἡμᾶς οὕτω πολιτεύσασθαι, ὥστε εἰς ἔπαινον γενέσθαι τῆς δόξης αὐτοῦ, τουτέστιν, εἰς ἐπαινουμένην δόξαν αὐτοῦ, καὶ εὐάρεστον τὸν βίον ἡμῶν, καὶ τὴν πολιτείαν ὁρᾶσθαι παρὰ πάντων. « Ὅπως γὰρ ἴδωσι τὰ καλὰ ὑμῶν ἔργα, φησὶν ὁ Κύριος ἐν Εὐαγγελίοις, καὶ δοξάσωσι τὸν Πατέρα ὑμῶν τὸν ἐν τοῖς οὐρανοῖς. » Εὐλόγησε γὰρ ἡμᾶς οὐ μόνον ἐν πάσῃ πνευματικῇ εὐλογίᾳ, ἀλλὰ καὶ ἐν πνευματικοῖς πράγμασι καὶ ἐπουρανίοις. Διὰ τίνος; Διὰ Ἰησοῦ Χριστοῦ. Πῶς; « Καθὼς ἐξελέξατο ἡμᾶς πρὸ καταβολῆς κόσμου. » Οὕτως ἀρχαία ἡ ἡμῶν ἐκλογὴ καὶ εὐλογία. Ἐπίτηδες ἡμᾶς ἐξελέξατο, ἐπὶ τὸ εἶναι ἁγίους καὶ ἀμώμους, τιμίους καὶ καθαροὺς ἐν τῷ βίῳ. Πόθεν εἰς τοῦτο κινηθείς; Ἐξ ἀγάπης μόνης. Ἵνα τι γένηται; Ἵνα υἱοθετήσῃ ἡμᾶς διὰ τοῦ Χριστοῦ ἑαυτῷ. B Τοῦτο γὰρ καὶ προώριστο. Ἐκ ποίας ἡμῶν ἐργασίας; Ἐξ οὐδεμιᾶς· πλὴν ὅτι δι' εὐδοκίαν τοῦ θελήματος αὐτοῦ· ηὐδόκησε γὰρ καὶ ἠθέλησε τοῦτο, ἡμῶν ὅλως μηδὲν συνεισενεγκόντων.

Πῶς γὰρ ἦν συνεισενεγκεῖν, τοὺς μηδ' ἀρχήν που τοῦ εἶναι λαβόντας; Καὶ τί τὸ ἐκ τούτου κέρδος; Ἄφατος ἀνακόπτει ἔπαινος, καὶ ἐγκώμιον, τῆς δεδοξασμένης αὐτοῦ χάριτος, ἐν ᾗ ἐχαρίτωσεν ἡμᾶς. Διὰ τίνος; Ἡ δῆλον ὅτι, καὶ τοῦτο διὰ τοῦ ἠγαπημένου αὐτοῦ Υἱοῦ. Πῶς; Ὅτι αὐτὸς ἐποίησε τὴν ἀπολύτρωσιν ἡμῶν. Ἦμεν γὰρ αἰχμάλωτοι διὰ τὰ παραπτώματα ἡμῶν. Δοὺς δὲ τὸ αἷμα αὐτοῦ λύτρον ὑπὲρ C ἡμῶν, ἐλυτρώσατο τῆς ἐν ᾗ κατειχόμεθα τυραννίδος. Καὶ πῶς τοῦτο τὸ φρικτὸν γέγονεν, οὐκ ἔστιν εἰπεῖν πλὴν ὅτι πλοῦτός ἐστι χάριτος, περισσεία χάριτος, ὑπερβολή. Οὐκ ἔστιν ἄλλο εἰπεῖν. Τοῦτο δὴ τὸ περὶ ἡμᾶς ἄφατον μυστήριον οὐ μόνον ἐνήργησεν, ἀλλὰ καὶ ἐφανέρωσεν ἡμῖν αὐτό. Πῶς; φρενώσας καὶ σοφίσας εἰς κατάληψιν αὐτοῦ. Πάντα τῆς ἐκείνου εὐεργεσίας, τὸ ἐνεργῆσαι περὶ ἡμᾶς τὸ ἄφατον ἐκεῖνο μυστήριον, τὸ γνωρίσαι αὐτὸ πάλιν ἡμῖν. Καὶ γὰρ τοῦτο, μεγάλης καὶ ἀφάτου στοργῆς, καὶ κηδεμονίας, τὸ γνωρίσαι ἡμῖν τοῦ θελήματος αὐτοῦ τὸ μυστήριον, οἷον τὸ ἐγκάρδιον αὐτοῦ καὶ ἀπόκρυφον βούλημα. Ὁρᾷς τίνων ἡμᾶς ἀξιοῖ; Καὶ τοῦτο ἦν τὸ μυστήριον τοῦ θελήματος αὐτοῦ, ἐν τῷ Υἱῷ αὐτοῦ, τουτέστι διὰ τοῦ Υἱοῦ αὐτοῦ προωρισμένον κατ' εὐδοκίαν, γενέσθαι. Εὐλόγως δὲ πάλιν εἶπε τὸ, « κατ' D εὐδοκίαν, » καὶ ὅτι διὰ τοῦ Υἱοῦ ἦν προτεθειμένον γενέσθαι. Ἐπειδὴ γὰρ εἰπὼν αὐτὸ κατ' ἀρχὰς, καὶ αἰτίας ἐν τῷ μεταξὺ συνείρων, ἀπέστησε πολὺ τὸν ἀκροατὴν τοῦ λόγου, πάλιν ὥσπερ ἐπαναμιμνήσκων αὐτὸν καὶ ἐπαναλαμβάνων, ὅτι πάντα διὰ τοῦ Υἱοῦ γέγονεν εὐδοκίᾳ τοῦ Πατρὸς, τοῦτο προσφόρως ἐπισυνάπτει καὶ τίθησιν. Ταῦτα δὲ, φησὶν, εἰς οἰκονομίαν, τουτέστιν, ἐπὶ ἀφάτῳ προνοίᾳ καὶ διοικήσει τῶν τῆς συντελείας καιρῶν, τουτέστι, τῶν κατὰ τὴν συντέλειαν πραγμάτων. Ὅσα γὰρ ἐπράχθη, διὰ τὴν τότε ἡμῖν ἀποκαλυφθησομένην δόξαν ἐπράχθη. Διὸ καὶ ὁ Χριστὸς τότε διὰ τῆς ἐκβάσεως τῶν πρα-

[a] Matth. v, 16.

γμάτων φανεροῦσθαι, ἀνακεφαλαιούμενος τὰ πάντα A ἐν ἑαυτῷ. « Τοῖς ἐπουρανίοις ἐν Χριστῷ. » Διὰ Χριστοῦ γὰρ ἡμῶν ἡ εὐλογία, οὐ διά τινος τῶν προφητῶν, ὡς Ἰουδαίοις διὰ Μωσέως. Καλῶς δὲ τὸ, « Ἐν τοῖς ἐπουρανίοις, » οἷον πράγμασιν. Οὐδὲν γὰρ γήϊνον παρ' ἡμῖν, ὡς παρὰ Ἰουδαίοις. Ἐκεῖ γὰρ γῆ τε ῥέουσα μέλι καὶ γάλα, καὶ, « Τὰ ἀγαθὰ τῆς γῆς φάγεσαι, καὶ Εὐλογήσει Κύριος τὴν γῆν σου· ἐνταῦθα δὲ, πάντα περὶ βασιλείας οὐρανῶν. « Καθὼς ἐξελέξατο ἡμᾶς ἐν αὐτῷ. » Ὥσπερ εὐλόγησεν ἡμᾶς ὁ Θεὸς καὶ Πατὴρ διὰ Χριστοῦ, οὕτως καὶ ἐξελέξατο δι' αὐτοῦ, καὶ τῆς εἰς αὐτὸν πίστεως. Τὸ δὲ, « Πρὸ καταβολῆς κόσμου, » δηλοῖ, ὅτι τοῦτο πάλαι ἦν ὡρισθὲν, σωθῆναι διὰ τῆς εἰς Χριστὸν πίστεως τοὺς ἐπὶ γῆς. Τὸ δὲ, « καταβολῆς, » δηλοῖ, ὅτι ἀπὸ ὕψους τινὸς τῆς τοῦ Θεοῦ δυνάμεως κατεβλήθη ὁ κόσμος. « Εἶναι B ἡμᾶς ἁγίους. » Ἐξελέξατο ἡμᾶς, φησὶν, ἐπὶ τούτῳ τῷ ὅρῳ, εἰς τὸ εἶναι ἡμᾶς ἁγίους κατὰ πίστιν, ἀμώμους κατὰ βίον. « Κατ' ἐνώπιον αὐτοῦ, φησίν. » Εἰσὶ γάρ τινες ἄμωμοι τοῖς ἀνθρώποις δοκοῦντες, ἀλλ' οὐ τοῦτο, φησὶν, ἀλλὰ Κατ' ἐνώπιον αὐτοῦ. » Τοῦτο δὲ, φησὶ, διὰ τὴν πρὸς ἡμᾶς ἀγάπην ἐποίησεν.

circa consummationem erunt. Quæcunque enim facta sunt, propter gloriam quæ tunc nobis revelabitur facta sunt. Ideo etiam Christus tunc rerum exitu manifestatur summatim instaurans omnia in seipso. « In cœlestibus per Christum. » Siquidem per Christum est nostra benedictio et non per aliquem prophetarum quemadmodum Judæis contigit per Mosen. 4 Recte autem addit « In cœlestibus, » nempe rebus : nihil enim apud nos terrenum, sicut apud Judæos. Ibi enim contingebat et *Terra fluens lac et mel* : et *Bona terræ comedes* : et « *Benedicet Dominus terræ tuæ* : » hic autem omnia de regno cœlorum. « Quemadmodum elegit nos per ipsum » Quemadmodum benedixit nos Deus et Pater per Christum, ita et elegit nos per ipsum, et per fidem quæ in ipsum est. Quod autem addit. « Ante constitutionem mundi, » significat quod ex antiquo hoc definitum erat, ut qui in terra sunt salvi fierent per fidem quæ in Christum est. Quod autem mundi constitutionem vocat καταβολὴν a καταβάλλεσθαι, id est dejicere, significat quod ab altitudine quadam divinæ potentiæ jacta sint mundi fundamenta. « Ut essemus sancti. » In hunc, inquit, finem nos elegit ut in fide sancti essemus, in vita irreprehensibiles. « Coram illo, » inquit. Sunt enim quidam qui hominibus videntur irreprehensibiles. At non hoc dicit, sed « Coram illo. » Hoc autem fecit propter charitatem, inquit, quam erga nos habuit.

Προορίσας ἡμᾶς εἰς υἱοθεσίαν, διὰ Ἰησοῦ Χριστοῦ εἰς αὐτὸν, κατὰ τὴν εὐδοκίαν τοῦ θελήματος αὐτοῦ, εἰς ἔπαινον δόξης τῆς χάριτος αὐτοῦ, ἐν ᾗ ἐχαρίτωσεν ἡμᾶς ἐν τῷ ἠγαπημένῳ. Ἐν ᾧ ἔχομεν τὴν ἀπολύτρωσιν διὰ τοῦ αἵματος αὐτοῦ, τὴν ἄφεσιν τῶν παραπτωμάτων, κατὰ τὸν πλοῦ- C τον τῆς χάριτος αὐτοῦ, ἧς ἐπερίσσευσεν εἰς ἡμᾶς, ἐν πάσῃ σοφίᾳ καὶ φρονήσει.

I, 5-8. *Qui prædestinavit nos ad adoptionem per Jesum Christum ad ipsum juxta beneplacitum voluntatis suæ, ut laudetur gloria gratiæ suæ qua charos reddidit nos per dilectum. Per quem habemus redemptionem per sanguinem ipsius, remissionem peccatorum, juxta divitias gratiæ suæ, de qua ubertim nobis impartivit in omni sapientia et prudentia.*

Μέγα μὲν, καὶ τὸ εἰς υἱοθεσίαν εἰσαχθῆναι Θεοῦ, μεῖζον δὲ τὸ καὶ διὰ τοῦ Υἱοῦ τοῦτο μεσιτευθῆναι. Εἰς υἱοθεσίαν δὲ ποίαν; Τὴν εἰς αὐτὸν, φησὶ, φέρουσαν τὸν Θεόν. « Κατὰ τὴν εὐδοκίαν τοῦ θελήματος αὐτοῦ. » Εὐδοκίαν γὰρ, τὴν ἐπ' εὐεργεσίᾳ βούλησιν ἔθος τῇ θείᾳ καλεῖν Γραφῇ. « Τοῦ θελήματος αὐτοῦ. » Ταῦτα δὲ πάντα ἐποίησεν εἰς ἡμᾶς, δι' ἄλλο μὲν οὐδὲν, πλὴν ὅτι ἠβουλήθη καὶ σφόδρα ἐπεθύμησε χάριτι σῶσαι τοὺς ἐπὶ γῆς, πρὸς τὸ ἐκ τούτου ἐπαινεῖσθαι καὶ δοξάζεσθαι τὴν ἁγίαν αὐτοῦ δόξαν τῆς χάριτος. « Ἐν ᾗ ἐχαρίτωσεν ἡμᾶς. » Ἐχαρίτωσε δὲ, πρῶτον μὲν ἐνώπιον τῶν ὀφθαλμῶν αὐτοῦ, ἔπειτα ἐπεράστους ἐποίησεν ἀγγέλοις, ἀρ- D χαγγέλοις, ταῖς ἄνω δυνάμεσι, τοῖς εὐηρεστηκόσιν αὐτῷ ἁγίοις. « Ἐπιθυμήσει γὰρ ὁ βασιλεὺς τοῦ κάλλους σου. » Τὴν δὲ χάριν ταύτην διὰ τοῦ ἠγαπημένου Χριστοῦ τοῖς ἐπὶ γῆς δέδωκεν, αὐτὸς γὰρ ὁ μεσίτης. « Ἐν ᾧ ἔχομεν τὴν ἀπολύτρωσιν. » Δι' οὗ, φησὶν, ἔχομεν τὴν ἄφεσιν διὰ τοῦ αἵματος αὐτοῦ ὑπάρξασαν ἡμῖν. Θαυμαστὸν γὰρ τὸ μὴ μόνον ὑπὲρ ἐχθρῶν, ἀλλὰ καὶ τὸν Υἱὸν δοῦναι καὶ πρὸς θάνατον διὰ τοῦ αἵματος. Τοῦτο γὰρ τῶν δωρεῶν τὸ φρικωδέστατον. « Κατὰ τὸν πλοῦτον τῆς χάριτος αὐτοῦ. »

Magnum quidem est, in Filium Dei adoptatum esse : majus est autem, id per ipsum Filium mediatorem adeptum esse. Ad quam autem adoptionem? Ad eam, inquit, quæ ducit ad ipsum Deum. « Juxta beneplacitum voluntatis suæ. » Consuevit enim divina Scriptura voluntatem ac propositum ad benefaciendum, vocare beneplacitum. « Voluntatis suæ. » Hæc autem omnia erga nos ob aliud nihil operatus est, nisi quia voluit ac vehementer concupivit per gratiam salvos facere eos qui sunt in terra, ut ex hoc laudaretur ac glorificaretur sancta gratiæ ipsius gloria. « Qua charos reddidit nos. » Charos autem reddidit, primum quidem coram oculis suis, deinde amabiles angelis reddidit, archangelis, supernis potestatibus, et his qui sibi placent sanctis. 5 « Nam concupiscet, inquit, rex decorem tuum [9]. » Hanc gratiam per dilectum Christum his qui in terra sunt tribuit, ipse enim mediator est. « Per quem habemus redemptionem » Per quem, inquit, habemus remissionem quæ per sanguinem ipsius nobis contigit. Admirandum est enim non solum quod pro inimicis, verumetiam quod omnino Filium dederit, idque ad mortem per

[9] Psal. XLIV, 12.

sanguinem : nam hoc maxime stupendum est inter dona. « Juxta divitias gratiæ suæ. » Hæc autem fecit, inquit. juxta divitias gratiæ suæ. « De qua ubertim nobis impartivit. » Ubique exuberantiæ sunt, et quod divitiæ datæ sint. et Dei divitiæ, et gratiæ divitiæ, et quod ubertim impartivit, hoc est. exuberare et abundare fecit. « In omni sapientia et prudentia. » Aut quod sapienter et prudenter notificavit nobis, aut quod sapientes et prudentes reddens, ita demum patefecit nobis arcanum voluntatis suæ, ac si diceret : Quæ in corde suo erant patefecit Quid enim huic mysterio æquale, nempe quod Filium pro inimicis dederit ?

I, 9-12. *Cum aperuisset nobis arcanum voluntatis suæ, juxta beneplacitum suum quod proponebat in ipso, ad dispensationem plenitudinis temporum, ut summatim instauraret omnia per Christum, et quæ in cælis sunt, et quæ in terra per ipsum : per quem etiam in hæreditatem adsciti sumus, prædestinati secundum propositum ejus, qui omnia operatur juxta decretum voluntatis suæ : ut simus nos ad laudem gloriæ ipsius, qui priores speravimus in Christo.*

Cum aperuisset nobis arcanum, juxta consilium suum, quod consilium proponebat nobis ut in ipso nempe Christo compleret. Et simpliciter, inquit, hoc proponebat, hoc volebat Pater, primitias nostræ massæ ad dexteram suam collocare. Aut quod non solum præfinitum erat id fieri, ut mysterium circa nos exhiberetur per Filium juxta Patris beneplacitum : verumetiam ut nos id disceremus, similiter per Filium nobis datum est juxta Patris beneplacitum. Omnia itaque Filius fecit et passus est ut in filios adoptaret, et adoptavit, ac revelavit quod adoptasset. Sed in omnibus quoque his complacitum est Patri, idque voluit. Aut ergo ut primo scriptum fuit intelligendum est quod rursum divinus scripsit Paulus : arcanum voluntatis suæ juxta beneplacitum, etc, aut sicut nunc explicitum est. Neutra enim interpretatio ab eo dissidet quod vero simile est. « Ad dispensationem plenitudinis temporum. » Hoc autem beneplacitum quare proponebat? Quare? Ad dispensationem, inquit, hoc est ad commodam et utilem admodum gubernationem finalium temporum. Nam in novissimis temporibus dispensatio facta est salutaris incarnationis. « Ut summatim instauraret omnia. » Ut conjungeret, uniret, unum caput angelis et hominibus exhiberet Christum. Divisi erant angeli et homines : conjunxit ergo illos et univit per Christum. — *Alio modo*. Summatim instaurationem sive recapitulationem vocat succinctam rerum sparsionem. Nam per dispensationem quæ secundum Christum est, et hominum natura resurgit et incorruptionem induit, ac visibilis creatura corruptione liberata assequetur incorruptionem : et invisibilium turmæ in lætitia degent : quandoquidem fugit dolor et luctus ac gemitus. His verbis hoc docuit divinus Apostolus. *Non enim* dixit simpliciter Cœlum et terram : sed

A Ταῦτα δὲ ἐποίησε, φησὶ, κατὰ τὸν πλοῦτον, τουτέστιν, ἐν τῷ πλούτῳ τῆς χάριτος αὐτοῦ. « Ἧς ἐπερίσσευσεν εἰς ἡμᾶς. » Πανταχόθεν ὑπερβολαὶ, ὅτι τε πλοῦτος ἐδόθη, καὶ πλοῦτος Θεοῦ, καὶ χάριτος πλοῦτος, καὶ ὅτι ἐπερίσσευσε, τουτέστι, περισσευθῆναι ἐποίησε. « Ἐν πάσῃ σοφίᾳ καὶ φρονήσει. » Ἢ σοφῶς καὶ φρονίμως ἐγνώρισεν ἡμῖν, ἢ σοφοὺς καὶ φρονίμους ποιήσας, οὕτως ἐγνώρισεν ἡμῖν τὸ μυστήριον τοῦ θελήματος αὐτοῦ, ὡσεὶ εἶπε· Τὰ ἐν τῇ καρδίᾳ αὐτοῦ ἐγνώρισε· Τί γὰρ ἴσον τοῦ μυστηρίου τούτου, τοῦ δοῦναι τὸν Υἱὸν ὑπὲρ τῶν ἐχθρῶν;

Γνωρίσας ἡμῖν τὸ μυστήριον τοῦ θελήματος αὐτοῦ, κατὰ τὴν εὐδοκίαν αὐτοῦ ἣν προέθετο ἐν αὐτῷ, εἰς οἰκονομίαν τοῦ πληρώματος τῶν καιρῶν, ἀνακεφαλαιώσασθαι τὰ πάντα ἐν τῷ Χριστῷ, B τὰ ἐπὶ τοῖς οὐρανοῖς καὶ τὰ ἐπὶ τῆς γῆς ἐν αὐτῷ. Ἐν ᾧ καὶ ἐκληρώθημεν προορισθέντες κατὰ πρόθεσιν τοῦ τὰ πάντα ἐνεργοῦντος, κατὰ τὴν βουλὴν τοῦ θελήματος αὐτοῦ, εἰς τὸ εἶναι ἡμᾶς εἰς ἔπαινον τῆς δόξης αὐτοῦ, τοὺς προηλπικότας τῷ Χριστῷ.

Γνωρίσας ἡμῖν κατὰ τὴν βουλὴν αὐτοῦ ἣν βουλὴν προέθετο ἐν αὐτῷ, τουτέστι, τῷ Χριστῷ, πληρῶσαι. Καὶ ἁπλῶς τοῦτο προέθετο, φησὶ, τοῦτο ἐβουλεύετο ὁ Πατὴρ, τὴν ἀπαρχὴν τοῦ φυράματος ἡμῶν ἐκ δεξιῶν αὐτοῦ καθίσαι. — [ΦΩΤ.] Ἢ ὅτι, οὐ μόνον τὸ πραχθῆναι τὸ περὶ ἡμᾶς μυστήριον διὰ τοῦ Υἱοῦ, προωρίσθη γενέσθαι κατ' εὐδοκίαν τοῦ θελήματος τοῦ Πατρὸς, ἀλλὰ καὶ τὸ ἀξιωθῆναι ἡμᾶς μαθεῖν C τοῦτο, ὁμοίως διὰ τοῦ Υἱοῦ ἡμῖν γέγονε κατ' εὐδοκίαν τοῦ Πατρός. Πάντα μὲν γὰρ ὁ Υἱὸς ἐποίησε καὶ ἔπαθεν, ἵνα υἱοθετήσῃ, καὶ υἱοθέτησε, καὶ ἀπεκάλυψεν ὅτι υἱοθέτησε. Ἀλλὰ καὶ ἐν πᾶσι ηὐδόκησεν ὁ Πατὴρ, καὶ ἠθέλησεν. Ἢ οὖν, ὡς προεγράφη, ἐκληπτέον τὸ εἰπεῖν ἐκ δευτέρου τὸν θεῖον Παῦλον, « Τὸ μυστήριον τοῦ θελήματος αὐτοῦ κατὰ τὴν εὐδοκίαν, » καὶ ἑξῆς, ἢ ὡς νῦν ἀνεπτύχθη. Ἑκατέρα γὰρ διάνοια οὐ διΐσταται τοῦ εὐλόγου. « Εἰς οἰκονομίαν τοῦ πληρώματος. » Ταύτην δὲ τὴν εὐδοκίαν, διατί προέθετο; Διατί; Εἰς οἰκονομίαν, φησὶ, τουτέστιν, εἰς χρηστὴν καὶ ἐπωφελῆ διοίκησιν τοῦ πέρατος τῶν καιρῶν. Ἐν γὰρ τοῖς ἐσχάτοις καιροῖς ἡ σωτήριος οἰκονομία γέγονε τῆς ἐνανθρωπήσεως. « Ἀνακεφαλαιώσασθαι τὰ πάντα. » Συνάψαι, ἑνῶσαι, μίαν D κεφαλὴν παρασχεῖν ἀγγέλοις καὶ ἀνθρώποις τὸν Χριστόν. Ἀπεσχισμένοι γὰρ ἦσαν οἱ ἄγγελοι καὶ οἱ ἄνθρωποι. Συνῆψεν οὖν αὐτοὺς, καὶ ἥνωσε διὰ Χριστοῦ. — [ΦΩΤ.] Ἄλλως. Ἀνακεφαλαίωσιν καλεῖ τὴν σύντομον τῶν πραγμάτων βολήν. Διὰ γὰρ τῆς κατὰ τὸν Δεσπότην Χριστὸν οἰκονομίας, καὶ τῶν ἀνθρώπων ἡ φύσις ἀνίσταται, καὶ τὴν ἀφθαρσίαν ἐνδύεται, καὶ ἡ ὁρωμένη κτίσις τῆς φθορᾶς ἐλευθερουμένη, τεύξεται τῆς ἀφθαρσίας, καὶ τῶν ἀοράτων οἱ δῆμοι ἐν εὐφροσύνῃ διατελέσουσιν, ἐπειδὴ ἀπέδρα ὀδύνη καὶ λύπη καὶ στεναγμός. Τοῦτο διὰ τούτων τῶν ῥημάτων ἐδίδαξεν ὁ θεῖος Ἀπόστολος. Οὐ γὰρ ἁπλῶς εἶπε. Τὸν οὐρανὸν καὶ τὴν γῆν,

ἀλλὰ καὶ, « Τὰ ἐπὶ τοῖς οὐρανοῖς καὶ τὰ ἐπὶ τῆς γῆς, » καὶ δεικνὺς τὸ τῆς οἰκονομίας μυστήριον, ἐπήγαγεν· « Ἐν αὐτῷ, » τουτέστιν, ἐν τῷ Χριστῷ. Πάλιν γὰρ τὸ ἐν αὐτῷ, τουτέστι, δι' αὐτοῦ τοῦ Χριστοῦ. « Ἐν ᾧ καὶ ἐκληρώθημεν. » Δι' οὗ, φησὶ, Χριστοῦ καὶ ἐκληρώθημεν. Ἀλλ' ἐπειδὴ ὁ κλῆρος, συγκυρίας μᾶλλον καὶ οὐκ ἀρετῆς ἐστι, διορθοῦται αὐτὸ καί φησι, « Προορισθέντες. » Οὐκ ἂν δὲ προωρίσθημεν, εἰ ἀνάξιοι ἦμεν. Ἄνωθεν γὰρ προορίσας ἡμᾶς, εἰς ταύτην ἀπεκλήρωσε τὴν ζωὴν ὁ πάντα ποιῶν ὅσα βούλεται. Διδάσκει δὲ σαφέστερον, εἰς ποῖον προωρίσθημεν κλῆρον. « Κατὰ πρόθεσιν τοῦ τὰ πάντα ἐνεργοῦντος. » Κατὰ τὴν γνώμην τοῦ τὰ πάντα ἐνεργοῦντος Θεοῦ ἔν τε οὐρανῷ καὶ ἐπὶ γῆς. « Κατὰ τὴν βουλὴν τοῦ θελήματος αὐτοῦ. » Εἶτα οὐκ ἀρκεσθεὶς τῷ εἰπεῖν, « Προορισθέντες, » καὶ, « Κατὰ πρόθεσιν, » ἐπάγει, « Κατὰ τὴν βουλὴν τοῦ θελήματος αὐτοῦ. » Δεῖξαι γὰρ βούλεται, ὅτι οὐκ ἐν παρεπομένῳ ἐκλήθη τὰ ἔθνη, διὰ τὸ ἀποσκιρτῆσαι Ἰουδαίους, ἀλλ' ἄνωθεν τοῦτο προώριστο, καὶ ἐν πρωτοτύπῳ ἔκειτο. Ἐπειδὴ γὰρ ὁ Χριστὸς προτρεπόμενος τοὺς Ἰουδαίους φησὶν, « Οὐκ ἦλθον εἰ μὴ εἰς τὰ πρόβατα τὰ ἀπολωλότα οἴκου Ἰσραήλ· » καὶ πάλιν, « Εἰς ὁδὸν ἐθνῶν μὴ ἀπέλθητε, » σπουδάζει νῦν δεῖξαι ὁ Παῦλος, ὅτι προτροπῆς ἕνεκεν καὶ ἐφελκύσεως Ἰουδαίων ἐκεῖνα εἴρηται, ὡς, τόγε ἀληθὲς, ἄνωθεν, ὥριστο ἡ κλῆσις τῶν ἐθνῶν. « Εἰς τὸ εἶναι ἡμᾶς. » Ἡμᾶς, τίνας; Τοὺς προηλπικότας ἐν τῷ Χριστῷ, φησὶ, τουτέστι, τοὺς πιστούς. Ἐκ τοῦ καθ' ἡμᾶς γὰρ πράγματος μάλιστα δοξαστέος ὁ Θεὸς, ὅτι οὕτως αὐτοῦ ἠλλοτριωμένους ἔσωσεν. « Εἰς ἔπαινον τῆς δόξης αὐτοῦ. » Πάντες γὰρ ὁρῶντες τοὺς εἰς τὸν Δεσπότην πεπιστευκότας, Χριστὸς ἀνυμνοῦσι τὸν τούτων αἴτιον τῶν ἀγαθῶν.

Ἐν ᾧ καὶ ἡμεῖς ἀκούσαντες τὸν λόγον τῆς ἀληθείας, τὸ Εὐαγγέλιον τῆς σωτηρίας ὑμῶν, ἐν ᾧ καὶ πιστεύσαντες ἐσφραγίσθητε τῷ Πνεύματι τῆς ἐπαγγελίας τῷ ἁγίῳ, ὅς ἐστιν ἀῤῥαβὼν τῆς κληρονομίας ἡμῶν, εἰς ἀπολύτρωσιν τῆς περιποιήσεως, εἰς ἔπαινον τῆς δόξης αὐτοῦ.

« Ἐν ᾧ καὶ ἡμεῖς. » Δι' οὗ Χριστοῦ. Οὕτως καὶ πρὸς Ἑβραίους, « Ἐλάλησε, φησὶν, ἡμῖν ἐν Υἱῷ, τουτέστι, διὰ τοῦ Υἱοῦ. » — « Τὸν λόγον τῆς ἀληθείας. » Οὐκ ἔστι γὰρ τύπος, ὡς ἐπὶ Ἰουδαίων, ἀλλ' αὐτὴ ἡ ἀλήθεια. « Τὸ Εὐαγγέλιον τῆς σωτηρίας » Εὐαγγέλιον σωτηρίας ἐστὶ μὲν καὶ ὡς πρὸς ἀντιδιαστολὴν τοῦ νόμου, ἔστι δὲ καὶ ὅτι τοὺς πιστεύοντας σώζει. « Ἐν ᾧ καὶ πιστεύσαντες. » Δι' οὗ Πνεύματι τῆς ἐπαγγελίας, ἢ τῷ ἐπαγγελλομένῳ τὰ μυρία ἀγαθὰ, ἢ ἵνα διὰ τῆς σφραγῖδος τύχητε τῶν ἐπαγγελιῶν· Ὥσπερ γὰρ δήλους ποιῶν τοὺς αὐτοῦ ὁ Θεὸς, σφραγίζει αὐτοὺς τῷ ἁγίῳ Πνεύματι. « Ἐσφραγίσθητε. » Οἷόν τινα σφραγῖδα, τὴν τοῦ Πνεύματος ἐκομίσασθε δωρεάν. Ἐπαγγελίαν δὲ, ὡς τοῦ Κυρίου ἐπαγγειλαμένου πέμψειν τὸ ἅγιον Πνεῦμα. « Ὅς ἐστιν ἀῤῥα-

A « Et quæ in cœlis sunt et quæ in terra: » ac dispensationis mysterium ostendens, subjunxit: « Per ipsum, » hoc est, per Christum. Nam hic etiam ἐν αὐτῷ significat *per ipsum Christum*. « Per quem etiam in hæreditatem sumus. (Nam cum dicit ἐν αὐτῷ et ἐν ᾧ, præpositio ἐν, id est, *in*, capitur pro διὰ, *per*). Per quem, inquit, Christum etiam in hæreditatem asciti sumus. Sed quoniam hæreditas sortis est magis quam virtutis, corrigit illud et ait: « Prædestinati. » Non fuissemus autem prædestinati si indigni essemus. Qui enim cœlitus nos prædestinavit, ad hanc vitam nos elegit, qui omnia facit quæcunque vult Docet autem apertius ad quam prædestinati simus hæreditatem. « Secundum propositum ejus qui omnia operatur. » Secundum B mentem ac voluntatem Dei qui omnia et in cœlo et in terra operatur. « Juxta decretum voluntatis suæ. » Deinde non contentus dixisse « Prædestinati, » et, « Secundum propositum; » subjungit: « Juxta decretum voluntatis suæ. » Vult enim ostendere quod non ex consequenti vocatæ sint gentes eo quod resilierunt Judæi, 7 sed hoc cœlitus prædestinatum et primitus definitum erat. Siquidem cum exhortando Judæos dixerit; « Non veni nisi ad oves perditas domus Israel, » et rursum: « In viam gentium ne abieritis: nititur nunc divus Paulus ostendere quod exhortationis gratia et attractionis Judæorum illa dicta sint: ut hoc verum ac firmum maneat, quod ante sæcula definita est vocatio gentium. « Ut simus nos. » Nos quinam? Qui priores speravimus C in Christo. ait, hoc est, fideles. Ex affectu enim erga nos maxime glorificandus est Deus. quod adeo alienatos a se salvaverit « Ad laudem gloriæ ipsius. » Omnes enim intuentes eos qui in Dominum crediderunt Christum collaudant horum auctorem bonorum.

I, 13 14. *In quo et vos speratis quod audistis sermonem veritatis, Evangelium solutis vestræ, in quo etiam posteaquam credidistis, obsignati estis Spiritu promissionis sancto, quod est arrhabo hæreditatis nostræ, in redemptionem acquisitæ possessionis in laudem gloriæ ipsius.*

« In quo et nos. » Id est, per quem Christum. Sic et ad Hebræos: « Locutus est nobis, inquit, ἐν Υἱῷ. id est, per Filium [4]. » — « Sermonem veritatis? » Non est enim figura quemadmodum apud Judæos, sed ipsa veritas. « Evangelium salutis. » D Et quidem salutis Evangelium, et tanquam ad legis differentiam, et ideo quod credentes salvet. « In quo etiam posteaquam credidistis. » Per quod Evangelium et fidem quæ in ipso est, signati estis Spiritu promissionis, aut qui promittit innumera bona: aut, ut per sigillum hoc assequamini promissiones. Siquidem tanquam servos suos faciens Deus, signat eos Spiritu sancto. « Signati estis. » Velut sigillum quoddam, Spiritus donum accepistis. Promissionem vero, eo quod promiserit Dominus se missurum esse Spiritum sanctum. « Qui est

[4] Hebr. 1, 2.

arrhabo. » Arrhabo rem omnem confirmat. Adoptionem igitur innumeraque bona confirmans Deus, arrhabonem dedit cœlestis hæreditatis. Spiritum sanctum. « Qui est. » ipsum dicit Spiritum. Fecit autem mutationem articuli (assumens ὅς masculinum, cum præcesserit πνεῦμα neutrum) non referens ad πνεῦμα quod expressum erat, sed ad sensum quo intelligebatur Θεός, id est Deus S Quoniam enim dixerat πνεύματι, id est spiritu, hic autem est Deus, subjungit, proprie et graviori modo coordinans ὅς ἐστιν ἀῤῥαβών, qui est arrhabo, etc. « Acquisitæ possessionis. » Acquisitam possessionem nos vocat, quod acquisierit nos Deus. Igitur arrhabo. inquit, ad hoc etiam est ut redimeretur acquisita ejus possessio. Ibi autem pura erit redemptio quando non solum redimentur sancti a peccatis, verum etiam a cohabitatione cum peccatoribus. « In laudem gloriæ suæ. » Hoc continue subjungit, confirmans quod omnino contingent quæ promissa sunt. Ac si diceret: Si quidem nostri causa hæc promisisset. fortassis relinqueretur hæsitatio: verum si ideo promisit ut admirationi ac venerationi haberetur gloria ipsius, quis deinceps contradicet?

A βών. » Ὁ ἀῤῥαβὼν πιστοῦται τὸ ὅλον. Τὴν τοίνυν υἱοθεσίαν καὶ τὰ μυρία ἀγαθὰ πιστούμενος ὁ Θεὸς, δέδωκεν ἀῤῥαβῶνα τῆς ἐπουρανίου κληρονομίας, τὸ ἅγιον Πνεῦμα. « Ὅς ἐστι, » τὸ Πνεῦμα, φησίν. — [ΦΩΤ.] Ἐποιήσατο δὲ τὴν μετάληψιν τοῦ ἄρθρου, οὐκ ἀπὸ τῆς προφορᾶς τῆς κατὰ τὸ Πνεῦμα, ἀλλ' ἀπὸ τῆς ἐννοίας τῆς ἀπὸ τοῦ Θεοῦ. Ἐπεὶ γὰρ εἶπε, Πνεύματι, τοῦτο δέ ἐστι Θεός, ἐπάγει οἰκείως καὶ βαθύτερον συντάσσων, Ὅς ἐστιν ἀῤῥαβὼν, καὶ ἑξῆς. « Τῆς περιποιήσεως. » Περιποίησιν ἡμᾶς καλεῖ, διὰ τὸ περιποιήσασθαι ἡμᾶς τὸν Θεόν. Ὁ οὖν ἀῤῥαβὼν, φησὶ, καὶ πρὸς τοῦτό ἐστι, τοῦ ἀπολυτρώσασθαι τὴν περιποίησιν αὐτοῦ. Ἔχει δὲ ἔσται ἡ καθαρὰ ἀπολύτρωσις, ὅταν μὴ μόνον ἁμαρτιῶν, ἀλλὰ καὶ τοῦ μετὰ ἁμαρτωλῶν συνοικεῖν, λυτρωθῶσιν οἱ ἅγιοι. « Εἰς B ἔπαινον τῆς δόξης αὐτοῦ. » Τοῦτο συνεχῶς ἐπιλέγει, πιστούμενος τὸ πάντως ἔσεσθαι τὰ ἐπηγγελμένα. Ὡσεὶ ἔλεγεν· Εἰ μὲν ἡμῶν ἕνεκεν ταῦτα ἐπηγγείλατο, κἂν ἀμφιβάλλειν ἦν· εἰ δὲ διὰ τὸ θαυμασθῆναι τὴν δόξαν αὐτοῦ. τίς ἀντερεῖ λοιπόν;

CAPUT II.

Precatio pro cognitione bonorum erga nos per Christum inductorum.

I, 15-20. *Propter hoc et ego cum audissem eam quæ in vobis est fidem in Domino Jesu, et charitatem quam habetis erga omnes sanctos, non desino gratias agere pro vobis, mentionem vestri faciens in precibus meis, ut Deus Domini nostri Jesu Christi Pater gloriæ det vobis Spiritum sapientiæ et revelationis per agnitionem sui. illuminatos oculos mentis vestræ: ut sciatis quæ sit spes vocationis ipsius, et quæ divitiæ gloriæ hæreditatis illius in sanctis, et quæ sit excellens magnitudo potentiæ illius erga nos, qui credimus secundum efficaciam roboris fortitudinis ejus quam exercuit in Christo, cum suscitavit eum ex mortuis, et sedere fecit ad dexteram suam in cœlestibus.*

ΚΕΦΑΛ. Β'.

Εὐχὴ περὶ γνώσεως τῶν Χριστῷ εἰσαχθέντων ἀγαθῶν εἰς ἡμᾶς.

Διὰ τοῦτο κἀγὼ ἀκούσας τὴν καθ' ὑμᾶς πίστιν ἐν τῷ Κυρίῳ Ἰησοῦ, καὶ τὴν ἀγάπην τὴν εἰς πάντας τοὺς ἁγίους, οὐ παύομαι εὐχαριστῶν ὑπὲρ ὑμῶν, μνείαν ὑμῶν ποιούμενος ἐπὶ τῶν προσευχῶν μου, ἵνα ὁ Θεὸς τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ ὁ Πατὴρ τῆς δόξης, δῴη ὑμῖν πνεῦμα σοφίας καὶ ἀποκαλύψεως ἐν ἐπιγνώσει C αὐτοῦ πεφωτισμένους τοὺς ὀφθαλμοὺς τῆς διανοίας ὑμῶν, εἰς τὸ εἰδέναι ὑμᾶς τίς ἐστιν ἡ ἐλπὶς τῆς κλήσεως αὐτοῦ, καὶ τίς ὁ πλοῦτος τῆς κληρονομίας αὐτοῦ ἐν τοῖς ἁγίοις, καὶ τί τὸ ὑπερβάλλον μέγεθος τῆς δυνάμεως αὐτοῦ εἰς ἡμᾶς τοὺς πιστεύοντας κατὰ τὴν ἐνέργειαν τοῦ κράτους τῆς ἰσχύος αὐτοῦ, ἣν ἐνήργησεν ἐν τῷ Χριστῷ, ἐγείρας αὐτὸν ἐκ τῶν νεκρῶν, καὶ ἐκάθισεν ἐν δεξιᾷ αὐτοῦ ἐν τοῖς ἐπουρανίοις.

« Propter hoc et ego. » Propter bona quæ his reposita sunt qui recte credunt ac vivunt: et 9 quia vos inter eos ordinati estis qui salvi erunt. « Eam quæ in vobis est fidem. » Supra omnia enim ob fidem Deo agendæ sunt nobis gratiæ, quod mentem ad credendum nobis dederit. « In Domino Jesu. » Per hyperbaton, fidem inquit in Domino Jesu quam vos nacti estis. Semper autem fidei conjungit charitatem, pulcherrimata efficiens copulam. « Quam habetis erga omnes. » Non quæ sit erga vos solos. « Ut Deus. » Quid autem precaris et quam facis mentionem? « Ut Deus, » inquit, « Domini nostri. » Hoc divisim posuit. Eumdem enim ejusdem et Deum vocavit et Patrem: Deum quidem tanquam hominis, Patrem vero tanquam Dei. Gloriam enim nominavit divinam naturam.

« Διὰ τοῦτο κἀγώ. » Διὰ τὰ ἀποκείμενα ἀγαθὰ τοῖς ὀρθῶς πιστεύουσι καὶ βιοῦσι· καὶ διὰ τὸ ἐν τοῖς σωθησομένοις τετάχθαι ὑμᾶς. « Τὴν καθ' ὑμᾶς πίστιν. » Πλεῖον γὰρ ἁπάντων διὰ τὴν πίστιν ἡμῶν εὐχαριστητέον τῷ Θεῷ, ὅτι νοῦν ἡμῖν πρὸς τὸ πιστεῦσαι δέδωκεν. « Ἐν τῷ Κυρίῳ Ἰησοῦ. » Καθ' D ὑπερβατὸν, τὴν ἐν Κυρίῳ Ἰησοῦ πίστιν, ἣν ὑμεῖς, φησὶ, κέκτησθε. Ἀεὶ δὲ τῇ πίστει συνάπτει τὴν ἀγάπην, καλλίστην ἀποτελῶν ξυνωρίδα. « Τὴν εἰς πάντας. » Οὐ τὴν παρ' αὐτοῖς μόνοις. « Ἵνα ὁ Θεός. » Τί δὲ παρακαλεῖς, καὶ ποίαν μνείαν ποιῇ; « Ἵνα, φησὶν, ὁ Θεὸς τοῦ Κυρίου ἡμῶν. » Τοῦτο κατὰ διαίρεσιν τέθεικε. Τὸν γὰρ αὐτὸν τοῦ αὐτοῦ καὶ Θεὸν ἐκάλεσε καὶ Πατέρα, Θεὸν μὲν ὡς ἀνθρώπου, Πατέρα δὲ ὡς Θεοῦ. Δόξαν γὰρ τὴν θείαν φύσιν ὠνόμασεν.

« Deus Domini nostri. » Hoc propter carnem dicit. « Pater gloriæ. » Deum semper juxta

« Ὁ Θεὸς τοῦ Κυρίου ἡμῶν. » Τοῦτο διὰ τὴν σάρκα φησίν. « Ὁ Πατὴρ τῆς δόξης. » Ἀεὶ πρὸς

τὸ προκείμενον ὀνομάζει τὸν Θεὸν, Θεὸν οἰκτιρμῶν καλῶν, καὶ Θεὸν εἰρήνης, καὶ Θεὸν δυνάμεων. Νῦν δὲ αὐτὸν Πατέρα δόξης καλεῖ. Μεγίστην γὰρ δόξαν καὶ τιμὴν ἐχαρίσατο τῷ γένει τῶν ἀνθρώπων, ἅτινα παρασχεθέντα ἡμῖν, γενικῷ ὀνόματι καλεῖ δόξαν, διὰ τοῦ λαμπροτέρου παρ' ἡμῖν ὀνόματος. Ταύτης οὖν τῆς δόξης φησὶν αὐτὸν Πατέρα, καὶ οἷον Δημιουργόν. « Δῴη ὑμῖν πνεῦμα σοφίας. » Ἄρα πνευματικῆς δεῖ σοφίας ἡμῖν, εἰς τὸ ἐπιγνῶναι τὰ παρὰ τοῦ Θεοῦ δωρηθέντα ἡμῖν. « Ψυχικὸς γὰρ ἄνθρωπος οὐ δέχεται τὰ τοῦ πνεύματος. Μωρία γὰρ αὐτῷ ἐστιν. » — « Πεφωτισμένους τοὺς ὀφθαλμούς. » Ὁ γὰρ τὸν Θεὸν γνοὺς ὡς ἐχρῆν, οὐκ ἂν περὶ ἑτέρου τινὸς τῶν ὑπὸ Θεοῦ γενομένων ἀμφιβάλλοι, ὡς τόδε, ἢ τόδε δυνατὸν, ἢ τόδε ἀδύνατον αὐτῷ. Πάντα γὰρ δυνατὰ τῇ θείᾳ φύσει. Ταύτην δὲ οὐκ ἂν σχοίη τις τὴν γνῶσιν, εἰ μὴ διὰ Πνεύματος ἁγίου. « Τὸ γὰρ Πνεῦμα πάντα ἐρευνᾷ, καὶ τὰ βάθη τοῦ Θεοῦ. » — « Εἰς τὸ εἰδέναι ὑμᾶς. » Ἄλλως γὰρ οὐκ ἔνι ἐπιγνῶναι Θεὸν, εἰ μὴ φωτισθῇ τοὺς ὀφθαλμοὺς τοὺς νοητούς. « Τίς ἐστιν ἡ ἐλπὶς τῆς κλήσεως αὐτοῦ. » Ἐπειδὴ γὰρ τοῦτο μέλλον ἐστὶ, πνευματικῆς δεῖται ἀποκαλύψεως. Κλῆσιν δέ φησι, τὸ ἐπὶ ποίαις ἐλπίσιν ἐκλήθημεν. Δῆλον δὲ, ὡς ἐπὶ υἱοθεσίᾳ καὶ κληρονομίᾳ βασιλείας οὐρανῶν, καὶ ἐπὶ τῷ γενέσθαι ἡμῶν κεφαλὴν τὸν Χριστόν. « Καὶ τίς ὁ πλοῦτος. » Βαβαὶ, πόσα ὑπερέχοντα ῥήματα! Πλοῦτος, δόξα, κληρονομία Θεοῦ. Ἐν τοῖς ἁγίοις δὲ ἔσται ταῦτα. Τῶν γὰρ τοιούτων ἄξιοι, οἱ ἅγιοι.

Καὶ τοῦτο τοιγαροῦν, πνευματικῆς δεῖται χάριτος. « Καὶ τί τὸ ὑπερβάλλον μέγεθος. » Εἶπε τίνα μέλλοντα, λέγει καὶ γεγονὸς, ἵνα ἐκ τούτου πιστώσηται κἀκεῖνα. Ποῖον δὲ τοῦτο; Αὐτὸ τὸ πιστεῦσαι ἡμᾶς. Ὄντως γὰρ μέγιστον δυνάμεως Θεοῦ δεῖγμα, τὸ ἡμᾶς τοὺς οὕτω θηριώδεις πιστεῦσαι Θεῷ, καὶ τὰ οὐράνια φιλοσοφεῖν. — [ΦΩΤ.] Τὸ γὰρ καθ' ὑπερβολὴν μέγεθος τῆς ἀφάτου δυνάμεως αὐτοῦ, καὶ εἰς ἡμᾶς τοὺς πιστεύοντας ἐπιδείκνυται. Πῶς; Ὅτι τοῖς πάθεσι πάσας τὰς αἰσθήσεις νενεκρωμένας ἔχοντες, καὶ αὐτὸν τὸν λογισμὸν τούτοις ἐντεθαμμένον καὶ συγκεχωσμένον, ἀνέστησε καὶ ἐζώωσεν εἰς τὸ δέξασθαι ἡμᾶς τῆς πίστεως αὐτοῦ τὴν αἴγλην καὶ τὴν λαμπρότητα. Ὄντως τοῦτο κράτος ἰσχύος αὐτοῦ. Διὸ καὶ συνιέναι αὐτοὺς διὰ τῆς τοῦ Πνεύματος σοφίας ἐπεύχεται τοῦτο. Ἂν γὰρ συνιῶμεν ὃ εὐηργετήμεθα, μᾶλλόν τε τὸ δῶρον περιπτυξώμεθα, καὶ τῷ εὐεργέτῃ εὐχαρίστως ἐσόμεθα διακείμενοι. Τὸ δὲ, « Κατὰ τὴν ἐνέργειαν, ἣν ἐνήργησεν ἐν τῷ Χριστῷ· » ἢ ὅτι τῆς αὐτῆς ἐστιν ἰσχύος καὶ ἐνεργείας τὸ ἀναστῆναι ἡμᾶς τοῦ ψυχικοῦ θανάτου, καὶ τὸ ἀναστῆναι τοῦ σωματικοῦ τὸν Χριστὸν καὶ Θεὸν ἡμῶν. Ἢ, « Κατὰ τὴν ἐνέργειαν, » φησὶν, αἰτίαν ἀποδιδοὺς τῆς ἐγέρσεως ἡμῶν, οἷον δι' ἣν πεπιστεύκαμεν, καὶ δι' ἣν ἀνέστημεν τοῦ ψυχικοῦ θανάτου. Ἡ γὰρ ἐνέργεια ἣν ἐνήργησεν ἐν τῷ Χριστῷ, ἐγείρας αὐτὸν, καὶ ἑξῆς,

A subjectam materiam appellat : Deum misericordiarum vocans [5], et Deum pacis [6], et Deum virtutum [7] : nunc autem ipsum Patrem gloriæ vocat. Maximam enim gloriam et honorem donavit generi humano : quæ omnia nobis tradita generali nomine appellat gloriam, per vocabulum apud nos magnificentius. Hujus itaque gloriæ dicit ipsum esse Patrem et velut Opificem. « Det nobis spiritum sapientiæ. » Utique sapientia nobis opus est, ut cognoscamus quæ nobis a Deo donata sunt. « Animalis enim homo non accepit ea quæ sunt spiritus [8], stultitia siquidem ipsi sunt. » — « Illuminatos oculos. » Nam qui Deum ut oportet cognovit, nequaquam de alio quamvis quod a Deo factum est ambigere poterit, quasi hoc ipsi possibile sit, B illud autem impossibile. Omnia enim divinæ naturæ possibilia sunt. Hanc autem cognitionem nullo alio modo habere quisquam poterit nisi per Spiritum sanctum. « Nam Spiritus cuncta scrutatur, etiam profunda Dei [9]. » — « Ut sciatis. » Alio enim modo non datur Deum cognoscere nisi illuminet mentis oculos. « Quæ sit spes vocationis ipsius. » Quoniam enim hoc futurum est, spirituali opus est revelatione. Vocationem autem dicit sperata bona ob quæ vocati sumus. Manifestum est autem quod ob adoptionem et hæreditariam possessionem regni cœlorum, et ut Christus fieret caput nostrum « Et quæ divitiæ gloriæ. » Papæ, quam excellentia verba : divitiæ gloriæ, hæreditas Dei. Hæc autem erunt in sanctis. Nam qui talibus digni habentur sancti sunt.

C **10** Et hoc ergo spirituali eget gloria. « Et quæ sit excellens magnitudo. » Dixit quænam futura sunt, dicit etiam quod factum est, ut ex hoc etiam illa confirmet. Quod est autem hoc? nempe quod nos crediderimus : vere enim maximum potentiæ Dei indicium est, quod nos qui adeo ferini eramus, Deo crediderimus, ac cœlestia philosophemur, Nam immensa magnitudo ineffabilis potentiæ ipsius etiam in nos credentes demonstratur. Quomodo? Quia nos cum in affectibus omnes sensus mortuos haberemus, et ipsam rationem in his sepultam et confusam, resuscitavit et vivificavit, ut nos susciperemus fidei ipsius splendorem ac claritatem. Vere hoc robur fortitudinis ejus. Ideo quoque precatur ut hoc intelligant per D sapientiam spiritus. Si enim intellexerimus beneficium quo affecti sumus, et illud magis amplectemur, et erga benefactorem grato magis animo affecti eruimus. Ait autem : « Secundum efficaciam, quam exercuit in Christo : » aut quod ejusdem sit fortitudinis et efficaciæ resuscitasse nos a morte animæ, et Christum ac Deum nostrum a morte corporis. Aut « Secundum efficaciam » dicit, causam reddens excitationis nostræ, nempe per quam credidimus, et per quam resurreximus a morte animæ. Efficacia enim quam exercuit in Christo is qui excitavit eum, etc.

[5] II Cor. I, 3. [6] II Cor. XIII, 11. [7] Psal. XXIII, 10. [8] I Cor. II, 14. [9] Ibid. 10.

hæc fuit causa qua crederemus ac resipisceremus a priori errore. Surrexit namque qui mortuus est: mortuus est autem quia incarnatus est: suscepit vero carmen ut nos in filios adoptaret. Et hæc omnia efficaciæ sunt illius qui excitavit eum a mortuis. Ait ergo: « Secundum efficaciam: « quod dicat: « Propter efficaciam roboris fortitudinis ejus. Nam secundum illam et propter illam, et credidimus, et servati sumus. Aut per hoc quod ait: « Et quæ sit excellens magnitudo illius erga nos qui credimus: » hoc dicit quod primitias nostras, supra omnem principatum et virtutem et potestatem ac dominationem, nempe Christum suscitatum, in dextera sua collocavit. Quanquam enim ex tota humana massa Verbum ac Deus assumptionem nostram accepit, ipse tamen credentium tantum est primitiæ et eorum qui ipsum subsequuntur: quemadmodum etiam primogenibus est inter multos fratres, nempe fideles, **11** sed non inter omnes: non enim etiam inter infideles. Ita ergo intelligendo, « Et quæ sit excellens magnitudo, » etc. (hoc enim excellenti etiam modo magnitudinem suam maxime commendat, quod terrenam naturam supra cœlestes sublimaverit, et ab incorpereis ordinibus adorandam præbuerit), ita, inquam, intellecta hujus dicti sententia, consequens et manifesta etiam erit intelligentia eorum quæ sequuntur. Nam ex efficacia quam exercuit resuscitans Christum, factum est ut et nostræ primitiæ Patri consederent, et nos fideles per hoc vehementer honestaremur et ornaremur. « Erga nos qui credimus. » Factum est, inquit idque secundum efficaciam roboris fortitudinis ejus. Si enim non exercuisset eam erga nos, nequaquam credidissemus. « Quam exercuit. » Quam autem efficaciam dicis eum exercuisse erga nos ut crederemus? quam exercuit, inquit, et in Christo, cum suscitavit eum ex mortuis. Manifestum est autem, quia frequenter dictum est, quod etiam seipsum suscitaverit.

A αὕτη γέγονεν αἰτία τοῦ πιστεῦσαι καὶ ἀνενεγκεῖν ἡμᾶς τῆς προτέρας πλάνης. Ἀνέστη γὰρ, ὅτι τέθνηκε. Τέθνηκε δὲ, ὅτι σεσάρκωται. Σεσάρκωται δὲ, ἵνα ἡμᾶς υἱοποιήσηται. Καὶ ταῦτα πάντα τῆς ἐνεργείας ἐστὶ τῆς αὐτῆς, τοῦ ἐγείραντος αὐτὸν ἐκ νεκρῶν. Τὸ οὖν, « Κατὰ τὴν ἐνέργειαν, » ἵνα εἴπῃ, Διὰ τὴν ἐνέργειαν τοῦ κράτους τῆς ἰσχύος αὐτοῦ. Κατ' ἐκείνην γὰρ καὶ δι' ἐκείνην, καὶ πεπιστεύκαμεν καὶ σεσώσμεθα. Ἢ καὶ τί τὸ ὑπερβάλλον μέγεθος αὐτοῦ εἰς ἡμᾶς τοὺς πιστεύοντας, τοῦτό φησιν, ὅτι τὴν ἀπαρχὴν ἡμῶν ὑπεράνω πάσης ἀρχῆς καὶ δυνάμεως καὶ ἐξουσίας καὶ κυριότητος ἀναστήσας τὸν Χριστὸν, ἐν δεξιᾷ αὐτοῦ ἐκάθισεν. Εἰ γὰρ καὶ ἐξ ὅλου τοῦ ἀνθρωπίνου φυράματος τὸ πρόσλημμα ἡμῶν ὁ Λόγος καὶ Θεὸς ἡμῶν προσελάβετο, ἀλλ' οὖν ἀπαρχὴ τῶν πιστευόντων ἐστὶ
B μόνον, καὶ αὐτῷ κατακολουθούντων, ὥσπερ καὶ πρωτότοκος ἐν πολλοῖς ἀδελφοῖς, τοῖς πιστεύουσιν, ἀλλ οὐκ ἐν πᾶσιν· οὐ γὰρ κἀν τοῖς ἀπίστοις. Οὕτως οὖν ἐκλαμβανομένου, « Καὶ τί τὸ ὑπερβάλλον μέγεθος, » καὶ ἑξῆς· (τοῦτο γὰρ καὶ τὸ καθ' ὑπερβολὴν μέγεθος αὐτοῦ μάλιστα παρίστησι, τὸ τὴν γηγενῆ φύσιν ὑπεράνω τῶν οὐρανῶν ἀνυψῶσαι, καὶ ὑπὸ τῶν ἀσωμάτων τάξεων προσκυνουμένην δεῖξαι·) οὕτως οὖν παραληφθείσης τῆς τοῦ ῥητοῦ διανοίας, ἀκόλουθός τε καὶ σαφὴς καὶ ἡ ἔννοια τῶν ἐφεξῆς. Ἐκ γὰρ τῆς ἐνεργείας ἧς ἐνήργησεν ἀναστήσας τὸν Χριστὸν, καὶ τὸ τὴν ἡμετέραν ἀπαρχὴν συνεδριάσαι, γέγονε τῷ Πατρὶ καὶ ἡμῖν τοῖς πιστοῖς τὸ ὑπερσεμνύνεσθαι καὶ ὑπερκαλλωπίζεσθαι ἐπὶ τούτῳ. « Εἰς ἡμᾶς τοὺς πιστεύοντας. » Γέγονε, φησί. Γέγονε δὲ, κατὰ τὴν
C ἐνέργειαν τοῦ κράτους τῆς ἰσχύος αὐτοῦ. Εἰ γὰρ μὴ ἐνήργησεν ἐν ἡμῖν, οὐκ ἂν ἐπιστεύσαμεν. « Ἣν ἐνήργησεν. » Ποίαν δὲ ἐνέργειαν λέγεις ἐνηργηκέναι εἰς ἡμᾶς ἵνα πιστεύσωμεν; Ἣν, φησὶν, ἐνήργησε καὶ ἐν τῷ Χριστῷ, ἐγείρας αὐτὸν ἐκ νεκρῶν. ὅτι δὲ καὶ ἑαυτὸν ἐγηγερκέναι εἴρηται πολλαχοῦ, δῆλον.

I.20 23. « Super omnem principatum et potestatem, et virtutem ac dominationem et omne nomen « quod nominatur non solum in sæculo hoc, verum « etiam in futuro. Et omnia subjecit sub pedes illius: et eum dedit caput super omnia ipsi Ecclesiæ quæ est corpus illius, complementum « ejus qui omnia in omnibus adimpletur.

« Super. » Nec tamen dicit ἄνω *super*, sed ὑπεράνω, quod vehementem superlationem designat. « Omnem principatum. » Non super hunc quidem, at non super illum, sed super omnem incorpoream potestatem. Hæc autem post incarnationis dispensationem intellige dicta esse a Paulo. Nam ante incarnationem manifestum est quod Verbum tanquam Deus æqualis erat potestatis cum Patre, sicut et nunc est cum incarnatione. « Et omne nomen quod nominatur. » Hoc est, omne nominatum ac celebre: non solum quod his nominatur, verumetiam quod in futuro possit dici ac nominari. Nam super omnes est Filius, etiam si sit

Ὑπεράνω πάσης ἀρχῆς καὶ ἐξουσίας καὶ δυνάμεως καὶ κυριότητος, καὶ παντὸς ὀνόματος ὀνομαζομένου, οὐ μόνον ἐν τῷ αἰῶνι τούτῳ, ἀλλὰ καὶ ἐν τῷ μέλλοντι. Καὶ πάντα ὑπέταξεν ὑπὸ τοὺς πόδας αὐτοῦ, καὶ αὐτὸν ἔδωκε κεφαλὴν ὑπὲρ πάντα τῇ Ἐκκλησίᾳ, ἥτις ἐστὶ τὸ σῶμα αὐτοῦ, τὸ πλήρωμα τοῦ τὰ πάντα ἐν πᾶσι πληρουμένου.

D « Ὑπεράνω. » Οὐ λέγει, ἄνω, ἀλλὰ τὸ ἄγαν ὑψηλὸν δηλῶν, ὑπεράνω, φησίν. « Πάσης ἀρχῆς. » Οὐ τῆς μὲν οὔ, τῆς δὲ, ναὶ, ἀλλὰ πάσης ἀσωμάτου δυνάμεως. Ταῦτα δὲ, μετὰ τὴν ἔνσαρκον οἰκονομίαν νόει εἰρῆσθαι τῷ Παύλῳ. Πρὸ γὰρ τῆς σαρκώσεως, πρόδηλον ὡς ὁ Θεὸς Λόγος ἴσα εἶχε τῷ Πατρὶ κατὰ τὴν ἐξουσίαν, ὥσπερ οὖν καὶ νῦν ἔχει μετὰ σαρκώσεως. « Καὶ παντὸς ὀνόματος ὀνομαζομένου. » Ἀντὶ, καὶ παντὸς ῥητοῦ καὶ ὀνομαστοῦ, οὐ μόνον τοῦ ἐνταυθα ὀνομαζομένου, ἀλλὰ καὶ τοῦ ἐκεῖθεν δυναμένου ῥηθῆναι καὶ ὀνομασθῆναι. Ὑπεράνω γὰρ πάντων ὁ Υἱὸς, εἰ καὶ σεσάρκωται. « Οὐ μόνον ἐν τῷ αἰῶνι τούτῳ. » Ἄρα ἐστιν ἀγγελικῶν

A δυνάμεων ὀνόματα, νῦν μὲν ἀκατονόμαστα, τότε δὲ γνωσθησόμενα. « Ἀλλὰ καὶ ἐν τῷ μέλλοντι » Εἴ τι ἔνι ἐν οὐρανῷ, φησὶ, πάντων ἀνωτέρω κεκάθικε. « Καὶ πάντα ὑπέταξεν ὑπὸ τοὺς πόδας αὐτοῦ. » Εἶτα ἵνα μὴ ἀκούων, « Ἐκάθισεν ὑπεράνω, » νομίσῃς αὐτὸν προτετιμῆσθαι μόνον, δείκνυσιν ὅτι καὶ Δεσπότην αὐτὸν ἐποίησε πάντων. Τὴν γὰρ σφοδρὰν καὶ ἧς οὐκ ἔνι μείζων ὑποταγὴν δεῖξαι θέλων, « Ὑπὸ τοὺς πόδας αὐτοῦ, » εἶπε. « Καὶ αὐτὸν ἔδωκε. » Καὶ τὴν Ἐκκλησίαν δυνάμει συνεκάθισε τῷ Χριστῷ εἰς ἐκεῖνον τὸν θρόνον. Ὅπου γὰρ ἡ κεφαλὴ ἐκεῖ καὶ τὸ λοιπὸν σῶμα. « Κεφαλήν. » Εἰπὼν τὸν Χριστὸν κεφαλὴν τῶν πιστῶν, εἰπὼν τοὺς πιστοὺς σῶμα αὐτοῦ, καὶ πλήρωμα αὐτοῦ, καὶ πολλὰ τῆς περὶ ἡμᾶς φιλανθρωπίας καὶ οἰκονομίας εὐεργετήματα, B ἐπάγει καὶ τῆς θείας αὐτοῦ καὶ ἀκηράτου οὐσίας ἔνδειγμα. Ἀλλὰ τίνος ἐστὲ σῶμα; φησὶ, τίνος πλήρωμα; Τίνος; Τοῦ πληροῦντος τὰ πάντα. Οὐκ ἔν τινι ἐνεργείᾳ καὶ διοικήσει, ἀλλ' ἐν πᾶσιν. Αὐτὸς ἐδημιούργησε πάντα. Αὐτὸς ἔδωκε πνοὴν τοῖς ζῶσι, αὐτὸς συνέχει, αὐτὸς προνοεῖται, αὐτὸς τὰ πάντα ἐν πᾶσι πράγμασι πληροῖ καὶ διέπει. Τούτου οὖν τοῦ τηλικούτου καὶ τοσούτου, τοῦ εἰς πάντα καὶ ἐν πᾶσιν ἐξαπλοῦντος αὐτοῦ τὰς ἐνεργείας, σῶμα καὶ πλήρωμα ἠξιώθημεν καλεῖσθαι. Ἀλλ' εἰ οὕτως νοηθείη τὸ πληρουμένου, ἀντὶ τοῦ πληροῦντος ἐκληφθήσεται. Ἀκολουθότερον οὖν τῇ λέξει, ὡς ἐνόησαν οἱ πρὸ ἡμῶν. — [ΟΙΚΟΥΜ.] « Ὑπὲρ πάντα τῇ Ἐκκλησίᾳ. » Ἢ ὑπὲρ ἀγγέλους, φησὶ, καὶ ἀρχαγγέλους αὐτὸν τὸν Υἱὸν ἔδωκε κεφαλὴν, ἢ τὸν ὄντα ὑπὲρ πάντα τὰ ὁρώμενα καὶ νοούμενα Χριστόν. Ἢ C ὑπὲρ πάντα τὰ ἀγαθὰ τοῦτο πεποίηκε, τὸ τὸν Υἱὸν δοῦναι κεφαλήν. « Ἥτις ἐστὶ τὸ σῶμα αὐτοῦ. » Ὑπερβολή τίς ἐστιν. Ἵνα γὰρ μὴ ἀκούσας κεφαλὴν, ἀρχήν τινα καὶ ἐξουσίαν νομίσῃς. Σωματικῶς, φησὶν, ἡμῶν ἐστι κεφαλὴ, καὶ ἡ Ἐκκλησία πλήρωμά ἐστι τοῦ Χριστοῦ. Ἀποπληροῖ γὰρ καὶ τέλειον ποιεῖ σῶμα τὴν κεφαλὴν, ὥσπερ καὶ ἡ κεφαλὴ πληρωτικὴ ἐστι τοῦ λοιποῦ σώματος. « Τὸ πλήρωμα. » Οὐδενὸς φείδεται ῥήματος ὁ Ἀπόστολος, πρὸς τὸ δεῖξαι τὴν ἕνωσιν ἡμῶν τὴν πρὸς τὸν Χριστόν. Διό φησι, « Τοῦ τὰ πάντα ἐν πᾶσι πληρουμένου, » δεικνὺς οὐ κοινῇ τῆς Ἐκκλησίας χρῄζοντα τὸν Χριστὸν, πρὸς τὸ ἀναπληρωθῆναι, ἀλλ' ἑνὸς ἑκάστου ἀνθρώπου πιστοῦ. Ἂν γὰρ μὴ ὦμεν ὁ μέν τις αὐτοῦ πούς, ὁ δὲ χεὶρ, ὁ δὲ ἕτερόν τι μέλος, οὐκ ἀναπληροῦται αὐτοῦ τὸ σῶμα. D Εἰκότως οὖν καὶ καθὸ εἷς ἡμῶν, χρειώδης ἐστὶ πρὸς τὴν συμπλήρωσιν τοῦ σώματος αὐτοῦ. Τότε οὖν ἀναπληροῦται, ὅταν ὦμεν ἅπαντες ἡνωμένοι. Ἡ οὖν Ἐκκλησία πλήρωμά ἐστι τῆς κεφαλῆς, τουτέστι τοῦ Χριστοῦ. « Τοῦ τὰ πάντα ἐν πᾶσι. » Τοῦ πάντα αὐτοῦ, φησὶ, τὰ μέλη διὰ τῶν πάντων ἀνθρώπων πληρουμένου Χριστοῦ.

incarnatus. « Non solum in sæculo hoc. » Sunt itaque angelicarum potestatum nominata, nunc quidem nobis innominata, tunc vero cognoscenda. « Verum etiam in futuro. » **12** Si quid, inquit, est in cœlo, super omnes sedit. « Et omnia subjecit sub pedes illius. » Deinde ne audiens quod eum super alia sedere fecit, existimes eum tantum præhonorari, ostendit quod etiam Dominum universorum fecit illum : vehementem enim et qua majorem non est dare subjectionem ostendere volens, dixit : « Sub pedes illius. » — « Et eum dedit. » Et Ecclesiam potestate collocavit cum Christo in illum thronum : ubi enim est caput, ibi et reliquum corpus. « Caput. » Postquam Christum caput dixit credentium, postquam credentes corpus dixit ipsius et complementum ejus, multaque benignitatis ac dispensationis erga nos beneficia, subjungit etiam divinitatis illius et immortalis substantiæ exemplum. Sed cujus estis, inquit, corpus? cujus complementum? Cujus? Ejus qui adimplet omnia : non in aliqua efficacia et administratione, sed in omnibus : ipse creavit omnia, ipse spiritum dedit viventibus, ipse conservat, ipse providet, ipse omnia in omnibus rebus implet et gubernat. Hujus ergo talis ac tanti qui in omnia et in omnibus suas adimplet actiones, nos corpus et complementum vocari digni censemur. At si ita hoc intelligatur, πληρουμένου capiendum erit pro πληροῦντος (passivum videlicet pro activo) : Qui adimpletur, pro, Qui adimplet. Erit ergo magis consequens ad ipsam dictionem, sicut intellexerunt qui nos præcesserunt. — « Super omnia ipsi Ecclesiæ. » Aut super angelos, inquit, et archangelos ipsum Filium dedit caput. Aut eum qui est super omnia quæ videntur, quæque intelliguntur, nempe Christum. Aut super omnia bona hoc fecit, ut Filium daret caput. « Quæ est corpus illius. » Hyperbole quædam est. Ne enim audito capite principatum aliquem aut potestatem intelligas, corporaliter, inquit, loquendo nostrum est caput, et Ecclesia complementum est Christi : ipsum namque corpus adimplet ac perfectum facit caput, quemadmodum et caput complementum est reliqui corporis. « Complementum. » Omnem movet lapidem Apostolus, ut ostendat cognationem ac unionem nostram ad Christum. Ideo ait : « Qui quoad omnia in omnibus adimpletur » (ut sit alius intellectus), ostendens non quod communiter Christus egeat Ecclesia ad hoc ut compleatur, sed unoquoque homine fideli. Nisi enim essemus, hic quidem pes ipsius, iste **13** autem manus, ille vero aliud quoddam membrum, non compleretur corpus ipsius. Merito ergo quisque nostrum necessarius est ad complementum corporis ejus. Tunc ergo implebitur, quando fuerimus omnes uniti. Ecclesia igitur complementum est capitis, hoc est Christi. « Qui quoad omnia in omnibus. » Qui, inquit, Christus quoad omnia membra per omnes homines completur.

ΚΕΦΑΛ. Γ'.

Περὶ τῆς τῶν ἐθνῶν καὶ Ἰουδαίων οἰκειώσεως πρὸς Θεὸν διὰ Χριστοῦ ἐπ' ἐλπίδι κατὰ χάριν.

Καὶ ὑμᾶς ὄντας νεκροὺς τοῖς παραπτώμασι

CAPUT III.

De gentium ac Judæorum familiaritate erga Deum per Christum ob spem secundum gratiam.

II, 1-3. « Et vos cum essetis mortui per delicta ac

« peccata, in quibus aliquando ambulastis juxta « sæculum mundi hujus, juxta principem potestatis « aeris, et spiritus nunc agentis in filiis contuma- « cibus : in quibus et nos omnes conversati sumus « aliquando : nempe in concupiscentiis carnis « nostræ, facientes quæ carni ac menti libebant : « et eramus natura filii iræ, quemadmodum et « cæteri. »

« Et vos cum essetis mortui. » Non corporalem dicit quæ ex Adam exordium habuit mortificationem, sed ipsius animæ ex peccatis procedentem. Respondet sermo post multam verborum ambagem. Et vos, inquit, cum essetis mortui per delicta : deinde multis circuitibus impleto sermone una cum ejusdem dicti repetitione, puta Etiam cum essemus mortui per delicta, paulatim reddidit : Convivificavit nos una cum Christo. Multus est autem ipsi hujus schematis usus. « In quibus aliquando ambulastis. » Aut per remissionem intellige, quod videlicet in præsenti vita ambulaveritis in peccatis. « Juxta sæculum mundi hujus. » Sæculum mundi hujus dicit, vitam perversam, et quæ agitur in peccatis, eo quod præsens vita peccatis abundet. 14 Principem vero potestatis vocat Satanam, propterea quod multi nostrum nos ipsos ultro dediderimus sub illius potestatem. Neque enim a Deo, sed a nobis constitutum est ut dominaretur. Principem itaque dicit ipsum ad præsentia respiciens. « Potestatis. » Dominatur enim et potestatem habet Satanas circa aereos et pravos spiritus. « Secundum quem, » sive juxta cujus consilium et voluntatem, nos qui ambulavimus et mortificati fuimus, et filii iræ fuimus, copiosa Dei misericordia et incredibili amore suscitati et vivificati sumus. « Aeris. » Manifeste nos docuit quod olim quidem diabolo concredita fuerit aeris potestas : at ubi propter pravitatem ab hac excidit, factus est impietatis ac malitiæ magister : nec tamen omnium dominatur, sed his duntaxat qui divinis jussis non acquiescunt. Nam hos dixit filios contumaces : Ephesiis divinum beneficium ad memoriam reducens, quod jam peccato mortuos et potestate diaboli redactos, salute dignatus sit.

Alio modo. Recte addidit, Aeris. Quanquam enim nos ipsum principem constituerimus, sub cœlo tamen est ejus principatus non super cœlum. Qui vero sub cœlo est, aut in terra est aut in aere : hic autem cum sit spiritus, est in aere. Naturalis enim est spiritibus aerea conversatio. Vide autem subjectam illi regionem : « Juxta principem, inquit, potestatis. » Quemnam? Aeris principem, hoc est aereum principem : neque enim ipsi aeri dominatur, sed aereis. Deinde rursum idem explanans ait : Spiritus. Est enim Satanas spiritus, tanquam nostri comparatione incorporeus. Aut quod princeps sit ipsius spiritus aeris, hoc est ipsius spiritus qui est in aere, nempe aereorum pravorum spirituum. Cum enim in ipsos haberet principatum priusquam caderet, habet quoque et post casum. —

A καὶ ταῖς ἁμαρτίαις, ἐν αἷς ποτε περιεπατήσατε, κατὰ τὸν αἰῶνα τοῦ κόσμου τούτου, κατὰ τὸν ἄρχοντα τῆς ἐξουσίας τοῦ ἀέρος τοῦ πνεύματος τοῦ νῦν ἐνεργοῦντος ἐν τοῖς υἱοῖς τῆς ἀπειθείας, ἐν οἷς καὶ ἡμεῖς πάντες ἀνεστράφημέν ποτε ἐν ταῖς ἐπιθυμίαις τῆς σαρκὸς ἡμῶν, ποιοῦντες τὰ θελήματα τῆς σαρκὸς καὶ τῶν διανοιῶν, καὶ ἦμεν τέκνα φύσει ὀργῆς, ὡς καὶ οἱ λοιποί.

« Καὶ ὑμᾶς ὄντας νεκρούς. » Οὐ τὴν σωματικὴν λέγει, τὴν ἐκ τοῦ Ἀδὰμ ἀρξαμένην νέκρωσιν, ἀλλὰ τὴν ψυχικὴν, τὴν ἐξ ἁμαρτιῶν. Ἡ ἀνταπόδοσις μετὰ πολλὴν σύμφρασιν. Καὶ ὑμᾶς ὄντας, φησὶ, νεκροὺς τοῖς παραπτώμασιν· εἶτα πολλαῖς περιβολαῖς μεστώσας τὸν λόγον, μετὰ ἐπαναλήψεως τοῦ αὐτοῦ ῥητοῦ, οἷον, Καὶ ὄντας ἡμᾶς νεκροὺς τοῖς παραπτώμασιν, ἀπέδωκε τὸ κατὰ πόδας, B Συνεζωοποίησε τῷ Χριστῷ. Πολλὴ δὲ αὐτῷ τούτου τοῦ σχήματος ἡ χρῆσις. « Ἐν αἷς ποτε περιεπατήσατε. » Ἢ ἀπολελυμένως νόησον, ὅτι Ἐν τῷ νῦν, φησὶ, κόσμῳ περιεπατήσατε ἐν ἁμαρτίαις. « Κατὰ τὸν αἰῶνα τοῦ κόσμου τούτου. » Αἰῶνα τοῦ κόσμου τούτου, τὸν διεστραμμένον λέγει βίον, καὶ τὸν ἐν ἁμαρτίαις, διὰ τὸ πλεονάζειν ἐν τῷ παρόντι βίῳ τὰς ἁμαρτίας. Ἄρχοντα δὲ φησιν ἐξουσίας, τὸν Σατανᾶν διὰ τὸ τοὺς πολλοὺς ἡμῶν ἑκόντας ἐκδεδωκέναι ἑαυτοὺς ὑπὸ τὴν αὐτοῦ ἐξουσίαν. Οὔτε γὰρ ἐκ Θεοῦ, ἀλλ' ἐξ ἡμῶν ἄρχειν κεχειροτόνηται. Ἄρχοντα οὖν αὐτὸν λέγει, πρὸς τὰ παρόντα ὁρῶν. « Τῆς ἐξουσίας. » Ἄρχει γάρ καὶ ἐξουσιάζει ὁ Σατανᾶς, τῶν ἐναερίων καὶ πονηρῶν πνευμάτων. « Καθ' ὅν, » τουτέστι, C καθ' οὗ βουλὴν καὶ θέλημα ὑμεῖς περιπατήσαντες καὶ νεκρωθέντες, καὶ ὀργῆς τέκνα γεγονότες, τῷ πλουσίῳ ἐλέει τοῦ Θεοῦ καὶ τῇ ἀνυπερβλήτῳ ἀγάπῃ, ἀνέστημεν καὶ ἐζωοποιήθημεν. « Τοῦ ἀέρος. » Σαφῶς ἡμᾶς ἐδίδαξεν, ὡς πάλαι μὲν ὁ διάβολος τοῦ ἀέρος ἀνεπιστεύθη τὴν ἐξουσίαν. Ἐκπεσὼν δὲ ταύτης διὰ τὴν πονηρίαν, διδάσκαλος δυσσεβείας καὶ πονηρίας ἐγένετο. Οὐ μὴν ἁπάντων κρατεῖ, ἀλλὰ μόνων τῶν οὐ προσιεμένων τὰ θεῖα κηρύγματα. Τούτους γὰρ υἱοὺς ἀπειθείας εἶπε, τῆς θείας εὐεργεσίας τοὺς Ἐφεσίους ἀναμιμνήσκων, ὅτι νεκροὺς ἤδη γεγενημένους διὰ τὴν ἁμαρτίαν, καὶ ὑπὸ τὴν ἐξουσίαν τελοῦντας τοῦ διαβόλου, τῆς σωτηρίας ἠξίωσεν.

Ἄλλως. Καλῶς τὸ, « Τοῦ ἀέρος, » προσέθηκεν. Εἰ γὰρ καὶ ἄρχοντα αὐτὸν ἡμεῖς ἐχειροτονήσαμεν, ὑπὸ D τὸν οὐρανόν ἐστιν αὐτοῦ ἡ ἀρχὴ, οὐχ ὑπὲρ τὸν οὐρανόν. Ὁ δὲ ὢν ὑπὸ τὸν οὐρανὸν, ἢ ἐν τῇ γῇ ἐστιν ἢ ἐν τῷ ἀέρι. Οὗτος δὲ ὡς ὢν πνεῦμα ἐν τῷ ἀέρι ἐστί. Φύσις γὰρ τοῖς πνεύμασιν, ἡ ἐναέριος διατριβή. Ὅρα δὲ τὸ κατὰ πόδα τοῦ χωρίου, « Κατὰ τὸν ἄρχοντα τῆς ἐξουσίας. » Ποῖον τοῦτον ; Τὸν τοῦ ἀέρος ἄρχοντα, τουτέστι, τὸν ἐναέριον ἄρχοντα. Οὐ γὰρ ἀέρος ἄρχει, ἀλλὰ ἐναερίων. Εἶτα πάλιν ἐπισαφηνίζων αὐτὸ, φησί, « Τοῦ πνεύματος. » Πνεῦμα γὰρ ὁ Σατανᾶς, ἐπειδὴ ὡς πρὸς ἡμᾶς, καὶ ἀσώματος. Ἢ ὅτι ἄρχων ἐστὶ τοῦ ἀέρος τοῦ πνεύματος, τουτέστι τοῦ ὄντος ἐν τῷ ἀέρι πνεύματος, οἷον τῶν ἀερίων πονηρῶν πνευμάτων. Ἄρχων γὰρ αὐτῶν πρὶν πέσῃ, ἄρχει καὶ μετὰ τὸ πεσεῖν. — [ΟΙΚΟΥΜ.] Ὥστε κατὰ τὸ νόημα τοῦτο,

ὃ μᾶλλον καὶ ὁ ἅγιος Κύριλλος καὶ ὁ ἅγιος Ἰωάννης δέχεται, ἄρχων μὲν ἔστι τῶν μετ' αὐτοῦ πεσόντων, ἡμῶν δὲ οὐκ ἄρχει, οὐδὲ ἦρξεν, ἀλλὰ μόνον ἐνεργεῖ, ἐξὸν ἡμῖν, μὴ δέξασθαι αὐτοῦ τὴν ἐνέργειαν. « Τοῦ νῦν ἐνεργοῦντος. » Ὁρᾷς ὅτι οὐκ εἶπεν, Ἀναγκάζοντος, ἢ Βιαζομένου, ἀλλ', « Ἐνεργοῦντος ; » καίτοι εἰ ἄρχων ἦν τῇ ἀληθείᾳ, καὶ μὴ ἐκ τῆς ἡμῶν ῥᾳθυμίας καὶ πονηρίας κεχειροτόνητο, καὶ τοῦ ἀναγκάζειν ἐξουσίαζεν ἄν. Νῦν γὰρ τὸ, « Ἐνεργοῦντος, » δηλοῖ, ὅτι ἑκόντες αὐτὸν παραδεχόμεθα. Καὶ ὅτι τοῦτό ἐστιν, ἐπάγει· « Τοῖς υἱοῖς τῆς ἀπειθείας, » τουτέστι, τοῖς Θεῷ μὲν μὴ πειθομένοις, ἐκείνῳ δὲ, οὐ μὴν ἀναγκαζομένοις. Εἶτα ἐπάγει, « Ἐν οἷς καὶ ἡμεῖς πάντες ἀνεστράφημεν. » Ἐπειδὴ γὰρ ἤγαγε μνήμην τῶν ἁμαρτημάτων αὐτῶν, εἰκὸς δὲ ἦν αὐτοὺς αἰσχύνεσθαι ἐπ' αὐτοῖς, καὶ ἑαυτὸν, κοινωνὸν ποιεῖ, καὶ οὐ μόνον ἑαυτὸν, ἀλλὰ καὶ πάντας, ταύτῃ καὶ τὴν δύναμιν τοῦ λυτρωσαμένου Χριστοῦ ἀνακηρύττων. Σαρκὸς δέ φησι, τῶν σαρκικῶν ἐπιθυμιῶν. « Τῆς σαρκὸς καὶ τῶν διανοιῶν. » Ὡς εἰ εἶπε· Καὶ σωματικῶς καὶ ψυχικῶς ἁμαρτάνοντες. « Καὶ ἦμεν τέκνα φύσει ὀργῆς. » Ὥσπερ τέκνα ἀπωλείας καὶ γεέννης εἴρηνται οἱ ἄξια ἀπωλείας καὶ γεέννης πράττοντες, οὕτω καὶ τέκνα ὀργῆς οἱ ἄξια ὀργῆς. Οὕτω καὶ Ἰούδας υἱὸς ἀπωλείας, τῷ τὰ τῆς ἀπωλείας πεπραχέναι. Τὸ δὲ φύσει, οἷον ἀληθῶς, γνησίως, « Ὡς οἱ λοιποί. » Οὐδεὶς γὰρ ἦν τῶν τοιούτων ἐλεύθερος.

A Juxta hunc itaque intellectum, quem magis divus approbat Cyrillus, divus quoque Joannes suscipit, princeps quidem est eorum qui una cum eo ceciderunt : nobis autem non dominatus est : sed solum agit, cum liceat nobis ejus non suscipere actionem. « Nunc agentis. » Vides quod non dixerit Cogentis aut Violentiam inferentis, sed « Agentis ? » atqui si vere dominaretur, et non ex nostra socordia ac pravitate constitutus esset, potestatem utique etiam cogendi haberet. **15** Quod enim nunc « Agentis » dicit, designat quod voluntarie ipsum suscipiamus. Et quia hoc est, subjungit : Filiis contumacibus, hoc est, Deo quidem non obtemperantibus, sed isti, quanquam minime coactis Deinde subdit : « In quibus et nos omnes conversati fuimus. » Quoniam enim mentionem fecit peccatorum ipsorum, verisimile B autem erat eos propter illa pudefieri, seipsum quoque socium facit : nec tantum se ipsum, sed et omnes : hoc etiam modo Christi redemptoris potentiam prædicans. Carnem autem dicit carnalia desideria « Quæ carni ac menti libebant. » Ac si diceret : Et corpore et animo peccantes. « Et eramus natura filii iræ. » Quemadmodum filii perditionis ac gehennæ dicti sunt, qui digna perditione ac gehenna operantur : ita et filii iræ qui ea faciunt quæ iram merentur. Sic et Judas filius perditionis, quod perditionis opera fecisset. Quod autem ait : Natura hoc est vere, legitime. « Sicut et cæteri. » Nemo enim erat qui ab hujusmodi liber esset.

Ὁ δὲ Θεὸς πλούσιος ὢν ἐν ἐλέει διὰ τὴν πολλὴν ἀγάπην αὐτοῦ ἣν ἠγάπησεν ἡμᾶς, καὶ ὄντας ἡμᾶς νεκροὺς τοῖς παραπτώμασι, συνεζωοποίησε τῷ Χριστῷ. Χάριτί ἐστε σεσωσμένοι, καὶ συνήγειρε καὶ συνεκάθισεν ἐν τοῖς ἐπουρανίοις ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ, ἵνα ἐνδείξηται ἐν τοῖς αἰῶσι τοῖς ἐπερχομένοις τὸν ὑπερβάλλοντα πλοῦτον τῆς χάριτος αὐτοῦ, ἐν χρηστότητι ἐφ' ἡμᾶς ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ.

II, 4-7. *Sed Deus qui dives est in misericordia* C *propter multam charitatem suam qua dilexit nos, etiam cum essemus mortui per delicta, convivificavit nos una cum Christo. Per gratiam estis servati : simulque resuscitavit, et simul sedere fecit inter cœlestes per Christum Jesum, ut ostenderet in sæculis supervenientibus eminentem opulentiam gratiæ suæ, in benignitate erga nos per Christum Jesum.*

— [ΦΩΤ.] Οὐχ ἁπλῶς ἐλεήμων, ἀλλὰ πλούσιος ἐν ἐλέει. Ἐν γὰρ τοῖς πειθαρχοῦσι Χριστῷ, ἀνενέργητός ἐστιν, οὐδὲν ἰσχύει, οὐδὲν ἐξουσιάζει. Οἱ δὲ αὐτοὺς υἱοὺς καὶ κληρονόμους τῆς ἀπειθείας αὐτοῦ ἀπεργασάμενοι, οὗτοι καὶ ἐνεργοῦνται καὶ ἐξουσιάζονται ὑπ' αὐτοῦ, καὶ ἦμεν ἡμεῖς ὑπὸ τὴν ἐξουσίαν αὐτοῦ. Πῶς ; Ἐν τῷ ποιεῖν τὰ θελήματα αὐτοῦ. Ἀλλ' ὁ Θεὸς πλούτῳ ἐλέους καὶ ὑπεραγαπήσεως ἐῤῥύσατο ἐκεῖθεν, καὶ νεκρωθέντας ἀνέστησε. « Διὰ τὴν πολλὴν ἀγάπην αὐτοῦ. » Τοῦτο δὲ, ἀπὸ τοῦ πολλοῦ ἐλέους γέγωνε. Πῶς γὰρ ἂν οἱ τέκνα ὀργῆς ὄντες ἠγαπήθημεν ; « Καὶ ὄντας ἡμᾶς νεκρούς. » Νεκροὺς, ὅσον πρὸς ἐνέργειαν ἀγαθοῦ τινος. Τοῦτο δὲ γέγονε, φησὶ, διὰ τὰ παραπτώματα ἡμῶν. « Συνεζωοποίησε τῷ Χριστῷ. » Πάλιν τὸν Χριστὸν εἰς μέσον φέρει, ἀξιόπιστον τὸ πρᾶγμα ποιῶν. Εἰ γὰρ ἡ ἀπαρχὴ ζῇ, καὶ ἡμᾶς τὸ λοιπὸν αὐτοῦ σῶμα συνεζωοποίησεν. — [ΟΙΚΟΥΜ.] Νῦν μὲν τῇ δυνάμει, ὕστερον δὲ καὶ ἐνεργείᾳ. « Χάριτί ἐστε σεσωσμένοι. » Οὐ καμάτῳ, οὐ κατορθώμασιν ἰδίοις. Δέον γὰρ κολάσαι τοὺς γενομένους τέκνα, φησὶν, ὀργῆς, τούτους ἔσωσε χάριτι

Non utcunque misericors, sed dives in misericordia. In his enim qui Christo obtemperant, inefficax est, nec quidquam potest, aut potestatem ullam habet. Qui vero seipsos filios ac hæredes inobedientiæ illius reddiderunt, in his operatur et potestatem habet : et eramus nos sub potestate illius. Quomodo ? In eo quod faceremus voluntates ejus. Sed Deus sua copiosa misericordia et eximia B charitate nos inde liberavit, et mortuos resuscitavit. « Propter nimiam charitatem suam. » Hoc autem a multa misericordia provenit. Quomodo enim cum essemus filii iræ, dilecti fuissemus ? « Etiam cum essemus mortui. » Mortui quantum ad boni alicujus operationem. **16** Hoc autem factum est, inquit, propter delicta nostra. « Convivificavit nos una cum Christo. » Rursum Christum in medium adducit, rem ipsam reddens fide dignam. Si enim primitiæ vivunt, ex consequenti etiam nos qui corpus ejus sumus vivificavit. — Nunc quidem potestate, postmodum vero efficacia. « Per gratiam estis servati. » Non labore, non propriis bonis

operibus. Nam cum oportuisset punire eos qui facti erant filii iræ, hos sola gratia servavit. « Simulque resuscitavit et simul sedere fecit. » Quemadmodum enim excitatis primitiis nostris et capite Christo, nos etiam per ipsum excitavit: ita ipso sedente consequens etiam est ut corpus sedeat. Ideo ait: « Per Christum Jesum » Nam ἐν, id est, *in* capitur pro διά, id est, *per*. Quod autem sedeant qui digni sunt, audi Christum loquentem discipulis: « Sedebitis super duodecim sedes, judicantes duodecim tribus Israel [10]. » Et rursum: « Sedere autem a dextris aut sinistris non est meum dare, sed iis continget quibus paratum est a Patre meo [11]. » Interim ergo paratum est. Rursumque: « Volo ut ubi sum ego, ibi sint et ministri mei [12]. » — « Ut ostenderet in sæculis. » Ne quis incredulus esset his quæ dicta sunt, vide quomodo illud reddat credibile. Unde ait: Hæc autem non tantum propter dilectionem ergo nos, quantum ut ostenderet eminentem opulentiam gratiæ in sæculis supervenientibus. « Benignitate erga nos per Christum Jesum, » Hoc est, non in Christo duntaxat hæc perstiterunt, sed per ipsum ad nos quoque perveniunt tanquam a principio ad totum quod reliquum est corpus. Quid est autem quod pervenit? nempe una vivificari et una sedere.

μόνη. « Καὶ συνήγειρε καὶ συνεκάθισεν. » Ὥσπερ γὰρ τῆς ἀπαρχῆς ἡμῶν καὶ τῆς κεφαλῆς τοῦ Χριστοῦ ἐγηγερμένης, καὶ ἡμᾶς δι' αὐτῆς ἤγειρεν, οὕτως αὐτῆς κατεζομένης, καὶ τὸ λοιπὸν σῶμα συγκάθηται. Διό φησιν, « Ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ, » τουτέστι, διὰ Χριστοῦ Ἰησοῦ. Ὅτι δὲ καθίζουσιν οἱ ἄξιοι, ἄκουε τοῦ Χριστοῦ λέγοντος τοῖς μαθηταῖς· « Καθήσεσθε ἐπὶ δώδεκα θρόνους, κρίνοντες τὰς δώδεκα φυλὰς τοῦ Ἰσραήλ. » Καὶ πάλιν· « Τὸ δὲ καθίσαι ἐκ δεξιῶν μου καὶ ἐξ εὐωνύμων, οὐκ ἔστιν ἐμὸν δοῦναι, ἀλλ' οἷς ἡτοίμασται παρὰ τοῦ Πατρός μου. » Τέως οὖν ἡτοίμασται. Καὶ πάλιν· « Θέλω ἵνα ὅπου εἰμὶ ἐγὼ, ἐκεῖ καὶ οἱ διάκονοι οἱ ἐμοί. » — « Ἵνα ἐνδείξηται ἐν τοῖς αἰῶσι. » Ἵνα μή τις ἀπιστήσῃ τοῖς εἰρημένοις, ὅρα πῶς αὐτὸ πιθανὸν ποιεῖ, καί φησιν· Ταῦτα δὲ οὐ τοσοῦτον διὰ τὴν πρὸς ἡμᾶς ἀγάπην μόνον, ὅσον ἵνα καὶ ἐνδείξηται τὸν ὑπερβάλλοντα πλοῦτον τῆς χάριτος αὐτοῦ ἐν τοῖς μέλλουσιν αἰῶσι, φησὶν, « Ἐν χρηστότητι ἐφ' ἡμᾶς ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ. » Τουτέστιν, Οὐκ ἄχρι τοῦ Χριστοῦ ταῦτα μόνον στaίη, ἀλλὰ δι' αὐτοῦ ἥξει καὶ εἰς ἡμᾶς ὡς ἀπ' ἀρχῆς πρὸς τὸ ὅλον. Τί δὲ ἥξει; Τὸ συζωοποιηθῆναι, τὸ συγκαθίσαι.

II, 8-10. *Gratia enim estis servati per fidem, idque non ex vobis. Dei donum est: non ex operibus, ne quis glorietur. Nam ipsius sumus opus conditi per Christum Jesum ad opera bona quæ præparavit Deus ut in eis ambularemus.*

Τῇ γὰρ χάριτί ἐστε σεσωμένοι διὰ τῆς πίστεως, καὶ τοῦτο οὐκ ἐξ ὑμῶν. Θεοῦ τὸ δῶρον, οὐκ ἐξ ἔργων, ἵνα μή τις καυχήσηται. Αὐτοῦ γάρ ἐσμεν ποίημα, κτισθέντες ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ ἐπὶ ἔργοις ἀγαθοῖς, οἷς προητοίμασεν ὁ Θεὸς, ἵνα ἐν αὐτοῖς περιπατήσωμεν.

« Gratia. » Quæ videlicet est per fidem, « Idque non ex vobis. » Ex nobis quidem est fides, verum ipsius quoque occasio est Deus. Nisi enim incarnatus fuisset, quomodo potuissemus credere? Nam, « Quomodo, inquit, credent nisi audierint? » 17 Ideo donum Dei vocat fidem. Aut etiam propterea donum, qui neque fides per seipsam salvare potuisset, nisi Deus per ipsam salvare voluisset. Donum itaque Dei est quod nos crediderimus, et quod per fidem salvemur donum etiam Dei est. « Non ex operibus ne quis glorietur. » Non quod nollet ex operibus salvare, sed quod nullus potuerit ex operibus salvari, nisi per fidem. Quia ergo nullus potuit ex operibus salvari, non etiam gloriabitur.

« Τῇ γὰρ χάριτι. » Τῇ διὰ τῆς πίστεως χάριτι. « Καὶ τοῦτο οὐκ ἐξ ὑμῶν. » Ἐξ ἡμῶν μὲν ἡ πίστις, ἀλλὰ καὶ αὐτῆς πρόφασις ὁ Θεός. Εἰ γὰρ μὴ ἐνηνθρώπησε, πῶς εἰχοκεν πιστεῦσαι; « Πῶς γὰρ, φησὶ, πιστεύσουσιν, ἐὰν μὴ ἀκούσωσι; » Διὸ δῶρον Θεοῦ καλεῖ τὴν πίστιν Ἢ καὶ δῶρον διὰ τοῦτο, ὅτι οὐδὲ ἡ πίστις σῶσαι ἴσχυε καθ' ἑαυτὴν, εἰ μὴ ὁ Θεὸς ἠβουλήθη διὰ τῆς πίστεως σῶσαι. Ὥστε τὸ πιστεῦσαι ἡμᾶς, δῶρον Θεοῦ, καὶ τὸ διὰ πίστεως σωθῆναι δῶρον Θεοῦ. « Οὐκ ἐξ ἔργων ἵνα μή τις καυχήσηται. » Οὐκ ἐπειδὴ οὐκ ἠβούλετο ἐξ ἔργων σῶσαι, ἀλλ' ὅτι οὐδεὶς ἴσχυεν ἐξ ἔργων σωθῆναι, εἰ μὴ διὰ πίστεως. Ἐπεὶ οὖν οὐδεὶς ἴσχυσεν ἐξ ἔργων σωθῆναι, οὐδὲ καυχήσεται.

« Non ex operibus. » Ne quis arrogantiæ ansam accipiat, quasi ex propriis operibus factus sit salvus. Atqui contingeret ex operibus salvum fieri, nec sic oporteret, inquit, in arrogantiam ac jactantiam decidere. Quamobrem? Quia Dei opus sumus: neque id tantum, verum etiam ad hoc conditi ut bonum operaremur. Itaque etiam si ex bonis operibus salvaremur, utique justum esset causam in Deum referre, eique gratias agere, quod ipse nos ad id condiderit, et non ad nos ipsos ea quæ arrogantiæ sunt firmare. Quando vero ad bona opera conditi, non solum nihil boni operati su-

« Οὐκ ἐξ ἔργων. » — [ΦΩΤ.] Ἵνα μή τις ἀφορμὴν ἀπονοίας λάβῃ, ὡς ἐκ οἰκείων ἔργων σωθείς. Καίτοι καὶ ἐξ ἔργων ἐνῆν σώζεσθαι, οὐδ' οὕτως, φησὶν, ἐχρῆν εἰς ἀπόνοιαν καὶ καύχησιν ἐκπεσεῖν. Διὰ τί; Ὅτι ποίημά ἐσμεν τοῦ Θεοῦ. Καὶ οὐ τοῦτο μόνον, ἀλλὰ καὶ ἐπὶ τῷ ἀγαθοεργεῖν κτισθέντες. Ὥστε καὶ εἰ ἐξ ἔργων ἐσωζόμεθα, εἰς Θεὸν ἂν εἴημεν δίκαιοι ἀναφέρειν τὴν αἰτίαν καὶ τὴν εὐχαριστίαν, ὅτι αὐτὸς ἡμᾶς ἐπὶ τούτῳ ἔκτισεν, ἀλλ' οὐχὶ εἰς ἑαυτοὺς τὰ τῆς ἀπονοίας κρατύνειν. Ὅτε δὲ καὶ κτισθέντες, ἐπὶ ἔργοις ἀγαθοῖς οὐ μόνον οὐδὲν ἠγαθουργήσαμεν, ἀλλὰ καὶ εἰς τοὐναντίον ἀπηνέχθημεν, καὶ ἀπενεχθέντες οὐκ ἐξ

[10] Matth. XIX, 28. [11] Matth. XX, 23. [12] Joan. XII, 26; XVII, 24.

ἑαυτῶν ἀπεστράφημεν, ἀλλὰ χάριτι καὶ δωρήματι Θεοῦ. πηλίκη τις ἡ εὐχαριστία παρ' ἡμῶν ὀφείλεται τῷ Θεῷ; Τῷ δὲ, ἐπὶ ἔργοις ἀγαθοῖς κτισθέντες, ἅμα καὶ προτρέποντός ἐστι καὶ διανιστῶντος ἐπὶ πράξεις ἀγαθάς. Ἵνα εἴπῃ· Χρεῶσταί ἐστε ποιεῖν τὸ ἀγαθὸν, καὶ ἀρχαῖον ἐστι τὸ χρέος. Ἐπὶ τούτῳ γὰρ ἐκτίσθητε, ἀλλὰ καὶ τόκοις αὐτὸ πολλοῖς ἐβαρύνατε καὶ ηὐξήσατε, μηδὲν ἀποδιδόντες ἀλλὰ καὶ διὰ παραβάσεως προστιθέντες. Χρεία οὖν πολλῆς σπουδῆς καὶ ἐπιμελείας, εἰς τὸ τὰ ὀφειλόμενα ἀποτίσαι. « Κτισθέντες ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ· » Εἶτα ἵνα μὴ ἀκούσαντες ὅτι οὐκ ἐξ ἔργων ἐσώθημεν, ἀλλὰ χάριτι, ῥαθυμότεροι γενώμεθα, δείκνυσιν ὅτι μετὰ τὴν πίστιν, καὶ ἔργων χρεία. « Αὐτοῦ γάρ ἐσμεν, φησὶ, ποίημα, κτισθέντες διὰ Ἰησοῦ Χριστοῦ. » Οὐ τὴν πρώτην ἡμῶν δημιουργίαν λέγων, ἀλλὰ τὴν B δευτέραν τὴν ἐν τῷ βαπτίσματι. Ἐκτίσθημεν δὲ, φησὶν, ἐπὶ ἔργοις ἀγαθοῖς, οἷς προητοίμασεν ὁ Θεὸς, εἰς τὸ ἐν αὐτοῖς, φησὶ, περιπατεῖν. Ἔνεστι δὲ ταῦτα καὶ περὶ τῆς πρώτης δημιουργίας νοεῖν. « Οἷς προητοίμασεν ὁ Θεός. » Οὓς καὶ πρὸ τοῦ βαπτίσματος, φησὶν, ἡτοίμασεν. « Ἵνα ἐν αὐτοῖς περιπατήσωμεν. » Τὴν ἐπ' αὐτοῖς ἄπαυστον σχέσιν δηλοῖ.

Διὸ μνημονεύετε ὅτι ὑμεῖς ποτε τὰ ἔθνη ἐν σαρκὶ οἱ λεγόμενοι ἀκροβυστία, ὑπὸ τῆς λεγομένης περιτομῆς ἐν σαρκὶ χειροποιήτου, ὅτι ἦτε ἐν τῷ καιρῷ ἐκείνῳ χωρὶς Χριστοῦ ἀπηλλοτριωμένοι τῆς πολιτείας τοῦ Ἰσραὴλ, καὶ ξένοι τῶν διαθηκῶν τῆς ἐπαγγελίας, ἐλπίδα μὴ ἔχοντες καὶ ἄθεοι ἐν τῷ κόσμῳ. Νυνὶ δὲ ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ ὑμεῖς οἵ ποτε ὄντες μακρὰν, ἐγγὺς ἐγενήθητε ἐν C τῷ αἵματι τοῦ Χριστοῦ.

« Διὸ μνημονεύετε. » Ἐπεὶ οὖν ὅλως ἐπὶ ἔργοις ἀγαθοῖς ἐκτίσθημεν, μνημονεύετε. Καὶ γὰρ ἔθος τοῖς ἀπὸ πολλῆς εὐτελείας εἰς ὕψος ἀναδραμοῦσι, μηδὲ μεμνῆσθαι τῶν προτέρων. Ὅτι ὑμεῖς ποτε. Θέλει εἰπεῖν ὅτι ὑμεῖς οἱ ἀκρόβυστοι, ἐν τοῖς ἔμπροσθεν χρόνοις, ἀλλότριοι ἦτε τοῦ Θεοῦ καὶ τῶν ἐπαγγελιῶν. Νυνὶ δὲ, οἱ τότε ὄντες ἀλλότριοι καὶ πόῤῥω, ἐγγὺς ἐγένεσθε. Δείκνυσι δὲ ἐκ τούτου τοῦ Χριστοῦ τὴν κηδεμονίαν, ὅτι τοὺς ἀπηλλοτριωμένους καὶ ἐλπίδα μὴ ἔχοντας ἔσωσεν. Ὅρα δὲ εὐφυῶς πῶς καταβάλλει τὴν περιτομὴν δεικνὺς ἐν λόγῳ μόνον καὶ οὐκ ἔργῳ τινὶ γενναίως ἔχειν αὐτὴν, ὡς πρὸς τὴν ἀκροβυστίαν τὸ διάφορον. Ὑμεῖς γὰρ, φησὶ, τὰ ἔθνη οἱ ἐν σαρκὶ, ἀλλ' οὐκ ἐν πνεύματι, καὶ οἱ λε- D γόμενοι. (Οὐ γὰρ ὄντες κατὰ τὸν πνευματικὸν λόγον.) Ὡσεὶ εἶπεν, ἐν σαρκὶ καὶ ἐν λόγοις τὸ ἔλαττον, οὐδαμοῦ ἐν πνεύματι. Εἶτα πάλιν περὶ τῆς περιτομῆς λέγων φησὶν, ὑπὸ τῆς λεγομένης καὶ χειροποιήτου, τὴν ἐν λόγοις μόνον καὶ σαρκὶ προτίμησιν δηλῶν. « Ὅτι ἦτε. » Τί μνημονεύετε, ὅτι ἦτε, φησὶν, ἐν τῷ καιρῷ ἐκείνῳ χωρὶς Χριστοῦ. Τοῦτο ἦν, φησὶ, τὸ δεινόν. Τὸ δὲ τῆς ἀκροβυστίας, ἄχρι σαρκὸς καὶ ὀνόματος ἦν ψιλοῦ. Εἶτα ὅτι καὶ ἀπηλλοτριωμένοι ἦτε τῆς πολιτείας τοῦ Ἰσραὴλ καὶ τοῦτο δεινόν. Εἰ γὰρ καὶ ἀνάξιοι ὤφησαν οἱ ἐξ Ἰσραὴλ, πλὴν ἀλλ' ᾔδεισαν Θεόν. « Καὶ ξένοι τῶν διαθηκῶν. » Ἡ τοῦ

A mus, sed in contrarium potius delati sumus : et delati, non ex nobis ipsis conversi sumus, sed gratia et dono Dei. quanta debetur a nobis Deo gratiarum actio ? Quod autem ait : Ad opera bona conditi, simul et adhortantis est, et ad bonas actiones excitantis ac si diceret : Debitores estis ad operandum bonum, et vetus est debitum : ad hoc enim conditi estis : sed et multis usuris debitum hoc aggravastis et auxistis, nihil reddentes aut solventes, sed transgressione potius superaddentes : opus est igitur multo studio ac diligentia ad hoc ut debita exsolvatis. « Conditi per Christum Jesum. » Deinde ne audientes quod non ex operibus salvati sumus, sed ex gratia, segniores efficiamur, ostendit quod post fidem necessaria sunt bona opera. « Nam B ipsius, inquit, sumus opus conditi per Christum Jesum. » Non primam nostram creationem dicit, sed secundam quæ est in baptismate. Conditi autem sumus inquit, ad opera bona, quæ præparavit Deus ad ambulandum in illis. Possunt autem et de prima creatione intelligi. « Quæ præparavit Deus. » Quæ etiam ante baptisma, inquit præparavit Deus. « Ut in eis ambularemus. » Habitum ad hæc denotat qui nunquam quiescit.

18 II, 11-13. *Quapropter mementote quod vos quondam gentes in carne vocabamini præputium ab ea quæ vocatur circumcisio in carne, quæ circumcisio manibus fit : quod eratis, inquam, in tempore illo sine Christo abalienati a conversatione Israel, et extranei a testamentis promissionis, spem non habentes, Deoque carentes in mundo. Nunc autem per* C *Christum Jesum vos qui quondam eratis longinqui, facti estis propinqui per sanguinem Christi.*

« Quapropter mementote. » Quoniam igitur omnino ad opera bona conditi sumus, mementote. Etenim moris est his qui a multa abjectione ad sublimitatem subito ascenderunt, non meminisse priorum. Vult dicere : Vos præputiati eratis prioribus temporibus, alieni a Deo et promissionibus : nunc autem qui tunc eratis alieni et longinqui, facti estis propinqui. Ostendit autem ex hoc Christi gubernationem, quia eos qui abalienati et spe carentes erant, salvavit. Considera vero quomodo ingeniose deprimat circumcisionem ostendens solo sermone et non opere illam præclare se habere, tanquam aliquid excellens supra præputium. Vos D enim, inquit, qui eratis gentes in carne, sed non in spiritu, et qui dicebamini (neque enim eratis juxta spiritualem sermonem) præputium. Ac si diceret : In carne et sermonibus est si quid vobis minus erat, nequaquam in spiritu. Deinde rursum de circumcisione loquens, ait : Ab ea quæ dicitur, et quæ manibus fit : indicans solum eum primatum qui in sermonibus est et in carne. « Quod eratis. » Quid illud est quod opus est ut meminerimus ? Quod eratis, inquit, in tempore illo sine Christo. Hoc, ait, miserum erat : nam esse præputium, erat carnis duntaxat et nudi nominis. Deinde quod etiam abalienati eratis : et hoc malum erat. Nam quanquam

indigni videbantur qui erant ex Israel, attamen illi Deum noverant. « Et extranei a testamentis. » Aut a lege, aut a promissione quæ ad ipsos facta fuerat. Non dixit autem Separati, sed Abalienati : neque rursum : Non participes, sed Extranei : quæ multam ostendunt alienationem. « Spem non habentes. » Judæi licet propter indignitatem frustrati erant, **19** attamen spem ex promissione habebant. Quid ad vos, inquit, gentes, quæ spem non habebatis.

νόμου, ἢ τῆς πρὸς αὐτοὺς ἐπαγγελίας. Οὐκ εἶπε δὲ, Κεχωρισμένοι, ἀλλ' Ἀπηλλοτριωμένοι, οὔτε πάλιν, Οὐ μετέχοντες, ἀλλὰ Ξένοι. Ἅπερ πολλὴν δείκνυσι τὴν ἀλλοτρίωσιν. « Ἐλπίδα μὴ ἔχοντες. » Οἱ Ἰουδαῖοι εἰ καὶ ἀπέτυχον δι' ἀναξιότητα, εἶχον μέντοι ἐλπίδα ἐκ τῆς ἐπαγγελίας. Τί πρὸς ὑμᾶς, φησὶ, τὰ ἔθνη τὰ μὴ ἔχοντα ἐλπίδα;

« Deoque carentes in mundo. » Atqui deos adorabant, sed non erant dii : vos igitur, inquit, Deo carebatis. Nam Judæi licet offendebant ac resistebant, Deum tamen noverant « Deoque carentes in mundo. » Hoc est in conversatione vestra et cultu quantum ad præsentem vitam : nam quantum ad futuram etiam inviti Deum cognoscent. Non solum autem hoc, verum etiam juxta præsentem vitam, tanquam Dei opera et ab eo gubernata, sine Deo non erant : quo modo ergo Deo carentes ? propter conversationem secundum mundum, propter cultum, propter impuram mentem ac voluntatem. « Nunc autem per Christum Jesum. » Cum ostendisset quod gentes Judæorum comparatione multum ac vehementer a Deo alienatæ erant, ostendit quod propter solam Dei benignitatem propinquæ factæ sint. Hunc autem sermonem omnem movit, ut ostenderet Dei erga gentes providentiam. Nam quando magis hi qui longinqui erant, facti sunt propinqui, tanto magis ostenditur Dei erga ipsos providentia. Facti estis popinqui ἐγγὺς et μακρὰν, id est prope et procul, voluntatis ac mentis sunt et non loci. Qui ergo longinqui eratis a conversatione Israel quæ est secundum Deum facti estis propinqui. Hoc autem significat quod sequitur. Qui fecit utraque unum. Primum tamen etiam recte dictum erat. Per sanguinem, inquit, Christi hoc est per suum sanguinem. Ipse enim qui sanguinem effudit pro nobis et per hunc solvit peccatum omnes in propinquum adduxit : nam ipse inquit, est pax nostra. Siquidem ante incarnationem abominandi eramus et angelis et Judæis, non solum inimici.

« Καὶ ἄθεοι, φησὶν, ἐν τῷ κόσμῳ. » Καίτοι προσεκύνουν θεοὺς, ἀλλ' οὐκ ἦσαν θεοί. Ὑμεῖς οὖν, φησὶν, ἄθεοι ἦτε. Οἱ γὰρ Ἰουδαῖοι εἰ καὶ προσέκρουον, ᾔδεσαν μέν τοι Θεόν. « Καὶ ἄθεοι ἐν τῷ κόσμῳ. » Ἐν τῇ κατὰ τὸν παρόντα βίον πολιτείᾳ ὑμῶν καὶ λατρείᾳ. Ἐν γὰρ τῷ μέλλοντι, καὶ ἄκοντες ἐπιγνώσονται τὸν Θεὸν, οὐ μόνον δὲ, ἀλλὰ καὶ κατὰ τὸν παρόντα ὡς δημιουργήματα καὶ προνοούμενα, οὐκ ἦσαν ἄθεοι. Πῶς οὖν ἄθεοι; Ἀπὸ τῆς κατὰ τὸν κόσμον πολιτείας, ἀπὸ τῆς λατρείας, ἀπὸ τῆς βεβήλου προαιρέσεως. « Νυνὶ δὲ ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ. » Δείξας πολὺ καὶ σφόδρα ἀφεστηκότα τὰ ἔθνη τοῦ Θεοῦ τῇ πρὸς Ἰουδαίους παραθέσει, δείκνυσιν ὅτι διὰ μόνην φιλανθρωπίαν Θεοῦ ἐγγὺς γεγόνασι. Τοῦτον δὲ πάντα κεκίνηκε τὸν λόγον, δεικνὺς τὴν πρὸς τὰ ἔθνη τοῦ Θεοῦ κηδεμονίαν. Ὅσῳ γὰρ πόῤῥω ὄντες ἐγγὺς γεγόνασι, τοσούτῳ μᾶλλον δείκνυται ἡ τοῦ Θεοῦ πρόνοια περὶ αὐτούς. Ἐγγὺς ἐγενήθητε. Τὸ ἐγγὺς καὶ τὸ μακρὰν προαιρέσεώς ἐστιν οὐ τόπου. Οἱ μακρὰν οὖν ὄντες τῆς πολιτείας τοῦ Ἰσραὴλ καὶ διὰ τοῦτο καὶ τοῦ Θεοῦ, ἐγγὺς γεγόνατε. Ἢ οἱ μακρὰν ὄντες τῆς τοῦ Ἰσραὴλ πολιτείας τῆς κατὰ Θεὸν ἐγγὺς γεγόνατε. Τοῦτο γὰρ δηλοῖ τὸ ἑπόμενον, ὁ ποιήσας τὰ ἀμφότερα ἕν. Καὶ τὸ πρῶτον δὲ καλῶς ἔχει, ἐν τῷ αἵματι, φησὶ, τοῦ Χριστοῦ, τουτέστι, διὰ τοῦ αἵματος αὐτοῦ· Αὐτὸς γὰρ τὸ αἷμα ἐκχέας ὑπὲρ ἡμῶν, καὶ τούτῳ λύσας τὴν ἁμαρτίαν, πάντας ἤγαγεν ἐγγύς. Αὐτὸς γάρ ἐστι, φησὶν, ἡ εἰρήνη ἡμῶν. Πρὸ γὰρ τῆς ἐνανθρωπήσεως, βδελυροὶ ἦμεν καὶ ἀγγέλοις καὶ Ἰουδαίοις, οὐ μόνον ἐχθροί.

II, 14-18. *Ipse enim est pax nostra qui fecit utraque unum : et interstitium maceriæ diruit, nempe simultatem per carnem suam, legem mandatorum in decretis sitam abrogans, ut duos conderet in semetipso in unum novum hominem, faciens pacem ; et ut reconciliaret ambos in uno corpore Deo per crucem, cum peremisset per eam inimicitiam : et veniens annuntiavit pacem vobis qui procul aberatis, et iis qui prope. Quoniam autem per illum habemus aditum utrique in uno Spiritu ad Patrem.*

Αὐτὸς γάρ ἐστιν ἡ εἰρήνη ἡμῶν ὁ ποιήσας τὰ ἀμφότερα ἓν, καὶ τὸ μεσότοιχον τοῦ φραγμοῦ λύσας τὴν ἔχθραν ἐν τῇ σαρκὶ αὐτοῦ, τὸν νόμον τῶν ἐντολῶν ἐν δόγμασι καταργήσας, ἵνα τοὺς δύο κτίσῃ ἐν ἑαυτῷ εἰς ἕνα καινὸν ἄνθρωπον, ποιῶν εἰρήνην, καὶ ἀποκαταλλάξῃ τοὺς ἀμφοτέρους ἐν ἑνὶ σώματι τῷ Θεῷ, διὰ τοῦ σταυροῦ ἀποκτείνας τὴν ἔχθραν ἐν αὐτῷ καὶ ἐλθὼν εὐηγγελίσατο εἰρήνην ὑμῖν τοῖς μακρὰν καὶ τοῖς ἐγγύς. Ὅτι δι' αὐτοῦ ἔχομεν τὴν προσαγωγὴν οἱ ἀμφότεροι ἐν ἑνὶ Πνεύματι πρὸς τὸν Πατέρα.

20 « Qui fecit utraque unum. » Nempe Judæos ac gentes. Hoc autem dicit, non quod nos ad Judæorum conversationem ac politiam duxerit sed quod illos et nos a paternis separatos moribus ac traditionibus, mutuoque conjunctos, ad suam fidem duxerit Christus. Nos tamen gentes tanto magis

« Ὁ ποιήσας τὰ ἀμφότερα ἕν. » Τούς τε Ἰουδαίους καὶ τοὺς ἐξ ἐθνῶν. Τοῦτο δὲ λέγει, οὐχ ὅτι εἰς τὴν τῶν Ἰουδαίων ἡμᾶς πολιτείαν ἤγαγεν, ἀλλ' ὅτι ἐκείνους καὶ ἡμᾶς διαζεύξας τῶν πατρῴων ἐθῶν καὶ παραδόσεων καὶ ἀλλήλοις συζεύξας, εἰς τὴν αὐτοῦ πίστιν ἤγαγεν ὁ Χριστός. Πλὴν τὰ ἔθνη μάλιστα

εὐχαριστεῖν ὀφείλομεν, ὅσῳ καὶ μάλιστα ξένοι μενῆ. « Καὶ τὸ μεσότοιχον τοῦ φραγμοῦ. » Μεσότοιχον φραγμοῦ, φησὶ, τὴν ἔχθραν τὴν πρὸς Θεὸν ἡμῶν τε καὶ Ἰουδαίων, ἥτις ἐκ τῶν ἡμετέρων ἐγίνετο παραπτωμάτων, ὡς καὶ αὐτός φησι διὰ τοῦ προφήτου· « Οὐχὶ αἱ ἁμαρτίαι ὑμῶν διιστῶσιν ἀνάμεσον ὑμῶν καὶ ἐμοῦ; » Ποῖον δὲ μεσότοιχον; Τὴν ἔχθραν φησὶ, τὴν πρὸς Θεόν. « Ἐν τῇ σαρκί· » τουτέστι, διὰ τῆς σαρκὸς αὐτοῦ. Εἰ γὰρ μὴ ἀπέθανεν ὑπὲρ ἡμῶν, οὐκ ἂν ἐλύθη ἡ ἁμαρτία ἡ χωρίζουσα ἡμᾶς ἀπὸ Θεοῦ. — [ΦΩΤ.] Διπλῆ ἦν ἡ ἔχθρα, καὶ διπλοῦν τὸ μεσότοιχον, μᾶλλον δὲ καὶ τριπλῆ. Ἀλλὰ καὶ πρὸς ἀγγέλους ἐξεπολέμωτο τὸ ἀνθρώπινον. Νῦν δὲ τέως περὶ τῶν δύο διαλαμβάνει, ἣν εἶχον οἱ ἐξ ἐθνῶν πρὸς τοὺς ἐξ Ἰουδαίων, καὶ ἣν ἄμφω πρὸς τὸν Θεὸν τῶν ὅλων, ἀλλ' ἑκατέραν ἔχθραν καὶ ἑκάτερον μεσότοιχον, ἔλυσε Χριστὸς ὁ Θεὸς ἡμῶν. « Τὸν νόμον τῶν ἐντολῶν. » Ἐπειδὴ ἔδωκε τὸν νόμον, ἀσφαλιζόμενον ἡμᾶς, ἡμεῖς δὲ παρέβημεν αὐτὸν οἱ ἄνθρωποι, ἔλυσε καὶ αὐτὸν τὸν νόμον. Ὥσπερ ἂν εἴ τις παιδαγωγὸν δοὺς παιδίῳ, ἐπεὶ μὴ ἤκουε τοῦ παιδαγωγοῦ, ἐλεύθερον εἴασε καὶ τοῦ παιδαγωγοῦ, δέον κολάσαι. Καταργήσας δὲ, φησὶ, τὸν νόμον ἐν δόγμασιν, ἢ τῇ πίστει, ἢ οἷς αὐτὸς εἶπεν· « Ἐγὼ δὲ, φησὶ, λέγω ὑμῖν. » — « Ἵνα τοὺς δύο κτίσῃ. » Ὁρᾷς ὅτι οὐχ ὁ Ἕλλην γέγονεν Ἰουδαῖος, ἀλλὰ καὶ οὗτος κἀκεῖνος εἰς ἀμείνω κατάστασιν ἦλθον; κτίσῃ, φησὶ, δεικνὺς τὴν ἀναγέννησιν. Εἰς ἕνα γὰρ πάντες εἰσὶν ἐκτισμένοι νέον τινὰ καὶ πιστὸν ἄνθρωπον, καὶ τοῦ γήρως τῶν ἁμαρτιῶν ἀλλότριον. « Ἐν ἑαυτῷ » Οἷον δι' ἑαυτοῦ, οὐ δι' ἀγγέλων, ἢ ἄλλων τινῶν δυνάμεων, ἀλλὰ δι' ἑαυτοῦ. Ἢ ὅτι, φησὶ, τοῦτο πρῶτον γενόμενος, καὶ τύπον καὶ ὑπόδειγμα παρασχών. « Καὶ ἀποκαταλλάξῃ. » Πρὸς τὸν Θεὸν τοὺς ἀνθρώπους. Οὐ γὰρ ἄν ποτε κατηλλάγησαν τῷ Θεῷ, μένοντες Ἰουδαῖοι καὶ Ἕλληνες. Ὅτι γὰρ πρὸ τούτου σφόδρα ἦσαν ἀκατάλλακτοι πρὸς τὸν Θεόν, δείκνυσιν ἡ ἔμφασις τοῦ, ἀποκαταλλάξῃ. « Ἐν ἑνὶ σώματι τῷ Θεῷ. » Οἷον γινομένους ἓν σῶμα, οὗ αὐτός ἐστι κεφαλή. — [ΦΩΤ.] Διὰ μὲν τοῦ, Ἐν ἑνὶ σώματι, τὴν πρὸς ἀλλήλους ἐμφαίνει καταλλαγήν. Διὰ δὲ τοῦ, τῷ Θεῷ, τὴν πρὸς Θεὸν ἀμφοτέρων. « Διὰ τοῦ σταυροῦ ἀποκτείνας, » Πῶς δὲ ἀποκατήλλαξε τῷ Θεῷ; ἀποκτείνας, φησὶ, τὴν ἔχθραν δι' αὐτοῦ. Διὰ τοῦ σταυροῦ γὰρ λύσας τῷ θανάτῳ αὐτοῦ τὴν ἁμαρτίαν, καὶ τὴν ἔχθραν ἔλυσεν. Οὐδὲν δὲ ἐμφαντικώτερον τοῦ, ἀποκτείνας. Τὸ γὰρ ἀστάλευτον τῆς λύσεως δηλοῖ. Πῶς οὖν νῦν, φαίη τις, πάλιν ἁμαρτάνομεν, ἑτέρας ἁμαρτίας γεννῶντες; Αἱ γὰρ πρότεραι ἀπεκτάνθησαν. « Καὶ ἐλθὼν εὐηγγελίσατο. » Μηδένα πέμψας, ἀλλ' αὐτὸς ἑαυτῷ διακονησάμενος. Μακρὰν δὲ τὰ ἔθνη καλεῖ, καὶ ἐγγὺς τοὺς Ἰουδαίους. « Ἔχομεν τὴν προσαγωγήν. » Τὴν καταλλαγὴν, καὶ τὴν εἰρήνην τὴν πρὸς τὸν Θεόν. Οὐ γὰρ ἀφ' ἑαυτῶν ἀπήλθομεν, ἀλλ' ὑπὸ Χριστοῦ προσήχθημεν. « Ἐν ἑνὶ πνεύματι. » Οὐκ ἐκεῖνοι μὲν ἅτε ἐγγὺς ὄντες, ἐν μείζονι, ἡμεῖς δὲ ὡς μακρὰν, ἐν ἐλάσσονι. Διὰ γὰρ τοῦ πνεύματος

A gratias agere debemus, quanto magis extranei eramus. « Et intersti ium maceriæ » Interstitium maceriæ dicit simultatem erga Deum et nos ac Judæos, quæ ex nostris proveniebat delictis, sicut etiam ipse dicit per prophetam: « Nonne iniquitates vestræ divisionem fecerunt inter vos et me [12]? » Quale autem interstitium? simultatem inquit erga Deum. « Per carnem suam. » Nam ἐν pro διά capitur, id est, *in* pro *per* Nisi enim mortuus esset pro nobis, nequaquam solutum esset peccatum quod nos a Deo separabat. — Duplex namque simultus erat et duplex interstitium, imo potius etiam triplex: quando quidem etiam adversus angelos bellum humana natura gerebat: nunc tamen de duabus interim disserit, puta quam habebant inter se mutuo qui

B ex Judæis erant et qui ex gentibus, et quam utrique habebant adversus Deum universorum: sed utramque simultatem et utrumque interstitium solvit Christus Deus noster. « Legem mandatorum. » Quandoquidem legem deeerat quæ nos muniret, nos autem homines illam transgressi sumus, solvit et ipsam legem. Quemadmodum si quis cum puero dederit pædagogum, quia non audit pædagogum, liberum esse permittat etiam a pædagogo, cum punire oporteret. Abrogans autem ait, legem in decretis sitam: aut propter fidem, aut propter ea quæ ipse tradebat: « Ego autem, inquit, dico vobis [13]. » — « Ut duos conderet. » Vides quod Græcus non sit factus Judæus, sed et hic et ille ad meliorem statum venerint? Conderet ait, ostendens regenerationem. Omnes enim in unum conditi sunt

C novum quemdam et fidelem hominem, ac alienum a vetustate peccatorum. « In semetipso. » Hoc est, per semetipsum non per angelos aut alias quasvis potestates, sed per seipsum. Aut dicit quod hoc primum fecerit, typum ac specimem præbens. « Et reconciliari. » Homines erga Deum. Neque enim reconciliari unquam Deo poterant manentes Judæi aut Græci. Quod enim ante hoc vehementer dissiderent a Deo, **21** ostendit emphasis dictionis ἀποκαταλλάξῃ reconciliaret. « In uno corpore Deo. » Hoc est factos unum corpus cujus ipse est caput. — Per hoc quod dicit: In uno corpore, ostendit conciliationem quæ facta est inter se mutuo. Per hoc autem quod ait, Deo, amborum reconciliationem erga Deum. « Per crucem cum peremisset. »

D Quomodo autem reconciliavit Deo? Cum peremisset, inquit inimicitiam per eam. Per crucem enim soluto morte sua peccato, etiam solvit inimicitiam. Nihil autem majorem habet emphasim quam ἀποκτείνας. Id est, cum peremisset, denotat enim firmitatem solutionis. Quomodo ergo nunc adhuc peccamus? dicet aliquis, alia producentes peccata: nam priora perempta sunt. « Et veniens annuntiavit. » Nullo misso, sed sibi ipsi factus minister. Procul autem fuisse dicit gentes, et prope Judæos. « Habemus aditum. » Reconciliationem et pacem

Isa. LIX, 2. [13] Matth. v, 22 seqq.

quæ est erga Deum. Non enim ex nobis ipsis profecti sumus, sed a Christo adducti sumus. « In uno spiritu. » Non illi quidem quod prope essent, majoris habiti sunt : nos autem quod procul distaremus, minoris. Per spiritum namque factos amabiles utrosque, adduxit ad Patrem ; et quia per seipsum et per spiritum adduxit.

A ἀπεράστους ποιήσας προσήγαγε τῷ Πατρί. Καὶ ὅτι διά τε ἑαυτοῦ καὶ τοῦ πνεύματος προσήγαγεν.

II, 19 22. *Jam igitur non estis hospites et incolæ, sed concives sanctorum ac domestici Dei, superstructi super fundamentum apostolorum et prophetarum, summo angulari lapide ipso Jesu Christo : in quo quæcunque structura coagmentatur, ea crescit in templum sanctum in Domino : in quo et vos coædificamini in habitaculum Dei in spiritu.*

Ἄρα οὖν οὐκ ἔτι ἐστὲ ξένοι καὶ πάροικοι, ἀλλὰ συμπολῖται τῶν ἁγίων καὶ οἰκεῖοι τοῦ Θεοῦ, ἐποικοδομηθέντες ἐπὶ τῷ θεμελίῳ τῶν ἀποστόλων καὶ προφητῶν, ὄντος ἀκρογωνιαίου αὐτοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ, ἐν ᾧ πᾶσα οἰκοδομὴ συναρμολογουμένη, αὔξει εἰς ναὸν ἅγιον ἐν Κυρίῳ, ἐν ᾧ καὶ ὑμεῖς συνοικοδομεῖσθε εἰς κατοικητήριον τοῦ Θεοῦ ἐν πνεύματι.

« Jam non estis hospites. » Cum enim olim non potuerint nancisci spem cœlestium, hospites erant et incolæ. « Sanctorum. » Nunc autem, inquit, eamdem habetis cum sanctis civitatem, nempe cœlestem Jerusalem. Considera vero quod non dixerit Judæorum, sed sanctorum, Abraham inquit ac similium. « Ac domestici Dei. » Nam quod illi habebant, inquit, innumeris laboribus, hoc vobis per fidem donatum est. Volens autem vehementem significare unionem gentium ad prophetas et apostolos. 22 Superstructi ait, ac si diceret : In fundamentum positi sunt prophetæ et apostoli, vos reliquam structuram completis : ut omnes in unum efficiamini templum Dei : quod est veluti super prophetas et apostolos ædificari. « Apostolorum et prophetarum. » Vide quod primi sint apostoli. « Summo angulari lapide. » Ipse enim et fundamentum et structuram continet ac complectitur. Animadverte autem quod interdum ipsum desuper complecti dicit, ubi videlicet caput illum nominat : interdum vero inferne, ut est summo angulari lapide. Alibi vero etiam fundamentum dicit Christum. « In quo quæcunque structura. » In quo angulari lapide. « Coagmentatur. » Ostendit diligentem et studiosam structuram : simul indicans quod non alio modo crescet in templum sanctum, aut omnino salvabitur, nisi per vitam studiosam. « Crescit in templum. » Hæc enim structura ubi crescit et completur, in templum Dei perficitur. « Nam inhabitabo, inquit, in illis [13]. » Siquidem et generaliter Deus in Ecclesia habitat et privatim in unoquoque eorum qui digni sunt. « In Domino. » Hoc est per Dominum. « Et vos coædificamini. » Primam structuram dixit universalis Ecclesiæ, hunc autem eorum qui Ephesi erant. « In spiritu. » Aut per spiritum, aut in spirituali structura.

B « Οὐκ ἔτι ἐστὲ ξένοι. » Οἱ γὰρ μὴ ἔχοντες πάλαι ἐλπίδα τεύξασθαι τῶν οὐρανίων, ξένοι ἦσαν καὶ πάροικοι. « Τῶν ἁγίων. » Νῦν δὲ, φησὶ, τὴν αὐτὴν ἔχετε τοῖς ἁγίοις πόλιν, τὴν οὐράνιον Ἱερουσαλήμ. Ὅρα δὲ, οὐκ εἶπε τῶν Ἰουδαίων, ἀλλὰ τῶν ἁγίων, τῶν ἀμφὶ τὸν Ἀβραὰμ, φησί. « Καὶ οἰκεῖοι τοῦ Θεοῦ. » Ὅπερ γὰρ ἔσχον ἐκεῖνοι, φησὶ, μυρίοις πόνοις, τοῦτο ὑμῖν διὰ τῆς πίστεως δεδώρηται. Τὴν δὲ ἄγαν ἕνωσιν τὴν πρὸς τοὺς προφήτας καὶ ἀποστόλους τῶν ἐθνῶν σημᾶναι θέλων. Ἐποικοδομηθέντες φησὶν, ὡσεὶ εἶπε· Θεμέλιος ἀπόκεινται οἱ προφῆται καὶ οἱ ἀπόστολοι, ὑμεῖς τὴν λοιπὴν οἰκοδομὴν ἀναπληροῦτε ἵνα γένησθε οἱ πάντες εἷς ἓν ναὸς Θεοῦ. Οἷον δέ ἐστιν, ἐπάνω προφητῶν καὶ ἀποστόλων οἰκοδομεῖσθαι. « Τῶν ἀποστόλων καὶ προφητῶν. » Ὅρα ὅτι πρῶτοι οἱ ἀπόστολοι. « Ὄντως ἀκρογωνιαίου. » C Αὐτὸς γὰρ ὁ καὶ τὸν θεμέλιον καὶ τὸ οἰκοδόμημα συνέχων καὶ συσφίγγων. Καὶ ὅρα ποτὲ μὲν ἄνωθεν αὐτὸν συσφίγγειν λέγει, ἔνθα κεφαλὴν αὐτὸν λέγει, ποτὲ δὲ κάτωθεν, ὡς ἐπὶ τοῦ ἀκρογωνιαίου, ἀλλαχοῦ δὲ καὶ θεμέλιόν φησι τὸν Χριστόν. « Ἐν ᾧ πᾶσα. » Ἐν ᾧ ἀκρογωνιαίῳ. « Συναρμολογουμένη. » Δείκνυσι τὴν ἀκριβῆ οἰκοδομὴν, ἅμα δηλῶν, μὴ ἄλλως εἰς ναὸν αὔξειν ἅγιον ἢ ὅλως σώζεσθαι, εἰ μὴ μετὰ ἠκριβωμένου βίου. « Αὔξει εἰς ναόν. » Ἡ γὰρ οἰκοδομὴ αὕτη αὔξουσα καὶ πληρουμένη, ἀποτελεῖται ναὸς Θεοῦ. « Ἐνοικήσω γὰρ ἐν αὐταῖς, » φησί. Καὶ κοινῇ γὰρ εἰς τὴν Ἐκκλησίαν οἰκεῖ ὁ Θεὸς, καὶ ἰδίᾳ εἰς ἕκαστον τῶν ἀξίων. « Ἐν Κυρίῳ. » Τὸ, Ἐν Κυρίῳ, διὰ D Κυρίου. « Καὶ ὑμεῖς συνοικοδομεῖσθε. » Τὴν πρώτην οἰκοδομὴν, τῆς καθόλου Ἐκκλησίας εἴρηκε. Ταύτην δὲ, τῶν ἐν Ἐφέσῳ. « Ἐν πνεύματι· » Ἢ διὰ πνεύματος, ἢ ἐν πνευματικῇ οἰκοδομῇ.

CAPUT IV.

De data sibi divina sapientia ad gentium illuminationem et dæmonum confutationem.

III 1-6. *Hujus rei gratia ego Paulus vinctus sum Christi Jesu pro vobis gentibus. Siquidem audistis dispensationem gratiæ Dei quæ data est mihi in vos quod secundum revelationem notum mihi fecit mysterium, quemadmodum ante scripsi paucis : ex quo potestis legentes intelligere cognitionem meam in*

ΚΕΦΑΛ. Δ'.

Περὶ τῆς δοθείσης αὐτῷ θείας σοφίας εἰς φωτισμὸν ἐθνῶν, καὶ ἔλεγχον δαιμόνων.

Τούτου χάριν ἐγὼ Παῦλος ὁ δέσμιος τοῦ Χριστοῦ Ἰησοῦ ὑπὲρ ὑμῶν τῶν ἐθνῶν, εἴ γε ἠκούσατε τὴν οἰκονομίαν τῆς χάριτος τοῦ Θεοῦ τῆς δοθείσης μοι εἰς ὑμᾶς, ὅτι κατὰ ἀποκάλυψιν ἐγνώρισέ μοι τὸ μυστήριον, καθὼς προέγραψα ἐν ὀλίγῳ, πρὸς ὃ δύνασθε ἀναγινώσκοντες νοῆσαι

[13] Levit. XXVI, 12 ; II Cor. VI, 16.

τὴν σύνεσίν μου ἐν τῷ μυστηρίῳ τοῦ Χριστοῦ, ὃ ἑτέραις γενεαῖς οὐκ ἐγνωρίσθη τοῖς υἱοῖς τῶν ἀνθρώπων, ὡς νῦν ἀπεκαλύφθη τοῖς ἁγίοις ἀποστόλοις αὐτοῦ καὶ προφήταις ἐν πνεύματι, εἶναι τὰ ἔθνη συγκληρονόμα καὶ σύσσωμα καὶ συμμέτοχα τῆς ἐπαγγελίας αὐτοῦ ἐν τῷ Χριστῷ διὰ τοῦ Εὐαγγελίου.

« Τούτου χάριν ἐγὼ Παῦλος ὁ ὑπὲρ ὑμῶν τῶν ἐθνῶν δέσμιος τοῦ Χριστοῦ Ἰησοῦ. » Ἔστι γὰρ εἶναι μὲν δέσμιον τοῦ Χριστοῦ, τουτέστι διὰ τὴν εἰς αὐτὸν ἀμετάτρεπτον πίστιν δεδέσθαι καὶ κολάζεσθαι, ἀλλ' οὐχὶ καὶ ὑπὲρ τῶν ἐθνῶν, τουτέστι, διὰ τὴν διδασκαλίαν καὶ τὸ κήρυγμα, ὃ κηρύσσει τις ἐν τοῖς ἔθνεσιν, ὥσπερ πολλοὶ τῶν μαρτύρων. Οὐχ ὅτι γὰρ ἐδίδασκον τὰ ἔθνη, ἀλλ' ὅτι οὐκ ἐξηρνοῦντο, ἐκολάζοντο. Ὁ δὲ Παῦλος, δι' ἀμφότερα καὶ ὑπὲρ τοῦ Χριστοῦ, καὶ ὑπὲρ τῶν ἐθνῶν. « Ὁ δέσμιος τοῦ Χριστοῦ Ἰησοῦ » Ἐπειδή, φησίν, ὁ Δεσπότης μου τοιαῦτα ἐπεδείξατο εἰς ὑμᾶς, ἀνάγκη κἀμὲ τὰ κατὰ δύναμιν εἰσενεγκεῖν. « Ὁ δέσμιος. » Ἐν δεσμοῖς γὰρ ὢν ἔγραφεν. Ἅμα δὲ καὶ τοῦτο δηλοῖ, ὁ Δεσπότης μου ἐσταυρώθη, ἐγὼ δὲ τέως δέδεμαι ὑπὲρ ὑμῶν τῶν ἐθνῶν. « Εἴ γε ἠκούσατε » Τὴν πρόῤῥησιν λέγει, τὴν πρὸς τὸν Ἀνανίαν λεχθεῖσαν ὅτι σκεῦος ἐκλογῆς μοί ἐστιν οὗτος, τοῦ βαστάσαι τὸ ὄνομά μου ἐνώπιον τῶν ἐθνῶν. « Τὴν οἰκονομίαν τῆς χάριτος τοῦ Θεοῦ. » Οἰκονομίαν χάριτος τὴν ἀποκάλυψίν φησιν, ὅτι οὐ παρὰ ἀνθρώπου ἔμαθεν, ἀλλ' οὕτως ᾠκονόμησεν ἡ χάρις τοῦ Θεοῦ, ὥστε μοι ἐξ οὐρανοῦ ἀποκαλυφθῆναι. Χάριτος γὰρ τό τε καλέσαι, καὶ τὸ πληρῶσαι τῷ φωτί, ἵν' εὐπειθέστερος γένηται. « Τῆς δοθείσης μοι εἰς ὑμᾶς. » Αὐτὸς γάρ μοι εἶπε, φησίν, ὅτι εἰς ἔθνη μακρὰν ἀποστελῶ σε. « Ὅτι κατὰ ἀποκάλυψιν ἐγνώρισέ μοι τὸ μυστήριον. » Μυστήριον γὰρ ἀληθῶς τὸ τοὺς Ἕλληνας λίθοις προσκυνοῦντας, εἰς τοσαύτην ἐπαρθῆναι δόξαν καὶ εὐγένειαν, ὃ καὶ αὐτὸ ἀπεκεκάλυπτο αὐτῷ. « Καθὼς προέγραψα ἐν ὀλίγῳ. » Τὰς προλεχθείσας ἄνω λέγει οἰκονομίας, ὅτι ἐκλήθη τὰ ἔθνη ὄντα μακρὰν καὶ ἐπῳκοδομήθη, καὶ ὅσα τοιαῦτα. Ἐν ὀλίγῳ. Ἢ πρὸ ὀλίγου, ἢ διὰ βραχέων. « Πρὸς ὃ δύνασθε ἀναγινώσκοντες νοῆσαι. » Βαβαί, ὥστε οὐκ ἔγραψεν ὅσα ἐχρῆν, ἀλλ' ὅσα ἐχώρουν νοεῖν. Σύνεσιν δέ φησιν, ὅπως τὸ μυστήριον συνῆκεν, ὅπως αὐτὸ κατενόησε. Σύνεσις γάρ ἐστιν ἡ εἴδησις ἢ γνῶσις, ἡ ἐπὶ τῷ μυστηρίῳ τοῦ Χριστοῦ. « Ὃ ἑτέραις γενεαῖς οὐκ ἐγνωρίσθη. » Ὅπερ μυστήριον, φησίν, ἑτέραις γενεαῖς οὐκ ἐγνωρίσθη. Πάντα δὲ ταῦτα εἰς μυστήριον τοῦ Χριστοῦ συντελεῖ, ἡ ἐνανθρώπησις, ὁ σταυρός, ἡ ἀνάστασις, ἡ ἐκ δεξιῶν τοῦ Πατρὸς καθέδρα, ἡ κλῆσις τῶν ἐθνῶν, ἡ διὰ τῆς πίστεως σωτηρία, ἡ ἐκβολὴ τοῦ κατὰ σάρκα Ἰουδαίου, ἡ συνάφεια τῶν δύο λαῶν εἰς ἓν σῶμα Χριστοῦ χρηματίζουσα, μᾶλλον δὲ οὖσα, ἡ δευτέρα παρουσία, καὶ ἡ ἀπόδοσις τοῦ κατ' ἀξίαν, καὶ ὅσα τοιαῦτα. « Ὡς νῦν ἀπεκαλύφθη; » Τί οὖν; Οἱ πάλαι προφῆται οὐκ ᾔδεισαν; Πῶς οὖν ὁ Χριστός φησι, « Μωσῆς καὶ οἱ προφῆται περὶ ἐμοῦ ταῦτα ἔγραψαν. » Καὶ πάλιν φησὶ περὶ τῶν Γραφῶν, « ὅτι ἐκεῖναί εἰσιν αἱ μαρτυροῦ-

[14] Act. IX, 15. [15] Act. XXII, 21.

A **23** *mysterio Christi, quod in aliis ætatibus non innotuit filiis hominum, quemadmodum nunc revelatum est sanctis apostolis ejus et prophetis per Spiritum : ut sint gentes cohæredes et ejusdem corporis, consortesque promissionis ejus in Christo per Evangelium.*

« Hujus rei gratia ego Paulus vinctus sum Christi Jesu pro vobis gentibus. » Contingit enim esse vinctum Christi, hoc est, propter immutabilem in ipsum fidem vinciri ac puniri, et non etiam pro gentibus, hoc est, propter doctrinam et prædicationem quam prædicat quispiam inter gentes, quemadmodum multi martyrum. Neque enim supplicio afficiebantur quod docerent gentes, sed quod Chri-
B stum non negarent : Paulus vero propter utrumque, nempe et propter Christum et propter gentes. « Vinctus sum Christi Jesu. » Quandoquidem, inquit, Deus meus talia in nos exhibuit, necesse est et me juxta vires aliquid in medium conferre. « Vinctus. » Scripsit enim cum esset in vinculis. Simul autem et hoc significat : Dominus meus crucifixus est, ego vero interim vinctus sum pro vobis gentibus. « Siquidem audistis. » Vaticinium ait quod ad Ananiam dictum fuerat, nempe : « Vas electum est mihi iste ut portet nomen meum coram gentibus [14]. » — « Dispensationem gratiæ Dei. » Dispensationem gratiæ dicit revelationem quod non ab homine didicisset, sed ita dispensavit et ordinavit Dei gratia ut mihi de cœlo revelaretur. Gratiæ
C enim fuit quod vocaretur ac luce perfunderetur, quo facilius persuaderetur et crederet. « Quæ data est mihi in vos. » Nam ipse mihi dixit : « Ad gentes procul mittam te [15]. » — « Quod secundum revelationem notum fecit mihi mysterium. » Siquidem vere mysterium erat Græcos qui lapides colebant, ad tantam sublimari gloriam ac generositatem, quod ipsum etiam ei revelatum erat. « Quemadmodum ante scripsi paucis. » Dispensationes dicit quæ antea prædictæ sunt, nempe quod vocatæ sint gentes cum procul essent, ac superstructæ sint, et quæcunque sunt hujusmodi. Paucis, ut ἐν, id est, *in*, capitur pro διά, id est, *per*, aut ἐν ὀλίγῳ, id est, *paulo ante*. « Ex quo potestis legentes intelligere. » Papæ : non ergo scripsit quæ oportuit, sed quæ licebat intelligere. **24** Cognitionem autem
D dicit quomodo mysterium cognoverit, quomodo illud intellexerit. Nam cognitio est peritia vel scientia, seu intellectio quæ est de mysterio Christi. « Quod aliis ætatibus non innotuit. » Quod mysterium inquit aliis ætatibus non innotuit. Hæc autem omnia Christi mysterium perficiunt, incarnatio, passio, resurrectio, sessio a dextris Patris, vocatio gentium, salus quæ est per fidem, ejectio Judæi secundum carnem, conjunctio duorum populorum in unum Christi corpus, sic dicta, imo quæ re ipsa talis est, secundus adventus, ac retributio juxta cujusque meritum, et quæcunque sunt hujusmodi. « Quemadmodum nunc

revelatum est? » Quid ergo? an olim prophetæ non noverunt? Quomodo ergo dicit Christus: « Moyses et prophetæ hæc de me scripserunt [16]? » Rursumque ait de Scripturis: « Illæ sunt quæ testimonium perhibent de me [17]? » Et dicimus: Vel hoc dixit quod non omnibus hominibus innotuit. Ait enim: Coram filiis hominum: nunc siquidem post incarnationem omnes homines ipsum intuiti sunt. Aut quod neque prophetæ noverunt sicut nunc visum est, hoc est, corporaliter. Aut quod gentibus nulli ita innotuit; nempe quod hæ cohæredes essent, et ejusdem corporis ac participes promissionis. « Et prophetis per spiritum. » Nam et nunc per spiritum est talis revelatio. Certe qui spiritu privantur etiam nunc errant. Etenim quod vocandæ essent gentes, noverant prophetæ, quod autem cohæredes forent et comparticipes, non noverant. « Et ejusdem corporis. » Ut unum haberent cum Christo corpus eo quod essent membra ejus. « Promissionis ejus in Christo. » Regnum etenim promissum est a Patre: per Christum autem et fidem quæ in ipsum est, gentes sunt hujusmodi promissionis participes. « Per Evangelium, inquit, conciliat et deducit eos ad fidem.

A αἱ μοι; » Καί φαμεν· Ἢ τοῦτο εἶπεν, ὅτι πᾶσιν ἀνθρώποις οὐκ ἐγνωρίσθη. Εἶπε γὰρ, Ἔμπροσθεν τοῖς υἱοῖς τῶν ἀνθρώπων. Νῦν γὰρ μετὰ τὴν ἐνανθρώπησιν, πάντες αὐτὸν ἐθεάσαντο. Ἢ ὅτι οὐδὲ οἱ προφῆται εἶδον ὡς νῦν ὤφθη, τουτέστι, σωματικῶς. Ἢ ὅτι περὶ τῶν ἐθνῶν οὐδενὶ οὕτως ἐγνώσθη εἶναι ταῦτα συγκληρονόμα καὶ σύσσωμα καὶ συμμέτοχα τῆς ἐπαγγελίας. « Καὶ προφήταις ἐν πνεύματι. » Διὰ πνεύματος γὰρ καὶ νῦν ἡ ἀποκάλυψις τῶν τοιούτων. Ἀμέλει οἱ ἐστερημένοι τοῦ πνεύματος, καὶ νῦν πλανῶνται. Ὅτι μὲν γὰρ κληθήσεται τὰ ἔθνη, ᾔδεσαν οἱ προφῆται. Ὅτι δὲ συγκληρονόμα καὶ συμμέτοχα ἔσται, οὐκ ᾔδεσαν. « Καὶ σύσσωμα. » Τὸ ἓν ἔχειν Χριστῷ σῶμα, διὰ τὸ εἶναι αὐτοῦ μέλη. « Τῆς ἐπαγγελίας αὐτοῦ ἐν τῷ Χριστῷ. » Βασιλεία μὲν γὰρ
B ἐπήγγελται παρὰ τοῦ Πατρός. Διὰ Χριστοῦ δὲ τὰ ἔθνη καὶ τῆς εἰς αὐτὸν πίστεως, τῆς τοιαύτης ἐστὶν ἐπαγγελίας συμμέτοχα. « Διὰ τοῦ Εὐαγγελίου. » Τῆς πίστεως αὐτοῖς φησι τὸ Εὐαγγέλιον ὁδηγὸν καὶ πρόξενον.

III 7-11. *Cujus factus sum minister secundum donum gratiæ Dei, quod datum est mihi secundum efficaciam potentiæ illius. Mihi omnium sanctorum minimo data est gratia hæc, ut inter gentes annuntiem impervestigabiles divitias Christi, et in lucem proferam omnibus quæ sit* **25** *dispensatio mysterii quod erat absconditum a sæculis in Deo, qui universa condidit per Christum Jesum.*

Οὗ ἐγενόμην διάκονος, κατὰ τὴν δωρεὰν τῆς χάριτος τοῦ Θεοῦ, τὴν δοθεῖσάν μοι, κατὰ τὴν ἐνέργειαν τῆς δυνάμεως αὐτοῦ, ἐμοὶ τῷ ἐλαχιστοτέρῳ πάντων ἁγίων ἐδόθη ἡ χάρις αὕτη ἐν τοῖς ἔθνεσιν εὐαγγελίσασθαι τὸν ἀνεξιχνίαστον πλοῦτον τοῦ Χριστοῦ, καὶ φωτίσαι πάντας
C τίς ἡ οἰκονομία τοῦ μυστηρίου τοῦ ἀποκεκρυμμένου ἀπὸ τῶν αἰώνων ἐν τῷ Θεῷ, τῷ τὰ πάντα κτίσαντι διὰ Ἰησοῦ Χριστοῦ.

Factus sum, inquit, Evangelii minister, accepto hoc in donum gratiæ: nullum enim opus meum contuli ad hanc gratiam. Animadverte quod Paulus hæc dicat qui quotidie moriebatur. « Secundum efficaciam potentiæ. » Nec solum data est mihi, inquit, hæc gratia, sed præter donum etiam efficaciter agit in me potentiam, ut potens sim ad ministerium Evangelii. « Mihi minimo. » Considera excellentem animi modestiam. Alibi quidem sese non esse idoneum dicebat ad apostolatum, nunc vero etiam omnium sanctorum minimum dicit [18]. Mihi ergo, inquit, data est gentia hæc. Et merito gratia, si minimo ut ait sanctorum omnium commissa est prædicatio gentium. « Mihi omnium minimo. » Deest γάρ, id est enim: ut dicatur, Mihi enim. Aut potius nihil deficit, sed ut ei quod præcessit respondet, nempe hujus gratia: ut dicatur, hujus gratia mihi omnium sanctorum minimo, etc. Considera vero quod cum periodum juxta rectum schema inchoasset, ad hoc declinavit, ut ei quod præcessit responderet sermo, figurata utens sermonis responsione ad typum circuitionum. Ita et Thucydides et Demosthenes multis in locis Hujus autem gratia, inquit, nempe ut vos coædificemini in habitaculum Dei data est mihi gratia hæc. Quænam gratia? prædicandi ait in

Ἐγενήθην, φησὶ, τοῦ Εὐαγγελίου διάκονος, ἐν δωρεᾷ χάριτος τοῦτο λαβών. Οὐδὲν γὰρ ἐγὼ ἔργον ἐμὸν συνεισήνεγκα τῇ χάριτι ταύτῃ. Ὅρα Παῦλον ταῦτα λέγοντα, τὸν καθ' ἡμέραν ἀποθνήσκοντα. « Κατὰ τὴν ἐνέργειαν τῆς δυνάμεως. » Καὶ οὐ μόνον, φησὶν, ἐδωρήθη μοι ἡ χάρις αὕτη, ἀλλὰ πρὸς τῇ δωρεᾷ καὶ ἐνεργεῖ μοι δύναμιν εἰς τὸ ἰσχύειν πρὸς τὴν διακονίαν τοῦ Εὐαγγελίου. « Ἐμοὶ τῷ ἐλαχιστοτέρῳ. » Ὅρα ὑπερβολὴν ταπεινοφροσύνης. Ἀλλαχοῦ μὲν, μὴ εἶναι ἱκανὸν εἰς ἀποστολὴν ἔλεγεν ἑαυτὸν, νῦν δὲ, καὶ πάντων τῶν ἁγίων ἐλαχιστότερον λέγει. Ἐμοὶ οὖν, φησίν· ἐδόθη ἡ χάρις αὕτη. Καὶ εἰκότως
D χάρις, εἴ γε τῷ πάντων, ὥς φησιν, ἐλαχιστοτέρῳ, τὸ κήρυγμα τῶν ἐθνῶν ἐπετράπη. « Ἐμοὶ τῷ ἐλαχιστοτέρῳ πάντων. » Λείπει τὸ γάρ. Οἷον, ἐμοὶ γάρ. Ἢ μᾶλλον οὐδὲν ἐλλείπει, ἀλλὰ ἀνταπόδοσίς ἐστι τούτου χάριν. Οἷον τούτου χάριν ἐμοὶ τῷ ἐλαχιστοτέρῳ πάντων ἁγίων ἐδόθη, καὶ ἑξῆς. Σκόπει δὲ ὅτι ἀρξάμενος τῆς περιόδου κατὰ τὸ ὀρθὸν σχῆμα, ἐν τῇ ἀνταποδόσει ἐπλαγίωσε, σχηματίσας τὴν ἀνταπόδοσιν, πρὸς τὸν τῶν περιβολῶν τύπον. Οὕτως καὶ Θουκυδίδης καὶ Δημοσθένης πολλαχοῦ. Τὸ δὲ τούτου χάριν φησὶν, οἷον χάριν τοῦ συνοικοδομηθῆναι ὑμᾶς εἰς κατοικητήριον Θεοῦ. Ἐδόθη ἡ χάρις αὕτη. Ποία χάρις; Τὸ ἐν τοῖς ἔθνεσι, φησὶν, εὐαγγελίζεσθαι. « Τὸν ἀνεξιχνίαστον πλοῦτον. » Εἰ ὁ πλοῦτος αὐτοῦ

[16] Luc. XXIV, 44. [17] Joan. V, 29. [18] I Cor. XV, 8. 9.

ἀνεξιχνίαστός ἐστι, τί δεῖ περὶ τῆς οὐσίας αὐτοῦ φιλοπραγμονεῖν; « Τίς ἡ οἰκονομία τοῦ μυστηρίου. » Ὅτι μὲν γὰρ κληθήσεται τὰ ἔθνη, ᾔδεισάν τινες διὰ τοῦ πνεύματος. Ὅτι δὲ ἐπὶ τοιούτοις ὥστε ἀπαρχὴν αὐτῶν γενέσθαι τὸν Θεὸν Λόγον, οὐκ ᾔδεισαν. Τοῦτο οὖν, φησί, μυστήριον ἀποκεκρυμμένον. « Ἀπὸ τῶν αἰώνων. » Ὥστε οὐ νεαρόν ἐστι τὸ κατὰ τὰ ἔθνη, ἀλλ' ἄνωθεν ἐδέδοτο. Εἰκότως δὲ πᾶσιν ἄγνωστον ἦν ὅτι τὰ ἔθνη τοιούτων ἀξιωθήσονται. Εἰ γὰρ ἐν τῷ Θεῷ ἐκέκρυπτο, τίς ἦν ὁ ἀποκαλύπτων; « Τῷ τὰ πάντα κτίσαντι. » Ὁ γὰρ πάντα δι' αὐτοῦ κτίσας Πατήρ, καὶ τοῦτο δι' αὐτοῦ ἀπεκάλυψεν.

A gentibus. « Impervestigabiles divitias. » Si divitiæ ipsius sunt impervestigabiles, quid oportet circa ejus essentiam curiosum esse? « Quæ sit dispensatio mysterii. » Siquidem quod vocandæ essent gentes noverant aliqui per spiritum: quod autem ad talia ut ipsarum primitiæ fieret Deus verbum, non noverant. Hoc igitur dicit mysterium revelatum. « A sæculis. » Itaque non recens est quod circa gentes actum est, sed superioribus temporibus datum fuerat. Merito autem omnibus ignotum erat quod gentes talibus dignæ habendæ essent. Nam si in Deo absconditum erat, quisnam esset qui revelaret? « Qui universa condidit. » Pater namque qui per ipsum universa condidit, hoc etiam per ipsum revelavit.

Ἵνα γνωρισθῇ νῦν ταῖς ἀρχαῖς καὶ ταῖς ἐξουσίαις, ἐν τοῖς ἐπουρανίοις διὰ τῆς Ἐκκλησίας, ἡ πολυποίκιλος σοφία τοῦ Θεοῦ, κατὰ πρόθεσιν τῶν αἰώνων. Ἣν ἐποίησεν ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ τῷ Κυρίῳ ἡμῶν, ἐν ᾧ ἔχομεν τὴν παῤῥησίαν καὶ τὴν προσαγωγὴν ἐν πεποιθήσει διὰ τῆς πίστεως αὐτοῦ. Διὸ αἰτοῦμεν μὴ ἐκκακεῖν ἐν ταῖς θλίψεσί μου ὑπὲρ ὑμῶν, ἥτις ἐστὶ δόξα ὑμῶν.

« Ἵνα γνωρισθῇ νῦν. » Ὅτι μὲν γὰρ ἐγένετο μερὶς Κυρίου λαὸς ὁ τοῦ Ἰακώβ, ᾔδεισαν, καί ὅτι σώσει τὸν λαὸν αὐτοῦ, εἶπεν ὁ Γαβριὴλ περὶ τοῦ Ἰσραὴλ λέγων, ὅτι δὲ ἐπὶ τούτοις τὰ ἔθνη κληθήσεται, οὐκ ᾔδεισαν. Εἰ δὲ ἀρχαὶ καὶ ἐξουσίαι οὐκ ᾔδεισαν, δῆλον ὡς οὐδὲ ἄγγελοι ἢ ἀρχάγγελοι. « Ταῖς ἀρχαῖς καὶ ταῖς ἐξουσίαις, » Οὐδὲ γὰρ αἱ ἀόραται δυνάμεις ᾔδεισαν τὸ μυστήριον, ἀλλὰ διὰ τῆς περὶ τὴν Ἐκκλησίαν οἰκονομίας, τὴν ἄῤῥητον τοῦ Θεοῦ σοφίαν κατέμαθον. « Κατὰ πρόθεσιν δὲ τῶν αἰώνων. » λέγει, ἀντὶ τοῦ, ταῦτα πρὸ αἰώνων μὲν προέθετο, ἐποίησε δὲ, διὰ τῆς κατὰ τὸν δεσπότην Χριστὸν οἰκονομίας. « Ἐν τοῖς ἐπουρανίοις. » Ταῖς ἐν τοῖς ἐπουρανίοις ἀρχαῖς καὶ ἐξουσίαις. « Διὰ τῆς Ἐκκλησίας. » Ὅτε γὰρ ἡμεῖς ἐμάθομεν, τότε κἀκεῖνοι δι' ἡμῶν, ὁρῶντες τὴν ἐξ ἐθνῶν Ἐκκλησίαν, καὶ δι' αὐτῆς εἰς γνῶσιν ὁδηγούμενοι.— [ΟΙΚΟΥΜ.] « Ἡ πολυποίκιλος. » Πρὸ τῶν τῆς ἐνανθρωπήσεως τοῦ Σωτῆρος ἡμῶν χρόνων, ἁπλῆν ἐγίνωσκον αἱ οὐράνιαι δυνάμεις τὴν σοφίαν τοῦ Θεοῦ, ἐκ μόνου τοῦ δυνατοῦ κατορθουμένην. Ὁ γὰρ τῇ ὁρμῇ τοῦ οἰκείου θελήματος οὐσιώσας τὰ πάντα Θεὸς, δυνάμει ἀκαταλήπτῳ διετήρει πρὸς διαμονὴν τὰ δημιουργηθέντα, καὶ οὐδὲν ἦν ποικίλον, ἀλλ' οἷον ἐθεωρεῖτο, τοιοῦτον καὶ ὑπῆρχε. Νῦν δὲ γε διὰ τῆς εἰς τὴν Ἐκκλησίαν καὶ τὸ ἀνθρώπινον γένος οἰκονομίας, οὐκ ἔτι μόνον ἁπλῆ, ἀλλὰ καὶ πολυποίκιλος ἐγνώσθη ἡ σοφία τοῦ Θεοῦ, διὰ τῶν ἐναντίων τὰ ἐναντία κατορθοῦσα· διὰ θανάτου, ζωήν· δι' ἀτιμίας δόξαν· διὰ σταυροῦ, τρόπαιον· διὰ πάντων τῶν εὐτελῶν, τὰ θεοπρεπῆ. Διὰ οὖν τῆς ἡμῶν οἰκονομίας τῆς ἐν τῇ ἐνανθρωπήσει γενομένης, πολυποίκιλος ἐγνώσθη ἡ σοφία καὶ ἡ δύναμις τοῦ Θεοῦ ταῖς οὐρανίαις δυνάμεσιν. Οὕτως ὁ ἐν ἁγίοις Γρηγόριος, ἐν τῇ ὀγδόῃ ὁμιλίᾳ τῆς ἑρμηνείας τῶν Ἀσμάτων· οὐ μόνον ποικίλη, ἀλλὰ καὶ

26 III, 10-13. *Ut nota fiat nunc principatibus ac* B *potestatibus in cœlestibus per Ecclesiam vehementer varia sapientia Dei, secundum præpositum sæculorum, quod fecit in Christo Jesu Domino nostro, per quem habemus libertatem et aditum cum fiducia quæ est per fidem ipsius. Quapropter peto ne deficiatis ob afflictiones meas quas pro vobis tolero, quæ est gloria vestra.*

« Ut nota fiat nunc. » Siquidem quod facta esset pars Domini populus Jacob [19], noverant: Et quod salvaturus esset populum suum, dixit Gabriel loquens de Israel [20]: quod autem ad hæc vocandæ essent gentes, non noverant. Si vero principatus essent gentes, non noverant. Si vero principatus et potestates non noverant, manifestum est quod neque angeli et archangeli. « Principatibus ac potestatibus. » C Neque enim invisibiles potestates noverant mysterium, sed per dispensationem factam circa Ecclesiam, didicerunt ineffabilem Dei sapientiam. Ait autem: « Secundum propositum sæculorum: » Hoc est: Ista quidem ante sæcula proposuit, re autem ipsa exhibuit per dispensationem quæ facta est circa Dominum Christum. « In cœlestibus. » Principatibus ac potestatibus quæ sunt in cœlestibus. « Per Ecclesiam. » Quando enim nos didicimus, tunc et illi per nos, videntes Ecclesiam ex gentibus, et per illam ad cognitionem ducti. « Vehementer varia. » Ante tempora incarnationis Salvatoris nostri simplicem cognoscebant cœlestes potestates Dei sapientiam, quam ex sola potentia assequebantur. Siquidem instinctu propriæ voluntatis Deus omnibus rebus esse D dederat, et quæ condita erant incomprehensibili potentia ut permanerent conservabat; nec quidquam varium erat, sed quale videbatur, tale etiam erat. Nunc autem per dispensationem erga Ecclesiam et humanum genus, jam non solum simplex, sed et vehementer varia cognita est Dei sapientia, quæ contraria per contraria efficeret: per mortem, vitam; per ignobilitatem, gloriam; per crucem, trophæum; per omnia abjecta, ea quæ Deum decerent. Per dispensationem ergo circa nos quæ facta est in incarnatione, cognita est vehementer varia Dei sapientia et potentia cœlestibus potestatibus.

[19] Deut. XXXII, 9. [20] Matth. I, 21.

Ita habet divus Gregorius 27 octava homilia interpretationis Canticorum. Non solum varia, sed et vehementer varia, inquit secundum propositum sæculorum : hoc est, secundum præcognitionem et præscientiam et prædispositionem. Præfinitiones enim vocavit proposita. Nunc siquidem facta sunt, inquit, prius autem ita videbantur.

Aliud. « Secundum propositum sæculorum nota fiat vehementer varia Dei sapientia. » Hæc enim etiam ante sæcula proposita et præfinita fuerat, quanquam in postremis temporibus per Ecclesiam cognita fuerit. Quod autem ait, Quod fecit, vult quod et hoc per Christum, et proposuit ante sæcula et præfinivit. Nihil enim absque Filio aut voluit, aut definivit : aut fecit. « In Christo Jesu. » Per ipsum enim fecit et sæcula. « Per quem habemus libertatem. » Adducti ergo sumus ad Deum et Patrem per Christum. Sumus autem adducti non tanquam captivi, neque tanquam rei veniam peccatorum accepturi, sed cum libertate, inquit. Nec simpliciter cum libertate, sed cum audacia quadam et confidentia. Nam qui nos proprio sanguine sanctificavit, confidentes adduxit deinceps ut accederent per fidem ad ipsum. « Quapropter peto. » Ideo, inquit, peto ne deficiatis neque conturbemini ob afflictiones meas, quæ pro vobis et propter vos mihi contingunt. Quo modo? Quia in tantum nos dilexit Deus ut et Filium suum daret, et servos suos ad affligendum, quo vos salvaremini. Annon ergo gloria est ita a Deo diligi? Quapropter peto ne deficiatis ob toleratas pro vobis afflictiones meas. Est enim per hyperbaton ordo litteræ. « Ob afflictiones meas. » Quandoquidem, inquit, tot gentes mihi creditæ sunt, necesse est etiam vinctum esse ab his qui prædicationi adversantur.

A πολυποίκιλος ἡ οὖσα, φησὶ, κατὰ πρόθεσιν τῶν αἰώνων, τουτέστι, κατὰ πρόγνωσιν καὶ προείδησιν καὶ προοικονομίαν. Τοὺς γὰρ προορισμοὺς, προθέσεις εἶπε. Νῦν μὲν γὰρ γέγονε, φησὶν, ἄνωθεν δὲ ταῦτα ἐδόκει.

Ἄλλο. [ΦΩΤ] « Ἡ κατὰ πρόθεσιν τῶν αἰώνων πολυποίκιλος σοφία τοῦ Θεοῦ. » Αὕτη γὰρ καὶ τῶν αἰώνων προετίθετο καὶ προώριστο, εἰ καὶ ἐν ἐσχάτοις καιροῖς διὰ τῆς Ἐκκλησίας ἐγνώσθη. Τὸ δὲ, ἣν ἐποίησεν, ὅτι καὶ ταύτην διὰ τοῦ Χριστοῦ, καὶ προέθετο τῶν αἰώνων καὶ προώρισεν. Οὐδὲν γὰρ ἄνευ τοῦ Υἱοῦ, οὔτε ἠβουλήθη, οὔτε ὥρισεν, οὔτε ἐποίησεν. « Ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ. » Δι' αὐτοῦ γὰρ καὶ τοὺς
B αἰῶνας ἐποίησεν. « Ἐν ᾧ ἔχομεν τὴν παῤῥησίαν. » Προσήχθημεν οὖν τῷ Θεῷ καὶ Πατρὶ, διὰ Χριστοῦ. Προσήχθημεν δὲ, οὐχ ὡς αἰχμάλωτοι, οὐδὲ ὡς συγγνώμης ἀξιωθησόμενοι, ἐφ' οἷς ἡμάρτομεν· ἀλλὰ μετὰ παῤῥησίας, φησὶ, καὶ παῤῥησίας οὐχ ἁπλῶς, ἀλλὰ ἐν θάρσει τινὶ καὶ πεποιθήσει. Ἁγιάσας γὰρ ἡμᾶς διὰ τοῦ ἰδίου αἵματος, προσήγαγε θαῤῥοῦντας. Λοιπὸν, τὸ προσελθεῖν διὰ τὴν εἰς αὐτὸν πίστιν. « Διὸ αἰτοῦμαι. » Διὸ, φησὶν, αἰτῶ μὴ ἐκκακεῖν μηδὲ θορυβεῖσθαι ἐν ταῖς θλίψεσί μου, αἵτινες ὑπὲρ ὑμῶν καὶ δι' ὑμᾶς εἰσί μοι. Πῶς; Ὅτι οὕτως ἡμᾶς ἠγάπησεν ὁ Θεὸς, ὥστε καὶ τὸν Υἱὸν αὐτοῦ δοῦναι, καὶ τοὺς δούλους αὐτοῦ κακοῦν, ὑπὲρ τοῦ ὑμᾶς σωθῆναι. — [ΦΩΤ] Ἆρα οὐ δόξα τὸ οὕτως ἀγαπᾶσθαι ὑπὸ Θεοῦ; Διὸ αἰτοῦμαι μὴ ἐκκακεῖν ἐν ταῖς ὑπὲρ ὑμῶν θλίψεσί μου. Καθ' ὑπερβατὸν γὰρ ἡ σύνταξις. « Ἐν
C ταῖς θλίψεσί μου. » Ἐπειδὴ, φησὶ, τοσαῦτα ἔθνη ἐπιστεύθην, ἀνάγκη ἐστὶ καὶ δεδέσθαι παρὰ τῶν ἀντιλεγόντων τῷ κηρύγματι.

28 CAPUT V.

Precatio pro Ecclesia apud potentiam et charitatem Dei.

III, 14-17. *Hujus rei gratia flecto genua mea ad Patrem Domini nostri Jesu Christi, ex quo omnis a communi Patre cognatio in cœlis et in terra nominatur, ut det vobis juxta divitias gloriæ suæ : ut fortitudine corroboremini per spiritum suum, ad inhabitandum Christum internum hominem per fidem in cordibus vestris, fixis in charitate radicibus jactoque fundamento.*

« Hujus rei gratia flecto genua mea. » Quoniam adeo dilecti fuistis a Deo, precor, inquit, pro vobis. « Ex quo omnis a communi patre cognatio » In terra quidem πατριὰς, id est, cognationes vocat genera, unde et patres appellantur : in cœlo vero ubi non est sic ex hoc, et ille ex illo, cognationes dicit congregationes ; idem enim et supernas tribus condidit et infernas. « Ut fortitudine corroboremini. » Animadverte quanta cum excusatione precetur illis bona. Fortitudine, inquit corroboremini ne circumferamini. Id autem quomodo erit? Per Spiritum sanctum. » Corroborari vero velut

ΚΕΦΑΛ. Ε'.

Εὐχὴ ὑπὲρ τῆς Ἐκκλησίας εἰς δύναμιν καὶ ἀγάπην Θεοῦ.

Τούτου χάριν κάμπτω τὰ γόνατά μου πρὸς τὸν Πατέρα τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ, ἐξ οὗ πᾶσα πατριὰ ἐν οὐρανοῖς καὶ ἐπὶ γῆς ὀνομάζεται, ἵνα δῴη ὑμῖν κατὰ τὸν πλοῦτον τῆς δόξης αὐτοῦ, δυνάμει κραταιωθῆναι διὰ τοῦ πνεύματος αὐτοῦ, εἰς τὸν ἔσω ἄνθρωπον κατοικῆσαι τὸν Χριστὸν διὰ τῆς πίστεως ἐν ταῖς καρδίαις ὑμῶν,
D ἐν ἀγάπῃ ἐῤῥιζωμένοι καὶ τεθεμελιωμένοι.

« Τούτου χάριν κάμπτω τὰ γόνατά μου. » Ἐπειδὴ οὕτως ἠγαπήθητε παρὰ Θεοῦ, δέομαι, φησὶν, ὑπὲρ ὑμῶν « Ἐξ οὗ πᾶσα πατριά » Ἐπὶ μὲν γῆς πατριὰς τὰ γένη καλεῖ, ἀφ' ὧν καὶ πατέρες καλοῦνται, ἐν οὐρανῷ δὲ ἔνθα οὐκ ἔστιν ὅδε ἐκ τοῦδε, πατριὰς τὰ συστήματα λέγει. Αὐτὸς γὰρ τάς τε ἄνω καὶ τὰς κάτω φυλὰς ἐδημιούργησε. « Δυνάμει κραταιωθῆναι. » Ὅρα μεθ' ὅσης ἀπολογίας ἐπεύχεται αὐτοῖς τὰ ἀγαθά. Δυνάμει κραταιωθῆναι, φησὶν, εἰς τὸ μὴ περιφέρεσθαι. Τοῦτο δὲ πῶς ἔσται; « Διὰ Πνεύματος ἁγίου. » Τὸ δὲ κραταιωθῆναι, ὡς πρὸς τοὺς πειρασμοὺς νόει. « Εἰς τὸν ἔσω ἄνθρωπον κατ-

οικῆσαι. » Εἰς τὸ κατοικῆσαι, φησὶ, τὸν Χριστὸν εἰς τὸν ἔσω ἄνθρωπον, ἵνα δῴη ὑμῖν εἰς τὸν ἔσω ἄνθρωπον κατοικῆσαι τὸν Χριστόν. Ἵνα, φησὶ, ναὸς Θεοῦ γένησθε, καὶ οὐχ ἁπλῶς κατοικῆσαι, ἀλλὰ καὶ ἐν ταῖς καρδίαις ὑμῶν. Μηδὲν, φησὶν, ἐπιπόλαιον. Ὁ γὰρ ἔσω ἄνθρωπος καὶ αἱ καρδίαι, τὴν κατὰ βάθους ἐνοίκησιν καὶ τὴν οἷον συμφυῆ καὶ ἐῤῥιζωμένην δηλοῖ. « Διὰ τῆς πίστεως. » Πῶς δὲ ἔσται τοῦτο; Διὰ τῆς πίστεως, φησὶ, καὶ τοῦ ἐν ἀγάπῃ εἶναι ὑμᾶς ἐῤῥιζωμένους καὶ τεθεμελιωμένους, ὑπὸ μηδενὸς κινουμένους. « Ἐν ἀγάπῃ ἐῤῥιζωμένοι. » — [ΦΩΤ.] Τὸ, Ἐῤῥιζωμένοι καὶ τεθεμελιωμένοι, ἢ σφάλμα ἐστὶ γραφικὸν, δέον κατ' αἰτιατικὴν γράψαι ἐῤῥιζωμένους καὶ τεθεμελιωμένους. Ἢ εἰ μὴ τοῦτο, κατ' ἔθος ἀρχαϊκῆς συντάξεως ἐχρήσατο ὁ θεῖος Παῦλος, ἀντὶ αἰτιατικῆς μετοχικῇ εὐθείᾳ. Πολὺ δὲ καὶ παρὰ τοῖς ἔξω τὸ τοιοῦτον σχῆμα, καὶ μάλιστα παρὰ Θουκυδίδῃ. Εἰ δὲ δεῖ καὶ τὴν εὐθείαν πρὸς εὐθεῖαν, ἀλλὰ μὴ κατὰ ἀντίπτωσιν ἐκλαβεῖν, καὶ οὕτως τὸ ἀκόλουθον φυλαχθήσεται, καθ' ὑπερβατὸν τὴν σύνταξιν ποιουμένων, ᾧ καὶ μάλιστα σχήματι φαίνεται κεχρημένος ὁ θεῖος Παῦλος, οἷον ἵνα ᾖ συντεταγμένων τὸ ῥητὸν οὕτως. Ἵνα ἐν ἀγάπῃ ἐῤῥιζωμένοι καὶ τεθεμελιωμένοι, ἐξισχύσητε καταλαβέσθαι σὺν πᾶσι τοῖς ἁγίοις, τί τὸ πλάτος καὶ μῆκος, καὶ ἑξῆς.

A adversus aflictiones intellige. « Ad internum hominem inhabitandum » Ad inhabitandum, inquit, Christum in internum hominem : ut det vobis quo inhabitet Christus internum hominem, ut templum Dei efficiamini : nec utcunque efficiamini verumetiam in cordibus vestris. Nihil ait superficiale. Nam interior homo et corda. profundam inhabitationem et tanquam connaturalem, et quæ fixas habeat radices designant. « Per fidem. » Quomodo autem erit hoc? Per fidem, inquit, et si fixis in charitate radicibus jactoque fundamento. a nullo moveamur. « Fixis in charitate radicibus. » Quod ait : Fixis radicibus jactoque fundamento, aut scriptoris lapsus est quod per **29** nominativum legatur ἐῤῥιζωμένοι καὶ τεθεμελιωμένοι, cum B per accusativum dicere oportuisset : aut si non hoc recipiatur, more veteris ordinationis litteræ, usus est divus Paulus participiali nominativo pro accusativo. Frequens est autem et apud externos scriptores kujusmodi schema, et præsertim apud Thucydidem. Quod si etiam oporteat nominativum ad nominativum accipere et non per antiptosim, hoc quoque modo consecutio servabitur, si reddamus litteræ ordinem per hyberbaton : quo etiam schemate maxime usus fuisse deprehenditur divus Paulus : puta ut hoc modo ordinatum sit dictum :

Ut in charitate fixas habentes radices jactumque fundamentum, valeatis assequi cum omnibus sanctis quæ sit latitudo, etc.

Ἵνα ἐξισχύσητε καταλαβέσθαι σὺν πᾶσι τοῖς ἁγίοις, καὶ τί τὸ πλάτος, καὶ μῆκος, καὶ βάθος, καὶ ὕψος, γνῶναί τε τὴν ὑπερβάλλουσαν τῆς γνώσεως ἀγάπην τοῦ Χριστοῦ, ἵνα πληρωθῆτε εἰς πᾶν τὸ πλήρωμα τοῦ Θεοῦ. Τῷ δὲ δυναμένῳ ὑπὲρ πάντα ποιῆσαι ὑπερεκπερισσοῦ ὧν αἰτούμεθα ἢ νοοῦμεν, κατὰ τὴν δύναμιν τὴν ἐνεργουμένην ἐν ἡμῖν, αὐτῷ ἡ δόξα ἐν τῇ Ἐκκλησίᾳ ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ, εἰς πάσας τὰς γενεὰς τοῦ αἰῶνος τῶν αἰώνων. Ἀμήν.

III, 18-21. *Ut valeatis assequi cum omnibus sanctis quæ sit latitudo, et longitudo : et profunditas et* C *sublimitas : et cognoscere excellentem cognitionis charitatem Christi, ut impleamini in omnem plenitudinem Dei. Ei vero qui potest cumulate facere super omnia quæ petimus aut cogitamus, juxta vim agentem in nobis, ipsi sit gloria in Ecclesia in Christo Jesu in omnes ætates sæculi sæculorum. Amen.*

Ταῦτα δὲ ὑμῖν ἐπεύχομαι, φησὶν, ἵνα ἐξισχύσητε καταλαβέσθαι. Πολὺν δὲ ἔδειξε τὸν κάματον, τῷ τε ἐξισχῦσαι, καὶ τῷ καταλαβέσθαι εἰπεῖν. « Τί τὸ πλάτος καὶ μῆκος. » Σωματικοῖς ὑπογράφει σχήμασι τὸ τοῦ μυστηρίου μέγεθος τοῦ ὑπὲρ τῶν ἐθνῶν οἰκονομηθέντος. — [ΦΩΤ.] Τίνος πλάτος καὶ μῆκος καὶ βάθος καὶ ὕψος; ἢ τοῦ μυστηρίου, ἵνα ᾖ κατ' ἔλλειψιν εἰρημένον. Ἢ καὶ χωρὶς ἐλλείψεως, καθ' ὑπερβατὸν δὲ ἵνα ἐξισχύσητε, φησὶ, καταλαβέσθαι, τί τὸ πλάτος καὶ μῆκος καὶ βάθος καὶ ὕψος τῆς γνώσεως τοῦ Χριστοῦ, γνῶναί τε τὴν ὑπερβάλλουσαν εἰς ἡμᾶς ἀγάπην αὐτοῦ. Ἔστι δὲ γνῶσις μὲν Χριστοῦ, ἡ τῆς περὶ ἡμᾶς αὐτοῦ οἰκονομίας φανέρωσις. Γνῶσις δέ ἐστι Χριστοῦ, ὅτι τε τὴν πρᾶξιν αὐτὴν τὴν ὑπερθαύμαστον, αὐτὸς καὶ οὐκ ἄλλος ὑπὲρ ἡμῶν εἰργάσατο, καὶ ὅτι αὐτός ἐστιν ἡμῖν χορηγὸς ταύτης τῆς γνώσεως, καὶ ὅτι δι' αὐτῆς μάλιστα ἐπέγνωμεν τὸν Χριστόν. Ἀλλὰ γνῶσις μὲν Χριστοῦ αὕτη. Μῆκος δέ ἐστιν αὐτῆς τὸ ἀπὸ τῶν αἰώνων αὐτὴν προωρίσθαι· Πλάτος δὲ, ὅτι εἰς πάντας αὐτῆς ἡ εὐεργεσία ἐξαπλοῦται, εἰς τοὺς πρὸ νόμου, εἰς τοὺς ἐν

Hæc autem vobis, inquit, precor ut valeatis assequi. Multum autem laborem ostendit per hoc quod ait, Ut valeatis et Assequi. « Quæ sit latitudo et longitudo. » Corporalibus deliniat figuris mysterii magnitudinem quod pro gentibus dispensatione quadam factum est. — Cujusnam est illa latitudo et longitudo, et profunditas ac sublimi- D tas? aut mysterii, ut dictum sit per defectum : aut etiam sine defectu, sed per hyperbaton : Ut valeatis, inquit, assequi quæ sit latitudo ac longitudo, et sublimitas ac profunditas cognitionis Christi, et cognoscere excellentem erga nos charitatem ipsius. Est autem Christi cognitio manifestatio dispensationis ipsius circa nos : charitas vero Christi quod illud ipsum admirandum opus, ipse et non alius pro nobis operatus sit : quodque, ipse dux sit ad hanc cognitionem, et quod per ipsam potissimum cognoverimus Christum. Sed hæc quidem cognitio Christi est, **30** ejus autem longitudo est ipsam ante sæcula definitam fuisse : latitudo vero, quod ad universos ejus beneficentia

extendatur : ad eos qui fuerunt ante legem, in lege et post legem, ad vivos et mortuos, ad Judæos, Græcos et Barbaros, ad omnes gentes, ad cœlestia ac terrena ; pacem namque inter ipsos operatus est Christus, cum primum dissiderent inter se mutuo angeli et homines. Precatur ergo ipsis ut hæc assequantur : et non hæc tantum, sed et profunditatem ejus ac sublimitatem ; quoniam usque ad inferni penetralia ineffabilem suam potentiam et beneficentiam exhibuit, illo quidem evocato et captivitati subjugato, captivis autem redemptis ac libertati restitutis. Deinde etiam sublimitatem, quoniam is qui descendit ipse est et qui ascendit : quoniam super cœlos subduxit primitias nostras, quoniam super omnem principatum ac potestatem et virtutem ac dominationem. Vides ineffabilem sublimitatem dispensationis Christi et cognitionis ipsius. Hæc precatur eis Paulus ut intelligant hæc, et assequantur Quod si hæc assecuti fuerint quidnam erit ? Tunc cognoscent excellentem ejus erga nos charitatem. Et quid si hanc noverimus ? Quis contradicet quin debeamus impleri in omni plenitudine Dei ? nempe ut totum ipsum operibus suscipiamus qui nos ita dilexit. Per latitudinem autem, factæ dispensationis magnitudinem significavit, quoniam hæc sunt magnitudinis significativa. « Et sublimitas, » puta mysterii. « Et cognoscere. » A communi sensu subaudito. Ut valeatis ; ac si dicat : Ut valeatis adipisci et cognoscere. « Excellentem cognitionis charitatem ; » aut charitatem excedentem cognitionem, τὴν ὑπερβάλλουσαν τῆς γνώσεως ἀγάπην. Et ut cognoscatis, inquit, charitatem Christi excedentem omnem humanam cognitionem, et quæ est veluti super cognitionem. Siquidem super cognitionem est ait : attamen vos cognoscetis si Christum inhabitantem habeatis, ut ex hoc impleamini in omnem plenitudinem De . Plenitudo vero Dei est aut nosse quod in Patre et Filio, ac Spiritu sancto, adoretur a nobis unus Deus : aut ut sitis, inquit, repleti omni virtute, qua plenus est Deus. « Qui potest. » Deo qui potest non solum juxta id quod dicimus, verumetiam exuberanter facere omnia : nec solum omnia. 31 sed et super omnia : Ipsi, inquit, gloria. Amen. Animadverte autem duas hyperboles : puta super omnia facere quæ dicta sunt, et cumulate ac exuberanter facere quæ facit Posset enim etiam plura summatim faciens quam petita sint non abunde ac splendide singula facere. « Juxta vim agentem. » Et quod exuberanter ad ea quæ petimus, ac intelligimus potens sit facere, manifestum est ex agente in nobis vi ipsius. Quis enim hoc exspectasset de gentibus, quod qui tantum a Deo abrupti et distracti erant inter adoptatos invenirentur ? « Ipsi sit gloria in Ecclesia » Quandoquidem oportet eum qui tanta gratis dedit glorificari. Itaque glorificatio indicium est magnitudinis bonorum quæ in nobis acta sunt super omnem spem et exspectationem humanam. Recte autem gloria ejus est in Ecclesiis. Quia enim

A νόμῳ καὶ μετὰ τὸν νόμον, εἰς τοὺς ζῶντας, εἰς τοὺς τετελευτηκότας, εἰς τοὺς Ἰουδαίους, εἰς τοὺς Ἕλληνας, εἰς τοὺς Βαρβάρους, εἰς πάντα τὰ ἔθνη, εἰς τὰ οὐράνια, εἰς τὰ ἐπίγεια. Εἰρήνην γὰρ εἰργάσατο ἐν αὐτοῖς ὁ Χριστὸς, πρότερον ἐκπεπολεμωμένοις οὖσιν εἰς ἀλλήλους τοῖς ἀγγέλοις καὶ τοῖς ἀνθρώποις. Εὔχεται οὖν αὐτοῖς ταῦτα καταλαβέσθαι, καὶ οὐ ταῦτα μόνον, ἀλλὰ καὶ τὸ βάθος αὐτῆς καὶ τὸ ὕψος. ὅτι μέχρι τῶν τοῦ ᾅδου ταμιείων τὴν ἄφατον αὐτοῦ δύναμιν καὶ εὐεργεσίαν ἐπεδείξατο, ἐκεῖνον μὲν καταργήσα, καὶ αἰχμαλωτίσας. τοὺς δὲ αἰχμαλώτους ἀναῤῥυσάμενος καὶ ἐλευθερώσας. Εἶτα καὶ τὸ ὕψος, ὅτι ὁ καταβὰς αὐτός ἐστι καὶ ὁ ἀναβὰς, ὅτι ὑπεράνω τῶν οὐρανῶν ἀνήγαγε τὴν ἀπαρχὴν ἡμῶν, ὅτι ὑπεράνω πάσης ἀρχῆς καὶ ἐξουσίας καὶ δυνάμεως καὶ B κυριότητος. Ὁρᾷς ὕψος ἄφατον τῆς οἰκονομίας Χριστοῦ καὶ τῆς γνώσεως αὐτοῦ. Ταῦτα ἐπεύχεται αὐτοῖς ὁ Παῦλος κατανοῆσαι ταῦτα καταλαβέσθαι. Ἂν δὲ ταῦτα καταλάβωνται, τί ; Τότε γνώσονται τὴν εἰς ἡμᾶς ὑπερβάλλουσαν ἀγάπην αὐτοῦ. Ἂν δὲ γνῶμεν, τί ; Τίς ἀντερεῖ τὸ μὴ οὐχὶ χρεώστας εἶναι πληρωθῆναι ἐν παντὶ πληρώματι Θεοῦ ; Οἷον ὅλον αὐτὸν διὰ τῶν ἔργων τὸν οὕτως ἀγαπήσαντα εἰσδέξασθαι ; Τί δὲ τὸ πλάτος τῆς γεγενημένης οἰκονομίας, τὸ μέγεθος παρεδήλωσεν, ἐπειδὴ ταῦτα μεγέθους δηλωτικά. « Καὶ ὕψος. » Οἷον τοῦ μυστηρίου. « Γνῶναί τε. » Ἀπὸ κοινοῦ τὸ, ἵνα ἐξισχύσητε, οἷον, ἵνα ἐξισχύσητε καταλαβέσθαι καὶ γνῶναι. Τὴν ὑπερβάλλουσαν τῆς γνώσεως. Καὶ ἵνα, φησὶ, γνῶτε τὴν ὑπερβάλλουσαν πᾶσαν ἀνθρωπίνην γνῶσιν ἀγάπην C τοῦ Χριστοῦ. Καὶ οἷον τῆς γνώσεως ὑπεράνω. Ἔστι μὲν γὰρ, φησὶν, ὑπεράνω γνώσεως, πλὴν ὑμεῖς γνώσεσθε, εἰ τὸν Χριστὸν σχοίητε ἐνοικοῦντα, ἵνα ἐκ τούτου πληρωθῆτε εἰς πᾶν τὸ πλήρωμα τοῦ Θεοῦ. Πλήρωμα δὲ τοῦ Θεοῦ ἐστιν, ἢ τὸ γνῶναι ὡς ἐν Πατρὶ καὶ Υἱῷ καὶ Πνεύματι ἁγίῳ προσκυνεῖται ἡμῖν ὁ Θεὸς, ἢ ἵνα ἦτε, φησὶ, πεπληρωμένοι πάσης ἀρετῆς, ἧς πλήρης ὁ Θεός. « Τῷ δὲ δυναμένῳ. » Τῷ δὲ δυναμένῳ Θεῷ οὐ μόνον καθὰ λέγομεν, ἀλλὰ καὶ ὑπερεκπερισσοῦ ποιῆσαι πάντα, καὶ οὐ μόνον πάντα, ἀλλὰ καὶ ὑπὲρ ἅπαντα, αὐτῷ, φησὶν, ἡ δόξα, Ἀμήν. Ὅρα δὲ δύο ὑπερβολάς. Τὸ ὑπὲρ πάντα ποιῆσαι τὰ εἰρημένα, καὶ ὑπερεκπερισσοῦ ποιῆσαι ἃ ποιεῖ. Ἔνι γὰρ καὶ πλείονα ποιοῦντα τῶν αἰτηθέντων κεφάλαια, μὴ πλουσίως μήτε δαψιλῶς ἕκαστον ποιῆσαι. « Κατὰ τὴν δύναμιν τὴν ἐνεργουμένην. » Καὶ ὅτι D ἐκπερισσοῦ ὧν αἰτούμεθα ἢ νοοῦμεν δυνατός ἐστι ποιῆσαι, δῆλον ἐκ τῆς ἐνεργούσης ἐν ἡμῖν δυνάμεως αὐτοῦ. Τίς γὰρ τοῦτο προσεδόκησε περὶ τῶν ἐθνῶν, ὅτι οἱ τοσοῦτον ἀπεῤῥωγότες Θεοῦ, ἐν τοῖς υἱοθετηθεῖσιν εἰσιν ; « Αὐτῷ ἡ δόξα ἐν τῇ Ἐκκλησίᾳ. » Ἐπειδὴ δεῖ τὸν τοσαῦτα δωρησάμενον δοξάζεσθαι. Ὥστε καὶ ἡ δοξολογία δεῖγμα ὑπάρχει τοῦ μεγέθους τῶν ὑπηργμένων ἡμῖν περὶ πᾶσαν ἐλπίδα καὶ προσδοκίαν ἀνθρωπίνην ἀγαθῶν. Καλῶς δὲ, ἡ δόξα αὐτοῦ ἐν ταῖς Ἐκκλησίαις. Ἐπειδὴ γὰρ αὗται διηνεκῶς μένουσιν, ἐν ταύταις εἴη, φησὶν, ἡ δόξα τοῦ Θεοῦ, ἵνα ἡμῖν ᾖ διηνεκῶς δοξαζόμενος, καὶ εἰς πάσας ἔλθῃ τοῦτο γενεάς. — [ΟΙΚΟΥΜ.] Ἢ ὅτι τῇ Ἐκκλη-

σίᾳ ἐπεύχεται ὥστε διατηρεῖν ἀεὶ τὴν δοξολογίαν τοῦ A Θεοῦ, καὶ μή ποτε παρατραπῆναι. Τὸ δὲ, ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ, ἢ, Σὺν Χριστῷ Ἰησοῦ νόει, ἢ εἰ νοήσεις, Διὰ Ἰησοῦ Χριστοῦ, διὰ τὴν σάρκα τοῦτο νόει εἰρῆσθαι.

ipsæ continue permanent, in his, inquit, sit gloria Dei, ut a nobis continue glorificetur: idque ad omnes perveniat ætates. — Aut quod ipsi Ecclesiæ precatur ut observet semper Dei glorificationem, et nunquam ab ea avertatur. Quod autem ait: In Christo Jesu; aut intellige: Cum Christo Jesu; aut si intellexeris: Per Jesum Christum, propter carnem hoc dictum esse cognosce.

ΚΕΦΑΛ. Ϛ'.

Παραίνεσις περὶ ἀγάπης ἑνωτικῆς εἰ καὶ τὰ χαρίσματα διήρηνται, πρὸς ὠφέλειαν κοινήν.

Παρακαλῶ οὖν ὑμᾶς ἐγὼ ὁ δέσμιος ἐν Κυρίῳ, ἀξίως περιπατῆσαι τῆς κλήσεως ἧς ἐκλήθητε μετὰ πάσης ταπεινοφροσύνης καὶ πρᾳότητος. Μετὰ μακροθυμίας, ἀνεχόμενοι ἀλλήλων ἐν ἀγάπῃ, σπουδάζοντες τηρεῖν τὴν ἑνότητα τοῦ πνεύματος, ἐν τῷ συνδέσμῳ τῆς εἰρήνης. Ἓν σῶμα καὶ ἓν πνεῦμα, καθὼς καὶ B ἐκλήθητε ἐν μιᾷ ἐλπίδι τῆς κλήσεως ὑμῶν. Εἷς Κύριος, μία πίστις, ἓν βάπτισμα, εἷς Θεὸς καὶ Πατὴρ πάντων ὁ ἐπὶ πάντων καὶ διὰ πάντων καὶ ἐν πᾶσιν ὑμῖν·

Ὁ διὰ τὸν Κύριον, φησὶ, δέσμιος. Βαβαὶ, ὅσον τὸ ἀξίωμα, τὸ δεδέσθαι διὰ τὸν Χριστόν! Βαβαὶ, ὅσα εἶπεν ὁ μακάριος Ἰωάννης εἰς τὴν ἅλυσιν τοῦ Παύλου! Καὶ αὐτὸς γὰρ ὁ Ἀπόστολος ταύτην προβάλλεται, ὡς διὰ ταύτης δυσωπήσων αὐτούς. « Τῆς κλήσεως ἧς ἐκλήθητε. » Μεγάλη γὰρ ἡ κλῆσις, καὶ ἐπὶ μεγάλοις, ἐπὶ τῷ ἔχειν κεφαλὴν τὸν Χριστὸν, ἐπὶ τῷ εἰς υἱοὺς εἶναι Θεοῦ. « Μετὰ πάσης ταπεινοφροσύνης. » Τουτέστιν, ἐν παντὶ πράγματι, ἐπὶ παντὸς προσώπου. Οὕτω γάρ ἐστιν ἀξίως τῆς κλήσεως περιπατῆσαι, μετὰ ταπεινοφροσύνης καὶ πρᾳότητος καὶ μακροθυ- C μίας, καὶ τοῦ ἀνέχεσθαι ἀλλήλων. — [ΦΩΤ.] Ἔνθα γάρ ἐστιν ἀγάπη, πάντα ἐστὶν ἀνεκτά. « Σπουδάζοντες τηρεῖν τὴν ἑνότητα τοῦ πνεύματος, » ἐν τῷ συνδεδέσθαι ἀλλήλοις εἰρηνικῶς, καθ' ἓν σῶμα καὶ καθ' ἓν πνεῦμα. Τοῦτο γὰρ ἡ ἑνότης τοῦ πνεύματος, ἣν ἥνωσεν ἡμᾶς ἐκεῖνο, καὶ οὕτως ἐκλήθητε. Ἢ σπουδάζοντες ἀλλήλους τηρεῖν καὶ φυλάττειν ἓν σῶμα καὶ ἓν πνεῦμα κατὰ τὴν ἑνότητα τοῦ πνεύματος, καθὼς ἡμᾶς τὸ ἅγιον ἥνωσε Πνεῦμα, καθὼς καὶ ἐκλήθητε. Τὴν τοιαύτην δὲ φυλάττει ἕνωσιν ὁ τῆς ἀγάπης σύνδεσμος. Ἀλλ' εἰ μὲν, ὡς τὸ πρότερον, ἐλλειπτικὴ ἂν εἴη μόνον ἡ σύνταξις, λειπούσης τῆς, κατὰ, προθέσεως, οἷον καθ' ἓν σῶμα καὶ καθ' ἓν πνεῦμα. Εἰ δ', ὡς τὸ δεύτερον, τρεῖς ἔχει τρόπους, ὑπερβατὸν, καὶ, Ἀπὸ κοινοῦ μετὰ ζεύγματος, καὶ τρίτον, Ἐλ- D λειπτικὸν, κἀνταῦθα τῆς αὐτῆς μὲν προθέσεως ἐλλειπούσης, οἷον, Κατὰ τὴν ἑνότητα, τοῦ δὲ, ἀλλήλους, ἀπὸ κοινοῦ μετὰ ζεύγματος λαμβανομένου. Ἀλλήλους γὰρ ἐξακουσθήσεται. Τὸ δὲ ὑπερβατὸν εὔδηλον. « Τὴν ἑνότητα τοῦ πνεύματος. » Καθάπερ γὰρ ἐπὶ τῶν ἡμετέρων σωμάτων, ἔστι τὸ ἡμῶν πνεῦμα ἐνεργοῦν ἐν πᾶσι τοῖς μέλεσι καὶ πάντα συνέχων, οὕτω καὶ τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον ἡμῖν ἐδόθη, τοὺς γένει καὶ τρόπῳ καὶ ἤθεσι διαλλάσσοντας ἑνοῦν καὶ ποιοῦν ἡμᾶς ἓν σῶμα. Ταύτην φυλάξωμεν τὴν ἑνότητα, τὴν διὰ τοῦ ἁγίου δοθεῖσαν ἡμῖν Πνεύματος. Ἥτις, φησὶ, γίνεται διὰ τοῦ συνδέσμου τῆς εἰρήνης. « Ἓν σῶμα. » Γένεσθε, φησὶν, οὕτω συνηνωμένοι, οὕτως ἀλλήλων

CAPUT VI.

Exhortatio pro charitate unitiva, quamvis dona dividantur ad communem utilitatem.

IV, 1 6. « Hortor itaque vos ego vinctus in Domino, ut ambuletis ita ut dignum est vocatione qua vocati estis, cum omni submissione ac mansuetudine, cum longanimitate, tolerantes vos invicem per charitatem: studentes servare unitatem spiritus per vinculum spiritus, unum corpus et unus spiritus, quemadmodum vocati estis in una spe vocationis vestræ. **32** Unus Dominus, una fides, unum baptisma: unus Deus et Pater omnium qui est super omnes et per omnes, et in omnibus nobis. »

Vinctus, inquit, propter Dominum. Papæ! quanta dignitas vinctum esse propter Christum. Papæ! quanta dixit beatus Joannes in laudem catenæ Pauli. Nam et ipse Apostolus hanc in medium profert tanquam per eam flectens ipsos. « Vocatione qua vocati estis. » Magna enim est vocatio et ad magna: ut habeant caput Christum, ut sint filii Dei. « Cum omni submissione » Hoc est, in omni re, et ad omnem personam. Ita enim contingit ambulare ut dignum est vocatione, nempe cum submissione ac mansuetudine et longanimitate tolerando invicem. Ubi enim est charitas omnia facile tolerantur. « Studentes servare untitatem spiritus » per hoc quod mutuo pacifice colligemini secundum unum corpus et secundum unum spiritum Id enim est unitas spiritus qua ille vos univit, et ita vocati estis Aut studentes invicem servare et custodire unum corpus et unum spiritum secundum unitatem Spiritus, sicut etiam vocati estis. Hujusmodi autem unionem servat vinculum charitatis. Verum si priori modo intelligatur, defectivus tantum erit sermo, deficiente præpositione κατὰ, id est, *secundum*, hoc est, secundum unum corpus et secundum unum spiritum: si vero juxta posteriorem modum, tres habet tropos: nempe hyperbaton. et: A communi sensu subintellectionem cum zeugmate, ac tertio eclipsim sive defectum, deficiente etiam hic eadem præpositione, nempe secundum unitatem. A communi autem sensu subintelligendo cum zeugmate, accipiendo invicem: subaudietur enim Invicem. Porro hyperbaton manifestum est. « Unitatem spiritus. » Quemadmodum enim in nostris corporibus est noster spiritus agens in omnibus membris, et omnia continens: ita et Spiritus sanctus nobis datus est, eos qui genere et modo ac moribus differebant, uniens: et faciens nos unum corpus. Hanc servabimus unitatem quæ nobis per Spiritum sanctum data est. Quæ fit, inquit, per vinculum pacis. « Unum corpus. » Ita simul uniamini, ait,

33 ita invicem curate : nam ex hoc quoque unum habebitis spiritum, hoc est, similem gratiam spiritus. Aut quia contingit unum corpus habere, non tamen eumdem spiritum, sicut quando hæreticorum quispiam amicus fuerit. Aut quod hoc dicat : Cum unum acceperitis spiritum, non debetis dissidere, sed unum esse corpus. Aut quia spiritum hoc loco vocat animi promptitudinem. Aut quasi unus sitis spiritus et unum corpus : ita enim vocati estis.

A κηδόμενοι. Ἐκ τούτου γάρ, φησὶν, ἔσεσθε καὶ ἓν πνεῦμα ἔχοντες, τουτέστιν, ὁμότιμον τὴν χάριν τοῦ πνεύματος. Ἢ ὅτι ἔστι μὲν ἓν σῶμα εἶναι, οὐχ ἓν δὲ πνεῦμα, ὡς ὅταν τις αἱρετικῶν φίλος ᾖ. Ἢ ὅτι, τοῦτό φησιν, Ἓν πνεῦμα λαβόντες, οὐκ ὀφείλετε διχονοεῖν, ἀλλ' ἓν εἶναι σῶμα. Ἢ ὅτι πνεῦμα ἐνταῦθα τὴν προθυμίαν καλεῖ. Ἢ ὡς ἓν ὄντες πνεῦμα καὶ ἓν σῶμα· οὕτως γὰρ ἐκλήθητε.

« In una spe. » Deus, inquit, nos ad eadem vocavit, nulli amplius distribuens : omnibus immortalitatem omnibus vitam promisit æternam, omnibus gloriam immortalem, omnibus fraternitatem, omnibus hæreditatem : communi modo omnium factus est caput : omnes congregavit et consedere fecit. Si ergo in spiritualibus, inquit, tantam habetis communicationem, debetis et unum esse corpus in charitatis commistione. « Vocationis vestræ. » Nam omnia quæ dicta sunt communis vobis spes est ex vocatione proveniens. « Unus Dominus, una fides. » Ecce et alia communicatio : unus nobis est Dominus, una fides, unum baptisma : non oportet ergo nos dissidere. « Unus Deus et Pater. » Ecce et alia communicatio et amoris occasio, quod sit nobis unus Pater Deus. « Et super omnes. » Nam ἐπὶ pro ἐπάνω capitur. « Et per omnes. » Hoc est, providentiam agens per omnes nos. « Et in omnibus nobis. » Hoc est, inhabitans in omnibus nobis.

« Ἐν μιᾷ ἐλπίδι. » Ὁ Θεὸς ἡμᾶς, φησὶν, ἐπὶ τοῖς αὐτοῖς ἐκάλεσεν, οὐδενὶ πλεῖον ἀπονείμας· πᾶσιν ἀθανασίαν, πᾶσι ζωὴν αἰώνιον ἐπηγγείλατο, πᾶσι δόξαν ἀθάνατον, πᾶσιν ἀδελφότητα, πᾶσι κληρονομίαν. Κοινὴ πάντων ἐγένετο κεφαλή. Πάντας συνήγειρε καὶ B συνεκάθισεν. Εἰ τοίνυν ἐν τοῖς πνευματικοῖς, φησὶ, τοσαύτην ἔχετε κοινωνίαν, ὀφείλετε καὶ ἓν σῶμα εἶναι ἐν τῇ τῆς ἀγάπης ἀνακράσει. « Τῆς κλήσεως ὑμῶν. » Πάντα γὰρ τὰ εἰρημένα κοινή ἐστιν ἡμῶν ἐλπὶς ἐκ τῆς κλήσεως γενομένη. « Εἷς Κύριος, μία πίστις. » Ἰδοὺ καὶ ἄλλη κοινωνία. Εἷς ἡμῖν Κύριος, μία πίστις, ἓν βάπτισμα. Οὐ δεῖ οὖν ἡμᾶς διεστάναι. « Εἷς Θεὸς καὶ Πατήρ. » Ἰδοὺ καὶ ἄλλη κοινωνία, καὶ ἀγάπης πρόφασις, τὸ εἶναι ἡμῖν ἕνα Πατέρα τὸν Θεόν. « Καὶ ἐπὶ πάντων, » τουτέστιν, ὁ ἐπάνω πάντων. « Καὶ διὰ πάντων, » τουτέστιν, ὁ προνοῶν διὰ πάντων ἡμῶν. « Καὶ ἐν πᾶσιν ἡμῖν, » τουτέστιν, ὁ ἐνοικῶν ἐν πᾶσιν ἡμῖν.

IV, 7-13 « Verum unicuique nostrum data est gratia juxta mensuram donationis Christi. Quapropter dicit : Cum ascenderet in altum, captivam duxit captivitatem et dedit dona hominibus. Cæterum illud ascendit quid est nisi quod etiam descenderat prius in infirmas partes terræ ? Qui descendit idem ille est qui etiam ascendit supra omnes cœlos, ut impleret omnia. Et idem dedit alios quidem apostolos, alios vero prophetas, alios autem evangelistas, alios vero pastores ac doctores ad instaurationem sanctorum, in opus administrationis, in ædificationem corporis Christi, donec perveniamus omnes in unitatem fidei et cognitionem Filii Dei, in virum perfectum, in mensuram ætatis plenitudinis Christi. »

C Ἑνὶ δὲ ἑκάστῳ ἡμῶν ἐδόθη ἡ χάρις κατὰ τὸ μέτρον τῆς δωρεᾶς τοῦ Χριστοῦ. Διὸ λέγει· Ἀναβὰς εἰς ὕψος, ᾐχμαλώτευσεν αἰχμαλωσίαν, καὶ ἔδωκε δόματα τοῖς ἀνθρώποις. Τὸ δὲ ἀνέβη τί ἐστιν, εἰ μὴ ὅτι καὶ κατέβη εἰς τὰ κατώτερα μέρη τῆς γῆς ; ὁ καταβὰς αὐτός ἐστι καὶ ὁ ἀναβὰς ὑπεράνω πάντων τῶν οὐρανῶν, ἵνα πληρώσῃ τὰ πάντα. Καὶ αὐτὸς ἔδωκε τοὺς μὲν ἀποστόλους, τοὺς δὲ προφήτας, τοὺς δὲ εὐαγγελιστὰς, τοὺς δὲ ποιμένας καὶ διδασκάλους, πρὸς τὸν καταρτισμὸν τῶν ἁγίων, εἰς ἔργον διακονίας, εἰς οἰκοδομὴν τοῦ σώματος τοῦ Χριστοῦ, μέχρι καταντήσωμεν οἱ πάντες εἰς τὴν ἑνότητα τῆς πίστεως καὶ τῆς ἐπιγνώσεως τοῦ Υἱοῦ τοῦ Θεοῦ, εἰς ἄνδρα τέλειον, εἰς μέτρον ἡλικίας τοῦ πληρώματος τοῦ Χριστοῦ.

34 Si omnia ut dicis communia sunt, unde provenit ut hic quidem majorem, ille vero minorem habet gratiam ? nam hoc potissimum ipsos ad invidiam ducebat : et ait ; Unicuique data est gratia, id est, donum juxta mensuram donationis Christi ac si diceret : Si ipse mensus est omnino recte mensus est, omnino et utiliter. Et si doni est, quidquid illud est quod accepisti, pro eo gratias age : pro eo vero quod non accepisti, ne invideas : donum enim est : tanquam diceret : Novit qui distribuit ac donavit, quomodo recte et utiliter hoc fecerit. Alia siquidem communiter proponuntur, dona vero data sunt juxta proportionem puritatis uniuscujusque. Quapropter dicit : « Cum ascenderet in altum. » Et quod gratia, inquit, donum

D Εἰ πάντα ἐστὶν ὡς λέγεις κοινὰ, πόθεν ὁ μὲν μεῖζον, ὁ δὲ ἔλαττον ἔχει χάρισμα ; Τοῦτο γὰρ αὐτοὺς εἰς φθόνον μάλιστα ἦγε. καί φησιν. Ἑκάστῳ ἐδόθη ἡ χάρις, τουτέστι, τὸ χάρισμα, κατὰ τὸ μέτρον τῆς δωρεᾶς τοῦ Χριστοῦ. ὡσεὶ εἶπεν· Εἰ αὐτὸς ἐμέτρησε, πάντως ὅτι καλῶς ἐμέτρησε, πάντως καὶ συμφερόντως. Καὶ εἰ δωρεᾶς ἐστι τὸ πᾶν, ὑπὲρ μὲν οὗ ἔλαβες εὐχαρίστει, ὑπὲρ δὲ οὗ οὐκ ἔλαβες, μὴ φθόνει. Δωρεὰ γάρ ἐστιν, ὡσεὶ εἶπεν· οἶδεν ὁ μετρήσας καὶ δωρησάμενος, πῶς καλῶς καὶ συμφερόντως τοῦτο πεποίηκε. Τὰ μὲν γὰρ ἄλλα, κοινὰ πρόκειται, τὰ δὲ χαρίσματα δέδοται κατὰ τὴν ἀναλογίαν τῆς ἑκάστου καθαρότητος. Διὸ λέγει, « Ἀναβὰς εἰς ὕψος. » Καὶ ὅτι, φησὶν, ἡ χάρις δωρεά ἐστι τοῦ Χριστοῦ, καὶ αὐτὸς μετρήσας ἔδωκεν, ἄκουε, φησὶ, τοῦ Δαυίδ.

Τὸ δὲ Ἀναβὰς εἰς ὕψος, » ἀλλαχοῦ λέγει, ὅτι, « Ἐπήρθη ἡ μεγαλοπρέπειά σου ὑπεράνω τῶν οὐρανῶν. » Τίνα δὲ ᾐχμαλώτευσεν; ἡμᾶς δηλονότι, τὴν καλὴν καὶ συμφέρουσαν αἰχμαλωσίαν. Πολέμῳ γὰρ νοητῷ νικήσας τὸν διάβολον, αἰχμαλώτους εἷλεν ἡμᾶς, οὐχ ἵνα καταδουλώσηται (πῶς τοὺς ὄντας δούλους καὶ πάλαι), ἀλλ' ἵνα τῆς πικρᾶς ἀπαλλάξῃ τυραννίδος τοῦ πονηροῦ. Τινὲς δὲ ἐπὶ τοῦ σταυροῦ τοῦτο ἐνόησαν. Ἀναβὰς ἐπὶ τοῦ σταυροῦ, ᾐχμαλώτευσεν. — [ΦΩΤ.] Ἠχμαλώτευσε μὲν τὸν διάβολον. Ἔδωκε δὲ ἀντὶ τιμωρίας δόματα καὶ χαρίσματα τοῖς αἰχμαλωτισθεῖσι. « Καὶ ἔδωκε δόματα. » Ὥστε τοῦ Χριστοῦ δόματα. Τί οὖν ἀσχημονεῖς πολὺ μὴ ἔχων, ἢ φθονεῖς τῷ ἔχοντι; Καὶ ὧδε μὲν, οὕτως. Παρακατιὼν δὲ δείκνυσιν ὅτι πρὸς ὠφέλειαν τῆς Ἐκκλησίας ἕκαστος ἔλαβε τὸ χάρισμα, καὶ ὁ τὸ μέγα λαβὼν καὶ ὁ τὸ μὴ τοιοῦτον, καὶ οὐ διὰ τὰ οἰκεῖα ἔργα, οὐδὲ διὰ τὸ ἄξιον εἶναί τινα τοῦ λαβεῖν. Τίς οὖν φθονήσειε τῷ διά τι εἰληφότι, καὶ πρὸς ἑτέρων ὠφέλειαν; Ὅσον γὰρ μεῖζον τὸ χάρισμα, τοσοῦτον ἀκριβέστεραι αἱ εὐθύναι. « Καὶ ἔδωκε δόματα. » Λαβὼν γὰρ τὴν πίστιν, ἀντιδίδωσι τὴν χάριν. Τὸ δὲ, « Ἀνέβη, τί ἐστιν; » Οὐκ ἂν δὲ, φησὶν, ἐδεήθη ὁ προφήτης τοῦ εἰπεῖν, Ἀνέβη, εἰ μὴ ᾔδει ὅτι κατέβη πρῶτον. Περὶ γὰρ τοῦ καταβάντος, τὸ, ἀνέβη, λέγει τις. — [ΦΩΤ.] Ἐπειδὴ ὁ ἀναβαίνων ἢ ἐν τῷ ἀναβαίνειν λαμβάνει τὴν ἀρχὴν τοῦ ἄνω γενέσθαι, ὥσπερ ὅτε τις ἀπάρχεται ἀναβαίνειν μὴ ὢν ἐξ ἀρχῆς ἄνω, ἢ οὐ νῦν λαμβάνει τὴν ἀρχὴν τῆς ἀνόδου, ἀλλ' ἀπ' ἀρχῆς μὲν ἦν ἄνω, καταβὰς δὲ ἐκεῖθεν, νῦν πάλιν ἄνεισιν, εἰπὼν ἀναβὰς, ἑρμηνεύει πῶς δεῖ νοεῖν τὸ ἀναβάς. Ὅτι οὐχ ὡς νῦν, φησὶν, ἀρξάμενος ἀναβαίνειν (ἦν γὰρ ἐξ ἀρχῆς ἐν τῷ ὕψει τῆς θεϊκῆς ἀξίας καὶ τῆς πατρικῆς δόξης), ἀλλ' ὡς ἀπὸ τῆς κατὰ τὴν οἰκονομίαν συγκαταβάσεως, καὶ μέχρι τῆς εἰς ᾅδου καθόδου, εἰς τὴν πρέπουσαν τοῦ θεϊκοῦ ὕψους φανέρωσιν ἀνελθὼν πάλιν, λέγεται, φησὶν, ὅτι ἀνέβη. « Εἰς τὰ κατώτερα μέρη τῆς γῆς. » Τουτέστι, μεθ' ὃ οὐκ ἔνι κατώτερα. Λέγει δὲ τὸν ᾅδην, ὡς πρὸς τὴν κοινὴν συνήθειαν ἀφορῶν. Οὕτως γὰρ λέγειν εἰώθαμεν. Διὸ καὶ ὁ Ἰακὼβ φησι, « Καὶ κατάξετε τὸ γῆράς μου μετ' ὀδύνης εἰς ᾅδου. » Καὶ ὁ Δαυίδ· « Καὶ ὁμοιωθήσομαι τοῖς καταβαίνουσιν εἰς λάκκον. » Κατώτερα γὰρ μέρη τῆς γῆς τὸν θάνατον ἐκάλεσεν. « Αὐτός ἐστι καὶ ὁ ἀναβάς. » Τοῦτο τὴν Νεστορίου καταβάλλει βλασφημίαν. Ὁ αὐτὸς, φησὶν, ἐστὶν ὁ καταβὰς καὶ ὁ ἀναβάς. Καταβαίνει μὲν γὰρ εἰς τὴν σάρκωσιν ὡς Θεὸς, ἀναβαίνει δὲ ὡς ἄνθρωπος. Καὶ καταβαίνει μὲν εἰς τὸν ᾅδην ὡς ἄνθρωπος, ἀνίσταται δὲ ὡς Θεός. Οὐ μόνον δὲ ἀλλὰ καὶ ὑπεράνω γίνεται τῶν οὐρανῶν, καὶ οὐχ ἁπλῶς, ἀλλὰ πάντων, τῆς ἐκεῖσε λήξεως καὶ καθέδρας, τὸ πρόσλημμα ἡμῶν ἀξιῶν. Ὑπεράνω πάντων τῶν οὐρανῶν. Τοῦτό φησιν, ὅτι οὐδὲν αὐτῷ πρὸς τὴν ἄνοδον ἐνεπόδισεν ἡ εἰς τὰ κατώτατα κάθοδος. Ὥστε, φησὶ, καὶ ἡμῶν ὅσῳ ἄν τις ταπεινοφρονῇ, τοσούτῳ μᾶλλον ὑψοῦται. « Ἵνα πληρώσῃ τὰ πάντα. » Καὶ γὰρ καὶ γυμνῇ τῇ θεότητι

sit Christi, et ipse distribuendo dederit, audi David: Quod autem ait: « Cum ascenderet in altum, » alibi dicit: « Elevata est magnificentia tua super cœlos [20]. » Quem autem duxit captivum? nos videlicet, pulchram et utilem captivitatem. Cum enim spirituali bello vicisset diabolum, nos tulit captivos, non ut servituti subjiceret. (quomodo enim hoc fecisset cum jam olim servi essemus?) sed ut ab amara illius perversi tyrannide liberaret. Quidam vero de cruce hoc intellexerunt, cum ascenderet in crucem, captivam duxit. — Captivum quidem duxit diabolum: loco autem supplicii dedit dona et gratias his qui captivi fuerant detenti. « Et dedit dona. » Christi itaque dona sunt: quid igitur indignaris quod multum non habeas aut invides habenti? Et hic quidem ita est. Cæterum ulterius descendendo ostendit quod ad utilitatem Ecclesiæ quisque donum acceperit, et qui magnum accepit, et qui non tale, et non propter propria opera, neque quod dignus esset quispiam ad accipiendum. Quis ergo invidere poterit ei qui propter aliquam causam et ad aliorum commodum accepit? quanto enim majus est donum, tanto exactius erit reddenda ratio. « Et dedit dona. » Nam qui fidem accepit reddit gratiam. « Cæterum illud: Ascendit quid est? » Nihil, inquit, necesse fuisset prophetæ dicere: Ascendit, nisi novisset eum prius descendisse. Nam de eo qui prius descenderat solet quispiam dicere: Ascendit. — Quoniam is qui ascendit aut in eo quod ascendit, initium sumit ut in loco superiori sit: quemadmodum ubi incipit quispiam ascendere, cum ab initio non esset superiori loco. **35** Aut non nunc accipit ascensus initium, sed ab initio quidem in loco superiori erat: cum autem inde descendisset, nunc rursum ascendit. Itaque ubi dixit: Cum ascenderet, interpretatur quomodo intelligere oporteat: Cum ascenderet: quod non quasi nunc ascendere inceperit: erat enim ab initio in sublimitate divinæ dignitatis ac paternæ gloriæ: sed quod a sui juxta dispensationem demissione et descensu usque ad inferos, in decentem divinæ sublimitatis manifestationem rursum ascendens, dicitur, inquit, quod ascendit. « In infimas partes terræ. » Post quem videlicet locum non sunt aliæ inferiores. Dicit autem infernum veluti ad communem loquendi modum respiciens: ita enim dicere consuevimus. Propterea Jacob quoque ait: « Et deducetis senectutem meam cum dolore ad inferos [21]. » Et David: « Et assimilabor descendentibus in lacum [22]. » Infimas enim partes terræ mortem vocavit. « Idem ille est qui etiam ascendit. » Hoc Nestorii dejicit blasphemiam. Idem inquit, est qui descendit et qui ascendit. Descendit siquidem ad incarnationem tanquam Deus, ascendit autem tanquam homo. Rursum descendit quidem ad infernum ut homo, resurgit vero ut Deus. Nec id solum, verum etiam supra cœlos collocatur;

[21] Gen. XLII, 38. [22] Psal. XXVII, 1.

nec id utcunque, sed super omnes: per quietem quæ ibi est et cathedram designans nostram assumptionem. Supra omnes cœlos: Hoc ait, quod nihil illi ad ascensum fuit impedimento ipsa ad infima descensio Itaque quanto, inquit, etiam nostrum aliquis magis se submiserit, tanto magis sublimatu. « Ut impleret omnia » Etenim nuda quoque divinitate olim omnia implebat, et incarnatus ut omnia carne impleret, descendit et ascendit. « Et idem dedit. » Qui non recusavit, inquit, propter nostram salutem ad infima descendere, idem ipse distributionem fecit charismatum sive donorum. Non oportet itaque ob divisionem indignari. Si enim ipse dedit, quare contradicis? Alibi vero dicit spiritum dare dona; « Omnia, inquit, hæc operatur unus idemque spiritus [33]. » Alibi Patrem dicit, ut cum ait: « Ego plantavi. Apollos rigavit, sed Deus incrementum dedit [34]; » hoc loco Filium. Nam omnia sanctæ ac beatæ Trinitati sunt communia: « Alios quidem apostolos, alios vero prophetas. » **36** Apostoli namque etiam prophetiam habebant, qui vero tunc prophetæ dicebantur non habebant apostolatum. « Alios autem evangelistas. » qui Evangelium conscripserunt. « Alios vero pastores ac doctores. » Episcopos dicit quibus creditæ erant Ecclesiæ, qualis erat Timotheus, qualis Titus. « Ad instaurationem sanctorum. » Vides causam cur data sint dona? Ad instaurationem, inquit, hoc est, ad perfectionem, ad completionem ut in his ministrarent Ecclesiæ, ipsamque ædificarent. Quanto igitur quispiam majus accepit donum, tanto majus sustinet onus. Hæc autem eis dicit qui invidia majorum donorum ab Ecclesia amputati erant, ostendens quod omnium opus ad unum respicit finem, nempe ad instaurationem sanctorum. Quid igitur invidia opus est? Sanctorum autem, id est, fidelium. « Perveniamus. » Nam καταντήσωμεν, id est, occurramus, capitur pro φθάσωμεν, id est perveniamus. « In unitatem fidei. » Hoc est, donec omnes unam fidem habeamus unusquisque laborat et unusquisque ministrat: unitas enim fidei est non dissidere circa dogmata Id namque cognitio est Filii Dei, ut de eo non dissideamus. Virum autem perfectum, mensuramque ætatis dicit perfectam erga Christum dilectionem et de ipso notitiam. « Plenitudinis Christi. » Plenitudinem Christi dicit perfectam de Christo cognitionem ac fidem, ut quod ex virgine carnem acceperit, quod ex divinitate et humanitate in unam convenerit personam. Ne enim audito viro perfecto et mensura ætatis, corporalem intelligas ætatem, subjunxit: Plenitudinis Christi; ac si diceres: Donec ad perfectionem veniamus perfectæ in Christum fidei et cognitionis. Non enim quivis efficitur pars totius plenitudinis sive corporis Christi: sed qui in virum perfectum cognitionis ejus pervenerit, et in mensuram dignæ ætatis plenitudinis Christi

A πάλαι τὰ πάντα ἐπλήρου. Καὶ σαρκωθεὶς ἵνα τὰ πάντα μετὰ σαρκὸς πληρώσῃ, κατέβη καὶ ἀνέβη. « Καὶ αὐτὸς ἔδωκεν. » Ὁ μὴ παραιτησάμενος, φησὶ, διὰ τὴν ἡμῶν σωτηρίαν εἰς τὰ κατώτατα κατελθεῖν, αὐτὸς τὴν διανομὴν τῶν χαρισμάτων ἐποίησεν. Ἄρα οὖν οὐ χρὴ ἀγανακτεῖν πρὸς τὴν διανομήν. Εἰ γὰρ αὐτὸς ἔδωκε, τί ἀντιλέγεις; Ἀλλαχοῦ δὲ, φησὶ, τὸ πνεῦμα διδόναι τὰ χαρίσματα. « Πάντα γὰρ ταῦτα, φησὶν, ἐνεργεῖ, τὸ ἓν καὶ τὸ αὐτὸ πνεῦμα. » Ἀλλαχοῦ τὸν Πατέρα φησὶν, ὡς τὸ, « Ἐγὼ ἐφύτευσα, Ἀπολλὼς ἐπότισεν, ἀλλ' ὁ Θεὸς ηὔξανεν, » Ἐνταῦθα τὸν υἱόν. Κοινὰ γὰρ τὰ πάντα τῇ ἁγίᾳ καὶ μακαρίᾳ Τριάδι. « Τοὺς μὲν ἀποστόλους, τοὺς δὲ προφήτας. » Οἱ μὲν γὰρ ἀπόστολοι καὶ προφητείαν εἶχον, οἱ δὲ τότε προφῆται, οὐκ εἶχον ἀποστολήν. « Τοὺς δὲ εὐαγγελιστάς. » Τοὺς τὸ Εὐαγγέλιον γράψαντας. « Τοὺς B δὲ ποιμένας καὶ διδασκάλους. » Τοὺς τὰς Ἐκκλησίας ἐμπεπιστευμένους λέγει, τοὺς ἐπισκόπους, οἷος ὁ Τιμόθεος, οἷος ὁ Τίτος ἦν. « Πρὸς τὸν καταρτισμὸν τῶν ἁγίων. » Ὁρᾷς τὴν αἰτίαν τῆς δόσεως τῶν χαρισμάτων; Πρὸς τὸν καταρτισμὸν, φησὶ, τουτέστι, πρὸς ἀπαρτισμὸν, πρὸς πλήρωσιν, εἰς τὸ ἐν τούτοις διακονεῖν τῇ Ἐκκλησίᾳ καὶ οἰκοδομεῖν αὐτήν. Ὅσῳ οὖν τις μεῖζον ἔλαβε χάρισμα, τοσούτῳ μεῖζον ἔχει τὸ φορτίον. Ταῦτα δὲ φησι πρὸς τοὺς τῷ φθόνῳ τῶν μειζόνων χαρισμάτων ἀποκεκομμένους τοῦ σώματος τῆς Ἐκκλησίας, δεικνὺς ὅτι πάντων τὸ ἔργον εἰς ἓν ὁρᾷ τέλος, τὸν καταρτισμὸν τῶν ἁγίων Ποῦ οὖν χρεία φθόνου; Ἁγίων δὲ τῶν πιστῶν. « Καταντήσωμεν, » φθάσωμεν. « Εἰς τὴν ἑνότητα τῆς πίστεως· » Τουτέστιν, ἕως ἂν οἱ πάντες μίαν πίστιν σχῶμεν, ἕκαστος κάμνει, καὶ ἕκαστος C διακονεῖ. Ἑνότης γὰρ πίστεως τὸ μὴ διαφωνεῖν περὶ τὰ δόγματα. Τοῦτο γὰρ ἐπίγνωσις τοῦ Υἱοῦ τοῦ Θεοῦ, τὸ μὴ διαφωνεῖν περὶ αὐτοῦ. Ἄνδρα δὲ τέλειον καὶ μέτρον ἡλικίας λέγει τὴν τελείαν τοῦ Χριστοῦ ἔννοιαν καὶ εἴδησιν. « Τοῦ πληρώματος τοῦ Χριστοῦ. » — [ΟΙΚΟΥΜ.] Πλήρωμα Χριστοῦ φησι, τὴν περὶ Χριστοῦ ὁλοτελῆ γνῶσιν καὶ πίστιν, οἷον ὅτι ἐκ παρθένου σάρκα ἔλαβεν, ὅτι ἐκ θεότητος καὶ ἀνθρωπότητος εἰς μίαν ὑπῆρξεν ὑπόστασιν. Ἵνα γὰρ μὴ ἀκούσας ἄνδρα τέλειον καὶ μέτρον ἡλικίας, τὴν σωματικὴν νοήσῃς, ἐπήγαγε, τοῦ πληρώματος τοῦ Χριστοῦ, ὡσεὶ ἔλεγε· Μέχρις οὗ εἰς τελειότητα φθάσωμεν τῆς ὁλοτελοῦς τοῦ Χριστοῦ πίστεως καὶ γνώσεως. Οὐ γὰρ ὁ τυχὼν γίνεται μέρος τοῦ ὅλου πληρώματος, ἤτοι τοῦ σώματος τοῦ Χριστοῦ, ἀλλ' ὁ εἰς ἄνδρα τέ- D λειον τῆς ἐπιγνώσεως αὐτοῦ καταντήσας, καὶ εἰς μέτρον ἡλικίας ἀξίας τοῦ πληρώματος τοῦ Χριστοῦ.

IV, 14-16. *Ut non amplius simus pueri qui fluctuemus omni vento doctrinæ per versutiam hominum, per astutiam ad insidias deceptionis: sed veritatem servantes in charitate, crescamus in illum per omnia*

Ἵνα μηκέτι ὦμεν νήπιοι κλυδωνιζόμενοι καὶ περιφερόμενοι παντὶ ἀνέμῳ τῆς διδασκαλίας ἐν τῇ κυβείᾳ τῶν ἀνθρώπων, ἐν πανουργίᾳ πρὸς τὴν μεθοδείαν τῆς πλάνης. Ἀληθεύοντες δὲ ἐν ἀγά-

[33] I Cor. XII, 11. [34] I Cor. III, 6.

πη, αὐξήσωμεν εἰς αὐτὸν τὰ πάντα, ὅς ἐστιν ἡ κεφαλὴ ὁ Χριστός. Ἐξ οὗ πᾶν σῶμα συναρμολογούμενον καὶ συμβιβαζόμενον, διὰ πάσης ἁφῆς τῆς ἐπιχορηγίας, κατ' ἐνέργειαν ἐν μέτρῳ ἑνὸς ἑκάστου μέρους τὴν αὔξησιν τοῦ σώματος ποιεῖται εἰς οἰκοδομὴν ἑαυτοῦ ἐν ἀγάπῃ.

« Ἵνα μηκέτι ὦμεν νήπιοι. » Δείκνυσι παθόντας αὐτοὺς τοῦτο πάλαι, καὶ ὡς ἐν διηγήματος τάξει ἐπανορθοῦται αὐτούς, καὶ ἑαυτὸν συντάττων διὰ τὸ ἀνεπαχθές. Νηπίους δὲ, τῇ πίστει φησί. « Καὶ περιφερόμενοι. » Νηπίων γὰρ ὄντως τὸ περιφέρεσθαι, καὶ οὐ βεβηκότων καὶ στεῤῥῶν. « Παντὶ ἀνέμῳ. » Εἰπὼν κλυδωνιζόμενοι, ἐπέμεινε τῇ τροπῇ, καὶ ἄνεμον διδασκαλίας προσειπών. « Ἐν τῇ κυβείᾳ τῶν ἀνθρώπων. » Κυβευταὶ λόγων λέγονται, οἱ ποτὲ μὲν τοῦτο, ποτὲ δὲ ἐκεῖνο διδάσκοντες, καὶ μεταβαίνοντες ἀεὶ ἀπὸ τούτου εἰς τοῦτο πανούργως. Τοιοῦτοι οἱ αἱρετικοί. Οἱ δὲ τοιοῦτοι, φησὶ, καὶ πανοῦργοι πρὸς τὸ μέθοδον εὑρεῖν καὶ πρόφασιν πλάνης, πάντα πρὸς τὸ ἀπατῆσαι μηχανώμενοι. Κυβείαν τὴν πανουργίαν καλεῖ. Πεποίηται δὲ ἀπὸ τοῦ κυβεύειν τὸ ὄνομα. Ἴδιον δὲ τούτου, τὸ τῇδε κἀκεῖσε μεταφέρειν τὰς ψήφους πανουργευομένους. « Ἀληθεύοντες δὲ ἐν ἀγάπῃ. » Ἐκεῖνοι μὲν νόθα, φησὶ, καὶ ψευδῆ διδάσκουσι περὶ ὧν ὁ λόγος, ἡμεῖς δὲ ἀληθεύοντες ἔν τε δόγμασι καὶ βίῳ καὶ λόγῳ ἐν ἀγάπῃ. Ἄλλως γὰρ οὐκ ἔνι ἀληθεύειν. Αὐξήσωμεν καὶ ἐποικοδομήσωμεν εἰς τὸν Χριστὸν τὴν κεφαλὴν ἡμῶν, τὰ πάντα ἡμῶν, καὶ βίον, καὶ λόγον, καὶ δόγματα. « Ἐξ οὗ πᾶν τὸ σῶμα. » Καθάπερ ἐπὶ τῶν ἡμετέρων σωμάτων τὸ πνεῦμα τὸ ζωτικὸν τὸ ἀπ' ἐγκεφάλου διὰ τῶν νεύρων κατιὸν, οὐχ ἁπλῶς πᾶσιν ἐμπνεῖ τοῖς μέλεσι δύναμιν, ἀλλὰ τὸ μὲν πλεῖόν τι δέξασθαι δυναμένῳ πλεῖον δίδωσι, τῷ δὲ ἔλαττον, ἔλαττον, οὕτω καὶ ὁ Χριστὸς, καθάπερ μελῶν τῶν ἡμετέρων ψυχῶν ἐξ αὐτοῦ καὶ εἰς αὐτὸν ἀποκρεμαμένων, ἡ πνευματικὴ αὐτοῦ δύναμις καὶ ἡ τῶν χαρισμάτων διανομὴ, κατὰ ἀναλογίαν ἑνὸς ἑκάστου μέλους αὐτοῦ προσαπτομένη, τὴν αὔξησιν ποιεῖται τῆς πνευματικῆς ἡλικίας. « Διὰ τῆς ἁφῆς, φησὶ, τῆς ἐπιχορηγίας, » τουτέστι, διὰ τῆς ἐν τῇ ἁφῇ, καὶ οἷον ἐρεύνῃ τοῦ ἐπιτηδείου ἐπιχορηγίας γινομένης. Ἐκείνη γὰρ ἡ ἀπὸ τοῦ Χριστοῦ κατιοῦσα πνευματικὴ δύναμις, ἑνὸς ἑκάστου μέλους αὐτοῦ ἁπτομένη, οὕτως ἐνεργεῖ, ὡς ἂν εὕρῃ τινὰ πρὸς ὑποδοχὴν ἐπιτήδειον, ὡς εἰ ἔλεγε· Τὰ μέλη τοῦ Χριστοῦ ἡμεῖς, φησὶν, οἱ ἄνθρωποι κατὰ τὴν ἀναλογίαν τοῦ οἰκείου πνευματικοῦ μέτρου δεχόμενοι τὴν ἀπὸ τοῦ Χριστοῦ ἐπιχορηγίαν, αὐξόμεν. Τὸ γὰρ πνεῦμα ἄνωθεν ἐπιῤῥέον ἀπὸ τοῦ Χριστοῦ ἀφθόνως καὶ χορηγούμενον, πάντων ἐφαπτόμενον τῶν εἰς μέλη τελούντων τοῦ Χριστοῦ, πρὸς τὴν ἀναλογίαν τῆς ἑκάστου δυνάμεως τὴν αὔξησιν ποιεῖται. — [ΟΙΚΟΥΜ.] Ὅρα τί κἀγὼ ἐνόμισα. Οὔτε γὰρ ἐχώρησα τὰ τοῦ μακαρίου νοῆσαι. — [ΙΩΑΝ.] Ἐξ οὗ Χριστοῦ πᾶν τὸ σῶμα τῆς Ἐκκλησίας συναρμολογούμενον αὐτῷ καὶ συμβιβαζόμενον, τουτέστι, συγκεκολλημένον αὐτῷ καὶ προσηνωμένον, ὡς ἰδίᾳ κεφαλῇ. Ἐξ αὐτοῦ γὰρ ἡμῖν τὸ κεκολλῆσθαι αὐτῷ. Κεκολλημένον δὲ, διὰ πάσης ἁφῆς,

qui est caput, nempe Christum : **27** *a quo totum corpus, quod coaptatur et compingitur per omnem tactum subministrationis, juxta efficaciam ad mensuram uniuscujusque partis incrementum corporis facit ad ædificationem sui ipsius per charitatem.*

« Ut non amplius simus pueri. » Ostendit ipsos olim ita fuisse affectos, et per modum narrationis corrigit eos, ac seipsum conjungit ne odiosus fiat sermo. Pueros autem dicit fide. « Et circumferamur. « Revera enim puerorum est circumferri qui firmi et stabiles non sunt. « Omni vento. » Cum præmisisset : Qui fluctuemus, in tropo permansit, subjungens, et ventum doctrinæ· « Per versutiam hominum. » Versuti in verbis dicuntur, qui interdum quidem hoc, interdum vero illud docent, et vafricie sua semper ab hoc ad illud transeunt. Hujusmodi sunt hæretici. Hujusmodi autem etiam astuti inquit ad inveniendum semina et occasionem deceptionis, omnia machinantur ut fallant ac imponant. κυβεία'ν autem dicit versutiam et astutiam. Factum est autem nomen a κυβεύειν, id est, taxillis ludere : quod ibi versutis familiare sit calculos hac et illac transmutare. « Sed veritatem servantes in charitate. » Siquidem illi de quibus sermo est, adulterino et falsa docent, nos autem veritatem servantes in dogmatis et vita ac sermone, in charitate ; alioquin enim non contingit servare veritatem, crescamus et ædificemur in Christum caput nostrum per omnia nostra et vitam et sermones ac dogmata. « Ex quo totum corpus. » Quemadmodum in nostris corporibus spiritus vitalis a cerebro per nervos descendens, non æqualiter omnibus membris inspirat virtutem : sed huic quidem amplius potenti suscipere, plus tribuit, ei autem quod minus potest, minus elargitur : ita et Christus. Tanquam enim membris animarum nostrarum ex ipso et in ipsum pendentibus, spiritualis ejus virtus ac donorum divisio, juxta proportionem cujusque ipsius membri applicata, augmentum efficit spiritualis ætatis. « Per tactum subministrationis. » Hoc est, per aptam subministrationem quæ fit in contrectatione et velut in scrutatione. Spiritualis enim illa virtus quæ a Christo descendit cuique membro ipsius ita vim exerit, **28** sicut quodque invenerit aptum ad susceptionem, ac si diceret : Nos homines qui membra Christi sumus, juxta propriam spiritualis mensuræ proportionem, suscipientes quæ a Christo est subministrationem, augemur, spiritus namque superne a Christo influens abunde et subministratus, omnibus adaptatus qui in Christi membra perficiuntur, juxta proportionem virtutis uniuscujusque facit augmentum. Animadverte quid et mihi visum sit : neque enim eo progressus sum ut considerarem ac intelligerem quæ ipsius sancti sunt A quo Christo omne corpus Ecclesiæ quod ipsi coaptatur et compingitur, hoc est, conglutinatur et ad eum unitur tanquam ad proprium caput : ab ipso enim habemus ut ei adhæreamus sive aggluti-

Ἐχρῆς μὴ μόνον διὰ τοῦ παραινεῖν, ἀλλὰ καὶ διὰ A τοῦ φοβεῖν καὶ τῷ Θεῷ παραδιδόναι, τὴν διδασκαλίαν ἐργάζεσθαι. Μαρτύρομαι, φησὶν, ἐν Κυρίῳ, τουτέστι, μάρτυρα τὸν Κύριον καλῶ, ὅτι εἶπον τί δεῖ ὑμᾶς πράττειν. Ὅρα δὲ σοφίαν. Οὐκ εἶπε, Μηκέτι ὑμᾶς περιπατεῖν, καθὼς περιπατεῖτε. (Ἔπληξε γὰρ ἄν.) Ἀλλὰ τοῦτο μὲν ἐδήλωσεν, ἀπὸ δὲ ἑτέρων ἤγαγε τὸ παράδειγμα. « Ἐν ματαιότητι τοῦ νοὸς αὐτῶν. » — [ΦΩΤ.] Εἰς τὸ μὴ περὶ τὰ μάταια ἀσχολεῖσθαι τὸν νοῦν ὑμῶν. Οὐ τὰ τῆς ἀληθείας φρονοῦντες καὶ πιστεύοντες καὶ ἀποδεχόμενοι, ἀλλ' ἅπερ ἂν ὁ νοῦς αὐτῶν μάτην ἀναπλάσῃ καὶ λογίσηται. Τί δ' ἂν καὶ λογίσοιτο τῶν καλῶν, ὁ ἐσκοτισμένην ἔχων τὴν διάνοιαν; « Ἐσκοτισμένοι τῇ διανοίᾳ. » Τὸ γὰρ πλῆθος τῶν βιωτικῶν ἁμαρτιῶν, τὸ διορατικὸν τῆς διανοίας ἐπισκοτίζον, ἰδεῖν οὐκ ἐᾷ B τὸν Ἥλιον τῆς δικαιοσύνης Χριστόν. Ἔνθεν γίνεται ἡ πώρωσις τῆς καρδίας, ὅπερ παρακατιὼν, φησὶν, οἱονεὶ πώρωσίς τις οὖσα καὶ ἀναισθησία. Τὸ γὰρ ἐσκοτισμένον, ἀναίσθητον. « Διὰ τὴν ἄγνοιαν τὴν οὖσαν ἐν αὐτοῖς. » Εἰ οὖν ἀγνοοῦσι, φήσειέν τις, καὶ εἰ πεπώρωνται οὐκ ἄξιοι ἐγκλημάτων εἰσὶ καὶ τιμωριῶν, ἀλλὰ μᾶλλον τοῦ μαθεῖν. Ἀλλ' ὅρα πῶς αὐτῶν ἀφαιρεῖται τὴν συγγνώμην. Οἵτινες, φησὶν, ἀπηλγηκότες ἑαυτοὺς παρέδωκαν τῇ ἀσελγείᾳ εἰς ἐργασίαν ἀκαθαρσίας πάσης. Δείκνυσι γὰρ ὅτι τῆς ἀγνοίας καὶ τῆς πωρώσεως ὁ βίος αὐτοῖς αἴτιος. Ὁ δὲ βίος, ἐξ οἰκείας γέγονε ῥᾳθυμίας καὶ ἀναλγησίας. Ἑαυτοὺς γὰρ, φησὶ, παρέδωκαν. Ὅταν οὖν εἰς τὴν πρὸς Ῥωμαίους εὕρῃς, « Παρέδωκεν αὐτοὺς ὁ Θεὸς εἰς ἀδόκιμον νοῦν, » κατὰ τὴν ἐνταῦθα διάνοιαν αὐτὸ νόει. C Συνεχώρησε γὰρ ὁ Θεὸς παραδοθῆναι αὐτοὺς, ἐπειδὴ τούτου ἀξίους ἑαυτοὺς ἐποίησαν. « Διὰ τὴν πώρωσιν. » Διὰ τὴν ἀναισθησίαν. Ἀναισθησίαν γὰρ φέρει τοῦ φωτὸς ἡ σκότωσις, τῷ μὴ ἔχειν ἐν ἑαυτοῖς φόβον Θεοῦ. « Οἵτινες. » Εἰς τὸν παράνομον ἐξοκείλαντες βίον, καταβραχὺ τὴν ἀναλγησίαν ἐνόσησαν. « Ἀπηλγηκότες. » Οἷον ἀναλγήτως ἐσχηκότες καὶ ῥᾳθυμήσαντες, καὶ καμεῖν μὴ βουληθέντες πρὸς εὕρεσιν τοῦ καλοῦ. « Ἑαυτοὺς παρέδωκαν τῇ ἀσελγείᾳ. » Πῶς γὰρ ὁ ἐν ἀσελγείᾳ ἐξεταζόμενος δυνηθείη γνῶναι Θεόν; Οὐκοῦν ἡ αἰτία τῆς ἀγνοίας, ἡ ἀσέλγεια, ἥ τις κατὰ γνώμην ἁμαρτάνεται. « Εἰς ἐργασίαν ἀκαθαρσίας. » Ὡς ἔργῳ, φησὶ, τῷ ἀσελγαίνειν ἐχρήσαντο καὶ πλεονεκτεῖν. Ἄρα οὐκ ἐξῆν αὐτοῖς μὴ ἀσελγαίνειν; μὴ πλεονεκτεῖν; παντί που δῆλον. Ὁρᾷς ὅτι παρ' D αὐτῶν γέγονεν ἡ τύφλωσις; « Ἐν πλεονεξίᾳ. » Ἢ ὅτι δυσὶν ἑαυτοὺς παρέδωκαν πάθεσιν, ἀσελγείᾳ καὶ πλεονεξίᾳ, ἅ ἐστιν ἐπιπολάζοντα μᾶλλον τῶν ἄλλων ἁμαρτιῶν, ἢ ὅτι τὴν ἀσέλγειαν καὶ ἀκαθαρσίαν ἁπλῶς ἐν πλεονεξίᾳ, τουτέστι, καθ' ὑπερβολὴν καὶ ἀνενδότως εἰργάσαντο.

Oportuit non solum exhortando, sed et terrendo et Deo tradendo, doctrinæ operam dare. Testor, inquit, per Dominum, hoc est testem invoco Dominum, quod dixerim quid vos oporteat agere. Et animadverte sapientiam. Non dixit: Ne posthac ambuletis sicut ambulabatis: hoc enim modo feriisset eos: **40** hoc tamen indicavit, sed ab aliis duxit exemplum. « In vanitate mentis suæ. » — Ut non occupetur circa vana mens vestra. Intelligentes et credentes ac suscipientes non quæ veritatis sunt, sed quæcunque mens ipsorum vane commentata fuerit ac excogitaverit. Quid enim eorum quæ fecta sunt cogitare posset qui mentem habet obtenebratam? « Obtenebrati mente. » Multitudo namque mundanorum peccatorum aciem mentis obtenebrans non sinit intueri solem justitiæ Christum, unde obstinatio oritur cordis, quod in progressu dicit tanquam cæcitas quædam et insensibilitas. Obtenebratio enim insensibilitas est. « Propter ignorantiam quæ est in illis. » Si igitur ignorant, dicet quispiam, excæcati sunt, reprehendi non merentur nec puniri, sed magis doceri. Verum animadverte quomodo veniam ab eis aufert. Qui, inquit, ubi dolere desierunt, semetipsos tradiderunt lasciviæ ad patrandum omnem immunditiam. Ostendit namque quod ignorantiæ ac cæcitatis causa ipsis fuerit vita, porro vita ex propria segnitie provenit et indolentia sive stupore. Nam semetipsos, ait, tradiderunt. Cum igitur in eum Epistolæ ad Romanos locum incideris, « Tradidit eos Deus in reprobam mentem [25], » juxta præsentem declarationem illud intellige: permisit enim Deus ipsos tradi, quandoquidem sese dignos reddiderant. « Propter excæcationem. » Propter insensibilitatem. Siquidem lucis obtenebratio affert sensus carentiam, eo quod non habeant in seipsis Dei timorem. Qui ubi dolore desierunt. » Postquam in vitam iniquam et divinarum legum contemptricem impegerunt, paulatim ægrotantes ad indolentiam ac stuporem devenerunt. « Ubi dolore desierunt. » Hoc est, insensibiles sunt effecti, posteaquam præ segnitie laborare noluerunt ad recti inventionem. « Semetipsos tradiderunt lasciviæ. » Quomodo enim is qui in lascivia degit, posset Deum cognoscere? Causa itaque ignorantiæ lascivia est qua secundum mentem quis errat. « Ad patrandum immunditiam. » Sic ut opere, inquit, lascivi esse decreverint et avidi. Annon poterant non esse lascivi et avidi? Utique manifestum est quod sic. Vides quod in manu eorum fuerit cæcitas? « Cum aviditate. » Aut quod duabus sese tradiderint affectionibus, **41** nempe lasciviæ et habendi aviditati, quæ magis in promptu sunt quam cætera vitia: aut quod lasciviam et immunditiam simpliciter cum aviditate, hoc est, ultra modum et omni cum desiderio et aviditate perpetrarunt.

Ὑμεῖς δὲ οὐχ οὕτως ἐμάθετε τὸν Χριστὸν, εἴ γε αὐτὸν ἠκούσατε, καὶ ἐν αὐτῷ ἐδιδάχθητε,

IV, 20-24. « Vos autem non sic didicistis Christum: siquidem illum audistis, et in eo docti

[25] Rom. I, 28.

καὶ παρὰ Ἰουδαίοις δικαιοσύνη καὶ ὁσιότης, ἀλλὰ τυπική. Περὶ γὰρ σώματος κάθαρσιν ἠσχόληντο. Ἀλλὰ μὴ ταύτην, ἀλλὰ τὴν ἐν ψυχῇ δικαιοσύνην καὶ ὁσιότηρα ἐνδύσασθε. Αὕτη γὰρ ἡ τῆς ἀληθείας. Ἢ δικαιοσύνην ἀληθείας λέγει, πρὸς ἀντιδιαστολὴν τῆς ἐν ὑποκρίσει.

Διὸ ἀποθέμενοι τὸ ψεῦδος, λαλεῖτε ἀλήθειαν ἕκαστος μετὰ τοῦ πλησίον αὐτοῦ, ὅτι ἐσμὲν ἀλλήλων μέλη. Ὀργίζεσθε καὶ μὴ ἁμαρτάνετε. Ὁ ἥλιος μὴ ἐπιδυέτω ἐπὶ τῷ παροργισμῷ ὑμῶν. Μηδὲ δίδοτε τόπον τῷ διαβόλῳ. Ὁ κλέπτων μηκέτι κλεπτέτω, μᾶλλον δὲ κοπιάτω ἐργαζόμενος τὸ ἀγαθὸν ταῖς χερσὶν, ἵνα ἔχῃ μεταδιδόναι τῷ χρείαν ἔχοντι. Πᾶς λόγος σαπρὸς ἐκ τοῦ στόματος ὑμῶν μὴ ἐκπορευέσθω, ἀλλ' εἴ τις ἀγαθὸς πρὸς οἰκοδομὴν τῆς χρείας ἵνα δῷ χάριν τοῖς ἀκούουσιν.

Εἶπε τὸν παλαιὸν ἄνθρωπον καθολικῶς, λοιπὸν καὶ ἰδικῶς αὐτὸν διαγράφει. Καὶ πρῶτον αὐτοῦ τὸ ψεῦδος ἀποκόπτει, ὡς ἀπὸ οἰκείων μελῶν, ὡσεὶ εἶπε· Μὴ ὀφθαλμὸς ἰδὼν θηρίον, οὐ δίδωσι φυγεῖν τοῖς ποσίν; ἢ χεὶρ ψηλαφήσασά τι πονηρὸν, ψεύδεται τὰ λοιπὰ μέλη; Οὕτως, φησὶ, καὶ ὑμᾶς χρὴ διακεῖσθαι. « Ὀργίζεσθε, καὶ μὴ ἁμαρτάνετε. » Εἶπε, Μὴ ψεύδεσθε. Ἐπεὶ οὖν πολλάκις τις ψευδόμενος, ὀργῆς πρόφασιν παρεῖχε, φησί. Καλὸν μὲν τὸ μὴ ὀργίζεσθαι καθόλου. Εἰ δὲ ἄρα, κἂν μὴ πρὸς ἁμαρτίαν ἐξαχθῆτε, μηδὲ παραμενέτω ὑμῖν ἐπὶ πολὺ τὸ πάθος. Ἔνι γὰρ, ὡς λέγει τις, ὀργῆς δικαίας πρὸς ὥραν ἐμπλησθῆναι. Λῦσον δὲ αὐτὴν πρὸ ἡλίου δύσεως, διά τε τὸ μὴ δόξαι ἐπὶ ἀναξίοις ἀνατεταλκέναι τὸν ἥλιον, καὶ ἵνα μὴ ἡ νὺξ διὰ τῶν ἐννοιῶν χαλεπωτέραν ἐργάσηται τὴν πυράν.

[ΟΙΚΟΥΜ.] Ἤκουσά τινων ἑρμηνευσάντων· Μία, φησὶν, ἀναμάρτητος ὀργὴ, ἡ πρὸς τοὺς δαίμονας καὶ τὰ πάθη. « Μηδὲ δίδοτε τόπον· » Ἢ ὅτι τοῦ ἄνω ἤρτηται· Μὴ ἐπιδυέτω, φησὶν, ὁ ἥλιος ἐπὶ τῷ παροργισμῷ ὑμῶν, ἵνα μὴ δῶτε χώραν τῷ διαβόλῳ διὰ τῶν κατὰ τὴν νύκτα λογισμῶν, πλεῖον ὑμᾶς ἐκκαίειν κατὰ τῶν ἀδελφῶν. « Τῷ διαβόλῳ. » Ὥς τε τὸ ἀλλήλοις πολεμεῖν, τόπον ἐστὶ διδόναι τῷ διαβόλῳ καθ' ἡμῶν αὐτῶν. « Ὁ κλέπτων μηκέτι κλεπτέτω. » Ἰδοὺ τὰ μέλη τοῦ παλαιοῦ ἀνθρώπου. Ποῦ δέ εἰσι νῦν οἱ ῥύπου γέμοντες, ἑαυτοὺς δὲ καθαροὺς ἐπικαλοῦντες, οἱ μὴ δεχόμενοι τὴν μετάνοιαν; Ἰδοὺ γὰρ φανερῶς ἀκούουσιν, Ὁ κλέπτων μηκέτι κλεπτέτω. « Μᾶλλον δὲ κοπιάτω. » Οὐ γὰρ ἀρκεῖ παύσασθαι ἁμαρτίας τὸν μετανοοῦντα, ἀλλὰ καὶ τὴν ἐναντίαν αὐτῇ ὁδευτέον αὐτῷ. Κοπιάτω δὲ, εἰπὼν, τὸ ἐπίπονον τοῦ ἔργου ἐδήλωσε. Τὸ ἀγαθὸν, φησί. Καὶ γὰρ καὶ ὁ κλέπτων ἐργάζεται, ἀλλὰ κακόν. « Πᾶς λόγος σαπρός. » Σαπρὸν, ἢ τὸν ἀργὸν καὶ εἰκαῖον καλεῖ, ἢ τὸν σεσηπότα καὶ δυσώδη. Τί γὰρ λοιδορίας, καταλαλιᾶς, αἰσχρολογίας, εὐτραπελίας, δυσωδέστερον ἢ πλέον σεσηπός; « Πρὸς οἰκοδομὴν τῆς χρείας

A Justitia vero dicitur virtus universalis: sanctitas autem est puritas. « Et sanctitatem veritatis. » Erat et apud Judæos justitia et sanctitas, sed figuralis: nam circa corporis purificationem occupabantur: verum non hanc, sed quæ in anima est sanctitatem ac justitiam induite. Hæc enim veritatis est. Aut justitiam veritatis dicit ad distinctionem ejus quæ est in simulatione et hypocrisi.

IV, 25-29. « Quapropter deposito mendacio loquimini veritatem quisque cum proximo suo, quoniam sumus invicem membra. Irascimini et non peccetis. Sol ne occidat super iram vestram. Ne detis locum diabolo. Qui furabatur ne amplius furetur: magis autem laboret operando manibus quod bonum est, ut possit impartiri ei B qui opus habuerit. Omnis sermo spurcus ex ore vestro ne procedat, sed si quis est bonus ad ædificationem negotii ut det gratiam audientibus. »

Universaliter dixerat veterem hominem: cæterum etiam specialiter ipsum describit. Et primo mendacium ejus amputat, velut a propriis membris, ac si diceret: Nunquid oculus ubi feram **43** intuitus est, non dat pedibus operam ut fugiant? aut manus mali quippiam contrectans, ludificat cætera membra? Ita, inquit, et vos oportet affectos esse, « Irascimini, et non peccetis. » Dixit: Ne mentiamini. Quoniam ergo frequenter quispiam mentiendo iræ ansam præbuit, idcirco ait: Pulchrum quidem est omnino non irasci: verum si id non C contingat, saltem ne ad peccatum exagitemini, neque diutus permaneat apud vos iræ affectus. Contingit enim, ut dicit quispiam, justa ad horam impleri: solve autem ipsam ante solis occasum, et ne sol super indignos ortus fuisse dicatur, et ne nos cogitationibus infeliciorum efficiat flammam.

Quosdam ita audivi interpretantes: Una ait, inculpata ira est, nempe quæ erga dæmones et affectus concitatur. « Ne detis locum. » Aut cum superiore conjungitur sententia: Ne occidat, inquit, sol super iram vestram, ut non detis locum diabolo per cogitationes nocturnas amplius vos inflammandi adversus fratres. « Diabolo. « Invicem ergo pugnare est dare locum diabolo adversus nos ipsos. « Qui furabatur, non amplius furetur. » Ecce membra D veteris hominis. Ubi autem nunc sunt qui sordibus oppleti, seipsos tamen puros dicnnt, non suscipientes pœnitentiam? Ecce enim manifeste audiunt: Qui furabatur non amplius furetur. « Magis autem laboret. » Neque enim satis est a peccatis cessasse eum qui resipiscit, sed et priori contraria incedendum est ipsi via. Dicens autem: Laboret, operis difficultatem significavit. Quod bonum est, inquit. Siquidem operatur etiam is qui furatur, sed quod malum est. « Omnis sermo spurcus. » Σαπρὸν dicit aut otiosum et vanum, aut putridum et graveolens. Quid enim magis putridum est aut gravius olet quam convicium, detractio, obscœnum

verbum aut dicacitas? « Ad ædificationem negotii.» Cujus negotii ? Præsentis, inquit, de quo est disceptatio. Oportet enim virum spiritualem omnem propositam disceptationem convertere ad ædificationem eorum qui conveniunt. « Ut det gratiam audientibus. » Ut det, inquit, Dei gratiam audientibus : aut ut Dei gratiam tibi referant ob ea quæ loqueris : aut ut spiritualiter gratus illis fiat. Erit autem hoc, si de temperantia, de justitia de eleemosyna loquaris.

44 IX,30, 31.« Et ne contristetis Spiritum sanc« tum Dei, per quem obsignati estis in diem re« demptionis. Omnis amarulentia et tumor, et ira, « et vociferatio, et male dicentia tollatur a vobis « cum omni malitia. »

Pavendum quiddam dicit. Ostendit enim quod omnis qui spurcum sermonem loquitur, Spiritum sanctum contristat. Deinde etiam ex beneficio spiritus sermonem magis tremendum reddit. Ait enim : Per quem obsignati estis. In baptismate namque nos obsignavit, tanquam manifestum efficiens quod Dei populus simus : siquidem hic dies redemptionis fuit. « Omnis amarulentia. » Amarulentiam vocat vehementiam in dicendo et præparationem ad iram : tumor autem iræ generativus est, ex ira vero procedit vociferatio, et ex hac maledicentia sive convicium. Hæc igitur omnia tollantur a vobis. Non dicit, Cohibeantur, aut Puniantur,sed omnem eorum significans ablationem, Tollantur,inquit,cum omni malitia. Quandoquidem enim nonnulli sunt homines more canum clam mordentes, qui neque vociferantur, neque manifestam faciunt iram, sed in animo eam servantes, data occasione ulciscuntur, sed de eo qui contristavit, vult latentem quoque intus malitiam tolli et exterminari.

IV, 32 ; V, 1, 2. *Sitis autem invicem comes alius in alium, misericordes, donantes vobis invicem, quemadmodum et Deus per Christum donavit vobis. Estote igitur imitatores Dei tanquam filii dilecti, et ambulate in dilectione, sicut et Christus dilexit nos, et tradidit semetipsum pro nobis oblationem ac victimam Deo in odorem bonæ fragrantiæ.*

Neque enim sufficit sola a malis abstinentia, ut liberatur quis a supplicio, nisi etiam bonum operetur. Et hoc indicant qui a sinistris sunt [26], qui de nullo pravo opere accusantur, sed quod non paverint, potum non dederint, non operuerint : quæ sunt bonorum operationes. Necessaria est itaque nobis bonorum quoque operatio. Ideo postquam prava abstulit Paulus, ad bonorum **45** operationem exhortatur. « Comes. » Tanquam ad oppositam ad iræ distinctionem. » Misericordes. » Veluti ad distinctionem oppositam amarulentiæ. Posuit autem : « Donantes vobis invicem, » hoc est, Clementes ac faciles estote, ad oppositam correspondentiam malitiæ et maledicentiæ. « Quem-

A Ποίας χρείας ; Τῆς παρούσης, φησὶ, περὶ ἧς ἡ διάλεξις. Δεῖ γὰρ τὸν πνευματικὸν ἄνθρωπον πᾶσαν προκειμένην διάλεξιν περιτρέπειν εἰς οἰκοδομὴν τῶν συμπαρόντων. « Ἵνα δῷ χάριν τοῖς ἀκούουσιν. » Ἵνα δῷ χάριν Θεοῦ, φησὶ, τοῖς ἀκούουσιν, ἢ ἵνα χάριν σοι εἴσωνται Θεοῦ, ἐφ' οἷς λαλεῖς, ἢ ἵνα εὐχαρὴς αὐτοῖς γένῃ πνευματικῶς. Ἔσται δὲ τοῦτο, ἐὰν περὶ σωφροσύνης, περὶ δικαιοσύνης, περὶ ἐλεημοσύνης λαλῇς.

Καὶ μὴ λυπεῖτε τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον τοῦ Θεοῦ, ἐν ᾧ ἐσφαγίσθητε εἰς ἡμέραν ἀπολυτρώσεως. Πᾶσα πικρία καὶ θυμὸς, καὶ ὀργὴ, καὶ κραυγὴ, καὶ βλασφημία ἀρθήτω ἀφ' ὑμῶν σὺν πάσῃ κακίᾳ.

B Φοβερόν τι λέγει. Δείκνυσι γὰρ, ὅτι πᾶς ὁ σαπρὸν λόγον λαλῶν, τὸ Πνεῦμα λυπεῖ τὸ ἅγιον. Εἶτα καὶ ἐκ τῆς εὐεργεσίας τοῦ πνεύματος, φοβερώτερον τὸν λόγον ποιεῖ. Ἐν ᾧ γὰρ, φησὶν, ἐσφραγίσθητε. Ὥσπερ γὰρ δήλους ποιῶν ἡμᾶς ὅτι ἐσμὲν Θεοῦ λαὸς, ἐσφράγισες ἡμᾶς ἐν τῷ βαπτίσματι. Αὕτη γὰρ ἡ ἡμέρα τῆς ἀπολυτρώσεως. « Πᾶσα πικρία. » Πικρίαν μὲν λέγει, τὴν δεινότητα καὶ τὴν κατασκευήν. Ὁ δὲ θυμὸς γεννητικός ἐστι τῆς ὀργῆς. Ἐκ δὲ τῆς ὀργῆς ἡ κραυγὴ πρόεισιν. Ἐκ δὲ ταύτης ἡ βλασφημία, οἷον ἡ λοιδορία. Ταῦτα τοιγαροῦν ἅπαντα ἀρθήτω ἀφ' ὑμῶν. Οὐ λέγει, Κατεχέσθω, ἢ Κολαζέσθω, ἀλλὰ τὴν τελείαν αὐτῶν δηλῶν ἀναίρεσιν, Ἀρθήτω σὺν πάσῃ, φησὶ, κακίᾳ. Ἐπειδὴ γὰρ εἰσὶν ἄνθρωποι ὥσπερ τῶν κυνῶν οἱ λαθροδῆκται, οἳ οὔτε C κράζουσιν, οὔτε, δήλην ποιοῦσι τὴν ὀργὴν, ἀλλὰ κατὰ ψυχὴν ἔχοντες ἀμύνονται ἐν καιρῷ τὸν λυπήσαντα, βούλεται καὶ τὴν ἐνδομυχοῦσαν κακίαν αἱρεσθαι καὶ ἐξορίζεσθαι.

Γίνεσθε εἰς ἀλλήλους χρηστοὶ, εὔσπλαγχνοι, χαριζόμενοι ἑαυτοῖς, καθὼς καὶ ὁ Θεὸς ἐν Χριστῷ ἐχαρίσατο ὑμῖν. Γίνεσθε οὖν μυμηταὶ τοῦ Θεοῦ, ὡς τέκνα ἀγαπητὰ, καὶ περιπατεῖτε ἐν ἀγάπῃ, καθὼς καὶ ὁ Χριστὸς ἠγάπησεν ἡμᾶς, καὶ παρέδωκεν ἑαυτὸν ὑπὲρ ἡμῶν προσφορὰν καὶ θυσίαν τῷ Θεῷ εἰς ὀσμὴν εὐωδίας.

Οὐδὲ γὰρ ἀρκεῖ μόνη τῶν κακῶν ἡ ἀποχὴ ἀπαλλάξαι τιμωρίας, εἰ μὴ καὶ ἀγαθόν τις προσεργάσηται. Καὶ τοῦτο δηλοῦσιν οἱ ἐξ εὐωνύμων, οἳ οὐδὲν D ἐγκαλοῦνται κακόν. Ὅτι δὲ μὴ ἔθρεψαν, καὶ ἐπότισαν, καὶ ἐσκέπασαν, ἅπερ ἐστὶ τῶν καλῶν ἐργασία. Δεῖ οὖν ἡμῖν καὶ καλῶν ἐργασίας. Διὸ τὰ φαῦλα ἀνελὼν ὁ Παῦλος, ἐπὶ τὴν τῶν ἀγαθῶν ἐργασίαν παρακαλεῖ. « Χρηστοί. » Ὡς πρὸς ἀντιδιαστολὴν τῆς ὀργῆς. « Εὔσπλαγχνοι. » Ὡς πρὸς ἀντιδιαστολὴν τῆς πικρίας. Τὸ δὲ, « Χαριζόμενοι ἑαυτοῖς, » ὅ ἐστι, Συγγνωμονικοὶ γίνεσθε, πρὸς ἀντιδιαστολὴν τῆς κακίας καὶ βλασφημίας τέθεικε. « Καθὼς καὶ ὁ Θεὸς ἐν Χριστῷ. » Μεγίστη μὲν προτροπὴ πρὸς τὸ χαρίζεσθαι ἑαυτοῖς, τὸ εἰπεῖν τὸν Χριστὸν, « Ἄφετε, καὶ

[26] Matth. xxv, 44.

ἀφεθήσεται ὑμῖν. » Ἀλλ' ἐπειδὴ πολλοὶ οὐ σφόδρα τοῖς μέλλουσι πιστεύουσιν, ἀπὸ τῶν προϋπηργμένων ποιῆται τὴν παράκλησιν. Χαριζόμενοι γὰρ, φησὶν, ἑαυτοῖς, καθὼς καὶ ὁ Θεὸς ἐν Χριστῷ ἐχαρίσατο ὑμῖν. Τί ἐστιν Ἐν Χριστῷ; Τουτέστι μετὰ κινδύνου τοῦ Υἱοῦ αὐτοῦ, διὰ τῆς σφαγῆς αὐτοῦ καὶ τοῦ σταυροῦ. Καὶ σὺ μὲν, φησὶν, ἀκινδύνως χαρίζῃ, ὁ δὲ Θεὸς μετὰ τοῦ θανάτου του Μονογενοῦς αὐτοῦ ἐχαρίσατο ὑμῖν. Ὁρᾷς ὑπερβολήν; « Γίνεσθε οὖν μιμηταὶ τοῦ Θεοῦ. » Ἀρκεῖ τοῦτο πρὸς μισθὸν τῷ Χαριζομένῳ, τὸ γενέσθαι μιμητὴν τοῦ Θεοῦ. « Ὡς τέκνα ἀγαπητά. » Ἰδοὺ καὶ ἄλλη πρὸς τὸ χαρίζεσθαι προτροπὴ, μᾶλλον δὲ ἀνάγκη. Ἀνάγκην γὰρ ἔχετε, φησὶ, μιμεῖσθαι τὸν Πατέρα ὑμῶν. Εἶτα ἐπειδὴ μὴ πάντα τὰ τέκνα μιμεῖται τὸν πατέρα, προσέθηκε τὸ, Ἀγαπητά. Τοῖς γὰρ τοιούτοις ἐξ ἀνάγκης τινὸς ἡ μίμησις. « Καὶ περιπατεῖτε ἐν ἀγάπῃ. » Ἰδοὺ πάντων τῶν καλῶν ἡ ῥίζα. Ταύτης γὰρ οὔσης, καὶ ἡ φυγὴ τῶν κακῶν, καὶ ἡ ποίησις τῶν ἀγαθῶν, εὐχερῶς κατορθοῦται. Καθὼς, φησὶν, ὁ Χριστὸς ἠγάπησεν ἡμᾶς. Καίτοι οὐκ ἔστιν ὅμοιον τῆς τοῦ Χριστου ἀγάπης τὸ ἡμέτερον. Ὁ μὲν γὰρ ἐχθροὺς ὄντας ἡμᾶς ἠγάπησε, σὺ δὲ, φησὶ, τοῦτο κἂν εἰς τοὺς πλησίον ἐπίδειξον. Ὁ μὲν Χριστὸς ἑαυτὸν εἰς θάνατον παρέδωκε, σοὶ δὲ ἀκίνδυνος καὶ ἀζήμιος ἔσται ἡ πρὸς τὸν πλησίον ἀγάπη. Εἰ δὲ ἐχθροὺς ἀγαπήσεις κατὰ μίμησιν τοῦ Χριστου, γενήσῃ καὶ σὺ θυσία τῷ Θεῷ καὶ προσφορὰ, εἰς ὀσμὴν εὐωδίας λογιζομένη. Οὕτως ὁ Χριστὸς γέγονε, οὕτω καὶ ἡμεῖς, ἐὰν θελήσωμεν, ἐσόμεθα.

Πορνεία δὲ καὶ πᾶσα ἀκαθαρσία ἢ πλεονεξία, μηδὲ ὀνομαζέσθω ἐν ὑμῖν, καθὼς πρέπει ἁγίοις. Καὶ αἰσχρότης καὶ μωρολογία, ἢ εὐτραπέλεια, τὰ οὐκ ἀνήκοντα. Ἀλλὰ μᾶλλον εὐχαριστία. Τοῦτο γὰρ ἴστε γινώσκοντες, ὅτι πᾶς πόρνος ἢ ἀκάθαρτος, ἢ πλεονέκτης, ὅς ἐστιν εἰδωλολάτρης, οὐκ ἔχει κληρονομίαν ἐν τῇ βασιλείᾳ τοῦ Χριστου καὶ Θεοῦ. Μηδεὶς ὑμᾶς ἀπατάτω κενοῖς λόγοις. Διὰ ταῦτα γὰρ ἔρχεται ἡ ὀργὴ τοῦ Θεοῦ ἐπὶ τοὺς υἱοὺς τῆς ἀπειθείας. Μὴ οὖν γίνεσθε συμμέτοχοι αὐτῶν. Ἦτε γάρ ποτε σκότος, νῦν δὲ φῶς ἐν Κυρίῳ.

Εἶπε περὶ του θυμικου πάθους, τοῦ θυμοῦ καὶ τῆς ὀργῆς, καὶ τῆς πικρίας. Ἦλθε λοιπὸν εἰς τὸ ἐπιθυμητικὸν, τὸ τῆς πορνείας. Καὶ γὰρ καὶ ὁ νόμος πρῶτον εἰπὼν, « Οὐ φονεύσεις, » ὅπερ τοῦ θυμικοῦ πάθους ὑπάρχει, τότε εἶπεν, « Οὐ μοιχεύσεις, » ὅπερ τοῦ ἐπιθυμητικοῦ καθέστηκε. Καθάπερ γὰρ ἡ πικρία καὶ ἡ κραυγὴ καὶ ἡ κακία καὶ ἡ βλασφημία τοῦ θυμικοῦ πάθους ἐστὶν, οὕτω τοῦ ἐπιθυμητικοῦ, πορνεία, μοιχεία, ἀκαθαρσία, πλεονεξία. Εἰ γὰρ καὶ μη σωμάτων, χρημάτων μέντοι ἐπιθυμεῖ. « Μηδὲ ὀνομαζέσθω. » Οἶδε γὰρ τοὺς περὶ τούτων λόγους, ὑπέκκαυμα καὶ προτροπὰς τῶν ἔργων γινομένους. « Καθὼς πρέπει ἁγίοις. » Οὕτω γὰρ

admodum et Deus per Christum. » Maxima quidem exhortatio ad donandum invicem est dixisse Christum : « Remittite et remittetur vobis [27]. » Sed quoniam multi non admodum credunt his quæ futura sunt, ab his quæ præcesserunt facit admonitionem : Donantes, inquit, vobis invicem, quemadmodum et Deus per Christum donavit vobis. Quid est Per Christum ? hoc est cum periculo et damno Filii sui, per cædem et passionem ejus. Et tu quidem sine periculo, inquit, donabis, Deus autem cum morte Unigeniti sui donavit vobis. Vides præeminentiam ac excellentiam. « Estote igitur imitatores Dei. » Satis est ad mercedem ei qui donat ut sit Dei imitator. « Tanquam filii dilecti. » Ecce et alia ad condonandum exhortatio, magis autem necessitas. Necesse est vobis, inquit, ut imitemini Patrem vestrum. Deinde quia non omnes filii patrem imitantur, addidit Dilecti : talibus enim ex necessitate quadam incumbit imitatio. « Et ambulate in dilectione. » Ecce omnium bonorum radix. Nam si hæc adsit, et fuga malorum, et operatio bonorum facile attinguntur ac subsequuntur. Sicut, inquit, Christus dilexit nos. Atqui nulla est similitudo inter Christi dilectionem et nostram. Ille namque, cum inimici essemus, dilexit nos, tu vero hoc saltem erga proximum exhibe. Christus quidem seipsum in mortem tradidit, tibi vero absque periculo et damno erit erga proximum dilectio. Quod si inimicos ad Christi imitationem dilexeris, eris tu Deo victima et oblatio in odorem bonæ fragrantiæ reputata. Ita Christus factus est, ita et nos erimus si voluerimus.

V, 3-8. « Cæterum scortatio et omnis immunditia « aut avaritia ne nominetur quidem inter vos, sicut « decet sanctos, aut obscœnitas, aut stultiloquium, « aut urbanitas: **46** quæ non conveniunt, sed magis « gratiarum actio. Nam hoc scitote cognoscentes « quod omnis scortator aut immundus aut avarus « qui est idolorum cultor, non habet hæreditatem « in regno Christi et Dei. Ne quisquam vos decipiat « inanibus sermonibus. Propter hæc enim venit ira « Dei in filios inobedientiæ. Ne sitis igitur consor« tes illorum. Eratis enim quondam tenebræ : « nunc autem lux in Domino. »

De iracundiæ dixit affectu, excandescentia et ira ac amarulentia : venit deinceps ad concupiscentiæ affectionem quæ est ad scortationem. Siquidem lex quoque primum dixit, « Non occidens [28], » quod ad affectum spectat iracundiæ, deinde subjunxit : « Non committes adulterium [37], » quod a concupiscentiæ affectu procedit Quemadmodum enim amarulentia et vociferatio ac maledicentia sunt ex affectione iracundiæ : ita concupiscentiæ sunt scortatio, adulterium, immunditia, avaritia quæ quanquam non corpora, divitias tamen concupiscit. « Ne nominetur quidem. » Novit enim eos qui de his rebus fiunt sermones, fomitem et exhor-

[27] Luc. vi. 37. [28] Exod. xx, 13. [29] ibid, 14.

A tationem fieri ad opera. « Sicut decet sanctos, » Ita namque decet eos qui sancti esse student. « Et obscœnitas. » Quemadmodum antea vociferationem abstulit tanquam vehiculum ad iram, ita et nunc obscœnitatem et urbanitatem ac stultiloquium, quod fomes sint ad scortationem. « Quæ non conveniunt. » Ne odiosus sermone videatur, quod etiam urbanitatem amputaverint, causam subjungit : Quæ non conveniunt, inquit Quid enim hæc ad nos pertinent ? nihil nobis cum his commune est. Neque enim risus aut urbanitatis seu facetiarum nunc tempus est, sed passionis ac certaminis. Ac si diceret : Urget undique diabolus stridens dentibus adversum nos ac rugiens, et tu ludis ac faceta loqueris ! et quomodo ab eo liberaberis ? Difficile namque est certamen ab eo liberari, quanto magis B ludentem. « Sed magis gratiarum actio. Pro eo enim quod aliena a te non loqueris, Deo gratias age. Nam hoc scitote. Erant fortassis inter eos nonnulli qui dicerent Deum tanquam terrere volentem hæc vetuisse, quo perfectos redderet : aut etiam parvi ducebant hujusmodi, **47** quasi non satis essent ut in gehennam conjicerent : quemadmodum et nunc quoque accidit. Nam quam absurdum est, inquiunt, si « is qui dicit : Fatue, reus erit gehennæ [30] ? » et quomodo avaritia est idololatria sive idolorum cultus ? Hos itaque designat Apostolus. Nam hoc manifestat id quod subjungitur : Ne quisquam vos decipiat inanibus sermonibus, Inanibus autem, ut qui non habent terminum qui ab ipsis exspectatur, neque ad opus perveniunt. C « Ne quisquam vos decipiat. » Deceptionis itaque est loqui hujuscemodi. « Propter hæc enim venit ira Dei. » Nempe propter scortationem, immunditiam, et cætera : aut, propter hujuscemodi sermones. Inobedientiæ autem filios dicit eos qui non parent similibus dogmatis. « Eratis enim quondam tenebræ. » Ad memoriam ipsis revocat priorem conversationem, Tenebræ, inquit, eratis. Dicit autem tenebras vitam quæ in errore agebatur, Ne igitur rursum curratis ad tenebras.

πρέπει τοῖς ἁγίοις εἶναι σπουδάζουσιν. « Καὶ αἰσχρότης. » Ὥσπερ ἄνω τὴν κραυγὴν περιεῖλεν ὄχημα τῆς ὀργῆς ὑπάρχουσαν, οὕτω νῦν τὴν αἰσχρολογίαν καὶ τὴν εὐτραπελίαν καὶ μωρολογίαν, ὑπέκκαυμα τῆς πορνείας τυγχάνουσαν. « Τὰ οὐκ ἀνήκοντα. » Ἵνα μὴ δόξῃ φορτικὸς εἶναι καὶ τὴν εὐτραπελίαν ἐκκόπτων, τὴν αἰτίαν ἐπάγει. Τὰ μὴ ἀνήκοντα, φησί. Τί γὰρ πρὸς ἡμᾶς ταῦτα; οὐδὲν κοινὸν ἡμῖν πρὸς αὐτά. Οὐ γὰρ γέλωτος ἢ εὐτραπελείας ὁ παρὼν καιρὸς, ἀλλὰ πάθους καὶ ἀγῶνος, ὡσεὶ ἔλεγεν, Ἐφέστηκεν ὁ διάβολος πάντοθεν, τρίζων τοὺς ὀδόντας καθ' ἡμῶν, καὶ ὠρυόμενος, καὶ σὺ παίζεις καὶ ἀστεῖα λαλεῖς; Καὶ πῶς αὐτοῦ περιέσῃ; Δυσχερὲς γὰρ ἀγωνιζόμενον αὐτοῦ περιγενέσθαι, μήτι γε παίζοντα. « Ἀλλὰ μᾶλλον εὐχαριστία. » Ἀνθ' ὧν γὰρ τὰ ἀλλότριά σου μὴ φθέγγῃ, εὐχαρίστει τῷ Θεῷ. Τοῦτο γὰρ ἴστε. Ἦσαν ἴσως τινὲς παρ' αὐτοῖς οἱ λέγοντες, ὅτι φοβῆσαι θέλων ὁ Θεὸς ταῦτα ἀπηγόρευσε τὰ ἐκτελῆ, ἢ καὶ ἐξεφαύλιζον τὰ τοιαῦτα, οὐχ ἱκανὰ ὄντα εἰς γέενναν ἐμβαλεῖν, οἷα καὶ νῦν γίνεται. Τί γὰρ, φασὶ, τὸ ἄτοπον, εἰ « εἰπὼν, Μωρὲ, ἔνοχος γενήσεται γεέννης; » Καὶ πῶς ἡ πλεονεξία, εἰδωλολατρεία; Τούτους οὖν αἰνίττεται ὁ Ἀπόστολος. Δηλοῖ γὰρ ἡ ἐπαγωγή· Μηδεὶς ὑμᾶς ἐξαπατάτω, φησὶ, κενοῖς λόγοις. Κενοῖς δὲ, τοῖς μὴ ἔχουσι τὸ ἐλπισθὲν αὐτοῖς πέρας μηδὲ εἰς ἔργον ἐκβαίνουσι. « Μηδεὶς ὑμᾶς ἀπατάτω. » Ἄρα ἀπάτης ἐστὶ, τὸ τὰ τοιαῦτα λαλεῖν. « Διὰ ταῦτα γὰρ ἔρχεται ἡ ὀργὴ τοῦ Θεοῦ. » Διὰ τὴν πορνείαν καὶ ἀκαθαρσίαν καὶ τὰ λοιπὰ, ἢ διὰ τοὺς τοιούτους λόγους. Ἀπειθείας δὲ υἱοὺς, τοὺς ἀπειθοῦντας τοῖς τοιούτοις δόγμασι λέγει. Ἦτε γάρ ποτε σκότος. Ἀναμιμνήσκει αὐτοὺς τῆς προτέρας πολιτείας. Σκότος ἦτε, φησί. Σκότος δὲ λέγει τὸν ἐν πλάνῃ βίον. Μὴ τοίνυν παλινδρομήσητε πρὸς τὸ σκότος.

CAPUT VIII.

Quod vivere debeant decenti modo juxta sanctificationem arguentes vitia operibus non sermonibus, repleti spiritu per psalmos, non vino.

V, 9-14. « Ut filii lucis ambulate. Nam fructus « spiritus situs est in omni bonitate et justitia et ve- D « ritate, probantes quid sit acceptum Domino. Et ne « commercium habueritis cum operibus infrugiferis « tenebrarum, quin ea potius etiam arguite. Nam « quæ secreto fiunt ab istis turpe est vel dicere : sed « omnia dum probantur a luce manifesta fiunt. « Quidquid enim manifestum redditur lux est. Qua- « propter dicit : Expergiscere qui dormis et surge « a mortuis, ac illuminabit te Christus. »

48 « Ut filii lucis. » Hoc est honeste. In luce enim quisque honestatem procurat. « Nam fructus spiritus. » Hujusmodi fructus profert spiritus ac spirituales : alii ergo fructus sunt Satanæ. « In omni bonitate. » Hoc veluti ad iracundos et ad

ΚΕΦΑΛ. Η'.

Περὶ τοῦ ζῆν ἐπαξίως τοῦ ἁγιασμοῦ, ἔργοις τὴν κακίαν ἐλέγχοντας, οὐ λόγοις, πνεύματι πληρουμένους διὰ ψαλμῶν, μὴ οἴνῳ.

Ὡς τέκνα φωτὸς περιπατεῖτε. Ὁ γὰρ καρπὸς τοῦ πνεύματος ἐν πάσῃ ἀγαθωσύνῃ καὶ ἀληθείᾳ, δοκιμάζοντες τί ἐστιν εὐάρεστον τῷ Κυρίῳ. Καὶ μὴ συγκοινωνεῖτε τοῖς ἔργοις τοῖς ἀκάρποις τοῦ σκότους. Μᾶλλον δὲ καὶ ἐλέγχετε. Τὰ γὰρ κρυφῇ γινόμενα ὑπ' αὐτῶν, αἰσχρόν ἐστι καὶ λέγειν. Τὰ δὲ πάντα ἐλεγχόμενα ὑπὸ τοῦ φωτὸς φανεροῦται. Πᾶν γὰρ τὸ φανερούμενον φῶς ἐστι. Διὸ λέγει, Ἔγειρε ὁ καθεύδων καὶ ἀνάστα ἐκ τῶν νεκρῶν, καὶ ἐπιφαύσει σοι ὁ Χριστός.

« Ὡς τέκνα φωτός· » τουτέστιν, εὐσχημόνως. Ἐν γὰρ φωτὶ πᾶς τις τοῦ εὐσχήμου προνοεῖ. « Ὁ γὰρ καρπὸς τοῦ πνεύματος. » Τοιαῦτα καρποφορεῖ τὸ πνεῦμα, καὶ οἱ πνευματικοὶ, ὡς τά γε ἕτερα, τοῦ Σατανᾶ εἰσι καρποί. « Ἐν πάσῃ ἀγαθωσύνῃ. »

[30] Matth. v, 22.

Τοῦτο ὡς πρὸς τοὺς ὀργιζομένους, πρὸς τοὺς πικρούς. Τὸ δὲ, Δικαιοσύνῃ, ὡς πρὸς τοὺς πλεονέκτας. Τὸ δὲ, Ἀληθείᾳ, ὡς πρὸς τοὺς τὴν ψευδῆ τῆς ἀκολασίας καὶ ἁμαρτίας διώκοντας ἡδονήν. « Δοκιμάζοντες τί ἐστιν εὐάρεστον τῷ Κυρίῳ. » Ἄρα ἀδοκίμου καὶ παιδικῆς διανοίας τὰ ἄλλα. « Καὶ μὴ συγκοινωνεῖτε τοῖς ἔργοις. » — [ΦΩΤ.] Ἔργα σκότους εἶπε γενικῶς ὀνομάσας πᾶσαν ἁμαρτίαν. Διὰ τί δὲ, φησὶν, οὐκ ἐπεξῆλθον ἑκάστην αὐτῶν ὀνομαστὶ πρᾶξιν; ὅτι καὶ ἐν αὐτῷ τῷ λέγειν αὐτὰς, αἰσχρότητος πληροῦται καὶ ὁ ἐπεξιὼν αὐτάς. — Ἢ οὕτως. Ἐλέγχετε, φησὶ, τῇ παραθέσει τοῦ οἰκείου βίου· οὐδὲ γὰρ λέγω ἐλέγχειν αὐτοὺς, τὰς πράξεις αὐτῶν ἐπεξιόντας αὐτοὺς καὶ ὀνειδίζοντας. Οἶδα γὰρ ὅτι τοῖς σπουδαίοις καὶ τὸ ὅλως μνημονεύειν αὐτῶν, αἰσχρότης νομίζεται. Οὐδὲν γὰρ ἔλαττον, φησὶ, τῶν ὑμετέρων ἔργων ταῖς ἀρεταῖς ἀστραπτόντων ἐλεγχθήσονται, ἢ εἰ διὰ λόγων τις αὐτοὺς ἀνεκάλυπτεν· ἀλλὰ καὶ μᾶλλον ἅπαντα τὰ ἔργα αὐτῶν διὰ τοῦ φωτὸς τοῦ ὑμετέρου βίου ἐλέγχεται καὶ ἀποκαλύπτεται καὶ φανεροῦται. Φανερούμενα δὲ φωτίζεται καὶ εἰς τὸ ἄμεινον μετάγεται καὶ μεταποιεῖται. Ἡ γὰρ τῶν κρυφίων διὰ τῆς ἐναρέτου πολιτείας φανέρωσις εἰς κατάγνωσιν προτρέπεται. Ἡ δὲ ἀρχὴ γίνεται ἐπιστροφῆς. Αὕτη δὲ εἰς ἐργασίαν ἀρετῆς καταλήγει, ὅπερ ἐστὶ φῶς, ὡς πρόξενον τοῦ ἐκεῖθεν φωτός. Καὶ φῶς πάλιν, ὅτι τυφλῶττον ἐν ἡμῖν πρότερον περὶ τὰ πάθη, αὕτη καταλάμψασα τὸ ἡγεμονικὸν, ποιεῖ αὐτὸ καθορᾷν τὴν ἐν τῇ ἁμαρτίᾳ ἀσχημοσύνην καὶ αἰσχρότητα καὶ ἀμορφίαν. Τὸ δὲ, Πᾶν γὰρ τὸ φανερούμενον, φῶς ἐστιν, ἢ, ὡς εἴρηται ληπτέον, ἢ κατασκευαστικὸν, τοῦ δύνασθαι ἐλέγχειν τοὺς σπουδαίους, διὰ τοῦ οἰκείου βίου, τὴν τῶν φαύλων πολιτείαν. Φανεροῦται μὲν γὰρ ὁ τοῦ σπουδαίου βίος, φησί. Φανερούμενος δὲ, φῶς ἐστι. Φωτὸς δὲ λάμποντος, τὸ σκότος ἐλέγχεται, ὅπερ ἐστὶν ὁ τῶν φαύλων βίος. « Τοῖς ἀκάρποις. » Ποῖος γὰρ καρπὸς, ποῖον ὄφελος ἐξ ἐκείνων; θάνατος μὲν οὖν. Σκότους δὲ λέγει τῶν ἐν πλάνῃ καὶ ἁμαρτίαις ἀνθρώπων. Καὶ τί λέγω, Μὴ συγκοινωνεῖτε; Μᾶλλον, φησὶ, καὶ ἐλέγχετε, παιδεύοντες αὐτοὺς διὰ τῶν ἐλέγχων. Τοῦτο δὲ οὐκ ἔστιν ἐναντίον τῷ, « Μὴ κρίνετε. » Ὧδε γὰρ τὸ, ἐλέγχετε, ἀντὶ τοῦ, παιδεύετε, κεῖται. Ἐκεῖ δὲ τὸ, κατακρίνετε.

A amarulentos refertur. Quod autem addit: **Justitia**, ad avaros: Veritate vero, tanquam ad eos qui falsam veritatem prosequuntur quæ est in lascivia et peccato. « Probantes qui sit acceptum Domino. » Cætera itaque reproba sunt mentisque puerilis. « Et ne commercium habueritis cum operibus. » Opera dixit tenebras generali vocabulo nominans omne peccatum. Quare autem non recensui, inquit, nominatim singulas ipsorum actiones? quia etiam in ipso actu recensendi illas turpitudine oppletur, etiam is qui recenset eas.—*Aut hoc modo*. Arguite, inquit, comparatione propriæ vitæ: neque enim dico ut arguatis eos recensendo ipsis ac improperando suas actiones. Scio namque quod probis vel etiam minimam facere illarum mentionem, turpitudo dicatur. B Siquidem non minus, inquit, virtutibus vestrorum operum refulgentibus arguentur, quam si quispiam ipsos sermonibus detegeret: quin magis potius cuncta illorum opera luce vitæ vestræ arguuntur ac deteguntur et manifestantur; manifestata vero illuminantur, et ad melius traducuntur ac commutantur. Occultorum enim per vitam probam manifestatio ad illarum condemnationem provocat, fitque principium conversionis: hæc autem in virtutia operationem desinit, quæ est lux, tanquam conciliativa lucis inde suborientis. Rursumque lux dicitur quia dum prius circa affectiones cæcutiretis, ubi hæc mentem illustravit, ipsam conspicere facit eam, quæ in peccato est, turpitudinem et obscœnitatem ac deformitatem. Id autem; Quidquid enim manifestum redditur, lux est, aut C accipiendum ut dictum est, aut ut confirmativum sit quod possint probi sua vita arguere pravorum conversationem. Siquidem manifestatur, inquit, probi hominis vita: manifestata vero lux est: porro luce splendente arguuntur tenebræ quæ sunt vitia pravorum. « Infrugiferis. » Quis enim fructus, aut quæ ab illis utilitas? mors profecto. **49** Tenebras vero dicit hominum vitam qui in errore ac peccatis versantur. Et quid dico. Ne commercium habueritis? Magis, inquit, etiam arguite, instruentes eos per reprehensiones. Hoc autem non est contrarium ei quod dicitur: « Ne judicetis[51]. » Hoc enim loco *arguite* ponitur pro *instruite*. Ibi vero tantumdem est ac si dicatur: Ne condemnetis.

Ἢ οὕτως. [ΦΩΤ.] Ἐλέγχετε αὐτοὶ διὰ τοῦ ὑμετέρου λαμπροῦ καὶ σπουδαίου βίου, καὶ μὴ ἀναμένετε ἐκείνους, ἑαυτοὺς προσαγγέλλειν, καὶ κωμῳδεῖν τὰ οἰκεῖα, καὶ εἰς μέσον ἄγειν, καὶ οὕτως βελτιοῦσθαι. Εἰ γὰρ καὶ πράττουσιν ἃ μὴ θέμις, ἀλλ' οὖν ὑπὸ τῆς ἐμφύτου γνώσεως εἰδότες αὐτῶν τὴν αἰσχρότητα, αἰσχύνονται, καίτοι δέον ἀνακαλύπτειν τὴν ἀσχημοσύνην ἑαυτῶν. « Τὰ δὲ πάντα ἐλεγχόμενα. » Τουτέστιν, ἂν ἦτε ὑμεῖς ἐνάρετοι, οὐ δύνανται λανθάνειν οἱ πονηροὶ, ἀλλ' αὐτὸς ὑμῶν ὁ βίος καὶ πρὸ τῶν ὑμετέρων λόγων κατήγορός ἐστι,

D *Aut hoc modo*. Arguite vos ipsi per lucidam ac probam vitam vestram: neque exspectetis illos donec seipsos annuntient, ac sua reprehendant et in medium proferant, sicque meliores reddantur. Quanquam enim perpetrent ea quæ fas non est, a naturali tamen notitia suam cognoscentes turpitudinem pudefiunt. Atqui oporteret suam revelare turpitudinem. « Sed omnia dum produntur. » Hoc est si vos probi sitis, non possunt occultari mali, sed ipsa vita vestra etiam ante sermones vestros accusator est et argumentum illos convincens. Nam si

[51] Matth. VII, 1.

occultati fuerint, incorrecti manent: manifestati vero corrigentur. « Quidquid enim manifestum redditur lux est. » Aut hoc dicit quod peccata ubi manifestata fuerint lux fiunt: hoc est in justitiam convertuntur per pœnitentiam: aut quod proba vita non potest occultari, ideo arguit et convincit tenebras, hoc est malos. — Quod ait: Id quod manifestum redditur ac detegitur efficitur lux, et ipso rerum usu sumit testimonium. Dicit enim: Exspergiscere qui dormis: hoc est, excitare a reclinatione et assiduitate in solitis affectibus. « Et surge a mortuis » Sine ipsa mortua ac obscœna veluti revera sunt, manifesta fieri. Quod si hæc ita fiant, illustrabit ac illuminabit te Christus, tibique illucesset. Itaque quod non manifestatur lux efficitur et illuminatur. « Exspergiscere qui dormis. » Dormientem ac mortuum dicit eum qui in peccatis est, Etenim exspergisci non potest ad id quod bonum est, veluti mortuus; variaque imaginatur, sicuti is qui dormit: rursumque deformis est ac gravi odore plenus, veluti mortuus. « Et illuminabit te Christus. » Quod autem is qui versatur in peccatis sit tenebræ audi quo modo ipsum Scriptur dormientem ac mortuum vocet: et quod nequaquam alio modo possit illum illuminare Christus, nisi cesset a peccato. Expergiscere enim, hoc est, Cessa, quiesce. Hæc et ad infideles **50** et ad credentes qui in peccatis sunt aptantur. Illuminabit autem, id est, illustrabit.

A καὶ ἔλεγχος αὐτῶν. Ἐὰν γὰρ λανθάνωσιν, ἀδιόρθωτοι μένουσι. Φανερούμενοι δὲ διορθωθήσονται. « Πᾶν γὰρ τὸ φανερούμενον, φῶς ἐστι. » Ἢ τοῦτό φησιν, ὅτι τὰ ἁμαρτήματα ἐπὰν φανερωθῇ, φῶς γίνεται, τουτέστιν, εἰς δικαιοσύνην τρέπεται ἐκ μετανοίας, ἢ ὅτι ἐνάρετος βίος οὐ δύναται κρυβῆναι. Διὸ ἐλέγχει τὸ σκότος, τουτέστι, τοὺς πονηρούς. — [ΦΩΤ.] Ὅτι, φησὶ, τὸ φανερούμενον καὶ ἀνακαλυπτόμενον φῶς γίνεται, μαρτυρεῖ καὶ ἡ χρῆσις. Ἔγειρε γὰρ, φησὶν, ὁ καθεύδων, οἷον, Διανάστηθι ἀπὸ τῆς πρὸς τὰ πάθη κατακλίσεως καὶ προσεδρείας. « Καὶ ἀνάστα ἐκ τῶν νεκρῶν. » Ἔασον αὐτὰ νεκρὰ καὶ αἰσχρὰ καθὼς εἰσι φανερωθῆναι. Καὶ ἂν ταῦτα γένηται, ἐπιφαύσει σοι τότε καὶ φωτίσει καὶ καταυγάσει σε ὁ Χριστὸς, ὥστε τὸ φανερούμενον φῶς γίνεται καὶ φωτίζεται. B « Ἔγειρε, ὁ καθεύδων. » Καθεύδοντα καὶ νεκρὸν, τὸν ἐν ἁμαρτίαις, λέγει. Καὶ γὰρ ἀνενέργητός ἐστι πρὸς τὸ ἀγαθὸν, ὡς ὁ νεκρὸς, καὶ φαντασιοῦται ὡς ὁ καθεύδων, καὶ εἰδεχθής ἐστι καὶ δυσωδίας γέμει, ὡς ὁ νεκρὸς πάλιν. « Καὶ ἐπιφαύσει σοι ὁ Χριστός. » Ὅτι δὲ σκότος ἐστὶ, φησὶν, ὁ ἐν ἁμαρτίαις, ἄκουσον πῶς αὐτὸν καθεύδοντα καὶ νεκρὸν ἡ Γραφὴ καλεῖ, καὶ ὡς οὐκ ἂν ἄλλως ἐπιλάμψειεν αὐτῷ ὁ Χριστὸς, πλὴν εἰ μὴ παύσηται τῆς ἁμαρτίας. Τὸ γὰρ Ἔγειρε, Παῦσον, ἐστί. Ταῦτα καὶ πρὸς ἀπίστους, καὶ πρὸς πιστοὺς ἁμαρτωλοὺς ἁρμόζει. Τὸ δὲ Ἐπιφαύσει, Ἐπιλάμψει, ἐστίν.

V, 15-21. « Videte igitur quomodo circumspecte « ambuletis: non ut insipientes sed ut sapientes: re« dimentes tempus, quod dies mali sint. Propterea ne « sitis imprudentes, sed intelligentes quæ sit volun« tas Domini. Et ne inebriemini vino in quo lascivia « est: sed impleamini spiritu, loquentes vobis ipsis « per psalmos et hymnos et cantiones spirituales: « canentes ac psallentes in corde vestro Domino, « gratias agentes semper de omnibus in nomine « Domini nostri Jesu Christi Deo et Patri. Subditi « vicissim alius alii cum timore Dei. »

Βλέπετε οὖν πῶς ἀκριβῶς περιπατεῖτε, μὴ ὡς C ἄσοφοι, ἀλλ' ὡς σοφοὶ, ἐξαγοραζόμενοι τὸν καιρὸν, ὅτι αἱ ἡμέραι πονηραί εἰσι. Διὰ τοῦτο μὴ γίνεσθε ἄφρονες, ἀλλὰ συνιέντες τί τὸ θέλημα τοῦ Κυρίου. Καὶ μὴ μεθύσκεσθε οἴνῳ ἐν ᾧ ἐστιν ἀσωτία, ἀλλὰ πληροῦσθε ἐν πνεύματι, λαλοῦντες ἑαυτοῖς ψαλμοῖς καὶ ὕμνοις, καὶ ᾠδαῖς πνευματικαῖς ᾄδοντες, καὶ ψάλλοντες ἐν τῇ καρδίᾳ ὑμῶν τῷ Κυρίῳ, εὐχαριστοῦντες πάντοτε ὑπὲρ πάντων, ὀνόματι τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ τῷ Θεῷ καὶ Πατρὶ, ὑποτασσόμενοι ἀλλήλοις ἐν φόβῳ Θεοῦ.

« Videte igitur. » Oves estis in medio luporum, ideo multa cautione opus est ne suscipiatis inimicitiam nisi propter prædicationem. « Non ut insipientes. » Sapientes enim norunt quomodo oporteat ambulare. Omnia namque largiri oportet, idque nobis comparare ne circa fidem naufragium faciamus. —*Aut hoc modo.* Non est nobis tempus stabile: advenæ enim sumus: eme ergo ipsum et facito proprium. Quomodo autem hoc erit? Per hoc quod in ipso placeamus Deo. Tunc namque illud efficitur proprium, quando bonæ actiones in eo factæ consequuntur, quæ in futuro sæculo glorificant, sicut male condemnant. « Quod dies mali sint. » Non quod horæ quæ in ipsis sunt aut tempora sint mala absit! sed ob mala quæ in ipsis fiunt a nobis, dies vocavit malos. Quemadmodum nos dicimus, Bonum aut malum diem transegi: non hoc dicentes quod ipsa dici natura bona sit aut mala: sed ex

« Βλέπετε οὖν. » Πρόβατά ἐστε ἐν μέσῳ λύκων. Διὸ πολλῆς παραφυλακῆς χρεία μὴ ἀναδέξασθαι ἔχθρας, πλὴν διὰ τὸ κήρυγμα. « Μὴ ὡς ἄσοφοι. » Οἱ γὰρ σοφοὶ ἴσασι πῶς δεῖ περιπατεῖν. Πάντα γὰρ δεῖ, φησὶ, προΐεσθαι, καὶ ἀγοράζειν τὸ μὴ περὶ τὴν D πίστιν ναυαγῆσαι. — Ἢ οὕτως. [ΟΙΚΟΥΜ.] Ὁ καιρὸς οὐκ ἔστιν ἡμῖν βέβαιος. Πάροικοι γάρ ἐσμεν. Ἀγόρασον οὖν αὐτὸν καὶ ποίησον ἴδιον. Πῶς δὲ τοῦτο ἔσται; Διὰ τοῦ ἐν αὐτῷ εὐαρεστῆσαι τῷ Θεῷ. Τότε γὰρ οὗτος ἴδιος γίνεται, ὅτε αἱ ἐν αὐτῷ καλαὶ πράξεις ἐπακολουθοῦσιν, ἐκεῖ δοξάζουσαι, ὥσπερ αἱ κακαὶ κατακρίνουσαι. « Ὅτι αἱ ἡμέραι πονηραί εἰσιν. » Οὐχ αἱ ἐν αὐταῖς ὧραι ἢ οἱ χρόνοι πονηροί εἰσιν, μὴ γένοιτο! ἀλλ' ἐκ τῶν ἐν αὐταῖς παρ' ἡμῶν γινομένων κακῶν, τὰς ἡμέρας πονηρὰς ἐκάλεσεν, ὡς ἡμεῖς λέγομεν, Καλὴν ἢ κακὴν ἡμέραν ἐποίησα, οὐ τοῦτο λέγοντες, ὅτι αὐτὴ ἡ φύσις τῆς ἡμέρας καλὴ ἢ κακὴ, ἀλλ' ἐκ τῶν ἡμῖν συμβαινόντων, οὕτως αὐ-

τὴν ὀνομάζοντες. Διὰ τοῦτο καὶ ὁ Χριστός φησιν, Ἀρκετὸν τῇ ἡμέρᾳ ἡ κακία, τουτέστι τὰ ἐν αὐτῇ κακὰ παρ' ἡμῶν γινόμενα. Διὰ τοῦτο μὴ γίνεσθε ἄφρονες. Ἐπειδὴ ἡ πονηρία, φησὶν, ἀνθεῖ καὶ ἐπικρατεῖ τοῦ παρόντος βίου καὶ τῶν ἡμερῶν, μὴ γίνεσθε ἄφρονες ὥστε ἁλίσκεσθαι αὐτῇ. « Ἀλλὰ συνιέντες.» — [ΦΩΤ.] Συνιέντες περιπατεῖτε, (ἀπὸ κοινοῦ γὰρ,) ὥσπερ καὶ τὸ, Πληροῦσθε, πάλιν ἐστὶν ἀπὸ κοινοῦ· Πρὸς τὸ, Λαλοῦντες γὰρ καὶ Ἄδοντες καὶ Ψάλλοντες καὶ Εὐχαριστοῦντες, ἀποδίδοται, καὶ πρὸς τὸ, Ὑποτασσόμενοι. « Τί τὸ θέλημα τοῦ Κυρίου. » Θέλημα τοῦ Κυρίου, τὸ τὸν παρόντα καιρὸν ἐξαγοράζεσθαι. « Καὶ μὴ μεθύσκεσθε οἴνῳ. » Ὁ γὰρ οἶνος, πρὸς εὐφροσύνην, οὐ πρὸς μέθην, δέδοται. « Ἐν ᾧ ἐστιν ἀσωτία. » Θυμώδεις ποιεῖ καὶ θρασεῖς καὶ ἀκροσφαλεῖς καὶ πρὸς ἀσέλγειαν ἐπιῤῥεπεῖς. « Ἀλλὰ πληροῦσθε. » B Θέλεις πληροῦσθαι, φησὶ, καὶ, ὡς εἰπεῖν, μεθύσκεσθαι; Τοῦτο ποίει ἐν τῷ ἁγίῳ Πνεύματι, πληρούμενος αὐτοῦ. Ἔσται δὲ τοῦτο, διὰ ψαλμῶν καὶ ᾠδῶν, φησί. « Καὶ ᾠδαῖς πνευματικαῖς. » Εἰσὶ γὰρ καὶ διαβολικαί. « Ἐν τῇ καρδίᾳ ὑμῶν. » Μὴ τοῖς χείλεσι μόνον, ἀλλὰ καὶ κατὰ τὴν καρδίαν « Ἐν ὀνόματι τοῦ Κυρίου ἡμῶν. » Διὰ γὰρ τοῦ ὀνόματος τοῦ Χριστοῦ, πάντα ἡμῖν ὑπάργει. « Ὑποτασσόμενοι ἀλλήλοις. » Ὅταν γὰρ ἕκαστος ἑκάστῳ εἴη ὑποτεταγμένος, καὶ μὴ διά τι πρᾶγμα κοσμικὸν ἢ ἄτοπον, ἀλλὰ διὰ φόβον Χριστοῦ, τί ἔσται λοιπὸν ἐν μέσῳ κακόν;

ΚΕΦΑΛ. Θ'.

Διάταξις οἰκειακῶν καθηκόντων ἀρχομένοις καὶ ἄρχουσιν κατὰ Χριστόν.

Αἱ γυναῖκες τοῖς ἰδίοις ἀνδράσιν ὑποτάσσεσθε ὡς τῷ κυρίῳ, ὅτι ἀνήρ ἐστι κεφαλὴ τῆς γυναικὸς, ὡς καὶ C ὁ Χριστὸς κεφαλὴ τῆς Ἐκκλησίας, καὶ αὐτός ἐστι σωτὴρ τοῦ σώματος. Ἀλλ' ὥσπερ ἡ Ἐκκλησία ὑποτάσσεται τῷ Χριστῷ, οὕτω καὶ αἱ γυναῖκες τοῖς ἰδίοις ἀνδράσι ἐν παντί.

Ἐὰν γὰρ ὦσιν οὗτοι ἐν εἰρήνῃ, πᾶσα ἡ οἰκία εἰρηνεύσει, καὶ πάντες ἀπολαύσουσι τῆς ἔνθεν ὠφελείας. « Ὡς τῷ κυρίῳ. » Βαβαί! ὑποταγῆς ἐπίτασις. Πῶς οὖν φησὶν ὁ Χριστὸς, Ἐὰν μή τις ἀποτάξηται καὶ γυναικὶ καὶ ἀνδρὶ, οὐ δύναται ἀκολουθῆσαί μοι; Καί φαμεν, ὅτι τὸ ὡς οὐ πάντως ἰσότητα σημαίνει. Ἢ τουτό φησιν· Ὡς εἰδυῖαι ὅτι τῷ Χριστῷ εἰσιν ὑποτασσόμεναι ἐκ τούτου. « Καὶ αὐτός ἐστι σωτὴρ του σώματος. » Καὶ αὐτὸς ὁ ἀνήρ. Καὶ γὰρ ἡ κεφαλὴ σωτηρία ἐστὶ του λοιπου σώματος, μικροῦ τὰς πάσας αἰσθήσεις ἔχουσα ἐν ἑαυτῇ· οὐκοῦν D καὶ ὁ ἀνὴρ τῆς γυναικός. Ὅρα καὶ πῶς τὸ ἀρχικὸν καὶ προνοητικὸν ἀπένειμε τῷ ἀνδρὶ, τὸ δὲ εἰκτικὸν τῇ γυναικί. « Ἀλλ' ὥσπερ ἡ Ἐκκλησία ὑποτάσσεται τῷ Χριστῷ. » Τὸ ἅπαν πλῆθος. Ἐν γὰρ τοῖς καθ' ἕκαστον ἔνι καὶ ἀνυπότακτος.

Οἱ ἄνδρες, ἀγαπᾶτε τὰς γυναῖκας ἑαυτῶν, καθὼς καὶ ὁ Χριστὸς ἠγάπησε τὴν Ἐκκλησίαν, καὶ ἑαυτὸν παρέδωκεν ὑπὲρ αὐτῆς, ἵνα αὐτὴν ἁγιάσῃ, καθαρίσας τῷ λουτρῷ τοῦ ὕδατος ἐν ῥήματι,

A his quæ nobis contingunt ita diem nominantes. Propter hoc et Christus ait: Sufficit diei malum suum [31], id est, mala quæ in ipso contingunt. Propterea ne sitis imprudentes. Quia, inquit, malitia floret ac principatum tenet in præsenti vita et diebus, ne sitis imprudentes, ut ab ipsa capiamini. « Sed intelligentes. » Intelligentes ambulate: nam hoc a communi sensu sumendum est: quemadmodum impleamini, rursum idem a communi sensu reponitur **51** ad Loquentes et Canentes ac Psallentes et Gratias agentes, itemque ad Subditi. « Quæ sit voluntas Domini. » Voluntas Domini est ut præsens tempus redimamus. « Et ne inebriemini vino » Vinum enim ad lætitiam datur, non ad inebriationem. « In quo lascivia est. » Animosos facit ac temerarios et ad lapsum faciles ac proclives ad lasciviam. « Sed impleamini. » Vis, inquit, impleri, et ut ita dicam inebriari? Hoc fac per Spiritum sanctum, illo impletus Hoc autem erit per psalmos et cantiones; cantiones inquam spirituales. Sunt enim et diabolicæ. « In corde vestro. » Non solum in labiis, verumetiam secundum cor. » In nomine Domini nostri. » Nam per Christi nomen omnia nobis contingunt. « Subditi vicissim. » Quando enim quisque cuique subditus fuerit, idque non ob rem aliquam mundanam aut absurdam, sed propter Christi timorem, quid reliquum erit in medio malum?

CAPUT IX.

Descriptio numerum propriorum tam his qui gubernantur quam qui gubernant secundum Christum.

V, 22-24. « Uxores propriis viris subditæ sitis veluti domino, quoniam vir est caput uxoris, quemadmodum et Christus est caput Ecclesiæ: et idem est qui salutem dat corpori. Sed sicut Ecclesia subdita est Christo, sic et uxores suis viris subditæ sint in omnibus. »

Nam si hi pacem inter se habuerint, tota domus pacem habebit, et omnes utilitate fruentur quæ inde subsequitur. « Veluti domino. » Papæ! quanta subjectionis intensio! Quomodo ergo dicit Christus: Nisi quis separatus fuerit ab uxore **52** aut a viro non potest me sequi [32*]? Et dicimus quod dictio ὡς non omnimodam designat similitudinem. Aut hoc ducit: Veluti scientes quod in hoc sint subditæ Christo. « Et idem est qui salutem dat corpori. » Et idem est vir. Etenim caput salus est reliqui corporis, omnes pene sensus in se continens: proinde et vir, uxoris. Animadverte autem quomodo principatum ac providentiam viro distribuit, subjectionem vero uxori. « Sed quemadmodum Ecclesia subdita est Christo. » Hoc est, tota multitudo. Nam inter singulos is etiam continetur qui inobediens est.

V, 25-33. « Viri, diligite uxores vestras, sicut et Christus dilexit Ecclesiam, et semetipsum exposuit pro ea, ut illam sanctificaret et mundaret lavacro aquæ per verbum: ut adhiberet eam sibi ipsi glorio-

[31] Matt. v, 34 [32*] Luc. xiv, 26.

« suam Ecclesiam, non habentem maculam aut rugam « aut quidquam ejusmodi, sed ut esset sancta et irre« prehensibilis. Sic debent et viri diligere suas uxores « ut sua ipsorum corpora. Qui diligit suam uxorem, sei« psum diligit. Nullus enim suam ipsius carnem un« quam odio habuit, imo enutrit ac fovet eam, sicut et « Dominus Ecclesiam. Quoniam membra sumus cor« poris ipsius, ex carne ejus et ex ossibus ejus. Pro il« lo : Relinquet homo patrem suum et matrem, et ad« hærebit uxori suæ, et erunt duo in carne una. Myste« rium hoc magnum est : verum ego loquor de Christo « et de Ecclesia. Quanquam et vos singulatim hoc « præstate ut suam quisque uxorem diligat tanquam « seipsum, uxor autem ut revereatur virum. »

A ἵνα παραστήσῃ αὐτὴν ἑαυτῷ ἔνδοξον τὴν Ἐκκλησίαν, μὴ ἔχουσαν σπῖλον ἢ ῥυτίδα ἤ τι τῶν τοιούτων, ἀλλ' ἵνα ᾖ ἁγία καὶ ἄμωμος. Οὕτως ὀφείλουσιν οἱ ἄνδρες ἀγαπᾷν τὰς ἑαυτῶν γυναῖκας, ὡς τὰ ἑαυτῶν σώματα. Ὁ ἀγαπῶν τὴν ἑαυτοῦ γυναῖκα, ἑαυτὸν ἀγαπᾷ. Οὐδεὶς γάρ ποτε τὴν ἑαυτοῦ σάρκα ἐμίσησεν, ἀλλὰ ἐκτρέφει καὶ θάλπει αὐτὴν, καθὼς καὶ ὁ Κύριος τὴν Ἐκκλησίαν, ὅτι μέλη ἐσμὲν τοῦ σώματος αὐτοῦ, ἐκ τῆς σαρκὸς αὐτοῦ, καὶ ἐκ τῶν ὀστέων αὐτοῦ. Ἀντὶ τούτου, καταλείψει ἄνθρωπος τὸν πατέρα αὐτοῦ καὶ τὴν μητέρα, καὶ προσκολληθήσεται πρὸς τὴν γυναῖκα αὐτοῦ, καὶ ἔσονται οἱ δύο εἰς σάρκα μίαν. Τὸ μυστήριον τοῦτο μέγα ἐστίν. Ἐγὼ δὲ λέγω, εἰς Χριστὸν καὶ εἰς τὴν Ἐκκλησίαν. Πλὴν καὶ ὑμεῖς, οἱ καθ' ἕνα, ἕκαστος τὴν ἑαυτοῦ γυναῖκα οὕτως ἀγαπάτω, ὡς ἑαυτόν· ἡ δὲ γυνὴ, ἵνα φοβῆται τὸν ἄνδρα.

Vis uxorem tibi subditam esse veluti domino ? dilige eam sicut Christus Ecclesiam : et si quid pro ipso pati oporteat, sive etiam mori, ne detrectes ; siquidem tu fortassis hoc erga eam quæ tibi subdita est teque diligit id exhibebis : Christus vero id egit erga eam quæ inimica erat et aversa ac fugiens ab ipso. « Ut illam sanctificaret. » Non erat itaque sancta, sed impura et immunda, et talis ut quamcunque accipias, non sis adeo impuram accepturus in uxorem. **53** At non improperavit Christus Ecclesiæ quod talis fuerit, neque igitur tuæ exprobres uxori. « Et mundatam lavacro. » Hoc est, baptismate : abluit enim ejus immunditiam. « Per verbum. » Quod verbum ? Quod ipse dixit apostolis. Baptizantes, inquit, eos in nomine Patris et Filii et Spiritus sancti. « Gloriosam Ecclesiam. » Non utcunque puram, sed gloriosam. Quemadmodum igitur Christus cunctorum est causa bonorum ; ita et tu juxta vires tuæ esto uxori. Et sicut ipse corporis non requirit pulchritudinem, sed animæ, ita et tu. Nam si pulchritudinem animæ requiris, et ipsam ad hoc dirigas : et Deo et tibi ipsi pulchram reddes. « Maculam aut rugam. » Per hoc animales designat affectus ; quæque interiorem hominem deformem efficiunt. « Ut sua ipsorum corpora. » Non tanquam ad majus veniens, subjecit proprii corporis exemplum. Excedit namque id quod in Christo est erga Ecclesiam ; sed tanquam ad magis proprium ac vicinius. Nam ex hoc rem etiam debitam ostendit. Si enim corpus tuum est uxor : nam : Ex duobus, inquit, fiet una caro [33], ex debito providebis ei ut carni tuæ. « Qui diligit suam uxorem seipsum diligit. » Quod enim uxor sit caro viri, audi Adam dicentem : Hoc nunc os ex ossibus meis, et caro ex carne mea [34]. — « Sicut et Dominus Ecclesiam. » Christi exemplo continue utitur, ex hoc viros ad uxorum dilectionem exhortans. « Quoniam membra sumus corporis ipsius. » Ac si diceret : Vere ex ipso sumus. Siquidem quia ossa et corpus figuram dant homini, propter veritatem, dixit nos ex ipsis esse. — Ex

B Θέλεις αὐτὴν ὑποτετάχθαι σοι ὡς τῷ κυρίῳ ; ἀγάπα αὐτὴν ὡς ὁ Κύριος τὴν Ἐκκλησίαν. Κἂν δέῃ τι παθεῖν ὑπὲρ αὐτῆς, κἂν ἀποθανεῖν, μὴ παραιτήσῃ. Σὺ μὲν γὰρ ἴσως εἰς ὑποτεταγμένην καὶ ἀγαπῶσαν ταῦτα ἐπιδείξῃ· ὁ δὲ Χριστὸς εἰς ἐχθρὰν καὶ ἀποστρεφομένην, καὶ φεύγουσαν. « Ἵνα αὐτὴν ἁγιάσῃ. » Ἄρα οὖν ἄναγνος ἦν καὶ ἀκάθαρτος· οἱανοῦς εἰ λάβοις γυναῖκα, οὐκ ἂν οὕτως ἀκάθαρτον λήψῃ. Ἀλλ' οὐκ ὠνείδισεν ὁ Χριστὸς τὴν Ἐκκλησίαν, οἵαν αὐτὴν οὖσαν· οὐκοῦν μηδὲ σὺ τὴν σαυτοῦ γυναῖκα. « Καὶ καθαρίσας τῷ λουτρῷ. » Τουτέστι, τῷ βαπτίσματι. Ἀπέλουσε γὰρ αὐτῆς τὴν ἀκαθαρσίαν. « Ἐν ῥήματι. » Ποίῳ ῥήματι ; Ὃ αὐτὸς εἶπε τοῖς ἀποστόλοις· Βαπτίζοντες αὐτοὺς, φησὶν, εἰς τὸ ὄνομα τοῦ Πατρὸς καὶ τοῦ Υἱοῦ, καὶ τοῦ ἁγίου Πνεύματος. « Ἔνδοξον C τὴν Ἐκκλησίαν. » Οὐχ ἁπλῶς καθαρὰν, ἀλλ' ἔνδοξον. Ὥσπερ τοίνυν ὁ Χριστὸς πάντων αἴτιος τῶν ἀγαθῶν τῇ Ἐκκλησίᾳ, καὶ σὺ κατὰ δύναμιν ἔσο τῇ σῇ γυναικί. Καὶ ὥσπερ αὐτὸς σώματος οὐκ ἐπιζητεῖ κάλλος, ἀλλὰ ψυχῆς, οὕτω καὶ σύ. Ἂν γὰρ ψυχῆς κάλλος ἐπιζητῇς, καὶ εἰς τοῦτο αὐτὴν ῥυθμίσῃς, καὶ τῷ Θεῷ καὶ σαυτῷ καλὴν ἐργάσῃ. « Σπῖλον ἢ ῥυτίδα. » Διὰ τούτων τὰ ψυχικὰ λέγει πάθη, τὰ δυσειδῆ τὸν ἐντὸς ποιοῦντα ἄνθρωπον. « Ὡς τὰ ἑαυτῶν σώματα. » Οὐχ ὡς εἰς μεῖζον ἐρχόμενος ὑπόδειγμα τὸ τοῦ οἰκείου σώματος εἴρηκεν, (ὑπερβάλλει γὰρ τὸ κατὰ Χριστὸν πρὸς τὴν Ἐκκλησίαν,) ἀλλ' ὡς εἰς οἰκειότερον καὶ ἐγγύτερον. Ἐκ τούτου γὰρ καὶ ὀφειλὴν τὸ πρᾶγμα δείκνυσιν. Εἰ γὰρ σῶμά ἐστι σόν ἡ γυνὴ, (Ἔσονται γὰρ, φησὶν, οἱ δύο εἰς σάρκα D μίαν,) κατὰ ὀφειλὴν προνοήσεις αὐτῆς ὡς σαρκός σου. « Ὁ ἀγαπῶν τὴν ἑαυτοῦ γυναῖκα, ἑαυτὸν ἀγαπᾷ. » Ὅτι γάρ ἐστι σὰρξ τοῦ ἀνδρὸς ἡ γυνὴ, ἄκουε τοῦ Ἀδὰμ λέγοντος· Τοῦτο νῦν ὀστοῦν ἐκ τῶν ὀστῶν μου, καὶ σὰρξ ἐκ τῆς σαρκός μου. — « Καθὼς καὶ ὁ Κύριος τὴν Ἐκκλησίαν. » Συνεχῶς τῷ τοῦ Χριστοῦ χρῆται παραδείγματι, πρὸς ἀγάπην τοὺς ἄνδρας ἐκ τούτου παρακαλῶν. « Ὅτι μέλη ἐσμὲν τοῦ σώματος αὐτοῦ. » Ὡσεὶ εἶπε, Γνησίως ἐσμὲν ἐξ αὐτοῦ. Ἐπειδὴ γὰρ τὰ ὀστᾶ καὶ τὸ σῶμα χαρακτηρίζει τὸν ἄνθρωπον, διὰ τὴν γνησιότητά φησιν ἐξ αὐτῶν ἡμᾶς εἶ-

[33] Matth. xix, 5. [34] Gen. ii, 23.

ναι. — [ΟΙΚΟΥΜ.] Ἐξ αὐτοῦ δὲ, καθὸ ἀπαρχὴ ἡμῶν ἐστι τῆς δευτέρας πλάσεως, ὥσπερ ἐκ τοῦ Ἀδὰμ διὰ τὴν πρώτην. « Ἐκ τῆς σαρκὸς αὐτοῦ. » Τὴν ἠκριβωμένην ἕνωσιν καὶ ἀγάπην δηλοῖ. « Καὶ προσκολληθήσεται. » Ἰδοὺ καὶ ἕτερον δικαίωμα ἀγάπης, ὅτι σῶμα ἀλλήλων εἰσί. « Τὸ μυστήριον τοῦτο μέγα ἐστίν. » Πῶς μέγα; Ὅτι τῷ Χριστῷ ἐξὸν μένειν ἐπὶ τῆς ἰδίας δόξης, ἐταπείνωσεν ἑαυτὸν ἐνανθρωπήσας, ἵνα προσκολληθῇ τῇ Ἐκκλησίᾳ, καὶ ἐγένοντο οἱ δύο εἰς πνεῦμα ἕν. Ὁ γὰρ κολλώμενος, φησὶ, τῷ Κυρίῳ, ἓν πνεῦμά ἐστι. « Πλὴν καὶ ὑμεῖς » Ὡσεὶ ἔλεγεν, Οὐχ ἡ ἀναγωγὴ τοῦ ὀνόματος καὶ ἡ πνευματικὴ ἐξήγησις ἀνατρέπει τὸ ἰδικόν. Δύναται γὰρ καὶ πνευματικῶς καὶ ἰδικῶς ἑρμηνεύεσθαι. « Οἱ καθ' ἕνα. » Οἷον οἱ ἄνθρωποι. Τὰ γὰρ τοῦ κατὰ ἀναγωγὴν νοήματος εἰς κοινότητα ὁρᾷ, τουτέστι τὴν Ἐκκλησίαν. « Ἡ δὲ γυνὴ ἵνα φοβῆται τὸν ἄνδρα. » Οἶδε γὰρ ἡ ἰσοτιμία γίνεσθαι ἀκαταστασίας ὑπόθεσις· διὰ τοῦτο μίαν ἀρχὴν εἶναι κελεύει, τὴν τοῦ ἀνδρός. Τί δήποτε δὲ περὶ τῆς ἀγάπης πολλὰ διαλεχθεὶς, περὶ τοῦ φόβου οὐχ οὕτως ἐποίησεν; Ὅτι προηγουμένως τὴν ἀγάπην εἶναι δεῖ. Οὕτω γὰρ καὶ ὁ φόβος ἕψεται. Τὸ δὲ φοβεῖσθαι νόει, ὡς πρέπει γυναῖκα φοβεῖσθαι, μὴ δουλοπρεπῶς.

A ipso autem quatenus nostri principium est ex secunda formatione, quemadmodum ex Adam sumus propter primam. « Ex carne ejus. » Exactam unionem ac dilectionem significat « Et adhærebit. » Ecce et alteram dilectionis confirmationem, quod invicem mutua sibi sint corpori. « Mysterium hoc magnum est. » Quomodo magnum? Quia cum Christo in propria gloria manere licuisse, seipsum assumpta humanitate demisit ut adhæreret ac adjungeretur Ecclesiæ, factique sunt duo unus spiritus. Nam qui agglutinatur sive adhæret Domino, unus spirtus est. « Quanquam et vos. » Ac **54** si diceret: Sublimis intelligentia nominis ac spiritualis enarratio non evertunt propriam: potest enim e spiritualiter et proprie declarari. « Singulatim hoc B prætate. » Nempe quisque hominum: quæ enim juxta anagogen intelliguntur ad communitate mrespiciunt, hoc est Ecclesiam. « Uxor autem ut revereatur virum. » Novit enim æqualitatem in honore fieri confusionis ac seditionis occasionem: propterea unicum jubet esse principatum penes virum. Quamobrem vero cum multa de dilectione disseruisset, non ita fecit de reverentia sive timore? Quoniam dilectionem potissimum adesse oportet, nam ita sequetur et reverentia φοβεῖσθαι, ergo intelligit non servorum more timere, sed ut uxorem, decet revereri ac sollicitam esse ne maritum offendat.

Τὰ τέκνα, ὑπακούετε τοῖς γονεῦσιν ὑμῶν ἐν Κυρίῳ. Τοῦτο γάρ ἐστι δίκαιον. Τίμα τὸν πατέρα σου καὶ τὴν μητέρα, ἥ τις ἐστὶν ἐντολὴ πρώτη ἐν ἐπαγγελίᾳ, ἵνα εὖ σοι γίνηται, καὶ ἔσῃ μακροχρόνιος ἐπὶ τῆς γῆς. Καὶ οἱ πατέρες, μὴ παροργίζετε τὰ τέκνα ὑμῶν, ἀλλ' ἐκτρέφετε αὐτὰ ἐν παιδείᾳ καὶ νουθεσίᾳ Κυρίου.

Εἶπε περὶ τῆς πρώτης ἀρχῆς τῆς κατὰ τὸν ἄνδρα· νῦν περὶ τῆς δευτέρας λέγει τῆς κατὰ τοὺς γονεῖς. Ἡ μὲν γὰρ γυνὴ τῷ ἀνδρὶ, τὰ δὲ τέκνα καὶ γυναικὶ ὑπόκειται. « Ἐν Κυρίῳ. » Τουτέστι, κατὰ Κύριον, ἐν οἷς μὴ βλάπτεται ἡ εὐσέβεια. Τί γὰρ ὅτι προστῆσαι βούλεται ὁ πατὴρ θυγατέρα; ἢ αἰσχρὰν διδάξαι τέχνην τὸν υἱόν; ἢ πρὸς ἑλληνισμὸν ἀγαγεῖν; Τὰ γὰρ τοιαῦτα οὐκ ἐν Κυρίῳ ἐστίν. « Ἥτις ἐστὶν ἐντολὴ πρώτη. » Καίτοι οὐκ ἔστιν αὕτη πρώτη. Ἔστι γὰρ πρώτη, Οὐ φονεύσεις, Οὐ μοιχεύσεις. Ἀλλ' ὅρα τί προστέθεικεν, « Ἐν ἐπαγγελίᾳ. » Ἐκεῖναι γὰρ αἱ πρῶται οὐκ ἔχουσιν ἐπαγγελίας. Ἀναχωρήσεις γάρ εἰσι κακῶν, οὐκ ἀγαθοῦ ἐργασία. Αὕτη τοιγαροῦν, κατὰ τὸν τῆς ἐπαγγελίας λόγον, ἐστὶ πρώτη. Ἀγαθοῦ γάρ ἐστιν ἐργασία. « Καὶ ἔσῃ μακροχρόνιος ἐπὶ τῆς γῆς. » Ὅρα σοφίαν. Ἐπειδὴ πρὸς νηπίους ὁ λόγος αὐτῷ, (πρὸς γὰρ τὰ τέκνα λαλεῖ,) αὐτὴν τὴν κειμένην ἀμοιβὴν εἴρηκε, καὶ οὐδὲν ὑψηλὸν, οὐ περὶ βασιλείας οὐρανῶν, οὐ περὶ μιμήσεως Χριστοῦ, ὅπερ ἐπὶ τοῦ ἀνδρὸς καὶ τῆς γυναικὸς ἐποίησεν. Τί γὰρ ἡδύτερον παισὶ τῆς μακροχρονίας; Καὶ γὰρ καὶ τοῖς Ἰουδαίοις, ὡς νηπίοις τὰς φρένας ταῦτα ἐνομοθετήθη. Οὐ γὰρ ἴσχυον τελείων ἀκούειν. « Οἱ πατέρες μὴ παροργίζετε τὰ τέκνα ὑμῶν. » Οὐκ εἶπεν. Ἀγαπᾶτε. Τοῦτο γὰρ αὐτοὺς ἡ φύσις

[35] Exod. xx, 13, 14.

VI, 1-4. « Filii, obedite parentibus vestris in Domino. Nam id justum est. Honora patrem tuum et matrem: quod est præceptum primum in promissione, ut bene tibi sit, et eris longævus C in terra. Patres ne ad iram provocetis et liberos vestros, sed educate eos in eruditione et admonitione Domini. »

De primo dixit principatu qui est penes virum, nunc de secundo dicit qui est penes parentes. Siquidem uxor viro, filii vero etiam uxori subduntur. « In Domino. » Hoc est secundum Dominum: nempe in his in quibus nihil nocumenti suscipit pietas. Quid enim si filiam prostituere velit pater? aut filium turpe decere artificium? aut ad paganismum ducere? Hujusmodi sane non sunt in Domino. « Quod est præceptum primum. » Atqui non est hoc primum. Nam prius sunt: Non occides: Non committes adulterium [35]. Sed vide quid addiderit, « In promissione. » Priora siquidem illa non habent promissiones: nam separationes sunt a malis D non operationes boni. Hoc igitur primum est in sermone promissionis, nam est operatio boni. « Et eris longævus in terra. » Vide sapientiam. Quoniam ad infantes loquimur (nam ad filios ei sermo erat) ipsam positum retributionem adjunxit: et nihil sublime, non de regno cœlorum, non de imitatione Christi quod in viro et uxore fecit; quid enim pueris jucundius longævitate? Nam Judæis quoque tanquam infantibus **55** hæc sancita sunt: perfecta enim audire non poterant. « Patres, ne ad iram provocetis libros. » Non dicit: Diligite: nam id ab ipsis etiam invitis natura exposcit: sed, Ne ad iram

provocetis: hoc est, Ne hæredidate privetis, ne abdicetis, ne gravia et quæ servos decent præcipiatis, aut semper erga ipsos indignemini. » In eruditione et admonitione Domini. » Hoc exhortationis est caput. Cum enim spiritualia adhibentur, etiam carnalia sequentur. Nam hoc potissimum efficit ipsos obedientes.

VI, 5-8. *Servi, obedite his qui domini sunt juxta carnem, cum timore ac tremore, in simplicitate cordis vestri, ut Christo, non ad oculum servientes, velut hominibus placere studentes: sed tanquam servi Christi, facientes quæ vult Deus ex animo cum benevolentia servientes Domino et non hominibus: illud scientes quod unusquisque quod fecerit boni, hoc reportabit a Domino, sive servus fuerit, sive liber.*

Servos posuit novissimos: quandoquidem tales sunt etiam in dignitate vel honore. Jam autem cum eis non ut cum pueris disserit, sed perfecte et absolute. Dominus ait juxta carnem, hoc est temporalibus: et ex hoc etiam ipsos consolatur. « Cum timore ac tremore. » Si enim liberos invicem unum alteri subjicit, quanto magis hos? Hujusmodi autem timorem non expetit ab uxoribus, quandoquidem non sunt ancillæ, sed subditæ et obedientes. Recte autem addit: « In simplicitate cordis. » Contingit enim cum timore servire, et non ex benevolentia, sed malo ac subdolo animo. « Non ad oculum servientes. » Non ut, cum adsunt domini ac vident, sed etiam cum absunt, faciant ea quæ decent. « Sed tanquam servi Christi. » Itaque qui studet hominibus placere, non est servus Christi. « Ex animo cum benevolentia. » Contingit etiam in simplicitate dolose operari, non quantum potest, sed tantum quod definitum est. « Domino et non hominibus. » Non coacte, sed ex voluntate libera. « Hoc reportabit a Domino. » Quoniam verisimile est quod plurimi dominorum servis non rependebant vices ac benevolentiam, in futuro promittit eis retributionem.

VI, 9. *Et vos, domini, eadem facite erga illos,* 56 *remittentes minas: scientes quod et vester, ipsorum Dominus est in cœlis: nec personæ respectus est apud illum.*

Eadem. Quænam? Cum benevolentia servite, non velut hominibus placere studentes. Sed hæc non aperte dicit quanquam ea intelligit. Etenim Domini quoque serviunt servis. Siquidem quando illo dormiente ac stertente, Dominus de alimentis ac vestimentis illius curam habens non dormit, annon ipse servit? Potest autem, Cum timore et tremore, etiam dominis aptari, nempe erga Deum. « Remittentes minas. » Non graves, inquit, et molesti eis sitis. « Scientes quod et vester, ipsorum Dominus est. » — Qua enim mensura metimini, remetientur alii vobis [36], ne et tu audias: « Serve scelestе, totum debitum illud remisi tibi [37], » et quæ

[36] Matth. VII, 2. [37] Matth. XVIII, 32.

A καὶ ἄκοντας ἀπαιτεῖ, ἀλλὰ, Μὴ παροργίζετε. Τουτέστι, Μὴ ἀποκληρονόμους, μὴ ἀποκηρύκτους ποιεῖτε, μὴ φορτικά καί δούλοις πρέποντα αὐτοῖς ἐπιτάσσετε, καὶ πρὸς αὐτοὺς ἀεὶ δυσχεραίνετε. » Ἐν παιδείᾳ καὶ νουθεσίᾳ Κυρίου. » Τοῦτο τῆς παραινέσεως τὸ κεφάλαιον. Τῶν πνευματικῶν γάρ ὄντων, καὶ τὰ σαρκικὰ ἀκολουθήσει. Τοῦτο γάρ αὐτοὺς μάλιστα πειθηνίους ποιεῖ.

Οἱ δοῦλαι, ὑπακούετε τοῖς κυρίοις κατὰ σάρκα, μετὰ φόβου καὶ τρόμου, ἐν ἁπλότητι τῆς καρδίας ὑμῶν ὡς τῷ Χριστῷ, μὴ κατ' ὀφθαλμοδουλίαν ὡς ἀνθρωπάρεσκοι, ἀλλ' ὡς δοῦλοι Χριστοῦ, ποιοῦντες τὸ θέλημα τοῦ Θεοῦ, ἐκ ψυχῆς μετ' εὐνοίας δουλεύοντες τῷ Κυρίῳ καὶ οὐκ ἀνθρώποις, εἰδότες ὅτι ὃ ἐάν τις ἕκαστος ποιήσῃ ἀγαθὸν, B τοῦτο κομιεῖται παρὰ τοῦ Κυρίου, εἴτε δοῦλος, εἴτε ἐλεύθερος.

Τοὺς δούλους ἐσχάτους τέθεικεν, ἐπειδὴ καὶ εἰσὶ τῷ ἀξιώματι. Οὐκ ἔτι δὲ τούτοις ὡς παιδίοις διαλέγεται, ἀλλὰ τελείως, κατὰ σάρκα δὲ, τουτέστι τοῖς προσκαίροις. Ἐκ τούτου δὲ καὶ παραμυθεῖται αὐτούς. « Μετὰ φόβου καὶ τρόμου. » Εἰ γάρ τοὺς ἐλευθέρους ἀλλήλοις ὑποτάσσει, πόσῳ μᾶλλον τούτους; Τὸν δὲ τοιοῦτον οὐκ ἀπαιτεῖ παρὰ γυναικῶν φόβον, ἐπειδὴ μήτε εἰσὶ δοῦλοι, ἀλλ' ὑπήκοοι. Καλῶς δὲ τὸ, « Ἐν ἁπλότητι καρδίας. » Ἔνι γὰρ καὶ μετὰ φόβου καὶ τρόμου δουλεύειν, ἀλλ' οὐκ ἐξ εὐνοίας, ἀλλὰ κακούργως. « Μὴ κατ' ὀφθαλμοδουλίαν, » Μὴ, ὅταν πάρωσιν οἱ δεσπόται καὶ ὁρῶσιν, ἀλλὰ καὶ ἀπόντων αὐτῶν, ἵνα τά δέοντα ποιῶσιν. « Ἀλλ' ὡς δοῦλοι τοῦ Χριστοῦ. » Ἄρα οὖν ἀνθρωπάρεσκος οὐκ ἔστι C δοῦλος Χριστοῦ. » Ἐκ ψυχῆς μετ' εὐνοίας. » Ἔνι γὰρ καὶ ἐν ἁπλότητι κακούργως ἐργάζεσθαι, μὴ μὴν ὅση δύναμις πάρεστιν, ἀλλὰ τὸ ὡρισμένον μόνον. « Τῷ Κυρίῳ, καὶ οὐκ ἀνθρώποις. » Μὴ κατὰ βίαν, ἀλλ' ἐκ προαιρέσεως. « Τοῦτο κομιεῖται παρὰ τοῦ Κυρίου. » Ἐπειδὴ εἰκός ἐστι πολλοὺς τῶν δεσποτῶν, μὴ ἀμείβεσθαι τῆς εὐνοίας τοὺς δούλους, ἐκεῖ αὐτοῖς ὑπισχνεῖται τὴν ἀμοιβήν.

Καὶ οἱ κύριοι τὰ αὐτὰ ποιεῖτε πρὸς αὐτούς· ἀνιέντες τὴν ἀπειλὴν, εἰδότες ὅτι καὶ ὑμῶν αὐτῶν ὁ Κύριός ἐστιν ἐν οὐρανοῖς. Καὶ προσωποληψία οὐκ ἔστι παρ' αὐτῷ.

Τὰ αὐτά. Ποῖα; Μετ' εὐνοίας δουλεύετε, μὴ ὡς ἀνθρωπάρεσκοι. Ἀλλὰ ταῦτα οὐ λέγει φανερῶς, καίτοι τὰ αὐτὰ D διανοηθείς. Καὶ γὰρ καὶ οἱ κύριοι δουλεύουσι τοῖς δούλοις. Ὅταν γὰρ ἐκείνου κοιμωμένου καὶ ῥέγχοντος, ὁ δεσπότης περὶ τροφῶν, περὶ ἐνδύματος μεριμνῶν οὐ καθεύδει, ἆρα οὐ δουλεύει; Ἔστι δὲ καὶ ἐπὶ τῶν κυρίων τὸ, Μετὰ φόβου καὶ τρόμου ἁρμόσαι, τοῦ πρὸς Θεὸν δηλονότι. « Ἀνιέντες τὴν ἀπειλὴν. » Μὴ φορτικοὶ, φησὶ, μὴ ἐπαχθεῖς. « Εἰδότες ὅτι καὶ ὑμῶν ὁ Κύριος. » Ὧ γὰρ μέτρῳ μετρεῖτε, ἀντιμετρηθήσεται ὑμῖν, φησί. Μὴ ἀκούσῃς καὶ σὺ, « Δοῦλε πονηρὲ, πᾶσαν ἐκείνην τὴν ὀφειλὴν ἀφῆκά σοι, » καὶ τὰ τούτων ἑξῆς. « Καὶ προσωπο-

ληψία οὐκ ἔστι παρ' αὐτῷ. » Μὴ νομίσῃς ὅτι τῶν A εἰς τὸν δοῦλον γινομένων κακῶν καταφρονεῖ διὰ τὸ τοῦ προσώπου εὐτελές. Οὐκ ἔνι παρὰ Θεῷ δοῦλος καὶ δεσπότης.

ΚΕΦΑΛ. Ι'.

Ἐν σχήματι ὁπλίσεως περὶ τῆς κατὰ Χριστὸν δυνάμεως.

Τὸ λοιπὸν, ἀδελφοί μου, ἐνδυναμοῦσθε ἐν Κυρίῳ καὶ ἐν τῷ κράτει τῆς ἰσχύος αὐτοῦ. Ἐνδύσασθε τὴν πανοπλίαν τοῦ Θεοῦ, πρὸς τὸ δύνασθαι ὑμᾶς στῆναι πρὸς τὰς μεθοδείας τοῦ διαβόλου. Ὅτι οὐκ ἔστιν ἡμῖν ἡ πάλη πρὸς αἷμα καὶ σάρκα, ἀλλὰ πρὸς τας ἀρχὰς, πρὸς τὰς ἐξουσίας, πρὸς τοὺς κοσμοκράτορας τοῦ σκότους τοῦ αἰῶνος τούτου, πρὸς τὰ πνευματικὰ τῆς πονηρίας ἐν τοῖς ἐπουρανίοις. Διὰ τοῦτο ἀναλάβετε B τὴν πανοπλίαν τοῦ Θεοῦ, ἵνα δυνηθῆτε ἀντιστῆναι ἐν τῇ ἡμέρᾳ τῇ πονηρᾷ, καὶ ἅπαντα κατεργασάμενοι στῆναι.

Μετὰ τὸ διατάξαι, φησὶ, τὰ εἰκότα, τοῦτο ἀκόλουθον καὶ ὑπόλοιπον, τὸ ἐνδυναμοῦσθαι ὑμᾶς ἐν Κυρίῳ, τουτέστι τῇ εἰς αὐτὸν ἐλπίδι. « Καὶ ἐν τῷ κράτει τῆς ἰσχύος αὐτοῦ. » Διὰ γὰρ τῆς αὐτοῦ βοηθείας ἐστὶν ἡμῖν τὸ ἐλπίζειν εἰς αὐτόν. Ἰσχυρὸς γάρ ἐστι, φησὶ, καὶ ἱκανὸς πάντα κατορθῶσαι. « Ἐνδύσασθε τὴν πανοπλίαν τοῦ Θεοῦ. » Μετὰ τὸ διοικῆσαι πάντας κατὰ τάξιν, λοιπὸν καὶ ὁπλίζει αὐτοὺς ὡς πρὸς πόλεμον. « Πρὸς τὰς μεθοδείας τοῦ διαβόλου. » Οὐκ εἶπε, Μάχας, ἀλλὰ, Μεθοδείας, ὅπερ ἐστὶ χαλεπώτερον, οἷον πρὸς τὰς ἐπιβουλὰς, πρὸς τὰς ἐνέδρας, πρὸς τοὺς δόλους. « Οὐκ ἔστιν ἡμῖν ἡ πάλη πρὸς C αἷμα καὶ σάρκα. » Ταῦτά φησι δεικνὺς ὅτι νήψεως χρεία καὶ γρηγορήσεως πρὸς τὸν πόλεμον, οὐ πτοῆσαι βουλόμενος. Ὁ γὰρ διδάσκων τοῦ ἐχθροῦ τὴν δύναμιν, ἀσφαλεστέρους ποιεῖ τοὺς οἰκείους. « Πρὸς τὰς ἀρχάς. » Περὶ δαιμόνων λέγει, οὓς ἡμεῖς ἑαυτῶν πεποιήκαμεν ἄρχοντας, ἑκόντες αὐτοῖς ὑποκλινόμενοι. Οὐ γὰρ ἔλαχον τοῦ ἄρχειν ἡμῶν, ἀλλὰ πατεῖσθαι ὑφ' ἡμῶν. Ἰδοὺ γὰρ δέδωκα ὑμῖν ἐξουσίαν πατεῖν ἐπάνω ὄφεων καὶ σκορπίων. « Πρὸς τὰς ἐξουσίας, πρὸς τοὺς κοσμοκράτορας. » Ἐξουσίαι λέγονται, ὡς διὰ μόνον τῶν παθῶν κατεξουσιάζοντες ἡμῶν. Κοσμοκράτορες δὲ, ὡς κατακρατοῦντες τῶν τὰ κοσμικὰ φρονούντων. Οὐ γὰρ ἕξει περαιτέρω τοῦ κόσμου χώραν. κόσμον οἶδεν ἡ Γραφὴ, τὰς πονηρὰς πράξεις καλεῖν. Οὕτω καὶ ὁ Χριστὸς πρὸς D τοὺς μαθητάς· Ὑμεῖς οὐκ ἐστε, φησί, τοῦ κόσμου τούτου, καίτοι ἦσαν. Ἀλλὰ τὰς πονηρὰς πράξεις λέγων, οὕτως εἶπε· κοσμοκράτορας οὖν φησι τοὺς δαίμονας, ὡς τῶν πονηρῶν πράξεων καθηγεμόνας. « Τοῦ σκότους τοῦ αἰῶνος τούτου. » Ἵνα μὴ φοβηθῇς ἀκούων κοσμοκράτορας, ἐπήγαγε τίνος ἄρχουσι. Τῆς πονηρίας φησί. Σκότος γὰρ τοῦ αἰῶνος τούτου, τὰ πονηρὰς λέγει πράξεις. « Πρὸς τὰ πνευματικά. » Τουτέστι τὰ δαιμόνια τὰ ὄντα ἢ τῆς πονηρίας, οἷον τοῦ διαβόλου (ὑπ' αὐτὸν γὰρ τελοῦσιν,) ἢ τῶν πονηρῶν πράξεων καθηγηταί. « Ἐν τοῖς ἐπουρανίοις. »

[38] Luc. x, 19. [39] Joan. xv, 19.

A deinceps sequuntur. « Nec personæ respectus est apud illum. » Ne existimes quod perpetrata in servos mala propter personæ abjectionem despiciet. Non est apud Deum servus aut dominus.

CAPUT X.

De potentia quæ secundum Christum est, per modum et habitum armaturæ.

VI, 10-13. « Quod superest, fratres mei, confirmemini in Domino, et in potentia roboris illius. « Induite panopliam (id est, totam armaturam) « Dei, ut possitis stare adversus assultus diaboli : « quoniam non est nobis lucta adversus carnem et « sanguinem, sed adversus principatus, adversus « potestates, adversus mundi dominos tenebrarum « sæculi hujus, adversus spiritualia malitiæ in B « cœlestibus. Quapropter assumite panopliam Dei, « ut possitis resistere in die malo, et omnibus « devictis stare ».

Postquam, inquit, data sunt decentia præcepta, hoc consequens ac reliquum est, ut fortes sitis in Domino, hoc est spe **57** quæ in ipsum est. « Et in potentia roboris illius. » Nam per illius auxilium contingit nos in eo sperare. Est enim fortis, inquit, et sufficiens qui omnia prospere exsequatur. « Induite panopliam Dei. » Postquam omnes suo ordine disposuit, deinceps etiam armat ipsos tanquam ad bellum. « Adversus assultus diaboli. » Non dixit : Pugnas, sed, Assultus, quod miserius est ; hoc est, adversus insidias, adversus fraudes, adversus dolos. C « Non est nobis colluctatio adversus carnem et sanguinem. » Hæc dicit ostendens quod sobrietate ac vigiliis opus sit ad bellum, non terrere volens. Nam qui inimici docet potentiam suos reddit securiores. « Adversus principatus. » De dæmonibus dicit quos nobis ipsis constituimus principes, ultro ipsis subjecti : neque enim sortiti erant ut dominarentur nobis, sed ut conculcarentur a nobis. Ecce, inquit, dedi vobis potestatem calcandi super serpentes et scorpiones [38]. Adversus potestates, adversus mundi dominos. » Potestates dicuntur, ut qui per solos affectus adversum nos habent potestatem : mundi autem Domini, ut qui prævalent adversus eos qui mundana sentiunt. Neque enim locum habebit ultra mundum. Mundum solet appel- D lare Scriptura pravas actiones. Sic et Christus ad discipulos. Vos non estis, inquit, mundi hujus [39]. Atqui erant. Sed pravas intelligens actiones ita locutus est. Mundi ergo dominos dicit dæmones, tanquam pravarum duces actionum. « Tenebrarum sæculi hujus. » Ne formides audiens eos mundi dominos subjunxit cui præsideant : malitiæ, inquit. Tenebras enim sæculi hujus, pravas dicit actiones. « Adversus spiritualia malitiæ. Hoc est dæmonia quæ sunt malitiæ, id est, diaboli : nam ejus instinctu perficiuntur : aut pravarum actionum magistri. « In cœlestibus. » Tanquam diceret : Est autem

nobis adversus hos lucta, non de parvis quibusdam rebus, sed pro rebus quæ sunt in cœlestibus : hoc est pro regno cœlorum et adoptione. Idcirco sobrios esse ac vigilare oportet. Est autem propria dictionum correspondentia. Propter cœlestia, inquit. Nam ἐν, id est *in*, capitur pro διά, id est *propter*. « Quapropter assumite. » Quoniam, inquit, periculosi sunt hostes. « In die malo. » Diem malum vocat præsentem vitam, propter pravas actiones quæ in ea sunt : **58** ostendens breve esse belli tempus, etiam hoc modo promptum illis addens animum. « Et omnibus devictis stare. » Omnibus nempe affectionibus, concupiscentiis. « Devictis. » Nam κατεργασάμενοι capitur pro καταπολεμήσαντες, hoc est, confecto bello ac devictis hostibus stare, tanquam hi qui victoriam reportarunt, et trophæo clari ceciderunt. Sed ut in victoria persistatis.

A Ὡσεὶ ἔλεγεν. Ἔστι δὲ καὶ ἡμῖν ἡ πρὸς τούτους πάλη, οὐ περὶ μικρῶν τινων, ἀλλ' ὑπὲρ τῶν ἐν τοῖς ἐπουρανίοις πραγμάτων, οἷον βασιλείας οὐρανῶν, καὶ υἱοθεσίας. Διὸ νήφειν χρή. Ἡ δὲ ἀντίληξις ἰδικῶς. Διὰ τὰ ἐπουράνια· φησί. Τὸ γὰρ ἐν, διά ἐστιν. « Διὰ τοῦτο ἀναλάβετε. » Ἐπειδὴ, φησὶ, χαλεποὶ οἱ ἐχθροί. « Ἐν τῇ ἡμέρᾳ τῇ πονηρᾷ. » Ἡμέραν πονηρὰν τὸν παρόντα καλεῖ βίον, διὰ τὰ ἐν αὐτῷ πονηρὰ πράγματα, δεικνὺς βραχὺν τὸ τοῦ πολέμου καιρὸν, καὶ ταύτῃ προθυμίαν αὐτοῖς διδούς. « Καὶ ἅπαντα κατεργασάμενοι στῆναι. « Ἅπαντα, οἷον τὰς πάθη, τὰς ἐπιθυμίας. Κατεργασάμενοι, οἷον, Καταπολεμησαντες στῆναι, νικηφόροι τινὲς καὶ λαμπροὶ τῷ τροπαίῳ. Πολλοὶ γὰρ μετὰ τὸ νικῆσαι, πάλιν ἔπεσον. Ἀλλ' ἵνα ἐνστῆτε τῇ νίκῃ. sunt. Multi enim postquam vincerunt, rursum

VI, 14-18. *State igitur lumbis vestris circumcinctis baltheo per veritatem, et induti thoracem justitiæ, et calceati pedibus, ut parati sitis ad Evangelium pacis, super omnia assumpto scuto fidei, quo possitis omnia jacula mali illius ignita exstinguere : galeamque salutaris accipiendo, et gladium spiritus quod est verbum Dei, in omni deprecatione et obsecratione.*

B Στῆτε οὖν περιζωσάμενοι τὴν ὀσφὺν ὑμῶν ἐν ἀληθείᾳ, καὶ ἐνδυσάμενοι τὸν θώρακα τῆς δικαιοσύνης, καὶ ὑποδυσάμενοι τοὺς πόδας ἐν ἑτοιμασίᾳ τοῦ Εὐαγγελίου τῆς εἰρήνης· Ἐπὶ πᾶσιν ἀναλαβόντες τὸν θυρεὸν τῆς πίστεως, ἐν ᾧ δυνήσεσθε πάντα τὰ βέλη τοῦ πονηροῦ τὰ πεπυρωμένα σβέσαι, καὶ τὴν περικεφαλαίαν τοῦ σωτηρίου δέξασθαι, καὶ τὴν μάχαιραν τοῦ πνεύματος, ὅ ἐστι ῥῆμα Θεοῦ, διὰ πάσης προσευχῆς καὶ δεήσεως.

Ad bellum exhortans, primum admonet composite ac debito ordine in acie stare. Deinde consequenter armat : ac primo cingit militem diffluentem ac diffusum concupiscentiis, et habentem cogitationes in humum detractas, ac reprimit spirituali hoc baltheo. « Lumbis vestris. » Quemadmodum in navibus carina quæ loco fundamenti cujusdam est, ædificium omne continet, ita et lumbi in vobis. Itaque qui labore defatigati sunt, frequenter appositis ibi manibus tanquam ad fundamentum quoddam, requiescunt. Nostrum igitur principium primo constringit, tanquam animæ vigorem qui in nobis est quod figurate lumbos appellavit, hos veritate circumcingit. Porro veritas ad multa intelligitur : veritas dogmatum, veritas vitæ Christi separatæ ab hypocrisi sive simulatione, veritas sermonum fraudulentiam ac dolum abnegantiam, veritas cogitationis quæ nihil habet adulterini aut fucati dæmonum seminis. Potes autem tanquam ad Christum referre qui vero veritas est. « Ego sum, inquit, veritas [40], » quem etiam indui non circumcingi datum est hominibus. « Nam quotquot, ait, in Christum baptizati estis, Christum induistis [41]. » — « Thoracem justitiæ. » **59** Vitam dicit undequaque probam. Est autem thorax ferrea tunica. « Et calceati pedibus. » Aut hoc dicit quod oporteat pedes nostros paratos esse ad prædicandum Evangelium. Ait enim : « Quam pulchri pedes evangelizantium pacem [42]. » Aut quod prompti esse debemus, vitamque habere sicut hortatur Evangelium. « Præparationem cordis eorum, ait Propheta,

Ἐπὶ πόλεμον προτρέπων, τὸ πρῶτον ἐν τοῖς τακτικοῖς παραινεῖ τὸ στῆναι εὐτάκτως. Εἶτα λοιπὸν καθοπλίζει, καὶ πρῶτον ζώννυσι τὸν διαῤῥέοντα, καὶ διακεχυμένον ταῖς ἐπιθυμίαις καὶ χαμαὶ τοὺς λογισμοὺς συρομένους ἔχοντα στρατιώτην, καὶ ἀνα-
C στέλλει τῇ νοητῇ ταύτῃ ζώσει. « Τὴν ὀσφὺν ὑμῶν. » Ὥσπερ ἐπὶ τῶν νηῶν ἡ τρόπις τὸ πᾶν συνέχει, θεμέλιός τις οὖσα, οὕτως ἐφ' ὑμῶν ἡ ὀσφύς. Οἱ γοῦν ἀποκαμόντες πολλάκις ὥσπερ εἴς τινα θεμέλιον, ἐκεῖ τὰς χεῖρας ἐπιτιθέντες, ἐπαναπαύονται. Τὴν τοίνυν ἀρχὴν ἡμῶν πρῶτον συσφίγγει, οἷον τὸν ἐν ἡμῖν τόνον τῆς ψυχῆς, ὃν τροπικῶς ὀσφὺν ἐκάλεσε. Τοῦτον τῇ ἀληθείᾳ περιζώννυσιν. Ἡ δὲ ἀλήθεια εἰς πολλὰ νοεῖται. Ἀλήθεια δογμάτων, ἀλήθεια βίου χρηστοῦ, ὑποκρίσεως κεχωρισμένου. Ἀλήθεια λόγων, τὸ δολερὸν ἀρνουμένων. Ἀλήθεια ἐνθυμήσεως, οὐδὲν ἐχούσης τοῦ νόθου καὶ κιβδήλου τῶν δαιμόνων σπόρου. Δύνῃ δὲ ὡς πρὸς τὸν Χριστὸν νοῆσαι, τὸν ὄντως ἀλήθειαν. « Ἐγὼ γάρ εἰμι, φησὶν, ἡ ἀλήθεια, » Ὃν καὶ ἐνδεδῦσθαι, οὐ μόνον περιεζῶσθαι τοῖς ἀνθρώποις δε-
D δώρηται. « Ὅσοι γὰρ, φησὶν, εἰς Χριστὸν ἐβαπτίσθητε, Χριστὸν ἐνεδύσασθε. » — « Τὸν θώρακα τῆς δικαιοσύνης. » Τὸν καθόλου φησὶν ἐνάρετον βίον. Θώραξ δέ ἐστιν, ὁ σιδηροῦς χιτών. « Καὶ ὑποδυσάμενοι τοὺς πόδας. « Ἢ τοῦτό φησιν, ὅτι χρὴ τοὺς πόδας ἡμῶν ἑτοίμους εἶναι πρὸς τὸ εὐαγγελίζεσθαι. « Ὡς ὡραῖοι γὰρ, φησὶν, οἱ πόδες τῶν εὐαγγελιζομένων εἰρήνην. » Ἢ ὅτι ἐν ἑτοίμῳ ὀφείλομεν εἶναι καὶ βίον ἔχειν, ὡς τὸ Εὐαγγέλιον ὑφηγεῖται. « Τὴν γὰρ ἑτοιμασίαν τῆς καρδίας αὐτῶν, φησὶν ὁ Προφήτης, προσέσχε, τὸ οὖς σου. » — « Τοῦ Εὐαγγελίου τῆς εἰρήνης. » Τὸ γὰρ Εὐαγγέ-

[40] Joan. XIV, 6. [41] Galat. III, 27.

λιον, εἰρήνην μὲν πρὸς τὸν Θεὸν ποιεῖ, πόλεμον δὲ πρὸς τοὺς δαίμονας. « Ἐπὶ πᾶσιν ἀναλαβόντες. » Δεῖ γὰρ ἐκεῖνα προηγεῖσθαι. Πίστιν δέ φησι, τὴν εἰλικρινῆ καὶ διάπυρον, περὶ ἧς ὁ Κύριός φησιν, « Ἐὰν ἔχητε πίστιν ὡς κόκκον σινάπεως, ἐρεῖτε τῷ ὄρει τούτῳ, Μετάβηθι, καὶ μεταβήσεται. » — « Τὰ βέλη τοῦ πονηροῦ. » Βέλη φησὶ, τὰς ἐπιθυμίας, τοὺς λογισμοὺς. τοὺς πειρασμούς. Καλῶς δὲ τὸ, Πεπυρωμένα. Τοιαῦται γὰρ αἱ ἄτοποι ἐπιθυμίαι. « Καὶ τὴν περικεφαλαίαν τοῦ σωτηρίου. » Τῆς σωτηρίας ὑμῶν, τουτέστι, τῆς ἐλπίδος. Τὸ δὲ, « Δέξασθαι, » οἷον φορέσαι καὶ δέξασθαι τῇ κεφαλῇ. « Καὶ τὴν μάχαιραν τοῦ πνεύματος. » Ἢ τὸ πνεῦμα περιφραστικῶς εἴρηκε, διὰ τὸ τεμὸν καὶ μεριστικὸν τῶν ἐναντίων ἕξεων, ἢ τὴν πνευματικὴν ζωὴν καὶ πολιτείαν, ἥτις ὡς μάχαιρα ἐνεργήσει, φησὶ, κατὰ τῶν νοητῶν ἐχθρῶν. Ἢ ὅτι τὰ πνευματικὰ, φησὶ, χαρίσματα, ἅπερ ἐστὶ διὰ ῥήματος καὶ προστάγματος Θεοῦ. — [ΟΙΚΟΥΜ.] Ἢ τὸ, Ὅπερ ἐστὶ ῥῆμα Θεοῦ, τῷ κάτω συζευκτέον, ἵνα ᾖ οὕτως, Ὅπερ ἐστὶ ῥῆμα Θεοῦ καὶ πρόσταγμα, τοῦτο, φησὶ, ποιεῖτε. Ποῖον; Διὰ πάσης προσευχῆς καὶ δεήσεως προσευχόμενοι ἵνα ἦτε, φησίν. Ἢ κατὰ τὸ ἐνεργεῖν καὶ τέμνειν τὰ πνευματικὰ χαρίσματα, ῥῆμά ἐστι Θεοῦ. Τμητικὸν γὰρ τὸ ῥῆμα τοῦ Θεοῦ. Οὕτως μᾶλλον καὶ ὁ μακάριος Ἰωάννης. Διὰ γὰρ ῥήματος Θεοῦ ἐπετελεῖτο τὰ χαρίσματα. « Πᾶν γὰρ ὃ ἐὰν αἰτήσητε, φησὶν, ἐν τῷ ὀνόματί μου, δώσει ὑμῖν, » φησὶν ὁ Χριστός.

Προσευχόμενοι ἐν παντὶ καιρῷ ἐν πνεύματι, καὶ εἰς αὐτὸ τοῦτο ἀγρυπνοῦντες ἐν πάσῃ προσκαρτερήσει καὶ δεήσει περὶ πάντων τῶν ἁγίων καὶ ὑπὲρ ἐμοῦ, ἵνα μοι δοθείη λόγος ἐν ἀνοίξει τοῦ στόματός μου ἐν παῤῥησίᾳ γνωρίσαι τὸ μυστήριον τοῦ Εὐαγγελίου, ὑπὲρ οὗ πρεσβεύω ἐν ἁλύσει, ἵνα ἐν αὐτῷ παῤῥησιάσωμαι ὡς δεῖ με λαλῆσαι.

Μετὰ τὸ καθοπλίσαι τὸν βασιλέα λοιπὸν καλεῖ ἵνα δῷ χεῖρα. « Ἐν πνεύματι. » Μὴ ἐν βαττολογίαις. « Καὶ εἰς αὐτὸ ἀγρυπνοῦντες. » Μηδὲν, φησὶ, ῥᾴθυμον ἢ ἠμελημένον. « Καὶ ὑπὲρ ἐμοῦ. » Καὶ γὰρ καὶ τὸν Πέτρον, φησὶν, ἡ εὐχὴ τῆς Ἐκκλησίας ἔλυσε τῶν δεσμῶν. « Ἐν ἀνοίξει τοῦ στόματός μου. » Καλῶς τὸ, Ἀνοίξει. Οὐδὲ γὰρ προεμελέτα τί λαλήσει, Χριστῷ πειθόμενος, ἀλλ' ἐξ ὑπογυίου καὶ ἐν αὐτῷ τῷ ἀνοῖξαι τὸ στόμα, ὁ λόγος προῄει. « Ἐν παῤῥησίᾳ γνωρίσαι. » Ἢ ἵνα ἐν παῤῥησίᾳ ἀπολογήσωμαι. Ἢ ἵνα εὐαγγελίζωμαι. « Ὑπὲρ οὗ πρεσβεύω. » Ὑπὲρ οὗ Εὐαγγελίου πρεσβεύω πρὸς τοὺς ἀνθρώπους, ἵνα, φησὶν, αὐτῷ καὶ τοῖς ἐν αὐτῷ καταλλαγῶσιν. « Ὑπὲρ Χριστοῦ γὰρ, φησὶ, πρεσβεύομεν. » — « Ἵνα ἐν αὐτῷ παῤῥησιάσωμαι, » Ἐν δεσμοῖς ἦν, καὶ ἀπολογεῖσθαι ἔμελλεν ἵνα οὖν, φησὶ, μετὰ παῤῥησίας, καὶ οὕτως ὡς χρὴ τὸν ὑπὲρ τηλικούτων ἀπολογούμενον, ἀπολογήσωμαι.

Ἵνα δὲ εἰδῆτε καὶ ὑμεῖς τὰ κατ' ἐμὲ τί πράσσω,

A audivit auris tua [43]. » — « Evangelium pacis. » Nam Evangelium pacem quidem erga Deum facit, bellum vero adversum dæmones. « Super omnia assumpto. » Oportet enim illa præcedere. Fidem autem dicit sinceram ac ferventem, de qua ait Dominus: « Si habeatis fidem sicut granum sinapis, dicetis monti huic: Transi, et transibit [44]. » — « Jacula mali illius. » Jacula vocat concupiscentias, cogitationes, tentationes. Et recte ait, Ignita. Tales enim sunt absurdæ concupiscentiæ. « Galeamque salutaris. » Salutis nostræ, hoc est spei. Quod autem ait, « Suscipiendo, » hoc est, accipiendo et gestando in capite. « Et gladium spiritus. » Aut periphrasi dixit spiritum ipsum, propter incisionem seu divisionem contrariorum habitum: aut spiritualem vitam ac conversatio-
B nem, quæ velut gladius efficaciam habebit adversus spirituales inimicos: aut spiritualia inquit dona, quæ sunt per verbum ac jussum Dei. — Aut. Quod est verbum Dei, jungendum est sequentibus, ut sit sensus: Quod est verbum ac præceptum Dei, hoc facite. Quodnam illud est? Ut sitis orantes per omnem deprecationem et orationem. Aut in eo quod est efficaciam habere ac secare spiritualia dona, verbum est Dei: est enim verbum Dei divisivum. Ita potius intelligit quoque beatus Joannes. Nam per verbum Dei perficiebantur dona. « Si quidem quidquid petieritis per nomen meum dabit vobis, » ait Christus [45].

VI, 18-20. « Orantes omni tempore in spiritu, et
C « ad hoc ipsum vigilantes cum omni sedulitate et « deprecatione pro omnibus sanctis et pro me, ut « mihi detur sermo in apertione oris mei: ut cum « libertate **60** notum faciam mysterium Evangelii, « pro quo legatione fungor in catena, ut in eo « libere loquar sicut oportet me loqui ».

Postquam armavit regem, consequenter vocat ut det manum. « In spiritu. » Non in battologiis, aut verborum multiloquio. « Et ad hoc ipsum vigilantes. » Nihil, inquit, segne aut neglectum. « Et pro me. » Etenim Petrum quoque Ecclesiæ oratio solvit a vinculis [46]. « In apertione oris mei. » Recte ait: In apertione. Neque enim præmeditabatur quid locuturus esset, Christo obtemperans [47]: sed ex proximo et in eo ipso quo os aperiret, sermo pro-
D cedebat. « Ut cum libertate notum faciam. » Aut, Ut cum libertate pro me causam dicam: aut; Ut prædicem Evangelium. « Pro quo legatione funhor. » Pro quo Evangelio legatione fungor ad homines ut ipsi et his quæ in eo habentur, reconcilientur. « Nam pro Christo, inquit, legatione fungimur [48]. » — « Ut in eo libere loquar. » In vinculis erat et pro se responsurus. Ut igitur cum libertate, inquit, me purgem, et ita ut oportet eum qui hujusmodi de rebus causam dicturus est.

VI, 21-24. « Ut autem sciatis et vos quæ ad me

[43] Psal. x, 7. [44] Matth. xvii, 19. [45] Joan. xvi, 23. [46] Act. xii, 11. [47] Luc. xxi, 14 seqq. [48] II Cor. v, 20.

« pertinent quid agam, de omnibus certiores vos « reddet Tychicus dilectus frater et fidelis minis- « ter in Domino : quem misi ad vos in hoc ipsum « ut cognosceretis de rebus nostris, et consolare- « tur corda vestra. Pax fratribus et charitas cum « fide a Deo Patre et Domino Jesu Christo. Gratia « sit cum omnibus diligentibus Dominum nostrum « Jesum Christum cum sinceritate. Amen ».

Quæ exhortationis erant et dogmatum, scripsit: quæ vero ad se pertinebant, epistolam perferenti loqui permisit. « Et fidelis minister. » Si fidelis itaque etiam veritatem loquetur. « Ut cognosceretis de rebus nostris. » Hoc et dilectionis Pauli signum erat et illorum, velle omnino ab illis ea in quibus erat cognosci. « Et consolaretur corda vestra. » Siquidem quia in vinculis erat præceptor, discipulis opus erat consolatione, ne exciderent. **61** « Pax fratribus. » Precatur eis pacem et charitatem cum fide: ne erga eos pacem habeant qui aliis adhærent opinionibus, sed erga solos credentes: aut quod nullum afferat charitas lucrum, nisi fides quoque adsit. « Qui diligunt Dominum nostrum Jesum Christum cum sinceritate » Amor enim in Christum incorruptus et integer, imo potius cumulatior in dies esse deberet.

Finis, divino favente auxilio, Epistolæ ad Ephesios.

Scripta est ab urbe Roma per Tychicum.

A πάντα ὑμῖν γνωρίσει Τυχικὸς ὁ ἀγαπητὸς ἀδελφὸς καὶ πιστὸς διάκονος ἐν Κυρίῳ, ὃν ἔπεμψα πρὸς ὑμᾶς εἰς αὐτὸ τοῦτο, ἵνα γνῶτε τὰ περὶ ἡμῶν, καὶ παρακαλέσῃ τὰς καρδίας ὑμῶν. Εἰρήνη τοῖς ἀδελφοῖς καὶ ἀγάπη μετὰ πίστεως ἀπὸ Θεοῦ Πατρὸς καὶ Κυρίου Ἰησοῦ Χριστοῦ. Ἡ χάρις μετὰ πάντων τῶν ἀγαπώντων τὸν Κύριον ἡμῶν Ἰησοῦν Χριστὸν ἐν ἀφθαρσίᾳ. Ἀμήν.

Ἅπερ ἦν παραινέσεως καὶ δογμάτων, ἔγραψε, τὰ δὲ κατ' αὐτὸν, τῷ φέροντι τὴν ἐπιστολὴν λαλῆσαι ἐπέτρεψε. « Καὶ πιστὸς διάκονος. » Εἰ πιστὸς, οὐκοῦν καὶ ἀληθεύσει. « Ἵνα γνῶτε τὰ περὶ ἡμῶν. » Τοῦτο καὶ τῆς Παύλου ἀγάπης, καὶ τῆς ἐκείνων σημεῖον ἦν, τὸ, ἐθέλειν παντὶ τρόπῳ γνωσθῆναι αὐτοῖς, ἐν οἷς ἦν. « Καὶ παρακαλέσῃ τὰς καρδίας B ὑμῶν. » Ἐπειδὴ γὰρ ἐν ἁλύσεσιν ἦν ὁ διδάσκαλος, ἔχρῃζον οἱ μαθηταὶ παρακλήσεως, τοῦ μὴ καταπεσεῖν. « Εἰρήνη τοῖς ἀδελφοῖς. » Ἐπεύχεται αὐτοῖς εἰρήνην καὶ τὴν μετὰ πίστεως ἀγάπην, ἵνα μὴ πρὸς ἑτεροδόξους ᾖ, ἀλλὰ μόνους τοὺς πιστούς. Ἢ ὅτι οὐδέν ἐστι τῆς ἀγάπης κέρδος, μὴ καὶ μετὰ πίστεως οὔσης. « Τῶν ἀγαπώντων τὸν Κύριον ἡμῶν Ἰησοῦν Χριστὸν ἐν ἀφθαρσίᾳ. » Ἡ γὰρ εἰς τὸν Χριστὸν ἀγάπη, ἄφθαρτος καὶ ἀμείωτος, μᾶλλον δὲ καθ' ἑκάστην ἐπιδιδοῦσα τὴν ἡμέραν ὤφειλεν εἶναι.

Τέλος, σὺν Θεῷ, τῆς πρὸς Ἐφεσίους Ἐπιστολῆς.

Ἐγράφη ἀπὸ Ῥώμης διὰ Τυχικοῦ.

ΥΠΟΘΕΣΙΣ
ΤΗΣ ΠΡΟΣ ΦΙΛΙΠΠΗΣΙΟΥΣ ΕΠΙΣΤΟΛΗΣ.

ARGUMENTUM
EPISTOLÆ AD PHILIPPENSES.

62 Hanc scribit ab urbe Roma, cum jam ipsos vidisset simul et docuisset. Occasio autem epistolæ fuit hæc: Cum misissent Philippenses Paulo ministerium, et quidam circuirent ac inficerent aures simplicium prætextu umbræ legis ac circumcisionis, qui sine hac dicerent nullum posse justificari. Cum hæc audisset Apostolus, scribit Philippensibus. Et primum quidem eorum collaudat fidem, ac significat se ipsorum facere memoriam. Deinde narrat quomodo Romæ pro se responderit: quodque nonnulli, graves ipsi fuerint in vinculis, invidiam ei moventes. Post hæc illos exhortatur ut se mutuo diligant, referens Salvatoris benignitatem, qui, cum Deus esset, propter nos homo factus est. Deinde de circumcisione ac lege disserens, osten

C Ταύτην ἐπιστέλλει ἀπὸ Ῥώμης, ἑωρακὼς αὐτοὺς ἅμα καὶ διδάξας. Ἡ δὲ πρόφασις τῆς ἐπιστολῆς αὕτη. Πεμψάντων Φιλιππησίων διακονίαν τῷ Παύλῳ, καί τινων περιερχομένων καὶ διαφθειρόντων τὰς ἀκοὰς τῶν ἀκεραίων προφάσει τῆς σκιᾶς τοῦ νόμου καὶ τῆς περιτομῆς, καὶ λεγόντων χωρὶς ταύτης μὴ δύνασθαι δικαιωθῆναι, μαθὼν ὁ Ἀπόστολος, γράφει Φιλιππησίοις· Καὶ πρῶτον μὲν ἀποδέχεται αὐτῶν τὴν πίστιν καὶ σημαίνει μνημονεύειν αὐτῶν. Ἔπειτα διηγεῖται ὡς ἀπελογήσατο ἐν Ῥώμῃ, καὶ ὅτι τινὲς αὐτῷ βαρεῖς γεγόνασιν ἐν τοῖς δεσμοῖς, φθόνον αὐτῷ κινοῦντες. Ἔπειτα αὐτοὺς προτρέπεται ἀλλήλους ἀγαπᾷν, ἐξηγούμενος τὴν τοῦ Σωτῆρος φιλανθρωπίαν, ὅτι Θεὸς ὢν, ἄνθρωπος γέγονε δι' ἡμᾶς. Εἶτα περὶ τῆς περιτομῆς καὶ τοῦ παλαιοῦ νόμου

διαλαβὼν, ἀποδεικνύει ἀργὴν γεγενῆσθαι λοιπὸν τὴν περιτομὴν, λαμβάνων ἀφ' ἑαυτοῦ τὸ παράδειγμα καὶ λέγων, ὅτι, Ταῦτα πάντα ἥγημαι διὰ τὸν Χριστὸν ζημίαν. Διὸ καὶ τοὺς μὲν διδάσκοντας ἔτι περιτομὴν καὶ θέλοντας αὐτοὺς ἀπατῆσαι μεμψάμενος καὶ εἰπὼν ἐχθροὺς αὐτοὺς εἶναι τοῦ Χριστοῦ, ἀποδέχεται Φιλιππησίους διὰ τὴν πρὸς αὐτὸν τῆς κοινωνίας δόσιν. Καὶ προτρεψάμενος πάλιν εἰς τὰ ἤθη αὐτοὺς, τελειοῖ τὴν Ἐπιστολήν.

A dit posthac otiosam factam esse circumcisionem, exemplum a seipso sumens ac dicens: Hæc omnia propter Christum duxi esse detrimentum. Ideo etiam ubi perstrinxit eos qui adhuc circumcisionem docebant, et volebant ipsos seducere, dixitque illos esse Christi hostes, Philippenses commendat propter donum communicationis erga ipsum: rursumque eos ad mores exhortatus, concludit Epistolam.

ΘΕΟΔΩΡΗΤΟΥ.

Οἱ Φιλιππήσιοι τῆς Μακεδονίας ἦσαν, ὑπὸ μητρόπολιν Θεσσαλονίκην. Πολλὰ δὲ αὐτοῖς ὁ Παῦλος χρηστὰ μαρτυρεῖ. Ἐν δεσμοῖς δὲ ὢν, ἔγραψε τὴν Ἐπιστολήν. Μετὰ γὰρ τὴν πρώτην ἀπολογίαν ἧς ἐμνήσθη ἐν τῇ πρὸς Τιμόθεον, αὖθις ἐδέθη. Ἦσαν δὲ οἱ Φιλιππήσιοι δι' Ἐπαφροδίτου τὰ πρὸς τὴν χρείαν πέμψαντες αὐτῷ, ἐν ταυτῷ καὶ γνωσόμενοι τὰ κατ' αὐτόν. Ἐπειδὴ δὲ ἐθορυβοῦντο ἀκούοντες ἐν δεσμοῖς εἶναι τὸν διδάσκαλον, αὐτὸ τοῦτο γράφει αὐτοῖς, ὡς τὰ δεσμὰ οὐ θορύβου πρόξενα, χαρᾶς δὲ μᾶλλον ὤφειλεν εἶναι, διὰ τὸ ὑπὲρ Χριστοῦ εἶναι. Καθάπτεται δὲ καὶ τῶν Ἰουδαίων, οἵτινες ἐν σχήματι Χριστιανισμοῦ, διέφθειρον τὸ κήρυγμα. Μετὰ τιμῆς δὲ φαίνεται γράφων τοῖς Φιλιππησίοις, ἐνάρετοι γὰρ ἦσαν. Ἐνταῦθα ἦν ἡ πορφυροπῶλις. Ἐνταῦθα ὁ ἀρχισυνάγωγος ἐπίστευσεν. Ἐνταῦθα ἐτυπτήθη μετὰ τοῦ Σίλα ὁ Παῦλος ὑπὸ τῶν στρατηγῶν, οἳ ἐκ συναρπαγῆς αὐτὸν τυπτήσαντες, τέλος ἀπελογήσαντο. Ἐνταῦθα ὁ δεσμοφύλαξ πιστεύσας σὺν τῷ οἴκῳ αὐτοῦ ἐβαπτίσθη. Ταῦτα πάντα αἱ Πράξεις φασί. Μαρτυρεῖ δὲ αὐτοῖς πίστιν, καὶ κινδύνους ὑπὲρ αὐτῆς, καὶ πρὸς εὐποιΐαν ἐπιῤῥεπῶς ἔχειν. Δι' ἃ πάντα σφόδρα φιλῶν αὐτοὺς φαίνεται.

THEODORETI.

63 Philippenses partis erant Macedoniæ Metropolim habentes Thessalonicam. Multa autem bona Paulus de ipsis testatur. Cum ergo in vinculis esset, scripsit Epistolam. Nam post primam sui defensionem, cujus meminit in Epistola ad Timotheum. rursum
B ligatus est. Miserant autem ipsi Philippenses quæ ipsi necessaria erant per Epaphroditum, simul etiam ut cognoscerent quæ circa ipsum erant. Quoniam vero turbabantur audientes præceptorem suum esse in vinculis, hoc ipsum scribit eis, quod vincula non turbationem conciliarent, sed potius gaudium afferre deberent, eo quod propter Christum tolerarentur. Objurgat autem et Judæos, qui sub Christianismi fuco prædicationem corrumpebant. Apparet autem cum honore scribere Philippensibus; nam probi erant ac virtuti dediti. In hac civitate erat purpurarum venditrix. Hoc etiam loco archisynagogus credidit. Hic verberatus est cum Sila Paulus a magistratibus, qui ubi raptum ipsum verberassent, tandem cum excusatione ipsos
C absolverunt. Hic custos carceris postquam credidisset cum familia sua baptizatus est. Hæc omnia refert Actorum liber. Testatur autem de fide ipsorum, et periculis pro ipsa susceptis et quod ad beneficentiam propensi sint: propter quæ omnia videtur ipsos vehementer amare.

ΚΕΦΑΛΑΙΑ ΤΗΣ ΠΡΟΣ ΦΙΛΙΠΠΗΣΙΟΥΣ ΕΠΙΣΤΟΛΗΣ.

α'. Εὐχαριστία ὑπὲρ τῆς Φιλιππησίων ἀρετῆς, καὶ εὐχὴ τελειώσεως.

β'. Διήγησις τῆς ἑαυτοῦ διαγωγῆς ἀγωνιστικῆς, καὶ τῆς προθυμίας.

γ'. Παραίνεσις τῆς κατὰ Θεὸν πολιτείας, καὶ τῆς ἐνθέου ζωῆς.

δ' Περὶ Τιμοθέου καὶ Ἐπαφροδίτου, οὓς ἀπέστειλε πρὸς αὐτούς.

ε'. Περὶ πνευματικοῦ βίου τοῦ μὴ ὡς ἐν σαρκὶ, ὅς ἐστι μίμησις θανάτου Χριστοῦ.

ς'. Παραινέσεις ἴδιαι τινῶν καὶ κοιναὶ πάντων.

EPISTOLÆ AD PHILIPPENSES CAPITA.

64 1 *Gratiarum actio pro Philippensium virtute, et oratio pro perfectione.*

2. *Narratio suæ in certamine conversationis promptique animi.*

3. *Exhortatio ad conversationem secundum Deum vitamque divinam.*

4. *De Timotheo et Epaphrodito, quos misit ad illos.*

5. *De spirituali vita quæ non degitur tanquam in carne, quæ est imitatio mortis Christi.*

D 6. *Propriæ ad quosdam exhortationes et communes ad omnes.*

ΠΑΥΛΟΥ ΑΠΟΣΤΟΛΟΥ
Η ΠΡΟΣ ΦΙΛΙΠΠΗΣΙΟΥΣ ΕΠΙΣΤΟΛΗ.

—

PAULI APOSTOLI
AD PHILIPPENSES EPISTOLA.

—

65 I, 1, 2. « Paulus ac Timotheus servi Jesu A « Christi omnibus sanctis in Christo Jesu qui sunt « Philippis una cum episcopis ac diaconis, gratia « vobis et pax a Deo Patre et Domino Jesu Christo. »

Hac epistola tanquam ad eos scribens, qui pari erant in honore, suam non ponit dignitatem, nempe apostolatum, sed communi omnium nomine usus est. Servus, inquit, Jesu Christi. « Sanctis in Christo Jesu. » Erant enim et Judæi dicentes se esse sanctos ; sed illis ait qui sunt in Christo Jesu. « Cum episcopis et diaconis. » Quam ob causam hic clero scribit, cum id pro more non habeat? Quia et illi ex clero erant qui Epaphroditum cum rebus ad sumptus necessariis miserant. « Cum episcopis. » Non quod in una civitate B multi essent episcopi, sed episcopos vocat presbyteros : tunc enim nominibus adhuc communicabant : et episcopi vocabantur diaconi ac presbyteri, rursumque presbyteri dicebantur episcopi.

CAPUT I.

66 *Gratiarum actio pro Philippensium virtute, et oratio pro perfectione.*

I, 3-5. « Gratias ago Deo meo in omni memoria « vestri semper in omni precatione mea pro om- « nibus vobis, cum gaudio precationem faciens ob « vestram communicationem ad Evangelium, a « primo die usque ad hoc tempus ».

Quoniam ad virtutem profecerant cum gratiarum actione ad Deum faciebat ipsorum memoriam. « In omni memoria vestri. » Quandocunque, inquit, C memini, gratias ago, semper autem memini. « Cum gaudio. » Contingit enim cum mœrore meminisse, ut est in his qui probi non sunt. Ait enim alibi : « Ex multa afflictione et anxietate cordis scripsi vobis [1]. » Itaque cum gaudio memoriam habere signum erat virtutis illorum. « Precationem faciens. » Et precationem faciens ob vestram communicationem sive eleemosynam. Quare, inquit, gratias ago Deo. Ob communicationem vestram. Magnum quiddam et apostolicum opus de eis testatur. Ait enim : A tempore quo credidistis usque ad hunc diem omnia facitis ut in Evangelio communicetis,

[1] I Cor. ii, 4.

Παῦλος καὶ Τιμόθεος, δοῦλοι Ἰησοῦ Χριστοῦ, πᾶσι τοῖς ἁγίοις ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ τοῖς οὖσιν ἐν Φιλίπποις σὺν ἐπισκόποις καὶ διακόνοις, χάρις ὑμῖν καὶ εἰρήνη ἀπὸ Θεοῦ Πατρὸς ἡμῶν καὶ Κυρίου Ἰησοῦ Χριστοῦ.

Ἐνταῦθα ὡς πρὸς ὁμοτίμους ἐπιστέλλων, οὐ τίθησιν αὐτοῦ τὸ ἀξίωμα τουτέστι, τὴν ἀποστολὴν, ἀλλὰ τῷ κοινῷ πάντων ὀνόματι κέχρηται. Δοῦλος, φησὶν, Ἰησοῦ Χριστοῦ. « Τοῖς ἁγίοις ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ. » Ἦσαν γὰρ καὶ Ἰουδαῖοι λέγοντες ἑαυτοὺς ἁγίους, ἀλλὰ Τοῖς ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ, φησί. « Σὺν ἐπισκόποις καὶ διακόνοις. » Τί δήποτε ὧδε τῷ κλήρῳ γράφει, οὐκ ἔχων ἔθος; Ὅτι αὐτοὶ οἱ κληρικοὶ ἦσαν τὸν Ἐπαφρόδιτον πέμψαντες σὺν τοῖς ἀναλώμασιν. « Σὺν ἐπισκόποις. » Οὐχ ἐπειδὴ ἐν μιᾷ πόλει πολλοὶ ἦσαν ἐπίσκοποι, ἀλλ' ἐπισκόπους τοὺς πρεσβυτέρους καλεῖ. Τότε γὰρ ἔτι ἐκοινώνουν τοῖς ὀνόμασι, καὶ οἱ ἐπίσκοποι διάκονοι καὶ πρεσβύτεροι ἐκαλοῦντο, καὶ τὸ ἔμπαλιν οἱ πρεσβύτεροι ἐπίσκοποι.

ΚΕΦΑΛ. Α'.

Εὐχαριστία ὑπὲρ τῆς Φιλιππησίων ἀρετῆς, καὶ εὐχὴ τελειώσεως.

Εὐχαριστῶ τῷ Θεῷ μου ἐπὶ πάσῃ τῇ μνείᾳ ὑμῶν πάντοτε ἐν πάσῃ δεήσει μου ὑπὲρ πάντων ὑμῶν, μετὰ χαρᾶς τὴν δέησιν ποιούμενος ἐπὶ τῇ κοινωνίᾳ ὑμῶν εἰς τὸ Εὐαγγέλιον, ἀπὸ πρώτης ἡμέρας ἄχρι τοῦ νῦν.

Ἐπειδὴ ἦσαν εἰς ἀρετὴν προκόψαντες, μετὰ εὐχαριστίας τῆς εἰς Θεὸν ἐμέμνητο αὐτῶν. « Ἐπὶ πάσῃ τῇ μνείᾳ ὑμῶν. » Καθὼς ἂν μνησθῶ, φησὶν, εὐχαριστῶ. Πάντοτε δὲ, μέμνημαι. « Μετὰ χαρᾶς. » Ἔνι γὰρ καὶ μετὰ λύπης μεμνῆσθαι ἐπὶ τῶν μὴ ἐναρέτων. « Ἐκ γὰρ θλίψεως, φησὶν ἀλλαχοῦ, καὶ συνοχῆς καρδίας, ἔγραψα ὑμῖν. » Τὸ μέντοι μετὰ χαρᾶς μεμνῆσθαι, σημεῖον ἦν τῆς ἐκείνων ἀρετῆς. « Τὴν δέησιν ποιούμενος. » Καὶ τὴν δέησιν ποιούμενος ἐπὶ τῇ κοινωνίᾳ ὑμῶν, ἤγουν τῇ ἐλεημοσύνῃ. Τί εὐχαριστῶ, φησὶ, τῷ Θεῷ; Ἐπὶ τῇ κοινωνίᾳ ὑμῶν. Μέγα τι καὶ ἀποστολικὸν αὐτοῖς μαρτυρεῖ. Ὅτι, φησὶν, ἐξ οὗ ἐπιστεύσατε μέχρι καὶ νῦν, πάντα πράττετε πρὸς τὸ κοινωνοὶ γενέσθαι τοῦ Εὐαγγελίου. Συμπαρόντες ἀεί μοι, φησὶ, τῷ ἀποστέλλειν τὰ πρὸς

τὴν χρείαν. « Κοινωνίᾳ. » Ποίᾳ; Τῇ ἀπὸ πρώτης ἡμέρας ἐξ ἧς ἐπιστεύσατε, φησὶν, ἄχρι τοῦ νῦν. « Ἐπὶ τῇ εἰς τὸ Εὐαγγέλιον κοινωνίᾳ ὑμῶν. » — [ΦΩΤ.] Τὸ δὲ, Ἀπὸ πρώτης ἡμέρας, ἢ, Ὅτι ἀπὸ πρώτης ἡμέρας ἀφ' οὗ ἐπιστεύσατε μέχρι τοῦ νῦν, εὐχαριστῶ τῷ Θεῷ μου, ὑπὲρ πάντων ὑμῶν, μετὰ χαρᾶς τὴν δέησιν ποιούμενος· ἢ, Ἐπὶ τῇ εἰς τὸ Εὐαγγέλιον κοινωνίᾳ ὑμῶν, τῇ ἀπὸ πρώτης ἡμέρας μέχρι τοῦ νῦν διακονουμένῃ. Ἔοικε δὲ τὸ ἐφεξῆς μᾶλλον τῇ προτέρᾳ ἐκδοχῇ συμφωνεῖν. Πῶς γὰρ ἀπ' ἀρχῆς ηὐχαρίστεις, μήπω βεβαιωθέντας ἐπὶ τῇ κοινωνίᾳ ἰδών; Πεποιθὼς, φησὶν, ὅτι ὁ τοιαύτην πρόθυμον καὶ θέρμης γέμουσαν ἀρχὴν ἐνθεὶς, αὐτὸς καὶ εἰς τελειότητα ἔργου ταύτην προαγάγοι.

A mihi semper præsentes, inquit, mittentes quæ necessaria erant. « Communicationem. » Quam? Quæ fuit, inquit, a primo die quo credidistis usque ad hoc tempus. « Ob vestram communicationem ad Evangelium. » Quod autem ait a primo die, aut sensus est quod a primo die quo credidistis usque ad hoc tempus gratias ago, pro omnibus vobis cum gaudio procationem faciens: aut, ob vestram communicationem ad Evangelium quæ subministratur a primo die usque ad hoc tempus. Videtur autem id quod sequitur magis consonum esse priori expositioni. Nam quomodo a principio gratias agebas, nondum confirmatos ob communicationem intuitus? Confidens, inquit, quod is qui talem animi promptitudinem **67** ac initium fervore plenum indiderat, ipse quoque hoc ad operis perfectionem perducturus esset.

Πεποιθὼς δὲ αὐτὸ τοῦτο, ὅτι ὁ ἐναρξάμενος ἐν ὑμῖν ἔργον ἀγαθὸν ἐπιτελέσει ἄχρις ἡμέρας Ἰησοῦ Χριστοῦ, καθώς ἐστι δίκαιον ἐμοὶ τοῦτο φρονεῖν ὑπερ πάντων ὑμῶν διὰ τὸ ἔχειν με ἐν τῇ καρδίᾳ ὑμᾶς, ἔν τε τοῖς δεσμοῖς μου, καὶ ἐν τῇ ἀπολογίᾳ καὶ βεβαιώσει τοῦ Εὐαγγελίου, συγκοινωνούς μου τῆς χάριτος πάντας ὑμᾶς ὄντας.

B I, 6, 7. *Confidens hoc ipsum qnod is qui cœpit in vobis opus bonum, perficiet usque ad diem Jesu Christi: sicut æquum est mihi ut hoc sentiam de omnibus vobis: propterea quod habeam vos in corde et in vinculis meis, et in defensione et confirmatione Evangelii: cum sitis omnes mihi consortes gratiæ.*

Εὐχαριστῶ δὲ τῷ Θεῷ ἐπὶ τῇ κοινωνίᾳ ὑμῶν, πεποιθὼς τοῦτο, ὅτι ὁ ἐναρξάμενος ἐν ὑμῖν ἔργον ἀγαθὸν ποιεῖν, τοῦτο καὶ ἐπιτελέσει καὶ πληρώσει ἄχρι τῆς συντελείας. Ὅρα δὲ πῶς πάντα ἐπὶ τὸν Θεὸν ἀνέθηκεν, ἵνα μὴ φρονῶσι μέγα, ὅμως καὶ οὕτως ἐγκώμιον μέγα τὸ ὅλως ἰσχῦσαι ἐπισπάσασθαι τὸν Θεὸν εἰς τὸ ἐνεργεῖν εἰς αὐτούς. Τοῦτο γὰρ ἄνευ μεγίστης ἀρετῆς οὐκ ἂν ἐγένετο. « Ἄχρις ἡμέρας Ἰησοῦ Χριστοῦ. » Οὐ περὶ ὑμῶν γὰρ, φησὶ, μόνον θαῤῥῶ, ἀλλὰ καὶ περὶ τῶν ἐξ ὑμῶν. « Καθώς ἐστι δίκαιον. » Πεποιθὼς αὐτὸ τοῦτο, καθώς ἐστι δίκαιον, τουτέστιν, ἐπειδὴ δίκαιόν ἐστιν ἐμοὶ τῷ ἀκριβῶς εἰδότι τὰ καθ' ὑμᾶς, τοῦτο φρονεῖν ὑπὲρ πάντων ὑμῶν. Ποῖον; Ὅτι ὁ ἐναρξάμενος ἐν ὑμῖν ἔργον ἀγαθὸν, ἐπιτελέσει αὐτὸ ἄχρις ἡμέρας Ἰησοῦ Χριστοῦ. « Τοῦτο φρονεῖν ὑπὲρ πάντων ὑμῶν. » Φρονεῖ γὰρ καὶ λογίζεται ἀγαθὰ καὶ μεγάλα διανύειν τοὺς μαθητὰς, ὁ μεγάλην σπουδὴν καὶ ἐπιμέλειαν εἰς αὐτοὺς καταβεβληκώς. Ἢ δίκαιον ἐμοὶ τοῦτο λογίψεσθαι, τῷ τοιαύτην ἔχοντι διάθεσιν περὶ ὑμᾶς, ὥστε μηδὲ ἐν τοῖς δεσμοῖς μου ἐπιλανθάνεσθαι ὑμῶν, ἀλλ' ἐγκαρδίους ἀεὶ περιφέρειν. Τί δὲ τὸ αἴτιον τὸ ἐγκαρδίους αὐτοὺς καὶ ἀνεπιλήστους ἔχειν; Ὅτι συγκοινωνοί μου, φησὶ, τῆς χάριτός εἰσιν· ἢ τῆς διὰ πίστεως ἐπιχορηγουμένης αὐτοῖς πνευματικῆς δωρεᾶς, ποικίλως αὐτοῖς ἐνεργουμένης τότε. Ἢ ἁπλῶς χάριτος, τῆς διὰ τοῦ βαπτίσματος παλιγγενεσίας καὶ υἱοθεσίας. Ἢ ἐν τῇ καρδίᾳ εἶπον ἔχειν, συγκοινωνούς μου ὄντας ὑμᾶς ἔν τε τοῖς δεσμοῖς μου καὶ ἐν τῇ ἀπολογίᾳ καὶ βεβαιώσει. Τὸ δὲ τῆς χάριτος, ἀντὶ τοῦ, διὰ τῆς χάριτος. Ἄνευ γὰρ θείας χάριτος, οὐδεὶς ἀξιοῦται τῆς τοιαύτης κοινωνίας.

« Διὰ τὸ ἔχειν με ὑμᾶς. » Εἶπε τὴν αἰτίαν, καθ' ἣν δίκαιον ἦν αὐτῷ τοῦτο φρονεῖν, ὅτι ὁ ἐναρξάμενος Θεὸς καὶ πληρώσει, διὰ τὸ ἔχειν με, φησὶν, ἐν τῇ καρδίᾳ ὑμᾶς. « Ἐν τῷ καρδίᾳ ὑμᾶς. » Ὢ ἐγκώμιον,

Gratias autem ago Deo ob vestram communicationem, hoc confidens quod is qui cœpit facere in vobis bonum opus, etiam hoc perficiet et complebit usque ad consummationem. Animadverte autem quomodo omnia ad Deum retuleritne cristas erigant. Quanquam etiam hoc modo magna laus est quod omnino Deum potuerint attrahere, ut eis esset auxilio. Nam hoc sine magna virtute nequa-
C quam esset. « Usque ad diem Jesu Christi, » Non enim de vobis, inquit, solis confido, verumetiam de iis qui a vobis descendent. « Sicut æquum est. » Confidens hoc ipsum, sicut æquum est: hoc est: Quandoquidem æquum est, ut ego qui exacte omnia novi quæ apud vos sunt, hoc sentiam de omnibus vobis. Quidnam? Quod is qui cœpit in vobis opus bonum, perficiet ipsum usque ad diem Jesu Christi. « Ut hoc sentiam de omnibus vobis. » Sentit enim ac arbitratur bona et magna perficere discipulos, qui magnum studium et curam erga eos remisit. Aut æquum est mihi hoc arbitrari qui talem habeam erga vos affectum, ut neque in vinculis meis vestri obliviscar, sed animo intimos semper circumferam. Quæ est autem causa quod animo intimos et nequaquam oblivioni traditos habeat? Quia
D sunt, mihi, inquit, una consortes gratiæ: aut suppeditato ipsis per fidem spirituali dono, quod tunc vario modo vim in ipsis exercebat. Aut simpliciter gratia per baptismi regenerationem et adoptionem communicata. Aut dixi, inquit, me vos in corde habere, quod vos una mihi consortes sitis in vinculis meis et in defensione ac confirmatione. Gratiæ vero, id est, per gratiam Nam sine divina gratia nullus dignus habetur hujusmodi consortio. **68** « Propterea quod habeam vos. » Causam dixit ob quam esset ipsi æquum ut hoc sentiret quod Deus qui cœpisset etiam perficeret: « Propterea, in-

quit, quod in corde vos habeam. « In corde vos. » O eximia laus esse in corde Pauli ! Neque enim hoc vulgare erat. Quod autem ait, « Et in vinculis et in defensione, » majus adhuc erat. « Et confirmatione Evangelii. « Confirmationem Evangelii dicit tentationes et afflictiones ac vincula. Quomodo ? Quia hæc eligebat. Et quidem cum ei licuisset hæc non sustinere, confirmabat resurrectionem ac communem retributionem. Nam hæc, inquit, nequaquam sustinere potuissem nisi vera essent quæ a me prædicata sunt. — Neque enim solum mortui resuscitati, leprosique mundati, sed et nos vincti Evangelium confirmamus. Qualiter autem aut quonum modo ? Quoniam innumera passi nec remissiores, sed promptiores effecti, sufficientem præbemus demonstrationem quod veritatis prædicatores simus, et divina potentia in nobis sit, quæ hæc omnia demulceat, nec sinat afflictionum multitudinem devincere prædicatores. Non est enim humanæ potentiæ per tot impedimenta superiores evadere. Neque aliis solum hæc sunt Evangelii confirmatio, sed et nobis ipsis : nam probatiores nos reddunt magisque fortes ad despiciendas insidias. « Mihi una consortes gratiæ. » Quare autem testor de vobis hæc, et quamobrem habeo vos in corde meo ? Quoniam, inquit, una consortes mihi estis gratiæ : aut apostolatum dicens aut afflictiones. « Nam potentia mea, ait, per infirmitatem perficitur. [8] « Simul enim cum ipso affligebantur tanquam cum præceptore ac Patre spirituali. Animadverte autem quod non simpliciter dixerit κοινωνούς, socios aut participes, sed συγκοινωνούς, id est, una consortes, ostendens quod et ipse particeps sit. Alibi enim ait ipse, ut particeps Evangelii efficiat, hoc est, ut cum his qui Evangelium annuntiant, in bonis promissis participem.

I. 8-11. *Testis enim mihi est Deus quam desiderem vos in visceribus Jesu Christi. Et illud oro ut charitas vestra adhuc magis ac magis exuberet in agnitione omnique intelligentia, ut probetis quæ* **69** *sunt præstantia, ut sitis sinceri, ac tales ut nulli sitis offendiculo in diem Christi, impleti fructu justitiæ qui contingit per Jesum Christum ad gloriam et laudem Dei.*

« Testis enim mihi est Deus. » Non tanquam fide dignus non esset, testem Deum invocat, sed quod maxime verum sit quod dicit, et quod vehementer omnes Diligat : omnes enim probi erant. « In visceribus. » Dilectionis intentionem per viscera significavit. « Jesu Christi. » Hoc est, in dilectione quæ est per Christum, quia fideles estis. Hoc autem dicit ne existiment quod ideo amentur ab ipso quia necessaria ipsi miserant : Aut quod cupiam vos, datis mihi a Christo visceribus. « In visceribus Jesu Christi. » Hoc est, non humanis, neque humano more affectis, sed omnino secundum Jesum Christum. Magnum quidem desiderari a

A τὸ εἶναι, ἐν τῇ καρδίᾳ Παύλου ! Οὐ γὰρ ἁπλῶς τοῦτο ἦν. Τὸ δὲ, « Καὶ ἐν τοῖς δεσμοῖς, καὶ τῇ ἀπολογίᾳ, » μεῖζον. Καὶ βεβαιώσει τοῦ Εὐαγγελίου. » Βεβαίωσιν τοῦ Εὐαγγελίου, τοὺς πειρασμοὺς λέγει καὶ τὰς θλίψεις, καὶ τὰ δεσμά. Πῶς ; Ὅτι ᾑρεῖτο ταῦτα. Καίτοι ἐξὸν αὐτῷ μὴ ὑπομένειν, ἐβεβαίου τὴν ἀνάστασιν καὶ τὴν ἀνταπόδοσιν. Οὐ γὰρ ἂν, φησὶ, ταῦτα ὑπομένειν ἠνειχόμην, μὴ ὄντων ἀληθῶν τῶν κηρυσσομένων παρ' ἐμοῦ. — [ΧΡΥΣ.] Οὐ γὰρ μόνον ἀνιστάμενοι νεκροὶ, οὐδὲ λεπροὶ καθαιρόμενοι, ἀλλὰ καὶ ἡμεῖς δεσμούμενοι, βεβαιοῦμεν τὸ Εὐαγγέλιον. Πῶς καὶ τίνι τρόπῳ ; Ὅτι μυρία πάσχοντες, καὶ μὴ ἐνδιδόντες, ἀλλὰ προθυμότεροι γινόμενοι, ἱκανὴν παρέχομεν ἀπόδειξιν, τοῦ ἀληθείας εἶναι κήρυκες, καὶ θείαν τινὰ δύναμιν ἐν ἡμῖν εἶναι, καὶ B ταῦτα πάντα ἐξευμαρίζουσαν, καὶ οὐκ ἐῶσαν τῶν πειρασμῶν τὸ πλῆθος περιγενέσθαι τῶν κηρυττόντων. Οὐ λάρ ἐστιν ἀνθρωπίνης δυνάμεως, διὰ τοσούτων κρατῆσαι κωλυμάτων. Οὐ τοῖς ἄλλοις δὲ μόνον ταῦτα βεβαίωσις τοῦ Εὐαγγελίου, ἀλλὰ καὶ ἡμῖν αὐτοῖς. Δοκιμωτέρους γὰρ ἡμᾶς ἐργάζεται, καὶ ἰσχυροτέρους μᾶλλον καταφρονεῖν τῶν ἐπιβουλῶν. « Συγκοινωνούς μου τῆς χάριτος. » Διὰ τί δὲ μαρτυρῶ ὑμῖν ταῦτα, καὶ διὰ τί ὑμᾶς ἔχω ἐν τῇ καρδίᾳ μου ; Ἐπειδὴ, φησὶ, συγκοινωνοί μου τῆς χάριτός ἐστε, ἢ τῆς ἀποστολῆς λέγων, ἢ τῶν θλίψεων. « Ἡ γὰρ δύναμίς μου, φησὶν, ἐν ἀσθενείᾳ τελειοῦται. » Συνεθλίβοντο γὰρ αὐτῷ ὡς διδασκάλῳ καὶ πατρὶ πνευματικῷ. Ὅρα δὲ πῶς οὐκ εἶπε, κοινωνοὺς, ἀλλὰ, « συγκοινωνοὺς, δεικνὺς ὅτι καὶ αὐτὸς κοινωνός ἐστιν. Ἀλλαχοῦ γὰρ φησιν αὐτὸς, Ἵνα κοι- C νωνὸς γένωμαι τοῦ Εὐαγγελίου, » τουτέστιν, ἵνα κοινωνήσω τῶν ἐπηγγελμένων ἀγαθῶν τοις τὸ Εὐαγγέλιον καταγγέλλουσιν.

Μάρτυρ γάρ μού ἐστιν ὁ Θεὸς, ὡς ἐπιποθῶ πάντας ὑμᾶς ἐν σπλάγχνοις Ἰησοῦ Χριστοῦ. Καὶ τοῦτο προσεύχομαι ἵνα ἡ ἀγάπη ὑμῶν ἔτι μᾶλλον περισσεύῃ ἐν ἐπιγνώσει καὶ πάσῃ αἰσθήσει, εἰς τὸ δοκιμάζειν ὑμᾶς τὰ διαφέροντα, ἵνα ἦτε εἰλικρινεῖς καὶ ἀπρόσκοποι εἰς ἡμέραν Χριστοῦ, πεπληρωμένοι καρπὸν δικαιοσύνης τὸν διὰ Ἰησοῦ Χριστοῦ εἰς δόξαν καὶ ἔπαινον Θεοῦ.

« Μάρτυρ γάρ μού ἐστιν ὁ Θεός. » Οὐχ ὡς ἀπιστούμενος μάρτυρα τὸν Θεὸν καλεῖ, ἀλλὰ σφόδρα τε D ἀληθεύων, καὶ σφόδρα ἀγαπῶν πάντας. Πάντες γὰρ ἦσαν ἐνάρετοι. « Ἐν σπλάγχνοις. » Τὸ ἐπιτατικὸν τῆς ἀγάπης, διὰ τῶν σπλάγχνων ἐσήμανεν. « Ἰησοῦ Χριστοῦ. » Τουτέστιν, ἐν ἀγάπῃ τῇ διὰ Χριστὸν, ὅτι πιστοί ἐστε. Τοῦτο δέ φησιν, ἵνα μὴ νομίσωσι διὰ τὸ πέμψαι αὐτῷ τὰ πρὸς χρείαν, φιλεῖσθαι παρ' αὐτοῦ, ἢ ὅτι Ποθῶ ὑμᾶς, τοῖς ἐκ τοῦ Χριστοῦ δοθεῖσί μοι σπλάγχνοις. « Ἐν σπλάγχνοις Ἰησοῦ Χριστοῦ. » Οἷον οὐκ ἀνθρωπίνοις, οὐδέ τι ἀνθρώπινον πάσχουσιν, ἀλλ' ὅλον κατὰ Χριστὸν Ἰησοῦν διακειμένοις. Μέγα μὲν, τὸ ὑπὸ Παύλου ποθεῖσθαι,

[8] II Cor. xII, 9.

τὸ δὲ ἐν σπλάγχνοις, μεῖζον. Τὸ δὲ καὶ ἐν σπλάγχνοις Ἰησοῦ Χριστοῦ, οὐδεμίαν ὑπερβολὴν ἀπολιμπάνει. « Ἵνα ἡ ἀγάπη ὑμῶν. » Οὕτως ἀγαπώμενος παρ' αὐτῶν, εὔχεται ἔτι μᾶλλον καὶ μᾶλλον φιλεῖσθαι. Οὐκ ἔνι γὰρ τῆς κατὰ Χριστὸν ἀγάπης πέρας, ἢ καὶ περὶ τῶν ἄλλων φησὶν, ἵνα κἀκείνους ἀγαπῶσιν. « Ἐν ἐπιγνώσει καὶ πάσῃ αἰσθήσει. » Τουτέστιν, Ἵνα μὴ ἁπλῶς πάντας ἀγαπᾶτε, ἀλλὰ μετὰ δοκιμασίας καὶ γνώσεως· μή πως, φησὶν, ἡ πρὸς αἱρετικοὺς φιλία βλάψῃ ὑμᾶς. Ἐὰν, γὰρ, φησὶν, οὕτως ἀγαπᾶτε, δύνασθε τὸ συμφέρον δοκιμάσαι, τίνας χρὴ φιλεῖν, ὅτι τοὺς πιστοὺς, καὶ τίνας μὴ, ὅτι τοὺς ἀπίστους καὶ αἱρετικούς. Πῶς οὖν ἀλλαχοῦ φησιν, Εἰ δυνατὸν τὸ ἐξ ὑμῶν μετὰ πάντων ἀνθρώπων εἰρηνεύετε; Καί φαμεν, ὅτι ἕτερόν ἐστιν εἰρηνεύειν, καὶ ἕτερον ἀγαπᾷν. Διαφέροντα δὲ, τὰ συμφέροντά φησιν. « Ἵνα B ἦτε εἰλικρινεῖ. » Ἵνα μηδὲν, φησὶ, νόθον δόγμα τῷ τῆς ἀγάπης προσχήματι εἰσρυῇ εἰς ὑμᾶς. Εἰλικρινεῖς, μὲν ὡς πρὸς Θεὸν, ἀπρόσκοποι δὲ, ὡς πρὸς ἀνθρώπους. Πολλοὺς γὰρ σκανδαλίζει τὸ ἰδεῖν πιστὸν μετὰ ἀπίστου ἢ αἱρετικοῦ φιλίαν ἔχοντα. Τὸ δὲ σκανδαλίζειν τινὰ, ὑπὸ τιμωρίαν ἐστίν. « Πεπληρωμένοι καρπὸν δικαιοσύνης. » Μετὰ γὰρ τὴν τῶν δογμάτων ὀρθότητα, καὶ βίου ἐπιμελητέον. Οὐχ ἁπλῶς δὲ εἶπεν, Ἵνα ἐστὲ δίκαιοι, ἀλλ' Ἵνα πεπληρωμένοι ἐν τούτῳ. Καρπὸν δέ φησι, τὸν διὰ Χριστοῦ Ἰησοῦ. Ἔστι γὰρ δῆθεν δικαιοσύνη, ἀλλ' οὐ κατὰ Χριστὸν, οἵα ἡ τῶν Ἑλλήνων, οἳ διὰ κενοδοξίαν καὶ ἀνθρωπαρέσκειαν, τοῦ δικαίου δῆθεν ἐπιμελοῦνται. Τοιοῦτοι δὲ εἰ ἐστε, εἰς δόξαν Θεοῦ τὸ πρᾶγμα ἔσται, οὐκ εἰς δόξαν ἐμήν. Οὐ γὰρ διὰ τὸ ἐμὲ δοξασθῆναι τὸν διδάσκαλον, ταῦτα παραινῶ, φησὶ, C καὶ εὔχομαι. Τὸ γὰρ γινόμενον, φησὶ, εἰς δόξαν Θεοῦ καὶ ἔπαινον προχωρεῖ, τοῦ καὶ συνεργοῦντος πρὸς τοῦτο.

ΚΕΦΑΛ. Β'.

Διήγησις τῆς ἑαυτοῦ διαγωγῆς ἀγωνιστικῆς, καὶ τῆς προθυμίας.

Γινώσκειν δὲ ὑμᾶς βούλομαι, ἀδελφοὶ, ὅτι τὰ κατ' ἐμὲ μᾶλλον εἰς προκοπὴν τοῦ Εὐαγγελίου ἐλήλυθεν, ὥστε τοὺς δεσμούς μου φανεροὺς ἐν Χριστῷ γενέσθαι ἐν ὅλῳ τῷ Πραιτωρίῳ καὶ τοῖς λοιποῖς πᾶσι, καὶ τοὺς πλείονας τῶν ἀδελφῶν ἐν Κυρίῳ πεποιθότας τοῖς δεσμοῖς μου, περισσοτέρως τολμᾷν ἀφόβως τὸν λόγον λαλεῖν. Τινὲς μὲν καὶ διὰ φθόνον καὶ ἔριν, τινὲς δὲ καὶ διὰ εὐδοκίαν τὸν Χριστὸν κηρύσσουσιν. Οἱ μὲν ἐξ ἐριθείας τὸν D Χριστὸν καταγγέλλουσιν οὐχ ἁγνῶς, οἰόμενοι θλῖψιν ἐπιφέρειν τοῖς δεσμοῖς μου. Οἱ δὲ ἐξ ἀγάπης, εἰδότες ὅτι εἰς ἀπολογίαν τοῦ Εὐαγγελίου κεῖμαι. Τί γάρ; Πλὴν παντὶ τρόπῳ, εἴτε προφάσει, εἴτε ἀληθείᾳ Χριστὸς καταγγέλλεται, καὶ ἐν τούτῳ χαίρω, ἀλλὰ καὶ χαρήσομαι.

Εἰκὸς ἦν αὐτοὺς μαθόντας ὅτι δέδεται, θορυβεῖσθαι, ὡς τοῦ κηρύγματος διὰ τούτου ἐμποδιζομένου. Τοῦτο οὖν φησι, δεικνὺς ὅτι οὐ μόνον οὐκ ἐμποδισμός τὰ δεσμά γέγονε τοῦ Εὐαγγελίου, ἀλλά καὶ προκοπή. Καὶ λέγει τὴν αἰτίαν. « Ὅτι τά κατ' ἐμέ. » Φιλοῦντος ἦν, τὸ δηλοῦν τά κατ' αὐτόν. « Ὥστε τοὺς δεσμοὺς

A Paulo: in visceribus autem majus: porro in visceribus Jesu Christi, nullam relinquit excellentiam. « Ut charitas vestra. » Adeo dilectus ab eis optat adhuc magis ac magis diligi, nullus enim terminus est dilectionis secundum Deum. Aut etiam de aliis loquitur, ut et illos diligant. « In agnitione omnique intelligentia. » Hoc est, ut non simpliciter omnes diligatis, sed cum probatione et scientia; ne quo modo dilectio erga hæreticos vobis noceat. Nam si ita, inquit, diligitis, potestis quod utile est probare: puta quos oporteat diligere, quia fideles: et quos non, nempe infideles et hæreticos. Quomodo ergo alibi ait; Quantum ex vobis est, cum omnibus hominibus in pace vivite? Et dicimus, quod aliud est in pace vivere, et aliud diligere. B Præstantia vero dicit utilia. « Ut sitis sinceri. » Ut nullum dogma adulterinum occasione charitatis ad vos influat, sinceri quidem, quo ad Deum: sine offensione autem, quo ad homines. Multos namque offendit videre fidelem cum infideli aut hæretico habentem amicitiam. Porro alicui esse offendiculo, supplicium promeretur. « Impleti fructu justitiæ. » Nam præter dogmatum rectitudinem, vitæ quoque habenda est cura. Non simpliciter autem dixit: Ut sitis justi, sed, Ut in hoc impleti sitis. **70** Fructum vero dicit qui est per Christum Jesum. Est enim quædam apparens justitia, sed non secundum Christum, qualis est Græcorum, qui ob inanem gloriam, aut ut hominibus placeant, ejus quod justum est curam habere videntur. Quod si tales ut prædixi estis, in gloriam Dei negotium re- C dundabit, non ad gloriam meam. Siquidem non ut ego præceptor glorificer, hæc admoneo aut exopto. Nam quod succedit, ad Dei laudem et gloriam cedit, qui etiam in hoc auxilium præbet.

CAPUT II.

Narratio suæ in certamine conversationis, promptique animi.

I, 12-18. *Scire autem vos volo, fratres, quod quæ mihi acciderunt, magis ad profectum Evangelii evenerunt: ita ut vincula mea manifesta facta sint in Christo in toto prætorio ac cæteris omnibus: utque plures ex fratribus in Domino freti vinculis meis, uberius auderent impavide sermonem loqui. Nonnulli quidem per invidiam et contentionem, nonnulli vero et propter bonam voluntatem Christum prædicant.* D *Alii quidem ex contentione Christum annuntiant non pure, existimantes sese afflictionem addere vinculis meis: alii rursum ex charitate, scientes quod in defensionem Evangelii constitutus sim. Quid enim? Attamen quovis modo sive per occasionem, sive per veritatem Christus annuntiatur, et in hoc gaudeo, quin etiam gaudeo.*

Verisimile erat ipsos cum didicissent quod ligatus esset, turbatos esse, tanquam impedita per hoc prædicatione. Id igitur ait, ostendens quod non solum vincula non sint facta Evangelii impedimentum, sed illud magis promoverint: **71** et causam dicit: « Quod quæ mihi acciderunt. » Amantis

erat, significare quæ sibi contigerant. « Ita ut vincula mea. » Neque enim vincula mea, quæ pro Christo sustineo occultata sunt, inquit, sed manifestata sunt et in prætorio, id est, palatio, et in cæteris locis. Et quid inde consequitur? Quod ex hoc accrevit audacia fidelibus, et via ad conversionem multis infidelibus. « Facta sint in Christo. » Aut quod vincula fuerint in Christo, id est, propter Christum, ut per hyperbaton sit compositio: aut vincula dicit facta in Christo manifesta, hoc est, per Christi beneplacitum et dispensationem manifestata. Etenim nihil fuisset quod patiebatur et recte operabatur Paulus, nisi ad Christum retulisset. Aut, illorum in Christo vincula manifestantur, qui nihil ad ostentationem agunt, sed ita agunt ut prosint aspicientibus, et glorificent Deum qui in cælis est. « Utque plures ex fratribus in Domiuo. » Quoniam dixit vincula audaciam præbuisse, magnum autem id videbatur, subjungit: In Domino, id est, propter Dominum. « Freti vinculis meis. » Sumpserunt enim audaciam confirmati ad fidem per Pauli vincula. Nam aiebant: Nisi divina esset prædicatio, neque Paulus sustineret pro ipsa vinciri. Hoc etiam superius dixit: In confirmatione Evangelii. Siquidem prædicationis confirmatio erant vincula. « Uberius auderent. » Etenim etiam antea loquebantur, nunc autem amplius. « Nonnulli quidem per invidiam. » Quoniam captus erat Paulus, multi increduli volentes ad iram provocare Neronem, ut omnino Paulum occideret, prædicabant Christum, ut dum audiret Nero dispersam prædicationem, hujus auctorem Paulum interimeret. Aut, quod ipsi in pretio haberi vellent, (magnus siquidem erat Pauli honor,) etiam cum increduli essent, prædicabant Christum. « Nonnulli vero et propter bonam voluntatem. » Propter fidem, propter charitatem, propter bonam mentem ac sanam intentionem. « Alii quidem ex contentione. » Pertinacia, invidia, rixa. « Non pure. » Hoc est, non ex puro corde, existimantes sese ad majus periculum et afflictionem ex hoc ipsum deducturos, juxta ea quæ superius scripta sunt. « Existimantes afflictionem. » Non enim ita contigit ut arbitrabantur, **72** nam ob hæc ego amplius gaudebam. « Alii rursum ex charitate. » Alii, inquit, ex amore quem erga Dominum et erga me gerebant. « Scientes (ait) quod in defensionem Evangelii constitutus sim. » Sciunt quod præceptum a Deo acceperim ut Evangelium prædicarem, quodque rationem illi daturus sim: levior autem redditur mihi hæc ratio, si multi instruantur et discurrat prædicatio. Hoc igitur illi scientes, ut rationem mihi reddendam apud Deum leviorem efficerent, multos instituunt prædicantes sermonem. « Quid enim » Aut, Quid enim aliud quam hoc? hoc est, quid aliud nisi in defensionem Evangelii constitutus sum? Quid enim multa loquor? Quid mihi curæ est quo quis scopo prædicet, qui interim recte prædicat? « Sive per occasionem. » Propter invidiam adversum me. « Sive

A μου. » Οὔτε γὰρ οἱ δεσμοί μου, φησὶν, οἱ κατὰ Χριστὸν ἐκρύβησαν, ἀλλὰ δῆλοι γεγόνασιν ἔν τε πραιτωρίῳ, τουτέστι, τῷ παλατίῳ, καὶ ἐν τοῖς λοιποῖς. Καὶ τί πρὸς τοῦτο; Ὅτι, φησὶν, ἐκ τούτου θάρσος γέγονε τοῖς πιστοῖς, καὶ ὁδὸς ἐπιστροφῆς πολλοῖς τῶν ἀπίστων. « Ἐν Χριστῷ γενέσθαι· » ἢ τοὺς ἐν Χριστῷ δεσμοὺς, τουτέστι, τοὺς διὰ Χριστὸν, ἵνα ᾖ καθ' ὑπερβατὸν ἡ σύνταξις· ἢ τοὺς δεσμούς φησι, τοὺς ἐν Χριστῷ φανεροὺς γεγενημένους. Τουτέστιν, εὐδοκίᾳ καὶ οἰκονομίᾳ Χριστοῦ φανερωθέντας. Καὶ γὰρ οὐδὲν ἦν ὃ πάσχων καὶ κατορθῶν Παῦλος, εἰ οὐκ ἀνέφερεν εἰς Χριστόν. Ἤ, ἐκείνων ἐν Χριστῷ οἱ δεσμοὶ φανεροῦνται, τῶν μὴ κατ' ἐπίδειξίν τι πραττόντων, ἀλλ' οὕτως πραττόντων, ὥστε τοὺς ὁρῶντας ὠφελεῖσθαι, καὶ τὸν ἐν οὐρανοῖς δοξάζειν Θεόν. « Καὶ B τοὺς πλείονας τῶν ἀδελφῶν ἐν Κυρίῳ. » Ἐπειδὴ εἶπε, Θάρσος οἱ δεσμοὶ παρέσχον, μέγα δὲ τὸ ῥῆμα ἐδόκει, ἐπάγει, « Ἐν Κυρίῳ, » τουτέστι, Διὰ τὸν Κύριον. « Πεποιθότας τοῖς δεσμοῖς μου. » Θάρσος γὰρ αὐτοὺς ἔλαβε, βεβαιωθέντας διὰ τῶν Παύλου δεσμῶν πρὸς τὴν πίστιν. Εἰ γὰρ μὴ θεῖον ἦν, φησὶ, τὸ κήρυγμα οὐκ ἂν ὁ Παῦλος ἠνείχετο ὑπὲρ αὐτοῦ δεδέσθαι. Τοῦτο καὶ ἄνω εἶπε. Βεβαιώσει, φησὶ, τοῦ Εὐαγγελίου. Βεβαίωσις γὰρ τοῦ κηρύγματος, τὰ δεσμὰ τοῦ ἁγίου Παύλου. « Περισσοτέρως, τολμᾷν. » Καὶ γὰρ πρότερον ἐλάλουν, νῦν δὲ πλεῖον. « Τινὲς μὲν καὶ διὰ φθόνον. » Ἐπειδὴ κατεσχέθη ὁ Παῦλος, πολλοὶ τῶν ἀπίστων βουλόμενοι εἰς ὀργὴν ἀγαγεῖν τὸν Νέρωνα εἰς τὸ πάντως αὐτὸν φονεῦσαι, ἐκήρυσσον τὸν Χριστὸν, ἵνα ἀκούσας ὁ Νέρων τὸ κήρυγμα κατασπαρθὲν, τὸν τούτου αἴτιον Παῦλον ἀποκτείνῃ. Ἤ, ὅτι αὐτοὶ τι- C μᾶσθαι βουλόμενοι (μεγάλη γὰρ ἦν ἡ τιμὴ τοῦ Παύλου), καὶ ταυτα ἄπιστοι ὄντες, ἐκήρυσσον τὸν Χριστόν. « Τινὲς δὲ καὶ διὰ εὐδοκίαν. » Διὰ πίστιν, δι' ἀγάπην, διὰ γνώμην καὶ βουλὴν ἀγαθήν. « Οἱ μὲν ἐξ ἐριθείας, ἐκ φιλονεικίας καὶ φθόνου καὶ ἔριδος. « Οὐχ ἁγνῶς. » Τουτέστιν, οὐκ ἀπὸ καθαρᾶς καρδίας, νομίζοντες ἐκ τούτου εἰς μείζονα κίνδυνον καὶ θλίψιν καθιστᾷν, κατὰ τὰ ἄνω παραγεγραμμένα. « Οἰόμενοι θλίψιν. » Οὐ γὰρ οὕτως ἀπέβαινεν ὡς ἐνόμιζον. Ἐγὼ γὰρ πλέον ἐπὶ τούτοις ἔχαιρον. « Οἱ δὲ ἐξ ἀγάπης. » Οἱ δὲ, φησὶν, ἀπὸ ἀγάπης τῆς εἰς τὸν Κύριον καὶ εἰς ἐμέ. « Εἰδότες, φησὶν, ὅτι εἰς ἀπολογίαν τοῦ Εὐαγγελίου κεῖμαι. » Ἴσασι, φησὶν, ὅτι ἐνετάλθη παρὰ Θεοῦ, κηρῦξαι τὸ Εὐαγγέλιον, καὶ ὅτι εὐθύνας ὑπὲρ τούτου δώσω· ἐπικουφίζει D δέ μοι, φησὶ, τὰς περὶ τούτου εὐθύνας, τὸ πολλοὺς κατηχῆσθαι καὶ δεδραμηκέναι τὸ κήρυγμα. Τοῦτο οὖν εἰδότες, φησὶν, ἐκεῖνοι, ἵνα μοι τὰς πρὸς τὸν Θεὸν εὐθύνας ἐπικουφίσωσι, κατηχοῦσι πολλοὺς, τὸν λόγον κηρύσσοντες. Τί γάρ; Ἤ, Τί γὰρ ἄλλο, φησὶν, εἰ μὴ τοῦτο; οἷον, Τί ἄλλο γὰρ, εἰ μὴ εἰς ἀπολογίαν τοῦ Εὐαγγελίου κεῖμαι; Τί γὰρ, φησὶ, μακρολογῶ; ἢ τί μοι, φησὶ, μέλει ποίῳ σκοπῷ τις κηρύσσει, ὁπότε ὀρθῶς κηρύσσει; « Εἴτε προφάσει, » διὰ τὸν πρὸς ἐμὲ φθόνον, « εἴτε ἀληθείᾳ Χριστὸς καταγγέλλεται. » Ἐκ τούτων τινὲς ἄφρονες ὑπειλήφασιν, ὅτι πάσαις ταῖς αἱρέσεσι πάροδον ἔδωκεν ὁ Ἀπόστολος, τῷ εἰπεῖν· « Εἴτε προφάσει, εἴτε ἀληθείᾳ Χρι-

στὸς καταγγέλλεται. » Ἀλλὰ σὺ πρόσχες. Πρῶτον μὲν οὐκ εἶπε, Καταγγελλέσθω, ἵνα τοῦτο νομοθετεῖν γνωσθείη, ἀλλὰ Καταγγέλλεται, τὸ γινόμενον ἐξηγούμενος. Ἔπειτα εἰ καὶ ὡς νομοθετῶν εἰρήκει, (καὶ γὰρ πολλοὶ τῶν αἱρετικῶν παρεποίησαν τὴν Γραφὴν, ὡς ἔχουσαν, Χριστὸς καταγγελλέσθω,) οὐδὲ οὕτως πάροδον ταῖς αἱρέσεσι δέδωκε. Πῶς; Ὅτι οὗτοι περὶ ὧν φησιν, οὐ νόθα δόγματα ἐκήρυσσον, ἀλλ' ὀρθῶς μὲν τὸ δόγμα ἐκήρυσσον, διανοίᾳ δὲ πονηρᾷ, ὡς βουλόμενοι ἢ τιμᾶσθαι, ἢ εἰς μείζονα κίνδυνον τὸν Ἀπόστολον ἐμβαλεῖν. Οἱ δὲ αἱρετικοὶ, μετὰ τοῦ καὶ διάνοιαν ἔχειν πονηρὰν (οἱ γὰρ πλείους καὶ τοῦτο ἔχουσι), καὶ δόγματα εἰσηγοῦνται νόθα, οἱ μὲν οὐχ ὁμολογοῦντες τὸν σταυρωθέντα Θεὸν, οἱ δὲ δύο λέγοντες ὑποστάσεις μετὰ τὴν ἕνωσιν, οἱ δὲ ὡς οὐκ ἔλαβε σάρκα ὁμοούσιον ἡμῖν, οἱ δὲ ἥττονα τοῦ Πατρὸς τὸν Υἱὸν, καθό ἐστι καὶ νοεῖται Θεὸς, οἱ δὲ σύγχυσιν ἐπὶ τῆς ἁγίας Τριάδος τερατεύονται. « Καὶ ἐν τούτῳ χαίρω. » Ἐκεῖνοι μὲν, φησὶ, πρὸς τὸ λυπῆσαί με, ταῦτα ποιοῦσιν, ἐγὼ δὲ χαίρω. Τί λέγω χαίρω; Χαρήσομαι, φησὶ, τὴν αἰώνιον χαράν.

A per veritatem Christus annuntiatur.» Ex his, nonnulli insipientes suspicati sunt, quod omnibus hæreticis accessum dederit Apostolus, quia dixit: « Sive per occasionem, sive per veritatem Christus annuntiatur.» Verum animadverte. Primum quidem non dixit Annuntietur, ut hoc statuere putaretur, sed Annuntiatur, narrans quid accidat. Deinde quanquam etiam ut statuens dixisset (nam multi quoque hæreticorum scripturam depraverunt, tanquam habentem, Christus annuntietur) ne ita quidem accessum dedisset hæreticis. Quomodo? Quia hi de quibus dicit non adulterina dogmata prædicabant, sed fidem quidem recte tradebant, mente tamen prava: tanquam cupientes aut honorari, aut Apostolum in majus periculum conjicere. Hæretici vero præter hoc quod mentem habet perversam:
B (Siquidem plures quoque id habent) dogmata quoque introducunt adulterina: alii quidem Deum non fatentur fuisse crucifixum, alii autem duas fuisse asserunt personas post unionem: rursum alii quasi carnem non accepisset ejusdem substantiæ cum nostra, hi vero minorem Patre Filium, etiam quatenus est et intelligitur Deus: nonnulli quoque confusionem in sancta Triade portentose mentiuntur. « Et in hoc gaudeo. » Illi quidem ut me contristent hæc agunt, ego autem gaudeo. Et quid dico, gaudeo? Gaudebo, inquit, perpetuo gaudio.

Οἶδα γὰρ ὅτι τοῦτό μοι ἀποβήσεται εἰς σωτηρίαν διὰ τῆς ὑμῶν δεήσεως, καὶ ἐπιχορηγίας τοῦ Πνεύματος Ἰησοῦ Χριστοῦ κατὰ τὴν ἀποκαραδοκίαν καὶ ἐλπίδα μου, ὅτι ἐν οὐδενὶ αἰσχυνθήσομαι, ἀλλ' ἐν πάσῃ παῤῥησίᾳ ὡς πάντοτε καὶ νῦν μεγαλυνθήσεται Χριστὸς ἐν τῷ στόματί μου εἴτε διὰ ζωῆς, εἴτε διὰ θανάτου.

« Τοῦτο. » Ἢ τὸ δεδέσθαι, ἢ τὸ κηρύσσεσθαι τὸν Χριστὸν παρ' αὐτῶν, ἢ καὶ τὸ ἐπιβουλεύεσθαι παρ' αὐτῶν. « Εἰς σωτηρίαν. » Σωτηρίαν δέ φησι, τὸ ὅσον οὐδέπω μαρτυρίαν. « Διὰ τῆς ὑμῶν δεήσεως. » Ὅρα ταπείνωσιν· Ἀπὸ μυρίων κατορθωμάτων ἔχων ὀφειλομένην τὴν σωτηρίαν, φησὶ, διὰ τῆς ὑμῶν δεήσεως. Εἰ γὰρ φησὶ τῶν εὐχῶν ὑμῶν εὐπορήσω, ἔσται μοι δαψίλεια καὶ οἷον προσθήκη πνεύματος. « Κατὰ τὴν καραδοκίαν. » Ἀποκαραδοκίαν φησὶ τὴν σφοδρὰν καὶ ἐπιτεταμένην ἐλπίδα, ἥν τις, καὶ αὐτὴν ἐπικινῶν τὴν κεφαλὴν, δοκεύει καὶ περισκοπεῖ. « Καὶ ἐλπίδα μου. » Ἐκ τούτων διδάσκει μὴ δεῖν ἐπὶ μόναις ταῖς ἑτέρων εὐχαῖς θαῤῥεῖν, εἰ μὴ καὶ οἴκοθεν συνεισενέγκῃ τις. Τοιγαροῦν, φησὶ, καὶ ἐγὼ συνεισφέρω τὴν ἐλπίδα, ἧς μεῖζον οὐδέν. « Ἡ γὰρ ἐλπὶς, φησὶν, ἀλλαχοῦ, οὐ καταισχύνει. » Καὶ, « Γένοιτο, Κύριε, τὸ ἔλεός σου ἐφ' ἡμᾶς, καθάπερ ἠλπίσαμεν ἐπὶ σοί. » — « Ὅτι ἐν οὐδενὶ αἰσχυνθήσομαι. » Ὅτι, φησὶν, οὐ περίβουλοι. οἱ ἐπίβουλοι. Ἂν γὰρ ἀποκτείνωσι, τότε μάλιστα περιγέγονα. « Ἀλλ' ἐν πάσῃ παῤῥησίᾳ. » Οἷον, σαφῶς, φανερῶς, οὐ συνεσκιασμένως. — « Καὶ νῦν μεγαλυνθήσεται Χριστός. » — [ΦΩΤ.] Πάντοτε ἐμεγαλύνετο Χριστὸς ἐν τῷ Παύλῳ, καὶ ὅτε παρεχώρει αὐτὸν τοῖς δεσμοῖς καὶ τοῖς μάστιξιν ἐνταλαιπωρεῖν, καὶ ὅτε ἐξεῖλκε καὶ ἐλυτροῦτο αὐτόν. Διὰ μὲν γὰρ ἐκείνου ἐβεβαιοῦτο καὶ ἐκρατύνετο τὸ κήρυγμα, λογιζομένων τῶν ὁρώντων

I. 19-20. « Novi enim quod hoc mihi cedet in 78
« salutem per vestram deprecationem et subministrationem Spiritus Jesu Christi secundum exspectationem et spem meam, quod nulla in re pudefiam, sed cum omni libertate ut semper, ita « nunc quoque magnificabitur Christus in corpore
C « meo, sive per vitam, sive per mortem ».

« Hoc. » Aut illigatum esse, aut ab ipsis prædicari Christum, aut etiam insidiis appeti ab illis, « In salutem.» Salutem autem dicit quod nondum pateretur martyrium. « Per vestram deprecationem. » Vide autem quantum sese demittat. Cum ob innumera præclara facinora deberetur sibi salus, ait: Per vestram deprecationem. Si vestras inquit, deprecationes adeptus fuero, erit mihi abundantia et veluti accrementum spiritus. « Secundum exspectationem. » Exspectationem dicit vehementem et intensam spem, quam quis etiam capite ipso moto observat ac concupiscit. « Et spem meam.» Ex his docet non oportere in solis aliorum precibus confidere, nisi etiam a seipso aliquid
D conferat. Itaque et ego, inquit, spem simul affero, qua nihil majus est. « Spes enim, dicit alibi, non pudefacit [3].» Et: « Fiat misericordia tua, Domine, super nos, quemadmodum speravimus in te [4]. « Quod nulla in re pudefiam. » Quia superiores non erunt insidiatores: nam si occiderint, in hoc maxime vicero. « Sed cum omni libertate. » Hoc est, perspicue, aperte, non obtecto modo. — « Nunc quoque magnificabitur Christus.» Semper in Paulo magnificabatur Christus, et quando ipsum tradebat, ut vinculis ac flagellis misere affligeretur, et quando educebat eum ac liberabat. Per illud namque confirmabatur, viresque sumebat prædicatio:

[3] Rom. v, 5. [4] Psal. xxxii, 22.

dum hi qui Pauli vincula et afflictiones intuebantur, id apud se cogitabant, quod nisi divina esset ac verissima ejus prædicatio, nequaquam gaudens innumeris seipsum exponeret malis, cum liceret cessando lirebari. Ideo merito magnificabatur Christus confirmato Evangelio. Rursum autem dum extrahebat ac eripiebat ipsum e periculis, etiam inde magnificabatur. Nisi enim divina quædam et super hominem esset gratia quæ Paulum liberaret, **74** quomodo soluta fuissent vincula? Quomodo aperta ostia [5]? quomodo innumera illa facta fuissent miracula? Testimonium itaque ferebat Christus Paulo ex eo quod e periculis liberabat: rursumque Paulus ex eo quod constans erat in afflictionibus, testimonium ferebat prædicationi: et utroque modo Christus mrgnificabatur. Itaque ergo et nunc ait: Sive leberet me Christus a morte, sive non, in me magnificabitur. Ego enim et vivens a prædicandi libertate non discedam: et si mori me oporteat, cum hac moriar. « In corpore meo. » Illi per hoc quod Christum ex contentione prædicabant, arbitrabantur ipsum tollere: id autem non ita erit, inquit, sed magnificabitur Christus in corpore meo, ut qui semper me eripiat atque redimat prout ipsi moris est. Deinde ubi prima defensione absolutus, rursum ablatus esset, etiam in hoc magnificavit, ait, Christus. « Sive per vitam. » Quoniam eripuit me de ore Neronis. « Sive per mortem. » Quoniam vires mihi præstitit, ut despicerem mortem. Hoc autem dicit, non tanquam confestim moriturus: sed ipsos confortans, ne ubi hoc accideret turbarentur.

I. 21-26. « Nam mihi vita Christus est, et mors lu-« crum. Quod si contingat vivere in carne, ea res mihi « fructus est operis, et quid eligam ignoro. Coarctor « enim ex his duobus, desiderans dissolvi et esse cum « Christo, quod multo longeque melius est. Cæterum « manere in carne magis necessarium propter vos. Et « hoc persuasus scio quod mansurus sim, et cum om-« nibus vobis permansurus ad vestrum profectum et « gaudium fidei, ut gloria vestra exuberet per Chri-« stum Jesum in me, per meum iteratum ad vos ad-« ventum. »

Alibi ait: Quod autem nunc vivo in carne, in fide vivo Filii Dei, qui dilexit me [6], et hoc nunc quoque dicit, Ipsum habeo vitam: neque enim qui mundum despiciebat, mundanam vivebat vitam, sed Christi, id est, quam Christus volebat. Lucrum vero dicit mori, ut sit cum Christo et coronas assequatur. **75** « Quod si contingat vivere in carne. » Dixit mori esse lucrum. Ne quis autem existimet quod vitam suam accuset, vide quid dicat: Quod si contingat vivere. Quandoquidem, inquit, vivere in carne fructus operis est. (Siquidem potest quis hac vita uti ad fructum bonorum operum. Ait enim: Fructificantes et crescentes [7].) Quoniam ergo ipsum quoque vivere ad fructificandum conducit, nondum mihi decretum est, neque satis novi quid malim

A τὰ Παύλου δεσμὰ καὶ τὰς θλίψεις, ὡς εἰ μὴ θεῖόν τι καὶ πανάληθες αὐτοῦ τὸ κήρυγμα, οὐκ ἂν ἑαυτὸν μυρίοις χαίρων ἐξεδίδου κακοῖς, ἐνὸν παυσάμενον ἀπαλλάττεσθαι. Διὸ εἰκότως ἐμεγαλύνετο ὁ Χριστὸς, τοῦ κηρύγματος βεβαιουμένου. Πάλιν δὲ ὅτε ἐξεῖλε καὶ ἐξήρπαζεν αὐτὸν ἐκ τῶν κινδύνων, αὐτόθεν ἐμεγαλύνετο. Εἰ μὴ γὰρ θεία τις καὶ ὑπὲρ ἄνθρωπον ἦν ἡ ῥυομένη τὸν Παῦλον χάρις, πῶς ἐλύετο τὰ δεσμά; Πῶς ἀνεῴγνυντο αἱ θύραι; Πῶς τὰ μυρία θαύματα ἐκεῖνα ἐγεγόνει; Ἐμαρτύρει οὖν ὁ Χριστὸς δι' ὧν ἐῤῥύετο τῶν κινδύνων Παύλῳ, καὶ Παῦλος πάλιν, δι' ὧν ἐνεκαρτέρει τοῖς πειρασμοῖς, ἐμαρτύρει τῷ κηρύγματι, καὶ δι' ἀμφοῖν ὁ Χριστὸς ἐμεγαλύνετο· Οὕτως οὖν καὶ νῦν φησιν· Εἴτε ἐξαιρεῖταί με τοῦ θανάτου, εἴτε μὴ ὁ Χριστὸς, ἐν ἐμοὶ B μεγαλυνθήσεται. Ἐγὼ φὰρ καὶ ζῶν, τῆς ὑπὲρ τοῦ κηρύγματος παῤῥησίας οὐκ ἀποστήσομαι, κἂν δόῃ με τεθνάναι, μετὰ ταύτης τεθνήξομαι. « Ἐν τῷ σώματί μου. » Ἐκεῖνοι διὰ τοῦ ἐξ ἐριθείας τὸν Χριστὸν καταγγέλλειν, ᾤοντο αὐτὸν ἀναιρεῖν. Τὸ δὲ οὐχ οὕτως ἔσται, ἀλλὰ μεγαλυνθήσεται ὁ Χριστὸς ἐν τῷ σώματί μου, ὡς πάντοτε ἐξαιρούμενός με, ὡς ἔθος αὐτῷ, καὶ λυτρούμετος. Εἶτα ἐπειδὴ τὴν μὲν πρώτην ἀπολογίαν διαφυγὼν αὖθις ἀνῃρέθη, φησὶ, μεγαλύνεται Χριστός. « Εἴτε διὰ ζωῆς. » Ἐπειδὴ ἐξήρπασέ με ἐκ τοῦ στόματος τοῦ Νέρωνος. « Εἴτε διὰ θανάτου· » Ἐπειδὴ ἐνεύρωσέ με ὥστε δι' αὐτὸν καταφρονῆσαι θανάτου. Τοῦτο δέ φησιν, οὐχ ὡς εὐθέως ἀποθανούμενος, ἀλλ' ἀσφαλιζόμενος αὐτοὺς, μὴ θορυβεῖσθαι τούτου γινομένου.

C

Ἐμοὶ γὰρ τὸ ζῆν Χριστὸς, καὶ τὸ ἀποθανεῖν κέρδος. Εἰ δὲ τὸ ζῆν ἐν σαρκὶ, τοῦτό μοι καρπὸς ἔργου, καὶ τί αἱρήσομαι οὐ γνωρίζω. Συνέχομαι δὲ ἐκ τῶν δύο, τὴν ἐπιθυμίαν ἔχων εἰς τὸ ἀναλῦσαι καὶ σὺν Χριστῷ εἶναι, πολλῷ μᾶλλον κρεῖσσον. Τὸ δὲ ἐπιμένειν ἐν τῇ σαρκὶ, ἀναγκαιότερον δι' ὑμᾶς. Καὶ τοῦτο πεποιθὼς οἶδα ὅτι μένω καὶ συμπαραμενῶ πᾶσιν ὑμῖν, εἰς τὴν ὑμῶν προκοπὴν καὶ χαρὰν τῆς πίστεως, ἵνα τὸ καύχημα ὑμῶν περισσεύῃ ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ ἐν ἐμοὶ, διὰ τῆς ἐμῆς παρουσίας πάλιν πρὸς ὑμᾶς.

Ἀλλαχοῦ φησιν, Ὃ δὲ νῦν ζῶ ἐν σαρκὶ, ἐν πίστει ζῶ τῇ τοῦ Υἱοῦ τοῦ Θεοῦ τοῦ ἀγαπήσαντός με. Τοῦτο καὶ νῦν λέγει· Αὐτὸν ἔχω τὴν ζωήν. Οὐδὲ γὰρ D ὁ τοῦ κόσμου καταφρονῶν, τὴν κοσμικὴν ἔζη ζωὴν, ἀλλὰ τὴν Χριστοῦ, ἣν ὁ Χριστὸς ἠβούλετο. Κέρδος δὲ τὸ ἀποθανεῖν φησι, διὰ τὸ σὺν Χριστῷ εἶναι καὶ τῶν στεφάνων ἐπιτυχεῖν. « Εἰ δὲ τὸ ζῆν ἐν σαρκί. » Εἶπε τὸ ἀποθανεῖν κέρδος. Ἵνα δὲ μή τις νομίσῃ τὴν ζωὴν αὐτὸν διαβάλλειν, ὅρα τί φησι· « Εἰ δὲ τὸ ζῆν. » Ἐπειδὴ δὲ, φησὶ, τὸ ζῆν ἐν σαρκὶ καρπὸς ἔργου ἐστί. (δύναται γάρ τις τῇ ζωῇ χρήσασθαι εἰς καρπὸν ἔργων ἀγαθῶν. Καρποφοροῦντες γὰρ, φησὶ, καὶ αὐξανόμενοι). ἐπεὶ οὖν καὶ τὸ ζῆν πρὸς τὸ καρποφορῆσαι συντελεῖ, οὐκ οἶδα, οὐδὲ γνωρίζω τί αἱρήσομαι καὶ ἐπιλέξομαι, τὸ ζῆν, φησὶ, καὶ καρπο-

[5] Act. xvi, I seqq. [6] Galat. ii, 20. [7] Coloss. ii, 10.

φορεῖν τῷ Θεῷ, ἢ τὸ ἀποθανεῖν, καὶ σὺν Χριστῷ εἶναι. Ὅρα δὲ, ὅτι ἔδειξεν ἑαυτὸν Κύριον τοῦ ζῆν καὶ μή. « Συνέχομαι δὲ ἐκ τῶν δύο. » Ἐπεὶ οὖν τί αἱρήσομαι οὐ γνωρίζω, εἰκότως συνέχομαι ἐκ τῶν δύο, τοῦ τε ἀναλῦσαι, καὶ τοῦ προσμεῖναι τῇ ζωῇ. Εἶτα, ὦ Παῦλε, ὁ τοσοῦτον Χριστὸν ἀγαπῶν, ὅλως διστάζεις καὶ ἀμφιβάλλεις τί σε δεῖ αἱρεῖσθαι; Καίτοι ἀναμφίβολόν σοι ὤφειλεν εἶναι καλὸν, τὸ ἀναλῦσαι καὶ σὺν Χριστῷ εἶναι. Οἶδα, φησὶ, τοῦτο κἀγὼ, ἀμέλει τὴν ἐπιθυμίαν ἔχων εἰς τὸ ἀναλῦσαι καὶ σὺν Χριστῷ εἶναι, καὶ ταύτην πολλῷ μᾶλλον κρείσσονά μοι οὖσαν εἰδὼς, εἶπον ὅτι συνέχομαι ἐκ τῶν δύο. Διατί δὲ τοῦτο; διὰ τὴν ὑμετέραν σωτηρίαν, φησὶ, καὶ δι' ὑμᾶς, ὅπερ ἀναγκαιότερον ἡγοῦμαι, ἐπειδὴ οὐ τὸ ἐμὸν σκοπῶ, ἀλλὰ τὸ ὑμῶν συμφέρον. Ὁρᾷς ψυχὴν προτιμῶσαν τοῦ οἰκείου συμφέροντος τὴν τῶν μαθητῶν ὠφέλειαν; Ἐπιμένων γὰρ, τούς τε προκατηχηθέντας ἐβεβαίου καὶ ἄλλους προσελάμβανε. » Πολλῷ μᾶλλον κρεῖσσον. » Τὸ, ἔχων, ἀπὸ κοινοῦ, οἷον Τὴν ἐπιθυμίαν ἔχων εἰς τὸ ἀναλῦσαι, καὶ ἔχων πολλῷ μᾶλλον κρεῖσσον, τὸ σὺν Χτιστῷ εἶναι. « Ἀναγκαιότερον δι' ὑμᾶς. » Καὶ κατ' ἄλλο ἀναγκαιότερον, ὅτι τὸ προσάγειν Θεῷ διὰ πίστεως πλείονας, πλεῖον αὐτὸν οἰκειοῖ τῷ Χριστῷ. « Καὶ τοῦτο θαῤῥῶν οἶδα, » τὸ, εἶναι ἀναγκαιοτέραν τὴν ἐν σαρκὶ προσμονήν. — « Καὶ τοῦτο πεποιθὼς οἶδα. » — [ΦΩΤ.] Ἀντὶ τοῦ, Καὶ τοῦτο τεθαῤῥηκὼς καὶ οὐ διστάζων οἶδα. Τί δέ ἐστιν ὃ θαῤῥῶν καὶ οὐ διστάζων οἶδεν; Ὅτι ἀναγκαιότερον τὸ δι' αὐτοὺς ἐπιμένειν τῇ σαρκί. Εἶτα Οἶδα ὅτι μενῶ καὶ συμπαραμενῶ. Ἀπὸ κοινοῦ γάρ τὸ, οἶδα. Ἢ καὶ τὸ, ὅλον ἀπὸ κοινοῦ· οἷον ὅτι θαῤῥῶν οἶδα, οὐ μόνον ὅτι ἀναγκαιότερον τὸ ἐπιμένειν με τῇ σαρκὶ, ἀλλ' ὅτι καὶ ἐπιμενῶ καὶ συμπαραμενῶ. Ὁ γὰρ τῶν ἀποῤῥήτων καὶ ὑπερουρανίων μύστης, οὐδὲ τὴν ἑαυτοῦ ζωὴν ἐν δισταγμῷ ᾔδει, καὶ ὅτι ἔτι νῦν ἐπιβιώσεται. Δύναται δέ τις καὶ ἑτέρως τὸ ῥητὸν συντάξας, οὕτως ἐκλαβεῖν ἑτοιμότερον· Τὸ ἐπιμένειν, φησὶν, ἀναγκαιότερον δι' ὑμᾶς. Εἶτα, Καὶ εἰς τοῦτο θαῤῥῶν ὅτι ἀναγκαιότερόν ἐστι, φησὶν, οἶδα ὅτι μενῶ καὶ συμπαραμενῶ, καὶ ἑξῆς. « Καὶ συμπαραμενῶ πᾶσιν ὑμῖν. » Οἶδα, φησὶν, ὅτι μένω καὶ συμπαραμενῶ πᾶσιν ὑμῖν. Ἐπειδὴ γὰρ θαῤῥῶ ἀναγκαιότερον εἶναι τὸ μένειν, οἶδα ὅτι μενῶ, οὐ μόνον ἐν δεσμοῖς, ἀλλὰ καὶ σὺν ὑμῖν, καὶ ὄψομαι ὑμᾶς. Μενῶ δὲ, φησὶν, εἰς τὴν ὑμῶν προκοπὴν καὶ χαρὰν τῆς πίστεως. Ἔνι γὰρ ἐν πίστει προκόψαι, τὸ μᾶλλον εἰς αὐτὴν βεβαιωθῆναι καὶ χαίρειν τὴν πνευματικὴν χαράν. Τοῦτο δὲ ἠρέμα καὶ φοβοῦντός ἐστιν. Εἰ γὰρ δι' ὑμᾶς μενῶ, ὁρᾶτε μὴ καταισχύνητέ μου τὴν ἐπιμονήν. « Ἵνα τὸ καύχημα ὑμῶν. » Πῶς δ' ἂν αὐτῶν περισσεύσοι τὸ καύχημα; Διὰ τοῦ ἐστηρίχθαι ἐν τῇ πίστει, καὶ ὀρθῶς βιοῦν δηλονότι. « Ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ ἐν ἐμοί. » Ἐπειδὴ εἶπε τὴν ἐπιμονὴν αὐτοῦ εἰς τὴν ἐκείνων γενέσθαι προκοπὴν, νῦν θέλει δεῖξαι ὅτι ἡ προκοπὴ αὐτῶν, καὶ εἰς τὴν αὐτοῦ ὠφέλειαν συντείνει, ἵνα μὴ δόξῃ βαρεῖν αὐτοὺς, ὡς δι' αὐτοὺς τοῦ οἰκείου περιορῶν συμφέροντος, ὅτι, φησί. Τὸ ὑμῶν καύχημα, καὶ ἐν ἐμοὶ περισσεύει. Ἂν γὰρ ὑμεῖς ἦτε δόκιμοι, ἡ καύχησις καὶ εἰς ἐμὲ

aut quid eligam, an vivere ac fructificare Deo, an mori et esse cum Christo. Animadverte autem quod in manu sua esse ostenderit aut vivere aut mori. « Coarctor enim ex his duobus. » Quoniam igitur quid eligam, ignoro, merito coarctor ex his duobus, nempe aut dissolvi aut manere in vita. At interim, o Paule, cum adeo Christum diligas, an omnino dubitas ac hæsitas quid te eligere oporteat? Atqui indubitatum tibi esse deberet quod melius est, nempe dissolvi et esse cum Christo. Novi, inquit, hoc et ego, desiderium certe habens dissolvi et esse cum Christo: cumque hanc partem scirem multo longeque esse potiorem, dixi quod e duobus coarcter. Quare autem hoc? propter vestram, inquit, salutem, et propter vos, vestrumque commodum, quam rem magis necessariam duco: quandoquidem non quod meum est intueor, sed quod vobis expedit. Vides animum præponentem discipulorum utilitatem suo proprio commodo? Permanens enim eos qui primum instructi fuerant confirmabat, et alios assumebat. Multo longique melius est hoc habens a communa sensu, id est, desiderium habens dissolvi, habens multo longeque melius esse cum Christo. « Magis necessarium propter vos. » Etiam ex alio magis necessarium est: quia plures per fidem Deo adducere, magis domesticum facit ipsum Christo. « Et hoc persuasus. » Cum fiducia novi, inquit, quod magis necessaria est in carne permanentia. « Et hoc persuasus scio. » Hoc est et hoc certo ac indubitanter novit. Quid est autem quod certo indubitanter novit? quod magis necessarium est propter vos manere in carne. Deinde scio quod mansurus sim et cum omnibus vobis permansurus. Nam a communi sensu repetendum est, scio. Aut etiam in totum a communi sensu sumatur, nempe persuasus scio non solum quod magis necessarium sit me in carne permanere, sed quod etiam mansurus sim et cum omnibus vobis permansurus. Cum enim arcanis ac cœlestibus mysteriis initiatus esset, **76** noverat vitam suam non in ambiguo esse sitam, sed quod nanc adhuc superstes permansurus esset. Potest antem quis alio modo hac sententia ordinata, ita promptius intelligere Permanere, inquit, magis necessarium est propter vos: deinde. Et ad hæc persuasus, inquit, quod magis necessarium sit scio quod mansurus sim, simulque cum omnibus vobis permansurus « Et cum omnibus vobis permansurus. » Scio, inquit, quod mansurus sim, et cum omnibus vobis permansurus. Quandoquidem enim persuasus sum magis necessarium esse manere, scio quod mansurus sim non solum in vinculis, verumetiam una vobiscum et vos visurus sim. Manebo autem, ait, ad vestrum profectum et gaudium fidei. Contingit enim in fide procedendo, magis in ea confirmari, et gaudere spirituali gaudio. Hoc autem etiam est obiter terrentis. Nam si propter vos mansurus sum, videte, inquit, ne vos meam perseverantiam pudefaciatis. « Ut gloria vestra. » Quo-

modo autem poterit gloria exuberare? Per hoc quod sint in fide confirmati, et recte videlicet vivant. « Per Christum Jesum in me. » Quoniam dixit suam permanéntiam ad illorum fieri profectum, vult nunc ostendere quod ipsorum profectus in suum ipsius vergat commodum : ne gravare eos videatur, quod propter ipsos proprium despexerit commodum. Nam vestra, inquit, gloria etiam in me exuberat. Si enim vos probati fueritis, gloria ad me quoque præceptorem recurret « Per meum adventum. » Pauli enim adventus ac præsentia omnium erat utilitas. Ostendit autem quod rediturus esset.

A ἀνατρέχει τὸν διδάσκαλον. « Διὰ τῆς ἐμῆς παρουσίας. » Ἡ γὰρ Παύλου παρουσία, ὠφέλεια ἦν τῶν ἁπάντων. Ἔδειξε δὲ, ὅτι ἀπελύσεται.

CAPUT III

Exhortatio ad conversationem secundum Deum vitamque divinam.

I, 27-29. « Tantum ut dignum est Evangelia « Christi conversemini : ut sive cum venero et vi- « dero vos, sive absens sim, audiam de rebus ves- « tris, quod fletis in uno spiritu, **77** una anima, « certantes una cum fide Evangelii : nec in ullo « terreamini ad adversariis ; quæ illis quidem est « ostensio perditionis, vobis autem salutis : et hoc « a Deo, quia vobis donatum est hoc a Christo, « non solum ut in eum credatis, verumetiam ut « pro illo patiamini ».

« Tantum ut dignum. » Itaque ego simul permanebo ad profectum vestrum, tantum, inquit, hoc agite, ut dignum est Evangelio conversemini : hoc est, in virtute crescite. « Et videro vos. » Subaudito, Gaudeam. « Sive absens sim. » Non hoc ait quasi commutans reditum, sed dixit quid contingeret. Nam si ut Evangelio dignum est, inquit, conversemini, cum venero et videro vos, gaudebo (hoc enim, ut diximus, subaudiendum est) et priusquam veniam si absens audiero, etiam gaudebo. « In uno spiritu.» In uno charitatis et concordiæ dono. « Una anima. » Adeo charitate colligati, ut unam visi habere animam, invicem adjuvetis in certaminibus ac periculis. — « Nec terreamini. » Non dico, inquit, ne excidatis, sed nec animo consternemini, hoc est, in nullo turbemini : quanquam mortem minitentur adversarii, licet exprobrent vobis mea vincula. « Quæ illis quidem est. » Si ab adversariis non fueritis territi, insurrectio ipsorum adversum vos convertetur ipsis ad ostensionem perditionis. Hoc est, aut quod per vestram firmitatem ostendetur et manifestabuntur quæ sunt perditionis et a vana gloria suisque studiis discedent, et ex hoc major erit vobis redundantia salutis, ut qui aliis quoque causa fueritis ut effugerent perditionem et salutem lucrifacerent. Aut ergo ita intelligendum est, aut simplicius, quod invasio, et pugna eorum adversum vos, cum non terremini, nihil aliud illis exhibebit aut conciliabit, quam propriam perditionem, vobis autem loco nocumenti dicetur salutis argumentum et occasio perfectioris virtutis. « Ostensio perditionis. » Quæ ipsorum invasio erit eis indicium perditionis, si vos stetis imperterriti. Quo modo? Nam si motis omnibus modis insidiarum, non dico non dejecerint vos, sed neque in ullo turbaverint: **78** cognoscent quod res vestræ veræ sunt ac divinæ, et salutem conciliantes : illorum vero falsæ

ΚΕΦΑΛ. Γ'.

Παραίνεσις τῆς κατὰ Θεὸν πολιτείας, καὶ τῆς ἐνθέου ζωῆς.

Μόνον ἀξίως τοῦ Εὐαγγελίου τοῦ Χριστοῦ πολιτεύεσθε, ἵνα εἴτε ἐλθὼν καὶ ἰδὼν ὑμᾶς, εἴτε ἀπὼν, ἀκούσω τὰ περὶ ὑμῶν, ὅτι στήκετε ἐν ἑνὶ πνεύματι, μιᾷ ψυχῇ, συναθλοῦντες τῇ πίστει
B τοῦ Εὐαγγελίου, καὶ μὴ πτυρόμενοι ἐν μηδενὶ ὑπὸ τῶν ἀντικειμένων, ἥτις αὐτοῖς μέν ἐστιν ἔνδειξις ἀπωλείας, ὑμῖν δὲ σωτηρίας. Καὶ τοῦτο ἀπὸ Θεοῦ, ὅτι ὑμῖν ἐχαρίσθη τὸ ὑπὲρ Χριστοῦ, οὐ μόνον τὸ εἰς αὐτὸν πιστεύειν, ἀλλὰ καὶ τὸ ὑπὲρ αὐτοῦ πάσχειν.

« Μόνον ἀξίως. » Ἐγὼ μὲν οὖν συμπαραμενῶ πρὸς τὴν προκοπὴν ὑμῶν, μόνον, φησὶ, τοῦτο ποιήσατε, ἀξίως τοῦ Εὐαγγελίου πολιτεύεσθε, τουτέστι, πρὸς ἀρετὴν ἐπίδοτε. « Καὶ ἰδὼν ὑμᾶς. » Εὐφρανθῶ, φησίν. « Εἴτε ἀπών. » Οὐ τοῦτο εἶπεν ὡς μεταθέμενος τὸ ἀπελθεῖν ἀλλὰ τὸ συμβαῖνον εἶπεν. Ἐὰν γὰρ φησὶν, ἀξίως τοῦ Εὐαγγελίου πολιτεύησθε, ἐλθὼν καὶ ὁρῶν ὑμᾶς, εὐφρανθήσομαι (τοῦτο γὰρ προσυπακουστέον), καὶ πρὶν ἐλθεῖν, ἀπὼν καὶ ἀκούων, εὐφραν-
C θήσομαι. « Ἐν ἑνὶ πνεύματι. » Ἐν ἑνὶ χαρίσματι ἀγάπης καὶ ὁμονοίας. « Μιᾷ ψυχῇ. » Τοσοῦτον τῇ ἀγάπῃ συνδεδεμένοι, ὡς μίαν ἔχειν δοκοῦντες ψυχὴν, συναντιλαμβάνεσθαι ἀλλήλων ἐν τοῖς ὑπὲρ τοῦ Εὐαγγελίου ἄθλοις καὶ ἀγῶσι. — « Καὶ μὴ πτυρόμενοι. » [ΦΩΤ.] Οὐ λέγω, φησὶ, μὴ καταπίπτοντες, ἀλλὰ μὴ πτυρόμενοι, τουτέστι, θορυβούμενοι ἐν μηδενὶ, κἂν θάνατον ἀπειλῶσιν οἱ ἀντικείμενοι, κἂν ὀνειδίζωσιν ὑμᾶς τὰ ἐμὰ δεσμά. « Ἥτις αὐτοῖς μὲν ἔστιν. » Ἐὰν ἦτε, φησὶ, μὴ πτυρόμενοι ὑπὸ τῶν ἀντικειμένων, ἡ ἐπανάστασις αὐτῶν ἡ καθ' ὑμῶν, τραπήσεται αὐτοῖς εἰς ἔνδειξιν ἀπωλείας. Οἷον, ἢ ὅτι ἐπιδειχθήσεται αὐτοῖς καὶ φανερωθήσεται διὰ τῆς ὑμῶν στεῤῥότητος τὰ τῆς ἀπωλείας, καὶ ἀποστήσονται ἀπὸ τῆς ματαίας δόξης τῶν ἐπιτηδευμάτων αὐτῶν, καὶ ἐκ τούτου ἔσται ὑμῖν μᾶλλον πλοῦτος σωτηρίας, ὡς δὲ ἑτέροις
D προξενήσασι φυγεῖν τὴν ἀπώλειαν, καὶ κερδῆσαι τὴν σωτηρίαν. Ἢ οὖν οὕτως νοητέον, ἢ ἁπλούστερον, ὅτι ἡ ἐπιχείρησις αὐτῶν καὶ ὁ πόλεμος αὐτῶν ὁ καθ' ὑμῶν, ὑμῶν μὴ πτυρομένων, ἐκείνοις μὲν, πλὴν τῆς ἰδίας ἀπωλείας, οὐδὲν ἄλλο ἐνδείξεται οὐδὲ προξενήσει, ὑμῖν δὲ ἀντὶ βλάβης, καὶ σωτηρίας ὑπόθεσις, καὶ ἀφορμὴ τελειοτέρας ἀρετῆς χρηματίσει. « Ἔνδειξις ἀπωλείας. » Ἥτις ἐπιχείρησις αὐτῶν, ἔσται αὐτοῖς δεῖγμα ἀπωλείας, εἰ ὑμεῖς στῆτε ἀθόρυβοι. « Πῶς ; Εἰ γὰρ πάντα τρόπον ἐπιβουλῆς κινήσαντες, οὐ λέγω μὴ καταβάλωσιν, ἀλλὰ μήτε θορυβήσωσιν ὑμᾶς, γνώσονται ὅτι ἀληθῆ καὶ θεῖα τὰ ἡμῶν, καὶ σωτηρίας πρόξενα, ψευδῆ δὲ τὰ ἐκείνων,

καὶ ἀπωλείας αἴτια. Λέγει δὲ περί τινων ἀπίστων, ἀντικειμένων τῷ κηρύγματι. « Ὅτι ὑμῖν ἐχαρίσθη· » Ὅρα πῶς οὐκ οἶδε διαφορὰν τῆς τοῦ Πατρὸς ἢ τῆς τοῦ Υἱοῦ βουλῆς. Εἰπὼν γὰρ ὅτι καὶ τοῦτο ἀπὸ Θεοῦ, ἐπάγει. Ὅτι ὑμῖν ἐχαρίσθη ὑπὸ Χριστοῦ, κοινὴν δωρεὰν Πατρὸς καὶ Υἱοῦ τιθέμενος τὸ πρᾶγμα· » Τὸ ὑπὲρ Χριστοῦ. » Μεῖζον καὶ ἀξιολογώτερον ποιῶν τὸ ὑπὸ τῶν ἀντικειμένων τῷ κηρύγματι διενοχλεῖσθαι, ὑπὸ Θεοῦ λέγει αὐτοῖς τοῦτο δεδωρῆσθαι, τὸ πιστεῦσαι Χριστῷ, καὶ τὸ ἐναθλεῖν δύνασθαι τοῖς πειρασμοῖς.

Τὸν αὐτὸν ἀγῶνα ἔχοντες, οἷον ἴδετε ἐν ἐμοί, καὶ νῦν ἀκούετε ἐν ἐμοί. Εἴ τις οὖν παράκλησις ἐν Χριστῷ, εἴ τι παραμύθιον ἀγάπης, εἴ τις κοινωνία Πνεύματος, εἴ τις σπλάγχνα καὶ οἰκτιρμοί, πληρώσατέ μου τὴν χαράν, ἵνα τὸ αὐτὸ φρονῆτε, τὴν αὐτὴν ἀγάπην ἔχοντες, σύμψυχοι, τὸ ἓν φρονοῦντες, μηδὲν κατὰ ἐρίθειαν, ἢ κατὰ κενοδοξίαν, ἀλλὰ τῇ ταπεινοφροσύνῃ ἀλλήλους ἡγούμενοι ὑπερέχοντας ἑαυτῶν μὴ τὰ ἑαυτῶν ἕκαστος σκοπεῖτε, ἀλλὰ καὶ τὸ ἑτέρων ἕκαστος.

Βαβαί, οἷόν ἐστι τὸ τὸν ἀγῶνα Παύλῳ ἔχειν! Τύπος γὰρ αὐτοῖς ὁ Παῦλος ἐγένετο ἀθλήσας ἐν Φιλίπποις, πῶς δεῖ ὑπὲρ τῆς πίστεως ἀγωνίζεσθαι. « Εἴ τις οὖν παράκλησις. » Εἴ τις, φησίν, ὑμῖν ἐμοῦ γίνεται λόγος, καὶ εἴ τινά μοι βούλεσθε παράκλησιν ἐν τοῖς πειρασμοῖς δοῦναι, καὶ εἴ τινα παραμυθίαν ἐξ ἀγάπης κινούμενοι, πληρώσατέ μου τὴν χαράν. « Εἴ τις κοινωνία Πνεύματος. » Εἰ ἔχετε, φησί, μετ' ἐμοῦ κοινωνίαν ἐν τῷ ἁγίῳ Πνεύματι, καὶ εἰ ἔστιν ἐν ὑμῖν σπλάγχνων καὶ οἰκτιρμῶν τι, πληρώσατέ μου, φησί, τὴν χαρὰν ἐν τῷ ἀλλήλους ἀγαπᾷν, ὡσεὶ ἔλεγεν· Εἴ τινα ἀμοιβήν μοι δοῦναι ἐποφείλετε ὑπὲρ τῶν εἰς ὑμᾶς πόνων μου, ἐν τούτῳ μοι ἀπόδοτε, ἐν τῷ ἀλλήλους ἀγαπᾷν. « Ἵνα τὸ αὐτὸ φρονῆτε. » Καὶ τί ἐστιν ὃ βούλει ἀντὶ πάντων παρασχεθῆναί σοι παρ' ἡμῶν; Ἵνα, φησί, τὸ αὐτὸ φρονῆτε, καὶ μηδεὶς πρὸς τὸν ἕτερον στασιάζῃ· ἢ καὶ περὶ τοῦ δόγματος λέγει, ἀντὶ πάντων ζητῶν τὸ ὁμόγνωμον εἰς τὴν πίστιν. « Τὴν αὐτὴν ἀγάπην ἔχοντες. » Μὴ εἰς πολλὴν καὶ εἰς ὀλίγην, ἀλλὰ τὴν ἴσην καὶ τὴν αὐτὴν απαντες. « Ὁμόψυχοι γινόμενοι. » Τοῦτο γὰρ τὸ σύμψυχοι. Πάλιν διπλασιάζει τὸ ὁμοφρονεῖν. « Μηδὲν κατὰ ἐρίθειαν. » Λοιπὸν καὶ διδάσκει, πῶς ἔνι ὁμοψύχους εἶναι. Μηδέν, φησί, κατ' ἐρίθειαν, τουτέστι, ζῆλον ἢ φιλονεικίαν, ἢ κατὰ κενοδοξίαν ποιοῦντες. « Ἀλλὰ τῇ ταπεινοφροσύνῃ. » Βαβαί, οἷον λέγει! Διὰ τῆς ταπεινοφροσύνης, φησίν, ἕκαστος ἡγείσθω τὸν ἕτερον ὑπερέχειν, καὶ μείζονα εἶναι κατὰ πάντα αὐτοῦ. Μέγα μὲν γάρ, τὸ κἂν τὸ ἓν μέρος ἡγεῖσθαι, ὅτι ὁ δεῖνά μου προάγει. Εἰ γὰρ τοῦτο ἡγήσεται, καὶ τιμήσει, καὶ αἰσχυνθήσεται, καὶ ἀγαπήσει, καὶ οὐδὲ φθονήσει· κρεῖττον γὰρ φθόνου τὸ ὑπερέχον, ἐπεὶ πρὸς τὸν ἀντίπαλον, ὁ φθόνος γίνεσθαι φιλεῖ. Εἰ δὲ καὶ ἐκ τῶν δύο μερῶν ἔσται αὕτη ἡ οἴησις, ὅρα τὴν εἰρήνην ὅση. Ὅρα δέ. Οὐκ εἶπε μείζονας, ἀλλ', ὃ πλέον ἦν, ὑπερέχοντας φησίν, ἑαυτῶν. « Μὴ τὰ ἑαυτῶν ἕκαστος. » Ὅταν γὰρ τὸ ἴδιον συμφέρον

A et causa perditionis. Loquitur autem de quibusdam incredulis, qui prædicationi adversabantur, « Quia vobis donatum est. » Vide quod non noverit differentiam voluntatis Patris a voluntate Filii. Cum enim dixisset quod hoc quoque a Deo sit, subjungit : Quia vobis donatum est a Christo. (Nam ὑπὲρ capitur pro ὑπὸ, id est *a*) rem ponens quæ commune sit donum Patris ac Filii. « Hoc a Christo. » Majus ac dignius reddens molestias ferre ab his qui prædicationi adversantur, dicit a Deo hoc ipsis datum esse, tum ut in Christum crederent, tum ut cum ipsis afflictionibus decertare possent.

I, 30; II, 1-4. « Idem certamen habentes quales vidistis in me, et nunc auditis in me. Si qua igitur « consolatio in Christo, si quod solatium, si qua communio Spiritus, B si qua viscera ac miserationes, complete meum gaudium, ut similiter effecti sitis, eamdem charitatem habentes, unanimes, idem sentientes, ne quid fiat per contentionem aut per inanem « gloriam, sed per humilitatem animi alium quisque « se præstantiorem existimet, ne sua quisque spectetis, sed unusquisque quæ sunt aliorum. »

Papæ quantum est habere idem cum Paulo certamen. Factus est enim Paulus ipsis exemplar cum Philippus certaret, quomodo oporteat pro fide certare. « Si qua igitur consolatio. » Si qua, inquit, vobis mei ratio habetur, etsi quam in afflictionibus mihi dare vultis consolationem, etsi quod solatium moti ex charitate, complete meum gaudium. « Si qua communio Spiritus. » Si habetis, inquit, mecum communicationem in Spiritu sancto: C etsi quid in vobis est viscerum ac miserationum, complete meum gaudium, invicem diligendo, ac si diceret : si quam mihi remunerationem dare debetis ob meos erga vos labores, in hoc mihi exsolvite ut invicem diligatis. « Ut similiter affecti sitis. » Et quid est quod pro his omnibus exhiberi tibi cupis a nobis? Ut similiter, inquit, affecti sitis, et nullus adversus alium seditionem agat, aut dissentiat. Vel etiam de dogmatis loquitur, petens pro omnibus ut unanimes sint in fide. **79** « Eamdem charitatem habentes. « Non hic multam et ille parvam, sed æqualem et eamdem omnes. « Unanimes. » Effecti videlicet. Et rursum geminat ac iterat quod dixit, similiter affecti sitis. « Ne quid fiat per contentionem. » Deinceps etiam docet quo- D modo contingat esse unanimes. Nihil, inquit, faciendo per contentionem, hoc est, æmulationem sive rixam, neque per inanem gloriam. « Sed per humilitatem animi. » Papæ, quid ait? Per humilitatem, inquit, animi alium quisque se præstantiorem existimet, et alium per omnia esse se majorem. Magnum siquidem est ut vel altera pars hoc ducat puto ille me præcellit. Nam si hoc existimaverit, etiam honorabit ac reverebitur et amabit, nec invidebit : quod enim excellens est, superat invidiam : invidia namque exerceri cupit erga ualem æmulum. Quod si fuerit hæc opinio ex utraque parte, vide quanta pars sequetur. Anidmadverte autem

νετο. Οὐκοῦν καὶ μορφὴν Θεοῦ λεγόμενος ἔχειν. Θεὸς A ἦν. Ἐπὶ γὰρ τῶν δύο, μορφὴ κεῖται. Ἀλλὰ τί Ἄρειος; Οὕτω, φησὶν, ὑποδεέστερός ἐστιν ὁ Υἱὸς, ὅτι οὐχ ἥρπασε τὸ εἶναι ἴσα, φησὶ, Θεῷ τῷ μεγάλῳ. Ἐκεῖνο γὰρ ἁρπάζει τις, ὃ οὐκ ἔχει, φησί. Ἀλλὰ τί ἡμεῖς πρὸς αὐτόν; Πρῶτον μὲν οὐδαμοῦ αἱ Γραφαὶ μέγαν ἡμῖν ἢ μικρὸν εἰσηγοῦνται Θεόν. Ἔπειτα ὁ μικρὸς κατὰ τὸν ὑμῶν λόγον, πῶς ἂν ἥρπασε τὸ γενέσθαι μέγας; Οὐ γὰρ ἠδύνατο κἂν ἠβουλήθη. Ἔπειτα ὁ Παῦλος ταπεινοφροσύνης εἰσήγαγε παράδειγμα. Οὐκ ἂν οὖν εἶπεν, Ἐπειδὴ ὁ μικρὸς τῷ μεγάλῳ οὐκ ἐπανέστη Θεῷ, ἀφείλετε ὑποκαταβαίνειν ἀλλήλους. Ἀλλὰ δείξας τὸ ἴσον Πατρὸς καὶ Υἱοῦ, εἶπεν ὅτι ἀπὸ ταπεινοφροσύνης σάρκα ἐφόρεσε. Τὸ γὰρ μὴ ἐπαναστῆναι τῷ μείζονι, ποία ταπεινοφροσύνη; Ἀσθενείας μᾶλλον τοῦτο ἦν καὶ ἀδυναμίας. B Ἀλλὰ τὸ τὸν ἴσον καὶ ὁμοδύναμον ἔχοντα ταπεινωθῆναι καὶ ἄνθρωπον γενέσθαι. Τοῦτο ταπεινοφροσύνης. Ὅρα δὲ αὐτὴν τὴν βίβλον. Ὧδε γὰρ ὡς ἐν αἰνίγματι γέγραπται· « Οὐχ ἁρπαγμὸν ἡγήσατο. Τουτέστι, κατὰ ἁρπαγήν. « Τὸ εἶναι ἴσα Θεῷ. » Ὅταν τις ἁρπάσῃ τι, οὐδὲ ἀποθέσθαι αὐτὸ βούλεται, φοβούμενος τὴν ἀπώλειαν αὐτοῦ. Ὅταν δέ τις ἔχῃ φυσικὸν καὶ ἴδιον, εὐχερῶς αὐτὸ ἀποτίθεται. Οἶδε γὰρ ὅτι ὅταν θέλῃ, πάλιν λαμβάνει αὐτό. Τί οὖν φησιν; Ὁ Υἱὸς τοῦ Θεοῦ οὐκ ἐφοβήθη καταβῆναι τοῦ ἀξιώματος. Οὐ γὰρ ἁρπαγμὸν ἡγήσατο τὴν θεότητα αὐτοῦ, τουτέστιν, οὐ γὰρ ᾔδει κατὰ ἁρπαγὴν ἔχων τὸ εἶναι ἴσος τῷ Πατρὶ, ἀλλὰ κατὰ φυσικὸν ἀξίωμά, φησι. Διὰ τοῦτο ἑαυτὸν ἐκένωσεν ἄχρι τῆς δούλου μορφῆς ἐν ὁμοιώματι ἀνθρώπων γενόμενος. Τί δὲ C ἐστιν ὁμοίωμα ἀνθρώπου; Δηλονότι ἄλλος ἄνθρωπος. Διατί δὲ εἶπεν ὁμοίωμα ἀνθρώπου; Ὅτι εἶχέ τινα ὑπὲρ ἄνθρωπον, τὸ εἶναι καὶ Θεὸς, τὸ ἄνευ συνουσίας τεχθῆναι. Τὸ, Σχήματι εὑρεθεὶς ὡς ἄνθρωπος, φησὶν οἱ Εὐτυχιανισταὶ, Ἰδοὺ οὐκ ἦν φύσει ἄνθρωπος. Ἀλλὰ φαμεν τοῦτο εἰρῆσθαι, ἵνα μὴ νομισθῇ εἰς ἀνθρωπότητα τετράφθαι ἡ θεότης. Σχήματι δὲ, φησὶν, οἷον ἐν σαρκί. Σαρκὸς γὰρ ἴδιον, τὸ ἐσχηματίσθαι ὡς ἄνθρωπος. Οὐ γὰρ ἦν εἷς τῶν πολλῶν, ἀλλὰ καὶ παρηλλαγμένα εἶχεν. Ἢ τὸ, ὡς ἄνθρωπος, οἷα ἄνθρωπός φησι. Καὶ γὰρ καὶ περὶ βασιλέως μετὰ δόξης προελθόντος φαμὲν, Ἐξῆλθεν ὡς βασιλεύς. Λέγει δὲ καὶ ὁ Εὐαγγελιστής· « Καὶ ἴδομεν τὴν δόξαν αὐτοῦ ὡς Μονογενοῦς παρὰ Πατρός; » τουτέστιν, οἷα Μονογενοῦ. — [ΦΩΤ.] Ὁ γὰρ Χριστὸς καὶ Θεὸς ἡμῶν, οὐ τὸ ἑαυτοῦ ἐσκόπησεν, ἀλλὰ τὸ πάντων συμ- D φέρον καὶ σωτήριον. Διὰ τοῦτο ταπεινοῖ ἑαυτὸν διὰ σαρκώσεως, καὶ ὑψοῖ πάντας ἡμᾶς διὰ τῆς οἰκείας ταπεινώσεως. Ὁ οὖν ἑαυτὸν ταπεινῶν, Χριστοῦ γίνεται μιμητής. Καίτοι αὐτὸς Θεὸς ὢν φύσει καὶ ὑψηλὸς κατ' οὐσίαν. Οἱ δὲ παρὰ ἀνθρώποις ὑψηλοὶ, ἐξ ἁρπαγῆς, ἐκ πλεονεξίας, προσεκτήσαντο τὸ ἐν αὐτοῖς ὑψηλόν. Ἐπεὶ ἥγε φύσις κοινὴ καὶ ἴση καὶ ὁμότιμος ἀνθρώπων ἁπάντων. Εἰ οὖν ὁ φύσει Θεὸς καὶ φύσει ὑψηλὸς ἐταπείνωσεν ἑαυτὸν δι' ἡμᾶς, οἱ φύσει ὁμότιμοι καὶ ὁμοίως ταπεινοὶ οὐκ ἀφείλομεν

formam servi accepit? manifestum est idem esse quod homo factus est. Igitur qui et formam Dei habere dicebatur, Deus erat: nam in utroque dicitur forma. Sed quid Arius? Ita, inquit, minus habet Filius, quia non rapuit ut æqualis esset Deo magno: illud enim rapit quispiam quod non habet. Sed quid nos illi? **81** Primum quidem Scripturæ nequaquam parvum aut magnum inducunt nobis Deum. Deinde qui juxta vestrum sermonem parvus est, quomodo rapuisset ut magnus fieret? neque enim potuisset etiam si voluisset. Ad hæc Paulus dejectionis animi exemplum induxit. Itaque non dixit Quoniam parvus non insurrexit in magnum Deum, debetis invicem vos submittere: sed cum Patris et Filii ostendisset æqualitatem, dixit quod exanimi humilitato carnem gestavit. Nam in majorem non insurgere, quænam est animi humilitas? impotentiæ potius fuisset ac imbecillitatis: sed eum qui æqualis erat et æque potens, ultro humiliari et hominem fieri, hoc modesti est animi. Animadverte autem ipsam libri scripturam. Nam hic velut in ænigmate scriptum est: « Non rapinam arbitratus est, » hoc est, esse secundum rapinam. « Ut æqualis esset Deo. » Ubi quis aliquid rapuerit, non vult illud deponere, veritus ne sibi pereat. At ubi quis naturale habuerit et proprium, libens illud deponit: novi enim quod ubi libuerit, rursus ipsum accipiet. Quid ergo ait? Filius Dei non timuit a dignitate discedere: non enim rapinam existimavit esse divinitatem suam: hoc est, novit siquidem quod ex rapina non haberet ut esset æqualis Patri, sed naturali divinitaie. Propter hoc seipsum eximanivit usque ad servi formam in similitudine hominum factus. Quid est autem similitudo hominis? sane alius homo. Quaré autem dixit similitudinem hominis? Quia aliqua habuit super hominem, nempe quod Deus etiam esset, quodque etiam sine commistione genitus esset. Ex eo autem quod sequitur, Habitu inventus ut homo, dicunt Eutychianistæ: Ecce non erat natura homo. Sed dicimus hoc dictum esse ne divinitas existimaretur commutata esse in humanitatem. Habitu autem sive figura, hoc est, in carne. Siquidem carnis proprium est figuratum esse ut homo. Neque enim unus e vulgo erat, verum diversa etiam habeat. Aut ut homo, id est, utpote homo. Etenim de rege quoque cum gloria procedente dicimus: Egressus est tanquam rex. Ait autem et Evangelista: « Vidimus gloriam ejus, gloriam quasi « Unigeniti a Patre [8], hoc est, utpote Unigeniti. Nam Deus et Christus noster non ad id quod suum est respexit, **82** sed ad id quod omnibus utile est et salutare, propterea seipsum humiliat per incarnationem, et nos omnes exaltat per suam humiliationem. Qui ergo seipsum humiliat, Christi fit imitator. Atqui ipse, cum natura Deus esset et excelsus per essentiam. Qui autem inter omnes excelsi sunt, ex rapina et ex avaritia nacti sunt

[8] Joan. I, 14.

A ἀλλήλοις ταπεινοῦσθαι, καὶ τὰ οἰκεῖα συνεπίστασθαι μέτρα; Ἐὰν δὲ ταπεινωθῶμεν, ὑπερυψοῖ καὶ ἡμᾶς ὁ Θεὸς, χαριζόμενος ἡμῖν ἃ ὀφθαλμὸς οὐκ εἶδε, καὶ οὖς οὐκ ἤκουσε, καὶ ἐπὶ καρδίαν ἀνθρώπου οὐκ ἀνέβη. « Μακάριοι, φησὶν, οἱ πτωχοὶ τῷ πνεύματι, ὅτι αὐτῶν ἐστιν ἡ βασιλεία τῶν οὐρανῶν. Καίτοι καὶ εἰ μὴ τοῦτο ἦν, αὐτόθεν ἐστὶν ὑψηλὸν καὶ μέγα τὸ ἀξιωθῆναι μιμητὰς γενέσθαι Χριστοῦ, « Ἀλλ' ἑαυτόν. » Ποῦ εἰσιν οἱ λέγοντες ὅτι κατὰ ἀνάγκην καὶ ἐπιταγὴν τοῦ Πατρὸς ἐκὼν ἐνηνθρώπησεν; « Ἐκένωσεν. » Ἐπειδὴ γὰρ μὴ κατὰ ἁρπαγὴν ᾔδει ἔχων τὸ εἶναι ἴσα Θεῷ, ἀλλ' ἀπὸ φύσεως καὶ συναϊδίου ἀξιώματος, διὰ τοῦτο θαῤῥῶν ἐκένωσεν ἑαυτὸν, τουτέστιν, ἐταπείνωσε καὶ γέγονεν ἄνθρωπος, τὸ εἶναι Θεὸς μὴ ἀποβαλών. Ὡς εἴ γε ᾔδει κατὰ ἁρπαγὴν B ἔχων τὸ εἶναι ἴσα Θεῷ, οὐκ ἄν ποτε ἐνηνθρώπησε, πτοούμενος, μὴ καταβιβασθῇ. « Μορφὴν δούλου λαβών. » Ὅρα ἀσφάλειαν τοῦ Παύλου. Ἐπὶ μὲν γὰρ τῆς θεότητος, τὸ ὑπάρχων τέθεικε, τὸ συναΐδιον δηλῶν. Ἐπὶ δὲ τῆς ἀνθρωπότητος, τὸ, Λαβὼν, καὶ τὸ, Γενόμενος, δεικνὺς ταύτης ἐπίκτητον. « Εὑρεθεὶς ὡς ἄνθρωπος, » Οἷα ἄνθρωπος. Ὅρα δὲ τὴν κάτω παραγραφήν. « Ἐταπείνωσεν ἑαυτόν. » Εἰ οὖν ἄνθρωπος ἦν ψιλὸς ὅ δοκεῖ τοῖς αἱρετικοῖς, πῶς ἐταπεινοῦτο γενόμενος ὃ ἦν; Πάλιν δὲ τὸ, Ἑαυτὸν, τὸ ἑκούσιον ἡμῖν δείκνυσιν. « Γενόμενος ὑπήκοος. » Ὡς Υἱὸς, οὐχ ὡς δοῦλος. Διὰ τούτου γὰρ μάλιστα ἔδειξεν ὅτι ἐστὶ γνήσιος Υἱὸς, ῷ ὑπήκουσε. Διὰ τοῦτο γὰρ εἶπεν, Ἐταπείνωσεν ἑαυτὸν, ἵνα μὴ δουλοπρεπές τι ἐνθυμηθῇς. Διὰ τοῦτο δὲ ὑπήκοος εἶπεν, ἵνα τὴν πρὸς C τὸν Πατέρα ὡς αἴτιον δείξῃ τιμήν. « Μέχρι θανάτου. » Πολλαὶ ὑπερβολαὶ ταπεινώσεως, τὸ ἄνθρωπον γενέσθαι, τὸ ἀποθανεῖν, τὸ διὰ σταυροῦ.

inter eos celsitudinem. Quandoquidem communis natura est æqualis et ejusdem honoris omnium hominum. Si ergo is qui natura Deus est et natura excelsus, seipsum propter nos humiliavit, nos qui natura æquales sumus et æqualiter humiles et abjecti, annon debemus invicem humiliari, et propriæ mensuræ conscii esse? Quod si nos ipsos humiliaverimus, superexaltat nos Deus, gratiose largiens quæ oculus non vidit, nec auris audivit, nec in cor hominis ascenderunt [9]. « Beati, inquit, pauperes spiritu, quoniam ipsorum est regnum cœlorum [10]. » Atqui etiam si hoc non esset, inde celsitudo est et magnitudo quod digni habeamur ut Christi simus imitatores. « Sed seipsum. » Ubi sunt qui dicunt quod ex necessitate et Patris subjectione invitus est incarnatus? « Exinanivit. » Quoniam enim non ex rapina se habere novit ut æqualis esset Deo, sed a natura et coæternitate dignitatis, propterea confidenter exinanivit semetipsum, hoc est, humiliavit et factus est homo, non abjiciendo quod Deus esset. Quasi dicat: Si novisset se ex rapina habere quod Deo æqualis esset, nunquam incarnatus fuisset, veritus ne deprimeretur. « Forma servi sumpta. » Considera Pauli loquendi modum. Siquidem de divinitate loquens, ait: Cum esset, coæternitatem significans: de humanitate vero, Sumpta: et Factus, ostendens quod adventitia esset « Inventus ut homo. » Utpote homo. Vide autem inferiorem annotationem. « Humiliavit semetipsum. » Quod si nudus homo erat, ut videtur hæreticis, quomodo humiliabatur factus quod erat? rursum autem quod ait: Semetipsum, voluntariam dejectionem nobis significat. « Factus obediens. » Tanquam Filius, non tanquam servus. Per hoc enim potissimum ostendit quod naturalis esset Filius, quia obedivit. Nam propterea dixit: Humiliavit semetipsum, ne quid servile cogites: ob id audit ait: Obediens, ut ostendat honorem quem Patri tanquam suo principio deferebat. **83** « Usque ad mortem. » Multæ sunt humiliationis excellentiæ: hominem fieri, mori, idque per crucem.

Διὸ καὶ ὁ Θεὸς αὐτὸν ὑπερύψωσε, καὶ ἐχαρίσατο αὐτῷ ὄνομα, τὸ ὑπὲρ πᾶν ὄνομα, ἵνα ἐν τῷ ὀνόματι Ἰησοῦ, πᾶν γόνυ κάμψῃ ἐπουρανίων καὶ ἐπιγείων καὶ καταχθονίων, καὶ πᾶσα γλῶσσα ἐξομολογήσηται ὅτι Κύριος Ἰησοῦς Χριστὸς εἰς δόξαν Θεοῦ Πατρός.

Ὅταν τῆς ἐνανθρωπήσεως ἐπιλάβηται ὁ Ἀπό- D στολος, πάντα λοιπὸν τὰ ταπεινὰ ἀδεῶς φθέγγεται, τῆς σαρκὸς τὰ ταπεινὰ δεχομένης. « Καὶ ἐχαρίσατο αὐτῷ ὄνομα. » Περὶ τῆς σαρκὸς ταῦτα δέξαι, μηδαμοῦ διαιρῶν. Ποῖον δὲ τὸ χαρισθὲν ὄνομα; τὸ Χριστὸς, τὸ Υἱὸς, τὸ Θεός. Ταῦτα γὰρ καὶ μετὰ σαρκὸς καλεῖται. — [ΒΑΣΙΛ.] Εἰ μετὰ τὴν ἐνανθρώπησιν διὰ τὴν ὑπακοὴν τὸ ὑπὲρ πᾶν ὄνομα τῷ Υἱῷ Θεῷ ὄντι ὁ Πατὴρ ἐχαρίσατο, καὶ πᾶσα γλῶσσα ἐξωμολογήσατο Κύριον, πρὸ τῆς ἐνανθρωπήσεως δὲ, οὔτε τὸ ὄνομα τὸ ὑπὲρ πᾶν ὄνομα εἶχεν, οὔτε διὰ πάντων τὴν ὁμολογίαν τοῦ εἶναι Κύριος, μείζων οὖν ἐγένετο μετὰ τὴν ἐνανθρώπησιν τοῦ πρὸ τῆς

II, 9-11. « Quapropter et Deus superexaltavit illum « ac donavit illi nomen quod est super omne nomen: « ut in nomine Jesu omne genu se flectat, cœlestium « et terrestrium ac infernorum: omnisque lingua « confiteatur quod Dominus sit Jesus Christus ad « gloriam Dei Patris. »

Ubi incarnationem complexus est Apostolus, omnia deinceps impavide proloquitur, cum caro admittat humilia, « Ac donavit illi nomen. » De carne hæc accipito, nequaquam personam dividens. Quodnam est autem nomen quod donatum est? Christus, Filius, Deus. His enim nominibus etiam cum carne appellatur. Si post incarnationem propter obedientiam nomen quod erat super omne nomen Pater Filio qui Deus erat donavit, et omnis lingua Dominum confessa est: ante incarnationem vero neque nomen quod est super omne nomen habebat, neque confessionem ab omnibus quod Dominus esset, major fuit igitur post incarnationem

[9] I Cor. II, 9. [10] Matth. V, 3.

ἐνανθρωπήσεως. Ὅπερ ἄτοπον. Τοιοῦτον δέ ἐστι καὶ τό, « Ἐδόθη μοι πᾶσα ἐξουσία εν οὐρανῷ καὶ ἐπὶ γῆς. » Εἰς τὴν ἐναλθρώπησιν οὖν, καὶ οὐκ εἰς τὴν θεότητα ταῦτα δεῖ ἐννοεῖν. « Πᾶν γόνυ κάμψῃ. » Εἰς προσκύνησιν δηλονότι. « Ἐπουρανίων καὶ ἐπιγείων. » Ἀγγέλων, καὶ ἀνθρώπων, καὶ δαιμόνων. Καὶ γὰρ καὶ δαίμονες ἐπέγνωσαν. (Διό φασιν· « Οἴδαμέν σε τίς εἶ, » ὅτι ὁ ἅγιος τοῦ Θεοῦ.) Καὶ ἐπιγνώσονται, ὅταν ὡς κριτὴς καθίσῃ. Ἢ ὅτι καὶ οἱ δίκαιοι καὶ οἱ ἁμαρτωλοί. « Καὶ πᾶσα γλῶσσα ἐξομολογήσηται. » Τί ἐξομολογήσεται; Ὅτι Κύριος Ἰησοῦς Χριστὸς εἰς δόξαν Θεοῦ Πατρός. Δόξα γὰρ Πατρὸς, τὸ ἔχειν τοιοῦτον Υἱὸν, πάντων Δεσπότην, καὶ Ποιητὴν καὶ Θεὸν, καὶ ᾧ κλίνει πᾶν γόνυ, καὶ πᾶσα γλῶσσα ἐξομολογήσεται.

Ὥστε, ἀγαπητοί μου, καθὼς πάντοτε ὑπηκούσατε, μὴ ὡς ἐν τῇ παρουσίᾳ μου μόνον, ἀλλὰ νῦν πολλῷ μᾶλλον ἐν τῇ ἀπουσίᾳ μου, μετὰ φόβου καὶ τρόμου τὴν ἑαυτῶν σωτηρίαν κατεργάζησθε· ὁ Θεὸς γὰρ ἐστιν ὁ ἐνεργῶν ἐν ὑμῖν, καὶ τὸ θέλειν καὶ τὸ ἐνεργεῖν ὑπὲρ τῆς εὐδοκίας.

Τὰς γὰρ μετ' ἐγκωμίων παραινέσεις, εὐχερῶς ἕκαστος δέχεται. « Καθὼς πάντοτε ὑπηκούσατε, » ὡσεὶ ἔλεγεν· Ἑαυτοὺς καὶ νῦν μιμήσασθε, καὶ ἃ ἐποιεῖτε, πάλιν ποιήσατε. « Μὴ ὡς ἐν τῇ παρουσίᾳ μου μόνον. » Τότε μὲν γὰρ ἴσως ἐδοκεῖτε, διὰ τὴν πρὸς ἐμὲ αἰδῶ πάντα πράττειν, νῦν δὲ ἐὰν ἐπιτείνητε τὴν ἀρετὴν διὰ τὸν Θεὸν δόξετε τὰ δέοντα ποιεῖν. « Μετὰ φόβου καὶ τρόμου. » Οὐ γὰρ ἔνι ἄνευ εὐλαβείας καὶ τοῦ δεδοικέναι καὶ τρέμειν, ἀγαθόν τι πρᾶξαι. Πῶς δὲ ἐστι τὸ τρέμειν; Ἐὰν ἐνθυμώμεθα ὅτι πανταχοῦ πρεστιν ὁ Θεὸς, καὶ πάντα ὁρᾷ καὶ ἀκούει, καὶ ὅτι χαλεπαὶ αἱ εὐθύναι. « Δουλεύσατε, φησὶ, τῷ Κυρίῳ ἐν φόβῳ καὶ ἀγαλλιᾶσθε αὐτῷ ἐν τρόμῳ. » Μετὰ φόβου καὶ τρόμου. — [ΦΩΤ.] Καλῶς. Δεῖ γὰρ φοβεῖσθαι καὶ τρέμειν ἐν τῷ ἐργάζεσθαι τὴν ἰδίαν σωτηρίαν ἕκαστον, μή ποτε ὑποσκελισθεὶς, ἐκπέσῃ ταύτης. Πολλοὶ γὰρ εἰσιν οἱ πειρασμοὶ, καὶ πολλοὶ οἱ ἐπιβουλεύοντες, ὅπουγε καὶ αὐτὸ τὴν ἀρετὴν ἀσκῆσαι ἐνίοις εἰς τοὐναντίον ἐκβέβηκεν, ἀπονοίας καὶ ὑπερηφανίας ὑπόθεσις γενόμενοι. Δεῖ οὖν διὰ ταῦτα δεδοικότας καὶ τρέμοντας, τὴν ἑαυτῶν σωτηρίαν κατεργάζεσθαι. Εἰ μὴ γὰρ ὁ Θεὸς τὸν ἀγῶνα καὶ τὴν μετὰ φόβου σπουδὴν βλέπων συναντιλάβηται, καὶ τὸ θέλειν αὐτὸ οὐκ εἰς ἀγαθὸν ἀποβήσεται τέλος, καὶ τὸ ἐνεργεῖν οὐκ ἂν κριθείη πρᾶξις ἀγαθή. Ἠθέλησε γὰρ ὁ Κάϊν θυσίαν Θεῷ προσαγαγεῖν, πρᾶγμα θελήσας τότε μάλιστα ἐπαινετὸν, καὶ ἐνήργησεν. Ἔθυσε γάρ· ἀλλ' οὐδέτερον ἀπεδέχθη παρὰ Θεοῦ. Οὐ γὰρ ἦν μετὰ φόβου καὶ τρόμου. Διὸ οὐδὲ συναντελάβετο τὸ θεῖον, οὐδ' εἰς τέλος αὐτῷ ταῦτα ἐξέβη χρηστόν. Αὐτὸς δὲ ἐνεργεῖν φησι τὸν Θεὸν εἰκότως. Καὶ γὰρ συναντιλαμβανόμενος ἡμῶν, αὐτός ἐστιν ὁ τελειῶν καὶ οἱονεὶ μορφοποιῶν τὴν ἡμετέραν καὶ θέλησιν καὶ ἐνέργειαν.

A quam antea esset, quod absurdum est. Hujusmodi est autem et illud : « Data est mihi omnis potestas in cœlo et in terra [11]. » Ad incarnationem igitur, et non ad divinitatem hæc referre oportet. « Omne genu se flectat. » Ad adorationem videlicet. « Cœlestium et terrestrium. » Angelorum et hominum ac dæmonum. Dæmones siquidem et cognoverunt, idcirco dicebant : « Novimus te quis sis [12], » nempe sanctus ille Dei, et cognoscent quando ut judex descenderit. At quia et justi et peccatores. « Omnisque linga confiteatur. » Quid confitebitur? Quod Dominus sit Jesus Christus ad gloriam Dei Patris. Est enim Patris gloria talem habere lium, omnium Dominum et Conditorem ac Deum, et cui se flectat omne genu, et omnis lingua confiteatur.

B II, 12, 13. « Proinde, dilecti mei, quemadmodum « semper obedistis, non tanquam in præsentia « mea solum, sed tunc multo magis in absentia « mea cum timore ac tremore vestram ipsorum « salutem operemini. **84** Nam Deus est is qui agit « in vobis et ut velitis, et ut efficiatis pro bene« placito. »

Quoniam exhortationes cum encomiis facilius quisque admittit, ideo ait : « Quemadmodum semper obedistis. » Ac si diceret : Vos ipsos nunc quoque imitemini, et quæ faciebatis facite. « Non tanquam in præsentia mea solum. » Etenim tunc fortassis videbamini ob mei pudorem omnia facere : nunc vero si auxeritis virtutem, videbimini propter Deum fecisse quæ oportet. « Cum timore C et tremore. » Non enim contingit sine reverentia et timore ac tremore aliquod bonum operari. Quomodo enim contingit tremere? Si consideravimus quod ubique adest Deus, omniaque audit et intuetur : quodque graves exiguntur rationes ac pœnæ. « Servite, inquit, Domino in timore, et exultate ipsi in tremore [14]. » Cum timore ac tremore. Recte : Siquidem oportet timere ac tremere dum quisque propriam operatur salutem, nequando fraude circumventus ab hac excidat. Variæ sunt tentationes et afflictiones, multique insidiatores : ubi sane in quibusdam ipsam quoque exercere virtutem, contrarium accepit eventum : dum factum est argumentum arrogantiæ ac superbiæ. Ob hæc oportet quosque timentes ac trementes suam operari salutem. Nisi enim D Deus videns certamen studiumque cum timore, adjuvet : nec ipsum velle, finem bonum sortietur, nec ipsum operari bona actio judicari poterit. Voluit namque Cain sacrificium Deo offerre [14], rem volens quæ tunc maxime laudabilis erat ; et exsecutus est ; sacrificavit enim : sed neutrum Deo acceptum fuit, siquidem non erat cum timore ac tremore. Ideo neque divinum accepit auxilium, neque hæc in commundum finem illi processerunt. Merito autem Deum ait operari : siquidem ipse est auxiliator noster, ipse qui perficit et veluti formam addit

[11] Matth. XXVIII, 18. [12] Matth. VIII, 29. [13] Psal. II, 11. [14] Gen. IV, 1 seqq.

φησὶ, καὶ οἷον θυσίαν μέλλω καὶ σπονδὴν ἐμαυτὸν προσφέρειν Χριστῷ (τὸ γὰρ ὑπὲρ Χριστοῦ ἀποθανεῖν, θυσίαν ἐστὶν ἑαυτὸν προσενέγκαι Χριστῷ), χαίρω, φησίν. Οὐ τοῦτο δὲ εἶπεν, ὡς νῦν ἀποθνήσκειν μέλλων, ἀλλὰ τὸ ὕστερον ἐσόμενον προεξηγεῖται, καὶ προπαραμυθεῖται τοὺς μαθητὰς, δεικνὺς ὡς οὐ χρὴ λυπεῖσθαι ἐπὶ τῇ τελευτῇ αὐτοῦ, ἥτις ὡς σπονδὴ καὶ θυσία προσάγεται Χριστῷ, ἀλλὰ καὶ χαίρειν.

Ἀλλ' εἰ καὶ σπένδομαι ἐπὶ τῇ θυσίᾳ καὶ λειτουργίᾳ τῆς πίστεως ὑμῶν, χαίρω καὶ συγχαίρω πᾶσιν ὑμῖν. Τὸ δ' αὐτὸ καὶ ὑμεῖς χαίρετε καὶ συγχαίρετέ μοι.

[ΦΩΤ.] Τὸ χωρίον τοῦτο, ἢ ὡς οἱ πρὸ ἡμῶν ἐξηγήσαντο ἐκληπτέον, ἢ καὶ οὕτως· Ἀλλ' εἰ καὶ θύομαι διὰ τὴν θυσίαν καὶ λειτουργίαν τῆς πίστεως ὑμῶν, ἣν ἱερούργησα τῷ Θεῷ, χαίρω μὲν ὡς ἀληθῶς. Χαρὰ γὰρ διδασκάλου, ἡ τῶν μαθητευθέντων τελειότης. Συγχαίρω δὲ, ὅτι καὶ αὐτοὶ τελειούμενοι χαρᾶς ἀπολαύετε μεγίστης. Ὥστε ἐγὼ μὲν διὰ τοῦτο χαίρω καὶ συγχαίρω ὑμῖν, καὶ ὑμεῖς δὲ ὀφείλετε χαίρειν, ὅτι γίνεσθε ἐν τελειότητι, καὶ συγχαίρειν ἐμοὶ, ὅτι ηὐφράνατε τὸν διδάσκαλον. Δοκεῖ δὲ ἴσως τό· « Ἀλλ' εἰ καὶ σπένδομαι, » ἔννοιαν παρεισάγειν, ὅτι εἰ μὴ ἐπὶ τῇ θυσίᾳ αὐτῶν ἐσπένδετο, ἐλυπεῖτο ἄν. Τοῦτο γὰρ ὑποφαίνει ὁ τοῦ λόγου σχηματισμός. Καί φαμεν, ὅτι οὐδὲ τοῦτο ἄτοπον. Εἰ γὰρ αὐτὸς προέφη ἀναγκαιότερον ἡγεῖσθαι τὸ ἐπιμένειν αὐτὸν τῇ σαρκὶ διὰ τὴν προκοπὴν καὶ τὴν τελείωσιν τῶν μαθητῶν, πάντως ἂν ἐλυπήθη θυόμενος, ἐκείνους μήπω τελειώσας, μηδὲ τὴν πίστιν αὐτῶν ὡς θυσίαν ἔχων καὶ λειτουργίαν προσαγαγεῖν τῷ Χριστῷ. — Καὶ ἄλλως δέ. Οὐχ ἁπλῶς ἂν ᾑρετίσατο θύεσθαι, εἰ μὴ ἐφ' ᾧ σπουδαῖος καὶ θερμὸς κήρυξ τῆς πίστεως γέγονε, καὶ ἐφ' ᾧ τοὺς μαθητὰς οὕτως κατήρτισεν, ὥστε δύνασθαι αὐτῶν ὡς θυσίαν καὶ λειτουργίαν τὴν πίστιν προσάγειν τῷ Θεῷ. Ὁ γὰρ διὰ ταῦτα θυόμενος, οὗτος ὡς ἀληθῶς χαίρει καὶ ἀγάλλεται θυόμενος. Οὐδεὶς γὰρ μάτην αἱρεῖται σφάττεσθαι. — Δυνατὸν δὲ καὶ οὕτως· Σπένδομαι νῦν τοῖς πειρασμοῖς καὶ ταῖς θλίψεσι. Καὶ γὰρ ἀλλαχοῦ φησι, « Καθ' ἡμέραν ἀποθνήσκω.[15] » Ἀλλ' εἰ καὶ θύομαι, φησὶ, τοῖς πειρασμοῖς καὶ ταῖς θλίψεσι (δεσμὰ γὰρ περιέκειτο αὐτῷ), ἀλλ' οὖν ἐπὶ τῇ θυσίᾳ καὶ λειτουργίᾳ τῆς πίστεως ὑμῶν χαίρω, καὶ ἑξῆς — Ἢ καὶ οὕτως· Ἀλλ' οὖν ὅτι ἐπὶ τῇ θυσίᾳ, τουτέστιν, ἕνεκεν ὑμῶν καὶ τοῦ εἰς ὑμᾶς κηρύγματος, χαίρω, καὶ ἑξῆς. Ἐπὶ τῇ θυσίᾳ. » Εἰ καὶ τελευτῶ, φησὶ, καὶ σπένδομαι, χαίρω καὶ συγχαίρω ἐπὶ τῇ θυσίᾳ καὶ λειτουργίᾳ τῆς πίστεως ὑμῶν, τουτέστι, χαίρω ὅτι καὶ ὑμᾶς ὡς θυσίαν καὶ λειτουργίαν προσφέρω Χριστῷ· μᾶλλον δὲ οὐχ, ὑμᾶς, ἀλλὰ τὴν πίστιν ὑμῶν, ὡς θυσίαν καὶ λειτουργίαν προσφέρω. Χαίρω οὖν, ὅτι ἐγὼ σπένδομαι· συγχαίρω δὲ καὶ ὑμῖν, ὅτι τὴν πίστιν ὑμῶν ὡς θυσίαν καὶ λειτουργίαν προσφέρειν μέλλω Χριστῷ. « Χαίρετε καὶ συγχαίρετέ μοι. » Ἐπὶ μὲν τῇ

[15] I Cor. xv, 31.

est, quanquam moriar, et veluti victimam meipsum sim oblaturus Christo (nam pro Christo mori, est seipsum victimam offerre Christo), gaudeo, ait. Non dixit autem hoc quod nunc sit moriturus, sed quod postmodum futurum est prænuntiat, et antea discipulos consolatur : ostendens quod non oporteat contristari ob mortem ipsius, qui tanquam sacrificium et oblatio offertur Christo, sed potius gaudere.

II, 17, 18. « Quinetiam si immolor super sacrificio et oblatione fidei vestræ, gaudeo et congaudeo omnibus vobis. Ob idipsum autem et vos gaudete ac congaudete mihi.

Particula hæc aut intelligenda est sicut majores nostri interpretati sunt, aut hoc etiam modo : Quinetiam si immolor super hostia sacrificioque fidei vestræ quam in sacrificium obtuli Deo, gaudeo re vera : nam præceptoris gaudium est perfectio discipulorum : congaudeo vero quod et vos perfecti maximo fruamini gaudio. Itaque ego quidem propter hoc gaudeo et congaudo vobis. Et vos autem gaudere debetis, quod in perfectione sitis : et congaudere mihi, quod præceptorem exhilaraveritis. Fortassis autem dictum illud : « Quinetiam si immolor, » benevolentiam præ se ferre videtur ; quod si non ob sacrificium ipsorum immolatus fuisset, certe contristatus fuisset. Nam hoc subindicat series sermonis. Et dicimus quod hoc absurdum non est. Si enim ipse prædixit se magis necessarium ducere, ut in carne permaneret propter profectum et perfectionem discipulorum, omnino sane contristatus fuisset, si immolatus fuisset prius quam perfectos eos reddisset : neque fidem ipsorum 87 tanquam victimam et oblationem Christo offerre potuisset. — *Præterea et alio modo :* Non simpliciter immolari elegit, nisi quia probus et fervens fidei prædicator erat : et quia discipulos adeo perfecerat, ut posset ipsorum fidem tanquam sacrificium ac oblationem Deo offerre. Nam qui propter hæc immolatur, hic vere gaudet et exsultat immolatus. Nullus enim frustra elegit jugulari. — *Potest autem et hoc modo dici :* Immolor nunc tentationibus et afflictionibus. Siquidem alibi ait : « Quotidie morior[15]. » Sed quanquam tentationibus et afflictionibus, inquit, immolor (nam vinculis constringebatur), attamen ob sacrificium et oblationem fidei vestræ gaudeo, etc. — *Aut hoc quoque modo :* At certe ob sacrificium, id est, propter vos et prædicationem erga vos gaudeo, etc. « Super sacrificio. » Quanquam moriar, inquit, et immoler, gaudeo et congaudeo super sacrificio et oblatione fidei vestræ : hoc est, gaudeo quod etiam vos tanquam sacrificium et oblationem offeram Christo : imo potius non vos, sed fidem vestram tanquam sacrificium et oblationem offeram. Gaudeo ergo quod ego immoler : congaudeo autem et vobis quod fidem ve-

Μετὰ ἐπαίνων καὶ τοῦτον ἀποστέλλει ὡς τὸν Τιμόθεον, διὰ τὴν ἐκεῖ γεγραμμένην αἰτίαν. « Καὶ συστρατιώτην μου. » Τοῦτο μεῖζον τοῦ συνεργοῦ. Ἔνι γὰρ καὶ ἐν ψιλοῖς συνεργεῖν· ὁ δὲ συστρατιώτης, ἐν κινδύνοις καὶ πειρασμοῖς συνεργεῖ. « Ὑμῶν δὲ ἀπόστολος καὶ λειτουργὸς τῆς χρείας μου. » Δι' αὐτοῦ γὰρ ἦσαν αὐτῷ τὰ πρὸς χρείαν πέμψαντες. Διὸ Ἀπόστολον ἐκείνων, καὶ τῆς οἰκείας χρείας λειτουργὸν αὐτὸν καλεῖ. « Ἐπειδὴ ἐπιποθῶν ἦν. » Τὴν ἀγάπην αὐτοῦ, εἰς σύστασιν προΐσχεται. « Καὶ ἀδημονῶν. » Ἠδημόνει εἰδὼς ὅτι φιλεῖται παρ' ὑμῶν, καὶ διὰ τοῦτο γινώσκων ὅτι λυπηθήσεσθε ἐπὶ τῇ ἀῤῥωστίᾳ αὐτοῦ. « Καὶ γὰρ ἠσθένησε. » Δείκνυσιν ὅτι οὐκ ἀμελήσας ἤργησε πέμψαι τινὰ πρὸς αὐτοὺς, ἀλλ' ἠναγκάσθη. Ὁ γὰρ Ἐπαφρόδιτος ἠῤῥώστει. Τιμόθεον δὲ τὸν καὶ ἐλθεῖν δυνάμενον, μόνον εἶχε, πῶς οὖν ἀπέστειλεν ἂν αὐτόν; « Ἀλλ' ὁ Θεὸς αὐτὸν ἠλέησε. » Τί ἐροῦσιν οἱ αἱρετικοὶ, οἱ λέγοντες κακὸν τὸν κόσμον; Ἰδοὺ γὰρ ὁ Ἀπόστολος ἔλεον Θεοῦ καλεῖ, τὸ ἐαθῆναι τὸν Ἐπαφρόδιτον ἐν τῇ ζωῇ. Διὰ τ δὲ ὅλως (τοῦτο γὰρ ὡς πρὸς Χριστιανοὺς ζητητέον, εἰ τὸ ἀναλῦσαι καὶ σὺν Χριστῷ εἶναι καλόν), ἔλεον λέγει τὴν ἐνταῦθα ζωήν; Καὶ φαμεν, ὅτι δι' ἣν αἰτίαν ἄνω εἶπεν, Ἀναγκαιότερον δὲ τὸ ἐπιμεῖναι τῇ σαρκὶ δι' ὑμᾶς, διὰ ταύτην καὶ νῦν τοῦτό φησιν « Ἀλλὰ καὶ ἐμέ. » Ὅρα πῶς αἰδέσιμον αὐτὸν ποιεῖ, ὡς τῇ ἐκείνου ὑγιείᾳ ἑαυτὸν ἠλεῆσθαι λέγειν. « Ἵνα μὴ λύπην ἐπὶ λύπην σχῶ. » Πρὸς τῇ ἀπὸ τῆς ἀῤῥωστίας αὐτοῦ, καὶ τὴν ἀπὸ τοῦ θανάτου, τουτέστιν, ἵνα μὴ λύπην τὴν τῆς ἀῤῥωστίας αὐτοῦ, ἐπὶ λύπην τὴν τοῦ θανάτου κρατήσω.

Hunc etiam cum laudibus mittit quemadmodum et Timotheum, propter scriptam ibi causam « Ac commilitonem meum. » Hoc magis est, quam esse adjutorem. Contingit enim ut etiam in minimis sit adjutor, commilito vero in periculis et afflictionibus adjutor est. » Vestrum autem apostolum ac ministrum in necessitate mea. » Nam per ipsum neressaria miserant : ideo apostolum illorum, ac ministrum suæ necessitatis appellat. Quandoquidesiderabat. » Charitatem illius in commendationem proponit. « Anxius animi. » Anxius, inquit, animo erat sciens quod a vobis amaretur, et propterea cognoscens quod mœrore afficeremini ob illius ægritudinem. « Siquidem ita infirmus fuit. » Ostendit quod non negligentia torpuerit, dum nullum ad ipsos mitteret, sed necessitate detentus sit. Nam Epaphroditus ægrotabat ; Timotheum, et si ad eos proficisci potuisset, solum habebat, quomodo ergo ipsum mittere potuisset? » Si Deus misertus esi illius. » Quid dicent hæretici, qui asserunt malum esse mundum? Ecce enim Apostolus misericordiæ Dei fuisse dicit quod Epaphroditus in vita sineretur. Quamobrem autem præsentem vitam ait omnino esse misericordiæ (nam hoc tanquam apud Christianos quærendum est), si dissolvi et esse cum Christo melius erat? Et dicimus, quod ob causam qua superius dixit : Manere in carne magis necessarium est propter vos, ob eamdem nunc quoque istud dicit. « Sed et mei. » Vide quam revoreddum illum reddat, cum ipsius sanitate Dominum sui misertum fuisse dicit. « Ne mœrorem super mœrorem haberem. Nempe **90** præter cum qui ortus fuerat ab illius ægritudine, etiam eum qui a morte processit. Hoc est, ne dolorem qui fuerat ex ejus ægritudine, haberem una cum dolore qui sequeretur ex ejus morte.

Σπουδαιοτέρως οὖν ἔπεμψα αὐτὸν ἵνα ἰδόντες αὐτὸν πάλιν χαρῆτε, κἀγὼ ἀλυπότερος ὦ. Προσδέχεσθε οὖν αὐτὸν ἐν Κυρίῳ μετὰ πάσης χαρᾶς, καὶ τοὺς τοιούτους ἐντίμους ἔχετε, ὅτι διὰ τὸ ἔργον τοῦ Χριστοῦ μέχρι θανάτου ἤγγισε, παραβουλευσάμενος τῇ ψυχῇ, ἵνα πληρώσῃ τὸ ὑμῶν ὑστέρημα, τῆς πρὸς μὲ λειτουργίας.

« Πάλιν χαρῆτε. » Μὴ μόνον ἐκ τῆς ἀκοῆς ὅτι ὑγίανεν, ἀλλὰ καὶ ἐκ τῆς θέας. « Κἀγὼ ἀλυπότερος ὦ. » Ἐὰν γὰρ ὑμεῖς χαρῆτε, καὶ ἐγὼ χαίρω, ἀλλ' οὐκ εἶπε, Χαίρω, ἀλλ' οὐδὲ ἄλυπος ἔσομαι, ἀλλὰ ἀλυπότερος, δεικνὺς ὅτι οὐδέ ποτε ἦν χωρὶς λύπης τῆς ὑπὲρ τῶν μαθητῶν, καὶ τῆς ὑπὲρ τοῦ πολέμου τῆς πίστεως. Ὑπὲρ γὰρ τῆς ἐλπίδος ἀεὶ ἔχαιρε. « Προσδέχεσθε οὖν αὐτόν. » Δέξασθε οὖν αὐτὸν, ἢ διὰ τὸν Κύριον, ἢ Θεοῦ θέλοντος. « Καὶ τοὺς τοιούτους ἐντίμους ἔχετε, » οὐ δι' αὐτοὺς ἐκείνους, ἀλλὰ δι' ὑμᾶς τοὺς δεχομένους, ἵνα πλεονάσῃ ὑμῶν ὁ μισθός. « Ὅτι διὰ τὸ ἔργον τοῦ Χριστοῦ. » Οὗτος ἀπελθὼν ἐν τῇ Ῥώμῃ ἐν τῷ ἀποκομίζειν τὰ πρὸς τὴν χρείαν τῷ Παύλῳ, εἰκὸς ὅτι εὗρεν αὐτὸν ἐν πολλῷ κινδύνῳ, ὡς μηδὲ τὸ ἐγγίζειν αὐτῷ, ἐφίεσθαί τινι, ἀλλὰ καὶ κίνδυνον εἶναι τοῖς ἐντυγχάνουσιν. Ὁ οὖν Ἐπαφρόδιτος τοιούτου κινδύνου καταφρονήσας, καὶ συνέτυχε, καὶ τὰ πρὸς τὴν χρείαν ἔδωκε, καὶ

II, 28-30. *Studiosius itaque misi illum, et cum videretis illum denuo gaudeatis, et ego magis vacem mœrore. Excipite igitur illum in Domino cum omni gaudio : et qui ejusmodi sunt, eos in pretio habetote : quoniam propter opus Christi eo accessit, ut morti proximus fuerit : non habita ratione vitæ, ut suppleret id quod in vestro erga me officio fuit diminutum.*

« Denuo gaudeatis. » Non ex auditu tantum quod sanatus sit, verumetiam ex aspectu. « Et ego magis vacem mœrore. » Nam si vos gaudetis, et ego gaudeo : sed non dixit Gaudeo, imo neque simpliciter dixit, Sine mœrore ero, sed magis vacem mœrore, ostendens quod propter discipulos nunquam doloris expers orat, qui etiam oriebatur ob bellum adversus fidem. Nam propter spem semper gaudebat. « Excipite igitur illum in Domino. » Illum itaque suscipite aut propter Dominum, aut quia Dei voluntas est. « Et qui ejusmodi sunt, eos in prætio habetote. » Non propter illos ipsos, sed propter vos qui suscipitis ut exuberet vestra mences. « Quoniam propter opus Christi » Cum hic abiisset ad urbem Romam, ut quæ necessaria erant Paulo deferret, verisimile est quod ipsum in magno periculo invenerit, cum autem ne ad eum quidem accedere cuiquam licitum aut permissum esset,

τὸν Υἱὸν ἀρνούμενοι, οὐδὲ τὸν Πατέρα ἴσασιν), ἢ διὰ τὸ ἀναίσχυντον ἢ ὥσπερ ἐπιστρέφοντες εἰς τὸ ἴδιον ἐξέραμα, ἢ διὰ τὸ λαθραιόδηκτον. « Τοὺς κακοὺς ἐργάτας. » Ἐργάζονται μὲν γὰρ, ἀλλ' ἐπὶ τῷ κακῷ. Τὰ γὰρ καλῶς φυτευθέντα ἀνασπῶσι. « Τὴν κατατομήν. » Τοὺς περιτεμνομένους φησίν. Ἀλλ' ἐπειδὴ οὐκ ἔτι νομίμως ἐγίνετο παρὰ Ἰουδαίοις ἡ περιτομή (ἡ γὰρ νομίμη νῦν ἐστι τῷ πνεύματι περιτέμνεσθαι τὴν ψυχήν) κατατομὴν αὐτὴν ἐκάλεσε, δηλῶν ὅτι οὐδὲν ἕτερόν ἐστιν ἡ περιτομὴ, ἢ σώματος κατατομή. Τῆς γὰρ ἀληθείας ἐλθούσης ἀνάγκη τοὺς τύπους ἀργεῖν. Ἢ ὅτι τὴν περιτομὴν κηρύττοντες, κατατέμνειν πειρῶνται τὸ σῶμα τῆς Ἐκκλησίας. « Οἱ πνεμματι Θεῷ λατρεύοντες. » Οἱ πνευματικῶς τῷ Θεῷ λατρεύοντες, καὶ πνευματικῶς περιτεμνόμενοι. Ἄλλως γὰρ οὔτε λατρεύειν δύναταί τις. Καὶ καυχώμενοι ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ. » Ὅρα πῶς τὴν διαφορὰν ἔδειξε. Ποῖον γὰρ ἄμεινον, Χριστῷ πεποιθέναι, ἢ σαρκί; δηλονότι τῷ Χριστῷ. Οὐκοῦν ἀληθής ἐστιν ἡμῶν ἡ περιτομὴ, τῶν ἐν Χριστῷ καυχωμένων, καὶ οὐ τῶν ἐπ σαρκί. « Καίπερ ἐγώ. » Εἰ ἐβουλόμην, φησὶ, καυχήσασθαι ὥσπερ ἐκεῖνοι, ἔχω μᾶλλον πεποίθησιν κἀγὼ ἐν σαρκί. Οἷον ἠδυνάμην κἀγὼ ὡς ἐκεῖνοι ἐπὶ τῇ τῆς σαρκός μου περιτομῇ καυχήσασθαι καὶ πλέον ἐκείνων. « Ἔχων πεποίθησιν. » Εἰ ἦν ἐξ ἐθνῶν ὁ Ἀπόστολος, εἶχεν ἄν τις εἰπεῖν τοῦτο, ἐξευτελίζειν αὐτὸν τὴν περιτομὴν τὴν τῶν Ἰουδαίων, ὡς ἀπεστερημένον τῆς αὐτῶν εὐγενείας. Νῦν δέ φησι· Καίπερ ἔχων πεποίθησιν καὶ ἐν σαρκὶ, ταῦτα λέγω, οὐκ ἐπειδὴ καύχησις ἦν αὐτῷ αὕτη· (Τοῦτο γὰρ ἡ πεποίθησις), ἀλλὰ δι' ἐκείνους οὕτως εἶπε. « Καὶ ἐν σαρκί. » Ἔχω μὲν φησὶν, ἐν Χριστῷ, ἀλλὰ καὶ τὴν δοκοῦσαν ἐν σαρκὶ ἔχω. Διὸ οὐ ψέγω αὐτοὺς ὡς ἀπεστερημένος τῆς κατὰ σάρκα εὐγενείας.

A trant qui aliquid tribuit. Nunc autem hi canes dicuntur (qui enim Filium negant neque Patrem noverunt [17]) aut propter impudentiam, aut quemadmodum hi qui ad proprium revertuntur vomitum, aut eo quod occulte mordeant. « Malos operarios. » Etenim operantur quidem, sed ad malum Nam quæ recte plantata sunt evellunt. « Concisionem. » Circumcisos dicit. Sed quoniam nondum facta erat apud Judæos vera et legitima circuncisio (siquidem ea est nunc legitima ut per Spiritum anima circumcidatur), concisionem ipsam appellavit: indicans nihil aliud esse circumcisionem, quam corporis concisionem. Adveniente enim veritate, necesse est figuras cessare ac otiosas esse. Aut quia hi qui circumcisionem prædicant, conantur B Ecclesiæ corpus concidere. « Qui spiritu Deum colimus. » Spiritualiter Deo servimus et spiritualiter circumcidimur Nam alio modo non potest quispiam eum colere. « Et gloriamur in Christo Jesu. » Animadverte qumodo excellentiam ostenderit. Utrum enim melius est in Christo confidere an in carne? manifestum est quod in Christo: vera igitur est nostra circumcisio qui in Christo confidimus et gloriamur, et non eorum qui in carne. « Quanquam et ego. » Si velim, inquit, quemadmodum illi gloriari, magis habeo et ego quo in carne confiderem: hoc est, possem et ego sicut illi in circumcisione carnis meæ gloriari, et amplius quam illi. « Habeo quo confidam. » Si Apostolus ex gentibus oriundus fuisset, posset quispiam hoc dicere quod Judæorum circumcisionem elevaret seu attenuaret tanquam C carens generositate ipsorum. Nunc autem ait: Quanquam habeam quo etiam in carne confidam, hæc dico; non quod hæc fuerit ipsi gloriatio (nam hoc indicat πεποίθησις, hoc est, fiducia), sed propter illos ita locutus est. **93** « Etiam in carne. » Habeo in Christo, inquit, sed et eam quæ videtur esse in carne habeo. Non ergo ipsos vitupero quod caream generositate quæ secundum carnem est.

Εἴ τις δοκεῖ ἄλλος πεποιθέναι ἐν σαρκὶ, ἐγὼ μᾶλλον, περιτομῇ ὀκταήμερος ἐκ γένους Ἰσραὴλ, φυλῆς Βενιαμὶν, Ἑβραῖος ἐξ Ἑβραίων, κατὰ νόμον Φαρισαῖος, κατὰ ζῆλον διώκων τὴν Ἐκκλησίαν, κατὰ δικαιοσύνην τὴν ἐν νόμῳ, γενόμενος ἄμεμπτος.

III, 4-6. *Si quisquam alius videtur fiduciam habere in carne, ego magis: circumcisus octavo die, ex genere Israel, de tribu Benjamin: Hebræus ex Hebræis, juxta legem Pharisæus: juxta zelum persequens Ecclesiam, juxta justitiam quæ in lege est, factus irreprehensibilis.*

Καλῶς τὸ, Δοκεῖ· ἢ ὡς οὐκ ἐχόντων τοσαύτην πεποίθησιν ἐκείνων, ὅσην αὐτὸς ἔχει, ἢ ὡς τῆς ἐν σαρκὶ πεποιθήσεως, μηδὲ οὔσης κυρίως πεποιθήσεως. Εἶπε δέ· Ἄλλος, δεικνὺς ὡς οὐκ ἂν ποτε εἰς τοὺς λόγους τούτους ἐλήλυθεν, εἰ μὴ ἄλλοι εἰς τὴν σάρκα πεποιθότες, εἰς τοῦτο αὐτὸν ἤγαγον. Ὅρα δὲ πῶς ἀνωνύμως αὐτῶν καθάπτεται, φοβούμενος μὴ ἀναισχυντοτέρους ποιήσῃ. « Περιτομῇ ὀκταήμερος. » Τὸ τίμιον παρ' αὐτοῖς τέθεικε πρῶτον, τὴν περιτομήν. Ὅρα δὲ πόσην σωματικὴν εὐγένειαν λέγει, ἵνα μὴ νομίσωσιν οἱ Ἰουδαῖοι, ὡς τούτων αὐτὸν ἀπεστερημένον, λέγειν ἅπερ εἴρηκεν. Ἄλλως γὰρ κατῃσχύνοντο, ἐκείνου ψέγοντος τὰ παρ' αὐτοῖς, τοῦ μάλιστα πάντα ἔχοντος, καί φησι, περιτομῇ ὀκτοή-

Bene dicit, Videtur, aut quod non haberet illi D tantam fidendi causam quantam ipse, aut quod fiducia quæ in carne est non sit proprie fiducia. Dixit autem: Alius, ostendens quod nunquam ad hos sermones devenisset, nisi alii qui in carne fiduciam habebant, ipsum ad hoc impulissent. Animadverte vero quomodo tacitis eorum nominibus objurget, veritus ne nemium pudore ipsos afficeret. « Circumcisus octavo die. » Quod apud ipsos in pretio erat, primum posuit, nempe circumcisionem. Considera autem quantam ponat corporalem nobilitatem, ne existiment Judæi ipsum dixisse ea quæ dixit, eo quod his careret. Maxime enim pudore suffundebantur dum ea quæ apud ipsos erant vitu-

[17] I Joan. II, 23.

νάτου τὴν ἡμῶν δηλῶσαι θέλων, οὐδὲν περὶ τὴν A λέξιν ἠκριβώσατο, ἀλλ' ἀντὶ τοῦ εἰπεῖν, ἐτυράννησεν ἢ ἐβιάσατο, εἶπεν, ἐβασίλευσεν, ὀνόματι εὐφήμῳ τὴν δύσφημον αὐτῆς τυραννίδα σημαίνων, οὕτω καὶ νυν. τὴν ἀποβολὴν τῶν ἐπιζημίων εὔφημον οὖσαν, λέξει παρεδήλωσεν οὐκ εὐφήμῳ, εἰπὼν ἐζημιώθην, « Ζημίαν. » Φασί τινες τῶν αἱρετικῶν, Ἰδοὺ ὁ νόμος ζημία ἐστὶ καὶ σκύβαλα. Πῶς οὖν φατε ὑπὸ Θεοῦ αὐτὸν δεδόσθαι; Ἀλλ' ὅρα, οὐκ εἶπε, Ζημία ἐστιν, ἀλλ', Ἥγημαι αὐτὸν ζημίαν. Καὶ γὰρ τοῖς τῷ γράμματι παρακαθημένοις καὶ ἀφισταμένοις Χριστοῦ, ζημίας γίνεται πρόξενος, οὐ παρὰ τὴν οἰκείαν φύσιν, ἀλλὰ παρὰ τὴν ἀπειρίαν τῶν κακῶς αὐτῷ χρωμένων. Καὶ γάρ καὶ χρυσοῦ καὶ μολίβδου προκειμένων, καὶ ἀνάγκης οὔσης ἓν τῶν δύο λαβεῖν, εἰ ἐπιλέξεταί τις τὸν μόλιβδον, ζημίαν πέπονθεν, οὐ τοῦ μολίβδου B φύσει ζημίας οὔσης, ἀλλά τῇ τοῦ βελτίονος ἀποστερήσει.

sed solum intendit significare quod proponitur [18]. Quemadmodum enim alibi potestatem mortis nostræ significare volens nihil accurate locutus **95** est : sed cum dicendum fuisset. Tyrannidem exercuit, aut vim intulit ait : Regnavit [19], plausibili nomine infaustam illius significans tyrannidem. Ita et nunc abjectionem nocivorum quæ favorabilis est, dictione non favorabili designavit, dicens: Feci jacturam. « Damnum. » Dicunt quidam hæretici : Ecce lex damnum est et rejectamenta : quomodo ergo dicitis ipsam a Deo datam esse ? Sed animadverte quod non dixerit, Damnum est, sed, Arbitratus sum damnum esse. Etenim his qui litteræ adhærent et a Christo discedunt, damnum conciliat : non ex propria natura sed propter illorum inscitiam qui ipsa male utuntur. Siquidem etiam auro et plumbo post positis, ubi necesse sit unum e duobus eligere, si quis plumbum elegerit, damnum passus est : non quod damnum sit ex natura plumbit, sed ob privationem ejus quod melius est.

Τοίνυν καὶ ὁ νόμος, εἰ μέν τις αὐτῷ χρήσαιτο ὡς δεῖ, κέρδος ἐστί. Χριστῷ γάρ παραπέμπει. Ὁ γάρ νομοθέτης Μωσῆς περὶ τοῦ Χριστοῦ εἰπὼν ὅτι προφήτην ὑμῖν ἀναστήσει ὡς ἐμὲ, ὡς ἐμὲ δὲ, διά τε τὴν σάρκα καὶ τὴν μεσιτείαν, εἶπεν αὐτοῦ δεῖν ἀκούειν. Εἰ δὲ τῷ γράμματι παρακαθίσει, ζημίας ἐστὶ πρόφασις. Ταῦτα καὶ περὶ τοῦ, Ἡγοῦμαι σκύβαλα εἶναι, νοεῖν ἔχεις. Καὶ πρῶτον μὲν εἰπεῖν ἔνι, ὅτι οὐ περὶ τοῦ νόμου τὸ, Σκύβαλα, εἶπεν, ἀλλὰ καὶ C περὶ τῶν κοσμικῶν πραγμάτων. Εἰ δὲ καὶ περὶ τοῦ νόμου, κατὰ τὴν τῆς ζημίας διάνοιαν νοήσεις καὶ τοῦτο καλόν. Σκύβαλα γὰρ εἴρηται ἡ καλάμη τοῦ σίτου. Ἀλλ' ἄχρι μὲν μή πω φανῇ ὁ σῖτος, ἀναγκαῖα ἡ καλάμη ὡς συντηρητικὴ οὖσα, τοῦ ἐσομένου σίτου, φανέντος δὲ, ἄχρηστος ἀνθρώποις ἡ καλάμη. Οὕτω καὶ ὁ νόμος. Ἄχρι μὲν μὴ ἐνηνθρωπήκει ὁ Χριστὸς, χρειώδης ἦν· αὐτῷ γὰρ παρέπεμπε. Φανέντος δὲ, περιττὸς ὅσον πρὸς τὸ σωματικῶς φυλάττεσθαι τὰ ἐν αὐτῷ. Ἦν δὲ καὶ ἄλλῳ τρόπῳ χρειώδης ὁ νόμος πρὸ Χριστοῦ. Φιλοσοφώτερος μὲν γὰρ ἦν τῶν Ἑλληνικῶν δογμάτων, παχύτερος δὲ τῆς ἐν Χριστῷ φιλοσοφίας. Μέσος οὖν τῆς εἰδωλολατρεία καὶ τῆς Χριστοῦ πίστεως παρεντεθεὶς ὠφέλησε, κατὰ μικρὸν ὑπεξαγαγὼν τῆς εἰδωλολατρείας, καὶ τοῦ ἐκεῖθεν D πάχους, καὶ ἐπιτηδειοτέρους ποιῶν, Χριστῷ φανέντι πιστεῦσαι. Ἐπεὶ οὖν τὸ οἰκεῖον πεπλήρωκε καὶ Χριστῷ παρέπεμψε, περιττὸς λοιπὸν εἰς τὸ σωματικῶς φυλάττεσθαι, ὥσπερ καὶ παιδὶ εἰς ἄνδρας τελέσαντι ἡ παιδικὴ ἐσθὴς καὶ ἀγωγή. — [ΟΙΚΟΥΜΕΝΙΟΥ.] Δύνῃ δὲ καὶ κατ' ἄλλο σκύβαλα νοῆσαι τὸν νόμον. Τὸ γὰρ σκύβαλον, κτηνώδης ἐστὶ τροφή. Καὶ ὁ νόμος τοίνυν μετὰ τὴν πίστιν, ἀλογωτέροις ἀνθρώποις ἐστὶν ἐν παραφυλακῇ. Διατί δὲ ὅλως ἥγησαι αὐτὸν ζημίαν καὶ σκύβαλα, ὦ Παῦλε; ὅτι ἐπὶ πολὺν χρόνον ἐζημιωσέ με Χριστοῦ. τῷ γράμματι παρακαθήμενον, οὐχ ὅτι νῦν ἐζημιοῦτο ἐξ αὐτοῦ. Ἤδει γὰρ αὐτῷ πνευματικῶς χρήσασθαι, ἀλλὰ

Itaque et lex, si quis ea utatur ut oportet, lucrum est : nam ad Christum transmittit. Legislator enim Moses de Christo dicens : « Prophetam suscitabit vobis Deus tanquam me [20] » (tanquam me propter carnem et mediatoris officium), ait oportere ipsum audire : Si vero litteræ inhæreat, damni occasio est. Hæc quoque de eo quod sequitur, Habeo pro rejectamentis, intelligere poteris. Et primum quidem dici potest quod non de lege dixerit : Rejectamenta, sed de rebus mundanis : quod si etiam de lege, juxta sensum qui de damno datus est, intelliges : et hoc pulchrum est. Nam rejectamenta dicta sunt tritici culmus : sed dum nondum apparet triticum, necessarius est culmus tanquam futuri tritici conservativus : ubi vero apparuerit, inutilis est culmus hominibus. Ita ei lex : donec incarnaretur Christus erat utilis, nam ad ipsum transmittebat : cum autem jam apparuit, superflua est quantum ad hoc quod est corporaliter observari quæ in ea sunt. Erat autem et alio modo utilis lex ante Christum. Etenim plus quidem sapientiæ habebat quam Græcorum dogmata, crassior autem erat quam philosophia, quæ in Christo est. Media itaque inter idololatriam et fidem in Christum interposita juvabat, sensim ab idololatria subducens, et a crassitie quæ inde erat : et aptiores reddens ut apparenti Christo crederent. **96** Quoniam ergo quod suum erat complevit, et ad Christum transmisit, deinceps inutilis et superflua est ad hoc ut corporaliter observetur : quemadmodum et puero, ubi ad virilem pervenerit ætatem, puerile vestimentum aut educatio. — Potes autem et juxta aliud intelligere, legem esse rejectamenta. Nam rejectamentum aut palea cibus est jumentorum. Et lex itaque post fidem irrationabilibus hominibus in observantia est. Verum quare omnino duxisti eam esse damnum aut rejectamenta

[18] I Cor. I, 22, 23. [19] Rom, v, 14. [20] Deut. xviii, 15.

o Paule? Quia ad multum tempus cum damno privavit me Christo litteræ adhærentem: non quod nunc damno ex ipsa afficeretur: noverat enim ea spiritualiter uti: sed de damno illo loquitur quod fuerat ante fidem suam. Etenim postquam pertransiit damnum quod accepimus, reminiscentes ipsius vocamus illud adhuc damnum. Considera enim quomodo secure dixerit: Arbitror ipsam damnum esse propter excellentiam cognitionis Christi, tanquam diceret: Natura quidem damnum non est, sed eo certe quod ipsam servans non cognoscebam Christum, in damnum mihi facta est. « Quin etiam arbitror. » Quoniam verbum Arbitratus sum, præteriti temporis vim habebat, ait: Nunc quoque arbitror. Etenim multo, inquit, tempore me Christo privavit, non propria intentione, ut quis suspicari posset, sed ob meum ad illam affectum non secundum scientiam. « Omnia damnum esse. » Nam si quis, inquit, opponat corporalem legis observationem ad Christi cognitionem, legem inveniet esse damnum: tanta est cognitionis Christi excellentia. « Propter quem omnium feci jacturam. » Non solum relicta lege et omnibus quæ in ea sunt quantum ad hoc quod est ipsam et quæ in ea sunt corporaliter observari, verum etiam omnibus quæ in mundo sunt, Nam dicere Jacturam feci, hoc est, Dimisi et ipsis privatus sum. « Non habens meam justitiam. » Meam, ait id est, quæ est ex meis operibus et laboribus. Siquidem talis neque proprie justitia est, inquit (nam quid potest homo efficere?), sed per gratiam et fidem Christi est proprie justitia Si ergo qui habet ex operibus justitiam, ad ea quæ ex fide est accurrebat ut salvus fieret, qui neque accurrit quidnam patietur?

περὶ τῆς ζημίας ἐκείνης φησὶ, τῆς πρὸ τῆς πίστεως αὐτοῦ. Καὶ γὰρ μετὰ τὸ παρελθεῖν τὴν ζημίαν ζημιώσασαν ἡμᾶς, ἔτι αὐτῆς μεμνημένοι, ζημίαν αὐτὴν καλοῦμεν. Ὅρα γὰρ πῶς ἀσφαλῶς εἶπεν, Ἡγοῦμαι αὐτὸν ζημίαν, διὰ τὸ ὑπερβάλλον τῆς γνώσεως τοῦ Χριστοῦ, ὡσεὶ εἶπε, Φύσει μὲν οὐκ ἔστι ζημία, ἀλλ' ἐπειδὴ δῆθεν φυλάττων αὐτὸν οὐκ ἐπεγίνωσκον τὸν Χριστὸν, εἰς ζημίαν μοι ἐγένετο. « Ἀλλὰ μὲν οὖν καὶ ἡγοῦμαι. » Ἐπειδὴ τὸ, Ἥγημαι, παρεληλυθότος χρόνου ἔμφασιν εἶχε, φησὶ Ὅτι καὶ νῦν ἡγοῦμαι. Καὶ γὰρ, φησὶ, πολύν με χρόνον ἐζημίωσε τοῦ Χριστοῦ, οὐ παρὰ τὴν οἰκείαν, ὡς ἄν τις εἴποι, θέλησιν, ἀλλὰ παρὰ τὴν ἐμὴν πρὸς αὐτὸν οὐ κατ' ἐπίγνωσιν σχέσιν. « Πάντα ζημίαν εἶναι. » Εἰ γὰρ, φησὶν, ἀντιπαραθείη τις τὴν τοῦ νόμου σωματικὴν παραφυλακὴν πρὸς τὴν τοῦ Χριστοῦ γνῶσιν, ζημίαν εὑρήσει τὸν νόμον. Τοσαύτη διαφορὰ τῆς Χριστοῦ, φησὶ, γνώσεως. « Δι' ὃν τὰ πάντα ἐζημιώθην. » Οὐ μόνον νόμον ἐακὼς εἰς τὸ μὴ σωματικῶς αὐτὸν καὶ τὰ ἐν αὐτῷ τηρεῖν, ἀλλὰ καὶ πάντα τὰ ἐν τῷ κόσμῳ. Τὸ γὰρ Ἐζημιώθην, οἷον εἴασα καὶ ἀπεστερήθην αὐτῶν, « Μὴ ἔχων ἐμὴν δικαιοσύνην. » Ἐμὴν, φησὶ, τὴν οἷον ἐξ ἔργων ἐμῶν καὶ πόνων τῶν κατὰ νόμον. Ἡ γὰρ τοιαύτη, φησὶν, οὐδὲ ἔστι κυρίως δικαιοσύνη. (Τί γὰρ καὶ ποιήσει ἄνθρωπος;) ἀλλ' ἡ διὰ χάριτος καὶ πίστεως Χριστοῦ, ἔστι κυρίως δικαιοσύνη. Εἰ οὖν ὁ ἔχων ἐξ ἔργων δικαιοσύνην, προσέδραμε τῇ ἐκ πίστεως ἵνα σωθῇ, ὁ μηδὲ ἔχων καὶ μὴ προστρέχων, τί πείσεται;

97 III, 9-14. *Quæ est ex Deo justitia ob fidem cognoscenti ipsum, et potentiam resurrectionis illius, et communionem afflictionum ipsius: dum conformis fio morti ejus si quo modo pertingam ad resurrectionem mortuorum. Non quod jam jam apprehenderim aut jam mortuus sim: sed sector, si etiam apprehendam in his ob quæ et apprehensus sum a Christo Jesu. Fratres, ego meipsum nondum arbitror assecutum esse. Unum autem, ea quidem quæ a tergo sunt obliviscens, ad ea quæ a fronte sunt extendor, juxta præfixum signum insequor, ad palmam supernæ vocationis Dei per Christum Jesum.*

Τὴν ἐκ Θεοῦ δικαιοσύνην ἐπὶ τῇ πίστει τοῦ γνῶναι αὐτὸν, καὶ τὴν δύναμιν τῆς ἀναστάσεως αὐτοῦ, καὶ τὴν κοινωνίαν τῶν παθημάτων αὐτοῦ, συμμορφούμενος τῷ θανάτῳ αὐτοῦ, εἴ πως καταντήσω εἰς τὴν ἐξανάστασιν τῶν νεκρῶν· Οὐχ ὅτι ἤδη ἔλαβον ἢ ἤδη τετελείωμαι. Διώκω δὲ εἰ καὶ καταλάβω, ἐφ' ᾧ καὶ κατελήφθην ὑπὸ τοῦ Χριστοῦ Ἰησοῦ. Ἀδελφοὶ, ἐγὼ ἐμαυτὸν οὔπω λογίζομαι κατειληφέναι. Ἓν δὲ, τὰ μὲν ὀπίσω ἐπιλανθανόμενος, τοῖς δὲ ἔμπροσθεν ἐπεκτεινόμενος, κατὰ σκοπὸν διώκω ἐπὶ τὸ βραβεῖον τῆς ἄνω κλήσεως τοῦ Θεοῦ ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ.

« Quæ est ex Deo justitia. » Nam quæ est ex fide Christi, ex Deo est, non ex lege. « Ob fidem » Justitia, inquit, quæ est ex Deo, ob fidem est ex præcedenti voluntate cognoscendi ipsum, « Nam qui Filium cognoscit, etiam Patrem cognoscit, et e diverso[21]. » — « Ac potentiam resurrectionis illius. » Nisi enim fides manifestaverit potentiam resurrectionis, quis sermo id præstabit? « Et communionem afflictionis ipsius. » Siquidem quod oporteat etiam communicare afflictionibus Christi per fidem et cognovimus et præstamus. Qui enim non credit quod is qui compatitur etiam una regnabit nunquam compati poterit. « Dum conformis fio, » hoc est assimilor. Quemadmodum enim ipse pro peccatis hominum, inquit,

« Τὴν ἐκ Θεοῦ δικαιοσύνην. » Ἡ γὰρ διὰ πίστεως Χριστοῦ, ἐκ Θεοῦ ἐστιν, οὐκ ἐκ νόμου. « Ἐπὶ τῇ πίστει. » Ἥτις ἐκ Θεοῦ, φησὶ, δικαιοσύνη, τῇ ἐπὶ πίστει ἐστὶ καὶ ἐρήρεισται τοῦ γνῶναι αὐτόν. « Ὁ γὰρ τὸν Υἱὸν γινώσκων, γινώσκει τὸν Πατέρα, καὶ ἔμπαλιν. » — « Καὶ τὴν δύναμιν τῆς ἀναστάσεως αὐτοῦ. » Εἰ γὰρ μὴ πίστις ἡμῖν δηλώσει τὴν δύναμιν τῆς ἀναστάσεως, ποῖος παραστήσει λόγος; « Καὶ τὴν κοινωνίαν τῶν παθημάτων αὐτοῦ. » Καὶ γὰρ καὶ τὸ δεῖν κοινωνεῖν τῶν παθημάτων τοῦ Χριστοῦ, διὰ πίστεως ἔγνωμέν τε καὶ ἐπιτελοῦμεν. Ὁ γὰρ μὴ πιστεύων ὅτι συμπάσχων καὶ συμβασιλεύσει, οὐδέποτε συμπάθοι. « Συμμορφούμενος. » Τουτέστιν ἐξομοιούμενος. » Ὥσπερ γάρ αὐτὸς, φησὶν, ὑπὲρ ἀν-

[21] Joan. XIV, 9.

θρώπων ἀπέθανεν, οὕτως κἀγὼ ὑπὲρ ὠφελείας ἀνθρώπων ἀποθνήσκω. Τοῦτο δέ ἐστι, καὶ ὑπὲρ Χριστοῦ ἀποθανεῖν. « Εἴ πως καταντήσω. » Εἴ πως, φησίν. Ὁρᾷς αὐτὸν μετὰ τοσαυτα ἔτι ἀμφιβάλλοντα; « Εἰς τὴν ἐξανάστασιν τῶν νεκρῶν. » Τὴν ἀνάστασιν ἐκείνην τὴν ἔνδοξον, τὴν πρὸς αὐτὸν ἄγουσαν, περὶ ἧς ἀλλαχοῦ φησι, « Καὶ πάντοτε σὺν Κυρίῳ ἐσόμεθα. » « Οὐχ ὅτι ἤδη ἔλαβον. » Ἐπειδὴ εἶπε, Συμμορφούμενος τῷ θανάτῳ τοῦ Χριστοῦ, μέγα δὲ ἦν τὸ ῥῆμα, οὐ μόνον ἠρκέσθη τῷ εἰπεῖν, Εἴ πως καταντήσω εἰς τὴν ἐξανάστασιν, ἀλλὰ καὶ σαφέστερον ἡμῖν ἐνδεικνύμενος, ὅτι καὶ συμμορφούμενος τῷ θανάτῳ τοῦ Χριστοῦ, οὔπω τι ἄξιον ποιεῖ τοῦ σταυροῦ τοῦ Χριστοῦ, ἐπάγει· Οὐχ ὅτι ἤδη ἔλαβον, φησὶ, τὸ βραβεῖον διὰ τοῦ συμμορφωθῆναι τῷ θανάτῳ τοῦ Χριστοῦ, ἢ ἤδη ἐκ τούτου τέλειός εἰμι. « Διώκω δὲ εἰ καὶ καταλάβω. » Διώκω δὲ, φησὶ, τὸ βραβεῖον, εἰ ἄρα καταλάβω αὐτό. Ὅρα δὲ πόσην ἔμφασιν ἔχει ὁ λόγος τοῦ διώκω, καὶ, εἰ καταλάβω. Ὁ γὰρ διώκων καὶ ἀμφιβόλως ἔχων εἰ ἀρὰ καταλάβῃ, οὐδὲν, ἄλλο ὁρᾷ, οὐδὲν ἄλλο λογίζεται, ἢ ἐπιτυχεῖν τοῦ διωκομένου. « Ἐφ' ᾧ καὶ κατελήφθην ὑπὸ Χριστοῦ Ἰησοῦ. » Τουτέστιν, ἐν ᾧ πράγματι ὑποκατελήφθην ὑπὸ Χριστοῦ. Ἤδη γάρ με, φησὶ, φεύγοντα κατέλαβε, καὶ πιστεῦσαι πεποίηκεν. Ἐφ' οἷς οὖν κατελήφθην, οἷον ἐπὶ τῷ κηρῦξαι, ἐπὶ τῷ βαστάσαι τὸ ὄνομα αὐτοῦ ἔμπροσθεν ἐθνῶν καὶ βασιλέων, εἰ καταλάβω τοιοῦτος γενέσθαι οἷος ἐπελέχθην. Ἢ τὸ, ἐφ' ᾧ, ἐπειδὴ νόει, ἵνα οὕτως ᾖ· Διώκω δὲ εἰ καταλάβω, ἐπειδὴ κἀγὼ κατελήφθη, ὀφειλὴν τὸ πρᾶγμα λέγων. « Ἐγὼ ἐμαυτόν. » Ἅμα διὰ τοῦ καθ' ἑαυτὸν ὑποδείγματος κἀκείνους διδάσκων μετριοφρονεῖν, καὶ μὴ φυσιοῦσθαι ὡς κατειληφότας. « Οὔπω λογίζομαι. » Ὡς ἐπὶ δρομέως τὰ πάντα λέγει. Τί δὲ οὐ λογίζῃ κατειληφέναι; τὸν σκοπὸν, φησὶν, ἐφ' ᾧ ἀπέσταλμαι, τὸ βραβεῖον, τὸ εἶναι ἄξιος τῆς ἀποστολῆς. Εἰ δὲ Παῦλος ὁ τοσοῦτος μὴ κατείληφε, τί ἡμεῖς ἐροῦμεν; Πῶς οὖν ἀλλαχοῦ φησι, « Τὸν ἀγῶνα ἠγώνισμαι, καὶ τὸν δρόμον τετέλεκα; » Ἐπειδὴ πρὸς τῇ ἀναλύσει ἦν τότε. « Ἓν δέ. » Ἓν δὲ ποιῶ, φησὶ, καὶ ἑνὸς γίνομαι μόνου. Τὸ, Ἓν δὲ, ἢ κατ' ἔλλειψιν εἰρῆσθαι νομιστέον, ὡς οἱ πρὸ ἡμῶν ἐξειλήφασι. Καὶ γὰρ καὶ ἐν τουτῳ σχήματι πλεονάζει, ἵνα λείπῃ, ἓν δὲ φροντίζω, ἓν μελετῶ καὶ διαμεριμνῶ. Τί τοῦτο; τὰ μὲν ὀπίσω, φησὶ, καὶ ἑξῆς. Ἢ οὖν οὕτως ἐκληπτέον, ἢ ἑτέρῳ μᾶλλον ὑποπίπτειν σχήματι τῷ ἀπὸ κοινοῦ. Πολὺς γάρ ἐστι καὶ ἐν τούτῳ ὁ θεῖος Παῦλος, Ἵνα ᾖ τὸ, λογίζομαι κατειληφέναι ἀπὸ κοινοῦ. Οἷον οὐδὲν λογίζομαι κατειληφέναι, ἀλλ' ἢ ἕν. Ποῖον δέ ἐστιν ὃ λογίζομαι κατειληφέναι; ὅτι τὰ μὲν ὀπίσω ἐπιλανθανόμενος, τοῖς δὲ ἔμπροσθεν ἐπεκτεινόμενος, κατὰ σκοπὸν διώκω, καὶ ἑξῆς. Ἔδει γὰρ αὐτὸν κατειληφέναι, ὅτι κατὰ σκοπὸν διώκει, καὶ οὐκ ἔστιν αὐτῷ μάταιος ὁ δρόμος. Διὸ καὶ ἀλλαχοῦ φησιν· « Οὕτως τρέχω, ὡς οὐκ ἀδήλως, οὕτως πυκτεύω, ὡς οὐκ ἀέρα δέρων. » Καὶ πάλιν· « Οὕτως τρέχετε, ἵνα καταλάβητε. » — « Τὰ μὲν ὀπίσω, ἐπιλανθανόμε-

mortuus est: ita et ego pro hominum utilitate morior: hoc autem est pro Christo mori. « Si quo modo pertingam. » Si quo modo, ait. Vides eum post tanta adhuc ambigere? « Ad resurrectionem mortuorum. » Gloriosam illam resurrectionem quæ ad ipsum ducit, de qua alibi ait: « Et semper cum Domino erimus [22]. » — « Non quod jam apprehenderim. » Quoniam dixit, Dum conformis fio morti ejus: erat autem magnum verbum: non contentus est solum dixisse. Si quo modo pertingam ad resurrectionem: sed etiam ostendens nobis manifestius quod is qui etiam conformis est morti Christi nondum aliquid dignum facit cruce Christi, subjungit: Non quod jam apprehenderim seu acceperim, inquit, bravium per hoc quod conformis factus sim morti Christi, **98** aut jam ex hoc perfectus sim. « Sed sector si etiam apprehendam. » Prosequor autem, inquit, bravium si forte ipsum apprehendam. Vide autem quantam habeat emphasim quod ait διώκω, id est, sector sive prosequor, et Si apprehendam. Qui enim sectatur, cum tamen incertus sit utrumnam comprehensurus sit, nihil aliud intuetur, nihil aliud cogitat, nisi assequi id quod sectatur. « In his ob quæ et apprehensus sum a Christo Jesu, » Hoc est in ea re qua apprehensus sum a Christo: jam enim fugientem me comprehendit, et fecit ut crederem. In his ergo ob quæ apprehensus sum, nempe ad prædicandum et gestandum nomen ejus coram gentibus et regibus, ego curro si quo modo apprehendam ut talis efficiar qualis, ut fierem electus sum. Aut ἐφ' ᾧ intellige pro Quandoquidem, ut hic sit sensus: Sed sector si apprehendam, quandoquidem apprehensus sum, dicens rem quæ in debito. « Ego meipsum. » Simul per exemplum quod circa seipsum erat, docet etiam illos modeste de seipsis sentire, et non intumescere quasi jam apprehendissent. « Nondum arbitror. » Tanquam de cursore omnia loquitur. Quid est autem quod non arbitraris te assecutum esse? Scopum, inquit, bravium proper quod missus sum ut dignus essem apostolatu. Porro si Paulus, cum tantus esset, non apprehendit, quid nos dicemus? Quomodo ergo alibi ait: « Certamen decertavi, cursum consummavi [23]? » Quoniam tunc resolutioni proximus erat. « Unum autem. » Unum autem ago, inquit, et in uno duntaxat totus sum. Quod ait: Unum autem, aut per defectum accipiendum est, veluti majores nostri acceperunt. Nam et in hoc schemate frequens est, ut desit Curo, sollicitus sum, anxie cogito. Quidnam illud est? Ea quidem quæ a tergo sunt, etc. Aut hoc ergo modo accipiendum est: aut potius aliter, ut figuræ subjiciatur quæ appellatur A communi sensu acceptio. Nam et in hac frequens est divus Paulus: ut a communi sensu sumatur hic Arbitror me assecutum esse. Nihil me arbitror assecutum esse præter quam unum. Quodnam est

[22] I Thess. iv, 16. [23] II Tim. iv, 7.

autem quod me assecutum esse existimo? quod ea quæ a tergo sunt obliviscens, ad ea quæ a fronte sunt extendor, juxta præfixum signum insequor, etc. Oportebat enim ipsum comprehendisse quod juxta præfixum signum insequeretur, ne vanus esset ei cursus. Ideo quoque alibi ait: **99** « Sic curro, ut non in incertum: sic pugilem ago, non velut aerem feriens [24]. » Rursumque: « Sic currite, ut comprehendatis [25]. » — « Ea quidem quæ a tergo sunt obliviscens. » Nam id eum faciebat ad ea quæ a fronte erant eniti, si obliviscebatur egregiorum facinorum quæ a tergo erant.

A νος. » Τοῦτο γὰρ αὐτὸν ἐποίει τοῖς ἔμπροσθεν ἐπεκτείνεσθαι, τὸ τῶν ὄπισθεν ἐπιλανθάνεσθαι κατορθωμάτων.

Ait autem: Ad ea quæ a fronte sunt veluti ad repositum bravium. Semper enim ante me, inquit, illud existimans et longe a me abesse, curro ad ipsum. « Ad ea quæ a fronte sunt extendor. » Continuum cursum significat dictio Extendor, ac si dixisset: Adhuc in cursu sum, tanquam distante longe bravio. Ille siquidem extenditur, qui pedibus etiamnum currentibus, jam corpore prominet ad scopum, et penes ferme antevertit inclinatione reliqui corporis. Hoc autem ex magna animi promptitudine et fervore provenit. « Juxta præfixum signum insequor. » Quod est autem ipsius cursus præfixum signum? Regnum cœlorum, quod etiam bravium seu palmam vocat. Seipsum enim interpretans, Quod est, ait, præfixum signum sive scopus? Ipsa, inquit, palma supernæ vocationis. « Per Christum Jesum. » Omnia Christo attribuit. Siquidem per Christum, ait, curro. Nam sine Christo ipsiusque auxilio non daretur hunc perficere cursum, etiam si vellemus.

Ἔμπροσθεν δέ, φησιν, ὡς πρὸς τὸ ἀποκείμενον βραβεῖον Ἀεὶ γὰρ ἔμπνοσθέν μου νομίζων αὐτὸ καὶ πολὺ μου ἀπέχον, τρέχω ἐπ' αὐτό· « Τοῖς δὲ ἔμπροσθεν ἐπεκτεινόμενος. » Τὸν σύντομον δηλοῖ δρόμον τὸ, ἐπεκτεινόμενος, ὡσεὶ εἶπεν· Ἔτι ἔχομαι τοῦ δρόμου, ὡς ἔμπροσθεν καὶ πολὺ ἀπέχοντος τοῦ B βραβείου. Ἐκεῖνος γὰρ ἐπεκτείνεται, ὅστις, καὶ τῶν ποδῶν τρεχόκτων, τὸ λοιπὸν ἐπινένευκε σῶμα πρὸς τὸν σκοπὸν, καὶ μικροῦ τοὺς πόδας προλαμβάνων ἐν τῇ ἐπικλίσει τοῦ λοιποῦ σώματος. Τοῦτο δὲ ἀπὸ πολλῆς γίνεται προθυμίας καὶ θερμότητος. « Κατὰ σκοπὸν διώκω. » Τίς δὲ τοῦ δρόμου αὐτοῦ σκόπός; Ἡ βασιλεία τῶν οὐρανῶν, ἣν καὶ βραβεῖον καλεῖ. Ἐφερμηνεύων γὰρ ἑαυτὸν φησι. Τίς δὲ ὁ σκοπός; Τὸ βραβεῖον, φησὶ, τῆς ἄνω κλήσεως. « Ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ. » Ὅλα τῷ Χριστῷ ἀνατίθησιν· ἐν Χριστῷ γὰρ, φησὶ, τρέχω. Ἄνευ γὰρ Χριστοῦ καὶ τῆς ἐκείνου ῥοπῆς οὐκ ἔνι τοῦτον ἀνύσαι τὸν δρόμόν, κἂν βουκηθῶμεν.

III, 15, 16. *Quotquot itaque perfecti sumus, hoc sentiamus: et si quid aliter sensitis, hoc quoque vobis Deus revelabit. Attamen ad id quod assecuti sumus eadem persistamus regula, idem sentiamus.*

« Hoc sentiamus. » Quidnam? Quod oporteat ea quidem quæ a tergo sunt oblivisci, ad ea vero quæ a fronte sunt extendi. Nam hoc perfectos reddit, cogitare quod absint a palma. « Et si quid aliter. » Si quid alio modo assecuti estis, putantes quod non absitis a palma, sed illam assecuti sitis, Deus vobis revelabit quod non recte hoc sentiatis. Qui enim ita sentit, efficitur segnior. Ait autem, Hoc quoque, quemadmodum et alia omnia. Siquidem propriam doctrinam Deo ottribuit. « Attamen ad id quod assecuti sumus. » Interim autem dum illud, inquit, Deus revelat, in mensura stemus ac regula ad quam pertigimus: **100** hoc est, ne pereant quæ prius peracta sunt. Στοιχεῖν autem (quod Persistere vertimus) est contentum esse, obtemperare, stare. Aut canonem seu regulam dicit fidem. Quemadmodum enim in regula sive abstuleris quidpiam sive addideris, totum perdidisti, ita et in fide. — Interim, inquit, donec vobis veritatem revelaverit, quod assecuti sumus ne perdamus. Quomodo autem perditur? Si negligentes effecti, a priori studio et cursu discedamus, sed oportet eadem regula incedere, hoc est, idem certamen conservare, eosdem exhibere moees, idem sapere et circa conversationem et circa dogmata. Quemadmodum enim

Ὅσοι οὖν τέλειον τοῦτο φρονοῦμεν, καὶ εἴ τι C ἑτέρως φρονεῖτε, καὶ τοῦτο ὁ Θεὸς ὑμῖν ἀποκαλύψει. Πλὴν εἰς ὃ ἐφθάσαμεν, τῷ αὐτῷ στοιχεῖν κανόνι, τὸ αὐτὸ φρονεῖν.

« Τοῦτο φρονοῦμεν. » Τὸ ποῖον; Ὅτι δεῖ τῶν μὲν ὀπίσω ἐπιλανθάνεσθαι, τοῖς δὲ ἔμπροσθεν ἐπεκτείνεσθαι. Τοῦτο γὰρ ποιεῖ τελείους, τὸ νομίζειν ἀπολείπεσθαι τοῦ βραβείου. « Καὶ εἴ τι ἑτέρως, » Εἴ τι ἑτέρως, φησὶ, κατωρθώσατε, ὅτι οὐκ ἀπολείπεσθε τοῦ βραβείου, ἀλλ' ἤδη ἐφθάσατε αὐτὸ, ὁ Θεὸς ὑμῖν ἀποκαλύψει, ὅτι, φησὶν, οὐ καλῶς οὕτω φρονεῖτε. Ὁ γὰρ οὕτως φρονῶν, ῥᾳθυμότερος γίνεται. Τὸ δὲ καὶ τοῦτο, ὡς καὶ τὰ ἄλλα πάντα, φησί. Τὴν γὰρ οἰκείαν διδασκαλίαν τῷ Θεῷ ἀνατίθησι. « Πλὴν εἰς ὃ ἐφθάσαμεν. » Τέως δὲ, φησὶν, ἐν ὅσῳ ἐκεῖνο ἀποκαλύπτει ὁ Θεὸς, εἰς ὃ ἐφθάσαμεν μέτρον καὶ κανόνα, εἰς τοῦτον στῶμεν, τουνέστι, τὸ μὴ ἀπολέσαι τὰ D προηνυσμένα. Τὸ δὲ, στοιχεῖν, οἷον ἀρκεῖσθαι, πείθεσθαι, ἑστάναι. Ἢ κανόνα τὴν πίστιν φησίν. Ὥσπερ γὰρ ἐπὶ τοῦ κανόνος κἂν ἀφέλῃς κἂν προσθῇς, ἐλυμήνω τὸ πᾶν, οὕτω καὶ ἐπὶ τῆς πίστεως, — [ΦΩΤ.] Τέως, φησὶν, ἕως ἂν ὑμῖν ἀποκαλύψῃ τὸ ἀληθὲς, ὃ κατελάβομεν, μὴ ἀπολέσωμεν. Ἀπόλλυται δὲ πῶς; Ἂν ἀμελήσωμεν τῆς προτέρας σπουδῆς καὶ τοῦ δρόμου παρατραπῶμεν. Ἀλλὰ δεῖ τῷ αὐτῷ κανόνι στοιχεῖν, τουτέστι, τὸν αὐτὸν ἀγῶνα συντηρεῖν, τὸν αὐτὸν ἐπιδείκνυσθαι τρόπον, τὸ αὐτὸ φρονεῖν, περί τε τῆς πολιτείας, περί τε τῶν δογμάτων. Ὥσπερ γὰρ ὅ τι τῶν δο-

[24] I Cor. IX, 26. [25] ibid.

γμάτων ἀλλοιώσας, ἅπαντα κατέλυσε καὶ τὰ ἔμπροσθεν, οὕτω καὶ τῆς πολιτείας ὅ τι μεταθέμενος καὶ καθυφεὶς καὶ μὴ τὴν αὐτὴν φυλάττων ἀκρίβειαν, καὶ τὰ προλαβόντα ἐλυμήνατο. Εἶτα ἵνα μὴ δόξῃ δυσκατόρθωτον καὶ δύσκολον ἐπιτάττειν, τὸ δι' ὅλου τοῦ βίου ἀρεταῖς καὶ εὐσεβείᾳ συνασκεῖσθαι, ἐπάγει. Μιμηταί μου γίνεσθε. Ῥᾷστον, φησὶν, οὐδὲν ἀδύνατον ἀπαιτῶ, ἄνθρωπος κἀγὼ ὁμοιοπαθὴς, ὡς ὁρᾶτέ με, οὕτω καὶ αὐτοὶ ἀγωνίζεσθε. Τῷ αὐτῷ στοιχεῖν κανόνι. Τὸ χωρίον τοῦτο, ἢ προτροπῆς ἐστιν, ἢ εὐχῆς. Ἀλλ' εἰ μὲν προτροπῆς, λείπει τὸ δεῖ. Δεῖ ὑμᾶς στοιχεῖν τῷ αὐτῷ κανόνι, τὸ αὐτὸ φρονεῖν, Εἰ ὀφείλετε στοιχεῖν τῷ αὐτῷ κανόνι, ὀφείλετε τὸ αὐτὸ φρονεῖν. Εἰ δὲ εὐχὴ, ἀπὸ κοινοῦ ληφθήσεται τὸ, ἀποκαλύψει, Οἷον ἀποκαλύψει ὑμῖν τῷ αὐτῷ κανόνι στοιχεῖν, καὶ ἑξῆς. Οἶδε γὰρ ἄνευ τῆς θείας ῥοπῆς, μηδὲν κατορθούμενον· Τὸ αὐτὸ φρονεῖν, φησὶν, εἰς ὃ ἐφθάσαμεν ἐν τῇ πίστει, μὴ πλέον, μὴ ἔλαττον.

A is qui aliquid dogmatum immutavit, etiam universa præcedentia dissolvit: ita et in conversatione qui aliquid transgressus et prævaricatus est, non eamdem observando diligentiam, etiam præcedentia corrupit. Deinde ne rem difficilem et quæ ægre perfici possit videatur præcipere, nempe ut tota vita exerceantur in virtutibus et pietate, subjungit: Imitatores mei estote. Quod facillimum est, inquit, exigo, nihilque impossibile, cum et ego homo sim similiter affectibus obnoxius. Quemadmodum certantem me videtis, ita et ipsi certate. Τῷ αὐτῷ στοιχεῖν κανόνι, τὸ αὐτὸ φρονεῖν. Eadem persistere regula, idem sentire. (Pro quo vertimus, Eadem persistamus regula, idem sentiamus.) Hæc particula aut exhortationis est aut precationis: verum si B exhortationis sit, deficit Oportet. Oportet, inquit, vos eadem persistere regula, idem sentire: si eadem debetis persistere regula, debetis idem sentire. Si vero precatio est, sumetur a communi sensu Revelabit, ut sit sensus: Revelabit vobis ut eadem regula persistatis, ut idem sentiatis. Novit enim nihil absque divino perfici auxilio. Idem, inquit, sentire in eo quod in fide assecuti sumus, non plus, non minus.

Συμμιμηταί μου γίνεσθε, ἀδελφοὶ, καὶ σκοπεῖτε τοὺς οὕτως περιπατοῦντας, καθὼς ἔχετε τύπον ἡμᾶς. Πολλοὶ γὰρ περιπατοῦσιν, οὓς πολλάκις ἔλεγον ὑμῖν. Νῦν δὲ καὶ κλαίων λέγω, τοὺς ἐχθροὺς τοῦ σταυροῦ τοῦ Χριστοῦ, ὧν τὸ τέλος ἀπώλεια, ὧν ὁ Θεὸς ἡ κοιλία, καὶ ἡ δόξα ἐν τῇ αἰσχύνῃ αὐτῶν, οἱ τὰ ἐπίγεια φρονοῦντες.

III, 17-19. *Imitatores mei estote, fratris, et considerate eos qui sic ambulant, quemadmodum habetis nos pro typo. Nam complures ambulant de quibus sæpe dixi vobis: nunc autem et flens dico: inimscos crucis Christi, quorum finis perditio est, quorum Deus venter est, et gloria in dedecore ipsorum qui terrestria curant.*

« Συμμιμηταί μου γίνεσθε. » Οὐ γὰρ διὰ λόγων μόνον ἐδίδασκεν ὁ μακάριος οὗτος, ἀλλὰ καὶ ἐν ἔργοις C τύπος αὐτῶν ἐγίνετο. « Καὶ σκοπεῖτε. » Ἄνω μὲν ἔλεγε, Βλέπετε τοὺς κύνας καὶ τοὺς κακοὺς ἐργάτας, τοὺς ἔτι καὶ μετὰ τὴν πίστιν Ἰουδαΐζοντας. Νῦν δὲ, κοινὴν αὐτοῖς δίδωσι παρατήρησιν, ἵνα τούτοις, φησὶν, ἀναμίγνυσθε, οἷον τύπον φέρουσι τῆς ἐμῆς πρὸς ὑμᾶς ἀναστροφῆς. — « Τοὺς οὕτως περιπατοῦντας. » [ΦΩΤ·] Περιπατεῖν ἐνταῦθα, τὸ βιοῦν καὶ πολιτεύεσθαι λαμβάνει ἁπλῶς. Ἐπειδὴ, φησὶ, πολλοὶ περιπατοῦσιν, εἰς διάκρισιν τῶν ὀρθῶς περιπατούντων, καὶ μὴ σκοπεῖτε τίνες περιπατοῦσι κατὰ τὸν τύπον, ὃν περιεπατήσαμεν ἡμεῖς, καὶ τούτοις ἕπεσθε, « Πολλοὶ γὰρ περιπατοῦσι. » Κακῶς φησὶν, ἤπερ ἐγώ. « Νῦν δὲ καὶ κλαίων λέγω. » Ὅρα τὰ σπλάγχνα Παύλου, ἐπὶ τοῖς ἑτέρων κλαίοντα κακοῖς. Ἐπειδὴ D γὰρ αὐτοῖς ἐπέτεινε τὸ νόσημα, πενθεῖ αὐτούς. « Τοὺς ἐχθροὺς τοῦ σταυροῦ τοῦ Χριστοῦ· » Ποίους τούτους κελεύεις ἡμᾶς παραφυλάττεσθαι; Τοὺς ἐχθροὺς, φησὶ, τοῦ σταυροῦ τοῦ Χριστοῦ. Ἦσαν γάρ τινες Χριστιανοὶ μὲν δῆθεν, ἐν τρυφῇ δὲ καὶ ἀνέσει ζῶντες, οὓς ἐχθροὺς τοῦ σταυροῦ φησιν. Ἐναντία γὰρ αὐτῷ πράττουσιν· ὁ μὲν γὰρ ψυχῆς δεῖται γενναίας, παρατεταγμένης εἰς κινδύνους, καὶ μιμουμένης τὸν ἴδιον Δεσπότην, οἱ δὲ γαστρὶ δουλεύουσιν. « Ὧν τὸ τέλος ἀπώλεια. » Καλῶς τὸ τέλος εἶπεν ἀπώλειαν, ἐὰν ἄχρι τέλους μείνωσι τοιοῦτοι. Εἰκὸς γὰρ ἦν καὶ μεταβληθῆναι. « Ὧν ὁ Θεὸς ἡ κοιλία. » Ὡς δεσποίνῃ γὰρ, μᾶλλον δὲ ὡς

101 « Imitatores mei estote. » Neque enim divinus hic vir solis docebat sermonibus, sed et pro exemplari ipsis proponebatur in operibus. « Et considerate. » In superioribus quidem dixit, Videte canes, videte malos operarios: nempe eos qui post susceptam fidem adhuc Judaismum sectabantur. Nunc autem communem dat eis observationem: ut illis, inquit, commisceamini qui typum gerunt meæ apud vos conversationis. « Eos qui sic ambulant. » Ambulare sumit hic simpliciter pro vivere et conversari. Quandoquidem, inquit, multi ambulant: ad internoscendum quinam recte ambulant, et qui non, considerate qui ambulent juxta vestigia et typum quo nos ambulavimus et eos sequimini. « Nam complures ambulant. » Male, inquit, et aliter quam ego. « Nunc autem et flens dico. » Animadverte Pauli viscera qui ob aliorum plorat errata. Siquidem quia morbus ipsis protendebatur, luget ipsos. « Inimicos crucis Christi. » Quinam sunt hi quos jubes nos observare? Inimicos, ait, crucis Christi. Erant enim quidam tanquam sane Christiani, qui tamen in deliciis et quiete degebant: quos dicit crucis inimicos; nam contrario modo ad illam, inquit, operantur, ipsa siquidem generosum requirit animum, qui se periculis exponat, et proprium imitetur Dominum: hi autem ventri serviunt. « Quorum finis perditio est. » Recte finem dixit perditionem, si ad finem usque tales permanserint: erat enim verisimile eos qua-

que immutandos. « Quorum deus venter est. » Siquidem ipsum tanqnam regem, imo potius tanquam deum colunt. De quibus alibi dicit; « Edamus et bibamus, eras enim moriemur [26]. » Etenim ibi quoque de addictis ventri ac gulæ loquebatur. « Et gloria in dedecore ipsorum. » Multi aiunt ipsum per hæc circumcisionem innuisse, at non ita est: sed ob ea, inquit, gloriantur propter quæ occultari et pudore affici oportuit. « Quia terrestria curant. » Nam qui requiem ac delicias requirunt, hi terrestria curant.

A θεῷ δουλεύουσιν αὐτῇ. Περὶ ὧν ἀλλαχοῦ φησί· « Φάγωμεν καὶ πίωμεν, αὔριον γὰρ ἀποθνήσκομεν. » Καὶ γὰρ κἀκεῖ περὶ γαστριμάργων ἔλεγε· « Καὶ ἡ δόξα ἐν τῇ αἰσχύνῃ αὐτῶν. » Πολλοί φασι, τὴν περιτομὴν αὐτὸν διὰ τούτων εἰρηκέναι, ἀλλ' οὐκ ἔστιν. Ἀλλ' ὅτι, φησὶν, ἐφ' οἷς ἐγκαλύπτεσθαι καὶ αἰσχύνεσθαι ἔδει, ἐπὶ τούτοις καυχῶνται. « Οἱ τὰ ἐπίγεια φρονοῦντες. » Οἱ γὰρ ἄνεσιν καὶ τρυφὴν ἐπιζητοῦντες, τὰ ἐπίγεια φρονοῦσιν.

III, 20, 21. *Nostra enim conversatio in cœlis est, ex quo etiam Salvatorem exspectamus Dominum Jesum Christum, qui transfigurabit corpus nostrum abjectum, ut ipsum conforme fiat corpori* **102** *illius glorioso, secundum efficaciam, qua potest etiam subjicere sibi omnia.*

Ἡμῶν γὰρ τὸ πολίτευμα ἐν οὐρανοῖς ὑπάρχει, ἐξ οὗ καὶ Σωτῆρα ἀπεκδεχόμεθα Κύριον Ἰησοῦν Χριστὸν, ὃς μετασχηματίσει τὸ σῶμα τῆς ταπεινώσεως ἡμῶν εἰς τὸ γενέσθαι αὐτὸ B σύμμορφον τῷ σώματι τῆς δόξης αὐτοῦ κατὰ τὴν ἐνέργειαν τοῦ δύνασθαι αὐτὸν καὶ ὑποτάξαι ἑαυτῷ τὰ πάντα.

Oportet itaque quæ in cœlis sunt quærere, ubi nostra est conversatio aut nostræ reipublicæ administratio. Ibi namque militamus, ibi gubernamur. « Ex quo etiam Salvatorem. » E cœlo dominum nostrum ac Salvatorem exspectamus, qui in paterna apparebit gloria in secundo adventu cum sanctis angelis suis. Quinetiam transfigurabit, inquit, ac commutabit præsens corpus. Vocavit autem ipsum abjectum, eo quod subjectum sit corruptioni et passionibus ac doloribus. Et faciet, inquit, simile illi suo corpori quod a dextris sedet Patris, et ab incorporeis adoratur potestatibus. Siquidem nostrum quoque corpus in immortalitatem transmutabitur per gratiam Dei nostri Jesu Christi. Væ iis qui ab hac excidunt gloria, et cum dæmonibus numerantur. « Qui transfigurabit. » Multi existimant aliud suscitandum corpus in resurrectione, et non hoc quo nunc circumdamur, propterea quod dictum sit, Transfigurabit corpus nostrum abjectum in corpus gloriæ suæ. Sed vide quid dicat Methodius libro de Resurrectione. Etiam hoc interim corpus nostrum corpus gloriæ erat ante transgressienem, et adeo gloriosum erat ut nunc post transgressionem corpus abjectum dicatur. Siquidem nisi gloriosum ac inclytum fuisset, nequaquam nunc abjectum appellaretur. Abjicitur enim et deprimitur per lapsum id quod inclytum fuit. Nam quod semper humile fuit, non posset dici per trangressionem humiliatum. Etenim etiam de eo qui stabat, si cadat dicimus quod cecidit: de eo vero qui semper jacuit, nullus poterit dicere quod errans ceciderit. Hoc itaque corpus factum humile et gloriosum resurget et non aliud. « Ut ipsum conforme fiat. » Fortem ac indubitatam facit fidem quod omnino transfigurandum sit corpus nostrum abjectum (si modo voluerimus), ut ipsum conforme fiat gloriæ ipsius. Si enim ad hoc venit, inquit, Dominus noster Jesus Christus, quis ambi-

Δεῖ οὖν τὰ ἐν οὐρανῷ ζητεῖν, ἔνθα ἡμῶν τὸ πολίτευμά ἐστιν. Ἐκεῖ γὰρ στρατευόμεθα, ἐκεῖ πολιτευόμεθα. « Ἐξ οὗ καὶ Σωτῆρα. » Ἐξ οὐρανοῦ τὸν Κύριον ἡμῶν καὶ Σωτῆρα ἀπεκδεχόμεθα, ἐν τῇ πατρῴᾳ φανησόμενον δόξῃ, ἐν τῇ δευτέρᾳ παρουσίᾳ μετὰ τῶν ἁγίων αὐτοῦ ἀγγέλων, ὅς, φησὶ, καὶ μετασχηματίσει καὶ μεταβαλεῖ τὸ νῦν σῶμα. Ταπεινώσεως δὲ αὐτὸ ἐκάλεσε, διὰ τὸ ὑποκεῖσθαι φθορᾷ καὶ πάθεσι καὶ ὀδύναις. Καὶ ποιήσει, φησὶν, ὅμοιον ἐκείνῳ τῷ σώματι αὐτοῦ, τῷ ἐκ δεξιῶν τοῦ Πατρὸς καθημένῳ, τῷ προσκυνουμένῳ παρὰ τῶν ἀσωμάτων C δυνάμεων. Καὶ γὰρ εἰς ἄφθαρτον καὶ τὸ ἡμῶν μεταβληθήσεται σῶμα, χάριτι τοῦ Θεοῦ ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ. Οὐαὶ τοῖς ἐκπίπτουσι ταύτης τῆς δόξης, καὶ μετὰ δαιμόνων τασσομένοις. « Ὃς μετασχηματίσει. » Πολλοὶ νομίζουσιν ἕτερον σῶμα πνευματικὸν ἐγείρεσθαι ἐν τῇ ἀναστάσει, καὶ οὐ τοῦτο ὃ νῦν περικείμεθα, διὰ τὸ εἰρῆσθαι, μετασχηματίσει τὸ σῶμα τῆς ταπεινώσεως ἡμῶν, εἰς τὸ σῶμα τῆς δόξης αὐτοῦ. Ἀλλ' ὅρα τί φησι Μεθόδειος ἐν τῷ περὶ ἀναστάσεως λόγῳ. Καὶ τοῦτό ποτε ἡμῶν τὸ σῶμα, σῶμα δόξης ἦν πρὸ τῆς παραβάσεως, καὶ οὕτως ἔνδοξον ἦν, ὅτι νῦν μετὰ τὴν παράβασιν, σῶμα ταπεινώσεως λέγεται. Οὐ γὰρ ἂν εἰ μὴ ἔνδοξον ἦν, ταπεινώσεως νῦν ἐκλήθη. Ταπεινοῦται γὰρ ἀπὸ σφάλματος τὸ ἔνδοξον. Τὸ γὰρ ἀεὶ ταπεινὸν D οὐκ ἄν τις εἴποι ὅτι διὰ τὴν παράβασιν ἐταπεινώθη. Καὶ γὰρ καὶ περὶ τοῦ ἱσταμένου εἰ πέσοι, λέγομεν ὅτι ἔπεσε, περὶ δὲ τοῦ ἀεὶ κειμένου, οὐκ ἄν τις εἴποι ὅτι ἁμαρτήσας ἔπεσεν. Ὥστε τοῦτο τὸ σῶμα ἄφθαρτον καὶ ἔνδοξον γινόμενον, ἀνίσταται, καὶ οὐχ ἕτερον. « Εἰς τὸ γενέσθαι αὐτὸ σύμμορφον. » Ἰσχυρὰν καὶ ἀναμφίλεκτον πίστιν τίθησι τοῦ πάντως μετασχηματισθῆναι τὸ σῶμα τῆς ταπεινώσεως ἡμῶν ἂν μόνον βουλώμεθα, εἰς τὸ γενέσθαι αὐτὸ σύμμορφον τῆς δόξης αὐτοῦ. Εἰ γὰρ, φησὶν, ὁ Κύριος ἡμῶν Ἰησοῦς ὁ Χριστὸς ἐπὶ τούτῳ παραγίνεται, τίς ἀμφισβητήσει ὅτι οὐ πάντως ἔσται τοῦτο;

[26] I Cor. xv. 32.

A Εἶτα θέλεις καὶ ἑτέραν ἀπόδειξιν; ὑποτάξαι ἑαυτῷ βούλεται πάντα.

« Δεῖ γὰρ αὐτὸν, φησὶ, βασιλεύειν ἄχρις ἂν ὑποταγῇ αὐτῷ τὰ πάντα. » Καί· « Ὅταν δὲ ὑποταγῇ αὐτῷ τὰ πάντα. » Εἰ οὖν αὐτὸς ὁ Υἱὸς βασιλεύει, ἵνα ὑποτάξῃ αὐτῷ τὰ πάντα, καὶ πάντα ὑποταγήσεται αὐτῷ πάντως, δηλονότι καὶ τὸ σῶμα τῆς ταπεινώσεως ἡμῶν ἄνπερ μόνον ἡμεῖς θελήσωμεν, ὑποταγήσεται αὐτῷ. Ὑποτάσσεται δὲ, ὅτε μηδὲν στασιῶδες καὶ πολέμιον πρὸς τὸν ὑποτάξαντα ἐν ἑαυτῷ φέρει, ἀλλὰ πάντα σύμφωνα καὶ συνᾴδοντα, ἔν τε πίστει καὶ ἐν πολιτείᾳ. Ὅταν δὲ οὕτως ὑποταγῇ αὐτῷ τὸ σῶμα τῆς ταπεινώσεως ἡμῶν, μετασχηματίζεται δηλονότι ἀπὸ τῆς ταπεινώσεως τῆς κατὰ τὴν ἁμαρτίαν καὶ τὴν φθορὰν, καὶ γίνεται σύμμορφον τῷ σώματι τῆς B δόξης αὐτοῦ. Μάταιος ὁ φόβος. Οὐ δεῖ δὲ λέγειν ὅτι τῷ σώματι τοῦ Υἱοῦ ὁ Υἱὸς ὑποτάξει τὰ πάντα, ἀλλ' ὅτι αὐτὸς ἑαυτῷ, ὁ εἰπών· « Ἐδόθη μοι πᾶσα ἐξουσία ἐν οὐρανῷ καὶ ἐπὶ γῆς. » Ὡς καὶ ὁ Παῦλος ἀλλαχοῦ φησι. « Δεῖ γὰρ αὐτὸν βασιλεύειν ἄχρις οὗ θῇ πάντας τοὺς ἐχθροὺς αὐτοῦ ὑπὸ τοὺς πόδας αὐτοῦ. » Καί· « Ὅταν δὲ ὑποταγῇ αὐτῷ τὰ πάντα. » Τῶν οὖν θείων λογίων τρανῶς ταῦτα λεγόντων, πῶς οὐ δεῖ λέγειν ὅτι ὁ Κύριος ἡμῶν καὶ Σωτὴρ Ἰησοῦς ὁ Χριστὸς αὐτός ἐστιν ὁ καὶ τὸ σῶμα τῆς ταπεινώσεως ἡμῶν μετασχηματίζων, καὶ ὁ ἐνεργῶν τὴν εἰς αὐτὸν τῶν πάντων ὑποταγήν; τοῦ δὲ Υἱοῦ ὑποτάσσοντος, καὶ ὁ Πατὴρ ὑποτάσσει. Κοινὰ γὰρ τὰ τοῦ Πατρὸς καὶ Υἱοῦ. « Κατὰ τὴν ἐνέργειαν. » Εἶτα λοιπὸν, καὶ λογισμὸν δίδωσι τοῦ οὕτω παραδόξου πράγματος. Ἔστι γὰρ C παράδοξον, τὸ γίνεσθαι σύμμορφον τὸ ἡμῶν σῶμα, τοῦ θείου ἐκείνου σώματος. Τοῦτο γὰρ, φησὶν, ὁ Θεὸς καὶ Πατὴρ ποιήσει, ἀπὸ τῆς ἐνεργείας, τουτέστι, κατὰ τὴν ἐνέργειαν ἐκείνην, ἐξ ἧς δύναται καὶ ἐδυνήθη ὑποτάξαι τῷ Υἱῷ αὐτοῦ τὰ πάντα. Τοιγαροῦν, φησὶ, δουλώσεται αὐτὴν, εἰς τὸ εἰς ἀφθαρσίαν μεταβαλεῖν. Ὅρα δὲ πόσην οἶδεν ὁμογνωμοσύνην τῆς ἁγίας Τριάδος, ὅτι ἄνω τὸν Υἱὸν ὑποθέμενος τὴν ἀλλαγὴν τοῦ σώματος ἡμῶν ποιεῖσθαι, νῦν τὸν Πατέρα τοῦτο ποιεῖν λέγει· Ἆρα δὴ ἐὰν οὕτω νοήσωμεν, μὴ τολμηρόν ἐστιν ὁ Υἱὸς τοῦτο ποιήσει κατὰ τὴν δύναμιν αὐτοῦ ἐκείνην, ἐν ᾗ ὑπέταξε τῷ ἰδίῳ σώματι τὰ πάντα; Ἀλλ' εἰ οὕτω νοήσομεν, δέος ἐστὶ μὴ δόξωμεν διαιρεῖν μετὰ τὴν ἕνωσιν, τὴν μίαν σεσαρκωμένην τοῦ Θεοῦ Λόγου φύσιν.

D

ΚΕΦΑΛ. Ϛ.

Παραινέσεις ἴδιαί τινων καὶ κοιναὶ πάντων.

Ὥστε ἀδελφοί μου ἀγαπητοὶ καὶ ἐπιπόθητοι, χαρὰ καὶ στέφανός μου, οὕτως στήκετε ἐν Κυρίῳ ἀγαπητοί. Εὐοδίαν παρακαλῶ, καὶ Συντύχην παρακαλῶ τὸ αὐτὸ φρονεῖν ἐν Κυρίῳ. Ναὶ ἐρωτῶ καὶ σε, σύζυγε γνήσιε, συλλαμβάνου αὐταῖς, αἵτινες ἐν τῷ Εὐαγγελίῳ συνήθλησάν μοι μετὰ Κλήμεν-

get quin omnino id erit? Deinde vis et aliam demonstrationem? **103** Subjicere vult sibiipsi omnia.

« Nam oportet, ait, illum regnare donec subjiciantur ipsi omnia [27]. « Et : « Cum autem subjecta fuerint ipsi omnia [28]. » Si igitur regnat ipse Filius donec subjiciantur ipsi omnia, et omnino subjicientur ipsi omnia, manifestum est quod etiam corpus nostrum abjectum (si modo voluerimus) subdetur ipsi. Subditur autem cum nihil seditiosum et hostile in seipso gestat et adversus eum qui subjecit ipsum, sed consona omnia et conformia tam in fide quam in conversatione. Quando autem ita subditum fuerit ei corpus nostrum abjectum, transfigurabitur sane a dejectione sive depressione quæ est ex peccato et corruptione, et efficietur conforme corpori glorioso ipsius. Vanus itaque est timor. Non oportet autem dicere quod corpori Filii Filius subjiciet omnia, sed quod ipse sibiipsi, hui dixit : « Data est mihi omnis potestas in cœlo et in terra [29]; » Quemadmodum et Paulus alibi ait : « Nam oportet illum regnare donec posuerit omnes inimicos suos sub pedes suos [30]. » Et : « Cum autem subjecta fuerint ipsi omnia [31]. » Cum ergo divina oracula aperte ista dicant, annon oportet dicere quod Dominus ac Salvator noster Jesus Christus ipse est qui et corpus nostrum abjectum transfigurat, et efficit omnium ad se subjectionem? Dum autem Filius subjicit, Pater quoque subjicit : communia enim sunt quæ Patris sunt et Filii. « Secundum efficaciam. » Deinde consequenter dat etiam considerationem rei adeo admirandæ. Est enim admirandum quod corpus nostrum conforme fiat divino illi corpori. Nam hoc, inquit, Deus et Pater faciet ex efficacia, hoc est, secundum illam efficaciam qua potest et potens fuit subjicere Filio suo omnia. Itaque subdet, inquit, ipsam nostræ abjectionem ut in incorruptibilitatem transmutetur. Animadverte autem quantam novit esse sanctæ Trinitatis conformitatem : cum præmisisset Filium efficere corporis nostri mutationem, nunc Patrem hoc facere dicit. Utrum autem præsumptuosum erit si ita intelligamus : quod Filius hoc facturus est secundum illam suam potentiam, qua subjecit proprio corpori universa. **104** Verum, si ita intelligamus, verendum est ne videamur post unionem dividere unam incarnatam Verbi Dei naturam.

CAPUT VI.

Propriæ ad quosdam exhortationes et communes ad omnes.

IV, 1-3. « Proinde, fratres mei dilecti ac desiderati, gaudium et corona mea, sic state in Domino « dilecti. Evodiam obsecro et Syntychen obsecro « ut eodem modo affectæ sint in Domino. Sane « rogo et te, compar germane, et adjuva illas quæ « in Evangelio decertarunt mecum, una cum Cle-

[27] I Cor. xv, 27. [28] ibid 28. [29] Matth. xxviii, 18. [30] I Cor. xv, 25. [31] Ibid. 28.

ρᾶς τὴν παρὰ πόδα λύπην. « Τὸ ἐπιεικὲς ὑμῶν γνωσθήτω πᾶσιν ἀνθρώποις. » Ἐπειδὴ ἀνωτέρω διέβαλέ τινας, ὧν ὁ Θεὸς ἡ κοιλία, λέγων, καὶ ἡ δόξα ἐν τῇ αἰσχύνῃ αὐτῶν, εἰκὸς ἦν διὰ ταῦτα ἐκπαλεμοῦσθαι πρὸς ἐκείνους τοὺς πιστοὺς. Φησὶν οὖν· Μὴ ὡς πολεμίοις χρῆσθε, ἀλλ' ἐπιεικῶς, καὶ οὐ μόνον αὐτοῖς, νλλὰ καὶ πᾶσιν ἀνθρώποις. « Ὁ Κύριος ἐγγύς. μηδὲν μεριμνᾶτε. » Τί γὰρ ἀλύετε, φησὶ, διὰ τὰς ἐκείνων ἐπιβουλὰς, ἢ τοὺς ἄλλους πειρασμούς; Ὁ Κύριος ἐγγὺς, φησὶν, ἡ κρίσις ἐφέστηκε, καὶ ὑμεῖς κἀκεῖνοι τὰς ἀνταποδασεις ἕξετε. Μηδὲν οὖν, φησὶ, μεριμνᾶτε· « Ἀλλ' ἐν παντὶ, « τουτέστι, πράγματι, τῇ προσευχῇ καὶ τῇ δεήσει, κέχρησθε. Ἔστι μὲν οὖν τοῖς, θλιβομένοις μεγίστη παραψυχὴ, τὸ ἐγγὺς εἶναι τὸν Κύριον. Ἰδοὺ δὲ καὶ ἄλλο προστίθησι φάρμακον, τὴν μετὰ εὐχαριστίας εὐχήν. Αὕτη γὰρ καὶ κυρίως εὐχή. Διὰ οὖν τῆς μετὰ εὐχαριστίας εὐχῆς καὶ δεήσεως, τὰ αἰτήματα ὑμῶν γνωριζέσθω πρὸς τὸν Θεόν. Ὡς αἵγε μὴ ἔχουσαι εὐχαριστίαν εὐχαὶ, οὔτε γνωρίζονται πρὸς τὸν Θεόν. Ὁ γὰρ μὴ εὐχαριστῶν ἐπὶ τοῖς παρεληλυθόσι, πῶς ἢ αἰτήσει ἢ λήψεται τὰ μέλλοντα; Ἀλλ' ἐν παντὶ πράγματι τῇ προσευχῇ καὶ τῇ δεήσει κέχρησθε, δι' ὧν τὰ αἰτήματα ὑμῶν, μετά εὐχαριστίας γνωριζέσθω. « Καὶ ἡ εἰρήνη τοῦ Θεοῦ. » Εἰρήνης λέγει, τὴν καταλλαγὴν τοῦ Θεοῦ τὴν πρὸς ἡμᾶς. Καλῶς δὲ εἶπεν εἰρήνην. Ἦμεν γὰρ αὐτῷ ἐκπεπολεμωμένοι, διὰ δὲ τοῦ αἵματος τοῦ Μονογενοῦς κατήλλαξεν ἡμᾶς ἑαυτῷ. Ἤγουν περὶ ἐκείνης λέγει, περὶ ἧς φησιν ὁ Χριστός· « Εἰρήνην τὴν ἐμὴν δίδωμι ὑμῖν, εἰρήνην τὴν ἐμὴν ἀφίημι ὑμῖν. » Ὅταν γὰρ λέγῃ καὶ πρὸς τοὺς ἐχθροὺς εἰρηνεύειν, οὐχ ὑπερβαίνει πάντα νοῦν; « Ἡ ὑπερέχουσα πάντα νοῦν. » Εἰ δὲ ἡ εἰρήνη τοῦ Θεοῦ ὑπερβαίνει πάντα νοῦν, τί εἴποι τις πρὸς τοὺς τὴν οὐσίαν αὐτοῦ περιεργαζομένους; « Φρουρήσει τὰς καρδίας ὑμῶν. » Ὥστε μὴ ὑπὸ πειρασμῶν καταβαπτίζεσθαι, μήτε ὑπὸ ἀπάτης περιφέρεσθαι. « Ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ. » Ἢ ἐν αὐτῷ φυλάξει, ὥστε μένειν καὶ μὴ ἐκπεσεῖν αὐτοῦ, ἢ δι' αὐτοῦ φυλάξει.

dium sit nempe obscurante expectato gaudio præsentem mærorem aut dolorem. « **Modestia vestra** nota sit omnibus hominibus. » Quoniam in superioribus quosdam vituperavit, dicens : Quorum Deus venter est et gloria in dedecore ipsorum : verisimile erat quod erga illos futurum esset ut hostiliter se gererent fideles. Ait ergo : Non tanquam cum hostibus cum eis conversemini, sed mansuete : nec id solum cum ipsis, sed cum omnibus etiam hominibus. « Dominus prope est : de nulla re solliciti sitis. » Cur enim, ait, animo conciditis propter illorum insidias aut alias afflictiones? Dominus, inquit, prope est, judicium instat : et vos et illi retributiones habebitis. **106** De nulla itaque re sitis solliciti : « Sed in omni : » puta negotio (Siquidem παντί, cum non sit feminimum. jungi non potest τῇ προσευχῇ καὶ τῇ δεήσει), precatione et obsecratione utamini. Maxima ergo consolatio est his qui affliguntur quod Dominus prope sit. Ecce autem et aliud addit pharmacum, precationem cum gratiarum actione : Nam hæc proprie precatio est. Itaque per precationem cum gratiarum actione petitiones vestræ innotescant apud Deum : tanquam innuat quod precationes quæ gratiarum actionem non habent, bene innotescant quidem. Qui enim gratias non agit de his quæ accepit, quomodo petet aut accipiet quæ futura sunt? Sed in omni re precatione obsecratione utamini, per quas petitiones vestræ cum gratiarium actione innotescant. « Et pax Dei. » Pacem dicit Dei erga nos reconciliationem. Bene autem dixit pacem. Nam eramus facti ipsi inimici, sed per sanguinem Unigeniti reconciliavit nos sibi ipsi. De illa igitur loquitur de qua ait Christus : « Pacem meam do vobis, pacem relinquo vobis [35]. » Cum enim dixerit ut etiam erga inimicos pacem habeant, annon excedit omnem intellectum? « Quæ excedit omnem intellectum. » Quod si pax Dei excedit omnem intellectum, quid dicet quispiam de his qui ipsius subtantiam curiose scrutantur? « Custodiet corda vestra : » Ne sub afflictiocibus demergamini aut sub fraude circumferamini et erretis. « In Christo Jesu. » Aut custodiet ut in ipso maneatis, et non excidatis ab ipso : aut per ipsum custodiet.

Τὸ λοιπὸν, ἀδελφοὶ, ὅσα ἐστὶν ἀληθῆ, ὅσα σεμνὰ, ὅσα δίκαια, ὅσα ἁγνὰ, ὅσα προσφιλῆ, ὅσα εὔφημα. Εἴ τις ἀρετὴ, καὶ εἴ τις ἔπαινος, ταῦτα λογίζεσθε. Ἃ καὶ ἐμάθετε, καὶ παρελάβετε, καὶ ἠκούσατε, καὶ ἴδετε ἐν ἐμοὶ, ταῦτα πράσσετε, καὶ ὁ Θεὸς τῆς εἰρήνης ἔσται μεθ' ὑμῶν.

IV, 8, 9. « Quod reliquum est, fratres, quæcunque sunt vera, quæcunque honesta, quæcunque justa, quæcunque pura, quæcunque amabilia, quæcunque boni omnis : si qua virtus et si qua laus, hæc cogitate : quæ et didicistis et accepistis et audistis et vidistis in me, hæc facite, et Deus pacis erit vobiscum. »

Πάντα ὑμῖν εἴρηται, τοῦτο λείπεται νῦν. Ἐπειγομένου δὲ τὰ ῥήματα. Ἀληθῆ δέ φησι τὰ ἐνάρετα. Ψεῦδος γὰρ ἡ κακία. Σεμνὰ δὲ, τὰ ὅσα ἐν σχήμασι, καὶ λόγοις, καὶ βαδίσμασι, καὶ πράξεσιν. Ἁγνὰ δὲ, ὡς πρὸς ἀντιδιαστολὴν τοῦ τὰ γήϊνα φρονούντων. προσφιλῆ δὲ, ἢ τῷ Θεῷ, ἢ τοῖς πιστοῖς. « Εἴ τις ἀρετὴ, καὶ εἴ τις ἔπαινος. » Βούλεται οὕτως ζῆν αὐτοὺς, ὡς καὶ ἀνθρώποις ἀρέσκειν. (Ἀπρόσκοποι

Omnia vobis dicta sunt : id nunc restat ut sit qui verba sollicitet. Veram autem dicit studiosa seu quæ virtutis sunt : mendacium enim vitium est. Honesta vero, sive in habitu, sive in sermonibus, sive in incessu, sive actionibus. Pura autem, tanquam ad differentiam eorum qui terrena curant. **107** Amabilia vero, aut Deo aut fidelibus. » Si qua virtus et qua laus. » Vult ipsos ita vivere,

[35] Joan. xiv, 27.

γματι σχολάζων; « Οὐχ ὅτι καθ' ὑστέρησιν λέγω. » Ἐπειδὴ ἠρέμα ἐπετίμησεν αὐτοῖς γράψας, ἤδη ποτὲ, φησίν. Ἅπερ εἶπον, οὐ διὰ τοῦτο εἶπον ὡς ἐν ἐνδείᾳ ὢν, ἀλλὰ πρὸς τὸ ὑμῶν συμφέρον, φησὶν, εἶπον, ἵνα μὴ ἄκαρποι ἦτε, ἅπερ κάτω λέγει. — [ΦΩΤ.] Εἶπον ὅτι ἐχάρην ἐν Κυρίῳ, μεγάλως, ὅτι ἀνεθάλετε τὸ ὑπὲρ ἐμοῦ φρονεῖν. Ἀλλὰ μὴ νομίσητε, φησὶν, εἰπεῖν με τοῦτο, διὰ τὴν ὑστέρησιν ἣν εἶχον. Ἐγὼ γὰρ, φησὶν, ἔμαθον, καὶ ἑξῆς. Γεγυμνασμένος, φησὶν, εἰμὶ ἐν πᾶσι, καὶ οὐδὲ ὑστερούμενος δυσχεραίνω. Ἐχάρην δὲ ὅμως ἐφ' ὑμῖν, ὅτι καλῶς ἐποιήσατε. Κοινωνοὺς γὰρ ἑαυτοὺς τῆς ἐμῆς θλίψεως ποιήσαντες, καὶ τῶν βραβείων κοινωνήσετε. Διὰ τοῦτο ἐχάρην μεγάλως. Ἐπειδὴ εἶπεν, ὅτι Ἐχάρην μεγάλως, διότι ὑμεῖς καλῶς ἐποιήσατε συγκοινωνοὶ γεγονότες μου τῆς θλίψεως, ἐπαναμιμνήσκει αὐτοὺς, ὅτι ἀπ' ἀρχῆς ταύτην αὐτοῖς τὴν χάριν καὶ τὴν εὐεργεσίαν κατετίθετο, τὸ ἐξ αὐτῶν λαμβάνειν τὰ πρὸς τὴν χρείαν, καὶ κοινωνοὺς αὐτοὺς διὰ τούτου παρασκευάζειν καὶ τῶν διὰ Χριστὸν θλίψεων, καὶ τῶν ἐπὶ τούτοις κειμένων βραβείων. Μὴ γὰρ νομίσητε, φησὶν, ὅτι νῦν διὰ τὸ μακρὰν με γενέσθαι, καὶ ἐν τόπῳ ἐν ᾧ τὸ κήρυγμα ὥσπερ ἐν ὑμῖν οὐκ ἐπλατύνθη, οὐδὲ εἰσιν οἱ προθύμως οὕτω τὰ πρὸς χρείαν ἐπιχορηγοῦντες, διὰ τοῦτο τὴν ὑμῶν χορηγίαν ἀπεδεξάμην καὶ ἠξίωσα ὑμᾶς κοινωνοὺς καὶ τῆς θλίψεώς μου καὶ τῆς μισθαποδοσίας γενέσθαι.

quo glorientur, inquit, inveniantur sicut et ego: quoniam accipiebat non tantum propter suam necessitatem quantum propter eorum utilitatem qui præbebant. Unde enim in peregrina terra ali potuisset, cum neque aliquid importasset, neque manuali operi, sed prædicationi vacaret? « Non quod juxta penuriam loquar. » Quoniam scribendo clam eos objurgavit, non tandem ait: Quæ dixi, non propter ea dixi quod in penuria sim, sed ad vestram, inquit, utilitatem locutus sum, ne sine fructu sitis, veluti inferius dixit. Dixi quod gavisus sim in Domino magnopere quod reflorueritis ut pro me solliciti essetis: sed ne me, inquit, hæc dicere existimetis quod in penuria fuerim: Nam ego, ait, didici, etc. Exercitatus sum in omnibus: et ne egestate quidem pressus indigne fero: verum etiam vestri causa gavisus sum quod recte feceritis: cum enim participes meæ afflictionis vosipsos feceritis, etiam præmiorum participes eritis: et propterea magnopere gavisus sum. Postquam dixit: Gavisus sum magnopere quod vos recte feceritis, facti participes meæ afflictionis, suggerit quod ab exordio hanc gratiam et hoc beneficium ad ipsos retulerit, ut ab eis necessaria acciperet, et per hoc eos quoque redderet participes afflictionum propter Christum inflictarum, et præmiorum quæ his reponuntur. Ne existimetis, inquit, quod non eo quod longe absim et in loco ubi prædicatio non adeo dilata est sicut inter vos, nec sunt qui prompto animo necessaria ministrent, **109** propterea sumptum a vobis acceperim, et voluerim vos facere participes meæ afflictionis ac remunerationis.

Καὶ γὰρ καὶ ἐγγὺς ἔτι ὤν, καὶ πολλοὺς ἔχων εἴπερ ἤθελον τοὺς χορηγοῦντας, ὑμᾶς προέκρινα. Καὶ ἐξερχόμενος γὰρ ἀπὸ Μακεδονίας, καὶ ἐν Θεσσαλονίκῃ, ὑμᾶς ἠξίουν χορηγοὺς εἶναι τῆς χρείας μου. Μὴ νομίσητε δὲ ταῦτα λέγειν με καὶ ἐπαίρειν τὴν πρᾶξιν ὑμῶν ταύτην, ἵνα ἔτι καὶ ἔτι χορηγῆτε, καὶ ταῖς χρείαις μου ἐπαρνῆτε. Τοσοῦτον γὰρ δέω διὰ τοῦτο εἰπεῖν αὐτὰ, ὅτι ἰδοὺ λέγω. Ἀπέχω πάντα, ἀντὶ τοῦ Ἀπήλλαγμαι πρὸς πάντα τὰ πρὸς τὴν χρείαν ἀπήλλαγμαι δὲ, οἷον οὐκ ἔτι χρείαν ἔχω τούτων. Εἶτα ἵνα μὴ λυπήσῃ ὡς ἀπαξιῶν, Οὐχὶ, φησὶν, ἀλλ' ὅτι περισσεύω, καὶ ἑξῆς. « Ἐγὼ γὰρ ἔμαθον ἐν οἷς εἰμι. » Διδαχῆς ἄρα τὸ πρᾶγμα καὶ ἀσκήσεως. Τί δὲ ἔμαθες, ὦ θεία ψυχή; Ἐν οἷς εἰμι. Τουτέστι, τοῖς παροῦσιν ἀρκεῖσθαι, φησὶ, καὶ αὐτάρκης εἶναι. « Οἶδα καὶ ταπεινοῦσθαι. » Ἴσως ἐρεῖ τις, τὸ μὲν εἰδέναι λιμὸν φέρειν, ἀρετῆς, τὸ δὲ χορτάζεσθαι, ποίας ἀρετῆς; Καὶ σφόδρα ἀρετῆς. Ὥσπερ γὰρ ἡ στενοχωρία, οὕτως καὶ ἡ ἄδεια οἶδε τίκτειν πολλὰ κακά. Πολλοὶ γὰρ ἐν ἀφθονίᾳ γενόμενοι, ῥαθυμότεροι γεγένηνται, καὶ οὐκ ἴσχυσαν ἐνέγκαι κοιλίαν κεχορτασμένην. Καὶ γὰρ ὁ Ἰσραὴλ, οὐκ ἤνεγκε τὸν κόρον, ἀλλ' ἀπελάκτισεν. Ἀλλ' οὐχ ὁ Παῦλος. « Ταπεινοῦσθαι. » Οἷον λιμώττειν. « Περισσεύειν. » Οἷον, κορέννυσθαι. Ἐν παντὶ καὶ ἐν πᾶσι μεμύημαι. Ἐν παντὶ πράγματι, φησὶ, καὶ ἐν

Etenim cum adhuc prope essem, multosque habuissem si libuisset qui sumptum suppeditassent, vos præelegi. Nam et a Macedonia egressus et a Thessalonica, vos dignos duxi qui necessaria mihi suppeditaretis. Ne existimetis autem me hæc dicere, et hanc vestram actionem extollere, ut magis ac magis suppeditetis, meisque necessitatibus faciatis satis. Tantum abest, ut propterea hæc dicam, quod ecce recepi omnia, id est, exemptus sum circa omnia quæ necessitatem concernunt: exemptus sum, inquam, sic ut jam his non indigeam. Deinde ne mœrore eos afficiat tanquam repudians: Non, inquit, sed quod abunde mihi sit, etc. « Nam ego didici in quibus sum. » Doctrinæ certe hoc est et exercitii. Quid autem didicisti, beata anima? His in quibus sum, id est, præsentibus, esse contentus et sufficientiam habere. « Novi et humilis esse » Dicet fortasse aliquis: Scire quidem ferre famem, virtutis est: nosse autem saturari, cujus erit virtutis? Maxime etiam virtutis est. Quemadmodum enim angustia, ita et securitas multa novit parare mala. Complures namque qui ad abundantiam pervenerunt, segniores facti sunt, nec saturatum ventrem ferre potuerunt. Etenim Israel satietatem non tulit, sed recalcitravit [38]: at non ita Paulus. « Humilis esse, » hoc est, fame premi. « Exuberare, » id est, saturari, Ubi-

[38] Deut. xxxii, 1 seqq.

que et in omnibus institutus sum. Aut ἐν παντὶ καὶ ἐν πᾶσι in omni re et in cunctis quæ intercidunt. Institutus sum, id est, omnium habeo experientiam. « Omnia possum per Christum qui me corroborat. » Ne de se jactare videatur : præterea ut etiam gratus sit, omnia Christo fert accepta. Quæ dicta sunt, inquit, non meum sunt facinus, sed Christi, qui hanc mihi tribuit fortitudinem. « Attamen recte fecistis. » Ne enim segniores fiant, audientes quod nullo ergat, alio modo tractat sermonem. Siquidem per præcedentia fastum eorum ad modestiam revocavit : per hoc vero promptiores facit. Non dixit : Dedistis ac refocillastis meum mœrorem, sed quod melius est, Communicastis afflictioni meæ. Quantum est autem socium fieri Pauli, idque in afflictione pro Christo tolerata.

IV, 15-19. **110** *Nostis autem et vos, Philippenses, quod in principio Evangelii cum egressus essem a Macedonia, nulla mihi Ecclesia communicavit in rationem dandi et accipiendi, nisi vos soli. Nam et in Thessalonica cum essem, semel et iterum ad id quod opus erat mihi misistis. Non quod requiram donum, sed requiro fructum exuberantem in rationem vestram. Recepi autem omnia et abundo. Expletus sum postquam ab Epaphrodito accepi quæ a vobis missa sunt, odorem bonæ fragrantiæ, hostiam acceptam gratamque Deo. Deus autem meus supplebit quidquid opus fuerit vobis secundum divitias suas, in gloria per Christum Jesum.*

Pro correptione supradicta qua ait : Jam tandem refloruistis, nunc occulte respondet. Ne me, inquit, ea dixisse existimetis quod egeam aut exigam, sed quod fiduciam habeam de vobis. Ut autem fiduciam haberem, vos ansam dedistis, qui in principio Evangelii necessaria præbuistis. « In principio Evangelii. » Antea, inquit, omnino confirmati fuistis. « Cum egressus essem a Macedonia. » Non potest dici, ait, quod dederitis tanquam ei qui apud vos erat. Cum egressus essem, inquit, non ex vestra tantum civitate, verum etiam ex provincia. « Nulla mihi Ecclesia. » Non ait : Nulla mihi Ecclesia dedit, sed, Communicavit. Siquidem communicatio est. Dabam enim spiritualia, inquit, et accipiebam carnalia : quemadmodum alibi quoque ait : « Si nos vobis spiritualia seminavimus, an magnum est si nos carnalia vestra metamus [39] ? » Quod tamen, ait, In rationem dandi et accipiendi, alio etiam modo condemnationem habet. Non dederunt enim carnalia, sed neque accipere voluerunt spiritualia « Nam et in Thessalonica. » Hoc magis adhuc est, quod cum in ipsorum metropoli versaretur, ab his alebatur. Propterea ait : Quod opus erat, id est, necessario sumptus et quæ usui erant. « Non quod requiram munus. » Quoniam sese demittendo locutus, dicens : Ad id quod mihi necessarium erat, ne illi ex hoc efferrentur, ait : Non quod requiram

A πᾶσι τοῖς παρεμπίπτουσι, μεμύημαι. Τουτέστι Πεῖραν ἁπάντων ἔχω. « Πάντα ἰσχύω ἐν τῷ ἐνδυναμοῦντί με Χριστῷ. » Ἵνα μὴ δόξῃ μεγαλοῤῥημενεῖν, ἄλλως τε καὶ ὡς εὐχάριστος, πάντα τῷ Χριστῷ ἀνατίθησιν. Οὐκ ἐμὸν, φησὶ, κατόρθωμα τὰ εἰρημένα, ἀλλὰ τοῦ τὴν ἰσχύν μοι ταύτην παρέχοντος Χριστοῦ. « Πλὴν καλῶς ἐποιήσατε. Καὶ τούτων οὕτως ἐχόντων, φησὶ, καὶ ἐμοῦ πάντα φέρειν ἰσχύοντος, καλῶς, φησὶν, ἐποιήσατε συγκοινωνήσαντές μου τῇ θλίψει. Ἵνα γὰρ μὴ ῥᾳθυμότεροι γένωνται ἀκούσαντες, ὅτι Οὐδενὸς δέομαι, ἄλλως μεταχειρίζει τὸν λόγον. Διὰ μὲν γὰρ τῶν ἔμπροσθεν, τὸ φρόνημα αὐτῶν κατέστειλε, διὰ δὲ τῶν νῦν, προθυμοτέρους ποιεῖ. Οὐκ εἶπε, Δεδωκότες καὶ παύσαντές μου τὴν λύπην, ἀλλ'. ὃ σεμνότερον ἦν, « Συγκοινωνήσαντές
B μου τῇ θλίψει. » Οἷον δέ ἐστι καὶ κοινωνὸν γενέσθαι Παύλου, καὶ ἐν τῇ ὑπὲρ Χριστοῦ θλίψει.

Οἴδατε δὲ καὶ ὑμεῖς, Φιλιππήσιοι, ὅτι ἐν ἀρχῇ τοῦ Εὐαγγελίου ὅτε ἐξῆλθον ἀπὸ Μακεδονίας, οὐδεμία μοι Ἐκκλησία ἐκοινώνησεν εἰς λόγον δόσεως καὶ λήψεως, εἰ μὴ ὑμεῖς μόνοι. Ὅτι καὶ ἐν Θεσσαλονίκῃ ἅπαξ καὶ δὶς, τὴν χρείαν μοι ἐπέμψατε. Οὐχ ὅτι ἐπιζητῶ τὸ δόμα, ἀλλ' ἐπιζητῶ τὸν καρπὸν τὸν πλεονάζοντα εἰς λόγον ὑμῶν. Ἀπέχω δὲ πάντα καὶ περισσεύω. Πεπλήρωμαι δεξάμενος παρὰ Ἐπαφροδίτου τὰ παρ' ὑμῶν, ὀσμὴν εὐωδίας, θυσίαν δεκτὴν εὐάρεστον τῷ Θεῷ. Ὁ δὲ Θεός μου πληρώσει πᾶσαν χρείαν ὑμῶν κατὰ τὸν πλοῦτον αὐτοῦ, ἐν δόξῃ ἐκ Χριστῷ Ἰησοῦ.

Ὑπὲρ τῆς ἄνω εἰρημένης ἐπιπλήξεως ἔνθα εἶπε
C τὸ, Ἤδη ποτὲ ἀνεθάλετε, νῦν ἠμέρα ἀπολογεῖται. Μὴ γὰρ, φησὶν, ὡς χρήζοντά με ἢ ἀπαιτοῦντα νομίσητε εἰρηκέναι, ἀλλ' ὅτι θαῤῥῶ ὑμῖν, φησί. Τοῦ δὲ θαῤῥεῖν ὑμεῖς δεδώκατε τὰς ἀφορμὰς, ἐν ἀρχῇ τοῦ Εὐαγγελίου μοι παρασχόντες. « Ἐν ἀρχῇ τοῦ Εὐαγγελίου. » Πρὶν ὅλως, φησὶν, ἐβεβαιώθητε. « Ὅτε ἐξῆλθον ἀπὸ Μακεδονίας. » Οὐκ ἔστι, φησὶν, εἰπεῖν, ὅτι ὡς παρ' ὑμῖν ὄντι δεδώκατε. Ὅτε φησὶν ἐξῆλθον, οὐ μόνον τῆς πόλεως ὑμῶν, ἀλλὰ καὶ τῆς ἐπαρχίας. « Οὐδεμία μοι ἐκκλησία ἐκοινώνησε. » Οὐκ εἶπεν. Οὐδεμία μοι Ἐκκλησία δέδωκεν, ἀλλ', « Ἐκοινώνησε. » Κοινωνία γάρ ἐστι τὸ πρᾶγμα. Ἐδίδουν γὰρ φησὶ, πνευματικὰ, καὶ ἐλάμβανον σαρκικὰ, ὡς καὶ ἀλλαχοῦ φησιν. « Εἰ ἡμεῖς ὑμῖν τὰ πνευματικὰ ἐσπείραμεν, μέγα εἰ ἡμεῖς ὑμῶν τὰ σαρκικὰ θερί-
D σομεν ; » Τὸ δὲ, Εἰς λόγον δόσεως καὶ λήψεως, καὶ ἄλλως ἔχει τὴν κατάγνωσιν. Οὐκ ἔδωκαν γὰρ σαρκικὰ, ἀλλ' οὐδὲ λαβεῖν ἠθέλησαν πνευματικά. « Ὅτι ἐν Θεσσαλονίκῃ. » Τοῦτο πλέον ἐστὶν, ὅτι ἐν αὐτῇ τῇ μητροπόλει αὐτῶν διάγων, παρὰ τούτων ἐτρέφετο. Διό φησιν, ὅτι Ἐν Θεσσαλονίκῃ εἰς τὴν χρείαν, οἷον εἰς τὰ χρειώδη δαπανήματα. « Οὐχ ὅτι ἐπιζητῶ τὸ δόμα. » Ἐπειδὴ ταπεινῶς ἐφθέγξατο εἰπὼν εἰς χρείας μου, ἵνα μὴ ἐκ τούτου ἐπαρθῶσιν ἐκεῖνοι, φησίν. Οὐχ ὅτι ἐπιζητῶ τὸ δόμα ὑμῶν, διὰ τοῦτο ταῦτα λέγω, ἀλλ' ἐπιζητῶ τὸν καρπὸν ὑμῶν, τὸν εἰς

[39] I Cor. IX, 11.

λόγον ὑμῶν, οὐκ ἐμοῦ, πλεονάζοντα. Ὁρᾷς ὅτι αὐτοὶ ὠφελοῦντο ἐκ τοῦ παρέχειν; ὡσεὶ ἔλεγε· Διὰ τὸ ὑμῶν συμφέρον, ταῦτα ζητῶ, ἵνα ὑμεῖς καρπὸν ἐνέγκητε. « Ἀπέχω δὲ πάντα. » Ἐκ τούτου πάλιν προθυμοτέρους αὐτοὺς ποιεῖ. Ἀπέχω, φησὶ, πάντα καὶ περισσεύω, τουτέστι, καὶ τὰ ὑπὲρ τοῦ προτέρου χρόνου, καθ' ὃν οὐκ ἐπέμψατε. « Καὶ περισσεύω. » Τουτέστι, πλείω τῶν παραλειφθέντων δεδέχθαι ἥγημαι. « Πεπλήρωμαι. » Πάντα, φησὶ, τὰ χρεωστηθέντα μοι. Χρέος γὰρ οἶδε τὸ πρᾶγμα, πεπλήρωμαι, φησὶ, δεξάμενος παρὰ Ἐπαφροδίτου. Διὰ τούτου ἦσαν ἀποστείλαντες. « Ὀσμὴν εὐωδίας. » Ὀσμὴν εὐωδίας καὶ θυσίαν δεκτὴν τῷ Θεῷ ὑπάρχοντά φησι. Βαβαὶ ποῦ τὰ δοθέντα ἀνήγαγεν! Οὐκ ἐμοὶ, φησὶν, ἀλλὰ τῷ Θεῷ δεδώκατε. Ἐδεχόμην γὰρ τὰ παρ' ὑμῶν, φησὶν, ὀσμὴν εὐωδίας καὶ θυσίαν Θεῷ ὑπάρχοντα. Καὶ γὰρ θυμίαμά τε καὶ θυσία λογικὴ Θεῷ μόνῳ προσάγεται. Καὶ τὰ παρ' ὑμῶν, φησὶ, δῶρα, Θεῷ προσαχθέντα τυγχάνει. « Ὁ δὲ Θεός μου πληρώσει πᾶσαν χρείαν ὑμῶν. » Ἐπειδὴ εἶπεν ἄνω, « Ἠκαιρεῖσθε δὲ » τουτέστιν, Ἐν ἐνδείᾳ ἦτε, νῦν ἐπεύχεται αὐτοῖς τὴν αὐτάρκειαν, εἰς τὸ καὶ ἑτέροις δύνασθαι χορηγεῖν. « Κατὰ τὸν πλοῦτον αὐτοῦ ἐν δόξῃ. » Τοῦτο εἶπε, δεικνὺς ὅτι καὶ εὔκολον αὐτῷ δοῦναι. Πλούσιος γάρ ἐστι. Δώσει δὲ ὑμῖν ἐν δόξῃ. Τουτέστιν ὥστε εἰς δόξαν αὐτοῦ τὴν δόσιν προχωρῆσαι. « Σὺν Χριστῷ Ἰησοῦ. » Ἢ διὰ Ἰησοῦ Χριστοῦ δώσει. Ὁ γὰρ πεπληρωμένος τοῖς χρειώδεσιν, εὐχαριστεῖ τῷ δεδωκότι.

A munus vestrum propterea hoc dico, sed requiro fructum vestrum qui in rationem vestram non meam exuberat. **111** Vides quod ipsi juvabantur ex hoc quod necessaria præberent? Ac si diceret: Propter utilitatem vestram hæc quæro, ut vos fructum referatis. « Recepi tamen omnia. » Ex hoc rursum promptiores eos reddit: Recepi, inquit, omnia et abundo: hoc est, etiam ea quæ prioris temporis erant cum non misistis. « Et abundo. » Id est, plura quam suscepta sunt me recepisse duco. « Expletus sum. » Omnia, ait, quæ mihi debebantur: scit enim hæc sibi deberi. Expletus sum, inquit, posteaquam accepi ab Epaphrodito. Per hunc illi miserant. « Odorem bonæ fragrantiæ. » Odorem bonæ fragrantiæ et hostiam Deo acceptam dicit illa esse. B Papæ! quantum extulit quæ data erant! Non mihi, ait, sed Deo dedistis. Accepi enim, inquit, a vobis quæ erant odor bonæ fragrantiæ et hostia Deo. Etenim thymiama ei hostia rationalis soli Deo offertur: et quæ a vobis missa sunt dona, Dei oblata sunt. « Deus autem meus supplevit quidquid opus fuerit vobis. » Quoniam superius dixit: Sed deerat vobis opportunitas, hoc est, in indigentia constituti eratis: nunc præcatur illis sufficientiam, quo et aliis possint necessaria ministrare. « Secundum divitias suas in gloria. » Hoc dixit quod etiam facile sit ipsi dare, est enim dives. Dabit autem vobis in gloria: hoc est, ut donum producat ad gloriam suam. « Per Christum Jesum. » Nam ἐν capitur pro διά, id est In pro Per. Dabit ergo per Christum Jesum. Qui enim expletus est his quæ necessaria erant, gratia agit ei qui dedit.

Τῷ δὲ Θεῷ καὶ Πατρὶ ἡμῶν ἡ δόξα εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων. Ἀμήν. Ἀσπάσασθε πάντα ἅγιον ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ. Ἀσπάζονται ὑμᾶς οἱ σὺν ἐμοὶ ἀδελφοὶ, ἀσπάζονται ὑμᾶς πάντες οἱ ἅγιοι, μάλιστα δὲ, οἱ ἐκ τῆς Καίσαρος οἰκίας. Ἡ χάρις τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ, μετὰ πάντων ὑμῶν. Ἀμήν.

Ἐπειδὴ εἶπε, Διὰ Ἰησοῦ Χριστοῦ πληρώσει πᾶσαν χρείαν ὑμῶν, δοξολογεῖ καὶ τὸν Πατέρα, τὸν διὰ τοῦ Υἱοῦ διδόντα τὴν αὐτάρκειαν. « Ἀσπάζονται ὑμᾶς οἱ σὺν ἐμοί. » Ἦσαν γὰρ πλείους μετ' αὐτοῦ, πλὴν ὅτι μόνος ἰσόψυχος ὁ Τιμόθεος, ὡς ἄνω φησίν. Ὅμως ὅρα τὰ Παύλου σπλάγχνα, ὅτι καὶ τούτους ἀδελφοὺς καλεῖ. « Ἀσπάζονται ὑμᾶς πάντες οἱ ἅγιοι. » Σημεῖον ἦν ὅτι ὁ Παῦλος παρ' αὐτοῖς ἐπῄνει τοὺς Φιλιππησίους, διὸ καὶ ἀσπάζονται αὐτούς. « Μάλιστα δὲ, οἱ ἐκ τῆς Καίσαρος οἰκίας. » Ἀνέρρωσεν αὐτοὺς ὅτι καὶ τὴν βασιλικὴν οἰκίαν ἔφθασε τὸ κήρυγμα. Οὐ γὰρ ἂν μὴ πιστεύσαντες, ἠσπάσαντο τοὺς Φιλιππησίους. Πρὸς τούτοις καὶ τοῦτο διδάσκει. Εἰ οἱ ἐν τοῖς βασιλείοις πάντων κατεφρόνησαν καὶ τῷ Χριστῷ ἐπίστευσαν, πόσῳ μᾶλλον ὑμᾶς τοὺς πένητας τοῦτο δεῖ ποιεῖν; « Ἡ χάρις τοῦ Κυρίου Ἰησοῦ Χριστοῦ μετὰ πάντων ὑμῶν. » Τὸ σύνηθες αὐτῷ, εὐχῇ παύει τὴν Ἐπιστολὴν καὶ νῦν.

Τέλος σὺν Θεῷ τῆς πρὸς Φιλιππησίους Ἐπιστολῆς.

Ἐγράφη ἀπὸ Ῥώμης δι' Ἐπαφροδίτου.

C IV, 20-23. « Deo autem et Patri nostro gloria in « sæcula sæculorum. Amen. Salutate omnem sanctum in Christo Jesu. Salutant vos qui mecum sunt « fratres. Salutant vos omnes sancti, maxime vero « qui sunt ex Cæsaris familia. Gratia Domini nostri « Jesu Christi cum omnibps vobis. Amen. »

Quoniam dixerat, per Jesum Christum supplebit quidquid opus fuerit vobis, glorificat etiam Patrem, qui per Filium dedit sufficientiam. « Salutant vos qui mecum sunt. » Plures enim cum ipso erant, nisi quod æqualis erga ipsos animi solus erat Timotheus, sicut superius dixit. Attamen considera Pauli viscera, quod etiam hos fratres vocet. « Salutant vos omnes sancti. » **112** Signum erat quod Paulus apud illos collaudabat Philippenses, ideo D etiam ipsos salutant. « Maxime vero qui sunt ex Cæsaris familia. » Recreat ipsos indicans quod regiam familiam prævenerit prædicatio: neque enim Philippenses salutassent nisi credidissent. Ad hæc id etiam docet. Si hi qui in regiis sunt omnia contempserunt et in Christum crediderunt, quanto magis vos qui pauperes estis hoc facere oportet. « Gratia Domini nostri Jesu Christi cum omnibus vobis. » Quod ipsi moris est, etiam nunc precatione concludit Epistolam.

Finis, divino favente auxilio, Epistolæ ad Philippenses.

Scripta est ab urbe Roma per Epaphroditum.

ORDO RERUM
QUÆ IN HOC TOMO CONTINENTUR.

ŒCUMENIUS TRICCÆ IN THESSALIA EPISCOPUS.

COMMENTARIUM IN EPISTOLAS PAULI.

COMMENTARIUM IN EPISTOLAM AD ROMANOS. 323

COMMENTARIUM IN EPISTOLAM I AD CORINTHIOS. 639

COMMENTARIUM IN EPISTOLAM II AD CORINTHIOS. 910

COMMENTARIUM IN EPISTOLAM AD GALATAS. 1091

FINIS TOMI CENTESIMI DECIMI OCTAVI.

Sancti-Amandi (Cher). — Ex typis de D[illegible].

3 2044 073 502 247

3 2044 073 502 247

3 2044 073 502 247

Digitized by Google
Распознавание текста
ABK/FR

